
0279757



Complete International Centennial Edition

DICTIONARY AND THESAURUS OF THE HEBREW LANGUAGE

VOL. II

A Complete Dictionary

of

Ancient and Modern Hebrew

by

Eliezer Ben Yehuda

of Jerusalem



New York · Thomas Yoseloff · London

Dictionnaire complet

de la

Langue Hébraïque ancienne et moderne

par

Éliézer Ben Yehouda

à Jérusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

Gesamtwörterbuch

der

alt- und neuhebräischen Sprache

von

Elieser Ben Jehuda

in Jerusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כרך שני



ניו—יורק · טומס יוסלוף · לונדון

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

VOL. II



NEW YORK • THOMAS YOSELOFF • LONDON

Thomas Yoseloff, *Publisher*
11 East 36th Street
New York 16, N. Y.

Thomas Yoseloff Ltd.
123 New Bond Street
London W. 1, England

Printed in the United States of America

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ"ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, ובמו"כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ"י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המְבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שני

ירושלם — ניו—יורק

שנת העשור למדינת ישראל (1959)

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהרפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות רכני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' רר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סרר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

° מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

°° מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

המחבר

ל כ ב ו ד

סגן הנשיא של המסדרה הציונית

פרופ׳ דר׳ אוטו ורבורג

ו ל כ ב ו ד

ראש העיר כּרַדפורד

הנדיב יעקב מוזר

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

הערה

הקדמה ומבוא נדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ״ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ״ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ״י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים) וכמרכ במתניתא דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ דר׳ שטראק, ובכ״י של המשניות המנֻקדות שבבית הספרים בפרמה, וקטעים של משני מְנֻקדות שנמצאו בהגניזה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה, ובקטעי הירוש׳ שנמצאו בהגניזה שפרסם דר׳ גינזב׳ בשם שרידי הירושלמי, ובשנויי נוסח׳ של רטנר (אהבת ציון).

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים בלעז בלשונות גרמנית, צרפתית ואנגלית כתבתי על פי הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסִמנים שהשתמשתי בהם לצַין בהם מקוריות המלים:

בלי כל סימן הן מלים מהתנ״ך.

* מלים מגוף בן סירא, מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

∵ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

∴ מלים שהדשו אחרים " " " " " " " " " "

לוח מקצת ראשי־תיבות

א.

א״א, ארך אנפין.

אב׳, מסכת אבות.

א״ב ב״ס, אלף בית בן סירא.

א״ב דר״ע, אלף בית דרבי עקיבא.

אג׳ המוס׳, אגרת המוסר.

אגר׳ בע״ח, אגרת בעלי חיים.

אדו״מ, אהבת דוד ומיכל.

אדר״נ, אבות דרבי נתן.

אהל׳, אהלות.

אה״ע, אבן העזר.

אה״צ, אהבת ציון.

או״א, אמת ואמונה.

או״ד (לרסע״ג), אמונות ודעות.

או״ז, אור זרוע.

או״ח, אורח חיים.

אולסה׳, אולסהויזן.

או״נ, אוצר נחמד.

אוצה״ח, אוצר החיים.

אוצה״ס, אוצר הספרות.

אוצה״ש, אוצר השרשים.

אוצ״ט, אוצר טוב.

אורח׳ צד׳, אורחות צדק.

איו׳, איוב.

איכ׳, איכה.

איל׳ אהב׳, אילת אהבים.

אי״ש, איש שלום (Friedman).

אמו״ר, אמונה רמה.

אמשד׳, אמשטרדם.

א״ס, אין סוף.

אסת', אסתר.
אעפ"י, אף על פי.
אעפי"כ, אף על פי כן.
א"ק, אדם קרמון.
ארנ' מוס, ארנולד . . .
א"ת, אבן תבון.

ב.

ב"א, בן אשר.
באה"ג, באר הגולה.
באו"ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).
בארמ', בארמית.
ב"ב, בבא בתרא.—בר בהלול.
בד"ה, בדבור המתחיל.
בוקשד', בוקשדורף.
ב"ז, בן זאב.
בחי"ע, בחינת עולם.
ביהמ"ד, בית המדרש.
בינ', בינוני.
בכו', בכורים.—בכורות.
ב"מ, בבא מציעא.
במד', במדבר.
ב"ס, בן סירא.
בסור', בסורית.
ב"ע, בר עלי.
בעבר', בעברית.
בע"ח, בעלי חיים.
בערב', בערבית.
ב"ק, בבא קמא.
ב"ר, בן רבי.—בראשית רבה.
בראש', בראשית.
בר"ד, בר דוד.
ברכ', מסכת ברכות.

ג.

גא', גאון.—גאונים.
גא"י, גלילות ארץ ישראל.
גיט', גיטין.
ג"כ, גם כן.
גמ', גמרא.
גני', גניזה (בפרט הגניזה של ביהכ"נ של קהיר שנמצא בה גוף העברי של בן סירא ועוד הרבה ב"י עתיקים).
ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.
גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד"א, דרך ארץ.
דא"ז, דרך ארץ זוטא.
דא"ר, דרך ארץ רבה.
דבר', דברים.
דג"ח, ד' גנזבורג, מהדורה חדשה של התנך.
ד"ה, דבור המתחיל.
דה"י, דברי הימים.
דהי"א, דברי הימים א.
דהי"ב, דברי הימים ב.
דו"מ, דוד ומיכל.
ד"ח, דברי חכמים.
די"ע, דברי ימי עולם.
דל"ע, דקדוק לשון עברית.
דני', דניאל.
ד"ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח' בתלמוד בבלי של מ' רבינוביץ).
דרנב', דרנבורג.

ה.

ה"ג, הלכות גדולות.
הגר"א, הגאון ר' אליהו.
הוס', הוספה.
הוצ', הוצאת.
הור', הוריות.
הוש', הושע.
הלב' פסוק', הלכות פסוקות.
הקד', הקדמה.
הרא"ש, הרב רבנו אשר.
הרדב"ז, הרב דוד בן זמרי.
הר"ש, הרב רבנו שמשון.

ו.

ויקר', ויקרא.
ובדו', ובדומה.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.
זבח', זבחים.
זכר', זכריה.
ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.
ח"ב, חלק ב, וכו'.
חבק', חבקוק.
חגי', חגיגה.
חה"י, חמדת הימים.
חה"נ, חלקת הנקוד.
חה"פ, חלקת הפעלים.
חו"ה, חובות הלבבות.
חוה"מ, חול המועד.
חוהמ"ס, חול המועד סכות.
חוהמ"פ, חול המועד פסח.
חו"י, חות יאיר.
חול', חולין.
חו"מ, חושן משפט.
חז"ס, חיים זליג סלונימסקי.
חל"א, חכמי לשון אשורית.
חס', חסר, חסרים.
חקו"ד, חקור דין.
חת"ס, חתם סופר.

ט.

טבו"י, טבול יום.
טהר', טהרות.
טואו"ח, טור אורח חיים.
טוחו"מ, טור חושן משפט.
טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.
יבמ', יבמות.
י"ג, יש גורסים.
יוא', יואל.
יו"ד, יורה דעה
יוה"כ, יום הכפורים.
יחזק', יחזקאל.
יל"ג, יהודה ליב גורדון.
ילק' שמע', ילקוט שמעוני.
י"מ, יש מפרשים.
יסוה"ת, יסודי התורה.
יסו"ע, יסוד עולם.
יסט', יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש', ירושלמי.
ירמ', ירמיה.

ישע׳, ישעיה.
יש״ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ״י, כתב יד.
כ״מ, כסף משנה.
כמו״כ, כמו כן.
כנ׳, כנוי.
כנה״ג, כנסת הגדולה.
כרית׳, כריתות.
כשת׳, כשתלו (Castello).
כתוב׳, כתובות.

ל.

לקו״ק, לקוטי קדמוניות.

מ.

מ׳ לטריש, מ׳ אלרבי, מאיר...
מ״א, מלכים א׳.—מאיר אלרבי.
מ״ב, מלכים ב׳.
מג״א, מגן אבות.
מד׳, מדות.
מדב״מ, מתניתא דבני מערבא (נוסח המשנה שהוציא W. H. Lowe עפ״י כ״י).
מדב״ע, מדבר בעדו.
מדה״ג, מדרש הגדול.
מד״ר, מדרש רבה.
מהד׳, מהדורה.
מהר״י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר״ם מרוטנברג, הרב מאיר...
מהרש״ך, הרב שלמה כהן.
מהרש״ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה״ש, משקלי השמות.
מוא״ר, מוסדי ארץ (של קלמן שולמן).
מו״ל, מוציא לאור.
מו״מ, מזרח ומערב.
מו״נ, מורה נבוכים.
מו״ק, מועד קטן.
מ״ז, משקל זכר.—מספר זוגי.
מיכ׳, מיכה.
מיכאל׳, מיכאליס.
מי״כ, מיכה יוסף כהן.
מכי׳, מכילתא.
מכ״ר, משה כהן ריכרסון (בעל הה״ג ותה״פ).
מכשי׳, מכשירין.
מל׳, מלא, מלאים.
מלא׳, מלאכי.
מל״א, מלון לשון אשורית.
מלא׳ ההג׳, מלאכת ההגיון.
מ״מ, מכל מקום.
מנוה״מ, מנורת המאור.
מנח׳, מנחה, מנחות.
מס׳, מסכת.
מסו׳, מסורה.
מ״ע, מצות עשה.—מאיר עין (על הספרי).
מע״ר, מעשר ראשון.
מע״ש, מעשר שני.
מעשר׳, מעשרות.
מק״נ, מקיצי נרדמים.
מ״ר, מספר רבים.
מ״ש, מנחת שי.
משמ׳, משמעה,משמעת,משמעות.
מת׳ שפת׳, מתק שפתים.

נ.

נגע׳, נגעים.
נדר׳, נדרים.
נוסח׳, נוסחה, נוסחאות.
נזי׳, נזיר.—נזירות.
נחו׳, נחום.
נחמ׳, נחמיה.
נחמ׳ ונע׳, נחמד ונעים.
נ״י, נמוקי יוסף.
ניד׳, נידה.
נל״ה, נחי למד הא.
נמס׳, נמסר.
נע״ו, נחי עין וו.
נע״י, נחי עין יוד.
נפ״י, נחי פה יו״ד.
נק׳, נקבה.

ס.

ס׳ פרנקל, סיגמונד...
סדה״ד, סדר הדורות.
סדעו״ר, סדר עולם רבה.
סוט׳, סוטה.
סה״ח וקה״ע, סדר החכמים וקורות העתים (ניבויאר).
סהמ״א, ספרות המאוחרת.
סה״ש, ספר השרשים, ספרי השנים.
סמא״צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ״ג, ספר מצות גדולות.
סמי׳, סמיכות.
סנה׳, סנהדרין.

ע.

עב׳, עבר.
עבוה״ק, עבודת הקדש.
ע״ד, על דבר.
עדי׳, עדיות.
עה״מ, עמק המלך.
עה״ש, ערוך השלם.
עובד׳, עובדיה.
עוקצ׳, עוקצין.
ע״ז, עבודה זרה.—על זה.
עזר׳, עזרא.
ע״ח, עץ חיים.
עי׳, עיין.
עיוה״כ, ערב יום הכפורים.
עי״ש, עיין שם.
עי״ת, עשרת ימי תשובה.
ע״כ, עד כאן.
עכ״פ, על כל פנים.
ע״מ, על משקל.
עמ׳ פרנס׳, עמנואל פרנסים.
עמו׳, עמוס.
עפי״ר, על פי רוב.
ער״ה, ערב ראש השנה.
ערוב׳, ערובין.
ערכ׳, ערכין.
ערל׳, ערלה.
ע״ש, על שם.
עת׳, עתיד.
עתיק׳, עתיקות.

פ.

פדר״א, פרקי דר׳ אליעזר.
פה״פ, פה הפעל.
פ״י, פעל יוצא.

פלו׳, פלוני, פלונית.

פסח׳, פסחים.

פסיק׳ רב׳, פסיקתא רבתי.

פסיק׳ ר״כ, פסיקתא רב כהנא.

פ״ע, פועל עומד.—פתחי עולם.

פעו״י, פעל עומד ויוצא.

פרש״י, פרש רש״י.

פתי׳, פתיוזה

צ.

צ״ד, צמח דוד.

צו״ג, צום גדליהו.

צוה״ת, צוהר התיבה.

צ״ל, צריך להיות, לומר.

צפנ׳, צפניה.

ק.

קדוה״ח, קדוש החדש.

קדוש׳, קדושין.

קהל׳, קהלת.

קוה׳, קוהוט.

קונט׳, קונטרים.

קינ׳, קינה.

קני׳ קנים.

ק״ס, קרית ספר.

ק״ש, קלמן שולמן.

ר.

ר״א קליר, רבי אליעזר . . .

ר״א מודינא, רבי אריה . . .

ר״א הקראי, רבי אהרן . . .

ר״א דלמידיגו, ר׳ אליהו . . .

ר״א בחור, רבי אליהו . . .

רא״ב, " " בחור.

ראב״ד, רבי אברהם בר דוד.

ראב״ע, רבי אברהם בן עזרא.

רגב״ש, ר׳ גרשון בן שלמה.

רגמ״ה, רבנו גרשון מאור הגולה.

רד״ק, רבנו דוד קמחי.

ר״ה, ראש השנה.

רה״ג, רב האי גאון.

ר״ח, רבנו חננאל.

רח״ו, רבי חיים ויטאל.

ר״י נאגארה, ר׳ ישראל . . .

ר״י אברבנאל, ר״י ישראלי, ר״י מטנוב, ר׳ יצחק . . .

ר״י עמדין, ר׳ יעקב . . .

ר״י א״ת, רבי יהודה אבן תבון.

ר״י אלבו, ר״י בן אביתור, ר״י יעבץ, רבי יוסף . . .

ר״י הלוי, ר״י אלחריזי, ר״י חיוג, רבי יהודה . . .

ר״י מפיסא, ר׳ יחיאל . . .

רי״א, ר׳ יצחק אברבנאל.

ריב״ג. רבי יונה בן גנאח.

ריב״ל. רבי יצחק בר לוינזון.

ריב״ק, ר׳ יהודה בן קריש.

ריב״ש, רבי יצחק בר ששת.

רי״ף, רבי יצחק אלפסי.

רי״ק, רבי יוסף קמחי.

ר״ל, רצה לומר.

רלב״ג, רבי לוי בן גרשון.

רלב״ח, רבי לוי בן חביב.

ר״מ, רבי מאיר.—רבי משה.

ר״מ מרוטנברג, ר״מ גבאי, ר״מ דרעי, רבי משה . . .

רמ״א, רבי משה איסרליש.

רמא״ג, ר׳ מרדכי אהרן גנזבורג.

רמב״ם, רבנו משה בן מימון.

רמב״ן, רבנו משה בן נחמן.

רמב״ע, רבי משה בן עזרא.

רמ״ג, ר׳ מאיר גבאי.

רמח״ל, רבי משה חיים לוצאטו.

רמ״ע מפאנו, רבי משה עזריה . . .

רמ״ק, רבי משה קורדובירו.

ר״נ, רבנו נסים.—רבנו נתן.

רנה״ו, ר׳ נפתלי הירץ ויזילו.

רנ״ק, ר׳ נחמן קרוכמל.

רסע״ג, רב סעדיה גאון.

רע״ב, ר׳ עובדיה ברטנורה.

רע״ג, רב עמרם גאון.

רע״פ, ר׳ עמנואל פרנסים.

ר״ש הנגיד, ר״ש גמע, רבי שמואל . . .

רשב״א, ר׳ שלמה בן אדרת.

רשב״ג, ר׳ שלמה בן גבירול.

רשב״י, רבי שמעון בר יצחק.

רשב״י הבבלי, רבי שלמה בר יהודה . . .

רשב״ם, רבי שלמה בן מאיר.

רשב״צ דוראן, ר׳ שלמה בן צמח . . .

רש״ט פלקירא, רבי שם טוב . . .

רש״י, רבנו שלמה יצחקי.

רש״ל, ר׳ שלמה.

ר״ת, רבנו תם.—ראשי תיבות.

ש.

ש׳ בלאך, שמשון . . .

ש״א, שמואל א׳.— שבילי אמונה.

ש״ב, שמואל ב׳.

שבו׳, שבועות.

שבי׳, שביעית.

שבי״ע, שבילי עולם.

שדה״פ, שער דקדוק הפעלים.

שדה״ש, שער דקדוק השמות.

שד״ל, שמואל דוד לוצאטו.

שה״ג, שבת הגדול.

שה״כ, שיר הכבוד.

שה״פ, שם הפעולה.

שה״ק, שלשלת הקבלה.

שה״ש, שיר השירים.

שו״ע, שולחן ערוך.

שופט׳, שופטים.

שו״ת, שאלות ותשובות.

ש״ז, שם זכר.

שזו״נ, שם זכר ונקבה.

שי״פ, שמואל יוסף פין.

שי״ר, שלמה יהודה רפפורט.

של״ה, שני לוחות הברית.

שמה״צ, שמות הצמחים.

שמו׳, שמות.

שמח׳, שמחות.

שמ״ע, שמיני עצרת.

ש״נ, שם נקבה.

שנו״ז, שם נקבה וזכר.

שעה״ש, שער השמים.

שקל׳, שקלים.

ש״ש, שירי שלמה.

שש״ק, שירי שפת קדש.

ש״ת, שמחת תורה.

שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית.
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תוה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן.—ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו', תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנחו', מדרש תנחומא.
תנח' בוב', תנחומא שהו"ל בובר.
תענ', תענית.
תק' מדה"נ, תקון מדות הנפש.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תשו', תשובות.
ת"ת, תלמוד תורה.

AJSL. the American journal of Semitic Languages.
Barth, NB, Nominalbildung in den semitischen Sprachen.—Pron., Pronominalbildung.
BTM, Biblisch. Talmud. Medizin. v. Dr. Preuss.
Brock, Bpockelmann.
Cis, Corpus inscriptiorum Semiticarum.
Ew, Ewald.
Frw, Fremdwörtcr.
Ges, Gescnius.
GJG, Geschichte d. jüd. Gottesdienstes, v. Dr. J. Elbogen.
JAs, Journal asiatique.
JQR, Jewish Quarterly Rcview.
JQR NS, Jewish Quarterly Review New Series.
KMT, Kahle, Der massoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden. — MdO, die Massoreten des Osteus.
Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.
Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.
Lidz, M. Lidzbarski.
MF, Morgenländische Forschungen.
MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.
Nö, Dr. Th .Nöldeke.
OLz, Oriental. Litteraturzeitung.
Olsh, Olshausen.
Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen, Dr. J. Löw.
PSBA, Proccedings of the Socicty of biblical Archaeology.
PSm, Payne Smith.
QGJD, Quellcn zur Gcschichte der Juden in Deutschland.
REJ, Revue des études juives.
SKr, S. Kraus.
Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.
ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.
ZDMG, Zeitschrift der dcutschen Morgenländ. Gcsellschaft.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טיבו של הספר לא הכנסתי בגוף החבור אלא המלים העבריות או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות במקורות עבריים אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אפרסם בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

גדול, גד״ל, ת״ז, סמי׳ גדול, גד״ל, עם מקף-גדל, לנק׳ -גדולה, מ״ר גדולים, גדלים, גדולות, גדלות, — א) רב הכמות, במדה, במספר, gross; grand; great: ואעשך לגוי גדול (ברא׳ יב ב). ויקימו עליו גל אבנים גדול (יהוש׳ ז כו). ויעש המלך כסא שן גדול (מ״א י יח). קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש (ישע׳ ח א). וימן יי׳ דג גדול לבלע את יונה (יונה ב א). זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר (תהל׳ קד כה). מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת (ברא׳ טו יח). ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם (דבר׳ א יט). והאבן גדלה על פי הבאר (ברא׳ כט ב). לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה (דבר׳ כה יג). שפת הסיר הגדולה (מ״ב ד לח). —ומ״ר: ויברא אלהים את התנינם הגדלים ואת כל נפש החיה (ברא׳ א כא). אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד (במד׳ יג כח). ויי׳ השליך עליהם (על האמורים) אבנים גדלות מן השמים (יהוש׳ י יא).— ב) בדברים מפשטים, חזק, עז: ואקרא בקול גדול (ברא׳ לט יד). ויספדו שם מספד גדול וכבד (שם נ י). ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו (שם טו יב). ויצעק (עשו) צעקה גדלה ומרה (שם כז לד). וישנאה אמנון (את תמר) שנאה גדולה מאד (ש״ב יג טו). והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה (מ״א א מ). — ג) חשוב, רב הערך, קשה לעשותו: והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם (שמות יח כב). הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש (דבר׳ ד לב-לג). וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים (שמות ו ו). המסות הגדלת אשר ראו עיניך האתת והמפתים הגדלים ההם (דבר׳ כט ב). לא תהא תוקה גדולה מהגבהה שהגבהה קונה בכל מקום (ב״ב נג:). — *ובלשון נקבה בהחלט, בלי שם אחריו: גדולה מזו אמרו (ב״מ מ.), ר״ל דבר יותר גדול, חשוב, קשה. — ד) מי שיש לו יותר מלאחרים חכמה ודעת ויכלת, מדות נעלות, עושר וגדולה: והאיש משה גדול מאד בארץ מצרים (שמות יא ג). לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול (ויקר׳ יט טו). כקטן כגדל תשמעון (דבר׳ א יז). והוא (ברזלי) כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד (ש״ב יט לג). ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו (מ״ב ה א). נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו (תהל׳ עו ב). ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם (מ״ב ד ח). בתולה היא לאדם גדול נישאת (תוספתא כתב ז יו). — תלמיד אחד היה לו לר״א וכו׳ אדם גדול שמש (ערוב׳ נד.).—*וסתם גדול, היותר חשוב בחברה: כיוה צד סדר היסב בזמן שהן שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה והשני לו למטה הימנו ובזמן שהן שלש מיטות גדול מיסב בראשו של אמצעית וכו׳ (תוספתא ברכ׳ ה ה).—ומ״ר: ואני אמרתי אך דלים הם (העם) נואלו וכו׳ אלכה לי אל הגדלים ואדברה אותם (ירמ׳ ה ד-ה). ובני המלך שבעים איש גדלי העיר מגדלים אותם (מ״ב י ו). א״ר אלעזר דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים (ב״ב קכה:).—*גדולי הדור: אנשים הללו גדולי הדור הם ואבותיהם שמשו בבית המקדש (ברכ׳ סג.). מה אעשה שהרי גדולי הדור נטמעו בה (קדוש׳ עא.). שני גדולי הדור פירשו את הדבר (גיט׳ כג:). ר׳ אבא ור׳ אבהו וכל גדולי הדור אמרו וכו׳ (ב״ב נא:). שקצת גדולים הנמצאים בעמנו יתפארו בו (מלמד התלמי׳ בהר). וכן היה מעשה אבויה אבא מגדולי הדור וכשבא למולני קרא לכל גדולי ירושלם (מד״ר קהלת, טוב אחרית). ובזמן הזה אני ראיתי כל גדולי הדור שאינן מקפידין כל כך בטבת שאינו מראה סכינו להם (סמ״ג, מ״ע סג). — יגדולי ישראל; שאין לעלות בלב אדם בזמן הזה לחלוק על כל גדולי ישראל (בו״ת מהר״א מזרחי נד). — ׳ומשל: הגדול מי שחטאיו ספורים (כוזרי א לג). —*גדול הבית, ראש הבית: אבל שלשה ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן וכו׳ והוא שיש גדול הבית בבית וכו׳ אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות מונה עמהן (מו״ק כא:). — ה) הנולד קודם, älterer; aîné; elder: ויקרא (יצחק) את עשו בנו הגדל (ברא׳ כז א). ויחפש כגדול החל ובקטן כלה (שם מד יב). מצוה בגדול לייבם לא רצה מהלכין על כל האחין (יבמ׳ ד ו). וילכו שלשת בני ישי הגדלים הלכו אחרי שאול למלחמה (ש״א יז יג). הניח בנים גדולים וקטנים אין הגדולים מתפרנסים וכו׳ ולא הקטנים נוונין על הגדולים (ב״ב ת ז).—ו) עליון על אחרים: עד מות הכהן הגדל (במדב׳ לה כה).—וסמי׳: גדל העצה ורב העליליה (ירמ׳ לב יט). הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר (יחזק׳ יז ג).— ומוקף: יי׳ ארך אפים וגדול-כח (נחום א ג). ארך אפים וגדול-

חסד (תהל' קמה ח). גְּדָל-חֵמָה[1]) נשא ענש (משלי יט יט).—ז) אנשים שיצאו משנות הילדות: ויך את אנשי העיר מקטן ועד גָּדוֹל (ש"א ה ט). יברך יראי יי' הקטנים עם הַגְּדֹלִים (תהל' קטו יג).— וביחד במשמעת רבים: כי מקטנם ועד גְּדוֹלָם כלו בוצע בצע (ירמ' ו יג). וילבשו (אנשי נינוה) שקים מִגְּדוֹלָם ועד קטנם (יונ' ג ה).—ח) גְּדֹלוֹת, בלי השם, במשמ' דברים ג ד ו ל י ם: קרא אלי ואענך ואגידה לך גדֹלות ובצרות לא ידעתם (ירמ' לג ג). הנה אשר בניתי אני הרם ואת אשר נטעתי אני נתש ואת כל הארץ היא ואתה תבקש לך גְּדֹלוֹת אל תבקש (שם מה ד-ה). עשה גְּדֹלוֹת ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ט). יכרת יי' כל שפתי חלקות לשון מדברת גְּדֹלוֹת (תהל' יב ד). וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גְּדֹלוֹת אלהים מי כמוך (שם עא יט). שכחו אל מושיעם עשה גְּדֹלוֹת במצרים נפלאות בארץ חם (שם קו כא-כב).—ט) *גדול, גדולה, בתחלת דבור, להחלטה כי הדבר הבא אחריו הוא גדול, חשוב: ג ד ו ל המלוה יותר מן העושה צדקה (שבת סג.). ג ד ו ל הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ' ח.). ג ד ו ל כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה (שם יט:). ג ד ו ל העושה צדקה יותר מכל הקרבנות (סוכה מט:). ג ד ו ל אונאה דברים מאונאת ממון (ב"מ נח:). ג ד ו ל שלום שאפילו הקב"ה שינה בו (שם פז.), ששרה אמרה ואדני (אברהם) זקן ואלהים אמר לאברהם כי אמרה ואני זקנתי. ג ד ו ל המעשה יותר מן העושה (ב"ב ט.). ג ד ו ל שלום שבין איש לאשתו (חול' קמא.). ג ד ו ל השלום שאפילו עובדי ע"ז ושלום ביניהם אין השטן נוגע בהם (ספרי, נשא מב). ג ד ו ל ה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות (אבות ו ד). ג ד ו ל ה דעה שנתנה (בתפלת י"ח) בתחלת ברכה של חול (ברכ' לג.). ג ד ו ל ה מלאכה שמחממת את בעליה (גיט' סז:). ג ד ו ל ה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה (שבת קכז.). ג ד ו ל ה לגימה וכו' מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים (סנה' קג:). ג ד ו ל ה מלאכה שמכבדת את בעליה (נדר' מט:). — י) *גְּדוֹלִים, ר"ל נקבים גדולים, צרכי הרקת הגוף: כאן (שמשמע מהכתוב כי אין לכסות הצואה) ב ג ד ו ל י ם כאן (שלא צריך לכסות) בקטנים (ברכ' כה.). — יא) *שם למטבע קרובה בשעורה לזוז, כרבע הסלע[2]): ג ד ו ל ג ד ו ל י ם (ספרי תשובות כ"י משנת ה' ת', REJ 9, 23). עד חמשה זהובים חצי ג ד ו ל מכל זהוב ומשם ואילך עד עשרה זהובים ג' ג ד ו ל י ם (פנקס קראקא, שנת שנ"ה). ושכרם (של הדיינים) עד חמשים זהובים שני ג ד ו ל י ם מכל צד (שם). כל אחד מבני החברה יתן לח' זו לכל חודש א' ג ד ו ל וחצי (שם, ש' שלח). הנה כ"ה ווזי דאורייתא הם כ' ג ד ו ל י ם (הגה' מרדכי, סוף כתוב'). דנראה לו דסלע הוא ארבע ג ד ו ל י ם ממטבע וכו' על כן הצריכו להת בכל קהלה, ג' ג ד ו ל י ם ישנים (מהרי"ל, הל' פדיון הבן). ויש ליתן (למחצית השקל בפורים) ג' חצאי ג ד ו ל י ם במדינות אלו (רמ"א, שו"ע או"ח תרלד). כפי שהיה בזמניהם הטאלר בעד ע"ב קארטא"ן שהוא ל"ו ג ד ו ל י ם (פרישה, טור יו"ד שה-א). ושיעדו ליתן (צדקה) י"ב פשוטים שהן מטבע ווינר שהם כמו ג ד ו ל וחצי פולנש (לבוש או"ח תקסח). ושני זהובים הם ששים ג ד ו ל י ם פולניש (שו"ת חו"י א, בשם אביו). וביחוד במלת ג ד ו ל י ם שנמצא בספרים שונים לא הרי זה כהרי זה וכו' (שם). הזוז הוא שש מעה כסף המעה היא ד' גרה של ל"ב פרוטות נמצא כ"ה זוז ק"ן מעה הוא שקראו הספר ג ד ו ל והוא הנקרא זה בלשוננו (חידו' אנשי-שם על הגה' מרדכי, סוף כתוב'). היה הוא בעצמו ז"ל נותן להמלמד משלו שלשה ג ד ו ל י ם בעד כל דף ודף וכו' והוא היה משלם לו כנ"ל ג' ג ד ו ל י ם בעד כל דף ודף מלבד השכר לימוד (מגיד ביחות, בנחי הכ"נ ב.). ובתחילה בימי ילדותו היה נוהג שהיה לוקח איזה ג ד ו ל י ם והחליפם על טפלים (שם ו.).

אביר.— אדיר.— *אין־סוף.— ארוך.
גאה.— גאון.— גבוה.— *גדר, התגדר.— *גס.
יסף, הוסיף.
נפח.— נפילים.
עבה.— ענק.— עצום.
צבה.
קומה.—*קִפֵּחַ, גבוה ביותר.
רב.— רחב.
שגיא, ישגא.

***גִּדּוּל**, ש"ז, מ"ר גִּדּוּלִים, — א) פעולה עומדת, גדילת הצמח, החי, ההולך וגדול, d. Wachsen croissance ; growth: דבר שאין ג י ד ו ל ו מן הארץ (ברכ' ו ג). כל שהוא אוכל ונשמר וג ד ו ל ו מן הארץ (פאה א ד). ארבעת מינין שבלולב גידולן דרך

[1]) כך הקרי, והכתיב ג ר ל. — [2]) מטבע שהיו קוראים לו בצרפתית gros.

גידוליהן (ירוש' כלא' ה ט ג). ימים של גידול שער (שם נזיר ז נו ג). עוקר דבר מגידולו (שבת קז:). בדין הענין הטבעי נתחייב לקיחת המזון והגידול וההולדה (כוזרי א לא). לאילן ולסום ולאדם ההונה הגדול והולדת הדומה (אמונה רמה א ו). וכמו שנמצא ענין הילדים בזמן גדולם (שם כ ג). — והדבר שגדל, עצם הצמח: גדולי תרומה תרומה וגדולי גדולין חולין וכו' אבל הטבל ומעשר ראשון וכו' גדוליהן חולין גדולי הקדש ומעשר שני חולין (תרומ' ט ז). שאין גידולי איסור מעלין את האיסור (ירוש' שם ז מה.). גידולי קרקע (כלא' מו:). קונם הן (הפירות) לפי אסור בחילופיהן ובגידוליהן (נדר' מז.). אילו נוטלין אחד מששים גידולי תרומה ועירובי תרומה (תוספתא תרומ' ה ו). — וילדים: יבואו גידולים רעים שגדלו (ירוש' כתוב' ד כח ד). סוקלין אותה (את הזונה) על פתח בית אביה כלומר ראו גידולים שגידלתם (גמ' שם מה.). — ב) *שה"פ מן גִּדֵּל, גָּדוֹל בנים, הטפול בהם שיגדלו: עצבונך זה צער גידול בנים (עירוב' ק:). (שהיה לו ליעקב) צער גידול בנים (שבת פט:). —*גִּדּוּל בהמות, בספרות החדשה: ושם יבנו בנין נאה וחזק וראוי לשמירת הכצים והאפרוחים ויגדלו לחם גדול שלם והכל בהשגחה רבה (מלמד התלמי', תרומה). — ג) *הרמה: גידולין אחר גידולין (מד"ר בראש' נה).

גְּדוּלָּה, גְּדֻלָּה, ש"נ, מ"ר גדולות, — א) מעשה גדול וחשוב, Grossthat; grande action; great action: בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת (ש"ב ז כא). — ב) כבוד והפארה, Herrlichkeit; magnificence, ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה (אסתר ו ג). וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי (שם י ב). בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (שם א ד). גדול יי' ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר (תהל' קמה ג). כדי ליתן גדולה להלל (ירוש' פסח' ו לג.). מעט נפשך בכל גדולה ולפני אל תמצא רחמים (ב"ס גני' ג' יח). כל המחזר על הגדולה גדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו (עירוב' יג:). עולה לגדולה (שם נד.). א"ל רבי לר' חייא (כשהיו הולכים וראו איש ההולך לפניהם) מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו (ב"ב פא:). מה לנשיא ודיין שבן גדולתן גרמה להן (סנה' סו.).

— וכעין *תאר כבוד: וכן השיבו מורי הגאון לגדולת הקצין (שו"ת הר"י קולון, לה).

***גְּדוּעַ**, ש"ז, — א) שה"פ מן גִּדַּע: או שיבור או גידוע (ירוש' ע"ז ד מד.). גידועי עכו"ם קודמין לכיבוש ארץ ישראל (ע"ז מה.). אין לשון גידוע נופל אלא באילנות ודבר קשה (רש"י ישע' י לג). — ב) מה שנגדע מהאילן: איזהו עץ שגידועו אסור ועיקרו מותר הוי אומר אילן שנטעו ולבסוף עבדו (ע"ז מה:). סחיש גדועי אילנות שיצמחו (רש"י מ"ב יט כט).

גִּדּוּף, ש"ז, מ"ר גִּדּוּפִים, סמי' גִּדּוּפֵי, — שה"פ מן גִּדֵּף, קללות ודברים של בזיון, Hohnrede; blasphémie, revilement: ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים (ישע' מג כח). שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון (צפנ' ב ח). ואם התפלל (כשהוא שכור) תפילתו גדופין (ירוש' תרומ' א מ ד). מי כמוך חסין וקשה שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע (של טיטוס) ושותק (גיט' נו:). קול חירופין וגידופין אני שומע (מד"ר שמות מא). עמלק שנתגאה על הקב"ה בחרופיו וגדופיו (שם במדב' יג). החרפה והגדוף שהם כלי הנשים שהם קנטרנין (סוף מנח' קנא' לאבא מארי).

גְּדוּפָה, ש"נ, — כמו גִּדּוּף: והיתה חרפה וגדופה מוסר ומשמה לגוים (יחזק' ה יה).

גִּדּוּפָה, גִּדֻּפָה, ש"נ, מ"ר גִּדּוּפוֹת, — כמו גִּדּוּף: אל תיראו חרפת אנוש ומגדפתם אל תחתו (ישע' נא ז). — ואמר המליץ: הגומל גידופה פוחת ממנו ומקבל הגידופה סבל טוב ממנו (ר"י חריזי, מוס' הפלסופ' כ ו).

***גְּדוּר**, ש"ז, מ"ר גְּדוּרִים, — א) שה"פ מן גָּדַר: מפני גידורו (ירוש' דמאי ג כג ג). כדיי הוא גדור ערוה לעצמו שיגאלו ישראל ממצרים בזכותו (פסיק' דר"כ, בשלח לג). — ובהשאלה בהגיון, כמו *גדר: ידיעת ההגיון התחלק מקודם כל בשני חלקים וכו' בידיעת הסדר הכולל ידיעת הגידור ההגיוני וידיעת חילוק ההגיוני (אוצר חכמה לכרב, ההגיון פתיחה, סי' ב). — ב) *כמו גָּדֵר: שתי גנות זו על גב זו ואצל זו וקרקעית האחת גבוה מחברתה וגידור שלה זקוף והירק בינתים בגידור הגבוה (רש"י גיט' כב.).

***גָּדוֹר**, ש"ז, מ"ר גְּדוֹרִים, — הקרקע שבין הכרם והגדר: רבי יהודה אומר אין זה (מה שבין הכרם לגדר) אלא גדור[1] הכרם (כלא' ד ג).

[1]) כן במתניתא דבני מערבא מהד' לו, וכן במשנ'

גדוש, ס"ז,—בה"ס מן גדש: לרוב גדלו של כלי החכמה על כלי הבינה הספיק הגדוש שלו למלאות ולגדש כלי הבינה בפנימי ומקיף (עמה"מ, עולם התוהו כד).

גְּדִי[1]), כהפס' גֶּדִי, ס"ז, כנ' גְּדְיִי, גדיך, גדיכם, גדיכם, מ"ר גְּדָיִים[2]), כנ' גדיהם, גדייהם[3]), סמי' גדיי[4]),— א) הקטן של העזים, Geiss, Zicklein; chevreau; kid: לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט).—ויאמרו: בשל גדי בחלב אמו, משל לכפיית טובה, עי' ב ש ל. וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ (ישע' יא ו). הנה שלחתי הגדי הזה (ברא' לח כג). וישסעהו כשסע הגדי (שופט' יד ו); המוציא תבן וכו' עשבים כמלא פי גדי (שבת ז ד). — ועם השם עז: אנכי אשלח גדי עזים (ברא' לח יז).—ומ"ר: אחד נשא שלשה גדיים (ש"א י ג). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך (ברא' כז ט). לכפירים שחק (דוד) כגדיים ולדובים ככני בשן (כ"ס גני' מז ג). אין מעברין את השנים לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות שלא הגיעו (תוספתא סנהד' ב ז).— וכנו' *גדייו: הרי שאבדו לו גדייו ותרנגוליו והלך ומצאן שחוטין (ב"מ כד:). —*ומשל: אם אין גדיים אין היישים (ירוש' סנה' י כח:). — *ובהשאלה: גדיים שהנחת נעשו תיישים (שם א יט). אמר ליה משה ליהושע עם זה שאני מוסר לך איני מוסר לך תיישים אלא גדיים וכבשים (אדר"נ יז).—ב) *בהשאלה, תבואה שלא בשלה: גדיים של תבואה (רש"י דבר' יד כא).—ג) *העשירי מהמזלות[5]), בדרום השמים, Steinbock; capricorne; capricorn: ואחריו (אחרי מזל קשת) מה אתה בורא גדי (פסיק' רב' כ). מסרטן לגדי מהלך בגלגל חיל אחד כיום (ברייתא דר' שמואל הקטן ג). והגדי נאסרו ידיו במעיו, ראשו על כרעיו (ראב"ע, מבת' לר"ש נאמע). והרביעית (הנקודה בשמים) היא הנקודה העומדת בנגדה (נגד סרטן) והיא ראש גדי (ר"א ב"ר חייא הגבית, העבור א ג). התקופה הרביעית כשהחמה חלה בראש גדי והלילה מגעת לסוף ארכה והיום לסוף קצורו (שם ג ב).גדי הנקרא קפריקורנו והוא צורה שבאמצעותו ולפנים כמין עז ומאחוריו כמין דג מצוייר בכ"ח כוכבים והוא על הברכים ומושל בחדש טבת והשמש בו מחצי דיצימה עד חצי יינארו (בלס' הקב', הגלגלים). תכלית הנטיה הצפונית קרוב לראש צורת סרטן ותכלית הנטיה הדרומית קרוב לראש צורת גדי (מלח' ה' ב ז). שהחמום המגיע ממנו (מהשמש) בהיותו בראש סרטן הוא יתר חוק הרבה מן החמום המגיע ממנו בהיותו בראש גדי (שם ח). וסדר מערכת הי"ב מזלות אלו וכו' על הסדר בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). נקודת ל מהמזלות היא ראש מזל גדי (שם יא). העגול השמיני נקרא עגול גדי וכו' כאשר הגיע השמש לראש נקודות גדי שם תעמוד ותפסק להתרחק ממנה יותר (נתמ' ונע', דוד גנז, ב מא). פרקי השנה כדברי התוכנים הקדמונים הם ארבעה וכו' וכלשון הפסוק נקראים תקופות השנה וכו' והם ראש טלה וראש סרטן וראש מאונים וראש גדי (מעש' טוב', עולם הגלגל' יג).—ואמר הפיטן: רע יז.חזנו השבץ, וגבר טוב בכל פאר ישובץ, כמזל גדי שור ודוב יקבץ, ונמר עם גדי ירבץ (אל חי, במע"ל, קרובץ אלג"ל). וכמאונים בעלות לי שיר המעלות וכו' ובגדי גד גדי ויהי אלהים עמדי (כנף רעננים לו.).

גַּדִּיאֵל, — השר הממונה על פתח השלישי של היכל הזכות שבגן עדן, והוא נותן חובות וזכיות של ב"א לתוך כף המשקלות[1]), — ורב גדיאל נער, ראש ישיבה בהיכל נוגה: בגן עדן יש ראש ישיבה בהיכל האגוז והוא היכל הנוגה סתום וגנוז סמוך מהיכל קן צפור והוא נקרא רב גדיאל נער וכל עוסקי התורה וסתריה הוא מגלה ועל ידו נגלים וכל הצדיקים תאותם אצלו וזה נולד בימי השמד והיה לומד תורה במערה אחת והוא בן שבע שנים ובאו האויבים ומצאוהו ועשאוהו חתיכות ועלתה למרום נשמתו ואומרת כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד יי'

מנק' כ"י פרמה.—ובנוסחאותינו: גדר הכרם.

[1]) בכנענ' גדא, ארמ' וסור' גדיא, ערב' גַ'דִיa), אשור' גַדוּ. — [2]) כמו אריים, עדיים, פתיים, חלאים. — [3]) הרד"ק מבלול. — [4]) ולא גדיי, לפי דעת Kö. מפני קושי המבטא ולכן לפי הרב וי.—[5]) על שם דמיון צורתו, וכן בערבית גדי, וכן בסור', וכן בכל הלשונות.

a) جَدِي

---

[1]) בארמית: בהא. פתחא (תליתאה) אית ממנא חד גדיאל שמיה ואיהו לסטר שמאלא והאי איהו ממנא לאעלא (ס"א לאתקלא) כל חובין וכל בישין דבר נש אסטי אבתרייהו בהאי עלמא ונחית לון גו מתקלא (זוהר פקודי, דף רנג.).

והעמידו הקב"ה לפניו ונשבע לו להנחילו היכל הנוגה ולגלות על ידו בגן עדן סתרים ועמוקות אשר הם בתורה ולא נגלו קודם לכן וכל הצדיקים אשר בגן עדן מתאוים לראותו ושומעים ממנו עומקי התורה וסהריה בשעה שהוא יוצא אותיות שם המפורש בולטות ונוצצות על ראשו וכל הצדיקים שמחים (ביהמ"ד ילינק ג, סדר ג"ע).

***גְּדִיגוֹד**[1], ש"ג, מ"ר גְּדִיגוֹדִים, — ביה, סוגר לחיות טורפות, Käfig; cage: הרי נכנס הזאב לגדיגוד[2] (ערוך, כּמס ילמדנו).

***גְּדִידָה**, ש"נ, מ"ר גְּדִידוֹת, — א) שה"פ מן גָּדַד, חתך בבשר: ששריטה ביד וגדידה בכלי (מכו' כא.). הגדידה שישנה במקום השער ושלא במקום שער (קדו' לה:). טעם אכילת שערים שמור ואל תשמע לדברי מניאך, טלטול שער בגדידה וקרחה ומרדית פרק ירא מבוראך (אזהר' ר"י ברצלוני כה:). התלמים אשר יעשה החורש בעת חרישתו [בדמיון הגדידה והשריטה בענין פצעים ושברים וכו' ודמה תלמי השדה בגדידות (ריב"ג, סה"ש, פרד). לא התנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוראים עושין לפי שאתם בניו של מקום (רש"י דבר' יד א). גדידה ושריטה אחת היא וכו' כך היו חובלים בעצמם לעבודת כוכבים שנאמר ויתגודדו כמשפטם (רמב"ם ע"ז יב יג).—ב) *לקיטת התמרים: חכמים אומרים עד שיגדוד שלשה גדידות[3] ויבצור שלשה בצירות (ב"ב לו:). כי לפני עת הגדידה כתם הפרח וקודם שיהיה הפרח בוסר גמור יכרתו הזלזלים (ריב"ג, סה"ש, קלר).

גְּדִיָּה, ש"נ, מ"ר גְּדִיּוֹת, כנ' גְּדִיּוֹתַיִךְ, — גדי נקבה: צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גְּדִיֹּתַיִךְ על משכנות הרעים (שה"ש א ח). גדיה שילדה שלש בנות וכו' נכנסות לדיר להתעשר אמר ר' שמעון אני ראיתי גדיה שמתעשרה בת שנתה (תוספתא בכור' ז ב).

[1]) לא נתברר מקורו. לוי, יסטרוב וקרויס סוברים כי נגזרה ממלה יונית, וקוהוט ממלה פרסית, אך כבר העיר עמנ' לו בהער' ליש' קרויס כי כל זה אינו מחוּר. — [2]) זו גרסת הערוך, ובנוסחאותינו יש הרבה גרסאות: גדיגזר, גרודקי, גרדוקי, ובגמ' בבלי (שבת קו:) עוד גרסאות אחרות: גזורקי, גרזלקי וכו'. ופרש הערוך: הוא הכלוב שנותנים שם פריצי חיות הארי והזאב. ע"כ. ובילקוט במדבר רמ"ז תשפ"ה הגרסה לגדי, והגיה יסטרוב לגדייו.

[3]) כך גרסת הערוך ובנוסחאותינו שיגדור, גדירות.

גְּדָיָה[1], ש"נ, מ"ר גְּדָיוֹת, סמי' גְּדָיוֹת, כנ' גְּדָיוֹתַי, — כמו גדה: אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא ממלא על כל גדיותיו[2] (דהי"א יב יו).

גָּדִיל[3], גְּדִיל, מ"ר גְּדִילִים, גְּדִלִים, — א) חוט, חבל מחבר מפתילים רבים סבובים וקלועים זה בזה, Geflecht; tresse; thread: גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך (דבר' כב יב). שליש גדיל ושני שלישי ענף (מנח' לט.). התפירה והאריגה ועשיית הגדילין והעבותות (בו"ת הרי"ף שעז). השק הוא חוטי שיער הגדילין בשלשלת או הארוגין כבגדים (רמב"ם, כלים א יב). כחבל הזה שהוא עשוי ג' גדילים (רש"י דבר' לב ט). — ואמר הפיטן: אם עונינו רבו להגדיל, בנו ענו עבות בגדיל (שלמה הקטן, סלית' יום א).—ב) במלאכת הבנין, מלאכה בצורת גדיל: גדלים מעשה שרשרות לכתרות (מ"א ז יז).—ג) *מפה[4]) וכדומה שמכסין בה השלחן, serviette; Tischtuch; table-cloth: שלחן של ת"ח כיצד שני שלישי גדיל ושליש גלוי ועליו קערות וירק (ב"ב נז:).

א.***גְּדִילָה**, ש"נ,—שה"פ מן א.גָּדַל: האשה לא תטבול אלא דרך גדילתה (נדה סז.). שכל גדילת פירותיו ע"י שהעלאת שרף האילן לפני חנטה הוא (רש"י ר"ה יד.). ומותר לאכול אותן הפירות שנעבדו במקום גדילתן (רמב"ם, ע"ז ח א).

ב.***גְּדִילָה**, ש"נ, — שה"פ מן ב.גָּדַל, אבל לא מפקיע החבל לסתור עבותו וגדילתו (רש"י ביצה לא:).

***גְּדִיעָה**, ש"נ,— שה"פ מן גָּדַע: כל שבירה גדיעה אבל גדיעה קודמת לשבירה (ספ' המליצה, שלמה בר"ש ערך גדע). שעיקר המצוה הזאת (לבער אחרי האשרות) היא בארץ ישראל אשר שם כל המחשבות רעות פוגמות וע"כ צריכין נתיצה וגדיעה (הקנה, ענין הנדתת). כיסורין לגוף כגדיעה לקרן (רמב' תכמה, הירלה יב). גם על נקלות יוסרו אנשים בעונש בכסף, בית האסורים, מקל חובלים או גדיעת אצבע (שבי"ע ג, פרס).

[1]) משקל גִּבְעָה, גְּבָעוֹת, גִּבְעוֹת. — [2]) כך הכתיב והקרי גְּדוֹתָיו.

[3]) משרש ב.גָּדַל, עי"ש. ובערב' גַ'דִיל[a]) מן פעל ג'דל. — [4]) רגמ"ה והערוך ורשב"ם מפרשים דבר גדול

a) جَدِيل

‥גְּדִיפָה, ש"נ,—שה"פ מן ב.גִּדֵּף: לשון ג ד י פ ה וכו' כמלת הגודף המים (ר"ש גאון, תפו' הגא' הרכבי כה).

א.***גְּדִירָה**, ש"נ, — שה"פ מן א.גָּדַר, פעולת עשיית גדר, ובהשאלה, תקון למנוע האדם מדבר מהדכרים, כמו גדר משמע' ב: ולמה אמרו שיפריש (חומש על תרומת מעשר של דמאי) מפני ג ד י ר ה שאם את אומר לו שלא יפריש אף הוא אינו נוהג בה קדושה (ירוש' דמאי א כא ד).

ב.‥**גְּדִירָה**, ש"נ, — שה"פ מן ב.גָּדַר, כמו לקיטת תמרים, כמו *גְּדִידָה ב': כל לקיטת תמרים קרי ג ד י ר ה (רש"י שבת נ.).

‥**גְּדִירוּת**[1]), ש"נ,—רבוי ועֹז וכח עצום: שהמעינות אשר יבואו אליהם המים ממקור אחד כאשר יחסרו המים ולא יבואו יודע שהמקור משחת ושיש בו פגע מה אחרי שלא יבואו ממנו המים למעינות ב ג ד י ר ו ת כבראשונה (ר"י אברבנאל, מ"ב ב).

גָּדִישׁ[2]), ש"ז, מ"ר גְּדִישִׁים, — א) צבור אלֻמי התבואה רחב למטה והלך וצר למעלה, Garbenhaufen; gerbes en meules; heap of sheaves: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גָּדִישׁ או הקמה או השדה (שמות כב ה). ויבער (שמשון) אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים ויבער מִגָּדִישׁ ועד קמה ועד כרם זית (שופט' יה ה). תבוא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו (איוב ה כו). ג ד י ש שלא לוקט תחתיו (פאה ה א). המעמר ל ג ד י ש יש לו שכחה ממנו (שם ח). אם אמרת בעומר אחד שהוא כ ג ד י ש תאמר בשני עמרים שהן ככריכות (שם ו ו). ג ד י ש של חיטין ו ג ד י ש של שעורים (תוספתא כ"ק ו כד). ופוסק עמו על ה ג ד י ש של תבואה ועל העביט של ענבים (שם כ"מ ו ב). — וכנוי: שאם אקניטנו ילך וידליק ג ד י ש ו של אחר (ידים ד ז). הדליק ג ד י ש ו של חבירו (תוספתא כ"ק ג ד). אחד מהבעלי דינין מגומו (להדיין) אם אתה מחייבני הריני שורף ג ד י ש ך ושורף כרמך (תנחומא, יתרו יח כא). — ואמר המשורר: ויד רוח מצחקת במים כנשאי העמרים כדישים, ופעם העשה מהם גרנות ופעם תעשה מהם גְּדִישִׁים (ר"י הלוי, התרדף).—ומ"ר: ג ד י ש י ם של שעורים ג ד י ש י ם של עדשים (ב"ק ס:). שורף ג ד י ש י ם שלהם באש (מד"ר ברא' נח). והתחילו יהודה ואחיו להרוג בהם (בחיל עשו) ויפלו ההרוגים ארצה כאשר יפיל הקוצר קצירו ועומרי אלומותיו ועשה אותם ג ד י ש י ם (ביהמ"ד ילינק ג, מדר' ויסעו). בי ה ג ד י ש י ם של שעורים היו של ישראל ו ג ד י ש י העדשים היו של פלשתים (ר"י אברבנאל, ש"ב כג). — ב) קֶבֶר[1]), בפרט אשר עליו כעין קֻבָּה: והוא (הרע) לקברות יובל ועל גָּדִישׁ[2]) ישקוד (איוב כא לב). — ואמר המשורר: שוקד ג ד י ש ורגב חובש שוכן גוש ורמה לובש (רשב"ג, אגוסים, מחז' מזנפ'). — ג) ״דמות גדיש, רחבה מלמטה והולכת וצרה למעלה: אויר הנאחז ב ג ד י ש צל הארץ אשר הוא עומד לנוכח החמה וכו' ויהיה כל העולם מאיר מאור החמה ואין החושך נמצא כ"א ב ג ד י ש הצל לבדו (ר"א ב"ר חייא הנשיא, צורת הארץ יז).

‥**גְּדִישָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן גָּדַשׁ: הוסיפו רבותינו כמה דברים מדבריהם כגון ה ג ד י ש ה שהיא יתירה על העיקר (ר"ת שבת קנג:). באופן שנתמלאו זו אחר זו מאותו העורף מ ג ד י ש ת האויר (עמק"מ, עולם התוהו כד).

גדל, ממנו גָּדוֹל, גֹּדֶל, גָּדֵל, גְּדֻלָּה, גְּדֻלּוֹת, ״גַּדְלָן, *גַּדֶּלֶת, מִגְדָּל.

גֹּדֶל, ש"ז, כנ' גָּדְלוֹ, גָּדְלוֹ, — א) מדה גדולה של גוף מהגופים, Grösse; grandeur; greatness: וייף (הארז בלבנון) בְּגָדְלוֹ בארך דליותיו (יחזק' לא ז). תבוא לפניך אנקת אסיר כְּגֹדֶל זרועך הותר בני תמותה (תהל' עט יא). — ומ"ר ״גֹּדָלִים: שיתחדש בטפה מהחום חללים ונקבים וכו' ו ג ד ל י ם ידועים (אמונה רמה א ו). — ובדברים מפשטים: סלח נא לעון העם הזה כְּגֹדֶל חסדך (במדב' יד יט).—ובצרוף ללב, גאוה, Hochmut; orgueil; arrogance: אפקד על פרי גֹדֶל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישע' י יב). — ב) כחי כבוד, הוד ותפארה: הבו גֹדֶל לאלהינו (דבר' לב ג).

ו א ר ו ג, אך אולי נתחלף גדיל במקום נ ד י ל, מ נ ד י ל, שפרושו בערבית מפה, מטפחת הידים וכדומה.

1) מן פעל גדר, התגדר.

2) שרש גדש, עי"ש. ובערב' כ ד ש a).

a) كدس

—1) בערב' גַדַת'b) קבר.—2) ורבנו האי פרש הַקבה שהיא עשויה על הקבר כמנהג ישמעאל (רד"ק, שרש גדש).

a) جدث

אתה החלת להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (שם ג כד). אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך (שם ט כו). הן הראנו יי' אלהינו את כבדו ואת גדלו (שם ה כא). הללוהו כרב גדלו[1]) (תהל' קנ ב). לפי שהאדם יתנהג במדותיו כפי גדלו ומנהגו במלאכתו ואומנותו (מלמד התלמי' וילא). — ג) *שנות האדם, הגדול: נאמנין להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן (כתוב' כ י). — גודל נפש, רות גבורה ואמין: ואחרי כן הרים (שמעון) את ימינו ויהרוג את נפשו בגודל נפש ובגבורה (יוסיפון סד). — ד)*גוף בעל רחקים: בבאור ההקדמה השנית האומרת כי מציאות גדלים אין תכלית למספרם שקר (חסדאי קרשקש, אור ה' א ג).

א. **גדל**[2]), גדל, פ"ע, עת' יגדל, — א) נהיה גדול, בא בשנים, heranwachsen; croître; to grow. כי ראתה (תמר) כי גדל שלה והוא לא נתנה לו (בראש' לח יד). שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני (שם יא). ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים (שם כה כז). ויגדל משה ויצא אל אחיו (שמות ב יא). הלהן (להבנים) תשברנה עד אשר יגדלו (רות א יג). — ב) נעשה מעט מעט יתר גדול, יתר בשנים, שהה זמן מה במקום, עם פלוני: ויעזב (רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו (מ"א יב ח). ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו (ש"ב יב ג). כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה (אבות א יז). יבם קטן שבא על יבמה קטנה יגדלו זה אם זה (יבמ' יג יב). א"ר יוחנן י"ח ימים גדלתי אצל ר' אושעיא בריבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד (עירו' נג.). י"ח הדשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר (סנה' ה:). כמה שנים גדל זה בינינו ולא שמע הלכה זו ממני (כרית' כז.). א"ר יוחנן כמה שנים גדלנו בבית המדרש ולא שמענו הלכה זו (שם כז.). וכנ' — גדלני: כי מנעורי גדלני[3]) כאב ומבטן אמי אנחנה (איוב לא יח). — ג) כהשאלר היה, נעשה גדול בעשר, בכבוד וגדולה: ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו יי' ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד (בראש' כו יב-יג). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו (ירמ' ה כז). וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם (קהל' ב ט). — ד) היה חזק, חמור, כבד, קשה: וישבו (רעי איוב) אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד (איוב ב יג). כי גדלה צעקתם את פני יי' (בראש' יט יג). ביום ההוא יגדל המספד בירושלם (זכר' יב יא). ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע (איכה ד ו). — ה) היה מפואר, נהדר: על כן גדלת יי' אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך (ש"ב ז כב). יי' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (תהל' קד א). — ו) היה חשוב, רב הערך יקר: והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן תגדל נפשי בעיני יי' ויצלני מכל צרה (ש"א כו כד).

— פע', גדל, גדל, — א) עשה שיגדל, שיבא בשנים, ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי (ישע' מט כא). אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה (שם נא יח). שמעו שמים והאזיני ארץ כי יי' דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (שם א ב). לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (שם כג ד). ובני המלך שבעים איש את גדלי העיר מגדלים אותם (מ"ב י ו). כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם (הושע ט יב). דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא (יבמ' סג.). נשים המגדלות בניהן לפרה (כתוב' קו.). רות ילדה ונעמי גידלה לפיכך נקרא על שמה (סנהד' יט:). — *ובעלי היים: אין מגדלין תרנוגלין בירושלם וכו' אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין בכור בעל מום שלשים יום (תוספתא ב"ק ח י). בהמה בחייה לאכילה עומדת בהמה בחייה לגדל עומדת (חולי' יד.). גידל תרנגולים בחצר שאינה שלו הרי זו חזקה (ירוש' ב"ב יד ג:). — ובשערות הגוף: כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר ליי' קדש יהיה גדל פרע שער ראשו (במדב' ו ה). ד' מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו וכולם מסתפרים קומי ומגדלים בלוריתהיו (קדו' עו:). —

---

[1]) הקול הקדום, כמו בארמית. וכן קמצו, סבכו.
[2]) בערב' גדל, גדלa), נעשה גדול, חזק. — [3]) מן העבר גדל הקדום. ופרשו רוב המפרשים: גדל עמי. והוא דחוק.

---

a) جَدَل جَدِل

ובצמח: נטע ארן וגשם יגדל (ישע' מד יד). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה ובין עבתים היתה צמרתו מים גדלוהו תהום רממתהו (יחזק' לא ג-ד). זה אומר זיתי ג י ד ל ו וזה אומר ארצי ג י ד ל ה (ב"מ קה).—ב) נתן לו גדולה, עשה אותו גדול בכבוד ותפארה: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך (בראש' יב ב). ויאמר יי' אל יהושע היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך (יהוש' ג ז). ביום ההוא גדל יי' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה (שם ד יד). אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו (אסתר ג א). — ובדברים לא בע"ח: כאשר היה יי' עם אדני המלך כן יהי עם שלמה ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד (מ"א א לז). — ג) חשב אותו לגדול, התנהג עמו כעם גדול וחשוב: מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך (איוב ז יז).— ד) עם ל אחריו, גדל לפלוני, הלל אותו: גדלו ליי' אתי ונרוממה שמו יחדו (תהל' לד ד).

— פע', גדל,—גדלו אותו, את הילד: אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם (תהל' קמד יב).—*ובשערות: לאחד שאומרים לו זקנך מ ג ו ד ל אמר להם יהיה כנגד המשחיתים (כרכ' יא.).

—הפע', הגדיל,—א) עשה יתר גדול בכמות, vergrössern, agrandir; make great: להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה (עמוס ח ה). כה אמר אדני יי' אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה הרבה העצים הדלק האש (יחזק' כד ט-י). — ובדברים מפשטים: הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי (בראש' יט יט). גם זאת מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הגדיל תושיה (ישע' כח כט). כי הגדלת על כל שמך אמרתך (תהל' קלח ב). הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים (קהל' ב ד).—ועם פעל מקור אחריו: אז יאמרו בגוים הגדיל יי' לעשות עם אלה (תהל' קכו ב).—ובלי פעל, במשמ' עשה גדולות: ראה יי' את עניי כי הגדיל אויב (איכה א ט). — ועם המלה עם, לטובה: אך יראו את יי' ועבדתם אתו באמת בכל לבבכם כי ראו את אשר הגדל עמכם (ש"א יב כד). — ועם על, במשמ' התגדל על, זמם עליו מזמות: ונשמד מואב מעם כי על יי' הגדיל (ירמ' מח מב). שמעתי את כל נאצותיך אשר אמרת על הרי ישראל לאמר שממה לנו נתנו לאכלה ותגדילו עלי בפיכם והעהרתם עלי דבריכם (יחזק' לה יב-יג). אם אמנם עלי תגדילו ותוכיחו עלי חרפתי (איוב יט ה). כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו (תהל' נה יג). כי אמרתי פן ישמחו לי (האויבים) במוט רגלי עלי הגדילו (שם לח יז). זאת להם (לעמון ומואב) תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם יי' (צפנ' ב י). יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בשת וכלמה המגדילים עלי (תהל' לה כו). ובארתי בהערה בספר הערה מעוט הבנת מי ש ה ג ד י ל עלי (ר"י א"ת, סרסי ריב"ג, נער). — ועם עקב, הגדיל עקב על פלוני: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב (תהל' מא י). — ב) *פ"ע, כמו גדל, במשמ' בא בשנים: בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו ומשהגדיל נשא אשה אחרת (יבמ' י ט). קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל (שם יב ד). הגדילו התערובות ונשאו נשים (שם יא ג). הגדילו התערובות ושיחררו זה את זה (תוספתא שם יב ה). או שתמאן ותגדיל ותיארס או שתמאן ותנשא לאלתר (גמ' שם קז:) אין מחזיקין בנכסי קטן אפילו הגדיל (כתוב' יז:). יתומין שבאו לחלוק בנכסי אביהן בי"ד מעמידין להן אפוטרופוס ובוררין להן חלק יפה הגדילו יכולין למחות (גיט' לד.).

— התפ', התגדל,—א) עשה את עצמו גדול, הראה, החזיק את עצמו גדול: והתגדלתי [1]) והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים (יחזק' לח כג). — ב) התגאה, stolzieren, s'enorgueillir; act arrogantly: ויתרומם ויתגדל על כל אל (דני' יא לו). היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י טו). אל תעשם (את התורה) עטרה להתגדל בהם (אבות ד ה). — ג) במשמ' *התחנך: בן שמת אביו ואמו אומרת התגדל אצלי היורשין אומרין לה התגדל אצלינו אין כופין אותו שיתגדל אצל מי הראוי ליורשי (תוספתא כתוב' יא ד). אלו לא ימצאו בך רק כי התגדלת מימי בחורותיך תמיד בבית דמיון הנה דייך (ליכרים תהלה).

ב. *גדל[2]), פ"י, עת' יגדל,—קלע וסכך חוטים או נצרים או שערות וכדומה מעשה גדיל, flechten; tresser: מפני שהבנות יושבות בתוכו (בתוך הים של הנפה)

---

[1]) במקום והתגדלתי.

[2]) בארמית: וניגדול תרתי פתילתא (גיט' סט.—ונגדול שני פתילים). למיגדל אוהרי

וגודלות (כלים יח ג). וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת (שבת י ו). הגודלת והכוחלת והפוקסת לעצמה פטורה לאחרות חייבת (תוספתא שם י יג). הגודל כלי צורה (ירוש' שם ז יד). אין גודלין אותה (את הפתילה) לכתחלה בי"ט (ביצה לב:).

— פוע' מפוע', מְגוּדֶלֶת, עי' ערך *מְגוּדֶלֶת.

א· **גָּדֵל**, תס"פ, לנק' גְּדֵלָה, מ"ר גְּדֵלִים, סמי' גִּדְלֵי, לנק' גְּדֵלוֹת, — כמו גָּדוֹל: ותזני אל בני מצרים שכניך גִּדְלֵי בשר (יחזק' יו כו).— ובמשמ' תאר פעל: והנער שמואל הלך וְגָדֵל וטוב (ש"א ב כו). — וכמו *בינוני פועל, בצמחים: ירקות שגדילין על מי שנה הבאה ומתעשרין לשנה הבאה (ר"ה יד.). והגרגיר של אפר וכו' הגדילה באחו (רש"י סוכה לט:).

ב· *__גָּדִל__, ת"ז, לנק' גְּדִלָה, מ"ר גְּדִלִים, גְּדִלוֹת — עשוי מעשה גְּדִיל, geflochten ; tressé ; twisted: ואחד האריג מהן כמו המרצופין או הגדל כמו חבק של חמור וכיוצא בו (רמב"ם, כלים א יב). השק הוא חוטי שער הגדילין כשלשלת או הארוגין כבגדים (שם).

*גָּדֵל, גְּדֵלִים, עי' גְּדִיל.

גֹּדֶל[1], ש"ז, — כמו גֹּדֶל: בִּגְדֹל זרועך ידמו כאבן (שמות טו יו).

גְּדֻלָּה, עי' גדולה.

*__גַּדְלוּת__, ש"נ, — כבוד והדר וגאוה: בנגד ג' רוחות המושלות בבריאות העולם רוח הגדלות רוח הבהמות רוח השכלי (ר"מ דקסן, מדר' י' הדברות). עזוב הגדלות ותפוש השפלות (הרוקח, דרך העגוה). בחינת מוחין דאו"א שהיה בו בחינת גדלות נעזבים ונסתלקים (מתא' יקר', כרכ' תהלים טו).

*__גַּדְלָן__, ש"ז, — מי שאוהב להתגדל, נהוג כדבור העם.

*__גַּדֶּלֶת__, ש"נ, מ"ר גַּדָּלוֹת,— מי שאומנותה לגדל שערות, Haarflechterin; coiffeuse; hair dresser: ר' יהודה אומר אף (ים נפה) של גדלת[2] טמא

מושב מפני שהבנות יושבות בתוכו וגודלות (כלים יח ג). הלכו ופייסו לגדלת וגדלת למלכה (מד"ר ויקר' יט).

גדם, ממנו *גִּדֵּם, *גָּדַם, *גַּדֶּמֶת, *גִּדְמוּת, *גִּדְמִי.

*__גִּדֵּם__[1]), ת"ז, לנק' גִּדֶּמֶת, מ"ר גִּדְּמִים, גִּדְּמוֹת, — מי שידו כרותה: היה אחד מהם גידם (סנה' ח ד). נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו גידם משתי ידיו קיטע משתי רגליו (תעני' כא.). לאחד שהיה לו בן גידם אצבעים (מד"ר שה"ש, כרס). — ולנק': מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותה (שבת נג:). גידמה מהו שתחלוץ (יבמ' קה.). כשם שחיגרת וגידמת לא היתה שותה (מי סוטה) וכו' כך הוא אם היה חיגר או גידם לא היה משקה (סוטה כז — ומ"ר: ותפשו בו אביו ואמו ולא גדמין (סנה' ח ד). ידנו לא שפכו פרט לגידמים (ירוש' שם ח כו:).—וגם בהזנב והאזנים של בהמה: באילמת וגידמת[2]) (חול' עט.).

*__גָּדַם__[3]), פ"י, עת' יִגְדֹּם,—כרת הקצה מדבר, ובהשאלה: אמה גדומה (זבח' סב:), ר"ל אמה קצרה.

— נתפ', *נִתְגַּדֵּם, — שנִגְדְמוּ אותו: ידיי שלא חסו על ידיך יתגדמו (תעני' כא.).

*__גַּדֶּמֶת__[4]), ש"נ, — מין ממיני הצרעת, Lepra: במין הצרעת ונקרא בלשוננו גדמות ובלשון ערבי גדאם ובלטין ליפרה (קאנון ד ג ג א). מהות הגדמות וסבתו עלה רעה מתחדשת מהתפשטות המרה השחורה בגוף כולו (שם). החלאים המתחדשים מהשחורה כמו הסרטן והגדמות והעלה שמתקלף בה העור (פרקי משה כ). וממנו (משרפת המרה האדומה) יתחדשו הסרטן והגדמות וכו' אשר יהיה עמו אכול האברים ונפילתם (קבוצי גליני ב, כ"י פריז). כשתפיל המרה השחורה אל צד העור תחדש הגדמות וכו' וזאת הגדמות שלא יהיה עמו אכול ולא נפילת אברים (שם).

*__גִּדְמִי__, ת"ז, לנק' גִּדְמִית,—מי שהוא מטבע הגדמות: ואמנם רכיבה פירות דוגה והאניות מועיל מן

וכו' למיגדל תנורי וכו' למיגדל מהולתא (מו"ק יא. — לגדול אהרים וכו' לגדול תנורים (לבנות, לחבר בפתילי ברזל) וכו' לגדול מהולתא). בערב' גַ'דַל a), במשמע' זו לחבל ובדומה.

[1]) משקל לְאֹם.

[2]) במשנ' מנקד' כ"י פרמה מנוקד: שֶׁלְגַּדֶּלֶת.

a) جدل

[1]) בערב' אַגְ'דַם a) מי שנקטמו ידיו. — [2]) ופריש"י שם: מוגב ואזנים.

[3]) בערב' גַדַם b), חתך, קטע, וג'ד'ם c) בפרט קטעו ידו.

[4]) בערב' ג'ד'אם d), ואומרים המלונים הערבים כי

a) أَجْذَم b) جَدَم c) جَذَم d) جُذَام

הצרעת הגדמית (קלנון א נ כ כ).

גדע, ממנו גָּדַע, *גִּדְיָעָה.

גָּדַע[1]), פ"י, עת' אֶגְדַּע, גְּדֻעִים, — חתך אילן וכדומה בגרזן, בקרדום, והפריש חתיכה ממנו, abhauen: abattre, trancher; chop off: הנה האדון יי' צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גְּדֻעִים והגבהים ישפלו (ישע' י לג). גָּדַע בחרי אף כל קרן ישראל (איכ' ב ג). חריות שגדען בין לשכיבה בין לאוהלין צריכות קישור (ירוש' שבת ז ז). ואקח את מקלי את נעם ואגדע אתו (זכר' יא י).—ואמר בן סירא: עד יוריש (האל) שבט זדון ומטה רשע גדוע יגדע (כ"ס גני' לב כג). קרני ישראל גדועות (מד"ר תהל' עה). — ובהשאלה, השמיד הזרע, העם וכדומה: הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך (ש"א ב לא). וגם אני אֶגְדַּע[2]) ולא תחום עיני (יחזק' ה יא).— ובהשאלה לשערות הזקן: על נבו ועל מידבא מואב ייליל בכל ראשיו קרחה כל זקן גְּדוּעָה[3]) (ישע' טו ב). —*ופ"ע: באותה שעה (ששמע קול האלהים המתהלך בגן) גדעה קומתו של אדם הראשון ונעשית של ק' אמה (פסיק' דר"כ, ויהי כיום א).

— נִפע' נִגְדַּע, — שנגדעו אותו: נִגְדַּעְתָּ (כמו אילן) לארץ חולש על גוים (ישע' יד יב). ביום ההוא נאם יי' צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה (ישע' כב כה). נִגְדְּעָה קרן מואב וזרעו נשברה (ירמ' מח כה). ונשבתו גלוליכם ונגדעו המניכם (יחזק' ו ו). כי ביום פקדי פשעי ישראל עליו ופקדתי על מזבחות בית אל ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ (עמוס ג יד). — ובהשאלה, נשמד: וינחמו בני ישראל אל בנימן אחיו ויאמרו נִגְדַּע היום שבט אחד מישראל (שופט' כא ו).— ואמר המשורר: ולבנות נגדעי הנהלאה ולסאון שופטי הרג סאונים (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס ע). והן פתאום נִגְדַּע, היש במה נפדע, ואנחנו לא נדע, מה נעבד את יי' (ר"י הלוי, תמונות יסגה).

— פִּע' גִּדַּע, כספס' גִּדַּע, —כמו גדע בחזק הפעולה חתך ושבר ונתץ אילן: מזבחתיהם (של הכנענים), תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תְּגַדֵּעוּן (דבר' ז ה). ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תְּגַדֵּעוּן (שם יב ג). וישבר (אסא) את המצבות וַיְגַדַּע את האשרים (דהי"ב יד ב). וינתצו לפניו את מזבחות הבעלים והחמנים אשר למעלה מעליהם גִּדֵּעַ (שם לד ד). דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אֲגַדֵּעַ (ישע' מה ב). וכל קרני רשעים אֲגַדֵּעַ תרוממנה קרנות צדיק (תהל' עה יא). גידעו (את האילן) ופיסלו לשם עבודת אלילים (ע"ז ג ז).

— הָפע', *הוּגְדַּע,—כמו נגדע: וע"ב צדיבין (האשרות) נתיצה וגדיעה כדי שיותצו ויוגדעו גם למעלה מא"י הטהורה והנקיה (הקז"ה, עיר הנדחת).

א׳ **גדף**[1]), ממנו *גִּדּוּף, גְּדוּפָה, גִּדֵּף, *גֻּדָּף, *נִגְדָּף.

א׳ **גָּדַף,** קל אינו נהוג.

— פִּע', גִּדֵּף[2]), פ"י, — בזה בדברי נאצה או במעשה, lästern; outrager; to revile: והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי' הוא מְגַדֵּף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה (במדב' טו ל). כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני מקול מחרף וּמְגַדֵּף מפני אויב ומתנקם (תהל' מד יו-יז). אל תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גִּדְּפוּ נערי מלך אשור אתי (מ"ב יט ו). את מי חרפת וְגִדַּפְתָּ ועל מי הרימות קול (שם כב). שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים אבל ישראל מרוממים ומשבחים למי שהמלחמה שלו (מכי' בשלח ב א). לפי שהיה מחרפם ומגדפם (מיסרא את ישראל) בנחיצה לכך מת מיתה גדופה (מד"ר במד' ד).

— פֻּע', *גֻּדַּף, מגודף,— שגדפו אותו: לחיות חיים בזויים ומגודפים באבדת מלכותו (ר"י אברבנאל, שופט' א).

ב׳ ***גדף,** ממנו ב׳ *גָּדָף.

ב׳ ***גָּדַף**[3]), פ"י, — קנח הרטב שבקערה על ידי חתיכת לחם וכדומה: כאדם האומר לחבירו

הוא מן ג'ד'ם במשמעה קטע, מפני שבחלי זה נקטעים האברים ובפרט אצבעות הידים.

[1]) בערב' גַ'דַע(a), גדם אפו, אזנו, וכדומה. —

[2]) נוסחת המדנחאי. — [3]) קצת נוסחאות (מסורת), ובנוסחאותינו גרועה, עי' זה.

a) جدع

---

[1]) בערב' גדף (a), ועי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' גַדַּף עלי (b) במשמעה זו. ויש מדמים לזה עוד הפעל קַדַ'ף (c), שמשמש במשמ' ידה בו אבן, ובהשאלה קללו וחרפו.

[3]) בערב' גדפ(d) היה העוף בכנפים קטועות והתאמץ לעוף בהן, וכהשאלה, המלח את אניתו במים, דחף אותה

a) جدف b) جدّف c) قذف d) جدّف

ג י ד פ ת ה [1]) הקערה (כרית' ז:). כאדם ש ג ו ד ף מן הקערה (ערוך, ערך זה).—•ולמשל המים במשוט: כמלח ה ג ו ד ף את המים (ר"ש גאון, תשו' הגא', הרכבי כה). — פע', *גֵּדֵּף, — א) כמו קל בחוזק הפעולה, גִּדֵּף את הקערה, קנח אותה בפת לחם: כאדם שהוא אומר לחבירו ג י ד פ ת ה את כל הקערה ולא שיירתה בה כלום (ירוש' סנה' יד כה:). לשנים שהיו יושבין וקערה של גירוסין ביניהן פשט אחד את ידו ו ג י ד ף את כל הקערה ולא שייר בה כלום (שם). וכמו ש מ ג ד ף בפתו מה שיש בקערה (ר"ש גאון, תשו' הרכבי כה). — ב) בהשאלה, *עשה תנועה באויר בירו לסימן תמיהה: מ ג ד ף בה ר' אבהו אלא מעתה תהא סנהדרי גדולה צריכה מאה וארבעים ואחד וכו' (סנה' ג:). כשמתמיה אדם על דבר ומראה התמהה אומרים מ ג ד ף (ר"ש גאון, תשו' הגא', הרכבי כה).

•גֶּדֶף, — כמו גדוף: קו כונן בעדף צבי עדיו ב ג ד ף (רסע"ג, מנין האותיות).

•גַּדָּף [2]), ש"ז, מ"ר גַּדָּפִים, סמי' גַּדְּפֵי,— נוצה גדולה: וחשמלי אש שהיו דומים ל ג ד פ י טווס מקיפים מסוף העולם ועד סופו (ג"ע וגהנם, פרק גה"ת, ביהמ"ד ילינק ה).

•גִּדֵּף, עי' גִּדּוּף.

גְּדֻפָּה, עי' גִּדּוּפָה.

*גַּדְּפָן, ש"ז, מ"ר גַּדְּפָנִים, — מי שמגדף תמיד: מ־רבו ה ג ד פ נ י ן פסקו מלקרוע (על קללת השם) (ירוש' מו"ק ג פג:). אוי להם ל ג ד פ נ י ם שהם נושאים שמו של הקב"ה על חנם (תנחו' בובר, כרתש' ו).

גָּדֵר, *גֶּדֶר, ש"נ, כנ' גְּדֵרוֹ *גִּדְרוֹ, סמי' גְּדֵר [3]), מ"ר גְּדֵרִים, כנ' גְּדֵרָיו, גְּדֵרֶיהָ, — א) כותל של אבנים סדורות בלי מלט וכדומה מקיף לשדה, גן וכדומה, Mauer; muraille; wall: ויעמד מלאך יי' במשעול הכרמים גָּדֵר מזה וְגָדֵר מזה (במד' כב כד).— ואמר בן

כתנועת המשוט במים, על דמיון העוף בכנפו באויר. והנה במלונים הערבים כל זה כלול בשרש אחד עם א.גדף הקודם, אך אין הסתעפות משמעה זו טבעית ביותר.
— [1]) גרסת רב שרירא גאון (תשו' הגא', הרכבי כה) ורגמ"ה והערוך. ובנוסחאותינו ג י ר פ ת ה.
[2]) בארמ' ותלמוד' ג ד פ א, כנף ונוצה.
[3]) כן בערב' גדר a).

a) جَدْر

סירא: באין ג ד י ר יבוער כרם ובאין אשה נע ונד (כ"ס גני' לג ל).—ובכנ': ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גְּדֵרוֹ והיה למרמס (ישע' ה ה). המפריח ג ד י ר ו בקוצים ובצרורות לרשות רבים (תוספתא ב"ק ב ה).—וסמי': על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגדרו [1]) אבניו נהרסה (משלי כד ל-לא). — ומ"ר: יום לבנות גְּדֵרָיִךְ (מיכה ז יא). למה פרצת גְדֵרֶיהָ וארוה כל עברי דרך (תהל' פ יג). —*וגְדֵרוֹת: אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין ה ג ד י ר ו ת אמר להם אני פרצתי ג ד ר ו של עולם (תנחומא חקת א). — ואמר המשורר: עדרי המונך אשר גלו והתפזרו מהר לגבעה ולא שכחו גדריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, כז). — ובהשאלה, אחוזה, נחלה, מקום מחסה, Besitz; possession: ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיו ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלם (עזר' ט ט). — *ובזמן מאוחר שמש משקל גֶּדֶר בלשון זכר וגם לשל עץ: המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר את ג ד ר ו בקוצים ו ג ד ר שנפל לרשות הרבים והוזקו בהן אחרים חייב בנזקן (ב"ק ג ב). היה ביתו לבנות ג ד ר ו לגדור שדהו לקציר (נדר' ד ז). אין עוקרין ג ד ר שבין שתי שורות אחד ג ד ר ש ל ע צ י ם ואחד גדר של אבנים (תוספתא שביע' ג יו). ג ד ר שהוא גבוה עשרה טפחים (כלא' ד ג). ו ג ד ר שנפרץ עד י' אמות (שם ד). — — •ובהשאלה: ברכת האבות ג ד ר ם להם לישראל מכאן ומכאן ויש אומר כי זכות האבות ג ד ר לישראל מכאן ומכאן (ילקוט, כללוני 57).—ב) בכלל *כל מחיצה: ג ד ר האמצעי של האזן (ספרא, מצורע ג ג). — ג) *תקון לשמירה שלא להכשל בדבר יותר חמור: שלא גדרו אלא ג ד ר שיוכל לעמוד (תוספתא שביע' ג ז). שכל הפורץ ג ד י ר ן של חכמים לסוף פורענות בא עליו (שם תול' כ כג). ר"מ אומר משש שעות ולמעלה מדבריהן שביעית אסורה משום ג ד ר ששית למה משום ג ד ר ויש ג ד ר ל ג ד ר (ירוש' פסח' א כז ג). ולא פרצת ג ד י ר ן של חכמים (שם ע"ז ב מא). ג ד ר גדול גדרה תמר (בנה' כא). ג ד ר ערוה (מד"ר ויקר' כו). א"ר חנינא ג ד ר גדול גדרו בה (בטבילה) (ברכ' כב.). אותו יום הרבו סייג לתורה וכו'

— [1]) ובקצת ספרים וְגָדֵרוֹ.

להרבות ג ד ר בישראל (רש"י שבת קנג:). — ו״גְדֵרוֹת: יש מצוה שהיא העקר ויש לה ג ד ר ו ת כמו הנזיר שיזיר מיין ושבר ככה נדרו (ראב"ע, יסוד מורא, שער ג). פירוש המשנה אשר שננו אבותיכם ובאור ה ג ד ר ו ת אשר גדרו הרועים מנהלי עלותיכם (פתיח' הרמב"ם להקד' זרעים). עברה עלי רוח התשוקה, לפרוץ ג ד ר השתיקה (הקדמ' שער השמים לאבן לטיף). ולהודיעני דעת וקני טולידולה אם דעתם להסכים בענין ה ג ד ר י ם (שעשו בדבר למוד החכמות) (אגא מארי, מנח' קנא', מכתב לט). — ד) יאיכות, מעמד: כי לא יוכל האדם לחקר גם בכח נפש החכמה הנתונה בו יתר על שאר בע"ח בלתי הנמצאים ב ג ד ר ו ובגבולו והוא ג ד ר וגבול על היצירה (פירוש ספר יצירה, לבן תמים). שבל הנבראים עליונים ותחתונים כלם נופלים תחת ג ד ר היצירה (שם). אל יהי לך עסק שלא נפלה ב ג ד ר י ו ועסקיו של אדם (שם). לא יתפשט זה הגולנות עד שיגיע לג ד ר שנאמר שמי שעברה להתר גם כן יורה התר להשבע לשקר (ר"י אבן מיגש יח). כי כל מה שיש לו חלק יש לו תכלית מבלי ספק וכשנחלק ממה שיצא אל ג ד ר ההויה בעולם מן האישים וכו' (חו"ה, היחוד ה). שלא יביט לכל דבר ערוה וכו' שלא יתעסק בם (בהאברים) אלא במה שיבחרהו השכל והדת ועל ה ג ד ר אשר ישימוהו בו (מאזני צדק, אלגזלי 147). שאם יקרה המקרים בחליים ושאר הסבות יוציאוהנמצאים מ ג ד ר טבעם השלם יהיו אלו מוכנים להחזירם אל ג ד ר ם או להעמיד אותו על בריאותם (שו"ת רשב"א תיג). — ה) ״הדבר העקרי[1]) והעצמיי שבו מצטיין כל מושג ממושג זולתו דומה לו, Définition: הוי יודע כי ג ד ר החכמה הוא מדע יושר הנמצאות לעמוד על סוף מחקרם (ר"י ברצלוני, יצירה 56). והוצרכנו לשום ב ג ד ר החכמה שלשה חוצצים כדי להכנים ב ג ד ר הזה שלש מעלות (שם 66). ולא יהיה זה מגביל לכבודו ולא נותן לו ג ד ר (שם 78). ג ד ר הזכות הוא השקטת הנפש ושמחתה בחדוה שאין לה סוף בעולם (שם 151). ו ג ד ר הפרעון הוא מר הנפש ועצבונה (שם). מ ג ד ר יחוד האלהים

כלב שלם הוא שיהיו הלב והלשון שוים ביחוד הבורא יתברך (חו"ה, היחוד א). כי ג ד ר החלק אינו כי אם שיעור נפרד משיעור (שם). אבל הם (השמות הנרדפים) חלוקי ענין וג ד ר י ה ם משתנים כשם עין שנאמר על העין הרואה ונאמר על עין המים (מלמד התלמידים, נח יב). החלק הראשון שיתואר הדבר ב ג ד ר ו כמו שיתואר האדם בשהוא החי המדבר (מו"נ א נב). הביאור הראשון בענין הנמנע בכלל וחלקיו וג ד ר ו להוכיח שהמציאות המוגשם מלא דבר אינו מכלל הנמנעות (רלב"ג, מפעל' ה' ד א). ואמרו ש ג ד ר ו (של הבושת) הוא מכאוב יקרה לנפש בעת הפחד מםעשה הגריעות (מאזני צדק, אלגזלי 106). כי ג ד ר האדם המודיע את שרשי יצירתו הוא החי וכו' ואם אתה חוקר על ג ד ר האבנים והמתכות וכו' יהיה ה ג ד ר הכולל אותם שהן גופות ממירות את צורתן ומחליפות את תבניתן (הגיון הנפש לבר חייא א:). כי ג ד ר התשובה המפרש את טעמה הוא נחמת האדם על מעשהו וחטאו אשר חטא (שם ג). איך נתבלע בזה עצת חכמי קדם וכו' בחקרם על ג ד ר שנת החמה ומדתה (יסו"ע לר"י הישראלי ג א). כאלו תאמר באדם ש ג ד ר ו גשם ניזון מרגיש מדבר (חסדאי קרשקש, אור ה' א ג). וזה שכבר יראה מהוראת שם המצוה וג ד ר ה שלא תפול אלא בדברים שיש לרצון ובחירה מבוא (שם, הצעה). ג ד ר הטבע שהוא (הגשם) התחלת תנועה ואחר שהגשם הוא טבעי יש בו ג ד ר הטבע (שער השמים יג). ג ד ר החלום הוא מה שיצייר הכח המדמה בעת השינה מה שתפש ועצר אצלו מתכונת המוחשים שהרגישם בהקיץ וה ג ד ר הזה איננו כללי לכל החלומות (שם י). שה ג ד ר י ם אינם אלא לדברים הכוללים (רלב"ג, מלחמ' ה' א יז). כמו שיאמר ב ג ד ר הצד שהוא תכונה טובה בנפש (נופ' צוף, מסיר ליאון ב). ונאמר אנחנו שה ג ד ר י ם הנזכרים לא יסתרו זה את זה (שם א). שהוא יתברך אינו נגדר ב ג ד ר המנין אלא נקרא יתברך אחד (מ' אלדבי, ש"א א). וג ד ר השיעול דא תנועה משותפת מן הנפש והטבע עוברת על הדרך הטבעי לכלי הנשימה וכו' וביאור ה ג ד ר הזה כי הטבע יתחיל ויניע כלי הנשימה להסיר מה שיזיקם

---

[1]) — בערב' חַד, חדוד a), גבול. — ואמר ר"ש אבן תבון (פי' מלים הזרות במו"נ) וז"ל: ואלו השני שמות (ג ד ר וחוק) חדשום המחברים, והמעתיקים מבני עמנו העתיקו אליהם שתי מלים מושאלים אצל חכמי הדברים והם מלת ח ד ומלת רסם. מלת חד העתיקוה על מלת גדר מ צ א ת י ה למעתיקים אשר לפני ולמחברים האחרונים העתיקוה אליה המלה הנזכרה הושמה שם למאמר מורה על הדבר הנראה גמור בענינים ע צ מ י י ם והוא מאמר מחובר מסוג מבדיל כאמרך בן אדם שהוא חי מדבר או

a) حدّ حدود

(שם ד ג). לפי שהיא (הדת האלהית) לא תודיע אלא הכוללים כמו שהגדרים אינם אלא לדברים הכוללים (העקרים א ח). להיות האדם משכיל ויודע בגדרי בע"ח יותר מכולם (שם א יא). שהשמות הם גדרים סתמיים והגדר הוא שם מבואר (אלי גוהם פרק ד).

מַעֲקָה.

סוּג, סוּגָה.— *סוּרג.— *סְיָג.

*פרע, פרעות היוצאות מהגדר.

*גָּדַר, פ"י, עו' יִגְדֹּר, — א) עשה גדר באבנים, סתם פרצה בגדר, vermauern, umzäunen ; cloîtrer ; to fence : לכן הנני שך את דרכך בסירים וְגָדַרְתִּי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הוש' ב ח). גָּדַר דרכי בגזית (איכה ג ט). ארחי גָּדַר ולא אעבור (איוב יט ח). לפנים ממנו (מהר הבית) סורג גבוה עשרה טפחים ושלש עשרה פרצות היו בו שפרצום מלכי עבו"ם חזרו וגדרום (מדות ב ג). מחזיק בנכסי הגר ונעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זה חזקה (תוספתא ב"מ ב יא). היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו ועמד וגדרה (שם יד). מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה (שבת קנ:). מחיצת הכרם שנפרצה אומר לו (לבעל הכרם) גדור וכו' נתייאש הימנה ולא גדרה הרי זה קידש וחייב באחריותו (ב"ב ב.). —*ופעול : כל שיש בו אומנות למה הוא דומה לכרם גדור שאין בהמה וחיה נכנסין לתוכו (תוספתא קדוש' א יא). מבואות היורדין לים או לנהר אעפ"י שגדורין מכאן ומכאן ורבים מטפסין ועולין בהן (שם טהר' ז י). — ובמליצה להשבת הדברים לתקונם : ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גֹּדֵר פרץ משובב נתיבות לשבת (ישע' נח יב). — ולהגן בפני הרעה : ואבקש מהם איש גֹּדֵר גדר ועמד בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה ולא מצאתי (יחזק' כב ל). לא עליתם בפרצות וַתִּגְדְּרוּ גדר על בית ישראל לעמֹד במלחמה ביום יי' (שם יג ה). —*ועשה מחיצה בפני דבר : ומודים שהוא גודר כלים (בחרדלית) וטובל בהם וכלים שגדר בהם לא הוטבלו (מקוא' ה ו). ראה מים שהן שוטפין והולכין חייב לגודרן (תוספתא ב"מ ב כח). היתה דרך הרבים או נהר עוברות בתוך שדהו ועמד וגודרן וזה עובר בתוך שדה חבירו (שם ב"כ ב יה). ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם (ב"מ לא.). — ב) *בהשאלה, עכב, מנע אדם מעשות דבר : שלא לגדור בפני הלווין שלמחר יהו מבקש ללוות ואין אדם מלוה לו (תוספתא כתוב' יב ג). —אתה גודר את האף והאף לא יגדרך (מד"ר בראש' מט). —*ועשה שמירה שלא יעבר על דבר אסור : דבר שהוא גודר את ישראל מן העבירה (ירוש' ברכ' ג ו ג). גדר גדול גדרה תמר באותה שעה (סוט' כא.). אברהם ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה (פסי' דר"כ כבלת). בשבאה שרה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה (שם). שאם היית נאה אל תהי פרוץ בערוה שלא יאמרו הבריות איש פלוני נאה ואינו גדור מן הערוה (שם, עשר תעשר, כד). כל מי שגודר עצמו מן העבירה נקרא קדוש (מד"ר ויקר' כד). שגדרו ישראל במצרים בעצמן מן הערוה (שם שה"ש, גן נעול). אנשי מזרח גדורים מן הערוה (שם ברא' ע). כל ימי גדרתי בעדי ולא אצא חוץ מגדרי לכל אשים דבורי במה שרבו בו החקירות (שו"ת רשב"א תיג). ובמו שיעשו רוב האומות שאינם גדורים כגדרינו החמורים (החינוך, תזריע קסו). — *גדר הפרצות, החזיר לאיתנו את האסור שהתחיל העם לעבר עליו : שיגדרו להן את הפרצות (והזהיר, שמות). — *ובמשמע' קבע דבר : כל מחלוקת שלא חייב המחלוקת במעשה אלא בדעת לא נגדור בו הלכה (ר"ש הנגיד, סוף מבוא התלמוד). — ג) *באר ופרש הגדר של דבר המציין אותו מאחרים, definieren, définir ; define : ולכן גדרו הנפש שהיא שלמות מה לגוף טבעי (ראב"ע, ספר העצמים). כי אנחנו אמנם נגדור מה שיש לו סוג והבדל וכו' ונגדור אותו מצד מה שקרה לו שינהיג הגשם (אמונה רמה א ו). ועל כן אין להם דמיון ולא שתוף ואין גדר אחד גודר אותם (בו"ת רשב"א י). ואריסטו גודר אותה (את הנפש) בדומה לזה בשווי מן הנפש ואמר שהוא פועל ראשון בגוף טבעי וכו' (תגמולי הנפש א ד). ואחר התישב זה נגדור הדברים הנזכרים כפי אשר גדרם טוליאו בחדשה (נופ' צופ', מסיר ליהון ו). והחכם גדרם (את חלקי הלשון) בספר המליצה (ר"ד יחייא, לבון למוד', פתי'). —*מספר גדור, שמורכב ממספרים יסודיים: יש מספרים בלתי גדורים וא"א לעמוד על גדרן לא מקוצר השכל וכח המשיג רק בטבע המספר וכו' ומספרים הגדורים מעטים מאד ואינם רק מתי מספר. כי מספר ד' גדור

מור חי משכיל.

ור"ל שתוכל לעשות ממספר זה ריבוע ישר והוא השוה הצלעות ושוה האלכסונים וכן מספר ט' גדור במרובע ישר שצלעיו ג' (שו"ת תות יאיר קעג).

— נִפע', *נִגְדַּר, — א) מן קל ב': שרה גדרה את עצמה מן הערוה ונגדרו כל הנשים בזכותה (מד"ר ויקר' לג). — ב) ימן קל ג: שאין שום דבר ולא שום פעולה אפשרית להמצא במציאות באיזה אפן שתהיה נגדרת בגדר הפעולה שלא יהיה הוא יתברך יכול עליה (דרך אמונה, אברהם ביבאגו א א). שהגדר הוא לנגדר אחד וכו' שכל אחד מחלקי הגדר נשואים על הנגדר בחיוב (רלב"ג, מלחמ' ה' א י). והכחות המתהפכים בשיהיו בדבר אחד בעינו יתוייב שיהיו נגדרים וכו' וזה שיתויב בכחות שיהיו נגדרים הוא ראוי בכל המאמרות לפי מה שיאמר הפלוסוף רוצה לומר שהמצאם בכח הוא נגדר בשילקח הכח במקומו הקרוב המיוחד (שם). לפי שהוא יתברך אינו נגדר בגדר המנין (מ' אלדבי, ש"א א). ואם כבר יראה שהגדר הזה איננו אמתי למה שמסגולת הגדר התהפך על הנגדר (חסדאי קרשקש, אור ה' א ה).

— הִפע' יהִגְדִּיר, — כמו גָּדַר משמע' ג: לא כמחשבת אנשי המחקר המגדירים את הזמן שהוא כמות מתפרד (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', העתים יד).

— פִּע', יגִּדֵּר, מגודר, — כלוא בגדר: ויצו (המלך) לסבב שדה בגדר ולשום שם שני אריות וכו' ולימים צוה המלך לשחוט שניהם ונמצא לב הקשור עשירית מלב של המגודר (באורית ישראל, פרק יח).

— הֻפע', יהֻגְדַּר, הוגדר, — כמו נגדר ב: והוגדר בספר הזה בסוד העשרה האחדים (כוזרי ד כז). לפי שהחליים לפעמים יקרו תחלה באבר ולפעמים יהיו בשתוף וכו' ראוי שיוגדר ההבדל אשר בין שני הדברים (קאנון א ב ג). אמנם זה הדבר (הנפש) או הדברים. אין ראוי שיוגדרו (אמונה רמה א ו). ומה שאין סוג לו לא יוגדר ולא יורשם (שם ב ג). כמו אחד מחלקי הגדר והלקי הגדר קודמים למוגדד (תגמ' הנפ', פי' ב"ה הקדמ'). וחלקי הגדר או קודמים על המוגדר או מאוחרים ממנו (מורה המורה א נב). והדברים המוגדרים שנים מינים (שם).

ב.*גָּדַר, פ"י, עת' יִגְדֹּר, — א) כמו גָּדַד: פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים (תוספתא ברכ' ד יט). חריות של דקל שגדרן לעצים (שבת נ.). פעם אחת הלך רבי חנינא בן עקיבא למקום אחד ומצא חריות של דקל שגדרום לשום עצים (שם). שבוי שנשבה והניח קמה לקצור ענבים לבצור תמרים לגדור וזיתים למסוק ב"ד יורדין לנכסיו (ב"מ לט.). עד שיגדוד שלשה גדירות ויבצור שלשה בצירות (ב"ב לו:). ואין לי אלא קוצר בוצר מוסק גודד עודר מניין (יבמ' קטו:). שגודרין מן הדקלים (ערוך, ערך כודיא). תמרים שאין מתבשלות באילן לעולם וגודרין אותן מהאילן ועושין להן חותלות (רש"י ביצה מ.). מחצלות שנותנין תחת הדקלין בשגודרין התמרים (הוא, כתוב' נ:). כיצד היתה שדה תמרים וגדד שלש גדירות (רמב"ם, הלכ' טו"נ יב).

ג.גָּדַר, קל אינו נהוג.

— הִתפע', *הִתְגַּדֵּר [1]) בדבר, — א) לקח גדולה לעצמו: דבר זה (נטילת רשות מהנשיא) הניחו להם לבית רבי[2]) כדי להתגדר בו (יומא עח.). — ב) עשה דבר טוב והגון, שראוי לתהלה בעד זה: אפשר בא אסא ולא ביערו (את הנחושתן) בא יהושפט ולא ביערו והלא כל ע"א שבעולם אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו (לחזקיהו) להתגדר בו (חול' ו:). — ג) עם על, התגאה על: ומפני מה אין מצויין תלמידי חכמים לצאת תלמידי חכמים מבניהן וכו' כדי שלא יתגדרו על הצבור (נדר' פא.). אני בריה וחברי (עם הארץ) בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתו כך אני איני מתגדד במלאכתי [3]) (ברכ' יז.). שעסק בתורה שלא לשמה להתגדר ולקנות שם (תוספ' נזיר כג:). כי אין כונתי בחברי זה הספר להתגדר בו ולא להקרא בשמי (הקדמ' ש"א למ' אלדבי). כי לא נתכוונתי להתגדר ולקשקש בפעמוני, כי לא הודגלתי לשבת בשבת תחכמוני (מנח' קנא', אגא מאירי, מכת' ה). — ד) *התנצל, בקש מחילה[4]), כבן שהוא מתחנן לפני אביו וכהלמיד שמתגדר[5]) לפני רבו כך היו ישראל מתחננין ומתגדרים לפני אביהם שבשמים ואומרים לפניו רבונו של עולם חטאנו

[1]) יש סוברים שנתחלף במקום ל, ופרושו התגדל. אבל מדוע נפל חלוף זה רק במשמעה המיוחדה? גם השערת לוי שהוא מלשון תחוך, אינה מחורת. וקוהוט הביא בערב' גדר a) היה הגון, אבל באמת פרוש גדר בערב' הוא היה עלול ומסוגל. גם יש פעל בעין זה עם נ אחרי הגימל, התנגדר, ועי' זה. — [2]) ובנוסחאותינו: הניחו להם לבי נשיאה. — [3]) גרסת הערוך. — [4]) בערב' תעדד'b). — [5]) בילקוט הגרסה: מתגרר, אך איש שלום הסכים כי צ"ל גם שם מתגדר. ופרש אי"ש מתגדד מקטין עצמו. והוא דחוק.

a) جدر b) تَعَذَّر

לפניך שנתרעמנו לפניך על הים (מכי' כב̇לח ד א).— ג) *קבל גדר הגודר מהותו: לפי ששאילת המהות ותשובתה הוא מדבר שמתגדר בזה יצור (תרג' דוד הככלי, כפי' ס' יצירה לר"י כרזלי, 82).—*התגודר, כמו התגדר: שלא יתגודר על הצבור (ילק' שמע' תבע"א). כל אחד ואחד בסחורה שלו מתגודד (והזהיר, שמות עו.). מקום הניחו לך אבות להיותך בו מתגודרת (ר"א כתור, הקדמ' מכור' המסור').

גדר[1]), ש"ז, מ"ר גדדים,—מורסה כמין לוז, Drüse; glande; gland: וההוות (המודסות ההוות) מחומר שחוריי שלשה סוגים המורסה הקשה והסרטן ורובם חרפיות וסוגי הגדדים הם גירנדוליין אשר מהם שקרופלי והצלעים הם לופיאש וההפרש אשר בין סוגי הגדדים ובין שני הסוגים האחרים שסוגי הגדרים יהיו נקיים ממה שיקיפם במו הגדרים האמתיים או שהם מסובבים בהם בחיצוניהם בלבד כמו החזירים (קאנון א י א ה).

גדרה[2]), ש"נ, מ"ר גדרות, כמי' גדרות,—מקום מוקף גדר להצאן, Hürde, Pferch; bercail; fold: בנו לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם (במד' לב כד). גדרת צאן נבנה למקננו פה (שם יו). ויבא (דוד) אל גדרות הצאן על הדרך (ש"א כד ד). והיתה חבל הים נות כרת רעים וגדרות צאן (צפנ' ב ו).—וכנ': פרצת כל גדרתיו שמת מבצריו מחתה (תהל' פט מא).

***גדרה**[3]), ש"נ, מ"ר *גדרות, גודרות, -- בהמה דקה, Klein-vieh; menu bétail; fold-animals: השם בהמה לחבירו עדמתי חייב לטפל בה סומכוס אומר באתונות שמונה עשר חדש בגודרות[4]) כ"ד חדש (ב"מ סע.). הגודרות אין להם חוקה (ב"ב לו.).

***גדרון**[5]), ש"ז, מ"ר גדרונים, — שם עוף קטן מאד וריו, דק המקור, Zaunkönig; roitelet; wren: המחלקה הזאת תכיל בתוכה את הגדרון חרטומו

---

[1]) בערב' גדרa). מורסה טבעית או מפצע.
[2]) בערב' ג'דירהb).
[3]) משקל ארחה, אמנה.—[4]) רגמ"ה (ב"ב לו.): כגון צאן ובהמה. רש"י: בגודרות בהמה דקה.—והרמב"ם (הל' שלוח' ושותפ' ג ח): וכגודדות, והן הצאן והבקר.
[5]) ע"ש שהוא חונה לפעמים בגדרות.

a) جَدَر b) جَدِيرَة

כפוף מעט וזנבו הוא זקוף כמעט כזנב התרנגול ועליו ישתרעו קוים מעקלים שחרחורים וראשי נוצותיו עגולים משכנו בעבי סבכי העצים כגלי אבנים ועצים וכמעט תמיד לא יראה בחוץ וכו' בכל כנף רננים הקטנים אין גם אחד כמעט אשר ישאר אצל נאות אדם בקיץ ובחורף בקור ובחום כמו הגדרון (תוה"ט העוף ט).

***גדרי**[5]),—א) ת"ז, לנק' גדרית, מ"ר גדריים, גדריות,— מטבע הגדר או מצורתו: ועצם הביצה (:כברא) מאבר גדרי לבן הבשר היתר דומה לבשר השדים (קאנון ג כ א א). הנה תולד בקצת האברים מורסא גדריית כלוז ורבים יהיו על הכף ועל המצח (שם ד ג ב ו). — ב) ש"ז, חלי העור, והוא חלי האבעבועות, עי' זה: והגדרי והחצבה הם מכלל החליים הקורים וכו' ורוב מה שיקרה לנערים וכו' וכאשר יתראה הגדרי יוריש החכוך ואח"כ יתראו דברים כראשי המחטים דוחניים (קאנון ד א ד ו). והרע שבכל מיני החצבה והגדרי הוא שמראהו כעין ציין הבנפסג' הלח ואם הראה שהגדרי והחצבה שמראיהם קשים לצאת ולהתבשל וכו' דע שהחולה ימות מאותו חולי (מ' הלדבי, ש"א ה ב).

גדרת, ש"נ,— במו גדר: דרך בפני הגדרת [2]) הגינה דרך הקדים בבואן (יחזק' מכ יב).

גדש, ממנו גדיש, *גדש, *גדש.

***גדש**, גודש, ש"ז,—מה שגודשים על המדה: שהיתה גודשה לתוכה (מנח' ע ה). במחק גודש סאה (זבח' סב:). שיקדש קמצים בגודש שלו (מנח' פז:). במלאת שפקו שאונו (של האויב) מוד בגדש (יוצר ז פסח, אי פתלוס). מרוד וטרוד בפתוי גדש און לאלוח (מנח' בר"מ, זולת שבת תבוב', בי אין). ולרוב גדלו של הכלי ההוא הספיק הגודש שלו למלאות כלי ההכמה (עמה"מ, עולם התוהו כד). — וכמשמע' *גוף גשם: לממש וגודש לא נשערהו, לטפל ותואר לא נרמהו (כהי"ח ה). — וכמשמע' *עודף בכלל, בשר הגדש, הערלה: גם לכרת בשר הגדש המה (היונים) מנעו ממך (מגדול עוז, אילת השחר, שבת ותנכה).

---

[1]) בעדב' ג'דריa) והוא מן גדר הקודם.
[2]) בנוסחת השבעים גדרת בלי ה.

a) جدري

א.*גָּדַשׁ[1]), פ"י, עת' יִגְדֹּשׁ, — א) צבר זה על זה, heap up; entasser; häufen: וקוצרין ו ג ו ד ש י ן לפני העומר (פסח' ד ח). קוצרין בבית השלחים שבעמקים אבל לא ג ו ד ש י ן ; אנשי יריחו קוצרין ברצון חכמים ו ג ו ד ש י ן שלא ברצון חכמים (מנח' י ח). השאילו (את המקום) ל ג ד ו ש חטין ו ג ד ש שעורין (תוספתא כ"ק ו כג).—ב) גדש את המדה, מלא אותה יתר גבוה משפתה : מקום שנהגו וכו' למחוק (את המדה) לא י ג ד ו ש ל ג ד ו ש לא ימחוק (כ"כ ה ה). שאין מוחקין במקום ש ג ו ד ש י ן ואין ג ו ד ש י ן במקום שמוחקין (גמ' שם פט.).—ו פ ע ו ל : והבזך היה בתוכו (של הכף) מלא ו ג ד ו ש קטורת (תמיד ה ד). מלא חפניו שאמרו מחוקות או ג ד ו ש ו ת (יומא מח.). מדת הטוב שהיא ג ד ו ש ה (פסיק' דר"כ, סוף סליחות). — ובהשאלה, גדש את הסאה, ר"ל. עבר הגבול, החמיר יתר מהראוי : בו ביום (שגזרו ב"ש שמנה עשרה גזרה) ג ד ש ו סאה (שבת קנג:). חטאו של אותו האיש ג ד ו ש (מד"ר ברא' כב).

— נפע', *נִגְדַּשׁ, — שגדשו אותו, שגדש את עצמו : כל המדות שהיו במקדש היו נ ג ד ש ו ת (מנח' ט ה). שהיו המים (בירדן כשעברו בו ישראל) נ ג ד ש י ן למעלה כיפין על כיפין (תוספתא שם ח ג). שהיו מים נ ג ד ש י ן ועולין (סוט' לד.). נמצא היבש ב ש י ג ד ש עודף על הלח שאינו יכול ל ה ג ד ש (ר"ת ערוב' יד:).

— הפע', *הִגְדִּישׁ, — עשה גדיש : ה מ ג ד י ש בתוך שדה חבירו שלא ברשות (כ"ק ו ג). במשאיל מקום לחבירו ל ה ג ד י ש גדיש ו ה ג ד י ש והטמין (גמ' שם סב.).

— פע', *גִּדֵּשׁ, *מְגֻדָּשׁ,—ומלא : חטאו של אותו האיש גדוש ו מ ג ו ד ש (מד"ר ברא' כב).— *והובא לגדיש : הזרע הנקצר ו ה מ ג ו ד ש לפני דושו (ריב"ג, סה"ש, גדש).

— נתפע' *נִתְגַּדֵּשׁ, — הובא להגדיש : ש נ ת ג ד ש ה התבואה ונגמרה מלאכתה (תוספ' תמור' ד.).

ב.*גָּדַשׁ[2]), קל לא נמצא.

— הפע', *הִגְדִּישׁ, — נהג, בפרט עִוֵּר : פתאום יבוא כמהלך רישך, וכקבר קמוש והוות יירשך, זכור כי הרגל תדושך, ויצרך הרע במקלו י ג ד י ש ך (תוכח' מוסר, עזרא הבבלי י.). לארץ יפול נזר ראשך, והמאס מאכל דגנך ותירושך, יצרך הרע י ג ד י ש ך, והזרים יאכלו גדישך (שם מז.).

גֵּה, — מלת הרמז, כמו זֶה : גֵּה [1]) גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל (יחזק' מז יג).

*גַּהַ[2]), ש"ז, מ"ר גַּהִים,— כמו נגה, אור זך מבריק, ובהשאלה כנוי להשמים : תומך תקרת גבוהים, יסד הדום וְגַהִים (אמתי, אפיתה נפלאותיך, שבת ד' אחר פסח). גבוהים וְגַהִים במאמר ראשון נפרשו, בדבר יי שמים נעשו (מאמר השכל לראב"ן, פיוט אל אלהים).

א.גהה, ממנו א.גָּהָה.

א.גָּהָה[3]), פ"י, עבר גָּהִיתִי, עת' יִגְהֶה,—הבריא, הסיר המזור, הרקבון, heal; guérir; heilen: וירא אפרים את חליו ויהודה את מזרו וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יִגְהֶה מכם מזור (הוש' ה יג). — ואמר המשורר : הואל ג ה ה מזור, בי בך צבי לעזור (ראב"ע, אם הגדול).

ב.גהה, ממנו ב.גָּהָה, *הִגְהָה.

ב.*גָּהָה[4]), — קל לא נמצא.

—הפע' *הִגְהָה, עת' יַגְהֶה, — קפח את העינים באור בהיר שקשה להן לסבול, to dazzle; éblouir; blenden:

---

[1]) בערב' כַּדַשׁ[a]). בארמ' וסורית ג ד ש.

[2]) בארמית : עובדא הוי בתרין גברין דהוו עיילין לטבריא חד סמי וחד פתיח והוה ההוא פתיחא ג ד י ש ליה יתבון למקרטא באורחא לקטון עשבא ואכלין דין דהוה פתיח איסמי ודין דהוה סמיא איפתח ולא עלון מתמן עד זמן ד ג ד י ש ההוא סמיא לההוא פתיהא (מד"ר ויקר' כב. — מעשה היה בשני אנשים שהיו הולכין לטבריה והיה אחד סומא ואחד פקח והיה הפקח ג ו ד ש (נוהג) בהסומא, ישבו לאכול ולקטו עשבים ואכלו, מי שהיה סומא נפקח ומי שהיה פקח נסתמא ולא נסתלקו משם עד ש ג ד ש (שנהג) הסומא את הפקח).

a) كدّس

[1]) לפי דעת רש"י יש לפרשו כמו נֵא, גַּיא. אך התרגומים הקדמונים וכן המפרשים, קדמונים ואחרונים, החליטו כי זו נוסחה משובשת, וצ"ל זה, וכמו לבג במקום לבו. ואעפי"כ לפי הכלל הקבוע שלנו, כי לשוננו מיוסדת על התנ"ך כמו ש ה ו א, מותר להשמש במלה זו לפעמים בכונה מיוחדה, בקצת התול, וכדומה.

[2]) לפי דעת הקדמונים כי שרש נגה הוא נה, וכן פרשו קצתם גָּהָה, עי' זה.

[3]) אין בלשונות האחיות חבר לזה במשמ' מיוחדה זו. בסורית ג ה א, שחרר, ובהשאלה מצער, מכאב, וכדומה.

[4]) עי' הערה שלקמן.

ברשף יניף שלגו וכארבה ישכון ודתו תואר לבנה י ג ה ה[1]) עינים וממטרו יהמה לבב (כ"ס גני' מג יו"ית).

ג.*גהה, ממנו ג.*גָהָה

ג.*גָהָה[2]), פ"ע, עת' יִגְהֶה, כינוי ג הֶה, — עמד נטוי, sich neigen ; être incliné ; incline : כותל ה ג ו ה ה[3]) לרשות הרבים סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה (מו"ק יג.). אם היה כותלו ג ו ה ה סותרו וכונהו (ירוש' כס ח פ ג). תנא (הערבות היו) רכות וארוכות וגבוהות אחד עשר אמה כדי שיהו ג ו ה ו ת[4]) על המזבח אמה (סוכה מה.).

גֵּהָה[5]), ב"נ,—א) מראה הפנים, Aussehen ; mine ; look : לב שמח ייטיב גֵּהָה[6]) ורוח נכאה תיבש גרם (משלי יז כב). כי יפוי ה ג ה ה ומראה הגוף וכו' מראה על הבריאות (ר"י אכרבנל, מקן א). ודין הוא למי שנזדמנו לו כל הדברים האלה שתראה בטבעו אותה המדה (של שמחה) ותהיה ג י ה ת ו טובה וגופו בריא (רשב"ג תקון מדות הנפש ג א). ומסיר רוע

[1]) כך כתוב בפנים הנוסחה, והגהה על הגליון יהגה. והנה מהענין וכן מהתרגומים הקדמונים נראה ברור כי הכונה פה כי מראה לבנת השלג כמו יכהה את העינים. יש שרצו באמת להגיה יכהה. וקוילי וניכזיאר הגיהו י ג ה ר, כמשמעות פעל זה בערב' וסור'. ועי' הערה להשם גֵּהָה, שנראה כי יש באמת קצת דמיון בין גהה וגהר.

[2]) רק בעברית. [3]) כך הגרסה פה בכל הספרים. אבל למעלה דף ז. הגרסה כנוסחא' גוחה, וכן גרסת רש"י. אבל הערוך וכל הקדמונים גורסים גם שם גוהה, וכתוספרא צוק"מ ג ו א ה באלף.—[4]) גרסת לוי, ובנוסחא' גוחות. וכן גרסת רש"י.

[5]) אולי כמו בערב' ג'הי, אג'הת אלשמא a) טהרו השמים מעננים, ואולי כמו בערב' ג'הר b), יפי מראה הפנים, ועי' הערה שלקמן. — [6]) מנחם חבר מלה זו עם נגה, ואמר : ענין מאור המה. ואעפ"י שאין גזרה זו עולה יפה, מ"מ בעצם פרוש מלה זו הסכימו ריב"ג ורש"י. אמר ריב"ג : אכל לב שמח ייטיב גהה פרושו ייטיב מראה הפנים כמו שנאמר בזולת המקום הזה לב שמח ייטיב פנים (משלי טו יג), ואפשר שיהיה מענין הראשון לב שמח ייטיב רפואה וענין השני טוב בעיני יותר, ע"כ. וכן רש"י : מאור הפנים. אך ראב"ע, רי"ק ורד"ק, וכן החדשים פרשו כלם במשמע' רפואה, מפני שלמשמע' מראה הפנים לא מצאו סמך וחבר. ואעפי"כ, משמעת מאור הפנים יותר יאות לפי הענין וכך השתמשו בה בל הקדמונים.

a) جهى أجهت السما b) جهر

מראה הגוף ומיפה ה ג ה ה (דרך אמונה, אכרה' ביבאגו).—ב) *טבע ואיכות הגוף אם כחוש או שמן וכרומה, ומעמד הנפש והרוח, Complexion : וכל שכן ב ג ו פ י ם אשר להם השקוי או רוע ה ג ה ה ה נ ק ר א בולמנט (קאנון א כ א ד). אחר מהם (כחליים) בשיעור והשני כמראה והשלישי בריח והרביעי ב ג ה ה זולת המראה (שם שם ו). ופגעי ה ג ה ה זולת המראה עם הרזון המופלג או השומן המופלג (שם). אוהות שוה המזג שוויי המשוש בחם ובקור וכו' ושווי המראה בלובן ובאודם ושווי תואר ה ג ה ה בשומן והכחש (שם שם כ ג). ואמנם יאות זה (הרחיצה במים קרים) למי שהיתה הנהגתו מכל צר בתכלית הטוב והיו שניו וכחו ו ג ה ת ו ופרקו נאותים (שם א ג כ ו). ויש לכל ג ה ה ומזג מזון נאה דומה (שם שם ו). ואמנם ה ג ה ה הנה ההפלגה בכחישות והספוגיות וכו' (שם א ד ג). ואם יצטרך אליו (לקיא) מי שלא תאות ג ה ת ו לקיא (שם א ד יא). ואמנם ה ג ה ה (הנה פעולתה היא) שאם הוא (החולה) כחוש הרבה או שמן הרכה ויהיה גופו ספוגיי מחולחל רב הרפיון הנה אין ראוי שיוציא הדם (קנוני גליני כ, כ"י פריז).—וכמשמ' רפואה : המכו בידי אמכם אל נא תרפוה, לוית חן היא לכם בטוב ואשר, מגן וישמיש כמרי יום ופגע, גֵּהָה למחלה ולרוח נעכרת (יל"ג, הוי את' א).

*גִּהוּץ[1]), ש"ז,— בה"פ מן גִּהֵץ, שפוי באבן וכדומה להחליק הלבנים אחרי הכבוס : גזירת שלשים איתוי ו ג י ה ו ץ ותגלחת אי זהו ג י ה ו ץ כלי צמר מגוהצין חרשים וכלי פשתן מגוהצין לבנים (ירוש' מו"ק ג פב.). וכלי פשתן אין בהן משום ג י ה ו ץ (תעני' כט:). שלשים יום לאבל שלשים יום ל ג י ה ו ץ שלשים יום לתספורת (מס' שמחות ז). ומותר להוליך כלים ל ג י ה ו ץ בתוך

[1]) ואמר ר"ח (תעני' כט:) וז"ל : גיהוץ בלשון ישמעאל צקלa) והוא מעברי חומרתא. וכן ר"ש גאון (תש' הגא' הרכבי רמט) : ופרוש ה ג ה ו ץ שמעבירין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו ובלשון ישמעאל נקרא אלצקאל. ואמרו בגמ' כתוב' י : ואי אמרת ניעבד ג י ה ו ץ מעברא ליה ח ו מ ר ת א, ר"ל ההומרתא, והיא האבן שמגהצין בה, תעביר את הדם. ואמר ד"י גיאת הלכ' ת"ב : מאי גיהוץ שמעבירין הומרתא על הבגד כדי לצהצחו. ע"כ. וכן בעה"ק : גיהוץ שמלבנין הבגד באבן להחליקו.

a) صقل

שלשים יום (הלכ' גדול', אבל, ריא). שכלי פשתן שלהם דקין הם ביותר ובכיבוס הראשון מתלבנין בבגיהוין שלגו (ערוך, ערך גהן). שמחליקין את הבגדים באבן זכוכית לאחר הכיבום והוא גיהוץ (סמ"ג מ"ע עה). והגיהוץ הוא שהבגדים של צמר שפין ומחליקין אותם באבן של שיש או של זכוכית וכו' אבל כלי פשתן הישנין אין הגיהוץ מחזיר אותן לחדושן (בו"ת הריב"ש סז).

*גִּהוּק, ש"ג, — בכ"פ מן נִהֵק: ואם תשליש הליחה מלחדש עלוף תחדש צער ומצוק וגיהוק הוא אשטרליירו וסמור (קאנון ג יג א יג). ישמע קול (בבטן) כקול הנאד הנפוח לא כנאד מלא מים ויהיה משתוקק לגיהוק תמיד הוא רוט (בס ג יד ד י). לענין הרוק הבא כמו בגיהוק ופיהוק ועיטוש (לח"מ, רמב"ם תפל' ד יא).

א. *גִּהוּר[1]), ש"ז, — חתוך האותיות בפה ע"י כלי הדבור Articulation: ואין דומה הקול לדיבור בי הקול גרוני[2]) הוא ואין לך צורך לשון ודיבור לשוני הוא וביציאת הקול מן הגרון הגיהור[3]) יוצא מפה ויחצב דמות אותיות (ר"י ברזלי, פי' יצירה, פיסק' כב).

ב. *גִּהוּר[1]), ש"ז, — הבל היוצא מהפה, Hauch, haleine; breath: בימות החורף שהאויר קור וגוף חם יוצא גיהור מפיו של אדם לחוץ כמו עשן דקאבל בימי קיץ שהאויר חם והגוף חם לא יובדל זה מזה אבל בלילה שוכב תחת אויר יתכסה בבגד צמר או עור למחר ימצא עליו רטובים כגהור היוצא מן הפה תרטוב הבגד בגיהור היינו באויר היוצא מן הפה זהו אויר הרוח מים מאויר וקב"ה אין לדמותו אך יש לדמות כדי שיבין השומע כך יצא הגיהור מפי האדון ומרטיבתו זורמו המים מכת הגירור סביב הערפל המכסה על הנהרות מחמימות הגיהור נעשה תהו וכהו זהו קו הירוק דומה בדמות ירקות הקשת כשאדם בים בספינה (רזיאל הגדול יכ:).

*גְּהוּת, ש"נ, — כמו יַגָּהָה, מזג: המשבנים הרטובים אנשיהם יפי הגהות רבי העור (קאנון א כ כ יא).

גֵּהִינֹם, נֵהִנּוֹם, עי' גֵּיהִנֹּם.

א. *גהץ, ממנו א. *גָּהַץ, *גִּהֵץ, וכו'.

א. *גָּהַץ[2]), פ"י, — כמו גִּהֵץ: לגוהצן (את בלי הפשתן) ולהניחן עד אחר ט' באב (טור וש"ע או"ח תקנא ג). שאם הם (הכלי פשתן) מכובסין אסור לגהוץ (ע"ז שם).

— פִּע', *גִּהֵץ, — עשה נִהוּץ, עשה אותו נקי ומצחצה polieren; polir; polish: אסיטון הזה אין מגהצין אותו אלא באש (מד"ר דבר' ז). — ובהשאלה, יעשה

---

[1]) עי' הערה [2] לקמן. — [2]) בגוף הנוסחה: בי הכל גרוע הוא. והנה כל במקום קול כתוב שם גם קודם: חקוקות בכל במקום חקוקות בקול שבגוף ספר יצירה, וכבר הגיה שם המו"ל קול במקום כל, ובמאמר שלנו כבר הגיה דר' קויפמן בהערותיו בסוף הספר הקול במקום הכל, אך הניח המלה גרוע בהויתה. ואולם, אין שום ספק בדבר כי צריך להגיה גרוני במקום גרוע, כי זוהי כונת המחבר להבדיל בין הקול ובין הדיבור, שהקול הוא גרוני, ר"ל יוצא מהגרון ואין לו צרך בסיוע הלשון, והדיבור הוא לשוני, ר"ל מסתיע בעזרת הלשון, וכמו שהוא מבאר אחרי כן: וביציאת הקול מן הגרון. ועי' הערה שלאחרי זו. — [3]) כך בגוף הנוסחה, ואמר דר' קויפמן בהערותיו בסוף הספר: אולי צ"ל ניהוק. אבל מלה זו ניהוק במשמעה הרגילה של גהק, קול זעקה, אין שום מקום כאן ואיננה מבארת כונת המחבר. וכונתו היא ברורה, שרצונו להבדיל בין הקול הפשוט ובין הדבור, ואמר שהקול איננו דבור, וכמו שאומר קודם בי הילד מיד בצאתו לאויר העולם מוציא קול אַ אך אין זה עדין דבור, כי הדבור הוא לשוני, ר"ל מתהוה בעזרת תנועות הלשון, — והוא חתוך האותיות באמצעות תנועות הלשון ושאר כלי הדבור. ואין ספק שהדבר הזה המתהוה בפה אחרי שעבר הקול האוירי דרך הגרון, שעל ידו מהקול הפשוט מתהוה דבור, הוא הכונה במלה זו גיהור, וכמו שהוא אומר אחרי כן ויחצב דמות אותיות, אם לא נרצה להגיה פשוט דיבור במקום גיהור, שזו הגהה קיצונית יותר מדי ואין אנו רשאים לעשותה בל זמן שאפשר להניח הגרסה בהויתה ולפרשה באופן טבעי ומתקבל. והנה המקור למלה זו גיהור אפשר למצא בהשרש גהרa) בערב', שמשמש גם במשמע' צלצול הקול וצחותו, והפעל גאהרb) ר"ל אמר לאדם דבר בפרוש, בקהל. עכ"פ, אם לא נרצה להגיה דיבור במקום גיהור, משמעה זו של המלה גיהור מוכרחה.

[1]) גם מקור מלה זו לא ידוע, ואפשר שהיא היא המלה א.גהור שקודם לזה, שמצאה בעל ספ' רזיאל וטעה בפרושה והשתמש בה במשמע' הבל הפה. ואולי גזר מן ויגהד עליו שפרש במשמע' זו.

[2]) לפי דעת פלישר מלשון גהט גחט בארמ', במשמע' חכוך ושיפה. וקוהוט מערב' נחשc), חכך ושפשף. וכל זה רחוק, ויותר נראה שהיא כמו בערב' מהצd) נקה וכבס ולבן את הבגד, ופרשוהו המלונים הערבים: נט'פה וביצ'ה. ובאלתאג' נראה שהה"א היא במקום חית, — וכמו שגם בערב יש נוסח' גחץ במקום גהץ.

---

a) جهر b) جاهر c) جحس d) محص

וך ובהיר, ואמר הפיטן: גיהץ שני פנסים להבהיק ביהולם (קונט' הפיוט', ויטלי, דף 5).—וכמשמ' *העביר על בגד מכבס אבן וכדומה להחליקו bügeln; repasser, to iron (linen): בבבל לא היו בקיאין לגהץ (תוספ' פסח' קט).

— הפע', *הִגְהִיץ, — כמו גִהֵץ: הענן היה שף בהם (בבגדי לבן של היהודים) ומגהיצן (מד"ר בה"ב ד י). ענני כבוד היו מגהיצים אותן (פסיק' דר"כ כבלת).

— פע', *גִהֵץ, מְגַהֵץ,—שגהצו אותו: בלי צמר מגוהצין חרשים ובלי פשתן מגוהצין לבנים (ירוש' מו"ק ג פב). לימים בקש המלך את כליו פקחין שבהן החזירום לו כשהן מגוהצין טפשין שבהן החזירום לו כשהן מלובלבין (שבת קנב:). תני רב יוסף בבבל (צריך לשמח את הנשים) בבגדי צבעונין בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין (פסח' קט). ובכיבוס שלנו אין הבגד מלובן עד שיהיה מגוהץ (רש"י כתוב' י). — ובהרחבה, *מנוקה וטהור: ותופשים (גבריאל ומיכאל) בידם (של הרשעים בגיהנם) ומביאין אותם לפני הקב"ה ולפני כל הצדיקים בשהן מגוהצים ומכובדים (מדר' א"ב דר"ע, ילינק ג).

— התפ', *הִתְגַהֵץ,—נעשה מגוהץ: צא ולמד מן אמיינטון הזה שאינו מתגהץ אלא באור (מד"ר בה"ב, נפח).

— נפע', *נִגְהַץ: ונותה זרחה בדם מתבוססת, חלצה ונגהצה ברחיצה ותכבסת (קרוב' שבה"ג, אלהים כלעדך).

— פעול, *גָהוּץ, גְהוּצָה: גלתה גהוצה לעטות ערי (ר"א קליר, ת"ב, איכה אספתו). לא זהב וחרוץ תלבשנה בתולות, אך בלבד בלי בוץ זו מזו שאולות, לכן הן וגהוץ תצאנה רעולות, ובמחול וקבוץ תטפנה נאומים (כנף רננים, ע"ו כתב, היוס).

ב.*גהץ, ממנו ב.*גָהַץ, *גַהַץ.

ב.*גָהַץ[1], פ"ע, עת' יִגְהַץ,—שש ושמח, fröhlich sein, sich freuen; se réjouir; be glad: ואם תאמר שלא גהץ אברהם ושמח על ריבור המקום ולמה לא יצא (מד"ר בראש' נט). גהצתי להעליון עצמיך ולהרבות הכמיך (פיוט לפסח, יוסף גאלתני, מחז' רומני). אשר יראתך באמץ מלאכים בך נמלבים, גהצים וממליכים רהר למלך המלכים (שם, יוה"כ, אזכר יראתך). גהץ כך וירע יראתך, רץ להוריע לכל הדרתך (מנח' יוה"כ, איתן הכיר).

*גַהַץ, ש"ז,—שמחה, ששון: בגיל וגהץ ברוצה ברעה (מי יערך אליך, מחז' רומני, יוה"כ).

גהק, ממנו *גִהֵק, *גְהוּק

גָהַק, קל לא נהוג.

— פע', *גִהֵק[1], מגהק, — הוציא רוח בקול שאון מקיבתו, rülpsen; roter; to belch: ראיתי את רבי שגיהק[2] ופיהק ונתעטש (ברכ' כד.). מגהק ומפהק הרי זה מגסי הרוח (שם:). גיהק ופיהק לרצונו ה"ז מגסי הרוח (ר"י אלפסי, ברכ' סי' עו). מי שגיהק ופיהק ונתעטש (רמב"ם תפלה ד יא).

— הפע', *הִגְהִיק,— עשה שיגהק: ותעשה אחר זה הרפואות המגהיקות (קאנון ג יג כ ז).

א.גהר[3], ממנו גָהַר, *גַהַר.

גָהַר, פ"ע, עת' יִגְהַר, — הפיל את עצמו ארצה השתטח, sich niederwerfen; se prosterner; to prostrate o. s.: ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכו (מ"א יח מב). ויעל (אלישע) וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויִגְהַר עליו ויחם בשר הילד (מ"ב ד לד). יש מן הקוסמין שמשמשים בחול או באבנים ויש מי שגוהר לארץ וצועק (רמב"ם, עכו"ם

[1]) לא נתברר מקורו. מה שהביא לוי מיינ' וגם מערב' גהצ' a) כמשמע' מהר, בבר רחה פלישר, מפני שאין כלל בערב' משמעה זו, וטעות היא שטעה גם פריטג בזה. ולפי רעת פלישר יש לרמות לגהץ הפעל הערבי גַחט' b), שפרושו הוא הביט בגאוה. וכריל בספר השנה שלו שנת 79 הגהות על לו, הגיה געץ, במשמעת התנגר.

a) جهض b) جحظ

[1]) בלשונות האחיות אין לפעל זה אח, ולא נתברר מקורו. ואולי שָהַק a) בערב' שפרושו כלשון ההמוגית פוקה. — [2]) הערוך לעז רוטר"י. רש"י פרש וז"ל: פעמים שאדם מוציא מגופו לפיו נפיחה מתוך שובעה וריחה כריח המאכל שאכל, עכ"ל. ולעז ריטויי"ר, שהוא roter. ועוד פרוש אחר הביא רש"י שם וז"ל: ויש שדורשים גיהק נוטריקון גו הקים. וכן הביא כ"מ (רמב"ם, תפלה ד יא) בשם ר' מנוח: גו הקים בלומר שהקים ופשט גופו למעלה. וכן פרש ראב"ד (האשכול הל' תפלה): פשט עצמותיו. אך בספרות משמש כפרוש א' של רש"י.

[3]) רק בעבר'. ומצת דומה לזה גהן וגחן בסור' וארמ'.

a) سهق

כוכב׳ יח ו). והיה הולך (מודי) בבית וחוזר על המטה וגוהר עלי כה עשה עד חצי היום שהייתי מת לגמרי (ספרי מהרת"ו, הסל"כ). — ואמר הפיטן: שאול אופל בלי זוהר, יחידו יגגד ויגהר (סעה קולי חויגב׳ מוסף יוה"כ מנהג). וארצה אהיה גוהר ולא אבטח על שקר (סבת מנחות, מוסף, ביוס כפרת עונות). וכפר עון ואשמה, ואשובה ממשובה, ואם על ראש עברו, כעמקי ים יגהרו (סמח"ל, סלי׳ לחסמו׳ כפור, דלתיך הלילה).—ובמשמ׳ על: זאת נשיב אל לבנו ואז טפשגו יטהר, זאב ונמר אם עלינו גָהַר (סס סתר׳ יוה"כ, חסתר). כדוב שכול יגהר, וכסוס ברגליו ידהר (תוכח׳ מוס׳, עזרת הבכלי כז).

— נִפע׳, *נִגְהַר,—כמו קל: לדל נִגְהַר לך מהר לשלם את אשר חטא (סמח"ל, סלית׳ לחסמו׳ כפור, יס לסלה).

—הִפ׳ *הִגְהִיד, — קרא בגהירה על הארץ: רניון הנהר, מאד חש וימהר, למלך מלכי המלכים, בו להטהר, חשמלי זהר, חדוש שיר לְהַגְהַר, למלך מלכי המלכים (חרחלים ומלחכים, יולר סמע"ל).

— הָפע׳, *הֻגְהַר: למען מוגהר אדצה עד שבע ובשביעית נקרא, היום מוסריגו תנתק כי שמך נקרא (מתז ויטרי, הוסע׳ להוסע"ר).

***גַהַר**, ש"ז, — נפילה והשתטחות ארצה: כי אדוקי אש באימה יאפדוך, כי בריתי בשר בברכה יבלעדוך, כי גדודי גובה בְּגַהַר יגידוך (סתר׳ יוה"כ, כי חלוקי חס).

***גּוֹ**[1], —תוך, פנים הדבר, ויאמרו: — דברים בגו, יש דברים בענין הזה: ונשאתני ממצרים וקבדתני בקבורתם אמר קרנא דברים בגו יודע היה יעקב אבינו שצדיק גמור היה ואם מתים שבח"ל חיים למה הטריח את בניו שמא לא יזכה למחילות (כתוב׳ קיח.). קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה אמר שמואל צריכה גט וצריכה מיאון אמר קרנא דברים בגו אם גט למה מיאון אם מיאון למה גט (קידוש׳ מד:).— *מִגּוֹ, מִיגוֹ, עי׳ *מִגּוֹ.

גַּו[2], ש"ז, כנ׳ גַּוִי, גַּוְּךָ, גַּוָּם, —כמו גַּב, ובהשאלה, השליך דבר אחרי גַּוּוֹ, עזב הדבר בבוז: ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי

[2]) י"א מן גוה, ולפי דעת קצה מן נוו.
[1]) בערב׳ גַ׳וּ a), בסורית גוא.

a) جَوّ

השלכת אחרי גַּוֶּךָ (מ"א יד ט). לכן כה אמר אדני יי׳ יען שכחת אותי ותשליכי אותי אחרי גַוֵּךְ (יחזק׳ כג לה). וימרו (ישראל) וימרדו בך וישלכו את תורתך אחרי גֵוָּם (נחמ׳ ט כו).

גֵּו[1], ש"ז, סמי׳ גֵו, כנ׳ גֵּוִי, גֵּוְךָ, גֵּוּוֹ, — א) כמו גַּו, גַּב: שוט לסוס מתג לחמור ושבט לְגֵו כסילים (משלי כו ג). גֵּוִי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק (ישע׳ נ ו). ותשימי כארץ גֵּוֵךְ וכחוץ לעברים (סס נא כג). — ואמר המשורר: הלא תחמד (הנשמה) פרידת גֵו ולשוב אל גאון עדיה (ר"י הלוי, יקרה). חרב תעד מהוך תעד ותעביר תער על גֵו נבלים (הוח, יכפו חלי). — ובמליצה, השליך דבר אחרי גֵּוּוֹ, כמו אחרי גַּוּוֹ, זלזל בו, חשבו לאין: ואתה חשקת נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גֵוְךָ כל חטאי (ישע׳ לח יז). — ב) עֵדָה[2], Gemeinde; communauté; community: מן גֵּו יגרשו יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה). — ובכלל *חבורה של בני אדם: וארב לו וקם עליו וכו׳ פרט לזורק אבן לגו[3]) (סנה׳ עט.).

גֹּאֵל, גֹּאֵל, גֹּאֲלִי, ש"ז, מ"ר גֹּאֲלִים, גֹּאֲלִים, גֹּאֲלַי, —א) מי שחובתו וזכותו לגאל, הקרוב הראשון במשפחה: ואיש כי לא יהיה לו גֹּאֵל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו (ויקר׳ כה כו). ובעז עלה השער וישב שם והנה הַגֹּאֵל עבר (רות ד א). ועתה כי אמנם כי אם גֹאֵל אנכי וגם יש גֹּאֵל קרוב ממני (סס ג יב). כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גֹאֲלוֹ הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו (ויקר׳ כה כה). — וגֹאֵל הַדָּם, הקרוב שהיתה לו לפנים הרשות לנקום מהרוצח נקמת דמי הנרצח: גֹאֵל הַדָּם הוא ימית את הרצח בפגעו בו (במד׳ לה יט). — ב) מי שגֹאל את זולתו מצרה, מעבדות, Erlöser; sauveur; redeemer: ובא לציון גוֹאֵל (ישע׳ נט כ). כה אמר יי׳ גֹאֵל ישראל קדושו (סס מט ז). ואני ידעתי גֹאֲלִי חי (איוב יט כה). כה אמר יי׳ גֹאַלְךָ קדוש ישראל (ישע׳ מח יז). —ג) *הגואל, שיגאל את ישראל מגלותם: כגואל הראשון (משה) כך גואל האחרון (מד"ר רות, ויאמר לה בעז). מצד שנתקיימו הדברים ששמתי בפיך כלם יהיו לאות ברית על ביאת הגואל וכו׳ וזה אות גדול על היות הברית קיים על ביאת הגואל המיועד על ידי הנביאים

[1]) לפי דעת קצת במקום גֵוָה מן גוה.—[2]) דומה לזה בכנענית גו חֶבר העיר, העדה. — [3]) דש"י: לתוך חבורה של בני אדם.

(העקריס ד מד). כי יהיה זה היעוד לעת בוא הגואל כי ישוב ה' יתן זה המקום לישראל (רלב"ג דהי"א ו).

א.**גּוֹב**, — כמו גּוֹבָי, עי"ש.

ב.**גּוֹב**, — כמו גֹּב: בגוב[1]) של תבן (ערוב' עט).

***גּוֹבֶה**, ש"ז, מ"ר גובים, — מי שגּובה כסף, עי' *גָּבָה: גובה מסים היה ראובן והקהל בקשו חשבון ממנו (שו"ת עבוד' הגרשוני יט). ובכל פעם אשר ישלמו לפו"מ הגמוני' או לגובים שלהם אזי צריך אותו גובה או פרנס אחד ממדינות הגמוניה יר"ה לכתוב תוך פנקס (פנק' כמכר ג, קוכן על ייד 134).

גּוֹבַהּ, עי' גֹּבַהּ.

גּוֹבָי[2]), גוב, גּוֹבַאי, — עדת ארבה: מנזריך בארבה וטפסריך כגוב[3]) גוֹבָי החונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונודד ולא נודע מקומו אים (נחום ג יז). משמת רשב"ג בא גוביי ורבו צרות (סוט' ט טו). אכלה (את הפאה) חגב אכלה גובאי קרסמוה נמלים (תוספתא פאה א ח). מתריעין על הגובאי בל שהוא מפני שמכה מהלכת היא (שם תענ' כ י). ראה גוביי אומר ברוך דיין האמת (ירוש' ברכ' ו י ג). עצירת גשמים וגוביי מתריעין עליהן (שם תענ' א סד ד). ארבה זה גובאי (חול' סה.). בעון גזל הגובאי עולה והרעב הווה (שבת לב:).

גּוֹג[4]), ש"ז, — שם עם אבזרי שילחם באבזריות עם ישראל Gog: בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג וכו' הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל (יחזק' לח ב-ג). והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יי' תעלה חמתי באפי (שם יח). הנני עושה חדשה עתה תצמח תני רב יוסף זו מלחמת גוג ומגוג (ברכ' יג.). כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג (שבת קיח.). בא עליהם סנחריב הרשע כארבעים וחמשה אלף אחוזי חרב וכו' וכן באו על אברהם וכן עתידין לבא עם גוג ומגוג (סנה' לה:).

והמקום אשר ישליכה הים (את נבלת התנין) על הרוב הוא בארצות גוג ומגוג השוכנים אחרי דלתות הברזל והם שתי אומות צורותיהם אנושיות ומדותיהם צבעיות לא ידעו לא הנהגה ולא מנהג לא מקח ולא ממכר ולא סחורה ולא אומנות לא חרישה ולא זריעה אבל יצודו מחיות השדה והדגים ויתפשו קצתם את קצתם ויאכלו קצתם את קצתם (ר' קלוני', אגר' בע"ח ג יב). —"ומשל לקצר קומה[1]): הייתי רוצה להיות גבוה במו עוג וקצר כמו גוג (ר"י אלחריזי, תחכמוני מה).

א.**גּוּד**[2]), פ"י, עתיד אָגוּד, יָגוּד, יָגֻד, יְגוּדֶנּוּ, — תקף את האויב, angreifen; attaquer; to attack: גד גדוד יגודנו (בראש' מט יט). אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יְגוּדֶנּוּ[3]) (חבק' ג יז). — ובהשאלה, יָגוּד העקב: והוא יָגֻד עקב (בראש' מט יט). — ואמר המשורר: העם אשר הלך חשך, שברו עדי אן ימשך, יגוד עקבו חטא נושך (ר"י הלוי, יחד בחורך).

ב.***גּוּד**[4]), פ"י, — בהלכות ממונות, בחליקת השותפין, אם אין בדבר המשותף בכדי חליקה לכל אחד יכול כל אחד מהשתפים לטעון: גוד או אָגוּד[5]), או אֲגוּד, ר"ל קח אתה הכל ופרע לי בנגד חלקי או אקח אני הכל ואפרע לך כנגד חלקך: אעפ"י שהלכה בדברי האומר דין גוד או אגוד בזמן שאין אחד השותפין אומרים כן יש לנו דין חליקה (מגיד משנה, בשם הרב אבן מיגש). ולא שייך גוד או איגוד

[1]) כך בנוסחא', ופרש"י בור רחב. וגרסת ר"ח והערוך ניב, עי' זה.

[2]) משקל חוֹרָי, ובערב' ג'א ב יa), מן שרש גביb), הוא הארבה. — [3]) י"ס שהמלה גוב היא כפל מקוצר מן גובי.

[4]) לא עמדו חכמים על הדבר אם זה שם של עם הגדי או הכונה בו לעם שהיה במציאות. קצת החכמים סברים שהם שבטי הסקיטים, ועי' עוד מגוג. — [1]) עפ"י הגדות הערבים על דבר יאג'וג' ומאג'וג' שהם קצרי קומה, רק כחצי קומת אדם בינוני.

[2]) סוברים שזה פעל נגזר מהשם גדוד. ואמר ריב"ג: יגודנו מענין גדוד והנח הרפה אשר בין הגימל והדלת אשר הוא עין הפועל הוא אצלי תמורת אחד הכפלים, אשר הם שני דלתין. ע"ב. וכן רוב חכמי הלשון. ויש חולקין ואינם מודים במציאות פעל גוד, ואומרים כי הוא הפעל גדד. — [3]) בקצת ספרים יגדנו חסר. ולפי תרגום השבעים נראה כי צריך לקרא יְגוּדֵנוּ.

[4]) עי' הערה שלקמן. — [5]) בארמית: רב יהודה אמר אית דינא דגוד או אגוד ר"נ אמר לית דינא דגוד או אגוד (ב"ב יג.). שאני הבא (בחציו עבד וחציו בן חורין) דאגוד איכא (שהחצי בן חורין יבול לפדות את החצי עבד) גוד ליבא (שאינו יכול למכור את החצי בן חורין) (שם). — ופרש הערוך מלשון נגד במשמ' משיכה, משוך אתה או אמשוך אני, ורש"י פרש מלשון גדד במשמ' חתיכה וקציצה, קוץ אתה או אקוץ אני. ולפי זה צריך להיות גֹּד אֲגֹד. עכ"פ מפני שהכתיב גוד אגוד רגיל ביותר, סדרתי דבור זה כאן.

a) جابى b) جبى

אלא כדבר שתשמישן שוה ואין בו כדי לזה ולזה אבל בכל אחת מן השפחות יאמר האחד לחבירו ג ו ד א ו א י ג ו ד וכן הדין אם נפל להם שדה וכרם ואין בכל אחד כדי חליקה ואפילו דמיהן שוין לא יחלוקו שדה בנגד כרם ב ג ו ד א ו א י ג ו ד אלא על כל א׳ יאמרו ג ו ד א ו א י ג ו ד (כת״ב כ״ג, סי׳ ג). אבל אם היה להם בית דירה ונפל או נשרף דירהו של אחד מהן או הוצרך למכור מחמת דוחקו יכול לומר לחבירו ג ו ד א ו א י ג ו ד (שם נח). יש מי שאומר שבית דין מעמידים אפוטרופוס לקטנים ודנין להם ג ו ד א ו א ג ו ד (טור חו״מ קעח, בשם תשו׳ רה״ג). לא נאמר דין ג ו ד א ו א ג ו ד בד׳ אמות של פירוק משא ולא במה שצריכים ליציאה וביאה (שו״ע חו״מ קעח, מתשו׳ הרשב״א).

גּוֹד[1], ש״ז, מ״ר גּוֹדִים, חֵמֶת כעין שק מעור בהמה, פיו רחב ויש לו שנצים ימלאוהו מים ויתלוהו על יתדות לצנן אותם: ה ג ו ד [2] והמשמרת (שבת קלח.). ג ו ד בכסכיו [3] מותר לנטותו בשבת (שם:). אפ׳שרש ה ג ו ד הזה צריך שיהיה חלל תחתיו כדי שיכנס שם הרוח ויצטנן (ר״נ על הרי״ף, שבת נו.).

***גּוּדָל**, ש״ז, — כמו אֲגוּדָל, ביד וברגל: שירי המאור רום אצבעיים על רוחב ה ג ו ד ל (אהל׳ יג א). והיה מהלך עקב בצד ג ו ד ל (תוספתא יוה״כ א יד). זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זה ג ו ד ל (כתוב׳ ה:). תניא כשהוא נותן קולו בנעימה מכנים ג ו ד ל ו לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין (יומא לח:). לשעבר אדם מראה איקונין באצבעו והיה ניזוק ועכשיו אדם מניח ידו על האזכרה כמה פעמים ואינו נזוק ולא עוד אלא שאמר הקב״ה הוא וג ו ד ל ו עלי אהבה (מד״ר שה״ש ג ד). — ומ״ר כסמי׳: הרוצה שיתעצמו עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו ונותן שמן בין ריסי עיניו ואוחז בשני ג ו ד ל י רגליו והן מתעצמין מאליהן (שבת קנא:).

---

[1]) משקל אוב, כּוס, שׁוט, תּוֹר. ומ״ר יוכל להיות גּוֹדוֹת כמו אוֹבוֹת, כּוֹסוֹת, וגוֹדים כמו שוֹטים, תּוֹרים. ושמש כנראה בלשון זכר, ובאין מנהג קבוע מוטב לבחר סימן הרבים של זכרים. — [2]) פרש הר״ח: הוא חמת מים ומליין ביה מיא והולכי דרכים נועצין ידות בארץ וקושרין אותו בחוטין עבין ותולין אותו באלו היתדות להצטנן מימיו, עכ״ל. וכן רש״י: הוא עור של בהמה תפור ופיו רחב מאד ויש לו שנצים ועוברי דרכים ממלאין אותו יין או חלב במקום שתוקעין שם אהליהם ללון ושוטחין אותו ופיו מתוח ע״ג יתדות והרוח עוברת מתחתיו ומצטנן שלא יתקלקל היין. עכ״ל. — [3]) גרסת הערוך, ובנוסח׳: בכיסנא.

גּוֹדָל, עי׳ גּוֹדֶל.

***גּוֹדְפָן**, ש״ז, מ״ר גּוֹדְפָנִים, — כמו גִּדֵּף: על ה ג ו ד פ נ י ן (ירוש׳ יומא ז מד ג). משרבו ה ג ו ד פ נ י ם פסקו מלקרוע (על קללת השם) (שם סנה׳ יד כה:).

***גּוֹדֵר**, ש״ז, מ״ר גּוֹדְרִים, — מי שבונה גדרים. — ובהשאלה, מי שעושה גדרים וסיגים ושמירות להחקים: הרבה ג ו ד ר י ם עמדו לישראל (מד״ר ויקר׳ א).

גּוֹדְרָה, עי׳ *גְּדֵרָה

*גּוֹדֶשׁ, עי׳ *גֹּדֶשׁ.

א. גוה, י״א ממנו גֵּו, גַּו, וי״א ממנו גם א. גֵּוָה.

א. גֵּוָה[1], ש״נ, — תיק הנשק, כמו תער לחרב וכדומה, Futteral; fourreau; sheath: שלף ויצא מִגֵּוָה[2] וברק ממררתו יהלך עליו אמים (איוב כ כה).

ב. גוה ממנו ב. גֵּוָה.

ב. גֵּוָה[3], ש״נ, — יגון והתרגשות הנפש מפני צער עמוק, Leiden; affection; suffering: ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גֵוָה[4] ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי׳ (ירמ׳ יג יז).

ג. גֵּוָה[5], — כמו גַּאֲוָה: כי השפילו ותאמר גֵוָה[6] ושח עינים יושע (איוב כב כט). אז יגלה אזן אנשים ובמסרם יחתם להעיר אדם מעשה וְגֵוָה[7] מגבר יכסה (שם לג יו-יז).

---

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) בך ה בלי מפיק בכל הספרים. והתרגום: שלק ונפק מ ת י ק ה. וכן רש״י: מתוך תערה. אך ריב״ג, ראב״ע ואחרים פרשו שזו היא המלה גֵו, והחא היא הא הכנוי, ופרושו: מתוכה, או מגופה. [3]) בערב׳ גַוִי a), ופרשוה המלונים הערבים: אלחרקה ושדה אלחזן מן עשק או חזן, ע״ב, זר״ל בעבר׳: החם ועז היגון מחשק או מצער. ועי׳ הערה לקמן. — [4]) פרשו רוב המפרשים הקדמו׳ והאחרונים מלשון גאוה. אך אין למשמעה זו שום מקום באן ואינה מתישבת על הענין, וכל מה שאמרו המפרשים לישב מליצת הכתוב הוא דחוק ולא טבעי. רק משמעת יגון נפש וצער חזק נותנת להמליצה כל כחה וגדלה.

[5]) מלה מספקה. לפי דעת קצת המדקדקים זה צמצום מלת גאוה. ועי׳ הערה שלקמן. — [6]) פרשו רוב המפרשים הקדמונ׳ וקצת החדשים מלשון גאוה. אך המליצה דחוקה, ויותר נראה כי חצי הראשון של הכתיב משובש, וכבר הגיהו קצת החדשים שבמקום זה כי השפיל את רם וגאה. — [7]) גם כאן פרשו הקדמונים במשמעת גאוה,

a) جَوًى

***גְּוּוַע**, ש"נ, מ"ר גְּוּוּעִים, — יסורי המות: ויקץ כישן ויך צריו בִּגְוּוּעִים, הכה ופצוע בכל מכה ואבעבועים (יולר ליום אחרון פסח, אדני תלד).

גּוּז[1], עכ' גָּז, עת' אָגוּז, עם ו המהפך וַיָּגָז, — א) פ"ע, עבר וחלף במהירות, vorübergehn; passer; pass away: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל ואון כי גָז חיש ונעפה (תהל' צ י). — ואמר הפייטן: תענה דגלים גָּזוּ גזרי מים למען הנעקד בשער המים (הושע' להושע"ר, תענה אמונים). — וכינ' *גָּז, גָּזִים, גָּזֵי, במשמע' בורח, נמלט מן: גל לאילת אהב, לבוא אל רהב, להדעיך יקוד להב, מִגָּזֵי דהב (ר"א קליר, קרוב' לפורים, תמימים). תפדנו באמין ושגובים, כאז פדית גָזֵי רהבים (יולר ב סוכות, אנא תרב). — ב) פ"י, עשה שיבוא במהירות, בתעופה: ורוח נסע מאת יי' וַיָּגָז[2] שלוים מן הים (במדב' יא לא). — ובמשמע' *קרה לו: אכתב בלב רָגֵז, כל אשר עלי גָּז (ריב"ג, גזו, בבס את התרזנים). — ובמשמעת *עברו ואינם עוד: גָּזוּ אמונים גבורי כח במרץ (סלית' ער"ה, אדון בי תקת). הקיצה עמי עד מתי תישנה, הן גָּז הליל השמש האירה (יל"ג, הקילה).

הפע', הֵגִיז, עת' יָגִיז, עם ו המהפך וַיָּגָז: וַיָּגָז[3] שלוים מן הים (במדב' יא לא). קרע להם הים הוריד להם המן העלה להם הבאר הֵגִיז להם השלו עשה להם מלחמת עמלק (מכי' יתרו, בחדש ה). — ובמשמעת *העביר: אֲגִיזֵם ואעבירם (רש"י נחום א יב).

גּוֹז[4], ש"ז, כנ' גּוֹזִי, — סמך ומשען, Stütze; appui; support: עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוֹזִי[5] בך תהלתי תמיד (תהל' עא ו). — ואמר המשורר: עוזי ומעוזי אקרא בעת רגזי, כל יעמור גּוֹזִי נגדי ביום חפזי (ר"ש אוליוירה, ערבות גבלות א).

גּוֹזֵז[1], גֹּזֵז, ש"ז, מ"ר גּוֹזְזִים, — מי שמלאכתו לגזז את הצאן, Scherer; tondeur; shearer: ויעל (יהודה) על גּוֹזְזֵי צאנו (ברא' לח יב). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לְגֹזְזָי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ש"א כה יא). ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גֹזְזֶיהָ נאלמה (ישע' נג ז).

גּוֹזָל[2], ש"ז, מ"ר גּוֹזָלִים, — הקטן של יונות, של נשרים וכדומה, junger Vogel; pigeanneau, aiglon; young of birds: ואיל משלש ותר וְגוֹזָל (ברא' טו ט). כנשר יעיר קנו על גּוֹזָלָיו ירחף (דבר' לב יא). לא יצוד אדם גוזל עד שיקשור (תוספתא יו"ט א ח). הולך אדם וכו' אצל הפטם הרגיל אצלו ואומר לו תן לי גוזל אחד (שם ג ו). — ומ"ר *גּוֹזָלוֹת: הגוזלות שעל גבי הסלים (בכור' ג ה). ראה אותן רצין אחר מציאה אחד צבי שבור אחר גוזלות שלא פרחו ואמר זכתה לי שדי וזכתה לו היה צבי רץ כדרכו או שהיה גוזלות מפריחין ואמר זכתה לי שדי לא אמר כלום (ב"מ א ד). הנודר מן פירות שנה אסור בכל פירות שנה ומותר בעגלים ובגדיים ובטלאים בחלב ובגוזלות (תוספתא נדר' ד א). לא היו נותנין את הגוזלות על גבי הסלין (ירוש' בכורים ג סה ד). אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני הגוזלות שלא פירחו (סנה' יא.). אמרו על בן נדבאי שהיה אוכל ד' סאה גוזלות בקינוח סעודה (כרית' כח.). — ומ"ר גוזלים, בכנ' *גוזליו, ובהשאלה ילדיו: כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו (פסח' מט.).

***גּוֹזְלָן**, ש"ז, — כמו גַּזְלָן: כל המשנה מדעת הבעלים נקרא גוזלן (ירוש' קידו' ב סב:). האנס והגוזלן והגנב (שם א ס ג). מנין לדין שיודע בחבירו שהוא

וגם כאן המליצה דחוקה מאד, ונראים הדברים גם פה שיש כאן שבוש, והגיהו קצת החדשים במקום זה: להסיר אדם מעשק או מפשע וְגֵוָה (ר"ל גופו) משבר יפדה.

[1]) בערבית גוז, גאז a), עבר ממקום למקום. וכן בארמ' וסורית. — [2]) יש מנקדים ויגז בהפעיל. — [3]) עי' הערה הקודמת.

[4]) משקל אות, בּוֹז. — [5]) כל המפרשים הראשונים והאחרונים מסמיכים גוזי לממעי אמי ומפרשים אתה מוציאי ממעי-אמי, והנה מלבד שזו מליצה תפלה וחלשה, ואינה מקבלת להדלת של הפסוק, גם אינו לפי הדקדוק, שצ"ל

a) جوز جاز

גֹזִי, או מְגִיזִי, ולכן שמו המפרשים החדשים שרש אחר גזה. אך גם בזה לא הצילו את הפסוק מדחק המליצה. ועי' ערך גָּזָה.

[1]) בשלשת המקומות שמלה זו משמשת תשמיש שם היא חסרה.

[2]) בערב' גָוזַל a). בסור' מסרס זוגל. אך אין לעמד על מקור מלה זו.

a) جَوْزل

ג ו ו ל ; שלא יצטרף עמו (הלכ' גדולות, דיינין תסא).

˙גוּזְמָא, עי' גוּזְמָה.

˙גוּזָר, עי' ערך גָּזָר.

גּוֹחַ, עי' גִּיחַ.

גּוֹחַ, עי' גִּיחַ.

א. גּוֹי[1]), ש"ז, כנ' גויי, גויֵ, מ"ר גוֹים, גויִם, גוֹיֵ, גוֹיֵּךְ, גּוֹיֵיִךְ, — א) צבור אנשים בעלי לשון אחת ותורה אחת וכדומה, Volk ; peuple ; people : ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת (דבר' ד ח). ישא יי' עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר גוי אשר לא תשמע לשנו: גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (שם כח מט-נ). חי יי' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (מ"א יח י). לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע' ב ד). כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה רגע הים ויהמו גליו יי' צבאות שמו אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמ' לא לה-לו). — ועם ה הידיעה : ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה וגם את הַגוי אשר יעבדו דן אנכי (בראש' יה יג-יד). ושמרתם ועשיתם (את דברי התורה) כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הַגוי הגדול הזה (דבר' ד ו). כי הנני מקים את הכשדים הַגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו (חבק' א ו). העל אלה לוא אפקד נאם יי' ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי (ירמ' ה ט). ועשיתי אתם (את כל שבטי ישראל ויהודה) לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה להם לכלם למלך (יחזק' לז כב). — וככנ' : שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום (צפנ' ב ט). — ועם פעל בלשון רבים : עד אשר ת מ ו כל הַגוי לעבור (יהוש' ג יז). יען אשר ע ב ר ו הגוי הזה את בריתי (שופט' ב כ). — ומ"ר : כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך (שמות לד כד). קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו תשמע הארץ ומלאה תבל וכל צאצאיה (ישע' לד א). מאלה נפרדו איי הַגוים בארצתם איש ללשנו (בראש' י ה). ושפט בין הַגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישע' ב ד). — ומט' : ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ (בראש' יח יח). — וכנ' : לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך (תהל' קו ה). יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך[1]) היית (יחזק' לו יג). — ב) בכלל אנשים : הֲגוי[2]) גם צדיק תהרג (בראש' כ ד). — וחבורה של אנשים : ויתפלל אלישע אל יי' ויאמר הך נא את הַגוי הזה (הגדוד ששלח מלך ארם לתפשו) בסנורים (מ"ב ו יח). — וכמליצה לארבה וכדומה : כי גוי (הארבה) עלה על ארצי עצום ואין מספר (יואל א ו). — ג) התייחד כפרט לכל הגוים זולת עם ישראל : ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הַגוים אשר סביבתיכם (ויקר' כה מד). זאתכם אזרה בַגוים (שם כו לג). ואמרו הַגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכלת יי' להביא את העם הזה (ישראל) אל הארץ אשר נשבע להם (במדב' יד יה-יו). אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו (ירמ' י ב). בא שאון עד קצה הארץ כי ריב ליי' בגוים (שם כה לא). תתננו כצאן מאכל ובַגוים זריתנו (תהל' מד יב). ויתערבו בַגוים וילמדו מעשיהם (שם קו לה). — ד) *איש אחד לא יהודי[3]), ein Nicht-Jude ; un non-juif ; gentile : ג ו י שמכר קמתו לישראל ליקצר חייב בפאה ישראל שמכר קמתו ל ג ו י לקצור פטור וכו' ישראל ו ג ו י שהיו שותפין בקמה חלקו של ישראל חייב וחלקו של ג ו י פטור (תוספתא פאה ב ט). לא יקשור ישראל בהמתו אצל בהמתו של ג ו י וכו' משכיר ישראל בהמתו ל ג ו י וכו' ג ו י שאמר לו לישראל תן שמן על גבי מכתי (שם דמאי א יו-יח). חמור גזל ה ג ו י מגזל ישראל (שם ב"ק י יה). ישראל שלוה מעות מן ה ג ו י וכו' ו ג ו י שלוה מעות מישראל וכו' ישראל שאמר ל ג ו י הילך שכרך וצא (שם ב"מ ה יו-יח). המשלח חבית של יין ביד כותי וכו' ושל שמן ושל דבש ביד ה ג ו י וכו' אם ראה אותן

---

[1]) לא נתברר מקורו. לפי דעת קצת החכמים מן גֵו. ג ו ף, קבוץ יחידים לגוף אחד. אך אינו נראה. — [1]) כך הכתיב, והקריא גוייך. — [2]) ואולי זה כפל מן המלה גם שלאחריו. — [3]) כעין הרחבה זו היה נהוג גם אצל הרומאים שקראו להנכרים gentes. במשמעה זו תרגם יונתן בן עוזיאל את השם גוי בפסוק הגוי גם צדיק תהרג : ה ב ר ע מ מ י ן דלא חב אוף חמי לי למזכה (עתון זכריה פרנקל, 276 ,1862.) — ואבר רד"ק וז"ל : ורבותינו הרגילו בלשונם לקרא לאיש אחד שאינו מישראל גוי והיה ההרגל הזה אצלם לפי שכל איש שהיו רוצים לזכר שאינו מישראל רק מגוי אחר ולא נתכרר אצלם מאיזה גוי הוא אם אדומי או ישמעאלי או משאר האומות לפיכך היו אומרים ג ו י כלומר שהוא מגוי אחר שאינו מישראל (ספ"ה, ערך זה).

גוי שמנסכן (שם ע"ז ז יד). גוי שנתגייר והיה לו יין נסך (שם טהר' ט ז). גוי אחותו בין מאב בין מאם יוציא (ירוש' יבמ' יא יב.). גוי מוכר ספרים תפילין ומזוזות אסור ליקח ממנו וכו' מעשה בגוי אחד בצידן שהיה מוכר תפילין ומזוזות (שם גיט' ד מו.). אף על פי שמדבר בלשון הקדש גוי לשונו סרות (מד"ר במד' כ). שלא יקשה בעיניך אם יעשה הגוי טובת הנאה ללוי (תנו' כ"ת ד קפט). — וגם לנוצרי: גוי אחד שאל את רבן גמליאל וכו' (פסיק' דר"כ א כט). והנני נשבע ביוצרי, כי גוי אחד נוצרי, לוה העירני (ר"א כתור, הקד' מסר' המסר'). — ומ"ר: לפני אידיהן של גוים שלשה ימים (ע"ז א א). ואלו אידיהן של גוים קלנדא וסטרנורא (שם ג). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לגוים מוכרין (שם ו). שואלין בשלום הגויים באידיהן מפני דרכי שלום (תוספתא שם א ג). שלשהנו ר"ל היהודים והגוים והישמעאלים (ר"י תריזי, מו"נ א ט). שאנו לוקחין גדיים וטלאים מן הגוים ואנו מעמידין גביגות מן הקיבה (התרומה, הלכ' או"ה טב). כן הוא האמת שאנחנו נתנהג עם המשומדים כמו שנתנהג עם הגוים הגמורים (תמדה גנוזה, שאל' ע"ד האנוסים לרס"ע אבן דנאן).

ב. **גוי** [1]), ש"ז, — לא מקום ישוב, שדה, מדבר, Wüste : desert, lieu non habité ; wilderness : ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו-גוי [2]) גם קאת גם קפוד בכפתריה ילינו (צפנ' ב יד).

גְּוִי, ש"ז, כנ' גֵּוִיו, — כמו גְּוִיָּה: מה יגאה עפר ואפר אשר בחייו יורם גויו (ב"ס גני' י ט). והוא מובל לקבר גֵּוִיו לבור נופל למקום חשך ואופל (סלי' מוסף יוה"כ, אדם איך יזכה). הבליהם (של ע"א) הפילו חללים, דתיהם חקות הבלים, גְּוִיִּם לתופת נגדלים (קרוב' ב שבוע', תעות זורתים). ושרפים המעולים על כל שנאנים, שש שש כנפים בִּגְוִיִּם חנונים, ממעל ליושב ערבות בכס נתונים (סלוק לפרש' שקל', אז ראית).

***גּוֹיָה**, ש"נ, מ"ר גּוֹיוֹת, — אשה לא יהודיה: וראה (רשב"י) אשה אחת גויה ובירך עליה (ירוש' ע"ז א מ.). בן ישראל שבא על גויה וכו' גוי שבא על גויה וילדה (שם יבמ' ב ג ג). ואין בנך מגויה קרוי בנך אלא בנה (שם ב ז.). שמשון שהוא נושא גויה (מד"ר ברא' פה). וכל מי שיבוא מד' רוחות העולם בן ובת אח ואחות ורחוק יורש ונוחל יהודי ויהודית גוי או גויה דיקום ויטעון (ר"י ברצלוני, ס' השטרות מת). אשה אחת יהודית חלה בנה באתה גויה ואמרה לה תני לבנך על זאת האבן לשתות ויתרפא (ס' חסידים, תתתקנ"ב). גויה אחת נכנסה לביתו של ישראל לשתות (שו"ת ריב"ש, רמה). וכן ראינו בגויה אחת שהיתה בשכונתנו שחלתה בחולי זה (השלשול) ד' שנים ויותר ומתה בחולי זה (בעל הסמים ח). — ומ"ר: וסתם גויות לא כבעולות הן (ירוש' יבמ' ד ו:). גויות מניקות ושפחות היו אוכלות בבית דברים טמאים (ספר חסיד', תתתרל"ט).

גְּוִיָּה [1]), ש"נ, סמי' גְּוִיַּת, כנ' גְּוִיָּתִי, מ"ר גְּוִיּוֹת, גְּוִיֹּת, — א) גוף של אדם מת, או חיה מתה, Leichnam : cadavre ; cadaver : פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר ואין קצה לַגְּוִיָּה (נחום ג ג). ויקחו את גְּוִיַּת שאול ואת גְּוִיֹּת בניו מחומת בית שן ויבאו יבשה וישרפו אתם שם (ש"א לא יב). ויסר (שמשון) לראות את מפלת האריה והנה עדת דבורים בִּגְוִיַּת האריה ודבש וירדהו אל כפיו וכו' ולא הגיד להם כי מִגְּוִיַּת האריה רדה הדבש (שופט' יד ח-ט). ידין בגוים מלא גְּוִיּוֹת מחץ ראש על ארץ רבה (תהל' קי ו). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית (מקוא' ז י). רובע עצמות מרוב הגויה מרוב הבנין (תוספתא אהיל' ג ד). ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חוירים את גויתו (מו"ק כד.). מי לי באדר יקר אחר נסוע גְּוִיַּת הגביר אל שאול עם כל הדריה (ר"י הלוי, זאת התלאה, לת). מפני שרקב הכסות (שעל המת) או רקב העץ או חלודת המתכת התערב ברקב גויתו (רמב"ם, טומא' מת ג ד). — ובהשאלה, בזלזול לגוף החי: ויאמרו לו (המצריים ליוסף) לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם גְּוִיָּתֵנוּ ואדמתנו (ברא' מז יח). — ב) בזמן מאוחר גוף בכלל, Körper; corps; body : וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז וּגְוִיָּתוֹ

---

[1]) מלה מספקה, ואין מקורה ידוע, ועי' הערה שלקמן. — [2]) המפרשים פרשו במשמע' עם, אך דחק פרוש זה נראה לעין, כי מה טעם חיות העם במקום זה? וגם במשמע' צבור של חיות אין לפרש, כי במשמ' זו, אם אפשר זה, צ"ל כל גויי חיות. והנה מתרגום השבעים יש לשער כי להם היתה נוסחה חיתו שדה או יער. אך לנו, להלשון, העקר הנוסחה שבידינו, ולכן אנו חיבים לקבל השם גוי במשמ' שדה, יער, מדבר.

[1]) משקל צְבִיָּה, והוא ש"נ מן גֵּו.

בתרשיש (דני' י ה-ו). ולאיש שתים (כנפים) מכסות להנה את גְוִיֹּתֵיהֶם (יחזק' א כג). ותתן לנשים כסליך ותמשילם בגויתך (כ"ס גני' מז יט). ויש חכם לנפשו נחכם פרי דעתו על גויתו (שם לז כג). שתתן לכל בריה ובריה צרכיה ולכל גויה וגויה די מחסורה (ירוש' ברכ' ד ח:). ואמרו כי רפאים שם יקומון ויצאו שכבים תחת בריתים, וכי שם תעלונה הגויות ותשכבנה נפשות למנוחים (ר"י הלוי, דבריך כמור). הטהרו והתקדשו משקוצי גויות והתקרבו והתנגשו בנפשות החיות (הוא, ימינך). האליך הנפשות מברכות, גם הגויות בורכות, כלם לידך חוכות (הוא, הוכן נתכד). לך עצמי לך דמי ועורי עם גזיתי (ראב"ע, לך אלי). עלות הגויה בלא עתה ורדת הרוח כרות הבהמה ואחריתה מות (ידע' הפניני, בחי"ע יב. ג). וערבות השיר רוח נכנס ברעיוגים יושב בכל הדרי הגויה (ידע' הבדרשי ח). — ג) ביחוד *אבר ההולדה [1]) בוכר ובנקבה, membre genital: רואין שתי ידיו (של העֻבר) כמין שתי טיפין של זבוב טיבורו כמין טיפה של זבוב גוייתו כטיפה של זבוב ואם היתה נקיבה גוייתה מתוח כשערה (ירוש' נדה ג ג ד). סירוס דגיד היינו גוייה (קדוש' כה.). —ומ"ר: נתערבו בה (באמו של גָלית) מאה גזיות (מדר' שמואל כ).—*ראש הגויה, ראש האמה: עשרים וארבעה ראשי איברין באדם וכו' וראשי החוטם וראשי הגויה וראשי הדדים שבאשה (נגע' ו ז).

*גְּוִיּוּת, ש"נ, — מעמד אדם גוי, אינו יהודי: שאינו קרובו לא בגויותו ולא בגירותו (תשו' ר"ת, דף קז), ועי' גֵּיוּת.

*גְּוִיל[2]), ש"ז, מ"ר גְּוִילִים, — א) אבן לא מסֻתתה, roher unbehauener Stein; pièrre brute; untrimmed stone: מקום שנהגו לבנות (את המחצה בחצר) גזיל גוית כפיסין לבנים בונים הכל כמנהג המדינה בגויל זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים (ב"ב א א). גויל[3]) אבנים לא משופות גוית אבנים משופות (גמ' שם ג.). התחתון הבא לשנות בגויל שומעין לו בגוית אין שומעין לו (ב"מ קיז:). —ב) עור בהמה [1]) עשוי לכתיבה אך לא קלוף לא מעבר השער ולא מעבר הבשר: המוכר וכו' ספר של צבאים ונמצא של גויל (תוספתא ב"ב ד ז). היה הגימל מכלה את הגויל (ירוש' מגי' א פא ג). כתבה על הנייר וכו' פסולה על הקלף ועל הגזיל וכו' כשרה (שבת עט:). הרואה ס"ת שנקרע חייב לקרוע שתי קריעות א' על הגויל וא' על הכתב (מו"ק כו.). כותבין על הקלף במקום בשר ועל הגויל במקום שער (סופר' א ד). לא יעשה (את הס"ת) חציו גויל וחציו קלפים אבל עושה חציו גויל וחציו צבאים קלפים (שם ב י). — ומ"ר: גוילין [2]) נשרפין ואותיות פורחות (ע"ז יח.). ספר תורה שכתבתי לפלוני גזילין שלו לא עיבדתין לשמן (גיט' נד:). כך עושין עורות של גוילין אצלם מביאין עורות יבישין שמשירים את צמרן ושורין אותם וכו' (ר"ש גאון, תשו' הגא', שלב).

*גְּוִיעָה, ש"ז, שה"פ מן גָּוַע, —א) יציאת הנשמה מהגוף: בני על המת הזיב דמעה התמרר ונהה קינה כמשפטו אסוף שארו ואל תתעלם בגויעתו (ב"ס גני' לח יו). כל מיתה שיש בה גויעה וו היא מיתתן של צדיקים (ב"ב יז:). כל מי שנאמר בו גזיעה מת בחלי מעים (מד"ר בראש' סב). אז אמרתי הגויעה לי תנעם אמותה הפעם (ספר המוסר לר"ז אלאהרי מה). בגויעתו יצאו שרפי קדש לעומתו והוא כחתן יוצא מחופתו (שם). הגויעה תבצע רק אשר המות כבר החל (ר"ש בלוך, מכת', אולה"ס ד). —ב) כעין התעלפות בהרחם: ורוב הנשים כשהן קרובות לעת הנדות יקרה להן גויעה באמותיהן ורוח גדולה עד שיצא הדם וכו' ואשר אינן מולידות אחר נקיון הנדות הוא מפני גויעה שתתקרה באם (שער השמים. לאבי הרלב"ג ח).

גוּל, עי' גִּיל.

גּוּל, פ"ע, עת' יָגוּל, — כמו גִּיל: גול יגול[3]) אבי צדיק יולד חכם וישמח בו (משלי כג כד).

---

[1]) אולי כמו בשר, בשר חמורים בשרם. ויש שרצו לגזור אותו ממלה יונית, אך למותר הוא ואינו נכון.

[2]) לא נתברר מקורו. לוי גזרו מן גאל a) בערב' ואמר שפרושו מוקף קלפה. קוהוט מן ג'בלb), הר בערב', דר' קויפמן מן גול גלל, אך כל זה דחוק.—[3]) בארמית: גויל אבני דלא משפיא גזית אבני דמשפיא. — [1]) גם זה לא ידוע מקורו. זקש מן גבל, פרלס מן vellum. אבל גם זה דחוק. לוי: כמו גויל א', אבן לא מסותתה, וכן עור לא קלופה.—[2]) כך הגרסה בעין יעקב וכנוסחא' גיליון.

[3]) כך הכתיב, והקרי גִּיל יָגִיל, עי' זה. ונראה שבקצת מקומות אמרו גּוּל במקום גיל, או שלפנים אמרו גּוּל, וזו שארית ההברה הישנה.

a) جَال b) جَبَل

גולגולת, עי' גלגלת.

גולה, עי' גלה.

גולה, גלה, ס"ז, לנק' גולה, גלה, מ"ר גולים, גולות, — ההלך בגולה, אחד מבני הגולה, Exilant; exilé, exile : והגלה (נבוכדנצר) את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרה אלפים גולה (מ"ב כד יד). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה (ישע' מט כא). לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מרזח סרוחים (עמוס ו ז).

גולה, גלה, ס"נ, — א) יציאת אדם מארצו באנס, מפני אויב וכדומה, Deportation, exil(e) : והלך מלכם בגולה הוא ושריו יחדו (עמוס א טו). ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי הארץ הוליך (נבוכדנצר) גולה מירושלם בבלה (מ"ב כד טו). כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים כי נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב (ירמ' מו יט). וכי מה גבורה בבני אדם המהלכין בגולה ומה מלחמה עושין בני אדם הזוקקין בויקין (כעו"ר, דוב רטנר כה). — ב) שם הקבוץ, האנשים הגלים אשר גלו מארצם : Exilanten; exilés; exiles כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל לכל הגולה אשר הגליתי מירושלם בבלה (ירמ' כט ד). ואתם שמעו דבר יי' כל הגולה אשר שלחתי מירושלם בבלה (שם כ). בארצות הישמעאלים שהיא רוב הישוב ובה רוב הגולה (בחל' ע"ד האגוסים לרס"ע אבן דנאן). — *ראש גולה, הראש שהיה ממונה על היהודים בבבל : אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (סנה' לח.) רמז לו (המלאך ליעקב) שעתידים שני שרים לצאת ממנו ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (חול' סב.). ברשיון אדוננו ראש הגולה אשר אנחנו ובל ישראל באים תחת שבט מלכותו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת 49). — ג) ארץ ששמה גלו הגולים : גם היא (יושבי נא אמון) לגלה הלכה בשבי (נחום ג י). בני ישראל השבים מהגולה (עזרא ו כא). אנשי משמר שולחין לאנשי מעמד תנו עיניכם באחיכם שבגולה שלא יהא בתיהם קבריהם (תעני' כז:). ובני גולה נהגו בו איסור (ע"ז לו:). איוב מעולי גולה היה ובית מדרשו בטבריא היה (ב"ב טו.). דייני גולה אמרו נשבע וגובה כולו (שם ע:). רבותינו שבבבל רב ושמואל רבותינו שבארץ ישראל רבי אבא דייני גולה קרנא דייני דא"י רבי אמי ורבי אסי (סנה' יז:). — ויעי' גולה.

***גולל**[1], ס"ז, — לוח עגול כבד של אבן לסגור בו בחוץ את פתח מערת הבוכים : הגולל והדופק מטמאין וכו' איזהו הדופק את שהגולל נשען עליו (אהל' ב ד). קורה שעשאה גולל לקבר (שם יח ח). מעשה בבית דגן ביהודה באחד שמת ערב פסחים והלכו וקברו ונכנסו האנשים וקשרו את החבל בגולל משכו האנשים מבחוץ ונכנסו הנשים (תוספתא שם ג ט). שתי אבנים גדולות של ארבעה ארבעה טפחים שעשאן גולל לקבר (שם י). תנו רבנן מאימתי כופין את המטות (בבית האבל) משיצא מפתח ביתו דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר משיסתם הגולל אמר להם ר"א כפו מטותיכם (מו"ק כז.). כל שאומרים בפני המת יודע עד שיסתם הגולל (שבת קנב:).

***גולל אבן**, — שם עוף : גולל אבן גדול כעורב הערפל בבל ואת יעוז בכחו לגולל אבנים קטנים למען ימצא תחתיהם את התולעים אשר ישרתו למחיתו (תוה"א לבינהק, העוף קסט).

*גום, עי' *גמם.

גומא, עי' גמא.

*גומא, עי' *גומה

*גומד, עי' *גמד

***גומה**[2], גומא, ס"נ, מ"ר גומות, — נקרה פחות או יותר עמקה באדמה או בגוף, בלחם וכדומה, עשויה מהטבע או בידי אדם, Grube; fosse; hole : נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא א' (כלא' ז ה). אין שוחטין לגומא כל עיקר אבל עושה גומא בתוך

---

[1]) המפרשים (רה"ג והרמב"ם וכל הנמשכים אחריהם) פרשו גולל לוח אבן שמכסים בו מלמעלה את הקבר, ונדחקו מאד לפרש למה נקרא גולל. אמר רה"ג ז"ל : בשעה שחופרין את הקבר לאחר שיחפרוהו כל צרכן בונין מיכן ומיכן אצטבאות כדי שישימו למעלה מן האצטבאות אבנים גדולות לכסות את המת והאבנים הגדולות המכסות את המת נשענות על אותן מקומות וכו' והצלעות למעלה וכו' הן קרויות גולל למה שנגלל המת בהן, ובן הערוך בקצרה : אבנים מכאן ומכאן והמת נתון באמצע והגולל עליהם, ע"כ. ולפי"ז גם הרמב"ם : זה הכסוי המוטל מלמעלה נקרא גולל ואלו הצדדין המעמידין את הגולל שהוא נשען עליהן נקראין דופק (טומא' מת ב ט). — אבל מי שראה את מערות הבוכים מהפרשת לו כונת הגולל, כי בכל אחד מהם יש אבן גדולה מאד עגולה, שמתגללת ובאה לפני פתח המערה וסוגרת אותה.

[2]) משרש גמם, וצ"ל גמה.

ביתו בשביל שיכנס הדם לתוכה (חול' כ ח). מותר אדם לעשות בתוך שרהו גומא קטנה עמוקה טפח וליתן לתוכה שלשה מינין (תוספתא כלא' כ ט). נוטל הוא אדם מעה אחת מפיטמא של אבטיח ומעה אחת מפיטמו של תפוח ונותנן לתוך גומא אחת והן מתאחין ונעשין כלאים (ירוש' כלא' א כז.). למה זו דומה לעושה גומא בבשר וחוזר ומתמלא (שם כתוב' א כה:). החופר גומא בשבת ואינו צריך אלא לעפרה (שבת עג:). היתה לו גומא וטממה (שם פא:). עני חופר גומא להצניע בה פרוטותיו וכו' תופרי יריעות חופרין גומא להצניע בה מחטיהן (שם קכ:). וכל נימא ונימא (של השערות) כראתי לה גומא כפני עצמה (כ"ב יז.). כלי חרס הואיל ויש בו גומות (בכורות יז:). החול הזה אתה עושה גומא בערב ובשחרית אתה מוצא שנתמלאית (פסיקתא דר"כ בקלים). בשעה שהאילת הזו צמאה היא חופרת גומה וקובעת קרניה לתוכה ועורגת לפני הקב"ה מתוך צרה (נפתלי אילה, מדה"ג, כ"י תימנים).—ומ"ר: בכרות הקדש שבתוך גומותיהם מים מקורשים (טהר' א ט). היו בה (בפרה האדמה) שתי שערות שחורות או לבנות בתוך גומא אחת פסולה בתוך שתי גומות כשרה (תוספתא פרה כ ו). המצח והגבינין וכו' וגומות הזקן (ירוש' ניד' ג כ ג). ובסכין יפה שאין בה גומות (ע"ז עו:). שתי שערות שאמרו צריך שיהא בעיקרם גומות (נדה נכ.). כמלא ברך המהרישה גומות של מחרישה (רגמ"ה תעג' כה:).

גּוּמָץ[1], ש"ז, מ"ר גּוּמָצִים, — חפירה באדמה, בור, כמו גומה: חפר גּוּמָּץ בו יפול (קהל' י ח). כחברת עורים וכו' אם יכשל אחד מהם או יקרהו מקרה יקרה לכלם המקרה ההוא ויתעו מני דרך ואפשר שיפלו בבור או בגומץ או שיכשלו ברבר שימנעם מלכת (חו"ה, היחוד ג).— ואמר הפיטן: קצף שכח ורוגז הניח וכעס הפר, רצה מרצה ומחכב וערבב גומץ חופר (ר"א כל' שמעיה, סלית' ער"ה, איככה אפלה פס).

גּוּמָשׁ, עי' גֹמֶשׁ.

***גּוֹן**[2],—מצמצם מן גַּוָּן, עם כ בראשו, כְּגוֹן דבר פלוני, כהַגּוָּן שלו, כצורתו, כאופנו, כמו, למשל: הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים (פאה ו י). את שדרכו לאגוד בבית אוגרין אותו בשוק כגון הכרשין ונץ החלב (שביע' ח ג). וכן הבא על אחת מכל העריות שבתורה או פסולות כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט (יכמ' ו כ). העשוי לשמש את האדם כגון הסולם את הכלים וכגון הקולב מנורה (תוספתא כלים ב"מ ו ז). — ועם מלה אחריו: כל האומר אי איפשי בתקנת חכמים כגון ואת שומעין לו (כ"ב מט:). שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר"י כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית (מנח' נט:). — ועם פעל אחריו: אמר רב יהודה (בעל תשובה הוא) כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושנייה וניצל הימנה (יומא פו:). כיצד אמרו ממאנת אין לה מזונות וכו' כגון שהלך בעלה למדינת הים לותה ואכלה עמדה ומיאנה (כתוב' קז:). כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר (קדוש' עא.). כגון שטען טענת גנב (כ"ק קז:). א"ר יוחנן (גזלן שאין לו חזקה הוא) כגון שהחזיק על שדה זו בגזלנותא (כ"כ מז.).

***גַּוָּן**[1], גּוֹן, גֵּיוָן, גוון, ש"ז, מ"ר גַּוָּנִים, גֵּיוָנִים, —א) מראה צבע הגופים אם לבן ואם שחור וכדומה, **Farbe**, **couleur ; color**: לפי שאין עושין אותה (את הביצה במסננת) אלא לגוון (שבת קמ.). כי ה' גְּוָוּנִין אלו אינם ירוקים ממש ואדומים ממש (תבו' דוגס על רסע"ג יכ). לפי שכפילת אלו האותיות (אדמדם וכדומה) למעט אלו הגואנין קודם הגעתן לחוזק האדום והירוק (שם יה).—ומ"ר גוונים: רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שהחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (ברכ' ו:). דרך מוקקי זהב לנקוב כלי חרס וכו' ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי והוא עשוי גוונים גוונים (רש"י תעני' יג:). והגוונים הם ה' הלבן והמוזהב והאדום וכו' (רשב"ל דונש, מג"א, ת"י 7). גודל עשרו להם הראה, ימים מאה ושמנים, חור כרפס ורב גְּוָנִים (כ"י נגארה, זמיר' למקרא מגלה). הגבינין פורשי כנפים, הַגְּוָוּנִין רוח ואש ומים (כנף רענים, ודוי ליוה"כ, גופי). יחפרו פני לכמה גֵּיוָנִים (סלית' מוסף

בסור' גומתא. ואעפי"ב מרוב השמוש בכתיב גומא הוקלה המם והוברים אותה כאלו היתה מנע"ו שרש גום.

[1]) משקל עֻזָּב, כּוּמָּז. בארמ' וסור' גומצא, ורגלים לרבר כי היא שאולה בעברית. המקור לא נתכרר.

[2]) עי' לקמן הערה לערך גַּוָּן.

[1]) לפי דעת פלישר מלשון פרסית כון צבע. וקצה דומה לו, אם לא במקורו לפחות בצורתו, בערב' לוֹן a). וגַוָּן b) בערב' שחור ולבן.

a) لَوْن b) جَوْن

יוה"כ, אין פה להביג). שאני זוכר פעמים רבות מינים שונים של גיון ושל מראות מתחלפות בדברי על אכני החשן והאפוד וכו' ואלה לא רצו לדרוש במהות הגיונים וסבתם העצמית כמו שעשו הפלוסופים (בלעי הגגולים מו). — ובכנ': ונמר חברברותיו וכו' גווניו (שבת קז:). גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה (רב"י בה"ש ד ה). סוד המערכה העליונה נמשכת ומתפשטת בגווניה והאור הבהיר מתנוצץ (עבוה"ק לר"מ גבאי, חלק סתרי התורה יח). — ואמר הפיטן: והיה אור למאוריו, ומעלולו כְּגְוָנָיו ונצוציו, חוסן ישועות, למנורות טהורות (כנף רענ', ודוי ליוה"כ, גופי).

***גָּוַן**, קל לא נמצא.

— פִּע', *גִּוֵּן, פ"י, — עשה גַוָן לדבר, färben ; colorer ; to color: שאין עושין אותה אלא לגוון [1]) (שבת קמ.).

— פֻּע', *גֻוַּן, מגוון, — שיש לו גַוָן, שנתנו לו גַוָן: ואלו היה להאויר שום גוון היינו רואים אותו כמו שאנו רואים כל הדברים המגוונים (ריב"ל, עולם הקטן ה ג).

— הִתפ', *הִתְגַּוֵּן: והמשי נעשה ברצונו של האורג ומתגוון בגוונים העולים על לבו (כוזרי ד כה). התגוון בזה גוון נפלא כלומר שנעתק מענין לענין כהעתק הדבר מגון לגון וזה המשל ישמשוהו הרבה בלשון ערב ואומרים למי שלא יעמד על ענין אחד אלא משתנה מענין לענין תלין וממשילים אותו בשרף מתגוון בגוונים רבים ואומרים התגוון כהתגון ההומט (מורה המורה, מו"נ ה מז).

***גּוֹנֵב**, ש"ז, מ"ר גּוֹנְבִים, — גידי הקיבה: הכבד וסתו לבשל המזון במסס ומוצצו המסס אליו בגידים הנקראים גונבים ויהפכהו לדם מתוק צלול ונקי (פי' יצירה, מיוחס לר"י ישראלי, REJ 1884, p. 129).

***גּוֹנֵב מַיִם** [2]), ש"ז, — א) שעון מימי, כלי שהיו משתמשים בו לפנים לציין שעות היום על ידי נזילת המים מקצה הכלי לקצהו, Wasseruhr ; clepsydre ; -sydra: ויראו בזה שהאויר בעל כח וכשירגישו בכלים הידועים בגונבי המים (קלונ' כ"ר קלוני', שמע הטבעי, המאמ' כריקות). — ב) שם עוף: גונב המים משכנו באמריקה הצפונית ויגנוב שם מישדות אורז (תוה"א לבינהק, העוף קלא).

***גּוֹנֵב הָרֶמֶשׂ**, — שם תולעה קטנה, מקרסמת דפי הספרים: גונב הרמש נקרא בשמו לבעבור כי הוא ותולעתו ישחיתו הרבה באספות רמשים שונים מראהו שחרחר אמוצי בשני קוים לבנים על כנפיו ויגדל מעט מהפרעוש והוא משחית הרבה בטרפי צמחה ועלי הספרים אשר ממנו נמצא לפעמים ספרים מנוקרים לארכם ועבים (תוה"א לבינהק, הרמשים רנז).

***גּוֹנִי**, ת"ז, לנק' גּוֹנִית, — שיש בו גַוָן: כי העין אלו היתה גונית לא יוכל כח הראות לקבל הגוונים (תגמ' הנפ', ליון ז).

***גּוֹנִינוּת**, ש"נ, — סגולת מה שיש לו גון: כי לא יאמר זה השחרות יותר רב גוונינות מזה הלובן (ר"מ נרבוני, מו"נ ה נב).

א. גוּם [1]), ממנו א.*גּוּם.

א.*גּוּם [2]), פ"י, עת' יָגוּם, עב' גָּם, גַּסְתִּי — התך חתיכה מלמעלה, חתך הראש החד כביצה: ביצה מגולגלת עד שיגום [3]) ושלוקה עד שירסס (עוקצ' ב ו).

ב. גוּם [4]), ממנו ב.*גּוּם, *הֵגִים.

ב.*גּוּם, קל אינו נהוג.

— הִפע', *הֵגִים, עת' אָגִים, — נער, בחש בכף וכיוצא בזה בתוך הקדרה לנער ולערבב מה שיש בו יפה יפה, umrühren ; remuer ; to stir: האשה שהיו ידיה

---

[1]) כך גרסת נוסחאותינו. והערוך: לגואן, ולפי דעת לוי זה פעל.

[2]) תרגום השם היוני κλεψύδρα, והוא חלף סדרא שבמד"ר (כרא"ב' מט). וכן בערב' שרקא אלמא a).

a) سرق الماء

---

[1]) בעברית בלבד.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) אמר רה"ג וז"ל: עד שיגום פי' כשצולה אדם ביצה מגולגלת ורוצה לאוכלה שוברה בראשה ומביא קיסם ומגים אותה. ע"כ. א"כ דעתו היא שהכונה פה לפעולת הכעירה, אך לפעולה זו משמש בנין הפעיל בכ"מ. וגם מעצם הנגוד בין עד שיגום ועד שירסס נראה ברור, כי בהפעל גום אין הכונה להכעירה בפנים אלא לשבירת הקלפה, וכן פרש הרמב"ם, אמר וז"ל: ופירוש יגום יכרות אומר כיון שיקלוף ממנה מקום אחד לשתותה משם אותה קליפה כולה הנשארת אינה חבור לפי שאין לה שמירה בו כיון שנפתח ממנה מקום אחד לפי שהיא שותתת מן המקום ההוא, אבל אם היתה שלוקה קשה הקליפה כולה הוא שומר לכל חלק ממנה וע"כ מצטרף עד שירצצו כולה. ע"ב. וכן כתב בהלכותיו: ביצה מגולגלת משיקוב בה מקום לגומעה, (טומ"א' אוכלין ו ג), תרגם יגום ביקוב.

[4]) בעברית בלבד.

טהורות ו מ נ י ם ה[1]) בקדרה (מכשי' ה יא). השחליים והגריסין בזמן ש מ ג י ם בהן את הקדרה (תוספתא טהר' כ כ). א' מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדרה ואחד מביא את הסים ואחד נותן בתוכו תבלין ואחד מ נ י ם (ביצה לד.). שופתת אשה קדירה ע"ג כידה ובאת נכרית ו מ ג י ס ה עד שתבא מבית המרחץ או מבית הכנסת (ע"ז לח.). רביעית דם ש ה ג י ם בה (מעי' יז). ו ה מ נ י ם בפני אפרוחים (שבת סז:). האשה שהיו ידיה טהורות ו ה ג י ס ה בקדרה (רמב"ם טומא' אוכל' ז ב).

*גום, פ"ע, — נם לב, עי' נ ס ס.

*גוסס, ת"ז, לנק' גוססת, מ"ר גוססים, גוססות, — נוטה למות, נלחם עם המות: אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו ואפילו מנוייד ואפילו נוסס (אהל' א ז). הגוסס אף על פי שאינו יכול לאכול כזית (תוספתא ערוב' ת ג). ה ג ו ס ס ובן שמונה לא נידר ולא נערך (שם ערכ' א נ). וזקן שהניע לנבורות ו ג ו ס ס (גיט' כח.). אין מעמידין את עיני ה נ ו ס ס הנונע בו ומזיזו הרי זה שופך דמים שהיה ר"מ אומר משל לנר שהוא מטפטף כיון שנגע בו אדם מכבהו כך כל המעמץ את עיני ה נ ו ס ס מעלין עליו כאלו הוא נוטל נשמתו (אבל רבתי, פרק א). ה ג ו ס ס הרי הוא כחי לכל דבר (שמח' א א). רוב ג ו ס ס י ם למיתה (קדוש' עא:). — ולנק': שהיתה שנייה בשעת כפירת ראשונה קרובין בנשותיהן ונשותיהן ג ו ס ס ו ת (שבוע' לג.).

*גוססות, ש"נ, — מעמד של אדם ג ו ס ס: כי הפסד שכלם (של השוטים וכו') הוא מפני פגע המות לבדו לא מפני תולשת הכח המנהיג כמו שיקרה לחולים בעת ה ג ו ס ס ו ת (פרקי משה ו).

גוע[2]), ממנו גוע, *גויעה.

גוע, פ"ע, עב' גוענו, גועת, עת' אגוע, יגועו, יגועו, ועם בכ"ל בגוע, בגוע, לגוע, — יצא רוח החיים, verscheiden; expirer; to expire: וימת אהרן שם וכו' ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום (במדב' כ כח-כט). ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר הן גוענו אבדנו כלנו אבדנו (שם יז כז). ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני (איוב י יח). ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע (בראש' ו יז). אם ישים (האלהים) אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב (איוב לד יד-יו). ואם לא ישמעו בשלח יעברו ויגועו בבלי דעת (שם לו יב). — ועם תוספת ן בסופו: תסתיר פניך יבהלון תסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון (תהל' קד כט). — ועם ו המהפך: חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים ויגוע כל בשר הרמש על הארץ וכו' כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (בראש' ז כ-כב). — ועם פעל מות אחריו: ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה (בראש' כה ח). ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו (שם מט לג). — ועם ב"ל: וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני יי' (במד' כ ג). האם תמנו לגוע (שם יז כח). — ואמר בן סירא: כל הבשר כבגד יבלה וחוק עולם ג ו ע י ג ו ע ו (ב"ס גני' יד יז).

— הפע', *הגויע, — המית: וכור איש אשר הגויע אב ללא עתו (ר"א קליר, יוצר פרש' זכור).

— פוע, גוע, — מסכן, חלש ורפה-כח מפני עני ורעב: עני אני וגוע מנער (תהל' פח יו). — ואמר בן סירא: אל תתהלל על ג ו ע, זכר כלנו נאספים (ב"ס גני' ח ז). כן דורות בשר ודם אחד ג ו ע ואחד גומל (שם יד יח). מה נורא אתה אליהו ואשר כמוך יתפאר, המקים ג ו ע ממות ומשאול כרצון יי' (שם מח ל-ה).

*גועיאל, — שם אחת הספירות השמאליות של הקלפה הממונה על חודבן והרס: ויש מן הקדמונים שיש להם שם אחר בה (בהספירה השניה) ג ו ע י א ל וחכמי הצפונים פוזרין אותה מלשון אם יגעה שוד על בלילו וכו' וזו ממונה על ההריסה וההרבה וצועקת בקנאתה להרוס בנין (האמונות לרש"ט פלקיירא ה ב).

---

[1]) אמר רה"ג: כגון אדם שנוטל את התרוד ומגים בו את הקדירה יאדך אלקדר בלשון רבנן בתשה קדירה. ע"כ. והנה המלה הערבית י א ד ך אלקדר היא בודאי משובשה, והגיה קוה' י ד ך, אבל גם זו אינה מלה מיוחדה בערב' לפעולה זו. וכעוקצ' ב ו תרגם רה"ג פעל זה הגים בטיית טחרן אלקדר. וקוה' הביא תחרן. ולא ידעתי לכון גם במלה זו לאיזו מלה ערב' היתה כונתו.

[2]) בערב' משמש שרש ג'וע a) במשמ' רעב, ואין לעמוד על הדבר אם יש יחס בין משמעה זו ומשמעת שרש זה בעברית.

---

a) جوع

א.*גוּף, כמ"ג א.*גוּף, גּוּפָה, *גּוּפִי, *גּוּפִיּוּת, *גּוּפָנִי, *ניוּת.
א.*גּוּף[1]), ש"ז, מ"ר גּוּפִים, גּוּפוֹת, — א) כמו גו, בלל כל האברים של כל בעל חי, Körper; corps; body: לפיכך תלקה ירך (של הסוטה) תחילה ואחר כך הבטן ושאר כל הגוף לא פלט (סוט' א ז). אין מעידין (על אדם שמת) אלא על פרצוף פנים עם החוטם אעפ"י שיש סימנין בגופו ובכליו (יבמ' יו ג). הקיש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אלא מנענעו בגופו (שבת כ ה). פושעי ישראל בגופן פושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים עשר חודש ולאחר שנים עשר חודש נפשותן כלה וגופן נשרף (תוספתא סנה' יג ד). אותו הגוף הקדוש (ירוש' תענ' א סד ד). עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו איברים (נדר' לב:). יסורין שממרקין כל גופו של אדם (ברכ' ה.). איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע (שבת קה:). ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין (תענ' כא.). עבים קשים רוח מפורתן רוח קשה גוף סובלו גוף קשה פחד שוברו (ב"ב י.). נשמה מלאה את כל הגוף (ברכ' י.). כל שנים עשר חדש (אחרי המות גופו (של אדם צדיק שמת) קיים ונשמתו עולה ויורדת (שבת קנב:). שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו וכו' וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף (יומא כ:). — ואמר המשורר: עלי לימים חוב והנה לקחו הגוף והנפש ולא נפרעו (ר"י הלוי, לא הענגים). ומה לך אחרי הגוף הנבאש והנסרח בתולעת וכו' וגערי בחפין הגוף ובארבעת שפטיו הרעים (תוכחה לרמב"ע, אכרך). הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא וכו' לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדין את הגוף (רמב"ם, דעות ד א). ורוחץ כל גופו בחמין שאין הגוף נכוה בהן וכו' ולא ירחץ עד שיזיע ויפרך כל גופו (שם יז). ואפילו בצרכי הגוף לא ירבה אדם דברים (שם ב ד). האדם אף על פי שהוא קטן בגופו הוא מעולה בחכמה ובשכל על הנבראים כלם (המעלות לרש"ט פלקיירא א). הגוף שאינו נקי כל מה שמאכילהו מוסיף חולי (שם). — ומ"ר: שאם נישאת לחמשה בני אדם שחייבת בקרבן על כל אחד ואחד הואיל וגופין מוחלקין (יבמ' לב.). הרי שמות מוחלקין והרי גופים מוחלקים (כרית' ב:). והרוחין שבראו להם נפשות ולא בראו להן גופים (מד"ר בראש' לא). ובנגדם בגופי בע"ח ד' טבעים (סהל בן תמים, יצירה). — ואמר המשורר: תמוז בו ירבה החם בגופים עם יבש שיבער ברשפים (ראב"ע, שמעו נא). בממלכה הראשונה אנשים טהורים, וגבירים זכים וברים, גופיהם צעירים וקטנים, ופניהם צחים ולבנים (הוא, אגר' חי בן מקיץ). כי הגופות ירטשו ונקברו בבר התחיות (ר"י הלוי, ימינך). המלאכות ומיני התחבולות הצריכות לגופות (ר"י א"ת, הקד' חו"ה). גופות האדם והבהמה והצמחים (רמב"ם, יסוה"ת ב ג). — ולהבדיל בין הגוף כלו ובין אחד מהאברים: מיצה מן הראש (של עולת העוף) פסול מן הגוף כשר (תוספתא זבח' ז ח). בא לו לגוף היה משסעו ביד אבל לא בסכין (שם י). — ובהשאלה, מקום דמיוני במרומים שאצורות בו הנשמות היעודות להנתן בגופות בני האדם בהולדם: אמר רב אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף[1]) (יבמ' סב.). — ב) משמש במשמעת האדם בעצמו, בעל חי בעצמו: כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות (אב' ד ו). אם במחובר לו בגופו הוא (ירוש' כיל' א ב ג). ביצה גידולי גופה קיבה ממקום אחר באת (שם.). האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו (יבמ' סב:). יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו (ברכ' סא:). בל שבגופו חייב חטאת בחבירו פטור (שבת קגג:). כל מצוה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בח"ל חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ (קדוש' לז.). תם משלם חצי נזק מגופו מועד משלם נזק שלם מן העלייה (תוספתא ב"ק ג א). וכפר עליו כפרה שהיא בגופו (ספרא, אחרי מות). — וגם ללא בע"ת: אם שדה גופה שלו פרה גופה לשניהם (תוספתא דמאי ז י). כלים המשתמשין בה (בע"ז) ובגופה אסורין שלא בגופה מותרין וכו' עליהן בין שגופה לבוש

---

[1]) בערב' גַוְף a), היה חלול, והשם גַוְף b) דבר חלול, הבטן.

a) جَوِف b) جَوْف

[1]) פי' גוף זה מקום הוא שיש בו כל נשמות שברא הקב"ה לבני אדם שעתידין להיות בעולם עד ביאת משיח (ערוך, ערך זה). פ"א פרגוד הוא ששמו גוף מצויירין כל נשמות משנברא העולם ועד סופו (שם). ורש"י: אוצר יש ושמו גוף ומבראשית נוצרו כל הנשמות העתידות להולד ונתנם לשם. ע"ב.

בהן ובין שאין גופה לבוש בהן אסורין (שם ע"ז ו יב=יג). עד שיהא לו צורך בגופו של דבר (ירוש' כילה ח ס:). מגופה של קרקע קנו מידו (כתוב'פג.). מלאכה שאינה צריכה לגופה (שבת לז:). התירו דבר שמלאכתן להיתר לצורך גופו ותורו והתירו דבר שמלאכתו להיתר לצורך מקומו (שם קכג:). כבשים שסחטן אמר רב לגופן מותר למימיהן פטור אבל אסור ושלקות בין לגופן בין למימיהן מותר (שם קמה.). — ובכלל, *כל נמצא שאפשר להשיגהו באחד מהחושים: ולולא גבורות הבורא וכח המכריחם להמזג ולהתחבר לא היו יכולים להתחבר יחד ולהתהוות מהם גופי היצורים (ספר בן תמים, ילינק). הצורות שהן מתחלפות ונראות במים ובגופות הנוצצות שהן מוצהבות בעין נחשת קלל (ר"י ברזלוני, ילינק 14). וגופו (של הירח) פחות מגוף הארץ (רשב"ג, כתר מלכות). והגרמים בהאספם גוף קראוהו החכמים בדעתם, ותו הגוף שיש לו ארך ורחב ועמק שלשתם, והגוף לא יצא מאסף ומפרד, פעם יתאסף ופעם יתפרד (ראב"ע, ערוג' חכמה). ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (רמב"ם, יסוה"ת ד א). ומפני שהם יסודות לכל גופים שתחת הרקיע ימצא כל גוף וגוף מאדם ובהמה וחיה ועוף ודג וצמח ומתכת ואבן גולמו מחובר מאש ורוח ומים ועפר (שם ב). וכן ימצאו גופים שיראה בהן הקור בלבד וגופים יראה בהן הלח בלבד וגופים יראה בהן הקור והיובש באחד בשוה (שם). אלוה זה אחד הוא ואינו שנים וכו' ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות וכו' והואיל ואינו גוף לא יארעו לו מאורעות הגופות (שם א ז). אין לו דמות הגוף ואינו גוף (סליחה, יגדל אלהים חי). — ג) *הדבר שהוא בעצמו ולא הנוסף עליו: גופה של בהרת כגריס הקלקי (נגע' ו א). גופה של פתילה (ירוש' שבת ב ה.). בין בגופן בין בשבחן (ב"ק לו:).—והעקר, היותר חשוב' גם בדברים מופשטים: הורו בית דין לעקור את כל הגוף (של התורה) אמרו אין נדה בתורה אין שבת בתורה (הור' א ג). זה גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים וכו' (שביע' י ד). הדינין והעבודות הטהרות והטומאות ועריות יש להן על מה שיסמכו הן הן גופי תורה (חגי' א ח). קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (אב' ג יח). רבן שמעון בן גמליאל אומר הילכות הקודש תרומה ומעשרות הן הן גופי תורה (תוספתא שבת ב י). גופו של שטר ביום פלוני בשבת פלוני בחודש פלוני (שם ב"ב יא ב). עשרת הדברות הן הן גופה של שמע (ירוש' ברכ' א ג ג). — ד) *בחכמת התשברת, מה שיש לו שלשה הרחקים וצורה מהצורות: ותראה מזה משל בחכמת המדה והמשקל הנקרא בלשון ערבי הנדסה ובלשון יוני גומטריה הלומד אותה לדעת מחקרי הגוף והשטח והקו והנקודה והמרובע והמשולש והמעוגל (דוד הבבלי, פי' ילינק 65). גוף אלי שטח ושטח אלי קו וקו אלי נקודה (תהלה לר"ש הנגיד).

אבר, אברים. — *אבר הזכרות. — אול. — אזנים. — אחור. — אף. — אצבעות. — *ארכובה. — אשך, אשכים.

בטן. — ברך, ברכים. — בשר.

גב. — גֵּהָה של הגוף. — גֵּו. — גְּוִיָּה, *ראש הגויה. — *גיד, גידים. — גלגלת. — גרון. — *גֶּרֶם. — *גֶּשֶׁם.

*דופק. — דד. — דם.

*הרכבה.

*וטיב. — *ורידים.

*זְרָן. — זנב. — זקן. — זרוע.

*חוט השדרה. — חוש, חושים. — חזה. — *חלט. *חלטים. — חלציב. — *חרטום.

ירים. — ירך. — *יִשְׂרָאֵל, חלק העליון של הגוף.

*כלי, אברים כליים. — כליות. — כנפים. — *כרם. — כתף, כתפים.

לב. — לוע. — לחי.

מוח. — *מזג. — מעים, עי' במקומם. — *מפרקת. — מצח. — *מקור. — *מרפק. — מתן, מתנים.

נבֵלה. — נחירים.

*סחיף. — *סנהר.

*ענכוה. — עור. — עַיִן. — *עכוז. — *עצבים. — *עצלים. — עֹרֶף. — *ערקוב.

פגר. — פה. — פחד. — *פרצוף.

*צרע. — צלעות. — צפורן.

קרקר. — קומה. — קרסלים.

ראש. — רגלים. — רחם. — רקה.

שרים. — שוק, שוקַים. — שכם. — *שלד. — שערות. — שפם. — שפתים. — *שריונים. — שת.

ועי' בכל אחד מרוב הערכים האלה הפרטים.

ב.*גוף, ממנו ב.*גוּף, הֵגִיף, מְגוּפָה.

ב.*גּוּף[1]), פ"י, עב' גָּף, עת' אָגוּף, — סתם פה של כלי במגופה וכדומה, verstopfen; boucher; to bung : מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים זולף וגומר ו ג ף בדרכו (מו"ק ב ג). כדי שיפתח את ההבית וי ג ו ף (ע"ז ס ד). אילו דברים שעושין לאבל בימי אבלו דורכין את עבטו וזולפין את יינו ו ג פ י ן את חביותיו (ירוש' מו"ק ב פא.). מעשה בשפחה של רבן גמליאל שהיתה ג פ ה חביות של יין (נדה ו:). — וָמקור : זיתיו הפוכין טוענין לו וכדו ל ג ו ף ופשתנו להעלות מן המשרה (מו"ק יא:). — ובכל' : המשאיל קנקנין למע"ש אעפ"י ש ג פ ן לא קנה מעשר זלף לתוכן סתם עד שלא ג פ ן לא קנה מעשר מ ש ג פ ן קנה מעשר (מע"ש ג יב).

— הִפע', הֵגִיף, עת' אָגִיף, יָגִיף, לווי הגיף[2]), — א) סגר הדלת, verschliessen; fermer; to close: לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש ועד הם עמדים יָגִיפו הדלתות (נחמ' ז ג). נטל מן השפופרת וכבה או שה ג י ף את הדלת (פרה ו א). ה ג י פ ה (את הדלת) ולא מירקה או שפתחתה הרוח (אהל' יג ג). מ ג י פ י ן (את הדלת) או פותחין וחכמים אומרים עד שיהא זה מ ג י ף וזה פותח (זבים ג ג). נושאי המת שעברו בו תחת האכסדרה ו ה ג י ף אחד מהן את הדלת וסמכו במפתח (רמב"ס, טומא' מת יח ג). — ב) *הקיש שני גופים זה בזה : בנגד ארבעה דברים שאומות העולם עושין מ ג י פ י ן ומריעין צווחין ורומסים (בוט' מב:). מ ג י פ י ן בתריסין ומריעין בקרנות (רש"י שם).

— הָפע', הופע', הוּגַף, מוּגָף, — שהגיפו אותו : היו בו (בהבית אשר המת בתוכו) חלונות הרבה וכולן מ ו ג פ ו ת כולן טהורות (רמב"ס, טומא' מת ז ג).

— *מפולה, מְגוּפָה, — סתומה במגופה : הרודה פת חמה ונותנה ע"פ חבית של יין של תרומה וכו' בפת צוננת וחבית מ ג ו פ ה[3]) (ע"ז כו.).

[1]) בערב' אגיף a) הכנים בהחלל. ואומרים ג"כ : אגף אלבאב. — [2]) ר"י חיוג (דקדוק, דף לז). — [3]) אין מקום לפקפק בצורה זו, כי כך הגרסה בכל הספרים

a) أجيف

גּוּפָה[1]), ש"נ, מ"ר גופות, — גוף מת, פגר, Leichnam ; cadavre ; cadaver : ויקומו כל איש חיל וישאו את גופת שאול ואת גופֹת בניו ויביאום יבישה ויקברו את עצמותיהם תחת האלה ביבש (דהי"א י יב).

*גּוּפִי, גּוּפִיִי, ת"ז, לנק' גּוּפִית, מ"ר גּוּפִיִם, גּוּפִיוֹת, — מטבע הגוף, השייך להגוף : כה האנשים אשר לא יבירו מן הענינים כי אם המורגשים ולא המעשה הטוב כי אם ה ג ו פ י י ם (רמב"ע, ערוג' הבשם). החסיד הוא מי שהוא מושל נשמע בחושיו וכחותיו הנפשיים וה ג ו פ י י ם ומנהיגם ההנהגה ה ג ו פ י י ת (כוזרי ג ה). להרחיק שתי קצוות הדברים ה ג ו פ י י ם שמדות האדם נמשכות אחריהם (מלמד התלמי', בראש'). היה מיעד משה רבינו ע"ה לעמו היעודים ה ג ו פ י י ם לא שהם הגמול האמתי והטבעי (שם, ואתחנן). ונטו לענינים ה ג ו פ י י ם (מו"נ א ה). כי הנפש אחרי הפרדה מן הגוף ישיגוה ענינים ג ו פ י י ם במיני שלומיה ותגמולין וכו' שכל מקבל התפעלות ג ו פ י י הוא גוף בהכרח והנפש מקבלת אחר הפרדה התפעלות ג ו פ י י ת כלומר עונשים ג ו פ י י ם א"כ היא גוף (תגמ' הנפ' א). שהדמיון לא יגיע אלא בכלים ג ו פ י ם (מאזני צדק, אלגזלי 12). מה שיסיר האדם מעשה השכל הפועל להיותו טרוד בעניינים ה ג ו פ י י ם ובהשגת שאר כחות הנפש (רלב"ג איוב לג לג). הנה יביא (הנביא) על הכלל ההוא יסורין מה ומכאובות אם להצילם מהרע ה ג ו פ י י הנכון לבא עליהם אם להצילם מן הפחיתות הנפשי. אשר החלו להסתבך בו (שם). הענין כן הוא מבואר שאם אין תועלת בהם בחיים ה ג ו פ י י ם אין בהם תועלת כלל לפי שכבר הונח שאין להם רושם בהצלחה הנפשיית ו ה ג ו פ י י ת (הוא, מלחמ' ה' א ד). שלא יפנו אל ערבות החיים ה ג ו פ י י ם ולא יקחו מעניניהם ה ג ו פ י י ם אפילו ההכרחי להם בשלמות (שם). מה שיעדה התורה האלהית ברוב המקומות הגמול ה ג ו פ י י הוא בעבור שהאדם מורכב מב' חלקים (ר"י בר' אבר', חזוק אמונ' א יח). לפי שהתענוגים ה ג ו פ י י ם נראים ומורגשים לכל האנשים בכל החמשה חושים (שם). והשכר והעונש

בכל הנוסח' גם פה וגם בפסח' עו : וכן בר"ח שם, וכן בטוש"ע יו"ד קח.

[1]) בערב' גִיפָה a), פגר, נבלה.

a) جِيفَة

שני מינים אם גופיי ואם נפשיי (העקרים א עו). מי שיאמין השניות או שהוא (הבורא) גופיי או כח בגופיי (שם). והשכר הגופיי המגיע מהש"י בעולם הזה לצדיק על קיום המצוה (שם א י). — ומ"ר לנק': ומפני שהיו ההנאות הגופיות קודמות אל נפש האדם (תו"ה, עמוד' האלהים ג). להנאות הגופיות המטרידות האדם מהגיע לתכליתו (בעל השמים לר"י אבן לטיף כה). והתנועות והמנוחות הנפשיות והגופיות (קאנון א א ג). שאלו השמחות הגופיות אינן ממה שראוי שישמח האדם בהן (רלב"ג, דהי"א עז כג).

***גּוּפִיּוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא גוף: לא תישלול ממנו הגשמות והגופיות חלילה לך האמן בו שנתלבש בשר כאחד מאבריו (קונן וכוחים לר"י עקריש). שהוא יתברך רצה שיהיה תיקון האדם אם בנפשיות אם בגופיות ביד האדם עצמו שאין מין האדם כמין הב"ח אשר אין בידם טובם (מגל' ספר לרשב"ג דוכאן קסת:).

***גּוּפָן** [1], ש"ז, מ"ר גופָנים, — א) מין ירק עז הריח ופרחיו חלמים, Fenchel; fenouil; fennel: השיתין והרימין והעוורדין ובנות שוח ובנות שקמה ונובלות התמרה והגופנין [2] והנצפה (דמאי א ה). השבת והגופנין והכוסבר והכרקם אף על פי שדומין זה לזה כלאים (תוספתא כלא' א א).

***גּוּפֵנוּ**,—דבור קבוע בהלכות ממונות, וד"ל: אינני רוצה להשתתף, בבנין וכדומה: בעל הבית מבקש לבנות ובעל העלייה אינו רוצה מהו שיאמר לו גופינו [3] וכו' היתה חורבתו סמוכה לחורבת חבירו עמד הלה ובנאה בלא רשותו הרי זה מחשב יציאותיו כשער שבנה ויתן לו את כל יציאותיו וכו' שאינו אומר לו גופינו מן הצד כשם שאינו אומר לו גופינו מן הצד כך אין אומר לו גופינו מלמעלן (ירוש', סוף ב"מ).

***גּוּפָנִי**, ת"ז, לנק' גוּפָנִית, מ"ר גוּפָנִיִּים, גוּפָנִיּוֹת, — א) כמו גופִי, הדומה לגוף, של הגוף: כי הזכות והפרעון הוא נפשני ואינו גופני (ר"י כרזלי, יצירה 153). יד ורגל ושאר האברים הגופניים (ספר בן תמים, פי' יצירה). הלשון גרמית וגופנית (שם). המדות הגופניות (שם). המשפט הזרעיי מהנפש קדם יתחייב היותו קודם בנברא מה או רוחני או גופני (מאמ' לרשב"נ, תמדה גנוזה). וכמו שהחולים הגופניים כשידעו חליים ולא ירעו מלאכת הרפואות ישאלו הרופאים ויודיעום מה שצריך לעשות כן החולים הנפשיים (ר"י א"ת, ח' פרקים להרמב"ם ג). שהרי יצחק הנביא לפי שהיה מקבל תועלת גופנית מעשו היה רצונו לגמלו טוב בברכת תועלת גופנית (מלמד התלמי', תולדות). אל תהיו כסוס כפרד אין הבין בנטותכם אחרי התאוות הגופניות אבל בהפך שתמשלו ותרדו בדגת הים וכו' (ר"י אברבנאל בראש', ויכלך אותם). ירחק מן המדות המגונות ומהבלי התענוגים הגופניים (רות תן ג). גאולה גופניית ונפשיית (ר"י אברבנאל, מ"א יט). כי האמונה שהוא שלמות נפשיי הוא שלימות מתחלף מהטוב הגופני המזון אשר יאכל לכל נפש (הוא, מפעלות ה' י יא). שהמן היה מאכל גופני וכו' כן מצינו מאכלים גופניים קיימים (רכנו נתיי, כבלת). עד אשר יהיה (האדם החכם) קרוב במעלת השכל הפועל ויהיה שכל בעצמו ויהיה אלהי אחר שהיה גופני (המעלות לרש"ט פלקיירא). מי שלא טעם התענוגות השכליים יברח אל התענוגות הגופניים (שם). והאש הזה (של גיהנם) אינו אש גופני או יסודי כי הנפש אינה בעלת חמר תוכל להפעל מן האיכיות רק הוא אש רוחני פשוט (ר"י מפיכא, מנח' קנא' עג).—ב) מי שיש לו גוף גדול, שמן: שלא היה (משה) גופני ולא היה בעל כח (רש"י נדר' לח.). — ובהנדסה, תמונה גופנית, גוף בעל צורה מצורות ההנדסה: כי הוא (הכדור) תמונה גופנית שתכניתה כך וכך (יסו"ע לר"י ישראלי א א). יש כמה תמונות גופניות שמגבילים אותן שטחים ישרים וכו' וכן יש תמונה אחת גופנית שמגביל אותה שטח א' מעוגל עיגול שוה מכל צדדיו (שם א ד מג). עוד יש תמונה אחרת גופנית מעוגלת לא כעגול הכדור אלא עגול אחר וכו' שהחכמים יקראו אותה משופע עגול (שם).

***גּוּפָנִיּוּת**, ש"נ,—טבע הגוף, עצמות הגוף: כל בן אדם בהיות שכלו כח בגוף אינו יכול ליכנס

---

[1]) בערב' גֻפן a) כמו בעברית, וגם ענבים, ואילן טוב הריח. — [2]) בירוש' מפרש גופנין שמירה, שומירה, והוא מין הירק הרשום בפנים, ועי' במקומו. וכן פרש הרמב"ם: מין מהירקות דומה לשבת. וזה מוכרח מהתוספתא ששבת וגופנין דומין זה לזה.

[3]) בעל פני משה פרש גופינו מלשון גפוף וסתימה. אבל דחק פרוש זה בולט, כי מה טעם גפוף וסתימה בנוגע לבנין מלמעלה? ובכלל מכל הסגנון נראה כי זה דבור קבוע.

a) جَفْن

במקום שאין בו ג ו פ נ י ו ת כלל עד שתשאר נפשו נבדלת מן הגוף (מנוה"מ, קמז). והבחינה האמצעית המרכבת רוחניות נפשו עם ג ו פ נ י ו ת ו ולפיכך חיי האדם תלויים בו (מבנת חסידים, ההרכבה א). וג ו פ נ י ו ת התפלה היא סרורה כפי אשר סדרו לנו חז"ל באימה וביראה ונשמתה הוא כוונת סודות התפלה (הקד' שלי"ה). והנה היראה הואת היא מטהרת את הארם מחשך חומריותו וג ו פנ י ו ת ו (רמח"ל ה ד ג).

גֹּופֶר, עי' גֹּפֶר.

***גוץ**, ממנו *גּוּץ.

***גּוּץ**[1], ת"ז, לנק' גּוּצָה, מ"ר גּוּצִים, גּוּצוֹת, — קָצֵר: לא ארוך ולא ג ו ץ ולא קטן ולא אלם (ברכ' לא:). הוא (החולץ) ארוך והיא ג ו צ ה וקלטתהו (הרוק) הרוח וכו' היא ארוכה והוא ג ו ץ (יבמ' קו:). מדת בשר ודם יש בתוך פמליא שלו בני אדם נאים ממנו וגבורים ממנו וג ו צ י ם ממנו וארוכים ממנו (פסיק' דר"כ, וזאת הברכה).

א. גור, ממנו גּוּר, א.גּוֹר.

א.גּוֹר, ש"ז, מ"ר גּוֹרִים, סמי' גּוֹרֵי, — כמו גּוּר: יחדו ככפרים ישאגו נערו כְּגוֹרֵי אריות (ירמ' נא לח).

ב.גּוֹר[2], ש"ז, מ"ר גּוֹרִים, — אויב, Feind; ennemi; foe: הן גּוֹר[3]) יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול (ישע' נד יה).

ג.גּוֹר[4], פ"י, עב' גּוֹרְתִּי, עת' יָגוּר, בכנ' יְגוּרוּ, יְגוּרֵם,

[1]) לא נתברר מקורו. בארמ': ג ו ץ יומין (תרג' איוב יד א). אי תתך ג ו צ א גחין ותלחוש לה (ב"מ נט.— אשתך ג ו צ ה (קצרת קומה) גחון ולחש לה).—משק' בּוּר.

[2]) באשור' גרו, אויב. — [3]) רוב המפרשים רואים במלה זו מקור, אך לפי העתיד יגור בע"פ שרוקה צריך גם המקור להיות גּוּר ולא גּוֹר, ומלבד זה אין המליצה מתישבת היטב, כי לא נאמר מי יגור. — והנה אעפ"י שבכלל כל מליצת כתוב זה קשה, וגם פרוש המפרשים החדשים רחוק ואינו טבעי, ואולי הנוסחה משובשה, אעפי"כ המשמעה אויב שיחסתי להמלה גּוֹר עפ"י לשון אשור' נותן להכתוב בכללו בונה נאותה לפי הענין, ושעורו הוא: הן הגור יגור, אפס (מאותי ?) מי גר (אתך ?) עליך הוא יפול. שתי המלים מאותי ואתך הן קשות, ואולי גם הן משמשות פה במשמעה מיוחדה, לא במשמעה הרגילה שלהן, עכ"פ הכונה הכללית היא כי האויב אמנם יגור עליך מלחמה אבל מי שהוא ג ד עליך, הוא יפול.

[4]) בערב' גַּוַר a), הפכו, הפילו ארצה, החריב

a) جَوَرَ

— הפיל ארצה, החריב, שד רשעים יְגוֹרֵם[1]) כי מאנו לעשות משפט (משלי כא ז).

ד.גּוֹר, קל לא נמצא.

— התפ', הִתְגּוֹרֵר, — התחיל לנשב פתאם בכח עצום וזעף, losbrechen, wüten; se déchaîner; rage: הנה סערת יי' חמה יצאה סער מִתְגּוֹרֵר[2]) על ראש רשעים יחול (ירמ' ל כג).

א.גּוּר[3], ש"ז, מ"ר גּוּרִים, — הקטן של הכלב, הזאב, האריה, התן וכדומה, junger Löwe, Hund; petit de chiens, de lions; whelp: גּוּר אריה יהורה (ברא' מט ט). דן גּוּר אריה יזנק מן הבשן (דבר' לג כב). איה מעון אריות וכו' שם גּוּר אריה ואין מחריד (נחום ב יב). אמך לְבִיָּא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גּוּרֶיהָ (יחזק' יט ב). והעל אחד מִגֻּרֶיהָ כפיר היה וילמד לטרף טרף (שם ג). — וגּוּרֵי התנים: גם תנין חלצו שד היניקו גּוּרֵיהֶן (איכה ד ג). ראם לא נכנס עמו אבל ג ו ר י ו נכנסו (מד"ר ברא' לא).

ב. גור[4], ממנו ב.גּוּר, גֵּר, *גֵּרוּת.

ב.גּוּר[5], פ"ע, עת' יָגוּר, — א) שהה זמן מה במקום מן המקומות, בפרט במקום זר, verweilen; séjourner; sojourn: קרית הארבע הוא חברון אשר גָּר שם אברהם ויצחק (ברא' לה כז). וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גָּר שם (דבר' יח ו). ויהי איש לוי גָּר בירכתי הר אפרים (שופט' יט א). והאיש מהר אפרים והוא גָּר בגבעה (שם יז). בחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמרי ועם הארץ אשר גַּרְתָּה בה (ברא' כא כג). וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גָּרוּ בה

(הבית). — [1]) מנחם: מלשון פחד. ראב"ע: ישברם.

[2]) תרגום: מתקבין. רד"ק: מלשון דירה.— ובפרשה בג יט: וסער מתחולל, וכן יש מגיהים גם פה. עכ"פ במשמע' הפעל אין ספק שהוא כמו מתחולל, ולפי הכלל הקבוע שלנו שלשוננו בנויה על התנ"ך כמו שהוא, יש לפעל מתגורר במשמ' מתחולל, וכות בלשון.

[3]) בערב' גַּרְו, גִּרְו a).— ומשל בארמית: ג ו ר טב מכלב ביש לא תרבי ג ו ר ביש מכלב ביש על אחת כמה וכמה (מד"ר ויקר' לא. — ג ו ר טוב מכלב רע אל תגדל, ג ו ר רע מכלב רע על אחת כמה וכמה).

[4]) בערב' ג ו ר b), ועי' הערה שלקמן.

[5]) בערב' גַּאוַר c) היה שכן של פלוני, שכן בקרבתו.

a) جَرْو جِرْو b) جور c) جَاوَرَ

(שמות ו ד). — וביל׳: תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם (שם יב מט). וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (ויקר׳ כה מה). — ועתיד: וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו (ויקר׳ יט לג). אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך (תהל׳ סא ה). יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישע׳ יו ד). — ועם ו המהפך: ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (בראש׳ כא לד). — וצווי: גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך (בראש׳ כו ג). קומי ולכי אתי וביתך וגורי באשר תגורי (מ״ב ח א). — ומקור: וירד אברם מצרימה לגור שם (בראש׳ יב י). האחד בא לגור וישפט שפוט (שם יט ט).—וישמש גם כפעל יוצא: אויה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר (תהל׳ קכ ה). כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגרך רע (שם ה ה). — ולבע״ח: וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ (ישע׳ יא ו).

ג.גור, ממנו ג.גור, מגור.

ג.גור[1]), פ״ע, עב׳ גר, גרתי, עת׳ אגור, — ירא, פחד, היה לבו מלא דאגה חזקה פן יקרה דבר, fürchten; craindre; be afraid: אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כו-כז). בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו (שם יח כב). לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש (שם א יז). משתו (של הלויתן) יגורו אלים (איוב מא יז). ייראו מיי׳ כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל (תהל׳ לג ח). — ואמר בן סירא: אל תבקש להיות מושל אם אין לך חיל להשבית זדון פן תגור מפני נדיב ונתתה בצע בתמימיך (ב״ס גני׳ ז ו).—ואמר המשורר בקבצו שלשת המלים גור יחד: מי צבי יגור בבית גור ולא יגור[2]) ולא עליו חרדה (ר״י הלוי, דלו חפה). — ועם ו המהפך: וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא (במד׳ כב ב-ג). וירא שאול אשר הוא (דוד) משכיל מאד ויגר מפניו (ש״א יח טו). — וצווי: הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל (תהל׳ כב כד). — ואמר בן סירא: גור מרע כי רע יוליד (ב״ם גני׳ יא לג). — ועם ל אחריו, דאג לו הרבה: גורו לכם מפני חרב (איוב יט כט). לעגלות בית און יגורו[3]) שכן שמרון כי אבל עליו עמו (הושע י ה).

ד.גור[1]), פ״י, עתי׳ יגור, — א) טמן, צפן רשת ופח לאיש, ארב לו, lauern; guetter; to lie in wait: יגורו[2]) יצפינו המה עקבי ישמרו (תהל׳ נו ז).—ב) ומם מזמות על איש, בפרט לרעה: כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא פשעי ולא חטאתי (תהל׳ נט ד). אשר חשבו רעות בלב כל יום יגורו[3]) מלחמות (שם קמ ג).

ה.*גור[4]), פ״י, עת׳ יגור, תגור, —ונה: בת לאב מטמנת שקד ודאגתה תפריע שנה, בנעוריה פן תגור ובבעולה פן תשנא (ב״ם גני׳ מב ט).

*גורגרן, ש״ז, — כמו גרגרן: לא לזה גורגרן אלא לך לוגלן זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגתה (ירוש׳ ברכ׳ ו י ג).

גורל, ש״ז, כנ׳ גורלי, גרלי, גורלך, סמי׳ גורל, מ״ר גורלות, גרלות, — א) אבן קטנה או דבר אחר שמטילין למען החליט דבר על פי מקרה נפילת הדבר המוטל, Los; sort; lot: ונתן אהרן על שני השעירם גרלות גורל אחד ליי׳ וגורל אחד לעזאזל (ויקר׳ יו ח). טרף בקלפי והעלה שני גורלות אחד כתוב עליו לשם ואחד כתוב עליו לעזאזל (יומא ד א). ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין מכאן ואילך פעמים עולה בימין פעמים עולה בשמאל (גמ׳ שם לט.). — ולפעולה זו ישמשו הפעלים: הטיל, הפיל, השליך, ידה, ירה: בחיק יוטל את הגורל ומיי׳ כל משפטו (משלי יו לג). והיא הפיל להן גורל וידו חלקתה להם בקו (ישע׳ לד יז). יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל (תהל׳ כב יט). לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי ופה אשליך לכם גורל (יהוש׳ יח ח). ועל נכבדיה ידו גורל (נחום ג י). — ואמר בן סירא: אל תמנע מטובת

---

[1]) עי׳ ערך יגר. —[2]) הראשון במשמע׳ דירה, והשני גור אריות, והשלישי מורא ופחד. — [3]) המפרשים החדשים מנסחים ינודו.

[1]) בלשונות האחיות אין אח לשרש זה במשמעות המבוארות פה. אולם שתוף המשמעות והמושגים דומה לאלה יש להפעל דשש a) בערבית, שמשמעתו היא צפן, ארב, ומם מזמות על. — [2]) רש״י פרש ילינו לארב. ראב״ע גרס יגודו, וכן קצת האחרונים. — [3]) יש מגיהים יגרו.

[4]) כך בארמית: די יגור ית איתתא (ת״י ויקר׳ כ י). וכך בסור׳. בערב׳ ג׳אר b) נטה מן הדרך.

a) دسس b) جار

יום ובהלקת את אל תעבר הלא לאחר תעזב חילך ויגיעך ל י ו ד י ג ו ר ל (כ"ם גני' יד יד-יה). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ו י ר י ת י לכם גוֹרל פה (יהוש' יח ו).—ויאמר נָפַל הַגּוֹרָל, עָלָה הַגּוֹרָל, יָצָא הַגּוֹרָל: לנתחיה הוציאה לא נָפַל עליה גוֹרָל (יחזק' כד ו). לכו וְנַפִּילָה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו וַיַּפִּלוּ גורלות וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל על יונה (יונה א ז). השעיר אשר עלה עליו הַגּוֹרָל לה׳ (ויקר׳ יו ט).—והכרעת הגורל לאחד הצדדים: אך כְּגוֹרָל יחלק את הארץ וכו׳ על פי הַגּוֹרָל תחלק נחלתו בין רב למעט (במדב׳ כו נה-נו). מדינים ישבית הַגּוֹרָל ובין עצומים יפריד (משלי יח יח). — ב) הדבר שנִתן על ידי הגורל: ויהי הַגּוֹרָל למטה בני יהודה למשפחתם אל גבול אדום מדבר צן נגבה (יהוש׳ טו א). ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בְגֹרָלִי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בְּגוֹרָלֶךָ (שופט׳ א ג). ונוסף (חלק הנחלה) על נחלת המטה אשר תהיינה להם וּמִגֹּרַל נחלתנו יגרע (במדב׳ לו ג). לא ינוח שבט הרשע על גוֹרַל הצדיקים (תהל׳ קכה ג). — ג) בהרחבה, חלק, Teil; part: לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וְגוֹרָל לבוזינו (ישע׳ יז יד). בחלקי נחל חלקך הם הם גוֹרָלֵךְ גם להם שפכת נסך העלית מנחה (שם נז ו). גּוֹרָלְךָ תפיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד).—ד) מה שיאֻנה לאדם על ידי השתלשלות המקרים והמאורעות, Geschick; destinée, destiny: ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לְגֹרָלְךָ לקץ הימין (דני׳ יב יג).

אנה, יאֻנה.
*בזק, בזקים.
גרל, *הגריל.
*הגרלה. – *הטיל חלשים.
*זמן.
*חלש, חלָשים.
*מזל. – מקרה.
*פיס, *מפיס, *פיָסים.
צלח, *הצליח בגורל.

גּוֹשׁ[1]), ש"ז, מ"ר גּוּשִׁים, — פרורי עפר, טיט דבוקים יחד ועשוים גוף אחד, Erdscholle; glèbe, motte, lump, clod: לבש בשרי רמה וְגוּשׁ[1]) עפר עורי רגע וימאס (איוב ז ה). ו ג ו ש מארץ טהורה ו ג ו ש מבית הפרס (טהר׳ ה א). הן נוטלין ג ו ש עפר ומניחין על ארונן (ירוש׳ כלא׳ ט לב ד). סוריא על ג ו ש ה גזרו על אוירה לא גזרו (גיט׳ ח:). ולא גזרו טומאה אלא על ג ו ש בברייתו (רמב"ם, טומא׳ מת י ז). ובותל הסלע או שנעשה מ ג ו ש הארץ כשיחפור מכאן ומבאן (שם כד ו). ארץ העכו"ם בתחילה גזרו על ג ו ש ה בלבד (שם יא א). — ואמר המשורר: ועפר בשליש כָל, ומים ביד מדד, ורומש ב ג ו ש ארץ, ושרש בטירותיו (ראב"ע, כנס אל, 150). — ומ"ר: המזבל המכבד המרבץ המפעפע ג ו ש י ם (ירוש׳ שבת ז י). שנעקרו (הזיתים) ב ג ו ש י ה ן (ב"מ קא.), ר"ל עם האדמה שבסביבותיהם. חוששין ל ג ו ש י ה ן (סנהד׳ יב.), ר"ל לגושי האדמה שגדלו בה הירקות. גוש מארץ טהורה ו ג ו ש י ם מבית הפרס או מארץ העמים (רמב"ם, אבות הטומאה יח ב). — ואמר הפייטן: הן לא יאמין בקדושיו, והלה ישים באילי תרשישיו, ואיך יצדקו קרוצי ג ו ש י ו (רשב"י, קרוב׳ ב ר"ה, אדון). וסוף שברו (של הרשע) בבית קברו יצוע ג ו ש וסות רמה (כמא"ז, סלי׳ לצו"ג, ילו האל).—*ומתכת בברייתה בהאדמה: חצוצרת אין כשרה אלא מן הכסף עשאה מן ה ג ו ש כשרה (תוספתא מנח׳ ט יט).—ובכלל *חלקים של חלקי מאכל מחברים יחד ועשויים גוף אחד, Masse: היין (שקרש) ו ג ו ש של זיתים שנפל לתנור והוסק (טהר׳ ג ב). בזמן שהוא (השום הנידוך במדוכה) ג ו ש בקערה אבל אם היה מפוזר במדוכה טהור (עקו"י ב ג). מעשה קדרה בקטניות בזמן שהן פרודין אינן חבור בזמן שהן ג ו ש חבור אם היו ג ו ש י ם הרבה הרי אלו ימנו (שם ה). היתה לו אם של זיתים ועתיד להופכו כיון שתקע בה יתד אעפ"י שיש בו ג ו ש י ן הרבה הרי אלו אינן חיבור (תוספתא טהר׳ י יא).—*ושל בצק: לכשתעלה

---

[1]) מלה עברית, ואין לה אח בלשונות האחיות. Barth מדמהו להשם גת׳וה a) בערב׳ שפרושו הוא צבור של אדמה. ואולי יש לדמותו להשם גֹ׳ת, גֹ׳ת׳ה a), שפרושו הוא כמות של הגוף וכדומה. — [1]) כן הקריא, והכתיב ג י ש והגימל ועירא (מ"ש, אלפא ביתא). התרגום פרש גרגשתא. ומנחם הביא דעת הפותרים והמחריוים כי הגוש והעפר והאבן ענין אחד להם, ולא ראה את דבריהם ויפרש גוש ממשמעת גשה. וריב"ג סבר בתחלה שמשמעתו שרץ האדמה, אך חזר בו אחרי כן ופרש עפר, אבק, והסתיע מלשון המשנה, אך לא חלק בין עפר וגוש. רש"י כמו במשנה.

a) جَبْوَة

a) جُثّ، جُثّة

(העיסה) כולה גוש אחד (ירוש' חלה ג נט). — *ושל מלח: שהביאו גוש של מלח ונתנוהו (על המזבח במקום הפגימה) כדי שלא יראה פגום (תוספתא סוכה ג יו). גותן גוש של מלח על רחמה (של הבהמה) והיא רוצה להניק בנה (ירוש' שבת יח יו ג). — *ושל חרדל: גוש של חרדל רבי יוסי בשם ר"א ממעיך ביד אבל לא בכלי (שם כ יז ג). — *ושל רוק: והיו כל או"ה מרקקין לפניהם עד שעשאו אותן גוש של רוק (פסיק' דר"כ, עשר תעשר, אם עלי). —*ובהשאלה: עשאן (את המעים) גושין גושין (מד"ר איכה, רלה).

*גּוּשָׁה, ש"נ, — כמו גוש: גושת עפר (רב"י איוב ז ה).

*גּוּשִׁי, ת"ז, לנק' גּוּשִׁיּת, — מטבע הגוש: שהאויר המשורבב לעולם קל מן הגושיי בשביל שבוית אויר קלוש קל הרבה מבוית של אויר מצומק (תגלות החכמה ו ע). מאה מצעות של ברים ובסתות מונחות זו על גבי זו וכו' העליונה נשארת משורבבת וקלושה כטבעה ואותה שתחתיה מצטמקת מכובד אותה שעליה ונעשית גושיית ועבה קצת מן העליונה (שם ו ח).

גּוּשִׁיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא גוש: החוק הג' הוא שיהיו הגופין משתוקקין לעמוד בגושיותם ושיעור התפשטותם (תגלות החכמה ו ז).

*גּוֹשְׁבַ, גּוֹשְׁמָנִי, עי' גֶּשֶׁם, גַּשְׁמָנִי.

*גּוּתָן, גיותן, בת"ז, לנק' גּוּתָנִית, מ"ר גּוּתָנִים, גיותנין, גּוּתָנִיּוֹת, — כמו גאותן: כדי לסמוך רשע אל רשע וכו' גיותן אל גיותן (מד"ר ברא' פט). יי' ויין עטה בגאוה גיותן נגדו (יוצר לשבת א אחר פסח). — ולנק': מוסיף מושך קץ מענית גותנית (סליח' ד עי"ת). — ומ"ר: הגיותנין שעושין עצמן אלהות (מד"ר שמות ח).

גֵּז, ש"ז, מ"ר גִּזִּים, סמי' גִּזֵּי, — א) הצמר הגזוז מהצאן, Schur; toison; fleece: ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו (דבר' יח ד). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (איוב לא יט-כ). — *ומ"ר: מקבל אדם צאן ברזל מאשתו והוולדות והגיזין שלו וכו' היו לפניו מאה צאן ואמר לו הרי הן עשויות עליך במאה של זהב הוולדות והגיזין שלך (תוספתא ב"מ ה יד). אין לוקחין מן הרועים לא עזים ולא גדיים ולא גיזין ולא תלושין של צמר וכו' ולוקחין מהן ארבעה וחמש צאן ד' וה' גיזין אבל לא שתי צאן ולא שתי גיזין (ב"ק קיח:). בישראל שיש לו גיזין הרבה (חול' קלז:). — *וסמי': אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר (נדר' ז ג). גיזי צמר ועניצי פשתן ולשונות של ארגמן (תוספתא שבת טו ד). דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר ובציפי צמר (ב"ב יט.). —*וכנ': היו לפניו מאה צאן ואמר לו הרי גיזיהן של אלו עשויות עליך במאה של זהב (תוספתא ב"מ ו ו). — ב) שדה חציר שגזוו ממנו את השחת וכדומה: ירד כמטר על גז כרביבים ורזיף ארץ (תהל' עב ו). — ג) זמן הגזיזה של השחת מהשדה: והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש והנה לקש אחר גזי המלך (עמוס ז א).

*גַּז[1], גז, ש"ז, מ"ר גזים, — א) עוף דורס יצידו בו הצידים עופות אחרים, Falke; faucon; falcon: ודרוסת הגז[2]) בעוף הגם (חול' נ א). מדרס הגז ונץ אפרוחים קרוצים (סלי' ג עי"ת, תוחלת ישר'). — ב) מין ממיני הדבורים[3]), שיש להם עקץ כמו הדבורה ועושה דבש, Wespe; guêpe; wasp: הצד חגבין גזין[4]) צרעין ויתושין (שבת קו:). דבש הגזין[5]) והצירעין (בכור' ז:). דבש הגיזין וצרעין (הלכ' גדו' הלד"ה נט).

*גְּזָא[6]), קל לא נהוג. — נתפע' *נִתְגַּזָּא, מתגזאין, — נתקשה כמו עץ: בשמתגזאין[7]) (הענפים) ומתקשין (ר"ח שבת קנד:).

---

[1]) בערב' באזו[a]). וקוהוט גזרו מלשון פרסית. — [2]) גרסת הערוך, וכן שבלי הלקט, טרפות (סט כב). ובנוסחא' הגם. והביא הערוך שני פרושים, הפרוש הא' הוא ינשוף, וי"א שהוא בלעז פלקון. ורש"י לעז אוסטויר, והוא vautour. — [3]) לא נתברר מקורו. — [4]) כך הגרסה בנוסחא', וכן בר"ח. ובכ"י אחד חגזין, ובאלפסי דפוס קוסט' חיגוין, אך אין לשבש כל הספרים מפני גרסת כ"י אחד, ובפרט שבר"ח הגרסה גזין, וכן בה"ג, וכן הביא הערוך בערך גז. אעפ"י שהגרסה שלו היתה כנראה הגוין. — [5]) פרש ר"ח: הן ממיני דבורים. וכן הערוך.

[6]) פעל נגזר מן גזא הארמ' והוא נ'וי שלקמן, במשמ' ענף ועץ. — [7]) כך בגוף פיר' הר"ח בש"ס וילנה. ואעפ"י שבערוך ערך זה, שהובאו שם דברי ר"ח אלה, כתוב בשמתגדלין במקום כשמתגזאין, מ"מ אין לדחות לגמרה הגרסה מתגזאין שבגוף הפרוש, מפני שר"ח גורס גזאויות במקום גמזיאות (כמשנה פסח' ד ח) ופרש נצרים, ומשתמש אחרי כן שם בהשם גויאות, וכן בשבת במקום המובא בפנים הוא מזכיר השם גזאזי ומפרש אותו עצים.

---

a) باز

גִּזְבָּר[1]), ש"ז, מ"ר גִּזְבָּרִים, — הממונה על האוצר, Schatzmeister ; trésorier ; treasurer : ויוציאם (את כלי המקדש) כורש מלך פרס על יד מתרדת הַגִּזְבָּר ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה (עזרא א ח). המקדיש ופודה חייב במעשרות עד שימרח הגזבר (פאה א ו). הפודה מיד הגזבר הוא נותן פאה לכל (שם ב ח). וראש בית אב קודם לאמרכל ואמרכל קודם לגיזבר וגיזבר קודם לכהן הדיוט (תוספתא הורי' ב י). רצה (מי שמכר יינות להלשכה שיתנו לו מעותיו) הולך גיזבר מעמידו אצל חנוני (שם שקל' ב יג). (משה) גיזבר נאמן ובקי בחשבון היה (ירוש' סנה' א יט ד). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שנמסרו לו מפתחות הפנימיות (שבת לא:).—ומ"ר: אין פותחין (במקדש) משלשה גזברין (שקל' ה ב). הגזברים שלקחו את העצים (מעי' ג ח). אמרו עליו על פנחס איש חבתא שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו עליו גזברין ואמרכלין ומצאוהו כשהיה חוצב ומלאו עליו את המחצב דינרי זהב (תוספתא יוה"כ א ו). שלשה גיזברין (שהיו במקדש) מה היו עושין בהן היו פודין את ערכין את חרמין את הקדשות ואת מעשר וכל מלאכת הקדש היתה נעשית בהן (שם שקל' ב יה). המקדיש נכסיו והיו בהן עבדים אין הגזברין רשאין להוציאן לחירות (גיט' לח:). אוי לי מבית ישמעאל בן פיאכי אוי לי מאגרופן שהן כהנים גדולים ובניהן גיזברין וחתניהם אמרכלין ועבדיהן חובטין את העם במקלות (פסח' נז.). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך (תענ' כט.). — *והממונה על כספי הכנסת העדה: אז ענו מוקדמי הקהל אל הגזבר כי אלה האנשים וכו' עוברים על החרם (שו"ת ריב"ש, רמט).

גִּזְבָּרוּת, ש"נ, — משרת הגזבר: בעניני קניני האדם וכו' וסינוי ושכירות ועבודת המלכים וגזברות וקבלנות (חו"ה, הבטחון ד). וגם לעתים שהיה אביו יוצא חוץ לסדינה שמעון זה נוהג גזברות מחמת אביו ועתה נסתלק אביו של שמעון מגזברותו (שו"ת רשב"א תתקס"ו). וכל אחד מהגזברים שיסתלק מן הגזברות או ילך אחד מן העיר או יפטר שימנה אחר במקומו (לוח' הרא"ש, בית תלמוד ד, 377). וצדק יורה על הנאמנות (של הילד הנולד באותה שעה) והפקידות והגזברות ומאדים על המלחמות וכו' (ר"י הכהן, אותות השמ', משפטי הכוכב' ד). אם לא סילקו המלך רק מן הגזברות ועדיין אוכל פרס המלך עדיין מקרי שבירו (לבוש או"ח, שפב יד).

***גִּזְבָּרִית**, ש"נ, מ"ר גִּזְבָּרִיּוֹת, — אשה ממונה על האוצר: א"ד ירמיה באשה גזברית (שבת סב.). תרצת באשה גזברית איש למה יפטור מן החטאת (תמו' גאו' ליק עג).

גזה[1]), משנו, לפי דעת קצת, גָּזָה, גּוֹזִי וגְזִית.

א.**גָּזָה**[2]), פ"י, עב' גָּזִיתָ, עת' אֶגְזֶה, וככנ' כינ' גּוֹזֶה, גֹּזִי, גּוֹזִי,—הפריש את הולד ממעי אמו: עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוֹזִי[3]) בך תהלתי תמיד (תהל' עא ו).

ב.**גָּזָה**, פ"ע,—כמו גזז, גז, במשמע' עבר: אמנם ידעת כי יד אויב גבר, ראה כי הייתי גוזה בכל מעבר (קונט' הפיוטים מח).

גִּזָּה[4]), ש"נ, סמי' גִּזַּת, מ"ר גִּזּוֹת, — א) הצמר הגזוז מהכבשים, כמו גֵּז, Schur ; toison ; fleece : וישכם (גדעון) ממחרת ויזר את הַגִּזָּה וימץ טל מן הַגִּזָּה מלוא הספל מים (שופט' ו לח). הנה אנכי מציג את גִּזַּת הצמר בגרן (שם לז). בדמו בחלבו ובעורו ובגיזותו בגידיו ובעצמותיו וכו' (תוספתא קדוש' ד ו). הכניסה לו (האשה לבעלה) עז לחלבה ורחל לגיזתה ותרנגולת לביצתה (כתוב' עט:). — *ומ"ר: חוץ מידה חוץ מרגלה חוץ מקרנה חוץ מגיזותיה (ב"ק עח:). הגוזל רחל ונזזה פרה וילדה משלם אותה ואת

---

[1]) כן גם בארמ' וסורית, מפרסית, מן השם גנ בז־סי', וההברה הסופית בלשון פרסית זר.

[1]) בערב' גזא a) חתך וחלק לחלקים. בארמ' גזא, היה שדוד, שלול, חסר.

[2]) עי' הערה שלקמן.—[3]) עי' הערה לערך גוז, ולפי פרוש המוסכם כי זה בינוני במשמעת מוציאי, הניחו לו החדשים הפעל גזה, כמו רואי מן ראה. ואעפ"י שיותר נראה כי גוזי הוא שם, ואולי באמת היה כתוב גוחי במקום גוזי, כמו שמבואר בהערה שם, מ"מ לפי הסכמת המפרשים היה בהלשון הפעל גזה במשמ' הוציא וביחוד הפריש הולד ממעי אמו.

[4]) כך גם בערב' גִ'זַּה b).

a) جَزَّأَ b) جِزَّة

גיזותיה ואת ולדותיה (שם לה.). שור דאפילו לגיזת ונבו (שחייב להחזיר) ושה לגיזותיו (ב"מ כו.). מחמש גיזות שיש בכל אחד מנה ופרס היה נותן משקל חמש סלעים (רש"י חול' קלה.). שזו פחותה שבגיזות (שם). — ב) צמר ארוך העומד לגִזָּה בעודו על הכבש: כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבה (את הסכין) בגיזתה (ירוש' שבת יט יז.) —ובמשמ' *שה"פ: עוף שאין לו גיזה תלישתה היא גיזתה (ירוש' שבת ז יג). בעלי מומין קדושת המזבח חלה עליהן וכו' לגיזה ולעבודה (שם שקל' ד מח.).

***גִּזּוּז**, ש"ז, — שה"פ מן גִּזֵּז: גלוח לאדם לבדו וגיזוז לבהמה (בלמה כר"ש, המליצה, ערך גזז,ככר 14).

גָּזוּל, פעול מן גָּזַל, עי"ש.

***גִּזּוּם**, ש"ז, מ"ר גִּזּוּמִים, — א) קטיעת הנוף מהאילן, d. Ausästen ; émondage ; tapping: וסכין שמן לגזום בין במועד בין בשביעית (ע"ז נ:). קוטע את הנוף כדי שיוציא נופות הרבה סביבות הגיזום (רש"י שם). — ב) יאִיום, דבור או תנועה לאַם על איש, Drohung; menace: אם ענה תענת לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך (רב"י במות כב כג). כי חשב (ירמיהו) בי זה דרך הפחד והגזום בי לא יתכן שימיתוהו בגלוי (רד"ק ירמ' א כא). והצווי הזה אינו דרך מצוה רצונית אלא דרך גזום (הוא, יחזק' כ לט). לשון גערה וגיזום (פרוש מיוחס לרב"י, דני' ב ת). כשהיה מגזם בביוצא כזה גלגל עמו אחד מגדולי הקהל שיסור מזה הגיזום ושימנע ממנו ולא רצה להמנע (בו"ת הרא"ש יז א). אם חייב (הדיין את) הזכאי בשביל גיזומו של בעל הדין חבירו של זה הזכאי יוציאו ממנו ממונו בדין (תוקוני, יתרו יח כא). — ומ"ר: וכראות שמעון גזומי ראובן הוכרח לברר שני אנשים מצדו לדיינים (בו"ת מהרשד"ם, יו"ד קא). וכאשר שמע ראובן גזומיו ואיומיו נתיירא וכו' (ר"מ אלטון, בו"ת בני מבה נא). לכו בלי לבוש ולא נכלמים, כי עץ הדעת צוה עליהם בגיזומים, הזהירם מלאכול ממנו פן ימותו מיתת עולמים (הקדמ' הלבוש לאו"ת). שלפעמים ע"י גיזום והפחדה אומר רוצה אני ודוחק לומר שע"י הגיזומים תשש יצרו וכו' (בו"ת תות יאיר נה).

גָּזוּם, פעול מן גָּזַם, עי"ש.

***גִּזּוּר**, ש"ז,—כמו קרע: אמרו לרוכבי צים בים דמעי, גם דברו רבות לרב חובל, אם יהיה מוליך גזור נפשי, לבי בידו יהיה חובל (רמב"ע, תרשיש ז כח).

גָּזוּר, פעול מן גָּזַר, עי"ש.

***גְּזוּרָה**, ש"נ, מ"ר גְּזוּרוֹת, — כמו *גִּזְרָה: הסככות והפרעות והזיזין והגזורות והשובכות והשקיפין והסלעים (רמב"ם, טומא' מח יג ג).

גָּזַז[1], עת' יָגֹז, יָגֹז, מקור לִגְזֹז, לָגֹז, צווי גֹּזִּי, גֹּזִּי, — א) פ"י, חתך הצמר מהכבשים וכדומה, scheren; tondre; to shear (flock): ולבן הלך לִגְזֹז את צאנו (בראש' לא יט). הנה חמיך עלה תמנתה לָגֹז צאנו (שם לח יג). ויהי כִּגְזֹז (נבל) את צאנו בכרמל (ש"א כה ב). וישמע דוד במדבר כי גֹזֵז נבל את צאנו ככרמל (שם ד). ועתה שמעתי כי גֹזְזִים לך (שם ז). ויהי לשנתים ימים ויהיו גֹזְזִים לאבשלום בבעל חצור אשר עם אפרים (ש"ב יג כג). והגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו (שבת ז ב). הגוזל את הרח ל ונטענה אצלו וגוזה אפילו ארבעה וחמשה פעמים (תוספתא ב"ק י א). הגוזז עיזיו פטור מראשית הגז (שם חול' י ד). מולגין את הראש ואת הרגלים וכו' ואין גוזזין אותן במספרים (ביצה לד.).—*ופעול: לשתי רְחילות שהיו עוברות במים אחת גזוזה ואחת אינה גזוזה, גזוזה עברה ושאינה גזוזה לא עברה (גיט' ז.). -- ואמר הפיטן: קבץ ובקש אובדות וחזק נחלתך, צאן ההרגה וּגְזוּזָה ברחלותיך (סלית' לצו"ג, תשוב תרחמנו). —*ומקור: הנותן צמר בפשתן להיות אורג עליו אסור שבשעה שהיה ליגזז היה ניטווה (תוספתא כלאים ה כא). אין פוסקין על החלב ועל הגיזין אלא עד שיעשו התהיל לחלוב מותר לקיין התחיל לגוז מותר לקוין (שם ב"מ ו ד). — ולאדם, השערות: קרחי וָגֹזִּי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר כי גלו ממך (מיכה א טז). גָּזִּי[2]) נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה (ירמ' ז כט). הריני נזיר ושמע חבירו ואמר פי כפיו ושערי בשערו וכו' פי כפיו מיין ושערי כשערו מלגוז (נזיר כא:). שגוז (הנזיר) במספרים בסמוך לבשר בעין תער (רש"י שם נח:).—ואמר המשורר: אָגֹז ואשליך פאר נזרי ואקיב זמן חלל בארץ טמאה את נזיריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי).—*וירק: אין מחייבין

---

[1]) בערב' וארמ' וסורית. באשור' גִזָּזוּ, הגזה.—

[2]) כמו רָנִּי ליעקב (ירמ' לא ז), רָנּוּ שמים (ישע' מד כג), חָגִּי יהודה חגיך (נחום ב א). ולא נתברר היטב טעם חלוף התנועה הזאת ובקום הנגינה. ריכרסון

מוציאין אותו (את הכהן ששמש בטומאה) חוץ לעורה ומפציעין את מוחו ב ג ז י ר י ן (ירוש' סנה' ט פא:).

***גזירה**, ש"נ, מ"ר גזירות, — שבועת האלה: הג זיר ה היא האלה (תרו' גא', כערי לדק לח). ונשבע ראובן ליהודה ב ג ז י ר ה וכו' כי שמעתי עליך שאינך חושב הג ז י ר ה שבועה (שם).

גזית[1], ש"נ, — פתות ולטישת אבנים, d. Behauen der Steine; taille des pierres; cutting of stones: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית (מ"א ה לא). וארבעה שלחנות לעולה אבני גזית (יחזק' מ מב). ויעמד (דויד) הצבים לחצוב אבני גזית לבנות בית האלהים (דהי"א כב ב). — ובלי השם אבן, גזית במשמע' אבני גזית: ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה (שמות כ כה). ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כרתת ארזים (מ"א ו לו). בתי גזית בניתם ולא תשבו בם (עמוס ה יא). לבנים נפלו וגזית נבנה (ישע' ט ט). מקום שנהגו לבנות גויל ג ז י ת בפיסין לבנים בונים הכל כמנהג המדינה (ב"ב א א). לשכת ה ג ז י ת שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל (מדות ה ד).

גזל, ממנו גזל, גזל, גזל, גזלה, *גזלן, *גזלנות.

גזל[2], פ"י, גזלו, גזלו, עת' תגזל, תגזל, — א) לקחת לעצמו דבר של אחרים בכח הזרוע, mit Gewalt wegnehmen; prendre avec violence; pluck away: והוכח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך (בראש' כא כה). וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכה ב ב). בית גזל ולא יבנהו (איוב כ יט). רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר אשר לא גזלתי אז אשיב (תהל' סט ה). ויגזל (בניהו בן יהוידע) את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו (ש"ב כג כא). — ובבע"ח: כי יראתי כי

[1]) משקל דלית, זוית. — לפי דעת Barth ויתר החדשים מן גזה במשמ' חתך, גזר. ובערב' ישמש לזה פעל נחת, נחית a). — ונקוד אשורי גזית, גזית.

[2]) בן בכנענ', ארמ' וסורית. בערב' משמש שרש זה למשמעות אחרות, ורחוק הוא לדמות משמע' חתך שלשרש זה בערב' למשמע' לקיחה בחזקה שבעברית.

a) نحت نحيت

אמרתי פן תגזל את בנותיך מעמי (בראש' לא לא). וישאו (בני בנימין) נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו (שופט' כא כג). גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו (איוב כד ב). — ב) גזל את פלוני, ר"ל גזל דבר ממנו: לא תעשק את רעך ולא תגזל לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר (ויקר' יט יג). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער (משלי כב כב). גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא לאיש משחית (שם כח כד). מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו (תהל' לה י). ה ג ו ז ל את הרבים חייב להחזיר לרבים (תוספתא ב"ק י יד). כל מי שהוא ג ו ז ל את חבירו שוה פרוטה מעלין עליו כאלו הורגו (מד"ר ויקר' כב). — ובהשאלה: שנאי טוב ואהבי רעה גזלי[1] עורם (של העם) מעליהם ושארם מעל עצמותם (מיכה ג ב). ציה גם חם יגזלו מימי שלג (איוב כד יט), ר"ל ימסו ויובשו. — ובדבר מפשט, גזל משפט פלוני, ובדומה: להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי (ישע' י ב).

— פע', גוזל, גזולה, גזולים, גזולות: שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך (דבר' כח לא). לולב ה ג ז ו ל והיבש פסול (סוכה ג א). ועל המריש ה ג ז ו ל שבנאו בבירה שיתן את דמיו מפני תקנת השבים ועל חטאת ה ג ז ו ל ה שלא נודעה לרבים שהיא מכפרת (גיט' ה ה). הלוקח מחמת הלוקח אף על פי שהלוקח הראשון אומר ג ז ו ל ה היא בידי לא כל הימנו לאבד זכותו של זה (תוספתא ב"ב ב ב). אדם לוקח לולב לובות בו ואם היה ג ז ו ל הוא צווח לפני המקום ואומר ג ז ו ל אני חמוס אני (פסיק' דר"כ, ולקחתם לכם). — ומי שגזלו ממנו: והיית אך עשוק וגזול כל הימים ואין מושיע (דבר' כח כט). בית דוד כה אמר יי' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליהם (ירמ' כא יב).

— נפע', נגזל, — שגזלו אותו, ובמליצה: כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשולו (משלי ד טז). — *ובעקר משמעתו: קרקע אינה נ ג ז ל ת (סוכה לא.). — *ומי שגזלו ממנו דבר: ואלו נשבעין ונוטלין השכיר וה נ ג ז ל והנחבל (שבוע' ז א). הרי שהיה חייב לחבירו מנה ובא בב"ד ולא המפיק לתננו עד שבא

[1]) — החדשים סוברים כי עקר משמעת גזל הוא קרע, קרוב למה שיש בערבית, ואמרו כי גזלי עורם היא משמעתו העקרית של הפעל, ולא בהשאלה.

אתו לשריש את הקנרס אבל ג ו ז ז ה בעלין (תוספתא שביע׳ ב יב). ושוחטין לו (למי שנשכו נחש) תרנגולת ו ג ו ז ז י ן לו כרישין (שם שבת טו יז). החוכר שדה מחבירו לשַׁחַת ו ג ז ז ה וכו׳ חכרה לורע ו ג ז ו ה לשחת (שם ב״מ ט ל). ואין ג ו ז ז י ן את הירק בתספורת שלו (כילה לד.). הירק התלוש שיש בו ראשי עלין נרקבין וכמושין אין ג ו ז ז י ן אותן בתספורת שלו שג ו ז ז י ן בה מן המחובר (רש״י שם). — *ופיעול: רבי מאיר אומר אין מוכרין להן (לעכו״ם שחת) אלא ג ו ז ו ז ה (ע״ז :). — ב) פ״ע, נתן גֵּז: חמש רחלות ג ו ז ז ו ת מנה מנה ופרס חייבות בראשית הגז וחכמים אומרים חמש רחלות ג ו ז ז ו ת כל שהן (חול׳ יא ב). שמין את העיזים מפני שהן חולבות ואת הרחילים מפני שהן ג ו ז ז ו ת ואת תרנגולת מפני שעושה ואוכלת (תוספתא ב״מ ה ד). ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו ולרדות את כוורתו מצאו חבירו ואמר לו מ״ה שעוי חולבות מכור לך מה שרחלי ג ו ז ז ו ת מכור לך מה שכוורתי רודה מכור לך (גמ׳ שם סד.). — *גזז מעות, הפחית קצת ממשקל הזהב על ידי חתוך וכדומה: המלוה ברבית ממונו כלה או הג ו ז ז מעות או העושה עולה במשקל ובמדות (ס׳ חסידים, תתתל״ג). — ועי׳ *גלות ממון. — ובהשאלה *גזז מנכסיו, הפריש מהם מעט: כל הג ו ז ז מנכסיו ועושה מהן צדקה ניצל מדינה של גיהנם (גיט׳ ז.). — *וגזז את פלוני, העונישו, נפרע ממנו: אבל ישראל איני מקיף להם אלא חטאו מיד אני ג ו ז ז ם (פסיק׳ רב׳, יהודה וישראל).

א.נפע׳, נִגֹּז, מ״ר נִגֹּזּוּ, נְגוֹזוּ, — שגזזו אותו, ובהשאלה נכרתו, נשמדו: אם שלמים וכן רבים וכן נָגֹזּוּ[1] ועבר (נחום א יב).

ב.נפע׳, *נִגַּז, — שגזזוהו: הלוקח גז צאנו של חבירו אם שייר המוכר מעט מצאנו ל ה ג ז ז המוכר חייב להפריש מן המשוייר על הכל (רמב״ם, הלכ׳ בכור׳ י א). — *ו נ ג ז ז הירק: שרשי קולסי הכרוב וחלפות תרדין והלפת את שדרכן ל י ג ז ז ונעקרו (עוקצ׳ א ד). (מוכרין)

(תה״פ קעד) משער כי זה מפני ההתרגשות. קניג איוו אומר מאומה. גזנ׳ מזכיר מבלי לתת טעם. — [1]) ריב״ג ורד״ק והחרשים אמרו כי הוא נפעל מן גזז בהשאלה וזה דחוק. מנחם חברו עם גוז, וכן לפי דעת ריב״ג היתה דעתו של ר״י חיוג. אבל גם זה קצת קשה, ובכלל כל הפסוק דחוק. אבל להלשון יש אולי להשתמש בו במשמ׳ זו עפ״י החלטת דבי הלשון.

שחת לגוז על מנת שת י ג ו ז ותבואה לקצור על מנת שתיקצור (תוספתא ע״ז ב ד). אבל ירק שדרכו ל י ג ז ז צריך להשקותו תמיד (רש״י ר״ה יד.). —ואילן ושערות, ובהשאלה *שנפרעו ממנו: נמשלו ישראל כאגוזה מה האגוזה נ ג ז ז ת ונחלפת ולטובתה היא נ ג ז ז ת למה שהיא מחלפת כשער הזה ש נ ג ז ז ונחלף וכצפרנים הללו ש נ ג ז ז י ן ונתחלפין כך כל מה שישראל נ ג ז ז י ן מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נ ג ז ז י ן ונחלפין להם (מד״ר שה״ש, אל גינת). — ואמר הפיטן: לכמהים ותמהים, בחרון אף וחמה, נבזזים נ ג ז ז י ם, כמו רחל נאלמה, נמסרים נמכרים (סמא״ג, סליח׳ לג״ו״נ, חי בכל).

*גַּזָּז, ש״ז, מ״ר גַּזָּזִים, —מי שמלאכתו לגזוז צאן: אתה מכניס קדרים בכפר חגינה ג ז ז י ן בדמשק חרשין במצרים (מד״ר ברא׳ פו).

*גְּזִי[2]), *גזי, ש״ז, מ״ר גְזִיאוֹת (גוזיאות, גואזיות), — *גזיאות נצרים יוצאים משרשי האילן: מתירין ג ו א ז י ו ת[3]) של הקדש (פסח׳ ד ח). אבותינו לא הקדישו אלא קורות ואנו נתיר ג ו א ז י ו ת (גמ׳ שם נו:). והיו (אנשי יריחו) מתירין ה ג ז י א ו ת (ר״ח שם).

*גְּזִיז, ש״ז, מ״ר גְּזִיזִים, — חתיכה, קטע: מחמם הברק ג ז י ז י השלג והן נמסין ויורדין בעננים (ערוך, ערך גז).

*גְּזִיזָה, ש״נ, מ״ר גְּזִיזוֹת, — שה״פ מן גָּזַז: מי שאין מחוסר אלא ג ז י ז ה ונתינה יצא זה שמחוסר ג ז י ז ה פדייה ונתינה (חול׳ קלה.).

גְּזִילָה, עי׳ גְּזֵלָה.

*גְּזִיר, ש״ז, מ״ר גְּזִירִים, — חתיכה אחת גדולה של עץ, log; bûche; Scheit: אמר הרי עלי עץ מביא ג ז י ר אחד (מנח׳ ו ז). שנים בידם שני ג ז י ר י עצים (שם). העבודה אפילו כהן גדול פצעין את מוחו ב ג ז י ד י ן (תוספתא כלים ב״ק א ו). פרחי כהונה

[1]) מן שרש גוז. וכן בערב׳ גואז[a]), קטע.

[2]) בארמ׳ גז גזא: דכי שקלת ליה לפרי איתא לגוא. כך גרסת הערוך, ובנוסח׳ גווזא. ועוד במקומות אחרים. והעיר הערוך שבערב׳ קורין לקורות גואזא ע״כ, והוא גאיז גואיז b). —[3]) כך גרסת ר״ח שם והביאה גם הערוך בערך גמז. ופרש ר״ח שם: הן נצרים הפרים משרשי אילנות, והנקשקושי אילנות. ובנוסחאותינו גמזיות, ועי׳ זה.

a) جَزَاز b) جايز جوايز

בעל חוב של נגזל מנין שמוציאים מיד הגזלן ונותנים לבעל חוב של נגזל (ספרי נשא ג). הגוזל את חבירו ומת הנגזל יחזיר הגזילה ליורשים (רמב"ם, גזל' ואבדה ח א). מכר שדהו וחזר וקנאה מהנגזל (רי"ף ב"מ ענ, שו"ע חו"מ שעד). — ובכלל ימי שלקחו ממנו מעות לא בצדק: שכן דרך הנגזל ההוא (כי שאבד את כספו בשחוק) להכות החוטף ההוא על ידו או על שאר אבריו (מלמד התלמי' כהר).—יומ"ר: אוי להן לגזלנין ולחמסנין מקול צעקתם של נגזלים ושל נחמסים שעולה באזני המקום (ר"י בר' יקותיאל, מעלי המדות, האמונה).

גזל, ש"ז,—מעשה הלקיחה בזרוע והדבר הגזול: וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו (ויקר' ה כה). אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו (תהל' סב יא). שהגוזל את היחיד יכול לפייסו ולהחזיר לו גזילו (תוספתא ב"ק י יד). העבד שהיה אוכל משל רבו קוצין ונותן פרוסה לבנו ולעבדו של אוהבו ואינו חושש משום גזילו של בעל הבית שכך נהגו (שם יא ד). — *והקרבן הבא על הגזל: הביא אשמו ולא הביא גזילו לא היה ממרם בדמו עד שיביא גזלו (שם פסח' ג א). גזילו של גוי אסור (ירוש' ב"מ ב ה ג).

גזל, ש"ז, — כמו גזל: כי עשק עשק גזל גזל אח (יחזק' יח יח). — ובהשאלה: אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (קהל' ה ז). מצודות חיה ועופות ודגים יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום רבי יוסי אומר גזל גמור (גיט' ה ח). עני שראה כדי פאה בין בתבואה ובין באילן אינו רשאי ליגע בה ואסורה משום גזל עד שתיודע לו שהיא פאה (תוספתא פאה ב ח). חומר גזל הרבים מגזל היחיד (שם ב"ק י יד). א"ר ששת נתתיו לך זהו עושק יש לך בידי ואיני נותן לך זהו גזל (ב"מ קא.). גוזל אדם אפשר שיחזיר גזלו ויתקן (חגי' ט:).—ומ"ר: שמר לך מגזלים הצעירים אבק גזל מקוראים (מנח' מלוגזנו, דרך חיים).

גזלה, ש"נ, מ"ר גזלות, — כמו גזל, גזל: והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל (ויקר' ה כג). יי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם (ישע' ג יד). עני ואביון הונה גזלות גזל (יחזק' יח יב). כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה (ב"ק ט א). אמר לבניו גזילה זו של פלוני היא (תוספתא שם י יג). ראה גזילתו של חבירו בתוך ביתו ואבידתו של חבירו בתוך ביתו (שם). והגוזל את הרבים אין יכול לפייסן ולהחזיר להם גזילתן (שם יד). שלשה דייני גזילות היו בירושלם (כתוב' קה.).

*__גזלן__, ש"ז, מ"ר גזלנים, — מי שדרכו לגזל, Räuber; bandit, brigand; robber: האריסין והחכורות והסקריקון והגזלן אין מביאין (בכורים) (בכורים א ב). הגזלן בין כך ובין כך אינו משלם אלא קרן (תוספתא ב"ק ו א). החמירה תורה בגנב יותר מגזלן (גמ' שם עט:). הכופר בפקדון נעשה עליו גזלן (שם קה:).— ומ"ר: כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה (ב"ק ט א). למה נברא (האדם) יחידי מפני החמסנין והגזלנין (תוספתא סנה' ח ד). הרועים והחמסנים והגזלנין (ירוש' ר"ה א נו ג). — ובהשאלה: אילן הסמוך למיצר בתוך שש עשרה אמה גזלן הוא ואין מביאין ממנו ביכורים (ב"ב כו:). צלצל ארבה גזלן הוא שאוכל תבואת כל אדם (רש"י ב"ק קו:). — ובהרחבה, ובכלל אדם קשה, רע: ועוד הרבה רשעות דבר זה הגזלן אך למה לי לכתוב לך כל הדברים (מגלה טמירין, מכתב קו).

*__גזלנות__[1], ש"נ, — מעשה של גזלן, עסק של גזלן, Räuberei; briganderie; robbery: והגוזל שדה ואחר שגזלה והוחזק גזלן עליה חזר ולקחה מבעלים הראשונים וטען הנגזל ואמר אנוס הייתי בשעה שמכרתיה לו ושלא לדעתי מכרתי מפני גזלנותו לא זכה הגזלן (רמב"ם, גזל' ואבד' ט יד). תקנת חכמים שכנגדו נשבע ונוטל לענין גזלנות (תשו' גא' קדמ', קסא יג). שיצא קול גזלנות על אחד מעדיהם (שו"ת משאת בנימין נא). אעפ"י שהוא מקבל בחובו הואיל ולא הסכים עמו חבירו על כך גזלן הוא אך לא יתפשט זה הגזלנות עד שיגיע וכו' להשבע לשקר (ר"י אבן מיגש יח). שיש ליורשי ראובן עדים שבגזלנות ירד שמעון באותו גן (תשו' גאו' מו"מ קנג). הריני מוסר בפניכם ואני קובל על פב"פ שגזול אותו בית פלוני והוא מחזיק את שלי בגזלנות (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 58). ואין לעשות תקנה לגזלן שלא יבוא לידי מכשול לפי שעון הגזלנות יותר גדול (פי' המשנ' להרמב"ם, מע"ש

---

[1]) בארמית: היכי דמי גזלן א"ר יוחנן כגון שהחזיק על שדה זו בגזלנותא (ב"ב מז.).

ה א). והטענה שאמרת שיש לקהל לעשות דינין וחקים בדבר זה נראה לי שאין זה אלא גזל ואין יכולים להתנות על הגזלנות (שו"ת ריב"ש תעז).

א.גזם, ממנו גָּזָם, א.*גָּזַם,

גָּזָם[1], ש"ז, — מין ממיני הארבה, eine Art Heuschrecke; espèce de sauterelle; a species of locust: גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הַגָּזָם (עמו' ד ט). יתר הַגָּזָם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל (יוא' א ד). ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל וְהַגָּזָם חילי הגדול אשר שלחתי בכם (שם ב כה).

א.*גָּזַם, קל אינו נהוג.

— פע', *גִּזֵּם, — חתך קצת הענפים מהאילן: מתליעין ומזהמין בשביעית ואין מתליעין ומזהמין במועד כאן וכאן אין מגזמין[2] (ע"ז נ:). אין מתליעין את האילנות ולא מזהמין את הנטיעות ולא מגזמין (רמב"ם, הלכ' יו"ט ח א).

— נפע', *נִגְזַם,—נחתך: שלא ימות האילן אם נגזם קודם לכן (רש"י ע"ז נ:).

ב.גזם, ממנו ב.גָּזַם, *גְּזָמָה.

ב.גָּזַם[3], פ"י, עת' יִגְזֹם,—דבר דבר או עשה תנועה כדי לְאַיֵּם על איש שיירא מפני הרעה שמביגים לו, drohen; menacer; to menace: מי שאחז קרדום ואמר אלך ואפסק דקל של פלוני ונמצא קטוע מושלך לא נאמר שזה עשה מה טעם אדם עשוי לגזום ולא לעשות (הלכ' פסוק', ממונות). אם ענה תענה אותו הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש עונשו (רש"י שמות כב כב). וכאשר התחיל במלאכה אמר (שמעון) שהמטוה היה גרוע וגזם לו להניח מלאכתו (שו"ת הרא"ש קד ג). ומתוך שהיה ראובן מצוי בביתו של שמעון היה חושדו מאשתו וגזמו להרגו (מרדכי, כתוב' שו). ולא היה דעתם (של ראשי הקהל) למייעו לו (להשר) לכן גזם להרע להם (שו"ת רמ"א נא). ונשבע במעמד בולם שלא היו דברים מעולם ושכל מה שאומר לא אמר אלא להציל נפשו מייסוריו שעשו לו ושגזמו להוסיף לו (תשו' מהר"י קולון סח). אשר טען שמעון שמה שנתן לגיסתו אשת אחיו יתר על כתובתה שבאונס נתן מפני שראובן אחיה גזם אותו להביאו בערכאות של גוים (שם קפו). מי שגזם לחבירו להביאו בערכאות שלהם אם לא יתן לו מה שהוא מבקש ממנו (שו"ת תורת חסד יט).

—וכנ' *גְּזָמָה, גום אותה: והיא ערבה תשובתה כי יהודית היא ואיימה (השופט) וגזמה והיא לא נתנה על לבה ואמרה מבני היהודים שבוני ויביאוני הנה (תשו' הרמב"ם קל).

— פע', גִּזֵּם,—כמו הקל, במשמ' אִיֵּם עליו: בשביל אותו דבר רע שהיא מגזמת לעשות לו (מד"ר במדב' יד). (מצא) רועה לגנב קודם שנטל היטנו בלום וגיזמו וחירפו (רש"י ב"מ לג:). כשהיה (רבנו תם) יושב בדין וא' מבעלי דינין מגזם לחבירו ואומר כך וכך תתחייב לי בדין רגיל היה ר"ת לומר שקר אתה דובר (תוספ' כתוב' סט.). ועתה שואלין ממני הפחת ומגזמין עלי לאמר אצוה אחד מעבדי וישבע שנפחתו יותר מב' דינרין (תשו' ר"ת סא). ואף קודם שנתגלה הדבר לשרית היתה מגזמת אם אמת שהיהודית היתה יושבת עליה ורוכבת לא ארכב עליה כל ימי עולם (שם סג). שהוא מלשין ליחידים מישראל ולקהל לאנסן והוא מגזם בכל יום תמיד וכו' ושגיזם לפניהם מלשינות פעמים רבות (שו"ת הרא"ש יז א). מה שנהרג המוסר מן הדין הוא על העתיד ועל שם סופו ר"ל כגון שעדין לא מסר אלא שאומר ומגזם שימסור ואז הורגין אותו (שו"ת ריב"ש רלח). מחמת יראת הגוים אשר אסרוהו בזיקים והיו מגזמים אותו לעשות לו יסורין גדולים (תשו' ר"י קולון סח). כאשר אני מוכיח אותה מגזמת

---

[1] מן שרש ´גזם במשמ' חתך, כמו חסיל. ואין לברר לאיזה מין ממיני הארבה קראו גזם. ת"י זחלא השבעים והירונ' תרגמו מלה זו במשמ' תולעת. שממנה יוצא אחרי בן הארבה. התרגום הסורי תרגמו משוטא שהוא לפי דברי המלונים הסורים ארבה בלי כנפים. ריב"ג: הוא מעין הארבה, וכן שאר המפרשים.

[2] כך הגרסה בנוסח', ואעפ"י שגם בירוש' שבי' ב כך הגרסה אעפי"כ, כשנעריך מאמר זה להמאמר בתוספתא שבי' א י, יש לשער כי צריך גם להיות מנמזים במקום מגזמים. ועי' ערך גמז.

[3] בארמית: אמר רב נחמן האי מאן דנקיט נרגא בידיה ואמר איזיל ואיקטליה לדיקלא דפלניא ואישתכח דקטיל ושדי לא אמרינן דהוא קטליה אלמא עביד איניש דגזים ולא עביד (שבוע' מו.). ואין לעמוד על עקר הדבר, אם נסתעפה משמעה זו באמת מן משמ' חתוך של השרש גזם, או נגזר פעל זה בארמ' משרש אחר. בערב' יש פעל קצת דומה לגזם שלנו והוא הַמַזa) עלי, אך אינו נהוג אלא בדבור ההמוני, והוא ממשמע' עקיצה.

a) هَمَزَ

לילך לבין הגוים (שם פג). כדרך הארם שבשהוא כועס הרבה ומפליג **לגזם** הנה בזה יתרפה הרבה החרון בעת המעשה (ר"מ אלבילה, ראשית דעת א ד). ישראלים שדחק אחר את חבירו בתפישה והיה **מגזם** לו להורגו ער שיתן לו קרקעו (לבוש, הוגאה רלו א). ועתה בקלקלם במעשיהם ואנ"י היא **המגזמת** ואומרת ויסרתי אתכם אף אני (עבוד' הקד' לר"מ גבאי, סתרי תורה יט). אחר מהבעלי דינין **מגזמו** (לדיין) אם אתה מחייבני הרי אני שורף גדישך (תוקוני, יתרו יח כא). אם אחד מבעלי דינין אלים **ומגזם** לדיין לגזול ממונו אם יחייבהו כדין וכו' (פענח רזא, יתרו).

— הפע', ״הִגְזִים, — א) כמו גִּזֵּם ב': ולמה **הגזמתי** הדבר מרוב כעסי אל תתמה וכו' (ר"מ אלבליך, איוב ו ב). לפי שבהיותו מפליג לדבר **ולהגזים** ינוח קצת מרתיחתו אבל מי שהוא בלתי כועס ובלתי **מגזים** לאויבו הוא מרבה להנקם כשעת המעשה (ר"מ אלבילה, ראשית דעת א ד). מי שהוא מלמד התלמידים גדולים או קטנים לא יכוף אותם תמיד בשוטים וביסורין של דברים קשים אלא פעמים יכוף ופעמים **יגזים** ופעמים יפיים כפי טבע התלמידים (מנוה"מ פט ב). איש ועיניו אדומות מוציא רוח מנחיריו **ומגזים** באצבעו (לב הארי, אר' מודינו ג ו). — ב) דבר גוזמות, הבאי, übertreiben; exagérer; exaggerate, נהוגבדבור ובספרות החרשה.

***גּוּזְמָה**[1], גוזמא, מ"ר גוזמות, גוזמאות, — העברה על המרה הראויה, הגדלת מדת הדברים יותר ממה שהם, Übertreibung; exagération;exaggeration: (מה שאומר) אפרוח וקליפתו (שיאכל הוא) **גוזמא** (ביצה ד.). תאכל היא ואמה **גוזמא** (שם). השקו את התמיר בכום של זהב אמר רבא **גוזמא** (חול' ל:). אמר רבא (מה שנאמר במשנה תפוח היה באמצע המזבח פעמים שהיו עליו כשלש מאות כור) **גוזמא** (תמיד כט.). — ״ומ"ר: אתם כלכם חזיתם גודל צרתי כי ראיתוני ולא הכרתוני ועשיתם כל **הגוזמות** ההם וישבתם ז' ימים לארץ ואין רובר (ר"מ אלשיך, איוב כז יב). חלילה לה (להתורה) מן **הגוזמות** והיא רחוקה מן השתופים ומן ההשאלות (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין ב יג). **גוזמות** רבה בר בר חנה (פחד יצחק, ערך זה).

[1]) אין לעמ׳ר על מקורה של מלה זו. — בארמית: כיון רקאמר מילתא יתירתא **גוזמא** בעלמא הוא דקגזים (ב"מ קד:).

גזע, ממנו גֶּזַע, ״הִגְזִיעַ.

גֶּזַע[1], ש"ז, מ"ר גְּזָעִים, — א) חלק האילן בין הענפים והאדמה, Stamm ; tronc; trunk: ויצא חטר מִגֶּזַע ישי ונצר משרשיו יפרה (ישע' יא א). אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע (איוב יד ח-ט). אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גזעם (ישע' מ כד). מן **הגזע** (של האילן שקנה) שלו ומן השרשים של בעל הקרקע (ב"ב ה ד). אילן העולה בין מן **הגזע** ובין מן השרשים חייב בערלה (תוספתא ערלה א ד). היוצא מן **הגזע** ומן השרשין הרי אלו של בעל הקרקע (ב"מ קיח:). רבי יהודה אומר (היוצא) מן **הגזע** פטור (מהערלה) מן השרשין חייב (שם קיט.). כל שרואה פני חמה זהו מן **הגזע** ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים (ב"ב פב.). מה תמר אין **גזעו** מחליף אף צדיק ח"ו אין **גזעו** מחליף (תענ' כה:). קנה זה עומד במקום מים **וגיזעו** מחליף ושרשיו מרובין ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו וכו' ארז זה אינו עומד במקום מים ושרשיו מועטין ואין **גזעו** מחליף (סנה' קה:). כאן **בשגזעו** (של האילן שנגדע מלמעלה) מחליף כאן בשאין **גזעו** מחליף (ערוב' ק:). — גם ״לשנים וכיוצא בזה: כל שבמת טמא חוץ מן השינים והשיער והצפורן הואיל **וגזען** מחליף (רמב"ם, טומא' מת ג יב). — ועל *בשר הגוף: עור (של בע"ח שנחתך) **דגזעו** מחליף (נדה נה.). — ב) *קבוץ בני ארם שממקור אחר מוצאם, Race ; race: **גזע** ישישים עלה מבבל (מו"ק כה:). וזכור היום לְגִזְעוֹ (של אברהם) בריתו (סלי' ער"ה, אז בהר). שמעו דברי רוח הקדש זרע קדש **גזע** האיתנים התבוררו והטהרו (התמוג' לרמ"ע פלקיירא ד יד).

״**גָּזַע**, קל אינו נהוג.

— הפע', ״הִגְזִיעַ, — עשה גֶּזַע: כעת שנים **הגזיעו** מלא כל הארץ כבוד (ר"י בן אביתור, עבודה). כלפת **יגזיע** שרש בארץ (קינה לת"ב, ויכון עולם, מחז' רומי).

״**גָּזַף**[2], פ"ע, קל אינו נהוג.

[1]) בערב' גַּזַע a), שרש. ובמצרית מה שבין הענף והאדמה.

[2]) חלוף אותיות במקום קצף. — בארמית:

a) جزع

— נִפע׳, יִנְגַזֵף, — נתקצף: נזפים נ ג ז ף צעיד אשר רגל בחבירו (מחו׳ ויטרי סי׳ תע״ט, הקדמה).

גזר, ממנו גֶּזֶר, א.גָזֶר, *גָּזָר, גֵּזֶה, גְּזֵרָה, *גִּזָּרָה.

גָּזַר[1], פ״י עת׳ יִגְזֹר, יִגְזַר, צווי גְּזֹר, גִּזְרוּ, — א) בכלל חתך, to cut ; couper ; schneiden, ומשמש — א) בשמ׳ חתך דבר לשנים או יותר חלקים: ויאמר המלך גִזְרוּ את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת (מ״א ג כה). וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גְּזֹרוּ (שם כו). לגֹזֵר ים סוף (תהל׳ קלו יג).— ואמר הפיטן: אתה אהבת עמך, בעבורם ודת מסרומך, ג ז ר ת להם ימך, דבקתם באהב לשמך (זולת לשב׳ שקלים). —ב) פ״ע[2], עבר מן העולם, כלה: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל גָּזַר[3]) ממכלה צאן ואין בקר ברפתים (חבק׳ ג יז).— ג) כרת עצים, cut wood; couper, abattre; fällen: ויבאו (בני הנביאים) הירדנה וַיִּגְזְרוּ העצים (מ״ב ו ד). — ד) בכלל כרת, חתיכת בשר וכדומה: איש אל אחיו לא יחמלו וַיִּגְזֹר על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו (ישע׳ ט יח-יט).—ה) החליט, decide; décider; entscheiden: וְתִגְזַר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור (איוב כב כח). שכל מה שאני ג ו ז ר עליו הוא מקיים (ירוש׳ ר״ה כ נח:). כל ארץ ש ג ז ר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא ג ז ר עליה אדה״ר לישוב לא נתישבה (ברכ׳ לא.). — ו) *צוה לעשות או לא לעשות איזה דבר, חִיֵּב, עשה לחק: בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון כשעלו לבקרו נמנו ורבו בית שמאי על ב״ה ושמנה עשרה דברים ג ז ר ו בו ביום (שבת א ד). הגיע ראש חדש כסליו ולא ירדו גשמים בית דין ג ו ז ר י ן ג׳ תעניות על הצבור (תענ׳ א ה). ג ו ז ר נ י עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה״כ שחל להיות כחשבונך (ר״ה ב ט). אלמלא חוני אתה ג ו ז ר נ י עליך נידוי (תענ׳ ג ח). שמאי הזקן אומר אילו היתה שעה פנויה ג ו ז ר אני עליה (על השדה שנטייבה) שלא תיזרע (תוספתא שביע׳ ג י). אמר ר׳ יהודה אף אני כך אמרתי אבל חברי ג ז ר ו עלי שיהא מודה בהן כטהרה (שם פרק יא ב). את הוא ש ג ז ר ת עליה שריפה (ירוש׳ פסח׳ א ד). מעשה וג ז ר ו תענית בחנוכה בלוד (ר״ה יח:). פעם אחד ג ז ר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק (מו״ק טז.). אני ה׳ ג ז ר ת י ו ואין לך רשות להרהר בהן (יומא סז:). אמר רב אסי ג ו ז ר י גזירות שבירושלם היו נוטלין שכרן תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה (כתוב׳ קה.). ר׳ יוסי אומר ג ו ז ר י גזירות שבירושלם אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף (שם). אין ג ו ז ר י ן גזירה על הצבור אלא א״כ רוב הציבור יכולין לעמוד בה (הורי׳ ג:). א״ל (ר״פ בן יאיר לנהר גינאי) אם אי אתה חולק ג ו ז ר נ י עליך שלא יעברו בך מים לעולם (חולין ז.). הנכנס לבית כל מה ש י ג ז ו ר עליו בעל הבית יעשה (דא״ר ו). וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר (האלהים) למה לא היו שומעין לפי ש ג ז ר הקב״ה על הדבור שיצא וילך אצל משה (תנחומא ויקרא א). — ואמר הפיטן: יועץ וְגוֹזֵר ומי יפירנה, ויחתוף ויפעל ומי ישיבנה (מיה״ת ד). — ז) *גזר על, אסר את הדבר: בפולמוס של אספסיינוס ג ז ר ו על עטרות חתנים ועל האירוס (סוט׳ ט יד). ג ז ר ו על פתן ושמנן (של הגוים) משום יינן ועל יינן משום בנותיהן (שבת יז:). כאותה שעה (של מעשה אמנון ותמר) ג ז ר ו על הייחוד ועל הפנוייה (סנה׳ כא.). וג ז ר ו על רובו (של השער המסובך) שאינו מקפיד וכו׳ וג ז ר ו על מיעוטו המקפיד משום רובו המקפיד (נדה סז:).—ח) *בפרט לרעה, מצד המלכות: אימתי שישראל משליכין דברי תורה לארץ המלכות הרשעה הזאת ג ו ז ר ת ומצלחת (ירוש׳ ר״ה ג נט). פעם אחת ג ז ר ה מלכות שלא יעסקו ישראל בתורה (ברכ׳ סא:). מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם ג ו ז ר י ן עלינו גזירות קשות (ר״ה יט.). פתח עוזא שר של מצרים לפני הקב״ה ואמר רבש״ע ג ו ז ר ת על אומה זו שיהיו משועבדים וכו׳ וקיים את דבריך (מדר׳ ויושע, ועתה דכר). — ט) *שפט שהדבר הוא כך וכך: ואינני ג ו ז ר שהיה הענין על הדרך הזה ואולי הוא על דרך יתר עמוק (כוזרי א נא). ואינני ג ו ז ר חלילה שהכונה מהעבודה הזאת הוא הסדר הזה אשר זכרתיו (שם ב כו). ואנחנו מכחישים אותו (את החוזה בכוכבים) ונגזור שאין בשר ודם משיג לזה (שם ד ט). ואם תראה המלה אשר בראשיתה אחת המלות אשר זכרנו ר״ל האלף והנון והמם והיוד והתו בת חמש אותיות ג ו ז ר על המלה הזאת שהיא חמשית

דכי מ ג ז ף בעלמא ולא אתי מטרא (גרסת הערוך ע״ו נה. — כ ש מ ג ז ף בעולם ולא ירד מטר).

[1]) בערב׳ גַזַר [a], שחט.— [2]) גם בערביה משמש פעל זה יוצא ועומד. — [3]) יש מגיהים נ ג ז ו.

[a]) جَزَرَ

(הקדמה י). וצריך שלא יגזור אדם בזה בשקול הדעת ובסברה מבלתי אזון וחקור (מו"נ, פתיחה). ובל אחד מאלה יגזור על מנהגו שהוא הטוב (המעלות לרש"ט פלקירא ב). מפני ששמעו (הטפשים) שיש סברות לפלסופים שמכחישות התורה וכו' על כן גזרו כי כל סברותיהם שקר (שם ג). ולכן גזרו בעלי ידיעת הכרת הפנים וכו' המשפט באדם הזה שהוא נבל (קאגון ג א י). וכיון שהזכיר הכתוב השני החסיד גזרנו שכל מי שאינו מחמיר על עצמו בהזכרת השם אינו נקרא חסיד (הגיון הנפש לבר חייא ג). אין המשורר האמתי גוזר הפלגה על שירו תיכף שילדתהו המחשבה (ר"י כדרשי, פרדס החכמה ח, אוצה"ס ג). ונתחיל לגזור כך בדרך ההקש כל מורכב נחלק (תגמ' הנפ' ד:). עמד בישמעאל איש משכיל ומבין וכו' וגזר ואמר כי אין לשום אחד מגלגלי השמים שום מסיבה או מרוצה אלא כלפי המערב כלבד (יסו"ע לר"י ישראלי ג ט). חכמי תורתנו הידועים בחכמה עם חכמי אומות הנקובים בשמות גזרו על קיום השכר והעונש הרוחנים ומציאותם בנפש אחרי הפרידה מן הגוף (שער השמים לאבן לטיף כה). וכאשר ראו הפילוסופים שהפעולות הטבעיות הולכות על דרך הפעולות המלאכותיות גזרו שמאותו השכל בעצמו נתהוו הכחות הטבעיות (ר"ע ספורנו, אור עמים, ידיעה). ומי שהיה כפרי וישב עירוני נגזור עליו שמקריו טובים (אוהב משפט, כאור' לאיוב כב). אמנם אני גוזר כי אי אפשר היות ייסוריך בלא דין (שם ה ו).—י) *גזרה ההשגחה: ואם לא יגזור לו (האלהים לאדם) יותר מן המזון אם היו משתדלים כל אשר בשמים ובארץ להוסיף עליו לא היו יכולים בשום פנים (חו"ה, הבטחון ד). והסבל יחשוב כל אשר גזר לו הבורא מן הממון שהוא טרף מזונו (שם). כאשר גזרה החכמה העליונה (עבוה"ק, היחוד יח). — *גזר המקום: וכך הותנו ביניהם שאם גוזר המקום ליתן להם בנים הם יירשו אותם (גוף כתוב' ירוש', מתז' רומ' ל). וכמו כן קנינו אנו העדים מפב"פ החתן הנזכר וכו' שיהא מזומן בגוזר המקום את פלוני ולקדש ולישא מדת פלונית הנזכרת (ס' השטרות לר"י ברצלוני 128). — יא) אמר *בהחלטה, לא בפקפוק: לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא כנגע (נגע' יב ה).—יב) כהשאלה, *חיב, הבריח: שאילו היה עצמם וטבעם (של עצמי העולם) גוזר שיהיו נפרדים לבד לא יתקבצו לעולם (מו"נ א עד). כי העולם מתנהג על פי הזוכרי השמים

ובסיליהם ועל כן בהיות עת הורתם או לידתם גוזרת עליהם טובה גם כי רשעים יהיו לא יבצר מהם כל אשר גזרה עליו עתו (ר"מ אלשיך, איוב כד א). כמו שהוא בדבור השבת כי הוא לבדו אשר נאמר שם ממה שלא יגזרהו ההקש השכלי כי כל המאמרים כולם יגזרם השכל העיוני והמעשי (תזות קשה, ר"י ערמאה). הדת ההיא שהוא מתייחס אליה ידיעה אמיתית כפי מה שיגזור טבע הענין (ר"י אלבו, העקר', הקד'). מצד השגת הנבואה והתורה האלהית המצוה לעשות הדברים הנרצים אצל הש"י אעפ"י שלא יגזרם ההקש (שם א יא). כל זה לא יגזרהו ההקש (ר"א דורן, מעשה אפוד, הקד'). כי האדם יודע דברים הכרחיים לא ישתנו לעולם וכו' והשכל גוזר לעולם על שלילתם או על חיובם (מורה המורה א ב, ד"ה טוב). שהמוסכם אצל הכל יגזור השכל על אמתתו (קול יהודה, כוזרי א ב). — יג) *בדקדוק, עשה, בנה שם מן פעל או פעל מן שם, החליט מקור התיבה[1]: וכשתגזור ממנו (מן השרש) פועל או פעול לא תוסיף מם בתחלתו (ר"י ג'יקטיליה, דקד' ר"י חיוג כח). — יד) *בהגיון, חִיֵּב דבר לדבר, החליטו לו: באמרך ראובן חכם כל אדם חי כל הווה נפסד וכו' מפני שגוזר החכמה לראובן ובשני החיים לאדם וכו' הוא מאמר גוזר דבר לדבר (ר"ש א"ת, מו"נ, פי' מלות הזרות). המאמר המורכב ממנו גוזר וממנו בלתי גוזר והיה המאמר הגוזר הוא המקבל האמת או השקר (ר"מ חביב, דרכי נעם). — יה) *עבר דרך: כשיתנועעו הריחיים הקפה שלמה הלא תדעו כי החלק אשר יקיפה גזר כל מרחק העגול הגדול בזמן אשר גזר בו החלק הקרוב מנקודתה העגולה הקטנה (ר"י תריזי, מו"נ א עג).

— פעו', *גָזוּר, גְזוּרָה, — א) מן גָזַר משמע' ח: שהיתה גזירה גזורה קודם לק"ב שנה (כעו"ר כח). כל דבר מלכות ועצה בי גזורה (ר"ש הנגיד, הרכני, אלוה עוז). כל ימי חייו הגזורים והראויים לו כפי טבע יצירתו (ר"א בר חייא הנביא, מגל' המגל', כראש ספ' העכור). הדבר הגזור שאין להשיב עליו (ר"י תריזי, מו"נ, פי' מלות זרות). מיי' יצא הדבר והוא גזור לפניו ואיננו א"ב בבחירתנו (ר"י אברבנאל, חיי שרה). ולא יהיה הרעה הגזורה בימיו (הוא, מ"א כא). — ובמשמ' מחלט: כאשר פתרו אבותיו המצוות

---

[1]) עפ"י דרך לשון הערב' שמשתמשת למושג זה

הגלויים הגזורים, כי במשל הם אמורים (תבו' תלמי' דונש 32). — ב) יוצא ממלה אחרת: והפילוסוף שם גזור[1]) מהפילוסופיה והוא בלשונם פילוסופים (המעל' לרש"ע פלקיירא ב).

—נפע', נִגְזַר, — א) שחתכו אותו מן, ובהשאלה שהפקידו אותו מן, getrennt werden, être séparé de, be separated: כי נִגְזַר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו (ישע' נג ח). וישב (עזיהו המלך) בית החפשות מצרע כי נִגְזַר מבית יי' (דהי"ב כו כא). — ואמר הפלסוף: מנהג העובד אצלנו אינו נגזר מן העולם שלא יהיה למשא עליו (כוזרי ג א). — ב) נשמד, אבד, vertilgt werden; périr; perish: צפו מים על ראשי אמרתי נִגְזַרְתִּי (איכה ג נד). הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נִגְזַרְנוּ לנו (יחזק' לז יא). במתים חפשי במו חללים שכבי קבר אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נִגְזָרוּ (תהל' פח ו).—ג) שהחליטו אותו, beschlossen sein; être décidé; be decreed: זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נִגְזַר עליה (אסת' ב א). כיון שעלה יהושפט עם אחאב למלחמה ברמות גלעד נגזרה גוירה על יהושפט ליהרג (תוספתא סוע' יב ב). הרי שהיו ישראל כשירין בר"ה ונגזרו להם גשמים וכו' שכבר נגזרה גזירה (ירוש' ר"ה א נז:). שפעם אחת נגזר על ישראל שלא יעסקו בתורה (תעני' יח.). שלא להתאבל כל עיקר א"א שכבר נגזרה גזרה (ב"ב ס:). וכשם שנגזרו על אדם הראשון ג' גזירות כך נגזרו על חוה שלשה גזרות (אדר"נ א). בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה (ראב"ע במדב' כג כג). אמת מהלך עולם אפסיו ומדותיו, ונגזר עלי כפות ספירות והם תשעה, וכהם שבע עשרה אלפים מדיגותיו (הוא, כבס אל 128). ותשאף להתימר במדע אשר וכבוד אשר נגזר לכל חכם בדרתיו (שם 225). אם האופן לך ההגבר, וזמן בוגד לך התאכזר, השקט ובטח כי המגזור הוא לא ידחה מה שנגזר (עמנו', מחב' א). כל הדברים נגזרים על היצורים (המעלות לרש"ע פלקירא). שהוא יתברך ידע הנגזר מפאת המערכת (העקרים ד ב). ויש להתבונן על המתים קודם זווגם מה יהיה מבת זוגם הנגזרת להם (הריקנטי ב, כי תצא). — ד) *בדקדוק, שיצא מן שם או פעל אחד[1]) : ואשר דמית כי יש מהשמות אשר יגזרון מפעלים (תלמי' מנחם, ערך נסתם). כי כל פועל עבר או עתיד או פוֹעֵל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיקר (ראב"ע רות א א). והשמות הדומים ושאינם דומים והנגזרים ושאינם נגזרים והזרים ובן בתארים ובפעלים (חו"ה, עבוד' האלהים ד). מה שאינו נגזר מלשון המקרא (כוזרי ה ב). השמות המוספים ואשר אינם מוספים הנגזרים ואשר אינם נגזרים (ר"י א"ת, הקדמה י). כי גלגל שם נגזר מענין הגלגול (ר"י תריזי. מו"נ ג ו). והחכמים גבלו הפלוסופיא בג' גבולים ידועים הא' נגזר משמה והב' נלקח מסגולת כחותיה והג' מאותות פעולותיה וחכמותיה (רמב"ע, ערוג' הבשם ב). כל שמותיו יתעלה נגזרים מן הפעולות (מו"נ א ס).

—התפ', *הִתְגַּזֵּר: אין גזירה אלא דבר המתגזד ויורד (יומא סז:).

—פוע', *גּוֹזֵר, גּוֹזְרִים, — א) מי שגוזר חותם בבשר גוף האדם לרפואה, למילה, : אמר רבי הושעיה שאלנו את רבי יהודה הגוזר ואמר לנו וכו' (ירוש' שבת יט יז ד). מפי ר' יעקב הגוזר בתבתי וכו' והגוזד ר' גרשום פי' אחר על ציצין (רש"י שטינשנו, כ"י המכורג, 225). — ב) *הכח העליון השולט בעולם: ואופני היושר בבטחון על האלהים בכל ענין מהם שישליך את נפשו בהם להליבות הגוזר אשר גזר לו הבורא מהם (חו"ה, הבטחון ד).

א. **גֶּזֶר**, ש"ז, סמי' גֶּזֶר, מ"ר גְּזָרִים, סמי' גִּזְרֵי, — א) חלק אחד מהדבר הגוזר לחלקים, רבים התיכה, אחת: Teil, Stück; partie, morceau; piece, part: ולפיד אש אשר עבר בין הַגְּזָרִים האלה (בראש' יה יז). — ובמליצה: לגזר ים סוף לִגְזָרִים (תהל' קלו יג). —ואמר המשורר: וקשרי בנפך בכנפי שחרים, לנדים ונעים ברות קלעים, ולבות קרועים לאלף גזרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, כט).— ואמר הפיטן: כורתי בריתך בגזר, כאזור למתנים אוזר, לך הדבקתם מלהנזר, הנה אלהים עוזר (זולת לשבת הפסקה א, אחור וקדם).—ב) *כמו גזרה: עד שיתבאר לך הגזר ותדע הדבר ברור שהוא מן השרש (ר"י א"ת, הקדמה י).— ג) *חלקי ההברה: באותיות ובגזרים וההברות המורכבות מהן (אגר'

בהפעל שַׁקa) שר"ל בקע וגזר מן.—[1]) כמו בערב' מִשְׁתַּקb).

a) شَقَّ b) مُشْتَقّ

[1]) עפ"י הלשון הערב' אִשְׁתַּקa).

a) إِشْتَقَّ

כלמכי, מקנה אכרהם א). האותיות והנקודות המרכיבות את גורי ההכרות אשר מהן תורכבנה התיבות (שם). כי בהרכבת גזרים מן האותיות המונחות יוציא קול הכרה ואת (שם ג).

ב.·**גֶּזֶר**[1]), ש״ז, — א) מין ירק נאכל, שרשו יתרי, בשרו מתוק, אדם הגון, carotte ; Möhre carrot נהוג כלשון המדברים עברית בא״י. — ב) גזר לבן, parsnip ; panais ; Pastinake : גזר הוא פשטנאגא בלעז מהותו ידוע (קאנון ב, לוח בסמים). גזאר חם ורטוב וקשה להתעכל ועוור למשגל (מ׳ אלדכי, ש״א ה).

·**גֶּזֶר**, גוזר, כמו גוֹרָה: כי מה שיהיה בנסיון אין גוזרין עליו גוזר גמור כי לא יגזור האדם גוזר גמור שכל אדם לא יגיע אוניו באשר יגזור כי כל אדם מרגיש (כוזרי ה יכ).

גְּזֵרָה[2]), ת״ז לנק׳ גוֹרָה, מ״ר גְזֵרִים, גְזֵרוֹת, — שעם, בלי צמח, שיש בו סלעים, צוקים וכדומה: ונתן אתם (הכהן את העונות) על ראש השעיר (אשר עלה עליו הגורל לעזאזל) ושלח ביד איש עתי המדברה ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גְזֵרָה[3]) (ויקר׳ יו כא-כב).

***גֶּזֶר**, ש״ז,—כמו גְּזִיר: סידר המערכה גדולה מזרחה וחזיתה מזרחה וראשי הגיזרין הפנימים היו נוגעים בתפוח וריוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא משם (תמיד ב ד). האומר הרי עלי עצים מביא דמי שני גיזרי עצים ונותן וכו׳ אמר הרי עלי שני גיזרי עצים אלו למובח (תוספתא

---

[1]) בארמית: גזר בין בחיזתיהו ובין בדמבשלין (הל״ג הלד״ה, ברכות). גזר דמבשלין ליה גוים (שם). כערב׳ ג׳זר a). וסוברים שזו מלה מעורבה, ר״ל לקוחה מלשון זרה, והיא מלשון פרסית.

[2]) משקל זָקֵן, זְקֵנָה. — [3]) המדקדקים החליטו מלה זו ש״נ. אך יתר נראה שהיא ת״נ. — ופרשוה המפרשים ממשמ׳ גזר, חתך, ארץ כרותה מן הישוב, וכדומה. אך ריב״ג אמר וו״ל: והטוב בעיני שתהיה מלה מיוהדת ויהיה בה קצת דמיון ללשון הערב שאומרין לארץ אשר אין בה צמח ארצ׳ מג׳זורה (צ״ל מג׳רוזה) והיא הישימון (השרשים ערך זה). — וכן קצת האחרונים גזנ׳ בול.

---

a) جزر

בקליס ג ד). אמרו לא נסע (טוריינוס) משם עד שבאה עליו דיופלה של רומי ופצעו את מוחו בגיזרין ובבקעת (מגי׳ תענית יב).

***גְּזַר**[1]), ש״ז, סמי׳ גְּזַר, מ״ר גְּזֵרֵי־דִינִים, — א) החלטת משפט ופסק של בית דין, sentence ; Urteil : (מצא) גזרי דינין ופרוסבולין הרי זה יחזיר למי שכתובין על שמו (תוספתא ב״מ א ט). גזרי דינין ואיגרות של רשות (ירוש׳ מו״ק ג פכ.).—וכפרט החלטה של ההשגחה העליונה: הכל נידונין כראש השנה וגזר דינם של כל אחד ואחר מתחתם כזמנו (תוספתא ר״ה א יג). וגזר דינו של כל אחד ואחד מתחתם ביום הכיפורים (ירוש׳ שם א נז.). הכל יודעין כלה למה נכנסה להופה אלא כל המנבל פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה (שבת לג.). מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי וכו׳ (יבמ׳ קה.). מכאן ואילך היום לווה מן הלילה והלילה מן היום ופורעין זה לזה כפיוסין הכל בלי שטר ובלי גזר דין וכו׳ אבל למטה כמה שטרות וכמה גזרי דין (מד״ר ויקר׳ כו). ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה (ר״ה יז:). יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין (שם.).— וכפרט לרעה: וכן מצאנו שלא נתחתם גזר דינם של אומות העולם אלא על העורלה בלבד (תוספתא נדרים ב ד). באותה שעה נתחתם גזר דינן של אומות העולם לבאר שחת (שם סוטה ח ו). כל העונה אמן יהא שמיה רבה מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו (שבת קיט:). והיו דמעות (של הבעל שתלמידו גזל את אשתו וכבשו לו לעבד) נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן ועל אותה שעה נתחתם גזר דין (גיט׳ נח.). בא וראה כמה גדול כחה של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל (סנה׳ קח.). אף על נח נחתך גזר דין (שם). בקשו עליו (מלה״ש על בנימין) רחמים וקרעו לו גזר דינו והוסיפו לו כ״ב שנה על שנותיו (אדר״נ, סוף ג).—*ובלי דין: לו אדע קצי בתבתיו אך חתום יהיה עד בוא גְּזַר קוני (ר״ע פרנסיס, מכוא מתק שפת׳).

---

[1]) בארמית: איתעבד ליה גזר דין (ירוש׳ סנה׳ י כח ד).

גזרה, ש"נ, מ"ר גזרות, סמי' גזרות, — א) חתוך האברים, צורתם, Schnitt; forme, taille: form, figure: זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם[1] (איכה ד ז). — ב) חלק מחלקי בנין המקדש: והגזרה והבניה וקירותיה ארך מאה אמה (יחזק' מא יג). ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה (שם יד). ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה (שם יה). הלשכה אשר נגד הגזרה (שם מב א). ברחב גדר החצר דרך הקדים אל פני הגזרה ואל פני הבנין לשכות (שם י). — ג) *במלאכת הבנין, בנין בולט כאורך מהכתל בפני הפתחים או החלונות, Balkon; balcon; ·uy: הגיזרה והגבלית בפותח טפח איזהו הזיז שפניו למטה והגיזרה שפניה למעלה (אהל' יד א). — ד) *בדקדוק[2], ומשמש — א) במשמ' השרש שממנו נגזרה מלה מהמלים[3], Ableitung, dérivation; deri-: כלם גזדה אחת הם וכלם לשון רצון (מנחם, מחב' אבה). מסה ומריבה אשר גזרתם מן נסותם (תשו' תלמי' מנחם 80). אבל לא היתה גזרת נח מן ינחמנו (שם). כאשר תמצא בראש המלה שאינך יודע גזדתה (ר"י א"ת, הרקמה י). ויתכן להיות (גרה) מגזרת מים הנגרים (רש"י ויקר' יא ג). — ב) ב"א משלש צורות כל פעל ופעל בעברית, פעל, פעל ופעל: וכל אשר הם מגזרת פעל בצירי ישוב פתח באתנח וסוף פסוק ואשר הם מגזרת פעל בפתח ישוב קמץ באתנח (מכלול דה"ס). — ג) כל אחת משבע ממחלקות הפעלים, גזרת השלמים, החסרים, הכפולים וכו': הפעלים שהם על מין אחד קראו המדקדקים גזרה אחת להיותם מתמונה אחת והוא מלשון ספיר גזרתם וגזרת הפעלים הם שמנה שלמים חסרי פא כפולים נחי פא נחי פא יוד נחי עין נחי למד אלף נחי למד הא (לחר התיבה, הפעלים). והנה אנכי כתבתי שם בכל גזרה וגזרה מכל הבנינים דרך הנוהג באותיותיה ונקודותיה ובסוף כל גזרה חזרתי וכתבתי דרכי הגזרה ההיא בקצור דברים (הקדמ' מכלול). והנה שורה שלמה בזאת (של כל זמני הפעל) נקראת אצל המדקדקים בשם גזרה ופירושו חלק (שם הפע' ב). הגזרה הזאת נקראת שלמים דהיינו שאותיות השרש הן בשלמות בכל הזמנים (שם י). כל השרשים השומרים תמונתם ומשתוים בנקודתם· ובשנוי תנועתם מצד אותיות השמוש נקראו גזרה ולכן נאמר כי פקד שמר זכר וכדומה הם גזרה אחת (כ"ז, תל"ע רכח). הגזרות המתהלפות הנמצאות בלשון הם שמונה במספר (שם רל). ולכן נקרא גזרת השלמים (שם).

[1]) הסכמת המפרשים הראשונים והאחרונים שפרושו הוא צורה של האברים. אך הדמיון לספיר איננו עולה יפה. והחכם ביק: הגידים. Löhr הגיה נזרתם, ר"ל השערות, אך מה טעם ספיר ? — [2]) בן זאב (תל"ע רכח) נתן להשם שמשמש במשמעה זו צורה אחרת והיא גזרה. — [3]) תרגום השם הערבי: אשתקאק a).

a) اشتقاق

*__גזרה__, ש"נ, מ"ר גזרות, — א) מצוה שאין לבקש לה טעם אלא ברצון הפשוט של הגוזר[1]: והלא אין המחיה מטמא בראשי איברין אלא גזרת המלך היא אפילו כל שהוא (תוספתא נגעים ג ז). בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות וכו' הבת ולא הבן אלא גזירת מלך היא (שם סנה' יא ו). שאין אהרן לובש בגדים לגדולתו אלא כמקיים גזרת מלך (ספרא אחרי, פה). רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלקיכם דעו מי הגוזר עליכם (שם קלו). אני ה' שקבלתם מלכותי במצרים וכו' קבלתם מלכותי קבלו גזרותי (שם). אמר הקב"ה חוקה חקקתי גזירה גזרתי ואי אתה רשאי לעבור על גזירתי (פסיק' דר"כ, פרה). הייכם לא המת מטמא ולא המים מטהרים אלא גזרתו של מלך מלכי המלכים הוא (שם ד). האומר על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' משתקין אותו וכו' מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות (ברכ' לג.). — ובכלל פקודת ומצות השלטון וכדומה: מלך בשר ודם גוזר גזרה ספק מקיימין אותה ספק אין מקיימין אותה וכו' ואילו משה רבינו גזר כמה גזרות והיקן כמה תקנות וקיימות הן לעולם (שבת ל.). אמר לו הקב"ה (לדוד) הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה (מו"ק טז:). — ובפרט לרעה[2]: נגזרה גזרה על בתיהן של צדיקים שיחרבו (ברכ' נח:). לא דיין לישראל שחוטאין לפני אלא שמטריחין אותי לידע איזו גזירה קשה אביא עליהן (שבת קמה:).

[1]) בארמ': דילמא גזירת הכתוב הוא דבשדה ניהוי שבחה ובעיד לא ניהוי שבחה (ב"מ יא. — אולי גזרת הכתוב היא (בלי כל טעם) שבשדה יהיה (עמר) שבחה ובעיר לא יהיה שבחה). — [2]) בארמית: גזרה עבידא דבטיל (כתוב' ג. — גזרה עשויה שתבטל).

— והחלטת ההשגחה העליונה להביא רעה על האדם: בזמן שיש שלום יהיה לששון ולשמחה יש גזרת המלכות צום אין גזרת המלכות ואין שלום רצו מתענין רצו אין מִתעגין (ר"ה יח:). אמר לו הקב"ה (למשה עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל שגזרתי עליהם שלש גזירות בעבורך (פסח פז:). פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל שלא יביאו עצים למערכה (תענ' כח.). הביא עליהם הקב"ה (על ישראל בימי החרבן הראשון) ג' גזרות כנגד ג' עבירות שבידם (יומא ע:). ומיום שפשטה מלכות שגוזרת עלינו גזירות קשות וכו' (כ"כ ס:). שגזרה מלכות גזרה כל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג (ע"ז ח:). בשעת גזרת המלכות אפילו מצוה קלה יהרג, ואל יעבור (סנהד' עד.). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה שלא ישמרו את השבת וכו' אמרו מי ילך ויבטל הגזירות ילך ר' שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים (מעיל' יז.). לא נגזרה גזירה (שימותו במדבר) לא על פחות מבן עשרים ולא על יתר מבן ששים (כ"ב קכא:). דור שבן דוד בא תלמידי חכמים מתמעטים וכו' וגזירות קשות מתחדשות עד שהראשונה קיימת אחרת באה ונסמכה לה (פסיק' דר"כ, החדש). ישראל עמך שמך במו קדש, וגזירות טובות עלימו חדש (סמא"ל, סלי' לאשמ' כפור, יברא). — ב) פסק דין של בית דין: ואלו כותבין במועד וכו' שטרי חליצה ומיאונין ושטרי ברורין וגזירות בית דין ואגרות של רשות (מו"ק ג ג). — ובפרט פסק דין של קנסות: שני דייני גזירות היו בירושלם (כתוב' יג א). נחום המדי היה מדייני גזירות (תוספתא כ"כ ט א). גוזרי גזירות שבירושלם היו נוטלין שכרן תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה (כתוב' קה.). — ג) הטלת אסור או חובה על העם עשויה בהסכמת ראשי הדת או ראשי הצבור: שלא להתאבל כל עיקר (על החרבן) אי אפשר שכבר נגזרה גזירה (תוספתא סוט' טו יב). ר' שמעון אומר שלש גזירות בדמאי (שם דמאי ה כד). שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא אם כן רוב ציבור יכולין לעמוד בה (כ"ק עט:). הלכה כר' מאיר בגזירותיו (ערוב' מו.). אם נדרו (של אדם) קודם לגזירתינו יבטל נדרו את גזירתינו ואם גזירתינו קודמת לנדרו יבטל גזירתינו את נדרו (תענ' יב.). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזירות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי וקיימתים (ערוב' כא:). וגזרו (החכמים) גזרות והתקינו תקנות (לבון הרמב"ם בהקדמה הערכ' כלו לס' זרעים). — ד) תוספת חומרה לאסור דבר לבלתי יבואו להתיר דבר אסור מכבר [1]: רבה אמר (מה טעם אסרו להטמין בשבת את הביצה בחול) גזרה שמא יטמין ברמץ (שבת לט.). רב יוסף אמר (מה טעם אסרו ביצה שנולדה ביו"ט) גזרה משום פירות הנושרין (ביצה ג:). רב יוסף אמר (מה טעם אסרו לטבול כלים בשבת ובמועד) גזירה משום סחיטה (שם יח.). לא עולין באילן (בשבת ובמועד) גזירה שמא יתלוש ולא רוכבין על גבי בהמה גזירה שמא יצא חוץ לתחום וכו' ולא שטין על פני המים גזירה שמא יעשה חבית של שייטין (שם לו:). דבר תורה מעות קונות ומה טעם אמרו משיכה קונה גזירה שמא יאמר לו נשרפו חיטיך בעליה (קדוש' כח:). שטרי חוב המוקדמין פסולין וכו' גזירה שמא יגבה מזמן ראשון (כ"מ עב.). מי שהיתה דרך הרבים עוברת לתוך שדהו נטלה ונתן להם מן הצד מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו וכו' גזירה שמא יתן להן דרך עקלתון (כ"ב לט:). דבר תורה עור אדם טהור ומה טעם אמרו טמא גזירה שמא יעשה אדם עורות אביו ואמו שטיחין (חולין קכב.). — ה) גְזֵרָה שָׁוָה[2], משפט ההקש לדמות שני ענינים זה לזה מפני שהמלים הנמצאות בשניהם שוות או המושגים שוים: שבעה דברים דריש הילל הזקן לפני זקני פתירא

— [1]) בארמית: פירות הנושרין טעמא מאי גזירה שמא יעלה ויתלוש היא גופא גזרה ואנן ניקום ונגזור גזירה לגזירה (ביצה ג. — פירות הנושרים מה טעם (אסרו לאכול) גזרה שמא יעלה (על האילן) ויתלוש היא בעצמה גזרה ואנו נקום ונגזור גזרה לגזרה).
— [2]) מלבד המחברים הקדמונים כריתות והליכות עולם וקנאת סופרים ופחד יצחק וכו' נשאו ונתנו בפרוש מלה זו ופרטי הגזרה שוה בזמן החדש ה' קצינלנסון בספרו נתיבות עולם, ו' אינהורן בספרו סדר תנאים, י' ריפמן במשיב דבר, ר"מ פלונגיאן בספרו המצוין תלפיות, פרופס' דר' בכר בספרו על המונחים של התלמוד, דר' שורץ בספרו die hermeneutische Analogie in der talmud. Litteratur, והחכם ל' בלוי בבקרת ספר זה בהקבץ הצרפתי REJ 1898, 150. ואין לבדר אם הלל הוא יצר בעצמו את השם למדה זו, או נוצרה לפניו, עכ"פ הוא היה הראשון שקבע אותה בתורת מדה ממדות הדרוש, ולפי הכתיב ברוב המקומות גזירה ולא גיזרה ברור הדבר כי זו היא בעצמה המלה שהיתה מצויה כל כך בלשון בזמן ההוא, כמשמעת החלטה, וכונתה של גזרה שוה היא: החלטה שוה, ר"ל להחליט מה במקום ההוא כך אף במקום הזה כך.

קל וחומר וגזירה[1]) שוה ובניין אב וכתוב אחד ושני כתובין וכלל ופרט ופרט וכלל וכיוצא בו ממקום אחר ודבר הלמד מעניינו (תוספתא סנה' סוף ז). ר"א בנו של ריה"ג אומר בשלשים ושתים מדות התורה נדרשת ברבוי במעוט וכו' בגזרה שוה בבנין אב וכו' (ל"ב מדות של ר"א בר' יוסי הגלילי). מגזרה שוה כיצד נאמר בשומר שכר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ונאמר בשומר חנם אם לא שלח ידו וכו' מה בש"ש וכו' פטר את היורשים אף בש"ח וכו' יפטור את היורשים (ספרא, בר' י"ג מדות). אמרו להם בית שמאי גזירה שוה חלה ומתנות מתנה לכהן ותרומה מתנה לכהן כשם שאין מוליכין את התרומה כך אין מוליכין את המתנות (בילה א ו). תלמוד לומר שנה שנה לגזירה שוה מה שנה האמורה בשנת ששים כלמטה ממנה אף שנה האמורה בשנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ' ד ד). היו נכונים והיו נכונים לגזירה שוה מה נכונים כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים האמור להלן לפרוש מן האשה (מכילתא בחדש ג). ימים ימים נחלים נחלים לגזירה שוה מה (ספרא שמי' ג ד). לא יטמא לא יטמא לג"ש מה לא יטמא האמור בכ"ג חייב בלא יבוא וחייב בלא יטמא אף לא יטמא האמור בכ"ה חייב בלא יבוא ובלא יטמא (שם אמור. ב יא). כאשר תניח התורה תבה אחת שוה בשני ענינים אז נאמר בי אין זה אלא להשוות את שניהם כדי שילמדו זה מזה וזו תקרא גזרה שוה כי מלת גזירה הוא שם נאמר על התיבה כי הושם לה זה השם להיותה ג-זורה מאותיות אשר מהם הורכבה (תתלת תכמה לר"י תגיז, ג"ב).—ומ"ר: שהיה הדיבור יוצא מפי הקב"ה והיו ישראל מסתכלים בו ויודעים כמה מדרשים יש בו וכמה הלכות יש בו וכמה קלים וחמורים יש בו וכמה גזירות שוות יש בו (ספרי עיג). וכי נתנו גזירות שוות לאברהם (מד"ר בראש' מו). הלכה למשה מסיני ששתי תיבות דומות שנכתבו בתורה בשני מקומות והם מגזרות שוות ללמד זו על זו נכתבו וק"ל ג"ש מופנה משני צדדיו למדים ואין משיבין מופנה מצד אחר למדין ומשיבין (ה"ע ד ב, דיני ג"ש).—ולמעשה הגזרה שוה משמש פעל דין, דן גזרה שוה: אין אדם דן גזירה שוה מעצמו (פסח' סו.). ישב אברהם ודן גזירה שוה נאמרה ערלה באילן ונאמרה ערלה באדם מה ערלה שנאמרה באילן מקום שהוא עושה פירות אף ערלה שנאמרה באדם מקום שהוא עושה פירות (מד"ר בראש' מו). — ו) ימה שננזר, לפי אמונת ההמון, על פי כח עליון שיארע להכלל או ליחידים, Verhängnis; fatalité;fate ,destiny: יש כח במשכיל לבחור הטוב והרע כי אין הגזירות רק כפי המקבל (ראב"ע, יסוד מורא ז). ואני סבור שאין לך מנוס מחקור בשאלות הגזרה והבחירה מפני שהיא משאלות החכמה (כוזרי ה יט). ופקח עיניך כי רבים חללי היאוש ועצלות ידים אשר הפילו מחללי הגזרה החרותה אשר היא נחמת הפתאים (ידע' הבדרשי, בחי"ע טו). אין יכולת המשכיל להמלט מן הגזרה כאשר יחשוב להנצל שם יפול שדוד (הוא, פרדס ב, אול"ס ג). הוברי שמים החוזים בככבים וכו' לצורך אומנותם במִשפטי גזרת הככבים (יסו"ע לר"י ישראלי ג יא). כי הלא אנכי מבטלת מערכת וגזידה שמיומית מה שאין כן לדת זולתי (ר"מ אלבין, מבלי ט יא). בי הגזרה אמת והחריצות שקר (רמב"ן בראש' לז טו). דע כי אמרו החכמים בי הגזרה אשר נגזרה אין עצה לבטלה ולהסירה (ר' קלוני', בן המלך והנזיר ב). אם הגזרה ירדה ממעל אם כל חריצות האנשים הבל (עמנואל, מחב' ה). ראיתי והנה חכם מהמיוחדים בדורו וכו' חבר אגרת הגזרה אמר בה בי אין שם אפשר אך הכל מחוייב ונגזר הכל בגזרה (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה). הכופר בהשגחה או בידיעת השם או שיאמר כי בל הדברים הם בגזרה הנקרא בערבי אל קצה ואל קדר הנה הוא כופר בעקר השכר והעונש (העקרים א יג). הדעה הג' היא דעת חכמי האומות והיא ג"ב לקיים שני השרשים כאחד רצוני הגזרה והבחירה (אוהב משפט, ביאור' לאיוב ו). ויש בני אדם מוסרים עצמם בסכנות עצומות ונצולים והכל נמשך אחר הגזירה ואין הפרש בינינו ובין מאמיני הגזרה בזה אלא שהם מחייבים זה למשפטי הכוכבים או לחכמת הש"י בלתי מושגת לנו ואנחנו עדת אנשי התורה נחייב זה למשפטי הש"י אשר דן האדם ביום ר"ה לפי מעשיו (שם ז). מבטח ועלילה נפגשו, בחירה וגזרה נשקו (ר"י סטנויב, אסף ג א). — ז) יבהגיון, משפט מחליט איזה דבר: ואת הגזרה אשר הסכימו עליה ארסטו וכל מי שהתעסק בפלסופיה כי מדבר פשוט אי אפשר שיתחיב להיות ממנה אלא פשוט (ר"י תריזי, מו"נ ב כב). גזרה שנית דע כי לא יתחייב איזה דבר שנזדמן מאיזה דבר שיזדמן (שם). וימצא בחבור ההוא סתירה או הפך להיות אחת מב' הגזרות

—[1]) כך ביוד אחרי ז בכ"י א"פ מהד' צוק"מ.

דעת איש אחד והגזרה האחרת דעת איש אחר (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחה). וזאת ההקדמה תבלול ארבע גזרות (רש"ע, כאור מו"נ ב, הקד'). ותחלת דברי אודיעך מה הוא ענין הקדמה וגזרה וכו' שההקדמה היא מה שמחייב מציאת הנשוא אל הנושא או מה שישלול הנשוא מן הנושא וכו' ואותם המופתים שיקדמו יקראו גם הקדמות ומהם יבנה מופת מוליד ד"ל שיוליד גזרה אמתית אשר נקראת ארגומינטו והגזרה מורכבת לא פחות משני גבולים וכו' (תגמ' הנפש, פיר' כ"ה הקדמות).—ח) *החלטה בכלל: אתה רואהו (את המלך) במלחמה בתכשיט אחד ותראהו במדינה בתכשיט אחר ובביתו בתכשיט אחר ותאמר כי הוא המלך בגזירת השכל לא בגזירת החוש (כוזרי ד ג). ועל כן יאמרו במאמר מוחלט זאת הגזרה (ר"י תריזי, מו"נ ג י). שלא הגיע שלמות האדם בכל מה שהתפלסף והתחכם להתנהג על גזרת השכל האנושי לבד (ר"י ערמאה, חזות קשה כ). אמרתי אם הגזירה הזאת אמת הנה הפילוסופיא המדינית תכזב ואמנם על דעתך לא תכזב הנה הגזרה אינה אמת (שם ד). גזרה היא מלפני אריסטו (ר"י אבוהב, תרג' שעה"ש לר"א אירירו ג כ). וזו (שיהיה עצם הגלגל מגוף חמישי) גזרה הסכימו עליה הראשונים (רש"ע פלקיירא, מורה המורה ב יט).

***גְּזִרִית**, ש"נ, מ"ר גְּזִרִיּוֹת, — כמו *גְּזָרָה: הזוזין והגזריות והשובבות והשקיפים והסלעים (אהל' ח כ).

גֹּחַ[1], ש"ז, כנ' גֹּחִי, מ"ר גֹּחִים,—כמו גוז, משענת, מבטח, Stütze ; support: כי אתה גֹחִי[2]) מבטן מבטיחי על שדי אמי (תהל' כב י).—ואמר הפיטן: לפני גוחי אשפוך שיחי (סלית' ג עי"ת, ישמעיני סלחתי). בכרעי עדיך גוחי ומחוללי בל תפן בעקוש געולי (סלית' בחר' יוה"כ, אנא ה'). קראתיך גוחי ודברתי שיחי (סלית' מוס' יוה"כ, אני הוא). שונאיהם בים דורסים, ובגת ראשימו רופסים, כי בגוחם היו חוסים (יוצר לפ' החדש, דרשתו מכל). בבינה עשתה, בְּגוּחָה חסתה, שלוש צום פצתה וצר בפלס כסתה (קרוב' לפורים, תמימים כרשו ארן).

גחה, ממנו *גָּחָה, ואולי גָּחוֹן.

---

[1]) משקל אַחַ. — [2]) יש לחשב כי גחי נשתבש מן גוזי עי' זה, הזיו והזין נתאחדו ונהיו לחית. עב"פ, לפי הכתיב, ולפי צורת המלה ולפי הענין, יתר יש לחשבו לשם. וכן דעת יוסף הלוי (REJ 12, 154), ומפרשו מקום מנוחה. אך כל המפרשים הקדמונים והאחרונים אמרוהו בינוני פועל מן גוח גיח, ועי' זה.

***גָּחָה**[1]), פ"ע, עת' יִגְחֶה, — כמו גָּהָה, נטה על: תנא (הערבות היו) רכות וארוכות וגבוהות אחד עשר אמה כדי שיהו גוחות[2]) על המזבח אמה (סוכה מה.). כותל הגוחה לרשות הרבים סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה (מו"ק ז.). כותל הגוחה לרה"ר (רמ"י מיכה ד י).

***גִּחוּךְ**, ש"ז, — שה"פ מן גחך, צחוק: דבר המביא לידי גיחוך (נדה כג.). — וכמשמ' *חצי צחוק, השתמשו בו במשמעה זו קצת הסופרים החדשים.

גָּחוֹן[3]), ש"ז, מ"ר גחונים,—א) בטן של השרצים, הרמשים, Bauch d. kriech. Tiere ; ventre des reptiles ; belly of reptiles: כל הולך על גָחון (ויקר' יא מב). ויאמר יי' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גְחֹנְךָ תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (ברא' ג יד). — וכנוי ‏לנחש: גָחון גח מבין עבסים, דראונו להזכיר לרקב בעסים (קרוב' לשבת זכור, אזכיר).—ב) *רחב החזה: וכלי האויר הם כלי הדבור שהראשון שבהם הוא הגחון ואחרון שבהם הם השפתים (ר"י ישראלי, קונט' המסורת, דף ת בהערה). הגחון הוא רחב החזה הנה יקרה לגחון סגירה נפרדת וגם יקרה לו שבר לצד פנים (קאנון ד ה ג ו). והגחון נחלק לשני חלקים מבדיל ביניהם קרום צומח מנכח התיצבות החזה (שם ג י א א). טובת מראה לבנה אדמדמת רחבת הגחון חזקת הצואר (מ' אלדני, ש"א ה א). אמנם עושה בגרון ובגחון עובי מפני חומצתו ומזיק לבעלי העצב החלש (שם ב).

***גְּחוֹנִי**, ת"ז, נק' גחונית, מ"ר גְחוֹנִיִּים, גְחוֹנִיּוֹת, — מה שיוצא מהגחון: וכשידגשו אותה (את ההא הקמוצה) תצא מכלל אותיות המבטא הקלות השלשה ונכנסה בכלל הגרוניות הגחוניות הארבעה שהן אהח"ע (ר"י ישראלי, פי' יצירה, קונט' המסורת מב).

---

[1]) בערב' ג' ח י a), נטה.—[2]) כך גרסת הספר' וכן גרס רש"י בפרושו, ועי' גהה.

[3]) אמר ריב"ג: נגזר מלשון התרגום בויגהר ארצה וגחין לארעא כלומר נפל על הארץ ובדברי רז"ל גחין לחיש לה כלומר כפף עצמו וכן גחין ושחי. ע"כ. וכבר פקפק ראב"ע (ברא' ג יד) ואמר: ולא נודע אם הנון שרש כאדון או נוסף כזדון. ע"כ. ורא"ב החליט כי לא נקרא גחון אלא בטנם של שרצים (הגהות לשרשי רד"ק, ערך זה).

---

[a]) جحى

*גָּחוֹר[1], ת"ז, — אדום הפנים, rot im Gesicht sein, rouge; red-faced: הכושי והגיחור[2] (ככוד׳ ז ו). הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הכיפח ואת הננס אומר ברוך משנה הבריות (תוספתא ברכ׳ ז ג). ולא צחור ילד גיחור[3] (גמ׳ פס לא:).

*גְּחוֹר, גחורים, עי׳ גחר.

*גְּחִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן גָּחָה: נמצאו (הערבות) גבוהות יותר משתי אמות ומהן אמה גחייה ולמטה מן הגחייה יותר מאמה שלא יהו נגררות על גבי המזבח (רש"י סוכה מה.).

*גְּחִינָה, ש"נ, — שה"פ מן גָּחַן: געית נאנחים ענותם חזה, גחינת קומתם נא אל תבוה (סליח׳ ס ע"ת, אזון תחן).

*גָּחִיר[4], ש"ז, מ"ר גְּחִירִים, — גבנונית הכותל הגוחר ועקמומיתו: הזוין והגזריות והשובכות והשקיפים והסלעים והגחירים[5] והשננים (אהל׳ ה כ). — ועי׳ גחר.

*גָּחַךְ[6], פ"ע, עת׳ יִגְחַךְ, — כמו צחק, והסופרים החדשים החלו להשתמש בו במשמע׳ צחק בלא קול, בתנועת הפה והעינים בלבד.

— פע׳, פִּעֵ׳, *גִּחֵךְ, מְגוּחָךְ, — משתמשים בו קצת הסיפרים החדשים במשמע׳ דבר שראוי לצחק וללעג עליו.

[1]) לא נתברר מקורו. ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) ואמרו שם בגמרא: כושי אוכמא גיחור חיוורא לבקן סומקא והא ההוא דאמר להו מאן בעי לוקיאני ואישתכח חיוורא אלא כושי אוכמא גיחור סומקא כדאמרי אינשי סומקא גיחיא. ע"כ. ולא ידוע מקור מלה זו גיחיא, ועכ"פ קצת רחוק לגזור גיחור מן גיחיא, כי הריש בסוף מה טיבה. ובגמרא ברכות נט: אמרו והאי דגיחורי (בני מחוזא) משום דמשמשי ביממא, ופרש רש"י: לפיכך בניהם אדומין כאדמומית היום. אך יש כאן נוסחאות מתחלפות, דשפירי, במקום דגיחורי ועוד.— [3]) ופרש רש"י: צחור רו"ש בלעז גיחו רשהוא לבן יותר מדי. אך ככר הגיהו שם כי זה מסורס וצ"ל צחור לבן ביותר וגיחור רוש בלעז.

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) כך בהמשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. והנה רה"ג והערוך ושאר המפרשים פרשו מערות וחורים. אבל, לפי הענין ולפי שאר השמות השנויים פה: וזוין וגיזוריות ושובכות ושקיפים וכו׳ נראה ברור כי כל אלה הם בליטות מהכותל ובפרט מוכח זה ממה שנאמר שם: שהן יכולים לקבל מעזיבה רכה, ולכן פרש הרמב"ם: והגחירים הוא תוספת הכותל, אלא שכנראה הוא גורס והגהירים כהא וגזרו מן יגהר ארצה. עכ"פ, בעצם הדבר פרושו של הרמב"ם מכריע כאן.

[6]) מן ארמית גְּחַךְ: הביאו רבי ירמיה לרבי זירא לידי גחוך ולא גחיך (נידה כג.).

*גַּחְכָּן, ת"ז, לנק׳ גַּחְכָנִית, מ"ר גַּחְכָנִים, גַּחְכָנִיּוֹת, — מי שעושה צחוק, מי שמביא לידי צחוק, לֵץ, ליצן, Spassmacher; bouffon, farceur; jester: אלהיכם גחכן הוא (סנה׳ לט.).

גחל[1], מטנו גָּחָל, *גַּחַל, *נִגְחַל, *הִגְחִיל, גַּחֶלֶת.

גַּחָל[2], ש"ז, מ"ר גֶּחָלִים, כנ׳ גֶּחָלַי, גֶּחָלֶיךָ, סמי׳ גַּחֲלֵי, — מה שנשאר מכל עצם בהשרפו באש ועוד האש בוערת בו, glühende Kohle; charbon ardent; live coal: פחם לְגֶחָלִים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר ריב (משלי כו כא). אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (שם ו כח). חציו (של הפסל מעץ) שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואכל (ישע׳ מד יט). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו והעמידה על גחליה רקה למען תחם (יחזק׳ כד י-יא). — וסמי׳: ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח (ויקר׳ יו יב). מראיהם (של חיות המרכבה) כגחלי אש בערות (יחזק׳ א יג). בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרבים (שם י ב). גחלים לוחשות, אוממות (ככל׳ נג:). גחלים שעממו (שבת לז.). גחלים של רותם (שם:).—ואמר המשורר: ירחם כך יתום אשר תקוה ולבו בגחלי העני נכה (ר"י הלוי, ירחם כך). יה, קום לעובדי שקוץ צלמם הולך בצלם וצלם כגחלי צלם (הוא, קורא׳ס כלכל).—ובמליצה להברק: עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו (ש"ב כב ט). וירעם בשמים יי׳ ועליון יתן קלו ברד וגחלי אש (תהל׳ יח יד).

*גַּחַל, ש"ז, — א) כמו גָּחָל: אבל (אין מכבין בשבת) גחל של עץ (ר"י אלפסי, שבת כ:). גחל ושלג השלים במכצר (ר"י כן אביתור, עג דס). ואופנים של גחל (היכלות, כיהמ"ד ילינק ה). בגשוכת חדק פרח כשושן, גחל הובא על סב׳ בוע׳, גאה חלצו מאור הכבשן (בחר׳ יוה"כ, אכן כחן, בס׳ רב עמרם גאון). אימתך

[1]) עי׳ הערה להערך שלקמן.

[2]) משקל פֶּחָם, כֶּחָשׁ. וז"ל הרד"ק: והאחד מן גחלים גַּחָל. ע"כ. והוא במקום משקל פַּעַל (ריב"ג, רד"ק ואחרים). — והיא מלה עברית, ואין לה אחות ביתר הלשונות השמיות. רק דומה לה יש בערב׳ גַּהַם a), בער, הדליק את האש, וגאהם, פ׳חם גאחם b), פחם בוער, לוחש.

a) جَحَمَ b) فَحْم جَاحِم

ג ח ל ורצונך נחל חמאה ולי נרך כמו שחל (ר"י הלוי, מפלתי סיכל). בתוך לבי ומעי אש וג ח ל, לאחי בגדו בלם כמו נחל (תכר' תסדתי, כן המלך והנזיר ג). מג ח ל אל ג ח ל התהלכתי ולא שרפוני אש בחום תאותי (תמורה יום כ, סלית' מנהג תויגניון). נהר ג ח ל אש יוחל ושם הדריך מסלותיו (תופן לשבת ור"ת, תכיר הגביל). — ב) מין מורסה ארסית, Karbunkel anthrax: ויתעוררו בו (בקיץ) הגחלים והם צמחים נקראים בערבי גמר (קתנון ת כ כ ו).

גָּחַל, קל אינו נהוג.

— נִפעַ', *נִגְחַל, — נעשה גַּחַל: יקוד אור הנג ח ל עוד מהפחים, ימנעו מילת חול וניבי שיחים (מתזור ויטרי' הוצע' לשבת, המוני תרן).

— הִפעַ' *הִגְחִיל, — א) בער כגַחַל: חם לבי כהגיגי יג ח י ל, יסתער בקרבי בעת אתחיל (יקותיתל כר"מ, רכות ת ר"ה, ירתתי כפלותי). — ב) עשה, הפך לגַחַל: סחף מחר הקריה כאג ח י ל, סיפי כראש זה אתחיל (ר"י כר"ב, בנת ת תנכה, תודך כי).

גַּחֶלֶת, ב"נ, —א) שם היחיד מגֶּחָלִים: הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה אין גַחֶלֶת לחמם אור לשבת נגדו (ישעי' מז יד). כניצוין מבעיר ג ח ל ת (יבמ' סג: בשם כ"ס). בחנו אותו (את משה בבית פרעה) והביאו לפניו בקערה זהוב וג ח ל ת (מד"ר במות ת).— ושל *מתכת: מכבין ג ח ל ת של מתכת בר"ה בשביל שלא יזוקו בה רבים אבל לא ג ח ל ת של עץ (בכת מכ.). כאן בג ח ל ת של מתכת כאן בג ח ל ת של עץ (בס קלד.). — ובמליצה, בבה גחלת האחרונה של פלוני, השמיד שארית האחרונה של זרעו: והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש וכבו את גַחַלְתִּי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושארית על פני האדמה (ב"ב יד ז).— ואמר המשורר: מהלת נפשי אל תזכר ושמו אל השמיעני, ג ח ל ת י אשר נשארה לי בכה זמן וגם ירועני (רתב"ע, תבי הבן). — *ובמליצה: והוי זהיר בג ח ל ת ן (של החכמים) שלא תכוה (תבות ב י). נשמטו (ארבע מאות איש שהיו עם עשו) כל אחד ואחד הלך לדרכו אמרו שלא נכוה בג ח ל ת ו של יעקב (מד"ר ברתב' עת). — ב) *תולעת מאירה בלילה, Johanniswürmchen ver luisant; glow-worm: למי שהיה רואה תולעת והיה מתיירא ממנו רואה בג ח ל ת נקראת גומרת לילו אמרו לו מזו אתה מתיירא בלילה היא ג ח ל ת ויוקדת יבא הבקר ואתה רואה שאינה אלא תולעת (פסיק' רבתי, תנכי תנכי). — ג) בהשאלה, *שחין ארסי, משחיר את המקום אחרי כן, Pestblatter furoncle; charbon: ג ח ל ת ואש הפרסי אלו שני השמות החלטו על כל צמח מאכל מבעבע וישורף וכו' והוחלט שם הג ח ל ת על מה שישחיר המקום ויפחם האבר (קתנון ד ג ת ט). יש שחין הנקרא ג ח ל ת והוא מתחדש במקום דומה לשריפת אש במורסא סובבת סביבת המקום (פרקי מבה טו). הג ח ל ת הוא מן המורסות ההדות אלא שהולדת הג ח ל ת יהיה כשיקרה להם דומה לרתיתה עד ששורף העור ויקדים לשחין אבעבוע דומה לאבעבוע המתחדש משרפת האש (בס כג). השחינים אשר יאמר להם הג ח ל ת יולדו מן הדם חזק החום נוטה לשהרות (בס). האבן יקרה הנקראת צאפירו כי כשתגע במורסא ההיא הארסיית הממיתה הבאה בזמן המגפה הנקראת בלשוננו ג ח ל ת ובלעז קארבונו תסיר הארס ממנה ותבריא את האדם (בלטי הגבורים מת). עוד ראיה אחרת הוא מיעוט היראות הדמילי הם קרבוני הנקרא ג ח ל ת אשר בעיתות הדבר ובשאר זמנים לא ראינו שום חולה נמלט מהם כי אם מעט מזער כמו אחת מני אלף שהחוליים ההם מתהוים מדם נשפך באבר ההוא אשר הוא בו (ר"י בן טודרוס, בתר לתי, דרוש נגד המגפה). הנגעים הידועים בג ח ל ת הם כולם נגעים יתחדשו בה בזמן האויר הדברי הרע (בס). —ועי' אש, השיכים.

*גָּחַן, פ"ע, עת' יִגְחַן,—נטה, שחה, neigen; s'incliner to bend: קבע (ירמיהו) פניו לארץ וראה פרסות רגלים יונקים ועוללים שהיו מהלכים בשבי היה גוחן לארץ ומנשקן (פסיק' רבתי, ויהי בעת). אתה גרמת לבריות שיהיו מהלכי גחונים על מיתיהם (מד"ר ברתב' כ). אמו (של תינוק) גוחנת עליו ומניקתו (בס ויקרי ד). היו גחונות וכו' אמה אחת גחונה על המזבח (ר"ת סוכה מה.). בדי שלא יעמוד ע"ג הכותל ויגחון ויציל ויראה בחלון (רגמ"ה ב"ב ג.).

— הִפעַ', *הִגְחִין, — כמו קל: ואמר הפיטן: בשפבי הין לפניך אגחין שאני אל ואל תפן לעצבי (סלית' יוה"כ, תלה).

*גַּחַר[1], ב"ז, מ"ר גְּחָרִים, — מערה טבעית עמקה

---

[1]) בערב' גַ'חר, גִ'חרa).

a) جحر، جحر

בתוך סלע וכדומה, Grotte; antre; grotto: הזיזין והגזריות וכו' והסלעים ו ה ג ח ר י ם[1]) (אהל' ת ג).

*גֶּט[2]), ש"ז, מ"ר גִּטִּים, סמי' גֶּט, גִּטֵּי, — א) כתב, שטר בכלל, Urkunde; document: — גט חוב, גט שחרור, גט פטורים, גט מיאון: כל ג ט שיש עליו עד כותי פסול (גיט' א ה). — ו ג ט שחרור של עבד או שפחה: (מצא) ג ט שחרור בזמן שהרב מודה יחזיר לעבד (שם ז). גופו של ג ט שחרור הרי אתה בן חורין (קדוש' ו:). עבד שהביא ג י ט ו וכתוב בו עצמך ונכסיי קנויין לך (גיט' ח:). המוכר עבדו לנכרי יצא להירות וצריך ג ט שיחרור מרבו ראשון. (שם פה:). ו ג ט חוב שאין בו אחריות (כ"ק לה.). כותבין ג ט חליצה אע"פ שאין מכירין וכותבין ג ט מיאון אע"פ שאין מכירין (יבמ' קו.). — ומ"ר: אחד ג י ט י נשים ואחד שחרורי עבדים שוין למוליך ולמביא (גיט' א ד). — ב) בפרט גט כריתות בין איש ואשתו, כתב שהבעל נותן לאשתו שהיא חפשית ושתוכל להנשא לאחר, ובזה נִתַּק קשר הנשואים שהיה בינו ובינה, Scheidebrief, lettre de divorce; letter of divorce: המביא ג ט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נתתם (גיט' א א). מעשה שהביאו לפני ר"ג לכפר עותנאי ג ט אשה (שם ה). האומר תן ג ט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי אם רצה לחזור בשניהן יחזור (שם ו). האומר כתבו ג ט[3]) ותנו לאשתי וכו' הרי אלו יכתבו ויתנו (שם ו ה). מצא ג ט אשה בזמן שהאיש מודה יחזיר לאשה (תוספתא כ"מ א ו). האשה שאמרה התקבל לי ג י ט י צריכה שתי כיתי עדים (שם ג).—ומ"ר: רבי מאיר אומר עכו בארץ ישראל ל ג י ט י ן (גיט' א ב). שנים שקדשו שתי אחיות זה אינו יודע איזו קדש וזה אינו יודע איזו קדש זה נותן שני ג י ט י ן וזה נותן שני ג י ט י ן (יבמ' ב ז).—ואמר הפיטן: כמה אהיה זנוחה, למתי אקוה לרוחה, מגורי היה בארץ מליחה, נקראתי בלא גֵט שלוחה (סמא"ל, ערב' לכפור, כבס אלהי).

—[1]) גרסת הערוך. ובמשנ' בנוסחא' גהרים. וגרסת הרמב"ם בגוף פרוש הערבי גחירים, וכבר העירותי שם כי פרושו של הרמב"ם מכריע שהכונה בזה היא ל ב ל י ט ה מן הכותל. ואעפי"כ אין אנו רשאים לדחות פרושם של רה"ג והערוך ורוב שאר המפרשים, וצריכים אנו לקבל פרושם להצורה גחור וגחר.

[2]) באשור' גִּטִּו, כל כתב עדות ושטר וכדומה (מלון לליטם, מוס ארנולד).—וכן בארמ' וסורית.—[3]) וז"ל רש"י: לשון בני אדם הוא כבר החזיקו בו לקרות לספר כריתות אשה ג ט.

גַּי[1]), ש"נ, סמי' גֵי, (מ"ר אינו נהוג מזה כי אם מן גַּיְא), —רֶוח צר בין שני הרים, Tal; vallée; valley: ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור (דבר' לד ו). ויגשו (היהודים) ויבאו נגד העיר ויחנו מצפון לעי והַגַּי בינו ובין העי (יהוש' ח יא). ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם והגרתי לַגַּי אבניה ויסדיה אגלה (מיכה א ו). — וסמי': והראש אחד יפנה דרך הגבול הנשקף על גֵי הצבעים המדברה (ש"א יג יח). כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בְּגֵי חזיון (ישע' כב ה).

גַּיְא[2]), ש"נ, כהפס' גָיְא, סמי' גֵיא, מ"ר גֵיאוֹת[3]), גֵּאָיוֹת[4]), גֵּאָיוֹת, ככנ' גֵּיאוֹתֶיךָ, — כמו גַּי: ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה וְהַגַּיְא ביניהם (ש"א יז ג). ונשב בַּגָּיְא מול בית פעור (דבר' ג כט). גם כי אלך בְּגֵיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי (תהל' כג ד). היה מודד והגיע ל ג י א או לגדר מבליעו וחוזר למדתו (עירו' נז:).—ומ"ר גֵיאוֹת או גֵּאָיוֹת: ילכו נא ויבקשו את אדניך פן נשאו רוח יי' וישלכהו באחד ההרים או באחת ה ג י א ו ת[5]) (מ"ב ב טז). כה אמר אדני יי' להרים ולגבעות לאפיקים ו ל ג י א ו ת[6]) (יחזק' ו ג). ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הַגֵּאָיוֹת (שם ז טז). ונתתי את בשרך על ההרים ומלאתי

[1]) בערב' גַו, גִ'וַא a), בקעה, רחבה, מן ג'ו b), במשמ' בפנים. והעקר, לפי דעת רוב חכמי הלשון, הוא גיא, ונשמטה האלף אחרי כן.

[2]) משקל שְׁוְא.—[3]) כמו לֵילוֹת מן לַיִל, עֵינוֹת מן עַיִן, וזו היתה צורת הרבים הקדומה.—[4]) זו הצורה נתחדשה אחרי כן, עי' הערה שאחרי זו. — [5]) כך הכתיב ברוב הספרים, ובקצתן גאות, בדפוסים אחדים הכתב הגאיות, (מ"ב, וגם גנזב'), ורגלים לדבר כי כתיב זה הוא התקון קצת סופרים לפי הכתיב שביחזקאל, ולפי ה ק ר י א שהיה מקובל. והנה אין לבאר איך אמרו בזמן הקדום ההוא את מ"ר זה: גֵיאוֹת כמו לֵילוֹת מן לַיִל וכמו עֵינוֹת מן עַיִן, או גֵּאָיוֹת כמו עֲיָנוֹת, כי שתיהן אפשרות ואינן יוצאות מהקש הלשון. — [6]) כך ברוב הספרים. ובקצת ספרים וכ"י ו ל ג א ו ת (.K וגנזב'), ובקצת ספרים גם ולגאיות, ולגיאיות. עכ"פ, אם נניח כי הכתיב של רוב הספרים הוא האמתי, ר"ל שכך באמת כתב יחזקאל, נהיה מוכרחים לאמר, כי במקום הזה כתב לפי הכתיב הקדום, ולא לפי הקריא שהיה כבר נהוג בימיו וכמו שהוא בעצמו

a) جَوٌّ جِوا b) جوّ

הַגֵּאָיוֹת[1]) רמותך (שם לב ה). כה אמר ארני יי' להרים ולגבעות לאפיקים וְלַגֵּאָיוֹת לחרבות השממות (שם לו ד). ואמרת להרים ולגבעות לאפיקים וְלַגֵּאָיוֹת (שם ו). אין בונין מדרגות על פי ה ג א י ו ת ערב שביעית משפסקו הגשמים (שביע' ג ח). ר' נחמיא אומר בונין מדריגות על פי ג א י ו ת מערב שביעית בשביעית סומך להן עפר ונותנן על גבי ג א י ו ת (תוספתא שם ג ד). היו לפניו וכו' הר וג י א י ו ת מודד את ה ג י א י ו ת (שם עירוב' יכ). הן (האֻמות) עובדין לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות לאפיקים ו ל ג א י ו ת (ע"ז נד:). — וככנ' : ומלאתי את הריו חלליו גבעותיך וְגֵיאוֹתֶיךָ[2]) וכל אפיקיך חללי חרב (יחזק' לה ח). — ובלשון הפיטנים, כנוי להארץ : ג י א ו ד ר י ה (א ר"ה). — ומ"ר גיאים : גבוהים וג י א י ם במאמר ראשון נפרשו (מעריב ב שבוע'). — גֵיא שְׁמָנִים, עי' שמן. — גיא צלמות, עי' צלמות.

*גִּיגִית[1]), ש"נ, מ"ר גִיגִיות, — מין כד גדול, גבוה, רחב למטה וצר למעלה, של חרס, וגם של מתכיות, יחזיקו בו מים ויעשו בו שכר, grosser Zuber, Böttich; cuve, jarre; tub, tank : אם יש בגיגית פותח טפח (שבת כד ה). שהיו מלקטין אותן (את הערבות להקפת המזבח בסכות) מערב שבת ומניחים אותן ב ג י ג י ו ת של זהב (מלאות מים) כדי שלא יכמושו (סוכה ד ו). מלמד שכפה הקב"ה עליהם (על ישראל) את ההר (סיני) כ ג י ג י ת ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם (שבת פח.). כפה עליו ג י ג י ת ופרע עליו מעזיבה (סנה' עז.). המצרי והישראל בבית אחד וה ג י ג י ת מלאה מים ממלא הקיתון מתוכה ומוציאה מלא דם (ילמדנו, ויסי תכך). אין עושין כסוי ל ג י ג י ת לא של כסף ולא של זהב וכו' אלא של חֶרס (פסיק' דר"כ, שור או כשב). משל ל ג י ג י ת שמכסין אותה בכסות של חרש (והזהיר, שמות). תנור שהוא עשוי כ ג י ג י ת רחב מלמטה וצר מלמעלה (רגמ"ה ב"ב סה:). לכסות בהן ג י ג י ת שעושין בהן שכר (רש"י סוכה כ:). כשנותנים הענבים ב ג י ג י ת גדולה (סמ"ג, קמו). ג י ג י ת של אבן או של עץ שתכרה בארץ ונתמלאת מי גשמים מהו לטבול בה (שו"ת הרא"ש לא א). וגיגיות גרולות שרגילין לדרוך בהם (הרוקח, סי' תלה). פעמים שנותנים ב ג י ג י ת הרבה בשר למלוח (התרומה, הלכ' או"ה נכ). אם יש יין ב ג י ג י ת שהענבים בתוכה אע"פ שהענבים מתבקעין בשבת ב ג י ג י ת מותר לשתותו בשבת (לבוש או"ח שכ כ).

גיד, ממנו גִיד, *גֵּיֵד, *מְגֻיָּר, *גִּידִי.

גִּיד[2]), ש"ז, מ"ר גִידִים, — א) שם כללי לצנורות הדם שבגוף ולהמיתרים המקשרים בגוף, Ader ; nerf ; nerve : עור ובשר תלבישני ובעצמות וְגִידִים תשככני

קרא מ"ר של גיא. — [1]) כך הכתיב והקריא כאן ובשאר המקומות ביחזק' המובאים פה, וכן הכתיב בכ"מ במשנה, ואין שום ספק בדבר כי כך אמרו באמת בימי המשנה גאיות ולא גיאות, כי בהמקומות שבאה מלה זו במשנה ותוספתא הוא בעניני הלכה בעבודת האדמה, ובכל הדברים של עבודת האדמה לקחו בעלי ההלכות את המלים כמו שהיו שגודות בפי עם הארץ עובדי האדמה. וזו אחת מהמלים שאנו רואים בהן ברור את השנוי שנשתנית צורתן בין הזמן הקדום והזמן המאוחר. והנה על מ"ר זה אמר ריב"ג וז"ל : ונאמר בקבוצם לאפיקים ולגאיות והאלף היא האלף הרפה אשר בכל גיא ינשא ובונשב בגיא והיוד אחריה היא היוד אשר בארבע מלכיות אשר היא תמורת תו מלכות כאשר אמרתי בספר הרקמה בשער תמורת קצת האותיות בקצתם וכאלו גיאיות קבוץ גאה כי נוהג אצל העבריים להוסיף הא הנקבה על השמות אשר הם לשון הזכר וכבר הרגילו בזה כמו שאמרו נגד ונגדה ונחל ונחלה וזולת זה הרבה ממה שזכרנוהו בספר הרקמה. אבל הנח הרפה אשר בין הגימל והאלף הוא היוד הרפה אשר בכל גיא ינשא ומשקל גאיות פעליות ועקרו פעלתות כלומר גאתות והמירו התו ביוד כאשר קרה במלכיות אשר עקרו מלכותות העין ממנו נרפית בין הגימל והאלף. ע"כ. וכעין זה רד"ק ושאר המדקדקים הקדמונים. והחדשים ראו בצורה זו סרוס המקום של שתי האותיות יוד ואלף, אפס אולסה' גזר עליה גזרת פסול ואמר שנתהותה בזמן שכבר התחיל רגש חקי יצירת הלשון להתרופף : eine Form, die wohl nur durch Entartung und zu einer Zeit entstanden sein kann, wo das Bewußtsein der Gesetze der Sprachbildung bereits zu schwinden begann. (Olsh. §142 f). ויותר קרוב להאמת קֶניג (Kö. II ,58) שראה בזה פעולה טבעית של נטיית הלשון להקל המבטא, ומפני שקריאת שתי אותיות החכיות יחד גֵי קשה על הלשון, התחילו לאמר גֵאָיות כמקום גֵיָאוֹת. — [2]) אמר ריב"ג וז"ל : וכבר קבצוה בלי תוספת הא הנקבה ואמרו גבעותיך וגיאותיך ויתכן שאומר בוגיאותיך שעקרו וגיאתותיך והסר התו אשר היא תמורת הא הנקבה כאשר נאמר בקבוץ שנה שנות ימין עליון ועקרו שנתות.

[1]) משקל צִיצִית, ולא נתברר מקורה. אך לפי רעת לוי, המלה גיגית נגזרה מן ג ג, ומקורה הוא גגית, ואינו נבון.

[2]) עברית וארמית. בארמ' גידא. לפי דעת קצת

(איוב י יא). ונתתי עליכם גידים והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם (יחזק' לז ו). אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלא גידין (סוט' ג ד). העצמות והגידין הרכין הרי הן כבשר (תוספתא פסחים: ח). אכל שני גידין משתי ירכות משתי בהמות סופג שמונים (חולין פג.). אין בגידין בנותן טעם (שם לט:). לנפל שלא נקשרו איבריו בגידין (שם פט:). גידי בשר, גידי צואר (שם ל:). אי אפשר לבשר ולעצמות בלא גידים (מי' נא.). — ואמר המשורר כחלב להתיכו בשליא להקפיאו ובשר להלבישו בגידי: ועצמותיו (רהכ"ע, נשם אל, קסז). —ובמליצה: מדעתי כי קשה אתה וְגִיד ברזל ערפך ומצחך נחושה (ישע' מח ד). —*גִּיד הַנָּשֶׁה, עי' נָשֶׁה. —׳גיד התרדמה: והגיד המתנענע הנראה אצל הורידים והוא החלק הגדול הנדבק בוריד הנעלם והוא הנקרא גיד התרדמה (מ' אלדבי, ש"א ד, הלכ). — ׳גיד הזהוב, מחלה [1]), חולי הטחורים: מיחוש גיד הזהוב וכו' (ר"י עמדין, מגי' ספר ב כא). ויחלה כל גופו והשלשול התעקש בו וכו' ונפתח לו מקור הגיד הזהוב שהיה מושך כמעין (הות, התאבקות עם ר"י איבשין). —גיד הקזה, עי' הקזה. — ב). *גידים מיבשים, ישתמשו בהם כחוטים לתפירה: לתופרן (את התפלים) בגידין (מגי' ח:). — וככי': אין כותבין ספרים לא על עורות בהמה טמאה ולא על עורות חיה טמאה ולא נתפרין בגידן ולא נכרכין בשער; (מס' סופר' א א). — ג) בהשאלה, *קוים אדמים וכדומה בקצה פירות: האפרסקים משיטילו גידים (מעשר' א ג). — ׳ובעלי הצמחים: עתה ראה אלה הגידים הנה משערות ראש קור עכביש דקו את פני כל זה העלה מלאו (רמח"ל, ליבר' תהלה ה, מחקר). — ד) בהשאלה, *חוטי בצק: יוצאין במצה נא כדי שתיפרש ולא תיעשה גידין גידין (ירוש' פסח': כט:). —*וגידין של אדמה: בוקע (הנחש) ויורד עד שהוא מגיע לסלע ושומט גידין של אדמה ואוכל (מד"ר כלאב' כ). — ה) *אבר הזכרות, membrum virile:

נסתעף ממושג ההתפשטות שבשם ג'יד a) בערבית, אך זה דחוק. Fränkel מדמה להשם הזה קיד b) בערב' שפרושו הוא כבל ברזל. — [1]) לפי השם הגרמני güldene Ader.

a) جِيد b) قَيد

איזהו פצוע דכא כל שנפצעו הביצים שלו ואפילו אחת מהן וכרות שפכה כל שנכרת הגיד (יבמ' ח ב). איזהו כרות שפכה כל שנכרת הגיד מן העטרה ולפנים (תוספתא שם י ד). ר' יוסי אומר מעוך וכתות בביצים נתוק וכרות בגיד (שם ה). מירוק גיד, מירוק עטרה (גמ' שם נה:). (כזקן ההחתון שיהיה סימן לזמן חיוב מיתה בבן סורר ומורה צריך) הקפת גיד ולא הקפת ביצים (סנהד' סח:).

˘גונבים, גידי הכבד.
*דפק.
*ורידים.
˘חוטים.
׳יתר, יתרות.
*מזרק, גידי הצואר. — ׳מיתרים.
ניב, *ניבים שבעצם הכף. — נָשֶׁה, גיד הנשה.
׳עצב, עצבים. — ערק, ערקים.
׳פתילים.
*צמת הגידים.
׳שריאן.

׳גיד גידים, עי' גַד, גְדִים.

*גִּיֵּד, פ"י, — כרת את הגידים, פתח את גידי הדם: מעשה בשלטון אחד שהיה בקיסרין שהיה מגייד [1]) את הגנבים והורג את הקבלנים (מד"ר ויקר' ו).

— פֻּע', *גֻּיַּד, מְגֻיָּד, מְגוּיָּד, —שברתו גידיו: ואפילו ראוהו מגוייד וצלוב והחיה אוכלת בו (יבמ' יז ג). אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו ואפילו מגוייד ואפילו גוסס (אהל' א ו). היה צלוב או מגוייד ורמז ואמר כתובו גט לאשתו כותבין ונותנין כל זמן שיש בו נשמה (תוספתא גיט' ז א). מעידין על המגוייד ואין מעידין על הצלוב רשב"א אומר אף על המגוייד אין מעידין מפני שיכול לכוות ולחיות (יבמ' קכ:). הרוג שמצאוהו מגוייד לא קנה מקומו (רש"י ב"ב קא:).

— נִתְפ', *נִתְגַּיֵּד: ניצלב אין מעידין עליו נתגייד מעידין עליו (תוספתא לוק"מ, יבמ' יד ד).

׳גִּידִי, ת"ז, לנק' גִידִיָה, — שיש בו מטבע הגיד: שהוא ענין זר וקשה לחתך בשר האבר הגידיי ההוא (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ה, י' נסיונות).

א.׳גִּיהַ, ש"ז, מ"ר גִיהִים, — נגה, זהר האור, Glanz éclat; brightness: אין למלאות התבונה בכל

[1]) גרסת הערוך, ובנוסחא' הורג.

פניני הדר ומי ערך יערך לה מן כוכבי גיה (רסע"ג, הקד' הגלוי, מהד' הרכבי). דורש להשוות בו גִּיהַּ ואישון, והפלא מכל עם ולשון (קרוב' לפ' החדש, אדון מקדם). צור ישעך תמהרנה, גִּיהַּ אורך תנהרנה, לילה ויום תנצרנה (במעון כ"ר יצחק, אל אל חי זולת שבת כ' אחר פסח). אור לצלמות הושם וגיה הושת לערפל (אלי' בן שמע', ה' אלהי ישראל, סליח' ז ע"ת). אור בכבודו יזריח במקדש קדש, גיה נרות נחוה דולקים בקדש (אופ' לשבת א חנוכה, אור ככודו). — וככנ' : גם במקדש מעט הישירו עפעפי גִּיהֲנוּ (אופ' לשבת תשו', האזינו). — ומ"ר : יש לצורנו אור מאור שהוא מובהק ביתר המונהר מכל המונהרים ומגיה יתר מכל הגיהים (ר' ברכיה הנקדן, הול' דר' גולנץ, ד). — ובהרחבה, יום : גדול פלל, גבורותיו נמלל, גיה וליל גדלו נסלל (סלח' הקט', אל נשא, יוצר שבת בראש').

ב׳ **גִּיהַּ**, פ"ע,—נתן אור מבהיק: האור בגיהו בשלמה עטה, הבהיק זיוו מעלה ומטה, הכהות גלגל חמה במבטה (מחזור ויטרי, ככנ' נשוא', אייתה).

ג׳ **גִּיהַּ**, פ"נ,—כמו גִּהֵה : ובבקשה ממך שמור ושמרת מלהגיה, ואורך יגיה, ולמזורך יעלה גיה (תשו' ר"ת, הול' מק"נ קו).

***גִּיהָה**, ש"נ,—כמו א.גִּיהַּ : בשביל שרוב גיהת כל מאור ונהירת כל מזריח הוא בראש זריחתו (ר' ברכיה הנקדן, הול' דר' גולנץ ד).

***גֵּיהִנֹּם**[1], גֵּיהִנָּם, ש"נ,—שאול, המקום ישבו, לפי אמונת ההמון, יְענו הרשעים החוטאים אחרי מותם, Hölle enfer;hell: משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חודש (עדי' ב י). כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה וכו' וסופו יורש גיהנם (אבות א ה). אמר ר' מריון אמר רבי יהושע בן לוי ואמרי לה תני רבה בר מרי משום רבן יוחנן בן זכאי שתי תמרות יש בגיא בן הנם ועולה עשן

[1]) בסור' גְּהַנָּא, בערב' גַ׳הַנַּם a), ונחלקו בה חכמי לשון ערב', יש אומרים שהיא מע' רב, ר"ל מלה שאולה מלשון אחרת, וי"א שהיא ערב' (גולדציקי, מערב מו).— בארמית גהינם : עתידין רשיעיא לאיתדנא לאתמסרא לגהינם יקידות עלם (ת"י ישע' כו יט, לג יד). והא גהינם מסיק תננא וגומרין דאשא ומבעיר שבבין דנור למידן ביה רשיעיא (ת"י בראש' יה יז). ביונית γέεννα. וכמו שכבר העיר דלמן G. Dalman, Realencycl. Herzog (Hawk s. Hölle זה מוכיח על הברת החירק הקצר לפנים כמו e, בתרגומים בדפוס' שלנו נקודה המלה גְּהִנָּם, אך הנקוד של התרגומים שלנו הוא מאוחר ואין לסמוך עליו הרבה. בתרגום של התימ' נקודה גֵּהִינָּם, וכן בערב' בנו הֶנאם a) לאחת משבטי השדים. ואעפ"י שאפשר שהכתיב גיהנם ולא גיהנום שבתלמוד אינו מוכיח שהם קראו גיהִנָּם, כי אפשר שכתבו כך גיהנם מפני שכן בתובה מלה זו הרבה פעמים במקרא, אעפי"ב יותר מסתבר שבאמת בכר שבה וגברה בזמן ההוא ההברה הקדומה ·נָּם במקום ההברה המאוחרת קצת ·נֹּם. וכן ההברה הרגילה של הספרדים עתה גֵיהִנָּם, והיהודים האשכנזים אומרים בדבור גֵהֶנֶם. וסוברים רוב החכמים שהשם גיהנם מצמצם מן השם גֵּי בֶן הִנֹּם, שזה היה שם גיא בדרומית מזרחית לירושלם ששם היו עובדי המֹלך והבעל לפנים מעבירים את בניהם באש, ולכן נהיה למשל לתועבה נוראה, לזועה ושערוריה : וטמא (יאשיהו המלך) את התפת אשר בְּגֵי בְנֵי הִנֹּם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך (מ"ב כג י). ובנו במות התפת אשר בְּגֵיא בֶן הִנֹּם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש (ירמ' ז לא). והוא (מנשה) העביר את בניו באש בְּגֵי בֶן הִנֹּם (דהי"ב לג ו).— ובלי בן, גֵי־הִנֹּם (יהוש' יח ח לפי רוב הספרים, ושם יח יו לפי כל הספרים, וכן נחמ' יא ו), וקצת החוקרים החדשים אמרו כי השם בן הנם נשתבש מן בן נעמן, והכונה לעבודת התמוז. ובגלל התועבות של עבודת המֹלך בגיא נבא ירמיהו עליה כי תהיה גי ההרגה, ושם יהיו פגרי העם מושלכים למאכל לעוף השמים ולחית הארץ. ובדרך דרוש דרשו חכמי התלמוד את השם הנם, ואמרו : בגיהנם שהכל יורד לה על עסקי הנם (ערוב' יט.), עי' ערך הנם. ודרשו עוד : ולמה נקרא שמו תפת והנם שהיו (הכומרים של המֹלך) מתופפים ומנהמים בתופים שלא ישמע אביו (של התינוק) קול הנער וירחם עליו ד"א הנם שהיה תינוק מנהם וקול נהמותיו עולות ד"א הנם שהיו הכומרים אומרין יהנה לך יערב לך יתבסם לך (ערוך, בשם ילמדנו, פרש' קדוב' ומד"ר איכה בקלת בגוייס), ובזמן מאוחר דרשו שם זה שהוא ראשי תבות : ויהיה פירושו בנוטריקון גיא הישן בלומר שכר הישן וכו' ודמהו לשינה בהיותו הפסד כחות הנפש (תגמ' הנפש ל:). מקום אבדן נפשות הרשעים בנוהו בשם גיהנם והוא נוטריקון גי הישן ר"ל שבר הישן (מ' אלדבי, ש"א ט). — והנה לא נמצאה מלה זו במשמעת שאול במקורות הספרות העברית קודם המשנה. בבן סירא העברי לא באה מלה זו, גם בספר חנוך, שנתחבר כנראה בזמן מלכות החשמונאים האחרונים, לא נזכר השם גיהנם בפרוש, אעפ"י שהוא מדבר שם על גיא אחת שתהיה מקום המשפט של הרשעים. בעורא הרביעי ובאגרת ברוך נזכר

a) جهنّم

a) هنام

מביניהם [1]) וזהו ששנינו ציני הר הברזל בשרות וזו היא פתחה של ג י ה נ ם (סוכה לב:). ולא עוד אלא שיש לפני (עתה במותי) שני דרכים אחת של ג"ע ואחת של ג י ה נ ם ואיני יודע באיזו מוליכים אותי (ברכ' כח:). כל המנבל את פיו מעמיקין לו ג י ה נ ם (שבת לג.). אש אחד מששים ל ג י ה נ ם (שם קד:). אמר ג י ה נ ם לפני הקב"ה רבש"ע עיף אנכי (שם קד.). בשעה שירד אותו רשע (נבוכדנאצר) ל ג י ה נ ם רעשו כל יורדי ג י ה נ ם אמרו שמא למשול עליהם הוא בא (שם קמט:). תקנת ג י ה נ ם לרשעים גן עדן לצדיקים (ערוב' יט.). רשעים אפילו על פתחו של ג י ה נ ם אינם חוזרין בתשובה (שם). פושעי ישראל אין אור ג י ה נ ם שולטת בהן (שם). שלשה פתחים יש ל ג י ה נ ם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלם (שם). א"ר יהושע בן לוי ז' שמות יש ל ג י ה נ ם ואלו הן שאול ואבדון ובאר שחת ובור שאון וטיט היון וצלמות וארץ התחתית (שם). ג' אין רואין פני ג י ה נ ם אלו הן דקדוקי עניות וחולי מעיין והרשות וי"א אף מי שיש לו אשה רעה (שם מא:). שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן ו ג י ה נ ם וכו' מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של ג י ה נ ם (פסח' נד.). פושעי ישראל בגופן ופושעי עבו"ם בגופן יורדין ל ג י ה נ ם ונידונין בה י"ב חדש וכו' ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין ל ג י ה נ ם ונידונין בה לדורי דורות וכו' ג י ה נ ם כלה והן אינן כלין (ר"ה יז.). נהר דינור וכו' (שפוך) על ראש רשעים ב ג י ה נ ם (חגי' יג:). נתחייב רשע נטל חלקו וחלק חברו ב ג י ה נ ם (שם יה.). ת"ח אין אור של ג י ה נ ם שולטת בהן (שם כז.). כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכו' כדי שלא יהא הוא ב ג י ה נ ם ותלמידיו בגן עדן (יומא פז.). לעולם יראה דיין עצמו באילו חרב מונחת לו בין ירכותיו ו ג י ה נ ם פתוחה לו מתחתיו (יבמ' קט:). הגוזז מנכסיו ועושה מהן צדקה ניצל מדינה של ג י ה נ ם (גיט' ז.). כל הכועס כל מיני ג י ה נ ם שולטין בו (נדר' כב.). כל אדם שיש בו חנופה נופל ב ג י ה נ ם (סוט' מא:). כל היורדין ל ג י ה נ ם עולים חוץ מג' שיורדין ואין עולין ואלו הן הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם רע לחבירו (ב"מ נח:). בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עסקי

השם גיהנם במשמעה זו, וכן בספרי הברית החדשה. וקשה לקבוע פחות או יותר בדיוק אימתי התחיל העם להשתמש ב ג י ה נ ם במשמעה מיוחדה זו. עכ"פ, בימי סדור המשנה היתה מלת גיהנם כבר שגורה כפי כל במשמעת עולם התחתון, ורגלים לדבר כי כבר פשט השמוש בה במשמעה זו בימי החשמונאים ואולי עוד קודם. ועי' הערה שאחרי זו.—[1]) אעפ"י שספורי ר' יהושע בן לוי חשודים קצת, מפני שהוא ידע לספר הרבה ענינים נפלאים על הגן עדן ועל הגיהנם, מ"מ כל סגנונו של מאמר זה מעיד עליו כי אין זה דבר בדוי והגדה בעולם, אלא שרב מריון בשם ר' יהושע בן לוי, או רבה בר מרי בשם ר' יוחנן בן זכאי ספר דבר שהיה במציאות, וצריך לקבל עדות זו במשמעה, שהיו באמת במקום מן המקומות בהגיא שקראו גי בן הנם שתי תמרות, אולי נמוכות, והם הנקראים צ י נ י ם, ומבין שתי התמרות האלה היה באמת יוצא עשן. ואם כך הדבר, זה יאיר אולי אור בהיר על השם ג י ה נ ם, וגם אולי על עצם עבודת המלך במקום הזה להעביר את הילדים באש. כי כל הגי הזאת מזרחית דרומית לירושלם היתה קרע באדמה שנתהוה אולי ע"י רעש, וכמו שאנו רואים שהיה מקום זה עלול לזעזועים של זועה, כמו שנבא הנביא: ונבקע הר הזתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה וגו' ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה. ואפשר כי במקום אחד מהגיא שנתהוית ע"י הזועה נשאר סרק והיה עוד זמן מה עשן יוצא משם, כמו מפי הרי אש שלא כבו לגמרה, ומשני עברי הסדק הזה היו עומדות שתי תמרות נמוכות, והיה נשמע משם גם מעת לעת קצת קול הברת נהימה כמו מתוך פי הרי אש. ואפשר לשער כי אולי על שם שתי התמרות שמשני עברי הסדק הזה וזה קול הנהימה הנסתר נקראה לפנים הגי הזאת גי הנם, כי הנם a) בערבית הוא מין ממיני התמרים, והינמה b) הוא קול נ ה י מ ה בלחש (לשון תלערב). ואחרי כן אולי נעלם מדעת ההמון מקור השם הזה הנם, ויחסוהו לאיש ששמו היה בן הנם, כמו שהיה רגיל בזמנים הקדומים, כי השם של מקום מן המקומות היה הסבה להולדת הגדה שלמה וליצירת אנשים ומעשים שלא היו בכלל במציאות. ודבר טבעי הוא שהמקום הזה בהגי שהיה עולה משם עשן מתוך האדמה נחשב גם בעיני היהודים הקדמונים לפתחו של שאול, כמו שכך חשבו והאמינו גם היונים כי פי הרי האש הוא פתחו של העולם התחתון שלהם שקראו לו הדס, וכמו שנחשב גם מקום אחר כעין זה לפתח השאול, כמו שספר רבה בר בר חנא: זימנא חדא הוה קאזילנא באורחא אמר לי ההוא טייעא תא ואחוי לך בלועי דקרח אזיל חזא תרי בזעי דהוה קא נפק קוטרא מינייהו שקל גבבא דעמרא אמשייה מיא ואותביה בריש רומחיה ואחלפיה התם איחרך א"ל אצית מה שמעת ושמעית דהוו קאמרי הכי משה ותורתו אמת והן בדאים אמר ליה כל תלתין יומין מהדרא להו גיהנם כבשר בתוך קלחת ואמרי הכי

a) هَنّم b) هَيْنَمَة

לגימה חרק עליהם שר של גיהנם שניו (סנה' נ:.). בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים נשמתן קשה להם בגיהנם (שם קח.). מגיהנם שפיה צר שעשנה צבור בתוכה ושמא תאמר בשם שפיה צר כך בולה צרה ת"ל העמיק הרחיב מדורתה (מנח' לט:). אומר הקב"ה לשר של גיהנם אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה (ערכין טו:). גיהנם למעלה מן הרקיע וי"א לאחרי הרי חשך (תמיד לב:). לעתיד לבא הקב"ה נוטל את אה"ע ומורידם לגיהנם ואומר להם למה הייתם קונסין את בני (מד"ר כתא"ב' כ). וארבו של עולם ת"ק שנה מהלך ורחבו מהלך ת"ק שנה והוא אחד מארבע מאות שנה לגיהנם ומוצא הילוכה של גיהנם שני אלפים מאה שנה מצינו שכל העולם כלו בביסוי קדירה לגיהנם (בס בס"ס, אחת היא). באותה שעה פותחת גיהנם את פיה ואומרת לפני הקב"ה רבש"ע מלא אותי פושעי ישראל (אליהו זוטא, כ). ומאירה החמה בנגדה במערב ומאדמת מבח גיהנם [1]) שבמערב

לפי שעמוד של אור החמה מכה בנגד גיהנם ומאדים החמה מכחו (רב"י כ"כ פד.). ויקבר (הרשע) בקברות התאוה הוא הקבר הנקרא תפתה וגיהנם ויענש הגוף בעונש הראוי לו והנפש בעונש הראוי לה (מלמד התלמי', כהעלותך). קבלה היא ביד חכמי התורה ונתפרסם בכל האומות בי נפש הרשע בדי רשעתה נדונית ונענשת ע"פ מעשיה ומקום העונש נקרא גיהנם וכו' בי בלם מסכימים בי יש גיהנם עליון ותחתון (האמונות לרב"ע פלקיירא ו ת). נגירסיאל שרו של גיהנם עומד לפני נשמת הצדיקים שלא יתפללו על הרשעים לפני הקב"ה (הריקנטי, אכן יקרה א, לך לך). והשר של גיהנם שמו ערסיאל שערסו של נחש הוא ונותן להם לשתות בוס התרעלה (עמה"מ, קרית ארבע קלד). ואמרו חכמים הוקף גן עדן במאוסים והוקף גיהנם בתענוגים (מאני לדק, אלגזלי 71).— ואמר הפיטן: עזוב נא בן אדם עזוב נחת ושמחה, בטרם נוד דוחך בכל פאה ורוחה, ועיניך יראו גֵהִינָם פתוחה, ושם תהיה נפשך שרופה באש בסוחה (סלי' בבת בוכה, יעזוב רבע נתיבו).

אֲבַדּוֹן, והוא שם אחד ממדורי גיהנם, והלוכו ש' שנה, ולשם אובדות נשמות הרשעים. — *אוניאל, הממונה על הבית החמשי. — אוּר, *בנוי לגיהנם. — ארץ תחתיה, *ובה טובעים בחשך החולקים על ת"ת.

באר שחת, *הלוכה ש' שנה, ושם נדונים הגזלנים והגנבים ועושקי שכר שכיר. — בּוֹר שָׁאוֹן, *כנוי לגיהנם. — בָּכָה, עֵמֶק הַבָּכָה, *כנוי לגיהנם. — *בְּעִי, מלאך הממונה על חבוט הקבר.

דוּמָה, ובה נידונים המלשינים תלויים בלשונותם. יורדי דומה, *מלאך דומה.

הַב הַב, בנות עלוקה, *וקילה של גיהנם. — *הדרניאל, הממונה על הבית הששי.

חִבּוּט הקבר. — חַבָּלָה, *מלאכי חבלה.

טיט היון, ושם נידונים מגלי עריות.

כַּף, *כף הקלע, שקולעים בה את הרשעים בגיהגם מקצה העולם ועד קצהו.

*מדור, שבעה מדורי גיהנם. — מות, מלאך המות. — *מתניאל, ממונה על הבית הרביעי.

*נגירסיאל, אחד משרי גיהנם. — *נהר דינור' העובר בגיהנם.

*סמאל, אחד ממלאבי חבלה של גיהנם.

עֶבְרָה, *בנוי לגיהנם. — עֲלוּקָה, *עֲלָק, בנוים לגיהנם. — ערסיאל, אחד משרי גיהנם.

משה ותורתו אמת והן בדאים (סנה' קי. — פעם אחת הלבתי בדרך ואמר לי טיע בוא ואראך בלועי קרח הלך וראה שני סדקים שהיה יוצא עשן מביניהם לקח גבב של צמר והטבילו במים ושמו בראש הרמח והבניסו שמה ונחרך אמר לו (הטיע) הקשיבה מה שהם אומרים שמע (רבה בר בר תנא) שהם אומרים משה ותורתו אמת ואנו בדאים אמר לו (הטיע) בל שלשים יום מנערת אותם הגיהנם בבשר בקלחת ובו'). ובמו שחשב הטיע את המקום הזה שהוא בלועי קרח מפני שהיה יוצא עשן מהארמה והיה נשמע משם קצת קול הומה מפני שהיה המקום שארית של זועה ופעולת הרעש, בן היה נחשב המקום בהגיא שהיה יוצא משם העשן לפתח השאול, וזו היתה אולי הסבה לבל עבודת המלך במקום ההוא בדי לרצות את זעם האלהות. ואם בן היה השם גיהנם לפחות אצל ההמון נרדף עם השם שאול עוד בזמן קדום מאד, מפני שבאמת חשבו בי במקום הזה הוא פתח להשאול, ומעט מעט דחה השם גיהנם ההמוני את השם שאול היותר קדום מהשמוש הרגיל. ואעפי"ב, לפי דעת דר' דלמן, אין שום יסוד לעדותו של ר' מריון אדות העשן שהיה יוצא מבין שתי התמרות, בי האדמה במקום הזה אינה מטבע של הרי אש, ואי אפשר שבזמן מן הזמנים היה באן פה של הר איש. ולבן לפי דעתו צריך להחזיק בסברה המקובלה בי ע"י נבואת ירמיהו על המקום הזה קבל אח"ב בדמיון העם מושג של מקום המשפט לרשעים. הערבים בימינו קוראים לחלק מגיא זו ואד אלנאר [a]), ואומרים בי ביום המשפט הגדול המלא בלה אש וידונו בה הבופרים. — [1]) בגמ' שם בארמית: בפניא (החמה אדומה) דחלפא אפיתחא דגיהנם.

[a]) وَادِ النَّار

פֶּה, פי הגיהנם. — פּוּקָה, *כנוי לגיהנם.

צַלְמָוֶת, *כנוי לגיהנם. — צַר, *כנוי לגיהנם.

*קושיאל, מלאך הממונה על הבית השני של גיהנם ומכה את הרשעים בשבט של איש. — *קיפוּה שר של גיהנם.

*רוגזיאל, הממונה על הבית השביעי. — רְפָאִים, *כנוי לגיהנם.

שְׁאוֹל, שאול תחתית. — *שפטיאל, מלאך הממונה על הבית השלישי.

תַּנּוּר, *פתח הגיהנם. — תֹּפֶת, תָּפְתֶּה, כנוים לגיהנם.

*גִּיּוּר, ש"ז, — שה"פ מן גִּיֵּר, כמו גר: ולפיכך לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה שמא מתוך הפחד חזרו ובימי שלמה שמא מפני המלכות והטובה שהיו בה ישראל חזרו שכל גיור שיש לו טענה בענין אחד מהבלי העולם אין הגירות שלמה (ר' כתיי הדין, כד הקמת ג).

*גִּיּוֹרֶת, ש"נ, מ"ר גִּיּוֹרוֹת, — אשה לא יהודיה שנתגירה ונכנסה לדת יהודית, Proselytin; femme convertie au judaïsme; proselite: אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות (יבמ' ו ה). הגיורת שנתגיירו בניה עמה (שם יא ב). הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו (כתוב' א ב). הבא על הגיורת ועל השבויה (שם ג א). ישראל שנשא גיורת בתו כשרה לכהונה וכו' אבל גר שנשא גיורת בת פסולה לכהונה (קדוש' ד ו). מפני מה הכל קופצין לישא את הגיורת וכו' מפני שהגיורת היא היתה בחזקת המשתמרת (תוספתא הוריות ב יא). שאין מטבילין את הגיורת בלילה (ירוש' יבמ' ח ד). אני גר מצרי נשוי לגיורת מצרית בני בן גר מצרי ואני משיאו לגיורת מצרית (שם ח ג) בת גיורת עמונית (שם ד). ובאת (הזונה) לבית מדרשו של רבי חייא אמרה לו ר' צוה עלי ויעשוני גיורת (מנח' מד.). לאדם א' שנשא את הגיורת היה יושב ומפקדה וכו' אל החללי שבתות ואל תפרצי בנדרים (אדר"נ א).

*גֵּיוֹת, — קהל הגוים: בשהעדים החתומים בו (בהשטר) הם שמות מובהקים בגיות ואין דרך ישראל לקרות באותן שמות (לבוש חו"מ, בטלות סח ב).

א. גִּיחַ[1], פ"ע, עבר גָּחַתָּ, גַּחְתִּי, עת' אָגִיחַ, יָגִיחַ, עם ו המהפך וַתָּגַח, תְּגַחְנָה, צווי גִּיחַ, גִּיחִי, גְּחַנָה, — א) יצא בעז ממקומו, hervorbrechen; s'élancer; to burst forth: ויסך בדלתים ים בְּגִיחוֹ מרחם יצא (איוב לח ח). הן יעשק (הבהמות) נהר לא יחפוז יבטח כי יָגִיחַ ירדן אל פיהו (שם מ כג). — ואמר הפיטן: גחון גח מבין עכסים, דראונו להזכיר לרקב בעסים (אזכיר סלה, קרובות לפ' זכור). ותנין כוזם בו ביום וָמֵם, בגיחו עָמַם באצבע הוזם (יוצר לפורים, אורת כט). — ומצוי בספרות המאוחרת: בני האליל בראמא הם אשר גחו מראשו בראשית היצירה (שבי"ע ג, הודו). — ובהשאלה להאור בשחר: עד נשף נשפה וצפירה עלתה ומחשבת לילה גח אור זרוח (יל"ג, דו"מ י). — ב) עשה תנועות חזקות בכל אבריו, zappeln; se débattre; to struggle: ואתה כתנים בימים וַתָּגַח[1] בנהרתיך ותדלח מים ברגליך ותרפש נהרותם (יחזק' לב ב). חולי וָגֹחִי בת ציון כיולדה (מיכה ד י).

— הפע', הֵגִיחַ, מֵגִיחַ, — כמו הקל: ובל איש ישראל קמו ממקומו ויערכו בבעל תמר וארב ישראל מֵגִיחַ ממקמו ממערה גבע (שופט' כ לג). — ב) *יוצא, גרף, הגיחו הזרם, גרפו: בצודד מגיח אליהם ישגיח וכולם יגיח אל פיו כנהרות (רשב"ג, שיר הספפד, ואומר אל תתמה, האסיף תרנ"ד). ננעלו דלתות ידיעה, מסוגרות שמה בריחים, מפתוח בם מניעה, ובמנעולם מוזחים, מחקר שבל פשיעה, נהרות לבות מגיחים, וחכמים משמועה, ולפי הכמה משיחים (ר"י בן יוסף אבן מגיר, פעמון הסיר). יבטח כי יגיחנו שבלת הזמן (ארבע כוסות א).

ב. גִּיחַ, פ"ע[2], עב' גָּח, מקור גֹּחַ, ככנ' גּוּחֲנוּ, — יצא, התפרץ בכח מן: כמוני היום סגולה מאהביך מעת גוחיגו מבטן הילדות (הקדמ' שבי"ע).

גִּיל[3], ממנו א. גִּיל, ב. גִּיל, גִּילָה, גִּילַת.

---

[1] שרש שמי, אך במשמעה שמשמש בלשוננו אין לו אח אלא בסורית, ובערב' דומה לו ממש היג', אהתאג' a). — [1] אמר ריב"ג וז"ל: ופרושו ותתחלחל כמו חולי וגחי בת ציון אשר פירושו הכאבי והתחלחלי וכו' ובהיות ותגח כנהרתיך מענין חולי וגחי גם הוא כל כמוהו כמו ותנח התבה ;ינע לבבו ואין צריך שימנה מן הכבד כאשר שמו ר' יהודה. — ויש גורסים בנחרתיך במקום בנהרתיך, ור"ל התנין מגיח המים דרך נחיריו, ואומרים ותגח הפעיל.

[2] לפי פרוש המפרשים הקדמונים כי גחי שבתהלים (כב י). הוא בינוני מן גוח במשמע' מוציאי.

[3] דעת החכמים שמקורו במשמעת סביב שיש לשריש

a) هيج اهتاج

א.**גיל**[1], ש"ז, — קול קריאת שמחה גדולה, **Jubel Frohlocken; jubilation, cri d'alegresse rejoicing**: מבית אלהינו (נכרת) שמחה וגיל (יואל א יו). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן ולא ירעע (ישע' יו י). תובלנה (הבתולות) בשמחת וגיל תבאינה בהיכל מלך (תהל' מה יו). עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה (שם סה יב-יג). — ודרך הדבור שמח אל גיל: אל תשמח ישראל אל גיל בעמים כי זנית מעל אלהיך (הוש' ט א). המחכים למות ואיננו ויחפרהו ממטמונים השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר (איוב ג כא-כב). — ואמר המשורר: עוד לא אפחד לבל יגון ולא אשמחה אל גיל ולו ירקדו נגדי הרריה (ר"י הלוי, זאת התלאה). — ונ"ל: אי ישן מחדש גילים, אי שירת עגבים, כל דם נאסר לאצילים, בלתי דם ענבים (ראב"ע, אי יבן). — וגם "קריאה" של יגון: דחי גיל מפני גיל כי מתי גיל[2] סכלים הם ואין בהם תבונה (ר"י הלוי, יתידה). ושתי יין בגיל כי בו הוריכם נחפזו לצאת מתוך יגון וגיל (סמא"ל, פזמ' לפסח, ליל שמורים).

ב.**גיל**, פ"ע, עב' גלתי, גלנו, עתי' אגיל, תגיל, יגל, ויגל, נגיל, נגילה, תגלנה, צווי גיל, גילי, גילו, גלנה, — השמיע קול תרועת שמחה, הראה אותות שמחה, (וישמש עם ב, הדבר שעליו ישמח): וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה (ישע' סה יט). ואני ביי' אעלוזה אגילה באלהי ישעי (חבק' ג יח). אגילה ואשמחה בחסדך (תהל' לא ח). תזרם (את האויבים) ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם ואתה תגיל ביי' בקדוש ישראל תתהלל (ישע' מא יו). גיל יגיל[3] אבי צדיק (משלי כג כד). כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו על כן ישמח ויגיל (חבק' א יה). ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהל' יג ו). בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (משלי כד יז). לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח (תהל' יו ט). יששום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת (ישע' לה א). זה יי' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (שם כה ט). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל (שם ט ב). ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה (תהל' מח יב). — ועם על: ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל עליך ברנה (צפנ' ג יז). — ועם נוספה: בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו (תהל' פט יז). — ואמר הפיטן: וזרים בנוהו יאהילון, ונכרים באוצרותיו יגילון (רשב"ג, אנוש' מחו' מוסף). — וצווי: אל תראי אדמה גילי ושמחי (יואל ב כא). רנו שמים וגילי ארץ יפצחו הרים רנה כי נחם יי' עמו (ישע' מט יג). שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה (שם סו י). — ואמר המשורר: מפארן וישימון כל עין יער ירן, ממדבר צן עד רחב עד הים האחרון, יגיל ולא יחיל קדש להדרתו, הנה נוחל ומנחיל העז ומשרתו (ר"י הלוי, פעמון זהב). — ולצער: כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו[1] (הוש' י ה).

— הפ', *הגיל, — א) פ"י, שמח: חיל וכח יגילו[2] לב (כ"ס גני' כו). ועוד יש מהם (מבעלי מרה שחורה) שיצחק וכש"כ אותו שהמלנכוליה שלו היא דמיית כי הוא ידמה דבר ישמחהו ויגילהו (קאנון ג א ד ט). מה שישמח ויגיל לבנו כאשר נשיג הנפשות וסגולותיהם וטבעם (בעה"ח לאירירו ז ו). — ב) כמו קל: וכראותנו אותך שמח ומגיל ופניך מצהילות שבה רוחנו (אגר' כר חסדאי, ספר התפוח).

ג.**גיל**[3], ש"ז, — שנות האדם, פרקו, **Alter; age**: פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם (דני' א י). — ונתיחד לשעת הלדה, *בן גילו של פלוני, שנולד בשעה אחת עמו: שומא מצויה בבן גילו[4] (יבמ' קכ.). בן גילו (של חולה) נוטל אחד מששים בחליו (ב"מ ל:). — ובמשמ

ג'ול, ג'אל a) בערב'.

[1]) עי' הערה להשרש. ואמר ריב"ג וז"ל: וענינו תנועה שתהיה בשמחה וברעדה ובאבל, כמו שנאמר וגילו ברעדה וכמריו עליו יגילו, וזאת השמחה תארע לשמח ולנאנח. — [2]) במשמע' ג.גיל.

[3]) כך הקרי. והכתיב גול יגול, עי' ערך גול.

— [1]) עי' דברי ריב"ג בהערה להשם א.גיל. — ויש מגיהים ויליל. — [2]) בגוף הכ"י קצת נמחק, ויש גורסים במקום יגילו יגוללו ואומרים כי זה פולל (Smend). אך אין לסמוך על הספק ולהחליט בנין פולל לפעל זה.

[3]) בערב' גילa), וסוברים שהוא מן ג'ול ג'אלb) במשמע' סבב סביב סביב. — [4]) ופירש"י: כבן גילו הנולד בשעתו שנולדו במזל אחד.

a) جول جال

a) جيل b) جول جال

דומה לו בטבעו, במדות, במעשים: בן גילו של ראש הוא הרג הוא ביקש להרגו הוא החריב הוא ביקש להחריב (מגי' יא.). — *ושם כללי לכל בני הגיל: מת אחד מן הגיל ידאג כל הגיל חבר אחד מן החבורה הדאג כל החבורה (מד"ר רות, וימת אלימלך).—ובהרחבה, במשמ' *כדומה לו: ונקל לעשות בזה וכזה לפרגר דוד אשר אין דוד כגילו (ר"י הלוי, ככה על מחרת). חכם אתה מאליך, חי מעצמך ואין כְּגִילֶךָ (ביהי"ת ג).

ד.*גִּיל[1]), ב"ז,— הלשון המכה בתוך הפעמון, Klöppel : battaut d'une cloche ; clapper (of a bell) למה הדבר רומה לפעמון זהב והגיל שלו מן מרגליות (מד"ר ויקר' כז ותנחו' כוכ' אמור ז).

א.גִּילָה, ש"נ, — כמו גִּיל: כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא כי הנני בורא את ירושלם גִּילָה ועמה משוש (ישע' סה יח). — ומ"ר: ורגלי היגונות נדחפו וצבאות השמחות גברו ופזורי הגילות נחברו בהגיע הבשורות המאירות כמאורות (מכת' ר"י כן תנחום הירוש' לר"ד בנו של הרמב"ם).

ב.*גִּילָה[2]), ש"נ, -- קש של חטה, של חלפה, וכרומה, : Stoppel; chaume, éteule; stubble, straw המרכיב מטה של גילה חייב משום בונה (ירוש' שבת יכ יג ג).

גִּילַת[3]), ש"נ, — כמו א.גִּילָה: פרח תפרח (הערבה) ותגל אף גִּילַת ורנן (ישע' לה ב).

*גִּין[4]),—עם בְּ, בְּגִין, ככנ' בְּגִינִי, בְּגִינָךְ, בְּגִינָהּ וכו',— בגלל, בשביל, למען: עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגיני עשה בגין אשתך ואם לאו עשה בגין בניה (מכי' יתרו, מס' דעמלק א). שמא תאמרו בגיני תלמוד לומר למענכם בגינכם ולא בגיני אתם גרמתם לי שלא אכנס לארץ (שם, כפלת ב). ויורשה ומיטמא לה ואוכלת בגינו תרומה (יבמ' פט:). עם שבגינו נברא הארץ (רש"י ויקר'

1) לא ידוע מקורו.
2) בארמ' גילא: לקושש קש לתבן (שמות ה יא) ת"א לגבבא גילי להבנא. ומצוי בתלמוד: גילא דחיטתא (חול' נו:). והנה יש סוברים שנגזרה מלה זו מן גלל במשמ' עגול, אך זה דחוק.
3) משקל שכורת והיא הצורה הקדומה של שמות הנק' וסוברים שהשתמש בה כאן המליץ בדי למנע קושי הברת הנחה לפני ו השואית, וכמו שכורת ולא מיין.
4) בארמ' גין, בגין, כמו בגלל, למען.

כ ג). — ואמר הפיטן: דלם מבשל תגרתך, ותסוככם בְּגִין אברתך (יוצר ב סוכות, אגא תרב).

גים, ממנו *גִּים, *גִּיסָה.

*גִּים[1]), ב"ז, מ"ר גִּיסִים,—בעל אחות אשתו, Schwager : beau-frère; brother-in-law ואלו הן הקרובין אביו ואחיו ואחי אביו ואחי אמו ובעל אחותו ובעל אחות אביו ובעל אחות אמו ובעל אמו וחמיו וגיסו (סנה' ג ד). שני גיסין שירשו את חמיהן (ירוש' שקל' א מו:). נשואין שתי אחיות והן גיסין זה לזה (מבול' כ"ר קלוני', תשו' גאו' קדמ' קמב). בפנינו עדים ח"מ באו היקרה וכו' והגיסים היקרים הר' שמואל לוי וכו' (שו"ת תורת חסד רכב). היתה אחות אשתו נשואה והלכה אשתו ובעל אחות אשתו למדינה אחרת ובאו ואמרו לו מתה אשתך וגיסך בעל אחותה (הלכות, איבות טו כח).—וככנ': חתמו ותנו ביד גיסיי כמ"ר יעקב וכמ"ר שמואל בני ר' גרשון (שו"ת הר"י מינץ והר"מ פאדוא נו).

*גַּיִס[2]), גיים, ב"ז, מ"ר גְּיָסוֹת, גייסות, — חיל. גדוד של צבא, Schar ; bande, troupe; troop : להציל מן הגייס[3]) ומן הנהר ומן הדליקה ומן המפולת (פסח' ג ז). עיר שהקיפוה גייס או נהר וכן ספינה המיטרפת בים (תוספתא תעג' ב יב). מעשה בשנים שהיו רצין אחר הגייס נתלה אחד מהם בזית ופשחו ורדף אחר הגייס וחזר ואמר לו חבירו יישר כחך אריה (שם יבמ' יד ט). שיירא שהיתה באה במדבר ונפל עליה גייס ועמד אחד מהם והציל (שם ב"מ ח כה). והבא להציל מן הגייס ומן הנהר (עירו' מה.). על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה גייס או נהר (תעג' יד.). למי שהושיב שומרים לשומרו מן הגייס והיה בטוח עליהן שהיו גבורים עבר הגייס והרגן והיה מרתת על עצמו (תנחומא

1) בסור' גיסא. ולא נתברר מקור מלה זו. יש סוברים שהוא מן גים בארמ' במשמע' צד, וגים ר"ל הצד.
2) כך נקוד בתוספתא מהד' צוק"מ (יבמ' יד ט), והוא משקל חַיִל, תַּיִשׁ, עַיִן, ומ"ר גְּיָסוֹת, כמו חֲיָלוֹת, בסור' גְּיָסָא, בערב' גַ'יְשׁ a), וסובר פרנקל כי היא שאולה מן ארמ' ונשענה עפ"י מדרש מלים המוני על השרש גיש הערבי (Fränkel, 238) — 3) גריחת הערוך וקצת ספרים, ובנוסחא' הנכרים.

a) جَيْش

גלק י). -- ומ"ל: אתם יודעים שהמדינה הזאת ...ת בגייסות (יגמ' יו ז) תקלה הן לנו ...מפני גייסות שהן באות עלינו (תוספתא סוט' י ו). באו הגייסות לעירו (ירוש' תענ' ג סו.). גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בו (גנלי שם ת:). שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומפיל עצמו לגייסות ומפקיע עצמו מיד רבו (גיט' לז:). ד' מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו וכו' והיו מהלכים בראשי גייסות (קדוש' עו:). א"ר אבהו הללו ראשי גייסות הן (סנה' לה:). הלך ונפל בין הגייסות ותפשוהו ואחזו אותו בקולר ועשו בו מלאכה בשבת (אדר"נ יא).

*גַּיֵּס, פ"י, קל אינו נהוג.

— פִּעֵ', *גַּיֵּס, — קבץ הגייסות, החל להעבירם ממקום למקום מזינים למלחמה, mobilisieren; mobiliser; to mobilise: כיון ששמע איוב מיד התחיל מגייס חיילותיו למלחמה (מד"ר ויקר' יז). במה חיילות אני יכול לחייל במה גייסות אני יכול לגייס (שם רות, וימותו).

— הִתְפַּ', *הִתְגַּיֵּס: צבאיו לו אגיסה ואתם אתגיסה (ר"א קליר, תפילת טל לפסח, ארשה). ללחום מלחמותיו ולהתגייס בחיילותיו (רבנ"ל דורא, מגלת ספר קיו:).

*גִּיסָה, ש"נ, מ"ר גִּיסוֹת, — אחות בעלה, וגם אשת הגיס, וגם יבמה, אשת אח, Schwägerin; belle soeur; sister-in-law: ראיתי שטר המתנה שעשה ראובן זה ואחיו ר' יצחק לגיסתם (שו"ת רשב"א תקלד). על אשר טען שמעון שמה שנתן לגיסתו אשת אחיו יתר על כתובתה (שו"ת ר"י קולון קפו). והיושר דמאיזה טעם תתחייב גיסתי הנז' לסייע עמכם (שם קכד). יעלה על לבם לחייב גיסתי מרת רחל (שם). כשראה בה"ר מנחם כן נתפיים ליקח בת אחיו כדי שלא תנשא גיסתו וכו' גם נשבעה גיסתו שלא להנשא (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד קה).
— ומ"ל: לבן בקול מכאיב יקרא לבבי בואו צאנה גיסות אל באבי (אגר' די פיזה, קנה, REJ 31,68).

א.*גִּיף[1]), ש"ז, — נאוף: אמר הקב"ה אח"ס בט"ע גיף אני חס עליהם מפני שבעטו בגיף (שבת קד.).

ב.*גִּיף[2]), פ"י, לווי גִּיף[3]), — כמו ב.*גוף, עי"ש.

[1]) בארמ' גְּיַף, כמו נאף.
[2]) לפי דעת ר"י חיוג השרש הוא גיף ולא גוף. — [3]) כך ר"י חיוג (דקדוק, עג).

גִּיפָן, עי' גֶּפֶן.

גִּיפְתָּן, עי' גִּפְתָּן.

א.*גִּיר[1]), גִּר, ש"ז, — סיד החי טרם יכבוהו, ungelöschter Kalk; chaux vive; quicklime: לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו בשומו כל אבני מזבח כאבני גִר מנפצות (ישע' כז ט). — *בֵּיצַת הַגִּיר, ללבן נעלים וכדומה: ר' יהודה מתיר בשחור (לשלח מנעל שחור במועד) ואוסר בלבן מפני שצריך ביצת הגיר[2]) (גילה טו.).

ב.*גִּיר, ש"ז, — א) השקע הלבן מהיין הצף על גבי השמרים: ביצד בודק הגזבר (היין למנחות) יושב וקנה בידו כיון שזרק גיר של שמרים אומר ומעבירין אותה מפניו ומביאין אחרת תחתיה (תוספתא מנח' ט יא). הגזבר יושב והקנה בידו זרק הגיר[3]) והקיש בקנה (גמ' שם פז.). — ב) כעין חוט של נוזלים היוצא מהנקב שבצד החבית[4]): הגיר הוא הסילון הניצוק (ערוך, ערך זה).

*גֵּיֵּר[5]), פ"י, הכניסו בדת יהודית, z. Judent. überführen; convertir au judaïsm; make a proselite: מעשה בעכו"ם א' שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת (שבת לא.). אלו הגרים שגיירו וכו' אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירה את הנשים (מד"ר ברא' לט). לא גיירום ולא הטבילו אותם (שם רות, ויסאו).

— הִתְפַּ', *הִתְגַּיֵּר, — נתיהד: גר שנתגייר בערב פסח (פסח' ח ז). ילדה עודה שפחה ונשתחררה עודה נכרית ונתגיירה וכו' נתגיירה מעוברת (בכור' ח א). האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר או לאחר שתתגיירי (קדוש' ג ה). הגיורת שנתגיירו

[1]) כן בארמ'. בערב' גַּיַּאר a) וגִיר b), וסובר פרנקל כי מקורה בארמ' וממנה באה גם לעברית וגם לערבית (Fränkel, 9). — [2]) אמר ר"ח: הגיר הוא הסיד הלבן הנשרף הנקרא אספידאג (שבת פ.), והביא זה גם הערוך, והביא עוד פרוש אחר: דבר שמשחירין בו, וכן רש"י. אבל יותר נכון הפרוש הראשון של הערוך שהכונה בביצת הגיר ללבן.
[3]) רש"י ופרוש אחד של הערוך. — [4]) כמו גִ'רִי c) בערבית (קוהוט כעה"ש).
[5]) עי' גֵּר.

a) جيّار b) جير c) جرّى

בניה עמה (יבמ' יא כ). רבי יוסי אומר לעתיד לבא באין עכו"ם ומתגיירין (ע"ז ג:). גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין ויסורין באין עליהם (יבמ' מז.).

***גֵּירוּת**, ש"נ, — מעמד אדם שנתגייר: שאינו קרובו לא בגיותו ולא בגיירותו (תשו' כ"ת, מק"נ 107).

גִּישׁ, ש"ז, — כמו גּוּשׁ: לבש בשרי רמה וגיש[1] עפר (איוב ז ה).

גִּישָׁה, עי' גִּשָׁה.

א. גַּל[2], ש"ז, כהפס' גָּל, מ"ר גַּלִּים, — צבור של אבנים צבורות ומונחות זו על גב זו, Steinhaufen; tas de pierres; heap of stones: ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו גָל ויאכלו שם על הַגָּל וכו' ויאמר לבן הַגַּל הזה עד ביני ובינך (בראש' לא מו-מח). ויקימו עליו (ישראל על עכן) גַּל אבנים גדול עד היום הזה (יהוש' ז כו). רטב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא על גַּל שרשיו יסככו (איוב ח יו-יז). המסקל את שדהו נוטל את העליונות וכו' וכן גרגר של צרורות או גל שלאבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (שביע' ג ז). ומעשה בצידן באילן שהיו עובדין אותו ומצאו תחתיו גל אמר להן רבי שמעון בדקו את הגל הזה וכדקוהו ומצאו בו צורה (ע"ז ג ז). כרי של תבואה או גל של צדורות אפילו בגלו של עכן (אהל' יה ז). גל של אגוזים (אדר"נ יח).—ומ"ר: גם מזבחותם כגלים[3] על תלמי שדי (הושע יב יב). — ובפרט גל של אבני מפלת מבית שנחרב ובדומה: כי שמת מעיר לַגָּל קריה בצורה למפלה (ישע' כה ב). נמצא (החלל) טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים לא היו עורפין (סוטה ט ב). לפקח עליו (על מי שנפלו עליו אבנים) את הגל (כתוב' יה:).— ומ"ר: להשאות גַּלִּים נצים ערים בצרות (ישע' לז כו). ונתתי את ירושלם לְגַלִּים מעון תנים ואת ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב (ירמ' ט י). וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לְגַלִּים (איוב טו כח). — ובמשמע' גל שעל הקבר, ואמר המשורר: כי אחרי שיבה בתבל אין חלק והתעתר לך אל גַּל (רמב"ע, תרשיש ה).— *וצבור של עצמות: נתן בו עיניו ועשהו גל של עצמות (בבת לד.). —*וצבור של דברים אחרים יבשים, של ענבים וכדומה: ומחוירין (את המסורות) לגל של ענבים שלא יתפרד הגל (תשו' גא' קדמ', דוד קסל לט:).

ב. גַּל[1], ש"ז, מ"ר גַּלִּים, סמי' גַּלֵּי, — ערמת מים שיערמו על פני הים מפני רוח, Welle; vague; wave: ויהי כנהר שלומך וצדקתך כְּגַלֵּי הים (ישע' מח יח). ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בגאון גַּלֶּיךָ (איוב לח יא). ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וְגַלֶּיךָ עלי עברו (יונה ב ד). האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גַלָּיו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גַּלָּיו יעלו שמים ירדו תהומות (תהל' קז כה-כו). משביח שאון ימים שאון גַּלֵּיהֶם (שם סה ח).—*והיחיד: גל שנתלש ובו ארבעים סאה ונפל על האדם (מקוא' ה ו). גל שנתלש מן הים ומן הנהר אין מטבילין בו (תוספתא שם ד ה). הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים (ירוש' שקל' ו מט ד). אר"ג פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצער על ת"ח שבה ומנו ר"ע וכשעליתי ביבשה בא וישב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי (יבמ' קכא.). אמר ר"ע פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שמטרפת בים והייתי מצטער על ת"ח שבה ומנו ר"מ כשעליתי למדינת קפוטקיא בא וישב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי גל טרדני לחבירו וחבירו להבירו עד שהקיאני ליבשה (שם). כשירדתי למעמקי מצולה שמעתי קול רעש גדול מגלי הים שזו אומר לזו וזו אומר לזו דוצו ונעלה את האיש הזה מן הים שעשה צדקה כל ימיו (אדר"נ ג). — ואמר המשורר: המו גלים ברוץ גלגלים ועבים וקלים על פני הים (ר"י הלוי, יוען ומקים). — ובמליצה, גַּלֵּי המון עם: כי שדד יי' את בבל ואבד ממנה קול[2] גדול והמו גַלֵּיהֶם כמים רבים (ירמ' נא נה).—*ומקרים רעים וקשים להתגבר עליהם: כך ישראל נגלה עליהם הקב"ה לגאלם וכמה גלים קשים עברו עליהם ועשה להם תשועה (מד"ר שמות יט). — *וגלי הלב, התרגשותו:

---

[1] כך הכתיב, והנקוד והקרי גוש.

[2] מן שרש גָּלַל, עי"ש. — [3] השבעים תרגמו גלים וזה במשמע' ה.*גל, עי"ש.

[1] מן שרש גָּלַל, עי"ש.— [2] י"ס קהל.

שניהם אז שני ימים חבושים, ובינותם לבבי ים שלישי בשוא ג ל י שבחי החדשים (ר"י הלוי, התרדף).

ג. גַּל[1]), ש"ז, מ"ר גַּלִּים — נרדף עם מעין: גן נעול אחתי כלה גַל [2]) נעול מעין חתום (שה"ש ד יב). — ואמר המשורר: גַל יהלוך בגן במותו לא עבר בתוך תרצה ולא בצר, חולו כברקת ועת יגר ידמה למי בסף עלי בצר (רמב"ע, תרשיש ג).

ד.* גַּל[3]), ש"ז, מ"ר גַּלִּים, — מין בריח, נגר של עץ שיש בו נקבים מבונים נגד חפים שבבית הנגר והחפים נכנסים אל הנקבים ובזה הדלת נסגרת, : Art Riegel ; espèce de verrou ; kind of bolt חפי פותחת טהורין קבען בפותחת טמאין ושל ג ל אף על פי שחיברן בדלת וקבען במסמרים טהורין (שבת פא.). — ועי' נגר, סגר.

ה.* גַּל[1]), ש"ז, מ"ר גַּלִּים, — מין ממיני הצב: ה ג ל י ם [2]) והצפרדעים הגדלים בים והגדלים ביבשה (ספרא שמיני נ).

גַּלָּב[3]), ש"ז, מ"ר גַּלָּבִים, — סַפָּר, מְגַלֵּחַ, Barbier : coiffeur ; barber : ואתה בן אדם קח לך חרב חדה תער הַגַּלָּבִים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך (יחזק' ה א).

* גָּלַב, פ"י, — כמו גלח, שגלבו אותו: ובשפתות בעין האגוז צבועות, ובוקנים מגולחות ג ל ו ב ו ת (ריב"ג, כה"ש ערך גלב, בשם מפייט מחרף אנשים).

* גַּלְבּוֹן[4]), ש"ז, — מין ממיני האפונים, Platterbse : gesse; chickling (pea) (Lathyrus satyvus). ה ג ל ב ו ן קר מעורר את הרוחות (אסף הרופא, כ"י מינכן לב). פול הלבן ופול המצרי ופול העב ו ה ג ו ל ב ו ן והאפונים והעדשים (פי' מיוחס לרסע"ג, דני' א יב). — ועי' א פ ו ן, ועי' קטניות.

* גִּלְגּוּל, ש"ז, מ"ר גִּלְגּוּלִים, — א) שה"פ מן גִּלְגֵּל: ג ל ג ו ל (הגוף דרך סחלות) לצדיקים צער הוא (כתוב' קיא.). שבעלי החיים מוסיפים עליהם (על הצומחים)

---

[1]) אין לו את, במשמעה זו, ביתר לשונות השמיות. — [2]) ריב"ג: במו שקת מים, והראיה ע"ז אמרו מעין חתום. ע"כ. וכן כל המפרשים, כמו מעין. ואעפ"י שיש מקום לשער כי במקום גל צ"ל גן, במו בתחלת הפסוק, בכ"ז לפי ה כ ת י ב צריך לפרש מלה זו באותה המשמעה שיחסו לו רבי הלשון.

[3]) בארמ' גַּלָּא: טרוקו ג ל י דלא ליתו עבדי דר' גמליאל (ברכ' כח.). טרק ג ל י באפיה דר' ירמיה (כ"ק קיב.). טרוק ג ל י דלא ניתו אינשי דניטריד (ע"ז נח.). לגברא דטרקיה לגל י ה ואבדיה למפתחיה (סנה קיג.). — ופרש הערוך כל זה בדלת, וכן רש"י ושאר המפרשים, וכן בעלי המלונים: בוקשד', לוי, בעל עה"ש וישטרוב. אך פרוש זה אינו מניח את הדעת, כי יש מקום להמוה למה דוקא במקום זה השתמשו בשם ג ל במקום דלת, ועוד הלא ברוב הנוסחאות כתוב כאן אחרי השם גל השם דלת, משמע שיש הבדל ביניהם, ואפילו אם תמצא לאמר שהגרסה האמתית היא במו בהערוך: אעפ"י שחיברן וקבען, בלי השם דלת, ואפילו אם נניח בדעת רש"י שהכונה בהמלה גל לדלת של בנין ביחוד, משא"כ השם דלת הוא כללי ומשותף גם לבלים, כמו ארון וכיוצא בו, מ"מ קשה, שלא השתמשו בהשם ג ל בשום מקום אחר שעסקו שם בדלתות של בנין, זולתי בהמקומות בארמ' המובאים למעלה שגם שם מדובר אדות נ ע י ל ת הדלת לפני אנשים. ואולם, הפרוש האמתי להמלה ג ל נתן ר"ח כאן שאמר וז"ל: חפים בנגר שהן תלויין ועומדין כקבורים בתוך העץ שהוא בית הנגר ונקרא אל קפי' ובעץ שהוא הנגר נקבים מוכנים (כך בערוך ערך חף במקום מ ב נ י ם שבפרוש ד"ח בש"ס וילנה) להן שמתכוונין (כך בערוך שם במקום כשמתקנין) נגדן נופלין ונכנסין להן ו א ל ה ה ן של ג ל ובהן נסגר והמפתח יש בו חפין בולטין מכוונין בנגדן מכניסין אותו בחלל שבנגר וחפין מעלין את החפין של גל והוא נפתח. ע"כ. דברים הללו של ר"ח אומרים בברור כי ה ג ל אינו ה ד ל ת אלא ה נ ג ר ש נ ו ע ל הדלת על ידי החפים הנכנסים בו. וגם בכל מקום שאמרו בארמ' טרוקו גלי, טרק גלא, הכונה האמתית היא לא סתם סגרו הדלת, אלא לנעילת הדלת ע"י ה ג ל, הבריח, והפעל ט ר ק נתיחד בארמ' לפעולה זו, ועי' ערך טָרַק. וקצת תמוה, שהערוך בעצמו הביא בערך חף את דברי ר"ח אלו כהויתם, ואעפי"כ פרש כאן ג ל דלת.

[1]) בסורית ג̇ל, תרגם בר עלי אלרק אלשחפא, והוא הצב, הצב הגדול. — [2]) הראב"ד שם כתב: איני יודע מה הוא וכמדומה אני שהוא אותו המין שנקרא טרטוגא על שם שהוא עגול ומגלגל. וקוהוט הביא לו דמיון מערבית ע'ילם a), אך זה משרש אחר לגמרה, מן ע'לם.

[3]) באשורית גַלָּבּ, חתך, בפרט חתך את השערות לאות אבל או לענש. גַּלָּב, גַּלָּב, סַפָּר. ובבנענ': גלבם פעלם (בתב בנענ' שנמצאה בקפריסים אצל לרנקה, ויוסף הלוי KEJ 1881, 197 סבר כי פרושו הוא ק צ ב י ם). בערב' יצא השרש הזה למשמעה אחרת. — ואמר מנחם: אין למלה זו דמיון בתורה אבל ענינה יורה עליה הוא תער הגלחים. ע"כ. וכן ריב"ג: הגלבים הם הספרים. ורש"י פרש גלב רצען.

[4]) בארמית גולבא, גולבינה, גולבונא (ירוש' כלא' א כז. לתרגום המלה פולקדן). בערב' ג'לבאן b).

---

a) غليم b) جلبان.

ההליכה והגילגול הנמצא בהם ובתוספת הזו נפרשים מהן (הגיון הנפש לבר חייא א).—ב) גִּלְגּוּל בֵּיצָה, במקום חם לעשותה מגלגלת: ר"ע אומר (שעור הזמן הוא) בדי גילגול ביצה (ירוש' סוט' א יו ג).—ד) גִּלְגּוּל עִיסָה, גמר לישתה: קודם לגילגולה (ירוש' פסח' ג ל.). גלגול הנכרי פוטר (מנח' סז.). אם מפריש חלה קודם גלגול הרי הוא במפריש מן הקמח (ר"ב חלה ג ב). שאין חיוב העיסה משניתן הקמח בעריסה אלא החיוב הוא משעת גלגול כלומר משיערב הקמח והמים (ספ' החנוך, ספה). תקנו למהר הפרשת חלה בכל היכולת לאחר גלגול גרידא תערובת קמח ומים שעדין מחוסרת הרבה לישה ושיפה ובעיטה (התרומה, הלכ' חלה פז). — ג) גִּלְגּוּל שְׁבוּעָה, הטלת שבועה על הנטען אעפ"י שאינו חיב בה מעיקרו מגלגלין אותה עליו על ידי שבועה אחרת שנשבע: מנין לגלגול שבועה מן התורה שנאמר ואמרה האשה אמן אמן וכו' (קדוש' כז:). אין איש מנוקה מעון אין המים בודקים את אשתו אלא על ידי גלגול (שם). עד היכן גלגול שבועה א"ר יהודה אמר רב דא"ל (טוען לנטען) השבע לי שאין עבדי אתה (שם כח.). זה אומר שאולה וזה אומר שבורה ישבע השוכר ששבורה מתה וכו' ע"י גלגול (ב"מ לה:). וזה הענין קורין לו גלגול שבועה (בעלי צדק, תשו' הגאו' ד יב).—ומ"ר: שהרי אתה חייב לו שבועת היסת אף על הגלגולים כמו על הטענה הראשונה וכו' ואם אמר הנתבע על הגלגולין אני נשבע ונפטר ועל הטענה הראשונה השבע וטול הרשות בידו (ראב"ד השגות, רמב"ם טו"נ א יג). בין על הגלגולים בין על עיקר השבועה (מגיד משנה, שם א יב). יכול לומר לו (נתבע לתובע) שבועה דאוריתא אשבע לך והגלגולים תשבע ותטול (טור, ח"מ שבוע' לד, בשם הרא"ש אביו). אם רוצה הנתבע לשלם תביעה ראשונה כדי שלא לישבע הגלגולים (פחד יצחק, גלגול שבועה אם רוצה). — ובכלל ידבר שבא ע"י דבר אחר: אם יש לו עליו (המוכר על בעל חובו) שום גלגול דברים לחשוב חוב כנגד חוב (רש"י כתוב' נב:).—ד) יגרם, סבה: וכבר הזהירנו שלא להמית שום אדם בשום גלגול (חו"ה, הכניעה ד). ואחר כן גלגלו בסייג ההוא גלגול להרוחה כדי שלא תחשב השתדלותם בתורה (כוזרי ג נא). שכל הסבות והגלגולים מתגלגלים לפניך (הקד' אור החי' לר"י יעבץ).—יגלגול הדברים, המשכם והשתלשלותם זה מזה: אבל שוב אל גלגול דבריך והאיך התחזק בנפשכם הדבר הגדול הזה שיהיה לבורא הגופות והרוחות וכו' (כוזרי א סח). ונשוב אל גלגול דברינו ונאמר וכו' (קול יהודה, שם א א). ודי בזכרונו פעם אחת דרך גלגול דבריו (שם).—וכמו"כ גלגול הדורות וזה יתבאר מפתיחת התורה בחדוש העולם שבארה באריכות גלגול הדורות ומבחר היחס והמשפחות (נוה שלום לאברהם שלום א ג). — ה) ישם להעתק הנפשות אחרי המות מבע"ח לבע"ח, מאדם לבהמה וכדומה, לפי אמונת ההמון, Seelenwanderung : transmigration (des âmes) ; — (of souls) בטול מה שהאמינוהו קצת הקדמונים כפי מה שנזכר בספרי הנפש בגלגול הנפשות והוא דעת אמרו בו שהנפש תתגלגל מגוף אל גוף קצתם חשבו אפילו מגוף מין אחד אל גוף מין אחר ואמרו שנפש הסוס עד"ם אפשר שתחול אחר זמן בגוף הכלב וכו' (ידעי' הבדרשי, אגרת התנצלות). רבים תמהים על סברת הגלגול ונראה לי ליישבה ולתת טעם לדבריהם וכו' ודבר הגלגול הכל הוא במעשה האלקימיא משתדלים להעלות הדבר מן הגרוע אל החשוב (ר' יהודה בן הרא"ש, טעם זקנים כו.). שאין שום נשמה נמלטת מגלגול פעמים או שלש וכו' היא חוזרת פעם שנית בגוף (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ט). ואם תעתק נפש האדם או תאצל והוא שיקראוהו בה מחכמים גלגול (אור ה' לר"ח קרשקש ד ז). שצריך לפשפש במעשיו כדי שלא תפסד הנפש או תענש ומכאן יצא לקצת חכמים דעת הגלגול וכו' אבל אין זה נכון (העקרים ד כט). מימים ראשונים היו סבורים מבני אדם כי יש גלגול לנפשות וכו' אפילו מגוף אדם לגוף בהמה וחיה והפלוסופים האחרונים כלם הרחיקוהו בשתי ידים (האמונות לרב"ע פלקיירא ז א). אמנם בטול הגלגול אומר אמנם אם היה לאיש הנפש הראוי בסוגו המחודשת עם חדוש סוגו ועוד זאת הנפש אשר כבר נפרדה מגשם היה לאיש אחד שתי נפשות וזה הדבר לא ישער בו אחד מעצמו לעולם (אמונה רמה א ז). כי ידע (אונן) בודאי ענין הגלגול ושהבן הילוד אינו זרעו ד"ל בנו כי אם אחיו (ר"י אברבנל, וישב). שגלגול נפש הישראלי אצל המקובלים הוא בחסד האל על ברואיו (שם). ובענין השאלה הג' ששאלת אם אמונת הגלגול היא דבר הכרחי להאמין בו הכל (רלב"ח, תשו' ח). ולמה לקיתי לא אדע נפשי אם היא חייבת מן הגלגול

הקודם (ר"מ אלשיך, איוב ט כא). כי היה (איוב) משכיל על דבר הגלגול והיה מהרהר בלבו אולי זאת היתה כי נפשו לא מטוהרה היא מהגלגול הראשון (שם יג כה). וחכמי האמת למדונו ענין הגלגולים כי הקטנים הנכרתים באו להכרת קטנים מעת לידתם לסיבות ובחינות שונות (הוא, משלי לא י). סודות הגלגול אני עתיד לגלות בע"ה אם תטיב לפני ואגלה גלגול כל קרוביך ואוהביך (מגיד מישרים לר"י קארו, דברי המגיד, אזהרות וסייגים). ובהקדמה זו יתורצו כמה גמגומים שיש באמונת הגלגול וכו' שכבר ספו תמו כל הגלגולים (רדב"ז, מגדל דוד קכט). אחרי מותו יהזיר לעולם בגלגול בדמותם וצלמם של בהמות (ס' חרדים ז). שוב אין לו תקנה וכו' שלא יבא עוד בגלגול בני אדם עד שילך נע ונד בארץ (עמה"מ, תיק' התשו' א). על ידי נביא כגון האר"י זלה"ה שאמר ברוח הקודש כל הסודות של הגלגולים אחד מהם לא נעדר ממנו (שם, קרית ארבע נה). וכל אלו הגלגולים הם כדי שיקבלו הרשעים עונש הראוי להם (שם, ריש דז"א כע). שגלה מורינו ורבינו וכו' עונשם וגילגולים שלהם בעצים ואבנים ומים (שם מה). ואם יודע בנפשו שהוא משרש קין שהרג את הנפש או שחטא בגלגול אחר או בגלגול זה בחטא בזה לא יהרגם (את הכנים) וכן לא יהרוג שום בעל חי (משנ' חסידים, השכינה יא א). ואם רואה בחלומו מקומות או בריות שלא ראה מעולם והוא בחלום מכירם וידע שמם לא יתמה על זה או מכל כיוצא בזה כי כל הדברים האלה היו ידועים לו כבר בגלגול שעבר ומפני זה הוא מכירם עתה בחלומו (שם יא יג). מזמן רב ושנים קדמוניות נפל טעות בפי רוב בני עמנו ונטה דעתם להאמין בגלגול הנפש (כבוד אלהים להרופא ר' אברהם בן מיגאש). בגלגול הנפשות וכו' והביא ראיות על בטולו אין צריך לומר מב"ח במין ב"ח אחר או הנפש ב"ח במין האדם או ממין האדם בב"ח אלא אפילו מנפש האדם במין האדם עצמו ואמר כי ענין גלגול הנפשות הוא דבר מזיק באמונה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' ל-לא). והקדוש הזה היה מכיר בבני אדם אם נולד מן הנשמות חדשות או מן הישנות הבאים לאדם דרך הגלגול (יוס' סמברי, סדר החכ' וקור' העת' א 125). והנה מצאתי בספר אחד קדום מיוחס לחכם אחד ושמו צותאסס"ת שאמר בזה הלשון גלגול הנשמות קבלוהו אנשי דורו מאנשי פרס ואנשי פרס מהמצריים ומצריים מהכשדים והכשדים קבלוהו מאברהם (אליהו בן חיים, אגר' תמורות). אמונת גלגול הנפשות לדעתי חדשה ולא ישנה היא באומתנו (ר"י מודינא, ספר בן דוד). אלו הגלגולים שתתגלגל נפש החוטאת וכו' שמהגלגלים בבהמות טמאות ובחיות ועופות טמאים (דרך ישרה, סע' התשובה). הוא (האליל פויא) היה הראשון שהמציא דעת גלגול הנפשות (בני"ע ג, חינא). וזאת הוא מקור מבוע אמונת גלגול הנפשות אשר נזכיר (שם, הודו).

גִּלְגּוֹלֶת, עי' גֻּלְגֹּלֶת.

***גַּלְגִּילוֹן**[1], ש"ז, מ"ר גַּלְגִּילוֹנִים, — אזור קלוע במו סבכה: כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגילון[2]) (עדי' ג ד). קלע של ספינה ווילון ושבים של סבכה ומטפחות של ספרים וגלגילון[3]) ורצועות מנעל וסנדל שיש בהן רוחב בגרים (נגע' יא יא).

גַּלְגַּל[4], ש"ז, כנ' גַּלְגַּלִּי[5]), גַּלְגַּלֵּי[6]), מ"ר גַּלְגַּלִּים, גַּלְגַּלִּים[6]), — בכלל דבר עגול מתגלגל וסובב, אופן, Rad, roue, wheel — א) אופן שעל הבור להוריד ולהעלות הדלי: עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרץ הַגַּלְגַּל אל הבור (קהל' יב ו). לשכת הגולה שם היה בור הגולה קבוע והגלגל נתון עליו ומשם מספיקין מים לכל העורה (מדות ה ד). וממלאין מבור הגולה בגלגל בשבת (ערוב' קד.).—*ואופן של עגלה: המוריד את הגלגלים ואת כלי הבקר בשעת הקדים למים (מכש' ג ח). —

1) אין אח לזה בשאר הלשונות השמיות. ומשקלו פעפילון. — 2) כך גרסת כל נוסחא', וכן בפרוש הראב"ד שם הרבה פעמים, וכן ברע"ב. ומפרוש הרמב"ם שם נראה כי לפניו היתה גרסה פתיגילון, והנה אין לעמ̇ד על פרושו המדיק של השם הזה לא לפי הענין ולא לפי איזו מלה בשאר לשונות שנוכל לגז̇ר השם שלנו ממנו בברור, וכל מה שאמרו המפרשים וחוקרי הלשון בזה, מן הקדמונים ועד האחרונים, אינו אלא השערות בעולם, והשערותיו החדשות של קרויס Lehw. כבר דחה לו. ולכן, עלינו לקבל השם במשמעה שיחסו לו המפרשים הקדמונים שלנו, שכלם תרגמוהו, אזור. — 3) כך במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן בתוך הפרוש. ובערוך גלגיליון, ובנוסחא' גלגלון, ובספרא נוסחאות אחרות.

4) כן גם בסורית. וגם בערב' יש מלה זו, רק שלא בכל משמעותיו נשתוה עם העברית. — 5) משקל סנסן סנסנּיו וכמו מן פת פּתו פּתּים. — 6) קריאה הרגילה,

ובמליצה: ג ל ג ל הוא שחוזר בעולם (שבת קנא:). — ב) מרכבת מלחמה קלה בעלת אופנים: ובאו עליך (בני אשור) הצן רכב וְגַלְגַּל[1]) ובקהל עמים (יחזק' כג כד). מקול פרש וְגַלְגַּל ורכב תרעשנה חומותיך בבואו (חיל אשור) בשעריך כמבואי עיר מבקעה (שם כו י). אשר חציו (של האויב) שנונים וכל קשתתיו דרכות פרסות סוסיו כצר נחשבו וְגַלְגִּלָּיו כסופה (ישע' ה כח). מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גַּלְגִּלָּיו לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים (ירמ' מז ג). — וכמו"כ המרכבה בחזיונו של יחזקאל: בא אל בינות לַגַּלְגַּל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש (יחזק' י ב). קח אש מבינות לַגַּלְגַּל מבינות לכרבים (שם ו). — ג) קש, גבב[2]): ורדף כמץ הרים לפני רוח וּכְגַלְגַּל לפני סופה (ישע' יז יג). אלהי שיתמו כַּגַּלְגַּל כקש לפני רוח (תהל' פג יד). — ד) ענן טעון מטר ורעם[3]): זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חצציך יתהלכו קול רעמך בַּגַּלְגַּל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ (תהל' עז יח-יט). — ה) *אבן עגלה בבית הבד: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות אבל לא מכר את העבירין ואת ה ג ל ג ל[4]) ואת הקורה (ב"ב ד ה). — ו) *ג ל ג ל ה ע י ן, כל גוף העין, Augapfel; prunelle; eye-ball: ש ג ל ג ל עינו (של בכור בהמה) עגול כשל אדם (בכור' ו ח). ש ג ל ג ל י עיני בהמה דומין ל ג ל ג ל י עיני אדם (תוספתא נדה ד ה). ג ל ג ל י אדם עגולין ו ג ל ג ל י בהמה ארוכין (ירוש' שם ג ג). דור המבול לא נתגאו אלא בשביל ג ל ג ל העין שדומה למים (סנה' קח.). אבא שאול אומר קובר מתים הייתי פעם אחת נפתחה מערה תחתי ועמדתי ב ג ל ג ל עינו של מת עד חוטמי (נדה כד:). העולם הזה דומה ל ג ל ג ל עינו של אדם (דא"ז ט). — ז) *כדור השמש, הלבנה: מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני ג ל ג ל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים (יומא כ:). א"ר בנאה נסתכלתי בשני עקיביו (של אדה"ר) ודומים לשני ג ל ג ל י חמה (ב"ב נח.). כשחלה ר"א נכנסו ד' זקנים לבקרו וכו' נענה ר' יהושע ואמר טוב אתה לישראל יותר מ ג ל ג ל חמה ש ג ל ג ל חמה בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא (סנה' קא.). היה מורית לו הקב"ה (לקין) ג ל ג ל חמה (מד"ר בראש' כב). יהושע שהוא מדמים ג ל ג ל חמה ולבנה (שם לו). — ובהתול: ראו פרושים מטבילין ג ל ג ל חמה (ירוש' חגי' ג סע ד). — ח) *העגול השמימי שלפי דעת הקדמונים בו קבועים הכוכבים, וכפרט עגול של שנים עשר המזלות: ת"ר חכמי ישראל אומרים ג ל ג ל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים ג ל ג ל חוזר ומזלות קבועין (פסח' צד:). והרקיע שלמעלה מראשי החיות אינו ג ל ג ל כשאר ה ג ל ג ל י ם אלא הוא כסא כבודו (ילידה, כללותי 16). תתהלך בצבאך, ואת על ראש מהללם, ג ל ג ל לא ישאך, אף כי חדרי אולם (ר"י הלוי, יה אנה). אם החדש עד סב הלבנה ג ל ג ל המזלות, שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות, ואם עד שוב גבה ה ג ל ג ל התלי בדעת החכמים, כי מהלך ה ג ל ג ל הקטן הפך זה באמת ובתמים, ואם נסמוך על עת התחברות המאורות, גם הנה שלש מחברות, מחברת ב ג ל ג ל י ה ם תיכונה, ומחברת כנגד העליון באמונה (ראב"ע, הקד' א לפיר' על התורה). ה ג ל ג ל י ם הם הנקראים שמים ורקיע וזבול וערבות והם תשעה ג ל ג ל י ם ג ל ג ל הקרוב ממנו הוא ג ל ג ל הירח והשני שלמעלה ממנו הוא ג ל ג ל שבו הכוכב הנקרא כוכב וכו' ו ג ל ג ל תשיעי הוא ג ל ג ל החוזר בכל יום מן המזרח למערב והוא המקיף ומסבב את הכל וזה שתראה כל הכוכבים כאילו הם כולם ב ג ל ג ל אחד ואעפ"י שיש בהן זה למעלה מזה מפני ש ה ג ל ג ל י ם טהורים וזכים כזכוכית וכספיר (רמב"ם, יסודי התורה ג א). ג ל ג ל התשיעי שהוא מקיף את הכל חלקוהו החכמים הקדמונים לשנים עשר חלקים כל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו שהם מכוונים תחתיו והם המזלות (שם ו). צריך אתה לידע ש ה ג ל ג ל י ם עשרה

וכן בפיוטים. משקל זלזל וזלזלים, קשקש קשקשים, וכמו כפף כפו. —[1]) גלגל הוא כנראה מרכבה שאין בה אלא ה ג ל ג ל, אלא מקום מ ר כ ב אחר (W. M. Müller Europa und Asien 301). — [2]) ריב"ג ורד"ק, וכן רוב האחרונים. ורש"י יחדה לראשי קצה קוצים, ואמר זו"ל: ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה הקרוים קרדג"ש בלעז וכשמגיעין ימי החורף נתקים ונשתתים מאליהם ופורחין מעט מעט ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכתן. ע"כ. וכן בישע' יז יג: הוא מפרח של קוצים שקורין קרדינש בלעז הדומים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין וכהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתנפצין מאליהן והרוח מפזרן ואותו הנפוץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין העין באמצע וחמש זרועותיו סביב לה. ע"כ. —[3]) בערבית ג'לג'לה a) קול הרעם, מג'לג'ל b) ענן רועד וטעון מים. — [4]) ופרשו שם בגמ' גלגל ח ו מ ר ת א. —

---

a) جلجلة b) مُجَلجِل

זה בתוך זה גלגל הראשון שאנו רואין הוא גלגל הירח שני לו גלגל ככב שלישי לו שלמעלה הימנו גלגל נגה רביעי גלגל חמה חמישי גלגל מאדים ששי גלגל צדק שביעי גלגל שבתאי שמיני גלגל הככבים הקבועים כגון כימה ועש וכסיל גלגל תשיעי הוא שבו שנים עשר מזלות גלגל עשירי הוא גלגל החוזר שמהלך בכולן והוא סובב בכ"ד שעה הילוך שוה עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע (הות, פי' על מס' ר"ה, הולת' כריל). שהחכמים הקדומים היו מיחסים כחות כל הנמצאים לשבע כוכבי לכת ולשבע גלגליהם (מלמד התלמיד', מתן תורה). וראוי שנחקור אם יש למעלה מגלגל המזלות גלגל בלתי מכוכב יתנועע בהנועה היומית (רלב"ג, מלחמ' ה ד). גלגל המישור והוא כנגד קו השוה אשר בארץ וכו' מן הגלגל הזה נחלק לשני חלקים שוים בכל מקומות העולם חציו נראה על הארץ וחציו מסתתר תחת הארץ וכו' נמצא הגלגל כלו (גלגל המזלות) נחלק לש"ם חלקים והחמה סובבת ברקיע כנגד גלגל המזלות והיא נוטה מגלגל המישור לפאת צפון ולפאת דרום כ"ד חלקים וחילק את גלגל המישור לשני חלקים שוים (ר"א בר חייא הנביא, ס' העבור ב). וכל עגול אשר ברקיע סובב ומתגלגל אנו קורין אותו גלגל וכל עגול שאנו זוכרין מדרך הקפתו וסבובו אנו קוראין אותו אופן (שם). העגולות הגדולות החקוקות ברקיע השמים במחשבה הוא שאקרא אותם בכל מקום מהספר הזה גלגל המישור והוא שאחרים קראו אותו גלגל משוה היום (יסו"ע לר"י יבראלי א ד מב). גלגל יוצא מרכז וכו' ומהגלגלים יוצאי מרכז האלה יש שהכוכב הוא תקוע בו כדי לנסוע בו סביב מרכז היוצא ההוא ולהקיף בו את העולם (שם ב א). והעגולה הקוית שחוקק מרכז החמה במחשבה בשטח החגורה ע"י המהלך האמצעי הוא שאקרא אותו מסלול החמה וכו' והמסלול הזה הוא שיקראו אותו רבים מחכמי התכונה בשם גלגל היוצא מרכז הואיל ומרכזו וקוטביו הם מרכז הגלגל היוצא וקוטביו (שם ג א). הגלגלים מקיפין זה את זה כבגלדי בצלים וכלם מקיפים יסוד האש (מ' אלדבי, ש"א ב ב). הגלגל התשיעי הוא הגדול והעליון שבגלגלים ונקרא שמי השמים וכו' חכמי התכונה קראוהו גלגל היומי לפי שעל פיו יהיה היום והלילה כי הוא מקיף העולם פעם בכל יום (שם ב ג). שכתבו התכוניים שגלגל היומי בכחו הגדול שנתן לו האל יתברך הוא מושך ומכריע את השמנה גלגלים עמו ומסבבין בכל יום את הארץ פעם א' (נחמ' ונעים א טו). הגלגל התשיעי הזה אשר דברנו בו נקרא כפי החכמים גלגל היומי מפני שזה הגלגל מביא היום לעולם שע"י סבובו השמש יעלה על הארץ ויאיר היום (שם יז). —ט) *עגול בחלל האויר שבו לפי דעת הקדמונים מקום כל אחד מארבעה היסודות: והקפת על המים גלגל הרוח וכו' והקפת על הרוח גלגל האש (רשב"ג, כתר מלכות). לשחקים ארקיע, הים נס הארץ נחבאה הפעם, גלגל הרוח מסביב יריע, תחתי חדרי ברק, סתר הרעם, פה גלגל האיש (יל"ג, כירת כליה).— י) *כמו גרגר: בפילפל ובגלגל[1]) מלח (שבת ו ה). פלפל לריח הפה גלגל מלח לדורשיני (גמ' שם סה.). אלו הן עדשים המצריות כל שגלגליהם חדים (ירוש' סוף מעשרות).

גַּלְגַּל[2]), ש"ז, סמי' גַּלְגַּל, — כמו גַּלְגַּל, אופן של עגלת הדישה: לחם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו והמם גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (ישע' כח כח).

א *__גִּלְגֵּל__, פ"י, —א) גלל, הניע דבר באופן שיסב סביב עצמו, rollen; rouler; to roll: אמר רב יוסף גילגל (את הביצה בשבת) חייב חטאת (שבת לח:). מגלגלין ביצה על גבי גג רותח ואין מגלגלין ביצה על גבי סיד רותח (שם לט.). — ובבצק, גלגל אותו בידיו לגמר לישתו: נדמעה עיסתה (של האשה) עד שלא גלגלה פטורה ומשגלגלה חייבת (חלה ג ב). הקדישה עיסתה עד שלא גלגלה ופדאתה וכו' הקדישתה עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר (שם ג). גלגל עיסה מערב י"ט מפריש ממנה חלתה בי"ט (ביצה ט.). הליש משנתן המים וגילגל נתחייב בחלה (רמב"ם כ"מ פט).—ובגד וכיוצא בזה, כרך אותו: אמין (אברהם) את זרועותיו וגלגל את בגדיו ונתן שתי ארכבותיו עליו (מדר' ויושע א).—ב) בהשאלה, הביא, גרם שיבוא: מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב (תוספתא יומ"כ ה יב). ר' יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב (ערכ' יא:). בניך הם כבני חנוניך הם כבני אברהם יצחק ויעקב גלגל רחמיך עליהן (פסח' פז.). וקרה להם מקרה כי הלשינו זה את זה והוציאו הרבה כספים לגויים גלגל העון שגרשו את אדונינו וכו' וכל זה גלגל בי פסקו אח"ז כל

[1]) גרסת הנוסחאות שלנו במשנה שבגמ'. וגרסת הערוך גרגר, וכן במשנה שבמשניות.

[2]) כמו בִּנְיָן, יִצְהָר, כִּבְשָׁן.

הצדקות (מכתב לנתן עזתי, REJ 1893, 213). ואם נגזר שיחיה בלי רופא הקב"ה מ ג ל ג ל גלגולים ומביא לו רפואתו (פלא יועץ, ערך רפואה). ג ל ג ל נ ו דברים להכשיל רעינו גמלנו רע למי שהטיב אלינו (כף אחת יט, וידוי). — ג) הטיל חובה על אדם על ידי חובה אחרת: המקיף את חבירו משלש רוחותיו גדר את הראשונה וכו' אם עמד וגדר את הרביעית מ ג ל ג ל י ן עליו את הכל (ב"ב א ג). המקבל שדה מחבירו ליטע הרי זה מקבל עליו עשר בוראות לבית סאה יותר על כן מ ג ל ג ל י ן עליו את הכל (תוספתא ב"מ ט יז). היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו ועמד וגדרה מ ג ל ג ל י ן עליו יציאתו של בותל (שם יא ד). היה בידו (של העני) סלע ונתן הימנו שלש דינרין ולא הספיק ליהן דינר האחרון עד שהעשיר מ ג ל ג ל י ן עליו את הכל (שם ערכ' א ה). — ובשבועות, הטיל שבועה על נטען אף על פי שעל פי הדין אינו חיב בה, ע"י שבועה אחרת שהוא חיב בה עפ"י הדין: נתגלגלה לו שבועה ממקום אחר מ ג ל ג ל י ן עליו את הכל (שבוע' ז ח). עד כמה מ ג ל ג ל י ן עליו עד בדי שיאמר לו עבדי אתה (ירוש' שם ז לח.). שלא יאמר (מי שנושה בחבירו מנה) אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה ויתחייב לי שבועה ו א ג ל ג ל עליו שבועה ממקום אחר (בבלי שם לא.). לוה הימנו ערב שביעית ולמוצאי שביעית נעשה לו שותף או אריס אין מ ג ל ג ל י ן (שם מח:). לכל מ ג ל ג ל י ן (שבועה) חוץ משכיר שאין מ ג ל ג ל י ן (שם מט.). סוטה שלא ניתנה להתבע בעד אחד מ ג ל ג ל י ן (עליה שבועה) ממון שניתן להתבע בעד אחד אינו דין ש מ ג ל ג ל י ן (קדוש' כח.). הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהן ש מ ג ל ג ל י ן עליה את הישן אף פורטני בכל שבועות שבתורה ש מ ג ל ג ל י ן עליה את הישן (ספרי, נשא יז). כל מי שנתחייב שבועה בין של תורה בין של דבריהם מ ג ל ג ל עליו המשביע כל מה שירצה מדברים שאם יודה בהן יתחייב ממון (רמב"ם טו"נ א יב). אומרים לנתבע או תן לו כל מה ש ג ל ג ל עליך מטענות הודאיות או השבע והפטר (שם יג). — ד) בכלל, הטיל חובה על אדם שלא משורת הדין וכדומה: אמר להם (רבן גמליאל) על החדשים אנו בושין אלא שאתם מ ג ל ג ל י ן עלינו את הישנים (כתוב' ח א). לא דייכם כל הברכות הבאות לעולם בשבילנו ואי אתם אומרים לנו בואו וטלו לכם מן הברכות הללו ולא עוד אלא שאתם מ ג ל ג ל י ם עלינו פיסים ווימיות גולגליות וארנוניות (ירוש' שביע' ז לה:).

— פע', *גִלְגֵל, מְגַלְגֵל, מְגֻלְגֶלֶת, — א) בֵיצָה מְגֻלְגֶלֶת, שגלגלו אותה בזוּתח, וככלל ביצה חצי שלוקה, weich gesot. Ei; oeuf à la coque; soft boiled egg: ביצה מ ג ו ל ג ל ת[1]) (אינה חבור) עד שיגום ושלוקה עד שירסם (עוקצ' ב ו). אמר ר' יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני ר"ע וט' כאדם שחל להיות בע"ש היה והביאו לו ביצה מ ג ו ל ג ל ת[2]) וגמעה בלא מלח (ערוב' מא.). חמשה דברים משכחים את הלימוד וכו' והאוכל ביצה מ ג ו ל ג ל ת בלא מלח (הורי' יג:). וגמיעת הביצה ה מ ג ו ל ג ל ת בריקות נפש (קהלון ג יט ב יב). — ומ"ר: כדי לגמוע ג' ביצים מ ג ו ל ג ל ו ת זו אחר זו (ירוש' סוטה א ג). — ב) עִיסָה מְגֻלְגֶלֶת[3]), שנלושה כל צרכה: בתלמיד יושב לפני רבו וכו' ונזכר שיש עיסה מ ג ו ל ג ל ת בתוך ביתו ומתיירא שמא תחמיץ (פסח' ז.). — ג) זֵיתִים מְגֻלְגָלִים, כבושים ונתונים במלח[4]): חבית של זיתים מ ג ו ל ג ל י ם[5]) ב"ש אומרים אינו צריך לנקב (עדי' ד ו). אלו מותרין באכילה וכו' ועלה של חלתיה וזתים גלוסקאות ה מ ג ו ל ג ל י ן[6]) (ע"ז ב ז). — ד) שיש לו צורת גלגל, פחות או יתר עג'ל: מה עדשה זו מ ג ו ל ג ל ת אף אבילות מגלגלת ומחזרת על באי העולם (ב"ב יו:). — ה) בכלל, מטולטל, משלך, מונח בלי סדר: כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מ ג ו ל ג ל י ן בארון עד שעמד משה ובקש עליו רחמים (סוטה ז:). — ו) ימי שהוא ב ג ל ג ו ל, שבאה נשמתו אחרי מותו אל תוך גוף אחר: ואל יאמר איך אעשה תשובה על העבירה שלא עשיתי מעולם הלוא יקרה לפעמים שהוא מן ה מ ג ו ל ג ל י ם אשר היו כבר כמה

---

[1]) רה"ג פרש וז"ל: חציו שלוק. ע"כ. והרמב"ם בגוף פי' הערבי וז"ל: ביצה מגולגלת נימברשת. ע"כ, והוא נִמְבִּרְשת בערב' חצי שלוקה, דכה. —[2]) ופרש רש"י וז"ל: צלויה רכה. — [3]) וז"ל הערוך: עיסה שנגמרה לישתה נקראה מגולגלת. — [4]) הערוך: וז"ל פי' זיתים הנמתקין לאכילה נקראים מגולגלים. ע"כ. ומהר"ם לונזאנו במעריך שם: הזיתים הירוקין השלוחין הניתנין במים ומלח הן הנקראין מגולגלים. — [5]) פירוש רמב"ם: וכשזורקין מלח על הזיתים ונותנים אותם בחבית כדי לכבשם ולרכך אותם. ורש"י (יבמ' טו:): דחוקין ועומדין בחבית. — [6]) ופרש"י: שנתחממו ונרפו מחמת שמנן.

نِمْبِرِشْت

פעמים בזה העולם (הקדמ' עמה"מ א). האדם המכולנל אם יעשה כל המצות שבעולם ולא יתקן החטא ההוא שעשה וכו' מחויב הוא להתגלגל עד שיתקן מה שהעוה (שם, תו"א לה). ודע לך כי אין שום אחד מאלו המגולגלים או שום אדם שנענש בבית דין של מעלה שאין יוצא לפניו כרוז שמכריז עונשו ועונו בכל אותו הגלגול (שם, ריבא דו"א מה). כמה וכמה מגולגלים מתגלגלים כן בכל עת (שם). שהאר"י ז"ל היה מכיר בנשמות מגולגלות בעצים ובאבנים ובהמות ורמש האדמה (ארי נוהם יד). ולידע נשמת אדם אשר בקרבו אם מגולגלת ומכמן מי היתה פעם אחרת לשעבר בעולם (שם כד). מאד יתעצם בכונתו בברכה זו (בברכת האילנות) שהיא לתיקון הנשמות שהם מגולגלות בעצי השדה והעשבים (מורה באצבע ז קלט). בששותה מים ישפוך מעט מים קודם שישתה כדי שלא יזיקוהו המגולגלים (הנהגות אדם כ). והיודעים חכמות הקבלה יכולים להעלות אפילו מדומם לאדם באופן כי על ידי האדם יכולין לתקן כל אלו ואם יפגע אדם המגולכל במי שאינו יכול לתקן כגון המגולגל כב"ח פוגע בע"ח או מגולגל בצומח בת"ח שאינו יודע קבלה יזיק לו מאוד (שם, כסוף הפרק). שועלים אשר יאמינו כי נפשות רוחות ושדים בהם מכולכלים (שכי"ע ג, יפן).

— נתפ', נִתְגַּלְגֵּל, — א) התנועע בתנועת הגלגל, סביב לעצמו, sich rollen ; se rouler; be rolled: כפרץ רחב יאתיו (כני נבל) תחת שאה הִתְגַּלְגָּלוּ (איוב ל יד). זרק לתוך ארבע אמות ונתגלגל חוץ לארבע אמות פטור חוץ לארבע אמות ונתגלגל לתוך ארבע אמות חייב (שבת יא ג). נתגלגל (ערובו) חוץ לתחום ונפל עליו גל (ערוב' כ ד). היה קורא על האסקופה ונתגלכל הספר מידו (שם י ג). ודחפו (את העזאזל) לאחוריו והוא מתגלגל ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים (יומא ו ו). ושתי שרשרות היו בה אחת שהוא מושך בה ויורד ואחת שהוא אוחז בה מלמעלן בשביל שלא תתגלגל (תמיד ה ה). התורם את הבור ונתנה (את התרומה) במקום שתתגלגל והגיע לבור ולשפכה (תוספתא עכו"י כ יה). האלהים עושה להם (להצדיקים שבחו"ל) מחילות בארץ והם מתגלגלים בנאדות ובאין לא"י (פסיק' רבתי א). — ובמשמ' *הברת מהירה בפה: נקרא השוא בפתח ואינה נמשכת כדי שתסבול טעם אלא מתכלגלת בפה ודולגת למלה הסמוכה לה (הול' הקורא 64). — ב) *נתגלגלה העיסה, נלושה היטב: אוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים (חלה ג א). — ג) *נתגלגלה הביצה, נתבשלה חצי בשולה: אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלכל (שבת כ כ). — ד) *בשבועות: נתגלגלה לו שבועה ממקום אחר מגלגלין עליו את הכל (שבוע' ז ח). — ה) בהשאלה, *נתגלגל הדבר, קרה על פי גלגולים רבים, ע"י מקרים מתחלפים: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים (שבת י:). ותכף נתגלגל כי פקרו בביזוד רבינו ברשעותם (מכת' לנתן עותי, REJ 1893, 213) ועדיין בימים ההם היו (בעלי התוספות האחרונים) בקיאים בכל התלמוד והיו יודעים המצות מתוך התלמוד עד שנתגלגל שנתגרשו בצרפת (אורח' לדיק', שער התורה). שכל הסיבות והגלגולים מתגלגלים לפניך (הקד' ר"י יעבץ אור החיים). — ובמשמע' יבא לידו: ואחר שהתגלגל המאמר הזה בדברינו נשלים לבארו וכו' (מלמד התלמי', עקב). ואחר שהתגלגל פסוק בקרבך קדוש וגומר אומר בו מה שהוא פשוטו אצלי (שם, תכא). — ובמליצה, *נתגלגלו רחמיו, נתקבצו, נתרגשו: נתגלגלו רחמיו של הקב"ה (תדכ"א א). מדת הרחמים עלינו התגלגל (פיוט נעי' יוה"כ). — *חשבון מתגלגל, עי' חשבון. — ו) *פלוני נתגלגל בפלוני, נכנסה נשמתו בגופו של פלוני, בא בגלגול כפלוני: דעת האומרים שתתגלגל הנפש מן האדם הרשע בגוף הכלב ושאר בע"ח בלתי מדברים (ר"י אברבנל, ויקא). שפעמים תתגלגל הנפש החוטאת לא להוסיף השלמות ב"א בעבור שלא וכתה אל שלמות בלל מהברת החמר (שם). שהנולד בנפש המתגלגלת יאמר עליו שאינו המת מפאת חמרו וגופו שאין חמר הנולד ומזגו כחמר המת ומזגו שוה בשוה (שם). קבלנו כי תרח נתגלגל באיוב כי ע"ב אמר ונחמתי על עפר ואפר וכו' (ר"מ אלשיך, איוב לח יט). הבא על זכר יתכלכל בשפן וארנבת הבא על בהמה יתגלגל בעטלף הבא על חיה ועוף יתגלכל בעורב הבא על אשת איש יתגלגל בחמור וכו' ולפעמים יתגלגל בעל לשון הרע בכלב ודע שאמרו המקובלים שאף על פי כשמתגלגל בצורת אדם אינו יודע בגלגולו

ראשון מכל מקום כשמתגלגל בצורת חיה או עוף הוא יודע בגלגולו ראשון. ומצר ומצטער (ר"א אוקרי, מנדיס ז). ואם הרוחות לא תתקיימנה בלי הגויות איך הנפשות תתגלגלנה בכלבים ובגמלים בדגים ובעופות ובחיות (אגר' אחוז לר"י מקנדיה, כס' מלא תפנים). הגלגולים שתתגלגל נפש החוטאת וכו' הבא על אשת אביו יתגלגל בחמור וכ"ו שאמרנו הוא כי לא שב בתשובה שלימה או יתגלגל באלו הגלגולים האמורים (דרך ישרה, התשובה). אם נתגלגל בפירות או בעשבים ויאכל אותם בלא ברכה יקלקל עוד לאותה הנפש המגולגלת (שם).

ב.***גִּלְגֵּל**, פ"ע,—א) סָבַב והתהפך, sich drehen; tourner, to turn: מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות מגלגלת ומחזרת על באי העולם (ב"ב טז:). — ב) גִּלְגֵּל בְּ, עִם, עסק בו, טפל בו: (שם) הוא אמר אין רחיצה חיי נפש (וכאן) הוא אמר הכביסה חיי נפש אמר ר' מנא אדם מגלגל ברחיצה ואין אדם מגלגל בכביסה (ירוש' בכיע' ח לה:). מה בין לינה מה בין שביתה אדם מגלגל בלינה ואין אדם מגלגל בשביתה בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (שם מעברות ג מט ד). ואפילו במדירה (את אשתו) לעולם מגלגלת עמו שלשים יום שמא ימצא פתח לנדרו (שם כתוב' ז לא:). ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן (מו"ק כז.). הלוקח עבד מן העכו"ם ולא רצה למול מגלגל עמו עד שנים עשר חדש לא מל חוזר ומוכרו לעכו"ם (יבמו' מח:). עיר אחת היתה בארץ ישראל ולא רצו עבדיה למול וגלגלו עמהם עד שנים עשר חדש וחזרו ומכרום לנכרים (שם). לבעל הבית שהיה לו כרם נתנו לארים וכו' אמר מה אעשה אגלגל בכרם הזה עד שיבא בעל הכרם ויעשה בכרמו מה שירצה (תנחומא ברכה א). אלו מל אברהם בן נ' אולי לא היה יכול להתגייר פחות מל' לפיכך גלגל הקב"ה עמו עד שהגיע לצ"ט שנה (מדר' תהל' יז). לא גלגל הקב"ה והביא את אברהם וכו' (סד' אליהו רבא כ). לעולם ירחיק אדם עצמו מן הצדקה ויגלגל עצמו בצער בדי שלא יצטרך לבריות (לידה לדרך א ד יא). עד שהגיע ענינם לפני המלך וגלגל עמהם באופן שיבטחו בעצמם (חזות קשה, ר"י ערמאה ה). צריכים בני העיר לגלגל עמו עפ"י מדותיו (פלא יועץ, ערך משפט). לפי דעתו של בן ולפי שניו יגלגל עמו (שם, אות חנוך). — ובדבר אבילה, גלגל עמו בעדשים וכיוצא בזה, אכל אתו, סעד אתו: אמר לו (רבי נחמיה לאורחו) במה אתה סועד אמר לו בבשר שמן ויין ישן רצונך שתגלגל עמי בעדשים גילגל עמו בעדשים ומת (כתוב' סז:). למלך שעשה סעודה שבעה ימים וזימן כל בני המדינה בשבעת ימי המשתה כיון שעברו שבעת ימי המשתה אמר לאוהבו: כבר יצאנו ידי בני המדינה נגלגל אני ואתה במה שתמצא ליטרא בשר או דג או ירק (תנחו' פנחס טו). — ובכלל גלגל עם פלוני, שהה אתו, עסק אתו: בא אחד מהם נשתטח לו וא"ל אדוני המלך אם רצונך גלגל עמי היום מיד הלך עמו והעלהו לעלייתו וזבח לו שור והביא לפניו מיני מטעמים וכו' למחר פגע בו חברו התחיל משתטח לפניו וא"ל אדוני המלך רצונך שתגלגל עמי היום א"ל שמא את מבקש לעשות לי כשם שעשה לי חברך אתמול א"ל אדוני המלך איש עני אני אלא אם רצונך גלגל עמי היום במעט ירק שיש לי באותה שעה הלך לביתו ורחץ לו ידיו ורגליו והביא לפניו מעט ירק (מדר' משלי טו). — התפ', *הִתְגַּלְגֵּל עם פלוני, עסק בו, טפל בו: באושא התקינו שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד שתים עשרה שנה מכאן ואילך יורד עמו לחייו (כתוב' נ.). אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה (רש"י קהל' ב ג). כבעל הבית המתגלגל עם האורח ביום א' בבשר יום שני בדגים ומתמעט והולך (ספ' החיים למהר"ח מפראג ד ה). ועם בירור אמונתו כי ענינו מסור אל גזרות הבורא יתברך ושבחירת הבורא לו היא הבחירה הטובה הוא חייב להתגלגל בסיבות תועלותיו ולבחור הטוב כנראה לו מן הענין (חו"ה, הבטחון ד). ולא (ירענו) באיזו סחורה ובאיזו מעשה מן המעשים העולמיים נצליח בשנתגלגל בהם (שם).

*גַּלְגַּלּוֹן, ע' *גַּלְגִּילוֹן.

***גַּלְגַּלּוּת**, ש"נ, — צורת הגלגל: והגרתם (של השמים) היא בצורת הקשת כדי שתשאר הארץ בדוריתה וגלגלותה (השמים והעולם לאבן סיני, כ"י ברלין). כענין זוהר ונוגה העין אשר נישג בסתימותו בגלגלותי (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי תורה יט).

***גַּלְגַּלִּי**, ת"ז לנק' גַּלְגַּלִּית, מ"ר גַּלְגַּלִּיִּים, גַּלְגַּלִּיּוֹת, — שיש לו צורת גלגל, דומה לגלגל, שיך לגלגלי: sphärisch; sphérique; spherical; כי

התנועה הגלגלית הסבובית והעגוליה מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע (מכת' כ"מ גילני לר"ד הכבלי, לקוטי קדמ', כספח' 49). והם מעט מהרבה מחכמות הטבעיות יהאלהיות והמוסריות והגלגליות[1]) (כוזרי ג לט). והגרמים הגלגליים והגרמים היסודיים (כם ה יב). ואחר כן אדכר עמו בערכים ההם הגלגליים והם עד אין תכלית מרוב (כם ה ז). הם סבות ההויה וההפכד אחר הכחות הגלגליות (מלמד התלמידים, כוה). אמנם עניני התכונה הגלגלית והחכמה הטבעית וכו' (מו"נ א לד). האם היה שוה הזמן הגלגליי השלם לזמן בלתי שלם (ר"י אברבנל, כראש' ה, שאל' ט). כי בני האדם יש להם רוחות גלגליות ונפשית מדברות מלאכיות (ר' קלוני', אגר' כע"ת ג א). ישתבח שמו הממשיך מהמשך השכל הנפש הכוללה הגלגלית בעלת כח ותנועות (כם ג ז). והנפש הכללית הגלגלית היא רוח העולם והסבה בשמירת צורות הגופים והמינים בחמר הוא קיום סבותיהם הגלגליות (רמ"ע פלקיירא המבקש) אם לא שתגיע ההשפעה על הנפש הגלגליר (קרבקס, מו"נ ב ד). ושמו (האבות) ככר כל בטחונם ויחולם בכחות הגלגליות והסירו תקותם מהשגחת הבורא (תגמ' הנפ' כח:). וכל כוכב מקבל בייחוד שפע ממדרגה מלאכיית מיוחדת שמאותו השפע יחון על החלק שלו וישמרהו באמצעות הכחות הגלגליות והיא שמירה פרטית והשגחה אלהית (מ' אלדבי, ש"א ב ב). ואלו שני הדברים (החמר והצורה) היו שרש ומקור לכל הנבראים אשר נבראו בג' עולמות שהם עולם הרוחני ועולם הגלגלי ועולם ההפסדי (שם). ונמצא קיומו (של עצם השכל) והתמדתו על פי מציאות מעלת נבדל בעצם מהתמדת הגופים הגלגליים וקיומם (שער השמ' לאבן לטיף כד). שכיון בו אל החכמה האלהית שהמלאכיית נכללת עמה והגלגליית והטבעית (קול יהודה להכוזרי ב כו).

גַּלְגַּלִּיאֵל, — שם מלאך: גלגליאל שהוא ממונה על גלגל החמה (היכלות, ילינק ה).

גֻּלְגֹּלֶת[2]), ש"נ, כנ' גֻּלְגָּלְתּוֹ, מ"ר גֻּלְגָּלוֹת, וגם *גלגליות, ככנ' גֻּלְגְּלוֹתָם, — א) כלל עצמות הראש שהן כמו בית להמות, Schädel ; crâne ; skull : וילכו לקברה (את איזבל) ולא מצאו בה כי אם הַגֻּלְגֹּלֶת והרגלים וכפות הידים (מ"ב ט לה). השדרה והגלגולת (אהל' ב א). אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים (אב' ב ו). נפתחה הגלגולת ולא ניקב קרום של מוח (חול' ג ב). מעשה באחד שהרש וניער את המחרישה ונמצאת גולגלת שלמה דבוקה במחרשה (תוספתא אהיל' יה יג). ואחר המעלה כוכורו ואחר הנשאל בגולגולת וכו' והנשאל בגולגולת עולה בדרכו ועולה בשבת (שם סנהד י ז). — וככנ': ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גֻּלְגָּלְתּוֹ (שופט' ט נג). ואת גֻּלְגָּלְתּוֹ (של שאול ההרוג) תקעו בית דגון (דהי"א י י). ולא ישיח לפניו (היהודי לפני הגוי) שמא ירוין את גולגלתו (תוספתא ע"ז ג ד). מעשה בעין בול אחר שנתחכה גלגלתו וטלה עליו הרופא מטלית של קרויה וחיה (שם אהיל' ב ו). — לַגֻּלְגֹּלֶת, לאיש אחד: לקטו ממנו (מן המן) איש לפי אכלו עמר לַגֻּלְגֹּלֶת מספר נפשתיכם (שמות יז יז). ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר וכו' בקע לַגֻּלְגֹּלֶת וכו' לכל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה (שם לח כד-כו). ולקחת חמשת חמשת שקלים לַגֻּלְגֹּלֶת בשקל הקדש (במד' ג מז). — ומ"ר ככנ': שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לְגֻלְגְּלֹתָם (במד' א ב), ר"ל לפי מספר הגלגלות, האנשים והנשים. תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות לְגֻלְגְּלֹתָם כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה (שם כ). ויהי מספרם לְגֻלְגְּלֹתָם לגברים שלשים ושמנה אלף (דהי"א כג ג). — ומ"ר *גלגליות במשמ' העקרית: ירדה הבאר לתוך המערה והוציאה גולגליות וזרועות ורגלים (תנחו' בוב'. חקת מז). — ב) *מרת המלכות, סכום קצוב שחיב כל אחד ואחד לשלם מס להמדינה[2]), Kopfsteuer ; capitation :

---

[1]) כגוף הערבי: ואלפ' לכיה (ייהד' הרכפלד).

[2]) יחיד במשקלי השמות שבמקרא. בסור' גגולתא, בארמ' גולגולתא. בערב' גֻמְגֻמַה a). וסוברים החכמים כי נגזר השם גלגלת מן גלגל כמשמ' דבר המתגלגל, מפני צורתה העגולה של הגלגלת. אך קצת יש לפקפק בדבר, שא"כ מהו מקור המלה הערב' גמגמה, הואיל ואין להצרוף גמגם בערב' שום דבר ממשמעת גלגול, אם לא שנניח כי זו אינה מלה ערב' מקורית אלא שאולה מעבר' ונתחלפה למד במם. — [2]) ברומ' census capitum, ר"ל מס הגלגלת. ל' גולדשמיט במאמרו בהקבץ REJ 34 , 202 רצה להוכיח כי הכונה בהשם גלגלת לא היתה להמס census capitum, שהיה בללי לכל שוכני מלכות רומא אלא להמס המיוחד שהטיל אספסיונוס על

a)

אין לך נתפס על חבירו וחייב ליתן לו אלא בארנון ובגולגולת (ירוש' כתוב' יג לה ד). תנהיג רבי בארנונא ובגולגולת ובאנפרות (בס י לד.). אם נתת מכיסך צדקה הקב"ה משמרך מן הפיסין ומן הזומיות ומן הגולגוליות ומן הארנוניות (בס פסה א יה:). יהיו בניך משתעבדין בארבע מלכיות בעולם הזה במסים ובהוגיות ובזמיות ובגולגליות (פסיק' דר"כ, כחדש השביעי). שאם ח"ו יתבקש עוד מפי המלך יר"ה והשרים לגבות גלגולת מבני ישראל שלא ישתדלו עוד לשבור מהמלך יר"ה והשרים רק יגיהו הדבר על הגלגלת (תדבים גס יכנים, פנק' פוזנא, הסכמ' יריד, ס' בנ"ה). —"יוכסף גלגלתי) : שאין תלמידי חכמים פטורין ממעשר תבואתה ומכסף גולגלתן אלא בשהצבור נוהגים ביחד כך וכך לפטור את כולן והם פוסקים ביניהם אבל אם אמר המלך שיתן כל אחד כסף גולגלתו אין עמי הארץ פורעין בשביל ת"ח (טור בכנים קסג, בשם הרמב"ן).

גלד, ממנו גֶּלֶד, *גָּלַד, גָּלִיד, *הַגְלָדָה.

גֶּלֶד[2], ש"ז, כנ' גלדי, מ"ר גלדים, סמי' גלדי,—א) עור, ובפרט מקמט, קשה, : Haut; peau; skin : שק תפרתי עלי גלדי (איוב יו יה). — ואמר המליץ : עד נברא הגוף ותלבש אותו כבגד, והפיצה חום יקודה בבשר ובגלד, ויחם בשר הילד (הקד' ר"י חריזי, תחכמוני). — וגלדי בצלים, הקלפות שבבצל : והמשל בזה גלדי הבצלים שהם זה על זה (תגמ' הנפש, פי' כ"ה הקד' א). הגלגלים מקיפין זה את זה בגלדי בצלים (מ' אלדכי, ב"א כ כ). שכל גלגלי הרקיע הם מסובים ודבוקים זה בתוך זה בגלדי הבצלים ואין שום מקום פנוי וריקות ביניהם כלל (נחמד ונעים, דוד גנז א כ). — ב) *מה שנתקשה על פני דבר אחד, לפלוף : Kruste, Schorf ; croûte ; crust שחוץ לעין וגלד שחוץ לגבה וכו' וגלדי צואה שעל בשרו (מקוא' ט כ). מרחיקין את הגבילות וכו'

היהודים, fiscus judaicus, שהיה שנוא מאד ליהודים וכנוהו בהשם גולגולת מפני פחד הרומאים. אך אין זה מכרח. — [1]) בארמ' : בכסף גולגלתא (נדר' סו:).

[2]) בערב' ג'לד [a] עור. באדמ' וסור' גלדא. וכן באשור' גִלְדוּ.

[a]) جلد

עד מקום שעושה גלד (ירוש' כ"כ כ יג ג). מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו (בכת נ:). מנהגו של עולם מי שהיה לו מכה ונתרפאה מעט והעלתה גלד נותן בה דברים רכים (רס"ג, טהר' ט כ). — ג) *כל דבר דק חופה על דבר אחר : גרדו (את השופר) והעמידו על גלדו (ר"ה כז:). שהוא (הקרח) מגליד גלד דק מלמעלה (רמב"ן שמות יו יד). — ד) *דפנות של כלי : קערה גילדה עב מזרק גילדו דק (מד"ר במדב' יג).

***גָּלַד**, פ"ע, עת' יִגְלַד, — א) נתקשה, נקפא, המים וכדומה, gefrieren ; geler ; to congeal : יחזק הרקיע יקרש הרקיע יגלד הרקיע (ירוש' ברכ' א כ ג). בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו השמים (מד"ר בראש' ד). — הפע', *הגליד, — א) כמו קל, נעשה גליד : מי המערת שהגלידו וחזרו ונימוחו (תוספתא פרה ח ח). לבלובי שמרים וכו' והטיט והבצק שעל ידי הקורדום ושעל ידי המגריפה הרי אלו אין חוצצין הגלידו הרי אלו חוצצין (בס מקוא' ו יח). מקוה שאוב שהגליד טהור (בס טהר' כ ו). הגליד[1]) פי המכה (בס חול' ג יא). אם הגליד פי המכה בידוע שזו נטרפה קודם שחיטה לפיכך אם הגליד פי המכה בידוע שזו נטרפה שלשה ימים קודם שחיטה לא הגליד פי המכה הרי הדבר ספק (רמב"ם, מכירה כ טו). — ויוצא : עשה שיגלד : ועל הדוב סבת היסורין יהיו או מאש המקדיח או מקרח המגליד השפע ומעכבו (מעבר יבק, שפתי צדק ו). — ב) נתדבק כגלד : (הדם) שלפני הכיבום מגליד שלאחר הכיבום מקדיר (תוספת' נדה' ו יג). אינו דומה כתם שלאחר הכבום לכתם שלפני הכבום שזה מקדיר וזה מגליד (גמ' שם נו:). — הפע', הֻגְלַד, *הוגלד, — עלה עליו גלד : הוגלד פי המכה בידוע שלשה ימים קודם שחיטה (כתוב' טו). כגון שניקבו בית הכוסות והוגלד פי המכה (טוש"ע חו"מ רלב יא). כי כל מעין ונחל נקפא, הוגלדה טפה (מעב' סר' דון ב"ט אדרוטיל, כספ' ד"ח).

***גַּלְדִי**, ת"ז, נק' גַּלְדִית, — מטבע הגלד : הליחות הגלדיות והבציות והזכוכיות ובן הכתונת הקרניית אין העורקים בהם כלל בשום פנים ואמנם

[1]) כך גם בגמ' שם נא. וגרסת רגמ"ה ורש"י הוגלד. וכן בגמ' כתוב' עו : הוגלד.

נזונת הליחה הגלדיית בדיות הלחויש הזובכיית (פרקי מבה ג)

גלה[1], ממנו גלה, *גלוי, יהתגלות

גלה, גליתי, לנק׳ גלתה, גלת, עת׳ אגלה, יגלה, יגל נווי גל, גלה, מק׳ גלה, גלות.

א. פ״י, הסיר הדבר המכסה, entblössen ; découvrir, uncover : ושמושו בהשאלה, גלה סוד, גלה אזן : ויי׳ גלה את אזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול לאמר בעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן (ש״א ט יה-יו). כי אחקר את אבי וכו׳ אשלח אליך וגליתי את אזניך (שם כ יג). כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (שם כב ח). גם ידם עם דוד וכי ידעו כי ברח הוא ולא גלו את אזנו (שם יז). כי אתה יי׳ צבאות אלהי ישראל גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך (ש״ב ז כז). ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה נגד הישבים (רות ד ד). הנה לו-עשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני (ש״א כ ב). בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן אנשים (איוב לג יה-יו). ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (שם לו י). כי לא יעשה אדני יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז). גולה סוד הולך רכיל (משלי כ יט). — וכיוצ׳, עי׳ גלוי.

ב. פ״ע, — א) יצא ונראה, erscheinen ; apparaître, to appear : גלה הציר ונראה דשא (משלי כז כה).— ב) יצא ממקומו, מן ארץ מושבו, auswandern ; émigrer, emigrate : כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז יא). לכן עתה יגלו בראש גלים (שם ו ז). וגלו עם ארם קירה (שם א ה). וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל (יחזק׳ לט כג). קרחי וגזי על בני תענוגיך וכו׳ כי גלו ממך (מיכה א יו). עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם וגלית ממקומך אל מקום אחר (יחזק׳ יב ג). ויגל יהודה מעל אדמתו (ירמ׳ נב כז). רוצח שגלה לעיר מקלטו (מכות ב ח). האב גולה על ידי הבן והבן גולה על ידי האב הכל גולין על ידי ישראל (שם ג). הוי גולה למקום תורה (אבות ד יד). מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצינו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות (מגי׳ יב:). אמרו יהודה שעילה (את המלכות) יתעלה יוסי ששתק יגלה לציפורי (שבת לג:). — ובהרחבה, גלה הארץ, ר״ל גלו ממנה יושביה : כי הגלגל גלה יגלה (עמוס ה ה). גלתה יהודה מעני ומרב עבדה (איכה א ג). עד גלות ירושלם (ירמ׳ א ג). הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ (שופט׳ יח ל). — *וגלת : בכל מקום שגלה ישראל גלת השכינה עמהם (ירוש׳ תענ׳ א סד:). — ב) כהשאלה לדברים לא בע״ח, במשמע׳ עבר וחלף וכלה : גלה כבוד מישראל (ש״א ד כא). כי אבל עליו עמו וכו׳ על כבודו כי גלה ממנו (הושע י ה). ערבה כל שמחה גלה משוש הארץ (ישע׳ כד יא). — ואמר המשורר : המון רחמי נכמר בי אזכרה קדם כבודך אשר גלה ונוך אשר חרב (ר״י הלוי, יפה נוף). — ועתיד מקוצר : יגל[1]) יבול ביתו נגרות ביום אפו (איוב כ כח).

— נפע׳, נגלה, נגליתי, נגלינו, עת׳ יגלה, יגל, תגל, צווי הגלו, מקור נגלה, נגלות, הגלות, — א) הסיר מעל עצמו מה שמכסהו, sich entblössen; se découvrir, to denude oneself : ותאמר (מיכל לדוד) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש״ב ו כ). — ב) הראה את עצמו : כי שם נגלו אליו האלהים (בראש׳ לה ז). כי נגלה יי׳ אל שמואל בשלו (ש״א ג כא). כה אמר יי׳ הנגלה נגליתי אל בית אביך (שם ב כז). ויאמר יהונתן הנה אנחנו עברים אל האנשים ונגלינו אליהם (שם יד ח). לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו (ישע׳ מט ט).—ג) הוסר מעל הדבר מה שמכסהו : ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו (שמות כ כו). והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל והגעתיהו אל הארץ ונגלה יסדו (יחזק׳ יג יד). ונגלה ערות זנוניך (שם כג כט). תגל ערותך גם תראה חרפתך (ישע׳ מז ג). יגלו מוסדות תבל (ש״ב כב יו). — וגם על הדבר המכסה, הורם ונגלה מה שתחתיו : ברב עונך נגלו שוליך (ירמ׳ יג כב). — ד) נראה ונודע מה שהיה נסתר עד כה : ושמואל טרם ידע את יי׳ וטרם יגלה אליו דבר יי׳ (ש״א ג ז). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון (הוש׳ ז א). ונגלה כבוד יי׳ וראו כל בשר יחדו כי פי יי׳ דבר (ישע׳ מ ה). מי האמין לשמעתנו וזרוע יי׳ על מי נגלתה (שם נג א). הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה (איוב לח יז). תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (משלי כו כו). — *ונגלית : וממה שיורה הוראה

1) בערב׳ جلا a) ובארמ׳ גלי כמו בעברית

a) جلا

1) ויש סוברים כי זה מן גלל יגל

נגלית על בטול זה הרעת (רלב"ג, מלחמות ה' ד ג). כי אין חי שישיג עצמותו אלא הוא יתברך עם היות מציאותו נגלית מצד מעשיו תכלית ההגלות (העקר כ ל). — נִגְלָה, דבר נגלה, עי' נִגְלָה. — נִגְלֶה ונסתר, עי' נִגְלֶה.

— פע', גִּלָּה, גִּלֵּיתִי, עת' תְּגַלֶּה, יְגַלֶּה, יְגַל, וַיְגַל, תְּגַל לווי גַּל, גַּלִּי, לְגַלּוֹת, — א) הסיר מעל דבר את הדבר המכסהו, והניחו לא מכסה, **entblössen; découvrir to uncover**: ובאת וְגִלִּית מרגלותיו ושכבתי (רות ג ד). ותבא (רות) בלט וַתְּגַל מרגלותיו ותשכב (שם ז). והגרתי לגי אבניה ויסדיה אֲגַלֶּה (מיכה א ו). גַּלִּי שוק עברי נהרות (ישע' מז ב). הנני מקבץ את כל מאהביך וכו' וְגִלֵּיתִי ערותך אלהם וראו את כל ערותך (יחזק טז לז). וַתְּגַל את ערותה (שם כג יח). היא (הסוטה) גלתה את עצמה לעבירה (סוטה א ז). ושותה (השכור) ושוגה ורואה את כל העולם כספינה וכו' והוא אינו יודע ואינו מתבייש ומגלה את עצמו (תנחומא שמיני ז). — וגלה הדרכים, הראה איך ללכת: אמר לו (הקב"ה למשה) טול המטה וכו' ואמור לו (ליס) אני שלוחו של יוצר בראשית גלה דרכיך לבני שיעברו בך (מדר' ויושע, ועתה). — ב) הרים והסיר את הדבר המכסה: הנני אליך נאם יי' צבאות וְגִלֵּיתִי שוליך על פניך (נחום ג ה). וַיְגַל את מסך יהודה ותבט (ישע' כב ח). גַּלִּי צמתך חשפי שבל (שם מז ב). אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי וכו' (סוט' ה ב). גילה חפאים ומצא אבק על גבי כלים (תוספתא פרה ה ב). היודע מספרכם הוא יעורר אתכם (מהמות) הוא יגלה העפר מעל עיניכם (ירוש' כרכ' ט יג ד).—גלה כנף פלוני, גלה ערות פלוני, עי' כנף, ערוה. — גִּלָּה עין: וַיְגַל יי' את עיני בלעם וירא את מלאך יי' נצב בדרך (במדב כב לא). גַּל עיני ואביטה נפלאות (תהל' קיט יח). — וכבר נגה רמב"ע את המשור שהשתמש בפעל גם ביחס לאזן ואמר, שיגל אזן אנוש לו היתה קשבת (כתב אלחריזי"ה, REJ 22, 239). — ג) בהשאלה, הראה הודיע מה שהיה נסתר קדם: סתרי נדחים נודד אל תְּגַלִּי (ישע' טז ג). כי אני חשפתי את עשו גִּלֵּיתִי את מסתריו ונחבה לא יוכל (ירמ' מט י). הולך רכיל מְגַלֶּה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג). ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תְּגַל (שם כה ט). מְגַלֶּה עמקות מני חשך (איוב יב כב). יְגַלּוּ שמים עונו (שם כ כז). התורה ריחתו ואתה מגלה אותו (שבת לו:). - -

ולווי יְגַל: שמך עוזר וסומך ומושיע ואת אב ליתומים, תשועתך לעמך תקרב וְגַל קצים סתומים וחתומים (סמא"ל, פזמ' לפסח, תמים דעים). — ועם אל, ל, של האיש שמראים לו: אליך גִּלִּיתִי את ריבי (ירמ' יא כ). מי גילה לבני רז זה (שבת פח.). מי הוא זה שגילה סתריו לבני אדם (מגי' ג.). מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והושיבם בשבעים ושנים בתים ולא גלה להם על מה כנסם (סופר' א ח).—ועם על, הדבר שמגלים: נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גִלּוּ על עונך (איכה ב יד). פקד עונך בת אדום גִּלָּה על חטאתיך (שם ד כב). — וגלה לְעֵינֵי פלוני: הודיע יי' ישועתו לְעֵינֵי הגוים גִּלָּה צדקתו (תהל' צח ב). — *גִּלָּה משפחות, גלה סורן, שאינן מיוחסות: הריני גזיר אם לא אגלה משפחות יהא נזיר ואל יגלה משפחות (תוספתא נז"ר א ג). עוד (משפחה) אחרת היתה (שנטמעה) ולא רצו חכמים לגלותה (קדוש' עא.). — מגלה פנים, עי' פָּנִים.

— פֻּע', גֻּלָּה גֻּלְּתָה, מְגֻלָּה, — שֶׁגֻּלּוּ אותו, שאינו מכסה: טובה תוכחת מְגֻלָּה מאהבה מסתרת (משלי כז ה). והצב גֻּלְּתָה[1]) העלתה ואמהתיה מנהגות כקול יונים מתפפות על לבביהן (נחום ב ח). צלוחית שהניחה מגולה ובא ומצאה מכוסה (פרה יא א). הקוסם והמזוג והמגולה ושל שמרים (תוספתא מנח' ט ט). וחררה שטמנה בגחלים אם מגולה מקצתה (שבת קכג.).

— הִפע', הִגְלָה, הָגְלָה, עת' אַגְלֶה, אֶגֶל. תַּגְלֶה, תֶּגֶל, יַגְלֶה, יֶגֶל, וַיֶּגֶל, וַיַּגְלֵם, מקור הַגְלוֹת, ככנ' הַגְלוֹתְךָ, — עשה, הכרית שיגלה מן הארץ, **verbannen, exiler; to banish**: כל העם אשר הֶגְלָה נבוכדנאצר מירושלם בבלה (ירמ' כט א). ואת יתר העם הנשארים הֶגְלָה נבוזראדן רב טבחים בבל (שם לט ט). זה העם אשר הֶגְלָה נבוכדראצר (שם נב כח). וְהִגְלָה (נבוכדנאצר) את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל (מ"ב כד יד). וְהִגְלֵיתִי[2]) אתכם מהלאה לדמשק (עמוס ה כז). הגולה אשר הִגְלֵיתִי מירושלם בבלה (ירמ' כט ד). הגוים אשר הִגְלִיתָ ותושב בערי שמרון (מ"ב יז כו). הגוים אשר הִגְלוּ אתם משם (שם לג). אחד מהכהנים אשר הִגְלִיתֶם משם (שם כז). ואת כל יהודה אתן ביד מלך בבל וְהִגְלָם בבלה (ירמ' כ ד). ונעמן ואחיה וגרא הוא הֶגְלָם (דהי"א ח ז). וַיֶּגֶל (מלך אשור) את ישראל אשורה (מ"ב יח יא). וַיֶּגֶל את יהויכין

[1]) המליצה קשה, וי"מ גלתה במשמ' ש"ג, אבל גם זה דחוק. — [2]) חסר בכל הספרים.

בבלה (שם כד יה). ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה (שם יו ט). ויקח (תגלת פלאסר) את עיון ואת אבל וכו' ויגלם אשורה (שם יה כט). ראשי אבות ליושבי גבע ויגלום אל מנחת (דהי"א ח ו). אחרי הגלות נבוכדראצר מלך בבל את יכניה (ירמ' כד א). להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל (שם מג ג). בהגלות יי' את יהודה (דהי"א ה מא). על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום (עמוס א ו). תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך (איכה ד כב). בהגלותי אתם אל הגוים (יחזק' לט כח).—ובהשמטת ה: אשר לא לקחם נבוכדנאצר מלך בבל בגלותו את יכוניה (ירמ' כז כ). א"ר יוחנן ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את בתינו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו (גיט נו.). המלכות שהחריבה את בתינו ושרפה את היכלינו והגליתנו מארצנו (שם נז:).

– הפ', הגלה, הגלתה, הגלת, בינ' מגלים,—שהגלו אותו, verbannt ; éxilé ; exiled : אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ מאשר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). איש יהודי היה בשושן הבירה וכו' אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה (אסת ב ה-ו). גלות ירושלם ויהודה המגלים בבלה (ירמ' מ א). הגלת יהודה כלה הגלת שלומים (שם יג יט). — *אמר המשורר: ובנות עדינות, הגלו ממדינות, ממטות רעננות, ומנוחות שאננות (ר"י הלוי, יונה נבאתה).

- התפ' התגלה, נתגלה, עת' אתגלה, אתגל, יתגלה, יתגל, ויתגל, מקור התגלה, התגלות, — גלה את עצמו, הראה את עצמו: וישת (נח) מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה (בראש' ט כא). אבנים שזועתן מבחישה או שהיו מכוסות ונתגלו (שביע' ג ז). חבית שנתגלתה ושתו הימנה עשרה בני אדם (תוספתא תרומ' ז יז). יהא זהיר (פוחח) על עצמו שלא יתגלה (שם מגי' ד כז). שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים אחת נתגלה לקרח ואחת נתגלה לאנטונינוס בן אסוירוס ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא (פסח קיט.).—*ובהשאלה: זה לוט וכו' שנתגלה קלונו (נזי' כג:). כמה שנים נשנית משנה זו בביהמ"ד ולא נתגלה טעמה עד שבא ר' חנינא וכו' (שבת פג:). *אשונים ש נתגלה עונם נתגלה קצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם (יומא ט:). —*ונתגלית כמקום נתגלתה, להקל על המבטא: ובעוד שלא נתגלית היבשה נקראת הארץ בשם חשך לתשכחתה (ר"י אלברגלי, בראש' א, והארץ היתה)

בחצות הלילה הוא עת רצון שמתגלית העת רצון של נועם ה' (עמה"מ, קרית ארבע קה). ועל כי הקדושה מתגלית ומתעלית בהתקדש החדש הזה (חדש ניסן) צריך כל אדם להכין עצמו לכך ולהוסיף ביראת ה' (תמה"י, ר"ת ניסן א). — ובמשמע' *גרם לעצמו גלות: ויגל אין כתיב כאן אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות (מד"ר בראש' לו).

א·גֻּלָּה[1]), ש"נ, מ"ר גלות, גלת,—כל גוף או כלי בצורה פחות או יתר כדורית, Kugel ; globe, ובפרט,— א) כעין כדור על ראשי העמודים: עמדים שנים וגלת הכתרת אשר על ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את שתי גלת הכתרת (מ"א ז מא). — ואמר המשורר: וציצים בראשם (של הפרחים) עליהם לגלות (רמב"ע, תרשיש ג). — ב) כעין קערה עגלה: ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה[2]) על ראשה וכו' ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה (זכר' ד ב-ג). ועל גביהם (של הנרות) גולה ועל שפת הגולה שנים זיתים וכו' ויגר (השמן) על פי הצנתרות ואל הגולה ומהגולה אל המוצקות (מנח' בן סרוק, גל). — ובהשאלה, גלת הזהב, קדרת המוח: עד אשר לא ירחק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על המבוע (קהל' יב ו).

ב·גֻּלָּה, ש"נ, מ"ר גלות, גלת,— א) מעין, Quelle ; fontaine ; spring : ותאמר (בת כלב) תנה

---

[1]) לפי דעת קצת החכמים, באשור' גלת, כעין זה. בערב' דומה לזה גֻלַּה a) כדור. — [2]) יונתן תרגם פה אגני, מנחם חברה עם גלילי ופרש אופן. ריב"ג פרשה כמו התרגום, קערה, אמר וז"ל: כי כצורת קערה היתה על ראש כל עמוד והיתה הכותרת על הקערה. וכן רד"ק: והוא כלי עגול כמו מורק. ע"כ. והנה בכל הספרים גלה במפיק ה, וכן נמסר במסורה, וכן ת"י גולתה. ולכן סברו קצת החדשים כי זה כנוי נק' מן גל. ואף כי אפשר שיהיו שני המשקלים כמו חק חקה, סף ספה, אך הקדמונים לא הוכירו אלא משקל הנקבה גלה ולא גל, וכן תרגום השבעים, לא בכנוי. ואמר רד"ק בפרושו: וגלה במפיק ואיננו לנקבה וכמוהו כבכורה בטרם קיץ ותעלומה יוציא לאור לא גשמה ביום ועם. ע"כ. וכבה"ש פקפק ואמר: או יהיה משקל אחר בלא הא הנקבה גול בפלס חוק או יהיה המפיק לתפארת הקריאה כמו ותעלומה וכו', וכן הסכימו רוב החדשים. ורש"י פרש: גולה עפל גדול עגול וכן שגור הספרים ב

---

a) [illegible]

לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גֻּלֹּת מים ויתן לה את גֻּלֹּת עליות ואת גֻּלֹּת תחתיות (יהוש׳ יה יט). לשכת הגולה שם היה בור הגולה קבוע והגלגל נתון עליו ומשם מספיקין מים לכל העזרה (מדות ה ד). — ב) *בְּרֵכה מלאכותית תורק מימיה באויר: להבין דרך בנין בית מרובע או מעוגל או לעשות ריחים או לחפור גלות מים או למדוד קרקעות (ר״י כרלגוני, ילידה 65). ובראות הזמן נמשך כעבד לבבות בעבות אהב משכתם, והלך על נתיב מרי כאישיו וגֻלֹּת תוך בתך לבב כמסתם, ויום דמה ירה חצי יגונים אזי תשתם ואת קשתו דרכהם (רמב״ע, מוכיר עון רעיו הבוגדים, הללמוד). — *ובהשאלה: גם גֻּלֹּת עיניו לה הטו קרנים, כי יפי ותם לא יוכלו יסתרו, ובהתוך אור יום בפני משקע מים, כן התכו לבביהם יחד חברו (יל״ג, אדו״מ ג). מסבה נשו על שפת הברכה ונשים גבול מפרהים לגלות (רמב״ע, תרכיב ג). ראה אדוני גולות המים החמודים, וראה האריות עליהם עומדים, ומפיהם נוזלים מים עולים ויורדים (ר״י חריזי, תחכמוני לד).

ג.*גֻּלָּה, ש״נ, — כלי מכלי השמוש של החנות, כעין כד של עין או של מתכת קבועים בו הרבה מסמרים יתלו עליהם הסחורות: גולת[1]) חנווני שכולה מסמרים אפילו כולה של עין ואחת של מתכת טמאה ושל בעלי בתים אפילו כולה של מתכת ואחת של עין טהורה וכו׳ שלא נעשית אלא לשמש עם הקרקע (תוספתא כלי׳ ב״מ ב יח).

[1]) לא הביא מלה זו הרמב״ם בהלכ׳ בלים, ובמו״כ לא הערוך ולא לוי ולא יסטרוב. וגם המפרשים לא פרשוה. בבאור הגר״א שבש״ס וילנה מועתק תחלת המאמר, אך לא נוסף בו שום פרוש, וכמו״כ לא פרש מלה זו גם הר״ש שהביאה בפרושו למשנה כלים יב ג, ולא בעל זר זהב ומנחת בכורים, שהוא דולג עליה ואינו מזכירה כלל. והנה הרמב״ם נראה שהוא כולל הלכה זו בתוך דבריו בפרק י׳ הלכה א: וכן המסמרות שתוקעין אותם בכותלים לתלות בהם ואם התקינו להיות כלים בפני עצמן מקבל טומאה. ע״כ. ולפי הנראה מהענין, הגולה היה דבר שהיו בו הרבה מסמרים, ושמש להלות עליו, ונראה שלהחנונים היתה הגולה לא קבועה ומחוברת להכותל, אלא היה החנוני קובע אותה בכל פעם במקום הנצרך, ואלו בעלי הבתים היו קובעים הגולה בכותל או במקום מן המקומות והיתה נשארה קבועה, ולכן ההבדל בין גולת החנוני לגולת בעל הבית, שגולת החנוני, שאינה קבועה, היא כלי בפני עצמו. ואולי היתה גולה זו כדורית. אך עתה יש בחנויות הערביות מעל להדלת כעין כד של עץ קבועים בו מסמרים הרבה

*גָּלוּב, ב״ז, — בה״פ מן גָּלַב, כמו גַּלָּב: תור שם המפורש בתווי גלובים[1]), שמה בתיך לפני מאזין מאשנבים (רש״י, סלית׳ לו״ג, אז עדם).

*גָּלוּד[2]), ת״ז, לנק׳ גְּלוּדָה, מ״ר גְּלוּדִים, גְּלוּדוֹת, — שלקה העור, שנפשט העור מחמת מכה וכדומה, enthäutet ; écorché ; skinned: הגלודה[3]) ר״מ מכשיר ותכמים פוסלין (חול׳ ג ב). לא נחלקו ר׳ מאיר ותכמים על הגלודה שהיא פסולה וכו׳ איזו היא הגלודה כל שהפשיט את העור ולא שייר בה כדי להעלות ארוכה (תוספתא שם ג ו). כל העור בלו מציל בגלודה (גמ׳ שם נה:). בהמה שנפשט העור שעליה כולו בין שנקרע ביד או בחולי ונמצא בשר בלא עור הרי זו טרפה וזו היא שנקראת גלודה (רמב״ם שחי׳ טו ו)

*גָּלוּחַ, ב״ז, — שה״פ מן גִּלַּח: גילוח שיש בו השחתה (מכות כא.). ואין דרך גילוח בכך (רש״י קדוש׳ לה:). ואין בזה משום גילוח (מרדכי, ריש מו״ק). שאמרו הרופאים שהגלוח קשה לחולי זה (פחד יצחק, ערך גלות כהונ״מ). אם יעברו עליו שמנה ימים בלא גלוח באים לו אבעבועות (לקט הקמח, יו״ד קע). בענין גלוח בחוה״מ נטה קו (רי״ד הזולתי, בה״ג מועד ספ׳ ג). — ובהשאלה, *גִּלּוּחַ מטבעות, קציצת זהב מהמטבע: עוד הוסיף ר״ת בצירוף שאר רבנים וכו׳ חרם שלא יעשה שקרנות ולא גילוח מעות (סוף תשו׳ מהר״מ). מוחזק הוא כגוזל את הרבים ומסכן את ישראל בעסק גלוח מעות כשגם הוא אסור קדמון (ר״י יעבץ, מגלת ספר, 171). החלפנים שקלקלו מעשיהם בשנים הללו וכו׳ העוסקים בגלוח מעות (שם 173).

גָּלוּי, סמי׳ גלוי, לנק׳ גְּלוּיָה, מ״ר גְּלוּיִם, גְּלוּיוֹת, — א) ס״ז, לפנים אחד משלשת שטרי מקנה הנתנים

[1]) עפ״י פרוש רש״י גַּלָּב במשמע׳ חתוך ופתוח.

[2]) נגזר מן גָּלַד, ובערב׳ גַ׳לַד [a]), פשט העור.—

[3]) רש״י פריש: שניטל עורה או מחמת שחין או מחמת מלאכה. אבל ריב״ג פרש וז״ל: הגלודה וכו׳ שחר עור גבה מהשלג שנפל עליה או כזולתו. ע״כ. והפרחון, שהוא מביא עפי״ר דברי ריב״ג, הביא פרוש זה בקצת שנוי לשון: בהמה שירד עליה ברד בשדה עד שנתקלף עורה. ע״כ. ונראה כי כונתו לפרש גלודה מלשון גליד. וכבר העיר מו״ל הפרחון על חדוש פרוש זה.

[a]) جَلَدَ

לקונה קרקע.-Kaufbrief; lettre d'achat;purchase deed : ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי [1] (ירמ׳ לב יא). לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש (שם יד). — ב) ת"ז, שאינו מכסה, ובהשאלה שאינו נסתר, מה שנראה לעין כל: אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי ענים (במדב׳ כד ד). הנסתרות והנגלות לפניך ג ל ו י ו ת (מד"ר במדב׳ כ). — ואמר המשורר: הלנצח תמה, תהי גלוית צמה, בזה ושמה, למזה ושמה (ר"י הלוי, יונה נסאתה). —וכמו תה"פ: להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה (אסתר ג יד). ג ל ו י וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעדיות לבך בא עליהם בגזרה (ספרא אחרי קלז). בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע ג ל ו י וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה (כתו׳ קד.). ג ל ו י וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מכבד את אמו יותר מאביו (קדוש׳ ל:). ג ל ו י וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי (ב"מ נט:). — ובפרט עם ב השמוש, בגלוי, ד"ל בדרך שהוא ג ל ו י וידוע לכל: כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו ב ג ל ו י (אבות ד ד). בזמן שבסתר (בישו את האשה) לה שני חלקים ולו חלק אחד ובזמן ש ב ג ל ו י לו שני חלקים ולה אחד (כתוב׳ ו א). ועכשיו ב ג ל ו י הן דוצחין (תוספתא סוטה יד א). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו ב ג ל ו י (גמ׳ שם ג.). היא (הסוטה) עשתה בסתר המקום פירסמה ב ג ל ו י (שם ט.). — ג) *מה שהוא גלוי ונראה: ישרה גברתי אין סיתרה ב ג ל ו י ה (מד"ר ברא׳ מה), ד"ל המעשים שהיא עושה ב ג ל ו י. לאה זו אין סתרה ב ג ל ו י ה (שם). אמר הקב"ה לישראל בני כשם שאני תופס אתכם על האונסין כך אני תופס אתכם על ה ג ל ו י י ן (ר"י ברצלוני, הלכ׳ ס"ת 39). — ואמר המשורר: בכל לבי אמת ובכל מאדי אהבתיך ובגלויי וסודי שמך עמי ואיך אלך לבדי (ר"י הלוי, כבל לבי). ויאסף בעולם הנפשים תבואותיו, ויובא במשפט על גלויו ונעלמיו, וישמה

[1]) לא נתברר היטב מה היתה מהותו של ה ג ל ו י. בעלי התלמוד (ב"ב קס:) אמרו שזהו גט פשוט. רש"י: אשרתא דדינא, הוא קיום השטרות. ר"י קמחי: ספר שבתב בו שגלה אזן הגואלים אם ידצו לקנות. — וגם החוקרים החדשים לא עמדו על מהותו ותכניתו.

ישלם לו אלהים פעלותיו (רמב"ע, בכם אל, 282).

*גִּלּוּי, ש"ז, מ"ר גִּלּוּיִים, — שה"פ מן גִּלָּה: שלשה משקין אסורים משום ג ל ו י (תרומ׳ ח ד), ד"ל שהיה הכלי מגלה. משמרת אסורה משום ג ל ו י וכו׳ מי תורמוסין אין בהן משום ג ל ו י (תוספתא שם ו יג). יין תוסס כל זמן תוסס אין בו משום ג י ל ו י (שם יה). — גלוי עריות: גלות בא לעולם על עובדי אלילים ועל ג ל ו י עדיות (אבות ה ט). ועי׳ ערוה, עריות. ארבע אמות ב ג י ל ו י הראש (ברכ׳ קיח:). — *גלוי דעת, מה שאדם אומר או עושה למען ידעו מה דעתו בענין פלוני: ג ל ו י ד ע ת בגטין אפילו בעת נתינת הגט לא כלום הוא (מהר"מ אלשיך עת:). במוכר מטלטלין לא מהני ג י ל ו י ד ע ת ו עד שיתנה (טור ח"מ רז), והשתמשו בו בזמן האחרון בפרט במשמ׳ מעשה שעושה צבור בפרסום, בתהלוכות וכדומה כדי להראות הסכמתו או לא רצונו על דבר. — גלוי פנים, עזות וחוצפה: מומר ו ג י ל ו י פ נ י ם הרי זה אינו מבטל רשות (ערוב׳ סט.). שעמד (גלית) ב ג י ל ו י פ נ י ם לפני הקב"ה (סוטה מב:). — *גלוי אזן, הודעה לאדם דבר מהדברים הנסתרים ממנו: ולפעמים ביותר בירור כבר הגיע לאדם הודעה ו ג י ל ו י א ז ן ע"י אמצעי הזה (החלום) ממה שעתיד לבוא עליו (דרך ה׳ לרמח"ל ג א). —*גלוי נבואה: ומשתדלים באותם הענינים שעל ידיהם נמשך ג י ל ו י הנבואה (דרך ה׳ לרמח"ל ג ד). — *גלוי אור: שאנו רואים ב ג י ל ו י אור שפע המדות דחו"ג שבלב (מאמ׳ יקרים, גביע הכסף ה).

גִּלּוּל[1]), ש"ז מ"ר גִּלּוּלִים, גִּלֻּלִים, — שם של גנאי לפסלי האלילים, ובהרחבה גם למקדשיהם, Götzenbilder, idols: כה אמר אדני יי׳ והאבדתי גלולים והשבתי אלילים מנף (יחזק׳ ל יג). ויסר (המלך אסא) את כל הגללים אשר עשו אבתיו (מ"א טו יב). ויתעב (אחאב) מאד ללכת אחרי הגלולים ככל אשר עשו האמרי (שם כא כו). ויעבדו הגללים אשר אמר יי׳ להם לא תעשו את הדבר הזה (מ"ב יז יב). ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ

[1]) עוד לא נתברר היטב מקור מלה זו. כל הקדמונים אמרו כי נגזרה מן גללים, לזלזול ומאום, ואמרו בעלי התלמוד: ג ל ו ל י ם על שם שהם מגועלים (ספרא קדוש׳ ו), וכן ריב"ג והבאים אחריו. קצת החדשים חשבו כי מקורו בהשם גלל במשמע׳ אבן. ורוב החדשים סוברים כי גלול דומה לגליל, והכונה בו דבר עגול. אבל כל זה אינו מחור.

יהודה ובירושלם בער יאשיהו (שם כג כד). הַגִּלּוּלִים נשא עיניו (יחזק' יח יב). ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גִּלּוּלֵי בית ישראל מחקה על הקיר (שם ח י). את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גִּלּוּלֵי מצרים לא עזבו (שם כ ח). והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גִּלּוּלֵיכֶם (ויקר' כו ל). והפלתי חלליכם לפני גִּלּוּלֵיכֶם (יחזק' ו ד). וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גִּלּוּלֵיכֶם אטהר אתכם (שם לו כה). ויחטא (מנשה) גם את יהודה בְּגִלּוּלָיו (מ"ב כא יא). איש גִּלּוּלָיו לבו עבדו (יחזק' כ לט). גלכרה בבל הביש בל חת מרדך הבישו עצביה חתו גִּלּוּלֶיהָ (ירמ' נ ב). ותראו את שקוציהם ואת גִּלֻּלֵיהֶם עץ ואבן (דבר' כט טז). עיניהם הזונות אחרי גִּלּוּלֵיהֶם (יחזק' ו ט). ואת גִּלּוּלֵיהֶן נאפו (שם כג לז). — ואמר בן סירא: טובה שפוכה על פה סתום תנופה מצגת לפני ג ל ו ל (ב"ס גני' ל יח). מה יערכו ל ג ל ו ל י הגוים אשר לא יאכלון ולא יריחון (שם יט). — ובמשמ' ידבר מאוס בכלל: ולפי שהיה פחיתות ו ג ל ו ל גדול שאנשים בעלי שכל יעבדו את בעלי חיים בלתי מדברים (ר"י אברבנאל, מ"ב יז). והוא ישימני מבת אוהביו ויזרוק עלינו מים טהורים לטהרינו מן האדום ללבנינו לטהרינו מבל ג ל ו ל י נ ו (מאמ' הבכל לראב"ן סוף כ).

גְּלוּלָה, ש"נ, מ"ר גְּלוּלוֹת, — גרגר, כעין בדור קטן של רפואה, Pille; pillule; pill: ויולש במי ברישים או בדבש ועשה מהם ג ל ו ל ו ת כאפונים (אסף הרופא 91).

א. **גְּלוֹם**[1], ש"ז, מ"ר גְּלוֹמִים, — בגד רחב להתעטף בו, Mantel; manteau; mantle: המה רבליך במכללים בִּגְלוֹמֵי[2] תבלת ורקמה (יחזק' כג כד). — וכהשאלה, יגלומי גוש, גוף האדם, האדם: וַאביהה תהלה מִגְּלוֹמֵי גוש מגרי גיא מרלולי פועל מדלי מעש (ר"א קליר, מוס' יוה"כ, אבר אימתך). שצריך האדם להיות נכסף אל ה' תמיד הוא שיתענג מעבודת בוראו שוכה להיות ממשרתיו עושי רצונו שהרי יש לו שרפים וחיות ואופנים

[1]) בארמ' וסורית ג ל י ם א. וסוברים כי זו מלה זרה. ועי' ג ל ם. — [2]) ת"י גווזין (גרסת הערוך גודיוין) דתיכלא, ור"ל פקעת של צמר תכלת. ריב"ג פרש ברכים וקשרים של בגדים. אבל רש"י פרש טליתות, וכן רד"ק: מלבוש שיתכסה ויתעטף האדם בה קורין לו בלעז זקפא ובן בדברי רז"ל ומיכמי ג ל י מ א. ע"כ. ובן דעת רוב המפרשים החדשים.

ומלאכים המשמשים לפניו במרום ובחר ב ג ל ו מ י גוש אין לך תענוג גדול מזה (קדושת לוי, דרוש לפסח).

ב. ***גְּלוֹם**[1], ש"ז, מ"ר גְּלוֹמִים, — חמר קשה מאד: מגבילה אחוי דר' אבא בר כהן א"ר הונא בן אבין ג ל ו מ י[2]) היו (האלמוגים) וכיון שהיו מראים אותם לשמיר היו במוג הוה (פסיק' רבתי, אנכי אנכי).

***גִּלּוּעַ**, ש"ז, — שה"פ מן גִּלַּע: ההי ג י ל ו ע ו בידו (ירוש' יבמ' ח ט ד).

***גִּלּוּף**, ש"ז, מ"ר גִּלּוּפִים, — שה"פ מן גִּלֵּף: או לעשיית ג י ל ו ף חותם (ר' כרכיס הנקדן, הוג' דר' גלגן כ).

***גָּלוּף**, ת"ז, לנק' גְּלוּפָה, — פעול ותאר מן גָּלַף, eingegraben; gravé; engraven: שגלפו אותו, הציץ ששמו של הקב"ה ג ל ו ף עליו (מד"ר במדב' כ). לא יעשה לו ג ל ו פ ה אבל יעשה לו אטומה (מכילתא יתרו ו).

גָּלוּת, גָּלֻת, ש"נ, מ"ר גָּלֻיּוֹת, — א) יציאת אדם מארץ מושבו באנס והכרת והובלת אדם בגולה, Exil; exile: ויהי בשלשים ושבע שנים לְגָלוּת יהויכן מלך יהודה (ירמ' נב לא). בעשרים וחמש שנה לְגָלוּתֵנוּ (יחזק' מ א). בעשרי בחמשה לחדש לְגָלוּתֵנוּ בא אלי הפליט מירושלם (שם לג כא). מי שנתחייב ג ל ו ת מחזירין אותו למקומו (מכות ב ו). אבטליון אומר חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת ג ל ו ת ותגלו למקום מים הרעים (אבות א יא). ג ל ו ת מכפרת עון (ברכ' נו.). בעון גילוי עריות וכו' ג ל ו ת בא לעולם (שבת לג.). גלינו ג ל ו ת י נ ו מכפרת עלינו (תענ' יו.). כל המשבח דבר מתלמודו גורם ג ל ו ת לבניו (יומא לח:). חייב בארבעה דברים ופטור מ ג ל ו ת (ב"ק לב:). — ואמר המשורר: אל חי לך אתחננה, עזר לבן עורא תנה, נפשו ב ג ל ו ת נענה, על רחמיך נשענה (ראב"ע, אל חי). והבט רב תלאותי ודלותי ב ג ל ו ת י, ואל נא תעלם אונך לרוחתי לשועתי (הוה, לך אלי 63). — *ומ"ר: החובל בחייבי ג ל י ו ת (תוספתא ב"ק ט יה). חייבי ג ל י ו ת ביה דין מחזירין אותן לזכות (שם סנה' ז ג). — ב) בלל

[1]) לא נתברר מקורה האמתי של מלה זו, ועי' הערה ישלקמן. — [2]) בך בקוסימן ר"ת בד"פ, והיא איפוא מ"ר ג ל ו ס י ם, ובן בפרוש ז"א. ותחלת המאמר עפ"י הגהת יסטרוב והא' מנדלם, (REJ 39,309). והנה מהענין נראה ברור מה היא הכונה בהמלה גלומים, אך לא נתברר מקורה. ודחוק הוא לגזרו מן גֹּלֶם.

הגולים, כלל האנשים שהובאו בגולה, שנמצאים בגולה: על הגלותם גָּלוּת שלמה להסגיר לאדום (עמוס א ו). על הסגירם גָּלוּת שלמה לאדום ולא זכרו ברית אחים (שם ט). כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גָּלוּת כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע׳ כ ד). כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גָּלוּת יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים (ירמ׳ כד ה). ואת כל גָּלוּת יהודה הבאים בבלה אני משיב אל המקום הזה (שם כח ד). הוא (כרש) יבנה עירי וְגָלוּתִי ישלח (ישע׳ מה יג). וְגָלֻת ירושלם אשר בספרד (עובד׳ א כ). — *ומ״ר: מעברין אותה (את השנה) וכו׳ ׳מפני הגליות שלא יצאו ממקומן (תוספתא סנה׳ ב יב). גדול קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ (פסח׳ פח.). גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות (תענ׳ ח:). אלו גליות של בבל שדעתן מיושבת עליהן (מנח׳ קי.). עתידה ירושלם להיותה מתרחבת בכל צדדיה וגליות באות ונינוחות תחתיה (מד״ר שה״ש, לואכן). עתידות הגליות מגיעות עד טיורוס מונוס ואומרים שירה (שם שה״ש, אתי מלבנון). אמרו חכמים למחר כשיעלו הגליות אף הם יהיו צריכין להביא (קרבן עצים) התקינו להם את יום ט״ו באב (מגי׳ תענית ה). הנשיא הגדול ראש גליות כל ישראל (כתב הנגידות, גנזי מצרים מט). היתה סבה מן השמים שאסבב בארצות להוכיח גליות ישראל (הקדמ׳ סמ״ג). ואני דרשתי לגליות ישראל כי המשקרים לגויים וגונבים להם הם בכלל מחללי השם (שם, ל״ת ב). כבר דרשתי לגלות ירושלם אשר בספרד ולשאר הגליות אשר באדום (שם, עשין עד). — ג) *הגולה, מקום הגלות: נחום המדי אומר יום אחד בגליות לפני עידיהן אסור (תוספתא ע״ז א א). וכן בגליות נוהגין אחד מעובר (שם ערכ׳ א ח). שני ימים טובים של גליות (ביצה ד:), ר״ל שעושים בארצות הגולה.—ואמר המשורר: אקרא כראש הומיות, צאינה בנות גליות, ללקוט מרגליות (ר״י הלוי, אגר׳ לר״ד נרבוני). — ובכנ׳: ישראל בכל מקומות גליותיהם משתדלין שיהיו להם חלונות לצד ירושלם (סמ״ג, מ״ע יט). — ד) *הזמן של הישיבה בגולה ומעמד של אנשים יושבים בגולה: עתה שהאריך הגלות יותר מדאי (סמ״ג, עשין עד). ולא גזר עלינו מלכנו גלות רק אלף שנה וכו׳ נתארכו ימי גלותנו עוד (ר״א אזקרי, הקד׳ חרדים). — ה) *נגישות ורדיפות וגזרות רעות, כמו שסובלים היהודים כל זמן נדודיהם בגולה: צאן אבדות בגלות להו׳ תניח, ותנהלם באליהו, ומשיח (ר״י הלוי, לאן אבדות). נא הקשב שאון קולם בשברם כי שתה שני גלות ארכים, נא הורד למקנה נהלאים ורבים ולמחניהם אור (הוא, ידך אל). אנחנו עם דלות, וקלות עם סבלות, בגלות תוך גלות, בכל עת מעתיקים (ראב״ע, גדוד הסיל, יט). שבכל יום ויום הגלות מתגברת עלינו וכו׳ (תוספ׳ קדוש׳ מא.). גברה עלי גָּלוּת, בחסר כל ודלות, כראתי ברום זלות (זולת שבת ב׳ אחר פסח, אל אל תי). וראה (רב אשי) שבזמנו כבדה יד האומות על ישראל והגלות הולך ומתחזק ולכן היו הישיבות הולכות ודלות ומתמעטות (מ׳ אלדכי, ש״א ת). כי ארכו לנו הימים בגלותנו ותשש כחנו ושמם לבנו ורפו ידינו (טור, הקדמתו לאו״ת). משום שאנחנו עכשיו בגלות המר הזה וכל יום קללותיו מרובה מיום שלפניו (ספר התיים למהר״ת מפראג ב א). אנחנו עייפי הגלות המר הזה אנו מוצאים מרגוע לנפשינו ביום הקורש (שם ג ו). ומה נרבר ומה נצטדק על זה הגלות המר והארוך (אמרי נועם, סדר משמרה לר״א גריאני). מסיבת הגלות אשר היו עושין הגוים (שו״ת מוהר״א מזרחי ל). —ומ״ר: שקצרה ירי חכמי ישראל מלעסוק במשנה על פה מרוב דותק הצרות מטלטול הגליות והשמדות (מ׳ אלדכי, ש״א לת). אף על פי שבאו גליות וצרות על ישראל האל הרחמן הוא מרחם תמיד עליהם (מנוה״מ, ב׳ ט). — ומ״ר *גָּלֻוּתִים בכנ׳ גָּלֻוּתֶיהָ [1]: עורה לקול צביה נגפה קבורה בחייה נרדפה בורחת מפני אריה נשקפה על גיא הצבועים אובדת בבלאי גָּלֻוּתֶיהָ באה להתודות עונותיה (רמב״ע, שפתי רננות 22). — ו) *חיים של נע ונד ושל סגופים ובזיון שמקבל עליו ארם כדי לכפר בוה על עונו: ואם יחרפהו אדם (את הרוצח) ישתוק ואותם ג׳ שנים לא ילך בטיולים ובשחוק ובגלותו ישכיב עצמו לפני פתח בה״כ ויעברו עליו כל עוברים ושבים אך לא ידרכוהו (דרך יברה, התשובה).

***גָּלוּתִי**, ת״ז לנק׳ גָּלוּתִית, — מטבע הגלות, נהוג בדבור העברי בא״י ומצוי בספרות החדשה.

גלח[2], ממנו גִּלֵּחַ, *גַּלָּח, *גַּלָּחוּת, *גִּלֵּחַת, תִּגְלַחַת.

---

[1]) כמו שנותים, עי״ש.

[2]) בערב׳ ג׳לח a) כמו גבח בעברית. בארמ׳ דומה לעברית. ואולי העקר מה שבערב׳ חלק b).

a) جلح b) حلق

גָּלַח, פ"י, קל אינו נהוג.

— פִּע', גִּלַּח, גִּלְּחוּ, עת' יְגַלַּח, וַיְגַלַּח, יְגַלַּח, גַּלְּחוּ, — חתך השערות בפרט בתער, rasieren; raser; shave: וְגִלַּח את כל שערו (ויקר' יד ח). וְגִלַּח ראשו ביום טהרתו (במדב' ו ט). וְגִלְּחָה את ראשה (דבר' כא יב). ואת הנתק לא יְגַלֵּחַ (ויקר' יג לג). ביום השביעי יְגַלַּח את כל שערו וכו' ואת כל שערו יְגַלֵּחַ (שם יד ט). ביום ההוא יְגַלַּח אדני בתער השכירה וכו' את הראש ושער הרגלים (ישע' ז כ). וַיְגַלַּח ויחלף שמלתיו (בראש' מא יד). וַיְגַלַּח את חצי זקנם (ש"ב י ד). וַתְּגַלַּח את שבע מחלפות ראשו (שופט' טז יט). ופאת זקנם לא יְגַלֵּחוּ (ויקר' כא ה). וראשם לא יְגַלֵּחוּ (יחזק' מד כ). וּבְגַלְּחוֹ את ראשו וכו' וְגִלְּחוֹ ושקל את שער ראשו (ש"ב יד כו). ביום השביעי יְגַלְּחֶנּוּ (במדב' ו ט). ויקח חנון את עברי דויד וַיְגַלְּחֵם (דהי"א יט ד). שנזיר סתם מגלח ליום שלשים ואחד (תוספתא מגי' א ט). יכול גילחו (את הזקן) במספריים יהיה חייב (קדוש' לה:). המגלח ראשו בחלום סימן יפה לו (ברכ' נז.). העבודה שאגלחך לשמים (נדר' ט:). — וכהשאלה, גִּלַּח מטבע, קצץ הזהב מעט סביב סביב: בסף של בעלי רבית וצרי עין וכו' ומגלח מעות וכיוצא בהן ביד מי שיגעו ירד מנכסיו לכך יזהר אדם מהם (ס' חסידים, הוצ' מק"נ, תתחל"א).

— פֻּע', גֻּלַּח, מְגֻלָּח, — שגלחו אותו: ויחל שער ראשו לצמח כאשר גֻּלָּח (שופט' טז כב). אם גֻּלַּחְתִּי וסר ממני כחי (שם יז). שמנים איש מְגֻלְּחֵי זקן וקרעי בגדים (ירמ' מא ה).

— הִתְפ', הִתְגַּלַּח, — גִּלַּח את עצמו, sich rasieren; se raser; shave o.s.: וראה הכהן את הנגע וכו' וְהִתְגַּלָּח (הנגוע) ואת הנתק לא יגלח (ויקר' יג לב-לג). אחר הִתְגַּלְּחוֹ את נזרו (במדב' ו יט). ועשה בו את המגלח כמתגלח וכו' בין שנתגלח הוא ובין שגילחוהו אחרים (תוספתא נזי' ד ז).

גַּלָּח[1], ש"ז, מ"ר גַּלָּחִים, — כומר קתולי, kathol. Geistlicher; prêtre catholique; cathol. clergyman: וכשטען אחד מגלחיהם כטענותיו אלו אמרתי לו כן וכו' (ר"א הנביא, העבור ב ה). וכאשר הביאוהו (את פגר ישו) משכוהו ועקרו בו שערות ראשו וע"כ הגלחים עתה יגלחו שערותם באמצע ראשם לזכרון (תולדות ישו). במו שיש לגלחים בעין לשונות לכאן ולכאן (רש"י שבת קיא:). בלשון אשכנז של איזה אומות הם הגלחים (הוא, סוכה יז). הפינקס פתוחה ומזומנת לכתוב וכו' היא טבלאות של גלחים (מחז' ויטרי 515). הלך אל גלח אחד עצור בעצרה אחת שהיה המוודה שלו ויתודה על חטאותיו (מלך הרעוב, בנת לט, הו"ע כרליגר 1856). הייתי נכבד מן השרים והפרשים וההגמונים והכומרים והגלחים (לוחת ר"י א"ת, דרך טובים). וכבר נהגו הכל להעלות מס קרקעות לגלחים וכומרים (שו"ת רשב"א קסד). על עסק המשומדים שעוברים עליהם ומוציאים הוצאות רבות גורמין שהגלחים שבעיר רוצין למחות (שם, אלף נא). ומתו כל הגלחים כי בסרגיסא נפלו כל הבתים ובתי תפילתם (יוחס' ו, בנת רפ"ד). גלח אחד היה חיב ליהודי כסף וכו' (ס' חסידים, מק"נ. תתתקס"ב). אם יש פיוט שעשה גלח או כומר לשבח לע"ז וכו' אם בספרי גלחים וכו' (שם, תתתקמ"ח). והיה גלח יושב שם וכו' אם ישאלך הגלח את הרפואה אל תגיד לו מפני כי יעשה הרפואה לגלחים וכו' (שם תתתקס"ת). מעשה היה והביא גוי חלוק וכו' השליך החלוק באש ולא נשרף אמרו הגלחים והכומרים ליהודים הרי תדעו כי יש קדושות בחלוק (שם, תתר"ט). באותם מעות שנותנים לגלח אינן קרויין תקרובת (התרומה, הלכ' ע"ז קלד). איך קמו עליהם הגלחים והכומרים (אגר' יצחק הצרפתי לקה' אבכנז). שני לוחי פנקס של חנוני כעין של גלחין שיש לוחין הרבה דבוקין וטוחין בשעוה (ר"נ על הרי"ף, שבת לז:). ואדוני האמונה פיפיור והגמונים חכמים גלחים וכומרים (מכת' ריגלין, גרץ גרמני 529,9) מעיל שלובשים הגלחים שהולכים לתרפותם (שערי תשו' מהר"ם מרוט' יח). ושם מצאתי עם המשנה ב' עירונים וגלח ההגמון (שו"ת מהר"י קולון קס). בכמה עיירות נוהגים היהודים לשלוח דורונות לגלחים ולשילטונים וכו' (שו"ת תרומ' הדשן קלס). ונכנסתי כגוף כהן אחד יהודי ותכף אותו הכהן שלח אחרי הקדישים והגלחים של הישמעאלים וכו' ויצאתי משם (עמה"מ, תיקוני התשו' ג). ושיחות טפלות אשר הגלחים הבטלנים צברום בספריהם חמרים (יש"ר מקנדיה, מצרף לחכמה ט.). וחטא יסלח למודים לו כגלח (ר"י פרנסיס, לכי מודת 105).

גַּלָּחוּת ש"נ, — כהונת הַגַּלָּח: וכל ראשי גלחות אשר בעיר פריישא (פריז) והנה ארונימוס הגלח ידע כל תורתנו וכל התלמוד באשר נודע לכל הגלחות וכו' (וכוח ר' יחיאל, מפריז). אז צוה

[1]) על שם הגלחת אשר בקדקדם.

הדוכוס שישימו כובע שודף בראש כל אחד ואחד (מהכומרים) וקמו כל העם להצילם מפני עטרת גלחות אשר להם (שבט יהודה, שמד לח). עד שהרעיש עליהם כל הגלחות ואז נתחדשו הגזידות הגדולות (אגר' בלא התסר ליצחק רופא). ובותבי חשבונות בלשון גלחות אין בותבים אות ג' במלת גילדין (שו"ת תות יאיר א יד). מה שהפקיעו הפורצים לומר בשם רמב"ן וכו' בכתב גלחות טעו וכו' כתב גלחות כתב גמור הוא (שו"ת חתם סופר, חו"מ קנה).

*גַלַּחַת, ש"נ, — מקום הגלות: גלת ושייר שתי שערות בגלחתו הראשונה (תוספתא נגע' ח ז).

*גַלִּי, גַלְיִי, ת"ז, לנק' גַלִּיִּת, מ"ר גַלִּיִּים, גַלִּיּוֹת, — בצורת גלי הים: ואחד ראוי שיעיין (הרופא) הדפק ואם יהיה גליי וגדול ויתחדש בו שעול וכו' (קאנון ג ט ה). ולפעמים יהיה זה מן הליחה לתנועה גליית נופלת (שם ג א ה ז).

*גְלִיד[1], ש"ז, —מים שנקפאו ונגלדו מהקור ונהיו גוש, Eis; glace; ice: וכיפת הברד והשלג והכפור והגליד (אהל' ח ה). השלג והברד והכפור והגליד והמלח (מקוא' ז א). שהיה (המן) יורד בגליד על הארץ (מכיל' בשלח ד ג). המים כשקפה שם אותו הקיפוי גליד (רש"ג אהל' ח ה). מיני כפור וגלידים (ר"י אברבנאל בשלח, ענין המן).

*גְלִידָה[2], ש"נ, — יקראו בא"י המדברים עברית ממתק עשוי מסכר וביצים ונקפא וקר בגליד.

גִּלָּיוֹן[3], ש"ז, מ"ר גִּלְיֹנִים, גִּלְיוֹנִים, — א) לוח דק של עץ, מתכת או מחמד אחד לכתב עליו, Tafel; plaque; tablet: קח לך גִּלָּיוֹן גדול וכתב עליו בחרט אנוש (ישע' ח א). — יומ"ר: וקרא באוניהם תנואות קצרו מהם דברינו ועניננו, ואף ארבי ספרינו וגליונינו (רמב"ע לר"י הלוי, כתר מעט, או"ג א). בכמה רמזים שונים, אשר בימי חורפי רשמתים לי בהרחבת לשונים, והצעתים על גליונים, למען היותם לי למשמרת ולזכרונים (הריקמה, ראש דבר

[1]) כן בערב' ג'ליד a).

[2]) משקל לְבִיבָה.

[3]) מן גלה, ור"ל דבר מגלה. אך רוב השמות של משקל זה הדגוש הם יותר לדבדים מפשטים, כמו

a) جَلِيد

מהמבחר). — ב) מין תכשיט, חלוק דק מאד: הַגִּלְיֹנִים[1] והסדינים והצניפות והרדידים (ישע' ג כג). — ואמר המליין: איה עוטי הגליונים והסדינים, איה לובשי המעילים וקושרי הפתילים (ר"י חריזי, תחכמוני ג). — ג) *בדף כתוב, החֵלֶק, הריק והפנוי מלמעלה ומלמטה, בין פרק לפרק וכו': גליון[2] שבספר שמלמעלן ושמלמטן שבתחלה ושבסוף (ידים ג ד). הגליון שבתחלת הספר וכדי הקיף כולן (תוספתא שם ב יא). הגליונין של מעלה ושל מטה שבין פרשה לפרשה שבין דף לדף (שבת קיו.). שיעור גיליון מלמטה טפח מלמעלה שלש אצבעות ובין דף לדף כמלא ריות רוחב שתי אצבעות וכו' ובין שיטה לשיטה כמלא שיטה (מנח' ל.). ותשרטט שיעור ד' אצבעות למטה וג' למעלה גליון והשאר שהוא י"ו אצבעות לכתיבה (תכו' הרמב"ס עד). — ד) *ספר תורת הנוצרים: הגיליונים[3] וספרי מינין (תוספתא שבת יג ה). הגליונים וספרי הצדוקים אין מצילין אותם מפני הדליקה (גמ' שם קיו.). — און גליון, עי' און. עון גליון, עי' עון. — ה) *יריעה אחת של עתון וכדומה.

*גִלְיוֹנָה, ש"נ, — כמו גִּלָּיוֹן: וכתב (רבנו הקדוש) הכל בכתב אמת על גליונתו את רוב פירוש ומסורת התורה במסורתו (הקדמת הלבוש).

*גַלְיוּת, ש"נ, — תכונת דבר דומה לגלי הים: ובהיות הקול סבתו גליות יקרה באויר ויובל אל החוש (קאנון ג ד ה). המקיף על האויר הנה שישמע הקול

בזיון, בטחון, בצרון, כשלון וכו'. — [1]) ת"י מחזייתא. וכן ולג', השבעים חלוק דק מאד. וכן בערב' ג'לוה a). ריב"ג: פרשו בו האוורים ופרשו בו ג"כ החלוקים הדקים. רש"י כמו התרגום: הן המדאות. רד"ק: הם החלוקים הדקים וכן בערב' אלגלילה (צ"ל אלגלוה) ונקראו כן לפי שנגלה הבשר מתחתיהן מרוב דקותם ויש מפרשים גליונים מדאות. ע"כ. ואין ספק כי לפי שאר החפצים המנויים שם יותר נראה שזה מין בגד. והשתמש במשמעה זו ד"י חדיוי. — [2]) פדיש רה"ג: שלמעלה מן הדף ושלמטה מן הדף שמו גליון. — [3]) פרידלנדר (der vorchristlichen Jud. Gnosticismus) כפר במשמ' זו להשם גליונים, ואמר כי זה פרוש חדש, אך דחה פרופ' בכר את דעתו והוכיח כי כך פרש מלה זו ר' מאיד באון גליון ור' יוחנן בעון גליון (REJ XXXVIII, 40).

a) جَلْوَة

בגליות (שם ג ד ג). ואמנם הסוג הרטוב הנה יחשב אחריו הגליות (בדפק) וההתרחבות (שם א כ ג ח).

גָּלִיל[1], נְק׳ גְּלִילָה, מ״ר גְּלִילִים, גְּלִילוֹת.

א. ת״ז, שמתגולל וסובב, drehbar; tournant; turning: שני צלעים הדלת האחת גְּלִילִים (מ״א ו לד).

ב. ש״ז, מ״ר גְּלִילִים, — א) חלק אחד מוגבל ממדינה, Bezirk; district: דרך הים עבר הירדן גְּלִיל הגוים (ישע׳ ח כג). — ונהוג הרבה במשמעה זו בספרות: ולבני קהלהו או הגליל שלו (פנקס המדינה דליטא, הוסיף תרנ״ד). כי כן קבלנו עלינו בגליל הזה שלא להשיב על שאלת דיני ממונות לבעלי הריב (שו״ת הר״מ פדואה מה). סופר סתם שקלקל ומכר תפילין בתים יקניות בלי פרשיות ונפסל מרב הגליל (שו״ת חתם סופר או״ח ו). היות בגליל פלוני הרב המופלא פלוני רוצה לישב על כסא הרבנות (שם יב). ישוב אחד חוץ לגליל שלו (שם, יו״ד רכ״ז). — ועי׳ גלילה. — ובכתיבת הארץ *כמו אזור, ב״א משבעה הרצועות על פני בדור הארץ שיושבים עליו בני אדם: ושאין בעולם שגעון דומה לשגעון האדם שהוא חלוש הנפש ודל ההרכבה והוא נוסע מתחלת הגליל השני משבעה גלילות הישוב עד סוף הששי (תריזי, הקד׳ הרמב״ם לזרעים). — ב) דבר עגול ארוך, Walze; cylindre; -der: ידיו גְּלִילֵי זהב ממלאים בתרשיש (שה״ש ה יד). אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גְּלִילֵי כסף ועמודי שש (אסת׳ א ו). — ואמר המשורר: מעטרים מפארים כתבנית גליל זהב בתרשישים ממלא (ר״י הלוי, אבר במך). — ג) *אדם נע ונד, שאין לו מקום קבוע: אם חוזר בו (ישראל) מוטב ואם לאו אני אעשה אותו גליל[2] בגוים (פסק׳ לד:). — ד) *כמו גַּלְגַּל, גלגלי השמים: עז ותהלה לאל אבי, שית עוזר גלילין (ר״ח שבת, סוף פרק יט). רוץ הגלילים בעוז הרב, פעם גליל עת ופעם יקרב, אלה למזרח ואלה למערב (ראב״ע, אותות עליונים, קונט׳ הפיוט׳ כב). התרוצצו הגלילים, ברוחך יורדים ועולים, ויבאו בני אלים, להתיצב על יי׳ (הוא, אמונתך). והוא אל אשר יסב גליליו ביום פעם למערב ולמזרח ועליו תשוקותיו (הוא, כשם אל). — ה) *העגולים הרמיוניים שעל כדור הארץ: והמון העגולות הקטנות החקוקות לשם מב׳ צידי גלגל המישור המקבילות לו בשטחיהן וגם זו לזו הן שאקרא אותם בכל מקום מהספר גלילים או גלילי המסיבה ואחרים יקראו אותן עגולות הזמן או עגולות המקבילות (יסו״ע לר״י ישראלי ב א). וכל א׳ מגלילי המסיבה שמב׳ צידיו (של גלגל המישור) ניצבים בשטחיהם וכו׳ כל אופק מהם חותך לגלגל המישור ולכל א׳ מהגלילים וחולק אותו לב׳ חצאין (שם יא). וכן משפטה (של השמש) בכל הימים שמיום ליום היא ממירה את גלילה עד שהיא נראית לפי זה במדלגת לה מיום ליום ומקפצת מגליל אחד לגליל שני והעגולים הנזכרים הם הנקראים בפי התוכניים גלילי השמש (נחמ׳ וגע׳, דוד גנז קלב). דע מגלילי השמש אין כל אחד ואחד גליל בפני עצמו ליום אחד בלבד רק רוב ראשי הגלילים הם משותפים לשני ימים ויש מן הגלילים המשתתפים בכל מעלה ומעלה וכו׳ השמש הסובב כל גליל וגליל בכל שנה פעמיים (שם קלג). — ובבלל *מסלול: כפי מה שהחמה עולה בדרכה על גלילה כן ועל הסדר ההוא הולכת לה וזורחת על מקומות הישוב (יסו״ע לר״י ישראלי ב טז).

גְּלִילָה, ש״נ, מ״ר גְּלִילוֹת, — כמו גָּלִיל א: זאת הארץ הנשארת כל גְּלִילוֹת הפלשתים (יהוש׳ יג ב). ויבאו אל גְּלִילוֹת הירדן אשר בארץ כנען (שם כב י). צר וצידון וכל גְּלִילוֹת פלשת (יואל ד ד). — ומצוי בספרות: הארז האדיר יפה ענף וחרש מצל במקומותינו ברוב ממשח הסוכך בגלילותינו (הקד׳ רמב״ן למלחמ׳ ה׳). כל גלילות הארץ נוהגין עפ״י הרב ר׳ משה (שו״ת רשב״א קנה). וקצתם ביד חכמי הגליל מהמחבר ההוא אשר לא נתפשטו ביתר הגלילות (הקד׳ כלבו הקבלה). בית דין הגדול שהחרים דבר אחד על כל אנשי גלילותיו עליהם ועל זרעם יקבלוהו (שו״ת הר״ן גירונדי נג). ולכך נהגו בברצלונ״ה וגלילותיה להשכים באשמורות הבוקר בכ״ה באלול (ר״ן על הרי״ף ר״ה ג.). ולפיכך נהגו בגירונ״ה וגלילותיה שלא לקום עד ר״ה (שם). עוד נמצא שנוי במין החטה כי בגלילות קרקשיש נמצא מין אחד שאין זורעין אותו סמוך לקציר וכו׳ (בעל המאור שבת׳ ג ב). בגירוש כללי וחשש גרוש או גרוש פרטי קהלות או גלילות (פנקס ליטה, הוסיף, בנת תרנ״ד). ועינינו רואות קבוצי גייסות ובלי מלחמה נאספים בגלילות האלה מערבה לקראת מערבה (מעבר יבק, תפי׳ על

---

[1]) מן גָּלַל, עי״ש. — [2]) בקצת נוסחאות אעשה לו במקום אותו, ברש״י אותו. ובמקום גליל בערוך גלילא. ופרש הערוך גלילא שיגלה בגוים. פ״א כמו ללים. ורש״י פרש: שמגלגל בחרפה בכל הגוים.

הקבר', בלוס עליכם). פה בקהלתינו ובגלילות האלו שביחים למאוד באילים ששוחטים למאות שיהיה התליע הכבד (בו"ת חתם סופר, יו"ד מד). — ב) סה"פ מן גָּלַל, ובפרט יגלילת ספר התורה: ואחר שגמר הגלילה יהדק סוף המטפחת (רא"ב, סוף פ' בני העיר). למי שזכה בשבת ההיא בגלילה או בהגבהה (ספ' המנה' בל ורמייזא, א' אפשטיין). אדם שהיה רגיל בשום מצוה כגון בגלילה או בס"ת שניה (מלדכי ב"כ תקל"ג). והגדול מן אותם שקראו לתורה היה לו דין הגלילה לכבודו אלא שנהגו עכשיו בכל הארצות לקנות הגלילה מי שירצה בדמים בדי לחבב המצוה (הלכוב או"ת קמז א). וטורח גלילת ספרים שונים (בלטי הנכוריס, לבוגות העמים ע:). — ג) "במשמ' סבוב: באשר אנו רואין אותה (את השמש) צומחת בבקר מאופק המזרחי מנקודה ידועה ועושה עגול או גלילה אחת סביב בדור העולם למחר אנו רואין אותה צומחת מנקודה אחרת סמוכה לנקודה הראשונה קרוב למעלה אחת (נחמד ונעים ו קלג).

***גְּלִימָה**[1], ש"נ, מ"ר גְּלִימוֹת, — כמו גְּלוֹם, מעיל רחב: ואחד מן החסידים שקבל בגלימתו מאותם העלים והגלימה קלטה מאותו הריח הטוב (תגמ' הנפ' כו:). ולא כאשר יעשו העדים הסכלים המפשיטים גלימות ב"א ונכסיהם וקניינם בזנב גלימתם (ספ' התיגון, תקע"ט). ללבוש בגדים נאים וישימו הצניף הטהור או כובע ישועה על ראשם וגלימתם לצאת לקראת כלה (תמדת הימים כ ה).

***גְּלִיפָה**, ש"נ, — סה"פ מן גלף: קשה גליפת שפתים שהוא שקול בנגד ברייתו של עולם (פסיק' רבתי, אנכי אנכי). גליפת כתב צוה לשבח ולגנאי (סלי' ב עי"ת, בין כסה).

***גַּלִיצוּר**, ש"ז, — שם מלאך, כנוי לרזיאל המלאך: פגע בו (במשה) גליצור וכו' גליצור עומד ואומר שנה זו חיטין יצליחו ויין יזול (פסיק' רבתי, מתן תורה). אמרו עליו על גליצור שהוא עומד לפני הכסא וכנפיו פרושות לקבל הבל פיהם של חיות (מעין חכמה, היכל' ילינק א). אני ראיתי גליצור המכונה רזיאל העומד אחורי הפרגוד ושומע מה שנגזר ומכריז (הגד' במע, שם ה). ביום הרביעי ברא, זבול וברא גליצור ומיום שחרב ביהמ"ק לא

[1]) בארמ' גלימא: גלימא שנעשה בגולם (שבת עז.). שפולי גלימא (סנה' קב:).

דבר הקב"ה אלא עם גליצור המלאך בלבד ולמה נקרא שמו גליצור מפני שהוא מגלה טעמי תורה (כתב תמים של משה תקו, או"צ ג).

גלל[1], ממנו גַּל, גַּלְגַּל, *גִּלְגֵּל, גֻּלְגֹּלֶת, גִּבְעֹל, גָּלִיל, *גְּלִילָה, גֵּלֶל, גָּלָל בִּגְלַל, גִּלּוּל, מְגִלָּה.

גֵּלֶל[2], ש"ז, מ"ר גְּלָלִים, — סמי' גֶּלְלֵי, — גוף שטוח ועגול, של צואה, וכנוי לצואה, Kot; crotte; dung: ועגת שערים תאכלנה והיא בְּגֶלְלֵי צאת האדם תעגנה לעיניהם (יחזק' ד יב). ראה נתתי לך את צפועי הבקר תחת גֶּלְלֵי האדם (שם יה). — וככנ' גֶּלְלוֹ, גֶּלְלוֹ: אם יעלה לשמים שיאו (של הרשע) וראשו לעב יגיע כְּגֶלְלוֹ[3]) לנצח יאבד (איוב כ ו-ז).

א. **גָּלָל**[4]), ש"ז מ"ר גְּלָלִים, — צואת הבהמות בפרט Mist, Kot; fiente; dung: ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הַגָּלָל עד תמו (מ"א יד י). ושפך דמם בעפר ולחמם בַּגְּלָלִים (צפנ' א יז). ההופך את הגלל ברשות הרבים והוזק בהן אחר חייב בנזקו (ב"ק ג ג). חבית שנתרועעה וטפלה בגללים אף על פי שהוא נוטל את הגללים והחרסים נופלים (כלים ג ד). אין בודקין את הזרעים בגללים ובעציין (תוספתא שביע' א יב). להשתין מים ולהטיל גללים (שבת קנג:). ראשו (של הפר) לדרום ופניו למערב וכו' שמא ירביץ גללים (יומא לו.). הכנים שורו לחצר בעה"ב שלא ברשות וכו' שהרביץ גללים ונטנפו כליו של בעל הבית (ב"ק מח.). מה גללים הללו מזוהמין כך הוא מזוהם (מד"ר אסת' ג א). — *וסמי': ראה (ריב"ז) ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים (כתוב' סו:). ראה (ר"א בן הורקנוס) אבן שדימה ונטלה ונתנה לתוך פיו וי"א גללי הבקר היה (אדר"נ ו). שנתחייבו ישראל לאומה שפלה שבעכו"ם ולא באומה שפלה בלבד אלא לגללי בהמתן (שם יו). — ובבלל *כמו

[1]) משתף גם באשור', ערב', ארמ' וסור' במשמעות קצת מתחלפות.

[2]) בערבית אַלְגֻ'לַּה a). — והנה דעת קניג (ב 506), כי הברת אות ג ואחריו ל כפולה פעלה על המבטא שבמקום חירק תחת הגמל אמרו גֶּללו בסגול. — [2]) בך ל בשוא לבד ברוב הספרים, ובקצת ספרים ל בחטף פתח.

[3]) עי' למעלה ערך גֵּלֶל.

a) أَلْجَلَّة

זבל: מפני שעושה אותו (הגורן את הניר) ג ל ל (כ"ב כה.). — *כלי גללים, כלי עשוי מגללים מעורב בעפר: כלי ג ל ל י ם¹) כלי אבנים כלי אדמה (כלים י א, אהל' ה ה). בכל הכלים מקדשים אפילו ב כ ל י ג ל ל י ם בכלי אבנים ובכלי אדמה (פרה ה ה).

בִּגְלַל²), כמי' גלל, עם ב בגלל, בכנ' בגללי, בגללך, ־לך, בגללך, בגללו, בגללה, בגללנו, בגללכם, ־כן, בגללם, ־לן, — מלת הסבה, מבארת הסבה שגרמה שנעשה דבר פלוני, wegen ; à cause de, pour because of : ויברך יי' את בית המצרי בגלל יוסף (ברא' לט ה). נתון תתן לו (להעני) ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך יי' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך (דבר' יה י); כי תועבת יי' כל עשה אלה ובגלל התועבת האלה יי' אלהיך מוריש אותם מפניך (שם יח יב). ויתן את ישראל בגלל חטאות ירבעם אשר חטא (מ"א יד יו). ויי' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה בגלל רעת בית ישראל ובית יהודה אשר עשו להם להכעסני לקטר לבעל (ירמ' יא יז). ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ בגלל מנשה בן יחזקיהו מלך יהודה על אשר עשה בירושלם (שם יה ד). —וכנ': נחשתי ויברכני יי' בגללך (ברא' ל כז). אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (שם יב יג). גם בי התאנף יי' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם (דבר' א לז). לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה (מיכה ג יב). — וגם *בלי ב השמוש: לחם ג ל ל תודה ואין תודה ג ל ל להם (פסח' יג:). — ואמר הפיטן: דמי שירים יסוד הדרום, וטעון הפשט וכליל למרום, גלל הנתיחה מרבה בדבור, שתיקה יפה ואימת צבור (סלית' ער"ה, תפלה תקת). — ופשט מנהג שמוש זה בספרות: יען ראינו וכו' ג ל ל בן נתנו רשות (פנק' קראקא, ב' בנת). והאשה הזאת בובה וכו' ג ל ל בן אמרתי אין לך מצוה גדולה מזו וכו' (בו"ת גבעת שאול א). שהפצירה בי האשה אמה של העגונה בדברי בקשה ותחנונים ג ל ל כן פניתי עצמי בכל יום וזמן מה לעיין בה מחדש (שם יד). הנה ימי הסתיו יקרבו ויאתיון וירבה ההפסד וכו' ג ל ל בן שחרו פנינו להמציא להם היתר (שו"ת חתם סופר, או"ת ס). ולהיותי אתמול ביום א' טרוד מאוד בעסקי הצבור בנהוג פה ג ל ל בן אחרתי מלהשיבו (שם, יו"ד בכו). — ובמשמ' ישם: וידרוש ג ל ל להושיעם מזה המצור (תולדה בומלונית, REJ Juillet 1902, 87). ומה ה ג ל ל לדבר הזה קוי ממך לא תכסי את ה ג ל ל מעלי (שם 95).

גָּלַל, פ"י, עב' גלתי, גללתי, גללו, גלל, עת' אגל, יגל, יגל, אגלל, צווי גל, גל, גלו, — א) העתיק דבר ממקום למקום באופן שהדבר יתהפך ויסבוב סביב עצמו, walzen ; rouler ; to roll : ונאספו שמה כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר (ברא' כט ג). ויגש יעקב ויגל¹) את האבן מעל פי הבאר (שם י). ויאמר יהושע גלו אבנים גדולות אל פי המערה (יהוש' י יח). גלו אלי היום אבן גדולה (ש"א יד לג). כרה שחת בה יפול וגלל אבן אליו תשוב (משלי כו כז). כל זמן ש ג ו ל ל ה (את הצואה) ואינה נפרבת (כלכ' כה.). והנהר ההוא (סמבטיון) ג ו ל ל אבנים וחול בלי מים ברעש גדול (אלדד הדני, באל' אגבי קירואן מר' צמח גאון). — ובהשאלה, גלותי החרפה ובדומה מעל, הסירותיה מעל: היום גלותי חרפת מצרים מעליכם (יהוש' ה ט). גל מעלי חרפה ובוז כי עדתיך נצרתי (תהל' קיט כב). — והמעשים אל פלוני, שם אותם בידו, ברשותו, תחת מחסהו: גל אל יי' מעשיך ויכנו מחשבתיך (משלי יז ג). כל ראי ילעיגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש גל²) אל יי' יפלטהו יצילהו כי חפץ בו (תהל' כב ח-ט). — ב) *ברך, קפל דבר ארוך כמו מגלה: (אם נפל מידו ספר עשוי כמו מגלה) עד שלא הגיע לעשרה טפחים ג ו ל ל ו אצלו (ערוב' י ג). וקורא (הכה"ג לפני העם מתוך הס"ת) אחרי מות ואך בעשור ו ג ו ל ל את התורה ומניחה בחיקו (סוטה ז ז). ואם אינו יודע לקרות (בהספרים שמצא) ג ו ל ל ן אבל לא ילמוד בהן בתחלה (ב"מ ב ח). פותח (את

¹) רה"ג: פיר' בלים מצפיעי בקר. ובן הערוך. ורש"י פירש בלי שיש מלשון אבן ג ל ל, וכבר השיגו על זה בעלי התוספות. והרמב"ם אמר וז"ל: יש אומרים שכלי גללין הן כלי השיש והמרמר מאומרו אבן גלל וזה מאמר בטל לפי שהן נכנסין תחת כלי אבנים ובן השהם וכו' ואמנם כלי גללים הן כלים עשוין מרפת בקר והעפר ורבים מהן יעשו אצלנו בארץ מערב.

²) בערב' ג'לל a), פעלה מן ג'לל b) עיצה בגללך, למענך.

a) جَلَل b) جَلَلك

¹) לפי דעת Barth הוא קל מעתיד יפעל הקדום שלא נשאר ממנו בלשון אלא שארית מעט. — ²) יש מגיהים

הס"ת) ורואה גולל ומכרך וחוזר ופותח וקורא (מגי' לב.). הגולל ספר תורה גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים (שם). המפקיד ס"ת אצל חבירו גוללו כל שנים עשר חדש פותחו וקורא בו (כ"מ כט:). שגוללין נביא ברבים ואין גוללין ספר תורה ברבים (סופרים יא כ). מיד גולל (המפטיר) ספר תורה עד שלשה דפין ומגביהו ומראה פני כתיבתו לעם (שם יד יד). כשגוללין ספר תורת והכתב מבוסה (רש"י סנה' סת.).

— נִפע', נָגֹל, *נִגְלַל, — א) נהיה מקפל וכרוך כמו מגלה: ונמקו כל צבא השמים ונגלו בספר השמים (ישע' לד ד). — *ונגלל: מהצלות הפרוסות (לר"ה) מערבין ומטלטלין מזו לזו נגללו נאסרו (שבת קח:). אמר רב אחא בר יעקב ספר עזרא לתחלתו הוא נגלל (כ"ב יד:). אין לו אלא עמוד אחד ונגלל מתחילתו לסופו (רש"י שם). נטל (ד"א) שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותיי שהן כשני ספרי תורה שנגללין (סנה' סת.). אמר רבי יהושע בר נחמיה (לוחות הברית) מעשה נסים היו ונגללין היו (מד"ר שה"ש, ידיו גלילי). — ב) נִגַּל, עת' יִגַּל, יִגַּלּוּ המים, יזלו בשפע וע"ז: וְיִגַּל[1]) כמים משפט וצדקה כנחל איתן (עמוס ה כד). — ג) בהשאלה, ישגרמו והסבו אותו: לעולם אין אדם מעני מן הצדקה ואין דבר רע ולא היזק נגלל בשביל הצדקה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום (רמב"ם, מתנ' עניים י ח).— *ועומד: יה"ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין (ברכ' ז.).

— פִּע', *גִּלֵּל: א"ל (ר' ינאי להרוכל) איזהו סם של חיים שאתה מוכר וכו' א"ל הבא לי ספר תלים הביאו לו וגיללו והוא מראה לו מה שאמר דוד מי האיש החפץ חיים (תנחומא מצורע ה).

— פֻּע', גֻּלַּל, גֹּלַל, מְגֹלָל, מגולל: כי כל סאון סאן ברעש ושמלה מְגוֹלָלָה[2]) בדמים (ישע' ט ד).

יָגֵל. אך אולי כך היו המלגלגים מבנים אותו „גֹל אל יו" בכנוי של לצנות על שם שהיה סומך על ה'.— [1]) כך דעת המדקדקים והמפרשים שהוא נפעל מן גלל. אך אולי הוא קל מן נגל, ובמשמע' נגל a) בערב' שפרושו מים היוצאים ונובעים מהאדמה, ונוזלים ועוברים. — [2]) בקצת ספרים מגֹללה חסר.

a) نجل

— הָפע', הופע', *הוּגְלַל: הוגללו הפרוכת הותרו ובין והמצורעים ליכנס שם (תעני' כח:).

— הִתפ', הִתְגֹּלֵל, — נעתק ממקום למקום ע"י גלילה, ובהרחבה היה משלך, מונח במקרה פה ושם: ועמשא (אשר הרגהו יואב) מִתְגֹּלֵל בדם בתוך המסלה (ב"ש כ יב). — ואמר בן סירא: בן חבר אל איש זדון ומתגלל בעונתיו (כ"ס גני' יב יד). — ובהשאלה, הִתְגֹּלֵל על פלוני, בא עליו בעלילות דברים: וייראו האנשים (אחי יוסף) כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים לְהִתְגֹּלֵל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו (בראש' מג יח).

גלם[1]), ממנו גֹּלֶם, גָּלָם, ולפי דעת קצת גְּלוֹם, *גְּלִימָה.

גֹּלֶם[2]), ש"ז, כנ' גָּלְמִי, מ"ר גְּלָמִים, סמי' גָּלְמֵי, — בכלל דבר בלי צורה, שעוד לא נשלמה צורתו, Ungestaltetes ; masse informe ; shapeless substance, וכן העבר במעי אמו בתחלתו, קודם שנכרו בו האברים, Embryo: לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ גָּלְמִי ראו עיניך (תהל' קלט יה-יו). רואין שתי זרועותיו (של העובר) כמין שני חוטין של זהורית ושאר כל איבריו כמין גולם מצומתים (ילוה' נדה ג ג ד). שעה ראשונה הוצבר עפרו (של אדם הראשון) שנייה נעשה גולם שלישית נמתחו אבריו (סנהד' לח:). גלימא (נקראת כך משום) שנעשה בו בגולם (שבת עז:). גם בשהיה (דוד) גולם בלי צורה היתה הידיעה האלהית מקפת בו (העקרים ג כה). — ובהרחבה, *גוף האדם בכלל, ואמר המשורר: שלום אין בעצמי, מפני חטאתי, ובבשרי וְגָלְמִי, אין מתום ממעותי (רמב"ע, בפתי רננות 19). קום ועלה אל הר העברים, וטמון גֹּלֶם בעפרים, בך לעתיד עם במהים יגידו פועל אלהים (סמח"ל, פיוט' לש"ת, על מצה). — ובכלים, *החמר שלא קבל צורה: וגולמי כלי מתכות (עדי' ג ט). גולמי כלי עץ (כלים יב ח). ואלו הן גולמי כלי מתכות שהן טהורין כל שהוא עתיד לשוף ולגרר ולכרכב לשבץ ולהקיש בקורנוס (תוספתא כל' ב"מ ב י). כלים ולא גולמין[3]) (בפרי, קנת). וקודם שיחדדנה (את המחט) וינקבנה נקראת אותה החתיכה גולם (ר"ח שבת קנג:). גולם

[1]) עברית לבד, בערב' משמש שרש זה במשמ' חתיכה וכריתה. בסור' במשמ' קושי.
[2]) עברית בלבד.— [3]) בנוסחא' גלומין, אך בילקוט

שנקצצה מן ההוט (של ברזל) ועומדת ליגקב (רב"י (שבת נב:). ליטול אחד מן ה ג ו ל מ י ן של יוצר ולתחוב אגרופו בתוכו ולחקוק נר (תוספ' כילה לב.). — *וכבכ' : וכולן (השפופרת, הקרן והקרויה) שמצאן תתוכין ומנוקבין טמאין מצא ג ו ל מ י ה ן[1] (ר"ל שלמים כבריי‌תן) טהורין בידוע שאינן כלים (תוספתא כלים ב"מ, סוף ז). פשוטי כלי עץ טהורין ו ג ו ל מ י ה ן טמאין פשוטי כלי מתכות טמאין ו ג ו ל מ י ה ן טהורין (שם תול' א כא). — ב) בהשאלה, *אדם שאין לו דעת, שאינו בעל דרך ארץ, Ungebildeter ; homme sans éducation ; uneducated : שבעה דברים ב ג ו ל ם ושבעה בחכם חכם אינו מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמניין ואינו נכנס לתוך דברי חבירו וכו' וחלופיהן ב ג ו ל ם (אבות ה ז). כהגון מדות וכתפלה שלם, כזקן ורגיל ולא כ ג ו ל ם (סלית' שחר' יוה"כ, אין מי יקרא). ו ג ו ל ם הוא איש שיש לו מעלות שכליות ומעלות המדות אמנם אינם שלמות ולא הולכות על סדר כראוי אבל יש בהם ערבובים ובלבולים (רמב"ם כפרושו לאבות). אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב ג ו ל מ י בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת בריי‌תו להיות צדיק או רשע (רמב"ם, הלכ' תשו' ה ב). קנאו ליודעים ובזו בלבבכם ה ג ו ל מ י ם (הוא, אגר' לבנו, דרך טובים). כי יפול זה החבור בלא ספק ביד אנשים רעים וכו' ולכסיל ה ג ו ל ם אשר לא ידע ערך מה שנעשה בו ויחשבהו מעט התועלת (הוא, על תכורו מו"נ, קוב' אגר' בוקסטורף). אותם הדברים שעשה ה ג ו ל ם שאינו משגיח בעולם הבא כולם ראו עיניך שעיינת בהב וכו' א"ר יצחק אין אדם עושה עבירה אלא מי שהוא ג ו ל ם ולא אדם (זוהר, מדרש הנעלם, חיי שרה). אף שבאמת בדור הזה אין אחד יכול את חבירו להוכיח אבל האדם מחוייב להטריח פן יכול לתקן את ה ג ו ל ם (דרך טוב, יואל בן ב ע). — ג) *בכלל, בלשון המחקר, כמו גוף, גשם, כל דבר מהנמצאים שיש לו שלשה רחקים, Körper ; corps : והוא בורא כל גוף וכל ג ו ל ם וכל מאורע וכל עסק שבעולם (ר"י ברצלוני, פי' יצירה). כל מה שברא הקב"ה בעולמו נחלק לשלשה חלקים מהן ברואים שהן מחוברים מ ג ו ל ם וצורה וכו' (רמב"ם, הלכ' יסוה"ת ב ג). ואין ג ו ל מ ם (של הגלגלים) כשאר ג ו ל מ י ם (שם). ברא האל למטה מגלגל הירח ג ו ל ם אחד שאינו כ ג ו ל ם הגלגלים (שם ג י). והאל נותן לכל ג ו ל ם ו ג ו ל ם צורה ראויה לו (שם ד ו). לעולם אין אתה רואה ג ו ל ם בלא צורה או צורה בלא ג ו ל ם (שם ז). ברא לה (הקב"ה להארץ) ארבע צורות וקבע כל צורה מהן במקצת ג ל מ ה עד שנעשית ארבעה ג ל מ י ם בארבע צורות (מדר' הגד', בכעל, והאזן היתה). הורדת רוחניות על הצלמים העשויים מ ג ו ל ם ידוע בשעות ידועות (ידעי' הבדרשי לרשב"א תית). עין רואה כי גְּלָמִים יתחברו איש את אחיו יעזור יתן לו כח (נפתלי ויזל, שיר כרמא ספ' רחב' למודים א). — ד) *צלם בצורת אדם : ויעש לו המלך ג ו ל ם זהב ויתנהו בתוכו (יוסיפון ב). — ה) *צלם בצורת אדם מתנועע ועושה מה שמצוים לו בכח שם הקדש ששמו על מצחו : האמת יעידו, אשר אב לבן דר לדר יגידו, כי על פנת הגג בטמון ינות, גֹּלֶם [1]) תבנית אדם לפנים בו רוח (לטריס, נשיא בישראל). מגור אריה וְגָלְמוֹ רבות שמענו, כי נפלאות עשה בו רבות ידענו (שם). ומלבד זה נודע בקרב עדת חסידי ארצות פולניא ה ג ו ל ם של בעל שם ואיך רבים מצדיקיהם וקדושיהם בראו להם בקבלה מעשיית ע"י שמות קדושים ג ו ל מ י אדם לשמשם (רוכין, מעשי תעתועים).

א. גָּלַם, פ"י, עת' יִגְלֹם, — א) גלם את הבגד, כפל איתו, קפל וכרך אותו, zusammenwickeln ; plier ensemble; to roll together : ויקח אליהו את אדרתו וַיִּגְלֹם ויכה את המים ויחצו הנה והנה (מ"ב ב ח). — ב) *גָּלַם על פלוני בחשבון, הטעהו, שלם לו פחות מהמגיע לו, betrügen ; tromper; cheat : שלא ימשכנו (את עבד העברי שנמכר לנכרי) ויצא יכול י ג ל ו ם עליו (על הנכרי הקונה) ת"ל יחשב עם קונהו ידקדק עם קונהו (ספרא בהר ו ט, ב"ק קיג:). יכול י ג ל ו ם החשבון ויטעהו (ערוך, ערך זה).

— נפע', *נִגְלַם, — נהלבש כמו בגלימה : משם והלאה מדור הצדיקים שהם הרוחות וכשנכנסות שם מיד נ ג ל מ ו ת מאויר העליון הנושב בגן ומהלבשות בו במלבוש זך וקדוש (סדר ג"ע ב ג, ילינק ג).

— הפע', *הָגְלַם, יָגְלַם, — יָגְלַם החשבון, יהיה מוטעה, ההפך מן מְדֻקדק : היך לדקדק חשבון לכל דבר, לבל

גולמי. — [1]) במהד' צוק"מ גלמי.

— [1]) אעפ"י שעצם הענין של יצירת גֹלם נזכר במקורות יותר קדומים (בפי' יצירה, מיוחס לרסע"ג, ובשם הגדולים לחיד"א ערך ר' אליהו אב"ד דק"ק חלם), מכל מקום השם ג ל ם לדבר זה לא מצאתי בספרים קודם. אבל אין ספק בדבר כי בפי העם היתה מלה זו נהוגה במשמעה זו כבר בימי מהר"ל מפראג, ובודאי עוד קודם.

יְגַלֵּם חשבון וישטף ויעבר (תז רחית, פי׳ בקליס).

ב. ˚גָּלַם, פ״י, — עשה גֹּלֶם, גוף, ופעול גָּלוּם, גְּלוּמָה: אצלות אמן בצרוף זקוקה, בנבביה ואת בלט פקוקה, גְּלוּמָה עלומה ונקוקה, דבורה על אפן חקוקה (קרוב׳ לפ׳ פרה).

— נִפע׳, ˚נִגְלַם, — נעשה גֹלם, נעשה גוף: כי כאשר נ ג ל מ ו המים ברצונו וקבלו המדה הראויה להם כך נ ג ל ם האויר וקבל צורות האותיות והדברים הנשמעים לאזן הנביא או הקהל השומעים אותו בלי טורח (התמונות לרב״ט ח יב). בריאת השדים שנבראו בע״ש כמאמרם זכרונם לברכה ולפי שקדש עליהם היום ולא נגמרה עשייתם מכל וכל נשארו פורחים באויר ולא נ ג ל מ ו בגולם גמור ונשארו חסרים (צרור המור, כרא׳, סוף דבר). ודע כי מפריחת נשמתו של יצחק נ ג ל ם האיל שנברא בכח בלבד ע״ש בין השמשות (רמ״ע מפאנו, אמר׳ טהור׳, חקור דין ג ח). ולסוף ק״ל שנה כתיב שת לי אלקים זרע אחר תחת הבל כי הוצרך (שת) ל ה ג ל ם בפועל דרך שיתה בחסד גמור שלא מטבע המחצב (שם ג ד). שמהיוד של שם ס״ג של המלבוש נתקן ו נ ג ל ם עולם האין סוף ועולם האצילות (עמה״מ, עולם הבריאה ג).

— הִפע׳, ˚הִגְלִים, — עשאו גלם, במשמ׳ כסיל ובער: תובעי חפצם שפתם הפתח אל תאלימם, אל יהיו מוכשלים לפניך כבוערים לְהַגְלִימֵם (סליח׳ שחר׳ יוה״כ, תנת חטא).

— הָפע׳, ˚הָגְלַם, הוּגְלַם, יֻגְלַם, — כמו נפעל: אשר בעלי אשמה חקרת מקדם, בטרם יֻגְלַם ויוצר פרצוף אדם (סלי׳ ב עי״ח). עולם דמות סלם, לא בית וטרקלין, אם בו אנוש מוּגְלָם, לא בו כבן ילין (כנף רננים, פזמ׳ לסכות, הכל). כי העולם נברא בדין ומרע״ה בחסד פשוט שלא ה ו ג ל ם לעצמו וולתי למשתיתו של עולם שלא יאבד (רמ״ע מפאנו, אמר׳ טהור׳, חקור דין ג ד). גוונים בלתי מ ו ג ל מ י ם נובעים מן ההעלם הגמור (עמה״מ, כדור הטה׳ ס). השברי כלים שרשמו שם רושם של גג״ת נהי״ם מן הכלים הנשברים היה כח בספירות אלו דמלכות דאצילות לעשות בבריאה גג״ת נהי״ם חזקים ו מ ו ג ל מ י ם (שם, עולם הבריאה ד).

— נִתפ׳, ˚נִתְגַּלֵּם, — כמו נִגְלַם: היה רצונו ש י ת ג ל מ ו השמים ונגלמו כן הלוחות ה ת ג ל מ ו ברצונו ונכתבו בחפצו (התמונות לרב״ט ח יב). וכענין זה היה התפשטות המלאכים והיו מ ת ג ל מ י ם באויר לאברהם ויראו בצורת אנשים (אלימה לרמ״ק א א כב). ונתפשט ו נ ת ג ל ם ונתגלה לאברהם מציאותם (של המלאכים) בהתלבשות הרוח בנפש ונפש בגוף (שם). ואחרי שהטאו (עזא ועזאל) נ ת ג ל מ ו כיון שהמלאך הוא ז׳ ימים בארץ נעשה עב כמו גוף שלנו ואי אפשר לכל עשרה כתות המלאכים ל ה ת ג ל ם ולהתעבות כל כך כמו כתות האישים ובני אלהים ואחרי ש נ ת ג ל מ ו באופ ששלט בהם יצר הרע וכו׳ ולא היו עוד כמלאכים (עמה״מ, קרית ארבע קט). ואחר שנתפשטו (הספירות) בבינה נ ת ג ל מ ו ונצטיירו ציור יותר נגלה (של״ה, בית נאמן). כי בזמן המגפה מצד הדין הגדול מ ת ג ל מ י ם שלוחי הדין שיוכלו לראותם (ראב׳ חכמה, האהבה ו).

גַּלְמוּד[1], ת״ז, לנק׳ גַּלְמוּדָה, — נוגה ועצוב ושמם, מצער, מבדידות, וביוצא בזה, düster ; morne ; mournful: הנה הלילה ההוא יהי גַלְמוּד אל תבוא רננה בו (איוב ג ז). ואמרת בלבבך (באשר תראי קבוץ גליות) מי ילד לי את אלה ואני שכולה וְגַלְמוּדָה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם (ישע׳ מט כא). — וכמו חה״ס: כי עדת חנף גַלְמוּד ואש אכלה אהלי שחד (איוב יה לד). בחסר ובכפן גַלְמוּד הערקים ציה אמש שואה ומשאה (שם ל ג). — והשתמשו במלה זו בקצת מקומות במשמ׳ *כנוי לאשה נדה: שכן בכרכי הים קורין לנידה ג ל מ ו ד ה[2]) (סוט׳ מב.). אם ראית חוסר בא לעולם וכפן וכו׳ הוי רואה את אשתך באלו ג ל מ ו ד ה (מד״ר בראש׳ לד). — ופשט השמוש בספרות יותר במשמע׳ בדידות, einsam ; solitaire ; lonely: על ידי שאיית ג ל מ ו ד שיהיו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים (רב״י ישע׳ כד יב). פתאם קם שאון בין הפרודות ה ג ל מ ו ד ו ת ויהי ביניהן שיג ושיח (יל״ג ד, מכלים יג). אחרי כן כי זקנתי ושבתי, במקצעת

---

[1]) בערב׳ ג׳למוד a) אבן קשה, ואדם חזק, קשה. וסוברים כי מזה הסתעף מושג העצב והיגון, או הבדידות. — [2]) אין לעמוד על ברור הדבר באיזה מקום מכרכי הים קראו כך, ומי היו קוראים כך, אם יהודים ובלשון עברית, או אולי אחרים וזו מלה זרה. בירוש׳ (ברכ׳ ט ג) נאמר: ב א פ ר י ק א קורין לנידה גלמודה. ובמדרש ספרו שר״ל שמע אשה ערביה שקראו אותה ללכת למרחץ ענתה ג ל מ ו ד ה אני. אך בלשון ערבית אין מלה זו משמשת במשמעה זו בכלל ועקר, גם לא בהשאלה, ולא נזכרה משמעה זו בשום אחד מהמלונים הערבים. ובגמ׳ שם דרשו מלה זו במדרש מלים המוני: מאי גלמודה גמולה (דה) מבעלה.

---

a) جلمود

רפת ג ל מ ו ד ה העמדתי, מבקר עד ערב צמאתי רעבתי (הות, מסל כה). לא ג ל מ ו ד בתבל שלחתי וְאֵת (הות, האמונה והדעת). עתה בת שוע על דרך חיית ג ל מ ו ד ה עומדה אין בא לישועתה (הות, קולו בל יוד ד). ואנבי הולך ערירי ג ל מ ו ד ובדד על עיי משפת ציון (הות, אגר' א יג). בפעם הזאת ישב ג ל מ ו ד בי המשגיח יצא לקנות דגים (פרץ בן מבה, גמול ישרים ז).

גלע[1]), ממנו גָּלַע, *גִּלּוּעַ.

גָּלַע, קל אינו נהוג.

— הִתפ', הִתְגַּלַּע, — נתלהב, נרתח דמו מכעס, מריב, sich entzünden; s'enflammer; become inflamed: כבוד לאיש שבת מריב וכל אויל יִתְגַּלָּע[2]) (מסלי כ ג), ר"ל כל אויל יתלהב וירתח ויתקוטט. לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יִתְגַּלָּע[2]) (סם יח א).—והריב בעצמו: פוטר מים ראשית מדון ולפני הִתְגַּלַּע[2]) הריב נטוש (סם יז יד).—ומצוי שמוש פעל זה בספרות במשמעות מתחלפות, במשמעת נתלהב במריבה: שיהיה חכם ונבון ולא יהיה מ ת ג ל ע ומתאונן (לקוטי קדמ', נספח יב).—ובמשמ' יהיה פרוץ לעבר גדר הצניעות ולהסתבל במקום מוצנע: וזר לא י ת ג ל ע ראות קדש בבלע (רסב"ג, אזהר' יום ב).—וכמו נפעל שלקמן, ביחס למכה: היתה בה מכה אע"פ שחיתה אם יכולה ל ה ת ג ל ע ולהוציא דם ונמצא דם על בשרה הולה במכה (רמב"ם, איסו' ביאה ט כב). ואפילו נתרפאת (המכה) אם אפשר לה ל ה ת ג ל ע ולהוציא דם על ידי חיכוך תולה בה (שו"ע יו"ד קצ יח).—ובמשמ' נראה לעיני כל במעמד של בזיון: שמור פיך ממותר המאכל ומשתה היין ואכלת בנפשך שבעך, ואל ת ת ג ל ע[1]) ואל תתגנה על בלעך (שלמה אלעמי, אגן שומעת). אל תתרומם במהלל פיך פן תפול ולעיני כל הִתְגַּלֵּעַ (ב"ז, תרגום ב"ס א לא).—ועצם החרפה: קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב (רש"י מסלי יז יד).

— נִפע', *נִגְלַע, הִגָּלַע, להגלע,—נגלעה המכה, נתחדשה בה דלקת: אם יש בה (בהאשה ברחמה) מכה והיא יכולה ל ה ג ל ע ולהוציא דם הרי זו תולה בה (נדה ח ב). אמר לה (ר"ע להאשה שראתה כתם) שמא מכה היתה ביך אמרה לו הן וחייתה אמר לה שמא יכולה ל ה ג ל ע ולהוציא דם אמרה לו הן (סם ג).

— פִּע', *גִּלֵּעַ,—גִּלַּע בו, לְגַלַּע בדבר, התוכח בדבר עם

---

[1]) בערב' גַ'לַע a) משמש במשמ' גלה המוצנע ופרץ גדר הצניעות ודבר נבול פה, וגם גַאלַע אלקום b), התוכחו זע"ז בדברים מגונים בעת משחק או שתיה וביוצא בזה. וכבר העיר על דמיון זה שבין גלע העברי לג'לע הערבי ר' זרחיה מברצלונה וכתב בפרושו למשלי (יז יד) וז"ל: התגלע נגזר מן הערבי שאומר מ ג א ל ע ה למי שחולק על הדבר ויהיה פירושו בפוטר מים הוא תחלת המריבה. ועי' הערה להפעל.

[2]) אמר מנחם: ענינו יורה עליו ופתרונו לפני ה ל ב ט והתחיב הריב נטוש. ע"כ. והפעל הלבט נרדף עם התחיב, לפי פרושו של מנחם למלה זו. ריב"ג בתרגום ר"י בן תבון: ענינו ה י ר י ט ה. והנה ריב"ג בערך ירט אינו נותן שום פרוש לשרש ירט, רק נושא ונותן בדקדוקו, וכמו"כ בספר ההשגה, ואין בידי גוף הערבי של השרשים של ריב"ג, ולא ידעתי במה תרגם בערב' את השרש גלע, אפס יש לשער כי ר"י בן הבון נהג גם כאן כמו בהרבה מקומות שמצא בגוף הערבי מלה דומה למלה עברית, שהעתיק המלה בהויתה ולא תרגמה באחרת, וגם כאן בודאי הרנם ריב"ג את הפעל ג'לע בהפעל ו ר ט הערבי והעתיקה ר"י בן תבון ב י ר י ט ה מפני שידע בודאי כי כך היתה דעת ר י ב " ג שהפעל (ירט הרדך) הוא הוא הפעל ו ר ט הערבי, כמו שתרגם גם רסע"ג ירט בורט בהערבי, וריב"ג פרש א"כ התגלע במשמ' התנפל, הטיל א"ע לתוך הדבר, ועי' ירט. ויש שפרשו גלע כמו גלה, וביחוד גלוי דבר מבוער (מלבים, מסלי יז יד).

a) جَلَع b) جَالَعَ القوم

[1]) ודומה לזה פסוק בבן סירא בגוף העברי: אכול באיש נבח ואל תעט פן ת ג ל ו (ב"ס גני' לד יו), והגהה על הגליון פן ת ג ל ע במקום פן תגלו. ושם בפסוק שלאחריו נאמר: חדל . . . ו ן . . . ע . . . ד . . . ואל . . ל . . . . ן . . מאס. והנה בחלק הראשון של הפסוק אין ספק, ויפה שפצוהו החוקרים לפי הנוסח של הולגטה: חדל ראשון בעבור מוסר. ובחלקו השני יש מקום של ספק בהאותיות שאחרי המלה ואל, קודם ואחרי האות ל. יש מי שאמרו כי בגוף הכ"י נכרת רק בבואה של אות ת לפני הלמד ואות ע אחריה, וא"כ צריך לקרוא ואל תלע, ויש מי שראו שם רשומה של עוד אות אחת לפני הלמד, בעין אות יוד, ולכן צריך לקרוא ת י ל ע, ונוסחת כל הפסוק תהיה: ואל ת י ל ע פן תמאס. וכך Smend, ופרש ת י ל ע מן ולע' a) בערב' שיש במשמ' לקק כמו כלב. והנה לפי הנוסחה הרומית צריך לקרוא: ואל תרבה לאכול יותר מדי (et nolli nimius esse), ואפשר שבמקום ת י ל ע היה כתוב ת ג ל ע, והכונה היתה: אל תעבור נבול הנאות באכילה, והוא הוא הפסוק של ש ל מ ה א ל ע מ י, והכונה בואל ת ת ג ל ע היא מה שאמר בחלק הראשון מהפסוק שמור פיך ממותר המאכל וכו' והוא כפל הענין במלות שונות, ואולי היתה לו לשלמה אלעמי נוסחה מבן סירא העברי.

a) ولغ

חברו בדברים גסים או קשים: א"ר ביקשתי ולא מצאתי דברי בן שמוע באנדרוגינוס וחברה עליו חבורה ולמה משום שלא לגלע[1]) בו או משום שאינו כדיי וכו' היה דרכו לגלע (אם תאמר) משום שלא לגלע בו הרי גילועו בירו וכו' מה היה לו לגלע בו יורש וכו' (ירוש' יבמ', סוף ח).— וגִלֵּע את פלוני, *פרסם את קלונו: פעל שטימת בכורה לעבור, צמיתות צאן קדשים למכור, קלונו (של עמלק) החרט בעט לזכור, ראשית גוים לְגַלֵּעַ בזכור (קרוב' פ' זכור, הזכיר).

— הִפע' *הִגְלִיעַ, עשה שיגלע: יוקש למישור והטא ועון להקליע, יקר לזולל בכל הויה לְהַגְלִיעַ (כלי' מנח' יוה"כ, הודח לדקה).

***גֶלַע**, ס"ז, — קטטה שנתגלעה בדברים מגונים וכיוצא בזה: לאיד הכינו צלע, נטוש מרני גלע[2]),

[1]) בנוסחאותינו שלא לגרוע בו, אך כבר הגיה בעל קרבן הערה כי צ"ל לגלע, כמו שנאמר לקמן בפרוש אין תימר שלא לגלע וכו', הרי שהיה כתוב למעלה לגלע ולא לגרוע. והנה פרשו המפרשים לגלע זה במשמ' גלה פשוט, ואמר בעל ק"ע וז"ל: וה"פ משום מאי חברו עליו אי משום שלא יגלה לו ר"א דעתו או משום שחשבו שאין ר' כראי ללמוד תורה מר"א וכו' היה דרכו של ר"א לגלות דין זה וכו' אין תימר משום שלא לגלות הרי כבר גילה ר"א דעתו לענין קדשים וכו' ומה היה לו לגלות עוד באנדרוגינוס וכו'. ועיין זה גם בעל פני משה. אך קשה למה רוקא במקום זה בא הפעל המצוי גלה בצורה זרה זו גלע, ועוד מה טעם לא רצו תלמידי ר"א בן שמוע שלא יגלה רבם שאר הלכות אנדרוגינוס לרבי? וכבר הרגיש יסטרוב בקושיה זו, ולכן פרש הוא גלע לא גלה סתם אלא במשמ' חלק עליו ולגלג עליו וגלה לו ידיעתו. ואף שמכל סגנון ספור המעשה פה וגם בבבלי יבמ' סוף פרק זה לא נראה שהיה לו לרבי להלוק וללגלג על ר"א בן שמוע, אלא להפך שהצטער שתלמידיו של בן שמוע לא הניחו אותו, את רבי, לשמוע דברי בן שמוע בהלכות אנדרוגינוס, וז"ל התלמוד בבלי שם: א"ר כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר' אלעזר בן שמוע חברו עלי תלמידיו כתרנגולים של בית בוקיא ולא הניחוני ללמוד אלא דבר אחר במשנתינו רבי אלעזר אומר אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה כזכר. ע"כ, — מ"מ צריך להניח שרבי היה טבעו להתוכח בדברים קשים ולכן עלה על הדעת שמפני זה לא הניחוהו תלמידי ר"א בן שמוע ללמור לפני רבם, ואמרו אחרי כן: שהיה דרכו (של ר"א) לגלע, ר"ל שגם דרכו ומדתו היה להתוכח כך ואם כן הרי גלועו בירו. ויפה פרש יסטרוב את הפעל גלע, אעפ"י שלא מטעמו.

[2]) כך נראה לפי החרוז עם צלע, והמלה מדני היא א"ב מ"ר סמיכות מְדָנֵי ולא כמו שנקדו בקצת סדורים מְרָנֵי גֶּלַע.

בשר קדש קלע, מעם משול תולע (זולת שבת א' חנוכה, אין צור).

***גַלְעָד**[1]), ס"ז, — מקום גבוה. הר, שמשם מכריזים ומפרסמים דבר למרחקים: הר שגלשתם מתוכו עשיתיו גלער לאוה"ע (מד"ר בס"ש, פסוק שגלשו).

***גַלְעִין**[2]), ס"ז, מ"ר גַּלְעִינִים, סמי' גַּלְעִינֵי, — כמו אבן או עצם שיש בפנים של הרבה פֵּרות, כמו זיתים, תמרים, אחונים, וכיוצא בזה, Kern; noyau; kernel: קליפי רימון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין (שביע' ז ג). גלעיני אגסין (ירוש' תרומ' יא מז ד). מרורת גלעינים כל שהן (שם שבת א ד:). גלעינים לנטיעה שתים (שם ח יח:). במה אכלן בגלעיניהן (שם בכה' יב כב ד). שהיו חולצין את גלעיניהן (שם ע"ז ב מב.).

***גַלְעִינָה**, ס"נ, — גלעין אחד: גלעינה של רוטב (עוקצ' ב ב). גלעינה שמקצתה יוצאה (שם). מפני שגלעינתו (של הוית) ממעטתו (ירוש' כרכ' ו י.).

***גַלְעַן**, ס"ז, מ"ר גַּלְעֲנִים, — כמו גלעין: קליפי אגוזים והגלענים[3]) (שביע' ז ג).

***גַלְעֲנָה**, ס"נ, סמי' גַּלְעֲנָתוֹ, — כמו גלען: זיתים פצועים ותמרים רטובות כל שהוא רוצה למוין את גַּלְעֲנָתוֹ[4]) (טבו"י ג ו).

***גלף**, ממנו *גֹּלֶף, *גָּלַף.

***גֹּלֶף**, ס"ז,—דבר גלוף, צורה, פסל, Bild; figure: אין צור חלף, תבנית כל גֹלֶף, לכושל חיול חולף. למכשל חית שולף (זולת שבת א' חנוכה, אין צור).

א. ***גָּלַף**[5]), פ"י, עת' יִגְלֹף,—חתך וחרת ופתח באבן וכיוצא בזה לעשות צורה, eingraben formen; graver

[1]) את השם הפרטי גִּלְעָד פרש המקרא במדרש מלים המוני שהוא מרכב מן גל ומן עד ור"ל הגל הזה עד ביני וביניך (בראש' לא מח), והשתמשו בעלי המדרש במלה זו במשמ' מקום שממנו מפרסם דבר לזכרון וכיוצא בזה, ועי' הערה לערך ג.גלש.

[2]) כמו גרעין, עי"ש.

[3]) כך במרב"מ, וכך במשנ' מנק' כ"י פרמה: וְהַגַּלְעֲנִים, וכן בהלכ' גרול' מהד' הלד' תרמ"ג.

[4]) כך במשנה מנק' כ"י פרמה, ובנוסח' גרעינתו. וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם.

[5]) החליטו רוב חוקרי הלשון שפעל זה נסתעף מן המלה היונית γλύφω, אעפי"ב כבר העיר J. Löw

former ; engrave, shape: עיקר מטרון לא היה לה ו ג ל ף לה הקב"ה עיקר מטרון (מד"ל כרלס' מח). — יועשה צלם: גוי בנואש מלהגאל, גוזר אם אין לאיש גואל, נָלַף מישפה תבנית הגואל, גש באת לצרה לצחצת הגאל (קרוב' לפורים, את אסתר). — ינ ל ף את הכבד, עשה בו חתוכים לנחש וקסם: כחי ללבי יעלוף, כחרבו צרי ישלוף, כבדו עלי י נ ל ו ף [1], במופו בגנב לחלוף (שלמה כ"ר יוסף, קכן פיוט', כ"י המכורג).

— פֻּע' *גֻּלַּף: עם שהוא מפרש בים הגדול שקעה ספינתו בים וירד לעמקי תהום והאיר הקב"ה את עיניו וראה מלאכי השרת מסתתין בו מ ג ל פ י ן בו מסרנין בו א"ל למי הוא זה א"ל זה שער מזרחי של ביהמ"ק (פסיק' דר"כ, עניה סוערה).

ב.*גָּלַף, פ"י, — כמו קלף, קלף קלפה דקה מעל העור, מעל הגויל, abschälen ; peler ; to peel off: ספר שנפסק או שנקד ראשי פסוקים אל יקרא בו ג ל פ ו [2]) או שעירב אותיותיו אל יקרא בו (מס' ספר תורה ג 7).

א.גלש [3]), ממנו א. גָּלַשׁ.

א.גָּלַשׁ [4]), פ"ע, — הלך קצת קודם עלות השחר, בשהכסיפו פני רקיע: הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים מבעד לצמתך שערך כעדר העזים שֶׁגָּלְשׁוּ [5]) מהר גלעד (שה"ש ד א). הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבני שערך כעדר העזים שֶׁגָּלְשׁוּ מן הגלעד (שם ו ה). — *ולב"א: הריקים שביך חביבים עלי כיעקב ובניו ש ג ל ש ו [1]) לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם (רש"י שה"ש ד א).

ב.גלש, ממנו *גָּלָשׁ, ב.*גָּלַשׁ.

*גָּלָשׁ [2]), ש"ז, מ"ר גְּלָשִׁים, — מים רותחים, שעולים ויורדים בתוך הקדרה ועושים כמו אבעבועות גדולות או גלים קטנים, ומשמיעים קול ברתיחתם, עלייתם וירידתם, siedendes Wasser ; eau bouillante ; boiling water: המעיסה קמח שעל גבי מי גלשים [3]) החליטה מי ג ל ש י ם שעל גבי קמח (פסח' לז:).

בהערותיו לקרוים בערך גלף, כי מציאות השרש גלב גם באשור' נתן מקום לפקפק ב ז ר ו ת ו של השריש ג ל ף, ורגלים לדבר שהוא שרש שמי טהור. בסור' כמו בעברית.

[1]) לפי מה שנאמר ביחזק' (כא כו): כי עמד מלך בבול אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה ב ב ב ד.

[2]) כך הגרסה במס' ס"ת מז' מסכתות קטנ' ירוש' הוצ' ר' קירכ'. ובמס' סופרים ג ז הגרסה גורפו, והגהות מיימונ' (הלכ' ס"ת י) הביא הלכה זו וכתב ש ג ל ע ו במקום שגלפו או שגרפו. והרי"ט בדברי חמודות על הלכ' ספר תורה להרא"ש סי' עג, כתב: ופירוש שתיהן (ר"ל של גורפו ושל גלפו) לא אדע. ע"כ, והגיה גרעו, ר"ל מחק קצת מהאות. אך הכנוי גלפו מוסב כנראה על הספר ולא על האות, ויש לפרש פעל זה במשמעת הפעל גַ'לַף a) בלשון ערבית, שר"ל קלף העור, שרט מלמעלה.

[3]) בערב' עַ'לַשׁ b), במשמ' הנשף לפנות הבקר, ומזה הפעל, ועי' הערה שלקמן.

[4]) בערב' עַ'לַּשׁ c), אַעְ'לַשׁ d), עלה, הלך בנשף לפנות בקר. — [5]) אין לברר מה שמעו בעלי התלמוד בפעל זה, כי מה שהשתמשו בו במדרש סובל פרושים מתחלפים. התרגומים הקדמונים, השבעים והירונימוס תרגמו במשמ' עלה. וקצת בעין זה מנחם, אמר וז"ל: אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונו לפי ענינו שגלשו כמו ש נ ר א ו ש ע ל ו מן הגלעד. ע"כ. רש"י פרש במשמ' גלש בארמ' נ ק ר ח ו. ראב"ע כמו מנחם שנשקפו. קצת החדשים פרשו כמו גַ'לַשׁ a) בערב' במשמ' ישיבה, אף על פי שבדבור הטבעי אין אדם אומר ישב מן, אלא ישב על. וקצת החדשים פרשו כמו ב.*גלש שלקמן, במשמ' רתיחה, ופרשו שגלשו שירדו כמו מים רותחים, כמו גלים וכדומה. אבל כל זה דחוק ואינו נותן הצורה המקומית והדברית להמליצה, שהמדבר פה הוא ר ו ע ה ולפני עיניו תמיד דברים מחיי הרועים. וכמו שהעיר על זה בטוב טעם דר' א"ש יהודה במחברת Hapax legomena, ובאר שם כי הפרוש האמתי של מלה זו כבר הרגיש ריב"ג שאמר: אפשר שיהיה ענינו השכימו בשחר מלשון הערב שקורין לשחר ג'לס. ע"כ. והכונה היא להשם עַ'לַשׁ b) בערב', שפרושו הוא הנשף באחרית הלילה לפני עלות השחר, ועַ'לַשׁ אלמא c), הלך לפני עלות השחר לשתות מים, והרועה דמה את השערות השחורות של רעיתו לשערות עדרי העזים, שהם בארץ ישראל כלם שחורי השערות, ה ג ו ל ש י ם בבקר בבקר, כשמתחילים פני הרקיע מכסיפים, אל מקום המים. — [1]) חוש הלשון של רש"י הגיעו להשתמש בפעל זה כך אף שלפי פרושו הוא אין השמוש הזה עולה יפה.

[2]) נראה כי זו מלת חקוי ע"ש הקול שהמים עושים בשעת הרתיחה והעלייה והירידה. ודר' א"ש יהודה במקום המובא בהערה הקודמת שער כי משמעה זו נסתעפה בטעות מהפעל ש ג ל ש ו הקודם, כשנשכח פרושו האמתי. אך בהמקומות שבאה מלה זו בעבר' וארמ' היא עושה רושם לא של מלה מ ל א כ ו ת י ת, אלא של מלה טבעית עקרית בלשון. — [3]) כך גרסת הערוך, ובנוסח' מוגלשים.

---

a) جلف b) غلس c) غلّس d) أغلس

a) جلس b) غلس c) غلس الماء

ג.*גָּלַשׁ¹), קל לא נמצא.

— הִפע', הִגְלִשׁ, *מוּגְלָשׁ,—מים מוגלשים, רתוחים, שהעלו גלשים בכח האש: המעיסה קמח שעל גבי מ ו ג ל ש י ן²) החליטה מ י ג ל ש י ן שעל גבי קמח (פסח' לז:).

— הִפע', *הִגְלִישׁ,—עשה שיגלשו, הרתיח: פוטים במפות, א ג ל י ש כסיר נפות (תלכר מבריס, פסח, מחז' רומני).

ג.*גָּלַשׁ³), פ"י, עב' גָּלַשְׁתִּי, גְּלַשְׁתֶּם, עת' אֶגְלֹשׁ, — קבץ וצבר יחד, anhäufen: ramasser; heap up: הר ש ג ל ש ת י ⁴) מתוכו עשיתי אותו גלעד לאומות העולם (מד"ר בס"ב, הנך יפה). — *והאשה, השערות מאחורי הראש, צמתה אותן יחד: יש ג ל ש ו שבל שערן הוא באחורי הראש⁵) והוא נאות ויקר (כפורנו, בס"ב ד ה).

-- הִפע', *הִגְלִישׁ, — כמו קל: ומה גלשה ה ג ל ש ת י מתוכה (רש"י בס).

— נִפע', *נִגְלַשׁ, — נצבר-ונתקבץ במקום אחד: והדברים כצאתם מקרבי, אז ימשלו בי, וכו' ואם בלב נמצאו להם שרשים, המעיפים על הלשונות נ ג ל ש י ם, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים (מבח גי חזיון, הבתיקה).

ד.*גָּלַשׁ, פ"י, — היציא, גָּלַשׁ דברים, הוציא מפיו דברים, aussprechen; prononcer; pronounce: כל תתחבר ללצים, ג ו ל ש י ם דברים נמרצים (יוצר ח בנוע', חטוס בפתיך).

— הופע', *הוּגְלַשׁ, — הוּצא: דרישתו מכל חדשים, והנחלתו לקדושים, היות בו מקודשים, הומנתו לשלישים, לאפרתים מ ו ג ל ש י ם, למנות בו עד שלשים (ר"ח קליר, יוצר לפ' החדש).

¹) בארמית: היכמא דקומקומא ג ל י ש על גיסיה שפיך (מד"ר קהל' ז).

²) כך בנוסח' ובאלפסי, וכן בפירוש ר"ח, — ואין לברר איזו גרסה היא הראשנה והעקרית ואיזו נשתבשה קצת אחרי כן, כי מן מי גלשים נשתבש על נקלה למוגלשים, ומוגלשים היה יכול להשתבש כמו"כ למי גלשים. אעפי"כ נראה יותר להכריע כי עקר הגרסה היא של הערוך, כי בנוסח' חסר עכ"פ השם מים להפעל מוגלשים.

³) עי' הערה שלקמן. — ⁴) כך גרסת המ"כ, ובקצת ספרים גלשתן ונשנה דבור זה שם הרבה פעמים. ופרש מ"כ מלשון קריחה, כמו בארמ' במקום גבח. אך ממה שנאמר שם גלשתי גלשתם גם ביחס להמקדש ולהמשמרות והסנהדרין, קשה לפרש במשמ' קריחה אפילו בהשאלה, וכן לא תאות שם משמעת בריחה ומליטה מסכנה, כמו שפרש יסטרוב. והיותר נכון הוא משמעת צבירה וקבוין, וכמו שהוא הולך ומונה שם כתשובה על השאלה מה גלשה הגלשתי: בזת מצרים ובזת הים, בזת סיחון ועוג, תרי"ג מצ:ות, כ"ד משמרות וביוצא בחם. — ⁵) עפ"י פרושו של ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי שם: הדא אתתא בר שערה סגין היא עבדה לה גלשין גלשין. והנה פרש מ"ב אמנם גם זה במשמ' היא עושה אותם קרחים קרחים, אך קשה לחשוב שיש נשים שעושות כזאת ושלוה נתכון ר' יהושע, ויותר נראה כמו שמפרש שם בעל יפה קול: תלתלים תלתלים, וכמו שאמרו שם: האשה הזאת כשמצמתת שערה לאחוריה והוא תכשיט לה.

ה.*גָּלַשׁ, פ"י, — גָּלַשׁ את האשה, אנס אותה ובעל אותה על כרחה, vergewaltigen; violer une femme; violate (a woman): ג ל ש¹) בעילת אשה בעל כרחה (כפ' המליל' לר' שלמה כר"ב, דר' בכר 21).

*גְּלָשָׁה, ש"נ, — צבור וקבוין יחד: ומה ג ל ש ה²) הגלשתי וכו' בזת מצרים ובזת הים (מד"ר בה"ש ד ח).

א.גַּם³), — מלת החבור להוסיף על הקודם, ותשמש: א) כמו אַף, במשמ' כמו זה כן זה, auch; aussi; also: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכו' ותקח מפריו ותאכל ותתן גַם לאישה עמה ויאכל (בראש' ג ו). ויאמר יי' אלהים הן האדם היה (אחר שאכל מעץ הדעת) כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גַם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (שם כב). מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה וכו' גַם מעוף השמים שבעה שבעה (שם ז ב-ג). הנה נשאתי פניך גַם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דברת (שם יט כא). ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גַם הלילה ובאי שכבי עמו (שם לד). ויעש (עשו) גַם הוא מטעמים (שם

¹) המחבר אומר שם שהוא ההפך מן שגל. וכבר העיר שם דר' בכר כי נעלם ממנו המקור איה מצא המחבר מלה זו במשמעה זאת. עכ"פ אין לחשב כי ר"ש ברא מלה זו מדעתו, כמו שאר המלים הרבות שהביא המחבר הזה ושבודאי, כמו שהעיר דר' בכר, מצא בספרים שאינם מצויים עתה אצלינו. ואעפי"כ, אולי מלה זו היא אחת מהיצירות שיצר המחבר עפ"י הכלל שלו כי סרוס אותיות השרש שבכל מלה נותן גון אחר למשמעתה העקרית.

²) ויש גורסים הגלשה.

³) עבר' בלבד, וכמו"כ במוא' באבן מישע, ובקצת כתבות ארמיות של זינגרלי. וסוברים קצת החכמים שנגזרה מלה זו מן השרש ג'מם a) שמשמש בערב' במשמע' רבוי ומלוי וקבוין, ומוה בערב' גַ'ם b) צבור, המון רב, וג'מַא c) בהמון רב. אך יותר יש לחשב כי זו מלה קדומה יסודית, שהונחה בתחלה לכונה שהיא משמשת בעבר', ואולי להפך מזה נסתעפה המשמעה האחרת.

a) جمم b) جَمّ c) جمّا

כו לא). ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן (שם לה יז). רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל' קז ה). אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו אויבי לי גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם (שם כה ב-ג). ציה גם חם יגזלו מימי שלג (איוב כד יט). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה"ש ז יד). נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהל' לז כה).— גם שניהם, שתיהן, ר"ל האחד כמו השני, האחת כמו השניה: ותהיין גם שתיהן לו לנשים (ש"א כה מג). יי' עשה גם שניהם (משלי כ יב). מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יי' גם שניהם (שם יז יה). וימתו גם שניהם (רות א ה). — ב) הוספה מגברה, במדרגה קצת יותר חזקה, כמו אפילו, במשמ' לא זה בלבד אלא אף זה: נפתלתי עם אחתי גם יכלתי (בראש' ל ח). ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני (שם יה). ויאמר לו המלך (למפיבשת) למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו (ש"ב יט ל-לא). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישע' יד ח). גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלת (שם י). גם שם לא ינוח לך (שם כג יב). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי (יואל ג א-ב). וגם עתה נאם יי' שבו עדי בכל לבבכם (שם ב יב). התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך הן על כפים חקתיך (ישע' מט יה-יו). מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה (שם סו ח). וגם אלנתן ודליהו וגמריהו הפגעו במלך לבלתי שרף את המגלה ולא שמע אליהם (ירמ' לו כה). מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל (איוב כא ז). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (תהל' קלז א). אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי (שם צה ט). ויאמר גם אשר הם בונים אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם (נחמ' ג לה). אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא (קהל' ח יז).—ואחרי השם או הפעל במקום לפניהם: הגוי גם צדיק תהרג (בראש' כ ד), ר"ל האם גם גוי צדיק תהרג. ויאהב גם את רחל מלאה (שם כט ל), ר"ל וגם אהב את רחל מלאה. ויאכל גם אכול את כספנו (שם לא טו), ר"ל ולא זה בלבד אלא גם את כספנו אכל. המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר (במד' יו יג), ר"ל כי גם השתרר תשתרר עלינו. וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה (ש"א א ו), ר"ל וגם כעסתה צרתה בעס. — ויש שיאמר גם במשמ' אפילו זה אעשה: אולי נטתה (האתון) מפני כי עתה גם (גם זה עשיתי) אתכה הרגתי ואותה החייתי (במדב' כב לג).—ובמשמ' ועוד זאת: גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו). גם בלא דעת נפש לא טוב (שם יט ב). גם הנה העץ אשר עשה המן (אסתר ז ט). — ולגזמה: ויאמר שאול לעבדיו הנצבים עליו שמעו נא בני ימיני גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (ש"א כב ז-ח). — ולתמה ושאלה במשמ' האם גם זה נעשה?: ויאמר אליה (איוב אל אשתו) כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל (איוב ב י).—ולפני כי: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע' א יה). הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם (הוש' ט יו). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי (תהל' כג ד). ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין (רות ב כא). — ולשלילה: ולא נותר בו ובכל האנשים אשר אתו גם אחד (ש"ב יז יב). עד אשר לא נמצא שם גם צרור (שם יג). הכל סר יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד (תהל' יד ג).—ג) לפני מלות הגוף, להבליט יותר את הגוף: והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו (בראש' ד ד). וצלה גם היא ילדה (שם כב). ולשת גם הוא ילד בן (שם כו). ולשם ילד גם הוא (שם י כא). והצעירה גם הוא ילדה בן (שם יט לח). הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא (שם כ ה). הנה ילדה מלכה גם הוא (שם כב כ). והביתי אתכם גם אני (ויקרא כו כד). ונאספת אל עמיך גם אתה (במדב' כז יג). ואעשה כן גם אני (דבר' יב ל). ותהי עליו גם הוא רוח אלהים (ש"א יט כג). ונשמעה מה בפיו גם הוא (ש"ב יז ה). ארצה נא גם אני (שם יח כב). ותלך ותזן גם היא (ירמ'

נ ח). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (משלי כג יה). — ובפעול, עם מלת הגוף אני, אתה, וכו׳: ויאמר לאביו ברכני גם אני אבי (בראש׳ כז לד), ר״ל גם אותי. במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ״א כא יט), ר״ל גם שלך. — ד) קצת כמו לכן, מדה כנגד מדה: deshalb ; par cette raison ; therefore: ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים (שופט׳ ב ב-ג). ויאמר דוד אל נתן חטאתי ליי׳ ויאמר נתן אל דוד גם יי׳ העביר חטאתך לא תמות אפס כי נאץ נאצת את איבי יי׳ בדבר הזה גם הבן הילוד לך מות ימות (ש״ב יב יג-יד). באו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע וכו׳ וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וכו׳ וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמוס ד ד-ז). אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר וגם אני חשפתי שוליך על פניך ונראה קלונך (ירמ׳ יג כה-כו). וגם אני אגרע ולא תחום עיני וגם אני לא אחמול (יחזק׳ ה יא). וגם נפשם בחלה בי (זכר׳ יא ח). ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה שחתם ברית הלוי אמר יי׳ צבאות וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כפי אשר אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים בתורה (מלאכי ב ח-ט). אהבת כל דברי בלע לשון מרמה גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל (תהל׳ נב ו). — ה) במשמ׳ הואיל וכך הוא יהי כן: ויאמר (יצחק) מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה (בראש׳ כז לג). ויאמר (אשר על בית יוסף לאחיו) גם עתה (כיון שדברתם) כדבריכם כן הוא (שם מד י). — ו) כמו אף על פי כן, בכל זאת, doch ; tout de même; yet: (אעפ״י שלפעמים הרשעים מצליחים בחייהם) גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה). — ובשלילה: ותזני אל בני אשור מבלתי שבעתך ותזנים וגם לא שבעת (יחזק׳ טז כח), ר״ל ואעפי״כ לא שבעת. — ז) אחרי אם לתשובת התנאי, כמו אז, dann; dans ce cas; in this case: ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (בראש׳ יג טז). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ׳ יג כג). אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יי׳ גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (שם לא לו). כה אמר יי׳ אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו (שם לז). — ח) אחרי כי, כמו אף על פי ש: כי מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש (קהל׳ ד יד). אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו (שם ח יב). — וגם בלי כי: כי בניתי את החומה ולא נותר בה פרץ גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים (נחמ׳ ו א). גם ישבו שרים בי נדברו עבדך ישיח בחקיך (תהל׳ קיט כג). — ובכפילת המלה גם פעמים אחדות, במשמע׳ כמו זה כן זה, כמו כן, וכיוצא בזה: ותאמר אליו (רבקה לאליעזר) גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון (בראש׳ כד כה). ואמרה אלי גם אתה שתה וגם לגמליך אשאב (שם מד). למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו (שם מז יט). ויעל עמו גם רכב גם פרשים (שם נ ט). גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). גם צאנכם גם בקרכם קחו וכו׳ וברכתם גם אתי (שם יב לב). ולא ימתו גם הם גם אתם (במד׳ יח ג), ר״ל לא הם ולא אתם. גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו (שם כג כה). גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך (ש״א יז לו). יי׳ בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שופט׳ ה ד). — גם וגם: והנער שמואל הלך וגדל וטוב גם עם יי׳ וגם עם אנשים (ש״א ב כו). — ובהגברה: ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם וגם שני בניך מתו חפני ופינחס (ש״א ד יז). — ובשלילה: לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום (בראש׳ כא כו). ותאמר (האשה האחת) כי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו וזאת אמרת גם לי גם לך לא יהיה גזרו (מ״א ג כו). הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו (ירמ׳ ו יה). גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ (צפנ׳ א יח). כי גם הרבי וגם בלי לא לקחתי בידי (ש״א כא ט). ולא ענני עוד גם ביד הנביאים וגם בחלמות (שם כח יה). — ואחרי ומה: ומה גם-עתה (מ״א יד יד), ופשט שמוש של ומה גם בספרות במשמ׳ בפרט, על אחת כמה וכמה, ועי׳ מה. — הגם: הגם הלם ראיתי אחרי ראי (בראש׳ טז יג). הגם שאול בנביאים (ש״א י יא). הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה (מ״א יז כ). הגם לחם יוכל תת (תהל׳ עח

כ), הן תחלתו נכובה הַגַּם אל מראיו יטל (איוב מא א). הֲגַם לכבוש את המלכה עמי בבית (אסתר ז ח).— ובמשמ' יאעפ"י שֶׁ: הנה בנדון דידן ה ג ם כי הגאון מהר"ל יצ"ו היושב בשבת תחכמוני בק"ק פרנקפורט ראוי שבל התורה תהיה נפסקה על ידו מ"מ יש לחוש לצערן של ת"ח וראוי לנו לומר שיסלק הגאון מרינים הנוגעים בבי"ד הגאון הישיש (שו"ת רמ"א נא). ה ג ם כי מובטחים אנו במעלות גאוני אשכנז יצ"ו באם ישמעו דברי המשדר הגט כהזויתו יחושו לגזירת הקדמונים וכו' מ"מ הקדמנו עצמנו למצוה רבה זו (שם). אורח שבא לבעה"ב מחויב לעשות רצונו ה ג ם שאינו רגיל בכך (מפת' הזוהר, ערך אורח). — שֶׁגַּם: ידעתי שֶׁגַּם זה הוא רעיון רוח (קהל' א יז). ודברתי בלבי שֶׁגַּם זה הבל (שם ב יח).—בְּשַׁגַּם, מפני שֶׁגַּם: ויאמר יי' לא ידון רוחי באדם לעלם בְּשַׁגַּם [1]) הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראש' ו ג).

ב.*גַּם[2]), ש"ז, מ"ר גַּמִּים, — א) שם האות השלישית בא"ב העברית: שלא יכתוב אלפין עיינין אלפין ביתין כפין ביתין ג מ י ן[*]) צדין צדין ג מ י ן דלתין רישין רישין דלתין היהין חיתין חיתין היהין ווין יודין יודין ווין זייגין גונין נוגין זיינין טיתין פיפין פיפין טיתין (שבת קג:). — ב) צורה דומה להאות ג בכתב העברי הקדום, והיא שני קוים מחוברים זה לזה בזוית פחות או יתר נצבת, ולכן צורת זוית נצבת, Rechteck rectangle: מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובתו וכו' ושל ג ם [1]) שנשבר מתוך גומו (כלים יד ח). וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הדרום וארבע אמות מן המערב כמין ג ם (מדות ג א). היתה (העיר) עשויה במין קשת או במין ג ם (ערוב' נה.). שתי שורות (חביות) שאמרו מן הארץ ועד שמי קורה ורבי יוחנן אמר שורה אחת כמין ג ם (פסח' ח:). מתנה אחת כמין ג ם (זבח' נג:). — מדת גַּמּוֹ שלדבר, מדת הארך והרחב יחד: (מי שאומר סימנים בבגד שמצא) מידת ארכו ומידת רחבו ומידת ג מ י ו ינתן למידת ארכו ורחבו (ב"מ כח.). — ג) בתפירה בגדים, חסימת השפה הכפופה מגוף הבגד, Saum;ourlet;hem האורג שני חוטין על גבי ה ג ם [*]) ועל גבי האימרא (תוספתא שבת יב א).

גמא[3]), ממנו גֹּמֶא.

גֹּמֶא[4]), ש"ז, — צמח שגדל במצרים במקום מים והיו עושים בו בגדים, נעלים, פותלים חבלים, מתקנים אניות

---

[1]) כך ברוב הספרים. אך ב ה ל ל י ובהרבה כ"י כְּשֶׁגַּם, ואמרו קצת החרשים שהוא שַׁג מן שגג עם כנוי גסת' רבים, והכונה מפני שהם שוגגים. אך אין פרוש זה מוסיף שום טעם למליצת הכתוב, ואעפ"י שגם לפי פרוש המפרשים הקדמונים שזו היא המלה גם עם הוספת בְּשֶׁ המליצה קשה, מ"מ כבר נתקבל שמוש זה כהספרות. ועי' עוד בערך דון.

[2]) דעת הקדמ' והאחרונ' שזו מלה זרה, והיא שם האות היונית גמא. אך אין זה מוכרח, ואפשר שוהו שם עברי קדום של האות השלישית בא"ב העברי, שקראוהו ע"ש המלה הקצרה גם שהיא מתחלת באות זו. ועי' הערה שלקמן. — [3]) מכל שמות האותיות המגויות פה, שכולם עב"פ שמיים, יש ללמוד שהשם גמים, בצורתו העברית, הוא שם ע ב ר י להאות השלישית, ולא השם היוני, כי אין שום טעם וסבה למה השתמש בעל המאמר במקום הזה בשם זר בתוך כל השמות שנושאים עליהם חותם העבריות. ויש להניח כי ג ם הוא השם היותר קדום לאות זו, ונשמר עוד כפרט במ"ר, ואדרבה ממנו לקחו היונים את השם ג מ א שלהם כמו שלקחו מהשמיים את שמות שאר אותיותיהם. וכמו השם פ י ף להאות שיש לה עוד שמה הרגיל פה. וטעם השם אולי מפני שבה מתחלת המלה הקטנה גם. ואולי היתה המלה גם שם לאיזה כלי או כלי מלאכה, כעין ק ר ד ו ם, והיתה צורתו דומה קצת לצורה הקדומה של האות בכתב הכנעני והעברי.— [1]) אמר רה"ג: ואות יונית היא וזו צורתו כמין ד הפוך, ע"כ. וכן רש"י בכל מקום שנזכרה המלה גם. אך לפי המבואר בהערה שלמעלה, אין זה מוכרח.— [*]) כך בפרוש בערוך דפוס ישן, וכן מוכרח מפרוש ר"ת, שהביאו הערוך בשם רה"ג: שהוא מקום מעוקם כמין ג מ א יונית. ע"כ. ובנוסח' ה ג ם, ולפי זה פרש רש"י ארוג הרבה. אך זה דחוק, ופרושו של רה"ג ור"ת הוא לפי הגרסה ג ם, במם בסוף, אפס אינו מבואר בדיוק מה היתה כונתם, רק המלה אִמרה העומדת אצלה מלמדת עליה שמשמעתה במו"כ דבר הדומה לאִמרה, והואיל ואִמרה היא הוספה חיצונית על התפר, וכמו שתרגם. פה ר"ת בעצמו אימרה באל טראו, שהוא א ל ט ר א ז (המלה השניה ר ע ל ם לא נתבררה לי), והוא חפוי על השפה בסרט וכיוצא בזה, וכן הערוך ערך אמרה: בני אדם חשובים בשתופרים את הבגד מחפים את התפר בבגד גאה כארגמן, ע"כ, רגלים לדבר כי ה ג ם הוא בעין חסימה של התפר מעצם הבגד. וכן נראה כי הרמב"ם גרס הגם ולא הגם, מפני שכתב ביד החזקה (הלכ' גזל' ואבדה יג ז) בסימני מציאה, אמרותיו במקום ג מ י ו שבתלמוד, משמע שהוא פרש גמיו באמרותיו, בודאי כפני שסמך על המאמר על ה ג ם ועל האמרה.

[3]) כמו גמע, בערב' בשם' זו גרע a).

[4]) אולי מצרית.

---

a) جرع

קטנות, וביוצא בזה, Papyrus nilotica: היגאה גֹמֶא [1]) בלא בצה ישגה אחו בלי מים (איוב ח יא). בנוה תנים רבצה חציר לקנה וָגֹמֶא (ישע' לה ז). — וכלי גֹמֶא: ותקח לו תבת גֹּמֶא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר (שמות ב ג). השלח בים צירים ובכלי גֹמֶא על פני מים (ישע' יח ב). — ועי' גְּמִי.

א. גָּמָא, קל לא נמצא.

— פִּע', גִּמֵּא, פ"י, — שתה ובלע משקה בשאיפת רוח, schlürfen; humer; to quaff. — ובמליצה להסוס כשהוא רץ במהירות גדולה וכמו בולע את הארץ: ברעש ורגז יְגַמֶּא [2]) ארץ (איוב לט כד). — ואמר המליץ: הסוסים בהפכותם פניהם אל פאת קדים יגמאו הדרך בנשר חש לאכול (מנחם, גמא). רץ (הסוס) במרוצה לשעה קלה כברת ארץ כאילו גמא ושתה הארץ שלפניו (רש"י חבק' א ט). — *ובמשמעתו העקרית: החושש בשיניו לא יגמא [3]) בהן את החומץ (שבת יד ד). לא יהא מגמא חומץ ופולט אבל מגמא הוא ומבליע (ירוש' שביע' ח לח.). מגמא חומץ של תרומה אחר טיבולו (שם שבת יד יד ד). — ואמר המליץ: גִּמֵּאתִי את כוס התרעלה (מח"ג, קרית ספר עג). — ובמשמ' *יוצא לשלישי, כמו הגמיא שלקמן: ובברותו לענה ישים לצמאו רוש אותו יגמא (לוחת ר"י אבן תבון).

— הִפע', הִגְמִיא, — עשה שיגמא, השקה: ותרד (רבקה) העינה ותמלא כדה ותעל וירץ העבד לקראתה ויאמר הַגְמִיאִינִי נא מעט מים מכדך (בראש' כד יז-יז). — ואמר המשורר: נודה לצור הפר עצת בדים ואם קצרו לשונינו ומבטאינו, הטה לפנינו נהר שלום בעת עֹצר ואין מים לְהַגְמִיאֵנוּ (רמב"ע, מגיד רבעת בוגדיו, דוקס 95,1).

ב. *גָּמָא [4]), ש"ז, מ"ר גְּמָאִים, — דברים ערבים לחך, מיני מגדים, Leckerbissen; délicatesse; delicacies: מיני גמאין [5]) האכילה אותן (ושתי את אורחותיה) ר' יצחק אומר מיני מתוקים האכילה אותן (מד"ר אסתר, גס ובתי).

°גִּמְגּוּם, ש"ז, מ"ר גִּמְגּוּמִים, — שה"פ מן גִּמְגֵּם, פקפוק וספק בדבר מן הדברים, בדעה מהדעות: ולא פירשו רבותי כן שהם פירשו קרנות אלו גבולין ויש לי גמגומים בה הרבה (רש"י שבת פה:). אל נא אדוני יבאו הדברים סתומים יאירו דבריך ויגיעו בלי ספקות וגמגומים (חזות קשה לר"י ערמאה, פתיחה). הוי יודע שכל הגמגומים האלה שאמרו הם התול ואין בם מועיל (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). לפי שראיתי גמגומים במ"ש מרן וכו' אבאר דעתי ואח"כ ארדה נא לאותה תשובה (גינת ורדים, או"ח א כ). כי ישקיט בזה המיית לבו מן הגמגומים בהתברר אצלי שאין בפי הפלוסוף תוכחות מספיקות וכו' (קול יהודה, כוזרי א א). — ודבר שיש בו מקום לפקפק, שבוש הדפוס וכיוצא בזה: טעיות הדפוס אשר רבו מן הנהוג וכו' וגמגומים ושבושים היו לאין מספר (הלבוש או"ח, הקד' המגיה). — ובמשמע' דבר דברים קטועים, לא ברורים, כמו ילד: ראוי מדרך הטבע שהוא (הילד אשר גודל בין אלמים) ידבר או יגמגם גמגום שרובו יהיו מלות מדוברות (ר' זרחיה הלוי, או"ג ב).

°*גִּמְגֵּם [1]), פ"י, — א) דבר בעבובים, בהפסקות, בחזרת קצת אותיות, ובכלל דבר בפקפוק, כמו איש שאינו יודע הדבר, שאין הדבר שגור בפיו, stottern; bégayer; stammer: מעשה באחד שעמד לקרות בתורה בנציבין כיון שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה אמר לו ר' יהודה בן בתירה פתח פיך ויאירו דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומאה (ירוש' ברכ' ג ו ג). שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד (קדוש' ל.). שאינו מגמגם בדברי תורה אלא חותכן בלשון ומוציאן בפה (רש"י אבות ו ה). — ובמשמע' דבר או קרא

—[1]) אמר ריב"ג: היא בלשון ערבי ברדי a).

[2]) אמר מנחם: כי הסוס לעת מרוצתו ישתה אֶרֶץ בלשון בני אדם. — [3]) כך בערוך, וכן בגמ' ירוש' יד יד ד. ובנוסח' יגמע.

[4]) אולי מן גמא הקודם. ועי' הערה שלקמן. — [5]) אומרים המפרשים כי המדרש דורש במשמעה זו המלה גם שבכתוב גס ושתי, ולא נתברר הדבר אם זה רק כעין סמך רחוק על הפעל גמא הקודם, או היה לו להמדרש איזה סמך אחר למשמעה זו להשם גמא. בלשונות האחיות אין לו חבר.

[1]) בארמ': ההוא ינוקא הוה מגמגם בלישניה (חגי' טו:). — בערב' גַ'מְגַ'מ a) הוציא מפיו מלים באופן לא מובן.

a) بردى

a) جمجم

בחטיפה, במרוצה, באופן שאי אפשר לשמוע את הדברים מחותכים והבורים היטב: היה קורא בתורה וגזכר שהוא בעל קרי אינו מפסיק ועולה אלא מ ג מ ג ם וקורא (כרכ' כב:). היתה רוצה לומר בואי ואוכליך חלב ואינה מפרשת לחתוך תיבות זו מזו ולהשמיע כל תיבה ותיבה ומצטרפות שתי תיבות כאחת ומ ג מ ג מ ת התיבות ואומרת תאכליך לביא (רש"י עירוב' נג:). — ב) *גִּמְגֵּם בדבר, פקפק בו, היה לו ספק בו, היה קשה לו להסכים לדבר, Bedenken tragen; hésiter; hesitate: כך לשון רבותי ולבי מ ג מ ג ם (רש"י שבת לב:). ור"י מסופק"ט ג י מ ג ם בזה (תוספ' יומא מג.). על הלכה זו ראיתי מגמגמים בפי' ר"ח ובדברי רב האי גאון ובאלפס (מרדכי כתוב' רל"ה). אך לבי מ ג מ ג ם מה שכתב בה"ג (תשו' מהר"י קולון עד). ומחותני מהרר"ז מ ג מ ג ם קצת מכח התוספתא (שות הר"י מינץ לט). כדעה קצת מ ג מ ג מ י ם בקבלת רבותינו זכרונם לברכה (המוטות לרש"ע ד יט). — וגִמְגֵּם על, קצת במשמ' קרא תגר עליו, זלזל בו, גנה אותו: שקידשוהו (בי"ד את החדש) כהילכתו ולא י ג מ ג ם לב אדם עליו (רש"י סוכה נד:). והמפרשים האלה ה מ ג מ ג מ י ם גגדו (נגד הרמב"ם) היו כגים לא אמון כם כי הפכו דבריו (ר"י אכרבנאל, מפע' אלה' ד א). וכמה מהרבנים ראיתי מ ג מ ג מ י ם על המאמר הזה ומגנים אותו מאד (שם כ). חבידיך חברו עליך כתרנגולת של בית בוקיא וג מ ג מ ו עליך על אשר הורית להתר (שו"ת הר"י מינץ פח). אכן אני הצעיר ג מ ג מ ת י על תירוץ זה (שו"ת פרי הארץ, אה"ע א). — וקצת במשמ' קלקל הדבר: משקל וערך חלקי היופי המצטרך לפניגים וכמובן הדברים ה מ ג מ ג מ י ם אותם (שלטי הגבור' ס.). — פע', *גֻּמְגַּם, — דברים מגומגמים, לא מובנים, שיש מקום לגמגם בהם: הלשון מ ג ו מ ג ם וכו' (תוספ' יבמ' יח.). כך פירשו רבותי ומ ג ו מ ג ם הוא (רע"ב מעי' ג ו). לא כחביריך שרצו להמלט מהויכוח בדברים מ ג ו מ ג מ י ם (אוהב משפט, כיאור' לאיוב לג ג). וכן הסברא גותגת אבל צריך ראייה כי ראייתם מ ג ו מ ג מ ת (שו"ת פרי הארץ, או"ח ד).

גמד[1], ממנו גִימֵד, ואולי גִּמֵּד, *גָּמַד, *גִּמֵּד.

---

[1]) בערב' ג'מד a), בארמ' גמר, במשמע' הצטמצמות וקמוט. בעברית בעצמה דומה לו השרש קמט.

a) جمد

גֹּמֶד[1], ש"ז, ר"ר גְּמָדִים, גֹּמְדִים, — א) מדת הארך, וי"א כמו זרת, וי"א קרוב לאמה: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות גֹּמֶד[2]) ארכה ויחגר אותה מתחת למדיו (שופט' ג יז). דייני גולה (אומרים כי שעור דרך היחיד הוא) שני ג מ ד י ם ומחצה (כ"ב ק.). שיורדין בים עד התהום ומשערין ג ו מ ד י אמות עמקה (רש"י יחזק' כז יא). — ב) *מטלית שנותנים בגי אדם על פיהם מפני הקר או האבק: כפה של זקנה וה ג ו מ ד י ן[3]) של ערביין (כלים כט א). — ג) *המרפק: מקום גבשושית ועוקץ הבולט כשהזרועות גוטים לאמצעים נקרא בל"ה ג ו מ ד וכו' ומ ה ג ו מ ד ועד הכתפיים למעלה נקרא האבר בל"ה זרוע (עמודי השמים, תפאר' אדם א).

גַּמָּד[4], ש"ז, ר"ר גַּמָּדִים, — א) שם עם: בני ארוד וחילך על חומותיך סביב וְגַמָּדִים[5]) במגדלותיך היו שלטיהם תלו על חומותיך (יחזק' כז יא). — ב) *קצר הקומה מאד[6]), Zwerg; nain; dwarf: ואותם הארוכים ביותר ממדה הנזכרת יקראו בשם ענקים והקצרים פחות ממדה הנזכרת יקראו בשם ג מ ד י ם ואינם נמצאים המוגים המונים מדינות מיוחדות לבני

---

[1]) אין בשאר הלשונות שם דומה לזה למדת הארך. בארמ' ג ר מ י ד, אמה. — [2]) השבעים תרגמו במשמ' זרת. וכתב רה"ג (כלים כט א): וגומד פירוש אמה. והביא הערוך וז"ל: וי"א גמד הוא שיעור אמה בלא אצבעות. וכן הרמב"ם כלים שם. — [3]) פרש רה"ג וז"ל: בגר שהוא אמה על אמה ונותנים אותו הערבים על פיהם ועל אפיהם יש לו איתקה והן לא יהיה אלא במדברות ובארץ אדום מרוב הקור. ע"כ. ואמר הרמב"ם: הוא מסוה שמשימים על הפנים. ובערב' גִ'מָאד וגִמַאד a) מין ממיני הבגדים. — ובקצת כ"י מנקדים: וּגְמָדִין.

[4]) עי' הערה שלקמן. — [5]) ת"י קפוטקאי. וכן רוב החדשים הסכימו, לפי משמעת כל הענין, כי הכוגה פה לעם מן העמים. וי"א כי הכונה להעם גֻמַּד שנזכר במכתבי תל אלעמרגה, ויש מגיהים במקום גמדים גמרים, מן גֹמד, ויש מגיהים צמרים. ורוב המפרשים הקדמונים פרשו גמדים במשמ' בני אדם קצרי הקומה, מן השם גמד, ר"ל שקומתם אינו אלא גמד. כן רש"י ואחרים. וקצת דומה לזה קראו היונים לעם הנדי אחד פיגמאיו, ר"ל א ג ד ו פ י, כמו אצבעי, ר"ל מלא האגרוף. ובמשמעה זו פשט השמוש במלה זו בלשוננו. — [6]) עי' סוף הערה שלפניו.

a) جَمَاد b) جِمَاد

ענקים או לגמדים כפי אשר יאמינו הרבי לב (ראב' למוד' א, ע א). כי בוז יבוזו לו כל רואיו בחוץ ויתקלסו בו הנערים לאמר ראו זה הנמד ראו זה הגמד (כה"ע תקפב, הגמד הענקי, 109). כי באמת בנמדים מול ענקים המה (החינים) נגד אנשי אירופא לכל תכונה (בכי"ע ג, תיגא). מה ראיתי לבוא ולעמוד במקום גדולים אשר קטנם עבה ממתני וכנמד על גבי ענק אחשוב לפניהם (ה' דרנכורג, הקד' יוסבי תבג).

*גָּמֶד[1], ש"ז, — גבהו של גוף מהגופים, Höhe : hauteur; height : היא (המגריפה שהיתה במקדש) אמה וגמדה[2] אמה וקאתא יוצאה ימנה (ערכ' יא.).

*גָּמַד[3], פ"י,—א) מדד בגמד, ובכלל מדד, messen : mesurer ; to measure : ואח"כ ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ ואת כל אשר בם וכללן ורדדן ויבדן וטפחן ונמדן ומתחן (תד"א לא).—ב) יצמצם והקפיא ועשה קשה, steifen ; figer ; to stiffen : בגלגל כוכבי איש גמד וינהגם וידגל (רסע"ג, פגודה). גומדי לך רצפת פשפש (הוא, תרי"ג מלות). — ובמשמ' פ"ע : שהעיר (של הצבי) כווץ וגומד לאחר הפשטו (רש"י כתוב' קיב.).— ופעול, בהשאלה : נמודי יד ימינם לא היו שולטים בה כאלו היתה אטומה (הוא, בופט' כ טז).

— נפע', *נִגְמַד, — נתכוין ונצטמצם : שהחבל לח בימות הגשמים ומתפשט כל צרכו ובימות החמה מתוך יובשו הוא נגמד (רש"י כ"מ סא:). איש קטן ננמד סבל שמו וסבלות עמו קנא מאד באחיו הגדולים ממנו במדה וקומת איש (כה"ע תקפ"ב, הגמד הענקי 109).

*גָּמָה[4], פ"י, עב' בבל' נָמְיו, מקור לגמות,—כמו גמא : המחה את החלב וגמייו (ירוש' יומא ת מה.). כמה אדם צריך לנמות בכום (בס מעבר' נ

[1]) לא נתברר מקורו. — [2]) כך נוסחת הערוך. ובנוסח' ונבוה, והגיה שיטה מקובצת ונמדה, כמו בערוך. ופרש הערוך ונמדה וגבהה. ואולי קצת דומה לוה בערב' נַמַד a), מקום גבוה ותלול באדמה, אעפ"י שבנראה שם העקר הוא מושג הקושי.

[3]) בערב' גַ'מַד a), בארמ' נְמַד : וגמוד מסאניה (פסח' קיא.). — ובהשאלה, גמיד בידיה דימינא (ת"י בופט' כ טז).

[4]) עי' הערה לערך גָּמָא.

a) جمد

ב ז). עלי קולקסייא שאסור לגמות בהן מים מפני שהצבאין אוכלין אותן (בס בביע' ב לד:). סתירה כדי טומאה כדי להקיף דקל וכו' בן עזאי אומר כדי לצלות ביצה ר' עקיבא אומר כדי לנמותה רבי יהודה בן בתירה אומר כדי לנמות שלשה ביצים זו אחר זו (ספרי, נבא ז). — ואמר הפיטן : צמאים נמות חדותיה, גלה להם ערותיה (שבת פרה, קפאון ח"ק).

*גַּמָּה, ש"נ,—כמו מַגְמָה : נמת פניו יצר לו (האבב' י.).

*גָּמָה[1], פ"ע, עב' נָמָה, גָּמִית[2]), עת' יִגְמֶה, מק' לִנְמוֹת, — הִתְכַּוֵּן, היתה לו כונה לדבר, beabsichtigen : avoir l'intention ; to intend : באופן הפירוד באשר ינמה אותו (כפר היבר, (העריות) יבועה קרא' 62). וזה ההפין יתכן לנמותו בזו וכביוצא בה (בס). כי חוש הריח מתפעל ולא תבוא אזהרה עליו אלא כאשר יגמה ואולם במקום שיש לו רשות לטלטל יש לו לנמות להריח בבשמים אך במקום שאין לו רשות לטלטל אסור לגמות בריח אך אם הוא על כרחו אפשר שירית בלי שינמה בריה (ר"א הקראי, ג"ע, ענין שבת יע).

— פע', *גִּמָּה בו, עת' יְגַמֶּה, — היתה הכונה ל : אבל הוא עקר גדול (הקריבה אל האשה) באשר יגומה בנישואים (ספר היבר, (העריות) יבועה קראי 43).

— הופ', *הוּגְמָה, יוּגְמָה, מוּגְמָה, — כמו יְגַמֶּה : וחוב שיהיו הם המוגמים בו (בס, 42).

*גִּמּוּז[3], ש"ז, — יציאת נצרים רכים : הביא מועד במלאתו לשכור בחורי גמוז, ורכה בו פעמים במסמוס ומומוז (סלי' י"ז בתמוז, אמרר בבכי).

*גִּמּוּי, ש"ז, — כַּוָּנָה : נונף בגמוי ובלא גמוי בכונה ובלא כונה (ספ' המלילה לר' בלמס כר"ם, בבר יא).

א.גָּמוּל, גָּמֻל, בת"ז, לנק' נְמוּלָה, — פעול מן א.גָּמַל, ילד שנמלוהו מיניקה : ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה (ישע' יא ח). אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו (תהל' קלא ב). את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים (ישע' כח ט).

ב.*גָּמוּל, ת"ז, — פעול מן ב.גָּמַל, אדם שגמל אדם עליו טובה : כי יש לי שם כפר נחמד. יפיו לא ימד,

[1]) פעל נזרוהו הקראים מן השם מַגְמָה, עי' זה. — [2]) רד"ק שרש גמא.

[3]) עי' גמז, גמזית.

ובל אנשיו הם עבדיו, וגמולי חסדיו (ר"י תריזי, תחכמ' י).

גְמוּל, ש"ז, מ"ר גְמוּלִים, ככנ' גְמָלְךָ, גְמֻלְכֶם, גְמֻלוֹ, גְמוּלָיו (נוהגים לכתוב הכל מלא), — א) מעשה טוב שאדם עושה לחברו מבלי שחברו זה הקדים לעשות לו דבר טוב, Gunst; grâce, faveur; favour: ונם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת הַגְמוּל אתם משלמים עלי וכו' קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). ברכי נפשי את יי' ואל תשכחי כל גמוליו (תהל' קג ב). ולא כִגְמֻל[1] עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף (דהי"ב לב כה). אמר יוסף (גמליאל) גמל אל עמי גמולים טובים (תנחו' נבא לג).—ובמו"ב גמול של ממון, הלואה של גמילות חסד: מלוה יי' חונן דל וּגְמֻלוֹ ישלם לו (משלי יט יז). מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה וחוב ואין משלמין הימנו גמולים אין פודין בו שבויים ואין עושין ממנו שושבינות (תוספתא פאה ד יו, שביע' ז ט). — ובחבור עם השם יד, גְמוּל יָדָיו: ועתה אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כִגְמוּל ידיו עשיתם לו אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם מיד מדין ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו (שופט' ט יו-יח). מפרי פי איש ישבע טוב וּגְמוּל ידי אדם ישוב לו (משלי יב יד). — ולהפך, מעשה רע שעשה אדם לחברו מבלי שעשה לו חברו זה רעה: אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישע' ג יא). כי קרוב יום יי' על כל הגוים כאשר עשית יעשה לך גְמֻלְךָ ישוב בראשך (עוב' א יה). אשרי שישלם לך את גְמוּלֵךְ שגמלת לנו אשרי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע (תהל' קלז ח-ט). תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גְמוּלָם להם (שם כח ד).—ואמר בן סירא: עד יוריש שבט זדון ומטה רשע גדוע יגדע עד ישיב לאנוש פעלו וגמול אדם כמזמתו (ב"ס גני' לב כג-כד). —ב) המעשה טוב או רע שעושה אדם לחברו בשביל הגמול שגמל חברו עליו, Vergeltung; rétribution; reward: חמה לצריו גמול לאיביו לאיים גמול ישלם (ישע' נט יח). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בעונה כי עת נקמה היא ליי' גמול הוא משלם לה (ירמ' נא ו). תשיב להם גְמוּל יי' כמעשה ידיהם (איכה ג סד). בעל הגמול ישלם לכם גמולכם ברוך אתה משלם הגמול (כתוב' ח:).— וביחוד "הטוב והרע שמגיע לאדם בעולם הבא אחרי המות בעד המעשים הטובים והרעים שעשה בחייו: כי בראשו ובסופו (של ספר קהלת) גלה דעתו באמונת הגמול בראשו הודיע לנבונים שהגמול הוא לפי תלמוד תורה וחכמה וכו' (הקד' מלמד התלמידים). שענין השכר הטוב והעונש הוא הגמול ושניהם משתתפים בענין הגמול והשלום ויש הפרש בין השכר שהוא גמול לטוב על העבודה והעונש שהוא גמול לרע (ר"י בן צדיק, עולם הקטן ד ב). המאמין שעקר הגמול בעולם הבא לגוף ולנשמה ביחד ושאין לנפש לבדה גמול בזולת הגוף וכו' אין זה כופר בשכר והעונש הרוחני חלילה (העקרים א ב). כשיעורבו יחד טובות העולם הזה המגיעות לרשע עם הרעות והעונשים המגיעות לו בעולם הבא וכן הרעות המגיעות לצדיק בעולם הזה עם הטובות המגיעות לו בעולם הבא נמצא שני הגמולים צודקים יחד (שם ח).

[1]) בקצת ספרים כִּגְמֻל חסר.

***גִמּוּל**[1], גימול, ש"ז, — בענין שרתוע קטן של עץ שנותנים בפי העגל כדי למנוע אותו מלינק: ואין העגל יוצא בגימולים[2] (שבת ה ד).

גְמוּלָה, ש"נ, — כמו גְמוּל: ולמה יגמלני המלך הַגְמוּלָה הזאת (ש"ב יט לז). כעל גְמֻלוֹת כעל ישלם חמה לצריו גמול לאיביו (ישע' נט יח). כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קשתותם כי אל גְמֻלוֹת יי' שלם ישלם (ירמ' נא נו). וכיון שבאו (ישראל) להר שעיר אמר הקב"ה למשה פורע גמולות אני מי שהוא עושה טובה אני פורע לו (לקוט' מדר' דבר', כוכר, כית תלמ' ד). נם כי רעיך אלה עשו נם הם כמעשיך עב"ז אתה בפרט אני צריך לגמלך גמולה מיוחדת וכו' ואמר הטוב בעיניך ולא אמר הטוב בעיני כפי מאמר ברזילי לומר שבל כך הוא מחוייב לו בגמולה הזאת לפי קדימת טובתו אליו עד שחזרה הגמולה ההיא כאלו היא מאת ברזילי עצמו ודוד

[1]) משקל צִגּור, משרש א.גמל, עי"ש, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך תנה תנא אחד במשנתנו, ואמרו בגמ' ירוש' שם (ז ג): אית תניי תני גימול וכו' מאן דמר גימול (מפרש אותו עפ"י הכתוב) ותעלהו עמה כאשר גמלתהו וכו' מאן דמר גימול מסייע לאבא בר רב הונא (שפרש שם שמשמעותו הוא שרתוע), ע"כ. ואולי יש איזה יחס בין מלה זו והמלה הערב' לג'אם [a] שמשמעות בלשון זו גם במשמעה זו של גִמּוּל שלנו. — ועי' יָנַק.

[a]) إجمام

הוא השליח לבד (רבכ"ל דורלן, תפלר' ישראל א).

א.*גְּמוֹן[1]), גִּימוֹן, ש"ז,—ע'ל קטן ישימוהו על העגל ללמדו לכוף ראשו: ואין העגל יוצא בגימון[2]) (שבת ה ד). — ואמר הפיטן: אם אומרה אעפיל, אטה לצור קדמון, כמי אשר השפיל, אבקע ללי ארמון, וקול ממרום יפיל, שוב חיש אלי גימון, נרדה לבן עמון, שבטי ואיש צורי (כנף רענניס, פזמ' ליוס כ, נכי ואוי).

ב.*גְּמוֹן, ש"ז, — כמו גְמוֹנִית, ואמר הפיטן: ארחץ בנקיון כפות, בלי חמס קחת סנסן בפות, גְמוֹנֵי פז לאגוד ולכפות, דשאי אשלים בם אף לכפות (יוצ' ב' סוכות, ארחץ בנקיון).

*גְּמוֹנִית[3]), גִּימוֹנִית, ש"נ, מ"ר גְמוֹנִיּוֹת,—אגד צר לאגוד בו דבר, Bändchen ; bandelette ; ribbon: אמר רבי מאיר מעשה באנשי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות[4]) של זהב (סוכה ג ח).

*גְּמוּעַ, — שם"פ מן גָּמַע: טמא טומאת מת ע"י הגימוע אעפ"י שאינו מיוחד לכך וכו' דחשיב כלי ע"י גימוע מים (תוספ' שבת נט.).

*גמז, ממנו *גִמֵּז.

*גִּמֵּז[1]), פ"י,—קבץ וצבר העפר והחציץ מעל פני השדה ועשה מהם גלים גלים קטנים: מסלקין מקווצין מקטפין מסתתין ומגמזין[2]) עד ראש השנה (תוספתא שביע' א יא).

[1]) משקל צנור, ולא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. —[2]) כך הנוסחה שבמשנה לפי אחד התנאים: אית תניי תני גימון וכו' (ירוש' שם ז ג), ואמרו שם: מאן דמר גימון מסייע לרב חישדא, (שהוא פרש גימון פינקסה). והסוברים רוב המפרשים כי פינקסה זו היא המלה פנקס הרגילה, שהיא מלה יונית ושמשמעתה הוא לוח קטן, וכן פרש הערוך וז"ל: תולין לוח בפיו שלא יוכל לשתות החלב. והביא הערוך פ"א: עץ קטן כמו ע'ל, ע"כ, והן דברי ר"ח מלה במלה. וכן רש"י: עול קטן שמניחין לעגל בצוארו שיהיה למוד לכוף ראשו לכשיגדל. וכעין זה הרמב"ם, אלא שהלשון בנוסח' הנדפס קצת מגומגם. עכ"פ, רב הונא, שפירש גימון בבר נירא, שהוא בן ע'ל, ר"ל ע'ל קטן, ור"ח ורש"י מכריעים את הכף להחליט משמעה זו לגימון. ואעפ"י שגזרת ר' אלעזר שגזר מלה זו מן אגמון אינו אלא דרוש בעולם, אעפי"כ רגלים לדבר שזו מלה שמית, ולא יונית, כדעת קצת החדשים וקוהוט שראה בה המלה היונית קימוס שפרושה הוא סל שנותנים על פי הבהמה. אך לא נתברר מקורה האמתי של מלה זו. בערב' יש אמנם מלה ג'מאן a), שאעפ"י שמקורה בלשון פרסית, אך כבר השתמשו בה הערבים בזמן קדום (גוהליקי, כהמערב), אפס אין במלה זו שום משמעה קרובה למשמעה שמלה זו מישמשת בה בלשוננו. [3]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הצורה במשנה שבש"ס בבלי, וכך בפי' ר"ח וכן בערוך. וכמשנה שבגמ' ירוש' הצורה גימוני', והוא גימונות. והנה בפרוש המלה אין ספק, שהוא מוכרח לפי הענין שהיו הגימוניות פתילים או אטוגים של זהב, וכך רש"י: חוטי זהב. והנה רש"י מדמה גימונית להשם גימון, וגוזר גם גימונית מן אגמון, אך קשה למצוא דמיון ושיכות בין גימון הקודם וגימונית שלנו, והגזרה מ' אגמון אין לה רגלים. וכבר הזכרתי למעלה המלה הערבית ג'מאן a), שפרושה הוא כעין מזח או אזור מעור וכדומה מקשט בחרוזי הוליות מתחלפות הגונים, תחגור אותו האשה לנוי, אך אינו נראה, שהמלה ההיא, ששמשה במשמע' אזור פחות או יותר רחב, שמשה גם לאגד דק כמו לאגוד בו הלולב.

[1]) עי' הערה שלקמן. —[2]) כך בתוספתא בנוסחאות, ובמהד' צוק"מ חסר זה. והנה פרשו המפרשים כמו לו היה כתוב מגזמין, וכמו בגמ' בבלי (ע"ז נ:), ובירוש' פה, ועי' ערך ב.*גָּזַם. אבל יסטרוב פרש: מהר את בשול התאנים על ידי מה שתולים על התאנה ענפים מתאנה מדברית שיש בהפרי שלה זבובים קטנים, והם עוקצים את התאנה ופותחים אותה להשמש, Caprification. אך מהתוספתא בעצמה שם מוכח שלא היה נהוג בלשון האכרים היהודים פעל מיוחד לפעולה זו, אעפ"י שעצם הפעולה היתה ידועה להם, והוא מה שאמרה שם התוספתא בהלכה שקודם זו: אין תולין תחובין בתאנה, ובירוש' הגרסה תוכין והגיה שם רא"פ תובין והוא טובא בסורי, שהיא התאנה המדברית, והיא הפעולה הנזכרת (J. Löw, Pfln. § 335), ולא השתמשה בפעל מיוחד לזה אלא כהפעל תולין, וכן אין בלשון הערב' פעל מיוחד לזה, אעפ"י שבקצת מקומות בסביבות בגדד נהוגה פעולה זו (Prof. G. Dalman, שהגיד לי זאת על פה), ועוד, שאחרי שכבר הזכירה התוספתא מלאכה זו לא היה צריך להזכירה שוב. וכבר נתלבטו המפרשים בפרוש תוספתא זו, ואמר רד"פ בעל חסדי דוד: נראה שיש שבושים בכאן וכו', וכעין זה בעל מנח' בכור' והאחרון דר' שורין בעל הגיון אהרן, שהגיה והוסיף לפני ומגזמין המלים: מזהמין ומתליעין, לפי המשנה. ומצין הדבר, כי הגר"א, שהיה מגיה על נקלה עפ"י הש"ס ירוש' ובבלי, לא הגיה כאן כלום, והניח הנוסחה כמו שהיא, מוכח שראה בה באמת ענין אחר, לא אותו הדבר שבמשנה ובגמ' ירוש' כאן ובגמ' בבלי ע"ז (נ:). ובאמת העקר הוא כמו שפרש בעל מנחת בכורים כי הלכה זו של התוספתא אינה מדברת במלאכות עבודת האילן אלא במלאכות נקוי קרקע בהשדה, וכן פרש גם בעל הגיון אהרן עד מצדדין, ובכדי שיהיה

a) جمان

a) جمان

***גַּמְזִית**[1], ש"נ, מ"ר גַּמְזִיּוֹת, — א) כמו יגויה, נצרים פרים מן השרשים, ובפרט ענפים של חרוב ושקמה, Zweig ; branche : מתירין ג מ ז י ו ת[2] של הקדש (פסח' ד ח). ומתירין ג מ ז י ו ת של הקדש של חרוב ושל שקמה (גמ' שם נו.). אמרו (אנשי יריחו) אבותינו לא הקדישו אלא קורות ואנו נתיר ג מ ז י ו ת של הקדש של חרוב ושל שקמה (שם:). והקדישו (אנשי יריחו את האלגות) מתחילה בשהן מקוצצין וניתוסף לאחר מיכן ג מ ז י ו ת (רש"י שם נה:). — ב) פרי השקמה : ר' ישמעאל ורבי שמעון שוורי אומרים כל תרומה שאין הכהנים מקפידין עליה וכו' הקצח והבליסין והחרובין ו ג מ ז י ו ת[1]) ותורמסין ושעורין אדומיות (תוספתא תרומ' ה ו=ז).

גמח[2]), ממנו אולי *גַּמְהוֹן.

***גַּמְחוֹן**[3]), ש"ז, — אדם עקש, שעושה הכל רק על פי צביונו, בעקשות, בלי טעם, מפני שבך עלה לרצון לפניו : בלם (כל השמות של בני בנימין) לשון מרדות הם טבח טבחון, נחם ג מ ח ו ן[4]) (מד"ר בראש' נו).

***גֶּמִי**, ש"ז, — כמו גֹּמֶא : ג מ י כדי לעשות הלאי לנפה ולכברה (שבת ח ב). וקשרו את הפקידה ב ג מ י (שם כד ה). כלי בית הבד ושל גת והעקל בזמן שהם של עין מנגבן והם טהורים בזמן שהן של ג מ י מיישנן (עהר' י ח). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו אבל לא ג מ י יבש ולא כהיתין יבשין (תוספתא שבת יג יא). ר' יוסי מטמא ב ג מ י מפני שהרופא נותנו על גבי המכה שהוא מוציא את הליחה (שם כלים ב"ק ו יט). נועץ ארבע קנים בארבע זויות של כרם וקשר ג מ י מלמעלה (ירוש'

אפשר להסב את הפעל מגמזין, או מגומזין, לעבודת האילן הוכרת להכנים מדעת עצמו שני פעלים אחרים מזהמין ומתליעין ולאמר כי מן מלת מזהמין התוספתא שיכת למשנה ד'. וכל זה מפני שראו במגומזין מלאכה ממלאכות עבודת האילן, ובאמת אינו כן, כי גם מגמזין היא אחת ממלאכות נקוי הקרקע של השדה, ומהות מלאכה זו אנו למדין מלשון ערב'. כי הנה בלשון זו משמש שרש גמז a) קצת דומה לשמושו בעבר' במשמ' נצר של אילן. עי' הערה לקמן לעוך ג מ ו י ת, ובמשמעות אחרות גמז בערב' דומה לקמז b) והשם גִ'מְזָה c) והשם קֻמְזָה d) שניהם משמשים במשמ' גביע שהורע בתוכו. ומלבד זה יש עוד להפעל קמז משמ' ק ב ץ ו צ ב ר, וקֻמְזָה מן אלחצי ואלתראב e), ר"ל ק מ ו ה של חצץ ועפר, פרשו המלונים הערבים באלצֻוָּה f), והוא צ ב ו ר ו ת ל ו ל י ת של עפר והצץ. ולכן ברור הדבר, כי הכונה ב מ ג מ ז י ן בהתוספתא היא דומה להכונה מסקלין, והוא : מקבצין וצוברים את העפר והחצץ שעל פני הקרקע ועושין מזה גלים גלים, כמו שנהוג גם עתה אצל הערבים, שהם מקבצים את החצין אשר על פני השדה ועושים מהם גלים גלים קטנים, כדי שלא יכאיב החצץ את כל פני השדה.

[1]) אולי דומה לגמז g) בערב', ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח' וכמו"ב בכ"י ובתוספתא וכו'. רק להר"ח היתה גרסה ג ו א ז י ו ת, ועי' גויה. ופרש ר"ח הן נצרים הפרים משרשי אילנות, וכעין זה רש"י : גידולין, ענפים שגדלו בחרובין ושיקמין, והוסיף שם .לבאר טיב הגידולים הללו ואמר : דרך חרוב ושקמה לקוצצו לשבע שנים והן חוזרין וגדילין ומיתוספין וקודם קציצתן קרי ליה בתולת שקמה ומשנקצץ קרי ליה סדן שקמה, והקדישו מתחילה כשהן מקוצצין וניתוסף לאחר מיכן גמזיות. ע"כ. נראה מדבריו שדעתו של רש"י ש ה ג מ ז י ו ת הן מה שצומח מהגזע אחרי שנקצץ חלק העליון. וכן נראה מכל הטענות שהיו בין אנשי יריחו והחכמים, כמו שמבואר בירושלמי שם : אמרו להם חכמים אי אתם מודים לנו ב ג י ד ו ל י הקדש שהן אסורין ? וע"ז ענו אנשי יריחו אבותינו וכו'. עכ"פ, לא נתברר מקור מלה זו. בערב' משמשת מלת ג'מוז h) במשמ' גביע שהורע בו, וברור הוא שאינו ענין לכאן. אבל קצת דומה לגמזית שלנו משמעה אחרת שיש לגמז a) בערב' והוא מה שנשאר בדקל הזכר מעקר הענף של התמר. — [1]) כאן מנויים אותם הזרעים והפירות שאינם חשובים בעיני הכהנים, ולכן ברור הדבר שגם בהשם ג מ ז י ו ת נתכונו לאחת הפרות לא החשובות, כמו הבליסים והחרובים וכיוצא בהם.

[2]) בערב' גַ'מַח b) פרשוהו חכמי הלשון הערבית : רכב ראשה, רכב הואה, שר"ל עשה לפי צביונו, לפי דמיונו בעקשות בלי טעם, והשם גַאמִח c) אדם שיש לו טבע זה.

[3]) עי' הערה להשרש גמת, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הגרסה במד"ר. ובילקוט נחמון, לפי השם נחם, וראו בו קצת החכמים את השרש הערבי נחם d) במשמ' שרפה. ואעפי"כ, אין גרסת הילקוט מכרעת נגד גרסת המדרש במקום זה, ואפשר שגרסת הילקוט היא ת ק ו ן ב כ ו נ ה כדי להשוות את הדרש להשם נחם ממש, ודוקא מפני הגרסה ג מ ח ו ן שאינו דומה ממש להשם נחם יש קצת יותר רגלים לדבר לחשב שהדרש הזה מיוסד על מלה ש ה י ת ה במציאות וידועה להדורש. והשרש הערבי גמח מכיע להדבר, ונהוגה מלה זו כמשמעה זו בין המדברים עברית בא"י והשתמשו בה גם בהעתונים.

a) جمز b) قمز c) جُمْزَة d) قُمْزَة e) قُمْزَة من الحصي والتراب f) أَلصُوَّة g) جمز h) جموز

a) جمز b) جَمَحَ c) جَامِح d) جحم

סוכה ‎ﭏ‎ נב.). בורך עליה (על המקום בבשרו שכתוב עליו שם קדש) גמי ויורד וטובל (שבת קכ:). בפיפה של גמי שמניחה על פי הגת (ר"ת ע"ז נו:).

*גְמִיאָה, ש"נ, — בה"פ מן גמא: חלב בדי גמיאה[1]) (שבת ח ‎ﭏ‎). כל מה שהירדן מכנים לשנים עשר חדשים הוא (הקב"ה) עושה אותה גמיאה אחת (פסיק' רבתי, קרבני לחמי). הגמיאיני נא מעט מים מכדך גמיאה אחת (מד"ר מבלי יג כה). גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים (רב"י תנק' ‎ﭏ‎ ט).

*גְמִיָּה, ש"נ, — במו גמיאה: מים בדי גמייה (ירוש' שבת ח יא.). הגמיאיני נא ובו' גמייה אחת (מד"ר בראש' ס).

*גְמִילָה, ש"נ, — בה"פ מן בגמל: הפיאה והביכורים והריאיון וגמילת[2]) חסד ותלמוד תורה (תוספתא פאה ‎ﭏ‎ ‎ﭏ‎).

*גְמִילוּת, ש"נ, — במו גמילה, מעשה של גמילות חסד: אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות[3]) חסדים ותלמוד תורה (פאה ‎ﭏ‎ ‎ﭏ‎). ואין פוסקין הימנו (ממעשר עני) צדקה אבל משלחין הימנו דבר של גמילות חסדים (תוספתא שם ד יו). צדקה וגמילות חסדים שקולין כנגד כל מצות שבתורה אלא שהצדקה בחיים גמילות חסדים בחיים ובמתים צדקה בעניים גמילות חסדים בעניים ובעשירים צדקה בממונו גמילות חסדים בגופו ובממונו (שם יט). את הדרך זו גמילות חסדים ילכו זו ביקור חולים (ב"ק ק.). שנתגעשו ישראל לעשות גמילות חסד ליהושע (מד"ר רות, פתי' ב), ר"ל לעסוק בקבורתו בהגן. אחד מהעמודים שעומדת עליהם הארץ ויושביה הוא גמילות חסדים עם כל אדם (מנוה"מ, ה ‎ﭏ‎ רב).

*גְמִיעָה, ש"נ, — בה"פ מן גמע: חלב בדי גמיעה[4]) (שבת ח ‎ﭏ‎). כל מה שהירדן מכנים לששה חדשים הוא עושה אותן גמיעה אחת (פסיק' דר"כ, ‎ﭏ‎ת קרבני לחמי). משום שהיה (ר"ע) חולה ואמרו לו הרופאים כי גמיעת ביצה מיד בלא מלח באחרית היום היא רפואתו (ר"ת תענ' יח:). כי בגמיעה קלה הארץ לפניו שימהר לרוץ (ר"מ ‎ﭏ‎לביק, ‎ﭏ‎יוב לט כד). כי בהחלו (הלויתן) לשתות ינמע גמיעה וישאף המים הנוזלין ממקום פיו עד למעלה (שם מ כג). אדם עשוי לעמוד או לישב לפוש בהגיעו לכפר לשתות גמיעת שבר ובו' ולחזור אחר בך תבף לדרבו (טו"ת תות י‎ﭏ‎יר טו). ואלו קפצה (הפרעוש) לתוך הכף שבו רוטב חם שצריך ניפוח בגמיעתה הייתי אוסר הרוטב (שם קנ). בשאבל או שתה הרבה אלא ששהה יותר ובו' הרי נהנה בשתייתו על ידי גמיעות כמו בבה אחת (טו"ת במב לדקה, ‎ﭏ‎ו"ת ב).

*גְמִירָה, ש"נ, — בה"פ מן גמר: וכן בפירות האילן אם נגמרו שליש גמירתן (רמב"ם, מתנ' עני' כז).

~גְמִישׁ, ת"ז, לנק' גמישה, — מה שסגולתו להגמיש על נקלה, biegsam ; flexible, — נהוג בקרב מדברי עברית בא"י והשתמשו בו הרבה בהעתונים.

~גְמִישׁוּת, ת"נ, — סגולת דבר נגמש, — נהוג בין מדברי עברית בא"י.

*גֻמִיָּה, גומית, ש"נ, מ"ר גמיות, גומיות, — במו גומה, גממה: הלוקח עבוט ענבים מן הגוי ומצא תחתיו גומיות אסור (תוספתא ע"ז ז ה).

א. גמל, ממנו גָּמָל, *גַּמָּל, *גָּמֵל, *גַּמָּלָה, *גַּמְלִין, *גַּמְלָן, *גַּמֶּלֶת, וי"א גם *גִּמֵּל.

גָּמָל[1]), ש"ז, מ"ר גמלים, — בהמה הולכת על ארבע, מעלת גרה, גבוהת ברעים וארוכת הצואר, ועל גבה יש בחטטרת אחת ויש בשתים, תשמש לרביבה ולמשא, camel ; chameau ; Kamel : ותפל (רבקה)

---

[1]) בך נרסת הערוך. וכבר נשאו ונהנו בגמ' שם (עז.) כדי נמיאה או כדי גמיעה והבריע ר"נ בר יצחק במו בהכתוב הגמיאיני נא מעט מים.

[2]) בך בתוספתא מהד' צוק"מ, במקום וגמילות שבתוספתא בש"ס וילנה, במו במשנה.

[3]) הקרי הרגיל גמילות, אעפ"י שאפשר שזה מ"ר מן גמילה וצריך לקרוא גמילות. אך מהמאמר: הדרך זו גמילות חסדים ולא אלו, נראה באמת כי הקריא האמתי הוא גמילות ולא גמילות.

[4]) נרסת הספרים, והמשנה בגמ' ירוש', וכן בגמ' שם שקל' ג הל' ב, ועי' הערה לערך *גמיאה.

[1]) אחת המלים הקדומות והמשותפות של כל הלשונות השמיות, ובאה גם להלשונות הארית והחדשות. באשור' גַּמָּל. בערב' ג'מל a), בארמ' גַּמְלָא. ומ"ר גמלים בע"פ פתוחה ול"פ דגושה, במו שפן שפנים, קטן קטנים, וכבר נשא ונתן פ' לגרד (P. de Lagarde, Uebers. §17) בסבת שנוי זה מצורת שאר שמות משקל פעל, ואמר שזו היתה פשרה בין הכלל הקבוע וההברה המסורה. ויותר

a) جمل

מעל הַגָּמָל (ברא׳ כד סד). את הַגָּמָל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפרים (ויקר׳ יא ד). וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גָּמָל (ישע׳ כא ז). ומ״ר גְּמַלִּים: ויקח העבד עשרה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אדניו (ברא׳ כד י). ויברך הַגְּמַלִּים מחוץ לעיר אל באר המים (שם יא). ותבא (מלכת שבא) ירושלמה בחיל כבד מאד גְּמַלִּים נשאים בשמים וזהב רב מאד (מ״א י ב). ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גְּמַלִּים אוצרתם (ישע׳ ל ו). שפעת גְּמַלִּים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יי׳ יבשרו (שם ס ו). —וככנ׳: ואמרה שתה וגם גְּמַלֶּיךָ אשקה (ברא׳ כד יד). ותרץ עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גְּמַלָּיו (שם כ). והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וּגְמַלֵּיהֶם נשאים נכאת וצרי ולט (שם לז כה). — וגם לנקבות: גְּמַלִּים מיניקות ובניהם שלשים (ברא׳ לב יו). — ומשל: לפי ה ג מ ל [1]) הַשִּׁחְנָה (כתוב׳ סו.). דכים ג מ ל י ם [2]) וקנים גושאים עורות של ג מ ל י ם קטנים (ר״ה כו׳ כג.). הרכה ג מ ל י ם וקנים שטעונין עורות ג מ ל י ם יונקין (רש״י שם). לפי ג מ ל [3]) משאו ואדם לפי שכלו (כ״ס, תרג׳ כ״ו לו כ). — ומשל *לאדם מקנא את אשתו: זולל כחזיר או נושך ככלב או מקנא בג מ ל (מאזני לדק, אלגזלי 37).

*גַּמָּל, ש״ז, מ״ר גַּמָּלִים, —מנהיג גמלים בדרך, שומר עליהם ועוסק בהם, Kamel -treiber; chamelier camel-driver: אבא גוריון איש צדיין אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו חמר ג מ ל ספר ספן רועה ותגוני שאומנותן אומנות לסטים רבי יהודה אומר משמו החמרין רובן רשעים ה ג מ ל י ם רובן כשרים (קדוש׳ ד יד). כקשר ה ג מ ל י ן וכקשר הספנין (שבת יה ב). מסרן (את האבנים) ל ג מ ל (והוזק בהן אחר) ה ג מ ל חייב (תוספתא כ״מ יא ה). החמרין ו ה ג מ ל י ן והספנין ושהיו עושין בשביעית (שם שביע׳ ו כו). והלא פישון ה ג מ ל מיאנה אשתו שלו בפניו (יבמ׳ קז:). חמר ונעשה ג מ ל (כתוב׳ סב:). — חֲמָר־גַּמָּל, עי׳ חַמָּר.

*גִּמֵּל, פ״י, —משך והוליך הַגָּמָל: היתה לו פרה מ ג מ ל ת בעיר הרי זה עושה (ירוש׳ מו״ק ג פב:).

א. גמל, ממנו א. גָּמַל.

א. גָּמַל[1]), — א) פ״ע, גָּמַל הפרי, הגיע בגדולו למדרגה שלא יגדל יותר, קרוב לבשולו, reifen; mûrir; ripen: כי לפני קציר כתם פרח ובסר גֹּמֵל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות (ישע׳ יח ה). גבעולין שלא ג מ ל ו (פרה יא ז). — ב) פ״י, ג מ ל את הפרי, הגיעהו למדרגת גמר ג מ ו ל ו: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ וַיִּגְמֹל שקדים (במדב׳ יז כג). — ג) גָּמְלָה את הילד, חדלה מלהניקהו, entwöhnen; sevrer; wean: ויאמר לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך שבי עד גָּמְלֵךְ אתו וכו׳ ותשב האשה ותינק את בנה עד גָּמְלָהּ אתו ותעלהו עמה כאשר גְּמָלַתּוּ (ש״א א כג-כד). וַתִּגְמֹל את לא רחמה (הושע א ח). ותלד לו אחות תחפנים את גנבת בנו וַתִּגְמְלֵהוּ תחפנס בתוך בית פרעה (מ״א יא כ). מניקה עד ש ת ג מ ו ל את בנה נתנה בנה למניקה ג מ ל ת ו או מת (נדה א ד). אותו היום ש ג מ ל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה (כ״מ פז.).

— נפע׳, נִגְמַל, מק׳ הִגָּמֵל, עת׳ יִגָּמֵל, — שגמלו אותו מחלב אמו: ויגדל הילד וַיִּגָּמַל ויעש אברהם משתה גדול ביום הִגָּמֵל את יצחק (ברא׳ כא ח). וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יִגָּמֵל הנער והביאתיו ונראה את פני יי׳ (ש״א א כב). ויגדל הילד וכו׳ נ ג מ ל מחלבו (מד״ר ברא׳ נג). — ואמר המליץ: ושדי התבונה מימי ילדות עדן ינקה וגזרה כל תהי נ ג מ ל ת (ר״י בן תנחו׳ ירוש׳ לרדב״א בן הרמב״ם).

ב. גמל, ממנו גְּמוּל, *גְּמוּלָה, *גְּמִילָה, *גְּמִילוּת, ב. גָּמַל, תַּגְמוּל.

ב. גָּמַל, פ״י, — עשה ג מ ו ל לחברו, לטובה או לרעה: ויאמרו (אחי יוסף) לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גָּמַלְנוּ אותו (ברא׳ נ יה), ר״ל הרעה אשר עשינו לו מבלי שהוא עשה לנו כל רע. כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גְמָלוּךָ (שם יז). ויאמר (שאול אל דוד) צדיק אתה ממני כי אתה גְּמַלְתַּנִי הטובה ואני גְּמַלְתִּיךָ

---

[1]) נראה דעת הרואים בזה נטיית האותיות למד ונון לכפילה טבעית. ולא הסכימו החכמים בדבר מקור שם זה, אם נסתעף מן משמעת גמילת טובה, או מן משמעת יפי, או מן משמעה אחרת כמו משמ׳ נקמה שהיתה לפנים למלה זו (P. de Lagarde). — [1]) בארמ׳: לפום גמלא שיחנא. —[2]) גוף המשל בארמ׳: דאמרי אינשי גפישי ג מ ל י סבי דטעיני משכי דהוגני (גמ׳ שם). —[3]) תרגום המשל בארמ׳: לפום גמלא שיחנא, על פי הפרוש הרגיל שיחנא משא.

[1]) י״א שעקר משמעתו הוא כמו ג מ ר, וכמו כמל [a]) בערב׳, במשמ׳ השלים.

[a]) كمل

הרעה (ש"א כד יח). ולמה יִגְמְלֵנִי המלך הגמולה הזאת (ש"ב יט לו). אוי לנפשם כי גָמְלוּ להם רעה (ישע' ג ט), ר"ל עשו לעצמם רעה. אזכיר תהלת יי' בעל כל אשר גְמָלָנוּ יי' ורב טוב לבית ישראל אשר גְמָלָם ברחמיו וכרב חסדיו (שם סג ז). בטח בה (באשת החיל) לב בעלה ושלל לא יחסר גְמָלַתְהוּ טוב ולא רע כל ימי חייה (משלי לא יא-יב). הגומל לחיים טובים שגמלני כל טוב (ברכת הגומל). — ואמר המוסרי: וכן ירגיל אדם עצמו לשלם טובה למי שגמל עמו טובה כדי שלא יהיה מכפויי הטובה (מעל' המדות, גמילות).—וכפרט עם עַל, גמל על פלוני: ואם גֹּמְלִים אתם עלי קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). אשירה ליי' כי גָמַל עלי (תהל' יג ו). שובי נפשי למנוחיכי כי יי' גָמַל עליכי (שם קטז ז). הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתרו צדיקים כי תִגְמֹל עלי (שם קמב ח). גְּמֹל על עבדך אחיה ואשמרה דברך (שם קיט יז). אם קידמך חבירך בעדשים קדמנו בבשר שהוא גמל עליך תחלה (מד"ר בראש' לח). — ובמשמ' תשלומים חלף מעשה שקדם להם: יִגְמְלֵנִי יי' כצדקתי כבר ידי ישיב לי (ש"ב כב כא). — ועם עַל, לרעה: ועתה הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה לישראל לבוא בהם בבאם מארץ מצרים וכו' והנה הם גֹּמְלִים עלינו לבוא לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו (דהי"ב כ י-יא). — *גֹּמֵל חסדים: שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים (שבת קד.). ג' סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמות עט.). אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של א"א (כתוב' ח:). — *גומלים, שנים שעושים זה לזה טובה בשביל הטובה שכל אחד מהם גמל לחברו: הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר אמר לו אחד אני איני נאמן איש פלוני נאמן הרי זה נאמן הלך ליקח ממנו אמר לו מי כאן מוכר ישן אמר לו מי ששלחך אצלו אע"פ שהן כגומליז זה את זה הרי אלו נאמנין (דמאי ד ו). כשם שברשותו אסור כך ברשות עכו"ם אחד נמי אסור וחיישינן לגומלין[1]) ר"ש בן אלעזר אומר במה דברים אמורים ברשותו אבל ברשות נכרי אחר סותר ולא חיישינן לגומלין[1]) (ע"ז כח:). אם כל אחד ואחד כתוב עליו סך ידוע בפני עצמו בשטר ואין ביניהם שותפות הרי הם מעידים זה על זה ואין חוששין לגומלין לפי שאין אחד מהם נוגע בעדותו של חבירו (טור מלוה ולוה עז).

— נפע', יִנָּגֵמַל, — נִגְמַל חסד: אין רעה אלא שלא נגמלה חסד לפניו (והזהיר, משפטים).

— הפע' יֻהְגְמַל, — כמו נגמל: מדת חמס גמלו, כן גמול הֻגְמָלוּ, כסוף יאֹר קמלו, כראש שבלת נמלו (שבת א חנכה, אין צור).

ג. ׳גָּמַל, — קל לא נהוג.

— התפ' יהִתְגַּמֵּל, — התאסף יחד[1]): עד יתמזגו בפגישת קצתם ויתגמלו ותנוח בהם צורה אחת במשפט המזג (ר"מ גרבוני, מו"נ א עג). אחר כך ביאר שאלו היסודות יתגמלו ויתאחדו אצל ההמזגה (אבר' ביבאגו, דרך אמונה ה א).

*גִּמֶל[2]), גימל, — שם האות השלישית מאותיות האלף בית העברית: וכתוב בהן (בהקופות של הלשכה) אלף בית גימל (שקל' ג ב). כותבין על הקופות אלף בית גימל (תוספתא שם ב א). אלף בית אלף

[1]) פרש"י: הנח לי ואגמול לך כיוצא בזו.

[1]) בערב' גַ'מַל, אַג'מל a) אסף וקבץ יחד.

[2]) כך היא ההברה המסורה בפי כל היהודים, וכך גם בתרגום השבעים לאיכה (א ז) Γιμελ, וכך נקד אברהם בלמשי (מקנה אברהם א), ואין ספק בדבר כי הוא שם עתיק ונשמרה הברתו בצורתו הקדומה. והנה דעת רוב החכמים היא, כי פרושו של השם הוא גָּמָל, ונקראה האות הזאת כך על שם צורתה שהיא דומה לגמל. אך שתי תשובות יש על זה: האחת, ששם הבהמה ההי אהוא גָּמָל, או בצורתה הקדומה גַּמַל ולא גִּמֶל, ושנית שצורת האות הקדומה אינה דומה כלל לצורת הבהמה ששמה גמל. ולכן סובר לדזברסקי (Lid.Ephem.1 2 109) כי שמה הקדום של האות היתה גרזן, על פי צורתה שדומה קצת לקרדום. והוא דחוק, מפני ששמות האותיות בודאי נשמרו כהויתן ובהברתן הקדומה, וההשערה כי בתחלה היו להן שמות אחרים אין לה על מה לסמוך. ועכ"פ, אימתי שקראו לאות זו גמל על שם מה קראו לה כך? הלא גם צורתה החדשה של אות זו בכתב ה„אשורי" אינו דומה כלל לגמל, ועכ"פ הקושיה במקומה עומדת, מדוע נקראה גִּמֶל ולא גַּמַל, כמו שנשמרה ההברה הקדומה של אַלֶף, בֵּית וכו'? ולכן יש לאמר כי צורת אות זו ושמה אינם מהבהמה גָּמָל אלא מגוף אחר, ואולי צורתה היא צורת קו, חבל כפופה קצת בקצה האחד, והשם גמל הוא אולי השם ג'מְל b) בערב' שהוא חבל הספינה, וממנו מה שאמר הנביא: לא ידח'לון אלג'נה חתי ידח'ל אלג'מל (לפי קריאת אבן עבאס

a) جَمَلَ أَجْمَلَ b) جُمْل

בינה ג י מ ל [1]) דלת גמול דלים (שבת קד.). מהו זה א"ל בית א"ל אין זה בית אלא ג י מ ל א"ל מניין אתה יודע שזה אלף וזה בית וזה ג י מ ל אמר לו כך מסרו לנו אבותינו הראשונים שזה אלף וזה בית וזה ג י מ ל (אדר"נ יה). — גמל ושין,—לשו נקיה במקום השם ההמוני ג"ש, עי' וה.

***גְּמַלָּה**, ש"נ, מ"ר גְּמַלּוֹת, — נקבת הגמל, נאקה: לרבות את הגמל הנולד מן הפרה כנולד מן הגמלה (תוספתא בכור' א ט). אחד גמל הנולד מן הגמלה ואחד גמל הנולד מן הפרה (גמ' שם ו:). ולפעמים ישתו (החולים) מחלב הגמלה הערביית ושתנה (קאנון ג יד יא).

***גַּמְלוֹן**[2]), ת"ז,—גדול, גס: אפונין הגמלונין[3]) מישתרמלו (שביע' ב ח). וכן פולין הגמלונין וכן ביוצא בהן מתעשרין לשעבר (תוספתא שם ב י ג). אף פולין הגמלונין כיוצא בהן טהורין (שם טבו"י א א).

***גַּמְלִי**, ת"ז, לנק' גַּמְלִית,—מצורת הַגָּמָל: לשני אנשים שבא אחד והעיד שראה גמל אחד פורח באויר ובא שני והעיד שראה שלשה גמלים פורחים באויר ובידוע שאם יתבן להיות הראשון אמת גם השני יכול להיות אמת כי הצורה הגמלית אם היא גרמה לוה להיות פורח באויר גם היא גורמת לכל המין כלו להיות בן (אגר' הרמב"ם, ר' יהודה הרופא לרד"ק).

***גַּמְלָן**, ת"ז, מ"ר גַּמְלָנִים — כמו גַּמְלוֹן: אפונים הגמלגים מין ירק (כלא' ג ב).

***גַּמֶּלֶת**, ש"נ, — אורחה, שירה של גמלים: החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום (סנה' י ה).

***גמם**[4]), ממנו *גָּמַם, *גֻּמָּה גוּמָּה.

ואחרים) פי' שם אלחיאט, — ר"ל לא יכנסו אל גן עדן עד שישחל הג'מל, והוא חבל עב של הספינה, בהיך קופה של מחט. וחלוף תנועת החירק במקום השורק מצוי בעצם הלשון העברית ובין שתי הלשונות האחיות. —

[1]) בארמית שם: מאי טעמא פשוטה כרעיה דגימל לגבי דלת שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים ומ"ט פשוטה ברעיה דדלת לגבי גימל דלימציה ליה נפשיה.

[2]) בארמית: שומשמנא גמלא (שבת סו:), תרבא דחיפושתא גמלניתא (ע"ז כח:), במשמ' גדול וגס. בערב' גַ'מַלוֹן a) בצורת דבשת הגמל. — [3]) פרוש הערוך ובן הרמב"ם במשמ' גדול וגס.

[4]) בערב' ג'מם b) במשמ' תתוך ובריתה.

a) جَمَلُون b) جمّ

***גָּמַם**[1]), פ"י, עבר גָּמַם, בינ' גּוֹמֵם, עת' יִגֹּם, — חתך, בפרט חתך חלק העליון מעל פני דבר אחר, התך חלק האילן מעל פני הארץ, וכיוצא בזה: אם רצה (לזרוע את שדהו שהיא נטועה אילנות) גומם (את האילנות) עד פחות מטפח וזורע ואח"ב משרש (כלא' ב ז). אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית ובו' אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הארץ (שביע' ד ה). בית שמאי אומרים אין גוממין אותו (את כרם רבעי) ובית הילל אומרים גוממין אותו (תוספתא מע"ש ה יח). מברך בחורשין וגומם מעם הארץ ובלבד שלא יקוץ בקורדום (שם שביע' ג ב). — ואת הסלע: מחצב (את הסלע) וגוממו עד פחות מהארץ טפח (שביע' ג ו). — וגיד מהגוף: גיד הנשה מחטט אחריו וכו' ר' יהודה אומר גוממו עם השופי (חול' עד:).—ועת': המדל בזיתים ב"ש אומרים יגום ובה"א ישרש ומודים במחליק עד שיגום (שביע' ד ד). נודות יין ושמן ובו' אין מקבלין טומאה עד שיפח ויגם (תוספתא כלי כ"מ ז ג).—ופעול גָּמוּם: היה מהלך בדרך ומצא בהמה שפיה גמום בודק בפרסותיה (חול' נט.).

— נפע', *נִגְמַם, — שגממו אותו: אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן (שביע' א ח). חוטיו החיצונות שנפגמו או שנגממו והפנימיות שנעקרו (בכור' ו ז). הקנונים הקטנים שיעורן ברובן וכו' נגממו שיעורן במה שהן (כלים יז ז). באן שנגממו (המסמרים) כאן שנעקרו (שבת ס:). נגממו בותלי בית הרחם (חול' ע.). ניטל (לחי) התחתון כגון שנגמם עד מקום הסימנין (רמב"ם בתי' ת כג).—ובהשאלה: הגיע זמנה של ושתי ליגמם (מד"ר אסתר, גס ובתי).

כע', *גִּמֵּם, – כמו קל: הכרם הזה בשעה שאינו עושה פ מה בעליו עושין לו מגממין אותו (מד"ר כרא' לח).

***גְּמָמִית**, ש"נ, מ"ר גְּמָמִיּוֹת, — כמו גומה: שלש גממיות של נחל התחתונה והעליונה של עשרים סאה והאמצעית של ארבעים סאה (תוספתא מקוא' ג ז). שוקת שגממיות סובבות אותה (שם פרה ה ט).

[1]) בערבית ג'ם אלענב a), קטע מהזמורה מה שיש למעלה מהארץ.

a) جم العنب

***גֻּמָּמִית,** ש"נ, מ"ר גֻּמָּמִיּוֹת,— כמו גֻּמָּמִית: גוממיות שהן עמוקות טפח וזורעין להוכה שלשה וירעונין (ירוש' כלא' ג כח ג). גוממיות שתחת האשכולות אסורות שבצידיהן מותרות (בב ע"ז ד מד.). בשתי גוממיות שבזו עשרים ובזו עשרים וכו' אבל שתי גוממיות שאין בשום אחת מקוה שלם לב"ע אין מטבילין (תוספ' גיט' טו.).

***גָּמַע,** פ"י, עת' יִגְמַע, — כמו גָּמָא: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ (בכת יד ד). בדי לגמוע שליש בצים זו אחר זו (תוספתא כוט' א כ). שהמחהו את החלב וגמעו (בם זבים ה ט). והביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח (ערוב' מא.). המחהו (את הלחם) וגמעו (פסח' לה.). לגמוע את חלבו (חול' כט.). בדילצלות ביצה ר"ע אומר כדי לגומעה (כוט' ד.). עמוד מגמוע מים בזה הזוג או בזה הסנדל (תוספ' בכת נט.). ביצה מגולגלת משיקוב בה מקום לגומעה ממנו (רמב"ם טומאת אוכלין ו כ).

- פִּע', *גִּמֵּע, — א) במו קל: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ ויהא פולט אבל מגמע ובולע (תוספתא בכיע' ו ג). הואיל וראוי (השופר) לגמע בו מים להתינוק (בכת לה:).

- הִפע', *הִגְמִיעַ, יַגְמִיעַ,—שגמעו אותו: ואם הם (המים) יתר חמים מזה ויגמעו על הצום (קאנון א כ כ יו). וראו ג"ב שיוגמע בעלין מיני הגמיעות שימהר בשילם מאד (קנולי גלינוס, כ"י פריז).

גמץ[1], ממנו גומץ, *גמץ.

גָּמַץ, קל לא נהוג.

— פִּע', גִּמֵּץ, — געשה גומץ: גִּמְצוּ שיחות כה, שלוש עשרה כרכר, ראוה ברבות סקר, בענוי חשך נקר (זולת בכת א חנכה, אין לור).

א.גמר[2], ממנו א.גָּמַר.

א.גָּמַר[3], פ"י,— במו א.גָּמַל: אקרא לאלהים עליון לאל גֹּמֵר עלי ישלח משמים ויושיעני (תהל' נז ג-ד). — ועם בעדי: על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך יי' יִגְמֹר בעדי יי' חסדך לעולם (בם קלח ז-ח).

ב.גמר[1], ממנו ב.גָּמַר, *גֶּמֶר.

ב.גָּמַר, עת' יִגְמֹר, — א) פ"ע, כמו כָּלָה, תם, חדל: הושיעה יי' כי גָמַר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם (תהל' יב ב). האפס לנצח חסדו גָמַר[2] אמר לדר ודר (בם עז ט). יִגְמָר נא רע רשעים (בב ז י). — ובמשמ' *הגיעה לסופה: מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעיין וגומרת בפה (בכת לג:). — ובמשמע' *נשלם, הגיע לידי המעמד הטבעי השלם, שיותר מזה לא יוכל להתפתח: איזהו בן שמנה כל שלא יצאו לו חדשיו ר' יוסי אומר סימניו (של בן שמנה הדשים) ניכרין בו שערו וצפרניו שלא גמרו (תוספתא בכת טו ז). — ב) *פ"י, השלים אותו, הביאו עד סופו, עד קצהו, עד שאין יותר: גמרו את הדבר (של בדיקת העדים) היו מכניסין אותן (סנהד' ג ז). בא ואמר לחבירו (מה שראה) לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתו (שקל' ו ב). גומר עליו (על הכוס) את ההלל (פסח' י ז). אחד המערה ואחד הגומר (את הביאה) (יבמ' ו א). מגופת היוצרין שהוא פותח בה טהורה ושהוא גומר בה טמאה (כלים כ ד). הגומר את זיתיו ושייר קופה אחת וכו' אפילו גמר את זיתיו ערב שבת שש שעות (תוספתא טהר' י ט). חוזר וגומרה (את הברכה) או אינו חוזר וגומרה (ברכ' יג:). רבינא אמר הואיל והתחיל במערבה גומר (יומא לג.). היה בותב שנים או שלשה שמות בגון אל אלהים ה' הרי זה גומר את אחד מהם ומשיב שאילת שלום (ירוש' ברכ' ה הל' א). רב אשי שחבר הגמרא וגמרו בימי בנו (הקדמ' הרמב"ם ליד החזקה).—ומקור ככנוי: מצורע מותר בתשמיש המטה בימי גומרו ואסור בימי ספרו (תוספתא נגע' ח ו). — ופעול *גָּמוּר, ר"ל שלם: שידוע שמדבר הגמור גוררין (הגמלים) כל הלילה (מעש' ה ז). —*פרות גמורים, כמו גמולים, שהגיעו לגמר בשולם: אכלה (בהמתו) פירות גמורים משלם

[1]) בערב' ע'מצ' a), היה עמק באדמה, וע'מְצ' b) מקום נמוך ועמק באדמה.

[2]) עי' הערה להפעל.

[3]) אין חכמי הלשון מודים במציאות פעל גמר במשמ' גמל, וחושבים את המלות המובאות בערך זה להערך ב.גמר שלקמן. אך זה מביא לידי פרוש דחוק, ולפי העגין הפרוש היותר נבון הוא במשמע' גמל.

a) غَمَضَ b) غَمْضٌ

[1]) בארמ' גמר, בערב' במשמ' זו כמל a).

[2]) ייש מגיהים גָּזַר.

a) كَمَل

פירות גמורים (כ"ק ו נ).—*ביצים גמורות: השוחט את התרנגולת ומצא בה בצים אף על פי שגמודות הרי אילו מותרות (תוספתא יו"ט א ב). —*צדיק גמור, שאין בו שום דבר של רֶשע, רשע גמור, שאין בו שמץ של צדק: שלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין וכו' צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה (ר"ה טז:).—*רשות היחיד גמורה, שאין בה שום צד של רשוה הרבים, רשות הרבים גמורה, שאין בה שום צד של רשות היחיד: וגדר שגבוה עשרה ורוחב ארבעה זו היא רשות היחיד גמורה (תוספתא שבת א א). ומבואות המפולשין זו היא רשות הרבים גמורה (שם ב).—*גרושים גמורים, שאין בהם שום דבר שמבטל כחם, וכמו"ב חזרה גמורה: מפני שגירושיה (של קטנה) גירושין גמודין ואין חורתה חזרה גמודה (תוספתא יבמ' יג ה). מאימתי מקבלין אותו (את המשחק בקוביה) משישבור את פסיפסיו ויחזור בו חזרה גמורה (ירוש' ר"ה א נז ג). — *חטא גמור: וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים (רמב"ם תשו' ז א).—*גָּמַר בלבו, החליט כך או כך: הלוקח ירק מן השוק הרי זה בורר כל היום ואינו חושש משגמר בלבו הרי זה אסור להחזיר (תוספתא דמאי ד א). גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו (שבוע' כו:). — ובלי בלבו, גמר ועשה: אם גמרת לצאת תבוא בשלום (ירוש' ברכ' ג א). אדם יודע שקרקע אין לו וגמר ונתן לשום פקדון (ב"מ טו:). אדם יודע שאין קירושין תופסין באחותו וגמד ונתן לשום מתנה (שם). נימנו וגמדו בעליית בית נתזה בלוד בל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מעכו"ם וגילוי עריות ושפיכות דמים (סנה' עד.).—וגווי: גמור בבל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתי (ברכ' יז.). — ואמר המשורר: תסובבו מלתך, ויגיד תהלתך, בעוד יש בו נשמה, ועל עצמו תגמד [1]), אך את נפשו שמר, בשובו אל אדמה (ראב"ע, אברי האיש), ר"ל על גופו תחליט מה שתחליט. —*וגמר כדעתו: לאחר זמן גמר רב ספרא בדעתו ליטול שמונה וכו' וגם הקונה גמר בדעתו ליתן עשרה (מנוה"מ מו).—*גמר באשה, עשה בה כל תאותו: וילך ויקח את גומר וכו' אמר רב שהכל גומרים בה (פסח' פז.). — *גומר, וְגוֹמֵר, וג ו', מלה ישתמשו בהבאת כתוב או מאמר כשמביאים ממנו רק תחלתו ויאמרו וגומר, ר"ל צריך לגמור השאר, etc.: ויעל יוסף לקבור את אביו וג ו' ויעל עמו גם רכב וגם פרשים (סוט' א ט). מאיזה מקום הוא כותב מאם לא שכב איש וג ו' ואת כי שטיה תחת אישך וג ו' (שם ב ג). בי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם וגומר זה מחנה הארון (שם ח א). ולהלן הוא אומר וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים וג ו' (שם ו). בשעה שאמר לו פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגומר אמרו איצטגניני פרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו (גמ' שם לו:).

— נִפע' *נִגְמַר, — קבלת הפעולה בבל משמעות הקל: אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על רבר שלא נגמרה מלאכתו (תרומ' א י). כלים הנגמרים בטהרה (חגי' ג ב). מוחל היוצא מן הזיתים עד שלא תגמר מלאכתו (תוספתא טהר' י ב).—ובמשמ' נשלמה בריתו הטבעית: שהזכר נגמר לארבעים ואחד והנקבה לשמונים ואחד (נדה ג ז). שאינה נגמרת (הביצה) לאפרוח עד שתצא לחוץ (ירוש' ביצה א ס.).—ובמשמ' *הֻחְלַט: מפני ביטול תורה של הנערים הנשלחים להישובים בין הזמנים עלה ונגמר שלא ישלחו נערים להישובים בימות החורף (תקנות הקהלות מסנת בל"ז, האסיף תרנ"ד 170).

— פִּע', *גִּמֵּר, — כמו קל בנחץ הפעולה, גִּמֵּר את נכסיו של פלוני, אִבֵּד אותם עד הסוף שלא נשאר מהם בלום: הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר ניכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ויוצא לפרשה דרכים ומלסטם את הבריות (סנה' עב.). — והשמיד: שבקשו לגמר ממונן של ישראל (פסח' פז:). — ובמשמ' גמר בשול של פירות: אין פירותיהם מגמרין (ירוש' שביע' ה לה ד).—והשלים: חטא וריעת כלאים לכלות ולְגַמֵּר (סלית' מוסף יוה"ב, אבל אנחנו).

—הִפע', *הִגְמִר, — הִגְמִר הרבד לפלוני, הֻחלט לו: באשה שלא היה לך בה רשות עד שלא נכנסה לרשותך משנכנסה לרשותך הוגמרה לך שכשם שלא היה לך בה חלק כך לא היה לה לאחרים בה עמך חלק (ירוש' נדר' יא מב.). — ובמשמ' *נשלם: הקוצר בל שדהו קודם שתוגמר (רמב"ם מתנ' עניים ב ז).

[2]גמר, ממנו ג.*גֶּמֶר, *גֹּמֶר, *גְּמָרָה.

[1]) י"מ תגמור זה במשמ' כליה והשחתה, אך אין פעל במשמעה זו מזדוג עם המלה על.

ג.*גָּמַר[1]), פ"ע,—לָמַד, גמר דבר מדבר, למד זה מזה, שמה שיש בהאחד יש גם בהשני: תפילות מתמידין ג מ ר ו תפילת השחר מתמיד של שחר וכו' תפילת המנחה מתמיד של בין הערבים (ירוש' ברכ' ד א). ר' שמעון ג מ ר קודש מכבשי עצרת מה להלן בחנם אף כאן בחנם (ערכ' כה:). — וגוי: ג מ ו ר לדעת תורה שבכתב ושבעל פה (אזהר' ר"י ברצלוני ו).

א.*גַּמָּר[2]), ש"ז, — אדם שגמר הרבה, שלמד: וקראו להם אלה השמות שהיה רב יוסף ג מ ר[3]) הרבה ורבה בעל פלפול וסברא (ר' יוסף,בן עקנין, מבוא התלמוד).

ב.*גַּמָּר[4]), ש"ז,—כמו *גְּמָרָה: המחלקת הדחויה היא שלא נעתקה מ ג מ ר[5]) מקויים (מבוא התלמ' לר"ש הנגיד).

ד.גמר, ממנו ד.גָמַר.

ד.*גָּמַר, פ"ע,—כמו ב.גָּמַל: אלו הן היונקות גבעולין שלא ג מ ר ו[6]) תמרות שלא הניצו (תוספתא פרה יא ז).

—נפע', יִגָּמֵר: שאין לקיטתם (של התאנים) באחת אלא יש באילן זה מה שי ג מ ר היום ויש בו מה שי ג מ ר לאחר כמה ימים (רמב"ם, מתנות עניים ב ב).

ה.גמר, ממנו *גִּמֵּר, *מְגַמֵּר.

ה.*גָּמַר, קל לא נהוג.

— פע', *גִּמֵּר, פ"י, — א) הפך, עשה דבר לגחלת, שרף: לשון מאור ת ג מ ר נושבת ומנורה תכוה עין (כ"כ גני' מג ד).—ב) שם דבר טוב הריח על גחלים כדי שישרף ויעלה ריחו: המהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות בצפורי והריח ריח אינו מברך מפני

[1]) יש סוברים כי פעל זה נגזר מן השם גמרא, אך זה קצת דחוק.

[2]) משקל חַכָּם. — [3]) לפי הענין והסגנון זה ש"ה. ולפי הכתיב צריך לקרוא גַּמָּר.

[4]) צורה עברית מהשם גמרא בארמית, שהוא ש"ז, וכמו דָּגָן בעבר' דְּגָנָא בארמ'. — [5]) ברפוס ש"ס וילנה מלה זו סגורה בין חצאי לבנה ומהצד הגהה: צ"ל מאמר. אבל, להמלה מ א מ ר אין באן מקום, כי אין זה סגנון רגיל, וזו הגהה מפני שלא הבין המגיה היטב המלה מ ג מ ר, ולא ידע שזה כמו גמרא, וזו מלה רגילה בפי הקדמונים. וכן באגר' וזאת ליהודה לר"א אבולעפיה (גנזי הקב' ילינק 18), והמו"ל הוסיף (א) אחרי הריש, ולא נבון כי נמצא משקל עברי זה בקדמונים: וקד תבין פי ג מ ר בתרא (פי' הרמב"ם כגוף הערכי, כל' א ב). ופי ג מר נדה וזבו טמא (שם א ג). וכדא באן פי ג מ ר שבת (שם עהר' ב ו).

[6]) כך במהד' צוק"מ, ובנוסח' שלא נמלו.

שהוקתו אינו עשוי אלא ל ג מ ר בו את הכלים (ברכ' נג.). מחלוקת להריח אבל ל ג מ ר אסור (ביצה כב:). — ואמר הפיטן: שלחיך בחר בעירין וקדישין, נרד וכרכם גִּמֵּר תמרותיך להעשין (יוצר ב פסח, גן נעול).

— התפ', *הִתְגַּמֵּר,—הבגד מתגמר, מתבשם בריח הבשמים הנשרף על הגחלים: מביאין ערדסקאות של ברזל ומעשנין אותן מערב יו"ט ופוקקין נקביהן מערב יו"ט למחר כשאורחים נכנסין פותחין את נקביהן ונמצא הבית מ ת ג מ ר מאליו (ביצה כב:). ומניחין מוגמר תחת הכלים ע"ש ומ ת ג מ ר י ן והולכין כל היום כולו (שבת יח.).

*גֶּמֶר, גְּמָר, גְּמַר, ש"ז, — כמו השלמה, סוף: כל המעמר למקום שהוא ג מ ר מלאכה יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה למקום שאינו ג מ ר מלאכה אין לו שכחה וכו' (פאה ה ה). המליח הישן וקוליים האיספנין שהדחתן זו היא ג מ ר מלאכתן (שבת כב ב). העושה במחובר לקרקע בשעת ג מ ר מלאכה ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו (ב"מ ז ב). איזהו ג מ ר מלאכתו (של תנור) משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין (כלים ה א). מה העלאה מיוחדת שהיא ג מ ר עבודה יצאו אלו (היוצק והבולל וכו') שאינם ג מ ר עבודה (ספרא אחרי קד). בשעת ג מ ר דין מלמד זכות חוזר ומלמד חובה (סנה' לד.). אף ב ג מ ר דבריו אדם נתפס (פסח' נג:). כל ש ג מ ר ו בירי אדם אין בהם משום זוגות (שם קי:). מכאן שעושין סעודה ל ג מ ר ה של תורה (מד"ר בה"ש). מחילה גמורה בפה ובלב בעולם הזה ולעולם הבא ב ג מ ר פי ודעתי והסכמתי (נוס' בטל אכזריה לרה"ג, הפסגה ג).

*גֹּמֶר[1]), ש"ז, — כמו גֹּפֶר: עצי ג ו מ ר[2]) העלים שלו המה קטנים ועגולים בערשים ותמיד ירוקים בקיץ ובחורף (לינדא, רפאות למודים א ד).

גְּמָרָא, עי' *גְּמָרָה.

*גְּמָרָה[3]), גמרא, ש"נ, כנ' גְּמָרָתֵנוּ, מ"ר גְּמָרוֹת, — שם כללי להחבור הכולל בתוכו המשא והמתן של האמוראים בדברי המשנה וכל ההלכות והתקנות

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) המחבר לועז בוכס בוים, ולא נתברר לי מאין לקח שם זה לאילן. ואין לאמר כי זה שבוש פשוט במקום גפר, שהרי המחבר הזה בעצמו משתמש בשם עצי גפר להעץ שעם שעושים ממנו פקקים.

[3]) בארמ' גְּמָרָא, דבר שלמד אדם מפי רבו, שמסר לו זאת בקבלה: אמר להו (רבא להתלמידים) הני

וכו' שנוספו אחרי חבור המשנה: קריאת הגמרא על בוריו ושאלותיו ותשובותיו (ר"ש הנגיד, כתחלת מבוא התלמוד). כל האמוראין עד ימיהם לא היתה גמרא על הסדר וכו' ואותן שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצין לא קבעום בגמרא על סדר המסכתות והמשנה (רמב"י ב"מ פו.). ובכמה מקומות בגמרהינו שמזכיר טבילה לפני ההואה (תוספ' מגי' כ.). ור' יוחנן חיבר הגמרא הירושלמית בארץ ישראל אחר חרבן הבית וכו' דבינא ורב אשי הם סוף חכמי הגמרא ורב אשי הוא שחיבר הגמרא הבבלית בארץ שנער אחר שחיבר ר' יוחנן הגמרא ירושלמית בכמו מאה שנה וענין שני הגמרות הוא פירוש דברי המשניות וביאור עמקותיה ודברים שנתחדשו בכל בית דין ובית רין מימות רבינו הקדוש ועד תיבור הגמרא (הקד' הרמב"ם ליד החזקה). וכל החכמים שעמדו אחר חיבור הגמרא ובנו בו ויצא להם שם בחכמתם וכו' למדו דרך הגמרא והוציאו לאור תעלומותיו וביארו עניניו לפי שדרך עמוקה דרכו עד למאוד ועוד שהוא בלשון ארמי מעורב עם לשונות אחרות לפי שאותה הלשון היתה ברורה לכל אנשי שנער בעת שחוברה הגמרא וכו' מי שאינו יכול לירד לעומקה של גמרא וזו היא מלאכת ה' שעשו בה כל גאוני ישראל מיום שחוברה הגמרא ועד זמן זה וכו' ואין צריך לומר הגמרא עצמה הבבלית והירושלמית (שם). אבל לפי גמרתנו אינו נראה כן (שו"ת רמב"ם סה). מרימר ומר בר רב אשי סיימו הגמרא בשנת ד' אלפים רס"ה ושמנים שנה היה משהתחילו לחבר הגמרא עד שנחתם (יסוד עולם). כפי בעלי גמרות (עיטור, אות מ, מתנה). יתחייב להיות המחבר בקי בכל פנות גמרתנו בבלית ירושלמית (ס' הפרנון, אגר' המחבר בראש הספר). ובגמרת ארץ ישראל יש מהם מי שאמר שהוא (איוב) היה ויסוריו לא היו (אוהב משפט, בהקד' לאיוב א א).

גמש[1], ממנו יגמש, הגמיש, הגמישות.

גָּמַשׁ, — קל לא נמצא.

— נתפ', נִתְגַּמֵּשׁ, — נכפף, ובהשאלה נכפף תחת משא רוב הכמות שהוא עומס: חשך עצמו (יוסף) בורח מלשמש, בטוב כל גבולו יִתְגַּמֵּשׁ, וממגד תבואות שמש (מטה בר במוחל, יולר לב"ת, אשרי העם).

גַּן[2], ש"ז, בהפס' גָּן, בכ' גַּנִּי, מ"ר גַּנִּים, — מקום עפי"ר מוקף גדר ונטוע אילנות או ירקות או פרחים, למאכל או לתענוג, **Garten ; jardin ; garden**: ויטע יי' אלהים גַּן בעדן מקדם וכו' ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל וכו' ונהר יצא מעדן להשקות את הַגָּן (בראש' ב ח-י). מפרי עץ הַגָּן נאכל (שם ג ב). ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גַּן המלך (ירמ' לט ד). אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כְּגַן הירק (דבר' יא י). תנה לי את כרמך ויהי לי לְגַן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי (מ"א כא ב). והיית כְּגַן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע' נח יא). עורי צפון ובואי תימן הפיחי גַנִּי יזלו בשמיו יבא דודי לְגַנּוֹ ויאכל פרי מגדיו באתי לְגַנִּי אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי (שה"ש ד יו—ה א). דודי ירד לְגַנּוֹ לערוגת הבשם לרעות

מילי (שתלמיד הלומד מרב אחד אינו רואה סימן ברכה) סברא אבל גמרא מרב אחד עדיף (ע"ז יט.), וכן אמרו: הא גמרא היא וגמרא לא שמיע ליה (גיט' ו:), ר"ל זה דבר שבא בקבלה ולא שאפשר להשיגו בסברה, וקבלה זו לא שמע. וכן עוד: מאי טעמא (שרישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות) אמר אביי גמרא גמירנא סברא לא ידענא (יומא לג.), ר"ל בקבלה קבלתי הרבר אך לתת טעם לדבר מדעתי עפ"י הסברא לא ירעתי. — ושם (יד:) עוד: אביי מסדר מערכה משמיה דגמרא, ע"כ, ופרש"י: דבר מקובל מכל בני הישיבה שקיבלו מרבותיהם. ע"כ. ואח"כ הועתק השם הזה בהרחבה לכל המשא והמתן בדברי המשנה, ואח"כ לכל החבור שכולל את המשא והמתן, ועוד היה בתחלה חי הרגש של מין הזכר של השם גמרא במשקל הארמי, ועשו ממנו שם גְּמָר, והשתמשו בו בלשון זכר, גם בהצורה הארמית גמרא בסגנון העברי כמו ר"ש הנגיד, ואח"כ מפני דמיון הברת הצורה הארמית להברת צורת הנקבה בעברית התחילו לפקפק והשתמשו בשם גמרא בנקבה כאלו היה גְּמָרָה. ונראה פקפוק זה בדברי הרמב"ם שהוא משמש בלשון זכר ובלשון נקבה בערבוביה, עד שסוף סוף הכריעה שמיעה האזן על מראה העין, והחלו יותר ויותר להשתמש בהשם גמרא בלשון נקבה, ואמרו בבנוים גמרתנו, ובמ"ד גמרות, וגם ביחיד גמרה, והוא ע"מ מְעָרָה, מְצָדָה, בנטיות מְעָרַת, מְעָרוֹת, מְצָדוֹת סלעים.

[1]) בארמ': זימנין דגמיש ליה לרישיה. יומא סז.), ופרש הערוך דכייף, במשמ' כפיפה, ועי' הערה לגמיש.

[2]) מן שרש גנן, באשור' גַנַּת, בארמ' גינתא, בערב' ג'נַּה a), וחושב פ'רנקל (Fränkel, Aram. Frw. 148), כי זו מלה שאולה מארמ', כי אין לה גזרה נכונה מהשרש גנן בערבית.

a) جَنَّة

בגנים וללקט שושנים (שם ו ב). — גן עדן, הגן אשר בעדן, ששם היה אדם הראשון וחוה, ובתוך האילנות היו עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע, וכאשר אכלו מפרי עץ הדעת נגרשו ממנו. ומזה השם *גן עדן, מקום התענוג להצדיקים אחרי המות, עי' עדן.

ׂגנאי, עי' *גני.

גנב[1], ממנו גנב, גנב, *גנב, גנבה, *גנבית, ׂגנבן, גנבת, *גנבת, ׂגנבתה.

גנב, פ"י, עת' יגנב, — א) לקח בסתר דבר של הזולת, stehlen ; voler; steal : וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (שמות כא יו). למה גנבת את אלהי (בראש' לא ל). ופן אורש וגנבתי (משלי ל ט). חטא ישראל וכו' וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (יהוש' ז יא). לא תגנב (שמות כ יג). כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו (שם כא לז). ותגנב רחל את התרפים אשר לאביה (בראש' לא יט). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו (ויקר' יט יא). הלוא יגנבו דים (עוב' א ה). —ובכנ': ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם[2]) (בראש' לא לב). — ומק': אלה וכחש ורצח וגנב ונאף (הוש' ד ב). — ופעול גנוב, דבר גנוב, דבר של הזולת, לקוח בסתר: כל אשר איננו נקד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי (בראש' ל לג). מים גנובים ימתקו (משלי ט יז). — ובכלל, לקח דבר בסתר שלא יראוהו אחרים: ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יביש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלום שם הפלשתים (ש"ב כא יב). ותקח יהושבע וכו' את יואש בן אחזיה ותגנב אתו מתוך בני המלך (מ"ב יא ב). ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה (ש"ב יט מב). — ב) גנב את פלוני, לקח ממנו בסתר מה שהיה לו: למה נחבאת לברח ותגנב אתי ולא הגדת לי (בראש' לא כז), ר"ל לקחת ממני דברים בסתר. — ובהשאלה, גנב את לבבו של פלוני, הסתיר ממנו את כונתו האמתית רמה אותו, אמר לו דבר אחר ברי להסיח את דעתו מדבר אחר: ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב (בראש' לא כו). —*ג נ ב ה ע י ן: ומודים שלא יבור מעל פי מגורה שאינו אלא כ ג ו נ ב את העין (ב"מ ד יב). — *גנב דעת חברו: הלוה מעות לחבירו ליקח בהן פירות ולקח בהם כלים, כלים ולקח בהן פירות אסור מפני ש ג ו נ ב דעת המלוה (תוספתא מגי' א ה). שבעה גנבין הן הראשון שבכולן ג ו נ ב דעת הבריות והמסרב בחבירו לאורחו ואין בלבו לקרותו וכו' שאילו היה יכול ל ג נ ו ב דעת העליונה היה ג ו נ ב שכל ה ג ו נ ב דעת הבריות נקרא גנב (שם ב"ק ז ח). ולא ירביץ חנוני בחנותו יין ושמן מפני ש ג ו נ ב דעת הבריות (שם ב"מ ג כו). אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או ל ג נ ו ב את דעתם (רמב"ם, מכי' יח א). יש בני אדם שטופים בתחבולות לרמות לחבריהם בהראות להם שמכבדים אותם ואין כונתם אלא ל ג נ ו ב דעתם (מנוס"מ מו). —*ת ש ו ב ה ג נ ו ב ה, שיש בה גנבת דעת, דחיה בקש: א"ר אושעיא תשובה ג נ ו ב ה השיבו ר"ג לאותו הגמון (ששאל אותו למה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי וענה לו אני לא באתי בגבולה אלא היא באה בגבולי) (ע"ז מד:). תשובה ג נ ו ב ה השיבו ר"ע לאותו תלמיד וכו' (מעי' ז:). —ׂתנועה גנובה, עי' תנועה. — ובהרחבה, גנב, הסיע בחזקה, הרוח את המוץ מהגרן וכיוצא בו: יהיו כתבן לפני רוח וכמץ גנבתו סופה (איוב כא יח). תשיגהו כמים בלהות לילה גנבתו סופה (שם כז כ).

— נפע' נגנב, עת' יגנב, — א) שגנבו אותו: ואם גנב יגנב (הפקדון) מעמו ישלם לבעליו (שמות כב יא). המפקיד אצל חבירו בהמה או כלים ו נ ג נ ב ו או שאבדו (ב"מ ג א). הגונב טלה מן הדיר והחזירו לדיר ואחר כך נ ג נ ב כל הדיר כולו וכו' הגונב חבית מן המרתף והחזירה למרתף ואחר כך נ ג נ ב כל המרתף (תוספתא ב"ק י לג). — ב) *שגנבו דבר ממנו: מי גדול גונב או נ ג נ ב הוי אומר נ ג נ ב שיודע ש נ ג נ ב ושותק (תוספתא ב"ק ז ח).

— פע', גנב, — כמו קל בנתין הפעולה, ובהשאלה: על הנביאים נאום יי' מגנבי דברים איש מאת רעהו (ירמ' כג ל). — ואת הלב: והשבים אבשלום ועמד על יד דרך השער ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי ישראל עבדך

---

[1]) עבר' וארמית. בערב' ג'נב a) משמש במשמ' צד, וי"א כי מזה נסתעף המושג שיש לשרש זה בעבר' והוא על שם שהגונב משתמט הצדה, וכמו שגם בערב' משמש השרש הזה במשמ' השתמט מפני פלוני. ואעפי"כ אולי יותר נכון לדמות לשרש ג נ ב השרש הערבי ש ל ב b), ש ל במקום ג נ, שהיא משמש בערב' במשמ' של גנבה.

[2]) מפני נסיגת הנגינה לעיל התו פתוחה.

a) جنب b) سلب

ויאמר אליו אבשלום ראה דבריך טובים ונכחים ושמע אין לך מאת המלך ויאמר אבשלום מי ישמני שפט בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל אשר יבאו למשפט אל המלך ויגנב אבשלום את ל ב אנשי ישראל (ש"ב יה כ-ו). — *גנב את עצמו מן פלוני, השתמט ממנו באופן שלא הרגיש: הלכו עמהן הזקנים (עם משה ואהרן אל פרעה) והיו מ ג נ ב י ן את עצמן ונשמטין אחד אחד (מד"ר שמות ה).

— פע', גנב, — שגנבו אותו: כי גנב גנבתי מארץ העברים (ברא' מ יה). כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש (שמות כב ו). — ובהשאלה, גנב דבר אליו, בא לו הדבר בסתר, בלחש: ואלי דבר יגנב ותקח אזני שמץ מנהו בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יב-יג). — *מגנב, שגנבוהו: לפי שרוב ה מ ג ו נ ב י ם בשהם קטנים והם גדלים בארץ נכריה אינם מכירים אבותיהם (חזקוני, משפט' כא יג).

— התפ', התגנב, — נכנס או יצא בסתר, בשתיקה, כמו ברצון שלא יראהו אדם ולא ירגיש בו איש: ויתגנב העם ביום ההוא לבוא העיר כאשר יתגנב העם הנכלמים בנוסם במלחמה (ש"ב יט ד). אבל ה מ ת ג נ ב מאחר חבירו הולך ושונה פירקו וכו' (תוספתא ב"ק ז יג). והיו מ ת ג נ ב י ם אלו בנשותיהם של אלו (פסיק' רבתי כא).

גנב, ש"ז, מ"ר גנבים, — א) מי שדרכו לגנב, Dieb, voleur; thief: כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כב ו-ז). כבשת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל (ירמ' ב כו). חולק עם גנב שונא נפשו (משלי כט כד). בעד החלונים יבאו כגנב (יואל ב ט). לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב (משלי ו ל). שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים (ישע' א כג). אם בצרים באו לך לא ישארו עוללות אם גנבים בלילה השחיתו דים (ירמ' מט ט). שבעה ג נ ב י ן הן הראשון שבבולן גונב דעת הבריות (תוספתא ב"ק ז ח). — ומשלים לגנב: אומרים אנשים, אחרי ה ג נ ב[1] גנוב וטעום הטעם (ברכ' ה:). פרצה קוראה ל ג נ ב

1) גוף המשל בארמית: דאמרי אינשי בתר ג נ ב א גנוב וטעמא טעים.

(סוכה כו.). לא העכבר ה ג נ ב[1] אלא החור הוא ה ג נ ב (גיט' מה.). ה ג נ ב[2] על פי המחתרת קורא להאלהים. בשיריכו ה ג נ ב י ם תגלה הגנבה (עמב', מחב' יא). אשר לא תמצא יד ה ג נ ב[3] לגנוב יחזיק עצמו לאיש שלום (ר' יונה, שערי תשו'). ה ג נ ב בוער כוכע שלו, כמשל הדיוט (ר"י יעבן, מגי' ספר). — *גנב בעורב: והוא (העורב) אמוץ לב להתיצב גם נבח הטורפים הגדולים ממנו ערום ואוהב לגנוב בשר ומאכל וכו' על כן יאמרו המושלים ג נ ב כהעורב (תוה"א לשינהק, העוף קכח). — ב) *אחת האונות: ואנו קורין ג"כ ג נ ב לאותה אונה ההלויה בבים (ס' החיים למהר"ל מפראג א ד).

*חותך כיסים. — *הרם. — חנן בישא, היה גנב מפורסם.

*משמוט, משמוטים, גונב מהכיסים.

*נרשאים, היו מפורסמים בגנבה. — ומשל: נרשאי[4] נשקך מנה שניך.

***גנב**, ש"ז, כנו' גנבו, — כמו גנבה: גונב אדם אפשר שיחזור ג נ ב ו ויתקן וכו' אבל הבא על אשת איש ואסרה לבעלה נטרד מן העולם (חגי' ט:). ג נ י ב ו אלף ושוה חמש מאות וכו' אם היה ג נ י ב ו כנגד ממכרו נמכר (קדוש' יח.).

גנבה, ש"נ, כנו' גנבתו, מ"ר גנבות, — א) דבר שנגנב, d. Gestohlene; chose volée; theft: אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עד חמור עד שה חיים שנים ישלם (שמות כב ג). לאחר זמן מצאו בעל ג נ י ב ה ואמר לו משביעני עליך אם לא ראית אדם שטעון בלים ויצא מתוך ביתי (תוספתא ב"ק ז יג). — ב) עצם המעשה לגנב, d. Stehlen; le vol; stealing: אם אין לו (להגונב לשלם בעד מה שגנב) ונמכר בגנבתו (שמות כב ב). — *גנבת לב: וכן מצינו באבשלום שגנב שלש ג נ י ב ו ת ל ב אביו ו ל ב בית דין ו ל ב בית ישראל (מכי' משפט', מס' דנזי' יג). — *גנבת הדעת: ואינם רואים (האנשים המתוחבלים) כי כל לבבות דורש השם ומעניש יותר על ג נ י ב ו ת דעת מעל ג נ י ב ו ת ממון שזה בגופו וזה בממונו (מגוה"מ מו א).

***גנבית**, ש"נ, מ"ר גנביות, — אשה גונבת: ד' מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייטניות עצלניות קנאניות

1) בארמ': לאו עכברא ג נ ב אלא חורא ג נ ב. — 2) בארמ': ג נ ב א אפום מחתרתא רחמנא קרי. — 3) בגמ' בארמ': חסרא ל ג נ ב א נפשיה לשלמנא נקיט. 4) בארמ' נרשאה נשקיך מני בכיך (חול' קכז.).

וכו' רבי לוי אמר אף ג נ ב י ו ת שנאמר ותגנוב רחל את התרפים (מד"ר בראש' מה). מדת הדלת שאם היא פתוחה היא ג נ ב י ת שהיא מוכנת לגנוב מה שבבית ואם היא סגורה היא נאמנת שלא יגנבו מן הבית בלום (תולדות יצחק לסרי"ן קארו, מבפט').

גַּנְבָן, ת"ז, לנק' גַּנְבָנִית,—כמו גנב: בעל הבית אחד ששכר שפחה עברית לשמשו ואח"כ נודע לו שהיא מוחזקת ל ג נ ב נ י ת (שו"ת שבות יעקב א קעד).

גְּנֻבַת, ש"נ,—במו גְנֵבָה: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנֻבתי[1]) יום וּגנֻבתי לילה (בראש' לא לח-לט).

גַּנֶּבֶת, ש"נ, מ"ר גַּנְבָתוֹת, — כמו גַנָּבִית: כל הנשים ג נ ב ת ו ת הן רחל מעידה בהן שנאמר ותגנב רחל את התרפים (לקוטי פרדס מדבי, הלכ' נדה בסוף).

גַּנְבְתָה, ש"נ,—כמו גַנֶּבֶת: מעשה באדם אחד שהיו לו ג' בנות אחת עצלה ואחת ג נ ב ת ה ואחת מספרת לשון הרע וכו' ו ל ג נ ב ת ה הפקיד לה בל הממון וכו' (מעשיות י, ביה"מ ילינק ה).

***גְּנֻגֶנֶת**[2]), ש"נ, מ"ר גְּנוּגְנוֹת, — תרמיל של העני שהוא נותן לתוכו מה שהוא מקבץ: ורביעית של אליית ו ג נ ו ג נ ת[1]) העני (כליס יו ז).

∞**גנדר** ממנו הפעל ∞התגנדר, ∞גַּנְדְּרָן, ∞גַּנְדְּרָנוּת. — התפ', ∞התגנדר, מתגנדרת[2]), — מתגאה, משתדלת למצא חן בהתיפות והתקשטות וביוצא בזה, — נהוג בדבור העברי בא"י, והתשמשו בו גם בהעתונים.

∞**גַּנְדְּרָן**, ת"ז, לנק' גַנְדְּרָנִית, — מי שמשתדלת למצוא חן בעיני הגברים בהתיפות והתקשטות ותנועות, וביוצא בזה, kokett; coquet, -te; coquettish,— נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו גם בחעתונים.

∞**גַּנְדְּרָנוּת**, ש"נ,—מדת הגנדרנית.

גַּנָּה[3]), ש"נ, מ"ר גַּנּוֹת,—כמו גַּן: כי תהיו באלה נבלת עליה וּכְגַנָּה אשר מים אין לה (ישע' א ל). כי בארץ תוציא צמחה וּכְגַנָּה זרועיה תצמיח כן אדני יי' יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים (שם סא יא). וזרעוני ג נ ה שאינן נאבלין (כלא' ב ב). — ובכנ': רטב הוא לפני שמש ועל גַּנָּתוֹ יונקתו תצא (איוב ח יו). ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גַנּוֹת ואכלו את פריהם (עמוס ט יד). בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין (ירמ' כט ה). עשיתי לי גַּנּוֹת ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי (קהל' ב ה). כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מֵהַגַּנּוֹת אשר בחרתם (ישע' א כט).

---

[1]) כבר השיג דונש על מי שפרש גנובתי במשמ' עמלתי וסיים דבריו; שאני אמרתי בפתרונה כי היוד יתירה היא באה במו מלאתי משפט ויהיה פתרון גגובתי הגנובה מן היום ומן הלילה. ע"כ. ואמר ריב"ג וז"ל: אבל גנבתי יום וגנבתי לילה שעורו אצלי גנובת יום וגנובת לילה והיוד נוספת וכו' לאמר הגיע מהשתדלותי בשמירת צאנך עד שאני סובר בי הטרפה מהם אני הפושע בה והחוטא ובן הגנובה ביום ובלילה. ובן הדין בבית גנובתי שתהיה בקמץ גדול והוקלה כאשר הוקלה ישן שהוא עמל שהם בחמה המה אל גוי שליו ובאשר הקלו בית נחבאים במערה והעם אשר המה נבאים להם ומם הבדרך אבתיכם אתם נטמאים וזולת זה. ע"כ. וראב"ע אמר וז"ל: גנובתי יום (בראש' לא) הגבון מה שאמר' אדונים רק לא פי' למה לא באה המלה מלעיל בעבור תוספת היוד כמו רבתי בגוים שרתי בי העברים ישמו הפרש בין היוד הנוסף ובין היוד שהוא מדבר בעדו ובגנובתי יום עזבו המלה מלרע בעבור השתנות במו מלאתי משפט ואחר שהפרישו בינה לפעול אין צריך להגדלה אחרת (צפת יתר יג). ובן דעת החדשים, שהיוד בסוף במו רבתי עם, והיא יוד היחס הקדומה לסמי' יחס שממנו. ואעפי"ב יותר נראה שהוא שם נקבה משקל פְּעֹלֶת, במו קטֹרת קטֹרתי, ורפיון ת גנבתי לא נתברר טעמו.

[2]) אין משקל פְּעֻפֶּעֶת במשקלי השמות שבמקרא. ומקור שם זה לא נתברר, ועי' הערה שלקמן. — [1]) בך גרס' הערוך, ובנוסח' גנוגנית, ובמשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם גנונת, ועי' זה.—בפרוש רה"ג לא נזכרה מלה זו בלל, והערוך פרשה תרמילו של העני, ובן ר"ש, והרמב"ם פרש בענין אחר עי' גנונה. ולא נתברר מקור שם זה גנוגנת לפי פרושו של הערוך והר"ש.

[2]) בארמית: דבי מני הוה שבית קמיה דר' יצחק בן אלישיב וכו' אמר (רבי מני) לא מיקבלי עלי אינשי ביתי (רש"י: אין אשתי מקובלת עלי שאינה יפה) א"ל (ר' אלישיב) מה שמה חנה תתייפי חנה ונתייפת אמר ליה (רבי מני) קא מ ג נ ד ר א עלי (רש"י: מתגדלת עלי מתוך גבהות יופיה) א"ל אי הכי תחזור חנה לשחרוריתה וחזרה חנה לשחרוריתה (תעני' כג:). — וסוברים בי מגנדרא הוא בּמו מ ת ג דר, במשמ' מתגדל. ובערבית ההמונית תַעַ'נְדַּר a) ההדר והתיפה בבסות ובהליבה, והשם עַ'נְדַרַה b), המדה הזאת, ועַ'נְדוּר c) מי שיש לו מדה זו, והוא coquet בלעז. ועפי"ז קבעתי צרוף זה להמושג הנזכר והחלו המדברים עברית בא"י להשתמש בפעל זה ובהשם שלאחריו במשמעה זו.

[3]) מן גָּנַן, עי"ש.

---

a) تَغَنْدَر b) غَنْدَرَة c) غَنْدُور

בנחלים נטיו כְּגַנּוֹת עלי נהר (במדב' כד ו). גַּנּוֹתֵיכֶם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמוס ד ט). גנות העיר שדרך הרבים מהלכת עליהן (תוספתא טהר' ז יא).—ואמר המשורר: בואו ואל לחם עצבים תלחמו, סורו לְגִנָּה מכבוד אל רותה (ר"י הלוי, מי זאת).

גִּנָּה, ש"נ, סמי' גִּנַּת, מ"ר גִּנּוֹת, — כמו גַּן, גַּנָּה: אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל (שה"ש ו יא). בחצר גִּנַּת ביתן המלך (אסת' א ה). בשדה בת תשעה קבין ובגינה בת חצי קב (כתוב' יא ו). ושאר ירקות וירקות הגינה (תוספתא כלא' א א). המוכר זרעוני גינה לחבירו (שם ב"ב ו א). גינה בזמן המשתמרת רשות היחיד (שם עהר' ו יא). קרפף שהוא יותר מבית סאתים שהוקף לדירה נזרע רובו הרי הוא כגינה (ערוב' כג:). שומרי פירות וכו' לוקחין מהן מפתח הגינה (ב"ק קיט.). עכו"ם שיש לה מרחץ או גינה נהנין מהן שלא בטובה (ע"ז מד:). — וככנ': היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו (תוספתא ב"מ יא ד).— ומ"ר: חמש גינות משחמשות באמה אחת (שם כא). -- ומשל: לפי הגינה הגנן (מד"ר בראש' פ). — ואמר הפיטן: פקוד גפן וכנתך, גורל חבל מנחך, כרם חמד גִּנָּתֶךָ (זולת בכת ב אחר פסח). למה פרצת גדרת הַגִּנָּה (סמא"ג, סלית' לר"ה, גלגה יוגה).

***גנה,** ממנו *גִּנָּה, *גִּנַּאי גְּנַי, *גִּנּוּי, *גְּנוּת, *הִתְגַּנּוּת.

***גִּנָּה,** פ"י, — *גִּנָּה אותו, גִּנָּה את הדבר, אמר שזה לא טוב, לא נאה, לא יפה, tadeln ; blâmer ; to blame: פתח ר' יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו (הרומאים) תקנו שווקים תקנו גשרים תקנו מרחצאות ר' יוסי שתק נענה רשב"י ואמר כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן תקנו שווקין להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן בהן עצמן גשרים ליטול מהן מכס הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות אמרו (הרומאים) יהודה שעילה יתעלה יוסי ששתק יגלה לציפורי שמעון שגינה יהרג (שבת לג:). מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו (כתוב' יז.). שגנה בו מה שלא מגנהו קודם (מו"נ א ב). וכך היו החכמים מגנים קניית העבדים (פי' הרמב"ם לאבות א ד). וחזקיה היו מגנים אותו כל העולם על שנסגר בירושלם ולא היה יוצא למלחמה (העקרים א ה). — וְגִנָּה את פלוני כמשמ' גרם שפלוני יהיה לא יפה, או יהיה נדמה כאלו הוא מכוער: שהיו (בני ציון) מגנין את הפז ביופיין (גיט' נח.). היו כהן (בישראל) בחורים שהיו מגנין את החמה ביופיין (סנה' לב:). א"ר יצחק יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע (נבוכדנצר) שאילמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות[1] כל שירות ותושבחות שאמר דוד (שם). וכבר הפליגו לגנות הכעס והרגזנות והחזק שבדבריהם אמרם כל הכועס כאלו עובד ע"ז (ר"ש ב"ת, פי' הרמב"ם לאב' ב י). וכבר זכר זה אריסטו וגנה אותם מאד על זאת האמונה (המעלות לרש"ט פלקיירה א). — ומק' בכנ' יַגִּנּוּתָם, שהם מגנים: דבר רע ומר מאד עד שגרם להם רב גנותם החכמה ההיא לתעות ולקרוא מעשי המרכבה להבלי שמות (הקד' מלמד התלמ').

— פֻּעַ', *גֻּנָּה, — שגִּנּוּ אותו, מְגֻנֶּה, *מגונה, — דבר שראוי לגנותו: וכל הפוחת מאחד הרי זה מגונה (ברכ' מט.). הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה (שם לג:). אמר ריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו (פסח' ג.). על כל המתים כולן מרחה מטתו ה"ז משובח על אביו ועל אמו ה"ז מגונה (מו"ק כב.). כל ת"ח המזלזל בנטילת ידים הרי זה מגונה, מגונה ממנו האוכל לפני האורח מגונה ממנו אורח מכניס אורח (דא"ז ח). — ועבר לנק' יְגֻנַּתָּה: ואם לא ידע לכלכל עמו והמונו ולרעות את צאנו ונתרשל ואבד גבולי ממשלתו גונתה אחריתו ולקח השם ממנו נקמתו (מאזני צדק, אלגזלי 67).

— נִתְפ', *נִתְגַּנָּה, — שגִּנּוּהוּ אחרים: מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים (נדר' ג יא).—וגרם לעצבו גנות: לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות (מו"ק כו:). אמרה לו (בת אלישע אחר לרבי) זכור לתורתו ואל תזכור מעשיו מיד ירדה אש וסכסכה ספסלו של רבי בכה ואמר רבי ומה למתגנין בה כך למשתבחין בה על אחת כמה וכמה (חגי' טו:). אמר רב ספרא אין בודקין את הנשואות שלא יתגנו על בעליהן (יבמ' מב.). ושיהו רוכלין מחזירין בעיירות משום תכשיטי נשים כדי שלא יתגנו על בעליהם (ב"ק פב:). ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא כדי שלא תתגנה על אשר נשקה (תקוני כט יב). — ובמשמ' *נעשה פחות חשוב ממה שהיה קודם: ועד העולם לא השתנה, ומאלהותך לא תִּתְגַּנֶּה (שיר היחוד ג).

---

[1]) ופרש רש"י: שהיה מסדר שבחות נאות יותר מדוד ואילו אמרן הקב"ה היה נוטה אחריהן יותר מאחרי השירות שעשה דוד.

גָּנוּב, גְּנוּבָה, עי' גָּנַב.

°גְּנוּגֶנֶת, עי' °גְּנִגֶּנֶת.

*גָּנוּז, שת"ז, מ"ר גְּנוּזִים, — דבר גנוז, ובפרט ספרים שלא נתקבלו בתוך ספרי הקדש, המוסמכים, Apokryphen; apocryphes: בראשונה היו אומרים משלי ושיר השירים וקהלה גנוזים היו שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים ועמדו וגנזו עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם (אדר"נ א).

*גִּנּוּי, ש"ז, מ"ר גִּנּוּיִם, — כמו גְּנַאי גְּנַי: שלא להזכיר גנויין של ישראל (ירוש' יומא ו מג ג). הדבור הרע והגנוי (חו"ה, הכניעה ו).

א.*גִּנּוּן[1], ש"ז, מ"ר גִּנּוּנִים, — פִּנָּה של חתנים וכדומה: להוטים היו ישראל אחרי שבינה כמד"א יבא דודי לגני לגינונו (מד"ר שה"ש ה ד). יבא דודי לגנו אל תהי קורא אלא לגנונו וכו' ביום שנכנסה הכלה לחופתה (פסיק' רבתי ה).

°גִּנּוּן, גִּנּוּנִים, עי' *גְּנִין.

*גִּנּוּן[2], ש"ז, מ"ר גִּנּוּנִים, — אופן ודרך ומנהג ומדות. Benehmen, Manier; manière; manner: אמר רבי יוחנן בשעה שאמר לו פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגומר אמרו איצטגניני פרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו אמר להן גנוני[3] מלכות אני רואה בו אמרו ליה א"כ יהא יודע בשבעים לשון בא גבריאל ולימדו שבעים לשון (סוט' לו:).

°גִּנּוּן, ש"ז, — שה"פ מן גנן: תחוק מקום לגוננו בְּגִנּוּן (מוסף א ר"ה).

ב.°גִּנּוּן[4], ש"ז, — בדקדוק בענין הברת האותיות, הוצאה האותיות בדבור דרך האף: ומוצא הלמד והריש והנון קרובים קצתם מקצתם אלא שהנון הנעה משקה בגנון והנון הנחה מהנחירים לבד (הרקמה, שער ג).

[1]) בארמ' גננא, גנונא, ועי' הֵגֵן, משמעה ב.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [3]) כך בספרים שלנו, והערוך גרס גנוסי. והנה רש"י פרש גנונים גוונים, כמו גנונים גנינים (נדה כד:), שפרש שם רב אדא כמו גוונים, עי' גנין, אך אין משמע' גונים מתישבת פה לפי הענין, והעקר בפרושו של הערוך תכסיסי מלכות. ויפהתרגם יסטרוב באנגלית manner.

[4]) בערב' עֻ'נַּה a) מן עַ'נ b), דבר מתוך האף.

a) غُنّة b) غَنّ

*גְּנוּנָה, ש"נ, מ"ר גְּנוּנוֹת, — כעין סכך ממחצלת שטוחה על יתדות וכיוצא בזה ישימה לו האומן כשהוא עושה מלאכה תחת כפת השמים להיות לו למחסה משמש: ורביעית של אליית וגנונת[1]) העני (כלים יו ז). ורביעית המקוננת וגנונת העני (רמב"ם, כלי' ד א).

*גְּנוּנִית[2]), ש"נ מ"ר גְּנוּנִיּוֹת, — מחלקה, כתה, למשל בבית ספר, Klasse; classe: כשהחברים יושבין גנוניות גנוניות ועוסקים בתורה אני יורד אצלם ואני מקשיב לקולם (ערוך כסם ילמד' עקב).

*גְּנוּת, ש"נ, מ"ר גְּנוּיוֹת, — דבר לא נאה, מעשה או דבור שראוי לגנותו, Tadel; disgrâce; blame: מתחיל בגנות ומסיים בשבח (פסח' י ד). אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב וכו' בגנות צדיקים דבר הכתוב (ב"ב קכג.). אדם אומר שבחו בקול נמוך וגנותו בקול רם (סוטה לב:). לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי גנותו (ערכ' יו.). מעתה אסור לספר בגנותן של אלו (יומא לח.). אחרי מה שסיפרנו משבחי מדת הבושת ותועלותיה נדבר מעט בנגד גנות מדת העזות (רשב"ג, תקון מדות הנפ' א ד). וכבר נמלאו הספרים מגנות החומד ואינו נעלם מאנשי לבב ומה שנאמר עליו מן הגנות וראוי שיתרחק מעליו (שם ד ג). והדעת הזה יש בו גנות גדולה להת חסרון בידיעת השם יתברך (שו"ת ריב"ש קיח). כל שכן שיש לו לאדם להרחיק מלספר בגנותן של בני אדם (מנוה"מ מט). וכשישב (המלך או הגבור) במנוחות שאננות למקצועות המשכן הוא גנאי גדול אליו עד שנבחר לו המות משיסבול הגנות ההוא וכן עשה שאול

[1]) כך גרסת הרמב"ם בגוף פרוש הערבי, ואמר וז"ל: וגנוגת העני וקא אלצאנע והוא משתק מן קולה גנון והציל ויריד בה אלמטולה אלתי יעמל אלצאנע עלי ראסה ענד מא יכ'דם פי אלשמש אבת'ר מא תעמל ענדנא מן עוף, ע"כ. ובעברית: וגנונת העני מחסה האומן והוא נגזר מאמרו גנון והציל וירצה בו האהל אשר יעשה האומן על ראשו כשיעשה מלאכה בשמש ויעשוה אצלינו על הרוב מנצרים. ע"כ. והנה אין לברר אם כך היתה באמת הגרסה בנוסחה שהיתה בידי הרמב"ם, או שזו היא הגהתו. עכ"פ, מלבד שכך גרס במשנה כבר השתמש במלה זו בצורה זו ובמשמעה זו בספר יד החזקה שלו, ולכן היא מלה עברית לפחות מיצירתו של הרמב"ם.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. והגזרה מן גנון גנונה, דחוקה. עכ"פ, משמעתה מובנה לפי הענין.

שעם היותו יודע שימות במלחמה כמו שאמר לו שמואל וכו׳ לא נמנע מלצאת למלחמה כדי להנצל מן הגנות הזה (העקדים ח ח). ועל מרום הרים לצוות בגנותם (ר׳ זרחיה הלוי לר׳ הלל, חול״נ כ). — יומ״ל: ואמתת סברתם והגנויות אשר יחייבו להם הם אלו (ר״מ נרבוני, מו״נ ח נג). וזאת ההנחה ישיגוה גנויות (שם). וכן לבישת הבושת אצל זכרון הגנוייות תורה על המעלה (נופ׳ לופ׳, מסיר ליאון כ כ). שיתחייב לזה האופן מהסכמת בטולים רבים וגנוייות לא יסופקו (כנוד אלהים, יוסף פ״ט יט:). ואתה תמלא פיך גגויות ודברים של דופי (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד קיח).

גנז[1]), ממנו גִּנָּז, גָּנַז.

א·**גֶּנֶז**[2]), ש״ז, מ״ר גְּנָזִים, סמי׳ גִּנְזֵי, — מקום שמטמינים שם דברים יקרים, כסף וכדומה, כמו אוצר, Schatz ; trésor ; treasure: ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גִּנְזֵי המלך (אסת׳ ג ט). ערבות שבו צדק ומשפט וצדקה גנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה (חגי׳ יב:). ויראהו הכהן את היכל ה׳ ואת הצרות המקדש ואת גנזיו ואולמיו (יוסיפון, פרק ה). — ואמר המשורר: ולי נרוה אחפש בם חדריו ואוציא מגנזיו הלשמים (ר״י הלוי, ידענוך נדוד). וגנזי סוחרים תערוך לפניו והמלך הביאהו גנזיו (הות, נתוס אסף). — *ועצם הדבר הגנוז: מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת וכו׳ אמרתי לו זו מניין לך אמר לי לחיילות של פרס נשכרתי ובין גינזי פרס מצאתיה (סנה׳ לג:). — והמקום ששם טמונים בית גנזים: אין לו להקב״ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים (ברכ׳ לג:). כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב״ה סופרן ומניחן בבית גנזיו (שבת קה:). מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל (כילה עז.). זה שהיה לו כשהוא הדיוט מניחו בבית גנזיו (רמב״ם ס״ת ז כ). — *והדבר במ״י: קום וחפור תחתיך ותמצא שם גנז שלמה מלך ישראל וכו׳ וחפר תחתיו ומצא שם גנז שלמה אבנים טובות ומרגליות (א״ב של בן סירא). ובשביל שראיתיך בצער גדול הראיתי לו הגנז (שם).

ב·**גֶּנֶז**, ש״ז, מ״ר גְּנָזִים, סמי׳ גִּנְזֵי, — מין דבר ארוג, בגד, שטיח: המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה וּבְגִנְזֵי [1]) ברומים (יחזק׳ כז כד).

*****גָּנַז**[2]), פ״י, — א) הטמין דבר כדי שלא יראוהו, הסתירו, קבעו באדמה, verstecken ; cacher ; hide: גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששקצום מלכי יון (מדות א ו). מקק ספרים ומקק מטפחותיהם בל שהן שמצניעין אותן לגונזן (שבת ט ו). בראשונה היו אומרים משלי ושה״ש וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות (אדר״נ א). גנז (יחזקיה) ספר רפואות (פסח׳ נו.). בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זא״ז ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחילתו דברי תורה (שבת ל:). זכור אני ברבן גמליאל אבי אביך שהיה עומד על גבי מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמר לבנאי שקעהו תחת הנדבך אף הוא צוה עליו וגנזו (שם קטו.). הגליונים וספרי הצדוקים אין מצילין אותם מפני הדליקה ר׳ יוסי אמר בחול קודר את האוכרות שבהן וגונזן והשאר שורפן (שם קטז.). אמרו לפניו חמודה גנוזה שֶׁגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות (שם פח:). אמר (משה) לפניו רבש״ע חמודה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום (שם פט.). נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד (שם קנב:). — ב) עשה גנזים, צבר כסף וזהב ואבנים טובות, Schätze sammeln ; amasser des trésors ; to hoard up: מעשה במונבז המלך שעמד ובזבז כל אוצרותיו לעניים שהיו לו בשני בצרות שלחו לו אחיו ואמרו לו אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה עמדתה ובזבזתה שלך ושל אבותיך אמר להם אבותיי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה שנא׳ אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף אבותיי גנזו אוצרות במקום שהיד

[1]) יש כופרים בשמיות השרש הזה וסוברים שהוא שאול מפרסית בנג׳, במשמ׳ אוצר. ואעפ״י שבלשון ערב׳ לא עשה שרש זה פרי הרבה, ונשאר רק במשמ׳ סתר וקבר, מה שנותן מקום לחשדו שאינו ערבי אמתי, ואעפ״י שהמלה גנזך בודאי נבריה, מ״מ יש מפקפקים להחליטו לנכרי גמור במשפחה השמית, מפני שהפעל גנז חי בלשון יותר מהרגיל בשרש נכרי כך גם דעת קניג (Kö. 2, 38).

[2]) עי׳ הערה להשרש.

[1]) הקדמונים פרשו גם גנזי זה במשמ׳ גנז הקודם. אבל, לפי הכתוב קודם לו גלומי תכלת ולפי רוח כל הפסוק נראה יותר כדעת רבים מהחדשים שהכונה בו היא למין דבר ארוג, ועי׳ ברומים. אך לא נתברר מה מקורה של מלה זו במשמ׳ זו. וברשי׳ המנחות של אוררחדין נזכרה מלה דומה לזו: אלף גִּנְזִין רִקְמָה, אך עוד לא נתברר מהו.

[2]) עי׳ הערה להשרש.

יכולה לשלוט בה ואני גנזתי אוצרות במקום שאין היד יכולה לשלוט בה שנא' צדק ומשפט מכון כסאך וגו' אבותיי גנזו אוצרות שאין עושין פירות ואני גנזתי אוצרות שעושין פירות שנא' אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו אבותיי גנזו אוצרות של ממון ואני גנזתי אוצרות של נפשות שנא' פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם אבותיי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנא' ולך תהיה צדקה אבותיי גנזו אוצרות בעולם הזה ואני גנזתי אוצרות לעוה"ב שנא' והלך לפניך צדקך (תוספתא פאה ד יח).

— נפע', *נגנַז, — שנגנזו אותו: ובשנה השניה לאחזיה נגנז אליהו ולא נראה עד שיבא מלך המשיח (סעו"ל יז). עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה מגילתה נגנזת ומנחתה מתפזרת על הדשן (סוט' ג ג). וחנניה בן חזקיה שמו אלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה (תני' יג.). ספר תורה שכתבו מין ישרף כתבו נכרי יגנז (גיט' מה:). מעשה בתורתו של אלכסנדרוס שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב ובא מעשה לפני חכמים ואמרו תגנז (סופר' א ט). הבהיקה כל לוח מאורן (של אבני כדכוד) והשליכן לארץ ונגנזו (פסיק' דר"כ, עניה סוערה). לפי שעה נבראתה ונגנזה (פסיק' רבתי, אנכי אנכי). שכתבה (את המגלה) שלא בדיו או שכתב את האזכרות בזהב הרי אילו יגנזו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לב). — ואמר המשורר: במקום ארונך אשר נגנז ובמקום כרוביך אשר שכנו חדרי חדריך (ר"י הלוי, ציון הלא).

— נתפ', *נתגַנז, — כמו נגנז: שאני מגיד וקורא שיתנו לי נשמות להתגנז בי (עמה"מ, עולם התוהו עב).

גַּנְזַךְ[1], ש"ז, מ"ר גנזכים, כנ' גנזכיו, — בית הגנזים: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליתיו וחדריו (דהי"א כח יא). — ואמר המשורר: מלאכיו הפגיעוני, ומנעמיו השביעוני, וגנזכיו הגיעוני, ומרעיו הודיעוני (ר"י הלוי, מכת' לר"א אלעמני). תבל גנת ילדי רשע, על כן שאפה אל גן זכיו, ודבק בירוא האל אולי תהיה נפשך תוך גנזכיו (רמב"ע, תרשיש ח). אם תאצור חכמה בגנזכי לבך לך טוב מלשמיך, כי בה תאחז את קצת ההוד עד יעלה שיאך לשמיך (שם י).

[1]) מן גנז עם סוף פרסי. ואעפ"י שאין זו צורת מלה עברית כלל, מ"מ כבר השתמשו בה גם המשוררים.

***גִּנְזוֹן**[1], ש"ז, מ"ר גנזונים, — ארון וכדומה לגנז בו: גנזונים[2] מבושמים ברכוש רב ידיה תמלאנה, בכשור חרוצות כפיה כפלך תתמכנה (שי"ר, הללחת הכית, תרג' שיר שילר, כה"ע תקפ"ח).

***גנח**[3], ממנו *גנַח, *גניחה.

***גָּנַח**[4], פ"י, עת' יגנַח, — א) שעל בקושי והוציא לחה מתוך הריאה, Schleim auswerfen; expectorer expectorate: לקח לו (ריב"ב) עז וקשרה בכרעי המטה והיה יונק ממני חלב רותח שהיה גונח (תוספתא ב"ק ח יג). מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה וכו' (גמ' שם פ.). גונח יונק חלב בשבת (כתוב' ס.). יצא נח מן התבה גונח מלבו (תנחומא נח יד). — ב) והוציא[5] קולות של אנחה בהפסק זה מזה: דמעות מפה ומפה נובעים ומקלחים, שוחטים ונשחטים אלו על אלו גונחים (סלית' מוסף יוה"כ, אלהים אל דמי). כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה באדם הגונח מלבו וצועק אהה (רש"י ישע' כא ג). שגנחה (אם סיסרא) כאדם שגונח מלבו כדרך החולים שמאריכים בגניחותיהם (סמ"ג מ"ע מב). שאין דרך האדם לגנוח ולילל בנשימה אחת (בלטי הגבורים על הרי"ף, תתקנ"ז). כאדם הגונח ומקונן בקולות קצרים (ריב"ב, שם). — ופעו' במקום פוע': שהיה (נח) גונח ממה שהכישו הארי כך כאן וכו' שאתה גונח ומצטער בדבר שקשה עליך לצאת מהבית לסוכה בזמן גשמים (פענח רזא, אמור).

***גְּנַי**[6], גנַאי, ש"ז, — כמו גנות: נקנור נעשו נסים לדלתותיו והיו מזכירין אותו לשבח ואלו לגנאי של בית גרמו וכו' (יומא ג י"א). אף על פי שחזר וקרא אברהם אברם אינו לגנאי אלא לשבח ליהושע הושע אינו לגנאי אלא לשבח הוא אברם עד שלא

[1]) משקל כִּבְשָׁן. — [2]) מלה חדשה המשורר הוה להמושג הרשום בפנים.

[3]) ארמ' ועבר'. בערב' משמש שרש זה במשמעות אחרות רחוקות ממשמ' שהוא משמש בעברית.

[4]) בערב' קצת דומה לזה נַחַם a).— [5]) בארמ': גנוהי גנח או ילולי יליל (ר"ה לד.). ההוא תורא דנפל ואישתמע קול גניחותיה (חול' נא:).

[6]) מן גנה, משק' פַּעַי, שאינו בין משקלי השמות שבאו במקרא אבל מצוי במשקלוי השמות של ומן התלמוד.

a) نَحَمَ

גידבר עמו הוא אבוס משנידבר עמו (תוספתא כרכ׳ א יו). ושם אמו (של המקושש) שלומית בת דבדי למטה דן גנאי לו וגנאי לאמו וגנאי למשפחתו וגנאי לשבטו שיצא ממנו (ספרא, אמור רלו). למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו (כרכ׳ לג:). ששה דברים גנאי לו לת״ח וכו׳ (שם מג:). מפני שגנאי לת״ח לצאת לשוק כשהוא מבושם (שם). גנאי הוא לת״ח שיצא במנעלים המטולאים לשוק (שבת קיד.). ועיני לאה רכות וכו׳ רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה (כ״ב קכג.). גנאי הוא לחזקיה וסייעתו שלא אמרו שירה עד שפתחה הארץ ואמרה שירה (סנה׳ לד.). כל המקראות הכתובין בתורה לגנאי קוראין אותן לשבח (מגי׳ כה:). לכנות לה (לע״ז) שם וכו׳ לא לשבח ולא לגנאי (ע״ז מו.). רצועות שחורות הלכה למשה מסיני וכו׳ אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר (מנח׳ לה.). מלך שבורר לעצמו מגה ועמד אחד ואמר גנאי עליה כלום יש לו חיים (מד״ר כמדכ׳ כ). אפילו הדיוט מקלס בלשון זה גנאי הוא לו (שם שה״ש, מה יפו). — ואמר המשורר: אתחגגה לך ולא תענני, איך תחשה עדן ותעגגי, לא אגועה ופיך תפתח, בגנאי או שבח (רא״ע, שמה כיוס). והלא גנאי הוא לאומן מהאומנים באבוד מלאכתו ובהפסדתה (מלמד התלמידים, נח). וכשישב (המלך או הגבור) בסגוחות שאנגות למקצועות המשכן הוא גנאי גדול אליו (העקרים א א). -- ״ווגי, גַנִיי: כל המקראות שכתובים לגניי כגון ישגלגה וכו׳ בלשון הקודש הן גניי גדול בלשון הזה לפיכך משנים אותם שלא להוציא דבר מגוגה מפיו (ר״ת מגי׳ כה:). — ״וככל׳: הוספתי על אמוגתי חזוק ותכנתי מחשבותי בעוצם אמוץ והאמנתי בשכל מאִיל כיעורי הנפש וגנאיה וכו׳ (כרכיה הנקדן, הול׳ דר׳ גלונץ לא).

״גַנָּי, ת״ז, לנק׳ גגית, מ״ר גַגִּיִּים, גַגִּיּוֹת, — מן הגן, של הגן: החסא הגגית והחסא ההררית וכו׳ הכרתי הגגי (רמב״ם כלא׳ א כ). והסדבריים (הפירות) הם כלם יותר חזקים מהגניים (קאנון כ א ו). (הצמח) הגגי הידוע הפראי והארסי (תוס״א לביגהק, הלמחים יח).

״גנ־בה, עי׳ גִגְבָּה.

*גְנִיזָה, ש״נ, — בה״פ מן גָנַז: ואף על פי שכתובים (כתבי הקדש) בכל לשון טעונים גניזה (שבת יו א). אבני היכל שנפגמו אין להן פדיון וטעונין גניזה (תוספתא מגי׳ ג ה). לא יאצר זה בית אוצר ולא יחסן זה בית גניזה (פסח׳ קיח:). ס״ת שבלה והיה מונח בחלון אם גמר שתהיה שם גניזתו ה״ז מטמא בחלון (רמב״ם טומא׳ מת יט כ). וזה היה סיבה למנוע גניזת הספר ההוא (ספר קהלת) וכו׳ שגילוי אמונת הגמול היתה סיבה למנוע גניזתו (הקד׳ מלמד התלמ׳). גניזת האור הראשון כי נתמעט אורה של אותה נקודה (עמה״מ, עולם התוהו ג).

״גְנִיחָה, ש״נ, מ״ר גְנִיחוֹת, — שה״פ מן גָנַח: גנח גניחות ארוכות (רש״י ר״ה לד.). כאדם הגונח מלבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן (שם לג:). גניחה ויללה (סמ״ג מ״ע מג). וכן דרכם (של המקוננים) להתאנח ולקונן כעין גניחות הן קולות קצרים (בבלי הלקט, ר״ה רלא). שיש בתרועה שני קולות של גניחה (שם). ושמגן (של הבטנים) מועיל מן הגניחות וכאב הכליות והחזה והריאה ולנשיכת עקרב (מ׳ אלדכי ב״א ה, אות כ).

א.*גְנִין[1]), גנון, ש״ז, מ״ר גְנִינִים, גנוגים, — חתיכות בשר בלי צורה נופלות לפעמים מרחמה של אשה מעוברת: המפלת שפיר מלא מים מלא דם מלא גגיגים[2]) וכו׳ (נכור׳ ח כ).

ב.*גְנִין, ת״ז, מ״ר גְנִינִים, — סבים שיוצאים מן הקמח, Kleie; son; bran: בזמן שהיו הקרבנות היתה סאה ארבלית עושה סאה סולת סאה קמח סאה מורסן סאה סובין סאה קיבר סאה גניגין[3]) (ילוק׳ פהס ז כ. ותנחומא תלוה יג).

---

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כך (גגיגים, ביוד אחרי הנון הראשונה) הגרסה כאן, וכן בפדוש דה״ג למס׳ גדה, וכן הערוך. אך במשנ׳ גדה גג בכל הספרים גנונים, אחרי הנון הראשנה וו, וכן בגוף המשנה עם גוף פרושו של הרמב״ם בערבית. אבל בהפרוש הערבי כתובה מלה זו גגיגים ולא גנוגים, בעיד שביד החוקה (איסורי ביאה י 7): גגוגים. — ופרש דה״ג חתיכות בשר וכן הערוך, והרמב״ם בפרוש המשנ׳ לנדה פרש מין תולעת, ולא נתברר מקור המלה באחת המשמעות האלה, רק מה שיש לדמות לוה, המלה הערבית גַ׳נִין a), שפרושה הוא הולד בתחלת יצידתו, כמו שכבר העיר על זה Fleischer בהערותיו ללוי.

[3]) כך גרסת הערוך גם בירוש׳, ובגוסח׳ גניינן. ולא נתברר מקור מלה זו, ופרושו נראה מהענין שהוא

a) جنين

גנן[1], ממנו, גַן, גַנָּה, גִּנָּה, גָּנַן, מָגֵן, הֲגָנָּה, וי"א מְגִנָּה.

גָּנַן[2], פ"י, עכ' גַּנּוֹתִי, עת' יָגֵן, מקור גָּנוֹן, — גָּנַן או גַן על פלוני, ובעו פלוני, היה עליו למחסה ומנע שלא יגע בו דבר רע, schützen ; protéger ; protect : לבן כה אמר יי' אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת (ירושלם) ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סללה בדרך אשר בא בה ישוב ואל העיר הזאת לא יבוא נאם יי' וְגַנּוֹתִי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי (ישע' לז לג-לה). בצפרים עפות בן יָגֵן יי' צבאות על ירושלם גָּנוֹן והציל פסוח והמליט (שם לא ה). ויי' עליהם יראה ויצא בברק חצו ואדני יי' בשופר יתקע והלך בסערות תימן יי' צבאות יָגֵן עליהם (זכר' ט יד-יה). ביום ההוא יָגֵן יי' בעד יושב ירושלם (שם יב ח). — ואמר הפיטן: מים אבים בם גיא לעטר, לבל יעצרו בנשיון שטר, אמוצים גְּנוֹן בם שואלי מטר (ר"א קליר, גשם, אף ברי). הצלתו (את אברהם) מאור בשדים, גְּנַנְתּוֹ בעמק השדים (סליח' ד עי"ת, איתן). המון אשר צמאה לך נפשו וכו' ישפוך לך שיח גְּנוֹן לחשו (סמא"ל, סליח' לסכ' סוכה). בצדק נעקד ונשחט תמורו איל, גְּנַן נא גזעו בועקם בעוד ליל (סליח' יוס א, כמוצאי מנוחה). — ופעול: בגאות אפיקי מגנים, בצלם היות גְּנוּנִים (סלוק לפ' זכור, אלהים). גאולי אנהל ואנהג על מבועי עיני, גְּנוּנִים ענוגים ביום עלותם מפרך מעני (אל אל, יוצר שבת נחמו). — *גּוֹנֵן, כמו הֵגֵן: ויחסה בצלה (של החכמה) משרב ומגורה תְּגוֹנֵן עליו (כ"ס, תרג' ב"ז יד כח). — ובמשמ' קבלת הפעולה: איש חסיד היה, בלי מזון ומחיה, וכו' גוֹנֵן בתשובה אשה וגם בבנים המשה (זמי' למוצ"ש, אים).

— הִפע', *הֵגֵן, הֵגַנְתִּי, — א) מֵגֵן על, מְגִנָּה, מְגִנּוֹת על, יוצא, כמו קל, גנן עליו, היה עליו למחסה, מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן (שבת קל.). כל אותם האלפים והרבבות שעמדו לפני על הר סיני והגנתי עליהם (מד"ר שה"ש, כמגדל דוד). לא הגנתי עליכם אלא בזכות אותו שבא לאלף דור (שם). — ואמר הפיטן: אבי אל תהדפני, בניד הֵגֵן אספני (סליח' מנח' אויגניון, אין מלה כלבוני). — ב) הֵגֵן תחת דבר, בקש לו שם מחסה מפני חמה, מפני גשמים וכדומה, שכב שם במנוחה[1]: מפני שמצורעין מגינין תחתיהן (תחת כפות שערי העיר) בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (פסח' פה:).

— הִתפ', *הִתְגּוֹנֵן, — בקש לו מגן ומחסה: ולהסתוכך בעור עקלתון אשר קשקשיו מפנינים ולהתגונן בחופותיו שהוקשרו ליציר בעדן גנים (תפו' כן מאיר על רסע"ג, הסריד והפליט מספר הגלוי, הרכבי). וכהן גדול בקיחת בתולה יתבונן, צרופפר הבא על כל המצות בהעלם דבר מעיני עמי בו הִתְגּוֹנֵן, ישראל לא ידע עמי לא התבונן (אזהר' ר"י ברגלוני יב:). ובצלך מתלוננים, ובאברתך מִתְגּוֹנְנִים, ובסתרך נצפנים, ובך נשענים (כתר' יוה"כ, מי יתנה). בצלם היות גנונים, ובאברתם מִתְגּוֹנְנִים, ועל חומותם מתמנים, לשוערים ולשומרים ממונים (סלוק לפ' זכור). חוס על בבוד קונך והתחנן להמציא לך אזרים ויעמדו נגד ההבנה בם תתגונן (משה ריאטי, מקדש מעט כ).

*__גַּנָּן__, ש"ז, מ"ר גַּנָּנִים, — מי שיש לו גן, מי שעוסק בגן, ששומר הגן ומטפל בו, Gärtner; jardinier; gardner: ויוצאין (שירי הדם) לנחל קדרון ונמכרין לגננין לזבל (יומא ה ו). קופות הגננים שיערן באגודות של ירק (כלים יז א). כשהיה א' מהן הולך אצל הגנן ונותן לו ירק באיסר היה מוצא בעפרו זהב (מד"ר ויקר' ה).

∞ __גַּנָּנָה__, גַּנֶּנֶת, ש"נ, — נהוג בדבור העברי בא"י, למי שיודעת לעסוק עם הילדים בגני ילדים.

א. *__גַּס__, ת"ז, לנק' גַּסָּה, מ"ר גַּסִּים, גַּסּוֹת, — גדול, עבה, ההפך מן קטן, דק, gross; gros ; large: בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים בתוך שלו כדרך שהוא מלקט מתוך של חברו את הגס הגס (שבי' ד א). חול הגס בדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). נראין דברי ר' יהודה בחול הדק ודברי חכמים בחול הגס (תוספתא שם ט כ). — ולנק': היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם בדרכו בבינונית (שם תרומ' ג ה). גומת הלוף בורר גסה גסה ומניח דקה דקה בתוך ידו (שם מעש"ר ג י). — ומ"ר: מעשה בעזים בית אנטוביא שהיו דדיהן גסין ועשו להן כיסין כדי שלא יסרטו דדיהן (שבת נג:). נאמנין על כלי חרס גסין

החלק היותר גם מהקמה, לפי סדר הקמחים המנויים כאן מן סלת ועד גנינין, ופרש הערוך מורסן עבה.

[1]) בערב' גנג a), במשמ' כִּסָּה, הסתיר דבר.

[2]) עי' הערה להשרש.

a) جنّ

[1]) בארמ' במשמ' זו גני, גנא, — כמשמ' שכב וישן: גני אפוריא (סנה' קט:) דגני בשימשא (שם קכט.) ותרגום תחת צאלים ישכב: תחות טלליא יגני.

לקודש (חגי' כו.). — בהמה גַסָּה, פרה, שור, סוס וביוצא בהם: אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה ובין גסה (שבת כד ג). שאין בהמה טהורה יולדת מן הטמאה ולא בהמה טמאה יולדת מן הטהורה ולא גסה מן הדקה ולא הדקה מן הגסה (תוספתא כלא' ה ח). שמביאין בהמה דקה מחו"ל לארץ ואין מביאין בהמה גסה מחו"ל לארץ (שם כ"ק ח יא). השם בהמה מחבירו עד מתי חייב ליטפל בה בבהמה דקה שלשים יום ובגסה חמשים יום (שם כ"מ ה ז). סימן ולד בבהמה דקה טינוף בגסה שליא (נדה כה.).—עוף הַגַּס, כגון נשרים, אוזים וכיוצא בוה: דרוסת הואב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (חול' ג א).—חיה גסה: כשם שאין מוכרין להן בהמה גסה כך אין מוכרין להן חיה גסה (ע"ז יז:). — מדה גַסָּה, במדה גדולה, בכמות רבה: כל המשפיעין במדה גסה רשאין למכור את הדמאי אלו הן המשפיעין במדה גסה כגון הסיטונות ומוכרי תבואה (דמאי כ ד). מקום שנהגו למוד בדקה לא ימוד בגסה (ב"ב ה יא). ובלח הין מידה גסה מהין ולמטה מידה דקה (תוספתא דמאי ג יב). את שדרכו למוד בדקה מודדו בין בגסה בין בדקה טפילה גסה לדקה (שם י). מידה גסה שאין אדם רשאי למוכרה דמאי (ירוש' שם ג כג:). — חריש הגס, חריש של תלמים רחביב: אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גס בתלמי הרביעה (תוספתא כלא' א יז). — כתיבה גסה: שאם היה חותם ידי העדים דק והכתב גס הולכין אחר הגס חותם ידי העדים גס והכתב דק הולכין אחר הדק (ירוש' כ"ב י יז ג). — אכילה גַסָּה, אכילה מרובה: משל לשני בני אדם שצלו פסחיהם אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה (הורי' י:). רצה לתאבון אוכלה רצה אכילה גסה אוכלה אכילה גסה מי שמה אכילה והאמר ריש לקיש האוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור מלא תעונה (יבמ' מ.). — פסיעה גַסָּה, במרחק בין שתי הרגלים: אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו חמה לעיר (תענ' י:). ששה דברים גנאי לו לת"ח וכו' אף לא יפסיע פסיעה גסה (ברכ' מג:). פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם (שבת קיג:). — נקבים גַסִּים, הרקת הגוף: בדקים אבל בגסים אם יכול לסבול יסבול (ירוש' ברכ' כ ג). — גַס רוּחַ, גא, יהיר, בלי דרך ארץ: שוטה רשע וגס רוח (אבות ד ז). ואין הצרעת בא אלא על גסי הרוח (תוספתא נגע' ו ז). השותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגרן שנים דרך ארץ שלשה מגסי הרוח (פסח' פו:). אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל (סנה' צח.). גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה וחכמים בעיניהם (דא"ר ג). התיר מנעליו ויצא לשוק ה"ז מגסי הרוח (שם יא). — רוחו גסה עליו, הוא מתיהר: ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את הזנות ואוהב את המלחמה ורוחו גסה ומואס את השינה ואוכל הרבה ומוציא קמעה (פסח' קיג:). עשרה דברים נאמרו בגרע מהלך על צידו ורוחו גסה ונתלה ויושב (קדוש' פב.). — וכמו"כ דעתו גסה עליו: שדעתו של תינוק גסה עליו (סוכ' כח:), ר"ל אינו מתירא לנפול. מעשה שבא ר' אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו והיה רכוב על החמור ומטייל על שפת נהר ושמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה (תענ' כ.). אהרן אמר אלי היה דבור ולא פירשתי מאצל אשתי וכו' אבל הוא (משה) מפני שדעתו גסה עליו פירש הוא מאצל אשתו (אדר"נ ט).—לבו גס בפלוני, אינו מתביש ממנו: והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בה (יבמ' ד י). לא תתיחד עמו אלא בפני עדים וכו' חוץ משפחתה מפני שלבה גס בה (גיט' ז ד). מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה (של הסוטה) וכל הרוצה לראות בא לראות חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן (סוט' א ו). היו מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גס בה (תוספתא כתוב' א ד). אין משקין שתי סוטות כאחת שלא יהא לבה גס על חברתה (שם סוטה א ו). אדם רשע שרואה את אשתו יוצאה וראשה פרוע ולבה גס בעבדיה לבה גס בשכניה וטווה בשוק ורוחצת עם בני אדם (שם ה ט). — ובמשמ' מקורב מאד אליו: ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברה: על מטות כפויות (מו"ק כו:).—יובלי המלה לב: ישראל במדבר עדיין לא היו גסין בשכינה (רב"י יומא נד.). שאין גסין זה בזה (שם).

ב.*גַּס, ש"ז, מ"ר גַּסִּים, — מטבע, כמו גדול: שאני חייב אל האדון מאי' יואן דוראנטאן שבעה ועשרים גסים ונדרתי לפרוע אל מאי' יואן הנזכר או לבא מכחו אלו השבעה ועשרים גסים הנזכרים (תכוג' מבנת א תכ"כ לתבונם, REJ 1882, 282). נתחייב לפרע מכל ב' גסין ג' גסין וחצי (שו"ת מהר"י קולון ז). אתחייב לפרוע מכל כ' גסין ב' גסין

של הוצאה (שם). ונתחייב ראובן שאם לא יתן את בתו לאשה לשמעון שיענש במאה ג ס י ם (שו"ת לחם רב נט). ולקח קרוב מאלף ג ס י ם (תרבות ישראל, דברי ישר' והגי). ובתבו אותו סך בכתובה שהכניסה לבעלה מאה ג ס י ם (שו"ת פרח מטה אהרן י). אני נותן לו במתנה גמורה מעתה ומעכשיו סך שלשים ג ס י ם מסבים שטר כתובתי (שם מז). גם אני מנחת לבן אחי חמשה ג ס י ם מנכסי (שם נ). ומטילין על ראובן ערך אלף ג ס י ם ועל שמעון ג' אלפים (שם נה). ויהי היום שלחו יששכר וזבולון לראובן וחביריו אלף ג ס י ם שביליא בכים א' (שם סד). ולוה משכנס בידו בעד ה ג ס י ם שנתן בידו (שם קג). ועשה שט"ח עליו שהוא חייב למלוה מאה ג ס י ם (שם קכח). והיה בתוב בשטר התנאים שביניהם שאם א' מהם לא יקיים התנאים יתוייב אותו המפר ברית התנאים מאה ג ס י ם לתת לכשכנגדו (שו"ת תורת חסד כב). וצוה לפניהם שממיטב נכסיו יקח אלף ג ס י ם להקדש ישיבה אחת שילמדו וכו' ומריות ה ג ס י ם יתנו הספקה לת"ח (שם לו). ראובן נדר להשיא יתומה עניה א' ולתת לה בתורת נדוניא מאתים ג ס י ם (שם לז). ראובן פסק נדוניא עם בתו לשמעון מאה וחמשים ג ס י ם (שם עב). והכניסה לו בנדוניא אלף ג ס י ם שלא השאירה לעצמה מהסך שהכניסה ליעקב בתורת נדוניא אלא חמש מאות ג ס י ם (שם פא). ראובן שדך בתו עם שמעון ופסק לתת לו בנדוניא חמש מאות גסים (שם רג).

'גַּס, הֲגַס, עי' גָּסַס.

*גָּסָה¹), פ"ע, עב' גָּסָה, גָּסִיתִי, עת' אֶגְסֶה, תִּגְסִי, צווי גְּסֵה, גְּסִי, — כמו גָּהַק, והוא שעלו פתאם אדים מהקיבה אל תוך הפה והוציא אותם החוצה בקול עב, מפני מאכלים כבדים וביוצא בזה, rülpsen; roter; to belch: אשה שראשה כבד עליה ואבריה כבדים עליה והותתת ו ג ו ס ה (ניד' כג:). אני אמרתי לתת להם לחם קל כדרך שהמלכים אוכלים שלא יהיה אחד מהם ג ו ס ה (כפרי, רלב דבר' ופסי' ר"כ, ותלמ' ליון). מי שהוא ת"ח לא יאכל מעומד ולא ילקלק באצבעותיו ולא יִגְסֶה[1]) מפני חבירו (דא"ז ה).

— נתפ' 'נִתְגַּסָּה, — כמו גסה, הרבה פעמים: ו י ת ג ס ה (החולה) מבלי שובע (אסף הרופא, כ"י מינכן 18).

'גָּסָה²), — לא נהוג.

— נתפ', 'נִתְגַּסָּה, — נעשה גס, עבה: וכלל פי' המראה כי הדבר שאינו גוף כשיהיה בו ההויה במחשבה הדקה הפשוטה תתעבה ו ת ת ג ס ה ותרד עד שתהיה גופנית ממש (אגרות הרמב"ם ה). ואם ישלשל הרבה מאד בחליו זה רע ואם אח"כ מ ת ג ס ה בטנו עוד יותר רע (ר"י להלון, הוגה"ת ה ו).

*גַּסּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא גס, בפרט בהשאלה גַּסּוּת הרוח, גאוה, יוהרה, העדר דרך ארץ: ד' סימנין הן סימן לעבירה הדרוקן סימן לשנאת חנם ירוקין סימן ל ג ס ו ת הרוח עניות (שבת לג.). בשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים יוצאין לטמיון וכו' ועל ג ס ו ת הרוח ו ג ס ו ת הרוח כנגד כולן (סוכה כט:). הנופה ו ג ס ו ת הרוח שירדו לבבל (קדוש' מט:). כל אדם שיש בו ג ס ו ת הרוח לבסוף נכשל באשת איש (סוטה ד:). כל אדם שיש בו ג ס ו ת הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם (שם ה.). כל אדם שיש בו ג ס ו ת הרוח נופל בגיהנם (ב"ב עח:). ג ס ו ת הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם (סנה' קא:). ומנין ל ג ס ו ת הרוח שהוא בעובד עבו"ם (דא"ר יא). תחילת עבירה הרהור הלב שניה לה ליצנות שלישית לה ג ס ו ת הרוח (דא"ז ג). להרחיק מלבו מדת ג ס ו ת הרוח שהיא נקראת בלשון עברי בכמה שמות גבה לב ועינים רמות גאיה ורום (מנוה"מ סית). — ובלי השם רוח: עשרה קבים ג ס ו ת ירדו לעולם תשעה נטלה עילם ואחד כל העולם כלו (קדוש' מט:). ואין לך ג ס ו ת כ ג ס ו ת של עילם (אדר"נ כח). התחיל (הקרתני) מדבר ב ג ס ו ת כנגדו (של המלך) (מד"ר במות ו). — ובמשמעה העצמית, עובי וחומריות: כי אפשר לנפש שתעמוד בגוף לרוב דקותה ו ג ס ו ת ו מבלי מחבר אמצעי (רלב"ע, ערוג' הבשם, ציון ב, 120).

*גְּסִי, ש"ז, — שם"פ מן גָּסָה, עליית האדים מן הקיבה, Rülpsen; rot; belch: אוכל ולא ג ו ס י (כפרה כהן ג 7).

---

[1]) בערב' גַשַׁא a), וכבר העיר על זה ר"נ בעל הערוך ואמר פי' גוסה לשון ישמעאל כגון קול היוצא מן הגרון מחמת מאכל כבד. ע"כ. ובעה"ק משנת שנב: מחמת מאכל כבד ומעלה לאדם קיטור בלא"ש גרעפצין, ובן בבירו' גִּסָּא, ו א ת ג ס י, במשמ' זו ממש. — [1]) ואולי זה עתיד פִּעֵל, יְגַסֶּה.

[2]) מן שה"ת ג ס בהוספת ה בסוף.

a) جَشَأ

א.**גסס**[1], ממנו *גַּס, *גַּסּוּת, א.*גָּסַס גַּס.

א.*גָּסַס, גַּס, מקור גּ֫ס, לָג֫ס, — עשה גַּס, גַּס לִבּוֹ, עשה לבו גס, שאינו מפקפק: והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח (אב׳ ד ז). — והיה גס: א״ר יהושע מימיי לא גס לבי לומר לאדם צא ולקט לך תמרות של חרדל (תוספתא מע״ר ג ז). — לָג֫ס דעתו, לעשות שתהיה דעתו גסה עליו, שלא יתביש: האומר איני מתפרנס משל אחרים וכו׳ אומרין לו הבא משכון בדי לגוס דעתו (תוספתא פאה ד יב).

— הִפע׳, *הֵגֵס, הֵגִיס, — עשה גס, כמו הקל, בפרט עם דעת, לב, הֵגֵס דַּעְתּוֹ, הֵגֵס לִבּוֹ, עשה, התנהג בגסות הדעת: מתרחק מן הכבוד ולא מגיס לבו בתלמודו (אבות ו ו). למלך ב״ו שנשא אשה והיתה מתבישת מלפניו ונכנסה אחותה אמרה לה על מה נכנסת לדבר זה אלא שתשמשי את המלך הגיסי דעתך ובואי ושמשי את המלך (ספרא, תתלת שמיני). היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו וכו׳ א״ל משה ממנו אתה מתיירא הגס דעתך וקרב אליו (שם). והמגיס דעתו בלפני מעלה (כרכ׳ יט.). ואל תגיס דעתך בהוראה (דא״ז כ). למלך ב״ו שהיה משיא בתו קרא לקרתני אחד להיות סרסור ביניהן התחיל מרבר בגסות כנגדו אמר המלך מי הגיס את לבך לא אני הוא שעשיתיך סרסור (מד״ר שמות ו). הואיל שהגסת את לבי ואמרת לי שאשאל לפניך שואל אני לך שתשיאני בתך ושאיעשה חתנך אמר לו חייך כך אני עושה (פסיק׳ רבתי, פרה יד). ויכיר בוראו בכל לבבו והולך בתומו ובענוה ולא מגיס דעתו על חבירו (א״כ דר״ע). — והגיס לבד: משל למלך שהיה לו אוהב והיה מגיס בינו לבין המלך בדברים קשים ולא הקפיד עליו המלך לימים עמד והגיס לפני הלגיונות גזר עליו מיתה (תנחומא כוכב, חקת לא).

*גֶּסֶס[2], ש״ז, מ״ר גְּסָסִים, סמי׳ גִּסְסֵי, ככי׳ גִּסְסֵיהֶם, — צד הגוף באדם מלפניו מן הצואר ועד המתנים: ר״ש בן אלעזר אומר בנות עשירים צד ימין ממהר לבא (להתחזק ולהשתדות השדים ולהיות גדולות כל צרכן) שנישוף באפקריסותן בנות עניים צד שמאל ממהר לבא מפני ששואבות כדי מים עליהן (ואם רצונך אמר מפני שנושאין אחיהן על גססיהן (ניד׳ מח:).

ב.**גסס**, ממנו גּוֹסֵס א.*גָּסַס.

ב.*גָּסַס, פ״ע, — היה גוסס: בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס (כ״ב קכו:). הכל מודים בהורג את הטריפה שהוא פטור בגוסס בידי שמים שהוא חייב לא נחלקו אלא בגוסס בידי אדם (סנה׳ עח.). וכשהיה ר״ש בנו של ר׳ עקיבא חולה וכו׳ בא השלישי ואמר לו גוסס (שמח׳ א ח). — ואמר הפיטן: טהורים וזכים בגללו גוססים (סלית׳ בתר׳ יוה״כ, ה׳ אלהי הלכאות). ועי׳ ערך גּוֹסֵס.

— התפ׳, יִתְגּוֹסֵס, נזדעזע ורעד כמו גוסס: בחלאת קיאו (השכור) יתבוסס, ומרוב שכרותו יתגוסס (תוכח׳ מוסר, עזרא הבבלי כו.). צרורות שקיך משפיעים במדות הגסים, ומחלאת מאכלך כל איבריך מתגוססים (שם נט.).

*גַּע[1], — מלה קריאה של מאוס וזלזול, pfui; fi; fie: עשיר מרבר ועוזריו רבים ודבריו מבוערים מהופים דל מדבר גע גע ושא ודבר משכיל ואין לו מקום[2] (כ״ס גני׳ יג כא-כב).

---

[1]) רק בעבר׳ ובארמ׳.

[2]) בארמ׳: על גססיהן תתנטלון (ת״י יבע׳ סו). בסור׳ גסא. וכבר דחה עמנ׳ לו (השערות קרוים Lehuw) ערך גיססא שאמר כי זו מלה שאולה מלשון יונית.

---

[1]) בסור׳ גוע, ופרש ב״ע בערב׳: או אף לב או אף מנכ, ע״כ, והוא אُفّ a) בערב׳ שהוא קריאה של מאוס וגעל נפש וכעס. — [2]) כך היא הנוסחה בגוף הכ״י, במהדורות שכטר וטילור. והנה בתרגום הסורי צורת פסוק זה היא כך: מסכנא ממלל ואמרין לה גוע ואן אמר דשפיר לא יהבין לה אתרא. ועפי״ז הגיה שכטר: דל מדבר במקום דל נמוט, ובמקום ושא הגיה ישא, וכך אחריו פטרס ושמנד. אבל בהתרגום היוני כתוב במקום דל מדבר דל שנכשל ונפל, ולפי זה נראה כי הנוסח דל נמוט שבגוף הכ״י הוא יותר נכון, ומ״מ לפי הפסוק המקביל לו עשיר מדבר, בודאי הנוסחה של הסורי יותר נכונה. וצריך להנית, כי המלה נמוט שבכ״י היא טעות הסופר המעתיק מהפסוק הקודם עשיר נמוט, ולפי נוסחה מוטעה זו תרגם היוני, והסורי תרגם לפי נוסחה יותר מדויקה. ואפשר שבמקום מדבר היתה כתובה צורה מהצורות של הפעל נום שהיה נהוג בזמן ההוא ומצוי בתלמוד (נומיתי לו), וטעה המעתיק וחשב שהיא היא המלה נמוט שבפסוק שלפני זה. וכדבר שתי המלים גע גע אמר שכטר כי זו קריאה של תקוי הקול כמו וקעקע שבהלמוד, ותרגם hoot באנגלית. פטרס: Hohngelächter. שמנד: pfui!. והנה בגוף המלים גע גע אין שום ספק כי במקום הזה בכ״י אין שום פגימה, והמלה גוע בסור׳ שכבר הזכירוה עלי וכר בהלול, ופרשוה במשמעת קריאה של זלזול ומאוס, היא עד כשר כי זו היא באמת כונת המלה גע שבגוף בן סירא העברי, וזו מלה עברית שהיתה על כל פנים נהוגה בתוך העם בימי בן סירא, ואולי גם קודם.

---

a) أُف

ג"ע, כ"ת: גן עדן.

***געגוע**, געגוע, ש"ז, מ"ר געגועים, —שם"פ מן געגע, — א) תשוקה ובלות הנפש, למשל מילדים לאבותיהם ולהפך, לראותם, להיות יחד, להשתעשע אתם, Sehnsucht ; langueur ; longing: בן שיש לו גיעגועין על אביו (שבת סו:). בתינוק שיש לו גיעגועין על אביו (שם קמח:). (נאנח רבן גמליאל א"ל הכופר מה זאת) א"ל בן אחד יש לי בכרכי הים ויש לי גיעגועים עליו (סנהד' לט.).— ואמר הפיטן: גשתי לרגליו, גרתי בצליו, געגועי עליו, קדם מפעליו (יוצר א׳ שבוע', אדון אמגני). אבל בשהוא נשוי מתחלה יש לו געגועים על אשתו היהודית (תוקוני, משפט' כא ג). והבחור הנ"ל וכו' היה היותר חריף וכו' מכל בני גיליו וכו' כי זולת זה לא ישלחהו אביו הגאון נ"י ללמוד בישיבה כי גדלו געגועיו אליו (שו"ת חתם סופר, חו"מ ח). בן שנתרחק מאביו והבן יש לו גיעגועים גדולים לאביו (מגיד ביתות נג). — ב) ״מעשה הבה בלי גבול למשל מאבות לילדים בדבור ובמשחק ובעשיית כל רצונם וכל מבקשם: בני עבדיך בדרך אדונים הנחית, געגועים כאב לבנים למו עשית, דבש מסלע אותם הנקת (אתכון כל פסח, אהת עולם). והיה מלבישו (את הילד שנולד ממשרתת) ועושה לו געגועים בבן (שו"ת רשב"א תר"י). והגעגוע לפי מה שאמר אריסטו אשר יבוין להטיב נפש אשר עליו הגעגוע מזולת שיגיע מאותו הגעגוע הענוג (נפת צופ', מסיר ליאון ג ג). שלא ליסר בנו ולהרבות לו געגועין (פלא יועץ כ). שמראים געגועים לילדים (שם יב). ויהא (האורח) מרבה בכבוד בעה"ב ובכבוד כל בני הבית ויראה געגועים וחיבה יתירה להילדים (שם, אורחים). — ובמשמע׳ ״פנוקים: ובית אביך בא להורות שתעזוב (אסתר) הגעגועים שגדלה עליהם (מלמד התלמ', חיי שרה).—ג) ״דברי תרעומות: ואין עליה לאדם בעולם מחמתי לא דין ולא דברים לא תרעומת לא תלונה לא געגוע לא לזות לא שום מידי מכל אנפא בעולם (תשו׳ הגא׳, הרכבי שע). ובעבור שדברה (רחל) דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו (רמב"ן בראש׳ ל א). — ובמשמ׳ ״פטפוטי דברים: ובלם (כל הדברים שרבקה היתה בת שלש בהנשאה הם) געגועי בנות וחמוקיהם (REJ 1890, Oct. 257).—ובמשמ׳ ״התרגשות והתפעלות: כי בשירה מחמת געגועי שמחתו לא יכול להאריך והלקו לשנים (רש"י דהי"א טז לד).

***געגע**, ש"ז, מ"ר געגעים, — קרוב דעת גדול, Intimität; intimité; intimacy: מישל למלך שאכל ובאו שני ב"א לפניו האחד אמר לו אדוני המלך תן לי ממאכלך שלח ידו בקערה ונתן לו ובא השני שיש לו גיעגעין על המלך ואמר לו אדוני המלך תן לי ממה שבפיך הוציא מפיו ונתן לו (ר"י ברצלוני, פי' יצירה 2).

***געגע**[1]), פ"ע, בינ׳ מגעגע, מגעגעים,—א) מניע בידיו, ברגליו, חופר הפירה קלה באדמה, לשחוק ולשעשוע: אפרוחין מגעגעין בארמה (פסיקתא דר"כ, אחרי מות). וירא הנער את זקנו, עומד על מכונו, ויחל לשחק ולנעגע, לדלג ולהשתעשע (משל הקדמוני ה). — ב) מלל דבר בין אצבעותיו, למשל עשב כדי שינדף ריחו: ולא היו מסריחין מרית הזעה שלא היו מחליפים את בגדיהם אמר לו הבאר היה מעלה להם מיני דשאים והיו מגעגעים בהם והיה ריחם נודף מסוף העולם ועד סופו (מדר׳ תהל׳ כג). — ג) ״געגע לדבר, היו לו געגועים להדבר, השתוקק לו: הרי החתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופה ולחיבת חתוניו (רב"י שה"ש ז ג).

— התפע׳, —א) ״התגעגע ב, התגעגע בעשב[2]), וכיוצא בזה, התגלגל ושחק והשתעשע: מתגעגעין היו בעשב הבאר (מד"ר שה"ש, נפת תטופנה). — ובכלל ״השתעשע והתפנק: שאין ראוי לאדם שיתגעגע בנערותו יותר מדאי (מלמד התלמיד׳, תולדות). — ב) ״התגעגע עם פלוני, שחק אתו בקלות והשתעשע אתו, sich amusieren; s'amuser ; to amuse o. s.: ואמרו אחרים שהוא (הפעל מתרפקת על דודה) כמו מתגעגעת (ר"י אבן תבון, השרשים לריב"ג, רפק). כשתתחבר לחכמים ואל אנשי המעלות אל תתגעגע עמהם ואל תתגאה עליהם אבל תהיה חברתם להודיע להם שתתקרב בעת שיקרבוך ואל תוסיף להתקרב אליהם (ר"ב א"ת, פי' הרמב"ם לאבות ב י). כשתעמוד לפני אדם גדול המעלה שים עצמך לנגדו קל ושמש אותו ועמוד לפניו כאשר ירצה ואל תוקיר נפשך לו ובשתהיה עם שחור השער רוצה לומר עם צעיר השנים לא תעשה כן אבל תוקיר נפשך עמו ואל תשחק ואל תתגעגע עמו אחר כן אמר לא תחשוב שמה שהזהרתיך מהתגעגע עם צעיר השנים יתחייב

---

[1]) בארמ׳: אדוני כל יומין דהדא תרנגלתא מתגעגעה בקיטמא (מד"ר איכה ג ג).

[2]) עי׳ הערה להתפעל.

שתקבל אותו בזעם וכפנים זועפים לא כן הכוונה (שם ג יב). — ג) הִתְגַּעְגֵּעַ לפלוני, היה לו געגועים וכלות הנפש אליו: שהתגעגע יעקב להר המוריה (ר' בחיי, וילא). וירגיל עצמו לכסוף ולהתגעגע ולהשתוקק תמיד (מגיד מיחות לד).

גַּעֲדָה[1], ש"נ,—צמח טוב הריח: געדה הוא פוליון מהותו הוא ממין השיח ויש בו חום ויחדות מעט וכו' ופרחו הוא שעריי לבן נוטה לכרכומות וכו' וראשו ככוכרה ויש בו כשער לבן מקבל הריח עם הפחות שבבשמים (קאנון ב, לוח הסמים). עלי דלב או געדה וקלפתו בחמין או מים (שם ג ז ד).

געה, ממנו גָּעָה, גְּעִי, *גְּעִיָּה, גְּעִיָּה.

גָּעָה, גָּעוֹ, פ"ע, — גָּעָה השור, גָּעֲת הפרה, הוציאה קול ועקה המיוחד להשור, להפרה, brüllen ; mugir : to low וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וְגָעוֹ ולא סרו ימין ושמאול (ש"א ו יב). הינהק פרא עלי דשא אם יִגְעֶה שור על בלילו (איוב ו ה). כיצד מעשרין (את הצאן) מעמיד אימהות מבחוץ והן גועות והבנים יוצאין לקראתן (תוספתא בכור' ז י). ולמה תוקעין בקרנות לומר חשבינו כאילו גועים כבהמה לפניך (ירוש' תענ' ב סה.). גועה בשעת שחיטה אין זה פירכוס (חול' לח.).—*וקול חיה אחרת דומה לקול הפר: עלה גור אחד לארץ ישראל ולא הניח אילן עד שעקרו ועשו תענית והתפלל ר' חייא וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה (מד"ר כהלת' לא). — ובהרחבה, *קול יללה של בכי: מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שוין ועולין בכבש קדם אחד מהן לתוך ד' אמות של חבירו נטל סכין ותקע לו בלבו עמד רבי צדוק על מעלות האולם ואמר אחינו בית ישראל שמעו הרי הוא אומר כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיך אנו על מי להביא עגלה ערופה על העיר או על העזרות געו כל העם בבכיה (יומא כג.). כיון שעלה עמוד השחר הכירו (האח והאחות שנשבו) זה את זה ונפלו זה על זה וגעו בבכיה עד שיצאה נשמתן (גיט' נח.). הניח (ר"א בן דורדיא) ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו (ע"ז יז.). — ואמר הפיטן: בת ברדת לבית המדתך, בעלוה ארונים ואין לצמדתך, גוֹעָה לדודי אני מאורסת, גועל דודי איך נדרסת (סליח' יוס ג, אין כמדת). כי אין מעש ובידי זכות אין, גָּעִיתִי הייתי כשכור וכגבר עברו יין (סליח' ער"ה, איככה אפנה). גשנו גדולים וקטנים בהשכמה, גועים ותוהים על הרעה ושוב לנחמה (סליח' בחר' יוה"כ, אנא אלהי).

[1]) בערב' גַּעְדָה a).

a) جَعْدَة

א.****גְּעוּל**, ש"ז, מ"ר גְּעוּלִים, סמי' גְּעוּלֵי, — א) גְּעוּלֵי ביצים, שנפלו מהתרנגלת בסבת מכה שהכו אותה: גיעולי[1]) בצים מותרות בצים מוזרות נפש יפה תאכלם (חול' סד:). — ב) הפעולה לגעל, להגעיל כלים ברותחים: כל יום ויום נעשה גיעול לחברו (ע"ז עו.). גיעולי נכרים (שם). ואסרו לאכול פיתן או בישוליהן ואפילו במקום שאין לחוש לגיעוליהן (רמב"ם מאכ' אסו' יז ט). אע"פ שהיורה אסורה מותר להגעיל לתוכה כלים אך אם ינקה אותה יפה שלא תהא מלאה זוהמא ואותו הגיעול שהיא פולטת הוא מתבטל במים עד שהמים מותרין בשתייה וכיון שבטל הגיעול במים אין בו כח לאסור את הכלים וכו' שהגיעול מעורב בהן והרי אותן המים מותרין בשתייה וכן נמי הגיעול שיצא מן הכלים נתבטל מן המים (שבלי הלקט, פסח' רז). וכפות של נכרים שהן מכסף שנשתמשו בהן חמין צריכין גיעול ברותחין (שם).

ב.***גְּעוּל**, ש"ז,—בה"פ מן א.גַּעַל, במשמ' מאוס וכדומה: בכרעי עדיך גותי ומחוללי, בל תפן בעקוש גְּעוּלִי, ברר לבן אודם מעלי (סליח' שחר' יוה"כ, אנא אלהי). אהבה ושנאה חמדה וגעול הנאה ועצב (קול יהודה. כוזרי א לג).

***גְּעִי**, ש"ז, — קול מי שגועה, וביחוד זעקת בכיה ותחנונים: אל נא דורשיך בענפי ערבות, גְּעִיִם שעה מערבות (הושע' להוש"ר, אל נא תעינו).

***גְּעִיָּה**, ש"נ, מ"ר גְּעִיּוֹת, — א) כמו גְּעִי, זעקה, בכי ויללה: נלאיתי נשא געיה, עולה לי מנשיה (ר"ת קליר, אז כהלך). _עית נאנחים ענותם חזה, גחינת קומתם נא אל תבזה (סליח' יוס ב, אזון תחן). אמן ומינקת בך מתעסקים, בשלך תחלה כאזור דבקים, גְּעִיַּת שוע ותחן מפיקים (יוצר ב בכוע', אמן). בצאת נפשה החזירו את נפשה בצעקה וגעיית קול בכיה (פענח רזא, וילא). בטובך הוציאנו לחופש, כי באו

[1]) כך פרש הערוך.

מים עד נפש, נְעִיתֵינוּ יהו נקשבים, גלותינו השב לישובים (סליח' לצו"ג, אורך ואמתך). — ובמשמעה הראשנה, קול השור הגועה: ויהי היום ויאבד לצפו פר בן בקר וילך לבקש את הפר וישמע ג ע י ת הפר סביבות ההר (יוסיפון א ב). ו ה ג ע י ה לשור כמו הנהיקה לחמור (אוהב משפט, באור לאיוב ו ה). — ב) בדקדוק, מתג שלפני השוא [1]: ו ל ג ע י ה בשמות הנודעות (תשו' דונש על רסע"ג לה). ועתה אחל לבאר עניני ה ג ע י ה והוא על חמשה דרכים (דקדוק ר"י חיוג 196). וכן ה ג ע י ה והוא כמו הטפחה תחת התיבה אינן לא טעם ולא משרת אלא לפטם את המלה (הור' הקורא 90). ו ה ג ע י ה אינה טעם אלא סימן לפתיחת השוא בלבד (שם 64). ה ג ע י ה והוא צורת מקל נטויה לאחור שתמצא תחת התיבות במקצת מקומות אינה לא שר ולא משרת אלא לרמוז בה שצריך למשוך באותו האות מעט (שם 77). אמר מנחם קצתי בהיי מפני רוב ה ג ע י ו ת היתרות בנטולות דמי ששמו האשכנזים בספריהם וקוראים מתג (ר"מ מלונזנו, אור תורה, ברא' ב' ה ז).

גְּעִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן געה, כמו גְּעִיָּה: בכו וגעי ג ע י י ה אחת (תד"א ג).

גְּעִילָה, ש"נ,—שה"פ מן א.גָּעַל: בקרבן בליל ועולה, רם אותה עלה, בחפין ולא בִגְעִילָה (יוצר שבת פרה, א"ס אשר).

גְּעִירוּת, ש"נ, — שה"פ מן גָּעַר: איבה ושנאה בושה וקלון ג ע י ר ו ת גריעות דחקות וקושי (ר"י ברצלוני, יצירה 158).

גְּעִישָׁה, ש"נ, — שה"פ מן גָּעַשׁ: על הר סיני דבר עמהם ברעש באימה וברעדה ו ב ג ע י ש ה בקולות וברקים (לקוטי קדמ', נספח כ).—ואמר הפיטן: ברעישה וּבִגְעִישָׁה בכוד זכרו יפארו, ועבדיו בני ידידיו למטה הם יספרו (שבת ד את"פ, ידודון).

א.געל, ממנו, א.גָּעַל, גֹּעַל, ״גַּעַל, גְּעָלָה, ״גְּעִילָה.

א.גָּעַל, פ"י, עתיד יִגְעַל,— היה לו רגש של תעוב ומאוס להדבר, והרחיק והשליך את הדבר בשביל רגש מאוס זה, verabscheuen ; abhorrer

[1]) בצורה ארמ' ג ע י א: ואלשבא עלי קדרהא דון ג ע י א ואלוצע אלתאני ינטר פי חסן (ר"י הלוי, כוזרי כ ס, בגוף הערבי). ואם ג ע י א תחתיו זבור תזבור (כשם קדמון ז.). ג ע י א הוא שם מיוחד למתגים הבאים עם שוא (ר"א בחור, טוב טעם ז).

to loathe: והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וְגָעֲלָה נפשי אתכם (ויקר' כו ל). והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי גָּעֲלָה נפשם ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא גְעַלְתִּים לכלתם להפר בריתי אתם (שם מג-מד). המאס מאסת את יהודה אם בציון גָּעֲלָה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא קוה לשלום ואין טוב ולעת מרפא והנה בעתה (ירמ' יד יט). בת אמך את גֹּעֶלֶת אישה ובניה ואחות אחותך את אשר גָּעֲלוּ אנשיהן ובניהן (יחזק' יו מה). ונתתי משכני בתוככם ולא תִגְעַל נפשי אתכם (ויקר' כו יא). ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תִּגְעַל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה (שם יה-יו). — ואמר הפיטן: גָּעַלְנוּ נתיבותיך הישרים והנכוחים דבקנו בתועבות ובמעשים זנוחים (סליח' יום א, איך נפתח). גונז חטא גּוֹעֵל רשע, דן לזכות מחפש צדק (סליח' שחר' יוה"כ, אך כן לדל). זה טורף וזה תורף וזה מואס וזה גועל (ישראל כתירי, יוצר לבמע"ל). הנני עזובה ונטושה גְּעוּלָה ושנואה (סליח' מוסף יוה"כ, אך כן). אילו היה מכיר זה ממני היה מואס ו ג ו ע ל אותי (חו"ה, יחוד המעשה ה). ולבזות בני אדם ו ל ג ע ו ל אותם ולספר בגנותם (שם, הכניעה ט). — וככנ' ״גְּעָלִי, מי שֶׁגֹּעֵל אותי: שובה חלצני מיד גּוֹעֲלִי, צורי גואלי (ר"י נאגארה זמי', עולת תמיד).

— נפע', נִגְעַל, — נעשה מאוס ומשוקץ: הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות כי שם נִגְעַל מגן גבורים מגן שאול (ש"ב א כא). — ואמר בן סירא: אכול כאיש דבר ששם לפניך ואל תעט פן ת ג ע ל [1]) (כ"ס גני' לד יו).—ואמר החבר: וסן ראשי המטות ושבעים הזקנים אשר היו ראוים לנבואה מתמרת וכו' ואם היו ביניהם ממרים היו נ ג ע ל י ם (כוזרי א לה).

גֹּעַל, ש"ז, — רגש של מאוס ותעוב ושקוץ לדבר, Verabscheuung ; abjection ; loathing: לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך ותשלכי אל פני השדה בגֹעַל נפשך ביום הלדת אתך (יחזק' יו ה).

״גַּעַל, ש"ז, — כמו גֹּעַל: העל המירו בכוד רע בבעל, וזה ללא זה פצחו במעל, ונחו בחרון אף לנגף וָגַעַל, חל בעדם חבר והצרי תעל (קרוב' פ' שקל', מסוד חכמים)

[1]) ועל הגליון פן תגלו, והגהה פן תגלע.

ב׳גָעַל, ממנו ב׳גָעַל, הִגְעִיל, *הַגְעָלָה.

ב׳גָעַל[1], קל אינו נהוג.

— הִפע׳, הִגְעִיל, יַגְעִיל, — א) השחית הזרע ברחם: שורו עבר ולא יַגְעִל[2] תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י). — ב) *הִגְעִיל הכלי ברותחים, טבל אותו במים רותחים כדי לנקותו משומן וכיוצא בזה, ausbrühen; échauder; to scald: הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי את שדרכו להטביל יטביל להגעיל יגעיל ללבן באור ילבן באור (ע״ז ה יב). אחד שבישל בו ואחד שעירה לתוכו רותח וכו׳ טעונין מריקה ושטיפה וכו׳ והשפוד והאסכלה מגעילן בחמין (זבח׳ יא ז). וכולם שנשתמשו בהן עד שלא שף יגעיל הטביל וליבן הרי זה מותר (תוספת׳ ע״ז ח ב). קדירה שבישל בה תרומה מגעילה בהמין שלשה פעמים ודיו (ירוש׳ תרומ׳ יא מח.). כיצד מגעילין נותן יורה קטנה לתוך יורה גדולה וממלא עליה מים עד שיצופו על הקטנים ומרתיחה יפה יפה (רמב״ם מהל׳ אסור׳ יז ד).

— נִפע׳, *נִגְעַל, — שרחצוהו במים רותחים: על ידי האור נגעל ויוצא (ירוש׳ תרומ׳ יא מח.). כל כלי שנגעל צריך שטיפה בצונן לאחר הגעלה כדרך שאדם שוטף את הכוס (רשב״א, תורת הבית ד ד). מחמת פליטת הכלי הנגעל וכו׳ כשמסירין הכלי הנגעל מיד שופכין מים צוננין (התרומה, הלכ׳ או״ה נה).

— הָפע׳, *הֻגְעַל, — כמו נגעל: אם הוגעלה היורה תחילה אינה צריכה הגעלה פעם שנייה (שבלי הלקט, פסח׳ רז).

***גְעָלָה**, ש״נ, — כמו גֹעַל: והגעלה ילנפש חילוף התאוה (ספ׳ המלילה, ר״ש כר״ש, בכר, 11).

גער[1], ממנו גָעַר, *גַעַר, גְעָרָה.

גָעַר, פ״ע, עת׳ יִגְעַר, — דבר לאדם בכעס, בתרעומות, בנזיפה, auschreien; gronder; reprove: ויספר (יוסף) אל אביו ואל אחיו (את החלומות אשר חלם כי השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לו) וַיִּגְעַר בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה (בראש׳ לז י). ועתה למה לא גָעַרְתָּ בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פריהן (ירמ׳ כט כז-כח). ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט (רות) ולא תכלימוה וכו׳ ולקטה ולא תִגְעֲרוּ בה (רות ב יה-יו). נשבעתי מקצף עליך וּמִגְּעָר[2] בך (ישע׳ נד ט). יִגְעַר יי׳ בך השטן (זכר׳ ג ב). מעשה בעכו״ם אחד שבא לפני שמאי אמר לו וכו׳ גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב גער בו והוציאו בנזיפה (שבת לא.). ונכנס הורקנוס בנו (של ר״א) לחלוץ תפיליו גער בו ויצא בנזיפה (סנה׳ סח.). ופעם אחד גער בו (אברהם באליעזר) ומיראתו נפל ממנו שינו (סופרים כא ט). — ובפעול, גָעַר את פלוני, כמו בפלוני: גָעַרְתָּ גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד (תהל׳ ט ו). גָעַרְתָּ זדים ארורים השגים ממצותיך (שם קיט כא). גְעַר חית קנה עדת אבירים (שם סח לא). — ובהשאלה: וְגָעַרְתִּי לכם באכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה (מלא׳ ג יא). גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב (נחום א ד). הנני גֹעֵר לכם את הזרע (מלא׳ ב ג). בשעה שברא הקב״ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב״ה ויבשו (תני׳ יב.). והיו

[1] עברית בלבד. בלשונות האחיות אין דומה לו במשמעה שהוא משמש בעברית.

[2] כך, חסר, בכל הספרים, ואפשר שהוא קל בעתיד יִפְעַל, אך הסכימו כל המדקדקים כי הוא הפעיל. ואמר מנחם כי גם זה משמעתו מאוס. אך אין למושג זה מקום כאן. וריב״ג אמר וז״ל: אבל שורו עבר ולא יגעל הוא אצלי נגזר מדברי רז״ל עץ פארור מגעילו ברותחין ובכלי ראשון ופרוש מגעילו יתיכנו והוא שההגעלה אצלם הוא ההתכה ר״ל שמתיך במים הרותחין מה שקפא עליו מן השומן ופרוש שורו עבר ולא יגעיל על הדרך הזה יעבר ולא יתך זרעו ר״ל טפתו כי השלמת העבור לא יהיה כי אם בקפיאת הטיפה כמו שנאמר הלא כחלב תתיכני וכגבנה תקפיאני וכאשר הזוב הטיפה והתך לא ישלם העבור ואין אמרו יגעיל פועל לשור בזולתו אבל ר״ל שטפתו לא תהיה על התכונה הזאת ר״ל שלא תתך אעפ״י שלא זכר הזרע והטפה. ע״כ. וגם רש״י פרש יגעל זה במשמ׳ הגעיל שבתלמוד. אלא שהוא פרש שהכונה בהגעלת הכלים היא לגרם שהכלי יפליט מתוך דפנותיו מה שבלע, ובכונה זו פרש גם ולא יַגְעִל שבמקרא, ר״ל שלא יפלט הזרע לחוץ. וקצת מהחדשים פרשו ולא יגעל במשמע׳ געל נפש, ר״ל שאין לו געל נפש. אך כל זה בלי יסוד ודחוק, והמשמעה העקרית האמתית של הפעל במקרא ובתלמוד לא נתכררה, אך אין ספק בכונתו.

[1] בערב׳ המזג׳ גַעַר a), הוציא קול נהימה, כמו געיה.

[2] קריאת הגימל נוטה לקמץ חטף מפני העין שהיא נקראת בקמץ חטף ויש ספרים שהגימל נקודה בקמץ חטף (רד״ק, עט סופר, בעל הבוח).

a) جَعَر

דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהם רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל מפני מה אתה מבעית עצמך (יומא לט:).—ובמשמ' *צעק, בכה: לתינוק שטמנו לו אצבעו ברבש פעם ראשונה ושניה גוער בהשלישית מוצצה (נדה מה.).

— נפע', יִנָּגֵעַר, — שגער בו אדם: באמרו ננערתי כגוער נגערתי וסוער נסערתי (תבו' תלמי' מנח', ערך כשרים). נזוף שהוא המנודה והנגער (ר"י אלברגלו, נחל' אבות ו). והגערה גוררת כעס להגוער ומחלוקה וקטטה מן הנגער (פלא יועץ, גערה).

— פע', יִגֵּעֵר, — כמו קל בעז הפעולה: רם מְגַעֲרוֹ (את המחופה) בזעפה ארעדה ואפחרה (מוסף יוה"כ, סכתו מנתות).— ובכנ': שלא לכעוס עליהם ולא לגערם (פלא יועץ, הכאה).

— הפע', יהגעיר את פלוני, — עשה שפלוני יִגְעַר: שם ירקר שעיר, גדול רב וצעיר, לבי בו אגעיר, סר ויהי לו עיר (רי"ק, ספר הגלוי י.).

***גַּעַר**, ש"ז, — כמו גְּעָרָה: שכבו כעלוף כתוא מכמר ואין רולה, המלאים גַּעַר ואין מרפא עולה (ר"א קליר, ת"ב, איכה תפארתי). ישום כְּגַעַר במעמקים יגלגלם במכונסים (שבת ג' אח"פ, אמן דר).

גְּעָרָה, ש"נ, סמי' גַּעֲרַת, כנ' גַּעֲרָתִי, — הפעולה לגער באיש: בן חכם מוסר אב ולץ לא שמע גערה (משלי יג א). תחת גְּעָרָה במבין מהכות כסיל מאה (שם יז י). מעשה בתלמיד אחד וכו' שסמך על העולה בעזרה מצאו תלמיד אחד וכו' שיתקו בגערה (תוספתא חגי' ב יב).—ובסמי': אלף אחד (ינוסו) מפני גערת אחד מפני גַּעֲרַת חמשה תנסו (כלכם) (ישע' ל יז). טוב לשמע גַּעֲרַת חכם מאיש[1]) שמע שיר כסילים (קהל' ז ה). -- ובהשאלה, הרעם ובדומה: ירעם מן שמים יי' ועליון יתן קולו וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל בְּגַעֲרַת יי' מנשמת רוח אפו (ש"ב כב יד-יו). בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חמת יי' גַּעֲרַת אלהיך (ישע' נא כ). הן בְּגַעֲרָתִי אחריב ים אשים נהרות מדבר (שם נ ב). כי הנה יי' באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגַעֲרָתוֹ בלהבי אש (שם סו יה). עמודי שמים ירופפו ויתמהו מִגַּעֲרָתוֹ (איוב כו יא). תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים מן גערתך ינוסון מקול רעמך יחפזון (תהל' קד ו-ז). מִגַּעֲרָתְךָ

[1]) יש מנסחים מִשְּׁמֹעַ.

אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס (שם עו ז).—ומ"ר: צריך למי שמתחבר עמו שישיכהו ממנה במיני תוכחת ובגערות בפי שיוכל עד שיסור ממה שהוא בו (רשב"ג, תק' מדות הנפש ב א).

געש, ממנו גָּעַשׁ, *גַּעַשׁ, *גְּעִישָׁה, *גַּעְשָׁה.

גָּעַשׁ[1]), פ"ע, עב' גָּעַשְׁתִּי, עת' יִגְעַשׁ, — התמוטט, א) גָּעֲשָׁה הארץ, התמוטטה בקול נהם והזדעזעה כמו בשעת רעש, to shake; chanceler; wanken: וַתִּגְעַשׁ ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו (תהל' יח ח). — ואמר הפיטן: ארח חיים מוסר תוכחת, בתתך לנושעים בשובה ונחת, גָּעֲשׁוּ עמודי רום ותחת, רבקיך בבואם מתנות לקחת (יוצר ב שבוע', ארת חיים). — ב) *גָּעַשׁ הים, התרגש ועלו ונשתפכו מימיו בנהם: דומה למערה פתוחה על שפת הים געש הים ונתמלא המערה (פסיק' רבתי, ויהי ביום כלות).—ואמר המליץ: ארי ירעש רעוש, וים יגעש געוש, ואף בי כל פרעוש, בעת קולו ירים (תבו' תלמ' דוגם לתלמ' מנחם). ספר אשר החכים בניבו בל בני תורה ולבות שוטנים געשו (ר' סעדיה אבן דאנאן, ש"ר בשבח מו"נ, כס' ד"ח).—ג) *כמו געה: מעשה בשור אחד שהיו מושכין לקרבן ולא נמשך בא עני ובידו אגודה אחת של טרוקסימון והושיט לו ואכלה וגעש השור והוציא מחט ונמשך לקרבן (מד"ר ויקר' ג).

— פֻּעַ', גֹּעַשׁ, עת' יְגֹעַשׁ, — יְגֹעֲשׁוּ עָם, יתגועע וינהר בקול נהם: רגע ימתו וחצות לילה יְגֹעֲשׁוּ עָם ויעברו ויסירו אביר לא ביד (איוב לד כ).

— התפ', הִתְגָּעֵשׁ, הִתְגֹּעַשׁ,— כמו הקל, הִתְגָּעֲשָׁה הארץ, התגעשו המים: מי זה כיאור יעלה וכנהרות יִתְגָּעֲשׁוּ מימיו מצרים כיאר יעלה וכנהרות יִתְגָּעֲשׁוּ מים ויאמר אעלה אכסה ארץ (ירמ' מו ז-ח). והגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כי חרה לו (ש"ב כב ח). אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו וַיִּתְגָּעֲשׁוּ ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). — וְהִשְׁתַּכֵּר, התמוטט על רגליו: קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם ושתו וְהִתְגֹּעֲשׁוּ והתהללו (ירמ' כה יה-יו). — ובהשאלה: ישראל שהיו מתגעשים ועוברים לצאת ממצרים (פסיק' רבתי, הובפה א ב). — ואמר המשורר: בי נוכל לדעת מראש את אשר יהיה ולא יתגעש לבנו פתאום (יל"ג, פתשגן

[1]) עברית כלבר במשמעה זו. בערבית משמש שרש זה למשמעות אחרות.

הַשִׁיר). — והסוס, יִתגעש, התחיל לרקד ולקפץ כמו בשגעון: כדמות פרש רוכב על סוסו בהר גבוה קצר הדרך ויצהל הסוס ו י ת ג ע ש ויחזיק הפרש רסנו וישקיטהו (ידע׳ כדרשי, פרדס ח, חולה״ס ג). — ובמשמ׳ *נתמוטט ונרתע לאחוריו: ש נ ת ג ע ש ו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע (מד״ר רות, פתי׳ ב).

— הִפעִ׳, *הִגְעִישׁ, — הגעיש את פלוני, עשה שֶׁיִגְעַשׁ, רצה הקב״ה להרעיש וגם ל ה ג ע י ש עליהן ההר (מדר׳ קהל׳, טוב שם טוב). — ואמר הפיטן: ואילים רועשים, ודוק מרעישים, באברה עשים, וגיא מ ג ע י ש י ם (מוסף יוה״כ, מחז׳ רומני). הצבת הבליעל, החזקת הסותר, הקימות ה מ ג ע י ש, העלית הזעף, הרימות הזעם, הוצאת הקצף, (כנף רענ׳, וידוי), ובקול ענות חלושה מ ג ע י ש י ם האשישים (ר״מ אלשקר, סי׳ לא). הוד האיש ההוא והדרו נכח גבורות לבו מרעיש בל הארץ ו מ ג ע י ש לבות אנשי חיל (ר״א אבולעפיא, ספר האות, עטר׳ לבי לכל׳ גרך). והנה האיש ה ג ע י ש והרעיש ממש את פני העיר בטענתו (בו״ת גבעת שאול מב). — יִתנועה מְגֻעֶשֶׁת, — יתנועה מְגֻעֶשֶׁת: בשהקור יגיע שטח הגוף החיצון תנועה מ ג ע ש ת ויזעזעהו בעת הכנסת העונה (פרקי משה ז).

***גַּעַשׁ**[1], ש״ז, — פעולת דבר גֹּעֵשׁ: בהזיון לילה בחמה וסער, יסוער במוץ כסופת יער, יגועש ב ג ע ש בישיש כנער, יחד בסיל ובער, יוקשים בני אדם (רבנ׳ג, מנח׳ יוה״כ, ס׳ מה אדם). ומיכאל וגבריאל מימינו ומשמאלו, ברכבי אש וסוסי אש נצבים להגדילו, ו ב ג ע ש וקול רעש נותנים קול בהיכלו, וזה מזה וזה אל זה שואלים איה מקומו (ר״י הלוי, יקירים). — וקצת הסופרים החדשים השתמשו בהשם גַּעַשׁ בצרוף להר, הַר־גַּעַשׁ, בנוי להרי האש.

***גַּעֲשָׁה**, ש״נ, סמי׳ גַּעֲשַׁת, — כמו גַּעַשׁ: ומלא (הרקיע החמשי) מלאכי גאוה ובתוכו ישתוקקון בפחד ומעמדם חיילות מפארים לחצבם מלהב וקול מרוצתם ב ג ע ש ת הים ומהלכים בגלגלי רעש (רזיאל המלאך לד:).

א. ***גַּף**[2], ש״ז, כנ׳ גַּפָּה, מ״ז גַּפִּים, — א) חלק ה ע צ מ י והבשרי של הכנפים, שהנוצות תחובות בו, כמו אגף: שיבש ג פ ה (של היונה) ושנסמית עינה ושנקטעה רגלה (זבח׳ ז ה). נשתברו ג פ י ה נשתברו רגליה נמרטו כנפיה (חול׳ ג ז). בעוף אפילו לא כישבשה אלא בראש ג פ ה ובראש ונבה (תוספתא שם ב יב). שמוטת ג ף בעוף (גמ׳ שם נז). ועוף אפילו לא רפרף אלא ג פ ו[1]) ולא בשבש אלא זנבו ה״ו פירכוס (שם לח). ביצד מולקין חטאת העוף אוחז ג פ י ו בשתי אצבעות ושתי רגלים בשתי אצבעות ומותח צוארה על רוחב גודלו ומולקה (זבח׳ סד:). — ובהשאלה, החלק העליון של הזרוע, המחבר לבית השחי: האשה שהיא מקשה לילד והוציאוה מבית לבית וכו׳ בזמן שהיא ניטלת ב ג פ י י ם (אהל׳ ז ד). — ב) בכלי, בעין און מחברת לכלי ונעה, bewegl. Henkel; anse mobile; mov. handle : סרידה שהיא נתונה עפ״י התנור ושוקעת לתוכו ואין לה ג פ י י ם[2]) (כלים ח ג). עשה לה ג פ י י ם בל שהן טמאה רבי שמעון אומר אם אינה יכולה להנטל ב ג פ י י ם טהורה (שם יז ג). סרוד של חייטין יש לו ג פ י י ם טמא אין לו ג פ י י ם טהור (תוספתא כל׳ ב״מ י ה). סרוד של צפורה אם יש לו ג פ י ם טמא אין לו ג פ י ם טהור (שם ה ה). — ג) גַּף הנהר, החוף, השפה שלו, Ufer; bord : bank : המעלה שק מלא פירות ונתנו על ג ף[3]) הנהר (מכשי׳ א ד). בשהיו (ישראל) חונין היתה הבאר מעלה על ג פ ה מיני בשמים (ילמדנו, הובא בערוך).

ב. **גַּף**, כנ׳ גַּפּוֹ, — בְּגַפּוֹ, לבדו, בלי אשה ובנים, allein; seul; alone : אם בְּגַפּוֹ יבא (העבד העברי) בְּגַפּוֹ יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו (שמות כא ג-ד).

ג. **גַּף**, ש״ז, מ״ר גַּפִּים, סמ׳ גַּפֵּי, — כמו גַּב, על גַּפֵּי על גַּבֵּי: שלחה (החכמה) נערתיה תקרא על גַּפֵּי מרמי קרת (משלי ט ג).

ד. ***גַּף**[4]), ש״ז, מ״ר גַּפִּים, סמי׳ גַּפֵּי, — גַּפֵּי ירק, מלא החפן של ירקות שתולשים מן הקרקע טרם שיעשו

---

[1]) במקרא (יהושע כד ל) הוא שע״פ לאחד ההרים בהרי אפרים. וגם: נחלי געש (ש״ב כג ל).
[2]) באשור׳ גַּפּוּ. בארמ׳ גדפא.

—[1]) בס״א עיגו, וכן בערוך. — [2]) פרש הערוך: אונים של כלי וי״א לולאות. ע״כ. והרמב״ם פרש: ור שאין לה בית קבול. אבל כבר העיר הר״ש, כי מהתוספתא נראה בפרוש בי גפיים הם אוני הכלי. ואעפ״י שלא מצאתי מקום זה בתוספתא, ובדברי קוה׳ שכתב כי כונתו של הר״ש היא לשני המקומות בתוספתא שמובאים בפנים, אין ממשמפני שבאלה המקומות אין שום דבר מכרית משמעתאון לגפים, וכן אין להבריח ואת מהתוספתא שם ו ו, מ״מ יש לסמוך על פרושו של הערוך בפרט במשמעה מיוחדה לאון מחוברה ונעה. דומה לגף העוף. — [3]) כך גרסת רה״ג והערוך גיף, ובנוסח׳ גב.
[4]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה שלקמן.

אגודות: היה מלקט ג פ י [1]) ירק ומניח בגנה תורם מאחת על הכל (תוספתא תרומ' ג ח).

ה.*גַּף [2]), ש"ז, ככנ' גַּפָּה, — שבועה, גַּפָּה [3]) של רומי שאעשה כך וכך: אמרה לו (הזונה להאדם שנשמט ממטתה) ג פ ה של רומי שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה מום דאית כי אמר לה העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך (מנח' מד. וכן ספרי סוף שלח).

ג"פ, ר"ת: ג' פעמים.

*גָּפָה [4]), ש"נ, מ"ר גְּפוֹת, — סִיָג של קנים וכדומה לשדה, Hecke; haie; hedge: העומר שהוא סמוך ל ג פ ה [5]) ולגדיש לבקר ולכלים (פאה ו ב). וסומך (חרדל וחדיע) לבור ולניר ו ל ג פ ה ולדרך ולגדר (כלא' ב ח). מצא אחר ה ג פ ה או אחר הגדר גוזלות מקושרין או בשבילין שבשדות הרי זה לא יגע בהן (ב"מ ב ג). העומר שהחזיקו בו להוליכו לעיר ונתנו בצד ה ג פ ה ובצד גדר (תוספתא פאה ג ב).

—[1]) כך הגרסה בתוספתא מהד' צוק"מ, וכן הרמב"ם (תרומ' ג יע) בדוב הספרים. ובנוסח' הדפו' של התוספתא ב פ ו במקום גפי, ובקצת נוסח' של הרמב"ם נפו. בערוך לא נזכרה מלה זו לא בערך גף ולא בערך כף ואין לנו באור מקובל, אך לפי הענין נראה שהכונה היתה כמבואר בפנים, וכן בעל הגיון אהרן.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) בסגנון ארמי ג פ א דרומאי (או דרומי, ד"ס), שבועה שנשבע ההוא מ י נ אה בדבריו עם ר' אושעיה. ופרש הערוך: שם ע"ז שנשבעין בשמה. וכן רש"י. אך מקור מלה זו לא נתברר היטב. בגימין מוספיא אמר: אליל האלילים שברומי היו מכנים אותו הרומים במבטה שם ההויה (כונתו להשם Jovis) ותז"ל החליפו אות יוד לאות ג ואות ו לאות פא כי הם ממוצא אחד והבן זה. ע"כ. ולא יותר מחכמה מזו השערתו של וקש, שקבלה גם קרוים, כי פרוש גפה הוא אהבה, או השערתו של קוה' כי גפה הוא אלהי האהבה Copido. והנה, היותר מתקבל על הדעת, לפי הענין, היא השערתו של שד"ל כי הכונה כגפה של רומי היא להקפיטול הדומי, אבל עוד לא נתבאר באיזה דרך נעשה הקפיטול לגף, גפה. וכבר גזר עמנ' לו (כהערותיו לקרוים) כי דבור זה, גפה של רומי, נשאר גם עתה, כמו קודם לכן, חידה שלא נפתרה.

[4]) כך הנקוד לפי הקריאה המסורה של האשכנזים, ג קמוצה ופא רפה, ויש מי שנקד גַּפָּא. אך אם נאמר כי מלה זו נגזרה באמת מן גוף גָּף, הדין נותן שנקרא גָּפָה ולא גַּפָּא. — [5]) לפי דעת החכמים מן גוף הגיף במשמ' סגירה. ואמר ר"ח בפרוש משנת ב"מ הנזכ': הגפת סגירה מלשון יגיפו הדלתות, אך אין זו גזרה טבעית. ורש"י פרש: גפה סתימת בותל של עץ או של קנים.

*גַּפָּה, ש"נ, — כמו א.*גַּף, משמע' ג, והוא שפת הנהר: נצר חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן סלע, כקרדמות [1]) על ג פ ת [2]) נחל לפני כל מטר נדעכו (ב"ס נגי' מ יח-יו).

א.*גִּפּוּף, ש"ז, — שה"פ מן גִּפֵּף, — א) סגירה: אמר רבי יוסי בשבת אתה הולך אחר הסיקו (של התנור) ובטומאה את מהלך אחר ג י פ ו פ ו (ירוש' שבת ד ה ד). —ב) *במו חבוק: העוכד כל עבודה אף ג פ ו ף [3]) ונשוק אף דרך בזיון בכדרכה וחייב מיתה (רש"י סנה' ס:). — ואמר הפיטן: הוכשל בנאפוף, בזרת גִּפּוּף, הֻצג בריב צפוף (מוסף ת ר"ה, תשת דעי).

ב.*גִּפּוּף, ש"ז, מ"ר גִּפּוּפִים, — שארית בותל שנשבר: השוה את ג פ ו פ י ה (ערוב' לב:). ועל אלו ג פ ו פ י ן [4]) א' ת"ק פחות מג' (ר"ח שם פז:). מבוי שנפרץ במלואו לחצר ונפרצה חצר בנגדו וכו' ונשתיירו בה ג י פ ו פ י ם מכאן ומכאן (רש"י שם ז:). שבנה מחיצות בתוך (החצר) הגדולה מכאן ומכאן עד שיקצרנה במדת הקטנה וסילק את ה ג י פ ו פ י ן ע"י מחיצות הללו (שם לב:).

*גִּפּוּר, ש"ז, — שה"פ מן גִּפֵּר, זריית גפרית על הגפן לרפואה, נהוג בדבור העברי בין הכורמים בא"י.

גפן, ממנו גֶּפֶן, *גַּפְנִיִּית.

גֶּפֶן [5]), ש"נ, כהפס' גָּפֶן, כנ' גַּפְנִי, מ"ר גְּפָנִים, — אילן דק מתפשט, ובפרט עץ פרי נותנת הענבים שעושים מהם יין, Weinstock; vigne; vine: בחלומי והנה גֶפֶן לפני וּבַגֶּפֶן שלשה שריגם והיא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים (בראש' מ ט-י). ארץ חטה ושערה וְגֶפֶן ותאנה ורמון (דבר' ח ח). ותאמר להם הַגֶּפֶן (להעצים אשר בקשו ממנה כי תמלך עליהם) החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט יג). והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גֶּפֶן

[1]) סוברים כי צ"ל בקרומות או קרמים. עי' זה.—
[2]) בתרגום הארמי: על גדנפא דנחלא.
[3]) בסגנון ארמי: למעוטי ג י פ ו ף ונישוק (סנה' נו:).
[4]) בסגנון ארמי: דאית ליה ג י פ ו פ י. ופרש ר"ח ג י פ ו פ י: כמו בתלים קטנים שנשארו מכותלי הגדולה (שם פט:).
[5]) באשור' גִּפְנֻ, בערב' ג'פן [a]), בארמ' גופנא.

[a]) جفن

באלף כסף לשמיר ולשית יהיה (ישע' ז כג). אבל תירוש אמללה גֶפֶן נאנחו כל שמחי לב (שם כד ז). על שדים ספדים על שדי חמד על גֶפֶן פריה (שם לב יב). גֶפֶן בוקק ישראל פרי ישוה לו (הושע י א). נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הַגֶּפֶן פתח הסמדר הנצו הרמונים (שה"ש ז יג). כי עץ נשא פריו תאנה וָגֶפֶן נתנו חילם (יואל ב כב). הַגֶּפֶן הובישה והתאנה אמללה (שם א יב). ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הַגֶּפֶן נכריה (ירמ' ב כא). ויצמח ויהי לְגֶפֶן סרחת שפלת קומה לפנות דליותיו אליו ושרשיו תחתיו יהיו ותהי לְגֶפֶן ותעש בדים ותשלח פארת וכו' והנה הַגֶּפֶן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה וכו' לעשות ענף ולשאת פרי להיות לְגֶפֶן אדרת (יחזק' יז ו-ח). ולא תשכל לכם הַגֶּפֶן בשדה (מלא' ג יא). הגפן הזו אין נוטעין אותה במקום טרשים גדולים וכו' הגפן הזו כל שאתה מפנה תחתיה הרי היא משובחת (מד"ר ויקר' לו). —וככנ' : עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גַּפְנוֹ ואיש תאנתו (ישע' לו יז). יאכל גַּפְנְךָ ותאנתך (ירמ' ה יז). שם גַּפְנִי לשמה (יואל א ז). והשמתי גַּפְנָהּ ותאנתה (הושע ב יד). יהרג בברד גַּפְנָם ושקמותם בחנמל (תהל' עח מז).— ומ"ל : התאנה חנטה פגיה וְהַגְּפָנִים סמדר נתנו ריח (שה"ש ב יג). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בַּגְּפָנִים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבק' ג יז). ערים שחרב מאמצעו ונשתיירו בו חמש גפנים מכאן וחמש גפנים מכאן (כלא' ו ו). עשר גפנים טעונות מסרתי לך (כ"מ ק:). קנים המוחלקין שבהן מעמידין את הגפנים (שם קג:). שאכלה לולבי גפנים ויחורי תאנים (כ"ק נט.). בקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה (שם פא.).—ואמר המשורר: מים שתה מתוך בארך וכהר לך אשכול גפניך (ר"י הלוי, אם נפשך).—ישב תחת גַּפְנוֹ ותחת תאנתו, משל לשלום ושלוה בארץ : וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גַּפְנוֹ ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה (מ"א ה ה). לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה וישבו איש תחת גַּפְנוֹ ותחת תאנתו ואין מחריד (מיכה ד ג-ד). — גֶּפֶן היין, ליותר באור : מכל אשר יעשה מִגֶּפֶן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל (במד' ו ד). מכל אשר יצא מִגֶּפֶן היין לא תאכל (שופט' יג יד). — גֶּפֶן שָׂדֶה, צמח נותן פקעות, עי' זה : ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גֶּפֶן שָׂדֶה וילקט ממנו פקעת שדה (מ"ב ד לט). — גֶּפֶן סְדוֹם, מין גפן רעה שנותנת ענבים רעים : כי מִגֶּפֶן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת למו (דבר' לב לב). — צֶמֶר גֶּפֶן, עי' צֶמֶר.

אַדֶּרֶת, גפן אדרת.—*אַרְכּוּבָה, בהגפן.—אֶשְׁכּוֹל· באוש, באושים. — *בָּלַשׁ תחת הגפן.— בֹּסֶר. — בצירה, — בצר, בוצרים. — ברך, הבריך את הגפן. *גִּפֵּר בגפרית מפני התולעים. — *גַּרְגַּר, כל ענב וענב. — *גִּרְגֵּר את האשכול.

*דלה, הדלה את הגפן. — דָּלִיָה, דליות.

*זָהַם את הגפן. — זָמִיר, העת שזומרים את הגפנים במזמרה.

חָמַס, חָמֵס בִּסְרוֹ.

יונקות הגפן. — יַיִן.

כֶּרֶם. —*כהף.

*לוּלַב הַגֶּפֶן.

נְטִישָׁה, נטישות הגפן. —*נטף.

סור, סוּרִים, סורי הגפן. — סְמָדַר.

עָדַר במעדר, לפתח האדמה. — עוֹלְלוֹת,— עלל, לקט את העוללות. — עֵנָב, עֲנָבִים, פרי הגפן, הגרגרים שנותנים היין. — *עָקַץ את האשכול. — עָרִים.

*פסג, מפסגי גפנים. — *פְּסִיגָה. — *פסק, פִּסְקֵי ערים. — פֶּרֶט, הנושר בשעת הבצירה.

*קרץ עם האשכול.

שׂוֹרֵק.— שָׂרִיג.

תּוֹלַעַת האוכלת בגפנים.

*גַּפְנִיּת, ת"נ, — מטבע הגפן, והוא כנוי לעור השלישי שבעין : העור השלישית (שבעין) היא הנקראת גפניית וכו' והיא מלובשת בגוונים וכו' ויש באמצעה נקב עיגולי הנקרא אצלינו כוכב העין או אישון וכו' וזה הנקב של העור הגפניית הנ"ל נכסה ע"י עור שחורה הפרוסה עליו וכו' ומדובקת בסביב אל העור הנ"ל הנק' גפניית ותומכת עצמה על חלקי המקשיים של העור הגפניית (עמודי השמים, תפא' אדם ו).

*גפס, ממנו *גִּפֵּס, גִּפְסִית.

*גִּפֵּס[1], פ"י, — דבק וסתם בגפסית : חבית שנתקלפה והזפת שלה עומדת וכן קבותים של

---

[1]) פעל נגזר מן השם גפסים, שהיא מלה זרה, γύψος ביונית, בהשמטת הסוף כדי לעשות פעל שלשי

מוריים שֶׁנִּגְפְּסָן [1]) עם השפה (כלים י ה). — ובכלל סתם כדבר מדבק: כפותין של מוריים שגפסן עם השפה ושפתותיהן נראין אעפ"י שהטיט שוקע לתוכן מלא זרת (תוספתא כל' ב"ק ז ז).

— נִפע', *נִגְפַּס, — שדבקוהו בגפסית או בדבר אחר מדבק ומתיבש: ירד להוכו עפר ונגפס [2]) (מקוא' ד ג).

***גַּפְסִית** [3]), ש"נ, —חמר לבן כעין שיד, Gyps; gypse: הבית שניקבה ועשאה בבעין ובקנטרין ובגפרית ובזפת ובסיד ובגפסית (תוספתא כלים ב"ק ג ז). נכוה בגחלת ברמץ בסיד רותח בגפסית רותח ובכל דבר הבא מחמת האור (חול' ח.). במה מכסין בסיד ובגפסית בזבל דק ובחול דק (רמב"ם, שחי' יד כ).

גפף, ממנו *גִּפּוּף *גִּפֵּף.

גָּפַף, קל לא נהוג.

— פִּע', *גִּפֵּף, — א) גִּפֵּף את פלוני בזרועותיו, חִבְּקוֹ, umarmen ; embrasser ; embrace: המגפף ומנשק ומכבד (סנה' ז ז). מפני שהנשים נדות מגפפות אותו (את הילד) ומנשקות אותו (תוספתא טהר' ג ח). למלך שהיה יוצא מפלטין שלו והיה מנשק בכהלים ומגפף [4]) בעמודים ואומר הוי שלום ביתי הוי שלום פלטין שלי (פסיק' דר"כ, דברי ירמיהו יג). כיון שמתו התחילו המלאכים מגפפין ומנשקין אותם (מד"ר שה"ש, חכו ממתקים). והיו בנות ציון וכו' אוחזות זו בזו וחוזרות מבקשות (לחם) בתוך העיר ולא היו מוצאות והיו מגפפות את העמודים ומתות עליהם בראש כל פינה (פסיק' רבתי כו). — ואמר הפיטן: הושטת ימינך באהב לְגַפְּפִי, ועתה מושיעי לא תרפי, תהלת יי' ידבר פי (יוצר יוה"כ, אזכרה תחנונים). — ב) בהשאלה, הקיף דבר כמו בסיג וכדומה, umkreisen, entourer; surround: גיפפו (את הסרוד) מארבע רוחותיו (כלים יח כ).

— פֻּע', *גֻּפַּף, מְגֻפָּף, — א) שגפפו אותו, שהקיפוהו: פיאה אינה מצלת מרוח אחת עד שתהא מגופפת מארבע רוחותיה (ירוש' כלא' ד כט:). ובמבוי עד שיהיה מגופף מד' רוחותיו (שם סוכה א נא ד). ג' קרפיפות זה בצד זה ושנים החיצונים מגופפים והאמצעי אינו מגופף (עירוב' לג.). — ב) אזניו מְגֻפָּפוֹת [1]), סתומות: פיו בלוס ורגליו מוהלמות וכו' אזניו מגופפות בחסוסה אחת לא ישחט (תוספתא חול' ד יג). איזה הוא נמוס כל שאין לו קרניים וכו' צומת שאוניה מגופפות (שם יו).

גפר, ממנו *גִּפֵּר, גָּפְרִית, ואולי גם גֹּפֶר.

גֹּפֶר [2]), ש"ז, — מין אילן סרק, ישמש לבנין אניות וכיוצא בזה, מין אשכרוע, Buchshaum ; buis ; box (tree): עשה לך תבת עצי גֹפֶר (בראש' ו יד).

— ומ"ר *גְּפָרִים: וינצל אנוש ממי זדונים, בתיבה יעשה מעצי גפרים (כתי הנפש והלחבים, כ"י פריז).

***גִּפֵּר,** פ"י, — קִטֵּר או בשל בגפרית: לגפר את הכלים בגפרית (תשו' ר' קלוני', תשו' גא' קדמ' קיד).

— ונהוג בזמן החדש בין הכורמים בא"י לפעולת פזור אבק גפרית על הגפן לשמירה שלא תלקה.

— פֻּע', *גֻּפַּר, מְגֻפָּר, — שבשלוהו בגפריה: עשר פוטסות נאות מגופרות (תוספתא כ"ב ו ג). — ובמשמ' שפזרו עליו גפרית, נהוג בין הכורמים בא"י.

— נִתפ', *נִתְגַּפֵּר, — נתקטר בגפרית: נותנין גפרית תחת הכלים ע"ש עם חשיכה ומתגפרין והולכין (תוספתא שבת א כג). וכשמתגפרין הכלים כופין אותו ופורסין על אותו אובלא הבגדים ומתגפרים ומתלבנים (ערוך, ערך אבל). אע"ג שהכלים העליונים מתגפרים ונצבעים לא שייך שביתת כלים (תוספ' שבת יח:).

עפ"י הקש הלשון העבריה. — [1]) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ופרנקל (Fränkel 9) קורא שֶׁנִּגְפְּסָן, כפיעל.

—[2]) כך גרסת הערוך, ובנוסח' נכבש.

[3]) משקל גפרית, חרסית (Fränkel, 9). והוא משק' עברי מן גפסיס, עי' הערה לערך גָּפַס. בערב' ג'בשין a), מלה מעורבת מן השם היוני (Fränkel, 9, שדחה דעת לוי ששער כי הוא שרש שמי).

[4]) בגוף הנוסחה מגפפת, והוא שבוש.

a) جِبْسِين

—[1]) בצורת הכפולים במקום הפעל נע"ו גוף, ור"ל סגור וסתום.

[2]) לא נתברר הדבר איזה אילן הוא זה. אונק' תרגם אעי דקדרוס, והוא אחד ממיני הארז. וכבר נחלקו בעלי התלמוד (סנה' קח:) בדבר: רב אמר אדרא, דבי ר' שילא אמרו זו מבליגא (או זבליגא, או בליגה) ואמרי לה גולמיש. אך כל אלו השמות בעצמם מוטלים בספק. רסע"ג תרגם שמשאר, ואמר ריב"ג: וסובר אני שהוא הנקרא בקם בסמך. ואעפ"י שאינו ידוע, אם תרגומו זה של רסע"ג היה לו בקבלה או סברה שלו היא, מ"מ נוכל לסמוך עליו ולהחליט שם זה במשמעה זו, והיא הרשומה בפנים. ויש מי שכפרו בכל מציאות שם זה בלשון ואמרו כי זו טעות שטעה המתרגם העברי את ספור המבול של הבבלים, שהיה כתוב שם

גָּפְרִית[1], ש"נ, — גוף פשוט, תלמוני הגון, מתלהב על נקלה מאד וכשהוא דולק מוציא ריח שהנפש סולדת ממנו, Schwefel; soufre; sulphur: ויי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש (ברא' יט כד). נשמת יי' כנחל גפרית בערה בה (ישע' ל לג). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (שם לד ט). אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו (יחזק' לח כב). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית (תהל' יא ו). זפת וגפרית כדי לעשות נקב (שבת ח ד). פיר של גפרית מהפורת של צריף (כתוב' עט:). למה אדם מריח ריח גפרית ונפשו סולדת לאחוריה שהנפש יודעת שהיא נידונית בה (פסיק' דר"כ, כתבי הבלשי).

*__גָּפְרִיתִי__, ת"ז, לנק' גפריתית, מ"ר גפריתיים, — מטבע הגפרית: מימותיהם (של מקומות הדרומיים) יהיה מלותים גפריתיים (קאנון א ב ב יא). והמים הגפריתיים והמים המלוחים (שם ד ז ג ד). הצמחים יש להם חוש טבעי והאות כי יקבלו המים המתוקים והארץ הטובה והמעובדת ויקוצו מפני המים המלוחים והארץ הגפריתית והנטרוניית (כן המנך והגזיר לג). ויברחו (הצמחים) וירחקו מן המים המלוחים והגפריתיים והארץ המלחה (שער השמי' ג א).

*__גֶּפֶת__[2], ש"נ, — הפסלת מה שנשאר מהזיתים אחרי שנסחט מהם השמן, (Oliven)-Treber; mare (d'olives); husks (of olives): אין טומנין לא בגפת ולא בזבל ולא במלח ולא בסיד ולא בחול (שבת ד א). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו שלשה טפחים (ב"ב ב א). חרסין שנשתמש בהן משקין טמאין ונפלו לאויר התנור והוסק התנור וכו' ובן בגפת[1]) חדשה אבל בישנה טהורה (כלים ט ה). התורם את הגת צריך שיבון את לבו על מה שבגפת (תוספתא תרומ' ג ו). מסיקין בגפת ובזגין של שביעית (שם שביע' ו יז). (בירה שהסיקוה) בגפת ובעצים (שבת לו:). קופה שטמן בה אסור להניחה על גפת של זיתים (שם מז:). — ובכל': ולא ימבור אדם את תבנו ואת גפתו[2]) ואת זגיו למי שאינו נאמן על המעשרות להוציא מהן משקין (מעשר' ה ד).

*__גִּפְתָּן__[3], ש"ז, מ"ר גפתנים, — אדם קשה, גס הרוח: האמתנין וה גפתנין[4]) והזחתנין והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות (מס' דא"ר ב).

__גַּפְתָּנוּת__, ש"נ, — מדת הגפתן, נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו גם בהעתונים.

א. *__גֵּץ__[5], ש"ז, מ"ר גצים, — רסיס ברזל מלבן באש שפוקע מן הברזל בשהחרש מכה עליו בפטיש, Funke; étincelle; spark: גץ שיצא מתחת הפטיש והזיק (ב"ק ז ו). לנפח שהיה פתוח באמצע פלטים ופתח בנו זהבי פתוח בנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה אמר אנה יכנסו כל החבילות הללו והיה שם פקח אחד א"ל מאלו אתה מתיירא גץ אחד יוצא משלך וגץ אחד משל בנך ואתה שורפן (מד"ר ברא' פד). לזהבי שהיה יושב ועוסק במלאכתו תלה תלמידו עיניו וראה גמלים הרבה שטעונין תבן התחיל לומר מי יוכל לעמוד כנגד אלו א"ל רבו אם גץ יוצא מן הכור הזה יהא שורף את

גשר ארן, ור"ל קורות ארן, והמתרגם העברי חשב בי גשר הוא שם העץ ובתב עצי גשר ואחרי בן בתבו גפר (T. K. Cheyne, ZAW XVIII, 163).

[1]) בארמ' וסור' כבריתא, בתרגום גם נפריתא, בערב' כִּבְרִית[a]), שאול מארמית (Fränkel, 153), ולא נתברר מקורה האמתי של מלה זו. ויש כופרים בשמיותה וגוזרים שהיא מלה שאולה מלשון זרה.

[2]) כך הנקוד במשנ' מנקד', ב"י פרמה, ובן הקריאה המסורה. בערב' המדברת בא"י ג'פת[b]). ולא נזכרה מלה זו בהמלונים הערבים אף באותם שמביאים גם מלים המוניות. ואפשר שזו באמת מלה עברית שנשארה עוד בפי האכרים בא"י כמו שהיתה נהוגה קודם, ולקחוה הערבים כשבאו לא"י. והנה הברה זו של הערבים מעידה שאמרו לפנים היהודים גֶפֶת, וצריך לאמר א"כ גִּפְתּוֹ. — [1]) במשנ' מנק' ב"י פרמה: בגֶפֶת. — [2]) כך מנקד במשנ' ב"י פרמה.

[3]) בערב' גַ'אפִ[a]) אדם קשה, גס הרוח. — [4]) כך בש"ס וילנה וורשה. ובספרים אחרים גיפתנים, יוד אחרי הגימל. והנה יש סוברים כי זו היא המלה גיותן, שהוא גאותן. אבל, השרש הערבי גפי[b]) שבלשון ההמונית שהוא משמש ביחוד במשמ' קושי וגסות, והשם גַאפִ, הם שנותנים זכות גם להמלה גפתן במשמעה מיוחדה זו. — ועי' *גּוּתָן.

[5]) בתרגום איוב בני רשף, גיצין דנהרין מן גומריא. וכן בידודי אש, גיצין דנור. בערבית אין לו חבר.

---

a) كِبْرِيت b) جِفْت

a) جَافِ b) جفى

בולם (תנחומא וישב ד).—ומ"ר: אותן השברים שיוצאין מתחת הפטיש כשמכה על הברזל שבסדן נקראין ג י צ י ן (ערוך, ערך זה).

ב.*גֵּץ[1], ש"ז, — טיט קצת קשה אך לא יבש עדין שבדרכים, בולט מהאדמה, קצת בצורת יתד: וטיט היון וטיט היוצרים ו ג ץ[2]) יוני איזהו טיט היון זה טיט הבורות וכו' ו ג ץ יוני אלו יתדות הדרכים (מקוא' ט ג).

ג.*גֵּץ[3], ש"ז,—כמו גַּפְסִית: ולפעמים יצטרך שיוטח ראשו ב ג ץ מרוכך או ב ג ץ מותך בחומץ (קאנון ג ה א ד).

גֵּר, ש"ז, מ"ר גֵּרִים, — א) אדם נכרי שבא לגור בארץ נכריה ובתוך עם נכרי לו, הוא גֵר בארץ זו ובתוך העם הזה, in fremdem Lande wohnende Person, personne demenrant dans nn pays étranger; person living ont of his own conntry: כי אמר (משה) גֵר הייתי בארץ נכריה (שמות ב כב).

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) המשנה בעצמה מפרשת גץ יוני ביתדות דרכים, והתוספתא (שם ז) מפרשת יתדות דרכים: אלו הן יתדות דרכים אלו שמהלכין עליהן בימות הגשמים והן מתמעכין. ע"כ. והביא רה"ג תוספתא זו, אלא שבמקום בימות הגשמים כתוב אצלו בימות החמה. וזה בודאי שבוש, וכן הערוך והר"ש בגרסת בימות הגשמים. והוסיף הערוך על זה וז"ל והן כגון גומות מלאות מים ושפתי הגומות נקראו יתדות וכו' פ"א חפירות שעושין הבהמות ויתמלאו מים בחורף ובקיץ ומזיקין רגלי ההולך עליהן וכשהן לחים נקראין גץ יוני וכשייבשו נקראו יתידות דרכים שהן משופין כיתידות כשייבשו. ע"כ. והביא רשב"א בחדושיו (ב"ק פא.) דברי הערוך אלו בשם ר"ח. ופריש בנימין מוספיא את השם גץ והתאר י ו נ י וז"ל: פי' שם אות יונית וצורתו קו ישר אשר תחתיו קו אחר קצר מן הראשון משני צדדיו ותחת השני קו שלישי שוה לראשון ובני הכפרים עושין כמו יתדות בצורת אות זה מן טיט יבש לדלג מן יתד ליתד ולא יטבעו בבוץ רגליהם. ע"כ. והלך אחריו גם ו' לוי, וכמו"כ ש' קרויס. וכבר דחה סברה זו קוהוט, ואמר כי התאר יוני הוא מן טיט היון, והסכים לזה גם עמנ' לֹו בהגהותיו לקרויס, ואמר שבודאי אין גץ מלה יונית, וצריך לקרא לא גץ יָוָני אלא גץ יֵוֵני. אבל זה דחוק מאד, וכמעט אין זה מסגנון הטבעי של לישון המשנה. ועי' עוד ערך טיט, יון, יתד.

[3]) בערב' גַצ a) וגם קַצ b). וכבר פקפק ביחוסה השמי של מלה זו פרנקל (Fränkel, 9) ואמר כי מקורה בהמלה gyps.

a) جص b) قَصّ

וכי יגור אתך גֵר בארצכם לא תונו אתו (ויקרא יט לג). עשה (אלהי ישראל) משפט יתום ואלמנה ואהב גֵר לתת לו לחם ושמלה (דבר' י יח). בן איש גֵר עמלקי אנכי (ש"ב א יג). גֵר יתום ואלמנה לא תעשקו (ירמ' ז ו).—ולעומת הגר—האזרח: משפט אחד יהיה לכם כַּגֵר כאזרח יהיה (ויקרא כד כב). והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הַגֵר את יי' הוא מגדף (במד' יה ל). — וככנ': אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וְגֵרְךָ אשר בשעריך (שמות כ י). טפכם נשיכם וְגֵרְךָ אשר בקרב מחניך (דבר' כט י). ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גֵרו (שם א יו).—ולצבור במ"י: כי גֵר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראש' יה יג). — ומ"ר גֵרִים: ואתם ידעתם את נפש הגר כי גֵרִים הייתם בארץ מצרים (שמות כג ט). יי' שמר את גֵרִים (תהל' קמו ט). ויאמר דויד לכנוס את הַגֵרִים אשר בארץ ישראל (דהי"א כב ב). ויספר שלמה כל האנשים הַגֵירִים אשר בארץ ישראל (שם ב, ב יו). תפלו אותה בנחלה לכם וּלְהַגֵרִים הגרים בתוככם אשר הולדו בנים בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל (יחזק' מז כב).—ובחבור עם תושב: גֵר ותושב אנכי עמכם (בראש' כג ד), עי' תושב. וכי תשיג יד גֵר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לְגֵר תושב עמך (ויקר' כה מז). —ומשל: כלב[1]) לא במקומו שבע שנים לא נבח (ערוב' סא.). — ואמר החכם: החכמים ג ר י ם לרוב הכסילים בעיניהם (המעלות לרש"ט פלקיירא ב). — ובהשאלה, במליצה: כי גֵרים ותושבים אתם עמדי (ויקר' כה כג). כי גֵרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ (דהי"א כט יה). — ב) ביחוד *אדם לא מישראל ש נ ת י ה ד, jüd. Proselyt; prosélyte juif; jew. proselyte: ג ר וכושי שירשו את אביהם (דמאי ו י). לעולם אינו ג ר עד שימול ויטבול (כרכ' מז:). ג ר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים וכו' (יבמ' מז.). קשים ג ר י ם לישראל (שם:). כספחת אין מקבלין ג ר י ם לימות המשיח ביוצא בו לא קבלו ג ר י ם לא בימי דוד ולא בימי שלמה אלא שנעשו ג ר י ם גרורים (ע"ז ג:). — גֵרֵי אֲריות, גרים שנתגירו מפני פחד מהאריות שעלו עליהם ולא מפני ש ר צ ו להכנס לתוך כנסת ישראל: כותים ג י ר י א ר י ו ת הם (קדוש' עה:). ר' נחמיה אומר

[1]) גוף המשל בארמ': כלבא בלא מתיא שב שנין לא נבח.

אחד גירי אריות וכו' ואחד גירי מרדכי ואסתר אינן גרים עד שיתגיירו בזמן הזה (יבמ' כד:).—גֵּרֵי חֲלוֹמוֹת: אחד גירי אריות ואחד גירי חלומות[1] וכו' אינן גרים עד שיתגיירו בזמן הזה (יבמ' כד:). — *והשתמשו בשם זה בכלל לכל מי שמקבל דעה מהדעות לא מפני אהבה אלא מפני יראה.—גֵּר צדק: נעמן גר תושב היה נבוזראדן גר צדק היה (גיט' נז:). וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים וכו' וכולל גרי הצדק עם הצדיקים (מגי' יז:). — *גר שער, ההפך מן גר צדק: הוא גר צדק לא גר שער (ראב"ע, שמות יב מט). — ג) *מלה זרה מלשון אחרת שנכנסה בלשון מהלשונות: והגר הוא אשר יהיה לאומה אחרת ויכניסהו המשורר בשירו (כאור מ' השירים לאריסטוט, לחזיים כו).—ולנק' גֵּרָה, עי' זה.

א.גֵּר[2], ש"ז, — מקום עמוק באדמה: פרץ נחל מעם גָּר[3] (איוב כח ד).

ב.גָּר, ש"ז, מ"ר גָּרִים, — כמו כַּר כָּרִים: ורעו כבשים כדברם וחרבות מחים גָרִים[4] יאכלו (ישע' ה יז).

גרב[5], ממנו גָּרָב, *גָּרֶבֶת, *גַּרְבְּתָן.

א.גָּרָב[6], ש"ז, — חולי מחליי העור, מין שחין, Krätze; gale; scab: כל איש אשר בו מום וכו' או גָרָב או ילפת (ויקר' כא יח-כ). יככה יי' בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח כז). ובעל גרב[7] ובעל יבלת (בכור' ו יב).—ומצוי בספרות הרפואית: גרב הוא נאצור מתחדש בקצה הפנימי הנקרא מוק (קאנון ג ג כ ז). ואמנם הגרב הלח וכו' יהיה מחומר עב (קבולי גליינוס, כנות החליים, כ"י פריז). ויתיילד לילדים הגרב והאיבול ממה שיהיה מן הדם הנפסד (מ' אלדבי, כ"א ה). לנפח ולגרב הנולדים באצבעות בחורף תרחצם במים חמין (שם ד).

ב.*גָּרָב[1], ש"ז, מ"ר, גְּרָבִים, סמי' גַּרְבֵי, — א) כלי חרס גדול כמדת סאתים, כובשים בו דגים, מחזיקים בו יין ושמן, ird. Gefäss; jarre; jar: דג טמא שכבשו עם דג טהור כל גרב שהוא מחזיק סאתים (תרומ' י ח). העלו לו (לחנניה בן חזקיה) ג' מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרשן (שבת יג:). אמרו עליו על יוחנן בן גרבאי שהיה אוכל ג' מאות עגלים ושותה ג' מאות גרבי יין (פסח' נז.) הוא כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות (ביצה כט.). דלית אחת הניח לי אבא ובצרתי ממנה יום ראשון ג' מאות אשכולות אשכול לגרב יום שני בצרתי ג' מאות אשכולות שתי אשכולות לגרב יום ג' בצרתי ממנה ג' מאות אשכולות שלש אשכלות לגרב (כתוב' קיא:). ומעשה בעכו"ם אחד שהביא גרב של חתיכות (דג) ונמצא סימן באחת מהן והתיר רשב"ג את הגרב כולו (ע"ז מ.). מצא בגרב שתי בילביות שוטטות בו (ר"ת שם לט:). ישתה במדה יינו שבגרב, ובבשרו לא יפול גרב (תוכח' מוסר, עזרת הכלכלי עג:).— ב) *שק של עור[2] לבגדים וכיוצא בזה, כעין ע'ב: ומן הענין הזה ובגנזי ברומים ר"ל הכלים והגרבים שאוצרין בהן הבגדים האלה (ר"י א"ת, ברבי ריב"ג, גנז).

ג.*גֶּרֶב[3], ש"ז, מ"ר גַּרְבַּיִם, — לבוש הרגלים, עשוי מחוטים גדולים, Strumpf; bas; sock, stocking, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים.

*גָּרַב, קל אינו נהוג.
— נתפ', *נִתְגָּרֵב,—נעשה כמו גרב, כמו שחין על העור: מה שיתגרב מהלפלוף בעגן על הפנים מן הזיעה עד שישוב כאבק הוא מופת רע (פרקי משה ו).

—[1]) רש"י: בעל חלומות אמר להם להתגייר.
[2]) בערב' גַ'ר a), מקום עמוק באדמה. ועי' הערה שלקמן. — [3]) תרגום: מן אתרא דמזדחל מרזביא, עפי"ז פרש"י מקום הנגר. וכעין זה שאר המפרשים. אך המליצה קשה וגם החדשים לא מצאו פרוש נכון לזה, קצתם מגיהים מרגבים במקום מעם גר. ועי' עוד ערך נחל.
[4]) קצת החדשים מגיהים לפי היוני גְּדָיִם. ויש מגיהים זָרִים, וי"א שהוא כמו גֵרִים. ועי' עוד חָרְבָה, מֵחַ.
[5]) בערב' ג'רב b).
[6]) בערב' גַ'רַב c). — [7]) ואמרו שם בגמ' שיש שלשה מיני גרב, יבש בין מבפנים בין מבחוץ, לח מבחוץ ומבפנים, יבש מבפנים ולח מבחוץ, וזה הוא גרב של מצרים.

a) جَر b) جرب c) جَرَب

[1]) בערב' ג'ראב a) כלי עשוי מעור, כעין נאד או חמת. וכן בארמ' וסור' גרבא: חייף ושישה בד' גרבי דמיא (סנה' לה.). אך בעבר' נראה שהיה שם לכלי חרס. — [2]) כמו בערב' ג'ראב a).
[3]) בערב' גֻ'ראב b), וכבר השתמשו במלה זו בארמ': מימס גורביה ומיעל לאפוקי צורכיה (הלכ' גדולות קנד).

a) جِرَاب b) جُرَاب

***גַּרֶבֶת**[1], ש"נ, —חֹלִי, שהגיד ארוך ביותר: גרבת[2]) בגיד (בכור' מד:).

***גַּרְבְתָּן**[3], ש"ז, —מי שיש לו מום הגרבת, מי שגידו ארוך ביותר: גרבתן[4]) זה בעל קיק (בכור' מד:).

א. ***גַּרְגּוּר**, ש"ז, — בה"פ מן גִּרְגֵּר: לשון גרגור שייך בזיתים (ר"ש טהר' ט ו).

ב. ***גַּרְגּוּר**, ש"ז, —קול צרוד בהנשימה: ואם יגיע רעת הנשימה עד שיהיה כרגור וקרקור הנקרא רומילאד תקח נטרי צלוי וכו' (קאנון ג י ה ג). ואם יהיה הצרות מלחית בקנה ומה שנלוה אליו יהיה עם האותות בנשימה כרגזר ויצטרך אל אנקה הנקרא רומילאר (שם שם א ו).

א. ***גַּרְגִּיר**[5], ש"ז, — שם צמח, מין ירק שעליו נאכלים חיים ומבושלים, Rauke ; roquette ; garden· roquet, (Eruca sat.): אינו מתעשר זרע וירק אלא השחלים והגרגיר בלבד (מעש' ד ה). והגרגיר[6]) של אפר[7]) (שביע' ט א). השחליים והגרגיר שזרען לזרע (תוספתא שם ג ט). המוצא כרכיר אם יכול לאכלו אוכלו ואם לאו מעבירו על גבי עיניו (יומא יח:). קח זרע גרגיר הוא איגזימון וזרע שהלים לבנים הוא קרדמון (אסף הרופא, כ"י מינכן כב:). גרגיר הוא אורוגא מהותו ממנו מדברי וממנו גניי (קאנון ב, לוח הסמים).

[1]) אולי מסורס מן גֶּבֶר. — [2]) בנוסח' גרבתא, והגיה בעל שיטה מקובצת עפ"י הנוסחאות שהיו בידו ומחק את א שאחרי התו. ובהערוך הגרסה היא גרבתן בגיד. ועי' הערה לערך גרבתן.

[3]) עי' הערה לגרבת, ועי' הערה שלקמן.—[4]) מוסב על בעל גבר שבמשנה. ובערוך הגרסה: בעל קיק בביצים גרבתן בגיד, ופרש: גיד שלו ארוך עד הארכובה. ע"ב. והם דבדי רגמ"ה.—ועי' קיק.

[5]) בערב' גַ'רְגִ'יר a), בארמ' וסורית גרגירא. במשנ' מנק' כ"י פרמה נקוד גַּרְגֵּר, ולא נתברר מקור השם. י"א על שם הזרע העגול, אך אין זה מיוחד לירק זה בלבד. אחרים אומרים מפני שהיו כובשים אותו בחֹמץ ובדומה והיו עושים מֵהעלים כעין גרגרים, וגם זה דחוק. — [6]) כך הניח לֹו (Pfln. § 66) כמו סוב' לט: במקום גרגר שבנוסח'.—[7]) בערב' ג'רג'יר ברי b), וכמו שהזכיר אסף במקום שמובא בפנים: שממנו מדברי וממנו גני.

a) جَرْجِير b) جرجير بري

ב. ***גַּרְגִּיר**, ש"ז, — א) כמו גַּרְגַּר: פסיגה של אשכול שריקנה טהורה שייר בה גרגיר אחד טמאה (עוקצ' א ה). ולוקט גרגיר מכאן וגרגיר מכאן (רש"י כ"י מנח' פא. בש"ס וילנה). מלמולין פירוש טיט שעל היד שנמלל בידיו עד שנעשה כעין גרגירין ומדובקין בידיו (בעלי הנפש להראב"ד, שער הטבילה). ודרך בני אדם כשיאספו הצימוקים שיפלו מהם כדגידים מן התאנים ומן הענבים (ר"ש אבן תבון, פרוש רמב"ם לאבות ד ה). שהשי"ה לא נעלם ממנו ואפילו גרגיר דוחן (ר"מ גרבוני, המאמר בבחירה). ויש שצובעין אותו בתולעת והתולעת היא גרגירים אדומים ביותר דומים לגרעיני החרובים והם כמו האזג והתולעת כמו יתוש יש בכל גרכיר מהן (סמ"ג, עשין, רלג).—ב) 'כרכירי הקרא, תולעת במעים: ומהם (מהתולעים) מה שיתיילדו במעים העבים אשר למטה מן הטבור והם קטנים ונקראים גרגירי הקרא לפי שהם דומין לגרגירי דלועים (מ' אלדכי, ש"א ד, מעים).— 'גַּרְגִּירֵי קוצים[1]): גרגירי קוצים גדל גם הוא בכל הארצות שובו מלא קוצים קטנים פירותיו המה עגולים לבנים ירקרקים או אדמדמים טובים המה למאכל גם יעשו ממנו מרקחת (לינדא, ראשית למודים א ו). — 'גרכירים אדומים[2]): גרגירים אדומים יגדלו ביערות ובגנות על עשב נמוך סמוך לארץ (שם).

***גַּרְגִּירִי**, ת"ז, —מטבע הגרגיר וצורתו: ופריו הגרגירי יפה בטעמו כגרגיר האדמה (תוה"א לביהק, הלמתים מח). (הנחש) הגרכירי משכנו על אי יאווא במעמקי הנהרות ארסו חזק וממית (הוא, הבכלים רת).

גַּרְגַּר, ש"ז, מ"ר גַּרְגְּרִים, — א) פרי קטן בשרי פחות או יותר עגול שבקצת אילנות כמו זיתים, ענבים, וכיוצא בהם, berry ; baie ; Beere: ונשאר בו עללת כנקף זית שנים שלשה גַּרְגְּרִים בראש אמיר (ישע' יז ו). — ואמר בן סירא: כזית רענן מלא גרגר וכעין שמן מרוה ענף (ב"ס גני' נ י). איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף וכו' כרכר יחידי ר' יהודה אומר אשכול וחכ"א עוללת (פאה ז ד). טמא מת שסחט זיתים וענבים וכו' אפילו גרגד יחידי (טהר' ג ג). האוכל (זיתים) מן הסלים וכו' מן העבט ומן המשטיח של עלים ונפל ממנו גרגר יחידי (שם י ה). אפילו לא הבאיש אלא גרגר אחד באשכול (תוספתא

[1]) בלעז: שטאכעל בעערן. — [2]) בלעז: ראטהע בעערען, ערד בבעדן.

מעש"ר א א).— ואמר המשורר: על הערוגות תן לך מושב, והיה בצלי ההדסים דר, וראה רסים לילה עלי עליו, נטפי ברולחים וגרגר דר (רמב"ע, תרשיש ג).—ומ"ר *גְּרְגָרִים: ב' גרגרים פרט וג' אינן פרט (פאה ו ה), אינמביאין מן גרגרים שנשרובמים (מנח' ח ג). — ב) *בכלל כל חתיכה קטנה פחות או יותר עגולה, כמו של מלח וכדומה: בפילפל ובגרגרי) מלח (שבת ו ה). וקמץ ועלה בירו צרור גרגר מלח או קורט של לבונה (תוספתא מנח' ה גא). — ג) *גל של צרורות: גרגר של צרורות או גל של אבנים (נגע' ג ז). וכן אם היה לו בשרהו גרגר של צרורות (רמב"ם במיט' כ א). — ד) *בפרט בעין גרגרים קטנים עשויים ממיני סמי מרפא כדי שיקל על החולה לבלע את הרפואה, כמו גלולה, Pille; pilule; pil: יעשה ממנו גרגרים גרולים ישתה אחר הנקוי הכללי (קאטון ג א ד ח). ומה שיועיל ממנו גרגרים בתאר זה אפיתמי פוליפודי אבן ארמיני זוז וכו' (שם). וזה מעשה גרגרים שעשה גלינוס יועילו מכל הרפשים הרעים הנולרים מחמת ליחה (לידה לאורתיס, ג"י פלורנצה). — ובמליצה: הרפואה שאין עמה כל תחלואים הם גרגרי ההצלחה (ס' השבועים לר' זכלא 28). — ה) *גַּרְגְּרֵי דלעת, מין תולעת במעים: התולעים הנקראים גרגרי דלעת והם נקראים דלועים אוכלים כל מה שיזון האדם לכן מרזין הגוף (פרקי משה ז). דומים לתולעים שבחומץ יולדו בפי הטבעת והרומים לגרגרי הדלעת במעים הגסים (שם ט).—ו) *גַּרְגְּרֵי אדמה, גרגרים אדומים יגדלו על שיחים קטנים על האדמה, קצת דומים לתות, Erdbeer; fraise; -berey: בארוחה הזאת ינתן לפניו בחדש טבת סל גרגרי אדמה עודם באבם (גוטלבר ממלרים, קאירה).

***גַּרְגֶּר**, ש"ז, מ"ר גַּרְגְּרִים, — כמו גַּרְגֵּר: טחנן (את הזיתים) וגשתיירו מהן גרונרין שלמין (תוספת' טהר' יא ד).

א.***גִּרְגֵּר**, פ"י, — א) קטף גרגר גרגר מהאילן: האומר לחבירו הילך איסר זה וכו' באשכול שאבור לי מגרגר ואוכל (מעשר' ג ו). מגרגר באשכול ופורט ברימון וסופת באבטיח (שם ג ט). — ב) גִּרְגֵּר את הזיתים, הניחן בשמש למען יתבשלו יפה יפה: הזית הראשון מגרגרו[2]) בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל וכו' הזית השני מגרגרו בראש הגג וכותש ונותן לתוך הסל (מנח' ח ד). הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכונסו לתוך הכד (ספרא אמור ר). המניח זיתיו בגג לגרגרם (טהר' טו).

— פע', *גֹּרְגַּר, — שגרגרו את הזיתים בשמש: צפיתי אם אינו שמן זית זך מגורגר, הלא משלשה זיתים שמן המאור גיגר (הקד' שמן המאור, בסוף שו"ת חות יאיר).

ב.***גִּרְגֵּר**, פ"ע, — שפך משקה לתוך הגַּרְגֶּרֶת: החושב על מי חטאת לשתות וכו' רבי יהושע אומר בשישתה (פסול) ואם גרגר בשר (פרה ט ד). בשישתה (פסול) מפני שהוא משקה פיו ואם גירגר כשר (תוספתא שם ט ו). אכלה (אשתו) בשוק גירגרה בשוק הניקה בשוק ככולן ר"מ אומר תצא (גיט' פט.). — ובפרט *הדיח את הגרגרת במים, וביוצא בזה, gurgeln; gargariser; to gargle: וזה לך תרופתו לגרגרנו בזרוע חרדל ועקר קרחה הנקרא פירתרון (אסף הרופא, כ"י מינכן 20).

— התפע', *התגַרְגֵּר, — גרגר את גרונו: ובכל פעם יתגרגרכו ויעצירנו בפיו ובגרונו (אסף הרופא, כ"י מינכן 20). כל זה יבושל עד החצות אז ימלא פיו ויתגרגר עד שבע פעמים (שם 22).

ג.***גִּרְגֵּר**, קל לא נמצא.

— התפ', *התגַּרְגֵּר, — כמו נתגלגל: הנכנס למרחץ אינו מתעמל ואינו מתגרגר ואינו משתבר על השיש (דא"ר י).

***גַּרְגְּרָה**, ש"נ, מ"ר גַּרְגְּרוֹת, — כמו גַּרְגַּר: ואלה הגרות גרגרות חרוב הם (ראב"ע שמות ל יג).

***גַּרְגְּרוּת**, ש"נ, — כמו גַּרְגְּרָנוּת: ויהיה ערוך במפה נקיה ויאכל וישתה בנחת ולא בגרגרות (דרך ישרה, ד"א).

***גַּרְגְּרָן**[1]), ש"ז, לנק' גַּרְגְּרָנִית, מ"ר גַּרְגְּרָנִים, -רָנִיּוֹת, מי שהוא להוט אחרי אכילה ושתיה בפרט של מטעמים מתוקים וכדומה, Leckermaul; friand

---

[1]) בקצת ספרים: גרגיר, גלגל.

[2]) ושאלו בגמרה שם: מגרגרו תנן או מגלגלו, והכריעו שהוא כמו מגלגלו. ופרש רש"י מגרגרו לוקט גרגר גרגר. וזה דחוק. ורמב"ם בפרוש המשנ' לטהרות פרש עושה גרעינין, וגם זה אינו בדיוק. והעקר כמו הערוך: עוזבו עד שיתבשל יפה. וסמך לזה מערב' ההמונית ג'רג'ר a), זיתים גמולים ומבושלים הרבה.

[1]) אולי מן גרגרת. והנה פרשו רוב המפרשים גרגרן מי שאוכל הרבה, אבל למושג זה יש המלה

---

a) جُرْجُر

dainty (person): לא לזה גרגרן אלא לך לגלגן (ירוש' ברכ' ו י ג). השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן (פסח' פו: וביל' כה:). ולא יאחז אדם בביצה פרוסה בידיו ואם עושה כן הרי זה רעבתן וגרגרן ולא ישתה אדם כוסו בבת אחת ואם שתה ה"ז גרגרן ורעבתן (דא"ר ו). ולא יאכל שום ובצל מראשו אלא מעליו ואם אכל הרי זה רעבתן וגרגרן ולא ישתה שתי כוסות ויברך ברכת המזון מפני שנראה כגרגדן (שם). הגדול שבהן שולח יד (לאכול) תחלה ואח"כ הקטן ואם שלח ה"ז גרגרן (שם ז). ולא יהא אדם לא נוקדן ולא עומקן ולא גרגרן ומוותר על קלקלותו ואינו מתכבד מקלון חבירו (דא"ז ו). לא יאכל אדם בכל אצבעותיו מפני שנראה כגרגרן (מס' כלה רבתי י). תלמיד חכם לא יהיה גרגרן אלא אוכל מאכל הראוי להברות גופו (רמב"ם דעות ה). בני החבורה שהיה אחד מהן גרגרן רשאים להוציאו מהן (הוא, פסח' ב). שלא ילך כדרך הגרגרן הקרוא לסעודה בי כשיחתכו לפניו מצד א' התיכה אחת יאמר חתוך מצר אחד (מלמד התלמידים, וארא). אם ישבור בו עצם נראה כרעבתן וגרגרן (תזקוני, בוא יב מו). לאכול בנחת ובמוסר בי השלחן לפני המלך הוא ואיך לא יתבייש מהמלך להיות גרגרן (הקנה, סדר השלחן). שלא יהא גרגדן ובלען בסעודתו (חמדת הימים א יד). יהיה בכבוד על שלחנו וכו' ויאכל בכבוד לא ברעבתן ולא יהיה גרגרן (לפורן במיר ה סב). גנאי גדול הוא לאדם להיות זולל וסובא גרגרן ורעבתן (בית מדות, הנדיבות). — ומ"ל: הצנועין מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקין ואין מגיע לכל אחד מהם אלא כפול (תוספתא סוט' יג ז). אינו חייב סקילה עד שיגנוב משל אביו וכו' וישתה היין מזוג כדרך שהגרגרנים שותים (רמב"ם, ממרים ז ב). על החנות החדשה לגרגרנים מדוע העם האוהב נעימים את דבן דחפו וכו' ולפתח הזאת משבימים (יל"ג, על החנות). — ולנק' *גדגרנית, מ"ר גדגרניות: מפני שהנשים גרגרניות הן שהיא חשודה לגלות את הקדרה של חבדתה לידע

רעבתן, ומרוב המקומות שבאה מלה זו נראה כי הכונה היא מי שלהוט אחרי אבילה ובמו"כ מי שאוהב מעדנים מתוקים, ובפרט מהרמב"ם (דעות ה). ובן מיּמע מהמאמר על הפסוק ויקחו האנשים מצידם: גרגרני בני דגדגרני דרחמי מידי דגרגרנותא אהבתיבו נמי הכי הוו וברנו את הדגה (כלה רבתי ד). ומהלשון דרחמי מירי דגרגרנותא משמע בברור שהכונה למעדנים טובים.

מה היא מבשלת (טהר' ז ט). ארבע מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות עצלניות קנאניות (מד"ר ברא' מה). עד שלא ילדה האשה בעלה עומד עליה אם סבלגית היא זו אם לאו אם גרגרנית היא אם לאו (מה"נ, כ"י תימני, וישב). לא תהא גרגרנית ולא תאבל יתר מדי (ראש' חכמה, ד"א). — ובהשאלה, מי שאץ לבעול אשה קודם הזמן: טבלה ביום של אחריו ושמשה את ביתה וכו' הרי זה גרגרן (נדה י א). לאותו שהיה בית הלל קורין אותו גרגרן רבי יהודה היה קורא אותו בועל נדה (תוספתא שם ט יט).

*גַּרְגְּרָנוּת, ש"נ, — מדת הגרגרן: זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגתה (ירוש' ברכ' ו י ג). שהוא שותה הרבה כזה נראה גרגרנותו (הלבוש או"ח קע יא).

*גַּרְגְּרָנִית[1], ש"נ, — צמח, עשב, כמו גדגדנית משמעה א', עי"ש.

גַּרְגֶּרֶת[2], ש"נ, מ"ר גַּרְגְּרוֹת, — א) כמו גָּרוֹן: חסד ואמת אל יעזבך קשרם על גַּרְגְּרֹתֶיךָ כתבם על לוח לבך (משלי ג ג). — ב) ביחוד *הקנה שבתוך הגרון שהקול יוצא ממנו, Gurgel; gosier; trachea: שחט את הוושט ופסק את הגרגרת או שחט את הגרגרת ופסק את הוושט (חול' ב ד). אלו טריפות בבהמה נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת (שם ג א). נשמטה הגרגרת ואח"כ שחט את הוושט שחיטתו פסולה שחט את הוושט ונמצאת הגרגדת שמוטה (תוספתא שם ב ד). — ובהש': ברא הקב"ה מעין בתוך גרגרתו (של האדם) שהוא מוריד את הפת בישלוס (מד"ר במות כד).

א.*גְּרוֹגֶרֶת[3], ש"נ, מ"ר גְּרוֹגְרוֹת, — תאנה יבשה, getrokn. Feige; figue sèche; dry fig: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת ואומר זו ותשע הבאות אחריה עשויות מעשר על תשעים שאני אוכל (דמאי ז ג). בגרוגרת שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית (כלים יז ז). נקר בתאינה ונעשית גרוגרת בתמרה ונעשית יבישה (תוספתא תרומ' ז יו). עלה והיסב עמהן אפילו לא טבל עמהם אלא בציר ולא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת מצטרף (ברכ' מח.). כל שאילו מהלקו למזון שתי

[1]) כך בסור', והגיה עמ' לו (Pfln. § 67) כך בכ"מ בתלמוד שבאה שם המלה גדגדנית.
[2]) אולי שם חקוי הקול.
[3]) לא נתברר מקור מלה זו.

סעודות ביניהן ואין מגיעות גרוגרת לכל אחד ואחד (ערוב' פ:). הוציא חצי גרוגרת לרה"ר והניחה וחזר והוציא חצי גרוגרת אחרת (כ"כ נה:). — ומ"ר: אין פותחין לעניים בגורן מחצי קב חטים וכו' וקב גרוגרות או מנה דבלה (פאה ח ס). הקרובים מביאים התאנים והענבים והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים (בכורים ג ג). מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות (שבת יז ב). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות (שם כב ג). הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הרבילה (נזיר ב א). הפועלים לא יאכלו מגרוגרות של הקדש (מעי' ג ו). התורם ענבים לשוק עתיד לעשותן צמוקין תאינים עתיד לעשותן גרוגרות (תוספתא תרומות ג יו). התולעין שבגרוגרות ושבתמרים (שם ז יא). ההורם גרוגרות ועתיד לדורסן תמרים ועתיד לדובשן (שם מע"ר ב ב). חוהלות של גְרוגרות ושל התמרים מתיר ומפקיע והזהך (שבת קמו.). בביתום בן זונן שהיה מביא גרוגרות בספינה וכו' (ע"ז סה:). חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת ורצו עשרה בני אדם והביאו עשרה גרוגרות (מנח' סד.). — וגם ילתמרים: כדרך שמיבשין התמרים כשרוצין לעשותן גרוגרות (רגמ"ה מנח' פו.).

ב.*גַרְגֶרֶת, ש"נ, — כמו גַרְגֶרֶת: שחט חצי גרוגרת בעוף ושהה כדי שחיטה ואח"כ שחט את כולה שחיטתו כשרה (תוספתא חול' ב ב). שחט את הוושט ואח"כ נשמטה הגרוגרת שהיטתו כשרה (שם ד).

גרד[1], ממנו גֵרֵד, *גֶרֶד, יגְרְדָן, *גְרִידָה, *מַגְרֵד, מַגְרֶדֶת.

א.גֵרֵד, פ"י, — חכך בצפרניו וכדומה על העור במקום שמרגיש אכול, kratzen; gratter; to scratch:

וממנו התפעל, הִתְגָרֵד.

— התפ', הִתְגָרֵד, — גֵרֵד את עצמו, sich kratzen; se gratter; to scratch o. s.: ויך (השטן) את איוב בשחין רע מכף רגלו עד קדקדו ויקח לו חרש לְהִתְגָרֵד בו (איוב ב ז-ח). סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלים ולא מתגרדין (שבת כב ו). אין חפין ואין מתגרדין ביום טוב (תוספתא יו"ט ד י). הפות של מתכות של בעלי הבתים העשויה כביפה וכו' שעבדים מתגרדים בה (שם כלים כ"מ ב יב).

— קל, *גֵרֵד, — א) הוליך והביא חדו של דבר חד, כמו

[1]) מְשֻׁתָּף בערב' ובארמ'.

סכין או זכוכית על שטח גוף מהגופים, כדי לקלוף מעליו חלקים דקים מן הדקים כמו אבק, schaben; gratter; to shave: זכוכית כדי לגרוד בו ראש הכרכר (שבת ח ו). גרדו (את השופר) מבפנים ומבחוץ (תוספתא ר"ה ג ד). גרדו (את השופר) והעמידו על גלדו (גמ' שם כז:) — ב) חכך בהצפרנים או בכלי בעור הגוף: אין גורדין[1]) במגרדת בשבת רשב"ג אומר אם היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורד כדרכו ואינו חושש (שבת קמז:). סכו (את העבד) גרדו והלבישו והנעילו (כ"ב נג:). — ובפרט הכתב מעל הניר: הטועה בשם גורד את מה שכתב ותולה את מה שגרד (מנח' ל: וסופר' ה ד). העומדין לשרת את בני אדם (במרחץ) וגורדין בהן רגליהן (רה"ג, כלי' יב ד). כך אנו רגילים לגרוד כל הדבוק ולחזור ולכתוב (רמב"ן, שו"ת רלב"ת א ג ד).

— פעו', גָרוּד, עי' זה הערך.

— פע', *גֵרֵד, — כמו קל בנחץ הפעולה: אין מגרדין לא מנעלים חדשים ולא מנעלים ישנים (תוספתא שבת ד יה). לצוות על המגיהים שלא יגרדו מכל מה שימצאו בספרים אפילו אות אחת (אגר' ר"ש אבן תבון).

— הפע', *הִגְרִיד: העושה עבודה זרה המתיך והמעמיד הסח והמקנית והמגריד[2]) עובר בלא תעשה (תוספתא כנה' יג).

ב.*גֵרֵד, פ"י, — גֵרֵד את הבגד, הניח לו גְרָדִים, עשה לו גרדים: בגדים שגורדין[3]) אותן בברייתן מבליהן ומשרדין מהן כלום (יומא עב:).

א.*גֶרֶד, ש"ז, מ"ר גְרָדִים, — מקום שגרדו ממנו הכתב וכדומה, radierte Stelle; gratture; erasure: הטועה בשם גורד את מה שכתב ותולה את מה שגרד וכותב את השם במקום הגרד[4]) (מנח' ל:) ואין כותבין האזכרות על מקום הגרד (סופר' ה ד): לצוות על המגיהים שלא יגרדו וכו' רק יגיהו מבחוץ לא על ידי גרד (אגר' ר"ש אבן תבון).

[1]) כך בכ"י, וכן באלפסי. בנוסחא' בריש במקום דלת.
[2]) כך בתוספ' שבש"ם ווילנה. ובמהד' צוק"ם המגרר.
[3]) ופרש רש"י: כשהיו חותכין בגרדין שלהן מתוך כלי אריגתן. ונראה שכך גם פרושו של ר"נ בעל הערוך שהביא מאמר זה בערך גרד גרדים. ואפשר שכונתו היא במשמ' אריגה. ובר"ח הגרסה היא קצת אחרת: המשרדים אותם. אך עכ"פ רש"י בודאי השתמש בפעל זה במשמעה זו.
[4]) כך גרסת הערוך. בספרים גרר.

ב.***גֶּרֶד**, ש"ז, מ"ר גְּרָדִים, — פתילים בולטים מדלדלים מקצה בגד וביוצא בזה, לנוי, Franse ; frange ; fringe : עשאן (את־הציציות) מן הקוצים ומן הנימין ומן הגרדין [1]) (מנח' מג:). אמרה שבשפת החלוק יהפך ויקפל מלמעלה שלא תהא סמוכה לבשרו מפני שראש מקום התך הבגד שם הוא ויוצאין גרדים (ר"נ על הרי"ף, שבת נג.).

ג.***גֶּרֶד**[2]), ש"ז, מ"ר גְּרָדִים, — בגוף בע"ח, גרם בשרי או חלבי שאינו עצם ולא עצל ולא שחום : העצב לא יתחבר רבר ממנו בשחום ולא בקשור ולא בחלב ולא בעצם אלא בשיניים לבדם מכל העצמות כי מתחבר בשרשיהם עצב רך וכן לא יתחבר העצב כדבר מן הגְּרָדים [3]) (הם גראנדולשים) שעומדים במקום מלואי סְפָנַאי ומשעות [4]) אמנם הגרדים הצריכים להם להולדת הליחות הצריך אליו הנה מתחבר בהם בפליאה מעט עצבים כמו שימצא בהם גם כן עורקים דופקים ובלתי דופקים (פרקי משה א). כבר ראו רבים שנולדו בהם עורקים נכונים בעצם ובגרדים [5]) (שם ג, העורקים).

א.***גַּרְדּוֹם**[6]), ש"ז, מ"ר גַּרְדּוֹמִים. סמי' גַּרְדּוֹמֵי, — השארית מדבר שנקטם ממנו קצהו : מצות אזוב שלשה קלחים ובהם שלשה גבעולים ושיריו שנים וגרדומיו [7]) כל שהוא (פרה יא ט). גרדומי אזוב כשרין וגרדומי ציצית כשרין (תוספתא שם יב ב).

מכמה גדילים אתה עושה (את הציצית) אין פחות משלשה וכו' אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא (ספרי שלח קטו). גרדומי רצועות כשירות (מנח' לה:).

ב.***גַּרְדּוֹם**[1]), — תה"פ, מבלי לפרוט הפרטים : בוא וראה כמה חבב הקב"ה ביאתה של ארץ ישראל מיציאתה להלן כתיב סוסיהם פרדיהם גמליהם כרם הכא כתיב וילך איש גרדום אלא ע"י שהיו יוצאין מהארץ לחו"ל לא יחס את ממונם (מדר' רות א).

***גָּרְדֵּם**, אינו נהוג.

— פע,' יְגַרְדֵּם, מְגֻרְדָּם, מ"ר מְגֻרְדָּמִים, — שנפסק קצהו ונשאר החלק התחתון : שהחוטים המגורדמים יכולים ליענב יחד (מעדני יו"ט, הלכ' ציצית ז ח).

***גַּרְדָן**, ש"ז, נקב' יגַרְדָּנִית, — מי שרגיל להתגרד : שמא יאמרו גרדן הוא ומדם חטטיו נצבעו והאדימו הרצועות (רש"י מנח' לה.). חטטין של גרדנית (ר"א מלוניל, ארח' חיים, טהר' הנדה).

גרה[2]), ממנו גֵּרָה, *גֵּרוּי, תִּגְרָה.

---

[1]) פרשו רגמ"ה ורש"י פרינ"ש בלעז. והביא פרוש זה גם הערוך, כנראה מרגמ"ה, וז"ל : מן הגרדין שמשתיירין בסוף בגד לאחז אריגתו.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה [4] שלקמן. — [3]) כך נקוד ולעוז במהד' דפוס וילנה תרמ"ח. — [4]) כך במהד' הנזכרת. אך אין ספק שזה שבוש וצ"ל הפנאי ומשענות, כמו בהקאנון א א ה וז"ל : ואחריו (אחרי העצלים והעצבים והמיתרים וכו') הבשר והוא מלוי פנאי הנחת אלו האיברים בגוף וכחם אשר ישען עליו, ע"כ. וכן הוא קורא שם למעלה את האיברים הקשים משען הגוף. ומלואי הפנאי ר"ל המקום הפנוי שבין העצמות והעצלים והעצבים, שבמקומות הפנאי האלה עומדים הגרדים. והנה סובר דר' מויא שהם הנקראים Glandulae lymphaticae; Fettklumpen; coussins adipeux. אלא שכללו בשם זה גם חלקים חלביים שבמקומות הפנאי. — [5]) בגוף הנדפס גררים, בשתי ריש, והוא שבוש.

[6]) לא נתברר מקורו. יש אומרים שעקרו גרם ונוספה ד. — [7]) בקצת ספר' וקרדומיו בקוף, וכתב ר"ש כאן : וקרדומיו כמו גרדומיו. והנה מכאן נראה ברור ההבדל בין שארית ושירים ובין גרדומים, ששיריו הם מה שנשאר מהשלשה, וגרדום הוא מה שנשאר מכל אחד אחרי שנפסק ממנו החלק העליון. וכבר העיר ר"ש על הבדל זה, ואמר שזה לא כמו גבי ציצית (מנח' לט.). ובאמת יש שם מקום לטעות במשמ' גרדום, ששאלו שם : מאי שירי ומאי גרדומיו (בענין ציצית) מאי לאו שיריו דאיפסיק מינייהו ואישתייר מינייהו גרדומיו דאיגרדום איגרדומי. ע"כ. ופרש רש"י : מאי לאו שיריו דאפסיקי מינייהו קצת מחוטיו ונשאר קצת גרדומין דאיגרדום איגרדומי ולגמרי נפסק צד העיקר. ע"כ. ונראה מזה כי שיריו הוא שנפסק קצת מהחוט ונשאר קצתו וגרדום שנפסק כלו מעקרו, אך כבר דחו שם התוספות פרושו זה של רש"י, ובארו הכונה האמתית של דאיפסיק מינייהו ואישתייר מינייהו, שר"ל שמהם נפסק ומהם נשארו, ר"ל שקצת החוטים נפסקו וקצתם נשארו. וכן נראה ברור פרוש של גרדום ממה שאמרו גבי מומי העין (בכור' מד.) : והנן שנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין לא קשיא הא דאשתייר גרדומי הא דלא אשתייר גרדומי, ע"כ. ופרש רש"י שם : אשתייר גרדומי שרשין לא הוי מום.

[1]) יש סוברים כי זו היא המלה הקודמת. אבל אין לראות איך נסתעף מן המושג שארית דבר שנקטע קצתו המושג בלי כל פרטים.

[2]) עבר' בלבד. כארמ' גרא במשמ' שסה למלחמה. בערב' במשמ' זו ע'רי, אע'רי a).

---

a) غرى اغرى

א.גָּרָה¹), ש"נ, מ"ר גֵּרוֹת, — א) שם מטבעת נחשת קטנה, חלק העשרים מן השקל: עשרים גרה²) השקל (שמות ל יג). חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא (במדב' יח יז). והשקל עשרים גרה (יחזק' מה יב).—ואמר המליץ: וכבר בארו אנשי הסגולה, כי הפרוטה איננה תהלה, וגרה איננה מעלה (עמנו', מחברת ה).—ב) *גרעין החרוב: שבעה גנבים הם וכו' המעוול במדות והמשקר במשקלות והמערב את הגירה בתלתן (תוספתא ב"ק ז ח). והמערב את הגירה³) והחול בפול והחומץ בשמן (מכי' משפט, נזיק' יג). — ובמלאכת הרפואה, משקל גרה, משקל גרעין אחד מגרעיני החרובים: ברופא הבקי אשר הוא חושב על הנוסחא ומשים מכל סם שיעור ידוע ויהיו הסממנים חלוקים בשקליהם כמו שישים לזה במשקל הגרה (רשב"ג, תקון מדות הנפש).

ב.גֵּרָה⁴), ש"נ,—חורת המאכל הלעוס, החוזר מהקיבה אל הפה אצל קצת בעלי חיים כדי ללעס אותו שנית, d. Wiederkäute; rumination: ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר (ויקר' יא ז). — ובפרט יאמרו הֶעֱלָה גֵרָה: כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת מַעֲלַת גרה בבהמה אתה תאכלו (שם ג). אך את זה לא תאכלו מִמַּעֲלֵי הגרה וממפריסי הפרסה (דבר' יד ז).

ג.*גַּרָה, ש"נ, מ"ר גֵּרוֹת. — כמו גרון: העוקץ והרגל החזה והגרה ושתי הדפנות (יומא ב ג). החזה והגרה החזה באחד והגרה בשלשה (שם ז). בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן ושתי צלעות מכאן חתכה ונתנה למי שזכה בה והקנה והלב והריאה תלוים בה (תמיד ד ג). נמצאו כולן עומדין בשורה והאברים בידם הראשון בראש וברגל וכו' הרביעי בחזה ובגרה החזה בימינו והגרה בשמאלו וצלעותיו בין אצבעותיו (שם).

גֵּרָה⁵), פ"י, — גֵּרָה מָדוֹן, העיר בדברים או במעשים מריבה בין שני אנשים, erregen; exciter; to excite: איש חמה יְגָרֶה מדון וארך אפים ישקיט ריב (משלי טו יח). איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע (שם כט כב). — וְגֵרָה את פלוני בפלוני, *העיר בו רגשי איבה על פלוני, שסה אותו להרע לפלוני, reizen; exciter; incite: שלשה חלאין חלה אלישע אחד שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחד שגירה דובין בתינוקות ואחד שמת בו (ב"מ פז.). היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה מה עשה המלך גירה בה הליסטים כדי שתצעוק וישמע המלך (מד"ר שמות כא). והיה הקב"ה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם (שם). ממה שגירית בי שכניי הרעים (שם שה"ש, מבכני). חייך שאני מגרה בך את הדוב (שם ברא' פז). רבש"ע גלוי וידוע לפניך כי יצר הרע מגרה אותנו ברחמיך הרבים קבל אותנו בתשובה שלימה (תד"א יג ה). גריתם בנו פרעה ועבדיו (חזקוני, שמות ה כא). —ובהשאלה, *דבר מְגָרֶה, מה שגורם התרגשות העצבים: והטחול יקרר את חום ריתוח הקרבים ומגרה את השחוק לשמח את הגוף (ספר דונולו, סוף תחכמוני). כי הם (הכליות) החושבים ומגרים השיחה עם הקול ומגרים המשגל כי בתוכם יתלבן הזרע (שם פרק ה). ומן המנהג הטוב בחוש הזה (השמע) להטותו מהדברים המגרים (רשב"ג, תקון מדות הנפש). —התפ' הִתְגָּרָה, עת' תתגרה, ומקצר תִּתְגָּר, צווי הִתְגָּר,—הִתְגָּרָה בפלוני, עשה דבר שעי"ז פלוני מתכעס ומתקצף ורוצה לשלם להמתגרה כמפעלו: נמצאת וגם נתפשת כי ביי' התגרית (ירמ' נ כד). — ובפרט למלחמה, התגרה מלחמה בפלוני, עשה דבר שהכריח את פלוני לצאת נגדו למלחמה, provozieren; provoquer; to provoque: אל תצר את מואב ואל תִּתְגָּר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה (דבר' ב ט). ראה נתתי בידך את סיחן מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה (שם כד). כיון ששמע (עמלק) שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד מיד נתגרה בהן (תנחומא חקת מב).—ומקור: אמר לו הקב"ה (לדוד) אני אמרתי לך אל תתגרו בם וביקשת להתגרות בם חייך שאינן נמנין לך (ירוש' ר"ה א נו:).—*ובין איש לאיש: שהרי גוליירין ומתגרין במלחמה וגבורים יורדין ומנצחין (ברכ' נג:).—*ובין איש לבהמה: וגם בני אדם התגרו עם החיות פעם בפעם ופעם ינבר האדם ופעם תגבר הבהמה (יוסיפון נה). — ובכלל התגרה בפלוני, רב

¹) סוברים החכמים כי נגזרה מלה זו מן השרש גרר כמו גרגר במשמ' דבר עגול. — ²) ת"א מעין, וכן שאר הקדמונים, ואמר ראב"ע כי הכונה בה לגרעיני החרוב. — ³) גרסת הילקוט, ובתוספתא הנו' ובקצת נוסח' המכי': הגרוא, הגרדן.

⁴) מן גרר. בערב' אִגְ'רַאר a).

⁵) בארמ' גרא, בערב' אַעְ'רַי b).

a) إجرار b) أغرى

והתקוטט אתו: עזבי תורה יהללו רשע ושמרי תורה יִתְגָּרוּ בם (משלי כח ד). מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה (ברכ' ז:) — *והִתְגָּרָה בָּהּ, התחיל לדבר לה דברי פריצות: שמא תצא (הסוטה) מבית דין ובאה ויתגרו בה פירחי כהונה (סוט' מה.). — *ומתגרים זה בזה: למה נברא (האדם) יחידי שלא יהו משפחות מתגרות זו בזו ומה עכשיו שנברא יחידי מתגרות זו בזו אילו נבראו שנים על אחת כמה וכמה (תוספתא סנה' ח ד). אם ראית שני בני אדם שמתגרים זה בזה וכו' שתי משפחות המתגרות זו בזו שמין פסול יש באחת מהן ואין מניחין אותה לידבק בחברתה (קדוש' עא:). בראשונה היו אבלים עומדין וכל העם עוברין והיו שתי משפחות בירושלם מתגרות זו בזו זאת אומרת אני עוברת תחילה וזאת אומרת אני עוברת תחילה (סנה' יט.). — והִתְגָּרָה במשמ' התלהב והתחמם למלחמה: ומלך הנגב יִתְגָּרֶה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד (דני' יא כה). ובנו יִתְגָּרוּ ואספו המון חילים רבים (שם י). — ובהשאלה, הִתְגָּרָה בְּרָעָה, גרם בידיו שתבוא עליו הרעה: הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך ולמה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה ונפלתה אתה ויהודה עמך (מ"ב יד י). — *והתגרה בְּשֵׁנָה, עשה בעצמו באופן שתאנסהו השֵׁנָה: שמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לטרטיאות וכו' אלך ואתגרה בשינה (ע"ז יח:). שמא יאמר אדם נצרתי לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה אלך ואתגרה בשינה (שם יט:). בזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות אם מתגרה בשינה לענג עצמו שאין ראוי לעשות כן (טוא"ח ברכ' רלא). — *והתגרה ביין, התחיל ברצונו הטוב לשתות הרבה יין: תירוש שכל המתגרה בו נעשה רש (יומא עו:). *והִתְגָּרֶת המלחמה, התחילה לדלק ולשרף: ויחזקו עוד שני המלכים האלה את מעמדם ומלחמתם ותתגר עוד מלחמה גדולה ועצומה ביניהם (יוסיפון א ג). — ובהשאלה, *התגרת עליו הדרך, רגזה עליו, קרו לו בה מקרים רעים, השתבש בה וכדומה: אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תתגר[1]) עליהם הדרך (כ"ת תענ' י:).

— הפע', *הִגְרָה, הֻגְרוּת, *להגרות, — כמו גֵּרָה: והביא את אהרן אחיו וקישטו בכלה והושיבו באהל מועד מיד התחילו שונאי משה להגרות[1]) בו את ישראל ואמרו משה מלך ואהרן אחיו כהן גדול ובניו סגני כהונה (תנחומא קרח ו).

*גָּרוּד, ת"ז, לנק' גרודה, גרודות. — פעול מן גָּרַד: גודות הגוים גרודות הרי אילו מותרות ופותות הרי אילו אסורות (ירוש' ע"ז ב מא:). ועי' גָּרַד.

*גֵּרוּד, ש"ז, — שה"פ מן גֵּרֵד: גירוד זה הוא חיכוך בכלי (כ"ת בבת קמז:).

*גְּרוּדָה, ש"נ, מ"ר גְּרוּדוֹת, — מה שנגרד מדבר כשגורדים אותו בדבר חד: העושה כלים מן העצת וכו' מן השחולות ומן הגרודות טהורין (כלים יא ג). העושה כלים מן הגרודות טמאין (תוספתא כלים ב"מ א א). גרודה שגורדת מעשב ששמו חצב במשנה (תבו' הגא', הרכבי מז.).

*גֵּרוּי, ש"ז, — שה"פ מן גֵּרָה: ואל תתגר בם כל מיני גירוי (תנחומא בלק ג). ונראה לעינים שאין לך מהלוקת וגירוי איש באחיו גדולה מזו (תבו' מהר"י קולון ט). שנותן להיצה"ר כח וגבורה ומשסה אותו בו בגירוי עצום וחזק (עמה"מ, קרית ארבע נה). כל העובר עבירה ישנה כאילו הותרה לו שאין לו מנוחה מגירוי היצה"ר (שם). אין לך גירוי היצה"ר כל כך כמו הבעלי תשובה (פלא יועץ, כופה).

*גֵּרוּם[2]), ש"ז, מ"ר גֵּרוּמִים — הוספה ועודף על המדה שרגיל המוכר ליתן להקונה: היה שוקל עין בעין נותן לו גירומין[3]) אחד לעשרה (ב"ב ה יא). וחייב להכריע לו טפח היה שוקל לו עין בעין נותן לו גרומים (ספרא קדוש' ט). מקום שנהגו שלא להשפיע ושלא להכריע נותן לו גירומין אחד מעשרה בלח ואחד מעשרים ביבש (תוספתא ב"ב ה ג). במקום שאין מכריעין נותן לו לבד המשקל את גרומיו (רשב"ם ב"ב פח:). מכר לו עשר ליטרא לח נותן לו גירומין אחד מעשרה בליטרא ואם מכר לו עשרים ליטרין יבש נותן לו גירומיו אחד מעשרים בליטרא (רמב"ם גנב' ח יג).

גָּרוֹן, ש"ז, מ"ר גְּרוֹנִים, — א) כמו צואר, Hals, neck; gorge: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות

---

[1]) כך הגרסה בר"ח שם בדפוס ש"ס וילנה. ואעפ"י שאפשר לפקפק ולחשוד כי באה מלה זו במקום תרגזו הכתוב שם בגמרה: שמא תרגזו עליכם הדרך, מ"מ הואיל ואין השמוש בהתגרה מתנגד לרוח הלשון אין לנו רשות לישבש הגרסה בעצמנו. — [1]) כך נראה שצריך לקרוא במקום להתגרות שבנדפס.

[2]) עי' שרש גרם. — [3]) כך בנוסח' וכן באלפסי. ופרש הערוך: תוספת. ורשב"ם שם: הכרע. והרמב"ם: התוספת שהוא מוסיף במכר.

גָּרוֹן ומשקרות עינים (ישע' ג יו). ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גְּרוֹנֵךְ (יחזק' יז יח).—ב) החלל הפנימי של הצואר, שדרך בו עובר המאכל ויוצא הרוח והקול, Kehle; gosier; throot: קרא בְגָרוֹן אל תחשך כשופר הרם קולך (ישע' נח א). מנעי רגלך מיחף וּגְרוֹנֵךְ [1]) מצמאה (ירמ' ב כה). יגעתי בקראי נחר גְּרוֹנִי (תהל' סט ד). קרבם הוות קבר פתוח גְּרֹנָם (שם ה י). ידיהם (של העצבים) ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בִּגְרוֹנָם (שם קיה ז). יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בִּגְרוֹנָם וחרב פיפיות בידם (שם קמט ה-ו). אכל חצי זית והקיאו וכו' הרי נהנה גרונו בכזית (חול' קג:). החושש בגרונו לא יעדענו בשמן תחלה (ברכ' לו.). מה אבא היה להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני (מד"ר ברא' לד). שאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב חיכך בגרונו והוציא את הזמורה (פסיק' דר"כ, זכור), ועי' זמורה, חכך.—ומ"ר יְגְרוֹנִים, יְגְרוֹנִיָּה: איך האמרו לי עדייך הורד ופשוט רבירה מגרוניה (רשב"ג, שתים אקרא, התחיה 22). ניסן הוא מועד הצמחונים, בארץ, גם מועד שושנים, בו ירבו הסגורות והשחינים, בבשר, ונגעים בגרונים, מרב לחה עם דם השכנים, בבחורים אך לא בוקנים (ראב"ע, שמעו נא 70). לך צעקו עדי חרו גרונים (ספר המוסר לר"ז בן סעד', כ"י תימנ' כו). — ומשל, כעצם בגרונו: והוא יתברך הפיר מחשבות ערמותיו והקים לו שטן לשטנו ועמד לו ממוכן כעצם בגרונו במה שהשיב אותו תשובה נצחת לבטל טענותיו (רשב"ל דוראן, מגי' ספר פז.). — יאותיות הגרון, האותיות אהחע שמוצאן הוא הגרון: והחמשה מקומות (של מוצא האותיות) הם הגרון ואותיותיו הם הח"ע ויש אומרים אלף דגושה וכו' והשפה והשינים וקצה הלשון (ר"י ברצלוני, פי' ילירה, כ"ב אותיות). והאלף הנקראת המזה היא אשר מוצאה יותר רחוק מכל אותיות הגרון וסמוכה לה ברחוק המוצא ההא ואלה הם הפנים השניים מאותיות הגרון במוצאיהם (הקדמה שער ב). והנה אומר כי אותיות הגרון הם ארבעה (ראב"ע, צחות). שאין רחוק מאותיות הגרון יותר מאותיות השפה (שם).

*גָּנַח מגרונו. — *גְּנִיחָה. —*גְּרוֹנִי. —*גְּרוֹנִיּוּת. —*גַּרְגֵּר. — גַּרְגֶּרֶת.

[1]) בקצת ספרים וגורנך כתיב.

*וֶשֶׁט, השפופרת הרכה מעבר המאכל.

*זפק.

*חִכְחֵךְ בגרונו, הוציא קול.

*כִּרְנֵשׁ, הוציא קול בנשימה כמו כבש שחוט.

*לְהָאָה, תוספת בגרון.

*עָרְלַת הגרון.

*קָנֶה, מעבד הקול.

*תרבץ הושט.

*גְּרוֹנִי, ת"ז, לנק' גְּרוֹנִית, מ"ר גְּרוֹנִיִּים, גְּרוֹנִיּוֹת. — אותיות גרוניות, שיוצאות מהגרון, Kehl- guttural: וכשידגשו אותה (את ההא הקמוצה) תצא מכלל אותיות המבטא הקלות השלשה ונכנסה בכלל הגרוניות הגחוניות הארבעה שהן אהח"ע (ר"י ישראלי, פי' ילירה, קונט' המסר' מב). אחה"ע גרוני (ר"י ברצלוני, פי' ילירה כב). אלא שהרחיבו החית להיותה אות גרונית (ר"מ בן תביב, דרכי נעם). לפני אחה"ע קולו (של השוא) הומה כדמות הגרונית תקרא אותו (מסה פלוכילילו, בשם קדמון). בבואו לפני אותיות אחה"ע קריאתו נוטה לקריאת אות הגרונית (שם).—ומה שנוגע אל הגרון: אחד מהם (מהשריגים) בכל צד ויורד על קצה החזה ימין ושמאל עד שיגיע אל הגרון וכו' וכשפוגע הגרוני בולט כת מהם אל העצל (קאנון א א ג). יורד ביושר מהבדל הגרוני (שם כב). ויגיעו העצלים הגרוניים לראשיהם אשר למעלה הם עוברים אל הגרון (שם כ).

*גְּרוֹנִיּוּת, ש"נ, — מסגולת דבר גרוני: כי הם (המלים אכול אמור) על משקל זכור אבל נרחבו לגרוניותם (ר"מ בן תביב, דרכי נעם).

*גָּרוֹס[1]), ש"ז, מ"ר גְּרוֹסוֹת [1]), סמי' גְּרוֹסֵי,—מי שעושה גריסים, מי שמוכר גריסים, Graupner; fabricant des gruaux; grit-maker: הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה (מו"ק ב ה). רחת של גרוסות טמאה (כלים יה ה). נתנוהו (את העומר) בריחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון שהוא מנופה בי"ג נפה (מנח' י ד). קבלו עליהן חמרי טבריה ודשושי עכו וגרוסי ציפורין שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד (ירוש' מו"ק ב פא:). גורסה בריחים של גרוסות (רש"י ויקר' ב יד).

[1]) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה.

א.*גֵּרוּעַ, ש"ז, מ"ר גֵרוּעִים, — שה"פ מן גָּרַע במשמ' פחת ונגוי מן החשבון: אין מקריישין ליגאל בגירוע פחות משתי שנים (ערכ' כד:). שביעית לא תעלה לו מן הגירוע (כ"מ קו.). — ומ"ר כנל': שאם בקשה ליגרע מתחילת השנה הששית תחילת גירועיה בפרוטה וסוף גירועיה בפרוטה (ירוש' קדוש' א נת נ). בשם שסוף גירועיה בפרוטה אף קידושיה בפרוטה (שם).

ב.*גֵּרוּעַ[1], ש"ז, מ"ר גֵרוּעִים,—כמו בֹּסֶר: ואמר רב אסי הוא בוסר הוא גרוע (כרכ' לו:).

*גָּרוּעַ, ת"ז, לנק' גְּרוּעָה, מ"ר גְּרוּעִים, גְּרוּעוֹת, — פחות טוב במעלה, ובכלל לא טוב, schlecht mauvais; bad: כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית (שבת נג:). אם אנצח אוהם הרי מוטב ואם לאו אתם אומרים מה הגרוע הזה שיעמוד עלינו (מד"ר כרא' סד). —ומ"ר: החשובים שבהם כך עשו הגרועים שבהם על אחת כמה וכמה (שם כח).

*גָּרוֹעַ, — כמו גָּרֻעַ, עי"ז.

*גְּרוּעָה[2], ש"נ, — מקום שקוע ועמֹק באדמה שמתקבצים שם המים ובוקעים לתוך האדמה ונשמרים שם, Niederung; bas-fond; low ground: גרועה[3] שבמדבר שמחוקת מימיה (אדר"נ יד).

*גְּרוּפִית[4], ש"נ, מ"ר גְּרוּפִיוֹת, — ענף של זית עם שרש, שנוטעים באדמה, Setzling (v. Oliven) bouture (d'olives) layer (of olive): גרופית של זית טהורה עד שתשלק (כלים יב ח). (הקונה מחברו) זתים לקוץ מניח שתי גרופיות (כ"ב ה ג). מעשה באחר שהביא גרופית של זית שהוא משופה כמגדל לפני ר' עקיבא ואמר על זו הייתי יושב וטימאה לו (תוספתא כלים כ"כ כ כ). (קנה) זיתים לקוץ אינו רשאי לשרש את כולן כאחר אלא מניח שתי גרופיות בעיקרן ונוטל את השאר (שם כ"כ ד ז). וקוטמים נטיעות בכל מקום חוץ מגרופיות של זית (כ"ק פא.). הכנים עמו (נח לתבה) זמורות לנטיעות יחורים לתאנים גרופיות לזיתים (מד"ר כרא' לא). ויטע כרם לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה לא יחור אחר ולא גרופית אחת אלא ויטע כרם (שם לו).—ובהשאלה: שאול גרופית של שקמה היה (ירוש' ע"ז כ מ ג).—ומשל לדלות: יפתה שהיה רש בתורה גרופית של שקמה היה (תנחומא בוכר, בחקתי).

*גָּרוּף, עי' *גָּרַף.

א.*גָּרוּר[1], ת"ז, מ"ר גְּרוּרִים, — גֵּר גָּרוּר, גֵּרִים גְּרוּרִים, גֵּרִים קַנָּאִים, או מראים עצמם כך, מתאמצים לקבל כל מנהגי העם שהם מתגוררים בתוכו: שנעשו (הגוים שדבקו בישראל) גרים גרורים ומניחין תפילין בראשיהן תפילין בזרועותיהם ציצית בבגדיהם מזוזה בפתחיהם (ע"ז ג:). כלם גרים גרורים הם לעתיד לבא (שם כד.). הללו בני מלכים הם ומה עשו פשטי ידיהם בגרים גרורים (יבמ' עט.). וכן הגבעונים שלא היו גרים של אמת אלא היו גרים גרורים ונתגיירו מפני היראה (תנחומא במדב' לא).

ב.*גָּרוּר, ת"ז,—כמו גָּרוּר: גורות העכו"ם גרורים[2] תרשים מותרין ישנים ומזופפין אסורין (ע"ז לג.).

ג.גָּרוּר, עי' גָּרַר.

*גֵּרוּר[3], ש"ז, — כמו גֵּרוּי: אל תצר להם ואל תתגר בם כל מיני גירור ולמואב אמר אל תצר ואל תתגר בם מלחמה, מלחמה אי אתה עושה אבל שאתה יכול לחטוף מהם חטוף (מד"ר במדב' כ).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. י"א על שם הגרעינים המתחילים להתהוות בהפרי.

[2]) בערב' עַוַר a). — [3]) בקצת ספרים גרוע. והגיה הגר"ז ערוגה, וגרסה זו נמצאת בקצת נוסח'. אך קצת תמוה מה ענין ערוגה להמדבר? ולכן הגיה בעל בנין יהושע ערוגה עמוקה במקום ערוגה שבמדבר, כמו בדא"ז א. אבל, אם ערוגה יכלה להשתבש לגרוע, קצת קשה להניח כי עמוקה נשתבשה למדבר. ואין לנו יסוד נבון לדחות את הגרסה שברוב הספרים, ובפרט שאפשר למצא פרוש נכון ומדויק להמלה גרועה עפ"י לשן ערב' שהשם ע'ור משמש במשמעה מתאימה היטב להענין, ויש עוד בערב' ע'איר b) שר"ל מים שוקעים באדמה.

[4]) לא נתברר מקור מלה זו. במשנ' כ"י פרמה נקוד גְּרוּפִית.

a) غَوَر b) غاير

---

[1]) מן השם גֵּר, משקל פַּעְלוּל, נאפוף, בהוספת ·ול להגדלת המושג וחזקתו ועצומו. רש"י ושאר המפרשים וחכמי הלשון סוברים כי הוא פעול מן גרר במשמ' משיכה, ואמר רש"י (ע"ז כד.): גרורים מעצמן נגררין להתגייר אע"פ שאין מקבלין אותן. ע"כ. אך משמע' הפעול גרור הוא ממש להפך, שגררוהו אחרים. אבל באמת אינו בלל מן גרר, כי אם מן עצם השם גֵּר, בהוספת ל"פ שרוקה להגדלת הפעולה.

[2]) גרסת הנוסחאות.

[3]) שה"פ מן תתגר באלו היה זה מן פעל גָּרַר.

***גָּרוּשׁ**, ש"ז, לנק' גְּרוּשָׁה, — איש שגרש את אשתו ואשה שנתגרשה מבעלה, Geschiedene(r); divorcé(e), divorced: גרושה וחלוצה לכהן הדיוט (יבמ' ו כ). גרוש שנשא גרושה ארבע דיעות במיטה (פסח' קיב.). היה אוכל בתרומה ונודע שהוא בן גרושה (יבמ' לז.). — וככנ': המחזיר גרושתו והנושא חלוצתו (יבמ' ד יב). ואחיו שבא על אחות גרושתו (דא"ר א).

***גֵּרוּשִׁים**, — שה"פ מן גֵּרֵשׁ, והוא שם במ"ר למעשה הפריד הגמור בין איש ואשתו, שמנתק ומבטל הקשר החקי שביניהם, Ehescheidung; divorce: ספק גירושין כתב (גט) בכתב ידו ואין עליו עדים יש עליו עדים ואין בו זמן יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד זהו ספק גירושין (יבמ' ג ח). בישראל נתתי גירושין לא נתתי גירושין כאומות העולם (ירוש' קדוש' א נח ג). כל שיש בקידושין יש בגירושין (יבמ' לא:). — ובכלל, כל גרוש אדם ממקומו, מארצו, Vertreibung; expulsion: דנתי אותו (את אדה"ר) בגרושין ובו' אף בניו הכנסתים לארץ ישראל וצויתים ועברו על הצווי ודנתי אותם בשלוחין ובגרושין וקוננתי עליהם איכה (מד"ר בראש' יט).

גֵּרוּת[1], ש"נ, מ"ר גֵּרֻיּוֹת[2], — א) מקום לגור בו זמן מועט, מָלוֹן, Herberge; auberge; shelter: וילכו וישבו בְּגֵרוּת[3] כמוהם אשר אצל בית לחם (ירמ' מא יז). — ב) *מעמד הַגֵּר: אמר רבי יודן עבדות וגרות בארץ לא להם ארבע מאות שנה (פסיק' רבתי טו). —ואמר הפיטן: וישאל (אברהם) אות להודיעו נבונה, וגרם גֵּרוּת ארבע מאות שנה (יוצר ב שבוע', בטורי מעבהו). — ואמר המשורר: ברחמיו יהי פ׳נה לעבדו ואל יבזה ענותו בגרותו וצוקיו וקורותיו (ראב"ע, בשם אל). — ובמליצה, *גרות האדם בעולם הזה: חשבון האדם עם נפשו בתנאי הגרות בעולם הזה ויחשוב מעלתו בו כמעלת אדם נכרי הגיע אל ארץ נכריה ולא הכיר אחד מאנשי המדינה שהגיע אליה ולא היה אחד מהם יודע בו אלא שאדוני המדינה חמל עליו לגרותו והורהו מה שיתקן ענינו בה (חו"ה, חשבון הנפש ג). קבל על עצמך אחי תנאי הגרות בעוה"ז מפני שאתה בו גר אמת והראיה על גרותך ויחידותך בו (שם). נסיון האדם בעולם הזה ומאחרו בו וגרותו והגזרתו מעולם הרוחות (שם, הפרישות ג). — ג) *מעמד מי שהתגיר ונתיַהד: גירות לא שכיחא מיתה שכיחא (גיט' סה.). להאכילו נבילות עד שיגדל ויקבל עליו גירות (רש"י יומא סה.).

[1]) מן גור, משקל עֵדוּת. — [2]) מסלול. — [3]) יש סוברים שזה שם מקום, ויש מגיהים גדרות במקום גרות.

גרז[1]), שמנו גֶּרֶז, ואולי גַּרְזֶן.

גָּרַז, פ"ע, — במו גָּזַר, קל לא נמצא במקרא. — ואמר המשורר: ועמוד אש ועמודי עננים ועיני כל מצפות וחוזות, ומשם חצבו בעלי ברית אל ופנות עם יי' שב גרוזות (ר"י הלוי, ראה עריס).

— נפע', נִגְרַז, — נִגְרַז מנגד עיניו של פלוני, נדחה ונרחק: ואני אמרתי בחפזי נִגְרַזְתִּי[2]) מנגד עיניך אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך (תהל' לא כג).

***גַּרְזִיאֵל**, — שם מלאך ממונה על פחד ואימה: והממונה על כל מיני פחד ואימה שמו גרזיאל ומי שהוא ממונה על השלום נקרא שמו סנסגיאל (ברית מנוחה י).

גַּרְזֶן[3]), ש"ז, מ"ר גַּרְזִנִּים[4]), — בלי מלאכה לחטב בו עץ, לחצב אבן ובדומה, Axt; hache; axe: היתפאר הַגַּרְזֶן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י יה). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בַגַּרְזֶן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת (דבר' יט ה). לא תשחית את עצה לנדח עליו גַּרְזֶן (שם כ יט). והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות וְהַגַּרְזֶן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו (מ"א ו ז). הבו החצבם אש לקראת רעו גרזן על גרזן וילכו המים מן המוצא אל הבר (כתבת השלח). — יומ"ר: ועתה כל פתוחיה בקרדום ובגרזנים יהלומון (דונש על מנחם, יתד). — ומשל, ילקח הגרזן בעץ יותר מהראוי, יאמרו לאדם שמרשה לעצמו דברים יותר מהנאות: חשבו (הפלסופים) היות אפשרי להם כל דבר, ושתו לשונם בכל דבר, ולקח הגרזן שלהם בעץ יותר ממה שראוי (האמונה רמה 87).

[1]) בערב' ג'רז a) במשמ' חתיבה וקטיעה. וסוברים רוב החכמים כי בעברית אין זה אלא סרוס מהפעל גזר. [2]) כס"א נגזרתי, במו איכה ג נד. ויש שהגיהו נגרשתי.

[3]) רק בעברית. בערב' יש אמנם ברזן b), אך בבר החליטו החכמים בי זו מלה זרה. ולא עמדו החכמים על משקל מלה זו. — [4]) מנחם ודונש.

a) جرز b) كرزن

*גְּרִיד[1]), ש"ז, — זמן היֹבש, שאין גשמים יורדים, עדור עמי : Dürre ; sécheresse ; dry season ואנבש עמך כל ימי ג ר י ד אחר כל ימי רביעה אחד לא יאמר לו חרוש עמי ב ג ר י ד ואני אחרוש עמך ברביעה (ב"מ ה י). — ומקום ה ג ר י ד, שהאדמה יבשה שם וקשה להרש אותה : ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש זה מרחשון ·יבשה הארץ ונעשית ג ר י ד המתינו ולא זרעו עד שירדו להם גשמים (סדע"ר ד). היה מנכש בשלשה עשר ונעקרה בידו שותלה במקום הטינא אבל לא במקום ה ג ר י ד (תוספתא מנח' י לא). עד כמה היא מורעת עד כדי שתהא בארץ שלשה ימים וכו' לא במקום ה ג ר י ד (ירוש' כלא' ב כז ד). ואין משקין שדה ג ר י ד במועד (מו"ק ו:). בכ"ז לחדש יבשה הארץ נעשית ב ג ר י ד זרעו אותה ולא צמחה (מד"ר בראש' לג). שנעשתה הארץ כמין ג ר י ד ולא יבשה לגמרי (רש"י ר"ה יא:).

*גְּרִידָה, ש"נ, — שה"פ מן גרד : ה ג ר י ר ה בראש הסכין עד שתגרד מן העור והמחק בזמן שהדיו לח מעביר ידיו הסופר עליו ומוחקו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת 25). יחסר ג ר י ד ה כמו שיגרדו כלי מתכות אחר השיפה וכו' כמו שיעשה בברזל אחר ה ג ר י ד ה (פרוש הרמב"ם, כלים יא ג). אבל ב ג ר י ד ת חלק ממנה (מהאות) באופן שלא תשאר לה צורת אות כלל (שו"ת רלב"ח א). רק ב ג ר י ד ת כל האות אין הסכמתם כהסכמתי (שם). די ב ג ר י ד ת אותו דבק (של אות מ) (ר"מ אלשקר ה). — והעור מן הבשר : אמנם פירוק החבור (של העור מן הבשר) יפול בעור ויקרא ג ר י ד ה או שריטה (קאנון א ב א ד).

*גְּרִים[2]), ש"ז, מ"ר גְּרִיסִים, — א) כמו גֶּרֶשׂ, דבר גרוס, ובפרט פולים גרוסים טחונים טחינה גסה ונעשו כגרגרים, (Bohnen)-Graupe ; gruau (de fèves); pounded beans : (כתם) ב ג ר י ס של פול (נדה ח ב). גרים של פול ו ג ר י ס של טפיח הרי אילו מין אחד (תוספתא תלומ' ו יא). האורז ו ג ר י ס של טפיח כזמן שאינן קלופין (שם טבו"י א א). — ומ"ר : ג ר י ס י ן שנתבשלו עם עדשים (ערלה ב ז). (נדר) מן ה ג ר י ס י ן אסור

[1]) סוברים כי נגזר מן ג ר ד, כמשמ' חכוך, ור"ל הזמן שהאדמה כמו גרודה, שאין עליה בלום. אבל זה דחוק ולא נתברר מקורו.

[2]) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ונגזר מן גרס. עי"ש, ועי' גֶּרֶשׂ.

במקפה (נדר' ו י). חומץ שנפל על גבי ג ר י ס י ן (ע"ז ה ב). ג ר י ס י ן (שנתערבו) בעדשים יבור (תוספתא תרומ' ו יא). אמר קונם גרים שאני טועם אסור בחיין ומותר במבושלים ג ר י ס י ן שאני טועם מותר בחיין ואסור במבושלין (שם נדר' ג ו). ג ר י ס י ן שנתנן על גבי פרוסות להקפותן (שם עוקצ' ב ז). מי ג ר י ס י ן לעיסת ג ר י ס י ן של פול (שם נדה ח ט). היו מכין אותו (את שלמה בזמן גלותו) בקנה על ראשו ונותנין לפניו קערה של ג ר י ס י ן (פסיק' דר"כ קסט.). ומעשה ברבי יהושע שנתארח אצל אלמנה אחת וכו' אמרה לו מפני מה מעטתה ב ג ר י ס י ן הללו (דא"ר ז). — ב) [1]מין ממיני החטטים שבראש : שנאת האשה לסרים, שנאת השור לארים, והראש ל ג ר י ס [1]) (עמנו', מחברת ה).

*גְּרִיסָה, ש"נ, מ"ר גְּרִיסוֹת, — א) כמו גְּרִים, וכהשאלה לגרגרים קטנים עשוים מבצק בצורת גריסים : וכן עושין אצלנו שמותיח שמן בכלי של מיני מתכות ועושין ג ר י ס ו ת ג ר י ס ו ת מן הבצק ומטגנין אותן כשהוא על האש והשמן רותח (תבו' גא' ליק מב). —ב) ∞תבשיל של גריסין, נהוג בדבור העברי בא"י.

*גְּרִיעָה, ש"נ, — שה"פ מן גָּרַע : וזה שאמרו חכמים גורעין ומוסיפין ודורשין לא ג ר י ע ה ממש וכו' אלא נראה כמוסיף וגורע (ערוך, ערך גרע). ודע כי ה ג ר י ע ה נגרע מכלל ומעט מהרבה (ר"ש בר"ש, המליצה, בכר 14). — וכהשאלה, כמו גְּרִיעוּת : הקנאה היא באה מ ג ר י ע ת הנפש (תורחת לדיק', הקנאה).

*גְּרִיעוּת[2]), ש"נ, מ"ר גְּרִיעֻיּוֹת, — ר"ע האיכות של דבר, חסרון ומדה רעה בנפש וכדומה, Fehler ; défaut ; defect : וזה הענין היה סיבה לחשוד החכם בחטא גדול ולדמות ג ר י ע ו ת גדולה בחכמתו (הקד' מלמד התלמי'). פעמים רבות יבחר לו האדם לעזוב מזון יום או יומים כשביל שיגיע בו אל ענג הנצוח לנצח חברו בשחוק הקוביא עם מה שיש בו מ ה ג ר י ע ו ת והפחיתות (מאזני צדק, אלגזלי 13). שגדרו (של הבושת) הוא מכאוב יקרה לנפש בעת הפחד ממעשה הגריעות (שם 106). והמירן מ ג ר י ע ו ת לעלוי ומעלוי ל ג ר י ע ו ת (מיוחס לראב"ד, יצירה ב ב). והנה הבריחה ההיא כפילה ל ג ר י ע ו ת וחסרון דהיינו שחטאו בזה להוציא רבה ולקו על כך (פענח רזא, שלח). אבל הנותן

[1]) דר' מזיא : Favus, tinea lupinosa.

[2]) בארמ' גריעותא: אגרא מפשר ליה לגריעותא (ברכ' נו.). הרחי לגריעותא (ב"ק לט:).

דופי באדם אין לו ריוח והוא ג ר י ע ו ת הלב (אֹרח' לדיק', הסתיקה).— ומ"ר: ותכלית ה ג ר י ע י ו ת כמו בן הוא שיהיו נמצאות באדם בלי טורח ויגיעה ומאין מחשבה (מאזני לדק, אלגזלי 84). ראוי לך שתדע שרפואות הנפש במחות ה ג ר י ע י ו ת ממנה וקנות השלמויות אליה דמיונו הוא רפואת הגופות (שם 86).

*גְּרִיפָה, ש"נ,—שה"פ מן גָּרַף: ג ר י פ ת תנור וכירים (כילה כח:). דמה ג ר י פ ה בחרש מן גבא לקלוף מפני שלוקחין ממנו המים זה אחר זה (ס' השרשים לריב"ג, ברש חרף). סחף וכו' ענינם ענין ג ר י פ ה והדיפה כי זרם המטר גורף ומוליך העצים והזרעים (שרשי רד"ק, סחף). כלם ענין הרחיצה בכח ו ה ג ר י פ ה (שם, בטף). והיו לנחל שוטף ענינם ג ר י פ ה ואולי כל ענין שטף כן הוא ר"ל ג ר י פ ת הטנף והסרתו (אכרסס בדלשי, תותס תבנית, מליקס).

*גְּרִיץ[1], ש"ז, מ"ר גְּרִיצִים,— חלה עבה של לחם, ולא רקה ושטוחה: אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין ג ר י צ י ן אלא רקיקין (ביצה כג, עדי' ג י).— ונתיחד בדבור העברי בא"י לחלות לחם לבן מקמח לבן.

*גְּרִיצָה, ש"נ, מ"ר גְּרִיצוֹת,— כמו גְּרִיץ: אין מסייעין את הנחתום העושה בטומאה ואין מוליכין עמו ג ר י צ ו ת לתנור (תוספתא ע"ז ז ב).

*גְּרִיר, ש"ז,—כמו גְּרִיד: בהולרו (הקיטור) בתוך ארץ ינידה כהחתמה ולא בזמן ג ר י ר י ם[2] (כתי הנפש והלחשים ג).

*גְּרִירָה, ש"נ,—שה"פ מן ג ר ר: המטלטלין מהו שיקנו ב ג ר י ר ה וכו' שרוכן ליקנות ב ג ר י ר ה (ירוש' ב"ק ג ג). ר"מ אומר כל השבטים קרויין קהל ר"י אומר כל שבט ושבט קרוי קהל וכו' מה ביניהן ג ר י ר ה ר"י אומר שבט אחד גורר כל השבטים ר"ש אומר אין שבט אחד גורר כל השבטים (שם הור' א מו.). והלכה כר"ש ב ג ר י ר ה דתניא ר"ש אומר גורר אדם מטה כסא וספסל בשבת ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ (פסח' קא.) זה שמחוסר שפיכה ג ר י ר ה וכסוי (חול' פז.). ואם אין בו דברים הללו יוצאת נשמתו מגופו ב ג ר י ר ת קוצים מן הצמר (רמב' תכמה, הירמה יב).

[1]) בארמ' גריצתא תרגום של חלה, וכן בסור' גריצתא. וסוברים שהוא כמו קורצא.

[2]) ומפרש שם: ולא בעת ה ג ר י ר והיובש. וכן ר' שלמה בר"ש בספר המליצה (ככר, חלק הגרמני 78).

*גְּרִישָׁה, ש"נ,— שה"פ מן ג ר ש: ואלו מאנה תבל להיות אמתו גרשה מהיות ג ר י ש ה (רשב"ג, בלפור, על אורות לשד"ל). ג ר י ש ת טמאים אל מחוץ למחנה, וגוזל הגר וכחש בעמיתו משלם קרן וחומש ומעילות (מוסף א בכוע', את שם המיוחד). וגם ב ג ר י ש ת העממים אל תמסרם בידי המלאך (רשב"ל דורן, מג"א, ת"ש ב). ועוצר (האתרוג) ה ג ר י ש ה והקיא הבא מן הארומה (מ' אלדכי, ש"א ס ב). (הלחם) הגרול קליפתו דקה וקשה וחלושה לגרל הגופגים בהיותו קשה לבשל ומיבש ליחות ה ג ר י ש ה ולכן יעצור הבטן (שם).

גרל, ממנו גּוֹרָל, *הִגְרִיל, *הַגְרָלָה.

*גָּרַל, — קל לא נהוג.

— הִפְעִ', *הִגְרִיל,— הטיל גורל: ה ג ר י ל מת אחד מהם מ ש ה ג ר י ל יביא שנים ו י ג ר י ל (ספרא אחרי מות ב). שני שעירי יוה"כ עד שלא ה ג ר י ל עליהם רשאי לשנותן בדבר אחר מ ש ה ג ר י ל עליהן אינו רשאי לשנותן (תוספתא יוה"כ ד י). מ ש ה ג ר י ל הייב על של שם ופטור על של עזאזל וכו' שחט את הפר עד שלא ה ג ר י ל חייב (ירוש' שם ד מא ג). ויש מהן שהיו מ ג ר י ל י ן על כל שבוע ושבוע (שם תענ' ד סח.). מצוה ל ה ג ר י ל ואם לא ה ג ר י ל כשר (יומא לט:). לא ה ג ר י ל כשר לא התודה פסול (שם מ.). היכן מ ג ר י ל במזרח בעזרה בצפון המזבח (רמב"ם, עבוד' יוה"כ ג א).

—הָפְעַ', *הֻגְרַל,— שהוטל הגורל: טמנה וסתרה מפרוע ירך, טמא כְּהֻגְרַל גפנה להברך (קרוב' לפורים, לפניו טכע).

א׳גרם, ממנו גֶּרֶם, א׳גֶרֶם, *גַּרְמָה, *גַּרְמִיּוּת.

גֶּרֶם[1], ש"ז, מ"ר גְּרָמִים, כנ' גְּרָמָיו,— א) עצם, החלק הקשה שבגוף בעה"ח שעליו מתרקם הבשר, Knochen; os; bone: חמור גָּרֶם[2]) רבץ בין המשפתים (ברא' מט יד), ר"ל המור חזק בעל עצמות חזקות. לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש גָּרֶם (משלי יז כב). בארך אפים יפתה קצין ולשון רכה תשבר גָּרֶם (שם כה טו).— ומ"ר גְּרָמִים, גְּרָמָיו: עצמיו אפיקי נחשה גְּרָמָיו כמטיל ברזל (איוב מ יח).— ב) גֶּרֶם המעלות, מדרגה, בפרט המדרגה הרחבה, שיש שם בית מושב,

[1]) בארמ' גרמא. בערב' ג'רם a) במשמ' גוף.— — [2]) בערב' גַ'רים b), מי שהוא בעל גוף גדול וגס.

a) جِرْم b) جَرِيم

: Treppen-Absatz ; palier ; resting-place ויםהרו ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו (תחת יהוא) אל גֶּרֶם המעלות[1]) ויתקעו בשופר ויאמרו מלך יהוא (מ"ב ט יג). — ג) כמו גוף, כל גוף מוחשי, בעל רחקים[2]), : Körper ; corps ; body וכשתהיה נפשו שפלה ונדודה ואין מעלתו להשיג אל המעלה ההיא לא יוכל לעלות אל מה שלא ומנוהו גרמי אותיותיו (רשב"ג, תקון מדות הנפש). ככר התבאר ממאמריו ביסודות שהגרמים העליונים והיסודות מספיקים בהוית ההויות (רחב"ע, כפר העלמים). שהבורא בראך מלא דבר בכלל מה שברא מן הגרמים הרוחניים ורצה לנשאך ולהרים מעלתך (תו"ה, עבוד' ה' ט). כי היא (השמש) מאירה מה שלמעלה ממנה כמו שהיא מאירה מה שלמטה ממנה מן הככבים והגרמים וכן אלה היחידים אשר ספרתי (שם, הפריבות ב). כהתברר אמיתת הענינים הטבעיים וכו' והזמן והמקום והתנועה והגרמים הגלגליים והגרמים היסודיים וההויה וההפסד (כוזרי ה יב). שגרמי הכוכבים גשמים נחים לעולם בעצמם וגרמי הגלגלים מתנועעים לעולם (מלמד התלמי' כוא). וכלם יתנועעו סביב הארץ תנועות מתחלפות מלבד התנועות אשר לגרמי כוכבי לכת בעיבי גלגליהם (אמונה רמה א ח). שקרא (משה) אלהים למלאכים ואדונים לגרמים השמימיים וכו' שגם הגרמים השמימיים ישפיעו כחות בזה העולם (ר"י אברבנל, בראש', אלהים). יניעו מניעי הגרמים השמימיים (הקד' רלב"ג למלחמ' השם). המעים העליונים ששה שלשה מהם דקים ושלשה גסים והם התחתונים מוגם קר ולח וגרם המעים עבכי כפול והאצטומכא שולחת שם המזון (לדה לדרך, מנה'

כר זרת א א ת).

א.גָּרַם, פ"י, — גָּרַם הזאב לַבֹּקֶר, הניח חלק מטרפו לבקר: שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי ערב לא גָרְמוּ לבקר (צפני' ג ג).

— פִּע', גֵּרֵם, — גֵּרֵם את העצמות, אכל מהם כל הבשר ושבר ולעס גם העצמות, einen Knochen abnagen ; manger, désosser ; to gnaw bones: יאכל גוים צריו ועצמתיהם יְגָרֵם (במדב' כד ח). — ובהרחבה בכלל לדברים קשים, יבשים, כמו חרס וביוצא בזה: כוס אחותך תשתי וגו' כוס אחותך שמרון ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תְּגָרֵמִי (יחזק' כג לב-לד). — ואמר המשורר בדברו על האויבים: שועלים קטנים, לצלע נבונים, עוללו כרמו, ועוררו זעמו, וגרמו עצמו, ומצצו דמו (ר"י הלוי לר' דוד נרבוני). — ואמר המליץ: טורפי טרף יטרפוהו לנתחיו, וגרם יגרמוהו לעצמיו (מנח' בן סרוק, גרס). — ובהשאלה, יהחשך יְגָרְמֵהוּ, ידכא אותו בליל: אל נא שמש חיי אל תעזביני פן ימיש חשך ויגרמני נה (יל"ג, חנה).

ב.*גרם, ממנו ב.*גָּרַם, *גֶּרֶם, *גְּרָמָה.

ב.*גָּרַם, פ"י, — סִבֵּב, היה סבה לדבר, verursachen ; causer ; to cause: וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות (קדוש' א ז). מברך על היום ואחר כך מברך על היין שהיום גורם ליין שיבוא (תוספתא ברכ' ו א). הצד השוה שבהם שהם (האב והנשיא) גדולים ומעמך וגדולתן גרמה להם ואתה מוזהר על קללתם (ספרא קדוש' קד). שישיבתם של ישראל גרמה להם לכל המעשים הללו (שם אחרי קלא). אומרים לו דמך בראשך שאתה גרמת לכך (שם אמור רלט). חולה ששימש מטתו אמר רבי אמי אם הוא גרם לעצמו יטבול וימות (ירוש' ברכ' ג ו ג). כל מי שיש לו בהכ"נ בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע וכו' ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו (גמ' שם ח.). לא מול יום גורם אלא מול שעה גורם (שבת קנו.). לא שק ותענית גורמין (חסד ורחמי אלוה) אלא תשובה ומעשים טובים גורמים (תעני' טז.). נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו וכו' אמרו לו תלמידיו רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך אמר להם בניי אני גרמתי לעצמי שפעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו' ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו (שם כא.). מה אעשה שעונותינו גרמו לנו

— [1]) אמר ריב"ג: אבל אל גרם המעלות פירושו אצלי אל המעלות עצמו כלומר שהושיבוהו על המעלות שהיו יושבין עליהן וכו' וכיון שהוא גרם כענין עצם משתמשין בו כענין עצם הדבר. ע"כ. וכן רוב החדשים. אבל אין משמעה זו מתישבת יפה לפי הענין, כי לא היה שום צרך לאמר על עצם המדרגה. ות"י תרגם על דרך, וכן רש"י, וגם זה קצת דחוק שהוא כמעט אותו הדבר. והיותר נכון לפי כונת הענין הוא מה שפרש בן מנחם מלשון גבה, כי העלוהו על המדרגה העליונה של המעלות שיש שם מקום פחות או יותר רחב למושב ושמו שם הבגדים שיהיה עוד יותר גבוה כדי שיהיה נראה לכל העם. — [2]) בערב' ג'רם a).

---

a) جِرْم

וכו' (סנה' סה:). כנעני זה שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו ג ר ם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות (סוטה מו:). הלדרוש אותי אתם באים מאחר ש ג ר מ ת ם לי להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולהגלות בני (מד"ר שה"ש, זאת קומתך). הוא בא ליזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי ג ר ם לו שלא יקרב לה וכו' דברי תורה שרבין בשושנה (שם, שרכן).—וככי' : בר קפרא אמר איקונין אחת טובה היה לי כתוך ביתך ו ג ר מ ת נ י לבופפה (ירוש' ברכ' ג ו.).

— פִּע', יְגָרֵם, — כמו קל : הם צועקים אליו והקב"ה שומע להם ומעיין עליהן ודן לאותם ש ג י ר מ ו צער זה על העניים (הריקנטי, תכן יקרה ב, משפט').

— הִפע', יַהְגְרִים, — כמו קל גָּרַם : כי היבול על ההגרמה יחייב שיהיה יבול על ה מ ג ר י ם אותו (ספר היסר, הערויות, ישוע בן יהודה קראי ה).

***גֶּרֶם**, ש"ז, סמי' גֶּרֶם, — דבר שגורם, סִבָּה, שנולדה מעצמה או מפעולה אחרת, indirekte Ursache cause indirecte ; indirect production of an effect : ג ר ם כבוי אסור (שבת קכ:). ג ר ם מחק אסור (רש"י שם).

ג.*גרם, ממנו ג.*גֶּרֶם, *הִגְרִים *הַגְרָמָה.

ג.*גָּרַם[1]), קל אינו נהוג.

— הִפע', *הִגְרִים, פ"ע, — הגרים השוחט בשחיטה, הטה את הסכין למעלה או למטה ממקום הקבוע להשחיטה : מחלוקת ב ש ה ג ר י ם שליש ושחט שני שליש וכו' אבל שחט שני שליש ו ה ג רִ י ם שליש דברי הכל כשרה (חול' יט.).

-- הָפע', *הֻגְרַם, מֻגְרָם, מֻגְרֶמֶת, מגג', — בהמה שהגרים השוחט בשחיטתו : העיד רבי חנינא בן אנטיגנום על מ ו ג ר מ ת שהיא כשרה (חול' יח:).

גַּרְמָה, ש"נ, מ"ר גְּרָמוֹת, — כמו גֶּרֶם א, עצם : אדם באהבת עולם רצונו, דומה לכלב לועס גְּרָמות, דם משפתיו מוצץ וחושב, כי הוא מוצץ דם העצמות (ר"י קמחי, בקל הקדש, ליון ב).

גַּרְמָה[2]), ש"נ, סמי' גַּרְמַת, ככי' גַּרְמָהוּ[3]), מ"ר גְּרָמוֹת, — כמו *גֶּרֶם : וצריך הנפקד ליתנו למקבל וחוזר וגובה אותו מן הניתן כיון שמודה שלא היה לו בידו בלום ובגרמתו הוא נתחייב ליתן לוה (לבוש חו"מ קכו יד). מי שעשה גורן בתוך שלו וכו' (אם הוליך רוח מציוח המוץ והזיק) הרוח (הוא) שסייע אותו ואין כאן אלא ג ר מ ת ו (שם, שכנים קנה לד). ג ר מ ת הצהוב (שבקשת) הוא עירוב האור להקל השחור וכו' וגרמות הארגמני הוא שחרורית העבים ו ג ר מ ת הירוק הוא מפני עירוב הלבן (מ' אלדכי, ש"א כ ד). שאינו עושה הוא בעצמו אלא שע"י ג ר מ ת ו בא ההיזק (סמ"ע חו"מ שפו). ואעפ"י שמתה (הפלגש בגבעה) ב ג ר מ ת ם (של המתעוללים בה) (ר"י עמדין, מגדל עז ע.). — ומ"ר : כל ה ג ר מ ו ת אם יקבל בפרוש לשלם אם יגרום ההפסד חייב הוא לשלם (מרדכי, פרק הגייל).

גַּרְמֵיָה, ילגרמיה, עי' ילְגַרְמֵיָה.

גַּרְמִיּוּת, ש"נ, — סגולת הַגֶּרֶם : ואמרו בי זרע הזכר כשיתערב בו פועל בכח ולא יהיה לחלק ממנו מבוא דב לישר ג ר מ י ו ת גוף העובר וכו' אבל רוב עזרו ב ג ר מ י ו ת רוח העובר, ואמנם זרע הנקבה הוא היסוד לג ר מ י ו ת גוף העובר וכו' (קאנון ג כ א כ).

גרן, ממנו גֹּרֶן.

גֹּרֶן[1]), ש"נ, ככ' גָּרְנִי, גָּרְנְךָ, עם ה המקום גֹּרְנָה, מ"ר גֳּרָנוֹת, סמי' גָּרְנוֹת, — א) המקום שאסף האכר שמה את תבואת שדהו לדוש אותה, Dreschtenne; aire; threshing floor : כתבואת גֹּרֶן וכתבואת יקב (במד' יח ל). גֹּרֶן ויקב לא ירעם (הוש' ט ב). הנה הוא זרה את גֹּרֶן השעורים הלילה (רות ג ב). כדגן מן הַגֹּרֶן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז). כמץ יסער מִגֹּרֶן (הוש' יג ג). מרחיקין ג ו ר ן קבוע מן העיר חמשים אמה (ב"ב כ ח). כי קבצם כעמיר גֹּרְנָה (מיכ' ד יב). מדשתי ובן גָּרְנִי (ישע' כא י). התאמין בו כי ישוב זרעך וְגָרְנְךָ יאסף (איוב לט יב). באספך מִגָּרְנְךָ ומיקבך (דבר' יו יג). — ומ"ר : הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שסים את

---

[1]) לא נתברר מה מקורו של פעל זה במשמ' שהוא משמש בענין שחיטה.

[2]) צורה עברית לפי הקריאה של השם גרמא בארמית, כמו שנהגו ברוב השמות ממשקל הארמי הזה שהשתמשו בו בנטיות בדרך ש"נ בעבר'. — [3]) משקל מערה מערתו.

[1]) בערב' גֻרְן[a]), אך אין למשמעה זו יחס טבעי עם שאר המשמעות ששרש גרן משמש בלשון זו. י"א כי עקר משמעתו היא הטחינה, אבל אין למשמעה זו שיבות לדישת התבואה. ואחרים סוברים כי נסתעף מן משמ' העמקות שיש להשם גרן בסור' במשמ' מקום עמוק בסלע, וגם כלי לרחוץ בו, ומזה גם בערב'. אך כל זה

[a]) جُرْن

הגרנות [1]) (ש"א כג א). ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יואל ב כד). אהבת אתנן על כל גרנות דגן (הוש' ט א). הזורע את שדהו מין אחד אע"פ שהוא עושהו שתי גרנות נותן פאה אחת (פאה ב ה). התגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחיו (ב"מ ד יב). רחת של גרוסות וכו' של גרנות (כלים יה ה). שהיתה שנת רעבון וכל העם רצין לגרנות (תוספתא סנה' ב ט). — ומ"ר *גרנים, ־־כ' גרניהם: כל מעשיהן של ישראל משונין מאה"ע בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעמירן בדישן בגרניהן (מד"ר במ"ב, תכו). — *והתבואה שבגרן: מעשה שנכנסה גרן אחת של פול במירון (תוספתא דמאי ד יג). כל שיש לו גורן קוצץ עמו כשער הגורן וכל שאין לו גורן קוצץ עמו כל זמן שירצה (בם ב"מ ו ה). שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש כיצד הוא עושה צובר גורנו לתוכו ונמצא תורם ומעשר מן החדש שבו על החדש שבו (ר"ה יג:). ההולך למוד את גרנו אומר יה"ר מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו (ב"מ מב.). — *והזמן שמאספים לתוך הגרן: החוכר שדה מחבירו וכו' ואמר לו תן ג' חבורי אין שומעין לו אלא ימתין עד שתגיע גורן (תוספתא ב"מ ט כד). איזהו גורן למעשרות הקשואין והדלועין משיפקסו (מעשר' א ה). באתה הגורן מכניסין את הקש לאור (פסיק' רבתי י). — ובהשאלה גם לבע"ח: בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה וכו' והן גרנות למעשר בהמה (בכו' ג א). — ומפני שרוב הגרנות הן עגלות היו אומרים לשטח עג"ל *גרן: סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה (סנה' ד ג). — ב) כמו *ברכה, מה שאילן מביא פרי לפעם אחת: באילן שהוא עושה שתי גרנות בשנה אבל באילן שהוא עושה גורן אחת בשנה כגון זתים ותמרים וחרובין וכו' הרי הן כלעתיד לבוא (ירוש' שביע' ה א). — וגם *בבע"ח, ביונות: יונה זו מחדשת בכל חדש וחדש גורן (מד"ר שה"ש, הנך יפה). — ובהשאלה, *גרנה של תורה, זמן הלמוד: אין גרנה של תורה אלא בלילה (מד"ר שה"ש, ראשו).

א.גרם, ממנו א.גרם, *גרים, *גריסה.

א.גרם, — א) פ"ע, נשבר לרסיסים דקים, zermalmt werden; être écrasé; be crushed, ובהשאלה,

דחוק; — ועי' דוש, שדה תבואה. — [1]) כמו ארחות.

במשמ' מוסרות, בענין צער גדול: גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת (תהל' קיט כ). — ואמר הפיטן: שני רשעים בחצין תגרוס, שכול ואלמון אותם תהרוס (סליח' יוס ד, איה כל). — ופעול: זכרו תורת משה במצות שבת גרוסה, חרותה ליום השביעי ככלה בין רעותיה משבצה (זמי' ליל שבת, כל מקדש). -- ב) *פ"י, גרם את השעורים, הפולים, עשה גריסים: גרים של פול ושל טופית ושל צפורי טמא מפני ששורין אותו במים בשעה שגורסין אותו (תוספתא מכשי' ג ו). — ובמשמ' *שבר בכלל: פצעני ובלע את בשרי ואכל כאב דמי וחלבי, ונגרס כל עצמי בחמתו ויתגשא ויקום כי כלביא (ר"י אלחריזי, תלונה, או"ג ג).

— הפע', הגרים, עת' יגרים, עם ו המהפך ויגרם, — כמו קל ב, הגרים את השנים בחצץ, שבר אותם: ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר (איכ' ג יו).

— פע', *גרס, — כמו הפעיל, שבר ופרך: דברי ר' יהודה כדבילה שמינה שלא גירסת ודברי חכמים כדבלה שמנה שגרסה (תוספתא טהו"י ב יב).

— פע', *נגרס, גורס, נגרסתי, גורסתי, — נשברתי ונפרכתי: בקרבי שחרתיך קראתיך ממעמקים, גורסתי לתאותך כאיל על אפיקים, דרשתיך ובקשתיך ברחובות ובשוקים (סליח' יוס א, אויתך).

ב.גרם, ממנו ב.*גרם, *גרסה.

ב.*גרם [1]), פ"י, — א) למד: שהכל גורסין פרשיות אלה (רמב"ם תפילין א יב). אם אתה צריך ללמוד ולגרום הוי שקד ללמוד מה שמשיב לאפיקורוס (ספ' המוסר לר"ז בן סעד', כ"י תימני ו). שאי אפשר שהתלמידים הגורסים שם קצתם גורסים וקצתם ישנים (הלכות או"ח עט ט). אמרו שמותר לגרום בלחש בעת הקריאה וי"א דדוקא מי שתורתו אומנותו מותר לגרום ולא איש אחר (שם קמו ג). — ב) עושה גרסה בספר, או סובר כי הגרסה בספר היא כך: מה שאתה משבש המשנה וגורס שלא יהא זכור וכו' אין צריך לשבש (אור זרוע, עיזה"כ רע"ז). ויש ספרים שגורסים גרסא אחרת (תגמ' הנפש ה.).

*גרסא, עי' *גרסה.

[1]) בארמ' גרים, גריסנא: רב ששת מהדר אפיה וגרים (ברכ' ח.). ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא וכו' לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא (שם). — וסוברים כי נסתעפה משמעה זו מן משמ' של טחינה שבשרש גרם.

גְּרָסָה¹), ש"נ, מ"ר גְּרָסוֹת, גִּרְסָאוֹת, — א) נוסחה בכלל, לשון הספר כמו שהוא, Text; texte: ילמד אדם מרבו עד שתהא ג י ר ס ת התלמוד ופירושו שגורה לו בפיו (רש"י ע"ז יט.).—ובכלל למוד, תלמוד: אל תיגע להעשיר לעשות ג י ר ס ת ך חבילות חבילות (הוא, מבלי כג ד). וכמה יכל לוּדוד בג ר ס ת ו שלא היה שותק לילה ויום (הר קנט', אבן יקרה ב, יתרו). ולומד ג ר ס ת ו בסוכה (ספר הקנה עו:). — ב) שנוי שבין נוסחה אחת ונוסחה אחרת בגוף הספר, Variant: יש ספרים משובשים שכתוב כהן וכו' ו ג י ר ס ת שוטים היא זו (רש"י כתוב' פ.). וכפי ג י ר ס ת הלכות גדולות משמע וכו' (תוספ' נזיר נט.). לפי ג ר ס ת הספרים שלנו הבעיא בתער ממש (שם). ו ה ג ר ס ה הנכונה תנא אקרא קאי (מלמד התלמ'. נשא). לפי ג ר ס ת הירושלמי (תשו' הר"ן גירונדי יז). וכתב הרב בעל התוספות הספרים שגרסתן כיון דקא מודה וכו' ואת הגירסה היא בפקדון שלא נתן להוצאה (התרומות ז ג). — ומ"ר: אמנם משתי הגרסות משמע בביאור שעצם השמים אינו עצם גופי (תגמ' הנפש ה.).

גרע, ממנו גָּרַע, *גֵּרוּעַ, *גְּרִיעָה, *גְּרִיעוּת, *גֵּרָעוֹן, מִגְרַעַת.

א. **גָּרַע**²), פ"י, עת' יִגְרַע, — א) גרע ממנו, הפחית, עשה פחות, לא כל כך הרבה, ההפך מן הוסיף, verminderm; diminuer; diminish: ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם לא תִגְרְעוּ ממנו (שמות ה ח). לא תִגְרְעוּ מלבניכם דבר יום ביומו (שם יט). שארה כסותה וענתה לא יִגְרָע (שם כא י), לאמר יספיק לה בכמות לא פחות מקודם. את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תִגְרַע ממנו (דבר' יג א). עמד בחצר בית יי' ודברת על כל ערי יהודה הבאים להשתחות בית יי' את כל הדברים אשר צויתיך לדבר אליהם אל תִּגְרַע דבר (ירמ' כו ב). לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תִגְרְעוּ ממנו (דבר' ד ב). והנה נטיתי ידי עליך וָאֶגְרַע חקך (יחזק' יו כז). ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לִגְרֹעַ (קהל' ג יד). שכל המוסיף גורע (סנה' כט.). ג ו ר ע י ן ומוסיפין ודורשין (יומא מח.). —ומצוי בחכמת החשבון: ל ג ר ו ע חשבון אחד מחשבון אחר קל הוא וכו' כתוב החשבון שתרצה ל ג ר ו ע ממנו בטור העליון וכתוב המספרים שתחפוץ ל ג ר ע ם בטור השפל (ראב"ע, ספר המספר ד). והוצרכו ל ג ר ו ע ממנה אמה כנגד תקרת התא (תוספות יומא נב). ואם נמשכה תקופת תמוז בתוספת הזאת יותר מחדש לבנה ת ג ר ע ממנו חדש לבנה והנשאר הוא מרחק תקופת תמוז מן החדש הה' לחדש תקופת ניסן (הרמב"ס, כרלא הגיון הנפש לר"א בר חייא). — ומליצה, אינו גורע עיניו מפלוני, לא יחדל אף רגע להתבונן בו: לא יִגְרַע מצדיק ע י נ י ו (איוב לו ז).

— פָּעוּ', גָּרוּעַ, עי' זה הערך.

— נִפע', נִגְרַע, — שגרעו ממנו: אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אין נִגְרָע מעבדתכם דבר (שמות ה יא). ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת עד שנת היבל וְנִגְרַע מערכך (ויקר' כז יח), ר"ל שיגרע את הסכום מן הערך. והיו (בנות צלפחד) לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים וְנִגְרְעָה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יִגָּרֵעַ ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן וכו' ומנחלת מטה אבתינו יִגָּרַע נחלתן (במדב' לו ג-ד). (כזמן שנתן) לה דינר ת י ג ר ע עד פרוטה (כזמן שנתן) לה פרוטה לא ת י ג ר ע כלל (קדוש' יא:). באותה שעה (שחטא אדה"ר) נ ג ר ע גובה קומתו של אדם ונעשית של מאה אמה (מד"ר בה"ש, הנה מעתו). כי כבר נ ג ר ע ממנה אמה (תוספ' יומ' נג.). כשמסלקין חתיכה של ברזל מן האש ורוצה להקטינה מניחה על המסמר ומכה בקורנוס ו נ ג ר ע ת (ר"ש כלים יב ד). — יִגָּרַע השם מתוך המשפחה, במשמ' יוסר, ימחק, יאבד: אבינו מת במדבר וגו' ובנים לא היו לו למה יִגָּרַע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן (במדב' כז ג-ד). — ובהשאלה במוסריות נִגְרַע, היה פחות במעלה: אנחנו טמאים לנפש אדם למה נִגָּרַע לבלתי הקריב את קרבן יי' במעדו (במד' ט ז).

— פִּע', *גֵּרַע, — כמו קל: והפדה מלמד ש מ ג ר ע ת פדיונה ויוצאה (קדוש' יד:). ש מ ג ר ע מדמיו לפי שנים שעברו (ערוך, ערך זה). וכשהיה מ ג ר ע חצי אמה מכל כותל וכו' נמצא התא התחתונה חמש על חמש (תוספ' יומ' נג.).

— הפע' *הִגְרִיעַ, — כמו גָרַע בקל: כי זה הפתרון טוב מהוסיף ובהחסיר ולו לא יכלנו להוציא לו מוצא אני

---

¹) בארמ' גרסא: דלא הוה פסק פומיה מ ג י ר ס א (בבת ל:). ג י ר ס א דינקותא (שם כא.).

²) רק בעברית. י"א שהוא כמו בארמ' וסור' גרע במשמ' ג ז ז, אבל זה דחוק.

הוספנו והגרענו (תשוב' תלמ' מנח' על דונש, חלוף). באמרו תנור וכירים יתץ וכו' הוסיף ככירים ויו ולא הגריעה ולא ההסיר המלה משתי קצותיה (שם).

— נתפ', ינתגרע,—נפחת ונתקלקל: שאתה חייב לערלים לאלפים ולרבבות ונתגרע בזה הימנותך (בו"ת תכס לכיקמו). ושמעון ממאן לחלוק באומרו שיתגרע הבית בחלקו ויפחתו דמיו (בו"ת תרומ' הדשן רלו).

ב. גָּרַע[1], פ"י, עת' תִּגְרַע, יִגְרַע, — גָּרַע שִׂיחָה, דבר הרבה דברים בלי ישוב הדעת, בקלות, בקושי וחצפה: הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בם אף אתה תפר יראה וְתִגְרַע[2]) שיחה לפני אל כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים ירשיעך פיך ולא אני ושפתיך יענו בך (איוב יה ג-ו).

ג. גָּרַע[3]), פ"ע, עת' יִגְרַע, — גָּרַע מים וכדומה, שתה וכלע בבת אחת, verschlucken; avaler, to swallow, ובהשאלה ביחס לחכמה ודעת, גָּרַע החכמה, בלע אותה בתאבון: הראישון אדם תולד ולפני גבעות חוללת הבסוד אלוה תשמע וְתִגְרַע אליך חכמה מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא (איוב יה ז-ט).

— פִּע', גֵּרַע, עת' יְגָרַע, — עשה שיבלע, השקהו, — ואמר אליהוא בשבחו אלהים בגבורת הגשמים: הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא חקר כי יְגָרַע[4]) נטפי מים יזקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב (איוב לו כו-כח).

ד. גָּרַע[1]), פ"י, — גָּרַע השערות, חתך, מרט אותן: וגם אני אֶגְרַע[2]) ולא תחוס עיני (יחזק' ה יא). — ואמר המליץ: טוב העולם מביתך יגרע, והרמה את זקנך תגרע (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר לד:). — ופעול גָּרוּעַ, וזקן גָּרוּעַ, שמרטו אותו: כי כל ראש קרחה וכל זקן גְּרֻעָה[3]) (ירמ' מח לז). — ובהשאלה על שדה שאכל הבהמה העשבים ועשאו קרחה: ואם תרצה ראות דמיון זקנו ראה עמק אשר גרעו בשבים (ריב"ג, השרשים, פלג).

ה. *גָּרַע[4]), פ"ע, — גָּרְעָה הגפן, התחילה לעשות גרגרי ענבים: החרובים משישרשרו והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו (ברכ' לו:).

— הִפע', *הִגְרִיעַ, — כמו קל: החרובין משישלשלו והגפנים משיגריעו והזיתים משיניצו (ברכי' ד י).

ו. *גָּרַע[5]), פ"י, — הוריד ממרומים והביא אליו: מי ימריא למרום יסק שמים, יגרע אלינו שמש בצהרים (יל"ג, אדו"מ).

— פִּע', גֵּרַע, — שלח למטה והפיץ את האור וכדומה: ופה יהל השמש בגבורתו יורה חצי נצוציו אף יגרע נטפי אור ויחם לכל בשר (בכי"ע ג, אסטרתן וקאזאן).

*גָּרָע[6]), ש"ז, — סַפָּר, מקיז דם, שעוסק גם ברפוא פצעים, מפים מורסות ומקיז דם, ובכלל רופא פשוט

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) מנחם וריב"ג לא הזכירו מלה זו, ורוב שאר המפרשים הקדמ' וגם החדשים פרשוה כמו א.גרע, במשמ' המעטה והפחתה, ואמרו, שאליפז הוכיח את איוב שהוא ממעט בדברים או בתפלה לפני האל. וכך גם גזנ' וגם בוהל, אעפ"י שאין כל טעם במליצה זו. אבל הכונה האמתית של דברי אליפז כבר הרגיש רש"י בחושו, ופרש תגרע זה במשמ' רבוי, ופרוש זה מוכרח מהענין וממה שכתוב לפני זה ולאחריו ומכל מהלך המחשבות של אליפז. אלא שיש לחשב עוד שהכונה בהפעל גרע כשהוא מתחבר עם שיחה ורבר הוא רבוי מלים בלי ישוב הדעת, בחצפה, דומה לזה בערב' הפעל מגע a), שהוא הצרוף של גרע, מ במקום ר, ושמשמש במשמעה זו של רבוי מלים בלי דעת, והפעל ג'רע b) בעצמו משמש בערב' בלשון ההמונית במשמ' אמץ לבו.

[3]) בערב' גַ'רַע c). — [4]) אמר ריב"ג: ענינו המניעה וההמנע. ע"כ. ודומה לזה רוב שאר המפרשים, גם החדישים. אבל גם כאן אין שום טעם למשמעה זו, רק המשמעה של הבלעת מים בהעבים נותן להמליצה את כל כחה. וכבר העיר על זה ר"י בן קריש. וכעין זה נראה שפרש ר' יונה בתלמוד ירוש' (ברכ' ד י) שהסתיע מכתוב זה למשמ' משיוחילו מים להפעל משיגרעו, והביא ראיה: כמה דאת אמר כי יגרע נטפי מים.

[1]) אין בעלי השרשים מורים במציאות שרש מיוחד במשמעה זו, ועי' הערה שלקמן.—[2]) כך למערבאי, ולמדנחאי אגרע כתיב אגדע קרי, ויי"ס אגדע כתיב וקרי. והנה בתחלת הפרשה נצטוה יחזקאל לקחת תער הגלבים ולהעביר על ראשו ועל זקנו לסימן, ולכן קרוב הדבר כי פה הכונה לעומת זה מריטת הזקן, כעין מדה כנגד מדה. בארמ' ותגלח שבע מחלפות ראשו: ונגרעת. בסור' גרע ר"ל חתך השערות, גזז. — [3]) בישע' (טו ב) במקום גרעה בריש גדעה בדלת. ואין לברר איזו נוסחה היא העקרית. ויש גורסים גם כאן בדלת כמו בישע', ויש גורסים להפך גם שם בריש ולא בדלת.

[4]) סוברים שנגזר מן השם גַּרְעִין, עי"ש.

[5]) ע"פ פרושם של קצת המפרשים בפסוק ותגרע אליך חכמה, יגרע נטפי מים, ועי' הערה לערך ג.גרע.

[6]) מן ג.גָּרַע, חתך שערות, גזז. בסור' גרעא

---

a) مجع b) جرع c) جرَع

מדרגה תחתונה, חובש, frater ; Feldscher ; surgeon : מספר הגרע[1]) טמא (כלים יג ד). והכובסים והגרע והבלן והבירסקי אין מעמידים מהם לא מלך ולא כהן גדול (קדוש׳ פב.). עשרה דברים נאמרו בגרע מהלך על צידו ורוחו גסה ונתלה ויושב ועינו צרה וכו׳ (שם). הגרע והבורסקי והבנאי אין מעמידין מהם פרנס על הצבור (דא״ז י). השריטות ששורט הגרע בצוארו של אדם ומוצץ הדם (ר״ת ע״ז כט.). עוצם כחך כהבל יגרע, ודמך ישפך בספסר הגרע, טוב העולם מביתך יגרע (עזר׳ הַבְּבלי, תוכח׳ מוסר לד:).

*גֵּרָעוֹן, ש״ז, — מה שגורעים ומנכים מהחשבון, Abzug; décompte; deduction,—ובכלל המעטה : עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בשנים וביובל ובגירעון כסף (קדוש׳ א ב). בורח ויוצא בגרעון כסף אין מעניקים לו (גמ׳ שם טז:). והיה השדה בצאתו ביובל דבת גירעון אין דלאו בת גירעון לא (ערכ׳ כה:). אדרבה אותה תוספת היא גרעון (תוספ׳ יומא נב.).—ובהשאלה, יפחיתות מוסרית : כעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה (רא״כ״ע שמות ד כ). והנה ידעתי גרעוני והכרתי חסרוני (הקד׳ סו״ת חות יאיר).

*גַּרְעִין[2]), ש״ז, מ״ר גַּרְעִינִים, — הגוף הקשה פחות או יותר גדול שבתוך פרי העץ, וממנו כשיהיה טמון באדמה יצמח אילן חדש, כמו גלעין, kernel ; noyau ; Kern : גרעיני תרומה בזמן שהוא מכנסן (תרומ׳ יא ה). המוציא אוכלים בגרוגרת וכו׳ חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן (שבת ז ד). קליפי אתרוג אסורין גרעיני אתרוג מותרין (תוספתא תרומ׳ י ב). שוולפין עליהן (על הזיתים) חומץ כדי שיהו חולצין את גרעיניהן (שם ע״ז ד ח). קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגרעינין חייבין בערלה (ברכ׳ לו:). המוציא גרעינין אם לנטיעה שתים אם לאכילה כמלא פי חזיר וכו׳ אם להסיק כדי לבשל ביצה קלה אם לחשבון שתים (שבת לג:). — ובהשאלה ילמשקל קטן של כסף : נתן לנו אנחנו הח״מ ראובן בן יעקב משקל שני גרעיני כסף (מתשו׳ כ״י מיגב יג), ועי׳ כסף.

*גַּרְעִינָה, ש״נ, — כמו גרעין : ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה (יומא ח ב). היה אוכל ויתים נגובין ותמרים יבשות כל שאינו רוצה למוץ את גרעינתו ונפל על בגדיו (טבו״י ג ו). גרעינה של נפת טמאה שנמצאת בתוך ככר (תוספתא טהר׳ ד י). ונמצאת גרעינה בושט (והזהיר, ויקר׳ יד:). וכן המשל ההוה אשר בגרעינה מהאילן כי צורת הגרעינה נשקעת בה ולא תוכל אותה הגרעינה להראות הצורה הגשמית ולא הצורה הפנימית הנשקעת באותה הגרעינה אלא בעזרת הזמן (מתמ׳ מהות הנפש לאלפרבי, כ״י ברלין).

*גַּרְעֶנֶת[1]), ש״נ, — חלי בעינים, כמו גרעינים על פני עור העפעף אשר מצד הפנימי, Trachoma.

א׳ גרף, ממנו גֶּרֶף, *גְּרִיפָה, מַגְרֵפָה.

א׳ גָּרַף, פ״י, — א) סחב ומשך בכח עז, למשל שבלת המים מה שמוצאת על דרכה, raffen ; emporter ; to sweep : נחל קישון גְּרָפָם (את חיל סיסרא) נחל קדומים נחל קישון (שופט׳ ה כא).—ואמר המשורר : אחרי אשר (השעירים) הדפוני ורדפוני, וכשחל טרופני, וכנחל

ספר ומקיז דם (ב״ע : אלחגאם אלמזמן חאלק באלמוש), והתיחד בעבר׳ לספר קצת רופא שעוסק ברפוא חבורות פשוטות וכיוצא בזה. וקצת דומה לזה בערב׳ גַ׳רַאח a), רופא פצעים, מן ג׳רח b) פצע, וכמו לפנים השם barbier בצרפתית. — [1]) אמר הערוך : גודע הדם והוא הספר. וכן גור רש״י (קדוש׳ פב.) מלה זו, ולא עוד אלא שפרש גרע פשוט אומן מקיז דם ואמר : ונקרא גרע על שם שהוא מגדע את הדם. ע״כ. אבל לבעל מלאכה זו ביחוד קבוע השם אומן, והגזרה מן גרע במשמ׳ פחת אינה טבעית בלשון חיה, כי העקר חסר מן המושג, ולמה יקרא גורע הדם גרע ולא גורע דבר אחר ? ואין ספק כי עקר המשמעה הוא כדעת הערוך סַפָּר, וכן ממש בסורית, ומהפעל בל וקן גרעה.

[2]) לא נתברר מקורו. בערב׳ משמש כמשמ׳ זו

a) جرّاح b) جرح

השם עג׳ם a) שיש בו שתי אותיות מהצרוף גרעין והאות מם במקום ריש אינו דבר זר, כי חלוף אותיות למנר רגיל. — ושאלו בגמ׳ (שבת עז:) אם גרעין או גראין, והכריעו גרעין בעין, על סמך הכתוב ונגדע מערכך, אף שאין זה אלא מדרש מלים המוני.

[1]) מן השם גרעין, חדש דר׳ מזיא (מתמ׳ תורת הבריאות).

a) عجم

גרפוני (ר"י הלוי, מכת' לר' אהרן). גרפני קישון, אפפני פישון, ויבני בלשון (הנ"ל, לר"ד נרבוני). — ב) *קבץ יחד ביד או בבלי מה שמפוזר וסלק ממקומו, fegen ; nettoyer ; to sweep : נוטל אדם קורנס לפצוע בו את האגוזים וכו' מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות (שבת יז ב). גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי (שם כ ד). גורפין מתחת רגלי בהמה בארבע עשר (פסח' ד ז). מגריפה גורף בה את הטיט מדיחה ומניחה במקומה (תוספתא ב"מ כ כב). הפותקין ביביהן והגורפין מערותיהן ברשות הרבים בימות החמה (שם ב"ק ב ו). — והתנור, האפר שבו : ואין גורפין (במועד) תנור וכירים אבל מכבשין (כילה ד ה). היתה גורפתו (את התנור) והכתה הקוץ ויצא ממנה דם (כליס ע יח). (א"ל ר' חייא לבתו) גרפי התנור והוציאי את האריח (אור זרוע, הלכ' יו"ט נסא). — ואמר המקונן בקינתו: לבי במבאובי במו תנור אשר לא קטמו אותו ולא גרפו (ר"ע פרנסים, קינה על אשתו, ממזרת וממערב א). — ודבש מהכּוורת : תחת שהיינו גורפים דבש הרי אנו גורפין רקבובית (ירוש' פאה ז כ:). — ואת החבית : גורפין לו (לאבל) את חביותיו (שמח' ה ב). — ופעול : מוליאר הגרוף שותין הימנו בשבת (שבת ג ד). שתי כירים המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (תוספתא שם ג ג). משהין (תבשיל בתנור) אע"פ שאינו גרוף ואינו קטום (גמ' שם לז.). — ואמר המשורר : אבניו משביב לבי שרופות, ועפרותיו במי דמעי גרופות (ר"י הלוי, יפי קול, לד). וצדקתי חתומה, וחלוני סתומה, ונחלתי קטומה, ובירתי גרופה (ביר על מדת התנופה, שלמה מדוכנא, המגיד יו לה). — ובהשאלה, גורף מחוטמו, מנפץ: ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי וכו' התחילה גורפת מחוטמה ומשלבת (מד"ר בראש' סז). התחילה (רבקה) בוכה וגורפת מחוטמה ומשלבת על הארץ ואומרת אם לוקח יעקב אשה מבנות חת למה לי חיים (מדה"ג בכטר). — וגרוף: לתשעה חדשים נולד (יצחק) שלא יהיו אומרין גרוף מביתו של אבימלך (מד"ר בראש' נג).

— נפע', *נִגְרַף, — שגרפו אותו : אם לך פרת גיחון ולך קישון, איך בנך נגרף בגליהם היום בחיל יבין במי קישון (ר"ע פרנסים, הקד' מתק שפתים). אלו צבא יבין בעיני פגעו, מהם במי קישון אזי נגרפו (הוא קינה על אשתו, ממזרת וממערב א).

ב.*גָּרַף, פ"י, — גָּרַף את הקערה, כמו ב.גָּדַף : באדם שאמר לחבירו גרפתה את הקערה וחיסרתה גרפתה את הקערה ולא שיירתה בה כלום (הלכ' גדולות תר"ז).

*גְּרַף, ש"ז, — כלי לקבלת הגללים, הרעי : גרף של רעי ושל מימי רגלים נוטלו ושופכו ונותן לתוכו מים ומחזירו למקומו (תוספתא שבת ד יב). ובי עושין גרף של רעי לבתחילה (גמ' שם קמג.). גרף של רעי ועביט של מימי רגלים מותר להוציאן לאשפה (כילה לו:).

*גֵּרִיץ, ממנו *גְּרִיץ, *גְּרִיצָה, עי"ש.

גרר, ממנו *גֵּרֵר. *גְּרִירָה גֵּרָה, מְגֵרָה.

א.גָּרַר[1], פ"י, עבר גָּרוֹתִי[2] וגם גָּרַרְתִּי, עת' יָגֹר וגם יְגֹרֵר, בכל' יְגֹרֵהוּ וגם כמו שלמים, — א) משך את הדבר אחריו, לקחהו אתו ממקום למקום, ziehen ; tirer, attirer ; to drag : ותעשה אדם בדגי הים ברמש לא משל בו כלה בחכה העלה יְגֹרֵהוּ בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק' א יד-טו). שד רשעים יְגֹרֵם[3] כי מאנו לעשות משפט (משלי כא ז). ר' יודה אומר שבט אחד גורר כל השבטים רבי שמעון אומר אין שבט אחד גורר את כל השבטים (ירוש' הור' א מו). שגררה מלבות אחריה (מד"ר ויקרא יג). — *והנמלים והחולדות דבר מאבל ובדומה : שמדבר הגמור גוררין (הנמלים) כל הלילה (מעשר' ה ז). אין חוששין שמא גררה חולדה (את הפת) מבית לבית וממקום למקום (פסח' א ב). חולדה שגררה את האירה (תוספתא כל' ב"ב א ד). — ובפרט, *העתיק ממקום למקום במשיכה וסחיבה על הארץ ולא הרימו מהקרקע, schleppen ; traîner ; to drag without lifting : לא היו קוברין (את הנפלים) אלא משליכין וחיה גוררתן (נדה ז ד). ואין גוררין אותה (את המובני שבשידה) בשבת בזמן שיש בתובה מעות (כליס יח ב). גורר אדם מיטה ובסא וספסל וקתדרא אצלו בשבת (תוספתא יו"ט ב יח). ומעשה בבובסים שהיו בירושלם שהיו גוררין את הבלים וטובלין בהן (שם מקוא' ד י). בשפחתו של מסיק אחד ברימון

---

[1] בערב' ג'ר [a] ברוב משמעות גרר בעבר'. — ועי' מָשַׁךְ, סָחַב, שָׁפַף. — [2] ר"י חיוג, דקדוק. — [3] יש

[a] جر

שהשליכה נפל אחר לבור וכו' שדרך חולדה וברדלים
להיות גוררין אותו (ירוש' פסח' א, כג ג). רצה היא
(החולדה) אחר הבשר ואינה רצה אחר הפת וכו' בשר
גוררת ואוכלת פת גוררת ומנחת (שם). שהוא טובע
בנהר או חיה גוררתו (סנה' עג.). עמדו על נבוכדנצר
וגררוהו מקברו והוציאוהו (תנחו' תזריע י). —
ועתיד יָגֹר במשמ' זו: לא יגור אדם את הכסא ואת
המיטה וכו' מפני שהוא עושה חריץ (ירוש' כלא' א כז:).
— ובהשאלה, *דבר אחד גורר את השני, מושך אותו
אחריו, גורם שיבוא, zur Folge haben; entraîner,
beget: וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה
וגוררת עון (אבות ב ב). שמצוה גוררת מצוה
ועבירה גוררת עבירה (שם ד ב).—וגם כמו פ"ע, *מוטל
ונוגע בארץ: דלת הגוררת מחצלת הגוררת
וקנקן הגורר פיתחין ונועלין בהן בשבת (תוספתא יו"ט
ב יח).—וכמשמ' *נמשכת ורצה אחריו: אין אתה גורר
הרעה ואין הרעה גוררת אחריך ואינה דרה אצלך
(תנחו' תזריע יא).—ב) גרה הבהמה את הגֵרָה, עת' יָגֹר [1],
החזירה את המאכל הלעוס מן הקיבה אל הפה ללעוס
שנית, העלתה גֵרָה, wiederkauen; ruminer,
ruminate: והוא גרה לא יָגֹר (ויקר' יא ז). — *וכמו
שלמים, את מי האף דרך הפה: הואיל ויכול לגוררן
(את מי האף) ולהוציאן דרך הפה (נדה נה:).—ופעול:
המזוחילה שהיתה שותה ויורדת משקין ובא טמא
והפסיקן העליונים טמאין מפני שהן גרורין על
גבי ידיו (תוספתא טהר' ט יה).

— נפע', *נִגְרַר, — שגררו אותו ושנעתק מעצמו ממקום
למקום בגרירה ע"ג הקרקע: נגר הנגרר נועלים בו
במקדש (ערוב' י יא). עגלה של קטן טמאה מדרס
ונטלת בשבת ואינה נגררת אלא ע"ג כלים (כילה
ב י). דכשמרכיבים כבשי התמיד על הגמלים היו
נגררים בארץ (תוספ' יומא יז). אם סרו כל אופני
המרכבה היתה נגררת בשוה ולא היה צער כל כך
ולכן לא הסיר כי אם אופן אחד באמת מפני שהאחרים
רצים וזה נגרר (פענח רזא, כבלא).—ובכלל, נמשך בכח,
מי האף דרך הפה וכדומה: מי האף אמר רב בנגררין
דרך הפה (נדה נה:). — *ובהשאלה: לפי שרוב הדינים
נגררין אחר הסברה (מלמד התלמי', משפטים). אחינו
היקרים, עד מתי אתם נגררים, אחרי דובר השקרים
(יל"ג, נעוה לב).

סוברים שזה עתיד מנע"ו. — [1]) כמו יָשֹׁם, יִקֹּד, יֵשַׁת,
ואולי כפעולת של חפ"נ.

— פע', *גֵרֵר, גִירֵר, — כמו קל בנחץ הפעולה: גירר
(חוקיהו) עצמות אביו על מטה של חבלים (פסח' ד ט).
שנפלה עליו (על הגט) מפולת או שגררתו חיה
או שנטלוהו ליסטין (תוספתא גיט' ב יב). היה מגרר
(הכיס שגנב) ויוצא (ב"ב פו.). נקבום (את הכותיים)
בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין
אותם על הקוצים ועל הברקנים (מגי' תעני' ט).

— הפע', *הִגְרִיר, — הִגְרִיר גֵרָה, כמו בקל: אבל
והגריר גרה וכו' ולא הגרירה (הלכ' טרפ'
לאלד"ד הדני, ג כב).

— התפ', *הִתְגָרֵר, — כמו נגרר, מִתְגָרֵר על הארץ, לבקש
ולהתחנן לפני אדם: היו ישראל מתחננים ומתפללין
לפני אביהם שבשמים כבן שהוא מתחנן לפני אביו
וכתלמיד שמתגרר [1]) לפני רבו כך היו ישראל
מתחננין ומתגררים [1]) לפני אביהן שבשמים
ואומרים לפניו רבש"ע חטאנו לפניך שנתרעמנו על הים
(מכי' בשלח ד א, ילקוט במות רמז לנו).

— הפע', *הֻגְרַר, — כמו נִגְרַר: אז כהרשת בתולה במהר
וקדושים, ארין פתרום הֻגְרְרָה בין קדשים (זולת שבת
הגדול, אז כהרשת).

ב.*גָרַר, פ"י, מקור לָגֹר וגם לִגְרוֹר, — כמו גָרַד:
וזכוכית כדי לגרור [2]) בו ראש הכרכר (שבת
ח ו). נוטל אדם קורנס וכו' ומגירה לגור בה את
הגבינה (שם יז ב). דם שעל הככר גורר את מקומו
ואוכל את השאר (תוספתא תרומ' ז יא). הצר בכלי
צורה כל שהוא וכו' עד שיגרור את כולו (שבת
קג:). אין גוררין במגררת בשבת רשב"ג אומר אם
היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה גורר כדרכו (שם
קמו:). שמנונית שעל גבי הסכין גוררו (כילה טז.).
חולקו (את התנור) לשלשה וגורר את הטפילה
(חול' קכד.). מגורה הואיל ויכול לגוררה ולהעמידה
על חמש ליטרין (שבוע' מג.). — והכתב מהגיה:
הטועה את השיטה וכו' גורר אחת וכותב שתים

[1]) כך הגרסה בילקוט. ובמכי' במקום הרשום
בפנים, מתגרר מתגדרים, בדלת ע' פעל, ופרש בעל מאיר
עין וז"ל: ופי' מתגדר נ"ל כלו' מקטין עצמו ועושה גדר
בפ"ע. ע"כ. אך מי שעושה גדר בפ"ע אינו מקטין א"ע
כלל. וכבר העירותי על דחק פרוש זה בהערה לערך
ג.גדר. ולכן נראה כי נוסח' הילקוט היא היותר נכונה,
ועכ"פ לפי גרסה זו משמש התפעל מן גרר במשמ' זו.

[2]) כאן ובמו"כ ברוב המקומות שאחרי זה יש
גרסות בדלת בסוף במקום ריש.

(סופר' ה ח). הכותב את השם וכו' ג ו ר ר ו וגונזה (שם יב-יג).

— פע', *גֵרַר, מְגָרֵר, — כמו גֵרֵד : אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ בדרכו ואינו חושש או מ ג ר ר ן כדי שלא יטנפו כליו (תוספתא שבת יז יט). שהוא עתיד לשוף ו ל ג ד ר ולכרכב (שם כל' כ"מ ב י). ה מ ג ר ד ראשי כלונסות בשבת חייב משום מחתך (שבת עה:). טיט שעל גבי מנעלו מ ג ר ר ו בגב סכין ושעל בגדו מ ג ר ר ו בציפורן (שם קמא.). מ ג ר ר י ן מנעל חדש אבל לא ישן (שם). גורר (שטה) אחת וכותב שתים או שתים וכותב שלש ובלבד שלא י ג ר ר שלש (סופר' ה ח). לשבץ או ל ג ד ר (רמב"ם כלים ח ב).

— פֻע', גֹרַר, — עשוי בַּמְגֵרָה : אבנים יקרות כמדות גזית מְגֹרָרוֹת במגרה מבית ומחוץ (מ"א ז ט), ועי' מְגֵרָה.

— נִפע', *נִגְרַר, — כמו נִגְרַד : מה שהחרש מוציא במעצד והנפסק במגירה הרי אלו של בעה"ב והיוצא מתחת מקדח ומתחת רהיטני ו ה נ ג ר ר במגירה הרי אלו שלו (ב"ק קיט:).

— הִתפ', *הִתְגָרֵר, — כמו הִתְגָרֵד : סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלין ולא מ ת ג ר ר י ן (שבת כב ז). אין מ ת ג ר ר י ן במגוררת ביו"ט ואין צריך לומר בשבת (תוספתא שם יז יט).

***גְרָר**, ש"ז, — כמו א.גְרָד, מקום הגרוד בכתב : אין תולין את השם ואין כותבין האזכרות על מקום ה ג ר ר (סופר' ה ד). ואל יפסיל שטר זה ג ד ר או מחק טשטוש או טיוט (בו"ת חכם לבי ד).

***גְרָרָא**, עי' *גְרָרָה.

א.***גְרָרָה**[1], ש"נ, סמי' גְרָרַת, — אַגַב גְרָרָה, אגב ג ר ר ת הדברים, מה ש נ ג ר ר אחרי הדברים, לא כבונה לכתחלה אלא במקרה והזדמנות מה שנאמר קודם, -onally ;occasionnellement; gelegentlich: ולא שיודיעהו אגב ג ר ר ת הדברים (ר"י אלברגלי, ש"א ז). — ובצורה ארמ' ג ר ר א : וביאור ענינים אחרים עוד שבאו לידי ונתבררו זע"ז אגב ג ר ד א (יסו"ע לר"י יבראלי מת.). ואגב ג ר ר א נאמר בטעם שכתוב שם מי שמך (פענח רזא, וילא).

ב.***גְרָרָה**, ש"נ, מ"ר גְרָרוֹת, — עֲגָלָה בלי אופנים נגררת ומחלקת על השלג, משתמשים במלה זו בקצת בתים מדברים עברית בא"י וכבר השתמשו בהם בהעתונים.

גרש[1], ממנו גֶרֶשׂ, *גָרוּשׁ, *גְרוּשִׁים, *גְרִישָׁה, מְגָרֵשׁ, וי"א גם גֶרֶשׁ.

גֶרֶשׁ[2], ש"ז, — צמח האדמה בפרט מה שאינו עשב, מה שעומד על שוק פחות או יותר קשה, Pflanze; plante: וליוסף אמר מברכת יי' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת וממגד תבואת שמש וממגד גֶרֶשׁ[3] ירחים (דבר' לג יג-יד).

גֵרַשׁ[4], פ"י, עת' אֲגָרֵשׁ, עם ו המהפך וַיְגָרֶשׁ, — גרש את פלוני, הוציאהו מהבית, מהארץ, הרחיקהו מלפניו בכח, בכעס, בזלזול, verjagen, vertreiben; chasser, expulser; drive avay, expel: הנני גֹרֵשׁ מפניך את האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי (שמות לד יא). — ופעול, אשה גְרוּשָׁה מאישה, שהאיש גרש אותה, בטל את נשואיו אתה : ואשה גְרוּשָׁה מאישה לא יקחו (ויקר' כא ז), ועי' ערך גֵרוּשׁ. — ובהשאלה, בדברים לא בע"ח, המים גרשו רפש וטיט, וכיוצא בזה : כי השקט לא יוכל (הים) וַיִּגְרְשׁוּ מימיו רפש וטיט (ישע' נז כ). — ואמר המשורר : תשבת למשבית שאון ים בעת שי ג ר ש ו מימיו רפשים (כ"מ ד:). ועי' הערה לב.*גְרָמָה.

---

[1]) מן גרר, בארמ' גררא : אגב נ ר ר א נסבה

[1]) בארמ' גרש ושגר, בערב' שגר a), שרח b), ועי' הערה לערך גֶרֶשׁ.

[2]) בערב' שַׁגַ'ר c), פרשו המלונים הערבים : אלשג'ר מן אלנבאת מא קאם עלי שאק (לסאן אלערב). ועי' הערה שלקמן. — [3]) תרגם רסע"ג : ומלאד' אלתבוב אלקמריה, ר"ל ממגד ה ג ר ע י נ י ם הירחיים. ומנחם אמר: תבואת שמש יורה על גרש ירחים, ולא באר יותר. ריב"ג אמר יותר בפרט : וקרוב מענין הזה (מענין גרוש) וממגד גרש ירחים פרות התרדף הירחים ר"ל הפרות ההווים בכל פרק מפרקי השנה על התרדפם ובואם זה אחר זה. ע"כ. אבל רש"י בחוש הלשון שלו כבר אמר וז"ל : גרש ירחים, יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואים ודלועים. ע"כ. והנה בפרוש ירחים מן ירח מסיע לו ריב"ג, ולהמלה גרש יש לדמות המלה הערבית שג'ר שמשמעתה העקרית היא כל צמח שעומד על רגל, על שוק, להבדיל מן העשבים וכיוצא בזה, ואולי האמינו אז כי אלה הצמחים מתבשלים בפרט בכח הירח.

[4]) בארמ' גרש רק במשמ' גרושים בין איש ואשתו. בערב' שַׁגַ'ר c) הרחיק מן, ובפרט שרח b)

a) شجر b) شرح c) شجر

(ר"י הלוי, התרדף).

— נִפע', נִגְרַשׁ, — שגרשו אותו: ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך (יונה ב ה). — ובהשאלה: כי מכח הלבנה נגרשים ונדלאים הצמחים והזרעים שנגמרו (תכמוני לר"ש דונולו ד). — ומי הים בשעת סערה: הים כשהוא סוער כל מימיו נגרשים ונרעשים ואין נכרתים ולא נפרשים (הגיון הנפש לבר חייא ג).

— הִפע', *הִגְרִישׁ, — כמו גֵרש, ובהשאלה: טלול הקריש, טיעתו השריש, טמונים לְהַגְרִישׁ, טרוד ולהפריש (יוצר שבת כראש', אל נבא).

— פִע', גֵרֵשׁ, — א) כמו קל בחזק הפעולה: הן גֵרַשְׁתָּ אתי היום מעל פני האדמה (בראש' ד יד). ויגרש (אלהים) את האדם (מגן עדן) (שם ג כד). ויגרש אתם מאת פני פרעה (שמות י יא). ויגרש זבל את געל ואת אחיו משבת בשכם (שופט' ט מא). ויגדלו בני האשה ויגרשו את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו (שם יא ב). נשי עמי תגרשון מבית תענגיה (מיכה ב ט). ותאמר (שרה) לאברהם גָּרֵשׁ האמה הזאת ואת בנה כי לא ירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (בראש' כא י). גָּרֵשׁ לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י). — וככל': ארורים הם לפני יי' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' (ש"א כו יט). כי שם שנאתים על רע מעלליהם מביתי אגרשם (הוש' ט יה). הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי (שופט' יא ז). לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך (תהל' לד א). ותבאנה (בנות רעואל) ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן ויבאו הרעים ויגרשום[1] (שמות ב יו-יז). — ועם מארצו: גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אתכם מזה (שמות יא א). וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי (שם לג ב). וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים (שופט' ב ג). ויגרש מפניך אויב (דבר' לג כז). תגרש גוים ותטעה (תהל' פ ט). אולי אוכל להלחם בו (בישראל) וַאֲגָרְשֶׁנּוּ (במד' כב יא). כי אתן בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו מפניך (שמות כג לא). לא אגרשנו[2] (את עם הארץ) מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה מעט מעט אגרשנו[2]) מפניך (שם כט-ל). כי ביד חזקה ישלחם (פרעה את ישראל) וביד חזקה יְגָרְשֵׁם מארצו (שם ו א). — ואת הארץ, לאמר גרש את עמה ממנה: כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תעקר (צפנ' ב ד). — וגרם ע"י מחלה שיברח מן הארץ: ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך (שמות כג כח). ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בקשתך (יהוש' כד יב). — וסלק אותו ממשרתו, מכהונתו: ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן ליי' (מ"א ב כז).

— ב) *גֵרֵשׁ הבעל את אשתו, בטל את נשואיו אתה על ידי מעשה חקי, נתן לה גט כריתות, sich (von der Gattin) scheiden; divorcer; to divorce: המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי (גיט' ח ט). כתב לגרש את אשתו ונמלך (שם ח). האומר כתבו גט ותנו לאשתי גרשוה כתבו אגרת ותנו לה (שם ו ה). אשתו יוצאה וראשה פרוע וכו' וטוה בשוק ורוחצת עם בני אדם א מצוה לגרשה (תוספתא סוטה ה ט). בעל שאמר גרשתי את אשתי נאמן (כ"ב קלד:). (אמרה האשה) גירשני בעלי מתפרנסת והולכת עד כדי כתובתה (כתוב' קז:). שאמר לאשתו קונם אם איני מגרשיך וגירשה (גיט' מו.). באומרת לבעלה גירשתני (יבמ' קטז.).

— פֻע', גֹּרַשׁ, — א) שגרשוהו מהבית, מהארץ: כי גֹרשו (בני ישראל) ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם (שמות יב לט). מן גו יְגֹרָשׁוּ יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה). — ב) *גֹּרְשָׁה האשה מבעלה, שגרש אותה ונפרדה ממנו לגמרה בדרך חקי, אשה מְגֹרֶשֶׁת: הזורק גט לאשתו והיא בתוך ביתה או בתוך חצרה הרי זו מגורשת (גיט' ח א). היתה עומדת בר"ה וזרקו לה קרוב לה מגורשת קרוב לו אינה מגורשת (שם ב).

— נִתפ' *נִתְגָּרֵשׁ, נִתְגָּרְשָׁה, — כמו פֻעל, נתגרשה האשה: נתגרשה האשה נשתחרר העבד (ב"ק ח ד). בו מן שנתגרשה מן הנשואין ומודים בנתגרשה מן האירוסין (גיט' ח ט). מה ראתה אמן של אלו להתגרש (נדר' ט ט). דברתורה שוטה מתגרשת (יבמ' קיג:). — ובמשמ' *יצא ברצונו הטוב לחוץ, להשדה: היינו מתגרשים השדה עם האלהי במוהר"ר שלמה אלקביין הלוי נר"ו לעסוק בפסוקי התורה (פעמון ורמון, הקד' המגיה). — ובהשאלה, הפֵרות מן הארץ: הפירות מתגרשות מן הארץ (תזקוני, ברכה לג יד).

שהוא כמו שלח בעבר', משמש במשמע' גרש אדם מעל פניו, ובפרט במשמ' גרושים בין איש ואשתו. — [1]) ברוב ספרים ב"י ונדפ' ריש בשוא לבד. — [2]) קריאת בן נפתלי אגרשנו, בחטף פתח.

—*גרוּשׁ, שה"פ מן גֵּרֵשׁ : גֵּרוּשׁ ספרד, גֵּרוּשׁ צרפת, וכיוצא בזה : אלהים הן גרשת אותי ג ר ו ש אחר ג ר ו ש ואסרתי ועף ה' אשא (ס' כן וירגה, תחנה כסוף ספר שכט יהודה). אחר זה בחמשים שנה היה שם ג ר ו ש בולל מר וקשה מאר בי היהודים מ ה ג ר ו ש י ם שעברו שבו ע"י ממון ובו' בי אמר המלך שבבר קמו העם על היהודים ו ג ר ו ש שלהם הוא תקנתם וטובתם (שם כג). ובפרט במה שראינו לשעבר במה ג ר ו ש י ם סכבו העם עלינו (שם כד). ובשהגיעו אנשי ה ג ר ו ש למלבות פים נמצאו בו מאות נשים קצתן עגונות וקצתן זקוקות ליבם (שם).

ב.··**גֶּרֶשׁ**, גְּרֵישׁ, גֵּרְשַׁיִם, — אחת הנגינות, וצורתה « ונקרא גם ט ר ם, עי' זה : ששה ר"פ בטעם ג ר י ש (מסורה, כרא' יא ג). והיתה ג בטעם אזלא ו ג ר י ש בנביאים (מסורה, ישע' כח ד). והיתה ב ג ר ש י ם (מסורה, ש"א יג כא). טרם הוא ג ר ש וישמשהו עד ה' משרתים ובו' וכן ל ג ר ש י ם ובו' ואם יש לטרם הברה אחת אחריו בתיבתו ויש לו משרת לפניו בתיבה אחרת אז הוא ג ר ש במקל אחד ובו' אבל אם הוא בהברה אחרונה אז הוא ג ר ש י ם בשתי מקלות (יעק' כן חיים, כסוף המסורה המערכית).

גְּרֻשָׁה[1], ש"נ, מ"ר גְּרֻשׁוֹת, ככנ' גְּרֻשֹׁתֵיכֶם[2], — ע"ל, לחץ ודחק מוסרי, Willkürherrschaft; tyrannie, tyranny : בה אמר ארני יי' רב לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו הרימו גְּרֻשֹׁתֵיכֶם מעל עמי (יחזק' מה ט).

גֶּרֶשׂ[3], ש"ז, כנוי גִּרְשָׂהּ, — חטים או שעורים גרוסים, Grütze ; gruau ; groats : אביב קלוי באש גֶּרֶשׂ ברמל תקריב את מנחת בכוריך (ויקר' ב יד). והקטיר הכהן את אזכרתה מִגִּרְשָׂהּ ומשמנה על כל לבנתה (שם יו). מנחת עומר אעפ"י שבאה מן השעורין היא היתה באה ג ר ש וזו (של הסוטה) באה קמח (סוטה כ א). אלו נאמר אביב קלוי ג ר ש הרבר שקול

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) תרגום : תקלתבון. ריב"ג : רעותיכם ה מ ת ר ד פ ו ת לבוא עליהם בבל ירח וירח ובבל פרק ופרק. ע"כ. ורש"י פרש מה שאתם מ ג ר ש י ם את עמי. והנה כל זה אינו מחוור, ומבל מקום עלינו ליתם למלה זו משמעה לפי הענין.

[3]) בערב' גַ'רִישׁ a). בסור' גריסה.

a) جَرِيس

אפשר יקלנו ג ר ש כשהוא אומר אביב קלוי באש וכו' הפסיק הענין (ספרא נדבה קנא). ג ר ש ושמן מעכבין ואין דבר אחר מעכב (מנח' יט:).

*גָּשׁ, גָּשִׁים, עי' נ ג ש.

*גִּשְׁגֵּשׁ, פ"ע, — השמיע קול, הגיל בהפעמון וברומה, ובהשאלה בדברים רוחניים, רוח הקדש באדם וברומה : ביון שהתחיל רוח הקדש ל ג ש ג ש בשמשון בשלשה מקומות התחיל (מד"ר ויקר' ח).

*גִּשָּׁה, ש"נ, — שה"פ מן נ ג ש : מי שאינו מחוסר אלא ג י ש ה יצא זה שמחוסר לגישה ו ג י ש ה (יומא לב:). כתיב בגשתם ולא כתיב בבואם ובו' על בל ג י ש ה ו ג י ש ה בתב רחמנא (זבח' יט:). — ומ"ר גִּשׁוֹת : רגלי רבוע מתנם, גִּישׁוֹת ערך וחנונם, גמול חסד חנם (סלית' מנח' יוה"כ, לך ה' הצדקה).

*גָּשׁוּם, ת"ז, לנק' גְּשׁוּמָה, — יום גשום, שנה גשומה, של גשמים, שירדו גשמים ביום זה או בשנה זו : יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא השנה הזו ג ש ו מ ה ושחונה (תעני' כד:). אם שחונה תהא ג ש ו מ ה וטלולה (שם). שאומר שנה זו ג ש ו מ ה והיא ג ש ו מ ה שנה זו שחונה והיא שחונה שהכל לפי השעה המתחלת בכניסת השמש למזל (ר"ח על הרי"ף, שבת לב:).

∞גִּשּׁוֹר[1]), בת"ז, לנק' גִּשּׁוֹרָה, מ"ר גִּשּׁוֹרִים, גִּשּׁוֹרוֹת, — אדם שמוצא עֹז בלבו לעשות מעשים שקשה לעשותם, שיש בהם סכנה וכדומה ואינו נרתע לאחור, kühn ; hardi, audacieux ; bold : נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

∞גִּשּׁוּרָה[2]), ש"נ, — טבע ומדת אדם גִּשּׁוֹר, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

*גָּשׁוּשׁ[3]), ש"ז, מ"ר גְּשׁוּשִׁים, — מוט ארוך שמגששים בו במים לפני הספינה לרעת את עמק המים שם : ג ש ו ש [4]) של ספינה (שבת קכה:).

[1]) משק' גִּבּוֹר. בערב' גַ'אשִׁר a), ועי' הערה לשרש גשר.

[2]) משקל גְּבוּרָה. בערב' ג'שַׁארַה b).

[3]) מן ג ש ש, עי"ש. — [4]) פרש הערוך : עץ ארוך שמגששים בו המים לפני הספינה. ע"כ. וכן רש"י : עין ארוך שמגששים בו המים לפני הספינה לידע שהוא בעומקו שתוכל ספינה להלך בהן. ע"כ. ותרגם הר"ח בלשון ישמעאל עירים ספינות.

a) جَاشِر b) جَشَارَة

***גָּשִׁישׁ**[1], ש"ז, מ"ר גְּשִׁישִׁים, — א) בעין בן ורגלים לו ישימוהו תחת רגלי המטה: ישבו על הנסר על הספסל על הגשיש[2]) של מטה ועל האכלונס (זב' ג א). שאם ישב על גבי גשיש של מטה וארבע טליות שתחת ארבע רגליו של גשיש טמאות (תוספתא שם ד ד). לכלובי צואה שבבסא וכו' על מטת בעל הבית ר' עקיבא אומר על הגשיש ההצון חוצץ ועל הפנימי אינו חוצץ (שם מקוא' ו יז). והגשישין של קיטליאקי אף על פי שמופקדין ומונחין בארבע זויות הבית טמאין (שם כלים ב"מ ח ג). הגשיש החיצון של והב הפנימי של כסף (מד"ר אסתר א ו). — ב) לוחות של עץ ארוכים דקים שמשתמש בהם הרופא להניחם סביב יד או רגל שנשברו כדי לחבשן יפה, בדי שיתאחד שבר העצם, Schienen; clisses; splints: והא גדשעל גבי המכה והגשישין[3]) שעל גבי השבר (תוספתא מקוא' ו ח).

גשם[4]), ממנו גֶּשֶׁם, *גָּשׁוּם, הִגְשִׁים.

א.גֶּשֶׁם, ש"ז, מ"ר גְּשָׁמִים, סמי' גִּשְׁמֵי, נכנ' גִּשְׁמֵיכֶם, — כמו מטר, המים שנתכים מהעננים שבמרומי האויר, Regen; pluie; rain: ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גֶּשֶׁם בארץ (מ"א יז ז). והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גֶּשֶׁם גדול (שם יח מה). ואדריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם בעבור האדמה חתה כי לא היה גֶּשֶׁם בארץ (ירמ' יד ג-ד). רוח צפון תחולל גֶּשֶׁם (משלי כה כג). אם ימלאו העבים גֶּשֶׁם על הארץ יריקו (קהל' יא ג). — ועם ה הידיעה: ביום הזה נבקעו כל מעינת תהום רבה וארבת השמים נפתחו ויהי הַגֶּשֶׁם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (בראש' ז יא-יב). וגם אנכי מנעתי מכם את הַגֶּשֶׁם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמוס ד ז). כי כאשר ירד הַגֶּשֶׁם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל (ישע' נה י). כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הַגֶּשֶׁם (יחזק' א כח). כי הנה הסתו עבר הַגֶּשֶׁם חלף הלך לו (שה"ש ב יא). משיב הרוח ומוריד הגשם (תענ' א א). נשיאים ורוח וְגֶשֶׁם אין (משלי כה יד). בשחר נכון מצאו ויבוא כַגֶּשֶׁם לנו במלקוש יורה ארץ (הוש' ו ג). — ומ"ר: אבל העם רב והעת גְּשָׁמִים ואין כח לעמוד בחוץ (עזרא י יג). וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מרעידים על הדבר ומהַגְּשָׁמִים (שם ט). — וסמי': והורדתי הגשם בעתו גִּשְׁמֵי ברכה יהיו (יחזק' לד כו). — ובכנ': ונתתי גִּשְׁמֵיכֶם בעתם ונתנה הארץ יבולה (ויקר' כו ד). נתן גִּשְׁמֵיהֶם ברד אש להבות בארצם (תהל' קה לב). הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג (תענ' א א). על כל צרה שלא תבוא על הציבור מתריעין חוץ מרוב גשמים מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו' התחילו גשמים מנטפין אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתיקנן (שם ג ח). יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה הם (גמ' שם ג:). אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע (שם ז:). מיום שחרב ביהמ"ק אין הגשמים יורדין מאוצר טוב וכו' בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וישראל שרויין על אדמתם גשמים יורדין מאוצר טוב בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם אין גשמים יורדין מאוצר טוב (ב"ב כה:). —*ימות הגשמים, הזמן בארץ ישראל משיתחילו

[1]) כך נקוד במשנ' מנק' ב"י פרמה, ולא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) אמר רה"ג וז"ל: א"ד קשיש וטועין בכך פירוש כל מטה שאינה של טרסיים יש לה גשיש ומהו גשיש פירוש כל מטה שהיא של פרקים ומתפרקת זו מזו יש לה כמין עצים ארוכים שהם מדבקים אותה ונגששת זו עם זו ושם אותן העצים המדבקים ומגששין אותה גשישין ומנין שכן הוא דאמרינן לענין מי שנשברה זרועו או שוקו ובאין הרופאים ומביאין כמין דפין ולוחות ומניחין על גבי השבר ושמן גשישין וכו' וי"א שהוא בסים למטה ויש לו רגלים כדתניא (תוספתא ב' ד ד) ישב וכו' (כמו שהעתק בפנים). ע"כ. והובא לשונו ממש של רה"ג בהערוך. והנה נראה מסגנון הדברים שפרושו הראשון של רה"ג אינו פרוש מסור בידו בקבלה, כיון שהוא מסתיע מהשם גשישים של מכה, וזה דמיון רחוק ודחוק מאד. ועוד, שלחלק זה של המטה יש שם אחר, והוא ארוכות המטה. ומלבד זה, הפרוש השני הוא יותר נכון לפי הענין בתוספתא זב' ד ד, כמו שאמר רה"ג בעצמו, ולכן הסכים לפרוש זה גם הרמב"ם ואמר בהחלט: קורות המונחות על הארץ תחת לוחות המטה בדי שלא יפסדו. ע"כ. עכ"פ לא נתברר מקורו, כי גזרתו של רה"ג מן גשש במשמ' מחבר ומהדק אינו נכון בלל, כי זה דחוק מאד. — [3]) גרסת רה"ג והערוך ובנוסח' הדפוס קשקשין, ועי' הערה למעלה דברי רה"ג.

[4]) שרש עברי בלבד. Barth מדמה לזה השרש שג'ם a) בערב' במשמ' נזילה ושפיכה.

a) شجم

הגשמים לרדת בחדש חשון ועד שיפסקו בחדש ניסן, : Regenzeit ; saison de pluies; rainy season אלו הן ימות הגשמים משהרד רביעה שניה (תוספתא טהר' ז ח). עשה בה כל ימות החמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים (שם כ"מ ה ט). ועי' מָטָר.

ב. **גֶּשֶׁם**[1], ש"ז, כנ' גִּשְׁמָהּ, מ"ר גְּשָׁמִים, — בלשון החקירה להמדע, גוף בעל רחקים, גֶּרֶם, גֹּלֶם: למען היא (הנפש) אשר תחיה אמת אחרי בלוה גִּשְׁמָהּ (רבכ"ג, שס"ש זקס, ד). ודע כי כל גשם הוא מורכב על דעת אנשי שקול הדעת מעצמים רבים (ראכ"ע לחות, שער האותיות). יודו אורות מאין לשון, חסד גמל אותם גשם, כי הוציאם מעפרותם ולאט גדל להם גֶּשֶׁם (רמב"ע, תרשיב ג), ר"ל גוף. נפש מדברת מכרת איננה גשם ואיננה נגבלת במקום (כוזרי א פט). והשלמות אם שלמות לגשם ואם שלמות לעצם אינו גשם והנפש שלמות לגשם והגשם אם טבעי ואם מלאכותי (שם ה יב). ואם היה המחוייב המציאות גשם היה צריך אל אחר לפי שכל גשם מורכב (העקרים א יג). ועולם הגלגלי סבל אישיו קיימים באיש ובלתי נפסדים אבל הם גשם וישיגם מקרי הגשם שיש להם המונה ותואר וממלאים מקום (שם ב לא). ואולם היה צודק בפועל הבעל גשם שלא יפעל במה שהוא בעל גשם דבר באומנות וכו' (רלב"ג, מלחמ' אלהים ג ד). ומציאות הצורות המלאכיות בגשמים המוחשים (אמונה רמה א א). כי יאמרו לא ה' פעל בכל המורכבים גשם נבחר מגשם הזהב (אמרי נעם לו). — ואמר המליץ: יפה גֶּשֶׁם טמא נפש ידומה דביר נאה ושוכנים בו עורים (רלב"ת, כתי הנפש והלחשים). והנה גבירה לקראתינו מלאה הוד והדר, והטבע כלל בגשמה כל יופי איש לא נעדר (עמנ', מחברת ז). — ומ"ר: וצרכי לומן נקל ונדמה כמו צרך נשמה לגשמים, אשר מדי יבילוה תחַיֶּם ואם נלאו עוכתם צלמים (ר"י הלוי, ידעתיך נדוד).

גֹּשֶׁם, ש"ז, — כמו גֶּשֶׁם: כי לא יסובב אותך גֹּשֶׁם, אף לא תדמה אל כל נשם (שהי"ת, יוס ג). למה נברא (האדם) גופו קטן וגולמו זעיר ודק ולמה לא נעשה גושם גדול וגולם עצום (ר' כרכיה הנקדן, הול' דר' גלנן כג).

[1]) בערב' גִשְׁם a)

a) جِسْم

ככר אבד הגושם ובטל הגולם ותור להעדרתו ואפיסתו במו שהיה מקודם היותו (הליקוטי, כהל).

א. **גָּשַׁם**, — ממנו הִגְשִׁים וכו'.

— הפע', הִגְשִׁים, — הוריד גשם: היש בהבלי הגוים מַגְשִׁמִים ואם השמים יתנו רבבים (ירמ' יד כב). — ואמר הפיטן: שפט רעה תבא עליהם והאשימם, למו עולל והתעולל בכובד ישימם, מנת כוסם פחי מפח הַגְשִׁימֵם, השיבם שבעתים נקם ברית והשמם (סלית' יוס ג, אני יוס).

— פע', גֻּשַּׁם,—גֻּשְּׁמָה הארץ, ירדו עליה גשמים: את ארץ לא מטהרה היא לא גֻשָּׁמָהּ[1]) ביום זעם (יחזק' כב כד).

— הָפע', *הֻגְשַׁם, *הֻגְשַׁם, — כמו גֻּשַּׁם: מיום שחרב ביהמ"ק לא הוגשמה רוח דרומית (כ"ב כה:). ביון שתראה כי רבו מי פרת עדות היא שהוגשמה ארץ המערב (ר"ח בכת סה:).

— קל, *גָּשַׁם: עדנים לעצמה, פרחים להעציםה, צמחים לְגָשְׁמָה, קרים לורמה (הושע', אדם וכהמה). צאן עדרו יבקר, בעת תמיד הבוקר, גּוֹשֵׁם ועוצר, גליותינו יקצר, כזאת הפלת יוצר (שחר' יוה"כ, איומה). ועתה יקראו סופרי המלך העוצר וגוֹשֵׁם (סליח' ער"ה, מלך אחד).

ב. **גָּשַׁם**, פ"ע, עת' יִגְשׁוֹם, — האמין שהאלוה הוא גֶשֶׁם: זה תמים עם אלהיו באמונה פשיטה מבלי עמק וחריפות זה יגשום בתומו וזה יטפל בקבלה וזה בפלוסופיא (אכן כחן לה).

— נפע', *נִגְשַׁם, — נהיה גשם, גוף: שאין אנחנו יודעים איך נגשם הענין עד ששב דבור וקרע את אזנינו (כוזרי א פט). ובעקבותם (של ספרי הקדש) נגשמה האלהות (שם ד). כי זה מקרה פשוט וזה מקרה נגשם (שרשי ריב"ג, דמה). הנה הטפה הנ"ל וכו' צריכה להתלבש בלבוש דק כדי לרדת למטה ואמנם היא בעצמה אינה נגשמת ונתעבה מכמו שהיתה למעלה (מהרח"ו, עה"ח ו ה).

— הִפע', *הִגְשִׁים, — עשהו גשם, גוף, החליט ואמר עליו שהוא גוף: כי הדחק הביאנו להגשים הבורא יתברך ולספר אותו במדות הברואים (חו"ה, היחוד י). האזהרה מעבוד אלהים אחרים ומעשות פסל ותמונה ותבנית וכללו של דבר מהגשים

[1]) כך נקוד ברוב הספרים, ולפי הדקדוק היה צריך להיות ש דגושה ה בלי מפיק, ולכן ראו בו קצתם כנוי נקבה של שם גִּשֶׁם כמו גֶשֶׁם. אך אין זה מתישב על מליצת הכתוב, ואין למצא טעם לרפיון השין ודגישות ההא.

אותו (כוזרי א פט). הדוחק הביאנו להגשים הבורא וכו׳ כדי לשער ענין שיכנס מציאות הבורא יתברך בנפשות (מ׳ אלדכי, ש״א א א).

– הִפע׳, יְהֻגְשַׁם, הֻגְשַׁם, מֻגְשָׁם, — כמו נִגְשַׁם: ווית מוגשמת אשר יקיפו ארבע זויות פשוטות נצבות (מו״נ ג טו). ואלה מאין ספק רואים העולם ההוא האלהי בעין נסתרת ורואים צורות ראויות לטבעיהם ומה שהרגילו מספרים אותם בהבניתם אשר ראום מוגשמות (כוזרי ד ג). צריך שתהיינה המלות והענינים כפי בת הבנת השומע כדי שיפול הדבר על לבו על דרך גשמותו המובן מן המלות המוגשמות בתחלה (מ׳ אלדכי, ש״א א א). קצת אנשים יקראו העצמים בלתי מוגשמים כולם צורות בשתוף השם. (ההתלות לאלפרכי, האסיף 6). ולכן אמר (הרמב״ם) שהמצא העולם המוגשם מלא דבר אינו נמנע אבל אפשר בחק הבורא יתברך (רלב״ג, מפעל׳ ה׳ ד ג). והכדור המוגשם היא תמונה מוגשמת מונדת משטח אי בלי זויות (יש״ר מקנדיה, מעין גנים נה כ).

— נִתפ׳, נִתְגַּשֵּׁם, —כמו נפעל, נעשה גשם: וכן ראה איתו (ישעיהו את האלהים) על כסא רם ונשא ויכונה בקדש הרוחני אשר לא יתגשם ולא יתלה בו דבר ממה שיתלה בגשמים (כוזרי ד ג). האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך וכו׳ מפני שקיומם אינו בדבר המתגשם (רמב״ן שמות עז ו). רוח אלהים הם אבל יתגשמו ילבו בתבנית איש ויצטיירו (ר׳ משולם כר״ש, שירה כגנות מו״נ). כי רוח הקדש נכנס בבטנה ונתגשם שם ונולד (קשת ומגן להרשב״ץ, אולר טוב כלינר 1881). ירד ונתגשם לכפר על פשע וחטא אדם במיתתו (דוד נשיא, הודאת כע״ד ז). כי מתפחדים (המלאכים) להתגשם בהתלבשם באויר התחתון הזה (מסי׳ חסידים, ת״ת ד). והקב״ה עשה שיתגשמו (המלאכים אצל אברהם) ויהיו נראים אנשים בחוש הראות (תולדות יצחק להרי״ן קארו, וירא).

—פִע׳, גִּשֵּׁם, — עשהו גשם, ובהשאלה, עשה דבר רוחני גס וחמרי כמו גשם: ויזהר מאד שלא יגשם מחשכתו באהבת דבר גשמי שלא יאהב רק הדבר הרוחני המחיה והמקיים הדבר הגשמי ההוא (פלא יועץ, א״כ של לכי הירש).

גַּשְׁמוּת[1], גִשְׁ=, ש״נ, — טבע של הַגֶּשֶׁם: ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדברו ודוממו ונחו ונעו (חו״ה, הבחינה ג). ואיך לא נרוממהו (את האלהים) מהגשמות ואנחנו מרוממים קצת מבריאותיו מהגשמות כנפש המדברת אשר היא האדם (כוזרי א פט). אנחנו מקימים האחדות והקדמות לאלהים יתב׳ וכו׳ ונרחיק הגשמות בכלל ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו נפרשהו ונאמר כי הוא דרך העברה (שם א ה). שבמקום שהיה קודם לזה הכדור ההוא בלה אחד ומדובק בגשמותו יהיה בו עתה אחרי התהוות הרקיע הבדל מורגש בין חלקיו (ר״י אברבנל, כרא״ש, יהי רקיע). בסוד גשמות, אם הוא בדמות, לדעת ואת אין לך רשיון (ר׳ משולם כר״ש, שירה כגנות מו״נ). איך סוד ה׳ בהויא חשבו, וכמושכי לב לומדים פרשו, בי שללו גשמות ובאשר שללו, כן חייבו חיוב ובו בחשו (ר׳ סעד׳ אבן דאנאן, בשבח מו״נ). ואין לאומר שיאמר כי אנחנו אמנם נשלול ממנו הגשמות להיות חסרון לנו וכו׳ שאם היינו מודים בשם הגשמות על מה שיורה עליו שם הידיעה ובשם הידיעה על מה שיורה עליו שם הגשמות היה הגשמות שלמות לנו (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ג). י״ג עקרים שהם מציאות השם והאחדות והרחקת הגשמות ושהוא קדמון וכו׳ (העקרים א ג). ולפי מה שתגורהו תורת משה הם האחדות וסלוק הגשמות ושאין לו יתברך יחס עם הזמן (שם כו). שאותם שיש להם אותם הבחות אינם להם מצד גשמותיהם כלומר מצד שהם בו גוף לבדו וכו׳ שיש שם בהווייתם ראשית אחרת נותנת שלימות שהוא דבר אחר איננו מגשמות כלומר מגופות (תגמ׳ הנפ׳ א:). כי המלאכים גשמיים וכו׳ עם היות גשמותם יותר דק מגשמות האש (קול יהודה, כוזרי ג יא). יתרון נפשך על גופך ומעלת עולמה על עולמו ועלותה מירידת ורוחניותה מגשמותו ועמידתה מחליפתו (חו״ה, תשכון הנפש ג). אבל הראוי לומר בהרחקת הגשמות וקיום האחדות האמתית אשר אין לה קיום אלא בהרחקת הגשמות (מו״נ א יח). וכן יסוד כל אחד מהיסודות הארבעה הוא החמר הראשון אשר לבש צורת הגשמות ונעשה גשם עצמי ולא השינו ממקרה הגשמות אלא שהוא ממלא מקום (שם). ועל בן היה צריך שתהיינה המלות והענינים כפי בת הכנת השומע כדי שיפול הדבר על לבו על דרך גשמותו המובן מן המלות המוגשמות בתחלה (מ׳ אלדכי, ש״א א א). והתבאר במופת נאמן בי הוא נמצא אחד בלי גשמות (מסה ריאטי, מקדש מעט כ). ומכלל הרחקת גשמותו

---

1) בערב׳ גַ׳שָׁאמַהּ a).

a) جسامة

שלא ישכון במקום (מנח' קנא' לר"י מפיסא כו). ואמר (הרמב"ם) שהוא מאמר בולל דוחה כל הספקות המורות גשמות בעצמותו יתברך כאשר האריך בספר המורה (שם מב). כתב החכם הנ"ז (ר' ידעיה) וז"ל ומתועלותיה הראשונים ההכרחיים בתורתנו שהיא תאמת לך מציאות ה' ית' ועוד יחודו ועוד הרחקת גשמותו (שם יח). דבריהם אמתיים בצד מה רצוני בהעדר הגשמות מאתו ית' (שם כ).

א. **°°גִּשְׁמִי**, ת"ז, — של גשם, של מטר, שיש בו גשם, מטר: ואם יהיה הקיץ צפוני מעט הנשמים ויהיה החורף דרומיי גשמיי ורכה כאב הראש (קאנון נ א ב א).

ב. **°°גַּשְׁמִי**[1], ת"ז, — מטבע הגשם, הגוף: והעצם נחלק לשנים ממנו הרוחני וממנו גשם והרוחני כמו השכל והנפש והגשמי כגון הגוף הארוך הרחב העמוק (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב). שידע האדם נפשו כפי הראוי וידע כחותיו הרוחניים והגשמיים (שם). המלאכות והחכמות והמדות והדעות מתושיות והאותיות הנפשיות והגשמיות (שם). הכחות הפנימיות והגשמיות (שם). וזה ג"ב בהכנות והזמנות גשמיים ומחשביים (ראב"ע, ספר העלמים). התענוגים הגשמיים רוב ההמון לא תשבע בטנם מאספתם (ידעיה בדרשי, פרדס א, אולה"ס ב). גם בדברים הגשמיים תשתמש מהם (מהפסוקים המורים על ההגשמה) במה שאין מדרכו שימצא בו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ד). הגשם הראשון אשר הוא המתנועע הראשון באמת הגשמיי בו עלת התנועה (מאמר במהות הנפש לאלפרבי). ועצם יחלק אל גשמי ובלתי גשמי הגשמי מיניו כולם או רובם נראים לחוש (אמונה רמה א א). לא תדמה לאחדות דבר אחר מכל מה שיקרא אחד מן העצמים הפשוטים כל שכן הגשמיים ולא יתאמת זה עד שנניח תחלה שיש במציאות עצמים בלתי גשמיים יִקָּרְאוּ מלאכים (שם). אם אין שום שכר ועונש גשמי בעולם הזה ונפשיי בעולם הבא למה זה תסודר דת האלהית (העקרים א י). יש כמה מיני חלוקות אשר אי אפשר לעמוד בהם אם לא בציור גשמי שנצייר לפנינו (רש"ט ספרוט, פרד' רמונ' ז ה). שמצינו בתורה מקראות רבים כתובים בהם מלות גישמיות אצל הבורא ית' (מעלות המדות, ידיע' הא'). בי כל גשמי לא יפעל כי אם בזמן בתנועה בנושא מתפעל אמנם הבורא פועל בלתי זמן ובלתי תנועה ובלתי נושא א"כ הבורא אינו גשמי (ספורנו, אור עמים ז). מי שמתחיל חקירתו וקודם הגיעו לשלמות המחקר נטה אל התאות הגשמיות (רשב"ץ דוראן, מג"א, הקדמ' חלק אלוה ממעל). מי שהוא גשמי בדרכיו הרי הוא בעשיה והשינה שהיא המיתה מתגברת עליו (ראש' חכמה, הקדושה ז).

[1]) בערב' גִ'סְמִי a).

a) جسمي

°°גַּשְׁמִיּוּת[1], נ"ש, — כמו גַּשְׁמוּת: כי אין שום אדם שיערוך וידמה אליו ית' וכו' כי לא ימצא להם שום ערך עמו לגשמיותם (דרך אמונה, אברהם ביבאגו א א). תנועות היסודות אל מקומותיהם הטבעיים בצורותיהם המתחלפות לא בגשמיותם או חמריהם המשותפים (אמונה רמה א א). נתלבשו (עזא ועזאל) בכח זה האויר אשר עלינו ונתגשמו גשמיות בני אדם ממש (עמה"מ, קרית ארבע עז). לִהְיוֹתִי עדיין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדין מבא אל הגשמיות להתהות בי (ר"מ אלשיך, מִשְׁלֵי א ל). כי כוונת המצוה סוד שמו ית' ולולי זה אין דביקות מגשמיות הפעולה להרוחניות (הקד' של"ה).

°°גַּשְׁמָנִי, נ"ש, ת"ז, מ"ר גַּשְׁמָנִיִּים, גַּשְׁמָנִיּוֹת, — כמו §גַּשְׁמִי: כל מלה גשמנית הנמצאת בשבחו של יוצר בתורתנו וכו' יש לה סבר וטעם ופלפול וביאור כראוי (מלחמ' ה' ליעקב בן ראובן, KEJ 1889, 49).

***גשר**[2]), ממנו *גֶּשֶׁר, *גִּשֵּׁר, *גֻּשַּׁר, ~נִגְשׁוֹר, ~נִשְׁגַּרָה.

***גֶּשֶׁר**[3]), ש"ז, כנ' גִּשְׁרוֹ, מ"ר גְּשָׁרִים, — בנין מעץ או מאבן בנוי מעל לנהר משפתו האחת לשפתו השניה כדי לעבור עליו מעבר הנהר מזה לעברו השני, Brücke ; pont ; bridge: גדודיות גבוהות עשרה טפחים וגשרים ונפשות שיש בהן בית דירה (ערוב' ה א). הקבר והגשר שיש להן בית דירה (תוספתא שם ו ד). גשרים המפולשים (ירוש' סוכ'

[1]) קריאת הספרדים: גִּשְׁמִיּוּת, נימל חרוקה.

[2]) בערב' גשרa), במשמ' אמץ וגבורת הלב והרוח. ועי' הערה לקמן.

[3]) בערב' גִ'שְׁר b). אולי מן מושג האמץ והגבורה ששרש גשר משמש בו בלשון ערב'.

a) جسر b) جسر

ח׳ כג ג). אמר ריש לקיש (עונותיהם של ב״א נפקדים כפרט) בשעה שעוברין על הגשר (שבת לב.). מפני הדרכים ומפני הגשדים (סנה׳ יח.). — ואמר המשורר: ובגשד נחשב (זה העולם) לבל יהי נושר וכל עובר ושב כגרים נמשלים (רבנ״ג, בס״ב לוקס ה). — ואמד הסליץ: העולם ים וזעף רב מצולה רחב ידים והזמן גשד רעוע בנוי עליו (כתי״ע, ח ח־ב). ומכבדין בכל מקום חוץ מבדרכים ובגשרים (ראש׳ חכמה, ד״ח).

*גַּשֵּׁר[1], פ״י, — עשה גֶּשֶׁר: אומרים לפניו (הפדסים לפני הקב״ה ששאלם במה עסקתם) הרבה גשרים גשרנו הרבה כרכים כבשנו הרבה מלחמות עשינו (ע״ז ב:). — הפע׳, *הֻגְשַּׁר, לווי הַגֻשַּׁד, — כמו קל: טבועים ביון מצול בתלול הַגֻשַּׁד, גגף אבן הסד ועקוב הישיד (יוצר אחרון פסח, איום ונורא).

*גַּשָּׁר, ש״ז, — בעל גשר, שומר הגשד: ויקחם ויעבירם את הנחל אמר ר׳ הונא בשם רבי אידי עשה עצמו כגשר (היה לוקח מפה ונותן שמה) (מד״ר כראש׳ עו).

*גִּשָּׁר, ש״ז, — כמו גֶּשֶׁד: לקראת הדסה השרויה על גשד[2] מי חסדיך להמשח (אלעזר, פזמ׳ תימ׳, מינסקי).

גשש[3]), ממנו גִּשֵּׁש, גִּשּׁוּשׁ.

גִּשֵּׁשׁ, פ״י, — נגע נגיעה קלה ומשמש כמה פעמים בידו או ברגלו, כדי לידע ולחוש את הדבר, tasten; tâter; to grope: נְגַשְּׁשָׁה כעודים קיד וכאין עינים נְגַשֵּׁשָׁה (ישע׳ נט י). היה מגשש ונכנס מגשש ויוצא (ירוש׳ יומא ה מב ג). כיון שמגעת הספינה במקום שהמים מעטין מתייראין שמא תשב הספינה בקרקעית הים או שמא תהיה שם סלע והעבר עליו ותשבר ולפיכך מהלכין בני אדם מפנים מגששין ורואין המים (ר״ת שבת קא:). שמגששין בקרקע ומגלין הטמונות (הוא, כ״מ מב.).

— קל, *גָּשַׁשׁ, בינוני גּוֹשֵׁשׁ, גּוֹשֶׁשֶׁת, — גָּשְׁשָׁה הספינה בקרקע, נגעה נגיעה קלה: בזמן שהספינה גוששת (חלה ב ב). ספינה שבאה מחוצה לארץ והיו בה פירות

[1]) בערב׳ גַ׳שַּׁר a), בנה גשר.

[2]) וזה חודז שם עם נעוד, ולכן ברור כי צריך לקרוא גֶּשֶׁד ולא גֶּשֶׁר.

[3]) בערב׳ גַשׁ b).

a) جَسَر b) جَسّ

מן החוט ולפנים הגוששת הייבות בחשבון (תוספתא תרומ׳ ב יג).

— נִפע׳, *נִגְשַׁשׁ, — בא בנגיעה קלה: כל מטה שהיא של פרקים ומתפרקת זו מזו יש לה כמין עצים ארוכים שהם מדבקים אותה ונגששת זו עם זו (רה״ג זב׳ ג א).

— התפו׳, *הִתְגּוֹשֵׁשׁ, — הִתְגּוֹשֵׁשׁ אתו, נפתל ונתאבק והתאמץ לגבור על חברו ולהפילו, ringen; lutter; wrestle: לב׳ אתליטין שהיו עומדין ומתגוששים לפני המלך (מד״ר כראש׳ כב). לארכיליסטו שהיה מתגושש עם בנו של מלך (שם שה״ש ג ה), לגבוד מתגושש באבן מסיד (פסיק׳ דר״כ, סלית׳). — וגם הִתְגַּשֵּׁשׁ: נטל (הרועה) תיש גדול ומסרו לו (להזאב) אמר יהא מתגשש בוה עד שנעבוד את הנהר ואח״ב אני מביא: (שם שמות כא). נתגששת עם המלאכים של מעלה (שם כח).

גַּת[1]), ש״נ, מ״ר גִּתּוֹת, — א) כעין בור גדול חצוב בסלע, חפירה או כלי שדורכים שם את הענבים, Weinkelter; pressoir; wine press: באו רדו כי מלאה גַת השיקו היקבים (יואל ד יג). מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדורך בְּגַת (ישע׳ סג ב). וגדעון בנו חבט חטים בַּגַּת (ולא בגדן) להנים מפני מדין (שופט׳ ו יא). והגת שבכרם עמוקה עשרה ורחבה ארבעה (כלא׳ ה ג). ובור של גת שגלת וירדו גשמים ונתמלאת (תוספתא מקוא׳ ג א). הבוצד כרמו לשוק אם לא מצא להן שוק מחזירן לגת ויתין לשוק לא מצא להן שוק מחזירן לבד וכו׳ ויתים וענבים שנכנם לרשות הגת ולרשות הבד (שם טהר׳ יא ז). גוזל שנפל לתוך הבור של גת (שם ט יד). גפן שהיא נטועה בגת או בנקע (ירוש׳ כלא׳ ה כט:). — וכמליצה: גַת דרך יי׳ לבתולת בת יהודה (איכה א טו). -- וכנ׳ *גִּתּוֹ: אבל אוכל הוא בשר מליח ושותה יין מגיתו וכו׳ ויין מגיתו עד כמה כל זמן שהוא תוסס (תעני ל.). אבל בשר מליח ושתה יין מגיתו אין נעשה בן סורר ומודה (סנה׳ ע.). — ומ״ר גִּתּוֹת: בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גִתּוֹת בשבת (נחמ׳ יג טו). שביהודה נאמנין על טהרת יין ושמן כל ימות השנה ובשעה הגיתות והבדים אף על התרומה (חגי׳ ג ד). רחת של גרוסות טמאה של אוצרות טהודה של גתות טמאה (כלים יח ה). משפך של גיתות (תוספתא כל׳ ב״ב ה יג). ד״י אומד כל בית הגיתות

[1]) לפי דעת קצת החוקדים מקצר מן גֶּנֶת, מן

תפוסה אחת ביצד גת אחת לשתי בורות שתי גיתות לבור אחת שתי גיתות לשתי בורות וכו' (שם תרומ' ג ז). — ומ"ר *גִתִּים, ככנ' גִתָּיו: מי שהיו גיתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן (תוספתא טהר' יא יו).—וגם כלי עשוי עץ: גת של אבן וכו' ושל עץ (ע"ז ה יא).—וזמן דריכת הענבים בגת: ובשעת הגיתות והבדים (נאמן אדם) אף על התרומה עברו הגיתות והבדים והביאו לו חבית של יין של תרומה לא יקבלנה ממנו אבל מניחה לגת הבאה [1]) וכו' נאמנין עליהן בשעת הגיתות והבדים וקודם לגיתות שבעים יום (חגי' ג ד). (השכיר לו) גת (מניחה לו) כל שעת הגת (תוספתא כ"מ ח כז).—ב) *חצר הקבר: ואיזה הוא חצר הקבר זו הגת שהמערות פתוחות לתוכו (תוספתא אהל' יה ז).—ובכלל חפירה רחבה בקרקע, לשרף שם גופות בע"ח או לערפן וביוצא בזה: פרת חטאת ששרפה חוץ מגיתה [2]) (זבח' יד א). שרפה (את הפרה) חוץ מגתה או בשתי גתות או ששרף שתים בגת אחת (פרה ד ג). מקום גיתה [3]) (של העגלה הערופה) ותפיסתה (תוספתא סוט' ט א). — ג) יחלל במוח יגיעו שמה הרבה ורידים [4]): ואחר כך ירדו (הורידים) מהמקום אל המוח ויתפזרו משם פזור הדופקים ויחזקו אותם כלם בשפל הקרום העבה וישולחים אותם אל המקום הרחב והוא המקום הריק אשר יהפך אליו הדם ויאסף בו ואחר כך יתפזר ממנו בין שני קרומים ונקרא גת ובערבי מעצרה (קאנון א א ה ג).

*בור שבגת. — *בעט. — *בְּעִיטָה.

דּוֹרֵךְ, מי שדּוֹרֵךְ את הענבים. — *דַּף, דַּפִּים.

הֵידָד, קריאה שקוראים הדורכים בשעת הדריכה.

*זָלַף, זולף את הבור.

יין. — יֶקֶב.

*לולבים.

*מַחַץ. — *משטיח. — *משפך.

יג ז. — [1]) הערוך: פי' מניחה עם הארץ אצלו לשנה הבאה לשעת הגיתות. — [2]) הערוך: פי' גומה היא בקרקע צורת גת מתוקנת לשריפת הפרה. — [3]) כך בנוסח' הדפוס, ובתוספתא צוק"מ גיזתה, ובירוש' גיסתא. — [4]) דר' מזיא: Sinus.

*גֶּפֶן.

*סְלוֹן.

*עדשים. — ענבים. — *עָקֵל, עקלים.

פּוּרָה.

תִּירוֹשׁ. — *תפוח של הענבים שתחת הקורה.

***גִּתָּה**, ש"נ, מ"ר גִּתּוֹת, — עי' ב.*גִּתִּית.

א. **גִּתִּית** [1]), ש"נ,—כלי מכלי הנגינה: למנצח על הַגִּתִּית מזמור לדוד (תהל' ח א).

ב. ***גִּתִּית** [2]), ש"נ, מ"ר גִּתִּיּוֹת, — אשה עושה מלאכה בגת: וירא יי' כי שנואה לאה אף הגתיות [3]) מאחורי הקורות [4]) סונטים בה (מד"ר ברא' פא). בגתא ואבגתא אמר ר"ש בר' ינאי אמר הקב"ה משחק אני עליהם אביא גתיות מאחורי הקורים (שם אסת', כיוס השביעי).

---

[1]) לא נתברר היטב מקור מלה זו. ת"י על שם העיר גת, וזהו היותר מתקבל.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כך בקצת נוסחאות. בערוך: אף הגיתות, ובקצת נוסחאות אף הנשים, ובספרי הדפוס אף הגוניות. והנה על אמתת הגרסה גתיות או גיתות מעיד המאמר במדרש אסתר: אביא גתיות. ואעפ"י שבמדרש אבא גוריון כתוב במקום אביא גתיות באבגתיים, אעפי"כ נראה כי העקר הוא כמו במדרש אסתר, מפני שנראה כי בעל המדרש דרש את השם אבגתא כאלו היה מורכב משתי המלים אב = גתא, והוא אביא גתיות או גתות. והגרסה באבגתיים שהחליטוה ג' בהרט וש' קרויס (Lehnw. 11, 2) לאמתית ובארוה במשמ' שפחה, מהמלה היונית οἰκέτις, אינה מתישבת יפה בסגנון המאמר. וכבר דחה עמנו' לֹוֹ בהערות לקרוים השערה זו. וגם בהמלה קורות, מאחרי הקורות, יש גרסות מתחלפות. הגרסה קורות שבפנים היא זו של הערוך, ובנוסח' קורים, וכן בקצת כ"י. ויש גרסאות קורים, קורים, ועוד. ועל סמך גרסה זו פרש מוספיא מלה זו מלשון יונית καῖρος, במשמ' נול האריגה' וכבר נתחבטו המפרשים בפרוש מלת גתות או גתיות לפי גרסה זו, ולא מצאו דבר מתקבל, ולכן מוטב שנקבל הגרסה קורות או קורים, ונפרש גתיות במשמ' הפשוטה מן גת, ר"ל אשה עובדת בגת מאחורי הקורות. וצריך לאמר, כי הנשים הגתיות היו מפורסמות בזמן ההוא שהן דברניות וצחקניות ביותר, וכך פלישר בהער' ללוי. — [4]) עי' הערה הקודמת.

שער הדלת

ד

ד האות הרביעית באותיות האלף בית העברי, ושמה דָּלֶת, עי' ערך ד ל ת.

אות זו מצינת אחד מחמשת הקולות דטלנת שמוצאם, מהלשון לפי דעת הקדמונים, או, לפי דעת החדשים, מבין ה ש נ י ם (Interdentale), לאמר שקצה ה ל ש ו ן נוגע בין עתי שורות השנים העליונה והתחתונה.

האות ד היא השלישית באותיות בגד בפת שהיתה להן בזמן מן הזמנים בפי העברים הברה בפולה [1], הברה יותר קשה בתחלת הברה, ויותר רבה ורפויה באמצע הברה אחרי תנועה פתוחה, וכדי לסמן שהי הברות אלו צינו ההברה הקשה בדגש בפנים, דּ, שנקראת דָּלֶת דגושה, וההברה הרפויה צינו באות ד בלי דגש בפנים, או בקו למעלה, ונקראת דָלֶת רפויה. בזמננו מפיקים כל היהודים בכל מקום שהם את שתי הדלתים במעט באוזן אחד אם היא בתחלת הברה או באמצעה.

האות ד לא תחבר בלשון העברית להאותיות ז, ט, ס, ולא יבואו הצרופים דז, דט, דס.

בלשון העברית האות ד היא מהשרשיות, אך בארמית משמשת אות דְ השואית במו שֶׁ בעברית, ובקצת מלים מארמית שנכנסו בסגנון העברי משמשת גם האות ד בראש המלה בשמושה בארמית.

במספרים משמשת ד במקום המספר א ר ב ע ה: מהו סוד שנותיו של אדם, ס' ששים ו' ששה ד' ארבעה הרי שבעים שנה (תנחומא בובר, לך לך כג).

בין קצת אותיות השנים נבלעת אות ד, במו שֵׁשׁ, שִׁשָּׁה, במקום שֶׁדְשׁ, שֶׁדְשָׁה.

ד מתחלפת בעברית בעצמה באות ז, ס, ותבוא במקום טית בשאר הלשונות האחיות.

---

[1]) עי' אדות ההברה הכפולה של בגד בפת הערה לאות ב והערה לאות ג. בהתרגומים הקדמונים ביונית ורומית הדלת הדגושה והרפויה מעתקות באופן אחד, ויש אולי להוכיח מזה כי בזמן התרגומים האלה היתה הברה אחת לשתיהן. בזמן התלמוד נראה שהגליליים היו הוברים אות ד בפרט אחרי אהוי אולי כמו אזה ת, כמו שספרו: ההיא א י ת ת א דבעיא למימר לחברתה תאי דאוכליך חלבא אמרה לה ש ל ו כ ת י ת ו ב ל י ך לביא (עירו' נג:) א"ב ד א ו ב ל י ך ־ת ו ב ל י ך. בערבית יש ד a) ויש ד' b) והשניה נקראת במו ז, ומדברי רסע"ג בפרוש ס' יצירה שהובאו בהערה לאות ג נראה בי הדלת הרפה בעבר' דומה בהברתה להאות ד'אל הערבית, כי הוא הזכיר שם רק האות ט' c) והאות צ' d) שהן מיוחדות להלשון הערבית, ואלו האות ד' b) הערבית לא הזכיר, משמע שזו האות ישנה גם בעבר'. וכבר העיד רבנו נסים בפרוש יצירה בשם הקורא הטברני רבנא יצחק בן רבנא שלמה שהיה קורא את האות ד שבמלת אפדנו בעין ט' ואת האות ד שבמלת וַיִּדְרְכוּ כעין אות צ', אמר וז"ל: והיה רבנא יצחק בן רבנא שלמה ז"ל אומר כי יש בלשון העברים אצל הטבריים הטא והצאד והיה קורא ויטע אהלי אפר"ט א פ ט נ ו והיה מיסד הטא בלשונו והיא בבתב דלת והיה קורא וידרכו את לשונם והיה מיסד הצאד בלשונו והיא בכתב דלת, וכל זה למה מפני שהיה בקי בקריאת בני טבריה (רבנו נסים, פרוש יצירה קונטרים המסורת, דוקס 73). וכן ר"י ברצלוני בפרוש יצירה: ואלוה בענין אפדנו (יציר', ברצלוני 229). החדשים הסכימו שבזמן שהיתה הברה כפולה להאות ד היתה הברת הדלת הרפויה בהשתתפות נשימה קצת דומה להברת th באנגלית.

a) د b) ذ c) ظ d) ض

*דָּא[1]), — קול חקוי של קריאה לגמל, לורז אותו בהליכה וכדומה: הנוהה של הגמל ד א ד א[2]) (פסח' קיב:).—ועי' קול.

דאב, ממנו דָּאַב, *דַּאַב, דְּאָבָה, *דַּאֲבָה, דְּאָבוֹן.

דָּאַב[3]), פ"ע, — היה חלש ובלי כח וחש כמו קרוב להתעלף מפני צמא וכדומה, **verschmachten**, **languir; languish**: כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש דָּאֲבָה מלאתי (ירמ' לא כה). והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לְדַאֲבָה עוד (שם יב).—וכמשמ' *היה נכאב ועגום, ואמר המשורר: מלכים אשר נשגבו, ואביונים יִדְאָבוּ, יחד על עפר ישכבו (רמב"ע, תוכחה).— *ודאב על: דכב דָּאַבְתִּי על נפשיך, דרוש אדרוש מבשר קדשך, דום כמו האמנתי ואנטשך (יוצר שבת א תנוכה, אודן). א ד א ב ואתעצב כלב נכאב כאב על בן אשר יאהב וגיל אשכית (קיל' לאיש שנפטר בנו, כס' ד"ח).—ובהשאלה, דָּאֲבָה העין מצער, סיגון ועינוי: עיני דָאֲבָה מני עני קראתיך יי' בכל יום (תהל' פח י). — *והנפש: ולמה מבדכים על הבשמים במוצאי שבת מפני שהנפש ד ו א ב ת ליציאת שבת משמחין אותה ומיישבין אותה בריח טוב (רמב"ם שבת כט כט). שהנשמה העליונה מתאוה לשבת בגוף בדעתה המשכן הנכבד ההוא ובהסתלקה ד ו א ב ת (תולדות יצחק להרי"ן קארו, ויקר').—ובמליצה להחיים, *ימי הזקנה: ימי זקנתך שהם ד ו א ב י ם זבים ומתמוטטים (רש"י דבר' לג כה).—ובפעול *דָּאוּב, מי שתמיד דאב: דָאוּב נפש, לאין נוח ונופש (מחז' רומני, יוה"כ, אלהי אל תביבני).

— נפע', *נִדְאַב, — שנהיה דאב: בקרבי לב נכאב, נדוה ונדאב. נשארנו בלי אב, והיינו כיתומים (סליח' י' טבת, אבן הרחשה). פארנו נתאב, ולבנו נִדְאַב, יען כי אין אב (סמת"ל, סל ח' לו"ג, אחר אעירה).

[1]) בערב' דַאה, ד'ה a), קול קריאה להנאקה לבוא לולדיה. — [2]) בארמ': אמר רב ניזהא דתורא הן הן ניזהא דאדיה זה וזה ניזהא דגמלא ד א ד א גיזהא דארבא הילגי הייא (שם). ופרש"י: לחש על השור שלא ינגחנו. אבל כבר דחה רשב"ם פרוש זה ואמר: ונראה בעיני שאינו לחש אלא געדה שגוער בו בלשון הזה להבריחו מעליו או כדי שיעשה מלאכה וכן כולן וכו' גיזהא דארבא כדי למושכה בחבל ולהוליכה לנהר. ע"כ. והוא הפרוש האמתי, כמו כלשון ערב', ועי' ערך נזהה.

[3]) רק עברית. ודומה לו אדב, האדיב, עי"ש.

a) [Arabic script]

— הפע', *הִדְאִיב,—גרם שידאב: איזהו דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוי אומר אלו התחתוניות (נדר' כג.). עד שתדאיב[1]) (האש) נשמתן (כ"ב עט). — ואת העין: בני אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (כ"ס גני' ד א).—ואמר הפיטן: תרחק מחבורת גנבים, וכו' שבעים ללחם מרעיבים, נפשות מפיחים וּמַדְאִיבִים, מאדבים על דרכים יושבים (יוצר א שבוע', תרחק). דיה לצרה שיתאוננו בה בשעה שתבא עליהם למה תדאיבם עכשיו בבשורה קשה (רש"י ברכ' ט:). וישקד (החולה) בשינה ובמרגעת ובמנוחה ויעוב הכעס והחמה ולא יורד עליו מה שידאיג וידאיב (קאנון ג י ה ו). גאון רעים ובוז גיאונים משטמת כסילים ושנאת מהבילים לא הדאיבו נפשותינו לא דלחו אף לא עכדו מימינו הנאמנים (הקד' בכי"ע ג). דאגה מדאיבה דאגת עשר והדאגה תניד שנה (כ"ס, תרגוס כ"ו לא א). תשמח (המליצה) דואבים, תדאיב שמחים (אסף מה כא).

***דַּאַב,** ש"ז, — כמו דְּאָבָה: אזכור מעללי יה, ואתן לו הודיה, ממעשה שהיה, בימי מתגיה, בהיות בזויה, שבורה ודחויה, מתוך דַּאַב ודויה, הוציאה לרויה (זוגת חנוכה, מחז' רומני).

דְּאָבָה[2]), ש"נ, — הפעולה, הרגש של מי שדאב: בצוארו ילין עז ולפניו תדוץ דְּאָבָה (איוב מא יד).—ועי' דוץ.

***דַּאֲבָה[3]),** ש"נ, — כמו דְּאָבָה: הן שמתני נפשי לְדַאֲבָה, ונתתני לעין כל לזעוה, והשכדתני ביין תאוה (רמב"ע, תחנה לעי"ת וב"ז חלק גרמני עברי, דאבה).

דְּאָבוֹן[4]), ש"ז, סמי' דַּאֲבוֹן, — דאבון נפש, כמו דְּאָבָה: ונתן יי' לך שם (בגלות) לב רגז וכליון עינים ודַאֲבוֹן נפש (דבר' כח סה). — ומצוי בספדות: בפתי נפש בדאבון נפש (רש"י שבת קכז:). — *ובלי נפש: ועינים ענין דאבון ויגון (פרשי רד"ק, נפת). — ואמר המליץ: מי יתנה אלין ביער בערב, אהים ואילילה בגודל דאבון (עמנ', מחב' ו). והשמן העשוי מתבושים וכו' יחזק כל איברי הגוף ויפטמו ויוסיף בלחותו וימנע הדאבון ויעצור הזיעה וישמח הנפש

—[1]) ואולי זה עומד כמו הקל.

[2]) משקל דְּאָגָה, חֲרָדָה.

[3]) משקל זַעֲוָה.

[4]) כך רד"ק ועמנואל, וכן רוב המדקדק' החדש', אעפ"י שאפשר שיהיה מן משקל פַּעֲלוֹן.

(מ' אלדכי, פ"א ה י ג).—*וככל': שמך ינים דאבוני, ויאר אפלת אישוני, ויערב זכרך על לשוני, כמו גופת צופים טעמתי (סדור רע"ג, סלית' ג). אם יש לבבך בשמיר ירך לרוב דראוגי, איך תחשוב כי אני חי על דעתך דאבוני, המעט היותי בתוך עם יחשוב שמאלי ימיני (תלונה לרסב"ג). והזא (היצר) מחטיא ולא יחטיא ובשערה קולע, ודאבוני על עוני השימני צולע (רמב"ע, תחנ' ליוה"כ). תאמץ לב לכל ימם בדונג ביום אידך וצער דאבונך (נרי היגון, רש"ע פלקיירא ג:). — *לדאבון לבי, לדאבון נפשי, השתמשו הסופרים החדשים בדבור זה במשמ' לצערי: לא אוכל לדאבון לבי למלאות מטעמים שונים (אגרות יל"ג א קיז). לדאבון נפשי ראיתי כי המרו דברי (שם א ד). — ובמשמ' *חלשה והתעלפות אבר מאברי הגוף: כי חסרון האוכל מכאיב הלב ומתוך כך מתעלף ופעמים אינו מתרפא ואפילו דאבון אחד מאבריו אני קורא בו סכנה (מרדכי שבת תס"ד).

דאג[1], ממנו דָּאַג, דְּאָגָה, *דְּאָגִי.

דָּאַג, פ"ע, עת' אֶדְאַג, כהפס' יִדְאָג, בינ' דּוֹאֵג, דֹּאֲגִים, —א) דָּאַג לפלוני, חש רגש של מורא ומגור שמא קרה לו לפלוני איזה מקרה רע, besorgt sein, s'inquiéter ; be afraid: ושאול אמר לנערו אשר עמו לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות וְדָאַג לנו (ש"א ט ה). נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתנות וְדָאַג לכם לאמר מה אעשה לבני (שם י ב). — ובמשמ' *התבונן לו מה חסר לו, ואמר בן סירא: ראש שמוך אל תתגשא היה להם כאחד מהם דאג להם ואחר תסוב (ב"ס גני' לה א). הדואג לעמו מחתף ומחזק עיר מצר (שם נ ד). — וְדָאַג אֶת הדבר, יש לו מגור מפני הדבר הזה: ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו אני דֹּאֵג אֶת היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אתי בידם והתעללו בי (ירמ' לח יט). וְאֶת מי דָּאַגְתְּ ותיראי כי תכזבי (ישע' נז יא).— ומן הדבר: והרעב אשר אתם דֹּאֲגִים ממנו שם ידבק אחריכם (ירמ' מב טז). כי עוני אגיד אֶדְאַג מחטאתי (תהל' לח יט). שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מן ריח הפה ובלילה ידאג מפני אסכרה (ברכ' מ.). — ובהחלט,

[1]) רק עברית. בערב' דומה לזה ועג' a).

a) زعج

בלי הדבר שגורם המגור: והיה (האיש הבוטח באלהים) כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בצרת לא יִדְאָג (ירמ' יז ח). מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר שמא לא ירד מן למחר (יומא עו.). אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה (מו"ק ט.). מי שלבו דואג בקרבו (חגי' יג.). — *ודאג על דבר: שנמצא מלך ירד ממלכותו והוא דואג על זה ורבים לא היה להם מלכות ואינם דואגים (רש"ע פלקיירא, נרי היגון ח.). אל תדאג צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום מחר בא ואינך ודאגת על עולם לא לך (ב"ס, תלג' כ"ז ל כג-כד). — ובינוני כמו *שם: עד שיבכה הדואג (ראב"ע קהלת ג ד). והוא המעציב גם כן והדואג תמיד לכל אדם אם יפגע בו ואינו משמח כלל (ר"י אלחרזי, שופט'. משל יותם). ואמר החכם הדואג אשר לא יתם יגונו מי שמבקש יותר מכדי ספוקו (מ' אלדכי, ש"א ה ט). וצריך שיבחרו לו (להנולד) מינקת שתהא נערה בינונית וכו' ולא אשת כסילות ולא בעסנית ולא דואגת לפי שרוע הלב היא סבה להפסד החלב (שם שם ג). — ב) דָּאַג הים, רגש וזעף והעלה גלים: נמגו כים דֹּאֵג[1]).

— נפע' *נִדְאַג על דבר, מקור הִדָּאֵג, — במו קל: כי הקור הרב עושה את האדם ואת העצבים עצלים ומאוחרים וקודרים ונדאגים וחולים (תכמוני, ילירה ד). ויהי בראותו את המראה הגדול אמר אוי לי כי מות אמות וכו' ובהדאגו על הדבר השיבו אחד מן השרים ויאמר אליו אל תירא (מנחם, טמא). כשהן גדילין גדילה פרנסתן ועושרן עמהן ואינך צריך להדאג עליהן (רש"י ערוב' כד.). כתבתי שורותי להשיב רוחו אליו ולבשרו על קורותיו כיש את לבי כי על כל צרותיו צר לי ובהדאגו נפשי דואגת ובהגחתו תשוב רוחי (תשו' ר"ת, הול' מק"נ 46). למה השתוקק משה לחיים הללו ונדאג על פרידתם הואיל ויש עולם עליון (ר"י לטיף, אגר' התשו' כו).

— הפע', *הִדְאִיג, — גרם שידאג: ואעפ"י שמדאיג ומקרר שבת הגוף (ס' דוגלו, תכמוני, ילי' ד). ולא עצבו אביו בלומר לא הרגיזו ולא הדאיגו (פרשי רד"ק, עלב). וישקד (החולה) בשינה ובמרגוע ובמנוחה ויעזב

[1]) כך מגיהים קצת החדשים הפסוק: נמגו כים דאגה (ירמ' מט כג).

הכעס והחמה ולא יורד עליו מה שידאיג וידאיב (קאנון ג י ה ו). אבל כדי להדאיג עוד את נפשו יבוא לארצו בקלון ובחרפה (ר"י אברבנל, מ"כ כ). — ואמר הפיטן: מטריד בעוקצן ומדאיג חיות ורומסן (מחז' רומני, קינה לת"ב).

— התפ', *הִתְדָּאֵג, — נתהוה בקרבו רגש המגור והצער: שאין טוב לאדם שיעשה המלאכה על צד ההכרח והאונס מתדאג עליה ובעל כרחו (ר"י אברבנל, נחלת אבות א).

דְּאָגָה, ש"נ, מ"ר דְּאָגוֹת, — רגש של האיש הדאג, המגור והפחד מפני רעה קרובה לבוא, Besorgnis ; inquiétude ; apprehension: ואם לא מִדְּאָגָה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליי' אלהי ישראל (יהוש' כב כד). בן אדם לחמך ברעש תאכל ומימיך ברגזה וּבִדְאָגָה תשתה (יחזק' יב יח). דְּאָגָה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה). — ואמר בן סירא: שקד עשר ימחה שאר ודאגתו תפריע שנה (כ"ס גני' לד א). וככר אמרו הדאגה היא המיתה הטבעית (רבנ"ג, תקון מדות הנפש, הדאגה). אל תתן ראגה כלבבך כי רבים הרגה הדאגה (א"כ של כ"ס). כי הדאגה תמס לב האדם (רש"ע פלקיירא, צרי היגון ד:). ואמר גלינוס אין שתיית סם המות קשה מהדאגה (מ' אלדכי, ש"א ה ע). אם דאגתך על העולם הזה יניח לך האלהים ממנו ואם דאגתך על הבא האלהים יוסיף לך דאגה (שם). וענין הדאגה הוא העצבון על העתיד כשיתחזק בלבו (קול יהודה, כוזרי ב לח). שאמרו חכמי הטבע היגון חלי הלב והדאגה הוא כלות הלב (ר' יונה, אבות ב ז). דאגה מן הצרה קשה מהצרה עצמה (גינת ורדים א). כי רבים חללים הפילה דאגה וקטב ישוד רוח נכאה קנאה וכעס יענו כח ודאגה בלא יומו תזקין (כ"ס, תרג' כ"ז ל טו-כו). דאגה מדאיבה דאגת עשר והדאגה תניד שנה (שם לא א). כל אנוש נושא דאגתו כלבבו אם עשיר בעשרו ואם עני בעניו (שם מא ז).—*ומ"ר: צרות או דאגות על מות הבנים (רא"כ"ע ויקר' י יט). ואמר (סוקרט) הדאגות מדווי הלבבות כאשר התולים מרוה הגופות (אלחריזי, מוסרי הפלוסופים כ א). וישליו אוהלים לשדודי השכל והאוילים, ומשכנות בטוחות למרגיזי אל ועובדי אלילים, ודאגות לקמצים לאיש חיל רב פעלים (צרי היגון, פלקיירא ג.). — ובהשאלה לים, רגו וזעף הים וגעשו גליו: נמגו בים דְּאָגָה [1]) השקט לא יוכל (ירמ' מט כג), ר"ל בים סער. — ועי' פחד, צער.

*דְּאָגִי, ־גִיִּי, ת"ז, לנק' דְּאָגִית, ־גִיִּית, — של דאגה, מטבע הדאגה: והמיוחסות (הקדחות) לענינים נפשיים הם הדאגיית וכו' (קאנון ד א ע). קדחת יום דאגיית הנה תקרה מרוב הדאגה לדבר מבוקש (שם יג).

דאה [2]), ממנו א.דָּאָה, ב.דָּאָה, וי"א גם דַּיָּה.

א.**דָּאָה**, פ"ע, עת' יִדְאֶה, עם ו המהפך וַיֵּדֶא, — טס באויר במהירות גדולה, כמו הנשר, schweben ; voler vite ; fly rapidly: ישא יי' עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר יִדְאֶה הנשר (דבר' כח מט). הנה כנשר יִדְאֶה (האויב) ופרש כנפיו אל מואב (ירמ' מח מ). הנה כנשר יעלה וְיִדְאֶה ויפרש כנפיו על בצרה (שם מט כב). וירכב על כרוב ויעף וַיֵּדֶא על כנפי רוח (תהל' יח יא). — *ומקור: דליו בלוד דְאוֹת ארבע מאות, בלבנת יון ליאות, עד יוחש אות (קרובץ' לפורים, אזרת כט). — *וכינ': וכשהוא ממהר דואה על כנפי רוח (פרקי דר"א ד). שהוא עף ודואה כלומר הכרוב (ר"ש בן תבון, יקוו המים 148). — *וכמו נע"ז: סלק מחבואים, שחים וְדָאִים, סמן לנבראים, סור מטמאים (יוצר שבת בראש', אל נשא).

ב.**דָּאָה** [3]), ש"נ, — עוף טורף, Gabelweihe ; milan ; Kite: ואת הַדָּאָה [4]) ואת האיה למינה (ויקר' יא יד). — ואמר המשורר: עורב אשר קנן עלי שערי, על מה כצל ברח ועוף דאה, מדי ימותי אאלה על כי ברח ותחתיו קננה דָּאָה (רמב"ע, תרשיש ה). — ומ"ר *דָּאוֹת: לכן קומו צאו מתוך ההפכה להתעופף

---

[1]) עי' למעלה הערה [1]) הנהת קצת החדשים בים דאג.

[2]) עברית בלבד.

[3]) רק עברית. ואמרו כי נגזר השם הזה מן הפעל דאה, מפני מהירות מעופו. אך זה דחוק, מפני שמבחינה זו היה צריך לקרוא כך את הנשר. ויש אומרים שנגזר מן הפעל דוי בארמ' שמשמעתו הביט, והוא על שם שעוף זה הוא חד הראייה. וכל זה לא ברור. — [4]) השבעים תרגמוהו שְׂטַץ, אך הירונימוס תרגמו milvus, וכך גם רסע"ג: אלחדאה a) בערב', שהוא מין milvus, וכמו"כ ריב"ג: אלחדאה.—לפי דעת Vollers בערב' דהא b).

---

a) الحداة b) دها

כ ד א ו ת ולרוץ כצבאות (מחז' אויניון, סחר' יוס"כ).

*דַּאֲוָה, ש"נ, — כמו דַּאֲבָה: וכשיראו בריחת אלו הבהמות מתחת ידיהם יעלה על לבם חמה וכעס ו ד א ו ה ויטרו איבה לבני השדים ומשטמה רבה (ר' קלוני', אגר' בע"ח ב א). גאות אדם תשפילנו לאחרית קיקלון ו ד א ו ה, ובמה יתגאה אנוש שבע יגון ומדוה (בערי עס"ת, בנימין בר' אברהם הרופא 72).

*דַּאֲוֹן, ש"ז, — כמו דְּאָבוֹן: מרבה נכסים מרבה ד א ו ו ן [1]) (אב' ב ז).

*דַּאי, עי' דַּי.

*דְּאִיבָה, ש"נ, — שה"פ מן דָּאַב: והדאיבה ללב ולכל נתחי הגוף (שלמה בר"ש, המליצה, ערך כאב).

*דֹּאַר, ש"ז, מ"ר דֹּאָרִים, — עי' *ד ו א ר.

דֹּב [2]), דוב, ש"ז, מ"ר דֻּבִּים,—א) חיה טורפת הולכת על ארבע, עפי"ר מגושם בבנין הגוף, ובילדותו מקבל תרבות האדם ומתאלף לכל מיני תנועות וריקודים כרצון האדם, Bär ; ours ; bear: ויאמר דוד יי' אשר הצלני מיד הארי ומיד הַדֹּב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה (ש"א יז לז). כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הַדֹּב (עמוס ה יט). ופרה וָדֹב תרעינה יחד ירבצו ילדיהן (ישע' יא ז). אפגשם כְּדֹב שכול ואקרע סגור לבם (הוש' יג ח). דֹּב ארב הוא לי אריה במסתרים (איכ' ג י). פגוש דֹּב שכול באיש ואל כסיל באולתו (משלי יז יב). ארי נהם וְדֹב שוקק מושל רשע על עם דל (שם כח טו).—ועי' דוב, דֻּבָּה.—ומ"ר דֻּבִּים: ותצאנה שתים דֻּבִּים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים (מ"ב ב כד). נהמה כַּדֻּבִּים כלנו (ישע' נט יא). — *גרה בו את הַדֹּב, מליצה קבועה במשמ' הסית בו אדם וכדומה לפתותו לעבֵרה: (אמר הקב"ה ליוסף שהיה מתגאה ביפיו) חייך שאני מגרה בך את ה ד ו ב (מד"ר בראש' פז). אף היא שמחה שמתגרה בו ה ד ו ב (שם במד' יג).—*דֹּב הים, הדֹב שבארצות הצפון: ד ו ב ה י ם מדתו קטן מחצי הארי הנזכר

[1]) הביא נוסח זו רשב"ץ דוראן והעיר ע"ז וז"ל: כך הנוסחה בספר רבינו משה ז"ל ובספר צרפתים, וכן הוא במשניות שלנו והוא לשון דאגה וכו' ותרגום בינון שאולה בדאוונא (רשב"ל דורא' ב ז).

[2]) בערב' דֹב a). בארמ' דֻּבָּא. והוא מן שרש דבב, עי"ש, על שם ההליכה המיוחדה להדֹּב.

a) دُبّ

משכנו בקיץ בהים (שבי"ע נ, רוסיה באזיה). — *דֹּב הנמלים, חיה טורפת קטנה באמריקה, Myrmecophaga, Ameisenbär: ד ו ב ה נ מ ל י ם והמה ארבעה למיניהם חושם קטן וחוטמם ארוך מאד וחד ואין להם שנים כלל ומאכלם נמלים (ראש' למודים א·ו). שנהבים *ד ו ב ה נ מ ל י ם וזאבים גדולים מאד (שבי"ע נ, זעגענאמכיען). — ב) *שם לשנים מהמזלות, הדוב, הדֹּב הגדול, הדֹּב הקטן, Constell. Bär ; ours ; bear: ועש שהוא העגלה הוא הנקרא ד ו ב (ראב"ע עמוס ה ח). והצורות השמאליות אחת ועשרים וכוכביהם ש"ם האחת עיש ובניה וכוכביו ט' והשנית ה ד ו ב ה ג ד ו ל וכוכביו י"ז (הות, ראשית חכמה א). ה ד ו ב ה ג ד ו ל הנה הוא הכוכב הבהיר והיפה ברקיע הצפון נודע ונכר הוא ע"י שבעה כוכבים הזכים והמאירים אשר בתוכו (למודי הטבע ט.). ה ד ו ב ה ק ט ן כוכביו המה כהים מעט באורם ממנו וקרובים המה יותר זה לזה (שם י.).—ואמר המליץ: יביט עש על בניה ושתים דֻּבִּים ימצא בפני הרקיע גם עגלה לו שם בה ישב לו עם עיש בה יאסור הַדֻּבִּים וכם ישוב הביתה (אדם הכהן, או"א ז).

דבא, ממנו דֹּבֶא, *דָּבָא.

א. דֹּבֶא [1]), ש"ז, כנ' דָּבְאוֹ, דָּבְאֶךָ, — תבואות הארץ ועשרה: ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו ברזל ונחשת מנעלך וכימיך דָּבְאֶךָ [2]) (דבר' לג כד-כה).

ב. *דֹּבֶא, ש"ז, כנ' דָּבְאֵנוּ, — זמן הזקנה: אם פעמי רכבו כהיום אחרו, ישלח דבר פיהו וירפאנו, בו

[1]) עי' הערה שלקמן.—[2]) ת"א: וכיומי עולמתך תקפך. ע"כ. פריש דֹּבא כמשמ' כח ועז, וכן השבעים. וכן רסע"ג: ולתכון באיאמך הד'ל שגאעתך, ור"ל אמץ לבך. ריב"ג: וכימי בחורותיך יהיו ימי זקנותיך והוא לדאבון נפש והוא הפוך ממנו כאשר נהפך ממנו גם ולאדיב את נפשך. ע"כ. וכן פרש"י וז"ל: וכימיך שהם טובים לך שהם ימי תחלתך ימי נעוריך כך יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטים. ע"כ. — והנה כל הפרושים האלה הם דחוקים, ועכ"פ העקר חסר מן הספר, כי בהמלה וכימיך אין שום רמז לימי הנעורים. וקצת החדשים הגיהו מ א ד ך במקום דבאך, אבל גם כזה לא נרפא הכתוב. והנה רגלים לדבר כי כל הכתוב הנה משובש, אך לפי הנוסחה שלפנינו, היותר מה שאפשר לפרשו הוא לפי שנמצא בספרא הפעל בענין הבאת עשר להארץ, וכעין זה רשי"פ בהאוצר שלו. ואולי במקום וכימיך, צריך לקרוא וּכִפִּיךָ, ר"ל כמו הימים שלך, ואולי וְכִיָּמֶיךָ, כהימים שלך.

חִדשו לנו ימי עדנה, וכן כימי בחורינו ימי דָבְאֵנוּ [1] (רמב"ע, מגיד רשעת שונאיו).

א.·דָּבָא, — קל אינו נהוג.

— הִפע', ״הֶדְבִּיא, — שפך הרס : זִנְבֵּם (את פרחי הכהונה) באווי והֶדְבִּיאֵ[2], בעזרת המלביא, אריוך כמו לביא, על דם כהן ונביא (קינה לת"ב, איך תנחמוני).

ב.*דָּבָא[3], פ"י, כינ' דּבֵא, דּבְאִים, דּבְאוֹת,—א) עושות עֹשֶׁר: כל הארצות דובאות כסף וזהב ומביאות לארץ ישראל (ספרא בחקותי). שתהא ארץ ישראל מלאה דגן ותירוש ויצהר וכל הארצות דובאות למלאות אותה כסף וזהב וכו' שיהו כל הארצות דובאות כסף וזהב לארץ ישראל (ספרי עקב מג).

דבב[4], סמנו ד"ב, דָּבַב, יִדֹּבַב, *דֹּבַב, ואולי דִּבָּה.

דָּבַב[5], כינ' דּבֵב, דּוֹבֵב, — א) פ"י, עשה שהרחשנה השפתים : וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דּובב שפתי ישנים (שה"ש ז י), ר"ל היין דובב את השפתים.—יובהשאלה : רוח צח שפיים תנהל הספינה לאטה דובב שפתי קלעיה (אבן כתן פ:).—ב) *פ"ע, השפתים דּבְבוֹת, רוחשות, והענבים דּבְבִים, מתחיל לזוב מהם העסים : בוסר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב אף תלמידי חכמים כיון שאומרים דבר שמועה מפיהם בעולם הזה שפתותיהם דובבות בקבר (יבמ' צז.). — ג) בהשאלה, יִדֹּבַר : געו כלם בקינים, על חסרון בנים, דבבו בקול תחנונים, לפני שוכן מעונים (ר"א קליר, אז בהלך). אם אשר בצדק נתישנה, וכו' דבבה היום אני נדונה (הוש, א ר"ה). לעז שהיו אנשים דובבין בו על חבר (רב"י משלי יח). אחד בפה ואחד בלב, לא אחשוב מלהיות דובב, אני אברך, ולי נאה לברך (פרי הארץ ב, הקדמ' בן המחבר). — ואמר המשורר : ובחפצו לפעל פעל תעל רוחו אבר ומורשיו ירחשו לו עתידות וידובבו (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשת' א).

— פִּע', יְדַבֵּב, — כמו קל א : דַּבֵּב דאבתי על נפשך, דרוש אדרוש מבשר קרשך, דום כמו האסנתי ואנטלך (יולר שבת א חנכה, כאו אכן). ומעתה בקול רנה ותודה, הנני לאל יתברך מודה, אשר על ידי גלגל וסיבב, שפתי ישנים דיבב (הקד' פתחי תשובה, יו"ד), ר"ל גרם שידובבו בקבר ע"י מה שהביא את דבריהם בשמם בספרו.

— פועֲ', ״דוֹבַבְתִּי,—כמו דברתי : דובבתי לשפוך שיחה, הושיעני מרבה סליחה (סמא"ל, ערב' יוה"כ, כסס אלהי).

*דְּבָב[1], ש"ז,—איבה ושנאה, Feindschaft;inimitié enmity : שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבב מקיפים אתכם מבחוץ (ספרא בחקתי לג). רגום ירגמו בו כל העדה יהיו כל העדה כבעלי דבב לו (שם, אמור למד). אלו לא קבלותורתי ומלכותי בסיני הייתי נעשה בעל דבב לאלו (מד"ר שה"ש, ותכן). והשובבות הוא החטא נקרא שבב, ותשפיל והפיל לפנינו כל בעלי דבב (ר"ת על דוגש, שכב).—ומ"ר : ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה ועול דבבות עאכ"ו שיסחו מן העולם (ספרי נשא טז).

דֶּבֶב, ש"ז, — דבור : יערוף דֶּבֶב לקח לקוחה, ונפת תטוף לפתקה (אופן שבת תשובה, האזינו). דֶּבֶב שיחו לתמר, יטיף תעודה לגסר (מחו' רומני, שמע"צ, אמרתי רכן).

*דְּבַדְּבָנִית[2], ש"נ, מ"ר דְּבַדְּבְנִיוֹת, — א) ענבים גמולים ביותר שנתרככו ונתמעכו קצת והעסים וב מהן : והדבש והדבדבניות[3] אעפ"י שמנטפין

---

[1]) באר' דָבְאָ.

[2]) כך לפי הענין ולא נתברר מקורו.

[3]) לא נתברר מקור מלה זו במשמ' זו.

[4]) רק עברית. בערב' דַבَّ (a) הלך לאט על ארבע וזחל.

[5]) בהערוך הובא בארמית : חזינהו למיפוותיה דקא דבבן. ע"כ. אך לא ידוע איה מצא זה. בגמ' (כ"ק קיז.) כתוב בכל הספרים דפרטיה שפוותיה.

(a) دبّ

---

[1]) בארמ' דְּבָבָא.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. —[3]) כך הגרסה בנוסח' הדפוס בש"ס וילנה, וכך כתובה מלה זו בפרוש ר"ח, וכן בערוך, אך בקצת ספרים דברניות, ובמשנ' דפוס נפ' : דמדמניות, ועי' זה. והנה, בפרוש ר"ח הנדפס בש"ס וילנה חסרות כאן מלים אחדות ששם לפי הנראה היה פרוש מלה זו, ולכן אין לברר אם הפרוש שהובא בהערוך לקוח מר"ח או אין. והביא הערוך שני פרושים : ציראס"י והוא חב אלמלוך (a) וי"מ מין ענבים. ע"כ. והכונה בדבדבניות לפי הפרוש הראשון היא לאותם הגרגרים האדומים בגלעין בפנים שקראו להם גם גדגדגיות, עי' זה הערך. וכהי"מ פרש גם רש"י : אשכולות של ענבים. ואעפ"י שהרמב"ם הלך בדרך אחרת ופרש דבדבניות :

(a) حب الملوك

(ע"ז ג ז). דבש ודובדבניות ומה דובדבניות מענבים אף הדבש דבש מענבים (סו"ת הר"ג גירונדי ה). — ואמר המליץ: עד אשר יאפו לחם משונה מעשה רשת כעבין ולחמניות ועליהן דבש והדבדבניות[1]) (אבן בחן סה:).

דִּבָּה[2]), ש"נ, מ"ר דִּבּוֹת, — דברי גנות ודפי שאדם מספר על חברו או על דבר מהדברים, **Verleumdung**, **calomnie, dénigrement; slander**: וישבו (המרגלים) וילונו עליו את כל העדה להוציא דִבָּה על הארץ (במד' יד לו). מכסה שנאה שפתי שקר ומוצא דִבָּה הוא כסיל (משלי י יח). — ובסמיכות להדבר שעליו מספרים הדבה: ויציאו (המרגלים) דִּבַּת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא (במד' יג לב). — ועם רעה: וימתו האנשים מוצאי דִבַּת הארץ רעה (שם יד לז). — וכמו"כ בכנוי להדבר שעליו מספרים הדבה: ויבא יוסף את דִּבָּתָם (של אחיו) רעה אל אביהם (בראש' לז ב). — ובסמיכות להמספר את הדבה: כי שמעתי דִּבַּת רבים מגור מסביב (ירמ' כ י). והעלו על שפת לשון וְדִבַּת עם (יחזק' לו ג). כי שמעתי דִּבַּת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (תהל' לא יד). — ובכנוי של מוציא הדבה: ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל פן יחסדך שמע וְדִבָּתְךָ לא תשוב (משלי כה ט-י).

***דָּבוּב**, ת"ז, לנק' דְּבוּבָה, — דָּבוּב לפלוני, חש בנפשו רגשי דבב ואיבה ושנאה לפלוני, **feindlich; hostile**: מעשה באשה אחת שהיתה דבובה לחבירתה ושלחה עירובה ביד בנה וכו' מתוך כך עשו שלום (ירוש' ערוב' ז כד ג). למלך שהיו לו שני לגיונות קשין והיו דבובין זה לזה כיון שראו שהוקשה מלחמתו של מלך עשו שלום זה עם זה כדי לעשות מלחמתו של מלך (מד"ר שה"ש, לאינה). — ובהשאלה לדברים לא בע"ח אש וברד דבובין זה עם זה כיון שראו מלחמתו של מלכי המלכים הקדוש ב"ה שהיא מלחמת מצרים עשו שלום ביניהם ועשו מלחמת הקב"ה במצרים (שם).

*°**דִּבּוּב**, ש"ז, מ"ר דִּבּוּבִים, — שה"פ מן דָּבַב, דִּבֵּב, במשמ' דִּבּוּר, תפלה, — ואמר הפיטן: קול דבובם ירחישו בהיום, רוגשים להריע למצוא פדיום (ר"א קליר, א ר"ה, את חיל). — ובלי כנוי: כל ימי היותו בזה ובבא היתה (התורה) דבוב שפתו ככתוב הכל בספרי הקדמונים לכל אחד בהקדמתו (הקד' הלבוש, או"ח).

דָּבוּק, עי' דָּבַק.

*°**דִּבּוּק**, ש"ז, — א) שה"פ מן דִּבֵּק: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו' בשמוש חכמים בדבוק[1]) חברים ובפלפול התלמידים (אבות ו ה). מפני שהוא (המיחם) עשוי פרקים והוא מתיירא שמא נתאכל דיבוקו והוא מוסיף מים (ירוש' שבת ג ו.). איזהו דיבוק שמאלו תחת לראשי (מד"ר שה"ש ב ו). לדבר על ענין דבוק האדם באשתו ולבאר משפטי חבוביהן ופרידותן (רא"ב"ד, הקד' בעלי הנפש). — ב) °דבוק רוח הקדש באיש: והנה עשה שמואל זה (להקריב קרבן לה') כדי להגיע אליו הנבואה והדבוק כי היו הקרבנות אמצעים עצומים לזה (ר"י אברבנאל, ש"א ז). מדרגות הדיבוק אלהי עם בני האדם הם אחד עשר זו למעלה מזו (יוסף דון יחיית, ס' מגלות, הקד' שה"ש). היא (נפש החכמה) יתר דבקה בו דבוק דיוקי מרבוק אבריו זה בזה (ריב"ג, עולם הקטן ג ג). ודבוק השכל הפועל באל ית' מצד שהוא מעלה ממעלות השכלים הנפרדים וכו' שמדרך הטבעי אין דרך בין הדבוקים הטבעיים ובין הדבוקים הרוחניים (שעה"ש לאבן לטיף כד). והיא (התורה) כלי אשר באמצעותו יגיע הדבוק האמתי באומה הישראלית עם ה' יתברך וכו' ולזה החקירה האנושית להגיע אל זה הדבוק הוא דבר בטל (ר"י מפיסא, מנחת קנאות 94). — ג) בפרט °התחברות הככבים והמזלות זה לזה: שבתי וצדק מתחברים מעשרים לעשרים שנה בחלק אחד מן הבתים ולראש עשרים במזל התשיעי לדבוק ההוא וכן משפטם עד שישליטו הי"ב בתים לי"ב דבוקים (חזיונות הראב"ע). אמנם הלבנה תגרה בעוז מתניה ותרץ ותתצב לפניו (לפני השמש) בכל מול ומול

1) גירסת הערוך, ובנוסח': בדקדוק.

התתיכות שרודין מן הכורת שבהן הדבש, ע"כ, ובפרוש הדברים הרמב"ם הוא בן סמך ביותר, מ"מ כאן נראים דברי המפרשים דבדבניות בענבים, וראיה לפרוש זה ממה שרמזו שם בגמ' על משנתנו ממה שאמרו במקום אחר הבוצר לגת הוכשר, משמע קצת כי הרבדבניות הן כמו"כ ענבים, אלא שנראה כי הן ענבים מנטפים, מפני שהם כבר קצה מעוכים מרוב בשולם. — [1]) ואולי כונתו כמו פרוש א' של הערוך לגרגרי המלך.

[2]) כערב' דַבּוּב a) מוציא דִבְרי לעז ומספרם לאנשים.

a) دبوب

שתי פעמים אחד בדבוקה ואחד בנגודה (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א א ו). תדע אדוני המלך כי נמרוד המלך כאשר הגידו לו חכמיו וחוזיו וקוסמיו ומנו בדבוק מורה על הולד בארץ נולד יחלוק בדתו ובדת עובדי הצלמים הלא פחד נמרוד על עמו וממלכתו שלא יפסידה (ר' קלוני', אגר' בע"ח ה ה). דיני הדבוקים והסבובים וצומחי השנים והחדשים ודבוק המאורות והקבלה במולדות (שם). ועם כל אלו הנמנעות הוריות שהתיכוני מניח יביא ראיה לדבריו מחלקיות הירחיים והשמשיים שהם מושגים בחוש ומהמצא במבטים מדבוק הכוכבים שהוא מסבים עם הנחותיו (ר"י אלבו, העקר' ד ג). והחכם ן' עורא ז"ל יש לו בזה דעת נכריה כי הוא רואה שזה השטן מבט ממבטי הככבים מורה זאת הרעה הבאה על איוב ויהיה לפי זה פי' ויהי היום יום שהיה זה הדבוק וזאת המחברת במערכת הככבים (אוהב משפט, כאור' לאיוב א ו). ומולד הלבנה בחלק אחד כנגר גלגליה והדבוק הוא כהרף עין ולאלתר נפרדות זו מזו (קול יהודה, כוזרי ג כ).

דְּבוּקָה, ש"נ, מ"ר דְּבוּקוֹת, — דבר דבוק לדבר אחר, אות דבוקה לאות אחרת: ומה ששאלת בדבוקות של ספר תורה אם הפרידם (תשו' הרמב"ן, הוצא' בשו"ת רלב"ח א).

דָּבוּר, דבורים, — עי' דְּבוֹרָה.

דָּבוּר, — עי' ד ב ר.

***דִּבּוּר**, ש"ז, מ"ר דִּבּוּרִים, — שה"פ מן דִּבֵּר, במשמ' עצם הפעולה, והמלים שיצאו מהפה, ובמשמ' צווי: שהיו נוסעין וחונין על פי הדיבור (ירוש' שבת טו יה.). כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו (ברכ' ז.). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה קושרים לו שני כתרים (שבת פח:). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות (שם). שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול (שם קיג:). כל דיבור ודיבור שיוצא מפי הקב"ה נברא ממנו מלאך אחד (חגי' יד.). עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דיבור עם משה (ב"ב קכא.). בשם שהדיבור רע ליין כן הדיבור יפה לבשמים (כרית' ו:). זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו (ר"ה כז.). שתיקותך יפה מדבוריך (יבמ' סה.). כיצד היה הדיבור יוצא מפי הקב"ה (מד"ר שה"ש, ישקני). והקב"ה ממתיק בחבו הדבור (מד"ר שה"ש, חכו). — ובפרט הדבור האלהי, ובהרחבה, האלהות עצמה: שמכולן לא קרא הדיבור אלא למשה שנאמר ויקרא אל משה (מד"ר ויקר' א). ולא היה הדיבור מדבר עם משה עד שתמו כל אותו הדור (שם שה"ש, התאנה). — ותוך כדי דִּבּוּר: שהתפיסו כולן בתוך כדי דיבור וכמה תוך כדי דיבור כדי שאלת שלום וכמה כדי שאלת שלום כדי שאומר שלום תלמיד לרב (נזיר כ:). שכפרו שניהן תוך כדי דיבור (שבוע' לג.)—׳ומשל: אם הדבור בכסף השתיקה זהב (משלי חכמים, דרך טובים). עד שלא דברת הדבור אסירך וכשדברת אתה אסירו (פלא יועץ, סבלנות). — ובמשמ' ׳מצוה ופקודה: ובעין יפה נעשיתי לו קבלן גמור עבור פב"פ שלוה ממנו כך וכך דינרין והוא לא נתנם לו אלא בדבורי ובמצותי שאמרתי לו תחלה תן לו ואני קבלן גמור (ר"י ברצלוני, השטרות 83). —׳ונאמן בְּדִבּוּרוֹ: עד שיגבה ממני ומן הבאים מכחי ומכל מה שימצא לנו משלם עד פרוטה אחרונה ויהא נאמן בדיבורו (שם). — ובמשמ' ׳מִלָּה: כי הכפולות תאמרנה בשתי לשונות ברך ובקשה בין לבדן ובין לכל אחת ואחת בין בראש דבור בין בסוף דבור בין בתוך דבור בין בכל דבור (חכמוני, יצירה סט.). וצרף את האותיות הפשוטות זו עם זו ויעשאן דבורים רבים (שם עג:).

דְּבוֹרָה[1], ש"נ, — שם היחיד לדבורה אחת, והיא מין זבוב גדול עושה הדבש, Biene ; abeille ; bee: והיה ביום ההוא ישרק יי' לזבוב אשר בקצה יארי מצרים וְלַדְּבוֹרָה אשר בארץ אשור ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים (ישע' ז יח-יט). הדבורה הזו דבשה מתוק ועוקצה מר וכו' הדבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים (מד"ר דבר' א). — ומ"ר דְּבֹרִים, דְּבוֹרִים: ויסר (שמשון) לראות את מפלת האריה והנה עדת דְּבוֹרִים בגוית האריה ודבש (שופט' יד ח). וירדפו אתכם כאשר תעשינה הַדְּבֹרִים ויכהו אתכם (דבר' א מד). סבוני כִדְבֹרִים דעכו באש קוצים (תהל' קיח יב). המלקוט של בקר והחסום שלה והמדף של דבורים

[1]) בערב' דַבּוּר a) וגם וַנְבּוּרָה b), בארמ' דַּבַּרְתָּא, זִבּוּרָא. ולא נתברר על שם מה נקראת בכה.

a) دَبور b) زُنبورة

והמנפה (כליס יו ו). — *וככל׳: עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבוריי הרחק דבורך מן חרדליי שבאות ואוכלות לגלוני חרדליי (כ״כ כה:). —*ומשל: אומרים לה לצרעה לא מן דובשך ולא מן עוקצך (מד״ר במד׳ כ).—׳ומשל אחר: הדבורים בפיהם צוף אבל עקצו בצדו (י״ע פרנכיס, לכי מודת 113). — וביחוד ׳אותם העושים הדבש: במיני הדבורים וכו׳ לפי שבמין הוה יש ג׳ מינים בכוורת הא׳ הנקראים דבורים והוא העושה הדבש והשני הנקראים מלכי הדבורים והג׳ הנקראים זכרים (רשכ״ל דוכן, מג״ח, ח״י ג 7).

*גז, גזים.

דְּבַשׁ. — ד׳נג.

׳זיף, זיפים. — ״׳זִמְזוּם הדבורים.

׳חלה, חלות דבש.

׳כַּוֶּרֶת.

׳מדף.

׳נחיל של דבורים. — נֹפֶת.

עֹקֶץ, של הדבורה.

צוף. – צִרְעָה, דומה לדבורה.

רָדָה הדבש מן הכורת.

׳שעוה. – שְׁרִיקָה, ״שריקת הדבורים.

׳דִּבּוּרִי, ת״ז, — של הַדִּבּוּר, ובפרט שטה משטות הפלסופיה, החכם הדבורי, והם המדברים [1]: השיב החכם הדבורי דרכי בל ידיעה היא או ציור או הצדקה כהצדיקנו שיש לכל התחלה (המכקצ לרש״ע פלקיירה). — וְעי׳ מְדַבֵּר, מְדַבְּרִים.

***דְּבוֹרִית**, ש״נ,—משפחת הדבורים בכורת: אמר הקב״ה כדבורית הזו יהיו בני מדברין על ידי נביאים ועל ידי צדיקים (מדר׳ דבר׳ ו, כ״י מינכן, כית תלמ׳ ד).

׳דֻּבִּי, ת״ו, מ״ר דֻּבִּיִּים, דובי׳, דֻּבִּיּוֹת, דובי׳, — של הַדֹּב, מטבע הַדֹּב: ואמנם ההעמדה מלחיות והוא ההעמדה הדוביית הנה ראוי בעבורו בעת ההריון החוקנים הדקים (קאנון ג כח כ י). וע״ב יקראו בני ארם היוצאים ממינם ברבוי הרשע דוביים וכו׳ וכן האיש הדובי (המכקש לרש״ע פלקיירה).

[1]) בערב׳ מתכלמין a).

a) متكلمين

א. דִּבְיוֹן[1], ש״ז, מ״ר דִּבְיוֹנִים, — ובל, צאת היונים עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב דִּבְיוֹנִים[2]) בחמשה כסף (מ״כ ו כה).

ב. ׳׳דִּבְיוֹן, ש״ו, מ״ר דִּבְיוֹנִים, — כמו דְּאָבוֹן: ולב מצרים הממית כְּדִבְיוֹנִים, במכות גדלת וחלי רעים ונאמנים (יוצר אחרון פסח, אמץ גבורותיך).

דְּבִילָה, עי׳ דְּבֵלָה.

***דְּבִיקָה**, ש״נ, — שה״פ מן דבק: בג׳ לשונות של חבה חבב הקב״ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה (מד״ר כראש׳ פ). נכנס פנחס ומצא אותם שקבעם הקב״ה זה עם זה והיו כרוכין זה בזה ולא היו יכולין להפרד עצמן ודקר שניהם דרך דביקתן (שם שמות לג). וטעם הדביקה האהבה הנאמנה והלב השלם בה (תו״ה, אהכת ה׳ א) וכי תחבקנה (את החכמה) רוצה בו הדביקה הגמורה החשקית ישינך כבור בחבוקה (מלמד התלמ׳ נשא). והכתוב חלק האהבה והדביקה בשתים וכו׳ שענין הדביקה היא אהבה הנאמנה והלב השלם (ר״א אוקרי, תרדים, מ״ע א). — וביחוד בתכונה ׳דביקת החמה בלבנה: ויש מהם (מהאומות) מתחילים בחשבון ימי החדש מדביקת הלבנה בחמה כשהן נדבקין יחד (ר״א הנשיא כ כ). וענין הדביקה הזאת שיש לו עמה (להירח עם השמש) הוא שיקרא קיבוץ שני המאורות (יסו״ע לר״י ישראלי ג יא). ולכוין מתכונת גלגלי השמים וכו׳ ונטיותם לצפון ולדרום וגליזתם ודביקתם זה את זה (שם יא).

דְּבִיר[3]), ש״ז מ״ר דְּבִירִים, — בכל בנין, חלק באחורי הבנין, ובפרט בהמקדש בירושלם החלק באחורי הבנין, היותר קדוש, במקום שהארון היה נתון, adytum: וּדְבִיר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית יי׳ (מ״א ו יט). ויבאו הכהנים את ארון ברית יי׳ אל מקומו אל דְּבִיר הבית אל קדש הקדשים אל תחת

[1]) עי׳ הערה שלקמן.—[2]) כך הקרי במקום הכתיב חריונים, וברור הוא שזה תיקון סופרים בשביל לשון נקיה במקום השם חרי הגם ההמוני, והכונה היא לצואת היונים. אך לא נתברר מה פרושו של החלק הראשון דִּב מן המלה דביונים.

[3]) בערב׳ ד׳בר a) האחור וחלק באחורי כל דבר, בארמ׳ דוברא.

a) دبر

כנפי הכרובים (שם ח ו). שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דְּבִיר קדשך (תהל, כח ב). רוני רוני השיטה התנופפי ברוב הדרך המהושקת בריקמי זהב המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ע"ז כד:). — ואמר בן סירא : ורמונים המון סביב לתת נעימה בצעדיו, להשמיע בדביר קולו לזכרון לבני עמו (כ"ס גני' מה ט).—ואמר המשורר : ינעם לנפשי הלוך ער֫ם ויחף עלי חרבות שממה אשר היו דְּבִירָיִךְ (ר"י הלוי, ציון הלא). — ואמר המליץ : מכוני ומעוני בין הכפרים והכפירים, וביתי על הרי בתרים ודרך האתרים, ומשכני גיא הצבועים ומשכנות הרועים, והמדברות דביריי, ווחלי עפר עפרי (דברי חפץ, אגר' לשון הזהב לר"י אלחריזי).

דבל, ממנו דֶּבֶל, דְּבֵלָה.

דֶּבֶל, ס"ז, מ"ר דְּבֵלִים, — תאנים מכֻבשים יחד, gepresste Feigen; figues pressées; pressed figs: ותמהר אבוגיל ותקח מאתים להם ושנים נבלי יין וכו' ומאה צמקים ומאתים דְּבֵלִים ותשם על החמרים (ש"א כה יח). מאבל קמח דְּבֵלִים וצמקים ויין ושמן ובקר וצאן לרב (דהי"א יב מא).

א. **דְּבֵלָה**[1], ס"נ, מ"ר דְּבֵלוֹת, — עגול של דבלים, Feigen-Kuchen; gâteau de figues pressées; cake of pressed figs : ויתנו לו (להמצרי) פלח דְּבֵלָה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו (ש"א ל יב). העגול של דבילה שנטמא מקצתו (תרומ' ב א). מצילין סל מלא ככרות ואעפ"י שיש בו מאה סעודות ועיגול של דבילה וחבית של יין (שבת יז ג). הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה (נזיר ב א). מצא פירות מפוזרין וכו' ועגולי דבילה ככרות של נחתום (ב"מ ב א). אין מקיפין לא בדבילה

[1]) סוברים כי הוא מן שרש דבל a) בערב' שהוא משמש במשמ' קבץ ועשה כדור, כמו שמקבצים למשל ארז בהאצבעות. אך אולי יותר נכון שזה הוא הפעל דַ'בַל b) בערב', שפרושו הוא נכמש ונכוַץ ונעשה קמטים וקמצים, ויאמר זה ביחס להעור, וגם ביחס להצמחים והפרות וַאַד'בַל c) הח֫ם הכמיש וכוֵץ את הפרי.—ואמר רמב"ם : דבלה תאנה ידועה בתכל֫ה המתיקות אי אפשר למצא ממנו בשום פנים אלא בארץ ישראל (דמאי ב א).

a) دبل b) ذَبَل c) أَذْبَل

שמינה ולא בבצק שנילוש במי פירות (כלים י ב). סקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרת (תוספתא תרומ' ג י). ליטרא קציעות שדרסה וכו' בעיגול דבלה (שם ה יא). עני שנתנו לו פרוסות וגרוגרות וכו' ועשאן דבילה (שם דמאי ה ח). תאיני שביעית אין עושין אותן גרוגרות אבל עושין אותן דבילה (שם שבי' ו כט). ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות (שם ח א). וא"ר יוחנן בדבילה שמינה שנו (שבת ז:). שמתוקה בפי הכל כדבלה (פסח' פז:). לעשות שני עיגולי דבילה במכתשת שלפנינו (תעני כח.). אכל דבילה קעילית ושתה דבש וחלב (סנה' ע:).

ב. **דְּבֵלָה**[1], ס"נ, מ"ר דְּבֵלוֹת,—אחד ממיני המורסות, Geschwür ; tumeur ; tumour : במורסות הנקראות דבילה בשר (קאנון ג י ב). או לחתל פתיחת מורסה הנקרא דבילה שיקול ממנו דבר רב (שם ג יא ג ו). שבפעולות כבדו יש חולשה מבלי ענין נראה ממורסה או דבילה (שם יד ב א). רוע המזג וחולשת הכחות ממין ההלושיי ופתיחת הסתימה ובקוע הדבילה ודחיית המות ממין החזקיי כי הכה אם לא יחזק לא ידחה מוגלת הדבילה ומותר הדם הנפסד (שם שם ד א). אך אותות הדבילה ובשולה ובקיעתה הנה כבר ידעת (שם). ואותו שיהיה לסבת מורסות עצרו הדם והפסידוהו ואינם דבילות הנה אותותם שיהיה שם מורסא ואין שם אותות קבוץ מוגלא (שם). וגם ימצא לפעמים רבות המורסות הנקראות דבלות גשמים דומים לאבן ולחול ולחרס ולעין ולפחם ולעכירת השמן ולשמרי היין וזולת זה ממינים רבים (פרקי משה ג). הדבילות המתחדשות בתוך הבטן וביחוד בקרבים הנה הרפואות הלקוחות בבשמים מועילים להם מאד (שם ט). הרפואות הנאותות לכל הדבלות המתחדשות בכל הגוף (שם). וכשיהיו אותם הליחות אשר ביציאות בתוך קרום יקפם למחק דומה אז יקרא דבילה (שם כג).—ודִּבְלָה : הדבשנית והיא הדיבלה שבה לחה דומה לדבש (קבוצי גליגוס, כ"י פריז).

*__דַּבְלוּל__[2], ס"ז, מ"ר דַּבְלוּלִים, — קצה חוטים בולטים מן קשר, מן מעדני המחצלת : מחצלת מאימתי

[1]) בערב' דִבְלָה a).

[2]) לא נתברר מקור מלה זו.

a) دِبْلَة

מקבלת טומאה משיחסם ויקנב ר"י אומר משיקשר ראשי המעדנין שלה היו דבולין יוצאין הימנה כל שלצורך המעדנין טמאה כל שלא לצורך המעדנין טהורה (תוספתא כלים כ"מ, סוף ז). מטה שנפחתו מעיין שלה ואין חבלים מחוברין לה וכו' היו דבולין יוצאין ממנה הרי אלו טמאין מפני שהוא מחזירן (שם ט ה). טלית של עני שבלתה אם היו רוב שפתותיה קיימות וכו' היו דבלולין[1] יוצאין הימנה כל שכנגד השפה חיבור (שם כ"כ ו ה).

דְּבֵלִי, ת"ז, — מטבע המורסת הַדְּבֵלָה: ולפעמים נזל מהדבליי והמורסיי בתחלתו חלודה רקיקה ואחר בעת הבקיעה תצא המוגלא ולפעמים יזול ממנה דם (קאנון ג יד ד ה).

***דְּבֵלֶל**, לא נמצא.

— פע', *דִּבְלֵל[2], כינ' מְדֻבְלָל, מְדֻבָּ-, — שיש בו דבלולים, בולטים ויוצאים מחוץ לשורת השטח: הצמר המדובלל[3] בבכור את שהוא נראה מן הגזה מותר ואת שאינו נראה מן הגזה אסור (בכור' ג ד). סוכה המדובללת[4] ושצילתה מרובה מחמתה (סוכה כ ב). היה הסכוך מדובלל והוא הסכוך שיהיה מקצתו למעלה ומקצתו למטה (רמב"ם שם ה). בכור שהיה בו צמר מדובלל ושחטו את שהוא נראה עמו מן הגיזה מותר בהנאה ואת שאינו נראה עמו והוא הצמר שעיקרו הפוך כלפי ראשו אסור (הוא, בכור' ג יב). ויהא הצמר המדובלל נבלל עם שאר הגיזה ואינו נראה במופרש ממנו וכו' וניכר לכל שמדובלל מן הגיזה (רע"ב שם ג ד).

דְּבֶלֶת, ש"נ, — כמו א.דְּבֵלָה: קחו דְּבֶלֶת תאנים ויקחו וישימו על השחין ויחי (מ"כ כ ז).

דבק, ממנו דֶּבֶק, דָּבַק, דָּבֵק, דָּבָק, *דְּבִיקָה, *דְּבֵקוּת, *דִּבְקִי, *דְּבֵקִיּוּת.

— [1]) כך בר"ש כלים כח ח. ובנוסח' הדפוס: דבדולים. [2]) נגזר מהשם דבלול, ועי' לקמן. — [3]) כך הגרסה במשנה שבמשניות, וכן גרסת הערוך ערך מדבלל, וכן הרמב"ם (במקום המובא בפנים), וכן הרע"ב. ובנוסח' מדולדל. ואמרו שם בגמ' (כו:): היכי דמי אינו נראה עם הגיזה א"ר אלעזר אמר ריש לקיש כל שעיקרו הפוך כלפי ראשו רב נתן בר אושעיא אמר כל שאינו מתמעך עם הגיזה. מכל זה מתברר היטב פרוש המלה מדובלל, שהכונה בה היא שנעקר ממקום שהוא מחובר בו ובולט ויוצא מחוץ לפני שאר השערות. — [4]) ושאלו בגמרה שם מאי מדובללת ופלגו דב ושמואל כפרוש מלה זו: אמר

דֶּבֶק, ש"ז, מ"ר דְּבָקִים, — א) חבור והדוק ואחוד של שני חלקי כלי יחד בדבר מדביק ומרתך, Lötung; soudure; soldering: וַיְחַזֵּק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם אמר לַדֶּבֶק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט (ישע' מא ז). — ב) המקום ששני דברים מחברים ודבוקים שם: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הַדְּבָקִים[1] ובין השרין (מ"א כב לד). חלחולת שניקבה וכו' א"ר יוחנן מקום הדבק[2] ברובו שלא במקום הדבק במשהו (חול' נ.). וקשרי הדבקים של העצמות ושל ידים ושל רגלים ושל אצבעות (תכמוני, יצירה ה). — ג) *עצם הדבר, החֹמר המדביק שני דברים יחד, Leim; colle; glue: דבק כדי ליתן בראש השבשבת (שבת ח ד). ודובקן בדבק (ירוש' מג' ה עה ד). לוקחין בדין דקין וטחין אותן דבק ומשימין אותן במקום שיש מאכל ובאין העופות אגב מאכל ונתפשין בדבק (ערוך, ערך דקך). — ד) *כמו בֶּדֶק ב, דִּבְקֵי מיתה, כמו בִּדְקֵי מיתה: ג' דבקי[3] מיתה (שבת לב.).

דָּבַק, דָּבֵק, — א) פ"ע, כהפס' דָּבְקָה, דָּבֵקוּ, עת' תִּדְבַּק, תִּדְבְּקִי, כהפס' בהוספת ן, תִּדְבָּקִין, תִּדְבָּקוּ, תִּדְבָּקוּן, ככנ' תִּדְבָּקֵנִי, — דָּבַק אֶל דָּבָר, בְּדָבָר, לְדָבָר, נאחז ונתחבר בו ע"י אמצעי טבעי באופן שאינו נפרש ממנו, ankleben; coller; be glued: כאשר יִדְבַּק האזור אל מתני איש (ירמ' יג יא). דָּבַק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ' ד ד). ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תִּדְבָּק (יחזק' כט ד). בעורי ובבשרי דָּבְקָה עצמי (איוב יט כ). דָּבְקָה עצמי לבשרי (תהל' קב ו). תִּדְבַּק לשוני לחכי (שם קלז ו). — ובהחלט: מפלי בשרו דָּבֵקוּ (איוב מא יה). — ודָבַק דבר בידו, בכפו, לקח הדבר ונשאר בידו: ולא יִדְבַּק בידך מאומה מן החרם (דבר' יג יח). אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דָּבַק מאום

רב סוכה ענייה ושמואל אמר קנה עולה וקנה יורד. ע"כ. ואעפ"י שרב הוא בן סמך בפרוש המלים, מכל מקום כאן פרושו של שמואל יותר מכֻוָן לפי פרוש המלה של צמר מדובלל, וכמו"כ לפי הפרוש של השם דבלולים. וכן החליט הרמב"ם פרוש מלה זו כשמואל.

[1]) לא נתברר פרושו המדויק של מלה זו, אך נראה שהכונה היא להמקום ששם חלקי השריון דבוקים זה בזה. — [2]) ופרש"י: מקום הדבק שהיא דבוקה בירכים. — [3]) כך גם בירוש' (שבת ב ה:).

(איוב לא ז). — וידו אל החרב וכדומה, נגעה בה, אחזה בה: וַתִּדְבַּק ידו אל החרב (ש"ב כג י). — ובמליצה, בטנו, נפשו דָּבְקָה לארץ, הֻשפל עד לארץ מעֹני ולחץ וכדומה: למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו כי שחה לעפר נפשנו דָּבְקָה לארץ בטננו (תהל' מד כה-כו). דָּבְקָה לעפר נפשי חיני בדברך (שם קיט כה). — ומחלה, דָּבְקָה מחלה בפלוני, התחיל לחלות בה, התהותה בו ע"י נגיעה בחולה, התמידה בו המחלה ולא רפתה ממנו: והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת מפניהם וְדָבְקוּ בך (דבר' כח ס). וצרעת נעמן תִּדְבַּק בך ובזרעך לעולם (מ"ב ה כז). — ומעשה רע: לא אשית לנגד עיני דבר בליעל עשה סטים שנאתי לא יִדְבַּק בי (תהל' קא ג). — והרעה, דָּבְקָה הרעה את פלוני, השיגה אותו, באה עליו, חלה עליו: ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תִּדְבָּקַנִי[1] הרעה ומתי (בראש' יט יט). — והרעב, דָּבַק אחריו, רדף והשיג אותו: והרעב אשר אתם דאגים ממנו שם יִדְבַּק אחריכם (ירמ' מב יז). — ובהשאלה, דָּבַק בפלוני, התקרב אליו, היה אתו תמיד ולא עזב אותו: על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וְדָבַק באשתו והיו לבשר אחד (בראש' ב כד). — ואהב אותו, היה אתו תמיד בקשר ועשה כמעשיו: מן הגוים אשר אמר יי' אל בני ישראל לא תבאו בהם וב' בהם דָּבַק שלמה לאהבה (מ"א יא ב). כי אם שוב תשובו וּדְבַקְתֶּם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם ידוע תדעו כי לא יוסיף יי' אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם (יהוש' כג יב-יג). ותשק ערפה לחמותה (ותלך לה) ורות דָּבְקָה בה (רות א יד). הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תִּדְבָּקִין עם נערתי (שם ב ח). עם הנערים אשר לי תִּדְבָּקִין עד אם כלו את כל הקציר (שם כא). וַתִּדְבַּק (רות) בנערות בעז ללקט (שם כג). — ונפשו באשה, אהב אותה מאד: וַתִּדְבַּק נפשו בדינה (בראש' לד ג). הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן (פסח' מט.). — ובמלך, דָּבֵק בו, היה נאמן לו, לא בגד בו: ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דָּבְקוּ במלכם (ש"ב כ ב). — ובאלהים, דָּבַק בו, עבד אותו, שמע בקולו ושמר מצותיו: את יי' אלהיך תירא אתו תעבד ובו תִּדְבָּק ובשמו תשבע (דבר' י כ). לאהבה את יי' אלהיכם ללכת בכל דרכיו וּלְדָבְקָה בו (שם יא כב). וַיִּדְבַּק (חזקיהו) ביי' לא סר מאחריו וישמר מצותיו (מ"ב יח ו). ובשם אלהיהם (של הגוים) לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם ביי' אלהיכם תִּדְבָּקוּ (יהוש' כג ז-ח). אחרי יי' אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תִּדְבָּקוּן (דבר' יג ה). — *ודבק עם, התחבר עמו: וכי דרכו של בעז לדבק עם הנשים (שבת קיג:). — ובמשמ' *נתקרב מאד לדבר: עד שדבקו בל החיל לאותה בירה (ילק' בראש' קלג). — *והגיע, השיגו: דָּבַק דולקי וצדני ברשתו, עלי ללטוש מחרשתו, דרך קשתו (קינה לת"ב, איכה אצפתו). — ובדברים לא בע"ת, בהמצוות, בהעדות, שמר אותן, קִיֵּם אותן: דָּבַקְתִּי בעדותיך יי' אל תבישני (תהל' קיט לא). — ובנחלתו, שלא ימכרנה לאחרים: ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו יִדְבְּקוּ בני ישראל (במד' לו ז). — ב) *פ"י, חִבֵּר בְּדֶבֶק: שופר שנסדק ודבקו (ר"ה ג ו). ודובקן[1] בדבק (ירוש' מגי' א עא ד). — ובמשמע' הקריב זה לזה: אלו בני אדם שהיו אוכלים ושותים זה עם זה ודובקין[2] מטותיהן זו בזו (שבת סב:). אתה הוא שדבקת זו בזו (ערוך, ערך זה). — וכינו"פ *דובק, מי שהוא דבוק באחר: אוי להם לרשעים ודובקיהם ואשריהם לצדיקים ולדובקיהם (תנחומא בראש' כא). שאהבת נפשו דובקת אחרי אשתו (פרקי דר"א לב). — ואמר המשורר: יד מי זה פה צותקת, אל! ידך זאת הפליאה, אך בך נפשי דובקת (אד"ס, בש"ק, האכיב).

— פעו', *דָּבוּק, דְּבוּקָה: יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה (סוט' מב:). ואתם הדבקים בה' אלקיכם דבוקים ממש (סנה' סד:). בשתי תמרות הדבוקות זו בזו (שם). מפני שדבוקה (הבתנת התחתונה) בבשרי (פסיק' דר"כ, סקליס). כתנות עור שהן דבוקין לעור (מד"ר בראש' כ). אתה מוצא בלוט על ידי שהיה דבוק באברהם העשיר במותו (ילק' דבר' תתכ"ד). ועובר הרוח מתוך הבלי ההוא עם הזכוכית הנתכת והנמסת הדבוקה בקצה הכלי ההוא הנבוב (חכמוני ילידה א).

— פע', דִּבֵּק, יְדַבְּקוּ, — שחברו והדקו אותם יחד: בצקת

[1]) במ: יאהבני וביוצא בו, וכמו ילבשם. ויתבאר בחלק הדקדוק. — [1]) ויש גורסין ודבוקין. — [2]) ויש גורסים ומדבקין.

עפר למוצק ורגבים ידבקו (איוב לח לח). איש באחיהו ידבקו (אפיקי המגנים) יתלכדו ולא יתפרדו (שם מא ט). ישראל שמדובקין לחיי של עולם הבא (ילק' דבר' תתכז). — ובמשמ' *נמשך ואינו נפסק: וזה אשר תחשבהו מתנועע תנועה מדובקת הוא מחטא החושים וכו' להיות הגשם כולו גשם אחד ומדובק (מו"נ א עג). בסגולות ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים והיות קוים מדובקים וקוים בלתי מדובקים (שם). הדברים שנמצא מציאותם מדובק כמו הגרמים השמימיים וכו' (רלב"ג, מלחמ' ה ו א ה). שהזמן בכללו הוא אחד ומדובק ואין בו רבוי בעצמו (שם יא). כי לא יתכן שיהיה מהתנועות הנכרכות זמן מדובק נצחי (שם). שיהיה הזמן החולף וכו' מתנועע נצחי הוא מתנועע בתנועה מדובקת (שם). ואין תנועה מדובקת אלא הסובבת (רשב"ל דוכן, מג"א, חלק אלוה ממעל א).

— נפע', *נרבק: בית יד של בגדי כהונה נארגת בפני עצמה ונרבקת עם הבגד ומגעת עד פיסת היד (יומא עב:). רות המואביה ששבה ונדבקה בבית לחם יהודה (ב"ב לא:). וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה (כתוב' קיא:). וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לארבע רוחות העולם וכו' הלכו ונדבקו באותו פסח (מד"ר שמות יט). כשם שהעמיד (הקב"ה) מלכים ונביאים וחכמים לישראל כך העמיד מאוה"ע ונדבקו מלכיהם וכו' של ישראל עם מלכיהם וכו' של אוה"ע (תנחומא, בלק א). אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן בטובתו (דרא"ז ג). —יות'לי נדבק, שטבעו להדבק מחולה לחולה: גם רוקו (של הזב) יזיק כי הזוב מהחליים הנדבקים (ראב"ע ויקר' טו ח). כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם (שם יג ג). כי הראות באויר הדבר ובכל החלאים הנדבקים יזיק מאד וידביקם (הריקנטי, וירא). — ובמשמ' *נמשך ומתמיד בלי הפסק: והתבאר שזאת התנועה היא נדבקת ואין תכלית לה (שער השמים יג).

— פע', *דבק, — א) עשה שירבק, חבר: שופר שנסדק ודבקו וכו' דיבק שברי שופרות (ר"ה ג ז). — ב) רדף אחריו: לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחר ודיבקו עד היכן עד שקשר עמו אהבה (מד"ר בראש' כט).

— הפע', הדביק, — א) עשה שידבק, במשמ' הפשוטה: ולשונך ארביק אל חכך ונאלמת (יחזק' ג כו). והדבקתי דגת יאריך בקשקשתיך (שם כט ד). הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי חיוב חטאת (שבת ד.). כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור (שם לה:). שהרתיח (את האלפס) ולבסוף הדביק (פסח' לז.). הדביק מבפנים והרתיח מבחוץ וכו' הדביק מבפנים ואבוקה כנגדו (שם:). מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד (ב"ב יג:). — ובמשמ' הקריב, במוסר': כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל (ירמ' יג יא). — ואת המחלה, הדביק בו את המחלה, גרם שתדבק, שתתהוה בו: ידבק[1]) יי' בך את הדבר עד כלתו אתך (דבר' כח כא). — ב) הדביק אותו, הגיע אליו, השיגו, reach anyone ; atteindre ; einholen: וירדף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אתו בהר הגלעד (בראש' לא כג). המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים אשר בבתים אשר עם בית מיכה נזעקו וידביקו את בני דן (שופט' יח כב). — והדביק אחריו, רדף: וידביקו אחריו עד גדעם ויכו ממנו אלפים איש (שופט' כ מה). וכל איש ישראל המתחבאים בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים וידבקו[2]) גם המה אחריהם במלחמה (ש"א יד כב). וידבקו[3]) פלשתים את שאול ואת בניו ויכו פלשתים את יהונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בני שאול (שם לא ב). — והמלחמה הדביקה אותו, השיגה אותו, שלא יוכל להמלט ממנה: ויפנו (אנשי בנימין) לפני איש ישראל אל דרך המדבר והמלחמה הדביקתהו (שופ' כ מב).

— הפע', הפע', הדבק, מדבק, — כמו פעל: יבש כחרש כחי[3]) ולשוני מדבק מלקוחי (תהל' כב טז). — ובהשאלה: ששון ויגון הודבקו (מו"ק כה.).

— נתפ', *נדבק, מדבק, מתדבק: ואין ארור מתדבק בברוך (מד"ר בראש' נט). — ובמשמע' *לא מתחלק, נמשך ומתמיד ולא נפסק: והכמה ממנו מתדבק וממנו מתחלק (כל מלאכ' הגיון, הכמה). זה אחר זה היו הזמן והתנועה בב"ת בכמות מתדבק (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ג). והשנוי אשר בזמן הוא בהכרח מתדבק להיות הזמן מתדבק וכו' או שרצה באמרו

---

[1]) לא הכריעו חכמי הדקדוק מה מהותה של צורה זו במקום ידביק, אם זו שארית מהצורה הקדומה ידבק, בחירק קצר בע"פ כמו בערב', או פשוט נולדה מפני הנטייה לקצור. — [2]) כמו וידרכו, ועי' הערה הקודמת, דעת חכמי הדקדוק שזו שארית מהצורה הישנה ידבק בחירק קצר בע"פ. וי"א כי זה נקוד מרכב, כדי להניח הכרה בין וידבקו ובין וידבקו. — [3]) יש מגיהים חכי.

מתדבק תמיד נצחי (ר"ת קרשקש, אור ה' א יג). מצד מה שנראה מטבע החלוקה במתדבק ומטבע ההוספה במספר (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יא). ואמנם יקרה לו (להגשם) הערך התכלית מצד ההוספה או מצד החלוקה בכמה המתדבק לבד (שם). סגולות השעור להיותו מתדבק ולזה יאמר בו רב ומעט מצד היותו ספירה ויאמר בו ארוך וקצר מצד היותו מִתדבק (שם).— והשתמשו בִּמְדַבֵּק במשמ' חולי שנדבק מאיש לאיש, כמו דְּבֵקִי שלקמן.

דֶּבֶק, ת"ז, לנק' דְּבֵקָה, מ"ר דְּבֵקִים, דְּבֵקוֹת, — א) מי שנוגע ומתחבר עם דבר: והכנף האחרת אמות חמש דְּבֵקָה לכנף הכרוב האחר (דהי"ב ג יב). — ובהשאלה, דָּבֵק ברוח, אוהב וכרוך אחריו: ויש אהב דָּבֵק מאח (משלי יח כד). ואתם הַדְּבֵקִים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום (דבר' ד ד).—ובמשמ' °מתמיד, שאינו נפסק, קדחת דְּבֵקָה: הקדחת הדבקה אע"פ שתנועתה כבדה ומתפשטת כמ"ם יום אז היא ג"ב נמנית מחוליים החדים (פרקי משה י). — °ודָּבֵק לדבר, במשמ' הדבר מוכרח בטבע שיהיה בו: שהזמן הוא ממשיגי העצם כי הוא דבק לתנועה והתנועה דבקה למתנועע והמתנועע הוא גשם בהכרח (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יא). — ב) °לחה דְּבֵקָה, שהיא נדבקת כמו דֶּבֶק: יתדש בעור הראש עלה ממין מורסא יהיו בה נקבים דקים קטנים מלאים ליחות דקה ודבקה (פרקי משה כג). — ובדקדוק, דָּבֵק כמו נסמך: פוגת דבק והטעם פוגת עין (ראב"ע איכה ב יח).

°דְּבֵקוּת, ש"נ, — א) סגולת דבר שהוא מְדַבֵּק, כמו דבק וכיוצא בו, דְּבֵקוּת הדבק, הרוק: אותות תגבורת הלחה הלבנה הוא לובן נוסף וכו' ורוב הרוק ודבקותו (קאנון א ג ב ז).—ב) עצם הפעולה להיות דָּבֵק בדבר, ובהשאלה, דבקות רוחנית ומוסרית: וכל זמן שהיו רודפין אותו בתשובות השקר שעורכין לפי קוצר דעת האדם היה מוסיף דביקות בתורה (רמב"ם מעי' ח ז). ביחם הקנאה למלאכים שהם קדושי עליון ואין להם דבקות בחומר (מלמד התלמ', בכת שוכה). כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהם אבל יבוא הזכר על איזו נקבה שימצא (רמב"ן בראש' ב כד). שהאיש הדבק באהבת השם כל זמן שהוא עומד בדבקות הוא באהבה שוה בשוה וכל זמן שתהיה זאת הדבקות אי אפשר שיקרה לו שום מקרה רע ממקרי המציאות הרעים (פי' משלי לורתי' ברנלוני ה). כי אם עשה (משה) זה להיות המקום ההוא (הגבעה) נבחר לדבקות כי הלא משה היה תמיד דבק באלהים (ר"י אברבנאל, בשלח ה). האמונה בש"י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית ואל דבקות הנפש בדבר הרוחני (העקרים א כא). והנה הכב (האלהים) שיקום יצירו חצות לילה להתבודד עמו בדבקות (ר"א אזקרי, חרדים, התשו' ד). — וכנכ': לדת אברהם ודבקותו בשם יתעלה (הקד' ספר הישר, ספורים). הטוב המתמיד בכל מקום ובכל זמן הוא הטוב האמתי כפי דבקותו בעליונים (מלמד התלמ', שמות). השכל החמרי אשר באדם לפי דבקותו בחומר ראוי להמשילו בערפל ובחשך ובענן ובאש (שם, נו). כי הוא (משה) ע"ה לא יסיח דעתו אפילו רגע ואין לו מונע יפריד בינו ובין שלמותו ודבקותו במדרגתו עד שיצטרך אל דברים ותחבולות להבין עצמו שתנוח עליו הרוח (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התור' כו). — וכמו דבוק הירח בשמש: ומיד הוא (הירח בתחלת חדושו) שוקע לו ובא אחרי החמה להתגלגל כמוה ברקיע שמתחת על פי המסיבה המערבית ואז כבר נפרד לו מדביקותו אותה ועבר לפניה לצד המזרח (אלדבי, ש"א כד).—ובלשון החסידים, דבקות בשעת התפלה, התאמצות במחשבה ובתנועות הגוף ובזמר כדי לרכז את כל כונתו להתפלה ולהתעלות אל האלהות: ובפרט בענין הכונה והדבקות שהמחשבה בורחת ממנו ואינו יכול לכוין דעתו (פלא יועץ, רדיפה).— ובמשמעה האמתית, דְּבֵקוּת הידים, משחק של נפתולים והאבקות: ואמרו רבים שהיה מקום ששם היו עושין האנשים גבורותיהם והיו שם שוחקים בכדור ובדבקות הידים (ר"י אברבנאל, מ"א א). — ודבקות אות באות, ומ"כ: אמנם שאר דבקיות באות לאות זה אות נכרת אעפ"י שדבקה עם חברתה (אגר' ר"א בתשו' רלב"ת א).

°דִּבְקִי, ת"ז, לנק' דִּבְקִית, — שיש בו הטבע להדבק, infectious; infectueux; ansteckend: איך החולי הנורא (הדֶּבֶר) הוא דבקיי (מעשה טוביה, משמ' הבית ג). קליפתו אדמוני ועצו קל ודבקי (י' שינהק, תולדות הצמחים).

°דְּבֵקִיּוּת, ש"נ, — כמו דְּבֵקוּת, טבע וסגולת דבר דבקי: והכבדות והעובי והדקות והדבקיות והזכוכיות (רשכ"ל דוקן, מג"א, ח"י ד).

א·**דבר**[1]), ממנו דָּבָר, דָּבַר, דִּבֵּר, *דִּבּוּר, יִדְבּוֹרִי, דַּבָּרָה,

[1]) עברית, כנענ', מואב' וארמית. בערב' אין שרש

דברה, דברה, א.מדבר, ימדבר, *דברן, ידברנות.

דבר, ש"ז, סמי' דבר, מ"ר דברים, דברי, — א) מה שאדם מוציא מפיו בבלי הלשון, Wort, Rede : mot, parole; word, speech : ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (יהוש' ו י). ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו (ישע' ל כא). כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא (ירמ' יח יח). ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני (יחזק' ג יז). — וסמי' דבר: הירא את דבר יי' (שמות ט כ). ויהי דבר שמואל לכל ישראל (ש"א ד א). ואתה עמד ביום ואשמיעך את דבר אלהים (שם ט כז). ויהי דבר יי' אל שמואל לאמר (שם יה י). הקימתי את דבר יי' (שם יג). ודבר אבנר היה עם זקני ישראל לאמר גם תמול גם שלשם הייתם מבקשים את דוד למלך (ש"ב ג יז). ויהי כשמע המלך את דבר איש האלהים אשר קרא על המזבח בבית אל וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו (מ"א יג ד). אמרת אך דבר שפתים (מ"ב יח כ). שמעו דבר המלך הגדול מלך אשור כה אמר המלך אל ישיא אתכם חזקיהו (שם כח-כט). ודבר שפתים אך למחסור (משלי יד כג). כי מציון תצא תורה ודבר יי' מירושלם (ישע' ב ג). — וככנ': עתה תראה היקרך דברי אם לא (במד' יא כג). אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מ"א יז א). כי שקד אני על דברי לעשתו (ירמ' א יב). יי' יהית שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופט' יא י). באי עשי בדברך (מ"א יז יג). — ובלי הפעל עשה וכדומה, רק המלה בדברך בלבד, במשמ' כדברך אעשה : ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך וכו' ויאמר (פרעה) למחר ויאמר (משה) בדברך למען תדע כי אין כיי' אלהינו (שמות ח ה-ו). ויען מלך ישראל ויאמר בדברך אדני המלך לך אני וכל אשר לי (מ"א כ ד). איש כי ידר נדר ליי' וכו' לא יחל דברו בכל היצא מפיו יעשה (במד' ל ג). ואם תגידי את דברנו זה והיינו נקים משבעתך (יהוש' ב כ). —ומ"ר דברים : ויאמר משה אל יי' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם (שמות ד י). קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים (דבר' ד יב). אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם (תהל' יט ד). ברב דברים לא יחדל פשע (משלי י יט). וקול כסיל ברב דברים (קהל' ה ב).—ובפרט עשרת הדברים (שמות לד כח) שהיו כתובים על הלוחות שהוריד משה מהר סיני. — וסמי' דברי : כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדלה ומרה עד מאד (בראש' כז לד). וישמע את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו (שם לא א). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ויחתו (ש"א יז יא). — ובפרט דברי הנביאים, החכמים, וכיוצא בזה : דברי עמוס (עמו' א א). עד הנה דברי ירמיהו (ירמ' נא סד). תמו דברי איוב (איוב לא מ). דברי אגור בן יקה (משלי ל א). דברי קהלת בן דוד (קהל' א א). — ובחבור : דברי השירה (תהל' יח א). דברי מרמות (שם לה כ). דברי בגד (משלי כב יב). דברי נרגן (שם כו כב). — — וככנ' : נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו (דבר' יח יח). העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי (ירמ' יג י). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך (משלי ד כ). ראה דבריך טובים ונכחים ושמע אין לך מאת המלך (ש"ב יה ג). ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך (מ"א א יד). ויוספו עוד שנא אתו על חלמתיו ועל דבריו (בראש' לז ח). ודבריו שמעת מתוך האש (דבר' ד לו). כי הציקה לו בדבריה (שופט' יו יו). ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה ליי' (בראש' כד נב). ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם (שם מב יו). ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם (יחזק' לה יג). ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא (בראש' מד י). ותאמר כדבריכם כן הוא (יהוש' ב כא). הנני מתפלל אל יי' אלהיכם כדבריכם (ירמ' מב ד).—והרבה מאד שמושו בלשון בכונות מתחלפות : שומע אני שהיה ה ד ב ר לאהרן ולמשה (מכי' כוא, פתי'), כמו דבור. למשה היה ה ד ב ר ולא לאהרן (שם). במה ד ב ר י ם אמורים במידל לשוק אבל במידל בתוך ביתו נותן מן המשוייר על הכל (תוספתא פאה א י).— והרי ד ב ר י ם קל וחומר, עי' קל וחמר. והנושא ונותן ב ד ב ר י ם לא קנה (כ"מ מח.), ר"ל לא בבסף או בשאר דרכי הקניה הקבועים, אלא בדבור פה. ו ד ב ר י ם אין בהם משום מהוזרי אמנה (כ"מ מט.). לא היו ד ב ר י ם מעולם (ע"ז יז:). כאילו לא היו ביניהם ד ב ר י ם מעולם (הרמב"ם מכירה ת א). —ור"ת : להד"מ. ד ב ר י ם שבינו לבינה (כתוב' עא:).—*מפליגה בדברים : בל תנאי

דומה לזה משמש במשמעה של הוצאת המלים מהפה.

שאי איפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו אינו אלא כמפליגה בדברים (גיט׳ פד.), ועי׳ פלג.— *דברים בגז, עי׳ ערך גז.—דין ודברים, תביעות, טענות: דין ודברים אין לי עמך (כתוב׳ לג.). האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקת הימנה לא אמר כלום (שם לה.). העשר שהוא הוסיף יתן הוא לבדו בלא דין ודברים (רגמ״ה ערכ׳ כז:), ועי׳ דין — *בעל דברים של פלוני, שיש לו דין ודברים עמו, משפט: לא בעל דברים[1] שלי אתה (ב״מ יד.). הנתבע אומר לו מי יאמר שבעל דברים שלי כתב ומסר לך (הרמב״ם מכירה ו יא). — הונאת דברים: זה הוניית דברים (שם יד יב), ועי׳ הונאה.—*לדבריך, לפי מה שאתה אומר: לדבריך אין זה קרוי שוגג אלא מזיד (שבת סח:). אמרו לו לרבן גמליאל לדבריך למה צבור מתפללין וכו׳ אמר להם ר״ג לדבריכם למה שליח ציבור יורד לפני התיבה וכו׳ להוציא את שאינו בקיא (ר״ה לד:).—זכרון דברים, עי׳ זכרון. — *דְּבַר תּוֹרָה, ר״ל על פי דברי תורת משה, בנגוד למה שאינו אלא מדברי סופרים: דבר תורה מעות קונות (ב״מ מח.). ואין דנין דברי תורה מדברי קבלה (נדה כג.).—*דברי סופרים, בנגוד לשל תורה, ר״ל מה שאינו אלא מדברי תורה שבעל פה: שניות מדברי סופרים (יבמ׳ ע ג).—ושל דבריהם: בין אבות של תורה בין של דבריהם (רמב״ם כלי׳ כז יו).—ודרשה: רשב״י אומר ר״ע היה דורש בו (בהפסוק) דבר אחד ואני דורש בו שני דברים ודבריי נראים משל רבי (ספרי בהעלתך לה). — *דְּבַר אַחֵר, ר״ל פרוש אחר, טעם אחר, דרשה אחרת: ש״א יהו אומרין (הרמאים) כבר נתננו דבר אחר שלא יניח את היפה ויתן מן הרע (תוספתא פאה א ו). היא (הסוטה) עשתה בסתר והיושב בסתר משים פנים עליה וכו׳ דבר אחר שהוציא סתרין שלה בגלוי (שם סוט׳ ג ה). תבא אסרה של יוסף שאסר לילך לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה הרשע שהלך לרדוף את ישראל דבר אחר ר׳ שמעון בן יוחאי אומר תבא חרב יד דכתיב באברהם וכו׳ ותעמוד על חרב יד שעשה פרעה הרשע (מכי׳ בשלח ב א). ובני ישראל יוצאים ביד רמה בריש גלי דבר אחר שהיה ידן של ישראל רמה על מצרים (שם).—ומצוי שמוש זה מאד בספרי המפרשים. — *חכמת הדבר, הדברים, כמו הגיון, ויותר כללי כל דרך המשא והמתן ההגיוני והוכוחי, **Dialektik**, dialectic: ראו חכמי הדורות ההם מן היונים והארמיים וכו׳ והולידו חכמת הדברים הזאת והתחילו להעמיד הקדמות מועילות להם באמונתם (מו״נ א עא). ויבין הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבר ושאר החכמות והמלאכות שיארך זכרם (חו״ה, הבחינה ה). קנין מדות קודם לכל חכמה וחכמת הדבר לכלי קרב (משה ריאטי, מקדש מעט ב). גם (בחמשת הנושאים המבוארים בספר מבוא פורפיריאוס) יסד (הפלסוף) מעוגו והניחו אל חכמת הדבר ראשית (שם ד). — ב) כל מה שאומרים עליו דבר, כל מה שקוראים לו שֵׁם, Sache; chose; thing: היפלא מיי׳ דָּבָר (בראש׳ יח יד). כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דָּבָר רע (דבר׳ כג י). הנה אנכי עשה דָבָר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו (ש״א ג יא). כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דָּבָר טוב (מ״א יד יג). ולא היה דָבָר רע בסיר (מ״ב ד מא). ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דָבָר הוא (ש״א יז כט). דָּבָר לי אליך השר (מ״ב ט ה). יש דָּבָר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל׳ א י). טוב אחרית דָּבָר מראשיתו (שם ז ח). — ועם ה הידיעה: מה ראית כי עשית את הַדָּבָר הזה (בראש׳ כ י). וירע הַדָּבָר מאד בעיני אברהם (שם כא יא). וישבע לו על הַדָּבָר הזה (שם כד ט). ויאמר חתן משה אליו לא טוב הַדָּבָר אשר אתה עשה נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הַדָּבָר לא תוכל עשהו לבדך (שמות יח יז-יח). את הַדָּבָר הקשה יביאון אל משה וכל הַדָּבָר הקטן ישפוטו הם (שם כו). ותקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הַדָּבָר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר׳ יג יה). ועתה זה הַדָּבָר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל (שופט׳ כ ט). ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי היום ויאמר (עלי) מה היה הַדָּבָר בני (ש״א ד יז). ומדוע יסתיר אבי ממני את הַדָּבָר הזה (שם כ ב). ויאמר אליו דוד (להאיש שבא מהמחנה) מה היה הַדָּבָר הגד נא לי ויאמר (האיש) אשר נס העם מן המלחמה (ש״ב א ד). לבעבור סבב את פני הַדָּבָר עשה עבדך יואב את הַדָּבָר הזה (שם יד כ). ויישר הַדָּבָר (עצתו של אחיתפל) בעיני אבשלם ובעיני כל זקני ישראל (שם יז ד). ולמה זה חרה לך על הַדָּבָר הזה (שבני יהודה היו הראשונים להשיב את דוד) האכול אכלנו

— [1]) בארמ׳: לא בעל דברים דידי את (שם).

מן המלך (שם יט מג). ותאמר אלי טוב הַדָּבָר שמעתי (מ"א ב מב). וייטב הַדָּבָר בעיני אדני כי שאל שלמה את הַדָּבָר הזה (שיתן לו חכמה) (שם ג י). וזה הַדָּבָר אשר הרים (ירבעם) יד במלך שלמה בנה את המלוא וכו' (שם יא כז). וייטב הַדָּבָר בעיני המלך (אסת' ב ד). ויודע הַדָּבָר (כי רצו בגתן ותרש לשלח יד במלך) למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי ויבקש הַדָּבָר וימצא ויתלו שניהם (שם כב-כג). ויעש אבשלום כַּדָּבָר הזה לכל ישראל (ש"ב יה ו). דבר הלמד מעניני (ספרא, פתיחה). שהיה רבי עקיבא אומר דבר ולא חצי דבר (ב"ב נז:). כללו של דבר כל כלי שאינו ראוי למשכב או למרכב וכו' (רמב"ם כלים כז יז). — רגלים לַדָּבָר, עי' רֶגֶל. — וסמי' דְּבַר: על כל דְּבַר פשע וכו' על כל אבדה וכו' עד האלהים יבא דְּבַר שניהם (שמות כב ח). ולאיש הזה לא תעשו דְּבַר הנבלה הזאת (שופט' יט כד). לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דְּבַר יום ביומו (מ"א ח נט). אל נא תעשו את דְּבַר התעבה הזאת אשר שנאתי (ירמ' מד ד). — ומ"ר: ויעשו דְּבָרִים רעים להכעים את יי' (מ"ב יז יא). ויספר העבד ליצחק את כל הַדְּבָרִים אשר עשה (בראש' כד סו). אחר הַדְּבָרִים האלה (המלחמה עם כדרלעמר) היה דבר יי' אל אברם (שם יה א). ויהי אחר הַדְּבָרִים האלה (מה שעשה אליהו) חלה בן האשה (מ"א יז יז). כַּדְּבָרִים האלה עשה לי עבדך (בראש' לט יט). למה תעשון כַּדְּבָרִים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה (ש"א ב כג). אמרו עליו על רבי שמעון בן חלפתא שעסקן בדברים היה (חול' נז:). — וסמי': נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דִּבְרֵי האתנות ודאג לכם (ש"א י ב). חזית איש אץ בִּדְבָרָיו תקוה לכסיל ממנו (משלי כט כ). — ועם שלילה, במשמע' מאומה, בלום, * Nichts ; rien ; nothing: לאנשים האל אל תעשו דָּבָר (בראש' יט ח). ולא ימות מכל לבני ישראל דָּבָר (שמות ט ה). לא חסרת דָּבָר (דבר' ב ז). ולנער לא תעשה דָּבָר (שם כב כו). כי שלום לך ואין דָּבָר חי יי' (ש"א כ כא). קראים והלכים לתמם ולא ידעו כל דָּבָר (ש"ב יה יא). — וגם גופים ממשיים: כל דָּבָר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר (במד' לא כג). מקום אשר אין שם מחסור כל דָּבָר אשר בארץ (שופט' יח י). לא היה דָּבָר אשר לא הראם חזקיהו (מ"ב כ יג). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבל לא יותר דָּבָר (ישע' לט ו). המתנה

בדבר שבממון תנאו קיים (ב"מ לד.). ונה סוטה דבר שיש בו דעת לישאל אף שרץ דבר שיש בו דעת לישאל (סוט' כח:). דבר שיש בו דעת לישאל ברשות היחיד ספיקו טמא (שם). — *דָּבָר אחר, דבר מגונה שאין אדם רוצה להזכיר שמו, פריצות, צרעת, חזיר, וכיוצא בזה: המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה מפני שנועל בפניה ואם היה טוען משום דבר אחר רשאי (כתוב' ז ה), ר"ל משום פריצות. — ועבודה זרה: הכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש בירושלם ואין צריך לומר לדבר אחר (מנח' יג י). ועל בנותיהן (גזרו) משום דבר אחר (עבודה זרה) ועל דבר אחר (שיהיה ילד עכו"ם מטמא בזיבה) משום דבר אחר (משום מִשכב זבור) (שבת יז:). (רצועות) אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר (מנח' לה.). הפרסיים הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין בדבר אחר (ברכ' ח:), ר"ל בתשמיש המטה. —וחזיר [1]), וצרעת: פגע (אחרי הקוזה) בדבר אחר (חזיר) קשה לדבר אחר (שבת קכט.). בנו (היונים) במה בבהמ"ק וישחטו דבר אחר ויביאו את דמו אל עזרת הקדש (תמה"י ב, חנכה ב). החולי הזה כי נתעב הוא אפילו להזכירו האדם על דל שפתיו עד אשר בינו שמו דבר אחר (שו"ת מהרי"ט, אה"ע יד). —*וְדָבָר מן מעט מאד: ואם יתחיל הדפק יקטן וכו' תמהר להשקותו דבר מן היין הריחני שיש בו קביצות (קאנון ג יז ביב). —ג) עם המלה על לפני המלה דְּבַר, עַל-דְּבַר, במשמ' בענין, יען, למען, בשביל, בגלל, בְּסִבַּת: וינגע יי' את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו עַל-דְּבַר שרי אשת אברם (בראש' יב יז). כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני עַל-דְּבַר אשתי (שם כ יא). וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו עַל-דְּבַר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם מג יח). ויצעק משה אל יי' עַל-דְּבַר הצפרדעים אשר שם לפרעה (שמות ח ח). מלבד המתים עַל-דְּבַר קרח (במד' יז יד). כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם עַל-דְּבַר פעור וְעַל-דְּבַר כזבי בת נשיא מדין אחתם המכה ביום המגפה עַל-דְּבַר פעור (שם כה יח). וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים עַל-דְּבַר אבשלום (ש"ב יח ה). עזרנו אלהי ישענו עַל-דְּבַר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו (תהל' עט ט).

—[1]) בארמ': א"ר פפא היינו דאמרי אינשי תלה ליה קורא לדבר אחר ואיהו דידיה עביד (ברכ' מג:).

— ועם אשר ופעל אחריו, על-דבר אשר עשה, על-דבר אשר לא עשה: והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו את הנער על-דבר אשר לא צעקה בעיר ואת האיש על-דבר אשר ענה את אשת רעהו (דבר' כב כד). — ועל-דבר אשר... ואשר: לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי' וכו' על-דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך (דבר' כג ד-ה). —*סוף דבר, ולא סוף דבר... אלא אפילו, במשמ' לא דוקא, עי' סוף.

א. **דָּבַר**, פ"י, קל נהוג רק בינוני [1]), דֹבֵר, דֹברים, דֹברה, דֹברות, דָבֻר, דָבוּר, מקור ככנ' דָברו דָברך, — הוציא דברים מפיו, אמר לחברו דבר, sprechen ; parler ; speak: שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דֹבר באזניכם היום (דבר' ה א). אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דֹבר באזניך ובאזני כל העם (ירמ' כח ז). שמע נא בקול יי' לאשר אני דֹבר אליך וייטב לך (שם לח כ). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דֹבר אליו דבר (איוב ב יג). הבן בדברים אשר אנכי דֹבר אליך (דני' י יא). — ודֹבר לפלוני: ודֹבר שלום לכל זרעו (אסת' י ג). — ובלי מלת היחס: ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יי' למלחמה כאשר אדני דֹבר (במד' לב כז). אני יי' דֹבר צדק מגיד מישרים (ישע' מה יט). השר שאל והשפט בשלום והגדול דֹבר הות נפשו (מיכ' ז ג). כן מטה בני יוסף דֹברים (במד' לו ה). כן בנות צלפחד דֹברות נתן תתן להם אחזת נחלה (שם כז ז). — ודֹבר על פלוני, אומר דבר בנוגע לפלוני, על אדותיו: כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דֹבר עליהם (ירמ' לב מב). — ואל במקום על: אל תעש את הדבר הזה כי שקר אתה דֹבר אל ישמעאל (ירמ' מ טז). — ועם ה הידיעה: ותקרא שם יי' הַדֹּבר אליה (בראש' טז יג). — והַדֹּבר בפלוני, כמו אל פלוני: ויאמר אלי המלאך הַדֹּבר בי אני אראך מה המה אלה (זכר' א ט). ויען יי' את המלאך הַדֹּבר בי דברים טובים (שם יג). — והַדֹּבר על פלוני בנוגע לפלוני, ביחס אליו: תאלמנה שפתי שקר הַדֹּברות על צדיק עתק (תהל' לא יט). זאת פעלת שטני מאת יי' והַדֹּברים רע על נפשי (שם קט כ). —

[1]) אך סברו קצת המדקדקים שרשאים אנו להשתמש בקל גם בעתיד: כיון שמצאת דובר ודבור יכול אתה לעשות ממנו אדבור ידבור תדבור וכו' (קונט' הדקדוק).

ובינוני כמו תאר: שנאו בשער מוכיח ודֹבר תמים יתעבו (עמו' ה י). הלך צדקות ודֹבר מישרים (ישע' לג טו). תאבד דֹברי כזב (תהל' ה ז). כי יסכר פי דוברי שקר (שם סג יב). — ופעול דָבֻר, מה שאמרו, שיצא מן הפה: תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דָבֻר על אפניו (משלי כה יא). — ואמר המשורר: כי חברת בימי הנעורים, מליצות נמרצות ושירים, על אופניהם דבורים (עמנ' מחב' יט). — ומקור דָבְרך: למען תצדק בדָבְרך [1]) תזכה בשפטך (תהל' נא ו).

— פע', דִּבֵּר, דִּבֶּר [2]), — כמו הקל, והוא רוב שמושו של פעל זה, דִּבֵּר, דִּבֶּר אליו, דִּבֶּר לו, דִּבֶּר אתו, דִּבֶּר בו, דִּבֶּר עמו: ויעש כדבר יוסף אשר דִּבֵּר (בראש' מד ב). שמעו שמים והאזיני ארץ כי יי' דִּבֵּר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישע' א ב). כה דִּבֶּר אלי האיש (בראש' כד ל). וזאת אשר דִּבֶּר להם אביהם (שם מט כח). דִּבֶּר האיש אדני הארץ אתנו קשות (שם מב ל). הרק אך במשה דִּבֶּר יי' הלא גם בנו דִּבֵּר (במד' יב ב). כי היא שמעה את כל אמרי יי' אשר דִּבֶּר עמנו (יהוש' כד כז). — וככנ' דַּבְּרו, דַּבֵּר אותו, את הדבר: אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דִבְּרו יי' בזדון דִּבְּרו הנביא לא תגור ממנו (דבר' יח כב). וַיְדַבְּרֵם באזני יי' (ש"א ח כא). לא אכל עד אם דִּבַּרְתִּי דברי (בראש' כד לג). וְדִבַּרְתִּי אתך מעל הכפרת (שמות כה כב). וירדתי וְדִבַּרְתִּי עמך שם (במד' יא יז). כן תעשה כאשר דִּבַּרְתָּ (בראש' יח ה). ובאת אל המלך וְדִבַּרְתָּ אליו כדבר הזה (ש"ב יד ג). — ועם סימן הנקבה הקדום לנבחית, דִּבַּרְתִּי כמו דִּבַּרְתְּ: הנה דברתי [3]) ותעשי הרעות (ירמ' ג ה). ואחרי כן דִּבְּרוּ אחיו אתו (בראש' מה טו). שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דִּבְּרוּ אליך היטיבו כל אשר דִּבֵּרוּ (דבר' ה כה). הלא זה הדבר אשר דִּבַּרְנוּ אליך במצרים לאמר חדל ממנו (שמות

[1]) בקצת ספרים בְּדָבְרֶיךָ. —[2]) במקום דִּבַּר, נשתנה עפ"י הנטיה של הלשון העברית בהפסק לתנועת פתח קטן, ולא בהפסק הוסיפו עוד לאמר דִּבַּר כמו שִׁבַּר, אך בזמן יותר מאוחר גברה תנועת הפתח הקטן, השבר, בעין הפעל שלא בהפסק בשלשת הפעלים דִּבֶּר, כִּפֶּר. כִּבֶּס, ונקדו את עיניהם בסגול שהוא סימן של פתח קטן, של שבר מזמן מאוחר. ולא נתברר סבת התגברות תנועה זו דוקא בשלשת הפעלים האלה ומדוע עוד הוסיפו לאמר שִׁבַּר ולא שִׁבֶּר, ועי' כִּבֵּס, כִּפֵּר, שִׁבֵּר. — [3]) כך הכתיב והוא סי' הנקבה לנבחית הקדום, והקריא: דִּבַּרְתְּ.

יד יב). גם בקרבם קחו באשר דברתם ולבו (שם יב לב). אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר (שם כג כב). בחלום אדבר בו (במד' יב ו). פה אל פה אדבר בו (שם ח). עמד על רגליך ואדבר אתך (יחזק' ב א). ואדבר אליכם ולא שמעתם (דבר' א מג). אדברה נא אל המלך (ש"ב יד יה). אדברה בצר רוחי (איוב ז יא). אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם (בראש' יח לב). ואפתח פי ואדברה ואמרה אל העמד לנגדי (דני' י יו). גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי (איוב יו ד). אל נא יחר לאדני ואדברה (בראש' יח ל). האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דבר' לב א). פן תדבר עם ביעקב מטו עד רע (בראש' לא כד). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל (ישע' מ כז). ותדבר אלי בוכים (שופט' יו י). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך (ישע' כט ד). למה ידבר אדני כדברים האלה (בראש' מד ז). ידבר נא עבדך דבר (שם יח). וידבר חמור אתם לאמר (שם לד ח). ולשונו תדבר משפט (תהל' לז ל). תדבר נא שפחתך אל אדני המלך דבר (ש"ב יד יב). ותדבר נא אמתך (ש"א כה כד). ותדבר אליו כדברים האלה (בראש' לט יז). מה נדבר ומה נצטדק (שם מד יו). אל תרבו תדברו גבהה (ש"א ב ג). כדבר הזה תדברון אל עשו (בראש' לב כ). האמנם אלם צדק תדברון (תהל' נח ב). ושמעת מה ידברו (שופט' ז יא). אל תאמן בם כי ידברו אליך טובות (ירמ' יב ו). ימיקו וידברו ברע (תהל' עג ח). ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו (בראש' לד יג). ויבא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר (שם כ). אם תדברנה שפתי עולה (איוב כז ד). ותדברנה הנצבות עליה (ש"א ד כ). — ובינ': מה אדני מדבר אל עבדו (יהוש' ה יד). עוד זה מדבר וזה בא (איוב א יז). כי פי המדבר אליכם (בראש' מה יב). הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני אבוא אחריך (מ"א א יד). עוד הם מדברים ואני אשמע (ישע' סה כד). חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (שם יט יח). —מדבר, ש"ז, עי' מדבר. —ומקור: לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראש' כד נ). הלכים הלוך ודבר (מ"ב ב יא). למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ד). שלח אצבע ודבר און (ישע' נח ט). ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו (בראש' כז ה). ובדבר אביון משפט (ישע' לב ז). ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל (שמות יו י). הנה נא הואלתי לדבר אל אדני (בראש' יח כז). כאשר כלה לדבר

אל אברהם (שם לג). השמר לך מדבר עם יעקב (שם לא כט). ויכל משה מדבר אתם (שמות לד לג). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד (ירמ' לא כ). בעבור ישמע העם בדברי עמך (שמות יט ט). ובדברי אותך אפתח את פיך (יחזק' ג כז). לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). כי קרן עור פניו בדברו אתו (שם לד כט). אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה (שופט' ח ג). — ודברו, דבר אתו: ולא יכלו (אחי יוסף) דברו לשלם (בראש' לז ד). ויהי כדברה אל יוסף יום יום (שם לט י). יען דברכם את הדבר הזה (ירמ' ה יד). וישמע יי' את קול דבריכם בדברכם אלי (דבר' ה כה). עבדו את יי' כדברכם (שמות יב לא). ויבך יוסף בדברם אליו (בראש' נ יז). — ולווי: ויאמר דבר (בראש' כד לג). בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו (שמות ו יא). ויאמר שמואל דבר כי שמע עבדך (ש"א ג י). דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו (ישע' לו יא). ויאמר דברי (ש"ב יד יב). עורי עורי דברי שיר (שופט' ה יב). דברו נא באזני פרעה (בראש' נ ד). דברו איכה נהיתה הרעה הזאת (שופט' כ ג). עצו ודברו (שם יט ל). —דבר על פלוני, דבר טוב או רע אדותיו: כי יי' דבר טוב על ישראל (במד' י כט). והנביא ההוא (שהסית לעבודת אלהים אחרים) וכו' יומת כי דבר סרה על יי' אלהיכם (דבר' יג ו). והיה כי יעשה יי' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל (ש"א כה ל). ויי' דבר עליך רעה (מ"א כב כג). ויי' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה (ירמ' יא יז). זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם (שם יח כ). הנני מבי אל העיר הזאת ועל כל עריה את כל הרעה אשר דברתי עליה (שם יט יה). וינחם יי' אל הרעה אשר דבר עליהם (שם כו יט). — דבר משפטים עם פלוני, התוכח עמו, קבל והתרעם עליו: צדיק אתה יי' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד (ירמ' יב א). — ודבר אתו קשות, גזר עליו דין קשה: ויעלהו (את צדקיהו) אל נבוכדנאצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים וישחט מלך בבל את בני צדקיהו (שם לט ה-ו). עתה גם אני אדבר משפטים אותם הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו (שם ד יב-יג). — וגם ביחיד: וידברו אתו (את צדקיהו המלך) משפט (מ"ב כה ו).—

דבר באשה, דבר לה שתתרצה להיות לו לאשה: וישלח דוד וידבר באביגיל לקחתה לו לאשה (ש"א כה לט). שלח רבי ל ד ב ר באשתו (של ר"א שתנשא לו) שלחה ליה כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול (כ"מ פד:). ואם ד ב ר אדם באשה מניקה לא יתיחד עמה עד עשרים וארבעה חדשים (רב יהודאי גאון, הלכ' קצוב', גיטין). — דבר על לב פלוני, דבר לו דברי רצון, דברי אהבה ותבה, דברי נחמה, פתה אותו: ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ויאהב את הנער וידבר על לב הנער (בראש' לד ג). ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר על לבם (שם נ כא). ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה להשיבו (שופט' יט ג). ותאמר (רות אל בעז) אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך (רות ב יג). לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה ונתתי לה את כרמיה משם (הוש' ב יו-יז). ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך (לאמר להם שאינו קוצף עליהם בשביל מות אבשלום) (ש"ב יט ח). נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה (ישע' מ א-ב). וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליי' ויאכלו את המועד שבעת הימים מזבחים זבחי שלמים ומתודים ליי' אלהי אבותיהם (דהי"ב ל כב). — ודבר אל לב עצמו, על לב עצמו, חשב בדעתו, דבר בלחש: אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (בראש' כד מה). והנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע (ש"א א יג). — וכמו"כ בלבו, עם לבו: דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם (קהל' א יו). ודברתי בלבי שגם זה הבל (שם ב יה). — דבר בפלוני, דבר אדותיו לטובה או לרעה: ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח (במד' יב א). ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו ביי' ובך (שם כא ז). ואני אדבר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך (ש"א יט ג). וידבר יהונתן בדוד טוב אל שאול אביו (שם ד). גם עוילים מאסו בי אקומה וידברו בי (איוב יט יח). תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי (תהל' נ כ). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (שם עח יט). —*דבר בשיר, שר: ובן לוי שהוא שומע את קולה (של המגרפה) יודע שאחיו הלוים נכנסים ל ד ב ר בשיר (תמיד ה ו). — ונהגו הסופרים לאמר גם דבר מן פלוני, מפלוני, במשמ' דבר על אדות פלוני: אבדו מכם בעת ש ד ב ר ת ם מפלוני ופלוני (חו"ס, הכניעה ז). וישמנו ד ב ר המשורר וכו' (ר"י אלכרכני, בראש' א). —*דבר בפתח ובקמץ, ר"ל באופן ברור, שאין מקום לטעות בו, עי' פ ת ח.

— נפע', נדבר, נדברו, — דברו יחד, דברו זה עם זה: ואתה בן אדם בני עמך הנדברים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים ודבר חד את אחד (יחזק' לג ל). אז נדברו יראי יי' איש אל רעהו (מלא' ג יו). חזקו עלי דבריכם אמר יי' ואמרתם מה נדברנו עליך (שם יג). גם ישבו שרים בי נדברו עבדך ישיח בחקיך (תהל' קיט כג). ובן בחמשה עשר בניסן נ י ד ב ר עם אברהם אבינו בין הבתרים (סעו"ר ה). דן אנבי מן הנביאים ש נ ד ב ר עמהם בחוצה לארץ אעפ"י ש נ ד ב ר עמהם בחו"ל לא נ ד ב ר עמהם אלא בזכות אבות (מכי' בוא, פתי'). ומפני מה לא נ ד ב ר עמו (עם משה) תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים (שם). זה משה ש נ ד ב ר עמו בדיבור ובחזון (ילק' תהל', רמז תתס). למלך היושב בהיכלו בא מצורע וטמא להיות נ ד ב ר עמו המלך יוצא לקראתו חוצה וכו' הוצרך להיות נ ד ב ר עם אוהבו ואשתו הכניסן להיכלו (פענח רזא, ויקר'). —וכמשמ' יהדבר שדברו: ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור ש נ ד ב ר למשה שמסיני היו כלם (רש"י ויקר' כ ה).

— פע', דבר, — דבר באשה, השתדכו אליה, דברו בה לבקשה לאשה: מה נעשה לאחותנו ביום שידבר בה (שה"ש ח ח). — ובכלל לדבר אדותיו: נכבדות מדבר בך עיר האלהים (תהל' פז ג). — *דבר ביניהם, שדברו זה עם זה: ונעשה שטר שיתוף בינם וזמן מוגבל מוכן ד ו ב ר בינם לבינם מבלי כתב (שו"ת מהר"י קולון קיח). — קוים מדברים, בחכמת התשברת: קוים נבדלים באופן שאי אפשר שנגביל ערכם זה אל זה קוים מ ד ו ב ר י ם וקוים בלתי מ ד ו ב ר י ם (מו"נ א עג), ועי' קו. — אשה מדברת, משדכת: תהיה האשה המדברת בי צעירה בשנים (מא"ג, קרית ספר, נו).

— התפ', מדבר במקום מתדבר: ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר [1]) אליו מעל

[1]) אמר ריב"ג: עקרו מתדבר והובלע התו בלמד. ע"כ. והנה אעפ"י שבעצם הסגנון אין דבר מכריח לאמר הקול מתדבר ולא מדבר, ואפשר שבאמת זה כדעת קצת החדשים נקוד מ ל א כ ו ת י לכונה מה שנקדו המנקדים ובחיי הלשון לא אמרו בלל מדבר, מ"מ כבר **הנהיגו**

הכפרת (במד' ז פט). ותבא בי רוח כאשר דבר אלי ותעמדני על רגלי ואשמע את מִדַּבֵּר אלי (יחזק' ב ב). ואשמע מִדַּבֵּר אלי מהבית ואיש היה עמד אצלי (שם מג ו). ולפי שֶׁנִּדַּבֵּר עם אברהם וזולתו על ידי המלאך ולא באש נגלה להם (תשו' דונש על רסע"ג 152). — ונהגו קצת הסופרים מהאשכנזים הקוראים ת רפויה כמו ס לכתב מתדבר: הילכך אמתין לך לראות מה שתשיב על אלו קודם ואח"כ נוכל להתדבר להלן עוד (אגרות חכמה, מודע לבינה ד).

— הִפעִ', יַהְדְבִּיר, — הִדְבִּיר מלה מן המלים במשמעה מן המשמעות, ר"ל החליט כי זו היא משמעת המלה: ומדביר אני את הנשיקה קרוב אל אופן תשוקה (שכל טוב, בראשי' כט יא). ולבי רחש להדבירו על אופן צידה (שם כה כז). ועקב לא שמעתי הנכונה מפי אבי ורבי לכן אמרתי בגימגום בי יכולתי להדבירה על אופן כסוי (אבן בוחן, ערך כפר). כל מלה אשר יכול הפשטן לפשטה מכח המקרא ולהדבירה על אופן מלי המקרא אין לו רשות לפשטה מן המשנה בלבד וזולתי בדומה למלי המקרא (שם 110). אחל להדביר אותות השירות על אופנימו (שם 112).

אֹב, מדבר מהבטן. — אִלֵּם, מי שאינו יכול לדבר. — *אִלְּמוּת. — אֹמֶר, אָמַר, אִמְרָה, מאמר, וכו'. — אֲרֶשֶׁת שפתים.

*גִּמְגֵּם בלשונו.

דִּבֵּב. — *דָּבָב. — *דִּבְרִי, נפשדברית. — *דַּבְּרָן, *דַּבְּרָנִית. — *דַּבְּרָנוּת. — *דַּבְּרָנִי. — *דוּמָה, דומת העיר. — דמם, לא דבר.

*הֲבָרָה, קול הברה. — הָגָה. — הִגִּיד. — *הֲלָצָה, חכמת ההלצה. הדבור היפה. — הפיק.

*וִכּוּחַ, התוכח.

חרש, החריש. — חוה.

לחש, לחש באזני פלוני, דבר לו בלחש, שלא ישמעו זולתו. — *לִמְלֵם, מלמלם. — *לעז, הוציא לעז על פלוני, ספר רעות עליו. — לשון, וכו', עי' זה הערך.

*מוצא, חמשה מוצאי הדבור, הגרון והחך וכו'. — *מחוג, דבר כמחוג, בתנועות האצבעות. — מליץ, מליץ טוב, מי שמדבר טובות על חברו, ומי שיודע לדבר במליצה. — מְלִיצָה, דברי חידה, שיר של שנינה, וכמו"כ ידברים מסדרים יפה, בלשון צחה, בשיר. — מִלֵּל, כמו דִּבֵּר. — *מֶלֶל. — *מְנֻאָם, דברים שאדם מדבר לפני קהל עם, על ענין מהענינים. — מָשָׁל.

*נְאָם, דִּבֵּר, נשא נאום. — נבע, הִבִּיעַ, כמו דבר, הגה. — *נום, *נמתי, *נומיתי כמו דברתי.

*סָח, דִּבֵּר, ספר. — *סנט, סנט אחריו, דבר רעות על איש. — סרה, דבר סרה בפלוני.

פֶּה, פי המדבר אליכם. — *פִּטְפֵּט, דבר *פטפוטי מלים. פָּצָה פִּיו, פתח פיו לדבר. — פִּתְגָּם, דבור. צחות, דבר צחות, בלשון צחה.

קול, נתן קול. — קִלֵּל, דבר קְלָלוֹת, דברים קשים, רעים. — קרא בגרון.

*רְטַן, דבר בתנועות שפתים, בלחש, דברים לא מובנים. — *רִגֵּן, רננו אחריו, דברו עליו רעה.

שָׂח, כמו סָח. — *שִׂיחָה. — שעה, השתעה, נדבר עם אדם על דבר. — שָׁתַק, השתיק, שתיקה וכו'.

דִּבֵּר[1], ס"ז, — כמו דִּבּוּר: והנביאים יהיו לרוח וְהַדִּבֵּר אין בהם (ירמ' ה יג). — *ומלאכת הדִּבֵּר, כמו מלאכת ההגיון, כמו חכמת הדבר: שער במלאכת הדִּבֵּר (ידע' בדרשי, פרדס ה, אוה"ם ג).

ב׳ דבר, ממנו דֶּבֶר, *דַּבְרִי.

דֶּבֶר[2], ס"ז, — חלי מדבק מתפשט בארץ ומפיל חללים הרבה באדם או בבהמה, Pest; peste; plague:
הנה יד יי' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דֶּבֶר כבד מאד (שמות ט ג). ויתן יי' דֶּבֶר בישראל מהבקר ועד עת מועד וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש (ש"ב כד יה). לפניו ילך דֶּבֶר ויצא רשף לרגליו (חבק' ג ה). ידבק יי' בך את הַדֶּבֶר עד כלתו אתך מעל האדמה (דבר' כח כא). ושלחתי בם את החרב את הרעב ואת הַדֶּבֶר עד תמם מעל האדמה (ירמ' כד י). הנני קרא לכם דרור נאם יי' אל החרב אל הַדֶּבֶר ואל הרעב (שם לד יז). החרב בחוץ וְהַדֶּבֶר והרעב מבית אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב וְדֶבֶר יאכלנו (יחזק' ז יה). אכנו בַדֶּבֶר ואורשנו (במד' יד יב). כי בחרב

הסופרים שמוש התפעל זה בספרות.

1) משקל קִטֵּר, שִׁלֵּם.

2) רק עברית, ולא נתברר מקורו. יש מדמים לו המלה דַבַאר a) בערב' במשמ' חרבן, כליה, או דַבְרַה b), שחין, מורסה, וְדַאבַר c), מת. אך כל זה מוטל בספק.—

a) دبار b) دبرة c) دابر

וכרעב ובדבר אני מכלה אותם (ירמ׳ יד יב). לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר (תהל׳ עח נ). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות (שם צא ג). מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים (שם ו). — ומ״ר ככנ׳ דבריך: אהי דבריך[1]) מות אהי קטבך שאול (הוש׳ יג יד).

ג. **דבר**[2]), ממנו ד׳בר, ב.מדבר, *דבר, הדביר.

דבר[3]), ש״ז, כנ׳ דברו, — שדה שמנהיגים שמה את העדר, Trift : pecage ; pasture : קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם (מיכ׳ ב יב). ורעו כבשים כדברם וחרבות מחים גרים יאכלו (ישע׳ ה יז).

*__דבר__, ש״ז, מ״ר דברים, — מנהיג, בהשאלה במשמ׳ רוחנית ומוסרית, ראש הצבור, האמה, Führer ; chef ; leader : ד ב ר אחד לדור ואין שני ד ב רין לדור (סנה׳ ח.).

ב. **דבר**, קל לא נמצא.

— הפע׳, הדביר[4]), עת׳ ידביר, פ״י, — הדביר עם תחתיו, הכניעו, unterwerfen ; subjuguer, assujettir ; to subdue : האל הנותן נקמות לי וידבר עמים תחתי (תהל׳ יח מח). כי יי׳ עליון נורא מלך גדול על כל הארץ ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו (שם מז ג-ד). — פע׳, דבר, — כמו אבד, השמיד: ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותדבר[5]) את כל זרע הממלכה לבית יהודה (דהי״ב כב י). — ״והנגף: והנגף יחל בירתי הסתיו כי אז י ד ב ר המוגים ורכים חללים יפיל (שכי״ע א, מגלים).

דברה, ש״נ, סמי׳ דברת, כנ׳ דברתי, מ״ר דברות, — א) כמו דבר, דבור: אולם אני אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ח-ט). — ואמר המליץ: התבונן

---

[1]) בקצת ספרים: דבורך.

[2]) בארמ׳ במשמ׳ נהג.

[3]) מן דבר במשמ׳ נהג. בארמ׳ דברא, שדה, מחוץ למקום המושב, בערב׳ דבר a) במשמ׳ דומה לזה, אך כבר העיר פרנקל כי זו מלה שאולה מארמית.

[4]) בערב׳ דברה b) ניסה ומנוסה לפני אויב. —

[5]) במ״ב (יא א) כתוב ותאבד במקום ותדבר.

---

a) دَبْر b) دَبْرَة

בני ואת האלהים ירא, ולב טהור לך ברא, וכל ד ב ר ה[1]) על אופניה קרא (תבו׳ דונש על רסע״ג 120). — ב) על דברת, בסמי׳, כמו על-דבר, במשמע׳ בענין, בשביל, למען: אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם (קהל׳ ג יח). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם ז יד), ר״ל בשביל, כדי שלא ימצא. — ועם יוד הסמיכ׳ הקדומה דברתי, כמו דברת: נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי[2]) מלכי צדק (תהל׳ קי ד). — והשתמשו החדשים במלה זו, על-דברתי, קצת במשמ׳ שבועה, כמו באמונתי: אבטיח ע ל ד ב ר ת י (ערך מלים, הקד׳ י). אנכי צפור ענה המתנכר שנית ע ל ד ב ר ת י (יל״ג, מבלים ז).

דברה[3]), דברה, ש״נ, מ״ר דברות, ככנ׳ דברותיך, — כמו דברה: והם תכו לרגלך ישא מדברתיך[4]) תורה צוה לנו משה (דבר׳ לג ג-ד). בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצות ותשמיעם את הוד קולך ודברות קדשך מלהבות אש (מוסף א ר״ה, אתה נגלית).

*__דברה__, ש״נ, מ״ר דברות, — כמו דברה: הואיל ונאמרו שני ד ב ר ו ת זה בצד זה אחד פתוח ואחד כתום ילמד פתוח על הסתום (ספרא אחרי א). שכשם שהיה משה כלול ל ד ב ר ו ת כך היה אהרן כלול ל ד ב ר ו ת וכו׳ נמצא ממעט אהרן מכל ה ד ב ר ו ת שבתורה (מכי׳ בוא, פתי׳). כל הדברים האלה נאמרו בדיבור אחד ושאר כל ה ד י ב ר ו ת דיבור דיבור בפני עצמו (שם, יתרו ד). מפני מה לא נאמרו עשרת ה ד ב ר ו ת בתחלת התורה (שם ה). לפי שעברו על עשרת ה ד י ב ר ו ת יהא נותן כל אחד ואחד עשרת גרה (ירוש׳ שקל׳ ב מו ג). וקורין עשרת ה ד ב ר ו ת שמע והיה אם שמוע (ברכ׳ יב.). מפני מה ב ד ב ר ו ת הראשונות לא נאמר בהם טוב וב ד ב ר ו ת האחרונות נאמר בהם טוב (ב״ק נה:). שלא תאמר וכי לא נתנבא משה אלא עשר ד ב ר ו ת מנין לכל ה ד ב ר ו ת שבתורה

---

[1]) אין להכריע אם היתה כונתו במלה זו דברה בבית רפויה או דברה בבית דגושה. — [2]) הסכימו המדקדקים החדשים שזו יוד הסמיכות העתיקה כמו זו שבמלכי צדק, בני אתונו.

[3]) כך ב״ז (תל״ע, סי׳ קפז) ויש שנקדו דברה, כמו דברה. — [4]) ת״א: נטלין על מימרך, ורסע״ג: ויתנאקלון כלמאתך. אך י״א כי המם איננו מם השמוש מן, אלא מם המשקל, והשם הוא מדברה.

קלות ותמורות (ילקוט, דבר' תת). ולמה לא מנה דבר אחר בַּדִּבְּרוֹת, ולמה כל השירות במאמרות עשרה (רלב"ע, שאלות עה-עו). דעת הרבה מן החכמים שאין אנכי בכלל עשרת הדברות אבל היא הקדמה לשתי הדברות הבאים אחריו (ר"י אלבו, העקרים א יד). ונמצאו עשרת הדברות הכתובות בתורה מפרשות כל סדרי מצות עשה ומצות לא תעשה כדרך שהן מפורשות בתורה (הגיון הנפש לבר חייא ד). ויתברר לך מכאן בציור יפה וחזק שעשרת הדברות מספיקות לכל מבין את כללם היודע לחלק אתהן לחלקיהן במקום אשר הוא צריך אליו (שם). — ואמר המקונן: טעו להורות בעבודות זרות, יעצו לחצוב בארות נשברות, ואיך אתאפק על בטול עשרת הַדִּבְּרוֹת (ר"א קליר, ת"ב, אז בהלוך). — ואמר הפיטן: יום זה הוריד, לבן שריד, מצות צרופות מבוארות, להודיעם להשמיעם ביום זה עשרת הַדִּבְּרוֹת (אזהר' ר"י ברצלוני ב.).

דֹּבְרָה, ש"נ, מ"ר דֹּבְרוֹת, — רַפְסֹד, קורות מחברות יחד זו אצל זו שנעשו לשטח צף על פני מים ונושא עליו על פני המים כלים ואנשים כמו אניה, Floss radeau; raft: עבדי ירדו (עצי ארזים ועצי הברושים) מן הלבנון ימה ואני אשימם דֹּבְרוֹת בים עד המקום אשר תשלח אלי ונפצתים שם (מ"א ה כג).

°דַּבָּרוּת, ש"נ, — סגולת הַדַּבָּר: שהמדע לא ישאר בגוף לא עצם ולא עורקים ולא שחום ולא דבר קשה אלא דברותו פולשת בו כלומר ניהולו וניהוגו בוקע בו (העצ' קויפמן ליציר' ברצלוני 340).

°דַּבָּרִי, ת"ז, לנק' דַּבָּרִית, מ"ר דַּבָּרִיִּים, דַּבָּרִיּוֹת, — של הַדַּבָּר, מטבע הַדַּבָּר: וזה כח הדברי או השכלי (רלב"ע, ספר העצמים). מברכים (בלשכת הגזית) במגוי ברכה אחת, עשרת הַדִּבְּרוֹת ומוסיף בנחת, אמת ועבודה וברכת כהנים, יברכו העם ברכה נהגים (סלית' ער"ה, תפלה תקת). ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני ומה שנתייחד האדם ויקרא כח דברי (כוזרי ה יב). דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת שם יתעלה באמצעות השכל הפועל על הכח הדברי תחלה ואחר כן ישפע על כח המדמה (מו"נ ב לו). וכח יתן הנפש הצומחת לכל צמח וכח יתן הנפש החיה לכל חי וכח יתן כח הדברי לכל מדבר (שם ב עב). אלא שנמצא בו (באדם) כח הדברי מוסף על יתר בעלי חיים (כוזרי תן א). שיוזדכך שכלם ויגבר במקצתם כח הדברי עד שיתנבאו (כד"ק יואל ג א). הוא (הנביא) גם כן ישלים הכח הדברי עד שיגיע מפעולהו שידע ענינים נאמני המציאות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ב). וזה הכח הדברי המעשיי יעבוד הכח העיוני מלַאֲבותיי (אמונה רמה א ו). הכח הדברי אשר הוא יתרון באדם בפרט (שם ה א). כל אישי האדם משתתפים ומסכימים בכח הדברי ובמושכלות הראשונות אשר בכל איש (ספורנו, אור עמים הנפש). — ומ"ר: כל מי שישתדל לקיים חדוש העולם או לבטל קדמותו באלו הדרכים הדבריים א"א לו מבלתי העזרו באחת משתי ההקדמות האלה (מו"נ א עד). — ולנק': החכמות הטבעיות והמוסריות והדבריות מחכמת התורה (הקד' תו"ה). כי מעלות המדות הם הצעות למעלות הדבריות ואי אפשר היות דבריות אמתיות רוצה לומר המושכלות שלמות אלא לאיש מלומד המדות (מו"נ א לד). אך האדם איך שיהיה הוא מכל מה שתחת השמים משכיל עצמותו וכו' ולזה ישלו צורה דברית (אמונה רמה ו א). והאדם מחובר אל החומר והוא מורכב ממנו ומהצורה הדברית (שעה"ש לר"י אירירוה יב). שהנפש הדברית מתכדת ומקשרת השכל הפשוט עם הגוף החמריי (שם ז יב). אחד מכחות הנפש הדברית הוא השכל המעשי (זכות אדם 3). כאלו תאמר שהצודה הדברית תיחד לה צורת חיות מיוחד להיות לה (שם 9). מהכחות הגופניים אשר הנפש הדברית נקשרת בהם (שם 18). מחלק הפילוסופיה לשלשה חלקים כפי חלוקת קצת המחברים רצוני לומר לטבעית מדינית דברית ואין ספק שהחלק השלישי רצוני לומר הדברית כלה ראויה למליץ וכו' (נופ' צופ', מסיר ליאון א ב). אם שיהיה מפני תשוקה דברית ואם מפני תשוקה דמיונית (שם ב ה). כי בלל בחכם כל החכמות העיוניות דבריות או בלתי דבריות (שם ד לג). ומן הנפש המחשבית אשר הושרש בטפה זרעית תבא הנפש הדברית (מנח' קנא' לר"י מפיסא 63).

°דָּבֵרִי, ת"ז, לנק' דְּבֵרִיִּית, מ"ר דְּבֵרִיִּים, דְּבֵרִיּוֹת, — של דֶּבֶר: הרוח הצפוניית מחזקת ומאמצת וכו' ומבריאה האויר המעפש הדבריי (קאנון א ב ב י). ותהיה ציאתו (של החולה) כציאת בעל קדחת דבריית בחוזק הבאשה והעובי (שם ג ד יד א). וגם יקרה לקדחות הדבריות ברבים מאחרית החליים החדים נפח הבטן (שם שם ו). על דרך מקרי החליים הדבריים הנדבקים שיעצרו מעיר לעיר ומאדם לאדם (שם יו ג ג). ולהיותה (ירושלם) רבתי

אכרכנגל, ש"כ כד). הנה אותה הקדחת היא ד ב ר י י ת כי זה מקרה שאינו נפרד מהקדחיות ה ד ב ד י ו ת (פרקי משה י). כשהאויר ה ד ב ר י י הולך יתרחק אדם מלילך באמצע הדרכים לבל יקבלה בשלמות כח (פרדס רמוניס לר"ע ספרונו כ). שפעם אחת קרה בארץ אטליה חולי ד ב ר י ממית ויעץ (הרופא) האנשים לקחת הטריאק (שם כא). ויכוך האויר המעופש ה ד ב ר י י (של"ה, כית אחרון). שהקדחות הם מקרים למורסות ההם לא שהקדחת היא ד ב ד י ת אבל מקרה אל המורסות ההם ה ד ב ר י ו ת (ילקט כן טודרוס, כאר לחי 32). שיש חולאים מתדבקין כמורסא ד ב ר י י ת וחלאים אחרים (תולדות ילחק להכי"ן קארו, תולדות).

דְּבָרִיּוּת, ש"נ,—סגולת מה שהוא דְּבָרִי: וזאת אצלי (דבור המלאך עם האדם) העליונה שבמדרגות הנביאים אשר העידו הספרים בענייניהם אחר אשר התישב מה שהתיישב משלמות ד ב ר י ו ת האיש כפי מה שיחייבהו העיון (מו"נ ג מה).

דַּבְּרָן, ש"ז, — מי שטבעו לדבר הרבה, מי שיודע לדבר יפה: דברי התינוק ודברי מטורפי הדעת ומליצת ה ד ב ר ן ושירי המשורר (כוזרי ה ה). כי גדר האדם המודיע את שרשי יצירתו הוא החי ה ד ב ר ן (הגיון הנפש לכר חייא א). ו ה ד ב ר ן אינו נאמר בכאן על מלול הפה וצפצוף הלשון כי אם על הכח המדע להבין דבר מתוך דבר ולהפריש בין טוב לרע (שם). וקרא אותם לצים לפי שאין להם מין האנושית רק הדבור לא השכל וכן יאמר בלשון לעז ד ב ר ן לפי שדבריו בלא שכל (מלמד התלמיד' קרח). עשיתי בתים אלו על איש ד ב ד ן וחשב שדיבורו יהיה למלאות חסרונו (אכרהם גאכיזון, עמר השכחה). והיה אצל המלך מליץ דהיינו ד ב ר ן בעל לשון ומליצה שהיה יכול לדבר ולהמליץ דברי צחות נפלאים (ספורי מעש' להכר"ן עת.).

דַּבְּרָנוּת, ש"נ, — טבע וסגולת הדברן: מרבית המחברת הזאת מלאה שיחות אנשים המרבים להג ב ד ב ר נ ו ת ם שאינה יודעת כל חק וגבול (המגיד א, אדר"כ תר"ס).

דַּבְּרָנִי, ת"ז,—חכם בחכמה ה ד ב ר י ת: מורי ורבי החכם התורני המדיני הלמודי ה ד ב ר נ י הפלוסוף האלהי (אגיס ליש"ר דלמידינו, כתב מין).

***דַּבְּרָנִית**, ת"נ, — אשה דברנית, אישה אוהבת לדבר הרבה, יודעת לדבר: לפי שהנשים ד ב ר נ י ו ת הן (ככל' מת:).—ואמר הפיטן: אפס הור כבודה נאלמה דַּבְּרָנִית, בשפל ישבה התשה נחלשה גברתנית (ר"ה ככ' שמעיה, סליח' יוס ז). יצאנית ו ד ב ר נ י ת היתה אמנו חוה אשר ביום הבראה יצאה לאויר העולם עם היתה בהכנה רבה לקבל ההיזק ה ד ב ר י י (ר"י ושמה למדבר פניה ללכת לקראת נחשים ולגלות לנו סתרי האל וסודותיו (זכות אדס 4). ד ב ר נ י ת ובעלת לשון (רע"כ קדוש' כ ג).—ונפש דברנית, כמו דַּבָּרִית: וכאשר יגיעו לימי הבחרות תגבר ותראה חוקת הנפש ה ד ב ר נ י ת וכחה בפעולה (רשכ"ג, תקון מד' הנפש). אבל הנפש ה ד ב ר נ י ת אשר יתיחד האדם בה משאר בעלי חיים היא עומדת לעולם אחר אבד האדם (אכר' כלכשי, תותס תכניח, נפש). בת דברי ד ב ר נ י ת עם כל אדם (פענח רזא, אמור).

דְּבַשׁ, ממנו דִּבֵּשׁ,*דֻּבַּשׁ,*הִדְבִּישׁ,*דִּבְשׁוֹן,*דִּבְשִׁי,דְּבַשְׁן.

דְּבַשׁ[1], ש"ז, כהפ' דְּבָשׁ, כנ' דִּבְשִׁי[2], — דבר מתוק מתהוה בגוף הדבורים מתמצית הפרחים שהם מוצצים ומפרישים מגופם בתוך הצוף בהכורת, Honig; miel; honey: והנה עדת דבורים בגוית האריה וּדְבָשׁ (שופט' יד ח). מה מתוק מִדְּבַשׁ ומה עז מארי (שם יח). ותהי בפי כִּדְבַשׁ למתוק (יחזק' ג ג). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מִדְּבַשׁ ונפת צופים (תהל' יט יא). אבל בני דְּבַשׁ כי טוב ונפת מתוק על חכך (משלי כד יג).—וצוף דְּבָשׁ: צוף דְּבַשׁ אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (שם יו כד), ועי' צוף. — וככנ' דִּבְשִׁי: אכלתי יערי עם דִּבְשִׁי (שה"ש ה א). — וארץ זבת חָלָב וּדְבָשׁ, ר"ל פוריה, שיש בה כל טוב בשפע רב: וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב וּדְבַשׁ (שמות ג ח). באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב וּדְבַשׁ הוא וזה פריה (במד' יג כז). כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבתיו זבת חלב וּדְבַשׁ ואכל ושבע ודשן (דבר' לא כ). ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב וּדְבַשׁ צבי היא לכל הארצות

---

1) באשור' דִּפְשׁ, דפש היה מתוק, כל עצם מתוק ועבה מצמחים וכדומה. בערב' דבש a). בארמ' דובשא. — 2) מן הצורה דֶּבֶשׁ שהיתה נהוגה לפנים בלשון מקביל להצורה דבש שבערבית.

a) دِبْس

(יחזק׳ כ ו). — דְּבַשׁ וְחָלָב, למושג המתיקות והנעימות היותר גדולה: נפת תטפנה שפתותיך כלה דְּבַשׁ וְחָלָב תחת לשונך (שה״ש ד יא). — נחלי דְּבַשׁ וחמאה, במושג שפע הטוב: אל ירא בפלגות נהרי נחלי דְּבַשׁ וחמאה (איוב כ יז). — הֵנִיקוֹ דְּבַשׁ מסלע, מצור, הספיק לו הטוב היותר גדול ממקום לא פורה: וינקהו דְבַשׁ מסלע ושמן מחלמיש צור (דבר׳ לב יג). ויאכילהו מחלב חטה ומצור דְּבַשׁ אשביעך (תהל׳ פא יז). — ומשל: דְּבַשׁ מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו (משלי כה יו). אכל דְּבַשׁ הרבות לא טוב (שם כז). —הֵלֶךְ דְּבַשׁ, עי׳ הֵלֶךְ. — יַעֲרַת דְּבַשׁ, עי׳ יַעַר. —*דְּבַשׁ תמרים: ד ב ש ת מ ר י ם ויין תפוחים (תרומ׳ יא ב). (הנודר) מן הדבש מותר ב ד ב ש ת מ ר י ם (נדר׳ ו ט). — *מי דבש, משקה: ו מ י ה ד ב ש מחזק האצטומכא ואם יהיה מבושל יזיל השתן (מ׳ אלדכי, ש״א ה י ב). מוכרי מ י ד ב ש יתנו (מכס) מכל שמינית ד׳ גדולים (פנקס קארקא שנ״ה, אוצה״ס ד). ששם יושבים תמיד יהודים ושותים מ י ד ב ש הנקרא מעטה (כוהן צדיק, מכתב ו).

דְּבוֹרָה. – ד״נג.

הֵלֶךְ, הלך דבש.

חלה, חלות דבש. עי׳ במקומו.

יַעַר.

*כַּוֶּרֶת.

נֹפֶת.

צוּף.

רָדָה, רדה הדבש מן הכורת.

*שַׁעֲוָה.

**דֹּבֶשׁ*, ש״ז, — כמו דְּבַשׁ: הדבורה הזו ד ו ב ש ה לבעלה ועוקצה לאחרים (מד״ר דבר׳ א). אומרים לה לצרעה לא מן ד ו ב ש ך ולא מן עוקצך (שם במד׳ כ).

**דָּבַשׁ*, קל אינו נהוג.

— הפע׳, *הִדְבִּישׁ, — נתקלקל, נולדה בו המיסה: שאני נותן ברכה בשדה לא כנימה ולא רקבובות תכנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מבאיש ולא דבש מ ד ב י ש (ספרי עקב). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמיץ שמן והבאיש דבש ו ה ד ב י ש הרי זה לא יגע בהן (ב״מ לח.). שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מ ד ב י ש (סנה׳ קא:). חמורו של רבן גמליאל היתה טעונה דבש וכו׳ כ ש ה ד ב י ש (שבת קנד:).

**דִּבְשׁוֹן*, ש״ז, — שם עוף, Nectarinia: לשון הצפור הזה ארוכה כתבנית הצנור ובראשו יש שערות כאגדת הצירים וכו׳ יצוד שרצים למאכלו ויונק מיץ הדבשי מהפרחים וע״כ יקרא ד ב ש ו ן ביותר נודע בארץ ד ב ש ו ן האדום (תולדות הטבע, העוף).

**דִּבְשִׁי*, ת״ז מ״ר דְּבַשִׁיִּים, — מטבע הדבש: ואם יהיה ד ב ש י הנה הפשוט ממנו מספיק (קאנון א ג ב ז). ויש (מהצמחים) ד ב ש י י בחרובים ותמרים (רשב״ל דוכן, מג״א, ת״י ד).

**דֻּבְשָׁן*, ש״ז, מ״ר דֻּבְשָׁנִים, — א) עגה עשויה כדבש: Honigkuchen; pain d'épice; honey-cake: הסופגנין ו ה ד ו ב ש נ י ן והאסקריטין וחלת המשרת והמדומע פטורין מן החלה (חלה א ד). —ב) חלת הדבש מהכוורת: ותנאי בית דין הוא שיהא שופך יינו ומציל את ד ו ב ש נ ו של חבירו ונוטל דמי יינו מתוך ד ו ב ש נ ו של חבירו (ב״ק קיד:). שאין יינו (של רבי) מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין ד ו ב ש נ ו מדביש (סנה׳ קא.). לא חרדל מסרסן (את הדבורים) אלא מתוך שפיהן חד חוזרות ואוכלות את ד ו ב ש נ ן (ב״ב פ.).

**דַּבְשָׁנִית*, ש״נ, — מין ממיני השחינים והמורסות: ה ד ב ש נ י ת והיא הדיבלה שבה לחות דומה לדבש (קנולי גליינוס, כ״י פריז).

**דַּבֶּשֶׁת*[1], ש״נ, מ״ר דַּבָּשׁוֹת, — המקום הגבוה, החַטֹּטֶרֶת שעל גב הגמל, Kamelhöcker: bosse (de chameau); camels hunch: בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דַּבֶּשֶׁת[2] גמלים אוצרתם (ישע׳ ל ו). — ואמר הפיטן: שקצת חיי משבצת מרוב בשת, טעונה בלמות ורוק מני דַּבֶּשֶׁת, תבוע אשית עד יבשת תחבשת (שבת כרא״ש׳, אתפכה לדעת).

---

[1]) עברית בלבד, ולא נתברר מקורה. — [2]) החלק המקביל כתף עורים מעיד על דבשת גמלים מה משמעתה. ואמר ריב״ג וז״ל: ד ב ש ת גמלים חטטרת הגמל ואמר בו התרגום ועל חיטורת גמלין ובלשון הערב ס נ א ם כן פירש רב שרירא גאון. ע״כ. וסנאם a) בערב׳ הוא חטטרת ובפרט של הגמל.

---

a) سَنام

דָּג, דָאג, ש״ז, סמי׳ דַּג, מ״ר דָּגִים, סמי׳ דְּגֵי, — א) שם כללי לרוב בעלי חיים בעלי עצמות והוליות החיים במים, בימים ובנהרות, Fisch; poisson; fish : על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דְּגֵי הים (ברא׳ ט ב). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דְּגֵי הים יאסף להם ומצא להם (במד׳ יא כב). ותעשה אדם כִּדְגֵי הים כרמש לא מֹשל בו כלו בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק׳ א יד-יה). תמשילהו (את האנוש) במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים וּדְגֵי הים (תהל׳ ח ז-ט). וידבר (שלמה) על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הַדָּגִים (מ״א ה יג). התמלא בשכות עורו ובצלצל דָּגִים ראשו (איוב מ לא). כי גם לא ידע האדם את עתו כַּדָּגִים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח (קהל׳ ט יב). — והיחיד : וימן יי׳ דָּג גדול לבלע את יונה ויהי יונה במעי הַדָּג שלשה ימים ושלשה לילות (יונ׳ ב א). והצרים ישבו בה מביאים דָּאג וכל מכר (נחמ׳ יג טז). (קונם) דג דגים שאיני טועם אסור בהן בין גדולים בין קטנים בין מלוחין בין טפלין בין חיין בין מבושלין (נדר׳ ו ד). (קונם) מן המליח אינו אסור אלא מן המליח של דג (שם ג). קונם דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים (תוספתא שם ג ה).—*דָּג מָלִיחַ : האוכל עלי קנים וכו׳ ושדרו של דג ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו (ברכ׳ נה.). ומוריני בהמה ושדרו של דג (שם). לצלות לו דג קטן (נדר׳ לא:). דגים קטנים מלוחים אין בהם משום בישולי עבו״ם (ע״ז לח.). קירבי דגים ועוברן אין ניקחין אלא מן המומחה (שם מ.). דג טמא משריץ דג טהור מטיל בצים (בכור׳ ז:). דגים מטוגנין בקמח וציר ושומן שלהם (רש״י כתוב׳ ס:). — *דגי רקק, קטנים, לא חשובים, במליצה : לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו״ק כה:). — *דָּג מָלוּחַ, בפרט במשמ׳ מין דג מיוחד שאוכלין אותו עפי״ר מלוח, herring ; hareng ; Hering : וששאלת מהו לאכול בפסח דגים מלוחים השרויים בעריבת א״י וכו׳ באשכנז נוהגים איסור בדגים מלוחים אף אותן שאינן שרויין במים (שו״ת הרא״ש כד ד). דגים מלוחים שקורין הערינג (צמח דוד מ ו). ונהגו העולם שלא לאכול בפסח לא גבינה ישנה ולא דגים מלוחים ולא יבשים (הלכות או״ת תמד ה). בדגים מלוחים שקורין הערינגים הנאכלין כמות שהם ומלפתין בהם את הפת (שו״ת חכם צבי קב). דגים מלוחים (הערינגע) יבואו בימי הקציר בהימים ונחלים אשר יתאחדו עם הים הקדמוני (שבי״ע ג, רוסיה כאזיא).—ואמר המשורר : בתרה יאכלו בפסח דג מלוח (יל״ג, נהרא נהרא). ומעיר רוכלת העמים הישבת למבאות ימים דגים מלוחים ליצחק הביאו (שם). ויקן לו דגים מלוחים לרב להספיק גם לחנוגים אשר במסיבו (שם). — ובחבור עם שמות אחרים, לציין קצת מיני הדגים : דגי הגליון גופם שטוח וחצי סנפירי גבם ארוכים על הרוב (י׳ בינהק, הדגים רכט). — דג ההומה : דג ההומה וכו׳ כאשר יתפשו אותו ישמיע קול הומה (שם). דג ההומה כאשר יצודו אותו ישמיע קול (רא״ש למוד׳ א ו).—דג הזהב : חינא היא ארץ מולדת דג הזהב העולה על כל הדגים ביופי מראהו כלול מזהב וכסף (שבי״ע ג, חינא). דג הזהב הוא היפה במעט מכל הדגים וכו׳ ארכו עד חצי אמה מראה דוב גופו יפה בשחר נוצץ לעין הזהב (תוה״א, הדגים רמת).—דג החול : דג החול וכו׳ אשר בעת חסור המים יחפרו אותו ישם מן החול במזלגות (שם רכג). — דג החליל : דג החליל ארוך באמה וצר חצוצרת ראשו ארוכה כרבע גופו (שם רמא).—דג החרב : דגי החרב הם שני מיני דגים וכו׳ ונפלאים בלחים העליון אשר הוא מעצם ארוך ישר ושטות בתאר החרב (שם רכג).—דג החרבי : דג החרבי יש לו בראשו עצם חד וקשה ארכו בשנים או שליש אמות ורחבו כרביע אמה ובו ינוף ויצוד ציד בפיו או ילחום נגד קמיו (רא״ש למוד׳ א ו).—דג ידעוני : דג ידעוני וכו׳ כאשר נשימהו בזכוכית מים ונשליך קצת עפר בתוכו אז ישקוט וינוח כל זמן היות האויר צלול אולם כאשר יחפוז ונבו וידליח המים או נדע כי קרוב הגשם לבוא (שם). — דג היונק (תוה״א לבינהק, הדגים רלב). — דג הירח : דג הירח גופו עגול כקערה ודומה בתארו לראש דג הנכרת מגופו משקלו לפעמים כחמש מאות לטרה מראהו ממעל שחור מצדיו כלבנת הכסף (שם ריט).—דג הלטאה : דג הלטאה דומה בתארו הרבה לדגי לאכם ונבדל מהם רק באזניו אשר הן כפולות ובעלי חצים הרבה מראה גבו בעין התכלת וסנפיריו אמוצים (שם רמא).— דג המגן : דגי המגן מיניה רבים אשר תאר גופן המווה נוטה הרבה מתאר שאר הדגים ועטוף כלו בעצם או מגן אחד משכנם בימי ארצות החמות מקרוב להודו המזרחית והמערבית ומסביב אפריקא (שם רית).—דג המחשוף :

דגי המחשוף וכו' קשקשיהם דקים ונופלים בנקלה מעל עורם ובשרם מתפצל כאשר יבושל (שם דכו). — דג הממרג: הדג הממרג וכו' הוא מין השוכן בים הגדול הצפוני וכו' ובראשו ממעל לפיו בולט עצם אחד מארך שנים או שלש אמות (רה"ב למוד' א ו). — דג המקלות: דג המקלות ארכו אמתים וחצי (תוה"א, הדגים רכו). — דג המרגיז: הדג המרגיז וכו' מיד בשיגעו בו במקל או ביד יפיל חרדה ורגז באבר הנוגע בו (רה"ב למוד' א ו). — דג המשור: דג המשור ארכו בשש או שבע אמות ונודע מכלי נשקו מתבנית משור היוצא ממול ראשו ארוך לפעמים באמתים וחצי ובו עשרים וארבע שנים חוקות מעצם קשה (תוה"א, הדגים ריד). — דג הנחש: דג הנחש דומה לנחש בתמונתו ומשונה ממנו במראהו (רה"ב למוד' א ו). — דג הסלעי: ויזונו במה שינגב מזונו ויקל עכולו באשכי התרנגולים והדג הסלעי (קאנון ד א לה). דג הסלעי הוא מהיר העכול ועם מהירות עכולו הוא בתכלית הטוב דק ורקיק ולא עב וגם (פרקי משה יז). — דג העִוֵּר: דג העור דומה בתארו הרבה לדג בעל תשע עינים וכו' עינים גם לישון לא נכרו בו (תוה"א, הדגים רכד). — דג העכביש: דג העכביש וכו' סנפירו וגבו ארוכים הרבה (שם רכה). — דג הפורח: דג הפורח וכו' וכאשר יבאו האויבים מנגדם ללכדם יגביהו עוף מתוך המים ע"י הסנפירים הגדולים ויוכלו לעוף באויר עד יבישת הסנפירים (רה"ב למוד' א ו). — דג הפטיש: דג הפטיש ידוע בתאר ראשו הנפלא אשר לא יעמוד שוה עם גופו כבשאר הדגים כ"א הוא נתקע עליו כפטיש לרוחב (תוה"א, הדגים רטו). — דג הפיצול: דג הפיצול ויקרא כן לפי שבשרו בהיותו מבושל יפוצל פצלות פצלות בדפי הספר (רה"ב למוד' א ו). — דג הצב: דג הצב הוא מין דג בלתי גדול קשקשיו הקטנים ומכוסים בליחה הם ממראה שחרחר ולבן על שפתם ראשו גדול ורחב ומתחת לחיו התחתון פתילי הזקן אהדים בלחיו גם בחכו שנים קטנות שנונות הרבה (תוה"א, הדגים רכז). — דג הקוצי: דג הקוצי משפחה ממינים רבים נקראים בשם זה לאשר להם קוצים מכסים את פני בטנם ונכרים בשני שנים רחבות אשר בכל אחת מלהייהם (שם ריט). — דג הקרני (שכי"ע כ, גואינעת העליונה). — דג הרטט: דג הרטט ארכו כאמתים וחצי ועורו קשה כעור מעובד ומכוסה בליחה רבה מראהו כמראה זית אפל בטלואים אחדים בהירים (תוה"א, הדגים רכא). — דג הרהוק: דג הרתוק מראהו שחרחר בטלוא לבן עובר על פני כל גבו בתמונת רתוק ראשו ומפתח שפתיו קצרים ולחייו אחוזים בשנים שנונות (שם רכד). — דג השלח: דגי השלח הם חסרי סנפיר הזנב גופם ארוך וצר וסנפיר אחד עובר על פני גבם פיהם ארוכי ומלא שנים ומכסי אזניהם נצבים מקרוב לעיניהם (שם רכב). — דג השמש: דג השמש וכו' יפה ונוצץ (שם רל). — דג השפתים: דגי השפתים הם מיני דגים בעלי קשקשים בשפתים עבות הרבה (שם רלב) — ב) שם אחד המזלות: ואחריו (אחרי מזל דלי) מה אתה בורא דגים (פסיק' רבתי כ). והדלי רוח חיים אין בקרבו, ומים אין בו, וכו' ודגים נפרדים בשתי פאות במהזה, אלה מזה ואלה מזה (רא"ב"ע, מכת' לר"ש גאמע). מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). קשת ודגים הנולד בשעת צדק ביום מזלו קשת ובלילה דגים (שלשל' הקבל'. הגלגלים ח כ). שלפעמים המזלות עולים על האופק נזורים שור לפני טלה וטלה לפני דגים (נחמ' וגעים, דוד גנז ה קז). שכל צורה וצורה מורה על ענין פעולה וממשלה מיוחדת הדומה לצורתה כמו האריה והשור מורים לגבורה והבתולה על אהבה והמאזנים למשפט וסרטן ודגים על המים וכן שאר הצורות (שם). מן י"ט פברואר עד כ"א מרץ ואזי יתחיל צידת הדגים נקראת התמונה הזאת דגים והוא מזל אדר (למודי הטבע כג:). — ואמר הפיטן: ישיב עם אשר בהקיו הוגים, אל ביתו בית תענוגים, ומעין יצא במזל דָּגִים, ועמדו עליו דוּגִים (אל חי, במע"ל, קרונן אלג'יר). — °דג הים, בנוי לקבוץ של כוכבים: והצורות השמאליות אחת ועשרים וכוכביהם ש"ם האחת עיש ובניה וכו' והשבע עשרה דג הים וכוכביו (רא"ב"ע, רה"ב' תכמה א). שקראו לקבוץ או מחנה כוכבים אלו דוב הגדול ולמהנה אהרת כלב הנובח או נשר המעופף או דג הים משולש (נחמ' וגע', דוד גנז שה).

°אלתית.

בְּאִשׁ, °דג מבאיש. — °כיצי דגים.

°זִים, במקום הנחירים שדרך בו הדג שואף אויר.

°חוּטָמָה, מין דג, עי' חוטמת. — °חילק. — °חמור הים.

°כלבית.

לויתן, תנין, שמות לחיות גדולות שבים, ועי'

בעיבים האלה.

*סלְתָּנִיה.— סנפיר.

צוּר, צידת דגים, ועי' ערך צידה. בל מה שנונע לצידת דגים. — *צחנה, שם דגים קטנים. — *ציר, שבו מולחים דגים.

*קְרָבֵי דגים. — *קְרַטַע, פרכס זנבו ודלג. — קשקשת.

*ראש,—משל : ה ד ג מראשו מסריח.—רֶשֶׁת.

*שבוט. – *שור הים.– *שפר.

(הערה : שמות ע ב ר י ם למיני הדגים לא נשמרו לנו גם במשנה ותלמוד, וגם בהדבור העברי לא נקבעו עוד שמות להדגים. השמות לא־העברים שבתלמוד יבואו בהכרך של מלים הזרות).

*דִּגְדֵּג[1]), פ"י, — עשה דִּגְדּוּג : וחלק שוקע לפי האצטומכא לדחות אליו יתרון העפוש החמוץ ותצא הראשון ו ת ד ג ד ג פי האצטומכא הדגדוג המעורר התאוה (קאנון א א ה ב). ו ת ד ג ד ג בפי טבעתו (של הילוד) באצבע זרת (שם א ג א). שהוא שם הליחה השחורה באצטומכא כדי ש ה ד ג ד ג בפי האצטומכא בעת צורך הבא אל המזון (רלב"ג, מלחמ' ה' ד ה).

*דִּגְדּוּג[2]), ש"ז, — שה"פ מן דִּגְדֵּג, והוא משמוש קל וחוור באצבעות בקצת חלקי הגוף, שגורם רגש קצת נעים וקצת קשה ומעורר צחוק, Kitzel; chatouillement, tickle : ואם יהיו שם פוקות וחפין קיא אז ראוי שתעיר חום העלול ותעוור הטבע ב ד ג ד ו ג הגרון בנוצה ותעוררהו להקיא (קאנון ג יא ג ח). הן (הנשים) תמצאינה תענוג מתענג מועט יהיה לאדם גם בן במותן קודם תנועה מהם ו ד ג ד ו ג ערב (שם ג כא א ב). בשחוק שיקרה לאדם ממשמוש האיברים הנמשכים לטרפס מחוץ וזה המשמוש נקרא ד ג ד ו ג (רפב"ל דורן, מג"א, ח"י ז). ואעפ"י ששאר הב"ח יקרה להם שחוק אצל ה ד ג ד ו ג וכו' ולזה אמר גאלינום בי לא ידע סבת השחוק מפני ה ד ג ד ו ג (שם). — ובמשמ' גרוי בעין אבול מסבב רגש בעין הרגש מ ה ד ג ד ו ג באצבעות : ומה שיהיה סבתו (של באב באזן) הולעים יורה עליה התמדת ה ד ג ד ו ג עם יציאת תולעים קאנון ג ד א ג). בעל החתך הזה אם ירים קול יחוש ד ג ד ו ג חזק (שם ג י ב א). ואם יהיה מן המוח ימעט חוש תנועת הזרע ולא יהיה ה ד ג ד ו ג הצריך לתשמיש ממה שיעורר אותו (שם ג כ ה יו). ה ד ג ד ו ג יתחדש מפני ליחות חריפות עוקצות יעקצו האבר ויחדש בו דמיון התנועה המתחדשת מן ההנעה באצבעות תחת האצילים וביוצא בו (פרקי משה ז). אם שתהיה הליחה העוקצת סבת העצם שיהיה העצם מועט הבשר ואז יחדש ה ד ג ד ו ג (שם).

[1]) בערב' דַעְדַעַ'ה a).
[2]) בערב' דַעְדַע' b).

a) دَغدَغَة دَغدَغ

א*דָּגָה, ש"נ, סמי' דְּגַת, — א) שם הקבוץ להדגים, הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם וְהַדָּגָה אשר ביאר תמות (שמות ז יז-יח). זכרנו את הַדָּגָה אשר נאכל במצרים חנם (במד' יא ה). והיה הַדָּגָה רבה מאד בי באו שמה המים האלה וירפאו וחי (יחזקא' מז ט). וירדו בִּדְגַת הים ובעוף השמים (בראש' א כו). והדבקתי דְּגַת יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך (יחזק' כט ד). הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דְּגָתָם מאין מים ותמת בצמא (ישע' נ ב). למינה תהיה דְּגָתָם בדגת הים הגדול רבה מאד (יחזק' מז י). הפך את מימיהם לדם וימת את דְּגָתָם (תהל' קה כט). — ב) דג אחד : תבנית כל דָּגָה אשר במים (דבר' ד יח). ויתפלל יונה אל יי' אלהים ממעי הַדָּגָה (יונ' ב ב). — ג) בפרט *דג קטן, kleiner Fisch ; petit poisson, little fish : קונם דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים ד ג ה[1]) שאני טועם אסור בקטנים ומותר בגדולים (תוספתא נדר' ג ה). — ומאכל של דג: נותנין לו (לעני) מזון שלש סעודות שמן וקיטניות ד ג ה וירק (שם פאה ד ח). לא עירב ולא עירבו לו אחרים ר"י אומר צולה לו ד ג ה רב הונא אמר מתמם לו חמין (ירוש' כיל ב סא:). — ד) *דג נקבה : הדבר דומה ל ד ג ה גדולה דנפצא עוברה ומלאה ארעא (מד"ר בראש' לו). אני מזמין לו (ליונה) ד ג ה מעוברת בשלש מאות וששים ותמשת אלפים דגים קטנים וכו' אמרה ה ד ג ה לדג איש נביא שבמעיך שיגרני הקב"ה לבלעו (מדר' יונה, ביהמ"ד ילינק א).

ב*דָּגָה, פ"ע, עת' יִדְגֶּה, — יפרה וירבה כמו הדגים : המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים וכו'

[1]) ואמרו בגמ' שם (נא:) : ד ג ה (שבמקרא) משמע גדולים ומשמע קטנים ובנדרים הלך אחרי לשון

וְיִדְגּוּ לרב בקרב הארץ (בראש' מח יו).—ולשאר בע"ח: ויכברו הבקרים, גם הגמלים יגמולו, הגדיים גם יִדְגּוּ, הצאן תצאנה אלף (אדס, או"א יא). — וגם הצמח: השדות שדדו וכרמיו הכו חרם וכו', הדגן לא יִדְגֶּה ופריו לא עוד יפר (שם ז).

— פֻּעו', יְדֻגּוּי, דִּגּוּיָה, דִּגּוּיִם, דִּגּוּיוֹת, — שפרו ורבו כדגים: מלכו דגוּים, נטלו סגוים (ר"א קליר, אנסיכה מלכי). דגוּים קמיו, רבים לוחמיו (מחז' רומני, יוה"כ, אדם איך ינקה).

—הפע', ״הִדְגָּה,—עשה, גרם שֶׁיִּדְגֶּה: בטל שלאנן ושלֵו, טל פרח לְהַדְגֵּא ולהשלֵו, צמחי תנוב כסלו (ר"א קליר, טל א פסח, אליס).— וכנוי: לאוכל תלות לך עינים, לאדרו וּלְהַדְגּוֹ ממגד שמים (סוא, תפל' גשם, יפתח). לעמוסי מעים, יַדְגֵּם בנחלי מים (הושע' שבת תוס"מ סכות, את עמי).

דָּגוּל, ת"ז, לנק' דְּגוּלָה,— פעול מן א.דָּגַל, עי"ש.

***דִּגּוּל**, ת"ז, מ"ר דִּגּוּלִים, — רמאות: אפילו אותם ה ד י ג ו ל י ם שריגל יעקב באביו (מד"ר שה"ש' ב ז).

***דִּגּוּן**, ש"ז, — שה"פ מן דִּגֵּן: ד י ג ו ג ך ולא ד י ג ו ן נכרי (גיט' מז.).

״דִּגּוּשׁ, דִּגּוּשָׁה, עי' *דָּגַשׁ.

״דְּגִילָה, ש"נ,—שה"פ מן א.דָּגַל: גבורי כח גדולה, דהרוהו בבית דְּגִילָה (ר"א קליר, שחר' א ר"ה, אאפיד). באים לאמץ תהלתך, בועד בית ד ג י ל ת ך (יוצר ב סכות, אנא תרב).

״דְּגִירָה[1], ש"נ,—שה"פ מן דָּגַר: שיש מוג מהעופות שלא יעוור הוכר לנקבה כד ג י ר ה וגדול הילדים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ה ג). ויש מין עופות שאין להם רגלים והוא המין שנעשה באויר ומזגו האויר וכו' ו ד ג י ר ת ביציו וגדול אפרוחיו הוא בוה הענין בשתטיל הנקבה ביצית תקבלם בכנפיה ותחממם תחת כנפיה ואחר שיצאו תעלה אותם על גביה עד שיגדלו ויעופו (שער השמים ד א). ולא תדגור הנקבה (של הפאון) כי אם פעם אחת בשנה והנקבה בעת ד ג י ר ת ה בורחת מן הוכר ושוכבת במקום נסתר (שם ה א). נוכל לדעת ע"י תבוגת הבע"ח ביאת הברק והרעם התרנגולים יודיעו ואת ב ד ג י ר ת ם התמירית (למודי הטבע ג).

ב"א. ע"כ. מוכח שבלשון ב"א נתיחד או דגה לדגים קטנים.

[1]) בארמית: אתיא ד ג י ר ה ד ג י ר ה כתיב הכא קורא דגר ולא ילד וכתיב התם ובקעה ודגרה

״דְּגִית, ש"נ, — כמו דּוּגִית: ד ג י ת [1]) היינו ביציה (ערוך, ערך דגית).

דגל, ממנו א.דֶּגֶל, א.דָּגַל, ״דִּגְלוֹן, ״דַּגָּל.

א.דֶּגֶל[2]), ש"ז, כנו' דִּגְלוֹ, מ"ר דְּגָלִים, סמי' דִּגְלֵי, דְּגָלָיו, — א) פלוגה גדולה מפלוגות הצבא: Abteilung ; division ; company: וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דִּגְלוֹ[3]) לצבאתם (במד' א נב). איש על דִּגְלוֹ באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו והחנים קדמה מזרחה דֶּגֶל מחנה יהודה לצבאתם (שם ב ב-ג). כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לְדִגְלֵיהֶם (שם יז). כן חנו לְדִגְלֵיהֶם וכן נסעו איש למשפחתיו על בית אבתיו (שם לד). המעביר ד' אמות בר"ה מקורה פטור לפי שאינו דומה ל ד ג ל י מדבר (שבת צח.). והיו כולם (המלאכים) עשויים ד ג ל י ם ד ג ל י ם (מד"ר במד' ב). כ ד ג ל י ם של מעלה כגון מיכאל ו ד ג ל ו גבריאל ו ד ג ל ו (שם שה"ש, מי זאת). — ב) ״חתיכה של אריג יקשרוה בראש הנס לסימן, לצין על ידי הגון המיוחד והצורה עם מעם, סיעה מסיעה, וכרומה, Fahne ; drapeau ; flag: כרוממות ה ד ג ל ופרמומו (הפרפיס לריב"ג, דגל). וקדמונינו אמרו שהיה ל ד ג ל ראובן צורת אדם וכו' ו ב ד ג ל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ו ב ד ג ל אפרים צורת שור מטעם בכור שור ו ב ד ג ל דן צורת נשר (ראב"ע במד' ב ב). — ועצם הגס, ״הבד שהגדיל תלוי בו: כל ד ג ל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה (רש"י במד' ב ב). — ואמר המשורר: מדתי און תאטמו, ממצותי עין תעלימו, דִּגְלֵי און לכם הרימו, הן לריב ומצה תצומו (רמב"ע, למוסף יוה"כ). — ופשט השמוש בהשם דֶּגֶל בספרות ובדבור רק במשמעת חתיכת האריג שבגס או הגס והאריג יחד: בעזר אלוה גלבה כ ד ג ל י ם בצילה (תול' קמ:).

[1]) כך הגרסה בכל נוסח' הערוך בערך זה. ובערך ביצית: דוגית, כמו בנוסח' הגמרה.

[2]) בערב' דַגָּאלָה a), קבוצה עצומה של אנשים.—

[3]) כמו איש על מחנהו. ותרגם דגלהו ט ק ס י ה, ורסע"ג: מ ר כ ו ז ה. וכן נראה מכל מקום שהשתמשו בו בתלמוד ומדרשים כי היתה כוגהם בהשם דגל לעצם המחנה

a) دَجَالَة

למלחמה (מגוד' דוד, תהל' כ ו). — ואומר המשורר: על שדמות שונם קם שאון וסער, שם תרנה מלחמה שופר יריע, וחניתות הורקו בעצי היער, אף הוד נחרת סוסים ארץ יבקיע, קול גלגל ברעם ירגיז שמים, ודגלים נוססים עין שמש יחשיבו (יל"ג, אדו"מ ח). — נ) דבר עשוי מפח וכדומה בצורת דגל קצת ומוצב על צירו במקום גבוה, על הגג וכדומה, לראות על פיו תפנית הרוח, Windfahne ; girouette ; vane: תשים פח אחד בעין ד ג ל או כל דבר קל התנועה מהרות יודע בנקל מי זה ואיזהו הרוח הנושב בכל רגע כי בנשיבה קלה וקטנה יניע עמו ה ד ג ל ויהפך עצמו לצד האחר (מעשה טוביה, הגלגלים כג).

א.**דָּגַל**, פ"ע, עבר דָּגַלְתִּי, עתיד אֶדְגֹּל, נִדְגֹּ.. — — נתקבץ דגלים דגלים: נרננה בישועתך ובשם אלהינו נִדְגֹּל [1]) (תהל' כ ו). — יוֹדְגַל את פלוני אליו, משך אותו, חבר אליו: וקבוצתו ש ד ג ל נ י אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו (רש"י שה"ש ב ד). — נפע', נִדְגַּל, נִדְגָּל, נִדְגָּלוֹת, — נסדר דגלים דגלים: יפה את רעיתי כתרצה נאוה בירושלם אימה כַּנִּדְגָּלוֹת [2]) (שה"ש ו ד). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה אימה כַּנִּדְגָּלוֹת (שם י), ועי' ערך נִדְגָּלָה. — פִּע', יְדַגֵּל את פלוני. — פאר אותו: ישועתך אלהים תשגבנו, ונהללה שמך בשיר ונְדַגְּלֶנּוּ (יולר ז' פסח, חסדי ה'). נשמת דחויים יפני בפירים במעט נטיו

שהתאחדו בו שלשה שבטים יחד. וכן החליט בוכמן גרי (JQR 99). ואולי נסתעף אחרי כן המובן השני של מלה זו, מפני שכל פלוגה ופלוגה של ארבעה שבטים היו מצוינים ב א ו ת ו ת ובדגלים. והחדשים מפרשים דגל בפרוש הנהוג, במשמעה השנית: נֵס. אבל, העדר השם דֶּגֶל במשמעה זו בלשון ערב' מעיד כי אין משמעה זו עקרית וקדומה בלשון, כי למושג קדום כזה טבע הדברים מחיב שיהיה בשתי הלשונות אותה המלה, או לפחות שתי מלים דומות זו לזו במשמעתן, ובזמת יש בערב' מלה דומה לעברית והיא עַלַם a) שהיא דומה להשם א ו ת בעברית, ויש עוד מלה והיא ראיה b) מן ר א ה, אבל אין המלה דגל משמשת כלל במשמ' זו.

[1]) ופרש רש"י: נתאסף ונעשה חיל.

[2]) אמר ריב"ג וז"ל: ענינו הרוממות והפרסמות ברוממות הדגל ופרסומו. ע"כ. וכן שאר המפרשים וגם רוב החדשים. אך זה דחוק, כי בעקרו של דבר לא שמש כלל במשמעה המקובלה. ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

---

a) عَلَم b) رَايَة

רגליהם תְּדַגְּלֶךָּ, דבר על לבם כי לא מחשבותי מחשבותיהם (נשמת ידועי, שבת זכור). הקם בנם את דגלה, ובפרי מעשיך הטובים תְּדַגְּלָה (תוכח' מוסר לח.). — הִפע', יַהְדְּגִיל, — הִדְגִּיל את פלוני, פארו, גדלו ופרסמו: שמחת עולם בהגדילו, עלי באהב בְּהַדְגִּילוֹ, פנות אויב ולהשפילו, צאנו לרעות בצלו (יולר ז' פסח, ארבעה). תגלה שנת שלומנו, תַּדְגִּיל לגדל שמנו (מוס' יוה"כ, תאמ' למחות). מה לי ולכם מחן הַדֶּגֶל, אף הטנפת פגל ולא התגלגל (שבת גרמ"ס, אתבנה לדעת).

ב.**דגל**, ממנו *דִּגּוּל, *דִּגֵּל.

***דִּגֵּל**, פ"י, — דִּגֵּל דִּגּוּלִים בפלוני, רִמָּה אותו, täuschen ; tromper; to deceive: אפילו אותם הדיגולים ש ד י ג ל יעקב באביו (מד"ר שה"ש ב ד). — הִפע', *הִדְגִּיל [1]), — הדגיל לו בהלכה, נתוכח אתו: שני ד..י חכמים ה מ ד ג י ל י ם זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן (שבת סג.).

ג.**דגל**[2]), ממנו ב.דֶּגֶל ב.דִּגֵּל.

ב.**דֶּגֶל**[3]), ש"ז, כנ' דִּגְלוֹ, — הַבָּטָה והתבוננות לדבר בהשתוממות והשתאות מפני יפי הדבר וזהרו: Bewunderung ; admiration: כתפוח בעצי היער בן דודי בן הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי הביאני אל בית היין וְדִגְלוֹ [4]) עלי אהבה סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ג-ה).

---

[1]) פרשו החדשים במשמ' רמה, כמו הקודם. אך אולי הוא סרוס מן ג'דל a) בערב' במשמ' התוכח.

[2]) באשור' דגל, ועי' הערה לקמן.

[3]) באשור' דָּגָל, דבר שמתבוננים לו. — [4]) פרשו ראב"ע ורוב הקדמונים וכמו"כ רוב החדשים במשמ' נס, כמו א.דֶּגֶל משמ' ב, ותרגם Buhl: und sein Panier über mich ist Liebe. אבל, לו גם היתה להשם דֶּגֶל בעבר' בזמן הקדום משמ' נֵס, גם אז היה פרוש זה דחוק, מפני שאין זו מליצה טבעית בפי הרועה, ומכש"כ שלפי מה שראינו קודם לא שמש כלל השרש דגל בעבר' הקדומה במשמעה זו, עי' הערה לא.דֶּגֶל. וכבר הרגיש בזה גם רש"י, ופרש דגלו ק ב ו צ ת ו, והוסיף שדגלני אליו, בנראה במשמ' משך. אך מליצה זו לא יותר טבעית מהמליצה במשמע' נס. והפרוש היותר נאה ויותר מספיק ויותר מתישב על מליצה טבעית הוא עפ"י משמ' הפעל דַּגֵּל באשור' ש"ל הביט

---

a) جدل

בּ·דָּגַל¹), פ"י, סָמו' דָּגוּל, — שהכל מתבוננים אליו ומשתאים על יפיו וכיוצא כזה, bewundern; admirer; to admire: מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך מדוד שככה השבעתנו דודי צח ואדום דָּגוּל²) מרבבה ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחורות כעורב וכו' (שה"ש ה ט-יא).—ואמר המליץ: הן רבבות אזנים קשובות לדברי ראש החוזים ולב אחד מאלף יכינם ואולם דובר צחות ד ג ו ל מרבבה (א' מפו, אה"צ ח).

***דִּגְלוֹן**, ש"ז,—פעולת הרמת הדגל: אמרו במדרש³) כתיב נתת ליראיך נס להתנוסס וכו' נסיון אחר נסיון ד ג ל ו ן אחר ד ג ל ו ן בשביל נסותם בשביל גדלם כנס הזה של ספינה (ר"י אברבנאל, ענין העקדה).

***דַּגְלָן**, ש"ז,—ממונה על הדגל⁴): קפץ שמעון בחוזקת היד בכת אנשי הדגלן וחטף הנכסים ההם והוליכם אל ביתו (שו"ת לחם רב קסח). וגזר הדיין שיתנו לתובע אחר הנהרגים ביד הדגלן לקונמו כי הוציא שם רע על החמר וכשהוליכוהו ליהודי לפני ה ד ג ל ן הרגיש ה ד ג ל ן שהדיין לקח שוחד מהרוצח ופטר אתו ונהפך נגד היהודי ואמר ה ד ג ל ן ליהודי אל תירא וכו' הייתי חוזר על הכפרים של אדוני ה ד ג ל ן וכו' וכהיות שאינם מהכפרים של ה ד ג ל ן לא יכולתי לעשות להם דבר (שו"ת מהרשד"ם, אה"ע קנ"ו).

דגם, ממנו *דֶּגֶם *דִּגֵּם, *דֻּגְמָה.

***דִּגֵּם**, אינו נהוג.

— סָמו', *דֻּגָּם, מְדֻגָּם: דוגמא הוא ברבבה שלו וכו' כלומר מ ד ו ג ם שאין כמותו בכל הרבבות (ערוך, ערך דוגמא).

והשקיף, וכפרט בהשקפה והבטה של השתאות והשתוממות. תדגל איכות ותכל אפר, ר"ל יראו אויבינו ויאכל עפר. ידגל ר"ל הם מתבוננים ומשתאים. אני דגל כשת נש; — להשתוממותו והשתאותו של העם כלו (Dict. Mus Aruold).

¹) עי' הערה הקודמת. — ²) פרש ריב"ג: ענינו הרוממות והפרסמות ברוממות הדגל ופרסומו. ע"כ. וכעין זה גם רוב החדשים, מצין. אבל גם מליצה זו אינה טבעית כפי הרועה, וכפרט שלא היתה כלל להמלה דגל בעקרה משמעה זו, ועי' בהערה להשם ב.דגל.

³) אין אני יודע באיזה מדרש מצא ר"י אברבנאל זה הדרוש.

⁴) לא נתברר לי מתוך התשובות איזו שררה היתה לו להדגלן בזמן ההוא. משמעה אחרת לא מצאתי למלה זו, שלא מצאתי לה מקור אחר.

***דֻּגְמָה¹)**, דוּגְמָא, ש"נ, ככנ' דֻּגְמָתוֹ, מ"ר דֻּגְמוֹת, דוּגְמָאוֹת, — דבר שהוא דמיון ומשל לדבר אחר, דבר מועט שהמוכר מראה מסחורתו להקונה שכך היא הסחורה כלה, Probestück; spéciment, échantillon; sample: המצניע לזרע ול ד ו ג מ א ולרפואה (שבת י א). לא יצא החייט במחטו וכו' ולא הצבע ב ד ו ג מ א²) שבאזנו (תוספתא שם א ח). אין לוקחין מן הצבע לא אותות ולא ד ו ג מ ו ת (ב"ק קיט:). — ובכלל דמיון ומשל: שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם ד ו ג מ א לדורות (תענ' כג.).—ובמשמ' מוסרית, משל ללמוד ממנו: כיצד קצצה אחד מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה ואומרים אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ומתייראים אנו שמא יתערב זרעו בזרעינו בואו וקחו לכם ד ו ג מ א לדורות שלא יתערב זרעו בזרעינו (כתוב' כח:). — ובכנ': (ישב ר"ג ודרש) עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדיו ליגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש א"ל בא ואראך ד ו ג מ ת ן בעוה"ז (יצא הראה לו תרנגלת) (שבת ל:). — ובמשמ' דבר שאינו אלא למראית עין ולא כפעל ממש: אין משקין (מים המאררים) לא את הגיורת (הסוטה) ולא את שפחה המשוחררת וחכ"א משקין אמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת שהיתה בירושלם והשקוה שמעיה ואבטליון אמר להם ד ו ג מ א³) השקוה (עדי' ה ו).—ובמשמ' משל שזודם אומר: שעד שלא עמד שלמה לא היתה ד ו ג מ ה (מד"ר שה"ש, פתיחה).— ומצוי שמוש מלה זו מאד בספרות: רפאל מנה (אותו האלהים) על מיני רפואות ומסר בידו כל מיני ד ו ג מ ו ת שבעולם כדוגמות מים עליונים כן ד ו ג מ ו ת מים התחתונים יש ערוגה אחת שכולה ד ו ג מ ה אחת כגזירתו של מלך הוא שאפילו ד ו ג מ ה אחת מיינקת מכולן ואם מתקבצים

---

¹) משקל גֻּמָּה.— ²) ופרש"י בגמ' שסיא: מעט צמר צבוע אדום ומעט צבוע שחור וכן בכל מיני צבע שמראה בהם דוגמא לאחר כזה תרצו או כזה תרצו. — ³) ופרש הרמב"ם וז"ל: לא השקוה מי סוטה על אמיתתה אבל עשו תחבולה וחשבו שהם מי סוטה.

כל באי עולם אינם יכולים לעשות כ ד ו ג מ ה אחת (מדר' כונן, ביהמ"ד ילינק ב). גן עדן וה שבארץ יש בו דברים נפלאים ונוראים על שהוא כלול משתי דוגמות בדוגמת העולם הזה ודוגמת העולם של מעלה כי גן עדן של מעלה הוא דוגמת הגן עדן של מטה (תכנת רוכל ב ת). ספרו של אדם הראשון כתוב בו מעשה בראשית ומעשה מרכבה ברמוים דוגמת משנת שמואל בעיסקי התקופות והמזלות (סדר החכ' וקור' העתים מהמחה ת, ת תרמ"ת). כי מלת אוכלת מוסבת על השכינה האוכלת את האש דוגמת נפשותיהם של צדיקים שמיכאל מקריב בכל יום (הריקנטי ברת'). כי עשיית מצוה למטה היא מעוררת כחה ונשמתה ודוגמתה למעלה (בס, רתה). העגול הזה מתפשט דרך קו ישר בבחינת אור דוגמת העיגול ממש (מהרח"ו, עה"ת, ת"ק ת ב). אין לנו לדקדק בכל פרט ופרט בדוגמות כאלה כאשר דברנו (קול יהודה, כוזרי ב כז), ועיד תדיר.

דגן, ממנו דָּגָן, *דִּגּוּן.

דָּגָן[1], ש"ז, סמי' דְּגַן, כנ' דְּגָנִי, דְּגָנְךָ, — שם בללי להחטה, השעורה, וביוצא בהם מתבואת השדה הגדלה בשבלים, Getreide; céréales; corn: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דָּגָן ותירש (בראשית כז כח). ארץ דָּגָן ותירוש ארץ לחם וכרמים (ישע' לו יז). כַּדָּגָן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז). וקראתי אל הַדָּגָן והרביתי אתו ולא אתן עליכם רעב (יחזק' לו כט). שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דָגָן ברעב (נחמ' ה ג). הנודר מן הדגן אסור בפול המצרי יבש דברי ר"מ וחכמים אומרים אינו אסור אלא בחמשת המינין (נדר' ז ב). מברכין על הדגן שהוא מן המובחר (תוספתא ברכ' ד יח). — ובפרט *במדרגה השלישית לבשול החטה והשעורה, כשמלאה השבלת גרגרים: אם (עלו מן הזרע) עשבים יופך ואם אביב יגפין ואם הביאה (השדה) דגן תדלק (כלא' ה ז). — דְּגַן שָׁמַיִם, כנוי להמן: וימטר עליהם מן לאכל וּדְגַן שמים נתן למו (תהל' עח כד). — וכנ': לכן אשוב ולקחתי דְגָנִי בעתו ותירושי במועדו (הוש' ב יא). וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דְּגָנְךָ ותירשך ויצהרך (דבר' ז יג). נשבע יי' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דְּגָנֵךְ עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (ישע' סב ח). נתתה שמחה בלבי מאת דְּגָנָם ותירושם רבו (תהל' ד ח). ונתתי עשב בשדך לבהמתך שתהא גווז ומשליך לפני בהמתך בל ימות הגשמים ואתה מונע ידך ממנה קודם לקציר שלשים יום והיא עושה ואיננה פוחתת מדגנה (ספרי עקב). — *ומ"ר: וכל מעשר הרומה וגם מבחר דְּגָנַיִךְ (קנות, ליון עטרת). — ובהרחבה, לֶחֶם, Brot; pain; bread: לאמתם יאמרו (הילדים הרעבים) איה דָּגָן ויין (איכה ב יב). ישראל נמשלו לחיטים שהם דגנו של עולם (פסיק' רבתי י). — והשתמשו קצת הסופרים בשם זה ביחוד להמין הנקרא שפון: הדגן דומה לחטים בבל דבר בארכו במראהו ותועלתו לאדם רק שהקנה שלו הוא יותר ארוך וגם השבולת והגרעין הוא יותר דק וקטן משל חטים גם יבשלו מהדגן מין משקה הנקרא יין שרף אשר הוא חזק מאד ומשבר (רתב' למוד' ת ו). — *שבלת דגן, מין דג, עי' שִׁבֹּלֶת.

אביב. – אלם. מאלמים אלֻמים. — אֹרז.

גֹּרן.

*דורה. – דוש. – דחן. – דיש. דישה. מדושה.

*זון, זונים. – זרה. – זרע.

חטה. – *חִטֵּי תירס. – *הֲפוּרָה. – חרמש.

טחן. וכו'.

זרקון.

כֻּסֶּמֶת.

לֶקֶט.

מגל, מגל קציר. — מורג.

עמיר. – עמר, עמרים.

צבתים.

קָמָה. – קציר. – נֹשׁ.

ריחים.

שבלת, עי' במקומו. — *שבלת שועל. –

שחת. – שעורה. – *שפון.

דִּגֵּן, קל לא נהוג.

— פע', דִּגֵּן, בה"פ דִגּוּן, עי' ערך *דִּגּוּן.

דגר[1], ממנו דָּגַר, *דְּגִירָה.

דָּגַר[2], פ"ע, עת' יִדְגַּר, — דָּגְרָה התרנגלת על אפרוחיה, ישבה, רבצה עליהם לחמם אותם והגינה עליהם:

---

[1]) גם בכנענ'. בערב' משמש שרש דגן במשמעות אחרות.

[1]) עי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' משמש פעל דגר a) במשמעות אחרות.

a) دجر

שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה[1] בצלה (ישע' לד יה). קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו (ירמ' יז יא). — ואמר המליץ: הרה ויולדת וגם דוגרת (עמנ' מחב' כ).—וגם התרנגלת על הביצים למען יבקע האפרות, והשתמשו הסופרים רוב שמושו במשמעה זו האחרונה: ואווז של ישוב טוענת בצים הרבה ויולדת אותם ועוד ממלאת אשכול שלה בצים טובא ויורדת ו ד ו ג ר ת על כולן (ערוך, פרך שחלא). ואיך יכרעו (הדבורים) ראשם כאלו הם עולות מן הרחצה ואיך יטילו בצים וי ד ג ר ו וישנו עליהם ימי הסתיו והקור והגשמים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ד א). יבנו (הצרעות) בתיהם בקירות ובענפי האילנות כמו שיעשו הדבורים ויטילו בצים וי ד ג ר ו לא יקבצו מזון בחורף ולא יאצרו דבר למחרתו (שם כ). ולא ת ד ג ו ר הנקבה כי אם פעם אחת בשנה (שער השמים ה א). התרנגולים י ד ג ר ו וימהרו לבוא למקום מנוחתם המיועד להם לכלוב או להלול שלהם כי ירגשו ג"כ כובד האויר קודם הגשם (למודי הטבע, פרלתי אויר). — ואמר המשורר: ביצים עזובות מצאה התרנגלת ו ת ד ג ר ותחמם עדי המליטה (יל"ג, כניס זריס).—ובהשאלה: ארץ עלולה שם לפנים קננה מינות ושמה כופרים ד ג ר ו, מהם במקצתם מתי מספר בלב עבור וחכמי הזמן עברו (ר' מבולם כר"ש, כנגוה מו"נ).

— נפע', ˘נִדְגַר, — שהה במקום חם ובמנוחה עד שנתהוה ממנו ולד: עשה לנקבה רחם כדי ל ה ד ג ר ולהזורה בתוכה הורע (חכמוני לר"ש דונולו, יליר' ה).

באר' קבוץ ואספה, ובתרגום לאיוב במשמ' חמום הביצים: ועל עפר תחמם (איוב לט יד) תרגומו ועל ארעא ת ד ג ר. אך תרגום איוב הוא מהתרגומים המאוחרים, ואין לסמוך עליו. ובתרגום איכה (א כ) תרגם מעי חמרמרו א י ד ג א ר ן, ולא ידוע מאיזו משמע' של חמרמר הרגם כך. — [1]) ת"י תרגם דגר כאן וכן ירמ' יז יא: ד מ כ נ ש, וכמו"כ במשמ' זו חשבעים. וכן ר"י קריש ואחריו גם ריב"ג, ומסתיעים מהמלה הארמ' ד ג ו ר י ן שתרגם בו התרגום את השם צבורים (מ"ב י ח). ומנחם פרשו במשמ' גדל, והביא גם ריב"ג פרוש זה. אבל, אין ספק בדבר כי בזמן הגמרה יחסו לפעל זה משמ' ר ב י פ ת העוף וישיבתה על אפרוחיה וביציה, ולכן אמרו בי אם קורא זכר רובץ על האפרוחים או על הביצים חיבים בשלוח הקן, מפני שנאמר בו ד ג י ר ה (חול' קמ:). ומן תרגם גם הירונ' בהפעל fovere ברומית שר"ל חמם ולחץ ללבו ולטף והגן, וגם ישב על הביצים. ונראה כי כך פרשו גם הגאונים, כיון שהערוך, שרוב דבריו לקוחים מהגאונים, השתמש במלה זו במשמעה זו.

— הפע', ˘הִדְגִיר,—כמו קל: היענה והיא מורכבת מעוף ובהמה וזה כאשר יתקבצו לה מהבצים ביותר תחלקם לשליש השליש תטמון בעפר והשליש ת ד ג י ר והשליש תעזוב לשמש (ר' קלוני', אגר' בע"ח ה ג).

*דגש[1]), ממנו ˘דֻּגַּשׁ, ˘דָּגֵשׁ, ˘דִּגְשָׁה, ˘דִּגְשׁוֹן, ˘דַּגְשׁוּת, ˘דַּגְשָׁנוּת.

˘דָּגֵשׁ[2]), ש"ז, מ"ר דְּגֵשִׁים, — נקודה בתוך האותיות לסמן הברה יותר מפורשת[3]), חזקה וקשה, כמו להבדיל בין אותיות בגד כפת לציין ההברה הקשה שלהם, והוא דגש קל, ומשמש עוד שמושים בדקדוק לחדד את הברת האות שהדגש נתון בתוכו, והוא דגש חזק, לסמן המשקל ולהשלים אות מובלעת ולעצר הקריאה וכיוצא בהם: לא ב בטעם ו ד ג ש (מסורה ב"א ח יט). כל ששי חסר ו ד ג ש (מסו"ג במד' ז מב). סימן ריש אשר יצא ב ד ג ש ואשר יצא ברפי והוא לבני א"י לבדם והוא קשור בלשונם אם יקראו במקרא ואם ישיחו בשיחתם והוא בפי האנשים והנשים ובפי הטף וכו' ובלבד שתהיה שוא תחת האות הסמוך לריש ואם לא יהיה שוא יצא ב ד ג ש (דה"ט, הריש ז). דע כי לכל האותיות יקרה ד ג ש ורפה (מנחם, פתיחה). כל האותיות טעונות ד ג ש ורפה לצחצח הלשון כפי הנעתם בפה ומושבן בלשון וכפי תוכן המלה וקרבה המלים הקרובים אליהם וכפי האותיות הדבוקות לה וגם ככה הם נכונים ל ד ג ש ורפה לא לצחצח כ"א לעניני פתרונות (שם). בשער ידיעת ד ג ש ורפה (תשו' דונש על רסע"ג מ). היה ד ג ש אמתה כמו חמה חמתה (שם א). — ומ"ר: במדה ד ד ג ש י ם (מסור' ויקר' יט לא). בענין המלכים ו ה ד ג ש י ם והרפין ושמותן וצורתן (הולית הקורא 16). כל תיבה של בגד כפת שמגזרת חטופי למד פעל שסופם ד ג ש י ם מן בכה ויבך מן פהה ויפת וכו' (רסב"ס שמות יח ט). אך לא הרגיש ב ד ג ש י ם (ר"י קמחי, ספר הגלוי). ואין ד ג ש י ה ם לחסרון אות (ר"ת בהכרע' על דונש, ט).

˘דַּגֵּשׁ קל אינו נהוג.

— פעו' דָּגוּשׁ, ת"ז, לנק' דְּגוּשָׁה, — אות שיש בה דגש: תביאו א ד ג ו ש ה[4]) (מסו' גדו', ויקר' כג יז), ר"ל

[1]) בסור' דקר ועשה נקב.

[2]) כך נקוד בתשו' דונש דף 120. —[3]) במסורה גם לסימן הטות האלף: תביאו תד מן ד' אלפין ד ג ש י ן (מסור' גדו', ויקר' כג יז). וגם לשוא נח פשוט: לצבוא על הר ציון לית ד ג ש. וכן היא המסורה על העלם יעלימו.

[4]) עי' הערה למעלה לערך דגש.

שלא צריך לקרוא תבייו. זה סימן ריש הדגוש וריש הרך (גנזכ' מסור' 11,5,45). כי אצק מים הצדי דגושה כי יוד יצק נבלעה בתוכה (דקדוק ר"י חיוג 22). הדלית דגוש (ערוך, ערך גד). דגושים פתוחים קמוצים (מסכ' המסר' ג). — ובהשאלה: בימי אבילות דלות זלות הנליות המרים והקשים ריקים בקוקים בלוקים מחוקים גדושים ולא מתוקים עיפים ורפים דחופים יחפים כפופים רפוים ולא דגושים (חזוק אמונה, הקד' תלמ' המתכר).

—נפע', *נִדְגַּשׁ, — שיש בו דגש, שמפיקים אותו בהברה חזקה, חדה, כפולה: וכל המלה הראויה להדגש או לרפות וכו' לא תדגש ולא תרפה אות המלה ההיא (מנחם, פתיחה). ואפס לא לאלה לבדם יקרה מקרה זה כי אם לכל האותיות כלם ידגשון וירפיון עקב עניני פתרוניהם (שם). בג"ד כפ"ת בהיותם סמוכים ליהו"א ירפיון ובהעלותם ידגשון ואף בהיותם תחלת המלים וכו' כל האותיות ידגשון וירפיון בראשית המלה ובתוכה ואחריתה לפי פתרונה לבד חית ועין אשר לא ידגשון ולא ירפיון היטב כי אותיות הגרון המה (שם). ויתכן שיאמר אדם שהוא ונתוסרו ובולע התיו הנח בוו על כן נדגש וכמוהו ונכפר לכם הדם ונתכפר (דקדוק ר"י חיוג 40). אם יקרך עון בנין נפעל על כן נדגש בקוף (שם 132). ולכן לא נדגשה הנון כמו נון ולא תחנם וכו' ושני הטפין לא יוכל להדגש (ר"ת על דונש, נחנח). נדגשו התוין הללו וכו' מפני החטף אשר לפניהן הן נדגשות (רשב"ם סה"ש ד ו). ומלת וילינו שנדגשה אין לה להביא אות אחרת (ר"י קמחי, ספר הגלוי).

— פע', *דִּגֵּשׁ, מְדַגֵּשׁ: הוי יודע כי לא ידגשו המלות אלא לשום טעם ומאורע או להקל הדבור וכו' וגם מדגשין אותיות כדי לחוס עליהן שמא ישתנה שמע שלהן לשמוע וכו' לפיכך דגשוה שתראה המלה לשמוע וגם מדגשין אחר הה"י של ידיעה וגם ידגשו כשיפלו הנון של מן (ר"ש פרחון ל).

— הפע', *הִדְגִּישׁ, — הפיק את האות בהברה דגושה: ואם בוא יבוא הקורא להדגישה או לרפותה אין לו במה כי טבעם טבעת בינונית כי אלו יצאה רווחה היה מדגישה ואלו יצאה דגושה היה מרפה (מנחם, פתי'). ושני חטפין לא יוכל להדגש כי לא יוכל להדגיש בפה (ר"ת על דונש, נחנח). שפעמים רבות הם מדגישים כהפסק מה שאין טעם לדגשוה (השרשים לריב"ג, נזל). יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות (רש"י שמות כג כו).—ובכלל, *הבר בהברה מפורשה, ברורה, חזקה: אמר רב נחמן בר יצחק ובלבד שידגיש בדלת (טוא"ח, בשם ירושלמי [1]). כי אמר פטרוה לשון גם פטורין הוא שהדגיש וסיפר בלשון ארמי (רש"י גיט' סה:).

— הפע', מוּדְגָּשׁ: קשת על שם האומנות כמו חמר גמל ציד לפיכך השין מודגשת (רש"י ברא' כא כ). תנני נון הראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נונין (שם לג יא). שאילו מגזרת מיתה היה (המלה והמתי) אין הא שלו בפתח ולא מם שלו מודגשת וכו' והתיו מודגשת לפי שתבא במקום שתי תוין וכו' וכן ונתתי התיו מודגשת שהיא באה במקום שתים (הוא, שמות כג כז). שכתוב בו (בהמלה למשיסה) יוד והסמך מודגשת (הוא, תהל' סה י). מצרים נתנו יד הנון מודגשת כמו נתננו יד כלומר שנתננו להם יד (ר"י קרא, פי' איכה, זכור).

*דְּגָשָׁה, ש"נ, — כמו דגש: בגד כפת בלולים בשתי דרכים, ממקרא ערוכים, בחצים דרוכים, בשני פנים תמוכים, בדגשה נסוכים, וברפי רבים ומכים (דה"ע, מיוחס לבן אשר).

*דִּגְשׁוֹן, ש"ז, -- כמו דגש: ואין זה כי אם עקב דגשונם ורפיונם (מנחם, אות ב). דגשונם ורפיונם יבדילו ענינם (שם).

*דַּגְשׁוּת, ש"נ, -- סגולת אות דגושה: פתרון המלה תלוי באחת מהנה ובדגשותה וברפיותה יכון פתרונה וענינה (מנחם, פתיחה). והבינותי מקומות נפילתם מן המלים והתהפכם בפעלים ומקומות דגשות רפיונם (דקד' ר"י חיוג 17). ואם יהיה על הפנים השניים אשר הוספנו אנחנו בספר התוספת ויהיה עקרו הדגשות על הסברא הזאת והלשון הזה דומה ללשון הערב מפני שהם אומרים למריטה אימראט בשבר המם ודגשותה (השרשים לריב"ג, מרט). דגשות הנון (במלת תשכנה) משמש תחת נון שניה כאילו כתוב תשכוננה (רש"י יחזק' יז כג). ומשפט המם ליחיד בכפל כמו ממני כי דגשות המם להתבלע הנון ודגשות הנון להתבלע נון אחר (ראב"ע, ספר היסוד ג). ודגשות השגי איננו כמו דגשות יסדת עז (אבן ג'יקטיליא, פוזננסקי 100). דגשות ורפיון האותיות (לשון למוד, ר"ד יחייא ס).

---

[1]) לא נמצא מאמר זה בירושלמי. (Bacher, Anfänge der hebräischen Grammatik).

רחצו הוכו דגשות הוין לחסרון תיו התפעל (ספר זכרון לר"י קמחי ג).

°דַּגְשָׁנוּת, ש"נ,—כמו דַּגְשׁוּת: ודגשנות הפא (במלת אספה) יורה על עגינה כמו אפדה (מנחם, אסף). דגשנותם ורפיונם יבדילו ענינם (דקד' ר"י חיוג 134). אבל בבח מלאותה יוצאת לא טעונה רפיון ולא טעונה דגשות אך אחרי דגשנות נוטה רובה אעפ"י שיכולת הגרון משגת כמעט חוקתם ורפיונם (שם).

דַּד, ש"ז, מ"ר דַּדִּים, — א) עקץ השד, הפטמה, Zitze; mamelon; nipple: ותזניגה במצרים בנעוריהן זנו שמה מעכו שדיהן ושמה עשו דַּדֵּי בתוליהן (יחזק' כג ג). אילת אהבים ויעלת חן דַּדֶּיהָ ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה יט). האשה שנטף חלב מדדיה ונפל לאויר התנור טמא (כלים ח יא). בטיפה המלוכלכת על פי הדד (שבת קמד:). דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב (עירוב' נד:). מעשה באחד שמתה אשתו וכו' ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה (שבת נג:). ונעשה נס בשרה אמנו ונפתחו דדיה כשני מעינות והניקה את כולן (ב"מ פז.). כיון שראו את השבינה עולל הגביה צוארו ותינוק שמט דד מפיו ואמרו זה אלי ואנוהו (סוטה ל:). מה הדד הזה תינוק מצטער בשעה שפורש ממנו כך היו ישראל מצטערים בשעה שפירשו מן המן (ספרי בהעלותך). —ואמר המשורר: בחמודות עולם אפדה, ליל אשר עשה את דדי, בוצבי חן תחתי ארדה, משפתיו צוף יין כרמי, ואנשקלחי אדומי (ר"י הלוי, שלו מעפרי). — ובהשאלה: גמולי חלב מניקים, דַּדֵּימוֹ חכמה מפיקים (יוצר א' בכוע', אתו מלות).—ובהרחבה, *שָׁדַיִם: איזהו סימניה ר"י הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד ר"ע אומר משיטו הדדים (נדה ה ח). ואח"כ מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה (סוט' א ו). מה דד זה עיקר לתינוק והכל טפל כך היה המן וכו' מה הדד הזה אפי' תינוק יונק הימנו כל היום אין מזיקו כך נעשה המן (תוספתא סוט' ד א). שנתן (גחזי) ידו בהוד שביופיה בין דדיה (ירוש' יבמ' ב ג ד). שעשה לה (להאשה) דדים במקום בינה (ברכ' י.). דדים הללו שנתת על לבי למה לא להניק בהן תן לי בן ואניק בהן (שם לא:). ואלו הן סימניה (של האילונית) כל שאין לה דדים ומתקשה בשעת תשמיש (יבמ' פ:). כל אשה שדדיה גסין משל חברותיה ה"ז מום (כתוב' עה.). אמר רבה בר בר חנה אני ראיתי ערביא אחת שהפשילה דדיה לאחוריה והניקה את בנה (שם). סימני בונרת וכו' בשיתקשקשו הדדין (נדה מז.). מה עשה הקב"ה ייבש דדי נשותיהן של אומות העולם והיו מטרוניות באות ונושקות עפר רגליה של שרה ואומרות לה עשי מצוה והניקי בנים שלנו (פסיק' דר"כ, סוף אסים).— ב) *בליטה פחות או יותר בצורת דד בולט מכלי ודרך פי הדד יוצא המשקה שבכלי: בן קטין עשה שנים עשר דד לכיור שלא היו לו אלא שנים (יומא ג י). דדי הכיור שמקלחין מים (ר"ח שבת קיג:). עושה כיור נחשת והוא כדוד גדול ומנקב סמוך לשוליו שני נקבים זה כנגד זה ובהם קבוע בשני דדים המריקים המים שבתוכו לחוץ ולהגביה מקום הדדים מן הארץ שיהיה נוח לכהנים לקדש ממנו (מעשה חושב ו ח). אותן שיש להם כיור קבוע בכותל ובתחתיות הכיור יוצא ממנו דד קטן ועליו סובבת ברוא קטנה לסתמו ולפתחו מאחר שקלות הדד קטן ודק אין ליטול ממנו לידים (ברכ' הנהג', סדר נט"י טו).— ובפֵרות, יבאתרוג, דַּדּוֹ, כמו שושנתו, פטמתו: נטל דדו (של האתרוג) והוא הראש הקטן ששושנתו בו (רמב"ם, לולב ח ז). בחזוית על דדו ונקבים החסרים מכל דבר, שושנתו קיימת בו ודמותו הדור במדובר (סמא"ל, פזמ' לסכות, ארבעת).

דֹּד, עי' דּוֹד.

א·דדה[1], ממנו דָּדָה, הִדַּדָּה.

א·דָּדָה[2], קל אינו נהוג.

— התפ', הִדַּדָּה במקום הִתְדַּדָּה, — התחרט והצטער בקצת רגש של צחוק ולעג על מה שעשה שלא כהגן, בלי סבה אמתית להדבר, bedauern ; regretter ; deplore: מה אדבר ואמר לי והוא עשה אֶדַּדֶּה[3]

---

[1]) אין המדקדקים החדשים מודים בשרש מיוחד דדה. ועי' בהערה להפעל.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כבר התחבטו המפרשים והמדקדקים הקדמונים והאחרונים בפרוש מלה זו ודקדוקה. ת"י: מה אפלח ואשלם קדמוהי כל שניא דאוסיף על חיי ושזיב ממריר נפשי. רסע"ג תרגם: ואנא אנפר ג'מיע נומי עלי מר נפסי, מנחם הביאו במחברת עם ידוד, מדד ערב, ותדד שנתי, ידדון ידדון, אך לא אמר מה פרושו בדיוק. וכבר התפלפל בזה ריב"ג בכתאב אלמשתלחק וז"ל: נכר ד"י חיוג שיהיה אדדה כל שנותי מהכפולים אך לא אמר מאיזה שרש הוא ואומר אני שהוא מעלולי הלמד והיה ראוי להיות התדדה אתדדה ונבלעה התו בהדלת ואמרו אדדה כל שנותי והוא התפעל וכו'. ע"כ. ואמר בהשרשים: אדדה כל שנותי וכו' כבר זכרתים בספר התוספת (הוא

בל שנותי על מר נפשי (חזקיהו, ישע' לח יה).—ואמר הפיטן: ואם א ד ד ה בל שנותי, להודות אין די שפתי (קונט' הפיוט' פכ).

ב·דדה[1]), ממנו ב.דָדָה *דִּדָּה, ׳דִּדּוּי.

ב·דָדָה[2]), קל לא נמצא.

— פִּע׳, *דִּדָּה, — סיע לילד קטן או לעגל ובדומה, שאינו יודע עדין ללכת היטב, ונהג אותו בהליכה מפוקפקת שלו: אשה מ ד ד ה[3]) את בנה אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל אחד ומניח אחד אבל אם היה גורר אסור (שבת יח ב). מ ד ד י ן עגלין וסייחין ברשות הרבים (שם). ותרנגולת שברחה מ ד ד י ן[4]) ומחזירין איתה למקומה (פסח׳ ד ז). מ ד ד י ן בהמה חיה ועוף בחצר אבל לא את התרנגלת[5]) (שבת קכח:). בל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה חורו ישראל לאהוריהן י"ב מיל והיו מלאבי השרת מ ד ד י ן אותן (שם פח:). בשעה שבקש הקב"ה ליתן תורה לישראל היו מלאבי השרת מ ד ד י ן לחם לישראל (מד"ר שה"ש, כרס היה). — ובסו פ"ע: שאני גוזלות הואיל ועשויין ל ד ד ו ת (כילה י:). בל ה מ ד ד ה אין מ ד ד ה יותר מני' (כ"ב כג:). בעיר ההיא הייתי מ ד ד ה והנה לקראתי וקן חביב (מבה כיאטי, מקדש מעט ד). בניפל הנמצא ברגלו אחד תיך הקן ורגלו אהד מחוין לקן מבלי כח ל ד ד ו ת יותר הרחק (הקד׳ כעל תפא׳ ישר׳ על ס׳ קדשים). — וגם בדברים לא בע"ח, העתיקו מעט מעט ממקומו: נקמו (הנגר) וכו׳ מ ד ד ה ו בראשי אצבעותיו (ירוש׳ שבת יז יו:). ר׳ דוסא אומר מטהו (את הסולם) מחלון לחלון אחרים אומרים משום רבי דוסא אף מ ד ד י ן[1]) בו (כיל׳ ע:). — ובהשאלה, דִּדָּה עם פלוני, נשא ונתן עמו בדבר, התוכח עמו, התאמץ לבוא אתו לידי הסכמה: אל תקרי ידודון אלא י ד ד ו ן שהיו (המלאבים) נושאין ונותנין עם משה אבי החכמה אבי הנביאות שעלה שמים והוריד התורה (ילקוט תהל׳ כח תשלה).—*וְדִדָּה הדשאים, הבריחם לציין מעט מעט מהארץ: ד י ד ה הדשאים, דענני בבאים, הציין פרי נושאים (קונט׳ הפיוט׳ ד). — *דִּדָּה פתקים לפני פלוני, הטיח דברים כלפי פלוני: וה הוא אחד המקומות שהיו מלאבי השרת מ ד ד י ן פיתקין לפני הקב"ה שהיו אומרים לפניו רבש"ע ביהמ"ק חרב ודשע וה יושב ועושה מרויחים (מד"ר אסתר, כימים ההם), ועי׳ פתק.

— הִתפ׳,* מִדַּדֶּה, — הולך בפקפוק, בקושי, הילד בתחלת הליכתו ובדומה: (מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות קשורות לא יגע בהן) אמר רב עוקבא בר חמא ב מ ד ד י ן (כ"מ כה:) והיו (ישראל) מ ד ד י ן לפני הקב"ה ואומרים רבש"ע אשורך הוא הודך וכבודך הוא שתהיה תורתך בשמים (מד"ר שה"ש, כרס היה).

— פִּע׳, *דִּדָּה, — שדִּדּוּ אותו: לויות המורד מעת הורדו, והטללים לברכה לא ירדו, בלבים רעים על במתי עם דֻּדּוּ (קינה על חרבן ביהמ"ק).

***דִּדּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן דִּדָּה: לא הגביה את התחרה אלא בדרך ד י ד ו י הובאה אל הגדיש ולא יצתה הגחלת (כ"ת ב"ק כב.). פתר אדדם עד בית אלהים מלשון

אלמשתלחק) וענין המלות האלה ההנהגה במו שנאמר במשנה מדדין עגלין וסייחין ובו׳. ע"ב. וכן רד"ק. ובעין וה רוב החדשים, אלא שנחלקו בשרשו ובדקדוקו. .Ges הביא לו דמיון בערב׳ דַאדַא a), ואמר שמשמעתו הוא הלך לאטו, אך באמת משמעתו היא הלך מהרה. וכן .Ew, אלא שהוא הניח בי עקרו הוא דִוְדֶה ונצטמצם, וכעין זה רוב החדשים הבאים אחריו, קצתם מן דִוְדֶה וקצתם מן דאדא התדאדה (Stade § 20), ועכ"פ בלם במשמ׳ הליכה לאט. אך אין משמעה זו מתישבת יפה על מליצת הכתוב, ודמיון רחוק ולא טבעי הוא לאמר אתהלך לאט במשמ׳ בהכנעה, במו שאומר גונ׳, ואין הלך אט דומה לוה. רק רש"י פרש בבונה אחרת ואמר: אתנודד מבל שנותי ל ק ל ם לפניו. ע"ב. והוא קצת יותר נאות להבונה. והנה בבלל רגלים לדבר כי נוסחת הכתוב משבשת קצת, אך לפי הנוסחה שלפנינו היותר נבון הוא בי אֲדַדֶּה הוא התפעל מן שרש דדה, ששמש בעברית במשמעה הרשומה בפנים, ווו היא הבונה היותר נאותה לפי בל הענין, אחרי שספר חוקיהו שהרהר אחרי סדותיו של הקב"ה וסבר שבבר לא יראה יותר באור החיים וועק והתאונן על מכאוביו, אך פתאם דאה שאין לו מה לדבר ואלהים אמר ועשה והצילו מדדת שחת. ואעפ"י שאין חבר גם למשמעה זו להמלה דדה לא בעברית ולא בערב׳, אך לפחות היא היותר נאותה ומתישבת על מליצת הכתוב.

[1]) עי׳ הערה להפעל.

[2]) רק בעבר׳. בערב׳ במשמעה זו דַּבּ b). — [3]) רש"י: אוחזתו בזרועיו מאחוריו ומסייעתו והוא מניע רגליו והולך. — [4]) גרסת הערוך, ובנוסחא׳ הסר פעל מדדין. — [5]) ופרש רש"י בד"ה מדדין לא: שלא יהא אוחזה בגפיה ורגליה נוגעין לארץ ומוליבה.— [1]) ופרש"י: אם החלון רחוק ואין ראש הסולם מגיע שם בה בהטיה מ ד ד י ן רגליו של סולם מעט מעט. ע"ב, ור"ל מדחים רגלו אחת על הארץ ומסלקה ומדחים את השניה וכן זו אחרי זו בסירוגים.

a) دَادَا b) دَبَّ

ד י ד ו י (תשו' דונש על רסע"ג 15). — ואמר הפיטן: דלפה עיני וגרסה בוכר עניי ומרודי, הדוי אהבת חסד תאות דודי (יולר שבה"ג, אתי מלבנון).

דדם[1], ממנו דִּדֵּם אֲדַדֵּם.

דִּדֵּם[2], אינו נהוג.

— הִתפ', הִדַּדֵּם, עת' אֲדַדֵּם,—הלך הליכה מדודה, חגיגית, ברוב המון חוגג, ברגשי והדר. feierlich gehen marcher solennellement; walk w. solemnity אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר בסך אֲדַדֵּם[3] עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג (תהל' מב ה).

דהב ממנו דָּהַב הִדְהִיב.

א. ***דָּהַב**[4], קל אינו נהוג.

— הִפע', הִדְהִיב, — נגש וגבה ממון בלחץ שלחץ: ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נגש שבתה מַדְהֵבָה[1]) (ישע' יד ד), ועי' מַדְהֵבָה. — *והדהיב פ נ י ו של פלוני, גרם שיוריקו, מכושה או מפחד: ר' שמואל בר נחמן אמר מלכות שהיא מ ד ה ב ת פניו

[1]) אין רוב המדקדקים והמפרשים הקדמונים מודים במציאות שרש זה, ועי' הערה לקמן.

[2]) אין המדקדקים מודים בפעל זה, ועי' הערה שלקמן. — [3]) כבר פלפל ריב"ג בכתאב אלמשתלחק בפעל זה ואמר וז"ל: וביוצא בה (בהמלה אדדה כל שנותי) אדדם עד בית אלהים עקרו א ת ד ד ם והמם בה כנוי נסתרים פעולים ואם יאמר האומר כי התפעל אינו מזדוג עם פעול יש לנו לענות לו כי באמת ההתפעל מזדוג עם הפעול כמו התגלחו את נזרו וכו' אחרי הכבס את הנגע וכו', ע"כ. והסכימו לזה גם החדשים, והחליטו כלם כי אֲדַדֵּם הוא מן דדה שלפני זה, ור"ל אדדה אותם, אנהיג אותם, אלך עמהם. אבל זה דחוק, ויותר נאות לפי המליצה מה שהזכיר כבר ריב"ג שם דעת אחרים כי מם אדדם הוא מן השרש, ואעפ"י שהוא קרא אותם בשם אנשים שאין להם חוש הדקדוק, אעפי"כ זה יותר נכון מהדחק שנדחק ריב"ג שם לתרץ את צרוף התפעל עם פעול אחריו, רק שאלה האחרים טעו במה שהחליטו אֲדַדֵּם במשקל נפעל כמו אֶכָּבֵד, ולכן השיג עליהם ריב"ג מהדגש שבדלת השניה, ובזה צדק ריב"ג שהוא התפעל מן ד ד ם. וכבר אמר גם ש' פוזננסקי (REJ 1895 Juillet 118) כי מם אדדם הוא מהשרש, אלא שפרשו במשמע' השם דַּדְּם באשור' שהוא משכן, אך אין משמעה זו מתישבת על מליצת הכתוב.

[4]) לפי דעת רוב המפרשים מן השם ד ה ב בארמ' במשמ' זהב, וזה דחוק. ואמר מנחם: פתרונו לפי ענינו ענין נוגש. וריב"ג: גבית הזהב.

של אדם בשעה שבא אצלה (מד"ר ויקר' יח).

ב. **°דָּהַב**, פ"ע, — כמו דאב: נתן הוד לשרי אלפים ומאות בהתהלבי בישימון ד ו ה ב[1]) ושתי סנהדריות בארץ הדר שופטים ושוטרים צוהב (אזהר רסע"ג, מעבי גאוני').

***דֵּהֶה**, דיהא, ת"ז, לנק' דֵּהָה, מ"ר דֵּהִים, דֵּהוֹת, — גון דֵּהֶה, לא כל כך עז, לא לבן ביותר, לא שחור ביותר, וכדומה כזה, dunkel; terne; dim: (לבן) של שלג עזה ושל סיד ד י ה ה ממנה (נגע' א כ). שחור כחרת וכו' ד י ה ה מכן טהור (נדה ב ז). עמוק מכאן (מחרת) טמא ד י ה ה מכן טהור (שם כ.). לבנונית שהיא ד י ה ה מקרום הביצה ולמטה אינה צרעת אלא בוהק (רמב"ם טומא' צרעת ה א). — ו.קצת גם במשמ' לא כל כך עבה: כל ששכבת זרעו ד י ה ה[2]) (יבמ' פ:). זוב ד י ה ה ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (נדה לה:).— ומ"ל דְּהוֹת, גם במשמ' קצת רכות: ענבים ד י ה ו ת ונותקית את היין ויהין קשין ואינן נותקין את השמן (ירוש' תרומ' ג מב:), ובהשאלה, לשון ד י ה א, קצת כהה, לא עזה: כל מקום שנאמר מורשה לשון ד י ר א (ירוש' ב"ב ח טז.).

***דִּהָה**, פ"ע, — דִּהָה הכתם, נחיה עינו יותר כהה, פחות עז, verblassen; se faner; become fainter: עבר (הכתם) או ש ד י ה ה הרי זה כתם (ניד' סב.). רואין אותו כאילו הוא יין אדום אם ד י ה ה מראהו כשר ואם לאו פסול (זבח' עח:).

—נִפע', °נִדְהָה, — שנהיה דֵּהֶה: ש נ ד ה ה ממראיהו יותר מדאי (רש"י ניד' כ.).

—הִפע', *הִדְהָה, — עשה דֵּהֶה: אין זכות תולה במים המרים שאם אתה אומר הזכות תולה במים המאררים מ ד ה ה אתה את המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם רע על הטהרות ששתו (סוט' ג ה).

°דָּהוּי, ת"ז, — כמו דֵּהֶה: זוב דומה למי בצק של שעורים ו ד ה ו י[3]) ודומה ללובן ביצה המוזרת (רש"י ויקר' טו ב).

°דָּהוֹר, ת"ז, מ"ל דְּהוֹרִים, — מי שדהר: דְּהוֹרִים ברגע ושבים בלי פגע אומרים קדוש (ר"י אכיתור, אפודי בד).

[1]) ובהערה שם: דוהב כמו ד ו א ב.

[2]) גרסת הערוך. בנוסח' דוחה. ופרש"י: שאינו קשור אלא צלול כמים.

[3]) כך גרסת כ"י ס' במהד' ברליניר.

דְּהִימָה, ש"נ, — שה"פ מן דָּהַם : ויקראיה (את התרדמה ההתעוררית) קצת הרופאים אלשבוין כלומר ד ה י מ ה בעינים פתוחות (קאנון ג א ג ח).

דהם[1], ממנו דָּהַם, נִדְהַם, *דְּהִימָה.

דָּהַם[2], קל לא נמצא במקרא.

—נפע', נִדְהַם, — שבאה עליו צרה פתאם והוא מֻכּה בתמהון ואינו יכול כמעט לזוז, bestürzt ; consterné ; amazed : למה תהיה באיש נִדְהָם [3]) כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו יי' ושמך עלינו נקרא אל תנחנו (ירמ' יד ט). — ומצוי בספרות : למה ולמה נפש נ ד ה מ ה, תלבשי שממה, עלי הבל אדמה, כצאת הנשמה, גויה נאלמה (קונט' הפיוט' כט). ועוד גם אחר (נעשה ליונה) שלא נ ד ה ם אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל (רד"ק יונה ב ג). צריך שלא נהיה דואגים עליו (על הדבר הנאבד) ו נ ד ה מ י ם בעבורו בי זה ממדת החכמים שאינם נ ד ה מ י ם על מה שאבד מקניינם (גרי היגון, רש"ט פלקיירא ו). אם מרבה היית להשכים או עמל כל הלילה בתורה הלא ביום היית מתנמנם כאיש נ ד ה ם (ר"מ אלשיך, איוב ז ד). ומדוע נהיה כאישים נ ד ה מ י ם ונכבוש פנינו בקרקע (תמה"י א, מעל' המוכית יה). מנענע בראשו כאיש נ ד ה ם (פתד ילתק, מות נקיבתו).— ואמר הפיטן : עוכני כאיש נִדְהַם ושבור בלא יין אבל שכור בפידי (סמא"ל, קינה על המתים). — והשתמשו קצת הסופרים גם בקל במקום נפעל : כל עמה נאנחים לא מצאו תנינה, דָּהֲמוּ גבוריה מפני חרב היונה (בתל' ת"כ, דוק והונ). ובעמדי על המעשים האלה והתבוננו בעיוותים האלה וע לבי ותרדה רוחי וכו' ו ד ה מ ת י ונהמתי לעמיתי וכני בריתי (תרגום תו"ד מיות' לכרכי' הזקדן, פתי').

דהר[4], ממנו דָּהַר, דֹּהֵר, דַּהֲרָה, *דְּהוֹר.

[1]) בערב' דהם a).

[2]) בערב' דָּהַם b) באה צרה על אדם פתאם.—

[3]) אמר מנחם : גם זה פתרונו לפי ענינו ואין לו דמיון בתורה ופתרון נדהם כמו חלש, כגבור לא יוכל להושיע יורה עליו. ע"כ. וריב"ג : פירושו איש שתקפה עליו הצרה ולא יוכל לדחותה והוא נמוך ממנו. ע"כ. וכן כל המפרשים.

[4]) רק עברית. בערב' משמש שרש זה כמשמעות אחרות.

a) دهم b) دَهَم

דָּהַר, פ"ע, בינ' דֹּהֵר, דֹּהֲרִים,— דָּהַר הסוס, רץ במהירות ובהגפת רגליו באדמה, galoppieren; galoper ; to gallop : קול שוט וקול רעש אופן וסוס דֹּהֵר ומרכבה מרקדה (נחו' ג ב). — ואמר המליץ : במדרגת הסוס ה ד ו ה ר והצוהל היוצא לקראת נשק (זכות אדם 12). כל ד ו ה ר רץ ולא כל רץ ד ו ה ר (המליצה, שלמה כר"ב, ככל 15). — כי מסתר קנה החורשה יצא אריה משחית איום. ונורא מראהו וכו' והנה הוא מזנק בהשקט ובבטחה קופץ ו ד ו ה ר וכונן צעדי אונו על העדר אשר ראה מעבר ליובל המים (א' מפו, אה"צ ד). בעמק הנחמד ההוא ירוצון וי ד ה ר ו אבירינו (שם).— ובהשאלה גם לאדם, ואמר רסע"ג : דוהר גבורים יחדו ד ה ר ו נשק ושדיונות חגרו (הור' הקורא 140). ד ה ר ו לבוא בשלום (שם 141). — ואמר הפיטן : דוֹהֲרֵי דולקים ידובבו בקול, המוני המלה יהללו בקול (כתר' א' ר"ה, אדירי איומה). אפוד בקרבנו ואיך נשאל באוב, לוחות בידינו ולא נשברו, לנו בנו נחמן למגדל עוז, ואם לא צהלו קולם ולא ד ה ר ו (ר' מנ'לס כר"ב, שירה כגנות מו"נ). — וכנג' : גבורי כח גדולה, דהרוהו בבית דגילה (בתר' א ר"ה, אאפיד).

— פִּע', יְדַהֵר, ובהשאלה בכלל הריץ, שלח במרוצה גדולה : דִּהֵר בגוף אותותיו למענכם, סכך עננו עליכם (יוצר שבת ותוה"מ סכות, אפאר). טסו אגפיו כנשר למהר, יעצו אביריו בחיל לְדַהֵר (יוצר ז פסח, אותותיך).— ובהשאלה : דִּהַרְתָּ אור על ארץ, בהעבירך בוהו מארץ, ואין מלבדיך מבהיק פני ארץ (מחז' רומני יוה"כ, אהלת).

א. *דֹּהַר, ש"ז,—כמו דַּהֲרָה : ד ו ה ר גבורים יחדיו דהרו (רסע"ג, הור' הקורא 141).

ב. *דֹּהַר, ש"ז, — כמו דואַר : ותקח סוסי בית ה ד ו ה ר (רמא"ג, דכיל ו).

*דַּהַר[1]) ש"ז, — מזל, מסבות גורל הזמן, Schicksal ; destin ; destiny : והזמן נופל תחת ה ד ה ר ולמעלה מ ה ד ה ר (מקור חיים לרשב"ג ג ז). את מצוי הזמן נכח ה ד ה ר (שם).

דַּהֲרָה, ש"נ, מ"ר דַּהֲרוֹת, סמי' דַּהֲרוֹת. — מרוצת סוס דֹּהֵר : או הלמו עקבי סוס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אביריו

[1]) בערב' דַּהַר a).

a) دَهْر

(סופט׳ ה כב). — *וככל׳: ומריעין בקרנות וצווחין בקולם ורומסים כצהלות סוסיהן ודהרותם (רש״י סוט׳ מב:).—ובהשאלה במליצה לאדם: משקרות עינים תרבות לטושות, לירות במו אופל חצי אהבים לדעות החלושות, כמעט גטיו רגלים בצבאות או באילות, מדהרות דהרות עלמות תופפות, ונשים יפות ומצהלות (אבן כתן ס:).

*דּוֹאַר[1], ש״ז, מ״ר דּוֹאֲרִים,—א) אדם מוליך ומביא המכתבים ששולחים אנשים זה לזה[2]: לדואר שהיה מהלך ופרוזדוגייא בידו להכגים במדינה ועבר בתוך הנהר ונפלו הכתבים לתוך המים ונמוחו האותיות מה עשה אותו הדואר קרען (תנחומא, סוף עקב). — ועצם המכתים: והבחור הזה הבא עם דואר זה יעידני (תבו׳ ר״ת 152).—וכל המכתבים המובאים בעתים קבועות ע״י רשות מיוחדה, courrier: מכתבו הגיעני אל נכון היום הזה ומהתימה על איחור הדואר (שו״ת התם סופר, חו״מ כז).. בזו הרגע בא הדואו עם אגרת ממו״ח הגאון נ״י והוא לוטה פה (שם, יו״ד כט). — *ועצם הרשות העוסקת בשלוח והובלת המכהבים ממקום למקום, Post; poste: ימחול נא אמ״ו להשיבני על הדואר המוקדם שלא לעוות הדין (שם קפו). חשתי להשיב הפעם למען לא יחזור לכתוב על הדואר והתורה חסה על ממון ישראל (שם או״ח קכת). לפעמים היה ביום דואר אחד כמה תשובות (הקד׳ תבו׳ ר״ע איגר א).—*וביה הדואר, הבית שמשם ישלחו ושם יבואו המכתבים על ידי הרשות: ככדי שיגיע השליח למר לבית הדואר ולמר לבית הסמוך לחומה (רש״י שבת יט.). — ואמר המשורר: כלם פה אחד יעידו עליה כי אין בארין אשת יפת תאר כיהודיה בת מחזיק בית הדואר (יל״ג, אשת עכריה). — ב) רשות בכלל, Behörde, autorité; authority: אבל כזמן שיודעין אנו כי דואר[3]) שלהם פושט ידיו ומוכר אם באמת או

[1]) מן השרש השמי דו ר, וי״א מן מלה פרסית דור. — [2]) בארמ׳ דואר דוור: דקביע דוור במתא (שבת יט.). כך בהערוך, ובאלפסי דואר, ובקצת כ״י דוואר. ופרש ר״ח: דואר איש ידוע שכל כתב אליו יובל והוא המשכיל (צ״ל המשכיר) ומשלח כל אגרת למי שנשלחה לו (ר״ת שבת יט.). והובא פרוש זה בלשונו ממש באלפסי שם. ובגוסח׳ בי דואר. — [3]) בארמ׳: לא אמרן אלא בדינא דמגיסתא אבל בי דוואר אינהו נמי חד אמומתא שדי ליה (ב״ק קיד.). והכונה דיני שלטון המדינה.

בעול וכו׳ ואם נמצא להם יתרון שנמכר אנו ונפרע ונראה בי זאת יפה להם משימכר הדואר ויפרע מוכרין אנו ופורעין (תשו׳ הגא׳, הרכבי שכד).

דוב עי׳ ד׳ב.

דוג[1]), ממנו דַּוָּג, דּוּגָה, *דּוּגִית

דַּוָּג, ש״ז, מ״ר דַּוָּגִים,—מי שאומגותו לצוד דגים, Fischer, pêcheur; fisher: יעמדו עליו (על שפת הים) דַּוָּגִים[2]) מעין גדי ועד עין עגלים משטוח לחרמים יהיו (יחזק׳ מז י). הנני שלח לְדַוָּגִים[3]) רבים נאם יי׳ ודיגום (ירמ׳ יו יו). — ואמר הפיטן: ישיב עם אשר בחקיו יהוגים, אל ביתו בית תענוגים, ומעין יצא כמול דגים, ועמדו עליו דַּוָּגִים (אל חי, במע״ל, קרוכן אלג׳יר).

דּוּגָה, ש״נ, — אניה קטנה של הַדַּוָּג לצוד בה דגים, Fischer-Kahn; barque de pêcheur; fishing-boat: כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דּוּגָה (עמוס ד ב). בספינות קטנות בקדירות הקרויות דוגה (רשב״ם ב״ב עג.).

*דּוּגִית, ש״נ, מ״ר דּוּגִיוֹת, דּוּגִיאוֹת, — בארץ ישראל, שם לאניה קטנה תלויה בספינה הגדולה, שבה יורדין מהספינה ומגיעים לשפת הים, ובבבל קראו לה בצית, Barke; barque: המוכר את הספינה מכר את הדוגית[4]) (ב״ב עג.).—יומ״ל: והן הדוגיות (ברכי רד״ק, ביל).—ומצוי שמושו בספרות: וכהיותם קרוב למחוז חפצם יצאה להם דוגית אחת מארץ אדום ומיראתם שלא יפלו בידם בשבי נמלטו על נפשם הישמעאלים דרך שיטה על פני המים (תשב״ן א עד). אבן ראמאחץ אשר שלחו המלך עבד אל רחמן

[1]) סוברים רוב המדקדקים כי לא היה בעברית שרש דוג, ושתי המלים שלקמן הן שמות נגזרים מן השם דָּג, שהוא בעקרו שם קדום בעל שתי אותיות שרשיות (Barth, NB § 38).

[2]) כך הכתיב, והקרי דַּיָּגִים. — [3]) כך הכתיב, והקרי לְדַיָּגִים, עי׳ זה.

[4]) ואמרו שם: אמר רבא ביצית היינו דוגית רבי נתן בבלאה הוה קארי לה בוצית כדאמרי אינשי בוציאתא דמיאשן סומכום דבר ארץ ישראל קארי לה דוגית כדכתיב ואחריתכן בסירות דוגה. ע״כ. ופרש הר״ח: הדוגית היינו ספינה קטנה ומנהיגין אותה לספינה הגדולה וכשרוצין לצאת ליבשה הולכין ובאין באותה ביציה. ע״כ. ורשב״ם: היינו ספינה קטנה שקושרין לספינה גדולה וכשרוצין לעלות ליבשה נכנסין באותה קטנה מהגדולה שהגדולה אינה יכולה להתקרב אל שפת הים.

סלך אספסיא ממונה על הציים והדוגיות שלו לשלול שלל ולבוז בז בארץ אדום ובארץ יון (רב סעד' אבן דאנאן, חמדה גנוזה כה). ההועלת בדברים העצתיים יחלק אל ב' חלקים ר"ל אל הבטות ואל ההגון הבטות הוא אשר יכונן השמירה מהסכנות האפשריות בקרוב או לזמן רחוק באיזה אופן שיוכל ויחלק אל הכח והתחבולה אמנם הכח הוא בהרגל החיילות וערכי המלחמה בכלי זין בדוגיות שבייה באסיפת האנשים וקבוצם (נופ' לופ', מסיר ניאון כ יד). — ומ"ר דוגיאות, ודוגייאות: ושמע היהודי השומר הנ"ז שהיו בפלירם שמונה דוגיאות ויירא היהודי שמא יתפשוהו (תשב"ץ ג כא). ונדר בזה הלשון שאם הוא ואחיו יצאו חפשים מהמאסר שילך לא"י עם הדוגייאות שעוברין מויניזייא (שו"ת הר"י מינץ עא). מעשה שהיה בשנת השי"א ששלח המלך האדיר דוגייאות וספינות רבות ולכדו את טראבלום אשר בבירבריאה ונשבו בתוך העיר הנ"ל כמו מ' נפשות של יהודים ולקחם שר צבא הדוגייאות לחלקו והעלה את דמיהם כפלים משוויים (שו"ת נחלה ליהושע ה). ויתנני לחן ולחסד בעיני מושל העיר וצוה שיחזירו לי כל הספרים שלקחו ממני וכפרט בעיני השר קאנאליטו שר חיל הדוגיאות של ויניציאה ונכנסתי בשלום ויצאתי לשלום (קוכן ויכוחים ב). לקנות לו איזה סחורה בדוגיאות שהיו בנמל רחוק כשלשה פרסאות מהמדינה (ר"מ אלשקר לה). אולם נשיבת הרוחות בחלופם לפעמים שלא כסדרן עם רצון הסוחרים יושבו הספינות והדוגיאות או מבריחת הליסטים היושבים בים יוכרחו בעלי הספינות לשנות סדר המהלך (ארח' עולם י ב).

א.**דוד**[1]), ממנו דוד, דודה דודים.

דוד, ש"ז, מ"ר דודים,— א) אחי האב, Oheim; oncle; uncle: עזיאל ד"ד אהרן (ויקר' י ד). אבינר בן נר דוד שאול (ש"א יד נ). אביחיל ד"ד מרדכי (אסת' ב יה). ויבא אלי חנמאל בן דודי (ירמ' לב ח). חנמאל בן שלם ד"דך בא אליך (שם ז). ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות (ש"א י יו). ותהיינה מחלה תרצה ותגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים (במד' לו יא). נאמר כאן דודו ונאמר להלן דודו מה דודו שנאמר להלן במשפחת אביו הכתוב מדבר אף דודו שנאמר כאן במשפחת אביו הכתוב מדבר (ספרא קדוש' י יג). דודו וכו' מן האב ולא מן האם (יבמ' נד:), ועי' מסרף.— ב) אהוב, חשוק, דודי קריאה של חבה להשוק בפי חשוקתו, Geliebter; bien-aimé; beloved: הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה (שה"ש א יו). דודי לי ואני לו הרעה בשושנים (שם ב יו). אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שם ה ב). השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך מדוד שככה השבעתנו דודי צח ואדום וכו' חכו ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם (שם ח-יו). מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת על דודה (שם ח ה). אשירה נא לידידי שירת דודי[1]) לכרמו (ישע' ה א). — ואמר המשורר: לחבצלת שרון נמתי סגרי עיניך גם העצימי, נכלמתי לנשוק דוד בי עינך ממני לא תעלימי (משה דרעי הקראי, לקו"ק ל). — ובהרחבה בכלל ידיד, אהוב וחביב, ואמר המליץ: מן החכמות החיצוניות דוד אל תהי נזור (ר"ע פרנס' הקל' מתק שפת').— ומ"ר דודים, אהובים, רעים: באת לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שה"ש ה א).—ועי' ערך דודים.

ב.**דוד**, ממנו א.דוד, ב.דוד.

א.**דוד**[2]), ש"ז, מ"ר דודים, דודים, — א) כלי בשול גדול, Kessel; chaudron; kettle: ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור (ש"א ב יג-יד). מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יב). והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות (דהי"ב לה יג). היה נוטל שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד (נזיר ו ח).

ב.**דוד**, ש"ז, מ"ר דודים, דודאים, סמי' דודאי,—סל גדול ישמשלשים בו התאנים שאורים מן האילן, Korb; panier, basket: הראני יי' והנה שני דודאי תאנים מועדים

---

[1]) סוברים שהוא דומה להשרש ידד, ידיד, ובערב' וד a). באשור' דד, אהוב. ובקצת מקומות אומרים בערב' דאד b) בשמש' קריאה של חבה למי שמגדל ילד של אחרים כמו אב את בנו.

a) ود b) دَاد

[1]) יש מנסחים דודים, כמשמעה מפשטה.

[2]) באשור' דיד, בסור' דוד.

לפני היכל יי' וכו' הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ' כד א-ב). ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את ראשיהם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה (מ"ב י ז). — וסל יסבלו בו הבנאים טיט ותצץ: הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד[1]) תעברנה (תהל' פא ז).

דודא[2]), ש"ז, מ"ר דודאים, סמי' דודאי, — צמח טוב הרית ששרשו דומה קצת לצורת צלם אדם ויחסו לו בימים הקדמונים סגולה לעורר ולחזק תאות המשגל ולתת פרי בטן לעקרות, Mandragaro: וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים[3]) בשדה ויבא אתם אל לאה אמו ותאמר רחל אל לאה תני נא לי מדודאי בנך (ברא' ל יד). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים (שה"ש ז יד). — ואמר הפיטן: יושר עזרות גדים, וזלת מי דלים, ידעו פלאים, בירת הדודאים, קוץ ודרדר, יום לפור אדר (קרוב' לפור', אמל ורכך). — ודרש הדרשן: מה הד ו ד א י ם מולידים אהבה בעולם אף הם (הגוף והנשמה) מולידים אהבה בעולם (מדר' הנעלם, זהר, תולד').—והיחיד: רק ד ו ד א אחד יפרת להדר (יוסף הלוי, לתתונת רעי).

דודי, עי' ב.דוד, ועי' דודא.

דודה, ש"נ, מ"ר דודות, — אחות האב ואשת אחי האב, Tante: ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה (שמות ו כ). ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב דדתך הוא (ויקר' יח יד). —ומ"ר: וכן מציאות האדם על הרוב עם אחיותיו ו ד ו ד ו ת י ו ואשת דודו (מו"נ ג מט).

דודים, ש"ז כמ"ר, — אהבים, ובפרט המגע והמשא הכשרי הגופני בין זכר ונקבה, Liebe (erotische), les amours; love (sexually): מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מר אהלים וקנמון לכה נרוה דדים עד הבקר נתעלסה באהבים כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק (משלי ז יז-יט). ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים[1]) ויטמאו אותה בתזנותם (יחזק' כג יז). ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבוא בברית אתך נאם אדני יי' ותהיי לי (שם יו ח). לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את דדי[2]) לך (שה"ש ז יב-יג). מה יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין (שם ד י). — ואמר בן סירא: ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת, יין ושכר יעליצו לב ומשניהם אהבת ד ו ד י ם (כ"ס גני' מ יט-כ). — ואמר הפיטן: ציון הדר כל חדר מטות וכל משכב ד ו ד י ם ידידך בבא חדרי תדריך (קנות, ליון ידידות).

דוה[3]), מסנו דוה, דוי, דוי, דוי, דוני, דווי, ידויון, ידוייה, מדוה.

א.דוה[4]), ת"ז, לנק' דוה, מ"ר דוים, דוות, — לא בריא, קצת חולה, ובפרט להאשה בימי וסתה: ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את מקור דמיה ונכרתו שניהם מקרב עמם (ויקר' כ יח). והדוה בנדתה והזב את זובו (שם יה לג). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה[5]) צא תאמר לו (ישע' ל כב). — ב) בהשאלה, הלב דוה, ר"ל כאב, מצטער מאד: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכה ה יז-יח). מי שלבו ד ו ה עליו יצא זה שאין לבו ד ו ה עליו (נדה כג:). שלבו של אדם ד ו ה על עונותיו (רמב"ם, פסולי המוקדש' ד ה).— — ואמר הפיטן: דוה לבו בבט ביאת צר, ויקונן עליו

---

[1]) מנחם: וגם הסירותי כפיו מעבדות חמר ומשים טיט בקופות. ע"כ. וכן גם החדשים.

[2]) בצורתו החיצונה משקל עונב, אולם, ומ"ר דודאים בקמץ מתקים, כמו חטאי, אולי מפני האלף. כך המדקדקים הקדמונים. אך רוב החדשים סוברים כי הוא נגזר מן דודים במשמ' אהבה, ור"ל פרי מעורר אהבה, ומשקלו הוא דודי, ונתחלף היוד באלף, כמו צבי צבאים, וכן לולי, ודומה לזה חלבי. ברט (Barth NB § 231. 2) אינו מכריע מה הוא היחיד מן דודאים. ובכר השתמשו ביחיד ד ו ד א בספרות.—[3]) ת"א: יברוחין, אסף: יברוחין מנדרגורא. וראב"ע (שה"ש ז יד): צמח בדמות צורת אדם.

[1]) בקצת ספרים דודים מלא. — [2]) בקצת ספרים דודי מלא.

[3]) בערב' דוי a), ועי' הערה לקמן.

[4]) בערב' דוי b) היה חולה. — [5]) י"א שהכונה כזה להבגד שלובשת האשה הדוה.

---

a) دوى b) دَوَى

איכה באיכה בעת צר (קינות, איכה את אבר קנית). — ולנק' דוה, ובסימן נקבה הקדום דות: ובלבי מכות איש על הר קדשי ששמם ונזת בית קן אין לה אומללה דות (קונט' הפיוט' נכ).—ומ"ר: ולא יטיילו בשוק אלא יושבין משפחוה משפחות דוים כל היום (רמכ"ם אבל ט יה). לא תעורר אשה על מת שלה שלשים יום קודם לחג כדי שלא יבא החג והם דוים שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום (שם יא ו). — ג) "יום דוה, יום שהחילי מתחזק בו: ערש דוי זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד (רש"י תהל' מא ד).

דוה, פ"ע, עבר דויתי, עת' אדוה, ידוה, ידוו, מקור דוה, ככל' דותה, — היה דוה, כפרט האשה בימי וסתה: אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא (ויקר' יב ב). — ובפרט *במשמ' המוסריה: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו (ברכ' יז.). על דבר זה ידוו הדווים (נזיר כג.). אמר לו לשר בית האסורים אם מתי הרוג את הזקנים הללו ועד שישראל שמחים לי ידוו על רבותם (מגי' תענית יא).—ואמר הפיטן: אדוה בכל לב להמציאהו, ואדעה מלין כם לאמצהו (קינות לת"ב, אאדה). — ואמר המשורר: רעי התאונן ותדוה על זה הזמן כי השקך רעל (ר"ם הנגיד, רעי).—ומצוי בספרות: ועל הכישוף ידוו כל הדווים חכמי לב כי הוא הנמצא בעם ה' והוא המעכב את ישועתנו (יראים, סוף סי' פב). על דברים טובים ונכונים כאלו ידוו כל הדווים והרבה יש לנו לדאג ולהצטער על מיתת אבות קדושים אשר בארץ (בו"ת במב לדקה א). מי האיש אוהב ימים לא ידוה לבו מימים עברו ולא ידאג לימים יצרו (א' מפו, אה"ל עו).

— נפע', *נדוה, — שנהיה דוה: מה באתם לשמחה על אותו האיש שנדווה [1]) (פסיק' דר"כ, עבר תעבר).— ואמר הפיטן: בקרבי לב נכאב, נדוה ונדאב, נשארנו בלי אב (סלית' י' טבת, אכן הרבה).

—הפע', *הדוה—עשה שיהיה דוה: ר"י אומר אין כמתאוננים אלא כמדוים את עצמם שנאמר לא אכלתי לחם בעוני ממנו (ספרי בהעלותך).—ואמר הפיטן: לב מדוה יהלה, לתאוה יכלה, יישן עדי יעלה, עמוד שחריך (קינ' לת"כ, ציון ידידות).—ואמר המשורר: אסתיר מבני איש מה בלבי לבלתי יאמרו מדוה פתאים ותדע כי חלי

[1]) בתנחומא וילקוט ראה: שנדוהו.

אהב בלבי (רמכ"ע, דוקס 4, 97).

ב·**דוה**, ש"ז, סמי' דוה, מ"ר דוי, — עי' דוי.

***דוי**, ת"ז, מ"ר דווים, — כמו דוה, דוים, במשמ' חלש, רפה בת, רפה נפש: הרשעים והטפשים שבהם (שבמצרים) היו אומרים מפני דוויין וכסופים הללו אנו בורחין (פסיק' רבתי, כבלת כ ה). יכול יהיו דווים וסגופים תלמוד לומר תשיתמו שרים בכל הארץ (בס יתרו, פתדב כ). שישראל בזמן הזה דווים דחופים סחופים ומטורפין (יבמ' מז.).

דווי, ש"ז, — כמו דוון: ראה דווי שעבוד ודוחק (סלית' מנח' יוה"כ, אבינו מלך).

***דוון**, ש"ז, — כמו דאוון: מרבה נכסים מרבה דוון [1]) (אבות ב ז). — ועי' עוד גידין.

"דווקא, עי' דוקא, "דווקן, עי' דוקן.

דוח[2]), ממנו דוח הדיח, *הדחה.

א·**דוח**, קל אינו נהוג.

— הפע', הדיח,—הדיח את הדם וכיוצא בו, שפך עליו מים כדי להסירו ולנקות הדבר ממנו, absp̈ulen; rincer, to wash: אם רחץ יי' את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלם ידיח מקרבה (ישע' ד ד). — ואת הדבר שאותו ינקו, שפך עליו מים או טבל אותו במים: שם ידיחו את העלה (יחזק' מ לח). ויעש כיורים עשרה וכו' את מעשה העולה ידיחו בם (דהי"ב ד ו). לא ינקב את הירק ולא יציע את המטות ולא ידיח את הכוסות (ספרא, אחרי עג). וכל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת (שבת כב ב). עושין כל צרכי המת סכין ומדיחין אותו (שם כג ה). נטל את הקרביים ונתנן למי שזכה בהם להדיחן והכרס מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה והקרביים מדיחין אותן שלשה פעמים במיעוטה על שולחנות של שיש שבין העמודים (תמיד ד ב). שתה טמא ונפל ככר של תרומה אם הדיח טמא ואם לא הדיח טהור (מקוא' א א). הדיח בו (בהמקוה) סלי זיתים וסלי ענבים ושנו את מראיו (שם ז ג). יין של תרומה שנפל על גבי פירות ידיחם והם מותרין (תוספתא תרומ' ח יד). מעשה בתלמידו של ר"מ שנכנס אחריו לבית המרחץ ובקש להדיח קרקע ואמר אין מדיחין

[1]) כך גרסת הערוך, ועי' הערה לערך דאוון.
[2]) דק עברית.

(שבת מ:). קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית (שם קיח.). מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות (מו"ק כז.). לשכת המדיחין שם היו מדיחין קרבי קדשים (יומ' יט.). מדיחה אשה ידה אחת במים ונותנת פת לתינוק (שם עז:). הטבח צריך שני כלים של מים אחד שמדיח בו בשר ואחד שמדיח בו חלבים (חול' ח:). אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א"כ מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה (שם קיג.). שתרד מן המטה ותדיח את פניה (נדה יד:). לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה בית קמטיה במים (שם סו:).—וכהשאלה: הכה נדיח גרוננו כרם ענבים טרם ירחץ האויב פעמיו בדם חללינו (א' מפו, אה"צ ד).

— הפע', *הודח, — שהדיחו אותו: הכופה קערה על הכותל בשביל שתודח (מכשי' ד ג). המוריד בהמה לשתות וכו' אם חשב שיודחו רגליה אף העולין ברגליה בכי יותן (שם ג ח). הדית בהם כלים מודחים או חדשים כשרים (ידים א ד). מהו שיהא רשאי לברך על הכוס כשאינו מודח א"ר אחא בשם ר' יוחנן כוס של ברכה מצוותו שיהא מודח ושיהא עטור ושיהא מלא (פסיק' רבתי ט). ומביאין כוס מודח מבפנים (הרוקח נג).

— נפע' *נדוח, הדוח, לידוח: המניח טבלא תחת הצנור וכו' וקפה לידוח בין כך ובין כך אינה פוסלת את המקוה (מקוא' ד ב). עמד תחת הצנור להקר או לידוח (מכשי' ד ב). שמן טוב נופל על המים ונידוח שם טוב נופל על המים ואינו נידוח (מדר' קהל' ז א).

— פע', דוח, *מדוח, מדוחים, — כמו מודחים: כל כלי עץ וכלי מתכות (הגעלתם) ברותחין ובכלי ראשון ובלבד שיהו מנוקין ומדוחים[1]) התחלה (מחז' ויטרי, הלכ' פסח ג).

ב.דוח, פ"י, — כמו דחה: דמו לטנף בזבחיהם אלעזר, דתו שמר ועז נאזר, דח ויבו דברי האכזר (יוסף בר"ש, יוצר שבת א חנכה, אודך כי).

דו"ח, ר"ת: דין וחשבון.

דוחה, בת הדוחה, עי' רחה.

דוחן, עי' דחן.

דוחק, עי' דחק.

דוחק, עי' דחק.

[1]) מפני הנטייה לזוג עם מנוקים.

דוי[1]), ש"ז, כהפס' דוי, סמי' כמ"ר דוי, — כעין קלפה המכסה קצת דברים, וכעין קלפה קשה שעולה על גבי המכה, וביוצא בזה, **Kruste ; croute ; crust**: מאנה לנגוע נפשי המה כדוי[2]) לחמי (איוב ו ז).

דוי, ש"ז, — חלי, **Krankheit ; maladie ; illness**: יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ד).—וככנ': וכי מראשית מחלתו ועד אחריתה נצרתו כאישון בת עינה בשמרו ערש דויו והפכה כל משכבו בחליו (המליץ א ו).

דוי, ת"ז, — כמו דוה, הלב דוי, כאב ומצטער: על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לב דוי (ישע' א ה). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ' ח יח). תבא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי כי רבות אנחתי ולבי דוי (איכ' א כב).

*דויון, ש"ז, — כמו דאבון, ב.דביון: אומצי שבתו בכל עת ועונה, אגדים בצרה לשפוך תחנה, את פני אלהיהם שופכים לב דויון (סליח' יוס ג, מלאכי רחמים). — וככנ': עלי הוא דויונו של בית (ילק' ירמ' רעט).

*דויה, ש"נ, — בה"פ מן דוה: דחופים דלתי דובה תדרש דויתם בשופר (מחז' רומ', א ר"ה, אסופים).

[1]) בערב' דואיה a), משרש דוי b), קרום דק העולה על החלב, ודואה c) קלפת הענב והאבטיח וביוצא בזה. ועי' הערה שלקמן. — [2]) נתלבטו המפרשים בפרוש מלה זו, ופרשוה במשמעות מתחלפות. מנחם: ענין תחלואים המה. ריב"ג לא פרש כלום. רש"י בשם ר' משלם רופא: כמפות שלחני, או כמפות שמסננין בהן את התבשיל, מלשון דוה וזבה. ועוד מלשון מכט, מלשון התלמוד דוו. ראב"ע: התבורות שמאנה נפשי וכו' המה תוליי גופי. וגם החדשים בענין זה, ואחרים משבשים הנוסחה ומגיהים הגהות מתחלפות, ובאמת נראה כי הנוסחה שלפנינו משבשה, אך לפי נוסחה זו, שעכ"פ אין אנו רשאים לפסלה בפרט כל זמן שאין לנו הגהה ברורה ומספקת, היותר נכון לפי הענין הוא ליחס להשם דוי המשמעה של קלפה שישלה למלה זו ממש בערבית, ונפרש לחמי במשמ' בשר, כמו שפרשה כבר במשמעה זו ריב"ג ואחרים והכונה שהשחין נעשה על בשרו כמו קלפה. וי"א כי כ בדוי אינה כף הדמיון אלא פ"פ, והשם הוא כדו, ועי' זה.

a) دَوَايَة b) دوى c) دَوَاة

דוך[1], ממנו דוּךְ, מְדוֹכָה.

א. **דּוּךְ**, פ"ע, עבר דַּכְתִּי, דָּךְ, דָּכָה, עת' אָדוּךְ, — שבר לחתיכות קטנות בהכאה תכופה בדבר כבד וקשה, stossen ; broyer ; to pound : שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דָכוּ במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות (במד' יא ח). ושאר כל הנידוכין שׁ ד כ ן במשקין או את שדרכן לדון במשקין ד כ ן שלא במשקין (טבו"י ב ג). כשלא ד ך מאתמול (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). במקום שיש מלח גסה י ד ו כ נ ו בכף ובעין הפרור וכו' שאדם עשוי ל ד ו ך תבלין ומלח לימים הרבה (שם). — ואמרו קצת הסופרים בבינוני דֹּכוֹת כמו נל"ה : בשמים שהן (הנשים) ד ו כ ו ת במדוכה ומתקשטות בהן להיות ריחן ערב לבעליהן (רש"י יומא עה.), ולא נכון, וצריך לאמר דָּכוֹת. — ודוך דּוּכִים : לכל ה ד ו כ י ם במדוכה (ספרי בהעלותך).

— נִפע', *נָדוֹךְ : בית שמאי אומרים תבלין נ ד ו כ י ן בסדוך של עץ וכו' ובית הלל אומרים תבלין נדוכין[2] כדרכן בסדוך של אבן (ביצ' א ז). ושאר כל ה נ י ד ו כ י ן שדכן במשקין או את שדרכן ל ד ו ך במשקין ודכן שלא במשקין (טבו"י ב ג). דבר שׁ נ י ד ו ך במדוכה (יומא עה.). מפני שהיא נ ד ו כ ת יפה בהצלאה מפני דקותה סה שאין בן בתבלין (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). שביצה השמאלית נ י ד ו כ י ת באיזה מקומות (בו"ת נודע ביהודה. אה"ע ו). — וְנִדַּךְ, כמו כפולים : בין שנידך הגיד בין שׁ נ י ד כ ו הבצים בין שׁ נ י ד כ ו חוטי הביצים (יבמ' עה:).

ב. **דּוּךְ**[3], ש"ז, — מקום, בפרט מקום נמוך, עמוק : שוכן ברום עליות, שליט בְּדוּךְ תחתיות, תומך זרועות עולם, תקיף ומכל נעלם (יוצר יוה"כ, אדר יקר).

דּוּכִיפַת[4], ש"נ, מ"ר דּוּכִיפוֹת, — שם עוף ממין הקוקי, נוצותיו חלומות, זנבו שחור, Wiedehopf; huppe hoopoo : ואת החסידה האנפה למינה ואת הַדּוּכִיפַת ואת העטלף (ויקר' יא יט, דבר' יד יח). — וזכתה ה ד ו כ י פ ת להגדות רבות : ה ד ו כ י פ ת פרשוהו הגאונים תרנגלא ברא ועוף הוא שיש בראשו בלורית וכו' וזה העוף אם יתלה לשונו האדם על לוח לבו מצד ימין נוצח את בעל דינו בדין אפילו יהא בעל דינו מלך הרי זה נוצחו וכן אם תתלה האשה את עינו השמאלית בצוארה לא יאהב בעלה אשה אחרת זולתה לעולם ואפי' היא בעורה הרי זו רואה יפה כחכמה וניסו חכמי יון והוא אמת (מתב' הערוך לר"ב פלהון, דכף). ההדהד הוא עוף שקורין לו בלשוננו הקדוש ד ו כ י פ ת ויש בראשו כמו כתר מהנוצה וקורים לו ג"כ שאוש סיידנא סלייטן ונקרא כזה השם כי אמרו כי שלמה המלך ע"ה ואלכסנדר ואלו המלכים הגדולים כשהיו הולכים במדברות ובארץ ערבה ושוחה מיראתם שמא לא ימצאו מים ויסותו בצמא היו מוליכים אותה עסהם ובבואם לארץ ערב וצמאון יפריחוה באויר והמקום אשר יעמוד בו שם המים (יעקב גכיזון, עמר הבכחה). אם תתלה האשה עליה עינו של ד ו כ י פ ת תמצא חן

[1]) בערב' דוך a). — [2]) בערוך : נידכין.

[3]) משקל עברי מן דוכהא בארמית.

[4]) צורה יחידה שאין דמיונה במשקלי השמות שבמקרא, ולא בארו המדקדקים הקדמונים צורתה. בעלי התלמוד אמרו : דוכיפת שהודו כפות (חול' סג.), וראו איפוא בשם זה מלה מורכבת. אך באמת אין זה אלא דרוש, כי החלק הראשון של ההרכבה, ה ו ד ו, אין כ ד ו כ י פ ת אלא חציו, דו . גם קצת החדשים סוברים שזו מלה מורכבת. בוב' ואולסה' (Boch. Hieroz. 11 467, Olsh. § 221) ראו בה הרכבה מן המלה הערבית ד'ו. ומן כיפת, ר"ל בעל הכיפת, אך הרכבה כזאת עם המלה ד'ו במשמ' בעל, שאיננה בעבר', קשה להנית, ואין לאמר במו"כ שכל השם המורכב הוא ערבי, כי אין בכלל בלשון הערבית שם כזה לעוף מן העופות. אחרים סוברים שזוהי הרכבה מן השם דוכ, כמו דיכ a) בערב' הרנגול, ומן פת, אבל גם הרכבה זו אינה מניחה הרעת יותר מזו של אולסה'. יותר הסכמה יש בעצם משמעתה של מלה זו. אונק' תרגם דוכיפת בנגר טורא, ואמרו בגם' (גיט' סח:) שהוא תרנגולא ברא, וכן תרגם רב שרירא גאון דוכיפת בתרנגול הבר, הביאו רד"ק בשרשיו. ואמרו עליו על ענן הקראי, כי הוא סבר שדוכיפת היא התרנגולת מפני שמצא כי בארמ' שמה דוכיפתא ולכן אסר את התרנגולת באכילה (לקו"ק 84). ואחרים אמרו כי כן שמה של התרנגולת בלשון ערבית העמוקה (שם 85). אך השבעים והירונ' תרגמו דוכיפת בשם העוף שקוראים לו בלשון המדע Upupa epops, וכן תרגמו גם רסע"ג כאלהדהד b) שהוא שמו של העוף הזה בלשון ערבית. וכן דעת החכמים שלעוף הזה היתה גם כונת בעלי התלמוד בדרשם שהודו כפות, שר"ל בהודו הנוצות הזקופות שעל ראשו, שהוא מצטין בהן יותר מעופות אחרים, אך רש"י אמר שהכונה לטוס הבר, והוא

a) دوك

a) ديك b) هُدْهُد

גדול בעיני בעלה (מ׳ אלדכי, ס״א ד ב). אם תשא מעט מביצת הדוכיפת ומלשונו תצלית בדרכיך (שם ג). ילמוד אדם מדוכיפת כי כשלא השלים אמונתו לשר הים חנק את עצמו (ספר חסידים תתכ״ח). הדוכיפה לא עשה לו שם טוב בארץ כאשר נראה משמותיו הרבים (תולדות הטבע לאכרמ׳, הדוכיפת). הדוכיפת קל הוא מאד ברגליו ובעופו יוכל כל עוף שמים לתפשו (שם). הדוכיפת מיניה רבים חרטומם ארוך כפוף ודק וקהה בראשו רגליהם במדה בעלי ד׳ אצבעות אשר אחת מהן נוטה אחורנית בארפה לא נמצא רק מין אחד מאלה הידוע לכלימה כצחנה ריחו הבאוש מאד (תוה״א לבינהק, העוף קכה). — וקצת הסופרים השתמשו בשם זה גם לתרנגול הבר: דוכיפת תרנגול היער גדול כיונה ויוכל להתחבא זמן רב תחת השלג (רא״ב למוד׳ א ו).

דּוּכָן, ש״ז, מ״ר דּוּכָנִים, — א) מקום גבוה מקרקע הבית עשוי לעמוד עליו, Estrade, ובפרט המקום שעמדו שם הלויים כביהמ״ק לברך את העם: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה ולא מן הדוכן

תרנגול הבר, ואולם בפרושו להתורה לעז דוכיפת הופרא, שהוא huppe בצרפתית, שהוא השם הצרפתי להעוף Uppupa, וכבר פלפל בענין זה גרינבוים בהקבץ המדעי הגרמני (Grünb. Z D M G,XXXI,212) ואמר שגם הכונה של תרגום אונק׳ בגגר טורא היא לזה העוף. וכן מספרים הערבים הספור בענין השמיר ושלמה על העוף הֻדהֻד. וכן השתמשו בשם זה בספרותנו. ובדבר הצורה הדקדוקית היותר נראה כי דוּכִיפַת היא צורת ההקטנה, ממש אותה צורת ההקטנה פֻּעַיל a) ולנק׳ פֻּעַיְלָה b) הנהוגה בערב׳, והיתה נהוגה גם בלשון אשורית ובשאר לשונות השמיות, ורגלים לדבר כי צורת ההקטנה הזאת היתה נהוגה גם בעבריה בזמן קדום, ויצאה אחרי כן מהשמוש הרגיל על פי הנטייה הכללית של הלשונות השמיות שעם התפתחותן ההמונית הלכה ההקטנה הלך והתמעט בשמוש הדבור ובמקומה השתמשו יותר ויותר בהוספת המלה קטן, כמו שאנו רואים זאת גם בלשון ההמונית הערבית של מצרים (Spitta § 45, g), וכמו כן בלשון הערבית ההמונית בארץ ישראל (L. Bauer, Das Palestinische Arabisch § 44, 7). וכבר העירו קצת חכמי הדקדוק על צורות של שמות פרטים וכללים גם במקרא שאפשר לראות בהן שארית צורה זו של הקטנה כמו זְעֵיר, אִיזֶן בהשם הפרטי (דהי״א ו כז) אֻזֵּן שארה (Olsh. § 180), וכמו״כ בלשון המשנה בּוּדִידָה ושׁוּמִירָה, עי׳ בהערה לשני הערבים האלה. ואעפ״י שכפר ברט (Barth NB § 192,3) במציאות צורת ההקטנה הזאת בלשון העבר׳ הקדומה וטען כי בהשם אֻזֵּן חסרה יוד ההקטנה, והמלה זְעֵיר היא ש״ת פשוט כמו זָעֵיר, ושתי המלים בּוּדִידָה ושׁוּמִירָה, שגם ברט מודה בהן שהן צורות ההקטנה, נתהוו לפי דעתו בלשון בזמן מאוחר תחת פעולת הלשון הארמית, מ״מ אין זה מכריע, וכבר דחה ברוקלמן פקפוקיו של ברט (Brok. Grundriss 137). ויותר יש להחליט בודאות שהצורה פֻּעַיל, שאין ספק בעתיקותה ושמיותה הכללית, היתה בודאי נהוגה גם בעברית. והמלים בּוּדִידָה ושׁוּמִירָה אינן חדשות, שצמחו בלשון תחת פעולת הלשון הארמית, אלא הן מאותן המלים העבריות הקדומות שהיו נהוגות כדבור ההמוני בומקדם ושמרתן לנו המשנה כהויתן מכליון, ויש לחשוב גם השם תֻּפִין (תֻּפִינֵי מנחת פתים (ויקר׳ ו יד) בקצת נוסחאות תו מלא) משער זה, אעפ״י שלא הודו בוה חכמי הדקדוק מפני שהמלה חשודה בעיניהם שהיא משבשת, או שהיא משרש אפה והתו אינה שרשית, ועי׳ ערך תֻּפִין. עכ״פ, צורת השם דּוּכִיפַת היא ממש הצורה פֻּעַילַה, עִי במקום עַי כנהוג בעבר׳, והתו הסופית היא הצורה הקדומה של סי׳ נקבה. והנה אין גם בערב׳ שרש דכפ ממש במשמעה שנוכל לראות בו בברור מקור השם דוכיפת, אך יש בה קצת צרופים קרובים להצרוף דכפ, כמו כדפ a) במשמ׳ קול הנה, ח׳דפ b) במשמ׳ הליכה בפסיעות קצרות ומהירות מאד, כפת c) במשמ׳ התכוץ העוף לעוף מהרה, ואולי באחד מהמושגים של הצרופים האלה קראו העברים לעוף הזה, ובאמת הוא מצטין בקול ההגה שלו ובפסיעות מהירות כמו שמסופר עליו בתוה״ט המובא בפנים, ואעפ״י שאין סגולות אלו מיוחדות דוקא להעוף הזה בלבד, כמו שגם השם הערבי הֻדהֻד הוא על שם ההגה כמו יוגה הוגה, ויחדוהו להעוף הזה. וגם אם נאמר כהשערת בונדי (Bondi, ZDMG 50, 292) שמקור השם דוכיפת הוא במצרית כְּכֻּפַת, עכ״פ העברים נתנו לו הצורה דוכיפת לפי הצורה הרגילה בפיהם, והיא צורת ההקטנה פֻּעַילָה. ודבר מצֻין הוא, שגם בערב׳ קוראים לעוף זה גם בשם ההקטנה ומלבד הֻדהֻד יאמרו גם הֻדַאהִד d) ואמר אלשכאגי שהיא הקטנה, ואעפ״י שחלק ע״ז אלאצמעי מפני שאין כאן יוד ההקטנה, כבר אמר בן שידה כי יש מהערבים שאומרים דֻואבה להקטנה במקום דֻוַיבַּה וכן הֻדַאהִד במקום הֻדַיהִד (לסאן אלערב). והכונה בהשם הֻדַאהִד איננה הֻדהֻד קטן אלא הוא השם העקרי להעוף הזה גם בשהוא גדול, וכן גם דוכיפת היא צורה של הקטנה גם לא בכונה לעוף הזה כשהוא קטן, וכמו שזה נהוג גם בלשונות הרומניות, כמו hirondelle לסנונית, וכיוצא בזה.

---

a) فُعَيْل b) فُعَيْلَة

a) كدف b) خدف c) كفت d) هُدَاهِد

ולמעלה ולא מן סנהדרין ולמעלה (קדוש' ד ה). אין פותחין משנים עשר לוים עומרין על הדוכן (ערכ' כ ו). עזרת כהנים היתה אורך מאה ושלשים ותמש וכו' מעלה היתה שם וגבוה אמה והדוכן נתון עליה (מדות כ ו). ואמר רבי יוסי מימי לא עברתי על דברי חברי יודע אני בעצמי שאיני כהן אם אומרים לי חבירי עלה לדוכן אני עולה (שבת קיח:). ועולה ממנו לעזרת הכהנים במעלה גבוהה אמה ועליה דוכן יש בו שלש מעלות (רמב"ם, בית הבחי' ו ג). — *וכבכ' : טבעו נכסו רוכבי דוכָנַי, בגיא חמת כנקטל מכהני (קינ' לת"ב, איכה תפארתי). שבועת בריתו יזכור לאמוני, ויבנה ביתו ויאדיר דוכָנַי, ואז בתורתי יהגו בל המוני, וישמעו עגומים דברי נחומים (סמא"ל, פזמ' לסכות, זרע חכמים). — *וכל מקום גבוה לעמד עליו או להניח עליו דבר : והקורא ראוי שלא ישען לא על גבי הכותל ולא על גבי הדוכן שמניחין עליו ספר תורה (שבלי הלקט, תפלה א). ראוי שיוקח לוח ארוך ורחב שעור שיוחזק ויכיל העלול ויוקח דוכן על השעור הזה קרוב מן כותל ויומתח לצד הכותל כאורך ולא יהיה רחקם מן הכותל יותר מרגל אחד ויושם עליו מצע מוצע לגשם העלול ואחר יחבש העלול וישטח על העץ או על הדוכן על פניו ואחר יושם על חזה העלול חתול מקופל פעמים (קאנון ד ה א כב).—וכהרחבה *עצם ברכת הלויים את העם בביהמ"ק : כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי' ג.). — ובבתי הכנסיות, *מקום שעומדים שם הכהנים לברכת כהנים בתפלה : כהנים שאינם רוצים לעלות לדוכן (מהר"א מזרחי א ג). שני כהנים ששונאים זה את זה חייבים לעלות לדוכן (שו"ת מהר"י מינץ יב). כהן שעלה לדוכן וכהן קטן עמו לא יקרא להם החזן כהנים (מהר"מ מטרלאני א סד).

דום, ממנו דוּמָה, דוּמִיָּה.

דוּם[1], פ"ע, עב' דָּם, דַּמְתִּי, דּוֹמִיתִי, עת' אָדוּם, צווי דוּם, דוֹמִּי, בינ' לנק' דוּמִיָּה, — המתין, יחל, **warten, hoffen ; attendre, espérer ; to wait, hope** : דום[1]) ליי' והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו (תהל' לז ז). אך לאלהים דוֹמִי נפשי כי ממנו תקותי (שם סב ו). — ובינ' : אך אל אלהים דוּמִיָּה[2]) נפשי ממנו ישועתי (שם ב). — ובל"פ דגושה כמו כפולים במקום עין נחה, דֹּמּוּ במקום דוֹמוּ : אם כה יאמרו אלינו דֹּמּוּ עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם (ש"א יד ט).

א. **דוּמָה**[3]), ש"נ, — א) בנוי להקבר, למקום משכן נפשות המתים, **Hades** : לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דוּמָה ואנחנו נברך יה (תהל' קיה יז-יח). לולי יי' עזרתה לי כמעט שכנה דוּמָה נפשי (שם צד יז). — ואמר המשורר : בינה אשר יקרה בעת זקן לאיש בטרם סור אלי דוּמָה, בהם אחוז כי בם לך מוסר ופקוד תרוזיהם באחלמה (רמב"ע, תרשיש ה). — ב) *ש"נ, מלאך הממונה לשמור על המתים בהקבר, **Engelwächter der Toten ; ange gardien des morts ;** guardian angel of the deceased : א"ר יוחנן אותו מלאך הממונה על הרוחות דומה[4]) שמו נתקבצו כל הרוחות אצל דומה אמרו לו שומר מה מלילה (סנה' לד.). מלאך אחד יש ושמו דומה שהוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמות של אותם האנשים

---

[1]) כערב' דאם a), התמיד וארך זמן הרכה. —

a) دام

---

[1]) פרש רש"י : המתן לישועתו, כמו דומו דיהונתן. ע"כ. וזהו הפרוש האמתי. ורוב הקדמונים והחדשים מפרשים מלשון דמם במשמ' שתיקה.—[2]) רש"י : מצפה נפשי כמו דום לה'. ע"כ. וגם כאן זוהי המשמעה האמתית של המלה, אלא שהבינוני הזה קצת זר כצורתו, שהיה צריך להיות דוֹמִיָּה כמו בוכיה, צופיה, אעפ"י שזה נע"ו ולא נל"ה. ואולי זה הוא צווי, ממש כמו בפסוק ו : אך לאלהים דומי נפשי, וההא אולי היא הא הנוספה בצווי, אעפ"י שאין חבר להוספה זו לצווי נקבה. ואולי כך הוא הדין שבנבחת תתוסף ההא אחרי היוד בצירת פעליה.

[3]) סוברים כי דום שרש כפול לשרש דמם. שמשמעתו הוא שתיקה, ודומה הוא מקום השתיקה. אבל יותר נראה שזהו השרש דום a) הערבי, במשמ' ארך והתמיד, ודומה הוא המקום של ההתמדה, של הנצחיות. —[4]) ואמרו בגמ' (ברכ' יח:) : דומה קדים ומכריז להו, ע"כ, ר"ל המלאך דומה מקדים ומכריז כי פלוני יבוא עתה להקבר. ואמרו (חגי' ה.) : משלימנא להו לדומה, ע"כ, ר"ל שמלאך המות מוסר את המתים לדומה. — ובזהר : וההוא דממונא על גיהנם דומה שמיה וכמה רבוא דמלאכי חבלה בהדיה וקאים על פתחא דגיהנם וכל אינון דנטרו ברית קדישא בהאי עלמא ליה

a) دوم

ומקלען לארץ (פסיק׳ רבתי כג).— ואמר הפיטן : שוכנת עם נפשים עצורים, אשר ביד ד ו מ ה מסורים, מקום אשר אסירי המלך אסורים (מחז׳ רומ׳ יוה״כ, את פני מכין). סביבתו (של המלך חגר) פחת, באש מתלקחת, ונפשו בשחת, בכל יום היא שבה, עדי אש על גופו, ו ד ו מ ה יניפו בקלע ידחפו, ונבהל מי זה בא (ספ׳ המוס׳, ר״ז בן סע׳, כ״י תימנ׳ יב).— ונזכר תדיר בספרות: כיון שהנשמה ניזונת מזיוה של מעלה הקב״ה אומר לאותו המלאך הנקרא ד ו מ ה לך ובשר לגוף פלוני שאני עתיד להחיותו למועד שאני אחיה את הצדיקים לעתיד לבוא (זוהר ויחי, מדר׳ הנעלם). ומצאתי בדברי רז״ל מקום יש ששמו חצר מות ולפני החצר שדה ולפני השדה נחל ו ד ו מ ה משמרן (הריקנטי א, ברא׳). שלשה ממונים שולטים בגיהנם והם תחת יר ד ו מ ה והם משחית אף וחמה וכל האחרים ממונים תחתיו (רא׳ חכמה, היראה יג). בהיכל א׳ וכו׳ ממונה אחד ושמו ד ו מ ה והוא עומר כאן בהיכל הזה ועומר בפתח היכל ראשון מהקרושה מבחוץ (שם).— ואמר המשורר : מה שמך העלם הזה הגידה, מלאך ד ו מ ה אני, משנה למות, כל יורדי בור תחת שבטי יעברו (יל״ג, הוי אח). — ג) ״מדור ממדורות הגיהנם : היכל ג׳ יותר חשוך ונקרא ד ו מ ה וכאן מלאכי משחית ואף וחמה שאמר משה (האמונות לרמ״ע פלקיירא ה ה). המדור הג׳ נקרא ד ו מ ה ושם נרונים כל אותם גסי הרוח המתגאים לבם בהלכה לפני העם שלא לשם שמים (רא׳ חכמה, היראה יג). היכל ג׳ הוא הנקרא היכל אופל והוא יותר חושך ואופל מן הראשונים והוא נקרא ד ו מ ה (שם). החמשי ד ו מ ה כנגד שונא שם מקבלים הפתיקין של גזר רין קשה (מסכ׳ חסיד׳, היכל הקלפ׳ ג).

ב.*דּוּמָה[1], ש״נ, — א) דברים שמרברים הבריות על ארם, בפרט לרעה, Gerede ; caquets ; evil report : אמר לה (ר׳ יוחנן להאשה שהיתה רואה דם בכל פעם שעלתה מטבילה) שמא ד ו מ ה [2]) עירין עלתה ביך (ניד׳ סו.).— ב) אש ...יצא עליה לע׳

בעניני פריצות : אמר שמואל ישא אדם ד ו מ ה ואל ישא בת ד ו מ ה שזו באה מטיפה כשרה וזו באה מטיפה פסולה ור׳ יוחנן אמר ישא אדם בת ד ו מ ה ואל ישא ד ו מ ה שזו עומרת בחזקת כשרות וזו אינה עומדת בחזקת כשרות (סוט׳ כו:).

ג.דּוּמָה, עי׳ דָּמָה.

*דּוּמִיאֵל, ש״ז, —שם מלאך : ואחד של ד ו מ י א ל וכי ד ו מ י א ל שמו והלא אביר גהירריה״ם שמו למה נקרא שמו ד ו מ י א ל אמר ר׳ ישמעאל כך אמר ר׳ נחוניא בן הקנה בכל יום ויום בת קול יוצאה מערבות רקיע ומכריז ואומר בית דין של מעלה כך אומרים טעו״ם וכר מנצ״ה ופוב״י גש״ש נעש״ת יי׳ אלהי ישראל קרא אותו ד ו מ י א ל על שמי ומה שאני מחריש כך ד ו מ י א ל רשות שלי (ביהמ״ד ילינק ג, היכל׳ יח). וחותם שהיה חקוק עליו שמו של שר הפנים הראיתי ל ד ו מ י א ל השר העומד לשמאל המשקוף וכו׳ ולמה נקרא שמו ד ו מ י א ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מערבות רקיע ומכריז ב״ד של מעלה כך אומר ה׳ אלהי ישראל קרא אותי ד ו מ י א ל על שמו ומה אני רואה ומחריש כך ד ו מ י א ל רשות לו משקוף של ימין (מדר׳ י׳ הרוגי מלכות, קינה לת״ב).

א.דּוּמִיָּה[1]), ש״נ, — א) ארך רוח, סבלנות, Geduld patience : אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעד רשע לנגדי נאלמתי דוּמִיָּה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל׳ לט ב-ג). — ב) הקלת הצרה, Erleichterung; soulagement; relief : אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דוּמִיָּה לי (תהל׳ כב ג). — ג) עי׳ רמיה, דום.

ב.*דּוּמִיָּה, ש״נ, — ,,סתר והעלם : כל מעשי משה היו בפרהסיא גלוי וירוע בלי תחבולות ו ר ו מ י ו ת (ברכיה הנקדן, דר׳ גלגן י).

*דּוּמִית, ש״נ, — כמו רמיון : והבין כי ד ו מ י ת השאור בעיסה כ ד ו מ י ת הגופני במושכל (נפש החכ׳, פי׳ הגדה לר״י ג׳יקטיליה).

דּוּמָם[2]), — א) תה״פ, בלי רברים, עצב ונוגה, still, niederschlagen ; silencieusement,

---

ליה רשו למקרב בהו (הקדמ׳ הזהר). ההוא ממונא קאוי בחילא ואמר צננן תננא צננן יקירתא בההיא ישעו א בבהילו מצנני לה ועאלין כלהו וטבלין ועברין וכל אינון חייבין אתמסרן בידא ד ר ו מ ה ועאלין בגיהנם (שם דבר׳, בהתוספת).

[1]) לא נתבאר מקור מלה זו. — [2]) גרס׳ הערוך, אך בגמ׳ ד י מ ה.

[1]) משקל תושיה, ע״ש, מן ב.דָּמָה. כמשמ׳ המתין בארך רוח ובסבלנות.

[2]) סוברים כי זה משקל תה״פ מן ד ו ם, כמו חנם, ריקם. אבל כבר ראה בו ברט (Barth, NB § 216 e

abattu ; silently : שבי דוּמָם ובאי בחשך בת בשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות (ישע' מז ה). — ב) ש"ת, שותק ומקוה: טוב ויחיל וְדוּמָם לתשועת יי' (איכ' ג כו). — וכמו שם עצם, דבר שותק: הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דוּמָם (חבק' ב יט).

·דּוֹמֵם, ש"ז, — מ"ר דּוֹמְמִים, — שם כללי לכל המחצבים, האבנים, המתכיות, וכיוצא בוה: אמר החבר איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידה עצמית כהפרד הצמח מן ה ד ו מ ם והפרד האדם מןהבהמה (כוזרי א לט). והרכבתם (של הגשמים) מארבע יסודות ויחלקו לארבע מינים והם ה ד ו מ ם והצומח והחי והמדבר (לוח חן א). כי הוא עשוי מן השפל שבנמצאות והוא ה ד ו מ ם כי הנמצאות שלשה הי צומת ד ו מ ם (רד"ק ירמ' י ח). האדם מורכב מהיסודות הארבעה משתתף בהם עם ה ד ו מ ם אשר הוא תחלת הרכבת היסודות כמו שהאדם אחרית ההרכבה (המעלות לרש"ע פלקירא ב). אבל יסוד הרות ש ב ד ו מ ם הארץ יש בו מחלק האש יותר והוא ענין גידול ההרים שהוא ע"י הרות שבארין שההר הוא גידול ה ד ו מ ם שעולה שטח ה ד ו מ ם בגבהם למעלה (מאמר' יקו', ברכ' חתנים). — ומ"ר: ואתה המצא שארבעה מהם היו מהמתכות ו ה ד ו מ מ י ם שהם מההרכבה הראשונה מהיסודות והם זהב וכסף ונחשת (ר"י אברבנאל, תרומ' א). שמות ה ד ו מ מ י ם זהב וכסף ונחשת את הבדיל ואת העופרת (רמב"ח, מרפא לשון, שם העלם). שתקר (שלמה) ב ד ו מ מ י ם בצמחים ובע"ת והכיר טבעיהם כחותם מוגם וסגולתם (תעוד' בישראל ג ו).

·דּוֹמְמִי, ת"ז, מ"ר דּוֹמְמִיִּים, — מטבע הדומם: שאין להם (להמתכיות) שלמות נפשיי כי אם שלמות טבעי ד ו מ מ י (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ד). כי הנה ההשתתה בדברים ה ד ו מ מ י י ם הוא כהכאה בבע"ת (הות, מ"ב ג). — ולנק': ההעדר עם הדברים האובדים אשר אבדן מותש על דרך הצורות ה ד ו מ מ י ו ת והצמחיות בהפסד נושאיהן (ידע' הפניני, כתור' לח). שלשה הצורות ההיולאניות ד ו מ מ י ת צומחית הרגשית (זכות אדם 9).

בינוני מן ע"ו כמו שובב, ויתכן שהוא בינוני מן כפולים כמו עוֹלָל, ונהפך התולם לשורק מפני פעולת הממ שלאחריו. ובכלל, שני השרשים דום ודמם מתחלפים זה בזה גם בעברית וגם בערבית.

א·דון, ממנו א.דּוֹן.

א·דּוֹן[1]), פ"ע, עת' יָדוֹן, — כמו דּוּם, שהה, התמיד והתקים, dauern ; durer ; to last : ויאמר יי' לא יָדוֹן [2]) רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראש' ו ג).

ב·דון[3]), ממנו ב.*דּוֹן, א.מָדוֹן.

ב·*דּוֹן, פ"י, עת' אָדוֹן, מקור לָדוֹן, עבר דַּנְתִּי, — נשא ונתן בדבר הגיוני, עשה הקשים הגיוניים בדבר מהדברים כדי לברר מהותו ודינו ומשפטו, erörtern,diskutieren discuter,débattre; to argue : שלשים וששה מוכין ושלשים וחמשה מחייבין זכאי שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מוכין ד נ י ן אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המוכין (סנה' ה ה). אמר רבי עקיבא אני אובין ו א ד ו ן לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה ונבעה נישאה ועין רענן דע שיש שם עבודת כוכבים (ע"ז ג ה). אמר לו רבי אליעזר (לר"ע) ועליה אני ד ן ומה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דותה את השבת הזאה שהיא משום שבות אינו דין שתדחה את השבת (פסח' ו ב). אמר רבי עקיבא דנת י לפני רבי אליעזר ומה אם עצם כשעורה שאינו מטמא אדם באוהל הנויר מגלח על מגעו ועל משאו רביעית דם שהוא מטמא אדם באוהל אינו דין שיהיה הנויר מגלח על מגעו ועל משאו (נזיר ז ג). אר"ע ד נ ת י לפני ר"ג ילמדנו רבינו בנשים וריזות או בנשים שאינן וריזות (פסח' מח:). וא"ר חייא ד נ ת י לפני רבי לימדתנו רבינו יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו אמר לו אף אני כך אמרתי (מו"ק ז:). ד נ ת י ותילפתי בטל החילוף (ספרי חקת). ו ד נ ת י לפניו ולא הועיל לי הדבר (רש"י ביצ' כד:). — ובינו':

---

[1]) כמו דום, בערב' דאם a) עי' הערה לדום. וי"א כי בערב' ההמונית של מצרים אומרים גם דאן, ידאן b), במשמעת עשה דבר זמן ארוך. — [2]) ת"א: לא יתקים דרא בישא הדין קדמי לעלם. וכן התרגומים של השבעים ושל הירונ' במשמעה זו. המפרשים היהודים הקדמונים פרשו פעל זה במשמע' דין ומשפט, וכן רש"י: לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם. ע"כ. וראב"ע הביא עוד פרוש במשמע' נדן, וכן הפרחון. אך כל אלה הם פרושים דחוקים, רק משמעת ההתמדה והקיום מתישבת על הענין קצת, אבל גם זה דחוק.

[3]) שרש משתף עם דין, ומשמש במשמעה פחות או יותר דומה בכל הלשונות השמיות, ועי' דין.

---

a) دام b) دان بدان

הרי אתה ד ן הואיל ויום טוב הראשון ואחרון קרויין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש (מכי' כא ז). כסף ישיב לבעליו אין לי אלא כסף בהמה מנין הרי אתה ד ן נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו מה להלן בהמה אף כאן בהמה (שם משפטים יא). הרי אתה ד ן הואיל ואדם מטמא בנגעים ובגדים מטמאין בנגעים מה אדם טעון שילוח אף בגדים טעונים שילוח (ספרי נשא). הרי אתה ד ן נאמר כאן הפלאה ונאמר להלן הפלאה וכו' (שם). שאם שרה ענבים במים שהם בנותן טעם ומכאן אתה ד ן לכל איסורים שבתורה (שם). ד נ י ן דבר הנוהג לדורות מדבר הנוהג לדורות ואין ד נ י ן דבר הנוהג לדורות מדבר שאינו נוהג לדורות (חגי' ו.). ד נ י ן ימים סתם מימים סתם ואין ד נ י ן ימים סתם מימים שנאמר בהן חדש (כתוב' נז:). — ומקור: התחיל ר' חייא ל ד ו ן נבלה לכל נאסרה כשהותרה במקדש אצל כהנים הותרה (יבמ' לב:). — ולדון בקל וחמר, בגזרה שוה: מוחזקני בך שאתה בקי בהדרי תורה ו ל ד ו ן בק"ו אי אתה יודע (ספרי קרח קיז). והרמותם ממנו מופנה להקיש ו ל ד ו ן ממנו גזירה שוה (שם, קכ). — ועתיד: אלמוד דבר מדבר ו א ד ו ן דבר מדבר (ספרי פנח ו). — ינלווי: כל מקום שאתה מוצא שני כללות הסמוכין זה לזה הטל פרט ביניהם ו ד ו נ ם בכלל ופרט וכלל (חול' סו.). נמצאת יציאתה (של האות א) משלשה מקומות ו ד ו ן על דרך זה (הור' הקורא 19). — ודן את דבריו, עיֵן בהם היטב, שקל אותם וכחנם: הוי דן את דבריך עד שלא תוציא אותם מפיך (כלה רבתי ה). — דָן אחרי פלוני, רנן אחריו, דבר בו דעות, הוציא לעז עליו: אפילו מכנים להם כל צאן ובקר סופם ל ד ו ן אחריך (ספרי ואתחנן). — ועי' דין.

— נפע', נָדוֹן, — א) דן עם פלוני, התוכח אתו בדבר מהדברים, רב והתקוטט עמו, hadern ; quereller ; disputer ; to contend together: ויהי כל העם נָדוֹן [1]) בכל שבטי ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום (ש"ב יט י). — ב) *שדנו בו, שהקישו אליו ענין אחר: אמרו לו (לר"ט) דיו לבא מן הדין להיות כ נ ד ו ן (ב"ק ב ה, ניד' ד ו). — ומקור: יצאת וביזה ל י ד ו ן על הכלל כולו (סנה' ס:).

---

[1]) ברוב המלונים הובא נפעל זה בערך דין, אך יותר נראה שמקומו כאן.

ג·דוּן[1]), ממנו ב·מָדוֹן.

דּוֹנַג[2]), כהפס' דונָג, ש"ז, — חֹמר מגון חלמוני, יעשוהו הדבורים ויבנו בו בתיהם שישימו בו הדבש, Wachs ; cire ; wax: כהמס דוֹנַג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים (תהל' סח ג). ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כַּדּוֹנַג מפני האש (מיכה א ד). כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי היה לבי כדוֹנָג נמס בתוך מעי (תהל' כב יה). הרים כַּדּוֹנַג נמסו מלפני יי' (שם צז ה). אילן ד ו נ ג הולולים במזמרות יכרותו (החינים) ויציקו עליהם מי אפר רותח אשר יוציא שמנותם ויטיפו ד ו נ ג ירוק על הארץ ואחר אשר יקפא יאספוהו ויעשו ממנו נרות (שבי"ע ג, חינה). — ועי' *שַׁעֲוָה.

***דּוֹנִי דָנִי**, — דבור של נַחַש שהיה נהוג אצל האמורים לפנים: ד ו נ י ד נ י[3]) יש בו משום דרכי האמורי (תוספתא שבת ח, וגמ' סז:). ועי' ערך *דַּן.

דּוֹפִי, עי' דֹּפִי.

***דּוֹפַן**[4]), שזו"נ, מ"ר דּוֹפַנִים, דּוֹפָנֵי, דְּפָנוֹת, — א) כותל בבנין או בכלים, Wand ; mur ; wall: וכמה תהא ה ד ו פ ן טפח היה לה חצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן אינה ד ו פ ן (אהל' ה ו). בתובה (של חבית) ותחת ד פ נ ה [5]) אם יש ב ד פ נ ו ת פותח טפח (שם ט טז). קדירה שהיא נתונה בצד ד ו פ נ ה של אוהל מבחוץ (תוספתא שם ו ב). מפני שהיא נראית ב ד ו פ ן עקומה (ירוש' סוטה א כב ג). היתה (הסוכה) גבוהה מעשרים אמה ובנה בה איצטבא כנגד ד ו פ ן האמצעי על פני כולה (סוכ' ד.). ד ו פ ן עקומה מרוח אחת (שם). — ובכלים: חוט של ביצה שקרם על ד פ נ ה של לפס (טבו"י ג ג). בלי מיחם שיש לו ד ו פ ן טפח (רמב"ם טומא' מת כב ד). — תלה ב ד ו פ ן, ד"ל הניח את הדבר תלוי ועומד, לא החליט החלטה גמורה: הליין יהושע (את הגבעונים) ב ד ו פ ן אמר

---

[1]) בערב' דון a) כמשמ' היה שפל, נכנע, ומזה ב·מָדוֹן, עי"ש.

[2]) רק עברית ולא נתברר מקורו.

[3]) לא נתברר פרושו. רש"י: התחזקו חביותי. אך אין יסוד לזה ואינו אלא השערה בעולם.

[4]) עי' דפן. — [5]) בקצת ספרים וכן בתוספתא ובר"ש דופנה.

a) دون

אני לא מקרבן ולא| מרחקן אלא במי שהוא עתיד לבנות את בית הבחירה ואת שדעתו לקרב יקרב לרחק ירחק (ירוש׳ קדוש׳ ד סה:). — ב) בגוף בע״ח, דופן הבטן, הריאה וכדומה: יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה (נדה ה א), ר״ל ולד שיצא לא דרך מוצאו הטבעי אלא שפתחו את הבטן והוציאוהו. יוצא דופן והבא אחריו שניהם אינן בבור (בכור׳ ח ב). נתערבו (הזבחים) בשור שנעבדה בו עבירה וכו׳ וביוצא דופן ירעו עד שיסתאבו (זבח׳ ח א). עלה לדופן הימנית היה חותך ויורד עד השדרה וכו׳ בא לו לדופן השמאלית והניח שתי צלעות רכות מלמעלן (תמיד ד ג). אין לי אלא היוצא ממקום הלידה יוצא דופן מנין ת״ל וילדו לו (ספרי תלא רטו). המקשה שלשה ימים ויצא ולד דרך דזפן הרי וו יולדת בזוב (נדה מא.). — ומ״ר דְּפָנוֹת: ושאינה גבוהה (הסוכה) עשרה טפחים ושאין לה שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה (סוכה א א). למעלה מעשרים אמה אין אדם יושב בצל סוכה אלא בצל דפנות (גמ׳ שם ב.). — וכבע״ח: ושתי הדפנות והקרביים והסלת והחביתין והיין שלשה עשר כהנים זוכים בו (יומא ב ג). נמצאו כלן עומדין בשורה והאברים בידם וכו׳ החמשי בשתי דפנות של ימין בימינו ושל שמאל בשמאלו (תמיד ד ג). ושתי ידים ושתי דפנות העוקץ והרגל (יומא כה:). כי השומן כולו בדפנות הוא ע״ג הצלעות (ר״ח שם). — ובכלים: חבית שנפחתה והיא מקבלת על דפנותיה או שנחלקה כמין שתי עריבות ר״י מטהר וחכמים מטמאין (כלים ד א). שאין הכלים מצילין עם דפנות אהלים עד שיהיה להן (להכלים) דפנות (אהל׳ ה ו). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן (כל׳ ג ג). — *ושל פעמון: המקיש בדופני הווג ומשמיע הקול (ר״ח שבת נח:). — *ובבגדים: מהדקין אותם במשיחות לולאות דופני הכתונת מימין ומשמאל (מרדכי שבת שסח). — ובריאה: (חלב) שעל גבי דופני ריאה וכו׳ חלב שעל גבי דפנות (חול׳ מה:). — *ויורך האותיות: (אם אתה מוחק רגל הקוף) וכו׳ ודופן דח׳ וכו׳ וגגו דפא (רש״י נזיר ג.).

דּוֹפֶן, עי׳ דֹּפֶן.

***דּוֹפֵס**, ש״ז, מ״ר דּוֹפְסִים, — מדפים, שיש לו דפוס של ספרים, שעושה מלאכה בדפוס, Drucker ; imprimeur ; printer : ויהי כראות הדופס כי נגמרה המלאכה, ויפתח את פיו ויעש הברכה, ברוך ה׳ אשר לא עזב חסדו, ונתן כח ותשועה להדופס עבדו (REJ 1882, Juillet 144).

א. ***דּוֹפֵק**[1], ש״ז, — במערות הקברים, האבן בפתח הגת שהגולל דופק בו: הגולל והדופק וכו׳ איזהו הדופק[2] את שהגולל נשען עליו (אהל׳ ב ד). — דופק דופקים, אבן שהדופק נשען עליה: דופק דופקין טהור (שם). — ובהקברים החפורים באדמה, אבנים בצלעות הקבר שהמכסה נשען עליו: פתיל וה העודף צמיד זה הדופק (ספרי חקת קכו).

ב. *דּוֹפֶק, עי׳ *דֹּפֶק.

דוץ[3], ממנו דוּץ, *דִּיצָה.

דּוּץ, פ״ע, עת׳ אָדוּץ, תָּדוּץ, עבר דַּצְתִּי[4]), בינ׳ דָּצִים, דָּצוֹת, — קפץ קפיצה של שמחה, springen ; sauter ; to leap: בצוארו (של הלויתן) ילין עז ולפניו תָּדוּץ[5]) דאבה (איוב מא יד). — ומצוי שמוש זה בספרות: דָּץ יוצר ושמח במעשיו, בהביטו כי טוב פעליו (עבודה לר׳ יוסי בן יוסי). או בהר מור דָּץ יונת אלם, כקחתו איתן עולה שלם, גאה בחנו קח נא זה העלם הרומה לה׳ קדש (רסב״ג, סלית׳ ה עי״ת). דָּץ לביא ופקח עיניו, והנה מיכאל לפניו (קינה על חרבן ביהמ״ק). שש וְדָץ שלול נות בית, עודו צג בפרוזדור הבית (יוצר א שבוע׳, מן ההר). דָּץ הסוחר בראותו, כי נגמרה מלאכתו, כלולת מגדלים נאים, לפי ענין הבנאים (זמיר׳ למול״ם, אים חסיד). אתה גדלת ורוממת בנים להנק, כאשרישא האומן את היונק, ולמה דודנים דצו לזנק, ואריה גודותיו לחנק (קנות לת״ב, ואתה אמרת). יחדו בכל לכם דָּצוּ, לעשו רצונך דצו (סלית׳ ד עי״ת, איתן). הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים, כעל ואת דָּצוּ ושכחו אהובים (אתשבה לדעת, זול׳ שבת כרא״ש). עלצו הבנות כנזסות וארוסות, לאכחת חרב לקדם דצות וששות, *דמם על צחיח סלע לבלתי הכסות

---

1) עי׳ הערה לערך גולל. — 2) פרש רה״ג וכן הרמב״ם דופק האבנים שבצלעות הקבר שהמכסה נשען עליו, וזה מפני שפרשו גולל לא עפ״י הצורה של מערות הקברים החצובים בסלעים שהיו נהוגים אצל היהודים בארץ ישראל.

3) בארמ׳ וסור׳ דוץ, קפץ והריע תרועת שמחה.

4) ר״י חיוג. — 5) במשמעה זו פרשו המפרשים קדמונים ואחרונ׳ פעל זה כאן. אך אין זו מליצה טבעית. גם הגהת נלדקה: תרוין בריש, אינה מרפאה את הפסוק.

(שם, אמרתי שעו). כצפעוני נושבים ומוחצים, לרע רצים ולאיד דָּצִים, מדנים בין אחים מנצים (יוצר א׳ שבוע׳, אטום שפתיך). דַּצְתִּי בלובש אפוד וחשן המשפט אשר בם הוחק שמי לזכרון (מוסף א ר״ה, אפחד כמעשי).— ופעול דָּצוּי, שש ושמח: ברבוע תשיב במָצוּי, במקרא משלש בפצוי, אחר גמר מִצּוּי אבול דָּצוּי ורצוי (סלית׳ מנח׳ יוה״כ לך ה׳ הצדקה).

— הִפע׳, יְהֻדִּיץ: בבואך לְהַדִּיץ דאבי, מלל פצת להיטיבי (יוצר שתוה״מ פסח, אלה).

דוק עי׳ ד־ק.

*דַּוְקָא[1], דווקא, תה״פ, — רק, בהחלט, כך ולא באופן אחר, nur, durchaus ; seulement, absolument ; exclusively, absolutely: רב אשי אמר (צריך לגמור) באמצע שיטה ד ו ק א (מנח׳ ל.).— ומצוי מאד בתלמוד ומדרשים, ובכל הספרות, ונהוג גם בדבור העברי בא״י.

־דּוּקְיָה[2]), ש״נ, מ״ר דוּקִיוֹת, — מה שאדם מוציא ולומד בכח הסברה מדקדוק הלשון והבונה של מאמר מהמאמרים: ובמה ד ו ק י ו ת שאדם שומע מקו״ת מכח לשון התלמוד (מכת׳ ר״י כ״ר טודרוס לקהל׳ פרובנציה).

־דַּוְקָן, דווקן, מ״ר דַּוְקָנִים, לנק׳ דַּוְקָנִית, מ״ר דַּוְקָנִיּוֹת. — א) ש״ז, מי שמדקדק, מי שמקפיד על כל דבר ודבר: ד ו ו ק נ י ן תופסין אותו על שהוציא עצמו מן הכלל (רש״י ברכ׳ ג.). אע״פ שתמצא כתוב במחזורים וכר לעולם בריתו ה ד ו ו ק נ י ם אין אומרין אותו שהוא יתר (שבלי הלקט, ר״ס רל). אלו שאומרים בן ד ו ו ק נ י ם הם כי כהן גדול ביוה״כ כמו שהיה אומר אנא השם בשם המפורש כן היה אומר לפני יי׳ בשם המפורש (שו״ת ריב״ש ריט). — ב) תוו״ג, דבר מוגה ומתוקן כל צרכו: ורבנו שמשון גרס (בהמשנה) מה שבתוכו טהור וכתב שכן מצא בסדר משנה ד ו ו ק נ י ת (מהר״מ מרוטנ׳, הל׳ ד ג).

־דּוּקַנִי, ת״ז, לנק׳ דּוּקַנִית, מ״ר דּוּקַנִיּוֹת, — כמו דַּוְקָן משמעה ב: במשנה ד ו ק נ י ת (ר״ש כל׳ ס יא). משניות ד ו ק נ י ו ת (שם יז יז).

[1]) מן דוק בארמ׳ במשמ׳ דקדוק ועיון, צורה ארמית, אך נכנסה כבר בתוך הסגנון העברי בספרות ובדבור.
[2]) בארמ׳ דוקיא: ב ד ו ק י א דהא מתני׳ קמיפלגי (כתוב׳ לא:), ועוד, מן דוק. משק׳ ד ו מ י ה, תושיה.

דור[1]), ממנו דוֹר, ג.דּוּר, *דִּירָה, מְדוֹר.

דּוֹר, דֹּר, ש״ז, מ״ר דּוֹרִים, דֹּרוֹת, דּוֹרוֹת — א) תולדות נולדות זו מזו הן ביחס זו לזו ד ו ר ו ת, האב והבן ובן הבן הם שלשה דורות, Generation: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה וְדוֹר רביעי ישובו הנה (בראש׳ יה יה-יו). לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו בנים אשר יולדו להם דּוֹר שלישי יבא להם בקהל יי׳ (דבר׳ כג ח-ט). לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי׳ גם דּוֹר עשירי לא יבא להם בקהל יי׳ עד עולם (שם ד). עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר (יואל א ג). האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור (דבר׳ ז ט). ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דֹּרוֹת (איוב מב יו). — ובללות כל האנשים החיים פחות או יותר בזמן אחד: ויחר אף יי׳ בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה עד תם כל הַדּוֹר העשה הרע בעיני יי׳ (במד׳ לב יג). ויקצף (אלהים) וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה הַדּוֹר הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם (דבר׳ א לד-לה). והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תם כל הדּוֹר אנשי המלחמה מקרב המחנה (שם ב יד). וגם כל הַדּוֹר ההוא (שיצאו ממצרים) נאספו אל אבותיו ויקם דּוֹר אחר אחריהם אשר לא ידעו את יי׳ (שופט׳ ב י). ואמר הַדּוֹר האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם (דבר׳ כט כא). כי אתך ראיתי צדיק לפני בַּדּוֹר הזה (בראש׳ ז א). שם פחדו פחד כי אלהים בְּדוֹר צדיק (תהל׳ יד ה). כי שאל נא לְדֹר רישון (איוב ח ח). למען תספרו לְדוֹר אחרון כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (תהל׳ מח יד-יה). דּוֹר לְדוֹר ישבח מעשיך (שם קמה ד). אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית אומר עתיד ד ו ר אחר לטהר ככר שלישי (סוט׳ ה ב). אבל אמרו מי שפרע מאנשי ד ו ר המבול ומ ד ו ר הפלגה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב״מ ד ב), האנשים שהיו בזמן שקרה מעשה המבול, ההפלגה. פני ה ד ו ר כפני הכלב הבן אינו מתבייש

[1]) בערב׳ דור a) במשמ׳ של סבב, ובן בארמ׳ וסור׳ במשמעה זו.

a) دور

מאביו (כרייתא כסוף סוט'). ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס וכו' (ברכ' סג.). אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים (ר"ה כה:). מה יעשו גדולי הדור שאין דורן דומה יפה (תענ' כד:). אין דור יתום שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו (חגי' ג:). דור שבן דוד בא בו בית הוועד יהיה לזונות והגליל יחרב (סנה' לז.). אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו (שם לח.). ראה שאתה מטיל בה גבול שהרי שני גדולי הדור לא פירשו את הדבר (חול' לח.). דור לפי פרנס (ערכ' יז.). לפי שאין דורנו רואה אלא לפנים (סוט' מח.).—ומ"ר ד'רֹת, דורות, במשמ' כללות האנשים החיים בזמן אחד וזמן אחר זמן: רק למען דעת ד'רות בני ישראל (שופט' ג ב). קרא הַד'רות מראש (ישע' מא ד). זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לְד'רֹת עולם (בראש' ט יב). שלא בדורות הראשונים דורות האחרונים (ברכ' לה:).—*לְדורות, לעולם, במשמ' ההפך מן לשעתו, לזמנו: יכול הוראת שעה היתה ת"ל ואל בני ישראל תדבר לאמר יהא מנהג לדורות (ספרא אמור רמא). — ובכנ': כי עד הוא בינינו וביניכם ובין ד'רותֵינו אחרינו לעבד את עבדת יי' (יהוש' כב כז). ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לְד'רֹתֵיכֶם (בראש' יז יב). וחגתם אתו חג ליי' לְד'רֹתֵיכֶם (שמות יב יד). כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לְד'רֹתֵיכֶם בכל משבתיכם (ויקר' כג לא). וקם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לצמיתת לקנה אתו לְד'רֹתָיו לא יצא ביבל (שם כה ל). והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לְד'רֹתָם לברית עולם (בראש' יז ז). הוא הלילה הזה ליי' שמרים לכל בני ישראל לְד'רֹתָם (שמות יב מב). לו ולדורותיו ולדורות דורותיו (ספרא ויקר' ה יב). — דור דור, לאמר דור אחרי דור. לעולם: זה שמי לעלם וזה זכרי לְד'ר ד'ר (שמות ג יה). מלחמה ליי' בעמלק מִד'ר ד'ר (שם יז יו), לאמר מעולם. כי לא לעולם חסן ואם נזר לְדור דור [1]) (משלי כז כד). ועפי"ר דור וָדור, במשמ' בכל הדורות זה אחר זה: לא תשב לנצח ולא תשכן עד דור וָדור (ישע' יג כ). עד עולם יירשוה לְדור וָדור ישכנו בה (שם לד יז). אתה יי' לעולם תשב כסאך לְדוֹר וָדור (איכ' ה יט). ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור וָדור תקומם (ישע' נח יב). ושמתיך לגאון עולם משוש

[1]) כך הכתיב, והקריא וָדור.

דור וָדור (שם ס יה). עם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור וָדור (יואל ב ב). עצת יי' לעולם תעמד מחשבות לבו לד'ר וָד'ר (תהל' לג יא). הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לְד'ר וָד'ר (שם פה ו). — ובמשמ' כל אחד ואחד מהדורות: זכר ימות עולם בינו שנות ד'ר וָד'ר (דבר' לב ז), של כל אחד ואחד מהדורות שעברו. אזכירה שמך בכל ד'ר וָד'ר (תהל' מה יח). אדני מעון אתה היית לנו בְּד'ר וָד'ר (שם צ א). —ודור דורים, כמו דור דור: ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורִים (תהל' עב ה). אלי אל תעלני בחצי ימי בְּדור דורִים שנותיך (שם קב כד). וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לְדור דורִים (ישע' נא ח).— ב) בכלל, כנוי להאנשים, לבני האדם: דור עקש ופתלתל (דבר' לב ה). כי מאס יי' ויטש את דור עברתו (ירמ' ז כט). ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו (תהל' עח ח). דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך דור טהור בעיניו ומצאתו לא רחץ דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו (משלי ל יא-יד). — ועם ה הקריאה: הַדור אתם ראו דבר יי' (ירמ' ב לא). — ג) הזמן של דור אחד. וככלל זמן, חלק מהזמן, תקופה: דור הולך וְדור בא והארץ לעולם עומדת (קהל' א ד). עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קדם דורות עולמים (ישע' נא ט). — דורו של פלוני, זמן חייו בארץ: אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל דורִי [1]) נסע ונגלה מני כאהל רעי קפדתי כארג חיי (ישע' לח יא-יב). — ואמר המשורר: ואראה בוערים בעם שלוים ודורי אחזה נוסע ונגלה (עמנ', מתב' ז). — ד) תהפוכות הזמן ורעותיו שבאות על האדם בחייו[2]), **Missgeschick ; adversité; misfortune** : מעצר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים (ישע' נג ח).

א·דּוּר, ש"ז, מ"ר דוּרִים, — א) עִגול, מעגלה, **Kreis** **cercle; circle** : וחניתי בַדּוּר עליך וצרתי עליך מצב והקימתי עליך מצרת (ישע' כט ג).—*ובמלאכת קליעת הסלים, שורה של נצרים : הקנונים הגדולים והסוגין

—[1]) יש מפרשים דורי זה במשמ' דירה, מדור.—[2]) בערב' דַּהר a), דולַה b), תהפוכות הזמן רעותיו.

a) دَهر b) دُولَة

הגדולים משיעשה שני דורים לרחב שלהם ים נפה וכברה וכף של מאונים משיעשה דור אחד לרחב שלהן (כלים יו ג).— ב) כמו כַּדּוּר: הנה יי' מטלטלך טלטלה גבר ועטך עטה צנף יצנפך צנפה כַּדּוּר [1]) אל ארץ רחבת ידים (ישע' כב יז-יח).

ב·דור, ממנו ב.דּוּר, מְדוּרָה.

ב·דּוּר, פ"י, עבר דָּר, דַּרְתִּי, עת' אָדוּר, צווי דּוּר, — דָּר את העצים תחת הסיר וכדומה, שמם והדליקם לבשל בהם מה שבסיר: שפת הסיר שפת וגם יצק בו מים אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא מבחר הצאן לקוח וגם דּוּר[2]) העצמים תחתיה רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה (יחזק' כד ג-ה). — ושֵׁם, כמו מדורה: גם אש לבי עדי רום תעלה מְדוּר (רמב"ע, תרכים ז).

ג·דּוּר, פ"ע, עבר דָּר, דַּרְתִּי, עת' אָדוּר, — כמו גּוּר, ישב, שכן בארץ, במקום, בבית לזמן קצוב, wohnen demeurer; dwell: בחרתי הסתופף בבית אלהי מִדּוּר באהלי רשע (תהל' פד יא).—ואמר בן סירא: בשני גוים קצה נפשי והשלישי איננו עם יושבי שעיר ופלשת וגוי נבל הדר בשכם (כ"ס גני' נ כה-כו). המלוה את חבירו לא ידור בחצרו חנם (ב"מ ה ב). לעולם ידור אדם במקום רבו (ברכ' ח.). לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה נכרים ואל ידור בח"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל שכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה וכל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתוב' קי:). אין אדם דר עם נחש בכפיפה (שם עב.). מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות וכו' מפני שדרין בין החולות (שבת לא.). אין אתה גורר אחר הרעה ואין הרעה גוררת אחריך ואינה דרה אצלך (תנחומא תזריע יא). — ואמר המשורר: צבאים שכנו מדבר וציה ובתי הנפשים הצבי דר (מעמוני מסתרים, הקדש נ נ).

[1]) אמר ריב"ג וז"ל: והכף הזאת בלשון אנשי המשנה שרשיה באמרם הכדור והפקעת וכו' וכן הפרחון.
[2]) הקדמונים ראו כמלה זו שם, וכן גם קצת החדשים, אבל כבר הרגישו קצתם כי לפי הענין וסגנון כל הכתוב דור זה הוא צווי כמו שאר הפעלים שבפסוקים הללו: שפ֗ת יצ֗ק אס֗ף ורתח, וכבר הרגישו קצה המפרשים כמו"כ כי במקום העצמים שאחרי המלה דור צריך לקרא העצים, ר"ל דּוּר העצים תחתיה, והשם מדורה מעיד כי היה גם פעל דור לענין עשיית המדורה, ועי' זה הערך. בלשונות האחיות אין חבר לפעל זה כמו שאין חבר להשם מדורה, אך במשמעתו של דור אין לפקפק.

—הִתפ', *הִתְדַּר,[1])—אין הבית מתדר לי, אין נוח לי לדור בו: המשכיר בית לחבירו ובתוך הזמן רוצה לכנותו אינו יכול לכופו לצאת בתוך זמנו אפילו לבית שיפה ממנו שיכול לומר (זה הבית) מתדר לי (לבוש, חוכר סי' ב א).

*דּוּרְדִּי, עי' *דִּירְדִּי.

*דּוּרְדְּיוֹת, עי' *דִּרְדְּיוֹת.

***דּוֹרֵשׁ,** ש"ז, מ"ר דּוֹרְשִׁים, — מי שדֹרש דרשה, מי שאומנותו לדר֗ש: מלמד שהראה לו הקב"ה להדה"ר דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו (סנה' לח:). אבא הדורש (מד"ר שמות מב).

דוש, ממנו דּוּשׁ, דַּיִשׁ, דִּישָׁה..

דּוּשׁ, דִּשׁ, פ"י, עבר דָּשׁ, דַּשְׁתִּי, עת' אָדוּשׁ, — דרך בכח ברגלו על האדמה, על דבר מהדברים, treten fouler; to tread on: כי לא השאיר ליהואחז עם וכו' כי אבדם מלך ארם וישמם בעפר לָדֻשׁ (מ"ב יג ז). ותשכח כי רגל תזורה (את הביצה) וחית השדה תְּדוּשֶׁהָ (איוב לט יה). — ובפרט את התבואה ברגלי הבהמות על שטח הגרן, dreschen; battre (le blé); to thrash: אפרים עגלה מלמדה אהבתי לָדוּשׁ (הוש' י יא). כי תפושי בעגלה דָּשָׁא[2]) (ירמ' נ יא). לחם יודק כי לא לנצח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ (ישע' כח כח). — וגם בכלי, במורג: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תָּדוּשׁ הרים ותדק וגבעות כמץ תשים (ישע' מא יה).—וגם האדם שמנהיג את הבהמה הדשה: וארנן דָּשׁ חטים (דהי"א כא כ). הזורע והחורש והקוצר והמעמר הדש והזורה (שבת ז ב). דשים וזורעין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין בלל (שביע' ו ב). הראשונים חרשו וזרעו ניכשו ביסחו עדרו קצרו עימרו דשו וזרו בררו טחנו הרקידו לשו קיטפו ואנו אין לנו פה לבל (ירוש' שקל' ה מח ג). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא ידוש בפרות (מו"ק יב:). מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ודוש בה (ב"מ ג.). — וגרוגרות וכדומה: הגרוגרות משידוש ומגורה משיעגל היה דש בחסית ומעגל במגורה (מעשר' א ח). — ובהשאלה: כתת יי' את זבח ואת צלמנע

[1]) בארמ': אמר לית לי דוכתא למידר ביה א"ל אנא אוגר לך דוכתא א"ל לא טרחנא לא קא מתדד לי שוף אבריסך ועול ושוף אבריסך ופוק (ב"ב ז.).
[2]) בס"א דשה בהא.

בידי ודשתי את בשרכם את קוצי המרבר ואת הברקנים (שופט' ח ז). על דושם בחרצות הברזל את הגלעד (עמו' א ג). בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבק' ג יב). לאחד שהיה רכוב על הסוס ותינוק מושלך לפניו הסום רץ בא לדוש הנער הפש אותו האיש הבלינום עמד לו הסום (פסיק' רבתי מב). — ואמר המשורר: בן איש ביראת אל עדה גאוה ובה הבנע גאון ימים ודוש הרים ודק (ר"י חריזי, תענק ד סט).—ובמשמעת *דריסה ורמיסה ברגלים בארץ: בערוגה זו שהבל ד ש י ן בה (ערוב' נד.). כדי שיהיו ד ש י ן שם בני אדם העוברין בינתים (רנמ"ה ב"ב כב:). מה ש ד ש י ן ברגל בין שני הבתלים תמיד מועיל לשני הבתלים להקשות קרקעות יסודות הבתלים ולא ימוטו (רש"י שם). בותל גינה מתוך שאין ד ש י ן אותה מבפנים צריבה דישה מבחוץ (שם). ואם נשתמש בה הלוקח כל שהוא ואפילו ד ש המצר שלה וערבו עם הארץ אינו יבול לחזור בו (רמב"ם מכיר' יט ג). — *דש בעקבו, מליצה לדבר שמזלזלים בו: עונות שאדם ד ש בעקביו בעולם הזה מסובין לו ליום הדין (ע"ז יח.). בתיב ידע שור קונהו ולא היו (ישראל) יודעין אלא שד ש ו בעקב וכו' והיא לא ידעה בי אנבי נתתי לה ולא הוה ידעה אלא ש ד ש ה בעקב (מד"ר ויקר' כז). — ובמשמע' התרגל בדבר: וכיון שד ש[1]) בו נעשה לו בהיתר (והזהיר, ויקר' יז:). — דש בעירו: ובלגן לא ישא את בפיו ואם היה ד ש בעירו מותר (מגי' כד:). ההוא ד ש בעירו הוה (שם). — ובהשאלה לאבר הזכרות: שהבל ד ש י ן בה (בג'מר בת דבלים) כדבלה (פסח' פז:). בל ב"ד חדש ד ש מבפנים וזורה מבחוץ (יבמ' לד:). מיעוך דדים ו ד ש מבחוץ (רש"י שם נה:). ולא יבוא על אשתו בגנות וחצירות ולא י ד ו ש עם אשתו בפנים ויורה מבחוץ (עמה"מ, תיק' התש' יב).— ואמר הפיטן: דרך היה לי עסינדה וזבה, דשתי מבפנים ומבחוץ ורית (וידוי יוה"כ כנף רענים). — והנקבה, ואמר המשורר: ואני עגלה מלומדה ו ל ד ו ש אהבה ולחושקים נפשי תבוער (עמנ', מחב' ז).

— נפע', נדוש, מקור הדוש, — שדשו אותו: כי תנוח יד יי' בהר הזה ונדוש מואב תחתיו בהדוש[2]) מתבן במי מדמנה (ישעי' כה י). — *ונדש: בית הפרס שנ י ד ש טהור (פסח' לב:). — ואמר הפיטן: בנין הנארג נדש במורג אוי מה היה לנו (קינות לת"ב' ואלבעותי). אדמו עצם מפניגים ספירים ונופבים, במו טיט חוצות נדשים ונשלבים (שם, מי יתן). — ולנקב' *נדושה: בעיר ישנה ש נ י ד ו ש ה היא מבמה שנים אם בא לסמוך סומך אבל בעיר חדשה אינו סומך בלא הרחקה מפני שצריבה דישה לחזק (רגמ"ה ב"ב כב:). — ונדושת: היתה תבואה נ י ד ו ש ת אע"פ שאין מתבוין להנאתה וכו' (ר"ש פרה ב ג).

— הפע', *הדש, מקור להדש, — עשה שידושו: אל נערץ בקדש, גאולתם עתה תחדש, ושנאיך פתאם להדש, ובל פה ירומם ויקדש (יוצר פ' החדש, אות זה).

— הפע', הודש, — במו נדוש: לא בחרוץ יודש קצח (ישע' כח כז). —ובהשאלה גרמם, ואמר הפיטן: על חרבן בית המקדש בי הורם ובי הודש, אספוד בכל שנה ושנה מספד חדש, על הקדש ועל המקדש (קינ' לת"ב, על חרבן). שיבין האדם הדש בחרוץ או בעגלה מה שהוא מ ו ד ש (רד"ק ישע' כח כח).

*דות[1]), ש"ז, מ"ר דותים, דותיות,— בור חפור באדמה תחותה ובונים לו כאבנים את דפנותיו: (המוכר את הבית לא מכר) לא את הבור ולא את ה ד ו ת[2]) (ב"ב ד ב). התוקע לתוך הבור או לתוך ה ד ו ת (ר"ה ג ז). נתנו (את התנור) על פי הבור או על פי ה ד ו ת ונתן שם אבן (כלים ה ו). — ואמר הפיטן: רבות חסדו, לבן ידידו, לנהגהו בבבדות, יחלצהו ויפצהו, יריצהו מבור ודות (יוצר שבת ב חנכה, אבר ילד). — ומ"ר דותיות: ואעפ"י שאמר לו הוא ובל מה שבתובו אני מובר לך לא מבר לא את הבאר ולא את השיח ולא את היציעין ולא את ה ד ו ת י ו ת ולא את המערות שבתובו (תוספתא ב"ב ג א). מבונסים בגון מי גשמים ב ד ו ת י ו ת (ר"ת ביל' לט.).

דחה[3]), ממנו דחה, *דחוי, דחי, *דחייה, מדחה.

---

[1]) באר‏מ': ביון דדש דש (גיט' נו:). — [2]) ההעכרות הנועת ההולם שבא במקום פתח צירך לשורק.

[1]) לא נתברר מקורו. בסור' חדותא, ובן בנוסח' גם בקצת מקומות בתלמוד חדות, ועי' ערך זה. ובבר אמר קוהוט שהעקר חדות, ונשתבשה ח בהא, וחשבוה להא הידיעה. — [2]) ושאלו רבינא ורב אשי: היינו בור היינו דות, וענו להם: אחד הבור ואחד הדות בקרקע אלא שהבור בחפירה ו ה ד ו ת בבנין. ע"ב. ופרש רשב"ם: בחפירה בקרקע קשה שמחזיק מים בלא בניין.

[3]) בערב' קצת דומה דחא[a]). בארמ' וסור' דחא. בעבר' קרובים דחף, הדף, נדח.

[a]) دحا

א·דָּחָה, פ"י, עכ' דָּחִיתִי, דְּחִיתַנִי, עת' אֶדְחֶה, לווי דְּחֵה, מקור דָּחֹה, דְּחוֹת, פעו' דָּחוּי, דְּחוּיָה, — א) נגע בדבר בכח והניעו וסלקו ממקומו, stossen; pousser, to push: דָּחֹה [1]) דְּחִיתַנִי [2]) לנפל וויי' עזרני (תהל' קיח יג). יהיו כמץ לפני רוח ומלאך יי' דּוֹחֶה [3]) (שם לה ה). שמרני יי' מידי רשע מאיש חמסים תנצרני אשר חשבו לִדְחוֹת פעמי (שם קמ ה). דחאו (את השעיד המשתלח) ולא מת מהו שירד אחריו וימיתנו (תוספתא יומא ד יד). יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה' קז:).—ועבר נסתרת בכנוי *דְּחָאתוֹ: אם מעצמו נפל הרי זה גט אם הרוח דחאתו אינו גט (גיט' ז ו).—ופעול, דָּחוּי, דְּחוּיָה: בקיר נטוי גדר הַדְּחוּיָה (תהל' סב ד). — ואמר הפיטן: נתץ קיר נטוי וגדר הַדְּחוּיָה, לדורות למד נהות נהי נהיה (קינ' לת"ב, איכה את אבר).—*דָּחָה אותו בקנה, בקש, השתמש בתשובה שאין בה ממש: ראה (ר"ג) תלמידיו מסתכלים זה בזה אמר להם קשה בעיניכם שדחיתי את אויבי קקש (חול' כז:). לאחר שיצא (הגוי מבית מדרשו של ריב"ז) אמרו לו תלמידיו לזה דחית בקנה לנו מה אתה אומר (תנחו' חקת כו, מד"ר במד' יט), ועי' קש. — ובכלל תשובה על דברי חברו: ולא הדחני לומר כי אלה הקבוצים בלם רומזים לציאת הנשמות מגיהנום (מכת' ר"י אלורקי לדון שלמ' הלוי), ומצוי בספרות.—יכח הדוחה, הכח הדוחה את פסלת המזון החוצה: כח הזן הוא הכח המעמיד הגוף במזג שוה ומושך אליו מה שיאות לו ודוחה מעליו מה שיזיקהו והרופאים חלקוהו לארבעה כחות והם כח המושך וכח המחזיק וכח הדוחה (רוח חן כ). לפי שכל צומח יש בו כח מושך המזון אליו ואח"כ כח מחזיק ואח"כ כח מעכל מה שהחזיק בו המחזיק אחר כן דוחה ידחה מותריו והדוחה הוא המשרת אשר אין משרת אחריו (מאזני צדק, אלגזאלי 39).—ובמשמ' *הבריחו באמצעם האמצעים להעתק ממקומו וללכת למקום הרצוי: תרנגולת שברחה דוחין אותה עד שתכנס (שבת יח ב). — וגרש אותו: חבר ונעשה גבאי דוחין אותו מחבירותו (תוספתא דמאי ג ד). בראשונה היו אומרים חבר שנעשה גבאי דוחין אותו מחבורתו חזרו לומר כל זמן שהוא גבאי דוחין אותו מחבירתו יצא מגבייתו הרי הוא כחבר (ירוש' שם ב כג.).—ב) *בהשאלה, גרש דבר מהדברים שהיה צריך להיות, שלא יהיה, בטל את כחו: אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיטתו וזריקת דמו וכו' (פסח' ו א). והו החליל של בית השואבה שאינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב (סוכ' ה א). חביתי כהן גדול לישתן ואפייתן בפנים ודוחות את השבת טוחנן והרקדן אינן דוחות את השבת (מנח' יא ג). בא הכתוב ללמדך על רציחה שתדחה את העבודה שיהיה בדין ומה אם שבת שעבודה דוחתה אין רציחה דוחתה עבודה שהיא דוחה את השבת אינו דין שלא תהא רציחה דוחתה (מכי' משפט' ד). פסח שני דוחה את השבת ואינו דוחה את הטומאה ר"י אומר אף דוחה את הטומאה וכו' מפני טומאה דחיתו ויעשה בְּטומאה (יומא נא.). כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה את לא תעשה (יבמ' כ:). גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה (יומא פו:). טומאה דחויה היא בציבור (סנה' יב:). ואיננו משגיח בסבות הטבעיות והמקריות וידע כי רעתם דחויה ממנו (כוזרי ה כ). — *דחה נפש מפני נפש, לא השגיח בהאחד והרע לו מפני טובת חברו: האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים מפני שחייה (של האשה) קודמין לחייו יצא רובו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש (אהל' ז ו), ד"ל אין רשות להמית את הילד כדי להציל את אמו. אמר להם (נבוכדנצר לסנהדרי גדולה) וכו' יהויקים מלך מרד בי תנו אותו לי ואני אלך וכו' אמר להם (יהויקים) כך עושים דוחים נפש מפני נפש (מד"ר ברא' לד). מה עבודה זרה מיוחדת שהיא מטמאה את הארץ ומחללת את השם ומסלקת את השכינה ודוחין בה את הספק כל שכן לפיקוח נפש שידחה את הספק (ירוש' סנה' ח כו ג).— ג) *בחשבונות הזמנים, המועדים והחגים, דחה את החג ליום אחר, לא עשהו ביום הקבוע מפני סבה מן הסבות: אמר ר"א בי רבי צדוק אנו היינו מבני סנאת בן בנימן וחל תשעה באב להיות בשבת ודחינו אותו למוצאי שבת (ירוש' שקל' ד מז ד). תשעה באב שחל להיות בשבת היה ודחינוהו: לאחר השבת (מגי' ה:). ודרך התיקון הוא על ענין זה אם יהיה מולד שאינו ראוי דוחין אותו אל היום הראוי אשר לפניו (ר"א בר חייא הנשיא, העבור ט). ומפני זה נצטרך לדחות (מולד) השנה הזאת מיום ב' ליום שלאחריו (שם). מפני שאינו

[1]) כך הכתיב, והקריא דחו. — [2]) פתוח ורפה בכל הספרים, ויש מגיהים דחוני.—[3]) לפי התרגום צ"ל דֹחם.

ראוי לקבוע ראש השנה והוצרכת לדחותו ליום שני (שם). ואהה דותה את הקיבוע מי"ח ולמעלה מיום הראוי (שם). אם היתה שנה פשוטה דוחין את ראש החדש ואין קובעין אותו בשלישי בשנה זו אלא בחמישי בשבת (רמב"ם קדוה"ח ז ד). לפיכך אם יהיה מולד ניסן בי"ג שעות ותרמ"ב חלקים צריך לדחותו ליום של אחריו שאם לא תדחהו יבוא מולד תשרי בי"ח (סמ"ג מ"ע, סי' מז). — ודחוי, דחויה, דחויות: וידיעה זו תתבאר אחר ידיעת הדחויות וענין הדחויות המולדות הדחויות כי כשיצא מולד שנה מן השנים כעין אותו מולד יהיה דחוי ולא יהיה ראש השנה כאותו יום (ר"מ כמז"ל, תכון העבור ו, כס' ד"ת).

— נפע', נִדְחָה, — שדחו אותו: ברעתו יִדָּחֶה רשע (משלי יד לב). לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה יִדַּחוּ ונפלו בה (ירמ' כג יב). — ואמר בן סירא: עשיר נמוט נסמך מרע ודל נמוט נדחה מרע (ב"ס גני' יג כא). — יובמשמעת התרחק מעל אדם, הניתו במנותה: כותב לה כדי שתדחה מעלינו (רגמ"ס כ"כ קנג.). וראה אברהם כנענים ויתר האומות מחזיקים בארץ חשב שזה בסבת עון יגרום להדחות מעליה (גוה בלוס א ד). —*ובהשאלה: הואיל ונדחה (החג) ידחה (מגי' ה:). רבי אומר אומר אני הואיל ונדחו עיירות ממקומן ידחו ליום הכניסה (שם ד:). אלא כל הנדחה ידחה ליום הכניסה (שם). איש נדחה לפסח שני ואין ציבור נידחין לפסח שני (פסח' סו:). ואין לך קטנה שנדחית מפני המים (סוט' יז:). בעלי חיים אינן נדחין (יומ' סד.). כל דחוין הואיל ונדחו נדחו (שם). וכל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו (ברכ' סד.), ר"ל כל מי שנסוג לאחור ברצונו מפני המקרים הרעים ונותן להם לעבור וממתין כארך רוח, סוף שהשעה נדחה מפניו, ר"ל הזמן הרע עובר והוא משיג מטרתו. —*והטענה נדחתה: ולזה נדחית מעליו טענתו וענתה בו צדקתו (גוה בלוס א י). — *ובקביעות הזמנים וכדומה: מפני שמולד השנה הבאה אחריה נופל מי"ח שעות ולמעלה מיום ה' ונדחה אל יום ז' (ר"א בר חייא, העבור ט). אם יום שלאחריו אד"ו הרי זה נדחה לשל אחריו ויהיה ראש החדש קבוע בשלישי מיום המולד (רמב"ם קדוה"ח ז ג). ואם יהיה יום של אחריו מימי של אד"ו הרי זה נדחה (יום ר"ח) לשל אחר אחריו (כמ"ג מ"ע מז). נהגו לדחות אותה הפטרה של חתן שלא מצינו לה לא כתובה ולא שנויה מפי רבותינו לפיכך נדחית מפני הקבועות השנויות (מעש' הגאונ', בו"ת ר' מבול' מגלה נז).

— פֻּע', דֹּחָה, — כמו נפעל: שם נפלו פעלי און דֹּחוּ ולא יכלו קום (תהל' לו יג).

— הפע', *הֻדְחָה: אין לך גדולה שמדחת את המים ואין לך קטנה שנדחית מפני המים (סוט' יז:). על כל המתים כולן מדחה מטתו ה"ז משובח (מו"ק כב.).

ב. *דָּחָה[1], קל לא נמצא.

— פִּע', *דִּחֵה, פ"י, — דחה את בגדיו, פרשם ושטחם והלם פרושים, auslegen, hängen; étaler; display: המניח כליו כחלונות של אוליארין נעל וחתם אעפ"י שבא ומצא מפתח פתוח וחותם מקולקל טהור חותם שאמרו אפילו טיט אפילו קיסם המדחה[2]) כליו בחלונות של אוליארין טהורין מפני שהגויים נשאלים עליהן (תוספתא טהר' ח ח).

*דִּחוּי, ש"ז, — בה"פ מן א. דָּחָה, כמו דְּחִיָּה: יש דחוי אצל מצות (סוכ' לג.). יש דחוי בדמים (קדוש' ז:). ולענין כיסוי אינו כן לפי שאין דיחוי במצות

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בדפוסים הקודמים, ובתוספתא מהד' צוק"מ המדחם, וכן במהד' וילנה החדשה. ור"ש (מכוה שם ז ז) הביא תוספתא זו בגרסה חרש כליו במקום מדחה או מדחם, ואמר שם וז"ל: הרש כליו לא ידענא מהו ולפי הענין שהניתן בשינוי. ע"כ. הגר"א הגיה מדעת עצמו: נפריש כליו מחלונות, וזו הגהה חדה שאין לה על מה לסמוך. והנה מהענין בעצמו נראה כי יש פה פעל מיוחד כענין שימת הבגדים כחלונות של שמשי המרחץ, שהיא לא שימה פשוטה שהוזכרה קודם בהפעל המנית, ובזה בודאי כון הר"ש בחוש הלשון שלו להאמת, שאמר: ולפי הענין שהניתן בשינוי. אך שתי הגרסות של הדפוסים המדחה ושל הכ"י המדחם מכריעות נגד הגרסה חרש שהיתה בידי הר"ש. וכבר נשא ונתן בריל (Brülls Jahrb. VII,110) בענין זה, ושער כי צ"ל דחם בסמך, ור"ל שם את כליו דחוסים זה ע"ג זה, וכן יסטרוב. אך אין זה שנוי מספיק באופן שימת הבגדים, שיגרום כ"כ שנוי בדין. ולכן יש להכריע לגרסת הדפוסים המדחה, ולפרש מדחה במשמעת הפעל הערבי דחי[a]), ר"ל פשט ופרש ושטח, כמו שפודשים ושוטחים שטיח על הארץ, ורגלים לדבר שנהיחד בלשון העם לענין שטיחת ופרישת כלים ובגדים או תלייתם כשהם לא מקופלים, וזוהי גם כונת הגרסה שהיתה בספרו של הר"ש וצריך רק תקון קל פרש במקום חרש.

[a]) دحى

(זכת' עח.). כי התשמיש צריך שיהא בו דחוי השמאל (כעל הנפש להרא"כ"ד כד:). יפסיד כל תוכו בדיתוי כל שהוא (מרדכי שבת רמז). וכמו כן תנועת הבליעה ותנועת היציאה ר"ל תנועת דיחוי מותר היציאה (ספר הנמיס ע). שאין לדחות הדבר דחוי עולמי כי אם דבר נעדר ממנו האפשרות על הגיעו הטוב השלמות (נופ' צופ', משיר לאון כ יג).

*דָּחוּל, עי' *דָּחַל.

*דַּחֲוָן[1], ש"ז, מ"ר דַּחֲוָנוֹת, — שלחן של נוי, העומד בחדר האורחים וכדומה: הדחונות[2] שבטרקלינין בעלי בתים האוכלים עליהם (תוספתא כלים ב"מ ה ב).

*דָּחוּס, ת"ז, לנק' דְּחוּסָה, מ"ר דְּחוּסִים, דְּחוּסוֹת, — דָּחוּס בדבר, טעון הרבה, שיש עליו הרבה מאותו הדבר, beladen ; chargé; crowded : מה הדס זה דחוס[3] בעלים אף לאה דחוסה בבנים (מד"ר ויקר' כג).

דָּחוּף, עי' דָּחַף.

---

[1]) בארמ' דַּחֲוָן: וכת טות וְדַחֲוָן לא הנעל קדמוהי (דני' ו יט), כך למערבאי, ולמדנחאי דַּחֲוָן כהא. ופרשו רבים מן המפרשים חדוה. ומנחם אמר: פתרונו לפי ענינו מיני זמר הוא. ע"כ. וכן רבים מהקדמונים. אחרים פרשו מזון, וקצת החדשים פלגשים. אך בכר אמר דונש: ונודע כי דחון בספר תוספתא כשלחן (דונש על מנחם, ערך דחון), וכן הרד"ק בשם יש מפרשים. וכן ר"ת בהשגותיו: אמנם כלשון תוספתא הדחונות מענין השלחנות. וכבר העיר פלישר בהערות ללוי כי נגזר מן השרש דהא, דחו a) בערב', שמשמש כמשמ' פשט, פרש, שטח, וכמו שלחן מן שלח במשמעה זו. וכאן הכונה השלחן הערוך ברוב פאר לפני המלך.—[2]) בנוסח' בתוב החזיונות, וכתוספתא ב"י הוצ' צוק"מ הרתויונות. אבל, בכר הביא רד"ק בשם התוספתא הדחוונות של בעלי בתים, ואין ספק בדבר שבונתו היא לתוספתא זו, והוא הוא מה שהזכירו דונש ור"ת, והגרסה הרתויונות של הוצ' צוק"מ היא האמצעית בין הגרסה האמתית דחוונות ובין הגרסה המשובשת לגמרה חזיונות, וכבר העירו ע"ז בספרי השנה של בריל (Brülls Jahrb. VII, III), והתוספתא בעצמה מעידה על זה שהוא כלי שעומד בחדר קבלת האורחים (טרקלין), ואינו משמש לאכילה אלא שלפעמים בעלי הבתים אוכלים עליו. וכבר העיר על זה קוה' בעה"ש.

[3]) גרסת הערוך ערך דחס, ובערך דחש גרס דחוש, ובנוסח' המדרש הגרסא רחוש, וכן בפסיקתא דר"ב ולקחתם לכם, וכן רש"י יחזק' כז יז, ועי' דחס.

a) [illegible]

דָּחוּק, עי' דָּחַק.

דָּחוּשׁ, -- כמו דָּחוּס, עי' הערה לערך דחוס.

דָּחַח, — כמו דחה, קל אינו נהוג.

— נִפע', נִדַּח, נִדְּחוּ, יִדַּחוּ: לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו[1]) ונפלו בה (ירמ' כג יב).

דְּחִי, כהפס' דָּחִי, — הפעולה שיתפעל הנדחה, נפילה מכת הדחייה, Umsturz; renversement; overthrow: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מִדֶּחִי (תהל' נו יד). כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מִדֶּחִי (שם קיו ח).

*דְּחִיָּה, דְּחִיָּה, ש"נ, מ"ר דְּחִיּוֹת, —א) שה"פ מן דָּחָה: ומאימתי מטמא (שעיר המשתלח) בגדים משיצא חוץ לחומת ירושלם רבי שמעון אומר משעת דחייתו לצוק (יומא ו ו). מניין שטעון (הנסקל) דחיה (ירוש' סנה' ו כג ג). מניין שבדחייה ת"ל ירה ומנין שבסקילה ת"ל סקל ומנין שבסקילה ובדחייה ת"ל סקל יסקל או ירה יירה ומנין שאם מת בדחייה יצא ת"ל או ירה יירה (גמ' שם מה.). ואמנם פעלו (של כח המעכל) כמותרות וכו' או יקל בשולם להדחות מהאברים הנעצרים מהם בדחייה הדוחה כדקדוק עצמיהם (קאנון א א ו ג). או מזג קר מונע העכול והדחייה או חולשה באצטומכא (שם ג יד ג א). וזו היא דחיית השמאל (בעל הנפש להרא"כ"ד כד). כי יהיה להם תמיד תוחלת ממושכה היותר נאות להם בדחיות שאתחכל להמשיך ולדחות (פענח רזא, לך לך). פעמים רבות נתרעם שמעון עם קרוביו וקרובי ראובן מדחיותיו וחלה פניהם שיגמר: פשר שכירות המרתף (בו"ת שמש לצדקה ב). — ב) בטול בה של חובה מן החובות לזמן מה, Einstellung; suspension: שעיקר דחייתן שבת (ירוש' שבת יט יו ד). — ג) 'אחור דבר לאחרי זמן מה, Aufschub ; ajournement ; adjournment, בחשבון הזמנים, בקביעות החדשים, המועדים וכדומה: ועיקר שאר הארבע דחיות אלו הוא זה העקר שאמרנו שהחשבון הזה במהלך אמצעי (רמב"ם קדוה"ח ז א). יש שם סימנין שתסמוך עליהם בדי שלא תטעה בחשבון סדור חדשי השנה והן בנויין על עיקרי זה החשבון והקביעות והדחיות שביארנו דרכם (שם ח י). בספר רבינו משה לא הזכיר כל עיקר דחיות דניסן ופי' טעם דחיות דתשרי לפי

---

[1]) כך נקוד, ולפי הנקוד הוא עתיד נפעל מן דחח.

חשבון הזה הוא קיבוץ הירח והשמש כהילוכם לא במקומן האמיתי לפיכך עשוי יום קבועה ויום ד ח י י ה כדי לפגוע ביום קיבוץ האמיתי (סמ"ג מ"ע, מו). — ומשל: ד ח י ת דבר אינו בטול דבר (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך אויפשיעבען).

°דָּחִיל¹), ת"ז, — נורא, מי שדוחלים מפניו: יראתי בפצותי שית להשחיל, קומי לחלות פני נורא וְדָחִיל (רשות א ר"ה, ירֵאתי).

°דְּחִילוּת, ש"נ, — סגולת מי שהוא דָחִיל: קבץ ובקש אובדות והזק נחלתך, צאן ההרגה והגזוזה בִּדְחִילוּתָךְ (סליח' צו"ג, תבוב תרחמנו).

°דְּחִיסָה, ש"נ, — שה"פ מן ד ח ס: דהלשון צריך לכתחלה משמע ובדיעבד כשר בלא ד ח י ס ת רגליו (שו"ת הר"י מיגן כג).

***דְּחִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן דָחַף: נגיחה ו ד ח י פ ה (ירוש' שבת ז ט ד). אין נגיפה אלא לשון ד ח י פ ה והכאה (רש"י שמות כא כב). לא ליגח בקרן ולא ליגוף ד ח י פ ת גוף (הות, ב"ק יה:).—ואמר הפיטן: ואף גם זאת שמעו שנוקשתי בִּדְחִיפָתָם, וכילק עלה עיפתם, שמעת חרפתם (קינ' לת"ב, איכה אשפתו).—וכמ״שמ׳ יהסתה והכרתה: לא נתכוונתי לקדשה אלא לראובן וכו' ואם אמרתי (הרי את מקודשת) לי לא היה רק מחמת ד ח י פ ת הבחורים (מרדכי קדוש' תקמז).

°דָּחִיק, ש"ז, — ברקדוק, קרוב דחוק של שתי מלים זו לזו ברהיטת הדבור והקריאה, שעושה את שתי המלים כמו מלה אחת, ומבטל את כח האות הנחה של אהוי שבשבילה בגד כפת שאחריהן נאמרות רפות: ד ח י ק ²) הוא הדוחק שיהיה בין שתי התיבות והוא שלא יהיה בין מקום טעם מלה ראשונה ובין טעם תיבה שניה אלא מלך אחד בלבד לפיכך נדחק הטעם על הטעם ותצא המלה בדגיש (סור' הקורא 97). תורת בגד כפת קרוב ליהוא, רפי זולת מפסיק ונם מפיק, דָחִיק ומרחיק כי אמיץ הוא (משה פרוביגלו, בשם קדמון ז).

°דְּחִיקָה, ש"נ, — שה"פ מן דָחַק.

דחל³), ממנו °דָּחִיל, °דְּחִילוּת, °דָּחַל.

¹) עי' דָחַל, בארמ' דחליא (תרג' תהל' עו ה).

²) עוד לא השתמש בן אשר במלה זו, Bacher Anfänge, 31.

³) בארמ' וסורית דְּחַל, כמו זָחַל בעבר', כמשמ' פחד וסורא.

°דָּחַל¹), פ"ע, —כמו ירא, פחד: צפון וימין חל, ים מערב זחל, כל ממך דָחַל, הודך בעת נגלה (קרובץ ארג"יל, א' שבוע', עת מעמד). דלף בין תשעים שנה אנבי, דְחוֹל אלהי במרסה תמליכי, דברך כלה ונחתים מלהפבי (אודך, יוצר שבת א חנכה).

°דַּחְלוּל²), ש"ז, מ"ר דַחְלוּלִים, — דמות בצורת אדם שמעמידים בגן ובדומה להפחיד את הצפרים ולהרחיקן מהפֵרות, Vogelscheuche; épouvantail; scarecrow, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו בהעתונים.

°דַּחְלִיל, ש"ז, — כמו דחלול, דחלול קטן.

דחן, ממנו דֹּחַן, °דֹּחָנִי.

דֹּחַן³), ש"ז, —מין ממיני הדגן, Hirse; millet; milet: ואתה קח לך חטין ושערים ופול ועדשים וְדֹחַן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט). האורז ו ה ד ו ח ן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר"ה (שבי' ב ז).

°דֹּחָנִי, ת"ז, לנק' דֹחָנִית, מ"ר דֹחָנִיִּים, דֹחָנִיּוֹת, — כמו צורת הדֹּחַן, והוא כנוי למין נחש מהנחשים: ה ד ו ח נ י י המין הזה מן הנחשים הנה מראהו בכרכמות דומה לדוחן (קאנון ד ז ג מד).

דחס⁴), ממנו *דְּחִיסָה, °דָּחַס.

°דָּחַס, פ"י, —הציג רגלו על הארץ בכח ⁵): ומשמטת (היבמה) את המנעל מרגלו ובזה ג"כ לא יסייע היבם כלל אלא שיעמוד סמוך לכותל ו י ד ח ו ס רגלו יפה בקרקע והכל מעומד כמו שאמרנו (ספ' התיכון, תקלט).

¹) בארמ' ואעין וְדָחֲלִין מן קדם אלהה (דני' ו כז).

²) מן דחל, משק. נאפוף. בארמ': דילמא מייתי עורב טומאה ושדי התם וסגי ב ד ח ל ו ל י בעלמא (ב"ב כג:), ופרש ר"ח: כגון שעושין צורות של עץ ונראין כבני אדם להפחיד העופות כשמנדנדת אותם הרוח יפחדו העופות ויברחו, ע"כ. והובא פרוש זה בהערוך, וכן פרש ר"י אבן מיגש. ואעפ"י שרגמ"ה ורש"י לא פרשו כן, מ"מ פרושו של הר"ח מכריע.

³) בערב' דֹחן a), וסוברים שהוא על שם גונו שהוא כעין העשן, דֹחָן b) בערבית.

⁴) בארמ' דְּחַס. בערב' אולי חדש c).

⁵) בארמ': צריך ל מ ד ה ס י ה לברעיה (יבמ' קג.).

a) دُخْن b) دُخَان c) دحس

— הִפע', *הִדְחִים, — כמו קל: ויעמוד היכם אצל עמוד וידחים רגלו בארץ (ספר התיגון, תקלט).

— פִּע', *דִּחֵם, מְדַחֵם: ואם לא יוכל לחליין מעומד יחלוץ מיושב וידחם (סו"ת דר"י מינץ כג). כי בודאי אחר שמניח כפות רגליו על הארץ שפיר מדחם רגליו (שם).

***דַּחַס**[1], דאחס, ש"ז, — מורסה על האצבע אצל הצפרן, Nagelgeschwür; panaris; whitlow: דאחס הוא מורסה חמה ויציאה קורה בצד הצפרן חזקת הכאב (קאנון ד ז ד ה). והנה העיד גלינוס שהוא חזק התועלת לדחס (שם שם ט). ואולם הבשר הצומח בשרשי הצפרן הנקרא דאחס יתכשנו בלכלוך האזן (מ' אלדכי, ש"א ד ג).

***דְּחָסָה**, ש"נ, — נגיעה בכח, דחיקה, Druck; pression; pressure: אלא משום דחמה (יבמ' מב.).

דחף, ממנו דָּחַף, *דְּחִיפָה.

דָּחַף[2], פ"י, עבר דָּחַפְתִּי, אֶדְחֹף, פעו' דָּחוּף, — כמו א. דָּחָה, דחאו בכח: חולק לשון של זהורית חציו קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו (של שעיר המשתלח) ודחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד (יומא ו ו). בית הסקילה היה גבוה שתי קומות אחד מן העדים דוחפו על מתניו (סנה' ו ד). דחפו לתוך המים או לתוך האור ואינו יכול לעלות משם ומת (שם ט א). מעשה בעכו"ם אחד שבא לפני שמאי א"ל גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבניין שבידו (שבת לא.). ותקרבון אלי כולכם ותאמרו בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים זקנים דוחפים את הראשים (ספרי דבר' כ). רב כהנא אמר שהוחלקה במימי רגליה רבא אמר שדחפתה חברתה (כ"ק נח.). מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערבי פסחים ולא רצה ליטמא לה ודחפוהו חביריו וטמאוהו על כרחו (שמח' ד ט). כיון שראה אותה (הנחש את חוה) עוברת לפני העץ נטלה ודחפה עליו אמר לה הא לא מיתת (מד"ר ברא' יט). למלך בשר ודם שמרדה עליו אשתו ובניו

[1]) בערב' דַאחִש a)
[2]) בארמ' דְּחַף. בערב' דַפַע b)

a) دَاحِس b) دَفَع

עמד ודחפן מביתו והוציאן לחוץ (שם ויקר' ג).

— פֻּעו', דָּחוּף, מ"ר דְּחוּפִים, — ממהרים, כאלו דחף אותם איש: הרצים יצאו דְחוּפִים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה (אסת' ג יה). הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים וּדְחוּפִים בדבר המלך (שם ח יד). — ובהשאלה, *מיתה דחופה, שבאה במהרה: חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה (מו"ק כח.). — ובמשמ' *מרוחקים, מגורשים: שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין (יבמ' מז.). אמר הקב"ה מי גרם לי להטיב לעכו"ם אלא ישראל שכל זמן שעכו"ם שרויין בטוב הם דחופים וגזופים ומטולטלים (אדר"נ כ). — ואמר הפיטן: פרש זה ספר תולדות אדם, ונמצא דור שלישי דָּחוּף מבני אדם, כהוחל לקרוא בשם מעשה ידי אדם (יוצר א' שבוע', פרש).

— נִפע', נִדְחַף, — שדחפוהו, ובהשאלה מהר בבהלה כאלו דחפו אדם: ויפן אליו (אל המלך עזיהו) עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם הוא נִדְחַף לצאת כי נגעו יי' (דהי"ב כו כ). וישב מרדכי אל שער המלך והמן נִדְחַף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסת' ו יב). — *והלך על כרחו: בלעם על ידי לשונו נדחף לגיהנם (תנחומא מצורע א). לפי שבמסיבתם (של השמים) ובמרוצתם העצומה תמיד סביבה (של הארץ) היא נהדפת לה מפניהם מכל צד בשוה ולכן היא נדחפת לאמצע (מ' אלדכי, ש"א ג ג). — ובמשמ' ידחף את עצמו, העתיק את עצמו מעט מעט כמו בדחיפה, בקפיצה: יש קיטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו ואפילו על ארכובותיו אינו יכול לילך ועושין כמין כסא נמוך ויושב עליו וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ונדחף לפניו וחוזר ונח על אחוריו והכסא קשור לו מאחריו (רש"י שבת סו.).

— פִּע', *דִּחֵף, דַּחֵף, — כמו נפעל: דרך הַדַּחֵף (אדה"ד) מבית האוצר, והראהו כי המצע קצר, דוה לבו כבט ביאת צר (קינ' לת"ב, איכה את אבר).

דחק[1]), ממנו דָּחַק, *דֹּחַק, *דְּחַק, *דְּחִיקָה, *דַּחֲקוּת.

דָּחַק, דָּחַקְתִּי, עת' אֶדְחֹק, — א) פ"י, לחץ אותו, נגע בו בכח עד שיחוש כֹּבד או קצת כאב, drücken; presser; to press: ואיש אחיו לא יִדְחָקוּן גבר במסלתו ילכון (יואל ב ח). — *ודחקו אל מקום פלוני, גם

[1]) בארמית דְּחַק.

בדברים לא בע"ת, הכניסו בכח של דחיקה: של בית רבן גמליאל היה נכנס ושקלו בין אצבעותיו וזורקו לפני התורם והתורם מתכוין ודוחקו לקופה (שקל' ג ג). הוחלקה (הרטיה) למטה דוחקה למעלה למעלה דוחקה למטה (ערכו' קכ:). — ובהשאלה, במוסריות, דָּחַק אותו, הציק לו, צער אותו בכח שלטון עריצות, **bedrücken; opprimer; oppress**: כי ינחם יי' מנאקתם (של ישראל) מפני לחציהם וְדֹחֲקֵיהֶם (שופט' ב יח).—ובמשמ' *האיץ באדם לעשות דבר: היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק (אבות ב יה). אמר רבי אבהו מעשה באמו של רבי ליעזר שהיתה דוחקת בו לשאת את בת אחותו (ירוש' יבמ' יג יג ג). נתן עיניו רבן יותנן בן זכאי בר' אליעזר ואמר ליה פתח ודרוש א"ל איני יכול לפתוח דחק עליו ודחקוהו התלמידים עמד ופתח ודרש (אדר"נ ו).— 'ודחק את עצמו, התאמץ: דחקה (האשה) עצמה ועשתה יתר מן הראוי (רמב"ם אישות כא). — *דָּחַק את השעה, התאמץ שיבוא הדבר יותר מהרה: כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו (ברכ' סד.), ר"ל המקרים דוחקים אותו לאחור. — ב) *פ"ע, דחק ונכנס למקום, התאמץ ופנה לו דרך במאמצי כח ונכנס: למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו בא עני אחד ועמד על הפתח אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו דחק ונכנס אצל המלך א"ל אדוני המלך מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת (ברכ' לא:). רבי פתח אוצרות בשני בצורת אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה וכו' אבל עמי הארץ אל יכנסו דחק ר' יונתן בן עמרם ונכנס וכו' א"ל פרנסני ככלב ובעורב (ב"ב ח.). ר' אליעזר אומר יכול דחקו זבין ומצורעין ונכנסו לעזרה בפסח הבא בטומאה יכול יהו חייבין (פסח' סז:). ומה בר בטני כל הנשים של בית אביך ביון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך אני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מזורז ומלובן (סנה' ע:). — וגם לדבר לא בע"ת, בולט כמו בכח: ויאריכו הבדים וכו' הא ביצד דוחקין ובולטין בפרוכת ודומין כמין שני דדי אשה (מנח' לח:). — *דחק בממונו, על ממונו: מי דחק בממוניו של סיחון ועוג משה וכל המצומתים לו מי דחק על ממונו של סיסרא דבורה וברק (מד"ר ויקר' כח), ועי' לחץ.

— פָּעוּ', *דָּחוּק, דְּחוּקָה, דְּחוּקִים, דְּחוּקוֹת,—מקום דחוק, שאין שם די מקום: פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה מקום דחוק לתלמידים ויצא לשדה (שבת קכז.). פרצה דחוקה מותר ליכנס בה בשבת ואעפ"י שמשיר צרורות (נדה סד:). — לחם דחוק, שאין בו כדי שביעה: פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה פת דחוק לתלמידים א"ר אין כאן פלטר (שם ע"ז לה:).— ובמשמ' *לחוצים, שמציקים להם: הנה העת תרוית לַדְּחוּקִים, ותעשה דין ומשפט לעשוקים (סלית' יום ב, אותיך).—עני דחוק: וסדר החלוקה (לעניים) כך הוא הדחוק שבדלים שרוצה להתפרנס בכל יום מן התמחוי נותנין לו בכל יום ערב ובקר מזונות (מנורת המאור רג).

— נִפע', *נִדְחַק, — שדבר מהדברים דחקו, מכרית אותו לעשות, הוא נחוץ לעשות: מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא וכו' מפני שהוא אופה בו כשהוא נדחק (כלים ה ה). אמר הקב"ה ישראל סגולתי הם וכו' אין ערב לבעליה ליגע בה ואם נדחקה יד ונטל הימנה מיד הוא טרוד להחזיר כל מה שנטל הימנה (פסיק' רבתי יא). — ובמשמ' דחק את עצמו, הכרית א"ע, האיץ בעצמו: כביכול נדחק להיות מדבר מעל הכפורת מבין שני הכרובים (ילק' ויקר' תל). נדחק שאול לאמר לעבדיו שיבקשו לו אשה לשאול בה באוב (ר"י אברבנאל, ש"א כח).

— הִפע', *הִדְחִיק, — כמו קל: לזאב שנפל על הצאן אמר בעל הצאן לרועה חשוב כמה חסרו להודיעך כמה הזונות מדחקת שזה יחיד ועל ידו נפלו כ"ד אלף מישראל (מד"ר במדב' כ). שראה אותו מדבר עם אשה בדרך וכו' ונתגלתה לפניו ואמרה לו ראובן אי אתה יודע שיהודית אני ואני פלונית בת פלוני ואתה מדחיקני כ"כ ביון ששמע דבריה פירש לו לצד אחר (תנו' גא' מו"מ קעא, בית תלמוד ה).

— פִּעֵ', *דִּחַק, — כמו קל: מלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה התחיל מצטער בעצמו ומדחק באיבריו (מד"ר שה"ש, הנך יפה דודי). הממחק את הכרישה מדחק ידו על הכרישה להסיר ממנה הטל (ר"ש מכשי' א ה).

*דֹּחַק, ש"ז,—מעמד אדם דחוק, הכרח, **Not; besoin; nécessité; need, distress**: מחללין כסף על נחשת מדוחק (מע"ש ב ו). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אב' ב ג). הורו מדוחק להתיר (ירוש' סוכה א נב ג). שהיה שם גדר והיו עולין בנחת והוסיף עליו כל שהוא והשלימו לעשרה ונמצא שאין עולין אלא בדוחק

(רמב"ם מכיר' א יא). — ומצוי השמוש בספרות: ואלו הייתי מוצא בארץ צרפת חבור זה בלשון הקדש וכו' לא הייתי מכניס את עצמי בכל הדוחק הזה (ר"א הנשיא, הקד' ספר העבור). ואלו היינו מחסרים את השנה אשר עשינו שלמה או היינו מונים בסדר את החסרה לא נכנסנו בכל הדוחק הזה (שם 68). אמרו (המלאכים ללוט) לא תשית עצמך בדוחק כזה כי ברחוב העיר נלין (צרור המור, וירא). -- ומ"ר: ותבה יתירה נודעת לשטה זו מצד מה שנפטרנו בה מידי הדוחקים הנכללים בדרך הראשון (קול יהודה, כוזרי א א). — ובמשמ' ידחק חמרי או מוסרי, נגישה: וכשגדלתי יצאתי לראות דוחק אחי וראיתי איש מצרי מכה איש עברי מעמי והכתיו וטמנתיו בחול (מדר' ויושע, עזי). המהומה והצרות והחסרונות ומיני הדוחק והיגונות (רס"ט שפרוט, פרד' רמונ' יא יכ).

*דַּחַק, ש"ז, — כמו דֹּחַק: הילוך על ידי הדחק שמיה הילוך תשמיש על ידי הדחק לא שמיה תשמיש (שבת קי). אין (הסוכה) התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה וכו' דיכולה לקבל ע"י הדחק (סוכ' י.). אין מעברין את השנה לפני ר"ה ואם עיברוה אינה מעוברת אבל מפני הדחק מעברין אותה (סנה' יב.). מעשה ועשה רבי כר"א לאחר שנזכר אמר כדי הוא ר"א לסמוך עליו בשעת הדחק (נדה ו:). אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשוב לך בשעת הדחק (אדר"נ ג). ולא קבצנו בין שלש תנועות אלא ע"י הדחק (כוזרי ב עח). — ובמשמ' *קושי בפרושים: והדחקים שרמזת אליהם בפירושי על דברי הר"מ ז"ל ואמרת שהם נעדרים לפי הפירוש (שו"ת ריב"ש קלב). —ובמשמ' *נגישה: כל הצרות צרורות והדחקים דחוקות (כרית מנוחה ח).

*דַּחֲקוּת[1], ש"נ, — כמו דֹּחַק: כי על ירם באתי לדחקות עצומה שאין להסתירה ולהעלימה (הקד' אמרי יושר לר"מ דיין).

דטלנת, — סדר חמש האותיות שמוצאן מהשנים.

דַּי[2], כהספ' דַּי, סמי' דֵּי, כנו' דַּיִי, דַּיֶּךָ, דַּיּוֹ, דַּיָּהּ, דַּיֵּנוּ, דַּיְכֶם, דַּיָּם, —א) ש"ז, כמות מספקת, שלא נצרך יותר מזה, Genüge; suffisance; sufficiency: ובחנוני נא בזאת אמר יי' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלא' ג י), ר"ל בלי שעור, בלי מדה.—ואמר המשורר: זלו ישביל יהי ממעית חפציו ואם רבו ודי לו מדלי מר (אלחריזי, הפנק ג) —וכסמי' דֵי: ואם לא תגיע ידו דֵי שה (כמה שצריך לקנות שה) והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים (ויקר' ה ז). ואם לא מצאה ידו די השיב לו (כמה שצריך למען השיב לו) והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל (שם כה כח). ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו דֵי מחסרו אשר יחסר לו (דבר' טו ז-ח), כמה שנצרך למלא מחסרו. ולבנון אין דֵי בער וחיתו אין דֵי עולה (ישע' מ יו). כבשים ללבושך וכו' וְדֵי חלב עזים ללחמך (משלי כז כו-כז). —ועם כ הדמיון, כְּדֵי, כמו הכמות הנצרכה לזה: ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כְּדֵי גאלתו וחשב את שני ממכרו (ויקר' כה כו-כז). והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כְּדֵי רשעתו במספר (דבר' כה ג), ר"ל לפי מדת רשעתו וגדלה. כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם יבאו כְדֵי ארבה לרב (שופט' ו ה). נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה עמו כדי טומאה (סוט' א ב), כשעור שנצרך שתוכל להטמא. המוציא יין כדי מזיגת הכוס חלב כדי גמיעה דבש כדי ליתן על הכתית שמן כדי לסוך אבר קטן מים כדי לשוף בהם את הקילור (שבת ח א). דיו כדי לכתוב שתי אותיות כחול כדי לכחול עין אחת (שם ג). שיעור אתרוג הקטן רבי מאיר אומר כאגוז רבי יהודה אומר כביצה והגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת (סוכה ג ז). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם (יבמ' יו ד). ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכיניו (ב"מ ב ו). עד מתי מותר להחזיר כדי שיראה לתגר או לקרבו (שם ד ג). המפשיט בבהמה ובחיה בטהורה ובטמאה בדקה ובגסה לשטיח כדי אחיזה (חול' ט ג). נתכוון להכותו על מתניו ולא היה בה כדי להמית על מתניו והלכה לה על לבו והיה בה כדי להמית על לבו ומת פטור (סנה' ט ב). איזהו סימניה (של הבוגרת) רבי יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד וכו' רבי יוסי אומר כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע ושוהא לחזור (נדה ה ח). איזהו אחר זמן כדי שתרד מן המטה ותדיח פניה (שם כ ג). פועלים שהיו עושין אצל בעל הבית אינן ראשין

---

[1] בארמ' דחקותא (ת"י כרא"ש' ל ח).

[2] לא עמדו החכמים על מקורה של מלה זו ומשמעתה העקרית. בסורית כדו במשמעה זו, וסובר ברט (Barth, ES 35) כי העקר הוא כדו, כדי, כדאי. ונפלה הכף מרוב השמוש בו.

לגמור את כל השדה אלא משיירין ב ד י פאה (תוספתא פאה כ ז). אחד אילן עומד בית קביים ושנים עומדין בית ארבעת קבים אין חורשין להן אלא ב ד י צרכן (שם שבי׳ א א). שאור של תרומה ושל שביעית שנפל לתוך העיסה לא בזה ב ד י חמץ ולא בזה ב ד י לחמץ ונצטרפו וחמצו (שם תרומ׳ ח יג). הנתחזמין לא חייבום חכמים להפריש אלא ב ד י תרומת מעשר וחלה (שם דמאי ג י). מאימתי קורין את שמע בשחרין אחרים אומרים ב ד י שיהא חברו רחוק הימנו ארבע אמות ומכירו (שם ברכ׳ א ד). שתתן לכל אחד ואחד ב ד י פרנסתו (גמ׳ שם כט:). אני ראיתי ערבי אחד שלקח ירך מן השוק ותקק בה ב ד י רביעה (ע״ז כב:). תוך ב ד י דיבור (ב״ק עג.). — ובבְדֵי: ומרחיק מנטיעותיו של חבירו ומנירו ב ב ד י שלא יזיק (ב״ב ב ח). יותר מ ב ד י חסרונן דברי הכל מוכרן בב״ד (ב״מ לח.). — ויותר על בדי: המתמד ונתן מים במדה וכו׳ מוצא יתר על ב ד י מדתו מוציא עליו ממקום אחר לפי חשבון (מעשר׳ ה ב). אין פודין את השבויים יתר על ב ד י דמיהן מפני תקון העולם (גיט׳ ד ו). — ובבדי במשמעת יקרוב ל: החקירות אשר מצאתי לחכמים הקדמונים מפורשות אשר היו לפני ב ב ד ! מאתים שנה ויותר (ס׳ העיכור ג א). —ובְדֵי במשמ׳ לְמַעַן: למה אמרו חכמים (זמן ק״ש בערבית) עד חצות ב ד י להרחיק אדם מן העבירה (ברכ׳ א א). כופין את הסל לפני האפרוחים ב די שיעלו וירדו (שבת יח ב). וחכמים אומרים (אלפים אמה) מרובעות בטבלא מרובעת ב ד י שיהא נשכר את הזויות (ערוב׳ ד ח). אם אמרו יתומים אנחנו מעלין על נכסי אבינו יתר דינר ב ד י שיטלו בתובת אמן אין שומעין להן (כתוב׳ י ב). מרחיקין את הסולם מן השובך ארבע אמות ב די שלא תקפוץ הנמיה המוחילה ד׳ אמות ב ד י שיהא זוקף את הסולם (ב״ב ב ה). היה מביא את מנחתה (של סוטה) בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה ב די ליגעה (סוט׳ ב א). עשה רצונו (של אלהים) ברצונך ב ד י שיעשה רצונך ברצונו בטל רצונך מפני רצונו ב ד י שיבטל רצון אחרים מפני רצונך (אבות ב ד). סנהדרין היתה בחצי גורן עגולה ב ד י שיהו רואין זה את זה (סנה׳ ד ג). הצנועים מוציאין בידם מעות ודברים הנאכלים ונותנין דבר מועט ב ד י שיאכלנו עד שלא יגיע לעיר (תוספתא פאה ב יח). ב ד י לחום על נכסיהן של ישראל (ירוש׳ פסח׳ א ח). ולמה באחד באדר ב ד י שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן (שם שקל׳ א א). — ובכב׳: והמלאכה היתה דַיָּם לכל המלאכה לעשות אתה והותר (שמות לו ז). אם בצרים באו לך לא ישארו עוללות אם גנבים בלילה השחיתו דַיָּם (ירמ׳ מט ט). אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלא יגנבו דַיָּם (עובד׳ א ה).—דַיֶּךָּ: דבש מצאת אכול דַיֶּךָּ פן תשבענו והקאתו (משלי כה יז). — ושאר הבנוים: אילמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים ד י י (ב״מ סא:). אם למדת מרב אחד אל תאמר ד י י אלא לך אצל חכם ולמוד תורה (אדר״נ ג). עמד רשב״י ונשקו על ראשו אמר לו אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה ד י י (פסיק׳ דר״כ א). בשעה שברא הקב״ה את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימי בראשית אמר לפניו רבש״ע ד י י שאעמוד בתוך שלי (תנחומ׳ חקת א). שבא ראובן ועירער אמר ד י י שקדמני יהודה למסעות אקריב אני לתולדות (ספרי נשא נב). למלך שגזר על בנו שלא יכנס עמו לפלטרין שלו נכנס פתח ראשון ושתקו לו בשני ושתקו לו בשלישי ונזפו אמר לו ד י י ך עד כאן (מכי׳ בשלח, מס׳ דעמלק ב). אפילו שמע מן הנשים אומרות מת איש פלוני ד י ו (יבמ׳ יו ה). ד י ו לבא מן הדין להיות כנדון (ב״ק ב ה). הבדדין והבוצרים ביון שהכניסן לרשות המערה ד י ו (טהר׳ י ג). שבן אדם ישן קימעא ו ד י י ו (ירוש׳ סוכ׳ ב נג.). בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני ד י ו בקב חרובים מע״ש לע״ש (תענ׳ כד:). ד י ו לאבל שיעמוד באבלו (סנה׳ לז:). ד י ה לקורה שתהא רחבה טפח בדי לקבל אריח לארכו (ערוב׳ א ג). ד י ה להודאה שתכפר על הביאה (מכי׳ בשלח ה). שמאי אומר כל הנשים ד י י ן שעתן (נדה א א). אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דַיֵּנוּ (הגדה של פסח). — ולא די... אלא: לא ד י י ך שהחמרתה עליה שאם נולדה ביו״ט לא תאכל וכו׳ אלא שאת מבקש להחמיר (ירוש׳ ביצה א ס.). אמר לו הקב״ה (לנבוכדנצר) רשע לא ד י י ך שאמרת השמים אעלה וכו׳ אלא שאמרת אעלה על במתי עב מלמעלה (תנחומ׳ לו ג). אמר לו הקב״ה להושע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני חנוניך הם וכו׳ לא ד י ו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש״ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת (פסח׳ פז.). לא ד י י ן לרשעים שאינן תרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם (שבת לא:). שהיו (אחאב וצדקיהו) חוטאים בירושלם ולא ד י י ם אלא משגלו לבבל היו מוסיפים חטא (תנחומא ויקר׳ י). לא ד י כ ם שנטלו שלנו מתחת

ידיכם (מד״ר פס״ס, סניך כעדל). — כְּדֵי, כְּדַאי, עי' כְּדֵי.—*בְּדֵי כֵן, כמו בה במדה: יש עמל ויגע ורץ ו כ ד י כ ן הוא מתאחר (כ״ס גני' יא יא). קרב נדיב היה רחוק ו כ ד י כ ן יגישך (סס יג ט). — בְּדֵי, כמו בְּדֵי, במשמ' למען: אריה טרף בְּדֵי גרתיו ומחנק ללבאתיו (נחום ב יג). — וכמו לְ: כה אמר יי' צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בְּדֵי־ריק ולאמים בְּדֵי־אש ויעפו (ירמ' נא נח). וייגעו עמים בְּדֵי־אש ולאמים בְּדֵי־ריק יעפו (חבק' ב יג). — ובמשמ' ברוב: ברעש ורגז יגמא (הסוס) ארץ ולא יאמין כי קול שופר בְּדֵי שופר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה (איוב לט כד-כה). — מִדֵּי, א) יתר מן המדה הנצרכה: מרבים העם להביא מִדֵּי העבדה למלאכה אשר צוה יי' לעשת אתה (שמות לו ה). — ב) מִדֵּי שנה בשנה, מִדֵּי חדש בחדשו, מִדֵּי שבת בשבתו, ר״ל בכל שנה, בכל חדש, בכל שבת, בלי יוצא מן הכלל: והלך (שמואל) מִדֵּי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה (ש״א ז יו). ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יי' צבאות ולחג את חג הסכות (זכר' יד יו). צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם מִדֵּי שנה בשנה (דהי״ב כד ה). והיה מִדֵּי חדש בחדשו ומִדֵּי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יי' (ישע' סו כג). — ועם פעל אחריו, במקור, בעבר ובעתיד, במשמע' בכל פעם שנעשה הפעל ההוא: וכן יעשה שנה בשנה מִדֵּי עלתה בבית יי' כן תכעסנה (ש״א א ז). ויצאו שרי פלשתים ויהי מִדֵּי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וייקר שמו מאד (סס יח ל). ויהי מִדֵּי בא המלך בית יי' ישאום הרצים והשיבום אל תא הרצים (מ״א יד כח). ויהי מִדֵּי עברו יסר שמה לאכל לחם (מ״ב ד ח). שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס מִדֵּי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר (ישע' כח יח-יט). כי מִדֵּי אדבר אזעק חמס (ירמ' כ ח). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מִדֵּי דברי בו זכר אזכרנו (סס לא כ). ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מִדֵּי דבריך בו תתנודד (סס מח כז). —*מִדֵּי, *יותר מדי, מדאי, יותר מהמדה הראויה: שלא להתאבל כל עקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזרה על הציבור אלא א״כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה (ב״ב ס:). למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות אומניות והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי ולא קרא אותו עמהם (תנחומא בסעלותך ג). — מַדַּי, לְמַדַּי, עי' ערך מַדַּי.

דִּיב, קל לא נהוג.

— הפע', הֵדִיב, — כמו הִדְאִיב: מכלות עינים ומְדִיבֹת נפש (ויקר' כו יו).— ואמר המשורר: לך חרדו לבבות מצלעות, ואנחותם לחלמיש צור מְדִיבוֹת (רסכ״ג, סירי סלמה, דוקס לא). ולא פגע סגוד כי אם פתחו, ולא מצא צרור כי אם הֱדִיבוֹ (ר״י הלוי, זמן אסר). מליה הנפשות משיבות, והלבבות מדיבות (ר״י חריזי, תחכמ' א).
— פע' *דִּיֵּב, — כמו הֵדִיב: נוצריה (של התורה) הקדשו להתחיב, וזללו חוללו לְדַיֵּב, כי גבר האויב (ר״ם כר״י, יוצר סבת לפני סבוע', אלוה אקראך כמתחן). עמדה בראש מחנות האויב, עליצתיו להפג וחיליו לְדַיֵּב, על ראשו גמולו לחיב (יוצר סבת א חנכה, אודך).

דִּיג, ממנו הפעל דִּיג, והשם דַּיָּג.

דִּיג[1], פ״י, עב' דִּיגוֹתִי, דִּיג, דִּיגוּם, עת' אֲדַיֵּג, — צד דגים: הנני שלח לדוגים רבים נאם יי' וְדִיגוּם ואחרי כן אשלח לרבים צידים וצדום (ירמ' יו יו).

דַּיָּג, ש״ז, מ״ר דַּיָּגִים, — מי שאומנותו לצוד דגים, Fischer; pêcheur; fisher: ואנו הַדַּיָּגִים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרה על פני מים אמללו (ישע' יט ח). הנני שלח לְדַיָּגִים[2] רבים ודיגום (ירמ' יו יו). — *דַּיַּג הַמֶּלֶךְ, ש״ז, מין עוף: ד י ג ה מ ל ך וכו' נוצותיו יפות מאד כנפיו וקדקדו ירוקי עשב כהה בטלואים ממראה תכלת שבמו גבו וזנבו ממעל תכלת אפל נוצץ ונוצות מעופו שחורות (תוה״א לסינהק, העוף קכד). — *דַּיַּג הַחֹמֶט: ד י ג ה ח ו מ ט מינו רק אחד במשפחתו והוא גדול מעט מעורב הערפל חרטומו ארוך ושטוח ובראשו כתאר גרון מראהו שחור (סס קט).

***דַּיָּגוּת**, ש״נ,—מלאכת הַדַּיָּג ועסקו, Fischerei; pêche; fishing: ובהתעסקות המלאכוה המקררות כמו המלחות וה ד י י ג ו ת (תרג' פרקי גלינוס, כ״י פריז).

***דִּיֵּד**[3], פ״ע, עת' תְּדַיֵּד,—התקשר עם אשה בקשר של נשואים: מקח כסף ושטר וביאה בם באשה תְּדַיֵּד (רספ״ג, תרי״ג מלות).

---
1) כמו בין, ריב, בינותי, ריבותי.
2) כך הקרי, והכתיב לְדַוָּגִים.
3) מלשון ידיד, ד ו ד י ם.

דַּיָּה[1], ש"נ, מ"ר דַּיּוֹת, — שם עוף דורס, והוא מין הדאה: ואת האיה וְהַדַּיָּה למינה (דבר' יד יג). שם נקבצו דַיּוֹת אשה רעותה (ישע' לד יה). דיה לבנה, דיה רגזנית (חול' סג.). או הדיה למינה ניכייו בלעז שאמרו עליו שמקנא אפילו בבניו כראותו אותם שמנים מכה אותם כפיו (אריה מודינו, לב האריה נ ו). כת היענה ושאר עופות החומסים (הנמצאים בארץ ערב) דיה המצרית אשר יטהר את הארץ מכל נבלה וטרפה כי יחוש לאכלם עד מהרה (שבי"ע ג, ערב). — ˇוכנוי לאשה רגזנית: שאלתי זאת כדבר אשת פלוני הידועה לרום מכ"ת בשמה וכמעשיה דיה רגזנית קפדנית ועצרנית ולסיבה זו לא היה דעת אדם סובלהה (שו"ת חות יאיר קג). — ידיה שחרחרת, ידיה שכוית: הדיה הזאת היא שחרחרת ראשה כמראה התכלת צדי הראש וגרונה כעין תפוחי זהב אחות לה להדיה הנזכרת ושמה דיה שכוית שחורה (תוה"ט לאכרגו', העוף ג). — ˇדית הכרבל, ידיות הפגר: דיות הפגר על ראשן אין כרבלתא ונקראת כלשון רומי מטהרות כי הן מטהרות את הארץ מנבלות (שם).

דְּיוֹ[2], ש"נ, מ"ר דְּיוֹאוֹת[3], — כעין צבע שחור עשוי מעפצים וכיוצא בהם ומשמש לכתיבה, Tinte; encre; ink: מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בַּדְּיוֹ (ירמ' לו יח). דיו כדי לכתוב שתי אותיות (שבת ח ג). ואינו כותב לא בקומוס ולא בקנקנתום ולא בכל דבר שרושם אלא בדיו (סוט' ב ד). הלומד לילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד לזקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). הוציא דיו אם בקולמוס כדי לכתוב שתי אותיות אם בכלי צריך יותר (ירוש' שבת ח יא:). כל נקב שהדיו עוברת עליו אינו נקב (גמ' שם קח.). הלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה וכותבין בדיו על העור (סופרים א א). הדיו שנטפה על גבי הכתב מותר למוחקו (שם ה ו). כיצד מעשה הדיו מקבצין העשן של שמנים או של זפת ושל שעוה וכיוצא בהן וגובלין אותן בשרף האילן וכמעט דבש ולותתין אותו הרבה (רמב"ם תפלין א ד). —וגם בלשון זכר: ראה כמה דיו משתפך וכמה קולמוסין משתבר (תנחומא לו י). דיו שהוא מבושל בשכר שעורים ובסממני הדיו (שו"ת תרומת הדשן קכט). — ומ"ר *דיואות: אמר ר' אליעזר כמה דיואות משתפכות וכמה קולמוסין משתברין (מדר' שוח"ט, ב"א כז). על דבר השתוקי אם נאמנת אמו וכו' נשפכו הרבה דיואות ונשברו כמה קולמוסים (שו"ת רמ"א כו). — ˇודיות: כמה דיות נשתפכו וכמה קולמוסים נשתברו לכתוב החילוקים שנאמרו בהלכה זו (שו"ת מהרי"ט א ט). — וגם ˇדיותים: וכמה דיותין נשפכין על אלו הוכוחים (אליה ליפ"ר מקגדיה, כתב מ"ן), ולא נכון. — ואמר המליץ: נורא ואיום כה העט והדיו דם שמו בקרבו ומפי טלו משקים הארץ ומלחלחים יכשה (ספר האות לר"א בר"ש אבולעפיא, עטר' לבי לכבוד גרן). — יוכית דיו: ויש מפרשין אלמלפע בטיית והוא מקום שקבוע בו בית הדיו (רה"ג, כלים כד ז). — וכלי הדיו: דיו הוא שכותבין בו ועוד הכלי שמניחין בו את הדיו גם הוא נקרא דיו (ר"ח שבת פ.). על הדיו שהוא בית הדיו (שם).—קֶסֶת, עפצים, עט, וכו', עי' כתיבה.

דַּיּוֹן[1], ש"ז, — כמו דַּיָּה: עוף הנקרא דיו (ערוך, ערך דיו).

דָּיוֹן, ש"ז,— כמו דִּוְיוֹן: מרבה נכסים מרבה דיון[2] (אב' ב ז).

דִּיּוּק, ש"ז, מ"ר דִּיּוּקִים,—בש"פ מן דִּיֵּק: ודבר הימה הוא מה דיוק הוא זה (תוספ' ערוכ' ע:). ונזכור אותם שהם הנהגות מדיניות ומעלות מדות ומה שדומה לזה ואיזה מהם דיוקים שכליים במינים שונים נזכרם עוד (אמונה רמה, הקד').

דִּיּוּקִי, ת"ז,—בדיוק ודקדוק: היא (נפש החכמה) יתר דבקה כי דבוק דיוקי מדבוק אחריו זה בזה

---

[1]) סוברים שזו היא בעצמה הדאה. ולגת' תרגמה milvus, וכן רסע"ג אלחדאה a) בערבית.

[2]) משקל יְשׁבוֹ, תְּאוֹ. — [3]) רד"ק. ואדם ביתרון לאדם על תל"ע (סי' רו) פקפק ואמר: הקבוץ אולי שבואים תאומים דיואים, ע"כ. אך כבר נקבע הרבוי דיואות. — בארמ' דיותא. בערב' דַוָאה b), בית הדיו. לגרד נזר על מלה זו שהיא זרה, שאולה מלשון אירנית, אך יש לפקפק בדבר. בערב' לעצם הדיו משמשת מלה אחרת, חִבְר c), וסובר פרנקל כי זו מלה שאולה מסורית.

a) الحداة b) دواة c) حبر

---

[1]) בארמית: ההוא דיו דשקיל כשרא (ב"מ כד:). מררתא דדיו חיורתא (כתוב' נ.).

[2]) גרסת קצת ספרים במקום מרבה דאגה.

(ריב"ן, עולם הקטן כ ג). הנה נתבאר ממה שאמרו שאינה (הנפש) גוף וכו' ודבקה דבוק ד י ו ק י לגוף מדבוק קורבת איברי הגוף (מ' אלדכי, ב"א ו).

*דִּיּוּקוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא מְדַיֵּק: אמר החבר זה הוא שרצה לומר עם ד י ו ק ו ת רב ודקדוק והפרש בין מה שיפעל במקרה ממה שיפעל כטבע (כוזרי א עה).

*דִּיּוּר, ש"ז, מ"ר דִּיּוּרִים, — כמו דִּירָה: אבל מדברי סופרים אסור לשכנים לטלטל כרשות היחיד שיש כה חלוקה ב ד י ו ר י ן עד שיערבו כל השכנים כולן מערב שבת (רמב"ם ערוב' א כ). ראובן ושמעון בני אברהם ויצחק קנו יחד בשותפות חזקת בית אחת המוחלקת לשני ד י ו ר י ם (בו"ת שמש לדקה, חו"מ י).

*דַּיָּר, ש"ז, מ"ר דַּיָּרִים, — מי שדר בבית, Mieter locataire ; tenant: מה בין שותף מה בין ד י ו ר כשם שהשותף ממחה כך ה ד י ו ר ממחה אר"י בבעל הבית ו ד י ו ר ו (ירוש' מעשר' ג ג ד). ד י ו ר ישן (שם גיט' ה מז:).—ומ"ר: סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה רבי יהודה אומר אם אין ד י ו ר י ן בעליונה התחתונה כשרה (סוכ' א כ). בעיר חדשה שביהודה שיש בה חמשים ד י ו ר י ם (ערוכ' ה ו). ד י ו ר י ן ממש או אפילו ראויה ל ד י ו ר י ן (ירוש' סוכ' א נכ:). נתמעטו ד י ו ר י ה ן מביאים אחרים תחתיהן (שם מכו' כ לא ד). עיר אחת היתה ביהודה וחדשה שמה והיו בה נ' ד י ו ר י ם אנשים ונשים וטף (ערוכ' ס.). מלך בשר ודם כשהוא בונה פלטין משוה ד י ו ר י ן בעליונים ובתחתונים (ילק' שמעוני, תהל' פו). למלך שבנה פלטין והושיב כהן ד י ו ר י ן אלמים והיו משכימים ושואלין בשלומ' של מלך באצבע וברמיזה וכו' הושיב המלך בתוכו ד י ו ר י ן פקחין עמדו והחזיקו בפלטין (שם לג, ומד"ר איכ', פרשה ליון). שהרבה ד י ו ר י ן מפסידין הבית ומקלקלין אותו (לכוש, נזקי שכנ' קנד כ). להיותה גבורת ושלטנית כל ימי חייה על כל הנחלאות וכו' תוכל להכנים ד י ו ר י ם ולהוציא ד י ו ר י ם בכל הבתים ומקומות כאות נפשה (פנק' קראקא יב, שנת ת, אולה"ם ד).

*דַּיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דַּי: וכן נמצא ד י ו ת (בערבי כפאיה) נגזר מן די (אגר' ש"ס כראש ס' תגמ' הנפ', הערס).

*דִּיּוּת, ש"נ,—שה"פ מן דִּיֵּת, יציאת משקים דרך הנקבים הדקים שבגופים, בכלים, כעין זיעה, Transpiration: ואמנם הנופלים בזה מן הטיול הנה אותותם העדר האות ההיא ו ד י ו ת העור ורפוי הנפוץ (קאנון א ג כ טו). ויתוקן ענין המים ומתקונם רוב וכובם ורוב ד י ו ת ם מן החרס המתדית (שם שם ה ו). לפעמים יקרה העלוף לרבים מחוזק מקרי הנפש וכו' ולפעמים יקרה להם ד י ו ת ויעה שיזיע גופם מבלי צורך לאותה הזיעה (פרקי משה ו). ואמנם נוונת הליחה הגלדיית ב ד י ו ת הלחות הזכוכיית (שם ג). ואחר הגיע הדם אל הורידים הוא משתנה שינוי אחר ומתפשט על האיברים דרך ד י ו ת מהורידים כמו כלי חרס המתדייתים (רשב"ל דורן, מג"א, ת"י כ).

*דִּיכָה, ש"נ,— שה"פ מן דּוּךְ: זיתים וענבים שריסקן מע"ש ויצאו מעצמן אסורין וכו' א"ר יוחנן במחוסרין ד י כ ה (שבת יט:). מחוסרין ד י כ ה הן וטעינתן היא ד י כ ת ן היא שוחקתן היא סוחטתן (רש"י שם). ד י כ ת תכלין ומלח מלאכת אוכל נפש הוא (ר"נ על הרי"ף, כיל' ו:). דכיון דאי אפשר לבשל ולאפות בלא עצים עשו אותו כ ד י כ ת מלח שהתירו אותה ע"י שנוי (שם יז:). אבל גיגית מלאה ענבים ובועטין אותן במקלות ושוהא שם היין קרוב לחדש עם הענבים בגיגית זהו מחוסרים ד י כ ה שאינן בעוטין רק מעט לא ברגל ולא בקורה (התרומה, שבת רכג). שביצה השמאלית נידוכית באיזה מקומות באופן ש ה ד י כ ה היא רק במיעוט הביצה (בו"ת נודע ביהודה, אה"ע ו).

∞דַּיָּל[1]), ש"ז, מ"ר דַּיָּלִים, — שמש המביא המשקאות והמאכלים במסעדות ובתי הקהוה, Kellner;garçon, —נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בְּהעתונים.

דין[2]), ממנו א. דִּין. ב. דִּין, *דַּיָּן, *דַּיָּנוּת, *דִּינִי.

---

[1]) בארמ' ד י י ל א: דרגש בהו ד י י ל א (פסח' פו:), ופרש ר"ח וז"ל: בני חבורה שנמנו על הפסח ובאו מקצת מהן בעת שדרך בני אדם להכנס ולאכול הפסח ושגרו ה ד י א ל א פירוש דיאלא כגון השמש שהוא השמש שלהן וחפש אחריהם. ע"כ. ורש"י שם: שהודיעו לשמש שזה דרכן לצאת אחד אחד לפי שטורח הוא לו לשמש ה י ח י ד י ם. ע"כ. וכן בסור' משמש שרש זה במשמעה זו, וי"א שהוא שאול מיונית.

[2]) שרש משתף בלשונות האחיות. בארמ' וסורית באותה משמעה ממש כמו בעברית. בערב' ד י נ a) קצת גם במשמעה אחרת, במשמעה של דת והלואת ממון. ודומה לו בעברית שרש דון.

---

a) دين

א·דִּין, ש"ז, מ"ר דִּינִים,— א) טענות ותביעות שבין אדם לחברו בשביל דבר מהדברים, Streitigkeit ; contestation: כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דִּין לְדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך (דבר' יז ח-י). שמנו עשתו גם עברו דברי רע דִּין לא דנו דִּין יתום (ירמ' ה כח). דן דִּין עני ואביון (שם כב יו). אין דן דִּינֵךְ למזור (שם ל יג). גרש לץ ויצא מדון וישבת דִּין וקלון (משלי כב י). כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן הרי זה אינו אוכל פירות בחייה (כתוב' ע א). האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה (גמ' שם לס.). העשר שהוא הוסיף יתן הוא לבדו בלא דין ודברים (רגמ"ה ערכ' כז:). — *בעל דין, בעלי דינים, שני אנשים שיש להם טענות ותביעות זה על זה: וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין (אבות א ח). מאימתי התחלת דין וכו' משיפתחו בעלי דינים (שבת י.). שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו (סנה' ז:). כך היו מנהגן של נקיי הדעת שבירושלם מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן וכו' ונושאין ונותנין בדבר (שם ל.).— ב) הטענה האמתית, הצדק והישר של אחד מבעלי הדין, Recht ; droit, justice: להטות מִדִּין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע' י ב). דִּין ומשפט יתמכו (איוב לו יז). ידע צדיק דִּין דלים רשע לא יבין דעת (משלי כט ז). על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום (אבות א יח). חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין (שם ה ח). — עשה דין פלוני, רב ריבו, נפרע מאיש ריבו: ידעת בי יעשה יי' דִּין עני משפט אבינים (תהל' קמ יג). כי עשית משפטי וְדִינִי ישבת לכסא שופט צדק (שם ט ה). — *עשה דין לפלוני, תבע זכותו של פלוני, עשה לו בצדקו: שעלו שמש וירח מרקיע לזבול ואמרו לפניו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם אנו מאירים ואם לאו אין אנו מאירין (נדר' לח:). כל שיש לו קנאה על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין (גיט' ז.). — *ועשה דין, במשמ' העניש: אשריהם לראשונים שאפילו על אונם שינה עושין דין שלא על אונם שינה על אחת כמה וכמה (תמיד כח.). יש לו לאדם לעשות דין לעצמו[1] (רמב"ם סנה' כ יג).— ג) עיון והכרעה שאדם בן סמך ובקי מכריע בין שני בעלי הדין, מי מהם הצדיק ומי הרשע, מי החיב ומי פטור, עם מי הצדק, Gericht ; jugement, judgment: מלך יושב על כסא דִּין מזרה בעיניו כל רע (משלי כ ח), ר"ל הכסא שיושב עליו האיש בן סמך להכריע בין בעלי הריב להצדיק הצדיק ולהרשיע הרשע. מי שנגמר דינו וברח ובא לפני אותו ב"ד אין סותרים את דינו (מכות א י). אין מרחמין בדין (כתוב' ט ג). רבי ישמעאל בנו (של ר"י) אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא (אבות ד ז). שאין הדין בטל מלפניו לעולם (מכי' כי תשא, מס' דשבת' א). ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלהים ישפוט (ברכ' ו.). יי' אלהיך דיינך בכל דין שדנך (חייב אתה לברכהו) בין מדה טובה ובין מדה פורענות (שם מח:). מאימתי התחלת דין וכו' משיתעטפו הדיינין וכו' עד מתי יושבין בדין אמר רב ששת עד זמן סעודה (שבת י.). שמואל הצדיק היה מתיירא מן הדין (חגי' ד:), היה ירא להכריע ולפסק דין בין שני בעלי דינים. משרבו רואי פנים בדין בטל לא תגורו וכו' ופרקו עול שמים ונתנו עליהם עול בשר ודם משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל ונסתלקה השכינה (סוט' מז:). שנים שבאו לפניך לדין עד שלא תשמע דבריהן או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה אתה רשאי לומר להן צאו ובצעו (סנה' ו:). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל וכו' וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (שם ז.). ושפטתם צדק אמר ריש לקיש צדק את הדין ואח"כ חתכהו (שם:). עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן (שם). שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה (שם ח.). שנים שדנו דיניהם דין (כתוב' כב.). יקוב הדין את ההר (יבמ' לב.). מה משה חכם גדול לא נשא לו (הקב"ה) פנים על ידי שאמר שמעו נא המורים נגזר גזירה שלא יכנס לארץ המענין את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (ספרי ואתחנן כט). שבעה דברים מכוסים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין (פסח' נד:). מיום שגבר אגדופה של חנופה נתעוותו הדינין (סוט' מא:). כל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה (חגי' ס.).

[1]) בארמ': עביד איניש דינא לנפשיה (ב"ק כז:).

ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה (ר"ה כא:).— יום הַדִּין[1]), היום הקבוע שיושבים בו הדינים לעין בדינים.— ואומרים אנשים: לָן[2]) הַדִּין בטל הדין.—*דִּינֵי מָמוֹנוֹת, דִּינֵי נְפָשׁוֹת, דִּינֵי קְנָסוֹת, העיון בטענות ותביעות בעניני ממון, בעניני נפשות וקנסות: דיני ממונות בשלשה וכו' וחכ"א בעשרים ושלשה מפני שיש בו דיני נפשות (סנה' א א). דיני ממונות הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן הצד הכל כשרין לדון דיני ממונות ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות (שם ד ב). כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות ויש שראוי לדון דיני ממונות ואינו ראוי לדון דיני נפשות (נדה ו ד). שלא דנו דיני קנסות וכו' שלא דנו דיני נפשות (שבת טו.).— *דִּינִים, סתם, דיני ממונות ונפשות: הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הן כהררים התלויין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות הדינין והעבודות הטהרות והטומאות ועריות יש להן על מה שיסמכו הן הן גופי תורה (חגי' א ה). —*בֵּית דִּין, הבית שבו יושבים הבקיאים בדבר ומעינים בהדינים ופוסקים הדין, Gerichtshaus, court; tribunal, וכללות השופטים היושבים שם: שלשה מבית דין הגדול שבירושלם היו יוצאין וכו' ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד (סוט' ט א). שליח בית דין הבא למשכן הוא עומד בחוץ והן מוציאין לו את המשכון (תוספתא ב"מ י ת). אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו (סנה' ז.). — עורך דין, עי' עורך. — ד) *כל העסק של תביעת הדין והבאת הדבר לפני השופטים, Prozess; procès; lawsuit: נגנבה באונס והוכר הגנב אמר אביי אם שומר חנם הוא רצה עושה עמו דין רצה נשבע אם שומר שכר הוא עושה עמו דין ואינו נשבע (ב"ק קח:). אדם עשוי למכור דינו (הלכ' פסוק', ר"י גאון סח).—וכהשא' לדין של מעלה: דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין (סנה' י ג). אילמלא בא הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אין יכולין לעמוד מפני תוכחה (ערכ' יז.). המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה (ב"ק נג.). וא"ר יצחק שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חברו לשמים (ברכ' נה.). — *נתן דין על מעשיו, עמד בדין וטען והצטדק: הסתכל בשלשה דברים וכו' ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (אבות ג א). ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (שם ד כב). עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין (ע"ז נד:). — ה) בפרט פסק קשה, בלי רחמים, ממש לפי מעשיו של הנשפט, וקצת כמשמ' ענש: אתה נורא אתה ומי יעמד לפניך מאז אפך משמים השמעת דִּין ארץ יראה ושקטה בקום למשפט אלהים (תהל' עו ח-י). בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושיו מתיירא ומתעלה ומתהלל (זבח' קטו:). וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים (מגי' יז:). באילו נידון בשני דינים אש ומים (ברכ' ו:). כיון שרואה (הקב"ה) שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים (ע"ז ג:). —ובפרט, *דינו של אדם לאחר המות לפני בית דין של מעלה: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים להורה (שבת לא.). עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה וכו' (יומא לה:). אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה (קדוש' מ:). גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין ביצד גוף אומר נשמה חטאת וכו' ונשמה אומרת גוף חטא (סנה' צא.). — *נטל דינו, נענש: משפט דור המבול שנים עשר חדש נטלו דינם ויהיה להם חלק לעוה"ב (מד"ר בראש' כח).—*מִדַּת הַדִּין: אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו (שבת נה.). יודע אני כך שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב' ב:). ובי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידה הדין מעכבת (סנה' צז:), ועי' מִדָּה. — *גזר דין, עי' גזר. — *הצדיק עליו את הדין, אמר כי הדין הקשה, הענש שבא עליו מלמעלה היה בצדק: כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקין עליו הדין מלמעלה (תענ' ח.). והצדק לעולם עליך את הדין והוצא את עצמך מן התרעומות (כלה רבתי ה). כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין (ספרי האזינו בז).—*צִדּוּק הַדִּין, הסכמה שהדין הקשה נעשה בצדק: גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים הללו (ספרי האזינו בז). כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמנו להן שלש מקראות של צידוק הדין בשעת צידוק הדין (ע"ז יח.).— *ותפלה

— [1]) בארמ': יומא דדינא (סנה' ח.). — [2]) בארמ': היינו דאמרי אינשי בת דינא בטל דינא (שם לה.).

מיוחדה שאומרים בפרט אחרי מותו של אדם להצדיק עליו את הדין שנגזר עליו למות וביוצא בו: ואין פותחין בצדוק הדין על המת עד שתצא נפשו (אבל זוטרא א ג). וצדוק הדין אשר אתם אומרים אין אנו יודעים מה הם דבריו אם יש בהם ממין הספד כגון הוי או אבוי או בבי וכו׳ ואם דבר צדוק הדין בלבד (רה״ג, תורת האדם כח:). נהגו ישראל בכל מקום לומר צדוק הדין עם יציאת נשמה (רמב״ן שם). אין אומרים צדוק הדין בחולו של מועד (רא״ש מו״ק סי׳ קלד). מה שכתבת אלי על ענין צדוק הדין אם מותר לאומרו בימי חנוכה אם לאו כך נראה בעיני (שבלי הלקט, חנכה קלג). שהקדיש אינו בא אלא בשביל הפסוקים של צדוק הדין (שם שמחות יג).—*יום הַדִּין, אחר המות, כשאדם עומד לדין בעד מעשיו בעוה״ז: ג׳ כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורין ואחת של רשעים גמורין ואחת של בינוניים (ר״ה טז:). עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסובין לו ליום הדין (ע״ז יח.).—ואמר המשורר: אנוש יאריך מאד לשון ויום דין יהי אלם בלי לשון ולא פה (ר״י חריזי, הענק ג).—ונרדף עם ח״ק: לא חרבה ירושלם אלא על שדנו בה דין תורה (ב״מ ל:), ר״ל שדנו על פי חקי התורה בכל חמר החק. כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא בדין הקב״ה נוטל ממנו נפשות (סנה׳ ז.). לא דיין לרשעים שנוטלין מזה ממון ונותנים לזה שלא בדין אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו (שם ח.). אעפ״י שדיניהם (של העבו״ם) כדיני ישראל אי אתה רשאי להיזקק להם (גיט׳ פח:). ד׳ דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואלו הן הפורץ גדר בפני בהמת חבירו וכו׳ (ב״ק נה:). אמר שמואל דין המלכוה דין[1] (שם קיג:). התורה באמצע ודינים מלפניה ודינים מאחריה (מד״ר שמות ל). מלך שהיו דיניו שכל מי שיתן המס הקצוב על כל איש ואיש ע״י שלא נתן ישתעבד בו (רמב״ם מלוה ולוה ה יז). יו דינים של אסור והתר דתיים: חלוקי דינים (בענין אבלות) בין בני ארץ ישראל ובין בני בבל (תשה״ג, שערי צדק כ:).—ומצוי שמוש זה הרבה בספרי הפוסקים: דין ברכת בדיקת חמץ (שו״ע או״ח תלב). דיני בדיקת חמץ (שם תלג). דינים הנוהגים תיכף אחר הבדיקה (שם תלד). דין מי שלא בדק ליל י״ד (שם תלה). — *שורת הדין, לפי החק, לפי הדין הקבוע: עבד שעשאו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב בלום (גיט׳ ד ד). המוכר פירות לחברו ואמר לו וכו׳ יין נסך הוא שורת הדין אינו נאמן (תוספתא תרומ׳ ב א).—*לפנים משורת הדין, ברחמים, לא לפי חמר הדין הקבוע: ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנם להם לפנים משורת הדין (ברכ׳ ז.). (אביו של שמואל מצא חמור והחזירו לבעליו אחרי י״ב חדש) לפנים משורת הדין (ב״מ כד.), ר״ל אעפ״י שלפי הדין, לפי החק הקבוע, אין מחזירים אבדה אלא עד י״ב חדש. — ובללות החקים והידיעות הנצרכות לעשות דין: כל ידעי דת וָדִין (אסתר א יג). — ו) *מה שמחיב השכל על פי הקש דבר לדבר, logischer Schluss; conclusion logique; logic conclusion: והלא דין הוא מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת (פסח׳ ו ב). ודין הוא מה שער לבן שאין שער אחר מציל מידו אינו מטמא אלא הפוך שער צהוב דק ששער אחר מציל מידו אינו דין שלא יטמא הפוך (נגע׳ י ב). אם מים שאין מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבישול שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהו אסורין בבישול (מכי׳ בא ו). והדין נותן הואיל ויוצאה מרשות אב יוצאה מרשות ארון (שם משפטים ג). והדין נותן ומה אם עבודה שהיא דוחה שבת קבורת מצוה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא קבורת מצוה דוחתה (שם ד). אם מעשר שאינו בא אלא משום תלמוד ויראה הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל (ספרי נשא ה). והלא דין הוא ומה במקום שלא עשה ולד מן הראשון וכו׳ עשה עובר בילוד מקום שעשה ולד מן הראשון וכו׳ אינו דין שנעשה עובר כילוד (יבמ׳ פז.). שהיה בדין ומה אם עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינה מתקיימת בפחות משנים עדות אחרוֹנה שאוסרתה איסור עולם אינו דין שלא תתקיים בפחות משנים (סוט׳ ו ג). שהיה בדין מה אם המוקדשין שהמום פוסל בהם אין אתנן ומחיר חל עליהן עופות שאין המום פוסל בהן אינו דין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליהן (תמור׳ ו ד). שהיה בדין מה אם החדש והישן שאינן כלאים זה בזה אין מתעשרין מזה על זה הכבשים והעזים שהם כלאים זה בזה אינו דין שלא יתעשרו מזה על זה (בכור׳ ט א). שהיה בדין ומה אם במקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה שבת מקצת

[1]) כארמ׳: דינא דמלכותא דינא.

עבורה דוחה את השבת מקום שכל אוכל נפש דוחה יו"ט אינו דין שכל עבודה דוחה יו"ט (מכיל' בוא ט). שהיה בדין מה אם במקום שעשה קטנים כגדולים לא עשה נשים כאנשים כאן שלא עשה קטנים כגדולים אינו דין שלא נעשה נשים כאנשים (ספרי נשא כב). ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער (קדוש' ד יד). ומה אם ערות אחרונה שאוסרתה איסור עולם הרי היא מתקיימת בעד אחר ערות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינו דין שתתקיים בעד אחד (סוט' ו ג). ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד (יבמ' ח ג). ומה מן החי שהוא טהור אבר הפורש ממנו טמא המת שהוא טמא אינו דין שיהיה אבר הפורש ממנו טמא (עדי' ו ב). ומה אם במקום שהחמירה תורה באוכלי תרומה לזרים הרי היא עולה מתוך החולין להאכיל לזרים מקום שהיקילה תורה באוכלי תרומה לכהנים אינו דין שתעלה מתוך התרומה להאכיל לכהנים (תוספתא תרומ' ו ד). ומה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקין באחד הרי זה אסור בתערובתן מקום שאסור לנהג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בתערובתן (שם כלא' ה ו). מה עגלה ערופה שמכפרת על שפיכות דמים הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה (מכי' משפטים י). ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדים אלהות הרבה אינו דין שנירש את הארץ (ספרי ואתחנן לא). ומה אם בשאר ימות השנה שאינו כשר לשמו כשר הוא לשם אחרים בזמנו שהוא כשר לשמו אינו דין שיוכשר לשם אחרים (זבח' יא). ודין הוא ומה בן צאן שלא קבע לו כהן קבע לו צפון בן עוף שקבע לו כהן אינו דין שיקבע לו צפון (שם מח:). ומה במקום שלא הושוה קרבן לקרבן השוה מעשים למעשים מקום שהשוה קרבן לקרבן אינו דין שישוה מעשה למעשה (שם מ:). ומה במקום שאין מחשבה פוסלת בפנים פוסל דם שבפנים את שבחוץ מקום שמחשבה פוסלת בחוץ אינו דין שיפסל דם שבחוץ (שם פג.). אם הפקיעה בהמתם של לוים בהמה של ישראל במדבר דין הוא שתפקיע את של עצמן (בכור' ד.). ודין הוא בשל אחרים אני זוכה בשל עצמי לא כל שכן (ערכ' כט.). ומה מכורה כבר יוצאה שאינו מכורה אינו דין שלא תימכר (שם:). ודין הוא ומה בהמה טמאה שהקלתה במגעה החמרתה בחלבה מהלכי שתים שהחמרתה במגען אינו דין שתחמיר בחלבן (כרית' כב.).—וכמשמ' מה שמחייב השכל הישר, הצדק הכללי: לפי שלא זכיתי בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו (מכי' משפטים יח). שלא יאמר יש לי בדין הואיל והשור ממונו והבור ממונו (שם). שלא יאמר יש לי בדין אם נדחו טמאים ממתנה ארון הקל ק"ו ממתנה שכינה החמור (ספרי נשא ח). דיו לבא מן הדין להיות כנדון (ב"ק ב ה). שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם אינו בדין שיונף המקצר על המאריך (מדות ג ד). הרי שגזל סאה של חיטים והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח וכו' הרי שבא על אשת חברו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג והולך (ע"ז נד:). בדין הוא שיקדים שמע לוהיה (ברכ' יד:). וכן בדין שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם (חגי' ז.). בדין הוא שתהא בת ראויה להיות בבן סורר ומורה (סנה' סט:). אמר הקב"ה אינו דין שיהו בני מתקללין ואני מתברך (סופר' יב ב). בדין הוא שאצוה את הכהנים שלא ישתו יין (תנחומא שמיני ז). אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא התלמיד משיב את רבו (רש"י ויקר' י יט). — *דן דין בעצמו, שקל את הדבר במאזני הצדק והשכל הישר: שדנה לאה דין בעצמה ואמרה שנים עשר שבטים עתידין לצאת מיעקב ששה יצאו ממני וארבעה מן השפחות הרי עשרה אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות (ברכ' ס.). — ז) *זכות שיש לו לאדם עפ"י החק או עפ"י הצדק הכללי לעשות כך וכך: מיד ענו כל פמליא של מעלה ואמרו דין גדול יש לך להטביעם בים (מדר' ויושע). לפי שיש עליו לאשתו דינין ואינו יכול לזוז מהם כל זמן שלא גירשה כמו העונה וזולתם (שו"ת הרי"ף קפח). היאך הדין באשת איש שיש עליה חובות ודינין מה מהן מתחייבת כשהיא אשת איש ומה מהן אין מתחייבת (שם רמח). — ומשל, *מי שאין לו דין נותן קולות, ר"ל עושה שאון גדול: שאעפ"י שהיה בלבם שאין יש יכולת בשי"ת חס ושלום לא התחזקו לאמרו בפה ואומר המשל מי שאין לו דין נותן קולות (תולד' יצחק להרי"ץ קארו קו:). — ח) *דת ואמונה: ובקשתי

להודיעך אמתת הדברים ממלכותנו ויחוסנו ואיך נכנסו אבותינו בדין ישראל (מכת' מלך הכוזר לר' חסדאי). אבל שואל אני מעמך שתאמר לי האמת דין ישמעאל ודין ישראל איזה מהם טוב (שם). — ומ"כ במשמעה זו: ויאמר אליהם (המלך בולאן) מבקש אני מכם שתבחרו לי איזה הטוב והישר מהדינים (שם). אחר כך הלך שמעו (של בולאן) בכל הארץ וישמע מלך אדום ומלך ישמעאלים ושלחו לו מלאכיהם בממון גדול ובמתנות רבות עם חכמיהם להטותו אל דיניהם (שם).—ט) ׳מנהג קבוע של דבר מהדברים, טבעו הקבוע: כבר בארנו בפ' חמשי דין חגורת המזלות ונטיתה מגלגל המישור חצי לצפון וחצי לדרום (יסו"ע לר"י ישראלי ל:). — ובכלל, ׳מה שראוי או אינו ראוי שיעשה האדם: רע שהדין בכמו אלא הענינים (באיזה דרך צריך אדם לבחר) הוא לפי ההשתדלות אשר יחייבהו ענין המשתדל (מאזני צדק, אלגזלי 54).

ב.**דִּין**, פ"י, כיל' דָּן, דָּנֵנִי, עת' אָדִין, תָּדִין, תְּדִינֵנִי, צווי דִּין, דִּינוּ, — עִיֵּן בדין, עשה דִּין, חתך ופסק דִּין, וכמו שפט גם במשמ' מָשַׁל, הנהיג את העם, richten; regieren; juger, gouverner; to judge, rule: דָּנַנִי אלהים וגם שמע בקלי (ברא' ל ו). וגם את הגוי אשר יעבדו דָּן אנכי (ברא' טו יד). דָּן דין עני ואביון (ירמ' כב טז). אין דָּן דינך למזור (שם ל יג). הקב"ה דן את ישראל ביום הכפורים (ירוש' ר"ה א נז.). אמר הקב"ה בטובה שהשפעתי להן בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם (סנה' קח.). אמר הקב"ה אם איני דן את הנחש נמצאתי מחריב את כל העולם כולו (אדר"נ א). דין לא דָנוּ (שם ה כח). דן יָדִין עמו כאחד שבטי ישראל (ברא' מט טז). כי יָדִין יי' עמו (דבר' לב לו). יי' יָדִין אפסי ארץ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו (ש"א ב י). כי בם יָדִין עמים (איוב לו לא). והוא ישפט תבל בצדק יָדִין לאמים במישרים (תהל' ט ט). וגם אתה תָּדִין את ביתי וגם תשמר את חצרי (זכר' ג ז). אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך תְּדִינֵנִי (תהל' נד ג). כשם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות (שבת קכז:). נצב לריב יי' ועמד לָדִין עמים (ישע' ג יג). יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לָדִין עמו (תהל' נ ד). לא יכנס אדם (עד שיתפלל) למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין ואם התחילו אין מפסיקין (שבת א ב). בית דוד כה אמר יי' דִּינוּ לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק (ירמ' כא יב). פתח פיך שפט צדק ודִין עני ואביון (משלי לא ט).—דִּין לפני איש, הציע לפניו הטענות: דִּין לפניו ותחולל לו (איוב לה יד). — דִּין עִם פלוני, נשפט עמו, בא במשפט עמו לפני השופטים ותבע זכותו ממנו: ולא יוכל לָדִין עם שהתקיף ממנו (קהל' ו י).— *דָּן את פלוני, במשמ' חשב עליו שהוא טוב או רע: והוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות א ו). ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו (שם ב ד). אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות (ערוכ' כא:).

— נִפע', *נִדּוֹן, — שדנו אותו: בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה וכו' ובחג נדונין על המים (ר"ה א ב). בן סורר ומורה נידון על שם סופו אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (סנה' ח ה). בית המשמש את הכותל ידון כקליפת השום (אהל' ו ו). היוצא לידון (גיט' ג ד). הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב). מי שהיו לו עשר שורות של עשרה עומרים ועומר אחד מהם לצפון ולדרום ושכח אין שיכחה מפני שנידון כמזרח ומערב (תוספתא פאה ג ד). ושרה קנים נידונת כנטיעה (שם שבי' א ב). אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה (סנה' ז.). אחז ואחזיה וכל מלכי ישראל שכתוב בהן ויעש הרע בעיני יי' לא חיין (בעוה"ב) ולא נידונין (בגיהנם) (שם קג:). פושעי ישראל וכו' יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש וכו' ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות (ר"ה יז.). ברותחין קלקלו (דור המבול) וברותחין נידונו (שם יב.). אין נידונין לא ללודים ולא לנהרדעים (פסח' סג:). בין העמודין נידון ככרמלית (שבת ז.).

— פִּע', *דַּיֵּן, מְדַיֵּן: מלכת שבא שהיתה מדיינת עמו (עם שלמה) בחכמתה ובשאלותיה ולא יכלה לנצחו (מד"ר קהל' ב ח). למלך שהיה לו שני איסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה והיו שניהם מדיינין זה עם זה זה אומר ביום אני שולט וזה אומר ביום אני שולט (שם ברא' ג).

— הִתפ', *הִדַּיֵּן, הִתְדַּיֵּן, — התדיין לפני פלוני, קבל את פלוני לְדַיָּן עליו, והִדַּיֵּן עם פלוני, בא בדין אתו, הכעהו לדין: שנוהגין בכל הקהלות שיחיד המדיין עם קהלו עבור עניני מסים שהקהל גובין ממנו המס תחלהן ואח"כ אם ירצה ירדו עמו לדין (מרדכי ב"ב תקכב). יחיד המדיין עם הרבים כגון בעסקי המס או בעני

כיוצא בו שיש ליחיד תביעה על הקהל (לבוש חו"מ, דיינים ד א). ואלו לא נעשתה כבר ההמחאה והפטור היה חוזר בו אבל מכיון שכבר נעשו ההמחאה והפטור לא רצה להתדיין עם ראובן בראותו שלא היה זוכה בדין (שו"ת תורת אמת קנ). ובל העולם מעידים כי הוא היה המעכב את נכסי והוא הלך עד קורפו ונתדיין עמי (שו"ת מהרי"ט ג מו).

ג.*דִּין, ש"ז, — כמו דּוֹן: אל תתן לדין [1] נפשך ואל תכשילך בעצתך (כ"ס גני' ל כא). הלא דין מגיע אל מות רע כנפש נהפך לצר (שם לו כ). המר בכי והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו, יום ושנים בעבור זבה והנחם בעבור דין, כי מדין יוצא אסון כן רע לב יענה עצמה (שם לח יז-יח).

דַּיָּן, ש"ז, מ"ר דַּיָּנִים, — מי שאומנותו היא לדון, שופט, Richter; juge; judge: והיה יי' לְדַיָּן ושפט ביני ובינך (ש"א כד יו). אבי יתומים וְדַיַּן אלמנות אלהים במעון קדשו (תהל' סח ו). וכן דיין שדן דין אמת לאמתו וכו' וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו בהות (פאה ח ט). הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין (אב' ד כב). על בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת (ברכ' ט:). לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין יריכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (יבמ' קט:). כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשרה בישראל (ע"ז נכ.). כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה נוטל ממנו נפשות (סנה' ז.). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל וכו' וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינת שתסתלק מישראל (שם). אוהרה לציבור שתהא אימת דיין עליהן ואוהרה לדיין שיסבול את הציבור (שם ח.). דאין לדיין אלא מה שעיניו רואות (ב"ב קלא.). — *וככנ': זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה (סנה' ג א). שפתח בשבחו של מלך אשרי עולם ממלכו אשרי עולם מדיינו (ספרי, ברכה שמג). כל הנותן ד' דברים בנגד עיניו ועל לבו שוב אינו חוטא לעולם מאין הוא בא ולאן

[1] כך הנוסחה בכל מקום בגוף כתב היד, ובמשמ' המלה אין ספק שהיא כמו תוגה, ביכך הוא לפי התרגומים הקדמונים. אעפי"כ אי אפשר להחליט שזה שבוש פשוט וצריך להיות דּוֹן, כדעת חוקרי בן סירא, כי קשה להחליט ששבוש פשוט נשנה כמה פעמים, ולכן צריך לשער כי בזמן בן סירא אמרו דין גם במשמעה זו.

הוא הולך ומי שהוא דיינו ומה עתיד להיות וכו, ידע שאין דיינו של בשר ודם אלא אדון כל המעשים ברוך הוא (דא"ר ג).—*ומ"ר: שני סופרי הדיינין עומדין לפניהן אחד מן הימין ואחד מן השמאל וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין (סנה' לו.). ד' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם שאינו גובה מן הדיינים אלא נפשות (ספרי דבר' ע). — וסמי': דייני גולה קרנא (סנה' יז:). — ידייני הערכה: בוררים עוד אנשים אחרים מהקהל נקראים דייני הערכה שאם יטען אחד שהמעריכים העמיסו עליו יותר מראי וכו' ידונו ביניהם (שו"ת יעב"ץ א עח). — עורכי הדיינים ע' עורך.

*דַּיָּנוּת, ש"נ, — אומנות ומשרת הדיין: ועל זה קנא הר' אשתרוק בעל כבודי ובשהלך תלמסאן הפיק לי כתב הדיינות מעצמו (שו"ת ריב"ש סא). ארות הדיינות לא נשתנו רק שבני ק"ק פוונא ראשים לשלוח לבאן אחד מב' הדיינים שנבררו בשנה העברה (הסכמת דיויד גרמנן שנ"ס). ר' יהוסף הדיין בר יעקב אבן סהל חכם גדול ופייטן ונסמך בדיינות בקרטבה (רמ"ע אבן דאגון, מאמ' על ס' הדורות). דברי הצעיר שבדיינים וקטן שבתלמידים וכו' היושב לע"ע בדיינות פה (שו"ת חות יאיר לכ). טוב לדיין שיחזיק בדיינותו (שו"ת ריב"ש פ). ומפני בן הוצרך להאציל בלי למעשיהו שיהיה מתייחד החסד אל חסידותו והגבורה אל כבורתו והדין אל דיינותו (פסים רמונים ד א).

*דַּיָּנִי, ת"ז, מ"ר דַּיָּנִיִּים: החכמים הדנים לפי דתם ונמוסם לחייב ולזכות כפי שורת הדין הדתיי וגם לפני בל יודעי המשפט הדיניי הנשפט לפי העת והזמן (מגי' ספר לרשב"ץ דוראן, ויאמר המלך). ונדבר ג"ב בעניינים הדיניים והמשפטיים (ר"א דלמידיגו, הקד' כתי' סדת). הבקיאים בהקשים הדיניים (שם).

*דִּינָר [1], ש"ז, מ"ר דִּינָרִים, — שם מטבע יוונית ורומית של בסף ושל זהב, denarius, נזכר הרבה פעמים במשנה ובגמרה (כתוב' ה ז, כלים יב ט), ועוד. — ואמר המליץ: דינר קוצר, דינר בוצר, דינר מתיר, דינר אוסר, דינר מעמיד פרנס בגזר, על הצבור (מסה תגיו, לקט הקמת).

*דִּים [2], דִּימָה, — שעורים או חטים כתושים כדי להסיר מעליהם הקלפה ומובשלים: וישתה אחר

[1] במשנ' מנק' ב"י פרמה: דִּינָר.

[2] בארמ' דיימא, וסוברים שהוא מן דום כמו

שתות מה שספרנו בשלש שעות ד י י ס ו ת השעור׳ בשמן שקדים (מ׳ אלדבי, ש״א ד ג).

דֵּיעַ, עי׳ דֵּעַ.

***דִּיץ**, ש״ז, —כמו ב.*דִּיצָה: דרכי דִּיץ סך להאבילי, ולגלות ששך הובילי, רוב אורב הוא לי (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אכפתו). חתן מתנדב וכלה רוצה, ועל מה זה מתאחר דִּיץ העליצה (יולר לשבה״ג, אתי מלבנון).

א.***דִּיצָה**[1], ש״נ, מ״ר דִּיצות, —מין מגן קטן, ישתמשו בו במשחק, shield ; bouclier ; Schild : שלשה תריסין הם תריס הכפוף טמא מדרס ושמשחקין בו בקונפון טמא טמא מת ו ד י צ ת[2]) הערביין טהורה מכלום (כלים כד א).

ב.***דִּיצָה**, ש״נ, מ״ר דיצות, —שמחה, ששון, Freude ; joie ; rejoicing : אשר ברא ששון ושמחה התן וכלה גילה רינה ד י צ ה חדוה (כתוב׳ ח.). וערב לו קילוסן והרכה להן כ ד י צ ה וכו׳ לאחר זמן הבעיסו אותו ומעט להן ב ד י צ ה (מד״ר ברא׳ י). — ואמר הפיטן: לי שת מועצות, לדוץ בְּדִיצות, לא עשה קצות, ארין וחוצות (יולר א שבוע׳, אדון אמנני). העתר נא ורצה לקרא לעמוסיך, לך אכול ושתה בְּדִיצָה לחמך ועסיסיך (כמה״ל, סלית׳ נעילה, ידידך מאמש). את חג המצות, תחוג כְּדִיצות, כרחובות והוצות (קונן אגרות, בוקסטורף 25).

ג.***דִּיצָה**[3]), ש״נ, — כאב העין: ד י צ ה (כאב בעין) שנוקב בו הצער כמו מחט (ערוך, ערך דן).

דיק, ממנו *דִּיוּק, *דֵּיק, *דַּיָּק, *דַּיְקוּת, *דַּיְקָן, *דַּיְקָנוּת, *דַּיְקָנִי.

***דִּיֵּק**, פ״ע, — עשה הדבר בדיוק, בדקדוק, ממש כמו שהוא, ולא רק בקרוב: ודע כי לפעמים יצטרך המחשב ה מ ד י י ק ההוא להפך זמן שום ימים אמצעיים ידועים להחזירו כדי זמן הימים האמתיים שכנגדם (יסו״ע לר״י ישראלי ג ה).

— פע׳, *דֻּיַּק, מְדֻיָּק, מְדוּיָּק: אבל נראין דבריו של רבנו יצחק ב״ר יהודה שתורתו תורה מפולפלה ו מ ד ו י י ק ת מכל צדי צדדיה (מעשה הגאונים 88).

***דַּיָּק**, ש״ז, —כמו מְדַקְדֵּק, חכם ברקדוק הלשון: וכבר התעוררו בזה גדולי עולם מהם רב חסדא ה ד י י ק והתובן ר׳ אברהם בר׳ חייא וכו׳ והאריך שם לדבר בענין זה (נחמ׳ וגע׳, דוד גנז קכא).

דָּיֵק, ש״ז, מ״ר דָּיֵקים, — חומה שבונה האויב הצר על העיר שיוכל משם להתבונן אל תוך העיר ולירות חצים אל תוכה, Belagerungswall; mur érigé par les assiégeants; wall cast up by besiegers : בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחנו עליה ויבנו עליה דָּיֵק סביב ותבא העיר במצור (ירמ׳ נב ד-ה). קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר את ירושלם ונתתה עליה מצור ובנית עליה דָּיֵק ושפכת עליה סללה (יחזק׳ ד א-ב). ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה במלחמה בשפך סללה ובבנות דָּיֵק להכרית נפשות רבות (שם יז יז). לשום ברים על שערים לשפך סללה לבנות דָּיֵק (שם כא כז). ונתן עליך דָּיֵק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה (שם כו ח). ד י ק והוא המגדל הגדול שעושים מעצים נגד העיר לכבשה (ר״י אברבנאל, מ״ב כה). אם יש בה (בהעיר) עין גרול לבנות ד י י ק להלחם (פענח רזא, שלח). — ואמר הפיטן: ערים בצורות תפוש, דָּיֵק וסולל שפוך, ארזי לבנון כרות (קיל׳ לת״ב, ליון גברת). — ובמשמ׳ סֹלְלָה, יגבה שמעמידים עליו את הכרים, האילים, המקלעות: והרומאים אז מחוץ לעיר מיסדים מקום מחניהם סביבות החומה כרצונם ובונים להם מקומות למצור ו ד י ק י ם להושיב אילי הברזל (יוסיפון פב).

***דַּיְקוּת**, ש״נ, — כמו דִּקְדּוּק, חכמת הדקדוק: והפרש יש ב ד י ק ו ת הלשון בין חכם למחוכם (ראב״ע שמות יב ט). והמבין סוד ד י ק ו ת הלשון יבין טעם אשר לא יעבד בה (הוא, יסוד מורא ט). ו ב ד י ק ו ת הלשון עשה (ר״י בן ננאח) הרקמה (רי״ק, הקד׳ ספר הגלוי). ובינותי בספרי החכמים האומרים ב ד י ק ו ת הלשון ובפשט המקרא (שם). ומפני פתאי עמנו אמרו כי אין ד י ק ו ת הלשון חכמה (שם). ולא הגיע אליהם מספרי

דוש: פינכא ר ד י י ס א (תענ׳ כז:).

[1]) בסור׳ דיצא, ולא נתברר מקורו. יש אומרים שנגזר מן דוץ במשמ׳ קפיצה ושמחה, ור״ל מגן שמשתמשים בו למשחק, אך זה דחוק. — [2]) רה״ג: תרים קטן ביותר ושמה בטיית אגפה, וצ״ל אלגַחְפַה a), והוא מגן עשוי בעור בלבד. והרמב״ם: ודיצת הערבים תריס קטן יקרא אלאגפה (צ״ל אלגחפה) אין ראוי לדבר זולת ללעג ולצחוק.

[3]) כארמ׳ דיצא: רירא ד י צ א דמא דימעתא וקידחא (ע״ז כח:), כמחלות העין.

---

a) أَلْجَحْفَة

הדיקות כי אם מחברת מנחם ותשובות דונש (שם). וראיתי חכמי הדיקות חולקים בהבה אחת (שם קנא). אך כאשר פרשתי פרשו גם גדולי הדיקות והמקרא (שם קג). ושכבים ושביבים אחד הם בדרך הדיקות (שם כו).

*דַּיְקָן, ש"ז, מ"ר דַּיְקָנִים, — א) מי שמדיק בדבר: דייקנים במאבל (רש"י נדר' מט:). סופרים דייקנים עושים חטר לגגו של חית (סמ"ג מ"ע כה). — ב) מדקדק: וכן אמרו הדייקנים כי דגשות אשה בעבור נון מלשון אנוש לוכר (ר"י קמחי, ספר הגלוי לו). — ג) מי ששומר לעשות כל דבר במועד הקבוע בכל הדקדוקים והפרטים, נהוג בדבור העברי בא"י. pünktlich, exact:

*דַּיְקָנוּת, ש"נ, — טבע ומדת מי שהוא דיקן: ואולי יאמר גם בהפרדו כְּבֵד בשני סגולים וכו' ואל תתמה על זה כי שמות דברים באים על כמה דרכים כאשר בסוד הדייקנות ידוע (חלקת השם, הערה 38, בשם ר"מ נקדן).

*דַּיְקָנִי, ת"ז, — כמו דַּיְקָן: אנכי הוא אליהו, מבית לוי הדיקני, שר בשירים על לב לא רע, חשבתי כי אין כמוני (ר"א בתור, בסוף ספר מכתב לדוד).

*דִּיר, ש"ז, מ"ר דִּירִים, — מקום בגוי ישמרו בו הצאן, העצים וכדומה: היה דיר או סהר או מוקצה (ערוב' ב ג). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה (ב"ק ו א). הכל נכנסים לדיר להתעשר (בכור' ט ז). כיצד מעשרן כונסן לדיר ועושה להן פתח קטן וכו' ומונה בשבט (שם ז). עצמות שנמצאו בדיר העצים שהם טמאים (עדי' ח ה). בלישכת דיר העצים היה הארון גנוז (ירוש' שקל' ו מט ג). לשכת דיר העצים ששם כהנים בעלי מומין עומדין ומתליעין בעצים (יומ' טז). אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהן אוד (כילה לג.). פעם אחד מצאו עצמות בלשכת דיר העצים ובקשו לגזור טומאה על ירושלם (זבח' קיג.). קרא לתשיעי עשירי ונשתייר עשירי בדיר התשיעי נאכל במומו והעשירי מעשר (בכור' נט.). לא יאמר אברור עשרה ואכניסם לדיר ואטול מהם אחד והשאר פטורין אלא כונסן לדיר ומוציא עשרה ונוטל מהם אחד (שם:). — ואמר הפיטן: פנת מגדל עדר עופלה כשחרורי קדר, צפה להדרה בהדר, היות סכה וגדר, קנין צאן דִּיר, אשר נורה להעדר (יוצר ב סכות, אנא הרב). — ומ"ר דִּירִים: באימרא בדירין בעצים באישים במזבח (נדר' א ג). אימרא לאימרא באימרא דיריים לדיריים כדיריים וכו' (תוספתא שם א ג).

*דִּיֵּר, פ"י, — עשה דיר, שם בהמות בדיר בשדה כדי לזבל השדה: המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית נמצא מדייר בית ארבעת סאין (שבי' ג ד). חמרי גוים שהן מדיירין בעיר אינו חושש משום טומאה (תוספתא דמאי ד כו). אין מדיירין לא בשבתות ולא בי"ט (מו"ק יב.).

— נפע', *נִדַּיַּר, נִדַּיְּרָה, — שדיירו אותה: שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית שנטייבה או שנדיירה לא תזרע במוצאי שביעית (שבי' ד ב).

א.*דִּירָה, ש"נ, מ"ר דִּירוֹת, — מקום, בית שאדם דר בו, Wohnung; logement; habitation: היו שם גדודיות וכו' וגשרים ונפשות שיש בהן בית דירה מוציאין את המדה כנגדן (ערוב' ה א). אף במקום שאמרו להשכיר לא לבית דירה אמרו מפני שהוא מכניס לתוכו עבודת אלילים (ע"ז א ט). כל הלשכות שבמקדש פטורות מן המזוזה חוץ מלשכת פרהדרין מפני שהיא דירה לכהן גדול שבעת ימים בשנה אמר ר' יהודה וכי אין שם בית דירה אלא זו בלבד אלא אמרו כל בית דירה חייבת וכל שאינה בית דירה פטורה (תוספתא יוה"כ א ג). אלו שמתעברין עמה וכו' והגשר והקבר שיש בהן בית דירה ובית הכנסת שיש בה בית דירה לחזן ובית עכו"ם שיש בה בית דירה למשרתים והאורוות והאוצרות שבשדות ויש בהן בית דירה (ערוב' נה:). בית מיוחד לדירה יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה (יומא יא:). היתה (הסוכה) גבוהה י' טפחים וכו' דירה סרוחה היא ואין אדם דר בדירה סרוחה (סוכ' ז.). —וככנ': פעמים שאדם עושה דירתו ברפת בקר (ב"ב לח:). — *והעתיק דירתו, עזב הדירה שדר בה ונכנס בדירה אחרת: כשרוצה האיש להעתיק דירתו ממקום למקום אחר מיוחד לקבוע שם דירתו (שו"ת ריב"ש פח). רצה אבי הבחור להעתיק דירתו מהעיר ההיא והמנהג לכל מעתיק דירה במקום ההוא ששולח הכרוז בעיר להודיע לכל שהוא יוצא מהעיר (שם קכו).

ב.*דִּירָה, ש"נ, — מין תולעת קטנה שבדגן: הדירה והכנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם לחה

(פרה ט ג). האוכל את הדירה ואת הגמלה ואת הכנה שבתבואה חייב (תוספתא תרומ' ז יא). מים מקודשין שנפל לתוכן שקצים ורמשים וכו' כגון הגמלה והדירה והכינה שבתבואה (רמב"ם פרה אדומה ט יא).

דַּיִשׁ, ש"ז, — א) הזמן שדשים בו התבואה בגרן, Dreschzeit ; temps de battage ; threshing time : והשיג לכם דַּיִשׁ את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקר' כו ה).—ב) עצם הפעולה לדוש את התבואה בגרן : לא תחסם שור בְּדִישׁוֹ (דבר' כה ד). כל מעשיהן של ישראל משונין מאה"ע בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעמירן בדישן בגרניהן (מד"ר שה"ש, תכו). —וכהשאלה, *פעימה ונגיעה בכח בקרקע : מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדיש (תוספתא כל' ב"מ ד ג), ר"ל מהקצה שהוא דש בו בהמקל, שהוא נוגע בו ופועם בו בהקרקע. מרכוף של זמר טהור שלא נעשה לשמש עם הקרקע עשה בראשו מסמר להיות תופס בו מסקום הדיש טהור (שם ה י), ר"ל הקצה שנוגע בו בקרקע כשהוא מעמידו. — ג) *התבואה הנדושה : מה דיש מיוחד שגדולו מן הארץ ותלוש מן הקרקע בשעת גמר מלאכתו (ספרי תצא רפז). בדיש שהוא מותר לך, בדיש שהוא אסור לך (ירוש' תרומ' ט מו ג). דישו שלך ולא דישו של הקדש (מעי' יג.). בעולם הזה משולים (ישראל) בעפר מה עפר דיש עשוי לכל באי עולם כך ישראל עשויים דיש לכל באי עולם (פסיק' רבתי יא). — ומ"ר *דְּיָשִׁים, ואמר המשורר : וימוטו וינוסו קלעים, וינועו ויזועו קרשים, ויד דות מצחקת במים כנשאי העמרים כַּדְּיָשִׁים, ופעם תעשה מהם גרנות ופעם תעשה מהם גדישים (ר"י הלוי, התרדף).

***דִּישָׁה**, ש"נ, מ"ר דִּישׁוֹת,— א) פעולת הַדַּיִשׁ : אין *דישה אלא לגדולי קרקע (שבת עה.). רשאי בעל פרה להרעיב פרתו כדי שתאכל מן הדישה הרבה ורשאי בעל הבית להתיר פקיע עמיר לפני הבהמה כדי שלא תאכל מן הדישה הרבה (ב"מ צ:). כל מעשיהם של ישראל משונים מאומות העולם בחרישתן ובזריעתן ובקצירתן ובעומרים ובדישתן ובגרניהם וביקביהם (פסיק' רבתי טו). — ב) בהשאלה, כתישת אבר הזכרות בשעת תשמיש : מאי מקום דישה א"ר יהודה מקום שהשמש דש (נדה מא:). היה משמש עם הטהורה שנכנס בהיתר ואמרה לו נטמאתי עכשיו ופירש מיד בקושי האבר חייב אלא יעמוד בלא דישה עד שימות האבר ויפרוש בלא קושי (רע"ב שבוע' ב ד). — ובכלל *דריכה ורמיסה ברגלים : שיהיו דשין שם בני אדם העוברין בינתים ומעלי ההיא דישה לכותל שניהם שמתחזקין היסודות (רמב"ה ב"ב כב:). בעיר חדשה אינו סומך בלא הרחקה מפני שצריכה דישה (שם). כותל גינה מתוך שאין דשין אותה מבפנים צריכה דישה מבחוץ (רש"י שם).

***דִּישׁוּת**, ש"נ, — כמו דִּישָׁה משמעה ב : ובברייתא *שנינו מקום הדישות ומהו מקום הדישות מקום שהשמש דש (והזהיר, תזריע).

דִּישׁוֹן[1], ש"ז,—שם חיה, כמו איל, צבי, עז ההרים, Gemse ; chamois : איל וצבי ויחמור ואקו וְדִישֹׁן [2]) ותאו וזמר (דבר' יד ה).

***דית**[3]), ממנו *דִּיוּת, *דִּיֵּת, *דַּיְּתוּת, *דַּיְּתִיּוּת.

***דִּיֵּת**[4]), פ"י,—דִּיֵּת הכלי, הזיע, הוציא טפים דקים דרך הנקבים הדקיקים, schwitzen; transpirer; to sweat : הכלים שיזיעו וידייתו (קאנון ג י ג א).—ובשחין ובדומה : כי היא (המורסה) דמיית ושהיא מדיית הלאה (שם). וגם יהיה מהשחינים שהם מטפיחים ומדייתים (שם ד ד ג א).

— נתפ', *מִדַּיֵּת, מִתְדַּיֵּת, — יצא דרך הנקבים הדקיקים טפות טפות : ויתוקן ענין המים ומתקונם רוב זכובם ורוב דיותם מן החרס המתדיית (קאנון א ג ה ז). אותות המתדיית ממורסה היא מעוטו (שם ג י ג א). יתדיית מהם (מהשחינים) חלודה ברכומית חמה (שם ד ד ג א). אמר גאלינוס הנכון שתרד הלבנה אל גב הערוה לא צד המקוה ואיך תתדיית אליה והיא לבנה ואיננה מימיות רקיקה (שם יד ד ד). והקרניית נזונת במה שמתדיית אליו מהכתונת הענביית (פרקי משה ג). ואחר הגיע

[1]) לא נתברר סקורו. י"א מן דוש, במשמ' קפיצה, אך זה דחוק. בערב' שאדן a), עפר גדול. ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א ורימא. ורסע"ג תרגם אלארוי b) והוא עז ההרים הרשום בפנים.

[3]) עי' הערה להפעל.

[4]) בארמ' דיית : חזינא להו (להכלים) דמידייתי (ופרש"י : פולטין המשקין מדופנן החיצון) אלמא בלעי (פסח' ל:), ולא נתברר מקורו.

a) شادن b) الاروى

הדם אל הורידים הוא משתנה שנוי אחר ומתפשט על האיברים דרך דיות מהורידים כמו בלי חרס המתדיתים (רמב"ם דורא, מג"א, ח"י ד).

דִּיתוּת, ש"נ, — סגולת גוף מדית: כי הוקרה להם הדרך אל הדיתות (קאנון א כ כ יו). ולפעמים יהיה (השלשול) החלודיי כסכת דייתות מורסא או דבילה (שם ג יד ד א). שיקנה הזיעה שלא יסתבך הדיתות הראשון על השני ויחדש סתימה (שם שם יד).

דִּיתִיּוּת, ש"נ, — כמו דיתות: ואמנם ההפרש בין (השלשול) החלודיי תהווה משחין או מדייתיות מורסא ובין ההות מצדדים אחרים הוא שהראשון יהיה לפניו קדחת וכו' ובכלל הגה החלודה הכבדיית יותר נוטה ללובן ואודם וכאלו הוא דייתיות ממוגלה ודם (קאנון ג יד ד א).

דַּךְ, ש"ז, כהפס' דָּךְ, מ"ר דַּכִּים, — א) איש מענה ונכנע, niedergeschlagen; abattu; wretched: אל ישב דך נכלם (תהל' עד כא). ויהי יי' משגב לדך משגב לעתות בצרה (שם ט י). תאות ענוים שמעת יי' תכין לכם תקשיב אזנך לשפט יתום ודך (שם י יז-יח). לשון שקר ישנא דכיו[1]) ופה חלק יעשה מדחה (משלי כו כח). דכים הם צדיקים הם (שבת קז.). מה נדבר ומה נצטדק נכונים אנחנו צדיקים אנחנו טהורים אנחנו דכים אנחנו קדושים אנחנו (שם קה.). — ואמר בן סירא: נפש חסירה אל תפיח ואל תחמיר מעי דך (כ"ם גני' ד ג). — ואמר הפיטן: זה סיני כדך לא הכלים, והטה אליו זבוליו, העטירו ענגים וערפלים (יוצר א שבוע', תתו קול). — ואמר המשורר: ערב רב גם כשעיר עיר ומבצר ועמך מך ולחוץ חוץ גבולו תקרב רב בחסדך דך לחדרך (מפה דרעי, לקו"ק ע). — ובמשמע' עני: כי זה עשיר מאון רק זה מרשע גם נלוז הוא דך (רמב"ע, התרשיש ט). — ב) *מי שהוא פצוע דכה: דך בכולן בין שנידך

1) כך ברוב ספרי הדפוס וב"י, ובקצת ספרים דכו,- ופרשו רוב המפרשים וגם מהחדשים שר"ל כי לשון השקר שונא את מי שהוא מדכא, אבל זה דחוק ולא טבעי. תרגום הארמי תרגם דכיו ארחתא דקושטא, וכעין זה תרגום היוני. זה יותר טבעי, אעפ"י שהרעיון הוא פשוט יותר מדי. אך אין להשם דכיו שום יסוד במשמעה זו וצריך לאמר כי מקרא משובש הוא. ויש מגיהים ישגיא במקום ישנא, ור"ל לשון השקר מרפה חלליו. וי"א שהוא שם ע"מ עגיו, ועי' ערך דכו.

הגיד בין שנידכו ביצים בין שנידכו חוטי ביצים (יבמ' עה:).

***דֹּךְ**, ש"ז, — כמו דכי: תהומות יספו דך (רשב"ג, שירי שלמה, דוקם).

דכא, ממנו דכא, דכא, *דכאות.

דִּכֵּא, פ"י, — כתש ושבר לשברים דקים, zermalmen, écraser; to crush, ובהשאלה במשמעה הרוחנית והמוסרית, ענה אותו והצר לו, הכניעו והשפילו וכדומה: יי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם מלכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו נאם אדני יי' צבאות (ישע' ג יד-טו). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער (משלי כב כב). ישפט עניי עם יושיע לבני אביון וידכא עושק (תהל' עב ד). עמך יי' ידכאו ונחלתך יענו (שם צד ה). לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ (איכ' ג לד). כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי (תהל' קמג ג). אתה דכאת[1]) כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך (שם פט יא). — ובכנ': ויי' חפץ דכאו[2]) החלי (ישע' נג י). ויאל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני (איוב ו ט). עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני[3]) במלים (שם יט ב). אף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם ידכאום[4]) לפני עש (שם ד יט). ואני מדכא; (מד"ר תהל' לג ג). וידכאו ישראל (שם).

— נפע', נדכא, נדכאים, עי' ערך נדכא.

— פע', דכא, דכאו, — שדכאו אותו, במשמעה העקרית של שבירה: והיו שתתיה[5]) מדכאים (ישע' יט י). — ובהשאלה במוסריות: לא דכאו עד היום הזה ולא יראו ולא הלכו בתורתי (ירמ' מד י). אלמנות שלחת ריקם וזרעות יתמים ידכא[6]) (איוב כב ט). והוא מחלל מפשעינו מדכא מעונותינו (ישע' נג ה).

— התפ', הדכא במקום התדכא: ירחקו בניו מישע וידכאו[7]) בשער ואין מציל (איוב ה ד). לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו[8]) (שם לד כה). — ונכר

1) כמו נל"ה, כמו: מצינו במקום מצאנו וביוצא בזה הרבה. — 2) מליצה קשה, והתלבטו בה המפרשים, ויש רואים במלה זו שם מן דכא, ועי' זה. — 3) כך הכתיב, והקרי ותדכונני, ואולי הכתיב הוא מן עתיד תדכאון. — 4) יש מגיהים ידכאו מלפני. — 5) עי' ערך שתת. — 6) לפי התרגומים הקדמונים נראה שהיה כתוב תדכא. — 7) בקצת ספרים וידכאו, ואולי צ"ל וידכאו. — 8) כך ב"א. ב"נ וידכאו.

ינדכאו: שנצפעו או נ ד כ א ו[1]) כיצים שלו (רב"י דכר' כג ב). — ובהשאלה, *מ ת ד כ א, מצטער: מי שהוא חשוך בנים ורואה שאבי הבנים משתמר הם מ ת ד כ א י ם ולבבות יכאבו (פלא יועץ, ערך ברע). והם מ ת ד כ א י ם הרבה שאין יכולים להגיד צערם ולהראות ערכם (שם ג ר).

— הפע', יהדכיא, — כמו דכא: השיכנו שישי שמע לגוי צאני, שבתם רמזם חצרי להדכיאני, שפתי משוררי דביר דממו להדאיבני (קינ' לת"ב, בנת כורו).

ת׳דכא, ש"ז, מ"ר דכאים, סמי' דכאי, — מי שהוא מדכא, נרדף עם שפל רוח: כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישע' נז יה). קרוב יי' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע (תהל' לד יט). תשב אנוש עד דכא[2]) ותאמר שובו בני אדם (שב ל ג). — ובכנ': ויי' חפץ דכאו[3]) החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי' בידו יצלח (ישע' נג י).

ב׳דכא, עי' דכה.

י׳דכאות, ש"נ, — מעמד הדכא: הננו אתאנו לך בשברון רוח ודכאות לב, ודות לפניך כל פתול ועקשות לב (סלית' לו"ג, אמנת). דות נכאה דכאות לב שברונים, רצון יעלו כחלבי קרבנים (בלית' ער"ה, ה' אלהים). המקריבים תקרובת מנחה רוח נשברה, ודכאות רות תחת עולה תמורה (בלית' מנת' יוה"כ, אמונים). יזכור אלהים ד כ א ו ת נפשי יגנוז אצלו נשמתי (בו"ת תות יאיר, סוף לחו). יראה ה' בעוניי ודכאותי, מאד כי גברה חרטתי (שם). והנה על הרוב איש התם ומיהמם עם תמימים ימי חייו הם בצער ו ד כ א ו ת נפש (פענח רזא, בופטים). שפלות נפשי ו ד כ א ו ת לבי הושיבוני תחתיהם (אורחות לדיק', הגאוה א).

*דכדוך, ש"ז, — שבירה שלמה וגמורה, ובהשאלה במוריות, דכדוך הנפש, בפרט לפני המות: תשב אנוש עד דכא עד ד כ ד ו כ ה של נפש (הרשעים) מתקבלין (ירוש' חגי' ב עז ו). ויש רשעים גמורים מהרהרים תשובה בלבם עם ד כ ד ו כ ה של נפש לא נגלו תעלומות לבם בלתי לד' לבדו (אמר' טהור' לרמ"ע מפאנו, חקור דין ג טו). שהקב"ה מורידו שאול ויעל עמו נשמת רשע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם דמדומי מיתה דהיינו ב ד כ ד ו כ ה של נפש (עמה"מ קיו.). וגם יצוה עניניו שלא יהא נשאר חייב הוא ובן להפך ולא כמו שעושים המוניים שממתינים בדברים ההם ער ד כ ד ו כ ה של נפש שאז החולה בלי דעת ואינו מהרהר בתשובה גמורה (דרך ישרה, הלדקה). — ובכלל *צער נפשי: אחר שפררו ופצפצו ויסובו עליו רביו בשחין רע גםמחדש בכל יום תמיד ד כ ד ו ך שמרגיש באלו גבור רץ בחמת כחו על גופו (ר"מ אלשיך, איוב עז יד). — *ד כ ד ו ך של מות, שבידה ובתיתה שגורם מות: כי הלא הוא דכא את החמר עד ד כ ד ו כ ה של מות וצוה ואמר אך את נפשו שמור (ר"מ אלשיך, איוב ב לה).

*דכדך, לא נמצא.

—פע', *דכדך, מדכדך, — מדכדך הנפש: מסכן שהוא בזוי לכל וכו' דל מדולדל מן הנכנסים דך מ ד ו כ ד ך דואה דבר ואינו טועם ואינו שותה (מד"ר ויקר' לד). — ואמר בן סירא: אל תבזה שאילות דל ואל תתעלם מ מ ד כ ד ך נפש (ב"ס גני' ד ד). — ואמר הפיטן: שעה צור לנבוכים, מדוכדכים מוכים, לבכות לך שופכים (במח"ל, סלית' ללו"ג, בערב כפוריב).

א׳דכה, ממנו א.דכה, ואולי דכי.

א׳דכה, פ"ע, עבר דכיתי, עת' ידכה,—ישפל, יכנע: יארב (הרשע) במסתר באריה בסכה יארב לחטוף עני יחטף עני במשכו ברשתו ו ד כ ה[1]) ישח ונפל בעצומיו חלכאים (תהל' י ט-י). —ופעול ידכוי, דכויה: נפלה עודנה בצול דכויה, עיני חכתה לחזון בן ברכיה (קינ' לת"ב, שבת סורו).

— פע', דכה, — כמו דכא: תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עצמות דכית (תהל' נא י). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (שם מד כ). —ואמר הפיטן: כי זנחנו דת צוית, ונשובה בלבב דכית, ונתענה ולא

— [1]) ואולי זה נפעל נדכאו.

[2]) מליצה קשה. י"ם כי זה שם במשמעת אבק, עפר, ויש גורסים עד דכאו תאמר, ומסרסים פסוק זה אחרי פסוק ד. — ואולי ד דכא הוא כפול ד עד. —

[3]) בבר אמר שד"ל כי דכאו הוא כנוי מן דכא, ור"ל הדכא שלו, של אלהים, שאלהים גרם שירכא, ונראה כי נשמטה אות אחת בסוף המלה החלי וצ"ל החליף, ור"ל אלהים רצה להחליף את דכאו אם ישים אשם נפשו וכו'.

[1]) כך הכתיב, והקרי ידכה. והנה לפי הכתיב צריך לקרא אולי ודכה, והוא כמו דכא, והפעל ישח הוא יוצא, ר"ל שהוא ישח את הדכא, ועי' ש ח ח. אך לפי הקרי ידכה פרשו רוב המפרשים שהכונה היא

ענית, למה צמנו ולא ראית (רמב"ע, תחנה ליוה"כ, כדור רומני). — ידכה א"ע: בן דרך האורב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר (רש"י תהל' י י).

— נפע', נדכה, —נשכר, שדכאו אותו: נפוגותי ונדכיתי[1] עד מאד שאגתי מנהמת לבי (תהל' לח ט). זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (שם נא יט).

— פע' דכה, מדכה, מדכה, מדוכה: הולכים ומדוכים בתחלואים ושם מתים (מיוחס לרש"י, דהי"ב י).

ב. דכה[2], ממנו אולי ב.דכה, דכו.

כ. דכה[3], פ"ע, —יתחכם, יחבל תחבולות בחדוד שכלו: יחטף עני במשכו ברשתו ידכה[4] ישח ונפל בעצומיו חלכאים (תהל' י ט-י).

דכה[5], ש"נ, — נרדף עם אשך, ביצת הזכר, Hode testicule; testis: לא יבא פצוע דכה[6] וכרות שפכה בקהל יי' (דבר' כג ב), מי שנפצעה הדכה, והוא האשך שלו.

דכו[1], דכיו, ש"ז, —אדם חד השכל והדעה וזהיר בדבריו: לשון שקר ישנא דכיו[2] ופה חלק יעשה מדחה (משלי כו כח).

*דכוי, ש"ז, — שה"פ מן דכה: שאמר שלא יענה השם מלבו ולא ייגה בני איש ולא יראה בדיכוי אסירי הארץ תחת רגליו כלומר תחת השמים השפלים (ר"א אבן תבון, יקוו המים 113). וידכאני לשון מיתה ולא דכוי של חולי (חובת מבפט, איוב ו ט).

*דכון[3], דכון[4], ש"ז, — כלי חרס חלול וכשטחו העליון יש בו משפתים ימלאום רמץ וישפתו בהם הקדרות שהסירו מעל הכירה בדי שישמר חמם: דכון[5]

שהרשע מראה את עצמו כמו נדכה ושח. — [1]) בקצת ספרים נדכאתי, ובקצתם נדכתי.

[2]) בערב' דבי [a]) במשמ' חדוד השכל וההבנה והזהירות, ואולי זהו המקור לשתי המלים המספקים שלקמן.

[3]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הקרי, ועי' הערה לא.דכה. ולפי הקרי הפרוש היותר מתישב לפי הענין הוא במשמ' שיש לשרש זה בערב'.

[5]) עי' הערה שלקמן. — [6]) בקצת ספרים דכא באלף, וכן בתלמוד (במשנה ותוספתא יבמ' יא ב, וכן במשנה בכורות' ובירוש' שם ח ט. ובבלי שם עט:). והנה בעצם כונת הכתוב אין ספק, שמדבר כמום כהאשכים, והמסורה אומרת בלי פקפוק כי בפצוע דכה היתה הכונה למי שנכתשו ביציו: ואיזהו פצוע דכא כל שנפצעו הביצים שלו (יבמ' ח ב). ואעפ"י שנשאו ונתנו בגמ' ירוש' ובבלי שם להוכיח „שפצוע דכה הוא באותו מקום", מ"מ מכל המוה"מ נראה ברור, כי הפרוש הוא מקובל אלא שנעלם מהם מה הוא מקור פרוש זה. וכן תרגמו התרגומים הקדמונים השבעים והולגט', במשמ' זו. אך יש לפקפק בפרוש גוף המלה דכה, שפרשוה כל המפרשים משרש דכא, או דכך, במשמ' כתישה, וזה דחוק מאד, כי א"כ דכה ופצוע אחד הוא, ואחת משתי המלים יתרה, ולא נצל הכתוב מדחק זה גם אם נאמר כמו החדשים כי ד"ל פצוע ע"י דכה, ע"י דכדוך הביצים, כי אין זה סגנון טבעי, והעקר א"כ חסר מן הספר, הביצים, אם לא שנאמר כי דכה נתיחד רק לדכדוך האשכים. ולא נרפא הכתוב גם ע"י השערת קניג (Kö. II § 83) כי המלה דכה אינה אלא פרוש מאוחר לפצוע, כי כפצוע בלבדו אינו מבואר באיזה אבר הוא פצוע, ומלבד זה החצי המקביל של הכתוב כרות שפכה מעיד כי גם בחציו הראשון צריכות להיות שתי מלים: הראשונה פעול פצוע, והשניה שם האבר שבו הוא פצוע. מכל זה מוכרח כי המלה דכה היא שם האבר המכון אליו, ד"ל ביצת הוכר. והנה אמרו בגמ' ירוש' שם דכא שבא בין עקביו, ע"כ, ובאמת בישיבה המזרחית הרגלים תחת העכוז הביצים הם ממש בין עקביו, ונראה שפרשו דבא דבר נמוך וכמו שאמר שם רבי חגי אין לך נמוך כאדם בשעה שהוא יושב אלא ביצים בלבד. אבל קשה לשער כי בלשון טבעית יקראו לאבר על שם מושג כ"כ מורכב ובמלה שאין בה מהמושג הזה כלום, ואולי שהוא הוא השם הקבוע בלשון ערבית להאשך ח'צי [a]) בהחלופים הרגילים בין שתי הלשונות ח'-כ, צ-ד. וכבר תרגם רסע"ג פצוע דכה במפדוג' אלכצי, ואעפ"י שיש מקום לטוען לטעון שרסע"ג תרגם לפי הכונה ולא מלה במלה, מ"מ קרוב הדבר שרסע"ג הרגם באמת עצם השם דכה בהשם הערבי ח'צי. וכבר הרגיש בעצם פרוש זה גם רי"פ, דק לא עמד על מקור המלה.

[1]) משקל גנב, עניו, בערב' ד'כי [b]). ועי' הערה לקמן—[2]). בקצת ספרים דכו, וכבר אמר בעל חלקת השם (סי' נה ובהערה כ' בסוף הספר) כי דכו או דכו הוא שם ע"מ ענו עניו, ופרשו כי הדכיו, ר"ל האיש הנדכה שונא את לשון שקר. ויותר נכון לפרש דכו במשמ' השם ד'כי בערב', שהוא חד השכל והזהירות, ואמר כי האיש הנבון והזהיר שונא לשון שקר, או לשון שקר שונאה אדם נבון וזהיר.

[1]) כך מנקד במשנ' מנק' כ"י פרמה. — [2]) נקוד גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ועי' הערה שלקמן. —[3]) דה"ג פרש: שיש בו כמין מכתשת של עץ וכירה עליו

a) دكي

a) خصي b) ذكي

שיש בו בית קבול קדירות (כליס ז ג).

דכי, ש"ז, כנ' דכיו, דכים, — א) קול שאון גלים בהתנגשם יחד, Getöse der Wellen ; bruit des vagues ; roaring of waves : נשאו נהרות יי' נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים (תהל' לג ג).— ואמר המליץ : רוחי כשאון מים כבירים הנגרשים אל החוף והנסוגים אחור בהמון ד כ י ם (א' מפו, אה"ל טו). — ב) יכמו דכוי, צרה ומצוקה של אדם: תביט בדכינו ועוד בל תכפישנו, תקרא דרור כמאז בו להחפישנו (יולר שבת שקל', קלוכה). תוכור להעלות נשוא רחם מדכים, תמוכים נזורים בהוד טוב עדים (שס). כי גוף לבד המה (הצלמים) ובלתי רוח, צורם וצלמם בדכי ישות (יסו"ע לר"מ זכות, הן ממעונו). עמד לפני אחד החכמים איש זקן חולה מכלח ומקלו בידו והוא לא יכול לדבר מרוב ד כ י ו (משלי ערב, דרך טובים).

דכיה, ש"נ, מ"ר דכיות, — כמו דכי משמעה א. טהר זכיות, ושאג קול בכיות, טבע צול דכיות, יפן ובם ימלך (ר"ה קליר, מוסף א ר"ה, אנסיכה). מבשר עם זכיות, עצורים להעלות מצול דכיות, פדוים חוה במשכיות (מוסף שבת פ' החדש). והרקיע והבקיע פלג מיות להשברה, ומחציתם בדכיתם יאדרו שם בתפארה (יולר הפסקה ב, שמך לעד).

דכיות, ש"נ, —שפע מי הים : גלי ים עברו עלינו, דכיות תהום כסתנו (סליח' יוס ב, אפפוני מים).

דכך[1], ממנו דך, דכך, וי"א גם דכה.

דכך, פ"י,—כמו דכא : וזת הומה להם וזה נובח וזה מושך וזה ווכח וזה יביאהו וזה יובילהו איש ובצעו מקצהו וזה י ד כ כ ו וזה יהדכו וזה יוליכו וזה ימשוכו

(מ' אלדכי, ש"א ב א).

— נפע',*נדך, נדכו : בין שנידך הגיד בין שנידכו ביצים בין שנידכו חוטי ביצים (יבמ' עה:).

— פע', *דכך, מדכך : מלחשין אלו באלו להיכן אנו הולכים והם אומרים דרך ים וכו' מ ד ו כ כ י ם אנו קבלונו (מד"ר תהל' לג).

א. **דל**[1], ש"ז,—כמו דלת : שיתה יי' שמרה לפי נצרה על דל [2]) שפתי (תהל' קמא ג). יסדת עוז ב ד ל שפתים, בה' ה וקול עצמה וחיים (הלבון, ליון ב תר"ב). — —ובלי השם שפתים : ואנחנו לא נדע מהם (מהתהלות) כגרגיר חרדל, ואיך נעלה תהלותיו על ד ל, אבל נחדל ובמליצה נעצר (ר"מ אלשקר ז).—ובמשמ' העקרית של דלת בבנין: יום יום שחרי כדל דל בית אל, איום לדרוש בבת ואל, פריום כי בלעדיו אין גואל (ר"י נאגארה, תוכחה ליוה"כ, נפשי קומי).

ב. **דל**, ש"ז, מ"ר דלים, לנק' דלה, דלות, — א) דל בגופו, חלש, כחוש ורזה, kränklich,mager;maladif maigre; weak,lean : ויאמר לו (יונדב לאמנון) מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר בבקר הלוא תגיד לי ויאמר לו אמנון את תמר אחות אבשלם אחי אני אהב (ש"ב יג ד). אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו יי' וכו' יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ב-ד). והנה מן היאר עלות שבע פרות בריאות בשר וכו' והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (בראש' מא יח-יט).— ב) עני, שאין לו כדי צרכיו, arm ; pauvre; poor : ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו (ויקר' יד כא). העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל (שמות ל יה). לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר (רות ג י). טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לדל (משלי כב ט). יש ד ל נכבד בגלל שכלו (ב"ס גני' י ל). ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן ד ל גאה ועשיר מכחש וכו' (פסח' קיג:).—ולנק' *דלה: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אעפ"י ש ד ל ה אני במצות לך אני (שם קיח:).— ומצוי בצרוף עם אביון : כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בצר לו (ישע' כה ד). יחס על דל ואביון (תהל' עב יג). פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו

כדכתיב או דכו במדוכה. ע"כ. והנה מהסגנון נראה כי אינו זה פרוש אלא ס ב ר ה, לפי השרש דוכ. אך אין זה פרוש מספיק, ויותר אמתי נראה הפרוש שהביא הערוך וז"ל : עושין בארץ ישמעאל מצבה מן החרש כמין איצטבא ותחתיה חלול ועושין בה מקום לקדרות מלמעלה והאש דולק תחתיה. ע"כ. וכן רמב"ם : היו עושים מחרס תמונה מרובע ארוך לו אורך ורוחב וגובה והוא חלול מתוכו ושטחו העליוני נקוב נקבים עגולים אחד לפי השני וימלא מתוכו באפר החם וירכיב בלים בראשו ויקרא ד כ ו ן.

[1]) בערב' דכ a).

a) دكّ

[1]) עי' הערה לדלת. — [2]) רד"ק ורוב החדשים במשמע' דלת.

(שם פכ ד). עשק דָל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). — ומ"ר: השאפים על עפר ארץ בראש דַלִּים ודרך ענוים יטו (עמוס ב ז). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דַלִּים הרצצות אביונים (שם ד א). לקנות בכסף דַלִּים ואביון בעבור נעלים (שם ח ו). להטות מדין דַלִּים ולגזל משפט עניי עמי (ישע' י ב). — ובכלל מי שהוא בצרה, המעמד של שפלות וענִי: יען בושסכם על דָל ומשאת בר תקחו ממנו (עמו' ה יא). ולא נכר שוע לפני דָל (איוב לד יט). ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דָל (משלי כח יה). חכם בעיניו איש עשיר וְדַל מבין יחקרנו (שם יא). מלך שופט באמת דַלִּים כסאו לעד יכון (שם כט יד). — ומעט הכמות וקל החשיבות: בי אדני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הַדַל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי (שופט' ו יה). — ודלים בדעת: ואני אמרתי אך דַלִּים הם נואלו כי לא ידעו דרך יי' משפט אלהיהם אלכה לי אל הגדלים ואדברה אותם בי המה ידעו דרך יי' (ירמ' ה ד-ה). — ואמר הפיטן: ואביתה תהלה מגלומי גוש מגרי גיא מדלולי פּעַל מַדַלֵּי מעש (מוס' יוה"כ, אשר אימתך). וכעלות שופר מַדַלֵּי צדקה (סלוק א' ר"ח). — ואמר הפיט: לך עינם מיחלת, בְּדַל שוקד על דלת, ולך עז רם וממשלת (סמא"ל, פזמ' לסכות, שמע). — *וכהשאלה לשדה, כרם: כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה"ז נקרא כרם דל (כלא' ה א). ואיזהו כרם דל א"ר דל בגפנים ועשיר בעבודות (ירוש' שם ה כט ד).

°דֹּלֶב[1], ש"ז, — אילן, והוא הערמון: אמר לפני העם באיזה אילן מצאת אותם אמר לו בתוך דלב (מעשיות, ביה"מ ילינק ו, ד).

דלג[1], ממנו דָלַג, *דִלּוּג, °דְלִיגָה.

דָלַג, פ"ע, — א) דָלַג על דבר, קפץ ממקום למקום, העתיק את גופו בעקירת רגלים מעבר מזה של הדבר לעברו השני מעל להדבר מבלי לנגוע כהדבר, überspringen; franchir; to skip: ופקדתי על כל הַדּוֹלֵג על המפתן ביום ההוא (צפנ' א ט). — ב) בהשאלה *בקריאה בספר וכיוצא בוה, דלג על פרשה אחת, לא קרא פרשה זו והתחיל לקרוא פרשה שלאחריה: הקורא בתורה אל יפחות משלשה פסוקים רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק (תעני כז:). ואם קרא ודלג על פסוק ולא קראו (סופרים יא ו). — ואמר הפיטן: מן המצר קראתיך בשנוני, דלגת קץ והושעת המוני, אף עמדה לי גם זכות איתני (קונט' הפיוט' מח). — ג) °דָלַג הזכר (בבהמות) על הנקבה, עלה עליה לרבעה: פעם אחת הביא מלך הצפון סוס אחד עם אמו וכסו את פניו שלא יראה אמו ודלג עליה (שער השמים ד).

— פע', דִלֵּג, — א) כמו קל כנחץ הפעולה: אז יְדַלֵּג כאיל פסח (ישע' לה ו). קול דודי הנה זה בא מְדַלֵּג על ההרים מקפץ על הגבעות (שה"ש ב ח). כי בכה ארוץ גדוד באלהי אֲדַלֶּג שור (ש"ב כב ל). גבאי צדקה בשביעית מדלגין על פיתחן של אוכלי שביעית (תוספתא דמאי ג יז). אמר רבי אלעזר בר צדוק מדלגין היינו ע"ג ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל (ברכ' יט:). — ב) *כהשאלה בקריאה, כמו קל משמעה ב: מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה ועד כמה הוא מדלג עד כדי שלא יפסוק המתורגמן (מגי' ד ד). אפילו אדם יושב ועוסק בתורה ומדלג מהלכה להלכה ומפסוק לפסוק יאמר הקב"ה חביב עלי הוא (תנחומא במד' י). — ג) °דִלֵּג הפר על הפרה, קפץ עליה לרבעה: והפר מתחיל לדלג אחר שני חדשים (שער השמים ד). והפרים מתקוטטים זה עם זה בדלוג הנקבות ואשר ינצח ידלג וכשיחלוש לרוב החבור ינוצח ויבא המנוצח הראשון ויתקוטט עמו וינצח וידלג (שם). — °כוכבים מדלגים, עי' כוכב.

— פֻעַ', *דֻלַּג, — שדלגו עליו: ואם קרא ודלג על פסוק ולא קראו אם קרא עשרה מן פסוק המדולג ביניהם אינו חוזר (סופר' יא ו).

— התפ', °הִדַּלֵּג, הִתְדַּלֵּג: שגלשו שנשקפו ונראו או יתדלגו מן העין (רא"ע שה"ש ד א), ועי' קפץ.

א.*דַלְדּוּל[1], ש"ז, מ"ר דַלְדּוּלִים, — כעין חתיכת בשר מהגוף בולט ומדלדל למטה: היבלות והדלדולין[2] אינן מיטמאין משום מחיה (נגע' ו ז). והדלדולין שבראש ושבזקן גידונין כעור הבשר (שם ח). אף בעלי

---

[1]) בארמ' דולבא. בערב' דׄלב a).

[2]) עברית וכמו"כ בתרגום.

a) دُلب

[1]) כך הנקוד במשנ' מנק' ב"י פרמה, ונגזר מן א.דלדל. — [2]) אמר וה"ג: א"ד והתלתולין תאליל בטיית ופי' שנעשה כמין תל בשר ונדלדלו למטה. והנה הגזרה מן תל איגה אלא סברה והעקר כמו שהגאון בעצמו

הדלדולים[1]) פסולין באדם (בכור' ז ו). רבי אליעזר אומר היבולות והדלדולים והמסמרות אינן מטמאין משום מחיה (ספרא תזריע, פ' נגע' כ א). נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה מהו א"ל דילדול זה איני יודע מהו (חול' מו.) אם חרך הראש להעביר השער מותר לאכול מן הדלדולין ומן ראש אזנים שנצלו בשעת חריכה (רמב"ם, מאכ' אסור' יז יט), לאמר החתיכות הבולטות שנצלו קודם, כמו קצות האזנים וביוצא בזה. בעלי הדלדולין והוא שידלדל העור והבשר או הלחלוחית שיש בעור שנדלדל באיזה מקום שיהיה מכל הגוף הרי זה מום (הוא, ביאת המקד' ח טו). סרת העודף מבשר הצומח מהגוף ונעשה במין דלדול שמצוי גם במקומות אחרים שבגוף (בו"ת יעבץ קעא).

ב.°**דִּלְדּוּל**, ש"ז, — שם"פ מן ב.דלדל, ירידה גופנית, חמרית או מוסרית בבריאות, במנין, או ברעת ומרות, Verarmung, Verfall; appauvrissement, décadence; impoverishment, decay: מפני שארבעה חכמים שהזכרנו כרתו חק הישיבות עד שבאו הישיבות לידי דלדול (ספר הקבלה להראב"ד). אחי, הטוב כי אלחמה דלים רשים ומה עללתי בדלדולם (ר' אבר' זמירו, כסף' עמר השכח'). אתם רואים עניי ודלדולי ואין לי מלאכה אחרת זולתי עבודת הגן (כיה"מ ילינק ה, מעשיות).

א.***דִּלְדֵּל**[2]), פ"י, — דלדל את האבר ובדומה, נתקהו ממקום חבורו והניחו קצת מעורה בו והוא מתנענע הנה והנה: הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה (שבת קז:). תלש בוקנו ודילדל בו עצם (קדוש' כד:). שדה שנחרש בו קבר וחשו חכמים שמא דלדלו כלי המחרישה את העצמות (רש"י כרכ' יט:).

— פע', *דֻּלְדַּל, מְדֻלְדָּל: האבר והבשר המדולדלין בבהמה (חול' ע ז). ועוד שאלן ר"ע (את ר"ג ואת ר"י) אבר המדולדל בבהמה מהו אמרו לו לא שמענו אבל שמענו באבר המדולדל באדם שהוא טהור (כרית' ג ח). ובשיליא המדולדלת בה (שבת נג.).

לא אמר במובי שחין ממש אלא בכל מכה שמדולדל אבר מחמתה (רגמ"ה כרית' טו:). הבא ביאה אסורה בלא קישוי אלא שהיה האבר שלו מדולדל כמו אבר המתים (רמב"ם אסורי ביאה א יא). וזנב הגדי שהיה רך ומדולדל דומה לשל חזיר (הוא, איסורי המזבח ב ד). נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה אע"פ שאינן דבוקות לא לדופן ולא למקום אחר (הוא, שחיט' יא טו). — ובשערות: מעשה בזכר של רחלים וזקן ושערו מדולדל ראהו קסדור אחד אמר מה טיבו של זה אמרו לו בכור הוא (בכור' ה ג). שאי אפשר לגיזה בלא נימין המדולדלות (בכור' כו:). וצריך להזהר בשעה שלובש (הכהן) שלא יהא אבק בין בגדו לבשרו וכו' ולא יצא שערו מן הבגד ולא יהיה בבגד נימא מדולדלת (רמב"ם, כלי המקד' י ז). וצפורן המדולדלת (מקוא' ט ד). — והצפרן: וצפורן המדולדלת (מקוא' ט ד). — ובכלל °מה שמתנועע הנה והנה: ציץ של עור או משי וכיוצא בהן שתלה בהן חוטי צמר וחוטי פשתן מדולדלין על פני האדם כדי להפריח הזבובין (רמב"ם כלא' יב כ).

— נפע', *נִדַּלְדֵּל, — נעשה מְדֻלְדָּל: נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה מהו (חול' מו.). נידלדלה האבן ועמד עליה מהו (זבח' כד.). סימנים (הגרגרת והושט) שנדלדלו ברובן טרפה (חול' מד.). אבני הר שנידלדלו וכו' (ע"ז מו.). — °והשערות, ואמר המליץ: מחלפות ראשי תמודות כזהב ודלתם בארגמן נדלדלו ופרצים תצאנה (אבן כתן יא).

— נתפ', °נִדַּלְדֵּל, נִתְדַּלְדֵּל: שאילו נעקר (הקנה או הושט) קודם שחיטה היה מתדלדל ולא נשחט (רמב"ם שחיט' ג טז). נתדלדלו קורות הבית וירדו לאויר הבית אם הגיעו לתוך עשרה טפחים סותר ובונה (הוא, שכניס ד ו). — ואמר המליץ: והעצמות התקלקלו, והברכים התדלדלו, וחלחלה בכל מתנים, ופיק ברכים (ספר המוסר לר"ז אלאהרי מה).

ב.***דִּלְדֵּל**, פ"י, — עשהו דל מאד, בגופניות ומוסריות: אילמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתיקרא דלילה דילדלה את כחו דילדלה את לבו דילדלה את מעשיו (סוט' ט:). ומה הוא עושה לו (הקב"ה להארם) מתחיל מנכסיו מדלדלו והוא מוכר נכסיו (תנחומא בהר).

— נפע', *נִדַּלְדֵּל, — נעשה דל מאד, ובמוסריות ירדו ממדרגתם: משחרב ביהמ"ק בושו חברים ובני חורין וחפו

מסים ונדלדלו למטה. — [1]) ברש"י: תלתולין בתו, ופרש: במין חתיכות בשר יוצאות ותולות להם.

[2]) בערב' דַּלְדַּל a) למשל הזרועות בשעת ההליכה, נענע אותם הנה והנה.

a) دلدل

ראשם ונדלדלו¹) אנשי מעשה (סוט' מט.).
— פע', *דִּלְדֵּל, מְדַלְדֵּל, — כמו נפעל: רבי עקיבא עני ביותר ומדולדל היה (אדר"נ ו). אביונך לשון אבה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (רש"י שמות כג ו). — ואמר הפיטן: דִּלְדַּלְתִּי עתה בתתקנ"ו לפרט, בנושאם עלי צלם כבודי נמרט (סליח' י"ז בתמוז, אמרך כככי). אחינו בני ישראל מחופים ומדולדלים מבלי מצוא מקום מנות דירת מנוחה אשר ייטיב להם (שו"ת חתם סופר, או"ח ס).
— התפ'. *נִדַּלְדֵּל, נִתְדַּלְדֵּל, — כמו הקודם: אם ראית פני חבירך שנתדלדל ומטה ידו אל תחזירהו ריקם (דא"ז ע). אמר הקב"ה לישראל (אהרן ובניו) הם שומרים משמרת הקדש בדי שלא יזוקו והם מתדלדלים בשבילכם אל תגזלו מהם המתנות שנתתי להם (מד"ר במד' ה).—ובהשאלה: אמר החבר מצא אותה (את השפה העברית) מה שמצא נושאיה נתדלדלה בדלותם וצרה במיעוטם והיא בעצמה החשובה שבלשונות (כוזרי ב סח). ואלו התרשל בו נתדלדלו כחותיו והתפרקו גופו ואיבריו (מאזני צדק, אלגזלי 134). ויקרה לנשים תבוך ברחם ומצוקת האם ובו יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות (מ' אלדכי, ע"א ד ב).—ואמר המשורר: ואחרי כל זאת הסיבות התגלגלו, והגבעות התקלקלו, והחצלחות התדלדלו (עמנ', מחב' א).

א׳ דַּלָּה, ש"נ, מ"ר דַּלּוֹת, — המפלגה התחתונה שבעם, העניים והפשוטים שבו, d. niedere Volk; bas-peuple; poor people: וכי הפקיד אתו (מלך בבל את גדליהו) אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ מאשר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). ומדלות העם ואת יתר העם הנשארים בעיר וכו' הגלה נבוזראדן (שם נב יה). ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים (שם יו).

ב׳ דַּלָּה²), ש"נ, — א) השערות הנופלות ומכסות את המצח, Stirnhaar; toupet; fronthair: ראשך עליך בכרמל ודַלַּת³) ראשך בארגמן מלך אסור ברהטים (שה"ש ז ו).—ואמר המשורר: עפרה אט על עבד יצעק בכאב נפש למאד דלה, נבהל בראות מראה שמש יאור תחת אפל דַּלָּה (רמח"ע, תרשיש ד).—ואמר המליץ: מחלפות ראשי חמודות בזהב ודלתם בארגמן נדלדלו ופרצים תצאנה (אבן בחן יא).—ב) בהשאלה, חוטי האריג שבהם האריג קשור אל הכבד, Trum; trome; thrum: קפדתי בארג חיי מִדַּלָּה¹) יבצעני מיום עד לילה תשלימני (ישע' לח יב).

דלה²), ממנו דָּלָה, *דִּלּוּי, דְּלִי, *דַּלְיָיה.

א׳ דָּלָה, פ"י, דָּלִיתָ, יִדְלֶה, תִּדְלֶנָה, יִדְלֶנָּה, —א) שלשל את הדלי אל הבור ושאב המים והעלהו, schöpfen; puiser; to draw water: איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דָּלֹה דָלָה לנו וישק את הצאן (שמות ב יט). ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן (שם יו). היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפלה עליו והרגתו (מכות ב א). שתי ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה (מו"ק ד). המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים (ב"ק נא:). לבאר עמוק מליאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה בא אחד וקשר חבל בחבל ונימה בנימה משיחה במשיחה ודלה הימנה ושתה התחילו הכל דולין הימנה ושותין (מד"ר ברא' לג).—ואמר המליץ: תבל בשמו הידוע, ידמה אל גשר רעוע, תחתיו נחל שוטף עמוק בו נתון חבל נרוע, דולה עצל ימיו כצל ראשו פרוע איש צרוע, ודלי רצוץ נבזה נפוץ קלוט שרוע קרוע, יום בא לדלות נפל ותשבר

---

¹) ואולי זה התפעל.

²) בערב טֻרַּה a) השערות היורדות ומכסות את המצח. — ³) כל המפרשים פה אחד פרשו מלה זו במשמ' שערות, וכן התרגומים. הירונ' coma. והוא מוכרח מענין הפסוק, וכמו שגם החלק השני מדבר בו שערות: מַלֵּךְ או מַלֵּךָ, כמקום מֶלֶךְ, המל שלך, ועי' ערך מל וערך רהט. ומוכרים כי נגזרה מלה זו מן דלל במשמ' תלייה למטה, אך אין משמעה זו לדלל כ"א לדלדל. ורש"י גזרו מן הדלה, ואמר שערות שמודלות על הראש, וגם זה דחוק. ונראה כי זו מלה מיוחדה מן שרש אחר, ובערבית טֻרָּה, כחלוף האותיות הרגילות, וע"י גזרה זו נקבע גם איזה חלק מהשערות קראו בשם דלה, והן השערות שבשפה הפדחת שיורדות ומכסות את רום המצח, לפי המנהג בארצות המזרח. — ¹) ריב"ג ואחרים פרשו דלה במשמ' בחישות ורזון, אך רוב החדשים הסכימו כי פרושו הוא כרשום בפנים.

²) בערב' דלי a).

a) طُرّة

a) دلى

בד על המבוע (לרי היגון לרש"ט פלקיירא ה.).—ובהשאלה במליצה: מים עמקים עצה בלב איש ואיש תבונה יִדְלֶנָּה (משלי כ ה). — ואמר הפיטן: אלי דְלָנִי מבור יגוני קומה לנגדי (קרובץ ארגי"ל, שבת תולה, נורא ואיום). גרום לבית בחירתך, ישע לראשם בתתך, דְּלֵם כבשל תגרתך, ותסובבם בגין אברתך (יוצר ב סכות, אנא תרב).

— הפע', *הִדְלָה: ה מ ד ל ה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים (ב"ק נא:). ה מ ד ל ה עשרה דליים מים בזה אחר זה (נדה ג:). מ ד ל י ן (מים במועד) לירקות בדי לאוכלן (מו"ק ד.).

ב. דָּלָה, קל אינו נהוג.

— פע' דִּלָּה [1], — דִּלָּה אותו, התנהג אתו בחסד, ברחמים, ברך, בנעם. Jem. milde behandeln; traiter qqn. avec douceur; treat a person with kindness: ארוממך יי' כי דִלִּיתָנִי [2]) ולא שמחת איבי לי יי' אלהי שועתי אליך ותרפאני יי' העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור (תהל' ל ב-ד). — דִּלָּה את פלוני מחלי, הקימו והצילו: מהרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ונאמנים דִּלִּיתָנוּ (תפל' שחרית, נשמת).

ג. *דָּלָה, — קל אינו נהוג.

— הִפע', *הֶדְלָה, — הדלה הדלית ע"ג אילן ובדומה, הרים ומשך את הגפן הארוכה על גב אילן או בותל ובדומה: ה ד ל ה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסוס וסיכך על גבה (סוכה א ד). ה מ ד ל ה את הגפן על מקצת אפיפירות וכו' וכן ה מ ד ל ה על מקצת אילן סרק (כלא' ו ג). ה ד ל ה אותן לבך אעפ"י שלא נענע, נענע אעפ"י שלא ה ד ל ה אותן לבך (ירוש' סוכ' א נב:).

— הָפע', *הֻדְלָה, מֻדְלֶה, — שהדלו אותו: גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל ו מ ו ד ל ה על גבי בלונסות כל מי שהוא מתנדב עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה (מדות ג ח). לבעל הבית שהיה לו כרם נתנו לארים והיה באותו הכרם אילן של חיים והיה מ ו ד ל ה על גב אילן של סם המות (תנחומא ברכה א). אוכל בתאינה ה מ ו ד ל ת על הגפן או גפן מ ו ד ל ה על תאינה (רש"י ב"מ לא:).—ו מ ו ד ל י ת: בדלית ה מ ו ד ל י ת על גבי תאינה (כרית' טו.). עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר וכו' ב מ ו ד ל י ת (ב"מ לא:). חמש גפנים הנטועות ו מ ו ד ל ו ת ושובבות על גבי בלונסות (רע"ב עדי' ב ד). — "ובשערות הראש: שהקליעה מ ו ד ל ת על גובה הראש (רש"י שה"ש ז ו). כל איש שאינו חלק ויש לו שערות באיש שעיר בבית השחי אובלבו מ ו ד ל ה על גרונו ויתמאס מן הזיעה והן מתקלקלין (ערוך, ערך קלקי).

ד. דָּלָה, פ"י, — כמו הֵרִים, הקים[1]): שבבו בעלוף בתוא מכמר ואין דולה, המלאים גער ואין מרפא עולה (קנות לת"ב, איכה תפארתי). השוחט תרנגול י ד ל ה את ברעיו שלא יסריך ויעקר את הסימנין (והזהיר, ויקרא). רעי מליצי אל אלה דלפה עיני ולבי לזבול ד ל י ת י (ר"ע פרנסים, קינ' על אחתו, מו"מ א). — ופעול: כי הוא (המקום שבו המות) ד ל ו י ונשא מכל הגוף (המלילה לר"ש בר"ש, בבר 17).

*דִּלּוּג, ש"ז, מ"ר דִּלּוּגִים,—שה"פ מן ד ל ג, בהשאלה ובמשמעתו העקרית: ראתה (האשה דם) יום חמשה עשר לחדש זה ויום ששה עשר לחדש זה ויום שבעה עשר לחדש זה רב אמר קבעה להוסת ל ד י ל ו ג ושמואל אמר עד שהשלש ב ד י ל ו ג (נדה סד.). עם הארץ שקורא לאהבה איבה כגון ואהבת ואויבת אמר הקב"ה ו ד י ל ו ג ו עלי אהבה (מד"ר שה"ש, הביאני). ובל המדלג לא ישהה ב ד י ל ו ג אלא בדי שישלים המתרגם תרגומו (רמב"ם תפלה יב יג). ולמדנו זה מן ה ד ל ו ג שנחלקו בו רב ושמואל וכו' והוא ד י ל ו ג השוה בימי החדש וכו' וכן ב ד י ל ו ג המתקרב (בעל הנפש להראב"ד, הוכתות). הוסת הראשון הוא בימי החדש והשני הוא בהפלגה והשלישי ב ד ל ו ג והרביעי הקבוע בסרוג (שם). תגדל הדאגה לו בלבם (של האבות) עת שיגיע לימי הבחרות ובבר למד לדבר על סדר ו ד ל ו ג ויתחזקו כחות חושיו וכחות נפשו (תו"ה, הבחינה ה). ראתה שלש ראיות משלש עונה לשלש עוגות מבוונות

[1]) בערב' דַאלֵי a), בסור' דלי הציל. ועי' הערה שלקמן. — [2]) פרשו רוב הקדמונים במשמ' הרים, הוציא מן הבור. ואעפ"י שהמשורר מדבר זאת"ב על העלאה מן שאול, ולא עוד אלא שקרוב הדבר שהמלה חייתני בפסוק ד: חייתני מיורדי בור, היא משובשת במקום דליתני, אעפי"ב נראה בי הפעל דליתני שבראש המזמור הוא במשמעה הכללית שיש לו גם בערב', ועי"ז בל המליצה יותר נמרצה.

a) دَالَى

[1]) השתמשו בשרש דלה במשמעה זו לפי מה שפרשו המפרשים את הפעל דִּלִּיתָנִי, ודַלִּיג, רגלין, עי' שרש דָלִי.

שלא פתחה ולא הותירה נתגלה שהדילוג הראשון אינו סילוק דמים אלא שינוי וסת (תורת הכית ז ג).— ובמשמעתו העקרית: מיד אמר (משה) לאהרן קח את המחתה וכו' וכפר עליהם מהרה בדילוג זרז עצמך מה אתה עומד (מד"ר במדב' ה).—ואמר הפיטן: איכה נערת בנערך, לגלות ביד גאים גאוליך, ולא זכרת דליגת דלוג דרך אשר דלגת לדגליך (ר"א קליר, ת"ב, איכה אצפתו). והאנשים הדרים במישור כשיכניסו אותם להרים לא ידעו ללכת כהם במרוצה ודלוג (ר"י אברבנאל, מ"א כ). ונקראת (הקדחת בבואה בסירוגים) וכו' אלגאב כלומר הדלוג בבואה בדלוג יום (קאנון ד א-ב לו). — ובענין בע"ח הנוקקים ול"ו: והפרים מתקוטטים זה עם זה בדלוג הנקבות ואשר ינצח ידלג (שער השמים ד). — יְדִּלּוּג רב, שם בדמיון ההברה לתלגרף: והנה חכם אחד בעמנו המליץ הנכבד ר' מרדכי וכו' רצה לכנותו בלשוננו בשם דלוג רב להשוות השמות בשתי הלשונות (גוטלבר ממלרים, על מסה"כ, כהערה). כבר נמשכו קוי הדלוג-רב על בקעת החול אשר במדבר (שם, סוען).

יְדְלוּחַ, עי' דָּלֵחַ.

*דְּלוּי, ש"ז, — שה"פ מן דָּלָה בענין דליית המים: מקום עמוק קרוי דילוי (תוספ' מו"ק ד:).

*דְּלוּל, ת"ז, מ"ר דְּלוּלִים, — דל מאד: ואביתה ההלה מגלומי גוש מגרי גיא מִדְּלוּלֵי פועל מדלי מעש (מוסף יוה"כ, אשר אימתך).

*דְּלוּס[1], דְּלִיס, דֶּלֶס, ש"ז,—חסרון, מום שיש במלאכה מן המלאכות, כסחורה מן הסחורות, Fehler; défaut; defect: שחיפו את ההיכל כולו בטבלאות של זהב שהן אמה על אמה כעובי דינר זהב ולרגל היו מקפלין אותן ומניחין אותן על גב מעלה בהר הבית כדי שיהו עולי רגלים רואין שמלאכתן נאה ואין בה דליס[2] (פסח' נו.). אין השמן מקבל דלים[3]

[1]) בערב' דַּלְשׁ a), אונאה שהמוכר למשל מרמה את הקונה במה שאינו מראה לו את החסרונות שיש בסחורה. אבל כבר החליט פרנקל (Aram. Lehw. 189) כי זו מלה שאולה ושמקורה גם בארמ', מיונית δόλος. — [2]) כך בכ"י מינכ' וכ"י רש"י. הערוך דלוס. וכנוסח' דלס. ופרש ר"ח דופי וכן בלשון ערבי, והובא פרוש זה בלשונו בהערוך. — [3]) בנוסח' דלים.

a) دَلْس

(תוספתא כ"ק ז ג).

*דְּלוּעַ, ש"ז, מ"ר דְּלוּעִים, — פרי אדמה ממין האבטיחים והקשואים, הבשר בפנים מגון החלמוני, יבשלוהו לאכילה, Kürbis; courge; gourd: הדלועין שקיימן לזרע אם הקשו לפני ר"ה ונפסלו מאוכל אדם (שבי' ב י). מחתכין את הדילועין לפני הבהמה (שבת כד ד). הנודר מן הירק מותר בדלועין ור"ע אוסר אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין וכו' אלא שהדלועים בכלל ירק (נדר' ז א). הקשואין והדילועין וכו' שדרכן להשתמר יום אחד תורמין עליהן יום אחד (תוספתא תרומ' ד ה). והקישואין והדילועין והמלפפונות ופול המצרי מין זרעים (שם כלא' ג יב). מרחיקין מדלועיו ומקשואיו ומנטיעותיו ומנירו של חבירו חמשים אמה בדי שלא יזיק (ב"ב כד:). נתפרסו עיגוליו נתפתחו חבויותיו נחתכו דלועיו הרי אלו לא יאכלו (ר"ף ב"מ נג:). — ואין דלוע ביחיד נהוג, ועי' דלעת, ועי' קשואים.

*דְּלוּעִי, -עִיִּי, ת"ז, מ"ר דְּלוּעִיִּים, — דומה לדלועים, מטבע הדלועים: והתולעים הדלועיים ברוב יולדו במי שיוצא משני הילדות ואמנם העגולים ברוב יהיו בילדים ובבחורים וימעטו בזקנים (קאנון ג יו ה א). הרפואות החמות הממיתות התולעים וכו' ולפעמים ימית (השום) הדולעיים (שם שם ב). הרפואות המיוחדות בדלועיים הוא הקטראן יעשה בחוקנים וכו' ומה שיציאם בלי היזק שישתה שלשה אוקיות מסחיטת הדאסן הלח כי הוא מופלא מאד והנה זכרו החכמים שהוא מוציא הדלועיים (שם ג).

*דַּלּוּת, ש"נ, — מעמד הַדַּל: המתכבד בדלותו בעשרו מתכבד יותר והנקלה בעשרו בדלותו נקלה יותר (ב"ס גני' י לא, הגהה על הגליון). מה להצד השוה שבהן שכן אין קרבנו בדלות תאמר במצורע שקרבנו בדלות (נזיר מ:). שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו (רש"י ויקר' ה יג). שהשגחתו יתברך הניחה אותם עד שמתו וצעקו לבקש תשועה ולא הושיעם ובשהפליגו בתשובה ועצם דלותם וגבר האויב עליהם רחמם ופסק רצונו מהתמיד עמלם ודלותם (מו"נ א מא). וכן בענין דלות הגוף והשתנות הפנים (פרשי רד"ק, רוע). ואמרו בעלי המשלים ג' אין להם רפואה דלות שתתחבר עמה העצלות ושנאה

שתביא הקנאה ותולי שתתערב בו הזקנה (בן המלך והנזיר כה). הסכלות והעצלות אחי הדלות, הגאוה והבילות תחלוה השפלות (מראה המוסר כב). ואם יש דבר קשה מהמות הוא הכסילות, ואם תמצא כמוה היא הדלות (ר"א מודינא, ספר המוסר). — בדלי דלות: זה קרבן אהרן ובניו וכו' מדלי דלות (הור' ט.). שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו (רש"י ויקר' ה יג). או בעשירות או בדלות או בדלי דלות (שם). כי המלוה הזה עברו עליו זמנים הרבה שהגיע לדלי דלות והיה מתפרנס ברצון מן הצדקה (שו"ת הרא"ש סח ב). וגם השלש מצות באות ממידה שהיא עשירית האיפה והיא קרבן הבא בדלי דלות (אור זרוע, פסח' רנו). נעמה העמונית שנשאת לו (לשלמה) כשהיה בדלי דלות (עמה"מ, קרית ארבע קיב). כי עשירית האיפה הוא קרבן לדלי דלות (אבן ירחי, המנהיג, פסח' מט).

דלח[1], ממנו דָּלַח. °דְּלִיחָה.

דָּלַח, פ"י, עת' יִדְלַח, כנ' תִּדְלָחֵם, דָּלַח את המים, עשה אותם עכורים, לא צלולים, לא טהורים, trüben : troubler (l'eau) ; disturb (water) : ואתה כתנים בימים ותגח בנהרותיך וַתִּדְלַח מים ברגליך ותרפש נהרותם (יחזק' לב ב). והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תִדְלָחֵם רגל אדם עוד ורגל בהמה לא תִדְלָחֵם. (שם יג). — ואמר הפיטן: מימינו דָּלַח והשכיר חציו מדם, כי יצא מן הבית וחרבו מלאה דם (קינ' לת"ב, את אשר). מימינו דָּלַח וגם אשימכם, גיא גלות אטילכם להכלימכם, והלכתי עמכם (שם, איכה אשפתו). עוררתי בניך עליון דולחך, אורה וצהלה חורחתי לאורחך (קונט' הפיוט' מח). — °ופעו': האם בלי ספר שלוח, הבן כיתום אובד בלי שלוח, וגן נעול הפקר כמלות ומעין חתום נרפס דלוח (סלית' יוס ב, אין כמדת). — ובהשאלה: כי המה (הקדמונים) כתבו על פי מהלך החכמה הקדומה ועל פי ידיעתם במדעים אלה אשר גם מבועיהם דלוחים היו באמונות זרות ובבללים בדוים (מבוא לשכי"ע ג).

— הִפע', °הִדְלִיחַ, — כמו קל, ובהשאלה: הָושפרת מאחיך היושבים נכחיך, הִדְלַחְתִּי דולחיך נאוו לחייך (יוצר לפסח, אדכר מיסרים, מחז' רומ').

[1] באשור' דַּלָחֻ, בארמ' וסור' דְּלַח.

דְּלִי[1], דְּלִי, ס"ז, כנ' דָּלְיוֹ, מ"ר דְּלָיִים, מ"ז דָּלְיַיִם, כנ' דָּלְיָו, — א) כלי עור או עץ שמשלשלים אותו בחבל אל הבור ושואבים שם המים ומעלים אותו בחבל, Schöpfeimer; seau a puiser; bucket : הן גוים כמר מִדְּלִי וכשחק מאזנים נחשבו (ישע' מ יה). מעשה ברבי טרפון שהיה יושב בצילו של שובך בשבת במנחה הביאו לפניו דלי של צונן וכו' (תוספתא ברכ' ד יו). — °וככנ': נפל דליו לתוך הבור נפל בליו לתוך הבור (ירוש' כלה ב סא.). המכסה בורו בדליו של חבירו ובא בעל דלי ונטל דליו (ב"ק ל.). המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים וכו' משימסור לו דליו (שם נא:). המוכר את הבור כיון שמסר לו דליו הרי זה כמו שאמר לו לך חזק וקנה (רמב"ם מכי' א ט). — °ומ"ר: הממלא בעשרה דליים ונמצא שרץ באחד מהן (טהר' ד ד). וכן הממלא בעשרה דליים זה אחר זה ונתן בעשרה כלים מדלי אחד לכלי אחר (רמב"ם אבות הטומ' יז א). ואם יש לדליים אזנים הרי כל הדליים עם כל הכלים טמאין (שם). — וככנ': יזל מים מִדָּלְיָו [2] (במד' כד ז). — ואמר המשורר: הן רב מנשוא עונך משאת חטאתיך, כי את ראשית כל חטאת ומקור כל עולתה, מִדָּלְיֶיךָ יצאו כל נחלי הבליעל (אדם, או"א, מחזה יא). — ומשל: למה ישליך החבל אחר הדלי (נחלה ליהושע מ). הלך החבל אחר הדלי (יוסף דון יחייא, הקד' פי' שה"ש). — ב) °שם אחד המזלות הדרומיים, מזל דלי, Wassermann; Verseau; Aquarius : ואחריו (אחרי מזל גדי) מה אתה בורא דלי שאני זורק עליו מים טהורים לטהרו מעונו (פסיק' רבתי כ). דגל דן בצפון

[1] בערב' דַלְו a), והנה הסכימו רוב המדקדקים, בקדמונים כבחדשים, עפ"י הכנוי דָּלְיוֹ, כי עקר צורתו היא דְּלִי, משקל פִּעְי כמו דְּמִי ולא דֶּלִי משקל פֶּעִי. — [2] הסכימו המדקדקים שזה מ"ר כמו אָזְנָיו, ואלף קמוצה בקמץ חטף, אעפ"י שהוא ממתג במתנ. כך החדשים, אבל המדקדקים הקדמונים שלנו העידו שקמץ זה הוא קמץ רחב: ואנחנו קבלנו קריאת שש מלות בקמץ רחב והם יזל מים מדליו בשר הקרבן ולהציב הדרבן וברקת וזהב כדרבונות ושהדי במרומים (ר"ד יחייא, לשון למוד' ה). — ויתבאר כל זה בהמבוא בחלק הדקדוק.

a) دلو

אשר ונפתלי עמו וכנגדן משמשין עם החמה בצפון גדי דלי דגים מן העגלה ולדרום (ילקוט שמות תית). וחציו (של גלגל המולות) לדרומה מגלגל המישור כגון כ"ד חלקים ובמחצית הזאת ששת מולות נקראין מולות דרום והן מאזנים עקרב קשת גדי דלי ודגים (ס' העיבור לר"א הנשיא א כ). קור כשהחמה בגדי ודלי וכנגדו חום כשהחמה בסרטן ואריה (שם ג כ). והוא הולך במולות אחורנית מטלה לדגים ומדגים לדלי וכן הוא סובב תמיד (רמב"ם קדוה"ח טז א). ואם תהיה השמש מתחלת מול דלי עד חצי מול דגים תגרע מאמצע הירח ט"ו חלקים (שם יד ה). והדלי רות חיים אין בקרבו, ומים אין בו (ראב"ע, מכת' לר"ש גאמע). וסדר מערכת הי"ב מולות אלו וכו' על הסדר בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאונים עקרב קשת גדי דלי דגים (יסו"ע לר"י ישראלי כ א). דלי ממזל אויר וכר וממול יום תולדתו חמה ולחה ויורה על אויר משחית ובחלקו השדים וכל איש מבוער וכו' והנולד בו קצר קומה (לדה לדרך א א כח). — ואמר המליץ במליצתו על האדם: דולה עצל ימיו בצל ראשו פרוע איש צרוע, ודלי רצוף נבזה נפוץ קלוט שרוע קרוע, יום בא לדלות נפל ותשבר כד על המבוע (רש"ט פלקיירא, לרי סיגון ה.). — ואמר הפיטן: שמן ודשן לרשם, בְּדְלִי שבט יצחצת כלשם, מים שפע לנפוחי נשם, וימלאו העבים גשם (תפלת גשם לשמע"צ, יפתח ארן). — וככל': וכי נכספה נפשך להבין שביליו, (של הרקיע) ולמנות חייליו, ומוצאם ומובאם, וסדור צבאם, ועקרבו ושורו ודליו ואריו ונשרו (מכת' הרמב"ם לתלמידו ר' יוסף).—והוא ימול ישראל: כי בחר (המן) להשמיד את ישראל בחדש אדר וכו' בעבור חבור העליונים במול גדי שהוא שנים עשר למול דלי שהוא מול ישראל (ראב"ע אסת' ג ז). כשמתחבר מזל דלי במערכה רעה הנה יבוא רעה לשונאי ישראל (רשב"ל דורחן, מג"א, ח"י ד).

דָּלְיוּ[1], פ"ע, עבר נסת' דַּלְיוּ, כהפס' דָּלָיוּ, עת' נסת' ידליו, — דָּלְיוּ שוקיו, נתכוצו ונתקצרו ונעשה פִּסֵּחַ: דַּלְיוּ[2] שקים מפסח ומשל בפי כסילים (משלי כו ז).

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך כתבו ר"י חיוג, אך בספרים שלנו דַּלְיוּ בדלת פתוחה, וכן העיד רד"ק שכך מצא בספרים, אמר וז"ל: דליו שוקים מפסח גבהו כן כתבו ר' יהודה חיוג עם העוברים בבנין הקל ואנחנו מצאנוהו פתוח הדלת וכן כתבו ר' יעקב בן אלעזר. ע"כ. ואתו בדעה זו גם רבים מהחדשים שמנה אותם קניג (Kö.I § 34,2),

דְּלִיאֵל, ש"ז, — שם מלאך שומר מעין הרע: והממונה לסתום את הפיות ושלא ישלוט בו עין הרע שמו דליאל (כרית מנוחה ו).

דְּלִיגָה, ש"נ, — שה"פ מן דלג: איכה גערת בגערך, לגלות ביד גאים גאוליך, ולא זכרת דְּלִיגַת דלוג דרך אשר דלגת לדגליך (ר"א קליר, ת"ב, איכה אצפתו). ראה נא אחי איך אקפוץ בשתי רגלי בפעם אחת מצד זה לצד אחר וכו' ויאמר דלוג דליגה אחת ותהיה אל עבר הפחת (אורי ויסעי, התפלס יג).

דָּלִיָּה, עי' דָּלִית.

דִּלָּיוֹן, ש"נ, — הפעולה לדלות מהבור, ובהשאלה הצלה: אויה לי כי גרתי צול לכליון, אוננת וצוללת מאין דִּלָּיוֹן, אום אשר על כל גוי הושמה עליון (ר"א קליר, ת"ב, אאכיך).

דַּלְיוּת, ש"נ, — דליות השוקים, שדליו שוקיו, ואמר הפיטן: הננו אתאנו לך איום, הביטה וראה בשברון לב היום, דליות שוקים, ומצב רגלים דריכת מתנים, ומעד קרסלים (מוסף יוה"כ, אז מלפני).

דַּלִּיּוֹת, ש"נ, — חלי, הרחבת הערקים, Varix[1]): הדליות הוא הרחבה מעורקי השוק וכף הרגל לרוב

ודמו קצתם (Bö. § 1123, 4) דבר זה להברת l כפולה בהלשונות הרומניות (l mouillé). אבל כל פלפולו של קניג אינו מספיק לאמת מציאות מנהג זה בלשון העברית על סמך צורה זו שבאה פעם אחת במקרא. וכבר דחו אולסה' ואחרים מהחדשים דעה זו. ומלבד זאת, לו גם היה אפשר להניח כי אמרו גם דַּלְיוּ במקום דָּלְיוּ, לא נרפאה מליצת הכתוב, מפני שאין כלל בפעל דלל משמעה נאותה לענין שוקי הפסח, כי אם אפשר אמנם לאמר כמו"כ דלו עיני למרום אין זה דבור טבעי לאמר כמו"כ דלו השוקים מפסח או של פסח. והנה החליט אולסה' כי אין נוסח הכתוב בתקונו, ויש מי שהגיהו דְּלָיִי במקום דליו, אך לפי הנוסח שלפנינו, שאין יסוד מספיק לשבשו, צריך להניח כי דָּלְיוּ הוא עבר לנסתרים מפעל מיוחד משלמים בעל ל"י, כמו חָסָיוּ בָּעָיוּ, ושמש ביחוד במשמ' לקוי בהשוקים הגורם פסחות. ועוד קצת קשה למה באה המלה פִּסֵּחַ עם מם בראשה, ועי' פִּסֵּחַ.

[1]) תרגום דר' מויא, וכן בערב' ההמונית דאליה a), אולי ע"ש צורת הגידים שנתרחבו ושידמו קצת לשריגי

a) دالِيَة

מה שירד אליו מן הדם (קאנון ג כב א ט). וכשיתלש הטחול מלנקות הכבד ומה שנלוה אליו מן השחורה תחדש בגוף חליים שחורים מסרטן ודליות (שם טו א כ). בדליות הכים[1]) וקשיים הנה יתראה דליות על הכים ובנלוה אליו (שם כ כ ח). ויולד בהם השטות והטחורים והדליות והמורסות הרבות וכו' וירבה בנעריהם מלוי הכים וכו' ובגדוליהם הדליות ונגעי השוק (שם א כ כ יו).

°דְּלִיחָה, ש"נ, — שה"פ מן דָּלַח: הדליחה תעכר המים ויגרש הרפש וירתיח הטיט (המליצה לר"ש כר"ש, ככר 11). ונהרותם שהיו סוערים ומתגעשים בדליחת רגליך וכהגחתך (ר"א מכלגגלי, פרוש יחזק').

°דְּלִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן א.דָּלָה: דבדלייה אחת מושך הרבה לצורכו (תוספ' שבת קכב.). שאיבה מן הנהר ודלייה מן הבור (המליצה לר"ש כר"ש, ככר 17). כי דליתני אתה בכחך וזאת הדלייה והעלייה הנוראה חלף העלייה שהיה מעלה אותי הרשע על העץ (מגי' ספר לרשב"ל דורתן קנ.).

***דְּלִיל**[2]), ש"ז, מ"ר דְּלִילִים, — פתיל דק: היה דליל[3]) קשור ברגליו (של התרנגול) או שהיה מהדס ומשבר את הכלים משלם חצי נזק (ב"ק כ א). דליל הפקר אמר רב הונא נקשר מאליו פטור קשרו אדם חייב (גמ' שם יט:).

°דְּלִים, עי' *דְּלוּם.

°דְּלִיפָה, ש"נ, — שה"פ מן דלף: וקורים אותו החלל (שבין שני הקרויים) בית הדליפה על שם הדלף כדי שאם יטיף הקירוי העליון יעמדו המים באותו החלל (פי' הרמב"ם, מדות ד ו). — ובהשאלה: ידלף הבית ענין רעף ונטף הם ודליפת הנפש בכיתה מתוגה כמו במסתרים תבכה נפשי (מנחם, דלף).

א.**°דְּלִיקָה**, ש"נ, — א) עי' דְּלֵקָה. — ב) שה"פ מן א.דָּלַק. — ג) דבר דולק, חתיכת עץ דולק: והאשה ההיא קמה בעוד לילה ובני הבית שוכבים ולקחה בידה דליקה אחת מהעצים ונכנסה לחדר הפנימי ושרפה הבגדים ההם בפשיעותה כי אחזה בהם האש מהדליקה שהכניסה בידה (שו"ת תשב"ץ ד א).

הנפן. — [1]) Varicocele.

[2]) לא נתברר מקורו. — [3]) כך הנרסה בכ"מ, אך רש"י הביא גרסה דלי, וכן גרסת כ"י (ד"ס).

ב.**°דְּלִיקָה**[1]), ש"נ, — הכרת האותיות בחדוק קצה החד של הלשון בשפתים: והן שלשתן רצוני לומר הלמד והנון והרש מכלל אותיות הדליקה ואותיות הדליקה שבע אלה השלש רצוני לומר הלמד והנון והרש והאותיות השפה שהם בומף כי הדליקה בדבור איננה כי אם בקצה הדוק הלשון והוא סופו החד ובשפתים (הרקמה, שער ג).

דָּלִית[2]), ש"נ, מ"ר דָּלִיּוֹת, — זמורת אילן בפרט ארוך ודק שאפשר להדלותו, Zweig, Ranke; cep, branche; bough: זית רענן יפה פרי תאר קרא יי' שמך לקול המולה גדלה הצית אש עליה ורעו דָּלִיּוֹתָיו (ירמ' יא יו). — ושל הגפן: והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו וְדָלִיּוֹתָיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק' יז ז). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף בצל דָּלִיּוֹתָיו תשכנה (שם כג). בסעפתיו (של הארז) קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה ובצלו ישבו כל גוים רבים וייף בגדלו בארך דָּלִיּוֹתָיו כי היה שרשו אל מים רבים (שם לא ו-ז). — ואמר המליץ: יש אשר רוחי מרחפת על הר הזיתים ויתלונן בצל דליות הזית הרענן אשר חקוקים בו שמותינו (א' מפו, אה"ל טו). — והתיחד בפרט *לזמורת הגפן המודלה: הפאה ניתנת במחובר לקרקע בדלית ובדקל בעה"ב מוריד ומחלק לעניים (פאה ד א). יצאו הדלית והדקל שאין הקטן מושל בהם בגדול (ספרא קדוש' כב). אין מביאין מן הדליות אלא מן הרגליות ומן הכרמים העבודים (מנח' ח ו). אוכלין בענבים עד שיכלו דליות שבאשכול (תוספתא בכי' ז יה). — וגם של ערבה וכדומה: וערבי נחל שתים ושתי דליות אחת שאינה קטומה וכו' (ירוש' סוכ' ג נג ג).

דלל, ממנו דַּל, א.דַּלָּה, °דַּלּוּת, א.דָּלַל.

א.**דָּלַל**, פ"ע, — א) פכר דָּלַל, דָּלְלוּ, נתמעט, דָּלְלוּ המים, חרבו: והאזניחו נהרות דָּלְלוּ וחרבו

[1]) בערב' ד'לאקה a), משרש ד'לק המשמש במשמ' חד וישנון, ואמר לשאן אלערב באות בא ממש בזו הלשון: ושמית ד'לקא לאן אלד'לאקה פי אלמנטק אנמא הי בטרפ אשל אללשאן, ע"כ, ובעברית: ונקרא ד'לקא מפני שהד'לאקה בהדבור היא בקצה חודה של הלשון.

[2]) בערב' דַאלִיָה b), אך זו מלה שאולה מעברית וארמית.

a) ذَلاقة b) دَالِيَة

יארי מצור (ישע׳ יט ו).— ב) עבר דַּל, דַּלֹּתִי, דַּלֹּנוּ, עת׳ יִדַּל, יִדַּלּוּ, היה דַל, בכל המשמעות של מלה זו, בגוף, בממון, בדעת: ויבאו (מדין ועמלק) בארץ לשחתה וַיִּדַּל ישראל מאד מפני מדין (שופט׳ ו ה-ו). והיה ביום ההוא יִדַּל כבוד יעקב ומשמן בשרו ירזה (ישע׳ יז ד). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד ודוד הלך וחזק ובית שאול הלכים וְדַלִּים (ש״ב ג א). הקשיבה אל רנתי כי דַלּוֹתִי מאד הצילני מרדפי כי אמצו ממני (תהל׳ קמב ז). שמר פתאים יי׳ דַּלֹּתִי ולי יהושיע (שם קטז ו). מהר יקדמונו רחמך כי דַלּוֹנוּ מאד (שם עט ח). דל איש פלוני ממה שהיה (ספרא מצורע ד). דלו מן המצוות (מד״ר ויקר׳ לד). — ובמשמ׳ *הרחק: דל בשרך מאשת חן כ(מ)נגד שלהבת של גחלת (א״כ של ב״ס).

— הפע׳,— א) *הֵדַל, בינ׳ מֵדֵל, מקור הָדֵל,—עשה שיהיה דל, בעבודת הגן, הֵדַל בגפנים וכדומה, תלש קצתן והניח קצתן למען יהיה יותר רֶוַח ביניהן: המדל בגפנים בשם שהוא מדל בתוך שלו כן הוא מדל בשל עניים (פאה ז ה). המדל נותן מן המשואר על מה ששייר (שם ג ג). המדל בזיתים ב״ש אומרים יגום (שביע׳ ד ד). בשעיבה (את הצמחים) על מנת להדל אבל אם עיבה על מנת שלא להדל לא סוף דבר לביתו אלא אפילו לשוק (ירוש׳ פאה ג יז ג). מהו המידל נוטל אחד ומניח שנים או נוטל שנים ומניח אחד (שם שבי׳ ד לה:). אם הידל למכור בשוק (רמב״ם מתנ׳ עניים ג כג) הידל להביא בביתו (שם כד). — ובמשמ׳ *עשהו דל וירוד: ובכל נפות יונעם זמר לגדלך, מלכי ארץ מכבודם בְּהֵדִילָךְ, ובכל לשון יושגב שמך לבדך (פתר׳ יוה״כ, וככל תקף). והעשיר (הורדוס) בימיו את הנכרים וידל את היהודים (יוסיפון סא).—ב) *הִדְלִיל: כי קהלך עִפָּה, בכל צרה ודריסה, גם בך לא חסה, ובעווז הִדְלִיל עמוסה, בתוך אבן מעמסה (יוצר זכור, זכור את).

— נפע׳, *נִדַּל, — נהיה דל: יושבת בדודה דמויה כי חשופה קלון שוליך, ונגלית ונדלל כבודיך (קנות לת״ב, ציון לפירת).

— פֻע׳, *דֻלַּל, מְדֻלָּל, מְדֻלֶּלֶת, מדוללת,— שנעשה דל: (סוכה) מדוללת בשצילתה מרובה מחמתה (ירוש׳ סוכ׳ ב נב ד).

ב׳ **דָּלַל**, עב׳ לנסת׳ דַּלּוּ, פ״ע, — דַּלּוּ העינים, הביטו למעלה: כסום עגור כן אצפצף אהגה כיונה דַּלּוּ עיני למרום יי׳ עשקה לי ערבני (ישע׳ לח יד). — ואמר המשורר: אדע הכי יוציא כאור צדקי על כן לרום עיני לאל דַּלּוּ (ר״י חריזי, הענק ג).

ג׳ **דָּלַל**, עב׳ נסת׳ דַּלּוּ, פ״ע, — דַּלּוּ מאדם, אין אדם יודע אותם: פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דַּלּוּ [1]) מאנוש נעו (איוב כח ד).

ד׳ **דָּלַל**, פ״ע, עבר דָּלְלוּ,—דללו הנהרות, יבשו ונחרבו: והאזניחו נהרות דָּלְלוּ וחרבו יארי מצור (ישע׳ יט ו).

דלם[2]), ממנו *דְּלוּם, *דְּלִים *דֶּלֶם.

*דֶּלֶם, עי׳ דְּלוּם.

דלע[3]), ממנו *דָּלוּעַ, *דְּלוּעִי, *דְּלַעַת.

*דַּלְעָן[4]), ש״ז, — משחק בְּמִשחק הפספסים וכדומה: דלען וכו׳ משחק בקוביא בדלועין (המליצה לר״ש כר״ם, כרך 54).

*דְּלַעַת, ש״נ, — אחד מהדלועים: אין נותנין זרע דלעת לתוך החלמית שתהא משמרתו מפני שהוא ירק בירק (כלא׳ א ח). נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא אחת (שם ג ה). הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה (סוכ׳ א ד). קישואין שהיא קטנה ואדם אוכלה מיד חפץ בה ובוחר באכילתה מיד מאכילת דלעת שהיא צריכה איחור עד שתתבשל (ר״ת סוכ׳ נו:).—דלעת יונית, מצרית, דלעת רמוצה: הצנון והנפוץ החרדל והלפסן ודלעת יונית עם המצרית והרמוצה אעפ״י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא׳ א ה). — וחלק כמו דלעת: ואת כל שערו יגלח וכו׳ מגלח כדלעת (סוט׳ טז.).

דלף[5]), ממנו דֶּלֶף, דָּלַף, *דְּלִיפָה.

---

[1]) לא נתברר מקור משמעה זו. קצת המפרשים פרשו במשמעת נתמעטו.

[2]) בערב׳ דלש a), הונה המוכר את הקונה כמה שלא הראה לו תסרונות הסחורה.

[3]) בערב׳ קַרְעַה b), וזו ראיה לחלוף שתי האותיות ד-ק זו בזו בשתי הלשונות האחיות.

[4]) נגזר מן דלועים, ע״ש מעות הדלועים שהשתמשו בו למשחק זה.

[5]) בארמ׳ דְּלַף, וכמו״כ בערב׳ ההמונית דַלַּף c) ואַדְלַף, הניח למי הגשמים שיפלשו דרך הגג.

a) دلس b) قَرْعَة c) دَلَف

דָּלַף, פ"ע, — דָּלַף הגג, הבית, פלשו מי הגשמים דרך הסדקים הדקים שבגג, בכותל, träufeln: dégouter; to drop: בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים יִדְלֹף הבית (קהל' י יח). —ˇוהכלי: דברים הלחין המשובין שטופלין בהן הפטסין של מים בדי שלא י ד ל ו ף הכלי הרי הן כגופו של כלי (רמב"ם כל' כ ד). —ובהשאלה, דלפה העין, זלגה דמעות: מליצי רעי אל אלוה דָּלְפָה עיני (איוב יו כ). דָּלְפָה נפשי מתוגה (תהל' קיט כח). מחאת עין ת ד ל ו ף דמעה מחאה לב תוציא חמה (כ"ס, תרג' כ"ז ככ). — ואמר הפיטן: נפשי אויתיך, ורוחי לך שואפת, ונגדי שויתיך, למול עיני נוטפת, ויום צר קויתיך, בעין לך דּוֹלֶפֶת, לעומתי מצאתיך, זרוע עוז נחשפת (סמה"ל, סלית' לו"ג, רחמיך).

— פִּע', *דִּלֵּף, —טפטף (דם הוסת וכדומה): א"ר שימי בר חייא מ ד ל פ ת אינה כרואה (נדה י:).

— נִפע', ˇנִדְלַף, — נעשה דולף: על זאת כל לב מגו נשלף, ומקום עפעף נזרם וְנִדְלַף, בליל כל ששון לקינים נחלף (ערכ' לת"ב, על ליל תרכן). שהניחם (החטים) במקום נאמן תחת התקרה אלא ש נ ד ל ף הבית על החטים (שו"ת תורת אמת עז). —והדבר שדלף: שמאי אומר הוכשרו ביין ה נ ד ל ף מהן על גביהן (רש"י שבת טו.). — והדבר שעליו דולף הדלף: דהניחה במקום שהמים באים על הצמר וכו' ש נ ד ל פ ה הצמר בדלף טורד (שו"ת תורת אמת עז).

דֶּלֶף, ש"ז, — מה שידלף דרך הגג וכדומה: דֶּלֶף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (משלי כז טו). הות לאביו בן כסיל וְדֶלֶף טרד מדיני אשה (שם יט יג). ומכסים פירות בכלים מפני ה ד ל ף (כילה ה ח). חבית שירד ה ד ל ף לתוכה (מכשי' ד ד). עריבה שירד ה ד ל ף לתוכה (שם ה). נותנין כלי תחת ה ד ל ף בשבת (שבת מג.). — ובמשמ' ˇטפה: אם מהלך שנים נספוד אלפי אלף, דק מחול המה ממי ימים דֶּלֶף (חד"ס שש"ק, לבקר רנה).

ˇדַּלְפוֹן[1], ש"ז, —כנוי לשוטה: ד ל פ ו ן אכלה (שוטה) המדליף[2] רירו על שפתו (המליצה, שלמה כר"ש, ככר 28). — ובמשמ' אדם דל, בזוי: ספור איש שבא לעירו בשהו עני מדכא והיה קטן בעיני הבריות ובזוי באדם וקראו לו ד ל פ ו ן (יל"ג, אגרות רמו).

[1]) כתוב שם המדליך, אך צ"ל המדליף. — [2]) הוא שם אחד מעשרת בני המן, ונקבע בלשון ההמון של היהודים האשכנזים בשם כנוי לעני ואביון, ולא ידעתי מקור לזה, אם לא מפני המלים ד ל שבראשו.

א.דלק[1]), ממנו א.דָּלַק, דֶּלֶק, ˇדְּלִיקָה, דְּלֵקָה, דַּלֶּקֶת, *הַדְלָקָה, ∞מַדְלֵק.

א.דָּלַק[2]), — א) פ"י, עת' יִדְלֹק, דָּלַק בדבר, האחיז בו את האש, הבעירו, brennen; bruler; burn: והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וְדָלְקוּ בהם ואכלום (עובד' א יח). —ופעול *דָּלוּק, שהאש אחוזה בו: נר ה ד ל ו ק במסיבה וכו' מותר להשתמש לאורה (שבת קכב.). וכשבא (האדם) לביתו ומצא נר ד ל ו ק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יה"ר שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן (שם קיט:). כשהוא זורק למערכה ד ל ו ק ה הוא זורק או למערכה שאינה ד ל ו ק ה הוא זורק (זבח' סב:). — ב) פ"ע, עת' יִדְלַק, דָּלַק הַנֵּר, היתה האש אחוזה בו ופעלה פעולתה: נכנס (הכהן) ומצא שתי נרות מזרחיים ד ו ל ק י ן וכו' ומניח את המערבי ד ו ל ק (תמיד ו א). עששית שהיתה ד ו ל ק ת והולכת כל היום כולו (ברכ' נג.). ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין וכו' והיה נר מערבי ד ו ל ק מכאן ואילך פעמים ד ו ל ק ופעמים כבה (יומא לט.). — ועצם האש: מי שאמר לשמן ו י ד ל ו ק הוא יאמר לחומץ ו י ד ל ו ק (תענ' כה:). מה אש אינו ד ו ל ק יחידי אף דברי הורה אין מתקיימין ביחידי (שם ז.). — ובמשמ' נאחזה בו האש, התחיל לבער ודלקו: המדליק את הגדיש והיו בו כלים ו ד ל ק ו ר"י אומר ישלם מה שבתוכו (ב"ק ו ה). גמל שטעון פשתן והוא עובר בר"ה ונכנסה פשתנו לתוך החנות ו ד ל ק ה בנרו של חנוני (שבת כא.). — ובהשאלה, שפתים דֹּלְקוֹת, מדברות דברים חמים מאד: כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דֹּלְקִים ולב רע (משלי כו כג). — דָּלֵק, דְּלֵקִים, כמו דֹּלֵק: שאסור להצית את האור במדורת קדשים והיא ד ל י ק ה והולכת בשבת (ירוש' שבת ב ד ג). קורבי דגים כל זמן שהן ד ל י ק י ן אין ריחן רע בבו ריחן רע עיטרן בין כבה בין ד ל ק ריחו רע (שם ד).
— נִפע', *נִדְלַק, יִדָּלֵק, — שנאחז בו האור, נשרף: בגד שצבעו בקליפי ערלה י ד ל ק נתערב באחרים כולם י ד ל ק ו (ערלה ג א). האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד י ד ל ק הבגד ומשער הנזיר ומפטר חמור

[1]) בערב' לד'ע a).
[2]) בערב' לַדַ'ע b).

a) لذع b) لَذَعَ

בשק ידלק השק (שם ג). מה קוצים מיוחדין שדרכן לידלק אף אין לי אלא דברים שדרכן לידלק (ירוש' ב"ק ד ה ג).

— הִפע', הִדְלִיק, — הִדְלִיק האש, עשה שתדלק, האחיזה בדבר, anzünden; allumer; kindle : הרבה העצים הַדְלֵק האש (יחזק' כד י). עובד כוכבים שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל (שבת טז ח). ומניח את המערבי דולק שממנו היה מדליק את המנורה בין הערביים (תמיד ו א). המדליק בתוך שלו עד כמה תעבור הדליקה וכו' המדליק את הגדיש והיו בו כלים ודלקו (ב"ק ו ה). במה מדליקין ובמה אין מדליקין אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן וכו' אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבה (שבת ב א-ב). ישראל שהדליק מן הגוי וגוי שהדליק מן ישראל מברכין עליה (תוספתא ברכ' ו ז). שש תקיעות תוקעין ע"ש וכו' שלישית להדליק את הנר (שבת לה:). ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה (שם כא:). — ובהשאלה : הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין יַדְלִיקֵם (ישע' ה יא).

— הָפע', יֻהְדַּלַק, — שהדליקו אותו : אור שהודלק בשבת לחולה ולחיה (רמב"ם שבת כט ג).

ב. **דלק**[1], ממנו ב.דָּלַק.

ב. **דָּלַק**[2], פעו"י, עת' יִדְלֹק, מק' דָּלֹק, — דָּלַק אחרי אדם, דָּלַק אותו, זנק והזדרק במהירות גדולה לרדוף אחריו, ובכלל רדף אחרי האויב, sich stürzen verfolgen ; s'élancer, poursuivre ; to rush, pursue : ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דָלַקְתָּ אחרי (בראש' לא לו). וישבו בני ישראל מִדְּלֹק אחרי פלשתים (ש"א יז נג). קלים היו רודפינו מנשרי שמים על ההרים דְּלָקֻנוּ במדבר ארבו לנו (איכ' ד יט). ולו הכין כלי מות חציו לְדֹלְקִים[3] יפעל (תהל' ז יד), ר"ל עושה את חציו כמו רודפים אחרי האויב. כגאות רשע יִדְלַק[4] עני (שם י ב). —

[1]) בערב' דלק a).

[2]) בערב' דַלַק b), זנק הפרש בכח עז על אויבו. — [3]) המליצה קשה, ויש מפרשים דלקים זה מן א.דלק. ואחרים סוברים כי יש כאן שבוש. — [4]) אולי זה נפעל

a) دلق b) دَلق

וכהשאלה : ייגעו כל הדברים מִדְּלוק אחר שבחיו, מה לבן ימים ספורים אחרי נצח נצחיו (פר' יתלו, אמלזת האל). — ואמר המשורר : נפשי פדות מזורק בליל אופל לפני מיודעי כנר דולק, יקריב ששוניהם ואחר כל עצכם לקצוי ארצה דולק (רמב"ע, תרשיב ב ב). גבות צביה קשתות דרכו, לירות בחץ עינה ללב חושקה, דלק לנשק את שפתה ואש מלחיה דלקה בלב דולקה (שאל' ע"ד האגוסים לרס"ע אבן דנאן).

*דֶּלֶק, ש"ז, — א) שער הדלק (שקל' וג). — ב) דבר דֹלֵק, כעין כדורים של אש שהיו הרומאים זורקים ממכונות המלחמה שלהם : שלא הוצת האור ברוב הדלק (ירוש' שבת ב ד ג). פתילה צריכה הצאתה ברוב הדלק (שם). אלו רשעים שמשליכים דלק עליהם (מד"ר קהל' ה ב).

*דְּלֵקָה[1]), דליקה, ש"נ, מ"ר דְּלֵקוֹת, — בְּעֵרָה, שְׂרֵפָה אש שנאחזה בבית וכיוצא בזה ותשרפהו, Brand ; incendie ; fire, conflagration : כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה (שבת טז א). נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות (שם ב). ועושין מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים בשביל שלא תעבור הדליקה (שם ה). מעשה שנפלה דליקה בתנורי כפר סגנה (כלים ה ד). המעמר מפני הדליקה ומפני אמת המים אין להם שכחה (תוספתא פאה ג ח). המבעיר את הבערה הכל לפי הדלקה מעשה שעברה דליקה הירדן והזיקה מפני שהיא מרובה (מכי' משפט', נזיק' ד). הרי שנפלה דליקה במדינה פלונית ונשרפה (שם יתלו, החדש ו). אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת (שבת קיט:). בדליקה התירו לומר כל המכבה אינו מפסיד (כתוב' ע:). פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר כולה (ע"ז נד:). — *כמציל מן הַדְּלֵקָה, משל לעושה דבר בבהלה, בלי ישוב הדעת, התופס כל מה שנמצא בידו לראשונה : כי לא רצה יתברך שיתנו איזה דבר שיזדמן ויקחו מאתם במציל מן הדלקה (ר"י אברבנאל, תרומה א).

דַּלֶּקֶת, ש"ז, — שם כללי למעמד לא טבעי בגוף האדם, hitziges Fieber; fièvre chaude; hot fever : יככה יי' בשחפת ובקדחת וּבְדַלֶּקֶת ובחרחר (דבר' כח

יִדָּלֵק. ויש מפרשים גם זה מן א.דלק.

[1]) כך נקוד בהלכ' ספר תורה של ר"י ברצלוני.

ככ). מעשה בחסיד אחד שהיה מגלגל בגילוים ולקה בדלקת וראו אותו יושב ודורש ביום הכפורים וצלוחית של מים בידו (ירוש' ע"ז כ מא.). בקדחת השורפת ונקראת דלקת ובלשון יוני פאריטוש (קאנון ד א כ מא).—ונתיחד בלשון חכמת הרפואה בזמן האחרון להגברת החם במקום מהמקומות בגוף האדם או באבר אחד ממנו, Entzündung; inflammation.

דֶּלֶת[1], ש"נ, כנ' דַּלְתּוֹ, דַּלְתְּךָ, מ"ר דְּלָתוֹת, סמי' דַּלְתוֹת, מ"ר דְּלָתַיִם, סמי' דַּלְתֵי, — א) דף סובב על צירים בתוך חלל הפתח בבית או בכלי וסוגר ופותח הבית או הכלי, Türflügel; battant (d'une porte) leaf (of a door): ויצא אלהם לוט הפתחה וְהַדֶּלֶת סגר אחריו (בראש' יט ו). ויאמר שלחו נא את זאת מעלי החוצה ונעל הַדֶּלֶת אחריה (ש"ב יג יז). ובאת וסגרת הַדֶּלֶת בעדך ובעד בניך (מ"ב ד ד). ופתחת הַדֶּלֶת ונסתה (שם ט ג). ואחר הַדֶּלֶת והמזוזה שמת זכרונך (ישע' נז ח). — ובהפס': ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הַדָּלֶת (בראש' יט ט). והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מתדפקים על הַדֶּלֶת (שופט' יט כב). — ולדמיון למה שנקל לפתח: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דֶּלֶת היא נצור עליה לוח ארז (שה"ש ח ט). — ומשל: הַדֶּלֶת תסוב על צירה ועצל על מטתו (משלי כו יד). — ומליצה *נָעַל דֶּלֶת בפני פלוני, מנע ממנו האפשרות לעשות דבר: כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (סנה' לב.). כדי לנעול דלת בפני עושי עָול (לבוש חו"מ, הלכ' עדות לא). ודלת הננעלת (על האדם בפני ההצלחה) לא במהרה תפתח (כ"ק פ.). — ואמר הפַּיט: יתדו יסופו חטאיהם לעיניו ואל יגיפו דֶּלֶת בפניכם (רמכ"ע, פזמון לנעילה). צדק עבדך בדינו ומחול עונו וידך פתח לו וגמול פשעיו בחסדך ואל נא תנעול דֶּלֶת בדרשו (סמא"ל, סליח' לו"ג, יומם ולילה).— *דלת אלמנה, שאיננה סובבת על ציר: דלת אלמנה הנגררת אין נועלין בה (ערוב' קא.).—וככ': ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בְּדַלְתּוֹ (מ"ב יב י). לך עמי בא בחדריך וסגר דְּלָתְךָ[2] בעדך (ישע' כו כ). — ומ"ז דְּלָתַיִם, לשתי צלעות הדלת: כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דְּלָתַיִם ובריח (דבר' ג ה). קומו עלו אל גוי שליו יושב לבטח נאם יי' לא דְּלָתַיִם ולא בריח לו בדד ישכנו (ירמ' מט לא). לפתח לפניו (לפני כורש) דְּלָתַיִם ושערים לא יסגרו (ישע' מה א). — ובמליצה: ואשים (להים) בריח וּדְלָתָיִם ואמר עד פה תבוא ולא תסיף (איוב לח י-יא). — וסמי': והיה כל אשר יצא מִדַּלְתֵי ביתך החוצה דמו בראשו (יהוש' ב יט).—ואמרו בדרך ארץ: הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו נעולות בשעה שאתה מיסב באכילה ובשתיה מפני שדלתי ביתך מביאין אותך לידי עניות (דא"ז ט).—ובמליצה: כי לא סגר דַּלְתֵי בטני (איוב ג י). ויצו שחקים ממעל וְדַלְתֵי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל' עח כג-כד). — ובהשאלה להשפתים: דַּלְתֵי פניו (של הלויתן) מי פתח סביבות שניו אימה (איוב מא ו). — וככנ': בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דְּלָתֶיהָ (יהוש' ו כו). בחוץ לא ילין גר דְּלָתַי לארח אפתח (איוב לא לב). פתח לבנון דְּלָתֶיךָ ותאכל אש בארזיך (זכר' יא א). — ומ"ר: ושתים דְּלָתוֹת להיכל (יחזק' מא כג). עד העת ההיא דְּלָתוֹת לא העמדתי בשערים (נחמ' ו א). וּדְלָתוֹת לעזרה (דהי"ב ד ט). יגיפו הַדְּלָתוֹת (נחמ' ז ג). ומביאין שורים ועל גביהם דלתות (תוספתא פרה ג ב). — וסמי' דַּלְתוֹת: ויסגר דַּלְתוֹת העליה (שופט' ג כג). ויפתח את דַּלְתוֹת בית יי' (ש"א ג טו). ויתו על דַּלְתוֹת השער (שם כא יד). ואת פתח הדביר עשה דַּלְתוֹת עֲצֵי שמן (מ"א ו לא). אני לפניך אלך והדורים אושר דַּלְתוֹת נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). — וככנ': אשרי אדם שמע לי לשקד על דַּלְתֹתַי יום יום (משלי ח לד). ויעמידו דַּלְתֹתָיו (נחמ' ג א). ופתח הבית דַּלְתוֹתָיו הפנימיות לקדש הקדשים (דהי"ב ד כב). וקירותיו וְדַלְתוֹתָיו זהב (שם ג ז). דלתותיה (של ירושלם) ננעלות בלילה (עירו' קא.). וְדַלְתוֹתֵיהֶם צפה נחשת (דהי"ב ד ט). וכיון ששמעו שהן אסורות להן מיד נעלו דלתותיהן (מד"ר שה"ש, לככתיני). — ועי' פֶּתַח — ב) דף, עמוד בספר, Kolumne; page; column: ויהי כקרוא יהודי שלש דְּלָתוֹת וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר על האח עד תם כל המגלה (ירמ' לו כג). — ג) *במלאכת השיר, דלת וסוגר, חצי הראשון של הבית לעומת חציו השני שנקרא סוגר: ומה שנקבץ מן התיבות למשקל חצי בית נקרא דלת והדלת השני שהוא חצי בית האחרון

[1]) באשור' דַלְתּ, וסוברים קצת החדשים כי נגזרה מן ידל באשור' במשמ' סגר. עכ"פ רגלים לדבר כי היה נהוג עוד משקל אחד דָּלָה, וממנו הכנוי דְּלָתְךָ, והזוגי דְּלָתַיִם. — [2]) ובהספרים דלתיך כתיב, דלתך קרי, וס"א דְּלָתְךָ כתיב וקרי.

נושא החרוז נקראהו סוגר ונקרא השתי ד ל ת ו ת בית (מלאכ' השיר לרס"ע אבן דנאן). השמות שנשתמשו מהם בעלי השיר וכו' והם תנועה יתד ד ל ת סוגר בית פסוק שירה וכו' ד ל ת הוא החצי הראשון משטת החרוז סוגר הוא החצי השני בית הוא ה ד ל ת והסוגר יחד (ערוגות הבשם לג). ו ד ל ת יקראו אצלם לחצי הראשון מהשטה הנחלקת מהחרוז וסוגר הוא החצי השני מהשטה ולשתי ה ד ל ת ו ת ר"ל ה ד ל ת הראשונה והסוגר מחוברים יקראו בית (שקל הקדש לר"ד יחייא יו). ד ל ת הוא חצי שטה במעט הפסק בינו ובין הסוגר וכו' וסוגר השטה הבאה אחר ה ד ל ת (מתק שפתים, ר"ע פרנקים 42).

*דֶּלֶת[1]), ש"נ, מ"ר דְּלָתִים, — שם האות הרביעית של אלף בית העברית: היה ד ל ת ועשאו ריש ריש ועשאו ד ל ת (ירוש' שבת ז י ד). אלף בית אלף בינה גימל ד ל ת גמול דלים (בבלי שם קד.). העולם הזה נכתב ביו"ד ה"י ונקרא באל"ף ד ל " ת (פסח' נ.). כתב אלף למד מאלהים וכו' שין ד ל ת משדי אלף ד ל ת מאדני (שבוע' לה:). הכותב יהודה ולא נתן בו ד ל " ת יתלנו מלמעלה וכו' היה צריך לכתוב יהודה ונתכוון וכתב את השם אע"פ שלא כתב ד ל " ת מעכבו וכותב יהודה אחר (סופרים ה ג). אם אתה עושה ד ל ת ריש אתה מחריב את כל העולם כלו (מד"ר ויקר' יט). ויְרכו של גימל סמוך לד ל ת מפני שגמילות חסדים אינה אלא לדל (הורית הקורא 9). יש לכתוב ראש הַדֶּלֶת ארוכה שלא תדמה לוין והרגל עבה לצד הגוף ולא יעשה ארוכה שלא תדמה לכף פשוטה (הכרהם בלמשי, מקנה אברהם א). — ואמר הפיטן: דָּלֶת[2]) דמות פניה למה כלפי הא מוכא, כי כל מצליח בזה ידל לעולם הבא (אהלג, שבת לפני שבוע'). — ומ"ר: וכתבתם כתב שלם מכאן אמרו שלא יעשה לאלפים עיינים וכו' ולצדקים גמלים לד ל ת י ם רישים ולרישים ד ל ת י ם (ספרי ואתחנן לו). שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' ד ל ת י ן רישין רישין ד ל ת י ן היהין חיתין (שבת קג:). — וסמי':

[1]) כך הקריאה המסורה, וכך לפי העתקת השבעים δαλεθ (אעפ"י שיש גם נוסח' δελεθ וגם δελτ), ומוכרים כי היא ע"ש צורתה של אות זו כעין הדֶלֶת, והיא ההברה הקדומה שנשמרה כהויתה, ומזה ראיה כי גם עצם השם דֶּלֶת היו אומרים בצורה זו דֶלֶת. — [2]) כך נקוד בהמחזורים המנקדים, אך זה נקוד חדש, והוא עפ"י נקודו הדקדוקי של ר"א בחור.

ו ד ל ת י הדורים לעולם נקשרים (דונש על מנחם)' ר"ל שתי ה ד ל ת י ם שבמלת דוד הן קשורות יחד' לא תפתחתה.

דַּלְתוֹת[1]), ש"נ, — מקום שמתאספים שם הסוחרים לעניני המסחר, Börse; bourse: בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דַּלְתוֹת[2]) העמים נסבה אלי אמלאה החרבה לכן כה אמר אדני יי' הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים (יחזק' כו ב-ג).

°דַּלְתִּי, ת"ז, — כמו דלת: ניד הדם ה ד ל ת י אשר משכנו למטה בבטן ויקבל הדם מתוך הקרב מהקיבה מהטחול מהמעים וכדומה ויוליך אותו אל תוך הכבד (ראש' למוד' א ט).

דָּם[3]), ש"ז, סמי' דַּם, בכנ' דָּמוֹ, דִּמְכֶם, מ"ר דָּמִים, דְּמֵי, בכ' דָּמַיִךְ דְּמֵיהֶם, — הדבר הנוזלי האדֹם שבגוף בע"ח היוצא מהלב ועובר דרך העורקים, Blut; sang; blood:

[1]) משקל חֲכָמוֹת, ועי' הערה שלקמן. — [2]) פרשו המפרשים במשמ' מ"ר של דלת. אך שני הפעלים שלפני מלה זו ולאחריה, נשברה ונסבה הם ביחידה, וקשה לאמר כי שניהם משובשים, וכן קשה לאמר כי בשניהם אמר באמת יחזקאל ביחידה לדלתות ברבים. ולכן יש מגיהים דלת, ואולם עוד הכונה צריכה באור, והנה מהענין וממליצת הכתוב ומטבע העיר צר הרוכלת והתגרנית ברור הדבר שהכונה פה כי צר שמחה שבחרבן ירושלם יסב כל המסחר אליה, ואין ספק איפוא כי מלה זו דלתות היא כנוי לירושלם בענין מסחר, והמלה שלאחריה, העמים, מעידה שהכונה פה מקום קבוץ המסחר של העמים, כעין שוק גדול, יריד, ולכן הגיהו קצת החדשים רכלת במקום ד ל ת ו ת. אך זו הגהה חדה יותר מדי, ועוד נראה מפעל נ ש ב ר ה כי התכון הנביא ל ב נ י ן, ולפי הנוסחה שלפנינו, שעכ"פ אין אנו רשאים לפסלה כל זמן שאין לנו יסודות חזקים לזה, עלינו לקבל השם ד ל ת ו ת כמו שהוא כמשקל חכמות שכבר אמרו המדקדקים כי זה שם בסי' נקבה -ות קדום, והיה זה אולי שם נקבה בלשון צורית להבנין שהיה מקום קבוץ הסוחרים והמסחר, דומה קצת לבית אסף הסוחרים שיש בימינו בערי המסחר הגדולות. ואין צריך לאמר דוקא כי היה בנין כזה בירושלם, שיש מקום לפקפק בדבר, אלא שהיה זה בצור, והוא קרוב לודאי שבעיר המסחר צור היה מקום כזה כבר בזמן ההוא, ואנשי צור דברו על ירושלם בלשונם, לשון המסחר, ובקנאתם בירושלם שהיו עכ"פ כנראה באים הרבה סוחרים אליה בימים ההם, כנראה מהמזרח, היו אנשי צור קוראים אותה בלשונם ד ל ת ו ת העמים, ואעפ"י שעד כה לא נמצאה עדין מלה זו בכתבות הכנעניות אין מזה ראיה שלא היתה במציאות.

[3]) משׁתף בכל לשונות השמיות, וזרגלים לדבר

ויאמר אלהם ראובן (לאחיו אשר רצו להרג את יוסף) אל תשפכו דם (כראש' לז כב). וכל דם לא תאכלו בכל מושבתיכם לעוף ולבהמה (ויקר' ז כו). ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (מ"א יח כח). ושחטו אתו (את השה לקרבן הפסח) כל קהל עדת ישראל בין הערבים ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף (שמות יב ו-ז). ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח יי' אלהיך (דבר' יב כז). למען תמחץ רגלך בדם (תהל' סח כד). וישחטו (בני יעקב) שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם (בראש' לז לא). כי נפש הבשר בדם הוא (ויקר' יז יא). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז יז-יח). ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן (ישע' לד ז). — וסמי': דם כל בשר לא תאכלו (ויקר' יז יד). ויצק דם המכה אל חיק הרכב (מ"א כב לה). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב (דבר' לב מב). — וכנ': ועתה אל יפל דמי ארצה (ש"א כו כ). שפך דם האדם באדם דמו ישפך (בראש' ט ו). במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ"א כא יט). כה אמר אדני יי' עיר שפכת דם וכו' בדמך אשר שפכת אשמת (יחזק' כב ג-ד). ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש (בראש' ט ה). ולקח הכהן מדמה (של החטאת) באצבעו וכו' ואת כל דמה ישפך (ויקר' ד ל). את דמם תזרק על המזבח (במד' יח יז). — ומ"כ: גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע' א טו). ודמים בדמים נגעו (הוש' ד ב). — וסמי': קול דמי אחיך (אשר הרגת) צעקים אלי מן האדמה ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך (בראש' ד י-יא). — וכנ': והסרתי דמיו מפיו (זכר' ט ז). ואשטף דמיך מעליך (יחזק' יו ט). ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך (שם ו). — דם נקי, שפך דם נקי, ר"ל רצח איש נקי מכל חטא ועון: וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד (מ"ב כא טז). וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי (שם כד ד). ואני הנני בידכם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ועל העיר הזאת (ירמ' כו יד-טו). ויקראו (המלחים) אשר חפצו להטיל את יונה אל הים) אל יי' ויאמרו אנה יי' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נקיא כי אתה יי' כאשר חפצת עשית (יונ' א יד), ר"ל אל תחיבנו ותענישנו יען שפכנו דם נקי. — ובסמי' דם נקי, דם הנקי: ובערת דם הנקי מישראל (דבר' יט יג). וגם דם הנקי אשר שפך (מנשה) וימלא את ירושלם (מ"ב כד ד). — דמו בראשו, דמו על ראשו, ר"ל הוא בעצמו חיב בדבר והוא בעצמו גרם שהומת ונשפכו דמיו: הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך וכו' תאספי אליך הביתה והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקים (יהוש' ב יח-יט). ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו, יהיה (יחזק' לג ד). ויאמר לו (שלמה לשמעי) בנה לך בית בירושלם וישבת שם ולא תצא משם אנה ואנה והיה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות דמך יהיה בראשך (מ"א ב לו-לז). ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פגע בו (בהנער שהרג את שאול) ויכהו וימת ויאמר אליו דוד (להנער המומת) דמך [1]) על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יי' (ש"ב א טו-טז). סומכים ידיהם עליו ואומרים ד מ ך בראשך שאתה גרמת לכך (ספרא אמור רלט). שותה כפלים ד מ ו בראשו (פסח' קיו). — דמו בראשי, ר"ל אני חיב בדמו: וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו (יהוש' ב יט). — השיב את דמו של פלוני בראשו של פלוני, שלם לו כמפעלו, העני שו, המיתו מפני שהוא המית אחרים: ויאמר לו המלך (שלמה אל בניהו) עשה כאשר דבר ופגע בו (ביואב) וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי והשיב יי' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב (מ"א ב לא-לב). השיב עליך יי' כל דמי בית שאול אשר

שהוא מן השמות הקדומים ה ש נ י י ם, ר"ל משתי אותיות השרש. באשור' דָמ, בערב' העתיקה דַמ a), ו ה ש ת ל ש אחרי כן בערב' העתיקה לנל"י דמי b). ובערב' ההמונ' לכפול' רַמ c) (Barth § 2 c). אעפ"י שקצת המדקדקים מהחדשים חושבים ששרשה של מלה זו הוא שלישי, מנל"י (Kö. II, § 119,3). ונראה כי אמרי גם דם וגם דם, ומזה דמכם. — [1]) דמיך כתיב.

a) دَمٌ b) دمى c) دَمٌّ

מלבת תחתו (ש"ב יו ח). — שָׁבוּ דְּמֵי פלוני בראש אלמוני, ר"ל אלמוני הומת בגלל אשר שפך דמי פלוני: וְשָׁבוּ דְמֵיהֶם (של שני האנשים הצדיקים) בראש יואב ובראש זרעו לעלם (מ"א ב לג).—דָּמוֹ בּוֹ, הוא בעצמו חיב במיתתו: מות יומת אביו ואמו קלל דָּמָיו בּוֹ (ויקר' כ ט). מות יומתו שניהם דְּמֵיהֶם בָּם (שם יא). את כל התועבות האלה עשה מות יומת דָּמָיו בּוֹ יהיה (יחזק' יח יג). — וכמו"ב דָּמָיו עליו יִטּוֹשׁ: הכעים אפרים תמרורים וְדָמָיו עליו יִטּוֹשׁ וחרפתו ישיב לו אדניו (הוש' יב יה). — היו דמים על פלוני, היה חיב בדם אשר נשפך: ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר יי' אלהיך נתן לך נחלה והיה עליך דָּמִים (דבר' יט י). — דָּמִים לו, הוא חיב בדם אשר שפך: אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו (להממית) דָּמִים (אינו חיב במיתת הגנב) אם זרחה השמש עליו דָּמִים לו (שמות כב א-ב). ורצח גאל הדם את הרצח אין לו (לגאל הדם) דָּם (במד' לה כז).—אִישׁ דָּמִים, ששפך דם: ובה אמר שמעי בקללו (את דוד) צא צא אִישׁ הַדָּמִים ואיש הבליעל וכו' והנך ברעתך כי אִישׁ דָּמִים אתה (ש"ב יו ז-ח). אַנְשֵׁי דָמִים ישנאו תם (משלי כט י). — עִיר דָּמִים, ששופכים בה הרבה דם, שעושים בה הרבה עול: הוי עִיר דָּמִים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף (נחום ג א). — בָּא בְדָמִים, שפך דם בשגגה: אשר מנעך יי' מִבּוֹא בְדָמִים (ש"א כה כו). וברוכה את אשר כלתני היום הזה מִבּוֹא בְדָמִים (שם לג). — גֹּאֵל הַדָּם, עי' גאל. — עמד על דַּם פלוני, שמח על הריגתו: לא תַעֲמֹד עַל דַּם רעך (ויקר' יט יו). — שֹׁמֵעַ דָּמִים, שמע מעשה שפיכת דמים: אטם אזנו מִשְּׁמֹעַ דָּמִים ועצם עיניו מראות ברע (ישע' לג יה). — בקש את דמו, דרש את דמו, תבע והעניש בשביל דמו של פלוני שנשפך חנם: אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אֲבַקֵּשׁ את דָּמוֹ מידכם ובערתי אתכם מן הארץ ויצו דוד את הנערים ויהרגום (ש"ב ד יא-יב). בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות וְדָמוֹ מידך אֲבַקֵּשׁ (יחזק' ג יז-יח). ויען ראובן אתם (את אחיו) לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דָּמוֹ הנה נִדְרָשׁ (בראש' מב כב). והצפה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח וְדָמוֹ מיד הצפה אֶדְרשׁ (יחזק' לג ו). — כסתה הארץ את דָּמוֹ של פלוני, ר"ל שאין דורש ומבקש את הדם, אין איש תובע העול שנעשה לו: ארץ אל תכסי דָמִי ואל יהי מקום לזעקתי (איוב יז יח). — *נתן דמו על הדבר, סבל הרבה צער במו לו נשפך דמו, בדי להשיג הדבר: נפשי נתתי עליה דמי נתתי עליה כשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו אתם למדים אותה בצער (ספרי האזינו שו). — ומשל: מה [1]) ראית שדמך אדם יותר שמא דם של אותו האדם אדם יותר ר"ל אינך עדיף מתברך. סוף כל סוף הדם לא יהפך למים (למה לדיק לר"א מודינו ג). — ובהשאלה, דַּם ענבים, יין: כבס ביין לבשו וּבְדַם ענבים סותה (בראש' מט יא). וְדַם ענב תשתה חמר (דבר' לב יד). — ואמר בן סירא: חלב חטים חלב ודבש דם ענב יצהר ובגד כל אלה לטובים יטיבו כן לרעים לרעה נהפכו (ב"ם נני' לט כו-כז). — ידם עסים, ואמר המשורר: נרד לגן הבשמים וערוגתו ושם נשמח ונם נשיש בקול עגור ותור עם עים ונשתה מום דמי עסים (מבחר דרעי הקראי, לקו"ק פב). — *דַּם מְרִית, דם מילה: גר שנתגייר בשהוא מהול וכו' צריך להטיף ממנו דם ברית (תוספתא שבת טו ט). והנולד מהול והמל ער שלא נתגייר צריך להטיף ממנו דם ברית (ירוש' יבמ' ח ע).— *דם בתולים, עי' בתולים.—*דם הקזה, עי' הקזה.—*דם טהר, עי' טהר.— *דַּם הַמֵּת, כתם ירוק הגון בעור הגוף, בפנים: והדם המת (בפנים) יהיה לדם שכבר נתפתחו פיות עורק לנקות המלוי או שנסדקו הפיות להכאה וזולתה [2]) ונעצר תחת עליוני העור עצירה במקום משנה מראהו (קאנון ד ז כ ו). — *דם נדה, עי' נדה. — *דם ניקוף, עי' נקוף.—*דם הנפש, עי' נפש.—*דם הקושי, עי' קשי.—*דם הראש, חלי, עי' ראש. — *דם השופי, עי' שפי. — *דם תנין, עי' תנין.

אָחַז, אחוז דם.
*בק, עי' במקומו. — *בשול הדם.
גיד, גידים.— *גנח דם.
*דָּמִי. — *דָּמִיּוּת. — *דפק.

— [1]) בארמית: מאי חזית דדמא דידך סמיק טפי דילמא דמא דההוא גברא סמיק טפי. (יומא פב:) — [2]) מה שנקרא בלשון החכמה Ekchymose. דר' מזיא.

'הקזה.
'וריד, ורידים.
'חלודה.
טחורים.
'יתוש.
כלי הדם, כדורי הדם, נסיוב הדם, עי' במקומו.
לב.
נזל, הדם נוזל בעורקים, וכו'.
'סִבּוּב הדם בגוף. — 'סְבוּר. — 'סטיפה.
'עַבְטִיט, קפיאת דם. — ערק, ערקים.
'פשפש.
צרר, נצרר הדם.
'דבר.
'שפע, אשה שופעת דם. — 'שרף.

*דִּמְדּוּם[1], ש"ז, מ"ר דִּמְדּוּמִים, — דִּמְדּוּמֵי החמה, אורות בהים שנשארים עוד ברקיע מהשמש אחרי שקיעתה: א"ר יוסי בן חנינא יהי חלקי עם המתפללים עם דמדומי חמה (ירוש' ברכ' ד ז:). בשלקטום עם ד מ ד ו מ י חמה (שם מעשר' ד נא:). בשנקבר עם ד מ ד ו מ י חמה (שם פסח' ח לו:). ושל בן הערביים עם ד מ ד ו מ י חמה (שם ה לא ג). מעיד והולך עד ד י מ ד ו מ י חמה (שם קדוש' א נט:). בערב שבת עם ד מ ד ו מ י חמה (שם מו"ק ג פג.). מצוה להתפלל עם ד מ ד ו מ י חמה (ברכ' כט.). בין הערבים שומע אני עם ד מ ד ו מ י חמה ת"ל בערב (מכי' בא, מס' דפסח' ה). נכנס עם ד מ ד ו מ י חמה וקבע תחומין מבעוד יום (מד"ר ברא' יא). לאחד שהיה מהלך בדרך עם ד מ ד ו מ י חמה ובא אחד והדליק לו את הנר וכבה וכו' אמר מכאן ואילך איני ממתין אלא לאורו של בקר (פסיק' דר"כ, קומי אורי). — 'דמדומי מיתה: שהקב"ה מורידו שאול ויעל עמו נשמת רשע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם ד מ ד ו מ י מיתה דהיינו בדכדוכה של נפש (עמה"מ קיז.). — וביתי' 'דמדומה של חמה: בי מעת שקיעת החמה ועד שיסתלק זהרה מעל הארץ ויכסיף ד מ ד ו מ ה מן הרקיע זהו בין השמשות (ר"נ גאון, ברכ' כט:).

א.*דִּמְדֵּם, לא נמצא.

— פע', *דִּמְדֵּם, מְדַמְדֵּם, — שתוי: שיכור מהו שיברך א"ל אבלת ושבעת וברכת אפילו מ ד ו מ ד ם (ירוש' תרומ' א מ ד).

ב.דִּמְדֵּם, קל אינו נהוג.

— פע', 'דִּמְדֵּם, — ידים מְדַמְדְּמוֹת, מ ד ו מ ד מ ו ת, 'מבקשות לשפוך דם: ידים מ ד ו מ ד מ ו ת שאם יש אדם שונא את רעהו וחושב בדעתו להורגו בזה קרוי ידים מ ד ו מ ד מ ו ת (ספ' גלחון ישן).

*דַּמְדְּמָנִית[1], ש"נ, — ענבים שיבשו קצת באשכלותיהם ודומים לצמוקים: ד מ ד מ נ י ו ת[2]) שבכרם הרי אילו אסורות (ירוש' שבת א ד. בילי' ג סכ.). מביאין מן התאנים בנות שבע ומן הענבים ה ד מ ד מ נ י ו ת[3] מן המובחר (שם ביכור' א סג ד).

א.דמה[4]), ממנו א.דָּמָה, 'דִּמּוּי, דְּמוּת, דִּמְיוֹן.

א.דָּמָה, דִּמִּית, דָּמְתָה, אֲדַמֶּה, יִדְמֶה, דְּמֵה, דְּמִי, דְּמֶינָה, — א) פ"ע, דָּמָה אל פלוני, לפלוני, היה

---

[1]) לא נתבאר מקור מלה זו, אך מרוב המקומות בירוש' מוכרח בי הכונה בזה בעת שקיעת החמה בערב. והערוך פרש שהוא קודם שקיעת החמה. אך מדברי ר' נסים גאון נראה כרור בי הבונה בדמדומי לזהרורית שלאחרי השקיעה כל זמן שעוד לא החשיך. וכן אמר שם הירוש' בפרוש לעת מיצוי של יום, ואעפ"י שפרשו בעל פני משה וו"פ בעל אה"צ לתחלת הבקר הנה העקר הוא בפרוש בעל ס' חרדים: שמתמצה השמש מעל הארץ ובלה. וכן נראה ברור משאר המקומות בירוש'. ואף מבבלי מוכח שהוא בן שאמרו שם: לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה מאי טעמא דילמא מיטרפא ליה שעתא, ע"כ. הרי שהבונה היא לזמן שיש לחשש שמא תטרף השעה, וזה נבון דק בערב בין השמשות.

[1]) בערב' ההמונית דמדמון a), ועי' הערה לקמן. —[2]) פרש מוספיא: ענבים מנטפים מיץ. אבל בבר העיר המעריך וז"ל: בסוף הבציר מקבצין גרגירי ענבים שנשרו מהגפנים ודומין לצמוקין ונקראין בערב' דמדמון, והביא דברים אלה גם בעל תבואות הארץ, ואעפ"י שבהמלונים הערבים, גם אותם שיש בהם גם מלים מלשון ההמונית, לא נזכרה מלה זו, מ"מ אמת הדבר שכך קוראים בלשון הערבית ההמונית בא"י הענבים שכבר נצטמקו קצת, ועושים ממנו יין מתוק, ושגורה מלה זו בפי הערבים המוכרים ענבים, ורגלים לדבר, שזו מלה עברית עתיקה, שמצאוה הערבים בשבאו להארץ ושמרוה בלשונם. — [3]) בנוסח' ויניציה לבלוניות ובב"י סירליה לבלוביות, אך בבר הסכימו כל החכמים שזה שבוש וצ"ל דמדמניות. [4]) עבר' וארמ' בלבד. בערב' אין שרש בזה

a) دمدمون

כמו פלוני בדבר מהדברים, ähnlich sein; ressembler; be like: כל עץ בגן אלהים לא דָמָה אליו ביפיו (יחזק' לא ח), לא היה יפה כמהו. זאת קומתך דָמְתָה לתמר (שה"ש ז ח), שהיתה גבוהת קומה כמו התמר. אל מי דָמִיתָ בגדלך (יחזק' לא ב). אל מי דָמִית ככה בכבוד ובגדל בעצי עדן (שם יח). ברושים לא דָמוּ אל סעפתיו (שם ח). — וברוחניות במוסריות: כסדם היינו לעמרה דָמִינוּ (ישע' א ט). דָמִיתִי לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות (תהל' קב ז). דּוֹמֶה דודי לצבי או לעפר האילים (שה"ש ב ט). סב דְּמֵה לך דודי לצבי או לעפר האילים (שם יז). כי מי בשחק יערך ליי' יִדְמֶה ליי' בבני אלים (תהל' פט ז). למי תדמיוני ותשוו ותמשלני ונִדְמֶה (ישע' מו ה). — דומה יפה, נאה, נראה כמו נאה: מה יעשו גדולי הדור שאין דורן דומה יפה (תענ' כד:). כוהלת נותנת בחול בין עיניה כדי שדומות נאים (רש"י מו"ק ט:). — ב) פ"י, ראה בדמיונו, חשב, צִיֵּר לו, sich vorstellen; se représenter; to imagine: הנוה והמענגה דָמִיתִי [1] בת ציון אליה יבאו רעים ועדריהם (ירמ' ו ב-ג). משל למלך שעשה סעודה והזמין כל האורחים והיה אוהבו מיסב ביניהם והיה דומה ליטול מנה יפה (שם רבה נג). בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר דומה אני שהותר לי נדרי (שם פנחס קלד). שכך אתה דומה שאין כאן אדם שיודע שמועה (והזהיר ויקרא). — וגם לרבים דומה ביחיד במשמ' הדבר דומה כאלו: משה אמר להקב"ה רבש"ע עבירה עברתי תכתב אחרי שלא יהיו הבריות אומרות דומה שזייף משה בתורה (ספרי ואתחנן כו). אמרה לו בבקשה ממך המלך הודיע מרחוני שלא יהיו בני המלך אומרים דומה שנמצא בה דבר ניאוף (שם). הרי שהיה חולה ומוטל במטה ואמרו לו נכסיך למי ואמר להן דומה שיש לי בן עכשיו שאין לי בן נכסי לפלוני היה חולה במטה ואמרו לו נכסיו למי אמר להן דומה שאשתי מעוברת עכשיו שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני (ב"ב קמז.).

— נפע', *נִדְמָה, — א) נראה דומה, gleich erscheinen; paraître comme; to appear like: צדיקים נדמה (יצר הרע) להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה (סוכ' נב.). אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה (שבת קנא:). שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור הראנו היכן משה קבור עמדו למעלה נדמה להם למטה למטה נדמה להם למעלה (סוט' יד.). מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם (ב"מ פז.). כתלמיד חכם נדמה לו (המלאך ליעקב) (חול' צא.). לא נדמו (המלאכים) לו אלא לערביים (קדוש' לב.). — ומצוי השמוש בספרות. — ב) *ע"ז, עי' ערך *נִדְמָה.

— פע', דִּמָּה, — א) ראה בדמיונו, חשב, הִתְכַּוֵּן, sich vorstellen, gedenken; se représenter, penser; to imagine, to think: ויקמו עלי בעלי הגבעה ויסבו עלי את הבית לילה אותי דִמּוּ להרג ואת פילגשי ענו ותמת (שופט' כ ה). נשבע יי' צבאות לאמר אם לא כאשר דִּמִּיתִי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (ישע' יד כד). והיה כאשר דִּמִּיתִי לעשות להם אעשה לכם (במד' לג נו). אלה עשית והחרשתי דִּמִּיתָ היות אֶהיה כמוך (תהל' נ כא). והוא לא כן יְדַמֶּה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע' י ז). דִּמִּינוּ אלהים חסדך בקרב היכלך (תהל' מח י). הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה (רמב"ם ממרים ב ו). ולא ידעו משפט ישראל ודימו ששוב אין פותחין להם לשלום (שם מלכ' ו ה). — וְדִמָּה בנפשו: אל תְּדַמִּי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים (אסת' ד יג). וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה (גיט' יט.).

— דִּמָּה לאיש, זמם עליו וממים רעים: האיש אשר כלנו ואשר דִּמָּה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל (ש"ב כא ה). — יפ"ת הַמְדַמֶּה, הכח הנפשי, הסגולה שיש לו להשכל לְדַמּוֹת לו דברים, לְצַיֵּר ולראותם ברוחו, בדמיונו: דמיון והוא כח המדמה אשר בפי החכמים תמיד וכו' ודע שמן הכח המדמה הזה יבאו שלשה ענינים האחד הוא השגת תבונת המוחשים והרכבתם קצתם על קצתם בעת ההרגש והשני שמירת המוחשים ושמירת הרכבתם בדמיון אחר העלמם מן החושים וממנו הזכרונות והג' הוא שמתעורר להרחיק הדבר המזיקו ולכוין אל הנאות לו (רות תן ב). וכן כח המשער אשר באדם שישיג בו עתידות עצומות הוא משלמות כח המדמה וכבר הודיעך הרב המורה צדק ז"ל כי שלמות כח המדמה יצטרך לענין הנבואה וכו' ואף הדברים שאינם גשמיים הוא מדמה אותם גשמיים כמו הקוים והנקודות (שם ד). כח פנימי שלישי הוא מדמה ומחשב כי הוא

במשמ' שהוא משמש בעברית. — [1]) י"א במשמ' השמדה וכליון, אך אין זה מתישב על ענין המליצה.

בבעל חיים מדמה ובאדם מחשב (אמונה רמה א ו). הכחות הנפשיות במצייר והמדמה והכחות שאינם גשמיים (העקר׳ כ לא). כי הצורות הדמיוניות אשר מהן תחלקנה המושכלות תתקלקלנה ויוסר רשמם מכח המדמה או החוש (מעשה אפוד יט). — ב) דִּמָּה דבר לדבר, בדק שני דברים אם הם דומים זה לזה, או חשב או החליט שהם דומים זה לזה, vergleichen: comparer; to compare. לססתי ברכבי פרעה דִּמִּיתִיךְ רעיתי (שה״ש א ט). מה אעודך מה אֲדַמֶּה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון (איכ׳ ב יג). שאל ואמר לו הלכה למעשה ילך ויעשה מעשה ובלבד שלא ידמה וכו׳ שלא ידמה בטריפות (ב״ב קל:). — ג) עשה, הראה דמיונות, מִשלים: ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אֲדַמֶּה (הוש׳ יב יא). — ״דִּמָּה בפניו, עשה באופן שנדמה לו כאלו: האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה (רמב״ם ע״ז יא).

— פע׳, *דֻּמָּה, בינ׳ מְדֻמֶּה, מדומה, ועם ב הדמיון בִּמְדֻמֶּה, — ודבור קבוע בִּמְדֻמֶּה אני, כאלו אני מְדֻמֶּה, כאלו אני רואה שהוא דומה, אני חושב, כך דעתי, est: scheint mir; il me paraît; it seems to me. אמר ר״י פעם אחת הייתי מהלך אחר ר׳ עקיבא ואחר ר׳ אלעזר בן עזריה והגיע זמן קרית שמע במדומה אני שנתייאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור קריתי ושניתי ואח״כ התחילו הן (תוספתא ברכ׳ א ב). כמדומה אני שאתם נבוים בפושרים עכשיו אי אתם נבוים אפילו בחמי חמין (גמ׳ שם טז). אמר להן (הורקנוס) לחביריו במדומה אני שדעתו של אבא נטרפה (סנה׳ כח.). צהבו פניו של יוסף הבבלי אמר לו (ר״א בן שמוע) יוסף במדומה אני שלא ביוונו שמועתינו עד עתה (מנח׳ יח.). במדומה אני ששחוק שחקו בי היהודים (שם פה:). ואמרה באונס השינה נתגלה הטלית ונתכסיתי בטליתו במדומה אני שהוא טליתך (שו״ת הרי״ף ענ). במדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך (תענ׳ כג.). — במדומה לי, במדומה הייתי: במדומה לי שאין לו מות בקדקדו (יבמ׳ ע.). — ״יִדֻּמֶּה הדבר, שידמו אותו, יראוהו בדמיון: וכדי שלא ידומה בזה שום שניות חלילה אמר במתן תורה וידבר אלהים (העקרים א יא). כי אין ראוי למנות עִקר אלא מה שלא ידומה תורה אלהית זולתו (שם טו). גם התן שלמות בכל מה שידומה שהוא שלמות (שם ח). שהמקרה הוא לפי דברי אריסטו מה שאפשר שידומה שימצא ושלא ימצא וישפסיד ועם כל זה ישאר נושאו קיים (תגמ׳ הנפש ב). שיש אל הנמנע טבע קיים אצל השכל האנושי ולא ידומה בטול העבר שיהיה (רמ״ע מפאנו, חקור דין ד ט). תורת השם תמימה לא ידומה עליה תוספת ולא חסרון (מרפא לנפש, רפאל מגורלי יח.). כי מה שידומה לאדם שהוא טוב ואינו כן כי לפעמים יחשב האדם בדבר מה שהוא טוב ובסוף הטוב ההוא ימצא הרע נמשך אליו (שם לח:). הזמן איננו המשך המדומה אלא המשוער בתנועת הגלגל (העקר׳ ב יח). האיש החפץ חיים ישנה וישלש במדות הטובות ועיון המושכלות עד ישוב המדומה מושכל והחטוף מורגל (נוה שלום ז א). — ״דברים מְדֻמִּים, שאינם במציאות, רק בדמיון כזוב: הלובן והשחרות ויתר המראות וכן הקוים והשטחים (שאין להם מציאות אלא בדמיון) הם הדברים המדומים כמו שהצורות הן מושכלות (רות חן ה). ובאיזה דבר יובדל בין המדומה והמושכל (ר״י אברבנל, מפע׳ ה׳ ד א). וכן הקוים והשטחים נקראים מדומות כמו שהצורות הן מושכלות (בער הבמים יא). וכל זה חולק על דעת התורה כי יצטרכו לומר שהמלאכים שמשתלחים לבני אדם הם עניינים מדומים לא דברים אמתיים בעצמם (העקרים ב יב). הויות המקומות והצורות או הוויים מוחשים או מדומים באשר יבואר (אריה מודינא, ילב האריה א ט). בשישיג (האיש המלומד) טוב גדול מטובות העולם והם אשר יקראו הפלוסופים טובות מדומות לא יחרד עליו בשמחה רבה (רש״ט פלקיירא, ספר הניגון ג). שהם (העושר והכבוד) דברים עקריים לרוב ההמון הרודפים אחר הקניינים המדומים (אורח חיים, רפאל מגורלי כ:). ראיתי רוב העולם רודפים אחרי הצל והמדמה (שד״ל, אגר׳ סג).

— התפ׳, הִדַּמָּה במקום הִתְדַּמָּה, עת׳ אֶדַּמֶּה, — דִּמָּה את עצמו, חשב שהוא דומה לפלוני, עשה שיהיה דומה לפלוני: ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וכו׳ אעלה על במתי עב אֶדַּמֶּה לעליון (ישע׳ יד יג-יד). — ״ונִתְדַּמָּה, מִתְדַּמּוֹת: ומיני השמות המוסכמות המתדמות וזולתם נמנעות מלהצטרף אליו באמת (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ציון ב). שכל הנהגותיהם (של ישראל) מיוסדות על יחוד השם יתעלה לפי שמתדמים אליו בכל מעשיהם (אגר׳ סרמב״ן כענין

הזוג א). וכמו שאליהו נתדמה למרע"ה בצד מה מהדמוי וכו' ככה עורא הסופר נתדמה ג"כ למרע"ה בהרבה מהדמויים (הקד' ר"י אברבנל, נחלת אבות). ויבאר במה תוכר הדת האלהית מן הדת המזוייפת המתדמה באלהית (העקרים, פתיחה). במה יודע אם הדת ההיא אלהית כאמת או אנושית ומתדמה באלהית (שם א כד). רשאי בן ברית להשתנות להתדמות בבגדיו לגוי (שו"ת תרומ' הדשן קלז). — ־גוף מתדמה, שכל חלקיו דומים: כי הוא טבע אחד פשוט ומתדמה ואין בו הרכבה כלל (ר"י אברבנל, כרא"ש ויעש אלהים את שני המאורות). — ־מתדמה החלקים, שחלקיו דומים ושוים זה לזה: מתדמה ושוה בכל חלקיו (שם, יהי רקיע). ואין צורה מתדמית בכל חלקיה בלתי צורה כדורית וגלגלית (השמים והעולם לאבן סיני י). אחר שנשלמו העליונים הוכנו היסודות לקבול צורות המתמזגים מתדמי החלקים (רשב"ל דוראן, מג"א, ת"י ד). וכן שאר הצורות הפשוטים והמתדמים החלקים אשר יתחלקו בהתחלק הגוף וכו' וזה אינו מתחלק כגשמים הפשוטים והמתדמי החלקים (שם טוב, מו"נ ב, הקדמ' יא). — ־והמזון ביחס להגוף, יתעכל ויהפך ויהיה דומה לו, ויהיה בשר ודם: כל מה שירד על הגוף (מזון ורפואות וכדומה) וכו' אם שיתדמה לגוף ואם שלא יתדמה ואשר יתדמה לו הוא המזון במוחלט (קאנון א ג ב טו).

ב·דמה, ממנו ב.דָּמָה, דְּמִי.

ב·דָּמָה, פ"ע, דָּמִיתִי, יִדְמֶה, — חָדַל, פָּסַק, לא עשה יותר מה שעשה עד כה, aufhören; cesser; to cease: עיני נגרה ולא תִדְמֶה מאין הפוגות (איכ' ג מט). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תִּדְמֶינָה (ירמ' יד יז).

— נפע'. נִדְמָה, מק' נִדְמֹה, — נעשה שֶׁיִּדָּמֶה, שיחרב, vernichtet werden; être anéanti; be annihilated: בשחר נִדְמֹה נִדְמָה מלך ישראל (הוש' י יה). נִדְמָה שמרון מלכה כקצף על פני מים (שם ז). הילילו ישבי המכתש כי נִדְמָה כל עם כנען נכרתו כל נטילי הכסף (צפנ' א יא). באה קרחה אל עזה נִדְמְתָה אשקלון (ירמ' מז ה). ואמר אוי לי כי נִדְמֵיתִי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב כי את המלך יי' צבאות ראו עיני (ישע' ו ה). אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נִדְמֵיתָה הלא יגנבו דים (עבד' א ה).

דֻּמָּה[1], ש"נ, מ"ר דֻּמּוֹת, — כעין בד ארוך וכיוצא בו אחוז בקרקע הים וצף מעל לפני המים, ישמש לסימן למקום סכנה או לאסר בו האניה, Boje, balise, bouée; buoy: ונשאו אליך (אל צור שנחרבה) בניהם קינה וקוננו עליך מי כצור כְּדֻמָּה[2] בתוך הים (יחזק' כז לב).

·דִּמּוּי, ש"ז, — שה"פ מן דִּמָּה במשמ' דמיון שני דברים זה לזה: אפשר שתהא כוונתן של חכמים בדימוי יראי שמים לדלועים בשביל הדבר הזה (ר"נ גאון, ברכ' נו:). הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם (מו"נ א לה). בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך (שם נב). כתבו החכמים ששם נביא נאמר על משה ועל זולתו מהנביאים בשתוף השם

[1]) באשור' דִמְתֻ, עמוד, ועי' בהערה לקמן. — [2]) ת"י ולית דדמי, מן דמה במשמ' דמיון. שאר התרגומ' הקדומים והמפרשים פרשו במשמ' שתיקה או כליון. ריב"ג: כדמה בתוך הים וכו' אבל פרושם הוא אבדה. ע"כ. אבל, ככר הרגישו רוב החדשים כי אין זו מליצה טבעית, בפרט בפי מליץ כל כך נשגב וצח הלשון כמו שהיה יחזקאל. ולכן הגיהו החדשים הגהות מתחלפות: נדמה, כבדה, ברומה, וכדומה. והנה, ההגהה היותר מתקבלת על הדעת היא כבדה, או כְּבֵדָה, כמו שאמר למעלה (פסוק כה) ותכבדי מאד בלב ימים. אעפ"כ, בדברי סופר רחב המליצה ורב המלים והצורות כיחזקאל אין אנו רשאים לפסל מלה מפני שאין יודעים לפרשה עפ"י השרשים הידועים לנו בלשון, ולהגיה ולהחליפה באחרת. אדרבה, מה שאי אפשר לפרשה פרוש מספיק עפ"י משמעות המלים הדומות לה קצת מעיד שזו מלה מיוחדה, מתאימה בכונתה רק להענין המדובר עליו כאן. וברור הוא, כי יחזקאל, שאהב להשתמש במשלים וצורות מהמציאות, בדברו על צור „הישבת על מבואות ים רכלת העמים אל איים רבים" השתמש בצורה מענין הים ובמלה מיוחדה לזה בלשון אנשי הים בזמן ההוא. והיותר נאה לפי הכונה והמליצה הוא המשמעה שיחסתי להשם דֻּמָּה. ובאמת השם הזה ממש וגם כמעט מליצה זו בעצמה ישנה בלשון אשורית, דִמְתֻ, עמוד וגם בד, ודִמְתֻ, עמוד או בד העומד ונראה למרחוק, ונאמר אדות העיר מַנְגַּבַּ כְּמַ דִמְתִ, כמו דִמְתֻ, היתה יושבת על צלע ההר. ונראה כי דִמְתֻ, דֻמָּה, היתה בכלל עמוד או בד נטוע באיזה מקום שהוא לסימן או לאות למרחוק וקראו כן גם את הסימנים שבים, ובודאי אנשי ים כמו הצורים כבר השתמשו בסימנים כאלה, והיתה מליצה זו שגורה בפי הבבלים ויחזקאל שהיה בבבל לא תמוה הוא שגם הוא השתמש במליצה זו. — ויש מי שפרשו כדמה משרש כדם, וכמשמ' השם כדומים האשכלונים שבמשנה, ועי' ערך כדום במקומו.

וכו' ולא אמר אדם שיהיו נקראים נביאים בשם מוסכם ב ד מ ו י שוה (ר"י אברבנאל מ"א יט). וכמו שאליהו נתדמה למרע"ה בצד מה מ ה ד מ ו י וכו' ככה עזרא הסופר נתדמה ג"כ למרע"ה בהרבה מ ה ד מ ו י י ם (הוא, הקדמ' נחלת אבות). והנה ידמה שיהיה זה (הוית העולם יש מאין) אפשר וכו' אלא שזה ה ד מ ו י באשר הושתכל בו לא התבאר ממנו שיהיה אפשר שיהיה הגשם מלא גשם במוחלט (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יז). ו ד י מ ו י מקצת על המקצת (תפו' דונש על רסע"ג 102). והנה על ה ד י מ ו י השלישי הוא מבואר שזכרה התורה התוארים הגופיים תמיד וכו' על ה ד י מ ו י השני אמר ושכנתי בתוך בני ישראל (חזות קשה, ר"י ערמאה ו).

דָּמוּם, עי' ב.דָּמַם.

∞**דְּמוּמָה**, ש"נ, מ"ר דְּמוּמוֹת, עי' ∞דְּמוּמִית.

∞**דְּמוּמִית**, ש"נ, מ"ר דְּמוּמִיּוֹת, — צמח של פרח אד'ם העלים מאד דומה קצת לפרגים, Anemone: החבצלות ו ה ד מ ו מ י ו ת יחד עם קוצים ודרדרים מרהיבים את עין איש בשלל גוניהם של קשת (הצקפה ג כ).

***דְּמוּעַ**, ש"ז, — א) שה"פ מן דִּמַּע: שכשם שאימת שבת על עם הארץ כך אימת ד י מ ו ע על עם הארץ (תוספתא דמאי ה ב). נפל מריבוא לתוך שלשה ומשלשה למקום אחר ספיקו מותר מפני שספק ד י מ ו ע (שם תרומ' ה י). זאת אומרת ספק ד י מ ו ע כספק תרומת מעשר של דמאי (ירוש' דמאי ה כה.). חלה בזמן הזה דרבנן וכו' ד מ ו ע דרבנן (נדה מז.). הרומה שניטלה מן ה ד י מ ו ע מאחר שיש בהן חולין של בכורים עם הטבל של תרומה (רגמ"ה תמור' ד.). — ב) צמח [1]: ואלו הן מיני דשאים הקינרס והחלימה ו ה ד מ ו ע והאטד (ירוש' כלא' ו י:). — ג) *הזולת הדמעות: רעדה תאחוז כל שומע שמוע, ותזל כל עין דְּמוּעַ, ונהפך לאבל כל שעשוע, על הריגת רבי אלעזר בן שמוע (אלה אזכרה, מוס' יוה"כ).

דְּמוּת [2], ש"נ, מ"ר דְּמֻיוֹת, וגם דְּמוּתִיּוֹת, דְּמוּתִים, — א) צורה דומה לצורה אחרת, Abbildung, image: ביום ברא אלהים אדם בִּדְמוּת אלהים עשה אתו (בראש' ה א). ויולד (אדם ילד) בִּדְמוּתוֹ כצלמו (שם ג). ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כִּדְמוּתֵנוּ (שם א כו). כל יהודי שאין עוסק בפריה ורביה וכו' כאילו ממעט ה ד מ ו ת (יבמ' סג:). — והצורה בכלל: ואל מי תדמיון אל ומה דְּמוּת תערכו לו (ישע' מ יח). ומתוכה דְּמוּת ארבע חיות וזה מראיהן דְּמוּת אדם להנה (יחזק' א ה). וּדְמוּת פניהם פני אדם (שם י). וּדְמוּת החיות מראיהם כגחלי איש בערות (שם יג). ועל דמות הכסא דְּמוּת כמראה אדם (שם כו). מראה שלישים כלם דְּמוּת בני בבל (שם כג יה). והנה כִּדְמוּת בני אדם נגע על שפתי (דני' י יו). וּדְמוּת בקרים תחת לו סביב סביב (דהי"ב ד ג). הציצו עיניהן וראו ד מ ו ת אדם בארובה (יומא לה:). ד מ ו ת דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי (שם סט.). א"ר נחמן בר יצחק ד מ ו ת יונה מצאו להן בהר גריזים שהיו עובדין אותה (חול' ו.). יצתה בת קול ואמרה נסתכלת ב ד מ ו ת דיוקני בדיוקני עצמה לא תסתכל (ב"מ נח.). לפיכך היא (הנשר) פורחת למעלה לרקיע שלא ישיגוה אויביה ויהרגוה ויבטל ד מ ו ת מבריותיו של הקב"ה מן העולם (א"ב של ב"ס). כי יוצר כל העולמים אין לו ד מ ו ת כל עקר (ר"י ברצלוני, פי' יצירה א). אין לו ד מ ו ת הגוף ואינו גוף (יגדל אלהים חי). — ודברים לא בע"ח: וּדְמוּת ידי אדם תחת כנפיהם (יחזק' י כא). וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דְּמוּת המזבח (שראה בדמשק) ואת תבניתו לכל מעשהו (מ"ב יו י). כמראה אבן ספיר דְּמוּת כסא (יחזק' א כו). כמראה דְּמוּת כסא נראה עליהם (שם י א). ד מ ו ת צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה (ר"ה כ ח). — ב) כמו תה"פ, מה שדומה לדבר מה, ähnlich, ressemblant; resembling: קול המון בהרים דְּמוּת עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). חמת למו כִּדְמוּת חמת נחש (תהל' נח ה). — ומ"ר *דְּמֻיוֹת: מפני מה כל ד מ ו י ו ת שבעולם בים

[1]) בערב' דמאעa), מין צמח, אך לא נתבאר מהותו.

[2]) משקל כְּסוּת, שְׁבוּת, פְּדוּת. והנה פסל לגרד צורה זו ואמר שלא היתה כלל במציאות בחיי הלשון, וגזר שחכמי בית המדרש בדוה, ועקר הצורה היא דְּמַת: Ein Singular דמות hat in der wirklichen Sprache nicht exist. דמותא ist ein der Judenschule, nicht den Juden oder gar den Israeliten abgeborgtes Lehnwort (P. de Lagarde, Übers. üb. die etc. Nomina § 19) אבל, קורי עכביש באלה יכול לטוות רק מוחו החריף של לגרד, וכבר באר ברט (Barth, NB § § 76 d, 79 f, 260 c) דרך התהוותה של צורה זו,

a) د ماع

חוץ מדמות שועל שאינו בים (ח"כ פל כ"ס). כמה דמויות נדמיתי לכם בים נדמיתי לכם כגבור וכו' אמר הקב"ה לישראל לא גדמיתי לנביאים דמויות הרבה כשאמרו לך (פסיק' רבתי לג). מעשה חושב שני פרצופים שני דמויות אחד מכאן ואחד מכאן ומעשה רוקם דמות אחד פרצוף אחד (ילקוט תמות תכב).—ואמר הפיטן: חבת ישראל גרמה ענין הַדְּמוּיוֹת, והשם מוכיח מלהרהר בשתי רשויות (יוצר שבת א' אח"פ, יי' זין עטה). כי האותיות ביוצאם מן הפה ויפקידם ויגיהם באויר פלחוהו כפלח ונתחדש ממנו דמויות מכוונות מפורדות מבוארות כנגד כח כל אות מהן (הריקנטי ויחי). כל עול ורשע ושקר וכזב וכו' ובמות ואשרות ותמונות כל סמלות ודמותות ותבניתות כל אלה התועבות תלויות בדבור השני (ליקוטי קדמ', נספח 5).—יודמותים [1]): גוף הגלגל אי אפשר בו שיקבל דמות ואפשר שיראה עם הצחות בלילה באויר אדמימות ודמותים משונים (מ' אלדכי, ש"א כ ג).

דְּמוּתִי, ת"ז, לנק' דְּמוּתִיִּת, — מטבע הדמות, של הדמות: האדם החמרי בהיותו חמרי אי אפשר שיתקרב אליו (אל האלהים) קורבה תוארית והדמותיית (כ"א כיבאגו, דרך אמונה כה.).

דֳּמִי, ש"ז, — שקט ומנוחה, Stille, Ruhe; tranquillité; quietness: על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את יי' אל דֳּמִי לכם ואל תתנו דֳּמִי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישע' סב ו-ז). אלהים אל דֳּמִי לך אל תחרש ואל תשקט אל כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (תהל' פג ב-ג). — ואמר המשורר: ליל נגרו עיני כאלו הַדֳּמִי בשביר עמידת כוכביו לקחו (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס יא). צר לי על חושקים יבטחו בדמעה וביום כאב על הַדֳּמִי ישענו (רמב"ע, דיואן). בטרם רגבי הנדודים בחבות הידידים דבקו, ועפרות החברה למוצק הפרידה הוצקו, ועד לא העליצות בכור הדמי נמקו, ובנות התקוה נזמי החברה לא התפרקו (כ"י תריזי, תחכ' טז). מדמעות עיניכם בעדי שחדו אל תתנו דמי לו עד יגדור הפרץ אל תתנו דמי לו עד יגזור אמר כי גם היום יעל שמים (יל"ג, הוי אח). — וכסמי' דְּמִי, ״דמי הלילה, השקט והמנוחה של הלילה, ואמר המשורר: הוי הרי אבל

ותתבאר במבוא המלון, חלק הדקדוק. — [1]) כמו זגותים.

הרי בגלבע, אל לכם אור יומם אל אור השמש, ושכנכם הרעם דאשכם ירעע, וברקים יבוכם בִּדְמִי ליל אמש (יל"ג, אדו"מ ע).

דְּמִי[1]), ש"ז, — רק בחבור עם ימים, בִּדְמִי יָמַי, במשמ' באמצע ימי החיים, בעצם תקפם: מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו אני אמרתי בִּדְמִי [2]) ימי אלכה בשערי שאול (ישע' לח י-י).

א. דִּמָּה, — כמו א. דָּמָה, וכפע' עת' תְּדַמְּיוּן: ואל מי תְּדַמְּיוּן אל ומה דמות תערכו לו (ישע' מ יח). ואל מי תְּדַמְּיוּנִי ואשוה יאמר קדוש (שם כה). למי תְדַמְּיוּנִי ותשוו ותמשלוני ונדמה (שם מו ה).

ב. דִּמָּה, — כמו ב. דָּמָה, עת' יְדַמֶּיוּ: יבער כמו אש כבדי, על נוד צבי חן ידידי, מר יבכיו עיני, כטל יזלו ולא יְדַמֶּיוּ (רשב"ע, איך ישליו).

***דְּמַאי**[3]), דְּמַאי, דְּמַיי, ש"ז, — דבר מסֻפק, שיש מקום לפקפק בו ולחשדו, Zweifelhaftes; chose douteuse; dubious thing, והשתמשו במלה זו לפנים בפרט בכנוי לפֵרות לקוחים מעם הארץ בזמן ההוא שלא היו זהירים בהפרשת מעשרות, והפֵּרות שלהם היו חשודים והיה מקום לפקפק בהם אם הפרישו המעשרות מהם: אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות אבל מעשרין את הדמאי ומערבין (שבת ב ז). היה עובד בשוק ואמר טלו

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) תרגום: בדון ימי, במשמ' דאבון. השבעים: במרום ימי, כמו מליצה, בצהרים של ימי. רסע"ג בטראטה איאמי, ר"ל בטריות ימי, בלחלוחיהם. וכן ראב"ע ואחרים. אך כל זה בלי יסוד מספיק, והוא דחוק. ואולי היה כתוב בחצי במקום בדמי. עכ"פ, לפי הנוסחה המקולקלה השתמשו במליצה זו הסופרים.

[3]) משקל פְּנַי פנאי, תְּנַי תנאי. כך ד שואית ומם פתוחה, נקודה מלה זו בקטע המשנ' המנק' בנקוד הבבלי (הקדם א). והכתיב דמוי מצוי בתוספתא ובירוש'. והנה צורת המלה מלמדת עליה שהיא שמית ועברית, ואין שום סבה לחשדה, כמו שעשה בגימין מוספיה, והסכים לזה גם ז"פ בהקד' לאה"צ, שיצאה ממקור זר, מיוונית דימוס, ר"ל המון העם, ואדרבה זו מלה עברית קדומה, ויותן בהן גדול, שהוא גרם שנהיתה שגורה ביותר בפי הבריות, לא עשה אלא שהשתמש במלה קדומה וכללית זו לענין המיוחד שהתקין הוא, ופרושה האמתי של המלה כבר נתנה לנו הגמ' ירוש' (מע"ש ה נו ד, סוט' ט כד ב) דמי תיקן דמי לא תיקן, ונגזר משרש א.דמה, דומה לחדבר, וראיה

לכם תאנים וכו' אם הכניסו לבתיהם מתקנים ודאי טלו והכניסו לבתיכם וכו' אם הכניסו לבתיהם אינן מתקנין אלא ד מ א י (מעשר' ב א). כל דבר שאין אדם רשאי למכרן ד מ א י לא ישלח לחברו ד מ א י ר' יוסי מתיר בודאי (דמאי ג ג). מאכילין את העניים ד מ א י ואת האכסניא ד מ א י (שם א). שדרכו למכור ד מ י י (תוספתא שם ג יה). לא התירו למכור את הד מ י י אלא לסיטון בלבד (שם יג). וגזר (ר' יוחנן כהן גדול) על הד מ א י לפי ששלח בכל גבול ישראל וראה שאין מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד ומעשר ראשון ומעשר שני מקצתן מעשרין ומקצתן אין מעשרין אמר להן בני בואו ואומר לכם בשם שתרומה גדולה יש בה עון מיתה כך תרומת מעשר וטבל יש בהן עון מיתה עמד והתקין להם הלוקח פירות מע"ה מפריש מהן מעשר ראשון וכו' וגזר על הד מ א י של עמי הארץ (סוט' מח.). — ובמליצה *במשמעתו העקרית, בכללדבר של ספק ופקפוק: ברחו מן הספקות והעמידום בחזקת זולתכם דעו כי טעימת הד מ א י גורמת ליגע מן הודאי (אגר' הרמב"ם לבנו).

דָּמִי, דָּמִי, ת"ז, לנק' דָּמִית, מ"ל דָּמִיִּם, דָּמִיּוֹת, — שיש בו דם, מטבע הדם. Blut; blutreich; sanguin; bloody, sanguine: ומאחורי השדרה נמתח עליו עורק דופק גדול חם כסבת חום רב רוחיי ו ד מ י י ומתחבר בו וריד גדול הם בסבת חום רב ד מ י י (קאנון ג יג א א). הד מ י י שהוא חם ולח (ר"י אברבנל, נחל' אב' ה). והד מ י י והשחוריי הם פועלים שני מיני האמצעיים (שם). שמתחלפים (בעה"ח) באכיותיהם דמיי ובלתי ד מ י י (רשב"ל דורא, חלק בוסינו א). מי שהוא ד מ י י יקבל מהרה הדברים וישכחם מיד (שם, מג"א ה יג). ודע שטבעו (של האדם) הוא על שני פנים האחד מי שהוא ד מ י י ד"ל שגוברת בו האדומה שטבעה חם ולח והשני מי שגוברת בו הירוקה שטבעה חם ויבש (מעשה טוביה, עולם הקטן ג). האורח רענן הוא ד מ י י לבניי (ר"י עמדין, מגדל עוז לז.).

לזה שגם בערב' שרש שבה a), ששוה במשמעתו ממש לשרש א.דמה בעברית, משמש גם במשמעת היה הדבר בספק, ושְׁבְהַה b) דבר מסֻפק, שיש מ ק ו ם ל פ ק פ ק ב ו, שאינו ידוע היטב טיבו, והפרוש שבתלמוד ד א מ א י, דין מאי, אינו אלא דרשה בעלמא.

a) شَبَهَ b) شُبْهَة

הדיבור בב"ח בלתי ד מ י י ם והנה אלה המינים הם ממוצעים בין הצמח והב"ח (רשב"ל דורא, מג"א, ח"י ד). לפי שהיופי באשה מורה על היותה ד מ י י ת ואדמומיית בטבעה (ר"י אברבנל, מ"א א). ומנהגם שיקראו (המורסה) הד מ י י ת המזוקקת פלגמונייה (קאנון א ב א ה). והולד ניזון וחי עם לחות שרשית וחום טבעי אח"כ נולד סביב זה הולד שבשיליא פרשה אחד הנקרא מימברנא וכו' ויש אומרים שהיא ד מ י י ת ופעולתיה הם לקבל השתן שמשתין הולד (שלשל' הקב', יליר' הולד). השטות ההווה מהליחה הד מ י י ת פחות רע מההווה מהמרה השחורה (פרקי משה ו). אמנם אם יהיה התילדות החולי הזה מליחה ד מ י י ת שתתמזג עמה מרה ברכומית ימשך אחר זה כאב ודפיקה מתמדת ושריפה (מ' אלדבי, ש"א ד .). לפי שאחרי שיצא הילד נעדרו הצירים מכאובות ולא היו לה עוד ולזה לא יכלו לצאת המותרות הד מ י י ו ת אשר היו ראויות לצאת אחריו (ר"י אברבנל, ש"א ד).

דִּמְיוֹן, ש"ז, מ"ל דִּמְיוֹנִים, דִּמְיוֹנוֹת, — א) טבע דבר דומה לדבר, Ähnlichkeit; ; ressemblance likeness: דִּמְיֹנוֹ כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים (תהל' יז יב). — ומצוי שמושו בספרות המאוחרת[1]: יפה נוף הר ציון, אשר בחר עליון, לנפת שם ד מ י ו ן, ופלך וכפרים (דונש על מנחם), ר"ל כי מנחם שם המלה נוף דומה ל נ פ ו ת. התברר כי הבורא התעלה מכל ד מ י ו ן וערך אל דבר מבריאותיו (תו"ה, היחוד ז). וראיתי לבאר לך מן הענין הזה ד מ י ו נ י ם יורה על מה שלא זכרתי מהם (שם, יחוד המעשה ה). וכבר הובאו הד מ י ו נ י ם בתמורת קצתם בקצתם בספר אותיות הרפיון (הרקמה, שער ז). ואם הבלבלה בדרך הד מ י ו ן מבילה מן התאנים הבכורים מאה גרגרים וכו' (רמב"ם פי' המשנ', תרומ' ד ו). — והרבה פעמים בחכמת החשבון, משלים למעשי החשבון: ד מ י ו ן, יש חלקים יתרים על המעלות וכו' ד מ י ו ן אחר (המספר לראב"ע 58). ד מ י ו ן לבו מספרים שהאחד יש לו ערך והשני אין לו ערך (שם). ד מ י ו ן, בקשנו לדעת מרובע שעבר קרוב אל מאתים וכו' ד מ י ו ן אחר (שם 63). — ובכלל משלים: והנה אתן לך ד מ י ו נ ו ת אמר השם לקין ארור אתה

[1]) בתוך סגנון ארמי: וליתיה לסמיכה כלל אלא ד מ י ו ן בעלמא וזכר לסמיכה הוא כדי שיכנסו התלמידים במדות החכמים (ס' השטר' לר"י ברצלוני 133).

וכו' וקין אמר הן גרשת אותי וכו' ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות (ראב"ע שמות כ א). סוף דבר לד מ י ו נ י ם הנזכרים ולשאר ד מ י ו נ י ם הרבה נמשלה התורה והחכמת למים (מלמד התלמיד' בשלח).— ב) "הדבר שאדם רואה בכח המדמה: ועל שני ה ד מ י ו נ י ם לא יתכן שיהיה דמותו אצל ה ד מ י ו ן אלא צורת הגדול שבבני אדם (כוזרי ד ג). וההרגש הפנימי והוא ה ד מ י ו ן משיג הענין ההוא ומצייר אותו ותופש תכונתו וכמותו ב ד מ י ו נ ו עד שנשארו חקוקים שם (רוח חן כ). דע כי בין השגת ה ד מ י ו ן ובין השגת השכל הפרש גדול כי השכל לרוב דקותו לא ישיג רק דברים שאינם גשמיים וכו' ו ה ד מ י ו ן בעבור שהוא כח גופני לא ישיג מכל זה דבר אמנם ישיג הגשם במקריו (שם ה). כי הלובן והשחרות שהם מקרים ממין האיכות וכן הקוים והשטחים שהם מקרים ממין הכמות אין להם מציאות כלל רק בגשם הנושא אותם ו ה ד מ י ו ן יפריד אותם מן הגשם (שם). והכח הזה (המדמה) נבדל מ ה ד מ י ו ן כי ה ד מ י ו ן מקיים המוחשים וזה ידון כמוחשים ענינים בלתי מוחשים (קאנון א ו ה). ו ה ד מ י ו ן הוא אותו (הכח) אשר ישמרם (את המוחשים) אחר ההתקבצות ויחזיקם אחר ההסתר מן החוש (שם א כ כ ה). ובענין זה הוא הצומח עם הכח השכלי שנותן ד מ י ו נ י ם גמורים ולוקח הדברים החשובים ומכלה אותם (מלמד התלמידים זכור). והם באמת ד מ י ו נ ו ת בני אדם שבאשר יקשה עליהם לדעת הדבר יעשו להם ד מ י ו נ ו ת כוזבים לשכך את האזן (ר"י אברבנאל, בראש', יהי רקיע). לא ירחק היותו מעורר ההכנות החלושות הצריכות למשלים ו ד מ י ו נ י ם חושיים להשיג האמתיות השכליות (מאזני צדק, אנגלי 52). — ואמר הפיטן: המשילוך ברוב חזיונות, הנך אחד בכל ד מ י ו נ ו ת (שיר הכבוד לשבת).—ואמר המשורר: הן חכמים הגידו, גם אותותם העידו, כי החושים כחשים, ה ד מ י ו נ י ם מונים (אדם שש"ק, מבקש אמת).

דִּמְיוֹנוּת, ש"נ, — סגולת כח הדמיון: כח המחשבה וכו' היא ממוצעת בין שתי כחות אלו שהן ה ד מ י ו נ ו ת והזכרנות (מ' אלדבי, ש"א ד א).

דִּמְיוֹנִי, ת"ז, לנק' דִּמְיוֹנִית, מ"ר דִּמְיוֹנִיִּים, דִּמְיוֹנִיּוֹת, —של הדמיון, שאין לו מציאות אלא בדמיון, שהוא דמיון ומשל לדבר: אלו הם הד' פנים שמהם יהיה האצילות על הכח ה ד מ י ו נ י והכח השכלי (ראב"ע, ספר העצמים). המוחש בכח ה ד מ י ו נ י (מו"נ א סח). כי הקו להיותו דבר בלתי נמצא בעצמו והוא רושם או דבר ד מ י ו נ י קראו תהו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג ח). שלא יתנבא האדם בהיותו חכם ומוכן לנבואה כלומר בהיות כחו ה ד מ י ו נ י מוכן לזה (העקרים ג ח). ובמעשה המקלות ליעקב אבינו יש בו פועל ד מ י ו נ י לבירור הנשמות הקדושות מכור הברזל (רמ"ע מפאנו, אם כל חי א ט). והבאת עדות ומופת וראיה מספרים אשר גם הם גם שמם המצאת רוח ד מ י ו נ י (אריה מודינא, הקד' ארי נוהם). הצורה ה ד מ י ו נ י ת הנמצאת בדמיון באיש אחר העלמו מן החושים (מו"נ א ג). יונחו שמות ולשונות לענינים ד מ י ו נ י י ם שאינם בנמצא (מעשה אפוד כח). והסנהדרים היו מצווים שלא תעלם מהם חכמה מהחכמות האמתיות וה ד מ י ו נ י ו ת וההסכמיות (כוזרי ב סד). ונטה אל תאוותיו ה ד מ י ו נ י ו ת והנאות חושי הגשמיות (מו"נ א ב). ויזקק מדותיו זקוק רב וימית תאוותיו ותשוקותיו ה ד מ י ו נ י ו ת (שם ס). כי השכל אשר ימצא באדם יש לו הקשר עם הצורות ה ד מ י ו נ י ו ת באופן שאם יפסד הדמיון יפסד הוא (שם טוב מו"נ ב, הקד' יא). והחכמים קראו לטובות זה העולם הכלה טובות ד מ י ו נ י ו ת ר"ל שאינם אמתיות גם רעותיו רעות ד מ י ו נ י ו ת ולפי האמת הכל דמיון גמור כי אין לא לזה ולא לזה העמדה וקיום. (צידה לדרך א ג ח).

דְּמִיּוּת, ש"נ, — טבע דבר דָּמִי: ויזונו הכליות בדשנות ו ד מ י ו ת אשר באותה המימות (קאנון א א ד כ). וכבר נשתנה הדמיי מהם אל ד מ י ו ת מה (שם ג כא א כ). והניח הכבד על עשב אחד ומצא הכבד ניזול מ ד מ י ו ת והחלודה שלו על העשב (פרקי משה כד). אם יהיה עם חוזק הגוף ו ד מ י ו ת ו ובריאות המזג ובחרות השנים וכו' (קאנון ג כא כב).

***דָּמִים**[1], ש"ז כמ"ר, סמי' דְּמֵי, כנ' דָּמַי, דָּמָיו, דְּמֵיהֶם, — כסף, מטבעות שנותן אדם במחיר דבר שהוא קונה, Geld ; argent ; money : לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו ד מ י ם שמא יוקרו חטים ונמצאו באות לידי רבית (ב"מ ה ט). כל הנעשה

---

[1] לא נתברר מקורה האמתי של מלה זו ואף לא כמה היא קדומה ומתי נולדה בלשון. י"ם שנגזר שם זה מן א.דמה במשמ'דמיון, והוא כמו ש ו י ו של דבר. אבל, צורת המלה יותר דומה לשם נגזר מנע"ו. ויש רואים בדמים מלה שאולה מיונית [illegible], אך מלה זו נכנסה כהויתה

ד מ י ם באחר כיון שוכה וה נתחייב זה בחליפיו (קדוש' ה ו). הריני מעיין (במשקל) במקום שמכריעים או הריני מכריע במקום שמעיינים לפחות מן ה ד מ י ם או להוסיף על ה ד מ י ם (ספרי תצא רלד). ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך ד מ י ם (פסח' קיב:). מכר לו את הבקר לא מכר לו את הצמד ר"י אומר ה ד מ י ם מודיעין ביצד אמר לו מכור לי צמדך במאתים זוז הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז וחכ"א אין ה ד מ י ם ראיה (ב"מ מ:). שיכול לומר חלוק גדול הייתי מבקש ואתה הבאת לי חלוק קטן וכו' רע ב ד מ י ם (כתוב' לט.). ד מ י ידי עלי (ערכ' ה כ). בכורין של אביהם היא וטבחוה ואכלוה משלמין ד מ י בשר בזול (כתוב' לד:). החליף ד מ י שור בפרה (קדוש' כח:). אלא ב ד מ י אבידה הואיל וטרח בה (ב"מ כט:). ואם אמר לו אני אציל את שלך ואתה נותן לי ד מ י שלי חייב ליתן לו (ב"ק י ד). מפני תקון העולם כופין את רבו (של העבד ששחררו) ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על ד מ י ו (גיט' ד ד). המקבל בהמה מן העכו"ם וילדה מעלין אותו בשויו ונותן חצי ד מ י ו לכהן והנותן לו בקבלה אע"פ שאינו רשאי קונסים אותו עד עשרה ב ד מ י ו ונותן כל ד מ י ו לכהן (בכור' ב.). מעשה בצידון באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לו אצטליתי ואבדה אצטליתו ואמרו חכמים תתן לו את ד מ י ה (גיט' ז ה). צא ואכול ככר ואני נותן ד מ י ה צא ושתה רביעית יין ואני נותן ד מ י ה (תוספתא דמאי ה ג). ימכרו (הפירות) לאוכליהן ו ד מ י ה ם יתחלקו לכל אדם (שבי' ט ט). פרה וחמור מטפל בהן עד י"ב חדש מכאן ואילך שם ד מ י ה ן ומניחן (ב"מ כח:). הלויני כור חיטין וכו' הוולו נותן לו חיטים הוקרו נותן דמיהם (שם עה.). — ודבור דמים שנים במשמע' [1]), ר"ל גם דָּם, וגם כסף. — *דמים יקרים, כל אדם שמקחו גדול בעיניו ואינו מוכרו אלא בדמים יקרים (ערוך, ערך דמים). — דבר שאין לו ד מ י ם, ר"ל שכל דמים שיתנו במחירו אינו מספיק: לסוחר גדול המהלך במקום הסכנה תפשוהו ליסטין ביקשו להורגו אמר להם בשביל חמשה מנים שיש בידי אתם הורגים אותי ולא היו יודעים שיש בידו אבנים טובות ומרגליות שאין להם ד מ י ם (תנחומא האזינו ג). — ואומר המשל: אנוש קובל על אבוד ד מ י ו ואינו קובל על אבוד ימיו (מבחר המוסר ח א).

***דְּמִימָה**, ש"נ, — שה"פ מן דָּמַם: בניו (של אהרן) שקולים בו בכבוד ושקולים בו ב ד מ י מ ה (ספרא שמיני מא). לפי שהושוו ב ד מ י מ ה וקבלו עליהם גזירת המקום מאהבה (רש"י ויקר' יא ג). הם לשון שיתוק ו ד מ י מ ת חורבן (רד"ק חבק' ב כ). דומי ענינו השתיקה הגדולה שאין בה מחשבה כ ד מ י מ ת האבן (אברהם בדרשי, חותם תכנית, דום).

***דְּמִיעָה**, ש"נ,—שה"פ מן דָּמַע: הגמיאיני נא מעט מים שהוא כמו ד מ י ע ה קטנה השיבה היא בנדבת לבה שתה אדוני כנפשך שבעך (צרור המור, חיי שרה).

דמך, ממנו *דָּמַךְ.

דָּמָךְ[1]), ש"ז,—רעננות הצמח ורויתו ממים, Üppigkeit (der Pflanze); Luxuriance; -ancy: אמך כגפן ב ד מ ך [2]) על מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים (יחזק' יט י).

***דָּמַךְ**[3]), פ"ע, עת' יִדְמַךְ,—כמו שָׁכַב, יָשַׁן, schlafen, coucher, sleep: עם מנגינת אל ת ד מ ו ך פן ישרפך בפיפיתם (כ"ם גני' ט ד, הוספה).
— נִפע', יִנָּדֵמַךְ: יכלה עוז גויתך וויב דמך, ותשאר בתוך הקבר כאבן נ ד מ ך (עזרא הבבלי, הקד' תוכח' מוס').

---

[1]) בדבור היהודים בזמן ההוא, והוא השם ט מ י ו ן. — [1]) בארמ': דמים תרתי משמע.

[1]) עי' הערה לקמן.— [2]) כך כתוב ומנוקד בְּדָמְךָ, וראו במלה זו כנוי נכח, כמו אִמְּךָ, שקודם לה, אך נתקשו למצא לה פתרון נאה, כי להשם דָּם במשמעתו הרגילה אין שום מקום כאן. ופרשו קצת הקדמונים (ריב"ג, רד"ק ואחרים) בדמך כמו בדמיונך, ויש שהגיהו עפ"י קצת כ"י כ ר מ ך במקום בדמך, אבל המליצה כגפן כרמך על מים שתולה אינה טבעית. וכבר פרש רה"ג בדמך במשמע' רטיבות ולחלוחית, ואם לא נרצה לשבש הכתוב, פרוש זה הוא היותר נאה לפי הענין, אלא שהמליצה כגפן ברטיבותך קשה, ולכן יש לאמר כי אין כאן כנוי נכח אלא שם במשקל דָּבָר, ואפשר להביא לזה גם סעד מערב' שהפעל צַ'מַב a), ר"ל היה הצמח רוה ודענן, והחלוף של צ'-ד רגיל בשתי הלשונות.

[3]) בארמ' דְּמַךְ, מצוי מאד בתרגומים ותלמוד ומדרשים במשמ' שכיבה ושנה וכמו"כ במשמ' מיתה.— ואולי הוא הוא השרש שכב העברי בחלוף ובסרוס האותיות ד-ש, מ-ב, וכבר העירותי על חלוף ד-ש בלשונות השמיות.

a) ضمك

דמל[1], ממנו דָּמַל.

דָּמַל[2], פ"ע, — דָּמְלָה האדמה, וכרומה, היתה יבשה וקשה ומקומטה מצמא, מהעדר מים, **vertrockuen, dessécher; become parched**: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב דָּמְלוּ[3] בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל[4].

---

[1]) בערב' ד'בל a).

[2]) בערב' דַ'בַל b) אלנבאת, נכמש ונבל הצמח, וד'בַל שפאתה ולשאנה מנ עטש, י ב ש ו ו נ ש ת ו שפתו ולשונו בצמא. — [3]) עי' הערה לקמן. — [4]) והו הפסוק בנחום א ד, רק ששם בתוב אֻמְלַל בשן וכרמל במקום דמלו. והנה כבר הרגישו החדשים כי כפל וו המלה בעצמה, אמלל, בתחלת חצי הפסוק ובסופו שהוא לא לפי טבע המליצה העזה של נחום, נותן מקום לחשד כי יש כאן שבוש באֻמלל הראשון או השני. ומלבד סגנון המליצה, יש ראיה יותר חזקה שנשתבש הכתוב והיא סדר אלף בית של פסוקי משא וה: א-ב בפסוק ג: יי' א'רך אפים, יי' ב'סופה ובשערה דרכו. ג' בתחלת פסוק ד: ג'וער בים ויבשהו. ה-ו בפסוק ה: הרים רעשו, ו'תשא הארץ מפניו. ז-ח בפסוק ו: לפני ז'עמו מי יעמוד, ח'מתו נתכה באש. ט-י בפסוק ז: ט'וב יי' וכו', וי'דע חסי בו. ובין אות ג ואות ה חסרה אות ד. אין ספק איפוא, כי החצי השני של פסוק ד המקביל לגוער בים צריך להתחיל באות ד, במקום שהוא מתחיל באות א, בהמלה אֻמלל. ולכן כבר הגיהו החדשים הגהות מתחלפות. והנה ההגהה היותר זרה היא של ביקל (Biekell Hebr. Metrik, ZDMG,1880) דֻּצַּק בשן וכרמל, מלשון ערבית דצק c), שבר, מפני שהשבעים תרגמו במלה שר"ל שבר, ועל סמך זה החליט ביקל כי צריך להוסיף שרש זה במלון לשון העברית (Diese Wurzel ist also dem hebr. Lexikon zuzufügen). אך שרש זה אינו משמש בערב' אלא לשבירת ובוכית וכדומה, ואין בו כלום ממשמעת יבשת האדמה או כמישת הצמח ונבילתו. הגהות אחרות הן: דאבו, דָּכאו, דלו. אך הקושי בכל הגהות הללו הוא שכל הפ'ים האלו אינן ד ו מ ו ת כלל בצורתן להמלה אֻ מ ל ל, וקשה לשער איך נתהוותה מהן וו המלה, ואם אמנם על כרחנו אנו צריכים לגזר כי יש פה שבוש, הואיל וחסר הסוגר באות ד המחויב לפי סדר אלף בית של כל המשא הזה, עכ"פ אין אנו רשאים להגיה אלא כמה ש מ ו כ ר ח לפי הצרך, והגהה שלפיה היתה ההשתבשות טבעית. ולכן צריך למצא פעל שמתחיל באות ד, ושמשמש במשמ' יבשת האדמה וכמישת הצמח, ומלבד זה שתהיינה העין והלמד שלו אותן שבפעל אמלל, או לפחות דומות להן. ופעל כעין זה יש בלשון ערב' והוא דַ'בַל b), במשמ' הרשומות בהערה שלפני וו. ודבר ידוע הוא כי האות ד העברית באה גם במקום ד a) וגם במקום ד' b) בערבית, עי' למעלה בהערה לאות ד. ל"פ בשני אלה השרשים אותה בעצמה, ל, רק ע"פ כאן ב ושם בשרש אמל הוא מ. והנה יכלנו באמת לאמר כי היה גם בעבר' השרש דבל, והיה כתוב דבלו בשן וכרמל ונטשטש קצת הכתב ונשארה רק הבבואה של האותיות, ומפני שבכתב ה ד ע ץ האות ד דומה הרבה להאות א, והאות ב להאות מ נדמה לו להמעתיק כי גם פה כתוב אותו הפעל אמל שכתוב מיד אחריו. ואעפי"ב יותר נראה לי כי הפעל בעברית במשמ' וו היה לא ד ב ל ע"פ ב, אלא ד מ ל ע"פ מ, כמו שהוא ידוע כי שתי אותיות אלה מתחלפות תדיר בשתי הלשונות וו במקום זו, ולבן היתה ההשתבשות עוד יותר טבעית עם א מ ל ל, כי רק בבואת האות ד, שהיא דומה מאד להאות א בדעץ השתבשה. ויש סמך לדבר כי בעבר' היה שרש דמל מפני שבעברית שמשו שתי האותיות מ ל למושג של כמישת הצמחים, בהשרשים מלל, אמל, קמל אעפ"י שגם הצרוף ב ל שמש במשמ' וו, בשרש נ ב ל.

a) ذ بل b) ذَبَل c) دصق

א-דמם, ממנו א-דַּמַם, דּמִיָּה, דְּמָמָה.

א-דָּמַם, פ"ע, עב' דַּם, דַּמּוּ, כהפס' דֹּם דָּמּוּ, עת' אֶדֹּם יִדֹּם, יִדְּמוּ במקום יִדֹּמּוּ, צווי דֹּם, דּוֹם, דֹּמִּי, דֹּמּוּ, — א) נאלם פתאם, לא יכול יותר לדבר מפני בהלה, צער, וכיוצא בזה, **verstummen; perdre la parole; become silent**: הילילו אניות תרשיש כי שדד מבית מבוא וכו' דֹּמּוּ ישבי אי סחר צידון עבר ים מלאוך (ישע' כג א-ב). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולוא תבוא דמעתך האנק דֹּם (יחזק' כד יו-יז). ותצא אש מלפני יי' ותאבל אותם (את שני בני אהרן) וימתו לפני יי' וכו' וַיִּדֹּם אהרן (ויקר' י ב-ג). לבן המשכיל בעת ההיא יִדֹּם כי עת רעה היא (עמו, ה יג). ישב ברד וְיִדֹּם (איכ' ג כח). וָאֶדֹּם לא אצא פתח (איוב לא לד). אמרו בלבבכם על משכבכם וְדֹמּוּ (תהל' ד ה). תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך יִדְּמוּ כאבן (שמות יה יו). ישבו לארץ יִדְּמוּ זקני בת ציון (איכ' ב י). — ועת' למדב"ע עם הוספת ה בסוף: על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר וְנִדְּמָה שם (ירמ' ח יד). — ובמשמ' החריש ושתק והמתין לדבר: לי שמעו ויחלו וְיִדְּמוּ למו עצתי (איוב כט כא). — ובכלל חדל לדבר: למען יזמרך כבוד ולא יִדֹּם יי' אלהי לעולם אודך (תהל' ל יג). — וחדל לעשות מה שעשה קודם, שָׁבַת: נאספו עלי נבים

a) د b) ذ

ולא ידעתי קרעו ולא דמו (תהל' לה יה).— ודברים לא בע"ת: הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך אל [1]) תדם בת עינך (איכ' ב יח). מעי רתחו ולא דמו [2]) קדמני ימי עני (איוב ל כז). — ובמשמ' עמד תחתיו ולא זז ממקומו: אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם (ש"א יד ט). ויאמר (יהושע) לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו (יהוש' י יב). — וכמשמ' ירד מטה, צלל: יי' אל אבושה כי קראתיך יבשו רשעים ידמו לשאול (תהל' לא יח). — ובמו שלמים *דמם, דממו: והמים היו עומדין ו ד ו מ מ י ן והרשעים נידונין בהן כל אחד ואחד לפי מעשיו (סעו"ר ד). הן יושבין וקורין והוא (האבל) יושב ו ד ו מ ם (כרכ' יט.). ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו (בהקנה) אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן ד מ מ ו הרוחות עמד הקנה במקומו (תענ' כ.). התחיל (ישעיהו) מיצר על הדבר וכו' שאילולי שיתפתי קילוסי עם קילוסם שלהם (של מלה"ש) הייתי חי וקיים לעולם במותם היאך היה לי ש ד מ מ ת י (פסיק' רבתי לג). — ואמר הפיטן: עלי הגיון מחוליה, אשר דמם בעריה, ועל ועד אשר שמם ובטול סנהדריה (קינ' לת"ב, אלי ציון). ונפשי נבהלה מאד ומשתומם, ואתה יי' עד מתי רואה ודומם (יוצר פ' זכור, אלהים). — ומקור *דמם: וילבו חשכים כל הלילה וכו' הלוך ו ד מ ו ם אין דובר דבר כי גדול כאבם מאד (מא"נ. הלרפתים כרוסיה 64).

— נפע', נדם, נדמו, עת' ידמו, כהפס' ידמו,—ישתתקו, ובהדחבה ונחץ המושג ישמו, יחרבו, ישמדו: קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יי' את מרעיתם ונדמו נאות השלום מפני חרון אף יי' (ירמ' כה לו-לז). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בעונה כי עת נקמה היא ליי' גמול הוא משלם לה (שם נא ו). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא (שם מט כו). רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך ידמו (ש"א ב ט).— וגם ידם [3]) תדמי: אין עוד תהלת מואב בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי גם מדמן תדמי אחריך תלך חרב (ירמ' מח ב).—ובמו *שלמים: באותה שעה כיון ששמעתי את קול החזק הזה נרתעתי ונ ד מ מ ת י ונפלתי לאחורי (סדר רב"ג, שחר' א). — פוע', דומם,—עשה שידם: אם לא שויתי ודוממתי [4])

נפשי כגמל עלי אמו (תהל' קלא ב).

— הפע', הדם, הדמו, הדמנו: האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם כי יי' אלהינו הדמנו [1]) וישקנו מי ראש (ירמ' ח יד).—ואמר הפיטן: קומי דפקי שועי רמי, ותני כאוב מארץ קולך והומי, מי רוש השקני וה ד מ י (קינ' לת"ב, איכה תפארתי).—ואמר המליץ: וישומם שמני, וממרום רמני, ומהדומו ה ד מ נ י (ר"ע פרנסים, מתק שפת' 79). לא הכבדת לבך ערפך קשית, יד האונס היתה הוא הדמנו (יל"ג, דרך בת עמי).—ו*הדמים, עשה שידם: זה יהושע שהוא מ ד מ י ם גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו (מד"ר ברא' לו). —ואמר הפיטן: שמש ה ד מ י ם וזלזלו (ברת הזלזלים), וכו' עד בוא השמש הזחילו (ר"א קליר, יוצר פ' זכור). הגיגי כל ידמים, כצע אשמים, הלבנו בכפור אשמים (הות, גבס לשמע"צ, אפיק מען). הטה אלהי אזנך לנאצי ישלחו באיש מקדש מורא, ושמע מחרפיך מדמימי תודה וקול זמרה (הות, קינ' לת"ב, הטה). גאון נוגשיכם יגדע וידמים, לבל תענישו בחגיגת שבעת ימים (יוצר ב סכות, דגול). — ובכנ': הן עד קם צור והרמימם במלה עד נבון היום (ר"י בן אביתור, עבודה). גבול לא ישינו ולבת לא יאחרו עד משרת אהל י ד מ י מ ם בעמק (שם). — ומק': נתת כח ביהושע ל ה ד מ י ם החמה (רש"י תהל' ח ו). ומי יעצור כח וחיל ל ה ד מ י ם ולהשקיט כל פה דובר נבלה ושקר (אגר' ק"ק פוזנן לק"ק ברלין, שנת תל"ת). — ואמר הפיטן: מתי תתנשא ותתרומם, וזכר אמר פיך קומם, בשלש עתות עמלק להמם, בשלש מיתות זכרם להדמם, בשלשת ימי אפלה נגהם להעמם (יוצר זכור, אלהים).—ו*יעומד: לערב זוגום בחדר אחד, והאדונים מבחוץ לכם באחד. והם בוכים במר נפש ופחד, עד בקר בביתם לא הדמימה (קינ' לת"ב, ואת נוי).

ב. דמם, ממנו ב. דמם.

ב. דמם, פ"י, פעו' דמום, דמומי,— שמשמיע קול דממה: להשמיע רנן מדמומי קול (יוסי בן יוסי, מלכיות). אז היתה חנית סכו בועודי ועד בהוגי המלה בדמומי דקה (יוצר א' סכות, אז היתה).

ג. דמם, פ"ע, — בהברת האותיות, יצאה בהקשת השפתים זו לזו: שלש אמות אמ"ש מם ד ו מ מ ת

[1]) ס"א ואל.— [2]) ס"א דמו.— [3]) לפי ההקש עם נע"ו. — [4]) בך ברוב הספרים, ופרשו המפרשים השתקתי

והכנעתי. אבל, זה קצת דחוק. ובקצת ספרים ורוממתי וגם זה אינו נבון לפי הענין.— [1]) כך מפרשים רוב המפרשים שהוא הפעיל מן דמם, במשמ' השמיד, אך זה דחוק מאד, ועי' נדם.

באמירה שין שורקת אלף חוק מכריע בינתים (חכמוני, יציר' ג).

ה״דָּמַם, — קל לא נהוג.

— פִּע', יְדַמֵּם, — לכלך בדם: והדם היה מזנק ממנו עד מאד ו מ ד מ ם כל זיניו (מלך ארטוס, תו״ע כרלינר 1885).

ה״דָּמַם, קל לא נהוג.

— הִפע', יהדמים, — כדקדוק, הדמים מלה למלה, אמר אותה כסמיכות: עדה שהיא עשרה כ ש ת ד מ י מ ה לתיבה שלאחריה הע' נחטפת וה' שלבסוף נתמרת בתיו כגון עדת ה' בעדת קרח (שכל טוב, ברא' כח ל).

דְּמָמָה, ש״נ, — א) שקט: ויצעקו (יורדי הים) אל יי' בצר להם וממצוקתיהם יוציאם יקם (אלהים) סערה לִדְמָמָה ויחשו גליהם וישמחו כי ישתקו (תהל' קז כח-ל). על כן תהיה לכם ד מ מ ה ואז טוב לי ולכם (יוסיפון סד). ומתילדים ממנו (מהיין) הרעש ומישוך העצב והיתרים והבהלה ו ה ד מ מ ה והמרה השחורה (מ' אלדכי, ש״א ה ד).—ב) קול קל, דק, כמו קול נשיכה של רוח קל: ואחר הרעש אש לא באש יי' ואחר האש קול דְּמָמָה דקה (מ״א יט יב). ורוח על פני יחלף וכו' דְּמָמָה וקול אשמע (איוב ד יה-יו). מושיכין אותה (את הריאה) במים פושרין ונופחין אותה אם בקבק המים טרפה ואם לא בידוע שקרום התחתון בלבד ניקב והרוח תנהג בין שתי הקרומות ומפני זה ישמע בה קול ד מ מ ה בשעת נפיחה (רמב״ם שחיט' ז ז). עבר גדוד רביעי בשתיקה ואפי' קול רגל סוסים לא נשמעו אלא ד מ מ ה דקה (א״ב של בן סירא כב.). — ״ובהברת האותיות, הקשת השפתים זו לזו: אות מם נאמרה כ ד מ מ ה ואות השין נאמרה בשריקה (חכמוני, יציר' ג).

דמן[1], ממנו דֹּמֶן, ״דִּמֵּן, מַדְמֵנָה.

דֹּמֶן, ש״ז, —זבל לְטַיֵּב את האדמה, Dünger; engrais, dung: והיתָה נבלת איזבל כְּדֹמֶן על פני השדה (מ״ב ט לז). ונפלה נבלת האדם כְּדֹמֶן על פני השדה (ירמ' ט כא). לא יאספו ולא יקברו לְדֹמֶן על פני האדמה יהיו (שם ח ב).

---

[1]) בערב' דִּמְן, דֻּמַּאן a).

a) دِمْن b) دُمَّان

״דִּמֵּן[1]), פ״י, — דִּמֵּן את השדה, שם עליה דֹּמֶן: לאדם שנטע אילנות ונכש שרשיהם ונקה האדמה מן הקוצים ומן העשבים והשקה אותם בעת הצורך ו ד מ ן אותם ואחר כן הוא מיחל הפירות מאת האלהים יתברך (חו״ה, תשבון הנפש ב).

— פֻּע', יְדֻמַּן, מְדֻמָּן, — שדמנו אותו, שמלכלך בדמן: פץ רועה נאמן, בפוש באפר וּמְדֻמָּן, צאן אשר בחקי הואמן, איך גזו בלא זמן (ר״א קליר, קינ' לת״ב, או כהלך). פוסעים בהיותם (מרדכי והמן) פני בית המן, הפילה עליו בתו עציץ מְדֻמָּן (מתו' רומ', אכסרה, לפורים).

דמם, ממנו ״דָּמַם.

״דָּמַם[2]), פ״י, — הסתיר, טמן: אני היא שהייתי חבויה ו ד מ ו ס ה בצלן של מלכיות (מדרש שה״ש, אני חבצלת).

א״דמע[3]), ממנו א.דֶּמַע, ״דִּמַּע.

א.דֶּמַע[4]), ש״ז,—ראשית הדישה בגרן שהיתה לפנים קדש לגבוה: מלאתך וְדִמְעֲךָ [5]) לא תאחר בכור בניך תתן לי (שמות כב כח). והשלישי נאכל בנזיד ה ד מ ע (עהל' ב ג). המוציא את העפר ממקום טומאה אוכל ב ד מ ע ו המפקח בגל אינו אוכל ב ד מ ע ו (אהל' יו ז).— ״זבית ה ד מ ע, הבית ששומרים בו את הדמע: כהן שניתן לו תרומה ומצא בו דברים אחרים הרי אילו אסורין שהכל משליכין לבית ה ד מ ע (תוספתא תרומ' י יו).

---

[1]) בערב' דַּמַן a).

[2]) בערב' דמש b).

[3]) שרש משותף ערב', ארמ' ואשורית.

[4]) עי' הערה שלקמן. — [5]) פרשו רוב המפרשים הקדמונים וכמו״כ החדשים מלה זו כמשמ' דמעה, ואמרו שהכונה בו בהשאלה על היין או השמן. רסע״ג: רשאך, והוא היצהר. מנחם: הוא התירוש הצח והמזוקק שאין בו שמרים. ע״כ. ריב״ג אמר וז״ל: וענין אחר מלאתך ודמעך כנוי לשמן והדמע אצל הערב שם לכל נתך ממים וזולתם ועל כן אומרים ליין דמעת הכרם. ע״כ. ראב״ע כמו רסע״ג. וכעין זה רוב החדשים. אבל, בעצם הענין אינו מסתכר שבמקום שמדבר הכתוב כדבר חק ומשפט השתמש במליצה שירית כזו, ושנית אינו מובן פרוש לא תאחר השמן שלך, הלא אין כ ל השמן נותנים לנכוה, וזאת שלישית, כי דרך השמוש שהשתמשו במלה זו במשנה

a) دَمَن b) دَمَس

ב. **דמע**, ממנו א. דָּמַע, דִּמְעָה, ב. *דֶּמַע

א. **דָּמַע**, פ"ע, עת' יִדְמַע, מק' דָּמֹעַ, -- דָּמְעָה העין, ירדו דמעות ממנה כמו בשעת הבכי: ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה ודָמֹעַ תִּדְמַע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי' (ירמ' יג יז). אם היתה עינו דומעת בידוע שהמים עוברין פסקה מלהיות דומעת בידוע שהמים קבועין (תוספתא נכור' ד ז). בוכה עד שיהו גלגלי עיניו דומעות (ספרי קנז). עיניו תרוטות וצירניות דומעות דולפות טורדות (נכור' מז.). — *תדמע וכדומה הרמעה: עוד אגלי מספר על גדיש ידמעו לרטוב רגבי עפר חתו עלינו (יל"ג, הוי אח).

— פע', *דִּמַּע, —כמו קל: דומה לנותן אצבע בעין שכל זמן שאצבע בעין עין מדמעת וחוזרת ומדמעת (נדה יג.).

— הפע', *הִדְמִיעַ, — כמו קל, הוריד דמעות: וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע רם (כ"ס גני' יכ יו). סמר בשרו וְהִדְמִיעַ בי נחשד (עבודה, אמיץ כח). ותקעו והריעו ביום חגינו כסה, והחרדו והתודו להסיר רוע מעשה, ולב קרעו וְהַדְמִיעוּ פני אל עון נשא (סבת לפני ר"ה, פתו לבכנס). הראית את הדמעות אשר הדמיע אדוני אחי המלך עלי (יוסיפון נט). ואם יקרה לעין שהם מדמיעות ידוק אפר צפורן המור וילוש אותו בחלב אשה מינקת זכר ויעשהו חמיצה ויתנהו למעלה מן העינים (מ' אלדבי, ש"א ד א).

— נפע' *נִדְמַע, — נִדְמְעָה העין, שהורידה דמעות: ותחנת אשמורת, תהי כקרבן וקטורת, לפניך נקרבת ולנגדך נשמעה, פקח עיניך וראה עיני הנדמעה (סדר רב עמרם גאון, סליח' כ).

ב. *__דֶּמַע__, ש"ז, —מה שיורד מהעין בשעת בכי ובדומה, Thräne; larme; tear: מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע (ב"ב יה.). — ואמר הפיטן: קולי שמע, וראה דמע עיני, ריב ריבי, שעה ניבי (ערכ' יוה"כ, קולי). — ואמר המשורר: אלו לפי אידי דמעי יזלון, לא דרכה רגל אנוש יבשת, אך לא למי נח לבד כרת ברית, כי גם לדמעי נראתה הקשת (ראב"ע, אלו לפי אידי). וכוסי בי על כום זכרתיו, אבל ייני במו דמעי מסכתיו, להדית לחי מדם שפכתיו, עלי פני במי עיני רחצתיו (הקד' ספר בעבועים לר' זכדא). שברה כים וכמר מדלי כל דמע (יל"ג, הוי אח). ודמעי כגשם מעל בי יתכו (שם).

*__דִּמַּע__, פ"י, —עשה דֶּמַע, ר"לתרומה, נִדְמַע ודֻמַּע, נעשה דֶּמַע: סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ונדמעו ונפל מן המדומע למקום אחר ר' אליעזר אומר מדמעת כתרומה ודאי וחכ"א אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון (תרומ' ה ו, ועוד במקומות רבים).

דִּמְעָה, ש"נ, מ"ר דְּמָעוֹת, — כמו ב. דֶּמַע: ודמע תדמע ותרד עיני דִּמְעָה כי נשבה עדר יי' (ירמ' יג יז). הורידי כנחל דִּמְעָה יומם ולילה (איכ' ב יח).

מעיד כי זו מלה קדומה במשמעה המיוחדה שהשתמשו בה בכל המקומות שהובאה שם. ולכן אין ספק בדבר, כי משמעתה האמתית והעקרית של דמע, ולא בדרך השאלה, היא זו שיש לה בשמוש הלשון של המשנה. וכמו שאמרו בפרוש ודמעך זו תרומה (מכי' משפט', מס' דכספא), ועוד שם: תרומה שהיא קרויה שלשה שמות ראשית ותרומה ודמע. וכן בגמ' (תמור' ד.): ודמעך אלו תרומה. וכן רמב"ם כמה פעמים בפרוש המשנ' שלו: התרומה שקרא אותה השם דמע (תגי' ג ד, דמאי א ג, ועוד). וזה אינו דרוש אלא עקר פרוש המלה. וגם חלקו השני של הכתוב בעצמו מלמד על הלקו הראשון, כי כמו שחלק השני מדבר בבכור אדם כן מדבר החלק הראשון בבכורות השדה, וכן מוצאים אנו במקום אחר שלעומת בכור בע"ת הכתוב מדבר קודם בראשית התבואות השדה: כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליי' לך נתתים וכו' ואח"כ: כל פטר רחם (במד' יח יב-יה). וממקום אחר ידענו כי המלאה היא מן היקב, והכונה ראשית היקב, ועוד מכתוב אחר אנו רואים כי בת זוגה של המלאה הוא הגרן: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז), והכתוב המקביל לזה ממש הוא שם ל: ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב, וכשם שתבואת יקב הוא כנגד המלאה שבפסוק כז כן כתבואת גרן הוא מקביל לכדגן מן הגרן, והוא בכל מקום בת זוגה של מלאה. ולמדנו מזה, שבת זוגה של מלאה שנאמר במקום אחר, והוא דמע, הוא ראשית תבואת הגרן, ולא רחוק הדבר לשער כי גם בפסוק כז היה כתוב בתחלה כדמע מן הגרן וכמלאה מן היקב, ונמחקו שתי האותיות מע ותקון סופרים הוא דגן בשביל האות ד שנשארה והשם גרן שאחרי כן. והיוצא ממשא ומתן זה הוא כי שש מלים משמשות בענין זה: ראשית, תרומה, בכור, בכורים, מלאה, דמע. השנים הראשנים הם כלליים, בכור הוא ראשית פרי בע"ת, בכורים ראשית פרי האדמה, מלאה ראשית היקב וגם הגת, ודמע ראשית הגרן, ראשית הדיש. מלאה ודמע הם שמות קדומים, ואח"כ דחק את רגליהם קצת השם תרומה, אך עוד נשאר השם דמע בשמוש הלשון במקום תרומה, ושמש גם במקום מלאה שנדחקה כליל מהשמוש הרגיל. ובדבר מקור השם דמע צריך לאמר כמו רש"י: איני יודע מהו לשון דמע.

האכלתם לחם דִּמְעָה (תהל' פ ו). ואעפ"י ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו (ברכ' לב.). — וסמי': ושבתי אני ואראה את כל העשקים אשר נעשים תחת השמש והנה דִּמְעַת העשקים ואין להם מנחם (קהל' ד א). דמעת הסם ודמעת החרדל ודמעת קילורית ודמעת השחוק יפה מכולן (מד"ר איכה, כלו כדמעות). שמעה תפלתי יי' ושועתי האזינה אל דִּמְעָתִי אל תחרש (תהל' לט יג). שימה דִמְעָתִי בנאדך (שם נו ט). יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בְּדִמְעָתִי ערשי אמסה (שם ו ז). — ואמר בן סירא: בני על הסת הויב דמעה התמרר ונהה קינה (כ"ם גני' לח יז). לא יטש צעקת יתום ואלמנה כי תחבט שיח הלא דמעה על לחי תרד ואנחה על מורדיה (שם לב יז־יח). — ומ"ר: כלו בַדְּמָעוֹת עיני חמרמרו מעי (איכ' ב יא). האכלתם לחם דמעה ותשקמו בִּדְמָעוֹת שליש (תהל' פ ו). בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו (ברכ' נט.). כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו (שבת קה:). שש דמעות הן ג' יפות וג' רעות של עשן ושל בכי ושל בית הכסא רעות וכו' (שם קנא:). שבוכין ומורידין דמעות כמעיין (ערוכ' יט.). בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבום אחד (פסח' קיח.). שלש דמעות הללו למה אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומן (חגי' ה:). והיו הם יושבים ואוכלים ושותין והוא היה עומד ומשקה עליהן והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן (גיט' נח.). בשכר ארבע דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ארבעה גבורים (סוט' מב:). — ולשון דמעה: שופך לב וקורא בלשון דמעה, שוב מחרון אפך והנחם על הרעה (רמב"ע, סתר' יוה"כ, אקום להודות). — וכהשאלה באשה, *דמי וסתה: לאדם שנותן אצבע בעין כל זמן שאצבע בעין דמעה שוהא לבא נטל האצבע דמעה ממהרת לבא (נדה ס:). — *יודמעת עב, מטר: תשמח ודמעת עב[1] בפניה רסיס, כזרוק בדלח מענק וזורקת (ר"י הלוי, ארץ כילדס). — *וכמו א-דֶמַע: ביען שניהם יקרים בעין אל כמקריב לפניו מלאה וְדֶמְעָה (ר"י

[1]) כך בכ"י וכן נכון ולא כהגהת כהנא ודמעתה.

חריזי, הענק ג).

דַּמֶּשֶׂק[1], ש"ז, — כסת ישימוה בפאת הערש להשען עליה בהסבה, Kissen (zum Lehnen) coussin (pour s'accouder); cushion (for leaning): כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה וּבִדְמֶשֶׂק [2] ערש שמעו והעידו בבית

[1]) קצת דומה לצורת מלה זו השם בַּדֹּלַח, ועי' הערה לקמן. — [2]) בכל הספרים המדויקים בשין ימין. ואעפ"כ ראו בו השבעים, ולג' ותיב"ע את שם העיר דמשק, ופרשו: הישבים בדמשק בערש. והנה מלבד שאין טעם למליצה זו, ומלבד שחסר ב של בערש, קשה זה החבור של היושבים בשמרון ובדמשק. רד"ק פרש ברמשק ערש לפי ההקבלה עם פאת מטה, ואמר שבדמשק פרושו בזוית, כמו פאת, אעפ"י שאין לו חבר במקרא. וקצת החדשים פרשו דמשק במשמ' אריג של משי הבא מדמשק, שגם בלשונות המערביות קוראים גם עתה על שם העיר הזאת, Damast, damas, וסמכו על מה שגם בערב' קוראים דמקשa) למין אריג של משי לבן. אבל כבר נרחתה סברה זו, מפני שקשה לחשב שבזמן כל כך קדום היה האריג של דמשק מפורסם כל כך ושקראו לו בשם העיר, ושלא נזכר השם הזה בשום מקום אחר שנזכרו שם אריגים יקרים, והשם דמקש בערב' כבר אמרו עליו חכמי הלשון הערבים שזו מלה זרה, אעפ"י שהשתמשו בה כבר הערבים הקדמונים, ואמרו שאמרו גם מדקש (כתאב אלמעי'רב 68). ואמר פרנקל שזו מלה שאולה מארמית מיטכסו, שהיא בעצמה שאולה מיונית (Lehnw. 40). ולכן הגיהו גרץ, נובק ואחרים בשמיכת במקום בדמשק, ודוהם ומרתי דְּבֶשֶׁת במקום דמשק, מלשון דבשת גמלים. מכל זה נראה עד כמה מלה זו, בצורתה כמו שהיא, מעידה שנוסחה הכתוב לקויה. ובצדק העיר ולהויזן, שבהמלה בדמשק בודאי יש היסודות של מלה שמשמעתה היתה מקבלת להמלה פאת, וצריך למצא מה הן היסודות הללו. והנה ממקום אחר בחזיונות הנביא הזה (שם ו ד): השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק הפרטים על פי הנבל וכו' אנו רואים כי הנוקד מתקוע קצף על המנהג של פנוק ותפארה שפשט כנראה אז מקרוב בקרב שועי שמרון להסב על מטות תפארה בעת הסעודה, ואין מפק בדבר כי גם בהדברים בפאת מטה ובדמשק ערש היתה כונתו של עמוס למנהג זה, וכמו שכבר העירו קצת החדשים שחצי הפסוק, הישבים בשמרון וכו', אינו סופו של פסוק הקודם אלא ראשו של הכתוב שלאחריו, שמעו והעידו. ולהסב זה שמשו שני כלים, מטה מפוארה עשויה שן וגם ערש, כמו שנראה

a) دمقس

יעקב נאם אדני יי' אלהי הצבאות כי ביום פקדי פשעי ישראל עליו והפקדתי על מזבחות בית אל (עמו' ג יב־יד). — והשתמשו קצת הסופרים במלה זו במשמ' שם לעצם הרסש: קרקע הבית מכוסה בשטיכה או עלים והוא שלחנם כסאותם ו ד מ ש ק ערשם (סבי"ע כ מד:).

***דַּן**[1], ס"ז, מ"ר דַּנִּים, כנ' רבים דַּנֵּי, הַדַּנִּים שלי, — כעין חבית ששוליה גבנונים ואינה יושבת אלא אם יחפרוה באדמה, gross. ird. Krug ; jarre ; jar: דונו ד נ י[2]) (ירוש' שבת ו ח ג, בבלי שם סו:).

***דְּנָא**, — בארמית כמו ז ה בעברית, והשתמשו בו קצת הסופרים גם בסגנון העברי בפרט בכתיבת מכתבים לציֵן החדש הנכחי, בהדבור, מכתבו מן יום כך וכך ד נא, ר"ל בחדש הזה שאנו עומדים בו בעת: נאותים אנחנו אל השכר אשר קצב מע"ל לטרחו במכתבו מן ב"ד ד נ א אף כי רבה היא (קרית ספר למת"ג ג). באספת חברינו אשר נדחתה עד יום א' ל"א ד נ א (תגר' יל"ג, ת נג). ביום י' ד נ א שלחתי לך חוברות (שם פכ).

***דָּנָב**, ס"ז, — כלי מכלי הבנאים, בעין לוח ישר ויד לו באמצעו יסמכהו הבונה אל הכותל לראות אם כלו על קו ישר: ד נ ב ו[1]) של אומן (המליצה לר"ש כר"ב, בכר 28).

דנג, ממנו דּוֹנָג, עי"ש.

***דַּנְדַּנָה**, ס"נ, — מין צמח, הוא מאכל בהמה ועפ"י הדחק גם מאכל אדם: כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וכו' ואיזה זה עלה הלוף השוטה ועלה ה ד נ ד נ ה העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב (שביע' ז א). עיקר הלוף השוטה ועיקר ה ד נ ד נ ה והעקרבנין (שם ב). עלה הלוף שוטה וה ד נ ד נ ה יש שיש לו שביעית ואין לו ביעור (נדה נא:). —ועי' לוף.

ד"ס, ר"ת: דברי סופרים.

***דָּנַן**, פ"ע, לווי דּ'ן, דּ'נוּ, דונו, — היה דן, היה חבית: ד ו נ ו[2]) דני (שבת סז:).

דֵּעַ[3], ס"ז, מ"ר דֵּעִים, —מה שאדם יודע, מה שהוא חושב שהוא יודע, שהדבר כך או כך, Wissen, Meinung ; savoir, opinion ; knowledge, opinion: צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי

מהכתוב הנזכר, ואין ספק בדבר כי בערש ההסב הזה היו נותנים בפאת הערש מין כסת מיוחדה, להשען עליה, להטות עליה האציל, כמו שאומר בן סירא, עי' ערך אַציל, והיה מנהג זה ידוע גם להערבים, ויש בלשון ערב' הקדומה גם פעל לזה, אִתַּכַּא[a]), ואתַּכַּא ענד פלאן, ממש כמו בעבר', הסב אצל פלוני, במשמ' סעד אצלו, והשם מֻתַּכַּא[b]) מטה של הסבה, בכסתות להשען עליהם, ולהכסתות האלה של הסבה יש בערב' גם שם: ושאד, ושאדה[c]), ופרשוהו המלונים הערבים ב א ל מ ת כ א. ויש לחשב כי בעבר' היה השם לזה הדבר אותו צרוף האותיות כמו בערב' אלא מסורס קצת, כמו ד ו א ש, או דְּוֹש, ונטשטשה האות ו או נמחקה, ונשארו האותיות ד ש, ובבואה של אות אחרת ביניהם. והשם ש מ ר ו ן שלפניו נתן מקום לחשב כי שתי האותיות ד ש והאות שהיתה ביניהם הן שארית כמו"כ של שם עיר שיש בהן האותיות האלה, והוא: ד מ ש ק. ובאמת גם עצם השם ש מ ר ו ן חשוד, כמו שכבר העיר על זה ון הונקר (van Honacker) בפרושו לתרי עשר, שאין כלל מקום לשם הזה באן, ואולי היה במקום השם שמרון פעל של שכיבה והסבה, כמו שיש בהכתוב השכבים על מטות שן וס ר ח י ם על ערשותם, ואותיות הפעל הזה שהיו אולי כמו"כ מטושטשות נדמו כמו שמרון ולפיהן תקנו גם דמשק. זהו אולי סדר תולדתה של המלה דמשק שלנו, עכ"פ כיון שלשוננו מיוסדה על המקרא כמו שהוא, השם דמשק, אפילו אם נשתבש, יש לו זכות שם עברי במשמעה היותר נאה לו לפי הענין, ובפרט שיש דומה לו בצורתו בְּדֹלַח. וכבר השתמש בשם זה בעל שבי"ע, אעפ"י שכונתו הוא היתה אולי לא להכסת אלא לעצם מטת ההסבה.

[1]) בארמ' דנא, בערב' דנ[d]), ועי' הערה שלקמן. —[2]) זה ל ח ש שיש בו משום דרכי האמורי, ואין פרושו האמתי ידוע. אך הערוך ורש"י פרשו השם דני במשמ' חבית, ואעפ"י שלפי פרוש הערוך „יוחזקו החביות" דני הוא מ"ר ארמי, אך רש"י פרש דני בנוי רבים מדב"ע: התחזקו חביותי, וא"כ דני הוא מ"ר עברי, החביות שלי. ובהיות שהשם דַּן במושג זה ישנו גם בארמ' וגם בערב', אעפ"י שפקפק פרנקל בערביותו וגזר שהוא שאול מארמית (Lehnw. 169), מכל מקום גם פרנקל אינו פוסל את שמיותו. ובהיות שרוב דברי הנחש שבאו שם בתוספתא ובגמ' הם בעברית, רגלים לדבר שגם נחש זה הוא מלשון עברית, והמלה דן היתה במציאות בלשון העברית.

[1]) ופרש שם בעצמו: שיתקן עליו האומן הכותל בעת הבנין שלא יבוא מעוקם (בל"ע) מסטרה. ע"כ. והנה בכ"י אחד כתוב זנבו במקום דנבו, וסובר דר' בכר כי עכ"פ דנב לקוח מהשם הארמי דנב במשמ' זנב.

[2]) עי' הערה לערך *דַּן.

[3]) מן ידע, עי"ש.

---

a) إتّكا b) مُتّكا c) وساد ' وسادة d) دَنّ

ואירא מחות דֵעִי אתכם (איוב לב ו). לכן אמרתי שמעה לי אחוה דֵעִי אף אני (שם י). אשא דֵעִי למרחוק ולפעלי אתן צדק (שם לו ג). — ומ"ר דֵעִים, תְּמִים דֵּעִים: התדע על מפלשי עב מפלאות תְּמִים דֵּעִים (שם לז יז), ועי' תְּמִים.—יְדַע פְּתַע [1]), ידיעה שבאה מהרה: תשלח דַע פְּתַע עד אפסי ארץ (אד"ס שם"ק, המעורר).

דֵּעָה, ש"נ, מ"ר דֵּעוֹת,—א) כמו מקור: כי מלאה הארץ דֵּעָה את יי' (ישע' יא ט).— ב) עצם הידיעה, הדבר הידוע: את מי יורה דֵעָה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים (ישע' כח ט). ואמרו (הכופרים) איכה ידע אל ויש דֵעָה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (תהל' עג יא-יב). — וכמו חכמה: ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דֵּעָה [2]) והשכל (ירמ' ג יה). — ומ"ר: כי אל דֵּעוֹת יי' ולא נתכנו עללות (ש"א ב ג). כי אמנם לא שקר מלי תמים דֵּעוֹת עמך (איוב לו ד), ועי' תָּמִים. —*והכח לדעת ולהבין דברים, כמו בינה, שכל: נתן הקב"ה ד י ע ה באדה"ר מעין דוגמא של מעלה (פסח' נד.). וכל מי שאין בו ד ע ה אסור לרחם עליו (ברכ' לג.). גדולה ד י ע ה שניתנה בין שתי אותיות (סנה' לב.). אין עני אלא ב ד י ע ה (נדר' מא.). — ואמר המשל: אדם בלי כסף וממטבע לכסיל יחשב וחסר ד י ע ה (מלחה המוסר ו:). — *ומה שראוי וצריך שידע אדם, החכמות: אמר (המשל) ד ע ה חסרת מה קנית ד ע ה קנית מה חסרה (מד"ר ויקר' א, תנחו' שם, והובא בהמעל' של רב"ט פלקיירא ב). — ג) *טבע נפשו של אדם ונטיותיה ותכונתה והרגלה בדברים חמריים ומוסריים, Gemütsart ; caractère; character: ארבע מדות ב ד ע ו ת נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). ד ע ו ת הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה מזו ורחוקה ממנו ביותר (רמב"ם דעות א א).ויש בין כל ד ע ה ו ד ע ה הרחוקה ממנה בקצה האחר ד ע ו ת בינוניות זו רחוקה מזו וכל ה ד ע ו ת יש מהן ד ע ו ת שהן לאדם מתחלת ברייתו לפי טבע גופו ויש מהן ד ע ו ת שטבעו של אדם זה מכוון ועתיד לקבל אותם במהרה יותר משאר ה ד ע ו ת (שם ב). כשם שהחכם ניכר בחכמתו ו ב ד ע ו ת י ו והוא מובדל בהם משאר העם כן צריך שיהיה ניכר במעשיו במאכלו ובמשקהו (שם ה א). דרך ברייתו של אדם להיות נמשך ב ד ע ו ת י ו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו (שם ו א). חמשה דברים העושה אותם ימשך אחריהם תמיד וקשים הם לפרוש מהן לפיכך צריך אדם להזהר מהן שמא ידבק בהן והן כולן ד ע ו ת רעות עד מאד (שם, תשוב' ד ה). כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל ה ד ע ו ת (שם ה ב). אשה רעה ב ד ע ו ת י ה ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות מצוה לגרשה (שם, גרוש' י). אם נמצא (העבד) גנב או הוטף או גונב נפשות או בורח תמיד או זולל וסובא וכיוצא בדברים אלו אינו יכול להחזיר שכל העבדים בחזקת שיש בהן כל ה ד ע ו ת הרעות (שם, מכי' טו יג). שהוא רוצה שלא יהזיקו אותו בעני וגם אינו רוצה שיחזיקו אותו בעשיר שיש ד ע ו ת באדם (נ"י על סרי"ף, סנה' ח.).—ובמשמ' *טעם, מה שמוצא חן בעיני אדם: כשם שיש ד י ע ו ת במאכל כך יש ד י ע ו ת בנשים (תוספתא סוט' ה ט). כשם שיש ד י ע ו ת במאכל ובמשתה כך יש ד י ע ו ת באנשים (ירוש' שם א יז). — ד) *מחשבה שאדם חושב ומה שמעסיק את שכלו, Gedanke ; pensée; Thought: גרוש שנשא גרושה ארבע ד י ע ו ת במיטה (פסח' קיב.). — *ומה שאדם חושב ומרגיש אדות דבר מהדברים, Ansicht; vue ; view: כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הלך אחר רוב ד י ע ו ת (יבמ' פח:) — *ומה ששכלו של אדם רואה ודן בשאלה מהשאלות, Meinung ; opinion: וכבר האריך רבינו סעדיה ז"ל וכו' מה שיתברר בו בטול ד ע ו ת האנשים האלה (תו"ה עבוד' ב' ז). וכבר בארנו גנות שתי ה ד ע ו ת האלה במה שקדם לנו (שם). נחלשו ד ע ו ת י נ ו מהשיג בה הוית חכמתו וצדקו (שם ח). וכן דעת כל החכמים התורניים שנמשכו אחר ד ע ו ת הפילוסופים (העקרים ב כב). וראוי שנדבר בהוראת המערכת ונאמר ש ד ע ו ת האנשים בהוראת המערכת לפי מה שנמצא לקדמונים שנים (שם ד ז). כי אריסטו נקה ד ע ו ת הפילוסופים כלם (אלנגלי, מאזני משפט). והאמין (אריסטו) בה' ובמה שיחייבוהו ה ד ע ו ת השלמות (שם).—*דעות נפרדות, כמו שכלים נפרדים, עי"ש: שהם חשבו שהמלאכים להם ד י ע ו ת נ פ ר ד ו ת והם השרפים העומדים ממעל לכסא כבודו (ר"ש כ"ת, יקוו המים ז).

—[1]) תקוי להשם dépêche בלשונות המערביות.
[2]) יש מגיהים לפי השבעים רֵעָה.

דְּעוּךְ, ש״ז, — שה״פ מן דָּעַךְ: נגלה לו קוצר ימיננו ועוצם לשוננו ויבוש מקורינו ו ד י ע ו ך מאורינו (ר״י חריזי, איתיאל יו).

דְּעִיכָה, ש״נ,— שה״פ מן מָעַךְ: ה ד ע י כ ה היא תפתוף הנר בעת שתחלוש הלהב קודם שתכבה (המליצה לר״ש כר״ש, ככר כ). אם ידעך חום האבר תבלית ה ד ע י כ ה[1]) (קבולי גליגוס, כ״י פריז). — ובהשאלה, ד ע י כ ת מראה הפנים, שמראה הפנים נעשה קצת חשוך: ואמנם אותות העתק רקיקת המוגלא אל החרחור בדעיכת המראה ומשיכת הגבות והעין (קאנון ג י 7 טו).

א.**דעך**[2]), ממנו א.דָּעַךְ, דְּעוּךְ, דְּעִיכָה.

א.**דָּעַךְ**, — א) פ״ע, דעכה האש, דעך הנר הדֹלֵק, נתמעטה ונפסקה הלהבה וחדלה מהיות דֹלקת עד שכָבתה, erlöschen; s'éteindre; be extinguished: גם אור רשעים יִדְעָךְ ולא יגה שביב אשו אור חשך באהלו ונרו עליו יִדְעָךְ (איוב יח ה-ו). אור צדיקים ישמח ונר רשעים יִדְעָךְ (משלי יג ט). מקלל אביו ואמו יִדְעַךְ נרו באישון חשך (שם כ כ).—ובמליצה כהשאלה במשמ׳ מת, נהרג, נשמד: יחדו ישכבו בל יקומו דָּעֲכוּ כפשתה כבו (ישע׳ מג יז). — דעכה שלהבת הטבע, ר״ל הם התאוות: ולמי שארכו לו השנים עד ש תדעך שלהבת הטבע ולהבו ואז לבו דואג בקרבו (מנח׳ קנא׳ לאבא מארי, מכת׳ לה). — ופָעוּל דָּעוּךְ, דְּעוּכָה: וכל מה שמאריכים להם ומרבים טובם הוא להשמדם עדי עד כי תהיה נשמתם ד ע ו כ ה הרבה ואובדת לעד (ר״מ אלשיך, איוב כא יז).

— נִפע׳, נִדְעַךְ, נִדְעֲכוּ,— למשל המים בעת החם הגדול, נתיבשו, נשתו: בעת יזרבו נצמתו (הנחלים) בחמו נִדְעֲכוּ ממקומם (איוב ו יז).—והצמח, נפסק להו ואִבו: נצר חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן סלע בקרדמות על גפת נחל לפני כל מטר נ ד ע כ ו (ב״ס גני׳ מ יח-יו). — והאור, כהה: וכדשאים למול ארזי לבנון וכאווב נגד רום תמרים, וכדמות נר אשר נ ד ע ך לנגד מאור בוקר ויפעת המאורים (ר״מ דרעי, לקו״ק ל).—והֵריח, פג וכלה: ויהיה הריח (של השתן) שוה לא סרוח ולא נ ד ע ך (קאנון א ב גח).—ובהשאלה לבני אדם: אז נ ד ע כ ת י ממקומי ועליתי בתוהו (ר״מ אלשיך, איוב ו ב). — והנפש, נ ד ע כ ה הנפש ממקומה: כי יחם לבבו בשלהבת יה ובחומו נ ד ע כ ה נפשו ממקומה (א׳ מפו, אה״ל ו).

— פִּע׳, דִּעֵךְ, דִּעֲכוּ,—בהשאלה, נשמדו: סבוני (האויבים) כדברים דֹּעֲכוּ כאש קוצים (תהל׳ קיח יב). — ואמר הפיט: אבלה נפשי וחשך תארי, בית תפארתי כנשף בו הארי, גם פליטתי אשר עזבו ושארי, דוֹעֲכוּ כהיום בשלשה בתשרי (סלית׳ לו״ג, אבלה נפשי).

— פִּע׳, דִּיעֵךְ: המוציאי ממסגר לחפשי, דִּעֵךְ וצמת מבאישי (יולר אחה״פ, אלוליגו). גדעני הניעני הכאני, אך עתה הלאני דִּעֲכָנִי, בשמונה בו שמאלית וימנית, הלא שלישתן קבעתי תענית (סלית׳ י׳ טבת, אזכרה).

— הִפע׳, יַהְדְעִיךְ: גל לאילת אהב, לבא אל רהב, לְהַדְעִיךְ יקוד להב, מגזי רהב (קרוב׳ לפורים, תמימים).

ב.**דעך**[1]), ממנו ב.*דָּעַךְ.

ב.***דָּעַךְ**, פ״י,—מעך בחוקה, כתש ושבר, zermalmen; écraser; to crush: אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב דחפו דחקו חנקו בעטו ד ע כ ו מנין ת״ל בידו מכל מקום (ספרי מסעי קם). אותם ש ד ו ע כ י ם העון ברגליהם בעקביהם (מדר׳ תהל׳ נא).

— *נִפע׳ *נִדְעַךְ: באו והסתכלו במצרים עשר מכות בלבד הבאתי עליהם ולא יכלו לעמוד בהם אלא נ ד ע כ ו והלכו להם (פסיק׳ רבתי לה).

דְּעָךְ, ש״ז,—הקול שמשמיעה השלהבת בשעה שהיא דֹעכת (אולה״ש, ב״ז, ת׳ גרמ׳ עברי).

דעץ, ממנו אולי *דַּעַץ, דַּעַץ.

***דַּעַץ**[2]), ש״ז, שֵם כתב העברי העתיק, Benennung der althebr. Schrift; nom de l'ancienne écriture hebr.; name of the old heb. script: רבי אומר בתחלה בכתב זה (כתב אשורי) ניתנה תורה לישראל כיון שחטאו נהפך להן ל ד ע ץ[3])

---

[1]) בגוף הכ״י כתוב הדעוכה, וצ״ל הדעיכה.

[2]) בערב׳ ח׳מד, המד a), בארמ׳ דעך.

a) خمد همد

[1]) בערב׳ דעכ a), במשמ׳ מעך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) בנוסח׳ כתוב לרועץ. והיתה גרסה זו גם בספרי ר״נ בעל הערוך, שהביא השם הזה בערך ר ע ץ ופרש במשמ׳ צער. אך כבר הזכיר שם ר״נ בעצמו ס״א שגורסים דעץ בדלת, וזו היא גרסת ר״ח, ואעפ״י שבפרושו הנדפס בש״ם וילנה נדפסה

a) دعك

כיון שחזרו בהן החזירו להם (סנה׳ כב.). שניתנה תורה בכתב עברי שהוא ד ע ץ והוא הכתב שהחזיקו בו הכותים וכו׳ וכיון שחטאו נהפך להם ל ד ע ץ (תשו׳ הגא׳, הרכבי שנח).

דַּעַץ[1], פ״י, — דעץ את היתד בקרקע, תחבו: ויעקב תקע את אהלו כלומר תקע ו ד ע ץ כפס יתידות אהלו בהם (שכל טוב, בראש׳ לג כה).

דַּעַת, ש״נ, — א) כמו מקור, כמו שה״פ מן יָדַע: ועץ הַדַּעַת טוב ורע (בראש׳ ב ט). הלא היא הַדַּעַת אתי נאם יי׳ (ירמ׳ כב יז). ויאמרו לאל סור ממנו וְדַעַת דרכיך לא חפצנו (איוב כא יד). ואותי יום יום ידרשון וְדַעַת דרכי יחפצון (ישע׳ נח ב). ולבב נמהרים יבין לָדַעַת ולשון עלגים תמהר לדבר צחות (שם לב ד). כי תמלא הארץ לָדַעַת את כבוד יי׳ (חבק׳ ב יד). ואתנה לבי לָדַעַת חכמה ודעת הללות ושמחה (קהל׳ א יז). מִדַּעְתִּי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך (ישע׳ מח ד). בְּדַעְתְּכֶם ידעתי גם אני לא נפל אנכי מכם (איוב יג ב). — יַדַּעְתִּיךָ, שידעתי אותך: אך מיום ד ע ת י ך, מודה לא שמעתיך (תשו׳ ר״ח, הול׳ מק״ב 166). — בִּבְלִי־דַעַת, מבלי דעת, שלא ידע דבר אדות זאת, וגם במשמ׳ כונה, בלי כונה, בלי רצון: אשר יכה את רעהו בִּבְלִי־דַעַת והוא לא שנא לו מתמל שלשם (דבר׳ יט ד). לנוס שמה (אל ערי המקלט) רוצח מכה נפש בשגגה בִּבְלִי־דַעַת (יהוש׳ כ ג). כי בִבְלִי־דַעַת הכה את רעהו ולא שנא הוא לו מתמול שלשום (שם ה). — *כְּדַעַת פלוני, מִדַּעַת פלוני, לְדַעַת פלוני, מִדַּעְתּוֹ של פלוני, לְדַעְתּוֹ של פלוני, ר״ל בידיעתו, ברצונו: מלוה ישראל מעותיו של נכרי מ ד ע ת הנכרי אבל לא מ ד ע ת ישראל (ב״מ סו). אין כותבין שטרי אירוסין ונישואין אלא מ ד ע ת שניהם והחתן נותן שכר אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מ ד ע ת שניהם והמקבל נותן שכר אין כותבין שטרי בירורין וכל מעשה בית דין אלא מ ד ע ת שניהם ושניהם נותנין שכר (ב״ב י ד). ונפרעין מן האדם מ ד ע ת ו ושלא מ ד ע ת ו (אבות ג טז). מזין על האדם מ ד ע ת ו ושלא מ ד ע ת ו (פרה יב ג). יתומה שהשיאוה אמה או אחיה מ ד ע ת ה וכתבו לה במאה או בחמשים זוז (כתוב׳ ו ו). על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מ ד ע ת ן בין שלא מ ד ע ת ן (פסח׳ פח.). זה הכלל כל (מום) שהוא ל ד ע ת ו אסור ושלא ל ד ע ת ו מותר (בכור׳ ה ג). תנור שהוסק מאחוריו או שהוסק שלא ל ד ע ת ו או שהוסק בבית האומן (כלים ה ז). עכו״ם שהתנדב קורה ושם כתוב עליה בודקין אתו אם אמר ב ד ע ת ישראל הפרישתיה יגוד וישתמש במותר (ערכ׳ ו.). אין אונס לערוה לפי שאין קישוי אלא ל ד ע ת (יבמ׳ נג:). המאבד עצמו ל ד ע ת אין מתעסקין עמו בכל דבר (שמח׳ ב א). — ב) כח הידיעה שבאדם, כמו חכמה, בינה, תבונה, Einsicht, Weisheit; intelligence, sagesse; wisdom: ונחה עליו רוח יי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דַּעַת ויראת יי׳ (ישע׳ יא ב). ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה וּבְדַעַת ובכל מלאכה (שמות לא ג). וילמדהו דַּעַת ודרך תבונות יודיענו (ישע׳ מ יד). מי זה מחשיך עצה במלין בלי־דָעַת (איוב לח ב). — ואמר בן סירא: באין אישון יחסר אור ובאין ד ע ת תחסר חכמה (ב״ס גני׳ ג כה). לא אמרתי אלא כמי שיש בו ד ע ת להניח (ספרי חקת קכד). בני אדם שהן ערומין ב ד ע ת ומשימין עצמן בבהמה (חול׳ ה:). אדם שאין בו ד ע ת (פסיק׳ דר״כ, בני עקרס). **ודברים אלו אינן תלויים אלא ב ד ע ת הדיין**

המלה לרועץ כריש, ברור הדבר שזה שבוש וצריך להיות לדועץ בדלת, כיון שהוא מפרש מלה זו עפ״י התרגום ויצג ודעץ. וכן היתה גרסת הגאון כמו שנראה מדברי תשו׳ הגאו׳ שהובא בפנים. ויש ראיה עוד יותר קדומה, כמעט מזמן התלמוד בעצמו, שכך היתה הגרסה האמתית דעץ בדלת ולא כריש, והיא מדברי אבי הכנסת הנוצרית אפיפנוס (מזמן חצי השני של מאה הרביעית למנין הנוצרים, אולי רק כמאה שנה אחרי שנפסק השמוש בכתב העתיק) שנשארו בקטע אחד מספרו de XII Genus, ספר שם כי עזרא נתן להשמרונים את התורה בעצם הכתב שנתן אלהים על הר סיני והיהודים קוראים כתב זה deession (quam formam Hebraei deession vocant) והוא אומר שפרושו הוא חרות, גלוף (quod interpetatur in sculptum), והשמרונים משתמשים בכתב זה גם עתה וזה לא אותו הכתב שמשתמשים בו היהודים אלא אותו הכתב שהיה כתוב בלוחות האבן, רק עזרא כשעלה מבבל רצה להבדיל את היהודים מכל האמות ולכן שנה את כתבם, ונשאר הכתב העתיק שנקרא deessenon אצל השמרונים בלבד (G. Hoffman. ZAW, I, 343). והנה מדברי אפיפנוס אלה נראה, כי גם אז חשבו שפרושו של דעץ הוא ממשמע׳ נעיצה שיש לו לשרש זה בארמ׳, כמו שפרש גם ר״ח, ואעפי״כ נראה כי אין זה אלא פרוש עפ״י סברה, לפי השרש דעץ שבארמ׳, ופרושה האמתי של מלה זו עוד לא נתברר היטב. ועי׳ עוד לבונאי, וערך רעץ, וכהמבוא בפרק הכתב.

[1] בארמ׳ דְּעַץ.

ועוצם בינתו (רמב"ם עדות ט ו).—וכתב': חכמתך וְדַעְתֵּךְ היא שובבתך ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד (ישע' מז י). יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בְּדַעְתּוֹ תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל (משלי ג יט-כ). משיב חכמים אחור וְדַעְתָּם יסכל (ישע' מד כה). — ואמר בן סירא: ויש חכם לנפשו נחכם פרי דעתו על גויתו ויש חכם לעמו נחכם פרי דעתו נאמן (ב"ס גני' לז כב-כג). — בן דעת (ב"מ ח.). ואפילו עבד ושפחה הואיל והן בני דעת וישנן במקצת מצות נעשין שלוחין למשא ומתן (רמב"ם שלוחין ב ג).—°ומשל: לעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו כי העינים הם לפנים ולא לאחור (אגרות הרמב"ם).—*דעת הבריות, גונב דעת הבריות, מרמה אותם: הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות (מכי' משפט' יג). ובאה אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות שאין לו ממון אצל חבירו וטוענו ומשביעו (שבוע' לט.). אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דַעְתָּם (הרמב"ם מכיר' יח א). — *וכח המחשבה של האדם: ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום ותשוב בדעתך איך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח (כלה רבתי ג). אמרה חוה בדעתה בל הדברים שהפקידני רבי מתחלה שקר המה (אדר"נ א). — *דַּעְתּוֹ של פלוני קלה, ר"ל תוכל להטותה כרצונך: נשים דעתן קלה עליהן (שבת לג:). — ואמר המשל: דעתן של נשים קלות ומלבושיהן ארוכות רחבות וגדולות (מראה המוסר יז). — *שִׁקּוּל הַדַּעַת, מה שדעתו של אדם שוקלת ובודקת אם כך או כך הוא: הכל מודין שאם טעו בשקול הדעת שאין מחזירין (ירוש' כתוב' ט לג.). טעה בדבר משנה וכו' בשיקול הדעת (סנה' ו.). מנהג שאין לו ראיה מן התורה אינו אלא בטועה בשקול הדעת (סופר' יד יח). ואלה (המצות השכליות) היו ידועות בשקול הדעת לפני תת התורה ביד משה (ראב"ע, יסוד מורא ה). והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר במשמעו (הוא, ויקר' כד יט). בראיות וסברות על תחיית והמתים משקול הדעת (מגלי' המגלה לר"א הנשיא בס' העבור). טעה בשיקול הדעת כגון דבר שהוא מחלוקת תנאים (רמב"ם סנה' ו כ). ועדיין נשארת להודיעני היאך זה משקול הדעת (אגר' סוכות לרש"ט פלקירא). וזה היה התבוננות גדול מצד האשה ויואב ושקול הדעת אין כמוהו (נופ' צופ', מסיר ליאון ב יג).—°אנשי שקול הדעת, בעלי שקול הדעת, ששופטים על כל דבר לפי שקול דעתם: והכל במספר במשקל בגזירות האחד אשר אין לו ראשית ואין שני לו על כן אמרו אנשי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו (ראב"ע, הקד' איוב). ודון בעלי שקול הדעת וגאותם בעיונם הביאם לשקול עניני התורה האמתיים והנשגבים בדעותם במאזני חקירתם (שעה"ש לר"י אבן לטיף כג). — *נטרפה דעתו עליו, נהיה משגע: כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו וכל שנטרפה חכמתו מפני דעתו סימן רע לו (תוספתא ברכ' ג ד). חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו (מו"ק כו:). אמר להן (הורקנוס) לחביריו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה אמר להו דעתו ודעת אמו נטרפה (סנה, סח.). כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אעפ"י שהוא מדבר ושואל בענין בשאר דברים ה"ז פסול (רמב"ם עדות ט ט). מי שנטרפה דעתו שלאביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם (הוא, ממרים ו י). —*כִּוּוּן דַּעַת וטרוף דעת: כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין ק"ש בכיוון הדעת בקול אחד בדעה וטעם אחד הקב"ה אומר להם היושבת בגנים וכו' אבל כשישראל קורין שמע בטירוף הדעת זה מקדים וזה מאחר ואינם מבוונים דעתם בק"ש רוח הקדש צווחת (מד"ר שה"ש, סיוםכת).—וכן נטלטלה דעתו: לכך נצטוה כהן שלא ישתה יין שלא תטלטל דעתו (תנחומא שמיני ו).—°יצא מדעתו: בראותה שמשודכה יצא מדעתו עד שהשליך עצמו בבור (שו"ת שמש צדקה ב ה). כמנהג ההוללים ששותים יין רב עד שיוצאים מדעתם (פלא יועץ ד). —*פלוני הוא בדעתו, שדעתו בריאה ושלמה עליו, שלא נטרפה: לשנים שרגמו איקונין של מלך אחד שכור ואחד בדעתו (תנחומא ויקר' טו). — °עָנִי בְּדַעַת, שאינו חכם גדול, °עניות הדעת: בעניותינו מתוך עניות דעתנו שאין אנו יודעים פי' המקרא (רש"י יבמ' לב:). — °חֲסַר דַּעַת, שוטה, אויל: לא ראיתי ביישן חסר דעת ולא דעתן מבלי בשת (רשב"ג, תקון מדות הנפש). אל תגנה מקח חבירך ואל תחליש דעתו בי זה מנהג לחסרי דעת (ר"י מילי, תפוחי זהב קכב). *עלה על דַּעְתּוֹ דבר פלוני, חשב כך: ובי על דעתנו עלתה שזקני ב"ד שופכי דמים הן (סוט' ט ו). וכי תעלה על דעתך שהאדם הולך לשופט שלא נמצא בימיו (ספרי שופט' קנג). לא השבב

בעבוטו וכי עלתה על דעתך שישכב בעבוטו אלא שלא תשכב ועבוטו עמך (שם תלא רעו). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך כשוק וזה נהרג (כתוב׳ לג:). חלילה וחלילה שעלה בדעתי זה (הקד׳ מלמ׳ התלמ׳).—*הסית דעתו מדבר, הטה והרחיק את מחשבתו מדבר זה, לא חשב בו: שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם (ברכ׳ ע:). ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד שלא תסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהן אזכרות הרבה עאכו״כ (מנח׳ לו:). — *ועקר דעתו: לא עקר דעתו מהליכתו (רש״י ערוב׳ נב.). — *הֶפֵּחַ הַדַּעַת, עי׳ הסח. — *דַּעְתּוֹ על הדבר, מחשבתו, הוא חושב עליו: לא כל המקדיש נכסיו אין דעתו על כסות אשתו ובניו (ב״ק קב:). וכי דעתו של אדם על תפיליו (שם). כל הנודר אין דעתו על מה שהפקיר (נדר׳ מג:).— *נתן דעתו, חשב, רצה: נתן דעתו להושיבם כראש (הור׳ י.). תן דעתך עד שיצא מפיך השוב מעשיך כדרך ארץ ותן שכר לפסיעותיך (דא״ז ג). שים דעתך שתשאלנו כהוגן (רגמ״ה מעי׳ ה.). שאין אדם משים דעתו לדברים שאין בהן ממש (רמב״ם טו״ב ו ד).—*הסכימה דעתם, היתה הסכמה במחשבה, חשבו כלם כאופן אחד: נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד (של ע״ב זקנים שתרגמו התורה ליונית) והסכימה דעתן לדעה אחת וכתבו לו תורה בפני עצמה וי״ג דברים שינו בה (סופר׳ א ח) — *הַדַּעַת נותנת, השכל מתיב, כמו הדין נותן: אבל הדעת נותנת והמחקר והסברא מעידים כי במקום אשר הוא רחוק מקו השוה ס״ט חלקים יהיה קוטב הצפוני עולה עליו ס״ט חלקים (העבור לר״א בר חייא א ג). כי הדעת נותנת שמציאות הטוב הרב עם הרע המועט יותר נבחר מהעדר הטוב הרב בעבור הרע המועט (כוזרי ב יג).—וכמו״כ *הדעת מכרעת: אין (גיד הנשה) נוהג אלא באחת (הירכות) ודעת מכרעת שהיא של ימין (תוספתא חול׳ ז א). — *הַגְבָּרַת הַדַּעַת, מצוי מאד בסגנון הקראים במשמעת מה שהשכל שופט בכח ההגיון: ואחר שנסתפק מכל זה אף אין בו הגברת רמז מתורת ה׳ ומהגבדת דעתנו (יהודה הדסי, האשכול לד). — *אין הדעת סובלת זאת, זה נגד השכל הישר: דבר שאין הדעת סובלתו (אלפסי כתוב׳ שמא). וזה תימה גדול ודבר שאין הדעת סובלת אותו (רמב״ם בלוחין ו ה). והירא את דבר ה׳ יאמין בל דבריהם ואף אם לא יסבלם דעתו ולא יבינם יתלה הדבר בחסרון דעתו (מ׳ אלדני, ב״א ט). — *דברים של דעת, ר״ל של שכל הישר, של הגיון: ועוד דברים של דעת וכי מה היה לו לעשות (רמב״ם מלוה ולוה טו ב).—ג) מה שאדם יודע, הידיעות שקנה לו האדם אדות עולם ומלואו על ידי דעתו ושכלו, בחקירה ודרישה, בנסיון, עפ״י שמועה ששמע מאנשים חכמים, וכדומה, והוא נרדף עם חכמה, מדע, Weisheit, Wissensch.; sagesse, science; wisdom knowledge: כי שפתי כהן ישמרו דַעַת ותורה יבקשו מפיהו (מלא׳ ב ז). לב נבון יקנה דָּעַת ואזן חכמים תבקש דָּעַת (משלי יח יה). קחו מוסרי ואל בסף וְדַעַת מחרוץ נבחר כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה (שם ח י-יא). ולבי ראה הרבה חכמה וָדָעַת (קהל׳ א יו). ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דַּעַת את העם ואזן ותקר תקן משלים הרבה (שם יב ט).— ואמר בן סירא: דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב (כ״ס גני׳ לח ג). — ואמר המשל: דעת קנית מה חסרת דעת חסרת מה קנית (פסיק׳ דר״כ, פרה). דעת בלי עשר כרגלים בלי נעלים (הלבנון ג קמב). — ד) בכלל, *רוח האדם, נפשו, הרגשתו: והאיש משה עניו מאד בדעתו (ספרי בז). לא היו מכיאין דלתות כל עיקר מפני שדעתו של תינוק גסה עליו (סוכ׳ כא.). ובל מי שדעתו שפלה הקב״ה מצילו מן הפורעניות (כלה רבתי י). (ועובד הכה״ג ביום הכפורים כל היום וטורח) שלא תזוח דעתו עליו (יומ׳ יט.). אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחוריך (שם כב:). רבי יהודה אומר לא בבליים היו אלא אלסנדריים היו (שהיו רגילים לתלוש בשערו של שעיר המשתלח וכו׳) אמר לו רבי יוסי תנוח דעתך שהנחת את דעתי (שם סו:). — *דעתו מיושבת עליו, נחה נפשו, שקטה: אפילו אוכל (הנחש) בל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר (יומ׳ עה.). בזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין והלך לו למדינת הים ואמר מודה אני לפניך ה׳ אלהי שאשתי אינה עושה מריבה אצל אחרים לבו אין מתפחד עליו ודעתו מיושבת במקומו עד שעה שיחזור (אדר״נ ז). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה בוש ברוטב ומניחין לה על פיה אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאבילין אותה רוטב עצמו ואם נתיישבה דעתה

מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו (יומ' פג.) — *נתקררה דעתו, נחה נפשו, שקט כעסו, הוקל צערו נתפים: ותעלולים ימשלו בם א"ר פפא בר יעקב תעלי בני תעלי ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן (חגי' יד.). בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות וכו' כיון שאמר לו בזיעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו (פסח' קיח.). ביקש הקב"ה להפוך את העולם כלו לדם כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה נתקררה דעתו (סנה' לג.). ביקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל יהויקים נסתכל בדורו ונתקררה דעתו (שם קג.). בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים אחזתו רעדה אמר שמא יש בי דבר מגונה ביון שאמר לו ואתנה בריתי ביני ובינך נתקררה דעתו (נדר' לב.)—*אין הדעת סובלת אותו, אין הנפש, הטבע האנושית יכולה לסבול זאת: ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור בחנם (פסח' קיג:). —*דעת הבריות, הרגשות בני אדם: לא ישתה אדם מן הכוס ויתננו לחברו לפי שאין דעת הבריות שוות (תוספתא ברכ' ה ט).— *וכמו דֵּעָה דֵּעוֹת, במשמ' טבע ותכונת הנפש, מדותיה ומנהגיה: הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא (סנה' עב.). ואל תרדוף אחר כבוד ואל תגים דעתך בהוראה (דא"ז כ).—*נקיי הדעת, בעלי תכונות ומדות נאות: (כתב) איש פלוני בן איש פלוני ולא כתב עד כשר וכך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין (גיט' ט ח). כך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין לא היה אחד מהם הולך לבית המשתה עד שהוא יודע מי הולך עמו (מכי' משפט' כ). מקום שנקיי הדעת צובעין (חגי' כב:). כך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן (סנה' כג.). כך היו מנהגן של נקיי הדעת שבירושלם מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן וכו' ומוציאין אותן לחוץ ונושאין ונותנין בדבר (שם ל.). כך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין כשהיו מוציאין את התורה ומחזירין היו הולכין אחריה מפני כבודה (סופר' יד יג). —*דַּעְתּוֹ יפה, טבעו חזקה, יכול לסבול דברים, אינו רך הטבע: כהן שדעתו יפה שורפה (את הקיבה בחלבה) חיה (ע"ז כ ה). שאי אפשר לבשלו (את השעיר) בשבת והכהנים הבבליים אוכלין אותו חי (ולא מבושל) שדעתן יפה שאינן איניני הדעת (רגמ"ה מנח, ק.), ועי' אנין. — *דַּעְתּוֹ קצרה, קצה, מי שהוא קצר רוח, אינו יכול לסבול: כל ימי עני רעים זה שדעתו קצרה וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו רחבה (ב"ב קמה:). בזמן שדעתן (של יושבי לוז) קצה עליהן יוצאין חוץ לחומה והן מתים (סוט' מו:). קצרה דעתו של בן מלך (ילק' בלק תשעא). — *דַּעְתּוֹ קרובה לפלוני, נוטה אליו: הואיל ודעתו של אדם קרובה אצל בנו (כ"ב קמב:). —*קְרוֹב דַּעַת, קִרְבוֹת דַּעַת, הוא בקרבות דעת עם פלוני, ואצל פלוני, הם מקורבים זה לזה בנטיות הנפש והרצון זה לזה: מלאכים גסים ועבים שיש להם קריבות הדעת אצל בני אדם (עמה"מ, עולם הטבע קעו). — *דַּעְתּוֹ מעורבת עם הבריות, מתקרב אליהם, מתנהג כמנהגיהם: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות (כלה רבתי י). בללו של דבר אל ישנה אדם דעתו מדעת חביריו ובני אדם (דא"ז ז). — ה) *כמו דֵּעָה, במשמ' ראי השכל והשקפתו על דבר מהדברים כך או כך, Meinung, opinion: אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה (אבות ד ח). כביצה שאמרו לא גדולה ולא קטנה וכו' אלא הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). הסכימה דעתן לדעת עליונה (ספרי נשא מה). כלום הגענו לסוף דעתו של ר"ש (מנח' ד.). אמר להם אם בדעתכם אתם חייבתם את כל ישראל כלייה (מד"ר בה"ב, זאת קומתך). ואין דעתי נוטה לדברים אלו (רמב"ם מכיר' כב יז). הספקות המחייבות לדעת דעת מאלה (ר"י אברבנאל, מ"כ כד). ובכל דבר שאין מופת בביטולו לא נניח מה שהוא מתישב יפה מפני דעת קודם (רבב"ל דורא, חלק פוסינו כ). — *דעת הבריות, מה שחושבים ב"א על דבר מהדברים: אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ועם בתו מפני דעת הבריות (אדר"נ ב), ועי' בריות.—ובמשמ' *רצון, כונה: (לא אמרנו שמותר להחזיר את התבשיל בתנור) אלא שדעתו להחזיר אבל אין דעתו להחזיר אסור (שבת לח:). שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל (נדר' כג.). הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק לא יקח בו טלית טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על דעתו של בעל הבית (ב"מ עח:).—*על דעתו של פלוני, לפי מחשבתו, לפי כונתו: ובשמשביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא

על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעת המקום ועל דעת ב"ד (שבוע' לט.). על דעת הראשונה אני נודר (נדר' כג:). הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך אלא על דעתינו ועל דעת בית דין (שם כה.). הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום (שם). כל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת (שם עג:). מי שנשבע ואמר שבועה שלא אוכל היום ועל דעתכם אני נשבע אין זה יכול לומר כך וכך היה בלבי שלא נשבע זה על דעתו אלא על דעת אחרים (רמב"ם שבוע' ב טו). —*על דעת ש, במחשבה שכך הוא: ולעולם לא ישאל החבר מע"ה לא אוכלין ולא משקין ולא בלי חרם אלא על דעת שהן טמאין (הוא, טומא' מת כג א). אבל אם נשבע שלא יאכל פת חטים ואכל פת חטים על דעת שהוא פת שעורים הרי זה אנוס ופטור (הוא, שבוע' ג ט). —*בטלה דעתו, בטלה דעתו אצל כל אדם, ר"ל לא כמו שהוא חושב ורוצה אלא כמחשבת רוב בני אדם ורצונם: כל ירקות שורען לזרע בטלה דעתו ירקן חייב וזרען פטור (תוספתא שבי' ב ז). בטלה דעתו אצל כל אדם (ברכ' לה:).

(הערה: חליפות הגונים של משמעות המלה דעת הן כ"כ דקות, שבקצת מקומות קשה לגדור באיזה גון מהגונים השתמשו במלה זו, ואפשר שקבעתי לקצתן מקום המשלים שאולי יש לפקפק אם זה מקומם הראוי ויש שנתכונו ליותר מגון אחד).

***דַּעְתָּן**, ש"ז, מ"ר דַּעְתָּנִים, — מי שיש לו דעת, בעל שכל, בעל סברה ישרה: וכששמע לויתן בעדו (אדות השועל) שהוא דעתן קינא בשבילו (א"ב בן סירא). דעתן מרבר הדברים ומגיע אל תכלית המעשה (מבחר הפנינים יז). ואמר (סוקרט) מי שמחויק את עצמו בחזקת דעתן מחזיקים אותו בני אדם בחזקת שוטה (רשב"ג, תקון מדות הנפ'). לא ראיתי ביישן חסר דעת ולא דעתן מבלי בשת (שם). ולמה אם אדם דעתן ירבה לו אנחות (שאל' רמב"ע לב). דברי הדעתן המחשב מחבר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכוונתו (כוזרי ה ב). לא ישובת הדעתן מן המלך והממלכה כי אם מה שהקנהו לשון הצרק (אלחריזי, מוסרי הפלסופ' ב ב). איזהו הישר שבאדם ואיזהו העול ואיזהו הדעתן ואיזהו המצליח (בן המלך והנזיר כו). והדעתן מי שהכין צידתו לדרך קדם נסעו (שם). הדעתן שבאנשים צריך לעצה (משלי חכמ', דלך טוב'). ואמר החכם אין דבר שמורה על דעת הדעתן כמנהגו הטוב (רש"ט פלקיירא, המבקש). משל נפש האדם בגופו כמשל מושל בעירו ומלכותו וכו' והכח השכלי החושב הוא כמו משנהו ובעל עצתו **הדעתן** והנאמן (מאזני צדק, אלגזלי 64). וכבר זכרו חכמים **כי** הטובה שבבהמות צריכה לשוט וכו' והקטן שבפתחים לקפיצה והדעתן שבאנשים צריך לשאול **עצה** (עמנ', מחב' יט). אמת דבר החכם הפרסי שחברת השוטה טובה מחברת הדעתן (ס' שעשוע' לר' זבדא 30). דעת לפעמים יהיה נאמר על הדעת הטבעי הנמצא באדם בהיותו טוב ונקרא זה דעתן אצל ההמון (פי' משלי לזרח' הלוי, הבחר ב). — ובמשמ' "חוק ברעתו, עומד על דעתו: וממעלליו נכר כי דעתן וקשה ערף הוא (אגר' יל"ג א עב). — ומ"ר: ולא יהיה קל בכעסו כי הקלות מגונה מפני שאינה ממדת הדעתנים ואין החסידים מתנהגים בה (רשב"ג, תקון מד' הנפש ד ד). ולא כל המקומות שוין ולא כל הזמנים המשתנים ולא כל בני אדם דעתנים (מגדל עוז לרמב"ם גנבה ט ח). אנשים סוחרים דעתנים (פלא יועץ, יסרות). שהם דעתנים ויראת ה' על פניהם (שם, חמיו). איש חכם בתורה וכו' אמתי שמו ולו היה בנים נאים והגונים חכמים ונבונים דעתנים ופייטנים (REJ 1891, 236).

***דַּעְתָּנוּת**, ש"נ, — סגולת מי שהוא דַּעְתָּן: בחריצות ודעתנות (יל"ג, קפילת הדרך).

***דַּף[1]**, ש"ז, מ"ר דַּפִּים, — א) לוח של עץ, Brett; planche; plank: הקיש על המריש על המלבן על הצנור ועל הדף אעפ"י שהוא עשוי בחבלים (זב' ד ב). — ודף קבוע בכותל להעמיד עליו כלים וביוצא בזה: דף של נחתומין שקבעו בכותל (כלים יס ב). שנטלו (את הככר) מעל הדף והניחה לארץ (רש"י נדה ז.). — ומ"ר: הדפין והלולבין והערשין (שבבית הבר) מריחן (נדה סה.). — ושל משחק: כששוחקין במעות ומעות של שניהם

[1]) בארמ' דַּפָּא, והוא תרגום של לוח, קרש (ת"א שמות כו יו). בערב' דַּף a) לוח וצלע אחת של הדלת. דַּפָּה b) דפתא אלכתאב, הלוח המכסה את הספר הכרוך, אך כבר פקפק פרנקל (Lehnw. 251) אם אולי זה שאול מן דף בארמ'. עוד משמש דַּפָּה בערב' ההמונית כמו קרש בעבר' במשמ' הלוח המטה את האניה הנה והנה.

a) دَفّ b) دَفَّة

מוכנין ומונחים על הדף שאז הדף והמקום קנוי לאותו שירויח (לבוש חו"מ רז יג). — ב) כהשאלה, דַּפֵּי חלוק, יריעות הבד שתופרים יחד ועושים מהם חלוק, וכיוצא בזה: שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן (נגע' יא ט). אמר רבי יוסה במפתח חלוק שהוא עשוי כמין שני דפין ונשמט (ירוש' שבת יט טו.). וכן שני דפי חלוק שמעורות בחוט אחד (רמב"ם טומא' צרעת ט ט). — ג) דַּפֵּי ספר, דַּפֵּי מגלה, כל עמוד של שורות כתובות, Kolomne; page; column: שייר מקצת הנט וכתבו בדף השני והעדים מלמטה כשר חתמו עדים בראש הדף מן הצד או מאחריו בגט פשוט פסול (גיט' ט ז). אמרו פרושים קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבין את המושל עם השם בדף (של ס"ת) (ידים ד ח) נגמר כל (התורה) שייר בה פחות מדף מסרגו ועושה אותו דף קטן בפני עצמו (סופרים א יא). מניחין בין דף לדף שם כן ד' אותיות לא יכתוב שנים בסוף הדף ושתים בין דף לדף (שם ב ג). שיעור הדף כדי שיהא רואה וכקטן לא יפחות מטפח (שם ח). כתב על שני כותלי הבית על שני דפי פנקס (שבת יב ה). עושה אדם יריעה מבת שלש דפין ועד בת שמנה דפין וכו' ולא ירבה בדפין מפני שנראת אגרת ולא ימעט בדפין מפני שעיניו משוטטות (מנח' ל.). הכותב ס"ת בא לו לגמור לא יגמור באמצע הדף כדרך שגומר בחומשין אלא מקצר והולך עד סוף הדף (שם). ספר תורה שכתבתי אני רוחב כל דף ודף מדפיו ארבע אצבעות (רמב"ם ס"ת ט י). — *ובספרים מחוברים מהרבה גליונות מסדרים זה על זה נתיחד השם דף לכל גליון וגליון כתוב משני עבריו, ומה שכתוב על עבר אחד הוא עמוד: והדפוס והאותיות והדף והעמוד (אריה מודינא, לב האריה א י). אחר קבלה העדות הנזכר מעבר לדף על אי־ות האשה הענונה (שו"ת הר"י מינץ כ). ראובן הלוה לשמעון כשטר מחתימת ידו וכו' והיינו שהלוה חותם חתימת ידו כאמצע המגלה וכותב מעבר לדף וכו' משמעות שטר חוב זה על החתום מעבר לדף מסך מאה זהובים זמן פרעון לר"ח ניסן (שו"ת למת לדק י).

∞דִּפְדֵּף, פ"י, — דפדף את הספר, הפך את דפי הספר זה אחר זה, blättern; feuilleter; turn over the leaves, נהוג בדבור העברי כא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים: ידי משמשות ומדפדפות בו (עתון הצופה א קסד).

דפה[1], ממנו דָּפָה, דֹּפִי, יִדְפְּיוֹן.

דָּפָה, פ"י, עב' דָּפִיתִי, עת' אֶדְפֶּה, יֶדְפֶּה, בנ' יֶדְפֶּנּוּ, — דָּפָה את פלוני, גִּנָּה אותו, נתן בו דֹּפִי, tadeln; blâmer; to censure: פן תאמרו מצאנו חכמה אל ידפנו[2]) לא איש (איוב לב יג).

—פִּע', *דִּפָּה, — דִּפָּה את פלוני, כמו הקל, השתמשו בו מחברי הקראים: כי הם יכולים עליך להאבידך בשמעם קללתם וכו' שאתה מדפה אותם (יהודה הדסי, האשכול רנא). גודל חכמתם זו היה לדפות לשם ה' ולמלאכיו ונביאיו (שם שסב).

*דָּפוֹן, דְּפוּנָה,—עי' *דָּפַן.

*דְּפוּס[3]), ש"ז, מ"ר דְּפוּסִים, — א) כלי שבו נותנים לגוף מן הגופים הצורה הרצויה, Form; moule; mo(u)ld: ובדפוס[4]) היה עושה אותן (את שתי הלחם) וכשהוא רודן נותנן בדפוס[4]) כדי שלא יתקלקלו (מנח' יא א). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל דפוס[4]) ודפוס (דמאי ה ד). אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון (פסח' לז.). נדלו (את האתרוג) בדפוס ועשהו כמין בריה אחרת (סוכ' לו.). שבא גבריאל שר של ישראל ונטל דפוס של לבנים שהיו עושין ישראל במצרים והראה אותה לפני הקב"ה (מדר' ויושע, וילא ישראל). — ומ"ר דְּפוּסִים: שלשה דפוסין הם (מנח' לד.). קערותיו אלו דפוסין כפותיו אלו בזיכין (שם לז.). שהכורים והדפוסים אשר יציקו בהם הנחשת וזולתו אין עושין אותו כי אם מן המשוכה שבחומר והעב שבו (שרשי ריב"נ, ענה). ואמנם הדפוסים והמרובים והם לוחות גדולות בהם מעט קערירות שיתישב על

---

[1]) הניחו שרש זה חכמי הלשון הקדמונים, ריב"נ, רד"ק ואחרים, וכמו"כ החדשים, ואמרו שממנו נגזר השם דפי. בלשונות האחיות אין שרש דומה משמש כמשמ' דפי.

[2]) הנקוד יֶדְּפֶנּוּ, דלת דגושה ופה רפויה, ולכן החליטוה רוב המפרשים לעתיד מן נדף, ובקצת כ"י יהדפנו, ובקצתם ירדפנו (K.), אך לפי הכתיב אפשר לפרשו כלשון דפי, והוא יותר נאה לפי הענין.

[3]) כך הקריאה המקובלת של כל היהודים ספרדים, אשכנזים, תימנים. ואין ספק בדבר שמקור מלה זו היא המלה היונית τύπος, וממנה ברומית typus. ואעפי"כ אין ספק בדבר שמעולם לא קראו היהודים דְּפוּס, כמו שהעתיק ש' קרויס (Lehnw.), כמו שכבר העיר שם על זה ע' לֵו. — [4]) במשנה שבמשניות טפוס ובירוש' טיפוס, וכבר העירו שם בתוספ, כי הכל אחד.

החתולים והכריכות ולוחות ארך הרגל (קאנון ד ה ג יד).—וכהשאלה: וכל טיפה וטיפה (של המטר) בראתי לה דפוס בפני עצמה (כ"כ יו.). ולזה מה שקראוהו (את האדם) עליהם השלום עולם קטן כי שמוהו דפוס קטן וחותם מחוקים בו כל יצירותיו (ר"ח קרשקש, הקד' אור ה'). — ב) ˇמכונה שמדפיסים בה ספרים, וכללות הכלים שנצרכים לזה, ועצם הבית שמדפיסים בו [1], print ; imprimerie ; Druck: ויקרא (ר' ישראל נתן) לבנו וכו' הח"ם יהושע שלמה יצ"ו היושב בעיר שונצין אשר במדינות לונברדיה ויצו אותו לאמר אתה בנינו של עולם תרומם את קרנות החכמה ועשית ספרים בדפוס להיות בהם שתי תועליות וכו' פתח במסכת ברכות תחלה ועשה ממנה דפוס (גבריאל אהרן שטרש כורק, שנת רמ"ד, כספר G. Monzani, Annali typogr. dei Soncino, II, 10). ותקקום על ספר עשוי בדפוס עם פסקי התוספ' הביאו את ספר הדפוס שלם לפני וששתי כבעל כל הון (הוא,שם 23). וכתבוהו בדפום למען רבות ממנו ההשפעה (שם, שלמה כינפוי, שנת רמד). אני יוסף האשכנזי אחי המעתיקים אשר העתיקו וחקקו בדפוסי ספרים ישרים (כספר תו"ה כנפולי, שנת ר"נ). החבור הגדול הלזה וכו' נעשה בעזר והתעוררות וכו' הח"ר אברהם תלמיד ספרדי יצ"ו כי אמץ כח לעשותו בדפוס למען זכות בו את הרבים (סיום פי' המשנ' להרמב"ם, בסוף קיים, ש' רנג). על ידי המחוקקים המפוארים ר' דוד ור' שמואל בנו נחמיאש המה העושים את מלאכת הקדש מלאכת הדפוס בתכלית השלמות (ספר המצוות, קונשט' ש' רנח). ואהיה מחזיק ידי עושה מלאכת הדפוס מלאכת שמים (מס' ערוב', פיזארו, ש' רעה). בעט ברזל ודפוס מהיר תורה ואגדה ודרש בהיר (בסוף ר' בחיי על התורה, שנת רעז). אולי לסבת מגיהי הדפוסים וזה ודאי חסר בכמה מקומות (משה שולינו, ש' לפה-לפו). אותיות מיושרות ומאושרות ונייר טוב לא נמצא כן בכל הדפוסים (הקד' מגיה ספר הזהר, דפוס מנטובה, שיח). חשתי ולא התמהמהתי ולמלאכת הדפוס חיל אזרתי (רמב' דעת לר"מ אלבילה, הקד' המדפיס, ש' שמ"ג). התנצלות להקורא משכיל עבור הטעיות אשר בכל זה הדפוס נמצאות וכו' חכמת הדפוס כאשר עתה מצויה בידינו שאי אפשר בלא טעות (הקדמ' המגיה תל"ך כוקסדורף)· ואם יעבור המדפיס או יבטלו הם מלאכת הדפוס ויחרימו את המדפיס וכל המתעסקים במלאכה (פנק' קראקא, שנת שנ"ה, אוצה"ס ד). אשר לגודל כמותו (של הספר) אין בידי די השיב אותו למלאכת הדפוס מחמת חסרון כיס וכו' ומנהיגי שלש ארצות וכו' החזיקו בידי ומכיסם סייעו למלאכת הדפוס ישלם ה' פעלם (הקד' כלי יקר על התורה). והדפוס והאותיות והדף והעמוד (ארי' מודינא, לב האריה א, ש' שע"ב). שראיתי שהוא טעות מוחלט שהדפוס קלט ופלט כי אי אפשר משגיאות המגיהים בדפוס להמלט (הקד' מגוה"מ, ש' ת"ס). מקוקים על ידי חרש ואומן ובמלאכת דפוס הוא ראש בקיאים (ר"י אברבנל, שיר כראש פי' נביא' אחר' ש' ת"פ). ויביאני (ר' חיים) אל בית דפוסו וכו' ויקרא לאומנים הבקיאים בטוב הדפוס (ר"י בן חיים, הקד' למק"ג). להביאו אל בית הדפוס לזכות את הרבים להפיץ אותו לערים (המכריע לר"י מטראני, התגלות המגיה, ש' תקלט). בדורות ההם לא היו דברי המשנה בכתב והיה איסור לכותבם כ"ש שלא היה דפוס כי נתחדש קרוב לדורות הללו (שו"ת חות יאיר קכב, שנת תקל"ד). בדפוס שנתחדש בזמנינו מקרוב וכו' מצד העדר קדושת הכתב מפני שהוא בדפוס שכבר אסרוהו הפוסקים (שם קסד). ויגדל עון בת עמי ורבתה הפרצה בפרט כי יצאו הספרים מזה בדפוס ספרי הזוהר ותיקונים ומערכת אלהות וזולתם (ארי נוהם ג כט).—ואמר המשורר: בכנורי כבר הראתי, את מחזה שירי אשר כוננתי, מהם קצתם לדפוס הוצאתי, רבים בתוך אהלי טמנתי (ר"ע פרנסים, הקד' מתק שפת').—ועי' דפוס בכרך המלואים כל השיך לזה.

‹›**דְּפוּפָה**, ש"נ, מ"ר דְּפוּפוֹת,—כלי עשוי דפים דפים זה למעלה מזה ורוח ביניהם, ומשמש לסדר על הדפים ספרים או כלים, Bücherbrett; étagère, book-stand, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

דָּפוּק, דְּפוּקִים, עי' דָּפַק.

דֹּפִי, ש"ז, כנ' דָּפְיוֹ, — דבר של גנאי, מום, Makel; defaut ; fault: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי (תהל'

---

[1]) על פי הלשון האיטלקית, ולעז רש"י פורמ"א. — שהשתמשה לדבר זה כהשם tipo(grafia), מפני שהדפוסים הראשנים לספרי עברית נתכוננו באיטליה, ע"י משפחת שונצינו.

ג יט-כ). כל האישכלות שעמדו להן לישראל משמת משה ועד שעמד יוסף בן יועזר וכו' אי איפשר ליתן בהם דופי משמת יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם ועד שעמד ר' יהודה בן בבא איפשר ליתן בהן דופי (תוספתא ב"ק ח יג). מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי (יומא כב:). מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי (סנה' לט:). היו ישראל מלמלאין על משה לומר למה לא הוקם (המשכן) מיד שמא דופי אירע בו (פסיק' רבתי ו). תלמיד חכם צריך שלא יהא עליו דבר של דופי (מד"ר בה"ש, נפת). הקב"ה מקלסן ומי נותן בהן דופי (מדר' קהל', ופניתי). בן תמי גולן ותמסן ויש בו כל דופי (מה"ג, כ"י תימנ', ויסב). שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט ובשוף וכו' שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו (של משה) שהיא אמת שאין בו דופי (רמב"ם יסוה"ת ח א). שבל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמיתתו בראיות שאין בהם דופי אנו סומכין על זה האיש שאמרו (הוא, קדוה"ת יז כד). ומדקדקין עליהן (על העדים) ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה בדי שישתקו או יחזרו בהן אם יש בעדותן דופי (הוא, עדות א ד). המלא מחמדים בלי דופי, כליל חכמה ומכלל יופי (מכת' ר"י תנחום לר"א בן הרמב"ם). שלא יראה בהם (בהכהנים) שום דופי בדעותיהם (מלמד התלמ', אמור). שמותר להשאל על השבועה ואין בזה דופי (סמ"ג, סי' רמה). — ואמר הפיטן: למשולי עפר ואפר, היותם נותנים בֹּפר, בלי דֹּפי וחפר, בעד עונם לכפר (פר' בקל', אל מתנבא). —ובכנ' *דָּפְיוֹ, ידְּפֵיי, ״דְּפָיִם: והתורה העידה על בלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם (פסח' ל:). המחשבה מפאת האדם תראהו יפיו ודפיו (אלחריזי, מוסרי הפלסופ' ב יג). — ואמר הפיטן: אל תחמדו יפיו, אף בי לחיך ינעם, כי בו הלא דְּפָיו, כפרי אשר נפעם (כנף רננ', פזמ' לסכות, עוסר). — ואמר המליץ: ומסכלות האיש הזה ודפיו, יתשוב שבל שלמות לא ידמה אליו ביופיו (ר' קלוני', אבן בחן עא.). זרם והרחק הלאה דפיי גמלני בטובתך אדני ושבעני מטובך (שו"ת.תות יאיר, תחינה אחרי סי' רלא). — ואמר הפיטן: דלים דינך פחדו ורהו, באים במודה ועוזב לרחמהו, הן דְּפָיִם היום תבפרהו, בי יום כפרים הוא (ערב' ליוה"כ, אותך אדרוש). לא יצאו מידי דְּפָיִם לעולם (אגר' תמן משפט לדון וידאל, תפא' ציבה

לזונן).—ומ"כ: העורבים מלחמות תורה זה לעומת זה יצאו כתריסים וחרבות שלופים בכמה מיני דופים (הקד' יהוש' כרוך לעין משפט על התלמוד), ולא נכון, וצ"ל דְּפָיִים.

״דִּפְיוֹן, ש"ז, — כמו דֹּפִי: ובעיני שפחה אל יד גברתה לך פונים, להרבות למו פדיונים, לכבסם מצחן דִּפְיוֹנִים, להצליל בצול זדונים (שחר' יוה"כ, מי יתנה).

״דְּפִיסָה, ש"נ, — שה"פ מן דָּפַס: בבית שונצינו נדפס שנית על ידי המחוקק וכו' וראינו בהגהתו מה שלא ראו הקודמים אותנו בדפיסתו כיד ה' הטובה עלינו (אגרת רוכל, כדפוס גוליגו, רפו

״דְּפִיקָה, ש"נ, — שה"פ מן דָּפַק: בי בל דפיקה (של הדפק) הנה היא מורכבת משתי מנוחות ושתי תנועות (קאנון א ב ג א). חפץ קיא והולת ריר ודפיקת לב ולחיצה מדפק והשפלה (שם ד ב א ה). והקול הוא דפיקת אויר הנדפק מתנועת הגשמים אשר יצא מהם (מ' אלדבי, ש"א ד א). בי מרוב הקדחת גידיו הדופקים לא היו שוכבים גם בלילה אעפ"י שדפיקת הישן אינה חזקה בדפיקת הער (אוהב משפט, באור' לאיוב ל יז).

א.***דָּפַן**[1]), פ"י, עת' יִדְפֹּן, — א) טמן, שקע ותחב דבר בתוך דבר, eingraben ; enfouire ; to put in (the earth): ופעול דָּפוּן, דְּפוּנָה: וחבית של שיטין ותבית דפונה בשולי המחץ (כלים ג ג).

ב.***דָּפַן**[2]), פ"י, לווי ככנ' דְּפָנוֹ, — דָּפַן את פלוני, השתמש בכח הרשות וביוצא בזה והכריח את פלוני לעשות מה שהחק מחיב אותו, zwingen (dem Gesetze zu gehorchen) ; forcer (d'obéir á la loi) ; to force to obey (the law): מנין שאם אינו רוצה (הכהן לגרש את האשה) דפנו[3])

[1]) בערב' דַּפַנ a), טמן וחפרו באדמה.

[2]) המלונים הביאו גם פעל זה בערך הקודם. אך בכל שמושו של השרש הקודם גם בערב' אין שום דבר שממנו יכול להסתעף פעל במשמ' שיש לו לדפן זה. ולכן נראה כי זה שרש אחר, ומקביל לו בערב' נַפַד b) שר"ל הביא בדין ונדון אתו וגבה ממנו כל מה שהוא חיב לו. — [3]) ובארמ': אתו עליה בני משרוניא דפנוהו (ב"מ קז:). משום דפנוי (גיט'

a) دَفَنَ b) نَفَّدَ

ת"ל וקדשתו בעל כרחו (ספרא אמור א). דפגו בעדים (יבמ' פח:).

ג.*דָּפַן, פ"ע, — נגזר מהשם דּוֹפֶן, דפן אל הדוֹפֶן, נטה ונלחץ אל הדֹּפֶן באדם רוהה ומפחד: פוחד סנדלפון, לצד דופן יִדְפּוֹן (יוצר שמע"צ, ארחאים).

— הִפע' *הִדְפִּין, — התקין דופן: בעת יפריחו כבעלי דברים, יגישו למו איתני שורים, מַדְפִּינִים להחזיק ילדים גבורים (שבת פרה, אצילי עם).

דפס,
ממנו *דְּפוּס, *דְּפִיסָה, *דָּפַס.

*דָּפַס, פ"י, עת' יִדְפֹּס, — עשה על נייר צורת אותיות על ידי דחיקה על הניר באותיות של עופרת מסודרים יחד ומשוחים בדיו או בצבע מהצבעים, ובהרחבה עשה ספר באופן זה במכונה מיוחדה לזה ובכל כלי המלאכה הנצרכים, drucken; imprimer; to print: דפס בפיסרו שנת התק"י (מבוא אל האות' העבריות, ע' רע). בשנה ההיא (1513) התחיל לדפוס דניאל בומבירגו מאנווירשה והוציא מאפלה לאור הרבה בלה"ק (דה"י למלכי צרפת ואוטומן לר"י הכהן). ראו ספר גדול וכו' דפסהו נינו יוסף בהונו וכו' (גרשם ס' דברי שלמה אלמולי). והסכמתי לדפוס גם אותן ההקדמות של שאר ספרים שהקדמתי בצירוף הסכמות של הרבנים (הקד' שו"ת תות יאיר). והזיל זהב מכיסו למען דפוס זה הספר להאיר לארץ ולדרים (המכריע לר"י מטראני, התגלות המגיה). בשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לדפוס בלי טעיות (שם). בנסוע מאהבי הרבני המבוכד אל עיר מושכך לדפוס ספר אחד מאשר הניח אביו אחריו ברכה בבית ישראל (מא"ג, דביר ג יב).

— נִפע', *נִדְפַּס: כי לא היה מחבר שזכה אלהים אותו, שראה לפני מותו, ספריו נמכרים ונעשים, וכמה פעמים נדפסים (ר"א גתור, הקדמה תלוזית למסור' המסר'). נביאים ראשונים עם פירוש רד"ק ז"ל עם רב העיון נדפס על ידי צעיר המחוקקים (נגיא' ראש' עם רד"ק, ש' רע"ו). כי ההעתקה אשר ממנה נדפס היתה משובשת בתבלית (תתימ' מהר"י קולון גשאלותיו, ש' רע"ט). ונדפסו ונתקקו ע"י המרומם ומפואר וכו' דניאל בומברג (שם). נדפס בבית הישיש הנעלה דון יהודה (ילקוט שמע', ש' רפא). קצת טעיות נדפסו בספר העקרים אשר הדפים שנית דון שלמה גליטי (העקר', דברי המדפ', ש' רפג). באמרם כי כל הנדפסים וגם הכתובים ביד אינם מכוונים איש אל אחיו וכו' ולקחתי מאשר תשיג ידו הנדפסים והכתובים ביד (משה שוגלינו, ש' רפה-רפו). לפי שמה שנדפס ראשונה היו בו טעיות וכו' ונדפס שנית בשלמות וכו' נדפס בבית צעיר המחוקקים אליעזר (שער ס' לשון למוד', שנת הש"ג). נדפס שנית בעיון רב ובתוספת ביאור מלות החמורות (שער ספר תניא, ש' שכ"ה). גלוי וידוע כי זה חמשים שנה נדפס ויצא טבעו בעולם (שם, כראש הספר). ספרים הנדפסים פה או בלובלין אסור להדפים באיטליא ואם ידפסו ישתדלו אצל ראשי הארצות שלא ימכרו אותם בארצות אלו עד זמן מה (פנק' קראקה, שנת שנ"ה, אוצה"ם ד). ספרים ממדרשי רז"ל שלא נדפסו מעולם (מנת' מלונזנו, הקד' שתי סידות, שנת שע"ת).

— הִפע', *הִדְפִּים: והנה הסכמנו להדפים זה הספר בשני עמודים (כסוף ס' מכלול, אוצה"ש לרד"ק, ש' רנא). בן נזבה לעשות ולהדפים ספרים הרבה אין קץ (תתי' ר"י קולון כשאלותיו, ש' רע"ט). הוא אשר הוציא לאור הספר המסולא הזה והדפיסו ראשונה על ידי בניו וכו' והנה קמו תחתיו אנשים מלאם לבם להדפיסו שנית (העקר', דברי המדפים, שנת רפג). לבן הסכים החכם הרופא וכו' בן כבוד החכם השלם ה"ר דוד יחייא ז"ל מחבר זה הספר להדפיסו שנית (שער ס' לשון למוד', שנת הש"ג). ואון אם ראינו בלבנו והיא היתה בעמנו על המדפיסים ספרים חצונים וכו' כי היינו בלב אחד חברים מקשיבים ליבנם בתיגר הלז להדפים הספר הקדוש מהזהר (הקד' מגיה ספר הזהר, דפום מנטובה שי"ת). תדע שבימי התנאים אשר היה לבבם כפתחו של עולם והיו כמלאבים בקשו להעלים סתרי הורה וכו' ואיך יעיז אדם מצחו להדפיסם ולפזר הספרים בכל פאות (שם, פסק הגאון ר"י דלטש). כן יגיענו יי' להדפים ספרים הרבה אין קץ לגבורה תפארת וגדולה (ר"י ג'יקטיליה, בסוף ספר שערי אורה, ש' רכא). ובאשר יזכנו השם להשלים הספר הזה נדפים עוד ספר שערי דמעה (שער ס' ראש' דעת לר"מ אלגילה, שמ"ג). להחזיק בממונו והונו להדפים על ידי ספר ראשית דעת (שם, הקדמ' המדפיס). הוא יחזיק במעוזי ויזכני להדפים ספרים הרבה (שם). יבקש לו ספר קטן שידפיסהו בשצף בסף ובדמים מועטים (מנחם מלונזנו, הקד' שתי ידות,

---

לז.). ופרשו המפרשים כמו הלקוהו, אך ממה שהשתמשו בפעל זה דוקא במקרים של הברח להכנע לפני הדין, נראה ששרש זה שמש רק במשמעה זו.

סנת סעת). אצטרך ללווה ברבית אם אמצא בהיתר ואם לא אמצא אפילו זה או בעל כרחי אחדל מ ל ה ד פ י ס מחצית הספר (שם). אומרים לדל כסף קחה ה ד פ ס ספרך ואמתין עד תהי משלים (שם). הלך הלכתי כאשר נכסוף נכספתי בק"ק סנטובה עיר ואם בישראל ל ה ד פ י ס ספרי שער קרבן תודה וכו' הבאתי עמדי ל ה ד פ י ס ראשית כל פרי האדמה תורת ה' תסימה ספר מעבר יבק (הקד' מעבר יבק, ס' שפ"ו). שאם הסצא תמצא ביד איש או אשה מאיוה עם שיהיה להויק לו ל ה ד פ י ס ו שנית שיהיה ההפסד גדול וכו' (הסכ' הרבנים, כרחש ספר שו"ת תורת חמת, שפ"ו). התחייב עצמו בתורת חיוב גמור ל ה ד פ י ס ספר הקדש שחיבר כמהר"ר הירש וכו' (פנק' קרחקח, סנת ת, חולה"ס ד). להעלות על לבם לקרבה אל המלאכה הזאת לדפוס או ל ה ד פ י ם ספר הזה (הסכמ' לפחד יצחק כתת' חות ס, תקי"ג).

— הָפע', ֿהֻדְפַּס, מֻודְפָּס: וכל מי שיאריך מאד במפורים הנאמרים בסליצה תמיד הרי זה משובח ועכ"ז בספריהם ה מ ו ד פ ס י ם בעט ברזל ועופרת מקצרים פעמים רבות המלות בהשמטת האותיות הצריכות להיות בתוכן (שלטי הגבור', לשונ' סעמים). בכל אלו הדברים האריכו ג"כ הראשונים והאחרונים ו"ל כמו שיראה המעיין בספריהם ה מ ו ד פ ס י ם (שו"ת תורת חמת כג). בענין עונש החטא ללכת לערכאותיהם הדברים מ ו ד פ ס י ם בספרים (שם סכ). אטומי לב יש להם זכירה טובה כי מפני הלחה נדמו לשעה רך שיקבל צורה ה מ ו ד פ ס ת בו בנקל (ר"י עמדין, מגדל עז ק.). שירי ראויים לחקוק על יהלום אף כי לזכר על ניר י ו ד פ ס ו (לכי מודת 115). — ובהשאלה, יֻרְשַׁם בחזקה: בו (בכח הזוכר) יתקקו ו י ו ד פ ס ו המושכלות (ר"י עמדין, מגדל עז קס:).

ֿדְּפָסָה, ש"נ, — כמו דְּפִיסָה: לכל תכלה ראיתי קץ ד פ ס ת הארבע ועשרים ספרים (פיוחלו רעו).

דפק[1], ממנו דָּפַק, *דּוֹפֵק, ֿדְּפִיקָה, ֿדּפֶּק.

דָּפַק, פ"י, עת' יִדְפֹּק, — א) קצת דומה לדחוץ, דָּפַק את הבעיר, האיץ בהבהסה ללכת מהרה, heftig : antreiben; pousser la bête ; to drive hard אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי וּדְפָקוּם יום אחד ומתו כל הצאן (כרחש' לג יג).— והִרְכִּב את הסוסים למען ירוצו מהרה, ואסר המשורר: בסחשבה ואת את נפשי שעשעתי, עת לכתי בשדה בדד לשוח, חיש קול שוט קול רעש אופן שמעתי, וארא רכב אש יורד ברוח, וברכב ארבעה סוסי להב, וכרוב נער קטן נוהג בסו, ובכוכב שבט יְדַפְּקֵם ימחץ, רהב ובמושכות הקשת יטה אותמו (יל"ג, כירת כלילה). — ובהשאלה: ואתה נבוך כבר ד פ ק ת ך הבהלה ונפשך התשובה תבקש ססך לסצא דברי חפץ (ר"ש כ"ת, פתי' מו"נ).— ופעול: שיסה בנאד, דמעת עשוקים, בנפש ובמאד, בשמך דבוקים, שתו עד מאד, ותמיד ד פ ו ק י ם, ססתוו תפצם, שבה רבצם (קונט' הפיוט' קנ). — ב) דָּפַק על הדלת, הקיש בהדלת בגוף קשה להשמיע קול לסען יפתחוה, klopfen (au die Thüre); frapper (à la porte) ; knock (at the door): אני ישנה ולבי ער קול דודי דוֹפֵק פתחי לי אחהי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה"ש ה כ). — ואסר הפיטן: קומי דִּפְקִי שועי אל דמי, ותני כאוב מארץ קולך והומי (קינ' לת"ב, חיכה תפחרתי).

—ֿוהשתמשו בפעל זה בפרט לתנועת הדם בעֹרקי גוף בע"ת, pulsieren ; battre (le pouls); pulsate: העורקים ה ד ו פ ק י ם והבלתי ד ו פ ק י ם בכל הגוף סהתברים באברים אשר יתחבר בהם והם שוקעות בהם (פרקי משה ח). העורקים ה ד ו פ ק י ם וכו' הדם והרוח ירוץ בהם אלא שמה שיש בעורקים ה ד ו פ ק י ם מן הדם הוא סעט (שם). עורקים ד ו פ ק י ם ובלתי ד ו פ ק י ם (רשכ"ל דורחן, מג"ח ת"י, ד). יש מהם עצבים וסהם עורקים וגידין ד ו פ ק י ן וגידין שאינן ד ו פ ק י ן (מיות' לרחכ"ד, ילירי ח ח). לעיין יפה בכל הגידין והוורידין והעורקים ד ו פ ק י ם ובלתי ד ו פ ק י ם עצבים ועצלים (שחיל' יענן מח). כי מרוב הקדחת גידיו ה ד ו פ ק י ם לא היו שוכבים גם בלילה אעפ"י שדפיקת הישן אינה חזקה כדפיקת הער (חוסב מספט, כחור' לחיוב ל יז).

— הִתפ', הִתְדַּפֵּק, מִתְדַּפְּקִים, — הִתְדַּפְּקוּ על הדלת, נדחקו ודפקו על הדלת שיפתחו להם: המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מִתְדַּפְּקִים על הדלת ויאמרו אל האיש בעל הבית הזקן לאסר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדענו (שופט' יט כב). — ובהשאלה, ֿהתקרב קרבה דחוקה מאד: כל מלה שאינה ראויה לשר עושין לה משרת להחזיקה מעט ולא יתדפקו

[1]) בארמ' דְּפַק. בעבר' קצת דומה דחק, הדף. בערב' דפע a).

a) دفع

המלות זו על זו (הורית הקורא 75). כבר אמרנו שהמשרתים הם טפילה לשרים והם מחזקים המלות שלא יתדפקו המלות זו לזו עד מקום השר בלבד (שם 83). — נִפע', יִנָּדֵפק: והקול הוא דפיקת אויר הנדפק מתנועת הגשמים אשר יצא מהם (מ' אלדכי, ש"א ד א). — פע', *דִּפֵּק, מְדַפֵּק, — כמו הקל, ביחוד בדפיקת הדם בעורקים: אדם קרוח בקרחת תמשש את גיד זרועו והוא מדפק קטנות ודקות ורפות (אסף הרופא 132). — הפע', *הִדְפִּיק, — כמו הקל, הדפיק על, הקיש והשמיע קול: לאוהבו של מלך שהדפיק על פתחו יצא המלך לידע מה הוא מבקש (האשכל, תפלה וק"ש ע). והיו (היהודים) מדפיקים על מגניהם נכח הרומיים לְלַעג וקלס עליהם (יוסיפון פכ).

***דֶּפֶק**[1]), דופֶק, דֶּפֶק, — דפיקת הדם בעורקי גוף בע"ח, Puls; pouls; pulse: הדפק הוא תנועה מכלי הרוח מחוברת מהתקבצות והתפשטות להנהיג הרוח בנשימה (קאנון א כ ג א). לחיצת הדפק במה שעבר המנהג בו מן החכמים הוא שיהיה הדפק בתחלת הענין קטן מאד מתחלף וכו' כשתניח אצבעותיך אל העורק שנחסר או זה הענין יקרא הסרת הדפק והתחלפותו כאלו הוא העדר הפעל כלו אצל ההרגש (פרקי משה כג). תנועת הדפק והנשימה וזה מין אחר כי התנועה ההעתקיית אשר אמרנו תלויה ברצון אמנם תנועת הדפק היא טבעית לא יכול הרצון למנעה או לעשותה (המורה רמה א ו). לפי שדפק האיש הישן אינו דופק בחזקה (רלב"ג איוב לא). ויהיו עפעפיו (של האיש החושק) כבדות ומראהו כרכומי לתגבורת המרה השחורה ויהיה דפק עורקיו חזק (מ' אלדכי, ש"א ה ח).—וכנ': שהאשה נקתה ונטהרה נקיון שלם ומששתי אני דפקה ונתברר לי שנשאר ברחמה שארית (פרקי משה כז). — ואמר המשורר: קול דופקו דופק עוד נותרה בו נשמה, אך בית חמרו הרם ויהי לשממה (יל"ג, שומרת יבם). — ומ"ר: אמרו (הכופרים) במתים החיו הנביאים בטול דפקים הם ולא נפגרו (מעולם כר"ם, שירה כנגות מו"ג). — והעורקים הדופקים: ויתוקנו גם כן בלי העכול ושאר האיברים ברוחות ההולכות אחריהם מן הדפקים והעצבים והורידים (כוזרי ג כו). הליחה ההיא אינה באה מחמת מכה וכו' או מן הורידים והדפקים (שו"ת שמש לדק', יו"ד כב). הדם והרוחות שבדפקים (ר"י להלון, אולה"ח ב א). ואז הלב והדפקים מוסיפים תנועתם יותר מטבעם (שם). בינותי יפה ענינו מתוך דפקי הידים ועביט של מימי הרגלים (אבן כתן לר' קלונ"י). — *דֹּפֶק גבוה, גלוי, דולג, הולם, זנב העכבר, זריז, חזק, חלוש, חרד, מאוחר, מדלג, מהיר, מסודר ולא מסודר, מעורב, מתחלף, מתפשט, מתקבץ, נמליי, נרעד, עצל, קשה, רך, רץ, שוה ובלתי שוה, תבוף, תולעי, ועי' במקומם.

***דַּפְקָנִי**, ת"ז, — מטבע הדֹּפֶק, כמו הדפק: ויהיה הכער הראש חזק מאד וכאב הראש דפקני הנה יפול רעיפה (קאנון ד כ א ה).

***דצ"ך**, — ר"ת של שמות שלש המכות הראשונות של מצרים, דם, צפרדע, כנים: רבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב (ספרי תבא שא).

א. דַּק[1]), ש"ז,—כתם לבן או שחור בעין, Ulcus corneae[2]): או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד או גבן או דַק[3]) או תבלל בעינו (ויקר' כא יט-כ). דק משוקע הרי זה מום צף אינו מום וכו' דק שחור משוקע הרי זה מום צף אינו מום דק לבן משוקע אינו מום צף הרי זה מום (בכור' לח:). מי שהיתה נקודה לבנה בתוך השחור וזהו דק האמור בתורה (רמב"ם ביאת המקדש ז ה). היתה נקודה שחורה שוקעת בתוך השחור אף זה נקרא דק (שם).

ב. דַּק, כהפס' דַּק.

א. ת"ז, לנק' דַּקָּה, מ"ר דַּקִּים, דקות, — קטן מאד, בגרגרי

---

[1]) כך לפי הכתיב הרגיל דופק, ולפי הקריאה מלעיל, שגם הספרדים קוראים כך. והצורה השניה דֶּפֶק עפ"י הכתיב דפק בפרט בפרקי משה, וכן קוראים הספרדים לדבר זה גם דֶּפֶק, וכן גֶּקֶר בן זאב. והנה לא נמצא בין פתקאותי מקור יותר קדום לשם זה מהקאנון. רק הפעל דִּפֵּק בענין זה כבר השתמש בו אסף, אך השם דפק לא נרשם בפתקאותי, ואינני יודע אם נמצא השם הזה בספר אסף, או אין. עכ"פ בודאי זה שם קדום מאד, אולי עוד מימי חיי הלשון, וראיה לדבר שלא לקחו הרופאים הראשונים שם לזה לא מלשון סורית לא מהלשון הערבית.

[1]) לא נתברר מה מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) תרגום דר' מויא. — [3]) לפי דעת רוב החדשים זה ת"ז, כמו ב.דק משמעה א, אך לפי שמוש מלה זו בתלמוד, שסגנון הדברים מעידים בי זה שמוש קדום ונהוג בלשון, אין ספק בדבר כי זה שם למום ממומי העין, ואין להחליט אם יש לו איזה יחס עם המשמ' של ב.דק.

חזל, אבק, וכדומה, fine ; fin ; fein : והיה כאבק דַּק המון זריך וכמֹץ עבר המון עריצים (יבע' כט ה). דַּק ככפר על הארץ (במות יז יד). ומלא חפניו קטרת סמים דַּקָּה (ויקר' יו יב). זבל וחול הדק בדי לזבל קלח של כרוב (שבת ח ה). טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורת של חרשים ובנעורת של פשתן דקה רבי יהודה אוסר בדקה ומתיר בגסה (שם ד א). בכל יום היתה (הקטֹרת) דקה והיום דקה מן הדקה (יומ' ד ט). נותן אותה למכתשת בערב יוה"כ ושוחקן יפה יפה בדי שתהא דקה מן הדקה (כרית' ו:). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית (חול' ו ז).—וביחס הארֹךְ, ההפך מן עָבֶה, המקל דַּק והאילן עבה : שער צהב דַּק (ויקר' יג ל). אומרים דק מקל זה דק קנה זה (נגע' י א). אבוב היה במקדש חלק היה דק היה של קנה היה ומימות משה היה (ערכ' י:). — וגם במשמ' קצר, למשל השער : דק שערו של פלוני (נגע' י א). — ובהשאלה, שבלים דַּקּוֹת, שגרעיניהן קטנות, דקות : והנה שבע שבלים דַּקּוֹת ושדופת קדים צמחות אחריהן ותבלענה השבלים הַדַּקּוֹת את שבע השבלים הבריאות והמלאות (ברא' מא ו-ז). — פרה דַּקַּת בשר, כחושה, רזה, שאין בה בשר הרבה : והנה שבע פרות וכו' רעות מראה וְדַקּוֹת בשר וכו' ותאכלנה הפרות רעות המראה וְדַקּוֹת הבשר את שבע הפרות יפות המראה והבריאת (ברא' מא ג-ד). — ובהשאלה, בדברים מפשטים, קול דק וכדומה : ואחר האש קול דממה דַקָּה (מ"א יט יב). — ובמשמ' *לא גדול, ההפך מן גס : דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגם בעוף הגם (חול' ג א), כמו סנונית וכיוצא בה, בנגוד לעוף הגם כמו הנשר וכדומה. —*בהמה דַקָּה, כמו הצאן, בנגוד לבהמה גסה כמו הפרה והחמור : אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה ובין גסה (שבת כד ב). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לעכו"ם מוכרין (פסח' ד ג). בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה (קדוש' א ד). דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה (חול' ג א). השם בהמה לחבירו עד מתי חייב לטפל בולדות בדקה שלשים יום ובגסה חמשים יום רבי יוסי אומר בדקה שלשה חדשים מפני שטיפולה מרובה (ב"מ סט.). — וכלים דַּקִּים, כמו כוסות וכיוצא בהן בנגוד לכלים גסים כמו חבית גדולה וכיוצא בה : הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד קדירות הדקות מהקדירות הדקות ועד חביות לודיות ברביעית (כלים ב ב).— *נְקָבִים דַּקִּים, עי' נְקָבִים.— *מאכל דַּק, קלוש, יותר קרוב לנוזלי מלמוצק : מאכל לא דק ולא עב קרי מקפה (ר"נ על הרי"ף, סוכ' יג.).

ב. ש"ז, מ"ר דַּקִּים, — א) אָבָק [1]), Staub ; poussière, dust : הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כַּדַּק יטול (יבע' מ יה). — ב) *הַדַּקִּים, הַמֵּעַיִם, Eingeweide ; intestin ; bowels : ניקבה המרה ניקבו הדקין הכרס הפנימית שניקבה (חול' ג א). חלב הלב וחלב המעים והן הדקין המלופפין וכו' בני מעים שצריך לגרור החלב שעליו וזהו חלב שעל הדקין שאסור (רמב"ם מאכ' אסור' ז ט). הדקין שהם בעוגל אם מלחן בקערה אין בכך כלום וכו' אבל השומן עצמו שסביב הדקין צריך למלוח שיש בהם דם (התרומה, הלכ' או"ה סה). — ג) *חלק הששים מהמעלה ומהשעה, Minute : וכל מעלה ששים דקים ראשונים וכל ראשון ששים שניים וככה עד עשיריים (ראב"ע, ראש' חכמה א). וכל מעלה תחלק אל ששים דקים (ר"א בר חייא, אספירא ב). תנועת השמש ממערב אל מזרח הם שתים האחת המיוחדת לו בגלגלו היוצא אשר יתנועע בכל יום ולילו ששים דקים בקרוב (שם ד). שהשעה האחת על דרך המשל ששים דקים והדק ששים שניים והשני ששים שלישיים (מו"נ א עג, הקד' ג). שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב ס"ו מעלות וכ"ה דקים ועד שם נמשך הישוב (רלב"ג איוב כו). וזמן סיבוב כוכב זה בגלגלו לפי דעת וחשבוני התוכניים האחרונים הם שס"ה יום ה' שעות נ"ה דקים מששים בשעה (נתמ' ונע', דוד גנז א ת). שהתוכניים הסכימו לחלק כל מעלה ומעלה מש"ם מעלות הגלגל וכו' לששים חלקים והם נקראים דקים (שם ל). שבעיגולים השמימיים עם המרחק שבין מעלה למעלה חלקו כל מעלה לששים דקים (ר"י מקנדיה, מעי' גנים, מספר). נמצא במאה שנה מעלה אחת ובכל יום ולילו עמו נ"ט דקים בקרוב (מ' אלדבי, ש"א ב ב). שעה המורגל עליה בחשבון העבור נחלק לאלף ופ' חלקים ונקרא כל חלק מהם דק ובעת שיתקבץ לך אלף ופ' חלקים היא שעה שלמה (תכון העבור לר"מ במז"ל א).—ד) *החלק היותר קטן של הגוף, שאי אפשר לחלקו יותר, Atom :

גבול הדק הוא שלא יחלק הדק אין לו לא רטיבות ולא קרירות (מכול הכפר כח). ההכרח הביאם להאמין במציאות הדק אשר לא יקבל חלוק והוא היוצא מן האפס (ע"ח לר"א הקרחי ד). — ועי' קטן.

א.דֹּק, דוק, ש"ז, — א) דבר דק שטוח, בגד, יריעה, וכיוצא בזה, feines Gewand; fine étoffe; fine cloth: הנוטה כַּדֹּק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישע' מ כב). — ואמר הפיטן: יום זה ודאי זדון לבי אצלי גלוי, חוטי עונותי, עם דוק רשעי, דיני אני אדע באש קלוי (יוה"כ קטן, יום זה).—ובמליצה כנוי להשמים, ואמר הפיטן: דוק וחלד יחרדו מאימת מלך (ר"א קליר, ר"ה, כבוד אוהל). אדיר ונאור בורא דוק וחלד מי אל כמוך (מוסף יוה"כ, אדיר). דוק שמיך בירכתיהם גם שם אסק, הודך שם לשפטני על הנעסק (סלית' מוסף יוה"כ, יתכיאני). דופי בן קיש, הבין גין קיש, ותחן הלקיש, עד לדוק הקיש (יוצר לפורים, תמימים). וגיא ודוק בי נבראו, ועל שמם נקראו (שם, אספרה). בחרות חקוקה, ובלות לב מתקה, מדוק תלולה, ומשאול עמקה (שבת פרה, אמרתי אתכמה). נפלה עברה על ניני פצל לח ולוז וערמון, עד כי נטש מדוק ארמון (קינ' לת"ב, זכור את). — ב) קרום דק: ואם יחובש הברזל בשם או בדוק לא ימשכהו האבן (רא"ע, ספר הנסיונות). ומקיף בשניהם (בשני קרומי המות) דוק כרוך עליהם בחיצונם בדמיון קרום שלישי קשה וחזק (פרקי משה א). אין קיום לאדם ולא לכל כחות המות זולת הדוק והשמלה אשר מקפת למוח (מיוח' לרמב"ד, יליר' א). העצלים הם יותר רכים מן העצבים והם מתחרים עם העצבים של פרקים בדוק שעל גב שעליהם (שם א ג). — ג) סגולת דבר שהוא דַּק, שטוח ורחב ולא עבה: שהם (הביצים) באנשים יותר גדולים ובולטים ומתארכים נוטים לעגול ובנשים קטנים ועגולים נוטים אל הדוק (קאנון ג כא א א).

ב.*דֹּק, דוק, ש"ז, מ"ר דֻּקִּים, דוקים, — כמו א.דַּק, חלי בעין: הא בדוק לבן הא בדוק שחור (בכור' לח:). ועל דבר זה אתה תמיה השמים האלו לא כדוק של עין הוא ואני עשיתים מסוף העולם ועד סופו (תנחומא לו עז). — ומ"ר: לא הכשיר ר"ע אלא בדוקין שבעין הואיל וכשרים בעופות (זבח' פה:). השוחט את הבכור ומראה את מומיו ר' יהודה אומר בדוקין שבעין אסור (בכור' כח.). בא ואראך בדוקין שהן משתנים (שם:).

*דִּקְדּוּק, ש"ז, מ"ר דִּקְדּוּקִים, — א) שם"פ מן דִּקְדֵּק, פעולת מי שמדקדק בדבר, שמעין ושם לבו לדברים הדקים: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו' בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים (אבות ו ה), ר"ל העיון והוכוח בדברים הדקים שבתורה. ודרשת והגידו לך את דבר המשפט אלו דקדוקי משפט (ספרי שופט' קנג). מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים כך בין כל דיבר ודיבר דיקדוקיה ואותותיה של תורה (ירוש' שקל' ו מט ד).—ועצם הדברים הדקים והקטנים שנולדו מהדקדוק, Kleinigkeit, minutie; minuteness: הריני נזיר מן התרצים ומן הזגים ומן התגלחת ומן הטומאה הרי זה נזיר וכל דקדוקי גזירות עליו (נזיר א ג), החיובים הקטנים של הנזיר. שאינן (הכותים) בדקדוקי מצה כישראל (תוספתא פסח' א"כ יה). כל פרשת סוטה היתה כתובה עליה (על טבלה של זהב) שממנה היה קורא ומתרגם כל דקדוקי הפרשה (ירוש' סוט' ב יח.). אין אנו בקיאין בדקדוקי ע"ז כיעקב אבינו (מד"ר בראש' פח). אמר לו (הקב"ה למשה) אמור להם (לישראל) דקדוקי דברים שהם יכולין לשמוע (שם שמות כח). שני דקדוקי שחיטה הם רוב שנים בבהמה ורוב אחד בעוף (שם ויקר' כב). ואמרו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספתות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכו' שלא למד (אדר"נ יד). ר"י אמר בין כל דבור ודבור פרשותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים (מד"ר שה"ש, ידיו). מפני מה מעונין (הגרים) לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות כישראל (יבמ' מח:), בהפרטים הדקים של המצוות שחיב אדם לשמרם. גר שקיבל עליו כל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ר' יוסי ב"ר יהודה אומר אפילו דבר אחד מדיקדוקי סופרים (תוספתא דמאי ב ה). גר שקיבל עליו ד"ת חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (תנחומא ויקר' ג). אם תלמיד חכם הוא (הממזר) או אדם כשר שהוא בדוק בדקדוקי מצות הרי זה יירשנו (רמב"ם נחל' ד ו).—ואמר הפיטן: לבעלי אספות, חידותיה חשופות, וכל צרורות כסופות, דִּקְדּוּקֶיהָ ספות

[1]) בערב' דִּקָּה a), אבק דק שהרוח ינדף.

a) دقة

(יולר פרה, אזורה).—ועשיית דבר ממש במדה הראויה, לא פחות ולא יותר, exactitude ; Genauigkeit accuracy : לשון הבאי הוא ולא בדקדוק (תסו' נא' ליק כה), לא מכֻון ממש, בכל הפרטים הדקים. היו מחשבין ויודעין שעה שיתקבץ בו הירח עם החמה בדקדוק הרבה (רמב"ס קדוה"ת ו א). ולא כתבו אגרת בקורת שהיא דקדוק השומא וההכרזה וטעו והותירו שתות או פחתו שתות (הוא, מלוה ולוה יב יא). עשרה הללו אינן באין לדקדוק המלה לומר לא פחות ולא יותר (רשב"ס, קהל' ז יט). — ׳והערה דקה על דבר מהדברים במשא ומתן של למוד וחכמה : כלומר אותו דקדוק שאתה מדקדק (שמה שאמר רב מוסב על המשנה) שלך יהא אותו דקדוק (רגמ"ה מעי' עז:). וכבר באר הרב רבינו המאמר הזה בענין אחר וכו' וזה אחד מדקדוקיו הטובים בדברי רבותינו (מלמד התלמידים, תולדות). יה"ר מלפניך או"א שתפתח לבי בהלכה זו להבין דקדוקיה ופלפוליה (מסג' חסיד', ת"ת ב).—ובפרט *הברת האותיות כמו שצריך, לא להבליע זה בזה : אלו צריך דיקדוק על לבבך על לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל (ירוש' ברכ' ב ד ד). הראה הקב"ה למשה דיקדוקיה ואותיותיה של תורה (שם שקל' ד מט ד). קרא וטעה אפילו בדקדוק אות אחת מחזירין אותו עד שיקראנה בדקדוק (רמב"ס תפל' יב ו). וידקדק ליתן ריוח בין הדבקים שלא יבליע אות באות וכו' וזה הדקדוק הנזכר הצריכו בכל השלש פרשיות (מלמד התלמיד', ואתחנן). —והשתמשו בכלל כמלה זו בענין הלשון בדבר הקריאה הנכונה וההברה ובפרט עניני המלים והנקודות : לדעת עניני האותיות ודקדוקי תולדותיהם להתבונן מה מהם ליסוד ומה מהם למלאכה (מנחס, הקדמ' המחברת). עד הנה מעלת האלף מלבד פתיחתו וקפיצתו וקמיצתו ויתר דקדוקי נקודתו (שם). דין ודיקדוק ושיקול כל מלה (תשו' דונש על רסע"ג א). ואלו לא גלינו מארצנו והיתה לשוננו כולה נמצאה בידינו כירחי קדם בשבתנו בטח במשכנות שאננות אזי מצאנו כל דקדוקי לשוננו ומיני תוצאותיה וידענו משקלה (תשו' תלמי' מנחס על דונש). מוליכין את הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק (רמב"ס, ת"ת ב ו). ומה תאמר בפלוסופים והם כאשר הם מן המחקר והדקדוק[1]) והסכימו על הנצחות והקדמות לעולם(כוזרי א סב). ועלינו מדין החכמה

[1]) בערבית : והם מן אלבחת' ואלתחריר.

לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה כל דקדוק במקרא בפתח וקמץ וחזק (דונש ט יג).—ב) ׳כללות כל דרכי הלשון, נטיות הפעלים והשמות וכו' שנקבעו לפי אופן הדבור של כל העם[1]), Grammatik;grammaire;grammar : ומן הדקדוק[2]) שנתות אחת מהן שֵׁנַת כגון חמתות אחת מהן חמת קשתות קשת עשתות עשת (רה"ג, תשו' גא' הרכ', ספה). וזה מנכרין אותו בעלי הדקדוק היעשה ממלה משקלה פעל פעול (דונש סי' 32). תרתי בלבי לעשות ספר בסוד דקדוק שפת קדש (רשב"ג, הענק, ברא' הפרחון). וחכם ירושלמי לא ידענו שמו גם הוא תקן בדקדוק הלשון שמנה ספרים כספירים יקרים (ראב"ע, מאזנים). וזה דקדוק המלה דע כי שם התואר לשון יחיד זכר הוא דשא וכו' (הוא, לחות אות ד). ודרך אחרת יקראו ההא אנשי הדקדוק הא הקריאה כמו הקהל (שם, אות ה). והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ"ך וכבר הזכרתי דקדוקו (הוא, שמות יד כה). הנה השלמתי הספר הזה הנקרא ספר השרשים שהוא החלק השני ממחברת הדקדוק על הדרך אשר העתקתי החלק הראשון (תתי' ר"י א"ת בס' שרשי ריב"ג). ועל דרך הזה כל מה שתמצא בספר בעלי הלשון והדקדוק (הור' הקורא 39). לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אמתה מם דגושה (רש"י שמות ב ה). והוא

— [1]) כבר העירו דר' ברלינר זדר' בכר כי בחרו הראשונים כהמלה דקדוק במשמעה זו מפני שמושו של הפעל דקדק בתלמוד בענין קצת דומה : קרא ולא דקדק באותיותיה, ורגלים לדבר, כי הקראים, שהם היו הראשנים שהתחילו לחקר בדרך הלשון ויסדו תחלת חכמה זו ללשון העברית, הם היו הראשנים שהשתמשו בהשם דקדוק, וכבר הזכירוה חכמי הקראים ר' יפת הלוי בפרושו לישעיהו נב ה : (אל דקדוקין). וכן ר' דוד בן אברהם אלפסי (בזמנו של רסע"ג). וכן עב"ס במקדמה אלאגרון שלו (פי מא יתעלק באלדקדוק), ואחרי כן מנחם ודונש השתמשו תדיר במלה זו בענין החקירה והעיון בדרכי הלשון אעפ"י שעדין לא לגמרה במשמ' של שם קבוע מיוחד לחכמה זו. ר"י בן גנאח ככר השתמש בדקדוק במשמ' שם קבוע ספר הדקדוק בעצם לשונו (בערב' אלדקדוק) ובאר אותו : אשר ענינו בלשון העברי התקירה והחפוש (הקדמ' לספר הרקמה), ומאז נהיה דקדוק השם הקבוע היחיד לענין זה, אעפ"י שעוד השתמשו לפעמים בהמלה דְּיקוּת. — [2]) והעיר החכם הרכבי וז"ל : במלת דקדוק לחכמת הלשון השתמשו בספרד מימי מנחם ודונש, ובבבל לא מצאנוה עד עתה אצל הרבנים בימי הגאונים אף כי בלי ספק כבר היו לה אז מהלכים שמה.

לימד הגראמאטיקא בראשונה ר"ל דקדוק הלשון והוא רבו של אריסטו (ר"א זכות, יוחסין ו, אפלטון). — ואמר החכם: הדקדוק כמלח לדבור (משלי חכמ', כסוף ס' דרך טובים).— יומ"ר: בספרי הדקדוקין וספרי האגרונות (ר"י הדסי, אה"כ, סי' עג).— ״ודיני הדקדוק: שכל דקדוקי הלשון אינם בנויים אלא על הרוב (סור' הקורא 71).

״אהח"ע, אותיות הגרון. — אות, אותיות. — אלף בית.

״בומ"ף, אותיות השפתים.— ״בנין.

״גזרה. — ״גיח"ך, אותיות החך. — גרון.

״דגש, דגש קל, דגש חזק. —״דטלנ"ת, אותיות הלשון. — דליקה, ״אותיות הדליקה.

״הברה. — ״הוה.

״זוגי.—זסשר"ץ, אותיות השנים.

״חיך. — ״חסר.

״טעם, טעמים.

״יוצא, פעל יוצא. — יחיד, יחידה. — ״יחס.

״כנוי, כנויים. — ״כפולים. — ״כתיב.

״למד פעל. — ״למנ"ר. — לשון.

״מרבר בערו. — ״מוצא, מוצאי הלשון. — מין, מין זכר ונקבה. — ״מלא.— מלה, מלים, מלות, מלות קריאה. —״מלעיל.—״מלרע.—מספר.—״מסֹרת. — ״משקל.

״נְגִינָה, ״נושא.״נשוא.—נָח, ״נחי לה"פ, ״נחי ע"ו, ״נחי פ"א. — ״נטיות. —״נכח. — ״נסתר. —״נקוד. — נקודה, נקודות. — ״נתוּח.

״עבר. — ״עומד, פעל עומד. — ״עין הפעל. — ״עלולים.—עֹמד, בלשון הקראים במקום הֹוֶה. — ״עתיד.

״פה פעל. — ״פִּעֵל, פֹּעל יוצא, פעל עומד.

קְרִי.

רבים.

״שְׁלֵמִים.— שֵׁם, שם היחס, שם מספר, שם העצם (כללי ופרטי), שם מקרה, שם תֹּאַר. —שִׁנַּיִם, שפתים ״אותיות השנים, השפתים.—״שפתיות, אותיות שפתיות. — שֹׁרֶשׁ.

תֹּאַר, תאר הפעל (תה"פ). — ״תְּנוּעָה, תנועות.

ב.״דִּקְדּוּק, ש"ז, — שה"פ מן ב.דִּקְדֵּק, סגולת מה שהוא דק וקלוש מאד: שיהיה מה שנוסף ממנו דם בתכלית הדקדוק דומה לעצם הריאה (קאנון א כ כ ג). ובגזרת השם והשגחתו שהוא העקר נתדקדקו המים ונתרבו מאד בדקדוקם עד שבמקום שהיו שם נכבשים תחת הארץ יצאו ונתפשטו עליה (ר"י אכרכ', נח).

״דִּקְדּוּקִי, — א) ת"ז, לנק' דִּקְדּוּקִית, — מטבע הדקדוק: הכללים והשרשים שעל דרכי ההקשה והדעות הדקדוקי[ות]ים (הקד' השרשים לריב"ג). בהקשה דקדוקית וכרתיה ובארתיה שמה (שם, שרש זלל). — ב) ש"ז, הַדִּקְדּוּקִי, מ"ל הַדִּקְדּוּקִיִּם, כמו מְדַקְדֵּק: והכל מבואר בכתבי בעלי הלשון והדקדוקיין (סור' הקורא 52). כי כבר חברו בעלי הלשון והדקדוקיין שלא יעשו על אות אחת שוא ומלך אלא אחה"ע (שם 63).

א.*דִּקְדֵּק, פ"ע, — התבונן ועיֵן יפה יפה, ושם לבו ודעתו לעשות הדבר כהגן ולכל פרטיו: ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו (ספרא מצורע ס). וחוקרים ומדקדקים עד שידעו אם אפשר שיראה הירח בזמנו שהוא ליל שלשים או אי אפשר (רמב"ם קדוה"ח א ו). ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח (שם יא ג). אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק (טוש, ת"ת כ ג). —ואמר הפיטן: לפידים דולקים, וכבוק בוזקים, תשבחות מפיקים, ושעור רז מְדַקְדְּקִים, ואני שושנת העמקים, עסוקה במצות וחקים (אופן שבה"ג, כלולי אש).—ועפי"ר עם ב אחריו, דִּקְדֵּק בְּדָבָר: קרא (פרשת שמע) ולא דקדק באותיותיה (ברכ' כ ג), לא קרא כל אות ואות בהברתה האמתית, הנכונה, ממש כמו שצריך. רשב"ג אומר כל מצוה שהחזיקו בה בותים הרבה מדקדקין בה יותר מישראל (תוספתא פסח' א-ב יה). מכיון שלא עשאה (המצה) לשם פסח דבר בריא שלא דיקדק בה (שם סוכ' א גב:). מדקדקין בכסות ואין מדקדקין בחיי נפשות (שם פאה ח כא.), ר"ל מי שמבקש כסות מדקדקין בדבר אם הוא ראוי שיתנו לו. מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמם קיבר בפני עצמה כן ת"ח יושב ומדקדק בד"ת ומברר ד"ת ומשקלם איש פלוני אומר איש פלוני מתיר (ספרי עקב מח). כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם (ברכ' יה:). פעם אחת

היתה בתו מהלכת לפני גדולי רומי אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו מיד דיקדקה בפסיעותיה (ע"ז יח.), ר"ל שמה עוד יותר דעתה שתהיינה נאות. שלחו מושלי הרשעה שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם קראו ושנו ושלשו בשעת פטירתן אמרו להם דקדקנו בכל תורתכם ואמת הוא (ב"ק לח.). והיה מדקדק בו (בהאדם) עד סוף כל הדורות וצפה שתולדותיו מקציפות (אליהו רבה, א"ש, פא). שהגיהו (את הספר) בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות (רמב"ם ס"ת ח ד). לפי דקדוקן ביראתך בן מדקדקין בעברתך (ר"ח תענ' ח.). — ובמדה, במשקל, במנין, שם דעתו שלא יהיה פחות או יותר: דרך הנותן מתנה להיות נותן בעין יפה וכו' דרך הלקוחות להיות מדקדקין (ירוש' ב"ב ד יד ד). בכל מקום שאתה נותן אתה משפיע ובכל מקום שאתה מכה אתה מדקדק (תנחומא נח ח). למלך בשר ודם שהיו לו גרנות הרבה והיו כולם טנופות ומליאות זונין ולא היה מדקדק כמנין (שם, במדב' כב). — °ומדקדק בדבריו, במשנתו: דע כי התנאים המדקדקין כך שונין (תשו' גאו' הרכבי רסו). — דִּקְדֵּק עִם פלוני, התנהג אתו בדקדוק, לא ותר לו כלום: שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה (ב"ק נ.). — דִּקְדֵּק אחריו, בדק בדבריו, במעשיו והשתדל למצוא בהם דפי: אמר להן רבי יוסי דיקדקתם אחרי וכו' דיקדקתם אחרי ולא העליתם בידכם כלום (כרית' יט:). שמתוך טובתו בא לידי רעתו שמדקדקין אחריו ואומרים לו אותו שאתה משבח הלא שמענו שעשה כך וכך (רגמ"ה ערכ' טז.). שאין מדת הדין מדקדקת אחריהן (ר"נ על הרי"ף, ר"ה ד:). — °דִּקְדֵּק עליו, בפרט לחובה: כל המצדיק עצמו מלמטה ומחזיק דרך החסידות אפילו מעט אם יטה מדקדקין עליו מלמעלה ולוקחין הדין ממנו (ר"ח תענ' ח.). דקדק בו הקב"ה על ישראל שלא להזכיר שם משא על הנבואה (מלמ' התלמ', כלא'). מה שאבקש מהמעיין בחבורי זה שלא ידקדק עלי במקצת המלות היוצאות מן הגבול שמוש הלשון (הקד' שעה"ש לאבן לטיף). — °וכפרט במשמ' יהעיר הערה דקה בדבר של מדע וכדומה, הקשה קושיה בכח הדקדוק והעיון, העמיק בדברים: נשאר לדקדק למה מטיב חמש (הנרות ומפסיק) וזורק הדם ומטיב אח"כ השנים (ר"ח יומא לג:). ועל זה מדקדק רב יוסף מ"ט דרב הונא (הוא, תענ' יא:). ויש מן האחרונים מי שדקדק במלת עקר והוסיף וגרע בעקרי הרמב"ם ז"ל וכו' ויש לדקדק על זה (העקרים א ג). — °ודִקְדֵּק מן, הוכיח והעלה דבר זה מן הדקדוק בדבר: ולכך אין לדקדק דבר זה מלשון יתן אבל יש לדקדק בו מלשון מפיו דעת וכו' (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 57). מכאן דקדק רבינו חיים כהן אבי אמי שטבול יום שאכל תרומה במיתה (סמ"ג עה-עו). — מְדַקְדֵּק, מְדַקְדְּקִים, עי' °מְדַקְדֵּק.

— פע' °דֻּקְדַּק, — דֻּקְדַּק הדבר, דֻּקְדַּק הדין, וכיוצא בו, שדקדקו בו עד תכלית: אדון דין אם יְדֻקְדַּק, בחקר פועל אם יובדק, גבר לפניך לא יצדק (סליח' עיוה"כ, אדון דין). דברו לא בדק, היות צח ומדוקדק, ודונש לא צדק (תשו' תלמ' מנחם על דונש). — ספר מְדֻקְדָּק, שמוגה היטב ואין בו שבושים: וראינו משניות מדוקדקות שאין כתוב בהן ברישא דמתניתן חסר קורטוב (ר"ח, פי' על מס' מכות ד.). ועיקר הגרסא היא כמו שכתבנו בנוסחאות מדוקדקות וישנות (שבלי הלקט, פסח ריז).

ב. *דִּקְדֵּק[1], פ"י, — במלאכת האריגה, מכה ודוחק ומהדק את חוטי הערב זה לזה: רבי יהודה מוסיף (על מלאכות האריגה) אף השובט והמדקדק[2] אמרו לו שובט הרי הוא בכלל מיסך מדקדק הרי הוא בכלל אורג (שבת עג.).

ג. °דִּקְדֵּק, פ"י, — עשה דק, קלוש: שדה שנחרשה קבר וכו' שדיקדקה המחרישה את

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בכל הנוסח', וכן בערוך, וכן בהרמב"ם (שבת ט יט). אך בירוש' (שבת יג ג) וכמו"כ (פסח' י לג:) המקטט, ועי' זה. ופרש הערוך: מדקדק על חוט הערב כדי להדחק ולהלחץ עם חבריו. ע"כ. והם דברי הר"ח, אלא שבפרוש הר"ח הנדפס הדברים משובשים קצת. וכעין זה גם רש"י במקום המובא בפנים וז"ל: לאחר שמתח החוט של ערב מכה בברכר בב' וג' מקומות. ע"כ. ועוד פרוש אחר הביא שם רש"י וז"ל: וי"מ מדקדק משוה האריגה כשיש ב' חוטין כרוכין זה עם זה ומובדלים מן השאר משוה אותן בברכר או במחט. אך במקום אחר (שם עה:) פרש"י באופן אחר, וז"ל: כשמותח חוט הערב מכה בברכר עליו במקומות מקומות ליישבן שלא יהא מתוח יותר מדאי שהמתיחה מעכבתו מהתחבר יפה עם הארג. ע"כ. והרמב"ם פרש מדקדק במשמעה אחרת, אמר וז"ל: המדקדק את החוטין ומפרידן בעת האריגה הרי זה תולדת אורג. ע"כ.

העצמות ומגלגלתן (רש"י נדה נז.). כי הבשול אמנם ידקדק המים בהסרת עובי הבור (קאנון א כ כ יו). הרפואות המנגבות הפותחות המדקדקות הבשמיות (שם ג ד יד א). והנה שתי החולדות הלבנה והשחורה הם היום והלילה מדקדקות חוטי חייהם אשר נתלו בהם עדי נתקו באחרונה ויפלו לגמרי (יעב"ץ, מגדל עז, בשם אבן בחן). — ולווי: שאם גזל מחברו אומר לו (המלאך בקבר) דקדק בשיניך לפני שאכלת גזל בשיניך (ראש' חכמה, היראה יב ס).

— פע', יְדֻקְדַּק, — נעשה דק, קלוש: עד שיתבשל (הדם) וידוקדק ויצא לבטני המות (פרקי משה א). הרוחות המתפשטים מן הלב אל הגידים הדופקים ומתילדים מאיד יעלה מן המדוקדק שבדם (קול יהודה, כוזרי א סח). —*מְדֻקְדָּק בעניות, עני מאד: שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקין בו כל יסורים שבעולם (מד"ר שמות לא). שאם היה (האבל) עני מדוקדק בראשון ובשני אינו עושה מלאכה בשלישי הוא עושה בצינעה (שם כראש' ק).

— נִתפ', *נִדַּקְדֵּק, *נִתְדַּקְדֵּק — כמו פֻּעַל, נעשה דק, קלוש: רובע עצמות שנדקדקו ואין בכל אחד ואחד עצם כשעורה (אהל' ב ז). המקום שנחרש בו קבר שהרי נתדקדקו עצמות המת בתוך העפר ונתפרסו בכל השדה (רמב"ם טומ' מת י א). ובגזרת השם והשגתתו שהוא העקר נתדקדקו המים ונתרבו מאד בדקדוקם עד שבמקום שהיו שם נכבשים תחת הארץ יצאו ונתפשטו עליה (ר"י אברבנאל, נח). ובתנועה ההיא נתדקדקו חלקי האויר הנזב' הסמובים לגלגל (ספורנו, אור עמים, יסודות). — ובמשמ' נעשה דק וצר: והכסף יתדקדק מהצד החצוני ומתעבה מהפנימי (קאנון א א א יז). הטחול הוא עבה ארוך בראש האחד ומתדקדק מחציו ולמטה (שער השמים ט).

*דַּקְדָּק, —תה"פ: קח חלב שעושים ממנו הנרות ומשח על הנייר דקדק ושים הנייר משוח על הסודר (אריה מודינא, סוד ישרים, סגול' כו).

*דַּקְדְּקָן, שת"ז, מ"ר דַּקְדְּקָנִים — כמו מְדַקְדֵּק, בעל חכמת הדקדוק: ולכן תמצא כתנאי הדקדקנין מה שלא תמצאו אותו על אנשי הלשון (יוסף הרואה סקראי, לקו"ק 199). — וכבלל מי שמדקדק היטב: ובודקים דקדקנים שיודעים ומדקדקים היטב (האשכול, שם).

*דַּקְדֶּקֶת, ש"נ, — פרורים דקים של בשר ובדומה: תבלין ודקדקת הבשר השוכנת בשולי קדרה (רש"י זבח' צה.). פי' קיפה דקדקת שבשולי קדירה (סמ"ג קלז).

א.*דַּקָּה[1], ש"נ, — בעין במה קלה לפני פתח הבית לשבת שם, להתהלך וכיוצא בזה, Terrasse: מי שיש לו דקה לפנים מביתו (ירוש' ערוב' ו כז.). אחד מבני מבוי שעשה דקה[2] לפתחו (בבלי שם נט:). אנשי חצר ואנשי מרפסת וכו' אם יש לפניהם דקה ארבעה (שם ס.). בנה עלייה על גבי ביתו ועשה לפניה דקה כמו איצטב' רחבה ד' טפחים (ר"ח שם).

ב.*דַּקָּה, ש"נ, — מחלה, שחפת המיבשת את הגוף ועושה אותו דל ורזה, hekt. Schwindsucht: hectique; hectic: בדקה והיא איטיקה כבר ידעת שהאברים יש בהם ליחויות מתחלפי המינים וכו' ואם יתכערו האברים השרשיים וכש' הלב יהיה החולי הזה הוא חולי הדקה (קאנון ד א ג א). ולפעמים יביאן אל השקוי והדקה ומשרפים הגוף (שם א כ כ יו). דקת הזקנה עניגה ממשלת היובש על המזג מבלי קדחת וכו' ונקרא זה הענין זקנה ודקת הזקנה בי הגוף יקרה בעת הזקנה מה שיקרה לו באותו העת מצמוק וייובש וכו' (שם שם ט). — ואמר המליץ: כרפיון נאסף בקראנו לעמיו, ואפלטון במורסה אל קרוביו, ובדקה ארסטו מת וגוע, וגאלייאנוס בשלשול מקרביו, וכן סינא בכובד היציאה, וקאנון לא עזרו מבאביו (יעקב גביזון, כסוף עמר השכחה).

*דַּקּוֹר[3], ש"ז, מ"ר דַּקּוֹרִים, — כלי מכלי מלאכת הנגר: הקנטר של בנאי והדקוד[4] של חרש (כלים יד ג).

[1]) משרש דקק, עי"ש. בערב' דַּכָּה a) מן דַּכּ b), ממש כמו דקק. — [2]) כאן ובשאר המקומות שבאה מלה זו בגמ' פרש רש"י פתח נמוך וקטן. אבל אין פרוש זה מתישב היטב לפי הענין, בפרט בהסוגיה בערוב' עה. וככר פרש ר"ח דקה באיצטבא והביא פרוש זה הערוך, וכן פרש הר"י אלפסי (ערוב' סי' תרכז), וכן כתב הרמב"ם (ערוב' ה כד) מצבה במקום דקה: ואם בנו מצבה על פתח המבוי וכו' ובונה כל מבוי ומבוי מצבה על פתחו, ע"כ, ועי' ערך מַצָּבָה. וכן הוא ממש השם הערבי דַּכָּה. ואין כל יסוד לנקודו של יסטרוב שנקד דָּקָה.

[3]) משרש דקר, עי"ש. — [4]) ובאר הרמב"ם צורת אמר וז"ל: והדקור אלמנקאר ויקראו אותה הנגרים אלמרבוע והוא קנה מברזל מרובע בארכו כמו אמה ולו

a) دَكَّة b) دَكَّ

ּדִּקּוּר, ש"ז, — שה"פ מן דָּקַר, דִּקֵּר: אנשי הארץ יספדו על זה הדקור (רד"ק זכר' יב יא).

ּדַּקּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דק: והבשול מנקה אותם (את המים) דקות העצם (קאנון א ג ג ג יז). הנה יולד מאדיות הליחות ודקותם כפי מזג מה עצם דק הוא הרוח (שם שם ד). בקול דקות הרוח האמצעי והאות תצב בו (רמב"ן, יציר' ג ג). כמו מין האדם כי לדקותו ושווי מזגו יתפעל מן הקור ומן החום ומכל אחד מן ההפכים (העקרים א ה). הרכבת הדברים הנולדים מהאדים לפי שהאדים ההם או ישארו בבטן הארץ או יעלו באויר כפי העובי והדקות שבהם (ר"י אברבנל, ברא"ש א). שהמזגים הולכים בהדרגה וסדור מהעובי אל הדקות (רלב"ג, מלחמ' ה' א יב). כי אי אפשר לנפש שתעמוד בגוף לרוב דקותה וגסותו מבלי מחבר אמצעי (רמב"ע, ערוג' הבושם, ליון ג). כי שמים בא במקום הזה במקום יסוד האש לפי גבהו ודקותו וקרבותו לגלגלים (מלמ' התלמ', ברא"ש'). דע כי הנקודה הוא דבר שאינו מתחלק כלל ואפילו במחשבה לא מפני דקותה בלבד אלא מפני שאינה ראויה לכך (יסו"ע לר"י ישראלי ב א).— בְּדַקּוּת, באופן דק: ואולי נגרר (הכתב) כ"כ בדקות שלא ניכר מקומו עכשיו (שו"ת רשב"א ט).

ּדַּקִּיק[1], ת"ז, מ"ר דַּקִּיקִים, — דק מאד: גללי בהמה דקיקין אם הטילם לכבשן האש (ר"ח שבת עד:).

ּדַּקִּיקוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דקיק: הקרומות הם בתכלית הדקיקות והרבות (פרקי משה א). וכשהוא משנה המותר מדקיקות לעובי ומעובי לדקיקות (רשב"ל דורתן, מג"א, ת"י ד). בכח הדמיון בדקיקות מפשיטות (רשב"נ, מקור חיים ב יא).

ּדַּקִּיקִיּוּת, ש"נ, — כמו דַּקִּיקוּת: הקרומות הם בתכלית הדקיקיות והרכות ואמנם הקשורים הם ברוב הענינים קשים וגסים (פרקי משה א).

***דְּקִירָה**, ש"נ, מ"ר דְּקִירוֹת, — שה"פ מן דָּקַר: שאין יכול לכסותו בדקירה אחת אבל יכול לכסותו בדקירה אחת מותר וכו' נגזר דקירה אחת אטו שתי

בית יד מעץ יפסלו בו העץ מה שירצו לפסול ממנו ואצל הנגרים ממנו בלים רבים גדולים וקטנים.

[1]) בארמ' דַּקִּיק, מצוי הרבה.

דקירות (ביצה ח:). כי הדקירה אין לו רפואה לעולם (פי' משלי לזרחיה הלוי יב יח).

דקל[1]), ממנו דֶּקֶל.

א.***דֶּקֶל**[2]), ש"ז, מ"ר דְּקָלִים, — אילן התמר, Palm baum; palmier; palmtree: הפאה ניתנת במחובר לקרקע בדלית ובדקל בעה"ב מוריד ומחלק לעניים (פאה ד א). דקל נערה וכו' שעושה שלש פעמים בשנה (ב"ב לו:). שאין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו (סנה' לח:). המשתחוה לדקל לולבו (ע"ז מז:). התמרים שהפילם הרוח מן הדקל והם מושלכים בדרך (ר"ח ב"מ כא:). — *דקל הרים, אינו עושה הרבה פֵּרות, וכנוי של גנאי: אמר לו ר' אליעזר ישמעאל דקל הרים אתה (ספרא תוריע ה יג). — ומשל: מטייל והולך הדקל הרע אצל אילן סרק[3]).—ומ"ר: אילן העושה בריכה אחת כגון דקלים וויתים וחרובין (ר"ה יה:). דקלים הרבה שמוקפות גדר (ר"ח ב"מ כא:). — ועי' תָּמָר.

ב.דֶּקֶל, — כמו דֶּקֶר, עי' זה.

***דַּקְלִי**, ת"ז, — מי שעובד בגדול דקלים: מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות עבר דקלי אחד וראה אותה אמר תמרה זו צופה מיריחו ביון שהרכיבו אותה עשתה פירות (מד"ר ברא"ש' מא).

ּדרקן, עי' *זלרקן.

דקק[4]), ממנו א.דַּק, ב.דַּק, ד'ק, דָּקַק, דַּקָּה, ּדַּקּוּת ּדַּקִּיק, ּדַּקִּיקוּת, ּדַּקִּיקִיּוּת.

דָּקַק, עב' דַּק, בהפס' דָּק, עת' יָדֹק, בכנ' יְדֻקֶּנּוּ, — א) היה דק מאד, נשבר ונכתש לרסיסים קטנים, fein zermalmt sein; être broyé; be crushed:

---

[1]) עי' הערה לערך א.*דֶּקֶל.

[2]) בארמ' דקלא, בערב' דַּקַל a) תמרים גרועים. אך כבר העיר פרנקל כי זו מלה שאולה בערב' מארמ', —ולא נתברר מקורו.—[3]) בארמ': מטייל ואויל דיקלא בישא גבי קינא דשרבי (ב"ק לב:).

[4]) שרש משותף לכל הלשונות השמיות אשור' ערב', ארמית.

---

a) دَقَل

ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים (שמות לב כ). ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר' ט כא). — ואמר המשורר: ידק הרוח יזך בגבה, בל נר שם ידעך חיים חיש יתמו (אדם סש"ק, הדעת וסמות).—ב) עשהו דק, שברו וכתשו לרסיסים דקים, zermalmen; broyer, to crush: תדוש הרים ותדק וגבעות כמוץ תשים (ישע' מא יה). והמם גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (שם כח כח). — ולווי ידק, ואמר המשורר: בן איש בירואת אל עדה גאוה ובה הכנע גאון ימים ודוש הרים ודק (ר"י חריזי, הענק ג). — ומק' ˚לדק, לדקו, לדוקו: וכשמסבבין עליו אופני העגלה ל ד ו ק ו אפילו הגלגל הומם ומשתבר (רש"י ישע' כח כח). —

— וכינ' ˚דק, דקים: ואת מי ד ק י ם בדברים קשים את הלחם של תבואה לפי שאינה גוחה ליחבק (שם).

— הפע', הדק, מקור הדק, עת' ידק, וידק, ככנ' אדקם, — כמו קל משמעה ב: ושחקת ממנה הדק (שמות ל לו). הדק לעפר ושרף אשרה (מ"ב כג יה). והאשרים והפסילים והמסכות שבר והדק ויזרק על פני הקברים (דהי"ב לד ד). וישרף אתה (את האשרה) בנחל קדרון וידק לעפר (מ"ב כג ו). ויכרה אסא את מפלצתה וידק וישרף בנחל קדרון (דהי"ב יה יו). קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה והדקות עמים רבים (מיכ' ד יג). ואשחקם כעפר ארץ כטיט חוצות אדקם ארקעם (ש"ב כב מג). — ואמר הפיטן: ותעשה דין ומשפט לעשוקים, ומוריהם שתתו ובקקום בוקקים, חמוסים נגושים ביד מדיקים (סליח' יום כ, אויתיך). הנה אכלונו בבל פה מדיקינו, ואתה יי' שפטנו מחקקנו (שבת חוהמ"פ, מים רכים). — *ולווי: וכשהוא שוחק (את הקטרת) אומר ה ד ק היטב היטב ה ד ק (כרית' ו:).

— הפע', הודק, יודק: לחם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו (ישע' כח כח).

— נפע', *נדק, נדק: כיון שהיה הבכור מת לאחד מהן (מהמצריים) היו עושין לו איקונין ומעמידו בביתו ואותו היום נשחקות ו נ י ד ק ו ת ונורות (מכי' כא יג). היתה נ י ד ק ת (האיקונין) ונשחקת וניזורת והיתה קשה עליו כאילו אותו היום קברו (פסיק' רבתי יז). והחטים אינם נ י ד ו ק י ן להיותם נטחנין (רש"י ישע' כח כח).

דקר[1], ממנו דקר, *דקור, *דקה, *דקרן.

דקר, פ"י, — דקר אותו בחרב, ברמח, נעץ את החרב את הרמח בתוך גופו, durchbohren; transpercer; pierce: ויקח רמח בידו ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם (במד' כה ז-ח). והביטו אלי את אשר דקרו (זכר' יב י). ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי (ש"א לא ד). ודקרהו אביהו ואמו (זכר' יג ג). ויאמר לו שלף חרבך ומותתני וכו' וידקרהו נערו וימת (שופט' ט נד). שהנודר כילו (כאלו) נוטל חרב ו ד ו ק ר ה בלבו (ירוש' נדר' ט מא:). כל הבוטה ראוי ל ד ו ק ר ו בחרב (נדר' כב.).—*ובהשאל': בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ו ד ו ק ד י ן זה את זה בחרבות שבלשונם (יומא ט:). —וכמשמ' *נכנם לתוך, פתח: שהם (המים ששותה לרפואה) ד ו ק ר י ם את המרה (שבת קי). ומי פרת קרבימו ד ו ק ר י ם (קינ' לת"ב, איכה את).

— נפע', נדקר, — שדקרו אותו ברמח: כל הנמצא ידקר וכל הנספה יפול בחרב (ישע' יג יה). בשעה ש נ ד ק ר זמרי עמדו השבטים עליו ואמרו ראיתם בן פוטיאל זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז הרג נשיא מישראל (מד"ר במד' כא). בבא היום שיתקבצו אל ירושלם כל הגוים אחרי מות ה נ ד ק ר הנזכר (רחב"ע זכר' יד א). —ואמר הפיטן: בנים היקרים, בחרבות נדקרים, לוים המשוררים, וכהנים מקטירים (קינ' לת"ב, אלכעותי).

— פע', דקר, — כמו נפעל: כי אם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת באש (ירמ' לז י). ונפלו חללים בארץ כשדים ומדקרים בחוצותיה (שם נא ד).

— פע', ˚דקר, — גרם כאב בגוף כעין כאב מנעיצת דבר חד: מ ד ק ר בצדדים (ספר רפואות אסף [1]).

— הפע', ˚הדקיר, — כמו קל, ואמר המשורר: ויום יעלה עשן אפם וזעמם בפטיש שיר יפוצצו הררים, וידם תאחז העט כרומח ל ה ד ק י ד סוררי עם וממרים (מסה דרעי קראי, לקו"ק ל). — ואמר הפיטן: ממאסת כל עץ הדקיר המזנה, מעבו לנמרים רדף המחנה, מחצם וכלם ויגד לאליפרני (יוצר שבת א חנוכה, אודך).

***דקר**, ש"ז, מ"ר דקרים, וגם דקל, דקלים, — א) כלי חפירה בקרקע, כעין מטה מברזל וחד בקצהו: אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה

---

[1]) גם בארמ'. בערב' העתיקה שמש שרש דקר במשמעות אחרות. בערב' ההמונית במשמ' עקיצה.

[1]) נשמט בהעתקה ציון הדף.

וכל כליה העול והמזורה והדקר (ספי' ה ו). שאם שחט שיחפור בדקד ויכסה (כילה ה כ). שיש לו דקר נעוץ מבעוד יום (גמ' שם ז:). שיחפור בדקל[1] (ירוש' סוט' כ יח.). בעשויין כמין דקרים (שם סוכ' ה נג.). — ב) מֵי דְקָרִים, מֵי דְקָלִים, מים שנובעים מעמקי האדמה ויש בהם חלקי גופים מחצביים, מלחים מתחלפים, Mineralwasser ; eau minerale; mineral water: כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקרים[2] וכוס עיקרים מפני שהן לירוקה אבל שותה הוא מי דקרים לצמאו (שבת יד ג). השותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו אמר ר' יונה חוץ ממי דקרים וכו' השותה מי דקרים מהו אומר ברוך שברא מיני רפואות (ירוש' סוף כילד מברכין). — ג) ׳כאב בגוף כעין כאב מדקירה: ורוב מיני דקרים בצד השמאלי (אסף הרופא, כ"י מינכן 22).

*דְּקְרָן[3], דוק׳, ס"ז, מ"ר, דִקְרָנִים, דוק׳. — קנה מפצל בראשו כעין שני קרנים או שִׁנַּיִם, ישתמשו בקנים כאלה למתות עלהם דליות הגפנים: השרתוע והדוקרן והמעדיר והמלקוט של בובשין (תוספתא כל' כ"מ ג יד). מקל שעשה בראשו מסמר להיות נוטל בה פת מאפפיארות הרי הוא כדקרן[1]) ומטלטל בשבת (שם שבת יד-יה ג). — ומ"ר: המוכר את הכרם מכר את הקנים ואת הדוקרנים ואת זמורות שקמה שבתוכו (שם ב"ב ג ו). והיו שם פרצות יותר מעשר היה גוטל אעים וסותם ודוקרנים וסותם (ירוש' סוכ' א נג.). ארבעה סגיפין של זהב היה שם מפוצלין מראשיהן כמין דקרנין[2]) היו (מנח' לה.).

דַּר[3], ס"ז, מ"ר ׳דָרִים, — מין ממיני הפנינים, Art Perle; espèce de perle ; kind of pearl: מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש וְדַר וסחרת (אסת' א ו). — ואמר המשורר: על הערוגות תן לך מושב והיה בצלי ההדסים דר, וראה וסים לילה עלי עליו נטפי בדולחים וגרגר דַר (רמב"ע, תלשיש ג). תאר לבנה על אמיר בשם פיה יפזר דַר בעת תטיף, נפשה בריח מור דרוד ושפת שני עסים רמון וצוף תטיף (שם ד). אשר ילבש לבוש רקמה וישכב בערש שן ועטה פז וְדַר-דַּר (ר"י חריזי, הענק ג). וכסף מאמר בלב כנסתיו, ודר שכל בעד רעיון לקטתיו (הקד' ס' מעשים לר' זכדא). — ומ"ר: ויהי היום בחפשי אמתחות החכמה ועיקריה, באָגרי אלומיה ועומריה בדבריה ודריה (ר"י מפיסה, הקד' מנח' קנא'). — ומצוי השמוש בו בספרות: כי אנו מוצאים מהאבנים היקרות בתכלית העגול כמו הדר וזולתו הנקרא לולו בערבי ודר הוא גולד בחומי הדגים בתכלית העגול ולא יחסר מהם דבר מוחש באלפים מהשגים (מורה המורה 99). — ואמר המליץ: והנה איש ראיתי מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, והזמן כפף קומתו, מתהלך במדבר על משענתו, ובידו אגרת, רצופה בדר וסוחרת (מטמוני מסתר' כ).

---

[1]) כך שם פעמים בכל הנוסח', ועי' עוד הערה לקמן.—[2]) כך במשנה שבירוש', ובמשנה שבבבלי דקלים, וכבר אמרו בגמ' ירוש' ברכות סוף כיצד מברכין: אית תניי תני מי דקרים ואית תניי תני מי דקלים מאן דמר מי דקרים שהיו דוקרין את המרה ומאן דמר מי דקלים שהיו יוצאין מבין שני דקלים. ע"כ. וכן בגמ בבלי שבת קי, והוסיפו שם: מאי מי דקלים אמר רבה בר ברונא תרתי תלאי איכא במערבא וגפקא עינא דמיא מבינייהו כמא קמא מרפי אידך משלשל. ע"כ. והנה מכל זה גראה ברור כי הכונה במי דקלים או מי דקרים היא למים שנובעים מהאדמה, ושהיו שותים לרפואה, לירוקה ולשלשול, והם הם מי מעינות מחצביים שמשתמשים בהם לרפואה גם היום, וזה שם קדמון ואין ספק בדבר כי אמרו מי דקרים וגם מי דקלים, במשמ' אחת, מפני שגם דֶקֶל משמעתו כמו דֶקֶר, כמו יחפור בדקל במקום יחפור בדקר, ושגי הפרושים של מי דקרים ומי דקלים, שהם דוקרים המרה ויוצאים מבין הדקלים, אינם אלא מדרש מלים המוני, והעקר הוא כי זה שם קדמון למים הנובעים מבטן האדמה ושמחזיקים גופים מחצביים, ואולי הוא ע"ש החפירה בדקר או בדקל להוציא המחצבים מעמקי האדמה.

[3]) משקל שְׁלְחָן, בערב' דקראן a). ואעפ"י שכבר הסכימו החכמים כי מלה זו איננה שמית בעקרה ומקיר יוני מוצאה והיא המלה δίκρανον, וגם המלה הערב' ממקור זה יצאה, אעפי"כ יש רגלים לדבר, כמו שכבר העיר זה עמנ' לְו בהער' לקרוים, כי המדברים עברית חשו במלה זו מלה עברית מהשרש דקר, ולכן יש לה זכות אורח במִלּוֹן עברי. — [1]) כך בתוספתא צוק"מ, ובנוסח' דוקרן. — [2]) רש"י גרס דוקרגין.

[3]) בערב' דֻר, דֻרַּה a), פנינים. והנה סברו החכמים כי יותר נכון שזה היה מין אבן דומה בעינה להדר, אך אינו מהנמנעות שבחצר המלכות של אחשורוש היו פנינים קבועים גם ברצפה, ואולי הכונה היא להצדף הדומה לעין הפניגים.

---

a) دقران

a) دُر دُرَّة

*דָּר, ש"ז, מ"ר דָּרִים,— בצמח, עלה דומה קצת לקשקשת הדג יושב זה ע"ג זה: שהיא עשויה דרין דרין (מד"ר כרא"ב׳ כ).

דרא[1]), ממנו דֵּרָאוֹן, *דֵּרָא.

*דָּרָא, — קל אינו נהוג.

— הפע׳, *הִדְרָא, הַדְרָאָה, — נהיו לדראון, לבושה וחרפה: הדראו מתי הוללים, וצמתו לרגב חללים (יוצר א׳ סכות, אימתי).

דֵּרָאוֹן[2]) ש"ז, סמי׳ דִּרְאוֹן, — תועבה, חרפה ובזיון, Abscheu; abomination: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר (ישע׳ סו כד). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם (דני׳ יב ב).—ואמר המליץ: ואם לא יִמצאה ישכון ברומה והתגלח בתער השבירה, והוא ימות בתבערה ומסה ודראון לכל חמר וצורה (ספ׳ המוסר לר"ז אלאלהרי מה). כי יפגשך איש דראון בלצון שים גליון נוכח פניו ויניחך (אסף לה יט).—ואמר המשורר: מני אז לא אשיר שמחה ונחת, לא אקו לאור לא אוחיל לחפש, אשיר יום מר אשור עבדות נצחת, אחלום דראון עולם עבטיט ורפש (יל"ג, בעלות השחר). — יוככל׳ ואמר הפיטן: אזכיר סלה זכרון מעשים, בימים האלה נזכרים ונעשים, גחון גח מבין עכסים, דִּרְאוֹנוֹ להזכיר לרקב בעסים (קרוב׳ לפ׳ זכור, אזכיר). — והמשורר בתלונתו: שואל שלומי קרב נא ושמע כמו ים המוני, אם יש לבבך בשמיר ירד לרוב דראוני, איך תחשוב בי אניח על דעתך דאבוני (שיר התלונה לרסכ"ג). —*ומ"ר: לפצותם מלעג שאננים, להצילם מגאיונים, להשיב שבותם ביזונים, למלטם מתופת דֵּרְאוֹנִים, מלהט מתהפכת בדמיונים (יוצר יוה"כ, מי יתנה). — ומר"נ: יפקד עליהם את העונות, לרוב ימים להמנות, לחשוב להם חשבונות, להפילם לתפת דֵּרְאוֹנוֹת, והמון לאמים ובל הלשונות, על עוזר ועזור ישאו קינות (סלוק לפ׳ זכור).

[1]) בערב׳ דרא a), במשמ׳ של העתקה ודחיה, וסוברים רוב החכמים כי מזה נגזר דראון.

[2]) משקל עֲרָבוֹן, הֵרָיוֹן. זהנה קצת המדקדקים החדשים (Gesen., Olsh.) קבעו משקל מיוחד דְּרָאוֹן, כמו דְּאָבוֹן, ומזה דִּרְאוֹן, אך אין זה מוכרח.

a) درا

דרב[1]), ממנו דָּרְבָן.

*דָּרָב[2]), ש"ז, — מחלה, שלשול חזק, Diarrhoe: ויהיה מין שלשול הנקרא דרב והוא דיראריה וישתלשל לזולת המימיות ולא יפסק (קאנון ג יז א ב).

דָּרְבוֹן, עי׳ דָּרְבָן.

דָּרְבָן[3]), דָּרְבָן, ש"ז, מ"ר דָּרְבֹנוֹת,—א) ברזל חד בראש המלמד לזרז בו את הבקר בעבודה, eisern. Stachel; aiguillon; goad: והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הַדָּרְבָן (ש"א יג כא). מלמד שבלע את הדרבן (כלים ט ו). המרדע יש לו אחוריים ותוך משבעה לחרחור מארבעה לדרבן (שם כה ב). מסרק שיש בו דרבן הרי זה טמא (תוספתא כל׳ ב"מ ד ז). אם לפרתו עושה אדם דרבן ליצרו הרע שהוא מעבירו מחיי העוה"ז ומחיי העוה"ב על אחת כמה וכמה (ירוש׳ סנה׳ י כח). מיני מתכות כל שהן וכו׳ שכן ראוי לעשות ממנה דרבן קטן (שבת ל.). דרבן זה מכוין את הפרה להלמיה להוציא חיים לעולם (חגי׳ ג.). — ואמר המשורר: יעופף ליל לראות עופר באלו בגבו נתנו דָּרְבָן ומתג, ויארך ליל

[1]) בערבית ד׳רב a) במשמ׳ חד ושנון.

[2]) בערב׳ ד׳רב b), ואמרו המלונים הערבים שהיא מחלה שאינה נרפאת. אך בנראה היה לה אצל חכמי הרפואה משמעה מיוחדה לח׳לי קשה זה ובמשמעה זו השתמש בה מתרגם הקאנון.

[3]) מן דרב, עי׳ הערה להשרש. והוא משקל קָרְבָן, והנה סברים כל החדשים כי קמץ הדלת הוא קמץ חטף ואעפ"י שהוא מתוג צריך לקראו בתנועת החולם, גזנ בפרוש, dorewan, וכן קניג. אך כבר העידו המדקדקים הקדמונים שלנו בפרוש כי זה קמץ רחב, ועי׳ בהמבוא חלק הדקדוק. — ואמר ריב"ג: הוא הברזל שנותנין אותו בראש העץ שמבישין בו הבקר והחמורים ונקראת פראשה אצל אנשי מזרח לפי מה שראיתי בפירוש המלות לקצת הגאונים ואיננה מלה ערבית אלא היא מלה נכנסת בלשונם והוא שאמרו עליו בתלמוד השוכר את הפרה היכא דלא שני מאן משלם רב פפא אמר דנקיט פרשא משלם וראיתי כפירוש הגאונים מלמד בלישנא דרבני פרשא וראיתי לרב שרירא גאון ז"ל דרבן במו מחט גסה שנותנין אותו במלמד הבקר בשעת חרישה שכל זמן שהוא הולך נכחו במעגליו אינו מכאיבו וכל זמן שמתעקם נכנס בבשרו ומכאיבו נמצא מכון לתלמיו וזו היא ששנינו מלמד שבולע את הדרבן ובלשון ישמעאל קורין אותו בבבל מהמאז. ע"ב.

a) ذرب b) ذَرَب

תתעכבו (רי"ק, ספר הגלוי מג). — והקיז בדרבן: כשמקיז אותה (את הפרה) בדרבן ומוציא ממנה דם יראה פועל רע ואכזריות (ר"י אבוהב, נהר פישון). — ומ"ל: דברי חכמים כַּדָּרְבֹנוֹת וכמשמרות נטועים בעלי אספות (קהל' יב יא). — ב) "שם לאחד מן הטעמים, הנגינות, והוא בצורת אולה, בראש התיבה: ובן הדרבן והוא בצורת אולה שיהיה בראש התיבה אינו לא שר ולא משרת אלא לרמוז שיוציא אותו פרידתו כאלו בחחים משכו להון ומתג (רמב"ע, צחות ז). — "טען בדרבן, הכה את הבהמה בדרבן: כי אמר אל תתאחרו וטענו בעירכם בדרבן ומהרו ואל האות כהתוה (הורית הקורא 77). וכבר אמרנו שהדרבן והוא כמו אולה בראש התיבה וכו' לפטם את המלה להתיז בדרבן וכו' והדרבן שהוא מתיז את התיבה (שם 90). — ג) "חרטום דק של הדבורה, היתוש וכיוצא בהם: ומהם (מב"ת בעלי חוליות) מי שאין לו דרבן ומהם מי שיש לו דרבן וכו' ומי שדרבנו לאחוריו מהם מי שהוא תוך גופו ויוציאוהו בעת הנשיכה כמו הדבורה והצרעה (רשב"ל דורהן, מג"א ת"יד).

דרג, ממנו מַדְרֵגָה, "דֶּרֶג, "דַּרְגָּה, ˚דַּרְגָּא, "הַדְרָגָה.

"דָּרַג, פ"ע, — עלה על המדרגה: דרג ירבעם בן יואש במלכות אום שלישיה בשנת חמש עשרה למלכות אמציה (תלמיד חי הבבלי קטע, JQR XIII,361).

— הפע', *הִדְרִיג, — א) עשה כעין מדרגה, כרת אילן בצורת מדרגה: הקוצץ קורה של שקמה הרי זה לא יחליק ולא ידריג אלא מכוין שיהא קיצתו ישוה (תוספתא שבי' ג יד). לא יהא מחליק ומדריג מדריג ומחליק וכו' במקום שנהגו להחליק ידריג להדריג יחליק (ירוש' שם ד לה:). — ב) "כמוסריות, הוליך אדם לאט לאט, ממדרגה נמוכה למדרגה יותר עליונה, וכדומה: כי כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר החכמה מן היסודות אל המתצבים אל הצמחים אל החי אשר באויר ובמים (כוזרי ד ג). שיחקור ויגלה יסודות המציאות וידריג עצמו ממדרגה למדרגה עד שיגיע למדע האלהות (ריב"ל, עולם קטן, תכן השער' ב). השווי וההדרגה שעשה לנפשו המשכלת בהדריגה להשגת השלימות כמו שידריגו הנער מדרגה אחר מדרגה במזונו (נוה שלום ט ט).

— הפע', "הֻדְרַג, הוּדְרַג: הגמול והעונש התלויים בה הנזכרים, בפרשת כי תוליד בנים ומה שהודרג מפניו (כוזרי ב לד). הפעולות התוריות אשר החלק השכלי התחלתם בהיותו מודרג ומיושר מצד התורה האלהית (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג). ולכל צדיק שחלקו נגמר מקום מודרג ושעור (מבה ריאטי, מקד' מעט, חלק הס"בל א). אבל תהיה ההרכבה מודרגת כמו שהוא בעצמות (קאנון א א ה). שישתנה תחלה שנויים מודרגים אל דמיון עצמותו (שם).

— נתפע', "נִתְדָּרֵג, — הלך ועלה ממדרגה למדרגה: וכאשר נראה החיות מצויה בכל מקצת מבעלי החיים וכו' כך הוא יתברך מצוי בכל מקצת מן העולם ונתדרג מזה למעלת השכל והמדע ונקראהו מדע העולם (תרג' פי' יציר' לרסע"ג ד א). הנער הולך וגדל בתוספת ומתדרג בגדול (קאנון א א א, הפנים). ולא יתדרג האור לעבר אבל יעבר בבת אחת העברה שלמה (שם ג ד א). אח"כ יתרגל בהם (בהמים הקרים) ואז יתענג בהם בהתדרגו אל ההשתנות (שם א ב ב יט). ולפעמים יעתק הנביא ממין הנבואה שהיא בחלום אל מין הנבואה אשר בהקיץ כמו שיתדרג כל בעל תשיבות מן הנמצאים הגשמיים ממדרגה שפלה אל מדרגה יותר עליונה (אמונה רמה לב). וכאלו הארבעה מאמרות לכרם תמצא התנועה להמצא בהם ההפך היוצא מן הכח הפועל המתדרג לאט לאט והתנועה היא כזמן המשך ההדרגה (הכר' ביכאגו, דרך אמונה א א). ראה (עלי) את שמואל הולך וגדל ומתדרג לשלמות (ר"י אברבנאל, ש"א ב).

"דַּרְגָּה, ש"נ, מ"ל דַּרְגוֹת [1]), — א) כמו מדרגה: ויש כמה דרגות בירואה אשר על ידיהם יסיר ויפריד הרע מרמ"ח איבריו ומכל גופו וגם בדברים המותרים יפריד הרע מהם (דברי אלימלך, בהעלותך). והנה ודאי גם בשתי הבחינות האלו יש כמה דרגות אמנם אח"כ צריך לבוא לבחינת אהבה השלימה (שם, שלח). — ב) "שם אחד מן הטעמים, דרגה תביר, וצורתו ֒: השלישי (הטעם) דרגה והוא שלשלה פעם יורדת ופעם עולה (הור' הקורא 73). — ועפי"ד בצורה ארמית דרגא, ומשל: אל תתהדר אנוש גביר, אחרי דרגא יבוא תביר (JQR 1902, 794), ר"ל אחרי העלייה שֶׁבֶר.

***דרד [2]),** ממנו *דַּרְדִּי.

---

[1]) כמו אשדות, עַשְׁתּוֹת.

[2]) רק בארמית.

***דרדור**[1], ש"ז, מ"ר דרדורים, — חבית של עץ, עשויה לוחות לוחות, barrel ; Fass; tonneau : דרדור עגלה (כלים יט א). הדרדורין;[2]) והקרבות של גוים ויין ישראל בנום בהן אסור בשתייה (תוספתא ע"ז ד-ה ט). גוי שהיה מעלה ענבים בסלין ובדרדורין בגת (שם ז-ח ה). עבו"ם שהביא ענבים לגת בסלין ובדרדורין[3]) אע"פ שהיין מולף עליהן מותר (ע"ז נט.). ולקח (אברהם) את הדרדור וקשר במתניה (של הגר) כדי שיהא סוחף אחריה לידע שהיא שפחה (פרקי ר"א ל).

***דרדי**[4]), ש"ז, מ"ר דרדים, — מה שנשקע מהיין וכדומה מהחלקים העבים והפסלת על שולי הכלי, sediment ; Niederschlag : והחם השורף יעבהו בדורדיי (קאנון ג יד ד א). ויהיה (הדם) תחלה רקיק חלודיי דיותיי ואחר יתעבה באחרית הענין לחולשת הכבד המתחיל מן הרחיציי וההולך אל הדורדיי (שם). וכשיהיה הדם אשר יצא עב כדורדי היין הגם זה מורה שהכבד שואף הדם וכשיהיה הדם רקיק וחלודיי מורה שהכבד יחליש הדם (פרקי משה ו). — ועי' קצפיות.

***דרדיות**, ש"נ, — טבע מה שהוא כמו הדרדי: הטחול אם יחליש משני דברים אחד מהם משיכת שמרי הדם ודורדיותו ואפריותו מן הכבד (קאנון ג א ד ט).

***דרדית**[5]), ש"ז, מ"ר דרדיתים, — זבוב קטן יושב בקיץ על הקוצים, וכדומה: הם הזבובים השוכנים על הרתם הקוצים והזיתים בימי הקיץ (אסף 179).

***דרדק**[6]), ש"ז, מ"ר דרדקים, — ילד, האדם בעודנו צעיר, בעוד לא למד דבר, תלמיד שמתחיל ללמוד

[1]) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה. — [2]) ופרש הר"ח חביות של עץ והובא בהערוך וז"ל: חבית של עץ עגולה עשויה לוחות, וכן שאר המפרשים. — [3]) גרסת הערוך, ובנוסח' ובדודורין.

[4]) בארמ' דורדא: כחמרא דיתיב על דורדייה (מגי' יב:), כמו יין יושב על דרדיו, על השמרים שלו. בערב' דרדי a), שאולה מארמית.

[5]) נעלם ממני מקור מלה זו.

[6]) בארמ', תרגום שחקו עלי צעירים: מגחכין עלי דרדקין. סך מקרי דרדקי עשרין וחמשה ינוקי (ב"ב כא.). בערב' דרדק a), אך כבר אמרו שהיא מלה שאולה מארמ' (Nö. Mand. Grami 185).

a) درديّ

הקריאה והכתיבה: אל מקרי דרדק ולמדקדק יהיה כמו מלמד ביד תורשים (חריזי ר"א כחול, כסוף ספרי רד"ק).

דרדר[1]), ש"ז, מ"ר דרדרים, — א) צמח קוצי יאכלוהו הגמלים, Centaurea Calcitrapa L. : ארורה האדמה בעבורך וכו' וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה (בראש' ג יז-יח). ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם (הוש' י ח). ומאבל בהמה החוחים והדרדרים (סבי' ז א). למלך שהיה לו פרדס וכו' ומסר לארים והלך לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה ומצאו מלא חוחין ודרדרין הביא קצצים לקוצצו (מד"ר ויקר' כג). דרך בני אדם גודרים כרמיהם או שדותיהם בקוצין ובדרדרים בסירים ובחוחים (פסיק' רבתי י). לעת"ל אשן של צדיקים אוכלת הרשעים שנמשלו בקוצים וכדרדרים (פ' דר"א מ).— ואמר הפיטן: בל תתחבר ללצים ג׳לשים דברים נמרצים, דרדר זורעים עם קוצים, השוננים לשונם כחצים (יולר א סכוע', אטוס ספתיך). — דרדר האוז, מין עשב: אם התרנגולים הולכים בחצר סגור טוב להאכילם לפעמים חציר ועשב שלש העלים (קלעע) דרדרי האוז ועשב שן אריה (תוס"ע, העוף 254).

***דרדר**, — קל לא נמצא.

— התפ', *הדרדר, מדרדר, — כמו מתגלגל, בפרט למטה, למשל אגוז, האגוזים מדרדרים זה אחרי זה: מה אגוז

[1]) בערב' דרדאר b), ומשמש בלשון זו בשתי משמעות, שם לאילן גדול Fraxinus, וגם במשמ' שם למין קוץ והוא מאכל גמלים: ואלדרדאר אלמעריף ענד אלעאמה באלדנה: נבאת צע'יר שאיכ תרעאה אלאבל (אקראב אלמוארד, של אלשרתוני), ור"ל: והדרדאר הידוע אצל ההמון ב„דנא" הוא צמח קטן קוצי ירעהו הגמל. ובאר אותו Prof. Aschersohn (L. Pfln. 427) שהוא Centaurea Calcitrapa. — ובמדרש אמרו דרדר אלו עכביות, עי' זה, והביא ריב"ג בשם רב שרירא גאון שאמר וז"ל: דרדרא הוא דרדר הנזכר בתורה ונקרא בבבל כנגר יש עליהם קוצים מקלפים אותו ואוכלין מה שבתוכו. ע"כ. וכן קוראים בלשון הערב' ההמונ' גם בסוריה להחרשוף בערב' כנכאר, מלשון פרסית. ואסף תרגם דרדר בטריקולין ביונית ובקורטוב בארמ': עשב הנקרא בלשון יוון טריקולין ובלשון ארם קורטובא ובלשון עברית דרדר (אסף 53).

a) دردق b) دردار

זה את נוטל אחד מהכרי וכולן מ ד ר ד ר י ן ומתגלגלין זה אחר זה כך הן ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין (מד"ר שה"ש ו יא).
— פע', יִדַּרְדֵּר: החות הניץ מגלגל ודרדר, ומדוד לדור גלגל וְדַרְדֵּר (יולר פ' זכור, אזכיר סלה).

***דָּרָה[1]**, ש"נ, —אבן יפה, דומה בעינה להדר: אבן טובה יש בכרכי הים ו ד ר ה שמה הושיבה באמצע סעודה ומאירה להם כצהרים (שמואל, מגי' יב.).

***דָּרוֹך[2]**, ש"ז, מ"ר דְּרוֹכוֹת, — מי שאומנותו לדרוך ענבים בגת: הפועלים אין להם רשות לתרום חוץ מן ה ד ר ו כ ו ת שהן מטמאין את הגת מיד (תרומ' ג ד).

דָּרוֹם[3], ש"ז,—צד העולם, מול צפון, והוא לימינו של האדם כשהוא עומד ופניו למורת השמש, Süden, sud ; south: ים וְדָרוֹם ירשה (דבר' לג כג). שים פניך דרך תימנה והטף אל דָּרוֹם (יחזק' כא ב). הולך (השמש) אל דָּרוֹם וסובב אל צפון (קהל' א ו). ואם יפול עץ בַּדָּרוֹם ואם בצפון (שם יא ג). בהשקט ארץ מִדָּרוֹם (איוב לז יז). כמוצאי י"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה וכו' נטה כלפי ד ר ו ם עניים עצבין ובעלי בתים שמחין (יומא כא:). פנת ה ד ר ו ם משם טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין לעולם (פדר"א ג). הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח ד ר ו מ ו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממד באמצע (מד"ר ברא"ש א). — ובבנין, הצד לדרום העולם: ויולכני דרך הַדָּרוֹם והנה שער דרך הַדָּרוֹם (יחזק' מ כד). ויביאני אל חצר הפנימי בשער הַדָּרוֹם (שם כח). —*הַדָּרוֹם, דרום של ארץ ישראל: יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו ב ד ר ו ם (פסח' ע:). פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן ה ד ר ו ם וראיתי שהוא יפה עינים (נדר' ט:). (סוברים) וקני ד ר ו ם טמא מת משלח קרבנותיו (זבח' כב:). — ועי' נֶגֶב.

***דְּרוֹמִי**, ת"ז, לנק' דְּרוֹמִית, — מצד הדרום: הלך וקנה סלע אחד בצד ירושלם ואמר חצייה צפוני אני נותן לפלוני עם מאה חביות של יין חצייה ד ר ו מ י אני נותן לפלוני עם מאה חביות של שמן (ירוש' פאה ג יז ד). ובא לו (הכהן) לקרן ד ר ו מ י ת מזרחית. (זבח' ה ג). רוח ד ר ו מ י ת קשה לחטין (יומא כא:). רוח ד ר ו מ י ת מעלה רביבים ומגדלת עשבים (ב"ב כה:). מיום שחרב בית המקדש לא הוגשמה רוח ד ר ו מ י ת (שם). והפונים אל המערב ואל הדרום רעים וכ"ש בעת נשיבת ה ד ר ו מ י ת (קאנון א ב ב יו).

*דָּרוּס, דְּרוּסָה, עי' דָּרַם.

***דְּרוּסָה**, ש"נ, מ"ר דְּרוּסוֹת, — תמרים דרוסים יחד: ו ד ר ו ס ו ת[1] של תמרה (תוספתא מע"ש א י).

א·דְּרוֹר[2], ש"ז, מ"ר דְּרוֹרִים, — חֵרוּת, חֹפֶשׁ, למשל לעבד מאדוניו, שהוא ברשות עצמו ואין לאחר שלטון עליו, Freiheit ; liberté ; freedom: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דְּרוֹר בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו (ויקר' כה י). אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דְּרוֹר לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש (ירמ' לד ח-ט). ותעשו את הישר בעיני לקרא דְּרוֹר איש לרעהו (שם טו). ובי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הַדְּרוֹר (יחזק' מו יז). בזמן שנוהג ד ר ו ר בארץ נוהג בחוצה לארץ (ר"ה ט:). שקרא (אחשורוש) ד ר ו ר לכל בעלי סחורה (מגי' יב.). — ובמליצה: הנני קרא לכם דְּרוֹר נאם יי' אל החרב אל הדבר ואל הרעב (ירמ' לד יז).— יומ"ר: ואדם לא ידון, בנמכר על זדון, ביובל ומת אדון, ישלח ל ד ר ו ר י ם (רסב"ג, אזהר' יוס א). ברכות וקללות, ומכס ונחלות, ושיד אבנים גדולות, ויובל ל ד ר ו ר י ם (שם). והעבדים תחונן בצאתם ל ד ר ו ר י ם (שם, יוס ב). וכמה אנוש שר, ועת זד לבור סר, וקרא לנאסר, בחסדו ד ר ו ר י ם (מסה דרעי, לקו"ק א עה). איך קץ ה ד ר ו ר י ם ארך והם ביד שובים נתונים ומסורים (רני ושמחי, פזמ', לעומתי). ויו הדרם כמאורים כאפיקים הם בציה קץ מנוחה קץ ד ר ו ר י ם קץ פדות סוערה עניה (שם בקשות, אס לבי). — *וְדְרוֹרוֹת: וטוב מליו הלא כושל יקימון וגם רבות עזובות בו פזורות ובפרקים חקוקים הם בחכמה הלא תמצא למאסרך ד ר ו ר ו ת (חותם מספ', כאור'

---

[1]) עי' דַּר.
[2]) מן דרך, משקל לקוּח לקוחות.
[3]) עברית וארמית. בערב' אין שם זה, ולא נתברר מקודו.

[1]) כך בתוספתא צוק"מ, וכן הגהת הגר"א, ובנוסח' תירסות.
[2]) באשור' דֻרָר, חֵרוּת, עמידה ברשות עצמו. ודומה לזה השרש ח ר ד, המשמש גם בשאר הלשונות השמיות במשמ' חרות וחֹפש.

לְאִיוב, ס"ל כסוף הספר). — *וכו': שברי עול מעל צוארך, מוסרותיך נתקי, כי קרובה שנת ד ר ו ר י ך, בא עת נקמת דם נקי (ר"י הַלֵּוִי, פזמ' קו.).

כ. דְּרוֹר[1]), ש"ז, מ"ר דְּרוֹרִים, — א) עוף מוטר, מקורו רחב קצר, כנפיו ארוכות צרות, ויקראוהו עור סנונית, Schwalbe ; hirondelle ; swallow : גם צפור מצאה בית ודרור קן לה (תהל' פד ד). כצפור לנוד כדרור לעוף (משלי כו ב). ומביא (המצורע לטהרתו) שתי צפרים ד ר ו ר שחט את אחת מהן על כלי חרש ועל מים חיים (נגע' יד א). שחט אחת מהן ונמצאת שלא ד ר ו ר יקח זוג לשניה (שם ה). היה מביא שתי צפרין ד ר ו ר ואלו הן הדרות בעיר (תוספתא שם ח ג). וצפור ד ר ו ר צריך לקשור בכנפיה כדי שלא תתחלף באמה (כילה כס.). ואיזו היא יורה קטנה א"ר ינאי כל שאין ראש ציפור ד ר ו ר יכול ליכנס בתוכה (ע"ז לח:). לארם שמסר צפור ד ר ו ר לעבדו אמר כמדומה אתה שאם אתה מאכדה שאני נוטל ממך איסר ברמיך נשמתך אני נוטל ממך (מנח' לט:). — ואמר המשורר : לצפור ביתך לבי מקנא ומי יתן אני אהיה ד ר ו ר ך, ד ר ו ר ך לא אבקש כי אני הוא אסיר חשקך ואיככה אמירך (ראב"ע, מקנה). —ומשל: ד ר ו ר אחר לא יעשה קיץ (מהרש"ס, הוכח כפחד יצחק, דרור). — ומ"ר: שגם צפרים ו ד ר ו ר י ם יש בבית ה' שמצפצפים ומהגים בפיהם :בלשונם בלא כוונה (לידה לדך, מנח' כר זרת א א ה). — ויחסו לו סגולות הרבה: ויהי החסיר ההוא שוכב יום אחד על מטתו והיה קן אחד ד ר ו ר בביתו ויפקח עינו להביט אל הקן ויפול מוריקת הד ר ו ר בעיניו ותכהינה עיניו מראות (ספר טעטועים לר' זכלה 18). ויש מן בעלי חיים שאם מנקרים את עיניו ישובו לאיתנם כצפור ד ר ו ר ומין אחר בשרצים (מעל סממים ד א), עוף הנקרא ד ר ו ר ב' אבנים קטנים נמצאים בקרקבן שלה והוא עוף שחור וכריסו לבן האבן הא' אדומה והא' שחורה הנוגע בארומה בבגר הארם מעורר שנאה והנוגע באבן השחורה בבגר הארם מעורר אהבה (דרך ישרה, סגולות). אבן הב' הנמצאת בבטן צפור ד ר ו ר והיא כשתי צבעים אדומה ונוטה לשחרות אם תשפנה ביין טוב ותכניסנה תוך העין יזהיר אותו וישיבהו לנערותו (שם).— ומנו חכמי תולדות הטבע מינים רבים של עוף זה: ד ר ו ר ה ב י ת וכו' מראה גו הדרור הזה שחור תכלת הוא מלמעלה ומלמטה הוא לבן (תולד' הטבע, אכרמ', העוף 137). *ד ר ו ר ה ח ו ף וכו' משכנו בארצה אירופה וכו' יתגורר תמיד אצל המים ויקנן בחורים אשר בסלעים ובחומות ובחפי היאורים (שם 142). *ד ר ו ר ה י ם וכו' אשר בכנפיו הארוכות ובונה הפגום כתבנית הקלשון ידמה לצפור דרור ואמנם יבדל ממנו בדברים רבים עקר מראה בעלי המין הזה השונים הוא לבן (שם, 379). *ד ר ו ר ה י ם ה מ צ ו י וכו' רגלי דרור זה ארומות חרטומו אדום כמו כן ובקצהו הוא שחור וכו' משכנו בחלק העולם הישן והחדש (שם). *ד ר ו ר ה י ם ה ק ט ן, רגלי הדרור הזה וחרטומו צהובות וגבו לבן ופגום עד כדי שלישית מארכו ארכו תשע אצבעות משכנו על חפי ימים ויאורים גדולים בארצות אזיה ואירופה (שם). *ד ר ו ר ל ב ן ה כ נ פ י ם חרטומו חום ורגליו אדומות משכנו בנגב אירופה (שם). *ד ר ו ר ה ל י ל וכו' כל בעלי המין הזה יצאו לפעלם בלילה וכו' באירופה יש שני מיני ד ר ו ר ה ל י ל האחד יתגורר בכל הארצות מן ספרד התיכונה עד נארוועגיה וכו' ואולם אחיו השני ישכון כפי הנראה רק בנגב ארץ ספרד (שם 143). *ד ר ו ר ה מ ג ד ל, הדרור הזה שחור כלו וגרונו לבן משכנו בארצות אירופה וכו' (שם, 135). *ד ר ו ר ה מ ע ר ה, משכן הדרור הזה הוא באיי הודו המזרחית ונודע בארץ בקנו הנפלא הנאכל למעדנים (שם, 142). *ד ר ו ר ה ס ל ע וכו' משכנו על העופות הסלעים הגבוהים בארצות אירופה ואפריקי (שם, 136). *ד ר ו ר ה ע ש ן, גו הדרור הזה מלמעלה הוא שחור תכלת כמראה דרור הבית וכו' משכנו בארצות אירופה אזיה ואפריקי (שם, 140). *ד ר ו ר ה פ ר ד ס, חרטומו שחור וארום בשרשו רגליו צהובות ואך לאחד אחד יבאו לחפי ארץ אשכנז (שם, 380). *ד ר ו ר ה ש ח ו ק, חרטום הדרור הזה ורגליו שחורות ארכו שש עשרה אצבע ימצא באירופה (שם). *ד ר ו ר ה ש ח ו ר, חרטומו שחור ורגליו ממראה חום כהה ארכו עשר אצבעות משכנו בחצי כדור ארצנו הצפוני (שם).—ב) *מין עשב: והחכם גלינוס כתב בספר הסמים כי עשב שנקרא ד ר ו ר מביאים אמותיהם לבנים כשהם עלולים בעיניהם ונקרא כן על שם רפואתם בצפור ד ר ו ר והיא טובה מאד למל עין בע"ח (מעל הסמים ד א).

---

[1]) אין בלשונות האחיות חבר לו, ולא נתברר מקור השם. יש אומרים שנגזר מהשרש דרר a) בערב' שמשמש גם במשמ' רוץ מהרה.

a) درر

ג·**דְּרוֹר**, ש"ז, — דבר הנוטף מתוך העין ובדומה, ובפרט מָר־דְּרוֹר, המֹר הנקי הנוטף מהעין: קח לך בשמים ראש מָר־דְּרוֹר[2]) חמש מאות וקנמן בשם מחציתו (שמות ל כג). — ואמר הפיטן: וכשמעו הדברים, אמר לשרה כחדוה, יצחק מור־הַדְּרוֹרִים, גדל ולא נצטוה, אלכה אל ההרים, למושב האל אוה (סמח"ל, פליח' כ"ה, סומך לאנו). שבי בת תוך שבי שומרה דרורים, עדי תצאי בצאת מפת דרורים, וירצך אל בריח מר־דרורים (ר"י נאגארה, פזמ' לד).

דְּרוֹשׁ[3]), ש"ז, מ"ר דְּרוּשִׁים, — א) חקירה ומשא ומתן בשאלה מהשאלות, thesis ; thèse ; Thesis: דרוש חדוש העולם הוא גדול השעור ארוך ועמוק וכו' היות החכמים החוקרים כבר התחלפו בזה הדרוש זה אומר בכה וזה אומר בכה (דרך אמונה, בינאגו ג ג). כי אלה הדרושים כלם הם ממה שנתקלו בהם הפנות התוריות וכו' והנה הסכמנו לזכור בדרוש דרוש מאלה הדרושים כל הדעות שיפלו בו שיקיים דעת דעת מהם ויבטל אותו וכו' בדרך שישלם לנו הגעת האמת בדרוש דרוש מאלה הדרושים (רלב"ג, הקד' מלחמ'). הוקשה לי מאד אם היה הדרוש הזה מקדמות העולם או חדושו (ר"י אברבנ', מפע' ה' ג ד). ואין הדבר כמו שחשבו כי הנה ארסטו יזכור בדרוש הזה לסיוע דעתו דברים חלושים מאד (שם ו א). אלו הם המופתים שבאו בדרוש הזה בספרי ארסטו וזולתו מהמחברים (ר"ח קרשקש, אור ה' א א). גם אין דרך אל באור השלשה דרושים היקרים באל יתברך אלא מן הפועל המיוחד לו (נרבוני, פתי' מו"נ). ואם היות שהרב ר' חסדאי וכו' וגם הרב ר' יוסף אלבו וכו' הפליגו לדבר בדרוש הזה לא אמנע אחור מלחוות דעי אף אני (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 21) — ב) הדבר שעליו דורשים, הנושא שעליו מדבר בהענין, theme ; sujet ; Thema: כי בש הדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשי. וכו' והיה הדרוש הזה שהוא ידיעת עקרי הדתות דבר גדול הערך (העקרים, הקד' ר"י אלבו). וכל עוד שלא תתבאר ההקדמה הקטנה מזה ההקש לא יתבאר הדרוש וזה אמת (שם, הערה למאמ' ג). דרוש שני הספרים האלה (שמואל ומלכים) אחד מעניני מלכי ישראל (ר"י אברבנאל, הקד' לש"א). התחלפות הדרושים יביא אמירות מחודשות וכו' (הוא, לך לך). דרושי התורה המושכלים הם ג' מינים המין הא' דרושים כבר אמת אותם המופת השכלי וההיקש העיוני וכו' והמין הב' דרושים אין מבוא אל השכל האנושי וכו' והמין הג' דרושים שהשכל יחייבם והחוש יכזיבם בחקירה בהשגחה (אוהב משפט א). —·דרוש על המערכה, בחקירה, בדרכי הבאת המופתים לדעה מן הדעות, כשהדבר שממנו מביאים המופת עודנו מוטל בספק בעצמו, למשל מי שמביא מופת שהעולם הוא מחודש על סמך זו ההנחה בעצמה שהוא מחודש: ואם נרצה לבאר זה (חדוש העולם) מצד הסבה החמרית לעולם הנה זה יהיה דרוש על המערכה כי בו הוא המחלוקת אם הוא מחודש או קדום לנו ואנחנו מאמינים התדוש יש מאין וכו' שראיתי קצת מהמבינים חושדין זה מהרב ואמרו שהוא דרוש על המערכה וכי הרב עצמו הביא ראיה כמוהו מהמדברים בחלק ראשון פרק ע"ה וסתר אותו בהראותו שהוא דרוש על המערכה וכו' זה הדבור הוא דרוש על המערכת והוא הנחת התולדה להוראתה קודם שתתבאר וכו' ובחדוש העולם עצמו נבאר חדוש העולם והוא דרוש על המערכה תלי תניא בדלא תניא כי נבאר חדוש העולם אחרי אשר נביא שהוא אפשר בקבול ההיות והבלתי היות בשוה וזה לא יתאמת אלא לאחר ההודאה בחדוש העולם וכו' כי להיותו דרוש על המערכה לא נודה בו ואינו ראוי שנאמר ונשיב היותינו עושים מופת על חדוש העולם ואנחנו לא עשינוהו (דרך אמונה, בינאגו ג ג). אשר לזה (מפני שאין להפלסופים הקדמות מקובלות) יולדו מה שירצו ויחשבו הולדו בטענה והוא דרוש על המערכה תלי תניא בדלא תניא (שם כ ג). — ·מערכה על הדרוש, כשמקשים על הדרוש, על ההנחה, מעצם הדרוש, מעצם ההנחה, שעודנה מוטלת בספק, למשל, איך אפשר שהעולם מחודש והלא הוא קדמון?: הנה אם כן אמרם (מה שבעלי הקדמות אומרים) שאם היה העולם

---

[1]) סוברים כי נגזרה מלה זו מן השרש הערבי דרר, שמשמש גם במשמ' גוילה ונטיפה, כמו החלב מהדד, וגם הזיעה מהפנים, וכן הנטף מהעץ.— [2]) אמר ריב"ג: הוא הטוב הנמלט מזיוף ותערובת. ע"כ. ונראה שהוא מפרשו במשמ' חפשי, אך זה דחוק. עב"פ, גם בערב' השם הרגיל להמֹר הוא מֹר צאפי, ר"ל המֹר הנקי, הנוטף מהעץ ומתקשה אח"כ. ועי' מֹר.

[3]) מן דרש, עי"ש. והנה לא נמצא בפתקאותי מקור יותר קדום להשם הזה, ואינני יודע מי חדשו, אעפ"י שבודאי הוא יותר קדום מהמקורות הנזכרים כאן. בתלמוד עוד לא בא שם זה.

הוא היה קודם להוויתו תנועת העתק והיה נמצא קודם אלוה מתנועע כמקום הוא מערכה על הדרוש כי הנה בעלי החדוש אומרים שההויה המוחלטת היתה קודמת לתנועת ההעתק וכו' הטענה השניה בטולה מבואר לפי שביאר בה נצחיות התנועה מפאת נצחיות המתנועע הראשון והוא מקום המחלוקת שבעלי החדוש יאמרו שהמתנועע הראשון אינו נצחי אבל נברא ומחודש ואיך יוכיח הפלסוף ממנו נצחיות האין זה מערכה על הדרוש (ר"י אברבנל, מפע' ה' ה ג). ואח"כ ביאר נצחיות התנועה מצד נצחיות המתנועע כי הוא באמת הקש סבובי והודעת הדבר בעצמו או במה שלא יודע אלא בו הוא מערכת על הדרוש לפי שאין אחד מאלה נגלה ונודע אצלינו לא נצחיות התנועה ולא נצחיות המתנועע והמניע (שם). וגם רובן (של טענות הפלסופים על דעת החדוש) הן בערך הדעת התורני מערכה על הדרוש (שם). ואיך לא הרגיש אריסטו שלמדנו דרכי המופת שהיו טענותיו אלה אשר עשה כנגד התורני מערכה על הדרוש (שם ד). אבל לומר שזה הטבע קיים בעצמו הוא במערכה על הדרוש כי הר"ל יכחיש זה (נוה שלום יא א). — ג) כמו דרש, דרך מיוחד לפרש הכתובים לא על פי פשוטם כי אם בדרך המדרשים: פרדס, פשט רמז דרוש סוד.

***דְּרוּשִׁי**, ת"ז, — בטבע הדרוש ותכונתו: והנה המנהג הזה לפרש דברי התורה והנביאים במקום הדחק לא עפ"י פשוטם כי אם פרוש דרושי רמזי הוא ישן גושן מאד (ר"ש זקש, שירי כרכה 43).

***דֶּרֶז**[1]), ש"ז, — מקום האחוי בין שתי עצמות המוח וכדומה, כמו תפר: וקפול המקום הזה יקובל תועלת בו שתהיה צמיחה לקשורי המסך הדבק במוח בנבחיות הדרז הוא השלב קדר המוח הנלוה אליו (קאנון א א א כ). ועור קצהו הפנימי (של הלשון) מחולק לחצאים נכח הדרז החציי הוא השלב (שסג ו א).

***דְּרִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן דָּרַךְ: דדיכת[2]) זיתים וענבים (שבת קמה.). ברגלים תרמסנה ענין הדריכה בחוקה ובהשחתה (פרשי רד"ק, רמס). כי

[1]) בערב' דַרז a), תפר.

[2]) כך בב"י (ד"ס), ובנוסח' דריסת.

a) دَرْز

בהגעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו (רלב"ג משלי כא). שהכח אשר לחמר הראשון על קבול הצורה האנושית הנה צאתו לפועל הוא התהוות אחד כי הוא דריכה אל תכלית אחד (הוא, מלחמ' ה' א ו). הזמן האמצעי אשר תהיה ממנו הדריכה מהזמן הבעל תכלית אל הזמן הבלתי בעל תכלית (שם ו יא). שאנחנו לא הנחנו שיהיה זמן דריכתו אל ההוויה בלתי בעל תכלית (שם כז). ואנחנו אם חייבנו שיהיה דריכתו אל ההווית בב"ת היה מקום לספק (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ג). — ובהשאלה בדבור: ולהטעים הספור בדריכת ובעמידה בחבור ובהפסק (כ"ז, הקד' תל"ע).

***דְּרִיסָה**, ש"נ, — שה"פ מן דרס, א) נגיעת הרגלים באדמה בהליכה: כל העזרה היתה אורך מאה ושמנים ושבע וכו' מקום דריסת ישראל אחת עשרה אמה מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה (מדות ה א). — ובפרוש דריסת הרגל: שתי חצירות זו לפנים מזו עירבה הפנימית ולא עירבה החיצונה וכו' רבי עקיבא אוסר את החיצונה שדריסת הרגל אוסרתה והכמים אומרים אין דריסת הרגל אוסרתה (ערוב' ו ט). איזהו צפון מקיר של מזבח צפוני ועד כותל העזרה וכנגד כל המזבח כולו צפון וכו' רבי מוסיף אף מקום דריסת רגלי הכהנים ואף מקום דריסת רגלי ישראל (יומ' לו.). — ובפרט במשמ' הליכה מועטה, רק דריסת הרגל: אין בין המודר הנאה מחבירו למודר ממנו מאכל אלא דריסת הרגל וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש (מגי' א ו). — ובהחלט: המוכר שביל לחברו מקום דריסת הוא מכר או עד התהום מכר (ירוש' ביכור' א סג ד). טובה דריסה אחת שדרס הקב"ה במצרים וכו' ממלא חפנים פיח כבשן של משה ואהרן (מד"ר ויקר' ג). — וכנו' יעפר דריסתו: מי יתנני מצע תחת כפות רגליו (של רשב"י) ולוחך עפר דריסתו אשר אינני כדאי להזכירו בלי כריעה והשתחויה (אריה מודינא, ארי נוהם יז). —*דריסת זיתים: דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת[1]) זיתים וענבים בלבד (שבת קמה.). — ב) ינעיצת חיה טורפת או עוף טורף את צפרניהם בגוף בע"ח: והנץ יש לו דריסה ואפילו בעוף גדול ממנו (רמב"ם שחיט' ה ה). ויש

[1]) כך בנוסח', ובב"י דריכת.

לתולדה דריסה בעופות וכלב אין לו דריסה כל עיקר לא בעוף ולא בבהמה וחיה והנץ יש לו דריסה בגדיים וטלאים וכו' אין דריסה אלא ביד הטורף וכו' ואין דריסה אלא בצפורן (שם ו׳ז). ואם נשא הזאב שה מן העדר בפיו והצילו הרועה בבר בארנו שאין דריסה בשן ומותר (סמ"ג מ"ע, סי' סג). ודריסה הוא שזורק ארס בששולף צפרנו מעל הבהמה או מעל העוף (שם). בגדיים וטלאים יש דריסה לחתול וכ"ש שיש דריסה לחתול בעופות (שבלי הלקט, טרפ' כב).

*דְּרִישָׁה, ש"נ, מ"ר דְּרִישׁוֹת, — שה"פ מן דָּרַשׁ, — א) שאלה וחקירה למשל לעדים כדי לעמוד על אמתת הדבר, Ausfragen ; interrogation : אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה שנאמר משפט אחד יהיה לכם (סנה' ד א). — ובכלל השתדלות לדעת דבר על ידי חקירה ושאלות וכדומה : כל דרישה שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של מקום (סנה' יא:). שהיא (המלה איפה) דרישה על מקום הענין (הקד' הראב"ד לספ' יציר'). ולהיות הדרישה באיוב על סבת מציאות כל הנמצאים מעילת העילות (שם). — ובמשמ' באור הכתוב בדרך דרש : כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (פסח' כב:). — ובמשמ' יחקירה למודית ומדעית : כי הדורש כאלה הדרישות (מה למעלה ומה למטה) לא חס על כבוד קונו וכו' כי אלה הדרישות הן דרישות דמיוניות ומי שיחשב שהן דרישות שבליות יקח הדמיון תמורת השכל (דרך אמונה, ר"א ביכאגו ב ג). — *דְּרִישַׁת שלום, שאלה בדבר שלומו של אדם ומעמדו : וכבר היה בין אבותינו אגרות דרישת שלום והדבר הזה היה שמור בספרים ידוע לכל זקני ארצנו ונחדש מה שנקדם בין אבותינו ונשים אותה ירושה לבנינו (מנחם ב"ס, במכת' ר' חסדאי למלך הכוזר).

דרך[1], ממנו דּוֹרֵךְ, דֶּרֶךְ, דָּרַךְ, מִדְרָךְ, *דְּרִיכָה, מִדְרָכָה.

[1]) עברית וארמית. בערב' משמש שרש זה במשמעות אחרות, אך עוד יש בו גם קצת ממשמעות בעברית. קצת דומה לשרש זה השרש טרק a) בערב'.

a) طرق

דֶּרֶךְ, שזו"נ, מ"ר דְּרָכִים, סמי' דַּרְכֵי, דַּרְכֵי[1]), מ"ז דְּרָכַיִם, דַּרְכֵיכֶם, וגם דַּרְכֵּיכֶם[2]), — א) דֶּרֶךְ ללכת בו ממקום למקום, שהעוברים ושבים ממקום למקום דורכים ברגליהם והוא פחות או יותר כבוש ויותר נח להליכה מהקרקע שמשני עבריו, Strasse, Weg ; chemin ; voie ; road, way : וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דֶּרֶךְ עץ החיים (בראש' ג כד), ר"ל הַדֶּרֶךְ שבו יבוא אדם עד המקום ששם נטוע עץ החיים. וישרנה הפרות בַּדֶּרֶךְ על דֶּרֶךְ בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש"א ו יב). סורו מני דֶרֶךְ הטו מני ארח (ישע' ל יא). ללכת נתיבות דֶּרֶךְ לא סלולה (ירמ' יח טו). אל דֶּרֶךְ עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה (שם מח יט). ויי' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הַדֶּרֶךְ ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה (שמות יג כא). ויגע בו (המלאך באליהו) ויאמר קום אכל כי רב ממך הַדָּרֶךְ (מ"א יט ז). אוליכם אל נחלי מים בְּדֶרֶךְ ישר לא יכשלו בה (ירמ' לא ט). אנכי בַּדֶּרֶךְ נחני יי' (בראש' כד כז). בַּדֶּרֶךְ אשר בא בה ישוב (ישע' לז לד). אעברה בארצך בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אלך לא אסור ימין ושמאול (דבר' ב כז). ושמתי כל הרי לַדָּרֶךְ ומסלתי ירמון (ישע' מט יא). דַּרְכִּי אשר אנכי הלך עליה (בראש' כד מב). אז תלך לבטח דַּרְכֶּךָ ורגלך לא תגוף (משלי ג כג). לך שוב לְדַרְכְּךָ מדברה דמשק (מ"א יט יה). לכן הנני שך את דַּרְכֵּךְ[3]) בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הוש' ב ח). ויעקב הלך לְדַרְכּוֹ ויפגעו בו מלאכי אלהים (בראש' לב ב). והשכמתם והלכתם לְדַרְכְּכֶם (שם יט ב). ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים ואחר תלכו לְדַרְכְּכֶם (יהוש' ב יז). ויהפכו נערי דוד לְדַרְכָּם (ש"א כה יב). — ומ"ר : בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דְרָכִים ינוסו לפניך (דבר' כח ז). על דְּרָכִים ישבת להם כערבי במדבר (ירמ' ג ב). — וסמי' : דַּרְכֵי ציון אבלות מבלי באי מועד (איכ' א ד). — וכנ' : גדר דְּרָכַי בגזית נתיבתי עוה (שם ג ט). והמעיטה (חית השדה) אתכם ונשמו דַּרְכֵיכֶם (ויקר' כו כב). פח יקוש על כל דְּרָכָיו (הוש' ט ח). בכרה קלה משרכת דְּרָכֶיהָ (ירמ' ב כג). — עֹבְרֵי דֶרֶךְ : הלא שאלתם עוברי דֶרֶךְ (איוב כא כט). וארוה כל עֹבְרֵי דָרֶךְ (תהל' פ יג).

[1]) מכלול (דף קמ). — [2]) עי' במבוא בחלק הנקוד. — [3]) יש גורסים דַּרְכֵּךָ.

שמאי פסיקו בי עוברי דרכים (כרכ,קד(ג..—דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ, הדרך הרחב, הכבוש היטב, המתקן פיעל הממשלה: אעברה בארצך לא נטה בשדה ובכרם לא נשתה מי באר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נלך עד אשר נעבר גבלך (במד' כא כב). — דֶּרֶךְ כך וכך ימים, ר"ל מרחק שצריך ללכת בדרך כך וכך ימים עד באך שמה: וישם דֶּרֶךְ שלשת ימים בינו ובין יעקב (ברא' ל לו). וירדף אחריו דֶּרֶךְ שבעת ימים (שם לא כג). נלכה נא דֶּרֶךְ שלשת ימים במדבר (שמות ג יח). ויטש (השלו) על המחנה כְּדֶרֶךְ יום כה וּכְדֶרֶךְ יום כה סביבות המחנה (במד' יא לא). — *דרך היחיד ודרך הרבים: הנחל ושלולית דרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד (פאה ב א). דרך היחיד ארבע אמות דרך הרבים שש עשרה אמה (ב"ב ו ז). — אֵם הַדֶּרֶךְ, המקום שמשם מתפצלים דרכים רבים: כי עמד מלך בבל אל אֵם הַדֶּרֶךְ בראש שני הדרכים לקסם קסם (יחזק' כא כו). — *פרשת דרכים: ואין קוברין אותה בפרשת דרכים ואין תולין אותה באילן מפני דרכי האמורי (חול' ד ז). לאחד שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים (ספרי ראה נג). אין לך דרך שאין בה עקמימיות ואין לך דרך שאין בה במנות ואין לך דרך שאין בה פרשות (שם דבר' כ). מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם (מכות י:). לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני אדם נכשלים בו (פסיק' דר"כ קסה).—ובהשאלה: הנותן בים דָּרֶךְ ובמים עזים נתיבה (ישע' מג טז). דֶּרֶךְ הנשר בשמים דֶּרֶךְ נחש עלי צור דֶּרֶךְ אניה בלב ים (משלי ל יט). בעשתו למטר חק וְדֶרֶךְ לחזיז קלות (איוב כח כו). אנכי הולך היום בְּדֶרֶךְ כל הארץ (יהוש' כג יד), הדרך שהכל הולכים בו, המות. — הלך, עבר דֶּרֶךְ מקום פלוני, ר"ל עבר במקום פלוני כדי להגיע להמקום שהוא רוצה: ויסב אלהים את העם דֶּרֶךְ המדבר ים סוף (שמות יג יח). אחד עשר יום מחרב דֶּרֶךְ הר שעיר עד קדש ברנע (דבר' א ב), ר"ל אם תלך מן חרב לקדש ברנע בדרך שעובר בהר שעיר. ונסע מחרב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם דֶּרֶךְ הר האמרי (שם יט). ואתם פנו לכם וסעו המדברה דֶּרֶךְ ים סוף (שם מ). ונפן ונעבר דֶּרֶךְ מדבר מואב (שם ב ח). וילכו דֶּרֶךְ הערבה כל הלילה (ש"ב ד ז). — ובהשאלה, *עבר דֶּרֶךְ דבר פלוני, שדבר פלוני נהיה לו כעין דרך לעבור: פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי (ב"ב כב.), ר"ל שיצאה הכפיפה מבית הרעי, מפי הטבעת. — *דֶּרֶךְ אברים (נדה יג:), בין האברים, בין הרגלים, וכיוצא בזה. — ובמשמ' מגל, אל פאת הדבר ההוא: כי יצא עמך למלחמה על איבו וכו' והתפללו אל יי' דֶּרֶךְ העיר אשר בחרת בה (מ"א ח מד). ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אתם והתפללו אליך דֶּרֶךְ ארצם אשר נתתה לאבותם (שם מח). דֶּרֶךְ מבוא השמש בארץ הכנעני (דבר' יא ל). ויאמר אל נערו עלה נא הבט דֶּרֶךְ ים (מ"א יח מג). ציון ישאלו דֶּרֶךְ הֵנָּה פניהם (ירמ' נ ה). ופניהם (של הלשכות) דֶּרֶךְ הדרום וכו' זה הלשכה אשר פניה דֶּרֶךְ הדרום לכהנים שמרי משמרת הבית והלשכה אשר פניה דֶּרֶךְ הצפון לכהנים שמרי משמרת המזבח (יחזק' מ מד-מו). — ועצם ההליכה בדרך, וקצת במשמ' עסק, **Reise, Geschäft ; voyage, affaire ; journey business**: בי שיח וכי שיג לו וכי דֶרֶךְ לו (מ"א יח כז), יש לו ללכת בדרך. ויבא (הלוי) הר אפרים עד בית מיכה לעשות דַּרְכּוֹ (שופט' יז ח). — ב) בהשאלה במוסריות, הַדֶּרֶךְ שאדם הולך בו, ר"ל המעשים שהוא עושה בחייו, אם טובים ואם רעים בבחינה מוסרית, **Wandel ; conduite, voie ; way of living**: והוריתי אתכם בְּדֶרֶךְ הטובה והישרה (ש"א יב כג). אשכילה בְּדֶרֶךְ תמים (תהל' קא ב). דֶּרֶךְ אויל ישר בעיניו (משלי יב טו). כי השחית כל בשר את דַּרְכּוֹ על הארץ (ברא' ו יב). דַּרְכֵּךְ ומעלליך עשו אלה לך זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך (ירמ' ד יח). דברתי אליך בשלותיך אמרת לא אשמע זה דַּרְכֵּךְ מנעוריך כי לא שמעת בקולי (שם כב כא). יעזב רשע דַּרְכּוֹ ואיש און מחשבתיו (ישע' נה ז). דֶּרֶךְ אויל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם (משלי יב טו). — נתן דַּרְכּוֹ בראשו, שלם לו כמעללו: ושפטת את עבדיך להרשיע רשע לתת דַּרְכּוֹ בראשו (מ"א ח לב). וגם אני הא דַּרְכֵּךְ בראש נתתי (יחזק' טז מג). — פְּרִי דַרְכּוֹ, ר"ל פרי מעשיו, מה שהגיעו בגלל מעשיו: ויאכלו (הרשעים) מִפְּרִי דַרְכָּם וממעצתיהם ישבעו (משלי א לא). ויהי דוד לכל דְּרָכָו משכיל (ש"א יח יד), השכיל בכל אשר עשה. — הָלַךְ בִּדְרָכָיו של פלוני, עשה כמעשיו: וילך בכל דֶּרֶךְ ירבעם בן נבט ובחטאתיו אשר החטיא את ישראל (מ"א טז כו). וילך בכל דֶּרֶךְ אסא אביו לא סר ממנו (שם כב מג). כי הלך (יהושפט) בדרכי דויד אביו הראשונים (דהי"ב יז ג). תחת אשר

לא הלכת בְּדַרְכֵי יהושפט אביך וּבְדַרְכֵי אסא מלך יהודה ותלך בְּדֶרֶךְ מלכי ישראל ותזנה את יהודה ואת ישבי ירושלם (שם כא יב-יג). גם הוא הלך בְּדַרְכֵי בית אחאב כי אמו היתה יועצתו להרשיע (שם כב ג). — ומ"ז דְּרָכַיִם [1]) : הולך תמים יושע ונעקש דְּרָכַיִם יפול באחת (משלי כח יח), ר"ל מי שרוצה ללכת בשני דרכים בבת אחת. טוב רש הולך בתמו מעקש דְּרָכַיִם והוא עשיר (שם ו). — ג) מנהג, אופן, הרגל, מה שהוא מצוי ורגיל, Art, **Gewohnheit; manière, habitude; mannner** custom : ותאמר (רחל) אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דֶרֶךְ נשים לי (בראש' לא לה), ר"ל וסתה. ואיש אין בארץ לבוא עלינו כְּדֶרֶךְ כל הארץ (שם יט לא). — ומצוי שמוש זה מאד וגם בדברים לא בע"ח : שכן דרך בעה"ב להיות מוציא (מעשר) מלפסו (פאה ח ד). עד שעה שדרך בני אדם לשתות יין (נדר' ח ה). עד שעה שדרך בני אדם לאכול בשר (שם ו). דרך בנות ישראל משמשות בשני עדים (נד' כ א). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה (מכי' בשלח א). אין דרך מלכות לשתות בלא אכילה (זוה"ר ויקר' כא:). לא נתכוון זה אלא ממי שדרכו להוליד (נדר' ג ט). שמין פרה וחמור וכל דבר שדרכו לעשות ולאכול למחצה (ב"מ ה ה). בכלב שהוא פיקח שאין דרכו להנית את המזון ולילך למים (עסר' ג ח). הירק שדרכו להשתמר יום אחד (תוספתא תרומ' ד ה). וצרת הכסף בידך דבר שדרכו ליצרר (ספרי ראה קז). כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבות ו ד). זו דרכה בכך (להסתיר מומיה מבעלה) (שבת נג:). מי שדרכה להוריע יצאה זו (האיילונית) שאין דרכה להזריע (סוט' כה:). בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן שכן דרכם לסוך בחול (שבת יד ד). ולא זה וזה (שור ואש) שדרכן לילך ולהזיק (ב"ק א א). תבואה וקיטנית דרכן לימדד בדקה (תוספתא דמאי ג יא). לפי שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (ב"ק כט:). לפי שאין דרכן של בני אדם לרכוב בעיר (ב"מ ע.). שאין דרכן של בני אדם להטמין בסלעים (ב"ב יט.). דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח (דא"ז א). שדרכם של אנשים הולכים אחרי דעתן של נשים (פדר"א מא). (המוציא) במנעלו בסנדלו פטור שלא הוציא כדרך המוציאין (שבת י ג). גבאי קופה ביום טוב לא היו גובין ומכריזין ביום טוב כדרך שגובין ומכריזין בחול (תוספתא דמאי ג יז). כדרך שבני אדם מוציאין לזריעה חטה בקליפתה ושעורה בקליפתה ועדשים בקליפתן (מנח' ע:). מטבל הוא (פתו בחמץ) כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שבת יד ד). קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (שביע' ד ו). השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל ישלם לשוכר (ב"מ ג ב). ספחין של שביעית אין תולשין אותן ביד אבל חורש הוא כדירכו ובהמה רועה היא כדרכה (תוספתא שבי' ה כג). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו בבינונית (שם תרומ' ג ה). (אשה) משמשת כדרכה והולכת (יבמ' ק:), כמנהג הרגיל, בלי מוך. אחת לכדרכה (באופן הטבעי) ואחת שלא כדרכה (סנה' סג.). תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא' ט ו). כל ידות הכלים שהכניסן שלא כדרכן או שהכניסן כדרכן ולא מרקן (מקוא' י א). —ובמשמ' כמו : לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום (שקל' ג ב). כדרך שבא לראות כך בא ליראות (ערכ' ב:). וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בס"ת (ברכ' יח.). איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה (יומ' כג.). משתמשת במדור כדרך שמשתמשת בחיי בעלה כעבדים ושפחות כדרך שמשתמשת בחיי בעלה (כתוב' קג.). כדרך שאתה נוהג בשלמים נהוג בולדיהם (נזיר כה.). — ועם על : המקנא לאשתו היה מוליכה לב"ד הגדול שבירושלם ומאיימין עליה על דרך שמאיימין על עידי נפשות (תנחומא נשא א). — ד) *אופן ואמצעי להשיג ולעשות דבר : האשה נקנית בשלש דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים נקנית בכסף בשטר ובביאה וכו' וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל (קדושי' א). כללו של דבר בכל הדרכים שקונה הלוקח באותן הדרכים עצמן קונין השותפין זה את זה (רמב"ם, שלוחים ד א). — ובמשמע' ענין, מעמד,

---

[1]) כמו מן דְּרָךְ, לפי דעת קצת המדקדקים מפני נט יה לדמות הזוגי להרבים (Kö. 2, 16).

מסבה: אנדרוגינוס יש בו דרכים שוה לאנשים ויש בו דרכים שוה לנשים ויש בו דרכים שוה לאנשים ונשים ויש בו דרכים אינו שוה לא לאנשים ולא לנשים ביצד שוה לאנשים מטמא בלובן באנשים וכו' (ביכור' ד א-ב). הכונס את יבמתו והלכה צרתה ונשאת ונמצאת זו אילונית תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה (יבמ' לא:). — ועוד משמשת מלה זו הרבה שמושים בגונים מתחלפים. דרכי שלום: ומחזיקין ידי בושיים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום (שבי' ד ג). עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום וכו' אין ממחין ביד עניי ע"א בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום (גיט' ה ח). — *דרכי האמורי: אילו דברים מדרכי האמורי המספר קומי והעושה בלורית וכו' (תוספתא שבת ו-ז א). — *לפי דרכי, דרכך, דרכנו למדתי או למדנו, כמו אגב, אגב אורח: ולפי דרכינו למדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו (סוכ' ב א). לפי דרכך אתה למד שהאשה כותבת את גיטה וכו' (עדי' ב ג). לפי דרכנו למדנו שהלבנים קשין לכבס יותר מן הצבועין (ירוש' שבת א ד:). אין הצווי בכל מקום אלא זירוז שנאמר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו לפי דרכינו למדנו שאין מחזקים אלא המחוזקים ואין מזרזים אלא למזורזים (ספרי נשא א). — *זה דרך, זה אינו דרך, ר"ל זה נאה, זה לא נאה: אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ (תנחומא ויקר' א). — *דֶּרֶךְ מָשָׁל, למשל: שאם היה אפשר זה היה דרך משל נזון החלק האחד מהבשר אשר ביד מהחלק האחר (מלחמ' ה' א ו). — *על דרך האֹרך, לארכו של דבר: ומערער אמר כי לא יקדא צלע רק על דרך האורך (ראב"ע שמות כה יט). — ובמשמ' *כלל ודין, דרכי הנקוד, דרכי השוא: עתה אחל לבאר דרכי השוא כי הם נעלמים מדעת בני אדם (דקדוק ר"י חיוג 200).

*דֶּרֶךְ אֶרֶץ, — א) עסקי העולם, מלאכה, משא ומתן, welt=liche Beschäftignng; occupations mondaines; secular occupation: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא וכו' וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב (קדוש' א י). והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו במיעוט דרך ארץ בארך אפים בלב טוב (אב' ו ה). מעשה שאירע בר' יאשיה ובר' מתיא ב חרש שהיו שניהם יוֹשבים ועוסקין בדברי תורה פירש ר' יאשיה לדרך ארץ א"ל ר' מתיא בן חרש ר' מה לך לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ ואע"פ שאתה רבי ואני תלמידך אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולישטוף בדרך ארץ (אדר"נ א). שיקנה אדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו ויישן עמו ויגלה לו כל סתריו סתרי תורה וסתרי דרך ארץ (שם ח). — ומנהגו של עולם: ילמדו כל אדם דרך ארץ מעמלק שבא להזיק את ישראל ואבדו הקב"ה מחיי עולם הזה ומחיי עולם הבא (מכי', מס' דעמלק ב). — ב) כלל המנהגים הנאים והמסכמים במשא ומתן עם הבריות, Lebensart; civilité; good manners: לימדה תורה דרך ארץ נתמנה לאדם פרנסה יקח בית ואחר כך שדה ואחר כך אשה (תוספתא סוט' ז ב). בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שבל זמן שאדם רוצה לדבר לחבירו לא יאמר לו קרב אלי אלא מושכו במה שרוצה ומדבר עמו (ספרי, בהעלותך קב). למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו (ברכ' סא.). לימדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר לחבירו אלא אם כן קוראהו (יומא ד:). למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון (חול' פד.). למדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין (שם). לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו (ב"מ פז.). לימדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע ברם ואח"כ ישא אשה (סוט' מד.). הלך ר' יהושע וטפח על הדלת והיה פולסופוס ההוא מחשב בדעתו ואומר אין זו דרך ארץ אלא של חכם (דא"ר ה). וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שאמר לו לאברהם כלום אברהם אני צריך לו אמר לפניו רבש"ע הן (שם). מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה מלקה אותן ולי לא הלקית אמר לו רבי אתה חכם גדול ודרך ארץ יש בידך (שם ו). ומעשה בר"ע שעשה סעודה לתלמידיו וכו' אמר להם בניי ולא עשיתי לכם כל כך אלא לבדוק אתכם אם יש בידכם דרך ארץ אם לא (שם ז). לימדתך התורה דרך ארץ שלא יהא החתן נכנס לחופה עד שהכלה נותנת לו רשות (מד"ר במד' יג). כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה (ילקוט בראש' לד). את למד

דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה (שם פקודי תככ). מעלת דרך ארץ היא מדה חשובה עד מאד ובעבורה יקנה האדם חיי העולם הזה והבא (מעל' המדות כג). חביבה היא מדת דרך ארץ לפני המקום ב"ה לפי שאין ישובו של עולם כלום אלא בדרך ארץ וכל מי שאינו בדרך ארץ אינו חשוב לכלום אלא כבהמה וכחיות המדבר (שם). חביבה היא מדת דרך ארץ לפני המקום שכל זמן שיש באדם דרך ארץ הרי הקב"ה והבריות מתפארין בו ואף התורה מתפארת בו מפני שכל מי שיש בו דרך ארץ עם התורה היא מתקשטת בה ומתקנת את לומדיה והרי הוא מתוקן ומכובד בפני הבריות והבריות מתקרבין אצלו מפני דרך ארץ שבו וכל מי שאין בו דרך ארץ לא ידור עם בני אדם כי מעשיו אינן מקובלין ודבריו אינן נשמעין ובני אדם מתרחקין ממנו הרחקה יתירה תדע שכן הוא שכל מי שאין בו דרך ארץ אפילו הוא בן ק' שנה הרי הוא חשוב כנער הזה שעושה בו מעשה נערות ואין האדם מקובל בפני הבריות בעבור תורה ומעשים טובים ויראת שמים ובעבור חכמה ותבונה בלבד כי אם דרך ארץ מעורב עמהן (שם). — ג) הזדונות של איש עם אשה, sexuelle Verhältnisse ; rapport sexuel ; sex. connection : כסותה כמשמעו ועונתה זו דרך ארץ (מכי' משפט', נזיק' ג). שמונה רובן קשה ומעוטן יפה ואלו הן דרך ודרך ארץ עושר ומלאכה יין ושינה חמין והקזת דם (גיט' ע.). אילמלי לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה דרך ארץ מתרנגול שמפייס ואח"כ בועל (ערוב' ק:). ומעשה שמתה אשתו של רבי טרפון וכשנכנסתם הגולל אמר לאחותה בתוך האבל הכנסי וגדלי את בני אחותך ואע"פ שכנסה לא נהג בה דרך ארץ אלא לאחר שלשים יום (מדר' קהל' ט ט). ארבע מדות הן בדרך ארץ יש שנושאין אשה לשם זנות (תדבא"ז ג). זו פרישות דרך ארץ (הגדה של פסח).

ארח. — אֹרַח. — אֹרְחָה.

*נְגְרוּת.

*דוּשׁ. — דרך.

חוץ.

יתד, *יתדות דרכים.

כָּבַשׁ, *דרך בבוש.

*מבוא. — מָלוֹן. — *מסלת ברזל, עי"ש. —

*מעגילה. — מעלות ומורדות. — משעול.

נסע, נסיעה, מסע, עי"ש. — נתיב.

*עקולי הדרך. — עקלתין.

*פרשת דרכים.

ציון, ציונים.

רחוב. — רכב. — רמס.

שביל. — *שבֹלת.

תמרורים.

דָּרַךְ, פעו"י, עת' יִדְרֹךְ, — א) דָּרַךְ בארץ, עַל הארץ, נגעה רגלו באדמה להליכה, treten ; poser le pied ; tread : ולו אתן את הארץ אשר דָּרַךְ בה (דבר' א לו). הארץ אשר דָּרְכָה רגלך בה לך תהיה לנחלה (יהוש' יד ט). כל דֹּרֵךְ בה (בדרך זו) לא ידע שלום (ישע' נט ח). כל מקום אשר תִּדְרֹךְ כף רגלכם בו לכם נתתיו (יהוש' א ג). והציל מאשור כי יבוא בארצנו וכי יִדְרֹךְ בגבולנו (מיכ' ה ה). עשה שחר עיפה וְדֹרֵךְ על במתי ארץ (עמוס ד יג). כי הנה יי' יצא ממקמו וירד וְדָרַךְ על במותי ארץ (מיכ' א ג). ואתה על במותימו תִּדְרֹךְ (דבר' לג כט). על שחל ופתן תִּדְרֹךְ תרמס כפיר ותנין (תהל' צא יג). על כן לא יִדְרְכוּ כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד (ש"א ה ה). — וגם ביחס הפעול, דָּרַךְ ארח, הלך בדרך : הארח עולם תשמור אשר דָּרְכוּ מתי און (איוב כב טו). — *וּפָעוּל : (ותט האתון) מן הדרך הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך (רלב"ע במד' כב כג). ואמנם ארח האנשים הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלולה ודרובה ילכו בה בקלות (רלב"ג משלי טו). — ואמר המשורר : יָשֻׁו ערפי משנאיו בם הדוכים, ובמות כל גאון צריו דְּרוּכִים (רמב"ע, תרשיש א). — וכהשאלה, דָּרְכָה הנפש עֹז, התחזקה, לבשה עֹז : נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תִּדְרְכִי [1]) נפשי עז (שופט' ה כא). — ובלי פעול ועם מ אחריו, דָּרַךְ מן, יצא ועלה : דָּרַךְ [2]) כוכב מיעקב וקם שבט מישראל (במד' כד יז). דָּרַכְתָּ בים סוסיך חמר מים רבים (חבק' ג טו). — ב) דָּרַךְ זית, גַּת, יקב, יין, פורה, רמס ברגליו זיתים או ענבים להוציא מהם שמנם ותירושם, keltern ; pressurer (raisins, olives); press (wine,oil) : אתה תזרע ולא תקצור אתה תִּדְרֹךְ זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין (מיכ' ו טו). ויבצרו את

[1]) י"ס בי נפל פה' שכוש, ואולי תדברי במקום תדרכי. — [2]) יש מגיהים זָרַח.

ברמיתם וידרכו ויעשו הלולים (שופט' ט כז). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים לא ידרך הדרך (ישע' יו י). גת דרך יי' לבתולת בת יהודה (איכ' א יה). מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (ישע' סג ב-ג). יקבים דרכו ויצמאו (איוב כד יא). בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת (נחמ' יג יה). הרי שתרם שמן על זיתים לאכילה וכו' וענבים על ענבים לאכילה ונמלך לדורכן אינו צריך לתרום (תרומ' א ט). — ג) דרך קשת, שם רגלו בכח על הקשת לכוף אותו כדי שבהתפשטו יירה החץ בכח, den Bogen spannen ; tendre l'arc; bend the bow: דרך קשתו כאויב (איכ' ב ד). דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ (שם ג יב). הרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה (תהל' ז יג). כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים (זכר' ט יג). חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון (תהל' לז יד). אל ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו (ירמ' נא ג). תפשי דרכי קשת (שם מו ט). מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מלחמה (ישע' כא יה). אשר חציו שנונים וכל קשתתיו דרכות (שם ה כח). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל' יא ב).— ואמר המשורר: חניתות מחשבות שכלו מרוקים, וקשתותי סעיף לבו דרוכים (רמב"ע, תרשיש א). — ובהרחבה גם דרך חץ: אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר (שם סד ד). ידרך חצו כמו יתמללו (שם נח ח).

— הפע', הדריך, — א) עשה שידרך בדרך, שילך: והכהו (את הנהר) לשבעה נחלים והדריך בנעלים (ישע' יא יה). והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם (שם מב יו). אני יי' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (שם מח יז). וישם רגלי באילות ועל במותי ידרכני (חבק' ג יט). וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב (תהל' קז ז). — וכמו קל: לא הדריכוהו[1] בני שחץ לא עדה עליו שחל (איוב כח ח). — הדריך הגרן, דרך ושוה פניו: בת בבל כגרן עת הדריכה[2] עוד מעט ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג).—ובהשאלה, הדריכו בדרך ישר, למדו לעשות טוב וישר, הרגילו במעשים טובים, בצדק

— [1]) בקצת ספרים הדריכהו חסר. — [2]) ואולי זה שם דריכה, כמו עת הקציר שאחרי כן.

וישר: בדרך חכמה הריתיך הדרכתיך במעגלי ישר (משל' ד יא). האוהב את אשתו כגופו וכו' והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה (סנה' עו:). וידריך בדרך תבונה את הנערים (ראב"ע, הקדמ' פי' עה"ת). ואברהם אבינו לא ידעו השם וקראו אוהבי אלא על אשר הלך בדרך המשפט והדריך בו בניו (טור חו"מ, דיינים א).— ואמר המליץ: ויאמר השועל כמה יעצתיך והדרכתיך, ושומע לעצה לא מצאתיך (ס' שעשוע' לר' זבדא 5).—והדריכו באמת, במשפט, וכיוצא בזה: הדריכני באמתך ולמדני (תהל' כה ה). הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חפצתי (שם קיט לה). ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו (שם כה ט). — ב) הדריך הקשת, כמו קל, ובהשאלה, הדריך את הלשון: וידרכו[1]) את לשונם קשתם שקר (ירמ' ט ב). — ג) הדריך[2]) את האויב, השיגו: כתרו את בנימין הרדיפהו מנוחה הדריכהו עד נכח הגבעה (שופט' כ מג). — ד) "עשה אדרכתה: שבא לפנינו פלוני בשטר מלוה שבידו וכו' ונתחייב לפרוע ולא מצינו לו נכסים והשבענוהו שאין לו והדריך המלוה הזה אחר לקוחות והזמין לפנינו פלוני שלקח ממנו שדה פלוני מאוחר לזמן המלוה הנזכרת (השטרות ג ז).

— הפע', יהדרך, הודרך, — שהדריכוהו בדרך הישר: שלוי היה מודרך ומיושר מן השמים לעשות את המעשה הזה (לקחת את יוכבד דודתו לאשה) עם כל זרותו (ר"י אברבנאל, שמות). באופן שיושגחו ויודרכו לעומת ההצלחה האמתית (ר"י עמדין, מגדל עוז סב).

— התפ', יהתדרך, — הלך מעט מעט בדרך: הנה לב האדם יתבונן איך ראוי שיתדרך בדרכו במה שירצה לעשותו (רלב"ג משלי טז). לפי שההוה בזמן אין לו מציאות שלם ותמיד האדם מתדרך והולך האדם אל בית עולמו (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג א). כי בזה יתדרך לפעל פעולות המעלה והשלמות (שם ב).

יַדְּרְכִית[3]), ש"נ, מ"ר דרכיות, — כעין דוכן ומצבה פחות או יותר גבוה לעמד שם בני אדם להודיע זה לזה דבר מרחוק וכיוצא בזה: ודרכיות[4]) היו

— [1]) יש מנקדים וידרכו בקל. — [2]) בערב' אדרך a).

[3]) עי' הערה שלקמן. — [4]) מקור הדבר במשנה (יומא ו ח). אך שם יש שנויי נוסחאות. ברוב ספרי הדפוס בש"ס בבלי הגרסה דורכיאות, דורכיות, דרכיות. אך במשנה ש"ס ירוש' רידכאות, ובגמ' שם דידכיות, בדלת לפני הכף, וכן בבבלי כ"י, וכן בערוך דדכאות, והסכימו

a) أَدْرَكَ

עושין (השולחים את השעיר לעזאזל) ומניפין בסודרין כדי שידעו שהגיע שעיר למדבר (רמב"ם, עיוה"כ ג ז).

***דרם[1]**, קל לא נהוג.

— הִפע', *הִדְרִים, — פנה לדרום, הלך לדרום: הרוצה שיחכים ידרים ושיעשר יצפין וכו' וריב"ל אמר לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר (ב"ב כה:). — ואמר הפיטן: גבה תקרה קרה במקראי אל, גבולות הַדְּרִים הצפין והציב בהר אל (את הסס, כיוה"כ לסכות).

— הָפע', *הֻדְרַם, מודרם,—שפונה לדרום: אין מביאין את העומר אלא מן השדות המודרמות שבארץ ישראל (מנח' פה:). עומר היה בא מבקעת בית מקלה כבת נ' סאין היתה ושדה מודרמת היתה ובה חמה זורחת וממנה חמה שוקעת (סס).

***דֶּרֶן[2]**, דרנא, ש"ז, מ"ר דְּרָנִים, סמי' דַּרְנֵי,—תולעת שבעץ, בבגדים ובקרבי בהמות, מין עש, סס: יריעה שנפל בה דרנא (סבת עה.). קרש שנפל בו דרנא מטיף לתוכה אבר וסותמו (סס קכ:). ואת נבלתם תשקצו לרבות את הדרנים שבבהמה (חול' סז:). עץ אחד יש בכרכי הים וחנון שמו ומביאין קיסם ומניחין לה (להרחל) בחוטמה בדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה (סבת נד:).

דרס[3], ממנו דֶּרֶס, *דְּרִיסָה, *מִדְרָס.

***דָּרַס**, פ"י, — א) במו דָּרַךְ: דרסה (הבהמה) על הכלי ושברתו (ב"ק ב א). מי שישב ברשות הרבים ובא אחד ודרס על בגדיו (טהר' ה ז). מי שדרסה אשה על בגדיו (סס ח). אין נותנין את העור לפני הדורסין (כילס א ה). דרסה על נוד מלא שמן וכו' דרסה ע"ג הטבלא (ירוב' ב"ק א ב ד). רוק דורסו לפני תומו (סבת קכא:). היה באסקופה התחתונה שרוב בני אדם דורסין אותה (דמ"ז ג). טובה דריסה אחת שדרס הקב"ה במצרים וכו' ממלא חפנים פיח כבשן של משה ואהרן (מד"ר ויקר' ג). וכשהיה (ר"א ב"ר יוסי) שוכב בחליו כתוך הספינה דרס על צוארו אחד מן הספנין בבלי דעת (רגמ"ה מעי' יז:). ומותר לדרום הרוק שעל גבי קרקע והולך לפי תומו (רמב"ם סבת כא ב). שהיה ברשות הרבים שהרבים דורסין שם (הוא, מכי' ב י).—וגם בהיד: ואל יאמר אדם לחבירו דרוס ידך עלי בבית המרחץ (דא"ר י). — ואמר הפיטן: ולמה טבולו בחרסת, זכר לטיט שאשה גם בעלה דּוֹרֶסֶת (סלוק סבה"ג, אין ערוך). שונאיהם בים דּוֹרְסִים, ובגת ראשימו רופסים, בי בגוחם היו חוסים (סבת החדש, אות זס). — ב) דָּרַס תאנים וביוצא בוה, דרך אותם ברגל כדי לעשותן גוש: הדורס ליטרא קציעות על פי הכד ואינו יודע איזוהי (תרומ' ד י). מצא גרוגרות אם דרסו רוב בני אדם חייב (מעסר' ג ד). ליטרא קציעות שדרסה על פי עגול ואינו יודע באיזה עגול דרסה על פי חבית ואינו יודע באיזו חבית דרסה (כילס ג:). שובר אדם את החבית לאכול הימנו גרוגרות וכו' א"ר אושעיא ל"ש אלא דרוסות אבל מפורדות לא (סבת קמו.).—ג) האכיל בהמה על ברחה, תחב המאבל לתוך פיה: אין אוכסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין (סבת כד ג). — ד) דחק והתיז את הסכין בכח מלמעלה למטה בשעת חתיכה, בשעת שחיטה: שמא ישהו (בשעת שחיטה) שמא ידרסו ושמא יחלידו (חול' ב:). מפני שהוא (המולק) דורס (סס כ:). שנים אוחזין בסכין ושוחטין וכו' אין חוששין שמא ידרסו זה על זה (סס ל.).—ה) דרס הנשר או הארי, הכה בע"ח בצפרניו והמיתו: בל עוף הדורס טמא (חול' ג ו). רועה שהיה רועה עדרו והניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ובא ארי ודרס פטור (ב"מ מא.). ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל (סנה' לי:). מעשה ודרס שועל רחל במרחץ של בית היני (חול' נג.). מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו (סוט' ח:). בל עוף הדורס[1]) בידוע שהוא

[1]) והוסיף שם המחבר: ופי' דורס כלומר

החכמים בי מקורו בלשון יונית διαδοχος, ור"ל מפקחים העומדים בקצת מרחק זה מזה. אך הרמב"ם השתמש במלה זו לפי הגרסה בריש, ובמשמעה שפרשה הערוך בערך דדכאות, אמר וז"ל: מצבות גדולות היו בונין בדרך סירושלם ועומדין עליהן אנשים ובידם סודרים, ע"כ, וכן בפרוש המשנ' להרמב"ם: דרכיות הם (מצבות) גדולות שהשומרים עומדים שם. ע"ב. ועפ"י שמוש זה של הרמב"ם יש לה, להמלה דרבית, זכות אורח בלשון בתור מלה מחודשה בספרות שלאחרי התלמוד.

[1]) נגזר מן השם דרום.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. ונהוגה מלה זו גם בלשון ערב' ההמונית פה ויאמרו דַּרַנ a) להעש שבתוך עורות הבהמות, ויאמרו ג'לד אִמְדַרַּנ לעור הבקר ובפרט העגל והעז שיש בו נקבים במקום הנגב.

[3]) בערב' דרש b), בארמ' דרס.

a) دَرَن b) درس

ממיני הטמאים (ס' תיקון, ממיני קנז). כי העופות הדורסים גם הם הולכים יחירים ושאינם דורסים הולכים בחבור והטבע בזה כי מזון הדורסים אינו מצוי כ"כ כמו מזון שאינם דורסים שהוא צמחים וזרעוני שדה וגנה (שער השמים ד).—ופעול דָּרוּס, דְּרוּסָה: דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הנס בעוף הגס (חול' נ א). דרוסת החתול ונמייה בגדיים וטלאים דרוסת חולדה בעופות (גמ' שם נג:). יש דרוסה לחתול או אין דרוסה לחתול אמר לו אף לחולדה יש דרוסה וכו' אין דרוסה אלא ביד וכו' אין דרוסה אלא בצפורן וכו' אין דרוסה אלא מדעת (שם נג.). אם דרס ונהרג ועדיין ידו בדרוסה ולא שמט צפרניו ממנה אלא אחר מותו אין חוששין לה (רמב"ם שחי' ה ז). — ובהשאלה: היא אומרת מובת עין אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת איש את (כתוב' א ז), בעולה על כרתה.

— נפע', *נִדְרַס: סימן העשוי לידרס לא הוי סימן (ב"מ כב:). — יושדרסו ארי וכדומה: שנדרסה בידי חיה ואין ידוע אם האדים בשר כנגד בני מעים (רמב"ם שחי' יא א).

*דְּרָסָה, ש"נ, — חתיכה בסכין לא בהולכה והובאה אלא בדחיקה והתזה מלמעלה למטה: שהיה דרסה וחלדה (חול' ט ב). דרסה ביצד השוחט צריך שיוליך ויביא ואם לא עשה כן אלא התיז הסימנים בבת אחת במו שחותך הצנון פסולה (טיו"ד, שחי' כד).

דרר, ממנו א.דְּרוֹר, יִדָּרַר.

:דָּרַר, פ"י, — נתן דרור: גאלת עמך בנבל קתרוס, דְּרַרְתָּם והברותם כסלת לרס (קרוב' שבה"ג, אלהים). —ופעול: זכור דבר עתק בבל ערך, על חמוקי ירך, לְדְרוּרֵי מפרך (שבת זכור, זכור את).

— הפע' *הִדְרִיר, — כמו קל, שלחהו לחפשי: ירד אשר הוריד אמרים, וְהִדְרִיר בבור. שור מחמורים (ר"א קליר, אמן אדירי, מוסף א ר"ה). והדריר עם מפרך לוחצים ואצים (הושע' רסע"ג, כ"י). שושן תְּדָרַר, נאלה תבדר, שובנים תזורה, בקול הערת שופר (ר"א קליר, כ ר"ה, אשא דעי). בקשתיו ולא מצאתיו ופצתי בטפש, חמק עבר מִלְּהַדְרִיר לי חפש (מוס' פ' שקל', אשכול). אודך

שנועץ הצפרנים על עוף אחר ומטיל בו ארס כמנהג הנץ ושאר העופות שצדין בהן בני אדם.

כי עניתני, מועד מפרך הִדְרַרְתַּנִי, לא ידעתי נפשי שמתני (יוצר ב פסח, אודך). יחידך וידידך סלה פקדוך, כל נדמיתה שנבוך לבדוך, משבי הַדְרִירֵם והכל יודוך (יוצר שבת א' חנוכה, אודך).

— הפע', יהִדְרַר, מְדֹרָר: שקד עליהם בליל שמורים, וקטל למענם בבורים, והוציאם כפדות מְדֹרָרִים (יוצר פ' החדש, אות זה). מארץ מצרים על מנת כן יצאתם מְדֹרָרִים, להיות לי לעם סגולה בכבים מאירים, מבית עבדים פדיתי אתכם סגנים בבירים (אילת השחר, שבוע', אנכי אדיר).

:דְּרָרָה[1], ש"נ, מ"ר דְּרָרוֹת, — עסק, סכסוך, טענות ותביעות: שלדבריו אין להחנוני שום דררא בהפירות הללו (לבוש חו"מ, שבוע' לא ט). אם אמרו היורשים כי יש לאבינו עליך כך וכך מאותן השנים והוא אומר לא אדע אם יש לו עלי כלום כי היה דררות ביני ובינו משנים רבות (תש' הגא' שערי צדק ה).

דרש, ממנו דָּרַשׁ, יְדָרוּשׁ, יְדָרַשׁ, *דְּרָשָׁה, *דַּרְשָׁן, יִדַּרְשָׁנוּת *דַּרְשָׁנִית, *מִדְרָשׁ.

דָּרַשׁ, דְּרָשׁוּנִי. עת' אֶדְרֹשׁ, מקו' דָּרֹשׁ, דְּרֹשׁ, דְּרָשׁ, צווי ככב' דִּרְשֵׁנִי, פעו' דָּרוּשׁ, דְּרוּשָׁה, —א) שאל ובקש, **fragen, suchen; demander, chercher; ask, seek**: ואת שעיר החטאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ משה והנה שרף (ויקר' י יו). ואספתו (את השה אשר מצאת) אל תוך ביתך והיה עמך עד דְּרֹשׁ אחיך אתו והשבתו לו (דבר' כב ב). דָּרְשָׁה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה (משלי לא יג). — וְדָרַשׁ אַחַר: יתור הרים מרעהו ואחר כל ירוק יִדְרוֹשׁ (איוב לט ח). — ובמו"ב דָּרַשׁ לְדָבָר, בקש וחפש אותו: כי תבקש לעוני ולחטאתי

[1]) בארמ' דררא: דררא דממונא (ב"מ ב: ב"ב לה:). דררא דטומאה (חגי' כא:). ולא נתברר מקור מלה זו ומשמעתה האמתית. ד"ח והערוך פרשו עיקר. אך אין פרוש זה מספיק. ר"י אבן מיגאש פרש וז"ל: פי' דררא דממונא איזו תלייא וסריכה לפי שאין לך תלייא וסריכה גדולה ממה שמצאנו השור שנגח את הפרה והעובר בצדו (שו"ת ר"י אבן מיגאש יד). ורש"י פרש נזק ותשש. מכל זה אנו רואים, כי לא נתברר היטב גם להקדמונים פרושו המדויק של מלה זו, ומקורו לא מצאו גם החדשים, כי מה שהביא קוהוט המלה הערב' צ'רורה, שר"ל נזק, אינו ענין לכאן. ואולי יש לדמותה להמלה הסורית דררא, דרורתא, במשמ' מלחמה ונפתולים ונחלש קצת מושגו בשמוש בעלי התלמוד, ודומה לזה עסק מן והתעשקו עמו. עכ"פ, כבר השתמשו הגאונים במלה זו בסגנון העברי ובצורה עברית במשמ' עסק וסכסוך.

תדרוש [1]) (שם י ו). — ב) שאל ובקש דבר בחזקה, תבע, fordern ; reclamer ; ask for : כי תדר נדר ליי׳ אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו יי׳ אלהיך מעמך (דבר׳ כג כב). ומה יי׳ דורש [1]) ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד (מיכ׳ ו ח). שם ארצם ושם אדרוש את תרומתיכם (יחזק׳ כ מ). הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם (שם לד י). ודרשתי את צאני ובקרתים (שם יא). — וגם דרש על פלוני : ויאמר לו (המלך להכהן) מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה (דהי״ב כד ו). — דרש ממנו, תבע ממנו ונפרע ממנו בשביל שהרע לעשות וכדומה : והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו (דבר׳ יח יט). על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש (תהל׳ י יג). — דרש דם מעם פלוני, מיד פלוני, תבע ממנו את הדם אשר שפך ונקם בו בשביל זה : ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו (בראש׳ ט ה). הוא בעונו נלכד ודמו מיד הצפה אדרש (יחזק׳ לג ו). כי דרש דמים אותם זכר לא שכח צעקת עניים (תהל׳ ט יג). — ג) שאל וחקר כדי לדעת הדבר לנכון, forschen ; s'enquérir ; inquire : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר׳ יג טו). והגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר (שם יז ד). ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי׳ לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד (שם יט יז-יח). כי כל לבבות דורש יי׳ (דהי״א כח ט). עד ש ת ד ר ו ש את אחיך אם רמאי הוא (ספרי תצא רכג). — דרש לפלוני, שאל וחקר אדותיו, מה טיבו : וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת בת שבע (ש״ב יא ג). — וגם דרש על הדבר : וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הערמות (דהי״ב לא ט). — ד) דרש אותו, שאל עליו בחבה, דאג לו, רצה בטובתו, sich um etw. kümmern ; se soucier de; to care for : ארץ אשר יי׳ אלהיך דרש אתה תמיד עיני יי׳ אלהיך בה (דבר׳ יא יב). היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד). לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך (דבר׳ כג ז). ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל יי׳ (ירמ׳ כט ז). כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה (שם ל יז). — ופעול, דרושה : ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה (ישע׳ סב יב). — דרש טוב לפלוני : דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו (אסת׳ י ג). — דרש רעת פלוני, דרש לרעתו ודרשי רעתי דברו הוות (תהל׳ לח יג). כי האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם לרעה (ירמ׳ לח ד). — ה) דרש את האלהות, שאל בעצתה : ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרש את יי׳ (ברא׳ כה כב). כי יבא אלי העם לדרש אלהים (שמות יח טו). עוד (יש) איש אחד לדרש את יי׳ מאתו (מ״א כב ח). ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרש את יי׳ כה תאמרו אליו (מ״ב כב יח). כה תאמרו אל מלך יהודה השלח אתכם לדרשני (ירמ׳ לז ז). — ודרש באלהות, בבעל, וביוצא בזה : המבלי אין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון (מ״ב א ג). ולא דרש ביי׳ וימיתהו (דהי״א י יד). השלח אתכם לדרש ביי׳ (שם ב לד כו). — ודרש אל האלהות, להאלהות, אל המתים : ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר׳ יח יא). ולא דרש לבעלים (דהי״ב יז ג). — ובמשמ׳ התקרב אל האלהות, התאמץ לעשות רצונו, ללכת בדרכיו, בקש עזרתו : ועת לדרוש את יי׳ עד יבוא ויורה צדק לכם (הוש׳ י יב). כי כה אמר יי׳ לבית ישראל דרשוני וחיו (עמו׳ ה ד). דרשו יי׳ בהמצאו קראהו בהיותו קרוב (ישע׳ נה ו). ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון (שם נח ב). ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם (ירמ׳ כט יג). היש משכיל דרש את אלהים (תהל׳ יד ב). דרשתי את יי׳ ועני ומכל מגורותי הצילני (שם לד ה). דרשו יי׳ ועזו בקשו פניו תמיד (שם קה ד). כי דרשנו את יי׳ אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב (דהי״ב יד ו). ואם תדרשהו ימצא לכם ואם תעזבהו יעזב אתכם (שם טו ב). — ודרש בעד פלוני התפלל : דרש נא בעדנו את יי׳ כי נבוכדראצר מלך בבל נלחם עלינו (ירמ׳ כא ב). — ודרש אל אלהים : אולם אני אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי (איוב ה ח). ויאמרו להם (הכותים ליהודים) נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם (עזר׳ ד ב). וכל אשר לא ידרש ליי׳ אלהי ישראל יומת (דהי״ב טו יג). ולא דרש לבעלים (שם יז ג). ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לדרש לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח (שם לא כא). — ו) דרש את התורה, עין בה וחקר והתעמק בכונותיה ובדקדוקי פרטיה, erforschen ; étudier ; to study : כי עזרא הכין

[1]) בקצת ספרים חסר וו.

לבבו לִדְרֹשׁ את תורת יי' ולעשות (עזרא ז י). — וביחוד, *באר את דברי הכתובים לא לפי כונתם הפשוטה אלא בכונה צדדית או מרחבה וכדומה בדרכים מיוחדים לזה: אמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא (ברכ' א ה). את זו דרש ר"א בן פתיא ואשה גרושה מאישה ולא מאיש שאינו אישה (יבמ' י ג). בו ביום דרש רבי עקיבא כל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא אינו אומר טמא אלא יטמא לטמא אחרים (סוט' ה ב). ואין דורשין תחלות (מכי' משפט' כ). דרש רבי סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים (שבת פח.). קווצותיו תלתלים אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות (ערוב' כא:). ואף הוא (ראב"ע) פתח ודרש דברי חכמים כדרבונות וכו' נמשלו דברי תורה לדרבן לומר לך מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה להוציא חיים לעולם אף דברי תורה מכוונין את לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי חיים (חגי' ג:). שהיה (נחום) דורש כל אתין שבתורה (פס יב.). רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר (קדוש' כב:). ר' יוסי היה דורש לשון הדיוט (ב"מ קד:). אמר להן ר"ג לחכמים סופרים הניחו לי ואדרשנה כמין חומר (סוט' טו.). דרוש וקבל שכר (פס מז.). אמר לו הקב"ה לדואג הרשע מה לך לספר חוקי כשאתה מגיע לפרשת מרצחים ופרשת מספרי לשון הרע מה אתה דורש בהם (סנה' קו:). א"ר יוחנן רבי ישמעאל ששימש את רבי נחוניא בן הקנה שהיה דורש את כל התורה כולה בכלל ובפרט איהו נמי דורש בכלל ובפרט ר' עקיבא ששימש את נחום איש גם זו שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט איהו נמי דורש ריבה ומיעט (שבוע' כו.). א"ר יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה (מנח' מה.). שמעון העמסוני היה דורש כל את ואת שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהם אמר להם כשם שקיבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (בכור' ו:). — *דָּרַשׁ בהגדה, במעשה מרכבה, למד ונשא ונתן בזה: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה אפילו באחד (חגי' ב א). מנשה בן חוקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי (סנה' צט:). באותה שעה היה אלישע יושב ודורש בשמונה שרצים (סנה' קז:). מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יו"ט וכו' (בי"' טו:).—וככלל *דבר ברבים, לפני קהל גדול, ארות ענין של הלכה, של אגדה, של מדע וספרות וכדומה: בו ביום דרש ר"י בן הורקנוס לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל וכו' אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב"ז שהיית דורש כל ימיך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה (סוט' ה ה). דרש רבא אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהן אוד וכו' (בי"' לג.). דרש רבא עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו (ביום ת"ב) כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים (פסח' נד:). ראיתי לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה (יבמ' עב:). דרש רבא במחוזא גר מותר בכהנת (קדוש' עג.). דרש רבי שמלאי תורה תחלהה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים (סוט' יד.). דרש ר"י ברבי שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה (ב"ב י.). דרש רבא מותר לכבס מנעל בשבת (זבח' לד:). נתקבצו קהל גדול לקבור את בנו של ר"ע אמר להן הוציאו לי ספסל לבית הקברות ישב ודרש (שמח' ח). — *דורשי חמורות, דורשי רשומות, עי' חמורות, רשומות. — דּוֹרֵשׁ, עי' ערך *דּוֹרֵשׁ. — וביחוד, *כתה מיוחדה מהכומרים הקתולים שעקר עבודתם לדרוש דרשות לפני העם, prêcheur: ולא נח לבבו הערל וידבר גם אל הדורשים הם הפידריקאדורי"ש בדברים האלה עד שהגיעו הדברים אל הקרדינא"ל (בד"ק לר"י אלפכר, אגר' הרמב"ם). והכת הדורשים כאשר שמעו היה זה להם להרפה (שבט יהודה, גרוש לרפת כ). וכי נשמעו דבריהם לכת הדורשים הנקראין פרידיקארוריש (פס ס).

— נפע', נִדְרַשׁ, — א) נִדְרַשׁ הדם וכיוצא בזה שדרשוהו, שתבעוהו, שנפרעו בשבילו: הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נִדְרָשׁ (בראש' מב כב). — ב) שחפשו אותו, שבקשוהו: בשנת הארבעים למלכות דויד נִדְרָשׁוּ וימצא בהם גבורי חיל (דהי"א כו לא). — ג) נִדְרַשׁ לפלוני, המציא את עצמו לפלוני: נִדְרַשְׁתִּי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קרא בשמי

(יבע' סה ח). הלדרש אתי אתם באים חי אני אם אִדָּרֵשׁ לכם נאם אדני יי' (יחזק' כ ג). אתם נטמאים לכל גלוליכם עד היום ואני אִדָּרֵשׁ לכם (שם לא). עוד זאת אִדָּרֵשׁ לבית ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם (שם לו לז).—ואמר המליץ: כי הוא (האל) הנדרש לדורשים, הנותן ליעף כח און וגבורה לחלשים (ר"י א"ת, בהקד' לס' הסרשים).—ד) *שדרש אותו על דרך הדרש, שדורשים אותו ע"ד הדרש: ל"ב מדות שהתורה נדרשת בהן (ספר"א, פתי'). ואת אומרת שמגילה אסתר ניתנה להידרש (ירוש' מגי' א ע.). סגילה שמסר שמואל לדוד ניתנה להידרש (שם). דברים הנדרשין מן הכתב (שם פאה ב יז.). מקרא נדרש לפניו ולאחריו (מנח' יט.). שהפסוק הזה נדרש באברהם אבינו באהרן ובישעיהו (פסיק' רבתי לג). ומקרא זה למען ירבו ימיכם וימי בניכם נדרש לפניו שהיא המזווה ולפני פניו בטול תורה (ר"ח שבת לב:). כך נדרש (הפסוק) בב"ר (רש"י ברא' יט ד). ישבל אחד (מן הדבורים) נדרש לעצמו (שם כג א).

— התפ', *הִתְדָּרֵשׁ: ולו תהיה לאשה תלמוד הימנה לגזירה שוה מתדרש ולו תהיה וכו' אשה שראויה לו (ירוש' כתוב' ג כז ד).

דְּרַשׁ, ש"ז, — שה"פ מן דָּרַשׁ משמעה ששית, קריאה ומשא ומתן כדרך דרוש: שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח (רמב"ם, חמץ ומצה ז ד). ומתחיל בגנות וקו"א עד שגומר דרש פרשת ארמי אובד אבי בולה (שם ח ג). — ובאור הכתובים על דרך הדרוש: רק יסמכו על דרך דרש וכו' ויש דרש הפך דרש (ראב"ע, הקד' פי' עה"ת). גם יש דרש להוית נפש חלושה וכו' גם יש דרש שהוא טוב לאחרים וכו' כדרש שהעולם נברא בבי"ת בעבור ברכה (שם).

דְּרָשָׁה[1], ש"נ, מ"ר דְּרָשׁוֹת, — כמו דְּרַשׁ, באור הכתוב על דרך הדרש, וכפרט מחקר תורני או מדעי או סתם הצעת דברים על ענין חשוב לפני הקהל, Vortrag ; conférence: לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרשה תדרש (רש"י שמות ו יא). ולא שבח פסוק או מאמר או חדוש או מוסר או דבור יפה אשר השב לדבר ולומר כדרשתו ברבים וכו' (לב האריה, מודינא א א). והנה הדרשנים המופלגים להמשיך לב שומעיהם היו מביאים בדרשותיהם משלים ואגדות וכו' ומאירים עיני התלמידים (ראב"ע, מעדני מלך י.).

***דַּרְשָׁן**, ש"ז, מ"ר דַּרְשָׁנִים, — א) מי שיודע לדרש, מי שאומנותו בכך: שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנין (פסח' ע:). משמת בן זומא בטלו הדרשנין (סוט' מט:). א"ר לוי יש מן הדרשנים שהן דורשין כגון בן עזאי ובן זומא נעשה קולו של הקב"ה מיטטרון למשה בשעה שאמר לו עלה אל הר העברים (מד"ר ברא' ה). טוב לשמוע גערת חכם אלו הדרשנים מאיש שומע שיר כסילים אלו המהורגמנין שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם (שם קהל' ז ה). דרשן הוא בא לשמע דברי תורה (ר"ח ערוב' לו:). הייתי יושבת ושומעת קולו של דרשן (והזהיר, ויקר' לה.). כי אם יהיה מעיין פוסק או דרשן צורכו מרובה ממנה בלחם אשר הוא אוכל (לב האריה, מודינא א א). הדרשנין שדורשין בשבת לציבור (ערוך, ערך תרגם). הדרשנים המופלגים להמשיך לב שומעיהם (ראב"ע, מעדני מלך י.). כמו שיעשו הדרשנים והמפרשים העניים החושבים כי ידיעת פירוש המלות היא החכמה (ר"ש א"ת, מו"נ כ כט). וכבר סרתי אני אותם השבושים והדמוים וכו' במאמר שעשיתי לדרשנים אשר בזמנינו זה אשר קראתי אותו עין הקורא (בבוד אלהים, יוסף ש"ע כב). אסור להתענות בשבת עד שש שעות והדרשנים אומרים אסכמתא לזה ממה שנאמר וקראת לשבת ענג וכו' חסר וו לרמוז שצריך לאכול קודם שש שעות (אבודרהם, סדר מוסף של שבת). מי נתן רשות לדרשנים לדרש ולחדש סודות (יש"ר מקנדיה, מלרף לחכמה יב). ומה להם לבטות בדרשנים המסבבים בעיירות והמה דורשי דמים (שו"ת חתם סופר יו"ד רכז). — ב) ישם עוף גדול, יפה מארץ ברזיליה, Tukan ; toucan: ונקרא (העוף פלפלוני) גם כשם דרשן מפני אשר בעת ינוחו כל בני משפחתו על העצים בשלום אז יעלה על צמרת העץ וישמיע את קולו הנערך בקול הדרשן בדברו (תוה"ט לחכמ', העוף 221).

דַּרְשָׁנוּת, ש"נ, — מלאכת הדרשן: ומן הדרשנות עם הרבנות (מלכת ר"ש בכרך, נפש' הלדיק' 34).

---

[1]) בארמ' דרשא, דרישה: שמע מינה לדרשא (מגי' יא.). א"כ לכתוב רק טוב מאי וטוב ש"מ לדרשא איצטא תרי מדטוב לדרשה רק נמי לדרשה (ב"מ פו:).

***דַּרְשָׁנִית**, ש"נ, מ"ר דַּרְשָׁנִיּוֹת, — אשה בקיאה לדרש: בנות צלפחד חכמניות הן ד ר ש נ י ו ת הן צדקניות הן וכו' ד ר ש נ י ו ת הן שהיו אומרות אילו היה לו בן לא דברנו (ב"ב קיט:).

****דַּשׁ**[1]), ש"ז, מ"ר דַּשִּׁים, — בבגד, כמו לשון נקפל לאחוריו במקום הפתיחה על החזה, ונהוג בדבור העברי בא"י.

דשא[2]), ממנו דֶּשֶׁא, דָּשָׁא.

דֶּשֶׁא, ש"ז, מ"ר דְּשָׁאִים, — עשב רך, רענן, ירק, Gras ; herbe ; grass : תדשא הארץ דֶּשֶׁא עשב (בראש' א יא). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דֶשֶׁא וכרביבים עלי עשב (דבר' לב ב). כי יבש חציר כלה דֶשֶׁא ירק לא היה (ישע' טו ו) וישביהן קצרי יד חתו ובשו היו עשב שדה וירק דֶּשֶׁא חציר גגות ושדמה לפני קמה (שם לז כז). כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דֶשֶׁא (ירמ' יד ה). בנאות דֶּשֶׁא ירביצני עלי מי מנוחות ינהלני (תהל' כג ב). הינהק פרא עלי דֶשֶׁא אם יגעה שור על בלילו (איוב ו ה). ועצמותיכם כַּדֶּשֶׁא תפרחנה (ישע' סו יד). כי בחציר מהרה ימלו וכירק דֶּשֶׁא יבולון (תהל' לז ב). — *וכו' : כתנות פסים לבש הגן וכסות רקמה מדי דִשְׁאוֹ, ומעיל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין הראה פלאו (רמב"ע, על האביב והשושנה). מה לחציר גגות וארזי אל ואיך אל עץ הדסים ערכו דִּשְׁאֵנוּ, או מה לשועלים קטנים אחרי גורי אריינו וללבאינו (הוא, מגיד רשעת שונאיו). —ומ"ר *דְּשָׁאִים : בורא מיני ד ש א י ם (ברכ' ו א). איזהו חדש שהארץ מליאה ד ש א י ם ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן (ר"ה יא.). כי הנה ה ד ש א י ם והצמחים ביום השלישי נבראו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ד). — וסמי' *דִּשְׁאֵי, ואמר הפיטן : גמוני פז לאגוד ולכפות, דִּשְׁאֵי אשלים כם אף לכפות (יוצר ב סכות, אלחנן).

— ובכנ' *דְּשָׁאָיו, ואמר המשורר : אמור לזמן יחבר הידידים, ולאהובים וירחיקו נדודים, ואל הכוס ויפיה רקחיו, אלי כל אף עדי ישקיט חרדים, ולמדבר ויוציא מ ד ש א י ו, לעין רואיו בפרים עם נרדים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק פב). ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ו ד ש א י ו, ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו (ספר שעשועים לר' זבדא 5). — ועי' עשב, צמח.

א. דָּשָׁא, פ"ע, דָּשְׁאוּ, עתיד יִדְשָׁא, — דָּשְׁאָה האדמה, נתכסו פניה דֶשֶׁא : אל תיראו בהמות שדי כי דָשְׁאוּ נאות מדבר (יואל ב כב). — ואמר המשורר : גביר לו יזלו עבים בידו אמת כי ד ש א ו סלע ושמיר (תרשי' משותפים, הול' ברודי, הקדם ב ב).

— הפע', הִדְשִׁיא, תַּדְשִׁיא, תַּדְשֵׁא, — תַּדְשֵׁא האדמה, תצמיח דֶשֶׁא : ויאמר אלהים תַּדְשֵׁא הארץ דשא עשב (בראש' א יא). — ואמר הפיטן : יה בשלישי הטרית ברי, הִדְשִׁיא דשאים והפריא, עץ פרי עושה פרי (ר"א קליר, אאמיר). גילה אדמה לעבודת אנוש וְהִדְשִׁיאָה שית ועשב מזריע זרע (יוסי בן יוסי, עבודה). למען חוברו מתום ויושר ו ה ד ש י א משדה חסד דשאים (ר"י הלוי, עמוד במעט). —ומק'וכינ' : והנה יש לארץ כח ל ה ד ש י א בדבר אלהים ובעבור היות ה מ ד ש י א גוף ממנו יצאו ואליו ישובו (ראב"ע קהל' ג כא). — ואמר הפיטן : לראשי הנשי לת הִדְשִׁיא, להרבות ולהפשיא, למזריע וּלְמַדְשִׁיא (יוצר שבת בראש', אל נשא).

— נפע', *נִדְשָׁא, — נעשה דֶשֶׁא, צמח : כי מכח הלבנה נגרשים ו נ ד ש א י ם הצמחים והזרעים (תכמוני, יליר' ד).

ב. *דָּשָׁא[1]), את"ז, לנק' דְּשָׁאָה, — מי שרועה בַּדָּשָׁא: העגלה האוכלת הדשא נקראת דָּשָׁא[1]) (דונש, דשא).

***דָּשֵׁא**, ת"ז, לנק' דְּשֵׁאָה, — כמו דָּשָׁא, דְּשָׁאָה : ויוצא מזה שיהיה התאר לנקבה מכי דשאו דְּשֵׁאָה לא דשא (סרקמה, שער ז). כי אלו היה בן

---

[1]) בארמ' דשא, מ"ר דשי, מן דשא דלת : מפתח חלוקה פשיטא לא צריכא דאית ליה תרי ד ש י. ופרש"י : שתי פתחים היינו לאותן לשונות והווין וו למעלה וזו למטה וו לימין וזו לשמאל ואם אינה מתרת אלא האחד יכולה לפשבה וללובשה בדוחק

[2]) באשור' דִישְׁ, ארמ' דתא, ערב' ת'אד a) במשמ' צמח רטב ורענן.

a) ثاد

---

[1]) כך פרש דונש המלה דָּשָׁא שבכתוב : כי תפושי בעגלה ד ש א (ירמ' נ יא), והשיבו על זה תלמידי מנחם כי לפי פרוש זה היה צריך להיות דשאה, כי עגלה נקבה. ולכן פרשו דָּשָׁא כמו דָּשָׁה מן דוש, ובאה א במקום ה, וכן הסכמת גם כל החדשים. ואעפי"כ, רבים מבני סמך בלשון שבתוכם גם רד"ק, הסכימו לפרוש דונש, ואמרו שבאה דשא במקום ד ש א ה. ואם מכל מקום בפרוש הכתוב נראה כי אין הפרוש כך, עכ"פ יש לסמוך על רבי הלשון האלה להחליט עצם המלה דָּשָׁא, דְּשָׁאָה במשמעה זו.

היתה דִּשְׁאָה אני מלאה הלכתי (רא"כ"ע, אתות קמד.).

***דִּשּׁוּן**, ש"ז, מ"ר דִּשּׁוּנִים, — א) שה"פ מן דִּשֵּׁן, הוצאת הַדֶּשֶׁן מן המזבח וכדומה: מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקים מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן (תמיד ג ט). מי שזכו בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין לפניהם (שם ו א). וסידור שני גזירי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי (יומא לג.). דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערבים מצות עשה (רמב"ם תמיד' ומוספ' ג י). נר המערבי שכבה אין מדליקין אותו אחר דישונו אלא ממזבח החיצון (שם יג). — ואמר הפיטן: המסקלה והמעזקה, וְדִשּׁוּנָהּ דִּשּׁוּן למשמר חקה (קרוב' פרה, אלולת אמן). — והדשן שדשנו: דישון מזבח הפנימי והמנורה לא נהנין ולא מועלין המקדיש דישון בתחלה מועלין בו (מעי' ג ד). מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן (יומ' כא.). ואח"כ מכבה את השאר הדולקין ומדשנן ומניח כל הדישונין הפסולת בתוך הכוז (רגמ"ה תמיד ל:). — *ומשל: ומה שאצל העשיר הוא דישון אצל העני הוא ראשון (פלא יועץ, ותכנות), ר"ל מה שהוא אצל העשיר כמו דשן שמדשנים ומשליכים החוצה. — ב) שה"פ מן דִּשֵּׁן במשמ' *עשה שָׁמֵן: מותר לאכול בשר באותו שבת ולענג ולדשן עצמו בכל ענוגים ודשונים (הלכ' קלוב' לר"י גאון, ת"ב).

***דָּשׁוּן**, ת"ז, לנק' דְּשׁוּנָה, — טעם דָּשׁוּן, כמו דָּשֵׁן: ומספר הטעמים הם תשעה המר והמתוק והחמיץ והמלוח והדשון והחריף וכו' (בעל השמים ט).

***דַּשּׁוֹשׁ**, ש"ז, מ"ר דַּשּׁוֹשׁוֹת, דַּשּׁוֹשִׁים, — מי שאומנותו לדשוש: הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד (מו"ק ב ה). רבי יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן (גמ' שם יג:).

דשן[1], ממנו דֶּשֶׁן, דָּשֵׁן, *דֹּשֶׁן, דִּשֵּׁן, *דִּשּׁוּן.

דֶּשֶׁן ש"ז, כהפס' דָּשֶׁן, כנ' דִּשְׁנוֹ, — א) דבר שָׁמֵן, כמו שֶׁמֶן זית וכיוצא בוה, Fettigkeit; graisse; fatness כמו חלב וָדֶשֶׁן תשבע נפשי (תהל' סג ו). ויאמר להם הזית ההדלתי את דִּשְׁנִי אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ט). — ובכלל דברים שמנים, מאכלים ומשקאות שמנים ומתוקים לחיך: ורויתי נפש הכהנים דָּשֶׁן (ירמ' לא יד). שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בַדֶּשֶׁן נפשכם (ישע' נה ב). שלחנך מלא דָשֶׁן (איוב לו יז). ירוין מִדֶּשֶׁן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהל' לו ט). — ואמר בן סירא: תן מנחה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי הוניך (ב"ס גני' לח יא). — והעסים של הפֵּרות: עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דָּשֶׁן (תהל' סה יב). — ב) אפר, בפרט אפר גופות בעלי חיים שנשרפו, anim. Asche cendre animal ; anim. ashe: והרים את הַדֶּשֶׁן אשר תאכל האש את העלה וגו' והוציא את הַדֶּשֶׁן אל מחוץ למחנה (ויקר' ו ג-ד). והמזבח נקרע וישפך הַדֶּשֶׁן מן המזבח (מ"א יג ה). וכל העמק הפגרים וְהַדֶּשֶׁן (ירמ' לא מ). — שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן, מקום שהיו שופכים שם הדשן של הקרבנות: והוציא את כל הפר וכו' אל שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן (ויקר' ד יב). שלש בית הדשנין הן (זבח' קד:). ואעפ"י שהשוינו כל הדשנים היינו לאחר שהניחם אצל המזבח (תוספ' יומא נט:). — ואמר המשורר: בכה איש מלאו חלב עטיניו ופניו ירעפון תמיד דשנים, והתקדש ליום תשחר בארץ ובעפר תהי סם או דשנים (רמב"ע, תרשיש ת). — ובהרחבה גם אפר של הצמחים וכדומה: מקנת הדשן של פתילה בשהוא עמום (רגמ"ה מנח' קז.).

א·**דָּשֵׁן**, ת"ז, לנק' דְּשֵׁנָה, מ"ר דְּשֵׁנִים, דְּשֵׁנוֹת, סמי' דִּשְׁנֵי, — מי שיש בו דֶּשֶׁן, מי שהוא שָׁמֵן, רענן, לאדמה, לצמחים ולבע"ח, fett, saftvoll ; gras plein de sève ; fat, full of sap: והיה דָשֵׁן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב (ישע' ל כג). עוד ינובון (הצדיקים) בשיבה דְּשֵׁנִים ורעננים יהיו (תהל' צב יה). אכלו וישתחוו כל דִּשְׁנֵי ארץ (שם כב ל). — וטעם *דָּשֵׁן, טעם של דברים שמנים: חוש הטעם וכו' המתוק והדשן והמלית והמר והחריף (אמונה רמה א ו).

***דֹּשֶׁן**, דוֹשֶׁן, ש"ז, — כמו דֶּשֶׁן, בפרט אצל אדמה, דָּשְׁנָהּ של האדמה, שהאדמה דְּשֵׁנָה ונותנת הרבה פרי: כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות א"ל כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו (ספרי בהעלותך פא). יודעים היו שבית המקדש עתיד להבנות בחלקו של יהודה ובנימין לפיכך הפרישו

[1]) בערב' דשם a).

a) دسم

דושנה של יריחו מיריחו (שם, לא׳ סג), ר״ל האדמה הדשנה.

ב. **דָּשֵׁן**, פ״ע, -ֵ- היה דָּשֵׁן: ואכל ושבע וְדָשֵׁן (דבר׳ לא כ). — ״ועתי׳: וכדת יאכל יִדְשָׁן, וביין ישן נושן (כנף רננ׳, פזמ׳ לפורים, לכן).

— פִּע׳, דִּשֵּׁן, — א) עשה דָּשֵׁן וְשָׁמֵן, fett machen ; rendre gras ; make fat: דִּשַּׁנְתָּ בשמן ראשי (תהל׳ כג ה). מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תְּדַשֶּׁן עצם (משלי יה ל). — ואמר בן סירא: אשת חיל תדשן לבעלה (כ״ס גני׳ כו ב), תשביעהו דשן, תענוגים. מרפא כל מערף ענן טל פורע לדשן שרב (שם מג כב). ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך (כרכ׳ כט.). באור פניך חנני, רוי צפונך הבינני, שמן ראש דשנני (שו״ת תות יאיר, תחנה כסוף סי׳ רלת). — ובהשאלה לפֵרות: משיב (האלהים) רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים ומדשן פירות (פסיק׳ דר״כ, עשר תעשר), עושה אותם מלאים דשן, אב ולה. — ב) סלק והוציא את הדשן: וְדִשְּׁנוּ את המזבח (במד׳ ד יג). ועשית סירתיו לְדַשְּׁנוֹ ויעיו ומזרקתיו (שמות כז ג). הפיים השני מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי ומי מדשן את המנורה (יומ׳ כ ד). ותפוח היה באמצע המזבח פעמים עליו כשלש מאות כור וברגלים לא היו מדשנין אותו מפני שהוא נוי למזבח (תמיד כ כ). מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מורחיות דולקים מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקים ואח״כ מדשן את השאר (שם ג ט).

— פֻּע׳, דֻּשַּׁן, — שֶׁדֻּשְּׁנוּ אותו: ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב יְדֻשָּׁן (ישעי׳ לד ז). ובוטח על יי׳ יְדֻשָּׁן (משלי כח כה). נפש ברכה תְדֻשָּׁן (שם יא כה). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרצים תְּדֻשָּׁן (שם יג ד). — ״והחלב וכדומה: מתחיל בחלב הבקר הנחלב מיד לפי שעתו טעמו מתוק ומדושן וערב (אסף הרופא, כ״י מינכן 15). — ״והאדמה: מטע קרן שמן הַמְּדֻשָּׁן, מרמס מדוע כחרולי כבשן, נוצר למעלה לא יישן, נטעו למשלוח פרות הבשן (סלית׳ יוס ג, אין כמדת).

— הִתפ׳, הִדַּשֵּׁן, הֻדַּשְּׁנָה במקום הִתְדַּשְּׁנָה, — כמו דֻּשַּׁן: חרב ליי׳ מלאה דם הֻדַּשְּׁנָה[1]) מחלב מדם כרים ועתודים (ישע׳ לד ו).

— נִתפ׳, ״נִדַּשֵּׁן, — א) נעשה כמו דם: נר שכבתה נידשן השמן נידשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה (מנח׳ פט:). — ב) נעשה שָׁמֵן וְדָשֵׁן: וכשיצא יעקב מאת פני יצחק אביו יצא מעוטר כחתן וככלה בקשוריה וירד עליו טל מן השמים ונדשנו עצמותיו ונעשה גם הוא גבור חיל וכח (פרקי דר׳ אליעזר לב). — ״ונתדשן: שנתדשנו אבריו משמחת השמועה (רש״י גיט׳ נו:). וכל מי שעינו טובה בממונו ומחלק ממנו לצדקה וגמילות חסדים ומאכיל פתו לעניים ומרוה אותן הרי הוא מתדשן ומתרוה מכל טוב (מעל׳ המדות, הגלות כב). ונתדשנה הליתה לוה (קלון א א ג כ). — ובמשמ׳ נעשו אפר: ואם באנו לתלות בגזרת הכתוב שיהו השאר מתדשנין ווה עומד ודולק (שו״ת רשב״א עט).

— נִפע׳, ״נִדְשַׁן, ואמר הפיטן: הבא שנת שלומים לאשר בדשן נִדְשָׁנוּ, יי׳ הט שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו (הושע׳ יוס ג, אל פתחך). ודור עשירי נמוחו בעון אשר נדשנו ובלו ימיהם בטוב ובניהם שלא ראו טובה לקו (ר״מ אלשיך, איוב כא כג). עופות וכל רמש לאוכליו נדשן מאד ושמן ברבוים (אסירי התקוה, יוסף פינסו יכ:).

— הִפע׳, ״הִדְשִׁין: בני אם יש לך היטיב לך ולאל ידך הדשן (כ״ס גני׳ יד יא).

— דִּשְּׁנָה, עת׳ יְדַשְּׁנֶה, — היה לו (לאלהים) לריח נחות ריח דשן הקרבן שנשרף על המזבח: יענך יי׳ ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך יזכר כל מנחתיך ועולתך יְדַשְּׁנֶה[1]) סלה (תהל׳ כ ב-ד).

---

[1]) כבר התפלפל ריב״ג (הרקמה שער ל) בדקדוק מלה זו, שעפ״י הדין הדקדוקי היתה צריכה להיות הִדַּשְּׁנָה, ואמר שהֻדַּשְּׁנָה, כמו הִתדשנה, מן הִתפעל, והוקלה השין מפני סבה לא ידועה. וכעין זה גם המדקדקים החדשים.

[1]) אמר ריב״ג בהשרשים וז״ל: ועולתך ידשנה סלה ישימנה דשן כלומר ישרפה וישיבה דשן וההא נוספת בו להפלגה כאשר היא נוספת בואקראה לך. ע״כ. וכן בהרקמה (שער יד), וכן רד״ק. ורוב החדשים אמרו כי זו ה הנוספה בעתיד מדב״ע לבקשה ורצון ואחול, cohort., והיה צריך להיות ידשנָה, נון קמוצה, אלא שהוקל לסגול מפני הסגול הבא אחריו בהמלה סלה. אך מלשון כל הפסוקים הקודמים נשמע שאין כאן בקשה ויחול אלא בשורה והודעה שכך יהיה, ואין מקום פה להוספת ה של אחול, וגם תקון קצת החדשים כי זו ה כנוי נסתרת וצ״ל ידשנה, ר״ל ידשן את העולה, אינו מרפא המליצה, כי זו הוספה בלי כל צרך למשקל

דַּשְׁנוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דָּשֵׁן, ועצם החמר הדשן: אמנם הדשנות (של המוח) כדי שיהיה מה שיצמח ממנו מן העצבים דבקיי (קאנון א א א כ). ויזונו הכליות בדשנות ודמיות אשר באותה המימיות (שם שם ד כ). פרוש המלות האלה לחות ודשנות וכו׳ השתנית לחותי ודשנותי אל היובש והחורב (ריב"ג, הכרפים, שדד). ישד מלכים וכו׳ שהם ענין לחות ודשנות (פרפי רד"ק, שדד). וכל עץ ועץ כפי שרשו וכפי המקום שהוא שתול בו יהיה דשנותו ורעננותו (מלמ׳ התלמ׳. חג הסכות). לא יותך רטיבותו ולא תתייבש דשנותו ורעננותו (נוס פלוס, אכר׳ פלוס ה יג). שמתחלת הבריאה היו האדים העולים מן הארץ שמנים וגסים מאד לחוזק הארץ ודשנותה בבריאה (ר"י אברבנל, נח). ובעבור שהמה (אנשי סדום) התגאו בטוכת ארצם ודשנותה היה מעונשם שתשחת ארצם בגפרית ומלח לא יעלה בה כל עשב (שם, וירא). מטה אהרן נכרת מגזעו ובלתי נאחז לא בארץ ולא במים החמריים שיעמוד ברעננותו ודשנותו שקדיו ופרחיו (הוא, נחל׳ אבות ס). — ודשנות הדם: היות לוקחים הכליות דשנות הדם ומוככים אותה (דרך אמונה, ביאגנו כ).

דִּשְׁנִי, ת"ז, — מטבע הדָּשֵׁן: הדק החם המתוק הדשני החריף מן המזונות (קאנון א א ד) ויש (מהצמחים) דשניי למשיחה (רפב"ל דורן, מג"א ת"י ד). — ומגון הדשן, האפר: ויש ממנו שלבונו (של השתן) לובן דשני ומורה על המסת החלב (קאנון א ג כ כ) וידמה למראה השמן וכו׳ עם בהיקות דשניי וכו׳ ולפעמים יורה על המעט על הרקת חמרים דשניים על דרך הגבול (שם).

***דָּשַׁשׁ**[1]), פ"י, כיל׳ דִּשֵּׁשׁ, דִּשְׁשִׁים, — כותת ושובר הגרעינים לעשות מהם כעין גרש: דשושי חילקא וכו׳ דוששין בצינעה לצורך המועד רבי יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן שלא יהו דוששין כל עיקר (מו"ק יג:). — ואמר הפיטן: כהושעת יקושי מלבן, מרמסת התבן, וכהדוש מתבן, דששת דוששי (הושע׳ יום ה).

דָּת[2]), ש"נ, מ"ר דָּתִים, דָתוֹת, סמי׳ דָּתֵי, — א) מצוה ופקודה של המלכות, décret; Verordnung: להנתן דָּת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה (אסת׳ ג יד). ואת פתשגן כתב הַדָּת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כְּדָת היום (שם ט יג). ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דָּת בשושן (שם יד). — וחק ומשפט קבוע, law; loi; Gesetz: כי כן דבר המלך לפני כל ידעי דָּת ודין (אסת׳ א יג). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דָּתוֹ להמית (שם ד יא). הגיע דבר המלך וְדָתוֹ להעשות (שם ט א). וְדָתֵיהֶם (של היהודים) שנות מכל עם ואת דָּתֵי המלך אינם עשים (שם ג ח). ויתנו את דָּתֵי המלך לאחשדרפני המלך (עזרא ח לו). — ב) *חקים ומנהגים שנקבעו בשם מצוה אלהית: העוברת על דת משה ויהודית ואיזו היא דת משה מאכילתו שאינו מעושר וכו׳ ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע (כתוב׳ ז ו). או שתאמר לכל אדם דברים שבינו לבינה יוציא ויתן כתובה מפני שלא ניהג עמה כדת משה וישראל וכן היא שיוצאה וראשה פרוע תצא בלא כתובה מפני שלא נהגה עמו כדת משה וישראל (תוספתא שם ז ו). נשים שעברו על הדת

הסוגר של הבית. ולכן נראה, כי יְדַשְּׁנָה היא צורה מיוחדה קדומה עתיקה, שארית המלים הקדומות העתיקות שהיו נהוגות בלשון בפרט בעניני הקרכנות, ונדחקו אחרי כן מהלשון על ידי מלים אחרות יותר חדשות, כמו שהעירותי בערך דֶּמַע, ואעפי"כ היו ידועות להמליצים והמשוררים והשתמשו בהן לפעמים בכונה מיוחדה, וכמו שכבר העיר ריב"ג על הפעל יזכ׳ר שבפסוק זה, שהוא במשמעה הקדומה של ריח המנחה, כמו אזכרתה, והכונה ביזכר כל מנחתיך היא יערב לו ריחה הטוב (ריב"ג, ערך זכר), וכן הכונה בידשנה, יערב לו דשנה של העולה. ואולי הוא פעל בנוי מהשם דֶּשֶׁנֶה שהיה נהוג בלשון, וכמו השם הקדום אִשֶּׁה, וכמו לְבֹנָה, ואולי גם תפתה, שארית ממשקל פעלי הקדום, הנהוג הרבה בערב׳, ובעבר׳ נשארו ממנו רק שארית מעטה. ויתבאר במבוא בחלק הדקדוק.

[1]) בערב׳ דַשׁ a), נגזר מהשם דשישה b) שהוא שם למאכל מחטים כתושים וברור שזו מלה שאולה מארמ׳ (דר׳ ככר בהערה לספר המספיק).

[2]) הסכימו החכמים כי עקרה של מלה זו היא בלשון פרסית דָאתַ, והקדמונים ראו מלה זו גם בהמלה אשדת, ככתוב מימינו אשדת למו (דבר׳ לג ב), שבעלי המסורה קראוה מחולקה אש דת, ופרשוה אש של דת. אך רוב החדשים הסכימו כי הנוסחה משובשת כאן ועי׳ עוד אשדת.

---

a) دَشّ b) دشيشة

כל אילו שאמרו צריכות התראה (שם ז). כדת של תורה מה דת של תורה אכילה מרובה משתייה אף סעודתו של אותו רשע אכילה מרובה משתייה (מגי' יב.). כמצה זו שלא נתקנה בחימוץ כדת הלחם (רפ"י גיט' כב.). אם השנים כתיקונם שיכולין ישראל להעמיד דתותיהן (ר"ח שם כג). — ג) *כללות האמונות והדעות בעניני האלהות שמאמין בהם יחיד או רבים והדינים והמנהגים שנקבעו בשם רצון האלהות ושנחשב לחובה על כל אדם להאמין בהם ולהתנהג בהם למען ישיג עי"ן הטוב הזמני בעוה"ז והנצחי בעולם הבא, Religion: מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יונים (סוכ' נו:). בו (בקרבן פסח) המרת הדת פוסלת ואין המרת דת פוסלת בתרומה (פסח' עו.). שלח לשאר האומות ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו אין אנו יכולין להניח דת אבותינו (פדר"א מא). אם שמרה עצמה ולא יצאה מהדת (ראב"ע, סוף שה"ש). עם אחד שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה (הוא, בראש' יא ו). ותהיה מגמתו (של המלך) להרים דת האמת (רמב"ם, מלכ' ד י). כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצוה לעצמן מדעתן (שם י ט). ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת (שם יב ב). וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן (הוא, ממרים א א). בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על ד"ת (שם ב ד). כפי מה שיראה (בית דין) לגדור פרצות הדת ולחזק הבדק (הוא, סנה' כד ו). שראוי לכל בעל דת שידע עקרי הדת ההיא שהוא מתייחס אליה (ר"י אלבו, הקד' העקרים). ובכלל כל מה שישמור הקבוץ המדיני ויתן אותו אל שיחיו האנשים באופן נאות והסדר הזה קראוהו החכמים בשם דת טבעית רוצה לומר שהיא מצטרכת אל האדם מצד טבעו (שם א ה). שם דת יפול על כל ההישרה או ההנהגה שתכלול קבוץ רב מן האנשים וכו' והדת על ג' פנים אם טבעית ואם נימוסית ואם אלהית (שם ז). גם נאמר שחכמת הרמב"ם ז"ל הרצויה אצל כל בעל שכל ובעל דת ראוי להמשיך אחריך (דרך אמונה, ביכאגו ב ג). לזה אמר החכם השכל והדת שני מאורות (שם). תקנות ומנהגות שיורו בהן לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם (לקוטי מכי', דברים יז). וזה רבי אברהם הלוי נתלה על קדושת השם כי מלך ספרד רצה לאנסו על המרת הדת וכי לא יכול לו צוה שיתלוהו (שבט יהודה, במד ה). שקם מלך אחד נקרא הורקנוס ומלך חסיד היה ואוהב הדת (שם ז). המאמין מציאות האל והחדוש והנבואה ושכר ועונש הרי הוא בעל דת (שם).—ואמר המשורר: הסבלים צרות עלי דָת־אֵל ייקר בעיניו עד מאד דמם (ר"י הלוי, הענק ג). שומרת דתי הייתי (ראב"ע, סוף פי' שה"ש). וכן בוכה (היפת תואר) על דתה ואינו מונעה (רמב"ם, מלכ' ח ה). ואעפ"י ששמע (המומר) אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס (הוא, ממרים ג ג). וכהן שהמיר דתו לעבודת כוכבים וחזר בו (שבלי הלקט, תפלה לג). וידעתי שידעת בדת היהודים בקבלתם ובמנהגם ואתה תדע אם יש שורש בדתם בענין זה (שבט יהודה ז). אין ראוי להאמינו כי מי שהמיר דתו נקל לו להמיר הדברים (שם לב). רצוני הפשוט הוא שתשמרו דתי ואם לאו הרי החרב (שם ד). שאלות עמוקות יש לי על דתך (שם סד). שאי אפשר להוציא מלב היהודים את דתם אם לא באש (שם ז). היהודים אשר ראו אותם המעמדות הנוראות והקדושות ואותם הפלאות ואש מן השמים בנתינת דתם נתחזקה אותה צורה ושבה אליהם טבעית (שם). ענו היהודים תשועתנו היא שמירת דתינו אשר נצטוינו אנחנו עליה (שם ד). — ומ"ל: כי ספרי היהודים בדת הם הם ספרי האמת מכל ספרי אודות הדתות ויתר ספרי הדתות אשר לעובדי גלולים הלא המה הבל (יוסיפון יז). ותשאל נפשו (של תלמי) לקבץ ספרי הדתות אשר יוכל למצוא בכח מלכות לבטחון בהם דעות אנשי העולם (שם יו). ועוד נקראו הדתות אש ונמשלו דברי אל שדי לאש שנאמר מימינו אש דת למו (פי' י' הדברות לנסי כר נח). והמדינות והדתים והמאכלים (הקד' ראב"ע לקהלת). מומר לכל התורה כולה כגון החוזרים לדתי העובדי כוכבים בשעה שגוזרין גזרה וידבק בהם (רמב"ם, תשוב' ג ט). ואצל בעלי חכמת הדבור דתות שכליות מפני שהם מתיחסות אל המושכלות התיחסות מה (אמונה רמה ה ב). המאמר הא' יחקור מעקרי הדתות כמה הם ואי אלו הם וההבדל שיש בין הדתות האלהיות והנימוסיות (ר"י אלבו, פתי' העקרים). ידיעת העקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים (שם, הקד'). לפי שצפה הקב"ה שהיו עתידין לקום בעולם מניחי דתות (שם כ). ומוסכם לכל כי

הדתות אינם מתקיימות כי אם עם הדמיון (שבט יהודה ז). — והקראים אומרים דת ענן, דת הרבנים ומדומה, לשטת כתה אחת בהדת הכללית.

ד"ה, ר"ת: דבר תורה, דברי תורה.

°דָּתִי, ת"ז, לנק' דָּתִית, מ"ר דָּתִיִּים, דָּתִיּוֹת, — של הדת, מטבע הדה, אדוק בדת, religiös ; religieux ; religious : ובכ"ז מסכימים בו הפלוסוף והדתי וכו' והדתי יראה שההשגחה דבקה באיש (רשב"ל דורהן, מג"א ת"י ב). ובזה נחלץ הדתי מקושיית הפלוסו' בענין צדיק ורע לו (שם). והנה צרפנו עוד אל אלו השאלות שתי שאלות דתיות מסופקות (רלב"ג, הקד' מלחמ' ה'). ואחר כן נביא בזה החלק שתי שאלות דתיות ונחקוד בהם לפי מה שיתנהו העיון והתורה (שם ו ב א). שהיה (אפלטון) יותד דתיי מאריסטו (יעקב פרובינצלו, שו"ת בדבר למוד התכמ'). בין בדרכים הדתיים בין בדרכים שאינם דתיים (עתו"מ, שמיט' ופלוז' סז).

°דָּתִיּוּת, ש"נ, — סגולת מי שהוא דתי, שהוא אדוק בדת, -ty ; religiosité ; Religiosität, מלה השתמשו בה הרבה בספרות החדשה.



שער ההא

𐤄 ה

ה, אות החמשית [1]) באלף בית העברית ושמה הֵא, עי' זה. מוצאה מהגרון, ממקום פחות עמוק ופנימי ממוצא אות אלף ויותר עמוק ופנימי ממוצא אות חית, והברתה שוה במעט בפי כל היהודים אלא שקצתם הוברים אותה יותר קרוב להברת אות האלף.

היא אחת מארבע אותיות הגרון אהח"ע, שיש להן קצת סגולות מיוחדות בלשון.

בלשון העברית בעצמה, וכמו כן ביחס להלשונות האחיות באה האות ה במקום אחת האותיות א, ח, ו, י.

האות ה יוצאת ונשמעת במבטא בין בראש ההברה ובין בסוף ההברה, באמצע תבה כמו נֶהְפַּךְ, ונקראת ה נעה. אך בסוף תבה יש שמפני סבות טבעיות בלשון החלו להקל את הברתה עד שסוף סוף לא הִפיקוה יותר בלל, ואעפי"כ לא השמיטוה מהכתב, ונשארה ה זו אלמה, נָחָה, ולא שמשה יותר אלא לסימן שהאות שלפניה היא תנועית, ואחרי כן התחילו גם להוסיף ה בסוף תבות לסימן תנועה לכל התנועות, פתח וקמץ, צירה, סגול וחולם, חוץ מתנועה חירק ושורק, וכמו כן לקחה אות ה מקום ל"פ ו ול"פ י, כמו בנה, שתה, ולא הִפיקו אותה, והיתה כל ה שבסוף תבה נָחָה, לא נשמעת במבטא, ופעמים שהיא נשמטת גם מהכתב כמו אַתָּה, אַתְּ וכדומה. ובכל מקום שהאות ה היא עצמית בסוף התבה וצריכה להפיקה נתנו בתוכה דגש, וקראוה מפיק, כזה הּ, כמו גָּבַהּ, יָהּ, וכדומה.

האות ה היא גם שמושית בעברית, ותחבר בראשי המלים ובסופן ותשמש לסימן ההודעה והקריאה, השאלה, הבקשה ואחול, להליכה ופנייה למקום, לסימן נקבה וסימן הבנין והמשקל בפעלים ושמות.

ה ההודעה [1]) נוספת בראש המלים, שמות ופעלים

---

[1]) אדות סדרן של האותיות באלף בית' עי' הערה להאותיות הקודמות.

[1]) לםן י' ד' מיכאלים (J. D. Michalis) ביחוד נתקבלה בין החכמים הדעה, כי ה ההודעה העברית היא מלת ההודעה אַל הערבית, ובפרט אחרי שהודיע ולין (Wallin ZMG VI, 195) כי גם קצת שבטי הערבים הבדוים אומרים לפעמים הַל במקום אַל להודעה. ובאמת, סברה זו מתקבלת במשקל ראשון על הדעת, מפני שבזה תדמינה שתי אותיות האחיות, העברית והערבית, הדומות כ"כ בעקרי טבע הלשון ודקדוקה, בדבר יסודי וטבעי כ"כ, כמו סימן ההודעה, ושנית זה נותן באור מספיק להדגש שבא אחרי ה ההודעה בעברית. אחרי כן באו בֶּטְכֶר (F Böttcher) וְהֻפֶּלְד (Hupfeld) והטילו ספק בדבר, ואמרו כי ה ההודעה העברית היא מלת הרמז הַא השמית הקדומה הכללית, והדגש לא בא אלא מפני הדבַקות הגמורה, והדחיקה של המלה הא להתבה שלאחריה, כמו מַזֶּה וכיוצא בה. ואעפ"י שבֶּטכר בעצמו חזר בו מדעתו זו ויתקיף עליה בעז פלפולו בספר הדקדוק שלו (Lehrb. hebr. Spr. § 603) ויקיפה בטענות רבות, וגם אֶוַלְד דחה סברה זו כלה, אעפי"כ נצחה דעה זו נצחון גמור בפרט אחרי מחקרו של ברט בשאלה זו (J. Barth, AJSL, 2, XIII). עקרי קנציו של ברט הם: הטענה מדמיון שתי הלשונות אינה טענה מפני שדוקא בדבר זה, בסימן ההורעה. לא נשתוו כל הלשונות השמיות וכמעט כל אחת מהן הלכה בדרך לבדה, ואפילו בתוך המשפחה הערבית בעצמה אין כל האחיות דומות, להדרומית, הסביית, יש סימן הודעה אחר, לא כמו של הערבית הצפונית. ובדבר המלה הַל שמשתמשים בה קצת הבדוים כבר העיר נלדקה שהיא צמצום מן

ומשמשת לרמוז כי המושג שמדבר עליו הוא ירוע באופן מה, ולפי טבע האותיות והתנועות שמתחלת בהן המלה שנוספה עליה ה ההורעה מתחלפת תנועתה של ה זו והיא באה בשלשה דרכים מתחלפים: פתוחה ודגש אחריה, ה., פתוחה בלי דגש אחריה, ה, קמוצה ה וסגולה ה.

ה., אם היא נוספת למלה שהאות הראשנה שלה עלולה להרגש, כמו המלך, השמש, הצרות, הגאל, הדכר. יוצאות מכלל זה קצת אותיות, שאע"פ שכעצם הן מקבלות דגש, מכל מקום הן רפות אחרי הא הידיעה, כמו י, ל, מ, צ. האות י היא דגושה אחרי ה הידיעה בשאחרי היוד ה או ע, כמו היהודים, היעפים, אבל היאור, הילדים, היסוד. האות ל בהשם הלויים. מ המשקל בראש המלים דגושה אחרי ה הידיעה בשאחרי המם ה, ע, ר ואין אחריהן אות דגושה, כמו המהומה, המערה, אבל המהלך, המעטרכי [1]) (תהל' קג ד), המעשקה. אבל המושגע (מ"ב ט יא), בקצת ספרים. לפני אותיות לא גרוניות מ אחרי ה הידיעה אינה דגושה. צ לא דגושה כמלת הצפרדעים. וכמו"כ לפעמים לפני ע: העורים (ש"ב ה ו, ישע' מב יח), העזבים (משלי ב יג), העזבת (שם יז), הערכים (ישע' כה יא), וכן לפני ה ח לא קמוצית, ההוא, החדש, החיל, החכמה.

ה, כשהיא נוספת למלה שהאות הראשנה שלה א, ר, כמו האחר, האיש, האלהים, הרגל, הראש, וכן לפני הם, ההם. וכמו כן עפי"ר לפני ע. העין, העיר, העבר, העבדים, ואם האות ה ואות ע קמוצות ומנגנות כטעם ה ההרועה לפניהן לעולם קמוצה: העם, ההר, ההרה. וכמו"כ לפני ע, העמרים, וכמו"כ לפני קצת ח, כמו החי, החמנים, החריטים.

ה, לפני ע ולפני ה לא מנגנים בטעם, כמו ההרים, העון, ולפני ח, ח לעולם כמו החג, החכם, החרשים.

אם תבוא ב, כ, ל לפני ה ההורעה תפול ההא, ונקודתה תבוא על האות ב, כ, ל, כמו בשמים במקום בהשמים, באניות במקום בהאניות, בהרים במקום בההרים, כעם ככהן במקום כהעם כהכהן, לעם במקום להעם, לחמורים במקום להחמורים. רק אם נתחברה ה ההודעה לשם עצם פרטי אין ל שלפניה גורמת נפילתה, כמו להרפה (ש"ב כא כ), להקין (דהי"א כ ו). ובזמן מאוחר אמרו בה, כה, לה במקום ב, כ, ל, גם בשאר המלים: בהשמים (תהל' לו ו), כהחלנות (יחזק' מ כה), ולהגרים (שם מו כב), כהדרך (נחמ' ט יט), להחומה (שם יב לח), כהחכם (קהל' ח א).

ותבוא ה ההודעה, — א) על דבר ידוע ומפרסם לכל: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראש' א א), ארץ החוילה אשר שם הזהב (שם ב יא), ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (שם יג ב). — וכמו"כ על דבר המצוי והרגיל: הכו בכנורים (שם יט יא), פן יפגענו בדבר או בחרב (שמות ה ג), כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם (ירמ' יד יב), הכיתי אתכם בשדפון ובירקון (עמו' ד ט), אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון (זכר' יב ד), והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הדרבן (ש"א יג כא), סבאך מהול במים (ישע' א כב), והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים (שם ל כו), ר"ל באור שבעת ימי השבוע. — ב) כשהדבר שמדבר עליו כבר נזכר פעם בדבור: ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור וירא אלהים את האור כי טוב (בראש' א ג-ד), נעשה אדם וכו' ויברא אלהים את האדם (שם כו-כז), ויאמר המלך קחו לי חרב ויביאו את החרב לפני המלך (מ"א ג כד), ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא (קהל' ט טו). — ג) כשהדבר מובן מאליו פחות או יותר: יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה (בראש' א יד), ולמשל

הד'א אל a). ואולם, יש גם ראיה חזוכית יותר מכרתה. אין ספק כדבר, כי שליש הלשונות, הערבית (הספרותית) והארמית והעברית מסכימות בחבור מלת הרמז הקדומה זה עם מלת הרמז הא: ערב' ה'ד'א b), ארמ' הדין, עברית הזה. כמו"כ כמ"ר: ערב' ה'ולא c), ארמ' הלין, עבר' האלה. וכן בערב' האהוד'א d) בעברית ההוא. החבורים האלה הם קדומים בלשונות האלה, וכהיות שבארמ' ובערב' אין המלה הא משמשת לסימן הידיעה, לכן אין ספק כדבר, כי זו היא מלת הרמז הא המשתפה לכל לשונות השמיות. ועתה, מי שיחפץ להחליט כי במלות העבריות: הזה, ההוא, האלה ההא היא ה ההודעה שבאה במקום סימן הידיעה הל, אל, קורע בחזקת היד את המלות האלה מהדומות לה בלשונות הערב' והארמית, ומי שיסכים כי כאלה המלות ההא היא מטבע המלה הא שבערב' וארמית, רק בשאר שמושי ה ההודעה היא תמורת המלה הל, אל, מפריד בין שמוש ה ההודעה בלשון העברית בעצמה. ברט הביא שם עוד ראיות והוכחות לחזק רעה זו, ובזה הכריע את הכף לצדה. — [1]) כך ב"א, כ"נ המעטריכי בלי געיה.

a) هذا آل b) هذا c) هؤلاء d) هاهوذا

ביום ובלילה (שם יח). — ובכלל היום, ר"ל היום הנכחי. — הפעם, ר"ל הפעם הזאת. היה דבר יי' אל אברם במחזה (בראש' יה א), והשענו תחת העץ (שם יח ד), העץ שאתם רואים, שמובן הדבר שישנו פה, וכיוצא בזה.—וכמו"כ כשהדבר משמש לדמיון מפני שהוא ידוע לכל ורגיל שיהיה כך: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה (ישע' כד כ), כי כבגד (שדבר מצוי הוא שיאכלהו עש) יאכלם עש וכצמר יאכלנו סס (שם נא ח), כלנו כצאן (שהוא רגיל לתעות) תעינו (שם נג ו), כי קבצם כעמיר (שרגילים בני אדם להכנים לגרן) גרנה (מיכ' ד יב), עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהל' קד ב), כצפור לנוד כדרור לעוף (משלי כו ב). — וכן במושג של כללות הדבר: אלה משפחת הלוי (שמות ו יט), את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים (קהל' ג יז), ר"ל צדיקים ורשעים. ומוצא אני מר ממות את האשה (שם ז כו), ר"ל כל הנשים שבעולם. המשחית (ש"א יג יז), האנשים שמהם מרכב גדוד המשחיתים. וכן הארבה, החלנץ, המאסף.

כשיבוא שע"פ עם ה ההודעה ועם ש"ת יוסיפו עפי"ר ה ההודעה גם להתאר: היום הראשון, העיר הגדולה. וכמו"כ עם מלה אחריו, המקום ההוא, ועם שם בכנוי תשמט ה ההודעה מן השם ונוספה רק להתאר: ידך החזקה (דבר' ג כד), וכמו"כ אם השם נסמך לשם אחד ותאר אחריהם: מעשה יי' הגדל (דבר' יא ז), עבדי אדני הקטנים (ישע' לו ט), וכן אם יש אחר תארים אחרים: האל הגדל הגבר והנורא (דבר' י יז), אבל יש שישימו את ה ההודעה רק להתאר ויחסר מן המתאר, בפרט בהשם יום כשהתאר הוא מספר סדורי[1]: יום הששי (בראש' א לא), ויברך אלהים את יום השביעי (שם ב ג), ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת ליי' אלהיך (שמות כ ט-י), מיום הראשן עד יום השבעי (שם יב טו). אבל אחרי ב מוסיפים ה ההודעה גם על המתאר: וביום הראשון, וביום השביעי (שם יו). — וגם עם תארים אחרים: והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה (ש"א יב כג), ויבא הלך לאיש העשיר (ש"ב יב ד), ביום ההוא יגלח יי' בתער השכירה (ישע' ז כ), וסרה מעליו רוח הרעה (ש"א יו כג), מי אתה הר הגדול[1] (זכר' ד ז), הרים הגבהים[1] ליעלים (תהל' קד יח), וקנה הטוב מארץ מרחק (ירמ' ו כ), על גבעות הגבהות (שם יז ב), החייב בשקדים המרים פטור במתיקים (חולין א ו), שקדים המרים קטנים חייבין (גמ' שם כה:), המבדיל וכו' בין קדש חמור לקדש הקל (שם כו:).— ואחרי את: ואת ספר הגלוי הזה (ירמ' לב יד).— ועם בינוני פועל: כפתרים היצאים מכפתר (דבר' ב כג). — *ועם פעול, במשמ' שהוא, שהן: ולא יפתח לו חביות המכורות לחנוני (חול' לד.).—וכבינונים של פעלים עם כנוים: המוציאך (דבר' ח יד), יותר כמשמ' מלת הרמז, אותו שהוא מוציאך. המאכלך (שם יו), המעלך (שם כ א), המלבשכם (ש"ב א כד), המכהו (ישע' ט יב), המעלם (שם סג יא), המעטרכי (תהל' קג ד), המאזרני (שם יח לג), הנחמדים מזהב (שם יט יא).— וכן במשמ' *אם אחד: הקורא את שמע ולא השמיע ל אזנו (ברכ' ב ג), המתפלל וטעה (שם ה ה), החובל בחבירו (ב"ק ח א), השוחט בלילה וכן הסומא ששחט (חול' א א), השוחט המסוכנת (שם ב ו), המבכרת המקשה לילד (שם ד ב), — ובזמן המשנה נקבע דרך השמוש בהא ההודעה כהשם ותארו עפי"ר בדרך הזה[2]: ה ההודעה תבוא על המתאר כשיש שני מתארים שהם בנגוד זה לזה: קטן החולה (שבת יט ה), נגד קטן הבריא שקודם בפרק. נגר הנגרר נועלין בו במקדש וכו' והמונח כאן וכאן אסור (ערוב' י יא), ובנכסים הנכנסין ויוצאין עמה (יבמ' ד ג), פרות התלושין מן הקרקע וכו' והמחוברין בקרקע (כתוב' ח ג), נכסים הידועים לבעל וכו' שאינן ידועים לבעל (שם ב), מוציאין מנוה הרעה לנוה היפה (שם יג י), נכסים המיוחדים (ב"ק א ב), נגד נכסי הפקר. חוץ מרשות המיוחדת למזיק ורשות הניזק (שם), וגיזי צמר הבאות ממדינתן וכו' וגיזי צמר הלקוחות מבית האומן (ב"מ ב א-ב). — ואם העקר הוא התאר: גשרים

---

[1]) מאיר למבר סובר כי בתחלה אמרו היום הראשון, היום השני וכו', אחרי כן השמיטו את השם יום ואמרו הראשון, השני וכו', ונעשו אלה המספרים הסדוריים כמו שמות עצם, אחרי כן התהילו שוב להוסיף את השם יום, והשתמשו בו כמו בסמיכות ולכן בלי ה ההודעה, ואחרי כן נשכח כי השם יום הוא בסמי' ולכן בכל מקום שלא היה צריך לשבש את הכתוב כמו אחרי ב, ל, אמרוהו ביום, ליום, עם ה ההודעה.— [1]) אולי למנוע ג' פעמים ה. — [2]) עפ"י מחקרו היפה של משה סגל בהקבץ JQRXX ,647, על דבר לשון המשנה.

המפולשים מטלטלין תחתיהן בשבת וכו' מערבין למבוי המפולש (ערוב' ט ד), משיאין לו (להיבם) עצה ההוגנת לו (יבמ' יב ו), חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים (אבות א יא), כמו למקום רע. בת היפה (ערכ' ט ז), נפש היפה (חול' ד ז), חטוטרת של גמל הרכה (שם ט ב), ועפר התיחוח (אהל' יח ח). — ויש מהם שהם דבורים קבועים וכבר קבלו כמו משמעת קבועה: ושור המועד (ב"ק א ד), נערה המאורסה (סנה' ז ד), עין הרע ויצר הרע (אב' ב יא), במעין הנובע (ב"ב י ח), במעין המתגבר (אבות ב ח), בשור הנסקל (קדוש' ב ט), שפחה המשוחררת (עדי' ה ו). — ויש שתבוא ה ההודעה על השם ולא על התאר: נאמנין על הירק חי ואין נאמנין על המבושל (פאה ח ד), סידר המערכה גדולה מזרחה (תמיד ב ד), עצי תאנה יפין לסדר המערכה שניה לקטרת (שם ה), הכנים ראשו (הטמא מת) לאויר התנור טהור טמאהו (כלים ח י), כל הספק טהור לתרומה טהור לחטאת (פרה יא ב), האומר תרומת הכרי זה בתוכו ומעשרותיו בתוכו (תרומ' ג ה), באומר פרוטה מן הכיס זה הקדש (מעי' ו ו).

ה ההודעה נוספת לפעמים גם על פעלים בעבר' יותר כמו מלת הרמז: הכצעקתה הַבָּאָה[1]) אלי עשו (בראש' יח כא), קציני אנשי המלחמה הֶהָלְכוּא אתו (יהוש' י כד), יי' אלהי ישראל הַנִּרְאָה[1]) אליו פעמים (מ"א יא ט), הַשָּׂמָה[1]) מעמקי ים דרך לעבר גאולים (ישע' נא י), תרומת בית אלהינו הֱהֵרִימוּ המלך ויעציו (עזר' ח כה), וכל אשר בערינו הַהֹשִׁיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים (שם י יד), חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הַנִּרְאָה אלי בתחלה (דני' ח א), וכל הַהִקְדִּישׁ שמואל הראה (דהי"א כו כח), עמך הַנִּמְצְאוּ פה (שם כט יז), וישמח יחזקיהו וכל העם על הַהֵכִין האלהים לעם (שם ב כט לו).

ה הקריאה, תבוא בראש שם שהמדבר פונה אליו בקריאה: האזינו הַשָּׁמַיִם ואדברה (דבר' לב א), דבר סתר לי אליך הַמֶּלֶךְ (שופט' ג יט), חי נפשך הַמֶּלֶךְ אם ידעתי (ש"א יז נה), בן מי אתה הַנַּעַר (שם נח), לכל אות נפשך הַמֶּלֶךְ לרדת רד (שם כג כ), הושיעה הַמֶּלֶךְ (ש"ב יד ד), דבר לי אליך הַשָּׂר (מ"ב ט ה). הַחֵרְשִׁים שמעו וְהַעִוְרִים הביטו לראות (ישע' מב יח), שמעו זאת הַזְּקֵנִים (יואל א ב), חגרו וספדו הַכֹּהֲנִים (שם יג), יי' עמך גבור הֶחָיִל (שופט' ו יב). — וכן בשבועה: העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם (ברכ' לד:), לא שנו (שמותרת להתקשט) אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל האלהים אפילו אמך (מו"ק ט:). המעון הזה אילו היו מניחים לי הייתי מביא (כרית' ו ג, ב"ב קסו.).

ה השאלה, נוספת גם היא בראש שמות ופעלים ומאמרים לסימן שאלה, ולפי האות שבתחלת המלה שהיא נוספת עליה ולפי תנועתה מתחלפת גם תנועת ה השאלה בשלשה פנים הֲ, הַ, הֶ.

הֲ לפני אותיות לא גרוניות מונעות בתנועה, כמו: הֲבוֹא נבוא (בראש' לז י), הֲטֶרֶם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז), הֲנִהְיָה כדבר הגדול הזה (דבר' ד לב), הֲטוֹב טוב אתה מבלק (שופט' יא כה), הֲרָאִיתָ את כל ההמון הגדול הזה (מ"א כ יג), הֲשַׂמְתָּ, הֲיֵשׁ, הֲגַם, הֲכִי. יוצא מכלל זה הֲיִיטַב (ויקר' י יט), במקום הֲיִטַב, אולי כדי להדגיש היטב ההברה ולמנוע התמזגות תנועת פתח ה השאלה עם היוד שלאחריה.

הַ, לפני אות שואית, והאות השואית אחריא עפי"ר רפויה: הַבְרָכָה אחת הוא לך אבי (בראש' כז לח), הַיְדַעְתֶּם את לבן בן נחור (שם כט ה), הַכְזוֹנָה יעשה את אחותנו (שם לד לא), הַלְהָרְגֵנִי אתה אמר (שמות ב יד), הַמְקַנֵּא אתה לי (במד' יא כט), הַמְעַט לנו את עון פעור (יהוש' כב יז), מה טוב לכם הַמְשֹׁל בכם שבעים איש וכו' אם משל בכם איש אחד (שופט' ט ב), הַלְיָרְשֵׁנוּ קראתם לנו (שם יד יה), הַנְקַלָּה בעיניכם התחתן במלך (ש"א יח כג). הַמְצָאתַנִי אויבי (מ"א כא כ), הַמְעָרַת פרצים היה הבית הזה (ירמ' ז יא), הַצְרִי אין בגלעד (שם ח כב), הַשְׁכַחְתֶּם את רעות אבותיכם (שם מד ט), הַבְסוֹד אלוה תשמע (איוב יה ח), הַבְעַד ערפל ישפוט (שם כב יג), הַיְסֻפַּר לו כי אדבר (שם לז כ), הַתְקַשֵּׁר מערנות כימה (שם לח לא). — ויש שהאות השואית היא דגושה: הַלְּבֶן מאה שנה יולד (בראש' יז יז), ואראה הַכְּצַעֲקָתָהּ הבאה אלי עשו (שם יח כא), הַכְּתֹנֶת בנך הוא אם לא (שם לז לב), הַבְּמַחֲנִים אם במבצרים (במד' יג יט), הַכְּמוֹת נבל ימות אבנר (ש"ב ג לג), הַכְּמַכַּת מכהו הכהו (ישע' כז ז), הַבְּדֶרֶךְ אבותיכם אתם נטמאים (יחזק' כ ל), הַגְּמוּל אתם משלמים עלי (יואל ד ד), הַזְּבָחִים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה כה), הַבְּרָב כח

[1]) יש סוברים כי הכונה היתה כזה בתחלה לבינוני רק בעלי המסורה קראוה כמו עבר.

יריב עמדי (איוב כג ו). — וגם בשיש ר לאחריה: הראיתם אשר בחר בו יי' (ש"א י כד), הראיתם האיש העלה הזה (שם יז כה), הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי (מ"ב ו לב). — ובמו"ב לפני אותיות גרוניות לא קמוצות ולא חטופות: האם, האלך, האתה, הארצה, האתם, ובדומה.

ה, לפני אותיות גרוניות קמוצות או חטופות חטף קמץ: האנכי הריתי את כל העם הזה (במד' יא יב), ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה (שם יג יח), החפץ אחפץ מות רשע (יחזק' יח כג), ההיתה זאת בימיכם (יואל א ב), החדלתי את דשני ובו' החדלתי את מתקי ובו' החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים (שופט, ט ט-יג).

ותבוא ה זו לשאלה פשוטה, בשאין השואל יודע הדבר שהוא שואל ורוצה תשובה עליה: המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (בראש' ג יא), הידעתם את לבן בן נחור ובו' השלום לו (שם כט ה-ו), שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח (שם מג ז), השמת לבך על עבדי איוב (איוב א ח). — ועפי"ר אם באו שתי שאלות זו אחרי זו תשאל הראשנה בהא השאלה והשניה בהמלה אם, ה-אם: הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (במדב' יא כב), האתה זה בני עשו אם לא (בראש' כז כא). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין (במד' יג יח-כ). — ובמשמעה של תמה והשתוממות, ור"ל האם אפשר כך, האם ראוי להיות כך, והתשובה הרצויה היא, בודאי לא: השמר אחי אנכי (בראש' ד ט), בודאי אינני שומר אחי. הכי אחי אתה ועבדתני חנם (שם כט טו), בודאי אינו ראוי שתעבדני חנם. האתה תבנה לי בית לשבתי (ש"ב ז ה), בודאי ל א א ת ה תבנה אלא בנך שלמה. ויקרע (מלך ישראל) בגדיו (בשקרא האגרת של מלך ארם בדרישה שירפא מלך ישראל את נעמן מצרעתו) ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות (מ"ב ה ז), בודאי אינני אלהים. אם ימות גבר היחיה (איוב יד יד), בודאי לא יחיה. — ועם מקור: הרב עם שדי יסור (איוב מ ב). — ובראש מלת השלילה לא, הלא, עי' זה הערך.

ה משמשת לסימן הבנין והמשקל בפעלים ובשמות. בפעלים בבנין הפעיל, הרביב מן רבב, הפעל המלח והתפעל. ובשמות סימן המשקל הפעלה, הרוחה, לשמות הפעולה מן הפעיל הפעלות, ההפעלות, מן התפעל.

בסופי תיבות תשמש ה לסימן מדברת בעדה בעבר: אמרה, כתבה, ובמו"ב בבינוני כתבה, שמרה, ובשמות סימן מין נקבה ברוב השמות, מלך-מלכה, עבד-שפחה, ובדומה, ובשמות התאר: גדול-גדולה, קטן-קטנה, מתק-מתקה, נדיב-נדיבה.

ה המקום, והיא האות -ה שיוסיפוה בסוף שמות להורות ההליכה והפנייה להמקום, להרות והפאה שמלה זו מציינת, את הגבול המקומי והזמני שמשתוקקים אליו [1], ועל פי רוב אין הנגינה עליה והמלה היא מלעיל, ותבא בתשובה על השאלה אנה, לאן, אחרי הפעלים הביט, הלך, נשא עיניו, נתן פניו, חנה, פנה, נסב, השתחוה, העתיק, יצא, ירד, מוש, נוס, נסע, עבר, עלה, פוץ, פרץ, שוב, הגיע, בא, תאר, שלח, שית, השכים, קדד, נפל, גלה, הגלה, כרת, ובדומה: ביתה, אל הבית, בבלה, אל בבל, אשורה, אל אשור, עזתה, אל עזה, כרמלה אל הכרמל, תרצתה, אל תרצה, קדמה, אל מול קדם, צפונה, אל מול צפון, הרה: והנשארים הרה נסו (בראש' יד י), אל ההר, לתוך ההר, שאולה: כי ארד אל בני אבל שאלה (שם לז לה), אל שאול. ממול נגבה (דהי"ב ד י), ממול להנגב. ממזרח ינוחה (יהוש' יז ז), ממזרח לינות. ובן בהמלים מעלה, מטה. ובמו"ב עם ה הידיעה בראש, האהלה, אל האהל: וימהר אברהם האהלה אל שרה (בראש' יח ו), הביתה, אל הבית, ההרה, אל ההר, החדרה: ותבוא בת שבע אל המלך החדרה (מ"א א טו), אל הר האלהים חרבה (שמות ג א), על דרך תמנתה (בראש' לח יד), אל כתף לוזה (יהוש' יח יג). ובמו"ב במלה שהיא באה בסמי' אל מלה אחרת: ביתה יוסף (בראש' מג יז), ר"ל לבית יוסף. ארצה הנגב (שם כ א), אל ארץ הנגב. בארה שבע (שם מו א), אל באר שבע. ארצה מצרים (שמות ד כ), אל ארץ מצרים. ימה סוף (שם י יט), נחלה מצרים (במד' לד ה), מדברה דמשק (מ"א יט טו), אל מדבר דמשק. מזרחה שמש (דברים ד מא), מול מזרח השמש. ועם ש"ת אחריה התאר לא ישתנה:

[1]) סוברים ד"ב חכמי הדקדוק החדשים, כי זו שארית מיחס הפעול שהיתה נהוגה בזמן קדום בעברית במו בשאר הלשונות השמיות ונשמר בלשון הספרותית הערב'

הימה הגדול (יהוש׳ יח יב). — וכן בשם מפשט במשמ׳ לעשות הדבר: קומה עזרתה לנו (תהל׳ מד כז), לעזרה. — ולפעמים בסגול לפניה: אנה ואנה, נבה, לנב.—וכמו״כ במ״ר: כשדימה (יחזק׳ יא כד), אל ארץ הכשדים. השמימה, אל השמים. מצרימה, אל מצרים.—ויש שיוסיפו ה המקום לא במשמ׳ ההליכה והנטיה אל המקום, בתשובה על השאלה אנה, אלא גם להברות המקום ששם נעשה דבר, בתשובה על השאלה איה: אחינדב בן עדא מחנימה (מ״א ד יד), במחנים. הקים לנו יי׳ נבאים בבלה (ירמ׳ כט טו). — ובמו״כ המלה שמה, שר״ב שמושה היא במשמ׳ ההליכה וההתפנות, יש שתשמש גם כמו שם: קום וירדת בית היוצר ושמה אשמיעך את דברי (ירמ׳ יח ב), ויטמא את הבמות אשר קטרו שמה הכהנים מגבע (מ״ב כג ח).—ויש שתחליש משמעתה העקרית של ה המקום, ויוסיפו עוד בראש המלה להמקום: למעלה, למטה, ישובו רשעים לשאולה [1] (תהל׳ ט יח), למורחה, לצפונה, לנגבה (דהי״א כו יז, דהי״ב לא יד), לחוצה, לפנימה (שם לב ה, כט יו), עד אפקה (יהוש׳ יג ד), במקום עד אפק. אל הצפונה (יחזק׳ ח יד). וכמו״כ בנגבה (יהוש׳ יה כא), במקום בנגב. כאפרתה (תהל׳ קלב ו), באבלה (ש״ב כ יח), מבבלה (ירמ׳ כז יו), במקום מבבל, מינותה (יהוש׳ יו ז), מצפונה (שם יח י), מפנימה (מ״א ו יט), מחוצה (יחזק׳ מ מ), מבעל שלשה (מ״ב ד מב). ובמלים רבות נמחקה כמעט בליל משמעת ה המקום ואינה משמשת יותר כלום, במו לילה במקום ליל [2]), מותה במקום מות: יקר בעיני יי׳ המותה להסידיו (תהל׳ קיו יה), נחלה במקום נחל: נחלה עבר על נפשנו (שם קכד ד), וביוצא בזה. בקצת מלים עוד נשמר דבר מעט מעקר שמושה של ה זו במשמ׳ יחס הפעול, כמו: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי (ישע׳ ח כג), ר״ל את ארץ זבלון ואת ארץ נפתלי. וכן: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו (הוש׳ ח ז). ויש שישתמשו בה רק כדי לתת יותר עז להמלה ולהשגיבה: תפל עליהם אימתה ופחד (שמות יה יו), רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל׳ ג ג), להגיד כי ישר יי׳ צודי ולא עולתה בו (שם לב יו).

גבול הזמן תורה האות בהמלה ימימה: מימים ימימה.

בפעלים משמשת אות ־ה בסוף מדב״ע ולפעמים גם בנסתר להורות בונה ורצון ואחול: אקומה נא ואסובבה בעיר (שה״ש ג ב), ואקחה פת לחם (ברא׳ יח ה), אוציאה נא אתהן אליכם (שם יט ח), אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך (שם מו ל), אלכה נא ואשובה אל אחי (שמות ד יח), בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם (שופט׳ יט כד), אשמרה לפי מחסום (תהל׳ לט ב), ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו (שם ב ג), אשקוטה ואביטה במכוני (ישע׳ יח ד), אבחרה דברי עמו (איוב ט יד), מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (ירמ׳ ט א). — ובנסתר: האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישע׳ ה יט). — וכן בצווי, שמרה, שכבה, שמעה, ערכה, אספה, נצרה, מלוכה, חגורה. — ויש שיוסיפו ה במדב״ע עתיד עם ו המהפך גם במקום שאין משמ׳ בונה ואחול, רק אולי לנחץ או בלשון ההמון, וכדומה: ונחלמה חלום (ברא׳ מא יא), ונפתחה את אמתחתינו (שם מג כא), ואשלחה להגיד לאדני (שם לב ו), ואעברה אל בני עמון (שופט׳ יב ג), ואחזה בו ואהרגהו (ש״ב ד י). — ובפרט בזמן מאוחר פשט יותר מנהג שמוש זה: ואתנה לחרם יעקב (ישע׳ מג כח), ומעיך המלא את המגלה הזאת וכו׳ ואכלה׳) והתי בפי בדבש למתוק (יחזק׳ ג ג), ואפלה על פני ואזעק (שם ט ח), בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך (תהל׳ קיט יה), ן ואשמרה תודתך (שם נה), ואתנה לבי לדעת הכמה ודעת (קהל׳ א יז), ואשמעה אחד קדוש מדבר (דני׳ ח יג), ואתנה את פני וכו׳ ואתפללה ליי׳ אלהי ואתודה ואמרה אנא אדני (שם ט ג-ד), ואעמידה, ואעידה, ואשליכה, וביוצא בהם הרבה.

מפני מקום ההא באלף בית העברית, משמשת אות זו במקום מספר חמשה: אל״ף חד למ״ד תלתין ה״א חמשה (ירוש׳ שבת ז ט:). למה זה אנבי שם כ״ב וי״ן שבע ה׳ חמש הרי י״ב (פסיק׳ דר״כ, זכור). ארבעה עשר הראה להם הבי״ת תרתי ויי״ן שבעה ה״א חמשה (מד״ר שה״ש, שוקיו). — ויוסיפו קו קטן למעלה ה׳: יום ה׳ בשבוע וביוצא בזה.

ה׳, ד״ת במקום אלהים, במקום שם המפודש.

בהויתה. ועי׳ חלק הדקדוק. — [1]) הילדים המדברים עברית אומרים זמן רב אלך להעירה במקום אלך העירה, ודק מעט הם פ׳רשים מאופן דבור זה. — [2]) לפי

דעת נלדקה במקום לילי.— [1]) בר המסורה, ובקצת ספרי המדקדקים ואבלה.

א. **הֵא**[1], — מלת קריאה, במשמ' רְאֵה, הנה אני מראה לך, הנה אני נֹתֵן לך, הנה קח לך, siehe, **da** ! voici ! ; behold : ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הֵא-לכם זרע וזרעתם את האדמה (בראש' מז כג). וגם אני הֵא דרכך בראש נתתי נאם אדני יי' (יחזק' יו מג). האומר לפועל ה א לך איסר זה ולקט לי זרק היום (שבי' ח ד). אינו גט עד שיאמר לה (הבעל לאשתו) ה א גיטיך (גיט' ח ג). האומר לזונה ה א ליך טלה זה בשכרך וכו' וכן האומר לחברו ה א לך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי (תמור' ו ג). וכן אם אמר האומן ה א לך דמי צמרך או דמי עצך ולך אין שומעין לו (רמב"ם, שכיר' י ד).

ב. ***הֵא**[2], מ"ר הֵאִים, — שֵׁם האות ה : תמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד ה א וחותם ביוד ה א (ספרא, אחרי קלז). צריך לכתוב ה " א למטה מארכובתו של למ"ד (ירוש' מגי' א עא ג). העולם הזה נברא ב ה " א והעולם הבא נברא ביו"ד וכו' מה ה"א פתוח מכל צד רמז לבעלי תשובה שיש להם פתח פתוח (פסיק' רבתי כא). — ואמר הפיטן : דלת דמות פניה למה בלפי הֵא מובא, כי כל מצלית בוה ידל לעולם הבא (אהלל, שבת לפני שבוע'). הֵא הגיונה מְשֻׁנָּה מכל האותיות, בכלם הרגש שפה ובהֵא אינו מצוי להיות (שם). וְהַהֵא כאשר שמע מריבו, וצר לו וחמתו בערה בו (ר"ש שרביט הזהב, מליצה). — יומ"ר : ש ה ה א י ן שלהם כתובים במקום אלף (ריב"ג, השרשים, סלא).

***הָא**, — מלת הרמז דומה להֵא, וכמו הִנֵּה, הֲרֵי, וקצת במשמ' אם כן, ומצוי בפרט לפני המלה כיצד, ה א כ י צ ד : קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה וכו' ה א כיצד כדרכו לשמנה נולד לבין השמשות נמול לתשעה וכו' (שבת יט ה). אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה וכו' ה א כיצד אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת (סוט' ה ג). אלמול פני המנורה שיהו נרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות ה א כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב (ספרי בהעלותך נט). עץ שומע אני כל עץ במשמע אי ארז שומע אני אפילו ענף ת"ל עץ ה א כיצד זו בקעת של ארז (שם, חקת קכד). פעמים שהוא אחד ושוחטים אותו עליו ופעמים שהם עשרה ואין שוחטין אותו עליהם ה א ביצד אחד ויכול לאוכלו שוחטים וכו' (שם, ראה קלג). לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים ה א כיצד אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים (ב"מ נח:). יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול בעל כורחו ת"ל לרצונו ה א כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (ב"ב מח.). מה ת"ל יקרב בהובשר [בשר] ליקרב הכתוב מדבר ה א ביצד יש לו מהירין משיקרבו מתירין אין לו מתירין משיקדש בכלי (זבח' מה:). ה א כיצד נולד לכן אדם בן בכור עד שלא נתגייר פטור משנתגייר חייב (מס' גרים א יא). — ולפני מה תלמוד לאמר, במשמע' כיון שידענו ואת מכתוב אחראם כן למה הכתוב הזה : כשהוא אומר יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך הרי שבועה אמורה ה א מה תלמוד לומר ואמר הכהן לאשה ילמדה כהן סדר שבועה (ספרי נשא יב). הרי יבשים אמורים ה א מה ת"ל לחים להביא את הבוסר (שם). פתח אוהל מועד כמשמעו אם אמרת כן הרי זו דרך בזיון ה א מה ת"ל וגלח הנזיר פתח אוהל מועד בשלמים הכתוב מדבר (שם לה). לפי שהוא אומר בעת ההיא אמר ה' פסל לך לא היו משל צבור ה א מה ת"ל קח לך עשה לך משל צבור (שם, בהעלותך עב). ומה אם במקום שריבה בדמים מיעט בחלבים כאן שמיעט בדמים אינו דין שנמעט בחלבים ה א מה ת"ל ואת חלבם תקטיר (שם, קרח קיח). — ולפני מה אני מקיים : כשהוא אומר כחום היום הרי שש שעות אמור ה א מה אני מקיים וחם השמש ונמס בד' שעות (ירוש' ברכ' ד א). כשהוא אומר אם לא ימצא הגנב הרי טוען טענת גנב אמור ה א מה אני מקיים אם ימצא הגנב בגנב עצמו הכתוב מדבר (ב"ק סג:). כשהוא אומר אשה כי יזוב זוב דמה הרי אונס אמור הא מה אני מקיים דמה

---

[1]) בערב' הַא a).

[2]) כך הקריאה המסורה של כל היהודים, וראיה לקריאה זו מה שהשם הזה כתוב גם הי, יוד בסוף. ולא נתברר הדבר על שם מה קראו לאות זו בשם זה. יש אומרים כי לפנים קראו הא לחלון סרוג כעין סבכה לאשנב, והצורה הקדומה של אות זו דומה קצת היא לצורת אשנב אבל בשום אחת מהלשונות השמיות לא נשאר השם הֵא במשמעה זו, ולכן קרוב יותר שקראו לאות זו הֵא על שם המלה הקטנה הרגילה הֵא, אך לא נתברר על שום מה קבעו לה צורתה העתיקה.

---

a) ها

דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד (נדה לו:). — וכמו״ב לפני למה זה דומה: ה א למה זה דומה לתרומת תותים וענבים שנטמאו (פסח' לג.). ולא הודיעו הבורא אלא מנהגו של עולם ה א למה זה דומה לאומר העם הזה יהיה בהן צדיקים ורשעים וכו' (רמב״ם תשו' ו ה). — ובמשמ' מכאן אתה רואה: כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו וכו' יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסודו מלבבך כל ימי חייך ה א אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו (אבות ג ח). שבתחלת הענין הוא אומר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה' ובסוף הענין הוא אומר ושמרתם את משמרתי וכו' אני ה' אלקיכם ה א חמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד הא וחותם ביוד הא (ספרא, אחרי קלז). קבלתם עליכם בו (בהר חורב) את התורה מניתי עליכם שבעים זקנים וכו' ה א הנאה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה (ספרי דבר' ה). עקיבא דורש מעצמו ומסבים להלכה ה א כָל הפורש ממך כפורש מחייו (שם, בהעלותך עה). אדם לוקה על ראשו אינו אומץ אלא עיניו ה א אין לך חביב בכל הגוף בעין ומשל בה את ישראל (שם פד). צו את בנ״י ואמרת להם את קרבני לחמי לאשי ה א אין ציווי בכל מקום אלא חסרון כים (שם, נשא א). הסך נסך שכר לה' תי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג ה א אין עליך לומר בלשון האחרון אלא כלשון הראשון (שם כג). וכן הוא אומר וינזרו מקדשו בני ישראל וכו' וינזרו לבושת וכו' ה א אין נזירה בכל מקום אלא פרישה של יין (שם). אחר שריבה הכתוב ומיעט ה א אין עליך לדון אלא כדין הראשון (שם, תצא רמט). לא תרדה בו בפרך ה א אינו עושה לו אלא דבר קצוב (רמב״ם עבדים א ו). — ובמו״ב במשמע' על כל פנים: אין כותבין שטרי אירוסין ונישואין אלא מדעת שניהם ה א מדעת שניהם כותבין (כתוב' קב:).— ולפני לָמַדְתָּ, לָמַדְנוּ, מכאן אתה למד, מכאן אנו לומדים: ת״ל צו וגו' ויעשו בן בנ״י וגו' ה א למדנו שהציווי מיד בשעת מעשה (ספרי נשא א). וכל בגד וכל עור וכל מעשה עזים וכו' וכל כלי פתוח וכו' ה א למדנו לארבעה כלים ולכלי מתכות ולכלי חרס (שם, חקת קכו). הלכה וניסת לאחד מן השוק והיו לו בנים ממנה ניסת לזה לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים ה א למדת שאין זה כריתות (שם, תצא רסט). ורחץ במים את בשרו ולבשם ה א למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה (יומ' לב.). ואמר וירא ישראל את בני יוסף יכשר לומר כך שהוא ראה את בני יוסף והלא אחריו נאמר ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ה א למדת שראייה בזאת הכרת לב היא (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקראי). ושבעה ימי נדה ושנים אחר ימי נדה ה א למדת שכל דם שתראה האשה אחר יום מלאת הוא תחלת נדתה (רמב״ם, איסורי ביאה ז יב). היתה אם אמו בת ישראל לכהן תאכל בתרומה בת כהן לישראל לא תאכל ה א למדת שהיא אוכלת בשביל זרעה (הוא, תרומ' ו יג-יד). ובכלים שהוא עושה בהן מלאכתו ביום או לובשן הוא אומר עד בוא השמש תשיבנו לו וכו' ה א למדת שהממשכן את העני דבר שהוא צריך לו ולא החזירו לו בזמנו עובר משום שלשה שמות (הוא, מלוה ולוה ג ה). וגר לא תונה זה הוניית דברים ולא תלחצנו זה הוניית ממון ה א למדת שכל המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין (הוא, מכיר' יד טו). שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה אעפ״י שבאו עדים ואמרו באחד בניסן עמנו הייתם במקום אחר השטר כשר חיישינן שמא כתבו בו זמן מאוחר וכשר ה א למדת שאע״פ שלא היה בעיר ביום הכתוב בשטר שהוא כשר (סמ״ג, מ״ע נ). —ובמשמ מכאן אתה רואה ההפך, אבל: ונעלם מעיני אישה ולא שיהא רואה ומעידים ה א אם ידע בה בעלה אין רשאי להערים ולהשקותה (ספרי נשא ז). מה ת״ל כי אין לו בן שהיו חכמות ודורשות ה א אם היה לו בת ובן לא היינו תובעות (שם, פנחס קלג). על אשר לא קדשתם אותי ה א אם קדשתם עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר (שם קלז). כדברי ר' ישאיה ה א אם שלחה והחזיר בדרך את פניו פטור מלשלח (שם, תצא רכח). אין לי רשות ה א אם יש לי רשות אכניסם (שם, נצבים שה). אימתי אמרו קמה מצלת את העומר בזמן שלא ניטלה מבינתיים ה א ניטלה מבינתיים הרי זו אינה מצלת (תוספתא פסחא ג ה). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה ה א אם הביא האב ראיה יש לה כתובה (ירוש' כתוב' ו לא ג). יען לא האמנתם בי ה א האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם (שבת נה:). ראתה שני בני אדם ורצתה אחריהן משולהת ה א עומדת אינה משולחת (תענ' כב.). הרחיק את העדים שני שיטין פסול ה א שיטה ומחצה כשר (ב״ב קסב:). לא תאבה לו ולא תשמע אליו ה א אבה ושמע חייב (סנה' סח:). ואין מושיע לה ה א יש מושיע לה בכל דבר שיכול

להושיע (שם ע"ג.). בלום יש יבום אלא במקום שאין בן הא יש בן אין יבום (ערכ' כה:). ר"י מתיר בשבורה מפני שאינה יכולה להתרפאות הא יכולה להתרפאות אסר (בכור' כ:). רבא הוציא זוג שעושין בו הסרבל וספר הגדה וכו' הא שאר הזוגות: שאר הספרים אינן בכלל דין זה (רמב"ם, טו"כ ח י). — ובמשמ' הלא: שלא יהא כתמה חמור מראייתה והא מצינו כתמה חמור מראייתה לענין קדשים (ניד' נג:). אי אמרת חזקתו בדוק הא לא בדק אי אמרת חזקתו מתכבס הא מתכבס (שם נו:). ובי מהו מבקש מכם הא אינו מבקש מכם אלא קשת אחת או חץ אחת (אדר"נ ד). — ופשוט כמשמ' זה: אמר רבי שמעון בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדלין הימנו וכו' א"ל ר' יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו (ברכ' ה.). — ולפני שם עצם פרטי, סימן הקריאה: אמר לו הקב"ה לדוד הא דוד שכן רע אתה וכו' הם הרחיקוני מעליהם ואתה עומד ואומר למה ה' תעמוד מרחוק (פסיק' רבתי לא). אסף אף הוא אומר למה אלהים זנחת וכו' אמר לו הקב"ה לאסף הא אסף האני זנחתים תחילה הם זנחו אותי (שם).

*הָאֲבָקוּת, ש"נ, — בה"פ מן הֶאֱבַק: פרוצה רביכה האבקות פוזז כרכור (נוף' צוף', כ יה).

*הָאֲדָמָה, ש"נ, — בה"פ מן הֶאְדִּים: משום האדמת בשר שבנגדן (רש"י חול' נג:).

*הָאֲדָרָה, ש"נ, — בה"פ מן הֶאְדִּיר: בני עמנו ההולכים בתורתו בדרכיו הישרים המכוונים בהאדרת התורה (מלמד התלמיד, כראב').

*הָאוֹתוּת, ש"נ, — בה"פ מן הֵאוֹת: ואם לא יהיה בזוג האותות ולא הכנה ליותר מזה השלמות עמד והיה צומח (אמונה רמה ה ו). העין לא תשיג מתיקות הדבש ותשיגנו הלשון ואי אפשר שיווחס אל האותות הכלי ואל לא האותותו (שם). שהטוב אשר ראוי לו אחד מבני אדם מתחלף בהאותות והשעור (נוף' צוף', מיסיר ליאון ג יה). הדבור יחלק אל ד' חלקים אל ההאותות אל הרומז אל הספור אל השחוק ההאותות הוא מאמר עם כבדות מה עם שפלות הקול (שם). וביחוד עושה זה האותות הצעקה מחוזק הקול וכו' ומרכות הקול ההכרחי אל המליין והוא נקנה מהאותות הצעקה ראוי שיסופר הנה היאך נוכל לשמור הקול שיהיה

במדרגה אחת מן הקיום (שם ה יב). שאין האבן השואבת מניעה הברזל אלא שהצורה הברזליית הולכת ומניעה הגשם בכללה אל האבן להיותה נאותה לטבעו כהאותות המקום למקומם (אפודי, מו"נ ב, הקד' ט).

*הַאֲזָנָה, ש"נ, — בה"פ מן הֶאֱזִין: היו השמים אומרים לא שמענו אלא כהאזנה וכו' ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ (ספרי האזינו בו). ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ (רש"י ישע' א ב). מנהג הקדמונים וכו' שהיה מדרכם שיטו השומעים אל ההאזנה וההשמעות והסברת הפנים למדבר (נוף' צוף', מסיר ליאון א יב). והדברים הבוללים אשר יהיה בהם הכבוד הם המדרגות במושבות והאזנה לדברי האדם (שם ב יא). ואני אתנהלה לאטי לספר קורותי רצית האזנתן על כן אמרתי שמע לי (ר"ש אוליוירו, אגר' אילי אהב' יד:).

הֶאָח, — מלת קריאה לשמחה, ושמחת נקמה: אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור (ישע' מד יז). יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה (יחזק' כה ג). יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים נסבה אלי (שם כו ב). יען אמר האויב עליכם האח ובמות עולם למורשה היתה לנו (שם לו ב). וירחיבו עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עינינו (תהל' לה כא). ישמו על עקב בשתם האמרים לי האח האח (שם מ יו). — ואמר בן סירא: האח למות כי טוב חקיך לאיש אננים וחסר עצמה (ב"ס גני' מא ב). — ובמליצה לסוס: בדי שפר יאמר (הסוס) האח (איוב לט כה).

*הַאֲמָנָה, ש"נ, — בה"פ מן הֶאֱמִין, א) קיום ואשור: האמנת דברים (בנוע' לו.). — ב) כמו אֱמוּנָה: כדי הוא האמנה שהמינו בי ישראל שאקרע להם הים (מד"ר שמות כא). ובזכות האמנה שהאמינו זכו לומר שירה (שם כב). גדולה האמנה לפני מי שאמ' והיה העולם (ילקוט, ישע' רלו). אבל צריך האמנת הנבואה ותורה מן השמים שהשגה זו היא למעלה מהשגת הפועל המהווה לדברים הטבעיים (העקרים א יא). אבל האמנת החדוש יש מאין אעפ"י שהיא אמונה צריך כל בעל תורה להאמינה (שם יג). לפי שבהאמנת האחדות שני דברים (שם יד). כל זה היה מעט האמנה ואעפ"י שהוא אומר בלשון האמנה כי לא ינסה האל (רד"ק ישע' ז יב). שכל זה מחזיק וקובע האמנת הלב כשמוציא הדבר מן הכח אל הפועל (ס' חינוך, יתרו כה).

לא תמצא לעולם שיאמר הכתוב אלהים אחרים רק על האמנת הלב (שם כו). האמנת המופתים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה יב).—וכל': במו מציאות השם שהוא מבואר מענינו שהוא עקר שהאמנתו הכרחית לתורה אלהית (העקרים א ג).

°הַאֲמָתָה, ש"נ, — שה"פ מן הֶאֱמִית: והסוג השני מן הספור הוא אשר יקרה באחד מחמשה פנים אם לבוון בו ההאמתה ובו' שזה הספור הוא בא למען יתאמת להם העונש אם יעמדו במרדם (נופ' צופ', מסיר ליאון א ח). הצעת העצמיות אשר יורו עליהם במלות נפרדות על דרך ההבנה וההאמתה בהשגת העיון (אלגזלי, הקד' כוונ' הפלסופים). וביאור הדומה בין שנים הוא האמתה למציאות הדומה (כאור ה' הבירים לאריסט' כא). — וכמי': בי המבוקשים בהאמתת הדבר הם ד' לפי דברי הפלסופים (תגמ' הנפ' ג.). אחר נשוב אל הנפש האנושית בפרט ונשלים האמתתה (אמונה רמה א ו).

°הַאֲצָלָה, ש"נ,—שה"פ מן הֶאֱצִיל: האצלות נפשיות[1].

***הַאָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵאִיר, א) והארת נרות (רה"ג, זכים ג כ). והארת הבית בנר (העקרים ב ג). גם כח פעל ההארה בשמש ובכוכבים הוא לאין תכלית (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ט ט). גם הנר אין לו הארה כי אם מצד האור האחוז בו (הקדמ' של"ה). בי המזל הזה (מזל דלי) הוא מחובר מכבבים רבים אשר כולם מאירים באחד ומנצוצי הארתם יחד מתהוה הצורה הזאת (פרקי שירה, מאמר הפתיחה). — ב) בהשאלה, הֲאָרַת פנים: אנו אין לנו אלא הארת פניך הושיענו ונושע (מד"ר תהל' פ).—ובפלסופיה של הקבלה, אצילות האור מן האלהות: בי הספירות הם הם הארות מאירות מן הא"ס ב"ה מודיעות מבמה בחותיו של האין סוף ב"ה בפעלו עם נבראיו (פתחי תכמ' לרמח"ל ב כ). — ואמר הפיט: והאיר אל עבר ספיר גזרתך, תפארת מחברתך, הֲאָרוֹת מקבילות, אשה אל אחותה חוברות (כנף רענ', פזמ' ליוס א, נפשי).

°הַאֲרָכָה, ש"נ — שה"פ מן הֶאֱרִיךְ: שלא תהיה דעה כי אם בהארכת עיון בספרים והתמדת הלימוד (רבב"ג, תקון מד' הנפ' יא).—ובדקדוק: התו מעמד בהארכה להורות על הנות שיש אחריו (דקדוק ר"י חיוג 15). משפטי תנועות המלות במבטא הנקראות בשלשה פנים היינו בהמשכה או בהארכה או בסבוב משותף היינו משותף להמשכה ולהארכה גם יחד (שלטי הגבור', לבונ' העמים ט.). שאז קוראים התיבה ההיא מראשיתה בהמשכה ובסופה בהארכה (שם).

°הֶאָתוּת, ש"נ, — כמו הֵאוֹתוּת: הרמיזה היא תקון הקול הפנים והאברים גם ההאתות לענין (נופת צופ', מסיר ליאון א 7).

א. **הַב**, — שם שתי בנות העלוקה: לעלוקה שתי בנות הַב הַב (משלי ל יה), ועי' עֲלוּקָה.—*וקול הגיהנם: מאי הב הב אמר מר עוקבא שתי בנות שצועקות מגיהנם ובו' קול גיהנם צועקת ואומרת הביאו לי ב' בנות ובו' (ע"ז יז.).

ב. **הַב**,—צווי מן יָהַב, עי"ש.

***הֲבָאָה**, ש"נ, מ"ר הֲבָאוֹת, — שה"פ מן הֵבִיא: בבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו (פאה א א). עד הבאת קרבן (ספרי נשא לא). שיהא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד (שם כט). אף הקטנה שהיא איילונית בסימניה ואינה ראויה להבאת שתי שערות (רמב"ם, עבד' ד א). שאם היה צואר בהמה למעלה מן הסבין שמא תרר הבהמה בבובד גופה והחתך בלא הולכה והבאה (הוא, שחיט' ב ח), במו הובאה, עי"ש. שאי אפשר לי שלא אזכור לך ההקדמות שלהם ואפני הבאת ראיותיהם (מו"נ א עא). לא אדע לצאת ולבוא כי היציאה וההבאה למנהיג סבה הזקה להוציאם ולהביאם (מלמד התלמיד, וילך).—ואמר הפיטן: נלאתי נשא עול מדהבה, נואמת מרוד והבא הֲבָאָה רבה (סליח' יוס ז, איה כל).—ומ"ר: שתי הבאות (יומ' מז.).

°**הֲבַאי**, עי' *הֲבַי.

***הַבְאָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְאִישׁ: ואין בני אדם באין לידי הבאשה אלא מתוך דרביהם (ילקוט דבר', תתקמב). והיה לו (לפרעה) להיות נכנע לפחות בעבור הבאשת ריח שנשאר לו מן הצפרדעים (כלי יקר, וארא).

°הֶבְדֵּל, ש"ז, מ"ר הֶבְדֵּלִים, — מה שמבדיל בין שני דברים, différence ; Unterschied: והענין אשר בו יבר ויבדל המין מזולתו ויהיה הענין ההוא מעמיד לו נקרא הבדל (מלות הגיון י). ההבדל לאדם בי הוא יבדיל מין אדם ויבירהו מזולתו (שם).

[1] נשמט מהפתקה המראה מקום.

יתקור מן הדתות בכלל כמה הם וכו' ויתן ה ב ד ל י ה ן ויתקור על עקרי כל אחת מהן כדי שיתבארו עקרי הדת האלהית (העקר' א א). וראוי שנדע למה נקראו (ספרי הקדש) בשמות האלה (תנ"ך) ומהו ה ה ב ד ל העצמי אשר ביניהם (הקד' ר"י אברבנאל לנביא' ראש').

*הַבְדָּלָה, ש"נ, מ"ר הַבְדָּלוֹת, —א) שה"פ מן הִבְדִּיל: אם אין ידיעה ה ב ד ל ה מנין (ירוש' ברכ' ה ב). כל המעכב בשחיטה מעכב ב ה ב ד ל ה (חול' כו:). הוהזו ראשיהן וכו' ב ה ב ד ל ת עולת העוף (שם כא.). וירדהו לשון ה ב ד ל ת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לענין פת הנדבקת בתנור נקראת ה ב ד ל ת ו רדייה (רש"י שופט' יד ט). זכר גדולת היום (שבת) ומעלתו ו ה ב ד ל ת ו לשבח משאר הימים (ס' החנוך, יתרו לא). שמצאנו באופן חצי היום ובין שאר אופני הכדור שתי ה ב ד ל ו ת אשר ה ה ב ד ל ו ת ההם בעצמם כבר מצאנו אותם בסמוך בין אופן הספריש ובין שאר אופני הכדור (נחמ' ונע', דוד גנז כ לו). — ודבור רגיל כשמזכיר אדם דבר קדוש ואח"כ דבר טמא, דבר גרוע וכיוצא בו, להבדיל באלף אלפי ה ב ד ל ו ת : ממשלים אנו משל ב ה ב ד ל ת אלף אלפים ורבי רבבות לאין חקר ומספר בין קדש לחול וכו' האמן של זכוכית וכו' והאל הגדול וכו' (תכמוני, פי' יציר' ב א). — ב) נוסח ברכה מן הברכות בתפלת שמנה עשרה, שמתחלת המבדיל בין קדש לחול: מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים ו ה ב ד ל ה בחונן הדעת (ברכ' ה ב). ב"ש אומרים נר ומזון בשמים ו ה ב ד ל ה וב"ה אומרים נר ובשמים מזון ו ה ב ד ל ה (שם ח א). כל מקום שיש תקיעה אין ה ב ד ל ה ובכל מקום שיש ה ב ד ל ה אין תקיעה (חול' א ז). הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואומר ה ב ד ל ה במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב (תוספתא ברכ' ו ו). אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר (פסח' קג:). המבדיל בין קודש לחול זו היא ה ב ד ל ת ו של רבי יהודה הנשיא (שם). — ומ"ר: הרגיל אומר ה ב ד ל ו ת הרבה ושאינו רגיל אומר אחת או שתים (תוספתא ברכ' ו ו). אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות ו ה ב ד ל ו ת (ברכ' לג.). ילמדנו רבינו סדר ה ב ד ל ו ת היאך (פסח' קג.). יום טוב שחל להיות באמצע שבת אומר המבדיל וכו' מ"ט סדר ה ב ד ל ו ת הוא מונה (חול' כו:). שיש לו מעט יין ומונע שתייתו בשביל ה ב ד ל ה וכו' על מה שאנו נוהגין במלכותינו ב א ר ץ כנען לומר ה ב ד ל ו ת ופיוטים שנתפייטו מאליהו ז"ל במוצאי שבת (אור זרוע, מוצ"ש לה). — ג) יאופן הדבור של חלק מהעם שמדבר בקצת שנוים ממה שמדבר שאר העם באותה הלשון, Dialekt, dialecte: וגם כי הלשון יוני אחד היה סיום הבראו ומספר וצורת האותיות היא אחת כאשר כבר האמנתי בכלל ה ה ב ד ל ו ת עם כל זה אחרי עת הולדו במעט שנים נחלק והיה לחמשה ה ב ד ל ו ת מיוחדות וכו' ובאלו כלם נמצאו הבדלות רבות פעם בחלוף האותיות זו תחת זו בתיבות ופעם בשינוי משפטי הדקדוק בפעלים (שלטי הגבור', לשונ' העמים ט.). — ד) ינר שמדליקים היהודים במוצאי שבת בשעת ברכת ההבדלה, נהוג בלשון העם.

*הֻבְדָּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הֻבְדַּל: דע כי זו ה ה ב ד ל ו ת שקרהו שום פעם במקרה אין לו בה שום חסרון בעצמו (תגמ' הנפ' יכ:). רצה בזה שהשכל הוא דבר נפרד מנפש ומזו ה ה ב ד ל ו ת נדבר לפנים מה היא (שם יד.). וזו ה ה ב ד ל ו ת תהיה או מכחות הנפש שהם גופיות או תהיה מן הגוף (שם:).

א. הָבָה[1], —מלה זֵרוּז לזו"נ, ליחיד ורבים: ויאמרו איש אל רעהו הָבָה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה (בראש' יא ג). ויאמרו הָבָה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים (שם ד). ויאמר יי' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וכו' הָבָה נרדה ונבלה שם שפתם (שם ו-ז). ויאמר (פרעה) אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הָבָה נתחכמה לו פן ירבה (שמות א ט-י). ויאמר שאול אל יי' אלהי ישראל הָבָה תמים (ש"א יד מא). ויט אליה אל הדרך ויאמר הָבָה נא אבוא אליך (בראש' לח יז).

ב. הָבָה, הָבוּ, הָבִי, עי' יָהַב.

הַבְהָב[2], ש"ז, מ"ר הַבְהָבִים, כנוי הַבְהָבַי, — בשר מהבהב: זבחי הַבְהָבַי[3] יזבחו בשר ויאכלו יי' לא רצם (הוש' ח יג).

[1]) לפי דעת חכמי הדקדוק, צווי מן יהב, כמו דַּע, ובהוספת ה בסוף, ולכן מלעיל.

[2]) בערב' הבהבי a) צולה, טָבַח, וכבר העיר על זה ריב"ג. — [3]) רבו הפרושים בפסוק זה, והיותר נבון

הַבְהַב[1]), ש"ז, — כנוי לגיהנם וגלות: הגאל עמך מֵהַבְהַב, כי עליך משליכים יהב. תנחם לעיר הבנויה, תשבי מנחם ונחמיה (סלית' ב עי"ת, אזרחי).

א.***הִבְהֵב**, פ"י, — הִבְהֵב את הפתילה וכדומה באור, החזיקה על האש כדי שתיבש, שתחרך מעט וישרפו הציצים מסביב, to singe; griller; sengen: פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה (שבת ב ג). קצרוהו (את העומר) ונתנוהו בקופות הביאוהו לעזרה היו מהבהבין אותו באור (מנח' י ד). המהבהב בשדה הרי זה חייב (תוספתא מעש"ר ג א). המהבהב שיבולין באור (ירוש' שם ד נא.). אין גודלין אותה (את הפתילה) לכתחלה בי"ט ואין מהבהבין אותה באור (ביצ' לב:). מולגין את הראש ואת הרגלים ומהבהבין אותן באור (שם לד.). פועל מהו שיהבהב (את המלילות) באור ויאכל (ב"מ פט.). אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת (סנה' לז.). הכנים לפניו בשר שהיבהב ואה לנבוכדנצר אוכל ורירו יורד על זקנו (תנחו' ואראה יח). וכן מנהג פשוט שאין מבשלין המוח של ראש ולא קולין אותו עד שמהבהבין אותו באור (רמב"ם, מאכ' אסור' ו ז). הכבד שבשלה ולא הבהבה על האור (שם ח). ולא יהיו בניו או אשתו (של הפועל) מהבהבין לו השבלין באור (הוא, שכיר' יב י). דבין אותם (את התרצנים) במדוכה עד שנעשים לפרורין קטנים ואותן הפרורין מהבהבין אח"כ במחבת על האש (שו"ת חתם סופר, יו"ד קיז).

— פע', *הֻבְהַב, — שהבהבו אותו, מהובהב: טרטימר חצי ליטרא הוא אינו חייב עד שיאכלנו מהובהב (ירוש' סנה' ח כו.). וקלי כיון שמהובהב הוא באש נתקשה ואינו ראוי לאכילה (רגמ"ה מנח' סח.). נהגו אנשים להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהא מהובהבת (תוספ' שבת כט.). והלכה ברבי עקיבא דמדליקין בפתילה שאינה מהובהבת (מרדכי, שבת רפט). כגון שצריך להבהבה (את הפתילה) שלא הובהבה מבעוד יום (שבלי הלקט, יו"ט רמז).

— נתפ', *נִתְהַבְהֵב, — נגעה בו האש: נתהבהב הלשון מביא לשון אחר ומקדש (יומא מח:). והמתחבר לרשעים דומה לאדם קרוב לכבשן האש שאם לא ישרף יתהבהב (ראש' חכמה, הענוה ד).

ב.***הִבְהֵב**, פ"ע, — פקפק, סרב קצת, לא עשה בקשתו של פלוני: העובר לפני התיבה וכו' כיצד הוא עושה פעם ראשונה יסרב ב' מהבהב ג' פושט את רגליו ויורד (ברכ' לד.).

***הִבְהוּב**, ש"ז, — שה"פ מן הִבְהֵב: רבן יוחנן הושיש וכו' שלא יהא שהות לקצירתו ויהיבהובו באבוב של קלאין (רש"י ר"ה ל.). אבל הבהוב גמור להדליק ולכבות אין צריך לעשותו בע"ש (מרדכי, שבת רפט). ואותן הפרורין מהבהבין אח"כ במחבת על האש עד שמעלין זיעה ובשעת ההבהוב הזה מריחין מהן ריח יין (שו"ת חתם סופר, יו"ד קיז).

***הַבְחָנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְחִין: ולא יתכן לומר כי מהעדר הבחנת חכמה אל האם תתיחם השמחה אל האב (ר"מ אלשיך, משלי י). שהגמלים הם בעלי חיים שאין להם הבחנה שכלית ולא דעת שיעשו בו עניניהם במחשבה מכוונת לתכלית מעשיהם (פי' משלי לזרחיה הלוי ו ח).

***הַבְטָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְטִיא, כמו בִּטֵּא: ולא יחל דברו לעשות הבטאה בשבועה (ספרי מטות קנג).

***הַבָּטָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבִּיט: כאן בהגבהה כאן בהבטה (ב"מ קיח.). אין הבטה אלא מלמעלה (מד"ר בראש' מד). הבטה מקרוב וראייה מרחוק (שם איכ' ה א). וכאלו הלשון הבטה וההבטה חלק מחלקי הצחות (סרקמה, שער לח). הרבות העיון וההבטה (הוא, הפרפיס, שקר). יבוא השמע על ההבטה והדבור (רשב"ג, תקון מדות הנפש טו). ואם יקח אדם עז אחד מן העדר כל העזים יביטו אליו הבטה סבלה (שער השמים ד א). אבל ימצא לו התחלפות הבטה והיה נראה דרך משל במקום מהירת בהיותו עולה על האופק בזולת המקום אשר יראה בו בעת השקיעה לפי שהתחלפות ההבטה הוא מתחלף באלו המקומות וזה דבר לא יראה כן בזה הצל (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ט). והוא מבואר שהרכה מאלו הספקות חוייבו מזולת הבטה אל התאר אשר זה המציאות בו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד ג). כי הבטת הנשוך בצורת המשיך יעורר באבו (הוא, מ"כ ח). הבדל וחלוף רב יש בין הקו היוצא ממרכז הארץ דרך מרכז הירח ונמשך עד הרקיע שהוא מקומו האמיתי במזלות

הוא מהפעל הבהב, ובפרט שכך גם בערב', וכבר פרשו במשמעה זו המפרשים הקדמונים.

[1]) עי' ערך הַב.

ובין קו ה ה ב ט ה היוצא מאישון עין הרואה העומד על גב הארץ והולך דרך מטרכז הירח ונמשך משם עד הרקיע אשר הישראלי קרה לזאת ה ה ב ט ה שנוי מראה הירח (נתמ' וגע', דוד גנז ת רמ). ו ה ב ט ת המזלות הם על ארבעה פנים נוכח והוא שבאלכסונו ושליש והוא אותו שיש ביניהם צלע משולש וכו' ו ה ב ט ת הרביע והוא שיש ביניהם צלע המרובע המיתר לששים חלקים (אותות השמים לר"י כר"ש הכהן א).

°הַבְּטָיָה, ש"נ, — כמו הַבְּטָאָה: יהללויה בְּהַבְטָיָה ובורא ניב שפתים (יוצר הפסק' ב, שמך לעד).

*הַבְטָחָה, ש"נ, מ"ר הַבְטָחוֹת, — שה"פ מן הִבְטִיחַ, א) כמו בטחון, ידיעה ודאית: ואם אין שם כהן אלא הוא (הש"צ) לא ישא את כפיו ואם ה ב ט ח ת ו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו רשאי (ברכ' ה ד). רבונו של עולם אברהם בא עמך ב ה ב ט ח ה מפני שאמרת לו ואברכה מברכיך (תנחומא, לך לך ח). — ב) הפעולה ל ה ב ט י ח, ליעד דבר מה להזולת, Versprechen; promesse; promise: גדולה ה ב ט ח ה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים (ברכ' יז.). חשבון יפה ופרק טוב יש ה ב ט ח ה ויש אמתי (דא"ז כ). שהבטיח הקב"ה דבר בשמים ואחר רד"ו שנים באתה ה ה ב ט ח ה שהבטיח הקב"ה את הצדיק (מד"ר שמות לא). כל הבטחות ש ה ב ט י ח את הגר שהוא נותן לו לחם ושמלה (שם יט). ה ב ט ח ה בתקיעת כף היה אומר רבינו תם שהיא כבריתות ברית (סמ"ג רמ). ונתקיים קצת הייעוד הטוב ו ה ה ב ט ח ה שהבטיח השם לכם (ר"י אברבנל מ"ב ב ט). ושלח (מלך ישמעאל) וקרא ליהודים ואמר להם דברים טובים ו ה ב ט ח ו ת ושיעמדו בדת שירצו (שבט יהודה ג). ומה הנאה ב ה ב ט ח ת המלך ושופטי ארץ אם רצון העמים איננו עמנו ומבקשים תמיד רעותנו (שם כד). שנכתבו כמה דפין וכמה קונדרסין וכמה ספרים מ ה ב ט ח ו ת וכמה נחמות בירמיה בנביאים (ר' יונה, אב' א טו).

*הַבְטָלָה, ש"נ, — כמו בַּטָּלָה: והמפנה לבו ל ה ב ט ל ה[1]) הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד).

*הֲבַאי[2]), הבאי, — דבר שעבר את הגבול הראוי, גבול האפשרות, Uebertreibung; exageration: ארבעה נדרים התירו חכמים נדרי זירוזין ונדרי ה ב אי ונדרי שגגות ונדרי אונסים (נדר' ג א). נדרי ה ב א י אומר קונם קונס אם לא ראיתי בדרך הזה כיוצאי מצרים (שם ב). נדרי ה ב א י מותרין שבועות ה ב א י אסורין היכי דמי שבועות ה ב א י וכו' באומר יאסרו פירות העולם עלי בשבועה אם לא ראיתי בדרך הזה בעולי מצרים (גמ' שם כד:). אמר ר' אמי דברה תורה לשון ה ב א י[1]) דברו נביאים לשון ה ב א י דברו חכמים לשון ה ב א י (תמיד כט.). — ובהשאל' דברים בטלים, שאין בהם ממש: כי דברים אלה (שהנפש נעתקת מגוף לגוף וכו') הן ה ב א י והבל גדול (ר"א הכהן, מגל' המגלה). הנעור בלילה ומחשב בלבו דברי ה ב א י (רש"י אבות ג ד). מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי ה ב א י לפי עניות דעתן (רמב"ם ת"ת א יג). ולכן לא יתכן להמיר טוב ברע ולדבר נבלה שקר ורכילות ו ה ב א י (הוא, מכת' לכנו, דרך טובים). וזו שהוצרכנו לכתוב בחבורנו דברים שנראים דברי ה ב א י וכו' (קלור זכר לדיק, סד' התכ' וקול' העת' 92). —ואמר הפיט: אריה ביער דמיתי ונמשלתי בחובי, בטוי נואל מלתי לשון הַבַּאי (סלית' ב ע"ת, אריה).

הבל, ממנו הֶבֶל, הָבַל, °הֶבְלָה, °הַבְלִי.

הֶבֶל, כהפס' הָבֶל, סמי' הֲבֵל, מ"ר הֲבָלִים, הַבְלֵי, א) נשיבת הרוח, נשימת הפה, Hauch; soufle; breath: ואת כלם ישא רוח יקח הָבֶל (ישע' נז יג). פעל אצרות בלשון שקר הֶבֶל נדף (משלי כא ו), כמו הבל שינדף. אדם לַהֶבֶל דמה ימיו בצל עובר (תהל' קמד ד). והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הָבֶל (קהל' יא י). מתיירא אני שמא ישרפוני ב ה ב ל שבפיהם (שבת פח:). אין העולם מתקיים אלא

---

[1]) ונוסחתו (של הרמב"ם) היא ל ה ב ט ל ה כן היא במשניות שלנו (רשב"ל דורא, מג"א ג ד).

[2]) משקל דְּמַי, פְּנַי, תְּנַי. אעפ"י שבכ"מ הכתיב כך מלא א, מ"מ אין ספק בדבר שזהו המשקל הרגיל של נל"י, והאלף אינו אלא במקום פתח. ולא נתברר מקורו, ואולי הוא משרש הבי a) בערב' שמשמעתו היא אבק המהרומם באויר. — [1]) ופרשו שם: דברה תורה לשון הבאי דכתיב ערים גדולות ובצורות בשמים, בשמים ס"ד אלא גוזמא, דברו חכמים לשון הבאי הא דאמרן תפוח והשקו את התמיד בכוס של זהב, דברו נביאים לשון הבאי דכתיב וכל עם הארץ מחללים בחללים וגו' ותבקע הארץ בקולם. ע"כ.

a) هبي

בשביל הבל תנוקות של בית רבן (שם קיט:). אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא (שם).—והאֵד הנראה העולה ממשקה רותח ומכל גוף חם, Dunst vapour ; vapeur : אבל הם עובדים לבבואה ולא לבבואה בלבד אלא להבל זה שעולה מן הקדירה (ספרי האזינו שכ). שהבל המרחץ רע לשיניים (ירוש׳ ע״ז ג מב ד). איזהו סרים חמה וכו׳ כל שרותחין בימות הגשמים ואין בשרו מעלה הבל (יבמ׳ פ:). עד שהן עשויין הבל בתוך מעי אמן (מד״ר ויקר׳ כט). — ומ״ר: באשר האורות נתפשטו מאזן וחוטם עד נגד הפה ששם התחברות כל ההבלים ואז במקום שמתחברים יש לכולם בחינת נפש לפי שאין הבל האון יכול להתחבר להבל פה אלא בריחוק מקום וכן הבל החוטם (מהרח״ו, ע״ח, אצילות א ג א).—והח״ם הנאצל מהגוף או במקום סגור: הרודה פת חמה ונתנה על פי חבית של יין וכו׳ שלא תאמר הואיל וההבל כובש יהא מותר (ירוש׳ תרומ׳ י מז.). בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו (ב״ק נ:). לאיזה הבל (נדמה האדם) אם להבל של תנור יש בו ממש אם להבל של בירה יש בו ממש (מד״ר קהל׳ א ב). ולא יבנים שם אספסתא וביוצא בהן מדברים שעולה מהם הבל חם הרבה (רמב״ם שכנ׳ ט יב). — ב) בהשאלה, דבר שאין בו שים ממש, ·ty ; vanité ; Nichtigkeit: כי חקות העמים הֶבֶל הוא (ירמ׳ י ג). הֶבֶל המה מעשי תעתעים (שם יה). לריק יגעתי לתהו והֶבֶל כחי בליתי (ישע׳ מט ד). שקר החן והֶבֶל היפי (משלי לא ל). ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הֶבֶל ורעות רוח (קהל׳ א יד). תנחומין של הבל ניחמך אביך (כ״ב יז:). — וככנ׳: את הכל ראיתי בימי הֶבְלִי (קהל׳ ז יה). כל ימי חיי הֶבְלֶךָ (שם ט ט). כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הֶבְלוֹ (שם ו יב). — ומ״ר: הֲבֵל הֲבָלִים אמר קהלת הֲבֵל הֲבָלִים הכל הָבֶל (קהל׳ א ב). כי ברב חלמות וַהֲבָלִים ודברים הרבה (שם ה ו). אמר רב נחמן כל הבלים וכזבים שבני אברהם אבינו עושים בעוה״ו כדאי הוא לכפר בעד כולם (מד״ר ויקר׳ כט).—וסמי׳ וכנ׳ לכיס: מדוע הכעסוני בפסליהם בְּהַבְלֵי נכר (ירמ׳ ח יט), כנוי להאלילים. היש בְּהַבְלֵי הגוים מגשמים (שם יד כב). שנאתי השמרים הַבְלֵי שוא ואני אל יי׳ בטחתי (תהל׳ לא ז). הם קנאוני בלא אל כעסוני בְּהַבְלֵיהֶם (דבר׳ לב כא). — וכמו תה״פ: אנכי ארשע למה זה הֶבֶל איגע (איוב ט כט). ואיך תנחמוני הָבֶל (שם כא לד). — *הַבְלֵי עולם הזה: וממשפטיך סרנו, וּבְהַבְלֵי העולם הזה נחבלנו, ואל רהבים ושטי כזב פנינו (סליח׳ ער״ה, שכחנו). — *הבלי הזקנות: גם דברי הנביאים שנכתבו בלא ספק לתועלת גדולה אנו קוראין אותם לעתים רחוקים כדרך ספור הבלי הזקנות (הקד׳ מלמד התלמ׳). ופקחים שבאומות האמינו הבלי זקנות משיחות כשטוות לאור הלבנה ועלילות עריצים יבקשו עילה למלא חסרונם בעמל אחרים (שבט יהודה ז).

הָבַל, פ״ע, עת׳ יֶהְבַּל, תֶּהְבָּלוּ, — דבק בהֶבֶל, עסק בהבל: וילכו אחרי ההבל וַיֶּהְבָּלוּ ולא אמרו איה יי׳ המעלה אתנו מארץ מצרים (ירמ׳ ב ה-ו). ולמה זה הבל תֶּהְבָּלוּ (איוב כז יב). — *יועשה אותו להבל: ועל חטאים נפלאים מנעורי גדלתי, וילדותי ושחרותי אחריהם הָבַלְתִּי (רמב״ע, זמן הבלי, מחז׳ אוינין). —הָבַל בדבר, בטח בדבר הוה לשוא: אל תבטחו בעשק ובגזל אל תֶּהְבָּלוּ (תהל׳ סב יא).

— הפע׳, הֶהְבִּיל, בינ׳ מַהְבִּיל, מַהְבִּילִים, — א) הֶהְבִּיל את פלוני, גרם שפלוני יֶהְבַּל, שיבטח בהבל: אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מַהְבִּלִים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יי׳ (ירמ׳ כג יו). — ובמ״שמ׳ *החליט שהדבר הוא הֶבֶל: השער השני בשבת המוכית, המהביל עניני העולם ומפיין ומדית (תחכמוני, רלא שער ב). והתחיל להחביל להם השאלה ואמר אשר בקצה שדהו כלומר איני שואל ממנו השדה אלא המערה שהיא בקצה שדהו (צרור המור, חיי שרה). היו יושבים לפניו גדולי המדינה היא בורגוש והיו מספרים בענין השמות והוא היה מהביל עניניהם והם הביאו ראיות רבות לאמתם (ר״מ נרבוני, מו״נ א סב). שאם ידבקו בשם יתברך שישיגו החיים האמתיים וההתדבקות האמתי הוא להחביל עניני העולם הנפסד הוה ולאהבה את השם יתברך בכל לב ובכל נפש (נהר פישון, ואתחנן). יראו ויבושו המהגים והמצפצפים בדברי התורה ומהבילים חכמת הדקדוק באמרם כי הלמוד בה אבוד ומן (הגוגה, ריש קדוש׳, מובא בס׳ תעוד׳ בישראל א יד). — ב) *התחיל להוציא הבל בכח פעולת האש: אין נותנין אונין של פשתן להוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום (שבת א ו).

***הַבְלָגָה**, ש״נ, — שם״פ מן הִבְלִיג, (כרכת אברהם

לכבוד דר' בליכר 291).

*הַבָּלָה, ש"נ, — כמו הֶבֶל: סוף התלמיד אשר ישים כונתו והשתדלותו לחלוק והוא המשיב רעה תחת טובה שלא ישיג לעולם האמתות רק ההטעאות וההבלות שהן הרעה שלא תמוש מביתו (מלמ' התלמיד, בראש').

*הַבָּלִי, ת"ז, לנק' הַבָּלִית, — של הבל: ומדובר בו נכבדות על אמונה הזכה וההבלית ועל הברח למוד המלאכות ועבודת האדמה (תעודה בישראל, בהשער).

*הַבְלָעָה, ש"נ, — שה"פ מן הִבְלִיעַ, בפרט במשמ' הכנסת דבר בתוך שאר דברים מבלי להזכיר את שמו של הדבר בפרוש, למשל מכר שור וחמור ושה יחד בסכום שיש בו גם בדי שויו של השה אבל הוא אמר שמוכר את השור והחמור בסכום הזה ואת השה הוא נותן במתנה: מעשר בהמה של יתומים מוכרין אותו בהבלעה (בכור' לא:). שנתן דמי מים ומלח בהבלעה (ערוב' כז:). שבר פיסוק בשבת וכו' הבלעה היא (נדר' לג.). הבלעת[1] תחומין (ערוב' מז:). הבלעה (בתחומים) דבר גדול הוא (רש"י שם מה.). — *הבלעה בדקדוק, הבלעת אות אחת באות הסמוכה לה במלה והשלמתה בדגש: ונון נדר להבלעה בוידר יעקב ונון נפל להבלעה ביפל (ריק"ג, הקד' הרקמה). ואמרו ושדרו את בני קדם והראו והמנהג היא ההבלעה והיה הדין להיות ושודו בואו המשך על דרך סובו ציון (שם כג). אבל הלמד נהגו בה המנהג הזה מן החסרון וההבלעה בשמוש לקח וכו' וההבלעה ביקח וזולתו (שם, שער יד). ויאמר מותפרק או מופרק בהבלעה וכו' מותטמאה או מוטמאה בהבלעה (שם). וזכרון ההבלעה וטעמה ומאיזה ענין התחיבה (שם כב). וכלל אומר כי אפילו לא היה מנהג להבליע מה שהכשרתי להבליעו לא היה הכשרו נמנע אצלי הקשה על הבלעתם נון בן נון כי מן ההבלעה מה שמביאה עליו ההקשה כאשר אתה רואה (שם). אלה כלם (מה נאמר וזה נדבר וכו') קרואים בדגש מפני הבלעת הנחים אשר לפניהם (ההא שבסוף המלה מה) ונעשו שתי המלים במקרא מלה אחת (ר"מ

[1] בתוך סגנון ארמי: מר סבר הבלעת תחומין מילתא היא.

ג'יקטיליה, אותי' נכוח לר"י חיוג).

*הֲבָנָה, ש"נ,—שה"פ מן הֵבִין: לפי שרתיחת הלהות מונעת זכות ההבנה (מלמד התלמיד' שופט'). כי היה הסדור וההגבלה בדברים העיוניים ממה שיעזור אל ההבנה השלמה ויביא אל זכרונה (הקד' ר"י אברבנאל, לס' יהוש'). שהבנת ספרי הנבואה לקיום התורה כמשפט לא תהיה כי אם בהבנת חכמת הלשון היטב (הקד' ריק"ג להרקמה). אמתות נסתריה (של הדת) אשר הם נעלמים מהבנת ההמון (מו"נ כ כ). ידיעת העקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים וכו' או יציירם הבנה ציורית כדי שיאמין בהם וכו' או יבינם הבנה ציורית הבאה בתחלת הענין (הקד' העקרים). וזה הענין נותן הבנה ציורית וכו' כמו שהגדר או הרושם נותן הבנה ציורית במה שיש לו גדר או רושם (שם כ ו). וכל החכמה שלו תלוי בזכרון ולא בהשגת הבנה והידיעה (פתחי חכמ' לרמח"ל כ יט.).—וכו': ואם ימלט אחד בדור על דרך זרות לפי טבעו וקלות הבנתו ורב השתדלותו בלמוד היו מתים האחרים ולא בחכמה (מלמ' התלמ', בראש'). יען היות סימני ההפסקה בדבורים ובמאמרים דבר הכרחי מאד להבנת תכן הענין (הקד' סמניה לפי' אברבנאל לנבי' ראש'). כי קיום המצות במשפטם מהבנתם ועשייתם לא יהיה כי אם אחרי העמידה על הדקדוק (הקד' ריק"ג להרקמה). להוסיף ולשנות דברים בספורים שבאו בספרי הנביאים על צד הביאור ולהטיב הבנתם (הקד' ר"י אברבנאל לס' יהוש').

*הַבָּעָה, ש"נ,—שה"פ מן הִבִּיעַ: כאשר אמר זה רשעים יביע דעות וכו' עם ההגיה וההבעה (השרשים לריק"ג, לען).

*הֶבְעֵר, ש"ז,—שה"פ מן הִבְעִיר אש: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער (ב"ק א א).—ואמר הפיטן: כי החמור נוער, במקום זמיר יפעם, שור בור ושן הֶבְעֵר, שתו נאות מרעם (כנף רננ', פזמ' ליום ב).

*הַבְעָרָה, ש"נ, — א) כמו הֶבְעֵר: הבערה בכלל היתה (בתוך כל האסורים של עשיית מלאכה) ולמה יצאת (באסור מיוחד לא תבערו אש) להקיש אליה ולומר לך מה הבערה שהיא אב מלאכה וחייבין עליה וכו' (שבת ע.). אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אני מכניס כל חיות שבעולם יש בהם

כדי הגלייה אתת או כל העצים שבעולם יש בהם כדי הבערה אחת (פסיק' רבתי יו).—ב) השמדה ובליון, מן ובערת הרע: נאמר כאן ובערת הרע מקרבך ונאמר להלן ואתה תבער הדם הנקי מקרבך הבערה הבערה עריפה עריפה מה הבערה שנאמר להלן מול העורף אף כאן מול העורף (ירוש' סנה' ו כד:).

*הֶבְקֵר, ש"ז,— בא"י כמו הפקר: בית שמאי אומרים הבקר לעניים הבקר (פאה ו א). ובית הלל אומרים אינו הבקר (לעניים) עד שיובקר אף לעשירים (עדי' ד ג). בשחרית אדם צריך לומר כל מה שילקטו העניים היום מבין העמרים הבקר וכו' אין הבקר אגסים הבקר שאין אנו אחראין לרמאין (ירוש' סוכ' ד נד:).

א. הבר[1], ממנו הֹבֵר, הֹבֶר.

הֹבֵר[2], ש"ז, מ"ר הֹברים, סמי' הֹבְרֵי, — מי שמתפאר שיודע להגיד עתידות לפי מעמד הכוכבים, Astrolog: יעמדו נא ויושיעך הֹבְרֵי[3] שמים החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע' מז יג). — ומצוי שמוש זה בספרות במשמעה זו: אילו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים וכו' כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך (רמב"ם, תשו' ה ד). וחברו בזה ספרים מעטים חברום יחידים מבני אדם נפתה בהם מי שדעתו קלה בקצת ספרי ההוברים שכותבים בהם מניני עשרות אלפי שנים (כוזרי א בא). הוברי שמים הבורא שנאם כי הם משליטים הכוכבים על הכל ואין שם ארון בלעדיהם (ידע' בדרשי, פרדס ז, אגה"ס ג). יש מי שיכחיש היות הבחירה נמצאת באדם בדעת קצת הוברי שמים ויש גם כן מי שיכחיש התכלית בכל הפעולות כאפיקורוס (העקרים א ט). — ואמר הפַיְטָן: בינו זאת וראו במחזה, דעת מי הכל מכונן, שוא שקד הובֵר וחוזה, שכל את ידיו מעונן (ס' יוס סירה, קרובץ ארג'יל). — וגם במשמ' חכם בחכמת הכוכבים, תוכן: והנה ההובר הגדול בטלמיסו הורה הטעות שאפשר ליפול במה שישפטהו ההובר עד שיהטיא הבונה כלה (נוה שלום, אכר' שלוס ו א).

*הֹבֶר, ש"ז, מ"ר הֹבְדים, ככנ' הֹבְרָיו, היבריו, — ידיעת ההובר, Astrologie: היה (בלק) רואה בהובריו שישראל נופלין בידו לפיכך הפקיר את בתו ונפלו בה כ"ד אלף (מד"ר במדב' כ).

ב.*הבר, ממנו *הֲבָרָה.

*הַבְרָאָה, ש"נ,— א) שה"פ מן הִבְרִיא, נעשה בָּרִיא: יום הבראתו כיום הולדו (שבת קלז.), שהבריא הילד מהמילה. כל שחין יקשה הבראתו וסתימתו מפני לחיות יורדות אליו אם רבים ואם חמים מבלי שיגמר רוע מזג האבר אשר בו השחין הנה אנחנו נקראהו קשה ההבדאה (פרקי משה כג).—ב) שה"פ מן הִבְרָה את האבל: ועוד יש ללמוד מדברי ר' אברהם שעושין הבדאה בחוה"מ (מרדכי, מו"ק תתפד). דיני סעודת הבראה לאיש ולאשה (שו"ע יו"ד שעת). צריך להברותו הבראה ראשונה שבימי אבלות (שם, סוף הסימן). — ואמר הפַיְטָן: בכל יום ויום תרבה את ההַבְרָאוֹת, ובצבי תרוץ לאכול מפרות הבריאות (תוכח' מוסר, עזר' הבבלי י).

*הִבָּרְאוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִבָּרֵא, נברא: ולוה נראה הבראות השדים קודם האדם (רבנ"ל דורן, מג"א ה"י ד).

*הֲבָרָה, ש"נ, מ"ר הֲבָרוֹת, — א) קול שאין לא ברור וצלול, Geräusch; bruit; noise: התוקע לתוך הבור וכו' אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא (ר"ה ג ז). לא היו ישנין כל הלילה כדי שישמע בהן גדול קול הבדה ולא תהא שינה חוטפתו (יומא יט:). קול הבדה שעושין הריחים (רגמ"ס כ"ב יח.). ריאה

---

[1]) קצת החכמים החליטו כי זהו שרש הבר a) בערב' שמשמש בלשון זו במשמ' חתך.

[2]) לא נתברר שרש שם זה. יש אומרים שהוא מן הבר בערב' כמשמ' חתך, אך זה דחוק. — [3]) כך הקרי, ובקצת ספרים הקרי והכתיב. אבל ברוב הספרים הכתיב הברו, אך אין לכתיב זה שום מקום לפי משמ' הענין שנדרש דוקא בינוני פועל, והכתוב בעצמו מפריש משמ' מלה זו. ויש סבדו כי זו היא בעצמה המלה חבר בחית, בחבדיך, שנזכרה שם בפסוק הקודם, וכן חֹבר חבר. זו היתה דעת בן קריש, ואעפ"י שהשיג עליו מנחם בן סרוק, נטה לדעת זו גם ריב"ג. אך קשה לפי דעת זו הסמיכות לשמים, כי מה טעם יש בחֹבדי שמים? גם פרושו של מנחם, מן בדוד, אינו נבון.

a) هبر

שתשמע בה הברה כשנופחין אותה אם ניכר המקום שממנו תשמע ההברה מושיבין עליו רוק וכו' אם נתנדנד בירוע שהיא נקובה (רמב"ם שחיט' ז ז). ריאה שנופחין אותה ושומע הברה שלה (והזהיר ויקר' מג.). כי בקול הסירים באבול בם לשון אש שישמיעו קול ליבשותם ודקותם ואין קול הברתם רק לרעתם כִּי אז ישרפו כן הוא שחוק הכסיל כי בעת הברת קול שחוק שמחתם אוי הם כנשרפים ונאבדים (ר"מ אלשיך, משלי י כג). בקול מים רבים המוגרים במורד שיש להם קול הברה גדולה (מעין גנים לאיוב ג). ועל הברקים ועל הרעמים ועל קול הברה שנשמע בארץ ועל רוחות שנשבו בזעף (טוא"ח, ככל' רכז). — ואמר המליץ: אשר יפרוץ ברעיונו הלא הוא כמו אבן בעמקי ים צלולה, וישתבש ולא ידע להשיב לבד קול אך וְהַבָּרָה צלולה (ר"מ כן חביב, דרכי נעם). — ובמשמ' שמועה וספור דברים אדות ענין בלי יסוד ברור: מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שחין ומערות לעוברים ושבים פעם אחת היתה בתו עוברת לינשא ושטפה נהר וכו' מיד נפלה הברה בעיר באת בתו של אותו האיש (ירוש' דמאי א כב.). פעם אחת נפלה הברה בעיר ובאו סרקיים ונטלום ונתקלקלו הלוים בשיר (בס ר"ה נט:). לא שישמעו קול הברה (שפלונית נתקדשה) אלא כדי שיהו נרות דולקות ומיטות מוצעות ונשים טוות לאור הנר ושמחות לה ואומרות פלונית מתקדשת היום (גיט' פט.). מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת (מד"ר כרא"ב' י). — ב) יהוצאת האותיות והתנועות בהשמעת הקול שלהן, Aussprache prononciation: ותכיר הברת יהר המלים הנשרשים והבאים לשרת (מנחם כן סרוק, זרה). בבגדו כתיב ולא בבינדו אין הברת חירק בלא יו"ד ונקודה שתחת הב' במקום יוד משתמשת (רש"י קדוש' יח:). עשה לו (האלהים להאדם) נרגרת להעלות ולהוריד נשמת רוח חיים מן הלב מתוך הריאה אל הנחירים ואל הפה ולהוציא הברת קול הדיבור היוצא מתוך סימפוני הריאה (סמ"ג, מ"ע ג). שהן (התנועות) פעמים ארוכות ונמשכות בהברתן ונקראו בשם תנועות גדולות ופעמים קצרות ונמהרות בהברתן ונקראו בשם תנועות קטנות (תל"ע כ ז). — ג) יביחוד בדקדוק, האותיות והתנועות שאפשר להוציא ביחד בפסק אחד של הקול, Silbe; syllabe; -ble: כל תנועה עם האות המתנועע על פיה להיות מרגשת במבטא נקראת הברה ויש מלה בת הברה אחת כמו אָב בֵּן אָח אֵם ויש מלות מרכבות משתים ושלש הברות ויותר עד חמש כי לא נמצא מלה עברית יותר מחמש הברות ומספר ההברות לפי מספר התנועות כי לפעמים שתים ושלש גם ארבע אותיות מרגשות בתנועה אחת ולהברה אחת תחשבנה כמו בֵּין בְּשׁוּב וכו' והתנועה אשר אין אחריה שוא נח ולא דגש חזק היא הברה פשוטה וכו' ד"מ בָּא הברה אחת ופשוטה, הֵבִיא בת שתים, הֵבִיאוּ בת ג' הברות פשוטות :כל תנועה אשר שוא נח או ד"ת אחריה המתחברת אליה במבטא היא הברה מרכבת ד"מ קָם בת הברה אחת קַמְתֶּם בת ב' הברות מרכבות (תל"ע ע).

***הַבְרָחָה**, ש"נ, — בה"פ מן הִבְרִיחַ: ההברחה וכורה בתלמוד וכו' והפירות אוכל אותם הנברח כל זמן שההברחה אצלו (שו"ת הרי"ף לו). עד שתכתוב בשטר זה מהיום נתונים (נכסי) לך ולכשארצה יש כאן הברחה מבעלה שאם בא לזובות תאמר איני רוצה (רש"י כתוב' עט.). משום דע"י הברחה הוו נכסים שאינם ידועים (תוספ' שם). ואין משביעין למקבל מתנה שלא היה הברחה בדבר (כ"י טוחו"מ לט). גם טוענין (האחים) שהכל היה דרך הברחה הן מהזקנה הן מאביהם ומעולם לא פרעו דבר משלהם רק משל אביהם (שו"ת רמ"א קט). אם מכוון שיתקיימו דברי השטר לא נקרא הבדחה (תשו' חו"י כי). —ומ"כ: שראוי שיבטלו כל שטרי הברחות ותחבולות שיעשו עד היום הזה (טחו"מ, גביית חוב לט).

***הַבְרָיָה**, ש"נ, — כמו הַבְרָאָה: דין הספד וצדוק הדין והבריית אבלים בחנוכה (שבלי הלקט, חנכה קלב).

***הַבְרָכָה**, ש"נ, —בה"פ מן הִבְרִיךְ, למשל גפן וכדומה, באדמה: שוב בדקתי בעובדי כרמים ואמרו לי כי רוב כרמים מוברכים וכו' על ידי הברכה שקורים פרבימי"ר (סמ"ג, סי' קמו, בשם ר"ש).

***הַבְרָקָה**, ש"נ, — בה"פ מן הִבְרִיק: בעופפי חרבי בעפעפי שחר ואמרנו שמה כי ענין הכל הברקה וליהוט (השרשים לריב"ג, עוף). והברקת החרב היא משל להזהרת הנביאים (רד"ק יחזק' כא יח).

***הַגְבָּהָה**, ש"נ, —בה"פ מן הִגְבִּיהַּ, במשמ' לקח דבר מונח על הארץ והרים אותו: בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה (קדוש' א ד). לא

תהא תוקה גדולה מהגבהה שהגבהה קונה בכל מקום (כ"כ נג:). — וביחס להקול: ענין הגבהת הקול (רד"ק ירמ' ז טז). — ובמשמ' התרוממות: הלל אומר השפלתי זו הגבהתי והגבהתי היא השפלתי (מד"ר במות מה). הנה החרון אף יגיד הגבהה ונפילת אפים יגיד ההשפלה (תוס"ת, כרתב' ד ה).

***הַגְבָּלָה**, ש"נ, — בה"פ מן הִגְבִּיל, שם גבול: בארבעה אמר להם מצות הגבלה (שבת פז.). ומה השיב משה לפני הגבורה זו מצות הגבלה (שם). מצות הגבלה נאמר לו בו ביום וכו' ועלה והגיד שקבלו עליהם מצות הגבלה ונאמרה לו מצות פרישה (רש"י שם).—ואמר הפיטן: וסרר ענינם ומצות הַגְבָּלָתָם, ובנה מזבח וכרת בריתם (יולר ב שבוע', בסורי). —ובהשאלה: בכה חלקו אותם הראשונים על אלה החמשה המוצאים מבלי הפרש ולא הגבלה (הקדמה, שער ב). כי היה הסדור וההגבלה בדברים העיוניים ממה שיעזור אל ההכנה השלמה ויביא אל זכרונה (הקד' אכרבגל לס' יהוש'). וההגבלה מאלה השאלות אינו מגביל הנה אמנם עזב ההגבלה בזה עד השלישי מספרו וכו' אבל הוא מתחיל בו בבאן לדבר בהם קצת בדרך הגבלה ואומר שראוי שיהיו חלקים מנפש (תגמ' הנפ' טו:). שאם כן תהיה ההגבלה הזאת כהגבלת מגביל לא על צד החיוב אבל בכונת מכוון אשר כיון זה לתכלית קיום המציאות (דרך אמונה, ביכאגו א א). אותם הלשונות שיסבלו פירושים וכוונות בבלתי הגבלה בסבת שתופים נופלים בלשונות ההם (בו"ת תמת ישרים לד). ומן הנמנע הוא שתהיה הגבלה כזאת נופלת בכל אחד מהם במקרה (ספורנו, אור עמים, שמים). וכן אנו אומרים ולתפלתם שעה וכו' שמזה בא הגבלת כח העצמי לעזור ולהושיע לנגד כל מנגד (מאמ' יקריב, גביע הכסף ג).

***הַגְבָּרָה**, ש"נ, — בה"פ מן הִגְבִּיר: מעשה הבורא והוא הגברת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד (האמונ' והדעות ד ס). ויהיה החפץ בואת התרגזך אלי העתרתך אלי בדברים והגברתך לשונך עלי (הפרשים לריב"ג, רגז). ובוסף אל מִדרגה למעלה ממדרגתו והיא המדרגה אלהית והוא עומד ומחשב במה שראוי לו לעשותו בהגברת טבעיו ומדותיו ואיננו נותן לבח הבעס רצונו (כוזרי ה י). —ובפרט בלשון סופרי הקראים, הוכחה והוצאת דבר מדבר על ידי הקש הגיוני, בהגברת הדעת: וכבר בארנו הגברת הוצאת העלה למשפט (ספר היסר ליבוע הקראי, העריות 51). ובן האסור היוצא מעקר הששי בכלל שהוא ע"ד ההגברה לפי דעת רבי' ישועה (ספר העריות למשה בשיילי, הקדם 61). והדרך השביעית מה שהוא אסור בהגברה במו שסבר רבי ישועה (שם 67).

הגג, ממנו הָגִיג.

***הַגָּדָה**, ש"נ, מ"ר הַגָּדוֹת, — שה"פ מן הִגִּיד, — א) ספור דברים ממעשים שארעו לפנים וכרומה, Erzählung ; narration: אומר לפניה (הכהן לפני הסוטה) דברים של הגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים (סוטה ז:). א"ר יהודה בן פזי מסורת הגדה הוא כי שרה אמנו בשירדה למצרים · כדנוה בריחים (פסיק' דר"כ, ויהי בחצי הלילה). שבעה דברים אשר בהם יהיה המדע ובידיעתם יגיעו אל כל החכמות כאשר זכרום הפלסופים והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הקדמה, שער כח). נבואות או הגדת העתידות (הקד' ר"י אכרבגל לנבי' ראש'). להגיד הנבואות אשר נבא הנביא עליהם שלא יתכן הגדתם כי אם אחרי הצעת הספורים (שם). ההגדה הוא ספור הדברים הנעשים הרחוקים מזמננו (נופ' צופ', מסיר ליאון ת). — והגדת · עדים עדותם, Aussagen ; déposition ; attestation: הלכה כר' יהושע בן קרחה בקרקעות ובמטלטלין דאפילו זה אחר זה בין בהגדה[1]) ובין בראיה עדותו כשרה (ר"ת סנה' ל:). — ב) כמו *אַגָּדָה, עי' זה: וכמה היתה הגדת היום אמרו לו בפרשת הקהל (תגי' ג.). עקיבא מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות (שם יד.). כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בהגדה עשה אזנך באפרכסת (תול' פט.). שנים עשר דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר' יהושע בן חיננא ג' דברי חכמה ג' דברי הגדה ג' דברי בורות ג' דברי דרך ארץ וכו' ג' דברי הגדה כתוב א' אומר כי לא אחפוץ במות המת וכתוב אחד אומר כי חפץ ה' להמיתם כאן בעושין תשובה כאן בשאין עושין תשובה (נדה סע:). וראה ר' יוחנן בן זכאי יושב ומלמד תורה

---

[1]) בארמ' בגמ' שם: באקושי הגדה לראיה קמיפלגי וכו'.

והתלמידים יושבים לפניו בפרק משגמרו הפרק אמר להם הגדה (תנחומא לך לך ו).— ומ"ר: אין למדים מן ההגדות (ירוש' פאה ב יז).— ד) הגדה של פסח, מה שקוראים היהודים בלילה הראשון של פסח בשעת הסֵדֶר, עי' זה: ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה (פסח' קיה:). סומא פטור מלומר הגדה (שם קטז:). ואין נכון להמתין עד לאחר ההגדה ולעשות (המוציא) עם טיבול המרור (מרדכי פסח', סדר הגדה בקצרה). נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות (רמב"ם, סוף הלכ' פסח). דין מצות ההגדה וקריאתה וכו' והקוראין את ההגדה צריכין שיהו שלשה וכו' לשון ההגדה מסודרת על סדר הפסוקים (שבלי הלקט, פסח ריח).—ה) השתמשו בשם זה הסופרים החדשים במשמ' ספור פחות או יותר בדוי, דמיוני, שאין לו יסוד במציאות. Mythe ; myth.

*הַגָּדִי, ת"ז, — מטבע ההגדה: אם היה בספר התורה חלק הגדיי מהדברים אשר עברו וחלק נבואיי מהגדת מה שהיה (ר"י אברבנאל, הקד' פי' נביא' ראש').

*הַגְדָּלָה, ש"נ, — שם"פ מן הִגְדִּיל: : וההרכבה (מן כביר ואביר) להגדלה (רד"ק ישע' י יג). תתאר התורה קצתם במלות ההגדלה יותר ממה שתתאר קצתם (אמונת רמב"ג ג). ולזה היה ההגדלה לאלה החלקים ראויה ומחוייבת (הקד' ר"י אברבנ' לנבי' ראש'). ומפני זה גזר יהושע שההגדלה שיעשה היום הזה ושידעון ישראל שהיה האל יתברך עמו באופן שהיה עם משה אינו כי אם בקריעת הירדן (שם, יהוש' ג ז). ואולי בזה אזכה את ארחי לזכות בהגדלת התורה (שם). ותשאל עוד ותאמר מה תכלית ההתנשאות מן הארץ ותענה להגדיל וכו' ותשאל ותאמר ומה תכלית הגדלתו אצל מי שיראהו ותענה כדי שייראו ויפחדו ממנו (מו"נ א סט). הודיענו בכתוב הזה כוונת מתן התורה וצורך הגדלתה ורבוי מצותיה (מלמד התלמיד', כראש').

*הַגְדָּרָה, ש"נ, — שם"פ מן הִגְדִּיר, בהשאלה במשמ' הנחת גדר לדבר שע"י יוגדר הדבר ויודע לנו מהותו: והמתואר בו במציאותו אם יותר או פחות ממין אחר ובזה תשלם הגדרתו (מבח ריאט', מקד' מעט ד).

הגה, ממנו הֶגֶה, הָגָה, הֲגוּת, הִגָּיוֹן, *הֲגִיָּה.

א. **הֶגֶה**, ש"ז, — קול שאון ונהימה, Gemurmel : bruit ; growling : שמעו שמוע ברגז קלו (של אלהים) וְהֶגֶה מפיו יצא תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו (איוב לז ב-ד). — וכמו"כ קול האנחה בשעה של קינה ובכי, Gestöhn ; gémissement ; groans : קינים וָהֶגֶה והי (יחזק' ב י). כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו[1]) הֶגֶה (תהל' צ ט), ר"ל כאנחות וקינות.

ב. ***הֶגֶה**[2]), ש"ז, — הקרש שבאחורי האניות שעל ידו מטים את האניה הנה או הנה. Steuer ; gouvernail ; helm : כי הנה כַּהֶגֶה[3]) ביד המלח, ברצותו אוחז וברצותו שלח, כן אנחנו בידך אל טוב וסלח (מער' יוה"כ, כי הנה).

א. **הָגָה**, פ"ע, עבר הָגִיתִי, עת' אֶהְגֶּה, יֶהְגֶּה, מק' הָגֹה, — א) הגהה היונה, הוציאה מגרונה קולה הטבעי, הענום והרך, gurren ; roucouler ; to coo : נהמה כדבים כלנו וכיונים הָגֹה נֶהְגֶּה (ישע' נט יא). כסוס עגור כן אצפצף אֶהְגֶּה כיונה (שם לח יד). — וגם האריה וכדומה, כשהוא משמיע קול סתום מתוך הגרון: כאשר יֶהְגֶּה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה (ישע' לא ד). — וכן לכל קול דומה לזה מהגרון: ידיהם (של הפסילים) ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יֶהְגּוּ בגרונם (תהל' קטו ז). ההוגים כיונים והמנמן והמפפין בידיהם והבועטין ברגליהם (דא"ר כ), הרגל גאותנות בימים ההם.—והאדם בשעת צערו, נאנח בקול סתום: לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל לאשישי קיר חרשת תֶּהְגּוּ אך נכאים (ישע' טז ז). אל אנשי קיר חרש יֶהְגֶּה[4]) (ירמ' מח לא). — ובכלל השמיע קול המיה: למה רגשו גוים ולאמים יֶהְגּוּ ריק (תהל' ב א).—ב) הָגָה בספר וכדומה, עִיֵּן בו וקרא בו

---

[1]) צ"ל במו, ב במקום כ.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [3]) ממה שנאמר אחרי כן ביד המלח וברצותו אוחז וברצותו שלח, נראה ברור כי הכונה לדבר שאותו המלח בידו להוליך בו את האניה. והנה י"א כי כונת הפיטן להמשוט, אך לזה לא היה לו צרך להמציא מלה חדשה, ולכן יותר יש לסבר כי כונתו בשם הגה היתה להקרש שבו מטים את האניה לפי רצון המלח, ואולי באמת בנה הפיטן מלה זו על פי הכתוב הגה ברוחו הקשה ביום קדים.

[4]) למדנחאי אֶהְגֶּה קרי.

וסבר בו, lesen, nachdenken ; lire, méditer ; read, meditate : לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהוש' א ח). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' כי אם בתורת יי' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה (תהל' א א-ב). לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה (ברכ' סג:). ולא אמר בהוגיה אלא בעושיה באלו שהן עושין את ד"ת (מד"ל דבר' יא). שחרי הורתיפה אני נתתיה להגותה והוא אינו הוגה עד שמשכחה (כלה רבתי ח). וחכמי התלמוד בדורנו על דרכים רבים יש הוגה בו לדעת האסור וההיתר וכו' ויש הוגה בתלמוד לדתפאר וכו' ויש אחרים שהוגים תמיד בתורה ובנביאים ובכתובים (ראב"ע, יסוד מורא א). ההוגה בתורת ה' אם יש לו לב היא תורהו ותשביל נפשו יותר מאשר למדוהו והשבילוהו מלמדיו (שם ח). —והגה תורה מתוך תורה, הוכיח : הגה נח תורה מתוך תורה אמר כבר נאמר לי בירק עשב נתתי לכם את כל לאיזה דבר ריבה הכתוב בטהורין לקרבנות (ירוש' מגי' א עב:). — וגם בדברים מפשטים, בפעולות ומעשים, במשמ' התבונן אליהם וחשב בהם ודבר בהם : אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך והגיתי בכל פעלך ובעלילותיך אשיחה (תהל' עז יב-יג). זכרתי ימים מקדם הגיתי בכל פעלך במעשה ידיך אשוחח (שם קמג ה). אם זכרתיך על יצועי באשמרות אהגה בך כי היית עזרתה לי (שם סג ז-ח). — והלב : לבך יהגה אימה איה ספר איה שקל (ישע' לג יח). לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות (משלי טו כח). כי שד יהגה לבם (של הרשעים) ועמל שפתיהם תדברנה (שם כד ב). וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל היום יהגו (תהל' לח יג).—ואמר בן סירא : והתבוננת ביראת עליון ובמצותיו הגה תמיד (ב"ס גני' ו לז). דברי תורה בל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם (עירוב' נד:). כך היה אומר לבי הוגה מרה ולענה (תנחומא לך לך יג). — ואמר המשורר : הגה תמיד לענות תשיבות מובנות (תשוב' תלמ' מנחם על דונש 28). הנפש הבהמית גוברת עליהם בימי ילדותם ובינה ובין הנפש ההוגה מלחמה וכו' אם הגבורה תהיה ביניהם שוה פעמים ההוגה ופעמים הבהמה יהיה חלק הבינוני הנמצא ברוב בני האדם ואם תהיה הנפש ההוגה גוברת באחרונה יהיה החלק הנחמד מכל השלשה ואם תהיה נפשו ההוגה נכנעת וכבושה וטבועה במצולות נפש הבהמית כל ימיה ולא יהיה לה גבורה בלל יהיה החלק הזה הרשע מכלם (הגיון הנפש לבר חייא ב). — והיה עסוק במחשבה : או שגיתי באהבתך יפה-פיה, לבי הגה בך עיני צופיה (מפו, אה"ל כח). — ומק' הגו : פשע וכחש ביי' ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה הרו והגו [1]) מלב דברי שקר (ישע' נט יג).— ובחכמה : אשרי אנוש בחכמה יהגה ובתבונה ישעה (ב"ס גני' יד כ). — ואמר המליץ : הגה תמיד בתורת אל ודתו, ואוה וחשוק לישב בביתו (מוסר השכל). — ואמר הפיטן : קול דיצה וישועה מצפינים, באהלי צדיקים צפונים, ההוגים ביקרה מפנינים (יוצר זכור, אלהים). — ג) בהרחבה, נרדף עם דבר, sprechen ; parler ; to speak : שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה (ישע' נט ג). אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה (איוב כז ד). פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט (תהל' לז ל). כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע (משלי ח ז). ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך (תהל' לה כח). גם לשוני כל היום תהגה צדקתך (שם עא כד). לא יהא הוגה מפיו וקורא (ירוש' מגי' ד עד ד). משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון (מד"ל ברא' מט). ומעמיד משה שהוגה את התורה בשבעים לשון (תנחו' לך לך כג). אלו סופרים ומשנים שהם הוגים ומשנים (מד"ר איכה, פתיח'). ואשר יביאם אל זה הוא חלי שימצאו בנפשם לא יוכלו להגות בו

—[1]) כבר החליטו ריב"ג (הקד' הרקמ') למקור. ואמר כי אמרו ההא חלומה במקום קמוצה כדי לזוגו עם הרז, שהוא, לפי דעת ריב"ג, הפעיל מן ירה, הורה. אך להפעיל זה אין כאן מקום לפי ענין המליצה, ולבן קצת קשה גם עצם דקדוקו של הרו, ומלבד זה, ממשקל הכתוב, שהוא בנוי בלו על שליש שלש מלים, ובמו רוב שאר הפסוקים בפרשה זו, נשמע בי מלה אחת מאלה שתי המלים, הרו והגו, יתרה, ורגלים לדבר בי היתרה היא המלה הרו, שנכפלה אולי מהמלה סרה שלפניה, או מעצם המלה הגו, ועב"פ אם לא נאמר כי הנקוד של הגו אינו מוזמן תחית הלשון באמת אלא נתהוה אחרי כן מפני טעות הנוסחה ונתהוותה המלה הרו, וחשבוה באמת להפעיל מן ירה, — קשה להבין נקוד הגו מפני טעמו של ריב"ג. וקצת החדשים ראו במלה זו מקור מן בנין פועל, אך בבר דחה ברט (NB § 15 a) דעה זו, ואולם גם דעתו ששוה פעול מן קל אינו מחור, בי אין מקום באן לפעול, ועאבו"ב שאין דעת הקדמונ' נבונה ששוה הפעל. ואולי באמת נבונה דעת בטבר (Bö. Lehrb. § 498 c) כי אמרו לפעמים אות חלומה במקום פתוחה לתת להמלה יותר עז ובח. ועי' בהמבוא בחלק הדקדוק.

(מו"כ ג לת). — ואמר המשורר : במומי מעשי תבל פלאים וקצרו לְהָגוֹת בהם לשונות (ר"י חריזי, סענק ג). —ואמר הפיטן : הוֹגֵי הדורים מפארים בשורו בסיני, ורצים ושבים מתיחדים בהטותו לסיני (שבת לפני שבוע', תורתות). — ד) *הוציא מלה או אות מהפה על ידי כלי הדבור : ה ה ו ג ה את השם באותיותיו (סנה' י א). דע כי אותיות כגד כפת י ה ג ו בהן בלשון עברית על שני דרכים (ר"מ ג'יקטילית, אותיות הנות לר"י חיוג). —ופֻעַל יְהֻגּוּ : הֻהְגּוּ באהיה אשר אהיה, וכל מאמינים שהוא היה והוה ויהיה (מוסף א ר"ה). לך יאתה כבוד ועוז הֻגּוּיִם, חלד וכל שוכניה וכל האיים (קרוב' כ ר"ה, כמו מפארים). אמת גמרת ששה פעמים אלהים חיים, מכראשית עד לעשות חתומים תווים, וכלם סופי תיבות המה הֻגּוּיִים (סלית' ער"ה, אמת).

— נִפע', *נֶהֱגָה, — שהוגים אותו, שאפשר להגותו, להוציאו מהפה בכלי הדבור : הכותב שתי אותיות וכו' והן נ ה ג י ן זה עם זה (שבת יב ד). לא נוכל לקראו בשם ההויה ואינו נ ה ג ה כפי אותיותיו לדעת שאין הויתו הוית צורה (ר"י ג'יקטליה, גנת אגוז א, הסויה). שם בן ארבע אותיות הגדול והנורא הבלתי נ ה ג ה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', תקול דין א יא). הסכימו שתהיה התנועה נחלקת בשפתים שהם בומ"פ נ ה ג ו ת כצורת הבית ובצורת הואו וכצורת המם ובצורת הפא (של"ה, בית נאמן יג.).

— הִפע', הַהְגָּה, בינ' מַהְגֶּה, מַהְגִּים, — כמו קל, השמיע קול המיה לא ברור : וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמַּהְגִּים (ישע' ח יט). צופין (הקוסמים) ואינם יודעין מה צופין מ ה ג י ן ואינן יודעין מה מ ה ג י ן (סוט' יב:). — והיונים : שהם מצפצפים כעגורים ו מ ה ג י ם כיונים (רש"י שם).

ב. הָגָה[1]), פ"י, מק' הָגוֹ, — הגה סיגים מכסף וכדומה, הבדיל, הוציא והסיר את הסיגים מתוך הכסף או הזהב, ausscheiden ; éliminer ; eliminate : הָגוֹ סיגים מכסף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). — ובכלל הגהו לפני פלוני או מלפני פלוני, הסירו, הרחיקו : הָגוֹ רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו (שם ה).

— פֻּעַל קל, הֹגָה מן, — הוסר, הורחק : ועמשא (שהרגו יואב) מתגלל בדם בתוך המסלה וירא האיש כי עמד כל העם ויסב את עמשא מן המסלה השדה וכו' כאשר הֹגָה[2]) מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב (ש"ב כ יב-יג).

[1]) רק עברית. בלשונות האחיות אין לו חבר במשמעה זו. — [2]) ר"י חיוג וריב"ג וכן קצת החדשים החליטוהו להָפעל מן יגה, וא"כ חסרה וו, ולכן יותר נראה שהוא פֻעל או פֹעל קל, ויש קוראים הוסר או הוסב.

ג. הָגָה[1]), פ"י, —הָגָה הרוח הקדים את הקמה שעל פני השדה, להט ושרף אותה : בסאסאה בשלחה תריבנה הָגָה[2]) ברוחו הקשה ביום קדים (ישע' כז ח).

ד. *הָגָה, פ"י, — הגה את המכה, עשה אותה כאבת מאד : הביא עליהם איש צר ואויב זה המן ו ה ג ה את מכתן (מד"ר איכה, כי לא יזנח). בתולותיה נוגות שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד ש ה ג ו את מכתה והיא מר לה מר לה לערותה (שם, דרכי ציון). העמיד עליהם אדם קשה ביותר לנסותן זה נבוכדנצר ועמד ו ה ג ה את מכתם (שם פה"ב, זאת קומתך).

*הָגָה, ש"ז, — כמו *אָגָה, מין קוץ, עי' *אָגָה.

*הַגָּהָה, ש"נ, מ"ר הַגָּהוֹת, — שה"פ מן הִגִּיהַּ, עי' נָגַהּ, א) עיון בדבר כתוב או נדפס לראות אם לא נפל שם טעות, ועצם תקון הטעות, das Korrigieren ; correction : ה ג ה ת ספרים מסברא עברה היא וראוי לנדות עליה (רמב"ן, תיד' פרק יט נותלין). ויש לי לספר כמה וכמה שמחקו ועקרו מן הספרים העיקר מדוקדק ומפולפל יותר מן הגהתם שהוא שבוש ומשנה (הלאכ"ד, פרק יט מדיר). מי שלא יקרא ההקדמה לא ידע משפט הקונטרים ומעשהו ולא יבין באיזה צד הוסדרה ה ה ג ה ה ואיך יגיה ממנו וכו' יען שבהיותי קורא במדרשים זה כמה שנים וראיתי הטעיות והשבושים שבאורך הזמן נפל בהם וכו' עשיתי בהם ה ג ה ה כפי יכולתי וכו' באתי במגילת ספר כתוב כל אותן ה ה ג ה ו ת בדי שיוכל כל מי שירצה להגיה ממגו ספרי מדרשיו (הקד' אות אמת). ובפרט ב ה ג ה ה מדויקת אשר השתדלתי בכל מאמצי כחי וכו' להסיר כל הטעיות והשגיאות שמצאתי בדפוס הראשון (תתי' המגיה לפי' אכרכגל על נכית' רמב'). ולי זעיר בגוכרין נראה בעיניהם להציג על משמרת ה ה ג ה ה (הקד' המגיה לס' הלכוש). ובשעה שהייתי כותב דבר זה היתה

[1]) אולי קצת דומה להפעלים הַגּ' a), אַגּ' b) בערב' שמשמשים במשמ' הדליק האש, והיתה האש לוהטת מאד, והַגּ'וַ c) היה היום חם מאד, ועי' בהערה לקמן. — [2]) נתלבטו המפרשים בפרוש פסוק זה, והחדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, ורגלים לדבר כי הכתוב קצת משובש, עכ"פ לפי הנוסחה שבידינו הפרוש היותר מתישב לפי הענין הוא הרשום בפנים. ועי' ערך סאסא.

a) هَجَّ b) أَجَّ c) هَجَوَ

שעת חירום מעסק אותו שטן שקם למשחית בק"ק פראג יע"א בעסק הגהת הדפוס מהש"ס והתפלות בהגהות שונות ומשונות (באיל' יעבץ א' לג). — ב) הערות והוספות בדברי מחבר וכדומה: הגה"ה ובסיפא דהריני נזיר מאה יום וכו' וצ"ל לרב מתנא וכו' (תוספ' נזיר יז). זאת הגה"ה מורי רבינו יצחק וכו' נראה דלפי הגה"ה זאת ר"ל דלא בנזירות וכו' (שם). פירש רש"י בהגהה וכו' (התרומה, נדה לח). במקומות כאלה (שטעה המחבר במקום המאמר שהביא) עשיתי הגהות קצרות להורות בם הדרך האמתי (חתי' המגיה לפי' ר"י אברבנאל לנביא' ראש'). — ג) במלאכת המליצה, מאמר קטן שבא כמו לפרש ולבאר מה שנאמר קודם: ההגהה היא מאמר כאשר יעזב בו דבר ויקח היותר נאות בענין כאלו הוא מגיה מה שכבר אמר והמשל מפלטי מאויבי אף מן קמי תרוממני כאלו הגיה מה שכבר אמר מפלטי מאויבי אמר שלא ההצלה לבד עשה מן האויבים אבל עשה עמו דבר מעולה יותר שעשה אותו נשא ומרומם יותר משנאיו שהוא גדול יותר מן ההצלה מהם (נופ' צופ', מסיר ליאון ד כג).

*הֶגּוּי, ש"ז, מ"ר הֶגּוּיִם, — בה"פ מן הגה: פרשה דת הלכות שחיטה אל תתעלם ממנו בהגויים, מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים (אוה' לרבע"ג, קונץ מעב' גאון').

*הָגוּן[1], ת"ז, לנק' הֲגוּנָה, מ"ר הֲגוּנִים, הֲגוּנוֹת, — ראוי, נכבד, חשוב, worthy, fit ; digne ; würdig : מלך רשע אתה ואין אתה הגון שיעשה נס על ירך (ספרא אמור קלו). אני אלך שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו (כ"מ נט). כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם (חול' קלג.). אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו (רמב"ם, ת"ת ד א). כל בית ישראל שהוא הגון שכינה עמהם (הוא, סנה' ג ז). — ולנק' הֲגוּנָה: שאליעזר עבד אברהם השליח לקחת אשה הגונה ליצחק אבינו בקש מהשם שיזמין לו אשה ראויה כמוהו (מלמ' התלמיד, חיי שרה). — הָגוּן פלוני לפלוני ועל פלוני: אמר לו הקב"ה למשה משה הגון עליך בצלאל אמר לו רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כל שכן וכו' הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו לו אם לפני הקב"ה הוא הגון ולפניך הוא הגון לפנינו לא כל שכן (ברכ' נה.). — והָגוּן לדבר פלוני: עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל (יבמ' עו:). ותרא אתו כי טוב הוא וכו' הגון לנביאות (סוט' יב.). למלך שהיה לו בת אחת ובא אחד ותבע בה ולא היה הגון לה וכיון שבא אחר שהיה הגון לה ותבע בה אמר קומי הנהרי (שבא) נהוריך (פסי' דר"כ, קומי אורי). כי אינו הגון מצד שנויו וכחו לזה ערין (להמית מלך) (ר"י אברבנאל, שופט' ח כא). — ודברים לא בע"ח: מכאן לרואה בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו (ברכ' לא:). אמרה (הלבנה) לפניו רבש"ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי (חול' ס:). שהסנדל יש לו שתי תרסיות וכו' וכשנפסקה חיצונה אינו הגון שוב לתקנו (רש"י שבת קיב.). — ואמר הפיטן: אנשי אמונה אבדו ואין הגון להמציא תרופה (סליח' מנח' יוה"כ, אנשי אמונה). — ומ"ר: מעשה באשה אחת שהיצר לה בנה אמרה קונם כל מי ששילח עלאי איני מחזירתו וירעו בה שני בני אדם שאינן הגונין וקפצו עליה (תוספתא כ"ק ח יז). — ואמר הפיטן: ונתערבו דמי אחים ואחיות, ודמי חתנים וכלות, ודמי חכמים וחכמות, ודמי הֲגוּנִים וַהֲגוּנוֹת (סליח' ער"ה, אנא הבט). ודברו אליו דברים הגונים מה הגונים שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו לך אצל כמותך (ספרי, תצא רצ). — ובלי מתאר לפני פעל בעין תה"פ, במשמ' דבר הגון הוא: כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם (ספרי, בהעלותך לה).

*הֲגוּנוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא הגון: התיקונים והיפויים על צד ההגונה והחשמנ' (נופ' צופ', מסיר ליאון כ י). וסבל התעמלוה ההגונות היא שררת הנפש ונצחונה בערך אל הדברים בלתי הגונים ובלתי תועלתיים (שם יד). שראוי ליכנס בסכנה בעד האבות וכו' שנאהב אותם לפי המשפט ונרגיל חלקי ההגונות (שם). ומה שקראוהו הגונות ויראת חטא הוא דבר רע נשחת נתעב ונאלח (שם).

הָגוּת, ש"נ, — מה שהלב הגה: פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות (תהל' מט ד). רוצים לגופם על הגות משנה ללמוד בכל עמל ויגיעה (ר"מ דרעי, לקו"ק עד). — ובמשמ' מבטא והוצאת המלים בכלי הדבור: נעדר מפינו הגות קדש מעוזינו ותהי לנו חזות כל משאוהיו ונאמי דבר פיהו כדברי הספר החתום (הקד

[1]) עי' הגן.

עברית לס' האגרון, זכר' לראב"ע ה). הוו אעפ"י שנפלה מן הכתב (במלת ואבל) קיימת בהגות הלשון (ר"מ ג'יקטיליא, אות' הנוח לר"י חיוג).

***הַגְזָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִגְזִים: ולעוצם אורך זה הזמן אמר שהוא לאלף דור על דרך ההפלגה והגזמה (רלב"ג, באור על דה"י טז, תולה"ס ג). — ובמשמ' אִיּוּם: ושלח משם כתבים לראובן שאם ירצה ליפרע מחובו בבגדים לערך כך הנה מה טוב ואם לאו שלא יפרע ועוד הגזמות הרבה (שו"ת מהרשד"ס, יו"ד קג). האמת שהיה טוען שמעון בהגזמותיו שכדין היה עושה מטעמים ידועים אצלו (שם).

***הַגְחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הָגִיחַ: ונהרותם שהיו סוערים ומתגעשים בדליחת רגליך ובהגחתך (ר"א מבלגנלי, פי' יחזק' לב יד).

הָגִיג[1], ש"ז, ככל' הֲגִיגִי, מ"ר הֲגִיגִים, — דבור בלחש, בעמק הרגש, באנחה, מפני צער ושברון לב: אמרי האזינה יי' בינה הֲגִיגִי[2] (תהל' ה ב). חם לבי בקרבי בַּהֲגִיגִי תבער אש (שם לט ד). — ואמר הפיטן: ענה קוטרי רקח מרקחת, רחש ניב מלקחת, הֲגִיג בוער בקלחת (סמא"ל, הושע' ליום ד, ענה אומה). דוק שמיך בירבתיהם גם יֻשם אם אסק, הודיך שם לשפטני על כל הנעסק, וַהֲגִיגִי ברוב שגגי בביוּר אש הנסק (סליח' מוס' יוה"כ, יתכיאני). בליל זה בשר לורעם, הֲגִיגְכֶם לפני נבחר, וממעל תשמיע, זכותם לכם נצורה (סמא"ל, ערבית לכפור, כך בטחו). — ואמר המשורר: יהגו ויגשו כי חשבו הגיגם בין וגם דיעה (ר"מ דרעי, לקו"ק עד). לדבריו אלה פורה עינו איש יוקדת, ולשונו תוך פיו מאש הֲגִיגוֹ נצרבה (יל"ג, מלת' דוד כפלשת' ג).

*הֲגִיָּה, עי' *הֲגִיָּה.

הִגָּיוֹן[3], ש"ז, סמי' הֶגְיוֹן, ככל' הֶגְיוֹנָם, — א) קול המית נימי הכנור ובדומה, Rauschen d. Saiteninstrumente; Bruit des instruments à cordes; sound of string instruments: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות עלי עשור ועלי נבל עלי הִגָּיוֹן בכנור (תהל' צב ג-ד). הִגָּיוֹן סלה (שם ט יז). —*וקול הרעם: הפקחים יודעין רמוזו והגיונו (מד"ר כראש' יב). — וגם *קול השירה בפה: דור אחר דור היה לנו (לשון העברית) למורשת מדי היותנו בארץ ירושתנו, בחסדי קדושינו למלאבות מלכינו לשירות לוינו לנגינת בהנינו ביד נביאינו לחזון בפי שרינו לְהִגָּיוֹן (רסע"ג, הקד' האגרון). —ואמר הפיטן: עלי הֶגְיוֹן מחוליה, אשר דמם בעריה, ועלי ועד אשר שמם ובטול סנהדריה (קינ' לת"ב, אלי ציון). — ב) כמו הָגוּת, מה שהלב הֹגֶה: יהיו לרצון אמרי פי וְהֶגְיוֹן לבי לפניך (תהל' יט יה). —ואמר הפיטן: מלאכי רחמים משרתי עליון, חלו נא פני עליון, במיטב הִגָּיוֹן (סליח' יום ג, מלאכי). אאמיר מסתתר במעון חביון, אערבה פלאותיו ו לזו בְּהִגָּיוֹן (יוצר פכה"ג, אאמיר). חלבי ודמי הנמעט בצומי, תמורי חלבים ודמים, קבל הֶגְיוֹן לבי אשר ערבתי היום כנעימי, זה עשרת הימים (סליח' מנח' יוה"כ, משאת כפי). ודוני לגיוני, מחוק עם שגיוני, זכר לי בְּהֶגְיוֹנַי, ברית בין הבתרים (סליח' מוס' יוה"כ, אלהי). איבה הגת בְּהֶגְיוֹנֶךָ, להדוף ביד הוללים המונך (קינ' לת"ב, איכה אלת). אבינו מלך אנקת עמך ישראל ושועתו, ראה ממרום להסבית תחנתו, בטוי הֶגְיוֹנוֹ יערב כמנחת קדמתו (סליח' מנח' יוה"כ, אבינו). סופקת כף אל כף והומה בְּהֶגְיוֹנָהּ, איה אפוא תקותי ותקותי מי ישורנה (סליח' יום ז, כתולת). —ואמר המליץ: הגיון הנפש העצובה, בדפקה דלתי התשובה, ועל דלתותיה נצבה (הגיון הנפש לבר חייא א). העמוד הראשון, פתיחת ההגיון, בתשבחות לאל עליון (שם). —ובמשמ' *העיון והקריאה בספר בדבר חכמה, וכדומה: ספרי בן סירא ובו' להגיון ניתנו ליגיעה לא ניתנו (ירוש' סנה' יז כח.). הקול קול יעקב בהגיון תורה (פדר"א לב). שעל הגיון תורה תפסוהו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לד). — ואמר המליץ: אבל עינוגיו ושמחת לבו בהגיון דת אלהים להסתכל ולהבין באותותיו ובבל מעשיו הגבוהים הוא לעיני העולם הזה עשר (הגיון הנפש לבר חייא ב). אבל שמיעת דברי התורה והתמדת ההגיון במקרא לא הוא מבוסה ולא הוא נפלא מבני אדם (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקראי). וראה מנוחת התורה בי טוב זהו הגיון התורה שצריבה מנוחת הגוף ויגיעת הנפש בהפך מעסקי העולם שצריכים יגיעת הגוף ומנוחת הנפש (ר' בחיי, ויחי). — ואמר המשורר: הסכת ושמע בדת

---

[1]) אין דמיון לו בשאר לשונות האחיות במשמעה שהוא משמש בעברית, ומשמעתו אנו לומדים רק לפי הענין. — [2]) חבר אותו מנחם עם הג.ה, ופרשו מלשון דבור ומלל. ובעין זה שאר המפרשים, ובמשמעה זו השתמשו בו הפיטנים והמשוררים.

[3]) משקל חִזָּיוֹן, נִקָּיוֹן. לפי דעת ברט (NB § 196 b) הדגש איננו עקרי לסימן המשקל, אלא יש לו סבה תנועית, נגינית, ועקרו הוא בלי דגש, ולכן בסמיבות נפל הדגש,

הגיונים (ר"י הלוי, דיואן ענ). — ובמשמ' דבור פה: [גם כי אלך כגיא צלמות, לא אירא לשאון המות, כי שפתי חניתי, והגיוני אוני, וניבי חרבי, ומלי כלי, ולשוני קלשוני (דברי חפץ, אגר' לבון הזהב לר"י תביזי).—ג) דברי קנטור ושנינות נגד הזולת[1]), Satire: שפתי קמי והגיונם עלי כל היום (איכ' ג סב). כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העוה"ב אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון[2]) והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים (ברכ' כח:). — ואמר הפיט: ושמי אשר היה להגיון, נהפך כפי זרים להגיון, מתפארים עלי בחזיון (אהב' א פסח, יודעי). — ד) יהוצאת האותיות בבלי הדבור: הא הגיונה משנה מכל האותיות, בכלם הרגש שפה ובהא אינו מצוי להיות (יוצר לשב' לפני שבוע', אהלל). — ה) "חכמת ההגיון, והיא המבארת ומלמדת חקי השכל באיזה דרכים הוא עושה הקשים ומדמה דבר לדבר ולומד דבר מדבר[3]), Logik; logique, logic: גם צורך יש למשכיל שידע לצורך התלמוד חכמת ההגיון כי היא מאזני כל חכמה (ראב"ע, יסוד מורא א). כי למה שנתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון בטחו הנפשות על כל מה שאמרוהו בטבע ובמה שאחר הטבע (כוזרי ה יד). ואם נמשיך דרכי ההגיון לקיים הדעות בם ולבטלם יכלו החיים בלעדי תולדה (שם). כמו שאמר אריסטאטלים בעל חכמת ההגיון (הקדמה, שער א). שאל שר אחד מבעלי חכמות התורתיות ומאנשי הצחות והמליצה בלשון ערב לאיש עין במלאכת ההגיון שיבאר לו עניני השמות הנזכרים הרבה במלאכת ההגיון ויבאר לו (הקד' מלות ההגיון). השם אשר יקראהו מדקדק הערב התחלה הוא אשר יקראו בעל מלאכת ההגיון הנושא ואשר יקראהו המדקדק ספור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנשוא (שם א). הנה בעבור אלו הענינים אשר תועיל זאת המלאכה קראוה מלאכת ההגיון אמרו מדרגת מלאכת ההגיון מן השכל כמדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון (שם יד). וזה מבואר למי שנתחנך מעט במלאכת ההגיון (ר"מ גלנטי, המאמ' בבחירה). שני למודים לא יתכן לכלות בהם הזמן והם הדקדוק וההגיון ואמר כמו שלא לומד הנער לכתוב עד שיתקנו הקולמוס בידו כן לא למדו התלמידים למוד החכמות עד שהבינם מלאכת ההגיון והדקדוק (ידע' בדרשי, פרדס ה, אולה"ס ג). הנה ידיעת ההגיון היא אשר תבוין הסדור אשר בו נבדיל הנבון מהגדר וההקש מהנפסר להבדיל הידיעה האמיתית מאשר איננה אמיתית וכו' היא מאזנים ומשקולת לחכמות כולן (אלגזלי, כוונ' הפלסופ'). והוא (אפלטון) היה מאתינש מיון והלך ללמוד למצרים וחלק הפילוסופיה לג' חלקים המדות שהיא איתיקא וההגיון שהיא לוגיקא והטבעיות וכו' (ספר יוחסין, מאמ' ו). ההגיון הוא מלאכת המלאכות וחכמת החכמות וכו' וקראו הגיון מלשון והגית בו (מכלול יופי לר"י מסיר ליאון 80). ההגיון בחכמות כמלך במדינה (ר"י לטיף, רב פעלים יז). ובהיותי אצלם שאלוני מענין מעשי וענין גלותי וסבת הענין והרחיבו עלי פיהם בהגיונם ובפילוסופותם עד החזיקו בי בחזקת עור (הקד' ספר עזרת ה', הפליט סד). — ואמר המליץ: אני בקי בהגיון, בטיב מינים וסוג עליון, ובהקש ובדמיון (עמג', מחב' ט).

"גבול, גבול גדול, גבולאמצעי, גבול משותף.— גזרה.

"הקדמה.—"הקש, הקש התחברותי, הקש שנאיי, הקש מופתי.

והדגש במוכרת שמד על החירק. — [1]) בערב' הג'א a).
— [2]) רבו הפרושים במלה זו. העדוך בשם הקדמונים: פי' מפתרון פסוק בצודתו. ע"כ. ורש"י: לא תדגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא, לשון אחר משיחת ילדים. וכבר הזכיר ד"ש אבן תבון כי היו מי שפרשו הגיון זה במשמ' חכמת ההגיון, עי' הערה שלקמן. ולוי פרש הגיון קריאה שטחית בלי סברה, והסכים לזה גם בכר (Agada), ואעפי"כ יותר נראה לפרש הגיון זה במשמ' שמלה זו הג'א משמשת בערב', וצווי זה שצוה ר"א את תלמידיו הוא המשך של הצווי הראשון הזהרו בכבוד חבריכם.— [3]) אמר ר"ש אבן תבון בפרוש מלים הזרות שלו: פירש קצת המפרשים מנעו בניכם מן ההגיון בחכמה שקוראים מנטק והערלים קורין אותה דיילטיקא בשם אחד מחלקיה ואני נמשכתי אחרי המפרשים לקראה מלאכה. ע"כ. והרכם ביבאגו (ג), בעל דרך אמונה אמר: הגיון הוא שם חדשוהו בני תבון המעתיקים כי קודם להם לא נקרא בשם הזה כי אם חכמת הדבר או חכמת המבטא. ע"כ. אך זה לא נכון, ואבי החדוש הזה הוא ראב"ע, כמו עוד הרבה מלות מלאכותיות שחדש ראב"ע ונתיחסו אח"כ להתבונים, והוא עפ"י לשון ערב': עלם אלמנטק b) ר"ל חכמת הדבור שהוא תרגום מן השם היוני λόγος, מן λογικός.

---

a) هِجاء. b) علم المنطق

ˑמשפט.

ˑנושא ונישוא, נושא בתולדה, נשוא בתולדה.

ˑקו. — ˑקל וחמר.

ˑתולדה.

ˑˑ**הֶגְיוֹן**, ש"ז, — כמו הִגָּיוֹן: בראשית כל רעיון, ואחרית כל הגיון[1]), מבורך אל עליון, אלהי הרוחות (ראב"ע, חרוז כראש ספר צחות).

ˑˑ**הֶגְיוֹנִי**, ת"ז, לנק' הֶגְיוֹנִית, מ"ר הֶגְיוֹנִיִּים, -ִיּוֹת, — א) בעל חכמת ההגיון: שנים יתכן לירא מפניהם מפני כזכם ההגיוני והמשורר (ידע' בדרשי, פרדס ה, אולה"ם ג). כמו שנודע מטיטום שהיה הלצי והגיוני מדבר במשלים והלצות (דרך אמונה, כיכאגו ג). שאלה הכנויים יוקחו בב' פנים ההגיוני יקחם על דרך הנראה לבד וכו' והטבעי יקחם בדרך הוראת מציאות (תגמ' הנפ' ה:). כי הטוב שאתן לך אינו נתון לך מצד שאני מטיב לכל העולם כי אם מצדך כמו שאומר ההגיוני שהתאר שנתאר לראובן אם הוא סוגיי או מיניי לא יהיה לו מצדו כי אם מצד הסוג או מצד המין (נסר פיסון, מדר' תהל'). וארע נאמנה כי הדיין והמדקדק ההגיוני וההנדסי הטבעי והפלוסוף המה לא יבינו המקרא והתלמוד וספרי בעלי אסופות אלה (הקד' תעודה בישראל). — ומ"ר: וזה המשפט יקרא אצל ההגיוניים מושכל ראשון (גכע' המורה, מו"נ א א). מה שירצוהו המדקדקים וההגיוניים בפעל (מעשה אפוד טו). וההגיוניים יקראו הפועל דבור (אלנזלי, כוונת הפלסופ'). ואחר כך יולידו התולדה אשר היא תכלית מכוונם כמו שנודע להגיוניים (דרך אמונה, כיכאגו ג). והשיבני דבר אם תוכל אך בתשובה ולא בחלוקים ומשלים וקול דברים כמנהג ההגיוניים וההלציים (ר"י מדינה, הרי נוהם ל). — ב) מטבע ההגיון: כמו כן בלמוד התוריות יש דרכים ראוי להקדימם להם סגולות ההגיוניות (משה ריאטי, מקד' מעט כ). במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור הגיוניי כי יהיה אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (ר"י דון יחייא, פי' ה' מגלות, שה"ש א).

***הֲגִיָּה**, הֲגִיָה, ש"נ, — בה"פ מן הָגָה: שתהא הגייה יום ולילה שוה (ירוש' ברכ' א ח). והגה הוא שם מענין הגייה (רלב"ג איוב לז ב). ועם ההגיה הזאת (בתורה) תהיה חכם גדול (ר"י אברבנאל, יהוש' א). ולכן אמר שהעולם עומד על התורה ר"ל על ההגייה והעיון בה תמיד (הוא, נחלת אבות א). שלא יתייאש אדם מהגיית התורה אחר שאינו יכול לגומרה (רבנ"ל דולאן, מג"א ב טו). אל תפרד מהגיית חכמה ומוסר ותתאבק בעפר רגלי חכמים ותתחכם (חפוחי זהב לר"י מילי, הנהג' הרא"ש). — ובמשמ' הוצאת האותיות בכלי הדבור: ההגיה וההבעה (השרשים לריב"ג, לען). כי אותיות האלפא ביתא (משמשות להגייה (קלוני' בר' קלוני', שמע הטבעי לאריסט' כ"י פריז). ולכן אמר אין אומר ואין דברים בלומר שאינם מספרים כבוד אל בדבור והגייה כי אין להם דבור וקול (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג ג). והנה נפל שבוש גדול בהגיית קצת האותיות (רבנ"ל דולאן, מג"א ת"י ד). שאי אפשר שתהייה הגיית הבית בהגיית הויו בשום פנים ולא היתה כן הגייתנו בהיותנו בארצנו (שם). אך האות הנקראת אקא וכו' תשמש בלבד להשמיע במבטא באמוץ וחזקה קול הגית החמשה ווקאלי (שלטי הגבור', לבוש' העמים ת:).

הָגִין, ת"ז, לנק' הֲגִינָה, מ"ר הֲגִינִים, הֲגִינוֹת, — כמו הָגוּן: דרך בפני הגדרת הֲגִינָה[1]) דרך הקדים בבואן (יחזק' מב יב).

∞**הֲגִירָה**, ש"נ, — בה"פ מן ∞הֵגֵר, יציאה אנשים ממקום מושבם בכונה לא לשוב עוד שם אלא להשתקע בארץ אחרת, Emigration. — נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו הרבה בעתונים.

ˑ**הַגְלוּת**, ש"נ, — בה"פ מן הִגְלָה: שההגלות היה במכת בכורות כי בעוד שהיה ההגלות הזה שבו יצאו ממצרים וכו' (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה ז ו).

***הֲגְלָשָׁה**, ש"נ, — בה"פ מן גָּלַשׁ, הִגְלִישׁ: הר שגלשתם מתוכו עשיתי אותו גל ועד לא ומית העולם וגו ומה הגלשה הגלשתן מתוכו (מד"ר שה"ש, מנין).

---

[1]) מהמשקל נראה שכך הוא הנקוד האמתי ולא הֶגְיוֹן, אף שהוא במוכרת

[1]) פרשו ריב"ג ואחרים מלשון הגון. אך הנוסחה מגמגמת, והכתוב בודאי משבש. עב"פ על סמך דברי המפרשים רשאים אנו להשתמש בתאר זה.

***הֶגְמוֹן**[1], ס"ז, מ"ר הֶגְמוֹנִים, — א) שר צבא, ושר המדינה בכלל: אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבריה הגמון[2] וקמטון ובעל ומורה (שבת קמה:). — ואמר הפיטן: צבאו פחת הֶגְמוֹן מעודן נבל ובלי, צהל לקראתם ואמר בואו לבדבם אלי (יוצר שבת ב חנכ', אודך). ירידות בית לאיש בזמון, ישכבנה אז תחלה ההֶגְמוֹן (שם). נבא למלך הֶגְמוֹנוֹ אביור, נדיב יועץ דוכם ואפיפיור (שם).—ומ"ר: בגון הגמונים ודוכסים ואפרכין שהם יוצאין לעיירות וגוולין ובווזין (מד"ר שמות לא).— ב) *נתיחד בספרות העברית לגדולי הכהנים בפרט בכנסת הקתולית, החשמנים, Kardinal cardinal: וזה ששת ימים בא אל מקומינו ושרת מושיענו הגמון אחד ודרש לרבים (שבט יהודה ז). ענה ההגמון הגדול שני לאפיפיור ואמר וכו' (שם, סוף סד). וינוסו רבים אל בית ההגמון כי יראו פן תדבקם הרעה (עמק הבכא לר"י הכהן 15). — ומ"ר: ויקרא תחלה לכל ההגמונים ויאמר להם ראו כי בני עמנו רובם בזפרים ומינים (אגר' הרמב"ם, תשו' ר"י אלפכר לרד"ק 40). וכן שלחו אל האפיפיור והוא צוה לכל ההגמונים שתחת ממשלתו שיטילו חרם על הרועים (שבט יהודה ו). כפי מה ששמעה מההגמונים הקדושים (שם יד). ואני שמעתי מן האפיפיור וההגמונים שכל מי שאינו מקבל טבילת ישו הוא טמא לעולם (שם ט). אחר זה נתעצמו כל השרים וקצת מההגמונים ולא יכלו לנצח האפיפיור (שם, סוף סד). כאשר הייתי בימי חורפי, וכל ימי צבאי, עם היותי נבזה וחדל אישים, ולא למדתי חכמה ודעת קדושים, נתוכחתי עם הגמונים, ושרי המדינות הראשים (הקד' חזוק אמונ' לר"י בר' אבר').

הגן[3], ממנו *הָגוּן, *הֹגֶן הוגן, וי"א גם *הָגִין.

א.***הֹגֶן**, ב"ז, — מה שהוא הגון וראוי ובשר, Schicklichkeit; convenance; convenience: שלשה שאלו שלא כהוגן לשנים השיבו כהוגן לאחד השיבוהו שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם ושאול בן קיש ויפתח הגלעדי (תענ' ד.). כשר ששאלו (ישראל במדבר) שלא כהוגן ניתן להם שלא כהוגן לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן (יומ' עה.). לאדם נאמן שהיה בעיר וכל בני עירו היו מפקידין אצלו שלא בעדים ובא ארם אחד והפקיד לו בעדים פעם אחת שכח והפקיד אצלו שלא בעדים אמרה לו אשתו בוא ונכפרנו אמר לה וכי מפני ששוטה זה עשה שלא כהוגן אנו נאבד את אמונתינו (ע"ז נה.). אמר רבי בשביל שוטה זה שעשה שלא כהוגן (שמכר טרפה לנכרי למוכרה במקולין) אנו נאסור כל המקולין (חול' לה.). לא עשיתי כהוגן הקדמתי שלומו של חזקיהו לאלוהו (מד"ר בה"ב, מלאוני). ואם תעלה על דעתך שלא עשיתי כהוגן למדני ואני עושה (תנחומא וירא י).—ובמשמ' *כתקונו, בדיוק: רק לא נדע עיקר כל האותיות כהוגן בעבור חסרון דעתנו (ראב"ע, לחות יח:). — *וההתבונה הנבונה: מפשטי ההלכות והוגן הסוגיות (הקד' רמב"ן למלחמ').

ב.***הֹגֶן**, הוגן, הוגין, — א) כמו *אֹגֶן עי"ש: כני כלים והוגניהם ואזניהם ידות הכלים המקבלים שנפלו עליהן משקין (כלים כה ו). חביות שהן מוטות על צדיהן באויר הוגנה של זו על גבי דופנה של זו והוגנה של זו על גבי דופנה של זו גבוהות מן הארץ טפח ובהוגנין פותח טפח (תוספתא אהל' טו ג). גבוהות מן הארץ ואין בהוגניהן פותח טפח (שם).—ב) כמו עֹגֶן, עי"ש: לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמירן על גביהם ובנה עליהם פלטורים (ספרי, הברכה שמו). מלך בשר ודם עושה ספינה בתחלה הוא מביא קורות ואח"כ הוא מביא ארזים ואח"כ הוא מביא הוגנים (מד"ר ברא' יב).

ג.***הֹגֶן**, ס"ז, מ"ר הֹגְנִים, — כמו בֵּכֶר, הקטן של הגמל: בכרי מדין הוגני מדין הם גמלים בחורים (רש"י ישע' ס ו). — ומשל: הרבה[1] גמלים זקנים טעונים עורות של הוגנים (סנה' נב.).

***הָגַן**, קל נהוג רק בהוה הֹגֵן, הֹגֶנֶת, — שהוא הָגוּן: נדר ליקח לו בית וליקח לו שדה אין מחייבין אותו ליקח לו מיד אלא עד שימצא את ההוגן לו (תוספתא ב"ק ח יו). — ולנק': מי שנדר

---

[1]) ביונית ἡγεμών. — [2]) כך בערוך וב"י, ובנוסחא' אנטמון.

[3]) רקכארמ'. בערב' משמש שרש הג'ן (a במשמעה נכרית, בזוי, שפל. ובכ"ז הַג'אן (b ר"לטוב היחס.

a) هجن b) هَجين

[1]) גוף המשל בארמית: היינו דאמרי אינשי נבישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני (שם).

ליקח בית וליקח אשה בארץ ישראל אין מחייבין אותו ליקח מיד עד שימצא את ההוגנת לו (כ"ק פ.). הנושא אשה ההוגנת לו אליהו נושקו והקב"ה אוהבו והנושא אשה שאינה הוגנת לו הקב"ה שונאו ואליהו רוצעו (דא"ר א). אוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו (שם). שחצים היו (בני אהרן) הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם ומה היו אומרים אחי אבינו מלך אחי אמנו נשיא וכו' איזו אשה הוגנת לנו (פסיק' דר"כ, אחרי מות).—ועצה הֹגֶנֶת: בא הוא ויבמתו לבית דין והן משיאין לו עצה ההוגנת לו (יבמ' יכ ו). היה נוטל ממך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו (ספרא קדוש' לס).

— פע' הֻגַּן, מְהֻגָּן, מהוגן, מהוגנים: באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני לימים עמדה וקידשה את עצמה אמרו לה חכמים מה ראית לעשות כן אמרה להם בתחילה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתוב' ככ.). כל הנושא אשה לשום ממון הווין לו בנים שאינן מהוגנים (קדוש' ע.). אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים בדי שלא יקבלו עליהן שבר (ב"ק יז:). כל הרודף אחר צדקה וכו' הקב"ה ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה בדי לקבל עליהם שברו (ב"ב ט:). וכיון שראה אותן (אברהם את המלאכים) חולקין כבוד אלו לאלו ידע שהן בני אדם מהוגנין (מד"ר בראש' מח).—ואמר הפיט: ואיפא מפגיע מְהֻגָּן ואיה בדי, זכיתי לבי יאמר וקושט מעבדי, חפו מפשע וכו מעשה ידי (סליח' יום ו, אקרא כשמך).

*הַגָּנָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵגֵן: להיותו מגן מכל החולקים והלוחמים על המחזיקים בתורתו ולכבד לחוסים בו והמבקשים הגנתו והם הסומכים בדבריו (מלמ' התלמיד, בראש').

*הַגָּסָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵגִיס, גּוּס: שהספיחה מצרכי ביבום היא כמו שההגסה מצרכי הבישול (רמב"ם שבת ט יא). אבל צמר ליורה אעפ"י שקלט הצבע אסור להגים בו שעין הצבע מתוסף לעולם ע"י הגסה ובן עושין הצבעין מגיסין תמיד בה (הלכות א"ח, שבת סימ יח). וע"י רוב הבישול של כל הלילה וההגסה שעושים אחר כך מתמעכים הפולים (גינת ורדים, יו"ד א יח).

*הַגָּעָה, ש"נ, — א) שה"פ מן הִגִּיעַ: לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם שומע אני טבילה אחת בבולם ת"ל והגעתם אל המשקוף על כל הגעה טבילה (מכי' בא, פסחא, יא). והמדרגה הזאת היא הכלית ההגעה המקוה לאדם השלם אחרי אשר תשוב נפשו מטהרה (כוזרי א א). כי אין ההלול בכל דבר אלא מצד ההגעה אל התכלית (העקרים ג ה). התנועה היא כל זמן שהיא בהגעה ולא הגיעה (שם טוב, מו"נ ב, הקד' ה). במה אדע איזה דרך ישכון אור לעבוד את ה' אשר אהיה בו בטוח ההגעה אל המכוון (ר"מ אלשיך, משלי ד כה). הגעת המציאות לזולתו (אמונה רמה א ו). אין ספק שבו רוב הגעת הטובות והתכלית המעלה (ידע' בדרשי, פרדס א, אוה"ס ג). שהיה העת מובן להגעת החלומות (ר"י אברבנאל, ש"א ג ג). והוא (משה) נאמן בהגעת שליחותו (הוא, ראש אמנה א). — ב) יחכמת הלשון והדבור [1], Rhétorique: ויש לצחוק הזה שמות וכנויים והן לפי לשונות וביטוי הגעת האומות והגורם אשר יגיע אליהם זה הצחוק (ראב"ע, מעדני מלך יא:). והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות בדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה (הפרש' לריב"ג, כמר).—ג) יהגדלה והגזמה וחזוק ונחץ [2]: כי היא (ההא שבשלשה וארבעה וכו') להגעה ולחזק בלבד לא לנקבה (הרקמה, שער ו). ויתכן שתהיה ההא להגעה כמו הא מכשפה לא תחיה (שם כח). ובמכשפה לא תחיה שרוצים בו הזכר והנקבה אבל באה עליו ההא להגעה וכו' אך מפני שהביאוה במספר הזכר להגעה ולנחץ ראוי להפילה ממספר הנקבה כדי שלא יתדמה בלשון (שם מד).

*הַגְעָלָה, ש"נ, — שה"פ מן הִגְעִיל: מריקה ושטיפה בצונן הגעלה בחמין (ע"ז עו.). דין הגעלת כלים וטהרתם וכו' אם הוגעלה היורה

---

[1] עפ"י דרך לשון הערב' בלע'ה a), צחות הלשון וחוקי הדבור, מן בלע' b', הגיע. — [2] עפ"י לשון הערב' מבאלע'ה c).

a) بلغة b) بلغ c) مبالغة

תחילה אינה צריכה הגעלה פעם שנייה וכו' האלפסין שלנו שהן תתוכין מאבני שיש ראיתי מחלוקת בין החכמים בהגעלתן (שבלי הלקט, פסח כו). וקודם ההגעלה צריך לשופם (את הכלים) יפה במשחזות וכו' אם יש בהם גומות ואינו יכול לנקותו יפה אין מועיל לו הגעלה (שו"ע או"ח, פסח תנא ג).—ומ"ר: הלכות ביעוד חמץ ותערובת חמץ וההגעלות והלכין (מגוה"מ קמב ה).

***הֲגָפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵגִיף, א) הקשת התריסים וכרוסה: אל תיראו מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין (סוט' ח א). וכולן היו צריכין להביא עדותן חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו שמע קול הגפת תריסים ונבעת קול צהלת סוסים ומרתית (ספרי, שופט' קלב). שמע קול קרנות והרתיע הגפת תריסין והרתיע צחצות חרבות ומים שותתין לו על ברכיו חוזר (סוט' מד:). — ב) סגירת צלעות הדלת: מעשה בר' יהושע בר חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל ר' יוחנן בן גודגדא (ערכ' יא:).

∞הגר[1], ממנו ∞הֲגִירָה, ∞הֵגֵר, ∞מְהַגֵּר.

∞הֵגֵר, פ"ע, — הֵגֵר פלוני מארצו, יצא ממנה, עזב אותה בכונה להשתקע בארץ אחרת, **emigrieren**, émigrer ; ate,—נהוג כדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו[2] בו הרבה בהעתונים.

הֲגָרָה, ש"נ, —שה"פ מן הִגִּיר, מן נגר: יגיר הנדות הגדה גדולה וחזקה (לא"ע, ספר הנסיונות ו), כמה שמעיד הגדת דם הנדות (שם). המות הפתאימי אשר קרה לבכורי מצרים היא בשינוי מוגיהם אל קדחת חזקה מופלגת שורפת והגרת דם (אמונה רמה ו ג).

***הֲגָרָלָה**, ש"נ, — נט"פ מן הגרול, הטלת הגורל: אין הגרלת מעכבה (ירוש' יומא ד מא ג). מת אחד מהן מביא חבירו שלא בהגרלה (יומ' מ.). כע"ת אינן נידחין והגרלה אינה מעכבת (כרית' כח.).

***הֲגְרָמָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הִגְרִים הסכין וכדומה: ואלו הן הלכות שחיטה שהיה דרסה חלדה הגדמה ועיקור (חול' ט.). הגרמה כיצד זה השוחט בקנה למעלה במקום שאינו ראוי (רמב"ם שחיט' ג יג).—ב) כמו *גֶּרֶם, *גְּרָמָה: ווכרו מה ישוכר רב האיי ריש גלות ישראל מן הגרמת העכור ואשר הוצרך אליו וכו' (ספר המלוות, מיוח' לר' לוי בן יפת).

***הֲגָשָׁה**, ש"נ, מ"ר הֲגָשׁוֹת,— שה"פ מן הִגִּישׁ: כל היום כשר לקריאת המגילה וכו' לשחיטה לתנופה להגשה לקמיצה ולהקטרה (מגי' ב ה). יש טעונות הגשה ואינן טעונות תנופה וכו' מנחת כהנים מנחת כהן משיח אין בהן הגשה מפני שאין בהן קמיצה וכל שאין בהן קמיצה אין בהן הגשה (מנח' ה ה). אלו טעונין תנופה ואין טעונין הגשה לוג שמן של מצורע ואשמו וכו' תנופה היתה במזרח והגשה במערב (שם ו). מה מנחת נדבה טעונה הגשה אף מנחת חובה טעונה הגשה (גמ' שם ס:). הכנים לא עשו אלא הגשה לבד עם השפחות אמותם אבל לא רצו להשתחוות (חזקוני, ויבלת לג ה).—ומ"ר: הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וכו' נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש' א ח). ותנופות קודמות להגשות (מנח' ה ו). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה וכו' יציקות ובלילות תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז).

***הַגְשָׁמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִגְשִׁים, — החלטה שהאלהים הוא בעל גשם: מי ששומע דבריכם כי האלהים דבר עם המוניכם וכתב לכם לוחות וזולת זה הדין עמו שייחס אליכם דעת ההגשמה (כוזרי א פח). ותחשבו כי האל יש לו צורת אדם ודמות והביאם זה אל ההגשמה הגמורה והאמינו בזה (מו"נ א א). ותמצא הכתוב ישתולל מן ההגשמה ויעיר על שהיא נאמרת בהעברה (אמונה רמה ב ג). שפי' כל הפסוקים שבאו בתורה ובנביאים מורים על ההגשמה באופן מסכים אל האמת והוציאו אותן מפשוטן (העקרים א ב). —וכמשמ' עצם קבלת הגשמיות: כל הנוצרים מאמינים הגשמה גמורה הגשמת בשר (שבט יהודה 70). אמר המלך כמה יצא זה הטפש מן הדעת ובמה נתגשם האל במוחו המזוהם הגשמה מוחלטת (שם). — וכנוי למולד ישו שהנוצרים מאמינים שנתגשמה בו האלהות: פליניו אישתוריקו השני בן אחיו של פליניו הפילוסוף בספר בעלי חיים שנת קי"ב להגשמה (ספר יוחסין ו ח).

[1]) בערב' הגד a), במשמ' יצא ממקום למקום. וקרוב הדבר שממנו גם השם הָגָר שפחת שרה, ובודאי היה שרש זה משמש במשמ' זו גם אצל העברים.

[2]) השתמשתי בפעם הראשונה בפעל זה בעתון ההשקפה תתל"ה לחרבן, גליון ז.

הֵד[1], ס"ז, — א) קול שאון, Geräusch ; bruit ; noise : באה הצפירה אליך יושב הארץ בא העת קרוב היום מְהומה ולא הֵד[2] הרים (יחזק' ז ז). — ב) בפרט ·בת קול שחוזרת כשפוגע הקול בקיר נצב וביוצא בזה[3]), Echo : ויהי מה, אמר, אנבי ארימה ופני אמתך אל עיני יראו, „רע הוא!" הֵד קירות ההיכל ענהו (יל"ג, סוד אלוה). אך אנקת הינשוף ויליל הסער, בין הזלזלים בשעירים הריעו, אך הם קול קורא העירו ביער, ונקיקי הרים הֵד נורא ישמיעו (הוא, אדו"מ א). — ובהשאלה, התפעלות וזעזוע הנפש מאיזה דבר : וסעפי לב מיכל בבור נקיו, ממקור השירה הקרו נבעו, על בן בהמות נבל גם הם המיו, וכמו אצבעות המנגן בם נגעו, והנופת ידו עד נפשה נגעה, ולבל קול הֵד לבה ענה כסער (הוא, אדו"מ ב).

·הַדְבָּקָה, ס"נ, — שה"פ מן הִדְבִּיק : כחות או תוארים חלוקים בעצמם כפי ההכנות שיש לנפשותנו כפי ה ד ב ק ת ה אל החומר (הוספ' לתגמ' הנפש מו:).

·הִתְדַּבְּקוּת, ס"נ, — שה"פ מן הִדַּבֵּק : יש אדם זך בטבע מאד ידע כל דבר מעצמו ויהיה לו ה ד ב ק ו ת בהתחלות שבליות (רסב"ל דורלן, הקד' חלק אלוה ממעל). ואין אצלם (אצל הפלסופים) השארות אלא ה ה ד ב ק ו ת עם השבל הפועל (שם, חלק יעקב ד). שפעל הנס ב ה ד ב ק ו ת הנביא בשם יתברך (ר"י אברבנאל, מ"ב י ג). רצה על דרך ההשאלה ה ה ד ב ק ו ת מצד שפעולותינו ידמו לפעולותיו (נהר פישון, ואתחנן).

הָדָה[4]), פ"י, הָדִיתָ, אֶהֱדֶה, — הָדָה את ידו, פשט אותה, שלח אותה, הושיט אותה, ausstrecken ; étendre (le bras) ; stretch out : ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הָדָה (ישע' יא ח)

---

[1]) בערב' הַד a) פרשוהו המלוגים הערבים : צות ע'ליט', ר"ל קול עבה, ועי' הידד. — [2]) פרשו מנחם וריב"ג מלשון הוד וזהר. אך שאר המפרשים פרשוהו במשמ' קול סתם וקצתם במשמ' בת קול : ה ד הרים הוא הקול הנשמע מבין שני הרים בשאדם קורא וישוב הקול אליו בפי הדבור היוצא מפיו ואין לו עקר אך הוא הקול יוצא ויגיע עד מקום בלותו ויחזור לאחור והכונה בזה שהרעה הבאה על האומה היא אמתית ואינה כמו ה ד הרים שאין לו עקר (אבן ג'יקטליה, פוזננסקי 102). והחדשים במשמ' קול ששון ותרועה. — [3]) עפ"י פרוש קצת המפרשים השם הד שבמקרא.

[4]) בערב' הָדִי b).

a) هدّ b) هدى

***הֵדָה**, חדא, חדה, — קול קריאה של נַחש על אוד שמתיו ניצוצות : התוסס אוד בבותל ואומר ה ד ה[1]) הרי זה מדרכי האמורי אם מפני ניצוצות הרי זה מותר (תוספתא שבת ז ו). — ובעת שפיכת מים : השופך מים ברשות ואומר ה ד ה הרי זה מדרכי האמרי ואם אמר בפני עוברים ושבים הרי זה מותר (שם יא).

הֲדוֹם, עי' הֲדֹם.

***הִדּוּס**, ס"ז, — שה"פ מן *הִדֵּס : ה י ד ו ס אינו מועד (כ"ק יז:).

·הִדּוּק, עי' חִדּוּק.

א.**הָדוּר**[2]), ס"ז, מ"ר הֲדוּרִים, — עקמימות הדרך ועקוליו, Gekrümmtheit ; tortuosité; -ty : אני לפניך אלך וַהֲדוּרִים[3]) אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). — ·ולמשל באזן וכדומה : ויש בתוך חללו (של האזן) שבילים מעוקלים ו ה ד ו ר י ם והולכין בך עד שיפגעו בגיד הצומח מהמוח (מ' אלדבי, ש"א ד, האזנים). — ובהשאלה ·במוסריות : והרים מבשול מדרכיהם, ויישר ה ד ו ר י מהלכיהם, ורפא הרוסי בניניהם (הקד' ר"י א"ת בס' הרקמה). — ואמר המשורר : ופנו את נתיב אמר בפיהם ובשפתם יישרו בל הֲדוּרִים (מבה דרעי הקראי, לקו"ק ל).

ב.הָדוּר, עי' ה ד ר.

ג.הָדוּר, הדורה, הדורות, עי' חָדוּר.

***הִדּוּר**, ס"ז, — שה"פ מן הִדֵּר, הִדּוּר פני זקן וכדומה : איזהו ה י ד ו ר (שחיב אדם להדר פני זקן) לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו (ספרא קדוש' פ). יכל יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף ה י ד ו ר שאין בו חסרון כיס (שם). — *ה ד ו ר מצוה, עשיית המצוה בהדור, ביפי הרבה, בכל הדקדוקים : אמר רבי זירא ב ה י ד ו ר מצוה עד שליש במצוה (ב"ק ט:).

---

[1]) כך בכתה' צוק"מ, ובנוסח' חדא, חדה.

[2]) משרש הדר, עי"ש. — [3]) אמר ריב"ג : הם הנתיבות העטופות והסבובים של דרכים וכו' ורצה באמרו הדורים אישר הדרכים המעוקלים הקשים. ע"ב. וכן רוב המפרשים הקדמונים. והחדשים פרשו במשמ' נפיחה וצביה, ואמרו שהכונה בזה אל ההרים והגבעות, אך זו השאלה רחוקה.

***הֲדָחָה**, ש"נ, —שה"פ מן הֵדִיחַ, הדחת הכוס וכדומה: אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיטתו וכו' אבל צלייתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת (פסח' ו א). המליח הישן וקוליים האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן (שבת כב ב). י' דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה וכו' הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ (ברכ' נא.). דין הדחת קדרות קערות וכוסות בשבת (שבלי הלקט, שבת לה). בלי אדמה לא היו טעונין מריקה ושטיפה אלא הדחה (שם, פסח רז). ואבן מלה הדחתה היא מטהרתה (שם).

***הַדָּחָה**, ש"נ, —שה"פ מן הִדִּיחַ: נאמר כאן הדחה ונאמר להלן הדחה מה הדחה האמורה להלן בסקילה אף הדחה האמורה כאן בסקילה (ספרי, ראה פו).—ומ"ר: ויש בפיו ובשפתיו מחבואות הסתותיו והדחותיו ומחלקותיו עם המשנה בהנהגתו (מאזני צדק, אלגזלי 64).

***הֲדִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הדף: והושם למרה שתי פיות פה מריק למסס להיות לעומת קירותו, ולעזרו על בשול המאכל ופה אחד מריק אל המעים כדי לעקצם ולעזרם על הדיפת מה שבא במו מהרפש (ר"י ישראלי, יצירה ה ג).

הדך[1], ממנו הָדַךְ.

הָדַךְ, פ"י, הָדַכְתִּי, אֶהְדֹּךְ, צווי הֲדֹךְ — הָדַךְ אותו תחתיו, השפילו ארצה ודרסו, niedertreten; renverser et écraser; tread down: ראה כל גאה הכניעהו וַהֲדֹךְ רשעים תחתם טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון (איוב מ יב-יג). — ואמר המשורר: ואם ישוב לשופני שפיפון, נעלי להדוך אותו מזומן (ריב"ג, בית כסוף כתאב אלתשויה).—ופָּעוּל: לפניו יכרעו אנשי תבונה ותחתיו כל מתי חכמה הדוכים, והֻקם עָל להורות משפטי על והציב קו אמת לפני חשוכים (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס כג).

— נפע', יֵהָדֵךְ: ויש נשים ביבום וחליצה ובכתובות וגטין נהדכות (פזמ' תימני, כני שיס לג).

— פע' *הִדֵּךְ, — כמו הקל בנהין הפעולה: וזה ידכבו וזה יהדכו וזה יוליכו וזה ישכבו (מ' אלדכי, מ"א כ א).

[1]) בערב' משמש שרש זה ביחס לבנין במשמ' הריסה הרבן. ובעברית דומה לו הדף, דכא.

***הַדְלָקָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הִדְלִיק: על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו). הדלקה עושה מצוה (גמ' שם כג.). אנו מוצאין בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית (מד"ר במד' יה). אלמנה שהיא מוחזקת להדליק ההיכל של בית הכנסת של ירושלם וכו' ופרנסי הקהל והנאמנים תבעוה לדין באמרם רוצים למכור חוקה זו כמו שנוהגין למכור כל ההדלקות של כל השבתות (שו"ת רדב"ז ד יא). — ב) מדורת אש שמדליקים בשעת שמחה של חגיגה וכדומה, נהוג כפי העם.

הֲדֹם, הֲדוֹם, ש"ז, מ"ר הֲדֹמִים, הֲדֹמֵי, — כעין ספסל קטן, שרפרף, המשמש למי שיושב על כסא גבוה לשים עליו את רגליו, Fussschemel; escabeau; footstool: כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הֲדֹם רגלי (ישע' סו א). — ואמר הפיטן: נטע חוג לַהֲדוֹמוֹ ושחק למכון שבתו (יוצר שבת לפני שבוע', אהלל). — וכנוי מליצי להמקדש: השליך (אלהים) משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הֲדֹם רגליו ביום אפו (איכ' ב א). אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי וְלַהֲדֹם רגלי אלהינו (דהי"א כח ב). רוממו יי' אלהינו והשתחוו לַהֲדֹם רגליו (תהל' צט ה). אמרו לו לא נבכה שהגוים עובדי ע"ז מובחים לאלילים ומשתחוים לעצבים יושבים בשלוה ושאנן ובית הדום של אלהינו יהיה לשריפת אש (ספרי עקב מג). — *ובכנ': זריות הֲדוֹמָךְ, ושרפת אולמך, הבט ממרומך. ועל הגוים שפוך ועמך (סליח' ג עשי"ת, יוצב נגנסי). — שם את פלוני הֲדֹם לרגלי פלוני, הכניעו והשפילו ושמהו תחת רגליו של פלוני: שב לימיני עד אשית איביך הֲדֹם לרגליך (תהל' קי א). — ומ"ז הֲדוֹמִים, *כנוי מליצי להארץ, תבל ומלואה: ענתה בת קול משמים, אם אשמע קול אחר אהפוך את העולם למים, לתהו ובוהו אשית הֲדוֹמִים, גזרה היא מלפני קבלוה משעשעי דת יומים (מוסף יוה"כ, אלה אזכרה). — וכמו"ב במ"ר: בונה מעלות במרומים, גודר תחתיות הֲדוֹמִים, דלת סוגר בעד הומים (יוצר א שבוע', תתו קול). יושב בגבהי מרומים, ומביט בעמקי הֲדוֹמִים, ויודע כל תעלומים, ומבין כל סתומים (סליח' ג עשי"ת, יוצב). — וַהֲדוֹמוֹת: ירושלים הרים סביב לה עומדים כחומות, ויי' סביב

לעמו יוסד הדומות, עדינה תפיל לאין תקומות (סליח' ג עשי"ת, ירושלם). נצבים בחומות, ברתתים ואימות, מרבים תעצומות, לאל יוסד הדומות (אופן שכה"נ, כלולי).

הדם[1], ממנו *הדם, *מהדם.

***הדם**, ש"ז, — נתח: תבא רעת שמוני הדמין, ושתו שערי שוממין (קינ' לת"ב, איכה ישבה).

***הדם**, קל אינו נהוג.

— פע', *הדם, מהדם, מהדמים, — נחתך לחתיכות, נתח לנתחים: אללי לי מתי חרב מהדמים, באפס דמים, אוי לי נבלת תמימים, בלי מומים, היו שוממים (קינ' לת"ב, אלל אעורר). לשפך הדמים, לשמך מהדמים, חטאי מאדמים, סלח נא מאהבה (סליח' מוס' יוה"כ, אני).

***הדמות**, ש"נ, — שה"פ מן הדמה: ומי יתן ואדע סבת השווי וההדמות הזה ואין ספק שהשווי וההדמות הזה לא נפל במקרה ובהזדמן (ר"י אברבנאל, הקד' לס' מלכים). בסתירת הראיה הראשונה שהיא ההדמות ובו' וכבר נמצא ההדמות לבן אל האב בצפרנים (רשב"ל דוראן, מג"א ח"י ד). ואם יצאו מהאברים הפשוטים לא היתה ההדמות באברים הבליים (שם). ומטבע החקויים וההדמות עד שכאשר חלק שבלך אל חלקי הדבר חקהו אילן בעל הענפים ובו' (לב האריה, מודינא א ד).

הדם, ממנו *הדום, *הדם.

הדם[2], ש"ז, מ"ר הדסים, — שם אילן קטן ירק תמיד, ענפיו דחוסים עלים קטנים טובי הריח, Myrte: אתן במרבר ארז שטה והדם ועץ שמן (ישע' מא יט). תחתי הנעצוץ יעלה ברוש תחת הסרפד יעלה הדם (שם נה יג). צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשת סכת (נחמ' ח יה). כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדם אחד וערבה אחת (סוכה ג ד). הרואה הדם בחלום נכסיו מצליחין לו (ברכ' נז.). למה היו דומים (יעקב ועשו) להדם ועצמונית בל ומן שהם קטנים אין אדם מפריש זה לזה משיגדלו זה מפיח ריח טוב וזה מוציא קוציו (תנחומא תולדות ב).— ומ"ר: והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה (זכר' א ח). שלשה הדסים ושתי ערבות (סוכ' ג ד). משל לשנים שהושיטו הדסים למלך אחד הושיטה לשמו ויצאת לשם זקנו ואחד הושיטה לשם זקנו ויצאת לשמו (פסיק' דר"כ, סליחות). — ואמר המשורר: הריח מר ואם הריח עסיסים, ואם רוח מנופפת הדסים, ואם דמעות עפרים על לחייהם, ואם על הורדים הרסיסים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק נכ). או תפרשי ציצים נחשים ישבו בינות הדסיך ושושניך, או תרבדי להם חטובות תמלאי אותם בשביך ובצניניך (רמב"ע, על תהפוכ' העולם). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותבונתו ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ודשאיו ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו שמח שמחה גדולה (ס' שעשועים לר' זבארא 5). — *הדם שוטה, הדם הבר שיש לו רק עלה אחד או שנים בבל קן: א"ר חסדא הדם שוטה לסוכה ועץ עבות ללולב (סוכ' יג.).

***הדם**[1], פ"ע, — הדם התרנגול, הדסה התרנגלה, דרסה וחזרה ודרסה באצבעות רגליה הדקים, רקדה, כטבע דריסת התרנגולים: היה דליל קשור ברגליו (של התרנגול) או שהיה מהדס[2]) ומשבר את הכלים (ב"ק ב א). תרנגולין שהיו מהדסין על גבי עיסה ועל גבי פירות (גמ' שם יז:). הידם והתיז (שם). — ובהשאלה לאדם רקד על קצות אצבעות רגליו (עי' הערה 2).—והשתמשו גם בקל: וכן הדין בתרנגולים שהדסו והעלו עפר או צרורות ושברו כלים (לבוש, נזקי ממון שצ ד).

---

[1]) בארמ': הדמין תתעבדון (דני' ב ה), נתחים. ובת"י ותלמוד.

[2]) כך גם בערב' בתימן. יותר נהוג השם אָשׁa), אך לפי דעת פרנקל הוא שאול מארמית.

a) اش

[1]) בערב' הדג' a), הלך בפסיעות רועדות. — [2]) כך בנוסח', ובערוך מחדס בחית. ופרש הערוך ענין דריסה. וכעין זה רש"י: מרקד. ורמב"ם פרש חפר ברגליו באדמה, אך ממה שנאמר היו מהדסין ע"ג עיסה וע"ג פירות, נראה יותר כי הכונה האמתית בפעל זה היא להדריסה הקלה של התרנגולים וביוצא בהם. וכן נראה מהשמוש בירושלמי בענין רקוד של אדם על קצות אצבעות רגליו: רבי שמואל בר רב יצחק הוה נסיב שיכשתיה והוה מהדס קומי בליא (ירוש' פאה א יה ד), ואעפ"י שבנוסח' הדפוס הגרסה מקלם, אך רגלים לדבר שהעקר כגרסת פיטרקוב, והוא כמו מרקד שבבבלי (כתוב' יז.).

a) هدج

— פע' *הדם, — שהדמו עליו: ידע רמו הקורות לעם מעפר ומהדם, כתב אסתר אסתיר ומור דרור מפורדם (סליח' תענ' אסת', אדם).

***הדסי**, ח"ז, — של הדס, דומה לו כגונו או כריחו: ממה שיצבע הטבע צבע בינתים בינוני בין שני גוונים וכו' לא פוסתקי ולא ה ד ס י רוחני לא מכורכם ולא מוצהב (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 240).

הדף[1], ממנו חדף, *הדיפה.

הדף, פ"י, בנב' הדפו, הדפתיך, עת' יהדף, יהדפנו[2], יהדפם, יהדפהו, הדף, הדפה, — הדף אותו, דחפו, נגע ופגע בו בכח, פגיעה מהירה, והעתיקו בחזקה ממקומו, stossen ; pousser ; to push: להדף את כל איביך מפניך (דבר' ו יט). בהדף יי' אלהיך אתם מלפניך (שם ט ד). ותבא (האשה) אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה (מ"ב ד כז). ואם בפתע בלא איבה הדפו (במדב' לה כב). מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יי' הדפו (ירמ' מו יה). והדפתיך ממצבך וממעמדך יהרסך (ישע' כב יט). ויי' אלהיכם הוא יהדפם (את הגוים) מפניכם והוריש אתם מלפניכם (יהוש' כג ה). והות רשעים יהדף (משלי י ג). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו (יחזק' לד כא). ואם בשנאה יהדפנו (במדב' לה כ). יהדפהו מאור אל חשך ומתבל ינדהו (איוב יח יח). — ואמר בן סירא: העיר אף ושפוך חמה הכניע צר והדוף אויב (כ"ס גני' לג ח). אל תעמידהו (את השונא) אצלך למה יהדפך ויעמד תחתיך (שם יב יב). — ואמר הפיט: ורם מים לא ישטפך, ורוח כביר לא יהדפך, אף כל טנופת לא תטנפך (שהי"ת, יוס ג). איכה הגת בהגיונך, להדף כיד הוללים המוניך (קינ' לת"ב, איכה אלת). — ואמר המשורר: אם התלאות יהדפו אותך גם היגונים לבך מחלים (ר"י חריזי, תחכמ' ג). — ופעול *הדוף, הדופה, מיתה ה ד ו פ ה, מהירה: מת באחד בשנים בשלשה בהיכרת לארבעה לחמשה מיתה ה ד ו פ ה לששה מיתת דרך ארץ (ירוש' ביכור' ב כד ד). — *פנים ה ד ו פ ו ת, וועפות: בפנים הרכה

[1]) כמו דחף, ובערב' ד פ ע[a].

[2]) עי' במבוא, בחלק הדקדוק.

[a]) دفع

נראה להם הקב"ה כסיני בפנים זועפות בפנים ה ד ו פ ו ת בפנים מוריקות בפנים שמחות (פסיק' רבתי, י' דברות א).

— נפע', נהדף: כמסיבתם וכמרוצתם העצומה (של השמים) תמיד סביבה (להארץ) היא נ ה ד פ ת לה מפניהם מכל צד בשוה ונדחפה לאמצע (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). — ואמר הפיטן: כמתגאים נתגאה ועתיד שרם נהדף, והאלקים יבקש את הנרדף (יוצר שבת אחה"פ, אור ישראל). צפירות מעטפות, כאיכה נהדפות, אויה לשכות היפות, ובית החלפות. אוי מה היה לנו (קינ' לת"ב, אלבעותי). לחדרי מות הם נשאפים, מעמקי שאול נהדפים, נופלים לשחת ולא נוקפים (יוצר א שבוע', אל תתערב).

— פע', *הדף: ומן בני אפרים צר ה ו ד ף, פרעוש כמו רודף (רסע"ג, הור' הקורא 147). — ואמר הפיט: מיחדיך בנפשם, להרג הקדישם, מונב התישם, הדפנו כאיכה (סליח' מוס' יוה"כ, אני אני).

***הדפסה**, ש"נ, — שה"פ מן הדפיס ספר: שאל יהרסו להעלות על לבם לקרבה אל המלאכה הזאת לדפוס או להדפיס הספר הזה וכו' מיום כלות הדפס ת הספר אם לא ברשות מעלת המחבר (הסכמ' רבני ויניציה לפחד יצחק, חחלת אות ה). שלא יורשה שום בר ישראל לחזור ולהדפיס ספר פחד יצחק הנ"ל בתוך משך עשר שנים מיום גמר ה ד פ ס תו (שם). ואלמלא לא נתחדשה במלאכתיות ה ה ד פ ס ה כי נפלאת היא כי אם להוציא לאור החבור הנפלא הלזה מה טובה ומה יופיה (שם, הקד' המגיהים). ולא באתי להתכבד על ידי ה ד פ ס ת הספר במרוצה כי אם יפוצו מעיינותיו חוצה (הקד' יצחק בינגא בס' מגיד מישר' לר"י קארו). ואבחר דרכי ב ה ד פ ס ת ספרים קדמונים וישנים מחוברי חבר אשר תורת ה' בפיהם (הקד' המביא לדפוס ס' גידולי תרומה).

***הדק**[1], ממנו *הדק.

***הדק**, פ"י, — דחק ולחץ יחד, zusammendrücken serrer ; squeeze: הגולל ספר תורה גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים וכשהוא מ ה ד ק ו מ ה ד ק ו מבפנים ואינו מ ה ד ק ו מבחוץ (מגי' לב.). לא י ה ד ק נ ו (את הספר) מתוכו אבל מ ה ד ק ו מבחוץ (סופרים ג י). במין אצעדה שעושה לשוקיה מעל בתי שוקיה ל ה ד ק ן שלא יפלו על רגלה (רש"י שבת ס.).

[1]) בארמ' הדק, ודומה לזה חוק בעברית.

ומוסיף כעורות ומהדק עד שיעשה הקף הכרך ששה טפחים (רמב"ם ס"ת ט ג). הרגילין לתפור בתי זרועותיהם בחוט או במשיחה וכשפושט עצמו מתיר אותם ומרחיבה וכשלובש אותם מהדק התפירה סביב וכו' וכן מנהג נשים לאחר שלבישו קמיזא"ש שלהם מהדקין אותם במשיחות לולאות דופני הכתונת מימין ומשמאל (מרדכי, שבת נסח).— ובמשמ' חבר יחד, חבר אל: ותשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ המהדקין וקושרין עגוליה יחד (רש"י מ"א ז כב יג). או שהגיף את הדלת ולא גמר להדקה (רמב"ם טומאת מת יד ו).

— פעו', הֻדַּק, מְהֻדָּק, מהודק: ואח"כ גולל העורות בשוה ועושה מהן כרך אחד מהודק יפה יפה (רמב"ם ס"ת ט ג). מותר לישראל להפקיד יין בכלי סתום ביד עכו"ם והוא שיהיה לו בו שני סימנין וזה הוא הנקרא חותם בתוך חותם כיצד סתם החבית בכלי שאינו מהודק כדרך שסותמין כל אדם וטח בטיט הרי זה חותם אחד היה כלי מהודק וטח עליו מלמעלה הרי זה חותם בתוך חותם (סוה, מאכ' אסור' יג ה).

— נתפ', נִתְהַדֵּק, — נתחבר ונתדבק יחד בדחק ובכח: שמחבר ומקרב שני הבגדים של פשתן וכו' משני צדדין ומתוך כך מתהדק הצמר שבינתים (תוספ' שבת נג:). שהיו מסרטין לעגל בין קרניו כדי שיפול לו דם בעיניו שהיו רוצים להפילו לארץ ולשחטו בעזרה ואינו רואה ואינו מתהדק כ"כ על רגליו (ר"ש מע"ש ה טו). שמשמעות מתלקחת הוא שהיתה האש הולכת ומתאחות ומתהדקת עם הברד שהוא המים הנעצרים ונקפאים אליה והיא מתפורת אליהם ובזה נעשו מהודקים ודבקים יחד בעצם אחד (הקד' תפאר' ישראל לרשב"ג דורלן). שהן (הגידים) מחוברין ומתהדקין עד מקום שמתפשטין (שבלי הלקט, טרפות יח). שלא יחגרו מכנסיהם בחגור צמר שאינו מתהדק ונקשר יפה (ר"א מבלגנלי, פי' יחזק' מד יח).

הדר, ממנו הָדָר, הֶדֶר, הֲדָרָה, *הִדּוּר *הדרון.

הָדָר, ש"ז, מ"ר הֲדָרִים, כמ"י הדר הֲדָרֵי,— א) יפי וקשוט, **Schönheit, Schmuck; beauté, parure; beauty, adornment**: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקר' כג מ). כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל והשרון (ישע' לה ב). והדר זקנים שיבה (משלי כ כט). ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק' יו יד). מגן וכובע תלו בך המה נתנו הדרך (שם כז י). — ב) יפי של גדלות ורוממות, **Majestät; majesté; majesty**: המה יראו כבוד יי' הדר אלהינו (ישע' לה ב). בוא בצור והטמן בעפר מפני פחד יי' ומהדר גאנו (שם ב י). הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה (תהל' קמה ה). להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מלכותו (שם יב). עדה נא גאון וגבה והוד והדר תלבש (איוב מ י). כי כל אלהי העמים אלילים ויי' שמים עשה הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו (דהי"א טז כו-כז). ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו (תהל' ח ו). קול יי' בכח קול יי' בהדר (שם כט ד). — וההדר של הגבור, נשקו וכלי זינו: חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך (תהל' מה ד). — והדר העיר: ויצא מן בת ציון כל הדרה (איכ' א ו). וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (ישע' ה יד). —*הדר תורה וכו': הדר תורה חכמה הדר חכמה ענוה הדר ענוה יראה הדר יראה מצוה הדר מצוה צניעות (דא"ז ה). — *הדר הפנים: והרוצה להרגיל עצמו בבושת ישב תמיד לפני מי שמתבייש ממנו ואל יחלל הדר פניו לשאל מבני אדם כי כיון שתחלל הדר פניך אי אתה מוצא מי שמחדשהו לך (אורח' צדיק', הבושת). — *ומ"ר: דברי נכוחות לרעיך, להליץ עבורך, אף תצפצף להרים קול הדריך (קינ' לת"ב, ציון לפירת). — ואמר החכם: מי שבעצו במחשבה ייראה עליו הישוב וההדר ומי שבעצו שלא במחשבה תראה עליו השטות (רשב"ג, תקון מדות הנפש מ).

הֶדֶר, ש"ז, — כמו הדר: ועמד על כנו מעביר נוגש הדר מלכות (דני' יא כ). — ואמר המשורר: ויהי מרעה עדר אל מראה הדר, הרם לקרת וצחיח לצריח (יל"ג, אדו"מ א). מדבר אפרת נדם אבד כל הדר, הד נעים ברח מגבע ואחו (שם).

א. הָדַר, פ"י, הֲדָרָה, עת' תֶּהְדַּר, — א) יָפֶה, קֻשַּׁט, פעו' הדור, מיפה, מקשט, **prachtvoll; magnifique; splendid**: מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו (ישע' סג א). ראתה אותו (רבקה את יצחק) הדור ותוהא מפניו (מד"ר בראש' ס). זה (האתרוג) הדור וזה אינו הדור (ירוש' סוכ' ג נג ג). הרואה אתרוג בחלום הדור הוא לפני קונו (ברכ' נז.). — ומ"ר *הדורים, ואמר הפיטן: חכם עלה לעיר גבורים, וירד עז מבטחה להדורים, אמרים נעימים מפנינים יקרים (יוצר ב שבוע', ליר תמונים).

הֲדוּרִים בצאתם מעם מסובכך, מחסה מעליהם לא נחשך, פרש ענן למסך (יוֹלֵר שבה"ג, אַאמיר).—*הדור לו, נאה לו: מניחן על שלחנו וכן הדור לו (ברכ' כג:).—ב) הָדַר פניו של זקן וכדומה, נהג בו מנהג בכבוד הראוי, ehren ; honorer ; to honour: מפני שיבה תקום וְהָדַרְתָּ פני זקן (ויקר' יט לב). — הָדַר פני פלוני בריב, במשפט, וכדומה, נשא לו פנים, הטה הכף לטובתו: ודל לא תֶהְדַּר בריבו (שמות כג ג). לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תֶהְדַּר פני גדול בצדק תשפט עמיתך (ויקר' יט יה').

— נִפע', נֶהְדַּר, — נֶהְדְּרוּ פני פלוני, נשאו פניו, השגיחו בו, חסו עליו: שרים בידם נתלו פני זקנים לא נֶהְדָּרוּ (איכ' ה יב).

— פִּע', *הִדֵּר, — הִדֵּר את פלוני, נתן לו כבוד ויפי: יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת וכו' הידור שאין בו חסרון כיס (קדוש' לב:). זה אברהם שהדרו הקב"ה בשיבה טובה (מד"ר ויקר' ל). סנהדרי גדולה שהידרה הקב"ה בשיבה טובה (שם). ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו ואפילו זקן כותי מהדרין בדברים ונותנים לו יד לסומכו (רמב"ם ת"ת ו ט). — ואמר הפיטן: נוהם מיכאל, וגועה גבריאל, וועק אוריאל, וגועש רפאל, וּמְהַדֵּר הדרניאל, הוד ליה אכתריאל, ואני כנסת ישראל, מעידה כי אין כאל (אופן לשבה"נ, כלולי אב). — *מְהַדֵּר בדבר, משתדל לעשות הדבר ביפי, בהדור, בכל פרטיו ודקדוקיו: מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין (במצות) נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין וכו' יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך (שבת כא:). וי"א שאין צריך אלא כבר אחד וכו' ואין צריך להדר אחר שתי כברות (הלכות או"ח רלא ד).

— פֻּע', *הֻדַּר, מְהֻדָּר, *מהודר: שיהא המובח מהודר בקרבנו של עני (מד"ר ויקר' ג). וארא בשלל אדרת שנער ירצה בגד מהודר מאד מאשר יעשוהו בבבל הנקרא שנער (ר"י אברבנאל, יהוש' ז כא).

— הִתפ', הִתְהַדֵּר, — עשה את עצמו הָדוּר: אל תִּתְהַדַּר לפני מלך ובמקום גדלים אל תעמד (משלי כה ו). מלך ב"ו מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין בו וכו' אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם וכו' הוא לבדו מתהדר בעולמו (מד"ר בראש' א).

ב.*הָדַר, —כמו חָוַר, קל אינו נהוג.

— פִּע', *הִדֵּר, מְהַדֵּר: מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר (רש"י קדוש' ל.).

*הַדְרָגָה, ש"נ, מ"ר הַדְרָגוֹת, — שה"פ מן הִדְרִיג: ואחרי כן זה השם נעתק אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה כמו שיגדל מעט מעט או יחסר (אמונה רמה א ג). לא ידון עוד לעולם רוחי באדם פנים בפנים להשפט עמו יחד וכו' שלא יהיה עוד נחשב האדם להדרגה זו ותמצא כי בפי מעשיו מרחיק הדרגתו מטה מטה (אוה"ת בראש' ו ג). שבכל חכמה עיקרו הסדר וההדרגה הנכונה (שו"ת חות יאיר קכג). באותם המעלות אשר ירדה שעה אחר שעה חזר לאחור בהדרגה ההיא בעצמה אשר ירדה (ר"י אברבנאל, מ"ב כ יא). שיהיה זה הנס כשיחדש הקב"ה על דרך המופת אדים ורוחות מתנועעים לצד ההוא וגרש בהם ניצוץ השמש והביאהו במהירות נפלא אל המקום ההוא וכאותה הדרגה במעלות אחז אחורנית (שם). וגם היה בא (הפחד) בהדרגה אחר הפחד רעדה הגדולה הימנו ואחר כך מתפשט גם בעצמות (ר"מ אלשיך, איוב ד יד). אך מרקיע שלישי ולמעלה מתחיל הרוחניות בהדרגה (שם כב יב). בשתתבונן בפעולות האלהיות ד"ל הפעולות הטבעיות יתבאר לך מהם תחבולת הש"י וחכמתו בבריאת הב"ח והדרגת תנועות האברים ושכונתם קצתם בקצתם וכן יתבאר לך חכמתו ותחבולתו מהדרגת ענייני בלל האיש ענין אחר ענין (מורה משפט, כאור' לאיוב יז). היטבת מאד לסדר תבליותיך לפי הדרגתם ברצונך כי אולם באמת תבליתך הראשון הוא למצוא נחת לרוחך ושבעה לחמדת נפשך (דרך חכמה לרמח"ל ט). — ומ"ר: הנבואה תחול על האדם על ההדרגות שכתבנו (העקרים ג יא). בתת ה' שעור טובה בעוה"ו לאיש צדיק מתייחס אל צדקתו וכפי הדרגות עלותו במעלות צדקתו לעומתן טובו יעלה עמו (ר"מ אלשיך, איוב א א). כי ג' הדרגות יש ברשעים יש שכמו שהוא בלתי אפשר שאחר שכלה ענן וילך כי הנה איננה, כן יורד שאול לא יעלה וכו' (שם ז ט).

*הַדְרָגִי, ת"ז, — כדרך הדרגה: רוצה לומר שהשנוי ההדרגי והוא הליכה מתואר אל תואר אחר השתנה אליו בהדרגה (אפודי, מו"נ ב, הקד' ד). שבל

תנועה הוא שנוי הדרגי וכל שנוי הדרגי הוא יציאה מן הכח אל הפועל (שם, הקד' ה).

הֲדָרָה, ש"נ, סמי' הֲדָרַת, — כמו הָדָר: ברב עם הֲדְרַת מלך ובאפס לאם מחתת רזון (משלי יד כח). הבו ליי' כבוד שמו השתחוו ליי' בְּהַדְרַת קדש (תהל' כט ב). ויעמד משררים ליי' ומהללים לְהַדְרַת קדש (דהי"ב כ כא). — ׳הדרת פנים: וגזרה (אשת מנוח) שהיה איש האלהים אם מפני הנבואה והייעוד שאמר אליה ואם לזוהר צורתו והדרת פניו (ר"י אברבנאל, שופט' יג ו).

׳הַדָּדָה, ש"נ, — שה"פ מן הדיר נדר: שאמר דור לי וכו' קודם הדרת הראש וכו' חייב לו שבועה בהדרת הראש (ר"י על הרי"ף, סנה' ח.). כשקבלו עליהם קודם פסק והדדה (שם).

׳הַדְּרוֹן, ש"ז, — כמו הָדָר: שבים הדור וסהרונו, וציץ מקדש וארונו, ונר עמו והדרונו (פזמ' תימני, כילאך נור).

׳הַדְרָכָה, ש"נ, — שה"פ מן הִדְרִיךְ: כי היראה מעשו אינו ההדרכה בסבות הנאותות והנה יראה זה מתפלת יעקב שאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו וגו' והוא המורה שהיתה יראה ממש לא ההדרכה בסבות (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים י יב). שהחמשה הדברים הנזכרים (ההמצאה והסדר והצחות וכו') תקל עלינו עשייתם או הוצאתם אל הפועל אם מצד המלאכה אם מצד ההדרכה אם מצד ההשתדלות וכו' ההדרכה היא אשר למענה נהעורר עם ציור אמתי להדמות אל קצת האנשים במדרגת הדבור (נופ' צופ', מסיר ליאון א ד).

***הֲדַרְנִיאֵל**, ש"ז, — שם מלאך: והיה משה מהלך ברקיע כאדם שמהלך בארץ עד שהגיע למקום הדרניאל[1]) המלאך שהוא גבוה מחבירו ששים רבוא פרסאות וְכל דיבור ודיבור שיוצא מפיו יוצאים בריבור שנים ברקים של אש אמר לו מה לך במקום קדושי עליון כיון ששמע קולו נבהל מפניו וזלגו עיניו דמעות וביקש ליפול מן הענן באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם וכו' כיון ששמע הדרניאל כך אמר לפניו גלוי וידוע לפניך שלא ידעתי שברשותך בא עכשיו אני אעשה לו שליח ומהלך לפניו כתלמיד לפני רבו והיה מהלך לפניו עד שהגיעו לאשו של סנדלפון אמר לו הדרניאל למשה עד כאן היה לי רשות להלוך (פסיק' רבתי כ). ומי שהוא ממונה על הרצון רצון בני אדם אם טוב ואם רע נקרא הדדניאל מן אש השורף (ברית מנוחה ו). — ואמר הפיטן: נוהם מיכאל, ונועה גבריאל, וזעק אוריאל, זנועש רפאל, ומהדד הֲדַרְנִיאֵל, הוד ליה אכתריאל, ואני כנסת ישראל, מעידה כי אין כאל (אופן לשבה"ג, בלולי אש). בעד עמכם שאו קולכם בני יעקב ישראל, ערך תפלח מהללה רפאל וַהֲדַרְנִיאֵל, ושרפים לאלפים צעוק חושו לעזיאל (סכת לפני ר"ה, שלו לנכנם).

הָהּ, — מלת קריאה לצער וכאב, כמו אֲהָהּ: כה אמר אדני יי' הילילו הָהּ ליום כי קרוב יום וקרוב יום ליי' יום ענן עת גוים יהיה (יחזק' ל ב-ג). בימים ההם וכו' הה לאותן הימים (מד"ר אסת' א ב).

***הָהּ**[1]), ש"ז, — שם התולעת הנוקרת ברמונים, משתמשים בו בדבור העברי בא"י.

הֲה, עי' הֲיֵה.

הוּ, — כמו הוא, בפרט בהרכבות, כְּמוֹהוּ, מַשֶּׁהוּ, וכדומה.

הו והו, — עי' והו.

הוּא[2]), — מלת הגוף לנסתר זכר, בע"ח ולא בע"ח, he; il; er, ויעמש, א) במקום השם של הגוף

---

[1]) ובזהר: עד דאיערע ביה (במשה) חד מלאכא רברבא ויקירא מן קדמאה ותאנא הדרניאל שמיה והוא עלאה על שאר מלאכין אלף ושתין רבוא פרסין (זוהר, בשלח נח.). בה שעתא אתרמיז לגביה הדרניאל מלאכא קדישא ואמר ליה אדם אדם הוי גניו יקרא דמארך דלא אתייהיב רשותא לעלאי למנדע ביקרא דמארך בר אנת (שם, בראש' נה:).

[1]) בארמית: א"ר יהודה מקק דסיפרי תכך דשיראי ואילא דעינבי ופה דתאיני וההה דרימוני בולהן סכנתא (שבת ל.), כך בנוסח', ובכ"י הא, חח, (ד"ס).

[2]) בעוד שבשני הגופים הראשנים, מדבר בעדו סנכח, כל לשונות השמיות מסכימות ומשתמשות באותן שתי המלות רק בשנוים קלים, הנה בגוף השלישי, של נסתר ונסתרת, נחלקו הלשונות האחיות לשלש כתות: של ש (שׁ), של ה, ושל שתיהן יחד גם ש וגם ה. בלשון האשור' משמשת לסמן גוף הנסתר לזכר ונקבה שׁ (ובמינ' שׁ), בערב', ארמית ועברית וכו' לזו"נ ה, ובמהרית לזכר ולנקב' שׁ. ומ"ברים קצת החדשים, ינסן, ברוקלמן, אונגנד (Jensen, Brokelman, Ungand) כי בלשון השמית הכללית הקדומה היה נהוג שמוש

הנסתר בשכבר נזכר פעם: ותלד עדה את יבל הוּא היה אבי ישב אהל ומקנה ושם אחיו יובל הוּא היה אבי כל תפש כנור ועוגב (בראש' ד כ-כא). וכוש ילד את נמרד הוּא החל להיות גבר בארץ הוּא היה גבר ציד לפני יי' (שם י ח-ט). ותקרא שמו מואב הוּא אבי מואב עד היום (שם יט לז). — וכמעט *בלי צֹרך, רק ליתר באור: קשר את הספינה בדבר ש ה ו א יכול להעמידה (אהל' ח ה), כמו בדבר שיכול וכו'. וח ש ה ו א נכנס לבית הכנסת ומצאן עומדים ומתפללים (ירוש' ברכ' ג ג), במקום זה שנכנס. מלמד שתפסו משה להקב"ה כאדם ש ה ו א תופס את חבירו בבגדו (ברכ' לב.), ר"ל באדם שתופס. חריץ ש ה ו א עמוק י' ורחב ד' וכן גדר ש ה ו א גבוה י' ורחב ד' (שבת ו.), במקום חריץ עמוק י ורחב ד, וכן גדר גבוה י ורחב ד. כל מי ש ה ו א מקבל לשון הרע אעפ"י שאתה הולך ומפייסו והוא מתפיים עדיין הוא בוער מבפנים (מד"ר בראש' לח), כמו כל מי שמקבל. — ובמשמ' "מי: אמר לו (אברהם ליצחק) יודעים אנו שאחריך מעט יהיו ימינו ה ו א שנחמנו עד שלא נולדת הוא ינחמנו מיום זה ואילך (מדר' ויושע א). — ובפרט להטעים ולנחץ את הנסתר ולהוציא זולתו: לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוּא יירשך (בראש' יה ד). יי' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי וכו' הוּא ישלח מלאכו לפניך (שם כד ז). האיש אשר נמצא הגביע בידו הוּא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם (שם מד יז). והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוּא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוּא לא ילך (שופט' ז ד). יי' מלכנו הוּא יושיענו (ישע' לג כב). כי פי הוּא צוה ורוחו הוּא קבצן (שם לד יז). הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן וכו' ה ו א היה אומר אם אין אני לי מי לי (אבות א יב-יד). — וכמו"ב כשמוסיפים להנושא הנסתר עוד דבר חדש: ויעל אברם ממצרים הוּא ואשתו וכל אשר לו (בראש' יג א). וישב (לוט) במערה הוּא ושתי בנתיו (שם יט ל). ויאכלו וישתו הוּא (עבד אברהם שנזכר קדם) והאנשים אשר עמו (שם כד נד). והיה הוּא (הקרבן) ותמורתו יהיה קדש (ויקר' כז י).— ועם גַם אחרי הנושא לנחץ ולהוסיף על הקודם: ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי' והבל

סי' הגוף לנסתר והנסתרת כמו שהוא בלשון מהרית, ר"ל לזכר ה ולנקבה ש, ומלבד זה היה עוד הבדל בהברה הקולית התנועית, שלזכר שמש השורק ולנק' החירק. ואחרי כן, כשנפרדו הלשונות האחיות ותחלנה ללכת כל אחת בדרכה המיוחד, שמרה רק המהרית את מנהגה של לשון ה א ם הקדומה לציין את הנסתר הזכר באות לבדה והנסתר הנקבה באות לבדה, ור"ב הלשונות האחיות עזבו את כפילות סימן הגוף הנסתר בעצם האות, והשאירו קצתן (האשור' והמינ') את האות ש לזו"נ, וקצתן (ערבית, ארמית ועברית ועוד), את האות ה לזו"נ, ויסתפקו להבדיל בין הזכר ובין הנקבה בהתנועה בלבד, להזכר שורק ולהנק' חירק. ודבר טבעי הוא שהסימן של הזכר נסתר בלשון הקדומה, האות ה, הכריעה את הכף נגד הסי' של הנק' האות ש, וברוב הלשונות השמיות משמשה רק האות ה, ורק בלשונות אחדות, האשור' והמינ', נשאר שמושה של האות ש לשני המינים, ורק באחת מהן נשאר השמוש העתיק, של הלשון השמית הקדומה, בשתי האותיות יחד, האחת לזכר והאחת לנק'. ומהכתיב של מלת הגוף הזאת בעבר' א בסוף אחרי ו, שאין ספק בדבר שהיו מפיקים אותה בתחלה ורק אחרי בן רפתה והניחוה (קצת החכמים סוברים כי א זו היא א השמירה, אלף אלוקאיה בערב', אך אינו מחֻור), יש ללמוד, כי הצורה הקדומה של מלת הגוף לנסתר ונסתרת היתה הוּ-אַ, שִׁי-אַ (אַ מלת הרמז), ומזה הוּא היא בעברית. (C Brock. Grundr. § 104). וכבר נשאו ונתנו החכמים בטיבה של מלת הגוף לנק' נסתרת שבתורה, שגם היא כתובה בכל מקום, כמו הכתיב של מלת הגוף לזכר, רק הנקוד מבדיל ביניהם, שלנק' נסתרת המלה חרוקה כך: הִוא, יצאו אחד עשר מקום הרשומים במסורה לבראש' לח כה שבהן כתוב היא. וז"ל המסורה שם: י"א כתיב יוד בתורה וסי' היא צוער קדמא', תניי' דהלא הוא אמר לי, והיא שלחה אל חמיה, וכי ימות מן הבהמה, והיא הפכה שער לבן, ואם יראנה הכהן קדמא', שבת שבתון היא דאחרי מות, ואיש כי יקח את אחותו בת אביו, היא מחללת קדמא', ושכב איש אותה קדמא' דפסוק, ועבר עליו רוח קנאה תני' דפסוק, ע"כ. והנה קצת החדשים סברו כי הכתיב הזה הוא גם לנק' נשאר מזמן קדום בעת שעוד לא הבדילו במלת הגוף בין זכר לנק' ואמרו לשניהם הוא, כמו שאמרו נער גם לזכר וגם לנקבה. אך דעה זו קשה לקבל, כי כבר ראינו שקרוב לודאי שגם לשון שמית הקדומה הבדילה בין זכר לנקבה במלת הגוף, ומלבד זה קשה מדוע בא היא באחד עשר המקומות, ומדוע אין כתיב ק ד ו ם זה, הוא לנק', גם בספר יהושע, שהוא בלי ספק כמעט מזמן אחד עם התורה? ולכן סוברים קצת החדשים כי זה הכתיב ה ו א לנק' הוא פשוט ש ב ו ש של ס ו פ ר קדום אחד, שממנו העתיקו אחרי כן שאר הסופרים. אבל, זו דעה זרה ותמוהה עוד יותר, כי איך אפשר ט ע ו ת סופר כזו לא במקום אחד אלא בכל מ א ת י ם המקומות שבתורה שבאה בהם הוא במקום היא?—ועי' עוד במבוא, בחלק הדקדוק.

הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן (בראש' ד ג-ד). — ובמשמ' הוא בעצמו: לכן יתן אדני הוא לכם אות (ישע' ז יד). — וגם אחרי אַתָּה: הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה (ירמ' מט יב).—וקצת במשמ' *בעוד שבאמת: לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב"מ ד י). — ובמשמ' *כל אדם, כל העולם, people; on; man: על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה (ברכ' ו א). לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח (פאה א ו).—*ועם כְּשֶׁ בראשו: כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים (ברכ' כג:). כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם (שם יב.). שאין המים הללו רומין אלא לסם יבש שהוא נותן על גבי בשר החי ואינו מזיקו (מד"ר במדב' ט).—*ולהוראות המעמד שאדם נמצא בו בשעושה דבר: השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא (פסח' קח.). לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה (שם צט:). שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה (ערוב' מא.). נקרימון נכנס לבית המקדש כשהוא עצב נתעטף ועמד בתפלה (תענ' כ.). ולר"מ דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם יביר למה לי בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס (ב"ב קכז:). ושברו את עיניו ועשאוהו רוגמא ובוכה והלך לביתו כשהוא עשוי דוגמא (תנחו' קדוש' ח). — ויכלול בקרבו גם מושג הקשור בין שני שמות במקום הפעל הנצרך: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בערך (בראש' כ ז). וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי' כי נורא הוא (שמות לד י). והנהר הרביעי הוא פרת (בראש' ב יד). וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (שם יט). אתה הוא מלכי (תהל' מד ה). אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישע' נא יב). מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא (איוב טו ט). סדר נחלות כך הוא איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו בן קודם לבת (ב"ב ח ב). אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל בריבית (ב"מ סא:). עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות (סנה' יא.). אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א"ל הן א"ל אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל (שבת לא.). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה הן וסבורה אני שאתה הוא (מד"ר שמות א).—ובשאלה, אחרי מי: מי אפוא הוא הצד ציד (בראש' כז לג). מי הוא ירשיעני (ישע' נ ט). זכר נא מי הוא נקי אבד (איוב ד ז). מי הוא יריב עמדי (שם יג יט). מי הוא לידי יתקע (שם יז ג).—ואחרי במה: במה הוא שיעורו (ערוב' ח ב). — ותבוא המלה הוא לפני פעולה ליחס פעולה זו אל הנושא הנסתר הנזכר קודם: שם (הנהר) האחד פישון הוא הסבב את כל ארץ החוילה וכו' ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור (בראש' ב יא-יד). — ותבוא המלה הוא עם ה ההודעה בראשה במשמ' אותו הדבר הידוע, אם מפני שנזכר קודם, או שהוא דבר ידוע ומפרסם בעולם: ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית (בראש' טו יח), ר"ל באותו היום שנזכר שם קודם. כי יום ליי' צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל וכו' ונשגב יי' לבדו ביום ההוא וכו' ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו (ישע' ב יב-כ). איש היה בארץ עוץ איוב שמו והיה האיש ההוא תם וישר (איוב א א).—ולפני השם הרמוז: אמ"ו לא הניח ההוא אדם לא חמר ולא גמל בא"י שלא משכו עמו (ספרי, וזאת הברכה שנה). וההוא מקום כל טבחים שלהם ישראלים הם (והזהיר, ויקרא ח:). ההוא שטר מתנה שהיו חותמין עליו שני גולנים (שם לג). גזרה היא מלפני אריסטו כי ההוא יקרא שלם בעצם אשר לא יחסר כל בו (בעה"ש לר"א אירירו ג ב, תרג' ר"י אבוהב). — ויש שיאמרו גם בדרך דבור זה בלי ה ההודעה: וישכב עמה בלילה הוא[1]) (בראש' ל טז). — ובלי יום, במשמ' סומן קודם: אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה (ישע' יח ב). — ולפני אֲשֶׁר, במשמ' הוא הדבר אשר, הוא האיש וכדומה: ויאמר אלהם יוסף הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם (בראש' מב יד). ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר יי' לאמר בקרבי אקדש (ויקר' י ג). וכי תאמר אלי אל יי' אלהינו בטחנו הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו (ישע' לו ז). —*וקצת במשמ' ולכן: ומה אם יעקב אבינו שהבטיחו הקב"ה ואמר לו הנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך נתיירא אנו עאכ"ו הוא שהנביא מקנטרן ואומר להם ותשכח

—[1]) במסורה: סבי' ההוא.

ה' עושיך (פסיק' דר"כ, אנכי אנכי). והוא שדוד אמר כי אבי ואמי עזבוני (מד"ר ויקר' יד). — *ובכלל במקום דבר זה: שתגלחת הנגע דוחה תגלחת הנזיר בזמן שהוא ודאי אבל בזמן שהוא ספק אינו דוחה (נזיר ח ג). עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו (זבח' קיג.). שכשם שהוא רחמן על האדם כך מרחם על הבהמה תדע לך שהוא כן שבשעה שבקש הקב"ה לאבד עולמו וכו' (תנחומא נח ח). — ובמשמ' אותו הדבר הנזכר: אימתי (משחק בקוביה ומלוה ברבית פסול להעיד) בזמן שאין להם אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא כשרין (סנה' ג ג). — וכמשמ' דבר זה אינו אלא בתנאי זה: ג' שנים שאמרו (בחזקה) הוא שאכלן רצופות (ב"ב כט.). — והוא שֶׁ, במשמ' מה שאמור למעלה אינו אלא בתנאי: בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת וכו' אמר אביי והוא שלא פסק מעיין ראשון (מו"ק ד.). פול המצרי שהביא שליש לפני ר"ה אם זרעו לזרע מתעשר לשעבר וכו' והוא שליקט ממנו לפני ראש השנה (רמב"ם מע"ש וגט"ר א י). ישראל שהיה לו קרקע בסוריא והוריד לה ארים ושלח לו הארים פירות הרי אלו פטורים שאני אומר מן השוק לקחם והוא שיהיה אותו המין מצוי בשוק (הוא, תרומ' א יט). נשתברו שש (צלעות) מיכן ושש מכאן או אחת עשרה מכאן ואחת עשרה מכאן טרפה והוא שנשברו מחציין של מול השדרה (הוא, שחיט' י א). — ב) כנוי לאלהים: אני אני הוא [1]) ואין אלהים עמדי (דבר' לב לט). אני יי' הוא שמי וכבורי לאחר לא אתן (ישע' מב ח). שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון (שם מח יב).

הֲוָא²), פ"ע, עת' יֶהֱוֶא, צווי הֱוֵא, — הֱוֵא השלג על הארץ ירד ונפל, niederfallen; tomber (de haut en bas); to fall down: כי לשלג יאמר הֱוֵא [3]) ארץ (איוב לז ו).

— [1]) אעפ"י שאפשר לפרש מלת הוא שבכל המשלים הבאים גם פשוט כמשמ' מלת הקשור, מכל מקום נראה שהיה צרוף זה גם כנוי להאלהות, ולכן אולי הרכבת השמות עם הוא בסוף: אביהוא, אליהוא ועוד. [2]) בערב' הַוִי [a]). — [3]) כך פרשו החדשים.

[a]) هَوِيَ

הֲוָא¹), פ"ע, עת' יְהוּא, — כמו היה: מקום שיפול העץ שם יְהוּא (קהל' יא ג). — ונצטמצם עוד בעתיד *אהא, תהא, יהא: הריני נזיר ע"מ שאהא שותה יין ומיטמא למתים (נזיר ב ד). מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים (שם ג ו). אמר להם אהא בשלום אני ואתם (יומא סו:). למחר אהא לפניך בתענית יחיד (תענ' יב:). לא איפטר מן העולם עד שאהא נזיר (נדר' ט:). וכן אם אחז בשערו ואמר אהיה נאה או אהא מכלכל או אהא מסלסל (רמב"ם נזיר' א ו). כיון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה ובלבד שיהא שם חמשה רבעי קמח (חלה ג א). הבונה כמה יבנה ויהא חייב (שבת יב א). בשביל שיהא שמור (שם כב ד). הכל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב"מ ג ד). כותבין גט לאיש אעפ"י שאין אשתו עמו ושובר לאשה וכו' ובלבד שיהא מכירן (ב"ב י ג). ובלבד שיהא ממש בדבריו (סנה' ו ב). הריני נזיר לכשיהא לי בן (נזיר ב ט). כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע (נדה ה ח). שלשה אילנות בתוך בית סאה וכו' כמה יהא ביניהם (תוספתא שביע' א א). לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה (ברכ' ו:). מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף (שבת לא:). שחרית בעל הבית עומר ואומר כל שילקטו עניים היום יהא הפקר (ב"ק סט.). שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חבירו ואומר שלי הוא (ב"מ ג.). סלע שנפסלה והתקינה שיהא שוקל בה משקלות טמאה עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה (שם נב.). מעשה ועמדו קינים בירושלם בדינרי זהב אמר רשב"ג המעון הזה אם אלין הלילה עד שיהא בדינרין (של כסף) (כ"ב קסו.). המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי (נדה יג:). ועוד יהא אדם שמח בייסורים יותר מן הטובה שאלו אדם בטובה כל ימיו אין נמחל לו עון שבידו ובמה נמחל לו ביסורים (ספרי ואתחנן לב). לא יהא אדם ער בין הישנים וכו', ולא בוכה בין השוחקים (דא"ז ה). אמר הקב"ה עד מתי יהא העולם מתנהג באפלה תבוא האורה (מד"ר בראש' ג). אמר דוד רבון העולמים כשאני עוסק בחקיך לא יהא רשות ליצר הרע להציץ בי (שם שמות יט). למדתך תורה דרך ארץ שכשיהא אדם

— [1]) בארמ' הֲוָא, ועי' הָיָה.

עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח (שם ויקר' לד). שתהא נידונית על שער העיר (ספרי תלא רלה). אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות (ברכ' ס.). אמר תהא שדה זו מופקרת ליום אחד לשבת (נדר' מד.). ושתהא אשה משכמת ושתהא אשה חוגרת בסינר (ב"ק פב.). מלמד שקפלה הקב"ה לכל א"י והניחה תחת יעקב אבינו שתהא נוחה ליכבש לבניו (חול' צא:). — ובמשמעה סתמית: מה יהא בדמים (ב"מ ב ו). כל אתים שדרשת מה תהא עליהן (פסח' כב:).

*הֲוַאי, ש"ז, — כמו הֲבַאי: דברה תורה לשון הואי דברו נביאים לשון הואי דברו חכמים לשון הואי[1]) (חול' צ:).

*הוֹאִיל[2]), — מלת הטעם, לבאר הסבה של דבר, da, weil; puisque; since: כרם שהוא נטוע ערבוביא וכו' הואיל והוא נראה כתבנית הכרמים הרי זה כרם (כלא' ה א). מי שישב כרוך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר הואיל ולא היתה כונתו לכך לא יכנס (ערוב' ד ז). הואיל והוא חייב באחריותן הרי אלו יאכלו בתרומה (יבמ' ז א). אחת (משתי הצרות שבאו ממדה"י) אומרת מת ואחת אומרת נהרג רבי מאיר אומר הואיל ומכחישות זו את זו הרי אלו לא ינשאו ר"י ור"ש אומרים הואיל וזו וזו מודות שאינו קיים הרי אלו ינשאו (שם טו ה). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע (כתוב' יג ד). הלך (בעל הבהמה) וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק פטור (ב"מ ב י). הואיל ולצורה הן עובדין נתיר להם את האילן (ע"ז ג ז). הואיל והביאה עצמה לידי דברים הללו אף היא לא תצא מידי פורענות (ספרי נשא כא). הואיל ויש בו לאחרים חלק דין הוא שיצא מתחת ידו ויתחלק (שם ל). משיב משה לפני הקב"ה הואיל ואני נפטר בנסיון הראני ארם נאמן שיעמוד על ישראל (שם,

1) גרסת הערוך וכמו"כ קצת, כ"י ובנוסח' הבאי כבית, עי' למעלה.

2) לא נתברר מקור מלה זו. י' לוי ראה בה הרכבה מן הא—אילו, ולא העיר על זה כלום פלישר, והסכים לזה גם קוהוט. אבל, בשתי מלות חללו, הא אִלּוּ, אין שום מושג שיתן מקום למושג הסבתי שבמלה החדשה הואיל. גם השערת יסטרוב כי זו הפעיל מן יעל, הועיל, בלשון תועלת, אינה מחורה כלל.

נצבים שה). בשעה שהיה יושב (דוד) בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא ע"ג קרקע וכו' אמר לו הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה (מו"ק טז:). אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל (ברכ' לב:). וזו הואיל ולא בדקה הפסידה עונתה (נדה ז:). הואיל ואת רוצה לילך ליאבד מן העולם קום לך (מד"ר במד' ב). הואיל ופרשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם תניחנו והאש אל תאכלנו (תנחומא קרח יח). אמר לו הקב"ה למשה הואיל שישראל אין נכנסין (לא"י) ושבטו של לוי נכנסין כשתבוא למנותן עשה הפרש בין ישראל לביניהם (מד"ר במד' ג).—ואחרי הדבר: אין מעברין את השנה ביום ל' של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן (ברכ' י:). אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (שם נג:). (מעות שנמצאו בירושלם בשעת הרגל הן מעשר) הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח' ז.). המזכה לעובר לא קנה וכו' הואיל ודעת של אדם קרובה אצל בנו (ב"ב קמב:). (חתיכת בשר אינה בטלה) הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים (חול' ק.). אלו כהנים שהיו במקדש שהיו נוטלים מפתחותן בידן וזורקין כלפי מעלה ואומרים לפני הקב"ה רבש"ע הילך מפתחותיך שמסרת לנו הואיל ולא היינו גזברין נאמנין לעשות מלאכת המלך ולאכול משלחן המלך (אדר"נ ד). אמר אברהם לשרה זו היא מצרים יפה היא לשכיחה הואיל והרעב בא (תנחומא לך לך ח).

*הוּבָאָה, ש"נ, — כמו הֲבָאָה, בשבא אחרי שה"פ הולכה בדי לזוג אותו עם הקודם לו: יש כאן הולכה או הובאה[1]) (רש"י חול' ל:). שהכה בסכין על הצואר וכו' ותתך הסימנין בכת אחת בלא הולכה ולא הובאה (רמב"ם שחיט' ג יא). וחושב ההובאה וההולכה בשיפה אחת להתיר (הוא, איסורי מזבח ז ה). והשחיטה כשרה בהולכה בלי הובאה או בהובאה

1) בבר העיר על ענין זה של זווג המלים ר"י חיוג ז"ל: ויתכן שאומר כי מלת מובא (שהיתה צריכה להיות מבוא) רדפה אחרי מלת מוצא להדמות לה במשקל (ספר הנות 71). וכן ריב"ג: ואני סובר שהיה דעתם בשתי המלות (מוצאיו ומובאיו) לרדוף מה שלפניהם והיא סברת רבי יהודה בהם (הרקמה ל). וכן דעתו של ריב"ג במדיח ומליח (הקדמה שם).

בלי הולכה (כת"ב תול' ז). גזירה הולכה אטו הובאה (רע"כ תול' א כ).

הוֹד, ש"ז, — יפי נעלה ונשגב, Pracht; magnificence; splendour: יי' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (תהל' קד א). כי כל אלהי העמים אלילים ויי' שמים עשה הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו (שם לו ה-ו). גדלים מעשי יי' דרושים לכל חפציהם הוד והדר פעלו וצדקתו עמדת לעד (שם קיא ב-ג). לך יי' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וְההוד (דהי"א כט יא). — ולכהן גדול, למלך: והוא (יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול) יבנה את היכל יי' והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו (זכר' ו יג). גדול כבודו (של המלך) בישועתך הוד והדר תשוה עליו (תהל' כא ו). ויגדל יי' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל (דהי"א כט כה). — והוד הקול וכדומה: והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף (ישע' ל ל). — ואמר המשורר: עתה בדביר מלכות יפרוט בנבל, ובאוני מלך הוד קולו ישמיע, ואסיר זקי קסם בכפיר בבבל, רוח שגעון מקרבו יסיע (יל"ג, אדו"מ כ). — *וקרני ההוד של משה: בשמשה היה כותב התורה נשתמר בקולמוס קימעא והעבירו על ראשו ומשם נעשו לו קרני ההוד (תנחומא, כי תשא ב). — *הוד היֹפי: שאחוה (גיחזי את השונמית) בהוד יפיה (ברכ' י:), השדַים. — *וקבוצת הנוצות בראש העופות: דוכיפת שהודו כפות (חול' סג.). — ובכנ': ויאמר יי' אל משה קח לך את יהושע בן נון וכו' ונתתה מֵהוֹדְךָ עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל (במד' כז יח-כ). דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו הדר כבוד הוֹדֶךָ ודברי נפלאתיך אשיחה (תהל' קמה ד-ה). ואל תקרב אל פתח ביתה (של הזרה) פן תתן לאחרים הודך ושנתיך לאכזרי (משלי ה ח-ט), ר"ל הכח והכבוד שלך. חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך (תהל' מה ד), ר"ל הנשק. ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון (הוש' יד ז), יפי הנוף והפירות. ושם אותם כסוס הודו במלחמה (זכר' י ג), יפיו וגאונו הטבעי. אלוה מתימן יָבוא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (חבק' ג ג), זהרו ותפארתו. יהללו את שם יי' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים (תהל' קמח יג). ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח וְהודי נהפך עלי למשחית (דני' י ח), יפי נהת הפנים. — וגם הֹד: לא יספדו לו (להמלך) הוי אדון והוי הֹדֹה (ירמ' כב יח). — ואחת הספירות, אצל המקובלים.

***הוֹדָאָה**, ש"נ, מ"ר הוֹדָאוֹת, — שה"פ מן הוֹדָה, כמו תודה בשתי המשמעות: ועלה היה לי לכבוד ולמלמדי אתן הודאה (כ"ס גני' נא יז). נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד (ברכ' ט א). אם הטיב לך מעט יהי בעיניך הרבה וצריך אתה ליתן הודאה שספרוך (כלה רבתי ד). על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום (ברכ' נד.). — ומ"ר הודות, הודאות: ויתן בפלשתים ערים ועד היום שבר קרנם, בכל מעשהו נתן הודות לאל עליון באמרי כבוד (כ"ס גני' מז ז-ח). ברוך אתה ה' אל ההודאות (ירוש' ברכ' א ח). אל יעזבונו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו ברוך רוב ההודאות (תענ' ז:). אלף אלפים ורבי רבבות ברכות והודאות אנו צריכין להודות לשמך על כל טפה וטפה שאתה מוריד לנו (מד"ר ברא' יג). — ונוסח ברכה: מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ר"א אומר בהודאה (ברכ' ה ב). הכל שוחחין עם ש"צ בהודאה (ירוש' שם א ח). כל התפלות בטילות ההודאה אינה בטלה (מד"ר ויקר' ט). — וכמשמ' הודאה על האמת: שבועות הדיינין הטענה שוה כסף וההודאה בשוה פרוטה ואם אין ההודאה ממין הטענה פטור (שבוע' ו א). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים וכו' אין הודאה ממין הטענה (כתוב' יג ד). חמש פרוטות הן ההודאה שוה פרוטה והאשה מתקדשת בשוה פרוטה וכו' (ב"מ ד ז). הודאת בעל דין כמאה עדים דמי (גמ' שם ג:). שההודאה באונס אינו הודאה (בו"ת הרי"ף מא). והיתה שמירת השבת היא בעצמה ההודאה באלהות אבל כאלו היא הודאה בדבר מעשי כי מי שמקבל מצות שבת בעבור שבה היה כלות מעשה בראשית כבר הודה בחדוש מבלי ספק ומי שהודה בחדוש הודה במחדש העושה יתברך (כוזרי ב נ). למה נצטרך (יהושע) להודאתו (של עכן) והנה לא היתה הודאתו צריכה להענישו כי אין הודאת בעל הריב בדיני נפשות מועילה בפי הדין שאין אדם משים את עצמו

רשע (ר"י אברבנאל, יהוש' ז).

*__הודיה__, ש"נ, — כמו הודאה, במשמ' תודה וברכה הודיה ושבח לשמך לך גדולה לך גבורה לך תפארת (ירוש' ברכ' א ח). נותן הודיה לשעבר וצועק לעתיד לבוא (שם תענ' ב סה ג). לאה תפסה פלך הודיה ועמדה הימנה בעלי הודיה (מד"ר בראש' עא). תודה אינו אומר אלא תודות ההודייה וקרבן תודה (שם, ויקר' כז). כל ההודיות בטלין והודיות תודה אינה בטלה לעולם (שם). — ואמר הפיטן: ואשמיע בקול הודיתך, ואספרה כל נפלאותיך (שהי"ת, יוס א). — ובמשמע' *הודה על האמת: הטוען את חבירו שני מינין והודה באחד מהן הרי ההודיה ממין הטענה ונשבע (רמב"ם טו"נ ג יא). המודה בפני שנים שיש לפלוני אצלו מנה ואמר להן בדרך הודיה לא דרך שיחה וכו' הרי זה עדות (שם ו א). שטר הודיה שיצא ולא היה כתוב בו אמר לנו כתבו וחתמו ותנו לו (שם ד). כל המודה בפני שנים וכו' מחייבין אותו ליתן בהודית פיו שכל האומר בדרך הודיה הרי זה כאומר אתם עדי (שם ב). בית דין של שלשה שהיו יושבין וכו' ובא אח"כ התובע ואמר כתבו לי הודייתי (שם ג).

*__הודעה__, ש"נ, — שה"פ מן הודיע: שלא היה מקום להודעה הזאת בכאן (ר"י אברבנאל, יהוש' ו ח). הענין אשר יוכל להשיגו בביאור הלשון והצעת שרשיו: והודעת תולדותיו (הקד' הרקמה). — ובדקדוק: ההודעה והסתם וכו' (הרקמה, שער לז). וההודעה מינים מהם השמות הנודעים וכו' (שם). ואפשר שיביאו ההודעה על הסמוך בלבד (שם). — הא ההודעה: וכאשר רצה להודיעו הכניסו עליו הא ההודעה (הרקמה, שער כ). אבל אם נפל אות ההודעה על חית לא יניעוה כי אם בפתחה בלבד (שם טו). — ומ"ר: מה שנקבצו בו שתי הודעות כמו אמר הארון הברית (שם לז).

__הַוָּה__[1], ש"נ, מ"ר הַוּוֹת, — א) תאוה עזה, Begehren ; desir ; desire : והגדול דבר הַוַּת נפשו הוא ויעבתוה (מיכ' ז ג). לא ירעיב יי' נפש צדיק והות רשעים יהדף (משלי י ג). — ב) בפרט תאוה רעה, ובהרחבה במשמ' כונה רעה, מחשבה של און ועול וחמס, schlechte Absicht ; mauvaise intention ; bad intentions : צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע צדקת ישרים תצילם ובהות[1]) בגדים ילכדו (משלי יא ה-ו). — ומ"ר: וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל היום יהגו (תהל' לח יג). הוות תחשב לשונך כתער מלטש עשה רמיה (שם נב ד). הוות בקרבה ולא ימיש מרחבה תך ומרמה (שם נה יב). היחברך כסא הוות יצר עמל עלי חק (שם צד כ). מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הות (משלי יז ד). — ג) רעה, צרה, יסורים, Verderben, calamité ; -ty : לו שקול ישקל כעסי והותי[2]) במאזנים ישאו יחד (איוב ו ב). נתסו נתיבתי להותי[2]) יעילו (שם ל יג). ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הוות (תהל' נז ב). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות באברתו יסך לך (שם צא ג-ד).

__הֹוָה__, ש"נ, — כמו הַוָּה משמע' ב, צרה: ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הֹוָה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע' מז יא). הוה על הוה תבוא ושמעה אל שמועה תהיה (יחזק' ז כו). — ואמר המשורר: חושו לעזרתי וידי חוקו, כי מחשבותי אחרי נאסרו, גם הדמעות גרעו חק נחלה, כי כאפיקי נחלה נגרו, אך הלבבות כשמירים חוקו, כי נשאו בואת ולא נגזרו, הוה אשר לא תוכל עוד כפרה, הוה אשר כל לבבות חרו (רשב"ג, על מות ר' יקותיאל).

__הוה__, ממנו הֹוֶה, הָיָה, *הֲוָיָה, *הֲוִיָּה, *התהוות.

__הָוָה__[3]), פ"ע, בינ' הֹוֶה, צוי הֱוֵה, הֱוִי, *הֱוִי *הֱווּ, — כמו היה: הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך (בראש' כז כט). יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישע' טז ד). אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה ואתה הוה להם למלך (נחמ' ו ו). כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל' ב כב). שהנמייה נושרת עליהן והוה להן לובל (ע"ז ג ח). וכל היישוב כולו אינו הוה אלא שעה אחת ביום (פסח' לד.). בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והיוקר הוה והשכר אבד (שבת לב:). — ואמר הפיטן: וגם המון צבא מלאכים, מנעימיו

---

[1]) בערב' הוי a) שיש בו גם משמ' האוה עזה.

a) هوى

— [1]) צ"ל ובהותם. — [2]) כך הקרי, הכתיב והיתי, אך יש ספרים שגם הכתיב והותי.

[3]) כמו הוא, ועי' היה.

יהו ממליכים, ומרוצות חיל וקים, כתם יהו מחוקים, וזיו משלת ברקים, פניהם יהו מבריקים, ותוצה למו הוֹיִים, מתעלסים באהבים, ועד מחיצתם לא באים, באֵשם נלהבים (שבת החדש, ובכן). — *בְּהֹוֶה, בדבר מצוי תדיר במנהג העולם: הכנים יוצאים בקשרים ובני מלכים בזונין וכל אדם אלא שדברו חכמים בהווה (שבת ו ב). לא דברו בשיירא אלא בהווה (ערוב' א י), ר"ל מפני שדבר זה מצוי בשיירות. לא דברו חכמים בקציר (שאמרו אשה הבאה מן הקציר נאמנת לומר נשך הנחש את בעלי) אלא בהווה (יבמ' טו ב). אם כן למה נאמר שור או חמור שדבר הכתוב בהווה (ב"ק ה ז). לא דברו בנשיא אלא בהווה (נדר' מח.). — ובלשון המחקר, הֹוֶה, כל מה שיש ומתקים בעולם: כפי מה שנזור מזג המעורב וכל הוה נפסד (מו"נ ח"א, א עב). וכן הצורות הטבעיות ההוות ונפסדות כשנדקדק עליהן ונרדוף אחריהן נמצא כי קדמה לכל צורה מהן צורה אחרת (שם, תרינו א כח). המציא על החמר הוה ההווה והנפסד דברים בלתי הווים ונפסדים (אגר' מנח' הקנאות, לקו"ק, נספח' 49). ואח"כ דבר על המורכבות ואמר הבל הבלים שהרי גם הם הוים ונפסדים (הקד' מלמ' התלמיד'). והיה מבואר שידיעתנו באלו ההוים הבעלי נפש אשר בכאן היא יותר חזקה מהידיעה אשר לנו בגרמים השמימיים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג א). הנמצאות לא ימנע הענין בם משלשה חלקים אם שיהיו כלן בלתי הוות ולא נפסדות או כלן הוות נפסדות (העקר' ב ה). — 'הַהֹוֶה הקדמון, כנוי להאלהות, לסִבַּת כל הסבות: והוא (האלהים) ההווה הקדמון אשר מאתו היה הכל (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ז). ואמר ה' אלהיך בלומר ההווה קדמון ומאתו היה הכל בחפץ ויכולת (מ' אלדבי, ש"א א א). — ובמשמ' הזמן הנכחי, שהוא עתה, **Gegenwart; présent**. ואם בהווה יש ה' עמנו איך מצאנו כל זאת (ר"י אברבנאל, שופט' ו יג). — ואמר המשל: העבר אין, והעתיד עדין, וְהַהֹוֶה בהרף עין, אם כן דאגה מנין (מראה המוסר ה.). — ובדקדוק: עבר, הוה ועתיד: דע כי כל דברי האדם נחלק לשלשה חלקים עבר עתיד והווה (ספ' פתח דברי על דקדוק). ואחר העבר בניתי הבינוני שהוא ההווה (שם). — וצווי: בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו (ברכ' ט א). יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם (אבות א ד). והוי דן את כל האדם לכף זכות (שם ו). הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך (שם ט). והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (שם טו). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה וכו' והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה (שם ב א). הוי מתפלל בשלומה של מלכות (שם ג ב). הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה (שם ד ב). הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). וכי איזה מדה מרובה מדת טובה או מדת פורענות הוי אומר מדת טובה (ספרי נשא ח). איזה הן מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו של אדם (שבת לב:). והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו וכו' והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון (פסח' קיג.). כשהן משביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר' כה.). לדבריך אדם קל או מים קלים הוי אומר מים קלים (סוט' לד.). והוי מודה על האמת (דא"ז ב). והוי שמח במתנה שנתת מתוך ביתך (שם ט). עשה שכונה בארץ ישראל הוי נוטע הוי זורע הוי נציב (מד"ר בראש' סד). בשעה שהרוח יוצא מלפני הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו הוי זהיר שלא תזיק לבריותי (שם ויקר' טו). ואימתי עונתה של עיסה להדבק בתנור הוי אומר בשעה שהוא מוסק (שם בראש' י). היה קולך ערב הוי פורס על שמע ועובר לפני התיבה (תנחומ' ראה ט). — וכפרט לפני הבאת דברי הכתוב, כמו הנה: אחר כל הכבוד שאני עתיד לעשות לבעלי תשובה אתם קורים תגר הוי ואל יאמר בן הנכר (מד"ר שמות יט). הוי והיה מספר בני ישראל כחול הים משלן בעפר משלן בכוכבים (שם, במדב' ב). מה שדי כי נעבדנו הוי בפשע שפתים מוקש רשע (תנח' נח טו). — ולרבים: הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס (אבות א ג). הוו זהירין ברשות (שם ב ג). הוו יודעין שבל ימיו של רבי יוחנן היה מלמדינו (ר"ה ב.). הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם (נדר' כה.). אמר הקב"ה הוו זהירין בתפלה שאין לך מדה יפה הימנה (תנחומא וירא א). ואמרו לעדים הוו עלינו עדים שמכר זה ושלקח זה (רמב"ם מכיר' א א).

— פִּע', *הִוָּה, — עשה שיִהְוֶה, שיהיה: במהוה עצמה הכתוב מדבר (כתוב' מ:). היא מהוה את עצמה

לו (רס"י סס לט:). ודע כי המהוה והמוליד צריכים אל דבר בח המשנה בדין בני חלוף (הקד' מיוח' לראב"ד כס' יצירה). שהכח המהוה לכל אלו ההויות השפלות הוא השכל (רלב"ג, מלחמ' ה' ס ג א). שהשנה זו היא למעלה מהשנת הפועל המהווה לדברים הטבעיים (ר"י אלבו, העקרים א יא). בי רוח הב"ת ונפשו הוא הוה בהתהוותו ומהוה אותו הוא נפש העולם המשפעת הכחות ההוות ונפסדות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ו). באור השמש היחיד והכללי אשר על ידי אמצעיים ומראים שונים יהוות האדות מראות מטראות שונות (בעס"ב לר"א אירירו ה יג). בי הבורא יהוון לעת קץ בהתעדן הזמן (ר' קלוני', אגר' כע"ת ד כ). — ומקור לְהַוּוֹת: והנה הגלות והתפשטות השפע יהיה או להוות למעלה דברים רוחניים וכו' או להשפיע טובות נשמיות בעולם הזה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).

— פִּעֵ', ˚הִוָּה, מְהֻוֶּה, — שֶׁהֻוּוּ אותו, שחדשוהו: אחר שהניחו שהגשם השמימי מהווה (נרבוני, מו"נ א נג).

— נִתְפּ', ˚נִתְהַוָּה, — נעשה ויצא למציאות: וישתהוה ממנו בן יחיה וימות (ראב"ע, ספר העצמים). ועל דבר הנהר המתהוה מחמת ירידת גשמים (שו"ת מהר"י קולון קטו). — ובלשון המחקר: ושאר מה שאמרנו שיתהווה ממנו (ראב"ע, ספר העצמים, הגלגלים). וכן היסודות יתהוו קצתם מקצתם ויפסדו קצתם אל קצתם וכו' והיות כל מה שיתהוה מהם ויפסד אליהם חוזר חלילה וכו' כן הגלגל הוא המנהיג שאר חלקי העולם בתנועתו והוא ישלח לכל מתהווה כחותיו הנמצאות בו (מו"נ, תרג' א"ת, א עכ). בי ידוע שלא יתהוה איזה דבר שיזדמן מאיזה דבר שיזדמן (הקד' מיוח' להראב"ד כס' יצירה) בי אֵין בנגלה גשם יתהוה מלא גשם (ר"מ נרבוני, מו"נ א נג). שהכח המהווה לכל אלו ההויות השפלות הוא השכל וממנו סודרו אלו הכחות לזרעים שיתהוה מהם מה שיתהוה בזה האופן מהשלמות והחכמה (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג א). שזאת התנועה הגדולה הפועלת הלילה והיום אשר היא גם מניע לשאר הגלגלים היא מפשטת צורת הדברים הנפסדים ונותנת הצורות למתהוים במצות האל יתברך (אמונה רמה א ג). בלל ארבעה היסודות שהם האש והרוח והמים והעפר וכל המתהוה מהם (יסו"ע לר"י ישראלי א). שיש חומר ראשון קדום ממנו התהוו כל הנמצאים ברצון הבורא (העקרים א א). ובעבור שהיתה ההקדמה הזאת ר"ל שלא יתהוה דבר מלא דבר יסוד מוסד לכל דעת בעלי הקדמות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד א). ושהארץ היתה תהו ובהו ובחמלת ה' נקוו המים ונתגלתה היבשה ונעשו המאורות להאיר על הארץ ואז נתהוו ההווים (סס א ד). לא יכלו חכמי האומות לצייר אפשרות הבריאה בהיות נמנע אצלם שיתהוה דבר מלא דבר (ספורנו, אור עמים ו). בלי חרש שעשה אותו היוצר בחכמה מלאכותית אם היה אומר לעושהו לא עשני על דרך פועל באמת שפעולתו בכונה וברצון אבל נתהויתי מאתו בלתי בוונתו וחכמתו כמו שיתהוה החום והאור מן השמש או מן האש (סס לז:). — ומתהוית, נתהוית: מקרה התנועה מתהוית בכוונת המניע (גנת אגוז לר"י ג'יקטיליה כ סז). נפש יתירה השכלית והמדברת שנתהוית בו עתה מכח ויפח רוח חיים (פענח רזא, כראס'). — ומקור: והנה שתי אלה לא יעדרו מהתהוות על ידי התורה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). להיותי עדין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדיין מבא אל הנשמיות להתהוות בי (סס).

— נִפְעָ', ˚נֶהֱוָה, — כמו מתהוה: רמשים שהן פרין ורבין מזכר ונקבה או נהוין מן העפר כמו הפרעושין (רמב"ם, שבת יא ב). התולעים הנהוין מבשר המת (הוא, טומא' מת ג י). וכל מה שברא הקב"ה הוא דבר שיש לו שם ונקרא יש בלומר דבר מצוי במות מלאך או גלגל או אחד מארבעה יסודות או כל הנהוה מהם תחת השם הכל באים ועל פיו נקראים (הורית הקורא 12).

הוֹי, — מלת קריאה של בעס וקצף, wehe; hélas woe: הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים (ישע' א ד). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יי' לא יביטו (סס ה יא-יב). הוי משכי העון בחבלי השוא וכו' הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים הוי גברים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (סס יח-כב). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה בי יש לאל ידם וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכ' ב א-ב). — ולאבל וצער ומספד: וינח את נבלתו (של הזקן) בקברו ויספדו עליו הוי אחי (מ"א יג ל). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאו

לאמים בשאון מים כבירים ישאון (ישע' יז יב). — ואמר בן סידא: הוי למות מה מר וכרך לאיש שוקט על מכונתו (ב"ס גני' מא). — ולקר'אה וזרוז: הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט (שם יח א-ב). הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו (שם נה א). — וכפול: הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יי' (זכר' ב י). מעשה באיש אחד באושה שנפל הבי"ת על שני בניו ועל בתו וכו' ונתנו את החתנים בראש אחד ואת הכלה בראש אחד והיו מקלסין לפניהם ואומרים הוי הוי חתנים הוי כלה (מס' שמחות יא).

*הֲוָיָה[1], ש"נ, ככנ' הֲוָיָתוֹ[2], — שם מפשט מן הפעל הוה: בנות צלפחד שקולות היו שנאמר ותהיינה הויה אחת לכולן (ב"ב קכ.). כי תהיין לאיש שתי נשים במי שיש בהן הויה יצאו שפחה ונכרית שאין בהן הויה (ספרי תצא רטו). ת"ל תהיה בהויתה תהא (ע"ז נב:). אמר קרא והיו בהוייתן יהו (סוט' לב:). ניתן להם הויה שיהיו קיימין לעולם ועד (פסיק' דר"כ, ויהי ביום כלות). שלא היו (האמות) בעולם ולא היה להם הויה בעולם (תנחומא נח יט). אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת (רמב"ם מלכ' יב ב). מפני שהוא יודע עצמו יודע הכל שהכל נסמך לו בהוייתו (סוה, יסיס"ת ב י). — ובלשון המחקר: ואי אפשר המצא חומר מבלי צורה ולא תמצא צורה טבעית מאלו ההוייה הנפסדים מבלי חומר יהיה הענין אם כן בהויתם והפסדם (מו"נ א"ת, א עב). כי הדברים אשר יכינו לקבל הרשמים ההם האלהיים אינם ביכלת אדם ולא יוכל לשער כמותם ואיכותם וכו' אך הויתם וחבורם והזמון להם צריך בזה אל ידיעה שלימה (כוזרי א עט). החומר הראשון שקבל ארבע צורות בדרך ההויה וההפסד (הקד' מלמ' התלמיד). והיא (הצמיחה) צורתם העצמית ר"ל המעמדת עצם שלהם והיא הוציאה לאור הויתם ובה יבדלו מן הדומם (ר"י א"ת, רוח חן א). וכן לא תאמר העדר צורת האפרוח מן העפר הוא סיבה להויית האפרוח אך העדר צורת האפרוח מן הביצה הוא סיבת הויתו (שם ט). ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להויתו (כתיב' עולם ח). האותות והמופתים בשמים ובארץ אשר תמעט הויתם ומציאותם אפשרי רחוק (שם יב). חוק יד חלושה היושבת לך באיתן, ובעת שוב הדברים להוייתן, תשנה לטוב סגינת הביתן (רמב"ן, מסתגלא לר"ה, מרלא). נפש כל הויה למטה לארץ דגי הים רמש וצפור כנף אדם ובהמה (הקד' רלב"ג למלחמ' ה'). החלק האחד (של המציאות) העולם התחתון שהוא עולם היסודות וההויה וההפסד (העקרים ב לא). הלא תראה שספרה התורה הוית הדשאים והצמחים ביום השלישי (ר"י אלברגלוני, מפע' ה' ג ו). עולם ההויה וההפסד (סוה, הקד' לנכיא' ראש'). שיש שם בהוויתם (של בע"ח) ראשית אחרת נותנת שלימות שהוא דבר אחר איננו מגשמות (תגמ' הנפש א). המינים הנופלין תחת ההויה וההפסד (שעה"ש לאבן לטיף כד). והתנועה היא אחר הטבע ולמעלה מן הזמן וההויה היא בזמן (מ' אלדכי, ש"א א א). ואלו ההיזקים (מרעמים וכדומה) הם נופלים במקרה מהכרע טבע ההויה וההפסד ולא ביוון בהם השם יתברך בכוונה ראשונה (אוהב משפט, באור לאיוב כב). שם המקרה תיבה מורה בהסכמה על כל דבר שתדומה הֱוָיָתוֹ והפסדו מבלתי שתדומה הֱוָיַת נושאו או הפסדו כמו חכמה גבורה עושר וכו' (רמב"ת, מרפא לשון א). אני הוא ההויה האמתית אשר מאמתתי נמצאו כל הנמצאים ושמי ואמתתי אחד הוא כי שמי סוד הויתי והויתי הוא סוד אמתתי (גנת אגוז לר"י גיקטיליה, ההויה א). — ומ"ר הֲוָיוֹת, וכנ' הֲוָיוֹתֶיךָ, ואמר הפיטן: אין חקר לגדלך, ואין מספר לתבונתך, אין עוד זולת הֲוָיָתֶךָ, חי וכל תוכל ואין בלתך (סה"ת, יום ג). — ומצוי בספרי המחקר: ויפסד הכל במו ההויות הטבעיות אשר הן מתחברות מיחסים דקים לא תשיגם המחשבה לדקותם אשר אם יארע מכשול מעט ביחסים ההם היתה נפסדת ההויה ההיא (כוזרי א עט). מפני שראינו את האדם מבחר ברואי יתברך שמו ידענו שהוא עניין הכוונה בבריאות כל הגופות וההויות (רבכ"ג, תקון מדות הנפ' ח). וענין היצירה הוא שקבל היסוד הגבול והצורה הראשונה שבה יצא הכל מדין אפשרות לענין המציאות וההויות (יסו"ע לר"י ישראלי א). יצא העולם מתחילה מדין האפיסה והשלילות לענין המציאות וההויות (שם יז). שהוא יתברך ברא הטבע על ענין החרש הנופח

[1]) משקל קְעָרָה וביוצא בה. — [2]) כך קוראים האשכנזים גם בכנוי.

כאיש פחם ומוציא כלי למעשהו וזה למה שמוציא כל הויותיו ע"י החום השמשי (העקידה לג). טהרת הנפש מההויות הרעות אשר יחייבו אותם התאוה והכעס (מאזני צדק, אלגזלי 47). כי ההויות הטבעיות משתערות ומתאזנות ונערכות בהמוגם מן הטבעים הארבעה (קול יהודה, כוזרי א סט).

*הֲוָיָה[1], ש"נ, מ"ר הֲוָיוֹת, — עיון ושאלה ותשובה ופלפול וכוחי בשאלה למודית וכדומה, Diskussion; discussion: בעל תלמוד שעוסק כל היום בהויות ותירוצים (רגמ"ס כ"כ קמה:). דלה עמוקות מתוספתא, ומצא מים חיים במכילתא, פרק כל קושיא, תרץ כל הויה (מכת' ר"י אנטולי להרמכ"ס). ספרי התחכמות העיוניות האמונות עלי מרכז העיון השכלי וכו' טענוהיו והוויותיו תולדותיו למשפחותיו (הקד' ביכאגו לדרך אמונה). בהשבלתו ידע להקשות לרבו ולעשות עמו הויות ותירוצים ישרים ונכוחים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו).—ואמר המקונן: מי יקצה בגבעות, ומי יפרק הויות, ומי יתרץ שברים (קינ' לת"ב, התריעו).

*הוֹכַחַת, הוכיח, ש"ז, — שה"פ מן הוֹכִיחַ, מן יכח, מה שמוכיח, משל וראיה, Beweis; preuve; proof, evidence: גר שבא להתגייר אין מקבלין אותו אני אומר מעמון ומואב הוא ונעשה אותו הגר הוכיח לכל הגרים (ירוש' דמאי ב כב ג). פירקי שהיתה מסתפקת יום אחד מן האסור נעשה אותו היום הוכיח לבלהימים (שם ג כג ג). בשעה שהוכיחה קיים מותרות ובשעה שאין הוכיחה קיים לא כל שכן (שם, גיד' ב ג.).

*הוֹכָחָה, ש"נ, מ"ר הוכחות, — שה"פ מן הוכיח, א) ראיה: ואם יש הוכחה שזה חבל בו בגון שהיתה החבלה במקום שאי אפשר לו לחבול בעצמו וכו' הרי זה נוטל בלא שבועה (שו"ע חו"מ ל יו). — ומ"ר: לאה שטוענת על ראובן וכו' ובזה הפסידה הרבה וקצה בירורה בעדים וקצת בהוכחות (טוח"מ, בנוע' ל). כל מה שתוכל לברר בעדים שהפסידה יפרע לה וכו' אבל בהוכחות לא (שם).

*הוֹלָדָה, ש"נ, — שה"פ מן הוליד: כל איש מאישי המינים הטבעיים הצריכים להולדה (מו"נ ג יג). ולא תבטל בעבורה (בעבור המילה) ההולדה אבל תחסר בו התאוה (שם מט). שלא יהיה מאיש מצמח או מחי ההולדה עד שיגיע זה האיש לתכליתו וכו' אך הכריחו להשגית בגידול אברי ההולדה מן האנשים והשדים מן הנשים יותר משאר האברים (אמונה רמה א ו). הכח הטבעי שבו ההזנה והגדול וההולדה בדומה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג ב).

הוֹלֶדֶת, — עי' יֹלֶד.

*הוֹלָכָה, ש"נ, —שה"פ מן הוליך, מן הלך, ילך: אדם יודע שאין שליחות לקבלה וגמר ונתן לשם הולכה (גיט' סג.). איש הוי שליח להולכה שכן בעל מוליך גט לאשתו ואשה הויא שליח לקבלה שכן אשה מקבלת גיטה מיד בעלה (שם סג:). בקבלה ובהולכה ובזריקה (יומא מט.). בהולכת חטאות הפנימיות (זבח' יד.). מפני שפעמים נוהג האיש טבעתו לאשתו להצניעה בבית ומנחת אותה באצבעה בעת הולכה (רמב"ם שבת יט ג). — והסכין בשעת השחיטה, תנועתה מהשוחט כלפי חוץ: שמא תרד הבהמה בכובד גופה ותחתך בלא הולכה והבאה (הוא, שחיט' ב ח).

הוֹלֵל[1], ש"ז, מ"ר הוֹלְלִים, לנק' הוֹלֵלָה, הוֹלְלוֹת, — לועג וליצן, מחרף ומגדף, Spötter; moqueur; scoffer: לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך שנאת כל פעלי און (תהל' ה ו). אמרתי להוללים אל תהלו ולרשעים אל תרימו קרן (שם עה ה). כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצבות למותם ובריא אולם (שם עג ג-ד). — ולנק': מה אמולה לבתך הבת השובבה וכו' יקראו לך טמאת השם סכלה הוללה גועלת אישה ובניה (הקד' מופת לופים).

הוֹלֵלוֹת, ש"נ,—דברי ההוללים ומעשיהם: תחלת דברי פיהו (של הכסיל) סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה (קהל' י יג).

הוֹלֵלוּת, ה'לֵ-, ש"נ,—כמו הוללות: ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללות ושכלות (קהל' א יז). ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות (שם ב יב). וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם (שם ט ג)

---

[1]) בארמ': הויה דר' מנא (ירוש' מעש"ר מט ד). הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא (תענ' כד:). — והפעל: הוי בה ר' זירא (כתוב' עב:). והוינן בה מאי קא משמע לן (ברכ' מה:). והוינן בה מאי ואינו יכול לומר וכו' (גיט' ז:). ולא נתברר הדבר מה מקור משמע' זו לשרש הוה.

[1]) עי' ב.הלל.

הָכוּ בנים בכנורים ירדו במצולות ה ה ו ל ל ו ת (הקד׳ נופת צופים).

הוֹלֵם, — עי׳ הֹלֵם.

הוּם, —עי׳ הִים.

הוֹמָה, הומִיָה, — עי׳ הֹמֶה, הֹמִיָה.

ⁱ**הוֹמָה**, ש״נ, מ״ר הומות, — קול שאון וצעקה, Geräusch ; bruit ; noise : שיש ה ו מ ו ת וקולות ואוושות ביום הגשמים כיום הדין (רש״י תעני׳ ח:).

א.**הוֹן**[1], ש״ז, מ״ר הונִים, — א) רכוש, אוצר, ממון, Reichtum, Geld ; richesse, argent ; wealth money : תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עזבוניך (יחזק׳ כז יב). כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל (משלי א יג). לא יועיל הון ביום עברה (שם יא ד). בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (שם כד ג-ד). הון ועשר בביתו (של ירא יי׳) וצדקתו עמדת לעד (תהל׳ קיב ג). בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון (שם קיט יד). ורעה זונות יאבד הון (משלי כט ג). הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם (שם י יח). אם יתן איש את כל הון ביתו כאהבה בוז יבוזו לו (שה״ש ח ז). ונמצא (הגנב) ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן (משלי ו לא). יש מתעשר ואין כל מתרושש וְהון רב (שם יג ז). בית וָהון נחלת אבות (שם יט יד). נבהל להון איש רע עין (שם כח כב). — ואמר בן סירא : טוב עובד ויותר ה ו ן ממתכבר וחסר מזון (כ״ש גני׳ י כז).—מכר דבר בלי הון, בלי שום דבר במחירו : תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל׳ מד יג). — וככל׳ : הונֵךְ ועזבוניך (יחזק׳ כז כז). כבד את יי׳ מֵהוֹנֶךָ ומראשית כל תבואתך (משלי ג ט). מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו (שם כח ח). — ומ״ר : ברוב הוניִךְ ומערביך העשרת מלכי ארץ (יחזק׳ כז לג). — ואמר בן סירא : תן מנחה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי ה ו נ י ך (כ״ס גני׳ לח יא). — ואמר המשורר בלנע״ל : בני איש יבטחו על רֹב בבודם הכי פתה זמן אתם והונם [2], ופתע קרבה עתם ואבדו ולא נפדו בכל עשרם וְהונָם (ר״י חריזי, הענק ג). — ואמר המליץ : יזכור בימי בחרותו ימי זקנתו ובימי גבהותו ימי שפלותו וכו׳ ובימי ה ו נ ו ימי אונו ובימי הורו ימי אידו ויכנע על עונותיו (מ׳ אלדכי, ב״א ז א).--ב) תה״פ, במו דַי, רַב, genug ; assez ; enough : שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון וכו׳ ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון (משלי ל יה-יז).

ב.*__הוֹן__, — מתינות, הלך להינו. הלך לאט לאט, בארך רוח, בסבלנות, ההפך מן אץ : ואני אתנהלה לאטי ל ה ו נ י אני מהלך (מד״ר כראש׳ פח). שש שנים היו הגחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובה וכיון שלא עשו תשובה בקש לזורקן עליהם כחימה קרא לו הקב״ה ואמר גבריאל גבריאל ל ה ו נ ך שיש בהם בעלי צדקות אלו עם אלו (שם, איכ׳ א יג).

הוּן, — עי׳ הִין.

ⁱ**הוֹנָאָה**, ש״נ, מ״ר הונָאות, — כמו אונָאָה, עי״ש : ווה שאמרנו שאם היה המכירה בשיווה בלא ה ו נ א ה אבל אם היה בו ה ו נ א ה בכדי ביטול מקח יטול אותה בעלה שלא בשבועה (כו״ת הרי״ף עו).

*__הוֹנָיָה__, הונייה, ש״נ, — כמו הקודם : ה ה ו נ י י ה ארבעה כסף והטענה שתי כסף וההודייה שוה פרוטה (ירוש׳ מסכ׳ ב״מ ד ו). אחר הלוקח ואחר המוכר יש להם ה ו נ י י ה (שם שם ג). אין למקח ה ו נ י י ה לעולם אמר ר׳ יוחנן אם היה המקח מופלג יש לו ה ו נ י י ה (שם גמ׳ כתוב׳ יא לד ג). בשעה שהלוקח מתאונה ובו׳ היא ה נ י י ת ו ומצטרפין עד שתות (שם ב״מ ד ט ד). הזהיר את ישראל על ה ה ו נ י י ה (והזהיר, ויקר׳ קד.). ש ה ה ו נ י י ה במטלטלין שתית והעברים והשטרות והקרקעות אין בהן ה ו נ י י ה (רמב״ם מלות׳ א ג). בין שהונה במזיד ובין שלא ידע שיש כמכר זה ה ו נ י י ה חייב לשלם (הוא, מכיר׳ יב א). היתה ה ה ו נ י י ה פחות מזה בכל שהוא (שם ג). הכל אסור ומוזהר עליו בכלל ה ו נ י י ת דברים שהזהירה תורה עליה (הוא, תבונ׳ ז ח).

ⁱ**הוֹסָפָה**, ש״נ, — שה״פ מן הוסיף, יסף : וכל מה שתוסיף ישאר בו בח על ה ה ו ס פ ה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו א יא). ולולא ה ו ס פ ת החדש

---

[1]) רק עברית. ואין בלשונות האחיות, ולא נתברר מקור משמעתו. — [2]) ר״ל והונה אותם.

[1]) בערבי׳ ימשי הַוְנָא a), הולך לאט לאט, והַיְנָה b) אשה הולכת לאטה, והַוְיְנָה c), פעולת מי שפועל לאט לאט.

a) هونا b) هيّنة c) هوّنة

הזה (בשנה מעוברת) הפסח בא פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים (רמב"ס, קדוה"ת ד ה). ובהוספתם זולת אלה מאותיות התוספת ממה שאני עתיד לבארו (הקד' ריב"ג כהרקמה). — ובחכמת ההלצה: שההרחבה היא נחלקת אל ארבעה חלקים רוצה לומר הוספה הערכה הבדל ואחדות אמנם ההוספה הוא מאמר מתחיל מן השפל והולך במדרגה עד מרומים (נופ' צופ', מסיר ליאון כ יא). — ומצוי במשמ' דף וכדומה שמוסיפים לעתון. Beilage Supplement.

*הוֹפָעָה, ש"נ, — שה"פ מן הופיע, יפע: ארבע הופעות הן ראשונה במצרים וכו' הופעה שנייה בשעת מתן תורה שלישית לימות גוג ומגוג וכו' רביעית לימות המשיח (ספרי, וזאת הברכה שמג). שתי הופעיות הללו למה אחת למדת טובה ואחת למדת פורענות (סנהד' לב.). — יזהופעה רוחנית, אלהית: ושלמות (של הנפש) בשני דברים הנקיון וההופעה וכו' ההופעה הוא כשיפותחו בה תמונות האמת עד שינלו אליה האמתיות האלהיות (אלגזלי, כוונ' הפלסופ'). שהסכימו יודעי רעת ומביני מרע כי בעלי ואת החכמה (חכמת השיר) אינם ריקנים מההופעות האלהיות ורוח ה' תנוסס בם (אבר' גביזון, עמר השכחה). — ובלשון חכמי הקראים, הרחבת הדבר והתפשטותו: ההופעה ר"ל שבאמרו אמך היא מופיע הענין כל אם בבחו עד חוה (ספר העריות למ' בשיילי, הקדם ה 68).

*הוּץ, ש"ז, מ"ר הוצים, — העלים של חריות הדקל, שיש להם בעין קוץ בקציהם: (המוציא) הוצין כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית (תוספתא שבת ח י). כלכלה משיתפה הפירות שבה בעלים ובהוצין ויוצא בהן (רמב"ם מעשר ני). וכן בלי חלף והוצים ויוצא בהן מכפיפות שדורכין בהן יין (הוא, מאכ' אסור' יא כג). — ומשל בפי הבריות: עם ההוץ[1] ילקה הכרב, לאמר עם הרע ילקה גם הטוב.

*הוֹצָאָה, ש"נ, — א) שה"פ מן הוציא: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמרר ובשעת כניסת המים בבוסר (ניע' ג ח). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתת (מו"ק כז:). בשעת הוצאת זבלים (כ"ק ל.). בשעת הוצאת פועלים ובשעתהכנסת פועלים (ערכ כח:). הוצאת נפש (חול' לח.). תנאי בית די הגדול הוא שתהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה משל פועל (מד"ר כראש' עב).— ב) מה שאדם מוציא ממון לצרכי מחיתו וכדומה, Ausgabe; dépense; expenditure: המוציא הוצאות על נכסי אשתו וכו' מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל (כתוב' ח ה). שולחנין היו נוטלין אותן (את הקולבונות) בשכרן ויש אומרים להוצאת דרכים (ירוש' שקל' ה מו:). משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה וכו' (ספרי, האזינו כו). לעולם ישכים אדם להוצאת שבת (שבת קיז:). ראה כמה ישראל מחבבין את המצות כמה הן מוציאין הוצאות כדי לשמרן (תנחומא תזריע ו). ולעולם נוטל הלוקח ההוצאה מבע"ח כפשוטה (הרי"ף, כ"מ ת:). מי שהיה לו חורבה בין חורבות חבירו ועמד חבירו וגדר רוח ראשונה ושנייה ושלישית עד שנמצאת חורבה זו משלש רוחותיה גדורה אין מחייבין אותו ליתן לו ההוצאה בלום שהרי לא הועיל לו וכו' מגלגלין עליו את הכל ונותן חצי ההוצאה שהוציא זה בארבע רוחות עד ארבע אמות (רמב"ם שכנ' ג ב). ההוצאות שיוציא השליח על דין זה שהורשה (הוא, שלוח' ג א). הסדר הוא האמצעות בהוצאה והשמירה משני קצות הפזור והקמצנות (מאזני צדק, אלגזלי 108).

הוֹצָן, — עי' ה'צָן.

*הוֹקָעָה, ש"נ, — שה"פ מן הוקיע, יקע: מניין להוקעה שהיא תלייה דכתיב והוקענום לה' בגבעת שאול וכו' (סנה' לד:).

הוֹר, — עי' ה'ר.

הו"ר, — ר"ת: הושענא רבא.

*הוֹרָאָה, ש"נ, מ"ר הוראות, — שה"פ מן הורה, מן ירה, א) פעולת מי שמורה איך להתנהג בדבר, ובפרט הוראת בית דין בעניני דת ודין וכדומה, Anweisung; instruction: תלמיד והוא ראוי להוראה והלך ועשה על פיהן (הורי' א א). תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה (סוט' כב.). וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחלה (מד"ר שמות מג). הוראה היא השמועה שנתחדשה לחכמים בקהלות ומדרשות בענין מצוה והיא נקראת הוראה (מבוא התלמוד לר"ש הנגיד). בית דין הגדול שבירושלם הם עיקר תורה שבע

[1]) גוף המשל בארמית: בהדי חוצא לקי ברבא כ"ק צב.). ועי' כרב.

והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל (רמב"ם ממרים א ב). בעבור שנעדר מהם הקבלה ולא למדוה מאנשי ההוראה (ריב"ג, הקדמה). כמה הפליא לעשות פלוני בדרשה פלונית או בהוראה פלונית (ר"י פרוביגצאלו, שו"ת כדבר למוד החכמ'). חכם אחד מחכמי ישראל וכו' שבאת לו מחלוקת בדין מן הדינים עם בית דין הגדול ולא חזר לדבריהם אלא חלק עליהם והורה לעשות שלא כהוראתו גזרה עליו תורה מיתה (רמב"ם ממרים ג ד). כבר נלאו עינינו מלראות וכו' הקטטות ומריבות בענין הוראת הדינים וכו' בסבה זה המנהג המקולקל שנהגו אלו הדורות האחרונים רובם להשען על דברי הפוסקים לכל דבר ההוראה ובכן היתה ההוראה למרמס ומסורה לכל הבא לשלוח ידו בה (שו"ת תמת ישרים לד). — *הוראת שעה, שהורה בית דין רק לשעתו, ולא לדורות: אמר רבי יוסי לזה הכשירו הוראת שעה (פרה ז ו). ור' יהודה אומר מקושש הוראת שעה היתה (להמיתו) (סנה' פ:). כענין אליהו בהר הכרמל שעבר על דת להקריב בבמה והיה הוראת שעה כדי לפרסם בתוך בני ישראל כי ה' הוא האלהים (ר"י אברבנאל, שופט' יד א). — ב) ימה שמורה על דבר, Bedeutung ; signification : סוף דבר גדולת זה השם (שם המפורש) והשמירה מלקרוא אותו להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראה ההיא (מו"נ א סא). כי כן היא הוראת כל שם. נגזר כי הוא מורה על ענין ועל נושא וכו' (שם סב). ויזדמן במקרה שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך העניין ההוא אשר רצהו המדבר ויחשוב השומע שהוראתה אצל המדבר כהוראתה אצלו (שם ב כט). ויקרא כמו כן הוראה בעבור שהוא מורה כל מי שידובר עמו אל הכונות המבוקשות ויביאם אל אמונותיהם אשר בהם הצלתם ועליו תלויים רב הוראות ההגדות והדת אשר הם ראיה על הכופרים והוא הגדול שבמיני ההוראות ברב התועלת ויותר בולל בחק ההמון (מאזני צדק, אלגזלי 170). וכל אחד מאלה הד' יש לו הוראה מוגבלת מיוחדת לעצמו שבה יתאמת אמנם לפעמים בהוראת האחד תפול המקרה גם בהוראה האחר וכו' כדי לבארו בהוראתו שהיא הוראה עצמית אליו (תגמ' הנפ' ג.). — 'הוראת הכוכבים: ואין בידם לשנות ההוראה ההיא ולהשפיע ההפך על המקבל (ר"י אברבנאל, מ"ב יז יז). המרגיז ארץ ממקומה וכו' יאמרו חכמי הטבע והחוזים בכוכבים שהוא הוראה על נצחון מלך על זולתו כנודע מדברי חכמי הטבע ושמורה על איזה מלך שיפול ושהוא הוראת הוברי השמים ולא יעלה על רוחם שהיא התראה שישובו עד ה' ולא יהפוך את הערים (ר"מ אלשיך, איוב ט ו). יסבב השם יתברך סבות להציל שומרי מצותיו מהוראת המערכת (מרפא לנפש כב:). וכן (אין) כח צדק להצליח ולהעשיר ואין בידו לשנות ההוראה ההיא ולהשפיע ההפך על המקבל (שם כג.).

·הוֹרָאִי, ת"ז, נק' הוֹרָאִית, — מטבע ההוראה: אלה הם ראיות רש"ד וסיעתו על היות השכל בלתי נפש ולא חלק מנפש מהם לקוחות מפשטי נוסחאות אריסטו ומהם לקוחות מראיות מופתיות הוראיות (תגמ' הנפש יד:).

***הוֹרָדָה**, ש"נ, —שה"פ מן הוריד, ירד: ובית הורדת המים שלש אמות (מדות ד ו). משעת הורדה (ירוש' סוט' ט כד.). — ומעשה בית דין שמתירים להמלוה לירד לנכסי הלווה: ומשביעין את הטורף בנקיטת חפץ שלא נפרע חוב זה ולא מחלו ולא מכרו לאחר ואח"כ מורידין אותו לנכסי הלוקח בשומא שלו וכותבין הורדה (רמב"ם מלוה ולוה כב י). אם אותו כתב הורדה שכתב יעקב ללאה אשתו מתחת יד לאה יצא וכו' אין לה אלא מה שבאותו כתב הורדה שיצא מתחת ידה וכו' שכך כתב בשטר ההורדה וכו' הואיל ולא היתה ההורדה אלא מדה כנגד מדה (תשו' גאו' מו"מ קעא). — 'הורדת הכחות הרוחניים וכדומה: ויהרגו (הכחות האלהיים) המורידים אותם כשלא יהיו בקיאים ויודעים לעשות ההורדה הרוחנית (ראב"ע, ספר העצמים). וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החוזים והורדת הרוחניות ועשית הטלסמאות (כוזרי א עט).

א·הוֹרָה, ש"נ, כנ' הוֹרָתִי, — כנוי להאם, שהרת את הילד, Gebärerin ; mère ; mother: אחזתיו ולא ארפנו עד שהביאתיו אל בית אמי ואל חדר הוֹרָתִי (שה"ש ג ד). כי זנתה אמם הובישה הוֹרָתָם (הוש' ב ז). — ומ"ר הוֹרִים להאם והאב יחד, כמו אבות, Eltern ; parents: ברכת אביך גברו על ברכת הוֹרַי[1]) עד תאות גבעת עולם (בראש' מט כו). כל

---

[1]) כך לפי פרושם של הקדמונים. והחדשים מגיהים הררי עד.

השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכת כיבוד אב ואם (מד"ר כרא"ב' עו). בעצת כבוד גדול שכיבד עשו הוריו שאתה עתיד להעלותינו (פסיק' רכתי כג-כד). עד שלא לקח אדם אשה אהבתו הולכת אחר הוריו לקח אשה אהבתו הולכת אחר אשתו (פדר"א לכ). — ולהאב לבד *הוֹרֶה, ככנ' *הורו: אמר רבי חנינא הרבה סיבב עשו את הורו זה, זה אביו שהיה זקוק לו להאכילו (מד"ר דבר' א).

ב.*הוֹרָה, ש"נ, — כנ' הוֹרָתוֹ, — התעברות שאמו חבלתהו ונתעברה בו, conception; Empfängnis: הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (יבמ' יא ב). יוכבד היתה והיא היתה הורתה בדרך ולידתה בין החומות (מד"ר במות א). לידתה במצרים ולא הורתה (שם). מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער (שם).

*הוֹרָיָה, ש"נ, — כמו הוֹרָאָה: הר המוריה וכו' שמשם הוריה יוצאה לעולם (ירוש' ברכ' ד ה). מאותה שעה גזרו שלא יהא תלמיד מורה הורייה וכו' תלמיד שהורה אפילו בהלכה אין הוראתו הורייה (שם שביע' ו לו ג). מלמד שכל הוריות אינן יוצאות אלא מפיהם (ספרי וזאת הברכה שנא). אהל מועד שמשם נתחייבו ישראל בהורייה (מד"ר שה"ש, מאלוני). — ואמר הפיטן: סלה אבירי מורי הוֹרָיָה, ולא נזכר לי עקדת מוריה (קינ' לת"ב, איכה). שבוית מרום לָקחה כהיום, מצותיה וְהוֹרָיוֹתֶיהָ מפי איום, ממדבר נתונה ליוצאי פדיום (יוצר ב' בסוע', שבועות).

הוֹרִים, — עי' א.הוֹרָה.

*הוֹשָׁטָה, ש"נ, — בש"פ מן הושיט: בבדי הושטת ידו (זבח' יד.).

*הוֹשֶׁן, הושני פשתן, — עי' הֹשֶׁן.

*הוֹשָׁעָה, ש"נ, — בש"פ מן הושיע: מה זכרון האמור למעלה הושעה וטובה אף זכרון האמור למטה הושעה וטובה (ילקוט במד', רמז תשכ"ה).

*הוֹשַׁעְנָא[1], ־נָה, ש"נ, מ"ר הוֹשַׁעְנוֹת, — א) הערבה שבאגודת הלולב בחג הסכות: ומקיפים כל ישראל והושענה ביד כל אחד (הרוקח, סי' רכ"ד). יש מי שאומר שהושענא שבלולב אעפ"י שנזורקה אין לפסוע עליה (בו"ע או"ח תרסד ח). — ומ"ר: ונהגו להצניע ההושענות לאפית מצות (מהרי"ל שם). נהגו לעשות ההושענות יפים (רמ"א, שם ד). ויאחזו הערבה שהם ההושענות שעושין לבד כל זמן שאומרים תחנונים על המים ומנענעים ההושענות וכו' ואח"כ חובטים אותה (שם ז). — *הושענה הבוטה, משל המוני לדבר שהיה הדור ויפה בתחלתו והיתה לו חשיבות וקדושה, ואח"כ כשנשתמשו בו נתנוּל בחיצוניותו ונאבדה גם חשיבותו, כמו בד הושענה זו כשחבטוהו ביום הו"ר. — ב) יום הושענא רבא, יום השביעי של חג הסכות: וכן בהושענא רבה מביא כל אחד ואחד עששית דולקת בכנסת (שבלי הלקט, יו"ט רמב). ביום שביעי (של סוכות) שהוא הושענא רבא (טוש"ע או"ח תרסד א). אם חל יום הושענא רבא ביום א' (שם יא). — ג) *הושענות, פיוטים לימי הסכות, שמתחילים בהמלים הושענא: יש מי שאומר שאין אומרים הושענא בשבת (טור או"ח תרם, בשם ר"ש גאון). ומנענעים ההושענות בשעה שאומרים ההושענות ואח"כ הובטין אותה (רמ"א, שו"ע או"ח תרס"ד ז).

---

[1]) צמצום המלים הושיעה—נא, הושע—נא, הושענא, שהיו קוראים במקדש בשעת ההקפה עם כפות התמרים (סוכה ד ה), ונראה כי נתפשט אח"כ המנהג לקרוא קריאה זו בכל הקפה ותהלוכה של שמחה שהלכו עם כפות תמרים בידיהם, כעדות ספרי החשמונאים: ויהי בשנת מאה ושבעים ואחת בחדש השני בשלשה ועשרים בו ויבואו אל המצודה בזמירות ובכפות תמרים בכנורות ונבלים (חשמונ' א יג נג). ויחגו (היהודים בכ"ה בכסלו) חג ליי' שמנת ימים כימי חג הסובות וכו' ויקחו ערבי נחל וכפות תמרים וישירו שיר שבח והודיה ליי' (חשמונ' ב י ט-י). והעידו ספרי הבשורה החדשה, כי העם היה קורא בהקפות של שמחה אלה הושענא, ומזה הדבור המצוי בכל הלשונות: קראו לפניו הושענא, ר"ל קבלוהו בששון ושמחה וכבוד. ואין ספק בדבר, כי בימי בית שני קראו בלשון ההמוני בארמית להאגודה של הלולב עם ההדס והערבה, ובפרט להערבה הושענא, ולכן בסגנון הארמי בא שם זה פעמים אחדות בגמרא: הושענא דאוונכרי גופייהו (סוכ' ל:). מעיקרא נמי לאסא הושענא קרו ליה (שם לא.). חילפא גילא כשר להושענא (שם לד.). אמר להו רבה להנהו מגדלי הושענא דבי ריש גלותא בי גדליתו הושענא דבי ריש גלותא שיירו ביה בית יד (שם לז.). לא לדוץ איניש לולבא בהושענא דדלמא נתרי טרפי והוי חציצה (שם:). אמר רבי זירא לא ליקני איניש הושענא לינוקא ביומא טבא קמא (שם מו:).

הות[1]) ממנו הוּת.

הוּת, פ"ע, פוע' הוּתַת, עת' תְּהוֹתְתוּ,—נועדו יחד ונפלו על פלוני ככונה של איבה: עד אנה תְּהוֹתְתוּ על איש תרצחו כלכם (תהל' סב ד).

ה"ז, — כ"ת: הרי זה.

***הַזָּאָה**, ש"נ, מ"ר הַזָּאוֹת, — שה"פ מן הִזָּה, נזה: מה בין פסח מצרים לפסח דורות פסח מצרים מקחו מבעשור וטעון הזאה כאגודת אזוב על המשקוף ועל שתי המזוזות (פסח' ט ה). לא היה מזה על האפר ולא על גחלים אלא על גגו של מזכח והיא נכפפת על הקיר ועל כל הזאה טבילה (תוספתא יוה"כ ד ג). הזאה צריכה שיעור (יומא יד.). אינה מטמאה בגדים כהזאה (חול' כט.). על כל הזאה טבילת אצבע בדם (רמב"ם, פרה אדומה ג ג). אין לי אלא הזאת מימיה וכו' מניין לרבות שחיטתה וקבלת דמה והזאת דמה ושריפתה (יומא מב:). —ומ"ר: הסמיכות והתנופות וכו' וההזאות והקבלות נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש' א ח). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה וכו' הקמיצות וההקטרות וקבלת הזאות (תוספתא דמאי ב ז). שבע הזאות שבפנים ושבמצורע (יומא כד.). היציקות והבלילות וכו' והקבלות וההזאות והשקאת סוטה (מנח' יט:). — ועי' הַזָּיָה.

***הַזְדָּדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הזיד: (למדנו) הזדדה הזדדה מזקן ממרא (סנה' טז.).

***הִזְדַּיְּנוּת**, ש"נ, — פעולת מי שמזדין, מצוי בספרות החדשה.

***הִזְדַּכְּכוּת**, ש"נ,—פעולת מה שנזדכך, שנעשה זך: ושלא תוציאנו הקנאה וכו' לידי הכעס והנטירה ותטרד נפשו מהזדככות בעתות התפלות (כוזרי ג יא). וצריך שתדע שהזדככות המדרגות אלו על אלו הוא כערך הנשמה אל הגוף (ר"א אזקרי, חרדים ה). ואעפ"י שבחיות ועופות בקצתם נמצאים בני אדם דע שהם צדיקים גמורים בצאתם משם כי מעט הזדככות היו צריכים והרי הם כמלאכי עליון (הקנה, סוד בהמות ועופות). כי כל המצות הם להזדככות החומר (קדושת לוי, קדושים).

***הִזְדַּכְּרוּת**, ש"נ, — פעולת מי שמזדכר דבר, שנזכר: הוא יתחיל בחקירה בזה המאמר מהזכרנות וההזדכרות (החוש והמוחש לאריסטו, כפי בטינבני, כ"י המכורג 255,7). ונראה שהמקומות שנאמר בהם לא תשכח הואלהזהיר על ההזדכרות שישתדל האדם להזדכר שלא ישכח ברוב הזמן (רמב"ן דורא, מנ"א ח"י ד). והנה הזכרון יהיה לצורות הקלות להשיבם וההזדכרות יהיה לצורות הקשות (שם). והמין השלישי מהחקוי הוא החקוי אשר יפול בהזדכרות וזה שיניח המשורר דבר יזדכר בו דבר אחר (באור ספר השירים לאריסט' ב). זה הוא בדוק ומנוסה כי כל מה שיעלה בזכרונך אז כהזדכרותך וכו' הוא מסובב ממקום או דבר מוחש (אריה מודינא, לב האריה א י).

***הִזְדַּמֵּן**, — מקור התפעל מן זמן במשמ' שֵׁם מקרה, Zufall ; hazard: וייחסו (הפוקרים) כל הדברים ההוים אל ההזדמן וחשבו מרוצת הגלגל סביב סביב מבלי שום רוכב ומנהיג (חות קבה לר"י ערמאה א). כי אין כל העלות הכרחיות ולא פעולתם הכרחית ויכנס בהם ההזדמן ושעתו וטובו והוא הנקרא טוב המזל (ר"מ גרנוני, המאמ' בבחירה). הייעודים הכוללים הרעים שבאו בפרשת הקללות שלא בהזדמן כי אם מכוונים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). ואין ספק שהשווי וההדמות הזה לא נפל במקרה ובהזדמן כי מהשם היתה מסבה (הות הקד' לס' מלכ'). שראוי לכל אדם בעל שכל שלא יפקיר אשתו ובניו הקטנים שאם יעזוב הכל אל הקרי ואל ההזדמן יקבוהו עמים ויזעמוהו לאומים (ר"י פרוביגלאלו, בו"ת כדבר למוד החכמ').

***הִזְדַּמְּנוּת**, ש"נ, — כמו הקודם, ובמשמ' מקרה בשעת הכשר, Gelegenheit ; occasion: אך בסבות אלהיות אינן אצלנו סבות מפני שאין אנו יודעים אותם ובהם יאמר כי לא יועיל בהם ההזדמנות והם הזימונים החושיים (כוזר ה כ). איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש חנף יאמר מה שאיננו מאמין בו כי אתה רואה מהזדמנותו למה שהוא מקוה או ירא וכו' (שם). האפלה הוא הסכלות מידיעת השם שאין כמוהו חשך מוחלט ואופל אמתי וצלמות גמור והיתהה זדמנות

---

1) בערב' הות ב, a) גער בו. והוש, תַּהַוַּשׁ עלי b), התחברו יחד נגדו והתנפלו עליו.

a) هوت ب b) هوش وتهوّش على

התאוות והכנתם הוא החלקלקות (ידע׳ בדרבי, פרדס א, תולס״ס ג). ברכת הנהנין וכו׳ שהיא כעין ה ז ד מ נ ו ת להנאה ושהיא כפל ההנאה (כמ״ע מפאנו, אמר׳ טהור׳ חקו״ד א כא). ולו גם צרה עיניך בדמי הפאסט הלא היה דרך פתוח לפניך להשיבני כ ה ז ד מ נ ו ת לריגא לידי ידידנו (מא״ג, דביר ב, מכת׳ כ). על׳ המגיד אשר שאלת אשלחלך ע״י ה ז ד מ נ ו ת בטוחה (אגר׳ יל״ג א כ). ומראגה בדבר פן לא צלחה בידך עוד לעשות את אשר בקשתי ב ה ז ד מ נ ו ת ההיא הנג׳ שולח לך ה ז ד מ נ ו ת אחרת (שם ח). — ומ״ר: שהנה נראה שחלופים רבים ו ה ז ד מ נ י ו ת משונים יקרו לאדם בעוד בחיים חיתו (כתבית דעת לר״מ אלכילא ג ו).

הזה[1], ממנו הָזָה, הֲזָיָה.

הזה[2], פ״ע, כינ׳ הֹזֶה, — ראה בדמיונו מחזות זרים דמיוניים שאינם במציאות, דבר דברים כמו מתוך שינה, בקדחת, **phantasieren; radoter, délirer; to dream, ramble**: צפו עורים כלם לא ידעו בלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הֹזים [3] שכבים אהבי לנום (ישע׳ נו י). — ועת׳: זאת ההזיה העצומה אשר יהזו בה ויחברו בה רוב כתות העולם בזמננו זה (פתיח׳ מו״נ).

הזהבה, ש״נ, — שה״פ מן *הזהיב, מצוי בדבור.

הזהרה, ש״נ, — שה״פ מן הזהיר, במו *אזהרה: והתפלה אל האלהים נוהגת המנהג הזה או צווי כמו שמע ישראל וכו׳ או ה ז ה ר ה כאמרם אל תלך בדרך אתם (הרקמה, שער א). כמו שאמרו על צה ה ה ז ה ר ה והמניעה בכלל ההוכחה דע מה למעל׳ ממך (ר״ב א״ח, מו״נ א מז). כבר זכרנו מה שיש ב מ ה ז ה ר ת התורה מצורף למה שנותן אותו השכל (שם, הקד׳ ת״נ). שהרי הקב״ה בהזהרתו הראשונה במעמד הר סיני שאין עליו חולק הראה היתרון לחכם

[1] בערבי׳ הדׄיא a), הדׄי b), במשמ׳ פטפט ודבר דברי שגעון כמו בקדחת וכדומה.

[2] עי׳ הערה להשרש. — [3] אמר ריב״ג: ואמר בו התרגום נימין שכבין והוא ספור לכלבים והוא שהכלב ישן תדיר עד שהערב נושאין בו משלם בו ואומרים אריכות כתנומת הכלב ואומרים הוא בעל תנומה יותר מהכלב. ע״כ. אך רוב המפרשים וגם החדשים פרשו במשמ׳ הרשומה בפנים, ודומה לזה גם הד׳י b) בערבית.

a) هذأ b) هذي

ולצדיק (הקדמ׳ מלמ׳ התלמי׳).

הזון, ש״ז, — מקור מן נזון, במשמ׳ שם: מתנועת הגידול ו ה ה ז ו ן (מקור חיים לרבב״ג ג).

הזזה, ש״נ, — שה״פ מן הזיז: שאין לך עיר ומדינה להיות בתיכם מנהג אחד בלא ה ז ז ה אלא אלו מסבלי והדר מקדשי (הקנה, כוונת פו״ר). שהדלת זזה ומסובבת עליה וסבת ה ז ז ת ה קבוע עליה (ר״א מכלגלג׳, פי׳ יחזק׳ מא כא).

הזחלה, ש״נ, — שה״פ מן הוחיל, זחל: שאין הנוטפין מטהרין ב ה ז ח ל ה (ר״ש מקוא׳ ה ד).

***הזיה**, ש״נ, מ״ר הַזָיוֹת, — כמו *הַזָּאָה: למליקה ולקבלה ו ל ה ז י י ה ולהשקיית סוטה (מגי׳ ב ה). ודמן טעון ה ז י י ה על בין הבדים ועל הפרוכת (זבח׳ ה א). ומי חטאת שאין בהם בדי ה ז י י ה (כלים א א). ה ז י ה שניה שהיה צריכים הלוים להזות (מד״ר במד׳ יב). ש ה ה ז י י ה אינה דוחה שבת (רמב״ם, פרה אדומ׳ ב ה). ומתכוון ורואה בפתחו של היכל בשעת ה ז י י ת הדם (מדות ב ד). קרבן שטעון ה ז י י ת דם באצבעו (רמב״ם, מעב׳ הקרב׳ ה ט). המים פסילים ו ה ז י י ת ו פסולה (פרה יב ו). ביום טהרתו כיום ה ז י י ת ו (מד״ר במדב׳ י). — ומ״ר, ואמר הפיטן: דרושה בזקוק שבעה משבעה, הַזָיוֹת טבילות וכבוסים שבעה (זכת פרה, אמרה סגוה). כהני גבוה אינם מתכפרים, כפרת טמאה בדמי צפירים, לבד מסליחתם ביום הכפרים, לדמי הפר כַּהַזָיוֹת מספרים (סלית׳ מוס׳ יוה״כ, איך אחא).

הזיה[1], ש״נ, מ״ר הַזָיוֹת, — מה שאדם הֹזֶה, מה שרואה בדמיון כזוב שאין לו מציאות בעולם, **Phantasie; fantaisie; (fantastic) vision**: זאת ה ה ז י ה העצומה אשר יהזו בה ויחברו בה רוב כתות העולם בזמננו זה להיות כל אחד מהם רוצה שימצא ענינים למאמרים לא כוון בהם אומרם ממה שירצוהו (מו״נ, פתיחה). אם יפורשו האותיות גם כן כמו שעשו בעלי התוך מן הישמעאלים ויצא בזה

[1] אמר ר״ש אבן תבון בפרוש מלים הזרות שבמורה הנבוכים וז״ל: ה ז י ה שם פעל נגזר מהזוים שוכבים שפרשו בו מדברים דברי הבל שאין בהם ממש בדברי המדברים בשינה דברי תהו ובקצת החליים והוא שקורין בלעז אולונא״ר ובערבי הריאן אין חילוק בין לשון הערבי והעברי בזה השרש רק בין ו׳ לד׳ רפה והערבי בנה כזה הענין וכן עשינו אנחנו.

למין מן ההזייה ואמנם אם יאמין הקדמות על הדעת השני וכו' לא יסתור יסודי התורה (שם ב כה). ולולי שפשטה ההזיה הזאת בכל האומות עד שרבים מבני עמנו מאמינים במציאות השדים בדרך שהם נמצאים בעצמם (מלמ' התלמיד, פרש' שופט). שלא יהיו כתובי התורה מלאים הזיות לא יאמין האדם בהם אם לא בעוד היותו בער וכסיל (אמונה רמה ו א). ואיך היו מגדלים אותו ובונים לו היכלות ותמונות וצורות בדאום מלבם מתחלפים כפי חלוף סכלותם והזיותם (דרך אמונ', ביאורו א ב). נתחדשה כת רביעית אשר לא נמצאת בתחלה והיא בעלי ההזיות הבודים בדמיונם דברים וחשבום לנבואה וכו' הטועים אחרי ההזיות והבדויות כנמשכים אחר נביאי השקר הבודים מלבם ודמיונם חוקים לא טובים (חזות קשה לר"י ערמאה ז). אלא שכל אלה הדברים הם הזיות הדברים שאין להם יסוד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ח). ומזה בלי ספק נולדו הזיות ספרי ההוברים שכותבים מניני עשרות אלפי שנים (שם ב ג). ורחמנא ליצלן מלומר הזיותיהם כמו שאמרו שלמה נשא נשים נכריות כדי למשול ולהכניע כחות הטומאה וכו (אלי נוהב יע).

*הַזְכָּרָה, ש"נ, מ"ר הַזְכָּרוֹת, — א) שה"פ מן הִזְכִּיר: בעל חוב גובה שלא בהזכרה (כתוב' קד.). כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה (ברכ' יב.). השומע הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדותו ואם לא נידהו הוא עצמו יהא בנידוי שבל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה (נדר' ז:). מה לולב ביום אף הזכרה (של גשמים) ביום (תעני' ב:). משנה שמפסיק לשאלה כך מפסיק להזכרה (שם). — ב) כמו אַזְכָּרָה, כנוי לשם האלהים: מעשה באחד שעמד לקרות בתורה בנציבין כיון שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה (ירוש' ברכ' ג ו ג).—ומ"ר: שמונה עשרה הזכרות שכתוב בהבו לה' בני אלים (ירוש' ברכ' ד ת.).

*הַזָּלָה, ש"נ,— שה"פ מן הֵזִיל, נזל: ולפעמים יתילד לנשים מדוה הפך זה שביארתי והוא הזלת דם הזסת יותר מדי וכו' ואם ההזלה הזאת תגדל ולא תעמוד אז סובלת האשה חלופי צבעים והאסתניסות והרזון (מ' אלדבי, ש"א ד ב).

*הֲזָמָּה, ש"נ, — שה"פ מן *הֵזֵם, זמם, הֲזַמַּת העדים: שלשה אחים ואחד מצטרף עמהם הרי אלו שלשה עדיות והן עדות אחת להזמה (ב"ב נ ד). מה להצד השוה שבהן שכן אינן בתורת הזמה האמר בעדים שישנן בתורת הזמה (ב"מ ד.). ומכחישין את העדים שלא בפניהן והזמה שלא בפניהן (כתוב' ב.). ויש עדים זוממין אחרים שאין עושין בהן דין הזמה כל עיקר אלא מלקות ארבעים (מכות ב.). ובן אם באו עדים להזים את העדים שראוהו בזמנו קודם שקדשוהו בית דין הרי אלו מאייבין על המזומין עד שלא תתקיים ההזמה ויתקדש החדש בזמנו (רמב"ם, קדוה"ת ג יט). ומה בין הכחשה להזמה ההכחשה בעדות עצמה וכו' וההזמה בעדים עצמן (הוא, עדות יח ב).

*הַזְמָנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִזְמִין: למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה (חול' פד.). וצורך הא׳ם לפעולות המלאכותיות להזמנת מזונו ולבושו ודירתו (פ' א"ת, מו"נ א מו). כראותם שעם כל שליחותם הוא היה מזמן ומכין עניני ההעברה ובבוש הארץ בהזמנת העם ובהכינו בני גד ובני ראובן (ר"י אברבנאל, יהוש' א יא). למה עשה יהושע הזמנה כל כך מופלגת ללכוד העי (שם ת א). — והכשרה לדבר מן הדברים: וצריך מי שירצה ללמדהו המדות האלו וההזמנה הרבה אשר זכר (מו"נ א סב). שהאיש המעולה השלם בשכליותיו ובמדותיו בשיהיה כחו המדמה על מה שאפשר להיות מן השלמות ויזמין עצמו ההזמנה ההיא אשר תשמענה הוא יתנבא בהכרח (שם ב לב). וזהו נביעות כליותיו שהיא הכנה מזגית והזמנת האל לאותה נביעה שהיא העזר האלהי (ידע' בדרשי, באור' על תהל' ב). — והזמנה לדין [1]: מכל הזמנה יותן להרב שני פץ (פנק' במברג, אגר' הרבני' מסנת תל"ת). — ובמשמ' *מוכן ומזומן: ואם אין לבעליהם הכסף משלהם בהזמנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם (רד"ק עמוס ד א).

*הֵזֶן, ש"ז, -- כמו *הֲזָנָה: גם מחויב השתמש הנמצא ההוא בטוב ובמועיל לקיומו כגון ההזן וההרגש משאר פעולות הנפש הצומחת והמרגשת (זכות אדם 15).

*הֲזָנָה, ש"נ, — שה"פ מן הזין, זון, הספקת מזונות, וחזוק הגוף ע"י המזון, Nahrung; nutrition; nourissement: ובשיוכן החמר ויקבל כח ההזנה וההרגש תראה פעולתה (רלב"ג, מלחמ' ה' א א). והמות

---

[1] בתלמוד בארמית: איהי פיתקא דהזמנא (קדוש' ע.).

גותן החוש והתנועה אל הלב והכבד ומקבל מהם החיות וההזנה (העקרים ב לא). ולכן כשיתחבר באיזה נמצא שיהיה הרצון האלהי יזון כמו שיזון הלחם כי הרצון האלהי הנמצא בדבר ההוא יהיה סבת ההזנה (דרך אמונה, אבר׳ ביבאגו א א). והראשונה שבפעולות הראשיות ההזנה ועניגה שהגשמים הנמזוגים תמירי ההתכה למה שבהם מן החום והלחות וכו׳ כי אחר הארבעים שנה מחיי המין האנושי יסתלק הגדול לגמרי ותשאר ההזנה (אמונה רמה א ו). וימצא בו ג״כ הכח הטבעי שבו ההזנה והגדול וההולדה בדומה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ג ב). וכח ההזנה הוא כח הנפש שעל ידי החום הטבעי המאכל נעשה בשר וגוף למלא ולהשלים מה שחסר ממנו תדיר וכו׳ ולכח ההזנה צריכות ארבע כחות א׳ כח המושך כח המעמיד כח המבשל וכח הדוחה (אולה״ת, ר״י לבלון ה ז).

*הַזְנָחָה, ש״נ, — שה״פ מן הזניח: קומי קומי קשבתי בְּהַזְנָחָה, קומי ולכי כי לא זאת המנוחה, קצתי בחיי מאנחה (קינ׳ לת״ב, איכה את).

*הֶזֵּק, היזק, ש״ז, מ״ר הֶזֵּקִים, הֶזֵּקוֹת, — שה״פ מן הִזִּיק, נֶזֶק, כמו נֶזֶק: המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר ואם היה היזק של עניים מרובה על שלו אסור (תוספתא פאה ב ב). בכניסתו (למרחץ) אומר יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שתצילני משריפת האש ומהיזק החמין ומן המפולת (ירוש׳ ברכ׳ ט יד:). היזק שאינו ניכר שמיה היזק (גיט׳ נג.). מה עשה ענה הביא חסורה וזיוג לה סוס זכר יצאת ממנו פרדה א״ל הקב״ה אני לא בראתי דבר של היזק ואתה בראת דבר של היזק (מד״ר בראש׳ פב). וכן אוסר בצלמי טחוריהם כי היה הנרצה מהם ענין דחות הזק הטחורים לא תאר הטחורים (מו״נ א א). קום אתה לך עמהם ולא ימצאך היזק (ר״י אברבנאל, יהוש׳ ז י). כי המיתה לא היתה להם היזק חדש כי כבר היו נופלים בה (שם, מ״ב ז ד).—ומ״ר: דרך הרשעים היא כמו האפילה אשר בה יעשו בני האדם הרבה ממיני ההזקים (פי׳ משלי לגרח׳ הלוי ג). ושלטה בו אותם המאורעים ואותם ההזקים כמו שישלטו בשאר בני אדם (שם ה). ואלו ההיזקים (של הרעמים) הם נופלים בסקרה מהכרע טבע ההוייה וההפסד (אוהב משפט, באור׳ לאיוב כב).

*הַזְרָחָה, ש״נ, — שה״פ מן הזריח: הזרחת שמש לרוצחים (מכות י.). העמדת השמש והזרחת השמש (תנו׳ רה״ג, טעם זקנ׳ נח:). שיושפעו בציורו ובהזרחת אורו הצורות ההם תמיד וכו׳ והיה הזרחה הצורות מנותן הצורות מתמיד (גוה בלוס א ע).

*הַזְרָעָה, ש״נ, — שה״פ מן הִזְרִיעַ: אבל הציור והשיעור וההזרעה וכל אשר יש בו חכמה לכונה לא יתיחס כי אם לחכם היכול המשפט (כוזרי א עז). שהאדמה צריכה עבודה והזרעה והגשמה להוציא מזון האדם (אוה״ת, בראש׳ ב טו). כי הפרחים בצמחים כמו ההזרעה בבעלי חיים (אמונה רמה א ו).

*הַחְבָּאָה, ש״נ, — שה״פ מן הֶחְבִּיא: וההחבאה הזאת (שהחביאה אלישבע את הילד) היתה אז לצורך שעה מפני עתליהו שלא תמיתהו (ר״י אברבנאל, מ״ב יא ב).

*הַחְוָיָה, ש״נ, — שה״פ מן חוה, החוה: לווים דברו בשיר הַחְוָיָה, לפרק תקיעה והשתחויה (סלי׳ ער״ס, תפלה תקח).

*הַחְזָקָה, ש״נ, — שה״פ מן החזיק, החזקת טובה: כל לשון חסד ואמת ענין החזקת טובה הוא (חזקוני, ויצא לב יא). מימים ימימה לכוף ולחוות קידה בהחזקת טובה וחנות (אגר׳ ר׳ יונתן לקהל וירמיזא). — החזקת ישיבה: כי בכתבם לא נאסר מהחזקת ישיבה וסיפוקי לומדי תורה אשר יבואו לחסות בצילי (מכת׳ מהר״י מפראג למיץ, שנת תקמ״ג).

*הַחְזָרָה, ש״נ, — שה״פ מן החזיר: וכל ההחזרות שמחזירין הכהנים בין בתחלה בין בסוף יהיו דרך ימין (הקנה, ברכ׳ כהנים לט).

*הַחְיָאָה, ש״נ, — שה״פ מן החיה: ותור הַחְיָאַת אח והלואת אביון והשבת העבוט (אזהר׳ ר״י ברצלוני י). אותו ואת בנו ביום אחד, וגיד הנשה ואבר מן החי ובשר בחלב, הַחְיָאַת אח והלואת אביון, חבילה רחים ורכב והשבת העבוט (מוסף א שבוע׳, תודה).

*הֶחְלֵט, ש״ז, — הסכמה גמורה בענין מהעניגים, ובפרט גזרה על מי שנלקה בנגע שהוא מצורע אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים (מגי׳ א ז). לפטור את ההופך כולו לבן מתוך החלט או מתוך הסגר (נגע׳ א ג). — ובמשמ׳ ״באופן מוחלט: שיש מניע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ספורנו, אור עמים, אחדות)׳ כי לנעדר בהחלט מהזכרון בטבע גם זה יהיה לא

לעזר ולא להועיל (א' מודינא לב הארי', א יב). — ובמשמ' *בלי הגבלה, unumschränkt; absolument ונמשכה המלוכה מבבל למלכי אשור עד שבא נבוכדנאצר מלך בבל שהיה בראשונה תחת יד מלך אשור והחזיק במלכות בבל בהחלט ונמשך מלכות בבל לו ולבנו ולבן בנו (ר"י אברבנאל, מ"ב כ יב). שמנוי המלכים אפשר שיהיה באחד משני פנים אם שיהיה מלך נכנע למשפטי התורה והמצות ואם שיהיה מלך בהחלט לעשות המשפטים והתורות ברצונו כמו שהיו מלכי האומות מקדם (הוא, ש"א ח).

•הַחְלָטָה, ש"נ, — שה"פ מן החליט, ובפרט במשמ' הסכמה גמורה בענין מן הענינים, Beschluss, resolution, — מצוי הרבה בדבור ובהעתונים.

•הֶחְלֵטִי, ת"ז, לנק' הֶחְלֵטִית, — בהחלט, מטבע ההחלט: אם נאמין החדוש הוא החלטי מלא דבר ואחר ההעדר הגמור (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג א). אחרי שיחשב האבדון ההחלטיי בעם ה' (יוסף דון יחייא, מבוא לפי' תה"ם). — ולנק' הֶחְלֵטִית: ובן השונמית חשב המורה שלא היה ענינו מיתה החלטית כי אם חולי השתוק שפעמים יתרפא (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ט). הגאולה ההחלטית אשר אין שעבוד עמה ואין חרות זולתה (בן שועיב, קול בוכים כז:). הניח ב' טובות באויב א' צרופית מצד שמחתם ברעת ישראל והשנית ההלטית שעלו לגדולה (שם מח.).

•הַחְלָקָה, ש"נ,— שה"פ מן הֶחֱלִיק, למשל על דבר חלק: וענינו ההחלקה בדרך שאין אדם יכול לעמוד בו ברצונו (רד"ל ירמ' כג יב).

•הַחְלָשָׁה, ש"נ, — שה"פ מן החליש: אמנם מפור המתנצל ראוי להיות פשוט וצח עם נתינת הבנה וההחלשת החשדים שהביא המתרעם (נופ' צופים, מסיר ליאון ב ז).

•הַחְמָרָה, ש"נ, — שה"פ מן החמיר, במגנון הקראים במשמ' חֻמרה: והורו החכמים באסור מלאכות החרופות בחולי המועד על צד ההחמרה ולא בראיה נוכחת מן הכתוב (ג"ע לר"א הקראי, חג המצות ה).

•הַחְתָּכָה, ש"נ,—שה"פ מן החתיך, חתך: ובשתתחתך מן הגלגל בשעור שתות רביעי זכו' וזאת ההחתכה היא הנקראת אצל בני חכמת הטורת דרגה (ר"י ישראלי, פי' ס"י המיוח' לריב"ן).

•הַטָּאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִטָּה: שם להטאה מן האמת ולעול (הפרדס לריב"ג, נטה). הלא דמיתיו לך בשופט צדק שאין הטאה במדותיו (כוזרי ב ז).

∞הָטֹב[1], הטוב, ת"ז,—צבוע בצבעים רבים מתחלפים, bunt; bariolé; variegated, נהוג בדבור העברי והשתמשו בו גם בהעתונים.

***הֲטָבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵטִיב, א) עשיית טובה: מה הטבה רשות אף הרעה רשות (ספרא, ויקר' קיב). דברים שיש בהן הרעה והטבה (שבוע' ג ה). מה הטבה אינה בביטול מצוה אף הרעה אינה בביטול מצוה (סנה' כז.). לרבות הטבת אחרים (שם).—ובפרט *גמילות טובה על צד ההנינה: ווהו הטוב לאיש הזה (שיהיה בעל מום) משיהיה כך שיהיה בריא ואנחנו נסבל ההטבה ההיא ואין זה על העונש לו אבל על צד ההטבה אליו (מו"נ ג יז). ורוב שמוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל (שם נג). עבדוהו (את האלהים) כעבדים שאינם מקוים להטבה ולא לגמילות חסד (פי' אבות להר"מ א ג). תבוא הטבת הלב לבעל השמע בבא הקצף בהעדרו (רשב"ג, תק' מדות הנפ' טו). כי הטבת הלמוד גדולה מכל הטבה כי בה נותן צורה לנפש האדם (מלמ' התלמי', לך לך). להודיע שהסבה אצלו להמנע ההטבה הוא העדר הידיעה לא זולתה מן המיבות (ר"ש א"ת, יקוו המים יג). הפעל שימודר ממנה על צד ההטבה והחנינה והוא נתינת הצורה לנמצאות (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א ד). שכבר הגיעה זאת ההטבה לרשעים עם הפלגת רשעם כן לא יתכן שיאמר שזאת ההטבה אשר תגיע לרשעים מצד הסדורים האלו אשר מהגרמים השמימיים הוא עול וכו' כי מדרך השם יתברך להיטיב לנמצאות בתכלית מה שאפשר וזה מבואר ממה שימצא מיתרון ההטבה והחנינה ביצירת כל אחד מאישי הנמצאות (שם ד ו). כי יושפע השפע מהעליונים על התחתונים על צד הנדיבות וההטבה לבד לא לקבלת שום תועלת מהם (העקרים ג לא). וזאת ההכנה (להשתלם) שמה הבורא יתברך שוה בכל איש ממין האדם ואתה קרא אותה הטבה או אהבה כמו שתרצה (חזות קשה לר"י ערמאה ד). כל הייעוד לא

---

[1]) מן גלימא דהוטבי (נדר' מט:) לפי גרסת הערוך, דומה להמלה חטבות לפי דעת החדשים, ועי' ערך חטב.

יהיה רק שמירה ונצירה מהזק ולא הטבה קניינית (ר"מ אלשיך, משלי ד ז). ותזור הדין לזכות יורשי שמעון בטענת הטבת העודף על הנדוניות (שו"ת שמש צדקה, חו"מ ז). ועכבוני שלא אשתדל לשכור הבית מיראתם שלא אבלבל כל הענין ותמנע מהק"ק הטבת הסרת הבמה (שם לה). יבחר דרכי העיון בקצת השרשים התוריים על צד ההטבה והתועלת (ר"י מקנדיה, בחינ' הדת ט:). כי מן היושר להשיג גמול על המטיב בכמו הטבתו אם אפשר ואם אי אפשר יהיה בהודאה בכל יכלת (אמונה רמה ג א). הנה התבאר מזה מהו תכלית הבריאה שהוא ההטבה והחנינה מהאל יתברך (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ד). — ומ"ר: הטוב והמטיב פותח ואינו חותם בברוך וכו' שצריך לומר ג' גמולות ג' הטבות כמו ג' מלכיות וכו' (תוספ' פסח' קד:). אמנם מן ההטבות המועילים אשר יגדל שעורם אל המקבלים הוא בשיהיה אדם מה נשגב השעור וכו' (נופת צופ', מסיר לשון כ יט). שמפאת ההטבות אשר כבר קבלו ממנו הם מחויבים-לעובדו ולאהבו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות א). עשתה (רות) שתי פעולות מנפילתה אפים ומהשתחויתה לב' הטבות שקבלה ממנו וכו' כי לא קבלת ממני הטבות אשר למענם תתחייב להשגיח בי (ר"י דון יחייא, פי' מגי' רות). — ב) *הֲטָבַת הנר, תקון הפתילה: באן בהטבת שתי נרות כאן בהטבת חמש נרות (יומ' יד:). הטבה כהטבת נרות (מד"ר ויקר' לג). וכיצד סדר ההטבה זה שזכה בדישון המנורה נכנס וכלי בידו וכוז שמו ושל זהב היה דומה לקיתון גדול מדשן בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשאר בנר והטיב חמשה נרות ומניח הכוז שם (רמב"ם תמיד' ומוספ' ג יז). כי בבקר צריכים הנרות הקון והטבה ובערב הדלקה לבערם במשפט (ר"א הקראי, ג"ע, תפלה ב). — וגם לקטרת וכדומה, הכנה: הטבה כהטבת הקטורת (מד"ר במ"ב ג יד). — ג) *הֲטָבַת חלום, סדר תקון להפך החלום לטובה: והמטיבים עונים אחריו שלש פעמים וכו' ויוסיפו עליהם בללות השלשה הטבות של חלמא טבא חזיתא שלש פעמים וכו' וכשיוסיפו עליו כללות הששה הטבות (סבב' חסיד', תעני' חלום א).

***הַטְבָּלָה**, ש"נ, — בה"פ מן הִטְבִּיל: נגזור השקה אתו הטבלה (כלי' יח).

***הַטְוָי**, ש"ז, — בה"פ מן הִטָּה, כמו הֲטָאָה: אמרו לו הטוי סולם של עליה הוא לידינו והתרנוהו (כלה ט:). ומה יאמר בהטוי טמא מת באפר הפרה (ג"ע לר"א הקראי, מילה ו).

***הַטָּחָה**, ש"נ, — בה"פ מן הֵטִיחַ: ואם בדרך הטחה הטיח על נזקי צלוחית חייב (ירוש' ב"ק ג ג ג). דומה שלא עלת בידי אלא הטחה זו בלבד (שם, שבת ו ח ג). — *הֲטָחַת דברים: כי עד עתה היה איוב שוגג ועל השגגות באו ייסוריו והיום הוא פושע ומזיד על הטחת הדברים (אוהב משפט, באור' לאיוב, כי יוסף).

***הַטָּיָה**, הטייה, ש"נ,—בה"פ מן הִטָּה, כמו הֲטָאָה, הִטּוּי: לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה על פי אחד הטייתך לרעה על פי שנים (סנה' א ו). משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים רבה השוחד והטיית משפט (סוט' מז:). והמקבל שוחד להטות דין אינו יודע עד היכן הגיע הטייה זו וכמה היא כחה כדי שיחזיר (רמב"ם תשוב' ד ג). אם הרוב נוטים לרעה להרוג לא תהיה אחריהם עד שיטו הטייה גדולה ויוסיפו המחייבין שנים (הוא, סנה' ח א). — וככלל: צחן טהר בקרבן ותחנה, שמח בלה בהטיית חנה (אזה' ר"א הזקן, קובץ מעש' גאו' 57). אל בהטיתך לטובה לרעות לרבים קשור, מעשות עול במשפט משפטי תשור (שם 69). והרגיש יואב זאת ההטיה מלבב דוד אל אבשלום (נופ' צופ', מסיר לשון כ יג). — *הַטָּיַת הראש: ואם הוא (הדבור) ברמז צריך שיעשה זה עם הטיית הראש מעט (שם א יב).—ובתכונה: הזויות האחת מהן של צד ההטיה שהיא כעין זויות אהג או דהב (יסו"ע לר"י ישראלי א כ ג).

***הַטָּלָה**, ש"נ, — א) בה"פ מן הֵטִיל: וכפי מה שזכרו חז"ל בהטלת הגורל לא היה מהבטל שישליבו שני הגורלות ראשונה (ר"י אברבנאל, יהוש' יד). מקום הנחת בריחים בקרשים ומקום הטלת שלשה חוטי גידין המשולשים (חזקוני, תרומ' כו כו). כשהייתי מדבר עמהם בבדיחות בלא הטלת אימה לא היו מאמינים מרוב אימתי אשר היתה בלבם (אוהב משפט, באור' לאיוב, אבתק). ואפילו הטלת חרם סתם (שו"ת שמש צדקה, חו"מ ז). — ב) שימת מסים על הקהל, Besteuerung; imposition: פרנס המדינה ששלחוהו בני המדינה וכו' להשתדל אצל המלך

ע״ד הטלת אלף ר״ט שלא כסדרן על בני המדינה לסיוע הוצאות המלך למלחמה עם שכנגדו (שו״ת חות יאיר לו). ראובן שהיה תושב עיר ארם צובא וכו' והיה פורע בדמשק כל הטלות צבור עמהן (גנ' ורדים, יו״ד ג יא). על אדות איש עשיר לימים שהיה פורע פרעונותיו מענין הטלות ועולי ציבור ועתה מטה ידו (שו״ת פרח מטה אהרן כג). נהגו כל תושבי העיר ההיא לפרוע המסים הנהוגים וכו' וכל ההטלות המוטלים על קהלי היהודים אשר שם (שם קכג).

***הַטְמָנָה**, ש״נ, — שה״פ מן הטמין: יחדן (את גיזי הצמר) להטמנה מטלטלין אותן (שבת נ.). שזכר ההטמנה שתי פעמים (ר״י אברבנאל, יהוש' כ ד). וענין הטמנת חמין תקנה גדולה היא ועונג שבת (שו״ת תומת ישרים כ סט). מנהגנו להטמין מערב שבת וכו' ואין אנו חוששין שמא יחתה בגחלים לפי שהטמנתנו היא לצורך מחר בשבת (תניא, הטמנה יב).

·**הַטְעָאָה**, ש״נ, —שה״פ מן הִטְעָה: אתחיל לבאר לך הכרעתי לדעת חדוש העולם בראיות עיוניות פילוסופיות נקיות מן ההטעאה (ר״מ א״ת, מו״נ א עו). ואולי יחשוב חושב שבזה המאמר קצת הטעאה וכו' ואלו עשינו זה היתה הטעאה (שם כ יח). ודעת אמתי כשימשך אחריו לא ימצא בו דבר מן הטעות ולא מן ההטעאה ולא ישיגוהו הרחקות (שם ג כח). בא להזהיר התלמיד שלא יקבע תלמודו לפני רב שהוא מרכה דברים ומראה טעמים בדרכי ההטעאה שהם כזב ושקר ר״ל שמקדים הקדמות העשויות בדרך הטעאה כי לא תושג חכמה כדרך זה (מלמ' התלמיד' ואלה). לפי שהדבר ההוא אשר יתפארו בו נעשה כלט ובדרך הטעאה (שם, ואתחנן). שער ההטעאה וכו' בשמעי מופת על מה שארחיקהו מיד אקראהו הטעאה (ידע' בדרשי, פרדס ו, אולה״ס ג). והטענה הזאת שעשה הטעאה נגלית היא (ר״י אברבנאל, מפע' ה' כ ד). — ומ״ר: וידע אופני השמירה מהטעאות השכל (ר״מ א״ת, מו״נ א פה). ולא אטעה עצמי כשאקר' דרכי ההטעאה מופתים והיות האדם אומר שעשה מופת על שאלה אחת בהטעאות אינו מחזק אצלי האמנת המבוקש ההוא (שם כ יז). סוף התלמיד אשר ישים כונתו והשתדלותו לחלוק והוא המשיב רעה תחת טובה שלא ישיג לעולם האמתות רק ההטעאות וההבלות שהן הרעה שלא תמוש מביתו (מלמד התלמיד' כראה'). וכפרט כשיתחברו אליו הענינים הדמיוניים ובעבור החיבור הזה יקרא אל מושכליו טעות ושכחה כי הרכבת הענינים היו סבת ההטעאות (תגמ' הנפ' א ו). פרק אחד עשר מהטעאות קצת חלקי ההקשה התמימה מהספירה ומההרחבה והרחמנות (נופת צופים, מסיר ליאון כ יא). — והטעה: מלאכת ההטעה (ע״ת לר״א הקראי כ). ולא אשית את נפשי לזכר דרכי ההטעות והיות האדם מתפאר שיביא מופת על שום שאלה בהטעות (חריזי, מו״נ כ יז).

·**הַטְעָאִי**, ת״ז, לנק' ־אית, מ״ר הַטְעָאִיִּים, ־איות, — מטבע ההטעאה: למען נוכל להשמר ממה שבכל אחד מההטעאות או להוכיח בהם המנגד ההצעה ההטעאיית כשנלך מחלקים מה או מרוכם אל הכלל וכו' ואם על המעט והוא מכחישו בכלל עוד ההצעה היא הטעאיית (נופ' צופ', מסיר ליאון כ י). ראוי שתדע שאופני ההקשות ההטעאיות הם שנים (שם). — וכמשמ' בעל הטעאה: אמנם אלישע בן אבויה היה הטעאיי וטעה או הוטעה במאמריו ושקריו אשר הוליד (דרך אמונה, ביכאגו כ ג). והמין החמשי הוא אשר יעשוהו ההטעאיים מהמשוררים (באור ס' הסיל' לאריסט', לאזינו כ).

·**הַטְעָיִי**, ת״ז, לנק' ־עית, —כמו הטעאי: במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור הגיוניי כי יהיה אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (ר״י דון יחייא, פי' ה' מגי', שה״ש א). והוא הטעיי כי הוא סותר המאמר שאמרו (נרבוני, המאמ' בבחירה). ומה שהקיש ענין ההורה להנהגה הרפואיית היא טענה הטעיית (ר״י אברבנאל, ראש' אמנ' יג). אם במקום שראוי לעשות השומע מחכב אני עושה אותו מקשיב או מתלמד או להפך עוד הפתיחה ההטעיית אשר אינה מחייבת אל השומע לא התלמדות ולא קשב ולא חבה (נופ' צופ', מסיר ליאון א ז). והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הטעיות או שיריות (כוזרי ה יב).

·**הַטְעָמָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִטְעִים: שהטעמת היין שטועמין בו הצבור משום רפואה הוא (אבן ירחי, המנהיג, שבת יו). — ובמשמ' קריאה בטעם לפי כונת הענין בהרמת הקול וכו', — נהוג בדבור העברי בא״י.

*הַטָּפָה, ש"נ, — שה"פ מן הִטִּיף, נטף: בעשר לשונות נקראת הנבואה חזון נבואה הטפה דיבור אמירה צווי וכו' (מד"ר שה"ש, מלאוני). מה מועיל הטפת אבר (תוספ' ר"ה יט.), הטפת עופרת לתוך הנקב. וההעלאה וההטפה (של המים) ככלי ההטפה היא ממה שמתקן המים הרעים (קאנון א ג ב יו).

*הַטְּפָּחָה, ש"נ, — שה"פ מן *הִטְפִּיחַ, לחלח: ולוה היה ממנו ההטפחה והזיעה ואמנם ההטפחה לצמח ואולי הזיעה לחי (קלוני' ב"ר קלוני', הצמחים, כ"י פריז).

*הַטְּפָּסָה, ש"נ, — שה"פ מן הטפים, העתיק טפס של שטר: הוציאו יורשי רחל בת אחרת שהיתה לו לראובן הטפסת שטר מתנה שכתוב בה שנותן אותו בית לרחל בתו וכו' ויורשיה מוציאים ההטפסה עשויה בב"ד וכו' עוד הוציאו יורשי רחל הטפסת שטר סילוק וכו' יורנו אדוננו באלו השטרות שהוציאו יורשי רחל אם תועיל הטפסת השטרות כשטרות עצמן (שו"ת הרא"ש סת כא). כל מי שהיה בא לפני לדין ומביא שטר על חבירו והיה בעל דינו תובע הטפסת השטר הייתי מצוה ליתנו לו (שם כד). ואם כאולי לא נפק זה מאתו שיצוה שיתן הטפסה הנקרא טראשלאט לנתבע (דברי הבכית מקהל' ספרד ש' הקט"ו, החלוץ ה תרי"ג). אם שאל המלוה שיטפיסו לו השטר ותשאר ההטפסה ביד בית דין (מוהר"י כן לב, א פא:). אבל בהטפסת שט"ח כגון שנמחק או נטשטש הרי אלו יקרעו הראשון או יוהרו שלא יכתבו בהטפסתם הוזקקנו לעדות השטר ונמצאת מכוונת (התרומ' נו ב). חלה החכם דון תם הנ"ז חולי ארוך ובהכביד עליו החולי ראה והנה היתה נשארת המלאכה בלי הטפסה קרא את שני בני היצהר וכו' ונתן להם מממונו נדבה להוצאת ההטפסה (הקד' המעתיק שו"ת תמת ישרים).

*הֶטְרֵחַ, ש"ז, — שה"פ מן *הִטְרִיחַ: בלום יש סעודה שאין בה הטרח וחברה (מד"ר קהל' ט ח).

*הַטְרָחָה, ש"נ,—שה"פ מן הטריח: וכשתכריח עיניך והפליג בעיון ותטרח לעיין על רוחק גדול יותר ארוך ממה שבכחך לעיין כרוחקו או תסתכל בכתיבה דקה או פתוח דק שאין בכחך להשיגו ותכריח ראותך לאמתו לא יחלש ראותך על זה אשר לא תוכל עליו לכד אבל יחלש ג"כ על מה שבכחך שתשיגהו ויחלש ראותך ולא תראה מה שהיית יכול להשיגו קודם הפלגת ההבטה וההטרחה (מו"נ א לב).

*הַטְרָפָה, ש"נ, — שה"פ מן *הטריף: וקודעין שטר האדרכתא וכותבין לו שטר הטרפה וכו' לטרוף בדין בחוב שפלוני חייב לו שהוא כך וכך בשדה פלונית שלקחה פלוני (לבוש חו"מ, גבי' מלוה לח ט).

א.*הִי, — כמו א.*הָא, מלת הרמז: ובעצרת אומר לו הי לך מצה הי לך חמץ (ירוש' סוכ' ה נה.).— ועי' הילך.

ב.*הִי,—כמו אֵי, עי' *הֵיאַךְ.

ג.*הִי, — כמו הֵא, שם האות החמשית: הפותח ביוד הי וחותם ביוד הי הרי זה חכם (תוספתא ברכ' ו כ). העולם הזה נכתב ביוד הי ונקרא באלף דלת אבל לעוה"ב כולו אחד נקרא ביוד הי ונכתב ביוד הי (פסח' נ.). ירדכה בהי זו שמאל (מנח' לג.). אלף למד הול יוד הי קדש (שבוע' לה:). הכותב אלף למד מארבע אותיות יוד הי מארבע אותיות אינן נמחקין (מס' סופר' ד ב).

הִי[1], — מלת קריאה לינון ומספד וקינה: ויפרש אותה (את המגלה) לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קינים והגה וָהִי (יחזק' ב י). וכשמת (הלל) אמרו עליו הי[2] חסיד הי עניו תלמידו של עזרא (סנה' יא.). וכשמת (שמואל הקטן) אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של הלל (שם). — ואמר המליץ: מבטן קבריכם אתם ענוני, מכנף הארץ הי גדול השמיעו (יל"ג, הוי אח).

הִיא[3], הִוא[4], — מלת הגוף לנקבה נסתרת, sie, she; elle, ומשמשת בכל השמושים שמשמשת מלת הגוף לזכר נסתר הוא: ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללה (ויקר' כא ט). אותה קח לי כי היא ישרה בעיני (שופט' יד ג). חמור יוצא במרדעת בזמן שהיא קשורה לו (שבת ה ב). — ולחוק ונחץ: האשה אשר נתתה עמדי הִוא נתנה לי מן העץ ואכל (בראש' ג יב). ואת רסן בין נינוה ובין כלח הִוא העיר הגדולה (שם י יב). והיה העלמה

1) י"א שהוא מקוצר מן נְהִי, עי"ש.—2) כך בנוסח' הבבלי, וכן בפרוש הר"ח. ובירוש' (סוט' ט כד:) הוי.
3) בערב' הי a), ועי' הערה לערך הוא. — 4) עי' המסורה בהערה לערך הוא.

a) هِيَ

היצאת לשאב וכו' הִוא האשה אשר הכיח יי' לבן אדני (שם כד מג-מד). הִוא הבאר אשר אמר יי' (במד' כא טז). ילדה לו גם הִיא בן (שופט' ח לא). — וכפול: וְהִיא גם הִיא אמרה אחי הוא (בראש' כ ה). —ואחרי השם העצמי, בשנוסף עליו עוד שם אחר: רק רחב הזונה תחיה הִיא וכל אשר אתה בבית (יהוש' ו יז). ותלך הִיא ורעותיה (שופט' יא לח). ותלך לארצה הִיא ועבדיה (מ"א י יג). ותלך הִיא וביתה (מ"ב ח ב). ותקם היא וכלתיה (רות א ו). ארץ מצרים לפניך הִוא (בראש' מז ו). — ובמקום הפעל המקשר: כי יפה הִוא מאד (בראש' יב יד). ואם בת הִוא וחיה (שמות א טז). כי הִוא כסותה לבדה (שם כב כו). מנחה הִוא (ויקר' ב ו). חטאת הִוא (שם ה יא). הבהמה אשר הִיא לכם לאכלה (שם יא לט). כי עקרה הִוא (בראש' כה כא). לא טהרה הִוא (שם ז כ). — ואחרי אַת: הלוא את הִיא המחצבת רהב מחוללת תנין הלוא את הִיא המחרבת ים (ישע' נא ט-י). — ובמעט בלי צרך: והנה הִיא מדברת על לבה (ש"א א יג). כי גדולה חמת יי' אשר הִיא נצתה בנו (מ"ב כב יג). האשה אשר הִיא מצודים וחרמים לבה (קהל' ז כו). מניין לספינה ש ה י א טהורה וכו' מניין לערוגה ש ה י א ששה על ששה טפחים (שבת ט ב). מניין לסיבה ש ה י א כשתייה ביוה"כ (שם ד). ומורה ש ה י א קשורה בטפית (שם יז ו). כל אהבה ש ה י א תלויה בדבר (אבו' ה טז). חבית ש ה י א מלאה משקין (כלים ח ג). האשה ש ה י א מקשה לילד (אהל' ז ד). חבית שהיא יושבת על שוליה (שם ט טז). מאימתי ה י א טהרתן (מקוא' א ה). לטיפה של דם ש ה י א נתונה על גבי חדה של סייף (ירוש' ברכ' א א). ומטלית ש ה י א פחותה משלש על שלש (ב"ק קיט:). — ובמשמ' סתמית, במקום הדבר הזה: ואביו ואמו לא ידעו כי מיי' הִיא (שופט' יד ד). וידע יהונתן כי כלה הִיא מעם אביו להמית את דוד (ש"א כ לג). וכאשר יעצתי הִיא תקום (ישע' יד כד). אחת הִיא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (איוב ט כב). — כאשר היא, במעמד שהדבר נמצא בו: ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר הִיא וינסו (מ"ב ז ז). — *כשהיא, להורות מעמד הדבר: ומצאו שדה כ ש ה י א לחה (ב"מ עו:). וגרש את אשתו כ ש ה י א מעוברת משלשה חדשים (מד"ר שמות א). — ועם ה ההודעה הַהִיא: ויזרע יצחק בארץ הַהִוא וימצא בשנה הַהִוא מאה שערים (בראש' כו יב). בשכן ישראל בארץ הַהִוא (שם לה כב). ויאכל וישתה וילך בכח האכילה הַהִיא ארבעים יום (מ"א יט ח). ויסתר פניו מהם בעת הַהִיא כאשר הרעו מעלליהם (מיכ' ג ד). — *וההיא לפני הגוף: אמרה אם תעמוד ה ה י א אשה מתוליה תלך ותעבוד לכל עבו"ם שבעולם וכו' אמרה מוטב שתחזור ה ה י א אשה לתוליה ולא תעבוד עבו"ם (סנה' סד.). — *בהיא השעה, באותה השעה בעצמה: ונתן למולים ולערלים נפסל ב ה י א ה ש ע ה (יוצר שבה"ג, אין ערוך).

***הֵיאַךְ**[1], — מלת השאלה, כמו אֵיךְ, אֵיכָה, wie comment, how: א"ר אליעזר וכי היאך העני הזה מחליף דבר שלא בא ברשותו (פאה ה ב). א"ר דוסא בן הרכינס עדי שקר הן ה י א ך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה (ר"ה ב ח). ואומרים לו (להעד) אמור ה י א ך אתה יודע שזה חייב לזה (סנה' ג ו). ישמעאל אחי ה י א ך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודייך (ע"ז ב ה). אמר לו ר"ג (לר"ע) ה י א ך מלאך ליבך לעבור על דברי חביריך (תוספתא דמאי ה כד). וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן ה י א ך משתמרת ומלאכתן ה י א ך נעשית (ברכ' לב:). מאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן דיבור שני ה י א ך קבלו (שבת פח:). ילמדנו רבינו סדר הבדלות ה י א ך (פסח' קג.). שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה ובאו עדים ואמרו ה י א ך אתם מעידין על שטר זה והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני (סנה' לב.). והלה אומר לו ה י א ך נניח את אלהינו שבשמים ונעבוד עבו"ם (שם סז.). אמרו לי הלא פסול הוא ה י א ך מרצה על הפסול (מעי' ז.). והיה פולסופוס מחשב בדעתו ואומר ה י א ך אתן שלום לחכמי ישראל (דא"ר ה). ה י א ך מתרתק

[1]) כך הקריאה המסורה של הספרדים, וכך נקודה במשנ' מנקד' נדפס' של מנטובה, וכך נקד בוקשר' ואחרים, לוי וקוה', וכן דלמן, ובן שטרק מס' ע"ז. והאשכנ' קוראים הֵיאַךְ, וכך נקדו ש' פ י ן בהאוצר שלו. אך אין ספק בדבר כי זו קריאה משבשה. והנה לפי המלה היכן, נראה כי גם מלה זו, היאך, היא הרכבה מן מלת השאלה הֵי, והמלה אַךְ, שהיא בעצמה הרכבה משני קולות הרמז אַ כַ, ומשמעתה העקרית כמו כֵּן, כָּךְ, ואעפ"י שנתיחדה המלה אַךְ אח"כ למשמעה של הגבלה כמו אבל, בכ"ז עוד היה ברגש העם גם משמעתה העקרית, ונוצרה המלה הֵיאַךְ ממש כמו אֵיכָה. כן גם דעת פרופ' ג' דלמן (כתיבה על פה).

אדם מיצר הרע שבמעיו (אדר"נ יו). אלולי שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך היאך היה בורח לכותל ונכנס לחור וניצל (מד"ר בראש' כ). היכן אהרן אמרו להם מת אמרו היאך מלאך המות יכול לפגוע בו אדם שעמד במלאך המות ועצרו (שם ויקר' יט). אמרה האתון לבלעם לי אין אתה יכול להרגני אלא אם כן יש חרב בירך והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה (תנחומא בלק יג). — ואמר הפיטן: ועדין לא שבנו מטעותינו, היאך נעיז פנינו ונקשה ערפינו (סלית' יום א, לעיניגו).— ולא בשאלה גמורה אלא כמו באיזה אופן: אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום (ספרי, בהעלותך לה). אמר רבי עקיבא העבודה אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחים (שם דבר' א). הוי יודע היאך רוח הקודש ניתנת בפי הנביאים (שם קעו). שלא יהו העוברים והשבים אומרים ראו היאך קצר איש פלוני שדהו ולא הניח פיאה לעניים (ירוש' פאה ד ג). היו אלופי אדום ומואב וכנען ועמלק עומדין ונותנין את העצה היאך לבא על ישראל (מד"ר שמות כ). הציץ המלך עליו ואמר לו יודע אני היאך היתה כוונך (שם לז). שהיו מבקשים עלילה היאך לחזור למצרים (שם במד' ז). אברהם שהכיר מעצמו להקב"ה ולא היה אדם שלימד אותו היאך להכיר את המקום (שם יד). לכך נתגרה בהם (בלק בישראל) ולא היה יודע היאך (תנחומא בלק ו). — ומצוי גם בספרות שאחרי התלמוד: והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג (רמב"ם ע"ז א ב). והיאך יעשו אם רוצה להיות השבר או ההפסד לאמצע בשוה (הוא, שלוח' ו ב). ויחס השבעים אומות אל שם חם ויפת בני נח והיאך נפרדו הלשונות (כוזרי א מג). וכן המלך או המנהיג המדינה היאך היו יכולים להכריח האנשים על עשיית הפעולות הטובות אם אין האנשים ברשות עצמם להרע או להטיב (העקרים א ט). ספר בראשית מדבר בתולדות אדם והיאך נמשך העולם ממנו (שם יח). למה שמספר איוב ממנהגו בממונו והיאך היה מוציאו בחובות הבורא (חו"ה, הכניעה ז). — והאיך: א"ר שמעון בן יוחאי תמיה אני האיך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריית שמים וארץ (מד"ר בראש' א). א"ל ר' עקיבא והאיך בני אדם יש מתים קטנים ויש מתים גדולים ויש מתים זקנים (ביהמ"ד ילינק ג, היכל' כט)

*הִיגִ[1]), ש"ז, מ"ר הִיגִים,—מין ממיני הקוצים, והוא מאכל לעגלים, Alhagi Camelorum (Poss): שנה עלתה ושנה נפקה ולא היו עולין לפעמי רגלים והיו הדרכים מעלין היגין[2]) (מד"ר איכ', פתיח' רבי נתמן). מסככין בהיזמין ובהיגין אביי אמר בהיזמין מסככין בהיגין לא מסככין (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' סוכ'). היגים וקוצים (ילקוט ישע' שב). — ועי' *אַגָּה.

*הֵיּדֵד[3]), עת' יְהֵיַד, — כמו הִלֵּל, יְהֵיֵד יְהַלֵּל, יְשַׁבֵּחַ: ובכל יר יְהוּיַד שמע צלצולך, טירת טמאים מחוסן בנצלך (יולר יוה"כ, וככל תקף).

הֵידָד[4]), — מלת קריאה של שמחה, של זרוז, כפרט של הבוצרים בכרמים והדורכים ביקבים: ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים לא ידרך הדרך הֵידָד השבתי (ישע' יו י). -- וענה הֵידָד על פלוני, במשמ' קריאת כעס וקצף: יי' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו הֵידָד כדרכים יענה אל כל ישבי הארץ (ירמ' כה ל). שכנתי על מים רבים רבת אוצרת בא קצך אמת בצעך נשבע יי' צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם בילק וענו עליך הֵידָד (שם נא יג-יד).

הֻיְּדָה[5]), ש"נ, מ"ר הֻיְּדוֹת, —שירי הודה, Lobgesang, songs; hymne: והלוים ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הֻיְּדוֹת הוא ואחיו (נחמ' יב ח).

---

[1]) בערב' חַאג' a), לפי דעת פליש' מן חיג' b) בערב', הקיף וסגר, מפני שמשתמשים בקוץ זה לסיגים, ויגדל בסוריה (כוסת נכאת סוריה ופלשתין, סי' מג). וכך עמנ' לו (Pfln. § 104). בארמ' היגא, היגתא. בסור' חגא, חגתא. — [2]) וכן בכ"י מ' בערוב' לד: היגין במקום הגין שבנוסח', ואגין שבירוש' בלא' ל. והאגא שבתוספתא שבי' ה. ובארמ' היגי (כ"ק קיט:). דגדיר ליה בהיזמי והיגי (ע"ז מז: כ"י מ, וכנוסח' היגי).

[3]) מן השם הֻיְּדוֹת (נחמ' יב ח), ועי' הערה שם.

[4]) גזרוהו רוב המדקדקים מן הדר, ואמרו כי מקורו בערב' הַדּ c) במשמ' הרס. וסבר ברט כי מקורו אולי בערב' היד d) במשמ' גער בפלוני. אך היותר נכון כי זו קריאה טבעית של התרגשות (Kö. 2, § 114).

[5]) מן ירה, הודה. אך הצורה היא זרה ואין לה חבר בתנ"ך. וגם בספר נחמיה בעצמו במקום אחר (שם כז) כתוב בתודות, ולכן יש מגיהים פה הודות.

---

a) حاج b) حيج c) هدّ d) هيد

היה[1]), ממנו א. הָיָה.

א. **הָיָה**, פ"ע, לנסתרת הָיְתָה וגם הָיָת, עת' יִהְיֶה, תִּהְיֶה, יְהִי, תְּהִי, כהפס' יְהִי, תְּהִי, וַתְּהִי, יִהְיוּ תִּהְיֶינָה, ומצמצם *יְהוּ, מק' הָיֹה, הָיוֹ, הֱיוֹת, הֱיֵה, מִהְיוֹת, לִהְיוֹת, כִּהְיוֹת, לווי הֱיֵה, הֲיִי, הֱיוּ, הֱיֶינָה, בינ' הוֹיָה, [הָיָה ערום (בראש' ג א). והארץ הָיְתָה (שם א ב). עבד הָיִיתָ (דבר' ה יה). ואת הָיִית בעברי (שופט' יא לה). גר הָיִיתִי בארץ (שמות ב כב). לא הָיוּ עבדיך מרגלים (בראש' מב יא). כי גרים הֱיִיתֶם (שמות כב כ). וִהְיִיתֶם כאלהים (בראש' ג ה). וכן הָיִינוּ בעיניהם (במד' יג לג). כי אֶהְיֶה עמך (שמות ג יב). וָאֶהְיֶה מתהלך (ש"ב ז ו). וָאֱהִי לו לכהן (שופט' יח ד). יִהְיֶה כארץ (בראש' ב ה). יְהִי אור וַיְהִי אור (שם א ג). וִיהִי מבדיל (שם ו). וַיְהִי (יחזק' יו יט). והארץ תִּהְיֶה לפניכם (בראש' לד י). אל נא תְּהִי מריבה (שם יג ח). וּתְהִי אשה לבן אדניך (שם כד נא). וַתְּהִי ראשית ממלכתו בבל (שם י י). נע ונד תִּהְיֶה בארץ (שם ד יב). אל תְּהִי צדיק הרבה (קהל' ז יו). ולא תִהְיִי לאיש (הוש' ג ג). נִהְיֶה לבוז (בראש' לח כג). וַנְּהִי בעינינו כחגבים (במד' יג לג). ואתם תִּהְיוּ נקים (בראש' מד י). ואנשי קדש תִּהְיוּן לי (שמות כב ל). זכר ונקבה יִהְיוּ (בראש' ו יט). וַיִּהְיוּ שניהם ערומים (שם ב כה). וַיְהִיוּ דם (שמות ז יט). לשבע שני הרעב אשר תִּהְיֶיןָ בארץ מצרים (בראש' מא לו). שבע שבתות תמימת תִּהְיֶינָה (ויקר' כג יה). וַתִּהְיֶיןָ מרת רוח ליצחק (בראש' כו לה). וַתִּהְיֶינָה צררות עד יום מתן (ש"ב כ ג). ותהיינה נשיחם שכלות ואלמנות (ירמ' יח כא). יד יי' הוֹיָה במקנך (שמות ט ג). כי הָיֹה יהיה הדבר (מ"א יג לב). ואברהם הָיוֹ יהיה לגוי גדול (בראש' יח יח). לא טוב הֱיוֹת האדם לבדו (שם ב יח). לִהְיוֹת גבר בארץ (שם י ח). כאשר כִּהְיוֹת התבן (שמות ה יג). בִּהְיֹת הבקר (שם יט יו). מִהְיוֹת מלך (ש"א יה כו). עד הֱיוֹתִי על אדמתי (יונה ד ב). כיום הֱיוֹתוֹ בתוך צאנו (יחזק' לד יב). בִּהְיוֹתוֹ במדבר יהודה (תהל' סג א). מעת הֱיוֹתָהּ שם אני (ישע' מח יו). הטוב הֱיוֹתְךָ כהן (שופט' יח יט). תחת הֱיוֹתֵךְ עזובה (ישע' ס יה). נקל מִהְיוֹתְךָ לי עבד (שם מט ו). כל ימי הֱיוֹתָם בכרמל (ש"א כה ז). כִּהְיוֹתָם בשדה (בראש' ד ח). מִהְיוֹתָם (חגי ב יו). למען הֱיוֹתְכֶם לקללה (ירמ' מד ח). כִּהְיוֹתְכֶם מתי מספר (דהי"א יו יט). לִהְיוֹתְכֶם מורשה (יחזק' לו ג). ימי הֱיוֹתֵנוּ עמם (ש"א כה יו). בִּהְיוֹתֵנוּ בשדה (שם יה). הֱיֵה אתה לעם (שמות יח יט). וֶהְיֵה ברכה (בראש' יב ב). את הֲיִי לאלפי רבבה (שם כד ס). הֱיוּ נכנים (שמות יט יה). התחזקו וִהְיוּ לאנשים (ש"א ד ט). — א) נמצא בעולם, במקום מהמקומות, **da sein**, exister ; to be : ויוסף הָיָה במצרים (שמות א ה). הנפלים הָיוּ בארץ בימים ההם (בראש' ו ד). מלכי ישראל אשר הָיוּ לפניו (מ"א יו לג). איפה הָיִיתָ ביסדי ארץ (איוב לח ד). ואני הָיִיתִי בשושן (נחמ' א א). וכל שיח השדה טרם יִהְיֶה בארץ (בראש' ב ה). כי לא יִהְיֶה בך אביון (דבר' יה ד). ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שֶׁיִּהְיֶה אחרי (קהל' ב יח). אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי הֱיוֹת בו יושב למאדם ועד בהמה (ירמ' נא סב). מעת הֱיוֹתָהּ שם אני (ישע' מח יו). אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום הֱיוֹתָם על האדמה עד היום הזה (שמות י ו). לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי הֱיוֹתָם בכרמל (ש"א כה ז). מזמור לדוד בִּהְיוֹתוֹ במדבר (תהל' סג א). לדוד בִּהְיוֹתוֹ במערה (שם קמב א). — הָיָה אֶת פלוני, עם פלוני, עזר לו, היה בהסכמה אתו : לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך כאשר הָיִיתִי עם משה אֶהְיֶה עמך לא ארפך ולא אעזבך (יהוש' א ה). וַיְהִי יי' את יהודה וירש את ההר (שופט' א יט). וצדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא הָיוּ עם אדניהו (מ"א א ח).—וכמו"כ הָיָה לְ : לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק הָיָה לי כי עתה ריקם שלחתני (בראש' לא מב). — הָיָה עם אשה, במשמ' מגע ומשא בשרי : ולא שמע אליה לשכב אצלה לִהְיוֹת עמה (בראש' לט י). האמינון אחיך הָיָה עמך (ש"ב יג כ). — ב) קרה ונתהדש

[1]) רק בעבר', וכארמ' הוי. ככנע' כמו בערב' ובאת' שמש למשמ' זו השרש כ ו ן. והנה סוכר ברט, (ES, 72), כי שני השרשים היה וכון היה עקר משמעתם ההכנה, ובחרו להן העברית והארמ' השרש היה במשמ' ההויה, והשרש כון במשמ' ההכנה, והכנענ' והערב' השרש כון לענין ההויה, והשרש הָיָא a) כמשמ' ההכנה והתכונה. אבל אעפ"י שקצת תמוה הדבר שכמושג קדום כל כך תבדלנה לשונות האחיות ולא תשתמשנה בלן בשרש אחד, מכל מקום קשה כמו"כ להניח כי למושג קדום ועקרי זה לא הניחו הלשונות שרשים לבתחלה במשמעה העקרית והשתמשו כמשמעות מושאלות.

a) هيا

בעולם דבר שלא היה קודם, entstehen, geschehen, se produire, se passer, arriver; become, be done: ויאמר אלהים יהי אור (בראש' א ג). יהי רקיע בתוך המים (שם ו). כי הוא אמר ויהי (תהל' לג ט). השמש באה ועלטה היה (בראש' יה יז). הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג). וידעו כי נביא היה בתוכם (יחזק' ב ה). ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראש' א ה). ויהי רעב בארץ (שם כו א). ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה (שמות ט י). ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר (שם יט יז). ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם (יחזק' א כה). ויי' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונה א ד). ומי המבול היו על הארץ (בראש' ז י). — ובמשמעה זו בדרך פעל סתמי: ויהי כאשר פתר לנו כן היה אתי השיב על כני ואתו תלה (בראש' מא יג). כה אמר אדני יי' לא תקום ולא תהיה (ישע' ז ז), ר"ל לא יקרה הדבר שנזכר שם קודם. — ובפרט לפתיחה לספור מעשה שהיה ואחריו פעל המעשה בעבר פשוט: ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (בראש' ח יג). ויהי בימי אמרפל מלך שנער וכו' עשו מלחמה את ברע מלך סדם (שם יד א-ב). ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (שם כב א). ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (שם יה יב). — ועפי"ר יבוא אחרי ויהי פעל עתיד עם ו המהפך: ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה (בראש' יא ב). ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם לאמר (שם כא כב). ויהי אחרי מות משה עבד יי' ויאמר יי' אל יהושע (יהוש' א א). ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל ביי' (שופט' א א). ויהי בבואה ותסיתהו לשאל מאת אביה השדה (שם יד). ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן (ש"א א ב). — ולמעשה שיקרה בעתיד והיה: והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני (בראש' ד יד). והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת (שם יב יב). והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק (שם כד יד). והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך (שם מו לג-לד). והיה כי תלכון לא תלכו ריקם (שמות ג כא). והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יי' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת (שם יב כה). והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני (שם כב כו). והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יי' עמנו והטבנו לך (במדב' י לב). והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח (שם יז כ). והיה אם שמע תשמעו אל מצותי וכו' ונתתי מטר ארצכם בעתו (דבר' יא יג-יד). והיה בקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם (שם כ ב). והיה בתת יי' לנו את הארץ ועשינו עמך חסד (יהוש' ב יד). והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם (שם ח ה). והיה בתפשכם את העיר תציתו את העיר באש (שם ח). וצלחה עליך רוח יי' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר והיה כי תבאינה האתות האלה לך עשה לך אשר תמצא ידך (ש"א י ו-ז). ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והיה אני אלך מאתך ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע (מ"א יח יא-יב). והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים (ישע' ב ב). והיה תחת בשם מק יהיה (שם ג כד). והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה (שם ז כב). והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו (שם ח כא). והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת (שם כד יח). והיה כי תאמרו תחת מה עשה יי' אלהינו לנו את כל אלה ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי (ירמ' ה יט). הנני נתשם מעל אדמתם וכו' והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים (שם יב יד-יה). אין נפשי אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר יי' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב (שם יה א-ב). מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי עיר ומלאה והיה אם יותרו עשרה אנשים בבית אחד ומתו (עמוס ו ח-ט). והיה לעת ערב יהיה אור (זכר' יד ז). — ועם ביום ההוא, בעת ההיא: והיה ביום ההוא ישרק יי' לזבוב אשר בקצה יארי מצרים (ישע' ז יח). והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (שם כא). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אשבר עלו מעל צוארך (ירמ' ל ח). והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה (יחזק' לח י). והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יי' תעלה חמתי באפי (שם יח). והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל (הוש' א ה). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (יואל ד יח). והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות (צפנ' א יב). — היה לפלוני, קרה לו מקרה: כי זה משה האיש

אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה הָיָה לו (שמות לב א). זכר יי' מה הָיָה לנו (איכ' ה א). — ג) הָיָה לְפלוני, היה קנינו של פלוני, פלוני היה בעל הדבר ההוא, השליט עליו, jemand. angehören ; appartenir à ; appertain to וַיְהִי לו צאן ובקר (בראש' יב יו). וַיְהִי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה (שם לב ו). לעשיר הָיָה צאן ובקר הרבה מאד (ש"ב יב ב). ולו הָיָה בן ושמו שאול (ש"א ט ב). ולמיכל בת שאול לא הָיָה לה ילד עד יום מותה (ש"ב ו כג). כרם הָיָה לידידי בקרן בן שמן (ישע' ה א). לא יִהְיֶה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ ג). כי תִהְיֶיןָ לאיש שתי נשים (דבר' כא יה). עזובות ערי ערער לעדרים תִּהְיֶינָה (ישע' יז ב). וַיְהִי לשלמה שבעים אלף נשא סבל (מ"א ה כט). וַתִּהְיֶינָה לצלפחד בנות (דהי"א ז יה). ע"א שהיה לה גינה או מרחץ (ע"ז ד ג). — ד) בחבור עם נשוא המשפט, המיחס להנושא איכות מה או מעשה: הוא הָיָה אבי ישב אהל ומקנה (בראש' ד ב). והנחש הָיָה ערום מכל חית השדה (שם ג א). והארץ הָיְתָה תהו ובהו (שם א ב). הוא (תוה) הָיְתָה אם כל חי (שם ג ב). וַיְהִי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (שם יא א). כי גר יִהְיֶה זרעך בארץ לא להם (שם יה יג). וַיְהִי אברם בן תשעים שנה (שם יז א). וַתְּהִי נציב מלח (שם יט כו). — ועם בינוני של פעל מהפעלים בתור קשר וחבור בין שניהם, במשמ' התמדת הפעולה: יוסף בן שבע עשרה שנה הָיָה רֹעֶה את אחיו בצאן (בראש' לז ב). וַיְהִי בֹּנֶה עיר (שם ד יז). שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים הָיוּ מלקטים תחת שלחני (שופט' א ז). ובניכם יִהְיוּ רעים במדבר ארבעים שנה (במדב' יד לג). ביום ההוא יִהְיוּ חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (ישע' יט יח). עונתיכם הָיוּ מבדלים בינכם לבין אלהיכם (שם נט ב). הבקר הָיוּ חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). וָאֱהִי צם ומתפלל לפני אלהי השמים (נחמ' א ד). וָאֱהִי עלה בנחל לילה וָאֱהִי שבר בחומה (שם ב יה). בימים ההם אני דניאל הָיִיתִי מתאבל שלשה שבעים ימים (דני' י ב). היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא (ברכ' ב א). היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי (שם ז ח). היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית (סוט' ג א). בזמן שכה"ג רוצה להקטיר היה עולה בכבש והסגן בימינו (תמיד ז ג). היה מהלך חוץ לכפר והריח רי (ברכ' נג.). היתה יושבת בממהועסוקה בטהרת

(נדה א ב). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו (ברכ' נג.). היו שנים רוכבין על גבי בהמה (ב"מ א ב). היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלם (סוט' ז.). אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות (ברכ' א ג). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם (גמ' שם ג.). ואמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (שם). כשהייתי למד תורה אצל ר"ע הייתי מטיל קנקנתום לתוך הדיו (סוט' כ.). בשביל שהיית' חולק על דברי חכמים (תנחומא מקץ טו). ולמה אמרו שלש ארצות שיהיו אוכלין בכל א' וא' עד שיכלה האחרון שבה (שבי' ט ג). שלא יהיו עושין כן מפני תקון העולם (גיט' ד ב). כדי שיהא יודע להבחין בין מטבע למטבע (ירוש' ברכ' ח ז). תהא רואה אותה כאילו היא יוצאה מירכך (מד"ר במד' יא). מעשה והיינו מלקטים תאנים אחר אביך ואמי לנו הוו מונים (תוספתא תרומ' ג ד). מגורה שפנה ממנה חיטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת וכו' חבית של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח (תרומ' יא ו-ז). וכי אפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של חי עולמים (ירוש' ברכ' ב ג). הבודק את החבית להיות מפריש עליה תרומה (ב"ב לו.). צריך אדם להיות מכיר כלתו (תנחומא וישב יז). — ועם לְ לפני הנשוא, הָיָה לְ, קצת במשמ' נשתנה והיה עתה מה שלא היה קודם: וַיְהִי האדם לנפש חיה (בראש' ב ז). וְהָיוּ (האיש ואשתו) לבשר אחד (שם כד). וְהָיִיתָ לאב המון גוים (שם יז ד). ואברהם הָיוֹ יִהְיֶה לגוי גדול ועצום (שם יח יח). ועתה הָיִיתִי לשני מחנות (שם לב יא). וישלח ידו ויחזק בו (בהנחש שהשליך) וַיְהִי למטה בכפו (שמות ד ד). קח את מטך והשלך לפני פרעה יְהִי לתנין (שם ז ט). והוא הָיָה לאבן (ש"א כה לז). כספך הָיָה לסיגים (ישע' א כב). וְהָיָה החסן לנערת ופעלו לניצוץ (שם לא). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו הָיָה לשרפת אש וכל מחמדינו הָיָה לחרבה (שם סד י). וַיְהִי לאבל כנרי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). — ובמשמ' התנהג והחזיק את עצמו כך או כך: התחזקו וִהְיוּ לאנשים פלשתים (ש"א ד ט). הֱיֵה לי לבן חיל והלחם מלחמות יי' (שם יח יז). אם יִהְיֶה לבן חיל לא יפל משערתו ארצה (מ"א א נב). וחזקת וְהָיִיתָ לאיש (שם ב ב). — ולהורות התכלית והמטרה: יתו

מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראש' א יד-יה). והיתה (הקשת) לאות ברית ביני ובין הארץ (שם ט יג). והחמר היה להם לחמר (שם יא ג). להיות לך לאלהים (שם יז ז). הוא יהיה לך לפה (שמות ד יז). והיית לנו לעינים (במד' י לא). והייתה לשמה למשל ולשנינה (דבר' כח לז). והייתה לנו לקצין (שופט' יא ו). והיית לנו לראש (שם ח). כי היה לי הלוי לכהן (שם יז יג). והיה השרון לנוה צאן (ישע' סה י). והיה לכם לציצת (במד' יה לט). הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס (ישע' ה ה). ותהי להשאות גלים נצים (שם לז כו). ונא תהיה להבקע (יחזק' ל יו). — ולהורות הדבר שצריך להעשות, שמוכן להעשות, שקרוב להיות ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (בראש' יה יכ). ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו (יהוש' ב ה). היה ביתו לבנות גדרו לגדור שדהו לקצור (נדר' ד ז). — ובמשמ' *היתה חובתו לעשות: ואמר לי היה לך להתפלל כדרך (ברכ' ג.). היה לך להתפלל תפלה קצרה (שם). שהיה לו לעמוד ולא עמד (כ"ק לא.).— ובמשמ' *יכול: זה היה לו לפרש וזה לא היה לו לפרש (כ"ב עא.). — ועם כ הדמיון: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש' ג כב). והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (שם ה). לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו לעמרה דמינו (ישע' א ט). והיה כצדיק כרשע (בראש' יח כה). והיה כאסף קציר קמה וזרעו שבלים יקצור (ישע' יז ה). והיה בעם ככהן כעבד כאדניו (שם כד ב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים (שם כט ז). והיתה בבל וכו' כמהפכת אלהים (שם יג יט). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר (מיכ' ז א). — ה) *לקשור התנאי: אם הייתי חותך את ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי (ברכ' לב:). אלו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית מחזיר לו א"ל לאו ואם היית מחזיר לו מה היו עושים לך א"ל היו חותכים את ראשי בסייף (שם לג.). היו המצריים אומרים אם היו אלה רוצים לשקר בנו היו נוטלין אותם בימי החשך ולא היינו מרגישים (מד"ר שמות יד). ואם היה העני כמו שאמרו היו המלבים מאריכים ימים (או"ד ט) — ואם היה ש, במשמ' אם באמת כדהיה כמו שנומח קודם: כי אין ראוי למנות עקר אלא מה שלא ירומם תורה אלהית זולתו וכו' ואם היה שימנה הנה הוא עקר פרטי לתורת משה (העקרים א טו). ראוי קודם שנחקור מענין השארות הנפש אם הוא נמצא אם לא ואם היה שיהיה נמצא איך הוא נמצא (רלב"ג, מלחמ ה' א א). ואין אלו המושכלות גם כן הוות בעצמותם ואם היה שתהיינה מתחדשות בשכל ההיולאני (שם ח). ואולי יחשוב אדם אם היה שאנחנו נאמין ונעשה המצות שנתן לנו משה שהם אלהיות וכו' יתחייב שנאמין לנביא אחר שיבוא בדבר השם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י יא). אבל אם היה שהטבע הגשמי הנברא הוא בהכר (שם כז). ואם היה שכבר יוחד לענין בועז ורות ס' בפני עצמו לסבה מן הסבות אם כן יקשה למה סדרוהו חז"ל מכלל הכתובים ולא סדרוהו מכלל הנביאים (הוא הקד' לס' יהוש'). ואם היה שהוא כתב ספרו איך לא העידו הכתוב ג"כ (שם).— יבהיות, להיות, להורות הסבה של האמור אח"כ: ובהיות הענין כן הנה יראה שמה שתקרא לו ההכנה לקבל המושכלות הוא בהכרח צורה (רלב"ג, מלחמ' ה' א ב). ובהיות הענין כן יהיה האדם לבדו מבין שאר ההווים הנפסדים ראוי לגמול ועונש (אוהב משפט, באור' לאיוב יג). בעבור היות שהנפש היא הדבר שבעבורה נהיה האיש איש וכי נמצא במציאות אנושית א"כ אין ראוי שנשכח אנחנו מה שעשתה אנחנו ר"ל מציאות עצמנו (תגמ' הנפ' א.). שמקרה התנועה אינה דומה למקרה השחרות והלובן וכלה אמת מצד הצורה אמנם מצד היסוד קרוב מקרה התנועה להיותו יסוד ולא מקרה (ר"י גיקטיליה, גנ' אגו ב עד). שהרי אין עיניו של חכר נשואות בספור הזה אל קיום השבת עם היות שהכוזרי לקח לו ממנו יתד לתלות עליו חובת קבלתו (קול יהודה, כוזרי א פו). — וקצת צורות משנות: בעבר לנסתרה הצורה הקדומה הית במקום היתה: והית[1]) נבלת איזבל כדמן על פני השדה (מ"כ ט לז). הרי היא כמות שהית[2]) (נגע' ד ז). שתחזור בהרתו לכמות שהית[2]) (שם ח א). פרת כהן שהיית[3]) שומה אצל ישראל (תוספתא דמאי ז י). ושלהן הית ושביעית הית (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, קידוש'). — תהיה במקום תהיה: אל תהיה לי[4]) למחתה (ירמ' יז יז).

---

[1]) כך הכתיב, ונקוד והית. אך רגלים לדבר שזו היא שארית הצורה הקדומה, כמו גלת, עשת, הרצת ומצוי בלשון המשנה. — [2]) כך במשנה שעם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם, וכך במדב"מ. — [3]) כך בתוספתא צוק"מ. — [4]) וכן לפי ספר הללי אהיה (ירמ' לא א),וכא

— ועתיד מקוצר, אהא, תהא, עי׳ הֱוָא. — *יְהוּ במקום יִהְיוּ: ובלבד ש י ה ו עושין מעין מלאכה (שבת יז ה). התקין רבן יוחנן בן זכאי ש י ה ו מקבלין עדות החדש בכל יום (ר״ה ד ד). שלא י ה ו העדים הולכין אלא למקום הוועד (שם). רבן גמליאל ובית דינו התקינו ש י ה ו מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה (תוספתא שבי׳ א א). אמר דוד אזכה ש י ה ו דברי נאמרין על שמי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ירוש׳ ברכ׳ ב א). התקין ר׳ יוסי בן חלפתא ש י ה ו המשפחות עוברות והאבלים עומדין (שם ג). שלא י ה ו ישראל כתרנגולין הללו (שם ג ד). העונה אמן יתומה יהו בניו יתומים (שם ח ט). היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם אלא על מנת שתקבלו עליכם ש י ה ו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים (ספרי, בהעל׳ לא). ר׳ יהודה אומר מרבה הוא (נשים) ובלבד שלא י ה ו מסירות את לבו (שם, שופט׳ קנט). עד ש י ה ו פיו ולבו שוים (פסח׳ סג.). באו ונתקן להם לצרות ש י ה ו חולצות ולא מתייבמות (יבמ׳ כז.). עזרא תיקן להם לישראל ש י ה ו רוכלין מחזירין בעיירות כדי ש י ה ו תכשיטין מצויין לבנות ישראל (ב״ק פב.). אל י ה ו משתעשעין ואל י ה ו נפשין ביום השבת (מד״ר שמות ה). א״ל הקב״ה קרא לזקנים ומנה אותו בפניהם שלא י ה ו ישראל אומרים מעצמו נעשה כהן גדול (שם ויקר׳ ה). ש י ה ו פירותיך מתוקים (שם במד׳ ב). — ואמר הפיטן: טוב נמת לאדירים, ישקלו כסף כפורים, כפר עון מכפרים, לעד יְהוּ משמרים (שבת שקל׳, אתה אהבת). כי אלה יְהוּ מבפנים, ואלה מלפניהם מפנים, ואלה חוצה למו פונים (יוצר זכור, אלהים). ונתן למולים ולערלים נפסל בהיא השעה, כדי שֶׁיְּהוּ בידם מצות מצויות להשתעשעה (יוצר בכה״ג, אין ערוך).

— נִפע׳, נִהְיָה, נִהְיְתָה, נִהְיָתָה, נִהְיֵית, — היה אחרי ההעדר, נעשה, קרה, werden, geschehen ; devenir : se passer ; to become: אם מאת אדני המלך נִהְיָה הדבר הזה (מ״א א כז), ד״ל המעשה שעשה אדניה להכריז א״ע למלך. כי מאתי נִהְיָה הדבר הזה (שם יב כד), מה שנקרעו עשרת השבטים מעל בית דוד. כי שאל נא לימים ראשנים וכו׳ הֲנִהְיָה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש (דבר׳ ד לב-לג). כמהו (כמו הארבה ההוא) לא נִהְיָה מן העולם ואחריו לא יוסף (יואל ב ב). ואשלחה אליו לאמר לא נִהְיָה כדברים האלה אשר אתה אומר (נחמ׳ ו ח). — ולנק׳ נִהְיָתָה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נִהְיָתָה וכמהו לא תסף (שמות יא ו). והיה כל הראה (את הפלגש הנתוחה) ואמר לא נִהְיְתָה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים (שופט׳ יט ל). דברו איכה נִהְיְתָה הרעה הזאת (שם כ ג). מה הרעה הזאת אשר נִהְיְתָה בכם (שם יב). שמה ושערורה נִהְיְתָה בארץ (ירמ׳ ה ל). אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה-נִּהְיָתָה (שם מח יט). והיתה עת צרה אשר לא נִהְיְתָה מהיות גוי עד העת ההיא (דני׳ יב א). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים הנה באה וְנִהְיָתָה נאם אדני יי׳ (יחזק׳ כא יב). — ועם לְ אחריו, נִהְיָה לְ: היום בזה נִהְיֵיתָ לעם ליי׳ אלהיך (דבר׳ כז ט).

— פִּע׳, *הִיֵּה, — עשה שיהיה: כל שאתה מ ה י י ה הימנו הרי הוא כמוהו (קידוש׳ נח.).

ב.הָיָה[1]. — קל לא נהוג.

נקוד זה עוד בקצת עתידים נל״ה: וַנֵּעָשֶׂה (יהוש׳ ט כד), תְּגַלֵּה בהפסק אצל תְּגַלֶּה בסמי׳: ערות אביך וערות לא תְגַלֵּה אמך הוא לא תְגַלֶּה ערותה (ויק׳ יח ז, וכמו״ב שם יב-יז). וכבר נשאו ונתנו בזה החדשים, ואמרו קצתם כי זה חקוי להלשון הארמ׳ שבה נתמזגו נל״ה ונל״א ובשניהם עין צרויה בעתיד ובינ׳. אך אין למצא כל סבה לחקוי כזה, ובפרט שבאו שתי הצורות וא״ז. וקצתם אמרו שבהפסק או בצווי למאוה נ ת ח ד ד הסגול לצירה. ואין ספק אמנם כי בשתי הצורות תְּגַלֵּה ותגַלֶּה בהמקומות הנזכרים למעלה המנ הבדל ההפסק והסמי׳ לשנוי הנקוד, ובהצורה תְּהְיֶה גרם לזה אולי באמת התחנה ואולי הרחיק עם לי שהמלה תהיֶה מוקפת אליה. עכ״פ לא נ ת ח ד ד הסגול לצירה, כ״א להפך הצורה בצירה היא היותר קדומה, כי הצירה מעיד על קדמותה לעומת הסגול שהיא נקודה מאוחרה, כמו שהעירותי כבר ע״ז פעמים אחדות, וצריך לאמר שבקצת מקומות, אולי באמת בהפסקה וברחיק ובתחנה וכדומה, התחילו עוד בזמן קדום להחליף את קול הפתח של העין בעתידי נל״י בקול צירה, והתמידו לאמר שאר העתידים בקול פתח, כמו שכל העתידים האלה נקודים עוד בנקוד האשורי יִהְיֶה וכדומה, ובזמן מאוחר התחילו לתת קול השבר בכל העתידים, ואותם נקרו אח״כ בסגול. ועי׳ עוד בהמבוא, בחלק הנקוד.

[1]) בכל המלונים אין ערך ב.היה, והנפעל שלקמן בא בנפעל של א.היה, וגוזרים משמעה זו מעקר משמעת היה, אך אין זו גזרה טבעית, ויותר נראה כי זה שרש

— נִפע׳, נִהְיָה, נִהְיֵיתִי, — נשבר למשל כח גופו של האדם לפני המחלה, ונחלה אחרי כן: ואני דניאל נִהְיֵיתִי ונחליתי ימים (דני׳ ח כז). — והשֵׁנָה, נִהְיְתָה שנתו של פלוני עליו, נפסקה ונתכלבלה: ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נִהְיְתָה עליו (שם ב א).

*הֵיהַ, — כמו הֵא, הֵי, מ״ר הֵיהִים: שלא יכתוב אלפין עיינין וכו׳ ה י ה י ן חיתין חיתין ה י ה י ן ווין יודין (שבת קג:). שהיה קורא לחיתין ה י ה י ן נראה כאומר (במקום והכיתי לה׳) והכיתי (רש״י מגי׳ כד:).

*הִיוָא, הִיָּא [1]), — קריאות של זרוז, ושמות הגדיות של שני בני המלאכים הנפילים שמחזאי ועזאל: כיון שראו שמחזאי ועזאל כך עמדו ונשאו נשים והולידו בנים ה י ו ו א ו ה י י א (מדר׳ שמחזאי ועזאל). אמר להם (אביהם) אל תצטערו ששמותיכם לא יכלו מן הבריות שכל זמן שגוזר גזירות או מעלין אבנים או ספינות שמותיכם הם מזכירים ה י ו ו א ו ה י י א (שם).

הֵיךְ, — מלת השאלה, כמו אֵיךְ: ויירא דויד את האלהים ביום ההוא לאמר הֵיךְ אביא אלי את ארון האלהים (דהי״א יג יב). וְהֵיךְ יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה (דני׳ י יז). ו ה י ך נבראו כאלפס וכסויה כך ברא הקב״ה השמים והארץ (תנחומא כראש׳ יט). — ואמר המשורר: ימין יי׳! הלא את היית לעזר כנגדי, הֵיךְ תטשיני כהיום כבור מצוקות לבדי (ר״י הלוי, ימין יי׳). ה י ך ימלל אדם תהלתו, או יספר מקצת גדלתו (הוש׳, אופן, יחדו נא). מכאן יש לדעת ה י ך דעת הוברי שמים (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת ג). ה י ך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שניה (שם יא).

הֵיכָל, ש״ז, סמי׳ הֵיכַל, כנ׳ הֵיכָלוֹ, מ״ר הֵיכָלִים, הֵיכָלוֹת, סמי׳ הֵיכְלֵי, כנ׳ הֵיכְלֵיכֶם, — א) בנין גדול, מפואר, למשכן מלכים, למקדש, וכדומה, **Palast** **palais; palace**: והילילו שירות הֵיכָל ביום ההוא

מיוחד שלא ידוע מקורו.

[1]) בארמ׳ בתלמוד: אשור ה י י א אשור ה י י א (שבת קיט.). גיוהא דארבא הילני ה י י א (פסח׳ קיב:), ר״ל קול הזרוז של מושכי הספינות הוא כך. וכן בערב׳ הֵיא a). ועשתה ההגדה מזה שמות של שני בני המלאכים שנדחו מהשמים בשביל עוותם.

a) هَيَا

(עמו׳ ח ג). כרם היה לנבות היזרעאלי אשר ביזרעאל אצל הֵיכַל אחאב מלך שמרון (מ״א כא א). והיו סריסים בְּהֵיכַל מלך בבל (ישע׳ לט ז). תובלנה (רעות המלכה) בשמחת וגיל תבאינה בְּהֵיכַל מלך (תהל׳ מה יז). ואשר כח בהם לעמד בְּהֵיכַל המלך (דני׳ א ד). ויתנם (נבוכדנצר את כלי המקדש) בְּהֵיכָלוֹ בבבל (דהי״ב לו ז) וישכח ישראל את עשהו ויבן הֵיכָלוֹת ויהודה הרבה ערים בצרות (הוש׳ ח יד). וענה איים באלמנותיו ותנים בְּהֵיכְלֵי ענג (ישע׳ יג כב). שממית בידים תתפש והיא בְּהֵיכְלֵי מלך (משלי ל כח). ומחמדי הטבים הבאתם לְהֵיכְלֵיכֶם [1]) (יואל ד ה). — וכפרט מקדש לאלהות: ושמואל שכב בְּהֵיכַל יי׳ אשר שם ארון אלהים (ש״א ג ג). ויהי אדני יי׳ בכם לעד אדני מֵהֵיכַל קדשו (מיכ׳ א ב). ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את הַהֵיכָל (ישע׳ ו א). כי בני הגולה בונים הֵיכָל ליי׳ אלהי ישראל (עזרא ד א). קול נסים ופלטים מארץ בבל להגיד בציון את נקמת יי׳ אלהינו נקמת הֵיכָלוֹ (ירמ׳ נ כח). בצר לי אקרא יי׳ ואל אלהי אקרא וישמע מֵהֵיכָלוֹ קולי (ש״ב כב ז). דמינו אלהים חסדך בקרב הֵיכָלֶךָ (תהל׳ מח י).

א.*הֵיכָן [2]), — מלת שאלת המקום, כמו אֵיפֹה **wo** **où; where**: ה י כ ן פקדוני אמר לו נאבד משביעך אני ואמר אמן והעדים מעידין אותו שאכלו (ב״ק ט ז). אמר לשומר חנם ה י כ ן שורי אמר לו מת וכו׳ אמר לאחד בשוק ה י כ ן שורי שנגנבת והוא אומר לא גנבתי (שבוע׳ ח ב-ד). אמר לאילמין ה י כ ן הוא משה ולא היו מדברים (ירוש׳ כלא׳ ט א). וכשבאתי לעצרת אמרתי ה י כ ן יהודה בן נתן אמרו לי הלך לו (ספרי פנחס קמח). כשמת אהרן נתקבצו כלם אצל משה ואמרו לו ה י כ ן אהרן אחיך (שם, נלכים שם). אמר לו הקב״ה הא משה ה י כ ן עוד שלשה צדיקים (מד״ר דבר׳ ג). אמרה לו בא עמי ואראך ה י כ ן הוא (שם יא). ועוד אמר יצחק לאביו יותר מזה כשהשחטני ותבדל ממני ותלך לשרה אמי ותשאל אותך ה י כ יצחק בני מה תאמר לה (מדר׳ ויושע א). — ועם פעל אחריו: ממון של בית אביך ה י כ ן הלך (כתוב׳ סו:). קדושה שבהן ה י כ ן הלכה (מעי׳ יב.). אמר משה לפני הקב״ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל ה י כ ן אני משכים בקיץ מפני החמה

[1]) בקצת ספרים לְהֵיכַלְכֶם.

[2]) הרכבה מן מלת השאלה הֵי ומן כָּן, במשמ׳

וכחורף מפני הצנה (מד"ר שמות ג). בשר ודם שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבצור אמרו לו היכן אתה נותן שאר ענבים (שם טו). חיה הולך וקורא בלילה בכל שוק ושוק ואומר היכן הוא דר (תנחומא כי יט). כתיב צדיקים ירשו ארץ והרשעים היכן הן פורחין פורחין באויר (פסיק' דר"כ, ויהי ביום כלות). — עד היכן, עד איזה מקום, עד איזה גבול: עד היכן קורע עד טיבורו (מו"ק כו:). — וכמשמ' באיזו מלה, באיזה פסוק: טעה ואינו יודע היכן טעה יחזור (ירוש' ברכ' ב ה.). — ובאיזה ספר, באיזה מעשה: וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים (ב"ק קיט.). היכן מצינו שזה אוסר וזה מתיר (גיט' פג:). בראשית ברא וגו' ולא פירש והיכן פירש להלן הנוטה כדוק שמים (מד"ר בראש' א). — ולא בשאלה: לפי שידע היכן הוא (ספרי, האזינו שמו). למלך שהיה מבקש לבנות לו פלטין על הים ולא היה יודע היכן לבנותו (מד"ר בראש' לד). אמר להם לא אכסנאי אני מכיר אני להיכן אלך (שם, דבר' ב). ושמור אותה כראוי שאם תאבד לא יש לך מהיכן לפרוע לי (שם ח).—לְהֵיכָן: הכל גולין ע"י ישראל וכו' להיכן גולין לערי מקלט (מכות ב ג-ד). ולהיכן[1]) מצילין אותן למבוי שאינו מפולש (שבת טז א). והיה מסתמך במקלו והולך אמרו לו פנחס להיכן אתה הולך (ספרי בלק קלא). כלים שאני עושה להיכן אכניסם (ברכ' נח.). בא שטן ועמד לפני יצחק ונדמה לו לנער כמותו אמר לו להיכן אתה הולך אמר לו ללמוד תורה (מדר' ויושע א). — מֵהֵיכָן: באמת אמרו החזן רואה מהיכן[2]) תנוקות קוראים (שבת א ג). בא לו להקיף את המזבח מהיכן הוא מתחיל מקרן דרומית מזרחית (תמיד ז ג). פעם אחת יבשה ארץ ישראל ולא ידעו מהיכן להביא (ירוש' שקל' ה מת ג).—ובמשמ' רוחנית: הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה והיכן טוכתו של זה (חול' קמב:) בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל (שבת יג.). שנים שבאו לפניך לדין וכו' ואי אתה יודע להיכן דין נוטה את רשאי לומר להן צאו ובצעו (סנה' ו:). אמר לו הקב"ה משה בוכה אתה והיכן חכמתך שאמרת דבר והבלעת לקורת ועכשיו אתה בוכה (מד"ר שמות לג). הציין המלך עליו א"ל יודע אני להיכן היתה כוונך מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני (שם ויקר' י). — מהיכן, כמשמ' מאיזה דבר: מאחר ששניהן יכולין לסחות זה על זה רואין מהיכן ירק זה חי (כ"מי ו). מהיכן הולד נוצר מראשו (סוט' מה:), ר"ל מאיזה אבר. מהיכן נבראת האורה א"ל מלמד שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו (מד"ר בראש' ג). מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא א"ל מלוז של שדרה (שם כח). מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת (ע"ז ג.), ר"ל מי יתן לו. — ובמשמ' באיזה דרך, כי הגיד זה: ומהיכן היו ישראל יודעין (איה כספם וזהבם של המצריים) אלא באותן ימי החשך היו נכנסין לתוך בתיהן ורואין כספם וזהבם (תנחומא בא ג). — כָּל הֵיכָן שֶׁ, הֵיכָן שֶׁ, במשמ' מלת היחס, בכל מקום שֶׁ: כל היכן שפקדוני מונח שיהא שמור יפה (מד"ר דבר' י). היכן שהיה הקב"ה רואה מקום עמוק היה נותן הר וכו' (שם תהל' ל).

ב.*הֵיכָן[1]), ב"ז, — מה שהוכן לדבר: אסור לבטל כלי מהיכנו מפני שהוא כסותר (רמב"ם שבת כה כג).

הֵילִיכִי[2]), — מרכבת מן הֵי כמו הֵא, ומן לִיכִי במקום לֵיכִי, כמו לך, ור"ל הנה לך: ותאמר לה בת פרעה הֵילִיכִי[3]) את הילד הזה והינקהו לי (שמות ב ט).

א.*הֵילָךְ[4]), — מלת המקום, כמו אֵילָךְ, עי"ש: שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד אלו הופכין את

---

[1]) מן כון, ובגמ' בסגנון ארמי: טעמא דרב חסדא (שאוסר לתת כלי תחת התרנגלת לקבל ביצתה) משום דקא מבטל כלי מהיכנו (שבת מג.), ר"ל שע"י שנתן את הכלי תחת התרנגלת נאסר הכלי מלטלטלו, וע"י זה בטל הכלי מהיכנו, שהיה מוכן לטלטלו.

[2]) כמו *הֵילָךְ לזכר, ועי' הערה שלקמן. — [3]) ת"א אובילי. וכן רוב המפרשים הקדמ' והאחרונ' כמו הפעיל מן הלך, ילך, וכמו היניקי (ראב"ע שם). וקצת מהחדשים אמרו כי זה פשוט שבוש במקום הוליכי. אבל, טעם המאמר דורש יותר בסקום. הזה הדבור הנה לך הילד, וכבר אמר באמת רסע"ג כי הוליכי הוא כמו הא לך (ראב"ע שם). וזו הרכבה כמו *הילך לזכר, והחלק השני ליכי היא צורה קדומה של מלת הגוף לנוכחת לָךְ, ונשמרה עוד במשנה בצורת לֵיךְ, עי' זה. וכן רש"י פה: הי שליכי, הא שלך.

[4]) הרכבה מן מלות הרמז הי, ל, כ, ודומה לזה במקום הזה. — [1]) במשנה שבתלמוד ירוש' וכמשנ' שעם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם לאיכן. — [2]) בנוסחא' היכן.

פניהם הילך ואוכלין ואלו הופכין את פניהם הילך ואוכלין והמחם באמצע (פסח' ז יג). ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה (תמיד ה ה). זה מושך (את החבל) הילך וזה מושך הילך (זבים ג ב). שופע הילך והילך (ספרא תזריע, נגע' ב). ושני קנים יוצאין ממנו אחד הילך ואחד הילך ונמשכים ועולין בנגד גובה המנורה (רמב"ם, בית הבחי' ג י). — וביחס להזמן: בשקצר ואמר מיכן והילך אני מפריש פאה (ירוש' פאה ב ז). עד כאן בקדשי מקדש המקודשים מיכן והילך בחולין שנעשו על טהרת הקודש (שם חגי' ג עט.). ויותר מכן עשרים שהביא שתי שערות מיכן והילך הוא איש (שם יבמ' י יח ג). מכאן והילך את נזקק מתחלה (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' קדוש').

ב.*הֵילָךְ, — הרכבה מן הֵי לָךְ, כמו הֵא לך, הנה לך, הרי לך, עי' הֵא, הֵי: ובעצרת אומרים לו הילך מצה הילך חמץ (סוכ' ה ז). חבר שאמר לו עם הארץ הילך כבר זה (תוספתא דמאי ב כא). הילך מאתיים זוז ושקול תחתיי מן האוצר (שם ו ד). א"ל השאילני חלוקך א"ל הילך איני כמותך שלא השאלתני (יומא כג.). רצה אומר לו הילך מעותיך רצה אומר לו הילך קרקע כנגד מעותיך (כ"ק עז:). שהיו (הכהנים במקדש) נוטלים מפתחותן בידן וזורקין בלפי מעלה ואומרים לפני הקב"ה הילך מפתחותיך שמסרת לנו (אדר"נ ד). לאחר ג' ימים (מיום המיתה) כריסו של אדם נבקעת ומוסרת לפה ואמרה לו הילך מה שגזלת וחמסת ונתת לי (מד"ר ויקר' יח). לא יאכל סלת לברה אלא יאכל סלת ובשר כאדם שאומר לחבירו הילך וכיך הילך בשר (מגי' תענ' ח).

*הֵילְכָךְ[1]), הולכך, הלכך, — כמו לָכֵן: הילכך בולן פטורין (סנה' עט:). הילכך כינסין אותן לכיפה (שם). הילכך תנור שיש בו אפר שראוי לבשל בו ביצה מותר לגורפו ביום טוב (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' יו"ט). הילכך עשו בו חכמים חציו מלוה וחציו פקדון (שם, הלכ' רבית). הילכך אדומים לבנותיו ולבנים לבניו (שם, הלכ' קדוש'). ואפילו ידיו מטופחות במים מרובין צריך שלא יקנחם בבגד בעוד שהמים מרובין עליהן הילכך מנהג כשר כשאדם רוחץ ידיו בשבת שיזריק המים מידיו (ירחים קב, המלכן). הילכך במוציא מת לקברו אעפ"י שהוא מתכוין למלאכת הוצאה וכו ובבל מקום ישיבתו מקבל זיבתו הילכך אינו צריך לגוף הדבר שמוציא (שם, המכבה). — והולכך: הולכך אשה זו נוטלת כתובתה (תשו' גא' JQR XX 104). — והלכך: א"ר חנינא הלכך בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו (תענ' ג:). ולהשביח דעתי הוא אומר לי כך הלכך ה"ז מקח טעות (רי"ף ב"מ מט:). הלכך כל מה שאדם ברצון אוכל ותאב יש לו לחפש אחריו ולקנותו לצורך השבת (אור זרוע, הלכ' ע"ש).

הִים, פ"ע, עת' אָהִים, יָהִים, יְהִימוּ, תְּהִימֶנָה, — א) היה בהתרגשות הנפש עזה מאד, דבר דברים של התרגשות עמֻקה, être en émoi ;in Erregung sein : be excited האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי הקשיבה לי ועני אריד בשיחי וְאָהִימָה מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל' נה ב-ה). — ב) הָמוּ הצאן להמרעה ובדומה, הלבו להן לפי צביונן, בחפזון, בבהלה [1]) : אסף אאסף

בערב' הַנאבַa).

[1]) לפי ההרכבות של מלות הרמז הקודמות יש לשער כי מלה זו היא הרכבה מן הֵי, לָ, כָךְ. אבל כבר העיר בעל ד"ס בהקד' לפסחים כי בכ"י מינכן, שהוא אחד מהכ"י היותר ישנים, מלה זו בתובה הולכך, וכן היא כתובה גם בקצת תשובות הגאונים, וכן בספר המצוות של ענן שהו"ל דר' הרכבי. ושער בעל דקדוקי סופרים שם כי זו הרכבה מן הוא לכך. אך כבר העיר פרופ' בכר (JQR IX, 147 ושם XVII, 583) כי ההרכבה האמתית של מלה זו אפשר ללמוד מן קטע הכ"י של מסכ' כרית' שהו"ל שכטר ווינגר, ששם בתוב בכל מקום הואיל וכך, ומרוב השמוש נצטמצמו שתי המלים ונתקצרו ונתהוה הולכך, ומזה הילכך, ומזה הלכך. וכבר אמר כך רה"ג בפרוש בערוך התלמ' שלו שקטע ממנו פרסם דר' הרכבי בהמחברת ממזרח וממערב (ג' דף לד) וז"ל בערך האל בלשון ערב': ופי אלתלמ' ג'מעת בלמתין הואיל וכך וכו' וג'עלה בלמה ואחדה מב'תצרה הולכך. ובעבר': ובתלמ' נתחברו שתי המלים הואיל וכך וכו' ונעשו מלה אחת הולכך. ע"ב. ולפי זה הולכך היא הצורה היותר קדומה, וצ"ל שבבר בימי אחרוני הגאונ' היו נהוגות שתי הצורות.

[1]) כך בערבית: האמת a) אלנאקה תהים, ופרש לשאן אלערב: ד'הבת עלי וג'ההא לרעי, ר"ל הלכה הנאקה על פי צביונה להמרעה, והיאם b) הוא בעי

a) هناك

a) هامت b) هيام

יעקב כלך [1]) קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה[2]) כעדר בתוך הדברו תְּהִימֶנָה[3]) מאדם עלה הפרץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו (מיכ' ב יב-יג).

*הֵימֶ-, הֵימֶנּוּ, הֵימֶנָּה, הֵימְךָ, — כמו ממנו: חבית שנשברה מצילין הימנה מזון שלש סעודות (שבת כג א). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות (שם ג). בטלה הימנו גזרת שבעה (מו"ק ג ה). עשה מאמר ביבמתו ונתן לה גט צריכה הימנו חליצה עשה מאמר וחלץ צריכה הימנו גט (יבמ' ה ב). בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת ונישאת לעבד או לנכרי וילדה הימנו בן (שם ז ה). יטלנו (הגט) הימנה ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הרי את מותרת לכל אדם (גיט' ט א). היטה את החבית ונטל הימנה רביעית (ב"מ ג יב). שהיה אביו מודר הימנו הנאה (נדר' ה ו). הימנו ולמטה מותר הימנו ולמעלה אסור (שם ט ז). ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום (חול' א ג). נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום ר"מ אומר קונסין אותו ונוטלין הימנו זו וזו (תוספתא פאה ב א). עני שנותן פרוטה לתמחוי ופרוטה לקופה מקבלין הימנו (שם ד י). והראהו גואל ישראל שעתיד לעמוד הימנו (ספרי, הברכה שנז). הרי גבור אלא שהלה גבור הימנו (שם, עקב ג). משיערה מעפרתו הימנו (שבת ע:). קלל את האדמה הכל ניזונין הימנה (יומ' עה.). כעבד שיש לו לרבו קורת רוח הימנו (כתוב' מ:). השני נוח לי הראשון קשה הימנו (ב"ב ל:). אין בע"ח גובה הימנו (שם מד:). מותר ליכנס לביתו ולשתות הימנו צונן (נדר' כא.). אינו צריך שיטול הימנה (מהירך) גיד הנשה (חול' לז.). טיפה שהצדיק נוצר הימנה (נדה לא.). נפטר ממנו (מרבו) ונוטל הימנו רשות (דא"ר ה). לבאר עמוק מליאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה (מד"ר ברא' לג). למלך שנטל אשה היה אומר אין נאה הימנה אין משובחת הימנה אין מיושבת הימנה (שם במד' ב). אין הימנו תוחלת (שם). כאחד שהיה לו דין ובא אצל הדיין וכו' וחייבו יצא מלפניו ואמר אין דיין שוטה הימנו (שם, שמות לא). אפילו מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו הימנה (שם ברא' יט). באו חכמים אצלו ליקח הימנו אבן אחת טובה שנאבדה מבלי כהן (שם דבר' א). ופגע (יעקב) בעשו וניצול הימנו (תנחומא שמיני ג). מודרני הימך הוא אסור וחבירו מותר (נדר' ה.). וכל הימך לומר שבשביל אלו המועדות עשה את הלבנה (מד"ר שמות טו), ר"ל האם תוכל לאמר שבשביל וכו'. אני פורע מן השר שלך ומכה אותו בצרעת ואח"ב אני פורע הימנך (תנחומא תזריע טז). — לא כל הימנו, לא כל הימך, הימנך, וכו', ר"ל אין אנו משגיחים בו, אין לו הכח לזה: כתב סופר גט לאיש ושובר לאשה וטעה ונתן גט לאשה ושובר לאיש וכו' לא כל הימנו מן הראשון לאבד זכותו של שני (גיט' ח ח). המכיר כליו וספריו ביד אחר ויצא לו שם גניבת בעיר ישבע לו לוקח כמה נתן ויטול ואם לאו לא כל הימנו שאני אומר מכרן לאחר ולקחן זה הימנו (ב"ק י ג). האומר אם מת הוא לא תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו לאו כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הציבור (כתוב' מח.). נכרי שניסך יינו של ישראל וכו' מתירין משום שני דברים וכו' שאומר לו לא כל הימנך שתאסר ייני לאונסי (ע"ז נט:). ועל ה' אלהינו אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים (מד"ר ברא' לח). וראשון שאמר לשני טול דמים שנתת לי והחזיר לי עבד שלא כדין הוא עושה לאחר שגידלו שני והשביחו ולא כל הימנו אלא יתן לו דמי מומיו (תשו' הגא', JQR XX).

א. הִין, ש"ז, — שֵׁם מדת הלח, ששית הבת, ויכיל שנים עשר לֹג: ושמן זית הִין (שמות ל כד). ושמן הִין לאיפה (יחזק' מה כד). ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע הַהִין ונסך רביעת הַהִין יין (שמות כט מ). מנחה סלת שני עשרנים בלולה בשמן שלשית הַהִין (במד' יח ו). ונסכיהם חצי הַהִין יהיה לפר ושלישת הַהִין לאיל ורביעת הַהִין לכבש יין (שם כח יד). מאזני צדק אבני צדק איפת צדק וְהִין צדק יהיה לכם (ויקר' יט לו).—

שגעון יאחז את הבהמות.— [1]) יש מגיהים כלו.— [2]) כבר אמרו קצת החדשים כי צריך לקרא בְּצִירָה, ופרשו צִירָה כמו בערב' ציארה a), גדרות צאן, והוא הכפל מן ד'בר. — [3]) חלקו החדשים את שתי המלים האלה כך: הדבר ותהימנה, וכבר הזכרתי למעלה משמעת פעל הים בערב' כשמדברים על הבהמה היוצאת בחפזון ובבהלה להמרעה. וקצת במשמ' זו תרגם תרגום השבעים, כמלה שמשמ' היא קפץ מתוך, וזה מסכים עם הנאמר לקמן פרצו ויעברו. רק המלה מאדם קשה לישבה פה, וכבר רצו קצת החדשים לקרא מֵאֳדָם וכיוצא בזה.

a) صيارة

וגם אִין כמקום הִין: הלל אומר מלא א י ן[1]) מים שאובין פוסלין המקוה (עדי' א ג). — ומשל: מטפה לטפה נתמלא ה ה י ן (תנחומא, הוספ' לשלח יט).

ב·**הִין**[2]), פ"ע, עת' תָּהִין, תְּהִינוּ, עבר הָן, הָנָה, הַנֹתִי, — החליט, הסכים הסכמה גמורה, beschliessen décider;decide: ותחגרו איש את כלי מלחמתו וַתָּהִינוּ[3]) לעלת ההרה (דבר' א מא). — והשתמשו בו החדשים במשמ' מצא את לבו, העיז, dare; oser; wagen: פאר ראשם וזקנם כשלג ילבינו, עיניהם ופניהם כבוד יאמרו, כמעט בנשיא עם לנגוע יָהִינוּ, כי ילכו לשלהו יתר יתפארו (לטריס, כפיא ביטראל א). אשר לא י ה י ן איש לשלח ידו לפתחה (גוטלבר ממלרים 208). קרן ההשכלה רמה עד כי י ה י נ ו שוחריה לדבר בשער (אגר' יל"ג, כז).

·**הִיר**, פ"ע, עבר הָר, הַרֹתִי, עת' יָהִיר, — היה זריז: אין י ה י ר[4]) אלא לשון זריזות שנאמר חזית איש מ ה י ר במלאכתו (סדר אליהו רבא, אי"ב טז).

·**הַיְשָׁרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הַיְשֵׁר: כי הבדל גדול יש בין ה ה י ש ר ה למציאות הדבר ובין אמתת מהותו ועצמו כי ה ה י ש ר ה למציאות הדבר תהיה אפילו במקריו ואפילו בפעולותיו ואפילו ביחסים רחוקים מאר ממנו בינו ובין זולתו (ר"ש א"ת, מו"נ א מו). שהשמות הנגזרים הם לפי יחס הפעל אליו או לפי ה ה י ש ר ה לשלמותו (שם סא). ובזאת ה ה י ש ר ה די לפי כונת זה המאמר (שם ג נא). ויושכלו הדעות האמתיות כענין שלא יהיה בהם שום ספק כלל וזה לא יהיה אלא ב ה י ש ר ה אלהית (ר"י אלבו, פתיח' העקר'). מודיע לו על ידי מלאך או בזולתו רברים או ענינים אין בטבע האדם שידעם מעצמו וזה אם ל ה י ש ר ת ו ואם ל ה י ש ר ת זולתו אל מול ההצלחה כדי להגיע האנשים אל תכלית האנושי (שם ג ח). שהטבע לא יפעל בעצמו לולי ב ה י ש ר ת השכל הפועל כי הוא המישיר אותו להביאו אל תכליתו לפי שהטבע אינו משכיל וכו' אמנם יביא אליהם באמצעות ה ה י ש ר ה וההשגחה השכלית (דרך אמונה, ביבאגו א א). ו ה ה י ש ר ה אל ההשתמשות כהם (בהמקרים הנפשיים) על דרך נאות (ר"מ בן חביב, דרכי נעם).

·**הַכְאָבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכאיב: וגם לא ישר אצלם להכחיש השכל הנברא עם האדם עד שיאמר ש ה כ א ב ת מי שאין חטא עליו אין עול בה (מו"נ ג יז). כשתחול עליו ה כ א ב ה במכות הנזכרות בתוכחה (מלמד התלמי', בהר). אין המלט לפי דעת אליפז משייוחס העול לש"י בזאת ה ה כ א ב ה אשר הכאיבני (רלב"ג איוב ז).

***הַכָּאָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הִכָּה: ה כ א ה האמורה בבהמה וכו' ה כ א ה האמורה באדם (ב"ק פג:). הכהו ה כ א ה שאין בה שוה פרוטה (כתוב' לב:). המכה בפטיש ה כ א ה אחת חייב (רמב"ם שבת י טז). רוצה לומר עם אנשי בית שמש היתה ה ה כ א ה כלה חמשים איש (ר"י אברבנאל, ש"א ו יט). והבנין והסתירה ו ה ה כ א ה בפטיש (ג"ע לר"א הקלאי, שבת ה). — ובהשאלה, "פגישת האור בגוף: ודעת חכמים שנבראו (השמים והארץ) כאחד הוא שבעת ה כ א ת ניצוץ השמש במים לנגד הארץ לראות היבשה מאותם אידים העולים יתחדש הרקיע

---

[1]) כך בנוסח' המשנה עם גוף פרוש הרמב"ם בערב', והעיר על זה הרמב"ם, אמר וז"ל: שמעיה ואבטליון הם רבותיהם של שמאי והלל כמו שמבואר באבות והיו גרים ונשאר בשפתם לעגי שפת העובדי כוכבים והיו אומרים א י ן במקום הין והלל היה אומר כן מלא א י ן כמו ששמע מהם וה:א מה שאמרו רבותינו ז"ל חייב אדם לומר בלשון רבו ויש מי שקורא מלא הן מלא הין ואומר שהשינוי כאילו הוא בין הן להין והקריאה הראשונה הוא שלמדתי מאבא מורי ז"ל שלמד מפי רבו ורבו מפי רבו ז"ל. ע"כ. ואמר רשב"ץ דוראן (מג"א א י): והנוסחא המדוקדקת היא מלא א י ן באלף וזהו שאמר שחיב אדם לאמר בלשון רבו שמעיה שקבל ממנו כי לא היה יכול לאמר הין לפי שהיה גר והעכו"ם אינם יכולים לומר ה"א ולא חי"ת ולא עי"ן ולא כ"ף רפה כמו שהוא מפורסם מהעכו"ם ובמקום הין היה אומר א י ן.

[2]) כך, משרש הין ולא הון, ד"י חיוג וריב"ג ורד"ק. ודמו לזה החדשים את השרש הונ a) בערב' במשמ' לאט, מנוחה. ועי' הערה ישלקמן. — [3]) ת"א ושריתון, ר"ל והתחלהם. מנהס, רש"י, ראב"ע ואחרים פרשו מלשון הננו ועלינו, ורש"י הוסיף עוד מלשון הֵן, אמרתם הן. ואעפ"י שבודאי אין זו מגזרה אחת, מכל מקום בעצם משמעת הפעל זו היא הכונה היותר נכונה לפי הענין.

[4]) ובהערת מאיר עין שם: לדעת בעל הספר שרש ה י ר ענינו זריזות וכן בערבית ה י ר. ע"כ. אך היר b) בערב' משמעתו הרם.

---

a) هون b) هير

והוא שתכר מימי אוקינים עד קצות השמים (רפ"ט בפלוע, פרדס רמוג', סדר מועד). הכונה בזה לשמים הנראים כי הם נעשים בסבת הכאת ניצוץ השמש החם כמים (שם). — ˚ובמחול ורקוד, בוון תנועות הרגלים לפי משקל הנגינה: לכוין לכל פרטי השיר דוקא דהיינו לפי אופן ההתפעלות התמצית המכוון מכל תנועה ותנועה שכניגון ירקד ברגל לגמור לתמצית כוונה זו ע"י הכאה זו שבריקוד הנקראת בל"א טאק (מאמ' יקרים, כרכ' חתנ' כא).—ומ"כ: היה בידם להתבזות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הכאות מישראל כשם שהיו הנביאים סובלים (תנחומא תזריע יג). והאב התקצף על בנו ויכהו הכאות גדולות ומשונות (ידע' בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג). — ב) ˚בחכמת החשבון, כמו כֶּפֶל: ככפל וחלוק וגם קניין הכאות מספרים והבדלם (מבה ריאטי, מקד' מעט נ). ואולם אם תחפוץ להפטר מטורח החלוקות ותבחר יהר בשתי הכאות תוריד מזוית א' עמוד א ד על צלע גב (יש"ר מקנדיה, מעין גנים, סוד היסוד). אחר אשר הודעתי אופן הנחת המספרים צריך להודיע מינים המצטרכים לענינינו והם ארבעה קבוץ חסור הכאה וחלוק וכו' הכאה הוא קבוץ מספרים שוים (עוכר לסוחר, פתיח'). ההכאה תחלק לג' חלקים והם הכאת אחדים על אחדים וכו' וכנגדם תראה היוצא מן ההכאה דהיינו המספר המכוון כנגד המכה והמוכה (שם ג א).

˚**הַכְבָּשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הכביש: המדרגה הא' שישיג אליה האדם היא ההכבשה רוצה לומר שיצרו מתגבר עליו והוא כובש אותו וכו' כי ההכבשה איננה מעלה (ר"מ אלבילה, ראש' דעת ז).

˚**הַכְזָבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכזיב: כי כל דבר שנודעה אמתתו במופת אין מחלוקת בו ולא הכזבה ולא מניעה (ר"ב א"ת, מו"נ א לא). הדעת ההוא לא יסתור יסודי התורה ולא תמשך אחריו הכזבת האותות וכו' במענים מגונים יקבצו ההכזבה והבטול לכל פשוטי התורה אשר אין ספק בהם למשכיל (שם ב כה).

*__הֶכְחֵשׁ__, ש"ז, — שה"פ מן הכחיש: הכחיש עדות בתוך עדות בטלה העדות וכו' הכחיש עדות לאחר עדות לא בטלה העדות (ירוש' יבמ' יה טו.).

*__הַכְחָשָׁה__, ש"נ, — כמו הקודם, שה"פ מן הכחיש: הכחשה תחילת הזמה היא (כתוב' יט:). בעדים שישנן בהכחשה ובהזמה (ב"מ ג:). ומה בין הכחשה להזמה ההכחשה בעדות עצמה וכו' וההזמה בעדים עצמן (רמב"ם עדות יח ב). מצד המציאות המכחיש אותו תכלית ההכחשה (חזות קשה לר"י ערמאה ד). אם הכחשתו כדברי הרלב"ג או המעטתו כדברי הר' חסדאי (ר"י אברבנאל, יהוש' י).

˚**הַכְלָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִכְלִים: לפי שעם ההכלמה תתבטל והסור אדמימות הפנים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות נ). באשר ירגישו בפעולותיהם מן התועלת יתחרטו מן ההכלמה ויבקשו מהם מחילה ויתנצלו כמה שעבר (נופ' צופ', מסיר ליאון ג ג).

*__הַכְמָנָה__, ש"נ, — שה"פ מן הִכְמִין: מסית זה הדיוט להכמנה (סנה' סז.). שכל חייבי מיתות צריכין התראה וזה נהרג בהכמנה (רש"י שם).

*__הֵכֵן__, ש"ז, כל' הֵכְנוּ, — כמו ב˚הֵיכָן: אין לך דבר שהוא בעינו ואינו בהכנו אלא דבר אחד בלבד וכו' הרי מוקצה שיבש ולא נגע בו הרי הוא בעינו ואינו בהכנו (ירוש' שבת ג ו:). ביצים לאפרוחים הרי בעיינן הן ואינן כהכנן וכו' עיטורי סוכה הרי בעיינן הן ואינן בהכנן וכו' הרי מוכין שנתפזרו הרי בעיינן הן ואינן בהכנן (שם).

*__הֲכָנָה__, ש"נ, — א) שה"פ מן הכין: עשה לך הכנה לדרך (מכות י:). שבת ויום טוב רב אמר נולדה בזה אסורה בזה וכו' משום הכנה (ערוב' לח:). — ˚ועשיית למשל המאכל באופן שיהיה מוכן וטוב לאכילה, Zubereitung ; preparation: כפי הכנת המאכל האנושי יזן שכל האדם ללמוד התורה ולדעת (מלמ' התלמיד', עקב). — ב) ˚סגולה גופנית או רוחנית מה שעושה את הדבר מוכן לדבר מה, Anlage ; disposition: ותמצא האחד אשר יתגבר על המחנה וילחם עמו ותמצא מי אשר אם תזעק אשה עליו יפחד וירעד ואי אפשר גם כן מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה ויוסיף זה ויצא מה שבכח בהוצאה (מו"נ ב לח). כי הדבר שיקנה האדם בחכמה בזקנה לבד הוא ההכנה לקבל מעלות המדות (שם ג נד). הכנת הגוף לקבלת הפגע (פרקי משה ג). ההכנה אשר בלוח לקבל הכתיבה (רלב"ג, מלחמ' ה' א א). עם היות להם הכנה להעתק אל המלאכות האחרות (שם ב ג). כי לפי הכנת האדם לקבול השלימות יצטרך שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכו' ולזה אמר צופר שאם היה

אפשר שיגיד השם יתברך לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הזאת אשר נברא בה היה יודע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא (הנ"ל, איוב יא). כח טבעי וכו' הוא הכנה בנשם לדבר מה או לא הכנה אליו כמו שבשעוה הכנה לקבל הצורה ובאבן היקרה אין הכנה לזה (אמונ' רמה א א). צרך ההכנה הטבעית והעיונית למציאות הנבואה (ר"י אברבנאל, ראש אמנ' ח). שחנה אחרי שילדה את שמואל בסבתו קבלה הכנה רבה לנבואה שלא היה לה קודם לכן (הנ"ל, ש"א כ א). שהנפש האנושית היא כח והכנה בלבד (הנ"ל, מפע' ה' ח ה). כענין סופר מהיר במלאכתו מתרשל מהכתיבה אבל הוא מוכן ומזומן לה בכח הקרוב הכנה בקצה השלמות (מאזני צדק, אלגזלי 34). שזו ההכנה אשר בה ישיג השכל העיוני הנפרדים הוא ענין שיתחדש בשכל העיוני אחרי השלימות כמו שאומר לפנים עד שהיה יחס ההכנה זו אל השכל הקנוי כלומר אשר בקנין השלם יחס ההכנה הנקראה שכל חמרי אל הנפש (תגמ' הנפ' א ו). ההכנה הנמצאת בצורות הדמיוניות (שם טוב, מו"נ ב, הקד' יא). ובזאת ההכנה נבדלת נפש המדמה מהאדם מנפש המדמה מהחי וכו' בהכנה שבה לקבל החוש (רשב"צ דוראן, מג"א ח"י ד). בני אדם שיש להם הכנה טבעית להתעורר למלחמות ולקטטות (פי' משלי לורח' הלוי ו יט). ובאמת ההכנה הזאת והניאותות הזו אשר בין הנפש והגוף הוא מתת אלהים (שם יח כג). וזהו ענין סמיכת היד שהיו סומכין ידיהן המברכין על המתברכין לתת הכנה אל המתברך שיקבל השפע או הטוב (מרפא לנפש ל). וכל דברי אדון הנביאים ע"ה וייעודיו נתקיימו אם בענין השכר ואם בענין העונש כפי הכנת המקבלים (ר"י אברבנאל, הקד' לס' יהוש'). שראוי היה שאול שיבחר ה' בו למלך על ישראל מצד הכנתו הטבעית הרצונית והמסכמת (שם, ש"א ט א). — ומ"ר: ואין לו ההכנות שישינהו הכח וכיוצא בו ואינו יתעלה בעל נפש שתהיה לו תכונה (מו"נ א נג). וכמה פעמים מתרגשת צרה על ידי הכנות טבעיות שמודמנות לאיש (ר"מ אלשיך, איוב לד יא). וכן בשאר הנסים כלם יתחרשו הדברים ההם אבל לא מסבותיהם הטבעיות ולא כפי הכנותיהם הטבעיות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י י). מאיזה צד יבוא כל אחד מן הכתות לפי המורגל ברוב בני אדם כפי מדותיהם והכנותיהם הטבעיות (פי' משלי לורח' הלוי יב א).

·הכני, ·ניי, ת"ז, לנק' הכניית, — של הכנה, מטבע ההכנה: כי ברא דרך משל החרטום לאפרוח בו יצא מהביצה ויבקענה וכו' וגם נתן לו בביצה ההיא כח הכניי אל שישתוקק לזה (דרך אמונה, ביהלנו כ ד). העקרי הוא שהתולדה הנולדה ממנו מיד הוא השגת התכלית וההכניי הוא שאין השגת התכליה נולדה ממנו מיד אלא אחר עיון אחר שיבוא אחריו שהוא העקרי וכו' וההכניי גם הוא יתחלק לשנים וכו' כבחינת עיון לא אמצעי לתכליה ולא הכני לעיון עיקרי אבל הוא הכניי לאמצעי אחר בלתי עיוני (דרך אמונה לרמח"ל יב-יג).

***הכנסה**, ש"נ, מ"ר הכנסות, — א) שה"פ מן הכנים: הכנסה והוצאה אחד הן ומנו אותן חכמים שנים יציאות השבת אין הכנסה בכלל (ירוש' שבת א ב); הכנסה והוצאה שתים הן ולא נמצאת עוקר כל שם הכנסה (שם הור' א מו.). בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם (יומ' נז.). הערואה זו הכנסת עטרה (יבמ' נה:). תנאי בית דין הגדול הוא שתהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה משל פועל (מד"ר ברא' עב). — *הכנסת אורחים, המעשה והמדה להכנים אורחים אל הבית וקבלתם בסבר פנים יפות: גדולה הכנסת אורחין כהשכמת בית המדרש (שבת קכז.). גדולה הכנסת אורחין יותר מהקבלת פני שבינה (שבוע' לה:). והשכמת בית המדרש והכנסת אורחים והבאת שלום בין אדם לחבירו (סדר תפל' כל השנה). — ב) הסכום שנכנם ממשא ומתן או מעסק משבר וכדומה, revenue ; revenu : Einkünfte: מה שלא יעשו השרים אשר להם הכנסת אלף כפולות לשנה (שבט יהודה ז).

·הכנסות, ש"נ, — שה"פ מן הכנם: אם אין ריקות נמצא יהיה הכנסות גשם בגשם וזהו נמנע (רשב"צ דוראן, מגן אבות ב ט).

·הכנעה, ש"נ, — שה"פ מן הכניע: שלא ישבו הנרים במקומות חזקים מיוחדים אליהם כי אם בקרב ישראל ועמהם בהכנעה (ר"י אברבנאל, שופט' ד יב). למהשיניע בשאר התאוות והכחות מההכנעה והמוסר (מאזני צדק, אלגזלי 32). כל זה הרדפת המליצה בהכנעת הגאים (אוהב משפט, באור' לאיוב, טמנם). והכנעתה היא רפואתה לשוב לעלייתה (שבט יהודה לג). — ואמר הפייטן: זכור ומורה שהשליך

למעלה, ואהוביך אין להללה, עשיתם כמעי מפלה, חזק לשיתם כלה, אותם להפילה, כהכנעה וכהשפלה (יוצר זכור, זכור את).

הַכְסָפָה, ש"נ, — שה"פ מן הכסיף: הכספת פנים (ר"ה פכה' מג.).

הַכְעָסָה, ש"נ,—שה"פ מן הכעיס: שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גזרו לכם מהכעים אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפלו בחרב (רלב"ג איוב יט). ועל אל אלים ירבו דברים של הכעסות על מלך עולמים (מיוח' לרבע"ג, דני' יא לו). ובהמרותם ובהכעסתם אותי (רלב"ג איוב טז).

הכר, ממנו הָכַר, א.הַכָּרָה.

הָכַר[1], פ"ע, הכרתי, עת' תַהְכַּר, תהכרו, — הָכַר לו, הראה לו פנים של זעם, התנהג אתו בגסות, בקושי, כזלזול, rauh u. verächtlich behandeln traiter qqn. sevèrement.; treat roughly a. w. scorn: עד אנה תגיון נפשי ותדכאונני במלים זה עשר פעמים תכלימוני לא תבשו תַהְכְּרוּ לי (איוב יט ג-ג).

הֶכֵּר, היכר, ש"ז, — שה"פ מן הכיר: צורת הפתח צריכה היכר ציר (ערוב' יא:). במזוזה הלך אחר היכר ציר (מנח' לג.). — *סימן במה שמכירים דבר: שהעירוב שעושין בהצרות ומבואות מערב שבת משום הכר כדי שלא יעלה על דעתם שמותר להוציא מרשות לרשות בשבת (רמב"ם יו"ט ו). במחיצה שאינה אלא כדי לעשות היכר (הוא, שבת טו יג). — *כח השכלי שבאדם להכיר ולהבחין דברים: ועם שיקול הדעת וההכר הנכון הם ארבעה חלקים שאין אדם יכול להוסיף עליהם ולא לגרוע מהם (הגיון הנפ' לבר חייא א).

א.*הַכָּרָה*[2], ש"נ, — הַכָּרַת הפנים, קושי מראה הפנים ויחס הזלזול לכל אדם, ונרדף עם חוצפה, Frechheit; arrogance; effrontery: הַכָּרַת[3] פניהם ענתה בם וחטאתם כסדם הגידו לא כחדו (ישע' ג ט).

ב.*הַכָּרָה*, ש"נ, — שה"פ מן הכיר: מעוברת משיודע עוברה וכמה הכרת העובר סומכום אומר משום ר"מ שלשה חדשים (נדה ח:). כי המדה הזאת (הדאגה) נראית על הפנים וניכרת בה הכרה גמורה (רבב"ג, תק' מדות הנפ' לז). הנה הוא אומן גדול בהכרת האבנים וציורם (כוזר יהודה לב). — ועצם כח הרוחני שבבע"ח להכיר ולדעת דברים, Erkennungsvermögen; cognition; perceptiv faculty: הא למדת שראייה כזאת הכרת לב היא (פי' י' הדבלות לנכי בן נת הקדמי). וזאת ההכרה הנמצאת בנו אשר היא הנכבדת מן הענינים הנמצאים בנו (ר"מ א"ת, מו"נ א פב). ושפלות מי שנדחק בה מבלי הכרה ומאין ידיעה (ריב"ג, הקד' הרקמה). מי שדעתו חלושה והכרתו מועטה (שם). ומעוט הכרתם במצוקות בעלי החברים ורחק אנשי הסדורים (שם). ואעפ"י שאינן (הבהמות) בני דעת בכח ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שיטיב להם תמיד והם הבעלים (רד"ק ישע' א ג). — *הַכָּרַת פנים, א) סימנים שע"י אפשר להכיר הפנים: מחוטמו ממקום הכרת פניו (ילוב' כוט' ע כג ד). והוזתי את ראשו וראיתיו מת והכרתי אותו כטביעות עינא שהיה משה אשכנזי הנזכר ומהכרת פניו וחוטמו שהיה עקום (בו"ת תורת אמת טו). — ב) *חכמת הַכָּרַת פָּנִים, שלפי שרטוטי הפנים שופטים על תבונת האיש וגורלו, Gesichtskunde; physionomie; my: והוא רבי ישמעאל של היכלות והכרת פנים ומעשה מרכבה כי ידע סודותיהם עד שהיה ראוי למדרגה קרובה מהנבואה (כוזרי ג סה). — *עשה הַכָּרָה עם: חפצי לעשות הכרה עם האיש הזה וכו' כי צורך לי לעשות עמו הכרה מכמה טעמים (כתר יצחק לריב"ל, תרגום מכתב). — *הַכָּרָה פנימית, השתמשו במלה זו החדשים במשמ' הרגש הפנימי של הנפש במה שטוב או רע, Gewissen; conscience.

הֶכֵּרוּת, ש"נ, — הֶכֵּרוּת שיש בין שני אנשים, שהם יודעים ומכירים זה את זה, Bekanntschaft: connaissance: acqnaintance: האפיפיור אשר ברומי אשר שמענו מרחוק כי יש לאחינו שם ויושבי ארץ איטליה היכרות אצלו ודורש טוב לעמנו (כתב הנג' יהונתן לק"ק כורדוס, שנת תק"ס). ורצה ליכנס

---

[1]) כערב' כַּהַר a), הראה לאדם פנים זועמים והַבַּרַּ b) וזלזל אותו. וכבר פרשריב"ג מלה זו עפ"י לשון הערב' ואמר: והלשון הזה אצל הערב' נופל על התמיהה הגדולה.

[2]) מן הָכַר שלמעלה. ועי' הערה שלקמן. — [3]) במשמעה זו פרשו קצת החדשים. והמפרשים בכלל פרשו הכרה זו במשמ' ב.*הַכָּרָה*.

a) [illegible] b) [illegible]

לעשות היכרות עמו (ספורי מעב׳ להר״ן מ). כי חפץ מאד לקנות לו הכרות כבודו ולבוא אליו בשאלת איזה פרטים לטובת בתי הספר (כתר יצחק לריב״ל, מכת׳ והמתכר). ולעשות לו היכרות עם איש (גוטלכר ממללים 103).

***הַכְרָזָה**, נ״נ, מ״ר הַכְרָזוֹת, — שה״פ מן הכריז: כולן צריכין הכרזה בבית דין (סנה׳ כו:). ארבעה צריכין הכרזה המסית ובן סורר ומורה וזקן ממרא ועדים זוממין (שם פט). אותו מלאך שממונה על הכרזה ::כוריאל שמו (מד״ר דבר׳ יא). והתחילו בית דין להכרי: על נכסי הגזלן כדי להגבות מהם הלוקח ואחר שהכריזו הכרזות לקחה הגזל מיד הגזלן (סמ״ג, מ״ע עג).—"והכרזה בדבר מכירת נכסים: וימי הכרזה שמונה עשר יום וכו׳ הרי ס׳ יום משהתחילה ההכרזה (רש״י ערכ׳ כב). להמתין ימי הכרזתיגו בלא רבית (שם). ומאימתי אוכל הטורף פירות שדה זו משיפסקו ימי ההכרזה (רמב״ם, מלוה ולוה כב יב). וכל שב״ד מוכרין בקרקע של אחרים בקרקע של יתומים או של הקדש או של בעל חוב צריכין הכרזה וב״ד שמכרו בלא הכרזה נעשו כטועין בדבר משנה (פו״ת רבנ״א תריז). מלוה שירד לנכסי הלוה הוא עצמו בלא שומא והכרזה עד כדי חובו (תבו׳ הלא״ב כח יג). קרקע שצוו בית דין לעשות שומא והכרזה כדי להוריד בו המלוה וכו׳ אם יש להורידו על פי אותה שומא והכרזה או אם יש לעשות שומא והכרזה אחרת (שם פ ו). — ומכירה בהכרזה: ראובן היתה לו חצר בהכרזה ומכרה שמעון באותן דמים שהגיעה ולא היה לשמעון תשלום הדמים (בו״ת הרי״ף קח). עוד טען ראובן שהפירות הוזלו מחמת ההכרזה ובשביל זה רוצה לנכות לו מהדמים והשיב שמעון כי אמת שתכף אחר ההכרזה הוזלו וכו׳ אך אמנה אחר ההכרזה ימים או עשור חזרו השערים לכמות שהיו והוקרו יותר (בו״ת ר״מ אלשיך קכט). כל העזבון נשאר בתפיסת בית הכומר ושם נמכרו נכסיו בהכרזה והמעות יהיה ליהודי בחובו (בו״ת חת״ס, יו״ד קכז).

***הֶכְרֵחַ**, ש״ז, — שה״פ מן הכריח, מה שמוכרח שיהיה, מה שצריך דוקא, שאי אפשר בלי זה, מה שאיזה כח מכריח שיהיה, **Notwendigkeit**, **nécessité; necessity**: אשר הביא הכרח החכמה האלהית להגידם לנו במשלים וחידות וכדברים סתומים מאד (ר״מ א״ת, פתי׳ מו״נ). ולזה יאמרו שהוא מן ההכרח שיסודר נימוס מחכם או חכמים להגביל הנאה והמגונה והעול והיושר בין אנשי המדינה (העקרים א ט). שבני ארם עצבים כשמביא ההכרח אל שיהיו מעשי ידיהם נשחתים (שם ב יד). כי אין חפץ האל בדברים שהם על צד ההכרח כי אם בנרבה (שבט יהודה ז). כי מה ההכרח להוכיר הנה בשביל זה הענין (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת ג). — ואמר החכם: ההכרח לא ישובח ולא יגונה (דרך אמונה לרמח״ל יב). — בהכרח: ואין כל איש שיש לו דבר אחד בכח ראוי בהכרח שיצא הדבר ההוא אל הפועל אבל אפשר שישאר על חסרונו (ר״מ א״ת, מו״נ א לד). כי כל מה שיתנועע במקרה ינוח בהכדח מפני שאין הנועתו בעצמו (שם ב, הקד׳ ח). יראה שמה שתקרא לו ההכנה לקבל המושכלות הוא בהכרח צורה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). שהבורא הוא בהכרח אחד בלבד ואין נמצא זולתו (ספורנו, אור עמים, אחדות). שאלו המאורעים באו עליו להכרח החומר אשר אין מפלט ותחבולה להנצל מהם (הוכב מבפט, כאור׳ לאיוב א א).

***הַכְרָחָה**, ש״נ, — שה״פ מן הכריח: וההכזות לא יהיה כי אם עם ההכרחה והנצחון (הפרשים לריב״ג, תלל). וההכרחה (להמיר הדת) היא ללא תועיל (מקוה ישראל לר״מ בן ישראל כה).

***הֶכְרֵחִי**, ת״ז, לנק׳ הֶכְרֵחִית מ״ר ־חִיִּים, ־חִיּוֹת, — מה שהוא הכרח, מטבע ההכרח, **notwendig**, **nécessaire ; necessary**: ואין בהכרחי טוב ורע בלל אבל שקר ואמת (ר״מ א״ת, מו״נ א פב). עוד נגעי תקופות הימים הסובבים עלי בתמידות ותרושם הכרחי (כתיב׳ עולם יב). בפילת החושים הנמצא בבעל חי כדי שיסודרו ענייניהם בענין יותר נאות ויותר שלם ואעפ״י שאינו הכרחי להם לתיקון חיותם (העקרים א ו). וזה (השארות הנפש) דבר הכרחי אל התורה כמו שאמרנו (שם יא). כי החיוב והשלילה חולקין האמת והשקר תמיד בכל החמרים ד״ל בהכרחי ובנמנע ובאפשר (שם ב כא). הדבור הראשון לחקור אם היה המלך הכרחי בקבוץ המדיני (ר״י אברבנאל, ב״א ח ד). ולא דבר הנה הכתוב אלא על מה שהוא הבדחי בהבדל (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת א).—ולנק׳: וזאת ההקדמה הכרחית להם מפני ההקדמה הראשונה (ר״מ א״ת, מו״נ א עג). כל ספור שתמצאהו כתוב בתורה הוא לתועלה

הכרחית בתורה (שם ג ג). וזאת האמונה אף על פי שאינה הכרחית לתורה אלהית בכלל ולא לתורת משה בפרט וכו' (העקרים א כג). שראוי שימשוך האדם אחר קבלת האבות וחכמי הדת אף על פי שהיא הכרהית להורה אלהית (שם יד). שהיתה המלכות הכרהית לתשועת העם (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). ממה שאמרו במעלות בני אדם כי ידיעת זה הכרחית למבקש החכמה כדי להדבק בה ולהתרחק מהפכה (המעל' לרב"ע פלקיירא א). ואם אינה מתנועעת בטבעיות ולא כתנועה מלאכותית כ"ש שלא בתנועה הכרחיית שאם תתנועע בתנועה הכרחיית אם כן לא תמצא לגוף חי שום תנועה רצונית בשום עת (תגמ' הנפ' ד.). וזאת התנועה נקראת תנועה ההכרחית כי לדעת זה הגלגל מכריע ומכריח כל הח' רקיעים עם כוכביהם אל זאת התנועה בעצמה (נתמ' ונעים, דוד גגז א יב).—ומ"ר: וישמרוהו מכל הזק וייעילוהו כשמושיו ההכרחיים (ר"ש א"ת, מו"נ א נד). כי כמו שמן האיש האחד ילקח ראיה על כל אישי המין בידיעת הדברים שהם עצמיים והכרחיים למציאותו וקיום מציאותו כן ראוי שתלקח ראיה מן הדברים שבאו בתורת משה ההכרחיים למציאותה וקיום מציאותה (העקר' א יא). ולהיות שני הדברים הללו הכרחיים למציאות התורה וכו' בעבור זה כתב נעשה אדם (שם). שעם ההודאה שהיו המלכים הכרחיים באומות הנה כעם ישראל היו בלתי צריכים (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). ההקדמות הכוללות אשר הציעום המדברים וכו' והם הכרחיות בקיום מה שירצו לקיימו (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). וברוב יכנים (האדם) עצמו בסכנות עצומות כרכיבת חים ועבודת המלכים ותכלית כונתו להשיג אל אלו המותרות שאינם הכרחיות (שם ג יב). וכן פועל הגלגל רצוני לומר אשר המציאו על תכונות הכרחיות לבוא אל התכלית אשר בעבורו נמצא (ספורנו, אור עמים יח.).—וקצת כמשמ' שֵם, מה שהוא הכרח לאדם, ואמר המליץ: ולא ישמח זהב יהב ורקב גבר תמים ולא ידריש יהרים, אבל ישמח בְּהֶכְרֵחִי[1]) ולמעט יהי צריך להדמות לעירים (ר' לוי בר חיים, כתי הנפ' וסלתב' א). כי כאשר נתבונן במציאות נמצא כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרחי (י"ג יסודות לר"ד בר יו"ט בן בילא ז).

[1]) כך נקוד בכ"י.

*הֶכְרֵחִיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא הכרח: והוא מבואר שאין ראוי לקראם כלם עקרים לפי שאין הכרחיותם לתורה אלהית בשוה (העקרים א טו). הא לך תועלת החכמה מה רב כחה והכרחיותה למלך בקיום מלכותו (נוה שלום ז א ח). הנה יהיה באמת מחשבתם כחיוב המלך והכרחיותו כוזבת (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). וכן קראו במקום אחר ספק עצום קשה להפרד ממנו יען וביען הרגיש בחוזק הטענה הזאת והכרחיותה (הנ"ל, מפע' ה' ע ט). — ומ"ר: ומי שנעדר הממון הוא טובע כיון הזמנים לבקש המזון והמלבושים והמשכן ויתר הכדחיות המחיה א"כ אין לו עת הפנאי לקנות החכמה (מאזני צדק, אלגזאלי 120).

*הֶכְּרִי, ת"ז, לנק' הֶכְּרִית, מ"ר הֶכְּרִיִּים, הֶכְּרִיּוֹת, — של הֶכֵּר, של הַכָּרָה: הטענה מהנכתב והמשמעות מן הדתות ההכריות מן המסופק מן הגדר מן ההעתקה מהדומת מהמכתב והמשמעות (נופ' צופ', מסיר ליאון א י).

*הֶכְרֵעַ, ש"ז, מ"ר הֶכְרֵעִים, — שה"פ מן הכריע, א) מה שמכריע קצת את כף המאזנים, עֹדף שמוסיף החנוני על הכמות המדיקה כששתי כפות המאזנים עומדות עין כעין והעדף הכריע את הכף, Überge-wicht; surpoids; overweight: כשהוא שוקל כהכרע הוא שוקל או עין בעין הוא שוקל (כרית' ה.). חיה מבקש ממנו עשר ליטרין לא יאמר לו שקול לי אחת אחת והכריעה אלא שוקל לו כולן בבת אחת ונותן הכרע אחד לכולן (ב"ב פט.). אם יש מקום קבוע לבית הכסא מלא היד אם לאו כהכרע מדוכה קטנה של בשמים (שבת פא.). אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מעשרים וארבעים בהכרע ליטרא של עגל הראשון (סנה' קב.). — ב) כהשאלה, הֶכְרֵעַ בשקול הדעת, נטייה מוחלטה כהדעת לאחד מצדדי האפשר: חמש מקראות בתורה אין להן הכרע (יומ' נב.), ר"ל שאין להכריע עפ"י שקול הדעת אם הפסוק מחובר לשלפניו או לשלאחריו. אבל אם עשאן (את שבע המצות) מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם (רמב"ם, מלכ' ח יא). והדבר צריך הכרע (שות, סנה' ד יא), ר"ל עוד צריך להכריע כך או כך. כך הוא הכרע כל הדברים (שות, תשוב' ט ם). וכן לפעמים יקרו רעמים וברקים ורעש מזיקים ותופכים מקומות ואלו ההיזקים הם נופלים במקרה מהכרח

טבע ההויה וההפסד (תוהכ מספט לתיוכ כג). — ומ"ר: אלו ההכרעים (ירוש' מגי' ד עד ד).

***הַכְרָעָה**, ש"נ, מ"ר הַכְרָעוֹת, שה"פ מן הִכְרִיעַ, — א) הכרע במשקל: והקב"ה יודע בהכרעות (כרית' ה.). שלא היה שוקל ההכרעות לבד אלא מניחן כמות שהן והמקום יודע מה משקלו (רש"י שם). שטוב יותר ללוקח מדידה בדקה כדי שיקח הכרעה לכל מדה ומדה (טור מכיר' רלא). נותן לו את גרומיו הכרעותיו לכל י' ליטרא מוסיף לו עשירית וכו' והיה צריך ליתן לו הכרעות רבות (רע"ב כ"ב ה יא). — ב) הטיה בשקול הדעת לאחד הצדדים: אף הפשרה צריכה הכרעת הדעת (ירוש' סנה' א יח.). אין הכרעת שלישית מכרעת (פסח' כא.). וכבר ידעת הכרעתם דעת אומות העולם על דעתם בענייני התכונה האלו (שם כ ח). ואין צריך שיודחו הכתובים ויפורשו מפני הכרעת דעת שאפשר להכריע סותרו בפנים מן ההכרעות (שם כה). פרק ששי ידבר בהכרעת אמונת החדוש על אמונת הקדמות במין ממיני ההכרעות (הקד' שעה"ש לאבן לטיף). אפילו יאמר לך על שמאל שהוא ימין ע"כ צריך שתהיה ההכרעה מסורה ללב החכמים (מרפא לנפש יח.). — °והכרעת הרצון: שמאמרו שהעולם צריך למכריע יכריע מציאותו על העדרו מקום ספק גדול מאד כי ההכרעה וההתיחדות אמנם יהיו לנמצא אחד מקבל כל אחד משני ההפכים (ר"ש א"ת, מו"נ א עד). חשב אחד מן האחרונים שהוא מצא דרך טובה מאד יותר טובה מכל דרך שקדמה והוא הכרעת המציאות על ההעדר (שם).—ומ"ר *הכרעות, בענין המקראות שבתורה וכדומה: ויבינו במקרא אלו ראשי הפסוקים וכו' ההכרעות והראיות (מג"ר כרתס' לו).

°**הַכְרָתָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכרית: והכרתת זרע עמלק קודמה לבנין הבית (רמב"ם, מלכ' א ב). וכבר מנינו למעלה העמדת המלך והכרתת עמלק (סמ"ג מ"ע, סי' קטג).

°**הַכָּשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן *הכיש: שהכישוה (את הבהמה) להוציאה וכו' שקנאוה במשיכה או הכשה ונעשו הם הבעלים (לבוש, נזקי ממון שלו ג).

***הֶכְשֵׁר**, ש"ז, — שה"פ מן הִכְשִׁיר, א) במשמ' הכנה, הכשר הנזק: הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו בהכשר כל נזקו (ב"ק א ב).—ב) מה שמכשיר דבר: הכשר מבוי בית שמאי אומרים לחי וקורה (ערוב' א ב), ר"ל צריך להתקין להמבוא לחי וקורה כדי שיהיה כשר עפ"י דיני מבוא. הכשר סוכה בארבע אמות (סוכ' ב:). עוף הכשרו מן הצואר (חול' כז:), ר"ל ששחיטה מן הצואר עושה אותו כשר לאכילה. בהמה שנבראת מן היבשה הכשרה בשני סימנים דגים שנבראו מן המים הכשירן בולא כלום (שם). עור מצה איני יודע לו הכשר לכלום לא לספר תורה ולא לתפילין ולא למזוזות ולא למגלה (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת יד). — ואמר באזהרותיו: קדושת הֶכְשֵׁר מצרי לשלש דורות להכניסו תחת חבלך (הוא, אזהר' כג:). כי זה הענין תכליתו הוא תמור הקרבן אשר הוא על ידי הכשר ותקון טהרה (ג"ע לר"א הקראי, תפלה). — ג) °בכלל הֶכְשֵׁר, תקון דתי בעניני או"ה להכשיר, והתעודה שנותן למשל הרב על הדבר שהוא מתוקן עפ"י התקון הזה, נהוג בדבור. — ד) °שם נרדף עם רבית: הלוה בכך וכך הכשר, ר"ל בכך וכך למאה. נהוג בדבור ההמוני.

***הַכְשָׁרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכשיר: הכשרת (מים) (תענ' י.). ויש לדעת הואיל ומצאנו הכשרתה (של התפלה) בגלות וישראל בגלות הם טמאים והתפלה היא ראויה מהם יכשר גם מן הטמא הוא הדין על הקריאה (ג"ע לר"א הקראי, תפלה).

***הֶכְשֵׁרוּת**, ש"נ,—סגולת דבר שהוכשר: סוררים היו אלא שנהג עמהם בהכשרות (מכי' כוא יז).

°**הֵל**[1], ש"ז, כנ' הֵלִי, הֵלוֹ, — הופעת האור, Schein פרש ענן להאהילי, מגיה בליל הֵלִי, פנוקים שלש האכילי, דודי לי (יוצר שבת חוהמ"פ, אהוביך). זהרי נפשים יגלו מֵהֵלוֹ, מוקדי רשפים יתצבו מקולו (ר"י הלוי, אופ' לסוכ', יה). — ואמר המליץ: ואשא עיני וארא על פני המדבר שבע נערות, כשפע מאורות, הארץ מאירה מהלם, ושכן עליהן אור נעלם (תחכמוני, שער כ).—ומ"ר: שיתנוצצו על שוכני הארץ הילים ומאורים עד אין מספר (תגמ' הנפ' א ד).

הָלְאָה, — עי' לְאָה.

הָלָא[2], — קל אינו נהיג.

---

[1]) מן א.הלל, עי"ש.

[2]) אין פעל דומה לזה בלשונות האחיות ;רגלים

— נִפע', נֶהֱלָא, לנק' נֶהֱלָאָה, — שנתרחק, שהֻרחק, entfernter ; éloigné ; removed : ביום ההוא נאם יי' אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי ושמתי את הצלעה לשארית וְהַנַּהֲלָאָה[2]) לגוי עצום (מיכ' ד ו-ז). — והשתמשו בו הסיפרים במשמ' זו : אפודת נזר לישבט מושלים הממלכה הנהלאה נעם ה' עליה (מנחם, אגר' ר' חסדאי לכוזר). — ואמר המשורר : וכראותי כי רדופי צפרים הם, רחוקות מלהשיג נהלאות, הכינותי מצודי מחשבותי, לתתם תוך כלוב הבין כלואות (ר"י הלוי, לך הכר). — פִּע', *הִלֵּא, — הרחיק, גרש : הלא יגון שמח ונטוש יגונך, ואל תרגז לכל ילדי זמנך, וכצר לך חוק וסבול פגעיו, היה כצור לכלכל ים שאונך (רמ"ע פלקירה, ספר הניון ב:).

הָלְאָה[1]),—מלת רמז המקום והזמן, במשמ' אֶל הרחוק מפה או מהזמן הנכחי, weiterhin; plus loin farther : ויאמרו גש הָלְאָה (בראש' יט ט). וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הָלְאָה כי קדשו (במד' יז ב). וחלפת משם וָהָלְאָה ובאת עד אלון תבור (ש"א י ג). הנה החצים ממך וָהָלְאָה (שם כ כב). — ומֵהָלְאָה למקום פלוני, ר"ל אחרי המקום : ויט אהלה מֵהָלְאָה למגדל עדר (בראש' לה כא). והגלתי אתכם מֵהָלְאָה לדמשק (עמוס ה כז). סחוב והשלך מֵהָלְאָה לשערי ירושלם (ירמ' כב יט).—וביחס להזמן : והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני וָהָלְאָה ירצה לקרבן (ויקר' כב כז). מן היום אשר צוה יי' וָהָלְאָה לדרתיכם (במד' טו כג). ויהי שאול עֹוֵן את דוד מהיום ההוא וָהָלְאָה (ש"א יח ט). אל עם נורא מן הוא וָהָלְאָה (ישע' יח ב). כי אני יי' אלהיהם מן היום ההוא וָהָלְאָה (יחזק' לט כב).

לדבר כי גם בעבר' לא היה פעל זה. ועי' הערה שלקמן. — [1]) נגזר מן הלאה. כך חברו מנחם במחברת הלאה. ואמר ריב"ג וז"ל : והנהלאה לגוי עצום הנדחה והרחוקה והנוררת הנזן בא לנפעל ומן הראיה הגלויה על מה שפרשנו בהנהלאה כי הוא מושב על אמרו אספה הצולעה והנדחה אקבצה הלא תראה שאומר ושמתי את הצולעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ושם הנהלאה לעמת והנדחה כי הוא בענינו. ע"כ. ואעפ"י שקרוב הדבר שהיה כתוב בתחלה והנחלה במקום והנהלאה, כמו את הנחלות לא הזקתם (יחזק' לד ד), מ"מ לפי הכתיב עתה הסכימו גם רוב החרשים שנפעל זה נגזר מן הָלְאָה.

[2]) הרכבה מן קולות הרמז והקריאה הַ, לַ, אַ, עם ה התנועה להמקום. כארמ' הָלָן, להַלָּן.

***הַלְבָּנָה**, ב"נ — בה"פ מן הִלְבִּין, הַלְבָּנַת פָּנִים, הבזיון שאדם מַבְיִשׁ את חברו וגורם לו שילבינו פניו מבושה : והנה בהלבנת פנים לא נזכר ברית אלא בכללות התורה שכל המצוה שוות בזה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). וההלבנה הזאת שדברו בה חכמי ישראל היא כמי שמביישין אותו בדברים (רשב"ץ דוראן, מגן אבות ג יא). ופניו מתכרכמים ומתלבנים וזהו שאמרו בענין ההלבנה דאזיל סומקא ואתי חיורא (רע"ב, אבות ג יא). צער ההלבנה מר ממות על כן יפיל אדם את עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים (הורת' לדיק', בער הנובת). אבק הרציחה היא הלבנת הפנים (שם).

***הַלְבָּשָׁה**, ב"נ, — א) בה"פ מן הִלְבִּישׁ. במקומות שנוהגים שעושים הלבשה לנערים (עולת תמיד על או"ח רכג ד). — ב) הַלְבָּשַׁת מעות בסחורה, ר"ל הכנסת מעות מזומנים בקניית סחורה, investment : תמכר כל הסחורה הנז' ותבוא הלבשתה לידו או ליד קרובו (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ נו). שכבר החליף הגוי הסחורה ושלח ההלבשה לאחיך וכו' אתה תחסירהו פה באומרך שנאבד בהלבשה שבא משם (שם). הפסיד שמעון בהלבשת המעות יותר ממה שהיו קודם ההכרזה' שאז הלביש הוא מעותיו בשעת עליית שערים (שו"ת ר"מ אלשיך קכט). ראובן שלח למצרים על יד פקידו לוי קצת בגדים לעשות בהם כרצונו במצרים ולא עלה ביד לוי לעשות מהם שום מכר או הלבשה וכו' הלך ונתייעץ עם יששכר הנפקד ואמר הנה זאת מצאתי הכר נא אם אעשה הלבשה זאת אם לא כי לא מצאתי עד הנה להלבישם רק עם זאת ואם לא יכשר בעיניך אשיבה ידי לבטל ההלבשה הזאת (שו"ת לחם רב קו). ראובן תושב עיר צידון היה לו פקיד בעיר ויניציאה שהיה שולח כל סחורותיו לידו כל הימים והפקיד היה מוכרם והיה חוזר לשלוח לו ההלבשה לעיר צידון וכו' וימכרם וישלח הלבשתם ליד ראובן וכו' ושלח יששכר אגרת לראובן להודיעו שהיה שולח לו הלבשתו וכו' לעיר צובה באופן שהוכרח ראובן ללכת לעיר צובה לקבל הלבשתו מיד זבולון (שם קפא). ולהלביש המעות בסחורות אחרות וכו' ומכר הבגדים ושלח ההלבשה לראגוזה (מהרש"ך א י). — ובמשמ' הלבשת בגדים הרשמים לאדם שנכנס במשרה מהמשרות, ועם זה עצם הַכְנָסַת הפקיד בפקודתו.

*הַלָּה¹), — מלת הרמז לזו"נ, במקום האיש ההוא או האשה ההיא, בנגוד להקודם לזה, וו, jener, celui-là; that (one) : אמר אחד יש לי ללמד עליי זכות הלה (ר"ל מי שנושא הרגל) מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידו (סנה' ו א). אימת שירצה הלה (הלוקח) יבוא ויטול את מעותיו (ערכ' ט ד). אם משיצאה אבן מידו הוציא הלה את ראשו וקיבלה הרי זה פטור (ספרי, שופט' קפג). הרי שגזל הגר ונשבע לו ושמע שמת הגר והיה מעלה כספו ואשמו לירושלם ופגע באותו הגר וזקפו עליו במלוה ומת וכה הלה במה שבידו (ב"ק קט.). היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך והלה אומר לא כי אלא עד שלא ארסתיך והיה מקחי מקח טעות (כתוב' א ו). המוציא שטר חוב על חברו והלה מוציא שמכר לו את השדה (בם יג א). הלוקח אומר גדול לקחתי והלה אומר איני יודע וכה בגדול (ב"מ ח ד). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון א"ל סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה (שבוע' ו ז). המטהר יינו של ע"א ונותנו ברשותו והלה כותב לו התקבלתי ממך מעות (ע"ז ד יב). היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל נותן לאחר לשם מתנה והלה מותר בה אם אין עמהם אחר מניח על הסלע או על הגדר ואומר הרי הן מופקרים לכל מי שיחפוץ והלה נוטל ואוכל (נדר' ד ח). לאדם שאומר איש פלוני גבור וזה גבור אלא שהלה גבור ממנו (ספרי עקב לז). ובדרך לא היה והלה היה בדרך (פסח' נד.). המוכר שפחתו וילדה וזה אומר ברשותי ילדה והלה שותק זכה בה (ב"ק לו:). הנותן ערבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה אומר אם אני חוזר אכפול לך ערבונך נתקיימו התנאין (ב"מ עג:). הנותן טליתו לאומן אומן אומר שתים קצצת לי והלה אומר לא קצצתי לך אלא אחת (ב"ב מה:). כיצד עושין לו (להמסית) מדליקין לו את הנר בבית הפנימי ומושיבין לו עדים בבית החיצון וכו' והלה אומר לו אמור לו מה שאמרת לי ביחוד והוא אומר לו והלה אומר לו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונעבוד עכו"ם (סנה' סז.). האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי פת חמה ותשתה עמי כוס חמין והלה הקפיד כנגדו: אף אלו נדרי זירוזין (נדר' כד.). — ולנק': מת אחד מבעלי אחיות ועשה בה השני מאמר ואח"כ מת אחיו השני בית שמאי אומרים אשתו עמו והלה הצא משום אחות אשה (יבמ' נ ה). — *הַלָּה וְהַלָּה, האחד והשני: שהלה הוציא את אשתו משום ערוה והלה נכשל בה (מד"ר במד' ט).

¹) כך נקד ברט (Barth, AJSL XIII, oct.), לוי הַלֵּה, ומרכב מן ל הרמז, כמו במלת הַלָּזֶה, עם ה ההודעה בראשו. — ומ"ר הַלָּלוּ, עי' זה הערך.

*הָלָה¹), ש"נ, מ"ר הָלוֹת, — כעין עגול של אור סביב הלבנה, Halo : ואם עלתה (השמש) שחורה נוטה לירוקה או שהיה סביבה הלה אחת או שתי הלות תורה על מטר וכו' ואם היה (הירח) שחור או ירוק יורה על גשמים ואם היתה ההלה שסביבו אחת וכה מתהלל מעט מעט תורה על צחות וכו' וכל מה שהלות יותר יהיו הדברים המורים עליהם יותר (אות' השמ' לר"י הכהן, משפטי הכוכ' ב).

*הֵלָה, ש"נ, מ"ר הֵלוֹת, — כמו הֵל: די לך אהובה תאחוז שבלי, תפרח ותלמד תורה וסוד, הלה מאורך תאיר נבולי, תמצא מנוחה הדר והוד (רבי ושמחי, פיוט', יפה כלבנה). והיא מדרגה אחת משפע מוצק על הנושאים אל קבלתו כמו משל השמש והלותיו שהמשלהי למעלה (תנמ' הנפ' א כ).

*הַלְהָבָה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְהִיב: והקבוץ וההעצר הבינוניים הלהבתם והוצאתם החום אל ההתנועעות פחות (קאנון א ב ג יב).

*הַלְוָאָה, הלוואה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְוָה: האומר איני מתפרנס משל אחרים וכו' נותנין לו לשום מתנה ונותנין לו לשום הלואה (תוספתא פאה ד יב). שכיב מרע שאמר תנו הלואתי לפלוני הלואתו לפלוני (ב"ב קמח.). בהפקעת הלוואתו (ב"ק קיב:). משכנו שלא בשעת הלואתו (ב"מ פב.). בד"א בשטרי הלוואות אבל שטרי מקח וממכר כותבין חוץ מן האחריות שבו (שם קסח:). — יועצם סכום המלוה : אי זהו עושק זה שבא ממון חבירו לתוך ידו ברצון הבעלים וכיון שתבעוהו כבש הממון אצלו בחזקה ולא החזירו כגון שהיה ביד חבירו הלואה או

¹) בערב' הָאלַה (a כנראה שאולה מן ל Halo (Fränkel, 205).

a) هاله

שבירות והוא תובעו ואינו יכול להוציא ממונו מפני שהוא אלם וקשה (רמב"ם, גזל' ואבד' א ד). — ˚הַלְוָאַת חן וחסד, ר"ל לא לשם עסק, לא ברבית: ששמעון בעל הממון היה חייב לו מאה פרחים בהלואת חן וחסד (שו"ת מהרש"ך ב ג). ראובן תבע משמעון י"ב אלפים מהלואת חן וחסד שהלוה לו יום פלוני (שו"ת לחם רב קכג). אשר קדשוני במלוה הלואת חן וחסר שהלוו לי להוציא כלי זה לםעשהו (ר"י נאגארא, הקד' זמיר' ישראל). להלוותו הלואות חן וחסר (פלא יועץ, הלואה). — ומשל: ההלואה תחלתה אהבה וסופה מצה ואיבה (מראה המוסר כא.).

˚הלואי, — עי' *לואי.

˚הִלָּווּת, ש"נ, — שה"פ מן הִלָּוֵה: לכן כללה (לאה) שלשתם במספר אחד באמרה כי ילדתי לו שלשה בנים שההלוות שזכרה לא היה בסבת לוי כלבר כי אם בסבת שלשתם (ר"י אברבנאל, ויצא).

*הַלְוָיָה, ש"נ, — כמו לְוָיָה: לא בא על ידינו ופטרנוהו בלא הלוייה ולא ראינוהו והנחנוהו בלא פרנסה (ירוש' סוט' ט כג ד).

*הִלּוּךְ, ש"ז, — שה"פ מן הִלֵּךְ: מקום הילוך רגלי הכהנים (מדות ג א). שהזכח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקבול ובהלוך ובזריקה רבי שמעון מכשיר בהלוך (זבח' א ד). אפילו שהא כדי הילוך ארבע אמות (ירוש' ברכ' ד ו). כדי הילוך ארבעה מילין (פסח' מו.). שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהילוך (כתוב' קיא.). הלך על גבי אבנים שמזרעזעין בשעת הילוך (רמב"ם, טומא' מת י יא). הרגל מועדת לשבור בדרך הלוכה (ב"ק ב א). הילובו בקדושה (ירוש' ברכ' ט ה). שלא יהא הילוכך של שבת בהילוכך של חול (שבת קיג.). אמר לו אדוני המלך קבל אלו התאנים שאני הוא אותו זקן שמצאת בהילוכך (תנחומא קדוש' ח). — ובדברים לא בע"ח: שיש הילוך לקול וכו' והילוך לאש (מד"ר בראש' יט). אבל המזלות מהלכים סביב הילוך מועט ואין מקיפין את הגלגל (בב"י פסח' נד:). הוא הלוך האמתי לשמש בזמן הדוש הלבנה (ג"ע לר"א הקראי, קדו"ה ג). אבל מסביבה שנייה ולאחריה אינה מכה הארם אלא מכה המים בהילוכן (רמב"ם בתי' ב יג). — והמרחק שאדם מהלך: וממצא הילוכה של גיהנם שני אלפים מאה שנה (מד"ר שה"ש, אחת היא). — ובמשמ' ˚אופן הליכתו של אדם: והם ה' סימנים קוי פניו מראית עינ, לבוש והילוך וצחוק (ב"ס, תרג' ב"ז יט). — ובהשאלה, ˚הִלּוּךְ הרבר, ר"ל אופן מנהגו: וכן הילוך הרכר כבאן כי הבינוני לא יתכן שנלסר מן הגדיל (מפת' לרבנו נסים, שבת, פרק ר' אליעזר). — *הִלּוּךְ מֵעַיִם, שלשול[1]), hoea= ;Durchfall ; diarrhée: זה אחד מששה רברים שהן סימן יפה לחולה ואלו הן עיטוש זיעה קרי שינה חלומ הלוך מעים כדרך ארין (פסיק' דר"כ, אנכי אנכי, ומד"ר בראש' כ). הילוך מעים והילוך הבטן (אסף הרופא, כ"י מינכן). נקביו קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעים כרי שלא ימות לשחת (רב"י יבע' נא יד). הוא הלוך המעיים בשלשול (הוא, ירמ' מח יב). — ואמר המליץ: ויאמר (הרופא) כי האחר בזיעה תהיה רפואתו, ולאחר אמר כי תהיה בהלוך מעיו ארוכתו (המבקש לרש"ט פלקיירא). — ובכלל ˚נזילה חזקה, כמו נזילת רם: באשר יולד הילוך מרחם האשה (אסף הרופא, כ"י מינכן יא).

הֲלוֹכָה, ש"נ, כמו הִלּוּךְ, הֲלִיכָה: יזכר אדיריו יכשלו בהלוכתם[1]) ימהרו חומתה (נחום ב ו).

*הִלּוּכָה, ש"נ, — כמו הוֹלָכָה, הלוכה והבאה: שהשחיטה בהילוכה ובהבאה (הלכ' פסוק' לר"י גאון 142).

הִלּוּל, ש"ז, מ"ר הִלּוּלִים, — א) רק במ"ר הִלּוּלִים קריאות של ששון ושמחה, וחגיגות של ששון בקריאות של שמחה, כמו בבצירת הכרמים ולקיטת שאר הפרות, Jubel; jubilation: ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הִלּוּלִים ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו (שופט' ט כז). ובשנה הרביעת יהיה כל פריו קדש הִלּוּלִים לי״י (ויקר' יט כד). — ואמר הפיטן: ולא תאכל ערלים בטרם הִלּוּלִים ולא תהרר גרולים ודלים נחפרים (אזה' לר"י ברצלוני, בלל בדי). — ובמשמ' *שה"פ מן הִלֵּל, נרדף עם תהלה, שבח: הללוהו (את האלהים) בהלולים הרכה (פסת' קיז.). — ואמר הפיטן: שמו מפארים ערע חכלו, ונערין באראלי קרש הִלּוּלוֹ, ובהיכלו ככוד

---

[1]) כערב' גַרָיַאן a), אשתטלאק אלבטן b).

[2]) כך הכתיב, לפי המערבים, והקרי כהליכתם. למדנחאי גם הכתיב כהליכתם, ובקצת ספרים בהליכותם.

a) جريان b) استطلاق البطن

אומר בלו (קרוב' א ד"ה, ובכן). וכל יושבי תבל פצחו וְהִלּוּלוּ, ומלאכי מעלה הנעימו מהללו (יוצר ב' בבוע', וכל העם). הִלּוּל קוני אקשיבה, ובחקר רתו אתישבה (יוצר בנה"ג, אבוא בחיל). אל ובור נשבחות לך הִלּוּל, ועם תקטין ברגע מליל (בלית' יום ד, אם עונינו). סוגרים להם (להעצבים) ואליהם מתפללים, נותנים להם כבוד וְהִלּוּלִים, משתחוים למו ומשאלותם שואלים (יוצר כ סבוע', תעתועים). — *ובענין התפלות אצל היהודים, קריאת ההלל: תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה לולבין ל ה י ל ו ל חריות לסיכוך (מד"ר במד' ג). — ב) *נרדף עם חֲתֻנָּה[1]: כל עריָה פחתה הכלה, ביום מוגה לקרואי הִלּוּלָהּ, כבשו פניהם מהביט צלה (בכת א תנוכה, אודך). — ובהשאלה, *הלולא דרשב"י, יום פטירתו: ותלך (נפש הצדיק אחרי המות) צהלה ושמחה לחוג את חג אורות אשר עשתה בחברת הגוף כנכנסת לחופה לפני יתברך כי על כן קראו בספר הזוהר אל פטירת נפש צדיק ה ל ו ל א (ר"מ אלביך, איוב ל כג).

הִלּוּם, ש"ז, מ"ר הִלּוּמִים — שה"פ מן הֵלֵם, הֲלֹם, עטרת הִלּוּמִים, שהולמת את הראש, מכונת לפי הראש: אל מלך מלא רחמים, בגדי ישע הלבישם וכתר ה י ל ו מ י ם, ראשם עטר כפו וחלי כתמים (ביר תלווי נסקד' ספר הלנוס). — ואמר הפיטן: סגלתי משבתיך חסר עטרת הִלּוּמִים, התכללי בשלך שתים מתאמים (יוצר בכת ה אחה"פ, סגלתי).

הָלוֹם, — עי' הֲלֹם.

הַלָּז[2], — מלת הרמז לזו"נ, כמו הַזֶּה, הַזֹּאת. קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הַלָּז ואת המרק שפוך (שופט' ו כ). לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מעבר הַלָּז (ש"א יד א). מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הַלָּז והסיר חרפה מעל ישראל (שם יז כו). מה הציון הַלָּז אשר אני ראה (מ"ב כג יז). רץ דבר אל הנער הַלָּז לאמר (זכר' ב ח). ויקרא ויאמר גבריאל הבן לְהַלָּז את המראה (דני' ח יו). — ולנק': ויאמר אל גיחזי נערו הנה השונמית הַלָּז עתה רוץ נא לקראתה (מ"ב ד כה-כו).

[1]) בארמ' הלולא: רב אשי עבר ה ל ו ל א לבריה (ברכ' לא.). ברבושתא ושונרא עברו ה ל ו ל א מתרבא דביש גרא (סנה' קה.). אגרא דבי ה ל ו ל י מילי (ברכ' ו:).

[2]) לפי דעת החכמים מקצר מן הַלָּזֶה, הַלֵּזוּ.

הַלָּזֶה[1], — מלת הרמז לזכר, כמו זה, להעומד בקצת מרחק, dieser ; celui-ci ; this: ותאמר אל העבד מי האיש הַלָּזֶה ההלך בשדה לקראתנו (בראש' כד סה). ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הַלָּזֶה בא (שם לז יט).

***הַלָּזָה**, ש"נ, — שה"פ מן הַלְוָה, כמו הברה: ר' יוסי העלה ללויה על פי עד אחד ונפלה ה ל ז ה בעיר אמר להן ר' יוסי אין ה ל ו ה ראייה אלא כל מי שיש לו ערער יבוא ויאמר (תוספתא כתוב' ב ג).

הַלֵּזוּ[2], — מלת הרמז לנקבה, diese ; celle-la ; this: ואמרו הארץ הַלֵּזוּ הנשמה היתה כגן עדן (יחזק' לו לה).

*°**הֶלְיוֹן**[3], ש"ז, מ"ר הֶלְיוֹנִים, — מין ירק, לו קלחים ארוכים יאכל מבושל, Spargel; aspèrge ; asparagus: קח שרש ה ל י ו נ י ם והוא בלשון יון יספרגין (אסף הרופא, כ"י מינכן 170). ה ל י ו ן בלעז אישפרגש והוא ממוצע בין החום והקור (מ' אלדבי, ש"א ה). והאפונים והפולים והששמין ו ה ה ל י ו ן (שם).

הָלִיךְ, ש"ז, מ"ר הֲלִיכִים, כנ' הֲלִיכַי, — פסיעה, Schritt, pas; step: ברחץ הֲלִיכַי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). — ואמר המשורר: ואדדם לאט עד בית אלהים, ואורם להלך במרום ה ל י כ י ם, ה ל י כ י ם נוסדו על קו אמונה, בחקי אל נתיביהם סמוכים (רשב"ג, בירי שלמה לדוקס כג). — ובמשמ' ימנהג: יהורים המה בלבם ופניהם וחזותם ומלבושם ו ה ל י כ י ה ם כבני ארפה (אגרי יל"ג, א מז).

הֲלִיכָה, ש"נ, מ"ר הֲלִיכוֹת, — א) שה"פ מן הָלַךְ: יזכר אדיריו יכשלו בַּהֲלִיכָתָם[4] ימהרו חומתה (נחום ב ו). ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב ואל תרבה

[1]) מורכב מן קילות הרמז הַ, לַ, ומלת הרמז זֶה.

[2]) מן הַ, לַ, ומן זוּ.

[3]) כמו אֶבְיוֹן. בערב' הַלְיוּן a), ואעפ"י שהערבים בעצמם אינם חושבים אותו לזר, אף שיש להם עוד שני שמות לירקות דומים לזה, והם ג'נג'ל b) וַירמוע c), מכל מקום רגלים לדבר שמקור מלה זו הוא ביונית ἔλειος (J. Löw. Pfln. § 26). ובבא"ו הכנסתי מלה זו פה, מפני שהיא דומה בצורתה למלה עברית, ומפני שאין בלשוננו שם לצמח זה, ומפני שכבר השתמשו בה הסופרים.

[4]) כך למדנחאי כתיב וקרי. למערבאי דק הקרי.

a) هليون b) جنجل c) يرموع

בהליכה שהליכה קשה לעינים (כתוב' קיא.). העלים הקב"ה ממנו (מבלעם) שהליכתו מאבדתו מן העולם ומוליכתו לבאר שחת (מד"ר במד' כ). פעם אחת ראה העורב ליונה הולכת כטיב הליכה יפה יותר מכל העופות (א"ב בן סירא). —ומ"כ: ראו הליכותיך [1]) אלהים הליכות אלי מלכי בקדש (תהל' סח כה). — ובכונ' הנגוד לחזרה, *הליכה וחזרה: שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן (פסח' ח:). חמור וגמל אוכלין ממשוי שעל גבן בדרך הליכתן (בי"ק, ב"מ נב:). — *וכהשאלה לכל תנועה שממנו ובנגוד להנועה שאליו וכחזרה: השוחט במגל קציר בדרך הליכתה בית שמאי פוסלין (חול' א ב). —ב) בהשאלה, הליכות הבית, וכיוצא בזה, מה שנעשה בבית: צופיה הליכות ביתה (משלי לא כז). — *והליכת הנפש, תשוקתה ונטייתה: חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבל הון (רא"ב"ע, קהל' ו יא). ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו (בם י). ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזב הממון (בם). — ג) הליכת גמלים, ארחה, הרכה גמלים מחוברים יחד הולכים ונמשכים זה אחר זה בדרך, Karawane: caravane: הביטו ארחות תמא הליכת שבא קוו למו (איוב ו יט). — ד) *הליכות המלה, ר"ל דרכיה כמנהג הלשון: בהזכירנו כללים מן הבנינים וכללים מן המלות הזרות וכללים כענינים רבים והתגלגלו לנו מהם תועלות גדולות משמושי הלשון והעברותיה והליכותיה והתרועעה (ריב"ג, הקד' כפר הרקמה).

*הלימה, ש"נ, מ"ר הלימות, — בה"פ מן הלם: לא נמצא הלימה כפתחי עין או בכל מלאכת עין כי אם שבירה (תבו' ר"ת על דונש, יתד). ותהפעם לשון פעימה והלימה (מיות' לרש"י, דני' כ א). והנפיחה אשר אין עמה הלימה יפעלהו עצלי הגרון (פרקי משה ג). והנגדם הזה הדומה ללשון המזמר מדרכו שיסגר ויפתח שיהיה בזה הלימת הקול (קאנון ג י א א). ונתקשה (גרם האזן) יתרון קושי שלא תהיה חלושה מתפעלה מהלימת האויר (בם ד א).—והלימת הדפק: הסוגים אשר מהם ידעו הרופאים ענין הדפק וכו' והסוג הלקוח מאיכות הלימת העורק לאצבעות (קאנון א ב ג א).

הלך, ממנו *הלוך, הלוכה, הליך, הליכה, הלך, הלך, *הלכה, מהלך, תהלוכה.

הלך, פ"ע, הלכתי, עת' אהלך, יהלך, יהלכו, אלך, תלך, ילכו, מקו' הלוך, הלך, לכת, ללכת, ביני' הלך, הלכה, הלכת, צוי לך, לכה, לכו, הלכו, לכנה, — א) הלך האדם או הבהמה אל מקום, העתיק את עצמו ממקום שהיה בו אל המקום שרצה להגיע שמה בשימת רגליו תליפות זו אחרי זו בקרקע, : Gehen; marcher, aller; to go, to walk ואבימלך הלך אליו מגרר (בראש' כו כו). וגם שאול הלך לביתו (ש"א י כו). לא הלך עבדך אנה ואנה (מ"ב ה כה). אשר הלך אריה לביא שם (נחום ב יב). והלכה השפחה והגידה להם (ש"ב יז יז). ואהיה עמך בכל אשר הלכת (בם ז ט). למה לא הלכת אלי (במדב' כב לז). וצמת והלכת אל הכלים ושתית (רות ב ט). ופלשתים הלכו למקומם (ש"א יד מו). ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אן הלכתם (בם י יד). אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד (דבר' ב יד). וכל הולך על כפיו (ויקר' יא כז). אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי (ש"ב יב כג). הלכה היא על כל הר (ירמ' ג ו). — הלכת, ובצודה קרומה הלכתי: ויאמר מדוע אתי הלכתי [1]) אליו היום (מ"ב ד כג). בכל החיה ההלכת על ארבע (ויקר' יא כז). ונערתיה הלכת על יד היאר (שמות ב ה). — הלוך במשמ' צווי: הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם (ירמ' לה ב). אל נא תמנע מהלך אלי (במד' כב יז). כיון שהעיז פנים להלוך הלך (מד"ר במד' כ). פלטים מחרב הלכו אל תעמדו (ירמ' נא נ).—ועת' אלך, תלך, וכו': מי אנכי כי אלך אל פרעה (שמות ג יא). שלחני ואלך אל ארצי (מ"א יא כא). עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות (בראש' מה כח). אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים (שמות ד יח). הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו (איוב כג ח). כי אל ארצי ואל מולדתי תלך (בראש' כד ד). על גחנך תלך (בם ג יד). אל אשר תלכי אלך (רות א טז). אי מזה באת ואנה תלכי (בראש' טז ח). כי ילך מלאכי לפניך (שמות כג כג). ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים (בראש' כב ג). וישלחה ותלך ותתע במדבר (בם כא יד). דרך שלשת ימים נלך במדבר (שמות ח כג). בנערינו ובזקנינו נלך (בם י ט). אתם אמרים נלכה נזבחה ליי' (בם ה יז). שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה

והכתיב בהלוכתם, עי' ערך הלוכה. —[1]) יש מגיהים היכלותיך, וכמו"כ הליכות עולם (חבק' ג ו), היכלות,

.(REJ 1893, Avril 279)

[1]) כך הכתיב והקרי הלכת.

ולא נמות (בראש' מג ח). נלכה[1] נא דרך שלשת ימים במדבר (שמות ה ג). עתה נלכה[1] שם אולי יגיד לנו את דרכנו (ש"א ט ו). וכל העם ילכו איש למקמו (שופט' ז ז). הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו (עמוס ג ג). ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש (בראש' כד סא). — ומק' לכת: למן היום לכת המלך עד היום אשר בא בשלום (ש"ב יט כה). ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען (בראש' יא לא). הרחק לא תרחיקו ללכת (שמות ח כד). טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה (קהל' ז ב). ביום לכתי מחנים (מ"א ב ח). בלכתו אל ציקלג (דהי"א יב כא). — ומקור *לילך: חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם לילך לבית הכנסת (פסח' קב.). אינו כבודך לילך עם אלו (תנחו' בלק ט). — וצווי: קום לך פדנה ארם (בראש' כח ב). לך־נא אל הצאן (שם כז ט). לך אמר לא חיה תחיה (מ"ב ח י). קח בידך מנחה ולך לקראת איש האלהים (שם ח). לך־נא אתי אל מקום אחר (במד' כג יג). לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים (ש"א יז מד). מהרה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ (שם כג כז). לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו (בראש' מא נה). השקו הצאן ולכו רעו (שם כט ז). לכי אמרי לירבעם (מ"א יד ז). ואת קומי לכי לביתך (שם יב). ותאמר לה בת פרעה לכי (שמות ב ח). לכנה שבנה אשה לבית אמה (רות א ח). שבנה בנתי לכן (שם יב).—הלך במקום פלוני: והוא הלך במדבר דרך יום (מ"א יט ד). ולא תשוב בדרך אשר הלכת (שם יג ט). ובני ישראל הלכו ביבשה (שמות יד כט). בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה (דבר' א לא). וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו בה ובכל העמים אשר עברנו בקרבם (יהוש' כד יז). ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה (רות א ז). בשבתך בביתך ובלכתך בדרך (דבר' ו ז). —הלך עם פלוני, את פלוני, הלך עמו יחד: למה לא הלכת עמי מפיבשת (ש"ב יט כו). וישבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם (ש"א כג כג). אם תלכי עמי והלכתי (שופט' ד ח). למה תלכנה עמי (רות א יא). ההלכוא[2] אתו (יהוש' י כד). בלכתו את צדקיהו (ירמ' נא נט). — הלך לדרכו: ויעקב הלך לדרכו (בראש' לב ב). וגם בלק הלך לדרכו (במד' כד כה). וילך דוד לדרכו (ש"א כו כה). ותלך האשה לדרכה (שם א יח). וילכו בני דן לדרכם (שופט' יח כו). ואחר תלכו לדרככם (יהוש' ב טז). -- ועם פעל מקורי אחריו, להורות המטרה, המעשה שהלך לעשות: ולבן הלך לגוז את צאנו (בראש' לא יט). בי הלכת להלחם במדין (שופט' ח א). והלכתי להושיע לך (ש"ב י יא). ואברהם הלך עמם לשלחם (בראש' יח טז). וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה (שם לז כה). בלכתו לדרוש אלהים (ש"א ט ט). אם הולך לישן מתוך שמחה רואה חלום טוב (רבב"ס פבח' קיז.). — ועם יחס הפעול את, בפעל או בכח, הלך את הדרך, הלך הדרך, עבר בו: ונלך את כל המדבר (דבר' א יט). ידע לכתך את המדבר הגדל הזה (שם ב ז). אי זה הדרך הלך (מ"א יג יב). בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות (שופט' ה ו). — ועם מן אחריו, וגם בהחלט, במשמ' הלך ועזב את פלוני, יצא מהמקום, weg-gehn; partir; go away: כי הלך מעמנו (ש"א יד יז). והלכה מאתו והיתה לאיש אחר (ירמ' ג א). ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (שם ט א). בלכתך היום מעמדי (ש"א י ב). וילך דוד משם וימלט אל מערת עדלם (שם כב א). ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך (בראש' לא ל). אני מלאה הלכתי (רות א כא). ויקח העבד את רבקה וילך (בראש' כד סא). ויקצף נעמן וילך (מ"ב ה יא). ויגרשהו וילך (תהל' לד א). לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (בראש' כו טז). הנה אשתך קח ולך (שם יב יט). — ועם יחס שאליו אחריו, הלך לו, הלכה לה, הלכו להם, קצת במשמ' הלך לרצונו, לדעתו, לתכליתו: קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך־לך אל ארץ המריה (בראש' כב ב). ויאמר יי' אל אברם לך־לך מארצך וממולדתך ומבית אביך (שם יב א). אלכה־לי[1] אל הגדלים ואדברה אותם (ירמ' ה ה).

—[1]) ברוב הספ' ל בלי חטף, ובקצת כ"י ל חטופה (M.). וכן בהור' הקורא (בעל הבוא) וז"ל: וכן כל לשון הליכה לדגשה סמוכה בפתחה ערוכה בלשון לא כרוכה כמו אלכה־לי אל הגדולים השוא שתחת הלמד נפתח וכן נלכה־נא דרך, עתה נלכה שם, כל המקרא על זה ירוין בדבר חרוץ ולא פרוץ ושאר המקרא בלא פתחה נקרא. ע"ב. — [2]) כמו אבוא, נשוא, עי"ש. וככר נשא ונתן ריב"ג בהרקמה (שער כב) בדבר א נוספה זו, ודחה דעת ר"י חיוג שהוא ע"ד לשון הערבית שהם מוסיפים א נחה אחרי הרבים, ואמר שגם בלשון הערב' לא היתה הוספה זו נהוגה בתחלה אלא הוא תקון סופרים במקום שיהיה לחשש לערבים עם המלה שלאחריה. וכן החדשים מסכימים כי זה פשוט שבוש. ובפרט כאן האלף היהרה היא כפל אלף אתו שבאה אחריה. ועי' בהערה לאבה. [1]) עי' למעלה, הערה [1]).

ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי-לך (שה"ש ב יב). למלך בשר ודם שבעם על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך (ספרי, בהעלותך פו). פעם אחת נכנס צבי אחד עם הצאן הלך לו אצל העיזים (מד"ר במד' ח). הניחוהו והלכו להם (שם, קהל' א א). — *והלך לו, במשמ' מת: וכשבאתי לעצרת אמרתי היכן יהודה בן נחמן אמרו לי הלך לו (ספרי פנחס קמח). נהפך ר' יהושע ואמר לתלמידיו הלך לו בן זומא ולא היה ימים מועטים ובן זומא בעולם (ילקוט, בראש' ד).—ב) בהרחבה לכל תנועת העתקה ממקום למקום גם לא של בע"ח: ותלך התבה על פני המים (בראש' ז יח). כי אניות למלך הלכות תרשיש (דהי"ב ט כא). וירח יקר הלך (איוב לא כו). הולך אל דרום וסובב אל צפון סובב סבב הולך הרוח (קהל' א ו). — ולנזילת המים בנהרות וכדומה: ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור (בראש' ב יד). ועלה (הנהר) על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו (ישע' ח ז). וילכו המים מן המוצא אל הברכה (כתב' השלוח, שורה ד-ה). כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת (קהל' א ז). — וגם דברים לא ממשים, בענין תנועתם או התפשטותם, הצל, הקול, הריח, האש, וביוצא בהם: הלך הצל עשר מעלות (מ"ב כ ט). ויי' נתן קלת וברד ותהלך [1]) אש ארצה (שמות ט כג). שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך [1]) בארץ (תהל' עג ט). מפיו לפידים יהלכו (איוב מא יא). אומרים לפרת למה אין קולך הולך אמר להם איני צריך מעשי מודיעים אותי (מד"ר בראש' טז). ועשו מצרים בלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים וקולן הולך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום (שם שמות כ). משל לנבלה שהיתה נתונה בזוית ועפר מכוסה עליה ואין ריחה עולה ובא אחד וגילה אותה והלך ריחה (שם ה). וילך שמו עד לבוא מצרים (דהי"ב כו ח). אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו (יבמ' טז.). כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות (אסת' ט ד). — ומחלה: מדבר באפל יהלך (תהל' צא ו). — ובהשאלה, במשמ' נמשך, גם בדבר דמיוני, למשל, גבול וכדומה: והלך הגבול אל הימין אל ישבי עין תפוח (יהוש' יז ז). — הלך נפשו [1]), *השתמשו החדשים במליצה זו במשמ' רגש פנימי ומחשבות הממלאות נפשו של אדם: ויהי דוד בשדה בודד בהלך-נפש נחם נסתר מעיניו (שלום הכהן, ניר דוד, שיר ד). חוי הלך רוחי תמהי השתאי (אדם הכ"ק, לבקר רנה). — ג) הלך להיות כך וכך, מתקרב לזה, עושה א"ע עלול לזה: אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה (בראש' כה לב). מי שבלה שטר חובו והרי הוא הולך להמחק מעמיד עליו עדים ובא לב"ד והם עושים לו קיום (רמב"ם, מלוה ולוה כג יב). — ד) לפני פעל אחר, הלך ועשה דבר פלוני, כעין פתיחה להפעולה: והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו (איוב א ד). וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי (ירמ' כט יב). הלך וקראת באזני ירושלם לאמר (שם ב ב). הלך וקראת את הדברים האלה צפנה (שם ג יב). הלוך וקנית לך אזור (שם יג א). הלך ועמדת בשער בני עם (שם יז יט). הלך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה (שם לד ב). לך עבד אלהים אחרים (ש"א כו יט). הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב לך הפרה את בריתך את בעשא (מ"א טו יט). ויגש הנביא אל מלך ישראל ויאמר לו לך התחזק ודע וראה את אשר תעשה (שם כ כב). לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל (מ"ב ה ה). לך אהב אשה אהבת רע ומנאפת (הושע ג א). — ובפרט לכה, לזרוז, קצת כמו הבה, גם לנקבה: ותאמר הבכירה (שבבנות לוט) אל הצעירה וכו' לכה נשקה את אבינו יין (בראש' יט לא-לב). ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה (שם לא מד). הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (שם לז יג). לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים (במד' כד יד). ויאמר הנער אל אדניו לכה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת (שופט' יט יא). ושאול אמר לנערו אשר עמו לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו (ש"א ט ה). ויאמר שאול לנערו טוב דברך לכה נלכה (שם י). — וכמו"כ לכו: ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם (מ"ב ז ד). ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (שם ט). לכו ונשובה אל יי' (הוש' ו א). לכו בנים שמעו לי (תהל' לד יב). לכו שמעו ואספרה (שם סו טז). ויאמרו איש אל רעהו לכו ונפילה גורלות (יונ' א ז). — ה) הלך אחרי פלוני, עשה רצונו, היה בהסכמה אתו, התנהג כמוהו, folgen ; suivre

— [1]) לא נתברר טעם הנקוד הזה. התו החירוקה היא הצורה הקדומה, ואולי גם הלמד הפתוחה היא הצורה הקדומה, והצורה יהלך היא שניה לה.

— [1]) נמצא בקהל' (ו ט): טוב מראה עינים מהלך-נפש, אך לא נתברר פרושו האמתי.

to follow : ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הָלַךְ א ח ר י בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני (מ"א יד ח). לֶכְתֵּךְ אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב). והמה הָלְכוּ אחרי אלהים אחרים לעבדם (שם יא י). ואחרי לא יועילו הָלָכוּ (שם ב ח). והשחיתו מאכתם לָלֶכֶת אחרי אלהים אחרים לעבדם (שופט' ב יט). לָלֶכֶת אחרי יי' ולשמור את מצותיו ועדותיו (דהי"ב לד לא). עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הָלַךְ אחרי צו (הוש' ה יא). כי אהבתי זרים ואחריהם אֵלֵךְ (ירמ' ב כה). ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הָלְכוּ אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם (שם ח ב). הוי על הנביאים הנבלים אשר הֹלְכִים אחר רוחם (יחזק' יג ג). ואחר עיני הָלַךְ לבי (איוב לא ז).—ואמר בן סירא : אל ת ל ך אחרי לבך וכוחך ללכת בחמודות נפשך (ב"ס גני' ה ב). השע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבילה נתחלפה לו חושש ולנמצא ה ו ל כ י ם אחר הרוב (ירוש' שקל' ז ד). גלוי היה לפני הקב"ה ששמשון היה ה ו ל ך אחר עיניו לפיכך הוהירו בנזיר שלא יהיה שותה יין (מד"ר במד' י). מאתים ארבעים ושמנה איברים שיש באדם אינן ה ו ל כ י ן אלא אחר העינים (שם רות, עיניך בשדה). — וכמו"כ הָלַךְ בדרך פלוני. עי' דֶּרֶךְ. — ובמשמ' *נחשב לו : היום ה ו ל ך אחר הלילה (חול' ה ה). — ובמשמ' *דומה לְ, מסבים עם : וכל מקום שיש קדושין ויש עבירה הולד ה ו ל ך אחר הפגום שבשניהם (קדוש' ג יב). הכל ה ו ל ך אחר התחתון (ב"ב י ב). שאין המחשבה ה ו ל כ ת אלא אחר העובד (זבח' ד ו). אין הכל ה ו ל ך אלא אחר העובד וכו' שלא יהא הכל ה ו ל ך אלא אחר השוחט (חול' ב ז). הכל ה ו ל ך אחר המעמיד (שבת טו:). הכל ה ו ל ך אחר המראה (חול' כו.). — ו) הָלַךְ, במשמ' חדל, נפסק, אבד : וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הֹלֵךְ (הוש' ו ח). הגשם חלף הָלַךְ לו (שה"ש ב יא). אם אדברה לא יחשך כאבי ואחדלה מה מני יַהֲלֹךְ (איוב יז ו). דור הֹלֵךְ ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהל' א ד). עושה אתה והולך ואי אתה חושש שמא ה ל כ ה לה צרעתו (ספרי, תזא רעד). — ובמשמ' *נעלם : בפרטן של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות בכללן אתה מוצא עשרים ושנים אלף שלש מאות להיכן ה ל כ ו (בכור' ה.).—ז) הָלַךְ, במשמ' התמיד, וישמש במשמעה זו בפרט המקור הָלוֹךְ, הָלֹךְ עם המקור של הפעולה לפניו או לאחריו, או עם העבר, או עם תאר או בינוני : וישבו המים מעל הארץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב (בראש' ח ג), ר"ל יותר ויותר שבו המים. והמים היו הָלוֹךְ וְחָסוֹר עד החדש העשירי (שם ה). ויסע אברם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הנגבה (שם יב ט). והמאסף הלך אחרי הארון הָלוֹךְ וְתָקוֹעַ בשופרות (יהוש' ו ט). וילך הָלוֹךְ וְאָכֹל (שופט' יד ט). וילך דוד הָלוֹךְ וְגָדוֹל ויי' אלהי צבאות עמו (ש"ב ה י). וילך הָלוֹךְ וְקָרֵב (שם יח כה). ויהי המה הלכים הָלוֹךְ וְדַבֵּר והנה רכב אש וסוסי אש (מ"ב ב יא). הָלוֹךְ וְטָפוֹף הלכנה (ישע' ג יו). הָלוֹךְ וּבָכוֹ ילכו (ירמ' נ ד). — ועם העתיד יֵלֵךְ בין שני המקורים : הָלוֹךְ ילך וּבָכֹה נשא משך הזרע (תהל' קכו ו). — ועם עבר של הפעולה : הלכים הָלוֹךְ וְתָקְעוּ בשופרות (יהוש' ו יג). וילך (ההמון) הָלוֹךְ וָרָב (ש"א יד יט). וילך הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עד באו בנוית ברמה (שם יט כג). ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הָלוֹךְ וַיְקַלֵּל (ש"ב יז יג).—ועם תאר : ותלך יד בני ישראל הָלוֹךְ וְקָשָׁה על יבין (שופט' ד כד).—ובינוני של הָלַךְ עם עבר של הפעולה : ויהי קול השפר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מאד (שמות יט יט). וילך הפלשתי הֹלֵךְ וְקָרֵב אל דוד (ש"א יז מא). הוֹלֵךְ וָאוֹר עד נכון היום (משלי ד יח). ודוד הֹלֵךְ וְחָזֵק ובית שאול הֹלְכִים וְדַלִּים (ש"ב ג א). והעם הוֹלֵךְ וָרָב את אבשלום (שם טו יב). ויהי יהושפט הֹלֵךְ וְגָדֵל עד למעלה (דהי"ב יז יב). — ועם תאר : כי האיש מרדכי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל (אסת' ט ד). — ועם בינוני : כי הים הוֹלֵךְ וְסֹעֵר (יונ' א יא).—*והפעל הלך אחרי הפעולה : לעולם הוא פוחת ו ה ו ל ך שמא תפול לה ירושה ממקום אחר ויחזור ויגבה הימנה (כתוב' ה ז). לא זו האב להיות קובל ו ה ו ל ך (ספרי האזינו שו). לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר ו ה ו ל ך מעשה זאב (ברכ' יג.). מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל ו ה ו ל ך בכל השבת כולו (פסח' קו.). בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום וכו' אוכל ו ה ו ל ך עד שתחשך (שם קב.). ולואי שיתפלל אדם ו ה ו ל ך כל היום כולו (שם נד:). משמש ו ה ו ל ך ושומר פתאים ה' (נדה לא.). מקום תפוח יש למעלה מאותומקום כיון שמגדלת מתמעך ו ה ו ל ך (שם מז:). מנפח אדם בית הפרס ו ה ו ל ך (בכור' כט.). והוא למד כדרכו ו ה ו ל ך (שם ל:). והמעין נגר ויהי לנחל שוטף בשטף ים הגדול ו ה ו ל ך ושוטף בכל הארץ (מד"ר אסת', ויגד לו מרדכי). והתחיל ה ו ל ך ומשתבח בביתו לאשתו ולבניו (תנחומא קדוש' ח). עששית שהיתה דולקת ו ה ו ל כ ת כל היום כולו (ברכ' נג.). משמשת

כדרכה והולכת (יבמ' יכ:). משבחת והולכת בידוע שהיא בשרה מתנוונה והולכת בידוע שהיא טריפה (חול' נז:). ברא את השמים ואת הארץ ואמר להם שיהיו נמתחים והולכים (תנחומא לך לך כה). — הברכים תֵּלַכְנָה מים, ר"ל ישפכו עליהן מי רגלים מפני פחד: כל הידים תרפינה וכל ברכים תֵּלַכְנָה מים (יחזק' ז יז). — *והלך על אשה, נזדוג לה: כשם שהיה אדם הולך על אשה שאינה שלו כך היתה הבהמה הולכת על מין אחר שאינו שלה (תנחומא נח ה). — ובמשמ' נטה הנה והנה: מה קנה יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן (דא"ר ד). — ובעניני מסחר, *הולך מכך וכך, נמכר כך וכך מדות בסכום קצוב: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער אפילו ישנות הולכות מארבע אין פוסקין על החדשות מארבע עד שיצא השער לחדש ולישן (תוספתא כ"מ ו א). — *הֵמעים הוֹלְכִים, כשהם רפים, ונרדף עם שלשול: ולפעמים כשהמעים הולכים מחזקים (החלילקים) אותם (אסף הרופא, כ"י מינכן 31).

— נִפע', נֶהֱלַךְ, — הלך שלא ברצונו, עבר, חלף: כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי כצל בנטותו נֶהֱלָכְתִּי ננערתי כארבה (תהל' קט כב-כג). — ואמר הפיט: הדר כבודך ועז ידך מספרים השמים, כעת עלותם ועת פנותם ועת שחותם אפים, ומלאכים נֶהֱלָכִים בתוך אבני אש ומים (ר"י הלוי, יה שמך). הנה עבד עבדים, לפני מלך מלכים, עומד וידיו כבדים, ודמעיו נֶהֱלָכִים, לך יצוריו נעבדים (הוא, סליח' לגו"נ, יעירוני).

— פִּע', הִלֵּךְ, — א) כמו הקל, וקצת בנחץ והתמדת הפעולה, הִלַּךְ וְהִלֵּךְ: על הר ציון ששמם שועלים הִלְּכוּ בו (איכ' ה יח). קדר הִלַּכְתִּי בלא חמה (איוב ל כח). וכולן שעיבדן או שהילך[1] בהן כדי עבודה טהורין חוץ מעור האדם (חול' ט כ). פועלים עד שלא הילכו שתי וערב בגת אוכלין ענבים ואין שותין יין משהילכו שתי וערב בגת אוכלין ענבים ושותין יין (כ"מ לא:). ואם עבדו (את עור האדם) כל צרכו או הילך בו כדי עבודה (רמב"ם, טומא' מת נ יא). בארח זו אֲהַלֵּךְ טמנו פח לי (תהל' קמב ד). אם יְהַלֵּךְ איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (משלי ו כח). וישכב בשק וַיְהַלֵּךְ אט (מ"א כא כז). אל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה (ברכ' מג:). כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל (שבת לד:). לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך (ערוב' יח:). לא יהלך אדם לסוף שדהו לידע מה היא צריכה (שם לא:). דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך (ב"ק ס:). אני אמרתי יהלך בקומה זקופה עכשיו על גחונו ילך (סוט' ט:). עד שתהלך (הבהמה) מלא קומתה (ב"ב עה:). נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נְהַלֵּךְ (ישע' נט ט). ידיהם (של העצבים) ולא ימישון רגליהם ולא יְהַלֵּכוּ (תהל' קיה ז). עד שיהלכו רוב בני אדם (מקוא' א ד). באור פניך יְהַלֵּכוּן (תהל' פט יז). הַמְהַלֵּךְ על כנפי רוח (שם קד ג). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום וכו' (אבות ו ט). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי (שם ג ד). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה (שם ז). אין אדם נכנס עמו ולא נר בידו אלא מהלך לאור המערכה (תמיד א ד). לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו (ירוש' ברכ' א ט). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם (בבלי שם ג.). היה מהלך חוץ לכרך וראה אור (שם נג.). לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים וכו' (שם סא:). היה מהלך ואינו יודע תחום שבת מהלך אלפים פסיעות בינוניות (ערוב' מב.). המהלך לימין רבו הרי זה בור (יומ' לז.). ובי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג (כתוב' לב:). לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא וכו' (סוטה כא.). היה מהלך בספינה ואין לו מקום בספינה לשחוט (חול' מא:). (קונם) ידי עושה עמך רגלי מהלכת עמך (נדר' ה ד). אין לך אדם בזוי ופגום בעולם אלא המהלך ערום בשוק (ספרי האזינו שכ). ראיתי את כל החיים הַמְהַלְּכִים תחת השמש עם הילד השני (קהל' ד יה). מהלכין כל אדם בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שנייה (תענ' ו:). מעשה בריב"ז שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלם והיו תלמידיו מהלכין אחריו (כתוב' סו:). פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך (סנה' סח.). רבי ורבי יוסי ב"ר יהודה היו מהלכין בדרך (מד"ר בראש' עו). היו מפשיטין בגדיהם ומהלכין ערומים (תנחומא נח כו). שהיו (בנות ציון) מהלכות בקומה זקופה (שבת כב:). מי שראה את החדש ואינו יכול להלך (ר"ה א ט). אמר לו זה ישראל הוא ודרכו להלך בין הקברות אבל אתה כהן ואין דרכך להלך בין הקברות (מד"ר ויקר' כו). — וביחס הפעול, *הלך ועבר את

[1] כך במשנ' שבגמ', ובקצת ספרים שהלך.

כל השטח: אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואין אנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה (ערוב׳ ה ח). הילך בית הפרס למטה משלש אצבעות והוציא משם עפר טהור הילך בית הפרס זה לא יהלך בבית הפרס אחר ואם הילך טהור (תוספתא אהל׳ יז ט). — *הִלֵּךְ על האנשים, הלך לכלם, פנה בבקשתו לכאו״א מהם: מצוה בגדול לייבם לא רצה מהלכין על כל האחין (יבמ׳ ד ה). — הִלֵּךְ בדרכי פלוני, עשה רצונו, כמו. הקל: וְהִלֵּךְ בדרכי לבך (קהל׳ יא ט), ועי׳ דֶּרֶךְ. — הלך באמת, בחקות פלוני, התנהג באמת, קים את החקים: בחקותי יְהַלֵּךְ ומשפטי שמר לעשות אמת (יחזק׳ יח ט). הורני יי׳ דרכך אֲהַלֵּךְ באמתך (תהל׳ פו יא). — ודברים לא בע״ח: שם אניות יְהַלֵּכוּן (תהל׳ קד כו). המשלח מעינים בנחלים בין הרים יְהַלֵּכוּן (שם י). וכי אפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של חי העולמים (ירוש׳ ברכ׳ ג ג). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין וכו׳ תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים כדי לייבש את הנהרות (פסח׳ לד:). אין אנו יודעין אם פורחין הן (המזלות) באויר ואם שפין ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן (מד״ר כרא׳ ו). לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה (שבת לח:), ר״ל נגררין. — וגם בדברים מפשטים: צדק לפניו יְהַלֵּךְ וישם לדרך פעמיו (תהל׳ פה יד). — ובמשמ׳ מתפשט, היה רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו (שבת יא ד). כתב המהלך תחת הצורות (תוספתא שם יז-יח א). — *הִלֵּךְ אחר דבר, התנהג לפי הדבר: פירות לא הילכו בהן חכמים לא אחר הטעם ולא אחר הריח ולא אחר המראה ולא אחר הדמים אלא אחר הרוב (תוספתא דמאי ד יא). אלא הילכו בהן אחר הרוב אם רוב זכרים עולות אם רוב נקיבות זבחי שלמים (ירוש׳ שקל׳ ז ו). — הִלֵּךְ בדבר, עסק בו, החליט בו: לא הילכו בו אלא על עסקי שחיטה בלבד (חול׳ עד:). לא הילכו בו אלא על עסקי אבילה בלבד (שם). — *מכה מהלכת, מתפשטת ועוברת ממקום למקום: על השדפון ועל הירקון וכו׳ ועל החרב מתריעין עליהן מפני שהיא מכה מהלכת (תעני׳ ג ה). — ובן ׳מחלה מְהַלֶּכֶת, עי׳ מחלה. — ועם פעל אחר, להתמדה: אימתי בזמן שקפצה. (הדלקה) אבל אם היתה מצפצפת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יד). — *הִלֵּךְ את בני מעים, גרם שלשול: ומהלכת (השעועית) את בני מעיים (ירוש׳ כלא׳ א כו), ועי׳ *הִלּוּךְ מעים. — *הבשר מהלך שתי וערב, ר״ל יש בו עצלים מתפשטים בשתי וערב: היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה חתוכות בודק בבשרה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה (חול׳ נט.). — ב) פ״י, דומה להפעיל, עשה שילך, הניח שילך: ערום הִלְּכוּ בלי לבוש (איוב כד י).

— הִפע׳, הוֹלִיךְ, יוֹלִיךְ, יוֹלֵךְ, וַיּוֹלֶךְ, — עשה שֵׁיֵּלֵךְ, נהג, הביא, gehen lassen, führen; faire aller, conduire; to lead: ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי הארץ הוֹלִיךְ. גולה מירושלם בבלה (מ״ב כד טו). לכו אחרי וְאוֹלִיכָה אתכם אל האיש אשר תבקשון (שם ו יט). ובבל יוֹלִיךְ את צדקיהו ושם יהיה (יחז׳ לב ה). ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וָאוֹלֵךְ אתו בכל ארץ כנען (יהוש׳ כד ג). וְהוֹלַכְתִּי עורים בדרך לא ידעו (ישע׳ מב טז). ויקח אותם נבוזראדן רב טבחים וַיֹּלֶךְ אותם אל מלך בבל רבלתה (ירמ׳ נב כו). וירכבו את שלמה על פרדת המלך דוד וַיֹּלִכוּ אתו על גחון (מ״א א לח). ולא אמרו איה יי׳ המעלה אתנו מארץ מצרים הַמּוֹלִיךְ אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה (ירמ׳ ב ו). ושים קטרה וְהוֹלֵךְ מהרה אל העדה וכפר עליהם (במד׳ יז יא). וזכרת את כל הדרך אשר הוֹלִיכְךָ יי׳ אלהיך (דבר׳ ח ב). וְהוֹלִיכוֹ בדרך לא טוב (משלי טז כט). ולא צמאו בחרבות הוֹלִיכָם (ישע׳ מח כא). הנה אנכי מפתיה וְהֹלַכְתִּיהָ המדבר (הושע ב טז). הוֹלִיכֵם אל נחלי מים (ירמ׳ לא ט). וַיּוֹלִכֵנִי דרך הדרום (יחזק׳ מ כד). והמטים עקלקלותם יוֹלִיכֵם יי׳ את פעלי האון (תהל׳ קכה ה). ויאסרהו (את מנשה) בנחשתים וַיּוֹלִכֻהוּ בבלה (דהי״ב לג יא). בעת מוֹלִכֵךְ בדרך (ירמ׳ ב יז). יי׳ אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים הַמּוֹלִיכְךָ במדבר הגדל והנורא (דבר׳ ח יד-טו). בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם מוֹלִיכָם בתהמות כסוס במדבר לא יכשלו (ישע׳ סג יב-יג). אנה המה מוֹלִכוֹת את האיפה (זכר׳ ה י). ויאסרהו בנחשתים לְהֹלִיכוֹ בבלה (דהי״ב לו ו). השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה בבקעה והוליכה בהר אפילו זו י׳ מילין וזו י׳ מילין ומתה חייב (ב״מ ו ג). — ובדברים לא בע״ח ומפשטים: ואני אנה אוֹלִיךְ את חרפתי (ש״ב יג יג). אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוֹלִיךְ (יחזק׳ לב יד). כי עוף השמים יוֹלִיךְ את הקול (קהל׳ י כ). וטול לפני בלים להוליך לבית המרחץ (ספרי, שלח

קטו). ל ה ו ל י ך שופרו לבית: (סכת לה:). — *הוליך והביא, הניע דבר בהולכה והובאה: היה שוחט והתיז שני ראשין בבת אחת וכו' בזמן ש ה ו ל י ך ולא הביא או הביא ולא הוליך אבל אם ה ו ל י ך והביא אפילו כל שהוא (חול' ל ג). ה ו ל י ך והביא כמו לוטש פני חרב אשר היא ברוב ה ו ל י ך ורוב הביא לטושה (ר"ש הנגיד, בן משלי, כלות' ר"י א"ת). — *הוליך את הבטן, המעים, כמו *הִלֵּךְ המעים, גרם שלשול: חלב הרחלים בימי הקיץ הוא חם ולח ירכך את יובש הגוף ויחמם את קרת הכליות וכמעט מ ו ל י ך את הבטן (אסף, כ"י מינכן טו). תלילקים קרים י ו ל י כ ו את המעים (שם 31).

— הִתפ', הִתְהַלֵּךְ, יִתְהַלֵּךְ, — הָלַךְ וְהָלַךְ, הָלַךְ בלי כונה מיוחדה להגיע למקום, אלא כך, לטיול, הלך אנה ואנה, einhergehen, umhergehen; aller ça et là; flâner; to walk about: וישמעו את קול יי' אלהים מִתְהַלֵּךְ בגן לרוח היום (בראש' ג ח). אם יקום וְהִתְהַלֵּךְ בחוץ על משענתו (שמות כא יט). ולכל המקמות אשר הִתְהַלֵּךְ שם דוד (ש"א ל לא). קום הִתְהַלֵּךְ בארץ לארכה ולרחבה (בראש' יג יז). לכו וְהִתְהַלְּכוּ בארץ וכתבו אותה ושובו אלי (יהוש' יח ח). ויקם דוד מעל משכבו וַיִּתְהַלֵּךְ על גג בית המלך (ש"ב יא ב). ויקם דוד ואנשיו כשש מאות איש ויצאו מקעלה וַיִּתְהַלְּכוּ באשר יִתְהַלָּכוּ (ש"א כג יג). סביב רשעים יִתְהַלָּכוּן כרם זלת לבני אדם (תהל' יב ט). לכו הִתְהַלְּכוּ בארץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בארץ (זכר' ו ז). משוט בארץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בה (איוב א ז). ולא פקדנו מאומה כל ימי הִתְהַלַּכְנוּ אתם (ש"א כה יה). בְּהִתְהַלֶּכְךָ תנחה אתך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך (משלי ו כב). ובכל יום ויום מרדכי מִתְהַלֵּךְ לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר (אסת' ב יא). — הִתְהַלֵּךְ את פלוני, עם פלוני, התקרב אליו, התחבר אליו, עשה רצונו, שמע בקולו: נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את האלהים הִתְהַלֶּךְ נח (בראש' ו ט). וַיִּתְהַלֵּךְ חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (שם ה כד). — ובמו"כ לפני אלהים: יי' אשר הִתְהַלַּכְתִּי לפניו ישלח מלאכו אתך (שם כד מ). אנה יי' זכר נא את אשר הִתְהַלַּכְתִּי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי (ישע' לח ג). האלהים אשר הִתְהַלְּכוּ אבתי לפניו (בראש' מח יה). וירא יי' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי הִתְהַלֵּךְ לפני והיה תמים (שם יז א). אֶתְהַלֵּךְ לפני יי' בארצות החיים (תהל' קיז ט). — ובמשמ' הִתְקַיֵּם: אמור אמרתי ביתך ובית אביך יִתְהַלְּכוּ לפני עד עולם ועתה נאם יי' חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך מהיות זקן בביתך (ש"א ב ל-לא). — ובמשמ' אחרת, הִתְהַלֵּךְ לפניו, הלך תמיד לפניו, קודם לו, נהג אותו, עזר לו: ועתה הנה המלך מִתְהַלֵּךְ לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני הִתְהַלַּכְתִּי לפניכם מנערי עד היום הזה (ש"א יב ב). ובניתי לו (להכהן) בית נאמן וְהִתְהַלֵּךְ לפני משיחי כל הימים (שם ב לה). — ובהשאלה, הִתְהַלֵּךְ, התנהג: כרע כאח לי הִתְהַלָּכְתִּי כאבל אם קדר שחתי (תהל' לה יד). — והתהלך בתומו, בצדקו, באשם, באון, ר"ל מתנהג בתם לבב וכו': כי חסדך לנגד עיני וְהִתְהַלַּכְתִּי באמתך (תהל' כו ג). אֶתְהַלֵּךְ בתם לבבי בקרב ביתי (שם קא ב). מִתְהַלֵּךְ בתמו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז). לא ידעו ולא יבינו בחשכה יִתְהַלָּכוּ (תהל' פב ה). למה זנחתני למה קדר אֶתְהַלֵּךְ בלחץ אויב (שם מג ב). — ובדברים לא בע"ח: קול נתנו שחקים אף חצציך יִתְהַלָּכוּ (תהל' עז יח). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו יִתְהַלֵּךְ במישרים (משלי כג לא).

אָרַח. — אֹרַח. — אוֹרֵחַ. — אָשַׁר, אִשֵּׁר, — אשור.

בוא. — בִּיאָה. — *בקע דרך. — בָּרַח.

*דִּדָּה את הילד. — דִּדֵּם, הלך בהדר. — דָּהַר.

— דָּרַךְ. — דֶּרֶךְ, ועי' שם כל הנרדפים. — *דָּרַס. *הֵדֵס.

טִיּוּל, טִיֵּל. — *טיסן, מתהלך הנה והנה. — טפף.

יָצָא, יצא לדרכו.

*נער, נער בבהמה שתלך מהרה.

סָךְ, עבר בסך. — *סרטן, מהלך הסרטן, לאחור.

עָבַר, עובר ארח. — עָקֵב, עקבות הרגלים.

פָּסַח. — *פָּסַע — *פסיעה.

צו, צו לצו קו לקו, הליכת הילד. — צָלַע. — צעד.

*קלי קלי, הלך קלי קלי, לאט לאט, בלי כונה.

רָגַל, רִגֵּל. — רוץ, מרוצה.

שוב, התהלך הנה והנה. — שוט, הלך לשוט. — שוטט בחוצות. — *שְׁחִיָּה.

תַּהֲלוּכָה.

הֵלֶךְ, ש"ז, —א) מי שהֹלֵךְ בדרך, אורֵחַ, Reisender; Gast; voyageur, hôte; traveller, guest

ויבא הֵלֶךְ [1]) לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לארח הבא לו (ש"ב יב ד).—ובדמיון יצר הרע: דימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו (רש"י ש"ב יב ד). — ב) נזילה, Fluss écoulement; flowing: ויבא העם אל היער והנה הֵלֶךְ [2]) דבש (ש"א יד כו).—ואמר המשורר בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה: צביה אט עלי תושב ואל נא תרצתי הֵלֶךְ, בשדים כמו חצים בפיהם מדבש הֵלֶךְ (רמב"ע, תרשיש ד). — ג) אופן ההליכה של האדם: איזה הֵלֶךְ מבוער לו! —נהוג בדבור ההמוני.

*הֲלָכָה [3]), ש"נ. כנ' הֲלָכָתוֹ, מ"ר הֲלָכוֹת,—מנהג קבוע שנהיה לחק ונוהגים על פיהו, ובהרחבה בכלל חק, החדש: überl. Gesetz; loi tradit.; tradit. law אסור מן התורה בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים (ערלה ג ט). אם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה (ערוב׳ ד ח), שאינו יודע הדין הקבוע בענין זה. אפילו תשעים ותשעה אומרים לכוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד כ), שומעים למי שאמר לפי המנהג הקבוע, לפי ההק. וזו הלכה העלה רבי חנניה איש אונו מבית האסורין (של ר"ע) מקובל אני באומר לג׳ תנו גט לאשתי שיאמרו לאחרים ויכתבו (גיט׳ ו ז). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק א׳ או דבור א׳ אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). אמר לו למחר כשאכנס לבית הוועד עמוד ושאול את ההלכה הזאת למחר עמד אותו תלמיד ושאל את רבן גמליאל תפילת הערב מהו (ירוש׳ ברכ׳ ד א). מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ברכ׳ לא:). כמה שנים גדלנו בבית המדרש ולא שמענו הלכה זו (כרית׳ כו.). מיד נתרשלו ידיו של משה ונתעלמה ממנו הלכה וגעו כולם בבכיה (מד"ר במד׳ כ). כרם שנטוע כהילכתו ושורה אחת יוצא ממנו (תוספתא כלא׳ ג ו). תמיד כל השנה כולה קרב כהלכתו (פסח׳ נח:). כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה"ז נקרא כרם דל (כלא׳ ה א). ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון (שבת א ד). קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (אבות, סוף ג). שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה (תמור׳ טו:). ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות (מד"ר ברא׳ ג). והחכם אומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתים למחר עד שאני לומדה כולה (שם שה"ש, רא״ו). מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג (ספרא, אמור כח). שומרי פירות אוכלין מהלכות מדינה אבל לא מן התורה (ב"מ ז ח). שונה הוא בהלכות דרך ארץ (ברכ׳ כב.). ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה (סוכ׳ כח.). היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה (סנה׳ לז:).— *הלכה למשה מסיני, הלכה קדומה מאד: אמר נחום הלבלר מקובל אני מר׳ מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני בזורע שדהו שני מיני חטים אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת (פאה ב ו). אם באת הלכה תחת ידיך ואין אתה יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה מסיני וכולהן משוקעות במשנה (ירוש׳ חגי׳ א עו ד). ואחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני (נדה ז:). — ובנגוד למשא ומתן בדרך הקש: אמר רבי שמעון קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד אמרו לו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר להם לא כי הלכה אני אומר (יבמ׳ ח ג).—וגם חק מחודש עפ"י הסכמות החכמים: מעשה שנכנסו רבותינו לעיירות של כותים שעל יד הדרך הביאו לפניהם ירק קפץ ר׳ עקיבא ועישרן ודאי אמר לו ר׳ גמליאל היאך מלאך ליכך לעבור על דברי חביריך או מי נתן לך רשות לעשר אמר לו וכי הלכה קבעתי בישראל (תוספתא דמאי ה כד). שאין הלכה נקבעת עד שיעשה מנהג (סופר׳ יד יח). וזאת אומרת המנהג מבטל הלכה (רי"ף, ב"מ נג.). — ובכלל משא ומתן

---

[1]) משקל נֵפֶל (Barth, NB, § 113). — [2]) יש מנקדים הֹלֶךְ כמקום הֵלֶךְ, ויש משבשים המקרא לגמרה וקוראים והנה הָלַךְ דכ״רו, ועי׳ יער.

[3]) כמו מנהג. וכן בערב׳ מַדְ׳הַב a) מן דַ׳הַב b), ר"ל הלך, והכונה בו ממש כמו הלכה בעברית. וכבר העיר ר"נ בהערוך, אמר וז"ל: דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף או שישראל מתהלכין בו כאשר תאמר בלשון ישמעאל אלסירה c). ע"ב.

a) مَذْهَب b) ذَهَب c) السِيرة

בהחקים והדינים: אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה (ברכ' לא.). שני ת"ח המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין (שם מז:).—וההפך הלכה פסוקה, קבועה וכיוצא בזה: לא מתוך דין ולא מתוך הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה (ברכ' לא.). הלכה רווחת בישראל (חול' נז:). הלכה נוצחת (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון 2). הלכות קצובות (ירוש' ברכ' ה א). והזהרו בהן שהלכות קבועות הן (כ"ב סה.). — וגם בשאלות מחקריות: אין בין פצוע דכא לבין כרות שפכה אלא הלכות רופאין שפצוע דכא חוזר וכרות שפכה אינו חוזר (ירוש' יבמ' ו ע:). שמי שאין לו אלא (ביצה) אחת זהו סרים חמה וכו' זו מהלכת רופאים (ספרי, כי תצא רמז). הלכות כשפים, הלכות יצירה (סנה' סז:).—ענה כהלכה, כראוי, עפ"י ההקש והשכל: שואל כענין ומשיב כהלכה[1]) (אבות ו ו). המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם כפנים מאירות (מכי' בשלח ד כ).—והחלק שבתלמוד הנושא ונותן בהלכות, כנגד להגדה והמדרש: ומלמדו מדרש הלכות והגדות (נדל' ד ג). אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספתות וכו' שלא למד (אדר"נ יד). זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות (מד"ר שמות ל). — כותבי הלכות: א"ר יוחנן כותבי הלכות כשורף התורה והלמד מהן אינו נוטל שכר (תמור' יד:).

*הַלְכִי, ת"ז, — מטבע ההלכה, השתמשו בו בספרות החדשה.

*הִלְכָּה, — עי' *הֵילְכָּה.

*הַלְכָן, ש"ז, — מי שיודע לְהַלֵּךְ הרבה, במהירות, שגור בפי העם.

א.הלל[2]), ממנו א.הָלַל, הֵילָל.

א.הָלַל[3]), פעו"י, עב' הָל, הַלּוֹתִי, עת' אָהֵל, תָּהֵל, יָהֵל, — נרדף עם אור, האציל אור מעצמו, leuchten luire ; to shine: אם אראה אור בי יָהֵל וירח יקר הלך (איוב לא כו). בְּהִלּוֹ[4]) נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך (שם כט ג).

— הפע', הֵהֵל, פ"י, — עשה שיָהֵל: כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יָהֵלּוּ אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע' יג י). עטישתיו תָּהֶל אור ועיניו כעפעפי שחר (איוב מא י).—ובמשקל השלמים *ההליל, ואמר בן סירא: תואר אשה יהליל פנים ועל כל מחמד עין יגבר (כ"ס גני' לג כו).

— התפ', *הִתְהַלֵּל, — הִתְהַלְּלוּ פניו, התחילו להיות מאירות: אמר ר' זעירא בשעה שבירך יעקב ליוסף יצא ופניו מתהללות (מדה"ג, כ"י תימנ', ויכרך).

ב.הלל, ממנו ב.הָלַל, הַלֵּל.

ב.הָלַל, — קל אינו נהוג.

— פִּע', הִלֵּל, יְהַלֵּל, הַלְלוּ, הַלְלִי, הִלְלוּךָ, מְהַלְלִים, — א) פצח בקול רנה וששון, jauchzen ; pousser des cris de joie ; to jubilate: כי כה אמר יי' רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הַלְלוּ ואמרו הושע יי' את עמך (ירמ' לא ז). ושפתי רננות יְהַלֶּל פי (תהל' סג ו).—ובפרט לשבח ולפאר את האלהות וכיוצא בזה: ויראו אתו העם וַיְהַלְלוּ את אלהיהם כי אמרו נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו (שופט' טז כד). ואכלתם אכול ושבוע וְהִלַּלְתֶּם את שם יי' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא (יואל ב כו). שירו ליי' הַלְלוּ את יי' כי הציל את נפש אביון מיד מרעים (ירמ' כ יג). כי מאספיו יאכלהו וְהִלְלוּ את יי' (ישע' סב ט). אֲהַלְלָה שם אלהים בשיר (תהל' סט לא). יְהַלְלוּ שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו (שם קמט ג). אספרה שמך לאחי בתוך קהל אֲהַלְלֶךָּ (שם כב כג). כי לא שאול תודך מות יְהַלְלֶךָּ (ישע' לח יח). בית קדשנו ותפארתנו אשר הִלְלוּךָ אבתינו היה לשרפת אש (שם סד י) הַלְלוּהוּ כל מלאכיו הַלְלוּהוּ כל צבאו הַלְלוּהוּ שמש וירח הַלְלוּהוּ כל כוכבי אור הַלְלוּהוּ שמי השמים והמים אשר מעל השמים (תהל' קמח ב-ד). הַלְלוּהוּ בתקע שופר הַלְלוּהוּ בנבל וכנור הַלְלוּהוּ בתף ומחול הַלְלוּהוּ במנים ועגב (שם קנ ג-ד).—הַלְלוּ-יָהּ, בפרט בתחלת המזמורים וחתימתם, כעין קריאה וזרוז להקהל: הַלְלוּ-יָהּ הודו ליי' כי טוב (תהל' קו א). ברכי נפשי את יי' הַלְלוּ-יָהּ (שם קד לה).— ונתאחדו שתי המלים למלה אחת הַלְלוּיָהּ, עי' זה הערך.—ועם ל אחריו: ויקמו הלוים מן בני הקהתים ומן בני הקרחים לְהַלֵּל

[1]) לפי גרסת קצת ספרים.

[2]) עי' הערה להפעל.

[3]) בערב' הַל a), הופיע הירח באפק השמים.

[4]) — נתלבטו המדקדקים בדקדוק מלה זו, ואמרו קצתם כי כנוי הנסתר של בהלו מוסב על נרו, ויש שאמרו כי הוא מקוצר מן בהההלו. ואולי צריך לקרא בַּהֲלוֹ, והוא מקור מן נל"ו במקום בפולים.

a) هَلّ

לי׳ אלהי ישראל בקול גדול למעלה (דהי״ב כ יט). ועתה אלהינו מודים אנחנו לך וּמְהַלְלִים לשם תפארתך (דהי״א כט יג). וּמְהַלְלִים ליי׳ יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליי׳ (דהי״ב ל כא). — ב) הִלֵּל את פלוני, ספר שבחו, loben; louer; praise: ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד ויראו אתה שרי פרעה וַיְהַלְלוּ אתה אל פרעה (בראש׳ יב יד-טו). ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים וַיְהַלְלוּהָ (שה״ש ו ט). יְהַלֶּלְךָ זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך (משלי כז ב).—ובהרחבה לדברים לא בע״ח: תנו לה (לאשת חיל) מפרי ידיה וִיהַלְלוּהָ בשערים מעשיה (משלי לא לא).

— פע׳, הֻלַּל, בינ׳ מְהֻלָּל,—שהללו אותו: גדול יי׳ וּמְהֻלָּל מאד בעיר אלהינו הר קדשו (תהל׳ מח ב). ממזרח שמש עד מבואו מְהֻלָּל שם יי׳ (שם קיג ג). אלוה כל בריות, אדון כל תולדות, הַמְהֻלָּל ברב התשבחות (תפלת נשמת). לפי שכלו יְהֻלַּל איש (משלי יב ח). איך אבדת נושבת מימים העיר הַהֻלָּלָה [1]) אשר היתה חזקה בים היא וישביה (יחזק׳ כו יז). — הֻלָּלָה הבתולה, עשו לה הלולים, הכניסוה לחפה בשירים מספרים תהלתה ושבחה: בחוריו אכלה אש ובתולתיו לא הוּלָּלוּ [2]) (תהל׳ עח סג).

— התפ׳, הִתְהַלֵּל, — א) שמח וששׂ בהלולים, frohlocken; pousser des cris d'allégresse; to exult: ואתה תגיל ביי׳ בקדוש ישראל תִּתְהַלָּל (ישע׳ מא טז). ביי׳ תִּתְהַלֵּל נפשי ישמעו ענוים וישמחו (תהל׳ לד ג). ישמח צדיק ביי׳ וחסה בו וְיִתְהַלְלוּ כל ישרי לב (שם סד יא). לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך לְהִתְהַלֵּל עם נחלתך (שם קו ה). הִתְהַלְלוּ בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי׳ (שם קה ג). — ב) הִלֵּל את עצמו, התפאר, sich rühmen; se vanter; to boast oneself: אל יִתְהַלֵּל חגר כמפתח (מ״א כ יא). אל יִתְהַלֵּל חכם בחכמתו ואל יִתְהַלֵּל הגבור בגבורתו אל יִתְהַלֵּל עשיר בעשרו כי אם בזאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל השכל וידע אותי (ירמ׳ ט כב-כג). רע רע יאמר הקונה ואזל לו אז יִתְהַלָּל (משלי כ יד). אל תִּתְהַלֵּל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (שם כז א).—התהלל בדבר: והתברכו בו גוים ובו יִתְהַלָּלוּ (ירמ׳ ד ב).

בי׳ יצדקו וְיִתְהַלְלוּ כל זרע ישראל (ישע׳ מה כה). הבטחים על חילם וברב עשרם יִתְהַלָּלוּ (תהל׳ מט ז). מה תִּתְהַלֵּל ברעה הגבור חסד אל כל היום (שם נב ג). איש מִתְהַלֵּל במתת שקר (משלי כה יד). — ג) כמו פֻּעַל, שהללו אותו: שקר החן והבל היפי אשה יראת יי׳ היא תִתְהַלָּל (משלי לא ל). בשעה שעושה הקב״ה דין בקדושיו מתייראומתעלה ו מ ת ה ל ל (זבח׳ קטו:).

הַלֵּל, — מקור במו שֵׁם, בנוי לשירי תהלה, ובפרט מזמורים שתחלתם הַלְלוּיָהּ: ויענו בְּהַלֵּל ובהודת ליי׳ כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל (עזרא ג יא). והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בכלי שיר יי׳ אשר עשה דויד המלך להדות ליי׳ כי לעולם חסדו בְּהַלֵּל דויד בידם (דהי״ב ז ו). קראו את ה ה ל ל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו (פסח׳ ה ז). רביעי גומר עליו את ה ה ל ל ואו׳מר ה ל ל הגדול וכו׳ ולמה נקרא שמו ה ל ל הגדול א״ר יוחנן מפני שהקב״ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה (גמ׳ שם קיח.). פסלו של מיכה עומד בבכי וישראל אומרים את ה ה ל ל (שם קיז.). באחד בניסן לא היה בו מעמד מפני שיש בו ה ל ל וקרבן מוסף (תעני׳ כח:). שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את ה ה ל ל (שם). שאין אומרים ה ל ל על נס שבחוץ לארץ (מגי׳ יד.). — ומ״ר: ולא היה שחיטת פסחיהן מארכת בכדי קריאת שלש ה ל ל ו ת (רש״י סוכ׳ נד:). וישובו (חיל יהודה המכבי) בתודות ו ב ה ל ל ו ת (שריד ופליט מספ׳ החשמונ׳ קונץ על יד ז). — וכנוי לארבע מיני הלולב: ענה טועני מיני הַלֵּלוֹת, היחידים לך יושב תהלות (הושע׳ יום א, ענה אמונים).

ג·**הָלַל**, ממנו ג.הֲלָל, הוֹלֵלוֹת, מְהוֹלָל.

ג·**הָלַל**, פ״ע, עת׳ תָּהֹל, תָּהֹלּוּ, — היה שוטה, משוגע, היה ליצן, ועשה מעשי שטות ושגעון וליצנות, thöricht, wahnsinnig s.; être fou; be foolish: אמרתי לַהוֹלְלִים אל תָּהֹלּוּ ולרשעים אל תרימו קרן (תהל׳ עה ה). לא יתיצבו הוֹלְלִים לנגד עיניך שנאת כל פעלי און (שם ה ו). כי קנאתי בַּהוֹלְלִים שלום רשעים אראה (שם עג ג).

— פוע׳ הוֹלֵל, יְהוֹלֵל,—עשהו להולל, עשהו לשוטה, zum Thoren machen; rendre qqn. sot; make foolish: מפר אתות בדים וקסמים יְהוֹלֵל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל (ישע׳ מד כה). מוליך יועצים שולל ושפטים יְהוֹלֵל (איוב יב יז). כי העשק יְהוֹלֵל חכם ויאבד את לב מתנה

[1]) לפי המסורה בודאי פעל עבר עם הַ במקום אשר, אך קצת החדשים מפקפקים בזה ואומרים כי הוא בינוני במקום מְהֻלָּלָה.— [2]) יש אומרים שהכתיב המלא מעיד כי הכונה האמתית היתה הוּלְלוּ במקום הִלְּלוּ.

(קהל׳ ז ז).—מְהוֹלָל, עי׳ זה הערך.

— התפו׳ הִתְהֹלֵל הִתְהֹלָלוּ, ־לָלוּ, יִתְהֹלְלוּ, ־לְלוּ, — נהיו הוללים, משוגעים, עשו מעשי שגעון, כמו שעושה אדם בשכרות, unsinnig werden; devenir fou; become foolish : קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם ושתו והתגעשו וְהִתְהֹלָלוּ מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם (ירמ׳ כה יה־יו). כוס זהב בבל ביד יי׳ משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים על כן יִתְהֹלְלוּ גוים (שם נא ז). --וכמו״כ לענין המרוצה של הרכב בשעת מלחמה : עלו הסוסים וְהִתְהֹלְלוּ הרכב ויצאו הגבורים (ירמ׳ מו ט). בחוצות יִתְהוֹלְלוּ הרכב ישתקשקון ברחבות מראיהן כלפידם כברקים ירוצצו (נחו׳ ב ה).—ב) הִתְהֹלֵל בְּדָבָר, השקיע את עצמו בשגעון בדבר זה : כי ארץ פסלים היא ובאימים יִתְהֹלָלוּ (ירמ׳ נ לח).—ג) התחפש והראה א״ע כמו הולל, כמו משוגע, sich unsinnig stellen : feindre la folie ; to feign madness : וישנו (דוד) את טעמו בעיניהם וַיִּתְהֹלֵל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אתו אלי (ש״א כא יד־יה).

*הַלָּלוּ[1], — מלת הרמז לזו״נ, כמו אלה שם, jene ; ceux-là ; those : ולא אמרו כל השיעורין הללו אלא למצניעיהן (שבת ח א). כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו (אבות ה יט). לא יאמר אדם לחבירו העל לי פירות הללו לירושלם לחלק (תוספתא שבי׳ ו כד). שופרות הללו עקומות היו קצרין מלמעלה רחבין מלמטה מפני הרמאין (ירוש׳ שקל׳ ו א). למלך שזימן את עבדיו לסעודה וכו׳ אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו הללו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו (שבת קנג.). אלו ואלו לדומה נמסרין הללו יש להן מנוח והללו אין להן מנוח (שם קנכ:). כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות (ערוב׳ ג:). דפנות הללו שרובן פתחים וחלונות (שם יא.). בני האדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין (שם נד.). בני אדם הללו אנשים של צורה הם (מו״ק ט.). בשעה שנכנסו עכו״ם להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה הוציאן לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו מיד הזילום (יומ׳ נד:). ואבוקות של אור בידיהן וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר (שם סט.). אין הדברים הללו אמורים אלא לדברי ר״ע שהיה עושה חלוצה כערוה (יבמ׳ נב:). כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה מתה לא זכה הבעל בדברים הללו (כתוב׳ מז.). הללו מתמוטטין ועולין והללו מתמוטטין ואינן עולין (ב״מ עא.). הואיל והללו אומרים כך והללו אומרים כך האלולין מתעשרין לעצמן (בכור׳ נח.). מפני מה מעטתה בגריסין הללו (דא״ר ו). הקוצין הללו אינם לא מתכבשים ולא נזרעים מאליהן הן יוצאים (מד״ר בראש׳ מה). בשקיימו כל התנאין הללו שהתניתי עמכם (שם ויקר׳ לה). אמרו לו בן עמרם הללו מים ליונקי שדים או לגמולי חלב (שם במד׳ יט). אלו ת״ח שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין (שם יד). הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות (שם שה״ש, אל גינת). מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו (ספרי דבר׳ ב). כל הנלקט מזה מחולל על המעות הללו (ב״ק סט.). כל מצות הללו נוהגות בה (ערכ׳ לב:). כל השנים הללו הוא יושב בארץ ישראל (מד״ר בראש׳ עו). מפני מה לא עשיה עם הנשים הללו כדרך שבני אדם עושים לנשים (אדר״נ יז). והללו שנשמע שטבעו בים אעפ״י שאין מתידין נשותיהם הקרובין יורדין לנכסיהן (תשו׳ גאונ׳ מו״מ עז). אמר להם בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (ביצ׳ טו:). בלעם ודואג ואחיתופל וגיחזי אתה מוצא שהללו מפני דבור פיהם נתחייבו לגיהנם (תנחומ׳ מצורע א).

הַלְלוּיָהּ[1], — מלה נהוגה בעין פתיחה וחתימה למזמורי הלל להאלהות, Halleluja, alleluia : הַלְלוּיָהּ הללי נפשי את יי׳ (תהל׳ קמו א). הַלְלוּיָהּ

---

[1]) עי׳ הערה לערך *הֵלָּה,

[1]) מחבר משתי המלים הללו יה. בקצת ספרים כתובה שתי מלים ובקצתם מלה אחת. וזו מחלקת ישנה, עוד בזמן התלמוד : רב ושמואל חד אמר הללויה וחורנה אמר הללו יה מאן דאמר הללו יה נחלק ואינו נמחק מאן דאמר הללויה נמחק ואינו נחלק (ירוש׳ סוכ׳ ג ח).

הללו את יי' מן השמים (שם קמח א). כל הנשמה תהלל יה הַלְלוּיָהּ (שם קנ ו).—* ומ"ל : אחרי מקראות תהלים ה ל ל ו י ו ת (הרוקח, סי' שסג).

הלם, ממנו *הֹלֶם, הָלֵם, הַלְמוּת, *הֲלִימָה, מַהֲלֻמָּה.

***הֹלֶם,** ש"ז,—שה"פ מן הָלַם, א) כמו הלמות, פטיש : כל הכלים שהם לצרך המשכן ויתדות החצר וכן ה ה ו ל מ י ם (ראב"ע שמות כז יט). — ב) הֹלֶם פעם, פעולת ההלימה בפטיש וכדומה,—נהוג בספרות החדשה.

הֲלֹם, — מלת תה"פ של המקום, א) כמו פֹּה, hier ; ici ; here : הגם הֲלֹם ראיתי אחרי ראי (בראש' טז יג). — ב) כמו הֵנָּה, אל המקום הקרוב אלי, hierher ; (par) ici; hither : ויאמר אל תקרב הֲלֹם (שמות ג ה). מי הביאך הֲלֹם ומה אתה עשה בזה (שופט' יח ג). וישאלו עוד ביי' הבא עוד הֲלֹם איש (ש"א י כב). ויאמר הכהן נקרבה הֲלֹם אל האלהים (שם יד לו). ויאמר שאול גשו הֲלֹם כל פנות העם (שם לח). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הֲלֹם ואכלת מן הלחם (רות ב יד).—הֲלֹם וַהֲלֹם, כמו הנה והנה : ויראו הצפים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נמוג וילך [1] וַהֲלֹם (ש"א יד טז). — וקצת במשמ' בענין זה : הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הֲלֹם (שופט' כ ז). — ובמשמ' עד מדרגה זו : ויבא המלך דוד וישב לפני יי' ויאמר מי אנכי אדני יי' ומי ביתי כי הביאתני עד הֲלֹם (ש"ב ז יח).

א*הָלַם, פ"ע, עת' יַהֲלֹם, יֶהֶלְמֵנִי,— הכה, הכיש בפטיש, בכשיל וכדומה, schlagen ; frapper ; to strike : ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים וְהָלְמָה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו (שופט' ה כו). אז הָלְמוּ עקבי סוס (שם כב). גפן שבמה בעלי גוים הָלְמוּ שרוקיה (ישע' יז ח). ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (שם מא ז). ועת פתוחיה יחד בכשיל ובילפות יַהֲלֹמוּן (תהל' עד ו). הכוני בל חליתי הֲלָמוּנִי בל ידעתי (משלי כג לה). יֶהֶלְמֵנִי [2] צדיק חסד ויוכיחני (תהל' קמא ה). — והתלונן המליץ באגרתו : הלא לעיניך הלמוני לפרום ביום מנוחת קדש מַדַּי וכו' צוית להחריב בניני ובידיהם ה ל מ ו ה ו בכשיל ובילפות (אגר' מנחם כ"ס לר' חסדאי). ובקרדומות פעם ה ו ל מ י ם, פעם קוצצים כחוטבי עצים (ר"ת על דונש. כשיל וכילפות).—ואמר הפיטן : אבל אזרו גבורה יתירה, לַהֲלוֹם ראש ולקפוץ שדרה (קינ' לת"ב, החריבו).—*ולווי : שוכן עד תשב באיתן, בבית המלכות הלום, לבנות בית גינת ביהן, רצוף ספיר יהלום, מלכי ארץ דיין שעתן, מתנים קמיו ה ל ו ם (ר"ש בר"ב, פזמו', בוקר עד). — ופעול : יונה הֲלוּמָה, בכף את ואמה, חדי בי רמה (סמא"ל, פזמ' למילה, ברנת). מי יסמוך נופלים הֲלוּמִים, מי יענה עניים ואביונים עגומים (שם, סליח' יוה"כ, מי יפתח). והוצאתם ביד רמה חזקה מלובשים כלי חמדה רקמים, ובים עברו כולם ויצאו ואויביהם במהלומות הֲלוּמִים (שם, פזמ' לפסח, תמים). — וכהשאלה, הֲלוּם היין, שכור, שהיין כמו הלם אותו : הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים הֲלוּמֵי יין (ישע' כח א). —ואמר המליץ : ישתו יין אשר יגדל בארצם אך לא כ ה ל ו מ י יין לכבות בו נר אלהים שכל אדם (שבי"ע כ, טוגיס). וידום המון קריה רק מפה ומפה נשמעו עוד זמרות ה ל ו מ י יין וקול ענות הצופים ושומרי העיר (א' מפו, אה"צ ז). — *והפעל, הלם את עצמו ביין : כנדת שפירותיה מתוקים ושם הם ה ו ל מ י ם עצמם ביין (רש"י ישע' כח א). — ובמליצה במשמ' *דחק והכרית: שהחליק (אברהם) פטישו ו ה ל ם את כל באי עולם בדרך אחת למקום (מד"ר בראש' מד).

— נִפע', *נֶהֱלַם, — שהלמו אותו : אז הלמו עקבי סוס בלתי מתעבר בענין נ ה ל מ ו (הפרדס לריב"ג כוזה הפרדס). התמידין על היין והם נ ה ל מ י ם בו (תשו' דונש על רסע"ג 175). שיתרוצץ האבר ו י ה ל ם מחמת הנפילה (רמב"ם שחיט' ט ח). — ואמר הפיטן : נאלמים נֶהֱלָמִים ביד כל מכה ומוחץ. נעצבים מוצבים כמטרה לחץ (סמא"ל, סליח' צו"ג, חי נכל). הצרים ההולמים ופתוחי בית ה' נ ה ל מ י ן (ספ' הגלוי לר"י קמחי נא.).

— פִּע', *הִלֵּם, בינ' מְהַלֵּם, מ ה ו ל ם, — שהלמו אותו בחזקה : חייכם נכונו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים מהלמות מ ה ו ל מ ו ת אם נשבעתי שאיני מביא מבול של מים אני מביא מבול של אש וגפרית (אגד' בראש', ביהמ"ד ילינק ד).

---

[1]) לפי ת"ע צ"ל : הֲלֹם במקום וילך, וכן החדשים. והקדמונים פרשו הלֹם זה במשמ' מקור מן פעל הלם במשמ' נשבר.

[2]) מליצה קשה להולמה. יש מגיהים יהלמני צדיק וחסיד יוכיחני (Brüll's Jahrb. VII,83). ויש גוזרים שבכל הכתוב משובש.

ב.* **הלם**, ממנו ב.*הָלַם.

ב.* **הָלַם**[1]), עת' יַהֲלֹם, הָלֹם, לַהֲלֹם, להולמו, — הלמה העטרה את ראשו, וכדומה, ישבה על ראשו בדיוק, שהראש מלא את חלל העטרה בדיוק, anpassen : sich anschliessen ; s'appliquer ; to fit שביקש (אדוניה בן חגית בשמרד באביו) ל ה ו ל מ ו ולא ה ו ל מ ת ו (סנה' כח:). א"ר יהודה א"ר עדות הוא לבית דוד שכל הראוי למלכות ה ו ל מ ת ו וכל שאינו ראוי למלכות אין ה ו ל מ ת ו (ע"ז מד.). קלתה סל שיש לו מלמטה בית קבול ל ה ו ל מ ו בראשו ובית קיבול מלמעלה לתת בו פלך ופשתן (רש"י כתוב' עב:). לפי שהטבעת עדי היד והוא סובב מקיף באצבע מבלי הבדל בדרך שאינו נופל מן האצבע ולא דוחק אותו אבל ה ו ל מ ו (מלמ' התלמי' במד'). — *ובבגדים : ואחר כן הלבישוהו בגדים ה ה ו ל מ י ם אותו (שם, כהעלותך). של כהן גדול קרוי מצנפת מפני שלא היה יכול ל ה ו ל מ ה מפני הציץ אלא שצנפה מלמעלה צניפה בעלמה ושל כהן הדיוט קרוי מגבעת מלשון גביעים שהיה ה ו ל מ ו לגמרי ונתקבל הראש תוך בית קבולם (פענח רזא, תצוה). — ובהשאלה, בדברים מפשטים, *הלם את המאמר, באר אותו היטב, ישב אותו לפי ענינו : אבל הפרשה הזאת אי אפשר ל ה ו ל מ ה למי שלא ישמע בסתרי תורה (רמב"ן שמות לג יד). ומעיני לא יפלא כי נמצאו פסוקים רבים אשר לא ידעתי ל ה ל ו ם אותם בדרכים הנזכרים (ר"ע מן האדומים, מאור עינים ס). ולכן יש לדעת ולהבין כי כל זה וביוצא בו אי אפשר ל ה ל מ ו ולישבו על אופנו כי אם בדרך ה' סלולה היא החכמה הנאמנה (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי תורה יט). דרוש התארים בה' יתברך הוא מהדרושים העמוקים אשר בחכמת האלהות וא"א ל ה ו ל מ ן אלא עם הסכמת חכמינו הקדושים (מנח' קנא' לר"י מפיסא 21). ואולם השטה הזאת לפי הנראה קשה ל ה ו ל מ ה ולא תסכים מכל צד לדברי הכתוב (קול יהודה, כוזרי א נז). — ובמשמע' *הסכמה וקבלה :

---

[1]) לא נתברר מקורו. יש מדמים לו את הפעל ח ל ם a) בערב' וגם בעברית במשמ' הדביק. וגם השרש הלם b) משמש בערב' קצת במשמ' של דבק. אך אין כל זה מכון להמושג המונח בפעל הלם שלפנינו.

a) حلم b) هلم

שלא להתנהג בדרכי האמורי והם מעשים אשר לא י ה ל מ ם מהעיון הטבעי (מאמ' השכל לרא"ב"ן ל:).

הַלְמוּת, ש"נ, — כלי כעין פטיש, כשיל יהלמו בה, Hammer ; marteau ; hammer : ידה ליתד תשלחנה וימינה לְהַלְמוּת [1]) עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו (שופט' ה כו).

* **הַלָּן**[2]), — מלת הרמז להמקום, כמו הַלְּאָה, בפרט בנגוד לכאן, במאמר או פסוק בספר, וביוצא בו : תלמוד לומר כי מצא בה ערות דבר ו ל ה ל ן הוא אומר על פי שנים עדים יקום דבר מה דבר האמור ל ה ל ן על פי שנים עדים אף כאן על פי שנים עדים (סוט' ו ג). שנאמר הלא המה בעבר הירדן וגו, ו ל ה ל ן הוא אומר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור ל ה ל ן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם (שם ז ה). נאמר כאן מטר ונאמר ל ה ל ן מטר מה ל ה ל ן מטר (במשמ' גשם) אף כאן מטר (מכי' בשלח ג ה). נאמר כאן נזיר ונאמר ל ה ל ן נזיר מה נזיר האמור ל ה ל ן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שלפני נזירות ובו' (ספרי נשא כה). נאמר כאן עליה ונאמר ל ה ל ן עליה מה ל ה ל ן במקום מצוה אף כאן במקום מצוה (יבמ' ג:). מה ל ה ל ן ברוב שנים אף כאן ברוב שנים (חול' כח:). נאמר כאן ברכה ונאמר ל ה ל ן ברכה מה ברכה האמורה ל ה ל ן בעמידה אף ברכה האמורה כאן בעמידה (מד"ר במד' יא). נאמר כאן רבוע ונאמר ל ה ל ן רבוע מה רבוע האמור ל ה ל ן גבהו שנים מרחבו אף כאן גבהו שנים מרחבו (שם ו). כאן הוא עשה נשמת רוח ו ל ה ל ן הוא עושה נשמת נפש (שם ברא' לג).

א.* **הַלָּנָה**, ש"נ, — בה"פ מן הֵלִין : כהן המקטיר את החלב עובר בלא תעשה הואיל וישנו בכלל ה ל נ ת אימורין (פסח' סג:). כל שישנו ב ה ל נ ה ישנו בשחיטה (רש"י שם.). כל שישנו בעבודות שלהן באזהרת ה ל נ ה ישנו נמי באזהרת חמץ (שם:). ה ל נ ת ד י ן (סנה' לד.). כאשר דן בית דין של מטה בלא ה ל נ ת ד י ן כאלו היה יבל האדם נבדל בפעל ובו' (בא"ה"ג למהר"ל מפראג ג).

ב.* **הַלָּנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵלֵן, התלונן : מה ה ל נ ה היה שם אלא הצידה שהוציאו בידם ממצריב ע'

---

[1]) קצת קשה משקל השמות המפשטות לכלי גשמי.

[2]) בארמ' הָלָּן.

להם ס"א מעודות ואכלו אותו ל"א יום ושלם אותו הבצק ובערב הלינו (מד"ר שמות כה).

***הַלְעָטָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְעִיט: ואיזו היא הלעטה כל שמאכילו מעומד ומשקהו מעומד ונותן מים בפני עצמן וכרשינין בפני עצמן (תוספתא שבת יח ג). המראה למקום שאינה יכולה להחזיר הלעטה למקום שיכולה להחזיר (גמ' שם קנה:). והמראה בבלי הלעטה ביד (שם). ונראה בעיני שהיה משפטם (של המלשינים) לאכול בבית המקבל דבריהם איזה הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ומעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין (רמב"י ויקר' יט יז). — ובהשאלה, יכנוי לשחד: מקבלי שוחד אוהבי הלעטות (ר' בחיי, תולדות).

***הַלְפָּוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְפִּת: הלפות וההרדה והבעתה (ר"א בדרשי, חותם תכנ', ישן).

***הֲלָצָה**, ש"נ מ"ר הֲלָצוֹת, — א) שה"פ מן הֵלִיץ: והענין אשר הוסיפו אליהו לא זכרו אחד מהם הוא אשר המשילו בהלצת המלאך ואמר שהענין המפורסם הידוע שהאדם יחלה עד שיגיע אל שערי מות ויתייאשו ממנו ואם יהיה לו מלאך שיליץ ויעתיר בעדו אי זה מלאך שיהיה הקובל הלצהו ועתירתו ויקוממו כשלונו וינצל החולה ההוא וכו' אבל לא יהיה זה תדיר ולא יהיה שם עתרה והלצה מדובקת לנצה (ר"ש א"ת, מו"נ ג כג). ההלצה אשר הליץ בעדי מעב"ת (שו"ת פרח מטה אהרן קכג). שאפילו אחד מאלף מאותו מלאך עצמו יכול לפדות נפשו ממות בהלצתו (אוהב משפ' לאיוב לג כג). — ב) חכמת ההֲלָצָה[1], חכמת הדבור וההקש, Rhetorik: ההלצה מחשבת מה גוברת תשקוט אליה הנפש אם שתשער הסתירה (מלאכ' הגיון, הלצה). חקות ההלצה ומשפטיה (הקד' נופת צופים). אמר אריסטוטולים בראשון מההלצה שענין ההלצה הוא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מענינים הנפרדים (שם א). ואם נאמר שתכלית ההלצה היא חכמה אשר בענינים המשתפים והמיוחדים נוהגת דבור מלא ושלם וכו' או שהיא מלאכה מסודרת להפיק הרצון או הכמת אמרות טהורות מזוקקות כאשר יגיד קוינטיליאנו: שיוי' נתן לו לשון האנשים המורגלים המופלגים בהלצה (שם). כי הידיעה הזאת ישתמשו בה אנשי המחקר במופתיהם ויקראוה הלצה וקצתם יקראוה הקש (רשב"ל דורא, הקד' חלק אלוס ממעל). — ובמשמ' משל ודמיון לא לפי פשוטו של דבר: מין ב' והיא חכמת ההלצה אצלם אשר היו מדברים ומליצים בהלצות זרות בעיני ההמון והיא נקראת חכמת המשלים וההלצות (דרך אמונה, כיכאגו א ג). וזה דרך הלצה ופשוטו ידוע (צרור המור, לך לך). כסות עינים כמו חכלילי עינים מיין והוא דרך הלצה (שם, ויחי). אבל ראוי שיודע שזה על דרך ההלצה ההמונית וכן מהשיתואר בו (בהאלהים) מן הכעס (אמונה רמה ב ב א). כמאמר בעל ההלצה, שנפשו לא מצא, מעולם מנוצחת, כי אם מבעל מלאכת אחת (ר"א כחור, הקד' חלוז' למס' המס'). ראיתי מגלה עפה בהלצה יפה (אגר' דופי הזמן). אם יהיו כל חכמי בעלי הלצה בכף מאונים וכ"ת בכף שניה תכריע את כלם (שם). וכל זה הוא יפי המשל ועומק הלצתו (זכות אדם 19). והלצתו צועקת מול כל איש איננו בחכמות אל תקרב הלום (מתק שפתים 104). ואיך הפריז על מדותיו והבאיש את ריחו בהלצותיו (יפ"ר מקנדיא, כרמ מלרף לתכמ'). — הלצת הגוף: כמה גדול כחן של מדברי צחות בצרפם נעם דבריהם אל האותות מעשה הרמיזות והקולות והקון הפנים עם תנועות כל איברי הגוף על השיעור הראוי לכל דבר ודבר לפי התחלף טבעו עד שעל פי מרקו טוליאו היתה שומה קריאת החלק הזה מהרמיזה הלצת הגוף (קול יהודה, כוזרי ב עב). — ב) הלצה, חדוד: וראיתי שבאים אנשים ואומרים איזה דבר הלצה שקורין (וויצעטיל) ואח"כ מתקבצים עליהם עוד איזה בני אדם עד שנעשה איזה קיבוץ ואומרים איזה דברי הלצות והם מחייבים ושוחקים (ספורי מעשיות להר"ן ק.). הנה בכבד ראש עניתני תשובתך הנמרצה, ותשכח כי כתבתי רק בדרך הֲלָצָה (יל"ג, לוק"ן).

***הַלָּצִי**, ת"ז, לנק' הַלָּצִית, מ"ר הלציים, הלציות, — א) מטבע ההלצה: והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הלציות או הטעיות או שיריות (כוזרי ה יב). וזהו טענתם ההלציית כי כמו שהשור הבר יעשה בזנבו כדמות חצי עיגול כן אילו העיגולים חציים לבד נגלים לנו לעולם (ר"א בר חייא, הוספ' ב). ובבאן הוזר זה הספק ההלציי

---

[1]) עפ"י לשון הערבית חְ'טַאבָּה a).

a) خطابة

(רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יח). — ב) בעל הלצה: וחז"ל פרשו אם זרחה השמש עליו שהוא דבור ה ל צ י י בדרך משל (ר"י אברבנאל, משפט'), ולכן שמה התורה והנביאים שרשים מה ע"ד הקבלה והביאור ה ה ל צ י י והנצוחיי (ר"א דלמידיגו, הקד' בחי' הדת). ואמנם (הדעת) החמשי הוא ה ל צ י י וזה שבהנחתינו יש מאין לא היה לו נושא יקבל החלוקה ממחוייב (אור ה', ר"ח קרשקש ג א ה). כל הדבורים הכתובים בסה"ק הם שלשה הא' הוא ספוריי וכו' והב' הוא ה ל צ י י כגון ישעיה ירמיה יחזקאל וכו' (מתק שפתים 29). ולמך הוכיח אתהן בדבור ה ל צ י י ושיר כדי שיכנסו דבריו בלבן (שם 31). ואחר כן אמרה (אביגיל) כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בכאן אחד מהיפויים ה ה ל צ י י ם ר"ל ההעתקה (נופ' צופ', מסיר ליאון א ז). וראוי שתדע כי כל אלה הם מופתים ה ל צ י י ם לקוחים על צד הקינה והאוננות ולא יולידו תולדה צודקת (אבן שויב, קול בוכים ב ט). כמו שנודע מטיטוס שהיה ה ל צ י והגיוני מרבר כמשלים והלצות (דרך אמונה, ביכאגו ג). והנה עלה בידינו מכל מה שאמרנו ש ה ה ל צ י י מבני אומתנו ראוי שיקח הקדמותיו ממה שנמצא כתוב בספרים האלה התוריים (נופ' צופים, מסיר ליאון ב יז). יען יצטרך ה ה ל צ י לפעמים לבאר דבר יותר מועיל מדבר יתחייב המצא אצלו המקומות והמשקולות אשר בהם ישקל היות הדבר יותר מועיל ויותר משובח (שם ב יז). ובזה השתבשו החכמים ה ה ל צ י י ם מאומתנו ר"ל המעיינים בפשט התלמוד (ר"י אבן גרונדי, באור לאיוב). וחשיבני דבר אם תוכל אך בתשובה ולא בחלוקים ומשלים וקול דברים כמנהג ההגיוניים ו ה ה ל צ י י ם (ר"י מודינא, ארי נוהם ל).

·הַלְקָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְקָה: בן בביי (היה ממונה) על ה ה ל ק א ה ברצועה (פי' המשנ' לרמב"ם, שקל' ה א). ולא תמנע ממנו (מבנך) בכל יום ה ל ק א ה וכו' ואם תראה שלא יועיל בו ה ל ק א ה עזוב אותו (א"ב של ב"ס) מה הזהב צריך ה ל ק א ה אף הנער צריך ה ל ק א ה (שם).

·הִלְקוּט, ש"ז, מ"ר הִלְקוּטִים, — במלאכת הנתוח של רפואה בעין ציצים שנשארים בבשר אחרי שעשו נתוח בהם: וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה וכו' שהציצין עצמם נקראי ה י ל ק ו ט י ן (תשו' גא' קדמ', דוד קסל, סי' פח).

א.* **הִלְקֵט**[1], פ"י, — הִלְקֵט את העוף, הבריח אותו שילקט בלשוני, במקורו, ובהרחבה הכניס אבן לתוך מקורו: ואין ממרים את העגלים אבל מלעיטין ו מ ה ל ק ט י ן לתרנגולין (שבת כד ג). מ ה ל ק ט י ן לאווזין ולתרנגולין וליונה הרדסייאות ונותן להם מים (תוספתא שם יח ד).

ב.* **הִלְקֵט**[2], פ"י, — במלאכת נתוח של רפואת, חתך את ה ה ל ק ו ט י ם: מ ה ל ק ט י ן את המילה ואם לא ה י ל ק ט ענוש כרת (שבת קלג:). — נתפ', *נִתְהַלְקֵט, — נחתכו ההלקוטים: וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה שכשנוטל אותם עטרה מ ת ה ל ק ט ת ויוצא אותו הזיז (תשו' גאו' קדמ', דוד קסל, סי' פח).

***הַלְקָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְקִישׁ: שמא אמרתי להכנים אתכם לארץ והלקשתי אתכם שאין מאפליה אלא לשון ה ל ק ש ה (מד"ר במד' כג).

·הַלְשָׁנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְשִׁין: וראובן טען איך קודם זה גיום ואיים שיעשה לו ה ל ש נ ה ומראה עדים כשרים בזה (שו"ת בנימין זאב תא). הנה באה ונהייתה מאתם תצא אש הלשנתם ביד רמה בהוציאם הרבה כספים על יד אויבי ישראל (אגר' ר' אבר' סיכיני לנתן העזתי). ובזה ובכל ביוצא באלה ה ה ל ש נ ו ת והמסירות הביאוהו לסכנה גדולה ועצומה (שו"ת מהרשד"ס יו"ד עז). שראינו את כל תוקף המסירות ו ה ה ל ש נ ו ת שעשו והביאו אותנו במצור ובמצוק (שו"ת מהרי"ט א יד). שהם (הקדושים) מסופקים וכו' והולדת הבנים הם אסורים ודאים וחמורים ו ה ה ל ש נ ו ת והרדיפות הן

---

[1]) פרשו בגמ' (שם קנו.) בפרוש מלשון לקיטה, שאמרו שם: ודלא לקיט בלישניה מהלקיטין ליה. ע"כ. והנה היה הדין נותן לאמר בעבר' מלקיטים. אך נשארה ההא נראה ויוצאת בהברה מפני שנתיחד לפעל מיוחד בפני עצמו.

[2]) אמר רה"ג (תשו' גא' קדמ', דוד קסל, סי' פח). וז"ל: אלא שאין אנו רואין הילקוט מלשון לקיטה וכו' ומדמי לן מהלקטין עושין אותה בהילקט וכו' ופירוש הילקט כמו זיז יוצא וכו' וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה שכשנוטל אותם עטרה מתהלקטת ויוצא אותו הזיז וכו' שהציצין עצמם נקראין הילקוטין ונטילתן אפשר דנק' הילקט ודברים אלו מסברא דילן אינון ולא מפי השמועה. ע"כ. וכן רב שלום גאון (כתב' הגא' מז"י טוב עלם).

איומים וגזומים ואין ספק מוציא מידי ודאי (שו"ת שמש צדק' כ ו). שהזיקו לאחים מאטו כ ה ל ש נ ו ת ם והמסייעים אותם לעבירה זו עתידין ליתן את הדין (שו"ת ר"י לאטש 143). בשהיתה עגלה מוכנת לנסיעת נתהווה עליו ה ל ש נ ה ונצרך לילך להקרייז והוא הערכאות (זכרון טוב, מעכלות הצדיק ו).

הֵם[1]), הָהֵם, בָּהֶם, וָהֵם[2]), כָּהֵם, בָּהֵם, לָהֶם, שֶׁהֵם, מֵהֶם, — מלת הגוף לנסתרים, הרבים מן הוא, sie; eux; they, ותשמש בכל השמושים ובכל הדרכים שמשמשת המלה הוא: ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמים הם (בראש' ג ז). ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים (שם לז יו). ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ (שמות יד ג). מזה ומזה הם (הלוחות) כתבים (שם לב טו). למען נסות בם את ישראל השמרים הם את דרך יי' (שופט' ב כב). ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו בבראשנה (שם כ לב). ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני יי' אתה והם ואהרן מחר (במד' יו יו). אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם-הם גם אתם (שם יח ג). ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם-הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן (שמות ז יא). ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם (שם ה ח). ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה (שם ח יז). והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הם מלינם עליכם (במד' יז כ). ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (בראש' מב לה). הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים (שם מד ד). הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון ועמשא בא לפניהם (ש"ב כ ח). ויצאו הם וכל מחניהם עמם (יהוש' יא ד). — ובפרט להבליט את הגוף ולמעט אחרים: בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם (בראש' יד כד). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וקששו להם תבן (שמות ה ז). הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים (שם ו כז). באשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי מריבת קדש (במד' כז יד). — וכמו מלת הקשר בין הנושא והנשוא: אלה הם בני ישמעאל (בראש' כה יו). מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם (שם לד כג). שלשת השרגים שלשת ימים הם (שם מ יב). ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרמה לי הם (שם מח ה). הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם (שם ו ד). ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם (שמות ב יא). ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם ההלכים לתור את הארץ (במד' יד לח). — ועם בכל"ם, בכל המשמעות של שמושי בכל"ם: והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים (בראש' מא נו). ויקרא בהם שמי ושם אבתי (שם מח יו). את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך (שמות א יד). לא נשאר בהם עד אחד (שם יד כח). ואחרי הגוים אשר סביבתם אשר צוה יי' אתם לבלתי עשות כהם (מ"ב יז טו). וכנורות ונבלים לשרים ולא נראו כהם לפנים בארץ יהודה (דה"ב ט יא). כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם (קהל' ט יב). ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים (ש"ב כד ג). ויעשו (אדם וחוה) להם חגרת (בראש' ג ז), ר"ל לעצמם. ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם (שם ו א). את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם (שם לד כא). — *ועם יחס שאליו כפול: קרא ל ה ם לבניו (ספרי, ואתחנן לא). ואוי ל ה ם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם (ברכ' ג.). ואמר ל ה ם לתלמידיו צאו וחשבו (שבת ג.). — ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראש' יא ו). מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם (ויקר' כה מד-מה). — שהם: טובים היו חללי חרב מחללי רעב שהם יזובו מדקרים מתנובות שדי (איכה ד ט). הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבני (שה"ש ו ה). כמו להם

---

[1]) בערב' הם a), בארמ' המו, המון, ועי' עוד לקמן הערה לערך הֵמָּה. — [2]) וז"ל דה"ט: סימן הם והם: הם בכל מקום (קמץ קטן) בשתי נקודות וכשיצטרף לו ארבע אותיות בשל"ם בשלש נקודות מצויות בהם שהם להם מהם וכשיצטרף עמו ג' אותיות הב"ו קרויות בשתי נקודות מצויות ההם כהם והם חוץ מן אחד במקרא מיוחד לבלתי עשות בהם (מ"ב יז טו). ע"כ. ולא בארו המדקדקים טעם שנוי זה. ועי' במבוא, דקדוק שמות הגוף.

a) هُم

ומים שאי אפשר בלא הם וכו׳ שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג (תוספ׳ ברכ׳ לז.).

הֵמָּה[1], הַחֵמָּה, כָּהֵמָּה, מֵהֵמָּה,—מלת הגוף לזכרים נסתרים, כמו הֵם, ומשמשת בכל שמושי הֵם: במשך היבל הֵמָּה יעלו בהר (שמות יט יג). נתונם נתונם הֵמָּה לו מאת בני ישראל (במד׳ ג ט). ככל המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים כן הֵמָּה עשים גם לך (ש״א ח ח). את תלנות בני ישראל אשר הֵמָּה מלינים עלי שמעתי (במד׳ יד כז). ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר הֵמָּה עשים (שמות לו ד). ותרמות לבם הֵמָּה מתנבאים לכם (ירמ׳ יד יד). הנה הֵמָּה אמרים אלי איה דבר יי׳ יבוא נא (שם יז יה). עד אשר יניח יי׳ לאחיכם ככם וירשו גם הֵמָּה את הארץ (יהוש׳ א טו). ויראו את צררות כספיהם הֵמָּה ואביהם וייראו (בראש׳ מב לה). הבקר אור והאנשים שלחו הֵמָּה וחמריהם (שם מד ג). והפיצותים בגוים אשר לא ידעו הֵמָּה ואבותם (ירמ׳ ט טו). הֵמָּה נשיהם ובניהם ובנתיהם (שם יד יו). הֵמָּה עם בית מיכה וְהֵמָּה הכירו את קול הנער הלוי (שופט׳ יח ג). הֵמָּה מיטיבי את הבית וחנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו ם את לבם (שם יט כב). הֵמָּה יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל שאול (ש״א ט כז). אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם הֵמָּה הגברים אשר מעולם אנשי השם (בראש׳ ו ד). וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע הֵמָּה יבאו שמה (דבר׳ א לט). הֵמָּה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי׳ ויקדש בם (במד׳ כ יג). הֵמָּה ישאו קולם ירנו בגאון יי׳ צהלו מים (ישע׳ כד יד). יבשו רדפי ואל אבשה אני יחתו הֵמָּה ואל אחתה אני (ירמ׳ יז יח). ישבו הֵמָּה אליך ואתה לא תשוב אליהם (שם טו יט). והלחת מעשה אלהים הֵמָּה והמכתב מכתב אלהים (שמות לב יו). כלם אנשים ראשי בני ישראל הֵמָּה (במד׳ יג ג). הלא הֵמָּה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש (דבר׳ יא ל). באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין הֵמָּה (יהוש׳ ב ד). ויאמרו האנשים הָהֵמָּה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם (במד׳ ט ז). עד הימים הָהֵמָּה היו בני ישראל מקטרים לו (מ״ב יח ד). והיה לבתים לבדים לשאת אתו בָּהֵמָּה (שמות ל ד). וכל איש חכם לב אשר נתן יי׳ חכמה ותבונה בָּהֵמָּה לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש (שם לו א). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בָהֵמָּה שמן חלקו (חבק׳ א יו). ועוד נוסף עליהם דברים רבים כָּהֵמָּה (ירמ׳ לו לב). יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני הרעב והחרב ואין מקבר לָהֵמָּה (שם יד יו). ומאתות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מֵהֵמָּה (שם י ב). ויתר מֵהֵמָּה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר (קהל׳ יב יב). — ואמרו לפעמים הֵמָּה גם לנק׳[1]: ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב וְהֵמָּה באו בית לחם (רות א כב). ששים הֵמָּה מלכות ושמנים פילגשים (שה״ש ו ח). וארא והנה שתים נשים יוצאות וכו׳ ואמר אל המלאך הדבר בי אנה הֵמָּה מולכות את האיפה (זכר׳ ה טי).

המה, ממנו הָמָה, הֶמְיָה, *הֶמְיוֹן, הָמוֹן, *הֲמוֹנִי, *הֲמוֹנוּת, *הֲמוֹנִיּוּת.

הָמָה, פ״ע, הָמִיתִי, הָמִית, יֶהֱמֶה, הֹמֶה, נֶהֱמֶה, יֶהֱמוּ. — השמיע קול עבה וגם מתוך החזה, כמו הקול שמשמיעים קצת בעלי חיים בפרט כרגזם, כמו הַדֹּב,

---

[1]) בנקוד האשורי המה רפה (מלנ״א 125). בערב׳ של מצרים הִמַא a), וגם הִמַא b). בירוש׳ בדבור ההמוני הִמּ c) (L. Bauer, Palast. Arab. § 50). לפי דעת ברט (AJSL, XAII,197), נקוד המה הוא פעולת ההקש של מלת הגוף לנק׳ נסתרת הֵנָּה, עי׳ זה הערך. וכבר מנה בטכר (Bö. § 861) ומצא כי ככלל הֵם וְהֵמָּה מצויים בשוה כתנ״ך, הֵם רמ״ח פעם וְהֵמָּה רפ״ה פעם. אבל בפרטם יש הבדל בין הספרים, הֵם: בראש׳ יח פעם, שמות יח, ויקר׳ יח, במד׳ כג, דבר׳ יו, יהוש׳ ו, שופט׳ יו, שמוא׳ יא, מלכ׳ מו, עזר׳ א, נחמ׳ י, דה״י כג, אסת׳ ג, תרי עשר י, ישע׳ ח, ירמ׳ יה, יחזק׳ ח, תהל׳ ג, שה״ש א, משלי ו, איוב א, קהל׳ ג, דני׳ ב. — הֵמָּה: בראש׳ ד פעמ׳, שמות ד, ויקר׳ א, במד׳ י, דבר׳ ה, יהוש׳ ו, שופט׳ ח, שמוא׳ כג, רות א, מלכ׳ יה, נחמ׳ ו, דה״י כא, אסת׳ א. תרי עשר בג, ישע׳ יב, ירמ׳ נב, יחזק׳ נה, תהל׳ כה, שה״ש א, משלי ד, איוב ג, איכ׳ א, קהל׳ ג.—מרשימה זו נראה כי במליצה הפשוטה השתמשו יותר בהמלה הקצרה הֵם וביותר נשגבה יותר בהמלה הֵמָּה, ובכלל השתמשו בהמלה הֵמָּה יותר במקום שרצו להדגיש יותר את הגוף.— [1]) וכן בערב׳ בקצת מקומות בדבור ההמוני כמו במצרים (Spita § 32, Brock. Grr. 305).

a) هما b) هما c) همّ

וגם קולות שאון של לא בע"ח כמו הים בהתגעשו, ובדומה, brummen ; mugir ; to growl : המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג ארץ (תהל' מו ז). נהמה בדבים כלנו (ישע' נט יא). ישובו לערב יהמו ככלב (תהל' נט ז).—והיונים : ביוני הגאיות כלם הומות (יחזק' ז יו). — ולשאון גלי הים : אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). והמו גליהם במים רבים (שם נא נה). קולם בים יהמה (שם ו כג). רגע הים ויהמו גליו (שם לא לה). יהמו יחמרו מימיו (תהל' מו ד). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (ישע' יז יג). — וקול שופר ושאון גדול של עם רב בחלל האויר ובדומה : וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הומה (מ"א א מא). — ולקול בלי נגון הדומה לזה, ובהשאלה להמעים, להלב : על בן מעי למואב ככנור יהמו (ישע' יו יא). על בן לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה (ירמ' מח לו). — ולקול אנחה מפני צער ויגון : המה לי לבי לא אחרש כי קול שופר שמעתי (ירמ' ד יט). ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי (תהל' נה יח). מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים (שם מג יב).— המו לו, המו עליו המעים, לרגש החבה ובלות הנפש שמרגיש ארם לזולתו, מפני רחמים, מפני חבה, וביוצא בזה : הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו (ירמ' לא כ). דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו [1]) (שה"ש ה ד), ועי' המי. — *המה לדבר, משתוקק אליו, עי' בבנין פעל : ש ה מ ו אחרי המוני המוניות (מד"ר שה"ש, כרם). ש ה מ ו אחרי הבעל ולפיכך באו עליהם המונים ש ה מ ו אחריהם המוני מלכים (שם). ענו ושפל רוח בלתי ה ו מ ה אחרי התאוות והכבודות (ר"י אלברגלוני, נחל' אגות ו). הגויים שלא ידעו את השם ולא קראו בשמו והמה ה ו מ י ם אחרי הבלי העולם וישימו תכליתם בקנין העושר (הוא, זגת פסח, צפון). שלב האדם ה ו מ ה אחר ההבל (אידה לדרך, ר"מ כר זרח א ה). — והומה לקראת : באר מים חיים בתוכו להשקות ממנו כל איש אשר צמא ולקראתו ה ו מ ה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' יו). — ועם פעל אחריו : קודם ראותי את פניך הייתי ה ו מ ה למצא

[1]) בקצת ספרים לדודי.

איש כמוך וכו' ועתה נכפלה חמיתי וכו' כי א ה מ ה ללמוד (גן המלך והנזיר יז). משם (מארץ משך) יבאו הסוסים האבירים ה ו מ י ם ומתאוים אל הנקבה (שרשי רד"ק, משך, בשם רא"ג"ע). ומי שהוא אוהב יין ויהיה ה ו מ ה להתענג בהם לא יעשיר (רלב"ג, משלי כא).— והמה על דבר : כן החושק ה ה ו מ ה על חשוקו השמועה עליו תשקיט המיית לבבו (מלמ' התלמי', גבלח). כי טבע האדם שהוא ה ו מ ה מאד על מתריו עד שיגלה אותם (שם, תולדות). ולכן נמנע מגזל ועריות ושפיכות דמים כי לא היו טבעיו רותחים ולא ה ו מ י ם על המשגל ורציחות ובלעם היה כו ההפך כי מזגי אבריו השרשים היו חמים מאד ולכן ה מ ו טבעיו עליו והיה איש משתלח אל העבירות (הוספ' לחגמ' סנפ' מה:).

— פע', *המה אחר דבר, — השתוקק והתאוה לו : שכל מי שהומה ו מ ה מ ה אחרי. תורה ותלמוד אין לו מה הנאה יש לו (מד"ר ויקר' כב). שכל מי שהוא מהומה ו מ ה מ ה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו (שם, קהל' ה ט).

—פע', *המה, גיג' מהמה, מהמה, מ ה ו מ ה, — השתוקק והתאוה, בהול : מתוך ש מ ה ו מ ה לביתה לא בדקה (נדה ה.). מתוך ש מ ה ו מ ה לביתה אינה מכנסת לחורין ולסדקין (שם). שכל מי שהוא מ ה ו מ ה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו (מד"ר קהל' ה ט).

הֵמֵהַ, ש"נ, ככנ' המהם, — נרדף עם המון : החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם [1]) ולא נה בהם (יחזק' ז יא).—ואמר הפיטן : בהם ארובות נתק, וימח המונם ו מ ה מ ה ם, הצפין תמים בנרתק, כי נמצא בן מנהם (עגוד' לרסע"ג, קוגן מעש' גא').—ומצוי השמוש בדבור זה במשמ' לא מהם ולא מכל מה ששייך להם : שונאי חנם הוציאו עלי דבה רעה כזו באמרם שאני חולק גם על הקדמונים וכו' לכן אינני חושש מהם ו מ ה מ ה ם אכן מחויב אני להוציא מדעתו שלא יכשל בחשד חנם (שאל' יעבץ כ כא). ולא ימם דונג לבבך מהם ומהמונם ו מ ה מ ה ם (שו"ת תורת אמת, הקד' נכד המחבר'). בן אדם מהר המלט מהם, ובל תלחם במנעמיהם, לא מהם ולא מ ה מ ה ם, כי אף יי' חרה בהם (תוכח' מוסר, עזר' הגבלי א).

[1]) אין ספק בדבר כי כל בתוב זה הוא משובש, וכבר התלבטו הקדמונים והאחרונים בפרוש צרוף המלים האלה ובפרט בפרוש מלת מהמהם, ולא עלה בידיהם כלום. עב"פ לפי הנוסח המקובל פרשו רוב הקדמונים במשמ' המון, ויש שפרשו במשמ' קול שאון. ועי' עוד ערך *הֶמֶהֶ.

***הֶמְהֶם**, — כמו הֵם, לכפל ולנחץ: וככר כפלו הם לרכות ולנחץ באמרו ולא ם ה מ ה ם [1] (הכרס' לריב"ג, הס).

הֲמוּלָּה, — עי' הֲמֻלָּה.

הָמוֹן, ש"ז, מ"ר הֲמוֹנִים, — א) קול שאון, כמו של גשם, של שיר, של המון רב, Geräusch; bruit noise: עלה אכל ושתה כי קול הֲמוֹן הגשם (מ"א יח מא). לקול תתו הֲמוֹן מים בשמים (ירמ' י יג). הסר מעלי הֲמוֹן שריך וזמרת נבליך לא אשמע (עמו' ה כג). אכן לשקר מגבעות הָמוֹן הרים (ירמ' ג כג). והשבתי הֲמוֹן שיריך וקול כנוריך לא ישמע עוד (יחזק' כו יג). — ואמר בן סירא: מכנסים כתנת ומעיל ויקיפהו פעמונים ורמונים ה מ ו ן סביב לתת נעימה (כ"מ גני' מה ח-ט). ואלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כ ה מ ו ן גליו (תפל' נשמת). — ואמר המשורר: שואל שלומי קרב נא ושמע כמו ים ה מ ו נ י, אם יש לבבך כשמיר ירך לרוב דראוני (תלונה לרשב"ג, נתר). — וקול צעקה: וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול הֶהָמוֹן הזה (ש"א ד יד). קול הָמוֹן בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). הוי הֲמוֹן עמים רבים כהמות ימים יהמיון (שם יז יב). והיה כחלום חזון לילה הֲמוֹן כל הגוים הצבאים על אריאל (שם כט ז). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת וּמֵהֲמוֹנָם לא יענה (שם לא ד). משכית שאון ימים שאון גליהם וַהֲמוֹן לאמים (תהל' סה ח). וקול דבריו כקול הָמוֹן (דני' י ו). שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן קול גלגל חמה וקול ה מ ו נ ה של העיר וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף (יומ' כ:). — ואמר המשורר: ונהר מי שחו כבדלח לטהר, על עפרות זהב יתצה לב היער, וכרעם אדיר סאן משמי זהר, משק הֲמוֹנוֹ מערוץ כפים יער (יל"ג, אדו"מ א). — וכהשאלה, הֲמוֹן המעים, רגשתם: איה קנאתך וגבורתך הֲמוֹן מעיך ורחמיך אלי התאפקו (ישע' סג טו). — ב) קהל אנשים רבים יחד, Menge; foule multitide: הראית את כל הֶהָמוֹן הגדול הזה (מ"א כ יג). הנם בכל הֲמוֹן ישראל אשר תמו (מ"ב ז יג). והיה כאבק דק הֲמוֹן זריך וכמץ עבר הֲמוֹן עריצים (ישע' כט ה). והשבתי את הֲמוֹן מצרים ביד נבוכדראצר מלך בבל (יחזק' ל י). בן אדם נהה על הֲמוֹן מצרים והורדהו (שם לב יח). ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת הֲמוֹנוֹ ונתתיהו בידך (שופט' ד ז). לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב וַהֲמוֹנוֹ צחה צמא (ישע' ה יג). וקברו שם את גוג ואת כל הֲמוֹנֹה (יחזק' לט יא). הנני נתן לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא הֲמֹנָהּ ושלל שללה (שם כט יט). — ואמר המשורר: ענה בי יגוני, ביום מות שר ה מ ו נ י, והחשיך את עיני (ר"מ דרעי, לקו"ק לח). והמות יעולל את הֲמוֹנָם בסלסלות וילקט הנזרים (ר"י חריזי, הענק ג). גם הארצות יקראו אל שכניהם הֲמוֹנְכֶם סחרת נקיא (שם). — ומ"ר: הֲמֹנִים הֲמֹנִים בעמק החרוץ כי קרוב יום יי' בעמק החרוץ (יואל ד יד). אמר להם הקב"ה (למצרים) אתם עשיתם ה מ ו נ י ם על בני אף אני אעשה עליכם עוף השמים וחיות הארץ ה מ ו נ י ם (מד"ר שמות יא). שהמו אחר הבעל ולפיכך באו עליהם ה מ ו נ י ם שהמו אחריהם (שם שה"ש, כרס). בחרבות גבורים אפיל הֲמוֹנֶךָ עריצי גוים כלם (יחזק' לב יב). חרב נתנה משכו אותה וכל הֲמוֹנֶיהָ (שם כ). — ואמר הפלסוף: (אני מאמין) בכל מה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם בעבור פרסומם והתמדתם והגלותם ב ה מ ו נ י ם גדולים (כוזרי א ד). — ואמר הפיטן: איכה הגת בהגיונך, להדוף ביד הוללים הֲמוֹנֵיךְ (קינ' לת"ב, איכה אלת). על הנבעות שאי קינה ותמרור וגם נהי בקול רם אשר הכו הֲמוֹנַיִךְ (שם, ציון תקונני). מן המצר קראתיך כשגוני, דלגת קץ והושעת הֲמוֹנָי (יוצר שבת ב אתה"פ). — ומ"ר *ה מ ו נ ו ת: מה היה דבר בלעם אמר להם אפילו אתם מכניסים כל ה מ ו נ ו ת שבעולם לא אתם יכולים להם (ספרי מעות קנז). — *לא בהם ולא בהמונם, ר"ל כלל וכלל לא: והרבה בהם דברים לאין שיעור ואין לי צורך בהם ולא ב ה מ ו נ ם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ג). — *המה והמוניהם, ר"ל והדומים להם, והנמשכים אחריהם: וכן שאר הפלוספים המה ו ה מ ו נ י ה ם (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 15). — והתיחד בפרט לההמון הפשוט, בנגוד להמשכילים, החכמים, החשובים והנכבדים: אחד מהם מה שיבינוהו ה ה מ ו ן והשני מה שיבינוהו היחידים וכו' (הרקמה שער ו). ויהיה שם ל ה מ ו ן כלומר לפחותים מבלתי מיוחדים (מו"נ א יד). וזה השיעור יספיק לקטנים ו ל ה מ ו ן בישוב דעותיהם (שם לה). כי כל מה

[1]) אעפ"י שבודאי אין זה פרוש המלה מְהֻמְהֶם שבכתוב, מ"מ בעצם הדבר דעת ריב"ג מכרעת שנוכל לאמר ה מ ה ם בעבר' לנחץ למלת הגוף.

שידמהו ההמון חסרון או אי אפשר לציירו בחק השם יתעלה (שם מו). הרבה פעמים יעלה בלב ההמון שהרעות בעולם יהיו יותר מן הטובות (שם ג יב). שאין בטבע ההמון לסבול השגת העניין ההוא כפי מה שהוא (שם כח). וזה העניין גם כן לא יפורסם להמון (שם א נט). ההמון אינם יכולים להבין אותם הענינים וכו' כי מעט מועיר הוא מח שישכילו מהם ההמון (פי' המשנ' לרמב"ם, חגי' ב א). ולפי שאין המון העולם מכירין רוב המינין (של הזרעים) טוב ליזהר מכולם (סמ"ג, לאוין רעט). אנשי זה החלק הם המון העם אשר אין להם עיון שכלי והם רוב העולם (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). גם הרבה תלמידי חכמים עם ההמון עם במנהג זה (שו"ת תרומ' הדשן א).— ואמר המליין: וכבר ידעתי ההמון ושיחו בי הוא אל כל רוח ינוד כמו נוד הקנה במים (ליטרים תהלה). אם רוח ההמון יעלה עליך איש דעת עבודתך אל תנח כי מה הוא ההמון (דביר למא"ג, התוכן והשמש). — ומ"ר: והוא (הבורא) שוכן בתוך רצויו מהמוני בני אדם (כוזרי א ד). מה שיאמרו המוני העמים הסבלים כיון ששב מדרכו שהיה הולך או צבי הפסיקו ובו' לא ירויח היום או שום מקרה רע יבואהו (ס' החנוך, מצוה רמט). — ˚ההמון מן, הרוב מן: ההמון מן המעברים קראוהו עיגול ואמרו שבן חוזר הקביעות של השנים לעולם (הלבוש, או"ח תכת). — וכמשמ' מספר רב: כי אב הֲמון גוים נתתיך (בראש' יז ה). וישאל הֲמון נשים (דהי"ב יא כג). כי אין קץ להמון הכסף ולזהב ולאבנים אשר בו (במקדש) בי אין מספר (יוסיפון יז). וגם אלך בהמון אניותי בתוך הארץ (שם סד). כאשר תראה איש חלוש צעיר הגוף ולפניו זה ההמון הרב מן הזהובים (ר"ש א"ת, מו"נ א מו). אולי תשקיט המית לבבי ותסיר המון הספקות היושבות ממולי על אלו הדרושים (כתב ר"י אלורקי לדון שלמה הלוי). — ומשל: קול המון כקול שדי (משנת חכמים רעז).

˙הֲמוֹנוּת, ש"נ, — סגולת דבר של המון העם: פשטה מעילי ההמונות ולבשה רוחניות (עמכ', מחכ' יב). הפושטים מעילי ההמונות, והלובשים שקי הנוירות (שם יד).

˙הֲמוֹנִי, ת"ז, לנק' הֲמוֹנִית, מ"ר ־נִיִּים, ־נִיּוֹת, — של ההמון, מטבע ההמון: מה שאמר לו והעלהו שם לעולה ענינו ההמוני הוא שנראה מפשט הכתוב ר"ל והקריבהו קרבן (ריב"ג, הרקמה שער ז). ולא כל החכמים גם כן רואים זה הדעת ההמוני שהם כבר אמרו אין מיתה בלא חטא (ר"ש א"ת, מו"נ ג כד). יש מהם במדות האדם כגבורה והנדיבות וזולתם מן המדות הטובות הרצויות לקבוץ ההמוני ויש מהם בשכל ההמוני הוא מה שקוראים ההמון כעבורו האדם משכיל (ר"ש א"ת, יקוו המים יד). כל אדם המוני בשישמע דבר חכמה אמתי יקוץ בו ויבוז אותו (מלמ' התלמיד', כשלח). ורעה עוד מואה עצם תשוקת איש ההמוני שהגיע תקופת הימים להגיע למבקשיו (כתיב' עולם ד). ויתעורר להבין היחיד סגולת פנימיות אותן הרמיזות וידע שהחכמה נכללת בספרי הנבואה ויסתפק ההמוני בנגליהם (אמונה רמה א ב). כי היה איש המוני לא למד חכמה מימיו (מאזני צדק, אלגזלי 49). זה מתיר הספק בדרך המוני וזה מתירו בדרך עיוני ושכלי (אוהב משפט לאיוב ב). ובזה ישותף החכם וההמוני מענין הדת (ר"א דלמידיגו, הקד' בחינ' הדת). ואני בטבעי אוהב הקבוץ המדיני נוהג צאני אחר המדבר ההמוני (אגר' אחוז לר"י דלמידיגו). הקדים תחלה סבת בחירתו למלך והוא יפי תארו ונועם דבריו לפי ששני ענינים אלה הם עניינים המוניים (מלמ' התלמ', חיי שרה). ולפיכך יאות להמשיל בו ההמוניים הנושאים משא המצות והאמונה בדרך קבלה (שם, דבר'). ולפי ההבנה ההמונית נמצאו בדבריו ובדברי זולתו מן הנביאים אמונות בטלות מאד (שם, שבת שובה). כדי להרחיק ממנו הבונה ההמונית כמו שהרחיק כונה אחרת המונית במזמור הקודם (שם, לחג הסכות). כבעלי המקרא ובעלי נכסים המאמינים בתורה אמונה המונית (שם). מדרגת מי שהתאוה לראות בטוב אשר סופר לו מגן עדן והעולם הבא או פחד מענשו אשר הוגד לו מדינה של גיהנם ואשר תוקד בו לא תכבה וזאת היא המדרגה ההמונית והם רוב בני אדם (מאזני צדק, אלגזלי 113). ואני המשלתי זה המשל בדברים שהם כמעט דברים המוניים למען יפנו אליך המסלה ותשיג יותר בקלות דברי ההוכחות משתי הכתות (תגמ' הנפ' א ז). בי דבר אחד בעצמו לא יקובל מבעלי הדעת השלמה ומההמוניים בשוה (מופ' לופ', מכיר ליאון ב יז). מחוייבים חכמי הדור להודיע את ההמוניים ולהזהירם על שמירת שבת (ספר

ד"ת, דעת תכמה, פרק יד). דברי איוב וחבריו הם וכוחים סתומים ועניינים עמוקים ולכן הביאו לשונות משונים וזרים בלתי מובנים להמוניים (מתק שפתים 38). וכן בענין התורה אין הנגלה ענין בפני עצמו מהנסתר כמו שמבינים ההמוניים דרך הנסתר לחוד ודרך הנגלה לחוד (של"ה, הקד' תולדות אדם). ולא כמו שעושים ההמוניים שממתינים בדברים ההם עד רכדוכה של נפש שאז החולה בלי דעת (דרך ישרה, שער הזלקה). כן הוא בכמה מנהגים שנתקלקלו אצל ההמוניים ונעשה להם היתר (שו"ת חתם סופר, או"ח קנט). דברי הגדות ודרשות המוניות שהיו דורשים בשבתות ובימים טובים להמון אנשים ונשים וטף כדי להמשיך לבם לתורה ולמצות ולאמצם לעבודת הש"י ב"ה (תגמ' הנפ' כ כ). וכשיזדמן מפני הטרדות ההמוניות שיתבלבל דעתו ויהיה נכון במבוכה מה (מגי' סתרים, מיוח' להרמב"ם). איך מצאו מקום במוחך טענות המוניות כאלו השגורות בפי כל העם (כתלי' יעבץ א לח).

·**הֲמוֹנִיּוּת**, ש"נ, — כמו המונות, סגולת דבר המוני: יפנו אליה (אל חכמת המדידה) לסכלותם ויפנו אל מה שיצטרך אליה רק להמוניות ובקשת כבוד וזה שאחד מהם יתפאר במדידת הגרמים השמימיים וכו' (ר' קלוני', אגר' בע"ח ה ו). לפי שעמי הארץ מכלים זמנם וכל עשתונותם בעסקי העולם ובהמוניות (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג).

·**הַמְזָגָה**, ש"נ, — שה"פ מן המזיג: והסמים הנפרדים אשר נזכור שיש להם כחות מתנגדים הם מאותם שאין בהם אותה ההמזגה הכללית ומזה מה שהוא יותר חוק ההמזגה שלא יוכל הבישול והרחיצה להפריד ביניהם (קאנון כ א א). אמנם יש תכלית קרוב ויש תכלית רחוק כפי ההמזגה וכו' כלומר ומן מוגבל כפי המזגתו (פרדס רמוני', רמ"ט ספרוט, סדר מועד). ואחר זה הזכיר יסוד האש ואמר קול יי' חוצב להבות אש להורות אל מה שיקנה מהשבירה וההמזגה הטבעית יסוד האש כמזג המורכבים (נוה שלום א ז). והאמת שאין ההמזגה משתלמת ברוח לבד אלא עם יסוד העפר (פלת הרמון ט ג). וזה מודע מתרמה החלקים ומתרמה ההמזגות (קאנון א א ו כ). והחום והקור והלחות והיובש איכיות אשר מהם ובהם תהיינה ההמזגות וההויות (דרך

אמונה, אגר' כיפאגו א כ).

·**הַמְזָה**[1], ש"נ, — כנוי לאלף יוצאת ומפקת במבטא: כל אלף שהיא נראית דאיה מבוארת תהיה נחה או נעה באיזה תנועה שתהיה והיא נקראת המזה (הרקמה, שער כ).

א.·**הַמְחָאָה**, ש"נ, —שה"פ מן הִמְחָה, מן ב.מחה, פעולת מי שהממחה להשני פקודה לאחר לשלם לשני, Anweisung;cheque;check: ואלו לא נעשתה כבר ההמחאה[2] והפטור היה חוזר בו אבל מכיון שכבר נעשו ההמחאה והפטור לא רצה להתדיין עם ראובן (שו"ת תורת אמת קג). לא אשהה עוד אצלי את כ"ה הרו"כ אשר לך והנני שולחם לך בזה על ידי הממחאה[3] אצל השלחני היימאן בווילנה (אגר' יל"ג, כ רמו).

ב.·**הַמְחָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְחָה, מן ג.מחה: שהממחאת קמיע עדיפא מהממחאת הרופא (תוספ' שבת סא.). ואם יאמר (החובל) אני אביא רופא ממקום רחוק שיקח שכר מועט יכול הנחבל לומר לו הרופא שהוא במקומי הוא מדקדק יותר שלא יפסיד המחאתו (טור, הלכ' חובל תכ).

·**הִמָּחוּת**, ש"נ, —שה"פ מן נִמְחָה, מן א.מחה: והיה המעשה ההוא (של כניסת נח בתבה) כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם (רד"ק יחזק' יד יד).

הָמִי, פ"ע, כינ' לנק' הוֹמִיָּה, עת' אֶהֱמָיֶה, יֶהֱמָיוּן, — כמו הָמָה: תשאות מלאה עיר הוֹמִיָּה קריה עליזה (ישע' כב ב). אשת כסילות הוֹמִיָּה (משלי ט יג). משמים נשקפה הומיה בירכתי ביתה (ירוש' מו"ק ג פא ג). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יֶהֱמָיוּן ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע' יז יב). אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי (תהל' עז ד). כי הנה אויביך יֶהֱמָיוּן ומשנאיך נשאו ראש (שם פג

[1]) בערב' המזה a), והוא מן המז, ר"ל עקץ.
[2]) ככר באה מלה זו בתשו' הגאונים: ואמא אל המחאה במעמד שלשתן לא תצח אלא אן יקול לה מנה שיש לי בידך תנהו לפלוני זה (תשו' הגא', הרכבי קלו). — [3]) ובהערה שם: במשנה ב"מ דף קיא נאמר המחהו אצל החנוני וכו' ומפה נוכל לתאר שם עצם המחאה להוראת אנווייזונג וכו' לפי דעתי הוא דבר חדש. ע"כ. אך מהמובא בפנים נראה שאין זה חדש וככר חדשה הקדמונים.

a) هَمْزَة

ג). אך בצלם יתהלך איש אך הבל יֶהֱמָיוּן[1] (שם לט ז). – ועינים הֹמִיוֹת, נעות ונדות: וכן תראה עיני הרשעים העזות הומיות ואינן נחות (רסב"ג, תק' מד' הנפ' יד).

הֶמְיָה, ש"נ,—קול הומה, של כלי נגינה, כנור וכיוצא בזה: הורד שאול גאונך הֶמְיַת נבליך (ישע' יד יא). וכבר היה ר"ג ור"י וראב"ע ור"ע נכנסים לרומי שמעו קול המייה של מפטילון עד ק"כ מיל (ספרי עקב מג). וכן המצא מבני אדם אנשים בעלי קלות והמיה ותנועותיהם נבהלות מאד בלתי מסודרות (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). במה שימשך מן הענינים הטבעיים תמיד בהתוך השלג כשייחם האויר והמית מי הים בהתעור הרוח (שם ג מת). כדרך אשת כסלות הומיה וההמיה ההיא היא הריסות הבית (מלמד התלמיד', שמיני). כאשר אנו רואין שהמלחמה לא תהיה כי אם בשמע והמיית קול (רסב"ג, תקון מדות הנפ' יא). ושין שהיא של אש משמעת קול המיה וצעקה ושריקה (פי' יציר' מיוח' לראב"ד ב א). ואעפ"י שידע המלך כי הכל שקר מפני המיית העם בקש להשליך מעליו תרעומות אלו (שבט יהודה יח). כי מפני המיית פתאים תגזור גורה על עם אחד בלי שום חקירה (שם סד). ואעפ"י שיצעק (בנך) ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המיתו וצעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מליסרו (רלב"ג משלי יט). — וכהשאלה: לא זקנתי ועד עתה אני מוצא רתיחת טבע והמיית הנערות (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). והזכיר שם דברי המיית רחמים באמרו ונפשו קשורה בנפשו (מלמ' התלמיד', ויגש). כן החושק ההומה על חשוקו השמועה טובה עליו תשקיט המיית לבבו (שם, בשלח). כי טבע האדם שהוא הומה מאד על סתריו עד שיגלה אותם ופעמים מרוב המיתו יגלה אותם אל איש שיזיקנו בגלוי ההוא (שם, תולדות). צריך שתעשה רצונו של הקב"ה בקיום מצוותיו בזריזות גדולה והמיית הלב ושלימות הכונה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). בבקר כשהתחיל היום להתחמם שאז עת המיית אדם שיצא כל איש לפעלו ולעבודתו ויסובבו עיר לעניני עסקיהם (הוא, וירא א). דברתי ושאלתי לחכמי תורתנו וגם לחכמי הנוצרים שישקיטו המיית לבבי (כתב ר"י אלונקי לדון שלמה הלוי), ר"ל המצוקות מפני הספקות. אולי תשקיט המיית לבבי ותסיר המון

[1]) תקון למבר: אך הבל זהב והון (REJ 1894' 284).

הספקות היושבות ממולי על אלו הדרושים (שם). כי רתיחת הדם והמיית הנערות מונעים לאדם ומעכבין אותו ליכנס בחכמות (מנוה"מ ד א ג ג). — ובמ"שמ' האוה: אמנם רב העמל ויתרון הטורח וההמיה לכסף מגונה מאד (מלמ' התלמיד', לך לך). בתחלת עניניו וראשית בחינותיו (של האדם) ימשך אל המיית הממונות וקבוצם כאלו יחשוב היות העושר ההצלחה האחרונה (דרך אמונה, ביבאגו ב ה). ההמיה אל התאוות והבלתי הסתפקות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). יש מן האנשים שטבעם קל וחזק והמייתם רבה ומהם שאין להם שכל ודעה למשול בטבעם החזק ונאמר שהסוס ידוע שהוא למלחמה לקלותו ולהמיית טבעו (מלמד התלמיד', זכור).

°**הֶמְיוֹן**, ש"ז, — כמו הֶמְיָה: המו כמו יין המיון בקול ששון ושמחה כמו שהומים שתויי יין (רש"י זכר' ט טו). לפי שלשון המיון נתלה בגוף האדם וכו' ואם היה המיון עושה לאחרים צריך להדגישו והימם (רשב"ם דבר' ז כג).

הֹמִיָּה, ש"נ, מ"ר הֹמִיּוֹת, — מקום הומה מאדם רב, רחבה גדולה, מקום אספת קהל גדול: חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה בראש הֹמִיּוֹת תקרא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כ-כא).

*__הַמִּים__[1]), ת"ז, — עצב ונוגה, בעל מרה שחורה, Melancholischer; mélancolique; -colic: מהו קורדייקוס אמר רב המים (ירוש' תרומ' א מ:)a.

°**הֲמִימָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֲמַם: ויכלו חיצי מכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגלה (רש"י ישע' כח כט).

הָמַל, ממנו הֲמֻלָּה.

הֲמֻלָּה[2]), ש"נ, מ"ר הֲמֻלּוֹת, — קול שאון והמיה גדולה, Geräusch; bruit; noise: לקול הֲמוּלָּה גדלה הצית אש עליה (ירמ' יא יז). ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי בלכתם קול הֲמֻלָּה כקול מחנה (יחזק' א כד). — ואמר המשורר: ולו עוכר עכרני

[1]) הסכימו חוקרי הלשון כי מקורו בהשרש המם a) שמשמש בערב' במשמ' דאגה ועצב ויגון.

[2]) בעבר', ואין לו אח בלשונות האחיות. יש סוברים כי הוא שרש משנה להמה.

a) [illegible]

עכרתיו בחדקל וכפרת כ המולות, ורגלי כה ברגל הראמים ורגליו כה ברגלי הגמלות (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס סט). וכשנערכנה (את הגבורה) בהקש אל הנפש נאמר שהיא הכערת הלב בעתות ההמולות וקשר הנפש וקבוצה בעת הפחר (מאזני לדק, אלגזלי 143). —ואמר הפיט: המון ערים מרעידים ברגש יעריצו אל, המלתם קדשתם בעת שלוש קדשת אל (רמב"ע, אופן סקל', מלאכים). ארוגי עוז, בקול מעוז, לנערין בצבא המלה, בוטים רון, כחיך וגרון, לך יי' הגדלה (אופן סבת א אח"פ, ארוגי עוז). כל אזנים תחרשנה מאנקת מתי רעב המולות קרודומות ומהלומות בשיל וכילפות אשר יניפו מקרקרי קיר ונותצי הכתים (א' מפו, אה"ל כה). השמש יצקה או יקרות וחום צח על נאות הרועים פלגים יבלי מים המו בשאון ורמתם המולת עלה נרף מרות צח הנושבת מבין העפאים (שם ז).

המורה, המורות, — עי' המר.

הַמְלָטָה, ש"נ, — א) שה"פ מן המליט: יוציא את ישראל מן הצרה לשון המלטה (רש"י ישע' לא ה). ויפליט ואין מציל הבל ענין הצלה והמלטה (שרשי רד"ק, פלט). — ובהרחבה: כל יציאת דבר כלוע קרוי המלטה (רש"י ישע' סו ז). — ב) הטלת ביצים, ילידת ילד: כמו שיקרה לנשים כהמלטה (קאנון א כ א ה).

א. **הַמְלָכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְלִיךְ: והיתה עוד צריכה המלכה והיא הקבלה שיקבלו ישראל אותו למלך (ר"י אברבנאל, ש"א י). ואמנם בענין ההמלכה גם כן פשעתם כי המלכתם את אבימלך כן אמתו (שם, שופט' ט יח). ענין עלי הכהן ושמואל הרואה ושאלת ישראל מלך והמלכת שאול ועניניו והמלחמות אשר עשה (שם, הקד' ש׳ואל). וכל עניני איש בשת מהמלכתו ומיתתו (שם). יורה שהיתה המלכתו הכרחית לתשועת העם (שם, ש"א ח ז).

ב. **הַמְלָכָה**, ש"נ, — שה"פ מן *נִמְלַךְ: שאם כן יראה כענין המלכה ועצה חדשה, כי אחר שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב (רמב"ן כראש' א ד). ונראה מזה ענין המלכה ושנוי רצון (ר' כתיי, כראש'). לבאר לנו ההמלכה הזאת שוכר מהשלית והיא שלא נאמר כשהמשלת אומר לו תקנה לי כשר כמשל ממליך הוא מיד ואומר איזה כשר תרצה וכו' אבל ההמלכה בכאן היא אחרי שהלך השלית ולא מצא מה שאמר לו המשלת (שו"ת רלב"ח ט). והעצה וההמלכה נמשכים מכח שכלי (זכות אדם 4). וכשנמלך כנשמותיהם של צדיקים אמר נעשה אדם כצלמנו כדמותנו ומטעם ההמלכה במלאכי השרת נאמר כלידתו של שת כתוקף תשוכתו של אדה"ר ויולד כדמותו כצלמו ומן ההמלכה כמעשה שמים וארץ נאמר כרא אלהים אדם כדמות אלהים (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', תקו"ד ד ה). ואין הכונה חלילה שהוא יתברך צריך לעצה ולהמלכה מכרואיו (כאה"ג למהרי"ל ג).

הַמְלָצָה, ש"נ, — שה"פ מן המליץ: כי חלילה להוציא דבה רעה על השופטים באשר כאמת לא נודע לי כבירור ואין להמליץ כשום המלצה בעדם (שו"ת חות יאיר קלו).

א. **הָמֹם**, ממנו א.הָמַם.

א. **הָמַם**, הַמּוֹתִי, עת' יָהֹם, וַיָּהָם, הֲמָמַנִי, הֲמָמָם, יְהֻמֵּם, לְהֻמָּם, — א) הֵמַם אותו, הכיא עליו פחד ובהלה ובלבול, verwirren; confondre; disturb: ויהי באשמרת הבקר וישקף יי' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן וַיָּהָם את מחנה מצרים ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בככדת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל (שמות יד כד-כה). את אימתי אשלח לפניך וְהַמֹּתִי את כל העם אשר תבא בהם (שם כג כז). ויבא אליהם יהושע פתאם וכו' וַיְהֻמֵּם יי' לפני ישראל ויכם מכה גדולה (יהוש' י ט-י). וירעם יי' בקול גדול כיום ההוא על פלשתים וַיְהֻמֵּם וינגפו לפני ישראל (ש"א ז י). וישלח חציו ויפיצם וברקים רב וַיְהֻמֵּם (תהל' יח יה). ברוק ברק ותפיצם שלח חציך וּתְהֻמֵּם (שם קמד ו). נסה אותו בודאי שלא יהיו אומרין הממו ערבבו ולא היה יודע מה לעשות (מד"ר כראש' נה). ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות וכתתו גוי כגוי ועיר כעיר כי אלהים הֲמָמָם בכל צרה (דה"ב יה ה-ו). -- ובהרחבה במשמ' השמיד: וַיָּהָם יי' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק (שופט' ד יה). וגם יד יי' היתה בם לְהֻמָּם מקרב המחנה עד תמם (דבר' ב יה). והפל (המן) פור הוא הגורל לְהֻמָּם ולאבדם (אסת' ט כד). — נִפע', נֶהֱמַם, — שהממו אותו: תהם צרי בצאת

קול מארמוני, כ נ ה מ מ ת י כריב והלכתי אף אני (ר"א קליר, קינ' לת"ג, איכה).

— פוע', *הוּמַם, — כמו הָמַם, כנחץ: טבעך יצא בעולם להכחיד כל צורריך, *שאון קמיך תְּהוּמַם לנער כל צריך (יוצר לשבת הפסקה). מכור מכרתנו לקמיך, הוּמַם בקצפך וזעמך, כי חללו את משכנות שמך (סמא"ל, סלי' לשבת שובה). — ואמר המשורר: ושתים ירומס, וזרים מ ה ו מ ם, וגאים ישימם, כקש ועפרים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק עה).

ב׳ הָמַם, ממנו ב.הָמַם.

ב׳ הָמַם[1], פ"ע, — הָמַם את הפרי וכיוצא בו, אכל מה שבפנים, את לבו, ועשהו חלול: אכלנו ה מ מ נ ו[2]) נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק (ירמ' נא לד). — ואמר הפיטן: טלטלה ועצבון כי גברו ועצמו, ואבי ערבות אכלו הֲמָמוּ, טרפונו לבקר לא גרמו, אכזרי המה לא ירחמו (סלית' ער"ה, אליך). —ואמר המשורר: שם באשכלות שלח השנים, ויבחר האדם במו, וככל אות נפישו הָמַם פרימו, עדי מבחר הנפנים היו חרם (משלי יל"ג, א).

ג׳ הָמַם, ממנו נ.הָמַם.

ג׳ הָמַם, פ"ע, — כמו הָמָה, השמיע קול המיה: להם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו וְהָמַם[3]) גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (ישע' כח כח). — *וגיג': אפילו הגלגל ה ו מ ם ומשתבר (רש"י שם). — ולווי *הֹמִי: קומי דפקי שועי אל דמי, ותני כאוב מארץ קולך ו ה ו מ י (קינ' לת"ג, איכה תפארתי).

—נפע', נָהֹם, תֵּהֹם, — נעשה הֹמֵם, נמלא קול שאון:

[1]) בערב' הַמ a), ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הכתיב, והקרי הֱמָמָנִי. והנה פרשו המפרשים, גם החדשים, פעל זה בעקר משמעתו של הפעל המם הקודם, אלא אמרו שבהרחבה משמש במשמ' של כליון. אך אין המשמעה המורחבה של המם נהלמת יפה א ח ר י הפעל אכלנו, והיה צריך לאמר הממני אכלנו. ולכן רגלים לדבר, כי המם זה הוא הפעל הערבי הַמ a), שמשמש גם במשמ' של נ ק י ר ת התולעת באכל: וקעת אלשושה פי אלטעאם פַהַמַּתְה b) המא, ר"ל נפלה התולעת בהאכל ואכלה לבו ועשתהו חלול.

[3]) הכתוב משובש ויש מגיהים הגהות מתחלפות, אך לפי הנוסחה המסורה זהו הפרוש היותר מתישב.

a) هَمّ b) فَهَمَّتْهُ

ויהי כבאנה בית לחם וַתֵּהֹם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי (רות א יט). ויהי כבוא ארון ברית יי' אל המחנה וירעו כל ישראל תרועה גדולה וַתֵּהֹם הארץ (ש"א ד ה). ויעלו משם שמחים וַתֵּהֹם הקריה הוא הקול אשר שמעתם (מ"א א מה).

ד׳ *הָמַם, ממנו ד.*הָמַם.

ד׳ *הָמַם[1]), פ"י, —הָמַם את הסחי מהבית וכדומה, טאטא, ausfegen; balayer; to sweep, וכהשאלה: ה מ מ ם (הקב"ה את ישראל) כבמכביד (מד"ר איכ' פתי', רבי אגהו ב).

***הֲמָמָה**, ש"נ, — שם מפשט מן הָמַם: אין ה מ מ ה אלא לשון מגפה (מכי' בשלח ב ב).

הָמַן[2]), ממנו הָמַן.

הָמַן, פ"ע,—עשה מעשים רעים, חטא, פשע, Schlechtes thun; faire du mal; to do ill: לכן כה אמר אדני יי' יען הֲמָנְכֶם[2]) מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם לכן כה אמר אדני יי'

[1]) בערב' חַ'מ a).

[2]) אין החדשים מודים במציאות שרש זה בעברית. ועי' הערה שלקמן.

[3]) מהכתוב הקודם: ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים, יש לדון כי במקום המנכם היה כתוב הַמְרֹתְכֶם. וכן דעת קצת החדשים. וקצת הקדמונים פרשו המנכם זה מלשון המון, ואחרים במשמ' המה ובמשמ' ויהמם להם. אך כבר החליט ראש המדקדקים ריב"נ כי זה שרש מיוחד, אמַר וז"ל: יען המנכם הוא על משקל יען אמרך את שני הגוים הגון לעמת הריש והוא למד הפועל. ע"כ. וכבר העירותי כמה פעמים, כי לשוננו בנויה על ה ת נ "ך כמו שהוא עתה בידינו, ובכל מקום שאין הנוסחה שלפנינו סותרת את עצם יסודי דקדוק הלשון עלינו לקבל את הנוסחה המסורה באוצר לשוננו. וכן הדין במלה זו המנכם, שאעפ"י שרגלים לדבר כי לא היה שרש המן בלשוננו בתחלה, בפרט במשמעה נאותה להענין כאן, מ"מ הואיל ואין לנו גזרה נאה מן השרשים שישנם בלשון, על כרחנו אנו חיבים לקבל צרוף ה מ נ לשרש מיוחד למשמעה היותר נאה והיתר נהלמת לפי הכונה פה, ובפרט שכבר קבל שרש זה ראש מדקדקי לשוננו הריב"נ, וכבר פרש ר"ש כר"ש (ספר המליצה, ככר, 18) הפעל המן במשמ' רע במעשיו, וצריכים אנו לקבל באוצר לשוננו פעל זה במשמעה זו, אף שאין לו סמך מלשונות האחיות.

a) حَمّ

הנני עליך גם אני ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים (יחזק' ה ז-ח).

·המְּנְעוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא נמנע, Unmöglichkeit ; impossibilité ; -ty : שזה אשר הורה המציאות על היותו פועלו וממציאו הוא אחד ואמהות דרכיהם בקיום האחדות שתי דרכים דרך ההמנעות ודרך ההשתנות והחלוק (ר"ב א"ת, מו"נ א עה). היה זה הדעת כלתי מחייב ההמנעות כלל (שם). וזה אמנם הוא סעיף מן ההמנעות (שם). וכאלו הוא דבר נמנע בחק התורה שלא יהיה בה דבר מזה הכת ואפני ההמנעות בו (שם ג כו). ובאשר יפגשו ויבטל ההמנעות יעורו יחד על החמום (קאנון א כ כ ג). כי ההמנעות הוא סתירת האפשרות וסתירת הכח (רלב"ג, מלחמ' ה' ו כז). בבאור המנעות מציאות גדל נבדל בכ"ת (ר"ח קרשקש, אור ה' א א א). שהוא (הרמב"ם) חתר לקים המנעות היות הדבר הקיים בעצמו שופע תמיד מזולתו (שם ג א ד).

המם, ממנו הֶמֶס.

א·**הֶמֶס**[1], ש"ז, מ"ר הֲמָסִים, — ענפים וורדים יבשים, Reisig ; broutilles ; fagots : מפניך הרים נזלו כקדח אש הֲמָסִים מים תבעה אש (ישע' סג יט-סד-א). — ואמר המשורר : אמרות יי' אמרות טהורות ודבריו באש המסים, מגן הוא לכל החוסים (רשב"ג, רשות לאזה', שולמית שחרחרת). מה זה שם המון עם נקלה על הזמן חמסיו, עד הוסר סלון עולה נשרף כאש המסיו (ר"י הלוי, ראשי עם).—ואמר המליץ : קודח אש כהמסים, קורא דרור לתאוה (משלי אסף נא ט). זאת אש הֲמָסִים כשלג נוזלת (יל"ג, אהבה עבריה).

ב·**·הֶמֶס**, ש"ז, — שה"פ מן המס, כמו ·הֲמָסָה : וימשך אחריו המם מתחיל מהליחות ואחר מכשר הככד (קאנון ג יד א יג). והמרטיכים המופלגים והמנגכים אחר ההמסים וההרקות המופלגות כזיעה ושתן ושלשול (שם שם ד ג).

·הֲמָסָה, ש"נ, שה"פ מן הֵמֵס, מסס : והמעכל יצטרך להמסה והמזגה (קאנון א א ו ג).

·המסס, — עי' ·מָסֵס.

·הַמְעָדָה, ש"נ, — שה"פ מן הִמְעִיד, מָעַד : הארכובה מהירות ההקעה ולפעמים תקע בלי סבה לבד הלוך קל או המעדה מועטה (קאנון ד ה א כז). וייש יתעצם יתר לעלות מבעלות לאסף בכסף נמרץ ומורד ההר ייגעהו יגיעה רבה עד שכרדתו לשוב לביתו יסתכן בנפשו מאד כי לא יהיה בטוח מהמעדת קרסוליו (ר"י עובד', אגר' דופי הזמן). — ובהשאלה : כי הנה יש כוח הדעת (שאין ראוי לבקש תכלית להמצוות) המעדה רבה מדרכי התורה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות א). ואין ספק שבזה המעדת רגל רב באמונת החדוש בי כאשר יפרשו ספורי הבריאה הראשונה המוחלטת על ההויה הטבעית בפרושים מדומים הלא תחלש אמונת חדוש העולם הכללי ותפול אמת ארצה (הוא, בראש', יהי רקיע). וברוב דברים לא יחדל פשע מחסרון ההגעה לנקודת האמת וק"ו אם תמשך מזה המעדה מפסק הדין הישר ויגרום לבא לידי מעשה בהפך המשפט המצודק חלילה (הקד' גידולי תרומה). — ·הַמְעָדַת הַמֵּעַיִם, כשהמזון אינו מתעכל בהם, אלא עובר ויוצא בהויתו במו שנכנס : ואמנם המעדת המעים הוא שיצא האדם מהמאכל מהרה ויהיה ענינו כשיצא כמו ענינו כשיאכל (קיבולי גלינוס, כ"י פריז).

המע"ה, — ר"ת : המוציא מחברו עליו הראיה.

·הַמְעָטָה, ש"נ, — שה"פ מן הִמְעִיט : שנשתדל בהמעטת המזון ולמנעו כאשר נרפא החליים החדים וכו' ואמנם בחליים הנושנים הנה אנחנו נמעיט גם כן אך המעטה פחותה (קאנון א ד א). ויתדרגו (הילדים) בהמעטת התנועה ועזוב המיגעת ממנה (שם א ג א ד). אל תפחדו ואל תיראו מהמעטתכם (ר"י אברבנאל, זבח פסח, בסוף). שגם ימצאו מיני ההמעטה (בההלצה) כמו שימצאו מיני הגדלה וההרחבה (נופ' צופ', מסיר ליאון כ יא).

·הַמְצָאָה, ש"נ, מ"ר הַמְצָאוֹת, — שה"פ מן הִמְצִיא, ובפרט עשיית דבר יש מאין, Erfindung, création : השאלה ואת המלה להמצאת הדברים הטבעיים בטרם הרים יולדו (מו"נ א ו). כאשר נמשכים אל זה גם בן ענינים דבים במציאות והמצאת המציאות בעצמו שאין אנו יודעים להם סבה אחרת (מלמ' התלמ', בראש'). ומלת ברא תורה על המצאת היש מאין (ר"י אברבנאל, בראש' א). ובכן יתחייב

[1]) ככר אמר ברט (ES, 57) כי זו היא המלה הערב' הַשִׁימַה, עוד אל השימה a). וככר אמר ריב"ג : הקרוב שכפרושים בו הקש והוא העשב היבש.

a) هشيمة وعود الهشيمة

שהמצאת הנמצאות אשר נמצאו באותה ההשכלה היתה ברגע בלתי מתחלק וכו' וזאת ההמצאה היא הבריאה אשר רצינו לבאר (ספורנו, אור עמים, כריאה). מה שהורה דרך קבלת נבואה מענין המציאות ומאיבות המצאתו (מלמ' התלמיד, כרא"ג'). אם בן מצאתי נפשי מחויבת להפיק משאלך מצד כבודך ואי אפשר לה מבלי המצאת ענינים ודעות מחודשים לא ימצאו לקודמים ויהיה זה מה שתקשה המצאתו (ידע' כדרכי, הפרדס, אולה"ס ג). — והבח להמציא דברים: שהתחייב אל המליץ המצא אצלו אלה החמשה דברים רצוני לומר ההמצאה והסדר הצחות והזכירה והרמיזה וההמצאה היא חקירת הדברים האמתיים או גראים אמתיים אשר ישימו הענין מפורסם (נופת צופים, מסיר ליאון א ד). — ובמשמ' תחבולה שאדם בודה לתבלית מה: ההשתדלות להפקיד כם בדמיונו הדברים המכוונים מאת האדם באיזה יחם שימציא לעצמו בהעלות לפניו זברון המקומות וההמצאה ההיא יזכור בנקל כל מה שירצה באלו יהיה לפני עיניו החושים עצמם (לב האריה, מודינא א ד). שלא ישתבח (הארם) בצדקותיו ובחסדיו והגם שלא יהיה בפירוש כי אם עושה המצאות ובונתו להשתבח גענ'ש על זה (מורה באצבע לחר' תיד"א, א יד). בוה ובזה עשה המצאות שוא ושקר להפחיד ולהבהיל את העולם ולספר נפלאותיו (התאבקות ר"י עמדין עם ר"י איינבשילר).—ואמר הפיטן: אותו תשחיתי בְּהַמְצָאוֹתַיִךְ, כי תקחיני בחלקלקותיך, לשוט בארץ ולהתהלך בה (כנף רענני, פזמ' ליום ו, ארן). — והשתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ' דבר חרש שאדם ממציא בעניני חכמה, מבונה חדשה וכדומה, Erfindung ; invention.

***הֲמָקָה**, ש"נ, — בה"פ מן הֵמִיק, מקק: ואולם אמרו ימיקו וידברו ברע עושק ממרום ידברו היא בתאר תבלית רשעים עד היכן הגיע ומה היתה שרשו וסבתו והוא המקתם ודברם ברעה (ר"ש א"ת, יקוו המים יד).

הֹמֶר, ממנו מַהֲמֹרָה.

***הֹמֶר**[2], הומר, ש"ז,— חִדּוּד, הֲלָצָה, דבור שיש בו חדוד השכל ומעורר קצת צחוק בהחרוש שבו, joke ; bon-mot ; Witz-Wort: אמר להן ר"ג לחכמים סופרים הגיחו לי ואדרשנה במין הומר[3])

[1]) עי' הערה לערך מהמרה.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) בנוסח' חומר, אך

וכו' בשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה (סוט' יה.). דבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה (ורצע אדניו את אזנו במרצע) במין הומר[3]) מה נשתנה אזן מכל אברים שבגוף אמר הקב"ה אזן ששמע קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לַעבדים והלך זה וקנה ארון לעצמו ירצע ור"ש ב"ר היה דורש את המקרא הזה במין הומר וכו' (קדוש' כב:).

א.***הַמְרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה, מן א.מרה: יבול תהא המראתו המראה (סנה' יד:).—ואמר הפיטן: טכסו בקשב חברים גנת ישיבת, טרדו בְּהַמְרָאָה ובמזורחית קולטת שבת (יולר לשבת שבין יוה"כ וסוכ', את השם).

ב.***הַמְרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה, מן ב.מרה: איזו היא המראה כל שמרביצו ופוקס את צוארו ונותן מים וכרשינין באחד (תוספתא שבת יח ג). איזו היא המראה ואיזו היא הלעטה אמר רב יהודה המראה למקום שאינה יבולה להחזיר וכו' והמראה בבלי הלעטה ביד (גמ' שם קנה:).

ג.***הַמְרָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה עם חברו: מי שקבל עליו בשבועה שלא ישחוק שום שחוק אם המראה היא בכלל שחוק דע שכל שחוק של קוביא הוא המראה (שו"ת הרא"ש יא י).

***הֲמָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן המיר, מור, הֲמָרַת הדת, יציאה מדת אחת לאחרת: כו (בקרבן פסח) המרת דת פוסלת ואין המרת דת פוסלת בתרומה (פסח' לו.). וזה רבי אברהם הלוי נתלה על קדושת השם כי מלך ספרד רצה לאנסו על המרת הדת וכי לא יבול לו צוה שיתלוהו (שבט יהודה ג). גדול

כבר אמר רסע"ג, והובא בהערוך ערך המר, וז"ל: יש גורסין חומר ומפרשין להחמיר עליו אבל אנו גורסין הומר כהא ופי' במין מעשה שכן קורין המעשה בלשון ארמית אי המרא וכי יפגשו זה את זה אומר לחבירו מאי אהמרך כלומר מאי אורך ומאי טובך ומה מעשיך. ע"כ. והנה, אעפ"י שעדותו של רסע"ג נאמנה עלינו ובודאי היה דבור זה נהוג בארמית בימיו, מ"מ אין גזרה זו להשם ה'מר שלנו מחורה ביותר, כי אין בהמושג מעשה שום דבר שיאות למשמ' המלה המר לפי הענין. על כל פנים, גרסתו של רסע"ג מכרעת, ולפחות יש לה זכות כמו להגרסה חומר, ומשמעתה האמתית של המלה מוכחת מהטעם שנתן רבן גמליאל לקרבנה של הסוטה ור' יוחנן בן זכאי לרציעת אזנו של העבד, ששניהם אינם אלא חדוד נחמד.

(שהמיר את דתו) אין מתאבלין עליו וכו' אבל קטן מה שהמירוהו בהמרתם מה מעלה ומה מוריד (מרדכי מו"ק תתפו).— ומ"ר: וגלגל המרות גדולות כי בראות הפתאים שמשיח לא בא או המירו (שלשלת הקבלה). ואע"פ שימיר כבודו הישראל אלף המרות לא יסור עול התורה מצוארו (כס"ע אבן דאנאן, באו' ע"ד האנוסים). — *וחלוף ושנוי בכלל: וראו להמיר המלה בסגור על דרך התקון וכו' ונכתב השיר בקרטבה על השינוי ההוא וההמרה (הרקמה, שער יט). בכה יתחייב ג"כ בעליונים שמפני חמרם ישתוקקו אל ההמרה והשנוי בצורות והוא סבת ההפסד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג ד). ונראה שהמרת מלת פשע בשתי מלות און ומרעה היתה סבה להמרת מלת נאום במלת דברי (ר"ש א"ת, יקוו המים יג).

·**הֲמָרוּת**, ש"נ, — מעמד אדם שהמיר דתו: יבם שהיה מומר לעבודת כוכבים בשעת קדושי אחיו ועדיין בשמת אחיו בהמרותו אינו זוקק אשת אחיו ופטורה מן החליצה ואפי' חזר בתשובה (דיני הגס' מרדכי קל).

***הַמְרָיָה**, ש"נ, מ"ר הַמְרָיוֹת, — כמו א.הַמְרָאָה: שתי המריות המרו שם (ילקוט תהל' תתסד).

***הַמְרָכָה**, ש"נ,— שה"פ מן המריך, מרך: איזוהי המרכה ואיזוהי המסמסה המרכה כל שנשפך כקיתון מסמסה כל שאינו יכול לעמוד (חול' מה:).

·**הַמְרָצָה**, ש"נ, — שה"פ מן המריץ: מפני שהשמירה כפי המרצת תועלתה במהירות בשול החולה יהיה המרצת התכה בכח (פרקי משה ח). ואין ראוי להמריץ בקשירה המרצה שיעלה מורסה (קאנון ד ד ג ג).

·**הַמְשָׁחָה**, ש"נ, — שה"פ מן המשיח, משח: והשמיט גם כן ענין עלי הכהן ושמואל הרואה ושאלת ישראל מלך והמלכת שאול וכו' והמשחת דוד וענין גלית הגתי (ר"י אברבנאל, הקד' שמואל).

·**הֶמְשֵׁךְ**, ש"ז,—שה"פ מן הִמְשִׁיךְ, ויש משׁ א) במשמ' עצם שם הפעולה: ואח"כ הושאל להמשך הקולות באויר (מו"נ א כא). — ב) התמדה, Dauer duration ; durée: איך היה הבורא יתעלה וישתבח בטל לא יעשה דבר בשום פנים ולא חדש מתחדש בעניין אשר לא סר וארך המשך מציאותו הקדמון אשר אין תכלית לו לא יעשה דבר (ר"ש א"ת, מו"נ ב טו). כל מה שיעלה בשכל מהמשך מציאותו קודם בריאת העולם המשך אין תכלית לו (שם יג). ישתבח שמו הממשיך מהמשך השכל הנפש הכוללה הנלגלית בעלת כח ותנועות (ר' קלוני', אגר' בע"ח ג ז). ויהיה המשך להתלמדותם יותר עצום ויותר מתמיד (ידע' בדרשי, הפרדס, אולה"ס ג). כי ההמשך הוא הזמן בשילות שאין בו קודם ומתאחר ולא סדר ומנים אחר שאין בו תנועה ואולם אם הזמן איננו המשך המדומה אלא המשוער בתנועת הגלגל כמו שהוא דעת ארסטו יהיה ענין הקדמות והנצחיות שהוא קודם לכל הנמצאים (העקרים ב יח). ולכן החכימה ההשגחה האלהית להמציא מזמן לזמן אדם גדול יהיה כנר להאיר לדורות הבאים אחריו כאלו היה המשך הזמן דרך ארוך חשוך מאד ויתראו בו מתחום לתחום נרות ואורים ברואים להאיר ללכת יומם ולילה (ר"י אברבנאל, הקד' נחל' אבות). שההבדל העצמי באמות הנביא הוא האריכות וההמשך באמות דבריו (נופ' צופים, אבר' שלום ה ג). טוב הממשלה היא אשר תהיה על דרך המוסר וההמשך במה שיחייבהו הנימוס (נופ' צופ', מסיר ליאון ב יז). —עַל הַהֶמְשֵׁךְ, בתמידות, בלי הפסקה: כי אלו הכחות האישיות הוות נפסדות על ההמשך ומיני הכחות ההם נשארים לא יפסדו (ר"ש א"ת, מו"נ ב ו). מעניני הנמצאות המתחדשים הנמצאים על ההמשך המתמידים (שם ל). — בהמשך הדברים, ר"ל בתוך הדברים: ועוד בהמשך דברינו יתראו דברים מובאים על שם הגאונים (ש' רפפורט, הקד' לתש' גא' קדמ', דוד קסל).—ובמשמ' תולדה והשתלשלות דבר מדבר: איך אפשר לצייר הריבוי והתולדה והמשך אור מאור (רמח"ל, תוקר ומקובל). והתבונן על ענינם (של כללי המציאות) ועל יחסיהם וקשריהם בדקדוק גדול ותבחן יפה המשכם והשתלשלותם איך נמשכים ענין מענין (הוא, הקד' דרך ה'). —ובמשמ' חבור ושיכות דבר אל דבר: עוד יתכן על פי המשך הכתובים במה שנעיר בם וכו' (ר"מ אלשיך, משלי א י). דוק בהמשך הכתובים ודקדוקיהם ולישונותיהם ותמצא נחת (פענח רזא, ויגש). ואמנם מתוך המשך הספור שב זכרונו של מלך לאיתנו (קול יהודה, כוזרי ב מו). ע"כ אין לבקש בו (בספר משלים) סדר והמשך וחבור בין פסוק לפסוק (בן זאב, הקד' בן סירא). אך כפי המשך הענין מתישב יותר נוסח היונית לפי העתקתי (שם יז).

— ומ"ל: קול שפל והכרה נוטה עם מנוחות תכופות והמשביות ארוכים והשתניות גדולות (נופ' צופ', מסיר ליאון א יב). — ובמשמ' דבר הבא אחרי דבר, המשך: Fortsetzung; suite; continuation במחברת אייר (ציון תר"א, בסוף דברי מהר"י אויב). ראיתי כי בין ההמשך שנדפס בנומ' 39 ובין הבא אחריו בנומ' 41 נשמט פרק שלם (אגר' יל"ג, א פח).

*__הַמְשָׁכָה__, ש"נ, — שה"פ מן הִמְשִׁיךְ: שהשאיבה מטהרת ברביה ובהמשכה (תמור' יג:). המשכה (של מים שאובים) בלי רבייה ולא כלום היא (שו"ת ר"י אבן מיגאש מט). לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן (רש"י שמות כה לא). יש שהיו רוצים למצא חן בעיני הגוים והיו דורכים עמם בגיגית קודם המשכה (סמ"ג, סי' קמח). דין גיגית שיש בה ענבים דרוכים מתי קרוי המשכה לאסור אותו במגע גוי ודין יין האסור שנתנו בענבים דרוכים קודם המשכה וכו' שאם נתן סל כתוך גיגית דרוכה ולקח ישראל מן היין שבסל זהו המשכה (התרומה, יין נסך קסז). וכשלוקח מעט יין בכום מן הגיגית בדי לנסות אם טוב ואם רע קודם שהמשיך ממנה יש לו ליקח יין וענבים יחד שלא יהא קרוי המשכה ויהא נאסר מכאן ואילך מה שבגיגית אם יגע בה הגוי (שם קסח). המים החמין של המרחץ שהן מתחממין דרך המשכתן בלא שאיבה (שו"ת הרדב"ז ד לה). — וכמו הֶמְשֵׁךְ, במשמ' התמדה: כי כל איש מאישי בעלי חיים לא יצטרך בהמשכת מציאותו אל מחשבה והשתכלות והנהגה (מו"נ א עב). — ובפלסופיה וקבלה, המשכת הנבואה, המשכת האורות וכדומה: ור' אלעזר בהמשכתו הנבואיית ראה בתשובת שאלתו כי לדרישת החכמה האלהית הזאת לא די לו בהיותו מחמר אחרי רבו אלא שירד מכל וכל מן החמור וכו' (דרך אמונה, ביכאנו א ג). דרך ההשכלה העיונית ודרך ההמשכה הנבואיית שתיהן יחד (שם ג ב). ומשם ידוד ילכו כל הצנורות וההמשכות לשם אדני ושם אדני הוא אוצר שבו כל טכסיסי המלך (ר"י ניקטיליה, שערי אורה ד:). וימשיך ע"י זה ממנו השפעה שבהמשכה יחודשו ענינים מה שיחודשו (רמח"ל, דרך ה' ג ב). ויכוין שכל ההמשכות האלה שהמשכנו הם למען יעקב ורחל (משנ' חסיד', תפלו' האצילות ז). — והמשכת דברים: בהמשכת דברים שאמר הן הן וכו' מקודשת כי יש ממש במלת הן (ספר הקנה, סוד קדוש').

*__הַמְשָׁכוּת__, ש"נ, — שה"פ מן נִמְשַׁךְ, הִמָּשֵׁךְ, במשמ' הֶמְשֵׁךְ: שלא נעשית בריאת העולם בהמשכות זמני כי אם פתאם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ג). כי אם לשכך את האזן להורות על המשכות גדולה כזמן אלף שנה אשר אתנו עתה (שם). ובזה שוער הזמן והמשכותו ושוערו הימים מבלי תנועת המאורות (הוא, בראש' א, שאלה ט). — ובמשמעת תולדה והשתלשלות: שזולתו (של הקב"ה) ימשך ממנו והוא אינו נמשך מזולתו ועל ההמשכות הזה שהוא מטבע מחוייב המציאות ועניו אמר הרב באותו ספר ממנין המצוות שיש שם אלה עלה וסבה (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ז). פרשת שלש עשרה תספר המשכות מלכות יהודה אחרי מות אחזיה (הוא, מ"ב, הגעה לפר' יא). כי יהיה מן עול מצותו לעשותו אם לא ישיג בחפץ ובחוזק ההמשכות אל גבול הכרח (נ"ע לר"א הקראי, קדוה"ת יא). — ובהלצה: ההמשכות היא כשנשאל מן הסמנים הנמשכים לעושי העברה או לנקי ממנה צד המתרעם שיאמר אם יוכל שאשר עליו התלונה התאדם או השתחר או שהיה מגמגם מתבלבל בדבורו נדר דבר מה ואלה כלם סמנים נמשכים לעוברים (נופת צופ', מסיר ליאון ב ז). ההמשכות הוא מאמר יבואו בו מאמרים דבים על העשות הדבר או בלתי עשותו וישאר אחד מהם בהכרח משלילת כל מאמר מהבאים בספור זולתו (שם ד לג).

*__הֶמְשֵׁכִי__, ת"ז, לנק' ־כִית, מ"ר הֶמְשֵׁכִיִּים ־כִיּוֹת, — מטבע ההמשך: הזמן באדם הוא כצילו של עוף בשעה שהוא עף וזה כי כמו שאותו הצל ההמשכיי של העוף הוא העושה אותו והוא בעצמו סבת הפסדו וכו' כן הדבר בזה הצל שהוא הזמן (ראש' דעת לר"מ אלבילה ג ז). שרצו הברת המצא למשיח שלשה שלימיות האחד שלימות טבעי והשני שלימות הרגלי והשלישי המשכי וכו' ואל השלימות ההמשכי והנבואיי אמרו שיהיה גבוה כואת המעלה אל שתהיה לו השפעה מהמלאכים ומעולם השלם (דרך אמונה, ביכאנו ב ו, הקד' ה). וירעו כי ערומים הם כששולל מהם ההשגה ההמשכית השלמה ונשארו זולתה (שם ב ב).

*__הֶמְשֵׁל__, ש"ז, — שה"פ מן המשיל, משל: אבל הכל על צד ההמשל והורות השכל לנמצא (מו"נ א מו). לפי מה שיתחייב מזה ההמשל מן

הדבור והמענה והחורה (שם).

ב·**הַמְתָּנָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הִמְתִּין, במשמ' מתינות: ולפוסקין את הדין אמרו לבל יסמכו במחשבה ראשונה אך כ ה מ ת נ ה גדולה ובעיון הדק לבל יטעו בשיקול הדעת (ר' יונה, אבות א א). אף על פי שלפעמים יהיו חלשתם ועצלתם ו ה מ ת נ ת ם נופלות בסבת מוג החום (קאנון א ב ב ג).—ובמשמ' שהיית זמן מה: ראובן לקח בגדים כ ה מ ת נ ה בויניציאה מסוחר אחד יון בעד ששה חדשים (שו"ת הרשד"ם, חו"מ קית). אם לא שכר עליהם והפסיד מלאכתו ע"י ה מ ת נ ת ו אין הפועלים צריכים לשלם לו היזיקו (לבוש, שכיר' פוע' שלג ו).

י·**הַמְתָּקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִמְתִּיק: ובג׳ הדברים האלה בהויתן ומשמען האריך ב ה מ ת ק ת ן הרשב"א ז"ל (אמר' טהור', אם כל חי ב יט).

א·**הֵן**[1], בָּהֵן, כָּהֵן, לָהֵן, מֵהֶן, — מלת הגוף לנקבות נסתרות, ומשמשת ככל שמושי הוא, היא, הֵם: הערים אשר ישב בָּהֵן לוט (בראש' יט כט). חמתיך הנכהת והבצרות אשר אתה בטח בָּהֵן בכל ארצך (דבר' כח נב). והנה הוליד בן וירא את כל חטאת אביו אשר עשה וירא ולא יעשה בָּהֵן (יחזק' יח יד). הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו לָהֶן בטוב בעיניכם (בראש' יט ח). ויאמר לָהֶן (יעקב ללאה ולרחל) ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם (שם לא ה). ויקרא מלך מצרים למילדת ויאמר לָהֶן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים (שמות א יח). ולא בדרכיהן הלכת ובתועבותיהן עשיתי כמעט קט ותשחתי מֵהֶן בכל דרכיך (יחזק' יו מז). — ולפעמים גם לזכרים: גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים הֲלָהֵן תשברנה עד אשר יגדלו הֲלָהֵן תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנתי (רות א יב-יג). -- ובזמן מאוחר פשט שמוש זה הרבה: וכולן שחזרו ב ה ן אין מקבלין אותן עולמית (תוספתא דמאי ב ט). בעון נדרים בנים מתים ב ש ה ן קטנים (שבת לב:). ב ש ה ן משערין ברוטב ובקיפה ובחתיכות ובקדירה (חול' לז:). הולכין אצל ע"ז שלהן ואינה עונה אותן ו ה ן רואין צרתן ובאין ל ה ן אצלך (מד"ר דבר' ב). — ובמשמ' הבריות: הצבי הזה שוחטין אותו ומפשיטין את עורו ו ה ן מבקשין להחזיר את הבשר לתוך העור ואינו מחזיק (תנחומא משפט' י). — *הֵן הֵן, הם כעצמם: שאלו לא נאמר אלא אחת הייתי אומר ה ן ה ן ימי בגרות (מכי' משפט', נזיק' ג). א"ר הונא ה ן ה ן פקיעין ה ן ה ן ביפין (שבת קיח.). אמר רב יהודה אמר רב ה ן ה ן צבתים ה ן ה ן בריבות (ערוב' לז.). פתח ר"א בן ערך במעשה המרכבה ודרש ובו' נענה מלאך מן האש ואמר ה ן ה ן מעשה המרכבה (חגי' יד:). ה ן ה ן החזירוני לנערותי (גיט' ע.).

ב·**הֵן**, — מלת הטעם, מקצרה מן הִנֵּה, ותשמש א) במשמ' תה"פ או קריאה, קצת במשמ' הֲלֹא, ובמו הַאין זה אמת? בעין פתיחה להוכיח דבר מתוך הדבר הראשון, siehe; voici; behold: ויאמר יי' אלהים הֵן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעין החיים ואכל וחי לעלם (בראש' ג כב). ויאמר קין אל יי' גדול עוני מנשא הֵן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני (שם ד יג-יד). ויאמר יי' הֵן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (שם יא ו). ויאמר אברם הֵן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי (שם יה ג). ותאמר הבכירה (שבבנות לוט) אל הצעירה הֵן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גם הלילה ובאי שכבי עמו (שם יט לד). ויאמר יעקב אל רבקה אמו הֵן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע (שם כז יא-יב). ויאמר הֵן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו (שם כט ז). ויאמר אל אשת אדניו הֵן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה בי אם אותך באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת (שם לט ח-ט). ויאמרו אליו למה ידבר אדני בדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה הֵן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד ז-ח). ויאמר יוסף אל העם הֵן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה (שם מז כג-כד). וידבר משה לפני יי' לאמר הֵן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה (שמות ו יב). ויאמר משה לא נכון לעשות בן כי תועבת מצרים נזבח ליי' אלהינו

[1] מלה זו באה רק י"ח פעמים בתנ"ך.

הֵן נובח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שם ח כב). ובי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הֵן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו (ויקר׳ כה כ). הֵן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם יי׳ ואף כי אחרי מותי (דבר׳ לא כז). — ב) כמו מלת התנאי אִם, if ; si ; wenn : הֵן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד (ירמ׳ ג א). הֵן יהרוס ולא יבנה יסגר על איש ולא יפתח הֵן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב יב יד-יט). הֵן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו (שם כג ח). שאל נא את הכהנים תורה לאמר הֵן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ובו׳ היקדש (חגי ב יא-יב). — ג) במשמ׳ שאלה : בי עברו איי בתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הֵן היתה כזאת ההימיר גוי אלהים (ירמ׳ ב י-יא).

ג. **הֵן**, —מלת הסכמה לדברי הזולת, yea ; oui ; ja : ויאמר לבן הֵן לו יהי כדברך (בראש׳ ל לד). אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה אם הגיע הרואה אומר ובו׳ האיר פני כל המזרח עד שבחברון והוא אומר הן (יומ׳ ג א). בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט׳ ז א). מנה לי בידך אמר לו בפני עדים הן למחר אמר לו תנהו לי (ואמר) נתתיו לך פטור (שבוע׳ ו ב). מעשה באשה אחת שבאת לפני ר״ע אמרה לו ראיתי כתם אמר לה שמא מכה היתה ביך אמרה לו הן וחייתה אמר לה שמא יכולה להגלע ולהוציא דם אמרה לו הן וטהרה ר״ע (נדה ח ג). יהיה לך לאו צדק והן צדק (ספרא קדוש׳ פו). לאחר שנכנס במדינה ובו׳ עשה להם מלחמות אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הן והן (מכי׳ יתרו, החדש ה). משל לאדם שאמר לחבירו מכור לי חמורך וה אמר לו הן נותן אתה לי לנסיון אמר לו הן (ספרי דבר׳ כא). כשאדם נפטר מן העולם באים כל מעשיו ונפרטים לפניו ואומר לו כך עשית ביום פלוני ואי אתה מאמין בדברים הללו והוא אומר הן והן והוא אומר לו חתום (שם, האזינו שז). אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א״ל הן א״ל אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל (שבת לא.). שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק (ב״מ מט.). מעשה באחד שבא לפני רבי יהודה ואמר לו נתניידתי ביני לבין עצמי א״ל רבי יהודה יש לך עדים א״ל לאו יש לך בנים א״ל הן א״ל נאמן אתה לפסול את עצמך ואי אתה נאמן לפסול את בניך (יבמ׳ מז.). הביאוהו (את רבי חנינא בן תרדיון) וכרכוהו בס״ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראם במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה ובו׳ אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העוה״ב אמר לו הן השבע לי נשבע לו (ע״ז יח.). רצונך שתסעוד אצלי אמר לו הן (חול׳ פז.). לאחר שאכלו ושתו מדד לו שמן במאה ריבוא אמר לו כלום אתה צריך ליותר אמר לו הן אלא שאין לי דמים (מנח׳ פה:). אמרתי לו כלום אתה בקי ברבי יהושע בר ממל אמר לי הן כך אמר לי ובו׳ (נזיר נו:). מכלל לאו אתה שומע הן (נדר׳ יא.). א״ל (רבי יהושע לר״ג) רבי רצונך ונקבל פני פולסופוס חבירנו א״ל הן (דא״ר ה). כותי אחד שאל את רבי מאיר אמר לו אפשר המים העליונים תלויים במאמר אמר לו הן (מד״ר בראש׳ ד). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה לו הן וסבורה אני שאתה הוא (שם שמות א). ראית אדם שנכנס בו רוח הזזית אמר לו הן (שם במד׳ יט). אמר לו אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הן (שם שה״ש, לאיה). הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הן הן אם אמרתם לאו לאו (שם שמות טו). מי שמבקש להקביל פני מלך בשר ודם לא דין הוא שילמוד איך יכנס ואיך יצא אמר לו הן (אדר״נ יח). אמרו לה יש כאן חבר אכסנאי אמרה להן הן (תנחומא לך לך י). ואמר למלאכי השרת ראויה שרה שתלד בן והסכימו כולן ואמרו הן וחתם הקב״ה אחריהן (שם וירא לד). אמרו לו תלמידיו רבי לא היית יודע הפסוק הזה אמר להם הן אלא שבא זה ובירו בידי (שם מצורע ה). א״ל יש לך צורות בתוך ביתך א״ל הן (שם נשא יג). בעוד שהיו מהלכין בדרך קדמו שטן לאברהם בדרך ונדמה לו לזקן אמר לו לאנה תלך אמר לו להתפלל אמר לו ומי שהולך להתפלל מה צריך לו לישא עצים על כתפיו ואש ומאכלת בידו: אמר לו הן שמא נשב יום או יומים ונשחט ונאפה ונאכל (מדר׳ ויושע א). ותאמר לה הן דברתי (תולידה שומרנית 95), ונמצא הרבה בכל הספרות המאוחרת. — *אמר בהן צדקו, בהֵן שלו, ר״ל בדבור שלו, באמונתו : כל אחד ואחד יפרע בתיבה על הן צדקו מכל נכסיו משאיו ומתניו (בו״ת במש לדקה,

תו"מ ג). והזהיר את האיש הנ"ל לבל יעיין כלל במכתב והוכרח האיש להבטיח לו ב ה ן שלו (מגיד פיחות יו). — *הֵן · · · הֵן, ר"ל הכל אחד כך או כך: בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל פיחת בל שהוא ינכה הותיר בל שהוא יחזיר אם אמר ה ן חסר ה ן יתר אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו (כ"כ ז כ). מדה בחבל אני מוכר לך ה ן חסר ה ן יתר בטל ה ן חסר ה ן יתר מדה בחבל הן חסר ה ן יתר מדה בחבל בטל מדה בחבל את ה ן חסר ה ן יתר (שם ג). מי שנצרך לביתו או לחצירו ומשכנו ביד חבירו בחמשים זהובים הן חסר ה ן יתר (ר"ש גאון, תשו' הגא', שע"ל כ כ). נקוב באמצע כשיעור סיט ה ן חסר ה ן יתר (ר"ח שבת קלא.). מניחין בגג מקום פתוח כגון זרת ה ן חסר ה ן יתיר ליכנס ממנו אור (שם קנו:). יש על המשכיל מארח המוסר ומדרך האמונה בשמעו נכוחה שיודה עליה הן לו ה ן עליו (אגר' מנח' כ"ס לר' חסדאי). אומר לתלמיד שוטה למוד ה ן אמת ה ן שבוש (רש"י כיל' כז.). ה ן פחות ה ן מעט יותר (קבלה להראב"ד, הוצ' ניבויאר 69). שהכל עשה ועושה על סדר והנהגה ה ן הדברים הגבוהים ה ן הדברים השפלים (מלמ' התלמ', כי תשא). כל אשר ינתן לה הן רב ה ן מעט תקבל בשמחה (שם, חיי שרה). ואפילו בעסקי בני אדם ראוי לקצר הדברים ולהשיב הן או לאו ה ן בדין ה ן בענינים אחרים (שם, שלח). כי החי הוא יודע דבר שהוא עתיד לבוא אליו ה ן טוב ה ן מוטב (הגיון הנפש לבר חייא ד). והתירו גזרת חרם היישוב לראובן שנה ה ן חסר ה ן יתר ושוב רוצים לגרשו (מרדכי כ"כ תקיז). ב"ד של שלשה יושב על הכסא ודנין את העולם כפי הראוי ה ן לטוב ה ן לעונש אם לחיים אם למות (ר"י ניקטיליה, שערי אורה לו:). כי השם ברוך הוא מסבב סבות ומגלגל כמה עניינים כדי להבין ולקיים גזירותיו בנבראים ה ן לטוב ה ן למוטב (הוא, פי' הגד', עבדים היינו). כשיתאמת שליחות השליח הן שיהיה השליח גדול במדרגה יותר מאד ה ן שלא יהיה באותה מדרגה (העקרים א טו). צוה הקב"ה כל אדם שישא אשה חדשה לו ה ן בתולה ה ן בעולה ה ן אלמנה שישמחנה (ספר יראים קל). ה ן לו ה ן לאחרים (התרומ', הקד' לסי' רמח). ה ן רוחות טהרה ה ן רוחות טומאה (בנימין מוספיא, הערוך, דמא). ובאם ח"ו יש איזה עון בקהל ה ן באנשים ה ן בנשים מגלים לו מן השמים מיד (הקד' עמה"מ). להקדישו כולו לה' בקדושת שבת ה ן בדבור ה ן במחשבה ה ן במעשה (תמה"י, קדוש' הדבור והמעשה). אם יזדמן ח"ו איזה אורח חולה במדינה יהיה באיזה מקום שיהיה ה ן אצל היושבים תחת ההגמון או אצל היושבים תחת ממשלת הקיור' (פנקס ק"ק במברג ג). באם הסחורות שלקח בהקפה המה בעין בשעת מיתתו ה ן בולם ה ן מקצתן (שם יה). ונתנו לי כח ורשות לעשות להם דין ה ן קרוב לדין ה ן פשרה ה ן באומד הדעת (שו"ת מהרשד"ס, חו"מ לא). והנה בדבר הקנינים הנעשים בעת החתנה ה ן בין הזוגות עצמם ו ה ן בין אבי החתן ואבי הכלה וכו' (שו"ת חות יאיר נב). שהדין עמנו ה ן מחמת התנהגותם וגילוי דעתם ו ה ן מחמת צוואת הזקן וגילוי דעתו (שו"ת שמש לדקה, חו"מ ז). שכל משאו ומתנו מן בקר עד ערב הוא בד"א ה ן כשהטבח מביא לחנותו השומן חי מחותך לחתיכות דקות ה ן כשמתיכה ה ן כשמוכר שיורי השומן שהתיך ה ן בלישה בעריבה ובאפייה ה ן במגעם חם בחם או צונן בחם (שם יו"ד מז). —*ובא בכתיב ה י ן במקום הֵן: אני שקבלתם מלכותי עליכם במצרים א"ל ה י ן ו ה י ן אני הוא שקבלתם מלכותי בסיני א"ל ה י ן ו ה י ן (ספרא אחרי קלז). כיון שחשכה אומר להם (כל אחד מהקוצרים להעומדים) בא השמש אומרים ה י ן וכו' מגל זו אומרים ה י ן וכו' קופה זו אומרים ה י ן בשבת אומר להם שבת זו אומרים ה י ן וכו' שלשה פעמים על כל דבר ודבר והם אומרים לו ה י ן ה י ן (מנח' י ג). וכי כל העצים כשרים למערכה ה י ן כל העצים בשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן (תמיד ב ג). נטל (הכהן) עץ ארז ואזוב ושני תולעת אמר להן עץ ארז זה עץ ארז זה אזוב זה אזוב זה שני תולעת זה שני תולעת זה ג' פעמים על כל דבר ודבר והן אומרים לו ה י ן ה י ן ג' פעמים על כל דבר ודבר (פרה ג י). אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חגר ברגלו שהיה עומד ומריע בחצוצרות אמר לו הין (ספרי בהעל' עה). אמר לו עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו אמר להם ה י ן (שם, שלח קטו). א"ל גביאה בן קוסם אדוני המלך אין אדם עושה מה שהוא רוצה לבניו אמר לו ה י ן (מד"ר בראש' סא). ארוני מלך אין אדם עושה לעבדו מה שהוא רוצה א"ל ה י ן (שם). אמר ליצחק בני רואה את מה שאני רואה א"ל ה י ן (שם נו). אמר באותו הזקן פגעה מדת הדין אמר לו ה י ן (שם סד). אמר לו רב יוסי כמי כאימי אמר לו ה י ן וסבורין אנו כמותו (הלכ' פסוק', ממונ'). שהטמין לו עדים

לחבירו בכילה ואמר לו מנה לי בידך אמר לו הין וכו' (שם). מה עשה הכלב הלך אצל זאב אמר אלך עמך הלילה· ואלין אמר לו הין (א"ב של בן סירא). שיהא הין ולאו שלנו צדק (שבלי הלקט, יוה"כ סיז).
--°הֵהֶן, פ"ע, — אמר הֵן, נתן הסכמתו (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך בילינגען).

ר.°°הֵן, — בעברית של השמרונים, כי, אם : ויצוהו הן יהיה מאכלם בן עשב הקוין (תולדה שומרונית 81). ויכתוב לוח נחושת הן לא ישכון איש יהודי בעיר שכם (שם 84).

א.°**הֲנָאָה**, ש"נ, מ"ר הֲנָאוֹת, — מה שגורם לאדם שיהנה, שיהיה לו נחת רוח, ענג, Vergnügen ; plaisir ; pleasure : היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופרש מיד חייב מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו (שבוע' כ ז). שהיה לו לפרוש בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה (גמ' שם יח.). היות השכל משים ההנאה לבד תכלית מכוונת לעצמה (כ"ש א"ת, מו"נ נ לג). באומר הנאת מאכלך עלי (נדר' לג.). אמר לו בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה מה שהנאתך ורחוץ בן בחמין בין בצונן (ספרי עקב מה). אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (מד"ר ויקר' יד). כי רוב המחשבות הנודעים מאנשי החכמה נטרדות בהנאות זה החוש ונכספות אליו (מו"נ כ לו). כשהאדם נהנה מן העולם הזה בשום פנים חייב לברך לאדון הכל אשר כל ההנאות באות מטובו (מנוה"מ קכא). אם האדם ישקוד בלימוד באהבה יעזוב בעדו כל העדונים וההנאות שבעולם (שם רלו). כל הנאותי לא היו אלא בדברי עבודתך (שם, הקדמ' לנר א). הנפש המתאוה היא נפש הבהמה המושלת על הכסילים והמושכת אותם לתאוות העולם והנאותיו (הקד' בעל הנפש להראב"ד). וכאשר גדלה תאוותו ורדף אחר הנאותיו ודמיוניו (מו"נ א פב). ההזהרה מהמשך אחר התאות הגופניות והנאותיהם (שם, פתיח'). — °בעל הֲנָאָה, מי שאוהב הנאות, תענוגים : שבנא בעל הנאה היה (סנה' כו). משרבו בעלי הנאה נתעותו הדינין (סוט' מז:).—ובמשמ' תועלת חמרית או רוחנית, ומוסרית, Nutzen ; profit : ומוכרו (את החמין) לעובד כוכבים ומותר בהנאתו עבר זמנו

אסור בהנאתו (פסח' כ א). חמץ של עובד כוכבים שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ושל ישראל אסור בהנאה (שם כ ב). שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם (סנה' ח ה). יין ושינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם (שם). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו אבידתו מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש (נדר' ד ב). השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר (שם ה א). (קונם) שאת נהנית לי עד הפסח אם תלכי לבית אביך עד החג הלכה לפני הפסח אסורה בהנאתו עד הפסח (שם ז ט). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבות ב ג). כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום (פסח' כב:). הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו (שם כה:). ומה ערלה שלא נעברה בה עבירה אסורה בין באכילה בין בהנאה בשר בחלב שנעבדה בו עבירה אינו דין שאסור בין באכילה בין בהנאה (חול' קטו:). ושתהא (האדמה) מעלה לך דברים ארורים כגון יתושים וזבובין פרעושין א"ר יצחק מנדלאה אף הן יש בהן הנאה (מד"ר בראש' ה). אמרו לו עבדיו מה הנאה יש לך באילני סרק הללו (שם שמות ז). כיון שאמר לינו פה הלילה הלכו להן זקני מדין שידעו בקסמים שלהם שאין בו הנאה (שם במדב' כ). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים כל מה שהבטחת אותי מה הנאה יש לי בהם שאין לי בנים (שם ב). שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו (שם בראש' עט). — °טובת הנאה הכרת טובה בעד ההנאה שעשה : הלוקח כלים מן התגר לשגרן לבית חמיו ואמר לו אם מקבלין אותן ממני אני נותן לך דמיהם ואם לאו אני נותן לך לפי טובת הנאה שבהן (נדר' נא:). המשאיל קורדום של הקדש מעל לפי טובת הנאה שבו (כ"מ לט.). השכחה והפאה כולן אין בהן טובת הנאה לבעלים וכו' מעשר עני המתחלק בתוך ביתו יש בו טובת הנאה לבעלים (חול' קלא.). דרבי סבר טובת הנאה ממון ור' יוסי בר רבי יהודה סבר טובת הנאה אינה ממון (נדר' פה.). וטובת הנאה שלו שנותנה לכל כהן שירצה (רמב"ם, תרומ' ד ב). ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאת קדשים

לבעליהם (ספרי נשא ו). כשם כשהעידו עליה שגירשה בעלה ונתן לה כתובתה ונמצאו זוממין אינן משלמין לה כל כתובתה אלא לפי טובת הנאת כתובתה וכו' כן בכאן משלמין לאיש לפי טובת הנאתו בכתובת אשתו והיא תחתיו (ר"ת, מגדל חננאל על מכות ג.).

ב.***הֲנָאָה**, ש"נ, — בה"פ מן הֵנִיא: ואם הניא אביה אותה איני יודע הנאה זו מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר בבעל הוי אומר הנאה זו הפרה לימד בבעל שהנאה היא הפרה (ספרי מטות קנג).

***הַנְדֵּס**[1], ש"ז, — כמו *הַנְדָּסָה: מלה זו (מרכז) מורגלת אצל בעלי חכמת הנדס[1]) (ערוך, מרכז).

***הֶנְדֵּס**, פ"י, — מדד, בפרט לדעת עמק המים באדמה: וכשעה שאתה רוצה להנדס[2]) (אסף הרופא, כ"י מינכן 161).

***הַנְדָּסָה**[3]), ש"נ, — חכמת מדת השעורים של הקו והשטח והגוף, Geometrie: חכמת השעורים הנקראת הנדסה (הרקמה, שער א). להשיב לשואל שלא הורגל במופתי ההנדסה נאמר לו שישיב התמונה ההיא מרובעת (תשב"ץ א קסו). — ועי' שעור, חכמת השעור, השמות והפעלים הנהוגים בחכמה זו.— מהנדס, עי' זה הערך במקומו.

***הַנְדָּסִי**, ת"ז, לנק' ־סית, מ"ר ־סיים, ־סיות, — של הנדסה, מטבע ההנדסה, וחכם בחכמת ההנדסה: הצירות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (כוזרי ה יג). קבלנו תועלת גדולה

---

[1]) עי' הערה להנדסה.

[2]) ר"ל: לדעת לכמה מקומות תמצא מים מתוקים או מרים או מלוחים (כך כתוב שם למעלה). והוא במשמעה העקרית של הפעל הזה בפרסית ובערב', עי' הערה לקמן.

[3]) בערב' הַנְדַסַה a). וכבר אמר גואליקי במערב: אלמֻהַנְדִס אלרי יקדר מגארי אלקני חית' תחפר פהו משתק מן אלהנדאז והיא פארסיה פצירת אלזא שינא לאנה ליש פי כלאם אלערב זא בעד אל דאל ואלאשם אלהנדסה. ובעברית: אלמהנדס הוא מי שימדד אפיקי התעלות במקום שיחפרון והוא נגזר מן אלהנדאז והיא מלה פרסית ונהיתה הזין שין מפני שאין בלשון הערב זין אחרי דלת והשם הוא אלהנדסה.

---

a) هندسة

בתשובתך והנה בדרך קצרה לתלמידים מבלי השגחה אל הדקדוק ההנדסי בשביעי הנוסף על חכלל המסור בידנו (תשב"ץ א קסו).—ובמשמ' חכם בחכמ' ההנדסה: וארע נאמנה כי הדיין והמדקדק ההגיוני וההנדסי הטבעי והפלוסוף המה לא יבינו המקרא והתלמוד (הקד' תעוד' כישרא').

א.**הֵנָּה**[1]), —כמו א.הֵן: ותגשן השפחות הֵנָּה וילדיהן ותשתחוין (בראש' לג ו). ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הֵנָּה ויקחו להם נשים (שם ו ב). ויאמר אבימלך אל אברהם מה הֵנָּה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה (שם כא כט). אל לכיש ואל עזקה כי הֵנָּה נשארו בערי יהודה ערי מבצר (ירמ' לד ז). שבע פרת הטבת שבע שנים הֵנָּה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הֵנָּה חלום אחד הוא (שם מא כו). ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הֵנָּה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יט). והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הֵנָּה (שם ט לב). שתים הֵנָּה קראתיך מי ינוד לך (ישע' נא יט). הן כל הנפשות לי הֵנָּה כנפש האב וכנפש הבן לי הֵנָּה (יחזק' יח ד). למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן הָהֵנָּה במדבר (ש"א יז כח). ומה הערים אשר הוא יושב בָּהֵנָּה הבמחנים אם במבצרים (במד' יג יט). ירשש ערי מבצריך אשר אתה בטח בָּהֵנָּה בחרב (ירמ' ה יז). והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כָּהֵנָּה בכל ארץ מצרים לרע (בראש' מא יט). כי ישלים חקי וְכָהֵנָּה רבות עמו (איוב כג יד). ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך ואתנה לך את בית ישראל ויהודה ואם מעט ואספה לך כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה (ש"ב יב ח). רמות ארבע חיות וזה מראיהן דמות אדם לָהֵנָּה (יחזק' א ה). נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות יי' אשר לא תעשינה ועשה אחת מֵהֵנָּה (ויקר' ד ב). דרשו מעל ספר יי' וקראו אחת מֵהֵנָּה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו (ישע' לד טז).

ב.**הֵנָּה**, — מלת הרמז להמקום והזמן, ותשמש א) כמו פֹּה, במקום הזה, בענין הזה, da; ici; here: ועתה השבעה לי באלהים הֵנָּה אם תשקר לי (בראש' כא כג). וראיתי אני דניאל והנה שנים אחרים עמדים אחד הֵנָּה לשפת היאר ואחד הֵנָּה לשפת היאר (דני' יב ה). — ב) רוב שמושו במשמ' התנועה

---

[1]) מלה זו באה רק מ"ז פעמים בתנ"ך.

אל המקום הקרוב אצל המדבר, **hierher ; par ici**, **hither** : חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (בראש' מב טו). לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים (שם מה ח). הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר את הארץ (יהוש' ב ב). גשו הנה ושמעו את דברי יי' אלהיכם (שם ג ט). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל (שם יח ו). ודור רביעי ישובו הנה (בראש' טו טז). ואתם קרבו הנה בני עננה (ישע' נז ג). מי פתי יסר הנה (משלי ט ד). כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב (שם כה ז). ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה (בראש' מה ה). — ועד-הנה : עד-הנה עזרנו יי' (ש"א ז יב). אמרו נא אל יואב קרב עד-הנה ואדברה אליך (ש"ב כ טז). ועד-הנה בשער המלך מזרחה (דהי"א ט יח). הנה החצים ממך והנה (ש"א כ כא), ר"ל בינך ובין המקום הקרוב אלי. — ההלך אחת הנה ואחת הנה : וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו (מ"ב ד לה), ר"ל התהלך בבית הלוך ושוב מעבר לעבר. — הנה והנה : ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה (יהוש' ח כ). ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה (מ"ב ב ח), ר"ל לצד זה ולצד זה. ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא איננו (מ"א כ מ), עסק פה ושם. — דרך הנה : הלוך ובכו ילכו ואת יי' אלהיהם יבקשו ציון ישאלו דרך הנה פניהם (ירמ' נ ד-ה). — ג) ביחס להזמן, עד-הנה, ר"ל עד העת הזאת, עד השעה הנכחית, **bis jetzt ; jusqu'à présent; hitherto** : כי לא שלם עון האמרי עד-הנה (בראש' טו טז). ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד-הנה (שם מד כח). ותאמר דלילה אל שמשון עד-הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים (שופט' טז יג). כי מרב שיחי וכעסי דברתי עד-הנה (ש"א א טז).

הִנֵּה, הִנְנִי, הִנֵּנִי, הִנְּנִי, הִנְּךָ, הִנָּךְ, הִנֶּהּ, הִנּוֹ, הִנֵּהוּ, הִנֶּנּוּ, הִנְּכֶם, הִנָּם, — מלת הרמז, א) רמז על איזה דבר שהוא קרוב להמדבר, **da, siehe da ; voici ; behold** : ועתה הנה אשתך קח ולך (בראש' יב יט). ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך (שם טז ו). ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב (שם כ טו). ויאמרו אל המלך הנה ראש איש בשת בן שאול איבך אשר בקש את נפשך (ש"ב ד ח). עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך (מ"א א כב-כג). ויגידו לשמעי לאמר הנה עבדך בגת ויקם שמעי ויחבש את חמרו וילך גתה (שם ב לט-מ). הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (נחו' ב א). גם עתה הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב טז יט). — ואחרי הנושא במקום הנהו : על כן קרא לבאר באר לחי ראי הנה בין קדש ובין ברד (בראש' טז יד). ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל (שם יח ט). וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בנוית ברמה (ש"א יט כב). קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשמרון הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו (מ"א כא יח). — והנה : ויפקח יי' את עיניהם ויראו והנה בתוך שמרון (מ"ב ו כ). כה הראני ארני יי' והנה כלוב קיץ ויאמר מה אתה ראה (עמו' ח א-ב). ואשא את עיני וארא והנה ארבע קרנות ואמר אל המלאך הדבר בי מה אלה (זכר' ב א-ב). ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה (שם ה). — הנני, בפרט תשובה לקריאה : ויקרא אליו מלאך יי' מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני (בראש' כב יא). ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני (שם כז א). ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני (שם לא יא). לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני (שם לז יג). ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני (שמות ג ד). — ובהפסקה קטנה ובסמיכות הנני : ויאמר (יצחק אל אברהם) אבי ויאמר (אברהם) הנני בני (שם כב ז). ויאמר (עשו ליצחק) אבי ויאמר (יצחק) הנני מי אתה בני (שם כז יח). — הנך : אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (תהל' קלט ח). הננו, הננו : התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו (איוב לח לה). ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו אל המקום אשר אמר יי' (במד' יד מ). — ב) לפתיחה בתחלת מאמר, להעיר את אזן השומע על האמור אחר כך, לתת לו כח יותר, כאלו הדבר עומד לפני עיניו : ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע (בראש' א כט). ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם הוא בנים (שם כב כ). ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר הביאה לי ציד וכו' ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה

אתך (שם כז ו-ח). ותאמר אליו (רבקה אל יעקב) הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך (שם מג). ויאמר (יוסף) הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי (שם לז ט). שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי (שם ו-ז). ופרעה חלם והנה עמד על היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה (שם מא א-ב). הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה הראה את פרעה הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע (שם כט-ל). ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה לו (שמות א ט-י). כה אמר יי' בזאת תדע כי אני יי' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שם ז יז). ויאמר יי' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך (שם יט ט). ויאמרו אליה האנשים וכו' הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון (יהוש' ב יז-יח). הנה ארון הברית אדון כל הארץ עבר לפניכם בירדן ועתה קחו לכם שני עשר איש משבטי ישראל (שם ג יא-יב). ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע בידי את ישראל כאשר דברת הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וידעתי כי תושיע בידי את ישראל (שופט' ו לו-לז). הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך מהיות זקן בביתך (ש"א ב לא). ותאמר אליו (בעלת האוב לשאול) הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי וכו' ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך (שם כח כא-כב). כי הנה האדון יי' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה (ישע' ג א). ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים (שם ח ז). ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ (ירמ' א יח). הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו (שם ד יג). כה אמר יי' הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ (שם ו כב). בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא לכן אמר אליהם כה אמר אדני יי' וכו' (יחזק' יב כז-כח). הנה כל המשל עליך ימשל

לאמר כאמה בתה (שם יז מד). הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יי' הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם (שם לז יא-יב). הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר (עמו' ב יג). הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר (הוש' ב יז). כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב את שבות יהודה וירושלם וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט (יוא' ד א-ב). הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובד' א ב). כי הנה יי' יצא ממקמו וירד ודרך על במותי ארץ ונמסו ההרים תחתיו (מיכ' א ג-ד). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד (זכר' יא יו). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל' יא ב). ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (שם עג יא-יב). הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק וכו' כי עתה תבוא אליך ותלא (איוב ד ג-ה). כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו הנצנים נראו בארץ (שה"ש ב יא-יב). ותאמר (נעמי לרות) הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך (רות א יה). דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלים (קהל' א יו). גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עמד בבית המן (אסת' ז ט). — ועם נא אחריה: ויאמר אל שרי אשתו הנה-נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בראש' יב יא). ותאמר שרי אל אברם הנה-נא עצרני יי' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה (שם יז ב). ויען אברהם ויאמר הנה-נא הואלתי לדבר אל אדני (שם יח כז). ויאמר (לוט) הנה-נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו (שם יט ב). אל נא אחי תרעו הנה-נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם (שם ז-ח). ויאמר לוט אלהם אל נא אדני הנה-נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ומתי הנה-נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה (שם יח-כ). ויאמר (יצחק לעשו) הנה-נא זקנתי לא ידעתי יום מותי ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה (שם כז ב-ג). וירא מלאך יי' אל האשה ויאמר אליה הנה-נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן (שופט

יט ג). ויקם האיש ללכת הוא ופילגשו ונערו ויאמר לו חתנו אבי הנערה הִנֵּה־נָא רפה היום לערוב לינו נא (שם יט ט). ויאמר לו (הנער לשאול) הִנֵּה־נָא איש אלהים בעיר הזאת וכו׳ נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה (ש״א ט ו). ויאמרו עבדי שאול אליו הִנֵּה־נָא רוח אלהים רעה מבעתך יאמר נא אדננו עבדיך לפניך יבקשו איש ידע מנגן בכנור (שם טז טו-טז). ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הִנֵּה־נָא גזזים לעבדך ילך נא המלך ועבדיו עם עבדך (ש״ב יג כד). ויאמר המלך אל יואב הִנֵּה־נָא עשיתי את הדבר הזה ולך השב את הנער את אבשלום (שם יד כא). ויאמרו אליו עבדיו הִנֵּה־נָא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם (מ״א כ לא). ויאמרו אליו (בני הנביאים לאלישע) הִנֵּה־נָא יש את עבדיך חמשים אנשים בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדניך (מ״ב ב טז). ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הִנֵּה־נָא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת (שם יט). ותאמר (השונמית) אל אישה הִנֵּה־נָא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד (שם ד ט). ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הִנֵּה־נָא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו (שם ו א). ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה הִנֵּה־נָא פתחתי פי דברה לשוני בחכי ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מללו (איוב לג א-ג). הִנֵּה־נָא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל הִנֵּה־נָא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו (שם מ טו-טז). — ומצוי מאד אחרי הפעל רָאָה: וירא אלהים את כל אשר עשה וְהִנֵּה טוב מאד (בראש׳ א לא). וירא אלהים את הארץ וְהִנֵּה נשחתה (שם ו יב). ויסר נח את מכסה התבה וירא וְהִנֵּה חרבו פני האדמה (שם ח יג). וירא וְהִנֵּה הסנה בער באש (שמות ג ב). כי ראינו את הארץ וְהִנֵּה טובה מאד (שופט׳ יח ט). וראיתם וְהִנֵּה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שם כא כא). ראיתי את הארץ וְהִנֵּה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם ראיתי ההרים וְהִנֵּה רעשים וכל הגבעות התקלקלו ראיתי וְהִנֵּה אין האדם וכל עוף השמים נדדו ראיתי וְהִנֵּה הכרמל המדבר וכל עריו נתצו מפני יי׳ מפני חרון אפו (ירמ׳ ד כג-כו). — וכן אחר הביט: ויבט וְהִנֵּה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים (מ״א יט ו). ונבט לארץ וְהִנֵּה חשך צר (ישע׳ ה ל). — ואחרי חלם: והיה כאשר יחלם הצמא וְהִנֵּה אֹכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יחלם הצמא וְהִנֵּה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישע׳ כט ח). — וכמו״כ להורות שתי פעולות תכופות זו אחרי זו או זו בשעת זו: ויהי הם קברים איש וְהִנֵּה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע (מ״ב יג כא). — ולהורות הנגוד בין שני דברים: ויקו למשפט וְהִנֵּה משפח לצדקה וְהִנֵּה צעקה (ישע׳ ה ז).

— הִנְנִי במקום הנה אני: ואני הִנְנִי מביא את המבול מים על הארץ (בראש׳ ו יז). ויאמר יי׳ אל משה הִנְנִי ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז ד). ועתה הִנְנִי הולך לעמי (במד׳ כד יד). כה אמר יי׳ אלהי ישראל הִנְנִי קרע את הממלכה מיד שלמה (מ״א יא לא). — הִנְּךָ, הנה אתה: ויאמר לו הִנְּךָ מת על האשה אשר לקחת (בראש׳ כ ג). ויאמר יי׳ אל משה הִנְּךָ שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דבר׳ לא טז). יען אשר לא שמעת בקול יי׳ הִנְּךָ הולך מאתי והכך האריה (מ״א כ לו). ויאמר הִנְּכָה ראה בעיניך ומשם לא תאכל (מ״ב ז ב). הִנְּךָ יפה דודי אף נעים (שה״ש א טז). כי מה אתה חסר עמי וְהִנְּךָ מבקש ללכת אל ארצך (מ״א יא כב). וְהִנְּךָ להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן (יחזק׳ לג לב). ויאמר לה מלאך יי׳ הִנָּךְ הרה וילדת בן (בראש׳ טז יא). הִנָּךְ יפה רעיתי הִנָּךְ יפה עיניך יונים (שה״ש א טו, ד א). ויאמר יי׳ אל השטן הִנּוֹ בידך (איוב ב ו). ויבא אליו (בלעם אל בלק) וְהִנּוֹ נצב על עלתו (במד׳ כג יז). וארד בית היוצר וְהִנֵּהוּ[1]) עשה מלאכה על האבנים (ירמ׳ יח ג). ועתה הִנְנוּ בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה (יהוש׳ ט כה). הִנְנוּ עצמך ובשרך אנחנו (ש״ב ה א). הִנֶּנּוּ עבדים לאדני (בראש׳ מד טז). יי׳ אלהיכם הרבה אתכם וְהִנְּכֶם היום ככוכבי השמים לרב (דבר׳ א י). ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם וְהִנְּכֶם הלכים איש אחרי שררות לבו הרע (ירמ׳ טז יב). ואני זקנתי ושבתי ובני הִנָּם אתכם (ש״א יב ב). ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הִנָּם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (מ״א יד יט). הִנָּם ככל ההמון ישראל אשר נשארו בה הִנָּם ככל המון ישראל אשר תמו (מ״ב ז יג). והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות הִנָּם יוצאים אליכם וראיתם את דרכם (יחזק׳ יד כב). מחר רדו עליהם הִנָּם עלים במעלה הציץ ומצאתם אתם בסוף הנחל (דהי״ב כ טז). אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען וְהִנָּם בארץ גשן (בראש׳ מז א).

---

[1]) בקצת ספרים: וְהִנֵּה־הוּא.

ואחמדם ואקחם וְהִנָּם טמנים בארץ (יהוש' ו כח). געל בן עבד ואחיו באים שכמה וְהִנָּם צרים את העיר עליך (שופט' ט לא).

***הנה¹)**, ממנו *הֲנָאָה, *הֵנָה.

***הֵנָה**, פ"י, — הֵנָה את פלוני, הֱנָאוֹ, גרם לו הֲנָאָה, נחת רוח, **Vergnügen verschaffen; faire plaisir à; cause pleasure**: אמר לו דבי שמא מינות בא לידך והנאך ועליו נתפסת וכו' והנאני הדבר ע"י זה נתפסתי למינות (ע"ז יז:). ראתה האשה דבריו של נחש והנאו לה (רש"י בראש' ג ו). — יְהַנֶּךָ, ברכה לאוכל, כמו רפואה וחיים: אמר לו יעקב (לעשו) אכול ויהנך ²) (מדה"ג, סכטר, תולדות).— *וְהֵנָה לפלוני: יתעסק ימים תמימים עם האורח להקל טורח הדרך מעליו וּלְהֵנוֹת לו את ישיבתו בקרבם (מא"ג דכיל, מכת' כ). — ורוב שמושו בנפעל.

— נִפע', *נֶהֱנָה³) מדבר פלוני,—קבל הֲנָאָה, קבל תועלת, **Vergnügen, Nutzen finden an; avoir du plaisir, profiter; be pleased, to profit**: אכלה (הבהמה) כסות או כלים משלם חצי נזק וכו' ואם נהנית משלם מה שנהנית כיצד משלם מה שנהנית אכלה מתוך הרחבה משלם מה שנהנית מצידי הרחבה משלם מה שהזיקה (ב"ק ב ב). נפלה לגינה ונהנית משלם מה שנהנית ירדה כדרכה והזיקה משלם מה שהזיקה (שם ו ב). והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מעל (ב"מ ד ז). הנהנה כלום מן העולם מעל (ירוש' ברכ' ו א). איני נהנה מכבוד אבותי כלום (שם פא"ה א א). גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ' ח.). כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות (שם ו:). אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה וכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל (שם לה.). כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם (שם סב:). כל הנהנה מסעודת שת"ח שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה (שם סד.). כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה (פסח' מט.). שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב (מו"ק ט.). בתחילה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם (מד"ר בראש' סב). כמריח באתרוג המריח נהנה והאתרוג לא חסר (שם שה"ש, לריח). כשותה בכוס מזוהם לא נהנה ולא מועיל (שם, כי טובים). אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומא בפני עצמה כדי שלא תהא אחת מהן נהנית מחברתה (שם ויקר' טו). ויהנו העינים וינפשו הגופות מעמלם ומיגיעם (פתיח' מו"נ). — ומקור לֵהָנוֹת, ליהנות: הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי (ברכ' י.). השוכר את הפועל לעשות עמו לגורן היום בדינר ולגורן יפה סלע אסור ליהנות הימנו (ב"ב פו:). מצות לאו ליהנות ניתנו (ערוב' לא.). — ונהנה בדבר פלוני: האשה שמתה נהנין בשערה (ערכ' ז:). מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין (מד"ר שה"ש, יונתי). — נֶהֱנָה לפלוני, היה לפלוני דבר של הנאה: המדיר את אשתו מליהנות לו עד ל' יום יעמיד פרנס (כתוב' ז א). קונם שאני נהנה לבני נח מותר בישראל ואסור באומות שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר באומות שאיני נהנה לישראל לוקח ביותר ומוכר בפחות שישראל נהנין לי לוקח פחות ומוכר ביותר אם שומעין לו שאיני נהנה להן והן לי יהנה לאומות (נדר' ג יא). קונם אשתי נהנית לי (שם ב ד). קונם שאיני נהנית לאבא ולאביך אם עושה אני על פיך שאיני נהנית לך אם עושה אני על פי אבא ועל פי אביך (שם יא). קונם אשתי ובני נהנין לי (שם ג ד).

— הִפע', *הֶהֱנָה את פלוני, עשה שיֵהָנֶה: בימות הגשמים (אסור לישן במטה עם המודר הנאה ממנו) מפני שהוא מהנהו¹) (נדר' ד ד). כלום הנר מהנה אלא במקום חושך (מכי' יתרו, מס' דעמלק ב). אמר לו רבי אלעזר בן עזריה הרי אתה כמהנן ממון ואין אלא כמפסיד נפשות (ידים ד ג). המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו (ברכ' סג:). אחאב וותרן בממונו היה ומתוך שההנה תלמידי חכמים מנכסיו כיפרו לו מחצה (סנה' קב:). השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו נותן לו שכרו משלם וחוזר ונוטל מבעל חבית מה שההנה אותו (ב"מ קיח.). לא יאמר אדם לחבירו

¹) בערב' הֲנַאַ' a).

²) בערב' הֲנִי לַךְ b). — ³) בערב' תַהֲנַא c).

a) هَنَأَ   b) هَنِيَ لَكَ   c) تَهَنَّأَ

¹) יש קוראים מְהַנֵּהוּ בפִעל, וכמו"כ המשלים שלקמן, אך מהמשלים בעבר ההנהו ובמקור לההנות שלקמן נראה שגם אלה המשלים צריך לקרא מַהֲנֵהוּ

טול שמן מפך ריקם מפני שמהנהו טוב חנם (דא"ר ת). שהחולך לארץ שאינה שלו ויש בידו צרכיו שלא ישתה ממה שבידו אלא שלו יהא מונח ויקנה מן חחנוני בשביל להנותו (תנחומא תקת לה). אם יש לך ממון להנות עצמך אל תמתין עד למחר שמא תמות ושוב אין לך הנאה (רש"י ערוכ' נד.). שאין כל אחד רוצה להנות את חבירו (תוספ' פסח' פח.). נתן (האלהים) לגדולי הארץ וצמח האדמה כח לשאיב ולמצוץ את ליחות המים המחוברת אל עצם הארץ הנגשים בה לקנות מהן רטיבות שהא מהנה להן (הגיון הנפש לבר תייא כ). והטוב הוא דבר שאדם חושש בו ומוצא לו הנאה וכו' כגון החיים אשר מהנה לחי ומועיל לו (שם ד). אמנם אחר המות לא ירגיש בעניינים המצערים והמהנים (רלב"ג איוב כא). לפי שרצו ישראל לעבור דרך המלך הוא דרך העיירות כדי לגבות המכס ולההנותם בענין מקח (תוקוני, תקת כ יח). — ובמשמ' *פעל פעולתו: לימים בא בעל הדינר (שהפקיד אצל האלמנה) ואמר לה הבי לי דינרי אמרה ליה יהנה סם המות באחד מבניה של אותה אשה אם נהניתי מדינרך כלום (גיט' לה.).

— התפ', *התהַנָּה, — כמו נֶהֱנָה: ואסור למוכרו לכותים ולהתהנות מן כספו (והזה"ר ויקר' ו.). באופן שהשכנים מתהנין בזה במה שהוא שואל מהם (לכוש חו"מ, הלכ' דייג' ע א).

*הַנְהָגָה, ש"נ, — שם"פ מן הִנְהִיג: משיכה בגמל והנהגה בחמור (כ"מ ע.). — ובהשאלה: וכן הושאל ההליכה להנהגה במנהגים החשובים מבלתי הנעת גוף כלל (מו"נ א כד). צריך מאד לפי ההנהגה האנושית שלא לחלוק על האחד הנבחר (מלמד התלמ', קרח). נפש הדברית אשר יצרת לשחק בי לפניך בכל עת בהנהגת אדותיה ותוכחת שכניה אשר נתת עמדי לעבוד עבודתה ולשמור משמרתה (כתינת עולם יד). בקשת אחינו מאתנו זכרון הנהגה כללית במדות האנושית בדרכים אשר יאות שמושם לעסק האנושי עם נפשו ועם שכניו (ידע' כדרשי, הפרדס א). לרמוז שאליה צריכה ההנהגה לבד ושאין לו עסק בנסתרות (ר"י אכרבנאל, שופט' יג יז). ואמר החכם מחק ההנהגה שיהיה האדם עם הימים (רש"ע פלקיירא, המבקש ב כט). כאשר יאמרו בעלי הלשון הנהגה האדם ירצו לומר ענינו ופעולותיו וכו' (ר"א בדרשי, תותם תכנית נה ג). שהתפין לתת עצה בנימוסים המועילים וההספקה כם אשר בתכלית צריך שידע מיני ההנהגה והנימוסים אשר ייחדו הנהגה והנהגה למה שבכלאחת מההנהגות נימוסים מועילים בה אשר בהם תהיה הצלת אותה המדינה וקיומה (נופ' לופ', מכיל ליאון כ יז). בדבר ההנהגה וההשתדלות בחיי שעה יבור לו האדם מהאפשריים אצלו הנהגה או אומנות שימצא עצמו מוכן להיות יותר שלם בו (מרפא לנפש יט.). למה לא למדתם הטוב מהם מישובכם והנהגתם ומוסרם ולא עשיתם כן (שבט יהודה ז). ולא ירגיש ביושר דרכי השם שהם הנהגותיו לברואיו בדרך שישתדל ללכת בהם (מלמ' התלמי', ויצא). — *הנהגת המתבודד: השלישית (בחכמת המדות) בהלביש תקונים את איש יחיד הממדד ערכי פעולותיו בציונים יטהר נשמתו אף ישדד מערכת טבעו אל האמצע ונקראת הנהגת המתבודד (מבה ריאטי, מקדש מעט ג). — *הַנְהָגָה ביחס לחולה, המנהג שצריך החולה להתנהג בעניני מזונו בפרט, Diät ; diète ; diet: אם יהיה חולשת העכול מסבה קלה או מלוי קדם בלתי גדול הנה יספיק הבין השינה ועזיבת התנועה והצעקה והמרחץ ועשיית הקיא במים פושרים ודקדוק ההנהגה (קאנון ג יג ג ד). ודע כי יש מהמזון וההנהגה מה שהוא דק מאד וכו' וההנהגה הנמרצת הדקות היא מניעת המזון והעבה מאד היא לקיחת מזונות הברואים (שם ד א כ ת). מי שיתרעם תמיד מכאב הראש כפי רוב חושי העצב והצומח בפי האצטומכא הנה רפואתו נכנסת במלאכת הנהגת הבריאות וזה שימהר בכל יום בלקיחת המאכל (פרקי משה יז). כמו שהרופא המובהק יתן הנהגה דקה אל ההולה בתחלת חליו ואחרי כן בזמן הירידה (ר"י אברבנאל, ראש אמנ' ג). שהיה אריכות הימים ההם לאותם היחידים אם כפי ההנהגה והמזונות ואם בדרך הפלא וכו' והיה אפשר שאנשים אחדים יתנהגו כטוב ההנהגה ההיא ויתארכו ימיהם גם כן וכו' שהדורות הראשונים התחברו בהם לאריכות ימי חייהם סבה טבעית וסבה נסיית על דרך הפלא והטבעית היא הנהגתם הטובה במאכל ומשתה כפי הספוק מבלתי מותרות וכו' אמנם ההמון לא בחרו כאותה ההנהגה הדקה וכו' והיתה רוע ההנהגה ההיא שנתחדשה בבני אדם מכלה הלחות השרשי מקצרת החיים ולכן לא היו מאריכים

ימים ביחידים ההם (הוא, כרא׳ א). וקראתי הנתיב הזה הנהגת בריאות הנפש כי בשמו בן הוא שאין חולי גדול בשל הנפש (מ׳ אלדכי, ב״א ו). הטובה שברפואות היא ההנהגה במאבלים דקים וקלים הנאותים להריק המותר ולזון הגוף ולהעמידו בחזקתו קודם שיבא לידי חולשה (מנוה״מ ו ז א א). — ״הנהגת הבית: אמנם מהאחרות (ההנהגות) זאת היא הנהגת הבית (המדות לאריסט׳ כ ו ה). בהנהגת האדם את בני ביתו האשה והבנים והעבדים שהיא ידיעת הנהגת הבית (ר״י אכרבנאל, מ״א ג). — ״הנהגת המדינה: הפילוסופיה נחלקת לג׳ חלקים חכמת הטבע וחכמת האלהות והנהגת המדינה (פי׳ משלי לורת׳ הלוי ט א). ויחדנו המאמר השני לענין הדת ונזכור חלקיו ונבאר הנתלים מהם באמונה ונזכור אותם שהם הנהגות מדיניות ומעלות מדות ומה שדומה לזה (הקד׳ אמונה רמה). הנהגתו למדינה או למלכים כפי הצדק והמשפט וטובת הסדור והיא ידיעת הנהגת המדינה (ר״י אכרבנאל, מ״א ג). — הנהגת הצבאות: בעבור קבוץ המחנה לצאת במלחמה וצריכים עצה והנהגה בעת לצאת ועת לבא במערכת המלחמה (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת ג). — הנהגת הקהלות: בכיוצא בזה אני משיב שולחי דבר בפי הנהגת הקהלות מצורף עם דין הגמרה וכו׳ להנהגת הקהלות אינו כן שכבר נהגו כל הקהלות בגביית המסים (שו״ת ר״ל גירונדי י יא).

״הַנְהָגִי, ־גִיי, ת״ז, לנק׳ הַנְהָגִיית, מ״ר הַנְהָגִיים, ־גִיות, — של הנהגה, המתיחס להנהגה: והמדרגה ב׳ (מהנבואה) היא שימצא האדם באלו עניין אחד חל עליו ובה אחד התחדש וישימהו לדבר וידבר בחכמות או בתושבחות או בדברי הזהרה מועילים או בעניינים הנהגיים או אלהיים (ר״ש א״ת, מו״נ ב מה). בין שיהיה זה בדברים העיוניים או במעשים הנהגיים (ר״י אכרבנאל, נחל׳ אבות ו). שעל המעט ישתלם בעניני השכל המעשי מי שהוא שלם בעיוני מפני שההעסקו בעיוניות לא יוכל להתעסק בענינים ההנהגיים (הוא, מ״א ג).

״הַנְהָגָתִי, ת״ז, —כמו הַנְהָגִי: הסבותיי או התפעליי האותותיי ההנהגתיי (אלים ליש״ר מקנדיה ב).

״הַנְהָלָה, ש״נ, — שה״פ מן הִנְהִיל, נהל: שערבו הספירה לב׳ מערבות וכו׳ ואמרו שהם לנה להעליונים והמערכת הב׳ תנהי״ם ואמרו שהם לנהל התחתונים ואף שאין ענין ההנהלה מוסכם אצלנו בענין החלוקה בוונו יפה (עסיס רמונ׳ א א). — והשתמשו בזמן החדש בשם זה במשמ׳ פקודת המנהל של מוסד מן המוסדות ומשרדו, Direction.

״הַנְוָיָה, ש״נ, — שה״פ מן הִנְוָה, נוה: סוד ביצא בהנויה, צאת עגומים לרויה, נחצו צירים לשביה, שני תאמי צביה (יולר בכה״ג, תי וקיס).

הִנּוֹם הִנֹּם—עי׳ גֵיהִנֹּם

״הֲנָאָה, ש״נ, — שה״פ מן הֵנִיחַ: והגמולים שזכר לצדיק מהאחיזה וההנאה וכבוד צלמם בעיר קודמים בטבע להשארות צלמו (ר״ש א״ת, יקוו המים 96).

הֲנָחָה, ש״נ,—. שה״פ מן הֵנִיחַ, מן נוּחַ, א) עשה הֲנָחָה לפלוני, הניח לו מאיזה דבר, ובפרט למדינה, הניח לה ממסים וביוצא בזה, Erlass ; remission, dispensation: ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה ויתן משאת ביד המלך (אסת׳ א יח). — ב) *כמו מנוחה: תמרורי רצון הנחה וצעקה ענן חשתה שועת דל עבים חלפה ועד תגיע לא תנוח (כ״ס גני׳ לב כיבא). אין לו (ליצה״ר) הנחה בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה של צדיקים (מד״ר כרא׳ פו). — ואמר המליץ: הלא זה החכל, לשחת וחבל, ושמחתו אבל, ומתקיו מרים, וראשו בהנחה, וסופו לאנחה, ושיח וצוחה, ושאון ושברים (דוגמ כן לכרט, דעה לבי). וזכרתיך בבור אבי, בערש ליל הנחתי, וגזל זכרך מתוך ישתי עיני תנומתי (ר״ש הנגיד, ימהר יוסף). הנחתי בעב עברה ואנחתי משומרה, ושמהתי ושלותי כבר תמה ונגמרה (הוא, הנחתי). — ואמר המשורר: איגע להבין ואדע בבלות בישרי ואוני, כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (רשב״ג, שירי שלמה לדוקס א). ויבון כל איש אשר ירחק וממי להשיג מבלי הפר אסריו, אשר לו אם יבקש קט הנחה גזרתיהו ושרפתי גזריו (בס יב).—ואמר רמב״ע באחד משיריו: וכל גבר אשר יזרע ששונים יגונים יהיו לו תבואות, ויש ישן עלי מטות הנחה העירהו לעת בקר תשואות (רמב״ע). ויאבדו הפגרים בעפרים ולעד ישכנו מדבר ישימות, והרוחות בהיכלי ההנחות עליהן תעבור רוח נעימות (שיר כראש אגר׳ תחיית המתים להרמב״ם). ויאמר אליה (הנמר לאשתו) חברי השועל, ואוהבי בלי מרד ומעל, הראני מקום לשבני מקום

הנחה ורוחה, אשר כל רואיו יתמדוהו, וכל שומעיו יאשרוהו (ספר בעבועים לר' זכלת 5). —*הַנָּחַת רוּח, כמו נחת רוח: ובעושה הנחת רוח של אביו (ירוש' פאה א א). הנחת רוח הוא להן שלא יהא קרבן מתקרב אלא משלהן תחילה (שם שקל' ג ה). — *הנחה מהדבר הקצוב, מהקנס וכדומה, הפחתה קטנה: אותו שיהיה בביתו ולא יבא לבית הכנסת בעת התפילה יתן בכל פעם מדי עברו ששה פשיטים בלי הנחה ויהא הקנס לת"ת (פנקס ק"ק כמכרנ כ). — ג) *הֲנָחָה מהמקח, הוזלה והפחתה מהמקח הקצוב, abatement ; rabais ; Rabbat: אבל מהם (מן הספרים בדפוס מהודר) אעשה לך הנחה[1]) יותר גדולה (יל"ג, אגר' כ רפו).

*הַנָּחָה, ש"נ, — בס"פ מן הֵנִיחַ, א) שימת דבר במקום מהמקימות: מקום הנחת העצים (כלים ח ח). מקום הנחת חבוטות (שם כב א). עקירה והנחה (שבת ז.). הדלקה (של נר חנוכה) עושה מצוה או הנחה עושה מצוה (שם כג:). — והנחה מהיד, ר"ל עזיבה: ר"א אומר (מזכירים הגשמים) משעת נטילת לולב רבי יהושע אומר משעת הנחתו (תענ' ב:). ויותר שלם תהיה תשוקתו לעבירות והצטערו בהנחתו יותר גדול (ח' פרק' להרמב"ם ו). שהנחת שתיית היין קדושה (מו"נ ג לג). והגדול שבמופתים הנחת התענוגים הגופיים (העקרים א כד). — ב) אופן איך דבר מהדברים מונח, position ; Lage: הנפשות הנשארות אינם גשמים שיהיה להם מקום והנחה שימנע במציאותם האין תכלית (מו"נ א עד). ואיך ירמה משכיל שיהיו הנחות אלו הכוכבים ושיעורם ומספרם ותנועות גלגליהם המתחלפות ללא עניין (שם ב יט). כאשר השגנו תנועת הכוכבים העומדים כלם תנועת אחת לא תתחלף ולא תשתנה הנחותיה קצתם מקצתם (שם יא). טבע העין להיות צף על פני המים לפי שהוא אוירי וכו' והנחת אויר הטבעית היא על המים (רוח חן א). ר"ל שלא יפשט (האבר) ולא יכווץ אבל ישאר על הנחה אחת כפי העצל הבריא אשר יפעל אותה הנטייה (פרקי משה א). ויהיו שם עד היום הזה ר"ל באותה הנחה ומצב (ר"י אברבנאל, מ"א ח). ומפגעי ההנחה (של האצטומכא) כמו שיהיה הנחתה במשל חוקת הבליטה בחוץ (קאנון ג יג א יג). ויקרה לה (להמקוה) חליי ההנחה מן הבליטה והשמטה (שם יט א ג). והמעי הזה יספיקהו פה אחד כי אין הנחתו כהנחת האצטומכא כארך הגוף (שם יו א א). והנה חשבו אנשי הודו ולא נתפשו בזה כי העטוש היתר נאות שבהנחות ראשו שיהיה נכח חוהו (שם ה כ ז). — ג) במלאכת הרפואות, דבר חם וכדומה שמניחים על מכה כדי לרככה, כדי שתגמול יותר מהרה, Umschlag ; application ; poultice: ויעשה הנחה חמה עליו במים וחומץ ויין עפוץ או במים שיורתח בהם ורדים (קאנון ג ג כ ג). ותנית ההנחה החמה בדחן ומובין (שם יד ד טו). והרפואות המועילות ההנחות החמות במים הפושרים בספוג או צמר טבול בהם (שם ג א ז). וההנחות החמות בשמן בזבובים קצוצי הראש (שם שם יא). והנה יונחו ההנחות האלה הנחה אחר הנחה להמשיך את הליחה (שם ז ד). ההנחה התמה הנקרא בערבי תרמי"ד נופל על מה שמחמם הגוף מחוץ ומיני ההנחות הרטוב והיבש והעוקץ והממוצע ושוה (פרקי משה כג). ההנחות הרטובות שיונחו חמות יקובל בהם התועלת במורסות המתחדשות מן הדם הרקיק המימי וההנחה השוה היא ההוה בפגיעת גשם חם בשווי (שם כא). — ד) בהשאלה, בחכמת הלשון, הנחת מלה מן המלים למשמעה מהמשמעות, ר"ל שהשתמש בה בעל אותה הלשון במשמעה ההיא: וזה השם עקר הנחתו למקום המיוחד ולכולל (מו"נ א ח). כסא עקר הנחתו בלשון ידוע (שם ט). תחלת הנחת זה השם (ישיבה) בלשוננו לישיבת האדם על המקום (שם יא). — ה) במחקר, דעה וסברה שהניח החוקר בשאלה מהשאלות, maxime ; proposition ; Lehrsatz: כל הווה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו ויחויב מזאת ההנחה לפי הפך הסותר שמה שאי אפשר בו שיהיה הווה מהפכו ונפסד אל הפכו אינו הווה ולא נפסד (רלב"ג, מלחמ' ו א כו). אין ספק כי לכל חכמה התחלות והנחות אינן מבוארות בעצמן אבל ילקחו מקובלות מחכמה אחרת (העקרים א יז). ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו מצד העיון הטבעי (שם). בביאור ההקדמה אשר נתנה הרב על דרך ההנחה והיא האומרת שהזמן והתנועה נצחיים וכו' ולא ראינו לזכר טענת אריסטו במקום הזה לפי שהונחה על צד ההנחה לבד (כ"ת קרקש, אור ה' א כו). הנה המשנה הזאת באו בה שלשה חלקים

[1]) לא נמצא בין הפתקאות שלי מקור קדום מזה.

הנחה וקושיה ותידון כי ההנחה היא אומרו בעשרה מאמרות (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ה א). ואחר שאמר זה כדרך הנחה הוציא משם בדרך תולדה (שות, מספ׳ ה׳ א ד). אמנם כשיאמר זה כהנחות התוריות הנה יצדק באמת כי התורה תניח באלדות דברים רבים שלא יגורם הדעת (ר״י ערמאה, חזות קשה י). ואינני מקבל עלי להשיג כל מה שהניח הרב ז״ל כי יש להנחותיו טעם (הקד׳ ודת׳ הלוי להמאור). — ו) מה שאדם מניח בצוָאה לאחרים, Legat legs ; legate : מתנת שכיב מרע בלשון הנחה במחלוקת היא שנויה (שו״ת מהר״מ מלובלי׳ ג נג). בלשון ב״א קורין למתנותיו (של שכיב מרע) הנחותיו וגבמי עזבונו (רשב״א ת״א שלג). שאחד מיחידי הקהל נפטר בפירפנייאן והיה ממנוי הקברים וכשצוה לביתו עשה הנחה לאותה חבורה (שו״ת ר״נ גירונדי עה). שאז הוסיף (על הצוָאה) ההנחות שבסוף צוואה זו (שו״ת תמת ישר׳ נה). וכל שכן אותם שיאמרו בלשון הנחה כגון אני מניח (שם).

*הַנָּחִי, ת״ז, לנק׳ הַנָּחִית, מ״ר הַנָּחִיִּים, ־חִיּוֹת, — מטבע ההַנָּחָה, בדרך הַנָּחָה: שיעלם התחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסודר חקבוין (מו״נ ב מ). שדת הישמעאלים היא נמוסית הנחיית ואינה אלהית (העקרים ג כה). ואנשי הגבעה בקשו כן (לדעת את האיש הלוי) לא שיחיה זה דת הנחיי ולא שהיה כן מנהגם אלא למלאת תאותם עשו זה אותה שעה בלבד (ר״י אברבנאל, וירא). שאינו (הברית החדשה) תורת אלקים בדבריהם אלא היא הנחית (ר״י כ״ר אבר׳, מפת׳ לתזוק אמונה). שהוא מאמר הנחיי אל הקדמון בחיוב מציאותו וקיומו (רמ״ע מפאנו, אמר׳ טהור׳, אם כל חי א ד). כי המקומות הטבעיים הם מוגבלים ומוקפים והמקומות ההנחיים הם גם כן בלי תכלית לפי שהם בגשם ולגשם והגשם הוא בעל תכלית בהכרח (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א יא).

*הִנָּחֲמוּת, ש״נ, —שה״פ מן הִנָּחֵם: וענין ההנחמות הזה הוא כשיובן כפי אמתתו בערכנו לא בערכו יתברך (ר״י אברבנאל, בראש׳).

*הֵנִי, ת״ז, לנק׳ הֵנִית, — של הֵן, של הסכמה, נרדף עם חיובי: כי הדבר שהוא מה בכח מן הצד שיש בו דבר פלוני בכח לא יושכל בו גם לא יאמר בו אלא ההינית ולא השללית כאמרך יש בזרע צורת האנוש בכח וכו׳ אבל מסגולת האפשר הוא שיאמר ויושכל בו ההינית והשללית יחד (תגמ׳ הנפש א ג).

*הֲנָיָה, הנייה, ש״נ, — כמו הֲנָאָה: ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוהו לבית רבי ישמעאל וכו׳ (נדר ט י). הנייה גדולה היא לכם קבלתם עליכם בו את התורה (ספרי דבר ה). וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ ומה הנייה לו (מד״ר בראש׳ י). שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו (שם פד). שכינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם (שם במד׳ טו). ברא הקב״ה שבעים אומות ומכולן לא מצא הנייה אלא בישראל (תנחומא במדב׳ י). אבילתו ואבילת חברו הנייתו והניית חברו אבילתו והניית חברו הנייתו ואבילת חברו (מעי׳ ה ה). מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה ולהנייתו של משה ולשבחו של מקום ולבניינו של עולם כך נענשה (ספר תלא רעה). שהזידו על הניותיו של הקב״ה (תנחומא בלק יט).

*הֲנִי, פ״י, הֲנִיתוֹ, הנייתו, — כמו הֵנָה: אכל פתו והנייתו צבא לו עמדה בתוך גרונו וחנקתו צבא עליו (מד״ר בראש׳ י).

*הֶנֶם, ש״ז, — זנות, עריות: שהכל יורד לה (להגיהנם) על עסקי הנם[1] (ערוב׳ יט).

*הַנְסָכָה, ש״נ, —שה״פ מן הנסיך: והצביעה והטויה ועשיית הנירים והנסכת המסכות והאריגה (ג״ע לר״א הקראי, שבת ה).

*הֲנָעָה, ש״נ, — שה״פ מן הֵנִיעַ, נוע: ובן הושאל ההליכה להנהגה במנהגים החשובים מבלתי הנעת נוף בלל (ר״ש א״ת, מו״נ א כד). כי כל גשם שיניע גשם אמנם יניעהו כשיתנועע גם הוא בעת הנעתו (שם ב, הקד׳). ואם היה מיוחס לו הנעת גלגל אחד היה ענינו מתיחס ומשתתף לשאר מניעי הגלגלים (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג יא). שלא יהיה מבוא לסבה הראשונה בהנעה הגלגלים (שם). שכאשר היה ההתנועעות בכח היתה ההנעה בכח (שם ו א כד). וזה שכאשר תיוחס אל המניע תקרא הנעה וכשתיוחס אל המתנועע

[1]) כך הגרסה בנוסח׳, וכן ברש״י. בעין יעקב חנם, וכך מגיה מהרש״א, ומפרש עפ״י הדרשה זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם זו עריות, וזה רחוק. והנה רש״י פרש עסקי חנם עריות, ואעפ״י שאין אנו יודעים מקור לזה, אך לפי הנוסחה ולפי הענין עלינו לקבל מלת הֶנֶם במשמעה זו.

תקרא התנועעות (ר"ת קרבקב, אור ס' ג א ג). והיו שם שתי תנועות יחד ההתנועעות וההנעה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ג). כי העכול ישלם בפירוק חלקי מה שהוא עב וגם וקיבוצם עצם מה שהוא רקיק ודק ואלה ההנעות פרקיות והמזגיות (קאנון א א ו ג).

*הֲנָעוּת, ש"נ, — שה"פ, מן הֵנִיעַ, כמו התנועעות: שתהיה הנעת אלה העצמים הנכבדים לעצמי השמים רצוני על צד תשוקת המתנועע להדמות במניע לא על צד ההנעות אשר באשר הניעם המניע היה הוא ג"כ מתנועע (אמונה רמה 61). להניע כל כחותיו אלה ולהוציאם אל הפועל בכח מחשבותיו והנעות הכחות האלה אל הפועל למצוא בהם כל שלמות גופו ונפשו הוא הוא בח החכמה (אדס או"ת, מחקרי המדברים, חכמה).

*הַנְעָמָה, ש"נ, — שה"פ מן הִנְעִים: הנה נדבר בדברים אשר בם תהיה הנעמת הענינים אשר יתקיים בם השיר (באור ספר השיר' לאריסטו). להנעים נפשותיהם בהנעמת נפשות המקובלים המצליחים (נופ' צופ' נ י). והנעמה בממון הוא ההשתמשות על דרך ההתערבות ממנו (שם ב יה).

*הֶנֵף[1]), ש"ז, — שה"פ מן הֵנִיף: התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה וזכר למקדש ושיהא יום הנף כולו אסור (ר"ה ד ג). אין עצרת חל אלא ביום הנף (תוספתא ערכ' א יא). —ואמר הפיטן: אור יום הֶנֵף [2]) ספירה הבשרה בנונהים (מער' ב פסח, אור).

*הֲנָפָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיף: שטעונים הנפה שתי פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחואה (ספרי תבא כא). שאין לו רשות לאכול אלא בשעת הנפת מגל (ירוש' מעשר' ב ג.). היפה בהנפת העומר שלה (פסיק' רבתי מא). הנפת האיברים ומשיכת הרוח אל אפינו (ספר העריות, יבועה קראי נ). —״וכהברת האותיות והטעמים: ונקראת נעיא לפי שאין לה נעימה והנפה כשאר הטעמים והמשרתים אלא למשוך ולחבר ולהרויח (הור' הקורא, בער הטעמ'). והוא מעיד על הנפת הואו (תשו' דונש על רסע"ג מח).

[1]) הספרדים קוראים הֲנָף, אך האשכנזים קוראים הֶנֵף, ועי' הערה לקמן. — [2]) והעיר שם בעל בית לוי ז"ל: כן הנקוד בשני כתבי יד ונכון הוא ולא יום הֲנָף.

*הֶנֵץ, ש"ז, — שה"פ מן הניין, הנץ החמה, תחלת יציאתה על האופק: היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה לא ישלימו לאחר הנץ החמה ישלימו (תענ' ג ט). פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה (ברכ' ח:). ותיקין היו גומרין זוותה עם הנץ החמה (שם ט:).

*הַנְצָה[1]), ש"נ, —שה"פ מן הנץ: לוז משעת הנצתו עד גמר פריו כ"א יום (רנמ"ה בכור' ח.).

*הַנָקָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיק: וברכתיה בהנקת שדים (רש"י בראש' יז טז). וזמן הנקת תינוק עד שיהו לו י"ח חדשים (הוא, גיט' עה:). וראוי שתסתפק בהנקתו (של הילוד) ביום פעמים או שלש ולא תתחיל בתחלת הענין בהנקתו יניקה רבה (קאנון א ג ב, בהנהג' היונק). שהיתה ההנקה עשרים וארבעה חדשים או איזה זמן שיהיה (ר"י אברבנאל, ש"א א כב).

*הִנָּקוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִנָּקָה: והיא מלה יותר מורה על ההנקות והפרת הערוב (דרך אמונה, כיכאנו ג א). ומה שעלה בידו ער הנה הוא הנקות נבל מכל עון (נופ' צופים, מסיר ליאון א ז).

*הִנָּשְׂאוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִנָּשֵׂא: והאופן אשר נעשהו מחבב מצד עצמנו אם נשכח משמרתנו ומעשנו בלתי ההנשאות והמשמרה היא לפי ויטורינו המפרש בהלצה הישנה הדבר המוטל עלינו להשלימו אם מצד הדת ואם מצד הטבע (נופ' צופ' א ז).

הַס[2]), הַס, —קריאה של חקוי טבעי לצווי ונערה לשתוק: ויאמר דבר סתר לי אליך המלך ויאמר הָס ויצאו מעליו כל העמדים עליו (שופט' ג יט). ואמר הַס כי לא להזכיר בשם יי' (עמו' ו י). ויי' בהיכל קדשו הַס מפניו כל הארץ (חבק' ב כ). הַס מפני אדני יי' כי קרוב יום יי' (צפנ' א ז). הַס כל בשר מפני יי' כי נעור ממעון קדשו (זכר' ב יז).

הֶסֵּב, ש"ז, — שה"פ מן הֵסֵב, ישיבה לשלחן לסעודה כשהוא מֵסֵב: כי זה צד סדר היסב בזמן שהן

[1]) בסגנון ארמי: אלא הנצה דעלה וחנטה דעלה (מנח' סט.).

[2]) בערב' ההמונ' ה̇ס a), בערב' הספרות' צה b).

a) حس b) صه

שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה וכו' (תוספתא ברכ' ה ה). עשה היסב בשדה טובל (ירוש' מעשר' ד נא:). כל היסב שיש בו יין קצב להיסב (שם). אבות דרך הסב הן קבורין (בם תענ' ד סח.). היתה תופתו בקיטון ועשה לו הסב בטריקלין (שם כ"כ ע יו ד). שמש שאכל כזית מצה בהסב יצא ירי חובתו (הלכ' פסוק', פסח).

*הֲסִבָּה, היסיבה, ש"נ, — שה"פ מן הֵסֵב, א) במו הֵסֵב הקודם: ביצד סדר הסבה בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו (ברכ' מו:). סדר הסבה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין וע"ג קתדראות עד שיכנסו בולם (שם מג.). מצה צריך הסיבה מרור אין צריך הסיבה (פסח' קח.). אשה אינה צריכה הסיבה ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה ובן אצל אביו והשמש בפני רבו צריכין הסיבה וכו' והסיבת ימין אינה הסיבה וכן המיסב על ערפו או על פניו אין זו הסיבה (למב"ם, חמץ ומצה ז ח). ואין הסיבה אלא הסיבת שמאל אבל הסיבת ימין אינה חשובה הסיבה (שבלי הלקט, פסח ריח).—ואמר המליץ: אוכלים למעדנים ושותים בהסבת שמאל בלם מסובין לאבול ולשבוע שמחים ומתענגים (ר' קלוני', אבן בחן כח).—ב) *הֲסַבַּת נחלה, העברת נחלה משבט לשבט ע"י נשואים וביוצא בזה: וכל בת יורשת נחלה וכו' בהסבת הבעל הבתוב מדבר (ב"ב קיא:). בשהוא אומר לא הסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה הרי הסיבת הבן אמור (שם קיג.). מצות הסבת נחלה שלא היתה אלא לאותו הדור שהיו בחילוק הארץ בבניסתן לארץ (ס' החנוך, מלוה תכה).

*הַסְבָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְבִּיר, הַסְבָּרַת פָּנִים: השער השני הרצון והסברת הפנים (רסב"ג, תקון מד' הנפ' כה). ובן הזהיר שלמה ע"ה על האדם שישתדל אחר רצון המלך ושתהיה לו הסברת פניו וכו' המשיל רצונו (של מלך) והסברת פניו לטל שהוא מפרית ומגדל הצמחים (ר' נתיי, ויסב). ונצטוינו בו (בהגר) להאבילו ולהשקותו ולהסביר לו פנים והסברת פנים חשובה לו מן הכל וכו' שיהיה אותו מתק והסברת פנים מעצת נפשו השבלית דרך אהבה וחיבה (סוא, בד הקמח, גר). יבנם תחת טוב מדת הענוה הבשת והבלמה והסברת פנים והסבל וטוב הלב וכו' הסברת הפנים הוא ההתיאש מקצת מה שיש בו לאדם זכות ברצון ובטוב לבב (מאזני לדק, אלגזלי 107). ויאמרו הסברת הפנים אות אמת על מה שבנפש (שם 124). הסברת פנים הוא אות נאמן על הנדיבות במו הנצנים שהם אות נאמן על הפרי (בן המלך והנזיר ח). שהיה מדרכם שיטו השומעים אל האונה וההשמעות והסבדת הפנים למדבר (נופ' צופ', מסיר ליאון ה יב).

*הֶסֵּג, ש"ז, — שה"פ מן הִסִּיג אחור: היראה בבל דבר הוא הסג הנפש אחור והתקבץ בחותיה אליה בשתשער איזה דבר מחרידה (מרפא לנפש, רפא' מגור' כא.).

*הַסְגָּלָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְגִּיל: בונת התורה בי לא יקום עד אחד אע"פ שהוא נאמן ביותר ואולם זה ע"ד הגבלה והסגלה בשני מקומות לחיובי האיש בין לעניני דיני נפשות בין בדיני ממונות (ג"ע לר"א הקראי, קדוס"ת י). שהוראת אלו המלות לא תורה להסגלת הצום אלא נראה שהרצון על בל איזה ענין שתתענה הנפש (שם, יוה"כ). בי הדבור הוא המליץ בענין החפץ ודין יש להרמיזו שהוא רוצה בהסגלה שאם לא בן ידמה סתירה (שם, סדר נשים ל).

*הֶסְגֵּר, ש"ז, — שה"פ מן הִסְגִּיר,—א) עצם שה"פ, בפרט הסגר המצורע וביוצא בו במקום לבדו עד שיודע אם הוא טמא בהחלט: אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים (מגי' א ד). מתוך החלט או מתוך הסגר (נגע' א ג). בשם שאין ימי חלוטו עולים לו מן המנין כך ימי הסגירו לא יעלו לו מן הענין (ספרי נשא לא).—ומ"ל: ולפעמים יסגר (המצורע) שני הסגרים שמא הרהר תשובה ולא תשובה שלימה לגמרי (ס' החנוך, תזריע קסט).—והשתמשו בזמן האחרון במלה זו בהעתונים ובדבור בא"י להסגר שקובעת הרשות לבל חולה בחלי מתדבק לבלתי תדבק המחלה באחרים, ‎-tine ; Quarantäne.‏ — ב) יבנוי לבתי מדרשות של רבנים אצל הספרדים בארץ ישראל: ואף בביהמ"ד בחברת רבני ההסגר בולם פה אחד עלתה הסכמה שלא יעשה בחור מחו"ל ב"א יום אחד (של מועד) בדי שלא לבטל המנהג (הלכ' קטנ' לר"י חאגיז ד). ויש בה (בירושלם) תשעה הסגרות והם בית יעקב נוה שלום יפאר ענוים חסד לאברהם ובנין שלמה בנסת ישראל גדולת מרדבי דמשק אליעזר מגן דוד מקור ברוך ונתייסדו ע"י נדיבי עם אלהי אברהם אשר באירופא וטורקיאה ולומדים בהם גמרא ותוספת ופוסקים (שבתי ירושלם

ליעקב כרוך). ויש שם (בחברון) ב' ההסגרות הנקראים אמת ליעקב וכנסת ישראל (שם).

*הַסְגָּרָה, ש"נ,—שה"פ מן הסגיר: ההסגרה האמורה כאן (מד"ר ויקר' יז). ונראה שהפשיון מטמא אחר ההסגרה (ג"ע לר"א הקראי, טומא' וטהר' ג). וכל ענין ההסגרות אלו (של המצורע) יורה השגחתו ב"ה על כל דרכי האדם (ס' החינוך, תזריע קסע).

·הַסְדָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְדִּיר: אבל עתה שנהגו לכותבן (את התפלות) וכו' מה לי הסדרה בכתב מה לי הסדרה על פה (שבלי הלקט, תפלה יב). דין הסדרת שלחן ערב שבת מבעוד יום לכבוד ותפארת השבת (שם, שבת סח).

הָסָה[1], פ"י, עת' יַהֲסֶה, ועם ו המהפך וַיַּהַס, — הָסָה אותו, עשה שישתק בזה שקרא לו הס, schweigen machen; faire taire; to still: וַיַּהַס [2]) כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה (במד' יג ל).

— פע', הַס, צווי הַסּוּ,—החריש, נשתתק, schweigen; se taire; become silent: והלוים מחשים לכל העם לאמר הַסּוּ כי היום קדש ואל העצבו (נחמ' ח יא). מה עשה עכן עמד והשמיע קולו והסו כל הקהל לפניו (תנחומא מסעי ד). ויהי כאשר שמעו דברי אבנר הסו ויאמרו לא תשאלו ולא תגסו (ספ' המוסר, ר"ז בן סעד', כ"י תימני לה).

— הִפע', יְהֻהְסָה,—כמו קל: רש ידבר יְהֻסוּהוּ לו דבריו טובים ונכוחים שומע אין להם (כ"ז, תרג' ב"ם יג כד).

*הֶסַּח, ש"ז, — שה"פ מן הִסִּיחַ, נסח, הֶסַּח הַדַּעַת, העתקת הדעת והמחשבה מדבר, שלא תהיה דעתו עליו, שלא יחשב בו: תרומה בעינה היא אתה הוא שגזרתה לשורפה בכל מקום לא נפסלה בהיסח הדעת (ירוש' תרומ' ח מו:). היסח הדעת מעון עיבור צורה (ירוש' שקל' ז ג). דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח הדעת (תענ' ז:). שלשה באין בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה ועקרב (סנה' לז.). צריך שיהא מכיר עצמו זהיר וזריז ואמיד בדעתו לכוין בתפילתו מראש ועד סוף בלא היסח הדעת (טוא"ח ברכ' רלד).

*הֶסֵּט, ש"ז, — שה"פ מן הִסִּיט, נסט, נגיעה בדבר שמסיר אותו ממקומו: שאין ע"ה בקיאין בהיסט (טהר' י א). שהזב מטמא בהסט (ירוש' מע"ש ב נג ד). השרץ מטמא בהיסט (בב שבת ע א ד). היסט מחמת כוחו טמא מחמת רעדה טהור (ערוב' לה.). תולין על מגען ועל משאן ועל היסטן ברשות היחיד (טהר' ד ו). — ומ"ר הֶסֵּטוֹת: בקיאין היו (הכהנים) בהיסיטות ולא היו בקיאין במדפות (ירוש' סוט' ה כ:). כגון מגעות והסטות משכבות ומושבות (בעל הנפש להראב"ד נב:).

·הַסָּכָה, ש"נ, — שה"פ מן הסיך, מסך: והמסיך הוא המוסך את השתי והיא ההסכה נגזר מן המסכה הנסוכה (פי' המשנ' להרמב"ם, שבת ז ב).

·הַסְכָּמָה, ש"נ, מ"ר הַסְכָּמוֹת, — שה"פ מן הִסְכִּים, א) נטית הדעת והרצון לדבר מהדברים, Genehmigung, Zustimmung; consentement, approbation; assent, approval: ומה שראינו בהסכמת בני קהלינו צוינו לכתוב (השטר' לר"י ברצלוני, שטר' זקנים 137). ופסקנו עליו בהסכמת בני קהלינו בכך וכך דינרים לשנה (שם). ויהיו בידינו אלף ספרים ונבחן בהם אלף דעות ואלף הסכמות מבני העולם (יוסיפון יז). הסכמות ענינים ודברים אשר עליהם נמנו וגמרו (ערוך, ערך סכם).— ב) החלטה בדבר מהדברים בלי סבה טבעית וכרומה אלא מפני נטיית הרצון בלבד: ומהם מסופקים פעם יחשב בהם שהם יאמרו בהסכמה ופעם יחשב בהם שהם משתתפים (מו"נ, פתיח'). ההבדל אשר בין לשון האדם המדברת ובין לשון שאר בעלי חיים הנקראים בשם כפי ההסכמה (מלמ' התלמ', נח). סוגי המקרים אצל הפלוסופים תשעה לפי שהם ישתדלו למנות כמה הם הדברים הנלקחים בשכל האנושי ואם אפשר שיוכללו מושכליהם תחת ענין אחד יאמר על כלם בהסכמה וענין אמרנו בהסכמה הוא השם אשר יאמר על דברים רבים מצד השתתפם בענין אחד בשוה (אמונ' רמה א א). — ג) הסכמה בין שני דברים, בדעות וכדומה, Einverständnis; accord:

---

[1]) נגזר מן מלת הקריאה הַס, עי"ש, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כבר נתפלפל ריב"ג ברסאלה אלתנביה שלו (Dereub. 261) אדות דקדוק פעל זה, והתלוצץ במי שגזרוהו מהכפולים, ותפס אותם בטענה שאלו היה מהכפולים היה צריך להיות הצווי הסוּ, וגם מנל"ה קל קצת קשה כי היה הצווי צריך להיות הֲסוּ או הֱסוּ, ולכן גזר שאין זה פעל אמתי אלא נגזר מן המלה הַס ואינו מצטרף כלל, והכונה בוַיַּהַס קרא להם הס. ואעפי"כ הכשיר לבסוף גם דעת האומרים כי ויהס הוא קל נל"ה כמו ויעש, והַסּוּ הוא צווי מן פִּעל הכבד, כמו צַו, צַוֵּה.

בריאות הגוף בהסכמת היסודות שהוא מורכב מהם (המעל' לרס"ע פלקיירא ג). וממה שראוי לתת אל לבך ולבחון בו הסכמת בני אדם והתחברות לבותם עם רוב התחלקות מדותם למנות עליהם איש מהם (תו"ה, הבחינה ה). ומה שצריך לך לבחון בו ולהבין סימני החכמה העליונה והיד הטובה ממנו הוא הסכמת בני אדם על המקח ועל הממכר בזהב ובכסף והשתדלם להרבות מהם (שם). ומפני צרות החרבן לא עמדו על מקצת דברים שבהם בהסכמה אחת ועל כיוצא בזה הזהירה התורה אחרי רבים להטות (הקד' סמ"ג). והראה כי לעולם לא יסכימו בהסכמה אחת (שבט יהודה ז). הסכמה בין הדתי והחוקר זה שקר מוחלט (כבוד אלהים, ר"י ב"ש כב.). הסכמת האיש והאשה בטבעיהם (ר"י אברבנאל, תיו שרה). כי נראה שהיא כסגולה לאומתנו העדר ההסכמה והתגברות קצתנו על קצתנו (ר"א דלמידיגו, בחי' הדת).— הסכמת הקולות, עי' קולות.—ד) תקנה וחק קבוע שהסכימו בני אדם ביניהם, למשל בעניני הנהגת הקהלות וכדומה: ונקהלו כל בני קהל קרטובה מנער ועד זקן ועשו לו הסכמה בנשיאות (ספר הקבלה להראב"ד). על דבר הסכמה אחת עשו גדולי הקהל לעמוד כנגד המלשינים ומזיקי הקהל (שו"ת ריב"ש עט). אם שנים או שלשה מהבינונים שבעיר יכולין להוציא עצמן מן ההסכמה שיעשו הקהל או מגזרת חרם שיעשו על שום דבר (שו"ת הרא"ש ו ה). מקום שיש להם הסכמה וז"ל וכו' הסכמנו אנחנו תושבי אנשי הקהל וכו' וכל איש מבני הקהלה אשר ירצה לבטל הסכמותינו אלה או אחת מהנה וכו' זהו נוסח ההסכמה אות באות (שו"ת מהרש"ך ב לז). טופס הסכמת רבני צפת שנעשית שנת הי"ש בענין הירושה וכו' ע"כ טופס תורף ההסכמה הנ"ל אות באות תבה בתבה ע"י סופר הב"ד שהדפיסה מספר ההסכמות (שו"ת ר"מ אלשיך כז). — ה) הסכמה על ספר וכדומה, הסכמת בני סמך שהספר הוא טוב וראוי להדפיסו ושלא ידפיסהו אחר בלי רשותו, וכדומה [1]: שלא יוכלו בעלי הדפוס להדפיס שום ספר שלא נדפס מעולם כי אם ברשות והסכמת שלשה רבנים סמוכים משלשה רבנים ועם הסכמת

[1]) כבר העירו דר' פרלס ודר' בכר, כי ההסכמה הראשונה נדפסה בספר „הבחור" שנת רעח (JQR X 1898), אך לא ידוע לי אם שם נזכר עצם השם הסכמה. אחרי כן „ההסכמות" מצויות בכל הספרים.

ראשי אחת הקהלות הקדושות הסמוכות אל מקום הדפוס אם יהיה בעיר קטנה ואם יהיה בעיר גדולה אז תספיק ההסכמה מראשי הקהלה ההיא עם השלשה רבנים סמוכים (תקנ' פירארא, משנת שיד). הסכמת רבני העיר (בראש ספר תורת אמת שנת שפו).

*הֶסְכֵּמִי[1]), הַסְכָּמִי, ת"ז, לנק' ־מִית, מ"ר הֶסְכֵּמִיִּים, ־יוֹת, — שבהסכמה בלבד, של הסכם, מטבע ההסכמה: למדנו שהלשונות הסכמיות לא טבעיות כמו שכבר חשבו זה (מו"נ ב ל). והנהגות המדינות והחקים אשר יחוקקו ביניהם אנשי מחוז אחד או מלכות אחד לשמור היושר ההסכמיי (העקרים א ה). לפי שהלשון הסכמיי ופעל הלשון לא הסכים להניח שם לבלתי מוחש מהזמן (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ט ז). תדע לך שהשעות הם זמנים הסכמיות ואינם זמנים מיוחדים רק הם חלקי הימים (נחמ' וגעים, דוד גנז לס). כי השכר והעונש אינם הסכמיים רק עצמיים (של"ה, הקד' תולד' אדם).

*הַסְכָּנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְכִּין (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך אנגעוועהנען).

*הִסֵּס[2]), פ"ע, —הִסֵּס בדבר, פקפק בו לעשותו או לא לעשותו hesitate ; hésiter ; zaudern : אלא שעדיין לבי מהסס בדבר שהרי נגד הוראת המורה האכיל מבהמה זו לקצת יחידי הק"ק (פסקי ריקאנטי האחר' י). אך לבי מהס,ס על אותו גאון שחגר חרבו בישמעאל וכו' לסתור דברי רש"ל (שו"ת חות יאיר מג). — ועי' הסס, חסס.

*הַסְמָכָה, ש"נ, — שה"פ מן הסמיך, כמו אַסְמַכְתָּה: מקרא הסמכה בעולם (הלב' פסוק' 137). אם היה שם נוסף בו בתולדה אות הסמכנוהו בכל פני ההסמכה באות הנוספת כמו שילה שנוסף בו נון ונאמר בתולדתו שילני וכו' בקיבוץ השמות והסמכתן (תשו' דונש על רסע"ג ל). ומהם דינים ותקנות שנעשו בדרך הסמכה בדברים הנהוגים בין בני ארם (ר"י אברבנאל, הקד' נחל' אבות).

*הִסֵּס[3]), פ"ע, — כמו הִסֵּס: ורבינו יעקב מאורליינ"ש מתריץ זה וכו' ולבי מהסס שהרי בני קהת לא

[1]) כך קוראים הספרדים מן הֶסְכֵּם.

[2]) בארמית: והוה קא מהסס למיתבה ליה (שבת קמז.). חזייה (רב אשי) לרב כהנא דהוה מהסס (כתוב' כ:). גרסת הערוך והר"ת, וכן גם האלפסי, ובנוסח' מחסם בחית, ועי' חסס.

[3]) עפ"י הגרסה הסס שבתלמוד במקום הנזכר

היו שם עדיין עד לאחר שהיו מכניסין כל הכלים לנרתק שלהם (תוספ' יומא עג.). כי גם ראב"ן מהסס לכפיי' וכו' (שו"ת מהר"מ מלובל' נג). ולבי מהסס לפי' שפירשו ההוספות (שם ג נא). וכמקצת הפסקים האלו לבי מהסס ויש להשיב (מרדכי ב"מ בלא). ולבי מהסס בפירוש זה (רע"ב נזיר ט א). וגם כמסתרים לבי מהסס לפוטרו (לבוש, מתנה רמג ז). עדיין לבי מהסס להחליט הדין (שו"ת חיים שאל א כג). מצד הדין מותר לשחוט אלא שלבי מהסס להתיר בדורות הללו (פ"ת, הלכ' שחי' א א, בשם תו"י קעת). מי אשר מחשבה רבה בגד פניו ולבו מהסס מאין ידעונים וכו' (אולר נחמד, פי' הכוזרי א מח).

*הסע, ש"ז, — שה"פ מן הסיע, הסע הדעת, כמו הסח הדעת: למה (מטמא הפסח אחר חצות) מפני הסיע דעת או משום שעבר עליו חצות (ירוש' פסח' ילו ד). אמר רבי חגיי כלום אמרו אין מסתכלין (בשעת ברכת כהנים) לא מפני הסיע דעת (שם תעג' ד ב).

הסעה, ש"נ, — שה"פ מן הסיע: לא מצא (מנחם) עתק לשון הסעה רק המעתיק הרים (ר"ת על דונש, המעתיק).

*הספד, ש"ז, — שה"פ מן הספיד, וכמו מספד: אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד (מו"ק ג ח). כמותם אין מטמא אבל עומד הוא כהספד ובשורה (ספרי נשא כו). ירדו להספד הרואין את הפנים פטורין (תוספתא ברכ' ב יא). וכל העסוקין בהספד מפסיקין לק"ש (ירוש' שם ג ב). הרואה הספד בחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו (בבלי שם נז.). ואותו היום מתה אמו של בן זוא והספידה ר"ג הספד גדול (ר"ה כה.). מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול (מו"ק כא:). מהספדו של אדם ניכר אם בן העוה"ב הוא אם לאו (שבת קנג.). המוכר קברו ודרך קברו מקום מעמדו ובית הספדו (בכור' נב:). חכם כבודו בהספדו (הלכ' פסוק', אבל).

הספקה, ש"נ, מ"ר הספקות, — שה"פ מן הספיק, ובפרט הספקת פרנסה ומחיה לאדם: שהם היו מפרנסים ונותנים הספקה לתלמידי חכמים (פרדס רמונ', רש"ע ספרוט, סדר נזיק'). אמר עליו שקרים כי קפח פרנסתו שעשה הקהל שלא יתנו לו הספקה (שו"ת ריב"ש ס). לפי שהחכם שיש לו הספקה מהקהל לא קבל העדות הנזכר (שם קעט). חברים יודעי דעת ומביני מדע מקשיבים א' לחברו יותר חכמים ונבונים ויותר ראויים להספקה ההיא ורוצה לתת ההספקה ההיא לישיבה מהבית הכנסת האחרת (שו"ת מהרשד"ם, או"ח לו). הח"ר שלמה שליח שלוח לדבר מצוה קובץ על יד לפדיון שמנה נפשות ודורש להספקת התלמידים (ר"י עוכדיה, אגר' דופי הזמן). ומסרנו לידי השליח הנז' סכום כך פרחים לקיום הספקת התלמידים (שם). שמו לכל אחד מהם (מהת"ת) הספקה (הקד' עזר האמונה שנת ל"ד, REJ 1889). וההספקה שיתנו למ"ב מישיבה של אשכנזים תהיה חצי טאליר לשבוע (כתב שכתי האר"י). מהרה יבא אליך הון רב לתת לתלמידיך הספקה ויצא שמעך וטיבך בעולם (מגיד מישרים לר"י קארו, מקץ). ותהמו הם הכתב וכו' כל קרוביהם ואוהביהם ומיודעיהם ובעלי חובותיהם ושכירי הק"ק ומקבלי ההספקה כדי להרבות החתימות (שו"ת מים רבים, או"ח כג). לחלק הריוח והפידות הנ"ל בכל שנה ושנה לעניים עברים היושבים פה יותר על ההספקה הנהוגה שיש להם מהקהל בכל שבוע (שו"ת שמש לדקה, יו"ד יו). וכל הפירות שיעלו על הקרן יחלקו מחציתם להספקת התלמידים ולצרכי הת"ת (שם, חו"מ ט). כי הוא קובע בישיבתם ולו הספקה מהם ארבעים לבנים בשבוע (נחלה ליהושע, לונלינו מ). ואיך שלמדעה תחת טובה להנדיב הגדול אשר גדלו ונשאו ואשר כלכל אותו ואת ביתו ובניו בהספקה גדולה ועצומה (התאבקות ר"י עמדין נגד ר"י איבשי). ויהי כאשר שמע החכם דברי התלמיד וכו' וינשאהו ויגדל מעלתו וכו' והוסיף על הספקתו (ספ' המוס', ר"ז בן סעדיה, כ"י תימנ' ו). — ב) בהלצה, במשמ' כמות מספקת: שענין ההלצה הוא בת עומם על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מהענינים הנפרדים (נופ' צופ', מסיר ליאון א). שהחפץ לתת עצה בנימוסים המועילים וההספקה כם אשר בתכלית צריך שידע מיני ההנהגה והמדות (שם ב יז). כי ראוי שנתלבש באותן המדות אשר נשתדל ההספקה בהן כי בזה האופן יהיו דברינו נותנים ההספקה (שם ב יז). — ג) בסגנון הקראים כמו ספק: הבדלים רבים יש בין פסח מצרים לפסח דורות אכן בקצתם נפלה הספקה אם ישוה פסח דורות לפסח מצרים אם לאו (ג"ע לר"א הקראי, פסח ח).

*הסק, ש"ז, — שה"פ מן הסיק: הראשונה כדי שיהיה כדי הסיקה והשניה כדי שני הסיקין ואפייה אחת (ירוש' פסח' ג ל:). מחלוקת כהיסק ראשון (של

בהערה לערך הסס.

התנור) אבל בהיסק שני אפילו תלוי בצואר גמל (שבת קכה.). (ענף עץ לח מועיל) להיסק גדול (ביצה לג.). ואין אויר ניכר בין דופן התנור לדופן הבור שיעכב את היסק התנור (ר"ש כלים ה ו).

***הַסָּקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הסיק, כמו הקודם: לפי שלא נתנו עצים אלא להסקה (ביצה לג.). שאעפ"י שאין לו בה (בתרומה הטמאה) היתר אכילה יש לו בה היתר הסקה (פסח' לג.).

***הֲסָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הסיר: על הסרת לבו הקפידה תורה (רמב"ם מלכ' ג ו). האחדות האמתית אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות (מו"נ א א). מי שיסור לבו מהשם הסרה גמורה (מלמד התלמי', קרח). ענין ההסדה והשלילה וכו' כי ההצלה היא הסרה מהלוקח אותו (רד"ק, שרש נצל). ולפי רוב הרגילות בהסרת האכנים והרמת המכשולים מן הדרך (שם, סלל). ואו יסוד המקרה בהסרת הסכה והחולי (ר"י אברבנאל, מ"כ כ ת). — ואמר הפיטן: ורזים ענה ולא מלב לכלותם, חכו לפנים ודרם כַּהֲסָרַת טבעת להחלותם (סלית' תענ' אסת', אדם).

***הֶסֵּת**[1], ש"ז, — שה"פ מן הֵסִית, שבועת הֶסֵּת: מנה לי בידך אין לך בידי פטור אמר רב נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת (שבוע' מ:). מהו שבועת הסית שהטילו חכמים עליו שבועה (הלכ' פסוק', ממונ'). ויש שם שבועה אחרת והיא תקנת חכמי הגמרא והיא הנקראה שבועת הסת ואע"פ שבית דין משביעין אותה היום אינה נקראת שבועת הדיינין (רמב"ם, שבוע' יא ו). הטוען מטלטלין על חבירו וכפר בכל ואמר לא היו דברים מעולם או שהודה במקצת ונתנו מיד ואמר אין לך בידי אלא זה והילך או שאמר אמת שהיה לך אצלי אבל מחלת לי או נתת לי או מכרת לי או החזרתי לך או שטענו חטים והודה לו בשעורים בכל אלו פטור משבועת התורה אבל חכמי הגמרה תקנו שישבע הנתבע בכל אלו שבועת היסת ויפטר (הוא, טו"מ א ג). טען שעדיין שותפי אתה ונשאר לי אצלך כך וכך וזה אומר ככר חלקנו וכו' הרי הנתבע נשבע היסת שאין לו בלום בידו (הוא, שלוח' י ג). והסיתו הדיינים להשביע כל הנתבעים הכופרים בכל והיא שקראוה שבועת היסת על שם הסתתם שהסיתו הדיינים להשביע הנתבע הכופר בכל (הלכות, הלכ' שבוע' פו א).

***הִסְתַּבְּכוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּבֵּךְ: הכל מענין ההסתבכות וההסהעפות (הערבים לריב"ג, סכך). הסתבכות סעיפים זה על זה (שם, נקף). — וכהשאלה: ולו היה זה העיון החלקי נמסר לבל אחד מן החכמים היו בני אדם נפסדים לרוב המחלוקת והסתככוה הדעות (מו"נ ג מא). כשהסתבך הקדחת כאברים השרשיים הסתככות ראשונה (קאנון ד א א). ויש אנשים שהבריאות מסתבך בהם הסתבבות חזק (העקרים ג ז). שכמו שבחליי הגוף בענין הסתבכות החום נכד יהיה על ג' פנים הנאמרים כן הדבר בחליי הנפש (ראשית דעת, ר"מ אלכילה ה ה). והקולות היו מפני הסתככות העשנים היבשים בתוך האידים הלחים והתנועעם לצאת מהם (ר"י אברבנאל, וארא). ויש מי שאינו משיב ידו אחור מאימת ענשי הנפש כי יקלו בעיניו לעוצם הסתבכותו בתאוותיו (עבוה"ק לר"מ גבאי, היחוד כו). הוקף אמונתם ביוצרם וחוזק הסתבכותם ודבקותם בו (ראב' תכמ', העבוה ג).

***הַסָּתָה**, ש"נ, מ"ר הַסָּתוֹת, — שה"פ מן הֵסִית: אין הסתה אלא טעות וכו' אין הסתה אלא גירוי (ספרי דבר' פו). אין הסתה כדברים (חול' ד:). רוב ההסתה בדבר שהעניין שהאדם נסת בו יותר להיות התאוה מביאה אליו מאד (מו"נ ג מא). ענין ההסתה והפתוי (רד"ק, שרש נסא). חווק ההסתה בדבר (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). כי יראה היות ההסתה קלה והפיתוי מהיר (דרך אמונה, ביכאגו א ב). כי יודע אני שיעמוד בנסיונו ואחר שיעמוד

[1]) אמר הגאון: ששאלתם מהו היסת שאין לה עקר מן התורה שלא שומר חנם ולא ש"ש ולא מודה מקצת טענה ולא פוגם שטרו ולא עד דכת' לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת הוא דאמר דאינו קם אבל הא דר"נ דתנן מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי פטור א"ד ומשביעים אותו שבועת הסת שאין להם אסמכתא מן התורה כלל אלא בגפיל' הטילו חכמים עליו שבועה ושמה בלשון ארמית היסיתא (רה"ג, תש' הגא', שע"ל ה ט). ויש שבועה אחרת שנתקנה בדורות אחרונים מחכמי התלמוד והיא הנקראת שבועת היסת וכו' ואע"פ שגם ב"ד משביעין אותה אינה נקראת שבועת הדיינין והטעם מפני שהשבועות הראשונות היו מתוקנים בימות התנאים קודם שיסד רבינו הקדוש המשניות וכשחבר רבי את המשניות כללן בשם אחד במשניות יקרא כולן שבועת הדיינין במסכת שבועות ויחד להן פרק בפני עצמו והוא פרק שבועת הדיינין ושבועת היסת לא הוזכר שם בשום משנה מפני שעדיין לא נתקנה רק אח"ב בימי חכמי התלמוד הוסיפוה לכך קראוה בשם בפני עצמה (הלכות, הלכ' שבוע' פו ח).

בנסיונו יצאת בודאי בקיטרוגך ועל חנם בלעתיו בהסתהך (אוהב משפט לאיוב עב). ויש בפיו ובשפתיו מחבואות הסתזתיו והדחותיו ומחלקותיו עם המשנה בהנהגתו (מאזני צדק, אלגזלי 46).

*‏**הִסְתּוֹפְפוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הסתופף: והוא ענין הסתופפות והתלוננות (הפרדס לריב"ג, גלה). שההסתופפות והיא העמידה המעטה בבית השם נבחרת מהדירה שהיא העמידה הרבה והמתמדת באהלי הרשעים (מלמ' התלמיד, תרומה). כי אין צריך לאמר שטוב הוא הסתופפות האדם בבית האלהים מדור באהלי מלך וכל שכן באהלי הרשעים (המעל' לרש"ט פלקיירא ב).

*‏**הִסְתַּחֲרוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּחֵר: לפי מה שראיתי עכשיו במדינות אלו שמורגל בין הסוחרים שמחמת רוב הסתחרות ומשא ומתן שיש להם זה עם זה הם נותנים הרבה בהקפה (לבוש חו"מ קכח א).

*‏**הִסְתַּכְּלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הסתכל, הבטה, עיון והתבוננות פנימית בדבר מהדברים: ויהיה פרושו הסתכלות והשקפה אל האלהים (הפרדס לריב"ג, שכל). כוונת זה המאמר עם ההסתכלות חשובה מאד לבאר סבת הדבק בנו ההשגחה בעת השלמות (ידע' בדרשי, באור תהל' נג). כי למה יחס ההמתבלות הזה למצות לא תעשה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). והלבוב היא מעלת השכל אשר בה יהיה נעימות ההסתכלות והעצה עם מציאות המעלות המדותיות לו אשר המה מכשרון התשובה (טפ' לופ', מסיר ליאון ב ב). והעבודה היא התעסקות גדול והסתכלות נמרץ בתורה (אוה"ת, ברא' ב טו). שעקביה בן מהללאל סמך לאותם השני הסתכליות הראשונים הסתכלות שלישי (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). — ובמשמ' הבטה בעיניו בעיון: וכדי לעורר אז הכונה טוב הוא להשים ידיו על עיניו כדי שלא יטרידהו ההסתבלות בשום דבר (מ' אלדבי, ש"א ז).

*‏**הִסְתַּכְּנוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הסתכן, מסירת אדם א"ע לידי סכנה, וטבע האדם להשליך את נפשו מנגד: מצוע בין המדות בין ההפלגה והחסרון ר"ל המצוע בין ההסתכנות ורכות הלב (קאנון א ב ב ד). ולכן נס משה מפניו (מפני הנחש) בי ירא מהמכשולות וההסתכנות הרב שהיה בזה אבל הורהו שהיציאה מההסתכנות ההוא אינו רק עם ההתאמץ לישר העקוב ולשומו למישור (ר"י אברבנאל, במות).

*‏**הִסְתַּלְּקוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּלֵּק: ואלו היו מעלים על לב הסתלקות השגחתו והנהגתו רגע אחד היה נפסד העולם כולו (כוזרי ג יא). אשר יחייבו בה קדמות העולם בהסתלקות המעוררים והחדושים והמונעים מהבורא יתברך (חריזי, מו"נ ב יט). אולם יבחן זה כפי קוצר העונה ואריכותה וגרוע המקרים ובהסתלקות אותם המקרים ובו' השקט הקדחת והסתלקה הסתלקות שלימה (פרקי משה י). ואולם היה אפשר בו שישב עם הסתלקות מציאות העמידה ממנו (רלב"ג, מלחמ' ה' ו כז). בזמן הסתלקות השבחה והוא לימות המשיח (נוה שלום א יו). כל זה מורה ששליחות המלאך היה אות הכרחי להסתלקות ההשגחה האלהית מהם (ר"י אברבנאל, משפטים). והעדרם תלוי כלו במציאות הרצון בהם או הסתלקותו מהם (הוא, מפע' ה' ז ב). ואם ידומה הסתלקות האויר תהיה מציאות האש נעדרת (ר"י אבן לטיף, רב פעלים ה.). ואם יעלה על הלב הסתלקות האחד תתבטל מציאות המספרים כולן (הוא, שעה"ש נג). בי נפרדו איש מעל אחיו בהסתלקות השכינה מביניהם (הקד' עבוה"ק לר"מ גבאי). שנשתמשו בו החסידים הגדולים ההם אחר הסתלקות הנבואה (שם, סתרי התורה כד). שאין בכחו למעלה שום הסתלקות רוח ושפע אורה (שם כג). שאותה הראיה היא ראיית פני המלך עם המלכה והסתלקות הדין משם (ספר הקנה, סוד שופר). כי איך יהיו מקדישים לו יתברך והאדם עם הגוף ולכך הוא מרקד (בשעת הקדושה) ומגביה עצמו והוא הסתלקות מן הגוף (באר הגולה למהר"ל נו.).— ובמשמ' עזיבת התביעות, או עזיבת העבודה: ביון שלא גרם ראובן הסתלקות חביריו (שו"ת מהר"י קולון קפז). אין השתל יוכל להסתלק אלא באופן שלא יפסיד בעל הקרקע בלום בהסתלקותו (לבוש, תכיר' וקבלנ' של ג). — ובמשמ' מיתה: בקש מבעל הרחמים שיגזור עלינו החיים האמתיים בתחלת הבריאה עד סוף ההסתלקות מן העולם הזה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', תקו"ד א א). בשנה האחרונה קודם הסתלקותו שלח וקרא אותו ללמדו כוונת נטילת לולב ואתרוג (זכרון טוב, ספורי מעשיות יד). הסתלקות מרן וצוקלה"ה היתה ביום ועש"ק פ' יתרו

כ"א שבט תרכ"ח (שם לח). קודם התלקותו אסר שכבר הוא עומד עכשיו על מדרגה זו שאי אפשר להשיג יותר בשום אופן (מגיד מיתות כו).

∵הִסְתַּעֲפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הסתעף: הכל סענין ההסתבכות וההסתעפות (הערבים לריב"ג, סכן). הסתעפות ובלבול העלים (ר"א כדרשי, חותם תכנ', סכן). כי הוא (משה) השיג טבעי הדברים כלם עליונים ותחתונים הוא ראה וידע הבריאה הראשונה הכוללת כמו שנבראה יום ליום יביע אומר זהסתעפות הדורות (ר"י אברבנאל, יתרו, מתן תורה). וראיתי שהם (ישראל) מסתעפים בהסתעפות והשתלשלות ישר זה מזה (הוא, זבח פסח, ויהי שם לגוי). שראוי שידעו ויבינו הסתעפות הדורות מתחילת הבריאה עד גלות ירושלם (הוא, הקדמ' לספ' יהוש'). שכתר המלכות ככתר הכהונה שניהם יבאו משרש אחד בהסתעפות ישר ר"ל הכהנים מזרע אהרן והמלכים מזרע דוד (שם, הקד' לספר מלכ'). אמנם שאר הפרטים שספרה תורה דבר יום ביומו והסתעפות הדורות וספור המבול והפלגה (הוא, מפע' ה' א ג). ושלשה אלו הם ככתר שבכתר הנקרא רצון וזה לא לתת מספר אלא מחוייב מההסתעפות התחתון כי מן התחתון יתחייב כך בעליון (אילימה לרמ"ק, עין הכדולח א י). כי מזמנו ואילך מפורסם וידוע בקהל רב מהסתעפות הקבלה אשר ענפיה ארזי אל (קול יהודה, כוזרי א מג).— ומ"ר הסתעפיות: רבו הסתעפיות דעות החכמים בזה הדרוש (דרך אמונה, מיכאגו ג ג).

∵הִסְתַּעֲרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּעֵר: ומדבר על ההרים והגבעות והימים ומהגלים הרמים והנשאים אשר ירומו והסתערות הרוחות (תעוד' מיבראל ג ה).

∵הִסְתַּפְּקוּת, ש"נ,— שה"פ מן הִסְתַּפֵּק, א) הסתפק מהדבר הסתפקות שרצה, לקח סמנו לצרכו כמה שרצה: וב"ה מתירין שיסתפק סמנה (מן התרוסה) בטומאה איזה הסתפקות שירצה (פי' המשנ' להרמב"ם, מע"ש ב ג). — ב) בפרט מדת ההִסְתַּפְּקוּת, המדה להסתפק במה שיש לו, לא להיות פרוץ ביותר במאכל ומשתה ושאר צרכיו, contentement ; Genügsamkeit : ומעלות זה החלק רבות מאד בזהירות כלומר יראת חטא והנדיבות והיושר והענוה והשפלות וההסתפקות והוא שקראו חכמים עשירות באמרם איזהו עשיר השמח בחלקו (ח' פרקים להרמב"ם ב). ההסתפקות במה שיש לאדם והיא ממעלות המדות (הוא, פי' לאבות ב). והיה נהנה במה שחלק לו הש"י מה שאצלו במעלות ההסתפקות (שם ד). השלישית מדת ההסתפקות כאמרו אם מחוט ועד שרוך נעל וכו' אחר שהיה לו די ספקו הסתפק באשר השיג (מלמד התלמ', לך לך). ומן המדה הזאת הסתפקות האדם במה שיש לו ושמחתו בחלקו (רשב"ג, תק' מדות הנפ', בער הרצון). ובפרט בענין ההסתפקות שצריך תמיד לאחוז בקצה האחרון (ראב' דעת, ר"מ אלבילא ב ב). כאשר נתבונן במציאות נמצא כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרת (י"נ יסוד' המשכיל לדוד בן בילא ז). ואין גבורה כההאפקות ואין עשר כהסתפקות (פניני המליצ', גנזי יבר' כפט"ב, גולדנד). והיתה בו מדת ההסתפקות כי היא שרש לכל מדה טובה (אוהב משפט לאיוב, אם אמות). אבל העשיר אשר יתהלל המתהלל בעושרו הוא ההסתפקות שישמח בחלקו (רשב"ל דוראן, מג"א ד א). ההסתפקות שמונעת בעליה מזלות, טוב מן ההון המביא לידי בזיון ושפלות (עמנ', מחב' יט). דעו בני כי מעלת ההסתפקות מעלה חשובה ויקרה עד מאד ואינה נמצאת אלא בחסידים שמסתפקין בדבר מועט (מעל' המד', ההסתפק'). אפשר היה לומר שאם ההסתפקות והוא עין טובה היא דרך טובה בקשת היתרונות אינו דרך רעה (רע"ב אבות ב ט). הסתפקות במאכל סיבת הבריאות ואורך החיים (ר"י נחלון, אולה"ת א ג). ויותר טוב לאכול בהסתפקות בשעתו מלאכול הרבה ולעמוד אחרי כן בתענית (שם). — ג) בִמשמ' ספק: ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים מהסתפקות העניינים מקריים בעצמיים (ר"ב א"ת, מו"נ א לד). כמו כן במסופקים יהיה ראשון (המאמרים) המסופקים אשר לו בעצם וראשונה יאות אותו ההסתפקות (בעה"ם לר"א אירירו ד י).

***הֶסְתֵּר**, ש"ז,—שה"פ מן הסתיר: כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם (מזרע ישראל) (חגי' ה.).—ואמר

המקונן: שמעו כי יצאתי בשביה, ונשטפה דם מרום שבויה, והושתי לשמה וערבוביה, ומֵהַסְתֵּר תבויה, נדה בית תוביה (קינ' לת"ב, איכה ישבה). — ובהשאלה, "בדברים שנאמרו בדרך סוד או רמז לא לפי הנראה הנגלה מהם: שהתלמוד הלך ע"ד המשל וההסתר ותבור זה הלך על דרך ביאורו על דרך בעלי העיון והמחקר (הקד' בעה"ב לאבן לטיף). מפני הכרח כשרוצה להעלים אז ידבר במשלים אבל דברים שאינם צריכים הסתר והעלם אלא הדין נותן להיות הדבור מבואר ושלם (הקד' כ"א הקראי לג"ע).

הַסְתָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן הסתיר: ויתכן שיהיה דומה ללשון הערבית אשר יאמרו בנפת בענין הסתרות דבר (השרשים לריב"ג, כנף).

הַעֲבָדָה, ש"נ, — שה"פ מן העביד, במשמ' עבור עורות: והשחיטה וההפשטה וההעברה ומחיקת העור ותתוכו (ג"ע לר"א הקראי, שבת ה).

***הַעֲבָרָה**, ש"נ, מ"ר הַעֲבָרוֹת, — שה"פ מן העביר. א) במשמ' הֲסָרָה: מה עשייה האמורה בראש העברה (ר"ל הסרת השערות) אף עשייה האמורה בצפרנים העברה (ספרי, כי תצא ריב). הרי זה חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן (שם נשא כח). העברת העון הוא על שני פנים אם שיעבירהו על אדם אחר או על ענין מן הענינים (נופת צופ' א י). — ובמשמ' העברה מצד אל צד: דרך העברתו תעבירו (ר"ה לד.). ויניעו הנער ההוא על העשן ההוא שעל האש וזה מין ההעברה באש (מו"נ ג לז). "שהם נתעכבו מאד בהעברת הירדן (ר"י אברבנאל, יהוש' א א). בראותם שעם כל שליחותם הוא היה מומין ומבין עניני ההעברה וכבוש הארץ (שם יא). — ואמר הפיטן: סרחון בתמם לבן כְּהַעֲבָרַת סממניך, עונם תכבוש ותשליך בצול שאוניך (סליח' ד עשי"ת, אמנם). — ובמשמ' "העברת הגבול הראוי: ובן אם יעבור הזקן והנמלט מחולי בכמות המאכל ואיכותו העברה מועטה יגיעהו היזק גדול (פרקי משה נ). — ובענין הַעֲבָרַת נחלה: לשון העברה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו (רש"י במד' כ ז). — ב) "בענין הלשון, הַעֲבָרָה, משמעה לא העקרית והטבעית של המלה אלא נתונה לה על ידי העברת והעתקת המשמעה העקרית לצד אחר [1], übertrag. Bedeutung; métaphore; metaphor: שמו בני ארם השמים מקום הבורא על דרך העברה לא על דרך האמת (ערוג' הבשם לרמב"ע). והמשכיל יפשיט העניינים ממעשה ההעברות הנסות וילבשם מעטה נעימות עד אשר יגיע בהם על הענין המבוקש (שם). וכל שמותיו ומדותיו הרוחניים והגשמיים הם העברות בדי להקריב אנחנו אל הנפש (שם). ולדעת השלם ממנה ואשר איננו שלם והמלא והחסר והלשון האמתי ולשון ההעברה והנוהג והזר (הקד' הרקמה). והנה כסה את עין הארץ על ההעברה כלומר פשט על הארץ (שם, בער כח). ואת הארץ תפתרו זה העברה והרחבה (שם). ומן ההרחבה וההעברה אמרם יד ה' ועין ה' וזולתם מן האיברים המיוחשים אליו על ההרחבה וההעברה (שם). ונאמר על דרך ההעברה והשאלה מבני אדם אבל תירוש (שרשי ריב"ג, שרש אבל). ופרושו נשכום במלחמה ווה לשון העברה (שם, נכח). ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בוֹאך הם אומרים זה על דרך העברה מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא לא מפני שהוא בכונה מאתו (כוזרי א א). ונרחיק הגשמות בכלל ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו נפרשהו ונאמר כי הוא דרך העברה וקירוב לשכלנו עם הודאתינו כי ספר תורתנו דברי אלקים (שם ה). ואם יקרא בהם (האל במדות הברואים) הוא דרך העברה (שם ד ג). כי אם נאמר שהאש ישרוף והסייף ימית והנר יאיר לא יאמר זה אלא בהעברה (העקרים ב ג). הפרק הראשון בזכר שתופים וההעברות נפלו בלשון בעברי בשמות הנכבדים חייבו שבושים ומבוכות (אמונה רמה ו א). אבל דכרנו בזה על דרך ההעברה הלשונית להת הכנה וקצת ציור בענין אצילות הספירות (עבוה"ק לר"מ גבאי, היחוד ג). — — ואמר המשורר: ומהללך אמתי ומהלל נדיבי עם בדרך העברה, וקולך בקול מלאך אלהים וקול וולתך לא קול הברה (עמנ', מחב' ח). — ג) בלשון הפלסופיה, מה שאפשר בדמיון אעפ"י שאינו במציאות: ההעברה אשר יזכרוה וזהו עמור חכמת המדברים ושמע ענינה הם יראו כי כל מה שהוא מדומה הוא עובר אצל השכל וכו' לפי ההעברה השכלית אמרו (מו"נ א ענ). ושער ההעברה הזה יש לי בו דברים תשמעם במקומות מזה המאמר (שם). עד שמי שירצה ללמד בלתי המשל וחידות יבא

---

[1]) לפי המלה הערב' אלמג'או a) שהיא בעצמה תרגום של המלה היונית μεταφορά.

a) المجاز

בדבריו מן העומק וההעברה מה שיעמוד במקום החשמל (שם, פתית'). ההקדמה העשירית והיא העברת מה שירצו העברתו מן המדומים מפני התרמות העצמית והשתוות המקרים במקריותם (שם א עג). ההעברה המחשבית עד שיקיים המיוחד או ההקדמה האחת עשרה (שם עד). — ד) בכלל, °מה שנאמר לא בדיוק, במדה יותר מהאמת, וכדומה: ומה שאמר שני לוגין תרומה ועשרה מעשר זה על דרך ההעברה אבל בענין האמת כשיהיו ב' לוגין תרומה יהיה המעשר י' פחות חומש (פי' המשנ' לרמב"ם, דמאי ו ד). והרב רבינו כתב בבנין המצות בדרך העברה מצוה ליתן כל אדם מחצית השקל בכל שנה ושנה (תלמד התלמ', תפא). והמלך הראשון שנמשח בישראל היה שאול אבל נאמר כאן ובספר שופטים כלו מלך על צד ההעברה לכל שופט שוטר ומושל (ר"י אברבנאל, שופט' ח כב).—ה) °במשמ' מסירה: אף כי עקרתי דירתי חזקתי היא כי כבר העברתיה לך בשטר ושמעון טוען כי העברה זאת אינה העברה כי כבר עקר דירתו מפה מכל וכל (שו"ת אם רב קלח). — ובמשמ' לא בעיון: רואה אנכי כי באמת קראת את שירי בדרך העברה כי בכל הדברים ובכל החזיון אשר דברת וכו' דברותי אני בעצמי (אגר' יל"ג רכב).

א.***הַעְדָאָה***, ש"נ, — שה"פ מן העיד: מנה לי בידך והלא אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידים אותו שיש לו חמשים זוז נותן לו חמשים זוז וישבע על השאר שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים (ב"מ ג.). על הודאת פיו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו על העדאת עדים (שם ה). שלשה שישבו בב"ד לקיים השטר ובלא העדאת עדים שיעידו על כתב ידן (רש"י כתוב' כא:). היה חרש או שוטה או סומא בשעה שנמסר לו העדות וברִיא בשעת העדאת העדות (טו"ע חו"מ לה יג). וזה טופס העדאת העדים הראשונים שהעידו על זה (שו"ת הרדב"ז נו). — ואמר הפיטן: איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם להוכית בהתראה ובהַעְדָאַת עדים (אזה' ר"י ברצלוני, אתוה).

ב.***הַעֲדָאָה***, ש"נ, — שה"פ מן הועיד, פעולת שור המועד: מהו שתקבל (הבהמה) העראה בדבר שהוא חוץ לגופה (ירוש' ב"ק ב ב ד). יש העדאה לצרורות או אין העדאה לצרורות (בבלי שם יח:).

°***הַעְדָה***, ש"נ,—כמו א.הַעְדָאָה: אין נשבעין בהעדת עד אחד לעולם אלא אם כן יכחיש הנשבע את העד ויכפור בעדותו וישבע על זה (ס' החנוך תקנג).

°***הַעְדֵּף***, ש"ז, — שה"פ מן הֶעְדִּיף, כמו הַעְדָּפָה: אך לא בכל סך ההעדף נאמרו הדברים (שו"ת שמש לדקה, חו"מ ז).

הַעְדָּפָה, ש"נ, — שה"פ מן הֶעְדִּיף, שמא תעדיף עליו וכו' בהעדפה שלא ע"י הדחק (כתוב' סו.). מציאתה כהעדפה שע"י הדחק דמי (שם). המקדיש ידי עבדו אותו העבד לוה ואוכל וכו' להעדפה (גיט' יב.). ניזון מן הצדקה להעדפה (שם:). ואם בא אחד לפנינו ותבע ואמר לחבירו כיון שבין שנינו יש לנו לעשות מעקה לצורך גג או תעשהו כולו ואני נותן לך חצי ההוצאה או הן לי ואעשנו שומעין לו שמרויחין כזה ההעדפה וכו' שיכנה כל אחד ההצי בהעדפה (טור, הלכ' שכנ' קנט). עשה לו נקבי הנחירים להרית בהם ולהתנשם בהם ולהוריד בהם העדפת לחות הראש (אבודרהם, סדר שחרית). נדיב ושוע לא יחפוץ בנשך ומרבית ובהעדפה (אגרות רמ"ד יא). וכל עוד שיהיה הזכות יותר והשמרים יותר בהעדפה וממהרים לשקע הוא יותר מורה על הבשול (קאנון א ב ג ב). וכשהיא אוסרת העדפתה עליו גוזלת לו פירות (מרדכי כתוב' קל).— ובהשאלה, יתרון מעלה וכדומה: בעבור שאותה קדימה והעדפה יותרה אליו יתברך לא לחמר ולא לדבר אחר זולתו (ר"י אברבנאל, מפע' כה).

°***הֶעְדֵּר***, ש"ז, מ"ר הֶעְדֵּרִים,—שה"פ מן הֶעֱדִּיר, במשמ' לא ההויה, **Abwesenheit ; absence**: תבוא הטבת הלב לבעל השמע כבא הקצף בהעדרו (רשב"ג, תקון מדות הנפ' טו). והושאל זה השם (ביאה) למבוא הענין שאינו גוף כלל וכו' עד שהושאל לקצת ההעדרים ויבא רע ויבא אופל (מו"נ א כב). האמנם שהעדרי הקנינים הם עניינים נמצאים בגוף נוספים על עצמו (שם עג). בה נוכל להתנחם ממעשה ההבל ומעצבון ההעדרים (כתינ' עולם ד). כי לא נמשך אותו הרע על צד העונש לראוי אליו כי אם להעדר ההשגחה (ר"י אברבנאל, יהוש' ז ג). עוד זכר ההעדר השני שהיה להם מהאמונה האלהית (הוא, זבח פסח, מתחלה). ועל שלשת ההעדרים האלה שהיו לאברהם מנחלת הארץ משלמות האמונה מקנין הבנים (שם).— ובפרט במחקר,

ההעדר קודם ההויה, **Nicht-Vorhandensein** **non-existence**: יהיה העולם חדש אחר העדר או יהיה בלתי חדש אחר העדר הכל שוה (מו"נ ב ב). — ואמר המליץ: העולם ים זועף רב מצולה רחב ידים והזמן גשר רעוע בנוי עליו ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להויתו ותבליתו (בחינ' עולם ח). תבל מקור הבליה וההפסד המהבליך ניחל להתנהל להשאיר לנו אחרית ותקוה מוצא ההעדרים הממך נקוה למצוא שם ושארית (שם י). ובל מה שיקדם לו ההעדר הוא אפשרי המציאות ולא מחוייב המציאות (העקרים ב יח). ולזה יהיה ענין הקדמות והנצחיות הנאמר עליו יתברך שב אל ענין שוללי והוא שלילת ההעדר מצד ההתחלה ומצד התבלית (שם). ולא יהיה שם מוציא ומבריח מציאותם על העדרם ולא ימצא אם בן דבר מן הנמצאות (שם ה). ולפי שהיו צריכים אל מכריח יכריח מציאותם על העדרם הנה להם עלה בלתי עלולה (ר"ח קרשקש, אור ה' א ג). ושלא בראו מדבר אחר כלל אלא אחר ההעדר הגמור (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד ב). אם בן ההעדר הוא סבת ההויה (מ' אלדבי, ש"א ב). ואחר אשר יצאה אל המציאות ואת ההויה מההעדר הגמור (רשב"ץ דוראן, מג"א, חלק בוסינו א). ובהיות שהבריאה היא חדוש מציאות אחר ההעדר גמור יתחייב בהכרח שתהיה בלתי נושא קודם ובלתי זמן (ספורנו, אור עמים, בריאה). כי אמנם בין המציאות והעדרו לא יפול שום אמצעי להיותם שני חלקי הסותר (שם). שיש שני מיני העדר האחד הוא ההעדר הקורה מצורה לצורה וזה יהיה כאשר יקרה שישתנה הנושא השתנות עצמי וכו' ובזה המין מההעדר צדקו טענות ארסט' ואבן רשד וכו' אמנם המין השני מן ההעדר והוא מן המציאות אל בלתי מציאות במוחלט (שם, שמים).

*__הֶעְדֵּרִי__, ת"ז, לנק' ־רִית, מ"ר הֶעְדֵּרִיִּים, ־רִיּוֹת, — של העדר, מטבע ההעדר: והניחו שני דרכים אחד העדרי שלא גלו האמת והשני קניני שגלו ההפך (בן שועיב, קול בוכים, איכ' ב יד) כי מתארי החסרון תארים העדריים ומהם היובים (אמונה רמה ו ב). שיש להם מכלות העדרי וזהו העקשות וכו' היותכם סכלים בסכלות העדרי (דרך אמונה, ביבאגו א ג). בשכלו העיוני אשר הוא נבדל מסכליות ההעדריים וקניניים וכו' להברלו מהסכליות ההעדריים שנסהכל ביום המיתה (שם ב א). הזהירם שלא יפלו לא באפיקורוסות ובפירה העדרית (ר"י אברבנאל, יתרו). בא להזהיר בדבור השלישי הזה על האפיקורוסות והכפירה העדרית והוא שלא יקל האדם לבבוד הבורא יתברך (שם).

*__הַעֲזָה__, ש"נ, — שה"פ מן העיז: גם אלה דברי העזה נגדו יתברך לומר שהיה לך דרך ארץ יותר חלילה (ר"מ אלשיך, איוב י ב).

*__הַעֲלָאָה__, ש"נ, שה"פ מן הֶעֱלָה: העלאה מיוחדת שהיא גמר עבודה (ספרא אחרי קד). מקום שכפל את האיסור כפל את העלאה (ספרי קרח קכא). וההעלאה וההטפה (של המים) בבלי (קאנון א ב ב יז). הנה הש"י פירש בעבור העלאת האידים אורו וניצוצו ובסה אז האיד שרשי הים (רלב"ג איוב לז). והנה אירע בגורל הנ"ל שיצא מז"ט בהעלאה שניה והיה פלא בעיני הרואים שעלה פתח המז"ט מהר (שו"ת חות יאיר סא). — והעלאת הנרות, הדלקתם: חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה (רש"י שמות ל ז).

*__הַעֲלָיָה__, ש"נ, — במו הַעֲלָאָה: העלייה שאינה מעכבת אם העלה זר וכו' העלייה מתוך קילפי מעכבת (ירוש' יומ' ד מא ג). — ובמשמ' הדלקת אש: אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אני מכנים כל חיות שבעולם יש בהם כדי העלייה אחת או כל העצים שבעולם יש בהם כדי הבערה אחת (פסיק' רבתי יו).

*__הֶעְלֵם__, ש"ז, — שה"פ מן הֶעֱלֵם, שנעלם ממנו שדבר זה אסור ובדומה: הכותב שתי אותיות בהעלם אחד (שבת יב ד). אבל ושתה בהעלם אחת (יומ' ח ג). בל שיש בה ידיעה בתחילה ויריעה בסוף והעלם בנתיים (שבוע' א ב). הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו בהעלם אחת (כרית' ג ז). אין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה (הור' ב ג). ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי והעלם סוד הלשון ממני (הקד' ריב"ג לספ' השרש'). דברים שאינם צריכים הסתר והעלם אלא הרין נותן להיות הרבור מבואר ושלם (הקד' ר"א הקראי לג"ע).

*__הַעֲלָמָה__, ש"נ, מ"ר הַעֲלָמוֹת, — שה"פ מן הֶעֱלִים: הכותב שתי אותיות בשתי העלמות אחת שחרית

ואתת בין הערבים (שנת יב ו). העלמה למלקות (שבוע' ד.). ועיקר השמירה בראיית העין היא וכו' ובנגדה עיקר הפשיעות העלמת עין (רסע"ג, תשו' הגאו', הרכבי תקנ). כי אין לפני אלהיך העלמה ולא הנחה ולא שבחה (תו"ה, תשכון הנפש ג). נעסד על המשל וההעלם למה שצריך העלמתו (פתית' מו"ג). ועם כל העלמתו היה מנות ואשתו רואים ומשקיפים במעשיו (ר"י אברבנאל, שופט' יג כ). — ואמר החכם: העלמת הוכות ופרסום החובה מופת על שנאה ואיבה (אברהם גביזון, עמר השכחה). והתחייב ללמד את כמ' מאיר הנ"ל המלאכה הנ"ל ולא להעלים ממנו שום העלמה בעולם (פנקס קראקא, שנת תיא כס).

***העמדה**, ש"נ, — שה"פ מן העמיד: שעת העמדה בדין (כ"מ טז.). העמדה והערכה (תמור' לג.). העמדת בהמה בפונדקאות של עבו"ם (רש"י ע"ז טו.). וכבר מנינו למעלה העמדת המלך והכרתת עמלק (סמ"ג מ"ע, סי' קסג). — ב) במקח וממכר, העמיד המכירה או המתנה בידו של הקונה העמדה גמורה, ר"ל שלא יוכל שום אדם לערער עליה · ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהדית ולהפיץ מעלי: כל עורר וטוען בעולם ולהעמיד מכירה זו בחזקתו ובחזקת הבאים מכחו העמדה גמורה ושליטה בלא שום פסדתו בעולם (השטרות לר"י ברצלוני כו). ועלי להפיץ ולהדית מעליה כל עורר וטוען עד שאקיים מכירה זו בידה קיום גמור והעמדה גמורה (שטר מכר, ד' תקעד, REJ. 182, 227). ועלינו ועל באי כחנו להעמיד מתנות אלו הנזכרות ביד בננו הנזכר וביד באי כחו העמדה גמורה (ש' הנ"ו, שם 115, 1885).— ג) בשמש' החזקת זמן: העמדת השמש והזרחת השמש (תשו' רה"ג כס' טעם זקנ'). ויתחבר מזה כי (כח) המחזיק יצטרך לקבוץ ולהעמדת תכונת קבוץ זמן ארוך (קאנון א א ו ג). — ובמשמ' הפסקה, מנוחה: לפי שיש בכל שיר מרוצות והעמדות וצריך להזהר שלא תבוא עמידה באות שבאית (ר"א מלונזנו, מאמ' הליב' בבא כספ' שתי הידות).

***העמקה**, ש"נ, — שה"פ מן העמיק: העמקה והרחבה (השרשים לריב"ג, עמק). הם (החכמים) מבינים במעשי בראשית החכמה הטבעית וההעמקה בהתחלות המציאות (פי' המשנ' להרמב"ם, חגי' ב א). ואמנם (המים) הנחים יקנו בגלוי רוע אשר לא יקנוהו בהעמקה ובהסתר (קאנון א ב ב יו).

***הענקה**, ש"נ, — שה"פ מן העניק: בי אנחנו יודעים שהענקה חובה ומוסר הנפש בכניעה ובשפלות הובה וההונאה מגונה (כוזרי ג ז). משכורות הוא הענקה מנכסיו (רב"י בראש' כט טו). וצוה בזה באשר צוה בהענקה (רמב"ן שמות כא ח). ואשר ייטיבו לאנשים אוהבים לאשר ייטיבו אם לא תחובר בזאת ההטבה עבודה גדולה או דבר יותר רע ועצום מן ההענקה ההיא (נופ' צופים ג ד).

***העסקות**, ש"נ, — שה"פ מן העסק: והעמידה מהתנועה וההעסקות וקצת מהחלאים הם ממה שיפעלו העצבון (נופ' צופ', מסיר ליאון ג י).

***העקה**, ש"נ, — שה"פ מן העיק: ישכיל כל הצורות באמתות מבלי שינוי ועוות והעקה (דרך אמונה, ביכאגו ב א). אותם הצורות שהם אחדות בנושא שיעיקו קצתם לקצתם העקה מה כשעור ערוב ההרכבה אשר לצורה המגעת עם המקבלה (נוה שלום ח ג).

***הערָאה**, ש"נ, — שה"פ מן הערה, ובפרט בעניני הזדוגות זו"נ: הערואה זו הכנסת עטרה (ויש מי שאמר) זו נשיקה (ר"ל נגיעת האבר באותו מקום) (יבמ' נה:). הוקשו כל העריות כולן לנדה מה נדה (חיבים עליה) בהערואה אף כל בהערואה (שם נד:). כמה היא ביאה כדי הערואה (מד"ר במד' ט).

***הערב**, — סקור מן העריב כמשמ' ש"ז: טעון הערב שמש (עסר' א א). בא וליסד על העוסקים בפרה מתחילה ועד סוף שיהו טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת גוף והערב שמש (ספרי חקת קכד).

***הערבה**, ש"נ, — שה"פ מן העריב, שיבה מהמלאכה עם הערב שמש: תניי ב"ד הוא שתהא השכמה של פועלים והערבה של בעה"ב (ירוש' ב"מ ז יא:). — ושהייה בערב, בלילה: דברי תורה צריכין השחרה והערבה (מד"ר ויקר' יט).

***הערה**[1], ש"נ, מ"ר הערות, — א) שה"פ מן העיר: ואעמידה משמרות כלם ענין הערה והקצה (שרשי רד"ק, שמר). ולא אסרה אם תעירו שהוא מניעת ההערה אבל אמרה מה תעירו שהיא לקיחת מהות ההערה על הסדר (מלמ' התלמ', ויגש). והדרבן נע ומניע ומלאכתו הנעה והערה (שם, הקדמ').

---

[1]) בן זאב בחלק גרמני עברי ערך אנסערקינג נקד הֶעָרָה, וכן יש מי שהוכרים מלה זו כך, אך זה נקוד זר ואין לו יסוד בלשון.

— ב) הערת החֹם, הרוח, וכדומה, Aufregung excitation : וישכון באיזה מקום שיזדמן לו וישכב עם איזו נקבה שימצא בשעת הערת חמומו (מו"נ ח עכ). מפני הצרים החושבים להשבית המלאכה היו צריכים להערת רוח לחזק את לבם (רד"ק חגי ח יד). — ג) הערת הדעת כדי שיתבונן לדבר ויחשב בו ויבין אותו, Anregung ; attention, exitation exhortation : הצורך אל ההערה על עבודת יי' וחלקיה הוא מפני שהאדם חייב בעבודת יי' ית' מדרך השכל (חו"ה, עבוד' ה' ח). מפני שההערה התקועה בשכל נחלשת מג' פנים ההתייבנו לחוקה בהערה התוריה (שם ג). ולא נמנעתי כל ימי התחברך עמי כשהוזכר פסוק או דבר מדברי רבותינו שיש בו הערה על ענין זר לבארו לך (ר"ש ב"ת, פתיח' מו"נ). וכן יכנס בדברי חבריו לו הערה על הסבל ונחמות ודברים לשכח צערו (שם ג כג). פסוק וה הושע הנביא אמרו בחתימת ספרו להשלים הערת התשובה שהקדים (מלמ' התלמיד', ויל"ח). להעיר כח השכלי וללמדו ולהרגילו בדרישת החכמה ודי להם ז"ל הערה על דרישת החכמה (שם, הקדמה). שהסבה לזה לתת הערה לאנשים שהעסק בסודות האלהיים והעיון האמתי לא יתכן עם העסק בהשתמשות הגשמיים וטרדות העולם (ידע' כדרשי, באור תהל' מו). וזאת הערה טובה למי שמשתדל בשלימות הקנין (רלב"ג, משלי יג). או היה (מה שהביא דברי הרב) כדי להעיר הערה מה (חתימ' שם סוף כפי' מו"נ ח). וזה המאמר הערה גדולה לכל משכילים לתת לנפשו ההכרחי לכד כדי להשיג האמתות (ר"י פרוביניאלו, שו"ת בדבר למוד החכמ'). ובזה יהיה לנו הערה גדולה להשכיל מתוך כך ולהתבונן בגדולת מעלה יוצרס (מ' אלדבי, ש"א ח). אך מה שיש לנו לומר כי ההערה בשמטות ויובלים שיש להם הלייה לענין הגלות והגאולה (ג"ע, חג השבוע' ט). וע"כ יבואו תחלה יסורים להערה ואם לא יתעורר האדם בהם אז יתיסר ביסורי המירוק (דרך ה' למחת"ל ב ג). לפי שעיר פרא אדם יולד צריך להערות רבוה להורות הדרך לפניו ולולי ההערות ההן כמעט שימצא אחד בדור שיזכה (מלמ' התלמיד', כראש'). אם בו (בהקרבן) הערות להקנות השלימות (רלב"ג משלי כח). — והערה אלהית למעשה מהמעשים : אמנם מה שיאמר בו ויבא אלהים אל פלוני בחלום הלילה אינה נבואה כלל ולא האיש ההוא נביא כי עניינו שבאה ההערה מאת השם לאיש ההוא ואחר כן באר לנו שההערה ההיא היתה בחלום (מו"נ ב מא). ופעם יהיה האדם במדרגה למטה מזו ולא תבא אליו ההודעה לא בנבואה ולא על ידי נביא אלא בהערה אלהית כמו שבא ליהודה הערה לנטות אל הדרך לתמר כלתו כדי שיצאו ממנו פרץ וזרח וכמו ההערה שבא לאביגיל לצאת לקראת דוד והכיר דוד שהיתה הערה אלהית (העקרים ד יא). ופעם תהיה ההערה האלהית לאדם כדי שיקח השם נקמתו ממנו על חטא קדם לו כמו ההערה שבא לאחאב לצאת למלחמה כדי שיהרג ויקח השם נקמת נבות ממנו (שם).—ד) הֶעָרָה בדבר מחקרי, מאמר קטן כעין הקדמה או השגה וכדומה : Anmerkung ; remarque ; remark : הערה, דע אתה האיש המעיין בזה המאמר וכו' (מו"נ א ענ). ונשוב אל השלמת ההערה על דברי רבי חנינה וחכמותיו (שם נט). שאלה מגידים האמת בלא ראיה מופתית בלא חקירה והערה גלויה ואלה חוקרים ומביאים ראיות ומעירים הערות רבות (מלמ' התלמיד', הקדמ'). וכל הפרשה ההיא המצרכת כל ההערות ההן (שם). וקודם כל זה אכתוב הערה אחת הכרחית לכל מעיין בזה הספר (העקרים ב, הערה). על דרך ההערה שהעיר עליה זה הפילוסוף יתברר לך הדבוק העליון האמתי הנאמר עליו בתורה ובו תדבק (שעה"ש לאבן לטיף כד). ויש שיתפאר בעמק שכלו וכו' יאמר ששכלו הרק בהערה מעטה עייל בקופא דמחטא (ר' קלוני', אבן בחן לג). ותדע לך כי אלו ההערות שהעירונך עליה כשתתבונן בהן הן דברי אלקים חיים (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ב). עתה זה יספיק להערה מה בענין השופר בכלל כי להלן נדבר עוד בפרטות הקולות שבו (ראשית דעת, ר"מ אלכילאה ו ב). לא הייתי מקדים להתחכם מהראשונים לדעת הערותיהם וישוביהם (הקד' אור החיים על התורה). כי אורה הערה אחת לאבן פנה לי אשר חכמים מאז הגידוהו (הקד' שבי"ע).

***הערייה**, ש"נ, — כמו הַעֲרָאָה : איזו היא הערייה וכו' כדי שתהא אצבע נראית בין השפיות (ילקוש' יבמ' ו ז). הערייה בזכור מהו העדייה בבהמה מהו (שם כתוב' א כה). וכמה היא ביאה כדי הערייה (שם סוט' א טז ג).

***הערכה**, ש"נ, — א) שה"פ מן העריך : העמדה והערכה (תמור' לג). והתבניות ההם אמתיות בהערכתם אל מה שיבקשהו המחשב

והדמיון והחוש ואינם אמתיות בהערכתם אלה עצם אשר יבקשהו השכל (כוזרי ד ג). -- ב) ימה שהעריכו ראשי העדה על היחידים לשלם כעין מס להוצאות הצבור: יעשו הערכה על עגלות של פולין ליטא בשוה כנ"ל ואם לא יעשו הערכה על כל העגלות דוקא אזי פטור סוחרי ליטא מלתת מאומה (פנקס ליטא, שנת תמא). והקהל נלחמים בי ורוצים לשנות את סדר ההערכה אשר נהגו אבותם ואבות אבותם (שו"ת כאר עשק כב). ויחדיו למשפט נקרב לפני ב"ד קרוב המה ישפטו על הרבה פרטי תורת ההערכה הלזו מכמה דברים אשר חדשתם ושיניתם מן ההערכה הישנה (שם סד). זה כמו חמש שנים הסכימו שלא להטיל מס על אוכלי בשר אלא להעריך כל אחד הערכתו כדין וכהלכה וכו' רוצים להסיר מעל שכמם משא ההערכה ולהטיל על הבשר (שו"ת חת"ס, תו"מ קיו). שאלה על פלוני שמת שנתיים אחר שנעשו ההערכות ונמצא כפלי בפלים בעזבונו (שו"ת חות יאיר נז). אם לא נתרצה הנערך להערכתם (דברי חכמ' ודעת חכמה כ יד).

*הַעֲרָמָה, ש"נ, — שה"פ מן הֶעֱרִים, עשה ערמה, בפרט להשתמט מדבר שמוטל עליו, Ausflucht, évasion; evasion: לא חשו על הערמה (ירוש' פאה ו יע). כל מתנה שהיא כמתנת בית חורון שהיתה כהערמה וכו' אינה מתנה (שם נדר' ו לע). נתן לו חטין במנה וחזר ולקחן הימנו בב"ד סלע מותר ואסור לעשות כן מפני הערמת ריבית (ב"מ סב:). אמר ר' שמואל בר נחמני בהערמה זאת כאו מצריים על ישראל אם משעבדים אותם כאש יכול אלהיהם להלחם בנו באש מלמעלה וכו' אלא נשעבד אותם כמים (מדר' ויושע א). אמר הלוקח כן הוא והערמה עשינו ומכירה היא בכך וכך קניתיה (רמב"ם שכני' יג כ). עוצם הספק הוא אם ע"י הערמת השתתפות הפועל בחלק בלתי ידוע למאה מתבואות הארץ יפטר הישראל מחוקי התורה ומתנותיה ואל יפלא בעיני הקורא אם אקראנה הערמה כי כאמת אחיזות עינים היא אחרי שהפועל בא בשכר מעותיו הקצובים ואינו נותן עיניו בתבואה (שו"ת שמש לדקה א יז).

*הֶעְתֵּק, ש"ז, — שה"פ מן הֶעְתִּיק, א) העתק דבר ממקום למקום, Versetzung; transport; removal: התנועה היא העתק עצם פרדי מן החלקים ההם מעצם פרדי אל עצם פרדי סמוך לו (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). עבר עניינו הראשון הוא בענין העתק גוף במקום ועקר הנחתו הראשונה לתנועת בעלי חיים על רוחק אחד ישר (שם כא). וכן לא נדע ולא נצייר העתק העניין מנפש איש ממנו לנפש איש אחר אלא בדבור והוא הקול אשר יחתכוהו השפה והלשון (שם מו). גשם מתנועע תנועת ההעתק (רבכ"ל דורשן, מג"א, חלק אלוה ממעל). ומשתמשת (המלה מלאכה) כהעתק הדברים ונשיאתם והנחתם (ג"ע לר"א הקראי, ענין שבת). — ובהנדסה, שנוי צורה הנדסית לצורה אחרת: כהעתק המרובע אל העגול כשיעשה מנושאה הצורה העגולה (בן המלך והנזיר לב).—ב) נרדף עם גלגול: דע כי מה שסברו מקצת הקדמונים שיש העתק מאדם לבהמה גם כן מצאתיו לקצה ב"א דורכין בדרכי הקבלה אין ראוי לשום בעל שכל להעלותו על לב (האמונות לרס"ע פלקיירא ז-ח). — ג) העתק כתב מן כתב, כתיבת כתב שני ממש לפי הכתיב בגוף הכתב הראשון, Abschrift; copie: וכל שטר שמטפיסין מעתיקין אות באות וכותבין שהוא העתק (הגה' רמ"א, חו"מ מא ג). חששו שמא ימצא ההעתק ויגבה ראשונה בהשטר ואח"כ שנית בההעתק (סמ"ע, שם). ולא שאומר שישוה קונטרסי זה אשר הוא ההעתק וכו' (ר"י פרוביגלאלו, שו"ת כדבר למוד החכמ').

*הַעְתָּקָה[1], ש"נ, — א) שה"פ מן הֶעְתִּיק: נטלוה משם ע"י העתקה (רש"י סוט' לה:). ענין הדלוג וההעתקה מהמקום (רד"ק, שרש נתר). —והעתקת הגופים: והקרוב שבדמיונים בזה העתקת השמש בארץ שעור אמה תעתק בגלגל מילין הרבה וכן העתקת הצל (תו"ה, תבנון הנפש ה). כי הנה היום בא בוער כתנור ואיך נתעלם והנסיעה מחמדת וההעתקה תדירה והדרך ארוך (שם ג). שיהיה מזומן לנסיעה ולהעתקה (שם). תנועת ההעתקה היא הקודמת שבתנועות והראשונה שבהם בטבע (מו"נ ב, הקד' יד). כוכבי לכת ההולכים פעם לצפון פעם לדרום וכו' שאלו סבות גדולות לחדש תוספת המים במקום והעתקתם אליו וחסרון מים במקום והעתקתם ממנו (ר"ש א"ת, יקוו המים ג). כי ההעתקה היא הסרת גשם ממקום למקום (אמונה רמה ו א).— ובדקדוק, העתקת הנקודות מאות לאות: העתקתם הקמץ מהקוף אל מה שלאחריו (הרקמה, כט). —ובתכונה, העתקת הכוכבים וכדומה: וכמו כן הוביחו

[1]) מפני שהאשכנזים אומרים ־תָּקָה ולא ־סָּקָה

שׁ העתקת הכוכבים המיושבים אינם שוה ולא על סדר המזלות אלא פעם הוא כלפי פנים ופעם הוא כלפי אחור (יסו"ע לר"י ישראלי ג כ). והראה כי כמו מעלה ומחצה היא מדת ההעתקה הזאת בכל מאה שנה (שם כ ו). — ב) מסורה, הנמסרה מדור לדור [1]: ושאלת הישנו לזה בתלמוד אם בהעתקה וכך יש בעשרה יוחסין (רה"ג, תשוב' הגאו', הרכבי מז). והטעם האחד כדברי המעתיקים (ר"ל חכמי התלמוד) שהיו כלם צדיקים וכו' וחלילה חלילה להתערב עם הצדוקים האומרים כי העתקתם (של המעתיקים, של חכמי התלמוד) מכחשת הכתובים והדקדוקים (ראב"ע, סוף הקד' א לפרוש התורה). כי כל העתקה שאין לה סיוע מן הכתוב היא בטלה ואולם האומרים שיש לסמוך בהעתקה לבד מבלי שיש סיוע מן הכתוב וכו' שאין זה אלא מפני שקצרה יד שכלם ממצוא כח מדין תורה (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ת ז). ומנהג טוב הוא בהעתקה אליהם דוד אחר דור כי מחיוב התורה אינו כי אם להשבית החמץ (שם, חג המצות כ). שנמשכנו בדברים רבים על המשך ההעתקה מסבל היורשים (שם, טומ' וטהר' ד). וכבר ידענו כי זה אינו עומד כנגד השכל ועוד מן הכתוב לא מצאנו סתירה לאלו המאמרים ואם ישען הוא בהעתקתו להוציא אלו הפסוקים ממשמעם בידוע כי הם עצמם לא סמכו על ההעתקה שהשלשה לבד יהיו באסור רק מדיוק הפסוק וכו' (שם, שחיט' כא). ההעתקה עצמה שהם נשענים עליה נפלה בה החלוקה שמהם אומרים (שמחרת השבת הוא) שבת בראשית ומהם אומרים יום טוב כאשר נתבאר והעתקתם שבששה בסיון נתנה התורה נמצאת סתירה בדבריהם (שם, חג השבוע' ו). אחר שאין העתקתם אמתית ועוד שיש סתירה בכתוב על כן שבנו על מה שיאות מכח הכתוב (שם, טומא' וטהר' ז).—ג) נרדף עם גלגול: שמצאתי אנשים ממי שנקראים יהודים אומרים כהשנות וקוראים אותה (את אמונת גלגול הנפשות) העתקה וענינו אצלם שרוח ראובן תשוב אל שמעון ואח"כ בלוי ואח"כ ביהודה (ר"י א"ת, או"ד לרסע"ג).—ד) תרגום ספר וכדומה מלשון ללשון [1]), Uebersetzung; traduction; translation: כל אלה המקראות והרבה כמוהם בהביטך בהעתקת המעתיקים אותם אתה מוצא כי זה אחז דרך וזה אחז דרך אחרת וכו' ולאמר זה העתקת התורה לא נכון וכו' האוחז דרך אחת ואומר זו העתקת המקרא הזה מבדה (רה"ג, תשו' הגאו', הרכבי רמת נת). כי ראיתי אשר למעתיק לדחוק עצמו מעט בבנינים מאשר ירדף אחרי המלות ויסתם הענינים כי החפץ הנרצה מן ההעתקה הוא הגעת המליצה על אפניה (ר"י א"ת, הקדמ' הרקמה). שראיתי קצת אנשים אשר אינם יודעים לקרא מלות הספרים לבדם מבלי רב ימלאם לכם להבין דברי החכמות מבלי מורה וכאשר לא יבינו הדברים הם תולים בקשי לשון ההעתקה ואינם תולים בקצר דעתם וחסר בינתם (שם). הנה השלמתי העתקת הספר הזה הנקרא ספר השרשים (הוא, תתי' ספר השרש' לריב"ג). ואף על פי שהודעתים את קצורי בהעתקה מן הפנים שזכרתי אמרו לי אי אפשר בלתי שנקבל בה קצת תועלת ואם תהיה ההעתקה חלושה ומעוטה מן התועלת בענייינים הנכבדים אשר יכללם הספר הזה הוא הרבה בעינינו וכו' ועתה מפיל אני תחנתי לפני כל מעיין בספר הזה אשר אם ימצא בהעתקה טעות או שגיאה בלשון או בדקדוק המלות וכו' שיתקננה (ר"ש א"ת, פתי' מו"נ). ואני ירא מהכשל בכל אלה הענינים או ברובם בעת ההעתקה ואע"פ שבלבי לשוב ולחזק את בדק ההעתקה אחר השלימי אותה (שם). ויש בלשון ערב שמות שלא נמצאת להם העתקה עד כה (הקד' תרג' פי' המשנ' להרמב"ם, קדשים). — ומ"ל: כי ראיתי לספר הזה שהוא ספר השרשים שלש העתקות (הקד' ר"י א"ת בספר השרש' לריב"ג). — ה) כמו העתק ב: להגיה ולכוין גרסת העתקתו עם שני העתקות ישרים ונכוחים למוצאי דעת הנמצאות היום אצל נדיבי עמים (הקד' מגיה ספר הזוהר). אין לבית דין לכתוב העתקת שום שטר אם לא יראו שיש בו צורך (תשו' הרא"ש פ יח). ודעו נא וראו כי בהעתקתנו הראשונה אשר היה לנו ממנו וכו' (הקדמ' המגיה ספר לדה לדרך). ואין צריכין בית דין להעתקת שטר (הגהות רמ"א, חו"מ מא

נראה כי צריך לנקד העין בשוא נח. — [1]) וכבר העיר דר' הרכבי שם: ראוי להעיר כי השואל ר' אלהנן ישתמש במלת העתקה בהוראת קבלה ועל כי התשובה נכתבה בשנת אלף ש"ד לשטרות (993 למספר הנוצרים) אם כן הוא הסופר היותר קדמון הנודע עד עתה המשתמש במלה זאת ואינה מהודשת מהקראים כאשר יחשבו קצת.

—[1]) עפ"י לשון הערב' נקל a).

a) نَقَل

ג). שמא יגבה ב"ח בשני העתקות (סמ"ע סס). —ו) כל העתקה יחידה מספר וכדומה שהעתיקו ממנו העתקות רבות, Exemplar ; -aire; copy : כמה העתקות [1]) יש בלכך להדפים מבתולת בת יהודה התרע במה העתקות נדפסו מכ"ח (סד"ל מכת' רמו). — ז) בחכמת ההלצה : ההעתקה היא כאשר יעתקו התבות כמאמר עם חלוף או תוספת אות או אותיות גור או גורים או עם התחלפות ההוראה אשר אפשר שתעשה על פנים רבים מתחלפים (גופ' לופ', מסיר ליאון ד יח). ואחר בן אמרה כי כשמו בן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בבאן אחד מן היפוים ההלציים ר"ל ההעתקה (סס א ו).

הֶעְתֵּקִי, ת"ז, לנק' הֶעְתֵּקִית, — של ההעתק, מטבע ההעתק : התנועה ההעתקיית אשר תלויה ברצון (אמונה רמה א ו, תנוע' הדפק והגשי').

הַעְתָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן העתיר : ואם באנו שנדבר על כל טענותיו על ההעתרה וכל אשר עליו (על רסע"ג) מן הקושיות נצטרך לספר מופרד (ספר המלוות המיוח' לר' לוי בן יפת הקראי יח). העתרתך אלי בדברים (הסרס' לריב"ג, רגז).

הֲפָגָה, הֲפוּגָה, מ"ר הֲפָגוֹת, הֲפוּגוֹת, — הפסקה, Aufhören ; cessation : עיני נגרה ולא תדמה מאין הֲפֻגוֹת (איכ' ג מט). — ˚וקצת במשמ' שתיקה ומנוחה, ביחם להלב : לבי הלא נחלל מאין הֲפוּגוֹת אשר הוסר ונחלף למר מתק מגדיך (קינ' לת"ב, ציון). לא אוכלה הרגוע אין הפוגות אל לבי כי תחת בוא כל דממה מתגבר הסער (רמח"ל, לישרים תהלה).

˙הַפָּגָה, ש"נ,—שה"פ מן הֵפִיג, הפיג צערו : בעבור שיגיע לאדם מידיעת אותם הספורים שום הפגה ושום הנחה אל נפש העמלה (מלך ארעום משנת ע"ל).

˙הַפְגָּעָה, ש"נ,—שה"פ מן הִפְגִּיעַ : ואמנם ההפגעה וההארה הראשונה שיוצאים אלו האורות ככת כמרוצה מתוך היסוד דאמא אשר תחלה היו שם צרים ונגושים ודחוקים ועתה יוצאים בהפגעה ראשונה מאירין באור נמרץ וגדול מאד שם תיכף בצאתם (עה"ת למהרח"ו, פרלופי זו"נ ד). — וכמשמ' תפלה : הַפְגָּעַת טל תכון, מול מכון שבת כון, טל הנפת עב תתבון, במתנת טל סיון (ר"א קליר, תפל' טל, אליס).

˙הִפּוּךְ, ש"ז,— א) שה"פ מן הִפֵּךְ : מהן מפשיטין את הצורה ולובשין צורה אחרת וכו' וההפוכין האלה נמצאין בהן בכל עת ובכל רגע (הגיון הנפש לבר חייא א). כהפוך טבע גוף הצדיקים שנהפכו לאבן (ר"י אברבנאל, מע' ה' י ב). — הִפּוּךְ הרגלים, בנוי מליצי להפוך במחשבת האדם שיתחיל להאמין דבר סותר מה שהאמין קדם : ושמוהו משל כלומר הפוך הרגלים למי שישוב להאמין באמתת סותר מה שהיה מאמין תחלת אמתתו (ר"ש א"ת, יקוו המים יד).—ב) בדקדוק : לשון היפוך האותיות וחזרתן והיפוכן לזו עם זו (ר"י כללוני, פי' יציר' 209). דע כי ההפוך בדבריהם יהיה על שני דרכים האחד מהם במבטא והשני בענין (הרקמה, שער לג). — וכמשמ' צרופים מתחלפים של האותיות וכדומה : תש"ך הפוכי מלת בראשית כי בת ששה אותיות בונה תש"ך הפוכים לפי חשבון שתים בונות שתים שלש בונות ששה וכו' (פענח רזא, בראש'). — ג) בתכונה, הִפּוּךְ הח֫ם, הִפּוּךְ הק֫ר הִפּוּךְ הקיץ, הִפּוּךְ החרף וכו', עת השנה שהשמש נתרחקה ביותר מקו המשוה, Sonnenwende ; solstice : דקדק (בטלמיום) כזמן רגע האביב וכן בהיפוך הקייצי הבא אחריו ומצא ביניהם צ"ד יום ומחצה ואולם בין ההיפוך הזה לשווי הסתוי שאחריו מצא צ"ב יום ומחצה וכו' הלבך תמצא מקום השמש האמצעי בהיפוך הקייצי ס"ג מעלות ט' חלקים ובשיווי הסתווי ס"א מעלות י"א חלקים (יסו"ע לר"י ישראלי ג ו). במעבר האמצעי בין ההפוך הקייצי ובין ההפוך הסתוי (שעה"ש לאבי הרלב"ג יג). ובהגיע מרכז החמה לחנות נכח ראש מול סרטן מהם ר"ל מהמזלות הקבועים אזי יגיע היום בכל מקום מהאקלימים לתכלית גדליו והלילה לתכלית קטנותה והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה היפוך החום לפי שאז תתהפך החמה ותסב את פניה מצפון ותשוב להביט אל דרום ובהגיע מרכז החמה לחנות ראש מול גדי אזי תתהפך החמה שנית ותסב את פניה להביט אל צפון והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה היפוך הקור (מ' אלדבי, ש"א ב ג). גם הדע לך שהעגול הזה נקרא הפוך הקייצי מפני שאז מתחיל השמש להפוך פניה לצד צפון להתקרב אל הישוב מדי יום ויום ותקרב לנו במו בן מדי יום ויום ומן הקיץ עד שוב השמש לראש מול סרטן (נחמ' וגע', דוד גנז מא). ואולם השנה נחלקת לארבעת פרקים שהם שתי נקודות השווי ושתי נקודות ההפוכין שהן ראש מול

— [1]) לא נמצא בין הפתקאות מקור יותר קדום אעפ"י שבוראי נמצא בספרות.

טלה וראש מזל מאזנים ושתי נקודות ההפוכין שהן תכלית הנטיות ראש מזל סרטן וראש מזל גדי (ג"ע לר"א הקראי, הכלל שנה משנה א). משכנו בעגול הפוך הסרטן (שבי"ע ב יט.). משכנה באוור החם בין עגולי הפוך הסרטן מקו השוה (שם כה:). — ג) בחכמת הטבע, הִפּוּךְ הַנִּצּוֹץ, חזרת האור בפגעו בגוף מלטש: והראשון (ממיני האדים) הוא כטבע האויר ועולה למעלה מהפוך הניצוץ (נוה שלום, מאמ׳ שלום א ז).

הָפֵחַ[1], פ"ע, — זחל ונכנס לבור להתחבא ולהסתתר, verkriechen; se fourrer dans; to creep: והוא עם בזוז ושסוי הָפֵחַ[2]) בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו (ישע׳ מב כב).

הַפְחָדָה, ש"נ, — שה"פ מן הפחיד: שאם לא ימצא מי שיעבור אותה (את הע"ז) תהיה אותה הפחדה לבטלה ויהיו הקללות כלם לבטלה (ח׳ פרקים להרמב"ם ח). קדושין באונס על ידי הפחדות (בו"ת לחם רב, מפתח׳ לסי׳ יט).

הַפָּחָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵפִיחַ: כל צורריו יפיח בהם בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו (רש"י תהל׳ י ה).— ובפרט לרוח היוצא מהגוף: כל הגופים נקיים בהפחה שיכולין להעמיד עצמן (רש"י שבת מט.). אבל עיטוש והפחה אסרינן מסתין עד שיכלה הרוח (הרוקח, סי׳ שכה).

הַפְחָתָה, ש"נ, — שה"פ מן הפחית: ואם עשה בו מום משלם חצי ההפחתה אם הוא תם ואם הועד ישלם כלל ההפחתה (ג"ע לר"א הקראי, נזק השור).

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש זה בעבר׳, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) החליטו הקדמונים סלה זו הפעיל מן פוח, וחשבו המלה בחורים ס"ר מן בחור, והחדשים כבר ראו אמנם כי מלת בחורים זו היא מ"ר מן חֹר, חור, עם ב השמוש, אך החליטו הפח בפשט׳ הפע׳ מן פח, שמו בפח. אבל גם זה אינו מציל את המליצה מהקושי, מלבד שקשה ליחס משמעה זו של שׂם בפח להפעיל בוה. ולכן נראה כי הפח בחורים הוא כפל דומה ממש לחצי הכתוב השני ובבתי כלאים ההבאו, ופרוש הָפֵחַ הוא כמו נחבא, ובערב׳ ח׳פי a), אלא שנתיחד קצת בכונה מיוחדה.

a) خفى

*__הַפְטָרָה__, ש"נ, מ"ר הַפְטָרוֹת, — שה"פ מן הפטיר [1]), ובפרט הפרשה מהנביאים שקוראים בבתי הכנסיות בשבת ויו"ט אחרי פרשת השביעי מהתורה [2]): לסדר הפטרות הוא חוזר (מגי׳ ל:). אם יזדמן חתן באותו שבת של ראש חדש טבת או בשבת של ד׳ פרשיות במה מפטירין נהגו לדחות אותה הפטרה של התן (תש׳ ר׳ משולם ממגנצא, מעש׳ הגא׳ נז). בשנה שעברה ישבו זקני קהלינו ונתיישבו בדבר ונמנו וגמרו שלא להחליף אותן ההפטרות שאומרים באלול (שם). בשבת שיש הפטרה מפסיקין בהפטרות וקורין בהפטרה מעין המאורע (רש"י מגי׳ ל:). מנהג להפטיר בשבת שכופלין וקורין שתי פרשיות בהפטרה של סדר פרשה בכל השנה ולא בהפטרה של פרשה שנייה לפי שיש בכל הפטרה מעין פרשה ראשונה ומעין פרשה שנייה כגון הפטרת נעמן וכו׳ (שבלי הלקט, שבת פ). ועל ענין ההפטרה בדברי הגאונים מצאתי וכו׳ שאין סוזין הפטרת של ארבע פרשיות ממקומן (שם חנוכה קל). מפטירין בהפטרות פ׳ החודש (שם).

הַפִּיגָה, ש"נ, מ"ר הֲפִיגוֹת, — מעשים שעושים כדי להפיג השנה: ומעסיקין אותו (את הכה"ג בליל יוה"כ) בהפיגותם ובטיוליהם שלא יישן עד שמגיע זמן שחיטת תמיד של שחרית (רש"י יומ׳ יט:).

---

[1]) בארמ׳: לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה דרך המערה לעיר וכו׳ ורבי ישמעאל עבד לה (להדרשה הזו) הפטרה מה אם זה שלא הלך לא בידיו ולא ברגליו אלא על שהראה להם באצבע ניצול מן הפורענות ישראל שעושים חסד עם גדוליהם בידיהם וברגליהם על אחת כמה וכמה (מד"ר בראש׳ סט). — [2]) בארמ׳: הפטרה בחול מי איכא (מגי׳ ל:).—ואמרו המפרשים טעמים לשם זה: ומטעם זה נקרא הפטרה לפי שנפטרין בה מקריאת התורה בשעת הגזרה וי"א שנקראת הפטרה משום דאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרין כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפי׳ בדבר הלכה וכו׳ ולאחר קריאת התורה הותר להם לפתוח ולדבר והוא מלשון יפטירו בשפה (הלבוש או"ח רפד א). מה שכתבו המפרשים בענין שם הפטרה שנקרא כן לפי שבה מסתלקים מתפלת יוצר ובס׳ תיקון יששכר ביאר עוד שהוראתו היא לפי שעד עתה היו אסורים אפילו בטעימה עד שיגמרו תפלת יוצר ויסיימו ההפטרה שאז נפטרין לבתיהם אם ירצו (שאלי יעבץ א מ). אך כ"ז אינו אלא דרך דרוש, והעקר הוא כמו השם הפטרה שהובא בהערה שלמעלה במשמ׳ סיום הדרשה.

***הפיחה**, ש"נ, — כמו הפחה: כשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה (ע"ז יז.). — ובמשמ' דבור: האיש הזה יצטרך להמציא כזבים אשר אין למו רגלים לתקן עותתו ומהפיחת כזבים הרבה יושקע בדבר עד יבוא להיות עד שקר (ר"מ אלשיך, משלי ו יט).

***הפיכה**, ש"נ, — שה"פ מן הפך: המטלטלין נקנין בהפיכה (ירוש' ב"ק ג ג). ישלח בו חרון אפו א"ר מאיר על הפיכת סדום הכתוב מדבר (תנחומא וירא ח). —*הפיכת השלחן, כנוי לבעילת אשה שלא כדרכה: כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה וכו' שאינו אלא על הפיכת השלחן וכו' והפיכת השלחן שהתירו אומר אני דוקא בשהיא מתרצית עמו לדעתה על ידי ריצוי אבל אם הוא כופה אותה באותה הפיכה ודאי אינו ניצל מן החטא (בעלי הנפ' להראב"ד, הקדושה).

הפך[1], ממנו הפך, הפך הפכה, *הפוך, הפכפך, מהפכה, מהפכת, תהפוכה, *הפיכה, *הפכי, *הפכיות, *הפכן, *הפכנות, *הפכפכות, *הפכפכן, ∞מהפכני.

הפך, פיו"ע, עתיד אהפך יהפך, צווי הפך, מק' הפוך, להפך, הפכי, הפככם, להפכה, — א) עומד, הפך מצד אל צד, החליף את מעמדו, הסב פניו וגופו מצד לצד כפרט בתנועה סבובית, sich wenden ; tourner, turn o. s.: ואיש ישראל הפך ויבהל איש בנימן כי ראה כי נגעה עליו הרעה (שופט' כ מא). כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (מ"ב ה כו). בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב (תהל' עח ט). ויהפך איש ישראל במלחמה (שופט' כ לט). ותהפך (מלכת שבא) ותלך לארצה היא ועבדיה (דהי"ב ט יב). ויהפכו נערי דוד לדרכם (ש"א כה יב). — והפך השער לבן וכדומה, נשתנה גונו, שהיה שחור ונהיה לבן, sich verwandeln ; être changé ; be changed: ושער בנגע הפך לבן (ויקר' יג ג). ושערה הפך לבן (שם כ). — ב) יוצא, עשה שהדבר יהפך, שיסב וישנה מעמדו בתנועה סבובית, umwenden ; tourner, retourner ; to turn: הפך ישראל ערף לפני איביו (יהוש' ז ח). כאשר ימחה את הצלחת מחה והפך על פניה (מ"ב כא יג). ויאמר (מלך ישראל) לרכבו הפך ידיך והוציאני מן המחנה (מ"א כב לד). ויהפך יהורם ידיו וינס (מ"ב ט כג). אך בי ישב יהפך ידו כל היום (איכ' ג ג), מתעסק בי בידיו לרעה. מי שהפך את זיתיו (מו"ק כ ה), ר"ל הפכם מצד אל צד במעטן וכדומה. הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה וכו' הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה (סוט' ז ה). הופכו (את הנסקל שנדחה לארץ) על מתניו (סנה' ו ד). ערכתי לו שלחן והפכו (נדר' כ:), כנוי לבעילת אשה שלא כדרכה. —*ובעבודת האדמה: מותר אדם לעשות לתוך שדהו תלמיות קטנית של טפח טפח וליתן לתוכן ארבעה מינין והופכן בארבע רוחותיה וכו' נוטע קישואין ודילועין וכו' הופך אילו לצד אילו ואילו לצד אילו (תוספתא כלא' ב י). — ופעול: אפרים היה עגה בלי הפוכה (הוש' ז ח). חמור וכליו הפוכין פרה רצה בין הכרמים הרי זה אבידה (ב"מ כ ט). זיתיו (של האבל) הפוכין טוענין לו (מו"ק יא:). עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה (פסח' נ.). — *והפך פניו: בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסו אצל הדיין אחד עני ואחד עשיר אצל מי הדיין הופך את פניו לא אצל העשיר (מד"ר ויקר' ג). שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן (שם יד). הפכתם פניכם ממני ועכשיו באתם אלי (פדר"א לו). אילו היו פני הפוכים לאחורי כמה היה נאה (ספרי האזינו שז). — הפך משכבו של פלוני, הפכו מצד אל צד כדי שיהיה יותר נוח לשכיבה: יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ד). —והפך למשל הרוח וכדומה את האהל, וכדומה: ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל (שופט' ז יג). — והכסא וכדומה: והפכתי כסא ממלכות וכו' והפכתי מרכבה ורכביה (חגי ב כב). ארז זה אינו כן יצתה רוח צפונית מערבית עוקרתו מצד דרומית מזרחית עוקרתו והופכתו על פניו (דא"ר ד). —והפך עיר, ארץ, החריב אותה על ידי רעש וכדומה, שהבנינים כמו נהפכים ונופלים אל בטן האדמה: בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט (בראש' יט כט). הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דברת (שם כא). ויהפך את הערים האל ואת כל הככר (שם כה). כערים אשר

[1]) רק בעברית וארמ'. קצה דומה לזה בערב' אפב a), במשמ' כזב.

a) أفك

הָפַךְ יי׳ (ירמ׳ כ יו). הָפַכְתִּי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (עמוס ד יא). הָפוֹךְ רשעים ואינם ובית צדיקים יעמד (משלי יב ז). בחלמיש שלח ידו הָפַךְ משרש הרים (איוב כח ט). המעתיק הרים ולא ידעו אשר הֲפָכָם באפו (שם ט ה). הן יעצר במים ויבשו וישלחם וְיַהַפְכוּ ארץ (שם יב טו). — ופָעוּל: ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם הַהֲפוּכָה כמו רגע ולא חלו בה ידים (איכ׳ ד ו). — והפך עיר במלחמה: בעבור חקר את העיר ולרגלה וּלְהָפְכָהּ שלח דוד את עבדיו אליך (ש״ב י ג). — הָפַךְ רוּח, הקים רוח אחר: וַיַּהֲפֹךְ יי׳ רוח ים חזק מאד (שמות י יט). — הָפַךְ גון הדבר, או טיבו ותכונתו, החליפו, שִׁנָּה אותו, עשהו אחר, לא כמו שהיה קודם, verändern changer ; to change: והנה לא הָפַךְ הנגע את עינו (ויקר׳ יג נה). והיא (השאת) הָפְכָה שער לבן (שם י). הֲיַהֲפֹךְ כושי עורו ונמר חברברתיו (ירמ׳ יג כג). וַהֲפַכְתֶּם את דברי אלהים חיים יי׳ צבאות אלהינו (שם כג לו). ההֹפְכִי[1] הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהל׳ קיד ח). כי אז אֶהְפֹּךְ אל עמים שפה ברורה (צפנ׳ ג ט). — ופָעוּל: שער לבן אינו מטמא אלא הפוך אף מחיה לא תטמא אלא הפוכה (ספרא תזריע ג ג). — ועפי״ר במשמעה זו עם לְ אחריו, הפך דבר לְדבר: הָפַךְ ים ליבשה (תהל׳ סו ו). הָפַךְ את סימיהם לדם (שם קה כט). וַיַּהֲפֹךְ לדם יאריהם (שם עח מד).—וגם דברים מפשטים: כי הֲפַכְתֶּם לראש משפט (עמו׳ ו יב). עשה כימה וכסיל והֹפֵךְ לבקר צלמות (שם ה ח). וְהָפַכְתִּי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה (שם ח י). ההֹפכים ללענה משפט (שם ה ז). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו וְהָפַכְתִּי אבלם לששון ונחמתים (ירמ׳ לא יג). הָפַכְתָּ מספדי למחול לי (תהל׳ ל יב). ולא אבה יי׳ אלהיך לשמע אל בלעם וַיַּהֲפֹךְ יי׳ אלהיך לך את הקללה לברכה (דבר׳ כג ו). ובשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה (ברכ׳ נה:). משל למלך שהפכה המדינה שעבוד׳ על השבועיי׳ שבאו עליהם אף הוא הפך עליהם את הדין והרגם כן מצריים הפכו גזרתן על ישראל וכו׳ אף האלהים הפך עליהם את הדין והרגן בלילה (מד״ר שמות יח). אם זכיתם הריני הופך לכם קללות לברכות (מד״ר ויקר׳ לה).—והפך את הלב: וַיַּהֲפָךְ לו אלהים לב אחר (ש״א י ט). — ועם פעל אחריו: הָפַךְ לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו (תהל׳ קה כה). — *הוֹפְכֵי הצואר, מין עוף, עי׳ צַוָּאר.

— נִפע׳ נֶהְפַּךְ, — א) נתחלף מעמדו ממטה למעלה וכדומה, כמו קל א: והנה נתתי עליך עבותים ולא תֵהָפֵךְ מצדך אל צדך (יחזק׳ ד ח). ויסגו ויבגדו כאבותם נֶהְפְּכוּ כקשת רמיה (תהל׳ עח נז). אחד מן העדים דוחפו: (את הנסקל) על מתניו נהפך על לבו הופכו על מתניו (סנה׳ ו ד). שמא לא נהפכה (האשה) יפה יפה (כתוב׳ לו). הלמד שלא לעשות נוח לו שנהפכה שליתו על פניו (מד״ר ויקר׳ לה).--נהפך עליו דבר מה, שב והגיע עדיו: ופחד ורחב לבבך כי יֵהָפֵךְ עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע׳ ס ה). — ועם לְ: נחלתנו נֶהֶפְכָה לזרים בתינו לנכרים (איכ׳ ה ב).—נֶהֶפְכוּ צירי האשה עליה, אחזוה צירים וחבלים ללדה: ותכרע ותלד כי נֶהֶפְכוּ עליה צריה (ש״א ד יט), ועי׳ ציר. — והעיר, ברעש וכיוצא בזה: ויקרא (יונה) ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נֶהְפָּכֶת (יונה ג ד). ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נֶהְפַּךְ כמו[1] אש (איוב כח ה). — ובמליצה, *נהפך העולם: באשר אומרים בימים האלה בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות ממלחמות נהפך העולם (רמב״ע תגי ב כא). ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם (הנ״ל, קהל׳ ז י).—ובמשמ׳ נשתנה ונהיה אחר לא כמו שהיה, או נתחלף טיבו, גונו, וכיוצא בזה, ועפי״ר עם לְ אחריו: והמטה אשר נֶהְפַּךְ לנחש תקח בידך (שמות ז טו). והעם הנס המדבר נֶהְפַּךְ אל הרודף (יהוש׳ ח כ). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר וְנֶהֶפְכוּ לדם (שמות ז יז). וַיֵּהָפְכוּ כל המים אשר ביאר לדם (שם כ). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (ישע׳ לד ט). לקש נֶהֶפְכוּ לו אבני קלע (איוב מא כ). והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וַיֵּהָפֵךְ להם לאויב (ישע׳ סג י). וצלחה עליך רוח יי׳ והתנבית עמם וְנֶהְפַּכְתָּ לאיש אחר (ש״א י ו). — והלב: ויגד למלך מצרים כי ברח העם וַיֵּהָפֵךְ לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה). עמדתי והתבנן בי תֵהָפֵךְ לאכזר לי (איוב ל כ-כא). — והגון: כי ישוב הבשר החי וְנֶהְפַּךְ ללבן (ויקר׳ יג יז). והנה נֶהְפַּךְ הנגע ללבן (שם יז). השמש יֵהָפֵךְ לחשך והירח לדם (יואל ג ד). וְנֶהֶפְכוּ כל פנים לירקון (ירמ׳ ל ו). באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי

---

[1] כמו המגביהי לשבת, המשפילי לראות, ועי׳ כמבוא, בחלק הדקדוק. — [1] בקצת ספרים במו, ב במקום כ.

קרירה (מו"ק ט.). — ובדברים מפשטים: נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מחולנו (איכ' ה יה). והחדש אשר נֶהְפַּךְ להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (אסת' ט כב). — ובלי ל: והנה נֶהְפַּךְ שער לבן בבהרת (ויקר' יג כה). ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נֶהְפַּכְתְּ לי סורי הגפן נכריה (ירמ' ב כא). — נֶהְפַּךְ בלשונו: עקש לב לא ימצא טוב וְנֶהְפָּךְ בלשונו יפול ברעה (משלי יז כ). — ומקו' נַהֲפוֹךְ: ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם וְנַהֲפוֹךְ הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם (אסת' ט א).

— פע', *הִפֵּךְ, — כמו הקל בנחץ הפעולה: ל"ש אלא שלא היפך בהן (בהפירות) אבל היפך בהן הרי זה בכי יותן (תול' יג.). מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (יבמ' סד.). — *הִפֵּךְ המים, וכדומה: על שם שמהפכין (המלחים) את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבוך (רש"י שמות ל לה). — ובהשאלה: איש תהפוכות זה הנחש שהיפך דברים על בוראו (מד"ר ברא' כ). חורשי רע ומהפכי דברים ומעמיקי שפה ומחלקלקי לשון עליהם הוא אומר יהי דרכם חשך (תד"א טו.). — ובהשאלה, הִפֵּךְ בדבר, עסק בו, השתדל להשיגו: עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו (קדוש' נט.). — הִפֵּךְ בקרקע [1]), השתדל לקנותו. — *הִפֵּךְ בזכותו של פלוני, חפש והשתדל למצוא לו זכות: השיב המלך אין היהודים הארורים מהפכין בזכותינו [2]) כמו שאנו מהפכין עליהם (שבט יהודה סד).

— הפע', הָהְפַּךְ, — כמו נהפך: תחת שאה התגלגלו הָהְפַּךְ עלי בלהות (איוב ל יד יה), ר"ל יבאו עלי, יתגלגלו עלי.

— התפ', הִתְהַפֵּךְ, — הפך את עצמו מצד אל צד: והנה צלול להם שערים מִתְהַפֵּךְ במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו (שופט' ז יג). וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב הַמִּתְהַפֶּכֶת לשמר את דרך עץ החיים (בראש' ג כד). תִּתְהַפֵּךְ כחמר חותם (איוב לח יד). והוא מסבות מִתְהַפֵּךְ בתחבולתו (שם לז יב). אשה מונה מתהפכת שלא תתעבר (יבמ' לה.). המתהפך משנתו על הצדדין אומר פוקח עורים (דא"ר יא). כיון שראה שמתהפכת לכל הצדדים אמר בלבו מתיירא אני שמא ישלוט בי יצר הרע (תנחומא, הוספ' לפ' תקת א). — *התהפך החלב [1]), נחמץ קצת ונתגבן מעט: והמובחר שבחלב הוא הלבן ושיעמד בצפרן ולא יגר ושיקחנו תכף שחולבין אותו: כשהוא חם קדם שיתהפך (מ' אלדבי, ש"א ה).

הֵפֶךְ, הֶפֶךְ, ש"ז, — א) מה שהוא ממש הנגד מדבר אחר, d. Umgekehrte, d. Gegenteil; le contraire, l'inverse; the contrary, reverse: ויהי בך הֶפֶךְ [2]) מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי לְהֶפֶךְ (יחזק' יו לד). — ומצוי בספרות במשמ' של נגוד: כל החכמות כאשר זכרון הפילוסופים והם ההגדה והרמיזון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הרקמה, בער כח). סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים אחת משבע סבות (פתיח' מו"נ). כל הוה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו ויחויב מזאת ההנחה לפי ההפך הסותר שמה שאי אפשר בו שיהיה מהפכו ונפסד אל הפכו אינו הווה ונפסד (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א כו). שהארץ היבשה תאהב המים וכל הפך ישתוקק אל הפכו (ראבית דעת, ר"מ אלבילה ג ה). כי יחוייב ההרגש הנמצא בכל אישי המין לבקש הנאות להם ולברוח מהפכו כמו שתמצא ג"כ בשאר בע"ח (מגוה"מ ה ג א ב). — *ובני הֶפֶךְ: שמעוני בני הֶפֶךְ ואיך תוכלו הקשב ואזנים אטמתם, ורואות מרואות סגור אחום ועין לב מחווה יושר סגרתם (רמב"ע, מזכיר עון רעיו בבגדו בו, הלמוד). — ומ"ר *הֲפָכִים: שהוא ישתדל להמציא מה שאינו נמצא ולברוא אמצעי בין שני הפכים אין אמצעי ביניהם (מו"נ א נא). כמו מין האדם כי לרקותו ושווי מזגו יתפעל מן הקור ומן החום ומכל א' מן ההפכים (העקרים א ה). עד שכבר יגיע מהתחלפותם שיהיו כמעט הפכים במדותיהם (שם כה). ואז נתחדשה בי תכונה אחת מורכבת משני הפכים יחדיו כלומר שמחה ועצבון (מכת' ר' הלל מוירונא ע"ד ספרי הרמב"ם). ואם המה הפכים משוני דרכים שתי

— [1]) בארמית: רב גידל הוה מהפיך בההיא ארעא אזל רבי אבא זבנה (קדוש' נט.). — [2]) בסגנון ארמי: מהפיכנא בזכותיה (שבת קיט.).

— [1]) כמו בצרפתית tourner.

[2]) כך בהרבה נוסחאות הצרויה, ובקצת ספרי וכ"י הֵפֶךְ, הסגולה. לפי הכלל של דה"ט (לו) בסמי' בשתי נקודות (צירה) ובמוכרת בשלש (סגול), ד"ל כי לפני הפסק פחות או יותר הוסיפו לאמר הֶפֶךְ.

וערב נארגים על בן המה נסוגים (הקד' ר"א הקרלי לג"ע). כי המעשים הרצויים המחמידים ממלטין את הנפש מההבכיה ומקנין לה תבונות נפשיות מעולות (עטה"ש לאבן לעיף כד). ואיך יסבימו אלה ההפכים ואיך יתאהבו אלה המנגדים (ר"י פרוכינגלאנו, בו"ת כלמוד החכמ'). — ומליצה קבועה, שני הפכים בנושא אחד: דרך הנמנע אשר יבהרוה המוגם וכו' שיתקבץ שני הפכים יחד בזמן אחד ונושא אחד (חריזי, מו"נ א עד). אין חסרון אצלנו אנחנו קהל המאמינים באחד בהיותו בלתי מחבר שני ההפכים במקום אחד (שם). שהאנשים ההם החליטו מלת החיוב והשאירו ענינו שהקבוץ מאלו העניינים ר"ל המציאות שלא סר ולא יסור והיותו בכוונה ורצון הואבקבוץ ב' הפכים בנושא אחד יחד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ג).—*הפך הקיץ, הפך החרף, במו הפוך: שנחשוב משני הגלגלים זה על גב זה התפרד בעל ברח על שתי טפות זו בנגד זו יקרא שם הטיפה הא' ההפך לקיץ והשנית ההפך לחורף (ר"י ברצלוני, פי' יצירה 209). כי השמש כשתחול בראש הטלה יהיה השווי על תקופת נימן ואחר כך היא הולכת בצד צפון עד שתחול בראש הסרטן ואז יהיה ההפך הקיצי ובאשר תחול בראש מאזנים יהיה השווי על תקופת תשרי ואחר בן אוחזת בהליכתה אל צד הדרום עד שתחול בראש הגדי ויהיה אז ההפך הסתוי (העבורים לריב"ג, רוח).

הֶפֶךְ, ש"ז, כנ' הַפַכְפַך, הֲפַכְפַכָם, —במו הֵפֶךְ, בעין מלת קריאה, בפרט במשמ' דעת ומחשבה הפוכה ומעקלה: הוי המעמיקים מיי' לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו הפכבם [1] אם כחמר היצר יחשב בי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט יה-יו).

הֲפֵכָה, ש"נ, — הפעולה של כח שהפך דבר, שהחריב אותו על ידי הפיכה, Umwälzung; renverse-ment; overthrow: ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט (ברא' יט כט). ג' הפבזות וג' פדויות ושליש שלומות (ברב' נה:).—והשתמשו בזה הסופרים במשמ' מהפכה מדינית: ההפכה הגדולה אשר התחוללה בצרפת והכתה שרשיה גם בארצות אחרות כי ראשית דרכי ההפכה ההיא היתה לפתח חרצבות האפרתים בעלי הנכסים מהאברים עובדי האדמה וכו' כי בהשקט ארץ מסערת ההפכה האכר שב אל מחרשתו ואתו (קלמן שולמן, די"ע ה).

*__הַפְּכִי__, הַפְּכִי, ת"ז, לנק' הַפְּכִית, מ"ר הַפְּכִיִּים. הַפְּכִיּוֹת, — מטבע ההפך, שהוא הפך מדבר זולתו: כי מי שהוא חכם לב יקח המצות בידיו ויוציאם אל הפעל ולא יספרם בשפתיו והאויל הוא הפכי לגמרי וכו' הוא מודיעם בשפתיו ומפרסם אותם לכל (ר' כתיי, נח). וארץ אחרת שימצאו פירותיה בהפך והב"ח הנזונים מהם יהיה מזגם הפכי אל אנשי הארץ האחרת (העקרים א כה). שהוא (החוש) לא יקבל מורגש אחר הפכי לו בעת שירגיש האחר (תגמ' הנפ' א ו). ביסוד האש שהוא הפכיי ליסוד הארץ מנגד אליו (ר"י אברבנאל, ש"כ כב). חולי הלב ארסיי נולד מדבר ארסיי הפכיי בעצמו ללב והוא נדבק מגוף לגוף (ר"י להלון, אוה"ח כ יט). כי הרבוי הפכי לאחדות (בנט יהודה ז). ואנחנו האמננו בשלמותה ואם בן הזרה וזולתה הפכית ממנה תמצא חסרה מן השלמות (עה"ח לר"א הקרלי לט). אבל בבחינת הגלגל ביון שאין לו חלקים נפרדים במו שברחים ואין לו שכון אין לשם תנועה הפכית (הוא, ג"ע, הכדל בנה מבנה ד). הקנאה מדה מנגדת והפכית אל האהבה והשלום (למח לדיק, מודינא ז). ביכולת הטביעם בוראם בגזרתם היקרה נתנם בחלוף מצבם ומהלכים הפכיים מחייבי פעלים בשפלים בהנעת גופים שובתים מתים (כחי"ע יכ טו). והאופן השני שלא יהיה המזג בין האיכויות ההפכיים אמצעי מוחלט אך יהיה יותר נוטה לאחת הקצוות אם באחד משני ההפכיים אשר בין החם והקור והלחות והיבש (קאזון א א נ א). שאי אפשר שתהיינה ההתחלות הפכיים אחת ובעבור שההפכיים הכוללים אשר יכללו כל מיני ההפכים הם הטוב והרע יאמר שההתחלות שתים (העקרים ב יג). ונסים רבים אחרים חלוקים והפכיים בפעולותיהם (ר"י אברבנאל, מ"ב ח). שהדברים שהם הפכים לא יחולו בנושא אחד ופעולתם הפכיות (פרדס רמוני, רס"ט בפרוט, סדר מועד). ויקרע ויתפור ויסתור ויבנה וכאלו רבות עמו מפעולות הפכיות

---

1) כך בהרבה ספרים, ובכ"י וקצת ספרים הַפכבם, ובן עדות ריב"ג: הפכבם וכו' על משקל לנגה ורחך, ע"ב. והנה כבר התלבטו הקדמונים בפרוש כתוב זה, אמר ריב"ג וז"ל: אומר כי הפיכתבם והפכת ענינכם ושנותכם נקל בעיני במו שמשנה היוצר חמרו והופכו לאיזה צורה שירצה ואם הנה לקיים דבר במו אם וברתיך על יצועי. ע"ב. והחדשים פרשו: אוי על ההפך שלכם, ר"ל הרוח ההפוך שלכם.

או מתחלפות (העקרים ב ח). כי אי אפשר לדבר אחד בעצמו היות לו שתי הנועות ההפכיות כאלה שתהיינה אליו טבעיות (תגמ' כנפ' א ב). איך אפשר שיבקש האדם מלפני השם לעשות פעולות ההפכיות (שם כב). שפעל האל יתברך עמהם פעולות ההפכיות כי שם מאפל למצריים ולא עשה כן לישראל (ר"י אברבנאל, יהוש' כד ז). אבל מפני שהיתה הבריאה הראשונה כפי הרצון האלהי ולא בדרך הטבע היה אפשר שינתן בה לחמר האחר תכונות מתחלפות וגם ההפכיות (הוא, מפע' ה' ב ד). ואם האדם יראה לעינים, בשמש אשר בשמים, פעולות ההפכיות ואינם, כי מצד המקבלים ישנם (כנף רננ', פזמונ' לר"ת, הן אלהינו).

·הַפְכִיּוּת, ש"נ, — טבע וסגולה של מה שהוא הפכי: ואי אפשר שיתקיים המורכב או שיקבל צורת השלמות והחיות אם לא בהיותו רחוק מההפכיות ולוה יתקיימו הגלגלים ויקבלו צורת השלמות והחיות לפי שאין בהם ההפכיות (העקר' ד נא). שאם היה בהם (בהשמים) הפכיות תהיה בצורתם כי הנה הדברים ההפכיים הפכיותם הוא בצורתם והם דומים בחמרם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה א). חלוף הפעולות וההפכיותם מורה על מעלת הנס (הוא, מ"ב ח). כי לא בא לתת טעם למצות המרור כי אם להפכיות הפעולות (הוא, זבח פסח, עבדים). סבות ההפסד שנים והם הבחניות וההפכיות ואין שום אחד מאלה נמצאים בהם (בהגרמים השמימיים) וכו' ואין בהם שום הפכיות להיותם פשוטים (נוה שלום ד ב). שהפכיות היסוד הוא בכל כמו בחלק יתחייב שהוא בלתי קדמון (ספורנו, אור עמים, יסודות). שיש חומר אחד לכל הגשמים והמוחשים והוא בלתי נפרד אבל תמיד עם איזה הפכיות וממנו יתהוו הנקראים ימודות (שם, חומר א).

·הַפְכָּן[1], ש"ז, — כמו הַפַכְפַךְ: פקרנו באמון בבן הפכן ומרבן, פדיון לחזוק יסורין חלפת קרבן (סלית' ג עי"ת, אמלנו נגזרנו). יום כפורים זה וכח הפכן ומרבן, מעל תבוע במשאת ערכן, על חטא שחויבנו עליו קרבן (סלית' שחר' יוה"כ, יום כפורים).

הֲפַכְפַּךְ, ש"ז, — מה שהוא הפוך מאד, שאינו הולך ישר, למשל דרך. gekrümmt; tortueux crooked: הֲפַכְפַּךְ דרך איש וזר וזך ישר פעלו (משלי כא ח). — וכהשאלה *למי שמתהפך במעשיו, בדבריו, fickle-minde; versatile; unbeständig כאותה שעה אמר הקב"ה הפכפכין אתם טרחנין הם סרבנין הם לכלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר (מד"ר רות, פתיח'). מי שתאותו גוברת עליו שהוא הפכפך ואינו עומד על דבורו (רשב"ג, תקון מדות הנפ' לב). וככר אמרו כי ההפכפך אינו עומד על ענין אחד ולא יהיה לו אוהב (שם ב ב). אין אוהב להפכפך ולא אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן (מ' אלדבי, ש"א ח). אריסטו אמר ההפכפך משים כל דבריו כחיק המערכת (למח לדיק, מודינא לא). וגם היה הפכפך גדול שבכל שעה היה חושב מהשבות חדשות (פסקי ריקאנטי האחרונ' לז).

·הֲפַכְפְּכוּת, ש"נ,— סגולת ההפכפך ומדתו: הנרצה מהם שיעור בכח הכעסני המתואר בהפכפכות (חי בן מקיץ ח). ההפכפכות הוא לבלתי החזיק זמן רב בהסכמה אחת ומורה על רשע וסכלות בעליו (למח לדיק, א' מודינא לא). ההפכפכות סימן סכלות (שם). מאמר ההפכפכות (תולא' חיים, בספר בתי הידות).

***הֲפַכְפְּכָן**, ש"ז, מ"ר הֲפַכְפְּכָנִים, — כמו הֲפַכְפַּךְ: ד"א אומר (אחשורוש) מלך הפכפכן היה (מגי' יב:). הוא למטה והיא למעלה הרי זה דרך עזות שמא הולד הפכפכן (כלה רבתי א). כי דור תהפוכות המה דור הפוך וכו' הפכפכנים הם (ספרי האזינו שב).

א. ***הַפְלָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפליא, מן א. פלא: הפלאה האמורה להלן בנדר ובנדבה (ספרי נשא כב). לפי שלא ניתנה נזירות אלא להפלאה (נדר' כא.).

ב. ***הַפְלָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפליא, מן ב. פלא: והפלא ה' את מכותך הפלאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא הוי אומר הפלאה זו תורה (שבת קלח:). כשהוא אומר והפילו השופט והכהו לפניו הוי אומר הפלאה זו מלקות (מכות יג:). כמו איך אלך ואיך אעשה על דרך ההפלאה כאשר נאמר עוד ע"ד ההפלאה והגדלה בהספה איכה ישבה בדד (הרקמה, שער לה). ותהיה לתימה ולהפלאה כמו מה רב טוכך אשר צפנת ליראיך (הפרפים לריב"ג, מה). בענין שמטה ויוכל יש להפליא במחשבת הלב לדעת טעמם ואמת שנשגבו עניניהם בהפלאת ההנהגה במצות תוריות (ג"ע לר"א הקרא', שמטה ד).

[1]) בארמ' הפכנא, הפכנין (ת"י דבר' לב כ).

*הַפְלָגָה, ש"נ, — שה"פ מן הפליג, א) הפלגת הספינה בים: ובים הזא (שיש) הפלגה אבל בנהרות לא (ספ' העתים לברצלוני, ערכי שבתות א). נהגו בקצת מקומות להקל בעניין הפלגת הספינות (הלכות, או"ח רמח ז). — ב) בזמן, עדף זמן מהזמן הקבוע לדבר: הוספת הראשון הוא בימי החדש והשני הוא בהפלגה (בעל הנפש לראב"ד י). וכן אם הרחיקה (האשה) הפלגותיה (של וסתה) משלשים יום לשלשים ואחד יום ולשלשים ושנים ובן בולן (שם ח). ושמו הזמן בין חדוש לחדוש בהפלגות עצומות מרבוי השנים (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ב).— ובמקום, מרחק גדול: כי אחר שאנחנו ברחוק מזה הגשם על זאת ההפלגה הגדולה והוא נבדל ממנו (ר"מ א"ת, מו"נ ג יד). — ג) בהשאלה, מה שהוא יותר מן המדה הרגילה, מה שהוא יותר מהמציאות, Äusserstes; extrême; utmost, extreme: והעניין השני שרצה בו ההפלגה וההגעה בשחיקתה כמה שנאמר ושחק ממנה הדק (הפרדס לריב"ג, מלח). ושאננך עלה באזני והיה משפטו להיות ושאונך וכפלו הנון על דרך הפלגה לשאון כי פרוש שאון קול והמיה (שם, שלה). שחסר עניינו ההפלגה באיזה דבר שמפליגים בו ושמשו בו בהפלגת גמילות הטוב יותר (ר"מ א"ת, מו"נ ג נג). וסבת ההפלגה אמרו כי עוף השמים יוליך את הקול (שם ב מו). והנני אעירך על עוסק שכל אריסטו והפלגת השגתו (שם יט). ואם אין בו כח לעמוד על עומק דברי המשל והפלגתו מכל מקום מחשבתו לא תסור מחשוב בהם שהם למשל (הקד' זרח' הלוי לפי' משלי). ומה שאמר לא ישא פני כל כופר ולא יאבה כי תרבה שוחד הוא משל להפלגת זה האדם או זה הגבר בהיותו מעיז פניו כל כך ועומד נוכח שאר היצרים הטובים אשר בו שאינם יכולים להכניע יצרו ולישרו (שם ו). והנה הכבדת החטאת והפלגתה העולה לנו להוכיח שעון כמוהו בחק האיש הזה נמנע למה שלא נמצא מעולם שעשה כדומה לזה (נופת צופ', מסיר ליאון א ז). אחרי ראותי הפלגת אבנר בקינתו, וכל מעשה תקפו וגבורתו, צהבו פני ואורו עיני (ספר המוסר לר"ז אלצאהרי מה).— ובמשמ' גוזמה: ולי גם כן טענה וסבה בקריאת לשוננו זה לשון הקודש ולא תחשוב שהוא הפלגה ממנו או טעות אבל הוא אמת (מו"נ ג ח). שהוא (לויתן) היצור הגדול שנמנע מבני אדם ומכל היצורים ולפי הפלגתו המשילו בו הטוב הצפון (מלמד התלמיד', כוח). ולעוצם אורך זה הזמן אמר שהוא לאלף דור על דרך ההפלגה והגוזמה (רלב"ג, כתוב דהי"א טז). ועשב כל השדה ייבש זה על דרך הפלגה וכן ספתה בהמות ועוף (רד"ק ירמ' יב ד). והנה להפלגת חשיבותו (של אברהם) נכרת עמו ברית (ר"ח קרקשקש, הקדמ' אור ה'). השיבה היא הפלגה בזקנה (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ו). היש בהם פוצה פה ומצפצף נגד פשוטי התורה עם כל הפלגות חקירותיהם בחכמות (הוח, יהוש' כרלב י). וסהפלגת התקון הזה כי אלה העשר תנועות חלוקות לב' חלקים חמש חוקות וחמש חלושות (רס"ע אבן דאנאן, פרק בשיר, מלאכ' השיר ניכואחר).

*הַפָּלָה, ש"נ, — שה"פ מן הִפִּיל, א) עצם שה"פ: עניינם ענין הנטישה עם ההפלה (רד"ק, שרש רטש). ואפילו בהפלת השן כל שכן על זולת האברים (ר"מ א"ת, מו"נ ג לט). — ב) הַפָּלַת אשה הרה את ולדה, Fehlgeburt; avortement; miscarriage: בהנהגת ההפלה הנה יצטרך להפיל בעתים ממנו בעת שתהיה ההרה קטנה כשיפוחד ממנה שתמות (קאנון ג כא כ יב).

*הַפְלָשָׁה, ש"נ, — שה"פ מן הפליש: בארץ הינדיאה וארץ בינא נוהגים להעביר מחט של זהב דק וארוך דרך כמה איברים וחלקי הגוף וע"י הפלשת המחט יתנו עידיהן שיוסר כל קדחת ויתרפא (מעש' טוביה, מסמ' הכית, הקד' פרק ה).

*הַפְנָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִפְנָה: שלא יגמור ההפנאה (של האוצר בשבת) שמא יראה גומות למטה וישוה אותם בשבת (הלכות או"ח שלג א). ואם נתרצה בעל הגינה בכך ופינה אותם וחזר זה ואמר תן לי אכניו ואין לך אלא יציאותך אין שומעין לו שכבר זכה בהן זה בהפנאתו אותם ברשות לקחת לו (שם, שותפ' בקרקע קסו א).

*הִפָּנוּת, ש"נ, — שה"פ מן נִפְנָה, הִפָּנָה, במשמעת נפנה לעשות צרכיו: ויבא שאול להסך את רגליו והוא בעניין ההפנות (הפרדס לריב"ג, סוף).

*הֶפְסֵד, ש"ז, מ"ר הֶפְסֵדִים, — שה"פ מן הפסיד, א) עצם שה"פ במשמ' השחתה, d. Verderben; destruction: (אסור לפצוע ויתים בשבת) משום הפסד אוכלין (שבת כ:). אין משהין אותו (את העבד שלא רצה להמול) בא"י מפני הפסד טהרות (יבמ' מח:). ואחרי כן ראה הלשון באכילה שני ענינים העניין האחד הוא אבדת הדבר הנאכל כלומר הפסד צורתו

תחילה (מו"נ א ל). כי התלאות המפורסמות תכופות זהם אשר תחריבם הקנאה ויהיה תכליתם ההפסד והאבדון (ידע' בדרשי, פרדס א). ועד עת ההפסד זהחרבן והגלות ממנה (ר"י אברבנאל, הקד' לס' יהוש'). כי הדבר השפל מאד והנמוך קרוב מאד אל ההפסד (שבט יהודה ז). — ב) נזק, בממון וכדומה, ההפך מן שבר, רֶוַח, Verlust, Schaden; perte, dommage loss, injury: והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (אבות ב א). נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו (שם ה יא). להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו (פסח' טו:). תורמין מן הטמא על הטמא וכו' ובשמן לא יעשה כן מפני הפסד כהן (ב"ק קטו:). ומה דבר שהוא פריעת חוב כתוב בו אריכות ימים דבר שהוא הפסד כיס והסרון נפשות על אחת כמה וכמה (תנחומא עקב ג). והלכה עיסקא זה אם המלוה נוטל חצי שכר נוטל שני שליש בהפסד (הלכ' פסוקות, רבית). ואם נתן לו דבר ואמר לו זה יהיה לשכר טורחך וטול מחצה בשכר ובהפסד נוטל שהרי לקח שכר עמלו ומזונו (שם). מעות של יתומים מותר להלוותן בקרוב לשכר ורחוק להפסד (שם). שם יש להן הפסד ליתומים כאן מה הפסד יש אלף זוז נתן אלף זוז לקח (שם, ממונות). נשתדפו כל השדות של השוכר או המקבל אע"פ שפשטה המכה ברוב השדות אינו מנכה לו מחכירו שאין זה ההפסד תלוי אלא בשוכר שהרי כל שדותיו נשתדפו (רמב"ם, שכיר' ת ה). יש מקומות שאם נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה וכו' אוסרין אותה ודבר זה הפסד גדול הוא ואיבוד ממון לישראל (רא"ש, שו"ת' יא טו). — וכהשאלה, ינזק בכלל: ואפילו היה חכם גדול אומרים לו אין לך הפסד שתשיב על טענתו ותודיענו ביצד אין אתה חייב לו (רמב"ם טו"נ ז ה). — וכמשמ' יקלקול: וכן תמצא מבני אנשים בעלי קלות והמיה ותנועותיהם נבהלות מאד בלתי מסודרות יורו על הפסד הרכבה ורוע מזג (מו"נ א לד).—"ונזק מוסרי בדעות וביוצא בזה [1]: ולא ימשך אחר שכלו אך ישליכהו אחרי גוו ויטה מעליו ויראה עם זה שהוא הביא עליו הפסד ונזק בתורתו (פתיח' מו"נ). ההרחקות העצומות וההפסדים הנראים המבוארים בכל האומות והתפשטות הדעות ואין סופת לו עליהם (שם ב כב). רק ההפסר כלו שהיה באותם הימים בא תחלה מאפיתגורס וסיעתו ומהם נתפשטו בעולם אמונות נפסדות רחוקות מכונת אמונתנו (הקד' זכת' הלוי לפי' מבלי). ועוד ימצאו כמה הפסדין בנאוף שתהיה סבה לבטל כמה ממצות האל עלינו שצונו בכבוד האבות ולא יוכרו לבנים (ספר התיקון, יתרו, מלוה לה). וכן בדברים האלה אם רצוננו לבארם על דרך ההקשיי ושנחלוק עם בעלי ריבנו בדרך זה יקרו מזה הפסדים רבים (כתיב' הדת, דלמידיגו ב). — ג) בלשון המחקר והפלסופיה, ההפך מן ההויה, הפסד המציאות, בטולה, חרבנה: ואמרו שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים הרכבת שבנות עד שההויה אצלם הוא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). שעם השתנות עניני הארץ והפסדם לא יהיה אצלו יתברך שינוי יחס (שם יא).— הויה והפסד: וכן תמצא כל סבת הויה והפסד מגעת בסוף לתנועת הגלגל (שם ב א). החומר הראשון שקבל ד' צורות בדרך ההויה וההפסד (הקד' מלמד התלמ'). החלק האחד העולם התחתון שהוא עולם היסודות וההויה וההפסד (העקרים ב לא). ספני שהמקרים יהיו בהפסד ההוויות ואם לא יהיה הפסד לא תהיה ההוויה (רשב"ג, תקון מד' הנפ' לז). ואלו ההיזקים הם נופלים במקרה מהכרע סבת ההוייה וההפסד (אוהב משפט לאיוב כב). ולא תמצא צורה טבעית מאלו ההוייה הנפסרים מבלי חמר יהיה הענין אם כן בהויתם והפסדם (מו"נ א עב). והאיך תחילת ההוויות ואיך יהיה הפסדם ותכליתם (רשב"ג, תקון מדות הנפש כז). — ואמר המליץ: הכל מקור הבליה וההפסד המהכליך ניחל להתנהל להשאיר לנו אחרית ותקוה (כתיב' עולם י). והראיה נראית להם הכרתית מצד הפסד הויה לכל אשר תחת השמים (הרשב"א לר' שמוא' הסלמי).

°הַפְסָדָה, ש"נ, מ"ר הַפְסָדוֹת. — כמו הֶפְסֵד: ולא גנאי הוא לאומן באבוד מלאכתו ובהפסדתה חלילה חלילה לו יתברך (מלמד התלמי', נח). שהעול והחמס הם סבות רוב ההפסדות ההוות בקבוצי בני האדם (ידמ' בדרשי, כאור' לתהל' א ה).

°הֶפְסֵדִי, ת"ז, לנק' הֶפְסֵדִית,— מטבע ההפסד, שהוא נפסד: והם היו התחלת יצירת העולם הזה

[1]) כמו בערב' פַּסַּאד a).

a) فساد

ה ה פ ס ד י (מ' אלדכי, ב"א ג). שיחזק ההרגש בעונג הנצחי אחר הפרידה על ההרגש שהיה לו בעת החיבור מן העונג ה ה פ ס ד י (תגמ' הנפש ג א).

*הֶפְסֵק, ב"ז, — בס"פ מן הִפְסִיק, א) עצם שה"פ, (אם) : Unterbrechung ; interruption אמר להיושבים אחרי שברך ברכת המוציא בטרם שטעם סב[1]) בריך) אין בו משום ה פ ס ק ברכה (אמר ז' עשב לבהמות) יש בו משום ה פ ס ק ברכה (ירוש' ברכ' ו י.). בשבאו לה ימי ה פ ס ק (של הוסת אצל האשה) וימי טהרה בנתים (בס ב ה:). שניות (העריות) אין להן ה פ ס ק עולמית (בס יבמ' ב ג ד). בל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו ה פ ס ק עולמים (ערו נד.). כל מקום שנאמר רע"ש אינו אלא ה פ ס ק מלבות (מדר' תהל' קד). הפסק מאיליך ויהא שכר ל ה פ ס ק ך ואל יפסיקוך אחרים ויהא שכר ל ה פ ס ק ם (אדר"נ כה). ויהיה (מ'שמ' פעל עמד) בענין ההמנע ו ה ה פ ס ק (מו"נ א יג). היה ה פ ס ק ו מהתנועה ומנוחתו בעצם (ר"י הברבנאל, יהוש' י). — ב) *הֶפְסֵק בין המאמרים בדבור, בבהיבה, ו ס י מ נ י ה פ ס ק. הסימנים שעושים להפסיק בין פסוק ופסוק וברומה : הצבתי ציונים וסימני ה פ ס ק בין דבור לדבור (הקד' המגיה לפי' אברבנאל לנביא' ראש', ליפסיה תמו).

*הַפְסָקָה, ב"נ, מ"ר הַפְסָקוֹת — בס"פ מן הפסיק, א) במו הקודם, הפסקת הגשמים, הדבור : סיון שהוא שביעי ל ה פ ס ק ת גשמים (מד"ר ברא' לד). יבול (היה קריאה מאלהים למשה) אף ל ה פ ס ק ו ת תלמד לומר וידבר לדבור היתה קריאה ולא היתה קריאה ל ה פ ס ק ו ת וכי מה ה פ ס ק ו ת היו משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין (בס במד' יד). — ב) *בנוי לשבת שמפסקת בין ארבע פרשיות, שקלים זבור פרה והחדש : (שבת) שניה ל ה פ ס ק ה (מגי' ל.). בשבת של אחר ה פ ס ק ה קורין זבור ובתוך שבוע שלאחריה יהא פורים (רב"י בס). וסימן מסורת ה פ ס ק ת פרשיות כך זט"ו ב"ו ד"ד ובי"ו זהו פרוש זט"ו אם בא ר"ח אדר בשבת יהא לך ה פ ס ק ת פרשה ביום חמשה עשר (בס:). — ואמר הפיטן : שתי הַפְסָקוֹת קבעו נבונים ותמימים, אחת בשני בו ואחת בששה עשר מהאימים (יוצר להפסקה ב, את פני). —ג) *הַפְסָקוֹת, תעניות רצופות יום אחרי יום בהפסקת סעודה אחת ביניהם : מי שמתענה בבל יום ולפעמים רוצה להתענות איזה ה פ ס ק ו ת ב' או ג' ימים (שו"ת יד אליהו ו).—ד) *הפסקה:סימני הפסקה בכתיבה, במו הפסק ב : יען היות סימני ה ה פ ס ק ה בדבורים ובמאמרים דבר הברחי מאד להבנה תבן הענין (הקד' המגיה לפי' אברבנאל לנבי' ראשו', ליפסיה תמו).

*הַפְעָלָה, ב"נ, — בס"פ מן הִפְעִיל : שער מם ממה שאמרוהו בלשון הנקבה בעבור ה פ ע ל ה או תכונת הענין או האמרה או הערה (הרקמה, שער מב).

*הִפָּעֲלוּת, ב"נ, מ"ר הִפָּעֲלֻיּוֹת, — בלשון המחקר והפלסופיה, קבלת פעולה מגוף אל גוף שגורמת בגוף הנפעל איזה שנוי ורגש [1]), Gefühl ; affection : בי בבל בח ובח ישלם כל אבר ואבר ופעולתו ו ה פ ע ל ו ת ו (ראב"ע, ספר העצמים). ואלו היה הוא יתברך מתפעל בשום פנים מאפני ה ה פ ע ל ו ת היה זולתו עושה בו ומשנה אותו (ר"ב ב"ח, מו"נ א נה). בי תבלית מעשי התורה בלם הוא להגיע אל האדם זה ה ה פ ע ל ו ת אשר בבר בארנו במופת בזה הפרק (בס ג נג). שיש נמצא שלם בלתי גשם ולא בח בגשם הוא האלוה לא ישיגהו מין ממיני החסרון ולזה לא ישיגהו ה ה פ ע ל ו ת בלל (בס א לה). בפעל ההוא אשר יבא מן האב על הבן אשר הוא נמשך לחמלה ורחמנות ו ה פ ע ל ו ת גמורה (בס נד). ובל אשר הוא עלה לתנועה הוא למעלה מהזמן והפועל ו ה ה פ ע ל ו ת (מאמ' לאבוגלר אלפרבי במהות הנפ'). שהתענוג הוא ענין מתחרש ממה שיגיע בנפש האדם מ ה ה פ ע ל ו ת בדבר המוחש והנראה והנאבל וזולתם (מאזני צדק, אלגזלי 12). והצורה הזאת המתחדשה אחר המזג פעמים יקרה שיהיה שלמותה ה ה פ ע ל ו ת מן הזולת (קאנון א ב ב טו). בי האדם העצב והדואג בנפשו על צרה גדולה בשיבואהו יגון מה מעט או רב קטן או גדול יזבור יגונותיו הגדולים ויפעל בו היגון הקטן ההוא ה פ ע ל ו ת גדול לא מצדו בי אם מזברונו הצרה העצומה האחרת (ר"י אברבנאל, ב"א א ו). שידומה בו שהוא באותו ה ה פ ע ל ו ת או המדה במו שידבר אדמוני הפנים מתפעל ב ה פ ע ל ו ת

[1]) בארמית : אהן דמר סב בריך סב בריך אין בו משום ה פ ס ק ברכה הב אחוונא לתוריא יש בו משום ה פ ס ק ברכה.

[1]) לפי הלשון הערב' אנפעאל, אנפעאלאת a).

a) انفعال، انفعالات

הפחד (נופ׳ לופ׳, מסיל ליאון א יב). והש״י רחוק מאופני השנוי וההפעלות (עה״ת לר״א הקראי לג). שמות הבורא כולם חוץ מהמפורש הם מדות ותבניות טפליות נלקחות מהפעלות הברואים לו כפי גזרותיו ומעשיו (כוזרי ב ב).—ומ״ר: גוף יניעהו מי שירצה ויפעל על כמה פנים מאופני ההפעליות מהמקרה והחפין (כוזרי ד ג). וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם לא ימנע ממך השגתם (שם ה ב). כי השמחה איננה זולת עציבות הרצון והעצבון הוא התנגדות הרצון והם הפעליות נפשיים (נהר פישון, ויצלח). הפעולות כלם הם פעולות דומות לפעולה הבאות מבני אדם על הפעליות והכונות נפשיות וכו׳ ולא ישלח רסן הכעס ולא יחזק מדות ההפעליות בו כי כל הפעלות רע (ר״ב א״ת, מו״נ א נד). כל הפעלות ירוחק ממנו (מהבורא) כי כל ההפעליות יחייבו שנוי ושהפועל להפעליות ההם בלתי המתפעל בלא ספק וכו׳ כי כל מי שלא ידע ההכמות ההם לא ידע בחסרון ההפעליות ולא יבין עניין מה שבכח ומה שבפעל (שם נה). אמנם הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם הוא עניין שראוי לבארו לכל אדם כפי מה שהוא (שם לה). והמשל הרביעי בתארך האדם באיכות המתפעלת ובהפעליות וכו׳ ואינו (הבורא) מתפעל שתשיגהו איכות ההפעלויות (שם נג). שיכיר בהם (במיני הדומם, הצומח ובע״ח) הנבון המתבונן בהם מבני אדם מן הכחות והפעולות וההפעליות שהטביע השם בהם (ר״ש אבן תבון, יקוו המים כ יט). וההפעליות אשר יקוימו במאמר ההלציי או השיריי הם הפחד והכעס והרחמנות וההגדלה (באור ספר הביר׳ לאריסט׳ כא). ואמנם קבלת ההוראות ממהירות ההפעליות כמו שיחם מהרה או יקר מהר וכו׳ (קאנון ג א א ט). שעם היות אצלו מהכעס והנטירה והנקימה הרבה הנה הוא לא היה פונה אל ההפעליות הגשמיות האלה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ה). ובעבור שהשכל בימי הנערות מטורף בהפעליותיו לכן אמר בן ארבעים לבינה (שם). שאנחנו נכיר בפני האדם פחדו וכעסו שמחתו ויגונו חריצותו ועצלותו כפי האותות המפורסמים והנגלים המורים על כל אחד מאלה ההפעליות (הוא, מ״א ג). מיני ההפעליות כגון הקנאה והאבה והכעס וזולתם (נופ׳ לופ׳, מסיל ליאון ג א). תזהירהו (את הילד) מן ההפעליות הנפשיות ויתנהג בדרך האמצעי עד שישוב לו קנין (ג׳ידה לדרך א ג יד). מדות האדם טובות או רעות וכו׳ וההפעליות כמו הכעס הבושת היראה (אריה מודינא, לב האריה ג ו).

·הִתְפַּעֲלוּתִי, ת״ז, מ״ר הִתְפַּעֲלוּתִיִּים,—מטבע ההִתְפַּעֲלוּת: ויותר מה שימצאו המשוררים משתמשים בזה הוא בשירים ההפעלותיים (באור ספר הביר׳ לאריסט׳ כא). המאמרים אשר יקראו ההפעלותיים (שם).

·הִתְפַּעֲמוּת, ש״נ, — בה״פ מן נִתְפַּעַם, הִתְפַּעֵם: שלא היה הרוח האלקי אשר בו מיושב ומסודר לעשות תשועות כשאר השופטים ולא היה דעתו שלם אבל האל יתברך למשפט שמו וצור להוכיח יסדו ולזה השפיע בו רוח גבורה וחוזק מופלג והיה עם התפעמות ונמשך מזה שבראותו אשה תיטב בעיניו לא היה מעצור לרוחו (ר״י אברבנאל, שופט׳ יד א). ולא היו גבורותיו (של דוד) בסבלות והתפעמות כשמשון ויהוא בן נמשי (שם, ש״א יח).

·הַפְעָרָה, ש״נ,— בה״פ מן הִפְעִיר פיו: והם יסבו הפערת פה ונזילת הריר תמהון וחולי ראש חזק מאד (בני״ע ג, הודו).

·הֲפָצָה, ש״נ, — בה״פ מן הפיץ: כי ההשתתפות בלשון הוא סבה בחברה והאהבה וההתחלפות בלשון הוא סבת ההפצה והפרוד (ר״י אברבנאל, נח). — והשתמשו בו בלשון בזמן מאוחר לענין הרחבת דבר הרבה בין הקהל, הפצת העבריה בקרב ההמון וכו׳.

·הֶפְצֵר, ש״ז, — בה״פ מן הִפְצִיר, במשמ׳ התמדה ומאמצי כח בעשית דבר, das Bestehen, Beharrlichkeit; insistance, persistance: והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן (רמב״ם, גזלה ואבד׳ א יב). וכאשר ראה יתברך הפצר משה שידבר בכבודו אל העם פנים בפנים רצה למלאת שאלתם ולעשות בקשתם (ר״י אברבנאל, יתרו). לכן דבריכם אלה אשר אתם דוברים הם בכח והפצר ואתם עומדים עליהם (תולד׳ אלכסנדר 40). שאם עם אחיהם היה להם ההפצר והעצות כל שכן עם זרים (שבט יהודה ז). והיורש טוען ששמעון כתב לאפוטרופסו שלהפצר אחיו נתנם (את המעות) ללוי (שו״ת מהרשד״ס, חו״מ נג). מההפך ומכרית בהפצר גדול להתנועע להוציא (פסלת המזון) מלמעלה (ר״י זהלון, אוצ״ח ט ב).

סיבת חולי זה מ ה ה פ צ ר חוק בעת שעושה צרכיו (שם). -- והשתמש בו רש"י בהרחבה במשמ' רוב ורבוי: שיש לה (להמברד) ה פ צ ר פיות כלומר פיות וחדודים הרבה (רש"י ב"מ יג כמ).

הַפְצָרָה, ש"נ, — שה"פ מן הפציר, כמו הקודם: וענין אמרו לא כי מלך וגו' יורה שהוא עני ה ה פ צ ר ה ר"ל אעפ"י שיבא נחש ובל האויבים שבעולם לא נחזור מזה (ר"י אברבנאל, ש"א יב). — ובמשמ' בקשה רבה: העמסתני בשאלתך ולולי רובן ה פ צ ר ת ך לא פניתי להשיב לך (תלומ' הדשן, פסק' וכתב', עד). אם הוקרה המלאכה והם (הפועלים) הראו לו פנים זועפות ופייסם ב ה פ צ ר ת דברים ושתקו וגמרו מלאכתם אינם יכולין לומר לא נתפייסנו אלא על דעת שתוסיף לנו על שכרנו (לבוש, תכיר' וקבלנ' שלב ה).

א. **הַפָּקָה**, ש"נ,—שה"פ מן הֵפִיק, הפיק רצון, ה פ ק ת ר צ ו ן, Zufriedenheit, Zustimmung consentement; contentment: לאי עתיק רגל ולא יניע עפעף אלא אחר ה פ ק ת רצון אדוניו בהם (חו"ה, עבוד' ה' ה). כשיכין המקבל עצמו לקבל השפע ההוא המגיע מצד טבע הכוכב הנגלה כמו לקבל הלחלות מצד הלבנה והחמום ע"י השמש אין זה ממה שיביא לטעות ולחשוב שהפעל ההוא מצד ה פ ק ת רצון הכוכב (העקרים ד טז). ומזה הצד אינו מגונה שיהיה למצוות תכלית בעשייתם ב ה פ ק ת רצונו יתברך (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א). שהשפע המגיע מהכוכב היה מצדו ה פ ק ת רצונו על ידי פעולה שהיו עושים לפניו (הוא, מ"ב יז יז). ומשמרתו (של החכם המליץ) היא שיוכל לדבר בפי מה שאפשר בכל הדברים שהם מיוסדים מצד הדתות והמדות אל ההרגל המדיני עם ה פ ק ת רצון השומעים (נופ' צופ', מסיר ליצון א ב). אבל יהיו מעשיך כלם ברצונך המיוחד ב ה פ ק ת רצונך (רשב"ל דורמן, מג"א ב ד). עם כל זה ל ה פ ק ת רצונך אקח לפני אגרת רב שרירא וכו' ומתוכם אברר הדברים הנאותים (הקד' שלשלת הקבלה). מ"מ ל ה פ ק ת רצון השואל אימא מילתא בקיצור נמרץ (פסקי ריקאנטי האחר' לז). וכבר כתבו בעלי החזקה למנהיג החנות שלכל ה פ ק ת ראובן זה ימסור לו הסיגול (בו"ת כתר עבק פה). אך לא להכעים נתכוין ולא לפסוק דין אלא ל ה פ ק ת רצון שאלו דבר ולצרף וללבן אמיתת הדין (בו"ת שמש לדקה ב, חו"מ ב).

ב. **הַפָּקָה**[1], ש"נ,—שה"פ מן ב.הֵפִיק, במשמ' הסכים, נרדף עם הסכמה, Uebereinstimmung accord: להפיק בין התורה והטבע כי הטבע אומר במנהג והתורה אומרת בשנוי המנהג וה ה פ ק ה ביניהם כי המנהגים שנשתנו הם בטבע מפני שהיה בחפץ מוהגה בהם ומוסכם עליהם מששת ימי בראשית (כוזרי ג עג). אהח"ע יש ארבעים ושתים סגולה מהם י"ז ב ה פ ק ת קריאת ארץ ישמעאל עם בבל (תרגום דברי רסע"ג זכרי' לרמב' ה כב). שהבינו שרשי ספר התורה ונזהרו בם והזהירו עליהם עם ה פ ק ת האמת בסתר ובגלוי (חו"ה, עבודת ה' ד). אין במה שובר(ת) מקושי ה ה פ ק ה בין שני אלו הענינים הנמצאים בספרים גדול מה שימצא ממנו בפעל בדרך הבחינה (שם ח). וכבר ארבו מחלוקות החכמים באופני ה ה פ ק ה בין ההכרח והצרק (שם).

---

[1]) ע"ד המלה הערבית אתפאק a).

---

a) اتفاق

***הַפְקָעָה**, ש"נ, — סה"פ מן *הפקיע, א) הפקעת ממון וכדומה, הפעולה להפקיעו ולהוציאו מידי פלוני: כאן בגזילו וכאן בהפקעת הלוואתו (כ"ק קיג:). עכד עברי הפקעת הלוואתו הוא (סס). — *הפקעת איסור, הפעולה להפקיע דבר מהאסור שעליו: דהמפקיר עבדו יוצא לחירות וצריך גט שיחרור היינו משום הפקעת איסור כדי להתירו ככת ישראל (תוספ' קדוש' עז.). — *והפקעה מהתחיבות וכדומה, מה שאדם מפקיע את עצמו מחובת דכר שיחול עליו: על אדות הנערה אשר הוציא עליה האיש ראוכן שטר קדושין כתוב וחתום וכו' אחר זמן רב הוציאו קרובי הנערה שטר הפקעה שהיא היתה אוסרת על עצמה כל ממון קדושין שיתנו לה בלתי אם תתקדש ברשות אביה וכו' שהרי רגלים לדבר שאין ההפקעה אמתית (כו"ת תורת אמת קעג). — *והפקעת שערים, העלאת השער של תבואה וכדומה, למכור דבר יותר ביוקר: ומרעב תמנע לחם בהפקעת שערים בהביאך יוקר כתבואות (מכפט לדק לאיוב, לא מיס). — ב) *הפקעה מבגד, הוצאת חוטים שמפקיעים מדבר ארוג כדי לעשותם מובים: אבל הפקעת סודרין לא גזרו (תוספ' שבת לט.).

***הֶפְקֵר**, ש"ז, — סס"פ מן הִפְקִיר: בית שמאי אומרים הפקר[1]) לעניים הפקר ובית הלל אומרים אינו הפקר עד שיופקר אף לעשירים (פאה ו א). שחרית בעל הבית צריך שיאמר כל מה שילקטו עניים מן העומרים הרי זה הפקר (תוספתא סם כ ה). הפקר אונסין הפקר (סם). הפקר כ"ד הפקר (גיט' לו:). דצדקה (לא ראויה) אלא לעניים אבל הפקר בין לעניים בין לעשירים (נדר' ז.). בומן שנדרו קודם להפקדו (סם מג.). המדה הזאת (הנדיכות) כשמנהיגין אותה על דרך השוה הנכונה שלא יגיעו כה אל הפיזור וההפקר היא משובחת מאד (רסכ"ג, תקון מדות הנפ' מג). — ובהשאלה: אמרו להן כית שמאי לב"ה ממאנת והיא קטנה אפילו ארבעה וחמשה פעמים אמרו להן בית שמאי אין כנות ישראל הפקר (שתארס ותמאן ותשוב ותארס לאחר) אלא ממאנת וממתנת עד שתגדיל ותמאן ותנשא (יכמ' יג א). מנהג הפקר נהגו בה (גמ' סס

---

[1]) כך בדפוס נאפולי בכל המשנה הפקר וכן משמע מפי' הר"מ שלא פירשו הבקר כמו הפקר שבגרסתו היה הפקר (ד"ם), ובנוסח' הדפוס' שתי פעמים הראשונות הבקר. כ אחרי ההא, וככ"י הכל הבקר.

סו.). כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר אינו יכול לקנות את החכמה והתורה (מד"ר במד' א). סוף שהוא מתיר את העבירות ועושה אותן הפקר כמישור (שם י). אמרו (אחי דינה) מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר (שם ברא' פ). להרוס בהם יסודי הדת ונעשו הפקר ליד תאותם ותשוקת נפשותם הבהמיות (אגר' תימן להרמב"ם). שלא היתה היצירה על זה הדמות הפקר וללא טעם כאשר ידוע למבין סוד צורת האדם (מ' אלדבי, ש"א י).

***הֶפְקֵרוּת**, ש"נ, — סגולת דבר הפקר, ובהשאלה מנהג אדם שאינו משגיח בשום חק ומנהג קבוע ומקובל וכדומה כזה: גם הפקירות אין צריכים אעפ"י שבאמת אצלי אינו נקרא הפקירות כלל אדרבא להיפך כשרודף אחר עסקי עוה"ז ורחיק מעבודתו יתברך זהו סופקר באמת (מגיד מיתות סט).

***הַפְרָדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפריד: שאלו היה עצמם (של היסודות) גוזר ההפרדה לא היו מקבלים אחר בן הקבוין (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ט ה). ולא יויק אם ישתמשו הנה לפי מנהגם בהפרדה בין הנשואים העצמיים (כל מלאכ' ההגיון, מבוא). ירכיב המורגשות קצתם אל מקצתם ויפריד קצתם מקצתם הרכבות והפרדות משונות מקצתם כוב ומקצתם אמת (המעל' לרש"ט פלקירא ג). — ובמשמ' פריד בדעות: מי שיאמר שהפילוסופיה היא רעה שהיא תוליד ההפרדה (נופת צופים, מסיר ליאון ג י). כבר נודעה ההפרדה הקדמונית אשר נולדה בין בעלי התורה ובין חכמי הפלוסופיה מאחינו בית ישראל (ר"י פרוביינצאלו, שו"ת בדבר למוד החכמ'). כשמוע יהודה הפדדות בניו רע בעיניו ויקרא את שניהם וכו' (שו"ת באר עשק מד). — הפרדה והרכבה, כנו בזמן האחרון בשמות הללו את חכמת הכמיה.

***הֲפָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵפֵר, הֲפָרַת נדר וכדומה: האב זכאי בבתו בקדושיה וכו' וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה (כתוב' ד ד). הפרת נדרים כל היום (נדר' י ח). אין בין נידוי להפרה ולא כלום (גמ' שם ז:). שהפרת נדרים בשלשה הדיוטות (ב"ב קכ:). כל דבר קיום הנעקר ומתבטל בלא טעם קרוי הפרה (רש"י שם).

***הַפְרָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִפְרִיחַ: לשון נשיבה והפרחה (רש"י ברא' טו יא). וישב אותם אברם ענין ההפרחה והרחוף (רד"ק, שרש נשב).

***הַפְרָטָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפריט, ספור דברים בפרטי פרטים: אז תעשה ההפרטה הזאת אחת אחת באופן שהמאמר היתר מאוחר ידבר יתר בפרטים וכו' ואעפ"י כן לא תהיה ההפרטה הזאת גדולה כל כך בהפרטת דבור השכלי (הקד המבאר לתהלים).

***הַפְרָכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפריך: אסור לפועל להבהב השבולים באזור למתק אותם או להפריכם ע"ג סלע אפילו אינו מתבטל ממלאכתו ע"י ההבהוב או ההפרכה כגון שיש לו אשה ובנות שיהבהבום לו (הלכות, שכיר' ופועל' שלז יג).

***הֶפְרֵשׁ**, ש"ז, — שה"פ מן הפריש בין, א) כמו הבדל, מה שמפריש ומבדיל בין שני דברים שעל ידי זה אינם דומים זה לזה, Unterschied, différence: כלב מין חיה רבי מאיר אומר מין בהמה מה הפרש בין רבי מאיר לחכמים (תוספתא כלא' ה ז). נותנין מזונות לפני כלב ואי נותנין מזונות לפני חזיר ומה הפרש בין זה לזה זה מזונותו עליך וזה אין מזונותן עליך (שבת קנה:). אמרו לו (לר"י) נבילה תוכיח שאסורה באבילה ואינה טעונה שריפה אסר להן (יש) הפרש נותר אסור באכילה ובהנאה וחמץ אסור באבילה ובהנאה (פסח כז:). כשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות (מד"ר במד' יא). ומה הפרש בין קערה למזרק קערה גלדה עבה מזרק גלדו דק (שם יג). הפרש בין אדם המתנכל במקום שמכיר לאדם המתנבל במקום שאין מכיר (שם טו). כשם שהפרש בין כסף לזהב כך יש שבח ממון הים מבזת מצרים (שם שה"ש, תורי זהב). ודע כי הפדש גדול יש בין בנייני הפעלים ובין השמות (ראב"ע, צחות ג). ומה הפרש יש בין המוכר קרקע לזמן קצוב ובין המקנה אותה לפירותיה (רמב"ם, מכיר' כג ו). וכבר גרם זה לרבים להקל גם בן במסרת המקדא וההפרש אשר בין הקמץ והפתח ומלעיל ומלרע (רי א"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). וגם זה מחכמת הדקדוק רצוני לומר ההפרש בין הקל והכבד (שם). ואין הפרש בו אצל העברים זולתי כפי שייטב בעיני המדבר או יקל עליו (שם, שער יד). יש מן המדקדקים ששמו הפרש ביניהם ואמרו כי הנכתב בהא איפה מורה על השאלה והבא באלף איפוא מלה יתרה ללא ענין (שם

שער לה). ואין הפרש בין שיתואר יתעלה באכילה ובשתייה או שיתואר בתנועה (ר"מ א"ת, מו"נ א כו). ואיך יהיה יחס בינו ית' ובין דבר מברואיו עם ההפרש הגדול באמיתת המציאות אשר אין הפרש יותר רחוק ממנו (שם נב). ויחשבו כי הפרש גדול יש בין אמרנו סבה ועלה ובין אמרנו פועל (שם סט). — ובהנדסה, ״הפרש השטחים, Incommensurabel, -ilität ; -lité ; -ty : כי לפי המוקדמת הראשונה יתבטלו כל מופתי ·התשבורת ויחלק בה הענין לשני חלקים או שיהיה קצתם בטל גמור כמו כהות ההפרש והשתוף בקוים ובשטחים (תריזי, מו"נ א עג). — ״והפרש בזמן, מרחק ורוַח בזמן בין שני מעשים: והנה יש ממנו מי שיברק לו הברק פעם אחר פעם כמעט הפרש ביניהם עד כאלו הוא באור תדיר וכו' ויש מי שיהיה לו בין ברק וברק הפרש רב והיא מדרגת רוב הנביאים וכו' ומהם מי שיהיה בין בריקה לבריקה הפרשים רבים או מעטים (פתיח' מו"נ).—ג) ״הֶפְרֵשׁ שנפל בין שני אנשים, טענות ומענות ביניהם בעניני עסק וכדומה שאינם יכולים להשתוות ביניהם: שנפלו דברי ריבות והפרשים בין שמעון ולוי אחים על ענין חלוקת בתים ירועים שנפלו להם בירושה מאביהם (שו"ת מהרשד"ם, תו"מ ד). על ההפרש שנפל בין שמעון ולוי על חביעת הדביע מהכתים (שם). כי אי אפשר שבתוך ימי השנה לא יפלו הפרשים בין איש לרעהו (שם יו"ד פז). ראובן ושמעון נפלו ביניהם הפרשים על ענין חזקת בתים אשר היה להם וכו' נכנסו שני אנשים יחידים כדי להטיל שלום ביניהם ולהשוותם על ענין ההפרשים הנ"ל (שו"ת תורת אמת קכג). ראובן ושמעון נפלו ביניהם הפרשים ודברי ריבות על משא ומתן שהיה ביניהם (שו"ת לחם רב פז). ראובן ושמעון נפלו ביניהם הפרשים וקבלו עליהם לדיינים ללוי ויהודה ויששכר שידונו ביניהם דין תורה (שו"ת תורת חסד קכא). נדרשתי לאשר שאלני החכם השלם וכו' שאעיין בדינו בדין ודברים והפרשים שנפל בינו ובין הגביר הרופא וכו' (שם קנג). ומתיירא אני שמא אחר פטירתי יפלו בין יורשי אשר חנני אלהים דברי ריבות והפרשים על חלוקת נכסי עזבוני (שם רלו). על אדות הפרשים שנפלו ביניהם לענין שהר' בונים הנזכר קנה בית וכו' (שו"ת פרח מטה אהרן קו).

***הַפְרָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הפריש: אין העברה אלא הפרשה (מכי' בא, מסכ' דפסחא יח). לנפילת הכור ולהפרשת הר סיני (ב"ק ה ז). היה הולך להפריש תרומה בשעת הפרשתו אמר מעשר ראשון (תוספתא תרומ' ד יא). בשעת הפרשה יפה סלע בשעת כפרה יפה שתי סלעים (כרית' כז.). לפי שיצא איל נדר לידון בדבר חדש שהוא טעון בהפרשת זרוע (מד"ר במד' י). בכל יום ויום מימי ההפרשה שמזין עליו בהם מזין מאפר פרה מן הפרות שנשרפו כבר (רמב"ם פרה אדומ' ב ו). — ואמר הפיט: בְּהַפְרָשַׁת גיד הנשה בני הזהר ונפשך אל תתגאל (אזה' לר"י ברצלוני, אתוה דעתי). זו בנשיקה וזו בתשוקה, זו בכבישה וזו בְּהַפְרָשָׁה, זו בדרישה וזו בחרישה (סלוק פרה, אין לבותת). — והפרשה בים לדרכו: אף הפרשת הים הגדול (מד"ר בראש' ו). — ״וטענות ומענות וכדומה: והנה עתה נולדו הרבה הפרשות וקטטות ביניהם וכו' (פסקי ריקאנטי התרומ' לז). אחר כך קרא המפשר את שמעון ואמר לו שהוא יתקן הפרשותיהם אם יטיל על חיקו הפרשותיו ושמעון נתרצה (שו"ת בית עבק כת).

***הֶפְשֵׁט** ש"ז, —א) שה"פ מן הפשיט, הפשט העור מן הבהמה השחוטה, A. abziehen (der Haut) dépouillement : וטעונה (העולה) הפשט ונתוח וכליל לאישים (זבח' ה ד). מירק את ההפשט קרע את הלב והוציא את דמו (תמיד ד ב). נתחים שהיו בכלל ההפשט (ספרא ויקר', נדבה ד ו). שלא יאכל אדם בשר קודם הפשט ונתוח (כילה כה.). הפשיטן וניתוחן של אלו ואלו שוין (יומ' ב ז). ביצד דרך הפשטו הראש והרגל העוקץ והרגל ושתי רפנות ושתי הידים החזה והגרה (גמ' שם כה:).—והפשט בגדים: ישטמוהו בעלי חצים ולא בהפשט שהפשיטוהו שנאמר ויפשיטו את יוסף (תנחומא וישב ז).—ב) ״הֶפְשֵׁט המעים, שלשול עם כאב, dysentery ; dysenterie ; Ruhr : שלשול ההוה מהם (מהמעיים) אם שיהיה עם הפשט או בלי הפשט וההפשט הוא כאב הגרידה משטח המעים וזה הגורד הוא או ליחות אדומיות או דמיות חדות או חלודיות או מוגליות (קאנון ג יו א ב). לפעמים יהיה לכאבי המעיים מהחבלים והפשט המעים וקולנג חוק הכאב וזולת זה ויחליש זה הכבד (שם יד ד ג).

***הַפְשָׁטָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפשיט, א) כמו הֶפְשֵׁט: כל שהוא עולה טעונה הפשטה (ספרא ויקר' נדבה ד ה). נתחים שישנן בכלל הפשטה (חור כז.). שלא יוציא את האימורין קודם הפשטת העלו,

(שבת קיז:). — ב) *בחקירה וחכמת ההגיון, הפשטת הדברים מחומריותם, מגשמיותם, שיהיו מופשטים, Abstraction: ואלו הדברים אין העלם בהם למי שהרגיל בהבנת העניינים כפי אמיתתם ובחנם בהשגת השכל להם והפשטתו אותם (ר"ש א"ת, מו"נ א נו). ואחרי אשר ישיגו החושים הדבר המוחש ההוא יביאוהו מופשט הפשטה מה אל החוש המשותף והדמיון (דרך אמונה, ביכאגו נ א). ההתבונן במושכלות ראשונות ופעולת ההפשטה וקבלת המושכלות וחבור המושכלות הראשונות עם המושכלות הקנויות בהפשטה (ספורנו, אור עמים, נפש).

*הַפְשָׁלָה, ש"נ, — שה"פ מן הִפְשִׁיל: בהפשלת כליו לאחוריו (ערכ׳ יז). לפי שהפשלת חבלים צריך מקום מרווח פנוי (רש"י מגי׳ כח.). שהפשלת חבלים צריך מקום רחב ידים (רע"ב, מגי׳ ג ג).

*הֶפְשֵׁר, ש"ז, — שה"פ מן הִפְשִׁיר, עשה שיהיה פושר, חמום בדי שיפשר מקפיאתו: שמן יש בו משום בשול והפשרו זהו בשולו (שבת מ:).

*הַפְשָׁרָה, ש"נ, — שה"פ מן הפשיר, הפשיר המים ועשאם פושרים: וכמה שיעור הפשרתן (של המים להטיל בהם דבר שימות בהם (רשב"א, תוה"ב, בה"נ א).

∞הַפְתָּעָה, ש"נ, — שה"פ מן הפתיע, במשמ׳ Ueberraschung; surprise.

*הַצָּבָה, ש"נ, — שה"פ מן הִצִּיב: נאמר כאן יציאה והצבה ונאמר בגלית הפלשתי יציאה והצבה (מד"ר במד׳ יח).

*הַצָּגָה, ש"נ, — שה"פ מן הִצִּיג, א) עצם שה"פ: והצגתים הנה במקום אשר ראיתי הצגתם שמה נכונה (הקד׳ הפרטים לריב"ג). — ב) השתמשו בו בזמן האחרון במשמ׳ הצגת אדם לפני חברו, לאמר מי ומה הוא, וכמו"כ הצגת מחזה בבתי החזיון, Vorstellung; présentation.

*הַצְדָּאָה, ש"נ, — מלחמת אנשים בחיות טורפות בפני הקהל: הם הגלום להביא חיות להצדאות[1]. לבן ערוב בא בגבולם להצדות (ר"א קליר, יוצר ב פסח).

*הֶצְדֵּק, ש"ז, — שה"פ מן הִצְדִּיק: המעלה והשלמות הו׳ היא האמות וההצדק שהיה בנבואת משה וכל חלקיה מה שלא היה כן בשאר הנביאים (ר"י אברבנאל, יתרו).

*הַצְדָּקָה, ש"נ, — שה"פ מן הִצְדִּיק: ויישמח בזה שהוא מלמד לבני אדם מהסבל והצדקת דין הבורא (כוזרי ג יא). אבל ראיתי שהצדקת הרבים דבר שאין ראוי לפחד עליו מן הסכנה (אגר׳ תימן להרמב"ם). — ובמשמ׳ האמתה: להצדקת ההנהגה באמת ויושר (רמ"ע מפאנו, אמר׳ טהור, חקו"ד א א). וכת המדברים אמרו כי הדרך בהצדקת מציאות האלוה יתברך הוא כי העולם וכל מה שבו עובר (רש"ט פלקירא, מורה המורה לו יא, בשם רבכ"ג).

*הִצְטַדְּקוּת, ש"נ, — שה"פ מן נצטדק: וכאשר יתקבץ למשתדל גמול הצטדקותו אל גמול צדקתו וגמול אמונת לבו וסבלו יהיה ראוי לגמול העה"ב אצל הבורא (תו"ה, הבטחון ד).

*הַצְהָלָה, ש"נ, — שה"פ מן הצהיל: אלה בהצהלה ושעט, ואלה בצחצוח ומעט, ואנחנו באור כשלמה עט (סלית׳ יום ז, חנוכ).

*הִצְטַיְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִצְטַיֵּר, צִיֵּר: ההצטיירות בפני המוח והיצרי באמצעיתו והזכרון במאוחרו והמחשבי בבללו (כוזרי ה יב). ואמתת הצטיירות הנפש את נפשה והצטיירות הדברים המוסריים מהמנינים והשעורים המלאכיים והשעורים הכוכביים וכו׳ והצטיירות הדברים האלהיים וידיעת התחלות המציאה (שם). והצטיירות הנפש לצורה שלמות לה (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). כי ההצטיידות הזה ימשך מהסבה הראשונה על ידי הכח הכללי והעצם הבלתי מצוייר (שעה"ש לר"א אירילו ה יב). ומהצטרפות סבתו הנזכרת יתהוה הצטיירותו (שם יג).

*הִצְטָרְכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִצְטָרֵךְ, צרך: ואם הם (האיש והאשה) שני גופות אמנם לרוב הצטרכותם זה אל זה ישובו כגוף אחד (מלמ׳ התלמיד, במדב׳). צדקה וחסד אשר עשה עמדי ויהי לי למחסה ולמסתור ולסעד ולתומך בכל עת הצטרכותי מסייע לי בסיוע שיש בו ממש (הקד׳ שו"ת גבעת שאול). עכשיו הוא מרויח במה שמשתמש בכותל המזרחית

[1]) אין ספק בדבר כי כונת קליר היא לשור האצטדין, וסבר כי זו מלה עברית משרש צדה, בהתפעל, ואעפ"י שבאמת האצטדין מקורה במלה יונית, בכל זאת יצירתו של הקליר, אפילו בטעות, יש לה זכות אורח בלשוננו.

של בה"כ כלי הצטרכות לכנות מחיצה הרביעית (תפלת יעבץ ב נו). כי טרדות הצטרכות מלבושים ובגדים של אדם הם מבלבלין מאד את האדם (מגיד מישרים לז).—ומ"ר: וכל האנשים עם כל הצטרכותיהם בגשמיות וברוחניות יהיו נכללים בזאת התורה באותו העת (שם קלז).

·הִצְטָרְפוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִצְטָרֵף, א) חבור דבר לדבר: ויהיה הצטרפות השעורים לחטה להקל (פי' המשנ' להרמב"ם, כלא' ב ב). — ב) יחס בין הדברים, **Beziehung; relation**: כי האדם נכלל בשער העיון כי הוא עין האדם המעיין והיודע ובשער הספירה כי הוא נברא מחלקים מקובצים ובשער התואר כי הוא לבן או שחור ובשער ההצטרפות כי הוא אב או בן (רמב"ע, ערוג' הבשם). והנה זה היחס בין הארוך והקצר ומה שדומה להם נקרא ההצטרפות ונקרא כל אחד מהם המצטרף (מלות הגיון יא). וכן אם תאמר זה הכנף כנף לעוף לא יתכן אחר כן שתאמר זה עוף עוף לכנף וזה כי אתה לקחת הכנף בענין ההצטרפות כי לא יהיה אלא למעופף (ראב"ד, אמו"ר א א). ואמנם יאבד באבדן אחד המצטרפים ענין ההצטרפות כאשר מת האב ונשאר הבן ונאבד ענין האבות (שם ז). ההצטרפות והמצורף תקקו ההצטרפות שהוא יחס בין שני דברים (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות במו"נ). אמנם שאין הצטרפות בינו ובין דבר מברואיו וכו' אין הצטרפות אם כן (שם א נב). יתואר בתארים מתחלפים מצד יחסים מתחלפים והצטרפיות מתחלפות (העקרים ב ח). כי אם יצוייר התחלפות בין שני חמרים ראשונים הוא בהצטרפות אל הצורות בהיותן תמיד עמהן (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ד). וההצטרפות הוא יחס בין שני דברים כאשר יתוארו בהם כל אחד מהם יצייר עצמותו בהקש אל השני (כלמלאכ' הגיון, מאמ' בהצטרפות). ואיזה מהם נאמר על צד ההצטרפות (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק אלוה ממעל ה). והתנועה השלישית היא תנועה מצטרפת בהצטרפותה לגלגל המזלות (מ' אלדבי, ש"א ב ב).

הַצָּלָה, ש"נ,—שה"פ מן הציל, **Rettung; délivrance; escape**: כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והַצָּלָה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (אסתר ד יד). דייה להצלה (שהציל יהודה את יוסף ממות) שתעמוד ותכפר על המכירה שנתן עצה למכרו ולא להשיבו אל אביו (מכי' בשלח ב ה). כנעני זה שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות (סוט' מו:). מפני מה זכה ראובן למנות בהצלה תחלה מפני שהוא פתח בהצלה תחלה (מכות י.). א"ל הקב"ה (לראובן) אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות חייך שאין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא בתחומיך (מד"ר ברא' פב). כנגד שני מעשים טובים שביקש הצלת יוסף והתשובה נעשה שלם ונמנה עם אחיו (שם, במד' יג). וההצלה ממיני היפוי המביא אל החונף (חו"ה, שער יחוד המעשה). והתאזר על הצלת קהלות מלכותו ושם פרשים ושומרים בכל מדינה ומדינה (שבט יהודה ו). ומלבד הצלת חייכם שיהיה לבית אביך בכלל הנה לך רחב בפרט נעשה עוד חסד ואמת (ר"י אברבנאל, יהוש' ב יד). שאחר שההצלה היתה נמנעת בזולת נזק ברור מה שהיה בו פחות מן הנזקים (נופת צופים א י).

·הַצְלָחָה, ש"נ, — שה"פ מן הִצְלִיחַ: ויהי שאול עוין את דוד בשביל הצלחתו (רש"י מגי' י:). לכן של פרושים עליך שונאיך הם ואין שמחים בהצלחתך (הוא, קדוש' סו.). ואולם הנהגת המדינה הנה היא חכמה תקנה בעליה ידיעת ההצלחה וכו' והשתמש במדותיהם בעויכת ההצלחה המדמה (מלות הגיון יד). והיו נוהגים בעם כפי מחשבותם בכח והצלחה (רמב"ן שמות ב ג). והוא ג"כ יחשוב כי בהדבק מחשבותם בו תוסיף לו הצלחה בכח נפשותיהם המכונות אליו (שם). וכוונת האלהית היא להישיר האנשים על השגת ההצלחה האמיתית שהיא הצלחת הנפש וההשארות הנצחי (העקרים א ז). שעל ידי הקשר ההוא תשיג האומה ההצלחה הנצחית לנפש והדבקות בשם (שם ב יא). ושמענו עמים רבים שפשעו וחטאו יותר מהם (מהיהודים) ולא נענשו אבל להיפך כי הצליחו הצלחה גדולה (שבט יהודה ז). ומי שלא ראה בכבודם והצלחתם ותפארתם לא ראה מעולם תפארה (שם ה). ונמצא לשון ברכה על רבוי ההצלחות המתחלפות כי נמצא אותו על העושר בפנים מתחלפים (העקרים ב כו). וההצלחה היא הטוב האמתי וכל מה שיעשה האדם מפני שיגיע בו אל ההצלחה וישיג בו ההצלחה הוא כמו כן טוב לא מפני עצמו אלא מפני שהוא מועיל בהשגת ההצלחה וכל מה שהוא

מבטל ה ה צ ל ח ה בשום פנים ומסבב שלא תושג הוא הרע האמתי (המעל' לרמ"ע פלקיירא ה). ואומר כי ה צ ל ח ת האדם האמתית אצלם הוא שיגיע אל תכלית מה שיש בכחו להגיע אליו מהשכל וישים כל כונתו בחיים ויגיעו להשיגו (שם). אמרו (הפלסופים) ש ה ה צ ל ח ה האחרונה לאדם היא בעיון חכמה הלמודית וכהנדסה ודומיהם וכו' כי תכלית ה ה צ ל ח ה לאדם אינה כי אם המדע העיוני (מנח' קנא' לר"י מפיסא 71). וחקר ה ה צ ל ח ו ת השלש אשר הן לבני אדם חשוקות ואהובות ואליהן תכלינה העינים ויתאוו הלבבות והן ה צ ל ח ת העשר והגבורה ו ה צ ל ח ת החכמה אשר היא בנפש קשורה (המבקש לרמ"ע פלקיירא). ספור התשועות ו ה ה צ ל ח ו ת אשר קבלו מהאל יתברך בחסדיו (ר"י אברבנאל, הקד' לס' יהוש'). אחרי רבוי ה צ ל ח ו ת י ו וה' הניח לו מסביב נתן בכלל שבח והודיה (שם). כי השליכו מעליהם טוב ה ה צ ל ח ו ת והמלכות ונתנו אותם בידינו (שבט יהודה יג). כי המלכתי על עצמי אלה ה ה צ ל ח ו ת המדומות כי הכל המה מעשה תעתועים (נוסח כתב קבלת ר"י אלורקי לדון שלמה הלוי). — ואמר הפיטן: עולצי בשמחות, ישישו ברוב ה צ ל ח ו ת, ויתמלטו מכל אנחות (יוצר פר' החודש, אות זה).—והמשורר אמר: ואחרי כל זאת הסיבות התגלגלו, והגבעות התקלקלו, ו ה ה צ ל ח ו ת התדלדלו (עמנ', מחב' ה).

*הַצְמָחָה, ש"נ, — שה"פ מן הִצְמִיחַ: מצא שדה ורועה כלאים ועבדה הוא וצמחה ונתקים הכלאים בעבודתו שגרם לו ה צ מ ח ה והפרחת פרי (ר"ח מו"ק כ:). והשאלה גם בן (המלה ילד) לעניין ה צ מ ח ת הארץ מה שתצמיח דמות בלידה אמר והולידה והצמיחה (ר"ש א"ת, מו"נ א ז). ולא ייחס ה ה צ מ ח ה אל הארץ ולא לזולתה מן האמצעיים (ר"י א"ת, יקוו המים כ כ). — ובהשאלה: וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ו ב ה צ מ ח ת קרן לדוד ועריכת נר לבן ישי (מחז' ויטרי מכ).—והצמחת הבשר: החמר הנשפך אשר ממנו יתכן לאבר ה צ מ ח ת הבשר (קאנון א ד כח).

א.הֹצֶן[1], ש"ז, — סוס, בפרט סוס של מלחמה, וחיל של פרשים, Kampfross; cheval de bataille, war-horse: ובאו (הכבלים) עליך הֹצֶן [2] רכב וגלגל ובקהל עמים צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב (יחזק' כג כד).

ב.*הֹצֶן[1], ש"ז, מ"ר הֹצְנִים, הֹצְנֵי, — קנה הפשתן ובדומה, קודם שיכתשוהו, Stengel; tige(de lin), stalk: שני ה ו צ נ י [2] פשתן שבחה וג' אינן שבחה (פאה ו ה). סיכך ב ה ו צ נ י פשתן בשירה (תוספתא סוכ' א ה). סיככה באניצי פשתן פסולה ב ה ו צ נ י פשתן בשירה (ירוש' שם א נב:).

*הַצְנָעָה, ש"נ, — שה"פ מן *הִצְנִיעַ: לא נאמרו כל השעורים הללו אלא לעניין ה צ נ ע ה (ר"ח שבת עח.). שלא היה זכור ב ה צ נ ע ת ו בטלה לו מחשבתו ואין כאן לא חשיבות מחשבת ה צ נ ע ה ולא מחשבת הוצאה (רש"י שם צא.). שמירתו והנהגתו ו ה צ נ ע ת ו מן הפגעים (חו"ס, תכון הנפ' ג).

*הַצָּעָה, ש"נ, מ"ר הַצָּעוֹת, — שה"פ מן הִצִּיעַ, א) הַצָּעַת המטה ובדומה: כל מלאכות שאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממזיגת הכוס ו ה צ ע ת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו (כתוב' ד:).—ב) הַצָּעָה על משנה, וכדומה, מן הציע לפניו משנה, נוסחה: Text: שלח רבין משמיה דרבי יוחנן כך היא ה צ ע ה של משנה (חול' מט: קא:). כך היא ה צ ע ת של משנה לעולם ברבנן (סנה' נא.). כך נראה לי ה צ ע ה של שמועה זו (שבלי הלקט, כרכ' קמא). — ג) הצעת דבר למודי, מחקרי, עריכתו וספורו ובאורו, Darlegung exposition: ומשים מגמתו לענות הענין אשר יוכל להשיגו בביאור הלשון ו ה צ ע ת שרשיו (הקד' ריב"ג בהרקמה). כי לא היתה דעתנו למנות השרשים מבלתי

[1]) בערב' חִצַאן a), סוס, בפרט סוס אציל. —
[2]) ת"י בלי זין, ודונש פרש אחד מכלי המלחמה, ורש"י: הקפת מתנות. החדשים קצתם פרשוהו במשמ' בלי זין, וקצתם במשמ' המון עם, ורובם גזרו שהכתוב משבש והגיהו הגהות מתחלפות. אך לפי המליצה בפרשה כו ז: כי כה אמר אדני יי' הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים ב ס ו ס וברכב ובפרשים וקהל ועם רב, נראה כי גם בפסוק שלפנינו הזכיר יחזקאל ס ו ס ורכב, ולכן יש ליחס להמלה הֹצן משמעה של ס ו ס, ובפרט סוס מלחמה. וכך יקראו הערבים לסוס, בפרט סוס של רכבה, סוס אציל, חצאן a), במובא למעלה.

a) حِصان

[1]) רק בעברית.—[2]) פרש הרמב"ם: קני הפשתים קודם שיכתשוהו וישרוהו כשיתלישו אותו. ע"ב. וכן הר"ש: כמו שנעקר הפשתן מן השדה.

a) حصان

הצעת השמוש ועל כן קראנו הספר הזה ספר הדקדוק (הוא, הקד׳ הסרבים). ואחרי הצעת הכללים האלה אבוא לפירוש הספר (ר״י אברבנאל, הקד׳ לס׳ שופט׳). בהצעת העקרים והיסודות שצריכין לידיעת מנהג תהלוכת הירח ותוכן גלגליו הגורמים אותו (יסו״ע לר״י ישראלי ג ח). — ד) *הצעה למחקר גדול וכדומה, הקדמה ומבוא פחות או יותר ארוך כדברים קלים יותר להקל הבנת גוף המחקר [1], Vorbememekung, Einführung; introduction, Note préliminaire preliminary remark: ואנחנו מציעים כתשוכה זו הצעה ונאמר כי התושים אינם משיגים מן המוחשים כ״א מקריהם (כוזרי ד ג). מה שקראת מחכמת התבונה ומה שקדם לך ממה שא״א מבלעדי הצעה להם מן החכמות הלימודיות (פתית׳ מו״נ). וחנה נביא פרקים בזה המאמר שלא יהיה בהם זכרון שם משתתף אבל יהיה הפרק הצעה לזולתו (שם). ואחר הקדימי זאת ההצעה אתחיל בפרק אחר (שם א נה). ובוונתנו היתה כפרש ענייני אלו שלשה השמות הצעה לפרק הבא אחר זה (שם ג נג). וכלל ההצעה היא כאשר נציע בקצור מה שנרצה להוכיח (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון כ י). וכאשר תספר מעשה ואיזה ספור קצר בהצעת מליצתו לבא עד תכונתו ותכליתו לקח לך את חליצתו (אגר׳ המוסר לר״ש אלעמי). ואחרי הודיע אלהים אותך ההצעות דע התכליות (המנקש לרש״ט פלקיירא). ובל החכמות מכונות לו והם כהצעות לו (הקד׳ מלמ׳ התלמיד׳). וכן לא יהרוס לעלות ולמהר ולהוציא דבר מתוך דבר בחכמת האלהות רק על הסדר בהקדים ההצעות מעט מעט ראשון ראשון (שם, שמות). והסכה השלישית (המונעת התפתחות הלמוד כחכמות האלהיות היא) אורך ההצעות כי לאדם בטבעו תאוה לבקשת התכליות והרכה פעמים יכבד עליו ויניח ההצעות ודע שאלו היה האדם מגיע אל אחת מן התכליות מבלתי הצעות הקודמות לה לא היו הצעות אבל היו טירדות ומותרים גמורים (שם א לד). וכבר מצאנו רבים ילאה שכלם כקצת אלו החכמות וגם אם לא יקצר שכלם אפשר שיפסיק בהם המות והם כקצת ההצעות וכו׳ וכבר באר שלמה כי הצורך להצעות הכרחי ושאי אפשר להגיע על החכמה האמתית אלא אחר ההרגל (שם). ואם לא התעסקו בהצעות הקודמות הצריכות למי שירצה להבין מעט בזה המאמר גדול הערך הם בזה הענין כמו שיזון הנער היונק בלחם החטה והבשר ושתיית היין ואם הם מזונות טובים ימיתוהו (הקד׳ קרשקש לפיר׳ מו״נ). ואציע כל ההקדמות וההצעות הראויות לאותו דבר כפי דעתי הצרה ולשוני הקצרה (יסו״ע לר״י ישראלי א א). כל מי שיכנים עצמו לעיין בחכמה קודם שידע הצעותיה נקרא הורס (פי׳ המלים הזרות שבמו״נ לר״ש א״ת). — ובמליצה: אמר הנזיר מן הנראה בעיני בי לא אצטרך להצעות גדולות להודיעך חשק לככי ואמונתי אליך (בן המלך והנזיר כט). — ד) *מעשה של התרגלות והכנה לדבר מהדברים, למנהג מן המנהגים, Vorbereitung; préparation; prep.: וידע בי רעתם דחויה ממנו אם בלמוד שיתקדם לו כהצעה לרעה ההיא או בכבוד שיעשה לו בעת הרעה ההיא (כוזרי ה כ). ומפני זה יתקע בו (ביום ר״ה) בשופר כמו שבארנו במשנה תורה וכאלו הוא הצעה ופתיחה ליום הצום (ר״ש א״ת, מו״נ ג מג). וזה המין מן השלמות גם בן איננו רק הצעה לזולתו ואינו תכלית כונה כעצמו (שם נד). ויאמרו כך ויעשו כך והם על זאת ההצעה המגונה (שם לז). שהנביא ידע כל ההצעות הצריכות לפעול הטבע פעולותיו ועשה אותם כדי לפעול זה הנס (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י ח). שהצעות הטבע לפעול פעולתו במעט שאין להם תכלית (שם). — ו) השתמשו בו בזמן החדש בענין הצעה ועצה לעשות דבר, Vorschlag; proposition, נהוג בעתונים וכדבור העברי בא״י.

***הַצָּפָה**, ש״נ, — שה״פ מן הציף: והצפת מים שמים רבים צפים תמיד סביבותיו (ר״א מבלגלי, פי׳ יחזק׳ יז ה).

***הַצְפָּנָה**, ש״נ, — שה״פ מן הצפין: בקשת הרעה וערמימות והצפנת הרשע (ר״א בדרשי, חותם תכנית, חבג).

***הַצָּצָה**, ש״נ, — שה״פ מן הציץ: ענין השגחה והצצה (רד״ק, שרש שקף). יש מי שאומרים שפעולותיהם (של הכוכבים) בהארה ובנצוצי הזוהר המאיר שהם קוי ההצצה והוא דעת בן סינא (דרך אמונה, ביאורנו כ ו). אלא שאין ההצצה עומדת תמיד לסבת ההיולי המתהפך ללהט (נרבוני, פתית׳ תרג׳ מו״נ). וכן הוא הצצת האמת בעיוניות פעם יאיר ופעם יעלם באלו הוא להט ההרב המתהפכת (ר״י אברבנאל, יתרו).

---

[1]) פרש ר״י חריזי בפרוש מלים הזרות שלו בתרגום המו״נ: הצעה עקרו יצע ופרושו להתחיל החכם בדברים קלים מקריבים לשכל השומע הענין העמוק והקשה אשר ירצה לזכור באחרונה.

***הַצָּקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵצִיק, יצק: שענין הכל התכה והצקה (הפרפים לריב"ג, יצק). ענין הצקה והרקה (כד"ק, שרש נתך). לשון הצקה שאינו נופל אלא על היוצא מהכלי (שם, ריק).

***הַצְרָכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִצְרִיךְ, א) עצם שה"פ: בהצרכת סמוך לתפיפה טבילה (תוספ' נדה סו:).—ב) כסגנון לשון המשא והמתן התלמודי: וההצרכה היא הבאה לקיים שני ענינים (ר"ש הנגיד, מבוא התלמוד).

***הַצָּתָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִצִּית אש: למד על הצתת אליתא שלא תהיה אלא בראשו של מזבח (ספרא ויקר' ה). מניין להצתת האליתא שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת (ירוש' יומ' כ לט ג). הצתת אליתא עבודה היא הדלקה לא עבודה היא (בבלי שם כד:).

***הַקָּאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵקִיא: ענין ההקאה ידוע (כד"ק, שרש קוא).

הקב"ה, ר"ת: הקדוש ברוך הוא.

***הַקְבָּלָה**, ש"נ,— שה"פ מן הִקְבִּיל, א) הַקְבָּלַת פָּנִים, פעולת מי שהולך להקביל פנים של אדם גדול, של אורח וכיוצא בזה: גדולה הכנסת אורחין מהקבלת[1] פני שכינה (שבת קכז.). אם היתה עיר או כפר וכו' ויש באותו מקום פרק או דבר מצוה כגון אבל או חתן או הקבלת פני רבו ומבקש לילך למחר בשבת לשם (והזהיר, שמות יח). מנחת שלום של הקבלת פנים (רש"י מ"כ ה טו). להביא דורון של הקבלת פנים (סוח, ישע' נז ט).— ותנועה לפנים: ולא תסור זאת התנועה מההקבלה והנסיגה לעולם בזה הדרך (ראב"ע, ספר העצמים).—ב) בתכונה, *הַקְבָּלַת השמש והירח וכיוצא בָּזֶה, עמידתם באופן שהם מְכֻוָּנִים זה מול זה: שעל נקודה ידועה מעמוד משופע צל הארץ הוא מקום הירח האמתי במזלות חונה ברגע כל הקבלה אמתית שבעולם וזה שגורם שילקה הירח בעת ההקבלה האמיתית ההיא וכו' שרגע אמצע ומן לקות הירח הוא עצמו רגע ההקבלה האמיתית (יסו"ע לר"י ישראלי ג יח). והוא התיקון המספיק לעתי הקבוצים וההקבלות כמו שהודעתיך הטעם בשעבר (שם ה ט).— ג) *פניית המתפלל ובדומה לכון פניו לצד

[1]) בכ"י קבלת.

מהצדדים[1]): הדבור הה' בהקבלת המתפלל במקדש כנגד המערב כאשר היה הארון במקדש לצד מערב וכו' על כן צריכה כל כניסה לעשות חלונות מכוונות כנגד המקדש ולא נמצא מכל ישראל חולק על זה וזולתי מה שהועד בשביל משוי העכברי שבכל מקום שהיה מתפלל הקבלתו כנגד המערב (ג"ע לר"א הקראי, ענין תפלה). — וככלל *סגולת מה שהוא מקביל לדבר, ·lelisme ;Parallelismus: שכל שני מקבילים מהם לא יתקבצו יחד בנושא אחד מצד אחר ובעת אחת וכפרט החיוב והשלילה מבין האחרים שהקבלתם הקבלת מאמר פוסק לבד והקבלת הנשארים הוא הקבלת ענין נפרד בענין נפרד (כל מלאכת הגיון, מלילה). ואולם הגזרות המקבילות אשר נשואיהם הפכים הנה מספרם ג"כ שוה למספר אלו והענין בהקבלתם כענין כהקבלת הפשוטים וההעדרים (שם). הנה זה ענין הקבלות הגזרות הפשוטות עם המוסרות וההעדריות וההקש ביניהם ובין הקבלת המחייבות והשוללות (שם). — ובמליצה, בענין שני חלקי הפסוק הדומים זה לזה בצורתם ותכונתם: והעד הנאמן על זה היא הקבלת שני חלקי הפסוק (אגר' יל"ג רע).

***הַקְבָּעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִקְבִּיעַ: גם תחלת השלמתנו והנעתנו והקבעתנו ומפעולותינו יהיה כנגוב רב אשר יקרה לנו (קאנון א ג, שמיר' הכריא').

***הַקָּדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִקִּיד, יקד: תשחט הככש על הדמיון ותתלכלך ברמו והפשטתו וברחיצת מעיו והדחתו ונתוחו וזריקת דמו ועריכת עציו והקדת אשו ומערכתו (כוזרי ג נג).

***הַקְדָּמָה**[2]), ש"נ, מ"ר הַקְדָּמוֹת, — שה"פ מן הִקְדִּים, א) הקדמה ואחור בזמן: שמשנה ומן סעודתו בהקדמה או באיחור (ר"ח שבת קיט.). ההקדמה והאחור הרבה בדבריהם (הרקמה, שער לג). ולא הוצרך כאן אלא לצוותו כהקדמה כי תשומת הארון עם הלוחות יקדים לכל הכלים (רמב"ן שמות מ כ). והדברים המיוחסים ג"כ אל דבר אחד מהם

— [1]) בערב' קבלה a).

[2]) בערב' מֻקַדִּמַה b) בכל המשמעות של השם הקדמה, ועין ערך מְקַדְּמָה.

a) قبلة b) مقدّمة

מה שיהיה יחסם אליהם כמדרגה והקדמה ואיחור כיחס הרבה מהמאמרות ומיניהם אל העצם (כל מלאכ' הגיון, מבוא). וענין בניהו והשאר שזכר כלו היתה הקדמת ידיעה לספורי הספר אשר הזכיר אחריו (ר"י אברבנאל, הקד' לס' שמואל). כל אדם לפי ענינו אם ההקדמה עונג לו שנתעכל לו סעודת הלילה יקדים (טוא"ת, שבת רפח).—ובכל': ונבאר העלה המחייבת לתשומת השם והסבה המביאה אליו והמצריכה אל הקדמתו (הרקמה, שער א). — ב) הערה והצעה שמקדימים לגוף המחקר, Vorbemerkung; note préliminaire preliminary remark: והזכרתי זה הקצב והשיעור על דרך מקוצר להיות הקדמה לאשר בו אחריו (ס' העריות לישועה הקראי 3). כי ההערה התוריה היא הקדמה ומבוא אל הערת השכל (חו"ה, ענוו' ה' ג). ואחר שזכרתי המשלים נקדים הקדמה והיא זאת וכו' (פתי' מו"נ). הקדמה, סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים וכו' והוא שיהיה עניין סתום קשה לציירו יצטרך לזכרו או ללקחו ההקדמה בביאור ענין קל הציור (שם). ואל זה העניין הובאה ההקדמה הזאת כולה (שם). הקדמה, דע כי מאמרי זה לא היתה כוונתי בו שאחבר בחכמה הטבעית או אבאר ענייני החכמה האלהית על קצת דעות (שם ב ג). כי ההקדמות המונחות למי שירצה ללמוד המלאכה הזאת רבות (מלות הגיון, הקד' הרמב"ם). וכבר התבאר בהקדמת התנצלותי שזה המשל הוציאו (רז"ל) מדברי שלמה עצמו (מלמ' התלמיד, בשלח). וכן ראיתי לחקור ראשונה בזה המאמר בהקדמה הזאת (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד א). — ומ"ר: כי אלה הדברים הקדמות למקילים אותם (ספר העריות לישועה הקראי 36). היותי מתיירא הרבה מאד לחבר הדברים אשר ארצה לחברם בזה המאמר מפני שהם ענינים נסתרים וכו' אבל נשענתי על שתי הקדמות האחת מהם אמרם כבמו זה העניין עת לעשות לייי' הפרו תורתך והשנית אמרם וכל מעשיך יהיו לשם שמים ועל שתי הקדמות אלה נשענתי במה שחברתי בקצת פרקי זה המאמר (פתיח' מו"נ). כם אלו מחלוקות גדולות הן בין גדולי העולם ותחלה אקדים לך הקדמות מפני שמחלוקתן תלוייה בהן (שו"ת רשב"א שנ). מה שיצטרכו להקדמות למודיות כמו שיוכלו להגיע אל המקצת ההוא של המדרגה הנבואיית (כתב הרשב"א לר"ש הסלמי). וראוי שנשקוד על בחינת הבנים והאנשים שנתיר להם

ללמוד באלו העמוקות אם נשלמו להם ההקדמות הצריכות כבדי שיעשו בנים לה' (מנח' קנא' לאבא מארי לא). ואציע כל ההקדמות וההצעות הראויות לאותו דבר כפי דעתי הצרה ולשוני הקצרה (יסו"ע גר"י ישראלי א א). ואחר שסדרת כמאמר שעבר כל ההקדמות וההצעות והביאותם שראיתי לסדרן (שם ב א). כי העם שעמדו שנים רבות בלחץ וצרה איך יפנו לבבם ללמוד דרכי ההיקש והמופתים ואיך ידעו חכמות המחקר עם כל הקדמותיה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 26). — ובהשאלה: להסיר מה שיהיה בשינים שלא יסבלו דבר קר ולא חם וכו' והוא הקדמה לכאב השינים (קהלת ג ז יז). שחזרת הנבואה היא הקדמת משיח (אגר' תימן להרמב"ם). —ג) כלל עקרי והנחה חשובה שצריך לדעתה קודם הדברים: ההקדמה הראשונה שבכל חשבון העבור כל מה שיתקבץ לך מן הימים תשליך ז' ז' ותסבם הנשאר (ר"מ במז"ל, חשבון העבור). ההקדמה השלישית כי ראשית כל יום מתחלת הלילה וכשיוצא לך המולד ביום מן הימים בי' שעות אז תדע כי אותו מולד בי' שעות מן הלילה (שם). ועושים בזה הקדמה כוללת כי אנחנו החלפנו את התורה (קשת ומגן לרשב"ץ). ונמשך מנות בזה אחרי ההקדמה המפורסמת אשר היתה בקדמונים (ר"י אברבנאל, שופט' יג כב). עם ההקדמה שהקדמתי כי התורה לא אסרה ולא התירה בחולו של מועד אלא במה שיסכימו הם על פי התורה אשר יורוך (ספר החנוך, מצוה שכג). אמנם האשה בפתיותה הכחישה הקדמתה כולה במה שסמכה על מניעת האכילה ההיא (חזות קשה לר"י ערמאה י).— ומ"ר: בבאור ההקדמות אשר בעבורם יתחייב הבטחו באלהים (חו"ה, הבטחון, פתיח'). אך ההקדמות אשר בברורן ואמתתן ישלם לאדם הבטחון באלהים הן חמש (שם ג). החקים השכליים והם ההקדמות וההצעות לתורה האלהית (כוזרי ב מח). להיותו (הענין) עמוק בעצמו ואורך ההוצעות וההקדמות הצריכות ללכת לפניו (הקד' תגמ' הנפש). ודע כי כל מה שאמרוהו הישמעאלים בעניינים ההם והם המעתזלה והאשעריה הם כולם דעות בנויות על גזרות והקדמות לקוחות מספרי היונים והארמיים (ר"ש א"ת, מו"נ א עא). ההקדמות הכוללות אשר הציעום המדברים לפי התחלף דעותם ורוב דרכיהם והם הכרחיות בקיום מה שירצו לקיימו באלו הארבעה בקשות שתים עשרה הקדמות הנני זוכרם לך (שם עג). ההקדמות שצריך אליהם

כקיום מציאות האלוה יתעלה (שם ב, הקד'). הנה לשמים חיות יותר נכבד מחיות הבעלי חיים המורכבים אלה ה ה ק ד מ ו ת לא יכחישם אלא מתעקש (רמב"ד, אמו"ר ב א). כי בהיותי עמם ימים מעטים בקשו ממני לכתוב להם בקצרה ה ק ד מ ו ת כוללות ממנין ידיעת השם הנכבד והנורא (אבולעפיא, אור השכל). ועשה אזניך כאפרכסת לשמוע דברי רזי עתיק יומייא כי כלם ה ק ד מ ו ת נכוחות למבין (עמס"מ, רישא דז"א ו). — וכנ"ל: וזה המין מן הראיה נכנה על שאלת העצם הפרדי אשר הוא ראש ה ק ד מ ו ת י ה ם וכו' וזהו דרך פילוסופי מופתי כשימשך האדם אחריו ויתבארו ה ק ד מ ו ת י ו (שם א עס).—ד) בהגיון ומחקר, כל אחד מהמשפטים הקודמים של ההקש שמהם תולד התולדה Prämisse ; premisse ; prémisse : והגזרה בעצמה קוראים אותה במקום אחד ה ק ד מ ה והוא כשיבינוה לחברה אל גזרה אחרת שאחד מגבוליה הוא אחד מגבולי הראשונה עד שיהיו שתי גזרות ושלשה גבולים וכו' וקוראים אז כל אחת משתי הגזרות המכוונות להוליד גזרה אחרת ה ק ד מ ה רוצים להורות בשם ההוא שהקדימוה לחברה אל אחרת כדי שיולידו שתיהן גזרה שלישית וכו' והגזרה מן השתים המחוברות להוליד שנושאה הוא נושא בתולדה תקרא ה ה ק ד מ ה הקטנה כגזרת כל אדם חי במשלנו וכו' ואשר נשואה נשוא כתולדה תקרא ה ה ק ד מ ה הגדולה כגזרת כל חי צומח (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות בכמו"נ). וכן יעשה בכל תולדה תחובר אליה ה ק ד מ ה צודקת ויולד מה שיתחייב (שם, פתיח'). וכל אחד משני המשפטים אז יקרא ה ק ד מ ה וכו' ו ה ה ק ד מ ה ההיא מן ההקש אשר בה הקצה הראשון והגדול תקרא ה ה ק ד מ ה הגדולה וכו' ו ה ה ק ד מ ה מן ההקש אשר בה הקצה הקטן ההוא היא אשר נקראת ה ה ק ד מ ה הקטנה (מלות הגיון ז). ואמר הכל הכלים הראשון הוא במקום ה ה ק ד מ ה הקטנה מזה ההיקש והשני במקום ה ה ק ד מ ה הגדולה ומשתיהן תצא התולדה (הקד' מלמד התלמיד'). וכל עוד שלא תתבאר ה ה ק ד מ ה הקטנה מזה ההקש לא יתבאר הדרוש (העקרים ב, הערה). — ומ"כ: וכבר ידעת כי כפי ברור ה ה ק ד מ ו ת ורוב מספרם ויושר סדורם תהיה התולדה המיולדת מהם (תו"ה, תשכון הנפ' ד). לפי שההיקש יאגר משתי ה ק ד מ ו ת לעולם ו ה ה ק ד מ ו ת ההן מוציאות ופולטות בהכרח המבוקש מן האמת בענין ההוא (מלמד התלמיד', כראש). שהוא דרך ההיקש הנקהל משתי ה ה ק ד מ ו ת כי כן יקרא בלשון יון (שם, הקד'). יודעים בתקון ה ה ק ד מ ו ת ובעשיית ההקש ובהשגת התולדה (אגר' מנחם הקראי, לקו"ק, נספח'). מי נתן לשכוי והוא השכל האנושי בינה להבין שהתולדה היוצאת מ ה ה ק ד מ ו ת היא ידיעה כי אין זה כאדם אלא ברצון אלהי (העקרים א טו). וכאשר חפשתי ה ה ק ד מ ו ת אשר הולידו מהן זאת התולדה מצאתים ארבעה (ר"י אברבנאל, ש"א ח א). ומארבעה ה ה ק ד מ ו ת האלו הולידו שחיה שמואל נ"ב שנה וכו' (שם). ודעתי נוטה שאין ה ה ק ד מ ו ת האלו צודקות (שם). גם כתבתי טעם לשבח בפרקי ה ה ק ד מ ו ת שכתבתי לפני פרקי ההלכות (הקד' לדה לדרך). מפני שכל הקש יתחבר משתי ה ק ד מ ו ת כמו שהתבאר (כל מלאכת הגיון, ההקש). — וכנ"ל: ויביא מופת על מה שיורהו עליו מן המופתים המבהילים אשר אין ה ק ד מ ו ת י ה ם אמתיות ולא תולדותיהם מחויבות (תו"ה, יחוד המעשה ס). שהוא (רשב"ג) התעסק לעשות הקשים ולא נתחייב שתהיינה ה ק ד מ ו ת י ה ם אמיתיות אך הספיק לו לפי דעתו ה ק ד מ ו ת מדומות בצורות הקש אמתי (פתי' הכאכ"ד לאמו"ר).—ד) דברים בראש שירה וכדומה: ועשיתי ג"כ זאת ה ה ק ד מ ה לפני המליצה הפשוטה, שלומות אל וטובות עם נעימות, כגלי ים כגלגלי מרומות (שירי ר"מ לרעי הקראי א פו-פז).—ובפרט דברים יקדים המחבר בראש חבורו, יבאר בהם מהות הספר ומה הניעו לחברו והדרך שהלך בו בחבורו וכיוצא בזה [1]. preface ;préface ;Vorrede : כנוי הוא ליסוד שכולל עצם השמים וכל צבאם ויסודות העולם התחתון וכל ההוה מהם והוא הגוף במוחלט ממש ושכבר ידעת טעמו ב ה ק ד מ ת נ ו (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). ולא מצאתי אחד מחכמינו בזה דבר כי אם לאפוד ב ה ק ד מ ת

—[1]) לא נתברר לי מי היה הראשון שהשתמש בשם הקדמה במשמעה מיוחדה זו, כי מהספרים הקדמונים שיש בראשם הקדמה ורשום עליה השם „הקדמה" לא ברור הוא אם המחבר בעצמו כתב את השם הזה, או כתבוהו אחרי כן המעתיקים, המתרגמים או המדפיסים. וקצת ראיה יש לדבר כי בזמן הרו"ה בעל המאורות עוד לא היה שם זה נהוג, כי הוא קרא להקדמתו להמאור פ ת י ח ה ואמר: ואני משביע בחיי העולם לכל מעתיק ספרי זה שיעתיק ה פ ת י ח ה זאת עמו ולא ישליכנה אחרי גוו כמנהג מעתיקי הספרים בארצות האלה. ע"כ. בראש יד החזקה של הרמב"ם כתוב גם בדפוסים קדומים „ה ק ד מ ה", אך אין שום ראיה כי הרמב"ם בעצמו קרא כך לפתיחתו זו.

ספרו בדקדוק (הקד' ר"י אברבנאל לנבי' א'). למה נקרא הספר ההוא שמואל אחקור עליו בהקדמתו (שם, הקד' ליהוש'). ואני כבר זכרתי בהקדמתי לספר יהושע וכו' (שם, הקד' לס' שמוא'). היתה עמי רוח אחרת ותניעני להקדים הקדמה תהיה קודמת לו (להחבור) בסדר אעפ"י שהחבור קודם לה בזמן (הקד' שעה"ש לאבן לטיף). והנני מתחיל בעניני ההקדמה ואומר וכו' (שם). בזה נשלמה הקדמת המחבר ונתחיל הבאור בעה"י (הקד' אוהב משפט לאיוב). וכבר ידעת ממה שפרשתי לך בהקדמת הספר שם בני על איזה כת מן הכתות הוא נופל (פי' משלי לזרח' הלוי א י). שהפסוק הראשון לעולם כדמות הקדמה (שם י א). ואחר שהשלמתי הקדמת הספר אשים מגמתי אל פסוקי משלי לפרש משלי בהם (שם, הקד'). כי כל מה שזכר שלמה באלו הפסוקים שעברו הכל היה על דרך ההקדמה בתועלת הספר (שם א). ועתה קודם שנבאר הפסוק הבא נקדים הקדמה (שם). נשלמה ההקדמה שבה לנורא עלילה ובעזר הצור נתחיל הספר הנותן אמרי שפר (הקד' לידה לדרך). והוא על דרך שפרשתי אני בהקדמתי לספר פני משה על פסוק ויהי נועם (מאמץ כח לאלמוזניני א). ואם ישמע מרבו הקדמת הספר או דף ועמוד הראשון הוא יתפאר בעצמו שיש לו הבנה ושכל ויריעה בספר (עמה"מ, רישא דז"א ט). אלה הדברים אשר עלו על לבי בהסכמה, להודיע ולהשמיע קול ברמה, בזו ההקדמה, והאל אשר מכל חי מקום כבודו נעלמה, וכו' ימהר גאולת יום נחמה (הקד' שו"ת חות יאיר).

°הַקְדָּמִי, ת"ז, — של הקדמה: וגם ד' במספר הקדמיי עשרה כי המספר עד ד' דהיינו אבג"ד עולה עשרה כי היא ספירה עשירית (של"ה, בית ה). שהניח (הרב קורדובירו) ט' מיני מספר מעגול הקדמי הכרחי מוספי מרובע בללי פרטי וכו' (א' מודינא, ארי נוהם י). ותשעה חלקי המספר מספר המעוגל מספר הקדמיי מספר הכרחי וכו' (מעבר יבק, מנח' אהרן ד יז).

***הֶקְדֵּשׁ**[1], ש"ז, מ"ר הֶקְדֵּשִׁים, ־שׁוֹת, — שה"פ מן הִקְדִּישׁ, א) עצם שה"פ: הקדש טעות הקדש (נזיר ה א). המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זו עושה ואוכלת המותר רבי מאיר אומר הקדש (כתוב' ה ז). הגנב והאנס והגזלן תרומתן תרומת ומעשרותיהן מעשרות והקדשן הקדש (תוספתא תרומ' א ו). שלא תאמר ההקדש פטור (ירוש' פאה ג ז). אי אתם מודים שההקדש בטעות הוא ותצא ותרעה בעדר (נזיר לא.). — והדבר שהקדישו בעצמו: והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מעל (ב"מ ד ז). אמר לה העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהם אלא באחד מעניי ישראל (תענ' כד.). תבוא מאירה לאדם שהוא נהנה מן ההקדש (מד"ר בראש' פא). הפודה את הקדשו מוסיף חומש (ב"מ ד ח). — ומ"ר: אלו דברים שאין להם אונאה העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות אין להם תשלומי כפל (ב"מ ד ט). מכאן אמרו ההקדשות שבה (שבעיר הנדחת) יפדו ותרומות ירקבו (סנה' י ו). שסתם הקדשות לבדק הבית (ירוש' שקל' ד ח). הערכין והחרמין וההקדשות (ר"ה ה:). שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות (מד"ר בראש' ע). — ב) *אוצר המקדש, השררה המפקחת עליו: מקום שנוטלין עליה (על השבת אבדה) שכר תפול הנאה להקדש (נדר' ד ג). שהיה (שבנא) נהנה מן ההקדשות (מד"ר ויקר' יז). — ג) °מה שמקדיש אדם להצבור, להקהלה, לדבר שבצדקה: ואלו שמכרו ההקדש והוציאו בערכיהם שלא כדין עשו ושלא כדין נהגו ויש עליהן לפדותו מן הלוקח ולהחזירו לחזקת ההקדש (שו"ת הרי"ף ו). ועוד הוא מקדיש בתים שיש לו בטורטושא להקדש קהל טורטושא (שו"ת רשב"א תרנו). ראובן צוה מחמת מיתה והקדיש בצואתו כרם אחד להקדש אשקלונה על תנאי שתקח אשתו פירות הכרם כל ימיה (תשו' הרא"ש ג יג). ושלא יאמר מטבע המלך ומעותיו הושלכו לים דרך בזיון תתנם להקדש או לתקן בית הכנסת שנפחתה או לצדקה (שו"ת ריב"ש קעא). חצרות של הקדש הקהל (שו"ת רלב"ח כה). והמחזיק בהקדשות כגון הקדש של עניים ושל בית הכנסת בזמן הזה אין להן חזקה (טור, שכנ' קמט). על דבר הבתים שנפלו דברי ריבות בין גבאי חברת ת"ת וגבאי חברת הקדש עניים (שו"ת לחם רב טז). חברה ת"ת אשר פה שאלוניקי יש חצרות והקדשות להיות פרותיהם לפרנסת החברה (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד קעה). וכבר נגלה להם אז לאיזה מהם בכל או במקצת מההקדשות והצדקות והעזבונות שעשה (שו"ת באר עשק קח). אחר ימים הוצרך ההקדש למעות ובא לוי שהיה פקיד כולל של ראובן ופרע החוב ההוא להקדש

---

[1]) בקטע מהמשנ' המנֻקד' בנקוד העליון שפרסם האדון מרקין בהקדם א א נקוד השם הקדש ה בפתח קטן ד בצירה.

מנכסי ראובן (שו"ת תורת אמת עה). שבתי הקדש אשר לחכרת קהל קדוש בית יעקב בחצר גארגולה הולבות ומתמוטטות ואין לאל יד ההקדש להחזיק את בדק הבתים (שו"ת פרח מטה אהרן קיח).—ד) *בית להחזקת עניים, או זקנים, או חולים, והעניים בעצמם שמחזיקים אותם שם: שמתם בני אדם קורין הקדש לכל עניי ישראל בין בריאים בין חולים (שו"ת הר"ג גירונדי א). ובתי ההקדש ובתי החולים יהיה הכל מוטל עליהם (פנקס קראקא שנ"ה, אוצה"ס ד). ועל טוב יזכר שם כמר וכו' וכמ' אברהם אברלן בהקדש שהערו נפשם והמציאו ההרוגין הי"ד לקבורת ישראל (לקוטי פנקס ההקדש' של ק"ק וירמייזא סו). ב"א אלול נפטרו ונקברו אלו הארבע וכו' ובן איזק וישרלן בהקדש (שם 13). וביום השבת נפטרה מרת ברנדלי בהקדש (שם 15). מוהר"ר מתתיה ממירדינגן במדינת שוייץ שלח להקדש פה וירמישא כ"ף ר"ט נגד זה התרצה לו הקהל יצ"ו להזכיר נשמתו בכל שבת עם שאר צדיקים הנכתבים בס' הזכרת נשמות פה (שם).

*הַקְדָּשָׁה, ש"נ,— שה"פ מן הקדיש: מי שאין ראשי בהקדשתו ראשי בהפרשתו (ספרי נשא ל).—והשתמשו בו בזמן האחרון בענין יחוד ספרו בדומה לכבוד אדם, Widmung; dédicace; dedication.

*הַקָּזָה, ש"נ,—שה"פ מן הִקִּיז, הַקָּזַת דם, Blutlassen; saignée; blood-letting: ודם עיקור ודם הקזה שהנפש יוצא בו (כרית' ה א). איזהו דם הקזה שהנשמה יוצאה בו כל זמן שמקלחת יצא דם התמצית מפני שהוא שותת (גמ' שם כב.). איזהו אדום כדם המכה וכו' רב נחמן אמר כדם הקזה (נדה יט:). כל המיקל במעודת הקזת דם מקילין לו מזונותיו מן השמים ואומרין הוא על חייו לא חס אני אחוס עליו (שבת קכט.). שמונה רובן קשה ומעוטן יפה ואלו הן דרך ודרך ארץ עושר ומלאכה יין ושינה חמין והקזת דם (גיט' ע.).— ומצוי בספרות: אותן שירטות ששורטין להקזת דם (תש' הגא', הרכבי קפט). שצריך להקזה פעמים ושלש בכל שנה (מלמד התלמיד, נלבים). שההקזה היא סכנה שמא יחתוך וורידי הדם וימות (אבודרהם, הלכ' ברכ' ח).

*הַקְטָנָה, ש"נ,—שה"פ מן הִקְטִין: הפעולות האלהיות אינן לתכלית הקטנה מזה ההקש מבוארת בעצמה והיא הקדמה מפורסמת (דרך אמונה, ניבאגו א א). — ובפרט בדקדוק, צורת הַקְטָנָה [1].

*הֶקְטֵר, ש"ז,—שה"פ מן הקטיר: כל הלילה כשרי לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים (מגי' ב ז). זריקת דם והקטר חלבים (תוספתא דמאי ב ז).

*הַקְטָרָה, ש"נ,—שה"פ מן הקטיר, כמו הקודם: שאין אכילה והקטרה מצטרפין (זבח' ב ה). להגשה לקמיצה ולהקטרה (מגי' ב ה). ששגג בביאה והזיד בהקטרה (יומ' גג.). יצאו שפיכות שיריים והקטרת אימורין שאין מעכבין את הכפרה (זבח' יג.). אחרי שהזהיר על עבודת השדים והזביחה להם הזהיר על הדם כי רוב הקטרתה הוא מהם (הריקנטי ג, אחרי).—ומ"ר: והקמיצות וההקטרות והמליקות וההזאות והקבלות (קדוש' א ח). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה וכו' הקמיצות וההקטרות וקבלת הזאות (תוספתא דמאי ב ז). אמנם בזמן מלאכ היו הגויים עושין עבודות והקטרות ומגישין מנחות וקרבנות לז' כוכבי לכת (חזוק אמונה לר"י ב"ר אברהם א לח).

*הֶקֵּל, ש"ז, — שה"פ מן הקל: ואולם קראנו החומר החמשי נושא על צד ההקל בשמות ואם אינו נושא על דרך האמת כמו שהתבאר בטבעיות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ב ג).

*הַקְלָאָה, ש"נ,—שה"פ מן הקל, במשמ' זלזול: ומיני הבזיון ג' הקלאה התול ולעג וההקלאה היא הזכרת הקלונות אשר יעשה האדם במי שיחשבהו חרפת אדם (נופת צופים ג ב). והתקיפים לפעמים יכעסו אף על היושר לרוע תכונתם ואשר לא ישערו בבזיון וההקלאה לא יכעסו וזה לסבלותם (שם ד). ובנערים יתחייב מהם הבזיון אשר בתכלית הנבלה וההקלאה והרצון כנבלה הפרסום אצל בני אדם בענין מגונה וההקלאה בנון שיבוזה ויחמס ולא ימצא מושיע לו (שם ח).

*הַקָּלָה, ש"נ, — כמו הקלאה, הַקָּלָה בכבודו של אדם: ומה אזכור או אספר בהקלותיך אותי בענין הזה (אגרת ר"י א"ת, בס' דרך טובים).

*הֲקָמָה, ש"נ,—שה"פ מן הקים, א) הקמת בנין וכדומה: מכאן שהקמת הלילה (במשכן) פסולה לעבודה

---

[1]) לא נמצא אצלי פתקאות לשם זה.

ביום (פסיק' דר"כ א). שנת הארבעים וכו' להקמת המשכן (ר"ה כ:). ניהלם כוכות התורה עד הקמת המשכן (מד"ר במד' יב). ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים וכו' אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך (רש"י שמות לט לג). כי בנסוע המחנות הלוים יורידו אותו ויקימו אותו ולא הוצרך לצוות עתה על הקמת שבעת הימים הראשונים וכו' שפירש לו עתה כי ביום החדש הראשון תהיה הקמתו (רמב"ן שם מ ב). ביום שכלו הקמותיו (של המשכן) בראש חדש ניסן (מד"ר במד' יב). — ˚הֲקָמַת מלך, מנוי מלך: מאחר שהקמת מלך מצוה למה לא רצה הקב"ה כששאלו מלך משמואל (רמב"ם מלכ' א ב). — ˚הֲקָמַת אבנים: הקמת האבנים מהירדן להוליכם אל המלון והקמה האבנים האחרות (ר"י אברבנאל, יהוש' ד י). — ב) *אִשור וקיום דבר, הקמת נדר וכיוצא בו: קיים ליכי ונשאל על הקמה ראשונה מהו (נדר' כט.). קיים ליכי ומופר ליכי ולא תיחול הקמה אלא א"כ חלה הפרה (שם). וחזר המקיים ונשאל על הקמתו (שם סז.). שאין ההקמה מועיל אחר ההפרה (רמב"ם נדר' יג כב).

*הַקְנָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִקְנָה, הקנאת שטר וכיוצא בו: המוצא שטר הקנאה בשוק יחזירו לבעלים (ב"מ טז.). וכלשון שכותב לישראל כך הקנאה כך הוא כותב לגוי (תש' הגא', הרכבי רלח). אמר להם רבא בר רב שילא לאלו שכותבין שטרות כשתכתבו הקנאה אם אתם יודעין זמנה מוטב ואם לאו כתבו עכשיו (הלכות פסוקות, ממונות). שטר הקנאה העשוי בדינן של עובדי כוכבים (שו"ת רשב"א לב). שאם אותן זהובים שנתנם בקנין במתנה או באותו מקום הוא מטבע והם נושאין ונותנין בו כדרך שעושין במטבע של כסף הרי אותה הקנאה של אותה מתנה בטלה (התרומות סד ב). ומעשה באחד שהיה חייב לחבירו מנה והקנה נכסיו לקטן כדי להבריחם מבעל חובו ואמרו שאין הקנאתו הקנאה (לבוש חו"מ, דייניס ב א). — ומ"ר: ולפנים בענין הרשאה כתבתי פסק גדול בעניין הקנאות הלואה על פי רבינו יצחק (סמ"ג עשין, פב). — ובדברים רוחניים ומוסריים מפשטים: וזו (התורה) מישרה להקנאת המוסר וההנהגה הישרה הן בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה (רלב"ג משלי כט). ואלה התנועות דרכם שיפעלו שתי פעולות אחת מהן קודם מציאות המצוייר והוא הקנאת החומר הכנה לשפע הצורה (ראב"ד, אמו"ר ד ג). החלק הנכבד הנמצא לאדם נאצל לו מצד הפועל והחלק הפחות הנמצא לו בא מצד המקבל שהפועל איננו כילי בהקנאת הטוב (נוה שלום, אבר' שלום ה ב).

˚הַקְנָטָה, ש"נ, — שה"פ מן הקניט: לא שגזרה משום הקנטה אלא משום שלא מצא תשובה (תש' הגא' הרכבי רנ). קורא להקב"ה ויענהו מצער הקנטתכם (רש"י, יב ד). כל שכן לאיש אשר כמוני מה שאני בו מרוב ההקנטה ומיעוט השגת החפץ (רשב"ג, תקון מדות הנפ'). אמנם נקרא לעג בשלא יכוון בו דבר אחר כי אם הקנטת הנלעג והבויון בו (נופ' נופ', מסיר ליאון ג ב).

˚הַקְנָיָה, ש"נ,— כמו הַקְנָאָה: ואין לו דרך שיקנה אדם חוב בה אלא במעמד שלשתן והוא דבר שאין לו טעם כמו שביארנו או בהקניית שטר החוב עצמו בכתיבה ומסירה מפני שהוא מקנה השיעבוד שבו (רמב"ם שלוח' ושותפ' ג ז). קטן עד שש שנים אין הקנייתו לאחרים כלום (הוא, מכיר' כט ו).

˚הַקָּעָה, ש"נ, — שה"פ מן נקע, יָקַע, ברפואה, הקעת הארכובה וכדומה, **Ausrenkung (ein. Gliedes); dislocation**: ההקעה היא יציאת עצם ממקומו והנחתו אשר לא בטבע וכו' ואם לא יצא אז אמנם נקרא הסרה בלתי שלמה ורבים יקראוה שמט (קאנון ד ד ה א). בסבות ההקעה ושמיטת ההנחה הסרת האבר אם בסבת ממהחת כמי שימשך אבר ממנו וימתיח עד שיקע או תנועה כבדה על ההשענות שמסיר האבר ממקומו כמי שיהפך רגלו (שם א ב ב י). הארכובה מהירת ההקעה ולפעמים תקע בלי סבה לבד הלוך קל או המעדה מועטה (שם ד ה א כז). הקעה מן ותקע ירך יעקב ועל הרך שבירך (הנחת כוסות המציצה) לגיד הנשה והפחד (מועיל) מה הקעה (שם א ד כא).

א.*הֶקֵּף, ש"ז, כנ' הֶקֵּפוֹ,—שה"פ מן נקף, א) הֶקֵּף העגול, הקו המקיף במרחק שוה מהמרכז, **Umkreis; circumference; périphérie**: כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח (ערוב' . ה). עמוד שהוא מוטל לאויר אם יש בהקיפו[1] עשרים

[1]) במשנ' מנקד' כ"י פרמה נקוד הֶקִּיפוֹ.

וארבעה טפחים מביא את הטומאה תחת דפנו (אהל׳ יב ז). כמה יהא בהקיפה (של הקורה) ויהא בה פותח טפח בזמן שהיא עגולה הקיפה שלשה טפחים (שם ו). ומרדע שאמרו אין בעביו טפח ויש בהקיפו טפח וגזרו על הקיפו משום עביו (שבת יז.). סוכה העשויה ככבשן אם יש בהקיפה כדי לישב בה כ״ד בני אדם כשרה (סוכ׳ ז:). הרוצה לדבק תורה נביאים וכתובים באחד מדבק ועושה בראשו כדי לגול עמוד ובסופו כדי לגול היקף (ב״ב יג:). אין עושין ספר תורה לא ארכו יותר על הקיפו ולא הקיפו יותר על ארכו (שם יד.). בהמה שנשבר בה עצם ויוצא לחוץ אם עור ובשר חופה את רובו כשר וכו׳ ורובו שאמרו לרוב ארכו ורוב הקיפו (הלכ׳ פסוקות, שחיט׳). שיתבונן להיות הקיפו של ספר בארכו שאם הקפנו על הקיפו חוט יהיה מדתו ששה טפחים (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת כ). ומהדק עד שיעשה היקף הכרך ששה טפחים (רמב״ם, הלכ׳ ס״ת ט ג). כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים שחופות רוב אורך גופו ורוב הקף גופו (הות, מאכ׳ אסור׳ א כב). והקו העובר על הנקודה הזאת יצא אל היקף הארץ אל שני צדיה והיה מבריח מן הקצה אל הקצה (הגיון הנפ׳ לבר חייא ג). גולגולת שנחבס רוב גבהה ורוב הקיפה (רמב״ם שחיט׳ י ו). ואם היה בהקיפה שלשה טפחים יש בה רוחב טפח (הות, שבת יז כו). — ב) ˚עצם פעולת דבר שמקיף את חברו: והסבים מהלכי הככבים למה שיראה על שני שרשים אם גלגל היקף או גלגל יוצא חוץ למרכז וכו׳ גלגל הקף סובב על גלגל אחר ולא יהיה סבובו סביב מרכז הגלגל ההוא הנושא אותו וכו׳ והוא שיהיה גלגל ההיקף מתגלגל ומחליף כל מקומו (ר״ב א״ת, מו״נ ב כד). במצוע האור והחושך הנמשכים אחר יושרם והקפם סביב הארץ (שם א עב). והרבה פעמים יבחרו מולדי מזלות לזריעה ועשונים והקפים יקיף אותם הנוטע או הזורע (שם ג לז). התנועות אשר לגרמי כוכבי לכת בעובי גלגליהם בי אינם תנועות סביב הארץ אבל על הקפים קראום גלגלי ההקפות (אמונה רמה א ח). — ובמשמ׳ ˚עגול, מעגלה: כיצד מפיסין עומדין כהיקף ומסכימין על מניין שמונים מאה או אלף (רמב״ם, תמיד׳ ומוספ׳ ד ג). — ג) בהגיון, ˚מה שכולל ומקיף הרבה דברים: ונקרא כל (במשפט כל אדם חי) ההקף הכללי המחיב (מלות ההגיון ב). ונקרא קצת (בהמשפט קצת האדם כותב) ההקף החלקי המחיב (שם). ונקרא אין אחד (בהמשפט אין אחד מבעלי החיים אבן) ההקף הכללי השולל (שם). ונקרא אין כל (בהמאמר אין כל האדם כותב) ההקף החלקי השולל ויהיו ההקפים ארבעה וכו׳ ואם יחובר בנושא המשפט הקף כלל כמאמרנו האדם כותב קראנו זה המשפט סתמי רצוננו לאמר שהוא סתום ולא נגדר בהקף (שם). והבדלת מיני הזיבות לאיש ולאשה וכמות הקפי הנדות (כוזרי ג סד). — ומה שמצוי בהרבה ענינים: הקף השביעיות סדור בהרבה ממצותינו הננו מחזיקים במלאכה ששת ימים ובשביעי נשבות ואחר שבע שביעיות של שנים ג״כ נשבות שנה אחת (ס׳ החינוך, מצוה של).

ב׳·**הֶקֵּף**, ש״ז, — כמו ב.*הַקָּפָה: גנב ופרע בחובו גנב ופרע בהקיפו לא עשו בו תקנת השוק (הלכ׳ פסוקות, ממונות).

·**הַקְפָּאָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִקְפִּיא: ולפעמים יהיה קר ויעזר טבעו לסגולתו בהקפאת הרוח והחלישו (קאנון א ב ב טו). הפעל שעושה הזכר דם הנדות מה הקפאה והעשוי (נוה שלום ב ז ו). ושלא היתה אותה הקפאה (של מי הים) בשאר הקפאת הקרח (רשב״ל דוראן, מג״א ה ד).

***הַקְפָּדָה**, ש״נ, — שה״פ מן הקפיד: הרי זה גיטך על מנת שתשמשי את אבא שתי שנים על מנת שתניקי את בני שתי שנים מת הבן או שאמר האב אי אפשי שתשמשני שלא בהקפדה (גיט׳ ז ו). טובה היא האריכה שהאריך רבי יהושע עם עקילס הגר מהקפדה שהקפיד בו רבי אליעזר שאילולי כן, חזר לסיאורו (מד״ר קהל׳, טוב אחרית דבר). כששברה (את הבהמה) לשאת עליה משוי שאפשר להשליכו בלא הקפדה (רמב״ם שכיר׳ ה א). וענין ההקפדה הנה היא השמירה והזהירות (ר״י א״ת, הקד׳ ריב״ג בהרקמה). תורה שבעל פה נפלה בו הקפדה מהשאירו לעד בחיבור מפורסם לבני אדם כולם למה שיגיע בזה מן ההפסד (ר״ש א״ת, מו״נ א עא). הקפידה עליהם שבינה הקפדה גדולה לפי שבונו לגנות הארץ (מלמד התלמידי׳, שלח). איני רואה ב״ב הקפדה (ר״א מלוניל, ארח׳ חיים ב, גיט׳). עשה מה שתוכל בין תשלים המלאכה בין לא תשלים כי אין הקפדה להשלימה שהרי אי אפשר אבל ההקפדה היא על הביטול (רשב״ל דוראן, מג״א ב טז). וקצת

דברים כי יתן האיש את לבו אליהם להנצל ממדת ההקפדה וכו' שלא להקפיד על אשתו ומשרתיו ובני ביתו (פלא יועץ, הקפדה). ממה שהשגיחו עליו מהקפדתם להזהר בספרים האלה הקדושים כאשר נמצאו בצורתם (ר"י א"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). שמצא המוחזק טענה שתחול הקפדתו עליה (הלבוש, חוכר ביא ה).

א.*הַקָּפָה, ש"נ, — שפ"פ מן הִקִּיף, א) הליכה סביב דבר מה: הקפה ברגל (סוט' ד.). כדי הקפת דקל (שם). יפה נוף שלה בהקפת המזבח (פסיק' רבתי מא). ועיר קוסטאנטינו בהקפת העיר יש בה י"ח מילין (מסע' ר' בנימין, 18). עד כאן הקפת ירושלם ועתה נתחיל הקפת צפת וכו' עד כאן הקפה קטנה מכאן והילך סדר הקפה גדולה (שבחי ירושלם). שההקפה באנשים רבים תבלבל ההנהגה (ר"י אברבנאל, יתרו). צוה שיעשו ההקפות (סביב יריחו) שבעה ימים ובשבעה כהנים ושבעה שופרות (הוא, יהוש' ו ה). והמנהג פשוט ליטול הערבה עם הלולב בשחרית בשעת הנענוע ובשעת הקפה עד שעת החבטה (רמ"א, שו"ע או"ח תרסד ז). ובשביעי מקיפים אותה (את הבימה) שבע פעמים זכר למקדש שהיו מקיפים את המזבח וההקפות לצד ימין (שו"ע שם, תרס א). — יובתכונה: וזה טעם למחשבי העבור לאחר שצרפו כל השעות והקפה של כל המחזורים (תוספ' ר"ה ח.). זה הוא הקפת הרקיע ותמורת עמידת החמה על הארץ (ס' העבור ב). והרקיע נמסך בהקפתו זו על שתי נקודות (שם). והם בדורים רבים אחד תוך שני אין פנוי ביניהם ולא רקות כלל אלא הקפתם מתוקנת מדובקים אחד באחד (ר"ב א"ת, מו"נ א עב). והגלגל הקטן הזה יקרא בשם גלגל ההקפה (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). כי אנחנו נשיג בו דברים גשמיים בלתי נראים כהשיגנו גלגל הנטייה וגלגל ההקפה (ראב"ד, אמו"ר א א). ומרכז גלגל הקִפת הירח יהיה במרחק הרחוק מגלגל הנושא (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח ח). וכל אחת מאלו תשלים הקפתה בכ"ז יום ושבע שעות פחות או יתר כפי המהלך השוה לה (שם ב). ונשלם אז הרקיע שש הקפות שלמות כחמה (יסו"ע לר"י ישראלי ב יז). אם יסכים היות החדש תלוי בירח באלו ההקפות (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח ב). — ואמר הפיטן: סובב בְּהַקָּפָתוֹ, סדר תקופתו, מהר תכפתו, מתר כפתו (יוצר לשבת זר"ח, אילת). — יהקפה וסבוב: ויש חלוק בין הקפה לסבוב כי ההקפה היא השלמת הסבוב עד סופו והסבוב יכול יהיה סובב את מקצת העיר ולא יהיה משלים את כלה (אבודרהם, סדר התקופות). — *הקפת הראש, תספרת השערות סביב כל הראש: הקפת כל הראש שמה הקפה (יבמ' ה.). — *וסבוב השערות סביב אבר מן האברים: מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא ב' שערות ועד שיקיף זקן התחתון וכו' הקפת גיד ולא הקפת בצים (סנה' סח:). — ב) ׳מַעְגָּלָה: והן (הכהנים) עומדין בהקפה (רמב"ם, תמיד' ומוספ' ד א).— ג) יבהשאלה, הקפת השכל ביחס למחשבה ורעיון, שהשכל מקיף אותו מכל צד, ר"ל מבין אותו בכל פרטיו: וכבר מנה דוד ע"ה העצם ורזב אלה המקרים וזכר הקפת חכמת האל יתברך בהם (ראב"ד, אמו"ר א א). ואני בעניי הבינותי להקפת האמת בדרוש הזה שלשה דבורים וכו' שהסכלות יותר נמצאת ביחיד וההשכלה ברבים עם הקפת האמת יותר נמצאת (ר"י אברבנאל, ב"א ח ד). כי יפה אמר החכם העמידה על הפסד הסברות קודם ההקפה במושג מהם שקר והוא השתדלות בעורון וטעות (אגר' אחוז דלמידינו, בס' מלא חפני). ראוי והגון לנו לתלות החסרון במיעוט הקפתנו והשגתנו (בחי"ע א, מגריס).

ב.*הַקָּפָה, ש"נ. — בה"פ מן ב.הִקִּיף, הקרבת שני דברים זה אל זה: שתי מגורות בעליה אחת תורם מכל אחת ואחת סקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרת כולם בהקפה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה (תוספתא תרומ' ג י). (לא צריך) צירוף סל להפריש מזה על זה אלא הקפה בעלמא כדי לתרום מן המוקף (תוספ' פסח' מו:).

ג.*הַקָּפָה, ש"נ, — בה"פ מן ג.הִקִּיף, מכירה בהקפה, לא לשלם במעות בעין מיד, אלא אחרי זמן קבוע, Kredit ; credit: שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר הקפת החנות אינה משמטת (שביע' י א). ראובן שקנה זהב מכותת משמעון פתוראה בהקפה לחדש אלול כל מיִשקל בי"ב זוז (ר"ש גאון, תשו' הגא', שע"ל ב ג). כשהיו בונין היו בונין בהקפה ולא היו נותנים בהם מעות של הקדש שנתנדבו לעשות בניין עד שנעשה כל הבניין (תוספ' מעי' יד.) ולא ימכור בהקפה אלא דבר שדרכו להמכר תמיד בהקפה (רמב"ם שלוח' ושותפ' ה א). והחנוני מקיף יין בהקפה באסנה

לבני אדם (רש"י אבות ג טז). וילך למסעיו וכו' הלך לפרוע הקפותיו (מד"ר ברא' מא). לפי מה שראיתי עכשיו במדינות אלו שמורגל בין הסוחרים שמחמת רוב הסתחרות ומשא ומתן שיש להם זה עם זה הם נותנים הרבה בהקפה (לבוש חו"מ קכח א). שמחה שאתם עושים בשביל הקב"ה הרי היא מעווכם היא תעזור אתכם לשלם הקפותיכם ומלוותיכם שתלוו בשבילה (רש"י ביצה טו:). וחנוני (נשבע ונוטל) על פנקסו שכותב בו הקפותיו כך ציוני פלוני לתת לפועליו ונתתי להם (הוא, כתוב' פז:). ראובן ושמעון נשתתפו וכו' וכשבאו לחלוק הביא ראובן עסק השותפות קצת במעות וקצת בסחורה וקצת בשטרות שמכר ליהודים בהקפה וכו' שמעון ישביע לראובן שאלו ההקפות הם מעסק השותפות ושעשאם לצורך העסק ולטובתם (טור, שבועה לג). ואם בן עיר אחרת יש לו הקפות בעיר יש לו רשות לעמוד שם אפילו כשאינו יום השוק למכור כשיעור שירויח כדי פרנסתו מן הריוח עד שיגבה הקפותיו (שם, שכנ' קנו). קרה לו כמקרה הרגיל אצל חנוני לקחת דבר יום ביומו לחם שלחנו ויין משתיו והפנקס פתוח וכל הקפותיו בספר נכתבין וכו' והנה אם יאמרו לאיש הזה בטרם מלאת לו שנת שלומיו הרבו הקפותיך אצל החנוני מקיף הלא יענה בכל לבו מעט מוער לא כביר ומי יודע אם עוד רבות מעותי אשר אתו מאשר לקחתי מידו (כ"מ אלשיך, משלי יא). החנות פתוחה ובני אדם נכנסים שם ולוקחים בהקפה וכו' הפנקס פתוח לכתוב בה ההקפות כדי שלא ישכח (רע"ב, אבות ג טז). ראובן נתעסק בהקפת סחורה לשמעון ובראותו כי התחיל להתמוטט לקח הסחורה מאתו וכו' (שו"ת חת"ס, חו"מ נג). והנה החנוני מקיף וכותב כל הקפותיו של בעל הבית עד לאחר חדש ימים (דרך ישרה, שער התוכחות).

*הַקְצָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִקְצָה, הפעולה להקצות דבר לשמוש מהשמושים: אבל בסוכת החג מצותה כל שבעה והקצאתה כל זמן מצותה (רש"י שבת מה.). נר עיקר הקצאתו הוא בין השמשות (תוספ' שם מד.). ויש אומרים שאין הכנה והקצאה בשל ע"א (לבוש או"ח שי ג). ואם נטמן בהם (במוכים) קדירה במקרה לא הוכנו בכך ואסור לטלטלן שנשארו בהקצאתן ולא בטלו להטמנה (שם רנט א).

א.*הֲקָצָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵקִיץ, א) בהשאלה, הֲקָצַת המתים: לעתיד בוא בשעת הקצת המתים אני שבע לראות (מד"ר תהל' יז יה). — ובמשמ' העקרית הֲקָצָה מן השנה: והואיל והתבאר מהות השינה ותועלתה נאמר שההקצה פעולת ההרגשות (ריב"ל, עולם הקטן ג ג). — ב) במשמ' מעמד ההפך מן שֵׁנָה, היות עֵר: ותהיה (הנפש) מוכנת בטבע שתתפעל או בעת ההקצה או בעת השינה (המעלות לרש"ט פלקירא א). השינה וההקצה הם בחלק אחד מן הגוף או בחלק מן הנפש או משניהם וזה כי השינה וההקצה הפכים וכו' שההקצה היא סימן שירגישו החושים כל אחד ההרגשה המיוחדת לו (צידה לדרך א מ). דע שההקצה שם מונח על התרת החושים להרגיש כל אחד כפי עבודתו בכל עניני העולם הנודעים לכל חי מרגיש וכו' והשינה וההקצה צורך לכל חי מרגיש שכל דבר שיתבטלו הרגשותיו מרוב ההקצה צריך לישן ואז ינוח לו (שם). גם יזהר מרוב המרחץ ומרוב השינה ומרוב ההקצה כי כל אלה מזיקים מאד לראות העין (מ' אלדבי, ש"א ז). רבוי ההקצה מיבשת רטובות הגוף והמוח (שם ה).

ב.*הֲקָצָה, ש"נ, — שה"פ מן ב. הֵקִיץ, הקצת שפתים: הקצת[1]) שפתיו (של המגדף) הוי מעשה (סנה' סה.). ולפיכך הקצת שפתים אינה חשובה מעשה שהרי יתכן לגדף בלבו בלא הקצת שפתים ולפיכך הקצת שפתיו ומחשבות לבו שאין בהן הקצה אחד הן וכו' ואעפ"י שאין בהן הקצת שפתים שאותיות אלו (איה) מאותיות הגרון הן ואין בהם הקצת שפתים שיש בהן מעשה לפיכך אעפ"י שהעיד בהקצת שפתים אינה חשובה מעשה שהרי אפשר לו להעיד בלא הקצת שפתים ונמצאת עדותן בהקצת שפתים ובלא הקצת שפתים אחד הן לפיכך אין הקצת שפתים חשובה מעשה (הרי"ף שם, סוף פרק ז).

*הַקְצָפָה, ש"נ, — שה"פ מן הִקְצִיף: מכה בלי תרופה, נצח לחרפיך תשלח כְּהַקְצָפָה, ובעמך לא למגפה (סלי' ער"ה, אזעק).

*הַקְרָבָה, ש"נ, — שה"פ מן הִקְרִיב: בזמן שראוי (הכהן) לביאה ראוי להקרבה בזמן שאינו

[1]) כך בערוך, ובב"י, וכך בפי' יציר' לברצלוני, ובנוסח' עקימה. ובנמ"י שם: הקשת.

ראוי לביאה אינו ראוי להקרבה (מו"ק טז.). ועל ההקרבה שהקריבו קרבן שלא נצטוו (מד"ר ויקר' כ). מכאן את למד שיום הז' להקרבה שבת היה (שם במד' יד). גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין (ערוב' סג:).—ובמשמ' עומד, שנקרב: יפה היתה הקרבת פרעה לישראל ממאה צומות ותפלות (שם, שמות כא). — ובסגנון הקראים במשמ' בקרוב, ההפך מן ברור: ואולם סימני ההקרבה כפי דתנו אנחנו בני מקרא נבארם כי מצות תוריות אע"פ שתלויות בדעת הברור בן תלויות בהקרבה וכשעושים בהקרבה עושים אך אם יודע בדעת הברור חוזרים מן ההקרבה אל דעת הברור (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח ט). מפני שדעת ההקרבה קיימת וראויה להשתמש בה בין במנהג העולם בין בעניני המצות ואולם מה שמצאנו במנהג העולם שהדעת שופטת להתנהג בדעת ההקרבה במקום שאין שם דעת הודאי וכו' שמצאנו במנהג העולם שהאדם ירצה ללכת למדינת הים להרויח וזה אינו ידוע לו בבירור כי אם לפי דעת ההקרבה ויעשה על פי הקרבתו (שם י).

*הַקְרָשָׁה, ש"נ, — בה"פ מן הִקְרִישׁ: ושיקרה הקד המשוש הרך וכו' כמו השלג והשומן ואמנם השלג להקרשתו וקפיאתו (קאנון א ב ב ג). והשלג הוא מקרירות האויר והקרשתו (פי' יליר', מיוחס להראב"ד א ב).

*הֶקֵּשׁ[1], ש"ז, מ"ר הֶקֵּשִׁים, — בה"פ מן *הִקִּישׁ דבר לדבר, א) הפעולה להקיש ולדמות שני דברים שיש בהם צד דמיון, ועצם הדמיון, Analogie: התחיל דורש להן מהיקש ומקל וחומר ומגזירה שוה מהיקש הואיל ותמיד קרבן ציבור ופסח קרבן צבור וכו' (ירוש' פסח' ו לג.). דבר הלמד מהיקש חוזר ומלמד בק"ו (זבח' מט:). אין היקש למחצה (כרית' כב:).—ובכלל כח השכל להקיש ולדמות דברים זה לזה: וזה הדעת אשר אמינהו הוא יותר מעט ההרחקות מן הדעות הקודמים ויותר קרוב אל ההקש השכלי (ר"מ א"ת, מו"נ ג יז). אבל מצד השגת הנבואה והתורה האלהית המצוה לעשות הדברים הנרצים אצל הש"י אף על פי שלא יגזרם ההקש (העקרים א יא). כי אנו הולכים עפ"י הכתוב וההקש והעתקה ולא על הקש היוצא מההקש כי הוא עקש ולא הקש (הערות למ' כסילי, הקדם א ב). שיש סגולות רבות לא יתאמתו מצד ההקש רק הנסיון כמו שיש אבן שכאשר תעבור על החומץ תישבר (רב"ט שפרוט, פרדס רמוג', סדר מועד). כי חוזק האמונה גבר על ההקש אשר היתה במחשבתו (ר"י אברבנאל, יהוש' יד א). שצוהו אז במצות המילה כי היא היתה ודאי יוצאת מההקש השכלי (חזות קשה לר"י ערמאה ב). שאם היה הדבר כן למה העלים יעלימוהו וידברו בחידות ומשלים אם הם דברים שהאדם בהיקש שכלו ובמופתים יוציאם אל ההודעה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 14). ולקצת מקומות בקצת מצות בארה התורה אופן לאוטם והמעט יהא הקש על הרב (הקד' ר"א הקראי לג"ע). כאדם שסובל חולי גדול שההקש גוזר שלא תספיק רפואה לחולי ההוא (מרפא לנפש לא). וכשנתמעטה חקירת התלמידים וחלש היקשם כשתעריכהו להיקש שמאי והלל רבותיהם אז נפלה מחלוקת ביניהם עיונם בדברים רבים לפי שהיקש כל איש מהם לפי שכלו ולפי העקרים המוצאים אצלו (מנוה"מ ב א ו א).—*בהקש אל, בדמיון אל: שהוא אדם בהקש אל החמור ובהקש אל המלאך איננו אדם כי אם מקרה (ראב"ד, אמו"ר א א). וידאה שאין ערך לנזקו בהקש אל תועלתו (שם ו ב). לאיש היודע בפעל בהקש אל הכח אשר לו (רלב"ג, מלחמ' ה' א ט). ואם הנפש לא קדמה בחמר בפעולות שש הימים קדמה בהקש אל המשפט הזרעיי (מאמ' הנפ' לרשב"ג). ואם אינה תולה (הנפש) מהגוף בהקש אל ישותה או בהקש אל תכליתה תולה על דרך מה בהקש אל התחלתה (שם). ואמרו שהחושים בהקש לעולם הבא הם בתכלית החסרון (מאזני צדק, אלגזלי 13). — ב) בפרט בהגיון, משפט הגיוני בנוי על פי חקי ההגיון מהקדמות ותולדה, Syllogismus; syllogisme: כי כל שני משפטים נבדלים לא יתחייב מהם דבר כלל וכו' ואם השתתפו במין אחד מן השיתוף עד שיתחייב מהם יחד משפט אחד אז יקרא הקש (מלות הגיון ו). וידע דרכי ההקש ועשות המופת (ר"מ א"ת, מו"נ א פה). יודעים בתקון ההקדמות ובעשיית ההקש ובהשגת התולדה עפ"י החקירה (אגר' מנח' הקראי, לקו"ק, נספח'). שהדבר שיודע בהקש לא ימלט מחלוקה אם שיהיה נודע קודם לכן ולא יצטרך אם כן אל הקש ואם לא היה נודע מהיכן ידע האדם שידע אותו על ידי הקש (העקרים א טז). ולאנשי

[1]) בערב' קיאש a).

قياس

ואת המלאכה מין ממיני ההקש יקראוהו הקש החלוף וזה כי אנחנו כשרצינו לאמת משפט מה ובארנוהו בהקש אחד מן ההקשים המשאיים והוליד לנו המשפט אשר רצינו שנדע אמתותו הנה אנחנו נקרא אותו ההקש המשאיי הישר ואם אמתנו המשפט בדרך אחר והוא שנניח סות המשפט אשר נרצה לדעת אמתותו ונחבר ההקש שיהיה לנו המופת בו ויוליד שקר הסותר אשר הנחנו נאמר כי המשפט אשר הנחנו הוא אמתי בלי ספק ואז המשפט אשר נרצה לאמתו נקרא הקש החלוף ולנו מין אחר מן ההקש נקראהו הקש החפוש והוא שיהיה משפט מה נודעו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו הנה נקח המשפט ההוא כללי ונשימהו הקדמת הקש ולנו הקש אחר נקראהו הקש הדמיון ר"ל ההעתקה (מלות הגיון ז). ההקש מאמר יונחו בו דברים יותר מאחד ויתחייב ממנו בעצמות לא במקרה דבר אחר זולתם בהכרח (כל מלאכת ההגיון, ההקש). כי היה פעל ההקש במה שהוא הקש לבאר המוסכל בידוע (שם). התמדת המציאות המיני אי אפשר שידבק במציאות האיש הגשמי לפי שההקש יהיה כן כל גשם בעל תכלית ואין בעל תכלית אחד בו כח בלתי בעל תכלית (ראב"ד, אמו"ר א ו). כי בעל התלמוד לפעמים מביא וקובע בתלמוד דברי שום חכם אעפ"י שאין הדבר כמותו ויכריח שיהיה סותרו אמת כדי שלא יבוא אחר ויחזק כסברת אותו החכם וכו' וקרוב לדרך זה דרכו בעלי ההגיון בהקש[1] הרתיעה (מכת' ר' ח"ים בן מוסא לר"י כנו, כי"ת כ). ואלו י"ד המינים ממיני ההקשים יקראו ההקשים המשאיים ואולם ההקשים התנאיים הנה הם שני מינים וכו' (מלות הגיון ז). ולנו הקשים אחרים נקראם הקשי הדינים התוריים ואין פנים לזכרם במה שאנחנו בדרכיהם (שם). אדע לטהר את השרץ משלשמאות טעמים ובהקשים מכוונים (ר' קלוני', אבן בחן לד). ואם ירצה לקבל זה ממי שידע המופתים בכל מה שיש עליו מופת יקבל ויבנה על זה הקשיו וראיותיו ואם לא יבחר בקבלה (ר"מ א"ת, מו"נ א עב).

*גבול.

הקש, *הקש מורכב, *הקש החלוף, *הקש תנאי, *הקש מחובר, *הלציי, *חיובי, *חלקי, *כללי, *נצוחיי, *שכלי. —*הקדמה.—*הַהֲכָה.

*חוסה.—*חִפּוּשׂ, *חִפּוּשִׂי.

*ילד, הוליד, התילד.

*מְבֻקָּשׁ.—*מופת, מופתי. — *מקום, מקומות.

*קצה.

*רתיעה, הקש הרתיעה.

*הַקְשָׁאָה, ש"נ, — שה"פ מן הקשה, צווי הַקְשָׁאַת עורף פן תקשו כי היא רעה רבה (אזהר' ר"י ברצלוני, אתוה דעתי).—והקשאת הלב: הקשאת הלב החריבה את בית המקדש ראשון (רלב"ג משלי כח). וענין הקשאת לב פרעה ולב סיחון היה ע"צ העונש לחטאים קדומים ומנע הא"י מהם בחירתם הטבעית (רשב"ל דורקין, מג"א, ת"י א).

*הַקְשָׁבָה, ש"נ, — שה"פ מן הִקְשִׁיב: כמו החולים שהם מקשיבים לקול הרופא הקשבה יהירה ואינם עושים ממה שצוה אותם דבר (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). שבשאר חלקי המאמר לפעמים אנו עושים מה שנעשה בפתיחה מן ההתלמדות והחבוב וההקשבה ואומר לדיינים שיטו אזניהם לשמוע (נופת צופים א ז). מה שאצטרך להכביד תשמע הקשבה כוללת שתי אזנים וכו' והנה ברטיית האוזן אשר היא ההקשבה לדברי תורתי תעלה ארוכת כל חולי וכל מכת חטא ועון כי תשמע ותחי נפשך (ר"מ אלשיך, משלי ד כ-כא).

*הַקָּשָׁה, ש"נ, — שה"פ מן הִקִּישׁ, נקש, נגיעה חזקה והכאה זה בזה: הקשת זרועותיו דבעל אוב הוי מעשה (סנה' סה.). כגון ההקשה שמקיש הזב (ר"ת ב"ק יז:). אבל הקשת זוג ע"ג החרס והנחת סנדל של בהמה ברגלו כשבורה מן הקרב הוי מעין מלאכה ראשונה (תוספ' שבת נט.).

*הַקָּשָׁה, ש"נ, — שה"פ מן הקיש, כמו הֶקֵּשׁ: כי כן אמר הפיתומי כי התורות לא יעשה זה ההקשה (אבו השם הקרא', לקו"ק, נספח'). ואין בעבודת האל סברא ולא הקשה ולא התחכמות (כוזרי א לט). וכבר שכנו אל ההקשה והסברא השכלית (שם ב מט). שלנבואה ראות יותר גלוי מההקשה (שם ד ג). ומן השמות יש שהם מפרשים *שבאשר תשמע אותם יובנו לך עניניהם אשר יורו

1) והעיר שם אי"ש וז"ל: אולי הוא ההקש הנקרא apagogischer Beweis.

עליו בלשון ההוא מבלי שתצטרך אל ההקשה בין הענין ההוא ובין דבר אחר (מלות הגיון יא). ואלו הענינים אשר לא יושגו מדרך ההקשה בטלום פלוסופי יון מפני שההקשה מרחקת מה שלא נראה כמוהו (מנח' קנא' לר"י מפיסא 87). ואל תכנים עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדיבור ומיני ההקשות ואופני הראיות ואיכות הילוך העילה עם המעולל (הו"ה, יחוד המעבה ה). וכן יעשה בכל תולדה תחובר אליה הקדמה צודקת ויולד מה שיתחייב יגיע העניין אחר הקשות רבות אל סתירה בין שתי התולדות האחרונות (ר"ש א"ת, תרג' פתית' מו"נ). האמת הוא אשר יובית בהקשות רבות וכו' מאמר קצר מקיף בכל חלקי ההקשות (נופת צופים כ י). שבאלה ההקשות הערה מופלאה נכבדת במקצת דמיון לאשר רוח אלהים בו (בעה"ב לאבן לטיף כד). ואחר שדבר עמו הניח כל הקשותיו ושב לבקש רצון האלהים מעמו (כוזרי ד כז). — הקשת הלשון: והיתה ההקשה מחיבת אותנו לנהוג אותם מנהג זולתם מן הנפרדות אשר תדגשנה (הקד' ס' השרש' לריב"ג). בשער אשר נזכר בו המלות הזרות היוצאות חוץ מדרך ההקשה (הרקמה, שער יא). איננו יוצא חוץ מדרך ההקשה ולא רחוק ממנהג הלשון (שם יד). בעבור שהם מגנים אותה במה שנמצא ממלות זרות יוצאות חוץ להקשת הלשון (שם, הקד') — ובכלל הקשת השכל: וכשתהיה הדעת מחייבת זה מן ההקשה השכלית ומחכמת הקבלה (רשב"ג, תקון מדות הנפ' כז). ואשר הם מחכמת הדבר וההקשות (שם טו).

הֶקֵּשִׁי, ת"ז, לנק' ־שִׁית, — א) של ההקש, ממבע ההקש: הסגולה כשתהיה לא תלך ענינה כפי משפט הקשי ולא במופת הגיוני (ראב"ע, ספר הנסיונות א). ועתה ראה היאך נמשך זה המאמר התורני אחר עיון ההקשי (בעה"ב לאבן לטיף כד). הדברים אשר המחלוקת בהם מבוארת בין התורה והחכמה אם ימצא כזה אין ראוי שנבקש ההאמתה ע"צ הלמוד ההקשי אבל נשען בדברי התורה ובמפורסם מענין התורה (ר"א דלמידינו, בחינ' הדת כ). וזה שאתה אומר היא הדת ההקשית [המנהגית] מביא אליה העיון (כוזרי א יג). ואחר תרכיבם הרכבה הקשית ותוליד מהם תועלת התולדות בעור השכל הכללי הסומך אותם (שם ה יד). אבל השווי ההקשי כבר אפשר שישתנה כפי הכנת המקבלים (העקרים ג יד). וזאת המלאכה ואם היא הקשית הנה לא ישתמש בהקש בפעל (כל מלאכ' הגיון סח.). תמונת המאמר ההקשי הנכלל תחתיהם והתמונות ההקשיות מהם מבוארים התולדה מעצמם ומהם בלתי מבוארים (שם כה:). לכן היה מחויב שיותקו חלקי ואת המלאכה כספר ולא יהיה מספיק הנמצא מזה בטבע לבד ולא בהרגל כמו הענין מהרבה מהמלאכות ההקשיות (נופת צופים א כ). ולהסכים דעתם עם הדעות העיוניות ההקשיות וטבע המצואים שאמתוהו המופתים החותכים (הקד' בעה"ב לאבן לטיף). והנה חכמתם הגדולה הזאת בענייני מציאות העולם התחתון והעליון אינה תלויה בהקדמות מופתיות ובראיות הקשיות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 104). — ב) הכֹּבֶד ההקשי, הקַּלּוּת ההקשית, הוא משקל המיני שיש לכל גוף וגוף, שע"י הוא נבדל ושונה משאר הגופים, specifische Schwere; pésanteur spécif.; specif. gravity: ואמנם המים גרם פשוט מושבו הטבעי שיהיה מקיף לארץ מוקף מן האויר בהיותם על הנחותיה הטבעיות והוא כברם ההקשיי (קאנון א א ב, הקד'). האמנם האויר הוא גרם פשוט מושבו הטבעי מעל המים ותחת האש וזה קלותו ההקשית (שם).

הֶקְשֵׁר, ש"ז, — שה"פ מן הקשיר, חבור בין שני דברים: שמכאן הבינו הכמי הרפאה כשיחלה שום אבר בגוף שאעפ"י שיש להשגיה ברפאות אותו האבר השיתוף שיש לו עם אבר זולתו מצד התילדותו ממנו או מצד ההקשר שהוא נקשר בו עכ"ז הרפאות של האבר החולה היא המכוונת בעצם (תגמ הנפש א ז). — ובהשאלה, חבור ויחס רוחני: שזה ההקשר שיש בין התחתונים והעליונים הוא' על ידי האומה הישראלית באמצעות התורה (מנח קנא' לר"י מפיסא 85).

הַר[1], ש"ז, ההָר, הָרָה[2], ההָרָה, הַרְכֶם, מ"ר הָרִים, ההָרִים, סמי' הָרֵי, הָרָיו, — א) מקום בארץ גבוה מאד מעל פני האדמה שמסביב, Berg; montagne; mountain: על הַר נשפה שאו נס הרימו קול להם (ישע' יג ב). כל גיא ינשא וכל הַר וגבעה ישפלו (שם מ ד). על הַר גבה עלי לך מבשרת ציון (שם ט). וירד יי' על הַר סיני אל ראש ההָר ויקרא יי' למשה אל ראש

---

[1]) רק עבר' וכנענ'. אחד מהמושגים הקדומים והעקריים שהלשונות האחיות נתרחקו בהם כל כך בשמות שקבעו לו. — [2]) לא נתברר מה טעם התחיל ורק בזה לסגל ההא ולא בההרה.

ההר ויעל משה (שמות יט ג). ויתיצבו בתחתית ההר (שם יז). היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר (ש"א כה כ). וישמעי הלך בצלע ההר (ש"ב יו יג). והנשארים הרה נסו (בראש' יד י). ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל (שם יב ח). בערבה בהר ובשפלה (דבר' א ז). והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת (שם יא יא). כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו (ישע' יח ג). והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (בראש' ז יט). בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (שם ח ה). קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות (שה"ש ב ח). יום ענן וערפל כשחר פרש על ההרים עם רב ועצום (יואל ב ב). ואמרו להרים כסונו ולגבעות נפלו עלינו (הושע י ח). ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הרי אררט (בראש' ח ד). סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר (שה"ש ב יז). לשבר אשור בארצי ועל הרי אבוסנו (ישעי' יד כה). ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר (מלאכי א ג). — *הר גבוה, תאר כבוד לאדם גדול, חכם מצוין: מסתברא מלתא דאמר רב נחשון גאון והר גבוה היה (תש' הגא', הרכבי נא). ומתוך שאתה תלמיד חבר לנו והר גבוה בתורה גלינו לך את רחישות לבבנו (שם, רנו). — *עוקר הרים, מפלפל מאד בחכמה, בתורה: עוקר הרים וטוחנן זה בזה בסברה (סנה' כד.) ררב יוסף סיני ורבה עוקר הרים (ברכ' סד.). שהיה סיני ועוקר הרים בחריפות ובבקיאות (בבר לאדן רז:) — הכנים ראשו בין הרים גדולים, התערב במחלקת שני אנשים גדולים: מפני מה אתם מכניסין ראשי בין ב' הרים גדולים בין ב' מחלוקות גדולות בין בית שמאי ובין בית הלל (יבמ' טו:). א"ר ברכיה כך דרשו שני הרי עולם רבי אליעזר ור' יהושע (מד"ר שה"ש, מה יפו). — ומשל: הר בהר לא יפגש ארם באדם יפגש[1]: החכם יחשוב בנפשו ההרים לא ימושו והאנשים יפגשו (מרחה המוסר כב). — וכמליצה, *השדים של האשה: ואני אשים פני בראשונה להלל יפעתה, אולי יישר בעיניה ואשכון על הריה ועל גבעתה (עמנ', מחב' יז). — *הר סיני, מין מאפה של בצק לחג השבועות: ההר שתצייר על ראש הנ"ל לא יהיה גבוה ותלול כי אם מהמצויירים או מאותם שעושות הנשים של בצק לחג השבועות וקוראות לו הר סיני (א' מודינא, לב האריה ב יא). — *הרי אש, הרים מריקים אש: הגדולים והנפלאים שבין ההרים המריקים אש המה הר עטנא וכו' (למודי הטבע סו.).

אמיר.

בקעה, גיא, בין ההרים.

גבוה. — גבעה. — *גבשושית. — *גדוד — *גמזיה.

זקוף.

מורד. — *מדרון. — מעלה.

עמק, שפלה, ההפך מן הר. — עקב.

פסגה.

*צוק. — צלע.

ראש. — רגלי ההר. — רכס. — רמה.

שלשלת הרים. — *שפוע. — שפי.

תל, תלול.

***הראה**, ש"נ, — שה"פ מן הראה: ואם הלשון יהיה מופקר ולא ייטיב לשמור מה שיש במצפונים יהיה שער האוצר פתוח ויצא מה שאינך חפץ בצאתו ויראה מה שאין הראתו טוב בעיניך וכשתשמור השער אתה שומר האוצר (חו"ה, הפרישות ה).

***הראות**, ש"נ, — שה"פ מן הראה: שמה שהניח הפלוסוף שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים האפשריים כבר יחשוב לו שיהיה פנים מההראות (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ב), ר"ל נראים הדברים ומתקבלים בלשון על הדעת. כי זה מספיק למליץ שהוא מוכיח מן המפורסמות ומהדברים שיש להם פנים מן ההראות (נופ' צופ', מסיר ליאון א ד). אמנם היאך יהיה לספיר פנים מההראות הוא בזה האופן וכו' (שם ח). — ובמשמ' רק למראית עין: ואני אומר לך זה באמתות לא על דרך ההראות והאלהים יודע (נרבוני, מו"נ א מת). כי הנה תתגאה (הטוס) ותתעלם בכנפה ותגביהנה למעלה ותעשנו כמין עגולה מלא עינים וטוב רואי הדור למראה מאד ועל ב היא עושה כאשר ראינו ההראות ההוא שעה לכל אחד מרוחות העולם (ר"מ אלשיך, איוב לט יג).

הרבה, תה"פ, — בכמות רבה, viel; beaucoup; much ויִשמש עם שמות ופעלים: אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד (בראש' יס א).

[1]) בארמית: טורא בטורא לא פגע אינש באינש פגע.

והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה (יהוש' יג א). הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד (ש"א כו כא). וגם הרבה נפל מן העם וימתו (ש"ב א ד). לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד (שם יב ב). ותתן (מלכת שבא) למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה (מ"א י י). הביא מאפיר עצי אלמגים הרבה מאד (שם יא). אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה (מ"ב י יח). העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה (ישע' ל לג). ויאספו יין וקיץ הרבה מאד (ירמ' מ יב). זרעתם הרבה והבא מעט (חגי א ו). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל (קהל' ה יא). אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם אל תרשע הרבה ואל תהי סכל (שם ז טז-יז). כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך כי הרבה יהיו (שם יא ח). תקן משלים הרבה (שם יב ט). ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הרבה מאד (דהי"ב לב כז). ואומרים לה (להסוטה) כתי הרבה יין עושה הרבה צחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שכנים הרעים עושים (סוט' א ד). והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שרותין את השבת (פסח' סו.). אמר הקב"ה ליעקב יעקב הרבה את יקר בעיני (מד"ר במד' ד). — ועם ל, לְהַרְבֵּה: ובכל עיר ועיר צנות ורמחים ויחזקם ותבעם לְהַרְבֵּה מאד (דהי"ב יא יב). בכל יין לְהַרְבֵּה (נחמ' ה יח). — מֵהַרְבֵּה: והתפלל בערנו אל יי' אלהיך בעד כל השארית כי נשארנו מעט מֵהַרְבֵּה כאשר עיניך ראות (ירמ' מב ב).

*הַרְבָּעָה, ש"נ. — שה"פ מן הִרְבִּיעַ: שלא נאסרה עמי בהרבעה (חול' קיז.). — הַרְבָּעַת בהמה: ואין אסורין (בני נח) אלא בהרבעת בהמה ובהרכבת האילן (סנה' נו:). מפי הקבלה שבני נח אסורין בהרבעת בהמה (רמב"ם מלכ' י ו).

*הַרְבָּצָה, ש"נ, — שה"פ מן הרביץ, הרבצת בהמה: כדי הגבהה והרבצה (האגור, הלכ' שחיט'). — יז הרבצת מים: והרבצה מועטת שרי בשביעית ובמועד אסור אפילו הרבצה מועטת (תוספ' מו"ק ו:).

הרג[1], ממנו הָרַג, הֶרֶג, הֲרֵגָה.

הֶרֶג, ש"ז, — שה"פ מן הָרַג: והיה על כל הר גבה ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים ביום הרג רב בנפל מגדלים (ישע' ל כה). הכמכת מכהו הכהו אם כהרג הרגיו הרג (שם כז ז). הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (יחזק' כו טו). ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג ואבדן (אסתר ט ה). הצל לקחים למות ומטים להרג אם תחשוך (משלי כד יא).— *הרג מיתת בית דין: על חטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות בית דין סקילה שרפה הרג וחנק (תפלת ר"ה ויוה"כ).

הָרַג, פ"י, עת' אֶהֱרֹג, יַהֲרֹג, יהרג, ואהרגהו, הֲרֹג, הָרוֹג, לַהֲרֹג, הֹרֵג, הֹרֵג, הֲרוּגִים, הֲרֻגֵי, — המית באיבה, מות לא טבעי, erschlagen; tuer; to kill: כל הרג קין שבעתים יקם (בראש' ד יה). לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם (שופט' ט כד). כי איש הרגתי לפצעי (בראש' ד כג). כאשר הרגת את המצרי (שמות ב יד). שורי הרגת נטיעותי קצצת (ב"ק לא:). כי באפם הרגו איש (בראש' מט ו). ואותה בחרב הרגו (יחזק' כג י). איפה האנשים אשר הרגתם בתבור (שופט' ח יח). יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי (בראש' כז מא). ונקי וצדיק אל תהרג (שמות כג ז). במסתרים יהרג נקי (תהל' י ח). מה בצע כי נהרג את אחינו (בראש' לז כו). ואת הבהמה תהרגו (ויקרא כ יה). ותהרגו את בניו (שופט' ט יח). אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו (תהל' צד ו). ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר (בראש' לד כה).—ובע"ה, במשמ' המיתם לאכילה, נרדף עם שחט: הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין (ישע' כב יג).—וצמחים, השחיתם: ויהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל (תהל' עח מז).-- ומק' נסמך: ויבקש (פרעה) להרג את משה (שמות ב טו). — ולווי: קום הרג אותם (שופט' ח כ). והרגו איש את אחיו (שמות לב כז). ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו (במד' לא יז). — וכנוי: שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין (בראש' ד כה). האמר תאמר אלהים אני לפני הרגך (יחזק' כח ט). בא אביו ותפסו עם הזונה התחיל האב צועק ואומר הורגך אני (מד"ר שמות מג). לשני בלבים שהיו בעדר והיו צווחים זה עם זה בא זאב ליטול טלה מן העדר והיה אחד מהם מתגרה כנגדו אמר חבירו אם איני הולך ומסייעו עכשיו תורגו ותיכף עלי והורגני (ספרי מטות קנז). בראישונה שמעתי לכם נטלני וחבשני בבית האסורים ועכשיו הרי הוא הורגני (מד"ר ויקר' יח). איך אלך ושמע

1) רק עברית ומואב'.

שאול והרגני (ש"א יו ב). שלף חרבך ומותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופט' ט נד). אם הרגם ודרשוהו (תהל' עח לד). והרגוני על דבר אשתי (בראש' כ יא). ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג (במד' יא יט). הלהרגני אתה אמר (שמות ב יד). ואמר להרגך[1]) ותחס עליך (ש"א כד יא). והתורה אמרה אם בא להורגך השכם להורגו (סנה' עב.). הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך (בראש' כז מב). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שמות כא יד). שורי הרגת נטיעותי קצצת אתה אמרת לי להורגו אתה אמרת לי לקוצצו (ב"ק לא:). נתמלא עליה חמה להרגה (מד"ר שמות א). ואחזה בו ואהרגהו בצקלג (ש"ב ד י). כי הרג תהרגנו (דבר' יג י). אל תהרגם פן ישכחו עמי (תהל' נט יב). והיה כל מצאי יהרגני (בראש' ד יד). ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו (שם ח). ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות (שם לז כ). פן יהרגני אנשי המקום (שם כו ז). ויצו דוד את הנערים ויהרגום (ש"ב ד יב). באותה שעה ביקש משה רבינו, הורגן (נדר' לב.). רעה את צאן ההרגה אשר קניהן יהרגן ולא יאשמו (זכר' יא ד-ה).—וכמלחמה, בשדה קטל: רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ' ד לא). הרבה הורגים יש לו למקום (תענ' יח:). עמך בחרב יהרג ומצבות עזך לארץ תרד (יחזק' כו יא). ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד הכל בני חיל (דהי"ב כח ו). — וכמשמ' השמיד, אבד מן העולם: ואת הכנעני הישב בעיר הרג (מ"א ט יו). סכתה באף ותרדפנו הרגת לא חמלת (איכ' ג מג). כי ארצך שחת עמך הרגת (ישע' יד כ).—הורג, כמו שם: לתת אותה (את החרב) ביד הורג (יחזק' כא יו). להוציא אל הרג בניו (הוש' ט יג). עד אחד אומר ראיתי את ההורג ועד אחד אומר לא ראית (סוט' ט ח). — הרוג, הרוגים, הרגי: ותחת הרוגים יפלו (ישע' י ד). לבש הרגים מטעני חרב (שם יד יט). באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו (יחזק' לז ט). ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתי אחריו ומצאתי סייף בידו ודם ממפטף והרוג מפרפר (שבוע' לד.). מצאוהו חנוק ותלוי באילן הרוג ומושלך על גבי הסייף (שמח' ב ג). השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו בג' תחומי שבת (שם ד לד). —וסמי': ותהינה נשיהם שכלות ואלמנות ואנשיהם יהיו הרגי מות (ירמ' יח כא). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב (ירוש' ברכ' א ג ד). ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן (ב"ב י:).—וכנ': וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרגיה (ישע' כו כא). אם בהרג הרגיו[1]) הרג (שם כז ז).—והיה טורפת את האדם: וישלח יי' בהם את האריות ויהיו הרגים בהם (מ"ב יז כה). ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (איוב כ יז). — ובהשאלה, במוסריות: כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה (איוב ה ב). כי משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם (משלי א לב). כי רבים חללים הפילה ועצמים כל הרגיה (שם ז כו).

— נפע', נהרג, יהרג, — שהרגוהו: אם יהרג במקדש אדני כהן ונביא (איכ' ב כ). ובנותיה אשר בשדה בחרב תהרגנה (יחזק' כו ו). הנהרגים היו מתיזין את ראשו בסייף (סנה' ז ג). והיוצא ליהרג (גיט' ג ד). הואיל ונהרגו בו (ביום טוריינוס) שמעיה ואחיה אחיו (תענ' יח:). כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג וכו' אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור (סנה' עד.). האשה היוצאה ליהרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הוולד תחילה (ערכ' ז.).

— פֻּע', הרג, — כמו נפעל: אם כהרג הרגיו הרג (ישע' כז ז). כי עליך הרגנו כל היום (תהל' מד כג).

***הֶרֶג**, ש"ז, — רוצח: הרי זה לא ימכרנה לא לתגר ולא לחרם ולא להרג מפני שמרמין בה את אחרים (ב"מ נב.). נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין (נדר' ג ד).

הֲרֵגָה, ש"נ, — כמו הרג: התקם כצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה (ירמ' יב ג). ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה (שם ז לב). כה אמר יי' אלהי רעה את צאן ההרגה (זכר' יא ד).

***הִרְגָּזָה**, ש"נ, — שם"פ מן הרגיז[2]), רגז.

***הֶרְגֵּל**, ש"ז, מ"ר הרגלים, — שה"פ מן הרגיל, א) מה שמרגיל ומביא את האדם לידי דבר מה,

---

[1]) כך ב"א, ב"נ להרגך, והעיד רד"ק בפרוש: הריש נקרא בקמץ רחב כי הגימל נקודה בשוא ופתח.

[1]) בקצת נוסח' הרגיו.

[2]) לא נמצאו אצלי פתקאות למלה זו.

Gewohnheit; coutume, habitude; habit: לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה (שבת א ג). אין לשין את העיסה בחלב ואם לש כל הפת כולה אסורה מפני הרגל עבירה (פסח' ל.). טוב מי שהוא מבאר משנתו ממי ששונה ורגיל בהרגל לשון והולך (מד"ר קהל', טוב מראה). ובזמנינו סבה רביעית (למחלקת בענינים) לא זכרה (אלכסנדר) שלא היתה אצלם והוא ההרגל והלימוד כי האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו וכו' (ר"מ א"ת, מו"נ א לא). שאלו הנחת תנועת הלשון מצאת עצמך רץ ומהיר קל על לשונך לרב ההרגל בו (מחזני צדק, אלגזלי 50). ואין רבר מקרב הלבבות הרחוקות בהרגל האכילה אלו עם אלו (שבט יהודה ו). הנולד כעיר פרא צריך הרגל ולמוד עד עלותו במעלות השלמות (הקד' ר"א הקראי לג"ע). — ואמר הפיטן: רצוננו רוע הֶרְגֵּל, רשענו צרק מעגל (סליח' מנח' יוה"כ, לך ה' הצדקה). — ואמר המליין: בקלות הרגל שכלו ורוח בינתו בקצוי הבריאה מוליך ומביא מעלה ומוריד (בחינ' עולם ב). — ובכל': כי תעזור אותך אמונתך הטובה והרגלך הטוב שהרגלת באמונת השם (פי' מבלי לנרת' הלוי ג כו). — ומשל: השכל מתנה והמוסר קניין וההרגל על כל דבר שלטון (רשב"ג, תקון מד' הנפ' כ). וירגילו נפשם בכל מדה רעה וכו' וההרגל הוא טבע שני ומרוב שהם מוטבעים במדות הגרועות הוא קרוב מן הנמנע להעתיקם מהם (המעל' לרש"ט פלקיירא ב). ההרגל יעשה אומן (הקדמ' לוהר התכה). — ומ"ר: ושירגיל עצמו להרגלים הטובים ויתאוה להם ויבחרם ויתערן בהם (מחזני צדק, אלגזלי 82). כי הנמשך אחר ההנאות הגופניות והמתפשט בהם יותר מן הראוי יהיה קשה לו להפרד מהם כי ימשכוהו התאוות ההזקות וההרגלים (פי' מבלי לנרת' הלוי ה ג). — והֶרְגֵּל רבר, לשון נקיה בתשמיש המטה להשחוק וכרומה שלפני עצם המעשה: נטל כים דינרין והלך ועבר עליה (על הזונה המפורסמת) שבעה נהרות בשעת הרגל רבר הפיחה (ע"ז יז.). — *הרגל הלשון, במשמ' מנהג הנהוג בלשון: כי כשאמרנו זה היה על דרך העברה והרגל הלשון (ר"מ כמז"ל, חשבון העבור). — ועי' מִנְהָג.

***הֶרְגֵּלִי,** ת"ז, לנק' הֶרְגֵּלִית, מ"ר הֶרְגֵּלִיִּים, ־יות, — של הֶרְגֵּל, מטבע ההרגל: שרצו הכרח המצא למשיח שלשה שלימיות הא' שלימות טבעי והשנית שלימות הרגלי והשלישי המשבי וכו' (דרך אמונה, כיכאגו כ ו). כי על כן היו המדות הרגליות לא טבעיות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה ד). — הכמות הרגליות, כמו חכמות שמושיות: למה שהתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון בטחו הנפשות על כל מה שאמרוהו בטבע ובמה שאחר הטבע (כוזרי ה יד). וזה המין הוא מה שקורין חכמי המחקר חכמת התכונה והוא חלק מהחכמות שקורין הרגליות או למודיות (ר"ש א"ת, יקוו המים יא).

***הֶרְגֵּשׁ,** ש"ז, מ"ר הֶרְגֵּשִׁים, — שה"פ מן הִרְגִּישׁ, א) עצם שה"פ: אין הפסקתן אלא להרבות הרגש מהלך פסיעות וקול תחילת עבודות בעזרה (רש"י יומ' לג:). — ב) הכח והסגולה שיש בבע"ח להרגיש, Empfindung; sentiment; feeling: שהשכל יביט בענינים עצמיים וכלליים בלתי חלקיים וההרגש ברכרים חמריים (אגר' ב למנחם הקראי, לקו"ק נספח'). כי ענין החיות אשר היא ההזנה וההרגש נמצא בכל אלו המינים ומעמידם (מלות הגיון יג). והכח המרמה הוא אשר בו ישארו רשומי המורגשות אחר אשר הם נעלמים מההרגש וירכיב קצתם לקצתם (המעל' לרש"ט פלקיירא ב). כי ההרגש החיצון כמו הראות והשמע רואה הדברים ושומע הקול הנשמע וההרגש הפנימי והוא הדמיון משיג הענין (רוח חן א). ונמצאת בהם (בבע"ח) נפש הצומחת כאילנות אלא שנמצא בהם כח ההרגש מוסף על האילנות (שם). שאחר ההרגש האחרון אפשרות במציאות ההרגש הנה לא יתחייב מזה שלא ימצא שם הרגש אחרון לזה החי (רלב"ג, מלחמ' ה' ו כד). הנה הוקשה אצלי מאר התרתה והרלב"נ לא התעורר עליה כלל והרד"ק הרגיש הרגש חלוש (ר"י אברבנאל, מ"ב יג). בחרר הראשון (של המוח) הוא כח ההרגש וטבעו חם ויבש (מ' אלדבי, ש"א ד). בחרר השלישי הוא כח השכל ונקרא שופט שהוא ישפוט על הרמיון כמו שישפוט ההרגש על המורגשות (שם). שהלשון מפני רכותה ורבוי עצבי הרגשו השיגה זה והעין להיותה יותר קשה לא תשיגנו (ראב"ד, אמונה רמה א ו). — ומ"ר: ובאמת כי כל שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או רבור מלאך הוא במראה או בחלום כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים (רמב"ן בראש' יח ב). וכל דבר שיגבר עליו העפר גבורה

גדולה אין בו אחד מן ההרגשים (מ׳ אלדגי, ש״א ד). הואיל ואין התנומה דבר אחר זולתי השקט ההרגשים (שם). שהענינים כבר נעשו בבלי ההרגשים (שם ה). ובהפרד הנפש מן ההרגשים אשר תרגיש הנפש נזק שיבא אליה מן התכונות הרעות (שעה״ש לאגן לטיף נח).

*הַרְגָּשָׁה, ש״נ, — בס״פ מן הרגיש, א) עצם הפעולה, d. Empfinden ; sensation : במשמש מטתו בחלומו שאי אפשר לשמש בלא הרגשה (נדה מג.). נעקרה (טפת הזרע) בהרגשה ויצאה שלא בהרגשה (שם). הרגשת מי רגלים (שם נז:). כי בהיות ההרגשה, הדעת מתאוששה, אעפ״י שהידיעה תחלה כנערר וכנמצא. לבד כהיותו בלי שמצה (אגר׳ מנחס הקראי, לקו״ק נספח׳). שההרגשה הכללית היא בלב (פי׳ מבלי לזרח׳ הלוי יד י). וצריך לקרר המזג קרירות בינונית באכילת חזרת שלוקה ובשתיית מי שעורים במי הבוסר אם אין אצטומכתו מחודדת ההרגשה (מ׳ אלדגי, ש״א ד). כי הנה יש באדם מציאות נפש כמו שיש לכל הבע״ח משמשת להרגשה והשכלה וכו׳ ובו תלוי ההרגש (דרך ה׳ לרמח״ל ג א). כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע (רא״ג״ע, במד׳ ז פט). וכן בענין העונש המגיע לנפש הנה הפלוסופים לא ייחסו לנפש הרגשת צער וכאב (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 82). בי הנשמה היא החכמה ומושכה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ (ראב״ע, שמות כג כה). בכל כחות הנפש החיונית כלומר בכל ההרגשות שהם סבות כל המעשים (מלמ׳ התלמ׳, ואתחנן). שאותן שאינן יכולין לישן יהיו פניהם ירוקין ויתקלקלו פעולותיהם והרגשותיהם (מ׳ אלדגי, ש״א ה). — וכהשאלה, ״ברוחניות, Gefühl sentiment : היות יראתנו בלא הרגשה כמצות אנשים מלומדה (הקד׳ מלמד התלמידים). השלמים בני עליה שהרגשותיהם מכוונות נגד ה׳ (שם, גרא״ב׳). כל זה יורה אבוד הרגשותיכם ואבידת שבלבכם (שגע יהודה ז). — ב) *כמו חוש, sense ; sens ; Sinn : כנגד ה׳ הרגשות וה׳ מורגשות (מד״ר במד׳ יד). אינם יסודות ולא גופות שיושגו בחמש הרגשות (ר״נ, פי׳ יצ״ר׳, קונט׳ המסב׳). שגם הבהמה ישלה ה׳ הרגשות כמו בבני אדם ראיה ושמיעה וריח ולעט ומשוש (פי׳ י, הדגרות לנסי בן נח סקראי). ורעבי החמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח (ראג״ע, שמות ה כא). שחמש ההרגשות הן על מדרגות חלוקות בפי צורך בעל ההרגשות (מלמ׳ התלמיד׳, בהעלותך). ויתר החושים יש לכל אחד מהם אבר מיוחד הנושא אותו החיך לטעום האף להריח האוזן לשמוע העין לראות וכל אלו החמשה הרגשות שרשם בתוך המוח וכו׳ ולזה ההרגשות הם חיצוניות והם ג״כ פנימיות (ר״י א״ת, רוח תן ג). — ויחיד : לכל הרגשה והרגשה נתן הקב״ה תורה מה לעשות ומה לא לעשות ללב לא תתורו לעינים אחרי עינים לאזנים וכו׳ כשם שהקב״ה גזר על הבריות וכו׳ והתחתונים מה לעשות כן צוה לכל הרגשות האברים של אדם מה לעשות (מדר׳ תדבא, אפסטין ת). שהחיך שהוא כלי ההרגשה והטעם הושם באדם להבחין בין הטעם הטוב למזג האדם ויאכלהו ובין הטעם הרע וירחיקהו (המעל׳ לרש״ט פלקיירא א). — וסמי׳ : והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן (ראג״ע שמות ג א). — ג) *הַרְגָּשַׁת שפתים, בענין הוצאת האותיות בכלי הדבור, כמו הֲבָרָה : שכל האותיות יש להן הרגשת שפתים אבל אות היוצאת מן הפה בלי הרגשת שפתים וכו׳ (מדר׳ אגדה, בובר, בראש׳ ב).

*הַרְגָּשִׁי, ת״ז, לנק׳ הַרְגָּשִׁית, מ״ר הַרְגָּשִׁיִּים, יות, — מטבע ההרגש : וההפרש השלישי אשר הוא שכל בלתי הרגשי לא תבקש לא עלה וסבה (אגר׳ מנחס הקראי, לקו״ק נספח׳). הוא מורה השגחה אמתית במופת הרגשי בבחירתו לאומת ישראל (ג״ע לר״א הקראי, תפלה ג). לפי שאינו דבר המסור לכל אחר שלא נדע ידיעה הרגשית (מלמ׳ התלמיד׳ בראש׳). הפשטים מוכרחים להשגה הרגשית והמושכלות מוכרחות להשגה שכלית (מ׳ אלדגי, ש״א ת). וכמו שהנפש הזנה היא הנושא לתבונת הנפש ההרגשית לקבל המוחשים כן הנפש ההרגשית היא נושא לזאת ההכנה אשר לכח הדמיון (רבב״ל דורא, מג״א, ח״י ד). אחר כן נבראו התחתונים שהם כולם חמרים ושפלים והם שלשת הצורות ההיולאניות דוממית צומחית הרגשית (זגות אדם 9). אשרי האוהב אהבה שבליה לא הרגשית כי בזה מותר האדם מן הבהמה ועליה נאמר רשפיה רשפי א״ש

בסגנון ארמי : נשים לאו בנות הרגשה נינהו משובחות אנשים דבני הרגשה נינהו תקצין (נדה יג.).

שלהבת יה (למת לדיק, אריה מודינא ו). ואם היא נעזרת דאשונה בכחות ההרגשיים איננה צריבה אליהם כציוד אלה הענינים בעצמם וכו' וכאשר הבחות ההדגשיים משיגים בכאן במה שמרגישים מן המורגש כן הכחות השכליות בהפשטת הצורה מהחומר וההתדבק כה (כוזרי ה יג).

הרדליה, — עי' חרדלית.

***הַרְדָּמָה,** ש"נ, — שה"פ מן הרדים, נרדם: ואעפ"י שהחם יעשה זה במה שמחליש בפועל הקור בהדדמה (קאנון א ב, ב ב, בט). וכאשר תצטרך אל הרדמה הנה לא תעבר כמו אל כשכש בי הוא עם הדדמתו מורגל (שם א ד י א). והשינה ענין מה לגשם תהיה הנפש בו מבטלת לחושים הנראים על דרך ההרדמה להם (ראב"ד, אמו"ר 70).—ובהשאלה, כמשמ' הפסקת הרגש של החוש, הפסקת כח התנועה של האבר: ולפעמים יבא באחרית בעשת הצד והריאה הדדמת החוש באחור זרוע בעליו (קאנון ג י ד א).

***הַרְדָּפָה,** ש"נ, — שה"פ מן הִרְדִּיף, א) ענש בית דין לממרה שאינו ציית לפסק הדין [1]. — ב) *רדיפה אחדי האויב במלחמה: ומפני זה היה מהתחבולה בלוחמים כאשר לא ירצו בהתמדת ההרדפה ולא יחפצו להלחם עם הנרדף שיטו המרוצה לצד ימין או לצד שמאל (ר"י אברבנאל, ש"ב ב כא).—ובהשאלה: וראוי היה הויתור הזה יותר מההרדפה לפי שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (אוהב משפט, איוב יד ד). — ומ"ר: ולמה תרדפני כמו אלה ההרדפות (רלב"ג, איוב י). — וכמשמ' *שם נרדף: ולפעמים יאמר עכול ובשול על דרך ההדדפה (קאנון א א ו ג). — *הרדפת

[1]) כסגנון ארמי: ומנלן דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורים מאי לשרושי אמר אדא מרי וכו' אמר רב יהודה הרדפה, מאי הרדפה אמר רב יהודה וכו' מנדין לאלתר ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ששים (מו"ק טז.). וכתב על זה הרא"ש וז"ל: גירסת הגאונים מאי הרדפה אמר רב פפא נצבי דקני פידש גאון שקושרין קנים זו לזו וחובשין אותו ביניהם כדי שלא יעמוד בבית האסורין בריוח ולא ילך לכאן ולכאן וגם לא יוכל לחכך כעין קסדא שעושין לחבושים. ע"כ. ורש"י פרש מלשון רדיפה. ומהרמב"ם (סנה' כד ט) נראה כי ר"ל בהרדפה: לדחוף ולסחוב על הארץ. — ולא נתברר מקורו, אך עכ"פ צורת המלה מעידה שהיא עברית, והיתה נהוגה בענין ענש בי"ד.

המליצה, ר"ל השתמשותה במליצות נרדפות למושג מהמושגים: כל זה (טמנם בעפר וכו') הרדפת המליצה בהכנעת הגאים (אוהב משפט, איוב מ יג).

הרה, ממנו א.הָרָה, ב.הָרָה, הֵרָיָה, הֵרָיוֹן, הֵרוֹן.

א.**הָרָה**[1], ת"נ, מ"ר הָרוֹת, — א) אשה שיש לה עבר בבטנה, schwangere ; enceinte ; pregnant : הנך הָרָה וילדת בן (ברא' יו יא). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הָרָה ויצאו ילדיה (שמות כא כב). כמו הָרָה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע' כו יז). בי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תרטש והָרֹתֵיהֶם תבקע (מ"ב ח יב). — ב) בהשאלה, עיר מבצר העומדת על הספר בין שתי ארצות [2], Grenzstadt ; ville fortifiée. befest. de la frontière; fortified frontier town : בה אמר יי' על שלשה פשעי בני עמון ועל ארבעה לא אשיבנו על בקעם הָרוֹת [3] הגלעד למען הרחיב את

[1]) רקעברית, באשור' ארו.—[2]) עי' הערה שלקמן. —[3]) פרשו רוב הקדמונים והאחרונים הרות זו ובמו"כ הרותיה שבכתוב שלאח"כ במשמ' והרותיהם תבקע שבמשמ' הראשונה. אבל אין חצי השני של הבתוב, למען הרחיב את גבולם, מתישב בלל לפי זה, כי אין זה כלל דבור טבעי. וכבר הרגיש זאת מנחם בן סרוק ויפרש הרות שבכאן במשמ' הר, וכבר טענו עליו על זה דונש ותלמידיו, ואעפ"י שצדקו המשיגים עליו בענין הגזרה, שבודאי הרות אינו מן הר, אך ככונת הבתוב צדק מנחם מהם, כי אין ספק בדבר שהכונה פה להערים הבצורות שעל הגבול, והסכים לפרוש זה גם רי"א, וצריך לאמר כי בהשאלה נעתקה מלה זו למשמעה של עיר בצורה שעל הספר. ומקור המלה אולי בהפעל ארה באשור' שהוא משמש במשמ' הקיף ועשה כמו גדר וחומה סביב, ואולי זו היא משמעתו העקרית והראשנה של שרש זה גם בעבר' וממנה נסתעפה אח"כ המשמעה המשאלה של הריון האשה. ויש קצת ראיה לדבר שאין המשמעה של הריון האשה הראשנה והעקרית לשרש זה, והוא, שהלשון הערב' לא השתמשה בו במשמעה זו, ואלמלא היתה משמעה זו קדומה לשרש הרה טבע הדבר היה נותן שגם היא תשתמש בו. ולבן רגלים לדבר, כי השרש העקרי שהניחה הלשון השמית למושג זה הוא חבל [a]), שבו משתמשת הלשון הערב' למושג זה וישנו גם בעברית, ועקר משמעתו של שרש הרה הוא מושג שבשבילו השתמשו בו לענין מבצר וחומה על הגבול, ובהשאלה החלו להשתמש בו אח"כ

[a]) حبل

גבולם (עמוס א יג). אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל ההָרוֹתֶיהָ [1]) בקע (מ"ב יה יו). — ג) שם מפשט, כמו הֵרָיוֹן: אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה הֲרַת עולם למה זה מרחם יצאתי (ירמ' כ יז-יח). היתה ה ר ת ן [2]) שלא בקדושה ולידתן בקדושה לא חולצין ולא מיבמין אבל חייבין משום אשת אח (הלכ' פסוקות ג). היתה ה ר ת ן ולידהן בקדושה הרי כישראל לכל דבר (שם). — ואמר הפיטן בהשאלה: היום הֲרַת [3]) עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם (מוסף ר"ה).

הָרָה. — הֵרָיוֹן.

יָלְדָה, לֵדָה וכו', עי' ילד.

*כָּרָם, כֵּרְסָה בין שניה.

מְעֻבֶּרֶת.

*עִבּוּר.

*רֵהיים.

ב. **הָרָה**, פ"י, הָרִיתִי, הָרְתָה, הָרִינוּ, אֶהֱרֶה, תַּהֲרִי, תַּהַר, תַּהֲרוּ, תַּהֲרֶינָה,— הָרְתָה האשה יֶלֶד, נהיתה הָרָה, חֲבֵלָה, schwanger werden; devenir enceinte; become pregnant: ותרא (הגר) כי הָרָתָה (בראש' יו ד). הנה נא את עקרה ולא ילדת והָרִית וילדת בן (שופט' יג ג). וַתַּהַר (חוה) ותלד את קין (בראש' ד א). ויבא אל הגר וַתַּהַר (שם יו ד). וַתַּהַר לאה ותלד בן (שם כט לג). וַתַּהֲרֶיןָ שתי בנות לוט מאביהן (שם יט לו). האנכי הָרִיתִי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו (במד' יא יב). — ובהשאלה: הָרִינוּ חלנו כמו

גם לענין אשה הרה אולי ע"ש דמיון הצורה, ואח"כ גבר שמוש זה וכמעט דחה שמוש חבל מהלשון ולא השתמשו בו אלא המליצים, ואח"כ חזר וציץ השרש הזה שנית כלשון העם קצת בצורה אחרת, עִבֵּר, במקום חִבֵּל כחלוף ח-ע, ר-ל, ומה שעוד קצת ראיה הוא שגם השרש עבר משמש לענין ערים, טבורה של עיר: כיצד מ ע ב ר י ן את הערים, עי' זה השרש. — [1]) רק אולסה' הזכיר צורה זו ויאמר כי צריך למחוק ה הראשנה (Olsh. § 82 f). — [2]) כך, במקום ה ו ר ת ן. — [3]) והעיר ע"ז בעל שבלי הלקט (הלכ' ר"ה, סוף סי' כג) וז"ל: ופתרון היום הרת עולם יש מפרשין אותה על לשון המקרא ורחמה הרת עולם וכו' שהרי בתשרי נברא העולם וכו' ויש מפרשין הוא דין ומשפט העולם וראיה שלהם שכל מקום שנאמר במשלי ריב או מדון או מצה מתרגמינן אותו הרת וכו'.

ילדנו רוח (ישע' כו יח). תַּהֲרוּ חשש תלדו קש (שם לג יא). הָרֹה עמל וילד און (איוב יה לה). הָרוֹ עמל והוליד און (ישע' נט ד).

— פֻּעַ', הֹרָה—הֹרָה יֶלֶד, נוצר ילד בבטן האשה, empfangen werden; être conçu; be conceived: יאבד יום אולד בו והלילה אמר הֹרָה [1]) גבר (איוב ג ג). דבר עשק וסרה הֹרוֹ [2]) והגו מלב דברי שקר (ישע' נט יג).

*הִרְהוּר[3]), הַרְהוּר, ש"ז, מ"ר הַרְהוּרִים, — שם"פ מן הִרְהֵר, מחשבות ורעיונות ועשתונות שעולים על הדעת, הנגד של דבור: (כודקים את הזב) במאכל וכו' ובחולי ובמראה ו ב ה ר ה ו ר (זב' ב ג). זאת אומרת ה ר ה ו ר כדבור דמי (ברכ' כ:). שיש בה (בפרשת ציצית) חמשה דברים מצות ציצית יציאת מצרים עול מצות ודעת מינים ה ר ה ו ר עבירה וה ר ה ו ר עבודת כוכבים (שם יב:). שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול דבור אסור ה ר ה ו ר מותר (שבת קיג:). כל המביא עצמו לידי ה ר ה ו ר (אשה) אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (נדה יג:). כי התאב והמתאוה וכובש את יצרו אחר בן אינו נצול מן ה ה ר ה ו ר (הגיון הנפ' לבר חייא ב). שאי אפשר לו (לת"ח) לעמוד בלא ה ר ה ו ר תורה (ברכ' כד:). ואל יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר ה ר ה ו ר חטא ועבירה (שם מו.). שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום ה ר ה ו ר עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (ב"ב קסד:). — ואמר הפיטן: יפת תואר התרתי ל ה ר ה ו ר בעוריו, כי יצר לב האדם רע מנעוריו (אזהר' לר"א הזקן). יעלו משם לבית עזרה, זכים משגיאות ה ר ה ו ר זרה, להוציא דשן השמור לעזרה (יוצר שבת פרה, אופני עם). תחילת עבירה ה י ר ה ו ר הלב שניה לה ליצנות (דא"ז ו). שלא תטעו ב ה ר ה ו ר הלב לעבוד אלו להיות סרסור ביניכם ובין הבורא (רמב"ם, עכו"ם ב א). והזהר מ ה ר ה ו ר לבך ופתוי היצר לך (חו"ה, סוף שער הכניעה). וכל הנתפס ב ה ר ה ו ר

[1]) כבר נתוכחו בדקדוק מלה זו ריב"ג ור"ש הנגיד (דקדוק', ספר' להשתלחק), וקצת החדשים רצו להגיה הנה במקום הרה, עפ"י התרגום. — [2]) הסכימו החדשים להגיה הָרוֹ, מקור קל.

[3]) בארמ': חלם חזית וידחלנני וְהַרְהֹרִין על משכבי (דני' ד ב).

הלב הוא גוף ואפילו הרוח (ר"מ גבאי, דרך אמונה יד). — ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בהרהור הלב (תפיל' ר"ה ויוה"כ). שהמתענה יהיה רחוק מכל טנופי העולם הזה בלב ובפה וכל אשר הנפש משתמשת בו בהרהורה ובדבורה (הגיון הנפ' לבר חייא ב). — הרהור היצר: והשלישי הרהור היצר ורמיזתו לאדם במה שיהבב אליו העולם הזה (חו"ה, יחוד המעשה ד). אבל הרהור היצר מתחלק לשני חלקים אחד מהם מחשבות מספקות על האמתות ומשבשות עליו אמונתו (שם). — ומ"ר: שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים (ברכ' נה:). ואל יבהלוני חלומות והרהורים רעים (שם ס:). לפי שהלב מתפחד ומהרהר ותושש מפני פחד המלחמות לקרבתם אל המצור ובל פחות מג' ימים אין הלב נח מזעף אותן הרהורים ופחד המיתה (ספר העתים לברצלוני, ע"ש א). והמשחיתים הללו שולטים בל ימי השבוע מזמן תפלת ערבית ודנין אותם שהיו במחשך מעשיהם ומהרהרין הרהורים על משכבותם (הריקנטי, וירא). האשה המתקשטת לפני האנשים כזה היא מדלקת לבם ומבנסת הרהורים בלבם (אורח' לדיק', הגאוה א). — ואמר הפיטן: זבובי מות יבאיש עסיסים, זדונות ופשעים והרהורים תוססים (סליח' שחר' יוה"כ, ה' אלהי). ובל שרעפים ובל הרהורים, גלאים לשום בו שיעורים (שהי"ת, יוס ה). אין מראין לו לאדם (בחלום) אלא מהרהורי לבו (ברכ' נה:). הרהורי עבירה קשו מעבירה (יומ' כט.). אחרי הרהורי דברים שהיו שמה (מד"ר ברא' נז). בל הנותן ד"ת על לבו מבטלין ממנו הרהורי חרב והרהורי רעב הרהורי שטות הרהורי זנות וכו' (אדר"נ כ). מוזהרין אנו שלא להעלותה (הע"ז) על לבנו ולא נסיח דעתנו לכך ונחשוב ונמשך אחר הרהורי הלב (רמב"ם עכו"ם ב ג).

א.***הִרְהֵר**, פ"ע, — התרוצצו בדעתו מחשבות ועשתונות מתחלפות, **nachdenken; rêvasser; to fancy**: המהרהר (אדות התשמיש) בלילה ועמד ומצא בשרו חם (מקוא' ח ג). שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה (ע"ז כ:). שלא הרהרתי ביום לבא לידי טומאה בלילה (חול' לז:). אזהרה לכהנים שלא יהיה לבם מהרהר בשעת עבודה (ספרי עקב מא). — ובכלל חשב מחשבות **שונות**: ויהי אחר הדברים וגומר הרהורי דברים היו שם מי הרהר יוסף הרהר אמר בשהייתי בבית אבא היה אבא רואה איזה מנה יפה היתה שם והיה נותנה לי וכו' (מד"ר ברא' פז). וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה (שם שמות א). בשביל לפיים לבל באי העולם שלא יהרהרו לומר שלא היה (נח) צדיק אלא בדורו (תנחומא נח ו). התחיל אברהם מהרהר באו המלבים להלחם עם הסדומים (שם, וירא ח). ואני מהרתי לעשות רצונך ולא הרהרתי לומר אתמול אמרת לי בי ביצחק יקרא לך זרע (מדר' ויושע א). התחילו מהרהרים היש ה' בקרבנו (והזהיר, שמות לד.). לפי שהלב מתפחד ומהרהר ותושש מפני פחד המלחמות לקרבתם אל המצור (ספ' העתים לברצלוני, ע"ש א). — ואמר הפיטן: והיה אמון מהרהר למענה, ואמר בלבו אברא עולם בבינה בעבור אמנה (יוצר א שבוע', יי' קנני). וממו הרהר, זרוז מהר, ומן מוהר, ובולי טוהר (יוצר שבת בראש', אל נשא). — והִרְהֵר בלבו, בדעתו, בנפשו, ההפך מְדַבֵּר בפיו: בעל קרי מהרהר בלבו (ירוש' ברכ' ג ד), ר"ל מחשב בדברי תורה במחשבתו ואינו מוציא בפיו. אין אדם נחשד בדבר אא"ב עשאו ואם לא עשה בולו עשה מקצתו ואם לא עשה מקצתו הירהר בלבו לעשותו (מו"ק יח:). והיה אברהם מהרהר בלבו ואומר שמא חם ושלום נמצא בו פסול (מד"ר ויקר' ב). בפיהם אמרו וה לזה רבי פנחס אמר בלבם הרהרו (שם). אפלו דבר לא היו חסרין אלא מי שהיה מהרהר בלבו דבר והוא נעשה (שם שמות כא). אם מהרהרים אנו בלבבינו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו (שם כו). והיו נדב ואביהוא מהרהרין בלבם ואמרו אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כדי שנטול שררה (תנחומא אחרי יג). מיד אותו איש מהרהר בדעתו ובי בזה הצדיק בא אלי לפייסני (כלה רבתי ג). שלא תהרהרו בנפשותיכם ולא בלבבם חלילה חלילה שיש לבוראינו שום דמות (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 14). — וְהִרְהֵר בדבר: בבל מקום מותר להרהר בדברי תורה חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא (ברכ' כד:). צונו הקב"ה שלא לקרות באותן הספרים בלל ולא נהרהר בה ולא בדבר מדבריה (רמב"ם, עכו"ם ב ב). וראוי לפנות בו הלבבות מהבלי העולם ולהסתבל באמונה במצות ולהרהר בם לא ב. רהורי עבירה (מלמ' התלמיד', ואתחנן). — ואמר הפיטן: תבת ישראל גרמה ענין הדמויות,

והשם מוכיח מ ל ה ר ה ר בשתי רשויות (יוצר שבת א' אחס"פ). — וביחס הפעול: ואמנם כאשר ינוח רוח החיים בשינה הנפש היא עומדת בכח הדמיון ל ה ר ה ד עניינים והן החלומות (מ' אלדכי, ש"א ה ג). — והִרְהֵר א ח ר פלוני, אחר דבר פלוני, על פלוני, התרעם עליו, חשב מחשבות כי לא טוב עשה: פעולתו (של הקב"ה) שלימה על כל באי העולם ואין ל ה ר ה ר אחר מדותיו אפילו עוולה של כלום (ספרי האזינו שז). אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל ת ה ר ה ד אחריו ביום שמא עשה תשובה (ברכ' יט.). בשעה שלא מצא (אברהם) מקום לקבור את שרה לא ה ד ה ד אחר מדותיך (ב"ב טו:). שלפי ש ה ר ה ד ת י אחר מעשיו נכשלתי (מד"ר שמות ו). מי הוא שיהיה רשאי ל ה ר ה ר אחר מדותיו של מלכי המלכים הקב"ה (שם).—ואמר הפיטן: מי י ה ד ה ר אחר מדותיך לדינה, נוכחיו להשיב מחלציו לזינה (סליח' יוס נ, אני יום). — והרהר על: הרי כמה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא ה ד ה ר ו על מידותי ולא אמרו לי מה שמך וכו' בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בד' מאות שקל כסף ולא ה ר ה ד על מידותי (סנה' קיא.). בקשו מן נתן להם שליו נתן להם כיון שנתן להם כל צורכיהם התחילו מהדהרין ואומרים היש ה' בקרבנו אם אין אמר להם הקב"ה ה ר ה ד ת ם עלי חייכם שאני מודיע לכם הרי הכלב בא ונושך אתכם (פסיק' דר"כ, עמלק). — *והרהר אחר, כמו הדהר בְּ: ואין ל ה ר ה ר אחר יוצרנו, בלבנו ולא בספורנו (שסי"ת, יוס ה). שזוכר את האשה כמו שהיא מלובשת בהן שמייפין אותה ו מ ה ד ה ר אחריה (רש"י ע"ז כ:).

ב.*הִרְהֵר, — עי' ב.חרחר.

***הַרְוָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִרְוִיחַ, ההפך מן דחק: כך דרך הרשעים בשהן בצרה הם צועקים ובעת ה ר ו ח ה חוזרין לקלקולן (מד"ר שמות י). ואתה בשרתנו ב ה ד ו ח ה נעשה עמך יום טוב (שם במד' י).— ועי' רְוָחָה.—ובמשמ' רֶוַח במסחר: ותכליה עושה הספינה אינו אלא ליטול שכר מלאכתו כי איננו מצפה לתכלית הנהנה וכ"ש ל ה ד ו ח ה בסחורות (נפולות יסוד' לר"י מוסקאטו ד). אם הרויח שם צריך לתת מס לפי ענין ה ה ר ו ח ה (לבוש, שותפ' בקרקע קסג ב).

הֵרוֹן, ש"ז, — כמו הֵרָיוֹן: אל האשה אמר הרבה ארבה עִצבונך וְהֵרֹנֵךְ בעצב תלדי בנים (בראש' ג יו).

***הֵרוּס**, ש"ז, — שה"פ מן הָרַס: וכל עוד שאנו מתעסקים בחכמת השכל ונמצא יסוד מן התורה אזי נוכל להסמך על יסוד קיום שאין לו צד השחתה ו ה י ר ו ם (גנת אגוז לר"י ניקאטיליה ב ע:).

***הֲרוֹר**[1], ש"ז, מ"ר הֲרוֹרִים, — שני הרים מדובקים זה בזה וגי צר ביניהם, ובנוי ללחיים התחתונים, להעגבות: אבל מעשה ה ר ו ר י ם[2]) לא כלום הוא ואי אפשר לברר הדבר לגמרי מפני שהוא גנאי (תשו' ר' קלוני', בתש' גא' קדמ' מר"י טוב עלם).

***הַרְחָבָה**, ש"נ,—שה"פ מן הִרְחִיב, א) עצם שה"פ: וזה העניין ההארכה בו יתרון אלא מפני שהרגילוהו דעות ההמון בן צריך לבארו לאשר לקחו עצמם בשלמות האנושי ולהסיר מהם אלו המחשבות המתחילות משני הגערות אליהם במעט ה ר ח ב ה כמו שעשינו (ר"מ א"ת, מו"נ א כו). אין ישיבת האדם ותנועתו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועתו ועסקיו והוא לפני מלך גדול ולא דבורו ו ה ד ח ב ת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך (שם ג נב). ואין המלט ב ה ר ח ב ת הדבור בפירוש הזה (ר"י אברבנאל, הקד' ס' יהוש').—ב) בדקדוק, הַרְחָבַת משמעת מלה מן המלות, Erweiterung extension: ואת הארץ תסחרו זה העברה ו ה ר ח ב ה כי הארץ לא יסחרו (הרקמה, שער כח). וממנו ג"ב על דרך ה ר ח ב ה בשברי לכם מטה לחם כל מטה לחם שבר ועניננו הגה משען וחוזק (השרש' לריב"ג, שעה). והמעשה והעת אשר נאמר כאן הוא נאמר על ה ר ח ב ת הלשון ועל דרך בני אדם (הגיון הנפש לר' חייא א). בהתעורר המשורר על שיר שקול ישפעוהו המון הדבדים ורוב המשלים הצריכים ה ר ח ב ת לשון (ידע' בדרשי, פרדס ח, אולה"ס ג). כי זאת הירידה והעליה (של הנפש) לא תאמר בה אלא על צד ה ר ח ב ת הלשון ובדרך העברה (תגמ' הנפ' א ג). ולפיכך יאות לומר כי שם השנה איננו נאמר באמת לפי משמעות המלה אלא על שנת החמה בלבד

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) זהו פרוש על מה שנאמר בסנה' סו: שהורדוס עשה במרים מעשה חדודים, ויש שנויי נוסחאות, והגאונ' גדסו ה ר ו ר י ם, ואמר ע"ז הגאון: לא שמענו מרבותינו וגם לא ראינו פרושו אלא כך נראה לי שהוא בנוי לעגבות כגה אותו כמין שני הרים מדובקים זה בזה וכך אנו שונים שלשת מלין מירושלם עד בית הרורו ופרושו שני הרים מדובקים כמו את הגבעות הרורים ולא שלא כדרכה (שם).

ומה שנאמר שנת הלבנה הוא על דרך דוגמא ׳ הרחבת לשון (יסו"ע לר"י יפראלי ג א). —וכמו"ב בכלל הרחבת מושג מהמושגים: ואמרנו כאן שם קדמון הוא על צר ההרחבה והישרה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ג). והיה זה האריכות בלו על צר ההרחבה לשבח רוד שנצח אותו וכן מה שאמרו בישבי בנוב אשר בילדי הרפה ומשקל קנו שלש מאות משקל נחשת הוא על צד ההדחבה לשבח אבישי שהרגו (נופ' צופ', מסיר ליאון כ יא). אמנם קויטיליאנו לקח ההרחבה על צר שתובא ממנה הגרלה ותוספת בכל ענין בשבח או גנות או זולת כמו שהתבאר ג"כ בהרחבות והגדלות הנמצאות בספרי הקדש וביחוד ביחזקאל בנבואת צור וכו' (שם). — ובהלצה: וההרחבה שהיא כוללת החתימה וכו' ההרחבה הוא מאמר יעורר הארם אל הכעס או אל הרחמנות וכו' ההרחבה תחלק אל המקציף והמחונן המקציף הוא מאמר מרחיב העון מעורר השומע אל החמה והכעס והמחונן מרחיב הצרות והתלאות ויעורר לב השומע אל הרחמנות (נופ' צופים, מסיר ליאון א יב). פרק אחד עשר מהטעאות קצת חלקי ההקשה התמימה מהספירה ומההרחבה והרחמנות וכו' שההרחבה היא נחלקת אל ארבע חלקים ר"ל הוספה הערכה הכדל ואחדות (שם כ יא). — ובמדות, ביחס לחבדה: יכנס תחת טוב מדת הענוה הבשת והכלמה וכו' והסדר כהוצאית וה־רחבת החברה והסרר במעשים וכו' ההרחבה הוא שידע הארם מדרגות החברים וישמר עתות המנוחה כהם ויתן לכל אחר חקו הראוי לו מהרחבת הדבור והשחוק בומן הראוי כו (מאזני צדק, אלגזלי 108).

׳הַרְחָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵרִיחַ: ההרחה שהיא השגה חושיית (העקרים כ כא). ויקבין ג"כ השאיפה אשר יבוקש בה ההרחה וכו' אצל כלי ההרחה (קאנון א א א ד). הכלב והצבע להם יתרון בהרחה מזולתם לאורך חרטומם (רשב"ל דולאן, מג"א, ת"י ד). שטעם הרחת בשמים במוצאי שבת מפני ששובת אור של גיהנם ואינו מסריח וכמוצאי שבת חוזר ושורף ומסריח (תניא, ערכית מו"ש).

***הַרְחָצָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרחיץ: מרחיצין (את הקטן הנמול) ביום הראשון וכו' הרחצת כל גופו או הרחצת המילה (שבת קלד:). כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה אלמנה עושה ליורשים חוין ממזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו (כתוב' נו.).

***הֶרְחֵק**, ש"ז, — כמו רֹחק, רֶוַח במקום, ובהשאלה רֹחק ביחס של קרבה: עדים פסולים אינן נעשין כהרחק עדות שלא באו אלא להכשרו של גט (ירוש' גיט' א מג ג). אם מאמינו את שהוא בנו האמינו שהוא בהן ואם אין את מאמינו שהוא כהן אל תאמינו שהוא בנו ויעשה בהרחק עדות ויהא נאמן עליו (שם כתוב' ב כו ד). — וכמו הַרְחָקָה: עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני (ירוש' מעשר' א מט:).

***הַרְחָקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִרְחִיק, א) בהשאלה, מעשה כדי להרחיק ארם ממעשה אחר: הרחקה הוא (שעשו חכמים בשל תורה) (פסח' כ:). עובר בוכבים שעשה לבנו או לבתו משתה אסור ליהנות מסעורתו וכו' וכל ההרחקה הזאת מפני עבודה של כוכבים (רמב"ם, עכו"ם ט טו). והרב אומר במורה הנבוכים שהיא הרחקה שלא יבאו לעשות בהן צורה (רמב"ן במות כ כג). שכל אלו ההלכות האמורות בטומאת אהלים וכו' מהן רברי קבלה ומהן גוירות והרחקות ולפיכך אין הנזיר מגלח עליהם (רמב"ם, טומא' מת יט ו). מעלות יתירות עשו בטהרת פרה ארומה והרחקות גדולות הרחיקו מטומאת המת בכל מעשיה (הוא, פרה אדומ' ב א). אבל השבח (ששבח ריב"ז את ר"ש בן נתנאל) שהיה עושה הרחקות גדולות בענינים מיראתו שלא יכשל בחטא (רשב"ל דולאן, מג"א ב ח). —ובמשמעה העקרית הפשוטה, ׳המעשה להרחיק דבר מדבר ברחוק מקום: ואע"פ שכל אצל הקרנות סמוכין זה לזה ואין ביניהם הרחקה ג' טפחים וכו' אבל בין זרע האמצעי לזרעוני הרוחות צריך הרחקה כדי יניקה (רש"י שבת פד:). כל ההרחקות והשיעורין האמורין בכלאים באמה בת ששה טפחים שוחקות (רמב"ם, כלא' ח יב). בנה כותל בצד החלון צריך להרחיק מן החלון כמלא רוחב חלון מלבר אלו ההרחקות ארבע אמות משום דישה (סמ"ג מ"ע פב). —ובהרחבה, ׳פרוד בין אנשים: שאין לך הרחקה יותר גדולה מהרחקת האנשים כי הם רחוקים' אלו מאלו בדעותיהם ואמונותיהם אלו הפך מאלו (המעל לרש"ט פלקיירא ב). — וכמשמ' ׳גזורת חרם על אדם: וזה דבר ההרחקה שגזרו שלומי אמוני ישראל על שמעון המקדש השני (שו"ת שמש צדקה ב יב). — ב) בהשאלה, בענינים מפשטים, ׳הרחקת הטרדות וכדומה, דחייה ומניעה ופרישה: ליחד לבבו ולחזק

בחירתו בעבודתו בהרחקת טרדות העולם מלבו ועיניו (חו"ה, הבטחון ד). והרחקת החונף לבני אדם מעליך (שם, יחוד המעשה ה). הנה באר שהקדושה היא הרחקת המשגל (ר"ב א"ת, מו"נ ג לג). וזה תכלית ההרחקה מלשון הרע (פי' המשנ' להרמב"ם, אבות א). חברתו שמחה הרחקתו אנחה (חו"ה, שער הפרישות ד). — ג) ׳הַרְחָקַת דבר מדבר, החלטה שאין דבר זה נמצא בהדבר ההוא: אמנם מה שצריך שיאמר בהרחקת הגשמות והעמיד האחדות האמתית אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות הנה תדע המופת על כל זה מזה המאמר (ר"ב א"ת, מו"נ א א). ומזה הכת הוא הרחקת התארים העצמיים מהבורא יתברך (שם מו). והנה הרמב"ם ז"ל שם אותם י"ג עקרים שהם מציאות השם והאחדות והרחקת הגשמית (העקרים א ג). כמו אמרנו מה הוא הטבע ומה הוא הנפש ויהיה האמות קיום הדבר או הרחקתו וזה על ישני פנים אם במוחלט כמו אמרנו הדקות נמצא ואם בתנאיי כמו אמרנו אם העולם מחודש (מכוא לכ' כל מלאכ' ההגיון). — ד) ׳דעה רחוקה, שקשה לקבל אותה ולהסכים עליה: שיכול היה להמציא בחילוף זה הנמצא סבותיו ומסובביו ותתחייב לו ההרחקה להמצא כל מה שנמצא זולת האדם ללא תכלית כלל (ר"ב א"ת, מו"נ ג יג). וקצת אלו הדעות האלוהיות אשר יאמינ' ובהם ההרחקות העצומות וההפסדים הנראים המבוארים בכל האומות (שם ג כג). יחייבו עלינו שתי הרחקות האחת מהן התלות הידיעה בהעדר הגמוד והשנית היות יריעת הדבר בכח דבר אחר (שם ג יו). והנה יתחייבו לשני חלקי הסותר הדחקות עצומות (העקרים א כד).

*הַרְטָבָה, ש"נ, — שה"פ מן הרטיב: ומה הרטבה הרטיב מהן (מד"ר שה"ש, קורות בתינו). יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקירור וההרטבה והיובש (כוזרי א עז). פעולות החימום יהקירור וההרטבה והיובש (ראב"ד, אמו"ר א ו). ואין הענין בקרור כענין בהדטבה (קאנון א ב ב ג). וראוי לו להתמיד בשתית חלב העזים וההרטבה בדברים המרטבים והמרחצאות (מ' אלדכי, ש"א ד). ובכלל שכונת הים מחייבת הרטבת האויר (קאנון א ב ב ח).

*הֲרֵי, — מלת הרמז, כמו הֵן, הִנֵּה, ומשמשת א) לפני שמות ופעלים קצת במשמ' הנה לך, da; voici here: אומר לו הרי שלך לפניך (ב"מ ו ג) לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן (מד"ר דבר' א). הרי לך מה שרצית (שם במד' ט). שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדירות מי שרוצה יבא ויקנה (תנחומא בלק א). אמר ישי לדוד בנו הרי השעה לקיים אותו הערבות של זקינך (שם ויגש ט). כל מי שהוא משמר את התורה באמת הרי גן עדן לפניו וכל מי שאינו משמר את התורה באמת הרי גיהנם לפניו (שם שמות י). — ועם ו החבור: אמר להם הרי הכסף והרי הדורון והרי אחיכם (מד"ר בראש' לא). אמר לו המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה הכא הנייר והלבלר משלך והרי כתב ידי (שם דבר' ג). והרי הדם מנטף אחר מותו ויורד לאותה גומא (שם יד). -- וקצת במשמ' ראה: מניח על הסלע או על הגדר ואומר הרי הן מופקרים לכל מי שיחפוץ (נדר' ד ח). שמע מן התינוקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני (יבמ' יו ה). והלה אומר לו הרי פירות הללו נתונין לך במתנה (תוספתא שביע' ו כה). אמר הדי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי (שם תרומ' ב ח). א"ל ר' יוחנן לרב שמן הרי אתה ברשותנו עד שתבוא אצלנו (סנה' ה:). שהוא (הבלן) אומר לו הרי המרחץ פתוח לפניך הכנס ורחוץ (מעי' כ.). אמר ר' לוי הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה (מד"ר שמות א). מיבן ואילך אומרת לו ילדה (המואבית) הרי אתה בבן בית שב ברור לעצמך (שם במד' ב). — ועם ו החבור, קצת בעין תולדה או הפך מהקודם: מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר (ערוב' ד ד). מעשה בצלמון באחד שאמר אני איש פלוני בן איש פלוני נשכני נחש והרי אני מת (יבמ' יו ו). קדשתיה וגדשתיה כשהיא קטנה והדי היא גדולה (קדוש' ג ח). שגזל שדה מחבירו ומכרה לאחר והשביחה והרי היא יוצאה מתחת ידו (ב"ק לה.). מעשה ונשתהה ולד א' אחר חבירו ג' חדשים והרי הם יושבין לפנינו בבית המדרש (נדה כז.). — ב) אחרי מאמר תנאי במשמ' אִם, משמש הֲרֵי לחשיבות התנאי קצת במשמ' אָז, אם כן, then ; alors ; dann: מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחוץ (שביע' ח יא). נתערב

אחד מהם (מהמינים שחייבים בחלה) בכל המינים הרי זה עובר בפסח (חלה א ב). והמעמץ עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים (שבת כג ה). החכם שאסר את האשה בנדר על בעלך הרי זה לא ישאנה (יבמ׳ ב י). החולץ ליבמתו הרי הוא כאחד מן האחין לנחלה (שם ד ז). המגרש את אשתו ונשא אחיו את אחותה ומת הרי זו פטורה מן החליצה (שם ח). עשה מאמר ובעל הרי זו כמצותה (שם ה ב). המקדש בתרומות וכו׳ הרי זו מקודשת ואפילו ישראל (קדוש׳ ב י). השכיר לו את חצירו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשרה סלעים לשנה (ב״מ ה ב). הבית והעליה של שנים נפחתה העליה ואין בעל הבית רוצה לתקן הרי בעל העליה יורד ודר למטה עד שיתקן לו את העליה (שם י ב). קנה בה בית דירה הרי הוא באנשי העיר מיד (ב״ב א ה). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (סנה׳ ה ב). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי וכו׳ הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד). האומר אהא הרי זה נזיר וכו׳ הרי עלי לשלח פרע הרי זה נזיר (נזיר א א). כל שיש ממנו לאשים הרי הוא בבל תקטירו (ספרא ויקר׳ יג). אם נתן כן בין בתחלה בין באמצע בין בסוף הרי זו פאה (תוספתא פאה א ה). בעל הבית שנתן פיאה לעניים ובא עני אחר ונטל מאחריה הרי זה זכה (שם ב ב). אימתי אמרו קמה מצלת את העומר בזמן שלא ניטלה מבינתיים הא ניטלה מבינתיים הרי זו אינה מצלת (שם ג ה). ישראל שקנה שדה בסוריא הרי הוא כקונה בפרואר שבירושלם (שם תרומ׳ ב י). עבר עבירה שחייבין עליה חטאת הרי הוא חייב חטאת סקילה הרי הוא חייב סקילה כללו של דבר שכור הרי הוא כפיקח לכל דבר (שם ג א). היה עומד ומתפלל באסרטיא או בפלטיא הרי זה מעביר מפני החמור ומפני הקרון (ירוש׳ ברכ׳ ה א). הפועלים שהיו עושין מלאכה עם בעל הבית הרי אלו מברכין ברכה ראשונה (שם ח י). ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה נודר בפניהם (ב״מ לא.). בזמן שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו הרי כולן מכורין (ב״ב סה:). אם בראת פה לארץ מתחלת ברייתו של עולם, הרי יפה ואם לאו יברא ה׳ עכשיו פה (תנחומא קרח ג, הוספה). — ג) לפני התחלת משפט בעין פתיחה ובמשמעת אִם, והערה לשומע שישים לבו להנאמר, wenn; si; if: אמרו לפני ר׳ יהודה הרי שהוא מועד לשבתות ואינו מועד לחול אמר להם לשבתות משלם נזק שלם (ב״ק ד ב). הרי שהיה עומד בשדה ערום או שהיה עושה מלאכתו ערום הרי זה מכסה עצמו בתבן ובקש ובכל דבר וקודא וכו׳ הרי שהיתה מטפחת של בגד ושל עור חגורה לו על מתניו הרי זה קורא (תוספתא ברכ׳ ב יה). הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (שם תרומ׳ א ה). הרי שהיה חייב לחבירו מנה ובא בב״ד ולא הספיק ליתננו עד שבא בעל חוב של נגזל וכו׳ (ספרי נשא ג). הרי שהיה עסוק עם המת בקבר והגיע עונת ק״ש הרי זה פורש למקום טהרה (ירוש׳ ברכ׳ ב ג). הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין פולטן (שם ו א). הרי שהיה שם כתוב על בשרו הרי זה לא ירחץ ולא יסוך (יומ׳ ח.). הרי שדחף את חבירו מראש הגג או מראש הבידה ומת (ב״ק ל:). הרי שאכלה שנה ראשונה בפני שנים שנייה בפני שנים שלישית בפני שנים מהו אמר לו הרי זו חזקה (שם ע:). הרי שבא ואמר אבד שטר חובי וכו׳ (ב״ב קסח:). הרי שהיו נושין בו אלף זוז ופרע מהן ה׳ מאות זוז עדים מקרעין את השטר וכותבין לו שטר אחר מזמן ראשון (שם קעא.). הרי ששקעה ספינתו של אחד בים ויש לו קרקע על הארץ יעמוד (מד״ר ויקר׳ כב). — ד) כמו הֲלֹא: לקחו גדיש של תבואה וכו׳ ואחר שיתפו צריך לעשר על הכל וה שהביא שהרי שבלים משלו וזה שהביא שהרי שבלים משלו (תוספתא דמאי ז יא). הרי אין אדם עושה כל שדה פיאה (ירוש׳ פאה א א). אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים אין ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה (ספרי קרח קיז). אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל (יומ׳ נג:). כל הישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (פסח׳ לד.). שהיו בעלים מרדפין אחריהם ואשה וקטן מסיחים לפי תומם וכו׳ זהרי נחיל של דבורים מסיח לפי תומו הוא (ב״ק קיד:). ואת דכא ושפל רוח וכו׳ אני את דכא שהרי הקב״ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני (סוט׳ ה.). אין אומרין בטרפות זו דומה לזו שהרי הותכה מכאן ומתה חותכה מכאן וחיה (חול׳ מח:). בא וראה כמה

חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם (של מביאי בכורים) עומדין ומפני תלמידי חכמים אין עומדין (שם נד:).—ובחבור עם מלת הגוף: האומר לבניו הריני שוחט את הפסח (פסח' ח ג). אמר הריני נזיר (נדר' כ ג). ראה אחד שהפריש תרומה ומעשר ואמר הריני במה שאמר זה (תוספתא דמאי ח יב). אמר הריני תורם (שם תרומ' ה ו). אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (שבת לב.). א"ל ר"ע הריני מוסיף על דבריך (שם סח:). אמר להם בשבילכם הריני מוחל לו (תענ' כג:). הריני עליך חרם (נדר' ה.). שיכול לומר הריני כאילו התקבלתי (שם כד.). אמר להן הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכים (סנה' יד.). כל מה שאתם רוצים הריני עמכם (מד"ר שמות א). אם זכיתם הריני הופך לכם קללות לברכות (שם ויקר' לה). אמר הקב"ה הריני מכתיב עליו (על שמואל) כל ימי חייו שיקבל שכר כל ימים שהיה בעולם (שם במד' ג). אלא הריני מניחן עד שיבא בעל הפרדס (תנחומא לך לך ה). עכשיו הריני נותן לך שני חלקים יותר מאחיך (שם י). אלא הריני קורא אותו שיכנם (שם ויקר' א). —והריני: אמר (אברהם) לפני הקב"ה רבש"ע מה הנאה יש לי בכל הברכות הללו והריני הולך מן העולם בלא בנים (מד"ר שמות לח).

*הֶרִי, ש"ז, סמי' רבים הֲרֵי [1]), — איכות וסגולה שנופל בהן דבר מהדברים, שבזה הדבר נבדל מאחרים, Fall ; cas ; case: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער לא הרי [2]) השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור ולא זה וזה שיש בהי רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק (ב"ק א א). לא הרי פרשת הנרות כהרי פרשת שלוח טמאים ולא הרי פרשת שלוח טמאים כהרי פרשת הנרות (ספרא, כריית' דר"ע). לא הרי דבור הסנה שהוא תחלה לדברות כהרי דבור הר סיני שאינו תחלה לדברות ולא הרי דבור הר סיני שהוא לכל ישראל כהרי דבור הסנה שאינו לכל ישראל (שם ויקר' א א). לא הרי מילה כהרי תלמוד תורה ולא הרי תלמוד תורה כהרי מילה ולא זה וזה כהרי פדייה ולא הרי פדייה כהרי זה (מכי' בא, מס' דפסח' יח). לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין ולא הרי זה וזה כהרי חרש ולא הרי חרש כהרי זה וזה (שם, משפט' נזק' ה). לא הרי המשכב כהרי המושב ולא הרי המושב כהרי המשכב (ירוש' ב"ק א ג:).

*הָרִי, הרוי, ת"ז, לרב' הָרִיִּים, — של הר, שבהר, מטבע ההר: כמו שאמרו הטבעיים שהאנשים ההריים הם בעלי תחבולה ופקחות (ר"י אברבנאל ב"כ יד). המשכנים ההריים השלגיים משפטיהם כמשפט שאר ארצות הקרות (קאנון א ב ב יא).

*הֲרִיאֵל, ש"ז, — שם מלאך: ותחת הממונה הזה יש שני ממונים אחד לימין שמו הריאל והשני לשמאל גדודיאל וכששוקל הזכיות שוקלם בימין והעבירות שוקלם בשמאל [1]) (עמה"מ קעו).

*הֲרִיגָה, ש"נ, —שה"פ מן הָרַג: אבל לענין הריגה אפילו רבי יהושע מודה (שבת קו:). וכור ליצחק אביהם שפשט צוארו על גבי המזבח לישחט על שמך

---

[1]) כך קריאת ספרדים ואשכנזים. ועי' הערה לקמן. — [2]) בגמ' (דף ג: ודף ד.) השתמשו בכל מקום בהמלה ראי במקום הרי: לא ראי הקרן שאין הנאה להזיקו כראי השן שיש הנאה להזיקה ולא ראי השן שאין בוונתו להזיק בראי הקרן שבוונתו להזיק וכו' לא ראי הרגל שהזיקה מצוי כראי השן שאין הזיקה מצוי ולא ראי השן שיש הנאה להזיקו כראי הרגל שאין הנאה להזיקו, ועוד שם כמה פעמים. ואפי"כ אין ספק בדבר בי אין ראי הברה האמתית של המלה והרי הברה משובשה או מצומצמה, אלא השם הרי שבא במשנה ובספרא ובמכילתא הוא היותר קדום והשם ראי הוא פרי זמן מאוחר והוא שנוי טבעי בלשון או מלאכותי בכונה לקרבו אל השרש ראה שהוא מובן יותר. ולא עמדו חוקרי הלשון עד כה על מקור מלה זו, ומה שאמרו בה ר"ב מוספיא (מלשון יונית במשמ' נזק), ולוי (מצומצם מן חראי), וקוהוט (מן חרי a) בערב' יאות) אינו נאות לפי הענין והכונה ואין לזה שרש בטבע הלשונות, וצריך לאמר כי הרי היא מלה קדומה בלשון במשמעה מיוחדה שהשתמשו בה בעלי המשנה. ואולי מקורה במשמ' נפילה במהירות שיש לו להצרוף הרי b), הור c) בערב', וכמו שגם בלשון רומית נולד השם casus ממושג הנפילה.

[1]) בזהר בארמית: תחות האי ממנא אית תרין ממנן חד לימינא וחד לשמאלא חד לימינא הריאל שמיה חד לשמאלא גדודיאל שמיה וכד אתקלו זכיין וחובין דא אכרע לסטר ימינא ודא אכרע לסטר שמאלא (זהר, פקודי רנג.).

---

a) حرى b) هرى c) هور

ותצא הריגתו להריגת בניו (מד"ר שמות מד). בי אין טבעם סובל ראות הריגה אפילו משונאיהם (שבט יהודה ז). — והריגת בי"ד, של המלכות: נגמר דינה להריגה (ירוש' כתוב' ג כו ד). מעשה בקליא־ ופטדא מלכת אלכסנדרוס שנתחייבו שפחותיה הריגה למלכות (נדה ל:).—"ובמו הרג, הריגת הרבה אנשים: עמדו בנסיון וקדשו האל הגדול ובאשר ראה המלך בי לא יבול להם גזר עליהם הריגה (שבט יהודה א).

הָרִיָּה, ש"נ, מ"ר הֲרִיּוֹת, — במו א.הָרָה משמעה א: תאשם שמרון בי מרתה באלהיה בחרב יפלו ערליהם ירטשו והריותיו יבקעו (הוש' יד א). בשנתן הקב"ה את התורה צפור לא צווח ובו' חים לא נזדעזע ההריות לא דברו אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול אנבי יי' אלהיך (מד"ר שמות כט).

הֵרָיוֹן, ש"ז.—התהוות ולד בבטן הנקבה, Empfängnis, Schwangerschaft; grossesse, conception: ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה ויתן יי' לה הריון ותלד בן (רות ד יג). אפרים בעוף יתעופף בבודם מלדה ומבטן ומהריון (הוש' ט יא). המלאבים שבאו לבשר את שרה בהריון (מד"ר במד' י). באותה שעה קרא הקב"ה למלאך הממונה על ההריון ואמר צא וצור אותן בבל קטורים של אבותם (שם שה"ש, גן נעול). שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתעברת ומתעבה (שם, יונתי בחגוי). — ואמר הפיטן: טרף אף וישחת רחם, וחומתו מקלוט בהריון יחם (יוצר שבת זכור, אזכיר סלה).—*בית הריון, המקום בהבטן לעומת הנחת העבר: היוצאה ליהרג מבין אותה בנגד בית ההריון בדי שימות הוולד תחילה (ערכ' ז.).

א.**הֲרִיסָה**, ש"נ, מ"ר הֲרִיסוֹת, — שה"פ מן א.הָרַס, במשמ' מה שנהרס, שנחרב: ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וגדרתי את פרציהן והרסתיו[1]) אקים ובניתיה בימי עולם (עמוס ט יא). — ובהשאלה: ובאשר גבר היצר על השבל ונמשבה הנפש אליו נטתה באדם אל הרבויים המביאים להפסדת ענינו והריסת גופו (תו"ה, הפרישות א). — "והריסה בדעות, בדת: יבאו להריסה גדולה וחזקה (רלב"ג משלי י). ועם היות שהותרה אבילה בשבת לא יצא מזה הריסה לביטול הקדושה לששת ימי החול (ראב"ע תכמה, שער הקדוש' ב). והורתנו

[1]) יש מגיהים פרציה והרסתיה.

היא נהרסת הריסות אחר הריסות מחסרון ידיעתנו (הקד' הקנה). וא"ב רבי אין אני מפויים לא מדבריך ולא מדברי חז"ל בי ההריסות מעצמם צועקות מתוך המצות (שם, יכוס). והחרימו גם כן בל הספרים אשר נמצאו בהן אחת מן ההריסות הנזבר' בטופס החרם ובל המחזיקים בהם (מנח' קנא' לאבא מארי פא). שיש מתוך המאמרים האלה הריסה אל רבריו (א' מודינא, ארי נוהם יד).—

ב.**הֲרִיסָה**, ש"נ,—שה"פ מן ב.הָרַס, במו חוצפה, עזות, Vermessenheit; audace; presumption: ואין ראוי שייוחס זה לנו לעזות מצח ולהריסה בהבנסהנו בבמו אלה הענינים העמוקים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה א). לא שיהרום בדרך הדיוטות הקופצים בראש ומה שנמשך אל ההריסה הרבות דברים עליו יתעלה בתארים (מלמ' התלמיד', שמות).

הֲרִיסוּת, ש"נ, — שה"פ, במו הריסה: חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך (ישע' מט יט). — "ומלא: בי זה ידוע בי בל מלבות צדק תעמוד בי הצדק בבנין והעזות בהריסות ברגע יפול הקיר (ראב"ע, דבר' כה טו).

*__הֲרִיעָה__[1]), ש"נ,— שה"פ מן הֵרִיעַ: בעשרה לשונות נקרא שמחה גילה ובו' פצחה רנה צהלה חדוה הריעה (פסיק' דר"ב, רני).

א.**הֲרִיפָה**[2]), ש"נ, — במו רִיפָה: ערפה שמה ולמה נקרא שמה הרפה שהבל דשין אותה בהריפות[2]) (סוט' מב:). ויהי מאבלו ליום מעט סולת או הריפות חיטים מבושלים (אסף הרופא, כ"י מינכן 13).

ב.*__הֲרִיפָה__, ש"נ,—שה"פ מן הרף עין: שהיתה הבאר מהלבת לפניו ובהריפת[3]) עין בא לחרן

[1]) במקום הרעה, מרוב השמוש בהריע חשו בו המדברים במו פעל שלישי הרע.

[2]) במקרא (ש"ב יז יט ומשלי כז כב) נזבר השם הרפות, הריפות, ומפני קמצות ההא החליטו הקדמונים והחדשים בי זו הא הידיעה והשם הוא רִפָה, רִיפָה, עי' זה. אך בעלי התלמוד במקום הנזבר בפנים בודאי חשבו ה הריפות מהשרש, ונראה בי באמת היה שרש הרף בעבר' מהשם הרפה, ועב"פ בך השתמש אסף בהשם הריפה, ועי' עוד ריפה.

[3]) בסגנון ארמי: ר' אלעזר בן שמוע הוה מטייל על ביף ימא רבה חמא אילפא דמיטרפא בימא בהריפת עין טבעת וטבע בל מה דהוות בה (מד"ר קהל' יא א).

(מרר' תהל' לח). על היות שמידתו יתברך שופעת על ישראל וכי אינו מפקיר אותם ומסלק השגחתו מהם ואפילו כהריפת עין (גנת אגוז לר"י גיקטיליה ב כ:).

***הרך**, סמנו *הֶרֶךְ.

***הֶרֶךְ**[1], ש"ז, —כל דבר טוב הרית, חריף, ממיני הבשמים והתבלים וביוצא כזה, Spezerei; épice; spices, תַּגַּר הֶרֶךְ, מי שמוכר מיני הרך, Spezerei-händler: épicier, droguiste; grocer, druggist: א"ר אלעזר בר צדוק כך היו אומרים תגרי הרך[2] שבירושלם בואו וטלו לכם תבלין למצוה (פסח' קיו.). — ועי' חרך.

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) גרסת הערוך, ובנוסח' חרך, ובקצת כ"י הדך, ולא הביא הערוך שום פרוש למלה זו, וכן ר"ח הביא את המאמר והניחו בלי פרוש, ורש"י פריש: חנוונים היושבים אצל חלונותיהם ומוכרין במו מציץ מן החרכים, ע"כ, וכן רשב"ם. אך פרושזה צוח בעצמו ואומר שאינו אלא דרש דחוק על סמך המלה חרכים שנמצאה במקרא, ואין זה מתכונת לשון טבעית לאמר תגרי החלון, ועל אבו"ב שאין פרוש וה נכון לפי גרסת בעל הערוך, שאין ספק בדבר שבספריו היתה מלה זו כתובה בהא בתחלתה הואיל והוא סדר אותה בין ערכי המלים של אות ה, ורגלים לדבר כי זו היא הגרסה האמתית הקדומה, מפני שלפי גרסה זו יותר קשה למצא מקור להמלה, בעוד שלפי הגרסה חרך יש קצת דמיון במקרא, וכמו שכבר בארו החכמים שבכל מקום שיש לפנינו שהי גרסאות שלאחת מהן קשה למצוא דמיון ופרוש ולהשניה אפשר למצוא דמיון ופרוש דחוק על נקלה, הסברה גותנת שהגרסה הראשנה היא היותר קדומה והשניה היא תקון סופרים עפ"י הסברה לפי הדמיון והמדומה. והנה סגנון המאמר מעיד כי ר' אלעזר בר צדוק מסר לנו בזה עצם דברי התנונים הללו של ירושלם בלשונם ממש, ונראה ברור כי גם השם שקרא להם תגרי הרך היה נהוג בדבור ההמוני בירושלם בימי תחית הלשון, ולפי הענין אין ספק בדבר שהם היו מוכרים מיני תבלים, והיה שמם של החנונים שהיו מוכרים מיני תבלים אלה תגרי הרך, והוא ממש כמו העטארין a) בערב' שבערי ארצות המזרח, שהם מוכרים כל מיני סממנים ותבלים וכדומה. ואולי דומה המלה הרך שלנו להמלה ארג b) בערב', שעקר משמעתה רית טוב, והשם אריג c) דבר טוב הרית, בֹשם, וגם הצרוף ר ה ג d) משמש במשמ' בשם את ביתו בבשמים, וכמו עטר e) בערב' הוא במו"ב בעצם דבר טוב הרית, ואעפי"כ העטאר הוא המוכר כל מיני תבלים וסממנים, כך היו גם תגרי הרך שבירושלם מוכרים לא בלבד דברים טובי הרית, אלא תבלים וסממנים וכו'.

---

a) عطارين b) ارج c) اريج d) رهج e) عطر

***הַרְכָּבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרכיב, א) נשיאת כבש וכדומה על הכתף: אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיטתו וכו' הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום (פסח' ו א). — ב) הַרְכָּבַת יחור של אילן אחר על אחר כדי להוליד בכדומה להיחור המורכב, grafting; greffage; d. Pfropfen: רבי יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת ל' ימים שוב אינה קולטת (שביע' ב ו). ואין אסורין (בני נח) אלא כהרבעת בהמה ובהרכבת האילן (סנה נו:).— ג) *חִבּוּר משני חלקים מתחלפים, משני גופים, משני יסודות, Zusammensetzung; composition: בעבור שההרכבה מזוגה מארבעה וכו' כי נוצרה (הנפש) ממקום קדוש בלי הרכבה (מנחם הקראי, לקו"ק 48). בי כל מורכב משני ענינים אמנם ההרכבה ההיא היא סבת מציאותו (ר"מ א"ת, מו"נ ב, הקד' כא). הטריאקה אינה סם אחד אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים (רמב"ן שמות ל לד). מה שוכר מהרכבת גוף האדם ושמושי כחותיו ונפשו (רמב"ע, ערוג' הבושם). וכן הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות כי תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי בח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (תו"ה, תכון הנפש ד). ואין ספק שזה מספיק בהרכבת המחצבים (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). אם לא היו מגיעים אליו (להאדם) החושים מה שנצטוו להגיעו אליו היה חבורו נפסד והרכבתו נתקת ובטלה הנהגתו (תו"ה, תכון הנפש ג). —הרכבת שבנות: הדברים המורכבים הרכבת שכנות ר"ל שימצא אחר ההרכבה כל אחד מהדברים ההם בעינו בפעל (רלב"ג, מלחמ' ה' א ד).—ואמר המשורר: אני בקי בבל סודות, בהקדמות ותולדות, ובקוים ובנקודות, ובמזגים והדבבות (עמנ', מחב' ט). — ובמשמ' *מזג כחות הגוף, וחלושי ההרכבה, שמזג גופם חלוש: ויש אנשים חלושי ההרכבה צריך במה תרופות להשיבם (שבט יהודה ז). ביון שהגוף מורכב מדברים נגדיים בשתשוה ההרכבה במזג שוה אז תמצא הנפש מנוח (ג"ע לר"א הקראי, טומא' וטהרה).—*והרכבת מאמר וכדומה: וכבר התבאר כי הרכבת המאמר וחבורו על שלשה דרכים (הרקמה, שער א). — ובהגיון: ונקרא את התאר והמתאר מאמר הרכב הרכבת באור ותני וכו' אלה הסמיכיות בדקדוק נקראם גם כן מאמר הרכב הרכבת באור ותני (מלות הגין, יג). והחוק הוא מאמר הרכבתו הרכבת תנאי בהכנת הגדרים יבאר הענין המורה עליו (כל מלאכ' הסגיון, מכות

כסוג וכמין). והמורכבים שני מינים מין אשר הרכבתו הרכבת ספור והוא אשר מדרכו שיצדק או יכזב המאמר כזה מיוחד במאמרים הצודקים והמין השני הרכבתו הרכבת תנאי וקשור והוא הרכבה אשר לא יצדק ולא יכזב (שם).

***הַרְכָּנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרכין, הניע הראש: אינו גט עד שישמעו את קולו וכו' אפילו הרכין ראשו וכו' היא שמיעת הקול היא הרכנת ראש (ירוש' תרומ' א מ:). לשמיעת הקול פעם אחת להרכנת הראש שלשה פעמים (שם-גיט' ז מח ג). שואלים לו דברים שהוא ראוי להשיב עליהן אם ראו דעתו מיושבת שמרמז על תשובת לאו הרכנה שדרך בני אדם להרכין על לאו ועל הין וכו' כותבין ונותנין אם מרכין על הגט הרכנת הין (רש"י גיט' סז:).

∞הָרָם[1], ש"ז, מ"ר הרמים, — בנין גבוה בעל צלעות רחב למטה והולך ומצר למעלה, Pyramide, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו גם בהעתינים.

***הֲרָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרים: מה תנופה מוליך ומביא אף הרמה בן (ספרי נשא יז). שכל מקום שיש תנופה יש הרמה (מד"ר במד' ט). הרמה ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס (ראב"ע שמות יז יא). מדרגת הרמת האדם פסיעותיו על הדרך הסלול (אמונה רמה ד כ ג). — *והרמת הראש: תחת שהייתי חייב לך הרמת ראש נתת לי תלוי ראש על ידי נתן הנביא (פסיק' דר"כ, שקלים). — *והרמת לב: ואם יהכן לבא שלותנו אל ארצכם לחלות פני מלככם וכו' לפי שהאומות אומרים להם כי אין לישראל מקום ממשלת וממלכה שהיו ישראל נהנים מזה (ממציאות ממלכת הכוזרים) והיה להם להרמת לב ומענה לשון ושבת ותהלה בעיני האומרים להם כי אין לישראל שארית (מכת' מלך הכוזר לר' חסדאי). — *והרמת התרומה, במשמ' לקיחה: אין לך כהן אלא משעת הרמה ואילך (חול' קל:). — ובמשמ' יסלוק: הרמת הדשן צריכה כהן (רמב"ם, ביאת המקד' ח ע). ולפי רוב הרגילות בהסרת האבנים והרמת המכשולית מן הדרך (פרשי רד"ק, כ:ג). — ובהשאלה, כמשמ' גאוה: לשון הרמה

---

[1]) בערב' הַרַם a).

a) هرم

וגדולה (רש"י במות כ יז).

הַרְמוֹן[1], ש"ז, — כמו ארמון: ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה ההרמונה[2]) נאם יי' (עמוס ד ג). — ואמר המשורר: תדע סוד האורב ומרגלי חרש, מחשבות מלך תחבלות שר החיל, תעלומות ההרמון רוי הערש, הדע סתרי כל חי מושל הליל (יל"ג, כירת גלילה).

***הַרְמָזָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרמיז. כמו רמז, בפרט בסגנון הקראים: אין הדבר לא בדמיון ולא כצורה כי אם בהרמזה ובדעת הסברה (אגר' מנחם הקראי לר"ד הבבלי).

***הַרְנִי**[3]), ש"ז, — צמח יסב פניו לעומת השמש, Sonnenwende : tournesol ; heliotrope, נהוג בדבור העברי בא"י, ועי' *אחות השמש.

א·הרס[4]), ממנו הֶרֶס, הֶרֶס, הֲרִיסָה, הֲרִיסוּת, *הִרוּס.

א·הָרַס, פ"י, עת' יֶהֱרֹס, אֶהֱרֹס, יֶהֶרְסוּ, יַהַרְסוּ, יֶהֶרְסֵם, הָרַס, הָרְסָה, לַהֲרֹס, הֹרֵס, הָרוּס, — א) שבר ונתץ

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) לא נתבררה כונת מליצה זו, ופרשוה המפרשים בפרושים מתחלפים, כמו ארמון, וכמו מבצר, וגם שם לארץ מהארצית. — וכבר השתמשו בספרות במשמ' ארמון.

[3]) בארמית: בדברא (אפשר להכיר שקיעת החמה ע"י) עורבי אי נמי הרני (שבת לה:). כך גרסת הערוך, בנוסח' ארני, וישׁ גרסאות אחרות ארוני, אדאני. ופרש הערוך וז"ל: הרני פי' עשב הוא ועלה שלו עגול ומצד אחד הוא פתוח וכלילה כפופה בקרקע וכשחמה זורחת היא עומדת ופתחה למולה וכשחמה מסבבת פניה למולה היא מתעגלת עמה עד ששוקעת החמה ואותו החריץ שהוא פתוח כנגד החמה לעולם וכשחמה שוקעת היא נכפפת בקרקע. ע"כ. ומסגנון הפרוש והפרטים נראה שהוא פרוש מקובל, ולפי הענין הוא פרוש נאות, וכן הביא רש"י בקצור פרוש זה. וכעין זה הוא פרושו של הר"ח, שהביא גם הערוך כאן, אלא שלפי פרוש ה"רח הכונה בהרני לעשבים קטנים שיש להם הסגולה להסגר ולהכפף עם שקיעת החמה. והנה הערוך תרגם הרני בלעז מלבא, וכמו"כ רש"י, מלווא, והוא malva, והביא לו בספרו על הצמחים (סי' שג) השם הסורי רוענא דומה לזה. אך ככר העיר לו שם כי אין לצמח זה הסגולה לסב לעומת השמש, ובהיות שלפי הענין סגולה זו היא העקרית, צריך לאמר כי עכ"פ הרני אינו הצמח מלבא, ועכ"פ בשמוש הדבור סמכו על הסגולה שלו שבזה אין ספק ולא על הלעז אעפ"י שיש לו סמך בהשם הסורי.

[4]) בערב' אולי הרש a) במשמ' קריעה וכתישה.

a) هرس

בנין, עיר והחריבם, zerstören einreissen, destroy ; détruire , démolir : הרם בעברתו מבצרי בת יהודה הגיע לארץ (איכ׳ ב ב). שם תבל כמדבר ועריו הרס (ישע׳ יד יז). הנה אשר בניתי אני הרס (ירמ׳ מה ד). והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך (שופט׳ ו כה). והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך (מיכ׳ ה י). המה יבנו ואני אהרוס (מלא׳ א ד). הן יהרוס ולא יבנה (איוב יב יד). את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב (מ״א יט י). ושחתו חמות צר והרסו מגדליה (יחזק׳ כו ד). והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה (מ״ב ג כה). וירפא (אליהו) את מזבח יי׳ ההרוס (מ״א יח ל). רחם ה׳ אלהינו ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים עלינו ועל עמך ישראל ועל ירושלם עיר האבילה והחרבה וההרוסה והשוממה הנתונה ביד זרים הרמוסה ביד עריצים (ירוש׳ ברכ׳ ד ג). החזק מלהמתך אל העיר והרסה וחזקהו (ש״ב יא כה). ויך יואב את רבה ויהרסה (דה״א כ א). חכמת נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו (משלי יד א). — ואמר הפיטן : ערו יסודותיך והרסו כל פנות, חרשו ועקרו נוויתיך ונבעו מצפונות (יוצר הפסק׳ כ, יי׳ אלהים). — ובכלל שבירה ונתיצה : אלהים הרס שנימו בפימו מלתעות כפירים נתץ יי׳ (תהל׳ נח ז). — ובהרחבה, הריסת אנשים, עם, וכדומה : וברב גאונך תהרס קמיך (שמות יה ז). ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס (ירמ׳ א י). והשבתים על הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתים ולא אתוש (שם כד ו). כי לא יבינו אל פעלת יי׳ ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם (תהל׳ כח ה). כל מי שאין לו בן כאלו הוא מת כאלו הוא הרוס (מד״ר בראש׳ מה). —*ובדברים רוחניים: דין שדנו ראשונים אתה בא להרוס (מד״ר בראש׳ ג). — יהרסו עקרי האמונה : ולא כמחשבת ההורסים שחשבו שהשגחתו יתברך כלתה אצל גלגל הירח (ר״מ א״ת, מו״נ ג כד). לעשות סייגים לתורה ולגדור פרץ בה יעשה אלהים וכה יוסיף ויהיה ביתם כביה פרץ או כל הורס ופורץ מידם ברוח יכרת (מנח׳ קנא׳ לאכא מארי ג). ובכן יהרסו (החוקרים) בעיונם רוב עקרי התורה האלהית (נפולות יהודה לר״י מוסקטו יד). — הרס את פלוני ממעמדו, הדפו ומגרו לארץ והחריבו : והדפתיך ממצבך וממעמדך יהרסך (ישע׳ כב יט).

— נפע׳, נהרס, — שהרסו אותו : כסו פניו (של הכרם) חרלים וגדר אבניו נהרסה (משלי כד לא). נפלו אשויתיה נהרסו חומותיה (ירמ׳ נ טו). נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן (יואל א יז). ולקחו המונה ונהרסו יסודותיה (יחזק׳ ל ד). ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות (שם לח כ). כי אני יי׳ בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה (שם לו לו). לא ינתש ולא יהרס עוד לעולם (ירמ׳ לא מ). בברכת ישרים תרום קרת ובפי רשעים תהרס (משלי יא יא). כי השתות יהרסון צדיק מה פעל (תהל׳ יא ג).

— פע׳, הרס, הרס, תהרס, — כמו קל בנחין הפעולה : ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבתיהם (שמות כג כד). מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו (ישע׳ מט יז).

ב׳הרם, ממנו ב.הרם.

ב׳הרם, פ״ע, — הרם אל דבר, העיז ועשה דבר מה שלא היה ראוי לעשות, sich erdreisten ; oser ; to hav the audacity : רד העד בעם פן יהרסו [1] אל יי׳ לראות ונפל ממנו רב (שמות יט כא). והכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל יי׳ פן יפרץ בם (שם כד). — ואמר המשורר : יעלת חן רחמי לבב שכנתיו מעודך, הדעי כי יום תנודי אסוני בנדודך, גם בעת יהרסו עיני להביט אל הודך, מלחייך פגעו בי נחשים יפרישו (ר״י הלוי, דיואן, הוצ׳ מק״נ). — והפיטן אמר : הרסו מרום הרים, ארצי בואו נהרים, לשפוך דם ממהרים (יוצר שבת ג אחה״פ). — והשתמשו בו הסופרים הרבה במשמעה זו : שאין ראוי למעיין בספרים שייחסהו במה שיחקור עליו לעוות או היותו משתבח ומתפאר והורם בדבר במה שאין ידיעה לו בו וכו׳ כי צריך לאדם שלא יהרום לזה העניין העצום הנכבד (ר״מ א״ת, מו״נ א ה). אמנם אצילי בני ישראל הם הרסו ושלחו מחשבתם והשיגו אבל השגה בלתי שלמה (שם). שהם כלם אלו מצאו ענייני בני אדם מסודרים כפי מה שיראה להמון שהוא סדר לא היו נבנסים לדבר מזה העניין כלו ולא היו הורסים אליו (שם ג יז). ובלבד שהאיש בעל הדת ילך בה דרך ישרה ויחזיק בה כראוי ולא יהרס להרהר אחריה (מלמ׳ התלמיד, בראש׳). שלא יתחכם יותר ולא יהרום להביט במה שאין ראוי לו בהנהגת השם ושמירתו לעולם (שם). וכן לא יהרום לעלות ולמהר ולהוציא דבר מתוך דבר בחכמת האלהות (שם, שמות).

[1]) ופרשו במכילתא : פן יהרסו שמא ידחקו לראות (מכי׳ יתרו, החדש ד).

ומביא התלמיד ההוא להרוס ולעלות במקום שאינו ראוי לו ונופל מטה מטה (שם, ותרא). והכת השניה המתחכמים יותר וההורסים להסתכל במה שאין ראוי להסתכל (שם, כרא"ש'). ואחר התמידו להיות עם השם עד שהתחזק שכלו והוא שלא הרס מהר להכחיש באמונה טובה מקובלת בידו בשביל ספק שיכנס לו בה (ר"ש א"ת, יקוו המים 95). ולכן אנשי לבב ישמעו לי ואל יהרסו לראות בספרי האחרונים הבנוים על פי שכלם האנושי (עמה"מ, עולם התוהו נו).

ג.***הרס**, ממנו *הֵרֵס.

***הֵרֵס[1]**, פ"ע,—הֵרֵס עם פלוני, התקוטט, התוכח עמו, streiten; disputer; to argue : ישן וראה חלום שהיו כל אבריו מהרסים זה עם זה אמרו הרגלים אין בכל האברים במותינו וכו' ענו הידים אין במותינו וכו' העינים אמרו אנו למעלה מן הכל וכו' (מדר' תהל' לט).

הֶרֶס, ש"ז, — כמו הֲרִיסָה : ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי' צבאות עיר ההֶרֶס [2]) יאמר לאחת (ישע' יט יח). במעשה ההשחתה וההרס שמתעלל בהם (רד"ק, שרש עלל).

א.***הַרְעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵרַע : דברים שיש בהן הרעה והטבה (שבוע' ג ה). איזהו הרעת אחרים אכה את פלוני ואפצע את מוחו (ב"ק לא:). אם כן יש ברצונו ההטבה והרעה הרמה והשפלה (רמח"ל, חוקר ומקובל). שהפורענות שהאל יתברך מביא על האומות בשביל הרעתן אל האומה הנקראת קדושה (מגי' ספר לרשב"ל דוראן קמ.).

ב.***הַרְעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵרִיעַ : איזו היא הרעה [3]) וכו' (ירוש' ר"ה ז נט ג).

***הַרְעָפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרעיף : ואפשר שיש בין הזלה והרעפה הבדל בין ריבוי ומיעוט והעד בטל תול (אוהב משפט, איוב לו כח).

***הַרְעָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הרעיש : וכל זה הדבור שיהיה מהרעשת הארץ ושרפת המקומות משל להשחתת האומות ומפלתם (ר"י אברבנאל, ש"ב כב). אך אומרו המעתיק (בהפסוק המעתיק הרים) לא נאמר שידבר על ההרעשה רק על הפיכת הערים (ר"מ אלשיך, איוב ט ה). הנה אין הרעשת הארץ מספקת לתת התעוררות בלב רשעים (שם ו). — והשמעת קול חזק : והיא תנועת ההרעשה מרעדת האנשים (ר"י אברבנאל, ש"א ג יב). תצלנה אזניו ענין תנועת הרעשה (רד"ק ירמ' יט ג). כי ספק הוא ההכאה בהרעשה בכח הורוע לרב הצער והמצוקה (ר"א בדרשי, חותם תכנ', ערך ספק). ואמנם הנעור פתאם וכו' ישוב לו דפק מהיר גדול תכוף מתחלף נוטה אל ההרעשה ולפי שהתנועה הזאת דומה להכרהית הנה היא לא תתמהמה (קאנון א כ ג יג). כי בהרעשה וכעס הוא יוצא למלחמה במהירות יקלות (אוהב משפט, איוב לט כד). רק בשביל הרעם והרעשת הלב ואנחתו בסתר כי בוחן לבות וכליות אלהים לדעה אם ישובו אליו בכל לב (נפולות יהודה לר"י מוסקטו מ). וכל זה בכח המים העליונים שיורדים באלה הרעשות ובטישות של הגלגל (פתחי חכמה לרמח"ל כ לה). — ובמשמ' קריאת תגר : זו אחר מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו' והלא במאמר בדבר ה' שמים נעשו ואין ההרעשה הזו מלשון ויעש לבדו (רמב"ן ברא"ש' א ז). כי זו היתה הרעשתו של בן זומא הראות חכמתו וידיעתו העליונה חכמה מפוארה (ר"י אברבנאל, ברא"ש'). — ובמשמ' בלבול וקצף : ובנזורה נהגו שררה וגערו גערה על התברים הנשארים והפריחום והעבירום מן המגלה ונתפרדה חבילה ומתוך ההרעשה לא נשארו אלא שלשה (בו"ת ריב"ש רסא).

***הֶרֶף[1]**, ש"ז, — הנזעת העפעף של העין, Wink Augenwink; clin d'oeil ,הרף עין, clin; wink wink of eye : כמה הוא רגע רבי ברכיה בשם ר'

---

[1]) לא נתברר מה מקור פעל זה במשמ' הרצויה פה.

[2]) כך ברוב הספרים. ובקצת ספרים, דפוס וכ"י ההרס, בחית, וכן גם ת"ע. והנה לפי הנוסחה הרס בהא פרשו רוב המפרשים הקדמונים וגם החדשים מלה זו במשמ' הריסה, חרבן, אעפ"י שמשמעה זו אינה נותנת למליצת הכתוב רעיון טבעי, ועי' ערך חרס. עכ"פ במשמעה זו משמשת מלה זו בספרות.

[3]) בסגנון ארמי שם : איזו היא הרעה רבי חנניא ור' מנא חד אמר אהן טרימוטה וחורנה אמר תלת דקיקן.

[1]) סוברים שהוא שה"פ מן רפף, ועי' שם. בערב' טַרְף אלעין a), ולא נתברר אם יש איזה יחס בין שתי המלים האלה.

a) طَرف العين

חלבו אמר כדי לאומרו ורבנן אומרין הרגע כהרף עין (ירוש' ברכ' א א). בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא (בבלי שם ב:). בסוף העולם הטיסו הקב"ה (את אבישי) והביאו כהרף עין שלא יהיה אותו צדיק עומד ומצטער (מד"ר כרחש' נט). כהרף עין אני גוזר על האדם שימות והוא עושה תשובה ואני מתנחם עליו (שם שמות מה). העביר המלאך צאנו של יעקב כהרף עין (שם שה"ש, מי זאת). אין הלבנה חסרה מן השמים אלא כהרף עין אפילו יש בה כמלא החוט סובבת במזרח ובמערב (פדר"א ז). אמר רבי שמעון נשמתו של אדם מתרה בו ואומרת עד שיפוח היום וידמה בעיניך כהרף עין בעודך בעולם הזה (זהר ויחי, מדר' הנעלם לט:). — ואמר הפיטן: ויאמר יי' נתתי רוזנים לאין, ותשועתי כהרף עין, וחלק רע אחלק, לכן אגג ועמלק (סדר לשבת זכור, יוצר תהלות). — וכלי השם עין, הֶרֶף: כעיני איש אשר יבקש לנום ויהרף בעיניו הוא ממהיר (אסף הרופא 142). כל שמות הללו מצאם השכל לאלתר כבת אחת והרף אחד (מלחמ' ה' א). ברגע אחד ובהרף קטן (שם). — ואמר הפיטן: רחקו וינוסו יגון ואנחות, רודף ומתנקם בהֶרֶף להמחות (יוצר שבת א חנוכה).

°**הֵרֵף**, פ"ע, — הֵרֵף בעיניו, עשה תנועת הרף עין: כעיני איש אשר יבקש לנום ויהרף בעיניו הרף ממהיר (אסף הרופא 142).

°**הרפעין**, — מלה אחת מצמצום שתי המלים הרף עין: היום והלילה אלף קב"ב עתות העת י"א רגעים וכו' והרגע שתי הרפעין (פי' יציר' לר"י ברצלוני).

***הַרְצָאָה**, ש"נ, מ"ר הַרְצָאוֹת, — שה"פ מן הרצה, א) קבלה ברצון: להרצאת[1] אדון הוא (קדוש' יד:). כהרצאת כשר כן הרצאת פסול ומה הרצאת בשר עד שיקריבו כל מתיריו אף הרצאת פסול עד שיקריבו כל מתיריו (זבח' כח:). ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן (בד' המינים שבלולב) עד שיהו כולן כאגודה אחת וכן ישראל בהרצאה עד שיהו כולן כאגודה אחת (מנח' כז.). מיום השמיני והלאה ירצה וכו' לילה לקדושה יום להרצאה (חול' פא.). מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה הרצאת דם אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים (כרית' ט.). שכיון שהמנורה היתה בדרום והוא היה דרומו של עולם הרית בלו מוומן להרצאה (תפו' הגא', הרכבי תקכט). — ואמר הפיטן: מרד הזר ונכנס בטמאה, מקום טהרה ופרישותו ויראה, נכון כפור וגדי בהרצאה, נמחל ודונו בדמי הואה (סלית' מוסף יוה"כ, איך אזא). — ב) שה"פ מן הרצה דברים לפניו, קרא לפניו כל הענין, Vortrag ; exposition: שלשה הרצאות הן רבי יהושע הרצה דברים לפני רבן יוחנן בן זכאי ר"ע הרצה לפני ר' יהושע חנניא בן חבינאי הרצה לפני ר"ע (חגי' יד:). — והשתמשו בו בזמן האחרון בפרט במשמ' דרשה בקהל על דבר מה, Referat ; conférence.

***הַרְצָיָה**, ש"נ, — כמו הַרְצָאָה: אני מכשיר בהבדלה שהיא לאחר הרציה ופוסל במליקה שהיא לפני הרציה וכו' והלא סמיכה קודמת להרציה אעפ"י שלא סומך כשר (ספרא ויקר' ז ט). — ואמר הפיט: צור פנה נא אל תפלת הערער, רצינו כְּהַרְצָיַת נער (סלית' שחר' יוה"כ, אנא).

***הֶרֶקֶד**, ש"ז, — שה"פ מן הרקיד הקמח בכברה: טוחנן והרקדן (של חביתי הכה"ג) אינן דוחות את השבת (מנח' יא ג). טחינת סולתן והרקדן בחוץ (רמב"ם, תמיד' ומוספ' ג יט).

***הַרְקָדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הרקיד, כמו הקודם: בשעת קטיפה טחינה והרקדה (פסח' יא.). טחינה (ברחים של יד) הרקדה על גבי נפה (שם). מוטב שירבה במלאכה אחת כהרקדה ואל ירבה במלאכות הרבה (מנח' סג:). הזורייה והברירה והטחינה וההרקדה ותלישה והאפייה (ג"ע לר"א הקרחי, שבת ה).

°**הֲרָקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵרִיק: בן תתכו בתוכה ענין הצקה והדקה (שרשי רד"ק, נתך). ובין האפייה והבשול ובין האבילה יש עניני טלטולים כגון ההרקה מן הפרור והעתקת העוגות מן הכלי וכיוצא בם מסדור השלחן (ג"ע לר"א הקרחי, שבת יח). — והֲרָקַת הֵלֵחוּת מן הגוף: השכר עובר הגוף ומשלשל יותר ממה שעושה משקה ההרקה (ערוך, ערך מזרין). שהבהלה הכאה לאדם פתאום בלי סבה ידועה היא מורה על חולי בא עליו ותועלתו הרקת הליחות (פרד' רמונ' לרמ"ק שפרוע, סדר מועד). ואמנם מן החלאים המורכבים המורסות והצמחים

[1] בסגנון ארמי: ההוא להרצאת אדון הוא דאתא (שם). הני מילי בכור דלאו בר הרצאה הוא אבל בקדשים דבני הרצאה נינהו אימא לא לירצו (ר"ה ה:).

והר קת מה שראוי להעצר וכו' ויתכן שתתחדש ואת ההר קה בסבה מתחדש מחוץ או מפנים וכשיקרה שיורק מה שראוי שיעצר יקרה מזה קור מזג בהר קת החמר המבעיר אשר יזון ממנו החם הטבעי וכו' (קאנון א כ כ יז). איך ומתי ראוי שתעשה ההר קה וכו' וראוי שתדע כי הכונה בכל הר קה אחד מענינים האלה הד קת מה שראוי להריק ותשאיר אחרים מרגוע וכו' וההקזה היא ההר קה המיוחדת ללחות וכו' (שם א ד ג). ברוע הנמשך מן הליחות הגוברות ביותר ממה שראוי או בדעת איכותם ותנגד מרביתם בחסר אותם ורעתם בתקן אותם אם אפשר או בהר ק ה או בחסר אותם (רמב"ד, אמו"ר א ה). שיקדים הר קת בל הגוף בשלשול והקוה (מ' אלדכי, ש"א ד). במו שעושה הרופא באשר רואה שמניע הנבול לחולה מקדימו בהר ק ה מאותו דבר שיודע שהיה סבת החולי מחמת מלוי ברם או מלוי דם (מנוה"מ ה א כ כ). מי שהוא עלול ומעותד לחולי אשר ישיג הבריאות במבשלים ו הר ק ה והקזה (נפול' יהודה לר"י מוסקאטו כט). והמרטיבים המופלגים והמנגבים אחר ההמסים וההר קו ת המופלגות בזיעה ושתן ושלשול וכו' ורעה שבהר קו ת הר קת הדם (קאנון ג יד ד ג). שהירקון האדומיי אם שתהיה לרוב הולדו האדומה או להמנע הר קתָה ורוב מה שיולד ממנה (שם טו א ג).

·הַרְקִיִּי, ת"ז, — של הַרקה, מטבע ההרקה: קדחת הר קיי ת הנה תקרה מהתגעשות הליחות בעת השלשול תנועה לרוח מופלגת תבער בו קדחת לרב היגיעה (קאנון ד א כה).

·הַרְקָעָה, ש"נ, — שה"פ מן הִרְקִיעַ: ולבן נבראו בראשון בריות במו המלאבים וזולתן שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לומר שאותן הבריות סייעו לבורא בהר ק ע ת הרקיע (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 187).

הֶרֶר, ש"ז, מ"ר הֲרָרִים, סמי' הַרְרֵי, -- במו הר: ויתפצצו הַרְרֵי עד ישחו גבעות עולם (חבק' ג ו). מן ארם ינחני בלק מלך מואב מֵהַרְרֵי קדם לכה ארה לי יעקב (במד' כג ז). וממגד גרש ירחים ומראש הַרְרֵי קדם וממגד גבעות עולם (דבר' לג יד-טו). תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מֵהַרְרֵי נמרים (שה"ש ד ח). בטל הרמון שירד על הַרְרֵי ציון (תהל' קלג ג). —*הֲרָרִים: הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם בהר ר י ם התלויין בשערה (חגי' א ח).

הֲרָרִי[1], ש"ז, — מי שהוא פרוץ בזמה, בעבודת הזמה ונאפופים של העשתרת וכדומה, **ausschweifend, liederlich; libertin, débauché; debauched**: בזכר בניהם מזבחותם ואשריהם על עץ רענן על, גבעות הגבהות הֲרָרִי[2] בשדה חילך בל אצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת בכל גבוליך (ירמ' יז ב-ג).

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) הקדמונ' וגם רוב האחרונים פרשו מלה זו במשמ' ש"ת מן הר, ואמרו כי הוא בנוי ליושבי ירושלם וכדומה, ואף האחרונים לא מצאו בו פרוש מתקבל. קצת החדשים הגיהו במקום הררי בשדה הרים נשאים, ושמוהו כפל להגבעות הגבוהות שקודם לו, והתחילו הפסוק מן חילך, שדמיונו, בנוסחה יותר מתקנה, יש בפרשה י יז, והגהה זו מרפאה קצת מקרא זה קשה ההבנה. ויש עוד אולי להגיה הגהה פחות ושיש לה סמובים ממקום אחר בדברי ירמיה, ובמקום הרים נשאים נגיה רק הרים והמלה בשדה נניח בהויתה, ומליצה זו של הרים בשדה דומה ממש להמליצה גבעות בשדה: נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך (שם יג כז). ובמו ביחזקאל: בבנותיך גבך בראש בל דרך ורמתך עשית בבל רחוב. ואעפי"ב לבי נוקפי לשבש את הכתוב רק מפני זרותה של הצורה הררי בשדה, ואדרבה רגלים לדבר שזרות צורתה היא עדות על קדמותה ואמתותה, ונראה לקיים את הנוסחה המקובלה. אלא שיוד הררי אינה לא יוד הקנין ולא יוד יחס התאר של הר, ב"א היא יוד נטיית הסמיבות הישנה, במו גנבתי, מגביהי, משפילי, שאהב ירמיה להשתמש בה במו: יושבתי במצור (י יז), ישבתי בלבנון מקננתי בארזים (כב כג), שבני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה (מט יו), שבנתי על מים רבים (נא יג). זו הנטיה הקדומה האהובה על ירמיה ושגורה בפיו בבל אלה המקומות מעידה שגם הררי בשדה, שהוא דומה ממש ליושבתי במצור, יושבתי בלבנון, שבני בחגוי הסלע, היא הצורה הקדומה של נטיית הסמיבות, והשם הישר הוא הָרָר, ובזה קבלה מליצת הבתוב בנין טבעי חלק ויפה, וצריך לפרש מלה זו לפי בונת בל הענין שהוא תאר ליהודה, שהוא פונה עתה לדבר אליו בנבח, לפי מה שהוא ספר עליו בפסוק הקודם, בזבר בניהם מזבחותם ואשריהם על עץ רענן על גבעות הגבוהות, וידוע שבעבודה זו היו שטופים בזמה, ובמו שספר ירמיה במקום אחר דרבי עבודה זו: נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך, בך גנה אותם גם פה בבנוי הררי בשדה, ר"ל השטוף בזמה בשדה, במו זמת זנותך על גבעות בשדה שבבתוב ההוא. ובבר הזברתי בי סגנון זה לפנות בנבח אל מי שהוביח אותם היה אהוב עליו, ובמו המליצה שהובאה למעלה: שבני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה בי תגביה בנשר קנך משם אורידך, ובן: שבנתי על

***הֲרָרִי**, ת"ז, — א) של הר: חזרת וחזרת גלים החסא הגנית והחסא ה ה ר ר י ת (פי' המשנ' להרמב"ם, כלא' א ב). והמדבריים (הפירות) יותר חזקים מהגניים ו ה ה ר ר י י ם יותר חזקים מהמדבריים (קאנון ב א ו). יש מהם (מהצמחים) גניי ויש מהם מדברי ויש מהם פרדסי ויש ה ר ר י י ויש ימיי ויש אגמיי (רבנ"ל דולאן, מג"א ת"י ב). — ב) יושב ההר, ובהרחבה אדם מתבודד, מתרחק מן חברת בני אדם, Einsiedler, hermit ; anachorète : והמחסיר (מהחברות עם בני אדם) הוא ה ר ר י[1]) והקנין ה ר ר י ו ת הנשאר אשר הוא נח להבריג יקרא ריע והאמצעות ריעות (ספ' המדות לארסט' ב ו). מי שהוא ה ר ר י וקדוש השכונים באהלים למה להם עושר ונכסים אחר שרוצה בקדושה וחיי ההתבודדות (אוכיס ותומים, ילמ' יז ג).—ואמר המליץ: יירא ה ר ר י בשדה יגורו כל הולבי על דרך כי מחסה אין למו (ליכרים תהלה ג).

***הֲרָרִיּוּת**, ש"נ, — סגולת האדם ההררי המתבודד, —עי' למעלה ערך הֲרָרִי.

***הַרְשָׁאָה**, ש"נ, — בה"פ מן הִרְשָׁה, בח נתון לאדם שמרשה לו לעשות דבר מה, Ermächtigung, procuration: הוכרו ולבסוף נתערבו בותבין ה ר ש א ה זה לזה לא הוכרו ובסוף נתערבו אין בותבין ה ר ש א ה זה לזה (בכור' מז:). אם ירצה אדם לשגר עמהם (עם הישמעאלים) גט לאשתו ברוך בבגד ויאמר לאחר מהן תן זה לפלנ' ישר' ויכתוב לאותו ישראל ה ר ש א ה שיתננו לאשתו בפני שנים וכו' (תשו' הגא', הרכבי ביב). העדות שהעירו עליה שני הערים באותו השטר על המורשה בעצמה נכונה ותלויה ועומדת ער שיתקיים שטר ה ה ר ש א ה בשלשה (שם קפא). אבל ודאי אם הנשבע הזה יש לו תביעה הוא בותב ה ר ש א ה לאחרובו' ובמשפט ה ה ר ש א ו ת הנבונות (שם קפ). נהגו בני קירואן מימות אבותיהם ועד עכשיו לבתב ב ה ר ש א ו ת י ה ן שיכתב המרשה לחבירו שירשהו ליקח לו ממון ממדינת הים יכתוב לו בך וכו' (שם קלט). שמי שמרשה חבירו ולאחר שנתן לו ה ר ש א ה נמלך ומבקש לבטלה ומרשה אחר (הלכ' פסוקות, ממונות). מי שהיתה לו קרקע תחת יד אחד או שהיו לו מטלטלין פקדון ורצה לעשות שליה לרון עם זה ולהוציא הקרקע או הפקדון מתחת ידו הרי זה בותב לו ה ר ש א ה וצריך לקנות מידו שהרשהו (רמב"ם, שלוח' ושותפ' ג א). וכל ההוצאות שיוציא השליח על דין זה שהורשה הרי המשלח חייב בהן שבך בותבין ב ה ר ש א ה כל שתיציא בדין זה עלי לשלמו (שם). הגאונים תקנו שבותבין ה ר ש א ה אף על המלוה (שם ז). ראובן שבא ב ה ר ש א ת שמעון ותבע לוי (שם יא). שהרי ראובן אומר לו תן לי הפקדון שיש לי בידך וזו ה ר ש א ת י תהי אצלך (שם י). ומן הדין היה שלא אשיבך על בתב זה שהגיע עתה בעבור ה ה ר ש א ה אבל אהבתי ערובה ושמורה וכו' (אגר' הרמב"ם לר"א הדיין).

***הַרְשָׁעָה**, ש"נ, — בה"פ מן הרשיע: לפי שלא היה ראוי לאליהוא שיחרה אפו עליהם אם הצדיקו משפט השם יתברך ב ה ר ש ע ת איוב בי גם הוא מרשיע את איוב (אוהב משפט, איוב מב ז).

***הֵרֶת**, ש"ז, — גוף לווי בקרבת הגרון של העגל ובדומה, sweetbread; ris de veau; Kalbsgekröse: ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן ברוב ותרדין ומי סיסין דבש וקיבה ו ה ר ת[1]) ויותרת הכבד (ברכ' מז:). ועוד ט' מקומות בודק אם נסרכה

מים רבים רבת אוצרֹת בא קצך, יושבתי בלבנון מקננתי בארזים מה נחנתי, ואף באן: הררי בשדה חילך כל אוצרותיך לבז אתן. ואם אין ראיה מפורשת בלשון ערב' למשמ' זו של הרר, עב"פ קצת סמך יש לזה, במשמ' רוע הטבע ונבול פה ששני הפעלים הר a) והרא b) משמשים בה, ועוד יותר הפעל ע ה ר c) שמשמש במשמ' שטיפה בזמה, בי עב"פ בשתי הלשונות שתי האותיות ה ר משמשות לבונה זו.

[1]) עפ"י פרוש המפרשים להמלה הררי בשדה,— עי' הערה לערך הָרָר.

a) هر b) هرا c) عهر

[1]) בבר אמר ר"נ בערך רת: מסתפקא לן אי הא יסוד אי לא. ע"ב. רש"י באן: ולדיר"א שהולד נוצר בו. והביא זה גם הערוך בערך הרת. אך בערך רת הביא הערוך פרוש אחר בשם רה"ג וז"ל: היינו חתיכה רכה ולבנה של בשר שיש בכבשים קטנים שעדיין יונקין החלב הוויא על לובן בלפי צואר חתיכה יתירה זו היא ה ר ת וקורין אותה בלשון לעז אנמלי. ע"ב, והיא באיטלק' animella. ואעפ"י שהעיד ר"א זכות בעיקרי התלמוד (הביא עה"ש) בי העולם מסכימים לפרוש הערוך, בב"ז יותר נראה להכריע את הכף לצד פרוש הגאון, שלפי סגנון לשון הפרוש נראה בי הוא פרוש מקובל ולא מסברה, ביון שאינו מביא לו שום ראיה וסמך ממלה ידועה, ואלו הפרוש של הערוך ורש"י בי זהו הרחם הוא עפ"י הסברה מפני הדמיון להמלה ה ר ת עולם.

טרפה והם שמנונית החזה ושומן הלב וטרפש דכ̇יבא ודכבדא גרגרת ושומן גרגרת קנה הלב ושמנונית שבסמפון בין שתי אומות והרת[1] (הא̈כל להרא̈כ"י, סדר י"ת טלפות). והריאה הסמוכה להרת (בו"ת הרא̈"ש כ ה).

הַרְתָּחָה, ש"נ, — בה"פ מן הרתיח: חלאתה וזהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתחה (רש"י יחזק' כד ו). חרביקה מבפנים והרתיח מבחוץ וכו' הרתחה קודם הרבקה (ס' ירא̈ים, סי' קסג). ג' היא הרתחת האדם בכעס ולדבר קשות ובכללם הרתחת עצמו באש היצר לעשות עבירה (רא̈ש' חכמה, היראה ז).

הַרְתָּעָה, ש"נ, — בה"פ מן הרתיע: תושם קרני המציצה עד שתמשוך הליחה המזקת מתוך הגוף לחצוני העוד ולא איעץ להרתיע לעולם אלא בפלא שזה תורתע הרתעה בשלא יהיה שום כאב ויהיה הגוף נקי (פרקי משה ג).

הַשְׁאָבָה, ש"נ,—בה"פ מן השאיב, שאב מים: והוא תימה איך לא הרגום (את שלשת הגבורים אשר לרור) בהיותם מתעסקים בהשאבת המים (ר"י א̈כרבנא̈ל, ש"ב כג יו).

הַשָּׂאָה, ש"נ,—בה"פ מן הִשִּׂיא, במו הַסָּתָה: נכבדיו שריו וגם מליציו סעו באחת בְּהַשָּׂאַת מפלציו (יוצר ז פסח, א̈ותותיך ראינו). — ובמשמ' השחזה: ואני המחבר אומר השאה ממש לשון השחזה כדאמרינן אין משחיזין את הסכין במשחזת של אבן אבל משיאין אותו על גבי חבירתה (בכל טוב, כרא̈ש' כת יד).

הַשְׁאָלָה, ש"נ,—בה"פ מן השאיל, א) עצם שה"פ: ואמרה (הנה) השאלתיהו לה' בלשון השאלה לומר שאינו במתנה גמורה לשיקחהו לו האלקים וימיתהו כי אם בהשאלה לעבדו ויהנו ממנו גם בן אביו ואמו (ר"י א̈כרבנא̈ל, ש"א̈ א̈ כד). — ב) ברקדוק, השאלת משמעת מלה, כמו יַהַעֲבָרָה: כי אחות ואת יאמרו גם כן בשיתוף מצד ההשאלה כאיש ואשה (ר"ש א̈"ת, מו"נ א̈ ו). ולפי זאת ההשאלה נאמר ועברתי בארץ מצרים (שם כא̈). וכדרך הדמיון וההשאלה מלאכת תַּפִּיך (רד"ק, שרש תפף). שאיך יסבול השכל שיהיה שם אלהים

— [1]) ולעו שם אנמיליש, והעיר בנחל אשכל שם: אנפילי, והוא שקורין האשכנזים קראשערט והקצבים מילך או מילצור.

מונח בעצם וראשונה לשופטים וכדרך השאלה עליו יתברך (ר"י א̈כרבנא̈ל, כרא̈ש' א̈). וההשאלה לפי המכוון בהָ הנה הוא מאמר אשר הכונה בו זולת מה שתורינה עליו התבות והתחלף מן ההתיחסות שההתיחסות הוא בערך קצת התבות וההשאלה הוא בערך כל המאמר ותבא אם על צד ההרמות אם על צד ההגדלה או החמעטה אם על צד ההפך (נופת צופים ד מז). — ומ"ר: במה שעובר אצלם (אצל הערב) בלשונם מהעברות וההשאלות (ר"י א̈"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). כי בשהגיד (ישעיהו) על נתיצת עם או אבדן אומה גדולה יספרהו בלשון שהכוכבים נפלו והשמים אבדו ורגשו והשמש קדרה והארץ חרבה ורעשה והרבה מביוצא באלו ההשאלות (מו"נ ב כט). והיא (התורה) רחוקה מן השתופים ומן ההשאלות (רמ"ע מפא̈נו, א̈מר' טהור', תקו"ד ב יג). ויעידו אותם על שתוף השמות והשאלותיהם אשר בלל אותם זה המאמר (מו"נ א̈ לה).

הַשְׁאָרָה, ש"נ, — בה"פ מן הִשְׁאִיר: שאין יתרון ותשארה לאדם בכל עמלו בעולם השפל (הקדמ' מלמד התלמיד'). כבר העירותי אל מציאות התכלית האחרונה שהיא תכלית התכליות כמה שקדם לנו בזה השער בדרך מדרכי העיון האמתי והוא השארת הנפש אחרי הפרדה מן הגוף (בעה"ב לא̈כן לטיף כו). ודע כי דוד ע"ה לא אמר הללויה עד שהרגיש להשארת הנפשות החשובות ואבדן הרשעות (רא̈כ"ד, א̈מו"ר א̈ כ). אבל כל אדם יש לו מקום מיוחד אשר שם יסודו והשארתו (פי' משלי לזרח' הלוי ל ד). בא להזכיר הגמול אחרי השכל האמתי והוא השארתו אחד בלות הגוף (מ' א̈לדכי, ש"א̈ ז). — ועי' הִשָּׁאֲרוּת.

הִשָּׁאֲרוּת[1]), ש"נ,—בה"פ מן הִשָּׁאֵר, בבלל התמדת קיום דבר אחרי גבול מה: לפי שהכונה במין האדם הוא.זה ר"ל השארות צורה נפרדת ממנו לעולם (מלמ' התלמיד', תולדות). ההצלחה הנצחית היא אשר יאמר בה השארות בלי בליון (מא̈זני לדק, א̈לגולי 9). והרי היא (שרה) עד מאת שנה באלו היתה בחורה במעשיה ועשרים שנה שהיו לה אחרי כך היו שנות הזקנה עם השארות הבח (ר"י א̈כרבנא̈ל, חיי שרה א̈). אין הִשָּׁארוּת לבן האדם

[1]) כך גם נקוד בפרוש הש׳ באגר' הו"מ לדון וידאל המובא בפנים.

ואין לו תשועה (אגר' תו"מ לדון וידאל שלמה). להשתדל ולהתעסק בדברים אשר בהם יתקיים מציאותו והשארותו (מוסר הרופאים, מיוח' לר"י הישראלי). וזה הדבר אינו מזג אשר כחשארותו ישאר המזג ובהעדרו יפסד המזג (אמונה רמה א ו). שמעלת יסוד הגרמים השמימיים על יסוד האדם והוא היותר נכבד שבנמצאים המורכבים מן היסורות מעלה מבוארת ביאור נגלה בגדלם ואורם והתמדת השארותם (שם ח). לפי שכל טוב ישראל והשארותם נתלה בהתאחדם יחד (ר"י אברבנאל, שופט' כא ה). ורמוו בכנפים ענין השארותם והיותם עולים למעלה אל ההשכלה והדבקות האלקי (הוא, מפע' ה' ח ו). שאי אפשר השארותנו אלא בהכנעת יצרינו (שבט יהודה לג). -- ובפרט הַשְׁאָרוּת נפש הארם אחר המות, Unsterblichkeit; immortalité; -lity: רצו לבאר שורש גדול בהשגחה ובהשארות הנפשות (ידע' בדרשי, באור תהל' לג). כי הפלוסופים נחלקו בענין זה ההשארות לשלש רעות וכו' ואם יראו שזה השכל ההיולאני יחיה אפשר בו ההשארות והקיום כאשר יגיע למדרגה מהשלמות (רלב"ג, מלחמ' ס' א ח). שתורתנו תגזור לנפשות השארות ושמחלבם אל הצלחה או אל צער (אמונה רמה א ז). ובעבור זה יהיה בפלוסופים מי שהכחיש ההשארות הנפשיי מכל וכל (העקרים ג ג). וכוונת האלהית היא להישיר האנשים על השגת ההצלחה האמיתית שהיא הצלחת הנפש וההשארות הנצחי (שם א ז). היות נפש האדם עצם רוחני היה אפשר בו ההשארות אחר ההפרד למה שאין לו סבות ההפסד (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ו א). וארחיב המאמר עוד במציאות הנשארות ובעניני הנפשות שהתפרדו מן החמרים איזה ענין תהיה ההשארות לכל אחת ואחת כפי תבונתה וכפי מעלתה (שעה"ש לאכן לטיף כד). ודוד ע"ה גלה דעתו שהוא מאמין במציאות זו ר"ל ההשארות (שם כו). שלא כיון ארסטו שיתחייב מזאת ההצלחה העצומה ההשארות אחר המות (כוזר אלה' לר"י בי"ט יו.). השלישי הוא ההשארות הנפשיי או תחיית המתים שבכל אחד מזה כנוהו רבותינו וכו' רצו בזה להשארות הנפש (נוה שלום, אגר' שלום ב א). כל חכמי הקבלה והמחקר מסכימים שיש השארות לנפש וכו' שהוא (הבורא) נאמן לשלם לכל אחד שכר פעולתו ונותן שכרו בהשארות הנפש לעולם שכלו טוב וארוך ותמידי (מנוה"מ ג ב י ג). שהשארות הנפש נתאמת לחכמים בחקירה ועיון (שם ד ג ב ג). ועומדין בהשארות נפשם עדי עד כל אחד כפי מעלתו (שם). יעלה עתר ענן קטורת נשמתם אל האושר העליון בהשארות נצחי (נפולות יסודם יד). וראיה להשארותה (של הנפש) הוא מה שאומר וכו' (מ' אלדבי, ש"א ו). ובענין הנפש וההשגחה עליה וחשארותה וכל הנתלה ממנה (מנח' קנא' לר"י מפיפא 117).

*הָשֵׁב,— מקור מן הֵשִׁיב בשמוש שה"פ: אבל משום השב אבידה לבעלים אמרו פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן וכו' (ב"מ ז ד).

*הֲשָׁבָה, ש"נ, מ"ר הֲשָׁבוֹת,—שה"פ מן הֵשִׁיב: לנפילת הכור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבדה (ב"ק ס ז). הכל צריכין רעת בעלים חוץ מהשבת אבירה שהתורה ריבתה השבות הרבה (ב"מ לא.). ובבור אבות והשבת הרשעים אל האלהים והורות בני ארם דרכי טובתו (תו"ה, הבטחון ד). שמח אני על עבורתך לאלהים עם בטחונך הטוב עליו והשבתך כל עניניך אליו (שם, יחוד המעשה ט). באלו המלך הפקיד אצלו פקדון ולא קצב לו זמן להשבתו וצוהו שיהיה מצפה לו בכל עת (שם, חשבון הנפ' ג).

*הֶשְׁבּוֹן[1], ש"ז, — השבת גנבה או גזלה לבעלים: בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה ולא ניתן להישבון (ע"ז עא:). לרבות תשומת יד להשבון (ב"מ מח.). את כל התועבות האלה עשה למיתה ניתן ולא להשבון (שם סא:). גזלן של רבים לא שמיה גזלן וכו' שלא ניתן להשבון (ב"ב לה:). גדולה הונייה דברים מהוניית ממון שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון וזה בממונו וזה בגופו (רמב"ם, מכיר' יד יח). — ואמר המליץ: המה בקשו חשבונות לא נתנו להשבון (אגר' תו"מ לדון וידאל שלמה).

*הַשְׁבָּעָה, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁבִּיעַ, א) עצם יצה"פ בכלל: בכל זה לא אמרה אליו כי אם אחרי השבעתו אותו (ר"י אברבנאל, ש"א ג א).— — ובפרט הַשְׁבָּעַת מלאכים ושדים ורוחות בכשפים וקסמים וכדומה, Beschwörung; conjuration

[1] אין משקל הֶפְלוֹן ואף לא הֶפְלוֹן במשקלי השמות שבמקרא.

exorcisme ; -cism : עד שיבהילו השומעים כספור הבלי ההשבעות וסיני הכשפים והקסמים הקדומים (מלמ׳ התלמיד׳, שבת שוכה). הרי עשה בהשבעות שם המפורש ששום עץ לא יקבל בשיתלוהו וכו׳ כי ידע הקב״ה שבהשבעות רצו לבטל גזירות (ס׳ חסידים, תתתרנ״ב). שלא יעשה השבעת מלאכים ושדים (שם, תתתתשמ״ח). ולכן בעלי ההשבעות האלה כלם צריכים הזמנה (ראב״ד, הקד׳ פי׳ יצירה). ואין ספק שאין הסמים ההם פועלים הכשוף בטבעם אלא שעושין מהם הקטרה ואומר בהן השבעות ולחשים וכו׳ ומעשה שדים הוא שע״י הקטרות או השבעות שעושין לשד הוא מזיק למי שמשביעין אותו עליו (שו״ת ריב״ש לג). ואותם ההבלים והשגעונות שספר לך אותו הגר שנתגייר במטמטא שבהשבעות היה מוריד הלבנה מן השמים מי שיש לו לב להבין לא יאמין לאותם הכזבים (שם לג). בכל ההשבעות והקסיעות והלחשים אין בת אפילו לגרש היתושים ולאסוף הפרעושים (אגר׳ אתוז דלמידיגו כס׳ מלא תפנ׳).

***הַשְׁבָּתָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִשְׁבִּית: (הוקשה) השבתת שאור לאכילת חמץ (פסח׳ ה.). בנגד שלש השבתות שבתורה (שם ה:).

***הֶשֵּׂג**, ש״ז, — שה״פ מן הִשִּׂיג, הֶשֵּׂג יד, ר״ל מה שידו משגת, מה שהוא יכול לשלם: השג יד בנודר והשנים בנידר וכו׳ השג יד בנודר כיצד עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני ועשיר שהעריך את העני נותן ערך עשיר (ערכ׳ ד א). שאינו נידון (המפרש את הערך) בהשג יד (גמ׳ שם ד:). המפרש את הערך ואמר ערכי עלי שלשים סלעים אינו נידון בהשג יד אלא לוקחין כל הנמצא בידו והשאר עליו חוב עד שיתעשר ויתן (רמב״ם, ערכ׳ ותרמ׳ ג ח). שהיבם הוא במקום רחוק מאד בעיר רומי והאשה עניה ואין בהשגידה להגיע לשם (שו״ת חתם סופר, אה״ע קמה). — ובמשמ׳ יאפשרות ויכלת: מרוב העיפוש מתהוים בהם תולעים ויתושים דקים והם נחבאים בגרעיני התוחים באופן שאין השג יד לבדקן (שו״ת פרי הארץ, יו״ד יג).

***הַשָּׂגָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִשִּׂיג, א) עצם שה״פ השגת יד, מה שהשיגה ידו לעשות, Vermögen, pouvoir ; power, health: תן לאל כמתכנתו לך כטוב עין וכהשגת יד כי אלוה תשלומות הוא ושבעתים ישיב לך (ב״ס גני׳ לו יב-יג). מה השגת יד של עצמו אף השגת ידי אחרים לעצמו (ירש׳ו קדוש׳ א נט:). ונגיע לכל זה התכלית אשר נוכל להגיע אחר אשר נזהר בו כפי יכלתנו ונשמר כהשגת כחנו (הקד׳ השרש׳ לריב״ג). ונמצא רוב בעלי חיים שיש להם מן ההכרה בדרכי טובות והתחבולה בהשגת מזונותם (תו״ה, שער עבוד׳ ס׳). כי אין די אל השגת השלמות בהאמנת מציאות הפועל בלבד (העקרים א יא). כי לא תתכן השגת הצלחה כי אם בהדבקם עם השכל הפועל דבקות ההתאחדות (נפול׳ יהודה לר״י מוסקטו יד). גודל לב האדם ואורך מאויו בעולם הזה וחסרון כחו והשגתו אותם (תו״ה, יחוד המעשה ה). ויבין חולשתו ומעוט השגתו וקצרת ידו מדחות מעל נפשו כל זה (שם, הכניעה ה). וכן אדות המלבושים מן העורות והצמר והצמחים יש מהם תמורה יותר מן המאכל והשגתם יותר מעוטה אלא לאחר זמן (שם, הבטחון ה). ואל יעלה בלבך כי השגתם היא השגת הטובה השלימה (רשב״ג, תקון מדות הנפש).—ב) במחקר, כח ההשגה [1]) של חושי האדם ושכלו, הכח החושי והשכלי להשיג מושגים שעשו רשם על אחד מהחושים ולציירם לו בשכלו, Wahrnehmung ; perception: ובואת ההשגה יקנה מעלות המדות (ראב״ע, ספר העצמים). שכל ראייה או חזייה או הבטה שבאה כזה הענין היא השגה שכלית לא ראות עין (ר״מ א״ת, מו״נ א ה). והושאלו לו (להבורא) הראות והשמע לראיה על ההשגה בכלל ולזה תמצא לשון העברים תעשה השגת חוש אחר במקום השגת חוש אחר (שם מו). ואמרו שההשגה אשר השיגה יחזקאל היא ההשגה בעצמה אשר השיגה ישעיה (שם ג ו). שלא יסמוך החכם בחכמתו ואפילו השיג השגה אנושית שלימה (מלמ׳ התלמי׳, עקב). שזאת ההשגה היא לכח אחד זולת הכח אשר ישיג האיש והוא הכח שנקרא שכל (כל מלאכ׳ ההגיון). אותו זמן (לעתיד לבא) ישגא החכמה בעולם וישיגו השגה מה שלא השיגו בזה העולם (זוהר תולדות, מדר׳ הנעלם קמ.). מאמינים שיש שם השגה שהיא למעלה מן ההשגה העיונית יכשיר בעיניהם קבלת כל הספרות (הקד׳ י״ג יסוד׳ המשכיל לר״ד בן כילא).

[1]) תרגום המלה הערב אִדְרַאכּ a).

a) إدراك

כי הנפש בהיותה בעליונים מתעסקת בחכמה ומשגת השגה נפלאה ביחוד הנעלם (הקד' עבוה"ק לר"מ' גבאי). העוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו אלא ההשגה העליונית המכונה בשם עטרה כאמור צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם (מנת קנאו' לר"י מפיסא 79). או ישתבש בהשגה העליונה ויצא לתרבות רעה (שם 104). יודעים בתקון ההקדמות ובעשיית ההקש ובהשגת התולדה עפ"י החקירה (אגר' מנחם הקראי, לקו"ק 51). כי לולי השגת חוש ראותנו אותו לא היה מתקים בנפשותינו (תו"ה, עבוד' ה' ח). הוא (השם חכמה) נופל על השגת האמתות (מו"נ ג נד). לפיכך בשם שהשגה מהותו (של הבורא) מנועה אצלינו מפני שאין דרך להשיגה כן השגת דעתו מנועה (בעה"ם לאבן לטיף כג). שהאמת קלה מצד בערך ידיעת האנשים הרבים והשגת שכלם וקשה מאד בערך איש אחד לבדו (ר"י אברבנאל, ב"א ח ד). וכל התאוות הראויות הם בחכמה מצד שהיא השגת האמת ושרש לעבודה האלהית (מנוה"מ, הקד' לנר א). אבל מה שישיגו הנביאים הוא בהיפך כי ישיגו העלול באמצעות העלה שהיא השגת המאוחר עם הקודם (מנת' קנא' לר"י מפיסא 118). והיום רד מאד ערכנו בהשגת הסודות (נפולות יהודה לר"י מוסקטו ז). וכל החכמה שלו תלוי בזכרון ולא בהשגת הבנה והידיעה (פתחי חכמ' לרמח"ל ב יט). אולי השוקתו גדולה מהשגתו (ר"ם א"ת, פתי' מו"נ). והנני אעירך על עומק שכל אריסטו והפלגת השגתו (שם ב יט). ובשכל יחובר מה שלא יתחבר באופן מאופני התחבולות כי השגתו בכל איש מאישי האנשים משותף להם (ראב"ד, אמו"ר א ו). עד שתהיה הבנתם קלה והשגתם קרובה (תק' מדות הנפ', העולם הגדול). אמנם העצמים הפשוטים אשר אין התלות להם בגשמים ובאלו שיש להם רשמים והופעות על הנפשות הנה לדקותם ודקות משכן רשומיהם יקשה השגתם (אמונה רמה ב ד ב). שהשלמנו בשער הזה מה שהיה ראוי לו מן הדברים בפי השגתנו (תו"ה, הכניעה ז). — ומ"ר: כמו שלחושים השגות ולא ישיגים על איזה מרחק שיזדמן וכו' ויתרון אישי המין זה על זה באלו ההשגות החושיות (מו"נ א לא). כי היו השגות רבות משתנות במיניהן ר"ל השגת ההיות והשגת האופנים והשגת אדם אשר מעל החיות (ר"י חליוו, מו"נ ג ה). וההשגות רבות

מהם נגלות ומהם פנימיות והראשונות שבהשגות הנגלות שתי השגות והם המשוש והטעם (אמונה רמה א ו). השגות האדם מהם מושכלות ומהם מוחשות (שם ב ה). שהיו כל ההשגות אשר בו יתברך בב"ת בחשיבות ובנעימות והם נצחיות (העקרים ב ל). מצד החומר אשר הוא מסך בינינו ובין השגות האמתיות (פי' משלי לזרח' הלוי ל ד). כי בהשתנות מזג ימות דרך משל תלקה עמו פעולת הדמיון עם יתר ההשגות הפנימיות כלן או מקצתן (קול יהודה, כוזרי א א). כי העין אין מהמרחק בהלשון ברפיון מה שיתייב שלא תשיג דבר מהשגותיה (אמונה רמה א ו). ואין ספק שדבדים אלו שזכר דניאל הם מכת הדברים שזכרו שאר הנביאים בהשגותיהם הנבואיות (פי' משלי לזרח' הלוי א ו). שמע עמי ואעידה לך במה גדול בת התשוקה בלב איש להודיע השגותיו לבני אדם (הקד' נפול' יהוד' לר"י מוסקטו). — ג) יהַשָּׂגָה על דבר פלוני, על ספרו ובדומה, קושיות ופרכות עליו, Rezension; recension: ותוספת ההשגות[1]) עליה עד שהגיעה אל הפועל העומד וכו' (תבו' דונש על רסע"ג 122). ונקרא (ספרו של ריבג) בלשון עברי ספר ההשגה (הקד' ר"מ פרחון). ספר ההשגה וספר ההערה (הקד' הברס' לריב"ג). ועל כן עשו הראשונים חבורים בלשון וחכרום על לשון אלף בית במנחם בן סרוק והשגת דונש הנקרא ר' אדונים (רי"ק, הקד' ספר הגלוי). זהו מה שכתב הראב"ד בהשגות פ"ה דלולב (מהרת"ו, הקד' ע"ת). מפרש תו"ב אינו בעל ההשגות (בו"ת תות יאיר קת). — ד) בדקדוק, הַשָּׂגָה, במשמ' הגדלה ונתץ המושג: אך ההא נוספת בו להשיג הבנין הרביעי ובפלו הלמד בעבור ההשגה[2]) וכו' ובתוספת ההא גם כן בלחלבה יצפנו להשגה ועיקרו אלף (הרקמה, שער יד).

יהַשְׁגָּחָה, ב"נ, — שה"פ מן השגיח, א) עצם שה"פ: וכן בת המשער הזה הוא נמצא בכל האנשים ויתחלף במעט וברב ובל שכן בעניינים אשר לאדם בהם השגחה גדולה ומחשבתו משוטטת בהם (ר"ם א"ת, מו"נ ב לח). והנה בזה האופן מההשגחה אשר ישגיחו הגרמים השמימיים באם היו האנשים

— [1]) אינני יודע מקור יותר קדום למלה זו במשמעה זו, אעפ"י שבודאי היתה שגורה בפי חכמי ישראל גם קודם. — [2]) תרגום השם הערב' אבלאע' a).

a) بلاغ

נשמרים מרעות רבות נכונות לבא עליהם (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ג). ענין ההשגחה היא הבטה עם התבוננות (ע"ח לר"א הקראי עח). ואם תהיה מחשבתך על תקון גופך ותשים כל השגחתך עליו תתעלם מתקנת נפשך (חו"ה, הבחון הנפ' ג). שההיה השגחתו (של האדם) חזקה והשתדלותו גדולה לקיים מה שחייבו הבורא מעבודתו (שם, הבטחון ג). וכאשר תחזק הכרתו (של הילד) משים בטחונו על אמו לרוב השגחתה עליו (שם ז). — ב) בפרט השגחה האלהית בעולם השפל, שמשגיח ומנהיג הכל עפ"י רצונו המוחלט, providence ; Vorsehung : השגחה שם משותף יאמר על עיון בני אדם בעיניו (כמו) משגיח מן החלונות ונאמר על צד ההשאלה בהשגחת השם בבריאה להמציאם ולהמציא להם צרכם ולהעמידם ולשמרם המדה שאפשר להם לעמוד (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות במו"נ). ואו היו ראוים להראות האור עליהם וההשגחה ההיא הרבונית (כוזרי א לה). אתחיל לבאר דעות המעיינים בהשגחה (מו"נ ג יז). דעות בני אדם בהשגחה חמש דעות והם כלם קדומות וכו' הדעת הראשון הוא מאמר מי שחשב שאין השגחה כלל בדבר מן הדברים בכל זה המציאות (שם יז). ואשר אאמינהו אני בזאת הפנה רוצה לומר בהשגחה האלהית הוא מה שאספר לך וכו' והוא שאני אאמין שההשגחה האלהית אמנם היא בזה העולם התחתון (שם). אבל בפרשה הזאת ביאר ההשגחה בענינים פרטיים מכל איש ואיש והוא איך השגיח השם בקין להענישו (העקרים ד יא). לפי שהוא מבואר מענין ההשגחה אשר הוא פנת התורה היותו יתברך משגיח על בני אדם להישירם אל ההצלחה (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ב א). שהגיענו העיון להאמין כי ההשגחה נמשכת אחר השכל וכפי מה שיגיע לכל איש מן השכל הגיע לו מן ההשגחות (בעה"ס לאבן לטיף כד). היש השגחה ביהודים אחרי שחטאו (שבט יהודה סד). והיה מהשגחת האל יתברך שבא הגורל למטה יהודה באופן שיהיה חברון בתוכו (ר"י אברבנאל, יהוש' יד).

·**הַשְׁגָּחִי**, ־חִיִּת, ת"ז, נק' הַשְׁגָּחִית, — של הַשְׁגָּחָה, מטבע ההשגחה: שכל מה שיראוהו מהפעולות היוצאות ויתרונות קצת האנשים על קצתן ייחסוהו לפועל השגחי ויתלוהו לפועל השגחי (ידע' בדרשי, כתור תהל' מג). כדי שיכירו וידעו בני אדם גם בני איש שהוא עניין השגחיי לא בטבע ולא במקרה (ר"י אברבנאל, ב"ב כא). אל תתמה על החפץ האלהי ההשגחיי כי הטובות והרעות האלה החצוניות נמשכות מן המערכה ועולם כמנהגו נוהג (נפולות יהודה מא). שהוא בחמלתו ההשגחית יועיל אל השלם המושגח בתועלות כלן (ידע' בדרשי, כתור תהל' א). כי התחדש ההצלחה ההשגחיית נמשך לפי עמידת האיש בשלמותו (שם לא). והנה היה סבת הריגתו (של אֵלה) מלבד הגזרה ההשגחיית לפי שזמרי ראה אלה שותה שכור מושלך ארצה ולכן בזהו בלבו וראה שלא היה נאה לאדנות והרגו (ר"י אברבנאל, מ"א יז ט). אם המלך אדיר בגבורה וכל הנמצאות גבורי כח עושי דברו בהנהגה טבעית והשגחיית לא יסורו מן המצוה ימין ושמאל (קול יהודה, כוזרי א ב). וכל הסיבות בין אלהיות והשגחיות בין מערכיות בחיריות יפעלו לטובתם ולזכותם (דרך ישרה, בעד התחינות).

***הַשְׁגָּרָה**, ש"נ, — שה"פ מן שגר: השגרת לשון היא (ירוש' ברכ' ב ד).

·**הַשְׁהָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁהָה: להחזיר בגרופה ובהשהאה דוקא (תוספ' שבת לז.).

·**הַשְׁוָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁוָה, א) עצם שה"פ: וספר ההשואה וספר ההבלמה (ר"י א"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). כי זה אפשר אצל הסבלים בתכונה ובהשואת הכוכבים (ראב"ד, אמו"ר ב ב). המשיך תוצאות התעלומה והאמונה בהשואת האחדות שאין אנו יכולין לעמוד על עקרן (הריקנטי בראש'). כי ישים עליך לטוב להורות על השואת המדה (נפולות יהודה כח). ולהשואת הלשונות בו (בהשם מור) נראה שהוא המין ההוא (רמב"ן שמות ל כג). אבל לפי דעתי אין השואת המנינים האלה שאלה כלל (שם יב). — ובמשמ' פשרה: וכתבו בפסק ההוא שיצטרך רק לחזקם (את הכהנים) עד נובמבר שאחריו כדי שהשורה יוכלו לבקש להם מקום אחר אך אח"כ נשאר מהשוואה והשביר להם על זמן (בו"ת רמ"א כא). — ב) בתכונה, השואת הקיץ, השואת החרף, העת שהשמש עובר קו המשוה ועושה שהיום והלילה שוים, equinox; équinoxe; Tag und Nacht-gleiche: השואת הקיץ ובעלי מלאכת העיבור יקראו אותה תקופת ניסן (יסו"ע לר"י ישראלי ב ו). גובה נקודת

השואת הקיץ או השוואת החורף (שם ג א). ובהגיע מרכז החמה לחנות נכח ראש מזל מאזנים אזי יגיע היום בכל מקום להיותו שוה ללילה והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה רגע השואת החורפי (מ׳ אלדכי, ש״א ג).

ּהַשְׁוָיָה, ש״נ, — כמו הַשְׁוָאָה: תחת התיקון וההשויה בלומר תחת תיקון השער שהיה יפה ושוה (רד״ק, ברש קסס). אבל כהשוית החכמה או בקרוב הודיעתנו התורה שרבוי הדיעות יסכימו לעולם אל האמת יותר מן המיעוט (התיגוך, משפט׳ עת). בלומר תחת תיקון השער והשויתו תהיה קרחה (רד״ק, שרש ענה). — שטר הַשְׁוָיָה: עוד שטר אחר שעושין וקני הקהל והדיינין להשוות ביניהן כמה יתן כל אחד ואחד בכך וכך מס או בכך וכך צדקה והיא הנקראת שטר ההשויה ואתה מוצאה על ענייני הכלל שעושין אותה ב״ד או וקני העדה הבקיאין בכל עסקי העיר להסיר המחלוקת והתנואות מפורעי המס וכו׳ כותבין כדבר כתב ותותמין לו שטר ההשויה ההיא לכל בני המס להסיר מהם המחלוקת וזהו נוסח שטר ההשויה וכו׳ וראינו לעשות תקנה והשויה לכל פורעי המס וכו׳ בין לצדקה בין לכל צרכי העיר שיצאו על הקהל והשויה זו והתקנה זו קיימת וכו׳ וכל מי שיערער שום ערעור על תקנה זו ועל השויה זו יהיו דבריו בטלין ומבוטלין (השטרות לר״י ברצלוני 137).

ּהַשְׁחָוָה, ש״נ,—שה״פ מן השחיו [1]): דינין אלו של השחוה הסכין הם כדעת ההלכות (מ״מ, רמב״ם יו״ט ד ט). מפני איסור ההשחוה הזהר לחכם לראותה ולהשאילה (שם).

ּהַשְׁחָנָה, ש״נ,—שה״פ מן הִשְׁחִין, נעשה לשחין: וזה (תקון הליחה) לא יהיה אלא בזמן יתחייב בו אם השחנת השחין ושובו נאצו׳ שלא יתדבק לעולם ואם שיתרחב שיאכל חלק מן הריאה (קאנון ג י ד יו).

***הַשְׁחָרָה,** ש״נ,— שה״פ מן הִשְׁחִיר, א) עשה בשחר: דברי תורה צריכין השחרה והערכה (מד״ר ויקר׳ יט).—ב) *עשה שחור: רצועות שחורות הלכה למשה מסיני שצריך השחרה לשמה (התרומה, הלכ׳ ס״ת קלא). השחרת כותלים בבית חדש היזק הוא אע״פ שבשאר בתים שאינן הדשים אינו חשוב היזק (שו״ת ריב״ש תנו).

ּהֶשְׁחֵת ש״ז, — שה״פ מן השחית, כמו הַשְׁחָתָה, ובמוסריות: ואנחנו רואים יום יום מן הנסיון כמה נערים נפלו במהמורות ההשחת מרוע החינוך (המאסף, שנת תקמ״ד, קלת).

***הַשְׁחָתָה,** ש״נ, — שה״פ מן הִשְׁחִית: אכן השכימו והשחיתו וכל השחתה שהיו עושין בהשכמה היו עושין אותה (ירוש׳ שקל׳ א מה ד). לא אעשה (בסדום) השחתה (ראב״ע בראש׳ יח כח). אבל אם הבעיר דרך השחתה פטור מפני שהוא מקלקל (הרמב״ם, שבת יב א). כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה וכו׳ לא אסרה תורה אלא דרך השחתה (הוא, מלכ׳ ו ח). ואסור לקבור בתבריכין של משי ובגדים המוזהבין הרקומין אפילו לנשיא שבישראל שוהו גסות הרוח והשחתה ומעשה עבו״ם (הוא, אבל ד ב). וזכר שהיו עושים האויבים השחתה גדולה (ר״י אברבנאל, שופט׳ ו ה). בזמן מלך אחר נקרא מנחם אשר השחית מיהודים השחתה גדולה (שבט יהודה ז). לא די להם למצריים השחתת הצפרדעים אלא שהיה קולן של צפרדעים קשה להם ממכתן (מד״ר שמות י). ולמה השחיתו ברעב ובצמא ובמצור ובמצוק ובחסר כל זולתי השחתת חרבות הרומיים בכם (יוסיפון פו). בהריסת מלכותם והשחתת ממשלתם (תו״ה, הכניעה ט). אעפ״י שיש עונות חמורים משפיכות דמים אין בהם השחתת ישובו של עולם כשפיכות דמים (סמ״ג, סי׳ קסג). כי ההריגה היא השחתת הכלי המקבל החיים (פי׳ יליר׳, מיות׳ לראב״ד ג א). —*והשחתת השערות: הא כיצד גילוח שיש בה השחתה הוי אומר זה תער (קדוש׳ לה:). שהוא (התער) מגלחו גילוח של השחתה (מד״ר במד׳ י). שתים מכאן ושתים מכאן ואחת באמצע זה השחתת שבולת הזקן (הלכ׳ פסוקות, נדה ויולדת).

ּהַשְׁטָאָה, ש״נ, — שה״פ מן הִשְׁטָה: אבל בנדון זה שלא היה זה תובעו כלום אלא שבית דין הכריזו דרך כלל שיגיד כל מי שחייב לו אין כאן תביעה ולא השטאה (שו״ת ריב״ש שלב). ואף שאנו יודעים שכוונתם להשטאות אפ״ה חוששים לדברים שבפה ולא לדברים שבלב (שו״ת שמש לדק׳ ב א).

ּהַשְׂטָנוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִשְׂטִין, כמו שטנה: יורד (השטן) למטה ומתעה את הבריות לחטוא ועולה למעלה ומרגיזו את חמת המלך בהשטנותו נוטל ממנו רשות להרוג את החוטא (רב״י ב״ב טז.).

[1]) בסגנון ארמי: מאן תנא דהשחוה עצמה אסורה (אלפסי ביל׳ טו.).

***השיגה**, ש"נ, — כמו הַגָּשָׁה: בטרם תמות היטב לאוהב והשיגת ידך תן לו (כ"ס גני' יד יג).

***השימה**, ש"נ, — כמו הַשָּׂמָה: ואם הכלה נזהרת להשימת רגלה השמאלית על רגל ימין החתן אז תשלוט היא עליו כל ימיה (דרך ישרה, ש' הסגול').

***השכבה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁכִּיב, א) עצם שה"פ: ששכב בשלמתו שהשאיל לו זה דבר הקנוי לו ואם אינו קונה (העבוט) צדקה כהשכבה זו מנין על שלו שכב (רש"י פסח' לא:). — ב) תפלה על נפטר ביום מותו וכדומה: אודיעך מה שקרה פה כהשכבת החכם רבי אשתרוק הכהן נ"ע אני פתחתי בבית הכנסת ביום ההוא וכו' ישבנו לארץ ואני בראש האבלים ובקול רם ומר פתחתי וכו' (שו"ת ריב"ש ס). וכן ההשכבות שמשכיבים את המתים מנהג שטות הוא ואינם מועילים כלל (מבג' תכיד', גמיל' חסדים ג).

***השכל**, ש"ז, — מקור כמו שֵׁם, מן השכיל: בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תילים באישור בניצוח בניגון בשיר במזמור בהשכל ברינה בתודה וכו' (ירוש' סוכה ג נד.). ואפילו אומות העולם מבירין בחכמה ובבינה ובדיעה ובהשכל מגיעים לגופה של תורתך (מד"ר ויקר' ג). השיבו השם יען אשר שאלת את הדבר הזה ר"ל ידיעה והשכל ולא שאלת חיים ועושר ונפש אויבך וכו' הנה בשכר זה עשיתי כדברך (ר"י אברבנאל, מ"א ג יא). וחננו מאתך חכמה בינה דעת והשכל (תפל' הבנה, י"ת ברכות).

***השכלה**, ש"נ, — שה"פ מן השכיל, א) עצם שה"פ, כמו חכמה, תבונה: עבד משכיל זה אליעזר ומהו השכלתו אמר כבר קללתו של אותו האיש בידו וכו' מוטב לי להשתעבד בבית הזה ולא בבית אחר (מד"ר בראש' ס). ומה תקחו עצה מן העריץ משולל מהשכלה (שבט יהודה לג). כי יבוקשו לדעת הדברים הקדומים לקחת עצה מהם וזה מתשיבותם והשכלתם הטובה (שם ג). — ב) הַבָּנָה והשגה בדברים רוחניים: כי השכלת הנפש בדברים הנבדלים מחמריהם השערות ואומדות (העקרים ג ג). א"כ נייחס השכלת האור קודם היותו לזמן ויום מוגבל (ר"י אברבנאל, בראש' א). ואנחנו מדברים בענינים על דרך ההשכלה לא על דרך אמיתת העצם (שבט יהודה ז). לבאר ולגלות טעמי המצות אשר הם לקוחים מצד ההשכלה העיונית (מנח' קנא' לר"י מפיסא 109). האיש הנפרד והמתבודד בהשכלתו בשישיג דבר מה יבקש למה שתטהו תאותו (הקד' נפול' יהוד' לר"י מוסקטו). — ג) בספרות החדשה משמשת מלה זו כמשמ' שֵׁם כללי לידיעות ולמודים שעושים את האדם למשכיל, שמאירים את עיניו בידיעות העולם והחכמות, Aufklärung, enlightenment; culture, civilisation: ומן הראוי ונבון לנו בית ישראל המתערבים בין העמים והם לנו לעינים בדרכי ההשכלה[1]) וההארה וחפצנו וישענו להלוך בעקבותם ולאחוז בסנסניהם שיהיו לנו ספרים כאלה המאירים עיני שכלנו ומטהרים רעיונינו מהבלי שוא (יהודה בן יונה, תחי' כרך י"ב של בה"ע, נכתב בחדש אלול שנת תקלג). תשים לבך לכתוב מאמר בהשתלשלות ההשכלה בין יהודי ליטה בשנות השלשים בשלום תולדות חיי האנשים אשר הרימו את דגל ההשכלה אצלינו (אגר' יל"ג, ב ריה).

***השכמה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁכִּים, א) עצם שה"פ, קימה והליכה למקום בבקר השכם: גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בית המדרש (שבת קכז.). —ב) בְּהַשְׁכָּמָה, בבקר הַשְׁכֵּם: וכל השתתה שהיו עושין בהשכמה היו עושין אותה (ירוש' שקל' א מה ד). משה בהשכמה עלה (אל הר סיני) ובהשכמת ירד (שבת פו.). והיו הנוגשים הולכים לבתי השוטרים בהשכמה להוציאן למלאכתן בקריאת הגבר (מד"ר שמות א). אמר לו הקב"ה (למשה) לך אצלו בהשכמה עד שלא יצא מביתו (שם יג). — ואמר הפיטן: גשנו גדולים וקטנים בְּהַשְׁכָּמָה, גועים והוהים על הרעה לנחמה (סלית' שחר' יוה"כ, אנא). —ומ"ר הַשְׁכָּמוֹת, במשמ' בקר: אם תשתין ט' השכמות בעקבך לא ישלטו בך כשפים (מ' אלדבי, ש"א ד).

***השכרה**, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׂכִּיר: איזוהי השכרה מותרת ואיזו אסורה (שו"ע יו"ד קעו).

---

[1]) זו הפעם הראשונה שאנו נפגשים בספרותנו עם מלה זו במשמעה שנתנה לה אח"כ כל כך והוד ותפארה בקרבנו. „המאספים" עוד לא השתמשו בה, כ"א בחכמה, דעת, וכדומה. גם באחת עשרה שנה של בה"ע לא השתמשו עוד בה. רק בחתימה העברית לכרך י"ב השתמש יהודה בן יונה לבית יטלש בהשם השכלה במשמ' השם אויפקלערונג שכתב הוא בעצמו שם בהחתימה בלשון הגרמנית. וראוי לקבוע לו ליהודה בן יונה זה זכרון עולם במלון בעד המלה שתפסה אח"כ כל כך מקום גדול בחיי עמנו.

***הַשְׁלָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן שלח, הִשְׁלִיחַ, השלחת יד: ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו אמר רבי פנחס מכאן שהיו ראוין להשלחת יד (מד"ר במד' ב). — ˇועצם שה"פ: ונאמר בענין ההשלחה והרמיה והמשלח את השעיר ובו' (הפרש' לריב"ג, בלח).

***הַשְׁלָטָה**, ש"נ, — שה"פ מן השליט: וממה שהוא מענין ההשמטה וההשלטת ובו' (הפרש' לריב"ג, בלח).

***הַשְׁלָכָה**, ש"נ, — שה"פ מן השליך: שלש על שליש שהשליכו באשפות טהורה החזירה טמאה לעולם השלכתה מטהרתה וחזרתה מטמאהה (כלים כז יב). והשליך אותה ובו' אותה בהשלכה ולא עולת בהמה בהשלכה (ספרא ויקר', נדבה ז ט). השלכת עץ ארו ואזוב ושני תולעת (יומ' מב:). ולא בהשלכה שהשליבוהו בבור (תנחומא וישב ז). בלומר השלבה והרחקה (רד"ק, שרש פלט). לא מאסם ולא השליכם מיאום עולם והשלכה נצחית לבלותם ולהפר בריתו אתם (חזוק אמונ' לר"י ב"ר אבר' א פ). — ואמר הפיטן: ויתמום וינצץ זירה, וירא הַשְׁלָכַת נזרה, ואימה נופלת עליו בבזורה (קינ' לת"ב, איכה את). — ובהשאלה: בלות הנפש אל האלהים ובניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלבת כל יהביה עליו (חו"ה, תשכון הנפש ג).

***הַשְׁלָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן השלים[1], א) עצם שה"פ: עלה אלול זבות השלמת (בנין) החומה של ירושלם שבו נשלמה (מד"ר אסת' ג ז). בשעת השלמת הבית היה הקב"ה מקרשו בענן (רמב"ם במות מ לה). ויתעסק בהשלמת ההצעות והבנת ההקדמות (ר"ש א"ת, מו"נ א ה). ונשוב אל השלמת ההערה על רבי חנינה ותבמותיו (שם נט). וראיתי מהשלמת ההועלת והישור לך אחי שאקבץ ראשי עניני ספרי וה בעשרה בתים עבריים (חו"ה, סוף אהב' יי'). בי השלמת הרבור ביריעתו יתברך ורצונו איננה ממה שראוי בבוונת זה הספר (רמב"ד, אמו"נ ב א). ואחר בך יבטח על האלהים בהשלמתה ואם ישלימהו על ידו (חו"ה, הבטחון ז). בתמם באו עליך פרוש בהשלמתם (רד"ק, שרש תמם). והיתה השלמתו (של הספר) ביום האחרון מחרש אלול (ר"י אברבנאל, בסוף ס' מלכים). — ב) ˇבמו שלֵמוּת: ואמנם אסרם צער בעלי חיים דאורייתא ובו' הוא על דרך ההשלמה לנו שלא נלמד מדת האבזריות ולא נבאיב לבטלה ללא תועלת (מו"נ ג יז). ואין תקנת העולם שיתיחדו בל אנשיו בחכמה אחת ולא במלאבה אחת בי השלמת סדר העולם בבלן (חו"ה, הפריבות א). ויש מהם בהשלמת הרעות והמרות הטובות (רד"ק, שרש תמם). שהשלמת תבונת האבן היפה היא הציורים (שם, פתח). והשני להשלמת עצמו במדות והנהגתו כרברים המדיגיים (ר"י אברבנאל, מ"א ג ט). — ג) ˇעשיית שלום בין שנים: ולבן היה מהעצה שיחלל (אבשלום) את יצועי אביו באופן שתמנע ההשלמה ביניהם (ר"י אברבנאל, ש"ב יז).

***הַשְׁמָדָה**, ש"נ, — שה"פ מן השמיד: אין לשון השמדה הבתוב באן אלא לשון בילוי בנים ובנות (מד"ר ויקר' ז). ואחריו באו מלבים רשעי ארץ עליבם ובו' ומאז התחילה ההשמרה בארצבם (יוסיפון, פרק פד).

***הֲשָׂמָה**, ש"נ, — שה"פ מן שים. הֵשִׂים: שבך אמרת לנו הורירוהו אלי וגו' זו היא השמת עין נהפך הדבר שאמרת לסמיין עין (מד"ר בראש' לג). הוד והדרתשוה, מישוה רגלי באילות, בלם ענין תשמה (רד"ק, שרש שוה). וביוצא בם מסדור השלחן וההשמה ונשיאה בבלים (ג"ע לר"א הקראי, שבת יח). סגולה וסוד גרול שאם החתן נזהר להשים רגלו הימנית על רגל שמאל הכלה בשעת אמירת ז' ברבות אז אותו השמת הרגל מסוגל שישלוט עליה בל ימיו (דרך ישרה, בער הסגולות).

***הַשְׁמֵט**, ש"ז, — מקור מן השמיט, במו שֵׁם: שלא תאמר בל שלשים יום אין רשאי לתובעו לאחר שלשים יום בהשמט בספים הוא לא יגבנו (ירוש' מכות א לא.). — ובהשאלה: תצרף לזה צרת השבחת ויגון ההשמט אחרי הקנין אשר אי אפשר מבלעריו להיות הזברון בח גשמי ויקרהו השנוי והלאות (ר"י אברבנאל, מ"א ג יב).

***הַשְׁמָטָה**, ש"נ, — שה"פ מן השמיט, א) עצם שה"פ: השמטת בספים (ירוש' ר"ה ג נח ד). השמטת קרקע (ערכ' ד.). השמטת בספים הובת הגוף היא (קדוש' לח:). בעון גילוי עריות

[1]) בסגנון ארמי: אי אמרת חרא נזירות קביל עילויה מי הוי השלמה בלל (נזיר ח:).

ועבודת כוכבים והשמטת שמיטין ויובלות גלות בא לעולם (שבת לג.). גורתי על השמטתם לבחירת הקצור (נפולות יהודה ד).—ב) בעניני מסחר, ˚הַשְׁמָטָה, שהלוה אינו פורע את חובו, עשה שבר, Bankrott ; faillite ; bankrupt : וקצתם (של בעלי חובות) עשו השמטה, ויחזק את לב פרעה כפשוטה (הקדמ׳ אבי בעל תו״י כסוף שו״ת תו״י).

*˚הַשְׁמָנָה, ש״נ, — שה״פ מן השמין : ומהם סבלים יחשבו שהאבילה ושאר ההנאות ההכרחיות האחרות שאי אפשר וולתן יהיה רוב הכמות מהם יותר מועיל ויוהר ראוי בהשמנת הגוף (ידע׳ בדרשי, פרדס א). פרק ד׳ מן הלמוד הרביעי וכו׳ בהַשמנת הכחוש (קאנון א ג ד ד). כחוק האברים החלושים והשמנתם (שם שם ב יא). — ובהשאלה בהלצה, השמנת הענין : ואם הענין הוא שפל ואיננו סובל מן ההשמנה וההרחבה נחסר היפוי (נופת צופים ב י).

˚הַשְׁנוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִשְׁנות, שנה : וכבר בארתי מהות ההשנות הוה בוולת החבור הזה ר״ל ספר ההבלמה (הקדמה, בעל כב). אחרי שהשלים (דוד) זכרון המלחמה שנלחם עם הארי או עם הדוב אמר עוד שלא קרה זה לו פעם אחת לבד אבל פעמים הרבה בהשנות גדול (ר״י אברבנאל, ש״א יז לו).

˚הַשְׁעֲנוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִשָּׁעֵן : הנועה בבדה על ההשענות שמסיר האבר ממקומו כמי שיהפך רגלו (קאנון א ב ב י). רק היה זה לצורך ההשענות באחרית המלה למען תמצא מנוח לכף רגלה (קול יהודה, כוזרי ב פ).

˚הַשְׁעָרָה, ש״נ, — שה״פ מן שִׁעֵר : וההשערה הזאת אין ספק שאינה מסורה לכל אדם ונמצא אותו אומר במקומות רבים מספר המדות שהפעולות הפרטיות ראוי שיושערו והוא לא ביאר ההשערה בהם נראה שדעתו לומר שההשערה הזאת היא לזולתו (העקרים א ח). והמעולה הוא קנין משער לכל פעל הוא טוב מצד אותה ההשערה או יחשב בו שהוא טוב (נופת צופים ב ב). ובמה ובמה צריך להעמיק בכל דבריו הנאמרים באמת ובהשערה ודקדוק עצום ונורא מאד (הקד׳ גידולי תרומה). בזכרון העבר ושמירות ההווה והשערת העתיד מתוך ההשקפה הצרופה בעבר ובהווה (נפולות יהודה יד). — ובמשמ׳ אמד רעת : ושהיה זה בהשערה ואומר מכמות הטבע ורבויו ומיעוטו (ר״י אברבנאל, יהוש׳ יד). ואת כל אלה אמרו וכו׳ בהשערתם והעולה על רוחם דרך התנצלות בלי שום מופת (הקד׳ אוהב משפט לאיוב). כי השכלת הנפש בדברים הנבדלים מחסריהם השערות ואומדות (העקרים ג ג). ואם נחפוין לצלול בתהומות ההשערות שתים הנה השערותי (אגר׳ שד״ל, CCXXVI).

*הַשְׁפָּלָה, ש״נ, — שה״פ מן הִשְׁפִּיל, א) במשמ׳ יוצאת : ואין שלטון ביום המות ואין מות אלא לשון השפלה (מד״ר ברא׳ לו). — ב) במשמ׳ עומדת : וכן הלל אומר השפלתי היא הגבהתי והגבהתי היא השפלתי (מד״ר ויקר׳ א). — ואמר הפיטן : חוק לשיתם בלה, אותם להפילה, בהכנעה וּבְהַשְׁפָּלָה (יוצר שבת זכור, זכור את). יפלו ממועצותיהם וממחשבותיהם וְהַשְׁפָּלָתָם תחוינה עינינו (סלית׳ מוסף יוה״ב, ה׳ אלהי). הביטה והגבה את הַשְׁפָּלָתֵנוּ (מחז׳ רומני, סלית׳ לפני ר״ה).

˚הַשְׁפָּעָה, ש״נ,—שה״פ מן הִשְׁפִּיעַ, א) פעולת השפע שמשפיעים השכלים העליונים על התחתונים : וממנו (מהפעל שפע) בנו השפעה (ר״ש א״ת, פי׳ המלים הזרות שבמו״נ). להורות השפעת השכליים על הנביאים (שם א מו). ההשפעה הראשונה המקפת על כל העצמים היא מחוייבת להשפעות מקצת העצמים על מקצתם (מקור חיים לרשב״ג ג). הכנה לשפע הצורה בענין יבריע השפעתו על לא השפעתו בהשפעת קצת הנקראים שכלים (ראב״ד, אמו״ר ב ג). והכל ברצון האל יתב׳ ובהשפעתו וסרורו (שם). לפי שהשפעת המזלות הוא בסך זה (שבט יהודה ז). הושפעה עליה השפעות מנועם האל יתברך והיה אל הקצה המבוון באדם (אמונה רמה ב, סקד׳). מציאות העולם הגשמי או השפעת נוגה ואצילות עליו (שעה״ש לאבן לטיף ג ב). ומפני זה היה ראוי שיושפעו ממנו השפעות רוחניות פשוטות ואין להם שום תלייה בחומר (י״ג יסוד׳ המשכיל לר״ד בן כילא). הסוד זה ההשפעה שהשפיע הוא יתב׳ עלי (שו״ת בנימין זאב א). ומה שפועלים העליונים בגשמיים נקראהו השפעה (מאמר העקרים לרמח״ל). בכלל ההשפעות הנשפעות ממנו יתברך לצרך בריותיו יש השפעה אחת עליונה מכל ההשפעות שענינה הוא יותר יקר ומעולה מכל מה שאפשר בנמצאים וכו׳ (הוא, דרך ה׳ ד ב). — וגם פעולת

דברים לא בע"ח: או (תארע שקיעת האדמה בעת הרעש) בהשפעת מי הים מבקע שיעשו בארץ הסמוכה להם שישקיעו חלק מן המקום ההוא (ר"ש א"ת, פי'. המלים הזרות בכמו"נ). — ב) השתמשו בו בזמן האחרון במשמ' כח ופעולה שיש לו לאדם על אחרים, שהוא מטה אותם לרצונו, וכן פעולה שפועלים דברים או ענינים על דברים וענינים אחרים, Einfluss ; influence.

*הַשְׁקָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁקָה: בן לוי שקבל עליו כל עבודת כהונה וכו' השקאת סוטה ועריפת העגלה וטהרת מצורע (תוספתא דמאי ב ז). כאשר תעזור החרישה וההשקאה את הזרע כגידולו (פתי' תקון מדות הנפש לרבג"ג). ונהג בעליו (של הפרדס) שישקהו בכל יום פעם אחת ותהיה ההשקאה ההיא ממוצעת וכו' וצוה לבנו שישקה הגן ולא תאר לו אופני ההשקאה ולא כמותה ושיעורה (ידע' בדרשי, פרדס א).

*הַשָּׁקָה, ש"נ, — שה"פ מן הִשִּׁיק, נשק: נגזור השקה אטו הטבלה (ביל' יח.). אבל בהשקת מים אין להוט כל כך להשיקן (תוספ' שם).

*הֶשְׁקֵט, ש"ז, — שה"פ מן השקיט במשמ' שָׁקֵט: לפי שבעולם הזה היו הרשעים עשירים ונתונים בשלוה והשקט והצדיקים עניים (מד"ר שמות לא). ההשקט והמנוחה מועלה אחר האכילה (מ' אלדבי, ש"א ה).

*הַשְׁקָטָה, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁקִיט: כלם ענין השקטה והנחה (רד"ק, שרש שקט). פרק ל מן האופן הד' בהשקטת הכאבים (קאנון א ד ל).

*הַשְׁקָיָה, ש"נ, — כמו הַשְׁקָאָה: למליקה ולקבלה ולהזייה ולהשקיית סוטה ולעריפת העגלה (סוכה כ ה). — ומ"ר: השקיותיו של אותו רשע לא היו אלא בשל זהב (מד"ר אסתר, והשקות).

*הֶשְׁקֵעַ, ש"ז, — שה"פ מן השקיע: השקע מקומות יארע פעמים ברעש גדול (פי' המלים הזרות בכמו"נ לר"ש א"ת). וקראה השקע במקום הנשקע בליעת הארץ (שם). אפשר לו ללכת במקומות האבק והעשן והשקע במים (ראב"ד, אמו"ר א ו).

*הַשְׁקָעָה, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁקִיעַ: אמנם התישב ושמירת השעות הראויות והשקעת המחשבה בתוחלת ועצום העינים ברוב המקרים אין ספק שבו רוב הגעת הטובות (ידע' בדרשי, הפרדס א).

*הַשְׁקָפָה, ש"נ, שה"פ מן הִשְׁקִיף, א) עצם שה"פ: בוא וראה כמה גדול כוחן של עושי מצוה שכל השקפה שבתורה ארורה וזה בלשון ברכה (ירוש' מע"ש ה נו ג). שיהיה מענין ההשקפה וההבטה אשר קדם וכרם (הערב' לריב"ג, שכל). וכי זה אנו חייבים להתקשט בעבודת האלהים בנראינו ובנסתרותינו לאלהים מפני השקפתו עליהם בשוה תדיר ואילו היינו מעלים בלבינו כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו כהשקפתם על הנראה מגופינו לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו ברצונם ממנו (חו"ה, תקון הנפש ג). להורות כי טעם השקפתו על בני אדם הוא לראות היש משכיל (שעה"ש לאבן לטיף כד). — ב) *בהשאלה להשקפת השכל: מדרגת עיון והשקפת שכל לא השקפת עין (ר"ש א"ת, מו"נ א ח). הבטת השכל והשקפתו על התכוננות הדבר עד שישיגהו (שם ד). ואולם נדע היותר נמצא זה חלקנו מכל עמל ההשתכלות וידיעות ההשקפה (כתיו' עולם יג). שיהיה המחבר כמוסר יכון במאמריו עם כללותם שיהיו מובנים לשומעים בהשקפה שוה מבלי שיצטרך לזה התבודדות מופלאה (ידע' בדרשי, ספר הפרדס). — *בתחלת ההשקפה, לפי מה שנראה טרם שיעַין אדם בדבר היטב ויתעמק בו: ויצא לך שוה ליום אחד נ"ט דקין ח' שלישיות בקרוב אשר בתחלת ההשקפה יראה שסדר המדה השוה הזאת תהיה על כל יום ולילה לעולם שוים (נתיב' נעים, דוד גנז קמא). — ג) *מחשבה ודעה שיש לו לאדם על דבר מהדברים, Ansicht ; opinion: כי ראה במצרים וכו' כמה חנויות אשר תושבי הארץ נועלין בשבת והם ישמעאלים גמורים ושאל להם מה ענין נעילת החנויות והשיבו כי לא ידעו מזה דבר ואין להם השקפה אחרת אלא שכך ראו אבותיהן נועלין בשבת (שבט יהודה יא). וכמו"כ בין יתר ההשקפות הנאותות בשירי המצבות (ר"ע מן האדומים, מאור עינים ם). כמה עולמות של רעיונות והשקפות חדשות יהיו לנחלה לאיש אשר נדבה אותו רוחו לנסוע המסע הקטן הזה (גוטלבר ממצרים, קאירה).

*הַשְׁרָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁרָה: השראת שכינתו (ד"ת ודעת חכמה א). בדברו עמו

(האלהים עם איוב) מבין שערות ראשו וכו׳ שמורה כי גם שם יש השראת שבינה (ר״מ אלשיך, איוב לח א).

***הַשָּׁרָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִשִּׁיר, נשר, הַשָּׁרַת שערות, פֵּרות, וכדומה: אין בו תקלת גרננות והשרת פירות (רש״י תענ׳ ו.). צער דהשרת בתולים (תוספ׳ כ״ק נט.). שאין אדם סורק אלא אם כן יש נימין מדולדלין ואי אפשר להפרידן רק בהשרה אם כן עד כאן מכוין הוא להשירן (שו״ת ריב״ש שלד).

***הַשְׁרָצָה**, ש״נ,—שה״פ מן השריץ: כעקרב שמשרצת ששים בהשרצה אחת (מדר׳ שכל טוב, לך לך). והשרצת המים רמזה ג״כ באומרו ועוף השמים וכו׳ בי מהרקק נבראו (אוה״ת, בראש׳ כ ה).

***הַשְׁרָשָׁה**, ש״נ, — שה״פ מן הִשְׁרִישׁ: בפירות הלכו אחר שליש ובאורז אחר השרשה וביורק בשעת לקיטתו ועישורו (ירוש׳ שבי׳ כ לד.). לעולם ביהודה ובהשרשה (פסח׳ נה.). משום שאינו רוצה בהשרשתן (ירוש׳ כלא׳ א כז.).

***הִשְׁתַּבְּשׁוּת**, ש״נ, — שה״פ מן הִשְׁתַּבֵּשׁ: וכן חולשת פעולותיו (של הגוף) כלם או בטולם או השתבשותם (ר״י חריזי, מו״נ ג ח). הדאגה והצער אשר תשיג הנפש בערבות השתבשות ההשתכלות ובהפסד האבדון והמות (נופת צופים ג ו). עתה שבגו אחורנית בי הפכה החכמה עורף ולא פנים ונתהפך הסדר לבלי סדר שממנו תוצאות ההשתבשות בעיונים (נפולות יהודה לג). גם הכח השכלי צריך שימור פן יפול בפח ההשתבשות בדעות (שם לד).

***הִשְׁתַּגְּעוּת**, ש״נ, — שה״פ מן הִשְׁתַּגֵּעַ: כי הם יהיו אז בזיון והשתגעות (כאור ס׳ השירים לארסט׳ כג).

***הִשְׁתַּגְּלוּת**, ש״נ, — שה״פ מן הִשְׁתַּגֵּל: ומה שיהיה (סבת חלי הכליות) ההתרחבות (סבה לזה) הנה הרפיון המקשיות והחזוק ומניעות סבות ההתרחבות והוא עזיבת התנועה והמשגל ועזיבת ההשתגלות הרבה (קאנון ג יח א ט).

***הִשְׁתַּדְּלָה**, ש״נ,—כמו הִשְׁתַּדְּלוּת: והתרת השבועות והנדרים במיני הערמות אשר הם עוברים אצל העיון הדיני מבלתי ההשתדלה[1]) התוריה וכו׳ ואם תעזוב הגבולים של דינים אשר הם סייג התורה ותסמוך על ההשתדלה יהיה סבה למינות ויאבד הכל (כוזרי ג מט׳). וככר קם יהוא בן נמשי למחות את מעשי אחאב והשתדל ההשתדלה ההיא בתחבולה ההיא באמרו אהאב עבד הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה (שם ד יד). שתבחר בזריזות ובהשתדלה או בעצלה ובעכוב (שם ה כ).

***הִשְׁתַּדְּלוּת**, ש״נ, — שה״פ מן הִשְׁתַּדֵּל: באמת קבלתם התורה הזאת כראוי ועשיתם אותה בהשתדלות גדולה במקהלים בהזדמן אליה לשבח עליה ולזכור שרשיה (כוזרי ג ח). ואם תיקן ותתן אל לבך מה שאמרו ז״ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים תשתדל בעניני התורה השתדלות מי שנתברר לו (חו״ה, יחוד המעשה ה). כי הבורא יתברך ככר צונו לבחור במעשה העבודה ולכוין אליה בהשתדלות והסכמה (שם, הכטחון ז). החשבון עם הנפש הוא השתדלות האדם בעניני תורתו ועולמו בינו ובין שכלו (שם, שער חשבון הנפ׳). אבל ראוי לו שייחסוהו לזריזות והשתדלות בהמציא והעמיד אמונות אמתיות כפי יכולת האדם (ר״ב א״ת, מו״נ א ה). שני דברים יתקן באדם את עולמו מוסהר יתקן בו נפשו והשתדלות ייטיב בו חייתו (אלחריזי, מוסרי הפלסופ׳ כ). העמל בדברים שלמעלה מן השמש בהשתדלות השגת אמתיות בבחינת המציאות (הקד׳ מלמ׳ התלמיד׳). ועל כל פנים השתדלות בלמוד ובהתבוננות טוב (שם, פרה). ואל ישיאך הרפיון והעצלה שיש לזמן גזרות רשומות כל השתדלות עמהן שקר כי זאת עצת נפתלי לבב (כתיל׳ שלם טז). כי ההרגילות וההשתדלות יצילו מן הדלות (אמרי נעם וגר ישראל לר״מ גר״י 39). ועל כן צריך האדם הרוצה שיקרב אל כורא: שיתבונן בנבראיו כפי היכולת כי הם הסולם לעלות עליו וההשתדלות לדעת אותם היא עבודתו (המעל׳ לרש״ט פלקיירא כ). כי תחבולה הענין אשר אדם מסדר לעשותו יקרא השתדלות (למב״ן שמות כב טו). כי כשהדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשיגו (הקד׳ העקרים). כי הפעולות הבחיריות בבחירה גמורה הן הנה שיפול בהן החריצות וההשתדלות ושעליהן ישובח האדם או יגונה (מרפא לנפש כו.). — ובכנוי: כי אתם ידעתם חקרי והשתדלותי על הדרישה מימי עלומי (הקדמה, שער כב). בהתרפותך בו מפלתך ובהשתדלותך בו הצלתך וחיותך (חו״ה, עבוד

[1]) בגוף הערבי: אלאג׳תהאד a).

a) لاجتهاد

ס' ה). שתעשה עיקר השתדלותך לקנית שלמות נצחי (ספורנו, קהל' ז יז). כי כפי מעלת הדבר המבוקש השגתו כן ראוי שיהיה עמל האדם והשתדלותו להשיגו (הקד' העקרים). כי מי שישים השתדלותו וטרחו לזה המין מן השלמות לא טרח רק לדמיון גמור (ר"ם א"ח, מו"נ ג נד). ויאמרו גם כן השתדלותנו וטרחנו בזה החולה היה לריק (שם כה). כי יש אנשים שהשתדלותם תמיד לבקש הדבר הנכבד והחיים התמידיים כפי חיוב צורתם הנכבדת (המעל' לר"ש פלקיירא ג). — ומ"ר : בנין המזבח ועריכת העצים ושאר ההשתדלויות (ר"י אברבנאל, ויקרא). שאם כן (אם אין בחירה) בטלו כל ההשתדליות ולשוא משתדל האדם (אוהב משפט לאיוב ז). כאדם הקונה תחבולות והשתדליות נמרצות להשיג מבוקשו (שם, והוא מסכות).

הִשְׁתָּה, ש"נ, — בס"פ מן הַשִּׁית : ושית י"מ הרפה וכן הוא הענין אבל אינו מלשון השתה וכו' וכן השתה על היא לשון שימה וכו' וכשהיא במם היא הפך השימה (אוהב משפט, איוב י כ).

הִשְׁתּוֹבְבוּת, ש"נ, — בס"פ מן הִשְׁתּוֹבֵב : ויכלו בהשתובבות ימיהם בלי נמוס ומוסר חסרי דעת אכזרים ונוקמי נקם (שבי"ע ג, רוסיה באזיא).

הִשְׁתַּוּוּת, ש"נ, — בס"פ מן הִשְׁתַּוָּה : שתקבלי עליך ממי שלמעלה ממך מה שאת רוצה שיקבל ממך עליו מי שהוא למטה ממך עם השתוות הערבים (חו"ה, עבוד' ה' ה). נמצא עם השתוות דין מציאותו והעדרו הוא ראיה על מבריע הבריע מציאותו על העדרו (ר"ם א"ח, מו"נ א עד). ולהשתוותם המצא שבמו שאמר ביהויקים וכו' כן אמר בצדקיהו (ר"י אברבנאל, מ"ב כד ב). — ובמשמ' התיחסות ברות שוה לדבר מן הדברים : סוד החכם ששאל לרוצה ההשתוות כי האמת מי שאינו שוה בעיניו טובות העולם הזה ורעותיו אינו מיחד וכו' (המגיד לר"י קארו, בשלח).

הִשְׁתּוֹמְמוּת, ש"נ, — בס"פ מן הִשְׁתּוֹמֵם : ותתמעטנה הדאגות והאנחות והסור המחשבה וההשתוממות ותצמח הנפש בכל ענין (ר"ש פלקיירא, לרי היגון ה). העיים והחרבות מהחומות הנשגבות שהיו בה יעירו ויעוררו גם עתה התפלאות והשתוממות בלב רואיהם (שבי"ע א, מצרים).

מהנפלאות אשר יפיחו להם ההשתוממות בלבוה הרואים המה התעלות הנחצבות שם בהאבנים להגרת המים במורד (שם ג, רוסיה באזיא).

הִשְׁתּוֹנְנוּת, ש"נ, — בס"פ מן הִשְׁתּוֹנֵן : והכונה שלא תהיה העמידה אלא אחר ההתהמצות וההשתוננות (הקד' תפאר' ישראל, לרבנ"ל דורקן).

הִשְׁתּוֹקְקוּת, ש"נ, — בס"פ מן הִשְׁתּוֹקֵק : כי היה פרעה מפחד שמא ישארו בני יעקב בארץ כנען מפני מה שראה השתוקקות הזקן בהייו ובמותו אליה (ר"י אברבנאל, ויחי). גם התכונות המחייבות הכעס הם ההשתוקקות אל דבר עם דאגה וצער שאלה לקוצר רוחם יחשבו לעשות דבר כנגדם (נופ' צופ', מסיר ליאון ג כ). והגלגלים הם מציירים השתוקקות מגיעיהם (רבנ"ל דורקן, מג"א, חלק בוסינו א). המאכלים הגסים המולידים עובי בבלי הנפשות ויחשבו עליה זיוה והדרה מלהשיג השתוקקותה שעל כן צוה החכם היוני הזהרו בבריאות הגופים (אגר' התבו' לר"י לטיף). וגם יהאמת וה המדע בחקירת סגולת הטבעים ויקח מהם ראיה להשתוקקות העליון (שם). אומר זה המזמור על השתוקקות אהבה וחבה להתפלל לשם יתברך (ג"ע לר"א הקראי, תפלה ד). האותם של ישראל עצמן נקרא יראה פנימית שהשתוקקותם להיות עבדי הבורא לעשות מה שהוא חפץ כדי שיהיה לו תענוג לא בשביל שכר ועונש (קדושת לוי עה"ת עה). — ומ"ר כנ"ל : ועל דרך זה היא מציאות האהבה באדם כי בתחילה צריך שיקדים השתוקקיותיו להדבק באור העליון וכיון שהקב"ה רואה השתוקקותו מופיע בו מאורו העליון (ראש' חכמ', האהבה ג). — ובמשמ' קול המיה מרוב תשוקה וכלות הנפש : קודם הקידוש היה נוטל הכוס בידו והיה עומד ומן רב עם הכוס בידו לפני השלחן בשתיקה ולא היו שומעין ממנו כ"א קצת קול השתוקקות [1]) (מגיד שיחות קכג).

הִשְׁתַּחֲוָאָה ש"נ, — בס"פ מן הִשְׁתַּחֲוָה : נעלם ממנו זה וזה והשתחוה או ששהה כבדי השתחואה או בא לו בארוכה (שבוע' ב ג). לחייב על העבודה (של האלילים) בפני עצמה ועל השתחואה בפני עצמה (מכי' יתרו, בחדש ו). מלבד שטעונה הנפה שתי פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחואה (ספרי תבא שא). בריעה

[1]) ואולי מן משק גבים שוקק בהם.

על ברכים וכו' השתחואה זו פשוט ידים ורגלים (ברכ' לד:). באימה ביראה בכריעה ובהשתחואה (ר"י אברבנאל, ב"א יח). ואין פירוש הכתוב לא תשתחוה על מנת לעבוד שנלמוד ממנו שהשתחואה לבד שלא לכוונת עבודה שלא יהא אסור שהרי במקום אחר נאמר בתורה כי לא תשתחוה לאל אחר שאסרה השתחואה לבד בשום צד (ס' תימן, יתרו כח). — יומ"ר: והשתחואות מדלה ומעני עבור כבר לחם תורה כי מהיר הככר אגורה (דונש על מנחם, אגורה). — ואמר הפיטן: קבועות היו למול הפרצות, כהשתחואות לאל חי לרצות (סליח' ער"ה, תפלה תקת).

***הִשְׁתַּחֲוָיָה**, ש"נ, — א) כמו השתחואה: על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה (תמי' ז ג). לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה (יוצ' ככ' א ת). ואברהם לא הזר מהר המוריה בשלום אלא בזכות השתחויה וכו' ישראל לא נגאלו אלא בזכות השתחויה (מד"ר ברא' נו). — ואמר הפיטן: רגילים לקולה לוים וכהנים, לשיר והשתחויה היות מזומנים (סליח' ער"ה, תפלה תקת). גדול בענקים בהשבים לזבח והשתחויה דבקתו והבקתו והוציאו לרויה (סליח' מוסף יוה"כ, אל הר המור). — ואמר המשורר: ועינו ענחה בו, עלי ר"ע לבו, בקרבו שם ארבו, ועושה תמרוקים, בהשתחויתו, לכל רואה אותו, מלא כל קומתו, ומשפיל חמוקים (ראב"ע, נדוד השיר). — ומ"ר: ושלש עשרה פרצות היו בו וכו' וגזרו כנגדן שלש עשרה השתחויות (מדות ב ג). כל העזרה היתה אורך מאה ושמנים ושבע על רוחב מאה ושלשים וחמש ושלש עשרה השתחויות היו שם (שם ו). וכשהיה (ר"ע) מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות (ברכ' לא.). התפילה והתחנונים והכריעות והקידות וההשתחויות והקימה בלילות (מאזני צדק, אלגזלי 164). — ב) כמו *בית השתחויה, מסגד מושלימים: המלך השני שיעמוד מישמעאל יהיה אוהב ישראל ויגדר פרצותיהם וכו' ובונה לו שם השתחויה על אבן שתיה (נסתר' של רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג).

***הִשְׁתַּטְּחוּת**, ש"נ, — שה"פ מן השתטח: האדם היודע ורגיל להשיג השגה על ידי השתטחות על קברות הצדיקים שאינם קרובים לקברי גוים (מכנ' חסיד', היהודים א).

***הִשְׁתַּכְּלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן השתכל, עיון והתבוננות שכלית ומדעית: צריך לזמון הכנות רבות לא תשלם אחת מהן אלא במחשבה והשתכלות (ר"ב א"ת, מו"נ א עב). אבל הם עושים מעשים טבעים מבלתי מהשבה והשתכלות (שם). שאנחנו אמנם נדע כל מה שנדע מפני ההשתכלות בנמצאות (שם ג כא). כשתסתכל בכל מה שאמרתיו ההשתכלות שצריך להשתכל בו (שם כג). ואני מקוה עליך שעם ההשתכלות הטוב תשיג כל העניינים שכללתי בו (שם נד). והנפש תשבע ותתענג במעט השתכלות בחכמה שנושאה יקר ונכבד (מלמ' התלמיד', במות). אנשים שהם מוטבעים בטבע שאר בעלי חיים שאין להם מחשבה והשתכלות במעשיהם (שם, פרה). ואולם נדע היותך נמצא זה חלקני מכל עמל ההשתכלות וידיעות ההשקפה (בחינת עולם יג). ובערבוב השתבשות ההשתכלות וכהפסד האכדון והמות (נופת צופים ג ו). בראות עין ואזן קשבת מתענגים (הצדיקים בגן עדן) דרך השתכלות (מ' ריאטי, מקדש מעט, היכל א). השתכלותו בעת שתטה נפשו לחברת בני אדם ולהשתעשע בהם (תו"ה, חבכון הנפ' ג). שכל עושה או מורה הלכה לפי השתכלותו אם לא יהיה בית דין הגדול או כהן גדול הוא מכת המזיד (ר"ב א"ת, מו"נ ג מא). ואלה הם אמתיות נראות למביטים בעין השכל וקשות על מי שקפא בו השתכלותו (מאזני צדק, אלגזלי 154).

***הִשְׁתַּלְּחוּת**, ש"נ, — שה"פ מן השתלחה: שעור השתלחות היונה בעיפה (הערב' לריב"ג, שגר). עזר תנועת הגלגלים והשתלחות ניצוצי הכוכבים (רשב"ל דורתן, מג"א, ח"י ד). — וכמשמ' ההעתדות: השתלחותו והפחתו ללידה (הערב' לריב"ג, פטר). — וכהשאלה, הזדמנות: נמצא שמה שהיה נראה לבאורה שהוא בא במקרה והזדמן כפי השתלחות הטבע והזמן לא היה ולא נברא אלא להוציא הטוב ההוא לפועל (רשב"ל דורתן, תפאר' ישר' א). — וכמשמ' חרות גמורה, בלי הגבלה: וענין הרצועה שמפשילין לו מתחת זנבו הוא רומז לעיכוב התאו והסיתתה מההשתלחות באותו הפועל לקצה האחרון שלוה אמר מפשילין כי ההפשלה נאמרה בדרך

הרוחה והשתלשלות לכד ואינה נאמרת על העזיבה וההשתלחות (כס, מתמ' סעודת מלוה קלג.).

הִשְׁתַּלְּמוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּלֵּם, והשתמשו בו בזמן האחרון במשמ' ההגעה לשלמות גופנית ורוחניה ומוסרית, Vervollkommnung, perfectionnement: כי להכין ענין היפי נצרכת הנפש להשתלמות מה (המגלה כריל לתהלי, הערה). איכה נוצר רוחם הכביר בקרבם ואיכה עלו במדרגות במעלות ההשתלמות ממדרגה למדרגה (אגר' יל"ג, א מה).

הִשְׁתַּלְשְׁלוּת[1]. ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּלְשֵׁל, במחקר, התהוות הדברים קצתם מקצתם זה אחר זה כמו שלשלת: כל הידיעות מיוחסות אל העלה הראשונה על שני דרכים אם על הכוונה הראשונה אם על דרך ההשתלשלות (כוזרי ה כ). וכי כחותיו יתברך מגיעים אל הנבראים הגשמיים בהשתלשלות (ראב"ד, אמו"ר א ו). שאני מיחס לשי"ת בהשתלשלות הסבות שהוא יביאני אל מות (רלב"ג איוב ז). הנה זהו דעתי בהשתלשלות הדברים מן הסבה הראשונה (העקרים ב יא). לא הספיקה יד החקירה העיונית להגיע למציאות הסבה הראשונה ית' שמו וליחס אליו כל אלה הפעולות ע"ד ההשתלשלות (חוות קנה לר"י ערמאה ב). והשפיע עליון בתחתון והנכבד בנקלה באופן יתקשר המציאות כלו כהשתלשלות ההשפעות עם רבוי חלקיו מדרגה על מדרגה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ד). השתלשלות בעלול ועלולים לבלתי תכלית עד שלא ימצא עלה בלתי עלול שקר (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק אלוה ממעל א). שאתם רוצים לפרש השתלשלות איך שיצאו הנבראים מהבורא וכו' והחומר ההוא הולך ומתפעל מעט מעט הם הספירות (רמח"ל, חוקר ומקובל). כי כמו שבגלל השתלשלותו ירד ונפל אל התחתון כן בהתהפכו נשתלם ועלה אל העליון (עבע"ס לר"א איריכו ה יג). כל התורה כלה שמותיו של הקב"ה והיה בה צרופי אותיות רזין וסודות נעלמים אשר לא שופתן עין אלא שבהשתלשלותם לזה העולם השפל נתלבשו בלבוש עב (קדוש' לוי מב:). — וככלל, יציאה דבר מדבר, דור מדור, מאורע ממאורע: השתלשלות קבלת תורה שבע"פ מן הנביאים ליהושע (הקד' בלבלת הקבלה). כי ספור סדר הקבלה והשתלשלותה נושא משך הזרע המיוחס הוא הדבר אשר הפקיד עליו מאד מרע"ה (שם). שכאשר הוצרך משה בתורה ליחס עצמו ועמו ספר התחלת העולם וחדושו ויצירת האדם שהיה ראשון כמינו והשתלשלות הדורות ממנו כפי קבלתו וכו' (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א א). — והשתלשלות המעשים בדה"י: כונת הספר הזה היא להעלות על ספר מה שקרה לאבותינו בבית שני וכו' גם אופן ההשתלשלות איך דרכו על הפסד ואל אבדון (הקד' יוסיפון). אם תשים לבך לכתוב מאמר בהשתלשלות ההשכלה בין יהודי ליטה בשנות השלשים (יל"ג, אגרות ב ריח). — השתלשלות הנפשות, כמו גלגול הנפשות: טעם אסור המאכלות אסורות יוודע ענינו ליודעי האמת מדרך השתלשלות הנפשות (מנח' קנוא' לר"י מפיסא 94).

הִשְׁתַּמְּשׁוּת, ש"נ, — שה"פ מן השתמש: וקרקע הוא נקנה בנתינת כסף ובנתינת שטר כולל עניני המכירה ובהשתמשות בו וזו היא חזקה (פי' המשנ' להרמב"ם, פאה ג ו). הרחקת התארים מעליו שרוב המוני הכתות משתבשים בהם ולא בהוכרתם וההשתמשות בהם לבד (ידע' בדרשי, אגר' לרשב"א). שלא הוכל מפני זה להשתמש כהשגות מתחלפות יחד השתמשות שלם (רלב"ג, מלחמ' א ג). אם אמתי ואם גר בלשון ואם מועתק מועט ההשתמשות (באור ספ' הסיר' לאריסט'). שכבר תבוא הנבואה לקצה הנביאים השלמים בהשתמשות החושים (ר"י אברבנאל, ש"א ט). והוא בכלל רוב השתמשותו ובהבדל מין ממין ואיש מאיש (כל מלאכ' ההגיון, מבוא). כי השתמשותם באלו המנהגים הוא על דרך נפלאה אחרת (ידע' בדרשי, אגר' לרשב"א). רמז להשתמשות הנפש המרגשת אשר השתמשותה ג"כ הכרחיי ומועיל (זכות אדם 18). — ומ"ל: שהעסק בסודות האלקיים והעיון האמתי לא יתכן עם העסק בהשתמשיות הגשמיים וטרדות העולם (ידע' בדרשי, באור תהל' מו). שישתדל בכל היכולת להסיר הסבות המונעות השגת האל והם צרכי החמר וההשתמשיות בגנויות המטרידים

---

1) בערב. שִׁלְשִׁלָה a).

a) سِلْسِلَة

והמבדילים (שם נו). אבל ההשתמשיות האלה מצד מה שהם טבעים מקבילים אי אפשר היותם בעת אחד ובזמן אחד יחד (זכות אדם 10). כי נתחזק יותר הכח התאווי אשר בגוף וגבר הרעב והצמאון וכל מיני ההשתמשיות אשר בגופנים (שם 18).

הִשְׁתָּנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתִּין: אם הוצרך לנקביו וכו' השתנת מים והוצאת רעי (ר"ת ערוב' מא:). מפני מה ישתין החמור כהשתנת חבירו (א"ב בן סירא). כיון שתמיד השתנתה (של הבהמה) שותת בין ירכותיה יש בו להלוהית לעולם (ר"ת שבת מח.). אשה שיש לה וסת קבוע שמוצאה כתמים אחרי השתנתה על הקינוח (בו"ת נאר עבק ב). הכלב שהוא עושה השתנתו בקיר (ר"י אברבנאל, מ"א יד). אם תתן מדם של אצבע קמיצה שלך של ימין למי שתרצה באכילה שהוא אוכל או ג' טפין אחרונים מהשתנתך או ג' ביצים שנולדו ביום החמשי וכו' יאהב אותך אהבה רבה (מ' אלדבי, ש"א ד). דאגה והשתנה, פרעושים וכינה, חכוך האברים, חתולים ועכברים, יריעו לבקרים (מרפה המוסר יז).

הִשְׁתַּנּוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּנָּה: ענינו השתנות והתנכר (הערב' לריב"ג, תפש). ענין המלות האלו העוות והשתנות מהמנהג (רד"ק, שרש סור). ויפול ההשתנות במעורב עד שיתהוה מהם תחלה הקיטורים כפי מיניהם החלוקים (מו"נ א עב). הדוחק והגליות ותכיפת הצרות והשתנות העתים והענינים (תק' מדות הנפ' לרשב"ג כה). כי יש איש אוהב צדק פעמים ואוהב רשע פעמים או לא ישנאנו להרחיקו לגמרי לפי השתנות הזמן עליו (מלמ' התלמיד', תיי שרה). מהטבע מתחייב השתנות הגוונים בצמחים (שבע יהודה סד). שהפסד זה העולם והשתנותו ממה שהוא עליו או השתנות דבר מטבעו והמשכו אל השנוי ההוא הוא דבר שלא באו אלינו בזה דברי נביא ולא דברי חכמים (מו"נ, ב כט). התחלפות כל אחד מפרטיהם והשתנותו מעת לעת ומזמן לזמן בסקריו (יסו"ע לר"י ישראלי ב ח). —ומ"ר: וההשתניות ההם להיותם בקדימה ואיחור ישוער בהם הזמן לא הדברים המתחדשים פתאם שאין בהם שעור קדימה ואיחור (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ג). קול שפל והברה נוטה עם טנוהות תכופות והמשכיות ארוכים והשתניות גדולות (נופ' צופ', מסיר ליאון 41).

הִשְׁתַּעְבְּדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּעְבֵּד: כשיקנה אותו לעבדות כהשתעבדו בו כל ימיו כי זו רציחה בחיים וכו' ייחס ההשתעבדות שהוא הפך הצדקה לרציחה (ר"י אברבנאל, מבפע'). שהיו בבר ישראל משוללים מהשלוה ועמוסים מההשתעבדות (הוא, מ"א יב). ולזה הפיש בלשונו ע"ת ענין ההשהלחות שהוא רומז אל ההשתעבדות אליו לשמוע דברו ולהניח מאמר יוצרו כביכול (תפאר' ישראל לרשב"צ דוראן ד). להזק הקורא על קשר ההשתעבדות הראוי לכל חלק ממנו (נפולות יהודה לז).

הִשְׁתַּעֲרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּעֵר, כמשמ' השערה: כשאנו מסופקים בדבר אם טוב ואם רע הנה השתערות טובתו מחייב לנו העשותו והשתערות רעתו מחייב לנו להיפך (יריעות שלמה א). מהדברים שאין להם שום מציאה פעלי כ"א מה שהם נשואים בהשתערות שהם מתגלים כך לעינינו (שם א).

הִשְׁתַּעֲרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּעֵר: הצער אשר אנכי מרגיש מהשתערות אשר נפשי משתערת לעמוד על ידיעת הענינים המובאים לה מן החושים (דרך תכמה לרמח"ל).

הִשְׁתַּעְשְׁעוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּעֲשֵׁעַ: ההשתעשעות והנעימות בהנאת הנפש (רד"ק, שרש ענג). יש בני אדם שיבלו ימיהם עם השתעשעות הילדים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות, ר' דוסא). שבשינת השחרית ושכרות הצהרים והשתעשעות הילדים הקטנים וספורי עמי הארץ יטריד האדם ומנו (שם).

הִשְׁתַּפְּכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּפֵּךְ, ובהשאלה, הִשְׁתַּפְּכוּת הנפש, effusion: ולא יפרט הנושא אשר אליו יכונן הנשוא כי אם אחר ההשתפכות ההוא (הקד' המבאר בריל לתהל'). השתפכות הנפש בחגיגת שנת הששון (בה"ע תקפ"ט 183).

הִשְׁתַּפְּקוּת, ש"נ, — כמו הסתפקות: ההשתפקות מדה מחנכת משובחת ונאוה (אהרן חורינר, הלל, בה"ע תקפ"ד 30) נוטים מעט מן ההשתפקות בשווי אל הזהירות (שם).

הִשְׁתַּקְּעוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּקֵּעַ: כי ההסתכלות בידיעת השם סבה ליציאת מן

הטובות כמו שידיעת האל סבת ההשתקעות ביראתו ועבודתו (ידע' בדרבי, פרדס א). לפי שראייתו גם נגיעתו (של עץ החיים) היה טוב ומועיל כהולדת הדומה ומאותו צד ובחינה נברא בתוך הגן אבל אכילתו המביאה אל ההשתקעות והתאוה אל המשגל הנוסף לא היה שלמות אליו ולכן נאסרה עליו אכילתו (ר"י אברבנאל, ברא"ב'). אין ראוי שנחשוב שהיה כל זה (הראות המלאך להגר) מפועל הדמיון כי אי אפשר שתהיה ההשתקעות בה ב"כ עצום שתשמע דברים מסודרים והגדת העתידות (בס, לך לך).

·הִשְׁתַּקְּפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּקֵּף: אם כן השתיקה יותר ראויה וההשתקפות בהיגנת השכלים כמו שצוו השלמים (ר"ש א"ת, מו"נ א נט).

·הִשְׁתָּרְגוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתָּרֵג: ואפשר שהוא לשון השתרגות והשתלשל דבר בדבר סביבו (מלמד התלמיד', נבא). והגדר הזה נבנה כתבנית ההשתרגות הנזכר על תכונת החלוקה הנזכרת והנה כמו שההשתרגות והחלוקה הנזכרים מתחילים ממקום צר ויתענפו לרחב יחייבוהו ההתפשטות כן יהיה הגדר הזה כטנא בתבניתו (קאגון א ה א ג).

·הִשְׁתָּרְרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתָּרֵר: יעורר ישנים ויקיץ נרדמים משררות המחלוקת ומיין הרבנות וההשתררות ופעמים הולמים פעמים דלים השואלים הלכה ישוטטו לבקש דבר ה' (בו"ח תמת ישרים קיג).

·הִשְׁתָּרְשׁוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתָּרֵשׁ: ואין אלו השתי מדרגות שהם בו"ח מראית השתרשות התמונות ושיעור תיקוני הכתר לרוב ההתעלות עד הגיע אל מדרגה אחרונה שבחכמה ושם יורה שצריך השתרשות האצילות בכתר (אלימה לרמ"ק, עין הכדולה א ח). שהרי הדינים אינם מתבטלים אלא מהמת השתרשותם בכתר (בס, עין רואי ד ו).

·הִשְׁתַּתְּפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִשְׁתַּתֵּף: וכבר נתברר השתתפות החימה עם הקנאה (תק' מד' הנפ', חוש הריח). אין השתתפות בינו יתעלה ובין זולתו (מו"נ א סא). לומר לך שיש לך תועלת גדולה בהשתתפותך עם הצבור (רבב"ל דורא, מג"א ב ד). אשת האב צרה לאם ובעבור השתתפותה לאם באסור חוב שתהיה אשת בעל האם אסורה (נ"ע לר"א הקלאי, עריות ה). — ומ"כ: והוא השתתפיות שלילה הקריבה ושלילת המיתה באיש ההוא (הקד' יריע' שלמה).

·הִתְאַבְּכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַבֵּךְ, כמשמ' נעשה עָבֶה, סמיך, עי' ערך אבך. Verdichtung condensation: והשנית (הסבה השניה לקדחת יומית) המנע ההזק מה שהיה נתך מהגוף כמו מה שיקרה מהתאבכות שטח הגוף בסבת הקור (תרג' פרקי גלינוס, כ"י פריז 225). הקדחת המתחדשת מהתאבכות הגוף והתקשותו יודע במשוש ובשתן (בס). כמו מה שיקרה מקדחת יום המתחדשת מהתאבכות הגוף והתקשותו בסבת האיד שיהקבץ בפנים (בס). יהיה (העור של המקודח) קשה מאובך וכו' שהחום באותו הזמן בלתי יכול לצאת עד שירשום בו חום היד למקום הקושי וההתאבכות (בס). — ובענין העשן: דלקו שניהם יחד את האש ואת האח התאבכות גאות עשן קטור ועתר ענן (מנח' קנא' לאבא מארי גג). — ובהשאלה לענין כעס: לא כהתאבבות גאות עשנו של מלך אשור שבט אפו (נפולות יהודה ג).

·הִתְאַבְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַבֵּל: הכל אבל והתאבלות (הברש' לריב"ג, אבת). כל עצי השדה עליו עלפה לרוב התאבלותם עליו (רד"ק, ברש עלף).

·הִתְאַבְּנוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַבֵּן: כמו שיקרה בעת התאבנות הפרקים מחולי הפודגרה (קאגון א ב א ג). ולפעמים יתאבן בשרש השן התאבנות יקשה לעקרו (בס ג ו ט). ההתאבנות הוא מורסה קטנה מוציאה דם ומתאבנת (בס ג ג יד).

·הִתְאַבְּקוּת, ש"נ, — שה"פ מן ·הִתְאַבֵּק, במשמ' נפתולים, struggle; lutte; d. Ringen: וזה ההתאבקות (של יעקב עם המלאך) והדבור בלו (היה) במראה הנבואה (ר"ש א"ת, מו"נ ב מב). כי אשר יעשה פעולת ההתעמלות להתמיד בו הבריאות בשחוק בכדור או ההתאבקות או משיכת הידים או עצירת הנשימה (בס ג כה). וידוע כי אין התאבקות בשני אנשים אלא א"כ שוים (ר' בחיי, ויצלח). כי זאת היא הברכה בין המתאבקים

או שיפיל האחד את חבירו ארצה ואז הוא הגובר עליו או שחבירו יברכהו ויורה שהוא גבור ממנו שאו אין צריך התאבקות עוד וילך לו (ר"י אברבנאל, ויצאת). אחר תנועה כבדה מכאבה חזקה או נפילה או הכאה או רקוד או התאבקות או משא כבד (קאנון ג יו ג יג). שזה הענין נרמז יפה בענין התאבקות המלאך עם יעקב (ראב' דעת לר"מ אלכילא קעב). ובעודו מהקרב אליו קרה לו ההאבקות המלאך שרו של עשיו ולא יכול לו (נפוצות יהודה כ). — וכהשאלה, הִתְאַבְּקוּת הלֵחות בגוף האדם, במחלה: פעמים שיקרה מהתאבקות שתי הליחות (קאנון ד א ד יח). שהבחראן הוא ההתהפכות המהיר אשר עמו קושי והתאבקות (קבולי גלינוס, כימי הבחראן). מה שיהיה מפעולת הטבע בהתאבקותו עם החולי (שם).

הִתְאַהֲבוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַהֵב, אהבה זל"ז: וההתאהבות הוא שיהיה כל אחד משניהם בזאת התכונה (נופ' צופ', מסיר לשון ג ד).

הִתְאוֹנְנוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְאוֹנֵן: ופרשה זו מחוברת וקשורה למעלה לשני הענינים אשר קדמוה והם התאוננות העם ומנוי הזקנים (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה כב).

הִתְאוֹתוּת, ש"נ, — שה"פ מן הֵאות, נֵאוֹת, במשמ' נטיה והסכמה: ומי שיראה תנועת האבן המגנטים אל נקודת הקוטב הצפוני לא יפלא מהיות התאותות טבעי לחלקי הגלגל (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג ג). כאלו תאמר הגלגל העליון מפני התאותות טבעי שיש לו לאותו מקום ושאר הגלגלים יתנועעו אל המזרח בעבור ההאותות אשר להם בטבעם ויתחלפו תנועותיהם במהירות ואיחור כפי חוזק ההתאותות או חולשתו (שם). מפני שהוא יותר קל ויש לו יותר התאותות ונטייה אל המעלה (שם).

הִתְאַזְרְחוּת, ש"נ, — שה"פ מן התאזרח, השתמשו במלה זו בזמן החדש במשמ' היות אֶזְרָח בארץ מהארצות.

הִתְאַחֲדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַחֵד: תצייר לעין שכלך הכחות הרוחניות אשר למעלה וכו' ותחשוב כי אתה מכללם ואין הפרש בינך ובינם מרוב התאחדות עצמך בעצמם (רמב"ע, ערוג' הבשם). כי אלו הארבעה ר"ל האבות ומשה רבינו התבאר בהם מן ההתאחדות בשם ר"ל השגתו ואהבתו (ר"ם א"ת, מו"נ ג נא). וזה כי ההתאחדות בשכל הפועל אשר הוא ההצלחת האנושית (רלב"ג, מלחמ' ה' א ד). כי התאחדות השכל הנפרד הוא מהבלי הזקנות (אבוגלר). שהשיג (משה רבנו) ענין התקשרות והתאחדות כל המציאות כלו (פרד' רמונ', רב"ע בפרוש כד). בהיותם במקום אצילותם יתענגו תכלית הענג בהתאחדות המשיג עם המושג (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ו). בדי שיתאחדו במקום התאהדות שני העצבים (רשב"ל דורהן, מג"א, ת"י ד). טבעי הגלגלים והתאחדותם (ר"י אברבנאל, כרא"ב'). וההתחברם (של כחות הזכירה) הוא רחוק מאד וקשה על האדם כי ההתאהדותם היא מפגי השכל (רשב"ל דורהן, מג"א, ת"י ד).— וכהשאלה, התאהדות אישי קבוץ אחד בדעה אחת והסכמה אחת: ולכן היה אהרן אוהב השלום וההסכמה והתאחדות בני ישראל (ר"י אברבנאל, נחל' אבות כ). אבל השלום הנאמר בהם (בבע"ח) הוא התאחדות וטיב הסדר (שם א). שהיה אוהב שלום ר"ל אוהב הסכמתם והתאחדותם (שם). להורות בי התאחדות אומה זו סבה חזקה לקיום הכל והצלחתם (נפוצות יהודה מט).

הִתְאַחֲזוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַחֵז: לא נירא מהמקטרג הסובב בקטרוגו ועיניו צופיות להכנים קטרוגו ביתר שאת ויתר עז למעלה מצד התאחזות סיגי הכסף והזהב (כנף רננ', פזמונ' לר"ה, כהפרוב).

הִתְאַחֲרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַחֵר: ונאמר אחד לשלול הרבוי ונאמר ראשון לשלול ההתאחרות לא לקיים לו ההתחלה (כוזרי ב ב). כשיארך ההתאחרות הליחיות הנשפכות לחלל האברים אשר כבר יעלו בנפיחא במורסא (פרקי משה ב). שמאחר לאוהביו ואין משלם להם מיד ומי יחשוב שיהיה בזאת ההתאחרות גנות (יריעות שלמה א).

הִתְאַכְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַכֵּל: והרפואות החמות המתיכות התיכה חזקה יתחדש מהם באבר בעל המורסא דבר דומה להתאכלות (פרקי משה ג). ואם תהיה המוגלא (בשחיני הכליות) חדה הפחד יותר רב ולא יפוחד ממנו מהם אלא ההרחבות וההתאכלות ואמנם רעי הליחה

הנה יקרה מהם ההתרחבות עד שיגיע אל המות (קאנון ג יח כ ד). ואם יהיה שם התאכלות או בשר מת אז ראוי שינקה ברפואה מנקה בשר המת (שם נ יג ד ה).

***הִתְאַמְּצוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַמֵּץ, במשמ' עשיית מאמצי כח כדי לעשות דבר מה: ולזאת העיר ה' את לבבי לעשות השהדלות והתאמצות להעלותו בדפוס שנית למן ישיגו החכמים השלמים תאוותם (הקד' המכינ לדפוס ס גידולי תרומ'). — ובמשמ' התחזקות: ובודאי יהיה להם מלחמה גדולה בדעתן למען יהיה להם למשיב נפש והתחזקות והתאמצות יותר בשיראו שכבר דברו מזה מקודם (מגיד ביתות נט).

***הִתְאַמְּרוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַמֵּר: כי תנועת הנופים כדרך הראיה יתכן שתהיה עבודה לרבון העולמים ושירות והתאמרות לעבד מעבדו יקרא מלאך ערכו אל האורות האמתיות האלהיות (משכיות האורות, בסוף שירי שלמה לדוקס).

***הִתְאַמְּתוּת**, ש"נ,—שה"פ מן הִתְאַמֵּת: ויראה בתחילת המחשבה שיתואר הבורא יתעלה בזה המין מן התארים אמנם עם ההתאמתות ובדקדוק העיון יתבאר המנע זה (ר"ש א"ת, מו"נ א נג). כבר האריך גאלינוס בהתאמתות המאמר הזה כמפורו במה שראה ולא יתן סבה לזה בשביל הספק אשר נרצה להתירו (פרקי משה א). ומאמרו אצל ההתאמתות והעיון הדק יותר אמתי (קאנון א א ה, כמהות האבר). שאם לא היה הענין בזה התאר לא היה מגיע מזה הספר ההתאמתות בזאת החקירה (רלב"ג, הקד' איוב). להתאמת אצלם שהוא צדיק וישר יותר מן ההתאמתות אשר להם באנשים אשר הניעם רע שהביאו ראיה מהם (שם יט). ולזה היה התאמתות שליחות השליח עקר בולל לכל הדתות האלהיות וכו' לפי שהתאמתות שליחות השליח המיוחד בכל דת ודת עקר פרטי אליה (העקרים א טו). כי הנה מציאות המחויב אצל ההתאמתות המחייב בשלמות תנאיו הוא הכרחי (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ו א).

***הִתְאַפְּקוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְאַפֵּק: אם לא תשיג שאלתך במתינות ובהתאפקות באיזה דבר (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופים ב א). בארך אפים ירבו העוזרים ובהתאפקות ישתעבדו הלבבות (שם א י). ואין גבורה בהתאפקות ואין עשר בהסתפקות (פניני המליצות, גנזי ישראל בפט"ר, נורלנד). הפנינים מאוסים ליקרם, הישרים מאוסים לישרם, ההתאפקות ללבות יתרה, בהסתפקות או בהריצות תשלם הסחורה (עמנ', מחב' יא). לבשתי בעת האבל, מעטה ההתאפקות והסבל, ארצה מה שרצה יוצרי, והוא לבדו ישעי ואורי (שם יב). גבורת הלב וההתאפקות מרדוף אחר התאות (REJ, XXVI 224).

***הִתְאַצְּלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן התאצל: ואחריו גלה סוד הספירות וכל העולמים הנעלמים והתאצלותם קשורם ואחדותם עם מקור מעיינם ומבתם (הקד' המתרגם שעה"ש לר"א איריכו). אל נקודת המרכז האחת והבלתי מתחלקת אשר ממנה התאצלותם ומוצאם מובאם והורתם (שם ד יא).

***הִתְאַצְּרוּת**, ש"נ, — שה"פ מן התאצר: וסברת ר' ארא שאמר דוחק את רגליו וכו' שזה יתילד להתאצרות ולהתילדות זה האיד העשני בגוף הארץ שהוא הדום רגליו (רש"ט שפלוט, פרד' רמוני נג).

***הִתְבַּהֲלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְבַּהֵל: וכאשר נחלש כחם בשמיעת הקול ההוא פחד קראם ורעדה ומפני התבהלותם שמעו השמונה הדברות הנשארים ולא הבינו אותם (ר"י אברבנאל, יתרו). ולא זכר הכתוב אם בא הדבור הזה (שנאמר ברבקה שני גוים בבטנך) בחלום או במראה ולא שהתעוררה היא לדבר מה מפני התבהלותה למה שראתה (הוא, מ"א נ). כי בהיותו נוח לכעום מורה על התבהלות טבעו ורתיחת דמו (הוא, נחל' אבות ה).

***הִתְבַּדְּדוּת**, ש"נ, — שה"פ מו הִתְבַּדֵּד, מן בָּדָד: וקנה (משה) כל והמסיני מתוך התבדדותו שמה מבלי מאבל ומשתה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות א).

***הִתְבּוֹדְדוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְבּוֹדֵד, כמו הקודם: והוא ילמדהו בעת התבודדותו ובעת היותו ישן (ראב"ע, ספר העלמים). על טהרת הנפש ועל ההפרשה ועל ההתבודדות לו יתברך (אגל' הרמב"ם לבנו). המקום הרמוז אליו מן ההר אשר בו היה ההתבודדות והשגת השלמות (ר"ש א"ת, מו"נ א ח). כל הלילה שהיא

העת המיוחד להתבודדות (ידע' כדרשי, כאור הנ"ל ג). שיהיה המחבר במוסר יכון במאמריו עם בללותם שיהיו מובנים לשומעים בהשקפה שוה מבלי שיצטרך לזה התבודדות מופלאה (הוא, הקדמ' הפרדס). כשיפרד השלם מהתבודדותו להתעסק בצרכי העולם (הוא, אגר' לרמב"א). והמתיחד הוא הפרוש מבני אדם ומעסקי העולם ושם כל כונתו להשיג החכמה בלבד כי ההתבודדות על זה הדרך מתנאי השלמות (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). לא היה מגיע לו רתת וחרדה בבא אליו הנבואה מפני ההתבודדות אשר לזה הכח (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ו). כי באשר הקיצותי מהתבודדותי בזה מצאתי כי עודי עמך ואינם דבר זולתך (העקרים ב כה). כי בסבת ההתבודדות ידבק האדם במקום הראוי יתחדש אותות ומופתים (רש"ט שפרוט, פרד' רמונ' ג). וכאשר יתמיד בדבר הזה ויפליג ההתבודדות באהבתו אין ספק שיושפע עליו השפע האלהי אם לא יעיקהו מעיק (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ד). שהזמנים היותר מוכנים אל ההתבודדות הם כשיעור אדם בלילה להשקט הקולות וצורכי העולם ולהתכת האידים העולים בשינה למוח (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). והיה שם (בנָות) מושב בני הנביאים להיותו מקום מוכן להתבודדותם (הוא, ש"א יט). כי הוא (אליהו) בהתבודדותו לא היה מביט אל דבר מפה ומפה (שם מ"א יח). והיו קוראים אותו (את יהוא) משוגע לפי שבהתבודדותו היה נראה להם משתגע (שם, מ"ב ט יא). ובחר (משה) התבודדות והבדל מבני אדם המטרידים אותו (רבנ"ל דוראן, מג"א, חלק שוסינו ב). וגם בכמה חבורים נמצא שההתבודדות והפרישות והדביקות היו נוהגים בהם חסידי ישראל היינו שבהיותם לבדם מפרישים מדעתם עניני עולם ומקשרים מחשבותם עם אדון הכל (ס' תלדים ע). והאומן ההוא בעלותו למעלה אל מקום התבודדותו אין לו מכל זה הנעשה באומנות הזה דבר כלל (רמ"ק, בעור קומה י"ג תורה). וטעם החלום הנה סבתו התבודדות המחשבה וההרהור ומחוזק ההתבודדות בדבר ההוא אשר בו המחשבה יתחקה בנפש חקוי חזק ותתעלה הנפש כאלו היא נשללת מן הגוף מצד ההתבודדות ההוא ולא יעצרנה הגשם (ענוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה כז). שכן דרך המשוררים לדבר על עצמם כאלו הם זולתם כמו הקבצו ושמעו בני יעקב, נאום בלעם בנו בעור, עורי עורי דבורה, קום ברק ורבים באלה והטעם הוא מפני שמרוב ההתבודדות יתעלה השכל וישאר הגוף כמו כלי נשמה ונראה להם שהם אינם אלא אחדים וכו' ותראה ג"כ שהמשוררים לפעמים בשהם מחברים שיריהם משתוממים ואינם מרגישים מאומה מרוב ההתבודדות (מתק שפת' לר"ע פרנסים 30).—ואמר המליץ: עבודת אל אשר גלוי בגלוי ואולם כל שארו בסתרים, ואם תאבה שמוע לעצתי בחר התבודדות וזנח חברים, ואם יראת אלהים אין בארץ ברח דודי דמה לך לעפרים (מנח' מלונזו, דלך חיים). — ובדקדוק, סגולת פעל עומד: שהעברים כשרצו להוציא פעל מה מן ההתבודדות להתעברות הדגישו באות אחת (לבון למוד' לר"ד יחיאל ה).

***הִתְבּוֹלְלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְבּוֹלֵל, השתמשו בו בזמן החדש במשמ' התדמות גמורה של עם לעם אחר, Assimilation.

***הִתְבּוֹנְנוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְבּוֹנֵן: והתבוננות האדם בסוד הראיות השכליות היא מחשבה (רמב"ע, ערוג' הבשם). כי אין הדבר כמו שחשבתו בתחילת המחשבה אבל כמו שיתבאר עם ההתבוננות לזה הדבר (ר"ש א"ת, מו"נ א ג). התבוננות הדמיונות והמחשבות לא התבוננות הנמצאות והמושכלות (שם עד). אבל מי שיחשוב שטרחה (של התורה) גדול וקשה ושבה צער גדול כל זה טעות בהתבוננות (שם ב לט). לא ענין התבוננות בני אדם בהם (ר"ז חריזי, שם ב ו). ועל כל פנים השתדלות בלמוד ובהתבוננות טוב (מלמד התלמידים, פרה). והמאמין כי הוא בשמים ובארץ במעט התבוננות ישיג שאינו גוף כי הגוף יגבלהו מקום אחד (שם, ואתחנן). ונאמר שכבר ידאה עם ההתבוננות הטוב שבכאן תארים נאמרים בשי"ת ובזולתו בקודם ובאחור (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). לפי שבל אדם מדרכו לחשוב מחשבות וליחס לעצמו ההתבוננות והסברא והשכל יותר מכל מה שזולתו (העקרים ג כג). וכל איש משכיל שיקרא בו אני משביע בנפשו שלא יעבור עליו בשילוח רק יתבונן בו במתון התבוננות מופשטת מתאוה ומקנאה (הקד' תגמ' הנפש). ואחרי זאת ההצעה שמע מה שאבררהו בזה הפרק והתבוננהו

התבוננות מיוחד מוסף על התבוננותך לשאר פרקי ה' המאמר (ר"ם א"ת, מו"נ ב מח). לפי שידע אותו בעברו על הדבר ההוא לפי טוב התבוננותו וזכות עיונו (מלמ' התלמיד, ואלה). — ומ"ר: בשאני מקיץ מאותם ההתבונניות שאני מתבונן ברבוי התארים אני רואה שכל אותן התארים אינן אלא בחינות שכליות מהוראות (העקרים ב כה).

***הִתְבּוֹשְׁשׁוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְבּוֹשֵׁשׁ: ותמיה נפלאה לי על התבוששות מכתבך וסבת המניעה לזמן כל כך ארוך (קכן אגר' כוקסטורף 34).

***הִתְבַּזּוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְבַּזָּה: ההתנשאות הואמי שישא נפשו יותר מהראוי לה ויכבדה למעלה מחקה ההתבזות הוא ההשפל בעת הכבוד והיקר יותר מהראוי (מאזני צדק, אלגזלי 106).

***הִתְבַּלְבְּלוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְבַּלְבֵּל: הכעס לפי דברי החוקר הוא התבלבלות המחשבה מצד דם מתנדנד והולך מסיבות הלב מפני תשוקת נקמה (למת צדיק, א' מודינא יא).

***הִתְבַּלְּעוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְבַּלַּע: ועוד יש סוד נעלם בזה הקטרוג וההתבלעות שלשנים אלה ירמזו למחלוקת יום שני שבו נחלק השמאל וקטרג על הימין (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה יד). הנה יש להתבלעות זה עיקר ושורש כי בן הקטרוג למעלה (שם).

***הִתְגָּאוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְגָּאָה: אל תתהדר לפני מלך ענינו התגאות והתיפות (הפרש' לריב"נ, הדר). שלא יטה אל צד הגובה בהתגאותו במעשיו בעשותו לפנים רק על דבר אמת (מלמד התלמ', חיי שרה). ידוע שכל התגאות האדם יבא מצד דברים רוחניים והנפש שבו (פענח רזא, בהעלותך).

***הִתְגַּבְּנוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְגַּבֵּן: ואתה ידעת ממה שכבר קדם לך וכרונו אות כל אחד משני הענינים והרפואות המונעות מההתגבנות הרטיה בדוגג בקצת השמנים הדקים (קאנון ג יב א ד). ומן הרפואות המתיכות להתגבנות החמה וכו' ומן הרפואות המתיכות להתגבנות הקרה התמדת היציקה במים (שם).

***הִתְגַּבְּרוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְגַּבֵּר, א) עצם שה"פ, במשמ' כח: אמנם אנשי העולם והחכם וההתגברות המזיק מן הדברים אצלם והקשה שבהם שיהיה שם שופט ימנע ההתגברות (ר"ם א"ת, מו"נ ג לט). והמין השני מן הרעית מה שיביא על קצת בני אדם מקצתם כמו נזק קצתם לקצתם והתגברות קצתם על קצתם (ר"י תבון, שם ג יב). ומהם ענינים יבואו מחוץ ויעוררו על התנועה התגברות וניצוח (ראב"ד, אמו"ר א ח). שאמר חבקוק כשראה התגברות נבוכדנצר ורוב הרגו בבני אדם אמר ותעש אדם כדגי הים (אוהב משפט לאיוב יח). יגדל בעיניך המעט שבמעט מנצוחו והמצער מהתגברותו כדי שיהיה לך מדרגה אל מה שלמעלה ממנו (חו"ה, יחוד המעשה ה). דלדלונו תוקף יד מונינו והתגברותם עלינו (אגר' תימן להרמב"ם). — ובדברים לא בע"ח: ובהשתנות הזמן עליהם ויתבלבלו חדושי האויר והתגברות הטבעית (ר' קלונ', אגר' בע"ח מא). כי התגברות הדמיון באיש הבריא לא יהיה כי אם על המעט ולא יתרבה (ר"י אברבנאל, מ"א ג ו). ויתהפך החומר ויעשה צורה בהתגברות חלק הרוחני (אוה"ת, כראש' ג יע). כי מן הרוח לקח כח וגבורה וויו החכמה לפי גדלו ומרוב התגברות המאור הזה בעלותו בגאותו ובגאונו נתחלק לשני חלקים (כרית מנוחה ה). והמדרגה הג' היא למעלה גם מזה והוא בהתגברות כח הרצון של מעלה מן הטעם (גביע הכסף, מאמ' יקר' ד). אמנם הדם בשיגבר וכו' יתחדש מן התגברותו כבד בשרש העינים (קאנון א ב ב ז). — ב) במשמ' הִתְגָּאוּת: כי קצת בעלי העיון מאלה המרברים הגיע בהם הסכלות וההתגברות עד שאמרו שאלו היה אפשר העדר הבורא לא התחייב העדר זה הדבר אשר המציאו הבורא ר"ל העולם (ר"ם א"ת, מו"נ א סע). כי נראה שהוא כסגולה לאומתנו העדר ההסכמה והתגברות קצתנו על קצתנו (ר"א דלמידיגו, בחינ' הדת).

***הִתְגַּבְּרִיּוּת,** ש"נ, — כמו הִתְגַּבְּרוּת: כי ידומה שיהיה הנרצה בזה הכוכב אצל הטבע התגבריותו (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ב ט).

***הִתְגַּדְּלוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְגַּדֵּל במשמ' הִתְגָּאוּת: גסי הרוח וגבוהי הלבבות אשר נפשם נפרדת ממקומה מהתגדלות וגבהות (הפרש' לריב"נ, זחח). גם לא יכעס על מי שהוא קטון ממנו מאד למה שלא יחשב לנפשו התגדלות בהתנקם ממנו (נופת צופים ג כ). אני מוכרח להשיב לטענותיך

איוב לא מפני התנשאות והתגדלות כי בבר הנחתי מקום לזקנים וילאו (אוהב משפט לאיוב לב יא).

הִתְגּוֹדְדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְגּוֹדֵד, במשמ' חכוך ואִבּוּל: ואמנם האותות שיש בושט שחין ואיננו מורסא בי הבליעה במורסא תבאיב בגדל הלגימה והתגודדותה יותר מהבאבתה באיבותה (קאנון ג יג א ח).

הִתְגּוֹלְלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְגּוֹלֵל: שבאשר הרגן (אחשורוש את ז' שרי פרס ומדי) לא הרגן אלא ע"י התגוללות והתנפלות ועלילות ברשע מפנים אחרים (מגי' ספר לרשב"ל דורא לא.).

הִתְגַּלְגְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְגַּלְגֵּל, בהשאלה קצת במישמ' השתלשלות: ולכן התחכם הצדיק לשאול ראשונה מאת בני חת ולדבר לעפרון אחדי התגלגלות הדברים ובפני כל עם הארץ בדי שיתבייש ולא יתזור מהדבר הכללי אשר אמד לו (ר"י אברבנאל, חיי שרה א). ובסוף המזמור נתן הסבה בבל הסדוד וההתגלגלות הזה (הוא, זכח פסח, כרוך שומר). מלת כגלל לשון התגלגלות וסיבה שיהיה דבר סיבה בדבר אבל לא פועל בעצמו (יריע' שלמה א). — ובזמרה, התגלגלות הקולות: שנעימות הנגון טבוע עליו בלעדי עוד נעימות מקריות המצויות בנגון הבאת הקולות והתגלגלות היבבות ויופי הציצי שבקול (יריע' שלמה א כ א).

הִתְגַּלּוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְגַּלָּה: ענין התגלות והראות (הברב' לריג"ג, ידע). והתבונן במה שכתבנו למעלה מעין התגלות הארץ והראות היבשה (יסו"ע לר"י ישראלי ב ב). ובשתצא השלהבת לפועל לא יצא דבד מחודש בי אם התגלות מה שהיה נעלם (מנח' קנא' לר"י מפיסא 23). — ובהשאלה, התגלות האלהות ובדומה: להאיר ולהעיר את לב בני אדם לדרוש את ה' בבל לבו ונפשו והוא על שני דרבים הא' על התגלות אלהותו יתברך עם בל פרטי הנבראים וכו' (קדושת לוי, כי תשא). החומר הפשוט וההיולי שהצורה שבו אינו ממש ועצמי רק התגלות בתאר לבד (כרכ' חתנ', מאמ' יקר' ז). והתגלות אור השכל בדבוד כהתגלות אור היום בשמש ואור האש בנר (הקד' תל"ע).

הִתְגַּלְּחוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְגַּלֵּחַ: שהוא צריך לטבול אחר התגלחת בדין מצורע שטובל אחר כל התגלחות (תוספ' נזיר נה:).

הִתְגַּמְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְגַּמֵּל: אחר כך ביאר שאלו היסודות יתגמלו ויתאחדו אצל ההמזגה ויפסד ההתגמלות אצל ההפסד ואמר עת לחבק שהוא ההתגמלות ועת לרחוק מחבק שהוא הפסד ההתגמלות ההוא (דרך אמונה, אבר' גיכאגו א א).

הִתְגַּנְדְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְגַּנְדֵּר, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל, והשתמשו בו גם בהעתונים.

הִתְגַּנּוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְגַּנָּה: ונשקע בהתגנות ובהתנאות (ר"ם א"ת, מו"נ א ג). להעיר השלם ללמד ולהשלים אחרים ולהזהירהו שלא יתרשל מזה בהתגנותו אצל דוב בני דורו בזה (מלמ' התלמיד, לך לך). ישהשטפה בזוטו של ים הם מחמדי העולם שישקיעוה בהתגנות ואולם השודדים שישללוה בדרך הם המונעים הבחיריים וההכרחיים (ר' קלוני', אבן בחן פ).

הִתְגַּעֲשׁוּת ש"נ, — שה"פ מן הִתְגָּעֵשׁ: ואחד שאמו' זה דרך ספור הוצרך לתת טעם לזה הרעש וההתגעשות לארץ ולהרים (ר"ש א"ת, יקוו המים 147). והנמהר והמשוגע יקדה לו התגעשות השכל מן הפחותה שבסבות (פרקי משה ו). ויתגעש שם וירגיז הארץ ויזדעזעה וההתגעשות ההוא הוא הרעש (שעה"ם לאבי הרלב"ג א ז). והתגעש פרעה ב"ב מאוהו מראה עד שבסבת התגעשותו הקיץ משנתו (ר"י אברבנאל, מקץ א).

הִתְגָּרוּת, ש"נ,— שה"פ מן הִתְגָּרָה: שאחד המוליך את הבהמה למקום גדודי חיות ולסטים או מביא את הלסטים בהתגרותו למקום הבהמה (רמב"ם, שכיר' ג ה).

הִתְגַּשְּׁמוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְגַּשֵּׁם: למה הלבישני בגדי התגשמות ופשטיות ויתנני למטה לארץ ולא החשיבני שלא שם חלקי בגורל מלאבי השרת (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).

הִתְדַּבְּקוּת, ש"נ,— שה"פ מן הִתְדַּבֵּק, במו הִדַּבְּקוּת: לפי שהפשוט יעבור ויכנס בחומדי אם הוא מטבעו ויתחזק בו להתדבקותו בו (ראב"ע, ספר העצמים). ולפעמים יקרו הסתומים להתדבקות המעבר בסבת ארובת הנגע שבו (קאנון א ב ב ו).

והמים והעפר יש לכל אחד מהם שתי התדבקות המים מתדבק ברוח ובעפר והארץ מתדבקת במים וברוח וכו' והתדבקות האויר באש הוא יותר מהתדבקות במים (נתמד ונעים, דוד גנז א ו). שבכל י"ב חדש שהרוחות עומדות בג"ע של מטה עדין יש להם קצת התדבקות עם הגוף (מנח' קנא' לר"י מפיסא 78). — ובהשאלה במוסריות: כלם מביאים אותנו אל ההבטחה בשם יתעלה ואל ההתדבקות בו ובדבריו (הקד' ספר היבר. ספורים). וציור הנפש לצורה שלמות לה ויהיה לה בה ההתדבקות בעצם השכלי (כוזרי ה יב). שהוא סבת ההתדבקות הגדול באל (ידע' בדרשי, באור תהל' ב י). וכן רמז ויברא אלהים את האדם בצלמו על התדבקות מחשבתו ממעלה למעלה עד רום המעלות (צרור המור, בראשית). ושהם הסולם האמיתי לבא אל ההתדבקות הנצחי (העתק' מתכורי הלל, תגמ' הנפ' מב). וכפי מה שירבה בשלימיות כך הוא מרבה האחוה וההתדבקות בו (דרך ה' לרמח"ל א ג). שבהיותם דורשים בהם היתה באה האש ומלהטת סביבותם לגודל התדבקותם בעליונים (מנח' קנא' לר"י מפיסא 103). — ובמשמ' המשך, בלי הפסק, Fortdauer; continuité; -ty: כי התנועות הנכרכות לא יתכן שתשלם בהם ההתדבקות[1] והתמידיות (רלב"ג, מלחמ' ה' ה כד). ואם היה רושם נקודה או קו בפעל כשהוא מתנועע בהתדבקות היה מחויב שיהיה בהם זמן יעמד באמצע וכו' ולא היה מבואר שההתדבקות איננו אפשרי אלא בתנועת ההעתק והסבובית ממנו ממה שממנו וממה שאליו ומזה הצד אפשר בה התדבקות ונצחיות (ר"ח קרשקש, אור ה' א יג).

התדלדלות, ש"נ, — בה"פ מן התדלדל: ובאלו ..אבר הזה מפני התדלדלתו וההתרפותו משליך סבל עצמו על זולתו (הברכ' לריב"ג, ככל).

התדמות, ש"נ, — בה"פ מן התדמה, כמו הדמות: ישראל ישיגום ההלאים מהתדמותם בגוים (כוזרי ב מד). ולזה היו הכרובים בצורת אדם מפאת התדמותם אליו בצלמו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). אין דבר בכל העולם כולו בלי התדמות ושתוף לדבר שני שנמצאו עמו במציאות (הקד' יריע' שלמה). האהבה תולד על ברכי ההתדמות והשווי אשר בין המצבים (הקד' שבי"ע).

התהוות, ש"נ, — בה"פ מן התהוה: בהתהוות[1] הצורה ישתנה הנושא מטבע היצירה (מנח' הקנאה, מכת' לקהלת אלקהרא). שאנחנו לא אמרנו שהחמר הראשון נתהוה כהתהוות האדם מן הזרע או יפסד כהפסד האדם אל העפר (מו"נ ב יז). ההתהוות מלא דבר הוא מהנמנעות (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ח). הפועלים הצריכים לכל הויה והויה ואופני ההתהוות ושעורי היסודות הנכנסים בכל מורכב ומורכב כפי הראוי למינו (ר"י אברבנאל, מ"א ג). כי היה אצלם התהוות הדבר מלא דבר נמנע מפאת עצמו (הוא, מפע' ה' ב ב). שאנחנו לא אמרנו שנתהוה (העולם) במשפט התהוות הדברים הטבעיים (ר"מ כוטריל, פי' יליר' א). ענין התהוות הולד בבטן הנקבה (ברכ' תתנ', מאמ' יקר' ד). למה לא סדר (הבורא) בכמו אלו האנשים הקשה יום שלא יתהוו כי יותר היה להם זה טוב וייחס לזה התהוותם לשגגה אל השי"ת (רלב"ג, איוב י).

התהלכות, ש"נ, — בה"פ מן התהלך: ומזאת הבחינה נקרא העולם הזה דרך ויקראו חיי האדם ופעולותיו בשם הליכה ותנועה וההתהלכות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו). מעלת מדת ההתהלכות (עם ה') לא נזכרה רק בצדיקים כגון חנוך נח ואברהם (ר' בחיי, בראש').

התהללות, ש"נ, — בה"פ מן התהלל: אך שקר התהללות הגבור ביום רעה ושוא תשועת אדם ביום עברה (כתינ' עולם טז). וירימו כל קהל עדת בני ישראל את קולותם בשירות והתהללות והתרוממות לה' (תולדה בומרונית 93).

התהפכות, ש"נ, — בה"פ מן התהפך, א) עצם שה"פ: בין התהפכות התנועה בדרכו ובין התהפכות השכור בקיאו וההתהפכות היא התנועה אל צדדים שונים (הברכ' לריב"ג, תעה). ויש בו מדות שיביאוהו למאוס בעולם ולהניח ישובו מפני התהפכות עניניו בו והתמדת הפגעים והיגונות עליו (חו"ה, עבוד' ה' ג). כי הנכנע סובל

---

[1]) ע"ד הלשון הערב' אלתצאק [a]).

[a]) التصاق

---

[1]) אפשר שזה מקור ההפעל.

כעת כיאת הפגעים אליו והתהפכות הענינים עליו (בס, הכניעה י). אמר פ׳ (מן השדים לשלמה) ההתהפכות ככני אדם טבעית (אלחריזי, מוסרי הפלוספ׳ יב כב). וסבת החולי בהם שנוי האויר וקלקולו והתהפכות ארבעה יסודות (ר׳ נתיי, ואחת). שהוא סבת ההתהפכות והתשוקה הבהמיית (ונמ׳ הנפש כג:). שלא קדם השתנות כלל בבריאה המוחלטת ההיא כי לא היה שם התהפכות מצורה לצורה (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ה ג). ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם רוצה לומר כהתהפכות ומהירות תחבולותיהם שהם כלהט ההרב המתהפכת (הוא, ואחת). או התהפכות כני מעים מרותות שבהם או מסם המות שבלע (אולה״ת לר״י לבלון ע ב א). כי תהיה מדרגתם מדרגת הלקיחה וההתהפכות אשר אברי :ופם יתהפכו לדבר דוחני (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 80). כי הסיבה המתחדשת מחייכת שנוי הענינים והתהפכותם מענין אל ענין (חו״ה, הבטחון ג). כי כל זמן שהם מזוגים יחד ועומדים על מתכונתיהם בשוה הגופות כריאים ותזקים וכהתהפכותם כא החלי (ר׳ נתיי, ואחת). — ב) בתכונה, התהפכות הקיצית, החרפית, כמו הִפּוּךְ הקיצי: ונקרא עגול עמידת השמש הקייצית כמו שבארנו או ההתהפכות הקייצית כהיות השמש שם יתחיל לבא להפך הצד וישוב אחור ונקרא עגול עמידת השמש החורפיית או נקרא ההתהפכות החורפית כי או השמש מתהפך אלינו (אספירת לר״א בר׳ חייא הנשיא ב). האחת (משתי הרצועות) היא בין ההתהפכות הקייצית והעגול הצפוני והאחרת היא בין ההתהפכות החורפית ובין העגול הדרומי (בס).—ג) התהפכות הנפש, דגש של קבם ושל בחילות חזקה שיחוש אדם קודם הקיאו: ואמנם היתר חזקה (בחולשת העכול) הנה יורה עליה הפהוק אשר יביא טעם המאכל אחר זמן וקרקורים וחפץ קיא ומתיחה והתהפכות הנפש (קאנון ג יג ג 7). ופעמים רבות יתהדש מהם תעוב מאכל ומיאוסו ויעורר התהפכות הנפש לקיא כשתהיה התאוה נפסדת מצד אחר (פרקי משה ע). — ד) התהפכות ניצוץ השמש, חורת קרני האור מכל גוף מלוטש, Reflexion: כי גכול האויר ההווה על הארץ אשר הוא חם כטבעו אינו כי אם עד תכלית התהפכות ניצוץ השמש (ר״י א״ת, רוח חן ז). ולפיכך כאשר יתהפך ויכפל הניצוץ על נפשו הכפל נפלא הנה יכפל זה החום כאשר היה התהפכות הניצוץ יותר חזק והוא כאשר יקרב השמש לחדש זויות נצבות (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ב ו). ומן הדין היה כפי טבע המציאות שיכסו המים היבשה ואו לא יהיה איך כי הוא יתילד מהתהפכות הניצוץ כדבר הקשה (רמ״ע מפאנו, פרד׳ רמונ׳, סדר מועד). ודע ששלשה חלקי האויר הם העליון הקרוב לאש חם ולח ומה שלמטה ממנו חם בסבת קורבתו מן האידים העולים מן המים ומרוחק מהגיע אליו התהפכות הניצוץ ומה שלמטה מזה קרוב לארץ חם ויבש לסבת קורבתו מהתהפכות הניצוץ (בס). המים יכסו את היבשה ולא יכלה הכאת נצוץ השמש להאיר ולא להתהפך התהפכות מוחש מפני המים (ר״י אברבנאל, בראש׳). חלק מועט ממנו המתחמם במקרה בהתהפכות נצוצות מאורי אור (ספורנו, בראש׳ א ב). האויר הקרוב לנו אשר בו התהפכות ניצוץ השמש (משה נוטריל, פי׳ יליר׳ א יא).—ה) בהשאלה כמומריות, מדת מי שאינו עומד כדבורו, כמנהגו: ומסעיפי המדה הזאת ההתהפכות וכו׳ כי ההפכפך אינו עומד על ענין אחד (חק׳ מד׳ הנפ׳ לרשב״ג ב ב).

הִתְוַדְּעוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְוַדַּע: בסבת ההכרה וההתודעות שהיה ביניהם (שו״ת ריב״ש רסו). והרמב״ם כתב שהתודעות לרשות הוא ממה שיפסיד האדם כתורתו (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות א). — וכהשאלה, ברוחניות: ראוי שנדע אם כתבו משה רבינו ע״ה כפי סברתו ועיונו או כפי קבלתו מאבותיו או אם היה זה אליו התודעות אלהי נבואיי (הוא, מפע׳ ה׳ א א). שספר בראשית וספור הבריאה החדשה משה כתבו מפי הגבורה בסיני ושהוא התודעות נבואיי אלהי הגיע למשה מאת ה׳ מן השמים (שם ב). ושהנבואה פעמים תבוא לנביאים מושכלת בהתודעות ברור מגיע לשכליהם ופעמים תבוא מדומה בצורות אשר ידאו בכחם המדומה (הוא, ש״א ג). — ומ״ר: ומפני זה היו צריכין להודיע שאותם ההתודעיות הנבואיות שהם היו מספרים בדבריהם ולשונם הגיעו אליהם מאת האלהים (הוא, מפע׳ ה׳ א ב).

הִתּוּךְ, ש״ז, — שה״פ מן הִתִּיךְ, התיך המתכיות בכור כאש, Schmelzen; fonte: כְּהִתּוּךְ כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה (יחזק׳ כב כב).— ו...י בפרות:

וימצא (השנוי) במאמר הכמה והוא הצמיחה וההתוך וימצא במאמר האיכות והוא ההשתנות (מו"נ ב הקד' ז). וימות הקיץ והקציר הם זמן הבשול וההיתוך והיובש (מלמ' התלמיד, שופט'). והשנית (הסבה לקדחת יומית) המנע התוך מה שיקרא מהתאבכות שטח הגוף בסבת הקור (תרג' פרקי גלינוס, כ"י פריז 225). כל בעלי בתים משתמשים בקדרות ברזל מצופים בהיתוך לבן (שו"ת חתם סופר, יו"ד קיג).

***הִתְוַכְּחוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְוַכַּח: טענות המדברים על אמתת הקדמותיהם שבזה בלו ימיהם וכו' ויתחדשו עליה הספקות המתרגשות ויצטרכו לחבורים והתווכחות בקיום ההקדמה ההיא (מו"נ א עא). לפעמים יקרה בי אשא ואתן לענין פסק הרבר נפל בו מחלוקת בין גדולי הפוסקים ז"ל ואין זה אלא על צד ההתוכחות כהתחדשות איזה דקדוק והרגש (הקד' גידולי תרומ'). האם יהיה ראוי שלהתוכחותכם עמי תחשבו למלים ולרות דברי מוולת שתבואו עליהם בטענה האם זה מתוק המתוכחת השלם (רלב"ג איוב ז). שרבו במו רבו הפלפולים אצל הפילוסופים והגישו עוצם התווכחותם בענין הטבע לדעת מה הוא (קול יהודה, כוזרי א עה).

***הִתּוּל**, ש"ז, — שה"פ מן הִתֵּל: בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה (רמב"ם, תפלה יא ו). וההתול הוא הסכמה נראה עם המהותל ברבר מוולת שיהיה הענין כן על דרך האמת (נופ' צופ', מכיר ליאון ג כ). — ועי' הָתֵל.

***הִתּוּלִי**, ת"ז, — מטבע ההתול: ודע כי לא במרה אשר אתה מורר מכתבים אחרים תמדור את זה ענין התולי והנה ממאמר תשליך כבר יצא משפטו בטוב (יה"ס, מאמ' תבליך, ליון ג).

***הִתְוַעֲדוּת**, ש"נ,— שה"פ מן הִתְוַעֵד: שבכל עת אשר יהיה התוועדות ארבעה פרנסים ביחד אוי הטובי יהיה תמיד עמהם בהתווערם (פנק' ק"ק במברג נ). ומעשיהם מוכיחים כאלו כוונתם להרס כל התוועורות קדש ררווני קציני ד"א אשר הוא מעמר ומצב הכלל בלו (אגר' קהל גרמניץ, ס' תכ"ז).

***הַתָּזָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִתִּיז, א) הַתָּזַת הראש בחרב וכדומה: מה עגלה ערופה בהתזת הראש אף כל שופבי רמים בהתזת הראש (מכי' משפט', מס' דנזיק' ז). מה עריפה שנאמר להלן התזת הראש אף כאן התזת הראש (ירוש' סוט' ז כד:). — ב) *הַתָּזַת צרורות, הפעולה להתיז הצרורות, שינתזו מתחת הרגל וכרומה: בעטה בארץ ברשות הניזק והתיזה צרורות מחמת הבעיטה והזיקו שם חייב לשלם רביע נזק שזה שינוי הוא בהתזה הצרורות (רמב"ם, נזקי ממון ב ו). (אין אנו גוזרים) התזת קנה שמא יעלה דרך האילן (רש"י ע"ז מב:). אם נתז שבר מן הכלי שנשבר ע"י התזה על כלי אחר ושברו (לבוש, נזקי ממון שצ ס). — ג) *הַתָּזַת האות, הכרתו בענין שישמע קולו המיוחד היטב: וכן הדרבן והוא כצורת אולה שיהיה בראש התיבה אינו לא שר ולא משרת אלא לרמוז שיוציא אותו האות בהתזה (שול' הקורא, שער הטעמ'). ואם היה בין המארכה והטפחה שני מלבים וכו' תצא נעימת המארכה מיושבת בלא התזה (שם).

הִתְחַבְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַבֵּר: ומן התחברות אליו יעשה מרמה ועלה ועצם במעט גוי (דני' יא כג).— ומצוי מאד בספרות: בצאתי מביתי אל שער העיר שם ראוני נערים ונתחבאו וישישים קמו עמדו למען שער העיר מקום התחברות הקהלות וישבת בני אדם (מנח' עלדונה, ערך קרת). ובהתחברות עפר אל עפרה יפה-פיה, שכל תעטה ברקמה ויפי תעדה כחליה (ר"י הלוי, אהבי נער). כי להענין האלהי התחברות כברואים והשגחה עליהם (כוזרי ג יא). ושניהם סובבים ממול התחברותם אל מול תשיעי בכל עשרים שנה (ראב"ע, שמות לג כא). כן בהתחברות הדברים יהיו ראוים שיפול עליהם המניין (תקון מדות הנפ' לרשב"ג י). ולולי התחברות ההעדר לחומר לא הגיעה אליו הצורה (ר"ש א"ת, מו"נ א יז). בחיות הטורפות שהקבוץ וההתחברות רע ומזיק להם וכו' ב"ת שאי אפשר להם להיות ולהתקיים בזולת חבורה וקבוץ ושההתחברות הכרחי להם בקיום מציאותם כמו מין האדם (העקרים א ה). וכלל בזה כל התחברות בין בעסק משא ומתן בין בחברה אהבה (רשב"ל דורא, מג"א א ז). לא יפריד ממנו צער ולא ימלט מפגע בעוד התחברותך עמו (חו"ה, חשבון הנפ' ג). בעסקינו עם בני אדם והתחברותנו עמהם (שם, הפרישות ה). ענין מדינות האדם והתחברותו עם זולתו לא יגיע אלא באמצעות האהבה (מנח' קנא' לר"י מפיסא א).

***הִתְחַבְּרוּתִי**, ת"ז, — מטבע ההתחברות: הקש התחברותי הוא שתי גזרות שיש ביניהן שתוף כגבול אחד (ע"ת לר"א הקראי יב).

***הִתְחַדְּשׁוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַדֵּשׁ: ושאין שם התחדשות בשום פנים ולא בשום סבה (ר"ש א"ת, מו"נ ב כט). הנה יהיה זה בלי ספק התחדשות ידיעה ושנוי בחק ידיעת השם יתברך (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ב). והוא ענין התחדשות הדבר בתמורת הדבר שחלף ועבר (רד"ק יבע' מ לא). ולא היה א"כ פעל הנס שנויידיעה והתחדשות רצון או התחרטות ממה שעשה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). יציאת הדבר לפעל והתחדשותו אחר שלא היה (שם ג). התחדשות התורה שהוא מוסכם מכל האומות שהתחדשותה היה מזמן קרוב (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק יעקב ד).

***הִתְחוֹלְלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחוֹלֵל, הכיטו וראו אם היה לשרה ביצירתה וכטבעה שום אפשרות להתחולל אפילו התחוללות מה כדרך הנשים העקרות וכו' היש מכאוב והתחוללות לאשה כזאת בשום צד בעולם כפי דרך הטבע והיצירה שהיה לה (רשב"ל דוראן, תפא' ישראל ה). שהאשה אשר היא על זה האופן מהבריאות אי אפשר לה לקבל זרע אפילו מעט מהימים ולהתחולל שום התחוללות בעולם (שם).

***הִתְחַזְּקוּת**, ש"נ,—שה"פ מן הִתְחַזֵּק: התחזקות החום והתחזקות האור (קאנון א ב ב ג). והנה להתחזקות האהבה עתה אמר שעבד אחר זה עוד שבע שנים אחרות כי פרעון השכר אחר קבלת התועלת והעבודה לעולם יהיה בקושי ולא עשה כן יעקב (ר"י אברבנאל, ויצא). ובודאי יהיה להם מלחמה גדולה בדעתן למען יהיה להם למשיב נפש והתחזקות והתאמצות יותר בשיראו שבכר דברו מוה מקודם (מגיד שיחות נט).

***הִתְחַיְּבוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַיֵּב, בהשאלה במשמ' הכרח דבר מדבר: ומהתחיבות הנבואה המישרה נתחיבה התורה (מנת' הקראי, לקו"ק 48). כי אם יאמר האומר שהאדם הוא גשם מדבר לא יאמר דבר כי לא יתארהו בשהוא חי מפני שכל מדבר חי אך זה הוראת התחייבות והיא הוראה בלתי נעשית אצל בעלי ההגיון (המוגה רמס ד ב). אבל החזיקו לפי דעתם שהעולם קדמון ולא סר ולא יסור לעולם כי הוא כהתחייבות הצל מן האדם (ר"מ בוטריל, פי' יצירה א). — ובמשמ' העקרית, קבלת החוב עליו: כי פרצו העם ליקח בשר מהכפרים בסתר ולא שלמו ההתחייבות וניזקו החוכרים (שו"ת חתם סופר, יו"ד ה). חזרתי על כל הצדדים ולא מצאתי שום טענה הגונה וכו' לפחות מההתחייבות השטר שחייב עצמו להספקת עשרים זהובים כל שבוע (שם, חו"מ ו).

***הִתְחַכְּכוּת**, ש"נ, — שה"פ מן התחכך: על כן יבואו תמיד על הגעת מחשבתנו במחשבת זולתנו שהיא התחככות זו בזו למצוא גם כן את המבוקש (אדם, או"א, מחק' המדבר', חכמה).

***הִתְחַכְּמוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַכֵּם, פעולת מי שמראה א"ע חכם, מי שמנקר יותר מדי: הלא הקדמתי לך בדברי כי ההתחכמות והסברא בתורה איננו מביא אל רצון האלהים (כוזרי ג כג). והחכמה בעניני ערמומיות היא חכמה רעה וזה התחכמות לא חכמה (ר' בחיי, שמות). אשר התחכם השם כל זה ההתחכמות בעצות מרחוק לרכבם ולהכניעם בעת שיבאו אל הבית (ר"ש א"ת, מו"נ ג מה). פעמים יהיה הערמה ההיא זה ההתחכמות או לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות או ללמוד מלאכת מעשה (שם נד). להרחיק שתי קצותיו האחת היא מעוט הדרישה והלמוד והשנית יתרון ההתחכמות (מלמ' התלמיד כלאים'). למנוע ההתחכמות וההתרשלות מן הלמוד (שם). רוב ההתחכמות שליח הכפירה (ידע' בדרשי, הפרדס ג). יסק שמים שמה מרכבות התחכמותו יציע שאול הנה עליות בתהמות יקרה (בחינ' עולם ב). ועם כל ההתחכמות וההשתדלות שעשה לא הועילו כלל (ר"י אברבנאל, יהוש' כד ט). וזאת היתה התחכמות גדולה ביוסף לתת התנצלות בשביל החכמים בענין שלא יקנאו בו ויסכימו כלם בגדולתו (צרור המור, מקץ). — ומ"ר: והצטרך הרלב"ג להקדמות והתחכמיות רבות ומעשה חדודין ותשובות משובשות להתנצל מהם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ד).

***הַתְחָלָה**, ש"נ, —שה"פ מן הִתְחִיל, א) עצם שה"פ: מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחלת הפורענות (מכי' בא, מס' דפסח' ז). מאימתי התחלת

תספורת אמר רב אבין משיניח מעפורת של ספרין על ברכיו וכו' ומאימתי התחלת בורסקי משיקשור בין בתפיו (שבת ט:). ואין וויאל אלא לשון התחלה כיון שנשא בתו התחיל וקבל עליו לרעות את צאנו (מד"ר שמות א). שכל התחלות קשות (מכי' יתרו, החדש ב). — ומצוי בספרות: בי הרעה הבאה עליך אם היא למחול עונך היא אמת ואם היא התחלה מאת האלהים לתת תמורתה הגמול הטוב על סבלך הנסיון היא חסד (חו"ה, תכון הנפ' ג). צריך שיוקדם בלמוד לפני הראשון ההוא להיות ההתחלה לעולם בקל (פתיח' מו"נ). אם היה הנמצא מתהוה הנה לו התחלה אבל אם לא יתהוה הנה אין לו התחלה (כל מלאכ' הגיון, הלזה). וידוע שהתנועה הסבובית לא תצויר בה לא התחלה ולא תכלית שהדבר הבדורי אין לו התחלה ולכן התנועה שהיא דבקה בו אין לה התחלה ואולם התחלת היום והחדש והשנה תהיה בבחינת דבר אחר לא בבחינת עצמו (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח א). בי הלומד מלאכה בהתחלתה יעשה מחלקיה כפי בינתו (חו"ה, תכון הנפ' ג). אבל גם אצל הפלוסופים וחכמי האומות מקדם היו מסתירין הדברים בהתחלות ומדברים הבהם בחידות (מו"נ א יז). העמידה על האמת בהתחלות היא נכבדה מאד (רלב"ג, סקד' מלחמ' ה').—ואמר החכם: ראה בי ההתחלה היא יותר מחצי הכל (ס' המדות לאריסטו א ס). וצדק מי שאמר שההתחלה היא יותר מחצי הכל (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד). זה מצאתי והברתי בי ההתחלה יותר מהצי הכל (הקד' נשם קדמון על דקדוק). ההתחלה חצי פעולה (ספר חרדים ו). שההתחלה היא חצי פעולה וההתחלת ידיעתי בזה הלימוד הוא ממורי הנ"ל (כסא' לבית דוד לה:). — ב) במחקר, התחלת הדברים, וכמו בן טבעים יסודיים שבסבתם הדברים הם מה שהם, וכללים עקריים של החכמות שעליהם בנויים שאר הכללים, Grund-Ursache, Grundsatz principle; principe: ולא יבקש מה שאינו צריך לו ולא יוכל להשיגו בשבלו כמו עניני ההתחלה והתכלה (חו"ה, הבטחון ג). התחלות הנמצאות ההוות הנפסדות שלשה החמר והצורה וההעדר (ר"ש א"ת, מו"נ א יז). שתנועתו המקומית מורה על היות בו התחלה בה יתנועע בלא ספק (שם ב ד). עד שתהיה התחלת התנועה ההיא טבע לא נפש (שם). שהטבע הוא התחלה מה לתנועת מה שהוא בו ומנוחתו בעצם ולא במקרה (ראב"ד, אמו"ר א ג). ואמנם צורתם לא תעשה הטבע אבל יושפעו מהתחלה יותר עליונה (שם ח). כי בעל התחלה הוא בעל התחלה בהתחלה וההתחלה היא התחלה לבעל ההתחלה (שם ב ג). ולוה ידמה שיהיה מחוייב היות ההתחלה מתיחסת למה שהיא לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים וולת התחלת הדברים הנפסדים (רלב"ג, מבוי ל). ווה שאנחנו נראה עם היות אצלו ההתחלות המגיעות מן החוש ברורש אחד לא יובל להקור בו בעת היות החושים טרודים בפעולתם (הוא, מלחמ' ה' א ד). כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והשרשים יצטרך שישיבהו תמיד אל ההתחלות ההם וידחקו להניח ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהטביעהו והפך וה הוא בשרשים ובהתחלות אמיתיות (הוא, מבוי כג). אין ספק בי לבל חכמה התחלות והנחות אינן מבוארות בעצמן אבל ילקחו מקובלות מחכמה אחרת נתבארו בה אותן ההתחלות ועל ההתחלות ההן יבנו בל מופתי החכמה ההיא (העקרים א יז). דע שההכמות העיוניות אינן מסכימות בבל דבריהם על ענין אחד אבל בל אחת חולקת על האחרת בשרשיה ובהתחלותיה ווה שבל בעל חכמה יאמן ויחשוב שהתחלות חכמתו אמתיות ומבוארות תכלית הביאור וכו' ובעל חכמה אחרת יבחיש אותן השרשים וההתחלות ויחשוב התחלות שרשיו שהן בהפך האחרות אמתיות (שם ד ג). ובעל החכמה הטבעית יניח שהתנועות הן שלשה מן האמצע ואל האמצע וסביב האמצע ווו היא הגדולה שבהתחלותיו וכו' ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יבחיש התחלות התבוני והנחותיו (שם). שלא כיון יפה מי ששם הבחירה והתכלית התחלות לדת האלהית (שם א ט). שלא יקרא רופא מי שלא ידע התחלות הרפואה ולא מהנדס מי שלא ידע התחלות ההנדסה ידיעה אמתית או לפחות ידיעה ציורית (שם, הקד'). מן ההתחלות החמריות המוונות הנבנסות בהעמדת גשמי האבות (תרגום אמו"ר ב ד ג). ובהם התחלות יזונו אותם ויולידו הדומה בהם (שם א ח). בל יסוד באשר יצא מטבעו בהברת ההתחלה העצמיית שבו תחזירהו לטבעו ובן להלן אל מקומו הטבעי והוא צורתו העצמיית

(ע"ת לר"א הקראי ג). וידיעות ההתחלות הידועות בטבע נתנה לנו מה' יתברך כי הוא בורא טבעינו וההתחלות הללו הן בחכמה אלהית (קלור תומ' אקינא, יוסף כיאנתים ז).—ואמר המליץ: ויסדרו אחר ההתחלות (של החכמה) אופני הדרגות בם יעלו לרום המעלות (מ' ריאטי, מקד' מעט כ). שהגלגלים כלם גשמים חיים בעלי נפש ושכל יציירו וישיגו התחלותיהם (מו"נ כ ד). וכבן זרחה שמש האמת הברור על התחלותיה של תורה הנמשכות אלינו בקבלה נאמנת (נפול' יהודה, לות הדרוש' יב).

·הִתְחַלְּפוּת, ש"נ,— בה"פ מן הִתְחַלֵּף: להיות לי ולהם למזכרת לעת התחלפות העניינים והשתנות הזמנים והמקומות והשנים (תק' מד' הנפ' לרבג"ג יז). מהמזונות וההנהגה בשני הגדול והיונקים והתחלפות האויר והמים והארץ (כוזרי א לה). אבל אדם מורע ודם מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות כפי התחלפות ההצלחה ורוע המזל (בס ג יז). בשיראה תהפוכות עניני הברואים בעולם ומהירות התחלפות הממלכות והממשלות (תו"ה, הכניעה ה). וכן נאמר בשאר בני אדם כי מה שחייבים בו יתחלף כפי התחלפות הכרתם והתחלפות הטובות עליהם (בס, תבנון הנפ' נ). היות חמר כל מה שתחת גלגל הירח חמר אחד משותף לכל אם כן מה עלות התחלפות אלו המינים הנמצאים הנה (מו"נ א יע). כי להתחלפות סוגי האנשים בחברה יתחייב שיתחלפו מדותיהם (העקרים ג ז). שבל חי עב"פ יתנועע ממקום למקום ועכ"פ יהיה בתנועתו התחלפות (תרגום אמו"ר א ת). אך יהיה בחמרי הגשמיים הפרש ובמזגיהם התחלפות והבדל (בס ז). לפי שאריסטו כבר נתן הסבה בהתחלפות המורכבים מחמר ראשון בפי המקומות והתנועות השמימיות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ע ה). אבל בשנפוצו על פני כל הארץ דור הפלגה בוני המגדל ולא חלה הנבואה באיש מהם להתחלפות ובלבול לשונם אבדו קבלתם (שם א כ). לפי ששינוי המאמרים ורבויים התחייב מרבוי הדברים והתחלפותם (הוא, נחל' אבות ה). אולם ההתחלפות בגודל וקטנות זהו להתחלפות צרכו (רשב"ל, דורשן מג"א, ת"י ד). ואולם הדבור בשאר ענפי התורה אשר אינם דינים נפל התחלפות רב בין

אנשי אומתנו (ר"א דלמידיגו, בחינ' הדת ה).— ומ"כ אמנם נטיית האופק היא סבה גדולה אל שתקרינה ההתחלפיות והבלתי שוים בבתים מהאוור (ר"א בר חייא, אספיר' ג). ועוד לרוב ההתחלופיות וההעדר בהם במה אשר בין הככבים בזה הענין על כן יתחלפו המשפטים לפי התחלף המצבים (ידע' בדרשי, כאור תהל' יא). ההתחלפויות לפעמים יהיו מסודרים ולפעמים בלתי מסודרים (קאנון א כ נ א). אלו הזמנים יתוייב שיתראו בהם התחלפויות גדולים (שם ד כ נ א). ואז יתחדש הרצון ותתחדש ההנעה ויתחדשו בו התחלפויות (אמו"ר נ נ). ראוי שנבא לפעמים מן הדבור הנשא אל הבינוני ומן הבינוני אל השפל והרגל אלה ההתחלפיות פעמים יצליחו (נופ' צופ', מסיר ליאון יד).

·הִתְחַלְּקוּת, ש"נ, — בה"פ מן הִתְחַלֵּק: סימן החכמה הנראה במיני שאר החיים ובו' וההולך על ארבע לפי התחלקות צורותם ומדותם ושמושם והנאתם ותועלתם בעולם (חו"ה, הבחינה ד). כמו דעת מניחי הרבוי ודעת אנשי התולדות ודעת הפתאים מחוזי הככבים כפי התחלקות דעותם (בס, יחוד המעשה ה). אלו הסוגים ג"ב מתחלפים כפי התחלקות מיני בל חמר (קאנון א כ א ה). אם תאמר הוא (עלת העלות) פשוט אם כן מאיזה מקור התחלקות האיכיות (הקד' פי' ילי', מיות' להראב"ד). ראוי להודיע אל הקורא שהתחלקות הזמן לשעות ולדקין הוא כפי שיסובב גלגל הישר על האופק (נחמ' ונע', דוד גנז קיז). אור האיד הקיטורי העולה מהארץ שנעשה מהתלהבותו כדמות זנב באויר ולפעמים כדמות כוכב מדלג וזה הוא התחלקותו שזכר בכאן (אוהב מבפט, איוב לח יט).

·הִתְחַמְּמוּת, ש"נ,—בה"פ מן הִתְחַמֵּם: להשלים קור מזגם אשר בסבתו געדר הביצים בהתחממותם בשהם פנים בנגד פנים (רשב"ל דורשן, מג"א, ת"י ד).

·הִתְחַמְּצוּת, ש"נ,—בה"פ מן הִתְחַמֵּץ: ולפעמים יעתק מן העפיצות אל המתיקות מבלי התחמצות (קאנון כ א ג). והכונה שלא תהיה העסידה על האמת אלא אחר ההתחמצות וההשתוננות (הקד' רשב"ל דורשן לתפאר' ישראל).

·הִתְחַנְּכוּת, ש"נ, — בה"פ מן הִתְחַנֵּךְ: והצעיר אשר עלה עליו הגודל שמטבעו נפשו חשקה בזה ההתחנכות לא בשביל זה הן אבא מובה ברא

ויגרשהו מזה הלמוד וילך ללמוד לשון עם אחר ולשון עם ישראל מגורש מעמו ומופרש בלי נדרש (כסא' לבית דוד כ ט). ואראה ולא בחלומי כי טוב ויפה לפתוח הרבה פתחים לפני התלמידים להכין את לבבינו ללכת ברובי המליצה בהתחנכות והתלמדות קל ומהיר (שם מא).

·הִתְחַסְּדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַסֵּד: זה מאבד חלקו במרדותו וזה ישיא בני אדם בהתחסדותו (פניני המליצ', גנז' פטר"ב גורלנד 7).

·הִתְחַפְּשׂוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַפֵּשׂ: מהתחפשות והתלבשות האלילים והאלילות בגויות היצורים (שבי"ע ג, הודו).

·הִתְחַקּוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְחַקָּה: ידיעת הברלי השמות היא ההתחקות על שרשי המלות ומקורי מחצבתן (הקד' יריע' שלמה).

·הִתְחַרְטוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחָרֵט: ולא היה א"כ פעל הנס שנוי ידיעה והתחדשות רצון או התחרטות ממה שעשה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה).

·הִתְחַשְּׁבוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְחַשֵּׁב: הנה אין פלא אם נפרד הזמן במחשבה והושם ימים ושעות ושנים וחדשים וזה בשיעור ההתחשבות או בבחינת מספר התנועות (ר"מ נרבוני, פי' על מאמ' אבן רשד על הזמן).

·הִתְיַבְּשׁוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַבֵּשׁ: ויחסו התיבשות זה לאש של מעלה (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק בוסינו א).

·הִתְיַהֲדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַהֵד: רצה (רבשקה) לפרסם דבריו שהיו לעבודת מלך אשור ולא באופן אחר מההתיהדות ושהיו דבריו בלשון יהודית כדי שיבינו אותו כל העם (ר"י אברבנאל, מ"ב יח).

·הִתְיַחֲדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַחֵד: ואם הוא משתתף בו עם זולתו ולא יהיה בו התיחדות (מו"נ א נח). מי הוא מיחד אלו הנושאים ומכינם לקבל צורות מתחלפות היש אחר הגלגל דבר אחר ייוחס לו זה ההתייחדות רק השם יתעלה (שם ב יט). ועונש ההודאה לשם וההתיחדות בעתות הפנאי הוא על כל העם (מלמ' התלמיד, אמור). התנפלות אדון הנביאים לפני האל הוא התייחדו עם האל ההתייחדות היותר חוקה (ידע' בדרשי, באור תהל' ג). אבל שאר הדברים מירושת הארץ והתיחדות ההשגחה וההנהגה האלהית הנה זה יעשה ליצחק (ר"י אברבנאל, לך לך). כי אין ספק שהתיחדות מקום נבחר לאיש מה או לאומה מה נכון הדבר מעם האלהים (נוה שלום א ד). בית המלבות ר"ל חדר בחדר שהוא מקום התיחדות המלך והמלכה (מגי' ספר לרשב"ל דוראן פג).

·הִתְיַחֲסוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַחֵס: ואצל בעלי חכמת הדבור דתות שכליות מפני שהם מתיחסות אל המושכלות התיחסות מה (אמונה רמה ב ה). וכן המן שירד ברדת הטל ובחום השמש ונמס שמורה שיהיה לו התייחסות עם כ"א ויראה שממנו יתהוה הטל (ר"י אברבנאל, מפע' ה' יה). וכן היה באמת הדבר (של הריון שרה) רחוק וזר כפי התיחסות שניהם וערכם (הוא, שמות). שאין בספר דברי הימים כי אם קצת מספורי תורת משה בהתייחסות הדורות (הוא, הקד' לס' יהוש'). ראיתי שכשחוזרים מבית הקברות עוקרין עשבים ועפר וזורקים על ראשם ואומרים כי זה להבריח מלאך המות וכפי הטבע מה התיחסות לזה עם זה (שבט יהודה מא). הרי שנתבאר שיש לגוף האדם עם נפשו התיחסות והדמות (מנת' מלונזנו, הקד' שתי הידות). הנה עדין לא נתבאר דבר איזה התיחסות יש לו עם שאר כחות הנפש (מנת' קנא' לר"י מפיסא 68). — ומ"ר: שחשבו אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כולם בעל חיים אחד ושמקור כחותיו כלם מן השמש למה שראו קשרים והתיחסויות שמורים בינו ובין השמש (אמונה רמה א ח).

·הֲתִיכָה, ש"נ,— כמו הַתָּכָה, הִתּוּךְ: והרפואות החמות המתיכות התיכה חזקה יתחדש מהם באבר בעל המורסא דבר דומה להתאכלות (פרקי משה ג).

·הִתְיַלְּדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְיַלֵּד: והוא מקום התילדות המים (ר"י א"ת, רות חן ז). שהנפשות המוצקות בגופות אנשי העולם המה רבות כפי מספר הגופות שיוצקו בהנה והמה נבראות ומחודשות בכל יום בהתילדות הגופות (תגמ' הנפש ת). שזה יתילד להתאצרות ולהתילדות זה האיד העשני בגוף הארץ (רש"ט שפרוט, פרד' רמונ', סדר מועד). רוב המיניקות ברוב אינן מתעברות

ותועלתן להתילדות החלב שינק הילד (לידס לדיך א יג). אולם היה התילדות האלמוג מסקרה (רפכ"ל דורחן, מג"א, ח"י ד). שהרי הדבור מתבחן לב' בחינות הא' הוא קביעות האותיות הב' הוא התיילדות האותיות וכו' הדבור הוא התילדות המתיילד ומתחדש (אילימה לרמ"ק, עין פמפ ג סט). ובעבור שהיו המינים המתילדים בתמונה השנית והשלישית יתבאר התילדותם ברוב מוה בהשבת אל התמונה הראשונה (כל מלאכ' ההגיון, הקפ).

·הִתְיַעֲצוּת, פ"נ, — פה"פ מן הִתְיָעֵץ: כון בו אל העצה והתיעצות בלבד (הפרפ' לריב"ג, נכן).

·הִתְיַפּוּת, פ"נ, — פה"פ מן הִתְיַפָּה: הדר ענינו התגאות והתיפות (כ"א כדרבי, תו"ת הדר). כי הזונה עושה כן מוכרת הזונים אחריה בכשפים ובהתיפותה בפניהם ועושה בהם כרצונה (רד"ק נחום ג ד).

·הִתְיַצְּבוּת, פ"נ, — פה"פ מן הִתְיַצֵּב, א) עצם שה"פ: לא יתיצב איש לפניך עד השמידך אותם כי אחרי השמידו אותם אין שום ענין אל ההתיצבות לפניו (ר"י אברבנאל, ויחי). שלא אמר וימח את כל היקום על הב"ח בלבד אבל גם על כל שאר הענינים שהיה בהם קיום והתיצבות (פס, נח). ונצבת על הצור פי' ההתיצבות מדע והשתכלות (ע"ח לר"א הקרחי מא). ואמנם המחנק הרע הנה הוא ממהר למנע הנשימה ואם ישכב בעליו תמנע נשימתו וכו' ויאהב ההתיצבות ויתעב השכיבה (קאנון ג ט ה). אם החולה ירד ממצעו מעט מעט וכל עוד שתשוהו ותיצבהו התיצבות טובה ויתהפך על גבו וכו' כל התיצבות מורגלת משכיבה התפשטות (פס ד ב ב מב).— ב) ברפואה, הִתְיַצְּבוּת נשימה, ציקות וקושי הנשימה: היה ראוי שיהיה בו התיצבות הבא מן הגניחה ואמרתי לו ש ההתיצבות יהיה בעת התקבצות הליחה העבה הדבקה בחלק קנה הריאה (פרקי משה כד). והוא (הקיא) רפוי חוק לגדום ולרוע המראה ולכפייה האצטומכיית ולירקון ולהתיצבות הנשימה (קאנון א ד יג). התיצבות הנשימה כלומר הנשימה המתיצבת היא הנשימה אשר לא יאות לבעלית שיתנשם אלא אם יתיצב וישוה עצמו (פס ג י א כו)· שזה החולה אין בו נשימת ההתיצבות ורצינו שנבאר בזה שאין בו מורסא בְרִיאתו (כל מלאכ' ההגיון, מלילה). וזה החולה אין בו נשימת ההתיצבות וכל מה שבו לא נשימת ההתיצבות אין בו מורסא בריאתו (פס).

·הִתְיַשְּׁבוּת, פ"נ, — פה"פ מן הִתְיַשֵּׁב: ירידת האבות אל המדינה עצמה והתישבותן של ישראל בארץ מצרים (ר' בחיי, שמות). וזה קרה לה לפי שהיא ישבה בגוים כלומר היתה לה התיישבות ודירת קבע בין הקליפות (אבר' גלאנטי, קול בוכים, גלתה יהודה).—ובהשאלה, הִתְיַשְּׁבוּת הדעת, קצת במשמ' התיעצות: ושתעור בכח התאוני לבטל כח הכעסני ויכנע בזה הכנעות ויתישב בעבור הנהגתך התישבות (ראב"ע, חי בן מקיץ ח). מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתישבות אם ראוי שיעשה ואם לא ואיך ראוי שיעשה הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון (רלב"ג משלי כא). ויעשה (האויל) מה שיעשה בזולת התישבות (פס י). מהתישבותך לקבל החכמה (פס כג). ולהיות לקיחת אשה סכנה עצומה צריך סיוע אלהי והתישבות השכל ותבונה רבה להמלט ממוקשיה (ר"י אברבנאל, תולדות). והיתה שם ארבעים יום עד מלאות לה ימי התבודדות וההתישבות (בו"ת מהר"י קולון קס).

·הִתְיַשְּׁרוּת, פ"נ, — פה"פ מן הִתְיַשֵּׁר: כשהיה ידוע בתבונת הטבת ההתישרות (כאור ס' הפירים לארסט' כד).

·הִתְכַּבְּדוּת, פ"נ,—פה"פ מן הִתְכַּבֵּד: ומכלל כיבוד הורים וכו' הנה נכלל כאן למשביל התכבדות המקדש והמשכן (מאמ' הפכל לרמב"ן, י' הדברות ה).

·הַתָּכָה, פ"נ, — פה"פ מן הִתִּיךְ, א) עצם שה"פ: שענין הכל התכה והצקה (הפרפ' לריב"ג, ילק). היתה (הבהמה) טעונה עששיות של זכוכית מתיר השקים והן נופלין שאעפ"י שישברו אין בכך הפסד גדול שהרי הכל להתכה עומד (רמב"ם פבת כא י). שהגשמים הנמוגים תמידי ההתכה למה שבהם מן החום והלחות (ראב"ד, אמו"ר א ו). מרוב כלי הנחושת ומגדל הכלים לא יספיקו לו כורים ולא יתכן התכתם בכורים ויצקם בעבי האדמה (רד"ק, פרפ עבה). וכן כאשר נשים המים על האש נראה לעין התכתם ושובם אויר (פס א ג). כי הכסף המזוייף הנעשה במלאכת האלקימי"א יש ממנו שאם יותך פעם

אחת לא תגלה רעתו אבל אם יותך שנית תגלה רעתו ויש שיסכול ב' התכות ויש שיסכול ג' או ד' או ה' (העקרים א ח). — ועצם הדבר המֻתָּךְ: כלי חרש המחופה כהתכת זכוכית (תוספ' כתוב' קז:).— כ) כהשאלה, הַתָּכַת המזונות בגוף: אם ההתכה (ר"ל מה שנתך מן המאכל כגוף) אינה כשעור אחד אבל נוספת תמיד בכל יום ולא היתה התמורה מקוממת ההתכה וכו' (קאנון א א, כמזגי הבנים). ולזה היו מיני זה הסוג שוים למיני ההשתנות אשר הם ההויה וההפסד והצמיחה וההתכה והשינוי וההעתק (כל מלאכ' הגיון, מאמ' שיתפעל). אבל יאמר שההתכה והרזון הוא אחד מאופני ההפסד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח כ). המזון המתמיר והשומר הנזון ומחליף התכתו כאופן שישמור מציאותו אין ראוי שייוחס לעונש למי שנזון ממנו (זכות אדם 6).—וכחכמת ההגיון: בשנעמוד כלם בשכלנו אצל מה שנחקור מן המבוקש כמה שניתך זה המבוקש אל חלקי הסותר כו כמבוקשים אם בבטול אחד מהם אם בקיומו עוד נתיך המבוקש אל נשוא ונושא וכו' יקרא זה החלק מן ההגיון התכה (כל מלאכ' הגיון, הקש). בדרך אחד יצאו אלינו להשכיל אופן המצאת החכמה והמלאכה להכין אותה ולסעדה ולהעמידה על מתכונתה הוא הנקרא ההתכה והחלוקה (נפולות יהודה ה). ככה יעשה לאיש החפץ ביקר מלאכת ההגיון כי יהיו תוצאותיה על פי סדר ההתכה (שם).

***הִתְכַּוְּצוּת,** ש"נ, —שה"פ מן הִתְכַּוֵּץ: סבת השינה הכנס החום היסודי והתכוצותו לצד פנים (רשב"ל דורלון, מג"א, ח"י ד).

***הִתְכַּלְּלוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְכַּלֵּל: והכל ביופי שהוא התכללות הגוונים שבו ובתאר שהוא יופי טוב התכללות בציור ותמונת האברים (גביע הכסף, מאמ' יקר' ד). כי כל אחד כלול מחסד וגבורה ואז מתיחדים ביחוד גמור והוא בחינת התכללות יראה באהבה (דברי אלימלך, אמור). ובחינת ז' כוכבי לכת הם הז"ת מפאת עצמן ולא מבחינת התכללותן כיסוד (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק ד ז).

***הִתְכַּנְּסוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְכַּנֵּס: והאריך איך ההתכנסות ההוא (של הרוח בארץ) הוא סבה לשלשה המקרים האלה (ר"ש א"ת, אותות השמים). בקבוץ האנשים והתכנסותם כדבר שאין בו לא עבירה ולא מצוה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד).

***הִתְכַּסּוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְכַּסָּה: כי כהתכסותן (של ההרים בימי המבול) ודאי לא נתכסו הרי הצפון והרי אפריקא במדינות הכושים (אמונ' חכמים ה).

התל,
ממנו הֵתֵל, הָתַל, *הִתּוּל, הָתֵל, מַהֲתַלָּה.

הֵתֵל[1]), פ"ע, עב' הֵתַלְתָּ, — הֵתֵל בפלוני, דִּבֵּר או עשה לפלוני לא באמתות ורצינות כי אם בכונה להטעותו, לצחוק עליו, sich über Jem. lustig machen, ihn täuschen; se moquer de qqn.: to mock, deride: ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן ואביכן הֵתֶל[2]) בי והחלף את משכרתי עשרת מנים (בראש' לא ו-ז). ותאמר דלילה אל שמשון הנה הֵתַלְתָּ בי ותדבר אלי כזבים (שופט' יז י). ותאמר דלילה אל שמשון עד הנה הֵתַלְתָּ בי

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) הסכימו כל החדשים כי הֵתל זה וכמו"כ הָתֵל שלקמן הוא הפעיל מן ת ל ל, ויהתלו, תהתלו בקיום ה הפעיל גם בעתיד כמו יְהוֹדֶה, ומהפעיל זה נתהוה אח"כ פעל חדש הֵתֵל, ומזה הֲתָלִים ומַהֲתַלּוֹת. אך כ"ז דחוק מאד, ומה שיותר קשה הוא, כי אין במציאות בלשונ' השמיות שרש תלל במשמעה שמשמש בו הפעל הֵתֵל, ומה שהביאו החדשים השרש דַּל[a]) בערב' הוא רחוק ממשמעה זו. ולכן הדעת נותנת כי העקר הוא כדעת הקדמונים כי ה הֵתל והָתל ויהתלו היא שרשית, וכבר הזכירו קצת החדשים שיש לו לשרש התל אח בערב' והוא השרש ח'תל[b]), אפס משמ' שרש ח'תל בערב', שר"ל בלשון ההיא ארב לו ורמהו, קצת דחוקה מהכונה כהתל העברי. ויותר נראה כי האח האמתי בערב' להתל העברי הוא הזל[c]), שפרושו האמתי הוא ממש דומה להתל שלנו, והוא: קצת שחוק וליצנות ודמאות. ובדבר הצורות הֵתֶל, הָתַל, יְהָתֵל שהן זרות בדקדוק, אמר ריב"ג וז"ל: ואביכן התל בי הוא פועל כבד והיה עקרו להיות דגוש כמו דות יי' דכד בי וכא זד משערו אל שער ושרת את אחיו ושאר שער אהה ע"ד אבל היותו מלעיל בעבוד בי כאשר הוא ידוע משוב הרבה ממה שעקרו להיות מלרע אל מלעיל בעבור מלה קטנה מלעיל שתבא אחריה וכו' ועל הזרות הזה מן הכבדות אל הקלות נהג רב הלשון הזה כמו התלת בי אם כהתל באנוש תהתלו בו. ע"כ. אבל באורו זה של ריב"ג אינו מבאר כלום אלא מקים שאלה הצורות הן זרות בדקדוק. והבאור האמתי הוא, כי הֵתֵל הֵתַלְתָּ והֵתל יְהָתֵלּוּ הן שתי צורות מיוחדות משני בניני קדומים שהיו נהוגים

a) دل b) خَتل c) هزل

ותדבר אלי כזבים (שם יג). ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי זה שלש פעמים התלת בי ולא הגדה לי במה כחך גדול (שם יה).

— פעֵל, הֵתֵל, עת' יְהָתֵל, יְהָתֵלּוּ, — הָתֵל, הֵתֵל בפלוני, כמו הקל, בנחין הפעולה: אל יסף פרעה הָתֵל לבלתי שלח את העם (שמות ח כה). איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רכיל יהלך ואיש ברעהו יְהָתֵלּוּ ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ג-ד). כי יחקר (האֵל) אתכם אם כְּהָתֵל באנוש תְּהָתֵלּוּ בו (איוב יג ט).

— הוּתַל[1], ת"ז, — מי שטבעו להתל: לב הוּתַל הטהו ולא יציל את נפשו ולא יאמר הלוא שקר בימיני (ישע' מד כ).

— פע', הֵתֵל בפלוני, — צחק עליו, התלוצץ בו: ויהי בצהרים וַיְהַתֵּל בהם (בנביאי הבעל) אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי אלהים הוא כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ (מ"א יח כז). — ואמר בן סירא: צורך לו (להעשיר) עמד והשיע, לך ושחק לך והבטיחך עד אשר יועיל י ה ת ל בך פעמים שלש יעריצך (כ"ס גני' יג ו-ז).

— פע', הֻתַּל, בינ' מְהֻתָּל, מהותל, — שהתלו בו: וההתול הוא הסכמה נראה עם ה מ ה ו ת ל בדבר מוולת שיהיה הענין בן על דרך האמת (נופ' צופ', מסיר ליאון ג כ).

הֲתֻלִּ[2], ש"ז, מ"ר הֲתֻלִּים, — דברי התול וליצנות, mocking ; moquerie ; Gespöt : רוחי חֻבלה ימי נזעכו קברים לי אם לא הֲתֻלִּים[1]) עמדי ובהמרותם תלן עיני (איוב יז א-ב). — ואמר המליץ: ידי הבוצרים והבוצרות עיפו וישטחו להם שטוח בכל פנות הכרם לצחק ולהחליף כח ב ה ת ו ל י ם משמחי לב (א' מפו' אה"ל ה). ואולם אנכי העידותי בך גברתי כי ה ת ו ל י לבבך יוליכוך שולל (שם ד).

הִתְלַבְּנוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְלַבֵּן: כי ה ת ל ב נ ו ת השער סבה לתגברת השכחה (הקד' ילקוט המכירי על תהל'). הגשם המתלבן בשתשלם תנועת ה ה ת ל ב נ ו ת תכלית ה ת ל ב נ ו ת שיהיה הדבר בתכלית הלובן (שם טוב, מו"נ ב, הקד' ז).

הִתְלַבְּשׁוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְלַבֵּשׁ, בהשאלה, התלבשות הצורה בגוף וברומה, Verkörperung incarnation: ואמנם הדעת השני מ ה ה ת ל ב ש ו ת (של המלאכים אצל אברהם ברמות אנשים) רעתי נוטה לקבל אותו וכו' אם זו היא כוונתם ותהייב שיהיה ה ה ת ל ב ש ו ת הויית אותו הגוף והפשטת ה ה ת ל ב ש ו ת ההוא יהיה הפסד ומיתה (כ"י הכרכנאל, וירא). גבריאל לא נראה לדניאל אלא במראה הנבואה לא בהקיץ ב ה ת ל ב ש ו ת צורה במראה החושים (רבב"ל דורא, מג"א, חלק שסינו ג). אע"פ שיהיה השכל הזה בלתי מעורב אבל מלובש כבר יקח ל ה ת ל ב ש ו ת ו מהצורות הדמיונות (דרך אמונה, בינאגו ב ב). ומן המרה הזאת הנקראת מ"י והיא סוד ה ת ל ב ש ו ת אלדים בשם ידו"ד (שערי אורה לר"מ גיקטיליה לת). ועתה המלאכים הם ב ה ת ל ב ש ו ת השמים ובארץ נשמה אל הגוף והם חוץ מהשמים בפשיטות הגוף (אילימס לרמ"ק, עין כל האלן א כב). ונתפשט ונהגלם ונתגלה לאברהם מציאותם (של המלאכים) ב ה ת ל ב ש ו ת הרוח בנפש ונפש בגוף (שם). שיש לכל אחד מצדיקי ישראל צלם ודמות עליון והוא לא נסתלק למשה אדוננו עד יום שבת וכו' יהיה ה ה ת ל ב ש ו ת למשה באופן יותר רוחני ושלם (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', תקו"ד ב יג). הכנה לשיהיה בו ה ת ל ב ש ו ת דק לצדיקים לעתיד לבוא (ר"מ אלשיך, משלי כב יב). שאין בה שום ה ת ל ב ש ו ת והתעבות כלל כמו שיש בזו (מהרח"ו, עץ חיים קא). ולהיותם מחלק האישיי והאוירי יטוסו באויר העולם

בזמן קדום בלשון והם בנין פִעל ובנין פַאעל, שהאחרון מהם נהוג גם עתה בערב' הספרותית וההמונית, והראשון נהוג עתה רק בערב' ההמונית, אך כבר העיר שפיטא (Spita § 91, 1, בהערה שם) כי רגלים לדבר שגם בערב' הקדומה הספרותית היה נהוג בנין זה, וכמו"כ נהוגה צורה זו גם בקצת שאר הלשונות האחיות (Brock. Gr. § 257,d), ועב"פ מציאות צורת פִעל בערב' ההמונית בלבד מספקת שנהיה רשאים להניח מציאות צורה זו גם בעברית הקדומה, ונשארו ממנה רק שארית מועטה ואחת מהן היא הֵתֵל, והֵתֵל היא שארית מהצורה הקדומה פַאעל, שלסבה מן הסבות לא נתחלף בזמן קדום קול הפתה הארוך לקול חולם עפ"י המנהג הכללי, כמו שארע לקצת צורות אחרות. ולכן העתיד יְהָתֵל, כמו בערב' יֻפַאעִל וקיום התנועה תחת הלמד בעתידים נסתרים וכמו"כ דגשות הלמד של יְהָתֵלּוּ יבואר במבוא הספר, בחלק הדקדוק.

[1]) משק' שֻׁעָל. ולפי דעת ההדש' זה הופעל מן תלל.

[2]) משקל פִעֻל ולמד דגושה מפני נטיית הלמד להכפל, ועי' הערה לקמן. — [1]) קצת החדשים רואים במלה זו פועל ומשבשים הנקוד המקובל ומנקדים ה'תלים. בקצת כ"י התלים בתית, ובמקום עמדי עמדים.

ולא יורגשו בחוש העין כי אם בהתלבשות צורה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 49). כוון בו להורות על התלבשות מטטרון בסנדלפון (נפולות יהודה נא). מהתחפשות והתלבשות האלילים והאלילות בגויות היצורים (שבי"ע ג, הודו).

·התלהבות, ש"נ, — שה"פ מן התלהב, בהשאלה במשמ' התחממות רוחנית באיזה דבר: מתוך התנועה נתחדש לשפע חום ומן החום התלהבות ומן התלהבות ניצוץ ומן הניצוץ אש (פי' יליר', מיוח' לראב"ד א). ההתלהבות כי כל גוף מהיר התנועה מתלהב ומלהיב יקרא בשני השמות האלה (ר"ש א"ת, אותות השמ' לארסטו). ולפעמים יהיה האויר העולה אידיי עבה ויתמיד ההתלהבות בו זמן רב ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הזנב (אמונה רמה א ב). א"כ אינו נראה (האש) לעולם אם לא בהתערבו בגשם אחר ויהיה צורה לו כמו ההתלהבות הנראה שם (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק בוסינו א). אור האיד הקטורי העולה מהארץ שנעשה מהתלהבותו בדמות זנב באויר ולפעמים כדמות כוכב מדלג (אוהב משפט, איוב לח כד). — ובהרחבה, התחוקות החום בגוף: ויקרה מנשיכתו כאב חזק והתלהבות אשיי בגוף ומורסא חמה בלשון (הפל"ע ל). — ובהשאלה להתלהבות הרוח: כי הנה הקנאה היא מהתלהבות הרוח החיוני (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד). התלהבות אש התורה המתעוררת על ידי עסק התורה בטהרה וחיבה יתירה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). התנאי ההכרחי אל הנביא הוא ההתלהבות את האלהים והעבודה אליו והדבקות בו (עבוה"ק לר"מ גבאי, סה"ת כא). והיא סבת התלהבות והבערת החשק אל הלמוד (כה"ע תקפ"ע 139) — ובמשמ' התפעלות הרוח, enthousiasme ; Verzückung : וההתלהבות אשר התלהבו האנשים האלה בנגנם את ומירות השבת נתנה עדיה כי ממעמקי לבבם היא יוצאת (מא"ג, דביר א, מכת' מא"י ב).

·התלהטות, ש"נ, — שה"פ מן התלהט, כמו התלהבות: והנה הזכיר שם במאמר ד' אשי"ן והם מה שמתלהט מן המלכות בסוד הדין שלה ויורד על שלבות דיצירה ועושה אש שהוא התלהטות של גבורות הנותן מציאות ועונש (פתחי חכמ' לרמח"ל ב כח).

·התלהלהות, ש"נ, — שה"פ מן התלהלה: הללו עוזרים והללו מתירין ומנתקין יתדי הרפיון העגלה וההתלהלהות מעל זרועותיהם כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריח אש (כסא' לבית דוד ב ט).

·התלוננות, ש"נ, — שה"פ מן התלונן: והוא ענין הסתופפות והתלוננות (הברה' לריב"ג, גלה).

·התלוצצות, ש"נ,— שה"פ מן התלוצץ, פעולת הלין: הגאוה וההתפארות וההתלוצצות והכווין והעקשות ובקשת השררה (מאזני לדק, אלגזלי 143). והם (הנבידים) מכוונים אל הנאה והמועיל יחד ואינם אנשי הצדקה גמורה ולא ההתלוצצות גמור וכן בתאוה (נופת צופ' ג יז). שאמר (קין) לאחיו דברים אלו בהתלוצצות ולעג כבופר בם (פענח רזא, כראש').

·התלות, ש"נ, — שה"פ מן התלה ב, בהשאלה במשמ' שיכות הדברים וה לוה: אבל התלות העניינים ההם בו ויחוסם אליו ביחם התארים כולם (ר"ש א"ת, מו"נ א סה). והמין השני יש לו התלות בגוף האדם יותר מן הראשון (שם ג נד). לך לבדך נתנה הארץ ואין להם בתוכה ממשלה והכרח מה שיש לו ההתלות גמור בבחירה (כתיב' עולם עז). שבמציאות עצמים אינם גשמים ואין להם התלות בגשמים (אמונה רמה א ו). והוא יוכל להמציאו ולא ימנע התלות הידיעה בו (רלב"ג, מלחמ' ה' ג א). השכלים הנבדלים שאין להם ההלות בגשמים והחלק הג' הנפשות שהן חלק ממוצע בין שני אלו כי הן נתלות בגשמים מין מה מן ההתלות (העקרים ב יא). וגם אלו יש להם התלות על צד החדוש מבלי לעיין בקדמות העולם או חדושו (ע"ח לר"א הקראי ג). אחד השולל כל רבוי גדר וגבול שיוי וחברה דמיון ערך צרוף או תכונה עם הוולת וכ"ש התלות מהוולת (שעה"ש לר"א איריכו א ה). ואם המהות בעצמו הוא אותו אישיות הנה אם נמצא אותו מהות או שתהיה חל בו או שיהיה משכן לו או שלא יהיה חל בו אלא משכן לו אבל לו התלות עם המהות (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק אלוה ממעל ב). הנה אין הכרח בה (בהנפש) אל הגשם אבל התלותה בו הוא לבטלה (אמונה רמה א ו). ואם להתלותם בהם בפנים אחרים מאופני ההתלות ובו' (כל מלאכ' הגיון, מבוא כהורא' המלה).

·התלחמות, ש"נ, — שה"פ מן התלחם עם, עשה מלחמה עם, ובהשאלה בכחות הגוף: כל אחד

מהעצלים יסבול גודל ההתלחמות בו באלו הוא סובל אבן (פרקי משה א). והתכלית והיא העמידה היא עת שיתחזק בו התלחמות מן הטבע והחמר (קאנון ד א ג).

∴הִתְלַכְּדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְלַכֵּד, השתמשו בו בספרות החדשה.

∴הִתְלַמְּדוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְלַמֵּד: שאי אפשר (להנבא) מבלתי התלמדות והשלמות (מו"נ ב לב). ובן היה מתחייב ביטול הלמוד וההתלמדות ולמוד כל מלאכת מחשבת היה כל זה הבל ולבטלה (ח' פרקים להרמב"ם ח). התנאי הראשון (במליצת השיר וכו') צחות המלות אשר ידובר בהן במובן מן הכונות והצורך לתנאי זה שיערכו התנאים המכונים במוסר וימתקו ויהיה המשך התלמדותם יותר עצום ויותר מתמיד (ידע' בדרשי, ספר הפרדס). האושר אשר מן המדות נקנה להמאושר בהרגל והתלמדוה (ספר המדות לאריסטו ב א). שהנבואה היא שלמות מגעת בהתלמדות (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ו). כי רוב ב"ח הם שטים במי' בטבע בלתי התלמדות והאדם אינו כן (בעה"ח לאבי הרלב"ג ד א). ויתבטלו לפי זה המלאכות והאומניות וכל מלאכת מחשבת ויהיה בטל הלמוד וההתלמדות (העקרים ד א). האדם יעלה מן המדרגה הזאת אל הקדים הקדמות ועשית ההקשים והתלמדות המושכלות מצד הדברים הידועים (אמונה רמה א ז). שאם לא היה טבע האפשר נמצא והיה האדם מוכרח על פעולותיו היה ההשתדלות וההריצות דבר בטל והיה מתחיב בטול הלמוד וההתלמדות (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ה א). החכמה שיקנה הרופא בהתלמדות ובח השערתו בעניני החולה (ר"י אברבנאל, מקן א). כי תמיד תלה המצוות בידיעה ובהתלמדות (הות, רמב אמג' יז). כי כל זה נתלה בידיעה והתלמדות והידיעה וההתלמדות הם מפועל הרצון (שם ב). ההתלמדות בטענות והמופתים (שם יא, הקד' ט). להכין את לבבינו ללכת בדרכי המליצה בהתחנכות והתלמדות קל ומהיר (בכא' לבית דוד מא). ויש בדבר (של הנבואה) התלמדות כמו כל שאר החכמות והמלאכות וכו' שהיו עומדין (בני הנביאים) לפני הנביא להתלמד בדרכי הנבואה (דרך ה' לרמח"ל ג ד). והיה ג"ב זכרון שלשלת קבלתם ודרך נחלתם ומסירת התלמדותם וכו' (ר"י אברבנאל, הקד' נחל' אבות).

∴הִתְלַעֲגוּת, ש"נ, — שה"פ מן התלעג, לעג הרבה: שההתלעגות יחוייב שיקבץ אלו התארים השלשה שבבר ימצאו בפני המתלעג (באור ספר הבירים לאריסט' ו).

***הִתְלָעָה**, ש"נ,—שה"פ מן הִתְלִיעַ: במהו במוי שיכול לעמוד בפני שורים וכו' והתליע מתוכו וכו' הוי פושע לענין התלעה (ב"ק נב:). ואין בו טירחא כל כך כמו בהתלעה ובוהימה (לבוש או"ח תקלו יב).

∴הִתְלַקְּחוּת, ש"נ,— שה"פ מן הִתְלַקֵּחַ: שיהיה קבלתם (של הסמים) להתלקחות וההבער (קאנון ב א ג).

∴הַתְמָדָה, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמִיד: וענין הבל עקשות והתמדה על הדבר ושקידה עליו (הפרש' לריב"ג, פתל). והיא ההתמדה בדרישה ובעיון מאין הפסק (מלמ' התלמיד', ברא"ש). והכונה בחבורו בדי להעיר הנפש משנת העצלה ולהזהירה תמיד על ההתמדה בלמוד ולרדוף אחר המעלה העליונה (הקד' המעל' לרש"ע פלקיירא). כל אשר השתדלו בתבי אדוננו בהתמדה והפצר להטות לבב חכמי הארץ הזאת (ידע' בדרשי, אגר' לרשב"א). יש לו להחזיק באחת מכל המצות בכח גדול ובהתמדה שלא יעבור עליה כל ימי חייו (ס' חרדים סד). כי אני לא הגעתי אל החכמה הזאת כי אם בהתמדת החקירה והעיון (ר"י א"ת, הקד' ריב"ג בהרקמה). בבר נתברר חיוב קבלת עבודת האלהים על בני אדם מצד התמדת טובותיו עליו (חו"ה, עבוד' ה' א). ובח המוליד בדומה הוא הכח הצריך להתמדת המין (ר"י א"ת, רוח חן ב). ובזאת ההקדמה חייב התמדת התנועה הסבובית ושאין לה תבלה ולא התחלה (מו"נ ב יד). בשהיו עושים שום חבור ואספה היו הולכים שם ובהתמדת ההליבה שם קראוה אבן האזל (רד"ק, ברש אזל). ואמר שיהיה בהתמדת הקריאה בספר התורה (ר"י אברבנאל, יהוש' א). מה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם בעבור פרסומם והתמדתם והגלותם בהמונים גדולים (בוזרי א ד). הנה הוא אפשר שישאירהו לנצח נצחים ויתמידהו בהתמדתו יתעלה (מו"נ ב כז).—ואמר המליץ: אל תהיו בגשמים, אשר הם חיי נפשים, וברוב התמדתם יקוצו מפניהם האנשים (בן המלך והנזיר ח).

∴הַתְמָדִי, ת"ז, לנק' הַתְמָדִית, — מטבע ההתמדה: היתה תנועה הגרמים השמימיים התמדית

אפשרית מצד עצמם (רב"ל דורהן, מג"ה, ה"י ד).

הִתְמַהְמְהוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמַהְמֵהַּ: מטורח נשאו ביתם, פירוהם התמהמהותם, נד כצבאים לנחותם, גמלים לבוא משכנותם (רסע"ג, כור׳ הקורא 144). ולא יתמהמה די שיתבררו השמרים ממנו בהתמהמהות שאר הדברים העבים (קאנון ג יד א יח). אמר בי גורשו (ממצרים) שלא היה שהות והתמהמהות בנתיים בכדי להחמיץ (פענח רזא, כא). שאין שם לא התמהמהות ולא מרחק בפועל ולא מדה ולא הגבלה (יריע׳ שלמה א). בי הוא נמהר להרותם ולהמליטם כרגע מבלי כל יגיעת בחינה והתמהמהות (אדם או"א, מחק׳ שמות המדב׳, שקר).

הִתְמוֹגְגוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמוֹגֵג, א) תנועה גַלִּית: שהנועת הגלגל הראשון היא התנועה הגדולה אשר ממנה יתנועעו כל הגלגלים ממזרח למערב בכל יום סבוב אחד והיא ג"כ סיבת התמוגגות היסודות והתנועעם (אמו"ר א ב). שהתמוגגות היסודות והתנועעם הוא סבת הפסד קצת ההוים והוית קצתם (שם). קול הוא דבר יגיע באויר בסבת התמוגגות יפול באויר מתנועה חזקה (מכלול יפי, ספר הגדרים, קול). — ב) במשמ׳ התבה והמסה: התמוגגות ידוע שהוא לשון המסה והתכה והפסד (אוהב משפט, איוב ל כב).

הִתְמוֹטְטוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמוֹטֵט: הצדיק כשהוא נמסר ונופל ביד הרשע והוא מתמוטט לפניו אותה ההתמוטטות היא לשעה אינה לעולם ועתיד להנצל מיד (ר׳ נתיי, ויצלח). אבל התחכם למוטט רגליהם מעט מעט מבלי שירגישו בהתמוטטות כן עשה זמן רב עד שהשתגב בכח המלך (תנמ׳ הנפש כג). שכל פועל גאה יש לו התמוטטות מדה בנגד מדה (צרור המור, ויקר׳).

הִתְמוֹסְסוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמוֹסֵס, במשמ׳ נמס: ומי שאינו מרוה צמאונו ומקצר משיעורו משתיית המים יתייבש גופו ויחלש ראותי ויתמה התמוססות גופו (מ׳ הלדבי, ש"א ה ד).

הִתְמַזְּגוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְמַזֵּג: ההתמזגות הוא אמנם על שני מינים התמזגות מבלי דבר נופל מהוץ כמו שיתמזג על דרך משל הצאבר כדבש והתמזגות עמו דבר נופל מהוץ נוסף על עצמות המזג כהתמזגות העפר היבש ושובו טיט רטוב (אמו"ר א ו). ולא ההתמזגות אשר לנצוציהם עם נצוצי בכביו ולא ההתמזגות אשר יהיה מנצוצי שאר קצת הככבים עם קצת (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג יא). ואחר יתעלה ההתמזגות הזה ויזדכך יותר ויומזג באופן שיוכן לקנות צורת החי (העקרים ג לא). כל הנבראים מורכבים מיסודות הארבעה ושההרכבה היא על דרך העירוב וההתמוגות וזה ההתמזגות יהיה בבישול (נידה לדכך א א ת). והחום ירהיב ירפה ויבשל ויגדל והקור יקבץ ויגביל המתהוה וזהו מהפעולות המיוחדות להם וזהו תחלת ההתמזגות שיתחדש מהם השני אידים (נוה שלום א ז). סבת הרפואה והבריאות המתהוה מטוב ההתמזגות וההסכמה (בעה"ב לר"א אירילו ג יא). כי מן האפשר הוא שמהתמזגות היסודות יולד בריה נקיה שתוכל להגיע בשכלה עד הסבה הראשונה (אגר׳ התכו׳ לר"י לטיף 48). ובסבות התמזגות וה הם קונים המורכבות איכיות שניות (רבב"ל דורהן, מג"א, חלק בוסינו א).—ומ"ר: להשיג אופני ההרכבות וההתמזגיות ושעורי הפשוטים הנכנסים בכל אחד מהמורכבים (ר"י אברבנאל, מ"א ג).

הִתְמַכְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמַכֵּר, השתמשו בו בזמן ההדש במשמ׳ מסירת נפש ואמונה לאדם, או העֵסק תמיד בדבר מהדברים.

הִתְמַלְּאוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמַלֵּא: מלוי כל השמות נק׳ כח כי הוא כחו והתמלאותו מלוי אחר מלוי (מהרח"ו, הקד׳ ע"ח).

הִתְמַנּוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְמַנָּה כמשמ׳ פקודה ושרורה, Amt ; fanction: וכן יש להשתדל על שיקנה אדם שם והתמנות (ב"ז, תרג׳ ב"ס). שכל החפץ ימלא ידיו בהתמנות זו (ריב"ל, ילקוט, תולדות).

הִתְמַסְמְסוּת, ש"נ, —שה"פ מן הִתְמַסְמֵס: בי הקש התמסמסות הורעים הגרעינים בארץ והתוכם בקבוץ החם והלחות הוא ברשות התמסמסות המזון באיצטומכא ומרוכו בקבוץ החם והליהוה (בעה"ב, מיוח׳ לאבי הרלב"ג ג א).

הִתְמַסְּסוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמַסֵּס: וכל טפה וטפה הנה עד שלא תשוב להיות סרוהה סמוכה וסרוחה אל העפוש הגמור והאסיפה וההתמססות והפשט צורתה והצג אותה ערומה

בכל מכל כל לא יכלו להתחדש להתרקם ולהתלבש כדי להוליד כדומה (כסא' לבית דוד ג יו).

·הִתְמַעֲטוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמַעֵט: ולא אחדל מלתת טוב טעם דרך פשט להתמעטות הפרים בקרבנות שגם הוא מיוחד אליו בפרט (נפולות יהודה טו).

·הִתְמַצְּעוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְמַצֵּע, היה באמצע: בעבור התמצעותו בין המלבישבן שני עם ובין המעלה עדי זהב על לבושכן (ספרי' לריב"ג, עדן). והנה התמצעו בין חציך שנונים ולב אויבי המלך עמים תחתיך יפלו וזהו ההתמצעות שהוא אחד מן היפויים (נופת צופים ב ד).

·הִתְמַשְּׁכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְמַשֵּׁךְ: ובאשר בראשונה לא ימצא היכולת אם בסבות הפועלות נניח התמשכוה לאין תכלית כן לא ימצא בשניה אם בשלמיות המיניות יתכן התמשכות באין תכלה (בעה"ש לר"א אירירו כז). שהתמשכות שלשת ימים באיזה צער שיהיה הן הם יסורים גדולים להתם פשע ולכלות חטאת (מגי' ספר לרמב"ל דורתן קכט). שהנפלאות והמתשכות המה היו כלם הולכות ומשמשות בדרך נסים נסתרים עם שהיו נראים כדרכו של עולם ויצא מהם ומהתמשכותם בדרך ההיולי שפושט צורה ולובש צורה (הוא, תפאר' ישראל א).

·הִתְמַשְׁשׁוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְמַשֵּׁשׁ: המדובקים הם אשר קצוותיהם אחד והמתמששים הם אשר קצוותיהם יחדו ובשלא יהיה בהם התמששות והדבקות לא יתחבר מהם מדובק (רמבל"ד, מג"א, ח"י ד).

·הִתְנָאוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנָאָה: ומפני זה מרה במצוה אשר בעבור שכלו צוה בה והגיעו לו השגות המפורסמות ונשקע בהתגנות ובהתנאות (מו"נ א ב). מי גרם לו ליתרון שתיית היין התנאות הגוף כי הנוי בלי ספק משיא האדם לבקש המותרות (מלמ' התלמיד', נבא). שהאדם כשמשתדל בהתנאות ובהתענג על היין ובשאר מיני התענוג יצרו מתגבר עליו ובא לטורדו מן העולם (שם). הנה גלוי שכל דמוי והקוי אמנם יכוון בו ההתנאות וההתגנות (כאור ס' הבירים לאריסט' ג). ירצוני שהוא ישתנה פעם אל ההתנאות בתוספת עליו (שם). וכיון שקיום העולם תלוי בקנאה ישים כל התנאות לשם שמים (אורה' לדיק', בעל הקנאה).

·הִתְנַבְּאוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַבֵּא: הנה התבאר מזה הענין התנבאות שאול מה היה וענין פחדו מדוד (ר"י אברבנאל, מ"א יח). שהפועל הוא הש"י הפך מאמר האויבים ומנגד להתנבאות נביאי השקר (גן בועיב, קול בוכים, עבה ה').

·הִתְנַגְּדוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַגֵּד: ואולם אם היתה ההתנגדות בין שני משפטים בעלי הקפים הנה זה יש לו שם ייחדהו וכו' וזאת ההתנגדות נקראת הפך (מלות הגיון ד). כי הכאב אינו אלא הרגשת ההתנגדות מדבר המתנגד (קאנון א ב ב יט). חובה מוטלת על כל בעל שכל לעשות מצותו אף כי תנגדה שכלו וימאסה רצונו תכלית המיאום וההתנגדות (חוות קנה לר"י ערמאה ג). ההתנגדות הוא מאמר ימצא בו ההפוך מצר המאמרים לא מצד התבות (נופת צופים ד נו). שאין פירושו התנגדות של מריבה אלא התנגדות של אהבה (כלי יקר, בראש' ב יח). ההפסד הוא מסובב מההנגדות הפכים נמצאים בנושא אחד בהיותם מתקוממים זה על זה ומפסידים זה את זה (ספורנו, אור עמים מה.). כי אצלי הטענות תשובות והספקות תירוצים בקיום ההתנגדות (א' מודינא, ארי נוהם א). ואין זה כי אם מצד נצחונן במלחמת התנגדות היצר המתגבר עליו (נפולות יהודה לד). ואני נדרתי לאמי לטמון התנגדותי בחבי (מא"ג דביר ב, גלעד ד). ויטוש על מחנה שוק העולמי שלוה והשקט מתגבורת הפכיות והתנגדיות האיכיות יסודיות (כסא' לבית דוד א ז).

·הִתְנַגְּחוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַגֵּחַ: בעת קץ הגאולה יתעוררו מלחמות מהתנגחות ומהשתערות מלך הנגב הם הישמעאלים האוחזים בה ומלך הצפון הוא אלוף מגדיאל (רמבל"ד, מג"א, ח"י ג).

·הִתְנַגְּרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַגֵּר, נעשה נַגָּר: אמנם ישוער כל ההנהגה כפי קרבת העמדת החולי ורחקו ואם הסכלת בזה לא תמנע מלנגר להולה התנגרות גדולה ולא תמנע בעת מן העתים מרוע ההנהגה בשלא תדע מתי תהיה העמדת החולי (פרקי משה ח).

·הִתְנַגְּשׁוּת, ש"נ,— שה"פ מן הִתְנַגֵּשׁ, השתמשו בו הסופרים בזמן החדש במשמ' פגישה בכח

עצום של שני כחות מתנגדים, Zusammenstoss; choc.

·הִתְנַדְּבוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַדֵּב: והיה הענין לבד רוב התנדבות (הפרש' לריב"ג, נדב). ראוי היה מצד ההתנדבות האלהי להיות כל ענין אותו המעמד שלם בשלמות ונכבד (נוה שלום כ ז). ההתנדבות הוא מאמר כאשר יפרסם ההתנדבוה דבר מה בלו בשלמות אל אשר חפצנו ביקרו לעשות בו כחפצו (נופת צופים ד לא).

·הִתְנַהֲגוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַהֵג: מפאת התנהגותו בכבדות כתנועת עצמו וסבובו המיוחד לו ובמהלך ההכרחי ההפבי אליו הוא ממית עצמו (כפא' לבית דוד ג יז). שהדין עמנו הן מחמת התנהגותם וגילוי דעתם והן מחמת צוואת הזקן וגילוי דעתו (שו"ת שמש לדק', חו"מ ז).

·הִתְנוֹדְדוּת, ש"נ, —שה"פ מן הִתְנוֹדֵד: שלמטה יצא התנודדות תחלה בסבת הרוח הנעצר שם ובסבת התנודד הארץ הסמוכה לארץ ההיא (רלב"ג איוב י). בראותי את עצמי מתנמנם להעביר שינה הייתי קם על עמדי ומתנודד אנה ואנה עדי נשף ובהתנודדות הייתי נעור ועוסק בעבודת שמים (ר"מ אלשיך, איוב ז ד).

·הִתְנוֹעֲעוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנוֹעֵעַ: ופירשנו בו (בהמלה ערער) המיה והתגועעות (הפרש' לריב"ג, עור). שכאשר תיוחס (התנועה) אל המניע תקרא הנעה וכאשר תיוחס אל המתנועע תקרא התנועעות (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א כד). שכאשר היה ההתנועעות בכח היתה ההנעה בכח וכאשר היה ההתנועעות כפעל היתה ההנעה בפעל (שם). והקבוץ וההעצר הבינוניים חלהבתם והוצאתם החום אל ההתנועעות פחות (קאנון א כ ג יב). ואמנם התענוג הנה לפי שהוא התגועעות אל חוץ לאט הנה לא יגיע אל מה שיגיע הכעס (שם שם יח). כי הוא נגור מלשון רחפו כל עצמותי שענינו הרעש וההתנועעות הבלתי מסודר (ר"י אברבנאל, ברא' א). והיו שם שתי תנועות יחד ההתנועעות וההנעה (הות, מפע' ה' ה ג). א"כ הנקודה אי אפשר בה התגועעות לפי שיהיה הקו מחובר מנקודות (שם טוב, מו"נ ב, הקד' ז). שבאלו יתחזק התנועעות הנפש לקבול תמעלות (כאור ס' היצירה לאריסט' טו).

·הִתְנוֹצְצוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנוֹצֵץ: והנה למטה מג' קשרים יתנוצצו ג' ניצוצות הארות התפשטות והתנוצצות סוד קו המדה דרך ג' קשרים (אילימה לרמ"ק, עין רואי ו כז). ומכח ההארה ההיא יש בו כח לתת התנוצצות אפילו לבשר (ראש' חכמ', ש' האהבה). גדולה וגבורה הבאים מהתנוצצות הכתר והחכמה יחד (עמה"מ, ש' כדור הטהירו ג). ושמותם גורם שיתנוצצו זה בזה ויוצאים מהתנוצצות זה מלאכים רבים (שם, עולם הבריאה יא). וארא ראיה מועטת כי לא נתן רשות לעין לראות ועל כן בהתנוצצות הלהב לפי שעה ונעלמת לפי שעה היא ראיה חסרה (שבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה יט). כי אור המאציל היה חוזר ומתנוצץ התנוצצות אחר התנוצצות שונה ומתחלף זה בזה בבחינתו (פתחי חכמה לרמח"ל כ ז). ע"י שהתנוצץ להם השכל כזאת החכמה שבא לאותו החכם התנוצצות מלמעלה (מגיד ביחות מו). התנוצצות קדושת שבת הוא אחר חצות (ספר ד"ת ודעת חכמ' כ). והשמחה והיחוד של הזווג יוצאים בבטישתם ובהתנוצצותם אותיות ותיבות של שמות הנקראים תרין עטרין (עמה"מ, שער או"א מד).

·הִתְנַחֲמוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִתְנַחֵם, א) התחרטות: כדי שלא יהיה בענין כעין התנחמות ובעין פתוי והסתה (ר"ש א"ת, יקוו המים יו).—ב) תנחומים: שמצד יראת שמים לא קבל (יעקב) ההתנחמות מהם יען ראה שבעונו מת (ר"י אברבנאל, ויגש).

·הִתְנַכְּרוּת, ש"נ.—שה"פ מן הִתְנַכֵּר. א) הראות נכרי וזר: כל אלה ענין התנכרות וזרות (רד"ק, שרש זור). שהטומאה ההיא תדבק בך לא מאהבתה אותך רק להאבידך וכל מה שתאהבנה תגדל התנכרותה אליך (ר"מ אלשיך, משלי ה יט). — ב) התחפשות שלא יכירהו אדם: ואחריהם קם עמוד העולם יסוד תורתנו מהר"ר שלמה בר יצחק המכונה רש"י איש שלם מאד וגלה ז' שנים באשכנז וריפת ותוגרמה ופרס בהתנכרות לראות אם פירושיו מסכימים לדעת הישיבות האחרות (רבימ' פיטנים כמחז' לרפתי כ"י). ואפשר שלא היה התנכרותו (של יוסף עם אחיו) דבר אחר אלא שדבר אתם קשות להבהילם כדי שלא יהיה להם שהות ולא מנוחה להכיר בו (ר"י אברבנאל, מקץ). —ג) כפירה: וכנה ההתנכרות והכפירה על

שמו יתכרך לא עצמו (גרכוני, מו"נ ח סג). ושומם כלם מטבע האפשר והתנכרות הסבות המוחשות (שם).

התנערות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַעֵר, א) היות נער: ואחריו שֵׁנֵי ההתנערות והם אחר האמץ וצמיחת השנים קודם הבגרות (קאנון א א, במזגי השנים).—ב) פעולת תנועה לקום וכדומה: הנה כבר יקרה נפילה או הכאה על הכבד וכו' ווה יתקנהו חבוט והתנערות עם התיצבות (קאנון ג יד ב כא).

התנצחות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַצֵחַ: כן אלה העצמים הנכבדים כשישגיחו כדבר מאלה הנפשות האנושיות יצאו בעקבותיהם ולפעמים מהיותר חלושים במדרגה כמו שיראה לבן אדם ההתדבקות וההתנצחות (אמו"ר א ז).

התנצלות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַצֵל, במשמ' הסרת האשם ממנו, Entschuldigung;excuse: שיחסו ענין אלהי על מה שעשו בידם ורצונם מבלי מצות האלהים ויש להם התנצלות כמה שקדם מהמחלקת ביניהם (כוזרי א לז). ואני אנצלנו ההתנצלות האמתי לפי מחשבתי שהוא לא הויד על שבועתו אך ברוב סכלותו לא ידע ולא הבין (ר"ש א"ת, פי' מלים הזרות שבמו"נ). ורציתי בזה אצל מי שיגיע כתבי אליהם להתנצל התנצלות מבוארת (אלחריזי, מוסרי הפלסופים). ואם יעלה ברעתך שמאמין ההגשמה יש לו התנצלות בעבור שגדל עליה או לסכלותו וקוצר השגתו כן ראוי שתאמין בעובד ע"ז (מו"נ א לו). שהוא נאמר דרך התנצלות על חשד הנראה בדבריו (הקד' מלמ' התלמידים). אמנם ההתפעליות הם רשומים נפשיים כמו הרחמנות והבושת והכעס מדבר שראה ושוכו ממנו בשמעו ההתנצלות (אמו"ר א א). הם ונשלם כתב ההתנצלות שבח והודאה לאל (ידע' בדרשי, סוף אגר' ההתנצלות). אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף אדוני וכו' וזהו התנצלות של אהרן טען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים (רמב"ן, שמות לב א). שהמזמור הזה נראה מיוסר על התנצלות מהימים אשר היה מתחבר אל אנשי דמים ומרי נפש (ר"ח קרשקש, אור ה' ב א א). ואין לדיין הרשע הזה התנצלות כמה שאמרו העדים שהיה נראה להם שאמר זה מרוב כעסו (שו"ת ריב"ש רנא). ולמד הכתוב התנצלות על אברהם למה עשה את הדבר הזה (ר"י אברבנאל, לך לך). כי לא דאתה אביגיל למצא התנצלות לנבל כי אם בהעתקת העון (נופת צופים א ז). אם אתנצל בדבר כולל כמו שאומר חטאתי מחמת הבחרות או מחמת הכעס או מחמת החשק שזה התנצלות הוא כולל לכל דבר (שם ב י). וקבל התנצלות מי שיתודה אליך (פניני המליצ', גנזי פט"ב גורלנד ד). והמודה מחול חטאו וההתנצלות קבל (שם). שיש ליהודי התגצלות מה (על מה שהוא מלוה ברבית) כי מי הבריחו לנוצרי שיקח מיהודי ברבית (שבט יהודה ז). ואין לכם התנצלות אלא סכלות שלכם (שם ח). אבל יש לכם התנצלות שאם לא שמעתם בקול אֵל איך תשמעו בקולי (שם). ואחרי הציעי דברי התנצלותי אלה למעיינים בספר הזה אשר בגללם כתכתי הפתיחה הזאת בראשו כי לא להתגדל וכו' אחל בהעתקת הספר (פתי' ר"ש א"ת למו"נ). התנצלותי על החיבור הזה מבואר משני פנים (רמב"ן, הקד' למלחמ' ה'). כשיחטא איש לאיש ויוכיחנו במסתרים יתנצל לפניו ויתקבל התנצלותו וישלם עמו (ס' החינוך, מלוה רלט). הנה א"כ הביא שלש טענות להתנצלותו (ר"י אברבנאל, שופט' יב ג). ענה הגובר ואמר להתנצלותך אדרוש ואחקור בדבר (שו"ת ר"נ גירונדי ג). וכי ינצל אליך או יבקש מחילה עבור על פשעו וקח התנצלותו (ר"ב אלעמי, אגר' מוסר). והדבר ברור כי לשוא הם מתנצלים שהרי הם אינם מתיחדים בענין אחד בדרכי התנצלותם רק הם חולקים בתחבולותיהם לזכותם (נ"ע לר"א הקלעי, קדוה"ת ד).—ומשל: התנצלותי[1] מהריב מוכרת עון (עמר השכחה).

התנקדות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַקֵד: שיהיו כ"ב אותיות עם התנקדותם מורות על שני מאות ועשרים ענינים נבדלים (הקד' יריע' שלמה).

התנשאות, ש"נ, — שה"פ מן הִתְנַשֵׂא, א) עצם שה"פ: ותשאל עוד ותאמר ומה תכלית ההתנשאות מן הארץ ותענה להגדיל היושב בעין מי שיראהו (מו"נ ה סע). עד כאן תגיע (הים) ולא תוסיף וכאן תיבש גאות והתנשאות גליך (הקד' פי' ילוד', מיות' לראב"ד). — ב) בהשאלה: וההתנשאות הוא שיתכבד האדם יותר מן הראוי לו (ח' פרק' להרמב"ם ד). כי עיר פרא אדם

---

[1] בערבית: אמדאת אלע'דר תד'ביר אלד'נב.

יולד ואין לא יתרון והתנשאות על הבעלי חיים בפעל בעת צאתו לאויר העולם אבל יש לו עליהם יתרון בכח להטיב במעשיו ולהוציא מה שבכחו אל הפעל ולהכיר מעלת הארון ואם ייטיב מעשיו יהיה לו התנשאות עליהם (העקרים ג טו). ההתנשאות הוא מי שישא נפשו יותר מהראוי לה ויכבדה למעלה מחקה (מאזני לדק אלגזי 106). ומזה יתחייב שמוט עשו נמשך מהתנשאות יעקב משום ורב יעבוד צעיר אבל מוט יעקב לא ימשך בעצם מהתנשאות עשו (ר"י אברבנאל, תולדות). ההכנעה הוא מאמר כאשר נפחית מן הטוב אשר נמצא בנו וכו' בין שיהיה טבעי או נקנה לברות מההתנשאות (נופת לופים 7 מח). ועמדו שנים רבות שלא לבשו בגד יקר ולא הראו שום התנשאות (שבט יהודה ז). שהוא ית' מתעלה ומתנשא נפרד ונבדל מכל הדברים כלם כי הוא יתב' ההתנשאות הגמור והמוחלט (בעה"ש לר"א אירירו ה יג). אמנם מתנשא על כלם בהתנשאות האמור יאציל בשוה לכלם (שם יג). כי גדולת העם הזה והתנשאות מעלתו תלוי ועומד בהיותו עם חכם ונבון (נפולות יהודה לג). בלעדי החכם אשר ינוסה ויבחן לעיני המלך וגדוליו וחכמיו לא יצליח איש לעלות במרומי המעלות וההתנשאות להיות לו מהלכים בין גדולי ורגעי ארץ (שבי"ע ג, הודו). למען יתרחקו מרדוף אחרי ההתנשאות והגאות (הסר' חוכניר, כה"ע תקפ"ט 32). וכל נסיעותיו היו בפשיטות בדרך אנשים פשוטים בלי שום התנשאות ובלי שום פרסום (מגיד שיחות יד).

*התנשבות, ש"נ, — שה"פ מן התנשב, התנשבות הרוח: וזה מפני שנודע שהחוטם בו התנשבות רוחא דחיי שהרי החיים אינו אלא מן החוטם ואבר הריאה שרות החיים מתנשב דרך בו (אלימה לרמ"ק, עין כמם ג ז).

*התנשמות, ש"נ,—שה"פ מן התנשם, Einatmen inspiration: ההתנשמות הוא הכנסת האויר מן השפוי כובע וקנה הריאה והנשימה הוא הפעל שיהיה בגוף כלו בהתפשטות העורקים הדופקים והתקבצותם (פרקי משה כג). ובאותו הנקב מנקה בב' חלקי ההתנשמות בשניהם נקוי תמידי בהכנסת האויר ויציאתו (שם א). בטול ההתנשמות הוא מחולשת הכח המגיע לחוה (שם ו). ואיזה מהם שיהיה הצרך אליו יותר צריך שיהיה התנועה להתנשמותו יותר והסבות בהתנשמות האברים האלו כלם התנועה הכברה (קאנון ג י א ז). וקראנוהו אנחנו נפש גורנו לו זה השם מפני שהנשמים ינפשו בו אם בהתנשמות או בהתכה הנעלמת (המו"ל כ ו).

*התנתקות, ש"נ,—שה"פ מן התנתק: וההשתדלות רפואה לנפש בהתנתקותה בשביל שתדרך הדרך הישרה והנבוחה (מאזני לדק, אלגזי 27).

*התעבה, ש"נ, — שה"פ מן התעיב: מקדם שעש את העגל לא צוה ה' כל ההרחקה מהאומות והתעבתם (אור החיים, שמות לד יא).

*התעבות, ש"נ, — שה"פ מן התעבה, בהשאלה: וע"י שני דברים אלו שהם התעבות האור וגם מיעוטו או היה כח בתחתונים לקבל אור העליון (מהרת"ו, ע"ח, היכל הכתר', או"א ג). שאין בה שום התלבשות והתעבות בלל כמו שיש בוה (שם קא). שע"י מציאות ההיקונים והלבושים האור נמשך דרך התלבשות והתעבות ובזה יש כח בתחתונים לסובלו (עמה"מ, רישא דז"א סו).

*התעברות, ש"נ, — שה"פ מן התעבר, בדקדוק, התעברות הפעל, היות פעל יוצא: בזכרון התעברות הפעלים והמקורים וכו' שיהיה ההתעבדות פעם במלה שיביאוה על הפעול בו ויתכן להפילה ופעם מבלי המלה ההיא (הרקמה, שער טו). ונראה שקצת אלה הפעלים מתעברים במו ועפעפינו יזלו מים ושחקים יזלו צדק כל שכן אשר יזלו שחקים הלא תראה שהוא אומר ירעפו עלי ארם רב בהתעברות (הברס' לריב"ג, נזל). שהעברים כשרצו להוציא פעל מה מן ההתבודדות לההתעברות הדגישו באות אחת (ר"ד יחייא, לשון למוד' ה). — ובמשמ' העתק ממקום למקום, מענין לענין: הכאב אשר יתעבר הו עבדות רב הוא אותו שמתחיל משרשו ואחר ילך אל המקום אשר סביב אותו השרש (פרקי משה ו). כי מלת בעבור ענינו בהתעברות בך ובך ותמורתו אמר בעבור דוד עבדך וכו' וכן לבעבור נסות א־־ בא האלהים לתמורת הנסיון ולהתעברו..ו בו (ר"ת כדרבי, הו"ת, ערך עקב).

*התעדנות, ש"נ, שה"פ מן התעדן: אנשי התועלת והטובים והם אנשי הפעלות ואשר

כם התעדנות (נופ׳ צופ׳ ג יד). שגרם (הנחש) לשלול מאדם יהוה התעדנות גן עדן (אוה״ח, בראש׳ ג יד).

***הִתְעוֹלְלוּת**, ש״נ, — שה״פ מן הִתְעוֹלֵל: כי אין אדם שיש לו דעת בוחר במות ואעפ״י ששאול המית את עצמו לא מבחרו המות אך לדחות התעוללות האויב בו (כוזרי ה כ).

***הִתְעוֹנְנוּת**, ש״נ, — שה״פ מן הִתְעוֹנֵן: שהתירו מכלל הנחשים והלחשים וההתעוננות בשבת (שו״ת רשב״א תיג).

***הִתְעוֹפְפוּת**, ש״נ, — שה״פ מן הִתְעוֹפֵף: ובספר תהלים ראה לשנות ולומר וירא ובו׳ מלשון התעופפות כמו שאמר ויעוף וידא (ר״י אברבנאל, ש״ב כב). שלא יתואר האדם בפחות נבבד בשלא תמצא לו תנועת ההתעופפות בצפרים עפות (מוה שלוה ז כ ה). מקום התעופפות העופות (רשב״ל דוראן, מג״א, חלק שוסינו א). וזכר שני אלו העופות המשחיתים האחד שט בארץ ואוכל נבלות והוא העורב והאחד שהוא קל וחזק ההתעופפות בל זה למשל (פי׳ מבלי לורח׳ הלוי ל יז). ויהיה מלת ויאכלוה מהרה במהירות הנשר בהתעופפותו (שם).

***הִתְעוֹרְרוּת**, ש״נ, — שה״פ מן הִתְעוֹרֵר, א) פעולת מי שמקיץ ומתעורר משנתו: לפיכך תכף התעוררותו משנתו בבל בקר יתגבר בארי לקום קל חיש מהרה לעבודתו (הלבוש, או״ח א א). — ב) מצוי בפרט בהשאלה, במשמ׳ התעוררות הרוח והמחשבה: שהכח השכלי טרוד בהתעוררות והרפיקה (ראב״ע, חי בן מקיץ 6). שבאשר קלקלו בלשונם בדברי טמאה הנמשלים להולעים באמרם בי חזק הוא ממנו כביכול ובו׳ עשו התעוררות בטבור הארץ הנודע אל המאשרים נוקבא דתהומא רבה והמשיבו עליהם מטומאתו (הוא, ערוג׳ הבושם כט). ומהם שיגיעו לשלמות אחר והוא שיתעוררו התעוררות רב להעיר אחרים ולמשכם אחריהם ולקרוא ולדרוש אליהם ליחד את השם (מלמ׳ התלמיד, מקץ). ויד האיש בי באה לו התעוררות אלהי כדי להחזירו מטעותו (המבקש לרש״ט פלקיירא). ולפי שהיתה בוונת לבן להרע עם יעקב הוצרך ית׳ לצוותו ולהזהירו בחלום הלילה שעם היותו בלתי ראוי אליו הגיעתהו ההתעוררות האלהי לבבוד יעקב (ר״י אברבנאל, ויצא). וקודם התרועה הודיעם שתהיה העיר חרם היא וכל אשר בה והיה זה לפי דעת חז״ל התעוררות יהושע מעצמו (הוא, יהוש׳ ו יד). שהנביאים בשהיו רואים בעצמם התעוררות נמרץ לעשות דבר היו מכירים בי מאת ה׳ הוא (שם, ש״ב ח). אחרי כן אמרה מה שימשך מן הרעה הגדולה אם בני המשפחה ימיתו את הבן האחר והוא הכרת שם האיש ההוא החשוב וזה אחד מאופן ההתעוררות על החנינה (נופת צופים ג יג). וכמו אלה המשפטים הנקראים ראשונים המגיעים בהתעוררות אלהי בלי מחשבה ועיון (אמו״ר א ד א). אמי שמעי דברי והסתכלי בהם והתחזקי בטוב נהבה והתעלי מהדמות לשאר נשים בעייפות החרדה ובהתעוררות יגון האבל (רש״ט פלקיירא, אגרי היגיון 14). מי שנותן אלף זוז לצדקה באלף פעמים זהו לפי רוב המעשה שנותן אותם בהרבה פעמים ובכל פעם ופעם יש לו התעוררות לעשות מצוה (רשב״ל דוראן, מג״א ג טז). ויש מבני אדם שיש בח שבלם מוכן בהקיין להדבק בשבל הפועל עד שלא יצטרך להתיגע אלא יספיק ההתעוררות הנבואיי (שם, הקד׳ חלק אלוה ממעל). התעוררות אחרים היא לפי שעה והתעוררותו לעצמו הוא תדיר (שם א יד). ובל שבן עתה שקרובה ישועה להגלות הלא הראה ההתעוררות המופלג בי נגע בלב כל איש ואיש מיושבי הארץ לבקשו בדמים יקרים (פסק הרי״ן דלאטש על הזוהר). כי לפי התעוררות האדם ומעשהו יתפעל אל הדברים לעולם (ס׳ התימון, יתרו לא). בי מגלת רות סבת כותבה הנביא היה התעוררות שבא מאתו בהיותו לבוש בדי רוח הקדש ולבן הושמה בכתבי הקדש (ר״י דון יחייא, הקד׳ חמש מגי׳ איכה). אין הרעשת הארץ מספקת לתת התעוררות בלב רשעים (ר״מ אלשיך, איוב ט ו). ועל זה נהגו בעלי הלשון הצחים להזכיר לשון התעוררות במקום הסרת העצלה והרשול (ר״א גדרבי, הו״ת, מקין). סוד התפשטות המחשבה אשר נתן האלהים לבני האדם שמסר להם בח ההתעוררות והייחוד מלמטה לעורר בנגדו למעלה (הקד׳ עבוה״ק לר״מ גבאי). ולולה לא הוצרך בל ימיו ע״ה לשום התעוררות ממיני הניגונים להשרות עליו רוח נבואה (שם, כתרי התורה כג). ומה שאנו אומרים בר״ה שופרות ברי לעורר הלבבות בהתעוררות ולחזור בתשובה (גנז׳ אגוז לר״י גיקטיליה ב, תפל׳ ר״ה). עושים זבר להם לההתעוררות לאור המאיר (רמח״ל, דרך

ס׳ ד ז) :מן ההורף והוא האביב הוא חם ולח כטבע האויר ובו התעוררות הדם (ר״י עמדין, מגדל עוז נו). — ובמשם׳ פעולה להעיר ולעורר את דעת השומע שישים לבו יותר להנאמר : והוציא בפסוק הזה גודל התענוג על דרך משל ומספרם יש שלש מאות ועשרה וזה על דרך התעוררות בלבד כי אותו התענוג גדול (פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, סוף עוקצ׳). — ובמשם׳ סבה להתעורר, לעין בדברים ולבדוק אותם מה כונתם : יש התעוררות גדולה בכוון כל דבור ודבור כנגד כל גלגל וגלגל ואם תכוין בהם תמצא הענין מורה על נפלאות הש״י וחכמת יצירותיו (ר׳ בחיי, יתרו). וכבר יש לך התעוררות באותיות לכה (שם, שמות). מקום נאות להתעוררות הכוזרי על ספק נתחדש לו בענינם (קול יהודה, כוזרי א קי). — ובמשם׳ התחלת הנטיה להקיא ובדומה : ולפעמים יעזר בבלי ור כמו שיעור בשעול באויר ואם בהתחלפות ההתחלות להם מן האברים בכמו השיעול והתעוררות הקיא (קאנון א כ ב א). ידוע כי אוכלי הסמים הממיתים יבא להם התעוררות קיא ומקיאים מוונם (אוסף מספט, איוב כ יה).

״הִתְעַטְּפוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְעַטֵּף במלבוש וכדומה : וההתעטפות בציצית יזכירהו כל המצות עד שיזכור באחרית כי הש״ת הוא הסבה הראשונה (ספ׳ המוסר לר״י אבן כספי).

״הִתְעַיָּה, ש״נ,—שה״פ מן הִתְעָה : ואין זו התעייה בלב (ראב״ע ברא׳ כ יג). לפי שבדרך זה תפול התעייה ויכשל בו הוא או אחר להאמין השניות (מלמ׳ התלמיד׳, יתרו). כי לפי הממשלה הנראית להם היא התעיה גדולה ליחס הממשלה והגדולה להם (שם, במדב׳).

״הִתְעַכְּבוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְעַכֵּב : והנה נתיחד לאשכים ולשדים וכו׳ כדי שיארך התעכבות הדם עד שיתבשל הזרע והחלב תכלית הבשול (פרקי משה א). אחרי שובי לביתי מצאה נפשי גם בדברי האדון פלוני תלונהו עלי עבור ההתעכבות של תשלום מעותיו (אגר׳ קבן כוקסט׳ ה3).

״הִתְעַלּוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְעַלָּה : וכי הוא (משה) הגיע התעלותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית ונכלל במעלת המלאכים (פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, סנה׳, חלק). ובתחלתם היה הטבע אדו עליהם ובסופם לגודל התעלות נפשם נהפוך הוא שהיו המה אדונים על הטבע (ספר סחינוך, מלוה תקמו). והתעלות הנפש על הגוף מבטלת הכחות הגופיות (רשב״ל דורא׳ן, מג״א, ת״י ד). וכן הכתר נסתלק ההשגה בו מן הנאצלים מרוב התעלותו והעלמו ממקורו (אילימה לרמ״ק, עין הכדולח א ג). וכל מה שהם (הנמצאים) מתעלים יתרחקו מהשגתנו עד שיתעלו עד אין תכלית וסוף וכפי התעלותם יפלאו ויתעלמו (שם ב). בענין הה״פ שהם ממש התעלות השכינה לפי הנשמה (פתחי חכמה לרמח״ל ב כה).

״הִתְעַלְּמוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְעַלֵּם : ולא יירא סבה טבעית שצריך להתגות בה ולא כבה מקרית אלא בעת נכרי מחמת ההתעלמות וההתעלמות נכנס בסבלות (כוזרי ה כ). והסבה הששית התעלמות הסתירה והיותה בלתי מתבארת אלא אחר הקדמות רבות (פתי׳ מו״נ). ושלא יעלים ממנו דבר מהם כי ההזהרה סותרת להתעלמות (ר״י אברבנאל, ויקרא). שבאשר היה עובר המן לא היה מרדכי עושה בעיניו כאלו הוא ישן או שהיה פונה בראייתו לצד אחר וכיוצא בזה מההתעלמות (מגי׳ ספר לרשב״ל דורא׳ן קיג:). כי המלאכים אין להם סבב לא מצד עצמן כי אם בהתעלמות עוצם ההשגה הנעלמת באמתת הקדמון (גנת אגוז לר״י גיקטיליה ב מ). הסבות אשר גרמו התעלמות רוב המוננו ידיעת החכמה הזאת (כ״ז, הקד׳ תל״ע). שהבורא יתעלה יודע באמת רוע מעלליו והתעלמותו מפרוע חובות האלהים (חו״ה, הכניעה ד). כי המלך צוה אותנו שנתעלם משמירתך אם תתעלם ממצותו עלינו והקיץ מהתעלמותו וחזור מטעותו (שם, הבטון הנפ׳ ג). כי אתה נתבע כפי הכרתך ועונשך יותר חזק והחשבון על התעלמותך יותר מדוקדק (שם). והתעוררו מהתעלמותם וראה לכם מה שחייבים בו לבורא לגודל טובו וחסדו עליהם (שם, עבוד׳ ה׳ ד). והנקודה ההיא לרוב דקותה והתעלמותה עדין כאלו היא בחביון אויר שאינו נתפשט (עבוה״ק לר״מ גבאי, סתרי התורה ה).—ואמר המליץ : לא ידאגו (החסידים) על ספקד הונם, ואבדן מקניהם וקנינם, רק ידאגו על פשעם ועונם, ועל ימי התעלמותם, ואשר לא נתנו אל לבם חסרון שלמותם, לא יחליפו לצבא רק להלחם ביוצרם (עמנ׳, מחב׳ יט)

הִתְעַלְּפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַלֵּף: שלא להכביד עול הילד בלמוד בעודנו רך האיברים ורך הלבב עד שיגדל כח לבו ותוקף איבריו ועצמותיו ימלאו מוח ויוכל לסבול יגיעת הלימוד ולא יקרהו חולי ההתעלפות כסבת היגיעה הרבה עליו (ס' החינוך, מצוה תיט). איך יתרפא חולי הלב התעלפות הנקרא סינקיפו וליפוטימיאה שהוא חסרון כחות הלב בפתע פתאם עם מעוט הדפק (אולה"ת, ר"י אהלון ח ח).

הִתְעַמְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַמֵּל. א) עצם שה"פ: רדיפת התאוות ההן מבקשת החכמה וההתעמלות בהגעתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו (רלב"ג, משלי יו כו). — ב) במשמ' התנועות והפעולות שאדם פועל כדי להתעמל, לחזק את גופו ועצליו, ‎-tic ; -tique ; Gymnastik‎ : כמי שירקד לא לכוונת התעמלות להטיב העכול (ר"ש א"ת, מו"נ ג כה). כי אשר יעשה פעולות ההתעמלות להתמיד בו הבריאות כשחוק בכדור או ההתאבקות או משיכת הידים או עצירת הנשימה (שם). כי יש דברים רבים שהם הכרחיים או תועלתם גדולה אצל אנשים ואצל אחרים לא תצטרך כלל כהתעמלות הגוף כפי התחלף מיניו (שם). המשובח שבמיני ההתעמלות עם יגיעת הגוף שתרגיל הנפש ותשמח בו כמו הצידה והשחוק (פרקי משה יח). ראוי שתקדים ותחפף הגוף ותמרחהו קודם ההתעמלות ואחר יתעמל לאט לאט וידריג עד שיגיע לתכלית ההתעמלות (שם). כאמרך אומל רפואיי וסם רפואיי והתעמלות בריאותיי (מכות כל מלאכ' הגיון). כמו שיבחר האדם לפעמים התעמלות על המנוחה להיותו קל במנוחה ואף אם לא תהיה בזה סבה אחרת (נופת צופים כ יג). יועילם ההתעמלות שהוא יריק המותרות מהגוף ויבשל הליחות שמולידות הליחה הלבנה (מ' אלדבי, ש"א ד). המנוחה והרפיון ועזיבת ההתעמלות עם רבוי מאכל ומשתה (שם). התנועה וההתעמלות מורזים חום טבעי (אולה"ת לר"י אהלון א ה). וכן יתעוררו ויתגברו החלטים לפי ההתעמלות והמנוחה וכו'. בהפלגת ההתעמלות (ר"י עמדין, מגדל עוז לז). כענין הבריאות לאיש המשיג אותה כהתעמלות לבדו (נפולות יהודה כט). הטיול וההתעמלות ולקיחת המזון שהאחד יוסיף כח לחבירו (שם כח). הנה הנקבות יהר קרות המזג וכו' ולמעוט התעמלותם גבם ועצם בשרן יתר רפה (קאנון א א, כמזגי השנים).

הִתְעַנְּגוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַנֵּג: אשר תכוין נתינת הכנתו למקום מה שבם מההתענגות אשר הוא נמצא ברמוים (כאור ס' השיר' לארסט' ז).

הִתְעַנְיְנוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַנְיֵן, במשמ' שימת לב בדבר והשתתפות בו בחבה, בדאגה וכדומה, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים (הצלת יב כ).

הִתְעַסּוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַסֵּה: וימעט (אויר הקר) הפשר להתעסות עצלי הטבעת (קאנון א כ כ ו).

הִתְעַסְּקוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַסֵּק: הכונה בחפץ והתעסקותנו בו (ר"י אבן גיאת, שרשי רד"ק, ענה). שהוא לא ינוח מסגולת פעולתו מחיובי העריצות והשטיפה ע"י ארך ההתעסקות (ראב"ע, חי בן מקיץ 7). זמן ישיבה והליכה והתעסקות במלאכה (השכל לראב"י, תפלה וק"ש ה). ולא יתכן שתהיה היום בערך ממה שהיתה מפני ששבה פחותה בהתעסקות בה השפחות והמכוערים מבני אדם (כוזרי כ סה). ההתעסקות בזולת הצרך יזיק לצורך (ר"י תריזי, מוסרי הפלסופ' א יד). ההתעסקות בדבר האובד הוא איבוד העתים (שם י). כשיפרד (החושק) מחשוקתו חושב בצורתו וכו' וימנע מן המאכל להתעסקות המות (שם כ י). וכ"ש בהתעסקות מחשבתן בכל עת באנחות הזמן ובמה שגזר האלהים עלינו מן הגלות והנדוד בארצות (סיום תרג' המאכ' להרמב"ם). ולהשגת זה השלמות נמצא בשני דרכים האחד ההתעסקות בתורה ובמצות והשני בייסורין (נהר פישון לז). שכל מה שימשך אל ההקש הטבעי מותר ההתעסקות בו (אגר' ידע' כדרשי לרשב"א). כי הלחות הזאת אינה טבעית שיתעסק בו החם הטבעי התעסקותו ואמנם יתעסק בו התעסקות נכרית (קאנון ג א א ט). אבל השמשים מחויבים להתעסק עם המת ב"מ בל התעסקות השייך להם ולא יתרשלו בשום דבר (פנק' קראקא, שנת שנה). ואמר על התחלת הכל העושה כי הוא תחלת ההתעסקות וראשיתו כי עדיין לא בא אל טובו וגמר שלמותו (הקד' עבוה"ק לר"מ גבאי). שיחמלו על ילדי העניים הקטנים שילמדו תורה ולא יהיו בטלנים מכל התעסקות (כה"ע תקפט 145). כי המעשים

הנעישים בהתעסקות העמלים עמהם לא ננמרו מפני עסקו (רשב"ל דורא֞ן, מג"א֞ ב ג). לא מצד שיאסר ההתעסקות במה שיקבל השכר עליו (שו"ת ר"י לא֞טש מח). מי שעוסק בתורת שלא לשמה ותחלת התעסקותו בה לא היה אלא כדי לעשות או: נו׳ת (תשב"ץ קמז). שכל התעסקותו הוא בלמוד התורה (ר"י א֞ברבנא֞ל, נחל' א֞בות ה).

∴הִתְעַצְּבוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַצֵּב: ולבך בדור המבול כתוב ויתעצב אל לבו ואף שאין התעצבות אל הש"י כי ח"ו לומר בזה רק מפני שהיו חוטאים בדור המבול והיו מוכנים להפסד ובאשר היו מוכנים להפסד ראוי התעצבות (כא֞ה"נ, מהר"ל מפרא֞ג כא֞).

∴הִתְעַצְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַצֵּל: או יענש (רוח האדם) על התעצלותו והעדרו מהם (מהמצוות) (ר"י א֞ברבנא֞ל, נחל' א֞בות ד). והתחייב עצמו הנער הנ"ל להיות זריז וזהיר במלאכת כמ' דוד הנ"ל אשר יצונו בין ביום בין בלילה לא יתרשל ויתעצל בשום התרשלות והתעצלות (פנק' קרא֞קא֞, שנת ת). שההתעצלות בזה בקטנותם לא לבד שתויק כל ימיהם לבריאות (בה"ע תקפ"ט 144).

∴הִתְעַצְּמוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַצֵּם, א) השתדלות עצומה: כי כל ההתעצמות הוא המשך אחר השרירות וכל המשך אחר השרירות הוא רע אמיתי (פרקי משה כה). כן העולם מצד ההסתבן לקבוץ הממונות בים וביבשה ובמדברות ומהירות הנקמה על האויבים וההתעצמות על הזמן אין ספק שאחריתו האבדון (ידע' בדרשי, הפרדס א֞). והנה יולד מזה ההתעצמות ר"ל ממה שהתנצל בו המתנצל ומאחר שקיים התרעומת המתרעם המשפט מהדיין (נופת צופים א֞ נ). — ב) כמו התגשמות, היות עצם, התאחדות עצם בעצם: ב׳ צורות האחרונות מנבלת לראשונה כדרך הצורות שהיותר מיוחדת תנביל לכוללת ובהתעצמות יהיה הנמצא הנגדר א׳ וכו׳ אבל מתאחדות התאחדות התעצמי כהתעצמוה הצורה החיונית עם המדברה אצל האדם (דרך א֞מונה, ביבא֞גו מו). ירמוז על ההתעצמות ההיולי מהצורה כי הוא דבר נעלם איך יתעצמו ויתאחדו (שם יו). וזה כי למה שהנושא להכנה עצם חוץ לנפש הנה אם היה מתעצם בהשכלה היה משתנה מעצמות לעצמות יר׳ היות דעתו בהתעצמות קבלה השנוי בעצמות (נוה שלום ח ו). ומהאהדות החובק ההתעצמות וההעמדה ההסכמה והמדה הסדר והתמזגות הנבול והצורה (בעה"ב לר"א֞ היריכו ה יב). אלא שחולקין (הפלוסופים) עליהם בענין התעצמותה (של הנשמה) שאינה מפני השגת המושכלים (רשב"ל דורא֞ן, מג"א֞, ת"י ד). שאין בם (בהחכמות) אלא ידיעת הענין ההוא ואין מגיע ממנו התעצמות יקר ומעלה בנפש הקורא (דרך ה׳ לרמח"ל ד ג). אשר לא ידע דבר רע לא בבחרות ולא בילדות וזה מצד ההתעצמות הנמשך לשם מאהבה (נפולות יהודה לא֞). ושאין לו א"כ שום התעצמות במה שאין לו מציאות פעליי שיש בו ממש (הקד' יריע' שלמה). בשהיה התעצמות של הספור במציאותו של דבר דהיינו בנקודה הזמנית שהית או שיהיה הדבר במציאות (שם). וימצא להם ממיני החסרון כל מה שימצא לשניים ויוסיפו עליהם בחסרון כי הרבוי אשר בו התעצמותם נוסף ממה שיתעצמו בו השניים (ההתחלות לא֞לפרבי, סא֞סיף 9). יחידים הם (השמש והירח) ולהם התעצמות מיוחדת משאר התעצמויות של הכוכבים הנבוכים וכל שבן מן הקיימים (ז׳ נתיב׳ התורה לר"א֞ א֞בולעפיא֞).

∴הִתְעַקְּמוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַקֵּם: חולי הטכור הוא ממית בודאי למה שהוא התחלת יצירת האדם וכו׳ ובן גם כן יובש העצמות והתעקמותם הוא אחד מאותות המות (ת"י לרשב"ל דורא֞ן ד).

∴הִתְעַקְּשׁוּת, — שה"פ מן הִתְעַקֵּשׁ: לא מהתעקשות נגד האמת נהיה הדבר (שד"ל, מכת׳ עה).

א. **∴הִתְעָרְבוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעָרֵב, למצוא הדבר ערב: מן הקנינים וההנעמה בממו הוא ההשתמשות על דרך ההתערבות ממנו לפי שהקנאה פועלת העושר וההשתמשות הוא העושר בעינו (נופת צופים, מסיר ליא֞ון ב יה).

ב. **∴הִתְעָרְבוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעָרֵב בדבר, נכנס בו: אם הוא מסופק בהבנתו מפני הדמות הכתיבה או המלות או לעומק עניניו ודקותם והתערבותם וצחות דבריו (חו"ה, חשבון הנפ׳ נ). ומה הגיע אליהם ממלחמות וגירושים ונליות ותפוציות המשפחות והתערבות עם בעם (סקד׳ יריע׳ שלמה).

∴הִתְעָרְכוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעָרֵךְ: כי ההתערכות הוא השואת הערך (ס׳ המדות לא֞ריסט׳ ה ד).

***הִתְעַתְּדוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְעַתֵּד: ומורה (הכאב בכליות) על התעתדותו למורסה (קאנון א כ ג ג). והמקרים הרעים ג"כ כמו ההתעתדות לשלשול הנקרא בערבי דאריב (שם שם ד ג). וכשיקרה המלוי הדמי יפנה הטבע על דחיית הליחה אל איזה צד שיוכל בו בהלתו יותר חזק ההתעתדות לזה (שם ג י כ ג).

***הִתְפָּאֲרוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפָּאֵר: דע כי אני לא חברתי זה החבור כדי להתגדל בו בין היהודים ולא שיבא לי מזה התפארות (אגר' הרמב"ם בדבר המו"נ). אין התפארות כי אם במדות הטובות, לא במשפחה ובאבות (ר"י חריזי, איתיאל כה). ודמה (הנביא) חמדתם והתפארותם (של שכורי אפרים) בציץ העשב או האילן שהוא יפה בצאתו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ (רד"ק ישע' כח א). כשם שהוא הפארת לגבור הנצחון כך הוא תפארת לחכם להיות מודה על האמת ומי שכונתו על הנצחון וההטעה או על התפארות זהו אוהב השקר ושונא האמת (פסק ר"י סולאזינה, בסוף שו"ת הרא"ש). ואמנם ידברו בם על דרך ההתפארות (באור ס' הפירים לאריסטו ד). ההתפארות הוא ההוצאה במה שאינו ראוי מההודיין וזולתו (מאזני לדק, אלגזלי 105). הגאוה וההתפארות וההתלוצצות והכזיון והעקשות ובקשת השררה (שם 143). לא נמצא להם ענין כי אם קוצר ידיעה לא בהתפארות החכמה (ר"י אברבנאל, זבח פסח, תם). והם (הבחורים) אוהבים הכבוד ועל הכל הנצחון וזה שהבחרות ישתוקק ההתפארות והנצחון דבר מן ההתפארות ויכספו הכבוד והנצחון יותר מהממון (נופת לופים ג יה). כי כל רואם יאמר שתוכם כברם באהבה רבה שהוא התפארות בעיני ההמון (ר"מ אלשיך, איוב יז ה). שמתפארת (הטווס) בהראות תפארת בנפה לכל וכו' וכל כך עושה עיקר מההתפארות ההוא כי תעווב לארץ ביציה ולא תשב עליהם (שם לט יד). שקצת אנשים דרך התפארות מאהבת הנשיא י"ץ התחילו לומר דברים שאין בדאי לאמרן (מנח' קנא' לאבא מארי לה). רום הלבב וההתפארות היא מבנות הגאוה (מ.ה לדיק, ה' מודינא כט). ובהנה רבבות גוזמאות והתפארות אשר תצלינה אזני השומע (ריב"ל, ילקוט, תולד' פלוני). וכל חיתו תלויה בהתפארותו (שם). כאשר שמע את ספוריו הכוזבים והתפארותו וישורר עליו (שם).

***הִתְפַּזְּרוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּזֵּר: בנוס אבנים התקבצות הדיבלית וקשורם וכו' להשליך אבנים התפזורות המרעים והאוהבים (אלימה לרמ"ק, ע"ש ד כ).

***הִתְפַּלְּאוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּלֵּא: העיים והחרבות מחומות הנשגבות היו בה יעיר ויעוררו גם עתה התפלאות והשתוממות בלב רואיהם (שבי"ע א, מלרים). החרבות השוממות הנמצאות בה גם היום יעירו ויעוררו בלבבות משכילי התרים את הארץ ההיא התפלאות והשתוממות על גדלה ויפיה הודה והדרה אשר היה לה מקדם (שם ג, ערב).

***הִתְפַּלְּגוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּלֵּג: ובראותו (אברהם) התפלגות לשונם ובלבולם הפך כונתם נתקיימה לו אמונת ההשגחה (רשב"ל דוראן, מג"א, הקד' חלק אלוה ממעל).

***הִתְפַּלְסְפוּת** ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּלְסֵף: ומה שאמר אדוננו שיעתק הילדים משדים ללמדם ההתפלספות ידע כבוד אדוננו יאריך השם ימיו שזה דבר שנזהרו עליו חכמי הארץ כל ימיהם (אגר' ידע' בדרשי לרשב"א). כפי החכמה המדינית וההתפלספות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). ונמצא ג"כ רבי יצחק ן' גיאת פנה לדרך ההתפלספות ורב סעדיה גאון רצה דרך ההתפלספות (ר"א דלמידיגו, הקד' בחינ' הדת). ואופן ההתלמדות המורגל בם בלתי מעמיק מאד בהתפלספות זרות פן יקרה ההפסד מדבריו (שם ט). כמו שחשב הרב בהתפלספותו כי הדעת הזה אינה שקר (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ה). שבחש גם בהויה הטבעית והתעצם לבאר שקרותם בהתפלספותו גם כפי השרשים הטבעיים (שם ה ג). כבר נמצאו מבני עמנו חכמים בעיניהם חכמים הם להרע שבהתפלספותם החזיקו בו ולא לבד קיימו וקבלו אותו כפי עיונם וחקירתם (שם ב א). ומה יועילו כל חכמותיהם והתפלספותם, הגיונם ועקשותם, ועקלקלות ארחותם (וכוח התורני עם הפלסוף). וזהו ההבדל בין התפלספותי ובין התפלספות אחרים (בד"ל, מכת' רמט).

***הִתְפַּסָּה**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפִּיס, — א) בעניני שבועות ונדרים: האומר איסר בכר זה עלי חייב קרבן אם אכלו שהאיסר לשון התפסת שבועה הוא (רש"י שבוע' ב.). וזהו מתפיס בשבועה

שהוא פטור כלומר וו היא עיקר התפסת שבועה שהוא פטור עליה (הרדב"ז, רמב"ם שבוע' כ ח). — ב) כמו השָׁגָה, במשמ' קריאת תגר על: ואפילו הנהות אלו אם הייתי חושב או חושד שהיה אפשר לשום אדם להתפיסני עליהם באומרו מי הביאך עד הלום ומי שמך לאיש מגיה ההגהות בינינו לא הייתי מוציאם מתחת ידי וכו' אבל כיון שהגהות אלו אינן מלבי כמו שאמרתי לעיל באופן שאיני מוצא שום מקום התפסה בהן שמתי פני להוציאן ולהדפיסן (הקד' אות אמת, תקונ' כמדר').

התפעלות, ש"נ, — שם"פ מן התפעל: ופעמים תתחיל הנבואה במראה הנבואה ואחר כן ירבה הרתת ההוא וההתפעלות החזק הנמשך אחר שלמות פעולות המדמה ואז תבא הנבואה (מו"נ ב מה). אמנם האנשים המלומדים במוסרים וכו' לא תתעלפנה נפשותיהם לדברים אלו אלא התפעלות מעט וכל מה שיהיה האדם יותר רגיל במדות החכמה יהיה לו מיעוט התפעלות לשני המניינים ר"ל בשלוה ובחרדה (רש"ט פלקיירה, אגרת הויכוח 6). אם לא היה החוש ההוא מהפעל וה האופן מההתפעלות לא היתה מתחדשת בו זה הצורה (רלב"ג, מלחמ' ה' א ע). כי נושא הפועל הוא הפועל ונושא ההתפעלות הוא המתפעל (אמו"ר א א). וכגרם העין דבר ג"ב בלתי גשמי הוא התחלות ההתפעלות מהצבעים (שם). והמשוש הוא התפעלות יתחדש בעור הבעלי חיים (שם). שבל מקבל התפעלות גופיי הוא גוף בהכרח והנפש מקבלת אחר הפרדה התפעלות גופיית כלומר עונשים גופיים (הקד' תגמ' הנפש). בהיות חמרו בטבע מוכן אל אותו ההתפעלות כמו שיקרה בהפסד ההווים ונפסדים (ספורנו, אור עמים, אחדות). שבל חום ולחות הם סבת הקל אל ההתפעלות וכל קור ויובש הם סבות קושי ההתפעלות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). אשר מכוון כל זה (של הדמיון והמשל והחקוי והפלגת הגוזמא שבשיר) הוא להביא התפעלות בלב השומע אם לאהוב דבר או לשנוא אותו (דרכי נעם לר"מ בן חביב). מה בין התפעלות הראייה לשמיעה כי עשר ידות הראייה על השמיעה (ר"מ אלשיך, איוב ב יא). — ומ"ר. החמר שאין בו נגדיות איך לא יהיה בו נצחיות ותמידיות בלתי התפעליות (מנחם הקראי, לקו"ק, נספח' 49). לפי שהדבר או הדברים אשר יפעלו אלה הפעולות ויכינו הגשמים אשר הם אל אלה ההתפעליות (אמו"ר א ה). כל אחד יגיד ויורה כי רעים ודודים הם לך בכל פעולות התפעלותם בצרתך (ר"מ אלשיך, איוב יז ה). — וביחס להנפש והרוח: והנה אלו הדברים קשה מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת (רלב"ג משלי יח). וכשקם אדוניה (של הפלגש בגבעה) ויאמר לה קומי ונלכה ומצאה מתה ויקחה על החמור וילך לביתו בהתפעלות גדולה מאד (ר"י אברבנאל, שופט' יט כח). — ובלשון המקובלים האחרונים: וההתפעלות בהשכלה וו אינו רק מצד ישות השכל הזה בנפשו לומר שמבין ומשיג דבר חכמה עמוקה (בכל' תתל', מאמ' יקר' א). — והשתמשו בו במשמעה וו גם הסופרים החדשים: וכל איש אשר דמי ישראל נוזלים בעורקיו ירגיש כמוני את התפעלות הצער אשר רגשו על לבבי בקראי את הדברים האלה נרדמתי בהתפעלות לבבי ואשכח להטות את סוסי בדרך (מא"ג דכיר א, מכת' מא"י ב). — ומ"ר: ועשות העצות האלהיות הצרופות מההתפעליות והעיון במושכלות (המעל' לרש"ט פלקיירא א). אמנם ההתפעליות הם רשומים נפשיים כמו הרחמנות והבושת (שם א). ועתה לא תמצא מאלו ההתפעליות ר"ל ההפעלות הנפש כמו הדאגה והכעס והיגון שירשמו רושם גדול אלא באנשים שאין להם הכנה במוסרים (רש"ט פלקיירא, אגרת הויכוח 6). ויתר ההתפעליות הגשמיים ראוי שיובנו על זה הדרך (העקרים ב יד). ולזה יתחייב לסלק ממנו יתברך כל מקרי הגוף וההתפעליות הגשמיות (שם). וכן עושים המרגילים ברשע ומופלגים בו שישמרו מההתפעליות יהיו סבה אלהגלות ענינם (נופת צופים ב ז). ועתה נבדיל כל אחד מן האחר ונכיר כל נפש בכחותיה ופעולותיה והתפעליותיה (אמו"ר א ו).

התפעלי, ת"ז, — מטבע ההתפעלות: וכאשר חובר הכח הפעליי בכח ההתפעליי וכ"א משתי הכחות שלם היה ההתפעלות מגיע בהכרח (שם עוג, מו"נ ב, הקד' כו).

התפעלותי, ת"ז, לנק' -לוּתית, — כמו הקודם: וכמו שראינו במשל הכדור והמרובע שמהירות הכדור להתגלגל הוא תולדת הכנתה

ההתפעלותית ומהירוה המרובע תולדת הכח הפועל הדוחק (יריע׳ שלמה א).

·הִתְפָּעֲמוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְפָּעֵם: כי ככר ייוחדו החלומות הצודקים משאר החלומות שכבר יקרה מהם ההרדה והתפעמות הרוח (רלב״ג איוב ה). כי ההתפעמות הוא הוראה גדולה באמתת החלום (ר״י אברבנאל, מקץ א). וענין ההתפעמות שיעמד מחשב ונבהל לא יוכל לדבר (שם). והאות על החלום הצודק הוא התפעלות הנפש בחלום כמו שהורה זה התפעמות פרעה ונבוכדנאצר (רשב״ל דולאן, מג״א, ח״י ד). ובדין עמד התפעמות מחשבתי במקומו מה ראו על ככה ומה הגיע להמחמירים האלה במה שפסלו גט זה (שו״ת תמת ישרים לד).

·הִתְפַּצְּלוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְפַּצֵּל: ומשם ולמטה התפצלות והתחלקות (מהרת״ו, עץ חיים, דרושי הצלם כ).

·הִתְפַּקְּחוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְפַּקֵּחַ: ואין ענין התפקחות זה כחכמה ולא בראיית העין ולא בהשגת שום קנין (ר׳ כתיי, כרתם׳).

·הִתְפַּקְּרוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְפַּקֵּר: ועם אנשים במספר ערבים אל יבא שמהתפקרותו נעשה תהיכה דאיסורא ונהפך לאיש אחר (כסא׳ לבית דוד א ג). ויענה אתכם באיש רובצת בארי היו תהיה על רוח הטומאה שלכם והיה זה שכרכם חלף התפקרותיכם בהתפלספותיכם (שם). ויהי כי ראתה כנסת המנאצים המתפרצים ההמה שהעקר הראשון מאמונת מציאות ה׳ ברוך הוא היה הולך ואור ומתגלה מאליו וכו׳ ונודע בגוים שיש אדון לבירה ולא יבלה התפקרותם עוד הצפינו (שם א ה). הביט און ביעקב שריש פרה ראש ההתפקרות ולב קצתם היה נוקפם היש ה׳ בקרבם (נפולות יהודה יב).

·הִתְפָּרְדוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְפָּרֵד: כי הכונה אחר ההשגה היא להמסר אליו ולהשים המחשבה השכלית בחשקו תמיד וזה ישלם על הרוב בבדידות ובהתפרדות (מו״נ ג נא). והמדות האלהיות המה הסבה הראשונה מצד היותם אצולות ממנה ומבלי ההתפרדות ממקורם (שעה״ש לר״א אירירו ד יא).

·הִתְפַּרְסְמוּת, ש״נ,— שה״פ מן הִתְפַּרְסֵם: ואיך א״ב לא יתבייש מהתפרסמות חסרונותיו (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות נ א).

·הִתְפַּשְּׁהָ, ש״נ, — שה״פ מן הִתְפִּישׁ, בעניני נדרים וביוצא בזה: שיש חילוק בהתפשה בין נדר לשבועה (המכריע, יו״ד פט). ואין זו התפשה אלא במוציא נדר מפיו (שם). ולא תיקרא התפשה אלא בשמתפיש חפץ כחפץ ואמר חפץ זה יהא כחפץ זה אבל על גופו אינה נופלת לשון התפשה (שם).

·הִתְפַּשְּׁטוּת, ש״נ, — שה״פ מן הִתְפַּשֵּׁט: מספר על התפשטות הארבה בארץ כהתפשטות האור באויר (הפרס׳ לריב״ג, בחר). שבעלי קשקשים אם יראו נחים היה להם התקבצות והתפשטות (כוזרי ה יב). ואמנם תנועת ההתפשטות היא רצונית והיא תנועה לעצל במקרה (פרקי משה א). כי הכמה ימצא בקו והוא דבר שיש בו ההפשטות בצד אחד וימצא כשטח והוא לו התפשטות בשני צדדים ובגשם והוא עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים (אמו״ר א א). בלב ובשריגים תנועה סבובית אשר יקראוה הרופאים תנועת ההתפשטות וההתקבצות (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ת ו). הואיל ואין לה (להנקודה) שום מדה ושעור ולא שום התפשטות ולא ממשות (הקד׳ עמודי השמים). כח ההזנה הוא היתוך מהמאכל בגוף עצמו וכח מגדל תנועת התפשטותו (אולה״ת לר״י אהלון ה ז נ). הגשם הטבעי הוא שבהתפשטותו שוה בו מכל צד ואין בו חילוף התפשטיות (יריע׳ שלמה ג, פתיח׳). עצם שיש לו מן העובי והמקשיות מה שבהם אפשר שיונחו בו שלשה התפשטיות נברתים על זויות נצבות (אמו״ר א כ). כמה וכמה שיעורים ומדידות כנויים על במה התפשטיוה אשר אין להם תכלית (אלימה לרמ״ק, עין כל ד מ). הנה לנו באן ג׳ מיני התפשטיות מוחשות זה של ג׳ טפחים וזה של ב׳ טפחים וזה של טפח (יריע׳ שלמה ג, פתיח׳). הכדור הוא טבעי במה שאין בו חלוף התפשטיות וזולתו מלאבותי מחמת חלוף התפשטיותיו שצריך לכונת מבוון (שם). — ונהרות, עננים, וכדומה: מקום התפשטות הנהרות (רד״ק, שרש פרץ). והוא התפשטות העבים (שם, פרש). במו נהר יוצא מעדן להיות יוצא ונמשך הילוכו בהילוך והתפשטות לצאת לחלאה למרחוק (כרכת תתנים. מאמרים יקרים ה). — והדפק: הקש שעורי יחם וזמני ההתפשטות (של הדפק) אל הזמן אשר בין שתי ההתפשטיות (קאנון א כ

ג א). — והתפשטות הבת וכדומה: ואתם רואים התפשטות ממשלתם זרצון האל עמהם (שבט יהודה ח). — והתפשטות הדעות וכדומה: וקצת אלו הדעות האלהיות אשר יאמינם ובהם ההרחקות העצומות וההפסדים הנראים המבוארים בכל האומות והתפשטות הדעות ואין מופת לו עליהם (מו"נ ב כב). ולהתפשטות השמועה יאמר העברה (ר"י אברבנאל, ש"א ב כד). ואמנם לצורך חיותם כבר הספיק להם בהתפשטות הנבורות ונשארו עדיין למעלה (עמה"מ, קרית ארבע קיד). הוא סוד התפשטות המחשבה אשר נתן אלהים לבני האדם (הקד' ענוה"ק לר"מ גבאי). וטעם התפשטות המנהג הוה (הלבוש או"ח, נט"י ו ד).

***הִתְפַּשְּׁרוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּשֵּׁר, התפשרות השלג וכדומה: יקרא סתו ע"ש ההמסה והתפשרות הקר והשלג (יריע' שלמה א).

***הִתְפַּתּוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּתָּה: קִלות התפתות האדם אל המשגל (רלב"ג משלי ו). במה שיתקור עליו לרוב התפתותו (שם כד). שנענש על עברו מצות השם והתפתותו לנחש על ידי חוה (העקרים א יז).

***הִתְפַּתְּחוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְפַּתֵּחַ: התפתחות נשיאות הנמצאים באחדות השוה (הקד' פי' יליר', מיוח' להראב"ד). והיינו סוד ההפתחות זה שהוא סוד החכמה הנפתחת ומתפשטת בל"ב נתיבות (אילימה לרמ"ק, עין שמש ד י).—והסופרים החדשים התחילו להשתמש בשם וה במשמ' השתלמות דבר לאט לאט, Entwickelung; développement.

***הַתָּקָה**, ש"נ, —שה"פ מן הִתִּיק, נתק: ורמז באמרו קפדתי באורג חיי למהירות התקת האורג את בגדו ממנורו (השרש' לריב"ג, קפד). כי ממנהג העברים לקרא התקת הסרר הריסה (שם, נסח).

***הִתְקַבְּצוּת**, ש"נ, -- שה"פ מן הִתְקַבֵּץ: הליחה העבה הדבקה בחלק קנה הריאה או בעת ההתקבצות בעורקים הדבקים (פרקי משה א). ושם (במצפה) היה בית ועד להיות ישראל מקובצים כי יהיה להם דבר והיה התקבצותם לדעה מה וה ועל מה וה (ר"י אברבנאל, שופט' כ א). — · ובמשמ' ההפך מן התפשט: המות יש לו תמיד תנועת ההתקבצות וההתפשטות הולך בדרך הדפק נמשך לתנועות העורקים הדופקים והלב (פרקי משה א). ויצרפו אליהם הפחד והכעס למה שימצא בהם מההתפשטות וההתקבצות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ו). והנשימה הוא הפעל שיהיה בגוף בלו בהתפשטות העורקים הדופקים: והתקבצותם (פרקי משה כג).

***הִתְקַדְּשׁוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקַדֵּשׁ: שעל ידי המצות יורידו החמר ויזכבו אותם בפי התקדשותם במותר להם (ראש' דעת לר"מ אלבילא ד ז). ואופן התקדשות הזאת במחשבה ומעשה צריך ביאור ארוך (ר"מ מלונזנו, דרך חיים).

***הִתְקוֹטְטוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקוֹטֵט, נטייה להתקוטט: והנה כתשובה זו נראה ענות רוה מנחם ותלמידיו והתקוטטות דונש (הער' לתשו' דונש על מנחם, ערך עסקה).

***הִתְקוֹמְמוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקוֹמֵם: הנה תוציאהו מדעתו ותקשט אליו רוע המעשה מן ההריגה זה התקוממות והרמאות (ראב"ע, חי בן מקיץ 20). ושמענו שאתה מחית בידם קצת מחוי והתקוממת בזה קצת התקוממות אל תעשה דבר זה ואנחנו מוחלים לכל מי שיעשה זה בשביל סבלותיו (תשו' הרמב"ם לר"מ בן גאבר). התנעשות מתחלפת מפני התקוממות רוחות עבות (פרקי משה ו). נברא המחלוקת שהוא התקוממות היסודות וחזקם זה כזה (ר"י אברבנאל, ברא"ש). כי הנבורה היא ההתקוממות על המננד (שם, נח). השינוי הנ"ל נולד מהתקוממות הטבע שעל ידי כח הדוחה מוציא ודוחה מהגוף מה שהוא נזק ורע (אולה"ת לר"י להלון ס יו). ולדחות המחלוקת עם התקוממות על בעל הריב לקפחו ולנצחו בדברים של טעם (שו"ת תמת ישרים לד).

***הַתְקָנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקִין: שטעם התשובה הוא התקנת האדם לעבודת הבורא יתברך (חו"ה, התשובה א).

***הַתְקָפָה**[1], ש"נ, —שה"פ מן הִתְקִיף, קָשיה, פרכה, כסגנזן התלמודי: ועמד זה הקושיא ווז ההתקפה (מפתח הר"ן לשבת, פרק ר"א).

***הִתְקַפְּלוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקַפֵּל: אותו העיבור הוא בשביל המלכות שלא היתה ניכרת בעיבור הראשון שהיתה או בסוד זנב ולסבת ההתקפלות לא היה נראה אלא צד החיצון של ההתקפלות שהוא נה"י האמצעי (עמה"מ, ק"א כט).

---

[1]) בארמ' אתקפתא.

°הִתְקַצְּפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקַצֵּף: אינו מקפיר כי אם על הכויון שמגיע לנפש האנשים מפאת התקצפות נשותיהן והתרגזותן עליהם (מגי' ספר לרשב"ל דורהן פח.).

°הִתְקָרְבוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקָרֵב: הבריחה מהדבר או הנמשך אליו או ההתקרבות לבד ללא ערבות אשר בדמיון (כל מלאכ' הגיון, כמאמ' השיר'). כי אהבה שם מונח להתקרבות שני אישים זה לזה לא להתקרבות גוף וכו' והאהבה השלמה היא התקרבות הצורות שהוא הדעת (לידה לדרך א לג). ואפילו הנשואות ירגישו בזה בעליהן כי לא יוכלו לחשוב סבה אחרת לזהי ההתקרבות הגדול ויקנאו את נשותיהם עד יפרד מהם (נופת צופים ב יא). לא כסף ישאר ממך כי אם עצה והתקרבות (מא"נ, דביר ב כג).

°הִתְקָרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקָרֵר, הצטנן: העניות נצבה בשומר על ראשי וממי אירא אפס כי באב שנים עז מאד אשר הסבה לי ההתקרות לא נתנני התענג בצל העניות (מא"נ, קרית ספר לג).

°הִתְקָרֲרוּת, ש"נ, — כמו הִתְקָרוּת: ע"י אותה הצמיתה יתהוה התקררות בין המיתרים להכשר ואות הקרירה חוזרת חלילה בכל מקום שיהיה שמה הרוח ללכת (יריע' שלמה א).

°הִתְקָרְשׁוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקָרֵשׁ: שיגיע היובש לכלות ליחות האברים אשר הם מעצם לח קרוב ההתקרשות והקפיאה כמו השומן והבשר (פרקי משה ח). ואמנם החוליים (השמרייא) הנה יורו תמיד' על חצץ נקרש בהתקרשות או אל ההתבה (קאנון א ב ג ו).

°הִתְקַשּׁוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְקַשָּׁה: כי זה הגרם העליון הוא נקי מהאכיות אשר ישלם בהם הקרוש וההתקשות לדברים (רלב"ג מבלי ל ד). התנועה קודם התקשות האברים (קאנון א ב ב ה). והמורסות החדות בכליות הנה ימהר אליהם ההתקשות ואז יראו אותות ההתקשות (שם ג יח ב ה). — ובהשאלה: ההתקשות הזאת ראוי לך אחי שתבין כי רוב הענין המכוון במצות שהם בגופים ובאברים הוא להעיר על המצות אשר תהיינה בלבבות ובמצפונים (חו"ה, תכון הנפ' ג). התקשות ועקוממתבאחד והוא קשי והתקשות ועקלקלתו (אדם או"א, מתקרי המדברים, עקשות).

°הִתְקַשְּׁרוּת, ש"נ,— שה"פ מן הִתְקַשֵּׁר, א) חבוו ודבוק זה בזה, במשמעה מוסרית: בין חלקי המציאות העליונים וחלקיו התחתונים התבאר שיש איזה סדר התקשרות אשר בו היה אחדות המציאות (ספורנו, אור עמים, ידיעה). מהם (מהמופתים) לקוחים מפאת העולם בכללו והתקשרות חלקיו זה בזה (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ב). ודמיון זה תמצא באיברי האדם ובהתקשרות הנמצאות בסדר העולם זה בזה עד הסבה הראשונה יתברך (הוא, יתרו). אם להסיר את השנאה מביניהם (בין האיש והאשה) ואם לתת התקשרות אהבה וחשק ביניהם (שם, וילא). שהשיג (משה) ענין התקשרות והתאחדות כל המציאות בלו (רמ"ע בפרוט, פרד' רמוג', סדר מועד). —ובמשמ' שִׁיכוּת: וקשה מאד איכה נדע את הדבר אשר אין לו התקשרות עם זולתו (א' מודינא, לב האריה ג ט). שזה הדבר יש לו התקשרות עם הדבר שקדמו וכו' מטעם שקדם לו אותו הדבר הידוע (יריע' שלמה א ג). — התקשרות העננים, התחברותם יחד בכמות גדולה: אבל אם תהיה ראיית הירח שחרית מסופקת בי אולי מצד התקשרות העבים נראית דמות לבנה ברקיע (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח יא). — ב) קשר של תנאים והתחיבות בין שני צדדים בענין עסק: שבני ק"ק פוזנן צועקים על הר"ר שלמה וכו' איך שהוא עובר על ההתקשרות שנעשה ביניהם שלא יקח מאנשי ק"ק פוזנן מכם וכו' (מכת' ק"ק פוזנן, ש' שנ"ז). באו האלופים וכו' והתקשרו יחד וכו' ויהא להתקשרות זו כל תוקף ועוז מעשה ב"ד (פנק' קראקא יז, ש' ת"י). ועשו האפוטרופוסים שותפות והתקשרות חדש על זמן מה (שו"ת שבות יעקב א קסב).

***הֶתֵּר**[1], הִתֵּר, ש"ז,—שה"פ מן הִתִּיר, א) הַתֵּר דבר קשור, d. Lösen; act. de dénuer; loosening: וכשם שהוא חייב על קישורן כך הוא חייב על התירן (שבת יה א). — ב) הֶתֵּר דבר אסור, Erlaubniss, permission: היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו (חגי' א ח). מה נדה יש לה היתר לאחר איסורה אף אשה אחיו מאביו יש לה היתר לאחר איסורה (ירוש' שבת ז ט ד). ישראל

[1]) כך הברת האשכנזים בהא סגולה, וכבר הוכיחו שד"ל וגיגר ואחרים כי אין זו קריאה משבשה.

יש להן היתר חכם (שם נזיר ט נז ג). לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתירה הראשון (שם יבמ' א ב.). היוצא מן הגפן שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו איסור הנאה ויש לו היתר לאחר איסור עשה בו טעם כעיקר (ספרי נשא כג). כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה וכו' נעשית לו כהיתר (יומ' פו:). שאע"פ שאין לו בה היתר אכילה יש לו בה היתר הסקה (פסח' לב.). ראה מה אתה שואליני למחר בבית המדרש היתר שחיטה שנינו או היתר זריקה שנינו או היתר אכילה שנינו (מעי' ד:). מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר (חול' ו:). חלב שעל גבי קבה כהנים נהגו בו היתר (שם מט.). ראה שאתה מטיל בה גבול היתר שהרי שני גדולי הדור לא פירשו את הדבר (שם לח.). אלו שהם נוהגים היתר בשפחות בעוה"ז עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא (מד"ר ויקר' כט). — ובלי י בין ה ובין ת: לא בקשת להשיאה דרך התר הרי נשאת דרך איסור (מד"ר כתא' עו). אמר שמשפטי ה' אמת והם צודקים יחד ההתר והאיסור (העקרים א ח). איך יבוא במאמר כל מלאכת עבודה התר מעשה אוכל (ג"ע לר"א הקראי, יום תרועה). והתיר להם להשגיח ולהתענג בדברים הארציים התר משועור המספיק להשלים הגוף הארצי (שם, עריות). שהאומה ידעה בהתר אלו הדברים מצדיית השליח ע"ה והעתיקו אותם האומה דור אחר דור וכי שהכתוב ספר בהתרם (שם, שחיט' יז). — ואמר המליץ: לדעה סוד יסוד הֵתֵר[1] ואיסור והזהר בקלים כבחמורים (כתי' הכנ' והלחם', כ"י פליז א).—ג) הֶתֵּר שאלה קשה, וירבה: d. Lösen (einer Aufgabe); solution. התר זה אצל המשוררים והמליצים ואצל מי שיחשוב שהוא עושה שיר (מו"נ א נט). וקודם שנאמר דבר בהתר הספק הראשון נציע הצעה אחת מועילה בזאת החקירה (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יח). שהוא מבואר עם מה שקדם מהדבר שהתר זה הספק אינו ממה שיקשה (שם כו).

*הַתְרָאָה, ש"נ, מ"ר הַתְרָאוֹת, — שה"פ מן הִתְרָה: ושאר כל חייבי מיתות שבתורה אין ממיתים אותם אלא בעדה ועדים והתראה ועד שיודיעוהו שהוא חייב מיתה (סנה' ח:). חבר אינו צריך התראה (שם). שבועה שאוכל ככר זה היום ועבר היום ולא אכלה וכו' אינו לוקה התראת ספק היא והתראת ספק לא שמה התראה (שבוע' ג:). קום לך ואך את הדבר ללמדך שבהתראה הלך (מד"ר במד' כ). כל מי שהיה לו עדים והתראה היה מת בבית דין (שם ט). ההורג נפשות שלא בראיה ברורה או בלא התראה אפילו בעד אחד (רמב"ם מלכ' ג י). — ומ"ר: אכל שני גידין משני ירכות וכו' בזה אחר זה ובשתי התראות (חול' צג.). וכמו כן תתמיד התורה ההתראות במה שיש עלינו להזהר בו מאד (ס' החינוך, מלוה שמג).

*הִתְרַבּוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַבָּה: מפני חיוב התרבותה ברבוי הנושאים יתבאר שאי אפשר בה שתהיה נבדלת כי הצורה הנבדלת אי אפשר בה התרבות (רלב"ג, מלחמ' ה' א א). שחשבו שהתגבורת היה התרבות המים תמיד מבלי חסרון כלל (ר"י אברבנאל, נח). שהמים שהיו תחת הארץ נתחממו ונעשו רותחים ובזה נתדקדקו מאד וזה היה סבת התרבותם מלמטה (שם).

*הִתְרַגְּזוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַגֵּז: הלא ארסטוטולים ראש המדברים בכל מקום יגיד לנו את כל דברי התורה כלחש בלא קולות וברקים וכו' ובלא התרגזות שמים וארץ (הנפש החכמה ב ג). הבזיון שמגיע לנפש האנשים מפאת התקצפות נשותיהן והתרגזותן עליהם (מגי' ספר לרשב"ל דורלאן פח.).

*הִתְרַגְּשׁוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַגֵּשׁ: כי כשוך התרגשות לבי וסערת רוחי תקום לדממה אשוב אתבונן אל החללים אשר הוללה ידי בעים רוחי (הגר' יל"ג ב).

*הַתָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן הִתִּיר, א) הַתָּרַת קשר, כמו הֶתֵּר: עיקר חליצה התרת הרצועה (ירוש' יבמ' יב יב ג). אמר רבי יוסי (כל אלו שעורים שאמרו ביחוד האשה הוא) לאחר התרת הסינר (שם סוט' יו ג). כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת לו מנעל (כתוב' צו.). חבילה שהעלה ליבש ונמלך עליה לסככה וכו' שאין נתרת בהתרה אלא צריכה נענוע (האגור, הלכ' סוכ' תתקסג). והארינה והבציעה והקשירה וההתרה והתפירה והקריעה (ג"ע לר"א הקראי, שבת ס). כאשר תעשה האם החומלת לבנה ברחיצתו וחתולתו וקשירתו והתרתו על כרחו (חו"ה, הבטחון, פתי').—ב) *הַתָּרַת

— [1]) כך מְנֻקָּד שם.

דבר אסור: קודם להתרת כליו (ירוש' שבת יז יו). מאימת ההרתה (של השפחה) א"ר הונא משפרעה ואשה בשוק (סנה' נח:).—ג) °הַתָּרַת שאלה: והתרת .ה הספק כבדה והיא דקה מאד (מו"נ כ יח). הנה הוקשה אצלי מאד התרתה (ר"י אברבנאל, מ"כ יג יב). כי לא טעם טעם שמחה מי שלא טעם שמחת ספיקות והתרתם (בו"ת רמ"א ה). — ד) °הַתָּרַת רברים מרכבים, Auflösung ; dissolution רצה לומר שיהיה בכח אפשרותו (של הרבר המורכב) ההתרה לשוב אל טבעו אשר היה עליו (ר"א חסדאי תרג' ספ' יסוד' לר"י יצראלי). שיהיה שנוא לאותם הנשארים הרכבה ושנוא אליו התרה (ע"ת לר"א הקראי ג). --ה) °פרוק כלים בעלי אברים: והתרה שלו (של המכבש) דומה לסתירה (ר"נ על הרי"ף, שבת נח:). — ובכלל בטול: שטוען ראובן שהאפוטרופוס יפרע חצי חלק ההוצאות שהוציא על אחותו המשודכת בהתרת השדוך (פסקי ריקאנטי האחרונ' לו).

°**הִתְרוֹמְמוּת,** ש"נ, -- שה"פ מן הִתְרוֹמֵם: ענינם ענין תקומה והתרוממות (רד"ק, שרש עדד). ולמה שהוכרח האדם לקחת לו יתב' תארים מן הגדולה והתרוממות והאדנות והנשיאות (אמו"ר ג ו א). כי מי שמתגלה בהתרוממות ורואה על וולתו במאיגר' רמא לבירא עמיקתא קרוב לשיוציא את עצמו מכלל כל אותו המין (יריע' שלמה כ ח).

°**הִתְרוֹעֲעוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְרוֹעֵעַ: ההתרועעות התלויה בהסכמה או בתורת דברי אנשי החבורה (ס' המדות לאריסט' ד י).

°**הִתְרוֹצְצוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְרוֹצֵץ: אם הייתי אני לבדי עקרה לא יהיה מהזרות התרוצצות הבנים בקרבי מפני שנוי מזגי והתחלפות טבעי בהריון (ר"י אברבנאל, תולדות).

°**הִתְרוֹקְנוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְרוֹקֵן: נתעלם הצלם ונשאר הדמות והיא שגרמה לנו הורדת עדינו מהר חורב וההתרוקנות ממנו (אמלות טהורות, תקור דין ד ח).

°**הִתְרַחֲבוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַחֵב: חליי המעברים והם שלשה מינים כי הם אם שיתרחבו בהתרחבות העין וכו' שיגדלו ויתרחבו בהתרחבות כים האשבים (קאנון א ב א ג). ואמנם המזג הרטוב הנה ימשך אחריו הגליות (בדפק) וההתרחבות (שם ג ח).—התרחבות הדעת כמו כאשר מדבר דברים שבתוך לבו לפני המלך שאז אין דעתו ושכלו בהתרחבות כלל (כרכ' חהג', מ"י טו).

°**הִתְרַחֲקוּת,** ש"נ,—שה"פ מן הִתְרַחֵק: כי אותו אור היוצא מתוך א"ק הזה הנה הוא כלו אור אחד דק רק ע"י התרחקותו וירידתו הוא מתעבה עיבוי אחר עיבוי (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק ד כ).

*°**הַתְרָיָה,** ש"נ,—כמו הַתְרָאָה: מות יומת בהתריית עדים אתה אומר בהתריית עדים או אינו אלא שלא בהתריית עדים (מכי' משפט', נזיק' ד).

°**הִתְרַכְּבוּת,** ש"נ,—שה"פ מן הִתְרַכֵּב: ובהתרכבותם (של החלקים) והמזגם יתהוו הגופות לתהיה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד).

°**הִתְרַכְּזוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַכֵּז, השתמשו בו הסופרים בזמן החדש.

°**הַתְרָסָה,** ש"נ,—שה"פ מן הִתְרִיס: לשון התרסה התרסתם בנגד מאמרו (רש"י דבר' א כו).

°**הִתְרַעֲבוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַעֵב: אל תשאיר קיבהך בלי מאכל זמן רב וכו' כי ההתרעבות הרבה מביאה את הגוף לידי בלבול (ס' בעבועים לר' זכדא).

°**הִתְרַעֲמוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַעֵם: זו היא התלונה שיש לגוף מהש"י אחר שסבל כל זה מה יתן לו ומה שכרו לולי הגמול המקוה בעת התחייה ווה אמרו פעם שנית בעונה לנחם לנפש ולהתרעמות החמר מה תשתוחחי נפשי וגו' (נוה שלום יא ה). ומן הסתם אברהם הרגיש בדבר ממה שמתרעמת שרה עליו קודם הודעת הדבר אליו והגם שאמרה אח"כ אין זו דרך הודעה אלא דברי התרעמות (אוה"ת, כרא' טז ג).

°**הִתְרַעֲשׁוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַעֵשׁ: יחדש בלבול בשתוף המות ועלוף חזק בשתוף הלב ובטול הנשימה בהשתתפם יחד ובשתוף ההתרעשות (קאנון ג כא ד ט). יאמר שהתרעשות הארץ ושרפתה לא ימנע יתברך מעשותה מפאת הוראת המערכת השמיימית (ר"י אברבנאל, מ"כ כב).

°**הִתְרַפּוּת,** ש"נ, — שה"פ מן הִתְרַפֵּה: אמרה הנפש והיאך יהיה ממני הכוסף לו או הרפיון כן אמר לה השכל אם יהיה כוסף לו אחר ידיעה

ברורה בעוצם מה שאת חייבת לאלהים מן הגמול ומעוט מה שיש ביכלתך ממנו :כי בהתרפותך בו מפלתך ובהשתדלותך בו הצלתך וחיותך בוספך אבת והפצך נחוץ (תו"ה, עבוד' ה' ה). וכאלו האבר הזה מפני התדלדלותו והתרפותו משליך סבל עצמו אל זולתו (הפרס' לריב"ג, סכל). זה המאחר נתיבתו ע"י שהוי והתרפות התנועות הפסדו מבורר (יריע' שלמה א ד).

התרפסות, ש"נ,—שה"פ מן התרפס. התרפסות לפני הגדולים, וכיוצא בזה, — השתמשו בו הסופרים החדשים הרבה.

התרצות, ש"נ, — שה"פ מן התרצה. הבחינה במפורסמות שהם הנאה והמגונה ובמושכלות הם האמת והשקר והוא התרצות דרכי איש והשלמת אויבו (ידע' בדרש' הפרדס א). שהרי אין לך דמיון גרוע בכל בני אדם (ליחס להבורא) מהכעס וההתרצות שהם מדות נפשיות (אלימה לרמ"ק, עין כל ב א).

התרקנות, ש"נ,—כמו התרוקנות: אבל ההתרקנות שאמרנו הוא בלי ספק חשק נמרץ למרק העון במיתה (אמר' טהור', תקו"ד ב ט).

התרשלות, ש"נ, — שה"פ מן התרשל : מוטב השמירה הרחקת ההתרשלות (ר"י תריזי, מוסרי הפלוסופים ב ב). למנוע ההתחכמות יותר וההתרשלות מן הלמוד (מלמ' התלמיד, בראש'). שהוא (העצל) פעמים ישן שלא יביט כלל גם בדברי תורה והקבלה ופעמים יביט בה בהתרשלות ובהפסק (שם, ויגש). וכשתיקץ (נפש התלמיד) משנת ההתרשלות והתחילה לעלות במעלות החכמות והתמידה על זה הענין אז תהיה נאחזת בנפש הכללית (המעל' לרש"ט פלקיירא א). ענין הכל התרשלות בדבר הצרך והמנע מרשותו מפני לאות נפש (רד"ק, שרש עלל). והמון העם וגדולי מלכותו היו מיחסים שלמות תכונתו על עצלה והתרשלות ומורך לב (ר"י אברבנאל, מ"ב יח טו). אף רוחי בקרבי המס ימס מצטער על ההתרשלות הזה שעבר ודואג על העתיד (הקד' גידולי תרומה). לימוד המשניות הוא מובחר שירגיל אדם את בנו וכו' וישגיח שיחזור תמיד עליהם בלי התרשלות ובלי ליאות (שו"ת יאיר קכג). :והאריך בהתרשלות באשר היה אפשר לגמור בהשתדלות בזמן קצר (שם רו). — ואמר הפיט : ולא יניחנה מתוך כעס והתרשלות, ולא יאכל עמה לחם עצלות (אזה' ר"י ברגלוני, כתובה לשבוע'). מה מאד רעה התרשלותך :יתרונך בחסרונך (ר"י תריזי, מוסרי הפלסופ' ג ה). בעצלותו תחת חטה יצא חוח ובהתרשלותו תחת שעורה באשה (ר' קלונ', אבן בחן פו). שהיה מוכיח אותו על התרשלותו בלימוד (שו"ת רדב"ז ד רעט).

התרשמות, ש"נ, — שה"פ מן התרשם : שהתרשמות הקשת באויר אינו שוה להתרשמותה בענן (ר"י אברבנאל, נח). ומלת נשקד מפורשת לפי מקומה מהתרשמות וחקיקה (בן שושן, קול כוכים, נשקד). בסבת הבדל התנועות הנזכרות יסבבו ההתפעליות וההתרשמיות צורה ומקרים נמשכים כפי קשורם למדרגות החום המשוער הנקנה באמצות התנועות (דרך אמונה, ביכאנו א ג).

התשה, ש"נ, — שה"פ מן התיש : שמעשי אותה הנשמה גרמו התשת כח להשגחה (אמר' טהור', אם כל חי ג יד).

התשוטטות, ש"נ, — שה"פ מן התשוטט : ועצה היא התשוטטות מחשבתו של אדם איזה דרך ישכון אור (נפלות יהודה י). כי או יחרץ ויתנועע גופו ללכת אנה ואנה בעת התשוטטות מחשבתו (שם א). עמידת המחשבה בדבר והתמהמהותה שמה אחרי אשר כלתה התשוטטותה על כנפי רוח המחשבות החולפות על הנפש (יריע' שלמה א ג).

הָתַת, — עי' הות.

— פוע', הותת את פלוני,—הפילו והשליכו והבטהו בכח ארצה, niederwerfen; renverser; throw down : ויהי בהשלימו החריש ונבט לארץ עד אשר אמרנו יד פגע תהותתהו[1] או רוח רעה תבעתהו (תריזי, איתי' יב).

[1] במשמעה זו פרשו חכמי התלמוד גם את הפעל תהותתו שבמקרא (תהל' סב ד), ואמרו : עד אנה תהותתו על איש תרצחו כולכם כקיר נטוי גדר הדחויה מלמד שהיו נותנין עיניהן בבעלי ממון ומושיבין אותו אצל קיר נטוי ודוחין אותו עליו ובאים ונוטלין את ממונו (סנה' קט.), הרי שפרשו תהותתו על איש תשליכו עליו.

שער הוָו

ו

ו אות הששית[1]) באלף בית העברית ושמה *וָו, *ואו, *ויו, עי' ערך וָו.

אות זו הונחה לסימן הברת קול מָרכב שמהוה בפתיחה מעגלה של השפתים כמו בהברת אְ וע"י חכוך הנשימה בין שפתים מרפרפות[2]), וכך מפיקים אותה היהודים התימנים גם עתה. אך שאר היהודים, ספרדים ואשכנזים, מפיקים אותה עתה בתחלת הכרה ובסופה[1]) בהברה פשוטה בחכוך ופרוף השפתים, זולתי בשהיא באה לפני אות שואית נעה יפיקוה כמו אְ [2]) : וקְחו כמו אֱקחו, ודְעו כמו אֱדְעו, וכמו כן לפני אותיות השפה במפ : ובֵין כמו אֲבֵין, ומֶשך כמו אֱמֶשך, ופִי כמו אֱפִי, ולסימן הברה זו משמשת נקודה בלב האות: וּ.

---

[1]) עי' אדות סדר האותיות באלף בית העברית בהערות לאותיות א, ב, ג. בקינות איכה ובאותם מזמורי התהלים המסודרים עפ"י סדר א"ב, הפסוקים שאחרי פסוקי אות ה מתחילים באות ו: היו צריה לראש וכו' ויצא מן בת ציון כל הדרה (איכ' א ה-ו), הנה תאבתי לפקודיך כצדקתך חיני, ו י ב א נ י חסדיך יי' תשועתך כאמרתך (תהל' קיט מ-מא), ועוד. — [2]) כך היא הברת אות ו a) בערב' כמעט בכל מקום, רק התורקים והפרסים הוגים אותה כמו האות v בלעז. והנה העדות היותר קדומה ע"ד איכות הברת אות ו נשמרה לנו מימי המשנה במסורת ר' יהודה (סוכ' ד ה) בדבר הברת שם המפורש, ואולי בעדות ר"א שם, ועי' לקמן הערה לערך והו, ובהעתקת הירונ' שהעתיק קצת מלים עבריות כהויתן בכתב רומי. ואלה הן: וְלֹא ulo, וְרֹחַב urob, וּרְאִיתִי uraithi, וְאָשֵׁם vasam, חוה ava, אָוֶן aven, כַּוָּנִים chauonim, יִלָּוֶה illaue, שׁוּרִים surim, אֵלָיו elau, פָּנָיו phanau, רַגְלָיו raglau, צַו לָצָו קַו לָקָו sau la cau la cau, sau, בַּדָּיו baddau, כִּסְלָו casiau, עֹוָנָם onam (Siegfried Z A W 1884, 34-83). מהעתקה זו אנו רואים כי בימי הירונימוס, ר"ל קרוב לחתימת התלמוד, הפיקו היהודים את האות ו ברובה כהברתה עתה בפי רוב היהודים לפני ישוא נע ואותיות במפ, או כעין זה, והירונימוס העתיק הברה זו לפי האפשרות באותיות לשון רומית. וכבר דבר רשב"צ דוראן על שנויי הברת אות זו בפי היהודים, אמר וז"ל: כי הויו הוגים אותה הערבים ברפיון גדול וכן למדו מהם הישראלים השוכנים בתוכם והלועזים הוגים אותה בחוזק דבוק השפתים וכן הישראלים השוכנים בארצותם (מגן אבות, ת"י ד). ונישאו ונתנו החדשים הרבה בשאלה זו, בפרט פילפי (Philippi, ZDMG, 1847) שהחליט כי שתי האותיות ו י היו בראשיתן בלשון השמית סימנים תנועיים, והשיג עליו קניג בספריו. ועוד יבואר הדבר בהמבוא, בחלק הדקדוק. — [1]) כבר גנה נלד' הברה זו ויקרא תגר עליה ויחליט כי צריך לעזב הברה זו: Die barbare Gewohnheit silbenanslautendes ו wie deutsch. w oder gar f auszusprechen statt rein vokalisch sollte auch im Hebr. aufgegeben werden (Nö. syr. Gram. 26). אך יש בעין ראיה לדבר, שגם בימי חיי הלשון נטתה הברתה בפי העם בפרט בסוף המלים קצת להברת פ רפויה, עי' הערה לערך והו, ומלבד זה בענין הברת האותיות בהלשונות אין כח גזרת החכמים יפה. — [2]) אמר ר"י חיוג וז"ל: שאנחנו קורין (כמו אְ) זו התוספת המונעת בשרק אשר תהיה בראש המלה ויהיה אחריה אחת מאותיות במ"ף סימן בין שתהיה אחת מהן מונעת באחת משבעה מלכים או נחה בשבא או יהיה אחר הוו אחת משאר האותיות נחה בשבא בלבד והדמיון מן האחרונים שמרתם וקראתם ומן הראשונים ובאו שמה ומפתח אהל מועד ופתח

---

a) ו

בשרשים העברים אין אות ו מצויה עתה כראש השרש ובסופו כי עוד בזמן קדום כבדה על העברים הברת קול הוָו, שקצת השרשים בלשון השמית הקדומה היו מתחילים או נומרים בה, ויחליפוה בקול היוד, שהיה יותר קל עליהם, ולא נשארו מהם אלא שרשים מעטים בעלי פ"ו ול"ו שנשאר בהם קול הוָו בקול מְפק, כמו וָו, וָזָר, וָלָד, ובפעלי נפ"י בהתפעל הִתְוַדָּה, הִתְוַכַּח הִתְוַעֵד, ובזמן מאוחר נוספו עוד מלים: *וִדּוּי, *וִכּוּחַ, *וַעַד, *וִעוּד, *ורד, *ושט, *וִתֵּר, *וִתְּרָן, ועוד, ובסוף גֵו, סְתָו, עָנָו, קַו, שֵׁלָו, שָׁלֵו, תָּו, וכמו"כ מעטים השרשים בעלי ע"ו מפקת: אָוֶן, גָּוַע, דָּוֶה, חִוָּה, חָוַר, בַּוָּן, עִוְעִים, עָוֶל, צִוָּה, צָוַח, קִוָּה, שִׁוַּע, רָוָה, רָוַח, תָּוָה. לעומת זה רבים השרשים בעלי ע"ו נ ח ה, שאין הקול מְפק אלא נח ומשמש רק שמוש תנועה ארוכה להקול שלפניו, כמו החלומים: אוֹר, בּוֹשׁ, והשרוקים: קוּם, שׁוּב, וכיוצא בהם. והחלו אח"כ להשתמש באות וּ לסימן לתנועה הארוכה של שורק ובאות וֹ לתנועה ארוכה לשל החולם, כמו גְּבוּל, גִּבּוֹר ודומיהם, ונתפשט המנהג, בפרט בנוסחאות לא מְנֻקדות, להשתמש באות וו לתנועות שורק וחולם גם כשהם קצרים בטבעם.

האות ו היא אחת מאותיות השמושיות, ותְחבר בסופי השמות להורות יחס וקנין גוף נסתר ותהיה נחה בתנועת חולם וֹ: בֵּיתוֹ, סִפְרוֹ, ומְפקת אחר חירק וקמץ: אָבִיו, אָחִיו, פִּיו, בָּנָיו, עֲבָדָיו, וכמו"כ בסופי הפעלים להורות פעול נסתר: דִּבְּרוֹ, שְׁפָטוֹ, שְׁמָרַתְהוּ, ונחה שרוקה וּ בסופי הפעלים בעבר ועתיד להורות פעולת רבים נסתרים: כָּתַב-כָּתְבוּ, יִכְתֹּב-יִכְתְּבוּ.

ותשמש עוד לחבר [1]) שמות ופעלים ומאמרים למה שנאמר קודם להם, ותְחבר בשמוש זה בראש השמות והפעלים ותונע בתנועות מתחלפות לפי טבע האותיות והתנועות שהוָו מְחברת להן. עפי"ר וְ, ולפני חטף פתח וַ, ולפני חטף סגול וֶ, ולפני מלה מלעיל וָ, ולפני יוד וִ, לפני אות שואית ולפני במף וּ, ונקראת וו החבור, וו העטוף, וו לוי, — ותורה:

א) חבור וקשר פשוט בין שני השמות, הפעלים והמאמרים, and ; et ; und: השמים וְהָארץ, יהודה וִירושלם, זכר וּנקבה ברא אתם (בראש' א כז), ואברהם וְשָׂרָה זקנים (שם יח יא), שם האחת עדה וְשֵׁם השנית צלה (שם ד יט), בראשית ברא אלהים את השמים וְאֵת הארץ (שם א א), ארור אתה מכל הבהמה וּמִכֹּל חית השדה (שם ג יד), רעות המראה וְדַקֹּת הבשר (שם מא ד), יפת המראה וְהַבריאת (שם), שא נא כליך תליך וְקַשתך (שם כז ג), שובי אל גברתך וְהִתְעַני תחת ידיה (שם יו ט), הנה ברכתי אתו וְהִפְרֵיתִי אתו וְהִרְבֵּיתִי אתו במאד מאד (שם יז כ), תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך וְנִכְרְתָה ברית עמך (שם כו כח), יעבדוך עמים וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לך לאמים (שם כז כט). — ואם צריך לחבר יותר משתי מלות יחד יש שיוסיפו ו החבור לכל אחת מהמלות המתחברות: בני יפת גמר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס (בראש' י ב), את הקיני וְאת הקנזי וְאת הקדמני וְאת החתי וְאת הפרזי וְאת הרפאים (שם יה יט-כ), ויתן לו צאן וּבקר וְכסף וְזהב וַעֲבָדִם וּשפחת וּגמלים וַחֲמֹרים (שם כד לה), הנשר וְהפרס וְהעזניה וכו' וְאת בת היענה וְאת התחמס וְאת השחף וְאת הנץ למינהו (דבר' יד יב-יה), וְחֵלֶב מריאים וְדם פרים וּכבשים וְעתודים לא חפצתי (ישע' א יא). — ויש שיוסיפוה רק לאחת מהן, להאחרונה, או לאחרות מהן: ואברם כבד מאד במקנה בכסף וּבזהב (בראש' יג ב), אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר כדר-לעמר מלך עילם וְתִדְעָל מלך גוים (שם יד א), עקרים

אהל מעד וכה' ומה' ומאלהים ופרו ורבו לא תקרא וו כלל וטעם דבר זה נראה הוא שמוצא הוו במלים האלה כבד על הלשון ודבר זה מסורת בידינו מאבותינו הראשונים והעתקנוהו מזקנינו הקדמונים (אותיות הנוח, בעל אהוי). וכן בתרגום ראב"ע: וכן קריאתנו וו החבור שהוא מקובץ בשורק כשיהיה אחריו אות נח וכן וו החבור שהוא מקובץ בשורק כשיבואו אחריו אחד מן ב"מ"ף יהיה נעים או נחים יקרא כמו אלף מקובץ כמו וּשמרתם וּקראתם וכמו וכה' ואלהיכם ומאולהי' ומה ופתח אהל מועד ופרו ורבו לא יקראו וו לעולם והסבה ידועה בעבור היות הוו כבד [על הלשון] כן ירשם מקדמונינו דור אחר דור (שם). וכן ראב"ע בפרושו: ואם ויו יאמרו שורק תחת חירק כאילו הוי"ו בקריאת א כמו ווזבולן כי המלה תראה בקריאת אלף אוּזבולן (שמות א ג).— [1]) בערב' משמשות שמוש זה בכל גוניו שתי אותיות, האות و a), והאות ف b), ובעברית נתחברו כל גוני שמושי החבור והעטוף באות ו לבדה. — ואמר ראב"ע: ויו ולא עליהם יהיה הנשם כפה דפה בלשון ישמעאל וּכמוהו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו והאבן הזאת ואין יכלת באדם לפרש ואת בלשון אחרת כי לא ימצא זה הלשון כי אם בלשון ישמעאל ובלשון הקדש (רהכ"ע זכר' יז). וכן ר"ש אבן תבון: ו והארץ כפא רפה בלשון ישמעאל שדרכם לשומם בראשי המאמרים ובראשי התולדות ללא ענין עטוף ולא ענין התחלה (ר"ש ח"ת, יקוו המים 126).

a) و b) ف

נקדים וטלאים (שם ל לט).—ואם התיבה שהוו מחברת אליה היא מלעיל, ועפי"ר אם היא בעצמה מנגנה במפסיק או סמוכה למפסיק, הונע הוו בקמץ: בני נח שם חם ויפת (בראש' י א), פן תדבקני הרעה ומתי (שם יט יט), הנה רבקה לפניך קח ולך (שם כד נא), ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (שם לג יג), אשר ימצא אתו מעבדיך ומת (שם מד ט), וירד עליהם הברד ומתו (שמות ט יט). ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם (ויקר' יח ה), והחזקת בו גר ותושב וחי עמך (שם כה לה), וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה (דבר' כב כא), רבה צבאך וצאה (שופט' ט כט), ויעברו בארץ שעלים ואין (ש"א ט ד), ואם ישבנו פה ומתנו (מ"ב ז ד), האספי אל תערך הרגעי ודמי (ירמ' מז ו), היורה זקים חצים ומות (משלי כו יח), ורחצת וסכת ושמת שמלתך עליך (רות ג ג).—ולא בהפסק הנוע הוו בתנועות אחרות גם אם התבה מלעיל: וכי יכה איש את עבדו וכו' בשבט ומת תחת ידו (שמות כא כ).—וגם במלה שהיא בעצמה משפט שלם: ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי (ש"ב יג כו), ר"ל אם אתה לא תלך. ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא וכו' (מ"ב ה יז), ר"ל אם לא תקח המתנה. — ובפרט אם שתי המלים המחברות הן זוג טבעי, למשל אם אותה המלה בעצמה נשנה פעמים: בה ובה (שמות ב יב), מי ומי (שם י ח), אלף ואלף (במד' לא ד), הנה והנה (יהוש' ח כ), אנה ואנה (מ"א ב לו ועוד), לדר ודר (תהל' י ו ועוד), בלב ולב (שם יב ג), אבן ואבן (משלי כ כג ועוד), לשער ושער (דהי"א כו יג), עיר ועיר (שם יא יב), איש ואיש (אסתר א ח). יום ויום (שם ב יא ועוד), עם ועם (שם ג יב ועוד). — או שהן קרובות זו לזו במשמען: תהו ובהו (בראש' א ב), נע ונד (שם ד יב), אימתה ופחד (שמות טו טז), שמחה וגיל (שם טז י), עון ופשע (שם לד ז), עצום ורב (דבר' כו ה), רעה ופשע (ש"א כד יב), ונין ונכד (ישע' יד כב), מושיע ורב (שם יט כ), וחתו ובשו (שם כ ה), הפלא ופלא (שם כט יד), הבל וריק (שם ל ז), מסלול ודרך (שם לה ח), מאפס ותהו (שם מ יז), שרב ושמש (שם מט י), יד ושם (שם נו ה), רפש וטיט (שם נז כ), שד ושבר (שם נט ז), רע ומר (ירמ' ב יט), חמס ושד (שם כ ח ועוד), עני ודל (צפנ' ג יב), לעולם ועד (תהל' ט ו ועוד), עמל ואון (שם י ז), טוב וחסד (שם כג ו), תם וישר (שם כה כא), כבוד ועז (שם כט א ועוד), כסיל ובער (שם מט יא), חלב ודשן (שם סג ו), עני ורש (שם פב ג), אהב ורע (שם פח יט). הון ועשר (שם קיב ג), חרפה ובוז (שם קיט כב), משפט וצדק (שם שם קכא), אבדון ומות (איוב כח כב), נער ורך (דהי"א כב ה), מכאבים וכעס (קהל' ב כג), בזיון וקצף (אסת' א יח). — או שהן הפכיות זו לזו: בהמה ורמש (בראש' א כד), טוב ורע (שם ב ט ועוד), וקר וחם (שם ח כב), וקיץ וחרף (שם), שמים וארץ (שם יד יט ועוד), שור ושה (שמות לד יט ועוד), בקר וצאן (במד' כב מ ועוד), עץ ואבן (דבר' ד כח ועוד), ושה ושור (שופט' ו ד ועוד), צאת ובא (מ"א ג ז), לילה ויום (שם ח כט), יצא ובא (שם טו יז), בהמות ועוף (ירמ' יב ד), מזרחה וימה (זכר' יד ד), בקר וערב (תהל' סה ט), אחור וקדם (שם קלט ה), עשיר ורש (משלי כב ב), ראש ועשר (שם ל ח). — או שיש ביניהן יחס טבעי במהותן: אני ואתה (בראש' לא מד), אני והוא (שם מא יא). אתה והם (במד' טז טז), הוא והיא (מ"א יז טו), לי ולך (דהי"ב לה כא ועוד), אב ואם (יחזק' כב ז), בן ואח (קהל' ד ח), יתום ודך (תהל' י יח), לחם ויין (בראש' יד יח ועוד), בר ולחם (שם מה כג), לחם ומים (מ"א יח ד ועוד), גרן ויקב (הוש' ט ב), תאנה וגפן (יואל ב כב), יין וקיץ (ירמ' מ יב), דגן ויין (איכה ב יב), סלת ושמן (יחזק' טז יח). חלב ודם (שם מד ז), יין ושמן (משלי כא יז), ושמן ויין (דהי"ב יא יא), ובשר ויין (דני' י ג), חח ונזם (שמות לה כב), רחים ורכב (דבר' כד ו), כנור ונבל (ישע' ה יב), בית והון (משלי יט יד), זהב וכסף (תהל' קיט עב), ועגל וכבש (ויקר' ט ג), פר ואיל (במד' כג ב ועוד), לביא וליש (ישע' ל ו), שחל ופתן (תהל' צא יג), סוס ורכב (יחזק' לט כ ועוד), וגלגל ורכב (שם כו י), צנה ורמח (דהי"א יב כה), ורכב וסוס (תהל' עו ז), גפרית ואש (בראש' יט כד), גפרית ומלח (דבר' כט כב), שד ושבר (ישע' נט ז ועוד). דם ואש (יואל ג ג), פחד ופחת (איכ' ג מז), וחיה רעה ודבר (יחזק' יד כא), ודבר ודם (שם ה יז), ושק ואפר (דני' ט ג ועוד), וחליו וקצף (קהל' ה טז), חכמה וטוב (מ"א י ז), בשובה ונחת (ישע' ל טו), דברנו ביי' ובך (במד' כא ז), היודע ועד (ירמ' כט כג), מחסה ועז (תהל' מו ב), צדקה וחסד (משלי כא כא), המשל ופחד (איוב כה ב), הברית וחסד (נחמ' א ה), דת ודין (אסת' א יג), רעה ופשע (ש"א כד

יכ), רוח ותהו (ישע' מא כט), חמס ושד (ירמ' ו ז ועוד), כזב ושד (הוש' יב ב), ומרמות ותך (תהל' י ז), עמל וכעס (שם יד), מכלמות ורק (ישע' נ ו). דממה וקול (איוב ד יו), רך וטוב (בראש' יח ז), ורם (דבר' ב י), נעור ורק (נחמ' ה יג), אלהים ומלך (מ"א כא י), עלה וזבח (מ"ב ה יז), מנחה ונסך (יואל א ט), כליות ולב (ירמ' יא כ), מעין ונחל (תהל' עד טו), יד ושם (ישע' נו ה), קח ולך (בראש' יב יט), קחו ולכו (שם מב לג), הלוך ושוב (שם ח ג), יצוא ושוב (שם ז), קחנו ובאה (ש"א כ כא), עברו ושובו (שמות לב כז), הולך ואור (משלי ד יח), לך ושוב (שם ג כח), הקבצו ובאו (ישע' מה כ), עושו ובאו[1]) כל הגוים מסביב (יואל ד יא), ולעומת זה: לבי ובאי אל המלך (מ"א א יג). — הולך ורב (ש"ב יח יכ), נהג ולך (מ"ב ד כד).

ב) חבור במשמ' עם, with ; avec ; mit : אשלח אתכם ואת טפכם (שמות י י), ר"ל עם טפכם. צלי אש ומצות על מררים יאכלהו (שם יב ח), ר"ל עם מצות ומרורים. כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם (שופט' ו ה), ר"ל עם מקניהם ועם אהליהם. כי כוס ביד יי' ויין חמר מלא מסך (תהל' עה ט), ר"ל כוס עם יין. — ובמשמ' או, or ; ou ; oder : ומכה אביו ואמו מות יומת (שמות כא יה), ר"ל אביו או אמו. ומקלל אביו ואמו מות יומת (שם יז), הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (בראש' יז יז), ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה (ויקר' כב יג). — ותשנה הזו פעמים או יותר במשמ' הכל אחד זה או זה: וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (שמות כא יז), כי ימצא איש גנב נפש מאחיו והתעמר בו ומכרו (דבר' כד ז), ר"ל התעמר בו או מכרו. — ולהוספה והעדפה על הקודם, קצת כמשמ' אף גם, עוד יותר, אפילו: ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלי לו את המלוכה (מ"א ב כב), שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש"ב א כג), ואפילו במותם לא נפרדו. ואם חי יי' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמ' ה ב), ואפילו אם חי יי' יאמרו. וזאת השיבו לו בני עמון ובשנה השנית והשלישית (דהי"ב כז ה). — ובמשמ' אלא, אבל: לא אדני (לא באנו לראות את ערות הארץ) ועבדיך באו לשבר אכל (בראש' מב י), ר"ל אלא באנו לשבר אכל. ולאדם לא מצא עזר כנגדו (שם ב כ), כי ביצחק יקרא לך זרע וגם את בן האמה לגוי אשימנו (שם כא יב-יג), ר"ל אבל גם את בן האמה, וכו'. בחרו לכם היום את מי תעבדון וכו' ואם את אלהי האמרי אשר אתם ישבים בארצם ואנכי, וביתי נעבד את יי' (יהוש' כד יה), ר"ל אבל אני וביתי. כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני (רות ג יב), כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם יי' אלהינו (מיכה ד ה), הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג). — ולתשובת התנאי, אם כך יהי כך: הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראש' יג ט), אם הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו אל (תהל' עח לד), ואם עמדו בסודי וישמעו דברי את עמי (ירמ' כג כב). — וקצת במשמ' אשר, ש: ולה שפחה מצרית ושמה הגר (בראש' יו א), ר"ל ששמה הגר. ופילגשו ושמה רעומה (שם כב כד), ולרבקה אח ושמו לבן (שם כד כט), בתולה ואיש לא ידעה (שם יו), הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב (שם יו י), ר"ל עד שלא יספר. הנה ימים באים נאם יי' ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם (ירמ' ז לב), ר"ל שאז לא יאמר. כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו (איוב כט יב), שאין עוזר לו. — ותורה מעמד הדבר והויתו[1]) : ויבסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית (בראש' ט כג), ר"ל כשפניהם אחרנית. (אלהים נראה אליו) והוא ישב פתח האהל (שם יח א), ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו (שם כה כו), (הוא בא אל האשה) והיא יושבת בשדה (שופט' יג ט), דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם (תהל' כח ג). — ובמשמ' אחרי, הואיל, אעפ"י ש, אעפי"כ : אדני יי' מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר (בראש' יה ב), כיון שאני הולך ערירי. הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר (שם יח כז), אעפ"י שאנכי עפר ואפר. (הוא שם את ידו על ראש אפרים) והוא הצעיר (שם מח יד), אעפ"י שהוא הצעיר. — ובמשמ' הלא : הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בעלת בעל

[1]) קמוצה אעפ"י שהיא בדרגה מפני שהמלים „כל הגוים" הן קריאה. —

[1]) בערב' ואו אלחאל a).

a) واو الحال

(כרא"ש כ ג), איך תאמר אהבתיך וְלִבך אין אתי (שופט' יז יח), יי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו וְאתם בערתם הכרם (ישע' ג יד), הלהוכח מלים תחשבו וּלְרוח אמרי נ איש (איוב ו כו). — ולתֵּמַה: האף אמנם אלד וַאני זקנתי (כרא"ש יח יג), מדוע באתם אלי וְאתם שנאתם אתי (שם כו כז), מה לך לספר חקי וכו' וְאתה שנאת מוסר (תהל' נ יו-יז). — וקצת כמשמ' ואם-כן, ולכן: והאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וכו' ויאמר אל בנתיו וְאיו למה זה עזבתן את האיש (שמות ב יט-כ), והמה צעקו ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל ויאמר וּקְחוּ קמה (מ"ב ד מ-מא), ר"ל אם כן קחו קמה. ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול וְתָבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (ישע' מז ח-ט). — ובמשמ' כְּמו, להשוות שני הענינים המחברים בוָו, ונקראת וָו הַהַשְׁוָאה [1]), waw adaequationis: מים קרים על נפש עיפה וּשְׁמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה), ר"ל שמועה טובה מארץ מרחק דומה ושוה למים קרים על נפש עיפה. מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר וְשָׁר בשרים על לב רע (שם כ), דליו שקים מפסח וּמָשָׁל בפי כסילים (שם כו ז), אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש וְאִישׁ שכב ולא יקום (איוב יד יא-יב), ר"ל וכך אם איש שכב לא יקום. אבנים שחקו מים תשטף ספיחיה עפר ארץ וְתקות אנוש האבדת (שם יט), ר"ל וכך האבדת תקות אנוש.—והמדמה הקודם לדבר שאליו ידמה: הלא אזן מלין תבחן וְחֵךְ אכל יטעם לו (איוב יב יא), כמו שהחיך יטעם האכל.—ובמשמ' אֵיפוֹא: הוי הוי וְנסו מארץ צפון (זכר' ב י), כמו נוסו איפוא. — ולהורות התכלית, המטרה והאופן, במשמ' לְמען, בְּדֵי שֶׁ, באופן: על הר נשפה שאו נֵס הרימו קול להם הניפו יד וְיָבֹאוּ פתחי נדיבים (ישע' יג ב), ואל מי תדמיוני וְאשוה (שם מ כה), מי הגיד מראש וְנדעה ומלפנים וְנאמר צדיק (שם מא כו), כי מי עמד בסוד יי' וְירא וְישמע את דברו (ירמ' כג יח), מי גם בכם ויסגר דלתים וְלא תאירו מזבחי חנם (מלא' א י), כי לא [2]) אויב יחרפני וְאשא לא [2]) משנאי עלי הגדיל וְאסתר ממנו (תהל' נה יג), ויתן לו מזהב שבא וְיתפלל בעדו תמיד (שם עב יה).— וכמשמ' בזה הדרך: זאת עשו וִחְיוּ (כרא"ש מב יח), ר"ל בזה הדרך תחיו.

ג) תשמש הוָו להורות חבור שני מעשים שנתהוו או שיהוו זה אחר זה ביחסים מתחלפים, ותתחבר האות ו לפעל עבר ותהפך משמעת הפעל לעתיד, ולפעל עתיד תתחבר האות ו ותהפך משמעת הפעל לעבר [1]), ונקראת הוָו בשמוש זה וָו הַהִפּוּךְ, וָו הַמְּהַפֶּכֶת [1]), waw conversivum, waw consecutivum.

ו המהפכת העבר לעתיד תנועתה כתנועת וו החבור הפשוטה: וְ, וּ, וַ, וָ, לפי טבע האותיות והתנועות שלאחריה: וְהָיָה, וּבָאת, וַהֲסִירֹת, וּנְתַנּוּ, ומלבד זה

— [1]) גם בערב' תשמ"ש ו שמוש זה. — [2]) יש גורסים לוּא, ייהיה ואשא כמשמ' אָז אשא.

[1]) סגולה מצינה זו אין משלה בשאר הלשונות אף לא בלשונות האחיות השמיות זולתי בלשון כנענית ומואבית, שהן כמעט עברית, נמצא דמיון לה, והיא נותנת לסגנון הספורי של המליצה העברית תבונה מקורית נחמדה. אך עד כה לא עלה בידי החכמים למצוא באור מספיק איך נולדה סגולה זו בעברית ובאיזה דרך טבעי הגיעה הלשון העברית לשמוש תמוה וזר זה נגד ההגיון הטבעי. הקדמונים לא חפשו טעמים לזה, ורק בתחלת המאה הי"ח של עמי המערב התחילו קצת חכמי הנוצרים (H. Scholze, 1735 ואח"כ Ch. Windheim 1744) לחקור מהותה וטעמה של ו זו, ויבא לכלל השערה כי וַ המהפכת העתיד לעבר היא צמצום מהפעל והיה,. ובמקום שאמרו אחרי כן וַיֹּאמֶר אמרו קודם וְהָיָה יֹאמַר, כעין מנהג הלשון הערבית כאן יפעל a), והחזיקו בדעה זו רוב החכמים זמן רב עד שבאו החדשים והוכיחו עד כמה השערה זו רחוקה ממהלך הטבעי של התפתחות הלשון, ונטו רובם אחרי השערה אחרת כי שתי הצורות של העבר והעתיד הנהוגות בלשונות השמיות לא היו בלשון השמית הקדומה משמשות בהוראה קבועה לעבר ועתיד, אלא היו משמשות בערבוביה לשני הזמנים על פי סימנים נוספים כמו מקום הנגינה מלעיל או מלרע וכיוצא בזה, ולכן יכלה הלשון העברית להשתמש בשתיהן לעבר ולעתיד (Lambert, REJ, Bö. § 969 ff, ואחרים). אך כל זה אינו באור לסגולה זו התמוהה של הלשון העברית אלא שנוי שם במלים אחרות, כי סוף דבר הוראה הזמנית של שתי הצורות נקבעו בלשונות ככר בזמן קדום מאד עוד קודם שנפרדו זו מזו, הואיל וצורתן דומה בכל הלשונות האחיות כמעט זולתי האשורית, וקשה להבין מה ראתה העברית בלבדה

a) كان يفعل

עפי"ר תדחה הנגינה לפנים מן מלעיל למלרע, כמו שבה-ושבה[1]), כתבת - וכתבת: כי יכרית יי' אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך וירשת אתם וישבת בארצם (דבר' יב כט), ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה (ויקר' כב יג), כל המפתים אשר שמתי בידך (שמות ד כא), עבר. ושמתי פדת בין עמי ובין עמך (שם ח יט), עתיד. ספתה באף ותרדפנו (איכ' ג מג), עבר. וסכת על הארן את הפרכת (שמות מ ג), עתיד. — ואולם לפני הפסק תשאר הנגינה לעולם במקומה, גם עם וו המהפכת: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת (דבר' יא יה), אם תלכי עמי והלכתי (שופט' ד ח), לעומת: והלכתי גם אני אתך בגורלך (שם א ג). כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה (דבר' כח לט), לעומת: ועבדת את איביך (שם מח). — ולפני נגינה: וישבתה בה (דבר' יז יד), ונתתי לו (שופט' א יב), ושלחתי אש בחומת עזה (עמו' א ז), ושברתי לה מטה לחם (יחזק' יד יג), ולקחתי אני מצמרת הארז (שם יז כב), אך לעומת זה וחשקת בה ולקחת לך לאשה (דבר' כא יא). — וכמו"כ נשמרת הנגינה במקומה בנחי ל"א ול"ה, במעט לעולם בל"א במדבר בעדו: ונלאיתי כלכל (ירמ' כ ט), ונמצאתי לכם נאם יי' ושבתי את שביתכם וקבצתי אתכם מכל הגוים (שם כט יד). — ובנל"י בשע"פ חרוקה: הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור (שמות יז ו), ועשית ללאת תכלת (שם כו ד), ואת האשרה אשר עליו תכרת ובנית מזבח ליי' אלהיך (שופט' ו כה-כו). — אבל אם ע"פ צרויה התנועה יורדת, בנל"א כמו בנל"י: והבאת לאביך ואכל (בראש' כז י), והביתי אתכם גם אני (ויקר' כו כד), וגליתי להם עתרת שלום (ירמ' לג ו), וכסיתי בכבותך שמים (יחזק' לב ז). — אך לעומת זה[2]): ויראת מאלהיך (ויקר' יט יד), ונקיתי דמם (יואל' ד כא), אז איתם ונקיתי מפשע רב (תהל' יט יד). — ואם אחרי הפעל מנל"א או נל"י תבוא מלה שמתחלת באלף תרד הנגינה: ובאת אל התבה (בראש' ז א), ובאת אתה וזקני ישראל (שמות ג יח). — ולעומת זה[2]): וקראת את שמו יצחק (בראש' יז יט), וקראת אליהם ולא יענוכה (ירמ' ז כז) וקראתי אל הדגן (יחזק' לו כט). — כי אהיה עמך והכית את מדין (שופט' ו טז), וצפית אתו זהב טהור (שמות כה יא). ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות (ויקר' כד ה). — ולעומת זה[1]): וצויתי את ברכתי לכם (שם כה כא). — ולפני ה: והבאתי השמש בצהרים (עמו' ח ט). — ולפני ע: והבאת עלינו אשם (בראש' כו י), והבאתי עלי קללה (שם כז יב), והבאתי עליכם חרב (ויקר' כו כה). — ולעומת זה[1]): וקראתי עליו לכל הרי חרב (יחזק' לח כא). — בהפעיל שומרת ע"פ החרוקה את הנגינה גם עם וו המהפכת זולתי לפני ה ולפני א: והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות והבדילה הפרכת (שמות כו לג), תקח לה שתי תרים או שני בני יונה והביאה אותם אל הכהן (ויקר' יה כט). — והא הבנין לפני אותיות גרוניות סגולה בעבר, האזין (דבר' א מה) עבר, ולעומתו והאזין: קולי אל אלהים והאזין אלי (תהל' עז ב). העביר (בראש' מז כא) עבר. ולעומתו: והעברת כל פטר רחם ליי' (שמות יג יב). העמיד (דה"א ו יז) עבר, ולעומתו: והעמדת אתו לפני אהרן (במד' ג ו). העתיר עבר, ולעומתו: הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל יי' (שמות ח כה), וכן חטף פתח במקום חטף סגול: השיבות מחרון אפך (תהל' פה ד) עבר, ולעומתו: וידעת היום והשבת אל לבבך (דבר' ד לט).

ו המהפכת העתיד לעבר מונעת בפתח ואחריה דגש: ויפעל, ולפני א מדב"ע היא קמוצה: ואמר, ואקום ואשמיד, ואשברה, ואשקלה, ואהי, ואֵרא, זולתי: ואכסך[2]) משי (יחזק' יז י), ואמתתהו (ש"ב א י). — אם י שואית אחריה יפול הדגש: וידבר, ויהי, ויבקש, ויפיצם, וכיוצא בהם. גם פעולתה היא קצור תנועת ע"פ, ויחד עם הקצור שנוי התנועה, עתיד יפעיל, ועם ו ההפוך ויפעל: יבדיל ויבדל, יצמיח ויצמח, יוציא ויוצא, יביא ויבא, ימות וימת. בקצת פעלים הוסיפו עוד להניע בתנועה הקדומה, רק מקצרה, יקום, ועם ו ההפוך ויקם, ויקם, אך בזמן מאוחר החליפוה: ויקם, ויקם, ויסב, ויסך, ויכן, ותיטב. כמדב"ע אין הקצור הזה נוהג הרבה: ואקום, ואקים, ואשיב, ואוציא. בפעלי ל"ה ישמש עפי"ר אחרי ו ההפוך

לכה"ר בדרך תמוה זה בשמוש שני הזמנים שלה במשמעה הפוכה באופן זה. ויעוין עוד במבוא, בחלק הדקדוק. — [1]) בכל המשלים הבאים הנגינה היא אחרי התנועה הרשומה בפרוש. — [2]) סוברים החכמים כי מקור השנויים הללו הוא בדעות מתחלפות של בעלי המסורה שלא הכריעה אחת מהן לגמרה את הכף לצדה. — [1]) עי' הערה הקודמת.

[2]) דה"ט סי' ע"א: סדר קמצות כל העבר על הפקודים ענינו עין מצרי בר מן ואכסך משי. ע"ב. ואמר רד"ק: ואכסך משי הוי"ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה לעבר וכמוהו ואעמוד עליו ו א מ ו ת ת ה ו.

העתיד המקצר בנפילת לה"פ: ויעש, ויעל, ויבן, ויפן, ואשת, ותרב, ויתכס, ויכות, ותכה, ויחר, ויזר, ויזף, וירא, וידא, וביוצא בהם. במדב"ע תתוסף עפי"ר ה בסוף: ואתאבלה, ואבקשה, ואדברה, ואיחלה, ואכלה, ואעברה, ואקחה, ואשמרה, ואשועה, ואתנה, וביוצא בהם.

ו המהפכת העבר לעתיד תבוא אחרי פעל עבר אמתי: הנה ב ר כ ת י אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד (בראש' יז כ), למענכם ש ל ח ת י בבלה והורדתי בריחים כלם (ישע' מג יד), אל שמועה כי ב א ה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק' כא יב). — וכמו"כ במקום שהעבר מדבר על מעשה בעתיד: כי אם ז כ ר ת נ י אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה (בראש' מ יד), ויאמר להם הזית ה ח ד ל ת י את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ט), חי יי' כי אם ר צ ת י אחריו (ר"ל ארוץ) ולקחתי מאתו מאומה (מ"ב ה כ). — ואחרי עתיד יפעל: ואד י ע ל ה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראש' ב ו), ומשה י ק ח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה (שמות לג ז), אף אני א ל ך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם (ויקר' כו מא), ויש אשר י ה י ה הענן מערב עד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו (במד' ט כא), עד י ג מ ל הנער והביאתיו ונראה את פני יי' וישב שם עד עולם (ש"א א כב), ומעיל קטן ת ע ש ה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה (שם ב יט), אף י ש י ק ואפה לחם (ישע' מד יה). — ואחרי יפעל במשמ' הוה: ומשם י פ ר ד (הנהר) והיה לארבעה ראשים (בראש' ב י), ידה ליתד ת ש ל ח נ ה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא (שופט' ה כו). — וכמו"כ אחרי יפעל במשמ' צווי: במים י ו ב א וטמא עד הערב (ויקר' יא לב). — וכמו"כ אחרי מקור ובינוני: ו ב ה א ר י ך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת יי' ולא יסעו (במד' ט יט), ב ק ר ב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו (ש"ב יה ה), כ ב ו א איש בית יי' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י), ומשפט הכהנים את העם כל איש ז ב ח זבח ובא נער הכהן וכו' והכה בכיור (ש"א ב יג-יד), ויהונתן ואחימעץ ע מ ד י ם בעין רגל והלכה השפחה והגידה להם (ש"ב יז יז). — וכמו"כ אם נשמט עצם הפעל: מחר חדש ונפקדת (ש"א כ יח), עד אור הבקר והרגנהו (שופט' יו ב), עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש (דני' ח יד). — וכמו"כ אחרי עוד מעט: עוד מעט וסקלני (שמות יז ד), כי עוד מעט מזער וכלה זעם (ישע' י כה), הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל (שם כט יז), עוד מעט ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג), כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל (הוש' א ד). — ואחרי אולי: א ו ל י יי' אותי והורשתים (יהוש' יד יב). — ואחרי פן: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (בראש' ג כב), פן תדבקני הרעה ומתי (שם יט יט), שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי (ש"א לא ד). — ואחרי למען: למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ (דבר' ד א), ולמען ילמדו ויראו את יי' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת (שם לא יב). — ואחרי אוי: מי ישמני שפט בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו (ש"ב יה ד). — ואחרי קריאת קצף וקללה: ה ו י בנים סוררים נאם יי' וכו' ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים והיה לכם מעוז פרעה לבשת (ישע' ל א-ג), א ר ו ר הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו (ירמ' יז ה), א ר ו ר האיש אשר בשר את אבי לאמר ילד לך בן זכר שמח שמחהו והיה האיש ההוא כערים אשר הפך יי' (שם כ יה-יו). — וכמו"כ אחרי אשרי: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד וכו' והיה כעץ שתול על פלגי מים (תהל' א א-ג). — ומצוי אחרי זרוז: ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך (בראש' לא מד), לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה (שופט' יט יג). — וכמו"כ אחרי צווי: ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה (בראש' ו כא), ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה וישבת עמו ימים אחדים (שם כז מג-מד), קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה (שם מד ד), מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו (שם מה ט), לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג יו), לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש (שופט' ד ו), חגר מתניך וקח פך השמן הזה בידך ולך רמת גלעד ובאת שמה וראה שם יהוא בן יהושפט בן נמשי ובאת והקמתו מתוך

אחיו והבאת אתו חדר בחדר ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו ואמרת כה אמר יי׳ משחתיך למלך אל ישראל ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה (מ״ב ט א-ג).—וכן אחרי עתיד כמשמ׳ צווי: ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים והיו למאורת ברקיע השמים (בראש׳ א יד-יה).—וגם אחרי מקור במשמ׳ צווי: המול לכם כל זכר ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם (בראש׳ יז י-יא), לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית יי׳ אלהיכם והיה שם בך לעד (דבר׳ לא כו), הלוך ואמרת אל חזקיהו (ישע׳ לח ה), הלך וקראת את הדברים האלה צפנה ואמרת שובה משבה ישראל (ירמ׳ ג יב), לקוח מאת הגולה מחלדי מאת טוביה ומאת ידעיה ובאת אתה ביום ההוא ובאת בית יאשיה וכו׳ ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות ושמת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול (זכר׳ ו י-יא). — ואחרי מקור במשמ׳ עתיד: עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו (בראש׳ כז מה), בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים (שמות א יז), אל נא תמש מזה עד באי אליך והצאתי את מנחתי והנחתי לפניך (שופט׳ ו יח), עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם (מ״ב יח לב), ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול (יחזק׳ יח כד), עד בא אשר לו המשפט ונתתיו (שם כא לב).—ומצוי מאד אחרי הנה: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת (בראש׳ כח יה), הנה מקום אתי ונצבת על הצור (שמות לג כא), הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ושלחתם בידם אלי כל דבר אשר תשמעו (ש״ב יז לו), הנה עיני אדני יי׳ בממלכה החטאה והשמדתי אתה (עמו׳ ח ח).—ועם בינוני פועל אחריה בכונה של עתיד: הנני מביא את המבול מים על הארץ וכו׳ והקמתי את בריתי אתך ובאת אל התבה (בראש׳ ו יז-יח), הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה (שם כד יג-יד), הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד), הנה ימים באים ונדעתי את זרעך (ש״א כ לא), הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך (מ״ב כ יז), הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנו אל (ישע׳ ז יד), הנה ימים באים נאם יי׳ ופקדתי על כל מול בערלה (ירמ׳ ט כד), הנה ימים באים נאם יי׳ והקמתי לדוד צמח צדיק (שם כג ה), הנה ימים באים נאם יי׳ וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה (שם לא לא), לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש׳ ב יו), הנה ימים באים נאם אדני יי׳ והשלחתי רעב בארץ (עמו׳ ח יא).— ואחרי הנני אל: כה אמר אדני יי׳ הנני אל פרעה מלך מצרים ושברתי את זרעתיו וכו׳ והפלתי את החרב מידו (יחזק׳ ל כב). — ובכלל אחרי בינוני בכונה של עתיד: כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי (בראש׳ ז ד), אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו (שם יז יט), אני מרעיש את השמים ואת הארץ והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם (חגי ב כא-כב). — ויש שאחרי בינוני העבר עם ו ההפוך הוא בכונה של הוה: אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך (ישע׳ סו ט), המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הערבה ובאו הימה (יחזק׳ מז ח). — ועוד אחרי מלים אחרות שהעבר עם ו ההפוך יש לו כונה של הוה או עתיד: כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם (בראש׳ מז כב), ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אתם מסבלתם (שמות ה ה), רק באבתיך חשק יי׳ לאהבה אותם וכו׳ ומלתם את ערלת לבבכם (דבר׳ י יה-יו), הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו (מ״ב ה ו).—ואחרי שבועה: אני יי׳ והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם (שמות ו ו), אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש נאם יי׳ ושלמתי לך בחלקה הזאת (מ״ב ט כו), חי אני נאם אדני יי׳ ועשיתי כאפך ובקנאתך (יחזק׳ לה יא), על כן נשאתי ידי עליהם נאם אדני יי׳ ונשאו עונם (שם מד יב).—ואחרי כה אמר: כה אמר אדני יי׳ ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה (יחזק׳ יז כב), כה אמר יי׳ ונפלו סמכי מצרים וירד גאון עזה (שם ל ו).— וכחשש ותקוה וגזמה לעתיד וכיוצא בזה: כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי (בראש׳ כ יא), כי עתה הרחיב יי׳ לנו ופרינו בארץ (שם כו כב), גם את הארי גם הדוב הכה עבדך

והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם (ש"א יז לו), אך איש אל ירב ואל יוכח איש וכו' וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה (הוש' ד ד-ה), וישכח ישראל את עשהו ויבן היכלות ויהודה הרבה ערים בצרות ושלחתי אש בעריו ואכלה ארמנתיה (שם ח יד). — ולהודות מעשה שיעשה כזמן עתיד או אחרי מעשה אחר : כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם באלהים (בראש' ג ה), ערב וידעתם כי יי' הוציא אתכם מארץ מצרים ובקר וראיתם את כבוד יי' (שמות יז ו-ז), וביום פקדי ופקדתי עלהם חטאתם (שם לב לד), זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו והובא אל הכהן ויצא הכהן אל מחוץ למחנה (ויקר' יד ב-ג), בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד (שם כו כו), בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקלו (דבר' ד ל), בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים (ש"א י ב), במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו (מ"א יג לא), בשלש שנים בשני שביר ונקלה כבוד מואב (ישע' יז יד), הלוא (חפצתי) בשובו מדרכו וחיה (יחזק' יח כג), בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם (שם כו), כבואה וידעתם כי אני אדני יי' (שם כד כד), הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך (משלי כד כז). — ולהורות יחס והצטרפות בין שני משפטים, שהשני משלים את הראשון, כמו לתשובת התנאי וביוצא בזה, קצת במשמ' אז : אם תמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם (בראש' יח כו), ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת (שם כד ח), אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה (שם לב ט), אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי (שם לג י), ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו (שם לד יז), ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה (שם מז ו), אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יז), והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעון לקלך ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה (שם ד ט), ואם מן העוף עלה קרבנו ליי' והקריב מן התרים או מן בני היונה את קרבנו (ויקר' א יד), והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בטנה ונפלה ירכה (במד' ה כז), ואם אין מושיע אתנו ויצאנו אליך (ש"א יא ג), ועתה אראה פני המלך ואם יש בי עון והמתני (ש"ב יד לב), אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם (מ"ב ז ד). — ואחרי כי, וכי : וכי ירק הזב בטהור וכבס בגדיו (ויקר' טו ח), איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו (שם כד טו), וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (שם כה לה), כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (דבר' כ י), כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך (שם כב ח). — ולשאלה ותמה אחרי הסבה : בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה (יחזק' יח יג). — ואחרי הנחה אפשרית : לו איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה (מיכ' ב יא). — ואחרי הנחה מוחלטת : כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל (שמות יב טו), מכה איש ומת (שם כא יב), והיה כל הנשוך וראה אתו וחי (במד' כא ט). — ואחרי מקור של תנאי : בעברכם את ברית יי' אלהיכם וכו' וחרה אף יי' בכם ואבדתם מהרה (יהוש' כג טז). — ואחרי מלת הסבה : יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון וכו' ושפח אדני קדקד בנות ציון (ישע' ג טז-יז), לפני יי' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי' על ישראל ושחקתי לפני יי' (ש"ב ו כא). — ואחרי שמות כשהפעולה המצטרפת אליהם תפול בעתיד : וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה' (בראש' יז יד), כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עלהם הברד ומתו (שמות ט יט), ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שם כא יג), איש אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו (שם ל לג), ואשה אשר ישכב איש אתה שכבת זרע ורחצו במים וטמאו עד הערב (ויקר' טו יח), והנפש אשר תפנה אל האבת ואל הידענים לזנת אחריהם ונתתי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו (שם כ ו), והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יי' עמנו והטבנו לך (במד' י לב), ודבר מה יראני והגדתי לך (שם כג ג), והאיש אשר יעשה בזדון וכו' ומת האיש ההוא (דבר' יז יב), הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי וכו' ומת הנביא ההוא (שם יח כ), אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה (יהוש' טו טז), הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים (ש"א כה כז), המדבר אליך והבאתו אלי (ש"ב יד י), כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי (ישע' נו ו-ז), והנביא והכהן והעם אשר

יאמר משא יי׳ ופקדתי על האיש ההוא (ירמ׳ כג לד), והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו (שם כז יא), חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו (יחזק׳ יז יט), ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכ׳ ג ה).

ו) המהפכת העתיד לעבר הבוא אחרי עבר פשוט להמשך הספור בזמן העבר, ולהגיד מעשים ומאורעות ומעמד ענינים שהם המשך זמני או הגיוני למה שהוגד מקודם: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תהו ובהו וכו׳ ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור (בראש׳ א א-ג). והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה יי׳ אלהים ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל וכו׳ ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון (שם ג א-ד). והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את יי׳ (שם ד א). זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם (שם ה ב). כנמרד גבור ציד לפני יי׳ ותהי ראשית ממלכתו בבל (שם י ט-י). ובארבע עשרה שנה בא כדר-לעמר והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים בעשתרות קרנים וכו׳ וישבו ויבאו אל עין משפט וכו׳ ויצא מלך סדם וכו׳ ויערכו אתם מלחמה (שם יד ה-ח). ואברהם זקן בא בימים ויי׳ ברך את אברהם בכל ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי וכו׳ ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי וכו׳ ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה וכו׳ ויקח העבד עשרה גמלים וכו׳ ויברך הגמלים מחוץ לעיר (שם כד א-יא). וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר (שם כו יה). אשר נתן יי׳ לנו וישמר אתנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידנו (ש״א ל כג). הכו החצבם איש לקרת רעו גרזן על גרזן וילכו המים מן המוצא אל הברכה (כתב׳ השלח, שורה ד-ה). באשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם (ירמ׳ ה יט). לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו (איוב ג כג). כציץ יצא וימל ויברח כצל (שם יד ב). ביום קראתי ותענני תרהבני בנפשי עז (תהל׳ קלח ג)—ואחרי הִנֵּה: הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי (בראש׳ יט יט), ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו בכספנו במשקלו ונשב אתו בידנו (שם מג כא), והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפל על הנערים וימותו (איוב א יט).—ואחרי בינוני: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה (בראש׳ כ יב), מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא (שם כז לג), ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פננה ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים (ש״א א ב), העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי ההלכים בשררות לבם וילכו אחרי אלהים אחרים (ירמ׳ יג י), ואדני יי׳ הצבאות הנוגע בארץ ותמוג (עמו׳ ט ה), האל המאזרני חיל ויתן תמים דרכי (תהל׳ יח לג). ובתו שארה ותבן את בית חורון התחתון (דהי״א ז כד). — ואחרי מקור: כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדלה (בראש׳ כז לד), ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי (שם לט יח), בקרבתם לפני יי׳ וימתו (ויקר׳ טז א), ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו (במד׳ ז פט), בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (שם יב יב), ובשלח יי׳ אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי יי׳ אלהיכם (דבר׳ ט כג), מכתב לחזקיהו מלך יהודה בהלתו ויחי מחליו (ישע׳ לח ט), במרעיתם וישבעו (הוש׳ יג ו), ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה (יחזק׳ יח כז), יען עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה ויאשמו אשום (שם כה יב), יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט בנפש (שם יה), בצאת האיש קדים וקו בידו וימד אלף באמה ויעברני במים (שם מז ג), ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך (תהל׳ נ יו). — ואחרי הנרה זמן המעשה: ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק (בראש׳ כב ד), בשנת מות המלך עזיהו ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא (ישע׳ ו א), כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר (שופט׳ יא טו), וכעת מותה ותדברנה הנצבות עליה (ש״א ד כ). ובשוב דוד מהכות את הפלשתי ויקח אתו אבנר ויבאהו לפני שאול (שם יז נז), בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש (שם כא ו). — ואחרי עתיד בכונת עבר: ירכבהו על במותי ארץ ויאכל תנובת שדי וינקהו דבש מסלע (דבר׳ לב יג), ויאמר אעלה

אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם (שופט' ב א). — ואחרי לו: לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (ישע' מח יח-יט). — ואחרי הגדת סבה ומטרה: למען עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך (ישע' מה ד). — וכשני עתידים מהפכים שבא זה אח"ז יש שתבא הראשונה בבונה של סבה להשניה: וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל (כרא' כח ח-ט), ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא וכו' וישמע ראובן ויצלהו מידם (שם לז יט-כא). — וכמו פרוש להקודם, מפני ש: ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו (שמות ב י), ר"ל מפני שאמרה. ויקרא את שמה אבן העזר ויאמר עד הנה עזרנו יי' (ש"א ז יב). — ואחרי עבר קצת במשמ' ואף-על-פי-כן: כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (כרא' לב לא), ולא המציתך ביד דוד ותפקד עלי עון האשה היום (ש"ב ג ח), ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב ותבלעני (איוב י ח). — ואחרי שמות במשמ' ואעפי"כ, או לכן: הגמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם, שפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם, מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו (משלי ל כה-כז). — ומצוי הרבה במשמעה של לכן: מבלתי יכלת יי' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במד' יד טז), יען מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך (ש"א טו כג), מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז (ישע' מח ד-ה). — ואחרי שם או פעל, במשמ' וכנוגע לפלוני: ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם הוא את טבח (כרא' כב כד), ואשר לא שם לבו אל דבר יי' ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט כא), כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר וכו' (שם לח כד), והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו וילונו עליו את כל העדה (במד' יד לו), וכל איש ישראל בראותם את האיש וינסו מפניו (ש"א יז כד), כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג (ש"ב ד י), בניהם אשר נתרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עבד (מ"א ט כא), ובני ישראל הישבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם (שם יב יז), והעם הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר נבוכדנאצר מלך בבל ויפקד עליהם את גדליהו (מ"ב כה כב), כי על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה (ירמ' ו יט), שתי המשפחות אשר בחר יי' בהם וימאסם (שם לג כד), והנשברת ותעמדנה ארבע תחתיה (דני' ח כב), ר"ל ומה שנוגע לקרן הנשברת הנה עמדו וכו'. — ובסוף ספור המעשה בעין חתימת האמור קודם, קצת במשמ' וכבן: ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה וכו' ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר (כרא' כג יט-כ), וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע וכו' ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן (ש"א יז מט-נ), וידבקו פלשתים את שאול וכו' וירא נשא כליו כי מת שאול ויפל גם הוא על חרבו וימת עמו וימת שאול ושלשת בניו וכו' (שם לא ב-ו), ר"ל הנה ככה מת שאול עם בניו. — וכמו תולדה להאמור קודם, קצת במשמ' אם-כן: ויאמר יי' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ועדנו מחזיק בתמתו ותסיתני בו לבלעו חנם (איוב ב ג), ר"ל אם-כן, מה שהסיתני בו היה חנם. — ואחרי עבר בבונה לפעולה נבחית: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון (ישע' ג טז). — ואחרי עבר במשמ' כי אז היה כך: אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי (ירמ' כ יז). — ואחרי שאלה: למה נחבאת לברח ותגנב אתי ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה (כרא' לא כז), מי את ותיראי מאנוש ימות (ישע' נא יב), יי מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו (תהל' קמד ג), אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי (איוב ט טז). — וכמשמ' לכן: למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה (כרא' יב יט) [1].

בזמן קדום שמשה ו גם לסימן קשור הסמיכות בין שני שמות [2], אך לא נשמר משמוש זה גם בספרותנו הקדומה אלא במלים אחדות: האזינה עדי

[1]) פרטי שמושי האות ו ובפרט ו ההפוך נסדרו באן ברבם עפ"י ספרי הדקדוק של בטכר, קניג וגיז' קויץ.

[2]) לא נתברר לחכמי הלשון מקור סמיכות זו. קצתם (אולסה' ואחרים) ראו בה שארית מסימני הנטיה הקדומים וסברו שחולם זה בא במקום קול פתח ארוך קדום. על דעה זו ערער ברט והחליט כי מקורה בנטיית הסמי' של שמות הקרבה אבו, אחו, חמו, בנו. — וכבר העידו חוקרים אחדים כי בקצת מקומות נהונה סמיכות זו גם בערב' ההמוניה (MOS, III, 2, 82).

בְּנוֹ [1]) צפר (במד׳ כג יח), נאם בלעם בְּנוֹ [1]) בער (שם כד ג), בהמה ורמש וְחַיְתוֹ ארץ למינה (ברא׳ א כד), כל חַיְתוֹ שדי אתיו לאכל כל חַיְתוֹ ביער (ישע׳ נו ט), ורבצו בתוכה עדרים כל חַיְתוֹ גוי (צפנ׳ ב יד), כי לי כל חַיְתוֹ יער (תהל׳ נ י), נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לְחַיְתוֹ ארץ (שם עט ב), ישקו כל חַיְתוֹ שדי ישברו פראים צמאם (שם קד יא), תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חַיְתוֹ יער (שם כ), ההפכי הצור אגם מים חלמיש לְמַעְיְנוֹ מים (שם קיד ח).

במספרים תשמש ו במקום המספר ששה: מהו סוד שנותיו של אדם ס׳ ששים ו׳ ששה ד׳ ארבעה הרי שבעים שנה (תנחומא, לך לך כג).

במלים הלשון העברית אין צרופי וב, וג, וז, וח, וט, וכ, ומ, ונ, וס, ופ, וצ, וק, וש (מנחם בן סרוק).

°וָאו, — עי׳ *וָו.

°וַאי, — עי׳ *וַי.

°וַדָּא, וַדָּאו, וַדָּאָה, וַדָּאִם, — עי׳ וַדַּאי.

*וַדָּאָת, ש״נ, מ״ר וַדָּאוֹת, — ידיעה ברורה שאין ספק בה, Gewissheit; certitude; certainty: ומה ספיקות שלכם כך ודאות שלכם על אחת כמה וכמה (ב״מ פג:). ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות (מו״ק ה:).

°וַדָּאוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא ודאי, שאין בו ספק: שאין לתת לה (לחכמת הרפואה) שם הכמה אלא שם מלאכה בהיות שהיא דבר נפעלת ואין לה ודאות בהכמה (אולה״ת לר״י אהלון ה א). שהמושג לו לאדם באחד מחושיו יוסיף לו ודאות על הנאמר לו דרך הגדה ועדות (בו״ת תמת ישרים לד).

*וַדַּאי, ת״ז, לנק׳ וַדָּאִית, מ״ר וַדָּאִים, וַדָּאוֹת, — שאין בו ספק, gewiss; certain; sure: חטאת ואשם וודאי מכפרין (יומ׳ ח ח). שאינו נערך אלא זכר ודאי ונקבה ודאית (ערכ׳ א א). האל הגדול הגבור והנורא וכו׳ והאמיץ והודאי והנכבד (ברכ׳ לג:). אם אמר הריני תורם תורם ומחשב זו היא הרומה ודאית (תוספתא תרומ׳ ה ו). נקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגינוס (ערכ׳ ד:). ובלבד שתהא הר״מ ודאית (רמב״ם תרומ׳ ג טז). שמא יאמר הרואה חיה ודאית היא (הוא, יו״ע ג). ספק דרוסה אסורה עד שתבדק בדרוסה ודאית (הוא, בתיע׳ ה יא). —ומ״ר: מניין למתחייבי חטאות ואשמות וודאין שעבר עליהם יום הכפורים שחייבין להביא אחר יוה״כ (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). היו עליה חמש לידות ודאות חמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד (כ״כ קסו.). אומרים לנתבע או תן לו כל מה שגלגל עליך מטענות ודאיות או השבע והפטר (רמב״ם טו״נ א יג). — וכמו שֵׁם: אין מעשרין את הודאי (שבת ב ז). על ודאי מגען שהוא ספק טומאתן שורפין את התרומה (טהר׳ ד ס). עד שלשה ימים ודאי מכן ואילך ספק (תוספתא תרומ׳ ד ת). ישראל שהיו לו עשרה פטרי חמורים ודאי בתוך ביתו שנפלו מבית אבי אמו כהן (בכור׳ יא.). סוטה ספק היא ועשאוה כודאי (נדה ג.). כל שודאי מטמא חולין גזרו על ספיקו (שם ז.). ואין ספק מוציא מידי ודאי (ע״ז מא:). אם היתה לו טענת ודאי משביעו עליה ומגלגל בה כל מה שירצה (רמב״ם, שלוח׳ ובותפ׳ ט ז). ודאן (של האסורים לבוא בקהל) בודאן מותר ודאן בספיקן וספיקן בספיקן אסור (קדוש׳ ד ג). אין לי אלא ודאיהם ספקותיהם ואנסיהם ושגגותיהם מנין ת״ל עונות לכל עונות (ספרא, אחרי קסג). התרומה ודאה אוסר במאה וספיקה אוסר בחמשים (רמב״ם, תרומ׳ יד ת). — ובמשמ׳ תה״פ: (יצא) כוכב אחד ודאי יום שנים ספק לילה שלשה ודאי לילה (ירוש׳ ברכ׳ א א). אשה ודאי מדליקה (נר חנכה) (שבת כג.). ראשונים ודאי יין אחרונים ודאי חומץ אמצעיים ספק (ב״ב לו.). אמר יהודה ודאי זה ירא שמים הוא (מד״ר ברא׳ לג). אמר (סמאל) ודאי שאין המלאכים יכולין ליטול נשמתו של משה (שם דבר׳ יא). אחריתו כנחש ישך ודאי כנחש מה הנחש קלל האדמה בשבילו שנאמר ארורה האדמה בעבורך כך היין נהקלל שלישו של עולם בשבילו (תנחומא שמיני ז). —ועם ב בראשו, בודאי: וכיון שראה הקב״ה את בית המקדש אמר בוודאי והו ביתי וזהו מנוחתי שבאו אויבים ועשו בו כרצונם (מד״ר איכה, פתיח׳). שתי כתי עדים המכחישות זו את זו וכו׳ אין כאן עדות שהרי בודאי אחד מהן שקר ואין ידוע מי הוא משניהן (רמב״ם, עדות כב א). ועי׳ עוד וַדַּי, וַדַּיי.

וָדָה,
ממנו *וַדָּאָה, *וַדַּאי, °וַדָּאוּת, וִדָּה.

°וִדָּה, פ״ע, עבר וִדֵּיתִי – במו התְוַדֵּיתִי: ודיתי עם שמים להזכיר גבורות גשמים (ר״א קליר, גשם, אפיק מען).

— [1]) נמסר: סבי׳ בְּנוֹ.

וַדָּה, הִתְוַדָּה, — עי' יד ה.

*וִדּוּי, ש"ז, מ"ר וִדּוּיִים,— ספ"ס, מה שאדם מתודה על חטאיו וכדומה: שהמעשר והבכורים טעונים הכאת מקום וטעונים ו י ד ו י ואסורין לאונן (בכורים ב ג). כל היום כשר לקריאת המגילה וכו' ו ל ו י ד ו י הפרים ו ל ו י ד ו י המעשר ו ל ו י ד ו י יום הכיפורים (מגי' ב ה). מצות ו י ד ו י ערב יום הכיפורים עם חשיכה (תוספתא יוה"כ ה יד). מתפלל שבע ואם רצה לחתום ב ו ד ו י חותם וצריך לפרוט את החטא (שם). ועיקר ה ו י ד ו י הוא אבל אנחנו חטאנו (טאו"ח, יוה"כ תרז). בתפלת מנחה עיוה"כ אינו חותם ב ו י ד ו י אחריה (שם).— ואמר הפיטן: קבע תורתך ולבנים תשנה, ו ד ו י נמוך ומקרא רם תענה (אזה' לר"א הזקן). על חטא שחטאנו לפניך ב ו ד ו י פה (תפי' ר"ה ויוה"כ). הוספנו בחטאינו חמה להבעיר, המתנדבים בבני בית להפעיר, ומה יעצור בח רב וצעיר, ו ד ו י יפלל לקדיש ועיר (סליח' יוס א, אין מי יקרא).—ובבנ': שכיפר לו (לעכן) ו י ד ו י ו (סנה' ו ב). נתודה ושחטו ונשפך הדם וכו' צריך להתודות עליו פעם שנייה או כבר יצא ב ו י ד ו י ו של ראשון (ירוש' יומ' ו מג ג).—ומ"ר: ונהגו שהגלקה אומר ו י ד ו י י ם בשעה שנלקה (מנהגים).

*וַדַּי, ודיי, — כמו וַדַּאי: אמר רבן שמעון בן גמליאל מעשה ששילח לי ר' יוסי בר' אתרוג בציפורי ואמר זה בא לידי מקיסרי ולמדתי בו שלשה דברים שהיה ו ו ד י י והיה טמא ולא היה בידו אלא זו בלבד (תוספתא דמאי ג יד). מעשה בלפה שהביאו למחוזא יצא רבא וראה שהיא במושה אמר זו ו ו ד י מאתמול עקרוה (הלכ' פסוקות, יו"ט). יכול לומר ו ד י י מסרתי ושלי מסרתי (שם 65). תרומה אוסרת ב ו ו ד י י ה במאה וספיקה בחמשים (ירוש' תרומ' ד מג.). מה אם מילה ש ו ו ד י י ה דוחה את השבת אין ספיקה דוחה את יום טוב כיסוי הדם שאין ו ו ד י י ו דוחה את השבת אין ספיקו דוחה את יו"ט (שם ביצה א ס.).

*וַדַּע, ש"ז,— מין ממיני צדף הים, ישמש לרפואה, Art Muschel; esp. de coquillage; sp. of shell: ודע מהותו הוא צדף בלו מגן הדג (קאנון, לוח הסמים).

*וַהּ[1], —מלת קריאה של שמחה: הקב"ה חכם והוא מכניסם (את הרשעים) בגיהנם והן אומרים זו היא

[1]) בערב' ואה a) לשמחה.

a) وَاهٍ.

גיהנם של הקב"ה ואח"כ הוא מוציאן לשלג והן אומרים זו היא צינה של הקב"ה בתחלה הם אומרים ו ו ה ולבסוף הם אומרים ווי (פסיק' דר"כ, עשר תעשר). בשעה שהצדיקים נוטלין גדולה חדוה ושמחה בעולם ו ה ו ה בעולם וכו' ו ה שמלך דוד וכו' ו ה שמלך שלמה וכו' ו ה שמלך אסא (מד"ר אסתר, ויהי). כשהצדיקים מתגדלין בעולם הכל ששין ושמחים כשהומלך דוד הכל אמרו ו ה מלך (אגד' ברא' לה).

וָהֵב[1], ש"ז,—נקע קטן של מים עומדים בין ההרים, Lache; mare; pool: על כן יאמר בספר מלחמת יי' את וָהֵב [2]) בסופה ואת הנחלים ארנון ואשר הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב ומשם בארה הוא הבאר אשר אמר יי' למשה אסף את העם ואתנה להם מים (במד' כא יד-יז).

*וָהוּ, —הוא השם המפורש יהוה, לפי ההברה שהיה נשמע במקדש בקריאה בצבור בקול של תרועה בשעת הקפת הערבות בימי החג: בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא רבי יהודה אומר אני ו ה ו [3]) הושיעה נא (סוכה ד ה).

[1]) משקל גָּדֵר, ועי' בהערה לקמן. — [2]) כך ברוב הספרים א ת ו ה ב בשתי מלים, ופרשו חכמי התלמוד המלה והב בדרך דרש מלשון אהבה, ות"א ורש"י פרשוה כמשמ' י ה ב, ושאר המפרשים, ריב"ג וראב"ע, וכמו"כ רוב החרשים אמרו שהוא שם מקום, ומקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות עפ"י נוסח' התרגומים: זהב, להב, וכיוצא בהן. ואולם לפי ההקבלה עם חצי השני של הפסוק רגלים להשערה כי גם ו ה ב הוא שם למקוה מים או נחל וכדומה. ובאמת בערב' נגזר מן השרש ו ה ב a) שֵׁם מוֹהֲבָה b) לנקע קטן של מים, ובפרט למים עומדים בנקיעים בין ה ר י ם, ובאלף במקום ה אִלְוָאֲבָה c), נקרה בסלעים יעמדו בה מים. אך בספר ירושלמי א ת ו ה ב מלה אחת, ובן העיד רד"ק שמצא בכ"י מלה אחת, ואפשר שהוא התפעל מדב"ע מן פעל וָהֵב, אך קשה לברר הכונה האמתית של פעל זה.

[3]) התלבטו המפרשים בפרוש שתי המלים אני והו ולא מצאו ידיהם ורגליהם. רש"י פרש כי אני והו בגימ' אנא ה' והוסיף עוד וז"ל: ועוד משבעים ושתים שמות הן הנקובים בשלש מקראות הסמוכין בפרשת ויהי בשלח ויסע וגו' השם הראשון והו וי"ו של ויסע ה"א דבל הלילה וי"ו דויט ושם השלשים ושבע הוא אני אל"ף דמאחריהם ונו"ן ראשון דהענן בחשבון של מפרע ויו"ד דרוח קדים. ע"כ.

a) وهب b) موهبة c) الوابة

ואין צרך להרכות דברים כדי להראות כמה מן הזרות יש בפרוש זה ועד כמה מן הנמנעות הוא שבתפלת צבור בבית המקרש כזמן ההוא השתמשו כשמות עפ"י צרופים תמוהים כאלה, וזהו המקום היחיד בכל פרושיו של רש"י על המקרא והש"ס שדעתו הצלולה לא עמדה לו להצילו מהמשך אחרי פרוש כ"כ לא טבעי. וככר הקשו התוספות על פרושו ואמרו: ועדיין צריך טעם לזה למה נשתנו שני שמות הללו דאמרינן להו טפי מאחריני, ותרצו שם: משום דדרשינן באיכה רכתי קרא כתיב (כיתזקאל א) ואני בתוך הגולה וקרא דכתיב (כירמ' מ) והוא אסור כזיקים ככיכול הוא בעצמו והיינו הושענא שיושיע לעצמו. ע"כ. והוא פרושו של ר"ת שם: פי' על השכינה הדברים אמור' כדכתיב ככל צרתם לו צר. והביא פרוש זה גם הרמב"ם כשם הגאונים והביא גם פרוש רש"י, וכעצמו פרש כי הכונה כאני והו להפסוק אני אני הוא, וז"ל: וכאלו אמר אתה שאמרת ראו כי אני אני הוא הושיעה נא. ע"כ. מכל זה נראה כי לא נתקררה דעתם של המפרשים כהפרושים שמצאו ולכן חפשו פרושים אחרים, וכאמת כל כעל טעם יחוש כי כלם דחוקים ואין אחד מהם יכול להניח הדעת, וככר העירו שאר נושאי כלי הש"ס, מהרש"א ומהר"ם, כי עדיין קשה למה שנו מנוסחת הכתוב. ומלכד הדחק שכפרושים האלה תְּמָה גדולה היא, איך אפשר שתפול מחלקת ב מ ע ש ה, ש ה י ה נ ע ש ה ככל כך פרסום, כתפלה כצבור כמקרש? הלא כל סגנון המשנה מעיד שיש כאן עדות של ע ד י ר א י ה ו ש מ י ע ה איך היה סדר מצות ערכה במקדש, ואיך אפשר ששני עדי ראיה ושמיעה, ת"ק ור' יהודה, העידו עדיות מתחלפות כל כך? ואעפ"י שגם כמה שהיו אומרים בשעת פטירתם יש שם עדיות מהחלפות, שת"ק העיד שהיו אומרים יופי לך מזכח ור"א שהיו אומרים ליה ולך מזבח, מ"מ אין הרי ככה וו כהרי ככה הראשנה, כי כמה שהיו אומרים כשעת פטירתם אין החלוף כין שתי העדיות כל כך גדול, ומלכד זה כאמת אפשר שמקצתם אמרו כנוסחה של הת"ק ומקצתם כנוסחה של ר"א, כי זו לא היתה הפלה עפ"י נוסח קבוע, אלא היה רכר של רשות שהיו אומרים כשעת פטירה, לא כן במה שהיו אומרים כעצם שעת ה ה ק פ ה כהדרת קדש, אי אפשר שלא כל הקהל אמרו נוסח אחד, ואיך אפשר חלוף גדול כזה, שנוסחת הת"ק היא מקרא כצורתו שהיה ידוע ומפורסם ונהוג כתפלות המקדש, ונוסחת ר' יהודה היא דברים תמוהים וזרים שאין להם כל משמעה טבעית? אבל, האמת היא, שלא כא כלל ר' יהודה לחלוק על עצם עדותו של הת"ק ולא היה כדעתו כלל להעיד שלא היו אומרים את הפסוק אנא ה' הושיעה נא, ובעדות זו של הת"ק אין שום נדנוד של ספק ופקפוק אלא שר' יהודה, שהוא היה מדקדק מאד כלשון, כמו שמעידים עליו כל דכריו כענין פרושי המלים שהיה ספק כהן להכמים, הוא רצה למסור מ ס ו ר ה מ ד ו י ק ת א י ך אמרו את המלים אנא ה' הושיעה נא, כמו ששמעו אזניו כצאת המלים האלה מפי הצבור, והעיד שאת המלים א נ א ה' אמרו א נ י ו ה ו, ר"ל שבקריאה נגונית כהדרת קדש בצבור במקדש היתה

המלה אנא נשמעת כמו אני, והשם המפורש כמו ו ה ו. והו הפרוש היותר ט ב ע י של עדותו של ר' יהודה, ועדות זו היא חשובה מאד מפני שזו היא המסורה ה י ח י ד ה ה נ א מ נ ה מצורת קריאת שתי מלים, שהאחת מהן היא כל כך קדושה. זו מסורה איך קראו שתי המלים האלה בעוד הלשון כחיה הטבעיים. לפחות כקריאה נגונית כצכור במקדש. וקריאה זו של אלה שתי המלים לא היתה מלאכותית, כ כ ו נ ה לצרופי שמות, אלא ט כ ע י ת, ר"ל שבצורה זו יצאו אז שתי המלים כעצמן מכלי הדכור עפ"י טבע קריאת המלים כתנועותיהן כזמן ההוא. ועי"ז תתאמתנה לנו שתי מסורות של המדקדקים הראשונים שלנו, שרוב החדשים פקפקו כהן וקצתם דחו אותן. האחת היא כנגינת המלה אנא, שהעיד רד"ק כי היא לעולם מ ל ע י ל, ואעפ"י שגם קצת מדקדקים הראשונים סכרו שנגינתה היא מלרע, אעפי"כ ככר הוכחתי כהערה למלת אנא כי העקר היא כעדות רד"ק, ולא כמו שהחליטו רוב החדשים, שהיא מלרע, עין הערה לערך אנא. והמסורה השניה היא כענין קריאת שוא נע לפני אותיות גרוניות, שהעירו כל המדקדקים הקדמונים שקריאתה היא כתנועת אות הגרונית שלאחריה וז"ל: אבל אם תצטרף (השוא) עם אחד מן ארבעה אותיות אחה"ע יהיה דרכה על דרך נקוד האות השני שכתיכה כמו כְּהונות ידיהם ורגליהם וכו' בְּאֵר מְאֹד שְׁאַר מְעוּבָה (דה"ע יא, סדר הבוא). וז"ל של ר"י חיוג: שאם היה אחר השוא אהד מאותיות אחה"ע השוא נע יתנועע כצורת האות לעולם נְחושת, קְהָת, שְׁאִי סביב, וּרְאוּ כגוים, שְׂאוּ נס, ידמה כשוא לנוע האות כאזני השומעים, וכן כהונות ידיהם, ע"כ. וכן הורית הקורא: כל אות שיהיה תחתיו שוא והיה סמוך לאחד מאותיות אחהע יצא אותו השוא כ מ ל ך (ר"ל תנועה) שהיא תחת אות אחהע הסמוך והוא כמלך חטף קל כמו ואם ככה יצא הואו כחרק חטף וכו' כאלו הוא נקוד וְאִם וכו' וְאָמרו וכו' כאלו הוא וְאָמרו וכו' וְהָיה כאלו הוא וְהָיָה וכו' לְעולם כאלו הוא נקוד לְעוֹלָם (כעל ידיעת הבוא). עפ"י שתי דמסורות האלה ועפ"י טבע הברת האות י יתכאר לנו כדרך טבעי מה ששמע ר' יהודה המלים אנא ה' כמו א נ י ו ה ו. כי כסבת הנגינה על התנועה הראשונה של המלה אנא, בפרט כקריאה המשוכה בקצת וזמרה כהדרת קדש, נתקצרה כהכרח התנועה השניה הסופית שתחת הנון של המלה אנא, ולא נשאר ממנה אלא כחצי תנועה, וכדרך טבעי נטתה לעומת קול הסגול, כמו שנטה הפתח הקצר הקדום של הלשון השמית לעומת קול הסגול בעברית, וכמו שאנו רואים נטייה זו גם כערב' ההמונית שברוב השמות הפתח הסופי שלא כנגינה נתגון בגון קול הסגול, ואת ה ק ו ל הזה של תנועת הנון של אנא צִין ר' יהודה כאות י כסוף, כמו שהיה נהוג אז לצַיֵן קול זה ב כ ה י ב, קודם המצאת הנקוד, כמו שהעתיקו מלים רומיות שיש להן התנועה e בסוף כאות י כסוף, כמו vive domine. ביבי דומיני והאות י, כפרט שואית, היתה יוצאת כהכרה דומה לאות א, וכמו שאמרו לפעמים ה א י ש במקום ה י ש, א י ש

וָהוֹג[1], ש"ז, מ"ר וְהוֹגִים, סמי' וְהוֹגֵי, — יוקד, לוהט, ובהשאלה: כי הומי המולה בהגה יהודוך, כי וְהוֹגֵי[2] ותיקיך בועדם יועדוך (יוצר יוה"כ. כי אדוקי).

וָו[1], ש"ז, מ"ר וָוִים, — א) כעין אגמון, בד עץ או ברזל, פחות או יותר ארוך וראשו כפוף ומשמש לתלות בו דברים וביוצא בזה, hook ; crochet ; Haken : עשה (משארית הכסף) וָוִים[3] לעמודים וצפה ראשיהם (שמות לח כח). וָוֵי העמדים והשקיהם כסף (שם כז י). ארבעה עמודי שטים מצפים זהב וָוֵיהֶם זהב (שם כו לב). כל עמודי החצר סביב מחשקים כסף וָוֵיהֶם כסף (שם כז יז). — ועי' *משלית. — ב) *ו א ו, וכמו"כ *ו י ו, שֵׁם להאות ו[3], Name des Buchst. ו ; name of the ו ; nom de ו : ושעיר ו י ו מוסיף על ענין ראשון (ירוש' שבוע' א לג.). אלו בתובין חסרין ו י"ו וקוראין ב ו י"ו וכו' אלו בותבין וי"ו וקוראין יוד (מס' סופרים ז א-ד). שהיו אומרים ו א"ו דגחון חציין של אותיות של ס"ת (קדוש' ל.). אל"ף יו"ד ו י"ו נקוד למ"ד אינו נקוד (מד"ר ברא' מח). נקוד על ו א"ו של ובקומה (שם נח). עפרן כתיב חסר ו א"ו (שם נח). — ראה אביי (בהשטר) ו ו שהיה לו מקום (הלכ' פסוק', ממונות). — ואמר המליץ: וחסר וָו מסוה, וְהָוו במסוה, בְּוָו מקוה מטוה, ואף וָו צוארים (דונש על מנחם, לדורש התכמ'). ולו כַּוָּיו יקרא, בפתרונו מדה, ואסר מתרה, והתיר נאסרים (שם). ואם לכך מלאך על פגם את, לכה אל וָו אשר שת התו להוח (ר"ש גביע הזהב, מריבה). — ומ"ר: כתב לאלפים עיינים וכו' ל ו ו י ם יודים וליודים ו ו י ן לויינין נונים ולנונים זיינים (ספרי ואתחנן לו). כתב זה

במקום י ש י, וכמו שמעידה על זה כפרט העתקת הירונימוס הרבה מלים בתנ"ך שתחלתן י באות i ולא באות j, כמו יגר — igar, ידידה — idida, עי' בהערה לאות י, וכמו שאומרים גם בערב' ההמוני' אִד במקום יד. ובהיות שאות שואית שלפני אות גרונית היתה נקראת בתנועת האות הגרונית על כרחך שהיו קוראים את ההברה הראשנה של שם המפורש יְהוּ (כידוע החולם הוא תנועה מאוחרת במקום השורק השמי הקדום) אֶהוּ ד"ל וַהוּ, כמו שכבר נתברר שקריאת וּ שרוקה היא אוּ, כמו שהזכיר בפרוש ד"י חיוג המלים וּראוּ, שְׂאוּ, שצריך לקרא וּראו, וּשְׂאו. וראיה לדבר כי הברה כזו, של י שואית שאחריה אות שרוקה, היתה נקראת לפנים באופן זה, הוא השם ירושלם, שעפ"י עדות מכתבי תל אלעמרנה היתה שמה הקדום אֻרוּשלם, וכמו קריאת יְדוּ היתה אֻרוּ כן קריאת יְהוּ היתה אהוּ או וּהוּ, רק בשמות של חול, כשמות האנשים יהושע וכדומה, שנו אולי קצת ההברה וקראו כמו שקראו י שואית בראש המלה לא לפני אות גרונית, והוא בקול פתח, כמו שהעיר ד"י חיוג שם: אם היה שוא באות הראשון מהמלה יתנועע בפתח כמו בְּראשית, גְּדולים, קְדושים, והדומה להם, כדי שלא תדמה להבדת שם המפורש שנשמר בודאי בטהרתו הקדומה, ואף על פי כן, בודאי זה החלק מן השם המפורש, אפילו בהברתו הקדומה, לא היה השם המפורש שהיו נמנעים להגותו זולתי הכהן הגדול בקדש הקדשים, הואיל וזה החלק היה נהוג בראשי שמות של אנשים, רק השם בן ארבע בלו היה שם המפורש שהיה אסור להגותו. והנה יש לנו עתה מסורה נאמנה, שאין כל ספק בה, איך היתה קריאת השם המפורש במקדש, ונתאמת כמו"כ על ידי מסורה זו שהנקוד המקובל של שם המפורש יְהו שהוא יְהוּ הוא הנקוד האמתי, ולא כמו שהחליטו כמעט כל החדשים שזו היא נקודת השם אדני, וכבר עורר ע"ז י"ה לוי (JQR XV, oct. 97), ועי' אדות זה בהעדה לערך יְהוָה.

[1]) כערב' וַהְאג' a) מן וַהַג' b) י ק ד. — [2]) פרשו המפרשים ישראל ההוגים בתורה שדבריה ותיקים. ע"כ. אך זה פרוש דחוק, כי הָזו בתחלת והוגי יתרה, וכמו"כ דחוק ליחס ההאר ותיקיך ל ד ב ר י ם. ויותר נראה כי וָהוֹג הוא תאר, ע"מ פָעול, כמו ועודי ועד בפיוט מלך עליון ומקורו בהתאר ו ה א ג' בערב' במשמ' היה יוקד ולוהט, והתאר ותיקיך מוסב לישראל, ור"ל הותיקים הלוהטים, כמו כל ותיקי כפיוט מלך עליון, והמליצה דומה ממש להביה הראשון של פיוט זה: כי אדוקי אש באימה יאפדוך, שנאמרה על המלאכים. ואין לתמוה מאין לקח הפיטן מלה זו, כי אולי היתה ידועה לו גם ממקודות אחרים מלבד לשון הערבית.

a) وَهِج b) وَهَج

[1]) לא נתבאר מקורה של מלה זו, ואין בלשונ' האחיות אחות לה, ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א הניח את המלה כצורתה. השבעים תרגמו במלה שמשמעתה טבעת, והירוני' במלה כפתור העמוד, רסע"ג: ז ר א פ י ן, והוא כעין טבעת. רש"י פרש אונקליות, והביא ראיה לפרושו זה מצורת האות ו: שהרי כמין ווין הם עשוים (שמות כו לא), ובאמת, אם שמה של האות ו נקבע ע"ש הכלי שנקרא וו, רגלים לדבר כי הכלי ההוא שקראו לו וו היה באמת בד בראש כפוף, שהרי צורת אות זו בכתב עברי העתיק היא קצת דומה לזה רק שיש לה בראשה עוד קו נטוי פוסק את הראש, או בעין חצי טבעת בראש הכד. עכ"פ כבר נקבע המנהג להשתמש בשם זה במשמ' שם לכלי הנזכר. — [3]) עי' בהערה הקודמת, והסכימו רוב החכמים כי נקראה אות זו כך על שם צורתה.

לא נשתנה כל עיקר שנאמר ווי העמודים מה עמודים לא נשתנו אף ווים לא נשתנו (סנה' כב.). שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' ווין יודין ווין (שבת קג:). ומתקון השטרות להתבונן בשטר כ ו א ו י " ן ווייני"ן שלו שלא יהו רחוקין בין התיבות (רמב"ם, מלוה ולוה כז יג). —וָו וַיְזָתָא, ר"ל האות ו שבשם ו י ז ת א, אחד מעשרת בני המן, וישתמשו בדבור זה לדמיון לדבר ארוך, מפני שעפ"י המסורה כתוב שם זה במגלת אסתר בוָו יותר ארוכה משאר האותיות: נתלו ילידי איש שעיר, עמם גוית הצעיר, על עֵין בעת שהושתה, ארוך כמו ו א ו ו י ז ת א (רא"ב"ע, פזמ' לפור', קומה אלהים). ואתענה לְחָרבן בית אלהי ועיר קדשי ועל הָגלת כבודי, ביום ארוך כמו ו י ו ו י ז ת א בחמו נהפך חורב לשדי (עמנ', מחב' ט).

וָזִיר[1], וְזִיר, ש"ז,—שר עליון משרי הממשלה, הממונה על אחת מהמחלקות העקריות של הנהגת המדינה, Minister; ministre, וְזִיר הַגָּדוֹל, ראש שרי הממשלה בפרט בממלכה העותמנית, Grand Visir: ולא אבה שכתי שמוע אליהם וייראו הזקנים מאד וילכו לפני ה ו י ז י ר ה ג ד ו ל ויפלו לפני רגליו (ר"ע פרנסים, שבתי לבי ונתן העזתי). — ונהוג שֵׁם זה בדבור העברי בא"י ובהעתונים.

א.**וזר**[2], ממנו וָזָר.

וָזָר[3], ת"ז,—מי שהוא כוזב ומזיף, falsch; faux; false: הפכפך דרך איש וָזָר[4] וזך ישר פעלו (משלי כא ח).

ב.**וזר**[5], ממנו וְזִיר, וְזָרָה.

[1]) בערב' וזיר a) במשמ' ארם נושא עליו משא הנהגת המדינה, ועי' בהערה לשרש זה.

[2]) עי' הערה שלקמן.

[3]) בערב' וזר b) במשמ' כוזב, מזיף. — [4]) פרשו הקדמונים ואדם זר, כאלו היתה האות ו שמושית, אך כל החדשים החליטו כי הוָו היא שרשית והוא ש"ת וגזורה רובם מן וזר c) בערב' במשמ' אדם נושא נטל עונות וחטאים. אך אין זה מכון למושג של הפכפך שהוא מתואר בו, ולא להנאמר אחרי כן ישר פעלו, ולכן יותר נראה דעת ברט כי וזר זה הוא השרש ו ז ר b) בערב' שמשמש במשמ' כוזב.

[5]) בערב' וזר c) במשמ' משא כבד, ומזה וזיר עי' למעלה בהערה, וכן וזרה, משא הנהגת המדינה.

a) وَزِير b) زور c) وزر

וָזָרָה[1], ש"נ, — משרת וזיר, מחלקה אחת ממחלקות הנהגות המדינה שוזיר ממונה עליה, Ministerium, ministère, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

*__וָטִיב__, ש"ז, מ"ר וְטִיבִים,—אבר הזכרות, männl. Glied, penis; membre viril: (היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי) נועץ עשר ציפורניו בקרקע עד שימות וטיב[2] (שבוע' יח.).—ועי' *גִּיד, *זֹכֶן, חָגָב, *מְשַׁגֵּל.

*__וַי__, ואי, ווי,— מלת קריאה של צער ויגון, כמו אוי, הוי: כשהיו ישראל חונים על שפת הים היו דומים לטכסים של מלכים והיו מצריים נחנקים ואומרים ו ו י מה שלחנו מארצנו (פסיק' דר"כ, בשלח). וכיון שאחז (המלך אחז) בתי כנסיות ובתי מדרשות התחילו צווחים ו ו י (מד"ר בראש' מב). אברהם אוהבו של הקב"ה היה וכו' ובשבילו היה הקב"ה נזקק לכל העולם כולו באו כשדיים ונזדווגו אמרו ו ו י שאין הקב"ה נזקק בעולמו כמות שהיה (שם ויקר' יא). למדינה שהיתה חייבת ליפס למלך ושלח המלך גבאי טמיון לגבות מה עשו בני המדינה עמדו ותלו אותו וגבו אותו אמרו ו ו י כשירגיש המלך בדברים הללו (שם). כשהוקם המשכן צווחו הבכורים ו ו י מי אמר ו ו י מלאכי השרת אמרו ו ו י אמרו עכשיו הקב"ה מניח אותנו ויורד ודר בארץ (שם במד' יב). באותה שעה בכה יחזקאל וקונן והילל בעצמו ואמר ו ו י לשונאי ישראל אבדה שארית יהודה (שם שה"ש, זאת קומתך). בין זה לוַאי[3] נמלט ר' יוחנן (שם איכ', היו צריה). לאחד שנפלה ירושה לו במקום אשפה והיה היורש עצל והלך ומכרה בדבר מועט וכו' וחפר בה (הקונה) ומצא בה סימא ובנה בה פלטין גדולה וכו' התחיל המוכר רואה ונחנק ואומר ו ו י מה אבדתי (שם, נן

[1]) בערב' וִזָארַה a), ועי' הערה שלפני זו.

[2]) גרסת הערוך, ובנוסח' ו ט ו ב י ה, ופרש רש"י ו א ש ר י ו. אך זה דחוק, ולכן יותר נראה גרסתו של הערוך ופרושו שפרש שהוא שם אבר הזכרות. ואעפ"י שאין חבר לשם זה בלשונות האחיות, מ"מ פרושו של ד"נ מכריע, מפני שאין טעם כאן לקריאה של אשריו.

[3]) ששאלו טיטוס למה אמר ואי וענה לו שהוא אמר זה ולא ואי.

a) وِزَارة

נעול). והיו אותן שני עורבים עומדים על אותו האיש (שהחיה את הארי כאותו העשב) ואומרים ו ו י לך ו ו י לך שלקחת העשב לרעתך (א"ב בל כ"ס ע). שם אחד מהם ידו בקרסטל כפי הראשון ומשש נחשים אמר ו ו י מה זה (שם). אין הקול הזה נראה קול ענית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים ו י או ניסה (רפ"י במות לב עז). באותה שעה צועקים ישראל ואומרים ו י ו ו י (אכק' רוכל ד). ומי שלא שלם ענית אמן עם ברוך הוא קרוב הוא לכופר ו י לכם אנשי הגלות רודפי הגזל והחמס רודפי חטא ועון ואשמה (ספר הקנה, כוונת הקדיש). — ואמר הפיטן: והראוהו פצעים שפצעום פרחי נאמנים, וצוה וַי וַי וכל עבדיו אחריו עונים, ונמו סה זאת עשינו כסכלוגים, כי שלהנו עבדים שתחת ידינו מכדגים (יוצר יוס אחרון לפסח, אמן גבורותיך). בעת קשב (משה) ומות כהר אשר אתה עולה, ו י ו י צוח כפה סלא (יוצר לש"ת, או נקבב). — ואמר המקונן: אוי לי ודעתי עתה, מרוב כאב נבעתה, וַי וַי יהי כל מענך הפעם, אז כהכרת רעם (ר"י פרנסיס, מתק שפת' 100). — ומ"ר: י"ג ו ו י ן נאמרו ביין (סנה' ע). לעולם לא תהי להוט אחר היין שכל פרשת היין כתיב בה ו ו י ן י"ד פעמים (מד"ר ברא"ש לו).

וִכּוּחַ¹), ש"ז, מ"ר וִכּוּחִים, —א) כמו תוכחה: לעת יבוקרו פועלי שקר, להשפט בְּוִכּוּחַ אף וחקר, יסכר פי דוברי שקר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, אמן אדיר). שכבו בעלוף כתוא סכמר ואין דולה, מלאו גער ואין מרפא עולה, אנושים בְּוִכּוּחַ ואם באלה (קינ' לת"ב, איכה תפארתי). — ב) רוב שמושו הוא במשמ' חליפות דברים וטענות ותשובות בין איש לחברו אדות ענין מהענינים, אדות שאלה עיונית וכדומה, **Diskussion Disput; dispute, controverse; disputation**: כמו שזכרתי זה באגרת ה ו י כ ו ח (רפ"ט פלקיירא, המעלות). ו י כ ו ח רבינו יחיאל מפארים וכו' עם הסומר ניקולים (כ"י). ביום השני באנו לפני האפיפיור ומצינו כל החצר הגדולה מלובשת רקמה והוא מקום ה ו י כ ו ח ושם שבעים כסאות להגמונים הנקראים קארדינאליש וכו' וכן היו כל ימי ה ו י כ ו ח ונמס לבבנו ויהי למים (שבט יהודה, שמד מ, ויכוח עם לורקי). ביום הכ' התחיל ה ו י כ ו ח והתחיל מאיסטרו גירונימו ואמר בתלמוד שלכם כתוב וכו' אדוננו האפיפיור אין מחוק קדושתו שיבעם כעניני ה ו י כ ו ח וכמו זה הרשות נתונה (שם). ו י כ ו ח התורגי עם הפלוסוף (טעם זקנים). ו י כ ו ח שנעשה פה פירארה בחדש אפריל שנת שע"ז בינו ובין חכם אחד נוצרי דורש גדול (ויכוח על נצחיות התורה). — ומשל: (אומרים אנשים) ו י כ ו ח חצי מחלוקת (פלא יועץ, דבור). — ומ"ר: כי אלו אינם יודעים שום סוד טבעי אמתי כי אם בטוי לשוני ודרכי ו כ ו ח י ם שאין בהם ממש (ר"י פרזבינאלו, בו"ת כלמוד החכמ'). — ועי' מַחֲלֹקֶת.

¹) משרש י כ ח, עי"ש.

וִכּוּחִי, ת"ז, לנק' וִכּוּחִית, מ"ר וִכּוּחִיִּים, וִכּוּחִיּוֹת, — מטבע הוִכּוּחַ: כטענות ו י כ ו ח י ו ת נצחיות כמו שעושים הפלוסופים (רמב"ל דורא, מג"א, חלק שוכינו ג). השיר הלמודי העריצי ה ו כ ו ח י הזה אשר כנהו מי שבנהו כשם איוב הוא נפלא (א' ל' הורוכין, תקיר' על ספר איוב, ליון ב).

וכח, — עי' יכח.

וֹכַח, ש"ז, — כמו הוכחה, ברור דבר לאמתו: וכר וֹכַח כל פעל, בקו ופלס יעל, ואם במרד ואם במעל, רב חסד יזכר (ר"א קליר, מוסף א ר"ה, זכר תחלת). ובבוא שוטן לנקוב, ולחשוף שרעף העקוב, וכל ירשה לקוב, וֹכַח תולדות יעקב (יוסף יוה"כ, לפה בכת תמותה). הזוכר ברית ראשונים מלגעלם, הוֹכַח עזוים מצליל משאון להעלם (יוצר יוה"כ, התכן).

וַכַּח, פ", — כמו הוכִיחַ: אם כה יאמר כה יוחש אות, והן עתה וִכַּחַת עיר מלאה תשואות, הריסה פעמיך למשאות (קינ' לת"ב, אי כה). יום כפרים זה וַכַּח הפכן וסרבן, סעל הבוע במשאת ערבן (בלית' שחר' יוה"כ, יום כפורים). אדון בשפטך אנוש רמה, תזכור ברגז חנות רחם, בערכך דין אשמים לְוַכַּח, שוגה ופתי זכה והצדק (בלית' ער"ה, אדון). —הִתְוַכַּח, עי' י כ ח,

וָכָל¹), ש"ז, מ"ר וְכָלִים, — גליל, מדינה: וכבל חנה וסיע קומך ושוכך, זרוייך לרבבות אלפיהם בהשיכך, וכבל וְכָל²) ימליכו אדנות יחודך, המון רשעים לאבדון בהכחידך (יוצר יוס"כ, זכבל תקף).

¹) עי' הערה שלקמן. —²) נחלקו המפרשים במשמ' מלה זו, קצתם פרשוה מלשון כח ויכלת, וקצתם במשמ' גליל ומדינה, וזה הפרוש יותר מתישב לפי הסגנון והענין. אך לא נתברר מקורה של מלה זה.

ולד[1], כמו ילד, ומזה וָלָד,

וָלָד, ש"ז, מ"ר *וְלָדוֹת, *וַלְדֵי, *וַלְדוֹתֵיהֶם, — כמו יֶלֶד, **child ; enfant ; Kind** : ותהי שרי עקרה אין לה וָלָד (בראש' יא ל). ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד [2]) עד יום מותה (ש"ב ו כג). — *ובפרט במשמ' היותר כללית של נולד מוו"ג בלי משמ' החבה שיש בהשם יֶלֶד : ממזר שנשא שפחה הולד עבד (קדוש' ג יג). כל מקום שיש קדושין ואין עבירה הולד הולך אחר הזכר וכו' וכל מקום שיש קדושין ויש עבירה הולד הולך אחר הפגום שבשניהם וכו' וכל מי שאין לה עליו קדושין אבל יש לה על אחרים קדושין הולד ממזר וכו' וכל מי שאין לה לא עליו ולא על אחרים קדושין הולד כמותה ואי זה זה ולד שפחה ונכרית (שם יב). האשה שנתערב ולדה בולד כלתה (יבמ' יא ד). אם אמר (הריני נזיר) כשיראה כשיהיה לי ולד אפילו נולד לי בת טומטום ואנדרוגינוס הדי זה נזיר (נזיר ב ז). וכל וולד שהווה לבת ישראל מן פסולין אחר פסולין הולכין חוץ מן וולד ישראל מן גוי ועבד שהוולד כשר מה טעם אחריה הולך כיצד פסול אילו וולדות שיהיו מן בת ישראל (הלכ' פסוקות, עריות). — ואמר הפיטן : מדרן ודרגה ודודנים ודבוקיהם, מהם והימם והומם והמוניהם, מועד אדום וישמעאלים וַוְלָדֵיהֶם (סמא"ג, הושע' יוס ג). חמש נשים שנתערבו ולדותיהן הגדילו התערובות ונשאו נשים (יבמ' יא ג). אלו קדשים שולדותיהן ותמורותיהן ביוצא בהן ולד שלמים ותמורתן וכו' (תמור' ג א). — ומיד בהולדו : כל שאין בו מצורת אדם אינו ולד (נדה ג ב). שליא שיצאתה מקצתה וכו' סימן ולד באשה וסימן ולד בבהמה (חול' ד ז). מכאן שמיילדין את הולד בשבת וכו' שרותצין הולד בשבת (שבת קכט:). המקשה וילדה ולד דרך הדופן (רמב"ם, איסורי ביאה י ה). — וכשהוא במעי אמו : האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים (אהל' ז ו). האשה היוצאה ליהרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הוולד תחילה

[1]) בערב' ולד a).
[2]) כך הכתיב לפי המדנחאי, לפי המערבאי ילד.

a) ولد

(ערכ' ז.). ארבעים יום קודם יצירת הוולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני (סוט' ב.). נחתך הולד במעיה ויצא אבר אבר (רמב"ם, איסורי ביאה י ו). — ושל בע"ח : ולד שלמים ותמורתן ולדן וולד ולדן עד סוף העולם (תמור' ג א). — ומ"ר : מקום שנהגו להלוק את הולדות מיד הולקין מקום שנהגו לגדל יגדלו (ב"מ ה ה). המקבל צאן ברזל מן הנכרי ולדות פטורין (מן הבכורה) ולדי ולדות חייבין העמיד ולדות תחת אמותיהם ולדי ולדות פטורין : ולדי ולדי ולדות חייבין (בכור' ב ד). הגוזל רחל וגזזה פרה וילדה משלם אותה ואת גיזותיה ואת ולדותיה (ב"ק צה.). — ובהשאלה, ולד הטומאה : מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בוולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה (פסח' א ו).

*__וֶסֶת__[1]), ש"נ, כנ' וִסְתּוֹ, מ"ר וְסָתוֹת, — א) מנהג, אופן קבוע, הרגל, **Gewohnheit , Regel ; habitude, manière ; manner** : אילו היית יודע שלמחר יהיו אומרים עליך כך היא וסתו של פלוני מגרש את נשיו וכו' (נדר' ט ט). כך היה וסתן של אומות העולם כיון שהיה אחד מהם לוקח עבדים היה הולך לו אצל אסטרולוגוס וכו' (מד"ר בראש' פו). כך היא וסת : של פלוני להיות מקבל את הכל (מדה"ג דבר' א א). ואשר אמר שאין אדם יכול לעמוד בעולם שלא יבאו עליו חלאים ולא תגיע אליו מיתה מפני שאין וסת העולם נוהג על זה ולא בנינו נוסד על כן, אינו דברי חכם שהבין וסת העולם וידע סוד עקר יסודו (ר"א בר חייא הגביה, מגל' המגלה ג). כך ווסתו של רשע אם תמתיק בפיו רעה ואינו רואה לה עתה שעה שתחול יכחידנה תחת לשונו עד בא עתה שתצליח (רב"י איוב כ יב). — ואמר הפיטן : איכה הגת בהגיונך להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת ועוד ותק וֶסֶת אשר ועדת לוועודיך (קינ' לת"ב, איכה אלת). ונחנו טוב ועל בכה הגיע, ווכריך זעמת ביד עווינו להפגיע, היים לירץ וְוִסְתְּךָ אף להרגיע, חושה לעזור כי אין מפגיע (סליח' ד עי"ת, אמרנו נגזרנו). — שנוי וסת, שנוי ההרגל : שינוי וסת תחלת חולי מעים (סנה' קא.). קרן תמה וכל תולדותיה קרי משונה

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. יש אומרים כי היא שאולה מיונית, אך אין גזרתם עולה יפה.

הואיל ושינו את וסתן שלא היה דרכן לכך (כב"י כ"ק יז). ויש מרבותינו שאומרים דוקא בים אין מפליגין לדבר הרשות משום שינוי הוסת שאין נפשם חוזרת עליהם תוך שלשת ימים שירגילו בכך ואין להם עונג שבת (מרדכי, שבת רנ"ח).—²קבע לו וסת: לא תלמד לשתות סמים מפני שתקבע להן ווסת ויהא לבך שואלך ותפזר מעות (רש"י פסח' קיג.).—וכדברים לא בע"ח: הכבד וסתו לבשל המזון במסס ומוצצו המסס אליו בגידים הנקראים גונבים (REJ 1884 129). — ובמשמ' ²אופן ודרך לעשות דבר: התקין רבא במחווא הכתפין הנושאים את הקנקנים בדותקא יעמסו אותן בשנוי הווסת (ר"ח כילה ל.), ר"ל בשנוי האופן שהם נהגו לעמ"ס את הקנקנים. — ב) כפרט וְסְתָהּ של אשה, דמים יוצאים ממקור רחמה בזמנים קבועים, **Menstruation**: כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה (נדה א א). וכל שקבעה לה שלש פעמים הרי זה וסת (שם ט ח). ראתה יום ט"ו בחדש זה ויום ט"ז בחדש זה ויום י"ז בחדש זה רב אמר קבעה לה ווסת ושמואל אמר עד שתשלש בדילוג (ב"ק לז:). ביצד חוששת לוסת אם ראתה דם בוסת זו אפילו יום אחד תשב לנדתה מספק וכו' כל אשה שמרבה לבדוק עצמה תמיד ה"ז משובחת ואע"פ שיש לה וסת קבועה שאפשר שיבוא דם בלא שעת הוסת (רמב"ם, איסורי ביאה ח י"א). מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך וכו' סמוך לוסתה (יבמ' סב:). אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לווסתן (שבוע' יח:). וחייב אדם לפרוש מאשתו סמוך לווסתה וכמה אמר רבא עונה (הלכו' פסוקות, נידה).—ומ"ר: ואלו הן הוסתות מפהקה ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה ושופעת (נדה ט ח). היתה למודה להיות רואה בתחלה הוסתות כל הטהרות שעשתה בתוך הוסתות טמאות כסוף הוסתות כל הטהרות שעשתה בתוך הוסתות טהורות (שם ט). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עידויים (מד"ר כרא"ש מח). ראיתי לפרש תחלה חשש הוסתות לוסת הקבוע ולשאינו קבוע ואחר נפרש הזמן הראוי לקביעת הוסת (בעלי הנפש לראב"ד, תיק' הוסת'). שבל דם שתראה האשה אחר יום מלאת הוא תחלת נדתה ²אין משגיחין על וסתות שמקודם (רמב"ם, איסורי ביאה ז יב). צריבות הנשים להזהר בוסתות עד שתדע היום והשעה שנקבעה בה וסתה (שם ח ד). השער השלישי הוסתות ואבלול בו שני עניינים האחד, לבאר איזה ווסת קבוע ואיזה שאינו קבוע והשני חושי הוסתות ואבלול עם זה הוסת שחוששת לו סמוך לזמנו ואעפ"י שאינה חוששת בהן עדיין (רשב"א, תוה"כ, בית הנשים ג). ובאותן הימים היו בנות ישראל נזהרות מדבר זה ומשמרות וסתותיהן וסופרות תמיד ימי הנדה וימי הזבה (רמב"ם א"ב יא א).—ועי' נִדָּה.

ועד[1]), ממנו *וַעַד, ²יוֹעֵד, ²וַעַד, *וְעוּד, *וַעֲדָה, ²וְעִידָה.

***וַעַד**, ש"ז, מ"ר וְעָדִים,—א) פגישה במקום שקבעו לזה, **Stelldichein ; rendez-vous ; meeting**, בית הועד, מקום הפגישה: ובשם אלהים אחרים לא תזכירו שלא תעשנו בית ועד לא יאמר לו היכן אתה שרוי במקום עבודה זרה פלוניה אתה ממתין לי אצל עבודה זרה פלונית (מכי' משפט', מס' דכספ' כ).— ב) אספת אנשים במקום מן המקומות למטרה מן המטרות, לעַיֵן דבר, לדרוש ולחקור בשאלה מן השאלות וכדומה **Zusammenkunft ; réunion**: ועוד זאת התקין רבן יוחנן בן זכאי שאפילו ראש בית דין בכל מקום שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד (ר"ה ד ד). מחר, כשאכנס בבית הועד עמוד ושאול את ההלכה (ירוש' ברכ' ד א). שאם היה תלמיד חכם עושים לו בית וועד (שם מכות ב לא ד). שלא תנעול תשובה מבית הוועד (שם גזיר ח נז). דור שבן דוד בא בו בית הוועד יהיה לזונות והגליל יחרב (סנה' לז.). פעם אחת הלכתי לוועד וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב (חול' קכז.). לכניסה הגדול קודם ליציאה הקטן קודם לעליית הסולם הגדול קודם לירידת הסולם הקטן קודם לבית הוועד הגדול קודם לבית הכלא הקטן קודם (דא"ז ו). מעשה היה ביום סגריר ולא נכנסו חכמים לבית הועד והיו שם תינוקות ואמרו בואו ונעשה בית הועד (מד"ר כרא"ש א). יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות (שם במדב' כא). — ואמר הפיטן: עלי הגיון מחוליה אשר דמם בעריה, ועל וַעַד אשר שמם וכטול סנהדריה (קינ' לת"ב, אלי ציון). מביעי טובך בְּוַעַד יתחכרו, מתים חשוב תחן ידברו (יוצר יוה"כ,

[1]) במו יעד, עי' זה.

מורה תעלים).— ואספת אנשים יחד לתפלה וכדומה: בדרך שנהגו בשמכניסים הילד למקום הועד למולו שאומר המוהל בקול רם ברוך הבא והעם עונים בשם ה' (נפולות יהודה כת).— ב) *אספת מורשי העם להנהגת המדינה: הקיסר רודולפוס יר"ה עשה יום ועד בקריה העליזה פראג אשר ביום הוועד הקיסר וכל שרי ויושבי מלכות ביהם קיימו וקבלו עליהם הקול ענד"ר החדש הנזכר בסמוך (צמח דוד ת"כ, אלף ו שמה). — ורוב שמושו בספרות החדשה ובדבור במשמ' חבר אנשים הממונים להנהיג ענין מן הענינים וכדומה: ועד העיר, ועד כל הכוללים, ועד חברת בי"ת, וביוצא בזה.

וָעַד‎ פ"י, — כמו יָעַד: נשמת עניים משתוממים מיום אשר נסו צללי תועדך דובר צדק (סליח' שבת שמעו, נשמת ילדים). מאין במוך כועדך להקוות זדוני שחין (יוצר יוה"כ, מאין כמוך). — ופעול: נשמת ועודים אלי ניל במורא (פיוט נשמת אחוזים, בקונט' הפיוט' סא). העת יושבת בגנים קול קלום לותקה, וְעוּדים חברים מקשיבים מחשים דממה דקה (יוצר לשבת תשובה, האזינו). ביום זה אבלו מצה וצלי היותם על ישועת אל וְעוּדים, ביום זה שמעה אונם בשורות ואזני צר מלאות קול פחדים (פזמ' לפסח, תנו תודה). אך הוגים לענות עניניך, כי אתה רחום לבל פעל, אך וְעוּדים בנצות לנגנך, כי אתה רחום לבל פעל (יוצר יוה"כ, אך אתים). נשמת וְעוּדים בארצות שבים, שרידיך פזוריך ירוממוך בעת תשיבם לצבי עדים (יוצר לפ"ת, נשמת). כל וְעוּדֵי ועד בישר מיפים, כל ותיקי וסת בבשר מבללים (יוצר ב ר"ה, כל בנאני). אין במוך בהמוני מעלה, ואין במעשיך בְוְעוּדֵי מטה (יוצר יוה"כ, אין כמוך). או היתה חָנִית סבו בְוְעוּדֵי ועד, בהוגי המלה, בדמומי דקה (יוצר א סכות, אז היתה). — ואמר המקונן: איכה הגת בהגיונך להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זברת ועוד ותק וסת אשר ועדת לְוְעוּדֶיךָ (קינ' לת"ב, איכה אלת).

— פע', *וִעֵד, — כמו קל: במה ויעודין ויעדתי בבם אהל מועד וגלגל ושילה ונוב ונבעון ובית עולמים שנים (מד"ר איכ', מס אעידך). ויזכר לפניך צדקת התם, וִעֵד אהליך ובכסאך נתתם, וחלצני מפשע ומעון נבתם (יוצר א' ר"ה, מדכר בלדקה). יען וִעֵד סוסי פלדות, במו רוכבים שנוסי לפידות, מופת הראת בתוך עיר נבבדות (יוצר שבת א חנכה, אודך). איכה הגת בהגיונך להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זברת ועוד ותק וסת אשר וִעַדְתָּ לועודיך (קינ' לת"ב, איכה אלת). המון חיל שעיר, להקתם כבלה להסעיר, קול שאון מעיר, וִעֲדוּ לקרן אפלה, בבבוד נוצרי להתהללה, והנה חשכה גדולה (יוצר שבת לפני שבוע', אלהים). עשוי למועדים, ערביו מיועדים, עבורו מוּעָדִים, עדה ועדים (יוצר שבת ור"ח, אילת השחר). הצלתו מאור כשדים, גננתו בעמק השדים, וִעַדְתּוֹ שברך הרבה מאד, ותקתו עושר וכבוד (סלית' ג' עי"ת, איתן).—ובהשאלה: בגשמי ועד טוב תְּוַעֵד אדמה (תפי' גשם להוש"ר).

— פע', יוּעַד: פסח וְעַד לשפ֗ט מרשיעים, ולהעלות לציון מושיעים (מער' ליל א' פסח). וּוַעַד במוהר וקדושין וגם בבתבה לך ולעורך והם ברור ובדיך (קינ' לת"כ, ליון לפירת). ברוחו שפרו שבעתים ויחדיו עמדו, ברוח פיו כל צבאיו וּוֹעֲדוּ, התהללו בשם קדשו והודו (אל אלהים, שבת לפני ר"ה). לוהקנו וּוֹעַדְנוּ זקנים ונערים, בבית תפלה מקדש מוערים (סלית' ג עפי"ת, שתרנון).

-- התפ', *הִתְוַעֵד: ומנין להתועד בי' זקנים שנאמר החכמה תעוז לחכם מי' שליטים אשר היו בעיר (מד"ר שמות טו). עתיד אני להתועד להם ולהתקדש בהם (שם כמד' יד). אוציא את בני אהרן שלא נתועדו בדבור עם משה ולא אוציא את אהרן עצמו שנתועד בדבור עם משה (שם). בבית שאתה מתוועד בו שמו אותותם אותות (רש"י גיט' נז:). בית הועד מקום שתלמידי חכמים מתוועדין שם ללמוד תורה (הוא, סנה' לז.). פעם אחת נתוועדתי עם זקן אחד בעל שיבה (ספר הקנה, ענין ודוי). שבשירצו להתקבץ החכמים ולהתועד יהי ביתך מוכן לזה (רשבנ"ד, מג"א א ד). לצים המתועדים יחד לַדברים בטלים (פלא יועץ, דבור).

***וַעֲדָה**, וַעֲדָה, ש"נ, — א) שה"פ: אמר ר' יוסי ועדה שכתוב בו במועדו לא שמע מינה בלום (ירוש' יומ' ו מג ד). קיים בפר משיח ועדה (שם).— ואמר הפיטן: בסלחך לעונות וחטאי עדה, בעשור סמובים בבית הַוַּעֲדָה (יוצר יוה"כ, אז ביום כפור). — ב) ∞וַעַד ומני להבין ענין מהענינים, או מחלקה מיוחדת מועד הבללי שעוסקת באחד מסעיפי עניני הועד הבללי וביוצא בזה, Kommission ; com·, — נהוג בדבור העברי בא"י ובבר השתמשו בזה בהעתונים [1].

---

[1]) השתמשתי במשמ' זו בפעם הראשונה ב„השקפה" שנה ד בט: ואומרים כי נמנתה ועדה ומנית לערך רשימות של בוחרים ונבחרים.

וָעַד, — עי' עַד.

*וְעוּד, ש"ז, — שה"פ מן וָעַד: כמה ו י ע ו ד י ן ויעדתי בכם אהל מועד וגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית עולמים שנים (מד"ר איכה, מה אעידך). — ואמר הפיטן: ומי חפץ חיים ולער לא ישכל, ו י ע ו ד מצותי האזינו ותיו כל יודעי דעת ושכל (אזהר' ר"י ברצלוני, מצות עשה). — איכה הגת בהגיונך, להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת וְעוּד ותק ופת אשר ועדת לוועודיך (קינ' לת"ב, איפה אלת). גדלתך בעליונים, דתך בתחתונים, הודך בעליונים, וְעוּדְךָ בתחתונים (יוצר יוה"כ, אמונתך). אדיר בְּוְעוּדוֹ, ברום ובהחת הודו, גלה אור לעבדו (מוסף יוה"כ, מעשה אלהינו). יעלה זכרוננו מערב, ויבוא וְעוּדֵנוּ מבקר (מער' יוה"כ, יעלה תחנוננו). אי כה טוב בשלח גאול עבדיך, כה תאמר לשלח עם לעבדך, והן עתה ישבו בוגדים בבית וְעוּדֶיךָ (שם, אי כה).

*וְעִידָה, ש"נ, מ"ר וְעִידוֹת, — א) שה"פ מן וָעַד: על חטא שחטאנו לפניך בִּוְעִידַת זנות (תפי' יוה"כ, על חטא). נהדרך בהודיה, נודך בִּוְעִידָה, נזכירך בזמרה (שם, נאמירך). כהליכתך כן וְעִידָתְךָ בְּוְעִידָתְךָ בן זהרתך (שם, מי יתנה). על ישראל הדרתו, על ישראל וְעִידָתוֹ, על ישראל זכירתו (שם, על ישראל). — ב) השתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ' פגישה שנועדה בין איש לחברו במקום ידוע, בשעה ידועה, Stelldichein, rendez-vous; appointment; — ובמשמ' אספת אנשים שנועדו להתיעץ בדבר מה, Konferenz; conference.

*וַקְוַק[1], ש"ז, — שם אילן הנדי: עץ אחד יש בעולם נקרא ו ק ו ק בעת ישלח אדם את ידו בו ללקט הימנו יצעק ויאמר ו ק ו ק (אשכל הכפר).

ורד, ממנו *וֶרֶד, *וַרְדִּי, *וֵרִיד.

*וֶרֶד[2], ש"ז, מ"ר וְרָדִים, — א) ששונה אדמה, פרח ידוע עפי"ר אד̇ם הגון, טוב הריח, יגדל על שיח קוצי, Rose: ה ו ו ר ד והכפר והקמף והלוטם יש להם שביעית (שבי' ז ו). ו ו ר ד חדש שכבשו בשמן ישן ילקט את ה ו ו ר ד (שם ז). החושש במתניו לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן ולא שמן ו ר ד בני מלכים סכין שמן ו ר ד על מכותיהן שכן דרכם לסוך בחול (שבת יד ד). הקנים והחבין וה ו ו ר ד[1]) והאטדין מין אילן ואינן כלאים בכרם (תוספתא כלא' ג יז). ו ר ד של שביעית שכבשו בשמן של ששית (ירוש' שבי' ו לז ג). למלך שהיה לו פרדס וכו' וראה בו שושנה אחת של ו ר̇ ד נטלה והריח בו ושבת נפשו עליה (מד"ר ויקר' כג). לא פסק מעל שלחנו של שלמה לא ו ו ר ד וכו' (מד"ז, קהל' 90). — ואמר הפיטן: כ ו ר ד הנתון בתוך גנת חמד מראה כהן (מוסף יוה"כ, כאהל הנמתח). בו וֶרֶד והדס ושושנים (פזמ' לחתן, תימנ', מבוש). — ואמר המשורר: כל מגדנות גני בו מעשות פרי לא יפסקו, ו ר ד ושושנה חברו והתערבו כל נתקו (ר"י הלוי, אין מעינות עיני). — ומ"ר וְרָדִים: מעשה בגנת ו ר ד י ם שהיתה בירושלם והיו תאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר (מעשרות ב ה). — ואמר הפיטן: השב ידידך למטתך, וללון בצלך, ולטייל בסגת גן וְרָדַיִךְ (קינ' לת"ב, ציון לפירת). ולערוגה אשר תוך הר בשמים, תגלה מפרחיה ו ר ד י ם (שירי ר"מ דרעי הקראי א כב). — *בְּתוּלַת הַוֶּרֶד, ו ר ד סתום, שלא נתפתחו עדין עליו: המוציא ריח רע כל שהו שמן טוב כל שהו ארגמן כל שהוא ובתולת ה ו ו ר ד[2]) אחת (שבת ל.). — ובהשאלה, *צמר או צ"ג אד̇ם כגון הורד: בטווה ו ר ד[3]) כנגד פניה (כתוב' עב:). פתילת ה ו ו ר ד[4]) (ערוך, בשם הגאונים). שהיתה טווה בשוק ו ו ר ד וביוצא בו כנגד פדחתה או על לחייה

[1]) בערב' וַקְוַאק a).

[2]) כך נקוד במשנ' כ"י פרמה, וכן בפוס' שהובאו לקמן. בארמ' ו ר ד א: ינקותא כלילא ד ו ו ר ד א (שבת קנב.), הילדות היא עטרת ורד. ו ר ד א חיורא (גיט' סח:). בערב' וַרד a), ואעפי"כ הסכמת החכמים היא כי אין זו מלה שמית (Löw, Pfln. § 88), וביונ' ὀρδόν. — [1]) כך בתוספתא שבש"ס, ובתוספתא צוק"ם: והזורד. — [2]) כך פרש הערוך, ור"ח גרס פתילת במקום בתולת ופרש באופן אחר, עי' הערה לקמן, ורש"י פרש עלה אהד, אך לא מסתבר כי למה דוקא כאן קרא עלה בשם זה. — [3]) כך פרש רה"ג וז"ל: וששי' ורד כנגד פניה הכין שמעתא בטווה וורד כנגד פניה ופירושו צמר אדום הצבוע כלכה וכביוצא בו כי הגון האדום קורין אותו ו ר ד בלשון ארמי צמר אדום קורין אותו ורדא וזו האשה אם טווה וורד בשוק שהוא צמר אדום כדי להראות פניה בנגדו שנופל והרירו על פניה הרי זה עזות מצח ופריצות (תשו' הגא', הרכבי רנג). — [4]) גרסת ר"ח במקום בתולת הורד שנזכר למעלה.

a) وَقْوَق

a) وَرْد

כדרך שעושות העובדי כוכבים הפרוצות (רמב"ם ע"ז יב, יג). — *כתנת הורד, הקרום הפנימי של הריאה[1]). — ׳ימי ורד, ימי הנעורים: חושו תנו כל הון ואם יקר בבת כרם ועוד תהיו לסובאים מונים, ושתו ימי וֶרֶד עלי הודו ואל תשעו לתוכחות וריבי מונים (רמב"ע, תרשיש ג). ימים ספורים הם ימי וֶרֶד לזאת אותם עלי יין היו גא מונים (שם). — ב) ׳אחת מאזנות הריאה לצד ימין והיא קטנה ואדֻמה: נתחלפו האונות ונמצאו שלש מן שמאל ושתים מן הימין כלא ורד[2]) או שהיה הורד עם השלש כצד שמאל (רמב"ם שחיט' ח ג). וכמדינות אלו נהגו להטריף בין שנמצאו ורדות או אם חסרה או אם שינתה מקומה וכו' אם נמצאו בה (בריאה) ב' ורדות ויש להן שורש אחד כעובי אצבע וכו' אם יש לו תאר ורד בשרש שלא כעובי אצבע (מהרי"ו וא"ז בהגה' רמ"א, שו"ע יו"ד לה ב). — ג) ׳כנוי לנץ הרמון: וקפריסין הן נץ שעל ראשן שלאבינות כנץ של רמון הנקרא ורד (תוס' הגה', ברכות לעח).

וֶרֶד, ורוד, ת"ז, לנק' וְרֻדָּה, ורודה,—מגון הורד, נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו בספרות: היא לבשה שמלה וְרֻדָּה (לוח א' מ' לונץ, תחת הבקד).

׳וַרְדִּי, ת"ז, לנק' וַרְדִּית, — כגון הורד, כמו וָרֹד: מדרגות האודם בצהוב הגמור והורדי וכו' ואהריו וזנגרי בלומר אל מראה ורדי והכלתיי (קאנון א כ ג ג). כי השנוי יהיה מהלבן אל השחור בהיותו תחלה מהלבן אל הגון הורדי שהוא אמצעי ביניהם (מורה המורה סו).

***וְרִיד**, ש"ז, מ"ר וְרִידִים,—אחד מעורקי הצואר, Halsader, veine jugulaire; jugular vein: השוחט אחד כעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה ורובו של אחד כמוהו ר' יהודה אומר עד שישחוט את הוורידין (חול' ב א). השוחט צריך שיתן וורידין לתוך הכלי (זבח' כה.). (אמר להם ר' יהושע בן לוי לבגיו

---

[1]) כארמ': כיתונא דורדא דמנחא ביה ריאה (חול' מו.). — [2]) בגמ' חול' מז: כל הני חיוי ברייתא הכי אית להו וקרו לה טבחי עינוניתא דוורדא. ואמר הרמב"ם: וחמש אינות יש לריאה בשיתלה אותה אדם בידו ופני ריאה כנגד פניו שלש מן הימין ושתים מן השמאל ובצד ימין מסנה כמו אזן קטנה ואינה בצד האונות ויש לה כמו כים בפני עצמה והיא כתוך הכים ואוזן זו קטנה היא הנקרא ורדא מפני שהיא דומה לורד ואינה מן המנין (רמב"ם שחיט' ח א).

השלימו פרשיותיכם) עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום והזהרו בורידין כר' יהודה (ברכ' ח:).— ובכלל׳ ׳הגידים הנושאים את הדם, Vene; veine; vein כי הטחול מחסם לא בעצמיותו אבל בשריינים והורידים הרבים אשר בו (קאנון א א ד ב). הורידים והם דומים לשריינים אך הם מן הכבד נוחים ונבראו להעביר המזון מן הכבד (שם שם ה).

׳וְרִידִי, ת"ז, — של הוריד, מטבע הורידים: הריאה היא מחוברת מחלקים אחד מהם הקנה והשני שריגי השריין הוורידי והשלישי שריגי הוריד השרייני (קאנון ג י א א).

***וֶשֶׁט**[1]), ש"ז, מ"ר וְשָׁטִים, — א) השפופרת הבשרית שבגרון שדרך בה יורד המזון אל הריאה. Speiseröhre; oesophage; -gus: שחט את הוושט ופסק את הגרגרת או שחט את הגרגרת ופסק את הוושט (חול' ב ד). בליות יועצות לב מבין לשון מחתך פה גומר ושט מכנים ומוציא כל מיני מאכל קנה מוציא קול (ברכ' סא.). אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה (תענ' ה:). שני עורות יש לו לוושט חיצון אדום ופנימי לבן (חול' מג.). טפח בוושט סמוך לכרס זו היא כרם הפנימית (שם נ:). תורבץ הוושט (שם מג:). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה (מד"ר ויקר' ד). מקום השחיטה בושט (רמב"ם שחיט' א ה). —ובכג': אמר רבא ושטו נקוב אמו טמאה ושטו אטום אמו טהורה (נדה כג:). — ומ"ר: ושאלת אם נמצא שתי גרגרות או שני ושטים דבר שאינו שאלת (שו"ת הרא"ש כ ט). — ב) נקב עגול בחלקי הספינה, בתרן וכדומה, שמכניסים בו בכח ובדחק גדול חבל עב יותר ממלוא הנקב, ואוצה על החבל בדחק: אמר רבי חנינא קשה יציאת נשמה מן הגוף כציפורי כפי הוושט[2]) רבי יוחנן אמר כפטורי בפי וושט (מו"ק כט.).

---

[1]) לא נתברר מקור שם זה. יש סוברים שנגזר מן שרש ישט, עי"ש, אך זו השערה דחוקה. — [2]) פרש הערוך: כאדם שרוצה להוציא חבל שיש בו קשר בחור של תורן ויש בו טורח גדול. ע"כ. וכן רש"י כאן: כחבל שיש בו קשר ויוצא בקושי מן התורן. ע"כ. וכן בברכות ח: ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל ומחברין לוחי הספינה ע"י חבלים ועקלים שתוחבים בנקביו ותוקעין אותו בדוחק לפי שהם גסין כמדת הנקב. ע"כ. ואעפ"י שיש מקום לפקפק בפרוש זה, מ"מ במשמ' זו של המלה ושט דיה הסכמת שני רכי לשוננו שנקבלה כאוצר הלשון.

***וָתוּר**, ש"ז, מ"ר וְתוּרִים, — שה"פ מן וִתֵּר: ר"א אומר אפילו ו י ת ו ר אסור במודר הנאה (נדר' לג:). חג היה וניסוך המים היה ו וי ת ו ד במה היה (מל"ר רות ה). אין להם ו י ת ו ד (תשו' דוגש על רסע"ג לא). ו י ת ו ר זהו כגון שלקח מדה של תפוחים בפרוטה ולאחר שמדד לו המדה מוסיף לו שתים או ג' (רע"י נדר' לג:).

***וָתִיק**, ת"ז, לנק' וָתִיקָה, מ"ר וָתִיקִים, ·קוֹת, — מי שדעתו מיושבת עליו ורצין ונאמן וישר בדברו ובמעשיו שאפשר לסמוך עליו. ernst ; solide, ser· ieux; earnest: לב עקוב יתן עצבת ואיש ו ת י ק ישיבנה בו (ב"ס גני' לו כה). יגע רבי בון בתורה לעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד ו ו ת י ק יכול ללמד למאה שנה (ירוש' ברכ' ב ח). אפילו מה שתלמיד ו ת י ק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני (שם פאה ב ו). חביב נהתיך באומות מלך נתתיך לאומות ו ת י ק נתתיך באומות נאמן נתתיך לאומות (שבת קה.). תלמיד ו ת י ק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים (ערוב' יג:). תלמיד ו ת יק היה לו לר"ע והיה יודע לדרוש את התורה במ"ט פנים וכו' שהיה חכם במקרא ובקי במשנה ו ו ת י ק בהתלמוד וסבר בהגדה (מס' סופר' יו ז). שאותו הדבר צריך לפרש ואינו ראוי למתלמד גם לא ל ו ת י ק בזה הסוג אלא אחר הקדמות אחרות רבות (תשבון העבור לר"מ בן מו"ט). — ואמר הפיטן: להוגה דעות בדין, לְוָתִיק ועשה חסד ביום דין (יוצר יוה"כ, לאל עורך דין). אהלי אשר חנית מאז בתאיו מפה ומפה, למה לנצח זונח ביד זרים ונהית בְּוָתִיק יוצא חוצה ולא עבר מפה (קינ' לת"ב, אהלי אשר). וָתִיק חדש מבון אולמך, אמץ אהובים כוננת בצלמך (מער' ליל א סכות). — ומ"ר: אנשים ו ו ת י ק י ם כסופים חכמים ונבונים (ספרי דבר' יג). שבעים איש שיהו בעלי חכמה בעלי גבורה ו ו ת י ק י ם ופסיפים (שם, בהעלותך לב). ה ו ו ת י ק י ן היו משכימין וקורין אותה כדי שיסמכו לה תפילתן עם הנץ החמה (ירוש' ברכ' א ה). ווה שאמרו מנהג מבטל הלכה מנהג ו ת י ק י ן אבל מנהג שאין לו ראית מן התורה אינו אלא כטועה בשקול הדעת (מס' סופר' יד יח). — ואמר הפיטן: ענה המון חוגג שבעה, הַוָּתִיקִים מחכי ישועה (במא"ל, הוש"ר, פנה אתויים). כל ועודי ועד בישר מיפים יי' מלך. בל וְתִיקֵי וסת בבשר מבללים יי' מלך (יוצר ב ר"ה, כל שנאני). וְתִיקֵי יעצים וישגיב בכחו ברצונו להצילו, ומורה דרך לשובבים עד בסאו אצלו ישובו יושבי בצלו (שבת תשובה, אשתר).

˚וָתִיקוּת, ש"נ, — מדה מי שהוא וָתִיק: ההוד וההדר לחי עולמים, הועד וְהַוָּתִיקוּת לחי עולמים (יוצר יוה"כ, האדרת). מי יוין זיו והרך, מי יודה ועד וָתִיקוּתָךְ, מי יהגה הוד הדרתך (שם, מי יתנה).

˚וָתִין[1], ש"ז, מ"ר וְתִינִים, — עֹרק הדופק שבצואר, Aorta ; artère ; aorta: ה ו ו י ת ן [2]) הגדול שבצואר (ספר הרפוא' לאסף ז).

ותק, ממנו *וָתִיק, ˚וָתִיקוּת, ˚וֶתֶק, ˚וִתֵּק.

˚וֶתֶק, ש"ז, — עצם המקרה של הוָתִיק: שניך עורכי טעמי מס'רת, כחוט השני וֶתֶק שפתותיך מדברת (יוצר שבת וחוה"מ פסח, לאהב). איכה הגת בהגיונך להדוף ביד הוללים המוניך, ולא זכרת ועוד וֶתֶק וסת אשר ועדת לוועודיך (קינ' לת"ב, איכה אלת).

˚וִתֵּק, פ"י, — וִתֵּק את פלוני, האדירו ושגבו, הכריז עליו שהוא וָתִיק: ומשתית אבן מקום חרמון טל, וִתֵּק להשתות שתותי טל (ר"א קליר, תפי' טל, אאגרה). הוגי הגה המולה, וִתְּקוּהוּ בהלל ומלה (הוש', יוצר א ר"ה, אאפיד). הצו ומבין למו ציד אבם, הַוִּתֵּק הרים וגבעות והצמית תנובם (יוצר יוה"כ, האמן). אדון בזו השעה וַתֵּק תק מנרתך באור תוציא דיננו (סלית' ג' עי"ת, ישמיענו). ועדתו שברך הרבה מאד, וִתְּקָתוּ רוב עשר וכבוד (שם, איתן). הסכת צית ציר התבונן, החל דבריך אם לגונן, וִתְּקָתוּ דרכיך חנון שנן, ובה במדה אותנו חנן (שם יום ז, אם עונינו). וִתְּקוּ כל גוים מלכות שמים, בבל יום פעמים (אבינדור, רשות לברכו, אל דרכיו). העת יושבת בגנים קול קלוס לְוַתְּקָהּ, ועודים חברים מקשיבים מחשים דממה דקה (שבת שובה, האזינו אבירים).

---

[1]) בערב' וַתִּיק a) במשמ' נאמן ויציב בדבורו.

a) وَتِيق

---

[1]) משקל וְרִיד, בערב' וַתִּין a), ועי' הערה לקמן. — [2]) כך בתוב בגוף הכ"י, ויש מקום לפקפק אם זה פיעל או פֶּעל דגוש, ולכן עדיף לשקלו ע"מ ו ר י ד, ובפרט שגם בערב' זה משקלו. וכבר הזכיר הערוך מלה זו בשם ספר הרפואות וז"ל: ו ו ת ן הוא גיד בספר הרפואות (ערוך, ערך וותן).

a) وَتِين

וָתַר, — עי' י ת ר, וממנו *וִתֵּר, *וִתָּרוֹן *וַתְּרָן, *וַתְּרָנוּת.

***וִתֵּר**, פ"י, — א) נתן יותר: מ ו ו ת ר י ן בנפנים ומשמטין בקנים מקום שנהגו ל ו ו ת ר ולשמט קודם לחג מ ו ו ת ר י ן ומשמטין קודם לחג לאחר החג מ ו ו ת ר י ן ומשמטין לאחר החג (ירוש' בכי' ב לג ד). — וכמו ה ו ת י ר: אין מלאך המות אומר הואיל וזה מלך נ ו ו ת ר לו עוד יום אחד או שני ימים אין לפניו באותו היום משוא פנים (מד"ר דבר' ט). — ב) בהשאלה, מחל על דבר שלו, אינו הובע אותו, verzichten ; renoncer ; to renounce: התנו (השותפים) ביניהן על מנת ל ו ו ת ר בחזקת שותפין הן (ירוש' נדר' ו לט.). יתומה שהשיאה אמה או אחיה וכתבו לה מאה וחמשים זוז וכו' גדלה ו ו י ת ר ה (שם כתוב' ד כט:). בבור שנטל חלק כפשוט ו י ת ר מאי ו י ת ר וכו' ו י ת ר באותה שדה וכו' ו י ת ר בכל הנכסים כולן (ב"ב קכו.). כאשר עשיתי עם המתים שנטפלתם בתבריכיהן ועמדי ש ו י ת ר ו לה בתובותיהן (מד"ר רות א ח). — ג) במוסריות, וִתֵּר על דברי פלוני, דחה אותם, מאֵן בהם: הכובש את נבואתו ו ה מ ו ו ת ר על דברי נביא ונביא שעבר על דברי עצמו מיתתו בידי שמים (סנה' יא ב). — ובמשמ' אינו דורש הדבר ומחל על זה, nachsichtig sein; être indulgent; be indulgent: מצאנו ש ו י ת ר הקב"ה לישראל על ע"ז וכו' ועל מאסם בתורה לא ו י ת ר (ירוש' חגי' א ט ג). שהיה (איוב) מ ו ו ת ר על קללתו (שם סוט' ה כ ד). ואעפ"י שאין נפרעין ממנו מיד אל יחשוב שהקב"ה י ו ו ת ר לו על עונו (מד"ר במד' יד). אל תהי צדיק הרבה שלא יהא אדם מ ו ו ת ר על התורה (שם כא). — ואמר הפיטן: לא וִתַּרְתָּ לשפיכת דם חסידיך, פקדת שלום הבטחת ליודעי סודך (יוצר יוה"כ, לא אמר). פנה אל תפלת הערער, ולו העתר צחן וְהֵר, כתם בבס כבנתר, קוח תפקח בני תמותה הותר (סליח' יוס ז, אפס). קרע שטרינו והובותינו ותר, רחם תוכור פנים בהסתר (שם, ד עפי"ת, אמנם).

— נתפ', *נִתְוַתֵּר: נ ת ו ת ד ו מעיו (של בלשצר) כל אותו הלילה (מד"ר שה"ש, מלאוני).

***וִתָּרוֹן**, ש"ז, — הפעולה לותר, ומה שוִתֵּר: ואתה נוצר האדם, וִתָּרוֹן תנה לעודדם, דעכם וצמאם חוה, רעתם בלי תחוה (מוסף יוה"כ, לפה). שהצדיקים שוקלים ב ו י ת ר ו ן ונותנים משלהם (ספ' חסיד', תתתי"ז).

***וַתְּרָן**, ש"ז, מ"ר וַתְּרָנִים, — מי שמְוַתֵּר על כספו וכדומה, שאינו מדקדק בחשבון, נותן בנדיבות: שהיה (איוב) ו ו ת ר ן (ירוש' סוט' ה כ ד). אחאב ו ו ת ר ן בממונו היה (סנה' קב:). לימדה אותך התורה שתהא ו ת ר ן בתוך ביתך נשפך יין הוי ו ת ר ן (מד"ר במד' ט). — ומי שמְוַתֵּר על חטא ופשע: כל האומר הקב"ה ו ת ר ן הוא יותדו חייו (ב"ק נ.). — ולנק' וַתְּרָנִית: ביון שמלך ירבעם על ישראל התחיל מפתה את ישראל ואומר להן בואו ונעבוד עבודה זרה ע"ז ו ו ת ר נ י ת היא (ירוש' ע"ז א לט.). — ומ"ר: ביתו של אבינו אברהם ו ו ת ד נ י ם היו (מד"ר בראש' נג).

***וַתְּרָנוּת**, ש"נ, — מדת מי שהוא וַתְּרָן: אומדין לפי ו ו ת ר נ ו ת ו של אב או לפי קמצנותו וכו' לפי אומד עילוי דעת ו ו ה ר נ ו ת ו (רש"י כתוב' נ:). ולא יהיה המשפיע על נשם מה נפש הנביא ועל נשם אחר הנמלה או התולעת בבילות על זה ו ב ו ת ד נ ו ת על אלה אך יהיה בחמרי הנשמים הפרש ובמזגיהם התחלפות והבדל (אמו"ר א ז). אמנם מעלת ה ו ת ר נ ו ת תבדל מהנדיבות בפחות ויותר ש ה ו ת ר נ ו ת יותר רב מהנדיבות ולכן יותר ראוי שנאמר ש ה ו ת ד נ ו ת הפכו הנבלה והנדיבות הפכו הכילות (נופת צופים ב ג).

שער הזַּיִן

ז

ז האות השביעית[1]) באלף בית העברית, ושמה זַיִן, עי"ש.

האות ז הונחה לסימן לקול המתהוה ביציאת אויר הנשימה מבין השנים בנגיעה קלה של הלשון, והברתה כמעט שוה בפי כל היהודים ולא נשתנה כמעט ממה שהיתה לפנים. ויש לה קרבה עם קולות הברת שאר אותיות םשר"ץ, ועם האותיות ד, ט, וגם עם האות ר בהברתה האחת, ולכן תתחלף לפעמים באחת מאותיות האלה.

ז' היא שרשית בלבד ולא שמושית, ובשרשי הלשון העברית לא תבוא בצרוף עם ט, ס, צ, ש[2]).

במספרים היא מצינת מספר שבעה: תבא אסתר שהיא היתה בת בתה של שרה שחיתה ק' וכ' וז' (שנים) ותמלוך על ק' וכ' וז' מדינות (מד"ר בראש' נח). כנגד תרי"ג מצות וז' יתירות כנגד ז' ימי בראשית (שם במד' יג). מהו בזה וכו' ארבע עשרה הראה להם הבי"ת תרתי זיי"ן שבעה ה"א חמשה הרי ארבעה עשר (שם בה"ב, בוקיו).

ז' משמשת בזמן האחרון להעתיק בה קול האות g רכה או j שבקצה לשונות לעז, כמו צרפתית וביוצא בה.

[1]) עי' בהערה לאותיות א, ב, ג וכו'. בפרשיות איכה כתובים הפסוקים המתחילים באות ז אחרי הפסוקים המתחילים באות ו: ויצא מן בת ציון כל הדרה וכו' זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה, וכן בשאר הפרשיות, וכן במזמורי תהלים: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדולתך אספרנה, זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (קמה ו-ז), וכן במזמורים אחרים. — [2]) מנחם בן סרוק, וכן ראב"ע: ז עם ט, ס, צ, ש, לא נמצא (לחות קנת:).

זאב, מסנו זְאֵב, *זְאֵבָה, *זְאֵבִי.

זְאֵב[1]), ש"ז, מ"ר זְאֵבִים,—חיה טורפת קצת דומה לכלב, Wolf ; loup ; wolf : בנימין זְאֵב יטרף בבקר יאכל עד (בראש' מט כז). וגר זְאֵב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם (ישע' יא ו). זְאֵב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן (שם סה כה). על כן הכם אריה מיער זְאֵב ערבות ישדדם נמר שקד על עריהם כל היוצא מהנה יטרף (ירמ' ה ו). מה יחובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (ב"ס גמ' יג יז).—ומ"ר: שריה בקרבה כִּזְאֵבִים טרפי טרף (יחזק' כב כז). שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זְאֵבֵי ערב לא גרמו לבקר (צפנ' ג ג). וקלו מנמרים סוסיו וחדו מִזְּאֵבֵי ערב (חבק' א ח). — ואמר המליץ: דבריו יום קרב הבין חייליו, ורעיוניו כמו שרי אלפים, עדי שבו זאבי בין כבשים, ודמו כל כפיריו כאלפים (רמב"ע, תרשיש א ע-י). — *בֵּין זְאֵב לְכֶלֶב, ר"ל בין השמשות, או לפנות בקר, בעת שאפשר להכיר בין זְאֵב לכלב, שהם דומים קצת זל"ז: (זמן ק"ש הוא משיכיר) בין זאב לכלב בין חמור לערוד (ירוש' ברכ' א ה). ר"מ אומר (קוראים את השמע) משיכיר בין זאב לכלב (גמ' שם ט:).— ומשל: בין הרועה ובין הזאב נבקע השה (מד"ר שמות ה). עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה

[1]) באשור' זִיבֻ, בארמ' דִיב, בערב' דִ'יבa), וכעין זה גם בשאר הלשונ' השמיות, לחית טרף דומה לזאב. עכ"פ זו אחת המלים היותר קדומות בלשון השמית ושבל

a) ذِيب

(שם במד' כב). והזאב לא יעצרנו גדר, מבוא אל העדר (רבב"ג, כ"מ).—°חֳלִי הַזְּאֵב, רעב חזק: ולא מנעני אשר בלבי מחולי הזאב[1], ודאבון הרעב והכאב (אלחריזי, איתיאל יד). — °החיה נושאת הזאב, בחכמת הכוכבים, אחת מצורות מערכות השמים: החית נושאת הזאב (נחמ' ונעים שה). — °זְאֵב המים, דג גדול, Seewolf; sea-wolf: הזאב המים משכנו בכל נחרות אירופא והוא טורף וחומס ובולע כל מיני דגים הקטנים ממנו (רפא' למודים ו). זאבי הים פיהם עגולי ובכל אחד מלחייהם שני שנים שנונות ומלתעות רבות והם טורפים נוראים על ידי שניהם (תוס"א לטינהק, הדגים רכג).—°זאב הדבורים: הזאב רבורים שמו יעיד על מעשיו כי רודף תמיד אחרי הדבורים לצודם ולאכלם (רפא' למוד' ו).

*זְאֵבָה, ש"נ, מ"ר זְאֵבוֹת, —א) נקבת הזאב: רומוס ורומילוס מתה אמן הזאבה נזדמנה והניקתן ועמדו ובנו שני צריפים גדולים ברומי (מדר' תהל' י יג). אלו שני יתומין שנשתיירו מהם רומוס ורומילוס וזימנתי להם זאבה אחת שהניקתם עד שהגדילו ונעשו מלכים גדולים (שם יז יב).—ב) °חלי בגרון Angina: כל אדם אשר אחזתו זאיבה[2]) הוא סינכוס ותחנוק אותו ימות (ספר הרפוא' לאסף 146).

°זְאֵבִי, ת"ז, לנק' זְאֵבִית,—מטבע הזאב: וכמדומה לי הוא שקוראים לובי"ט בלוסר זאבי תואר מזאב בעבור שהוא אוכל בשר חי כזאב (ר"ש א"ת, הקד' פי' המ"ז שבמו"נ).—°ענוה זְאֵבִית: לפי שיש אנשים מתראים ענוים ויראי אלהים ברמאות ובתוכם ישימו ארבם וחז"ל קראוה ענוה זאבית (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו).

°זאג, — עי' ב.°זָג.

זא"ז,—ר"ת: זה אחר זה, זה את זה, זו אחר זו, זו את זו.

°זאי,—כמו זַיִן: אות זאי יבא במקום סמך כמו המזג במקום המסך (סור' הקורא א 34).

°זאין, — כמו וַיִן: ואו וחסדיו על כל עבדיו זאין זרועו ישראל ידידיו (רני ושמחי, אלף אמלל).

°זאן, — כמו זַיִן: נכנס זאן והוא נוטה לכאן ולכאן (מדר' הגד' ברא' סד).

זאת[1], — א) ש"נ, דבר שכבר זכר המדבר, שאין צרך או אינו רוצה להזכירו, או הדבר שיפרשהו מיד, dieses; ceci; this, עם פעל נקבה לפניה או לאחריה: למה יי' אלהי ישראל היתה-זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד (שופט' כא ג). ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חנם (ש"א כה לא). כי ביי' נשבעתי כי (אם) אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך מנעריך עד עתה (ש"ב יט ח). ויאמר יי' לשלמה יען אשר היתה-זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את הממלכה מעליך (מ"א יא יא). גם זאת (כל מה שנאמר שם) מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הגדיל תושיה (ישע' כח כט). מידי היתה-זאת לכם למעצבה תשכבון (שם נ יא). הגידו זאת בבית יעקב והשמיעוה ביהודה לאמר (ירמ' ה כ). ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם עליה לבניכם ספרו (יואל א ב-ג). נחם יי' על זאת לא תהיה אמר יי' (עמוס ז ג). הנה זאת חקרנוה כן היא (איוב ה כז). יתהי זאת תנחומתיכם (שם כא ב). תכתב זאת לדור אחרון (תהל' קב יט). והיה כל הראה (את הנתחים של הפלגש בגבעה) ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים (שופט' יט ל). ויאמרו אוי לנו כי לא היתה כָּזֹאת (שיבוא ארון האלהים אל תוך המחנה) אתמול שלשום (ש"א ד ז). כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הן היתה כָּזֹאת ההימיר גוי אלהים (ירמ' ב י-יא). — ובלי פעל: ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו (ברא' מב יח). ויאמר (יוסף) חלילה לי מעשות זאת (שם מד יז), ר"ל הדבר אשר אמר לו יהודה. כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וְזֹאת אשר דבר להם אבוהם ויברך אותם (שם מט כח). זאת עשו קחו לכם מחתות (במד' יז ו). הליי' תגמלו זאת (דבר' לב ו). לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף

הלשונות האחיות משותפות בה.—[1]) בערב' דא' אלד'יבa), מחלת הזאב, זהוא חולי של רעב חזק. — [2]) בערב' אלד'יבה b), והיא מחלה בגרון הבהמות, והשתמש בו אסף לחלי בגרון באדם.

a) داء الذئب b) الذئبة

[1]) בערב' ד'את a) במשמ' עצם הדבר מהותו, ומובר' כי זו הרחבה מן ד'ו b) בהוס' ת לסימ' נקבה, וכבר נשאו ונתנו ברט ופישר (ZDMG 59, 161, 445) ביחס שבין ד'את הערב' וזאת העברית. והנה בכבר אמר אולסה' (Olsh. § 101, b) כי אפשר שהיתה זאת בעקרה שֵם, ועכ"פ דרך השמוש בה מעיד שהמדברים חשו בה שֵם נקבה, ולכן סדרתי משמעה זו בתחלה, — ועי' ערך זה.

a) ذات b) ذو

ושנים יניסו רבבה (שם כט-ל). זאת נעשה להם והחיה אותם (יהוש' ט כ). מדאגה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליי' אלהי ישראל (שם כב כד). ויען אבישי בן צרויה ויאמר התחת זאת (שבקש שמעי מחילה) לא יומת שמעי (ש"ב יט כב). ויאמר (דוד) חלילה לי יי' מעשתי זאת (לשתות המים שהביאו לי) הדם האנשים ההלכים בנפשתם (שם כג יז). כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת יי' תעשה-זאת (מ"ב יט לא). מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). מי יעץ זאת על צר המעטירה (שם כג ח). מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבוזים (שם מב כג-כד). זכרו זאת והתאששו השיבו פושעים על לב (שם מו ח). ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (שם מז ח-ט). כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ (שם נד ט). שמו שמים על זאת ושערו חרבו מאד נאם יי' כי שתים רעות עשה עמי (ירמ' ב יב-יג). על זאת חגרו שקים ספדו והילילו כי לא שב חרון אף יי' ממנו (שם ד ח). שמעו נא זאת עם סכל ואין לב וכו' האותי לא תיראו (שם ה כא-כב). וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו וכ' על זאת הקיצתי ואראה ושנתי ערבה לי (שם לא כד-כו). שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל וכו' כי פח הייתם למצפה (הוש' ה א). קראו זאת בגוים קדשו מלחמה (יואל ד ט). עקב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלהיך ישראל (עמוס ד יב). העל זאת (על כל המעשים הרעים שהזכיר למעלה) לא תרגז הארץ ואבל כל יושב בה (שם ח ח). זאת להם תחת גאונם (צפנ' ב י). ידעתי כי זאת עמך (איוב י יג), ר"ל כי כך וסתך ומנהגך. מי לא ידע בכל אלה כי יד יי' עשתה זאת (שם יב ט). הזאת ידעת מני עד (שם כ ד). הן זאת (כל מה שדברת קודם) לא צדקת אענך (שם לג יב). הזאת חשבת למשפט (שם לה ב). ואם בינה שמעה-זאת האזינה לקול מלי (שם לד טז). ויחי איוב אחרי זאת (אחרי כל מה שקרה לו) מאה וארבעים שנה (שם מב טז). יי' אלהי אם עשיתי זאת (מה שנאמר קודם) אם יש עול בכפי (תהל' ז ד). הלא אלהים יחקר זאת כי הוא ידע העלמות לב (שם מד כב). מה נאמר אלהינו אחרי זאת (עזר' ט י). גם זאת זכרה לי אלהי (נחמ' יג כב). חלילה לי מאלהי מעשות זאת (דהי"א יא יט). ותקטן זאת בעיניך אלהים (שם יז יז). למה יבקש זאת אדני (שם כא ג). כל האומר אי אפשי בתקנת חכמים כגון ז א ת שומעין לו (ב"ב מט:). — ואחרי מלת השאלה מה: ויאמר יי' אלהים לאשה מה-זאת עשית (בראש' ג יג), ר"ל המעשה שעשתה לאכל מעץ הדעת. ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה-זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא (שם יב יח). ויחרדו איש אל אחיו (על הכסף שמצאו באמתחותיהם) לאמר מה-זאת עשה אלהים לנו (שם מב כח). ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה). ולא שמעתם בקולי מה-זאת עשיתם (שופט' ב ב). ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים ומה-זאת עשית לנו (שם טו יא). — ועם בכל"ם: אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו (בראש' לד טו), ר"ל בתנאי שאנו אומרים לכם. בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי (שם מב לג). בזאת אכרת לכם (ברית) בנקור לכם כל עין ימין ושמתיה חרפה על כל ישראל (ש"א יא ב). בזאת יכפר עון יעקב וכו' בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות (ישע' כז ט). בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי (ירמ' ט כג). ותרבי את תזנותך אל ארץ כנען כשדימה וגם בזאת לא שבעת (יחזק' טז כט). הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יי' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים (מלא' ג י). בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יריע איבי עלי (תהל' מא יב). יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל (דהי"א כז כד). לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו וראו את ישועת יי' עמכם (דהי"ב כ יז). הלרשע לעזר ולשנאי יי' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני יי' (שם יט ב). ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים וכו' (בראש' מה כג). ויעל משם פנואל וידבר אליהם כזאת (שופט' ח ח), ר"ל כמו שדבר לאנשי סכות. ותאמר לו אשתו לו חפץ יי' להמיתנו לא לקח מידנו עולה וכו' וכעת לא השמיענו כזאת (שם יג כג). ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים (ש"ב יד יג). מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד (ישע' סו ח). ברוך יי' אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית יי' (עזרא ז כז). וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת (דהי"א כט יד). ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו ואל יסית אתכם כזאת (דהי"ב לב טו).

וידברו אליה כָּזֹאת (שם לד כב). — כָּזֹאת וְכָזֹאת: ויאמר (עכן) אמנה אנכי חטאתי ליי' אלהי ישראל וְכָזֹאת וְכָזֹאת עשיתי ואראה בשלל אדרת וכו' (יהוש' ז כ-כא). ויאמר חושי אל צדוק ואל אביתר הכהנים כָּזֹאת וְכָזֹאת יעץ אחיתפל את אבשלם ואת זקני ישראל וְכָזֹאת וְכָזֹאת יעצתי אני (ש"ב יז יה). ויבא ויגד לאדניו לאמר כָּזֹאת וְכָזֹאת דברה הנערה (מ"ב ה ד). ויאמר כָּזֹאת וְכָזֹאת אמר אלי לאמר כה אמר יי' משחתיך למלך אל ישראל (שם ט יב). ולא שת (פרעה) לבו גם לָזֹאת (שמות ז כג), ר"ל לכל ההתראות שהתרה בו משה. אף לְזֹאת יחרד לבי ויתר ממקומו (איוב לז א). — אֵי לָזֹאת: אֵי לָזֹאת אסלוח לך (ירמ' ה ז), ועי' אֵי. — ושחקתי לפני יי' ונקלתי עוד מִזֹּאת והייתי שפל בעיני (ש"ב ו כא-כב). — בְּכָל-זֹאת, במשמ' ואעפי"כ: על כן חרה אף יי' בעמו ויט ידו עליו ויכהו בְּכָל-זֹאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה (ישע' ה כה). וארא כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כריתתיה אליה וכו' וגם בְּכָל-זֹאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה (ירמ' ג ח-י). וענה גאון ישראל בפניו ולא שבו אל יי' אלהיהם ולא בקשהו בְּכָל-זֹאת (הוש' ז י). ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע בְּכָל-זֹאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו (תהל' עח לא-לב). בְּכָל-זֹאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א כב). וּבְכָל-זֹאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים (נחמ' י א).—ב) מלת הרמז לנקבה יחידה, לרמוז על הנקבה שכונת המדבר אליה, diese; cette, celle; this: ונתנה לך גם את זאת (בראש' כט כז). שלחו נא זאת מעלי (ש"ב יג יז). מי זאת עלה מן המדבר (שה"ש ג ו). מי זאת הנשקפה כמו שחר (שם ו י). הבט משמים וראה ופקד גפן זאת (תהל' פ טו). ויהי קצף על יהודה וירושלם באשמתם זאת (דהי"ב כד יח). אגריפס המלך עבר לפני הכלה ושבחוהו חכמים אמרו לו מה ראית אמר להם אני כתר נוטל בכל יום וזאת תטול בתריה שעה אחת (מס' שמחות יא). ומי יודע אם לעת כָּזֹאת הגעת למלכות (אסת' ד יד). ונתתה לנו פליטה כָּזֹאת (עזר' ט יג). לְזֹאת יקרא אשה כי מאיש לֻקחה זאת (בראש' ב כג). לכן קראתי לָזֹאת רהב (ישע' ל ז). — וכמו ש"ת עם הגוף הנרמז תבוא המלה זאת עם ה הידיעה, הַזֹּאת, ועפי"ר אחר הגוף: גרש האמה, הַזֹּאת (בראש' כא י). וחשבתיך אל האדמה הַזֹּאת (שם כח יה). קח לי את הילדה הַזֹּאת לאשה (שם לד ד). את האשה הַזֹּאת לקחתי ואקרב אליה (דבר' כב יד). אני והאשה הַזֹּאת ישבת בבית אחד וכו' ותלד גם האשה הַזֹּאת (מ"א ג יז-יח). קרא לשונמית הַזֹּאת ויקרא לה (מ"ב ד יב). מה לנו ולצרה הזאת [1]) (סנה' ד ה). ולא בקשתי בזה אלא התועלת שתושג ביציאות זאת התכלית והוא ידיעת האמה (חגמ' הנפש א). וזאת המלאכה מזה החיבור גם אם היא קטנה (שם). וזאת ההרחקה אשר בין המפורסמות והמושכלות מבוארת ג"כ בספרי הנביאים ז"ל (פי' מבלי לזרת' הלוי ו ג). אשר אין להם (להנמלים) מנהיג ויעשו זה הסדר וזאת ההנהגה כ"ש האדם שהוא בעל שכל (שם). לפי שלא ראינו להם מאמר בזאת החקירה (רלב"ג, מלחמ' ה' א ו).— וקודם הגוף כמשמ' החלטת הגוף בחיוב או בשלילה בענין מן הענינים: זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם (בראש' יז י). זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו (שמות יב מג). זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ כל מפרסת פרסה ושסעת שסע (ויקר' יא ב-ג). זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה (במד' לד ב). הלא זאת בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי (ש"ב יא ג). והית נבלת איזבל כדמן על פני השדה בחלק יזרעאל אשר לא יאמרו זאת איזבל (מ"ב ט לז). זאת העצה היעוצה על כל הארץ (ישע' יד כו). וְזֹאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת (שמות כה ג). וְזֹאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (דבר' ד מד). וְזֹאת הברכה אשר ברך משה (שם לג א). וְזֹאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וְזֹאת התעודה בישראל (רות ד ז). הֲזֹאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה (ישע' כג ז). ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הֲזֹאת נעמי (רות א יט). הֲזֹאת העיר שיאמרו כלילת יפי (איכ' ב יה). — זאת וְזֹאת, במשמ' האחת והשניה: זאת אמרת זה בני החי ובנך המת וְזֹאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי (מ"א ג כג). — ועי' זו.

— [1]) אפשר שמליצה זו לא מדרך הדבור החי של הזמן ההוא אלא עפ"י לשון הכתוב: באה אלינו הצרה הזאת (בראש' מב כא), ואין ראיה מזה לשמוש המלה זאת בזמן המשנה.

זֹאתָה[1]), — כמו זאת, בפרט בקצת כונה של זלזול: כה אמר יי' אם לא תשמעו אלי ללכת בתורתי אשר נתתי לפניכם וכו' ונתתי את הבית הזה כשלה ואת העיר הזאתה[2]) אתן לקללה לכל גויי הארץ (ירמ' כו ד-ו).

זָב, ת"ז, מ"ר זָבִים, — מי שיזוב הזרע מבשרו, מי שלקה במחלה זו, mit Gonorrhoea behafteter איש: affligé de gonorrhée; afflicted with gon. איש מזרע אהרן והוא צרוע או זָב בקדשים לא יאכל (ויקר' כב ד). וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זָב וכל טמא לנפש (במד' ה ב). ואל יכרת מבית יואב זָב ומצרע ומחזיק בפלך (ש"ב ג כט). כל המשכב אשר ישכב עליו הַזָּב יטמא (ויקר' טו ד). וכי ירק הַזָּב בטהור וכבס בגדיו (שם ח). הרואה ראיה אחת של זוב וכו' בית שמאי אומרים זב גמור (זב' א א). אין בין זב הרואה שתי ראיות לרואה שלש אלא קרבן (מגי' א ו). —ומ"ר: מקצת זבים מביאים קרבן ומקצת זבים אין מביאים קרבן (ספרא, זבים ג ה). הזבין והזבות טובלין כדרכן ביום הכיפורים (תוספתא יוה"כ ה ה). בני ישראל מטמאין בזיבה ואין עכו"ם מטמאין בזיבה אבל גזרו עליהן שיהו כזבין לכל דבריהם (נדה לד.).

זבד, ממנו זָבַד, זֶבֶד, ‏ₓזְבִדָה.

זֶבֶד[3]), ש"ז, — כמו מַתָּנָה, gift; don; Geschenk: ותאמר לאה (כשילדה בן ששי) זבדני אלהים אתי זֶבֶד[4]) טוב (ברא' ל כ). — ומצויה מליצה זו בעצמה אצל הפיטנים[1]), ואמר המשורר: אין חפץ למלך במהר אך לעשות נקמה בצריהו במאה ערלות פלשתים מיכל תהי לך לְזֶבֶד (ניר דוד לגלוס הכהן). לך רק ואמר לו כי לי אתה עבד, אז יסף אל ראשך יזבדך זֶבֶד (יל"ג, הבאת בכורים). אל אוצר המדינה הבא חילך, ובנכסיה קח חלק וְזֶבֶד, היה ארם בצאתך ויהודי באהלך, אח לבני ארצך ולמלכך עבד (הוא, הקילה עמי). — ומ"ר: וועד במוהר וקדושין וגם בכתבה לך ולעזרך והן ברור זְבָדַיִךְ (קינ' לת"ב, ליון לפירת).

זָבַד, פ"י, עת' אֶזְבֹּד, — זָבַד את פלוני זֶבֶד, נתן לו מתנה: ותאמר לאה (כשילדה בן ששי) זְבָדַנִי אלהים אתי זבד טוב (ברא' ל כ). — ומצוי בספרות[2]): ומה יערב למלך רב ויתרצה ויתקרב, ומה זוֹבֵד יהי עוכד למול אדון ויתערב, ותן חסדו ישו נגדו כאור יום מבלי ערב (ר"י הלוי, פזמ' ליוה"כ, תגלוס אכודר', יד תתי). היה זוֹבֵד נא עבד חרד מדינך, וקחהו ונחהו עלי נחל עדנך (רמב"ע, יוה"כ, זמן הכלי). התקבצו חכמים ועמדו על עמרכם, כי זבד טוב אזבדכם, לכו בנים שמעו לי כי יראת ה' אלמדכם (עלם לשון הרמב"ם, הקד' פי' המשנ'). והיתה הפלתו שיזמין לו ויזבדהו ביום ההוא זבד טוב (ר"י אלברגלאל, תיי ברה). בה בשם אדם קראתני, ושמחה טובה ברכה זְבַדְתַּנִי (פזמ' ליוה"כ, ה' לבמע). אלהים לנו מחסה ונרון באבוד רשעים

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, והקרי: הזאת. והסכימו רוב המדקדקים החדשים כי הכתיב הזה אינו אלא שבוש פשוט. ואולם קצת החדשים, בטכר (ZDMG, 59, 159) וכמו"כ ברט (Bö. § 897, 3) רואים בכתיב זה צורה אמתית שהיתה במציאות בחיי הלשון, וסמך לסברה זו הוא שירמיהו שמר לנו הרבה צורות קדומות או נהוגות אולי רק בענתות, ונוכל לקבל דעתו של בטכר (שם) כי השתמש ירמיהו בצורה לא רגילה זו בקצת כונה של זלזול.

[3]) בערב' זֻבְד a) מתנה. — [4]) ת"א: חלק טב. רסע"ג: פוצ'ני אללה תפויצ' ג'יד. וכבר ערער עליו דונש ואמר: ופתר זבדני אלהים אותי מן לשון פיצה כמו יפוצו מעינותיך חוצה והחריב מלה משולשת שליסה ועשאה מסובכת במו זבת חלב ודבש ואין בין זבדני וזבת תולדה כאשר אין בין הסוס הבחור לעיר השכור ומלה זו פתרונה כמשמעה מן לשון הגרי זבדני אלהים אותי זבד טוב כלומר נהן לי מתנה טובה. ע"כ. והנה טעה דונש בכונת רסע"ג, כי באמת גם רסע"ג התכון למשמעה של מתנה שישנה גם בפעל פוצ'a) הערבי. מנחם: אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונה לפי ענינה זבד כמו חלק. וכן רש"י וראב"ע. ריב"ג אמר כמו דונש וז"ל: הוא אצלי דומה לדברי הערב שמפילין הלשון הזה על המתנה. ע"כ. ובמשמעה זו פרשוה כל החדשים. ובספרות השתמשו בה בכונות מתחלפות אלו. — [1]) לפי קצת נוסחאות גוף ב"ס של הגניזה באה מלה זו שם בפרשה לג כד: חיך יטעם מטעמי זבד ולב מבין מטעמי כזב. ובפרשה ם כט: איש משגיח על שלחן זר אין חייו למנות חיים, מגעל נפשו מטעמי זבד ולאיש יודע יסור מעים. ע"כ. אך יש מקום לפקפק בגרסה זו, שאינה מהישבת היטב לפי הענין.

[2]) לפי נוסחה אחת של גוף בן סירא גני' בא פעל זה בפרשה ג כה: הוצא בת ויצא עסק ואל גבר נבון זבדה, במשמ' חבר, אך בנוסחה אחרת חברהו, ואין לברר איזו היא האמתית.

---

a) زبد

a) فوض

האומרים בתורתך מִלִּזְבּוֹד, ומה בצע בחרתם באל הכבוד (סלית' ער"ה, אלהים).— ופֻעַל: הַזְּבֻדִים בזבד אומרים יי' אלהינו, החנונים בחיל עונים יי' אחד (יוצר יוה"כ, האזורים כאהב). חסודים משמנים אבוסים ברבורים, זְבֻדִים דגי הים בני יונה ותורים, קציעה ויין רקח ותירוש ויצהרים (מחז' ויטרי אלוסת). זכרו ימים מקדם הייתי פליאה, זְבֻדָה זר ומקשטה בכלה נאה (סלית' יום ז, אל ימעט). זועה מאימת טורף, זר משחית ושורף, זבודתך בלי תרף, זאת אויב חרף (ידע' בדרשי, מטמוני המכורג, המגיד יו). בשבת אהל מהחו, זבודיו משרתיו יצר הבינם וציינם בבחו, חתירת תפתה ערך לעוברי דברי שבחו (מחז' ויטרי אקדמס).
— נִפְעַ', יִנָּזֵבֵד: בנפי דיר ארצכם, בהרחיבי ערי סנרש למשרתי להזבד, יצאתם לצבא קדשו מחניכם, וביד וביהר מהאבד (אזהר' רסע"נ, קכן מע"ג). כבודו כבוד למיחלים לו לכן תם נזבד זבוד, בסף שבת היכלו בלו אומר כבוד (ר"י בן אביחור, עכודה). לתורת בכורות ובכורים ולקיים מצות פריה ורביה הַזָּבֵד זבוד (אזהר' ר"י כרגלוני, את קולך שמעתי). מען רצון העיר לאשבול בופר, לא כן יהי נזבד בחדוש שפר, לנחש בקורת כד עפר ואפר (כנף רענ', פזמ' לר"ח). לאיש אשר הכמה נזבד זבוד הוא (הספר וכרון מאיר בית אוצרו (מ' ריאטי, מקדש מעט, חלק האולם). אישי תהי מנוחתו כבוד, מיום נזבד עלי זבוד, לא גער בי ולא הִכלימני, ונכרת על כל אשר לו שמני (ספ' שעשועים לר' זבלה 21). — ובמשמ' נתחבר: את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד, בזה תשיג כל חפצך תפארת וכבוד, את חכמים תהיה נמנה ועם שלמים תהא נזבד זבוד (שא' יעבן א מא).
—פִּעֵ', *זִבֵּד: האל הנאמן במדה שמינית פדני, ואמת ה' לעולם עודדני, זבד טוב בחסדך זִבְּדַנִי, הדריכני באמתך ולמדני (סליח' ליל העש"י, מנס' אויכיון, אל נגלה).
—הִפְעִ', *הִזְבִּיד,—כמו קל: הזבדתיך זבד טוב להחזיק בעץ החיים אשר חטבת (אזה' ר"י כרגלוני, את קולך).

זְבָדָה[1], ש"נ, — העבה והשמן המתקבץ על גבי החלב בשהוא עומד זמן מה וממנו יוציאו החמאה, Rahm, Sahne; crème; cream, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בספרות[1], ועי' חָלָב, ועי' שְׁפוֹת.

***זָבָה**, ש"נ, מ"ל זָבוֹת, — אשה שהיא זָבָה: טימא בזב וטימא בזבה מה זבה מקום שמטמא בטומאה קלה מטמא טומאה חמורה אף זב וכו' (ספרא, זבים א א). טומאת האיש בלובן וטומאת הזבה בדם (שם). הזב והזבה שבדקו את עצמן ביום הראשון ומצאו טהורים וכו' הרי אלו בחזקת טהרה (שם ג ה). הזב והזבה המצורע והמצורעת בועל נדה וטמא מת טבילתן ביום (שבת קכא.). —ומ"ל: הזבין והזבות טובלין בדרכן ביום הכיפורים (תוספתא יומ' ה ה).

זְבוּב[2], ש"ז, מ"ל זְבוּבִים, — מין שרץ העוף קטן בכנפים זנות מצוי בבית בפרט בימי החם, והוא הזבוב הביתי, ויש מהם עֹקצים וארסיים והם הדבקים בבהמות, והזבוב המצרי, וכדומה, Fliege; mouche; fly: והיה ביום ההוא ישרק יי' לַזְּבוּב אשר בקצה יארי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור (ישע' ז יח). חמשה נהרגין בשבת ואלו הן זבוב שבארץ מצרים וצירעה שבנינוה וכו' (שבת קכא:).— והזבוב הביתי: י' נסים נעשו לאבותינו בבהמ"ק לא הפילה אשה וכו' ולא נראה זבוב בבית המטבחיים (אבות ה ה). יש לך אדם שהזבוב נופל בכוסו ומניחו ואינו טועמו (תוספתא סוט' ה ט). אליהו ז"ל שאל לרבי נהוריי מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו אמר לו לצורך נבראו וכו' זבוב לצירעה פשפש לעלוקתה נחש לחפפית (ירוש' נרכ' ט ג). יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב (גמ' ־בס סא.). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות

[1] בערב' זֻבְדָה a) ובלשון ההמונ' זִבְדָה, מהשרש זבד, שמשמש במו בעבר' במשמ' מתנה, וגם במשמ' קצף ואופי, ומזה השם הנזכר, הדבר העולה למעלה ודומה קצת לאופי, ומכנים בערב' בשם זה גם להאופ' החלבי קודם שנעשה לחמאה וגם לחמאה, כמו שגם השם חמאה בעברית שמש לשני הדברים יחד, עי' ערך חמאה, ובהיות שהשם חמאה נקבע בשמוש ביותר למה שמתהוה מזה האופי החלבי בטריפה ונדנוד, לכן יחדתי השם זבדה להאופי קודם שנתהוית החמאה. — [1]) בהשלח יב ב: ובאפה ריח של לביבות אז בא, לביבות ממולאות בגבינה ורוחצות בזבדה (לביבות מבושלות). ותשם פניה למרתף, מרתף החצר, כי שם הגבינה וכדי הזבדה (שם).

[2] בערב' ד'בָאב a), באשור' זֻבַּ, בארמ' דבבא.

a) زُبْدَة، زِبْدَة

a) ذُبَاب

בגון חיכך חגב זבוב וצירעה ויתושין ושילות נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקין (תעני' יד.). אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאבי השרת ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך יתוש קדמך (מד"ר בראשי' ח). יש לך אדם זבוב שכן ע"ג בוסו והוא נוטלו ומניחו במות שהוא (שם במד' ט). למה היה עמלק דומה לזבוב שהוא להוט אחר המכה כך היה עמלק להוט אחר ישראל (תנחומא תצא יג). — ואמר המליץ: פעמים שיחנק הארם הגדול בזבוב (מעל' המדות, מכי' המא). והבער בעובו את תמודות הברו עד יגלה את קלונו, דמותו בזבוב עת יעזב בל מתום הגוף ויפול על שחינו (שירי מ' דרעי, לקו"ק לג). הזמן ישלח חפשי הזבוב, ויתן הנשר בכלוב (ר' קלוני', אבן בחן עז). הענק לפעמים בזבוב נחנק (עמנ', מחב' יח). — יוכנף הזְבוּב, משל לדבר קל וחלש: גם בי אתה כרת עמי ברית בהר, והתנית לי שלום בגהר, ואחרי זאת בכנף הזבוב וכרגל הנמלה, הפרת ברית בנקלה, הבזה יעשה בתוך קהלה (רשב"א, מנח' קנא' מ). — ובמו ש"נ: ולא אצלתי מחכמת חכמים אלא בשם שזבוב הזו הטובלת בים הגדול ומשהו מחסרה (מסכ' סופרים יו ח). — ומ"ר: זְבוּבֵי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט (קהל' י א). הצד זבובין ויתושין (תוספתא שבת יב ד). ארורה האדמה בַעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושין ופרעושין וזבובין (מד"ר בראש' כ). משל לבן מלבים שהיה ישן ע"ג עריסה והיו זבובים שוכנים עליו וביון שבא מניקתו וברחו מעליו (שם סע). אפילו דברים שאת רואה בעולם מיותרין בגון זבובים ופרעושים ויתושין אף הם בכלל ברייתו של עולם (שם קהל', ויתרון ארץ). אמר רבי יותנן הזהרו מזבובי בעלי ראתן (שם ויקר' טז). — זְבוּבֵי מָוֶת, יכנוי של גנאי לאנשים פחדנים: התחבאו זְבוּבֵי מָוֶת בואו בנקרת סלע הן עתה תעוז ידי אחשוף זרועי אני (ניר דוד לשלום הכהן). — ואמר המשורר: אבל משפט הזמן יאכיל נשריו בשר רמה וצופו אל זבוביו (שירי משה דרעי הקרחי, לקו"ק סג).

גז. — דבורה. — יזמזום. — *יבחושין. — *יתוש. — צרעה. — קרץ.

*זְבוּבִי, ת"ז, — כמו זבוב, מטבע הזבוב: ויתחלפו בהבניתם בי לפעמים יהיו גרגריים ויהיו יתושיים ויהיו זבוביים ויהיו שעריים (קאמן ג ג ד ה).

*זְבוּחַ, ש"ז, — שה"פ מן זָבַח: אינו חייב אלא על דבר שיש בו מעשה בגון זיבוח וקיטור וניסוך והשתחואה (סנה' סג.).

זְבוּל — עי' זְבֻל.

*זְבוּל, ש"ז, — שה"פ מן זָבַל, במו *זְבוּחַ, בבונה של גנאי לעבודה זרה: אין הולבין לטרטיאות ולקרקסיאות מפני שמזבלין שם זיבול[1]) לעבו"ם (ע"ז יח:). יום זבול נילוס היה והכל יצאו לזיבול נילום (פסיק' רבתי ו). יום נבול וזבול היה (מד"ר שה"ש א).

*זְבוּרִית[2]), זְבָרִית, זִבְּרִית, — נֵטֶל ישימו בתחתית האניה להחזיקה במעמד זקוף שלא תטה על צדיה, ובהתחתית כלי נתונה על פני המים למשבה אל תוך המים, Ballast; lest: כלי שהטבילו דרך פיו כאילו לא טבל הטבילו כדרכו בלא זבורית[3]) עד שיטנו על צדו (מקוא' י א).

---

[1]) הפרוש היותר נבון של לשון זו הוא של התוספות: מזבלין מזבחים ולשון גנאי נקט. ע"ב. ועי' לקמן בערך זבח.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך בנוסח', וברה"ג ולא זוברית, בערוך בשם רה"ג זיברית, במשנה עם גוף פרוש הר"מ בערב' זיבורית, ובר"ש בשם הערוך הזיברין, ובקצת דפו' הזיבורית. ובמו פקפוק הנוסח' כן הפקפוק בפרוש מלה זו. רה"ג פרש: לא עלתה להן נקיות וטהרה. ובאמת זה נאות לפי סגנון הלשון, בי לפני המלים עד שיטנו הסרות המלים אינו טהור במו שבתוב שם בענין כלי שהוא צר מבאן ומבאן ורחב מן האמצע: אינו טהור עד שיטנו על צדו. אך צורת המלה זוברית זרה ואי אפשר להלמה לפי הדקדוק, שהיה צריך להיות בלשון זכר ובמשקל פועל או פֶעל. הערוך פרש ולא הטביל בית ידו, והביא גם פרושו של רה"ג, וכבר שדה הר"ש נרג בפרושו של הערוך. הרמב"ם הודה בי לא נתברר לו פרושם של דברים הללו, אמר וז"ל: וזיבורית הוא אלשי אלנאקץ אלחטיט ואלדי יריד בה הנא אנה הטביל את הכלי ולם יסתוף אטראפה באלטבילה אנ באנת לה אטראף וזואיד ולעל באן לבעצ' אלבלים זיאדה מא באנוא יסמונא זיבורית לא יםבן אן ידב'להא אלמא תת ימיל אלאנא עלי ג'אנבה. ע"ב. ובעברית: וזיבורית הוא הדבר החסר והגדוע ומה שהוא רוצה בו באן הוא שהטביל את הכלי ולא השלים הטבילה בקצוותיו אם היו לו קצוות ותוספות ואולי היתה לקצת הבלים תוספת שמה זיבורית ולא היה אפשר שיבנסו בה המים עד שיטה הבלי על צדו. ע"כ. ודחק גזרה זו מהשם זיבורית לקרקע בחוש אין צרך לברר, ועוד לפי פרוש זה המלה בלא היא נגד הבונה, שאדרבה אם יש להבלי זיבורית אז צריך להטותו, ולבן לא הביא הרמב"ם הלכה זו ביד החזקה בלשונה אלא שנה אותה

א.*זְבוּרִית[1]), ש"נ, — אדמה גרועה, כחושה, לא נותנת פרי, **schlechtes Feld ; terrain mauvais ; bad field**: הנזקין שמין להן בעידית וב"ח בבינונית וכתובת אשה בזיבורית[2]) (גיט' ה א). אין נפרעין מנכסי יתומים אלא מן הזיבורית (שם ג). אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש נכסים בני חורין ואפילו הן זיבורית (כתוב' לה.). אין לו אלא עידית בולן גובין מן העידית בינונית בולם גובין בינונית זיבורית בולם גובין זיבורית (ב"ק ז:). — ועי' *זְבֹרִית.

ב.*זְבוּרִית[1]), ש"נ, — קערה קטנה, צפה, **kleiner Teller; petite assiette ; saucer**: אמר לו (עשו ליעקב) הלעיטני נתן לו בזיבורית[2]) אמר לו בזיבורית את נותן לי שפוך הקדירה לתוך פי (תנחומא כוכר, תולדות ז).

*זָבוּת, ש"נ, — מה שיזוב מהזב: שבשעה שהגלה נבובדנצר הרשע את ישראל היו בהן בחורים שהיו מגנין את החמה ביופיין והיו בשדיות רזאות אותן ושופעות זבות אמרו לבעליהן ובעליהן למלך והרגום ועדיין היו שופעות זבות צוה המלך ורמסום (סנה' לב:). — ומחלת הַזָּב: מעשה באחד בן ארבעים שנה שבא לו חולי של זבות מפני ששכב עם אשה זונה (תולה"ת לר"י להלון ט ח א).

זבח[3]), ממנו זָבַח, זֶבַח, זַבָּח, *זִבּוּחַ, *זְבִיחָה, מִזְבֵּחַ.

זֶבַח[4]), ש"ז, כהפס' זָבַח, ככנ' זִבְחִי, מ"ר זְבָחִים, זִבְחֵי, — עצם פעולת הריגת בע"ח לסעודה, ועצם הסעודה,

---

בלשון אחרת במשמעה בללית: היה בו מקום שאין המים נבנסין בו עד שיטנו על צדו לא עלתה לו טבילה עד שיטנו על צדו. ע"כ. וכבר העיר ראב"ד ע"ז ואמר: זה עשה תחת שראה במשנה הטבילו בדרכו בלא זרבובית (אולי היתה זו גרס' הספר שביד הראב"ד) ער שיטהו על צדו לא ידע מהו זה ושם לו פתרון לפי שבלו. ולוי וקוה' נמשכו אחרי פרוש הערוך, בית יד, ואמרו שבך בסוריה זרובא, אבל באמת זרובא בסור' אינו בית יד אלא מין קערה ארובה, צפה. והנה הראב"ד פרש מלה זו במשמ' השם זרבוביה, עי' זה הערך, ואמר: ואנו בבר הסבמנו עליו והעמדנו על מה שראינו בויק"ר (פ"ה) השותים במורקי יין זרבוביות והוא קנישקנין והבלי שאין לו אלא נקב אחד אין המים נבנסין בבולו מפני הרוח ובשיש בו קנה פתוח מן הצד נבנסין בו. ע"ב. הרא"ש אמר: בלא זיבורית הוא צואר הבלי שהוא ארוך במו שעושים לבלי זבובית ואין המים נבנסין בו עד שיטנו על צדו. ע"ב. אבל לבל הפרושים קשה למה צריך דוקא להטות הבלי על צדו הלא אפשר להשקיעו עד מהחת לפני המים וימלא בלו מים ויהיו מושקים עם מי המקוה? ועוד קשה הלשון בלא זבוריה, שאדרבה לפי בל הפרושים האלה בזבורית היה צריך לאמר הטבילו בזבורית? וכל הדחק הזה בבונת המשנה בא להם להמפרשים מפני שנעלמה מהם משמעתה האמתית של המלה זבורית או זוברית, ורק משמעת המלה הדומה לה בלשון ערבית צאבורה a), שפרשוה המלונים הערבים בזה הלשון: מא יוצ'ע פי בטן אל מרבב מן אלת'קל לית'קל ולא ימיל עלי ג'אנביה, — ר"ל מה שיושם בבטן האגיה מן דבר בבד בדי שיכבד ולא יטה על צדדיה, רק היא מבארת יפה בונת ההלבה ומתישבת היטב לפי הענין והסגנון, בי אם טבל את הבלי בדרבה עם זבורית, ר"ל משקל בתחתיתה, אין צרך להטותה על צדה, בי המשקל ימשך אותה עד מתחת לפני המים, אבל בלא זבורית עד שיטנו. והנה אפשר שהמשא הזה נקרא בך על שם האבנים שמשמשים עפי"ר לזה, בי השם צבר בערב' משמש גם במשמ' אבן.

[1]) בערב' צַבַארַה b), ועי' הערה שלקמן. — [2]) ראז קצת החכמים בשם זה מלה רומית **sabulosa**, במשמ' אדמת חול. אך בבר החזירה לוי למקורה השמי וגזר אותה מהפעל זַבַרַ c) הערבי שמשמש גם במשמ' זרק אבנים, ואמר בי זבורית היא שדה שהבאיבוה באבנים, או שיש באדמתה אבנים. והנה בבר ראינו בהערה הקודמת, בערך זבזורית, בי במקום הצרוף זבר בעברית משמש בערב' גם הצרוף צבר, בצדי תחת הזין, והשם צבארה a) פרשו המלונים הערבים בך: אלארצ' אלע'ליט'ה אלמשרפה לא נבת פיהא ולא תנבת שיא, — ר"ל אדמה קשה אין בה צמח ולא תצמיח בלום.

[1]) בסור' זבורא, זבזרתא, בערב' ט'רפ b). — [2]) בך הלשון בתנחומא בובר, ולא העיר המו"ל בלום על זה ולא חש שום צרך לפרש המאמר, ונראה שסבר בי הבונה במלה זיבורית זו במו זבורית הידועה בענין קרקע רעה. אך אין בל מקום למושג זה באן, בי מה טעם יש במליצה זו: עשו בקש הלעיטני ויתן לו יעקב בקרקע של זבורית, או אפילו נניח במאכל רע, ומה טעם שאמר לו עשו על זה: מאבל רע אתה נותן לי שפוך הקדרה אל פי? ולבן אין ספק בדבר, שפרוש זבורית זו הוא במו בסורית קערה קטנה, צפה, ובערב' ט'רפ בבלל צלחת ובערב' ההמונית בפרט צלחת קטנה, צפה, גם מה שישימו תחת הבום. ועי"ן בונת המדרש לפרש המלה הלעיטני מבוארת יפה.

[3]) בערב' ד'בח c).

[4]) בערב' דִ'בח d).

---

a) صابورة b) صَبَّارَة c) زَبَرَ

a) صبارة b) ظرف c) ذبح d) ذبيح

Schlachtung ; immolation ; slaying : ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם (בראש' לא נד). אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם (יחזק' לט יז). טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי יז א). — ובמליצה, הריגה גדולה במלחמה וכדומה: כי זבח לאדני יי' צבאות בארץ צפון (ירמ' מו י). כי קרוב יום יי' כי הכין יי' זבח הקדיש קראיו (צפנ' א ז). והיה ביום זבח יי' ופקדתי על השרים ועל בני המלך (שם ח). — ובפרט זבח של קרבן להאלהות, Opfer ; sacrifice : ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב וכו' ושחטו פתח אהל מועד (ויקר' ג א-ב). אשר יעלה עלה או זבח (שם יז ח). לא לעולה ולא לזבח (יהוש' כב כח). וסרני פלשתים נאספו לזבח זבח גדול לדגון אלהיהם ולשמחה (שפט' יז כג). בזבח ובמנחה (ש"א ג יד). מהר עתה כי היום בא (שמואל) לעיר כי זבח היום לעם ברמה (שם ט יב). ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל (מ"ב י יט). זבח רשעים תועבת יי' (משלי יה ח). כי חסד חפצתי ולא זבח (הוש' ו ו). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי (ש"א ב כט). — זבח הימים, שעושים מדי שנה בשנה ביום קבוע: ויעל האיש אלקנה וכל ביתו לזבח ליי' את זבח הימים (ש"א א כא). נשאל נשאל ממני דוד לרוץ בית לחם עירו כי זבח הימים שם לכל המשפחה (שם כ ו). — זבח משפחה: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר (שם כט). — וכרת ברית על זבח: אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח (תהל' נ ה). — ומ"כ: גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת ועשינו ליי' אלהינו (שמות י כה). הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה כה). ותקראן לעם לזבחי אלהיהן (במד' כה ב). לעבד את עבדת יי' לפניו בעלותינו ובזבחינו[1]) ובשלמינו (יהוש' כב כז). לא הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני (ישע' מג כג). לא על זבחיך אוכיחך ועולתיך לנגדי תמיד (תהל' נ ח). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכם (עמוס ד ד). כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל עלותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר (ירמ' ז כא). עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי (שם ו כ). לא יסכו ליי' יין ולא יערבו לו זבחיהם (הוש' ט ד). אשר חלב זבחימו יאכלו (דבר' לב לח). — וגם זבחות, זבחותם: ויבשו מזבחותם[1]) (הוש' ד יט).

זבח, פ"י, עת' יזבח, זבח, זבח, זבח, זבח, זבחו, יזבחהו, — הרג, שחט בהמה, schlachten ; égorger ; to slaughter animals : וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן יי' לך כאשר צויתיך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך (דבר' יב כא). ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון מזבחי אשר זבחתי לכם (יחזק' לט יט). רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר (דבר' יב יה). ויזבח יעקב זבח בהר (בראש' לא נד). ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו (במד' כב מ). ויזבח אדניהו צאן ובקר ומריא (מ"א א ט). ויקח את צמד הבקר ויזבחהו ובכלי הבקר בשלם הבשר ויתן לעם ויאכלו (שם יט כא). ולאשה עגל מרבק בבית ותמהר ותזבחהו ותקח קמח ותלש ותפהו מצות ותגש לפני שאול ולפני עבדיו ויאכלו (ש"א כח כד-כה). הוי רעי ישראל וכו' את החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו הבריאה תזבחו הצאן לא תרעו (יחזק' לד ב-ג). — ובפרט זבח זבח קרבן לאלהים, Opfern ; immoler ; immolat : ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח ליי' (מ"א ח סג). שלח את העם לזבח ליי' (שמות ח כה). למען זבח ליי' אלהיך (ש"א יה יה). בזבחו את הזבחים (ש"ב יה יב). זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך (תהל' נ יד). לכו זבחו לאלהיכם בארץ (שמות ז כא). לא תזבח ליי' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום (דבר' יז א). לא תזבחנו ליי' אלהיך (שם יה כא). כי תועבת מצרים נזבח ליי' אלהינו (שמות ח כב). על כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו (שם ה ח). לא תיראו אלהים אחרים וכו' ולא תזבחו להם כי אם את יי' וכו' אתו תיראו ולו תשתחוו ולו תזבחו (מ"ב יז לה-לו). וכי תזבחו זבח שלמים ליי' לרצנכם תזבחהו (ויקר' יט ה). ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירם (שם יז ז). על כן אני זבח ליי' כל פטר רחם הזכרים (שמות יג יה). עוד העם זבחים בבמות (דהי"ב לג יז). — וזבח אדם, הרג אותו: הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו

— [1]) בקצת ספרים ובזבחנו חסר.

— [1]) כך ברוב הספרים, ובקצת ספר' מזבחותם.

וְזָבַח עליך את כהני הבמות (מ"א יג ב). וַיְזַבַּח את כל כהני הבמות (מ"ב כג כ). ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדתי לי וַתִּזְבָּחִים להם לאכול (יחזק' טז כ).

— פִּע', זִבַּח, — כמו קל בנחץ הפעולה: ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו זִבַּח אמון ויעבדם (דהי"ב לג כב). זיבח וקיטר וניסך בהעלמה אחת אינו חייב אלא אחת (שבת עב:). וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זִבְּחוּ לעצבי כנען (תהל' קו לח). בגלגל שורים זִבֵּחוּ (הוש' יב יב). רק בבמות הוא מְזַבֵּחַ ומקטיר (מ"א ג ג). רק העם מְזַבְּחִים בבמות (שם ב). מְזַבְּחִים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מרב (דהי"ב ה ו). וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומְזַבְּחוֹת לאלהיהן (מ"א יא ח). כן עשה בבית אל לְזַבֵּחַ לעגלים אשר עשה (שם יב לב). להם (לאלהי ארם) אֲזַבֵּחַ ויעזרוני (דהי"ב כח כג). על כן יְזַבֵּחַ לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו (חבק' א טז). על ראשי ההרים יְזַבֵּחוּ ועל הגבעות יקטרו (הוש' ד יג).

— נִפע', *נִזְבַּח, — שזבחו אותו: לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח לשם זובח לשם השם לשם אישים לשם ריח לשם ניחוח (זבח' ד ו). כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים (שם א א). שעילו (החסידים) אותי ונזבחו על שמי (ירוש' סנה' כט ג).

— פֻּע', יְזֻבַּח, מְזֻבָּח: חוירים גם מזובחים, תמור אלים מנותחים, מקום דבירי ואולמי. מקום ועוד קהל עמי (פירי מ' דרעי הקראי, לקו"ק סז).

א.*זְבִיחָה, ש"נ, — שה"פ מן זָבַח: זביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מה זביחה מיוחדת שהיא עבודת פנים וכו' (סנה' ס:). זבח פסח הוא שתהא זביחה לשם פסח (זבח' ז:). אמר לו (משה להקב"ה) הזכר לבחוריהם ששלחתים והקריבו לפניך זבחים וכו' אמר להם עברו על הזביחה שנאמר ויזבחו לו (מד"ר שמות מג). שיקדים הלחם לזביחת האיל שאין הלחם קדוש אלא בדם הזבח (שם במד' י). זבח שלמים זביחה לשם שלמים (רש"י פסח' סא.). שתהא זביחתו לשם פסח (שם ס.). — ואמר הפיטן: מזבח בהיותו וקדשים לְזְבִיחָה, והביא איש את זבחו וחטאתו נמחה, אפס אני מכהן ואין זבח ואין מנחה, תודתי זְבִיחָתִי ושיחתי מנחתי (סליח' ג עי"ת, בתר קמתי). ואין כהן אשר יכהן לכפר את חטאים, ואין מנחה ואין זְבִיחָה ואין לשכת הטלאים (סמא"ל, סליח' ר"ה, יברא).

ב.*זְבִיחָה, ש"נ, — מחלה בגרון שמחנקת את החולה, כמו וְאַבָה, Angina: כי אם תהיה היגיעה בקול תתחדש החולי הנקרא זביחה (פרקי משה ג). הזביחה היא כל עילה שהיא בגרון שיחשוב בעליה ממנו צרות מות בעת הבליעה (שם ט). הזביחה היא מורסא תהיה בגרון (שם כג). והזביחה היותר בטוחה מה שלא יקשה הנשימה עמה (קאנון ג ט ה).

א.זבל, ממנו זְבֻל, זָבַל, זְבֻלָה.

זְבֻל[1], זְבוּל, ש"ז, מ"ר זְבֻלִים, זְבוּלִים, — א) משכן, דירה, Wohnung; habitation: בנה בניתי בית זְבֻל לך מכון לשבתך עולמים (מ"א ח יג). הבט משמים וראה מִזְּבֻל קדשך ותפארתך (ישע' סג טו). — ואמר המליץ: שלשה אין צרי אל מחלתם עני בנו ידי עצלה זבולו, ושנאה מפני קנאה ומכאוב אשר תשיג ימי זקנה גבולו (בן המלך והנזיר כה). — ב) *כנוי לשמים: אפילו אותם שפשטו ידיהם בזבול יש להם בטחון לקרבן אי אפשר שכבר פשטו ידיהם בזבול (ירוש' ברכ' ט ב). — ואמר המשורר: תקרב רב בחסדך דך להדוך, ויורק רוק בקדר דר זבולו (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק ע). הבט שרי תבל גאו לעלות לִזְבֻל ויהרסו (ר"י חריזי, הענק ג).

זָבַל, פ"י, עת' יִזְבֹּל, יִזְבְּלֵנִי. — זָבַל את פלוני, קבע דירתו התמידית עם פלוני, bei Jem. wohnen; demeurer avec qqn; to dwell with: ותאמר לאה זבדני אלהים אתי זבד טוב הפעם יִזְבְּלֵנִי[2] אישי כי ילדתי לו ששה בנים (בראש' ל כ).

ב.זבל, ממנו *זֶבֶל, *זִבֵּל, *זִבּוּל.

*זֶבֶל[3], ש"ז, מ"ר זְבָלִים, — דֹּמֶן שמשימים על אדמת זרע בדי לטַיבה, להגדיל כחה ולהשיב לה קצת

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, וסוברים רוב החכמים כי זה שרש עברי מיוחד, בלי אח בשאר הלשונות השמיות. ואולי יש קצת קרוב בין שרש זה ובין השרש הערבי وطن a), במשמ' שכן, דר, שהה במקום, בחר לו המקום למקום דירתו הקבוע.

[2]) קרובה ההשערה כי זה הפעל הובא כאן כדי לפרש השם זבולון, שהכתוב בעצמו רצה מ"מ לסמכו גם על ענין זבד. ויש משבשים ומגיהים כאן הגהות מתחלפות.

[3]) בערב' זִבל b).

---

a) وطن b) زبل

חמרים שהצמח לקח ממנהיק בינתו ממנה, Dünger : fumier, engrais ; manure : אין טומנין לא בגפת ולא בזבל ולא במלח (שבת ד א). זבל וחול הדק בדי לזבל קלח של ברוב (שם ח ה). ויוצאין (דמי הקרבנות) לנחל קדרון ונמכרין לגננין לזבל (יומ׳ ה ו). אין פוסקין על הזבל אלא אם כן היתה לו זבל באשפה (ב״מ ה ז). רבי יוסי אומר אף לא (זורעים תחת הע״ז) ירקות בימות הגשמים מפני שהנמיה נושרת עליהן והוה להן לזבל (ע״ז ג ח). הזבל שבחצר מסלקין אותו לצדדין שברפת ושבחצר מוציאין אותו לאשפה (פסח׳ נה:). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מבותלו של חבירו שלשה טפחים (ב״ב יז:). מותר לאדם להוציא זבל מן הסהר של צאן ונותן לתוך שדהו בדרך כל מבניסי זבל (רמב״ם, שמיט׳ ויובל ב ד). עושה אדם את זבלו אוצר (שבי׳ ג ג). מוציא אדם זיבלו וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים (תוספתא ב״מ יא ח). — ומ״ר: מאימתי מוציאין זבלין לאשפתות משיפסיקו עובדי עבודה (שבי׳ ג א). המוציא את תבנו ואת קשו לרשות הרבים לזבלים והוזק בהן אחר חייב בנזקו (ב״ק ג ג). מוכרין ומוציאין זבלים ערב שביעית (תוספתא שבי׳ א ד). רבי יהודה אומר בשעת הזבלים פורק אדם זבלו בפתח חצירו ברשות הרבים בדי שיתפרך ברגלי אדם ובהמה (ירוש׳ סוף ב״מ יב ג). — ובהשאלה, הפרש שבגוף: שלשה מרבין את הזבל וכופפין את הקומה ונוטל אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ואלו הן פת קיבר ושבר חדש וירק (ערובי׳ נה:). (עשה נח בתיבה) תחתיים לזבלים שניים לו ולבניו ולטהורים והעליונים לטמאים (מד״ר בראש׳ לא). — *בית זבלים, שדה שנטיבה כזבלים: אין מביאין (מנחות) לא מבית הזבלים ולא מבית השלחים ולא מבית האילן (מנח׳ ח ב).

***זִבֵּל**, פ״י, — שָׂם זבל על פני השדה, טִיֵּב בזבל, düngen ; fumer ; to manure : מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ר״ה (שבי׳ ב ב). עד במה מזבלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה של עשר עשר (שם ג ב). זבל וחול הדק בדי לזבל קלח של ברוב (שבת ח ה). עד מתי מותר לזבל בל זמן שמותר לחרוש מותר לזבל (תוספתא שם א ד). שאין מזבלין (בשנת השמיטה) ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן (מו״ק ג.). השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה ומעדרה היא עושה פירות (מד״ר בראש׳ עב). ובשיזבלו את בל הדיר מניח דופן אחד מדפני הדיר ועושה דיר אחר בצדו נמצא מזבל בתוך שדהו בית ארבעת סאין (רמב״ם, שמיט׳ ויובל ב ד).

—נתפ׳, *נִזְדַּבֵּל, —ששמו עליו זבל: שדה שנזדבלה בזבל עבו״ם וכו׳ תורע (ע״ז מט.).

—נפע׳, *נִזְבַּל, —ששמו עליו זבל: נזבלה (השדה) שהוליך הזבל בעגלות (רש״י מו״ק יג.).

—פע׳, *זֻבַּל, מְזֻבָּל: שמא לא ימצא לו זבל ונמצא מזבל את אותו מקום ולא בבר הוא מזובל מערב שביעית (ירוש׳ מו״ק א פ:).

—הפע׳, *הוּזְבַּל, הוּזְבַל: כגון שנכנס נהר בשדהו אף על פי שלסוף תוזבל השדה ותשביח עכשיו רעה היא אצלו (מכודהס קב).

***זַבָּל**, ש״ז, מ״ר זַבָּלִים, —מי שאומנותו לשים זבל על השדה: פעם אחת השכמתי ומצאתי הזבלים והתבנים (מד״ר שה״ש א).

זְבֻלָה, ש״נ, — כמו: זְבֻל: שמש ירח עמד זבלה[1] לאור חציך יהלכו (חבק׳ ג יא), כמו בזבל.

***זַבֶּלֶת**, ש״נ, — המקום שמניחים צבורי הזבלים בשדה: מוציא אדם זיבלו וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים להוציאו לזבלת: (תוספתא ב״מ יא ח).

זבן[2], ממנו *זִבֵּן.

***זִבֵּן**, פ״י, — מכר, verkaufen ; vendre ; to sell : הולכים אנו ומביאים מלח ומזבנים עד שלא יביאנו אחרים (ילק׳ שמעוני, תהל׳ יב).

*זֹבָן, — עי׳ זוֹבָן.

א. **זָג**[3], ש״ז, מ״ר זַגִּים, —הקלפה הדקה הזגה של הענבים, Haut der Beere ; peau de raisins ; skin of grapes : בל ימי נזרו (של הנזיר) מבל אשר יעשה

---

[1]) יש מגיהים ומנקדים ל חלומה ה במקום ו.
[2]) בארמ׳ זְבַן. וגם בערב׳ זבונ[a]) בבר החליט פרנק׳ שהוא שאול מארמ׳ (Frän. 189).
[3]) סוברים ע״ש שהיא זגה כמו זכוכית, ועי׳

---

[a]) زبون

מגפן היין מחרצנים ועד זג [1]) לא יאבל (במד' ו ד). (אין טומנים חמים לשבת) לא בתבן ולא בזגים ולא במובים ולא בעשבים (שבת ד א). החרצנים והזגין של עובדי אלילים אסורין ואיסורן איסור הנאה (ע"ז ב ד). וחייב על היין בפני עצמו ועל הענבים בפני עצמן ועל החרצנים בפני עצמן ועל הזגים בפני עצמן ראב"ע אומר אינו חייב עד שיאכל שני חרצנים וזגן (נזיר ו ב). התורם את הבור צריך שיכוין את לבו על מה שבחרצין ועל מה שבזגין (תוספתא תרומ' ג ו). וסחיטת פירות תולדה דדש היא שמפרקן מתוך זג שלהן במפרק תבואה מקש שלה (רמ"י בילה ג.). מופקדין הן (המשקין) בתוך הזג ואינן חיבור לו אלא כמי שנותנן בבלי וכשנטמא הזג לא נטמא משקה בכלל זג (הוא, פסח' לג:). וכן לא ימבור אדם את גפתו ואת זגיו למי שאינו נאמן על המעשרות להוציא מהן משקין (רמב"ם מעשר ב ו).

ב. זָג, ש"ז, — במו זוג, פעמון: והפעמונים הם זגים עם הענבלים שבתוכם (סמ"ג, מ"ע קעג). הבנים יוצאין בזגין הארוגים להם בכסותן אבל אם אינם ארוגים להם לא (הלכות או"ח, שבת שא כג), ועי' ב.זוג.

ג. זָג[2]), ש"ז, — שאפשר לראות דרך בו, במו הזכוכית, durchsichtig ; transparent, משתמשים בו בדבור העברי בא"י והשתמשו בו גם בהעתונים.

הערה שלקמן. — [1]) כבר נחלקו ר' יהודה ור' יוסי במשמ' מלה זו: אלו הן החרצנים ואלו הן הזגים החרצנים אלו החצונים הזגים אלו הפנימים דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה החצון זג והפנימי עינבל (נזיר ו ב). אונק' תרגם מפורצנין ועד עצורין, ואעפ"י שהעיד רב יוסף (גמ' שם לט.) שאונק' תרגם כר' יוסי, מ"מ יש לפקפק בדבר מה היתה כונתו של אונק' בהמלה עצורין, שקצת קשה להחליט שעצורין הם הקלפה החיצונה. עכ"פ השם פורצנין, שאין ספק בדבר שמשמעתו היא גרעיני הענבים, שכך הוא משמש במקומות רבים בתלמוד גם בצורתו המשונה קצה פרצידא, וכן בערב' פִרְצִד a), מעיד שהכונה בזג היא להקלפה, ואעפ"י שהמשנה (שבת ד א) השתמשה בזג בנראה במשמ' גרעינים, שהרי קצת קשה לחשב כי טמנו חמין בתוך קלפות הענבים, ואולי גם הרמב"ם (מעש' ב ו) כונתו להגרעינים. עכ"פ רש"י בודאי השתמש בזג לחקלפה, ובן נתקבל השמוש בספרות.

[2]) בארמ' זיג, וממנו זגיגותא, והיא זכוכיה, וכמו"ב זגג.

a) فِرْصِد

ד. זָג[1]), זאג, — גוף דומה קצת במראהו לזכוכית, והוא מלח מתכותי, בפרט מלח גפרית הנחשת, Vitriol: זאג הוא ויטריאולא וכו' המהות ההפרש בין הזגים הלבנים האדומים והמבורכמים והירוקים וכו' וכבר חשב גאלינוס כי הזאג האדום יולד מהקלקט' (קאנון, לוח הסמים). להפסיק דם הנזול תשחוק גפרית שני חלקים וזאג חלק וגפת (מ' אלדבי, פ"א ד ג).

זגג, ממנו *זַגָּג, *זִגֵּג, *זַגָּגִי.

*זַגָּג[2]), ש"ז, מ"ר זַגָּגִים, — עושה זכוכית, מתקן זכוכית, Glaser ; vitrier ; glas-maker: מביאין בלים מבית האומן בגון כד מבית הכדד וכוס מבות הזגג אבל לא צמר מבית הצבע (מו"ק יג:). משל לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיה לפניו קופה מלאה בוסות (מד"ר בראש' יט). לזגג שהיתה בידו קופה מלאה בוסות דיוטריטין (שם רות א). — ומ"ר: כבשן של סיידין ושל זגגין ושל יוצרים טהורה (כלים ח ט). שלש מטות הן העשויה לשכיבה טמאה מדרס של זגגין טמאה טמא מת ושל סרגין טהורה (שם כד ח). נפש מאזנים תלויה באויר שלשה טפחים וכו' ושל צמרין ושל זגגין תלויה באויר שני טפחים וגבוה מן הארץ שני טפחים (כ"ב פט.). הקדרין והזגגין שהיו מהלכין זה אחר זה נתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון (ב"ק לא.). — ואמר המשורר: מה מאד חטא הזגג הארור, צפונה חטאתו ועונו צרור, אשר לא עשה הכוסות לדמיון הקדרה והפרור, כי אז יצאנו מעבדות לצחרור (עמנ', מחב' כה).

*זִגֵּג, פ"י, — עשה זכוכית: כי הנה כזכוכית ביד הַמְזַגֵּג, ברצותו חוגג וברצות ממוגג, בן אנחנו בידך מעביר זדון ושוגג (מעל' ליל יוה"כ, כי הנה כחומר). — ואמר המשורר: ומי אתה אדוני, אני זגזגאל בנדבה ענני, האם הַמְזֻגָּג לארבות שמים, לא כי הסופר לבני מרום אני (יל"ג, בירת בלילה ה).

— פֻע', *זֻגַּג, מזוגג, — נתכסה כזכוכית: וישחק שני זוזים בסף מזוגג בריח העפרת (קאנון, מזכל' הרפוא').

— נתפ', נִתְזַגֵּג: זוז זהב מוצק בבור וכו' עד שיתזגג הזהב וישחק (קאנון, מזכ' הרפואה).

[1]) בערב' זאג a), מפרסית.

[2]) בערב' זַגָּאג b)

a) زَاجٌ b) زَجَّاج

***זַגָּגִי**[1], ש"ז, — כמו זַגָּג, או מוכר זכוכית: למה הרבר דומה למי שהיה יודע ג' אומניות זהבי ויוצר וזגגי כל מי שהיה מחבבו היה קורא אותו כנו של זהבי וכל מי שהוא שונאו היה קורא אותו של זגג (מד"ר כמד' כ).

***זִגֵּג**, פ"י, — זִגֵּג את השמן וכדומה, עשהו זך וצלול: klären ; clarifier ; clarify: אי והו שפיר מרוקם שאמרו כל שתחילת בריתו דומה לרשון אין בודקין אותו במים מפני שהן עזין ועוברין אותו אלא בשמן מפני שהוא מתון ומזגזג (ירוש' נדה ג ג ד).

***זַגְזְגָאֵל**, ש"ז,—שם מלאך: שהיתה תפלתו (של משה מעין שם המפירש שלמד מן זגזגאל רב וסופר של בני מרום (מד"ר דבר' יא). וירד הקב"ה משמי שמים העליונים ליטול נשמתו של משה ושלשה מלאכי השרת עמו מיכאל וגבריאל וזגזגאל מיכאל הציע מטתו של משה וגבריאל פירום בגד של בוץ מראשותיו וזגזגאל מרגלותיו (שם). — ואמר המשורר: ידעתי מי אתה הוא הקדימני, אתה המשורר פלמוני אלמוני. אמנם בן הוא ומי אתה אדוני, אני זגזגאל בנרבה ענני, האם המוגג לארבות שמים, לא כי הסופר לבני מרום אני (יל"ג, בירת כלילה א). על דבשת החנופה עליתי שמים, ואמצא זגזגאל פרקו אז ישיר, ואגש ואספק לו על הכתפים, ברוח נגידים ובעזות כעשיר, השלום זגזגאל ידידי קראתי, לא עוד משורר אני לא כנור אעירה, עשרתי מצאתי הון ולבקרך כאתי, ויפסוק זגזגאל פרק השירה, ויסב אלי על כף רגל עגל, ויקרא ישמח לך לבי ויגל (שם כ).

זֵד, ש"ז, מ"ר זֵדִים, — גבה לב ורע וקשה והצוף, übermütig ; outrecuidant ; proud: זֵד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד). — ואמר בן סירא: תן לטוב ומנע מרע הקיר מך ואל תתן לזד (כ"ס גני' יב ז). — ומ"ר: ופקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם והשבתי גאון זֵדִים וגאות עריצים אשפיל (ישע' יג יא). וכל האנשים הַזֵּדִים אמרים אל ירמיהו שקר אתה מדבר (ירמ' מג ב). הנה היום בא בער בתנור והיו כל זֵדִים וכל עשה רשעה קש

[1]) בערב' זַגַּאגִי a).

a) زجاجي

ולהט אתם היום הבא (מלא' ג יט). אלהים זֵדִים קמו עלי ועדת עריצים בקשו נפשי (תהל' פו יד). גערת זֵדִים ארורים השגים ממצותיך (שם קיט כא). זֵדִים הליצני עד מאד מתורתך לא נטיתי (שם נא). כרו לי זֵדִים שיחות (שם פה). ערב עבדך לטוב אל יעשקני זֵדִים (שם קכב). למינים ולמלשינים אל תהי תקוה וכל הזדים כרגע יאבדו וכו' שובר אויבים ומכניע זדים (תפי' י"ח, למינים). — ואמר המקונן: מבפנים ומבחוץ להצמית אמוני, כי בני זֵדִים צללו צפוני (קינ' לת"ב, איכה תפארתי).

א. זדה[1]) ממנו *זֶדֶה.

***זֶדֶה**[2]), ש"נ, —סדק וקרע בתוך סלע וכדומה, Riss ; fissure: ובעוד שליש אמת [להנקב] [נשמע] קל איש קרא אל רעו כי היתה זדה[3]) בצר מימן (כתב' השלח, בורה כ=ג).

ב. זדה, ממנו זֵד, זָדוֹן, *זְדוֹנִי *זְדוֹנִיּוּת.

זָדוֹן, ש"ז, מ"ר זְדוֹנִים, *זְדוֹנוֹת, —א) מדת הַזֵּד, כונה רעה וגאות רשע, Mutwille ; témérité ; temerity: והאיש אשר יעשה בְזָדוֹן לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את יי' אלהיך או אל השפט ומת האיש ההוא (דבר' יז יב). אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' בְּזָדוֹן דברו הנביא לא תגור ממנו (שם יח כב). בא זָדוֹן ויבא קלון (משלי יא ב). תפלצתך השיא אתך זְדוֹן לבך (ירמ' מט יז). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את זְדֹנְךָ ואת רע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת (ש"א יז כח). בן חוכר אל איש זדון ומתגלל בעונתיו (כ"ס גני' יב יד). עד ימחץ מתני אכזרי ולגוים ישיב נקם. עד יוריש שבט זדון ומטה רשע גדוע יגדע (שם לב כב-כג). וחייב על זדון השבועה ועל שגגתה עם זדון הפקדון (שבוע' ה א). זה הכלל כל חייבי

[1]) עי' הערה לקמן.

[2]) בערב' צדע a), ודומה לו בעברית סדק. ועי' הערה שלקמן. — [3]) הפעל היתה מוכיח כי המלה זדה הכתובה אחריה היא ש"נ, ולפי הענין היותר נכונה היא משמעה זו, והסכימו לזה רוב החכמים. ויש מי שפרשוה במשמ' בת-קול.

a) صدغ

חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה תחלתן שגגה וסופן זדון תחלתן זדון וסופן שגגה פטורין (שבת יא יז). אין בין שבת ליום הכפורים אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בכרת (מגי' א ה). קצר וטחן כגרוגרת בשגגת שבת וזדון מלאכות וחזר וקצר וטחן כגרוגרת בזדון שבת ושגגת מלאכות ונודע לו על קצירה וטחינה של שגגת שבת וזדון מלאכות וחזר ונודע לו על קצירה ועל טחינה של זדון שבת ושגגת מלאכות (שבת ע:). יחזור עליהם (על המצריים) הגלגל ויחזיר עליהם זדונם (מכי' בשלח ב ו). —ומ"כ: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות (יומ' פו:). —ואמר המליץ: שמר נא לבך מכל זְדוֹנִים, ותלבש את בגדיך לבנים (רס"ג, מוסר השכל, ירח האל). — ואמר הפיטן: גלי ים רמו, וכחומה קמו, בצאתי ממצרים, זְדוֹנִים שטפו, ועל ראשי צפו, בצאתי מירושלם (קינ' לת"ב, אש תוקד). על הר ציון צדו שאוני מדני, צפו על ראשי ציון זְדוֹנַי, צמתו בנוב לעמוד זְדוֹנַי, צוד נצרת לעורר מדני (שם, שכת סורו מני). ירושלם שממה ועריה נצתו כִּזְדוֹנַי, השלך חטאתיה במצולות זְדוֹנַי, והעלה לראש בזכות איתני (סלית' ג עשי"ת, ירושלם). — ב) גם שם כנוי למי שיש בו מדת הזֵד, כנוי להעם הבבלי: הנני אליך זָדוֹן נאם אדני יי' צבאות כי בא יומך עת פקדתיך וכשל זָדוֹן ונפל (ירמ' נ לא-לב). —ואמר ב"ס: אל תבחר בזדון מצליח זכר כי עד מות לא ינקה (ב"ס גני' ט יב). —ומ"כ: האמתנין והגפתנין והזחתנין והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר כי זרועות רשעים תשברנה (דא"ר כ).

זְדוֹנִי, ת"ז, לנק' זְדוֹנִית, — מטבע הזדון: אבל מיראתו את עשו בנו שהיה רשע ובליעל וזדוני הראה עצמו כאלו לא נסתפק בו מעולם (ר"י אברבנאל, תולדות). שהבשר מוליד באדם דם זדוני ואכזרי ומפני זה תמצא שהחיות הטורפות אוכלות הבשר הם אכזריות ורעות (שם, בשלח). אחרי שביארה חנה שלא היה זה מפני שכרות הוסיפה לבאר שאינו גם כן להיותה קשת רוח דברנית זדונית ולזה אמרה אל תתן את אמתך לפני בת בליעל (הוא, ש"א א טז).

זְדוֹנִיּוּת, ש"נ, —סגולת הזדון: והכוונה שהזדוניות שבהם מושלך שם מתחת כסא הכבוד ולא נשאר בלתי אם חלק השגגה שהוא נקל להתכפר (כמ"ע מפאנו, אמר' טהור' חקו"ד א נ).

זֶה[1], — מלת הרמז במקום גוף זכר, dieser; ce, celui; this, וִיבוֹא א) לבדו: ויקרא את שמו נח לאמר זֶה ינחמנו ממעשנו (בראש' ה כט). לא יירשך זֶה (הבן בית שהזכיר אברהם) כי אם אשר יצא ממעיך (שם יה ד). ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע יי' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זֶה (שם כט לג). ויאמר יעקב כאשר ראם (את המלאכים הנזכרים למעלה) מחנה אלהים זֶה (שם לב ג). ותקח המילדת ותקשר על ידו (של הילד הראשון) שני לאמר זֶה יצא ראשנה (שם לח כח). אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי ויצא האחד מאתי וכו' ולקחתם גם את זֶה מעם פני וקרהו אסון (שם מד כז-כט). ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וכו' ולא קרב זֶה אל זֶה כל הלילה (שמות יד כ). הנה האיש אשר אמרתי אליך זֶה יעצר בעמי (ש"א ט יז). ובני בליעל אמרו מה ישענו זֶה ויבזהו (שם י כז). חסר משגעים אני כי הבאתם את זֶה להשתגע עלי (שם כא יו). ובמה יתרצה זֶה אל אדניו (שם כט ד). שימו את זֶה בית הכלא (מ"א כב כז). האלהים אני להמית ולהחיות כי זֶה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (מ"ב ה ז). וקרא זֶה אל זֶה ואמר קדוש (ישע' ו ג). — ואמר בן סירא: כפרח עלה על עץ רענן שזה נובל ואחר צומח (ב"ס גני' יח). ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים (ב"ק א א). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך (שם ג ה). שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה (סנה' ד ה). זה מושך אצלו וזה מושך אצלו (שם ו ב). השוכר את האומנין והטעו זה

---

[1]) בכנענית ז, אז, בערבית דַ'א[a], בערב' הדרומית ד'נ, ד'ת, בארמ' דֵן, דנא. והנה הסגול מעיד שגם בעברית אמרו זה בזין פתוחה, ורק בזמן מאוחר נטו לקול הסגול, וכן בנקוד האשורי: וכן כל סגול אצלנו בסוף המלה כשהוא מוטעם יהיה אחריו נח נראה או נח נסתר תמורת פתח גדול הוא כמו אש"ר אמ"ת נרז"ן כרמ"ל אמרפ"ל גנל"ה עוש"ה מקנ"ה ז"ה ודלא כהרד"ק שהוא תמורת צירה (מבוא לנקוד האשורי 54), וכך קוראים התימנים וכך הם אומרים גם בדבור זַה בזין פתוחה. וכבר דחה פישר (ZDMG, 59, 443) את דעה ברט כי בתחלה היתה המלה זי, וכן ברוקלמן.

---

a) כ'ן

את זה אין להם זה על זה אלא תרעומת (ב"מ ו א). לסטים מזויין בתוך ביתו של זה ואגו נכנסים אצלו (ב"ק פ.). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות (ב"ב כא:). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג (סנה' עת:). א"ר יוחנן הרי כמה שנים גדל זה בינינו ולא שמע הלכה זו ממני (כרית' כו.). אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל (דא"ר ד). היכן טובו של זה והיכן אריכות ימים של זה (מד"ר רות, ליני הלילה). היהודים הללו שומרי שביעית הן ואין להם ירק ואבלו החוחים של זה והוא מתאבל עליהם (שם איכ', פתית'). ועלמות אין מספר אין קץ לתלמידים יכול שהן חולקין זה עם זה ת"ל אחת היא יונתי תמתי (שם שה"ש, אחת היא). — ועם ה השאלה: הזה יבוא אל ביתי (ש"א כא יו), כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה (קהל' יא ו). — ועם מלת הגוף לאחריה ולפניה: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי (דבר' ה כט). בננו זה סורר ומרה (שם כא כ). אם לא תגידו את דברנו זה (יהוש' ב יד). לך בכחך זה והושעת את ישראל (שופט' ו יד). אם אחיה מחלי זה (מ"ב א ב). כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו (שמות לב א). זה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו (יהוש' ט יב). בן מי זה הנער (ש"א יז נה). הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישע' כג יג). ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני מפני אלהים אלהי ישראל (תהל' סח ט). זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר (שם קד כה). ביסדו זה הבית (עזר' ג יב). — ומצוי בספרות המאוחרת: שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו (ראב"ע שמות יט כג). וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו (שם כ א). והנה זה הזמן היה קרוב למסעם (שם יח א). וזה הענין היה סיבה לחשוד החכם בחטא גדול (הקד' מלמד התלמיד'). בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים (רמב"ן שמות יז ט). אשר אין להם (להגמלים) מנהיג ויעשו זה הסדר וזאת ההנהגה כ"ש האדם שהוא בעל נפש (פי' משלי לורת' הלוי ז ג). הביא זה המשל לרמוז על הזהירות הצריכה לבעל שכל (שם). הנה יהיה בהכרת במו זה העולם בעצמו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ד). ובסברת זה החכם שלא ישיגנו (האדם את הבורא) מפאת שאינו כמו הכל (ע"ת לר"א הקראי מא). — ועם בל"מ: הנמצא

בזה (כמו יוסף) איש אשר רוח אלהים בו (בראש' מא לח). ואם בגוי אשר בזה לא תתנקם נפשי (ירמ' ה ט). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (ישע' נח ה). דמות צורות לבנות היו לו לר"ג בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה (ר"ה כ ח). הלוא לזה (לדוד הנזכר למעלה) יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש"א כא יב). ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה (לנבל שהזכיר למעלה) במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה (שם כה כא). הלזה תקרא צום (ישע' נח ה). יצא השער פוסקין ואעפ"י שאין לזה יש לזה (ב"מ ה ו). אי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו (ירוש' סוכ' ג. נג ג). ולא ידע נחת לזה מזה (קהל' ו ה). שני בתים זה לפנים מזה (ב"ב נג:). גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה אבל פורש זה לשער וזה לחנות (שם ח:) כי התועלת הנמשך מזה הלשון הוא גדול והכרחי לתורה (העקרים א יא). אומדין כמה אדם כיוצא כזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב"ק ח א). ראה תלמידיו מסתכלים זה בזה אמר להם קשה בעיניכם שדחיתי את אויבי בקש (חול' כז:). — ב) כמו תאר אחרי הגוף עם ה הידיעה: אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (בראש' ז א). קומו צאו מן המקום הזה (שם יט יד). התלכי עם האיש הזה (שם כד נח). היליכי את הילד הזה (שמות ב ט). — וקודם הגוף במשם' מפור המשפט והחלטת הדבר בחיוב או בשלילה ובלול בו הפעל היה: זה ספר תולדת אדם (בראש' ה א). הלוא זה אשר ישתה אדני בו (שם מד ה). זה קרבן נחשון בן עמינדב (במד' ז יז). זה האשה אשר תקריבו ליי' (שם כח ג). זה חלק שוסינו (ישע' יז יד). זה גורלך מנת מדיך (ירמ' יג כה). הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי (בראש' מג כט). זה הכלל כל השוחט והמקבל וכו' חוץ למקומו פסול (זבח' ב ג). זה הכלל העשוי לסייע בשעת מלאכה טמא (כלים יח ד). — ועם מלות הגוף: האתה זה בני עשו (בראש' כז כא). האתה זה אדני אליהו (מ"א יח ז). האתה זה עכר ישראל (שם יז). מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמ' ל כא). מי הוא זה מלך הכבוד (תהל' כד י). — ג) במו זאת במשם' רמז סתמי על מה שנזכר או שיזכר, במקום הדבר הזה: ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה (שהיית היהודים במצרים) לנו למוקש שלח את

האנשים ויעבדו את יי' אלהיהם (שמות י ז). בעבור זֶה עשה יי' לי בצאתי ממצרים (שם יג ח). שבע מאות איש בחור אטר יד ימינו כל זֶה קלע באבן אל השערה (שופט' כ יז). על זֶה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכה ה יז-יח). ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הללות ושכלות ידעתי שגם זֶה הוא רעיון רוח (קהל' א יז). אל תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זֶה (שם ז י). כי את כל זֶה נתתי אל לבי ולבור את כל זֶה (שם ט א). וכל זֶה (כל הכבוד והגדולה שהזכיר למעלה) איננו שוה לי (אסת' ה יג). מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זֶה (שם ו ג). — וְעִם-זֶה, במשמ' אף על פי כן: ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברֻרות וכו' וְעִם-זֶה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבֹדה על העם הזה (נחמ' ה יח). — ובמשמ' מלת היחס, כמו אֲשֶׁר: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זֶה קוינו לו ויושיענו (ישע' כה ט). הר ציון זֶה שכנת בו (תהל' עד ב). לויתן זֶה יצרת לשחק בו (תהל' קד כו). אל מקום זֶה יסדת להם (שם ח). שמע לאביך זֶה ילדך (משלי כג כב). אחוך שמע לי וְזֶה חזיתי ואספרה (איוב יה יז). — ואפילו למ"ר: תעבוני כל מתי סודי וְזֶה אהבתי נהפכו בי (איוב יט יט). — נמצוי בספרות המאוחרת עם שֶׁ או שֶׁהוּא אחריה: ראה את המציאה ונפל לו עליה ובא אחר והחזיק בה זה שהחזיק בה זכה בה (ב"מ א ד). זה שהוא רואה חלום קשה (ירוש' ברכ' ה א). זה שהוא הולך לבית הכנסת צריך להקל את רגליו (שם). היה קורא בתורה ונשתתק זה שהוא עומד תחתיו יתחיל ממקום שהתחיל הראשון (שם ג). היה לזה פתח אחד ולזה שני פתחין זה שיש לו פתח אחר נוטל ארבע אמות וזה שיש לו שני פתחין נוטל שמונה אמות (ב"ב יא.). משל לב' שנכנסו במרחץ זה שמזיע ראשון יצא ראשון (מד"ר ויקר' יד). בנוהג שבעולם זה שעובר על גב הנהר אי אפשר לו שלא ישתה (שם במד' כא). אמר משה רבש"ע זה שהרג נפש בשגגה בצפון או בדרום מנין יודע היכן ערי מקלט שיהא בורח לשם (שם כג). וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את יולדתו (רמב"ם סנה' כד ה). תאמר בזה שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הסקה (פסח' לב.). כזה שהוא ממחה את הקערה (פסיק' רבתי טז). כזה שהוא נותן חומץ על נתר וסותרו (מד"ר איכה, פתיח'). בזה שהוא צווח באזני של חברו (שם). אמר (ר"ג) לזה שעמו (לר' אילעאי) כלום שתינו רביעית יין האיטלקי א"ל הן (ערוב' סד:). אמר להם למי אתם קורים רבי אמרו לו לזה שמטייל אחריך (מס' ד"א ד). — וכמו מה שֶׁ: זה שאנו עושין בחוצה לארץ כל יום טוב מאלו שני ימים מנהג הוא (רמב"ם, יו"ט ג). זה שאמרנו שיש לו לערב שני עירובין בשתי רוחות לשני הימים והוא שיהיה אפשר לו להגיע לכל אחד משני העירובין ביום הראשון (הוא, ערוב' ח יא). — אֵי-זֶה, עי' אֵי, אֵיזֶה. — ד) רֶמז המקום, עם ב, בָּזֶה, במקום הזה, here ; ici ; hier: וישאל את אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על הדרך ויאמרו לא היתה בָזֶה קדשה (בראש' לח כא). ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בָּזֶה (שם מח ט). ואל הזקנים אמר שבו לנו בָזֶה עד אשר נשוב אליכם (שמות כד יד). בנה לי בָזֶה שבעה מזבחת והכן לי בָּזֶה שבעה פרים (במד' כג א). ויאמרו לו מי הביאך הלם ומה אתה עשה בָּזֶה ומה לך פה (שופט' יח ג). אני האשה הנצבת עמכה בָּזֶה להתפלל אל יי' (ש"א א כו). ויאמרו להן היש בָּזֶה הראה (שם ט יא). הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בָזֶה ואכלתם (שם יד לד). אם אתה תקח לך קח כי אין אחרת זולתה בָזֶה [1]) (שם כא י). — ועם מִן, מִזֶּה מן המקום הזה: הגידה נא לי איפה הם רעים ויאמר האיש נסעו מִזֶּה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה (בראש' לז יו-יז). חי פרעה אם תצאו מִזֶּה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (שם מב טו). פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מִזֶּה (שם נ כה). אחרי כן ישלח אתכם מִזֶּה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מִזֶּה (שמות יא א). כי בחזק יד הוציא יי' אתכם מִזֶּה (שם יג ג). לך עלה מִזֶּה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים (שם לג א). ויאמר יי' אלי קום רד מהר מִזֶּה כי שחת עמך (דבר' ט יב). אל נא תמֻשׁ מִזֶּה עד באי אליך (שופט' ו יח). לך מִזֶּה ופנית לך קדמה (מ"א יז ג). אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מִזֶּה וכה תדבקין עם נערתי (רות ב ח). — מִזֶּה וּמִזֶּה, במשמ' מצד זה ומצד זה: כרוב אחד מקצה מִזֶּה וכרוב אחד מקצה מִזֶּה (שמות כה יט). והאמה מִזֶּה והאמה מִזֶּה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן

— [1]) ס"א בָזֶה.

מזה ומזה לכסותו (שם כו יג). לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים (שם לב יה). ויעמד מלאך יי׳ במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה (במד׳ כב כד). וכל ישראל וזקניו ושטרים ושפטיו עמדים מזה ומזה לארון (יהוש׳ ח לג). ויהיו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה (שם כב). שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה (ש״א יד ד). ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם (שם יז ג). וילך שאול מצד ההר מזה ודוד ואנשיו מצד ההר מזה (שם כג כו). וישבו אלה על הברכה מזה ואלה על הברכה מזה (ש״ב ב יג). וראש עגול לכסה מאחריו וידת מזה ומזה אל מקום השבת (מ״א י יט). ושנים עשר אריים עמדים שם על שש המעלות מזה ומזה (שם כ). והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה (יחזק׳ מז ז). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל (שם יב). — אי-מזה, ר״ל מאין, מאיזה מקום: אי-מזה באת ואנה תלכי (בראש׳ יז ח). ולא שאלתיהו אי-מזה הוא (שופט׳ יג ו). אשר לא ידעתי אי מזה המה (ש״א כה יא). למי אתה ואי מזה אתה (שם ל יג). אי מזה תבוא (ש״ב א ג). אי-מזה עיר אתה (שם טו ב). מה ארצך ואי-מזה עם אתה (יונ׳ א ח). — ותבוא בחבור עם מלות הזמן והמספר קצת כמשמ׳ עכשיו, כבר: ויעקבני זה פעמים (בראש׳ כז לו). זה עשרים שנה אנכי עמך (שם לא לח). זה לי עשרים שנה בביתך (שם מא). כי עתה שבנו זה פעמים (שם מג י). כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ (שם מה ו). כי הכיתני זה שלש רגלים (במד׳ כב כח). והנה ברכת ברך זה שלש פעמים (שם כד י). זה ארבעים שנה יי׳ אלהיך עמך לא חסרת דבר (דבר׳ ב ז). זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יי׳ את הדבר הזה אל משה (יהוש׳ יד י). לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים עד היום הזה (שם כב ג). זה שלש פעמים התלת בי (שופט׳ טז טו). הלוא זה דוד וכו׳ אשר היה אתי זה ימים או זה שנים (ש״א כט ג). כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת (ש״ב יד ב). עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה (מ״א יז כד). הנה עתה זה באו אלי שני נערים מהר אפרים (מ״ב ה כב). זה שלש ועשרים שנה היה דבר יי׳ אלי (ירמ׳ כה ג). עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה (זכר׳ א יב). האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים (שם ז ג). כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים

שנה הצום צמתני אני (שם ה). זה עשר פעמים תכלימוני (איוב יט ג). ותבוא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה זה שבתה הבית מעט (רות ב ז). — ה) אחרי מלת השאלה מה, למה, מה-זה, למה-זה [1]), לחזק השאלה: ויאמר יצחק אל בנו מה-זה מהרת למצא בני (בראש׳ כז כ). ומה-זה תאמרו אלי מה לך (שופט׳ יח כד). ויאמר העם איש אל רעהו מה-זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים (ש״א י יא). ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מה-זה רוחך סרה ואינך אכל לחם (מ״א כא ה). וישובו המלאכים אליו ויאמר אליהם מה-זה שבתם (מ״ב א ה). ויאמר לי המלך על מה-זה אתה מבקש (נחמ׳ ב ד). ותאמר אם כן למה זה אנכי (בראש׳ כה כב). הנה אנכי הולך למות ולמה-זה לי בכרה (שם לב). ויאמר למה זה תשאל לשמי (שם לב ל). ויאמר אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש (שמות ב כ). אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני (שם ה כב). וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים (שם יז ג). ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יי׳ (במד׳ יד מא). ויאמר יי׳ אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך (יהוש׳ ז י). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה-זה ירדת (ש״א יז כח). הנה בא אבנר אליך למה-זה שלחתו וילך הלוך (ש״ב ג כד). ועתה מת למה זה אני צם (שם יב כג). ולמה זה חרה לך על הדבר הזה (שם יט מג). למה זה את מתנכרה (מ״א יד ו). למה-זה לי לבונה משבא תבוא (ירמ׳ ו כ). למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון (שם כ יח). הוי המתאוים את יום יי׳ למה-זה לכם יום יי׳ (עמוס ה יח). למה-זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (משלי יז טז). אנכי ארשע למה-זה הבל איגע (איוב ט כט). — ואחרי הנה, הרי: וישכב ויישן תחת רתם אחד והנה-זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול (מ״א יט ה). ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות והנה-זה בא רכב איש צמד פרשים (ישע׳ כא ח-ט). מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחוץ (שביע׳ ח יא). אמרו לו הבא עדים ואמר אין לי עדים אמרו הבא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן הביא ראיה ומצא עדים הרי זה אינו כלום (סנה׳ ג ח). מצא כלי כסף וכלי נחושת וכו׳

— [1]) בערב׳ לְמאד׳א a).

הרי זה לא יחזיר עד שיתן אות או עד שיכוין משקלותיו (ב"מ כנ:). המוציא זבל על ראשו ותפילין בראשו הרי זה לא יסלקם לצדדים ולא יקשרם במתניו מפני שהוא נוהג בהן מנהג בזיון (שם קה:).

זֹה[1], — כמו זאת: לא זה הדרך ולא זֹה העיר (מ"כ ו יט). זֹה[2] הלשכה אשר פניה דרך הדרום (יחזק' מ מה). לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה־זֹה[2] עשה (קהל' ב ב). גם זֹה[2] ראיתי אני כי מיד האלהים היא (שם כד). וגם זֹה[2] רעה חולה (שם ה יה). זֹה[2] מתת אלהים היא (שם יח). כל זֹה[2] נסיתי בחכמה (שם ז כג). גם זֹה[2] ראיתי חכמה תחת השמש (שם ט יג). — בָּזֹה וְבָזֶה: ויאמר אלהם כָּזֹה וְכָזֶה עשה לי מיכה (שופט' יח ד). אל ירע בעיניך את הדבר הזה כי בָזֹה[3] וְכָזֶה תאכל החרב (ש"ב יא כה). הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אל בנה כי חלה הוא כָּזֹה[3] וְכָזֶה תדבר אליה (מ"א יד ה).

***זָה**, — מלת קריאה, וה־זָה, קול קריאה להאריה להבריחו[4].

***זָהָא**[5], פ"ע, — התגאה: חפאו על שמואל ע"ה נביא ה', כי זהא וזדה ונתגאה באמרו בן לפני יי' את שור מי לקחתי (יהודה הדסי, האשכול סוף ססד). קצו נקצר, כחו מעוצר, לי לא נוצר, וזהא יקיץ, רודם ומקיץ, בחלום מהקיץ (מחז' רומ', שחר' יוה"כ, אדם).

זהב[6], ממנו זָהָב, *זָהַב, *הִזְהִיב, *זָהֹבִי, *זְהַבִי, *זְהַבְיָה.

זָהָב, ש"ז, — א) מתכת יקרה, צהובת הגון, יעשו ממנה כלים יקרים, ויטבעו מטבעות היותר רבות המהיר, Gold ; or ; gold: ואיך נגנב מבית ארניך כסף או זָהָב (ברא' מד ח). אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זָהָב וכסף (מ"א י כב). ארץ החוילה אשר שם הַזָּהָב וּזְהַב[1] הארץ ההוא טוב (ברא' ב יא־יב). ותמלא ארצו כסף וְזָהָב ואין קצה לאצרתיו (ישע' ב ז). — ולתשמיש לעדי: מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זָהָב (ירמ' ד ל). ותעדי זָהָב וכסף ומלבושך שש ומשי ורקמה (יחזק' יו יג). — ומשל לדבר נחמד: הנחמדים מִזָּהָב ומפז רב (תהל' יט יא). נבחר שם מעשר רב מכסף וּמִזָּהָב חן טוב (משלי כב א). חמודת כַּזָּהָב (עזר' ח כז). — ולדבר נקי, טהור: וזקק אתם כַּזָּהָב וככסף (מלא' ג ג). בחנני כַּזָּהָב אצא (איוב כג י). — זְהַב אופיר, זָהָב שהיו מביאים מארץ אופיר, זהב טוב, עי' אופיר. — זָהָב סָגוּר, עי' סגור. — זָהָב שָׁחוּט, עי' שָׁחַט. — ואמר ב"ם: אל תריב עם איש גדול למה תפול בידו אל תחרש על איש לו הון כי רבים הפחיו זהב והון השגה לב נדיבים (ב"ס נגי' ח ב). — וזהב רותח, *יוצק והב רותח לפיו של פלוני, קללה: א"ר יצחק יוצק והב רותח לתוך פיו של אותו רשע שאילמלא בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהילים (סנה' לב:). וזהב רותח יוצק בפי החכם הוה ממה שהשיב על רבותינו בענין פנחס וולתו (הרמב"ן על הרא"ב"ע). ודבר סרה על תורת משה רבינו ע"ה יוצק זהב רותח בפיו ובפי כל הנמשכים אחריו (מנח' קנא' לר"י מפיסא 86). — ומשל לאיש בר מזל שהשעה משחקת לו, יעפר יהיה בידו לזהב: קח עפר ויהיה בידך שוה זהב ע"ד משל הדיוט לאיש מצליח (אלגוי, הסכ' עולם גנ). — ומשל: הכסף נבסף הדמים תמים אני הגבר, הזהב הב הב וממון במטמון יחפש בקבר (מרלה המוסר ג). הוא אשר יאמר משל הקדמוני והב זה הב, ובלעריו אין כל אהב (מבא ג' תזון). ובכנ': — בספי וזהבי לקחתם (יוא' ד ה). כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי וְלִזְהָבִי ולא מנעתי ממנו (מ"א כ ז). כספך וּזְהָבְךָ לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם (שם ג). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זְהָבוֹ אשר עשו (ישע' ב כ). כספם וּזְהָבָם עשו להם עצבים (הוש' ח ד). בכל יום היה זהבה ירוק והיום אדום (יומא ד ד). — ומ"ר *זְהָבִים: שבעה זהבים הן זהב וזהב טוב וכו' (יומ' מד:). שבעה זהבים היו בבה"ה זהב טוב זהב טהור זהב שחוט זהב סגור זהב מזוקק זהב פרווים זהב מופז (מד"ר במות לה). — *זְהָבִים, במקום בגדי זהב: חל ופשט

[1]) כבר החליטו רוב המדקדקים החדשים שאינה זו צורה מקוצרת מן זאת בהפלת התו, כמו שסברו החדשים קודם, ולפי דעת ברוקלמן (Brock. Grr. I, 321) זו היא הצורה העקרית של מלת הרמז ד'א ונהפך הפתח הארוך לחולם כמנהג, והשתמשו בה העברים לנקבה ולא נשאר ממנה אלא מעט מפני הצורה המארכה באות ת זאת שלקחה מקומה. — [2]) נמסר זו קרי, ובקצת ספרים זאת, זה. — [3]) נמסר כזו קרי.

[4]) בארמ': אמר רב ניזהא דתורא הן הן ניזהא דאריה זה זה ניזהא דגמלא דא דא (פסח' קיב:).

[5]) בערב' זהי a), ועי' זהה.

[6]) בערב' דַ'הַב b), בארמ' דהב.

a) زهى b) ذَهَب

[1]) כמו וּמְאָה, וּבְעֶדָה, וּצְעָקִי, וּשְׂדֵה, וּשְׁבַע, וּשְׁבָה,

בגדי זהב ויורד וטבל כמו שטבל, ז ה ב י ם מעביר ולבנים לובש שעבודת היום בבגדי לבן (יוסי בן יוסי, סדר עבודה, תכנת). —°זָהָב לבן, מתכת לבנה שחופה, יותר כבדה מן הזהב, ודומה בקצת איכיותיה להזהב, Platine: כל המתכיות צפין על פני הכסף החי חוץ מהזהב והפלטינא או ה ז ה ב ה ל ב ן הבא מהודו (אגר' חכמה א נ ד). — ב) חתיכת זָהָב במשקל קצוב שהיה משמש למשקל במסחר: ושני צמידים על ידיה עשרה זָהָב משקלם (ברא' כד כב). כף אחת עשרה זָהָב מלאה קטרת (במד' ז יד). ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זָהָב (שופט' ח כו).—°זהב מכתת, חתיכות זהב: ראובן שקנה זהב מכותת משמעון פתוראה בהקפת לחדש אלול (תשו' הגא', שע"ל ב).—ג) במליצה, כנוי לשמן על שם גונו: שתי שבלי הזיתים אשר ביד שני צנתרות הזהב המריקים מעליהם הַזָּהָב (זכר' ד יב).—ד) במליצה כנוי לרוח הצפון[1]), Nordwind; vent du nord; north-wind: ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם מצפון זָהָב [2]) יאתה על אלוה נורא הוד (איוב לז כא-כב).—וכמו °זָהוּב: נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי ז ה ב אחד היה לי ונפל ממני כאן (מד"ר דבר' ב).

אֶבֶן בֹּחַן, במה שבוחנים הזהב.— אוֹפִיר, בֶּצֶר חָרוּץ, פָּז, שמות נרדפים לזהב.

בָּחַן זהב. — בֶּצֶר, הזהב כשהוא עם הסיגים.

°זַהָב.—°זָהָבִי.-°זְהָבִי.—°הִזְהִיב.—°זָהוּב, מטבע של זהב. זִקֵּק זהב.

כּוּר, להתיך בו הזהב.

נִתַּךְ, הִתִּיךְ זהב,

עַפְרוֹת זָהָב.

צִפָּה בזהב. — צָרַף זהב.

°זַהָב, ש"ז, מ"ר זַהָבִים, — אומן בזהב, עושה מלאכת זהב, goldsmith; orfèvre; Goldschmied: שפופרת של ז ה ב י ן ושל זגגין ושל נפחין ושל עושה זכוכית שנחלקה לאורכה טהורה (תוספתא כלים ב"מ ג י). קורנס של ז ה ב י ם שנינו (שבת קכב.). ס' ריבוא בני אדם עשו אצלם רד"ו שנים מהם כספים ומהם ז ה ב י ם שנוטלים בשכרן דינר ליום (מד"ר ברא' סא). יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממה אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת איכן הם ה ז ה ב י ם איכן הם הכספים (שם שה"ש, קמתי אני).

°זָהַב, פ"י, עת' יִזְהַב, — יהיה כמו זהב: ועד מתי יהיו בני יונה כשרים כל זמן שעוקר כנף ומתמלא מקום עיקרו דם והתורים בשרים מ ש י ז ה ב ו (רמב"ם, איסורי מזבח ג ב).—ופָעוּל: ולא שילבש בגדי משי או מצנפת ז ה ו ב ה אלא מעבירין אותה ממנו (הוב, מלוה ולוה ב ז).

— הִפע', °הִזְהִיב, — נעשה כגון הזהב: מאימתי תורים בשרים מ ש י ז ה י ב ו ומאימתי בני יונה פסולים משיצהיבו (ספרא ויקר', נדבה ו ח). שיהא בנפי גופן (של התורים) גדולים ואדומים ו מ ז ה י ב י ם כזהב (רש"י חול' כב:).

---

[1]) וְשָׁמַע, וּשְׁקָה, וְתִבְקְשִׁי. — [1]) על שם שהיא מטהרת את הרקיע, ועי' בהערה לקמן. — [2]) נדחקו המפרשים בפרוש מליצה זו. רובם פרשו זהב בבונת של טהר (בעלי התלמוד, מנחם, ריב"ג ואחרים), אך קשה לחשב כי כנו כך את טהר השמים, ועב"פ אין הפעל יאתה מתישב היטב אם לא שנאמר כדעת הספרי בי בזהב כנו את רוח הצפונית הזכה. והנה לפי הכתוב רוח צפון תחולל גשם, אפשר שהכונה בזהב שיאתה מצפון כמו"כ לגשם, שזו משמ' ד'הבה[a]) בערבית, אלא שנחלקו חכמי הערבים, יש אומרים שזהו המטר הדק, ויש אומרים להפך, הוא המטר היורד בשפע, ויש ראיות לשתי המשמעות בספרות הערבית, וכשנזכור בי ספר איוב כלו טבוע כטבע של ארץ דרומית ערבית ושיש בו הרבה מלים דומות למלות לשון הערבית יותר מכל ספר אחר מספרותנו, יראה לנו הדבר כמו ברור שהמלה זהב כאן דומה לאחותה הערבית ד'הבה. אלא שבא"י אין הרוח הצפוני מביא מטר, וכבר נתקשו החכמים בפרוש הכתוב במשלי רוח צפון תחולל גשם. ובגמר' (ב"ב כה.) אמר רב יהודה: רוח צפונית שמזלת את ה ז ה ב, ופרשו רגמ"ה ורש"י מזלת זו מלשון זול, ור"ל שרוח צפונית עושה את הזהב זול, והוסיף רש"י וז"ל: שמחממת ומביאה שרב ורעבון בא והזהב זול. ע"ב. וזה אינו מסכים כלל לטבעו של רוח הצפונית, ובפרוש אמרו בגמ' שם ע"ב וממזורים ק ר ה זו רוח צפונית. והנה רב יהודה מונה כאן ארבעה הרוחות בהכתוב יערף כמטר לקחי ובאר טבע של כאו"א לפי הכתוב הזה, ועל סמך הכתוב מצפון זהב יאתה באר כאן טבע רוח הצפונית, וכמו שאמר רב חסדא שם ע"ב, והכתוב הזלים זהב מכים לא הובא אלא לזכר שהפעל זול בא אצל זהב, ורב יהודה השתמש כאן בהשם זהב באותה המשמעה שיש לה בהכתוב באיוב לרוח צפונית, שמזלת את הזהב. ואמרו בספרי בפרוש: זה רוח צפונית שעושה את הרקיע נקייה בזהב (האזינו שו) ועי' ערך נ ז ל.

[a]) ذهبة

–הִפְעִ', *הִזְהֵב, מוזהב: יוצאת אשה בסבכה המוזהבת ובטוטפת ובסרביטין הקבועין בה (שבת נז:). חופות חתנים אלו זהוריות המוזהבות (תוספתא סוט' טו ט).

***זָהָבִי**, שת"ז, — כמו זֶהָב: לבן זהבי שיצא עליו שטר חוב והיה מתיירא תאמר ששטר חוב של מאה זהובים ושל מאתים זהובים הוא (פסיק' דר"כ, שמעו). משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטים ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו (מד"ר ברא' פד). הדבר דומה למי שהיה יודע ג' אומניות זהבי ויוצר וזגני כל מי שהיה מחכבו היה קורא אותו בנו של זהבי (שם במד' ג). למלך שכעס על אשתו וכו' ירד לשוק הלך לו אצל הזהבי אמר לו עשה לאשתי תכשיטים של זהב הלך אוהבו ומצא לו אצל הזהבי שעושה לאשתו תכשיטים הלך ואמר לשכנותיה וכו' עכשיו ראיתי אותו אצל הזהבי אומר לו עשה הכשיטין לאשתי (שם).

∵**זְהָבִי**, זהביי, ת"ז, לנק' זְהָבִית, מ"ר זְהָבִיִּים, זְהָבִיּוֹת,— של זהב, דומה לגוון הזהב: וכאלו פירוש חרוצים הזהביים כלומר בעלי הזהב (הפרש' לריב"ג, חרץ). כי אנחנו כשיונה לפנינו חתיכת זהב נאמר זאת החתיכה הזהבית אפשר שיעשה הצורף טבעת או כוס ואח"כ נראה שנעשה כוס (דרך אמונה, ביאור ג). ואם תהיה אדומה יהיה בו תעופה והתלהבות בלי רוב כבד ורוב שינה וכובד ודמיונות כרכומיות זהביות (קאנון ג א ה א).

∵**זְהָבִיָּה**, ש"נ, — כנוי לאחת מצורות השירה: שירה במעלות בני אדם והיא השירה השנייה והיא השירה הנקראת הזהביה (המעלי לרש"ט פלקיירא א).

∵**זְהַדְרִיאֵל**, — שם מלאך: שם הראשון הפונה תימנה הדריאל ושם השני הפונה צפונה זהדריאל וסודם למטה בחכמה הם הניקוד אות השנייה מן השם המיוחד (ברית מנוחה ג).

∵**זָהָה**[1], פ"ע, זָהִיתִי, זֹהֶה, יִזְהֶה,—התגאה, התיהר: נוזר ים גליו לבל יהיו זוהים, ד'ק וחלד מאימתו נרהים (יוצר אתרון פסח, אלוה).

— הִפְעִ', *הִזְהָה[2], — הִזְהָה את פלוני, הביט עליו

: verschmähen ; mépriser ; to scorn בזלזול, מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה שאין מזהיהין[1] אותו (חול' ז.).

***זֶהוּ**, — מצמצם מן זֶה הוּא: זהו שעומד ומתפלל צריך לחשוות את רגליו (ירוש' ברכ' א א). כל זמן שפני מזרח מאדימות זה: יום (שם). זהו מרגילה וזו היא מרגילתו (יבמ' פה:). — וכמשמ' זה הוא הדבר: יכול אתה פודה את החיה ואת המתה וכו' זהו שנשאלה בכרם ביבנה לפני חכמים (ספרי קרח קיח).

∵**זַהוּ**, — מלת קריאה של שמחה בעת מחול וכדומה: ומרוב חבה ליום ההוא, נפשי אטהר יה אברכה, אפזז ואכרכר זַהוּ זַהוּ (פזמ' לשבת, תימ', לקראת שבת).

***זָהוּב**, ש"ז, מ"ר זְהוּבִים,—מטבעות זהב, עפי"ר המטבע היותר גדולה בכל ארץ, Goldmünze ; pièce d'or ; gold coin: מה בין זהוב ומה בין טבעת זהוב עשוי להשתנות טבעת בעיינה הוא (ירוש' שבי' י לט ד). למי שאמר לחבירו השאילני זהוב אחד. אמר לו איני מכיר חשבונך (מד"ר דבר' ד). אמר לו פלפל הוא שכרו זהוב אחד (שם ו). משל למלך שאבד זהוב מביתו או מרגלית טובה לא על ידי פתילה באיסר הוא מוצא אותה (שם שה"ש א). וראה אז כנגדו כמו ענן כדמות אדם שהיה נושא משא גדול ובידו זהוב וכו' הזהוב שנתת לה"ח העני (ספר חסיד', תתתשכ"ד). — ומ"ר: באחד ששכר מרחץ מחבירו בשנים עשר זהובים לשנה (ב"ב קה.). מבוערות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (תענ' לא.). לבן זהבי שיצא עליו שטר חוב והיה מתיירא תאמר ששטר חוב של מאה זהובים ושל מאתים זהובים הוא (פסיק' דר"כ, שמעו). הלוה לזה נ' זהובים ולזה ק' ולזה מאתים (מד"ר שמות מג). אני מוכר אותה להגרין ואמלא כיסי זהובים (שם במד' ז). אמר אדרינוס לעבדיו טלו אותה ממנו ומלאוה אותה זהובים ועשו כך נטל הזקן את הכלכלה מלאה זהובים (תנחומא קדוש' ת). קונה אדם סחורה בששה זהובים ושוה חמשה זהובים (הלכ' קצוב' לר"י גאון, גטין). החמשים זהובים והשפחה שנתן ראובן לאמו במתנה יש מן הדין לראות אם אלו זהובים מטבע עובר בארצכם שקונין ומוכרין בו (בו"ת הרי"ף יד). עד היכן הוא

---

[1]) בערב' וַהֵי a), נצץ והזהיר, ווַהֵי ב, התנאה. — [2]) בערב' אזדהי b) הביאו לידי יוהרה, וזלזל בו, הביט עליו בזלזול. — [1]) כך לפי נוסח של ואמרי לה במקום מזיחין, ולפי גרסת הערוך במקום מזחיחין שבספרים.

a) زهى b) ازدهى

כבוד אב ואם אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים ולא יכלימם ולא יצטעד בפניהם (רמב"ם, ממרים ו ז). אמר להם (שלמה המלך לשלשת הבחורים שבאו ללמד לפניו) בחרו לכם אחד משתים או אלמד לכל אחד מכם ג' דברי חכמה או אתן לכל אחד ואחד מאה זהובים (מעשיות, ביהמ"ד ילינק ג). וא"כ הוא כאשר צמח טוען בי מאת הזהובים אשר אמרו חיים ושלום בבית דין בי נותרו עליו לראובן וכו' (רסע"ג, תשו' גאוני מו"מ יג). — ואמר המליץ: הרהבים להבים, והזהובים זבובים. ותענוגות בני האדם שדה ושדתין (בחינ' עולם ד).

***זהוה**[1], ת"ז, מ"ר זהוהים, זהוהי, זהוה הלב, מי שלבו זהה, מתגאה ומתיהר, **hochfahrend; arrogant** משרבו זהוהי[2]) הלב רבו מחלוקות בישראל (סוט' מז:). — ואמר הפיטן: שונאיך כלבות זהוהים, לשונם מדברת גבוהים, שוא עבוד אלהים (יוצר שבת ד אחה"פ). נלחמים באנטוכיה עיר גדולה בעם זהוהים, נצחו בנים יוצאי צבא בשרו כמהים (יוצר שבת ב חנכה, אודך).

***זהום**, ש"ז, מ"ר והומים, — א) הפעולה לזהם האילנות: זיהום[3]) משמש לקים את האילן (ע"ז ב:). מה בין המזהם לעושה לה בית מזהם (האילן) אינו אלא כמושיב שומר שלא ייבש אבל אינה גדילה מחמת זיהום (ר"י בן מלכי צדק, שבי' ב ד). — ב) *זהום של כל דבר מזהם, של דם וכיוצא בו: דם נדה אדום דם בתולים אינו אדום דם נידה זיהום דם בתולים אינו זיהום (נדה סה:). ואם עבד בזיהום ויעתו או בזיהום פיו הרי חילל עבודתו (רמב"ם, ביאת המקדש ז יג). ואם עבד בזיהום פה הרי זה חלל עבודתו כשאר בעלי מומין כולן (סמ"ג, סי' ב"מ). — ובהשאלה: אמרו לה מת בעליך ונתקדשה וכו' אין לה אלא משום זיהום כהונה ואין בית דין מזהמין אותה (ירוש' יבמ' י יא.). כי המצייר יפסד בהפסד החוש ויזוהם בזיהומו (רשב"ל דורא, מג"א, ת"י ד). — ואמר הפיטן: זהום הטמאה מגין ותולה, חטאו כסוף שוגג עולה, חובתו בשידע ביורד ועולה (כלית' מוס' יוה"כ, איך אצא). רוע זהום וחטאת צחנה, קלוע בעופרת לכל תמצאנה (שם, תאכת). — ומ"ר: בי הנבדל בהחלט לא ישפיע במקום אשר ימצאו והומים וטנופים מזהמים הנפש והשכל (דרך אמונה, ביכאגו עא:).

***זהור**, ש"ז, מ"ר זהורים, — אור הנאצל מאור אחר: וזה האור שנברא ביום ראשון היה בו זיהור שצופין בו ומביטין באורו מסוף העולם ועד סופו (ר"ת חגי' יב.). עפעפי (שחר) זיהור (רש"י פסח' ב:). הירח אינו מאיר מעצמו אלא הזוהר שאנו רואין בו בכל ימי החודש פעם הולך לו מיום ליום ועודף ופעם הולך לו במו כן ותוסר אינו אלא מזהורי חמה השופעים עליו כפי קירובו וריחוקו ממנו (יסו"ע לר"י ישראלי ב:). צורת הירח כדורי מקשה ויצירתה אינו ספירי כגוף השמים אלא שחור ומעובה ומזומן להזהיר ולקבל את האור מן השמש ולהאציל מזהורו על הארץ כי מהשמש שופעים הזהורים לירח (מ' אלדבי, ש"א ב ד). שיהיה אז (הירח) עומד ממוצע בין עיני בני אדם הרואים ומביטים בה חוצץ ומבדיל בינם ובינה ומונע אותם מלראות ומהגיע קוי ניצוצי זהוריה להאיר בני אדם הרואים את החמה (יסו"ע לר"י ישראלי נה:). — ובהשאלה: ידוע כי זרע האדם הוא חיי הגוף ומאור זהורו שהוא הדם הנבחר והנקי אשר בגוף (אגר' הקדש להרמב"ן ג).

***זהורית**, ש"נ, — משי טוב צבוע בגון אדם, כמו שני, **Karmesinseide; crimson silk**: שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח (שבת ע ג). לעולם השלכתה מטהרתה ותזורתה מטמאתה חוץ משל ארגמן ושל זהורית טובה (כלים כז יב). איזהו אדמדם שבאדומים זה זהורית עמוקה (ירוש' סוכ' ג נג ד). בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ הלבין היו שמחין לא הלבין היו עצבין ומתביישין (יומ' סז.). שהיא (ירושלם) מקשטת את בנותיה ומלבשתן זהורית ומעטרת אותן בזהב (פסיק' רבתי כו). — ומ"ר: תופות חתנים אלו זהוריות המוזהבות (תוספתא בוט' טו ט).

***זהות**, ש"נ, — יהירות, גאוה: והם נתנו בל לשון גבהות וגאות וזיהות עליו (על משה) והבזיבו מאמר והאיש משה ענו מאד (ר"י הדסי, האשכ' בנט).

∞**זהות**, ש"נ, — סגולת דבר שיאמרו עליו זהו בעצמו, שהוא שוה לדבר השני שויון גמור ומחלט. **Identität; identité; sameness** — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

---

[1]) עי' שרש זהה. — [2]) גרסת הערוך, ובנוסח' והוהי, בקצת נוסחאות זהיהי.

[3]) בארמ': זיהום אוקומי אילנא.

*זְהִיהַ, — כמו זְהוּהַ, עי"ש.

***זְהִיוֹן**, ש"ז, — אור מבהיק, ואור הפנים, מראה של תפארה וגאוה, Glanz, Stolz ; splendeur : orgueil ; splendor, pride: מעוטרות בגאוה ובזהיון ועיני שדי נשואות בהן (היכל' ט). פנים של גאוה פנים של זהיון (שם יב ד). יורד ומסתכל בגאוה נפלאה ושררה משונה גאוה של רוממות ושררה של זהיון (שם יח ד). — ואמר הפיט: משולשת מקודשת ברכב איש וכם גאוה, גאון וְהִיוֹן ועוז חביון לשם יושב במערבה (אופן שבת אחר שבוע', כנודו). יתנשאו יתעלו בעלי זְהִיוֹן, יפארו יבארו להללו בצביון (רהכ"ן, יוצר לברית מילה, אזורי). — ובקבלה: שמאותו התעוררות שלנו מתעורר התעוררות העליון שהוא זהיון רגיון הגיון הנזכ' בס' היכלות וכו' וזהיון זה הוא ההתעוררות של אבא לבדו בלי זווג וכו' ולשון זהיון ג"כ לשון חיבה שאינה נגלית (עמה"מ, עולם הבריאה יח).

***זְהִימָה**, ש"נ, — שה"פ מן זָהַם: ופתרות ותעל צחנתו ותעל זהימתו וטינופו והזהימה והצחנה לא הם כטינוף כי הצחנה והזהימה הם שמות הריח הרע המבאיש באף (דונש, לתנה). והזהימה היא הקלקול וההפסד (ר"ת על דונש, תכעה אס).—וכמו *זהום האילן: מותר לסוך בשמן שלא יפסדו שזהו דבר האבד אם לא יעשהו ואין בו טירחא כ"כ כמו בהתלעה ובזהימה (הלכות, או"ח תקלז יג).

***זָהִיר**, ת"ז, לנק' זְהִירָה, מ"ר זְהִירִים, זהירות, — א) מתבונן ושומר לבל יכשל בדבר, behutsam, vorsichtig ; prudent, prévoyant ; careful: השמר והיה זהיר ואל תהלך עם אנשי חמס (ב"ס בני' יג יג). והיית זהיר באמת ואיש צנוע לפני כל חי (שם מב ח). הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר (אבות א ח). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה (שם ב א). הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה (שם יג). הוי זהיר בתלמוד (שם ד יג). לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה (ברכ' ו:). הוי זהיר ברותח (שבת לח.). כל הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים וח' מאות עבדים (שם לב:). לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה (ב"מ נט.). הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו (סנה' עו:).

כשעה שהרוח יוצא מלפני הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו הוי זהיר שלא תזיק לבריותי (מד"ר ויקר' טו). המשל אומר הוי זהיר שלא תתפס מקום דבורך (שם דבר' ג). — ומ"ר: הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (אבות ב ג). אי אתה יודע שמאמש היינו זהירין בך (דא"ר ה). אמר הקב"ה לישראל בני הואיל וכך הדינין חביבים לפני הוו זהירין בהם (מד"ר דבר' ה).—ולנק': על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו). — ב) *כמו מזהיר, מבהיק, מאיר: גוף הלבנה אינו מאיר וזהיר מאליו כגוף החמה (ר"א בר חייא, צורת הארץ טז). אין גוף הרקיע השמיני זהיר וכהיר מענין אחר אבל יש בתוכו מקומות כגון כתמים מתעבים ומתחזקים (שם יז). שהצורה הזאה היתה עומדת על תכונה והאור זהיר בתוכה והיא אורה מפיץ על הצורה הראויה להדבק אל ההיולי (הוא, הגיון הנפש א). לפי שהספיר זהיר ומקבל כלל המראים (פ"א לר"א הקרא' מז).

***זְהִירוּת**, ש"נ, — סגולת הַזָּהִיר: תורה מביאה לידי זהירות וזהירות מביאה לידי זריזות (ע"ז כ:). וזכרתי דברי האומר מן הזהירות שלא תרבה להזהו (הקד' חו"ה). הביא זה המשל לרמוז על הזהירות הצריך לבעל השכל וההכמה (פי' משלי לזרח' הלוי ו ג). אמר החכם מכלל הזהירות שלא תהא זהיר הרבר (סלא יועץ, שינה).

זהם[1], ממנו זֵהֵם, *זֵהוּם, *זְהֻמָּה, יוּזְהַם, יוּהַם.

זִהֵם, פ"י, — א) זִהֵם אותו, את הדבר; זִהֲמוֹ, זִהֲמַתּוּ, גרם לו שיחוש געל נפש להדבר, Jem. etw. ekelhaft machen ; rendre qqch. repugnant à qqn. ; to cause to loath: והוכח במכאוב על משכבו וריב עצמיו אתן וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה (איוב לג יט-כ). — ב) *דחה את הדבר, פסל אותו כמו דבר נבאיש, verfwerfen ; rejeter ; to reject: הממאנת באיש וכו' אין בה משום זיהום כהונה ואין בית דין מזהמין אותה (ירוש' יבמ' יג יג ד). (נכרי הבא על בת ישראל)

---

[1] בערב' זהמ[a].

---

[a] زهم

אין מזהמין את הולד (כּתוּב' מז.). — ג) *זִהֵם את האילן, משח אותו בדבר שמן או שׂם עליו וכל וכיוצא בזה, **mit Fett bestreichen ; enduire de gras ; to grease with fat** : מזהמין את הנטיעות וכורבין אותן וקוטמין אותן (שבי' ב ד). ומקרסמין ומזרדין ומפסלין ומזהמין את הנטיעות (רמב"ם שמיט' ויובל ג ט). — ובהשאלה, ברוחניות ומוסריות : במקום אשר ימצאו זהומים וטנופים מזהמים הנפש והשכל (דרך אמונה, כיבּאגו עא:).

— פע', *זֻהַם, מְזֻהָם, מְזֻהָמִים, מְזֻהֶמֶת, — מלֻכלך בדבר שמן, בדבר מסרית, לא נקי בחמר או ברוח : אלו שאין שוחטין עליהן וכו' וזקן וחולה ומזוהם ושנעבדה בו עבירה (בכור' ו יב). לחולה ולזקן ולמזוהם (ספרי, שופט' קמת). מצא בה ערות דבר וכו' מזוהמת היא מלפניו ואינו חשוד עליה וכו' הקדיחה תבשילו אינה מזוהמת מלפניו והוא חשוד עליה (ירוש' גיט' ת מט ד). שמזוהם פסול לעבודה (ברכ' נג:). וכהן שהוא מזוהם בזיעתו רוחץ ושף כל גופו בבושם ועובד (רמב"ם, ביאת המקדש ז יג). — ומ"ר : ידים מזוהמות פסולות לברכה (ברכ' נג:). מה גללים הללו מזוהמין אף הוא מזוהם (מד"ר ויקר' יו). — ובהשאלה, במוסריות : מפני מה עכו"ם מזוהמין שלא עמדו על הר סיני (שבת קמה:). שנדמו גלי הים לסוסיות נקבות ומצרים הרשעים לסוסים זכרים ומזוהמין והיו רצים אחריהם עד שנשתקעו בים (מד"ר שמות כג). כי המצייר יפסד בהפסד החוש ויזוהם בזיהומו ולא יפסד החוש בהפסד המצייר (רשב"ג דורתן, מג"ת, ה"י ד). — ופִעוּל במקום מפוּעל : שאילו אתה אוחז חתיכת בשׂם ומריח בה אינך מוצא בה זוהמא כאשר אתה מוצא בידים זהומות (תבו' הגת', הרכבי לת).

— נפע', *נִזְהַם, — התלכלך, נהיה מזוהם : שמעו כי נִזְהַמְתִּי בצחנה, וסתם מני תחנה, ולא נתן לי רחמים ותחינה (ר"ת קליר, קינ' לת"ב, איכה ישבה). חטא חזה בי בעון נכתמנו, תמור בי בצחיון נִזְהַמְנוּ, חסד ה' בי לא תמנו (שם, איכה אצפתו).

— הִפע', *הִזְהִים, — א) פ"ע, עלה עליו זוֹהַם : עד עכשיו הן (העגלות והפרות שהביאו את הארון) קיימות לא הזהימו [1]) ולא הזקינו ולא הטריפו (פסיק' דר"כ ה, כתאביסס מלתים). — ואמר הפיטן : בבים צור שעה נא אשר בוכים ונוהים, עלי גודל חטאם אשר נלכט והִזְהִים, הדוף אותה לצולים (סמא"ל, סלית' לנעי', אבר). — ב) יכמו זִהֵם : כחיה וכבהמה שמזהימין ומלכלכים עצמן ברעי שלהם (רש"י ישע' מו א). יביע פתרונו לפי ענינו שמזהים ומקלקל השמן (רשב"ם קהל' י א).

— נִתפ', נִזְדַּהֵם : הנבילות והזבלים והאגמים מעלים סרחון מתמיד באויר וכן כל האויר בבללו הולך ומזדהם לעולם וסופו לרקבון ולהבאש (אגר' תכמה א ג ב).

°זֹהֶם, זוהַם, ש"ז, — כמו זִהֲמָה, סגולת שעושה דבר למוּזהם : לשון זוהם וטינוף (רש"י יואל ב כ). שילך זך ונקי מדפי העונות ומטוהר מזוהם החטאות (מעב' ה, כיה"מ ילינק). — ואמר הפיטן : תהלל מלך בהרחיצך זוהם, אור הצפון לצדיקים תאיר ותזריה להגיהם, ליום שבת יולבש רביד כהן צדק באבני מילואים ואבני שוהם (מחז' ויטרי, אות מכראבית).

°זַהַם, ש"ז, — כמו זֹהֶם : זַהַם מרבה ופסק ניתוה ממלת, חציצת חפיפת לבלוך שרץ הלה (סלית' ער"ה, אב לרתס).

***זְהָמָה**[1]), זהמה, זֻהֲמָה, זוהמא, ש"נ, — כמו זֹהֶם : רבי יהודה מתיר בצחנה שאינו אלא ליטול את הַזֻּהֲמָה [2]) (תרומ' י א). בשמים של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליו (ברכ' נג.). פת תבואה שלא הביאה שליש שמניחה עפ"י קדירה ושואבת הזוהמא (פסח' מב:). — ובהשאלה : הוצרך לנקביו ואכל דומה להנור שהסיקוהו ע"ג אפרו וזהו תחילת ריח זוהמא (שבת מא.). שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן עכו"ם שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן (שם קמו.). למה שנתעבר חומרנו בזוהמת נחש תעכב זוהמתנו לקבל בגוף ונפש מערבת שולחנו יתברך מלא דשן אשר הכין לנו לעתיד לבא (ר"מ אלשיך, משלי ט ד). אותה הזוהמא לא נפרדה מגופו של אדם עד שנזדקקה מעט מעט בצדיקים שבדורות (ר"מ גיקטיליה, שערי אורה נו). ואזי הקב"ה יחיה הגופות ויגערם מעפרם לאחר שנתכלת זוהמתה ונתעבר מן הגוף

[1]) והעיר שם המו"ל וז"ל : בילקוט תורה שם נאמר לא הוזמו ומפריש בצדו לא חוסמו איני יודע כונתו וכו' ובמד"ר שם לא הוממו והנוסחא לפנינו הזהימו אולי הוא מלישון המשנה (בכור' ו יב) זקן וחולה ומזוהם.

[1]) משקל טֻמְאָה. — [2]) כך הכתיב במשנ' ירוש' וילים לו, וכו נהוד בכ"י פרמה.

הזוהמה ויהיה הגוף זך ונקי כשם שיצה"ר יתעבר ממנו ויהיה זך ומנוקה ואזי הנשמה שכבר נתעברה זוהמתה וכו' תמצא הגוף נקי מזוהמתו (אגקת רוכל כ כט). הרשעים הללו כל כך קבלו זוהמא עד שאין כח בגיהנם ובחבוט הקבר להוציא זוהמתן (עמה"מ, תיקוני התשובה א). כי עם חלאת הטבע וזוהמתה מים חיים הם למוצאיה ומביאיה להשקות מהם צמחי תבואתה (ארבע כוסות, כוס תנחומים ב). — ואמר הפיטן: שפה אחת מזמתם, לרכוב פילים בבהמתם, ולסוך בדם זהמתם, וזרמת סוסים זרמתם (יוצר שבת ב חנכה, אין מושיע).

זהר[1], ממנו זהַר, הִזְהִיר *זַהוּר, *זָהִיר, *זְהִירוּת, יזַהַר, *אַזְהָרָה, *הַזְהָרָה.

זֹהַר, ש"ז, מ"ר זְהָרִים, זָהֳרֵי,—אור מבהיק, Glanz ; splendeur ; brightness: ואראה והנה דמות כמראה אש ממראה מתניו ולמטה אש וממתניו ולמעלה כמראה זֹהַר כעין החשמלה (יחזק' ח ב). והמשכילים יזהרו כזֹהַר הרקיע (דני' יב ג). שראה אותו (סמאל את משה) שהוא יושב וכותב שם המפורש ווזהר מראהו דומה לשמש והוא דומה למלאך ה' צבאות (מד"ר דבר' יא). וכל צדיק וצדיק מהלכת עמו שכינה בריבי רבבות מלאכי שרת ועמודי ברק סביב להן וניצוצין של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם (מדר' א"ב דר"ע ב). זוהר הכוכבים נקרא אור (ר"ת פסח' ב:). כי מעת שקיעת החמה ועד שיסתלק זהרה מעל הארץ ויכסיף דמדומה מן הרקיע זהו בין השמשות (ר"ב גאון, ברכ' ג:). הירח אינו מאיר מעצמו אלא הזוהר שאנו רואין בו בכל ימי החודש וכו' אינו אלא מזהורי חמה השופעין עליו (יסו"ע לר"י ישראלי א יג). כבר התחיל להתילד בה (בהירח בלילה הראשון) ולהראות כעין קשת דקה של זוהר ומיד הוא שוקע ובא (שם ז). צדיק אחד היה רוחץ באמבטי במים ואשתו יושבת אצלו והכה זהר של ראש הצדיק במים אמרה לו אשתו מה זה הזוהר אמר כשהקב"ה כותב הדיו הנשאר בקולמוס הוא מקנח בראש הצדיקים (ספר חסידים תתרנ"ט).—

ואמר הפיטן: חנפים ארץ בדם מטמאים, זֹהַר שכינתי מתוכם מוציאים (יוצר ב שבוע', תוכחת). זָהֳרוֹ מצא בנם לימים שמונה לשקדנו, קבעו לכן הימים האלה לדורות עדנו (יוצר שבת ב חנכה, אודך).—ומ"ר: אל ברוך גדול דעה הכין ופעל זָהֳרֵי חמה טוב יצר כבוד לשמו (תפי' יוצר). זָהֳרֵי אור בעין מאור פני נשר לארבעתם (יוצר שבת א דתה"פ, אראלים). זָהֳרֵי גו מחוץ ומגו יקודי להבי רשפים. חקוקי הוד בלב ומאד תהלהך מטיפים (שם, אופני עוז). כי זהריהם ממך יזהירו (ר"י הלוי, דיואן מח). — ובהשאלה: והרבה זמן הייתי נבוך על שלמה המלך ע"ה שכתוב בו ויחכם מכל האדם ואהוב מאלהיו איך נאבדו ממנו זוהרי החכמות השכליות כי לעת זקנתו נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים (הריקנטי ב, שופט').

יזַהַר, — כמו הַזְהָרָה: רב עם צעיר מעשרים להכפר, ראויים לענש ויַזַהַר בסדר להתפר (יוצר פ' שקלים, קלובה).

זָהַר, פ"על מן זֹהַר.

— הפע', הִזְהִיר,—א) האציל זֹהַר, glänzen ; briller ; to shine: והמשכילים יַזְהִרוּ כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דני' יב ג). עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע (ברכ' יז.). מה הכוכבים מזהירין בכל הרקיע כך הם (ישראל) מזהירין לעתיד לבא (מד"ר במד' ב). סוטה ששתת והיתה טהורה ה"ז מתחזקה ופניה מזהירות (רמב"ם סוט' ג כא). — ובמשמ' פ"י, עשה שיזהיר, שיאיר: ובהגיעו (אור השמש) לחלקים ההם (הכתמים ברקיע) הוא מכה עליה בכח ומאיר אותם ומזהירם (תרג' אבן סיני, השמים והעולם יד).— ב) הזהיר את פלוני דבר, הודיע לו ובאר לו וצוה לו לעשותו, empfehlen ; récommander ; to recommend: והִזְהַרְתָּה אתהם את החקים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה (שמות יח כ). — ג) הזהיר את פלוני, עשה לו אַזְהָרָה, הודיעו כי דבר רע עתיד לבוא עליו, או אמר לו לעשות דבר פלוני או לא לעשותו ואם אין ירע לו מזה, warnen ; avertir ; to warn: וישלח מלך ישראל אל המקום אשר אמר לו איש האלהים והִזְהִירֹה ונשמר שם (מ"ב ו י). וראה (הצופה) את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והִזְהִיר את העם (יחזק' לג ג). ואתה כי הִזְהַרְתָּ רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות (שם ג יט). וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם

[1]) בארמ' זהר, בערב' זַהַר ואזדהר a) משמשים ברוב שמושי זהר בעברית.

a) زَهَر ازدهر

וכו' וְהִזְהַרְתֶּם אתם ולא יאשמו ליי' (דהי"ב יט י). באמרי לרשע מות תמות ולא הִזְהַרְתּוֹ (יחזק' ג יח). כי הִזְהַרְתּוֹ צדיק לבלתי חטא (שם כא). — וְהִזְהִירוּ מִן דבר: ולא דברת לְהַזְהִיר רשע מדרכו הרשעה (יחזק' ג יח). ואתה כי הִזְהַרְתָּ רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות (שם לג ט). רביעית דם נתתי בכם על עסקי דם הזהרתי אתכם ראשית קראתי אתכם על עסקי ראשית הזהרתי אתכם (שבת לב.). אמר לו הקב"ה לישעיה לא תהא סבור שמא לא הזהרתי אותם על ע"ז תחלה (מד"ר דבר' ב). אמר לו הקב"ה למשה לא בשביל שאני צריך לנרות הזהרתיך על הנרות אלא לזכותם (שם במד' טו). כמה גדיים יש לך ואין את מזהירנו ועל הצבי הזה בכל יום ויום את מצוינו (שם ח). אמר הקב"ה למשה הזהר לישראל על מצות הפסח (מד"ר שמות יט). ואתה בני איש טוב וממשפחה מיוחסת וטובה אתה ומזהירו ומשיבו מדרך רעה (תנחומא בלק א). — ואמר המשורר: כה יעשה לי אל וכה יוסיף אם אהיה מזין לקול מזהיר, לעזוב צבי החן אשר פניו דומים לעין הכוס והוא מזהיר (רמב"ע, תרשיש ב ס).

— קל, יָזְהַר, — א) כמו הזהיר במשמ' האיר אור: ודברו כאש ונוצציה הרבה מצוות בכל דבור זוהרות (אזה' לרסע"ג, קובץ מעג"ק). ערך מאורי מופני עששיות זוהרות בעיפתו (יוצר שבת ב אחה"פ, ארכן). — ובהשאלה: וכאשר סבבה (השמש) בטלה תהפוך הזמן אל כריאות ונעימות וזהרה הארץ וכאשר סבבה בשור נוסף החום (RSO, III, 3, 234, תרג' אלפרגני). כי המעופפים הקטנים האלה אספו להם שלל צבעים מכל אשר מצאו בחדר הורתם הטבע הנדיבה זוהרים ממרחק כמוצק אבנים יקרות (תוה"א, יונקי הדגש טו קכו). — ב) כמו הזהיר במשמ' צוה: זהרו בזב ומגעותיו ובהטהרו הכו מעליכם, רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם (אזה' לרסע"ג, קובץ מע"ג). זויות הצר ואמצעיים, וגג יציע ורפת ולולים, ומתבן ואוצרות יין ושמן, חכמי עם נדיבות, זהרו לבדקם (ר"י הלוי, אזה' לשבה"ג, אגר' בד"ל CCIX). זָהֲרוּ לדחות פסח מבדו, ומאדו ראש השנה (יוצר שבת הפסקה, את פני מלך). — ופָעוּל, כמו זָהִיר: ללמדך כמה היו זהורים במצות (הלכ' פסוק', לולב).

— נפע', נִזְהַר, נִזְהָר, — שָׂם לבו לדבר ושמר א"ע ממנו ונמנע מעשותו, וכדומה: ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיו יחיה כי נִזְהָר (יחזק' ג כא). וישמע השמע את קול השופר ולא נִזְהָר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה וכו' והוא נִזְהָר[1]) נפשו מלט וכו' ולא תקע בשופר והעם לא נִזְהָר (שם לג ד-ו). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע לְהִזָּהֵר עוד (קהל' ד יג). ויתר מהמה בני הִזָּהֵר עשות ספרים הרבה אין קץ (שם יב יב). מלמדין אותו הזהר שלא תתחיל מפניך שמא תכוה (יומ' נב:). בא לקללו אמר לו הקב"ה הזהר שאם את מקללו לנפשך את מקלל (מד"ר ברא' סו). הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת (שם נג). אמר פרעה ליוסף אע"פ שאמרתי לך אתה תהיה על ביתי וגו' שעשיתיך מלך על כולם הזהר שתנהוג בי כבוד והמליכני עליך (שם במד' יד). — ומ"ר: חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות (אבות א יא). אמר להם (ר"א לתלמידיו) הזהרו בכבוד חבריכם (ברכ' כח:). אמר להם הזהרו שלא יטעה אתכם יצר הרע (ספרי, עקב מג). אמר להם הזהרו שלא תמרדו בהקב"ה (שם). צאו והזהרו כל אחד איש בכבוד חברו (דא"ר ג).

— הפעל, *הֻזְהַר, מֻזְהָר, — שהזהירו אותו: אמר להם אף אני מוזהר כשם שאמרתי לך וקבלת כך אמור להם ויקבלו (ספרא אחרי קלת). לא ראי דיין כראי נשיא ולא ראי נשיא כראי דיין הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם (שם קדוש' קד). לא פורע (המשוח מלחמה) ולא פורם ולא מטמא לקרוביו ומצווה על הבתולה ומוזהר על האלמנה (יומא עג.). ואין (הכה"ג) מטמא לקרובים ומוזהר על הבתולה (הור' יב:). — ומ"ר: לא זה הוא חמץ שמוזהרים עליו בבל יראה ובבל ימצא (פסח' ג ג). לרבות את הנכרים שמוזהרין על העריות בישראל (חגי' יא:). ויאמר קומו צאו אמר לו משה מוזהרין אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא (מכי' בא, מס' דפסח' יג). קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים (שם משפט', נזיק' ד). ללמדך שהגדולים מוזהרין על ידי הקטנים והם נענשים על ידיהם אם לא יוכיחו אותם (מד"ר במד' י). לא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין (יבמ' פד:).

— פע', יִזֵּהֵר, — כמו הִזְהִיר במשמ' צִוָּה: זיהר קחת

[1]) אמר ריב"ג בהשרשים: ואני חושב כי הקמצות בהם לפי שהם מעמדים ואפשר שרצו לפאר המלה בעבור הריש כי ראיתים נקדו והוא נזהר נפשו מלט והוא חולף בקמץ והוא איננו בזקף ולא באתנח ולא בסוף פסוק. ע"כ.

תרומה, נטות לו אוהל שאנן (אוסר׳ לרסע״ג, קובץ מע״ג). וְיהַר שפודין חוץ מסכה, ואכילה ושתיה בתוך סכוכה (יוצר שבת חוה״מ סכות, אפ״ר).—ובמשמ׳ האיר: זקק מטלית, זֵהד טלית, זוה אצטלית, זכרו מנטלית (יוצר שבת ור״ח, איילת השחר).

— פע׳, יֻזְהַר, מזוהר, — מואר בזֹהר: ואם מכל צדי השמש לפנות ערב יהיו כמו עננים אדומים וצחים מוזהרים כשמש הם העננים יגידו על רוחות חוקות ומעוטות (רזיאל המלאך כ).

זְהָרָה, ש״נ, — כמו זֹהר: גלמי, זהרתי ותבנית צורתי בטרם הולדי (רש״י תהל׳ קלט טז).

זַהֲרוּר[1], ש״ז, מ״ר זַהֲרוּרִים — כמו זֹהַר, אור נאצל מאור, reflection; reflex; Wiederschein: לערב חמה שוקעת במערב וזהרורי החמה מאדימין את המזרח כחלון דכשהחמה נכנסת בה מאדמת כותל שכנגדה (רש״י שבת לה.). ברקים למטר עשה הם זהרורי הרקיע המבריקים ומאירים לפני המטר (הוא, תהל׳ קלה ז). ויזרח (השכל) על ענן שכל ויאור כעב קשת בהפוך זהרורים (כה״ג והלחב׳ ה). ותמורים הם זהרורי האור הזורחים אחר עמוד השחר (אוה״מ, איוב י כב). שעיניו מאירים בזהרורי השחר (שם מא י).

זַהֲרוּרִית, ש״נ, —כמו זַהֲרוּר: זהרורית שהחמה זורחת ממזרח (רב״י יומא לז:). צמר אדום היא טווה שיפול על פניה מזהרוריתו (תוספ׳ כתוב׳ עב:).

זַהֲרִיאֵל, ש״ז, — שם מלאך: ובתוך העמוד הזה יש מלאך אחד ממונה וזהריאל שמו ולוקח אותה הנשמה ומעלה אותה (עמה״מ, שעשועי המלך לג). האור זהריאל מדליק אותם (שם, עולם הבריאה יח). ויכוין גם כן למלאך זהריאל שבהיכל נוגה (משנ׳ חסיד׳, תפי׳ האלי׳ יא).

זַהֲרִיר, ש״ז, — כמו זַהֲרוּר: האשה אם טוה וורד כשוק שהוא צמר אדום כדי להראות פניה כנגדו שנופל זהרירו על פניה הרי זה עוות מצח ופריצות (תשו׳ הגא׳, הרכבי רנג).

זַהֲרִירוּת, ש״נ, — כמו זַהֲרוּרִית: וכבקר מה שנראה ככבב היוצא ממקומו זהרירות היום בא ונראה

[1]) משקל פַּעֲלוּל, כמו גַּאֲפוּף. — בארמ׳: והא דקאמר בתוך הנץ החמה בגילוייא הוה קאי וזהרורי בעלמא הוא (פסח׳ יג.). הא בגילויא קאי וזהרורי בעלמא הוא החזא (סנה׳ מב.).

בזהרות ככב יוצא ממקומו (רזיאל המלאך כב).

זִו[1], ש״ז, —שם החדש שאחרי חדש האביב, הוא חדש אייר: בשנה הרביעית בחדש זִו הוא החדש השני (מ״א ו א). בשנה הרבעית יסד בית יי׳ בירח זו (שם לז).

זוּ, — א) מלת הרמז כמו זֹה: יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם זו לעגם בארץ מצרים (הוש׳ ז יז). — ולנק׳ *כמו זאת: שתי גזוזטראות זו[2]) כנגד זו סדה״ר (שבת יא ב). שהיה נשוי שלש נשים ומת כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות (כתוב׳ י ד). כל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת וזו (של הסוטה) תחילתה בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת (סוט׳ ב א). איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו (אב׳ ה יז). זו לא שמעתי ביוצא בה שמעתי (פסח׳ לד:). א״ל מה היא לך זו אמר לו גרושתי היא (מד״ר ברא׳ לג). שע״י הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביפיה (שם מ). הנוטל צפורניו זו בזו (שבת י ו). שהרבים נכנסים בזו ויוצאים בזו (טהר׳ י ח). המושיט והזורק מזו לזו (שבת יא ב). אין מיתה מנוולת מזו (סנה׳ ז ג). מושיטין הקרשים מזו לזו (שבת יא ב). ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק ובאת לפני רבי עקיבא וחייבו ליתן לה ארבע מאות זוז וכו׳ אמר לו רבי לזו אני נותן ארבע מאות זוז (ב״ק ח ו). ששלה עליהם המקום מכה קשה שלא היה ביוצא בזו מיום שיצאו ממצרים (ספרי, בהעלותך לח). — וכמו הדבר הזה: וזו היא שקשה בדיני ממונות (ב״ב קנח:).—ולפני השם: וזו טעות טעה נחום המדי (נזיר ה ד). וזו שאלה שאל טרנוסרופוס את ר״ע (ב״ב י.). זו שאלה שאל ר׳ יוסי בן תדאי איש טבריה את ר״ג (דא״ר א). והנה אנחנו קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה (ראב״ע שמות כ א). וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וכו׳ (שם יח י). וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים (רמב״ן שם כ א). — ועם ה הידיעה: ולא אצלהי מחכמת חכמים אלא בשם שובוב הזו הטוכלת בים הגדול ומשהו

[1]) כבר אמרו שהוא כמו זיו, במשמ׳ זהר, אור: בירח זיו שבו זיוו של עולם (ירוש׳ ר״ה א יז ד), עי׳ בהערה לזה הערך, וכן דעת רוב החכמים. וי״א שזו מלה מצומצמה מן מלה אשורית.

[2]) בקצת נוסח׳ נקוד זוֹ, וכך קוראים הספרדים. ורוב האשכנ׳ קוראים זוּ, כמו זוּ שלקמן.

מחסרה (סופר' יו ח). אמר רבי תנחומא השאלה הזו שאלני באנטוכיה (מד"ר כרא"ש' יט). אביה (של רבקה) רמאי ואנשי מקומה רמאין וצדקת הזו יוצאת מבנתים למה היא דומה לשושנה בין החוחים (שם ויקר' כג). — ב) מלת הצטרפות כמו אשר: אם ישמרו בניך בריתי ועדֹתי זו אלמדם (תהל' קלב יב).

זוּ, — א) מלת הרמז לזו"נ גם כמו זֶה: אז חלף רוח ויעבר ואשם זוּ כחו לאלהו (חבק א יא). אתה יי' תשמרם תצרנו מן הדור זוּ לעולם תהל' יב ח). — ב) מלת הצטרפות כמו אֲשֶׁר: נחית בחסדך עם זוּ גאלת (שמות יה יג). עד יעבר עם זוּ קנית (שם יו). מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבוזים הלוא יי' זוּ חטאנו לו (ישע' מב כד). עם זוּ יצרתי לי תהלתי יספרו (שם מג כא). טבעו גוים בשחת עשו ברשת זוּ טמנו נלכדה רגלם (תהל' ט יז). אשכילך ואורך בדרך זוּ תלך (שם לב ח). עוזה אלהים זוּ פעלת לנו (שם כח כט). ואתה ידעת נתיבתי בארח זוּ אהלך (שם קמב ד). הודיעני דרך זוּ אלך כי אליך נשאתי נפשי (שם קמג ח). — ולמ"ר: יתפשו במזמות זוּ חשבו (תהל' י ב). מפני רשעים זוּ שדוני איבי בנפש יקיפו עלי (שם יז ט). אחת דבר אלהים שתים זוּ שמעתי (שם סב יב).

זוּב, פ"ע, עכ' זָב, עת' יָזוּב, יָזֻבוּ, הוה זָב, זָבָה, זָבַת, —זבוּ המים, זב הדם, וכיוצא בזה, נע מעט מעט והלך לאט לאט ממקום למקום, למשל מים או דם או לֵחה ממכה, fliessen; couler; to flow: ולא צמאו בחרבות הוליכם מים מצור הזיל למו ויבקע צור וַיָּזֻבוּ מים (ישע' מח כא). הן הכה צור וַיָּזוּבוּ מים ונחלים ישטפו (תהל' עח כ). פתח צור וַיָּזוּבוּ מים הלכו בציות נהר (שם קה מא).—ודם הוֶּסת: ואשה כי יָזוּב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה או כי תָזוּב על נדתה (ויקר' יה כה). — ובהרחבה על מה שממנו יָזוּב הדבר: ארץ זָבַת חלב ודבש (שמות נ ח). שהם (חללי הרעב) יָזֻבוּ מדקרים מתנובות שדי (איכה ד ט).

— הפע' *הֵזִיב, — עשה שיזוב: בני על המת הזיב דמעה התמרר ונהה קינה (כ"ס נכי' לח יו).

זוֹב, ש"ז, — פעולת יציאת לֵחה או דם מכלי הלֵדה של זו"נ, Ausfluss; écoulement; discharge: איש איש כי יהיה זב מבשרו זוֹבוֹ וכו' רד בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו וכו' (ויקר' יה ב-ג). ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה או כי תזוב על נדתה כל ימי זוב טמאתה (שם כה). ומודים ביולדת בזוב שהיא מטמאה לח ויבש (נדה ד ג). הרואה כתם הרי זו מקולקלת וחוששת משום זוב וכו' וחכמים אומרים אין בכתמים משום זוב (שם ו יג). זובו של זב ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו ודם הנדה שהן מטמאין במגע ובמשא (כלים א ג).

***זוג,** ממנו *זוג, *זִוֵּג, *זִוּוּג, *זוּגָה, *זוּגִי, *זִוּוּגִי, *זוּגִיּוּת.

א. ***זוּג**[1]), זוג, ש"ז, מ"ר זוּגִים, -גות, — א) שני דברים דומים ממין אחד, מבע"ח ולא בע"ח, pair; paire; Paar: המוצא תפילין מכניסן זוג זוג (של הראש ושל הזרוע) (ערוב' ט י). כיצד בודקין את העדים זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון (ר"ה כ ו). מעשה שעברו יותר מארבעים זוג ועיכבן רבי עקיבא בלוד (שם א ו). אמר רבי יוחנן הלכה כאותו הזוג (ר"ש ור"י בן קרחה) (בכור' לא.). — ומ"ר: היו מזדווגין (העדים) זוגות זוגות (סנהדרין ה ה). כל הזוגות שמנו חכמים מין במינו אינן כלאים זה בזה (תוספתא כלא' א א). כל מה שבראתי בראתי זוגות שמים וארץ זוגות חמה ולבנה זוגות אדם וחוה זוגות העוה"ז והעוה"ב זוגות אבל כבודי אחד ומיוחד בעולם (מד"ר דבר' ב). כל החיות מהלכות זוגות זוגות והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחידי (שם כרא"ש לט). אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר"ע (יבמ' סב:). נטל כוליא מכל אחד (מקרבן הפסח) ונמצאו שם ששים ריבוא זוגי כליות (פסח' סד:).—ובפרט זוג של זו"נ נשואים זל"ז: הא (שמכריזים למעלה בת פלוני לפלוני) בזוג ראשון הא (שמזמנים לו אשה לפי מעשיו) בזוג שני (סוטה ב.). אשר צג זוג בגן עדן (תפ' הגא', הרכב' תלח). — ואמר הפיטן: וזוג נחמד נצמד עדי עד יוצמד ויוצב מטען (מחזור ויטרי תלו). — ומ"ר: בדבר הקנינים הנעשים בעת התתנה הן בין הזוגות עצמם והן בין אבי החתן ואבי הכלה (שו"ת חות יאיר

---

[1]) בארמ' זוגא, בערב' זַוג' a), ואעפ"י שכבר בזמן קדום היתה מלה זו נהוגה בערבית, ושום ערבי לא פקפק במקורה הערבי, אעפי"כ כבר החליטו החכמים שהיא אינה שמית ומקורה בלשון יונית ζυγόν, ר"ל צמד בקר, וממושג זה נתפשט שמושה על כל מה שמחובר משני דברים דומים.

---

a) زوج

גכ).—הזוגות, שנים שנים מתלמידי התכמים שחיו בזמן אחר ונשאו ונתנו המיר כהלכה יתר, כמו הלל ושמאי וכרומה: אמר נחום הלבלר מקובל אני מר' מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני (פאה ב ו). — בן זוגו, אחר משני הרברים של זוג אחד: היו רושמין (שתי אותיות) על קרשי המשכן לירע איזה בן זוגו (שבת יב ג). — ובהרחבה, ארם רומה ממש לחברו: שאין זה (מי שנשא אשה גרושה) בן זוגו לראשון זה הוציא רשעה מביתו וזה הכנים רשעה לתוך ביתו (גיט' צ:).— יבת זוגו, אשתו: לפי שאינה בת זוגו (רש"י סוטה ב.). — *זוג ונפרר: ומהם (מההפכים) מה שאין אמצעי ביניהם כזוג ונפרר כי כל מספר אם זוג ואם נפרר (מלות הגיון יא). הנה יתבאר שכל זוג הוא בעל תכלית וכן הענין בזוג הזוג ובזוג הנפרר וכמספר הראשון והמורכב (כלכ"ג, מלחמ' ה' ו א יא). מיני הנגריים כמו הראות והעורון והאור והחשך והזוג והנפרד במנין (פי' משלי לורת' הלוי ה יז). והיודעת כי שלשה חשבון נפרר וארבעה זוג (ר"א כ"ר תהלא, התפוח). דמיון הראשון להמציא מספר שיהיה זוג ונפרד יחד (מלרף לתכמה, יש"ר מקנדיה יז). — וזוג ופשוט: המושכלות הראשונות לא יחטאו לעולם כמו שהכ: יותר מן החלק והמספר המורכב מזוגות ופשוט (יוס' לדיק, עולם קטן א). — ב) כלי מלאכה מרכב משני אברים שוים, כמו מספרים: נזיר שגלח בין בזוג בין בתער (נזיר ו ג). רבי עקיבא אומר (שתי השערות האמורות בנגעים) בדי שיהו ניטלות בזוג (נדה ו יב). כמה יהא בלבנוני' (של השערות שבנגעים) רבי מאיר אומר כל שהוא ר"ש אומר כדי לקרוץ בזוג (נגע' ד ד). מגל יד ומגל קציר והשחור וזוג של ספרים שנחלקו (כלים יג א). לא ישב (הארם להסתפר סמוך למנחה) גזירה שמא ישבר הזוג (שבת ט:). ואינו מספר (הכה"ג) בתער אלא בזוג ראש שערה זו בעיקר זו (רמב"ם כלי המקדש ה ו). וצריך שישאר מן (השער) המארים כרי שינטל בזוג שכל שערה שאינה ניטלת בזוג הרי היא כאילו אינה (הוא, פרה אדומה א ד). זוג שעושין בו הסרבל וספר הגדה ברברים העשויין להשאיל ולהשכיר וכו' הא שאר הזוגות ושאר הספרים אינן בכלל דין זה (הוא, טוען ונטען ח י).

ב.*זוג[1], ש"ז, — פעמון, Schelle; clochette; bell:

אין חמור יוצא במרדעת כזמן שאינה קשורה לו ולא בזוג אעפ"י שהוא פקוק (שבת ה ד). הזוג והענבל חבור (פרה יב ח). בזוג של בהמה החצון זוג והפנימי עינבל (נזיר ו ב). הברזל שבתוך הזוג המקיש ברופני הזוג ומשמיע הקול (ר"ח שבת נה:). והזוג עם הענבול התלוי בין שניהם כאחר נקרא פעמון (רמב"ם, כלי המקדש ט ד). — ואמר הפיטן: יתר מאחם ומחברם כרבק זוג ועינבל (מרבות, מתז' ויטרי תפד). הבנים יוצאים בקשרים ובני מלכים בזוגין (שבת ו ט). בשלושים וששה זוגין בל"ו רמונים (נכנס הכה"ג לקדשי הקרשים) (מד"ר ויקר' כא). עכשיו יהו אומות העולם מקישות עלינו כזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחו והלכו להם היך [הם] שולחים לארם נהרים ולארם צובה להעלות להם מס ולהביא להם עבדים (מכי' בשלח ב א). זאת (חוה) היא שעתידה להקיש עלי כזוג (שם כראש' יח). שמקרקשין בזוג סימן שיתקבצו לחופה (רגמ"ה ב"ב קמה:). ועל רבר זוג המקשקש לשעות והוא עשוי באופן שכשרותקין בו הוא מקיש כמנין שעות היום אשר בעת ההיא (שאי' יעבץ ב סג).

*זוֹג, ש"ז, — כמו זג: אין טומנין לא בגפת וכו' לא בתבן לא בזוגין[1]) ולא במוכין ולא בעשבין (שבת ד א). בין העגולים לזוגין (טהר' י ח). מה נזיר אמור בחרצנים ובזוגין אף נשיאות כפים אסור בחרצנים ובזוגין (ירוש' תעני' ד סג:).

*זַוֵּג, — קל לא נהוג.

— הפע', *הִזְוִיג, — עשה זוג, חִבֵּר שנים יחר: החוסם את הפרה והמזויג את הכלאים פטור (תוספתא כלא' ה יא). כל שהוא מזויג את האומריות והו אומן וכל שאינו מזויג את האומריות זה הוא הריוט (ירוש' מו"ק א פ ד). הפקיע שהיה מזויג את הפתילות (והזהיר, כי תשא).

— פע', *זִוֵּג,—כמו הפעיל: החוסם את הפרה והמזווג בכלאים (ב"מ צ:). שלא לזווג לה (להצפור החיה של המצורע) אחרת קודם שלוחיה (חול' קמ.). — ובפרט בין זו"נ: אפילו ממזר אחר בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה בזה (ירוש' קדוש' ג סד ג). אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוט' ב.). כמה עברים יש לי וכמה שפחות יש לי ואני יכולה לזווגם בשעה אחת (שם

[1]) לא נתברר מקורו.

[1]) כך בב"י, ומנוק' בְזוּגִין.

ויקר' ח). אם קלה היא כעיניך קשה היא לפני הקב"ה כקריעת ים סוף ומה הקב"ה עושה מזווגן בעל כרת שלא בטובתן (פסיק' דר"כ, סקליס).—ואמר הפיטן: שביתי שפחה לבושת שנים וכו' שביהי עבד יפה עינים, כשמש כתקפו עת צהרים, בא ונזווגם ונחלקה בינתים, בולדות כמו כוכבי שמים (קיל' לת"כ, ואת נוי). לערב זווגום בחדר אחד, והאדונים מבחוץ לכם כאחד (שם). אלף עבדים כיללה, וזיווגתם בלילה (מחז' ויטרי תלא). — ובדקדוק, יזוג שתי מלים, אמר שתי מלים בצורה אחת אעפ"י שאחת מהן צריכה עפ"י הדין להיות כצורה אחרת, כדי שיהיו זוג: כי כא הפ"א בחולם לזווג התגועות (רד"ק ירמ' כה לד).

— התפ', *הזדוג, — נתחבר עם בן זוגו והיו זוג אחד: היו מזדווגין (העדים) זוגות זוגות (סנה' ה ה). כל האותיות מזדווגין חוץ מכ' אותיות הללו ביצד א"ט הרי י' ב"ח הרי י' ג"ז הרי י' ד"ו הרי י' נמצא ה' לעצמה (מד"ר שמות טו). — ובפרט זו"נ: ואותו הפרק (בחדש ניסן) זמן בהמה וחיה ועוף שמזדווגין זה אצל זה (ר"ה יא.). בקשו (שר המשקים ושר האופים) להזדווג לבתו של מלך (מד"ר ברא' פח). מלמד שתבא (שתבע) אותן (פרעה להמילדות) להזדווג להם ולא קבלו ממנו (שם שמות א). מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה (באו לפני רשב"י ובקשו להתפרד זה מזה אמר להם חייכם) כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה (שם שה"ש, נגילה).—ובכלל נתחבר זה עם זה: לא ישא אדם אשה ממדינה זו וילך וישא אשה ממדינה אחרת שמא יזדוגו זה אצל זה ונמצא אח נושא אחותו (יומא יח:). לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד (שבת לא.). כמה מלאכים נזדווגו לה (להגר) (מד"ר ברא' מה). יוסף קטנן של שבטים היה ונזדווגו לו שלשה מלאכים (שם עה). נזדווגו להן (לישראל בשעת כבוש הארץ) שלש משפחות רעות (שם לח). אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן וכו' אמר הקב"ה יבא ויזדווג לו שלא יהו מבזין אותו (שם שמות מ). אמרו להם (אומה"ע להפלסופים) יכולין אנו להזדוג לאומה זו (שם איכ', פתית'). מה עשה הקב"ה הפליג דעתו מהם קימעא ובאו עמלקים ונזדווגו להם לישראל (שם רות א). יש מהרשעים שמזדווגין זה עם זה בעולם (שם נ). ולמה קורא אותו (להיצה"ר) זקן שהוא מזדווג לו מילדותו ועד זקנתו (שם קהל', טוב ילד). ולמה נקרא שמו (של היצ"ט) ילד כי אין מזדווג לאדם אלא מבן י"ג שנה ומעלה (שם). — וכמשמ' קרה לו דבר: אם נזדווג לך יום טוב עשה אותו מיד וכו' ואם נזדווג לך יום רע ראה איך לעשות תשובה ולהנצל ממנו (פסיק' רבתי, ביום השמיני עצרת). זו (הספינה) שהיא יוצאה מן הלמין לא היו הכל צריכין לשמות שאינן יודעין באיזה פרק היא עומדה ומה ימים מזדווגין לה ומה רוחות מזדווגין לה (מד"ר שמות מח).— וכבונה רעה, להזיק לו, להלחם בו, לנסות כחו אתו: מאיכן ניזדווג לו משעיר (ירוש' תעני' א סד.). נזדווג לו גוי לישראל נותנו לימינו (שם ע"ז ב מ ג). אמר לו הקב"ה רשע לי באת להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה (פסיק' דר"כ, שור או כשב). אמר ר' אחא לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם עין שעשתה מדת הדין בעולם הם מבקשים לסמותה (מד"ר ברא' מב). משל לבן מלכים שנזדווג לו פדגוגו להמיתו (שם). כל מי שהוא בא להזדווג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם (שם מא). לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו בא זאב אחד ניזדווג לו (שם נז). ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדוג להם (שם סה). נטל (יעקב) חרבו וקשתו ועמד לו על פתחה של שכם ואמר אם יבואו אומות העולם להזדווג להם לבני אני נלחם כנגדן (שם פ). למלך שהיה לו כלב אגריון וארי נמירין והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי שאם יבא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לו כך שאם יבואו אומות העולם להזדווג לישראל אמר להם הקב"ה שרכם לא היה יכול לעמוד בו ואתם מבקשים להזדווג לבניו (שם עז). יעקב אבינו על ידי שבקש לישב שלוה בעולם הזה ניזדווג לו שטנו של יוסף (שם פד). אמר לו הקב"ה רשע לי באת להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה (שם ויקר' כז). אמר להן (הקב"ה לישראל) אם ראיתם שמזדווג לכם ברחו לתורה (שם דבר' א). יום שנזדוג להם נבוכדנצר הרשע לישראל פשט מהם שני לבושים גדולים לבוש כהונה ולבוש מלכות (שם שה"ש, פסעתי).

— ספ׳ ״זֻוַּג, מוּזָּג, מזווגות, — מחברות בזוג: רוח עצה וגבורה וכו׳ רוח דעת ויראת ה׳ וכו׳ ובאו מלות אלו כפולות ומזווגות כי האחת מהן שרש והתחלה אל השנית המודווגת לה (כסול׳ יסודס י).

*זוּגָה, ש״נ, מ״ר זוּגות, — כנוי לאשה ביחס לבעלה, זוגתו של פלוני, אשתו, Ehefrau; épouse; spouse: שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולד זוגתו של בנו (מד״ר כלהש׳ נו). ונפטרה זוגתי והניחה בת (רשב״ה, תולד׳ אדס כו). על דבר היקרה זוגתו אשר בקשה ממנו היא וקרוביה לשלחה לפלוניא וכו׳ ומצפה שתחזור זוגתו אל ביתו (שו״ת רלב״ח כט). ראובן שאמר לשמעון חמיו תן לי זוגתי (מרדכי כתוב׳ קפד). לאה שטענה על ראובן אמרת לאישי מה לך להתיחד עם נפקת ברא כמו זוגתך ותרפתני (הוה, כ״ק פה). והביא ראובן עדים כפנינו והעידו ע״פ החרם ששמעו מפי שמעון שהודה בפניהם שנתרצה לזוגתו בצוואתה (הוה, כ״מ שיב). ועתה נפטרה זוגתך ורוצה אני לקיים צוויה (הוה, כ״כ תקכ״ד). לא לקחנו ממנו דבר ושום פרעון על הממון שהיה לזוגתו טמון בעדה (ר״י עוכדיס, הגל׳ דופי הזמן). וכמעט גרם קטטות ביני ובין זוגתי בתו (יעב״ץ, מגלת ספר 43). לקח יונתו תהי זוגתו כלה כנוסה יפה בהבל (ספר הפזמ׳, תימני, טר הדרו). וע״י הזכיות הנזכרים נתנוצצו ממנה ניצוצות בזוגתך ואת כדי שתוליד ממנה (ר״י קארו, מגיד מישר׳, וישב). ונתן בו (האלהים באדם) להוליד כמוהו לקיום המין בהתחברו עם זוגתו (מנוה״מ נ כ ה נ). דעו רבותי שמרתי זוגתי דינה נפטרה לבית עולמה (שו״ת פרח מטה אהרן קיט). מכתבו הגיעני בזמנו באותה שעה שהיתה זוגתי הרבנית וצ״ל גוססת ולא יכולתי לעיין בו (שו״ת חת״ס, יו״ד קנג). כי לא זכיתי עדיין לבנים ולא ידעתי במי החסרון תלוי אם בי או בזוגתי תחיה וככר עשתה זוגתי כמה סגולות ורפואות מנשים וקנות (מגלס טמירין ו). מעשה באחד שישב בכפר והיתה אצלם גניבה גדולה ובא הוא וזוגתו לבקש ע״ז (זכרון טוב, ספורי מעש׳ כס). ויבוא וישאל בשפה רכה מה לך זוגתי כי חבהלתיני לעלות מן הרחצה, הגידה נא לי תנחום, שאלתו זוגתו בתשובה על שאלתו האתה הוא הרב בדריבישאק אם אין (יל״נ, כף רגל עגל).

״זוּגִי, ת״ז, — של זוג, שיש בו זוג, שנים דומים זה לזה: רבוי זוגי המונה להוראת שני דברים מצד שהם זוג אחד מצד שהם שוים ודומים בתמונתם אם בטבע אם במלאכה הטבעים הם האברים הכפולים בבע״ח שתי עינים שתי אזנים (חל״ע סי׳ קו).

״זוּגִיּוּת, ש״נ, — סגולת דבר שהוא זוג: אבל המספר הכב״ת אחר היותו בלתי מוגבל לא יתואר בזוגיות והפרידה (ר״ח קרשקש, אור ס׳ א נ). מה שלא יצוייר שיפרד אף במחשבה כמו התדבקות לנקודה והזוגיות לארבעה (יסוד׳ כר״ש גתן, כוו׳ הפלכופ׳ לאלנזלי).

זוד[1], ממנו וּד, זֵד, זָדוֹן, ״זְדוֹנִי, ״זְדוֹנִיּוּת, *הֲזָדָה, *מֵזִיד.

זוּד[2], פ״ע, עכ׳ זָד, זָדוּ, עת׳ יָזוּד, יָזוּדוּ, — עשה בזדון, בכונה רעה ובעזות, mutwillig sein; agir avec mauv. intention, être arrogant; to act insolently: עתה ידעתי כי גדול יי׳ מכל האלהים כי בדבר אשר זָדוּ עליהם (שמות יח יא). השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קשת חנו עליה סביב אל יהי [לה] פליטה שלמו לה כפעלה בכל אשר עשתה עשו לה כי אל יי׳ זָדָה אל קדוש ישראל (ירמ׳ נ כט). —ואמר הפיטן: זָד על אדוניו עבד יושב נגב (מוסף נ ר״ס, אסללה). זָדוּ אנשי מרמה, וערפו טמאה בהמה, והביאו את דמה, אל הקדש פנימה (שכת נ חנוכ׳, אין מושיע).
— הפע׳, הֵזִיד, בינ׳ מֵזִיד, —כמו קל בנחץ הפעולה, עשה בצדיה, בכונה רעה: הנביא אשר יָזִיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר (דבר׳ יח נ). וכי יָזִד איש על רעהו להרגו בערמה (שמות כא יד). ותמרו את פי יי׳ וַתָּזִדוּ ותעלו ההרה (דבר׳ א מג). וכל העם ישמעו ויראו ולא יְזִידוּן עוד (שם יז יג). והם ואבתינו הֵזִידוּ ויקשו את ערפם (נחמ׳ ט יז). והמה הֵזִידוּ ולא שמעו למצותיך (שם כט). כגון ששגג בביאה והזיד בהקטרה (יומ׳ נג.). — ואמר הפיטן: דם שופכים בשוגג בלא דואים, גולים לערי מקלט הנקראים, בַּהֲזִידָם להרוג בצלם כרואים (יולר נ שבוע׳, תוכחת). — וְהֵזִיד על פלוני: כי ידעת כי הֵזִידוּ עליהם

[1]) יש מחליטים אותו לנע״י זיד.
[2]) יש סוברים כי עקר משמ׳ שרש זה היא כשל, הרתית, ומזה ויזד יעקב נזיד, ובהשאלה מושג הזדון. אך הפעל ויזד אולי שרשו נזד, עי׳ זה הערך, ומשמ׳ בשול ורתיחה אין גם להשרש זוד הערבי, ורחוק הוא לגזור משמ׳ הוספה ועדף מן רתיחה, ולכן צריך לאמר כי זה פעל עברי כלבד.

(נחמ' ט י). מהו ותזידו שהזידו על חניותיו של הקב"ה (מד"ר במד' יז).

***זָוָה[1]**, פ"י, — וָוָה דבר, נתן לו זֹהַר וזיו: וקק מטלית, ויהר טלית, וָוָה אצטלית, זברו מנטלית (יולר שבת ור"ח, אילת השחר).

***זָוָה[2]**, — כמו זָוִית: יי' וָוֵי [3]) שאול במחתרתו אף בי אציעה, חויתי והנך שם לחברה ולהפציעה (סלית' מוס' יוה"כ, יתכיאני).

***זִוּוּג**, ש"ז, — שה"פ מן זִוֵּג: שהיו כל הנביאים מבקשים זיווג לירושלם ולא מצאו (פסיק' רבתי, נחמו). —ובפרט זו"נ: הא (שמבריזים למעלה בת פלוני לפלוני) בזווג ראשון הא (שמזמנים לו אשה לפי מעשיו) בזווג שני (סנה' כב.). בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (פסח' מט.). יש שהוא הולך אצל זיווגו ויש שזיווגו בא אצלו יצחק זיווגו בא אצלו וכו' יעקב הלך אצל זווגו (מד"ר ברא' סח). הקדים הכתוב לזבור זה בענין זווג יצחק (ר"י אברבנאל, חיי שרה). — ואמר הפיטן: נתמצעו תאומים בְּזִוּוּג חתגים, לדבר על לב בלה דברים הגונים (יולר שבה"ג, אתי מלבנון). —ומ"ר: הקב"ה יושב ומזווג זיווגים בתו של פלוני לפלוני (מד"ר ברא' סח). כל הזיווגין מן הקב"ה (ספר חסיד', תתתתשב"א), שהזהיר לבהנים שיהיו מובדלים יותר מכל העם מהטומאות ומזווגים וממלבושיהם (מנוה"מ, חתי' נר א). — ובקצת השאלה בסגנון המקובלים: ולהבין דרך הזיווג דע בי זיווג ת"ת ומלבות לא יהיה אפשר להיות אלא ע"י התעוררות תחתון מבני העוה"ז (עסיס רמוני' ת יח). ואחר שביארנו דרך התעוררות הזיווג נבאר דרך התקשרות הזיווג דע בי אל הזיווג צריך שיקדם אליו החבוק (שם כא). ואחר שביארנו דרך החיבוק והנישוק נבאר דרך הזיווג העצמי ופריה (שם כב).

***זִוּוּגִי**, ת"ז, — מטבע הזווג: עד עת קץ אשר בו ישתלם הייחוד והחבור הזווגיי עם השבת בל העטרות ליושגן (נפול' יהוד', לות הדרוש' מג). ביום הדבקו באומתו חבור זווגיי (שם, דרוש לא).

זוז, ממנו א.*זוז, *זִיָּזָה, מְזוּזָה.

[1]) עשה הפיטן פעל נל"ה מן השם זיו.
[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) בנראה קצר הפיטן מן מְזָוֶה. ובארמ' זוי כמו זוית.

א.*זוּז[1], — א) פ"ע. נע תנועה קלה ממקום למקום, sich rühren; bouger; to move: נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תעני' ג ח). לא זז משם עד שהבישו נחש ומת (תוספתא סנה' ח ג). שכבר נשבעתי ליתרו שאיני זז מאצלו (ספרי ואתחנן כז). העבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בבל ממון שפוסקין עליו אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה (גיט' נח.). עגה משה עוגה קטנה ועמד בתובה וביקש רחמים עליה ואמר איני זז מכאן עד שתתרפא מרים אחותי (אדר"נ ט). אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים (מד"ר שמות מג). באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם (שם במד' יז). שבועה איני זז מבאן עד שתמסרני בידם (שם כב). שאין (אוה"ע שבאו לירושלם) זזים משם עד שמתגיירים ובאים ומקריבים זבחים ועולות (ספרי, וזאת הברכה שנד). לא זזו משם עד שקבעו הלבה בר' יומי (תוספתא ברכ' ה ב). אל תזוז אלמנתי מביתי ואל הספדוני בעיירות (ירוש' בתוב' יב לד ד). ימותו כל בני אלמנה ואל יזוז שמעון ממקומו (נדר' סו:). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי וכו' אי אפשי לזוז מבית אבא (בתוב' יב ג). — ודבר לא בע"ח: ומשנה לא זזה ממקומה (יבמ' ל.), ר"ל לא נשתנתה לא בטלה. אמרה הואיל ומן הפלך הזה התעשרתי עוד אינו זז מתחת ידי לעולם (מד"ר ברא' נו). לפי שתפס יעקב אבינו את שק לפיבך אינו זז לא ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף בל הדורות (שם פד). זבה (אהרן) וניתנה לו הפרשה הזו שאינה זזה ממנו ולא מבניו (שם ויקר' כו). בשר ודם אם יעשה לחבירו רעה אינה זזה מלבו לעולם (שם דבר' ה). — לא זָז מעשות דבר, לא חדל אף רגע: למלך שיצא בנו לתרבות רעה התחיל לקבול עליו באחיו וכו' התחיל לקבול עליו בקרוביו לא זז האב ההוא מלהיות קובל והולך עד שאמר לשמים למי אקבול עליו חוץ מאלו (ספרי, האזינו שו). למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדאי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותו לא זז מחבבה עד שקרא אותה אמו (מד"ר במד' יב). — ובמו"ב עם שֵׁם אחריו,

[1]) רק עבריה וארמית. קרוב לזה הוא הפעל זע,

לא זָז מדַבר פלוני: אלא אפילו באותה שעה (שחטאו ישראל בעגל) לא זז מתיבתן לוה להן ענני כבוד ולא פסקו מהן המָן והבאר (מד"ר במד' כ). — ב) פ"י: נשבעתי לו (לאברהם) שאיני זז[1]) טל מבניו לעולם (ירוש' ברכ' ה ב). נתקבצו כל נביאי הבעל ונביאי האשרה ולא יכלו לזוז את רגלו ער שפתח אליהו ואמר לו לך עמהם (מד"ר במד' כב). — ובהשאלה: ואין צריך לזוזו מלשון אל (רס"י ס"א ד כא).

— הִפע', *הֵזִיז, — עשה שיזוז: עושין כל צרכי המת סכין ומדיחין אותו ובלבד שלא יזיזו בו אבר (שבת כג ה). דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו (אבות ג יז). שמזיז עפר ממקומו (שבת לט.). ולא היה מזיזה ממקומה (תמיד ד ג). בדי שלא יהא מזיזך (ספרי האזינו שו). לא יזיזנה ממקומה (כיל' לז:). אין מזיזין אותו (את הנוסס) ואין מטילין אותו ע"ג החול (שמחות א ג). נוח לו לאדם להזיז כותל בנוי שש אמות בעובי מלהזיז רגלו אחת של אבנר (מד"ר קהל', שבתי ולאה). — ואמר הפיטן: חשות ברצוא ושוב מרעישות בסא, טסות בבזק ולא מְזִיזוֹת הוד כסא (מוס' א כ"ה, ותיות). — ובמו קל עומד: קביעתם במשמרתם תמיד לילה ויומם, לבל יליזון לבל יְזִיזוּן עדי עד ממקומם (יולר שבת ד אחה"ס, ידודון).

ב.*זוּז[1]), ש"ז, מ"ר זוּזִים, — א) שֵׁם מטבע קטנה של כסף, רבע השקל: מי שיש לו ר' זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני (פאה ח ח). מי שיש לו נ' זוז והוא נושא ונותן בהם ה"ז לא יטול (שם ט). והיא כותבת התקבלתי ממך חמשים זוז (כתוב' ה א). זה נוטל חמשים זוז וזה נוטל חמשים זוז וכו' האחרון נוטל מנה ושלפניו חמשים זוז (כ"ק ד א). המקבל שדה מחבירו לשבוע אחת בשבע מאות זוז השביעית מן המנין קִבְּלה הימנו שבע שנים בשבע מאות זוז אין השביעית מן המנין (ב"מ ט י). לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה (ספרי, האזינו שו). שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבילה יפה חמשים זוז (ב"ק לד.). — ואמר הפיטן: והסלע חציו בקע ורביע זוּז, והַזוּז מתחלק לפלג וחומשו מעה, נמצא הַזוּז חמש מעות כסף (יולר פ' שקל', אז ראית). — ומ"ר: אם ירצה לכתוב מתנה לאדם על עצמו זהובים או זוזים שיתן לו לזמן אחר שפעמים שלא יזדמנו לו הזוזים ליתנם לו באותו העת (תשו' הגא', הרכבי קלט). שאסור לו למוכר אפי' להראות הזוזים השמורים לצורך הפדיון (רגמ"ה ערכ' כט:). — ואמר המשורר: אעופה בור תחתיות, ובני אדם יושבים בשפל, אעלה רום עליות, אשבון בערפל, שם בצלצלי החרוזים, אמיר צלצל הַזוּזִים (יל"ג, גלגל החוזר). — ובכנ': זוּזַי ללא תתי לשבני בגילה, חכתי לתשלום דרבמון לעולי גולה (קרוב' פ' שקל', אלה אזכרה). אם היו (חזוזים) של לוקח טובים מזוזיו או ממהרים לצאת יותר מזוזיו (רמב"ם שכנ' יד א). — ואמר המשורר: גביר גבר ובזז החמדות והיו בל בלי חמדה בזוזיו, וקנה כל יקר ביקר אחביו ובל רע בדודיו לא בזוזיו (ר"י הלוי, נאם אסף). במלחמת מזמות מאוייו, ובתרי הוד ושכל טוב בזוזיו, יקנה בל בני חורים לעבדיו, בצוף לקחו וחסדו לא בזוזיו (יוסף בר"ת הירוש' לר"ד בר"א בן הרמב"ם), ר"ל הודו. ושכל טוב הם בזוזיו, הוא בזז אותם ולקחם לעצמו, ואת כל בני חורים הוא קנה בדבריו המתוקים אך לא בהזוזים. — ומשל: זיוז[1]) לקנות בו תבואה אינו מצוי ולמי שתולין אותו הנוגשים מצוי (ר"ת תגי' ה.). אחד שהיה בדרך נבנס לפונדק ובקש שיתנו לו לאבול בשני איסרין אמר לו בעל הפונדק ומה אתן לך בשני איסרין א"ל ולא שמעת המשל אומר לפי זוזי רקוד (מדר' תהל' עז). — ב) משקל: משקל עשרה זוז[2]) ביהודה שהן חמש סלעים בגליל (תרומ' י ח). — וברקות הרפואות: קִשְׁטוּר משקל שלשה זוזים ניטרי זוז וחצי (קאנון ג ד ג, ובהרבה מקומות).

*זוּחַ[3]), פ"ע, עב' זָח, זָחָה, עת' יָזוּחַ, — היה מרצה בעצמו, התגאה בנפשו, בסעשיו: אל תזוּח מפני לץ להשיבו באורב לפיך (ב"ס גני' ח יא). — ומצוי בפרט עם המלה דעת, זָחָה דעתו של פלוני עליו, לא היתה לחוצה מפני בושה ובדומה: אין לו ואינו רוצה להתפרנס (מן הצדקה) אומרים לו

ועזע, שכמותו יש גם בערבית. — [1]) בב"י סיר' מזיז.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. במד"ר דרשוה במדרש מלים המוני: ולמה נקרא שמם זוזין שזזין מזה וניתנים לזה (במד' כב). — [1]) בארמ': היינו דאמרי אינשי זוזא לעללא לא שביחא לתליתא שביח (גמ' שם). — [2]) בס"א זין, עי"ש.

[3]) קצת דומה לזהה, עי"ש.

הבא משכון וטול כדי שתזוח דעתו עליו (כתוב' סז:). שחולי הרקת הדמים בנשים מחדש לחדש היה כדי שלא תזוח דעתן הקלה עליהן או כדי להרחיק קרבתן קצת מן האדם (ס' חינוך, תזריע קסו). בי זחה דעתם (של בני איוב) בעושרם (ר"מ אלשיך, איוב א ד). או זחה דעתך עליך במעלתך הגדולה (שם עז עו). — ויותר במשמ' התגאה בדבר: למה נברא (האדם) באחרונה שלא תזוח דעתו עליו אומרים לו יתוש קדמך במעשה בראשית (תוספתא סנה' ח ח). אר"ח בר אבא פעם אחת זמנני אדם אחד כלודקיא והביא לפנינו דיוסקו' אחד טעון בי"ו מוטות ובו מכל מה שנברא בששת ימי בראשית ותינוק אחד יושב באמצעיתו והיה מכריז ואומר ליי' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה בל כך למה כדי שלא תזוח דעתו של בעל הבית עליו (מד"ר ברא' יא). משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו נטל את הצפורן לחתור בית אביו (שם שמות לז). נפלה אמו עליו (על האחרון בשבעת הילדים שהרג הקיסר) והיתה מחבקתו ומנשקתו ואמרה לו בני לך אצל אברהם אביכם ואמור לו כך אמרה אמי אל תזוח דעתך עליך והאמר בניתי מזבח והעליתי את יצחק בני הרי אמנו בנתה שבעה מזבחות והעלתה שבעה בנים ביום אחד (שם איכה, מעשה במרים).

***זוֹחֵל**, ש"ז, מ"ר זוחֲלִים, — א) בינוני מן זָחַל, עי"ש. — ב) *מין ילק, במו זָחַל: פרת (עמלק) כזוחל (תנחומא תלא ע). — ג) *שרץ זוֹחֵל על הארץ, כמו התולעים וכדומה, Kriechtier ; reptile: ומהם המעופף והשוחה והזוחל ומדותם ושמושם והנאותם ותועלתם בעולם (תרג' חו"ה, בית מדות ד, בספ' מגד' עוז). אבל הדג הוא בכלל הזוחל (שם). לזאת איפוא החל החוקר הטבעי קופיער לקרוא אותם (את השוכנים במים וביבשה) בשם זוחלים על שם הליכתם הזוחלת (תוה"ט ג, הזוחלים). הזוחלים שונים למאד כדמות תבניתם ובאברי גופם (שם).

***זוּטוֹ**[1], ש"ז, בכ' זוטו, — א) תחתית החרם שצדים בו דגים, עשוי כעין כים ושם יורדים הדגים שנכנסו אל הרשת, Beutel (d. Netzes) ; culaignon ; bag (of a net): החרם טמא מפני זוטו[2] (כלים כג ה). העושה בגד מן החרם טהור ומזוטו טמא (שם כח ט). — ב) קרקעית הים ששם נשארים הדברים שנפלו לתוכו: המציל מן הארי ומן הדוב ומן הנמר ומן הגיים ומן הנהר ומזוטו של ים (ע"ז מג.). בזוטו של ים ובשלוליתו של נהר (ב"מ כא:). זו בבל שהיא זוטו של עולם (ירוש' ברכ' ד ז:). והנמשל באלה דרך בלל לתוצאות המות המקרית אין תכלית לרבויים מקצרים החיים הטבעיים אולם שהשטפה בזוטו של ים הם מחטרי העולם שישקיעוה בהתגנות (ר' קלוני', אבן בחן פ.). — ובהרחבה, תחתית ההר וכדומה: מה חרמון[1] זה כל טובו נתון בזוטו כך כהונה מיעקב לויה מיעקב מלכות מיעקב (מד"ר בה"ש, אתי מלבנון).

זָוִיָה, — עי' זָוִית.

זָוִית[2], ש"נ, מ"ר זָוִיוֹת, — א) זָוִית הבית וכדומה, פִּנָּה, הרֶוַח שמתהוה בין שני דפנות או בין שני קוים, שנפגשים וחותכים זה את זה, Ecke, Winkel ; angle, coin ; corner: ושתו המו כמו יין ומלאו כמזרק כְּזָוִיּ֫ת[3] מזבח (זכר' ט יה). האומר לבנו מעשר שני בזוית זו ומצא בזוית אחרת (מע"ש ד יב). (כתב) על שתי כותלי זוית ועל שתי לוחי פינקס (שבת יב ד). ארם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת (ברכ' לא.). לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתחבט בה (מד"ר דבר' ג). לימדה תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזויה אחת (שם ברא' עו). לא הניח משה זוית בקרקע ההר שלא נחבט עליה ומבקש תפלה ורחמים על ישראל (שם קהל', ועוב מסניהם). לחבית שהיא מלאה אבנים טובות ומרגליות ומוקפת צמיד פתיל והיא נתונה בזוית אחת ואין אדם יודע מה בתוכה (שם בה"ש א). לקרן זוית הסמוכה לרה"ר (שבת ז:).

---

[1]) לא נתברר מקורו אם הוא עברי או שאול, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך בערוך. וברוב הנוסחא' וגם במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם הזוטו. ונרסה זו הובאה בערוך במשנה שם כח ט. ורה"ג הביא שתי גרסאות הזומן והזוטן, ואמר: הזוטן איכא דאמרי הזומן ארעיתו ותחתיתו של מצודה ושל חרם. והנה שנויי הגרסות נותנים מקום לחשוד שאין מלה זו עברית ואולי גם לא שמית, וקצת מעיד על זה גם הצורה זוטי, ולא זוט. אך עד כה לא נמצא מקורו. — [1]) י"א כי חרמון זה כמו חֵרֶם.

[2]) בערב' זַאוִיַה a), אבל כבר הטיל פרנקל ספק בדבר אם זו מלה ערבית מקורית או שאולה מארמ' זויתא. — [3]) אמרו המפרשים שזויות המזבח היו מלאות דם.

a) زَاوِيَة

כגון שנפרץ בקרן זוית (ערוב' לד:). היתה עומדת בקרן זוית (שם פז.). צבורין ומונחין בקרן זוית (גיט' יג ו). ותורה מה תהא עליה הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד (קדוש' סו.). עד שיראה בשני גרמין על שתי אבנים בשני כתלים בזויות (נגע' יב ג). האבן שבזויות בזמן שהוא חולץ את כולה (שם יג ג). — ואמר הפיטן: ואם כל בהמות וחיות קרוצים, נתחים ערוכים על העצים, ואף זָוִיּוֹת ·מזבח מבומים, דם כמים לים מכמים (ההי"ת, יוס א). מאחרי שבת בתי כנמיות, מלאי מצוות כרמון ובזויות (מוס' יוה"כ, אלה אזכרה). בכל זויות מוקטר ומוגש לך (שם יולר, ככל און).—וכהשאלה, 'זוית השפה וכדומה: שפה (מותר לגלח) מזוית לזוית (מו"ק יח.).—'זוית הנפש: ואז תמצא כל העולם הגשמי שקוע בנפשך ונכלל במחשבותיך עד אשר תוכל לבלול אותו בזוית מזויות נפשך (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב). — וגם העמוד העומד בזוית, וכדומה: אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל (תהל' קמד יב). — ובפרט 'בחכמת ההנדסה: ובן יאמרו הפילוסופים שהמציא מרובע שאלכסונו בצלעו או זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות וכיוצא בהם כל אלו מכת הנמנע (מו"נ ג טו). כמין ב' קוים החותכים זה את זה על נקודת ה מהם תקרא זוית והיא על ג' מדות יש שיהיו שני הקוים הנפגשים ההם ניצבים זה ע"ז כמו עמוד וכו' תקרא זוית ניצבת וכו' וכשיהיו ב' הקוים הנפגשים האלה נטויים זה ע"ז כמו קיר נטוי וכו' תקרא זוית צרה ותשאר אחותה שבצדה ר"ל שהיא כעין זוית אה"ד או זוית גה"ב המקבלת לה גדולה ממנה וגם מזוית ניצבת ותקרא לפיכך זוית מרווחת (יסו"ע לר"י ישראלי א ב). עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים ואפשר שינוחו בו שלשה קוים נכרתים על זויות נצבות (אמונה רמה א א). שהמשולש זויותיו שוות לשתי נצבות (מבוא כל מלאכ' הגיון, ליור). שאין דרך שיגיעו ימים יאמן בהם אמונה אמתית שכל משולש זויותיו השלשה גדולות או קטנות יותר משתי נצבות (אמו"ר ד ג). — 'זוית הנפילה, הנסיגה: והזוית אשר תעשה דרך התנועה קודם הדחיפה על השטח שהוא כל"ע תקרא זוית הנפילה (רלב"ג מלח' ה ד קיד). והזוית אשר תעשה תנועת הנסיגה עם השטח שהוא אל"ד תקרא זוית הנסיגה (שם).

'אלכסון.

זוית 'נצבת, צרה, 'חדה, מְרֻוחת. — זויות מְצרניות, שיש להן צלע משֻׁתפת.—זויות קדקדיות, שקדקד משֻׁתף לשתיהן.

יתר, המחבר קצות צלעות הזוית הנצבת.

'מרבע, שיש לו ארבע זויות. — 'משלש, שיש לו שלש זויות.

עמוד.

צלע.

קדקד, — קו, 'קו נצב, 'קו נטוי.

ראש.

'הַבריאה, 'תברית המחברת שתי זויות במְרֻבע. — 'תור, עי"ש.—'תושבת המְשֻׁלש, הצלע שממול ראשו. — ועי' 'הנדמה.

זול[1]), ממנו זוּל, זול, 'הֻזָּלָה, 'זולת.

א. זוּל, פ"י, עב' זָל, זַלְתָּ, עת' אָזוּל, בינ' זָל, זָלִים. —כמו שָׁפַךְ, ausschütten; verser; to pour out: הַזָּלִים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ויעשהו אל (ישע' מו ו).

— הִפע', הֵזִיל, הִזִּיל, — עי' הפעיל בערך יָזַל.

ב. *זול[2]), — פעל מן זול.

— הִפע', הֵזִיל, פ"ע, — נעשה כזול: מצרפין שקלים דרכונות וכו' ויעשו אותן מרגלית שמא תזיל המרגלית ונמצא ההקדש מפסיד (ירוש' שקל' ב מו ג). ואין פודין בכלים וכו' שמא יזילו הכלים ונמצא ההקדש מפסיד (שם). ונה חמש שנים הראשונים בין ביוקר בין בזול היו כיוקר והזילו אם הוא גרם נותן כיוקר (שם כתוב' יב לד ד). המשיכו להן פירות ליתומים הוקירו לא יהא כח הדיוט חמור מן ההקדש הזילו זו היא של רב נהילאי בר אידי (הלכ' פסוק', ממונות).

— הָפע', *הוּזַל, — נעשה זול: המוכר יין ושמן לחבירו

---

[1]) לפי דעת החכמים כמו זָאל [a]) בערב' במשמ' הלך לו, חדל, נפסק.

[2]) רק עברית וארמית. ואולי בערב' ד'יל [b]) במשמ' שפל, נמוך, מה שנוגע בקרקע.

[a]) زال [b]) ذيل

והוקרו או שהוזלו (ב"ב ה ח). שהיה רבן גמליאל מלוה את אריסיו חטין כחטין לזרע ביוקר והוזלו או בזול והוקרו ונוטל מהן בשער הזול (ב"מ ה ח). אומר אדם לחבירו הלויני כור חיטין וקוצץ לו דמים הוזלו נותן לו חיטים הוקלו נותן דמיהם (גמ' שם עה.). ואם קבלן הוא (שחזר בו אחרי שהתחיל העבודה) שמין לו מה שעתיר לעשות בין שהוזלו בעת ששכרן בין לא הוזלו בין שהוזלה מלאכה אחר כן בין לא הוזלה (רמב"ם שכיר' ט ד). — וכמשמ' נפחת שויו: שיש בני אדם שאין רוצין לכתוב שטר על עצמו שלא יוזלו נכסיו (והזהיר, לו).

— קל, ״זָל, — כמו הוּזַל: שבאותו מקום היו מוכרים יין ביוקר וקורם שהגיע לשם זל היין בכל המקומות ופיחת מכדי דמים שקבלו (רש"י ב"ב לט.).

— התפ', ״הִזְדּוֹלֵל: מלמד שכל מי ששר מרע מזדולל על הבריות (מה"ג, פתי' מקן).

״זוֹל[1], ש"ז, — ההפך מן יֹקֶר, מחיר מועט של סחורה, Wohlfeil ; bon-marché ; low-priced: המוליך פירות מעשר שני ממקום היוקר למקום הזול או ממקום הזול למקום היוקר פודהו כשער מקומו (מע"ש ד א). שהיה ר"ג מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע וכו' ונוטל מהן כשער הזול (ב"מ ה ח). מפרישין תרומת מעשר ממקום יוקר למקום הזול או ממקום הזול למקום היוקר (תוספתא דמאי ה יו). שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך ולקחת בהן (שבת קכז:). משלמין דמי בשר בזול (כתוב' לד:). והחמרין מעלים במקום היוקר בבמקום הזול ואינן חוששין (ב"מ עג.). מעות בזול ופירות ביוקר (ב"ב לא:). שיקח בשר בזול ויאכל יין בזול וישתה (סנה' ע.). על הזול שהוא בא לעולם ועל השבע שהוא בא לעולם וכו' אומר ברוך הטוב והמטיב (מד"ר ברא' יג). יהי רצון מלפניך שתהא שנה זו גשומה שחונה וטלולה שנת רצון שנת ברכה שנת זול שנת שובע (שם ויקר' כ). — ואמר החכם: כל רכר זול יקר (כ"ז, תרג' כ"ס כ). מה שנראה שהוא ביוקר הוא באמת בזול (דרך חיים אבות כח).

זוֹלֵל[2], ת"ז, לנק' זוֹלֵלָה, מ"ר זוֹלְלִים, סמי' זוֹלְלֵי, — א) דבר של זול, דבר בזוי, wertlos, verachtet; sans valeur, méprisé ; vile, abject: ואם תוציא יקר מִזּוֹלֵל כפי תהיה (ירמ' יה יט). ראה יי' והביטה כי הייתי זוללה (איכ' א יא). אדם בינוני המבייש בושתו קשה מאדם זולל ומאדם חשוב (רש"י כתוב' מ.). — ב) כפרט מי שמרבה באכילה יתר מן המדה הראויה, Schlemmer ; gourmand ; glutton: בננו זה סורר ומרה איננו שמע בקלנו זולל וסבא (דבר' כא כ). אל תהי בסבְאי יין בזֹלְלֵי בשר למו כי סבא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ (משלי כג כ-כא). — ואמר בן סירא: אל תהי זולל וסובא ומאומה אין בכים (כ"ס גני' יח לג). גנב או חוטף או נונב נפשות או בורח תמיד או זולל וסובא וביוצא ברברים אלו (רמב"ם מכיר' טו יג). שהרגיל מחשבותיו ורעותיו לרדוף אחר התאות והתענוגים הגופיים וכו' זולל כחזיר או נושך ככלב או מקנא כגמל או מתגאה כנמר (מאזני צדק, אלגזלי 37). שנות זולל תקצרנה ומכלכל ארחתו יאריך ימים (כ"ז, תרג' כ"ס לז לב). — ואמר המשורר: על כרם בן שמן חמד, לעין עבר שועל זולל וירא מנגד, על שריגי הגפנים ענבי מגד, ותכל נפשו לענבים זבי יין (יל"ג משלי, א כ). — ומ"ר: שאם (יש) לאדם בנים גדולים אל יניחם לאכול בבית אחר שלא ימשכו לכם להיות זוללים וסובאים (ספר חסידים, תתרפ"ד). בל ישת לבי כיפת עין במחמדי זוללים וסובאים בל אפת (כ"ז, תרג' כ"ס כג ו). — ג) ״שֵׁם חיה, Vielfrass ; glouton ; glutton: במלכות סויציאה יש חיה אחת טמאה נקראת בלשונם פיליפרוס וכו' לעולם הוא אוכל ולא ישבע וכו' בלשוננו הקדוש זולל ובלשון ארמי זלזיל או אסית (שלטי הגבור' נג). הזולל כשמו כן הוא כי הוא אוכל כל היום כלו כלי לשבעה בתבניתו דומה לכלבים גדולים אצל המנקרים (רא"ש למוד' א ו). — ״זולל הדבורים, Bienenfresser; guêpier; mudwall: זולל הדבורים וכו' חרטומס רבוע הצלעות ותדוד ורגליהם ממהרות לרוץ (תוה"א, מערכ' העוף קכד). — ״זולל התאנים, עוף קטן, Feigenfresser; sycophage, beccofico: זולל התאנים ארכו רבע אמה מראהו ממעל שחרחר בטלוא לבן על כנפיו וכו' את התאנים יאהב מאד (שם קמו).

״זוֹלְלוּת, ש"נ, — מדת הזולל: והסבה הג' (להתקצרות שנות האדם) היא על זוללות המזונות שנתחדשו בבני אדם (ר"י אברבנאל, ברא'). שהיה להם לחם מן השמים לשבוע והם לתגבורת התאוה זה זוללות שאלו בשר (שם, בשלח). הנה ענין הבשר אינו מזון הכרחי והוא שאלת זוללות ומלוי מעים ותאוה

---

[1]) ארמית ועברית.

[2]) לפי דעת החכמים מן זלל, עי"ש.

גוברת (שם). ואחר היה מתקן לעצמו מאכלים ומטעמים בריאים ומאכיל אותם לעבדיו בפניו והוא היה מסתפק בקב של חרובין מערב שבת לערב שבת וכל זה לשבר הזוללות (מאזני צדק, אלגזלי 89). ויותר הורגת זוללות מהחרב (ר"י צהלון, אוצה"ח א ג, בשם אפלטון). זוללות ושתיית הרבה יין חזק (שם ט ו ג). לא יאכל דרך זוללות כי אם כאוכל לפני המלך דרך מוסר (באר-מים חיים, סעודה, הקד' ג). ומה יקרה לו מרבוי הזוללות והסביאה והזימה (מכת' רב טוב לב"י לז:). ומי שתתרבנה ליחותיו בסתו לזוללותו ומעוט תנועתו (קאמון א ב ב ו). נמצאת מדת הזוללות בעוף הנקרא אילטורי בלעז אשר מרוב היותו להוט אחר המאכל ילך מאה מילין לאכול בזית מבשר נבלה מוסרחת (צמח צדיק, א' מודיגא לז). יגע המבקש לכבוש שאר תאוותיו ולא יכבוש הזוללות כי היא סבה לזנות וגאוה וכל הרעות (שם). איך ירוצו אליהם מהרה ובטרם יבא בכפם המאכלים יבלעום בשאול חיים לרוב זוללותם (ר' קלוני', אגר' בע"ח ב ו). אך לפעמים יקרה להם (להנערים) רוע עבול לזוללותם ורוע הנהגתם (קאמון א א, במזגי השנים). הבשר שהיה לשבך תאותם וזוללותם (ר"י אברבנאל, בבלת).— ובמשמ' פריצות: רוב שירי הערב אמנם הם כמו שיאמר אבונצר בזוללות (באור ס' השירים לארסטו).

זוּלַת[1], **זוּלָת**,— א) מלה משמשת במשמ' אך, אֶלָּא, בלתי, בלעדי, חוץ מִן, רק, excepté; ausser; besides, save: והגלה את כל ירושלם ואת כל השרים וכו' לא נשאר זולַת דלת עם הארץ (מ"ב כד יד).—ועם בנוי זולָתִי, זולָתְךָ, זולָתֵךְ, זולָתָהּ, זולָתֵנוּ, זולַתְכֶם: ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי וכו' אם אתה תקח לך קח כי אין אחרת זולָתָהּ בזה (ש"א כא י). כי אין כמוך ואין אלהים זולָתֶךָ (ש"ב ז כב). עין לא ראתה אלהים זולָתְךָ יעשה למחכה לו (ישע' סד ג). כי אין זולָתְךָ לגאול ואנכי אחריך (רות ד ד). יי' אלהינו בעלונו ארנים זולָתֶךָ לבד בך נזכיר שמך (ישע' כו יג). אני יי' ואין עוד זולָתִי אין אלהים (שם מה ה). הלוא אני יי' ואין עוד אלהים מבלעדי אל צדיק ומושיע אין זולָתִי (שם כא). ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולָתִי לא תדע (הוש' יג

[1]) אמרו החכמים כי נגזרה מלה זו מן זול במשמ' הדל, פסק, שממנו גם הפעל הזולים זהב. והוא קצת דחוק.

ד).—ובהוספ' י בסופ'[1], זולָתִי: וישבע (אלהים) לאמר אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיהם זולָתִי כלב בן יפנה הוא יראנה (דבר' א לד-לו). קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולָתִי קול (שם ד יב). ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולָתִי שתים אנחנו בבית (מ"א ג יח). לא היה אחרי בית דוד זולָתִי שבט יהודה לבדו (שם יב כ). כי מי אלוה מבלעדי יי' ומי צור זולָתִי אלהינו (תהל' יח לב). — ולפני אֶת: רק כל הערים העמדות על תלם לא שרפם ישראל זולָתִי את חצור לבדה שרף יהושע (יהוש' יא יג), — ובלי השם: מיראתך פעלתי זאת לבלתי השתחוות לו (להמן) כי יראתי מפניך לבלתי תת כבודך לבשר ודם ולא רציתי להשתחוות לזולתך (מד"ר אסתר, ותאמר אסתר). — ומצוי בספרות במשמ' אַחֵר, אַחֶרֶת: שלא תתחלף לו שמועה ויאמר אותה בשם זולתי האמרה (ר"ת פסח' נב:), ר"ל שם של אדם אחר, לא של האמרה. לא אמרי' בלך אצל יפות רצון בעלים הן במה שנעשה אלא לענין תרומה בלבד וכו' אבל בזולתי תרומה לא (הוא, ב"מ כב.), ר"ל בדבר אחר שאינו תרומה. כי החמר השפל אשר עליו יתחלפו ההויה וההפסד על דעת הפלוסופים זולת החמר הגבוה (ר"י חריזי, מו"נ א עד). שהתחלת רטיב הוא זולת התחלת הרע (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יח). וענין המדע זולת ענין היכלת אצלו וזולת ענין החפץ (שם). שהמערער לא ישאר לו מקום לערער על זה ולסלף דברי צדיקים דברי הרב המורה לזולת כונתו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ג).—ובמשמ' בְּלִי: שא"א להם (לבע"ח) לחיות ולהתקיים בזולת חבורה וקבוץ (העקרים א ה). בלתי אפשר שימצא חמר בזולת צורה באלו הנמצאות (רלב"ג, מלחמ' ס' ו א יח). אמנם הדבר הניסי הוא המתחדש מזולת הסבות הטבעיות ההם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י י). הנה השדה יעלה כלו קמשונים ועם ההטה יצא חוחים ויצטרך העובד להסירם כי בזולת זה יחנק העשב והצמח הטוב (זבוח אדם 7). שהוא בלתי אפשר לצייר הדבר אשר תאר עצמי נמצא לו מזולת אותו התאר (מכת' קנא' לר"י מפיסא 22). — ו'דבר זולַת דבר: שאם היה הזמן עודף עליו מצד התכלית היה נמצא בזמן זולת זמן (העקרים ב ח). פעל עת

[1]) הוספת היוד שהיתה נהוגה בזמן קדום.

זולת עת אחר שיחסו על כל העתים יחס אחד (נוה שלום א ח). שלא תהיה (הארץ) לקצת בניו מזולת קצת (ר"י אברבנאל, ויגלח). ולכן זכר קצת הדברים זולת קצת כפי איכיותיהם (הוא, הקד' שמואל). מדוע היתה ההויה בעת זולת עת (הוא, מפע' ה' ו א). אם יספיק שנאמין שנתחדשו קצת חלקי העולם מזולת קצת (שם ב א). בשמוש המיוחד אשר יש לקצת האותיות זולת קצתן (ר"ד יחייא, פתית' לשון למוד').—על זולַת מה שהוא: ואפשר לאדם כי מי שיקרא למי שהוא מדומה אצלו על זולת מה שהוא (ידע' בדרשי, באור תהל' יב). או שיראה הדבר על זולת מה שהוא עליו (קאנון א ב ב א). שאם היה זה הכח מעורב עם צורה מהצורות היתה הצורה ההיא מונעת אותו משיקבל שאר הצורות או יקבלם על זולת מה שהם כמו הענין בחוש הטעם כשהיה בעל טעם שאם היה שיהיה משיג המוטעמים הנה הוא משיג אותם על זולת מה שהם עליו מהטעם (רלב"ג, מלחמ' ה' א ג).—ו"הזולַת, הזולת של כל אדם, חברו, עמיתו, מי שאינו הוא, Anderer; autrui; other: שכל מציאותו וכחו של זה הזולת תלוי בזולתו ואם הזולת ההוא יחפוץ לבטל רצונו יתבטל בלי ספק (העקרים ב כו). הקנאה הוא דאגה תקרה לאדם מפני הצלחת הזולת וטוב מזלו (נופת צופים ג יב), ר"ל הצלחת אחר. אינו אחד שימצא בו תוספת ויתרון עם הזולת שיהיה הוא כזולת או הזולת בו שיהיה תלוי מהזולת ומביט אל הזולת אינו אחד שיפעול עם הזולת (בעה"ש לר"א איריכו א ה). להיותו מסולק מהערך וחבור הדבוק עם הזולת (שם ה יב). אם יתלונן עליו שלא בפניו לפני הזולת (ר"מ אלשיך, איוב ט לה). כי הכבוד הוא נראה אצל הזולת כמו שהוא נראה הלבוש (באה"ג, מהרי"ל מפראג ב). — וככנ': יתברך השם אלהי ישראל שהוא עצמו חכם ואין חכמתו דבר אחר זולתו הוא עצמו יודע הכל (הקד' ר"נ גאון לברכ'). ולא למדת מבלעדיך, ולא קנית חכמה מזולתך (רשב"ג, כתר מלכות). כי כל המתדמה במחשבותינו היא ענין זולתו (תו"ה, היחוד י). וכבר סדרנו אותות אלף בית בחלק הזה סדור שוה ויושר לא השגיח עליו זולתנו (הקד' הברכ' לריב"ג). פצר בי אחד מרעי ומאוהבי לחבר לו מאמר קצר בעניני המדות מה שיספיק בו לאדם בעניני הנהגתו כלם עם זולתו ועם עצמו (הקד' ידע' בדרשי להפרדס). שלא נמלך בזולתו חלילה אבל בידיעתו הכללית והפרטית נמלך (העקרים א יא). האם הרשות נתונה בידו לבחור הדת שיראה לו יותר אמתית מזולתה אם לאו (שם). אמנם זה שאין הראשון יתברך מושכל לזולתו כפי מה שהוא אצל עצמו הוא מפני קוצר הזולת ההוא ופרטיותו (מ' אלדבי, ש"א א). ואם שמע שיר חברו זולתו יספרהו (עמנ', הקד'). שכן דרך המשוררים לדבר על עצמם כאלו הם זולתם במו הקבצו ושמעו בני יעקב (ר"ע פרנסיס, מתק שפת', יכין ובעז). זה הדבר אינו מאמר שאמר שלמה אבל הוא מאמר שאמרו זולתו או הוא מאמר המעתיקים (פי' משלי לורת' הלוי כה). שם העצם תיבה מורה בהסכמה על כל דבר עומד בעצמו ואיננו נשוא בזולתו (רמב"ת, מרפא לשון). ואמנם ענין מדינות האדם והתחברותו עם זולתו לא יגיע אלא באמצעות האהבה (מנת' קנא' לר"י מפיסא א). נופלים איש על צוארי זולתו (דביר למא"ג ב). — זולתי מן: כאשר עשה זולתי מן המחברים אשר היו לפני (ר"י א"ת, הקד' הברכ' לריב"ג), ר"ל מחבר אחר, לא אני. — ב) שם לפיוטים יאמרו בתפלת שחרית אחרי אין אלהים זולתך, ונזכר הרבה אצל המחברים הקדמונים: וכן יסד הפייט כזולת אי פתרום (תוספ' פסח' קטו:). בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה ואופן וזולת וקרובות (מהרי"ל, הלכ' שבה"ג). — ומ"ר: וממתינין לש"ץ ושותקים עד שיגמור זולתות ומי כמוך שאומרים בגאולה (תוספ' ר"ה לד:). (ועל זה אני סומך) לומר פיוטין ויוצרות וזולתות ואופנים (שבלי הלקט, תפלה כח). אין אומרין זולתות בר"ה ויוה"כ לפי שאנו צריכין לומר אמת ויציב (הרוקח, הל' ר"ה רא).

°זוּלָתִי, ת"ז, לנק' ־תִיִּית,— מה שהוא זולַת הדבר המדובר עליו: הורו שמלכות שמים הוא דבר מתחלף וזולתי לאמונה ואין זה אמת (דרך אמונה, ביכאגו ב ה). שכשנשארו המושכלות המגיעות בשכל א' רבות לא יתאח' בעצמו לפי שהוא זולתיי להם (נוה שלום ז ב ו). ומשכת את לבי לאהוב אותך תמיד ולא לזולתך כמעשיך הטובים אשר האהבה הזאת היא חדשה וזולתיית מהאהבה אשר אני חייב לאהוב אותך כאחד מעיניך (יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, אתי מלבנון). להודיע בקרב הארץ חדשות וקורות מתרגשות מעניני מלחמה ושאר מאורעות זולתיות ההוים

כעולם יום יום (שאי' יעבץ אקסב).

'זוּלָתִיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא זולתי אליו, שאינו הוא: ר"ל שלא יהיה שם דבר קדמון זולתו לא זולתיות החלק לכל עד שיהיה מעצמותו ולא מושג מן המושגים ישיגנו (נרכוני, מו"נ א סח). מה שנאמר עליו ית' שאין דומה לו ולא שוה לו הם מלות מורות על הזולתיות בלבד כלומר שהוא יתברך זולת הנמצאים (העקרים ב ו). כי מה שיאמר בו הוא כבר ידומה בו זולתיות בצד מה כמו הוא אחשורוש וכו' שהם אנשים אחרים זולת אותם שביאר (שם כז). ולא יהיה בינו ובין נושאו זולתיות וחלוף בו הנה המתהוה זולת מה שממנו יתהווה (מאמ' השמר הא' לשופט המעולה אבו נעפר בן סאכן, כ"י גרלין). והקדמונים יש מהם מי שאמר שהתנועה היא זולתיות וזה לפי שראו שהדבר המתנועע הולך ומשתנה ממה שהיה קודם (ראש' דעת לר"מ אלבילאג ב ב א). לפי שבסבת הרבוי הוא הזולתיות שבין השכל והמושכל ממנו (נוה שלום ז ב ו). כיון שאנשים אחים אנחנו ושלי שלך ושלך שלי והמריבה על מקנה המרעה תורה זולתיות ומעוט אהבה בינינו (ר"י אברבנאל, לך לך). סוגי ב"ח יבדל האחד מן האחר מכל וכל בזוהמא ובפתיות או בזולתיות (המדות לאריסטו ב ז). אם יהיה האוהב בתכלית הדבקות כאב לבן באופן שידמה שהוא הוא ויכסוף שיגיעו הטובות לו כמו לעצמו כי לא ישער זולתיות בינו לבינו (מרפא לנפש, רפאל מנורלי כב.).

זון[1], ממנו *זוּן, *זָן, 'הֲזָנָה, מָזוֹן.

א. ***זוּן,** פ"י, מכ' זָן, זַנְתָּ, עת' אָזוּן, יָזוּן, — החזיק חיי בע"ח במה שהאכיל אותו דברים שמשיבים לגופו הכח שנאבד ממנו ע"י פעולות החיים, speisen nourrir; to feed: שאם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי ושלא לזון את אשתו אינו רשאי (גיט' א ו). מקום שנהגו לזון (את הפועלים) יזון (ב"מ ז א). הפקחים היו כותבין על מנת שאזון בת בתך חמש שנים כל זמן שאת עמי (כתוב' יב ב). ולא יזון את בהמתו בין טמאה בין טהורה (נדר' ד ג). מלמד הוא את בניו מקרא וזן את אשתו ואת בניו (שם). רבי אליעזר אומר זן את (הבהמה) הטמאה ואינו זן את הטהורה (שם). הקב"ה זן את כל העולם (ברכ' י.). באומר כל הזן (יאסר) עלי (ערוב' ל.). באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים (כתוב' מט:). לעשות צדקה בכל עת וכו' זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים (שם נ.). כשירדו (יעקב ובניו) למצרים קבלם (פרעה) בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותן בשני רעבון והאכילם כל טוב שבארצו (מד"ר אסת', אם פל המלך טוב). לא יאמרו שניהם הרי אנו זנין אותה כאחד (כתוב' יב א). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לומר לה לבי לבית אביך ואנו זנין אותך אלא זנין אותה בבית בעלה (שם ג). הנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים (שם א). לא יאמר הראשון לכשתבא אצלי אזונה אלא מוליך לה מזונותיה למקום שהי' אמה (שם). אחד זנה ואחד נותן לה דמי מזונות (שם). זנה חמש שנים הראשונים בין ביוקר בין בזול (ירוש' שם יב לד ד). נושא אדם אשה ומתנה עמה על מנת שלא לזונה ולפרנסה ולא עוד אלא שתהא זנתו ומפרנסתו ומלמדתו תורה (שם ה כט ד). — 'כח הַזָּן: והפועל הממונה על זאת הפעולה (לקים את הגוף ע"י מזון) יקרא כח הזָן והוא נעבד מארבע כחות אחד מהם ימשך אליו מלחיות הארץ חלקים נאותים שיהיו תמורה ממה שיותך מן הגשם והשני יתויק הנמשך אשר הוא מזון בכח בעוד שנעשה מזון בפועל והשלישי כח יקרא מעכל ומשנה (אמונה רמה א ו). — ובהשאלה: העושה מקום לקנה ולאספתי ולנר שיעורו כל שהוא וכו' לזון את עיניו ולדבר עם חבירו ולתשמיש בפותח טפח (אהל' יג ד). נכנס למדינה וראה וילון פרוס על פתח המדינה ואבנים טובות ומרגליות קבועות בו מיד נפל לארץ אמרו לו ראה לא יכולת לזון עיניך עד שנפלת אלו נכנסת למדינה עצמה וראית פני מלך עאכ"ו (ספרי, הברכה שנה). לולין היו פתוחין בעליית בית קדשי הקרשים וכו' כדי שלא יזונו עיניהם מבית קדשי הקדשים (פסח' כו.). משה לא זן עיניו מן השכינה (מד"ר ויקר' כ). נדב ואביהו פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מזיו השכינה (שם שמות ג). נשמה זנה את כל הגוף (ברכ' י.).

— נפע', *נִזּוֹן, נִזּוֹנִים[1], — נתנו לו מָזוֹן, קבל מזון, נכנס המזון בגופו ונבלע באברים: אלמנה נזונת מנכסי יתומים (כתוב' יא א). הבנות אינן ניזונות אלא לאחר מיתת אביהן (שם ד ו). בנותיהן נזונות

[1] רק עברית וארמית.

[1] במקום נְזוֹן.

מנכסים בני חורין והיא נזונת מנכסים משועבדים (שם יב ב). אין בית דין פוסקין לאשה פירות שביעית אבל ניזונת היא משל בעלה (תוספתא שבי׳ ה כב). הניח בנים גדולים וקטנים אין הגדולים מתפרנסים על הקטנים ולא הקטנים נזונין על הגדולים אלא חולקין בשוה (כ״ב ח ז). הניח בנות גדולות וקטנות אין הגדולות מתפרנסות על הקטנות ולא הקטנות נזונות על הגדולות (שם ח). שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים (ברכ׳ כח.). כל העולם בולו נזונין בצדקה והם (הת״ח) נזונין בזרוע וכו׳ כל העולם בלו נזונִין בזכותם והם אפי׳ בזכות עצמן אינן נזונין (שם יז:). כל העולם בולו נזונין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת (שם). יבולה אשה לומר לבעלה איני ניזונית ואיני עושה (כתוב׳ נח:). יבמה ג׳ חדשים הראשונים ניזונת משל בעל מכאן ואילך אינה נזונת לא משל בעל ולא משל יבם (יבמ׳ מא:). בעלייה התקינו שיהו בנות ניזונות מן המטלטלין (כתוב׳ נ:). כי הצומח ניזון מן העפר והחי ניזון מן הצומח (שבט יהודה ז). — ונזון: כי הנזון ישוב המזון אל עצם הנזון ויקנה לו צורות המתדמה החלקים הנמצאים בו באלו תאמר שישיב המזון בשר (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ב ב). כמאמר האומר שבהמצא הנזון והמרגיש ימצא האדם לפי שבהמצא האדם ימצא הנזון והמרגיש (העקרים א ג). המזון המתמיד והשומר הנזון ומחליף התכתו באופן שישמור מציאותו אין ראוי שייוחס לעונש למי שנזון ממנו (זכות אדם 6). — ועת׳ יִזּון, יְזוּנוּ: זה מדרש דרש ר״א בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה הבנים יירשו והבנות יזונו (כתוב׳ ד ו). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים ירשו והבנות יזונו נכסים מעוטין הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים (ב״ב ט א). — ומקור לְזוֹן: עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו (ברכ׳ כ.).

ב. **זוּן**, — סוס מזֻּן, במו מְיֻזָּן, עי׳ ערך י ז ן.

ג. ***זוּן**[1]), ש״ז, מ״ר זוּנִים, זונין, — מין גרעינים שחורים רעים נדלים בתוך החטה, Lolch ; ivraie ; darnel :

[1]) בערב׳ זֻוָאן a).

a) زُوَان

החטין והזונין אינן כלאים זה בזה (כלא׳ א א). סאה תרומה שנפלה למאה אין מוציאין את הזונין שבה פחות מכן מוציאין זונין שבה (תוספתא תרומ׳ ו י). — ומשל: ״חטי עירך זונים[1]) זרע מהם (מד״ר בראש׳ נט), ר״ל לעולם יהיה מה שבעירך חביב עליך.

זו״ן, — ר״ת: זכר ונקבה.

זוֹנָה[2]), זֹנָה ש״נ, מ״ר, זונות, זֹנות, — א) אשה המפקרת א״ע לכל איש, Hure ; prostituée , putain harlot : וירא שם אשה זונָה ויבא אליה (שופט׳ יו א). ואשבע אותם וינאפו ובית זונָה יתגודדו (ירמ׳ ה ז). ויראה יהודה (את האשה שישבה על הדרך) ויחשבה לְזונָה כי כסתה פניה ויט אליה אל הדרך ויאמר הבה נא אבוא אליך (בראש׳ לח יה-יו). ויאמרו (בני יעקב באשר לקח שכם את דינה אחותם) הַכְזוֹנָה יעשה את אחותנו (שם לד לא). אשה זֹנָה וחללה לא יקחו (ויקר׳ כא ז). ומצח אשה זונָה היה לך מאנת הכלם (ירמ׳ ג ג). לא תביא אתנן זונָה ומחיר כלב בית יי׳ אלהיך (דבר׳ כג יט). מה אמלה לבתך נאם אדני יי׳ בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונָה שלטת בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשיתי בבל רחוב ולא הייתי כַּזונָה לקלס אתנן (יחזק׳ יו ל-לא). ויבוא אליה כבוא אל אשה זונָה כן באו אל אהלה (שם כג מד). לכן זונָה שמעי דבר יי׳ בה אמר אדני יי׳ יען השפך נחשתך ותגלה ערותך בתזנותיך על מאהביך וכו׳ וגליתי ערותך אלהם (שם יו לה-לז). ויתנו הילד בַּזונָה והילדה מכרו ביין (יוא׳ ד ג). כי בעד אשה זונָה עד ככר לחם (משלי ו כו). כי שוחה עמקה זונָה ובאר צרה נכריה (שם כג כז). פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה (יבמ׳ סא:). זונה זו מופקרת (שם). אמרו עליו על ר״א בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה פ״א שמע שיש זונה בכרכי הים וכו׳ נטל בים דינרין והלך (ע״ז יז.). — ושירת הַזּוֹנָה: מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הַזונָה קחי כנור סבי עיר זונָה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (ישע׳ כג יה-יו). — ומ״ר: אז תבאנה שתים נשים זֹנות אל המלך (מ״א ג יו). וישטף את הרכב (שנתלבלך מדמי המלך אחאב המכה) על ברכת שמרון וילקו הכלבים את דמו וְהַזֹּנות רחצו[3]) (שם כב לח). כי הם עם הַזֹּנות יפרדו ועם הקדשות

— [1]) מנהון. בארמ׳: חטיא דקרתך זונין זרע.

[2]) מן זָנָה, עי״ש. — [3]) אולי זה היה כעין

יזבחו (הוש' ד יד). לכל זֹנות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך ותשחדי אותם לבוא אליך מסביב בתזנותיך (יחזק' יו לג). ורועה זונות יאבד הון (משלי כט ג). תיקנתם שווקים להושיב בהן ז ו נ ו ת מרחצאות לעדן בהן עצמיכם (ע"ז ב:). גזרו עליו (על ר"ח בן תרדיון) לשריפה ועל אשתו להריגה ועל בתו לישב בקובה של ז ו נ ו ת (שם יז:). — ומשל: ז ו נ ו ת מפרכסות זו את זו (שבת לד.). ואומר המשל בן ה ז ו נ ה מסלק לאמו מהאשם (תולד' יצחק לר"י קארו לד.), כי עפי"ר פניו דומים לפני הבעל. — ובהשאלה למי שנוטה מדרך הטוב בכלל, שבוגדת במי או במה שהיא חיבת להיות נאמנה לו: איכה היתה לְזוֹנָה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישע' א כא). — ב) שֵׁם לכלי זַיִן, Waffe ; arme ; weapon: וְהַזֹּנוֹת [1]) רחצו (מ"א כב לח). — ג) *חלק מהאוכף, עצים הנתונים בקצהו מאחור ומלפנים: יש מי שמפרש התפיות ה ז ו נ ו ת [2]) והם העצים הנתונים עליו שמאחור ושמלפנים (ערוך, ערך אכפא).

שמות נרדפים לזונה: *יוצאת חוץ. — *מופקרת.— נוֹאֶפֶת. — *נִפְקָה. — סוֹטָה. —*פרוצה.

אֶתְנַן, שכר הזונה. — גַּב, מקום משכבה. — נֵדֶה, נֶדֶן, כמו אתנן. — *קֻבָּה של זונות. — רָחָב הזונה, מפורסמת ביפיה.— שִׁית.

זוע [3]), ממנו זוּעַ, זְוָעָה, *זוּעָה, *זִיעַ.

א.**זוּעַ**, פ"ע, — כמו א.זוז, ביותר חזק, תנועה של רעד, וכראות: zittern ; trembler; to tremble: המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זָע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה (אסת' ה ט). ביום שֶׁיָּזֻעוּ שמרי הבית והתעותו אנשי החיל (קהל' יב ג). — ואמר בן סירא: לא ז ע מכל ולא משל ברוחו כל בשר (כ"ס גני' מח יב). מעי מעי אוחילה חושש אני קירות לבי איברי ז ע ו עלי (פסיק' רבתי כו). והיה אותו אדם ז ו ע ומזדעזע ומרתיע מתבהל ונבהל מתעלף ונופל לאחריו (היכלות כג).— ואמר הפיטן: אלהי דרשתיך ירא ו ז ו ע, דל אל תבזה בעמדו משוע, דלו עיני כעני וגווע, הביטה ענני ה' אלהי (רסכ"ג, סחר' יוה"כ, ארץ אבפ"ל). חלו וְזָעוּ ונעו כלמו, על רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול נשאו עינימו, להזכיר את השם לעלות לאדונמו, לדעת אם יצאה הגזרה מאת אלהימו (קינ' על י' הרוגי מלכות). זָעוּ ונתפלצו אבירים, רשע באסוף עדרים, עבר בין הגזרים (זולת שבת לפני שבוע', אלוהי). ומביביו שרפי אלים מפחדו ז ע י ם וחלים (אדר יקר, יוה"כ). חלים וְזָעִים כלם, חרדים מבלי עקוב, חָילים מזיעים בחלם חלוצים חשים מלעקוב (אופ' לשבת הפסק' א, מלאכי) בקשתי לצור גאוני, בקראי נחר גרוני, גרוני נחר ונבעת, גוי ונפשי ז ע ת [1]) (ר"ש בר"י, אדיר ימין).

— הִפע', *הֵזִיעַ, — עשה שֶׁיָּזוּעַ: אבנים תושבות ומחרישה מ ז י ע ת ן אם יש בהן שתים על משאוי שנים שנים הרי אלו יינטלו (תוספתא שבי' ג ז). מתוך שאדם למד תורה ושוכחה אינו מזיז ואינו מ ז י ע את עצמו מדברי תורה (מד"ר קהל', ונתתי את).—ואמר הפיטן: חלים וזעִים כלם, חרדים מבלי עקוב, חילים מְזִיעִים בחלם, חלוצים חושים מלעקוב (אופ' לשב' הפסק' א, מלאכי).

ב.***זוּעַ** [2]), פ"ע, — יָזוּעַ הגוף, הפרי, וכדומה, תצא ממנו זֵעָה, לחלוחית שמכסה פניו, schwitzen ; suer ; to sweat: זיתים מאימתי מקבלין טומאה מ ש י ז ו ע ו זיעת המעטן (טהר' ט א).

— הִפע' *הֵזִיעַ [3]), הֵזִיעַ,— כמו הקל, עשה שתצא הֵזֵעָה: שתה מים טמאים ו ה ז י ע וכו' בא במים שאובים

סגולה להזונות לרחוץ בדמי אדם, ועי' משמעה ב.— [1]) כך ת"י: מני זינא, והזכיר זאת גם רה"ג, וכן מנחם, וכן ריב"ג: הם כלי זין. וכן רש"י ורד"ק, ועוד. ואעפ"י שיותר נראה הפרוש הפשוט זונות ממש, כמו שרשום למעלה במשמ' ראשונה של מלה זו, בכ"ז יש גם לה, למשמעה זו, שיחסו כל גדולי הלשון להשם זונה, זכות בלשון. והנה הביא אלמצבאח אלמניר השם זאנה, ומ"ר זאנאת a) ואמר שהוא בעין ר'מח קטן: אל ז א נ ה שבה מוראק ירמי בהא אלדילם ואלג'מע ז א נ א ת. ע"כ. אך שאר המלונים הערבים לא הזכירו מלה זו. — [2]) גם שמוש מלה זו במשמ' זו כמו"כ ממקור הפסוק והזנות רחצו מוצאו, כמו שמסים שם הערוך: כדכתיב והזונות רחצו והם עצי המרכבה.

[3]) גם בארמית. בערב' דומה לזה זעזע b).

a) زانة' زانات b) زعزع

[1]) כמו שָׁכַת, הצורה הקדומה של העבר.

[2]) עי' יזע, ולפי דעת החכמים כמו בערב' ודע a) במשמ' נזל.— [3]) כבר קרא ריב"ג תגר על קריאה זו, ואמר וז"ל: ודע כי חכמי ארצנו גורסין מזיעין כשוא תחת מם ע"ם מריקים שקיהם והוא טעות גדול כי הדמיון הזה

a) وزع

והזיע וכו' נסתפג ואחר כך הזיע זיעת' טהורה (מכש' ג א). שתי בריכות אחת טהורה ואחת טמאה המזיע קרוב לטמאה טמא (שם ג). ולא (יכנס אדם סמוך למנחה) למרחץ להזיע (שבת ט:). פקקו נקביו (של המרחץ) מעי"ט למחר נכנס ומזיע ויוצא ומשתטף בבית החיצון (שם מ.). היו רוחצין בחמין ואומרים מזיעים אנהנו (שם). נכנס ראב"ע ור"ע והזיעו כו ויצאו ונשתטפו בבית החיצון (שם). — *והזיע את הגוף, עשה שהגוף יזיע: ואם היה החולה יבש גוף ואינו יכול להזיענו והקדחת איננה חדה צו וירחצו רגליו (ספ' הרפוא' לאסף 150). הצמר מזיע את הגוף ומיגע את הכשר (מנחם, מחכרת זע).

זְוָעָה[1], ש"נ, מ"ר זְוָעוֹת, — א) כמו זַעֲוָה, עי' בזה הערך. — ב) חרדה ופלצות; מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק זְוָעָה [2]) הבין שמועה (ישע' כח יט). — ואמר הפיטן: והרעים אל דעות, בקול הפליא זְוָעוֹת, מקפין על הגבעות (אזהר' לרשב"ג, שמור לבי). — ג) *אבן האויר: זוועה הנקרא בלעז פולמין ובספרדי דאלייו הוייתו אד גפריי ואשיי ההוה מגשמים אשר מתחת לגלגל הירח ומתנשא לתוך העננים וכו' שההבדל בין זוועה לברק הוא שהברק קטור אשיי וכו' אבל הזוועה הוא קטור המתלהב ומגיע עד גבול האוירי התחתון (מעשה טוביה, העולם כח). פרק שמנה ועשרים מדבר במהות ואיכות הזוועה הנקרא בלעז פולמין (שם).

***זְוָעָה**[3], ש"נ, מ"ר זוָעות, — כמו זְוָעָה: על הזיקין ועל הזוועות [4]) ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (ברכ' ט א). נפל הכותל מחמת הזוועות ומחמת הגשמים (תוספתא ב"מ יא ו). אליהו ז"ל שאל לרבי נהוריי מפני מה באין זוועות לעולם א"ל בעון תרומה ומעשרות (ירוש' ברכ' ט ג). מתריעין על הזוועות (שם). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזוועות והרוחות והרעמים ולא התמיץ יינם ולא לקה פשתנם (חול' פו.). עיקר שלוותה של סדום לא היתה אלא חמשים ושתים שנה ומהם עשרים וחמש שנה היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זוועות כדי שיעשו תשובה ולא עשו (מד"ר ברא"ש מט). על מה הזוועות באות על הפסק בין מלכות למלכות (ילקוט שמעוני ש"ב כב). אם נפסק הנהר שהיה משקה אותה או שחזר הנהר לעבור בתוכה ונעשית בריכה או שבאה זועה והשחיתה אותה (רמב"ם, מכיר' יט ה). — ואמר הפיטן: ירוצצו בברקים, חיל זגעות וזיקים, לפידים דולקים, יכבוק בווקים (הופ' לשבה"ג, גלולי אש).

א·**זור**[1]), ממנו זוּר, זָר, זָרָה, זָרוּת.

א·**זוּר**, פ"ע, א) עב' זָר, זַרְתִּי, עת' אָזוּר, — זָר מפלוני, נטה וסב ממנו בקצת רגש לא נעים, sich abwenden; se détourner; take a dislike to ap.: אחי מעלי הרחיק וידעי אך זָרוּ ממני (איוב יט יג). ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם לא זָרוּ מתאותם עוד אכלם בפיהם ואף אלהים עלה בהם (תהל' עח כט-לא). — ב) עב' זור, זֹרְתִי, זֹרוּ, נטה מן הדרך, abweichen; dévier; deviate from: זֹרוּ רשעים מרחם תעו מבטן דֹברי כזב (תהל' נח 7). — ואמר הפיטן: צר נין את ונכד שעיר, מרהם ושת זור, עם נפזר ומוסר מעיר, חש לאכול ולגזור (קרובץ ארג'יל, לפורים).

לא יהיה כי אם עלול העין ווזעה עלול הפא ע"מ דעה מן ידע והנכון אם כן אצלי שיקרא מזיעין בפתחות המם ודגשות הזין על משקל והנה מציב לו יד מן ויתיצב וע"מ מציקים מן ויציקו את ארון האלהים ואם תהיה קריאתם על עיקר הגירסא יהיה זעה עלול העין ע"מ שיבה אע"פ שלא נכתב ביוד במו שלא נכתב צרה בקצת המקומות וזולתו מן השמות העלולי העין ביוד. ע"כ.

[1]) מן זוע, כמו צְוָחָה, אעפ"י שאין זָוַע נהוג. — [2]) בקצת ספרים זועה כתיב.

[3]) כן קריאת הספרדים וכן נדאה מהכתיב בוו אחת ועי' הערה לקמן. והאשכנ' קוראים זְוָעָה עפ"י צורת השם זועה שבמקרא. לוי נקד זוָעה וגם זְוָעָה, ימטר' זוָעה. בסוד' זזעא, רעד ורעש. — [4]) כך הכתיב בכל הספר' גם בכ"י ובמו"כ ירוש', רק בקצת ספרי הערוך זזעות בשתי ווים. ופרשו שם בגמ' (נט.) גוהא, ובאר

אובא טמיא שם: בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהא. ע"כ. ורב קטינא אמר: סופק כפיו, ורבנן אמרו: בועט ברקיע.

[1]) יש לחשב כי בשרש זה נתמזגו שרשים אחדים קדמונים שכל אחד מהם שמש במשמעה מיוחדה, ואולי היו גם מתחלפים זה באחת אותיות השרש. בערב' השרש זור a) משמש במשמעות דומות קצת למשמ' נטיה מן, והשרש זוע' b) משמש רק במשמעה זו.

---

a) زور b) زوغ

— נִפע', נָזור, נָזורו נָזֹרוּ, — כמו קל זֹרוּ: עזבו את יי' נאצו את קדוש ישראל נָזֹרוּ[1]) אחור (ישע' א ד). למען תפש את בית ישראל בלבם אשר נָזֹרוּ[1]) מעלי בגלוליהם (יחזק' יד ה).—והכוכבים במסלותיהם: ואל תאמר כי אין דן דינך למזור, כי הנה הכוכב יישר אחר היותו נ ז ו ר, והשמש אחר אשר יערב יזרח ויחזור (עמנ', מחב' כד). אין לתמוה מן הירח אם הוא לפעמים במהלכו נ ז ו ר, שהרי ביתו סרטן והוא אחורנית נ ז ו ר (שם כז).

— הָפע', הֻזַּר, מוּזָר, — נהיה זָר: מוּזָר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי (תהל' סט ט).

ב׳זוּר[2]) ממנו ב.זוּר.

ב׳זוּר, פ"ע, — זָר לפלוני, העיר בקרבו רגש של געל נפש, widerwillig sein; être répugnant à; be loathsome: רוחי זָרָה לאשתי וחנתי לבני בטני גם עוילים מאסו בי (איוב יט יז-יח).

ג׳זוּר[3]), ממנו ג.זוּר.

ג׳זוּר, פ"י, עת' יָזוּר, עם ו המהפ' וַיָּזַר,— זָר את הצמר הרטוב וכיוצא בו, לחצו ודחקו וסחט המים שבו, ausdrücken; exprimer; squeeze out: וישכם ממחרת וַיָּזַר את הגזה (שעמדה כל הלילה בגרן וקלטה את הטל) וימץ-טל מן הגזה מלוא הספל מים (שופט' ו לח). — ואת הביצה, לחצה ברגליו וכדומה ושברה, zerdrücken; écraser; to crush: כי תעזב לארץ בציה ועל עפר תחמם ותשכח כי רגל תְּזוּרֶהָ וחית השדה תדושה (איוב לט יד-טו). ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האכל מביציהם ימות וְהַזּוּרֶה[4]) תבקע אפעה (ישע' נט ה).

—פע', זֹר, זֹרוּ, —זֹרָה החבורה וכדומה, נלחצה בידים למען תצא הלֵחה: מכף רגל ועד ראש אין בו מתֹם פצע וְחַבּוּרָה ומכה טריה לא זֹרוּ[1]) ולא חבשו ולא רככה בשמן (ישע' א ו).

ד.*זוּר, — עי' *דוּר.

*זוּר[2]), ת"ז,—מי ששתי עיניו אינן מביטות לעומת נקודה אחת, schielend; louche; squint-eyed: הזיזור[5]) והלופין והתמיר (בכור' מד.).—ועי' עין.

זורר, — עי' זרר.

*זַח[4]), ת"ז, מ"ר זַחִים,—זַח האָבֵל, עָצֵב מאד ונרגז: (האבל שהוא) מר ו ז ח[6]) (כתוב' סט:).

*זָחוֹחַ, ת"ז, מ"ר זְחוֹחִים, סמי' זְחוֹחֵי, — זְחוֹחֵי הַלֵּב, כמו זְהוֹהֵי: משרבו ז ח ו ח י[8]) הלב רבו מחלוקות בישראל (סוט' מז:).

*זָחוּל, ת"ז, — מי שזֹחל וירא: ז ח ו ל מתרתר, בטח ירבץ ויסחר (יולר יוה"כ, אימה).

*זָחוּת, ש"נ, — מדת הַזָּחוּת: כל הטמאים מותרים בתורה שאף הם יכולים להיות באימה וברתת אבל בעל קרי אינו אלא מתוך קלות ראש ו ז ח ו ת הדעת (רמ"י כרכ' כב.). מתוך קלות ראש חילוף של כובד ראש מהוך ז ח ו ת לב ועתק (שם לא.).

א׳זחח[7]), ממנו א.זָחַח.

א׳זָחַח, — קל אינו נהוג.

— נִפע', נִזַּח, עת' יִזַּח, — נִזַּח הדבר ממקומו, נע ונעתק

---

[1]) כבר אמר ריב"ג (אלמסתלחק 77) כי אפשר שהוא מן שרש נזר.

[2]) עי' הערה לשרש א.זור.

[3]) עי' הערה לשרש א.זור. בערב' משמש שרש זיר a) במשמ' לחץ השפתים וכדומה, אך אין הדבר ברור שזהו השרש זור העברי.

[4]) כבר נתקשו חכמי הדקדוק בצורה זו, וקצתם סוברים שהיא במקום וְהַזּוּרָה, פּוּעל, ואחרים רואים בה זוּרָה. — [1]) כבר גשא ונתן ריב"ג (אלמסתלחק 76) אם זה קל כמו אורו, או מה שלא נזכר פועלו, והכריע שהוא כמו חבשו, וקצת החדשים נוטים לראות בו פעַל מהקל, ויש סוברים שהוא מהכפולים זרר.

[2]) בערב' אַזוַר a). — [3]) גרסת הערוך. בנוסחא' זדיר, זויר. בתוספתא זיוּר.

[4]) אולי כמו בערב' זח' b) בח' דגושה, במשמ' כעס ורגז. — [5]) פרש ר"ח ובן הערוך מלשון ולא יזח החשן. אבל, ולא יזח הוא נפעל, וכמו שכתב ר"ח בעצמו נ י ז ח, ולא יתכן לאמר זח, גם אין טעם למשמ' העתקה בנוגע להאבל. וגם פרוש רש"י: מי שנפשו מרה ודעתו זחה ומעותקה מעליו, אינו מתישב היטב לפי הענין וטבע הלשון, ולכן יותר יש לפרש מלה זו מן זח' בערב' שהובא למעלה.

[6]) גרסת הספר', והערוך זהוהי עי' בזה הערך.

[7]) בערב' זח c) בחית דגושה, הרחיק, וכמו"כ זיח, אזאח d) הסיר ממקומו

---

a) زِيَر

a) زْوَر b) زخ c) زح d) زيح، ازاح

קצת מהמקום שהיה שם למקום אחר, sich verrücken ; se déplacer ; be removed : וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפוד בפתיל הבלת להיות על חשב האפוד ולא יִזַּח החשן מעל האפוד (שמות כח כח). —יוענר : (האבל) ה נ י ז ח כמרירות (ר"ח מו"ק כט.). האבל ה נ י ז ח כמרירות ומודעזע (ערוך, ערך מרזח).

— הִפע', *הֵזִיחַ מֵזִיחַ, — הֵזִיחַ את הדבר, עשה שיזח ממקומו : ה מ ז י ח חשן מעל האפוד והמסיר בדי ארון לוקה (יומ' עב.). א"ר אלעזר מזבח מ ז י ח מזין מחבב מכפר ובו' מ ז י ח גזרות ומכפר עונות (כתוב' י:). — ואמר הפיטן : ננעלו דלתות ידיעה, מסוגרות שמה בריחים, מפתות בם מניעה, ובמנעולם מ ז י ח י ם (גאולה לר"י בן יוסף אבן מגיר, פעמון הסיר). — ובהשאלה, הזיח את פלוני, דחהו כקצת ולזול : מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה שאין מ ז י ח י ן[1] אותו (חול' ז.). — ועי' נזח.

— הִפע' כמו שלמים, *הִזְחִיחַ, — כמו הקודם : מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה וכו' אין מ ז ח י ח י ן[2] אותו (חול' ז.). ואל ת ז ח י ח נ י אם השבתי על דבריך (תשו' מהר"מ מרוטנ' ג עה). ואף עפי"כ כל המקיל וסומך כזה על אא"ז ז"ל אין מ ז ח י ח י ם אותו (פתחי תשובה, יו"ד מג א).

ב.*זחת, ממנו ב.יִזַּחַת.

ב.*זָחַת, — קל אינו נהוג.

— הִפע' *הֵזִיחַ, — חגר מות, ובהשאלה חִזֵּק : לחם צורי לוחמי, וחרש את ימי, מחץ מתני קמי, וְהֵזִיחַ[3] חלציי (תשו' תלמידי מנח' על דונש, מזת).

*זָחִיל, ת"ז, — ירא ורועד מאימת הגדול ממנו וכדומה :

העתר לנגשים ונחשבים בְּזָחִיל, חנון בהבטיחך לבנקרת מחיל, זעקי קשוב בעת אתחיל (יוצר ר"ה, ירחתי).

*זְחִילָה, ש"נ, — שה"פ מן א.זָחַל : ז ח י ל ה לשון

מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך (רש"י דבר' לב כד). שהוא (חמר המים) נראה מחולק ביותר לחלקים מרובים מחמת

---

[1]) אולי הוא מלשון דיח a) בערב' במשמ' השפיל ובזה. וככר אמר ריב"ג שמזיחים הולך בשער נוח. — [2]) כך לפי לשון ואמרי לה שם.

[3]) על פי דעת מנחם שחבר השם מֵזַח עם זחת, וחשב שהמם היא מ המשקל ולא מהשרש.

a) زيح

ספוגיותו ו ז ח י ל ת ו (יריע' שלמה א, הקד').

*זְחִיר[1]), ש"ז, — ח'לי, יציאת הצרכים בדחיקה וטחירה

ובאב גדול, Stuhlzwang; tenesme; tenesmus : בעסוי הנקרא ז ח י ר ובלטין טנשמון (קאנון ג יו ג טז). ואמנם (השלשול) ההוה מהמעי הישר והוא המעי הששי יש ממנו שיהיה עם באב נקרא ז ח י ד והוא עסוי הנקרא טנשמון (שם שם א ג).

א.*זחל[2]), ממנו א.זָחַל, *זַחַל, *זְחִילָה.

א.זָחַל, פ"ע, — זָחַל הנחש וכדומה על האדמה,

העתיק א"ע ממקום למקום בזחילה, בשיפת גופו בארץ, kriechen ; ramper ; to creep : ושן בהמת אשלח בם עם חמת זֹחֲלֵי עפר (דבר' לב כד). —*ובהשאלה למים, נזלו לאט לאט, fliessen ; couler ; to flow : העיד רבי צדוק על ז ו ח ל י ן שרבו על הנוטפים שהם בשרים (עדי' ז ג). ז ו ח ל י ן שקלחן בעלה אגוז (שם ד). ה ז ו ח ל י ן במעין והנוטפין במקוה (מקוא' ה ה). כל הימים מטהרין ב ז ו ח ל י ן (פרה ח ח). מאימתי אין קוצצין וכו' אמר רבי יונה מ ש י ז ח ל ו מים (ירוש' שבי' ד לה ג). — *ובהשאלה לרוח : רוח צפון ורוח דרום מכבדות ו ז ו ח ל ו ת כל בוסמני גן עדן ונותנים ריחם (מד"ר במד' יג). — ואמר הפיטן בהשאלה לאש : נהר גחל אש יִזְחַל ושם הדריך מסלותיו (תוס' שבת ר"ח, אכיר).

— הִפע', *הִזְחִיל את המים, — עשה שיזחלו : כל דבר שהוא מקבל טומאה אין מ ז ח י ל י ן בו (מקוא' ה ה). — ואמר הפיטן : קול צנורות כי יַזְחִילוּ מהם מים. קולות יתנו ההומות שעות לצמאון מים (ר"א קליר, תפי' גשם, אקבטה כסל).

— הָפע', הֻזְחַל, *מוזחל : שיהיו מ ו ז ח ל י ם בעפר (ספרי, האזינו שכא).

— נִפע', יִנָּזֵחַל : ביב ששופבין לו מים והן נ ז ח ל י ן והולכין תחת הקרקע ויוצאין לרה"ר (רמב"ם, שבת טו יח). מים אינם מתבנסין במקום מדרון אלא נ ז ח ל י ן מעליו ומתקבצים במקום אשבורן (הוא, ת"ת ג ט). לא ימלא אדם כלי חרש מים ויצטנן בו שהמים נ ז ח ל י ם מדפניו (הוא, שבית' עשור ג ד). שעשה

---

[1]) בערב' זחיר a), מן זחר b) דומה לטחר בעבר'.
[2]) בתרג' דחל, בערב' זחל c) החליק.

a) زحير b) زحر c) زحل

מזחילה על כותלו כדי שיהיו המים נ ז ח ל י ן ויורדין לחצר חבירו (תוס', שכנ' ח ה). מעיין שמימיו יוצאין ונמשכין לתוך השוקת ואח"ב יוצאין מן השוקת ו נ ז ח ל י ן הרי כל המים שבשוקת ושחוץ לו פסולין (תוס', מקוא' ט ע). כי בהחילו (הבהמות) לשתות ינמע גמיעה וישאוף המים ה נ ז ח ל י ן ממקום פיו עד למעלה (ר"מ אלשיך, איוב מ כג).

ב.**זחל,** ממנו ב.זָחַל, יִזְחֵל, *זְחִיל.

ב.**זָחַל**[1], פ"ע, יָרֵא, פָּחַד, fürchten ; craindre ; to fear : צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זָחַלְתִּי ואירא מחות רעי אתכם (איוב לב ו). — ואמר הפיטן : זָחוֹל תִּזְחַלְנָה לנפש רוצח בלי ליקח כפר (אזהר' לר"י ברצלוני, אספרה). ביום זָחַלְתִּי זָחוֹל, זרים נחלו נחול, מקדשי נחלת חבת (קינ' ליל ת"ב, אוי כי). רחמיך שאלתי, ובלו לישעך עיני, וְזָחַלְתִּי ונבהלתי, ונבהלו רעיוני (סמא"ל, סליח' לצו"ג, רחמיך). חלחלו מתננו וביולדה מצירים, זָחַלְנוּ ונירא מעונותינו היתרים (סליח' עשי"ת, שחרגון). זוֹחֲלִים ורועדים מיום בואך, חלים כמבכירה מעברת משאיך, טנופם מחה נא ויודו פלאיך (סליח' יוס א, כמולאי). אל חי הוא רועי וקוני, אודך בתוף ומחול, אבל מחטוא בלשוני, למאד ז ח ל ת י ז ח ו ל (ר"י נגארה, פזמונים).

— הִפע' *הִזְחִיל, — כמו קל : וקטנתי מעש לכן אַזְחִיל, תבונה חסרתי ואיך אוחיל (יוצר א ר"ה, ירא‏תי).

א.***זַחַל,** ש"ז, — מין ילק, כשהוא עדין זוחל בלי כנפים : אלו סימני חגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וכו' אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון ה ז ח ל הזה כשר (תוספתא חול' ג כה).

ב.***זַחַל,** ש"ז, — מורא ובהלה : וחיות בוערות מראיהן כנחלי אש, ב ז ח ל סובלות כם (כנימ' כר"ש, וחיות).

***זַחְתָּן,** ש"ז, מ"ר זַחְתָּנִים, — מי שדעתו זָחָה עליו : האמתנין והנפתנין ו ה ז ח ת נ י ן והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר כי זרועות רשעים תשברנה וסומך צדיקים ה' (דא"ר ג).

וט"ה, וטה"ע, — ר"ת : ז' טובי העיר.

---

[1]) בארמ' דְחַל. בערב' ד'חלa), השתומם והשתאה.

---

a) ذهل

***זָטוּט**[1]), זאטוט, ש"ז, — נער : וישלח את ז א ט ו ט י [2]) בני ישראל ויעלו עלות (ספ' ואטוטי, שמות כד ה). ואל ז א ט ו ט י [2]) בני ישראל לא שלח ידו (שם יא). ועי' זעטוט. — ובהשאלה, *כנוי לאצילים קטנים, דלים : אמתלאי היתה בת אחת מ ז א ט ו ט י בני פולין הם האצילים הקטנים (יל"ג, ספו' שניהם כאחד).

***זִיב,** ש"ז, — כמו זוב, זִיבָה : יראך מלון כפה ודבוקת רגביך, נסים מגערתך זִיב משק גביך (יוצר יוה"כ, ירא‏ך).

***זִיבָה,** ש"נ, מ"ר זִיבוֹת, — כמו זוב, חלי הזָּב : כשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק ל ז י ב ה [3]) במאכל ובמשתה וכו' (נזיר ט ד). בני ישראל מטמאין ב ז י ב ה ואין העכו"ם מטמאין ב ז י ב ת (ספרא מצורע, זבים א א). בין דם נידה לדם ז י ב ה לדם צרעת (ירוש' סנה' יח ג). שאב הפרישתן ל ז י ב ת ה הראשונה לא תביאה ל ז י ב ת ה שניה (ספרא מצורע, זב' ח ט). — ומ"ר : האשה שיש עליה ספק חמש לידות וספק חמש ז י ב ו ת מביאה קרבן אחד וכו' חמש לידות ודאות חמש ז י ב ו ת ודאות מביאה קרבן אחד (כרית' א ז).

***זִיבָה,** ש"נ, — בדבור ההמוני כמו וְאִבָה : שלש נשים הביאו שלש קינין אחת אומרת לימתי ואחת אומרת לעינתי ואחת אומרת ל ז י ב ת י וכו' זו שאמרה

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך העיד ר"ש בן לקיש שמצאו כתוב בספר אחד שמצאו בעזרה במקום נערי שכתוב בהנוסחה המקובלה : אמר ר' שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמצאו בעזרה· ספר מעונה ספר זאטוטי ספר היא וכו' באחד מצאו כתוב וישלח את ז א ט ו ט י בני ישראל ובשנים מצאו כתוב וישלח את נערי בני ישראל וקיימו שנים ובטלו אחד (סופ' ו ה). ובמקום אחר (שם א ח) נאמר כי זה היה אחד מהשנויים שעשו ע"ב הזקנים שתרגמו התורה יונית לתלמי המלך שכתבו ואל זאטוטי בני ישראל במקום ואל אצילי. וכך היא גם הקבלה בגמ' בבלי (מגי' ט.) שזה שנוי של ע"ב הזקנים, וכן במקורות אחרים. אעפי"כ ככר הכריע עמני' לו בהער' לקרוים כי העקר הוא בעדותו של ר"ש בן לקיש, וידחה את כל מה שנסו קצת החכמים לתת להמלה זאטוטי או זעטוטי מקור יוני ויחליט כי זו צורה מאורכה מן המלה הארמ' זוטא, במשמ' קטן, וצריך להגית, כי מלה זו, ז א ט ו ט או ז ע ט ו ט, היתה שגורה מאד בדבור העברי כזמן ההוא כל כך, שבשגרת הלשון כתבה סופר אחד בתוך המקרא במקום השם נערי. ולכן יש לה למלה זו זכות בלשוננו, בשתי הצורות זָטוּט וְזַעֲטוּט.

[3]) נ"א : לטומאה.

לזיבתי (סברו לומר) זבה ממש א"ל בא ואב ליטול את בנה (ירוש' שקל' ה מת ד).

*זִיבוּת, ש"נ,— כמו זִיבָה, זָבוּת: שלקו בזיבות ובצרעת לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להן איש כי יהיה זב מבשרו (מד"ר ויקר' יח).

*זִיבַּק[1], ש"ז, — מתכת, כסף חי, Queck-silber ; vif argent; quick silver : לקוח זיבק שתי ידות גופרית ירוקה יד אחת (ספ' הרפוא' לאסף 117). שמעתי כי בארץ שאש ופרגאניה עינות זיבק ויאמרו כי בני אדם יעמידו נערה עריה בלי מלבוש בגדים ב"א בעדי עדיים נגד העין תביעתו ובעת אשר תביט הנערה אל העין ידדוף זיבק אחריה והנערה תרוץ ותבדה וזיבק רודף אחריה ואיש מוכן עומד על אותו העין תער של חרב בידו וישלוף חרבו מן תעדה וכדאות האיש כי השיג הזיבק אחרי הנערה יכה עם החרב את זיבק ויכרות לשנים אחוריו ישובו אל העין וחציו ישאיהו בני אדם ויעשוהו לחפצם (ר"י הדסי, האשכ' שמו).

*זִיג, זייג, פ"י, —כמו זִוֵּג, זַיֵּג את היום, את השבוע, החדש, עשה שיהיה מכֻוָּן ממש ליום פלוני, למשל מי שהיתה לו פתקה כתוב בה בכך וכך לחדש והמתין לאותו היום בחדש אחר והשתמש בהפתקה לצרכו: (שאל השואל מה תועלת יש במה שעל החותמות שבמקדש היה כתוב שם היום מפני הרמאים) הגע בעצמך שזייג[2] אותו היום (ותרץ) שם משמר היה כתוב עליו (ושאל עוד) הגע בעצמך שזייג אותו המשמר (ותרץ) שם היום שם שבת שם חודש היה כתוב עליהן אפילו רוצה לזייג אין מצוי לזייג (ירוש' שקל' ה סוף הל' ד).

זיה,—עי' זוה.

זֵידוֹן[3], ת"ז, מ"ר זֵידוֹנִים, —מים זֵידוֹנִים, מתגעשים בזעם ואי אפשר להשביתם, wild (v. Wasser) ; furieux (eau) ; furious : אזי המים שטפונו נחלה עבר על נפשנו אזי עבר על נפשנו המים הזֵידונים (תהל' קכד ד-ה). — ואמר הפיטן: בהיות עולם חשך וצלמות ועיפה, במעטה לבושך אור בקר הגהת, בין זֵידונים חצת בקרת הנודא (סכודה, אמיץ). לכבכם מצחן דפיונים, להצליל בצול זֵידונים, ולשתק בעלי דינים (יוצ' יוה"כ, מי יתנה).

*זִיו, ש"ז, — זֹהַר אור מבהיק, Glanz ; splendeur ; splendor, ובהשאלה: משמת ר' יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה וכו' משמת רבי ישמעאל בן פאבי בטל זיו הכהונה (סוט' ט טו). שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה (מכי' יתרו, החדש ה). אוהל מועד נתמלא מזיו השכינה (פסיק' דר"כ א). שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב (מו"ק ט.). חייך שאתה עתיד להיות אצלי בהר מ' יום ומ' לילה לא לאכול ולא לשתות ואתה עתיד ליהנות מזיו השכינה וכו אבל נדב ואביהו פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מזיו השכינה (מד"ר שמות ג). בשעה שגלגל חמה ולבנה נכנסין ליטול רשות מלפני הקב"ה עיניהם כהות מזיו השכינה ומבקשין לצאת להאיר לעולם ואינן רואין כלום (שם ויקר' לא). ויכתוב משה את התורה הזאת ומה שכר נתן לו הקב"ה זיו הפנים וכו' בשעה שכתב את התורה נטל משה זיו הפנים וכו' קינח את הקולמוס בשערו ומשם נטל זיו הפנים (שם דבר' ג). שכל העולם כלו בזיו אחד נברא (פסיק, רבתי כ). לפי שזיו השכינה היה מהלך מסוף העולם ועד סופו על אחת ששים וחמשה אלפים בגלגל חמה (היכלות ה). ויהי כי ארכו הימים וישקף ר' עקיבא בעד החלון וירא איש רוכב על סוס ועל ראשו זיו גדול וזהר מזהיר כשמש וכו' ויאמר לו אמנם עשית דבר גדול ועל כן הזריח הקב"ה על ראשך זיו גדול שראיתי (כיהמ"ד ילינק ה, מעש' ח). ומן האור המפיץ הזה הנוגע ברקיע היה זיו יוצא והולך עד הגיעו אל הגוף אשר צורתו מתחלפת ונוצרו מן הזיו כל שלשת בעלי חיים שהן השטין במים והפורח באויר וההולך על פני הארץ (הגיון הנפ' לבר חיא א). וכשירבה עלי אותו הזיו והאור ולא אוכל לשאת אותו ארד מהשכל אל המחשבה והעיון (המעלות לרש"ט פלקירא א, בשם אריסטו). בראשונה מן הדרכים וצא זיו דמותו בעין הזהב הצח והאדום ומאיר ונותן בה לגלגל העשירי וכו' בשנייה

[1] מפרסית, וכן הוא שאול גם בערבית.

[2] כך גרסת הספרים, אך בהריבב"ן וכב"י הגרסה שזיוג. ופרש בעל הקלין חדתין: הגע עצמך כו' אמתניתין מהדר כלומר מה בכך שהיה כתוב עליו שם היום יכול הרמאי להמתין בשבוע האחרת שיגיע יום זה הכתוב בחותם, שם משמר, ומשני שהיה כתוב שם המשמר ובשבוע האחרת משמר אחר ולא יהיה יכול לרמאות ופריך הרי יכול להמתין עד שיחזור חלילה זה המשמר וזה היום ומשני שם יום ושבת וחדש כתוב שלא שייך שימתין זמן הרבה עד שיארע כך.

[3] משקל חיצון תיכון, ולא נתברר היטב מקורו. רוב החכמים סוברים כי הוא מן זוד, במשמ' רתיחה, ויותר נראה דעת ברט (NB § 207 a), כי נגזר מן שם זֵיד במשמ' קצף וזעם, שעוד נשאר במשמעה זו בלשון מנדיית.

יוצא ז י ו לבן וחמרה שמכלכל לל"ב השרשים (כ"ית מנוחה א). ז י ו הכוכבים ההם איה הם עתה (ר"י הלוי, האכול סעה). — ואמר הפיטן : בברקים היוצאים מ ז י ו החיות מראה כהן (מוסף יוה"כ, כאהל הנמתח). בהקיפך על גלגל האש גלגל הרקיע ובו הירח, ו מ ז י ו השמש שואף וזורח (רבב"ג, כ"מ). והעליונים מ ז י ו הידך שבעים ומתמלאים (יוצר יוה"כ, מי יתנם). ואבית תהלה מ ז י ו שונה מזהר כבה (שם מוסף, אשר אימתך). — ובכל' : כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק ז י ו ו לעולם הבא (סנה' ק.). למלך שעמד (בנו) מחליו אמר פידגוגו ילך לו לאסכלו אמר המלך עדיין לא בא ז י ו ו של בני מחליו והוא הולך לו לאסכלו אלא יתעדן בני שנים שלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ הוא הולך לו לאסכלו (פסיק' דר"כ, בחדש השלישי). כיון שיצאו (ישראל) ממצרים היו ראויין לקבל את התורה לאלתר והיו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים אמר הקב"ה עדיין לא בא ז י ו ו ן של בני משעבוד טיט ולבנים והן מקבלין את התורה (שם). כיון שפתחה (את התיבה שהיתה שרה נחבאה בתוכה) הבהיקה כל ארץ מצרים מ ז י ו ה (מד"ר בראש' מ). בזמן שהצדיק בעיר הוא ז י ו ה הוא הדרה יצא משם פנה ז י ו ה פנה הדרה (שם סח). שכל השנים שהיתה שרה אמנו עקרה היתה יושבת בתוך ביתה ככלה בתוך חופתה כיון שעיברה נשתנה ז י ו ה (שם שה"ש, יונתי). והנה דוד מלך ישראל בראש וכל מלכי בית דוד אתריו וכל אחד ואחד כתרו בראשו וכתר מלך דוד מובהק ומשונה מכל הכתרים ו ז י ו ו הולך מסוף העולם ועד סופו (סדור רע"ג, קדושה ליחיד). כח וגבורה נתן בהם (בהמאורות) להיות מושלים בקרב תבל מלאים זיו ומפיקים נוגה נאה ז י ו ם בכל העולם (תפי' שחר' לשבת). — ואמר הפיטן : האור בגיהו כשלמה עטה, הבהיק ז י ו ו מעלה ומטה, הכהות גלגל חמה במבטה (איתך, מחז' ויטרי תעח). זִיוָנֵי שונה מפני מחרפים יום יום, חורקים שן ושוחחים אך זה היום (סלית' יוה' ו, אית קנאתך).

א.*זִיּוּן[1], ש"ז, מ"ר זִיּוּנִים, — שה"פ מן זַיֵּן, ע"ש, א) קשוט ונוי, בפרט על ראשי קצה אותיות האלף בית העברית, Verzierung; décoration, ornement; adornement: שבעה אותיות צריכין שלשה ז י ו נ י ן[1]) ואלו הן שעטנ"ז ג"ץ (מנח' כט:). דע כי אלו האותיות צריכות שלשה שלשה ז י ו נ י ן כמזוזה אלא מיהו צריך לידע איך הן שלשה שלשה ז י ו נ י ן וכן הוא שעטנ"ז ג"ץ כל ראש מראשי כל אחת משבע אותיות הללו כיון שיש עליו שני ראשים משני צדדין וראש אחד יוצא מלמעלה אפילו מעט הרי אלו שלשה ז י ו נ י ן (תשו' הגא', הרכבי שפב). וכן תמצא לכל ספרי דווקני שמזיינין ב ז י ו ן אחד כל אות מששת אותיות בעלי גגות המסומנות (ספר תגין ו ג). — "וקשוט ונוי בכלל: ותשוקיהם כסף ענינו ה ז י ו ן (סברס' לריב"ג, תבק). וחשוריהם ז י ו נ י ה ם והם ראשיהם הדקים היוצאים למעלה (שם, תשר). כי האדם ושאר החיים הכינם הבורא ל ז י ו ן העולם הזה (חו"ה, עבוד' ה' ח) ובדין היה לחמול עליה שראה אותה בכל ז י ו נ ה ותקונה בגופה (ספר הגלוי לרי"ק נ). סימן החכמה הנראית במין האדם אשר הוא העולם הקטן אשר בו השלמת סדרי העולם ויפיו ו ז י ו נ ו ותמימותו (תרג' חו"ה, בית מדות ג, בס' מגדל עוז). — ואמר הפיטן : לבשה ז י ו נ ה, שש ורקמת שני, אחזה סנסינה, אל גבול ארמוני (לי לביה, פזמ' תימנ'). — ב) *שימת כלי זין : ביום נשק ביום ז י ו נ ם של ל"א מלכים (מד"ר במד' יד).

ב.*זִיּוּן[2]), ש"ז, — שה"פ מן זַיֵּן, בםשם' זָן : אם יבשלוהו (את האורז) בשומן או בחלב או בשמן שקדים או יזון ז י ו ן טוב ויוסיף בדם וירבה הזרע (מ' אלדבי, ש"א ה). טחול רע ה ז י ו ן משביע מהרה וקשה להתעכל (שם). גדי רטוב וממוצע במזגו וכו' וכו מיעוט מותרות ו ז י ו נ ו חזק מפני שאין לו עובי (שם).

ג.*זִיּוּן[3]), ש"ז, —אפשרות פחות או יותר קרובה של סַכָּנָה, למשל בעסק של משא ומתן שמא יאבד הממון שהכניסו בעליו בו, Risiko ; risque ; risk, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

*זִיּוּף, ש"ז, — שה"פ מן זַיֵּף : א"ל ריש לקיש מעתה תחוש לגיטין הבאין ממדינת הים שמא נכתבו ביום ונחתמו בלילה א"ל זה ז י ו פ ו מדבר אחר (ירוש' גיט' ב מד.). ולענין ז י ו ף (שטרות) ודאי אנו חוששין

---

[1]) בערב' זַיַאן a).

a) زِيَان

— [1]) אולי משם האות זין, עפ"י צורת הויון.

[2]) בארמ' זיונא (ת"א שמות כא יד, כרכ' מד.).

[3]) בארמ' זיונא : עסקא זוטא דזוטר ז י ו נ א אבל עסקא רבה דנפיש ז י ו נ א (כתוב' סו:), ופרש"י אחריות.

בכל מקום ואף חנוים הללו חוששין ל ז י ו ף ואין מקבלין שטר מכתב ידי עדיו (תשו' הגא', הרכבי רעח). חומץ שלנו ביד גוי אינו צריך חותם בתוך חותם אם בשביל ניסוך אינו מנסך אם בשביל ז י ו ף כיון שיש חותם אחד אינו טורח ומזייף (הלכ' פסוק', יין נסך). לפי ראות הקונה לא הכיר בחם שום ז י ו ף והוציאו היין ונמדד במנהגו (שו"ת הר"ג גירונדי מג). והכסף הצרוף במעבה האדמה המזוקק פעמים הרבה הוא נקי מכל ז י ו ף וסוג וחלאה (המקרים א ח).—ובהשאלה: ולפי שהפלוסופים לא זרח עליהם אור הנבואה אשר היא שרש הקבלה האמתית דברו בדויים ו ז י י ו פ י ם רבים ולא יכלו להוציא מכח המחקר ענייני הנפש ושכרה ועגשה (מנת' קנא' לר"י מפיסא 73).

*זִיוְתָן, ש"ז, — בעל זיו: בשנה הרביעית בחדש זיו בירח שנולדו בו ז י ו ת נ י עולם (ר"ה יא.). ונחיר (פרושו) ז י ו ת ן (רש"י שבת קנו.). — ואמר הפיטן: מסיני בא (אלהים) בקדש נאוה ו ז י ו ת ן, את פני כלה להקביל בחתן (יוצר שבת לפני שבוע', אדיר).

א.זִיז[1]), ש"ז, מ"ר זִיזִים, — א) דד, הפטמה של השָדַיִם שהילד מחזיק בפה, Zitze; mamelon; nipple: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מִזִּיז כבודה (ישע' סו יא). — ואמר המשורר: ושדים יש לה למען ארוה בכל עת משוד תנחומיה מ ז י ז כבודה אמוץ לשדי (ר' קלוני, אבן כהן נט). ורחק מבית עשיר למוץ מידו שוד בבוד או ז י ז (רמב"ע, תרשיש ע), ר"ל מלוא השד או אפילו רק זיזה. להקת יונקי ז י ז ו, אנחנו משרתיו, ישיר כל איש עוזו, בדעת שפתיו (ר"ש אבן גבירול, אגר' אילת אהבים). מ ז י ז כבוד בינתך ימץ בעול ימים יינק חלב שדים (שלמה דאפיירי, נכ"י). — ב) בהשאלה, *קצוות קורות יוצאות מהכותל ובולטות, וכמו"כ אם לוחות נתונים עליהם, Kragstein; console; bracket: ז י ז שלפני החלון נותנין עליו ונוטלין ממנו בשבת (ערוב' יד). ה ז י ז עד טפח יש לו חזקה (ב"ב נ ו). בית מלא מסרתי לך וכו' זה אומר עד ה ז י ז וזה אומר עד החלון (שבוע' ו ו). ז י ז שהוא סובב את כל חבית (אהל' יד ד). זרק ונח על גבי ז י ז כל שהוא (שבת ז:). ז י ז היוצא מן הכותל ד' על ד' והניח עליו סולם כל שהוא (ערוב' עח.). זה מוציא ז י ז כל שהוא וממלא וזה מוציא ז י ז כל שהוא וממלא (שם פה.). ז י ז שלפני החלון היוצא לרשות הרבים נותנין עליו קערות וכוסות (שם לח:). המבקש להוציא ז י ז מכותלו על אויר חצר חבירו (רמב"ם, שכנ' ז ח). ז י ז שהוא יוצא מפתח הבית ופניו למטה והיה גבהו מעל הארץ שנים עשר טפח (הוא, טומא' מח יו א). חלון העשויה לתשמיש וז י ז יוצא על גבי החלון (שם ג). — ומ"ר: אין מוציאין ז י ז י ן וגזוזטראות לרשות הרבים (ב"ב ג ח). לקח חצר ובה ז י ז י ן וגזוזטראות הרי זו בחזקתה (שם). שני ז י ז י ן זה על גבי זה ויש בהן פותח טפח (אהל' יד ב). ואין מוציאין בה (בירושלם) ז י ז י ן וגזוזטראות (ב"ק פב:). אבנים יוצאות מן הקיר כ ז י ז י ם כדי שלא יחופו ויחככו הבהמות ובני ארם העוברים ובאין בקירה ויתרסוהו (ר"ח שבת ו.). וששאלת ראובן הוציא ז י ז י ן במבוי שאינו מפולש ושתקו שכיניו ורצה אח"כ לבנות על אותם ה ז י ז י ם כותל ולהתים אותו בכלל תשמישי ביתו (שו"ת ר"י אבן מיגש סו). המוכר בית לחבירו על מנת שדיוטא עליונה שלי הרי זו שלו ואם רצה להוציא בה ז י ז י ן מוציא (רמב"ם, מכיר' כד יז). המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה משתמש ב ז י ז י ה ובבתליה עד ד' אמות (ב"ב ז:).

ב.זִיז[1]), ש"ז,— א) שם חקבוץ לכל החיות הקטנות: כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ידעתי כל עוף הרים וְזִיז שדי עמדי (תהל' נ וי"א). יכרסמנה חזיר מיער וְזִיז שדי ירענה (שם פ יד). — ואמר המשורר: במעון אריה ובהר נמר גורה ושכון שדה עם ז י ז, ורחק מבית עשיר למוץ מידו שוד כבוד או זיו (רמב"ע, תרשיש ע).— ב) *מין זבובים קטנים: וכל השרץ השורץ על הארץ להוציא את היתושין שבכליסין ואת ה ז י ז י ם[2]) שבעדשים ואת התולעים שבתמרים ושבגרוגרות (ספרא שמיני י יג). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת הכנה שבתבואה חייב את ה ז י ז שבעדשים ואת היתושין שבכליסים וכו' פטור (תוספתא תרומ' ז יא). דבש הז י ז י ן אסור שאינו אלא ריר (שם בכור' א ח). מה בינה לבין ז י ז י ן שבעדשין ליתושים שבכליסים

---

[1]) בערב' בקצת מקומות זיזה a).

a) זִיזָה

---

[1]) סוברים כי נגזרה משרש זוז במשמ' תנועה. באשור' זִזָנ, שם למין שרץ. — [2]) ופרש"י: זיזין כוצונ"ש ובמין יתושין הן אלא שבעדשים וזיזין שמן (רש"י תו"כ ...

לתולעים שבתמרים (ירוש' תרומ' ח מה:). הצד זיזין ובובין הגזין יתושין (שם שבת יד יד:). היתושים הפורשים מבלי חיין והזיזים שבעדשים וכיוצא בהם (מלמד התלמיד, שמיני). ולאחר שבשלן (את הפולים) מוצא הרבה זיזין שהם כמו זבובים-קטנים בקערה (פתרומ', או"ס לח).— ג) *עוף הגדי: זיז[1]) עוף מחור הוא וכו' בשעה שהוא פורש את כנפיו מכהה גלגל חמה וכו' ולמה נקרא שמו זיז שיש בו כמה מיני טעם מזה ומזה (מד"ר ויקר' כב). בל תקופת תשרי נותן הקב"ה כח בזיז שדי ומתגבר ומגביה ראשו ומטפש בכנפיו ומגביה ונותן קולו והעופות שומעין קולו ואימהו נופלת על פרס ועוניה (מדר' פ' בחכמה, ביהמ"ד ילינק ה). שור גועה וכו' נרפית מלבלב אדם מרגן שד מזמר זיז היה קורא וקולו היה עולה עד לשמים (שם, כסא שלמה). ייושבים ישראל לבטח אלפים שנה ואוכלים בהמות ולויתן וזיז בהמות שוחטין וזיז קורע לויתן בקרסוליו ומשה יבא וישחוט זיז שדי (שם ג, נסתר' רשב"י). אינו משחק עם בהמות בהררי אלף ועם זיז שדי (ס' חסיד', תתתתנ"ד). לפי שפעמים ראש לויתן בגן עדן לפי שאין לו בן זוג כדי שלא יצטער וזיז שדי שירע שעתיד ליחלק לצדיקים (שם). זיז שדי מתוקן לאותה סעודה לשרידים אשר ה' קורא אין בו לא פירוס ולא צינון (אמר' עפור', אס כל תי ג כב). — ואמר הפיטן: מרק התעיף אברה ונוצה, מהם זיז ולויתן ריצה (מחז' ויטרי תפח). בטרם ברואים קדומה, פעולת זיז ותנינים סעודת נצח אסומה (שם תפט). כף בפיו אל יספוק בשמח אום מאמות, בנחלת שלש מאות ועשרה עולמות, ותענוג זיז שדי לויתן ובהמות (יוצר שבת לפני שבוע', ההלל). פורשי אברה ונוצה, צפה ארחות ימים רבים להרבות ולהפריצה, צד מהם ומהם לעתיד ריצה, קראו זיז במעופפים לענג נמצא (יוצר שבת ג אחה"פ, מאורות). חיות ארץ וזיז שדי שרים בחוללים (יוצר יוה"כ, מי יתנה).

—[1]) לפי דעת רב אשי זה שם אותו העוף שספר רבה בר בר חנה עליה נפלאותיו ואמר: זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא וחזינן ההוא ציפרא דקאים עד קרצוליה במיא ורישא ברקיע ואמרינן ליכא מיא ובעינן ליחות לאקורי נפשין ונפק בת קלא ואמר לן לא תיחותו הכא דנפל ליה חציצא לבר נגרא הא שב שני ולא קא מטיא אארעא ולאו משום דנפישו מיא אלא משום דרדפי מיא אמר רב אשי ההוא זיז שדי הוא דכתיב וזיז שדי עמדי (ב"ב עג:).

·**זִיזָה**, ש"נ, — שה"פ מן א.זוז, תנועה: כי זיזת הגלגלים וזעזועם אינו אלא ברוח כי זולתה לא יתגלגלו המזלות (ר"י ברגלוני, פי' יציר' 212).

·**זִיזוּת**, ש"נ, — כמו זיזה: והאש קלה מן הכל והיא חזקה מן הכל וכו' ובזיזותה התדירה העולם מתקיים ועומד ובנידתה הארץ עומדת בתוך הריק כבדור באמצע (כתב תמים בשם או"ד, או"צ ג).

·**זִיל**, ש"ז, — נזילת מים, גשמים: אחלה פני צורי בזיל אמרת טל, בפתחון פי אחלנו עלי טל (ר"א קליר, תפי' טל, אאגרס). יעיר ויחשוף זרוע ויד ממתים, בזיל נטפי לקש להחיות מתים (יוצ' פרשת שקל', מעתיק).

·**זִילָה**, ש"נ, — כמו הקודם: סרר הגיגי בשי יתשר, עתר פצחי כזילת חשר (אמיך, רבות שתר' יוס"כ).

·**זִילוּת**, ש"נ,—א) בזיון: אמר רב נחמן אנו הורדנוהו ואנו העלינוהו ולזילותו[1]) של בית דין לא נחוש (הלכ' פסוק', ממונות).— ב) מקח זול: ונחקורה ליוקר הסחורות וזילותם ועתות המכירה (עמנ', מחב' ח).

«**זִים**[2]), ש"ז, מ"ר זימים, — אבר הנשימה של חיות המים, הדגים וכדומה, ונמצא לא בפנים הגוף אלא בחוץ, עפי"ר בראש הדג במקום נחיריו, Kiemen branchies; gills, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בספרות החדשה.

א.**זִין**, ממנו א.זין.

א.**זִין**[3]), פ"ע, עת' אזין, — כמו אזן, אאזין: הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונתיכם (איוב לב יא). מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הות (משלי יז ד).—ואמר הפיטן: כלי רדות תמתו בעבודתו להאזין, נבחו אם יזין, לשוטט ולהצנין (מחז' ויטרי תפכ).—ואמר המשורר: ובכיתה כי יזין מבור תחתיה, הוא יונה את קברו עפר גם רמה, יריד יבך תמרורים אף יליל עמה

[1]) בארמ': אנן אחתיניה ואנן מסקינן ליה ולזילותא דבי דינא לא חיישינן (ב"ב לב.).

[2]) בארמ' זימא: זימנא חדא הוה קא אזלינן בספינתא וחזינן ההוא בוורא דאפקיה לרישיה מימא ודמיין עיניה כתרי סיהרי ונפוץ מיא מתרתי זימיה כתרי מברי דסורא (ב"ב עג.), —ובעברית: פעם אחת הלכנו בספינה וראינו דג שהוציא ראשו מהים ודמו עיניו בשתי לבנות, ונפץ מים משני זימיו וכמו נהרות בסוריה.

[3]) כך ריב"ג: הזין והיוד והנון אזין וכו' מזין. והחדשים אינם מודים בשרש מיוחד זה, ושמו שני הפעלים הבאים בשרש און.

(אד"ם ומיכ"ל, אכל יחיד). מה קול אָזִין, הזה דוד קולך, צלצלי נעם עז הנעורים עוררו, עורה בנור שחרות ימי תעירה (סוא, אחרית שאול).

ב.*זִין, ש"ג, — שם משקל, חצי הסלע: כל גרב שהוא מחזיק סאתים אם יש בו משקל עשרה ז י ן[1] ביהודה שהן חמש סלעים בגליל (תרומ' י ח).

ב.*זִין, ממנו, א.*זַיֵּן, *זֻיַּן, א.*זִיּוּן.

א.*זַיִן[2], ש"ז,—א) כלי נשק, **Waffe; arme; weapon**:

אין מוכרין להן לא ז י י ן ולא כלי ז י י ן[3] ואין משחיזין להן את ה ז י י ן (תוספתא ע"ז כ ד). שהיו (ישראל בצאתם ממצרים) מזויינים בחמשה מיני ז י י ן (מכי' בשלח כ, פתיח'). רבי יוחנן אמר ז י י ן בולע ז י י ן הראה להם (חזקיהו לשלוחי מרודך) (מד"ר שה"ש, מלאוני). אמר הקב"ה ז י י ן אני עושה לבל מי שהוא סוחר באמתה של תורה וכו' ואמתה של תורה ז י י ן הוא לבעליה (שם במד' יב). אמר רבי שמעון בן יוחאי ז י י ן נתן הקב"ה לישראל בסיני ושם המפורש כתוב עליה (שם). לא נשמטו מן ה ז י ן אלא עמדו במקומן (שם כ). למלך שהיה לו אוהב והיה עשיר יותר מדאי אמר המלך מה אתן לאוהבי כסף וזהב עבדים ושפחות ובהמה יש לו אלא הריני חוגרו ז י י נ י (תנחומא בובר, לך לך כג).—ומשל: במקום[4] שהאדון תלה לו ז י י נ ו שם נבל רועה בדו תלה (סנה' קג.). — וּכְלֵי זַיִן: אשה כ ל י ז י י נ ה עליה (ע"ז כה:), ר"ל להאשה יש במה להציל א"ע מידי רוצח. אין אדם יכול לעשות כ ל י ז י י ן ולהנצל ממלאך המות (מד"ר דבר' ט).—ואמר הפיטן: ותוא מנן ישעי חניה ובלי ז י י ן (מחז' ויטרי תלג). ואדע כי נבזה אני וסופי אין, ובי דעי רזה ויצרי חגור זַיִן, לזאת דמי אזה כמו מימי עין (רמכ"ע, שפתי רננות, האל פתולם). פסע אויב בְּזַיִן, ואבד טובי ושם לאין (זולת שבת א' אחס"פ, אין כמוך). מי יהרהר אחר מדותיך לדינה, נוכחיו להשיב מחלציו לְזַיְּנָה, סרנו וסועדנו תשמטת חרב היונה (סליח' יוס ג, אני יוס). כלי ז י נ ך לא תתן לו (להרשע כי בו ילחם עמך (כ"ז, תרג' ב"ס יב ה).—ומ"ר *זיינות: כשירד הקב"ה ליתן תורתו לישראל ירדו עמו ס' רבוא של מלאכי השרת בנגד ס' רבוא של גבורי ישראל ובידם ז י י נ ו ת ועטרות ועטרו את ישראל בכתר שם המפורש (פדר"א מז).—ב) *שומרים מְזֻיָּנִים המלוים את הנשים וכדומה: משל למטרונה שהיתה מהלכת ה ז י ן[1]) מכאן ו ה ז י ן מכאן והיא באמצע (מד"ר שמות ל).

ב.*זַיִן[2]), מ"ר זַיִנִים,— שם האות ז: נתכוין לכתוב חית וכתב שתי ז י י נ י ן (שבת יב ה). כתב לאלפים עיינים וכו' ל ז י י נ י ם נונים ולנונים ז י י נ י ם (ספרי, ואתחנן לו). מהו בזה וכו' ארבע עשרה הראה להם הבי"ה תרתי ז י י " ן שבעה ה"א חמשה הרי ארבעה עשר (מד"ר שה"ש, שוקיו). ז י " ן זה שמו של הקב"ה שהוא זן ומפרנס כל יצורי כפיו (מדר' א"ב דר"ע ז). וצריך להזהר בתגין של אותיות והן כמו

---

[1]) כך בכ"י פרמה, וכן במשנה ירוש' ווילים לו. גרסת הספר' ז ו ז, ואעפי"כ אין להוניח גרסת שני כ"י אלה, שמסכימים זה לזה מבלי היותם העתקה זה מזה. [2]) בארמ' זיינא, בסור' זינא. בערב' זין a) משמש במשמ' יפוי וקשוט. ולא נתברר אם יש שיכות מה בין השרש הזה הערבי ומושג כלי הזין, שהלשון הערבית לא הניחה לו מלה משרש זה. ואולי יש איזה יחס בין המלה זַיִן שלנו והמלה זַיִן b) בערב' שהיא שֵׁם למין עץ שעושים ממנו הרמחים, ונתיחד אולי בארמ' ועבר' דוקא לנשק של ברזל. — [3]) כך הגרסה בתוספתא צוק"מ ובירוש' (ע"ז כ מ ג), ובבבלי שם (נה:). ובתוספתא בנוסח': לא כלי זין ולא זין. ופרשו כלי זין כמו התיקים וכיוצא בהם.— [4]) גוף המשל בארמ': היינו דאמרי אינשי באתרא דמריה תלא ליה ז י י נ י ה תמן קולבאי רעיא קולתיה

a) زين b) زَين

תלא.—[1]) עפ"י הכתיב ביוד אחד צריך אולי לקרוא זִין, וקצת תמוהה צורה זו בדקדוק.

[2]) דעת רוב החכמים בי הוא על שם צורת האות ז, שהיא דומה קצת לכלי זין, לחנית. אך צורת אות זו בכתב העברי הקדום אינו דומה כלל לכלי זין, ואיך קראו לה בשם זה? ועוד, לו היה זה השם הקדום היו קוראים אותו זַיִן, כמו שהיתה הברת השמות ממשקל זה בזמן הקדום, ולא זַיִן, שזו היא הברה מאוחרת, וכמו שנשמרה הקריאה הקדומה של שם האות ב, שכל היהודים קוראים בֵּית ולא בַּיִת. וראיה שלישית לדבר, שאין זה השם הקדום של האות ז, היא מה שכבר העיר עליה נסטלה (ZDMG 46) שביונית שם האות הוא ζετα, ר"ל זֵתָא. ולכן יש לאמר, כמו שכבר החליט שם נסטלה שבתחלה קראו שמה זֵית ע"ש עץ הזית, ונהחלף אח"כ לזַיִן, בעת שכבר קראו היהודים את משקל פַּיִל פֵּיל. ואולי היה לאות זו שני שמות, זֵית, וגם זֵי, כמו שהיו שני שמות גם לאות ג גִּמֶל, גֵּם, עי' בזה הערך ואעפ"י שאין לברר עתה מה היה פרושו של השם זֵי והאריכו אח"כ את השם מפני הנטיה לשלשות, עפ"י השם זַיִן שהיתה שגורה אז.

זיינין זקופות שיש להן תג (רמב"ם, תפילין ב ת). ומתקון השטרות להתכונן בשטר בואוין וזיינין שלו שלא יהו דחוקין בין התיבות (הוה, מלוה ולוה כז יב). א יש לה ג' זיינין לעיל כנגד מלאכי השרת שהם מזכירים את ה' לאחר שלש תיבות וכו' וב' זיינין למטה כנגד ישראל שמזכירין את ה' לאחר כ' תיבות שנאמר שמע ישראל ה' אחד (ספר תגין, מדל' ר"ע בן יוסף). — ואמר המשורר: אשר (האות זין) בזנות ישו בנות קדשות, יפת זפת וער עור קדשות, והזין אזי חגר כזין, ולהרוג את מאד כעם בקין (ר"ש שרביט הזהב, מריבה).

*זַיֵּן[1]), פ"י, — זַיֵּן אותו, נתן לו כלי זין, bewaffnen armer ; to arm: ועצמותיך יחליץ ישמוט יזיין ישויב ויניח (מד"ר ויקר' לד). א"ר לוי זיינם כלי זיין מבפנים והלבישן לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה (שם קהל', טובה חכמה). — ואמר הפיטן: חילות זִיֵּנוּ, מקומם פנו, כארבה נמנו, אללי לי (קינ' לת"ב, אבל אעורר). — ובמשמ' יקשט[2]), יִפָּה אותו: לבחור בעבודת הבורא אשר צוה להתעסק בעולם לישבו ולזיינו ואם תגיעהו תועלת וכו' יודה האלהים לבדו (תו"ה, הבטחון ה).

— פע' *זֻיַּן, מְזֻיָּן: לסטים מזויין גזלן הוא (ב"ק נז.). אין חמושים אלא מזויינים וכו' שהיו מזויינים בחמשה מיני זיין (מכי' בשלח ב, פתיח'). בשהיו ישראל נראין לעמונים נראין עטופים לשלום ולמואבים נראים מזויינין למלחמה (מד"ר במד' ב).—ובהשאלה: כל שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות זה גבור ואינו מזויין כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש חלש וזיין בידו יש בידו זה וזה גבור ומזויין (אדר"נ כט).—ובמשמ' יפוי וקשוט[3]): ויתחיל לגנות הזמן ויתפסה ממיעוט דינו איך לא עזרו להגיע אל ממון גדול יקנה בו יין הרבה שישתכר בו תמיד ופלגשים רבות מזויינות במיני תכשיטי זהב ורקמה ואבנים טובות (מו"נ ג יב).—ובפרט יפוי וקשוט של ראשי האותיות: ג מזויינת בג' זיינין לעיל כנגד שלשה ימים שנשתמש העולם לאורו של הקב"ה ועוד ג' מזויינת לפי שביום ג' היו ג'

---

[1]) נגזור מהשם זין.—[2]) בערב' זין, זאן a), קשט ויפה, עי' למעלה בהערה לערך א.*זַיֵּן. — [3]) כך בערב', עי' הערה הקודמת.

a) زين ٫ زان

דברים (ס' תגין, מדל' ר"ע בן יוסף).—ובמשמ' ישבעים במזון: סוס וחמור שהן מזויינין וצוהלים לרביעה (רש"י כתוב' סא:).

—התפ', יהוּזַדְיֵּן[1]),—יִפָּה את עצמו: ותרבה להחזיק עצמך בחכם ותתכבד בסכל חבירך ותזדיין בהבלים בני גילך (חו"ה, יחוד המעשה ה). ואני לא ברחתי מאהבת השם והכבוד אלא שלא להזדיין לבני אדם ואתה מצוה אותי להזדיין להם בהנחת עבודת האלהים (שם). ותחיה כונת עושיהם (של המצות הנראות על האברים) להזדיין בהם אצל בני אדם (שם ג). חנקיות הוא שלא יהיה האדם מלוכלך ולא מזדיין ביותר בנשים בין בצורתו בין במלבושיו (מאזני צדק, אלגזלי 108). ההתפארות הוא ההוצאה במה שאינו ראוי מההזדיין וזולתו לבקש המותר (שם 105).

*זַיֶּנֶת, ש"נ, כנ' זַיְּנְתִּי,— אשה נותנת מזון: והקב"ה קורא להם (לישראל) רעיתי מאי רעיתי זיינתי באיזה צד קורא הקב"ה לכנסת ישראל זיינתי וכי יש אבילה לפניו אלא על שהן מקריבין לפניו תמידין (מדה"ג, כ"י תימנ', האלהים הרועה).

*זַיַע, ש"ז, שה"פ מן זוע, רַעַד: אין נוע אלא זיע (מכי' יתרו, החדש ט). באימה וביראה וברתת ובזיע (ברכ' כב.). לא בא הכתוב אלא לאיים עליו כדי שתהא תורה ניתנת באימה ברתת ובזיע (יומ' ד:). למלך ששלח שלוחין שלו למדינה ועמדו בני המדינה ושמשו לפניהם באימה וביראה וברתת ובזיע (מד"ר ויקר' כז). ונכנסו האויבים שבאותו מקום עליהם וצרו עליהם והזיעו בהם זיע גדול והכו מהם מכה רבה (מגי' תענ' יב). לזעוה לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך (רש"י דבר' כח כה). — ואמר הפיטן: אראלי הוד פוצחים הלולו, ברתת ובזיע מפארים סלסולו (ר"א קליר, מנח' יוה"כ, אראלי).

*זַיַע[2]), ש"ז, — כמו זֵעָה: זורע חטים וקוצר קוצים ומאכלו עשב הארץ כבהמה ולחמו בדאגה ומזונו בזיע ואחר כל אלה המות (פדר"א יד).

*זִיָעָה, — עי' זֵעָה.

*זַיִף[3]), זִיף, ש"ז, מ"ר זַיְפִים, זִיפִים, —השער הקשה של החזיר: המוציא שני זייפין מן הקשה שבחזיר

---

[1]) לפי הלשון הערב', עי' בהערות הקודמות.
[2]) משקל רֵיַע.
[3]) בסור' זפא, זפתא, פרש בר עלי אלשער פי אלאג'פאן, ר"ל השערות שבריסי העין. ולא נתברר מקורו.

(תוספתא שבת ט״ו ב). זיפי חויר (ירוש׳ שבת ח יא:). — ושערות עפעפי העינים: תמיר (הוא) שתמו זיפין[1]) (בכור׳ מד.).

א. °**זִיף**, ש״ז, מ״ר זִיפִים, — מין ממיני הדבורים ועושים דבש: זיפים[2]) אלו דומים לדבורים וד׳ הן דבורים זיפים גוין וצרעין (רס״ג מכשי׳ ה ט).

ב. °**זִיף**, ש״ז, — כמו זִיּוּף: מעשה באחד שאמר לחבירו מה אתה מבקש בשדה זו אמר לו ממך לקחתיה וזהוא שטר אמר לו שטר שקר הוא לחש לרבא אין שטר זיף הוא אבל שטר כשר היה לי והלך ואמרתי אקח כל שהוא בידי (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). שוב מעשה באחד שאמר לחבירו תן לי מאה זוז שיש לי עליך וזה שטר אמר לו שטר זיף הוא לחשו לרבא ודאי שטר זיף הוא אבל שטר כשר היה לי והלך (שם).

***זִיֵּף**, פ״י, — זִיֵּף שטר ובדומה, עשה בו זיוף, fälschen; falsifier; falsify: דומה שזייף משה בתורה (ספרי דבר׳ כו). המזייף דברי חבירו חייב מיתה המזייף דבריו של מקום עאכ״ו (שם רלה פו). אמרתי להם (להכותים) זייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום (סוט׳ לג:). שלא יהו ישראל אומרים דומה לנו שזייף משה את התורה או אמר דבר שלא נצטוה (מד״ר ויקר׳ לא). נתן להם תורה שבעל פה להיות מצויינין בה משאר האומות שעל כך לא נתנה בכתב כדי שלא יזייפוה אומות העולם (שם במד׳ יד). לא יכתוב אדם בסוף שיטה מפני שבאין לזייף (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). — ודבר של מאכל, ערב בתוכו ברמאות מין גרוע: דבש שמזייפין בו (סוט׳ מח:). דבש שהוא עבה ויכולין לזייפו לערב בו משקין אחרים (רש״י נזיר נ.). — זִיֵּף את הדבר, החליטו שהוא מְזֻיָּף: מכאן זייפתי ספרי כותים שהיו אומרים אין מתים חיים (ספרי, שלח קיב). — פע׳, *זֻיַּף, מזויף, — שזִיפוּ אותו: מודה היה רבי אלעזר במזוייף מתוכו שהוא פסול (ב״ב קע.). שאם כתוב בו הוזקקנו לעדותן של עדים ונמצאת עדותן מזוייפת שהוא פסול (שם). בדורות הראשונים שהיו חכמי ישראל מוחזקין בהן (בהשטרות העולין בערכאות) שלא היו מזויפין (תשו׳ הגא׳, הרכבי רעח). — יומתכת מְזֻיֶּפֶת: הכסף המזוייף הנעשה במלאכת האלקימ״א יש ממנו שאם יותך פעם אחת לא תגלה רעתו אבל אם יותך שנית תגלה רעתו (העקרים א ח). — יודת מזיפת ובדומה: כשירצה לערוך דת אמת אל דת המזויפת הנפעלת יחשוב שיש ביניהן ערך ודמיון (אגר׳ תימן להרמב״ם). ואחר יבאר דרך המבחן במה תוכר הדת האלהית מן המזויפת המתדמת באלהית (העקרים א ח). — יואדם מְזֻיָּף, שאין תוכו כברו: וחזר פניו אליהם ואמר מזויפים ושקרנים אתם השמרו לנפשותיכם שלא תבואו עוד בדבר כזה לפני (שבט יהודה כט). והמלך חקר ודרש ומצא כי המעלילים המזויפים היו מטילים האשמה על היהודים ונמלטו (שם יח). הכופרים בנסתר ומראים את עצמם נאמני ארץ מאמיני עקרי תורתנו אך הם מכת הצבועים המזויפים מתוכם (נפול׳ יהודה ד). — התפ׳, *נִזְדַּיֵּף, — נעשה מזויף: אין כותבין לא על הנייר המחוק ולא על הדיפתרא מפני שהוא יכול להזדייף (גיט׳ ב ד). כתב שאינו יכול להזדייף (גמ׳ שם יט:).

°**זִיפוּת**, ש״נ, — סגולת דבר מזויף, לא אמתי: אם יקשו על אמונתך קושיות מזויפות שלא תוכל להשיב עליהם ולהסיר זיפות מלבביהם (אגר׳ הויכ׳ לרמב״ט פלקי׳).

°**זִיפִי**, זיפאי, ש״ז, — כמו זַיְפָן: טבח ואופה וחובש ורופא, בורסי וחנוני וצבע ושלחני, נאמן וזיפאי ונדיב וכילי, והרודה בהם איש גבור וחכם בחכמתו ויחיד בתבונתו (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ).

°**זַיְפָן**[1]), ש״ז, — מי שדרכו לְזַיֵּף, Fälscher; fausseur; forger: אחיו של אדונינו עשו זייפן הוא יעקב שרימה לעשו וחשב ליטול ברכה להיות גביר לאחיו (רש״י ע״ז יא:).

°**זַיְפָנוּת**[2]), ש״נ, — סגולת הזיפן, מלה רגילה בדבור והשתמשו בה הרבה בספרות החדשה.

***זִיק**[3]), ש״ז, מ״ר זִיקִים, — א) כוכב שיש לו כמו זנב של אש, Komet; comète; comet: על

— [1]) והקשה המקשה שם: והני גבי מומין תנו להו והתנן שנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין? ותרץ: הא דאשתיור גרדומי הא דלא אישתיור גרדומי.

[2]) פרוש על דברי המשנה שם דבש הזיפים, וכבר נחלקו ר׳ יוחנן ור״ש לקיש בפרוש מלה זו: מאי זיפים א״ר יוחנן דבש שמזייפין בו ור״ל אמר על שם מקומו כדכתיב זיף וטלם (סוט׳ מח:). אך דה״ג השתמש כבר במלה זו בפרוש כמו כנוי לאחד ממיני הדבורים.

[1]) בארמ׳ זייפנא: מרנא גופיה זייפנא הוא (ע״ז יא:).

[2]) בארמ׳ זייפנותא: מאי אהני לרמאה ברמאותיה ולזייפנא בזייפנותיה (ע״ז יא:).

[3]) סוברים כי עקר משמעתו ניצוצות של אש, וכן באשור׳ זקת ניצוצות, וכן בארמ׳ זיקוקי, ועי׳ לקמן

הזיקין[1]) ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (ברכ׳ ט א). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים ולא החמיץ יינם ולא לקה פשתנם (חול׳ פו.).—ואמר הפיטן: אלה העדות והחקים, אשר נתנו לעם חשוקים, בקולות ושופרות ולפידים וברקים, ברעש וברעד באימה ובזיקים (יוצר א׳ שבוע׳, אלה).— וכוכב קושט באויר, כמו זיקה משמ׳ ב: שתי לילות ויום אחד מי היה מאיר לו (לדוד בשהבה את העמלקים) הקדוש ברוך הוא בזיקים וברקים (מד״ר ויקר׳ כא). אם פחדה (הבהמה) בידי שמים כגון ששמעה קול רעם או ראתה זיקים וכיוצא בזה (רמב״ם שחיט׳ ח ט). —ואמר הפיטן: ירוצצו בברקים, חיל זועות וזיקים, לפידים דולקים, וכבוק בזוקים (הוש׳ שבה״ג, כלולי אש). — ובמשמ׳ ניצוץ: ניצוצין של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם וזיקי אור מקרין את עפעפיהם (מדר׳ א״כ דר״ע כ). — ואמר המשורר: אישים בבור מבחן צרוף ושרוף עוליהם בזיק, בבלי חרונך יעד להם והעבירם בזיק (רמב״ע, תרשיש א לט-מ). — ב) *רוח חד וקשה: י״ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין (ב״מ קז:). — ובהשאלה רוח, שד: אנא אלהים מחיה הפגרים ובו׳ ותזקני מבל זיקים המהלכים העומדים להשטין בדרכים (ר״י חריזי, איתיאל יב). המשדים וזיקים את גזורה, ישלח בך אלהים המארה (סוף, תחכמוני ו).— ג) עי׳ זק.

זִיקָה[2]), ש״נ, מ״ר זִיקוֹת, — א) ניצוצות של אש, Brandpfeil; flèche ardente; burning dart: הן בלכם קדחי אש מאזרי זיקות[3]) לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (ישע׳ נ יא).—ואמר הפיטן: שמור פיך וידך עם ידידים, ואל תרבה צחוק עוד עם חברים, ודע כי מצעיר זיקות תהי אש, ועולם דיב יהי במעט דברים (בירי ר״מ דלעי הקרא׳ א נג). — ב) *כוכב קושט כחץ בחלל האויר, Sternschnuppe; astéroide; shooting star: נערתו תחוה ברק ותנצה זיקות במשפט (כ״ם גני׳ מג יג).

זיקה.—[1]) ופרשו שם בגמ׳ (נח:) מאי זיקין אמר שמואל כבבא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מכבבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו וגמירו דלא עבר בסלא ואי עבר בסלא חרב עלמא והא קא חזינן דעבר זיגיה הוא דעבר ומתחזי כדעבר איהו, ע״ב,—ובעברית: מהו זיקים אמר שמואל כוכב השבט ועוד אמר שמואל ידועים לי שבילי הרקיע כשבילי נהרדעא חוץ מכוכב השבט שלא ידעתי מהו ולמדנו שאינו עובר בסיל. והלא אנו רואים שהוא עובר? ויזו הוא שעובר ונראה כאלו הוא בעצמו עובר.

[2]) עי׳ ערך הקודם, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) הקדמונים פרשו פשוט ניצוץ. והחדשים אמרו כי הכונה בזה לחצים של אש שזורקים על האויב, אך יש לפקפק אם היתה כבר המצאה זו ידועה כבר בזמן ההוא.

א. *זִיר[1]), ש״ז, מ״ר זִירִים, — א) קנה של קצת הצמחים, כמו שבת ותלתן וכדומה, Stengel; tige; stalk: השבת מתעשרת זרע וירק וזירין[2]) (מעשר׳ ד ה). כאן (שורע את התלתן) לזרע כאן (שורעו בבונה) לזירין (ב״ק פח.). שחת תבואת חיטין ושעורין קודם שתמלא בזירין (רש״י ע״ז כ). — ב) חבילה קטנה של עשבים, Bündel; paquet; bunch: מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפין אבל לא את הזירין (שבת כד כ). וכמה היא חבילה עשרים וחמשה זירין (ירוש׳ תרומ׳ י מז:). הלך לו אצל חברו הלבו ומצאו שדה אחת מלאה זירים זה נוטל (נטל) שני זירים וזה נוטל ב׳ זירים והוא לא נטל כלום הלבו ומצאו שדה אחרת מלאה כרוביות זה נטל ב׳ כרוביות ובו׳ והוא לא נטל כלום (אדר״נ נוסחא כ כו).

ב. *זִיר[3]), ש״ז,—שם מדה: ובמשורה זו זיר[4]) הגדול וי״א זו קוטית קטנה (ספרא קדוש׳ ט ח).

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) משלשה חלקי הצמח שמנה כאן מתברר מה הכונה בזירין. וכן מוכח מהמאמר בגמ׳ ב״ק שלקמן, שהגמ׳ מבארת שם: לזרע קשו לה עשבים דמכחשי לה לזירין מעלי לה דבי קיימי ביני עשבים מירכבא, ע״ב, ובעברית: לזרע העשבים קשים לה שהם מכחישים אותה לזירים העשבים יפים לה שבשהם עומדים בין העשבים מתרכבים. ולעו רש״י זירים טודיל״ש, והוא בלשון פרוב׳ tudel, ר״ל קנה. ורמב״ם פרש במשנ׳ מעשר׳ גבעול בראש הצמח ששם הזרע, אך אין זה מתישב היטב בכל מקום.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) לא נתברר ע״ב מקור מלה זו ולא דיוק משמעתה. הראב״ד פרש מלשון זר, אך אין לזה שום מקום באן. בריל ואחריו ש׳ קרויס החליטוה לרומית sirus, שמשמ׳ הוא בלי לשמירת דגן. אך כבר דחה זאת לו ושער כי אולי מקורה בסורית זורא, חפן, ור״ל מדה כמלא החפן. וגם זה דחוק. אבל בערב׳ יש מלה זיר[a]) ממש, והוא שם לחצב או כד גדול ישימו בו מים ואמר לשאן אלערב: אלזיר אלחב אלדי יעמל פיה אלמא׳.

[a]) زير

ג.***זִיר**[1]), ש"ז, מ"ר זִירִים, — יתר מפתל חזק מאד, stark gedrehte Sehne; corde bien tordue : well twisted string : עשה (אספסינום כשהיה צר על ירושלם) קשת של זיר נתן בתוכה ראש חזיר היו מספקעין כמכליב ויורדין עד שעלת על האברים שע"ג המזבח וטמאתו (אדר"נ נוסח' ג, ז).— ומ"ר: הביאו לו (לאספסיינום) קשת של זירים[2]) ותיפ"א (ושימהו) כנגד החומה של ירושלם הביאו לו נסרים של ארז ונתן לתוך קשת של זירים וזהיה מכה בהן על החומה עד שפורץ בו פירצה הביאו ראש חזיר ונתנו לתוך קשת של זירים והיה משליך אותו כלפי איברים שע"ג המזבח באותה שעה נלכדה ירושלם (נוס' שם ד).

ד.**זִיר**, פ"י, הִפע' הֵזִיר,— עשה זִיר, עשה אגודה: ענפים של ארז שמזירין אותם (ר"נ על הרי"ף, שבת תקע"ז).

---

[1]) בערב' זִיר a), ועי' הערה לקמן.—[2]) כך בשתי הנוסח' של אדר"נ בכל הספר' זולתי בכ"י אחד זרדים. ולא הביא הערוך מלה זו לא בערך זר ולא בערך זרד, וכן לא הביאה לוי. כנין יהושע פרש כלי עין של ארז ורמז לגמ' שבת קכנ, ונראה כי כונתו לגמ' שם קנה. שפרשו זירין דארזי, אך זו טעות, ופרוש המלה דארזי עכ"פ אינו מלשון ארז. דר' שכטר בהערה לנוסח' א אות ע"א אומר וז"ל: ואופן המכונה כאן אינו מובן לי. ע"כ. והנה לפי הענין פה נראה כי הכונה בקשת של זירים קשת שאפשר לירות בו לא חצים אלא דברים גסים וכבדים, כמו הנסרים וראש חזיר, ולכן קשת של זיר הוא קשת שכח היריה שלו היא יותר חזקה, וכערב' המלה זַוְרָא' b) משמשת במשמ' של כפיפה בנוגע להקשת: קוש זַוְרָא' c) פרשו לשאן אלערב מעטופה, ר"ל כפופה היטב, ויאמרו רמי באלזורא, ירה בהקשת. ובאמת, בנוסח' כ"י שכוטיקן, שנדפס בסוף מהד' דר' שכטר, כתוב קשת של זורין במקום זירין: הביאו לו קשת של זורין ותופפה נגד חומות ירושלם וכל דבר ודבר היו מכין בה על גב החומה עד שפרצו בה פרצה הביאו לו נסרין של ארז ונתנן לתוך קשת של זורין. ע"כ. וגם השם זיר כעצמו, אַלזִיר d), יש בערב', והוא כנוי להיתר של הקשת ומשמש בשתי משמעות, יתר דק: אלזיר מן אלאותאר אלדקיק, ר"ל הזיר מן היתרים הוא הדק, ואלזיר מן אלאותאר מא אשתחכאם פתלה, ר"ל הזיר מן היתרים הוא מה שהוא מפתל יפה (לסאן אלערב, זור), ונראה כי משמ' זיר של אדר"נ היא כמשמעה השניה של זיר הערבי.

---

a) زِير b) زَوْرَا c) قوس زَوْرَا d) الزير

***זִירָה**, ש"נ, — מקום עגול לנפתולי המתגוששים וכדומה, Arena ; arène : אמר לו הקב"ה אתה הכנסת עצמך לזירה ומי שהוא מכנים עצמו לזירה או ניצוח או נוצח (מד"ר שמות כז). אמר לו הקב"ה אני ואתה עומדים בזירה או נצחת או נצחתי (שם). — ובמשמ' יכל הבנין שבו נקבץ הקהל לראות במשחק הנפתולים וכדומה, Circus ; cirque : והמון עם כהמון מי טבר נהמו, אל הזירה הגדולה יתר זרמו, וככר האצילים לפניהם מהרו, כללו הזירה ובכל הוד פארו, כי שם הכין תענוג לבני האדם, תענוג אכזרי שעשוע רצח ודם, בל שכויי החרב להרגה הקדישו, לפני חיתו טרף יתנום וירטשו (יל"ג, בין שני אריות ה). נפתחה הזירה אל מולן מנגד, ולתוך המעגל יצא עלם חמד, עד לשתותיו חשוף ערם מבגד, ובידו חרב פיות ארכה גמד (שם).

י **זַיִת**[1]), ש"ז, כהפס' זָיִת, סמי' זֵית, מ"ר זֵיתִים, *זֵתִים, זֵיתֵי, ככנ' זֵיתְךָ, זֵיתֵיכֶם, — אילן נותן פרי שממנו יעשו השמן, Oelbaum ; olivier ; olive tree : והנה עלה זַיִת טרף כפיה (בראש' ח יא). הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לַזַּיִת מלוכה עלינו ויאמר להם הַזַּיִת החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ח-ט) זַיִת רענן יפה פרי תאר (ירמ' יא טז). ילכו יונקותיו ויהי כַזַּיִת הודו (הוש' יד ז). כל זית שיש לו שם בשדה כזית נטופה בשעתו ושיכחו אינו שכחה (תוספתא פאה ג ט). זית אין עליו נושרין לא כימות החמה ולא כימות הגשמים (מנח' נג:). — ומ"ר: זֵיתִים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זֵיתֶךָ (דבר' כח מ). בניך כשתלי זֵיתִים סביב לשלחנך (תהל' קכח ג). זיתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה (שבי' ד ט). זה אומר זיתי גידלו וזה אומר ארצי גידלה (ב"מ ח ה). המוכר זיתיו לעצים ועשו פחות מרביעית לסאה (שם). שטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חבירו (שם). אמר הלה זיתיי אני נוטל אין שומעין לו וכו' משום ישוב (גמ' שם קא.). — זֵית שָׁמֶן (דבר' ח ח). זֵית יִצְהָר (מ"ב יח לב).— ועצם הפרי, Olive : אתה תדרך זַיִת ולא תסוך שמן (מיכ'

---

[1]) כערב' זַיִת a) להשמן, ולהאילן והפרי זַיְתוּן b).

---

a) زيت b) زَيْتُون

ו יה). ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור (שמות כז כ). זית כבוש אומר עליו בורא פרי העץ (ירוש' ברכ' ו א). זית על ידי שדרכו לאכל חי אעפ"י שכבוש בעינו הוא (שם). אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל זית מליח (בבלי שם לח:). מהו לפצוע זיתים בשבת (שבת כ:). זיתים שמשך מהן שמן וענבים שמשך מהן יין (שם קמג:). חבית של זיתים מגולגלים (יבמ' טו:). רוח צפונית יפה לחטין בשעה שהביאו שליש וקשה לזיתים בזמן שהן חונטין (יומא כא:). מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל (מו"ק כ א). — זֵתִים: בראשונה שלא היו הזתים מצויין שבא אדריינוס הרשע והחריב את כל הארץ אבל עכשיו שהזתים מצויין (ירוש' פאה ז כ.). — כַּזַּיִת, כשעור כגֹדל הזית: כזית שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני (כלים יז ח).— *זֵתִים, כמשמ' דבר בשעור זית: היה מחתך מבשרו זתים זתים ומאכילו לנעמיות (פסיק' דר"כ, זכור). — כֶּרֶם זָיִת, שדה נטוע זיתים: ויבער מגריש ועד קמה ועד כרם זָיִת (שופט' יה ה). — וזַיִת בלבד במשמ' כֶּרֶם זַיִת: כן תעשה לכרמך לְזֵיתֶךָ (שמות כג יא). כרמים וְזֵיתִים אשר לא נטעת (דבר' ו יא). ואת כרמיכם וְזֵיתֵיכֶם הטובים יקח ונתן לעבדיו (ש"א ח יד). — חָבַט זַיִת, נָקַף זַיִת, להשיר את הגרגרים מן האילן: ונשאר בו עללת כנקף זַיִת שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישע' יז ו). כי תחבט זֵיתְךָ לא תפאר אחריך (דבר' כד כ). — *מְסַק זַיִת: זיתי מסיק שנתערבו עם זיתי ניקוף (חלה ג ט). פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ובוצרים בענבים ומוסקין בזיתים הרי אלו אוכלים ופטורים (ב"מ פט:). — מַעֲשֵׂה-זַיִת, העסק בזית, כגדול הזית: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מַעֲשֵׂה-זַיִת ושדמות לא עשה אכל (חבק' ג יז).—*זֵיתֵי שמן, זֵיתֵי כבש: וכן תורמין מזיתי שמן על זיתי כבש אבל לא מזיתי כבש על זיתי שמן (רמב"ם תרומ' ה יח).— ובמליצה, *החזיר זתיו במעטן, לאמר השתדל לתקן את המעות שבו: שהתורה מאור שוה להאיר לכל השב בכל לבו ומי שירצה לומר בהפך זה אומר שאין שמנו צח ויחזיר זתיו במעטן (ר"י סרוכיגללו, בו"ת בלמוד החכמ').

*אום.

בד, *בית הבד, עי' במקומו.

*גַּלְגֵּל, זיתים מגולגלים. —גַּרְגַּר, כל אחד ואחד מפרי הזית. — *גַּרְגֵּר לקח הגרגרים. — *גרופית, ענף של זית לשתילה ולהרכבה.

*זוּע, זָעָה.

הבט, נקף.

*טען, שמו במעטן.

*כופש, *כותש, סלבדול.—כמר.—*כתש.—כתת

*לקה, התחיל להרקיב קצת, נתמעך.

*מֹהַל, היוצא מזיתים כבושים. — *מחבוא, לנקוף הזיתים. — *מֹחַל, כמו מֹהַל. — מֶלַח הזיתים, זית מלוח. — *מָסָק, לקט הזיתים מהאילן. — מָסִיק. זמן המסיקה. — *מעטן, מקום שכובשים הזיתים שיבמרו ויהרכבו. — *מפרכה, אחד מכלי בית הבד. — *מתן, נרטב ונתרכך.

נקף הגרגרים מן האילן, חבט במקל להשירם.

*עוטן, *עטון.— *עקל.

*פג, פגים.— פצע, בקע אותם קודם הכבישה. — *פרוד, *פרודים.—*פריצי זיתים.

*קופה. — *קשקש, חפר סביב האילן.

זֵיתִי, ת"ז, —מגון הזית: צבעו (של הרחם) ממעל ירוק ובטנו לבן זיתי ראשו אדום וקולו כאדם שוחק (תוה"א לבינהק, מערכת העוף קכג).

זַךְ, ת"ז, כהסס' זָךְ, לנק' זַכָּה, מ"ר זַכִּים, זַכּוֹת, — נקי, טהור, שאינו עכור, klar, rein; pur, clair; pure clear: ויקחו אליך שמן זית זָךְ כתית למאור (שמות כז כ). נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבֹנה זַכָּה (שם ל לד). — *זַךְ כזכובית, שנראה האור מבעד לו: ובעבור היות הגוף זך העבור בו ראות העין (מו"נ א כז). שעצם המוח עצם דק רוצה לומר ספירי זך העצם (מ' אלדני, ש"א ד). והראיה על זה שהמראה מזכוכית הזך אם לא היה מכוסה מצד אחד מעופרת ומן הזפת לא היו נראין בו הצורות על פניו (מ' אלדפי, ש"א ט). זכים כזכובית וכספיר (כילת מגדל עוז, אול"ט כז:). — וכהשאלה במוסריות, טהור בלי כתם מוסרי, שאין בו שום עון, lauter; innocent: אם זַךְ וישר אתה כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך (איוב ח ו). ותאמר זַךְ לקחי ובר הייתי בעיניך (שם יא ד). אך אמרת באזני וקול מלין אשמע זַךְ אני בלי פשע חף אנכי ולא עון לי (שם לג ח-ט). גם במעלליו יתנכר נער אם זַךְ ואם ישר פעלו (משלי כ יא). על לא חמס בכפי ותפלתי זַכָּה (איוב יז יז). הפילוסופים

אשר דק עיונם וזכה מחשבתם (כוזרי ג נד). שצורת האדם היא זכה יותר משאר בעלי חיים עד שהיא דומה לצורות הפשוטות (מלמ' התלמיד', תוריע). — ומ"ר במשמ' הטבעית והמוסרית: שתה מן הבור הזה שמימיו זכין וצוננן (מד"ר קהל', שמור רגליך). מפני שהגלגלים טהורים וזכים בזכוכית וכספיר (רמב"ם יסוה"ת ג). והדבר ידוע מהגשמים הזכים שבהקפל חלקיהם ובהתקבצם זה אל זה יתעבו וימעט ספיריותם (רמ"ע מפאנו, אם כל חי א כד). — ואמר המשורר: תבל גנת ילדי רשע על כן שאפה אל גן זַכָּיו, ודבק כירוא האל אולי תהיה נפשך תוך נגוכיו (רמב"ע, תרשיש ח).

***זֹךְ**, זוֹךְ, ש"ז, — סגולת הדבר הזַּךְ: הועד והותיקות לחי עולמים הַזּוֹךְ והזוהר לחי עולמים (יוה"כ, האדרת). כי הנה כל מה שהאדון ב"ה מאיר פניו מתרבה הזוך והשלימות וכו' וכפי שיעור ההארה כך הוא שיעור השלימות והזוך הנמשך ממנה (רמח"ל, דרך ה' ד).

זכה[1], ממנו זָכָה, *זְכוּת, *זַכַּי, זִכּוּי, *זְכִיָּה, זִכָּיוֹן.

זָכָה, פ"ע, אֶזְכֶּה, זָכִיתִי, — א) היה זַךְ, במוסריות, היה בלי חטא, **rein, lauter sein; être pur, innocent; be pure**: מה אנוש כי יִזְכֶּה וכי יצדק ילוד אשה (איוב טו יד). ומה יצדק אנוש עם אל ומה־יִּזְכֶּה ילוד אשה (שם כה ד). הַאֶזְכֶּה במאזני רשע ובכים אבני מרמה (מיכ' ו יא). — ובמשפט ודין: למען תצדק בדברך תִּזְכֶּה בשפטך (תהל' נא ו). דנתי ותלפתי ובטל החלוף וזכיתי בדין מתחלה (מכי' משפט', נזיק' י). לפי שלא זכיתי בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו (שם יא). אם זכיתי מן הדין מה תלמוד לומר כי יבער איש (שם יד). אם ראית רשע שהשעה מצחקת לו אל תתגרה בו שנא' יחילו דרכי בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין (ברכ' ז), ר"ל הַדַּיָּנִים מכריעים לזכותו ואומרים שהדין עמו. — ב) *זָכָה שֶׁיֵּעָשֶׂה דבר, הצליח שהדבר יֵעָשֶׂה, עלה הדבר בידו כהשתדלותו וכדומה[2], **Jemandem gelingen; réussir; to succeed**, אמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי

---

[1]) אשור' זכו, טהור, חפשי. בארמ' דכא, טהור ונקי במשמ' גשמ', וזכא במשמ' מוסר'. בערב' זכא a) טהור במוסר'.

[2]) עקר משמ' נצח במלחמה, כן בארמ'.

---

a) زكا

שתאמר יציאת מצרים בלילות (ברכ' סוף פרק א). — ובמשמ' נמצא ראוי לדבר בשביל צדקו, **würdig sein; être digne; be worthy**: אמר דוד אזכה שיהו דברי נאמרין על שמי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ירוש' ברכ' ב א). שזכתה (רות) ויצא ממנה דוד (בבלי שם ז:). שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים (שם ט:). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים (שם מז:). היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני שכינה (שם סד.). הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים ות' מאות עבדים (שבת לב:). כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה (פסח' נג:). בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק וכו' אמר תזכה ותציל שלשה מבני בניו (שם קיח.). זכתה (תמר מפני שכסתה פניה) ויצאו ממנה מלכים ונביאים (מגי' י:). (מפני שמסרה לאה לרחל הסימנים) לפיכך זכתה ויצא ממנה שאול (שם יג:). זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה (יומ' עב:). כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה (תענ' ל:). כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה (מו"ק ה.). זכה (האיש או אשתו) עוורתו לא זכה (היא) כנגדו (יבמ' סג.). חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה זכה הלא פרום לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית (ב"ב י.). כל המלמד תורה בעה"ז זוכה ומלמדה לעה"ב (סנה' לב.). כל הוריו במצוה זו (מצות ציצית) זוכה ומקבל פני שכינה (מנח' מג:). זכה אדם ושער שחור צמח בו נרפא הנתק (מד"ר ויקר' טו). אם זכיתן הריני הופך לכם קללות לברכות (שם לה). אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה תביאמו והטעמו בהר נחלתך ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים תבא כל רעתם לפניך (שם איכה, פתיח'). — וברכה של דרך ארץ לאדם: הלך הארים אצל בעל העבודה שאל אותו מה האדמה עושה א"ל תזכה ותשבע מפריה מה השורים עושים א"ל תזכה ותשבע משמנן מה העזים עושים א"ל תזכה ותשבע מגדייהם[1] (ילקוט תהל' יט ז). —וְזָכָה לְדָבָר, היתה

---

[1]) בארמ': אזיל (הארים) לגבי מרי עיבידתא

לו הצלחה להגיע לדבר זה, Glück haben ; avoir de la chance ; be privileged : יוסף לא זכה למלכות אלא ע"י ששימר מצותיו של הקב"ה ואנו לא זכינו לכל הכבוד הזה אלא ע"י ששמרנו מצותיו של הקב"ה (ירוש' ברכ' ב ג). לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות (בבלי שם ה:). בשכר שלש זכה (משה) לשלש בשכר ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים בשכר כי ירא זכה לוייראו מגשת אליו בשכר מהביט זכה לותמונת ה' יביט (שם ז.). ואם משמחו (את החתן) מה שכרו זמר ריב"ל זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות (שם ו:). רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העה"ב (שם כח:). דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי העה"ב (שם). שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו (שם מג:). שני תלמידי חכמים המחדדים זה לזה בהלכה וכו' זוכין לתורה שניתנה בימין (שבת סג.). בני במה זכית לכך (לכל העשר הזה) (שם קיט.). בשכר וראך ושמח בלבו זכה לחשן המשפט על לבו (שם קלט.). נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה (יבמ' סד.). כל העוסק בתורה ובג"ח זוכה לנחלת שני שבטים (ב"ק יז:). כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו של הקב"ה (תמיד כח.). אמר להם לא זכיתי לא למקרא ולא למשנה (מד"ר במדב' ד). משה עד שלא זכה לתורה כתיב בו לא איש דברים אנכי כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר (שם דבר' א). לא ישבע אדם בחיי בניו ולא יאמר באביו ובאמו ולא יאמר כך אזכה לעולם הבא (ספר חסיד', תתתקל"ג). —ועם פעל ומקור: כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושנייה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות (ברכ' סג:). לפי שאין מן הכל זוכה אדם ללמוד (ערוב' מז:). זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד (פסח' פז.). הואיל ולא זכינו להיות גוברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך (תעני' כט.). אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין (חגי' ה:). אמר יעקב על ידי שהייתי עוסק בתורה שנמשלה כמים זכיתי להתברך כטל (מד"ר בראש' סו). — יִזְכּוּ לשנים רבות, ברכה נהוגה בא"י מאיש לחברו בימים טובים: ידידיך מאמש חי ותפלה סדרו, ולסליחת חטאתם ממך נפשם מסרו, ענה אותם ברחמיך אשר מעולם גברו, תזכו לשנים רבות תענו ותעתרו (רבנ"ג, נעי' יוה"כ). שמחו עמי בנים ואבות, תחיו ותזכו לשנים רבות (ר' הלל, פזמ' לסכות, סמח"ל, שמחו עמי). תחיו ותזכו לשנים רבות ולשנים נעימות, לעלות ולראות לפני המלך יי' לשנה הבאה בירושלם עיר הקדש (שם, פזמ' למילה, פדינו). כי כשהכהן לוקח הטנא היה מברך למביא ואומר תזכה לשנים רבות או ברוך המביאך לשלום וביוצא בזה (מכור המוב, כי תבא). — *פלוני זִכָּה לפלוני, גרם לפלוני שיזכה לדבר: האב זוכה לבן בנוי ובכח ובעושר ובחכמה ובשנים (עדי' ב ט). שהוא בן גדולים יותר ממני אשרי אדם שזכו לו אבתיו (ירוש' ברכ' ד א). — ג) *זָכָה בדבר, יש לו רשות על הדבר, הדבר נהיה שלו בכח הדין, הצדק, וכדומה, Auf etw. Recht erwerben ; acquérir un droit sur qqch. ; obtain a privilege : הכונס את יבמתו זוכה בנכסים של אחיו (יבמ' ד ז). מצוה בגדול ליבם ואם קדם הקטן זכה (שם ב ח). היה רוכב ע"ג בהמה וראה את המציאה ואמר לחבירו תנה לי נטלה ואמר אני זכיתי בה זכה בה אם משנתנה לו אמר אני זכיתי בה תחלה לא אמר כלום (ב"מ א ג). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה רבי יהודה אומר אין שתי ידים זוכות כאחת אלא אביה מקבל את גיטה בלבד (גיט' ו ב). כהן שזוכה בקטרת אומר לזה שעמו זכה עמי במחתה (יומ' כה:). כתב לה פירות וכו' מתה לא זכה הבעל בדברים הללו (כתוב' מז.). נכסי עכו"ם הרי הן כמדבר כל המחזיק בהן זכה בהן (ב"ב נד:). (האומר) זכו בשדה לפלוני וכתבו לו את השטר חוזר בשטר ואינו חוזר בשדה (שם עז.). כיון שאמר הלה אי אפשי בהן כבר זכו בהן יורשין (שם קלח.). אמר תהא שדה זו מופקרת ליום אחד וכו' עד שלא זכה בה בין הוא בין אחר יכול לחזור בו משזכה בה בין הוא בין אחר אין יכול לחזור בו (נדר' מד.). ג' מתנות נבראו בעולם זכה באחת מהן נטל חמדת כל העולם זכה בחכמה זכה בכל זכה בגבורה זכה בכל זכה בעושר זכה בכל (מד"ר במד' כב).

משאיל מה ארעא עבדא א"ל תזכי ותשבע מן פריה מה תורין עבדין א"ל תזכי ותשבע מן שמניהן מה עדיעזיא ת א"ל זיב ות זבעבשמן גדייהן (מד"ר ויקר')

—*זִכָּה לפלוני, נתן לפלוני זכות ורשות על דבר. נותן אדם מעה לחנוני בדי שיזכה לו עירוב (ערוב׳ ז יא). ראה אותן רצין אחר מציאה אחר צבי שבור אחר גוזלות שלא פרחו ואמר זכתה לי שדי זכתה לו (ב״מ א ד). פועלין שהיו עודרים בתאנים וכו׳ אוכלים ופטורים שהתורה זכתה להם (ב״מ פט:).—*זִכִּים לאדם, עושים דבר לזכותו של אדם, לטובתו, להנאתו: שאין מערבין לאדם אלא מדעתו וכו׳ בעירובי תחומין אבל בעירובי חצירות מערבין לדעתו ושלא לדעתו לפי שזכין¹) לאדם שלא בפניו ואין חבין לאדם שלא בפניו (ערוב׳ יא, גיט׳ א ו). זכין לגדול ואין זכין לקטן (ב״ב קנז.). גם את זה לעומת זה עשה הקב״ה עניים ועשירים כדי שיהו זכין אלו לאלו (מד״ר ויקר׳ לד).

— פִּע׳, זִכָּה, —א) זִכָּה את לבו וכדומה, עשה אותו נקי וטהור מכל שמץ רע: ואמרו (הכופרים) איכה ידע אל ויש דעה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זִכִּיתִי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים (תהל׳ עג יא-יד). מי יאמר זִכִּיתִי לבי טהרתי מחטאתי (משלי כ ט). במה יְזַכֶּה נער את ארחו לשמר כדברך (תהל׳ קיט ט). משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו (אבות ה יח). כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו (שם). רצה הקב״ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות (שם ו יא). אומרה (ההבדלה) בתפילה בשביל לזכות את התינוקות (ירוש׳ ברכ׳ ה ב). אשריהם לצדיקים לא דיין שהן זוכין אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות (יומא פז.). אחד מעיר מזכה כל העיר כולה ושנים ממשפחה מזכין כל המשפחה כולה (סנה׳ קיא.).—ואמר הפיטן: זוכר צורים, זַכּוֹת יצורים, זועם צרים, לעדי עד ימלוך (מוס׳ ר״ה, מלך עליון). וספר תהלוכות כל היום לְזַכּוֹת חוכיו (שם, אנסיכה). זכרנו לחיים מתקנים, זַכֵּה כתמינו צחים מלבנים, חטאת נעורינו מחה כעננים (סליח׳ ער״ה, ה׳ אלהי). — ב) *זִכָּה את פלוני בדבר, נתן לו זכות ורשות על הדבר, Jem. Recht verleihen, accorder un droit à qqn.; to transfer a privilege to: שבולת של לקט שנתערבה בגדיש וכו׳ מזכה את העני בכל הגדיש (פאה ה ב). אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע אם אין לו מזכה הוא בתוך שדהו כל שהוא (שבי׳ י ו). מי שמת ונמצאת דייתיקי קשורה על יריכו הרי זו אינה כלום זיכה בה לאחר בין מן היורשין בין שאינו מן היורשין דבריו קיימין (ב״ב ע ו). שהכותב לנשיא אינו צריך לזכות והכותב להדיוט צריך לזכות (נדר׳ ה ה). וזיכה לו על ידי אחר (ב״ב קלח.). — ג) *זִכָּה הדַיָּן את פלוני בדין, פסק דינו לזכות, החליט שלא חטא, פטר אותו, freisprechen; acquitter; to acquit: ולמחרת משכימין (העדים) ובאין לבית דין המזכה אומר אני מזכה: מזכה אני במקומי (סנה׳ ה ה). וב׳ סופרי הדיינין עומדין לפניהן א׳ מימין וא׳ משמאל וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין רבי יהודה אומר ג׳ אחד כותב דברי המזכין ואחד כותב דברי המחייבין והשלישי כותב דברי המזכין ודברי המחייבין (שם ד ג). עומדין (הַדַּיָּנִים) למנין שנים עשר מזכין ואחד עשר מחייבין זכאי שנים עשר מחייבין ואחד עשר מזכין וכו׳ שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין דנין אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין (שם ה ה). יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי (ברכ׳ ד.). רבונו של עולם יפה דנת יפה זכית יפה חייבת ויפה תקנת גיהנם לרשעים גן עדן לצדיקים (ערוב׳ יט.). דן את הדין זיכה את הזכאי וחייב את החייב וראה שנתחייב עני ממון ושלם לו מתוך ביתו זה משפט וצדקה (סנה׳ ו:). משל לדיין שבא דין של יתומה לפניו וזיכה אותה כך יהודה בא דין תמר לפניו וזיכה אותה מפני שמצא לה זכות (מד״ר שמות ל). שלא חייבתי את הזכאי ולא זכיתי את החייב (מד״ר במד׳ יח). — ד) *זִכָּה את פלוני לדבר, עשה שֶׁיִּזְכֶּה לדבר, שיוכל לעשות הדבר, שיוכל לראות הדבר או לאות ממנו: שהחייתנו וקימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להודות לשמך (ירוש׳ ברכ׳ א נ ד). אשריך שזכית וברוך המקום שזיכך לכך (שבת קיט.). יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שבשם שזכיתני לראות חמה בוריחתה כך תזכני לראות בשקיעתה (מד״ר ברא׳ סח). רננות והודיות מנחה היא שלוחה, לאל מנחיל קדש שבת ומנוחה, וזיכנו לגמור סעודה וארוחה (מחז׳ ויטרי תלד).

— התפ׳, הִזְדַּכָּה¹), — א) זִכָּה את עצמו, במוסריות ו

—¹) במקום שזוכים, כדי לְזַוֵּג עם חָבִין.

— ¹) במקום הִזְדַּכָּה שהיה ראוי להיות לפי הדקד׳

וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ (ישע' א יה-יו). — ב) *נִזְדַּכָּה, יצא זכאי בדין: אלא אפילו נזדכה בטעות מחזירין אותו (ירוש' סנה' יא כב:). הרי שנזדכה מפי עצמו ונמצא עד ודיין (שם יג כג.). מדבריכם נזדכה פלוני (בבלי שם לב:). מעשה בא' שהיה לו דין ובא אצל הדיין וזיכה אותו ובא ויצא אותו שנזדכה ואמר פלוני השופט אין כמוהו בעולם (מד"ר שמות לא). ומתוך טענותיהן וראיותיהן ועדות העדים פסקנו הדין עליהן וכו' ונזדכה פלוני מתוך דבריהם ונתחייב פלוני חבירו לתת לו כך וכך זוזים (ס' השטר' לר"י ברצלוני ב). ואין מזכירין שם המזכין ולא שם המחייבין אלא בית דין של פלוני מדבריהם נזדכה פלוני (רמב"ם, סנה' כב ח).

°זִכּוּי, ש"ז, — שם"פ מן זכה: שיזכה לו אותו דבר שהוא רוצה ליתן לו על ידי אחר כשעה שהוא מעיד ויקנה אותו בדין הזיכוי ועל זה אמרו שיזכה לו על ידי אחר (תשו' הגא', שע"ל כח, העתקה).

°זִכּוּךְ, ש"ז, —שה"פ מן זִכֵּךְ: ושהלב בזכוך הרגשתו מפני זכות דמו ורב רוחו הוא מרגיש בדבר המועט שיפגעהו (כוזרי ב מח). הסירו את אלהי הנכר מתוככם ואחרי הזכוך הזה יבא המירוק שתכינו לבבכם ותעבדוהו לבדו (ר"י אברבנאל, ש"א ז ג). ההצלחה הנצחית שהיא ההצלחה האחרית התלויה בשלימות הנפש ושלימותה היא בזכוך וקשוט והזכוך הוא טהרת הנפש מן המדות המגונות (מ' אלשיך, ש"א ז). אמנם הוא זך ובהיר בתכלית הזיכוך והדקות והבהירות (מכלת"ו, ע"ח, א"ק א ב). ויפשוט במעט לבוש החומר עד שידמה למלאך בענין זכוך נשמתו וגופו (ראש' חכמה, הקדושה ד). ה' מוצאות הקבועות בפיו שלא יהיה בהם סירכא אם בבחינות קול ודבור אם בבחינת זכוך הקול ודבור העולים למעלה (שם י). כי אין ענין היסורין זולתי זכוך ומירוק המדות הפחותות והמגונות (נפלאות יהודה ט).

°זְכוּכִי, ת"ז, לנק' זְכוּכִיָּה, — מטבע הזכוכית: ויש מן הלבנה (הלחה הלבנה) מין זכוכי עב גם דומה לזכוכית (קאנון א א, במהות הלחה). וכשיהיה (הפלצות) מבלגם זכוכי לא ימנע שיהיה כלו מעופש (קבולי גלינוס). יש מין ממנו (ממיני הלחות) קר מאד מחדש באבים בתכלית החוזק ודומה לזכוכית הנמסת ולכן יאמר הזכוביית (פרקי משה ב). כשיקרה בגוף הלבינה הזכוכית והליחה שהיא מן האדומה (שם י). קירור הגוף האנושי בסבת ליחה לבנה זכוכיית (קאנון א א ג). ופעמים שיראה בזבלו (של המעי) ליחה זכוכית ויקיא לחה לבנה (מ' אלדבי, ש"א ד). ואלו הם השלש ליחות (שבעין) הזכוכית והספירית וריר החלמות וכו' והליחה האחרת היא זכה ובהירה ולכן נקראת זכוכית (שם). אחריה (אחרי הקלפה הקרחית שבעין) הזכוכיית דומה לזכוכית שנמס (לידה לדרך א יד).

זְכוּכִית, ש"נ, — גוף זָכוּךְ, שקרני האור עוברות דרך בו, ועשוי מהתכת חול בהוספת גופים אחרים, Glas ; verre ; glass: לא יערכנה זהב וּזְכוּכִית ותמורתה כלי פז (איוב כח יז). שברי זכוכית לכסות בהן את פי הפך וכו' ושברי זכוכית לצוק לתוכן שמן (שבת יז ה). זכוכית כדי לגרוד בו ראש הכר (שם ח ו). חוט מאזנים של צמרים ושל שוקלי זכוכית (כלים כט ו). שפופרת של זהבין ושל זגגין ושל נפחין ושל עושה זכוכית (תוספתא כלים ב"מ ג י). קשים (דברי תורה) לקנותם כזהב ונוחים לאבדם בכלי זכוכית (ספרי, עקב מח). נותנין קיסם של תות ושברי זבוכית בקדירה בשביל שתתבשל מהרה (שבת מז:). הצר צורה בכלי והמנפח בכלי זכוכית (שם עה:). בראשונה היו משקין בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל משקין בזכוכית צבועה מפני בכורן של עניים (מו"ק כז.). ולא יכנים אדם שמן לבית המרחץ בזכוכית מפני הסכנה (דא"ר י). שלש דברים בכלי זכוכית אינו בולע ואינו פולט ומראה כל מה שבתוכו (אדר"נ מא). מיום שחרב בית המקדש בטל יין קדוש: וזכוכית לבנה ולמה קורין אותה לבנה שהיתה מתקפלת (מד"ר איכה, בני ציון). — ואמר הפיטן: כזכוכית ביד המזגג, ברצותו חוגג וברצותו מוגג (יוצר יוה"כ, כי הנה כחמר). — ומ"ר: המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חבירו (ב"ק ל.). חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן (שם). — וביחוד משקפים להעינים לראות מרחוק: חלוש הראות בלתי רואה כי אם בזכוכית (ר"י אברבנאל,

ואולי הוא נפע' מן זכך.

נחל' אבות ג). — *זכוכית מגדלת: ויותר נפלא הוא באשר יתראו בו (כהמרכה רגלים) ע"י זכוכית המגדיל גידים וורידין ועורקין ושאר מיני אברים קטנים (רפא' למודים א ז). שעם כל הבדיקות אין אנו יוצאין ידי חובתינו כמה שיש שם עוד אלפים תולעים מצויים שאין החוש שולט עליהם אבל יהיו נראים באמצעות הזכוכית המגדיל הראיה (יריע' שלמה א כ ח). נקראים המינים האלה ג"כ זכוכית מגדלי הראות כי החומרים נראים ע"י תוכם יותר גדולים מאשר המה באמת (למודי הטבע פז:). — זכוכית שורפת: מיני זכוכית כאלה נקראים זכוכית שורפות כעכור שקרני השמש העוברים בתוכם נאספו בנקודה השורפת (למודי הטבע פז:). האופן לאסוף חומר האש למקום אחד הוא ע"י מין זכוכית שורף או מראה שורף (שם קט:). — וכהרחבה כוס של זכוכית: יש לי זכוכית קטנה של בשמים ועליה אני מברך (תשב"ץ, מנהגים מט).

*זָכוּר, — עי' זָכָר.

*זְכוּר, — עי' א.זְכוּר, משמעה ב.

א.**זְכוּר**[1]), ש"ז, בכנ' זְכוּרוֹ, זְכוּרָהּ זְכוּרְךָ, — א) שם הקבוץ לכל הזכָרים, (coll.) Männliches; les mâles; males: שלש פעמים בשנה יראה כל זְכוּרְךָ אל פני האדן יי' (שמות כג יז, לד כג). ואם לא תשלים (העיר שיצאת למלחמה עליה) עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה ונתנה יי' אלהיך בידך והכית את כל זְכוּרָהּ לפי חרב רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר (לא תכה) (דבר' כ יב-יד). — ב)*זָכָר שמשמש עם זָכָר, בפרט הנבעל: הבא על האם ועל אשת האב ועל הכלה ועל הזכור[2]) ועל הבהמה (סנה' ז ד). המערה בזכור (יבמ' נה:). הבא על הזכור והביא עליו זכר (סנה' נד:). ודבק באשתו ולא באשת חבירו ולא בזכור ולא בבהמה (מד"ר ברא' יח). והזכור אתננו אסור (רמב"ם אסורי מזבח ד ט). — ואמר הפיטן: בושת אשה הנרבעת לבהמה ושוכב בַּזָּכוּר

[1]) כמו לחום, רכוב, והסכימו המדקדקים החדשים בכל אלה שהם במו מ"ר השבור הקדום, הנהוג הרבה בערב', ומ"ר מן דָכָר a) בערב' הוא דכור b), וכמו שגם בערב' מ"ר השבור משמש לשם הקבוץ. — [2]) הספרדים קוראים זכור.

a) ذَكَر b) ذُكُور

תעל צחנתו ובאשו (אזהר' ר"י ברצלוני, איסרה). — *משכב זכור: אל יצא בשהוא מכושם לשוק וכו' במקום שחשודים על משכב זכור (ברכ' מג:). גזרו על תינוק עובד כוכבים שמטמא בזיבה שלא יהא תינוק ישראל רגיל אצלו במשכב זכור (שבת יז:).

ב.***זְכוּר**[1]), ש"ז, — העלה בעל אוב את המת בזכורו, עשה פעולות מיוחדות באברי המת בכונה להעלותו או להעלות את רוחו מקברו למען יענה על שאלות שישאלוהו ויגיד העתיד לבוא, Toten beschwören, citieren; évoquer des morts; to conjure up the deads: דורש אל המתים זה המעלה בזכורו[2]) אחד המעלה בזכורו[3]) ואחד הנשאל בגלגלת מה בין מעלה בזכורו לנשאל בגלגלת שהמעלה בזכורו אינו עולה כדרכו ואינו עולה בשבת והנשאל בגלגלת עולה כדרכו ועולה בשבת (תוספתא סנה' י ג, גמ' שם סה. וספרי דבר' קעב). ר"ש

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בתוספתא שבש"ס וילנה, ובמהד' צוק"מ: זה אחד המעלה וכו', וחסרות המלים „המעלה בזכורו" שבין זה ובין אחד, ודבר ברור הוא שנשמט בהסח הדעת של הסופר. — [3]) בגמ' בבלי שם הובא מאמר זה בשם תנו רבנן לא לדורש אל המתים ב"א לבעל אוב, ודורש אל המתים פרשו זה המרעיב עצמו והולך ולן בביה"ק. ולא נתברר מהו בדיוק פרוש המלה זכור. הערוך לא הביא שום פרוש. רש"י פרש: מעלה ומושיב את המת על זכרותו. ע"כ. והמעביר ז' מיני זכור פרש שכבת זרע מז' בריות, וכל זה תמוה ודחוק, וכבר דחו התוספ' שם פרושו ואמרו וז"ל: ולא יתכן בבעל אוב דשאול אלא נראה דשם מכשפות בך הוא תרגומו דאוב וידעוני מתרגמינן בידין וזכורין. ע"כ. והנה בנוסח' התרגום כתוב ודכור, ולא זכור, אבל בת"י ב דבר' יח יא מזקי זכורין, וכמו"כ בסור' זכורין, והשם זכרא, הפעולה של הזכורא, ונראה שאין זה מהשרש זכר כמשמ' זכירה בכח הזכרון, כי למושג זה משמש בסור' השרש דכר ולא זכר, ואעפ"י ששתי האותיות ד ז מתחלפות זו בזו, מכל מקום קשה לחשב כי דוקא במושג זה נתחלפה הדלת המשמשת לפעל דכר בכלל בזין שבמשמ' זכירה לא באה לעולם בלשון זו. עכ"פ בזה עוד לא נרפא לנו, ועוד אין אנו יודעים מה הכונה במעלה בזכורו. וגם החדשים לא מצאו פתרון מדויק למלה זו. לוי שער כי זו מלה יונית, זקורוס, במשמ' כהן. אבל אין כאן שום מקום לכהן, ואין לשון המעלה בזכורו מתישבת כלל לפי פרוש זה. יותר אולי מתישב על הלשון פרושו של יסטר' שפתר זכור כמו"כ במשמ' אבר הזכרות, אך בכונה אחרת קצת, והוא שבעל אוב

אומר (מעוגן הוא) זה המעביר שבעה מיני זכור[1]) על העין (גמ' שם). ג' דברים נאמרו במי שמעלה מת בזכורו המעלהו רואהו ואינו שומע קולו מי שמעלה לו שומע קולו ואינו רואהו ומי שאינו צריך לו לא שומע קולו ולא רואהו כך האשה שהעלת את שמואל ראתה אותו ולא שמעה קולו שאול שהיה צריך לו שמע קולו ולא ראהו אבנר ועמשא שלא היו צריכים לו לא רואין אותו ולא שומעין אותו (מד"ר ויקר' כו). מעלה מת בזכורין (פסיק' רבתי כג).

*זְכוּת[2]), זָכוּת, ב"נ, מ"ר זְכֻיּוֹת, זָכִיּוֹת, — א) ההפך מן חובה, במשפטים וכרומה, דן הַדַּיָּן את פלוני לְזָכוּת, פסק שאינו חייב, שלא עבר העברה שנדון בשבילה, Schuldlosigkeit; innocence; blamelessness: דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה דיני ממונות מטין על פי עד אחד בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מטין על פי עד אחד לזכות ועל פי שנים לחובה דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה דיני ממונות המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה וכו' דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום של אחריו לחובה (סנה' ד א). ואפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו (על בעל תשובה) חובה ואחד מלמד עליו זכות ניצול (שבת לב.). כשם שדנתני לזכות המקום ידין אותך לזכות (שם קכז:). אמר (משה) להקב"ה יש לי זכות ללמד עליהם (מד"ר שמות מג). — וּלְכַף זְכוּת: והוי דן את כל האדם לכף זכות[1]) (אבות א ו). נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (שם ו ו). ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים וכו' והדן את חברו לכף זכות (שבת קכז.). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות (מד"ר קהל', זכוכי מות). — ב) *סגולת אדם צדיק וישר וטוב, שראוי לשכר טוב, Verdienst; mérite; merit: אם יש לה (להסוטה) זכות היתה תולה לה יש זכות תולה שנה אחת יש זכות תולה שתי שנים יש זכות תולה שלש שנים (סוט' ג ד). חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה (שם). וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד (אבות ב ב). זכות יש לה קרן ויש לה פירות (תוספתא פאה א ב). שעמד להם (לבני אהרן) זכות אביהם (יומא פז.). מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב (תענ' כט.). אם יש לך זכות קח אמרי (מד"ר ויקר' כה). שמגלגלין זכות על ידי זכאי (שם במד' יג). כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו (ברכ' י:). הכל לא נוצר אלא בזכות יעקב (מד"ר ויקר' לו). שבזכות משה הייתם אוכלים את המן וכו' ובזכות אהרן הקפתי אתכם בענני כבוד (שם במד' א). — ובמליצה גם בדברים לא בע"ח: פעמים שעושה (גשם) בזכות איש אחד בזכות עשב אחד בזכות שדה אחד (מד"ר ויקר' לה). — וככל': שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו (קדוש' ד יד). זכותך היא שגרמה (ספרי עקב לח). ואתה אמרת הטיב איטיב עמך הטיב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (מד"ר בראש' עו). אומה שכל טובה שהיא באה לעולם אינה באה אלא בזכותה הגשמים אינן יורדין אלא בזכותה הטללים אינם יורדים אלא בזכותה (שם סו). וענני כבוד (היו מתנהגים) בזכותו של אהרן (שם במד' א). שילם

משתמש באבר של זכרות, שלו בעצמו או של המת אז של מת אחר, לסגולה להעלות עי"ז את המת. והנה כבר הזכירו החכמים בנוגע להשם אוב את השם הערבי זִכְרָה a) שמשמש במשמ' נאד וגם במשמ' בטן, ובלשון ההמונ' בפרט בסוריה משמש שם זה גם במשמ' טבור שֶׁרֶר, ואולי באמת השתמשו בסגולה אז להעלאת המתים בהשרר או הטבור של המת או של איש אחר. — [1]) בספרא ובתוספתא (שבת ז יד) חסרות המלים „שבעה מיני זכור".

[2]) משקל שְׁבוּת, פְּדוּת, זְנוּת, כְּסוּת. כך קוראים אשכנזים, ספרדים ותימנים, ולפי"ז הדין הדקדוקי נותן שיהיה מ"ר זְכֻיּוֹת כמו חֲנֻיּוֹת, ואעפי"כ מצאנו בתלמוד ותפלות מ"ר זָכִיּוֹת, והקריאה המסורה גם של ספרדים היא זָכִיּוֹת. — [1]) ר"ל מבקש לו זכות למה שעשה.

a) ذَكَرَة

למשה ולאהרן ולמרים וכו ואע"פ כן בזכותן היו (המן וכו') מתנהגין (שם). אילולי ישראל לא היה מטר יורד ולא השמש זורחת שבזכותן הקב"ה מרויח בעולמו (שם). כדאי היתה גדירת ערוה עצמה שבזכותה נגאלו ישראל ממצרים (שם שה"ש, גן נעול).—ומ"ר: גדולה מילה שכל זכיותיו של משה לא עמדו לו בשעת דחקו (מכי' יתרו, עמלק א). גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות (יומ' פו:). אל יעמוד ארם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס וכו' (ואם גם) עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו (תענ' כ:). מי שאין לו מצות שתכרע לו על זכיותיו (מד"ר קהל', זכוכי מות). רבש"ע כלום מתנו אלא כעון אבותינו יבואו אבותינו בזכיותינו (שם, וסכתי אני). כשם שהזכיות נמשלות בלובן ובאור כן העונות ראוי להמשילם בשחרות ובחושך (מלמד התלמ', מטות). ויש אחרים מקבלים כל זכיותיהם בעולם הזה כדי לאבדם מן העולם הבא (מנורת המאור ג י ג).—ואמר הפיטן: טהר זְכִיּות, ושאג קול בכיות, טבע צול דכיות, יפן וכם ימלך (מוס' א ר"ה, אנסיכה). מבשר עם זְכִיוּת, עצורים להעלות מצול דכיות (שבת פ' החדש, מכשר). זְכִיּוּת חפש לורע אמונים, חמול עליהם כרחם אב על בנים (סלית' ג עשי"ת, אלין). — ומ"ר וכויות: רבות זכויות של אותה אשה שהיא הורגת בהן (ערוך, ערך אופי).—ומשל: אמר יעקב אני הייתי רוצה שיבשרני השם יתברך בזכותי ולא בזכות אבותי ואפילו המשל הדיוט מסכים על זה (צרור המור, ויצא). — ובמשמ' מעשה טוב שעשה ארם: א"ר עקיבא זו היתה תחילת זכותי לפני חכמים השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו וכו' וקברתיו (שמחות ד לד). — ג) *יתרון, מעלה יתרה, Vorzug ; privilège: זכות הוא לעבד שיוצא מתחת רבו לחירות (ב"מ יט.). היו חופרין נהר להביא בו מים למרינה גובין אף מן היתומים שזו זכות להם כדי שישקו שדותיהם וכרמיהם (רמב"ם שכנ' ו ז). — ובמשמ' *משפט חקי שיש לו לאדם על דבר מהרברים, Recht ; droit; right: שאין אתה בעל זכות בבית זה יותר ממני (רמב"ם שכיר' ו ט). ונפהלי בן שמעון הנזכר מת קודם נישואיה ולפני מותו נתן זכותו לראובן דודו (רשב"א א אלף קמט). שכל מי שיש לו זכות או תביעה על אותה קרקע שיבוא ויגיד להם תוך שלשים יום ואם לאו שיאבד את זכותו (שו"ת הר"ג גירונדי סט). אח"ב כרת ברית עם ראשי הועד ועשה להם רינונצ"י ר"ל בלשוננו שנתן להם זכותו כמשפט ה' חכמים וגם ביהרות מכל זכיותיו וחזקתו אשר אמר (שו"ת רמ"א נא). שימכור לו מחצית החצר הנז' עם כל זכיותיו הנלוים אליו בעד סך שקנאם ממנו (שו"ת לחם רב רת). מי שיש לו שטר וכו' יבא לב"ד ויהא מראה זכיותיו מהיום תוך שלשים יום ולאחר מכאן יתבטלו זכיותיו (שו"ת גבעת שאול כה). ואני ממנה פקיד ומורשה להנבון הד' דוד וכו' על הבתים וכו' ועל כל זכיותיהן (שו"ת פרח מטה אהרן ג). — *זכות אדם, השתמשו בזה בזמן החדש למושג הזכות הטבעית שיש לכל אדם לאות במדינה מחקי הצדק והישר והחרות, Menschenrecht ; droits de l'homme ; law of mankind: ויגרשהו מהסתפח בנחלת זכות האדם (אגר' יל"ג א ד).

זַכּוּת, ש"נ,—סגולת מה שהוא זַךְ, במשמ' הטבעית ובמשמ' הרוחנית: ונפרד (הנביא) ממוגו בזכות הנפש והשתוקקה אל המדרגות ההם והדבקו בענוה ובטהרה (כוזרי א קג). שזכות הכוכב אצל הגלגל כולו כזכות העין אל הגוף כלו (מלמ' התלמיד', כא). שרתיחת הלחות מונעת זכות ההבנה (שם. שופט'). צח וכו' ענין כלם הזכות והבהירות (רד"ק, שרש צחה). ומהן זכות התכונה וטוב ההבנה והיא לעמוד על הדבר ולהבינו מהרה (ח' פרק' להרמב"ם ב). והיסודות האלו לרוב קלותם וזכותם אינם חזקים כיסודות הכבדים אשר ב"ח מורכבים מהם (שער השמים ד א). והוכן האדם לקבל השכל לרוב זכות חום הטבעי שבו (מ' אלדבי, ש"א ד). ומפני זכות רמו (של הלב) ורב כחו הוא מרגיש בדבר מועט (מנה' קנא' לר"י מפיסא 85). כפי הבנת החמר וזכותו כן יזמין עליו ה' יתברך נפש נקייה וטהורה (שם 83).

זִכְזוּךְ, ש"ז, — שה"פ מן *זִכְזֵךְ: חי זִכְזוּךְ קום תשמר לנו וצרותינו תגמר (סלית' מוס' יוה"כ, אלהים).

זִכְזֵךְ, פ"י, — עשה זַךְ מאד: לנקות חבים, לזכות אשמים, לְזַכְזֵךְ אשמים (יוצר יוה"כ, מי יתנה). —פע', *זִכְזֵךְ: מצואתם רחצו מטנף צחנתם זכו, שלמים תמימים בבוד בפימו זִכְזֵכוּ (עבודה, אמיץ כח).

זַכַּאי, זכאי, זכיי, ש"ז, מ"ר זַכָּאִים, זכאים, זכיים, — א) מי שהוא נקי מחטא, מי שזכה בדין: ב' אומרים זכאי וא' אומר חייב זכאי שנים אומרים חייב ואחד

אומר זכאי חייב אחד אומר זכאי ואחד אומר חייב וכו' יוסיפו הדיינין (סנה' נ ו). בן סורר ומורה נידון על שם סופו אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (שם ח ה). שלא חייבתי את הזכאי ולא זכיתי את החייב (מד"ר כמד' יח). ומעיינין בדינה (של הנשמה) אם תצא זכאית בדינה מוסרין אותה לרחמיאל (עמה"מ, בעשועי המלך לג).--ומ"ר: וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין (אכות א ח). — ב) *זַכַּי בדבר, יש לו זכות בו, הדבר שייך לו עפ"י החק והצדק: האב זכאי בכתו בקידושיה בכסף בשטר ובביאה וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה (כתוב' ד ד). שהמוכר זכיי בפיאה (ירוש' פאה ה ד). אם אמרתם בנשואה שכן בעלה זכאי במציאתה וכו' תאמרו כארוסה שאין בעלה זכאי לא במציאתה ולא במעשה ידיה (כתוב' עח:). — ומ"ר: ולא זה וזה זכאים לא במציאתה ולא במעשה ידיה (יכמ' י א). — וַזַכַּי לעשות דבר, דשאי, יש לו דשות לעשותו: כל שאני זכאי באמירתו דשאי אני להחשיך עליו (שבת כג ג). מאימתי קורין את שמע בערבין וכו' משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן (תוספתא ברכ' א א).— ג) נרדף-עם צדיק, ישר, מי שיש לו זכות: מגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב (ספרי, פנחס קלג). יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה [כמשה רבינו] אלא שאין דורו זכאי לכך (סנה' יא.). אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב (שם צח.). ולעולם ימוד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב (שם קהל', זבובי מות). — ומ"ר: כשהיו ישראל זכאים היו מעידים בעצמם (ספרי, האזינו שו). שהיו (בנות צלפחד) זכאות בנות זכאי (שם פנחס קלג).

*זְכִיָּה, ש"נ,—שה"פ מן זכה: אין הבקר יוצא מתחת ידי הבעלים אלא בזכייה (ירוש' פאה ה יט:). אינו הבקר מחוסר לבעלין אלא בזכייה (שם דמאי ג כג:). ומתוך מסקנת החלכות שם למדנו שלשה חלוקים כאינו עומד בתוך שדהו שזכייתו שם מטעם שליחות (סמ"ג מ"ע, סי' עד). הרי בפירוש שזכיית הנשמה הקדושה ואפילו הרות הכל הוא ע"י עסק התורה (רא"ש תכמה, הקדוש' ד). צריך לזה זכיה גדולה שיזכה ליישב עצמו שעה אחת ביום (מגיד שיחות, הר"נ סד).

*זִכָּיוֹן, ש"ז, מ"ר זִכְיוֹנִים,—כמו זְכוּת: להגביר מליצי יושר וְזִכְיוֹנִים, ולהחסים קטגורים עמהם מְדִינִים (יוצר יוה"כ, מי יתנה).

*זְכִיכָה, ש"נ, — שה"פ מן זכך: כי המה (ספרי הדינים) הצעות לזכיכת הדעות (ריב התלמ' והפלסופ', גנזי ישראל).

*זְכִירָה, ש"נ,—א) שה"פ מן זָכַר: ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מה זכירה נזכר לו שתיקה ששתק לאברהם בשעה שאמר אברהם על שרה אשת אחותי היא היה יודע ושתק (מד"ר כראשי נא). ויזכור אלהים את רחל מה זכירה זכר לה שתיקתה לאחותה בשעה שהיו נותנין לו את לאה היתה יודעת ושותקת (שם עג). — ב) *בפרט, כח הנפשי לזכור הדברים: הזכירה ממנה טבעית ממנה מלאכותית הטבעית היא כח תקוע בנפשו עם מחשבה וכו' אשר בו נזכור הדברים הדמיוניים והשכליים והמלאכותית היא אשר תקוים מצד המלאכה וההרגל במדרגת מה שנמצא מהדברים הטבעיים וכו' שזאת הזכירה המלאכותית תעשה באמצעות המקומות והצורות (נופת צופים א יג). הא' ידיעת הדבר ההוא בלי הפסק והב' הידיעה בהם (בהדברים) אחר ההפסק וזה יקרא זכירה וההפסק יקרא שכחה וכשהדבר ההוא אינו נזכר מעצמו אלא אחר המחשבה בו והבקשה לזכרו יקרא הזדכרות (רשב"ל דוראן, מג"א, ת"י ד). אדם אין בארץ חכם או סוחר או בעל מלאכה אשר לא תאוה נפשו להיות לו זכירה חזקה מאד כי היא במעשים בכל יום תרחיק ממנו הנזק ותקרב לנו התועלת (א' מודינא, לב הארי א א). אל יקחך לבך להתפתות לבקש מנות אשר ייטב לך זכירתך ע"י פסוקים קמיעים השבעות ולחשים (שם ה).

זכך,
ממנו זַךְ, *זֹךְ, זַכַּךְ, *זִכּוּךְ, *זִכּוּכִי, זְכוּכִית, *זְכִיכָה, *זַכָּךְ.

זָכַךְ, פ"י, עב' זַךְ זַכּוּ, עת' יָזֹךְ,— היה זַךְ: וכוכבים לא זַכּוּ בעיניו (איוב כה ה). זַכּוּ נזיריה משלג צחו מחלב (איכ' ד ז).

— הפע', הֵזִיךְ, הֲזִכּוֹתִי: אם התרחצתי במו שלג וַהֲזִכּוֹתִי בבר כפי (איוב ט ל).

— נפע' עת', *יִזַּךְ,—יתהוה זַךְ: כפי הכנת המאכל האנושי יזך שכל האדם ללמוד התורה (מלמ' התלמיד, עקב).

—פִּע', *זִכֵּךְ, — עשה זַךְ: לפי שצורת האדם היא זכה וכו' והיה רצון השם להרביכה בחומר זכך החומר ההוא עד שמרוב זכותו צריך שמירה רבה מחום ומקור ומכל שאר ההפכים (מלמ' התלמיד', תזריע). אבל אם אתה תהיה גשמיי מאד ולא תזכך שכלך באופן שתגיע לראות אותי בהיותי כבר לוקח לא יהיה זה (ר"י אברבנאל, מ"כ כ).

—נִתפע', *נִזְדַּכֵּךְ,—נתהוה זַךְ: עד שנזדככה הקהילה ההיא שהיתה ראויה לחול עליה האור (כוזרי כ נד). כפי מה שתזדכך הטפה כמו שאמרו בתרת (שם א לה). ולחכמים המתפלספים אהבה במדידות כדי שתזדככנה מחשבותם לילד מסברותם התולדות האמתיות עד שיגיעו אל האמת (שם ג א). שלא תהיה הנבואה כאשר חשבו הפלוסופים מנפש יזדככו מחשבותיה ותדבק בשכל הפועל הנקרא רוח הקדש (שם א פז). לפי שחומר האדם מורכב מהדברים שהורכב מהם חומר שאר בעלי חיים אלא שנזדכך יותר אי אפשר לו בלא מזון ושאר הנאות הגופיות ואמנם כפי מעלת חומר האדם על חומר שאר בעלי חיים כהזדככו יותר ממנו כן מעלת חומר הצדיק על מעלת חומר הרשע (מלמ' התלמיד', שמיני). והזרע בצאתו מן האיש הוא עב ולבן ואחר זמן מועט יזדכך כמים (שער השמים ח). וכת אחרת מהפילוסופים שנזדכך יותר ראות עינם השכלי הציצו וראו בחדוש העולם וכריאתו יותר מהראשונים (ר"י אברבנאל, מפע' ה' כ נ). וזה יגרום שרות ראותם הוא עכור ועבה כצאתו ובהתפשטו כרחוק האויר מזככו והוא מזדכך ונעשה זך ובהיר (מ' אלדכי, ש"א ד).

*זַכָּךְ, ש"ז,—עושה זכוכית, כמו זַגָּג: כענין כלי הזכוכית שהזכוכית בעצמה הוא ענין א' ונפח הזכך שהוא נופח בו הוא רוח החיים ממנו המודד אותו ומכה בו בהזכיותו ואומר לו גדל (הילימה לרמ"ק, עין, כל ד לו).

א. זכר[1]), ממנו א. זכור, ב. *זכור, זָכָר, ב. זֵכֶר, *זַכְרוּת, *זִכְרִי.

זָכָר[2]), ש"ז, מ"ר זְכָרִים, — א) האחד משני המינים שיש כפרט בבע"ח, זָכָר וּנְקֵבָה, האיש הוא הזָּכָר והאשה הנקבה, Männchen ; mâle ; male: ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זָכָר ונְקֵבָה ברא אתם (בראש' א כז). ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התבה להחית אתך זָכָר ונקבה יהיו (שם ו יט). אם מן הבקר הוא מקריב אם זָכָר אם נקבה תמים יקריבנו (ויקר' ג א). אשה כי תזריע וילדה זָכָר וטמאה שבעת ימים וכו' וביום השמיני ימול בשר ערלתו (שם יב ב-ג). וזה הדבר אשר תעשו כל זָכָר וכל אשה ידעת משכב זָכָר תחרימו (שופט' כא יא). ארור האיש אשר בשר את אבי לאמר ילד לך בן זָכָר (ירמ' כ יה). ותעשי לך צלמי זָכָר ותזני בם (יחזק' יז יז). וארור נוכל ויש בעדרו זָכָר ונדר וזבח משחת לאדני (מלא' א יד). אמר לה בתי מי העלך (מן הבור) אמרה לו זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו (יבמ' קכא:). המכשרני במה נפטר רחמה של אשתי אם זכר יטול מנה ילדה זכר נוטל מנה (ב"ב קמא:). כיון שבא זכר בעולם בא שלום בעולם (נדה לא.), בא זכר בעולם בא ככרו בידו (שם). (אמר הקב"ה לנח) אם ראית זכר רץ אחר נקבה קבלהו (אל תוך התבה) נקבה רץ אחר זכר אל תקבלהו (מד"ר בראש' לא). אעפ"י שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף מלא רירין ודם הכל מחבקין אותו ומנשקין אותו וביותר בשהוא זכר (שם ויקר' כז).—ומ"ר: כל העם היצא ממצרים הַזְּכָרִים כל אנשי המלחמה מתו במדבר (יהוש' ה ד). וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הַזְּכָרִים לייי (שמות יג יב). מכר לו שחופות אבל לא לבנות זכרים אבל לא נקבות (חול' יא ב). זכרים המנגחין זה את זה אין חוששין משום ריסוקי איברים (נמ' שם נא.). — וכהשאלה לדברים לא בע"ח שיש להם קצת דמיון בתכונתן לזכר: אמר ר' לוי המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות (ירוש' תעני' א סד:). — *לשון זָכָר, כדקדוק, צורת המלים שקבעה הלשון לזכר טבעי או הסכמי: שהשדה קרוי לשון זכר

---

[1]) באשור' זכר, כערב' ד'כר a) בארמ' וסור' דכר.

[2]) אשור' זִכַר, זִכָר, ערבית ד'כַר b), ארמ' וסור' דכרא, וסוברים כי נקרא הזָּכָר כן על שם אבר ההולדה ונגזר ממשמ' דקירה וסגירה וסתימה שמונחת בעקר השרש זכר. ואף על פי שהשם נְקֵבָה קצת ראיה שגזרו שם המין מהמושג הגופני, מ"מ קצת קשה גזרת השם זָכָר, כי עכ"פ בעבר' אין השרש זכר משמש למושג זה אלא סכר, ובערב' וארמ' כמו"כ אין שרש ד'כר או דכר כמשמ' זו. ויש מי שאמר, כי נגזר מושג זה של זָכָר באדם ממושג ההזכרה להאלהות שהיו עושים רק האנשים ולא הנשים, וכוזה נתפשט השם על האיש ככלל וכל הדומים לו במין. ובערב' משמש ד'כר עוד כמשמ' צרוף הברזל כאש וכמים להקשותו ובמשמ' כלי נשק חד, אך לא נתברר איזה משני המושגים הוא העקרי ואיזה המָשאל.

a) ذكر b) ذَكَر

בלשון הקדש (ספרא בחקתי ו יא). לפי שכל הענין אינו מדבר אלא בלשון זכר (ערכ' כג:). רוח הקדש פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה (מד"ר קהל', ראה זה). — ב) *כהשאלה לכל כלי שיש לו קצת דמיון לצורת אבר הזכר: מכחול שניטל הכף טמא מפני הזכר ניטל הזכר טמא מפני הכף (כלים יג ב). ניטלו קרניים וטלפיים והזכר עמהן פסולה (תוספתא פרה ב ב). ושני המנין יוצאין מן הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה (משנת מלאכת המשכן, מובא ברמב"ן שמות כו יז). שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כעין הוצין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכנים הזכר לתוך הנקבה (שם).

ב.זכר[1], ממנו זֵכֶר, זֶכֶר, זִכָּרוֹן, זִכְרוֹנִי, אַזְכָּרָה, הַזְכָּרָה, מַזְכֶּרֶת, *זְכִירָה, זַכְרָן, זַכְרָנוּת, זַכְרָנִי.

זֵכֶר[2], ש"ז, כנ' זִכְרִי, זִכְרְךָ, זִכְרוֹ, מה שנשאר חקוק ועומד בדעתו של אדם מדבר שראה או שמע או שקרה בזמן שעבר כבר, Andenken; mémoire; remembrance: מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו (ישע' כו יד). לזכר עולם יהיה צדיק (תהל' קיב ו). הוד והדר פעלו וצדקתו עמדת לעד זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום יי' (שם קיא ג-ד). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (שם קמה ז). אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם (דבר' לב כו). והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם (קהל' ט ה). כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהל' ו ו). פני יי' בעשי רע להכרית מארץ זכרם (שם לד יז). וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם (אסת' ט כח). ואתה יי' לעולם תשב וזכרך לדר ודר (תהל' קב יג). — ואמר בן סירא: נחמיה יאדר זכרו המקים את חרבתינו (ב"ס גני' מט יג). — ותדיר נרדף עם שם, במשמ' השם ההגוי בדבור פה, כארשת שפתים: זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר (שמות ג טו). לשמך ולזכרך תאות נפש (ישע' כו ח). זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב (משלי י ז). יי' שמך לעולם יי' זכרך לדר ודר (תהל' קלה יג). זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ (איוב יח יז). — ובמקום שם: זמרו ליי' חסידיו והודו לזכר קדשו (תהל' ל ה). ויי' אלהי הצבאות יי' זכרו (הוש' יב ו). — ובמשמ' שם טוב, פרסום השם לשבח ותהלה, Ruf; renommée, renown: ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו ביין לבנון (הוש' יד ח). — *וברכה נהוגה כשמזכירין אדם שכבר מת, זכרו לטובה, לברכה, לחיים, וכדומה: אהוב אלהים ואנשים משה זכרו לטובה (ב"ס גני' מה א). זכרם לחיי עולם הבא (ראב"ע צחות קמז:). — ור"ת: ז"ל, זכרו לברכה. — וצ"ל, זכר צדיק לברכה. — ולהפך, ימח שמו וזכרו, לקללה, עם מחה שם: כיון שבא לאותו מקום שאל עליו א"ל ישתחקו עצמותיו של אותו רשע שאל על אשתו א"ל ימחה זכרה מן העולם (אור זרוע, שבת נ). — *זכר לדבר מן הדברים, מעשה שעל ידו יזכר הדבר ההוא: משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש (סוכ' ג יב). ותתן לנו יי' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג המצות הזה זמן חרותנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים (סדר' לפסח, אתה בחרתנו). נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור וטובלה בחרוסת ואומר זכר למקדש כהלל (ש"ע או"ח תעה א). — *זכר לדבר[3], במשמ'

---

[1]) כנע' סכר, ערב' ד'כר a), ארמ' וסור' ד'כר. באשור' זכר קרא בשם, דבר, נשבע.

[2]) במקום זכר הקדום, וכמו בערב' דִכר b) משמש במשמעה זו. באשור' זכר, קריאה, שם, דבור, פרסום, וכדומה. ואמרו קצת החכמים כי אין עקר הוראת זכר הזכירה מה שנשכח וכדומה, אלא שימת לב ומחשבה בדבר מהדברים. — [1]) ריב"נ ורוב החדשים מפרשים זכר זה במשמ' ריח ערב, מן ג.זכר, עי"ש, וכמו שנאמר ריח לו כלבנון, אך אין הדבר מוכרח, ומשמ' שם טוב, שבמשמ' זו משמש זכר גם באשורית, מתישב כאן יפה. — [2]) כבר נתפלפלו במשמעתו האמתית של דבור זה אה"ו (בית תלמ' א יב-יט), Jacob בהעתון לחקיר' התנ"ך ZAW XVII 32 ופרופ' דר' בכר שם Dr. Bacher, ib. 71, ויקב שם XVIII, 301. אה"ו במקום הנזכר הביא את רוב המקומות שנזכר בהם דבור זה, ואחרי הביאו את דעות הקדמונים החליט כי פרוש זכר לדבר מי' לזכירת הדבר. דר' יקב שם דחה דעה זו ואמר כי הכונה כזכר לדבר שהדבר הזה נזכר בתנ"ך. על זה טען פרופ' בכר במקום הנזכר והביא את כל המקומות במשנה ומפרא ומפרי ותוספתא ותלמוד, ובאר אותם

a) ذكر b) ذِكر

רק זֵכֶר בעולם, בעין רֶמז ולא יותר, בנגוד לראיה גמורה: רבי מאיר אומר (תרם) כדי לתתות בו את האור וכו׳ אמר רבי מאיר אעפ״י שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ולא ימצא בסבתיתו תרם לחתות אש מיקוד (סכת ח ז). מניין לסיכה שהיא כשתייה ביום הכפורים אף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו (שם ט ד). אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיאכל בשר וישתה יין שנאמר ז ו ל ל וסובא ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו (סנה׳ ח ג). אין בידו בכל מקום אלא רשותו ואע״פ שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר ויקח את כל ארצו מידו (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ס). אין לו אלא סנפיר א׳ ואין לו אלא קשקשת אחת ת״ל קשקשת ר׳ יהודה אומר אף שני קשקשים ואעפ״י שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנא׳ ושריון קשקשים הוא לבוש (ספרא שמיני יא ג). מה בין הערבים מיוחד משפנה יום אף יום משפנה יום משש שעות ולמעלה אעפ״י שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר אוי לנו כי פנה יום כי נטו צללי ערב (שם אמור כג יא). לימד על בנות ישראל שהן מכסות ראשיהם ואף על פי שאין ראייה לדבר ז כ ר לדבר ותקח תמר אפר על ראשה (ספרי במד׳ יא). פתיל זה העודף צמיד זה הדופק ואע״פ שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ויצמד ישראל לבעל פעור (שם קנו). על ירך וכו׳ אתה אומר זה שמאל או אינו אלא ימין אעפ״י שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר ידה ליתד תשלח וימינה להלמות עמלים (שם דבר׳ לה). כתב האמור כאן על הספר וכדיו ואע״פ שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (שם לו). מאימתי קורין את שמע בערבין וכו׳ סימן לדבר צאת הככבים ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר חציים מחזיקים ברמחים מעלות השחר ועד צאת הכבכים (תוספתא ברכ׳ א א). סימן לשפלה שקמים ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה (שם שבי׳ ז יא). השואל במקלו ואומר אם אלך אם לא אלך הרי זה מדרכי האמרי ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו (שם שבת ז-ח ד). שאור הנר יפה לבדיקה אף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות (שם פסח׳ א א). יש לה קרנים אי אתה צריך לשאל על הטלפים ואף על פי שאין ראייה לדבר ז כ ר לדבר ותיטב לײ׳ משור פר מקרין מפרים (שם חול׳ ג כא). היתה בחזקת מעוברת וראתה והפילה אחר כן דבר שאינו ולד דייה שעתה ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (שם ניד׳ א ז). ומביא בשר חמור גידים ועצמות שוקל ונותן לתוכה בשר כנגד בשר ועצמות בנגד עצמות ואף שאין ראיה לדבר (שבשר חמור דומה כמשקלו כבשר אדם יש) ז כ ר לדבר אשר בשר חמורים בשרם (שם ערכ׳ ג ג). אין נידוי פחות מל׳ יום ואין נזיפה פחות מז׳ ימים ואף על פי שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (מו״ק יז.). אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה ולא בהקדש עם הגזברין ואע״פ שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים (ב״ב ט.). וכמה הכרת העובר סומכוס אומר משום ר״מ ג׳ חדשים ואע״פ שאין ראיה לדבר ז כ ר לדבר שנאמר ויהי כמשלש חדשים וגומר (נדה ח:). ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאת המים רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז״ל ושמו זה הפסוק ז כ ר לדבר (ראב״ע בראש׳ א כח). — והכח הטבעי שיש בבע״ח לזכֹר דבר: ואמנם כח הזכרון וכו׳ יחלק לשלש פעולות והם ה ז כ ר והזכרון והשמור ואולם ה ז כ ר יהא בדברים המושגים בזמן העבר (מ׳ אלדכי, ס״א ד א). אבל הנערים ימצא בהם השמור יותר מ ה ז כ ר (שם).

א.**זָכַר**[1], פ״י, זָכַרְתִּי, אֶזְכֹּר, אֶזְכָּרְךָ, אֶזְכְּרֵנוּ, וְכֹר, לִזְכֹּר, בְּזָכְרֵנוּ, זָכוֹר, זָכְרָה, —א) זָכַר את הדבר, שמר את הדבר בדעתו, נשאר שמור אצלו ולא מש משם.

ובא לידי החלטה כי העקר הוא כפרושו של אה״ז, שזכר לדבר הוא בעין Mnemonik, וכעין אסמכתא. חזר דר׳ יקב ורצה לקים את פרושו הוא. והנה בכלל אין ספק כי ברוב המקומות פרושו של אה״ו הוא הנכון, אעפי״כ יש מקומות אחרים שאולי יותר נכון לפרש כדעת יקב, ובאמת הדבור הזה כולל בכלל מה שאינו ראיה מפורשת אלא רק רמז, או סימן, או זכירה בעולם, והבאתי רוב המקומות שבהם נראות הכונות האלה.

[1]) בערב׳ ذَكَرَ a), כמו בעבר׳, וגם כמשמ׳ ספר דבר. בארמ׳ דְּכַר. באשור׳ זַכָר, קרא, דבר, הציע, הכריז.

a) ذَكَر

: gedenken; avoir dans l'esprit ; remember ולא זָכַר שר המַשְׁקִים את יוסף וישכחהו (בראש׳ מ כג). זָכַר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור (תהל׳ קה ח). לא תעשה (ביום השבת) כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך וכו׳ למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וְזָכַרְתָּ כי עבד היית בארץ מצרים (דבר׳ ה יד-יה). זָכַרְתִּי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ׳ ב ב). ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים (שמות יג ג). זָכוֹר את יום השבת לקדשו (שם כ ח). זכֹר אל תשכח את אשר הקצפת את יי׳ אלהיך במדבר (דבר׳ ט ז). למען תִּזְכֹּר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (שם יו ג). אל תקצף יי׳ עד מאד ולא לעד תִּזְכֹּר עון (ישע׳ סד ח). — ב) העלה בדעתו, זכר דבר אחרי אשר שכחו, אחרי שנשמט מהדעת, : sich erinnern ; se rappeler ; to recollect והיה בעַנני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן וְזָכַרְתִּי את בריתי אשר ביני וביניכם (בראש׳ ט יד-יה). ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום וַיִּזְכֹּר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על המים (שם ז-ח כד-א). ויכר יוסף את אחיו והם לא הכרהו וַיִּזְכֹּר יוסף את החלמות אשר חלם להם (שם מב ח-ט). וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם וָאֶזְכֹּר את בריתי (שמות ו ה). או יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם וְזָכַרְתִּי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אֶזְכֹּר והארץ אֶזְכֹּר (ויקר׳ כו מא-מב). ואם זָכַרְתִּי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל (איוב כא ו-ז). ויזנו אחרי הבעלים וישימו להם בעל ברית לאלהים ולא זָכְרוּ בני ישראל את יי׳ אלהיהם המציל אותם מיד כל איביהם מסביב (שופט׳ ח לג-לד). על שלשה פשעי צר ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלֵמה לאדום ולא זָכְרוּ ברית אחים (עמוס א ט). והיה כי יעשה יי׳ לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וכו׳ והיטב יי׳ לאדני וְזָכַרְתָּ את אמתך (ש״א כה ל-לא). והקימותי לך ברית עולם וְזָכַרְתְּ את דרכיך ונכלמת (יחזק׳ יו ס-סא). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בְּזָכְרֵנוּ את ציון (תהל׳ קלז א). ויקרא שמשון אל יי׳ ויאמר אדני יי׳ זָכְרֵנִי נא וחזקני נא אך הפעם הזה (שופט׳ יו כח). ותאמר יִזְכָּר נא המלך את יי׳ אלהיך מהרבית גאל הדם לשחת ולא ישמידו את בני (ש״ב יד יא). עתה יִזְכֹּר עונם ויפקד חטאתם (הוש׳ ח יג). אם הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו אל וַיִּזְכְּרוּ כי אלהים צורם ואל עליון גאלם (תהל׳ עח לד-לה). — פע׳, *זָכוּר, — א) שזוכרים אותו : אם רצה (המלך) לחלוץ או לייבם זכור לטוב (סנה׳ ב ב). ולא יפחות השער וחכמים אומרים זכור לטוב (ב״מ ד יב). אורח טוב אומר ברוך בעל הבית זכור בעל הבית לטובה כמה יין הביא לפני וכו׳ כל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי (ירוש׳ ברכ׳ ט יב ג). ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל (ב״ב כא.). ברם זכור אותו האיש לטוב שאמרו שמועה מפיו (חול׳ נד.). — דבר זָכוּר : בשדה שכות מעיקרו הוי שכחה זכור ולבסוף שכוח אין שכחה (ב״מ יא.). — וְזָכוּר לטוב, דבור נהוג אחרי הזכרת שם אדם גדול וחשוב : זה אליהו זכור לטוב (מד״ר שה״ש, גן נעול). אליהו זכור לטוב שלא חטא הוא חי וקיים (שם קהל׳, מה שהיה). — ב) הוא זָכוּר דבר, זָכוּר בדָבָר, זָכוּר מִדָּבָר, שהדבר תמיד בזכרונו : זכור אני בפלונית שיצתה בהינומא וראשה פרוע (כתוב׳ ב י). אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי אמר להן לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב (גמ׳ שם סו:). אמר (משה) לפניו רבש״ע אני יודע באי זה צער היא (מרים) נתונה שאני זכור השלשלת שהיתה ידי לתוכה (מד״ר דבר׳ ו). אי אתה זכור בשעה ששלחתיך לגאול אותן ממצרים (שם ט). אמר זכור הייתי שהיה אבא מקריא אותי בצר לך ומצאוך (שם רות, ויאמר לה). בדי שישא אשה אחרת ולא יהא זכור מן הראשונה (תוספ׳ מו״ק כג.). זכור אני בפלונית שנישאת ונעשה לה מנהג הבתולות (רמב״ם עדות יד ג). נאמן גדול לומר זכור אני כשהייתי תינוק וראיתי פלוני טובל ואוכל בתרומה לערב (שוה, אסורי ביאה כ טו). מתוך שלא הותרה לה (לטבול) אלא ע״י מלבוש זכורה היא (שאסור לטבול המלבוש בלבד) (כיל׳ יח.). שאמרת בנ״י לפני הקב״ה רבש״ע זכורה אני בטחון ושאנן ושלוה שהייתי שרוייה בו ועכשיו נתרחק ממני (מד״ר איכ׳, פתית׳). אמרו זה לזה היו זכורים אותן הימים שהיינו מבשלין קדירות של בשר (שם במד׳ ז). אי אתם זכורים כל מה שהנהגתי אתכם במדבר (שם דבר׳ ז). — וּבִזְכֻרְנִי, מצומצם מן זָכוּר אני : מעשה באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר

זכורני כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי והטבילוני לאכול בתרומה (כתוב' כו.). אר"א בר' צדוק זכורני כשהייתי תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והביאו בת כהן שזינתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה (סנה' נב:).

— נפע', נִזְכַּר, — א) שזכרו אותו: והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני יי' אלהיכם ונושעתם מאיביכם (במד' י ט). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (ישע' כג יו). עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד (ירמ' יא יט). אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד (תהל' פג ה). והסרתי את שמות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם (הוש' ב יט). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב (ישע' סה יז). ולא תזכרן[1] צדקתו אשר עשה (יחזק' ג כ). יען הזכרכם[2] בכף התפשו (שם כא כט). והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה (אסת' ט כח). — ב) *עלה פתאם הדבר בזכרונו: היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי (ברכ' ג ד). ההולך לשחוט את פסחו וכו' ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו (פסח' ג ז). מתוך הדברים נזכר רבן גמליאל שנהרגו הרוגים בתל ארוא (יבמ' יו ז). מתיך שהוא ישן על מיטה בפויה הוא נועד בלילה ונזכר שהוא אבל (ירוש' ברכ' ג ו.). טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה נזכר בהודאה חוזר לעבודה (ברכ' שם כט:). מעשה ועשה רבי בר' אלעזר לאחר שנזכר אמר כדי הוא רבי אלעזר לסמוך עליו בשעת הדחק (ערוב' מו.). פעם אחת יצאתי אני ואחד מבני בניהם (של בית אבטינס שהיו בקיאים במעשה הקטרת) לשדה ללקט עשבים וראיתיו ששחק ובכה אמרתי לו מפני מה בכית אמר לי בכבוד אבותי נזכרתי ומפני מה שחקת אמר לי שעתיד הקב"ה להחזירה לנו ומפני מה נזכרת אמר לי מעלה עשן כנגדי (יומא' לח.). ראה מעשה ונזכר הלכה (פסח' פג.). רבי ע"י שהיה סמוך לחורבן הבית היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנחם (מד"ר איכ', כלע ה'). הזכר שנסית אברהם בי' נסיונות (שם שמות מד). — ונזכר להם: ואמר הקב"ה לכשיבאו בניו של זה (של אברהם) לידי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם זה הריח ואתמלא רחמים עליהן (מד"ר בה"ש, בני שדיך). אמר לו (משה להקב"ה) הזכר להם כשהלכתי בשליחותך למצרים ואמרתי להן שמך מיד האמינו והשתחוו לשמך וכו' הזכר לבחוריהם ששלחתים והקריבו לפניך זבחים (שם שמות מג).

— הפע', הִזְכִּיר, — א) הזכיר דבר, הוציא את הדבר מפיו כדי שישמעהו אחר: ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך (שמות כג יג). ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום (יהוש' כג ז). יי' מבטן קראני ממעי אמי הזכיר שמי (ישע' מט א). והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד (שם יט יז). ויהי כהזכירו את ארון האלהים ויפל מעל הכסא אחרנית (ש"א ד יח). בכל המקום אשר אזכיר[1] את שמי אבוא אליך וברכתיך (שמות כ כד). מזכירין יציאת מצרים בלילות (ברכ' א ה). מאימתי מזכירין גבורות גשמים וכו' מי"ט הראשון של חג (תעני' א א). ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו (עדי' א ד). — וכמשמ' הוציא דבר מפיו כדי להודיע חדבר הזה: הזכירו לגוים הנה השמיעו על ירושלם נצרים באים מארץ המרחק (ירמ' ד יו). אזכיר רהב ובבל לידעי הנה פלשת וצר עם כוש (תהל' פז ד). — וכדי להעיר את פלוני שלא יסיח דעתו מזה: ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה (בראש' מ יד). — ב) כמו קל, במשמ' גרם שישמר זכר הדבר ולא ישכח, או העלה זכר הדבר אחרי שנשכח: וידבר שר המשקים את פרעה לאמר את חטאי אני מזכיר היום פרעה קצף על עבדיו ויתן אתי במשמר (בראש' מא ט-י). מנחת קנאות הוא מנחת זכרון מזכרת עון (במד' ה יה). ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי (ב"ש יח יח). הזכירני נשפטה יחד (ישע' מג כו). תמיד לא יחשו המזכירים את יי' אל דמי לכם (שם סב ו). יען הזכרכם[2] עונכם בהגלות פשעיכם (יחזק' כא כט). אמר לו עקיבא הזכרתני פעם אחת הייתי מהלך בשוק וכו' ועברתי על מה שכתוב בתורה (ע"ז יז.). — ג) הזכיר שמו של פלוני או מעשיו בשבח והודיה, ספר

— [1]) כך הכתיב ברוב הספרים, והקרי תזכרנה, ובקצת ספרים בתיב וקרי תזכרנה. — [2]) כך הנקוד, אעפ"י שאפשר כי צ"ל כמו למעלה באותו הפסוק הזכרכם.

— [1]) אולי במקום תזכיר. — [2]) ר' פתוחה ונשמטה

אותם והלל אותם: הודו לי״י קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו הזכירו כי נשגב שמו (ישע׳ יב ד). חסדי יי׳ אזכיר תהלת יי׳ (שם סג ז). אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי׳ אלהינו נזכיר [1] (תהל׳ כ ח). מזמור לדוד להזכיר [2] (שם לח א, ע א). אזכירה שמך בכל דר ודר (שם מה יח). ויתן לפני ארון יי׳ מן הלוים משרתים ולהזכיר ולהודות ולהלל ליי׳ אלהי ישראל (דהי״א יו ד). — ד) הזכיר בשם יי׳, נרדף עם נשבע: הנשבעים בשם יי׳ ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה (ישע׳ מח א).

— הפע׳, *הֻזְכַּר, הוזכר: אף אלו כשרין לא הוזכרו (לפסול) אלא בזמן שנעשו בהדיוט (גיט׳ א ה). מאחר שלא הוזכרו וורידין אלא להוציא מהן דם (חול׳ כח:).

— התפ׳, *הִזְדַּכֵּר, — כמו נזכר ב: וכאשר יזדכר אותו אז ימצא כי היתה לו זאת הידיעה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א י). כי כן הוא דרך מי שירצה להזדכר דבר מה שחשב (ר״י אברבנאל, מקן). והם (שלשה כחות הזכירה שבמוח) שומר ומזדכר וזוכר (כתי סנסה והלחשים, כ״י פריז).

ג. **זָכַר**, ממנו אַזְכָּרָה, ב.זֵכֶר.

ב. **זָכַר**, פ״י, — זכר ריח של קטרת וכדומה, הריח בו וערב לו: יִזְכֹּר כל מנחתך ועולתך ידשנה סלה (תהל׳ כ ד).

— הפע׳, הִזְכִּיר, — א) עשה שיעלה ריח, הקטיר: מעלה מנחה דם חזיר מַזְכִּיר לבֹנה מברך און (ישע׳ סו ג). — ב) כמו קל, ערב לו הריח והתענג בו, ובהשאלה: הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נַזְכִּירָה [3] דודיך מיין (שה״ש א ד).

ג. **זָכַר**, — קל אינו נהוג.

— נפע׳, תִּזָּכֵר: וכל מקנך תִּזָּכָר [4] פטר שור ושה ופטר חמור תפדה בשה (שמות לד יט-כ).

היוד אולי מפני פעולת הריש. — [1]) לפי ת״ע ות״ס נגביר. — [2]) לא נתברר היטב כונת דבור זה.

[3]) כך פרשו כבר קצת המפרשים והוא הפרוש היותר נאה לפי הענין ולפי הנאמר קודם כשבח ריח שמניו.

[4]) כך בנוסחא׳. ות״א: וכל בעירך תַּקְדֵּשׁ דכרין בכור תור ואימר. ע״כ. כך בכל נוסח׳ התרג׳, חוץ משנויים קלים תורא במקום תור, תקדיש במקום תקדש, וכדומה (נתי׳ לגר), ונראה מזה כי פרש אונק׳ תזכר במשמ׳ צווי נכח. ואמר ריב״ג וז״ל: וכל מקנך תזכר בנינו כנין הנפעל אלא שהוא מתעבר אל וכל מקנך ופרושו הוציא הזכרים ממקנך ליי׳ כמו שאמר בו התרגום

— פע׳, *זִכֵּר, זכר את המלה, השתמש בה בלשון זכר: כל דבר שאין בו רוח היים זכרהו [1]) ונקבהו (ר״י ארקיולטי, ערוג׳ הבשם ו כח).

— הפע׳, *הִזְכִּיר, — כמו זִכֵּר: שני שואין נעים האחד תחת האות המשרת והשני תחת האות הראשון של השרש בלשון נקבות ואין כח בלשון להזכיר ככה וכן משפט כל הלשון (ראב״ע ויקר׳ יט כ-כא).

ד. **זכר**[2]), ממנו ב.זִכְרוֹן.

זִכָּרוֹן, זִכְּרֹן, ש״ז, סמי׳ זִכְרוֹן, מ״ר זִכְרוֹנוֹת, -נים — א) כמו זֵכֶר עצם הפעולה לזכֹר דבר, **Andenken, Gedächtnis**

תקדש דכרין והפתח בכף תמורת צרי כמות שהוא בתשכר ותשכב. ע״כ. משמע מדבריו שבספרים שהיו לפניו היתה הכף פתוחה, ולא קמוצה כמו בספרים שלנו. אבל המסורה אומרת בפרוש קמץ בז״ק. ורש״י פרש תזכר במשמ׳ נסתרת למקנה וז״ל: וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את רחמה וכו׳ תי״ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת. ע״כ. וכן ראב״ע, ואמר: ומלת מקנך בא במקום הזה על לשון נקבה ושמות רבים ככה על לשון זכר גם לשון נקבה. ע״כ. ולפי דעתם הכונה בתזכר זה, היא: תתפעל מזכר. והנה קרוב לודאי שהנוסחה שלנו משובשה קצת, ובמקום תזכר היה כתוב הזכר כהא הידיעה, וכך נראה לפי תרג׳ השבעים, ונוסח׳ השומר׳ היא תזכיר. והחדשים (Olsh. § 265 a, Bö. § 492, I, b ואחרים) הסכימו כי העקר כנוסח׳ השבעים הזכר. ואעפי״כ אין אנו רשאים להזניח לגמרה הנוסחה המסורה שלנו, שבאה עליה הסכמת רבי הלשון, ורשאים אנו להשתמש בנפעל תִּזָּכָר במשמ׳ קבלת הפעולה מהזָּכָר, ורגלים לדבר שבאמת לפחות בזמן המסורה כבר אמרו תִּזָּכָר וזה לא היה נקוד בדוי מבעלי המסורה. אלא כך נקבע באמת הדבור, אולי מפני שקודם היה כתוב הזכר, ואח״כ ראו בצורה זו של תִזָּכָר, במקום תִזָּכֵר כונה להבדיל בין משמ׳ נפעל מן השם זָכָר ובין משמ׳ נפעל של זכירה. מפני שהוא נפעל נגזר מן שֵׁם, ורצו להניח את השם כמה שאפשר בצורתו העקרית כדי שתובן הכונה, כך בעקר הדבר גם קניג (Kö. I, 184). ולפי זה צריך לאמר בעבר נִזָּכָר, ולא נִזְכַּר כמו שכתב Ges K. 51 g, ולנקבה נִזָּכְרָה, — ועי׳ אדות צורת נפעל זה, ובכלל אדות נפעל נגזר משֵׁם, במבוא בחלק הדקדוק, בבנין נפעל.

[1]) מאמר זה מיוחס בערוג׳ הבשם שם לראב״ע. וכן כת״יו״ט נזיר ב כ. והנה כבר הוכיח ר״י רייפמן בבית תלמוד יצחק ווייס (א, 188), שלא ראב״ע חדש הכלל הזה אלא המדקדקים שקדמוהו. ולא נתברר לי מי היה הראשון שנסח את הכלל הזה במליצה זו.

[2]) כאשור זַקָרֻ, היה רם ונשא, בפרט הר או בנין. חלוף שתי האותיות כ ק בין הלשונות השמיות מצוי הרבה.

souvenir ; remembrance : והיה היום הזה לכם לְזִכָּרוֹן וחגתם אתו חג ליי׳ (שמות יב יד). וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זִכָּרוֹן עם שיהיו לאחרנה (קהל׳ א יא). ולכם אין חלק וצדקה וְזִכָּרוֹן בירושלם (נחמ׳ ב כ). כי תביא חק וְזִכָּרוֹן להפקד כל רוח ונפש (מוס׳ ר״ה, זכרונ׳). זה היום תחלת מעשיך זִכָּרוֹן ליום ראשון (שם). — ב) דבר לְזִכָּרוֹן, שהדבר סימן שעל ידו יזכרו דבר מה: והיה לך לאות על ידך וּלְזִכָּרוֹן בין עיניך (שמות יג ט). ושמת את שתי האבנים על כתפת האפד אבני זִכָּרֹן לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני יי׳ על שתי כתפיו לְזִכָּרֹן (שם כח יב). מנחת קנאות הוא מנחת זִכָּרוֹן מזכרת עון (במד׳ ה יה). כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה (העמדות בתוך הירדן) לכם ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי׳ וכו׳ והיו האבנים האלה לְזִכָּרוֹן לבני ישראל עד עולם (יהוש׳ ד ו-ז). והעטרת תהיה לחלם ולטוביה וכו׳ לְזִכָּרוֹן בהיכל יי׳ (זכר׳ ו יד). — ג) דברים כתובים כספר ובדומה, כדי שישמרו הדברים ולא ישכחו, או דברים שראויים להזכר, Denkschrift ; mémorial: כתֹב זאת זִכָּרוֹן בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). אז נדברו יראי יי׳ איש אל רעהו ויקשב יי׳ וישמע ויכתב ספר זִכָּרוֹן לפניו (מלא׳ ג יז). בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את ספר הַזִּכְרֹנוֹת דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת׳ ו א-ב). — *זִכְרוֹנוֹת, אחת מתפלות ראש השנה, שנזכרים בה זכרונות עולם. — *זִכְרוֹן עֵדוּת, זִכְרוֹן דְּבָרִים, כתב שרשום בו כל פרטי דברי העדות שנכבו או פרטי הדברים שנאמרו ונדברו בשעת אספה ובדומה, Protocol: בשטרי מכירה או שטרי הלואה או שטרי מתנה או זכרון עדות כתכו בתוך השטר מקום שאתם יושבים שם בשעת בתיבה (רש״י ב״ב קעב.). זכרון עדות אשר היתה לפנינו (ר״א מלוניל, ארחות חיים ב, הל׳ גיט׳). הסכמנו כלנו יחד שבל שטר בין שטרי מקח וממכר בין שטרי הלואות ומחילות אפילו איזה זכרון עדות שלא יהא כתוב מספר העיר וחתום בו לעד מהיום והלאה יהיה בחרש הנשבר (שו״ת תורת חסד כד). קרא שני אנשים כשרים וקיים בפניהם כל מה שגזר כשטר צוואה וכו׳ עב״ל הזכרון עדות (שו״ת שמש צדקה א יז). בכל מקום שאמרני שלא היה לעדים לכתוב ולחתום והם עברו וכתבו וחתמו ונתנו למלוה אינו נחשב כשטר אלא כפנקס של זכרון דברים בעלמא (לבוש חו״מ, שטרות לט ו). — ד) הכרזה, פרסום בקול שופר ובדומה, Ausruf proclamation: בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זִכְרוֹן תרועה מקרא קדש (ויקר׳ כג כד). — ה) *כח הזכרון, הכח הנפשי שיש בבע״ח לזכֹר דברים: ואמנם כח הזכרון וכו׳ יחלק לשלש פעולות והם הזכר והזכרון והשמור (מ׳ אלדבי, ש״א ד א). והממונה על הזכרון שמו זרניאל והוא מן מחנה האש השורף (ברית מנוחה ו). — *זכרון מקומי: בעלות לפניו זכרון המקומות וההמצאה ההיא יזכור בנקל כל מה שירצה באלו יהיה לפני עיניו החושיים עצמם ודבר זה נודע לכל חכמי האומות נקרא מאתם זכרון מקומי על שם המקומות שמפקידים שם הדברים (לב האריה, א׳ מודינא א ד). התלמד הגדה מתוך הספר לא כמהרה הוא משכח יען יזכור צורת הכתיב והדפוס באמור וכל זה הוא זכרון מקומי (שם י).

א. **זִכָּרוֹן**. ש״ז, מ״ר זִכְרֹנִים, -רוֹנִים, — כמו זִכָּרוֹן: אין זִכְרוֹן לראשנים (קהל׳ א יא). כי אין זִכְרוֹן לחכם עם הכסיל לעולם (שם ב יו). — *זִכְרוֹנוֹ לברכה, כמו זכרו לברכה: לאחר שנים עשר חדש (למות אביו) אומר זכרונו לחיי העולם הבא (רמב״ם ממרים ו ה). הר״ם בר שניאור זכרונו לברכה (ר״נ על הרי״ף, נדר׳ פג:). וכתב אדוני אבי הרא״ש זכרונו לברכה בתשובה (טור, מלוה ולוה יט).

ב. **זִכָּרוֹן**[1], ש״ז, — מקום גבוה, רם, Erhöhung hauteur ; elevation, ומשמש כשתי משמעות, — א) מטה גבוהה למשכב דודים: hohes Lager couche elévée ; elevated couch: על הר גבֹה ונשא שמת משכבך גם שם עלית לזבח זבח ואחר הדלת והמזוזה שמת זִכְרוֹנֵךְ[2]) כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך (ישע׳ נז ז-ח). — ב) מ״ר זִכְרֹנִים, משגב

---

[1]) באשור׳ זִקַּרְתְּ, א) אמיר ההר, ב) מגדל, משגב: זִקַּרְתְּ בָּבֶלִי, זקרת ברסיפ. זקרת אלשושן. — [2]) פרשו המפרשים הקדמונים והחדשים מלה זו מלשון זֵכֶר, ודחקו הכתוב בדרכים מתחלפים. הקדמונים פרשו כמשמ׳ זִכָּרוֹן פשוט, וקצת החדשים אמרו כי הכונה בזכרון זה למפלצת של צלם זכר. וגם זה אינו מסתבר, כי כמה ששמה את המפלצת אחר הדלת והמזוזה מחליש קצת את מעשה

לחשגב בו מפני האויב, Turm ; tour ; tower : הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם זִכְרֹנֵיכֶם [1]) משלי אפר לגבי חמר גביכם (איוב יג יא-יב).

*זִכְרוֹנִי, ת"ז, לנק' -נִית, — של הזכרון, מטבע הזכרון : התנועה הזאת (של החלום) תתחיל כיקיצה מן המוחשים אשר מחוץ ותבלה אל הכח הזכרוני (רש"ל דורחן, מג"א, ח"י ד). עד כי עלתה חולדה בכח התחכמוני, ונחלש כח הזכרוני, ותחת אסור לחכמה אחותי את ששוני, באתי להעלם דבר בפלוני אלמוני (הקד' כללי ע"ת כסוף בו"ת חו"י).

*זַכְרוּת, ש"נ, — האבר המיוחד להזכר, männl. Glied membre viril : כל שזכרותו מבחוץ סוליד מכפנים מטיל ביצים (בכור' ח.). עור שקושרין להן תחת זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות (שבת נג:). שביון (פנחס) בזכרותו של איש ובנקבותה של אשה (סנה' פב:). לא אמרו טומטום ספק אלא באדם הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד אבל בהמה מטיל מים במקום זכרות ונכר במקום נקבות נקיבה (בכור' מב:). כיון את הרומח בנגד הקבה שלה כדי שתהא זכרותו נראה בתוך הקבה (מד"ר במד' כ). אנדרוגינוס שנבעל לפסול מן התרומה בין דרך זכרותו בין דרך נקבותו (רמב"ם תרומ' ז טז). —ובהשאלה, מה שדומה לאבר הזכרות : אמר רב אשי שקדחו (את השופר) בזכרותו (ר"ה כז:). נטלו קרנותן וזכרותן עמהן פסולה ואין פודין עליהן נטלו טלפיים וזכרותן עמהן פסולין ונפדין עליהן (בכור' מד.). לא שנו (שאסור לבקע עצים בקרדום) אלא בנקבית שלו אבל בזכרות שלו מותר (ביצה לא:).

*זַכְרוּתִי, ת"ז, מ"ר זכרותיים, — מטבע הזכר, מצורת הזכר : כי כבר נמצא שמות נקבותיים לזכרים וזכרותיים לנקבות (ר"ד יחיא, לשון למוד' כ ד).

*זִכְרִי, וכריי, ת"ז, לנק' זִכְרִיִּית, — של זכר, מטבע זכר : ואמנם התועלת מפני קניית שלמות התכונה והמזג הזכריי והנקבותיי אשר הם מן המקרים המחוייבים למיני ב"ח (קאנון א א ס, כמהות האבר). כמו שנמצא זכר נקביי או נקבה זכריית בסדרותיהם ובתכונתם (רשב"ל דורחן, מג"א, ת"י ד). ואם יזול (דם הוסת) משמאלו לימינה תהיה נקבה זכריית (קאנון ג כא א יג). כי הזקן היא סגולה זכרית המבדלת בין זכר לנקבה (שער השמים ט); כי בהיות השכל שהוא הזכריי נמצא בשלמותו הנה הכח הנקביי שהוא החמר הוא מסתתר ובלתי נמצא (נפול' יסוד' לא).

*זַכְרָן, ש"ז, — מי שכח הזכירה שלו חזק : חכם בדרכיו בונם וזכרן מרבה להשיב (דא"ז ג). ואל בינתך אל תשען לומר חכם גדול אני וזכרן (רש"י שבת קמז:). מואס בגרולה ושונא השררה מיושב זכרן מודה רב בשת (חו"ה, הפרישות ד). דימה האיש הזכרן שיזכור כל מה שישמע ולא יבדיל בין האמת והשקר לספוג (רמב"ם אבות ה טו). וימצא זה ברוחב הלב וזכרן מאד (ר"י אברבנאל, נחלי אבות ה). ואם שני תלמידים ואין לנו להספיק לשניהם נקדים הזכרן אעפ"י שהוא קשה לשמוע אל השכחן אעפ"י שהוא ממהר לשמוע (רשב"ל דורחן, מג"א ה יג). ולכן היו האנשים אשר מזג מוחם המזג הזה (מזג היבש) זכרנים טובים כי טוב הזכרנות יהיה מהשארות רושם הצורה הנוקקת בכח המדמה (שם). וזקן שלא גבר על סוגו הטבעי הליחה הסקרית יהא זכרן וכו' ולפיכך ימצא במקצת הזקנים זכרן ולא שמרן (מ' אלדבי,

---

התועבה ונחלשה בזה התוכחה. אך מכל לשון ההוכחה נראה ברור כי רצה לאמר שהיא עזבה את משכב בעלה ותעל על משכב שהכינה מאחורי הדלת והמזוזה לעוגביה, וזכרון הוא כנוי למשכב דודים, ואולי בפרט משכב גבוה, כמו שהיה נהוג אצל הזונות בזמן ההוא, וכמו השם גב ורמה, כמו שספר יחזקאל: בַּעֲשׂוֹתֵךְ את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשיתי בכל רחוב (יח ל-לא), וכמו שספרו (מנח' מד.) על הזונה המפורסמה בכרכי הים, שהיו לה שבע מטות זו על גב זו והיו עולים אל העליונה בסולם. ועי' עוד בהערה שלקמן. — [1]) גם שם זה פרשו המפרשים במשמ' הרגילה של זכרון, אלא שהחדשים אמרו כי הכונה כאן לדבר שנאמר לזכרון. וכל זה דחוק. אבל מהקבלת שני חלקי הכתוב נראה כי זכרניכם מקביל להשם גבי, שהסכימו רוב החדשים שהכונה בו בעין משגב. ובונת המליצה בכלל נראה ממקום אחר באיוב שבאה שם המלה גבי : כי נטה (הרשע) אל אֵל ידו ואל שדי יתגבר ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (יה כה-כו). אנו רואים, שזו היתה מליצה אהובה למחבר הספר איוב לתאר את הרשע כנלחם בכלי מלחמה באלהים, ואף כאן הוא אומר : הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם ומשגבכם שאתם חוסים בו הוא רומת לאפר וגביכם שאתם רוצים להלחם בהם הם כמו גבי חמר. והמליצה משלי אפר במשמ' דמיון ולא במשמ' משל כמו משלי שלמה, כמו"ב נמצא באיוב במקום אחר : הֹרני לחמר ואתמשל בעפר ואפר (שם ל יט). ונגזרה גם משמעה זו של משגב ממושג הגֹבה והרֹם שבלשון אשור' לשרש זקר וכמבואר בהערה להשרש.

ס"א ד א). בן אחותי מתפאר היותו זכרן אשר מעודו ראיתי לא שכח לעולם דבר ראהו או מפי אחר שמעהו (עמנ', מחכ' יח). והיה כנערותו פקח וזכרן עצום (ר"י עמדין, גת דרוכה). ימצא במקצת הזקנים זכרן (נזכר אחר ששכח) ולא שמרן (הוא בעל זכרון רצוף) אבל הנערים ימצא בהם השמור יותר מהזכר (סוא, מגדל עז קי). וידוע שהוא היה זכרן גדול יותר מאנשי ביתו (זכרון טוב, מעש' ל).—ומשל: שקרן צריך שיהיה זכרן (קובץ מכת' בל Wagenseil 370).

*זַכְרָנוּת, ש"נ, — סגולת מי שהוא זַכְּרָן: כח השמירה אפשר שהוא כח הזכרנות עצמה אבל שמו הפרש בינו ובין הזכרנות כשאמרו שהשמירה שישמר בלי הפסק והזכרנות הוא ההפסק אך יזכרהו בלי עזר מדברים אחרים (בעל הבמים ט). מין האריה יש לו בחירה רצונית וזכרנות וכשוזכר הנאת תענוג המשגל יתאוה לחבור (שם ד א). בחקירה מזה המאמר מהזכרנות וההזכרות השינה והיקיצה (באור ס' החוש והמוחש, קלוד בן כשד). ושבח ר' אליעזר בזכרנות שלא שכח לעולם דבר ממה שלמד (רמב"ל דורא, מג"א כ ח).

*זַכְרָנִי, ת"ז, — מטבע הזכרן: וכח הזכרני והוא שיזכר מה ששמר (בעל הבמים ט). וזה הכח הזכרנית היא משגת לדברים אחרים כגון שתשיג במות מוגבלת שכבר הרגישה אותם ודמתה אותם בדמיון (מ' אלדני, ש"א ד א). וזו היא כח המחשבה ולפיכך היא ממוצעת בין שתי כחות אלו שהן הדמיונית והזכרנית (שם).

*זָל, ת"ז, — אדם שפל: מעשה בחבורה אחת של זלין שהיו יושבים ושותים יין עד חצי הלילה (מד"ר במד' י). אינו מכובד ביניהם אלא זל וקל (רש"י אבות ד א).

א.זלג, ממנו סַזְלֵג.

ב.*זלג, ממנו *זָלַג, *זִלּוּג.

*זָלַג, פ"י,—ולגו עיניו דמעות, הורידו, הזילו הדמעות, fliessen lassen ; faire couler, verser ; to shed: אגריפס המלך עמד וקבל (ספר התורה) וקרא עומד ושבחוהו חכמים וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות אמרו לו אל תתירא אגריפס אחינו אתה (סוט' ז ח). מעשה באחד שהיה יוצא ליהרג וכו' אמר תהא מיתתי כפרה על כל עונותיי חוץ מן עון זה אם עשיתיו אל ימחול לי ובית דין ישראל יהא נקי וכשבא הדבר אצל חכמים זלגו עיניהם אמרו להחזירו אי אפשר שאין לדבר סוף אלא הרי דמו תלוי בצואר עדים (ירוש' סנה' יג כג:). וזכרו את ארץ ישראל וקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם (ספרי ראה פ). בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד (פסח' קיח.). אמר רבי כשהלכתי למצות מדותי אצל ר"א בן שמוע וכו' זלגו עיניו דמעות של ר"א בן שמוע אמר אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם (מנח' יח.).—ודם: ומה הן סימנין שהן בו ביהודה (כשהיה ומתמלא חמה) וכו' שני שילטונין זולגות דם (מד"ר בראש' צג). הסימנים של יהודה עינו של ימין זולגת דם (ילקוט איוב תתל"ו).

— נתפ', *נִזְדַּלֵּג: עקל הוא מקום בתוך הספינות אשר מתקבץ בו המים שמזדלגין מבקיעות הספינות (פי' המש' להרמב"ם, מכשי' ה ז).

*זַלְדְּקָן[1], ש"ז, —מי שזקנו דל, קטן, מעט השער: אני יודע שלא תעשה (האשה) לי כשפים מעולם מפני שבעלה הראשון זלדקן[2]) ואני עבדקן (א"ב בל כ"ס ה). זלדקן ועבדקן אל תהי מהם כי לא תדע מה נגזר עליך (שם ז). והנולד בפנים השנים יהיה אדום וקצר קומה וזלדקן ויש סימן שחור בעיניו (ראב"ע, ראש' חכמ', כ"י פריז). מהזולדקן הדעת בורח, הזקן בשיגדל השכל פורח (עמנ', מחכ' יא). פורח השכל בשיגדל הזקן, בורח הדעת מהזולדקן (שם).

*זִלּוּג, ש"ז, — שה"פ מן זָלַג: ענייך בבואם לדינך אל תועם, שימה בנאדך זִלּוּג דמעם (סלית' יוה"כ, אחכת).

*זִלּוּף, ש"ז, — שה"פ מן זִלֵּף: יין גמי ראוי לזילוף (פסח' כ:). חבית של יין של תרומה שנטמאת וכו' תעשה זילוף (שם). לאכלה ולא לזילוף (כ"ק קב.). יולו בשמיו זה זילוף (מד"ר במד' יג).

זָלוּת, זֻלּוּת, זוּלוּת. ש"נ, — סגולת מה שהוא גבוה ושפל, baseness ; bassesse ; Gemeinheit: סביב

---

[1]) מלה מרכבת משתי מלים ארמיות, זל דקן, ועי' הערה לקמן. — [2]) בארמ': זלדקן, וילדקן, הובא בשם בן סירא: דכתיב (בספר ב"ם) זלדקן קורטמז עבדקן סכסן (סנה' ק:), ובכ"י דלדקן, זילדקן,-ועוד, ופרש"י: מי שזקנו דקה וחלושה. ובירוש' (מגי' ד מה ג, העג' ד סו:) רב חונה הוה מעבר זלדקן.

רשעים יתהלכון כרם זֻלּוּת[1]) לבני אדם (תהל' יב ט). — ומצוי בספרות במשמעה זו: ואין בהם מעלות מדות ולא מעלות שכליות וכל עניניהם נוטים אל הכפירה ואל הזוללות ויוצאים מכלל מין האנושי (תגמ' הנפ' כ ג). כי הייתי זוללה לשון זול בלומר כי הייתי זוֹלוּת לבני אדם (פי' איכ' לר"י קרא). גש הלאה רם זְלוּת חרפת הארץ (יל"ג, משל' א כג). — וכמו זול: ובענין הזולות והיוקר יראה דלא משערינן בסחורות (מעשה חייא יז).

***זֻלּוּת**, ש"נ, —כמו זִלּוּת, א) במשמ' זול: כל זלות שער זבורים בני אדם (הלכ' פסוק', קדוש'). וצופה עניני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזלותם עולתם וירידתם בכל קצוי הארץ (חו"ה, חשבון הנפש ג). טעות שאינו בא בזלות המקח אלא שהטעה בחשבון (תוס' כתוב' לח:). —ב) במשמ' שפלות: ויבין גדולת הבורא ועצמתו ואמתותו ורוממותו וישכיל קטנות ערך נפשו וזעירותו וזלותו ואח"כ יכיר רב טוב הבורא עליו וגודל חסדו עמו (חו"ה, ההכ' ס' ג). ועזבו עניני עולמם והנהגת גופיהם בלכותם ומחשבותם והתעסקו בהם כחושיהם הגופיים בעת הצורך והדוחק מפני זלותו (של הגוף) אצלם וקלותו בעיניהם (שם ז). ולולי הנדבה גברה יד הזלות, ושכנו הנכבדים בשפלות, ורמה יד אנשי הכילות (תחכמוני מכ). הוא (היחם) מחסה כזב, הוא יחם גאות הסכלות, המעותד אל שבר וזלות (אגד' המוסר לר"ש אלעמי). ומי יבטח על שתיית היין וישכה נח, ומי ידע זלות הזמן ויחיה לו ריח ניחוח (עמנ', מחב' י). הסכלות והעצלות אחי הדלות, הגאוה והכילות תחלות השפלות, לצנות ותפלות אחות הזלות (מראה המוסר ככ). כי אשב כחשך בגלות, ה' אור לי בימי משיח בלי דלות וזלות (האשכול לר"י הלמי שסד). בימי אבילות דלות זלות הגליות המרים והקשים ריקים בקוקים בלוקים מחוקים גדושים ולא מתוקים (חוק אמונ', הקד' תלמ' המחבר). ומזה נקראו הצלמים גלולים לזלותם ולטנופם (רד"ק, שרש גלל). ועונות אבותינו בארך הגלות הזלות והדלות (יפ"ר מקנדיה, הקד' מעין גנים).

[1]) כך ברוב הספרים, ובקצת ספרים זִלּוּת, ולפי תרגום השבעים היתה במקום הוה איזו מלה אחרת. עכ"פ אין ספק כי הנוסחה משובשה, והמלה זלות לא היתה בודאי בלשון בלל, אך כבר השתמשו בה הרבה הסופרים בכל הדורות.

זל"ז, — ר"ת: זה לזה, זו לזו.

***זִלְזוּל**, ש"ז, — שה"פ מן זִלְזֵל: על חטא שחטאנו לפניך בְּזִלְזוּל הורים ומורים (ודוי יוה"כ, על חטא).

זַלְזַל, ש"ז, מ"ר זַלְזַלִּים, — ענפי הגפן: כי לפני קציר בתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הַזַּלְזַלִּים במזמרות ואת הנטישות הסיר התז (ישע' יח ה).

***זִלְזֵל**, פ"י, —זִלְזֵל בדבר, חשב את הדבר לא חשוב, התיחס אליו כרגש של בוז, verachten, gering-schätzen; mépriser, dedaigner; despise, treat lightly: דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן (ברכ' ו:). המזלזל בנטילת ידים והמספר אחר מטתן של ת"ח (שם יט.). רבותי מפני מה אתם מזלזלין בטבילה זו (שם כב.). א"ל דבי חייא לרבי ובו' לא תזלזל בנשיאותך (חגי' ה:). לפי שזילזלה (רחל) בצדיק לפיכך אינה נכנסה עמו בקבורה (מד"ר בראש' עב). מזלזלים הן בבני השפחות וקורין להם עבדים (שם סד). כיון שראה הב"ה שהן מזלולים בו (בפנחס) התחיל מייחסו (שם ויקר' לג). רוב אנשי זמננו זה אשר זלזלו בחכמת מצות האברים (הקד' חו"ה). —ואמר הפיטן: יוקש למישור וחטא ועון להקליע, יקר לְזַלְזֵל בכל תושיה להגליע (סליח' מנח' יוה"כ, אורח לדקה). —ובמשמ' יעשה זול, הפחית מהמחיר: זה שאומר ב' מזלזל שני סלעים ומחצה משויין וזה שאומר מנה מעלה בדמים שתי סלעים ומחצה (רש"י ב"ב קז:).

— פע', *זֻלְזַל, —זלזלו בו: אחי בני אמי חדה אפם בי וְזוּלְזַלְתִּי בעיניהם מפגי דודי אשר נתרחק וישימוני נוטרה לשמור כרמים (דשכ"ס, שה"ש א ו). — ובינ' מְזוּלְזָל: אם אדם מזוולזל הוא שאינו מתבייש לרכוב בעיר (טור, מכיד' קלו).

— נתפ', *נִתְזַלְזֵל, — נעשה בזול: נתזלזלו כפחות מה שאמר (ערוך, ערך רגע). — ונִזְדַּלְזֵל, נתבזה: מיום שחרב בית המקדש שינו בושו חברים ובני חורים חפו ראשם נזדלזלו אנשי מעשה במעשיהם (מדה"ג, ויגש). ת"ח המגדלזל בפני ב"א ובו' ונמצא ש"ש מחולל על ידו (רש"י אבות ד ד). שאין דרך תלמידי חכמים להזדלזל לפני עם הארץ (רמב"ם, שבנ' ז ו). אשת חן של לוה תתמוך כבוד ולא תערב לו מפני הכבוד כל תזדלזל בב"ד (ר"מ אלשיך, משלי יא טו). ידי יודעי תורה נזדלזלו וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא נמאסו (שו"ת חת"ס, חו"מ קפב). —*וְהִזְדּוּלְזַל:

חשבוזהו למתהולל, וסר מרע משתולל, ויהי בעיניהם מזדולל (ספ' המוכר לר"ז בן סעד' ד, כ"י תימני).

***זלח**[1]), ממנו *זֻלַּח, *זָלַח.

***זֶלַח**, ש"ז, מ"ר זְלָחִים, — דבר, בפרט בריח טוב, שמזים וזורקים בבית ובדומה: לאכל ולא לעשות ממנה זגחין[2]) ולא לעשות ממנה מלוגמא (כפרה ככר א א). אין מולחין את הבית בכל מיני זלחין (תוספתא' שבת יז ג).

***זָלַח**,—א) פ"ע, זָלַח השדה וכיוצא בזה, נמלא מים: פועלין (שהלכו) לנבש ומצא: שדהו זלחה נותן להן שכר הליכה וחזירה (ירוש' ב"מ ו י ד). — ב) יוצא, מרעיף ומניף בשמים ובדומה: רוח צפון ורוח דרום מכבדות וזולחות[3]) כל בוסמני גן עדן ונותנים ריחם (מד"ר במד' יג).

— פע', *זִלַּח,—שפך או זרק מים על הארץ כדי להרביץ את האדמה וכדומה, ausgiessen, sprengen; verser, arroser; to shed, sprinkle: אין מזלחין את הבית בכל מיני זלחין (הוספתא שבת יז ג). מותר המת בונין לו נפש על קברו או יזלח לו זלח בפני מטתו (שם שקל' א יב).—ואמר הפיטן: בליות מתפלחים, לחצים משתלחים, ועיניהם מְזֻלָּחִים, כמים המוגרים (סליח' מוס' יוה"כ, אלהי העברים).

—פע', *זֻלַּח, — שולחו אותו: אם יזולח על אבר ברי יעורר עקיצה (קאנון, לוח הסמים, תנדקוקא).

***זְלִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן זָלַף: זליפתן של כלים טמאין אוסרתן (ע"ז לג.).

זלל[4]), ממנו לפי דעת קצת זולל, ב.זָלַל.

א.זָלַל[5]), — קל אינו נהוג.

—נפע', נָזֹל, נָזֹלּוּ,— נָזֹל ההר ובדומה, נזדעזע: לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נָזֹלּוּ[6]) (ישע' סג יט, ושם סד ג). — ועי' נזל.

ב.זָלַל, — קל אינו נהוג.

— פע', *זִלֵּל,—כמו זִלְזֵל: בכשפיו הללו, ובקסמיו חללו יום העמיד וְזִלְלוּ, שמש הדמים וזלזלו (ר"א קליר, אז קולך).

— פע', *זֻלַּל: ההוללה זוּלְלָה חוללה וכסותה פרועה ונזרת כמו דוה ונטמאת בצרועה (סליח' יוס ז, אפס הוד).

— הפע', *הִזְלִיל,—כמו זלזל: בושר המול ולא הִזְלִיל ומדרכיך לא סר (רכע"ג, עבודה).

***זָלַם**[1]), פ"ז, — בוז ודפי: ואל תבחר בכל יקר יעלם, ואל רעו בעין לענ וזולם (דיני ממונ' לרה"ג).

זלעף, ממנו זַלְעָפָה, *זִלְעֵף.

***זִלְעֵף**, פ"י, — זִלְעֵף את פלוני, פעל בו בזלעפה: קדוש בהביטו לבל תופר ברית טל, זִלְעֵף רוח לילד ונפשו נטל (ר"א קליר, תפי' טל, תחת אילת). זבות עקוד מור, אין רחמים לבמור, זִלְעֵף בשר חמור. צרור המור (יוצר ב פסח, אפיק רנן). חנמל ברד ורשפים, זִלְעֵף בעלי כשפים, קרמו ברעו בשופים, עפר ארץ שואפים (יוצר שבכ"ג, תי וקים). פסח זילעף במכתב שונן, מתנה מצרים בעמוד אש וענן (מתו' ויעלי, מעד' ליל אחרון פסח, ויושע).

— פע', *זֻלְעַף,—שזלעפו אותו: אלהי זלעפתי עת דרשתיך, זעתי ונעתי עת בי שחרתיך, זכרתי וחלתי יום זכרתיך, זאת זכרה לי אלהי (רסג"נ, סתר' יוה"כ. ארץ אכסיל). שמעו עמים וברתת רופפו, אז פלילמו ברעד זֻלְעָפוּ, תפל צוחה עליהם ויחדיו יסופו (יוצר ז' פסח, ויושע אל). חלפה הדת ונפלו פנרים, וזֻלְעָפוּ וזועמו מובסים ומוגרים (סליח' תענ' אסתר, כמתי מספר). וזֻלְעָפְנוּ על חטאותינו, חולחלנו על רוב פשעינו (סליח' ליוס ג, אפפונו).

זַלְעָפָה[2]), זל', ש"נ, מ"ר זַלְעָפוֹת, זַלְ', סמי' זַלְעֲפוֹת. — חם עז, כמו של רוח קדים וכדומה, Glut, feux violent; heat, בהשאלה, מהרעב: עורנו

---

[1]) כך גם בארמ': זילחא דמיטרא (מגי' כח:). בסור' זלח, בערב' דַאלַח a), ענן נותן הרבה מים.

[2]) בקצת נוסח' זלפין. — [3]) בנוסח' זוחלות. וכן בילקוט שה"ש תתקפח. אך אין כאן מקום להפעל זחל ודבר ברור הוא שצ"ל וזולחות במקום זוחלות, וכבר הגיהו כך החכמים.

[4]) בערב' ד"ל b), היה קל, לא נכבד, שפל.

[5]) בערב' זלזל c).

[6]) כבר גזר ריב"נ שגם זה מן נזל ולא זלל ודגש הלמד הוא מפני שהוא מעמד ולא להבלע הכפל. ועי' נזל.

[1]) בסור' זלם מעקל, ובהשאלה עון, אשמה. בערב' זַלַם a) שנה, טעה, והעקר ט'לם b), חמס, עריצות. ועי' ערך עלם.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. יש אומרים כי עקרה

a) دَالح b) زلّ c) زلزل

a) زَلَم b) ظلم

כתנור נכמרו מפני זַלְעֲפוֹת[1] רעב (איכה ה י). — ושל הרוח: ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זִלְעָפוֹת מנת כוסם (תהל' יא ו). — ומפני כעס וחרון, בחבור עם רעדה: זַלְעָפָה אחזתני מרשעים עזבי תורתך (שם קיט נג).

*זלף[2]), ממנו *זִלּוּף, *זְלִיפָה, *זֶלֶף *זַלָּף.

*זָלַף[3]), פ"ע, — כל מה שמזלפים: ואין עושין אותו (את היין של תרומה) זלף (תוספתא תרומ' ט יח).

*זִלֵּף[3]), פ"י, — זִלֵּף משקה מכלי וכדומה, שפך לאט לאט, טפות טפות: זולף (את הציר של זיתי הכבש) וגומר וגף בדרכו (מו"ק כ א). שלא יהיו מעכבין אותו בשעה שהוא זולף את המים (פרה ז ח). הזולף את הכור וכו' כזמן שהוא זולף בכל אחת ואחת (מהחביות) אבל אם היה זולף במחץ וכו' (טהר' י ז). זלף את המים ונמצא קדוש מלמטן (פרה ו ג). במשמרת זו של יין שקולטת את השמרים וזולפת את היין (רש"י אבות ה טו). הזולף מים מן המעיין בידיו וברגליו ובחרסים ונתן לתוך החבית (רמב"ם פרה אדומה ו ח). —ויודמעות: דמעות כתנין וזלף, עוללי אשר טפחתי בעלף, איך גזו מני בחלף (קינ' לת"ב, אז בהלוך). —ועומד: מי שדמעיו זולפות תמיד (רמב"ם ביאת המקדש ת ו). — ופעול: ענה זְלוּפַת בושם לפחת, חן וכבוד נמשחת, ולמלוכה נצלחת (הושע' יום ד, ענה אומה).

— פִּע', *זִלֵּף, — כמו הקל: מרחיצין את הקטן בין לפני המילה ובין לאחר המילה ומזלפין עליו ביד אבל לא בכלי (שבת יט ג). כיצד יעשה יזלף עד שהוא מגיע לספוג (פרה ו ג). פעמים שאדם הולך לכרמו לידע אם הגיעו ענבים לבצירה או לא ונוטל אשכול ענבים למוחטו ומזלף על גבי ענבים (שבת יז.). ומזלפין מי שליא על גבי ולד כדי שתריח ריחו ותרחם עליו (שם קכח:). מזלפין עליו (על הילוד) ביד אבל לא בכלי (שם קלד:). שאדם עשוי להסתפק סאתים מים בכל יום בארבעה אמות אדם רוצה לזלף; פחות מארבע שופכן (ערוב' פח.). אין מונעים לא שמן ולא חמין מעל גבי המכה בשבת ולא עוד אלא שמזלפין חמין על גבי המכה בשבת (מד"ר כרא' פ). ומותר לזולף מים על גבי הקרקע ואינו חושש שמא ישוה גומות (הרמב"ם שבת כא ג). חגבים יבשים שמזלפין עליהן יין אסורין וכן אם היו מזלפין עליהן חומץ (הוא, מאכ' אסור' יז כד). — ועומד: וברודורין אעפ"י שהיין מזלף עליהן מותר (ע"ז נט:). גול יגלה לפניך ישפך וְיִזַּלֵּף, גם בפורפרך מלא גויות יגלף (סלית' מוס' יוה"כ, אלהים).

— פֻּע', *זֻלַּף, מְזֻלָּף: מזולפת (המטה) ומליאה טפין טפין (ר"א בדרשי, חות' תכנ', רענן).

א. זִמָּה[1]), ש"נ, ג"ר זִמּוֹת, — כמו זָמָם, מה שאדם זומם ומתכוון לעשות, לטובה ובפרט לרעה, Vorhaben; projet; purpose, design: ימי עברו זִמֹּתַי[2]) נתקו מורשי לבבי (איוב יז יא). וכלי כליו רעים הוא זִמּוֹת יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (ישע' לב ז). זִמַּת אולת חטאת ותועבת לאדם לץ (משלי כד ט). — ואמר בן סירא: (עזרהני) משפתי זמה וטפלי שקר ותצי לשון מרמה (ב"ס גני' נא ה). —ואמר הפיטן: שקר כהעידם יוממו בפרושים, תעשה למו כִּזְמּוֹתָם להאשים (יוצר כ שבוע', אמרי כזב).

ב. זִמָּה[3]), ש"נ, מ"ר זִמּוֹת, — תועבה, בפרט של זנות[4]), Unzucht; fornication: ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה שארה הנה זִמָּה הוא (ויקר' יח יז). אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זִמָּה (שם יט כט). ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זִמָּה הוא באש ישרפו

היא זעף בהוספת ל. ועי' הערה שלקמן. — [1]) אמר מנחם: דבר הלמוד מענינו פתרונו כמו שער קטב. ע"כ. ריב"ג הזכיר מלה זו ולא פרשה. ראב"ע הסכים למנחם. אך רש"י אמר: ולעפות לשון שרפה. ובמשמעה זו פרשו כל החרשים והביאו סמך לדבר שבערב' מצויה מליצה زلز; אש הרעב: נאר אלג'וע.

[2]) דומה לזולח, עי"ש.

[3]) דומה לזולח, זלח, עי"ש.

[1]) מן זמם, עי"ש. — [2]) פרשו רוב המפרשים במשמ' זמם ומחשבה אעפ"י שיש לפקפק בדבר.

[3]) לא נתברר מקור מלה זו במשמעה הזאת. קצת החכמים גוזרים מן השרש הערבי ד'ם[a]) במשמ' גנה דבר. וי"א שנתחלפה במקום זנה. וגם זה אינו מחוור. — [4]) ופרשו בדרך דרש ואמרו: שצר (הקב"ה) צורת העובר בדמות הנואף וכו' ולפיכך נקרא זמה לפי שהן כופרים שניהם ואומרין לא עברנו עבירה והבריות אומרות אם כן זה מהו (מד"ר במד' ט).

---

[a]) ذَمّ

אתו ואתהן ולא תהיה זִמָּה בתוככם (שם כ יד). כי עשו (אנשי הגבעה במעשה הפלגש) זִמָּה ונבלה בישראל (שופט' כ ו). זִמָּה עשו בתוכך ערות אב גלה בך וכו' ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש את כלתו טמא בְזִמָּה (יחזק' כב ט-יא). כבוא אל אשה זונה כן באו אל אהלה ואל אהליבה אשת הַזִּמָּה (שם כג מד). נאפיך ומצהלותיך זִמַּת זנותך על גבעות בשדה (ירמ' יג כז). ותפקדי את זִמַּת נעוריך בעשות ממצרים דדיך (יחזק' כג כא). והשבתי זִמָּתֵךְ ממך ואת זנותך מארץ מצרים (שם כז). והשבתי זִמָּה מן הארץ ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כְּזִמַּתְכֶנָה (שם מח). מרבה שפחות מרבה ז מ ה מרבה עבדים מרבה גזל (אבות ב ז). שהבטלה מביאה לידי ז י מ ה (כתוב' ה ה). נמצא בה דבר ז י מ ה או שאינה ראויה לבא בישראל יכול יהיה רשאי לקיימה (ספרי, תצא רלח). חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה ואהבו את הגזל ואהבו את הז י מ ה ושנאו את אדוניכם (פסח' קיג:). ברזילי הגלעדי שטוף בז י מ ה היה וכל השטוף בז מ ה זקנה קופצת עליו (שבת קנב.). אלהיהם של אלו שונא ז י מ ה הוא (סנה' קו.). כך היו אומרים נמות הזכרים ונקח הנקבות לנשים לפי שהיו המצריים שטופים בז מ ה (מד"ר שמות א). אמר הקב"ה על הכל אני כובש ועל הז מ ה אני כועס (שם במד' ט). ואמרו בני ישראל להרגה (את דינה) שעכשיו יאמרו כל הארץ שיש בית ז מ ה באהלי יעקב (פדר"א לח). — ואמר הפיטן : חבול טמאת שרץ, גן נעול השרץ, שתוק אסוף הפרץ, זִמָּה ספק ארץ (יוצר שבת א תנוכ', אין צור). יהר ליץ והעמיד מסלה, טבוס בחורי בְּזִמָּה סלה (יוצר שבת זכור, תמימים).

***זִמָּה**, ש"נ, מ"ר זִמּוֹת, כנ' זִמָּתִי, — כמו א.זִמָּה : ומה פשעי אם ז מ ו ת י [1]) עברו פי ואשר המה לי לבי לא טמנתי בחבי ולא זכרתי בחפוי כי שגגת תלמיד כמוני עולה זדון (ר"ש גלוק, אגר' ליעקב כיק).

***זְמוּם**, ש"ז, — כמו ב.*זָמָם : ויבא האיש הביתה התיר ז מ ו מ י ה ם (של הגמלים) (מד"ר בראש' ס).

***זְמוּן**, ש"ז, מ"ר זְמוּנִים—בה"ס מן זִמֵּן: חיה שקננה בפרדס אינה צריכה ז מ ו ן (כיל' כה.). הזמינו לבית המרחץ מהו ז י מ ו ן מועיל או אין ז י מ ו ן מועיל (נדר' ז.). ואומר לה בפני עדים בשרים תהא לי מקודשת בטבעת זו כלומר תהי לי ולא לאחרים מזומנת ומוכנת וכו' וזה הז מ ו ן שתהי מזומנת לי יהיה כדת משה (אבודרהם, ברכת אירוס' ונשואין). — ובר׳חניות : אך הויתם וחבורם וה ז מ ו ן להם צריך בזה אל ידיעה שלימה מפורשת תכלית הביאור מאת האלהים (כוזרי א עט). והם הז י מ ו נ י ם החושיים אבל הז י מ ו נ י ם הנפשיים והם סודות התורה למי שידעם והתחכם בהם הם מועילים מביאים הטוב ודוחים הרע (שם ה כ). — ובעניני הדת, *זִמּוּן וברכות, ברכה בזמון : ב' חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לז מ ו ן (ברכ' ז ה). בעשרים נחלקין ובלבד שלא יהא בהן אחר שהפטיר את עצמו מן הז י מ ו ן (תוספתא שם ה יט). ברכת הז י מ ו ן מן התורה שנא' ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הז י מ ו ן (שם ז-ו א). עד היכן ברכת הז מ ו ן רב נחמן אמר עד נברך (גמ' שם מו.).

***זָמוּר**, ש"ז, —בה"ס מן זָמַר: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וז י מ ו ר מניין לניכוש ולעידור ולכיסות (מו"ק ג.). מקרסמין מלשון קירסמוה נמלים והיינו ז י מ ו ר אלא שלשון קירסום באילן וז י מ ו ר בכרם (ר"ש שבי' ב ג).

זְמוֹרָה[1]), ש"נ, מ"ר זְמוֹרִים, זְמוֹרוֹת, — א) שְׁלֻחָה ארכה דקה של הגפן, Weinranke ; sarment : shoot of a vine : ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זְמוֹרָה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (במד יג כג). על כן תטעי נטעי נעמנים וּזְמֹרַת זר תזרענו (ישע' יז י). הַזְּמוֹרָה אשר היה בעצי היער (יחזק' טו ב). כי בקקום בֹּקקים וּזְמֹרֵיהֶם שחתו (נחום ב ג). אין תוחבין ז מ ו ר ה של גפן לתוך האבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו (כלא' א ח). ז מ ו ר ה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת (שבת יז ו). ולא (נוטעין) ז מ ו ר ה בין שתי קורות שתיבלע ביניהן (תוספתא כלא' א י). מעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שנעץ ד' קונדיסין בארבע פינות השדה ומתח ז מ ו ר ה עליהם (ערוב' יא.). כשם שחולקין ביין כך חולקין בז מ ו ר ו ת ובקנים (ב"מ ט א). גמל טעון פשתן או חבילי ז מ ו ר ו ת (ב"ק ו ו)

---

[1]) לפי הכתוב זמתי בל יעבר פי. עפ"י פרוש המפרשים. ועי' זָמֹת.

[1]) עי' שרש זמר, והיא מלה עברית ואין לה

חבילי זמורות יטלטל (בשבת) מפני שהוא מאכל לפילין (שבת קכח.). ונקיף לה חבילי זמורות ונקלה (פסח' עה.). הביאוהו (את ר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע"ז יח.). הנותן מעות לבעל הכרם על השריגים ועל הזמורות לכשיכרתו וכו' צריך להפך בהן בשהם מחוברים שנמצא כקונה אילן לזמורותיו (רמב"ם מלוה ולוה ח ו). — *בת הַזְּמוֹרָה, היין: בני תבל עדנים תאכילם ויינקו בה שדי בת הַזְּמוֹרָה (ר"י חריזי, סענק ג). — ובמנהגי ע"ז בימים הקדמונים: וישבו להכעיסני והנם שלחים את הַזְּמוֹרָה[1]) אל אפם (יחזק' ח יז). — ואמר הפיטן: הלכה ממפתן לחצר העורה, וראתה שולחים אל אפם הזמורה, ונאמה את פני מהם אסתירה (קינ' לת"ב שכינה לועקת). קט ושן חרק, ונאצות שרק, וּמְוֹרָה באפו הדק, וחרבו הבדק, למילה פרק, ובלפי מעלה זרק (יולר שבת זכור, אן קולן). — זכור יי' את יום זבולך, המתגאים ונואמים פה מה לך, השולחים זְמוֹרוֹת באף לחללך (שם, אלהים אל דמי). בת גבודתיך איפא יודע ובמה, לשולחים זמודות אף פעמים כמה ובמה (סליח' יום ז, אפס הוד). — *בעל הַזְּמוֹרָה, פקיד במלכות רומי לפנים שהיה נושא חבילה של זמודות בידו להלקות בהן את הנדונים למלקות, Lictor: הדבר דומה לאחד שקילקל בעיר מסרו לבעל האנמו וחבשו והיה קשה מבעל האגמון מסרו לבעל הזמורה וחבשו והיה קשה מבעל הזמודה מסרו לבעל הרצועה וסטרו (ירוש' סוט' ט כד:). אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבדיה אגמון וקטמון ובעל זמורה (שבת קמה:). משל לבעל הזמורה שהיה מהלך בחוץ והזמורה בידו אמרו אולי שהזמורה בידו לא היה מתכבד שמע המלך ואמר לו העבר הזמוֹרה ממך וצא לחוץ וכל מי שאינו שואל בשלומך אני נוטל את ראשו (מד"ר שמות כא). —*נתן לו זמורה: משל למלך שהיו לו עבדים הרבה ורצה לעשות אחד מהן בן חורין וליתן לו הזמורה (מד"ר במד' יח). — ב) *בהשאלה, אבר הזכרות, männl. Glied; membre virile; membrum v.: זה עמלק שנתגאה על הקב"ה בחידופיו ובגידופיו ובזמודה[1]) שהיה נוטל זמורתם[2]) של ישראל וזרק כלפי מעלה ומחרף ואמר בזו בחרת (פסיק' רבתי ז). — ג) *כיחה וניעה שמוציאים מהגרון או מהאף, Auswurf; crachat; saliva: חכך בגרונו והוציא הזמורה[3]) (פסיק'

אחות בשאר הלשונות. — [1]) אמרו המפרשים החדשים כי הכונה בדבור זה למנהג הפרסים הקדמונים עובדי השמש שבשעת תפלתם להשמש היו מחזיקים בידיהם בדצמן, שהוא אגודה של ענפים, קצת דומה לאגודת שלשה המינים של היהודים בחג הסכות. וקצת החדשים פרשו זמורה זו במשמ' המשאלה אבר הזכרות, עי' לקמן, אך תמוהה השליחה לאפם. והנה בספרי (דבר' קעב) מנו פסוק זה בין הפסוקים שכנה הכתוב מפני הכבוד, ונראה שר"ל כי הכתוב בעצמו, או הנביא בעצמו אמר לאפם במקום לאפי. אך המסורה (לחם במד' וכהן) מנתה לאפם בין שמנה תקוני סופרים, ואעפ"י שכבר אמרו גדולי הרבנים שאין הכונה בתקון סופרים שהסופרים נגעו בעצם נוסח הכתוב ושנו בו איזה דבר, אלא שהסופדים פרשו שכונת המקרא היתה לא ככתיב, בכ"ז אין ספק כי המסורה נתכונה באמת שהסופרים תקנו הנוסח. ועל כל פנים בין כך ובין כך נראה, כי המעשה של שליחת זמורת היה נחשב אצלם לדבר בזוי ומתועב מאד, עד שהיה ראוי בשביל זה שיכנה הכתוב בעצמו או שהסופרים יתקנוהו. ואעפי"ב רגלים לדבר, שבעלי התלמוד בעצמם עוד לא פרשו דבור זה במשמעה הגופנית שיחסו לו אחרי כן, הואיל והם השתדלו להוכיח שהאנשים עשו מעשה זה בדרך דרש ואמרו: ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם כלפי מערב מה תלמוד לומר אחוריהם אל היכל ה' מלמד שהיו מפריעין עצמן ומתריזין עצמם בלפי מעלה וקאמר נביא מי שעשה הרעה הזאת בישראל ימות על מיטתו, ע"כ, ואלמלא היו שומעים דבר זה בגוף בהדבור שולחים הזמורה לא היו צריכים להבריח זה מלשון היתרה שבכתוב. ולא ידוע איזה מעשה מתועב שמעו בעלי התלמוד בהמלים שלחים הזמורה וכמו"כ אחריהם עד מנחם בן סרוק, שבמחברתו אנו מצאים בפעם ראשנה שיחס את המעשה שלמדו בעלי התלמוד מן ואחוריהם קדמה להמלים שולחים הזמורה, ואמר: והנם שולחים את הזמורה אל אפם דבר דופי וקלון הוא לפרוש השוה ריח מקטרתם וכעס קרבנם וניחוחם למלאכת תופי נקבים ואחוריהם אל היכל יי' יורה על הענין, ע"כ. וכן ריב"ג כפרוש: והנם שולחים את הזמורה אל אפם ר"ל הקול היוצא מן האדם מלמטה והוא כאשר אמר עליהם ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטרת עלה דמה העהר ההוא העולה מקטרתם לריח היוצא מלמטה לבער מעיהם ולגנות קטרתם. ע"כ. וכן רש"י: והנם שולחים אל תוטםם את ריח רע של זמורה שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת. ע"כ. וכן רד"ק: והוא עטוש מלמטה. וכן שאר המפרשים. ועפי"ז השתמשו בדבור זה במשמעה זו הסופרים. — [1]) פרשו המפרשים במשמ' אבר הזכרות, אך יש מקום לפקפק בזה. — [2]) בנדפס וברותם בכף. — [3]) כך פרש הע"ך, אבל גם כאן

דר"כ, זכור). — ד) ישלח הומירה לאפו של פלוני, התריז [1]) : משום שדוחקות הרוחות בבטנו משלחת ז מ ו ר ה וכו' מיד מתחלחל ומתמלא בטנו רוח ומשלח ז מ ו ר ה (ערוך, ערך תרז). ויפול על הנשוך (מעקרב שלוח ז מ ו ר ו ת בל שכן אם תהיה הנשיכה באברים השפלים (קאנון ד ו ה ג). בי לא אמרו רק לגבי שובבת חיקו בקירוב בשר וישנה עמו בטלית א' שויעתו והבלו מעלה עשן כנגדה ו ז מ ו ר ת ור אל אפה (שו"ת מהרי"ט, אה"ע טו). — ובמשמ' ימאס בו, בעט בו : בני הבל עדנים תאבילם ויינקו בה שדי בת הזמורה, ובסוף תחשף להם קלונה וגם תשלח לאפם הַזְּמוֹרָה (ר"י תריוי, הענק ג). — ובמליצה במשמ' עשה מעשה מגנה: הסתבל בעין השבל בצחנת בסולת מאוסף, הטמון בחובך עם מימי ביסך, השולחים ה ז מ ו ר ה אל אפך להבעיסך (אגר' המוסר לר"ש, אלעמי). שלחו ז מ ו ר ה אל אפם בזמרי לעיני משה ולעיני כל העדה (מנח' קנא' לאבא מארי ג). מנתקים מוסרות האמונה דרכם בגיא שולחים את ה ז מ ו ר ה לאפם ותוסמת היא את העוברים (שם מז). עמוד על גבולך עד יתברר לך הדבר בשמש אם ישלחו הם ה ז מ ו ר ת אל אפם (שם לו). גידי לחייך חרים במזמרות, ושפתיך בלשון הרע מומרות, בידך החזקה תברות הזמורות, ולנגד אפיך תשלח ה ז מ ו ר ו ת (תוכח' מוסר, עזרא הבבלי, תתפאר).

זִמְזוּם[2]), ש"ז, — קול שאון שמשמיעים קצת בע"ח בבנפיהם, במו זבובים, יתושים, ובדומה, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

זִמְזֵם[2]), פ"ע, — השמיע קול ומזום, זִמֵּם הזבוב, זִמֵּם היתוש, נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו בספרות החדשה.

זַמְזַם[3]), ש"ז, — מין חליל : שים על לשונך הרע וממיך, ולא תתעה אחרי קולות זַמְזַמֶּיךָ (תוכחת מוסר, עזר' הבבלי, הגאוה). תרבה לשקר עדות וזממיך, ועל במותי תרקד בְּזַמְזַמֶּיךָ (שם יד).

יש מקום לפקפק. — [1]) עי' למעלה הערה להבתוב והנם שלחים הזמורה.

[2]) הברה מחקה הקול, ובן בערב' ומזם [a]), וי"ם בי העם ומזמים שבמקרא נקרא בך על שם קול דבורם הזר.

[3]) בארמ' : קלא דומזומי (עירו' קד.), ופרש הערוך חליל.

[a]) زمزم

א. **זָמִיר**, ש"ז, — הזמן שבו זומרים ובוסחים את הגפנים :Beschneiden; émondage; pruning of vines בי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו הנצנים נראו בארץ עת הַזָּמִיר[1]) הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב יא-יב).

ב. **זָמִיר**, ש"ז, סמי' זְמִיר, מ"ר זְמִירִים, — א) קול ומרה, Gesang ; chant ; song : בחרב בציון שאון זרים הכניע חרב בצל עב זְמִיר עריצים יענה (ישע' כה ה). — ואמר המשורר : בינות ערוגות שב ימי ניסן, עת יעלה נִצָּן ורם ניסן, ועלוז עלי זְמִיר לקול אמיר, גם שיש להוד הציין והסנסן (ר"י חריזי, תחכמ' ה). לשבת בין מעיינות המים תחת צללי האילנות לשמוע ז מ י ר העופות ושריקות רינונם (רש"ט פלקיירא, ספר מבקש ט). ויהי בשמוע בעל הגן את הצפור שמח מאד עד בי חדל לספור וחשב בי מצא מציאה גדולה וחמל עליו חמלה וישמר את השבועה לבלתי יהרגהו ויעמד בבריתו וישלחה ויעף הצפור בקול ז מ י ר ויעל לו בראש אמיר (בן המלך והנזיר כ). חמסי על זמן בוגד יצודד בני מוסר ויפילם במשמר, וימשילם לצפור בהטיבו ז מ י ר ו יתנו אותו במשמר (שם ה). לבו נא ז מ י ר י לבית הצביה, ועל בל שפאים תלו נא תלונה (עמנואל מחב' ג). בתי ז מ י ר ך הזמן והב יצף (ר"י פרנבים, סקל' מתק שפת'). טרם יצרך אל בבטן אמך בך משמי קדשו ז מ י ר הופיע (שם). ואומרה הם ז מ י ר י למה תחלל חלילי, חדל להשביל להטיב חדלי ומי לי לגאלי (שיר התלונה לר"ש כונפיד). המולת עלה נדף מרוח צח הנושב בין העפאים ז מ י ר צפרים ושריקות הערים (א' מפו, אה"ל ד). ובמו השחר עלה בא הרוח ויגע בנבל ויתריו המו, ובעינים דלו למקור אור ורוח ישב המזמר ו ז מ י ר י ו זרמו (יל"ג, אדו"מ יב). — ואמר הפיטן : קול תור בארצינו נשמע עת ה ז מ י ר י ם הגיעו, בבבי שרפים ובדמע חשמל וחיות הזיעו (רני ושמחי, פיוט, סיני מאור). — ב) ישם עוף מנעים זמר : ואמנם ה ז מ י ר בעל הלשונות ובעל הנגינות הוא זה העומד על ענף האילן קטן הגוף קל התנועה טוב הנגון (אגר' בע"ח, ר' קלונימ' ב ז). ויקם או נגיד העופות הבלתי דורסים והוא ה ז מ י ר ויאמר אמת הדבר במו שאמרת אתה האדם (שם ה יא). ובן יעשו העופות הדורסים והסנוניות ו ה ז מ י ר י ם וזולתם יאבלו הארבה והרומים להם (שם ג יב). מרורת

[1]) י"מ זמיר זה במשמ' ב.זמיר שלקמן.

הזמן תמתיק זמירי, ומסגרו יבשם קול זמירי[1] (ר"א גלרסי, חות"כ, חרב מתהפכת). יהיה נא הסוס לשופט אמר העורב אל הזמיר ויוכח ברוח מבינתו מי מאתנו מטיב נגן (דביר לרמח"ג, מטיב נגן). הצרעה אמרה לשכנה הזמיר, רב לך שבת בטל על ראש האמיר (יל"ג, הזמיר והצרעה). — *זמיר המים, *זמיר החומה: זמיר המים דומה ברורכי חיתו אל אדום הלוע לועו ובטנו כמראה תכלת יפה (תוה"א לביגהק, מערכ' העוף קמה). זמיר החומה מראה גבו ובטנו אמוץ חזהו שחור ועל כנפיו שני טלואים לבנים משכנו בערים וכפרים על החומות הגבוהות אשר משם ישמיענו את קולו הנעים (שם קמו).

א.*זְמִירָה, ש"נ, מ"ר זְמִירוֹת, — שה"פ מן זָמַר את הענבים: הכל היה בכלל זריעה יצאת זמירה להחמיר (ירוש' כלא' ח לא ג). כרמים שלכם זמירה וחרישה שלהם מגיע בר"ח ניסן (תשו' גא' מו"מ פו).

ב.*זְמִירָה, ש"נ, מ"ר זְמִירוֹת, — כמו זִמְרָה: מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות וכו' אמר לו הקב"ה דברי תורה שכתוב בהן התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותן זמירות הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו (סוט' לה.). הגיע זמן שתעשו זמירות להקדוש ברוך הוא (מד"ר בה"ש, הגלנים). —ואמר המליץ: יסרוני כליותי לנטוש זמירות הירידים והרעים, ולבלם פי מלגנות הבילי אשר בליו רעים (רמ"ע פלקיירא, המבקש). — *ובפרט מזמורי ההלים שקוראים בתחלת התפלה: ויש מקומות שנהגו לקרות הלל הגדול בשבתות קורם פסוקי הזמירות (רמב"ם, סד' תפל'). -- והפיוטים שאחרי המזמורים: ולפי דרכנו למדנו שהמוסיפים בפיוטים וזמירות אינן נוהגין בשורה (רמב"ן, חדוש' ברכ' מט.). ור' אלעזר בן צמח ראש הסדר והוא מיוחס עד שמואל הנביא והוא ואחיו יודעין לנגן הזמירות כמו שהיו המשוררים נוגנים בזמן שבית המקדש קיים (מסע' ר' בנימין, דל' גריניהוט 55). זמירות קדוש יום עלי כוס מזכירים (מחזו' ויטרי תלה).

[1]) והעיר שם שד"ל: זמירי הראשון ענינו שיר וזמר והשני שם צפור בעל קול ערב, כמו עת הזמיר הגיע לדעת קצת, וכן מצאתי בב"י זה בשיר על האביב לר' שלמה בונפיד והתור והזמיר ישירון בראש אמיר וגם בספר בעלי חיים נזכר עוף ששמו זמיר.

א.זמם, ממנו א.זִמָּה, *זִמָּה, *זִמּוּם, א.זָמָם, א.זָמַם, *הזמה, מְזִמָּה.

א.זָמָם, ש"ז, מ"ר זְמָמִים, -- מה שהאדם זומם לעשות, **Plan, Anschlag ; projet, plan ; project, purpose**: אל תתן יי' מאויי רשע זממו אל תפק (תהל' קמ ט). — ואמר הפלסוף: והחושים הנפשיים אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והזמם וההכרה (חו"ה, היחוד י). — ואמר המשורר: וגלי ים זוממי סוערים כי עליהם עברה רוח קנאות הבאתים בין גדודי מלחמות בין ורצו כצבאות בין צבאות (ר"י הלוי, לב הבל). —ואמר בפיוטו: מרדתי וזוממי אור, המה היו במורדי אור (הות, ודוי, רבש"ע, אגר' שד"ל 520). —ובמשמ' *עדות שקר, **falsches Zeugnis; faux témoignage, false testimony**: בגניבתו ולא בכפילו כגניבתו ולא בזוממו (קדוש' יח. ומכ' ג:).

ב.*זמם[1]), ממנו ב.*זָמָם, ב.*זָמַם.

ב.*זָמָם[2]), ש"ז, מ"ר זְמָמִים, — מחסום לפי בע"ח, שלא יזיקו וכדומה, **Maulkorb; muselière, muzzle**, ובהשאלה: אמר לפניו רבונו של עולם עשה לו זמם לעשו הרשע כדי שלא תהא לו נחת רוח שלימה ומה זמם עשה לו הקב"ה לעשו אמר רב חמא בר חנינא אלו בני ברבריאה וכו' שאדומיים מתייראין מהם (מד"ר ברא' עה). אם חשבת בלבך דבר מצוה לעשות ולא עשית נוח לך ליתן זמם על פיך ולא לפסוק (שם פא). ואני בוטח ברחמי הנותן לאדם לשון למודים כי אנכי לבדי אלבוד להם כל המעברות ואתן הזמם בפיהם והחטם באפם (ר' הלל, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם). — ומ"ר: שים על לשונך הרע זְמָמֶיךָ, ולא תתעה אחרי קולות ומזמיך (תוכח' מוסר, עזר' הבבלי, הגאוה). — ובמשמ' העקרית: ואומר הר' רבי ברוך שאסור להניח זמם בחוטמו של עגל כמו שרגילין לעשות ויש בו יתידות דקות שלא יינק הפרה בשרה (סמ"ג, לאוין סה). בחוטם (פרושו) זמם של ברזל ונוקבים חוטמו ומכניסים אותו בתוכו (ר"ג שבת נב.).

[1]) בערב' זמ a) משמש במשמ' קשר, הדק, חסם.
[2]) בערב' זמאם b), מתג ורסן. בארמ' זממא: קיטרא דזממא (שבת קיא:). ויפתח הגמלים ת"י: ושרי זממי גמליא.

a) زمّ b) زمام

א. זָמַם[1], פ"ע, עב' זָמַם, זָמְמָה, זָמְמוּ, זֹמֵם, זָמַמְתִּי גם זַמֹּתִי, עת' יָזֹם, יָזְמֹם, — א) חשב מחשבות לעשות דבר מה, ועל הרוב בכונה להרע, **sinnen, Böses planen; méditer, faire des projets; to meditate, plan**: ועשיתם לו (לעד-השקר) באשר זָמַם לעשות לאחיו (דבר' יט יט). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הארבים כי גם זָמַם יי' גם עשה את אשר דבר אל ישבי בבל (ירמ' נא יב). וישובו ויאמרו כאשר זָמַם יי' צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו כן עשה אתנו (זכר' א ו). עשה יי' אשר זָמָם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס ולא חמל (איכ' ב יז). כי כה אמר יי' צבאות כאשר זָמַמְתִּי להרע לכם בהקציף אבתיכם אתי אמר יי' צבאות ולא נחמתי כן שבתי זָמַמְתִּי בימים האלה להטיב את ירושלם ואת בית יהודה אל תיראו (זכר' ח יד-יה). זֹמֵם רשע לצדיק וחרק עליו שניו (תהל' לז יב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זָמָמוּ (שם לא יד). זממתי להיטיב ולא אהפך כי אמצאנה, חשקה נפשי בה ופני לא אהפך ממנה (כ"ס גני' נא יח-יט). וכאשר זממתי לעשות מה שהסכמתי עלי סחבור הספר הזה ראיתי כי אין איש כמוני ראוי לחבר חבור כמוהו (הקד' תו"ה). — והשתמשו בו גם בספרות המאוחרת קצת בדרך הכפולים: אי כה זָם והרג מצרי בגן בקדש, ויפן כה ובה חתם בעדת קדש (ר"א קליר, קינ' לת"ב, אי כה). זָם והכין עץ, תקוע חג דת עץ (קרוב' לפורים, אותו מכהלת). זָם אנבי וקרא אלהי כל יצירה, חפוץ בחוקה טהרה לא תעבוד כל צורה (סמא"ל, פזמ' לש"ת, אל עליון). — ועבר זַמֹּתִי: על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זַמֹּתִי ולא נחמתי ולא אשוב ממנה (ירמ' ד כח). אם נבלת בהתנשא ואם זַמּוֹתָ[2]) יד לפה (משלי ל לב). וכבר זמותי לשום עליו מה שמצאתי מן הנפרדות האל חשניות הנדגשות כבא הא הנקבה עליהן וכו' (הקד' הסרפ' לריב"ג). — ואמר הפיטן: חשבתי עדן עדנים, עיני כלות לזמנים, לפי רוב השנים, זַמּוֹתִי לקץ זה אין חקר, אך לעת ערב יהיה בקר (יולר שבת ד אחה"פ, אלהי). — ועת' יָזֹם, מ"ל יָזֹמּוּ, ובהקלת הדגש יָזְמוּ: ועתה לא יבצר מהם כל אשר יָזְמוּ[1]) לעשות (בראש' יא ו). — ב) *זָמַם הָעֵד, העיד עדות שקר: ביצד העדים נעשין זוממין מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה אין אומרים יעשה זה בן גרושה או בן חלוצה תחתיו אלא לוקה מ' (מכות א א). אין העדים נעשים זוממין עד שיזומו את עצמן (שם ד). אם נמצאת אחת מהן זוממת הוא והן נהרגין (שם ט). (נמצא) אחד מן האחרונים זומם בטלה עדות שניה אחד מן הראשונים זומם בטלה כל העדות (כ"ק ז ג). עד זומם פסול מכל עדיות שבתורה (תוספתא מכות א יא). אלו הן הנחנקין המכה אביו ואמו וכו' והבא על אשת איש וזוממי בת כהן ובועלה (סנה' יא א). עדים זוממין שבאו אחרים והזימו זוממין פטורין (תוספתא מכות א י). שוטרי הרבים והנידון והעדים וזוממיהן וזוממי זוממיהן עומדים משורה החיצונה ולעם (שם סנה' ח ג). לפי שמצינו בכל עונשים שבתורה שוה מיתת איש למיתת אשה וזוממיהם ביוצא בהם וכו' אבל זוממיה (של בת כהן) לא שמענו מה יעשה להם (ספרי שופט' קל). — ועת' יזום: מה שלשה מזימין את השנים אף השנים יזומו את השלשה (מכות א ז).

— נִפע', *נִזּוֹם, יִזּוֹם — נעשה זומם, הוברר שעדותו עדות שקר: אין העדים נעשים זוממין עד שיזומו את עצמן (מכות א ד). אין עד זומם משלם ממון עד שיזומו שניהם (גמ' שם ג.) — ומ"ל יִנָּזְמִים, במקום נִזּוֹמִים: ומה שמתחייבים הניזמים אינו אלא קנס לפיכך אין משלמים על פי עצמם (טור עדות לח). והם הניזמין נהרגין שהרי הוזמו (רע"ב מכות א ט).

— הִפע', *הֵזִים את הָעֵד, — הוכיח שהוא זומם: באו אחרים והזימום ואפילו מאה כולם יהרגו (מכות א ה). שלשה מזימין את השנים (שם ז). מעידין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש ובאו אחרים והזימום הנידון כשר (תוספתא שם א י). שהביא הבעל עדים שזינתה והביא האב עדים והזימום

---

[1]) בערב' זַנַּ a), ט'נ b) חשב, דן, דִּמָּה. — [2]) אין המליצה מתבארת יפה, ולכן סוברים החדשים כי הכתוב משובש. — [1]) החליטו החדשים כי הוא עתיד מן זמם במקום יָזֹמּוּ בהקלת הדגש. אך הקדמונים ראו בו עבר מן יזם. ת"א: דחשיבו. ריב"ג קבע שרש מיוחד יזם. וכן ראב"ע: ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים. — ועי' ערך יָזַם.

a) زَنّ ظَنّ

לעידי הבעל (סנה' ח:). וכל עדות שאי אתה יכול להזימה לא שמה עדות (שם מא.).

— הִפְע' *הוּזַם, הוּזְמוּ: עד זומם פסול מכל עדיות שבתורה וכו' בזמן שהוזם לעדות נפשות אבל לא הוזם אלא לעדות ממון אינו פסול אלא לאותה עדות בלבד (תוספתא מכות א יא). הוזם בדיני ממונות כשר לדיני נפשות (סיפ' כו:). פלוני בא על נערה המאורסה והוזמו נהרגין ואין משלמין ממון (בא על) בתו של פלוני והוזמו נהרגין ומשלמין ממון (שם י.). כי שכרו עידי שקר נגד הכת העלובה והעידו עליהם עדיות רבות ורעות לפני שופטי הארץ והוזמו ובכן נדונו בקציצת לשונות (ר' הלל, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם). באומר העדנו והוזמנו בב"ד פלוני וחייבנו ממון (מכות ג.).—*ועת' כדרך השלמים: קמים להעד חמס ולא בושים, רוחם יוציאו כסילים אנושים, שקר בהעידם יְזֻמְּמוּ בפרושים (יולר כ שבוע', אמרי כוכ).

— פִּע', *זִמֵּם, מְזַמֵּם, מְזֻמָּם: אם היה יודע שהוא מזומם אומר תהא מיתתי כפרה על כל עונותי חוץ מעון זה (סנה' ו ב). כשתמצי לומר זומם מזומם ואפילו הם מאה (ספרי שופט' קצ).

— פִּע', *זִמֵּם, — כמו הֵזִים: דיני ממונות הקלים שלשה מזממים את השנים (ירוש' מכות א לא:). דיני נפשות החמורים שנים מזמין את השלשה שלשה אינן מזמים את השנים (שם).

—נִתְפ', *נִזְדַּמֵּם, — כמו הוּזַם: עדים שנזדממו וחזרו ונשתקרו (ירוש' מכות א לא.). אם ניזדממו אחריך דברים (שים) יד לפה (מד"ר כרא' פא).

ב.*זָמַם[1], פ"י, — זָמַם את הגמל וכדומה, שם עליו זָמָם: תולה כפיפות בצוארי בהמה ונותן לתוכן מאותו המין נמצא לאזומם את הבהמה ולא מאכיל את התרומה (תרומ' ט ג). שאנו צריכים למחות בידכם שאתם זוממין את הבהמה (פסיק' רבתי ג). — ובמליצה: כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא ואם זמם יד לפה (ברכ' סג:). — ופָעוּל זָמוּם, זְמוּמָה, זְמוּמִים: בהמתו של אבינו אברהם היתה יוצאה זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יוצאת זמומה (מד"ר ברא' מא). למה אתם משיאים ללוט שם רע ומוציאים בהמתו שלא זמומה (פסיק' רבתי נ). גמליו של אברהם אבינו היו ניכרים בכל מקום שהיו יוצאים יוצאים זמומים (מד"ר ברא' נט).

[1]) עי' הערה להשרש ב.זָמַם.

— הִפְע', יְהוּזַם: בלע פלג לשונם וְיוּזְמוּ, הרום שמימו בפימו וידממו (יולר יוה"כ, אדרכה).

ג.*זָמַם[1], פ"ע, —התהלך הנה והנה מבלי מצוא מקום מחסה לו, herumstreifen; rôder; tramp about: נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ושל רשעים זוממות[2] והולכות (שבת קנב:). לאחר שנטל את האבן ונתנה לתוך כף הקלע אע"פ שהופכה ממקום למקום אינה יודעת על מי שתסמוך כך נשמתן של רשעים זוממות והולכות ושוטטות בעולם ואינן יודעות על מי נסמכו (אדר"נ, הוספ' א לנוסח' ב ע). ודנה את הדין לאויבי דוד להיות נשמותיהם זוממות והולכות בתוך כף הקלע ובהכרח ידמו באבן (אמר' טהורות, אס כל חי ב א).

זמן, ממנו זְמָן, *זֵמֶן, *זִמּוּן, *זְמַנִּי, *הַזְמָנָה, *הִזְדַּמְּנוּת.

זְמָן, ש"ז, כנ' זְמַנָּם, מ"ר זְמַנִּים, — א) עת קצובה שיקרה בו דבר מן הדברים, bestimmte Zeit; temps propre; stated time: ויאמר לי המלך וכו' עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב וייטב לפני המלך וישלחני ואתנה לו זְמָן (נחמ' ב ו). לכל זְמָן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהל' ג א). קימו וקבל היהודים וכו' להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה (אסת' ט כז). לקים את ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה (שם לא). היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא (ברכ' ב א). וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות וכל מצות עשה שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבים וכל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמה בין שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבין (קדוש' א ז). נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל (ב"מ י ד). תורין שלא הגיע זמנן ובני יונה שעבר זמנן (זבח' יד ב). ויקח בידו כפות תמרים אשר כרתו בזמן ידוע (יוסיפון ו). היה מקריב זבחים בירושלם אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה וכו' ברוך שהחינו והגיענו

[1]) לא נתברר מקור פעל זה, ועי' הערה לקמן.—[2]) רש"י פרש חבושות בבית הסהר, מלשון זמם, אבל פרוש זה סותר להפעל והולכות שאחרי זוממות. אך לפי הענין אין ספק בדבר כי הכונה בזוממות במפורש בפנים, אעפ"י שלא נתברר לי מקורו.

לזמן הזה (תוספתא ברכ' ה כב). על הנסים וכו' שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה (תפי' לחנוכ' ופורים). אמרו רבותינו בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמש, עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (מד"ר במד' ט).—ובמשמ' עונה, מדת זמן שבו יקרה דבר מהדברים, זמן הגשמים וכדומה, saison: אין גוזרין יותר משלש עשרה תעניות על הציבור וכו' לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמנה של רביעה (תענ' יד:). — ובמשמ' *התמדה של כמות שעות או ימים או חדשים או שנים, time ; temps ; Zeit: הרי זה גיטך כל זמן שאעבור מכנגד פניך שלשים יום (גיט' ז ז). כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין (סנה' ג ח). שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם נאבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם (שם י ו). עד מתי מותר לזבל כל זמ; שמותר לחרוש מותר לזבל (תוספתא שבי' א ד). זה הכלל כל זמן ששוטה הרי הוא כשוטה לכל דבר (שם תרומ' א ג). כל זמן שאתה מרחם על הבריות מרחמים עליך מן השמים (ספרי ראה לו).— *בזמן שֶ, ברגע שנעשה דבר: בזמן שכהן גדול נכנס להשתחות שלשה אוחזין בו אחד בימינו ואחד בשמאלו ואחד באבנים טובות (תמיד ז א). — *בזמן הזה, בימינו, בדורנו, בזמננו: אימתי בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרוין על אדמתן אבל בזמן הזה הכל לפי השנים הכל לפי המקומות הכל לפי הזמן (תענ' יד:). — *בזמנו בזמן הקבוע לדבר, חוץ לזמנו, חוץ לזמן הקבוע: הפסח בזמנו והחטאת בכל זמן (זבח' א א). כל השוחט והמקבל וכו' חוץ לזמנו פגול (שם ב ג). — *לזמן, בשבא הזמן הקבוע: ראובן היה סוחר עם שמעון ורגיל אצלו במקח וממכר והפקיד אצלו פקדון ולזמן תבע פקדונו (שו"ת הרי"ף פ). — והזמן בגדר הפלסופיה: ואחר בן המציא כל אלה הנמצאות כפי מה שהם ברצונו וחפצו לא מדבר ושהזמן עצמו גם בן מכלל הנבראים כי הזמן נמשך אחר התנועה והתנועה מקרה במתנועע והמתנועע ההוא בעצמו אשר הזמן נמשך אחר תנועתו מחודש (מו"נ ב יג). הזמן בכללות תוכל לציירו כמו שציירוהו הקדמונים זקן בעל כנפים ועל ראשו שעה של חול ובידו מגל גדול (א' מודינא, לב האריה ג ז). ואמנם הזמן שהוא מקרֶה נמשך מהתנועה הוא מכלל המציאות (מנח' קנאו' לר"י מפיסא 96). ושיהיה הזמן מחובר מעתות וכו' ויתחייב ג"ב שיהיה עתה דבק לעתה (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ג).—ואמר החכם: הזמן יקר שבנמצאות (הקד' שלטי הגבור' על הרי"ף). אין אבוד באבוד הזמן ואין עניות בעניות השכל (ר"ש אלמולי, יד לשון). — ואמר המליץ: הן בזמן רופא אין אל כל פגע. אף אין במו תוחלת מזור לכל מכה חלי ונגע (רמח"ל, לישר' תהלה).— ובמשמ' חליפות הזמנים לפי השתנות הירח: ממנו (מהירח) מועד וזמני חוק (כ"ס גני' מג ז). — זמן רשום על שטר וכדומה, איזה יום בשבוע, לחדש, ומספר חשבון השנים, Date: יש עליו (על הגט) עדים ואין בו זמן יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד (יבמ' ג ח). זמנו של שטר מוכיח עליו (גיט' עב.). — *פרע לִזְמַנִּים, שלם חובו לא בבת אחת אלא בזמנים קבועים: ונשאר פרעון אחד אשר לא הגיע זמנו עדיין לפרוע כנהוג בינינו שמשתעבדים פוסקי הנדן לפרוע לזמנים (שו"ת מהר"י קולון פב). — *בִּזְמַן, במשמ' אִם, באופן, בתנאי, wenn mit der Bedingung ; si, à la condition ; if, when, in the case of: הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שרואהו לפרקים (ברכ' ט א). המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני א"ר יהודה אימתי בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך מותר בלקט ובשכחה ובפאה (פאה ה ה). עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו' אם אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה (חלה א ח). שתי נשים שעשו שני קבים ונגעו זה בזה אפילו הם ממין אחד פטורין ובזמן שהם של אשה אחת מין במינו חייב ושלא במינו פטור (שם ד א). פקק החלון בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקים בו ואם לאו אין פוקקין בו (שבת יז ז). והאשה מדדה את בנה אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל אחת ומניח אחת אבל אם היה גורר אסור (שם יח ב). נתנו (את עירובו) בראש הקנה או בראש הקונדוס בזמן שהוא תלוש ונעוץ אפילו גבוהה מאה אמה הרי זה עירוב (ערוב' ג ג). והבעילה בזמן שהיא בתחלה אין אחריה כלום באמצע ובסוף יש אחריה כלום (יבמ' ה ו). המדיר את אשתו שלא תלך לבית אביה בזמן שהוא עמה בעיר חדש אחד יקיים שנים יוציא ויתן כתובתה ובזמן שהוא בעיר אחרת רגל אחד יקיים

(כתוב' ז ד). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות ובנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים (שם יג ג). הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע אימתי בזמן שאין בידן ליקח אבל יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם (גיט' ה ו). המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי בש"א אינה צריכה הימנו גט שני ובה"א צריכה הימנו גט שני אימתי בזמן שנתגרשה מן הנשואין ומודים בנתגרשה מן האירוסין שאינה צריכה הימנו גט שני מפני שאין לבו גס בה (שם ח ט). רש"א אף איש אחד מתייחד עם ב' נשים בזמן שאשתו עמו (קדוש' ד יב). זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה דברי ר' מאיר וחכ"א אימתי בזמן שמביא עליהן ראיה שהן קרובין או פסולין אבל אם היו כשרין או מומחין אינו יכול לפוסלן (סנה' ג א). אמר רבי יהודה אימתי (סוחרי שביעית פסולין לעדות) בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא כשרין (שם נ). רבי יהודה אומר מותר למכור לו תרנגול לבן בין התרנגולים ובזמן שהוא בפ"ע קוטע את אצבעו ומוכרו לו (ע"ז א ה). כהן קודם ללוי לוי לישראל וכו' אימתי בזמן שכלן שוין אבל אם היה ממזר ת"ח וכהן גדול עם הארץ ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ (הור' ג ח). לא הקריבו כבש בבקר יקריבו בין הערבים אמר רבי שמעון אימתי בזמן שהיו אנוסין או שוגגין אבל אם היו מזידין ולא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים (מנח' ד ד). קוצר לשחת ומאכיל לבהמה א"ר יהודה אימתי בזמן שהתחיל עד שלא הביאה שליש (שם י ח). במה דברים אמורים (שצריך בסכין השחיטה מלוא הצואר) בזמן שהוליך ולא הביא או הביא ולא הוליך אבל אם הוליך והביא אפילו כל שהוא (חול' ב ג). כסוי הלפס בזמן שהוא נקוב ויש לו חדוד טהור אם אינו נקוב ואין לו חדוד טמא (כלים ב ה). בירת הטבחים בזמן שהוא נותן אבן בצד אבן נטמאת אחת מהן לא נטמאו כלן (שם ו ב). שלשלת של סיטונות טמאה של בעלי בתים טהורה אמר רבי יוסי אימתי בזמן שהוא מפחת אחד אבל אם היו שנים או שקשר חלזון בראשה טמאה (שם יב א). מובני שלה (של השידה) בזמן שהיא נשמטת אינה חבור לה וכו' ואין גוררין אותה בשבת בזמן שיש בתוכה מעות (שם יח ב). חוץ שהוא תחוב באדם בזמן שהוא נראה חוצץ ואם אינו נראה טובל ואוכל בתרומה (מקוא' י ח). האביק שבמרחץ בזמן שהוא באמצע פוסל מן הצד אינו פוסל (שם ו י). כיזה צד סדר היסב בזמן שהן שתי מיטות גדול מיסב בראש של ראשונה והשני לו למטה הימנו ובזמן שהן שלש מיטות גדול מיסב בראשו של אמצעית (תוספתא ברכ' ה ה). צמר הגמלים והרחלים אסור במה דברים אמורים בזמן שהביא פשתן וטרף עמהם (שם כלא' ה יב). אמר רבי יודן אימתי בזמן שהתחיל עד שלא הביא שליש אבל אם הביא שליש אסור לקצור (ירוש' פאה ב א). איסקופה משמשת ב' רשויות בזמן שהפתח פתוח בלפנים פתח נעול בלחוץ (שבת ו.). ואין גוררין אותה (את המוכני) בשבת בזמן שיש עליה מעות (שם מו.). מצא שטר שיחרור בשוק בזמן שהרב מודה יחזיר לעבד אין הרב מודה לא יחזיר לא לזה ולא לזה (ב"מ יט.). המוכר את הבית וכו' בזמן שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו הרי כולן מכורין (ב"ב סה:). — וכל זמן במשמעה זו: והיכי דמי צואה בחרם אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן כל זמן שזורקה ואינה נפרכת (ברכ' כה.). — ג) מְסִבּוֹת והסתבכות הדברים והמעשים שנדמה שאין סבותיהן גלויות וכמו בה נסתר מסדר אותן, Schicksal ; destinée ; destiny: וכל שכן לאיש כמוני אשר הַזמן הכשילני ומדעתי הטרידני (מנח' הקרחי, לקו"ק נספח' 48). רעי התתאונן ותדוה על זה הזמן כי השקך רעל (ר"ש הנגיד, רעי)· לכל זמן ולכל נדוד קץ ושפה, אך אין לנודי קץ וקצה עד אסיפה, ולתחלואים יש תרופה, אך לחליי מהזמן המר והרע אין תרופה (הוא, לכל זמן). בואו לגנתי ושושנים ריחם בריח מור דרור בצרו, ושתו עלי ציצים וקול סיסים לשיר עלי טוב הזמן חִברו (הוא, הנה ימי הקור). אבל ידע זמן רע כי בזיתיו וכי אמאס תנואותיו בעודי, ואם עלי במלבדתו יסובב, בצורי אלברנו תוך מצודי, ואם יבין בני קשתו אפלח בחצי לב זמן פלח בבדי (הוא, עלה אלי). זמן בוגד! עלי מה זה ולמה אלי אחי תאב וצמא (הוא, זמן בוגד). זמן בוגד אסרני בפידו, עד אחי המירני בבגדו (רשב"ג, שירי שלמה ד). ואתי הזמן הטוב והוא ידעני אבל בי ביגונים, ולא ידעו ילדיו כי לבבי מאד חזק והיה לאבנים (שם ט). אפפוני הדפוני מצוקים, וחצי הזמן נגדי נכונים, ויורוני בנות ימים באלו אני שערה והם קלעו

אבנים (שם). ואיכה לא איימר מעלליו, זעלי לא עלי אחר חשמו, וילך הזמן אחרי פעמיו, כאלו שבלול הולך בתמסו (שם ח). ושם תבל בידי כום יגונים ועלי הפקדה למצות שמריו, והפקיד הזמן כל עצבותיו בנפשי כי אני נפש חגריו (שם יב). ופגש קדקדי בענן תלאות ועלי סחפו גשמי מטריו, ופתן הזמן נשך עקבי והייתי משעשע לחוריו (שם). ילדי זמן תמיר לעולם סובבים זה יעלו וזה ישפילו (ר"י מיגש. ציר כהלופה להמגיד תרכת לט). הלא די לזמן יוביש חכמיו ולציו ימאסו נבון ויבזו (שירי ר"מ דלעי הקראי א כ). היחמום הזמן אותי ואת בו ואריו את ויאכלוני בלביו, ומנך יאביל לכסיל ואותי ישוה תוך צמאיו גם רעביו, אבל משפט הזמן יאביל נשריו בשר רמה וצופו אל זבוביו (שם לט). מה לך צביה תמנעי ציריך מרוד צלעיו מלאו ציריך לא תדעי כי אין לדודך מזמן בלתי שמע קול שלומותיך (ר"י הלוי, דיואן ג ד). למד לבבי סכול פרירה מימיו, נשבע לבלתי ישת מזמן כום תנחומיו, יום יזם נביאיו בישרוני בשלומיו (הוא, אם הנדוד). צרכי נדיבים הפקדו עם הזמן, על כן נדיבים לזמן נכנעו, ובני בליעל חשוקי הזמן, ישנו עלי ברכיו וישתעשעו (הוא, לא סעניים). אגז ואשליך פאר נזרי ואקב זמן חלל בארץ טמאה את נזיריך (הוא, ציון הלא). צנפני זמן אל מדברי נף, אמור לזמן יטלטל עוד ויצנף (הוא, לנפני). פשטו ימותי זמן סות אבלים, והנם כמדי חתנים הדורים ועל כן בייני אגדע בריחי יגוני וכלב אישר הדורים (רמב"ע, תרשיש ג). מה לי ולירידים ימי חרפי על כל לזות פי אמרו חסד, אכן בהתהפך זמן עלי לנגיד דברי קראו חסר (שם ז). אם הזמן יצחק לך אל תהי מאמין בו או יהי רוקד בי אותך רמה (שם ח). אמת עיני זממיך פקוחות, ראות כי הזמן בלז אנחות, וההכמה מחוה כי בזדון יצו רעות ובשגגות שמחות (הוא, Monats. 1876, 168). ירמה כי זמן יעש רצונו בי חפצו וחזוא לא כן ירדמה (הוא, כספר תלמחכ'רה). אם ישך אותך הזמן ותפל ותרד תהיה ירידתך בהתנשא (הסרס' לריב"ג, נכל). והלשון הזה מביאים אותו על המלחמה גם כן אצל הערב ועל צוק הזמן אומרים נשכתם המלחמה ונשכם הזמן (שם, נכת). נמהו אל בנדוד בנים עד אין לו כאבות דומה, וזמן הסית את לבו בו ויפתה אותו וירמה (לואת ר"י א"ח, דרך טוב'). ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה בלל באחד מדברים

בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו (רמב"ס, יכוס"ת ז א). שמתאבק בעפר רגלי החכמים ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו (הוא, ת"ת ג ט). ופורש מדרכי בלל העם ההולכים במחשבי הזמן (הוא, יסוה"ת ז א); שהוא (השבת) יום קדוש להפנות בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים (רמב"ן שמות כ ח). כי כלו בהבל ימי ולא נאמנו מימי כל שנותי אדדה לא לתורה ולתעודה כי אם בטרדות הזמן על המחיה ועל הכלכלה (הקד' המביא לדפוס ספר גידולי תרומ'). דרכי התמימים אשר בתורת ה' חפצם ובתורתו יהגו יומם ולילה ולא פנו אל רהבים רהבי הזמן ועסקיו (שם). הה כי עוני כפפו אתי אחר היותי בזמן כנם (ר"י תריזי, הענק ג). לבן ירא קרות זמן טרם ספים יהא מרעיש ויך כפתר (שם). ובני זמן רצים להשפיל כל גאון ומורידים ולא מעלים (שם). וחשב הזמן בדלי ויהיו בעינך נחלי טובו כמריו (שם). אשר נפחו בתענוג הזמנים וצוף טעמם וישתו יין נסיכם (שם). אראה זמן סבל ומתגלגל על איש לזאת אקרא שמו גלגל (שם). יהא האדם חזק ואמיץ לשאת בובר צרותיו, ורחב לב להכיל קורותיו, ולסבול עול ילדי הזמן, לא ילכד ברשת הדאגה אשר לו טמן (רש"ט פלקיירא, צרי היגון 4) הלאה יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לכל ילדי זמנך, וכצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לבלבל ים שאונך (שם). כי אחרית שמחה יגון ואנחה, וכל גיל ליגון ישוב, ונופת הזמן לחמת עכשוב (שם). ולכן האיש הנלבב, ילך שובב, לא תטח אשורו מפחד הזמן, אשר רשת לכל יטמן (שם 5). ואם יתעוללו גם בך בני יום בעת הכך זמן מכה עצומה, הלא אין קץ לכוכבי השחקים ולא יחשך לבר סהר וחמה (שם). כי הזמן נקרא עיר ההרם, כי הוא לדאגות ולתלאות עריש (שם 8). כי הזמן עיט צבוע, ותבל דומה לנשר רעוע, ותחתיו נחל שוטף עמוק ונתון בו חבל גרוע, והדולה עצל וצרוע, והדלי רצוץ וקרוע, ואם בא לדלות תשבר כד על המבוע (שם 9). אינו מן הראוי אל המשכיל להאמין שהגמול אשר יגמול השם אל ברואיו השומרים מצותיו יהיה בעולם הזה הזואיל וחצי הזמן נגד הצדיק והרשע נכונים (י"ג יסוד' המשכיל לדוד בן כילא ז). כלב אמיץ עלי פגעי זמניו, יהי מאריך אנוש ימיו ושניו (סקל הקדש, ר"י קמחי, ציון ג). ומה לעשות רק להנהיג הזמן בהנהיגך חבר עקש ופתלתל (כתיב' עולם ד). אפס כי

חברת הזמן מצללי ערב מהירת הנטיה וכעלם יאסוף אל ידו ניצוץ השמש מלא קמצו וכפתחו עומד מדעיר כי אינו רואה את כל מאומה בירו (שם). שאלו למשכיל מדוע פניך רעים אמר הזמן נבל ואני מבני חבורתו (ידע' בדרשי, הפרדס ג). והיחידים יקבלו מקניני הזמן מה שיספיקם לחיות בכבוד ולהבריא נופם (שם א). אחר אשר קנה וסוף יסוף כך, ים־זמן המר וצוף יסוף, על סוף וסוף [סער וסופה] מימיך, אני אקראך ים סוף (הוא, שירי ברכה 4). והמושלים אמרו במליצותיהם הזמן ישלח הזבוב, ויתן הנשר בכלוב (בן המלך והנזיר ה). הזמן הרע הזה חשקה נפשו ברוע מעללים וכל יש לו נתן בידו להשביעו מכל אשר שאלו עיניו על כן ירים ראש ולקדושי יי' יתן המהומה והמגערת לריב על כן יורידו לארץ דאשם (ר' קלוני', אבן בוחן עז). זמן הכה בחץ שנון לבבי וכליותי יפלח בקרבי, והכני ומכתו אנושה ודכני ושם נצח כאבי (ר"י אברבנאל, תלונה על הזמן). והנה איש ראיתיו מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, והזמן כפף קומתו, מתהלך במדבר על משענתו (ספ' המוס' לר"ז אלאהרי מה). מיודעי שאלוני עלי מה גבדתך[1]) ממשך את ומורט, השיבותים יצאוני כספי והה דרכי לנגדי קם וירט, ויסר הזמן בכלל המוניו לחנפי לב ולי בכלל ובפרט (עמנואל, מחברת א). מן גו יגדישוני כהיום גואלי עלי בעל גנב יריעון ריע, יד הזמן אתם ועמם אחרי עם שופרות היובלים תוקע (שם). אראה זמני יום ליום נוסע, ולא אדאה הדד שמשי והוא שוקע (שם). עזבנו הזמן ובאמת דבקנו, מאסנו החשק וצור מחסינו חבקנו, שכחנו בושת עלומינו, ואחדי הוודענו על ירך ספקנו (שם ג). ילדי הזמן סבוני סבבוני כטיט חוצות ידיקוני יבקיעוני וירעצו וירוצצו שעפי ועמודי שמי רעיוני ירופפו (אגר' אתוז לר"י דלמידיגו). בלבי צמחו היום שמחות, והשקם הזמן מימי מנוחות, ולבשו כל נאות מדבר רקמ־ית, אדמדמות ירקרקות וצחות (סמא"ל, פזמ' לחתן, בלבי). ואמר אחר מהחכמים שלשה אין להם אמונה המלך והים והזמן (ספ' המוס' לר' אפר' מודינא יג). — ד) 'זמן למוד של ששה חדשים, מן פסח ועד ד"ה ומן ד"ה ועד פסח, שהוא זמן הלמוד הנהוג בישראל של המלמד עם תלמידיו: יש שהיו רוצים לומר שאותם שבירים מלמדי תינוקות אם חלו חצי זמן כמו כן לא יהיו משלימים את זמנן כמו עבד עברי וכו' מלמד אין גופו קנוי אלא שכר עצמו ללמוד עד הזמן וכשאינו יכול להשלים לא יטול אלא מה שהרויח (תוספ' קדוש' יז.). — 'בין הזמנים, ימי התגים והמועדים שבין שני הזמנים, שהם ימי הפגרה לתלמידים. — ה) 'מעמד האויר: שפעמים שאין הזמן צלול בל כך יפה ואין אדם דואה כוכב עד הלילה (בלטי הגבור' על הרי"ף, בי' שג).

זִמֵּן, פ"י, — א) *זִמֵּן דָּבָר, הכין אותו שיהיה מוכן בזמנו, vorbereiten; préparer; prepare: זימן שהודים ומצא לבנים ומצא שחורים (כילה א ד). אלא זמן לו הקב"ה (ליוסף) שקים מלאים בשמים וכל ריחנין טובים שלא ימות מריח עורות הגמלים ומדיח העטרן (מכי' בשלח ב ה). מה עשה הקב"ה זימן לו (לאדה"ר בליל מוצ"ש) שני רעפים והקישן זה לזה ויצא מֵהן אור ובירך עליה (מד"ר בראש' יא). מיד זימן לו הקב"ה (לר"ח) חמשה מלאכים בדמות בני אדם וכו' (שם, בה"ש א). מעשה בעקרב אחד שהלך לעשות שליחותו בעבר הירדן וזימן לו הקב"ה צפרדע אחת ועבד עליה והלך אותו עקרב ועקץ אדם ומת (תנחומא חקת א). איזה דבר זימן החמד ההוא הראשון (מו"נ ב יט). — 'ולווי: אמי צוי לבנות מדינה גרולה ובצורה בעת שיגיעך שמע מות אלכסנדר וזמניבה מן המאכל והמשתה וקבצי עליה בני אדם מכל הארצות ליום ירוע לאכול ולשתות (תקון מדה"ג לרבב"ג לת). — ב) *זִמֵּן את פלוני לסעודה וכדומה, einladen, inviter; invite: מי שומן אצלו אודחים לא יוליכו בידם מנות (כילה ה ז). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן (שבת קנג.). עכו"ם שעשה משתה לבנו וזימן כל היהודים שבעירו (ע"ז ח.). למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והכנים לפניהם תמחוי מלא כל טוב (מד"ר בראש' ט). לאחד שזימן את חבידו לסעודה והביד בו שהיה מבקש להרגו (שם עה). מעשה באחד מגדולי כבול שהיה משיא את בנו ובדכיעי שלו זימן אצלו אורחים (שם ויקר' ג). א"ר דוסתאי אותי זימן (גוי אחד) לאותה סעודה עם כל בני עידו ולא היה שולחנו חסר מכל מטעמים שבעולם אלא אגוזי פרך בלבד (שם במד' כא). למלך שעשה סעודה וזימן האורחין ונפל השרץ לתוך התמחוי (שם שה"ש, באתי

[1]) שבוש, ואולי צ"ל גבירנו.

לגני). למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם (פסיק' דר"כ, זכור). מה עשה אברהם אבינו הלך וזימן כל גדולי הדור ושרה אמנו זימנה את נשותיהם (כ"מ פז.). גוי אחד היה בעירנו ועשה סעודה לכל זקני העיר וזימנני עמהם והביא לפנינו מכל מה שברא הקב"ה בששת ימי בראשית (פסיק' דר"כ, את קרבני). שבא יש בלבו של מלך עלי כלום שלא זמנני בכל סעודות האלו (מד"ר שמות עו). היתה סבורה שהכיר בו מנות שהוא מלאך ואעפ"כ היה מזמנו לו לאכול שטועה היה כסבור שיש אכילה למעלה (שם במד' י).—וגם עם ל אחריו, זִמֵּן לִפלוני: המזמן לחבירו לאכול אצלו והוא אינו נאמן על המעשר (תוספתא דמאי ת ד). — ג) *במנהגי דת היהודית, זִמְּנוּ, אכלו יחד שלשה או יותר וברכו ברכת המזון במטבע מיוחדה ברכה בצבור: שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן (ברכ' ז א). ואין מזמנין בשם פחות מעשרה ובקרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן (מגי' ד ג). קטן שיכול לאכול כזית מזמנין עליו ושאין יכול לאכול כזית אין מזמנים עליו (תוספתא ברכ' ה יח).

— פע', זֻמַּן, מְזֻמָּן, — שנקבע לו זמן, bestimmt; assigné; appointed: יבא לעתים מְזֻמָּנִים (עזר' י יד). ולקרבן העצים בעתים מְזֻמָּנוֹת ולבכורים (נחמ' יג לא). ונוהג בחיה ובעוף במזומן ובשאינו מזומן (חול' ו א). יצתה בת קול ואמרה אדון זה מזומן לחיי העולם הבא (תעני' כט.). עת היא מזומנת לפורענות (סנה' קב.). אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם מזומנין לכת שלישית (חגי' יד:). יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא (מו"ק ט.). ירושלם של עוה"ז כל הרוצה לעלות עולה של עוה"ב אין עולין אלא המזומנין לה (כ"ב עה:). אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה (סנה' יא.). — ו"הוכן: כי אנחנו רואים אותו (את העולם) בהרגשותינו ושכלנו כבית הבנוי אשר וזמן בו כל הצריך לו (חו"ה, היחוד ו). נדמו כזה אל אנשים עורים הובאו אל בית מוכן להם בכל תועלותיהם והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה והותקן על התקון הנאה והנאות לתועלותם וכונת תקנותם וזומן להם בו עם כל זה כחלים מועילים ורופא חכם לרפאם (שם, הבחינה א).—*מוּכן לחכמות וכדומה: שהנהיג עצמו במאכל בדרך השוה עד שימצא עצמו מזומן לחכמות אל יטריח שכלו בתחבולות העולם (מלמד התלמיד', עקב). — *ומעות מְזוּמָּנִים, שישנם בעין, bares Geld; argent comptant; ready money: שאמר ראובן לשמעון שאם יתן לו מאה ועשרים דוק' במעות מזומנים שהיה בדעתו שיתנם לו ובמעות מנויות (שו"ת מהרי"ק קולון קיח). לאה אשת ראובן נפלה לה מעות מזומנים בירושה ושמעון מחזיק בהם (שו"ת תרומ' הדשן שיב).

— הִפע', *הִזְמִין, — כמו זִמֵּן: המזמין את חבירו שיאכל אצלו (דמאי ד א). משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו (מד"ר איכ', פתיח'). למלך שעשה סעודה והזמין אורחים כיון שאכלו ושתו אמר להם תנו את המנה הזאת לבעל הבית (שם במד' יג). הכניסם (אברהם את המלאכים) לביתו כמנהגו והזמינם לאכול והם לא רצו לבטל ממנו מנהג האכסנים ואכלו עמו (שם י). שהזמינן בתוך הקן ומצא לפני הקן שאסורין (בילה כה.). הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש אחד הרג בשוגג ואחד הרג במויד לזה אין עדים ולזה אין עדים הקב"ה מזמינן לפונדק אחד זה שהרג במויד יושב תחת הסולם וזה שהרג בשוגג יורד בסולם ונופל עליו והרגו (מכות י:). אמרה לו אשתו ומה אם כל שער ושער ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו שיהא שותה ממנו וכו' לא כל שכן שיזמין לך הקב"ה פרנסה (תנחומ' תזריע ח).

— נִתפ', *נִזְדַּמֵּן, — נִזְדַּמֵּן לו דבר, הדבר בא לידו פתאם, במקרה, נפגש אתו: היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו (ברכ' כד:). מי שאין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו בתוך שבעה קורע (מו"ק כ:). דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי (יבמ' קכא.). אמרה להם זכר של רחלים נזדמן לי וזקן אחד מנהיגו (כ"ק ג.). ישראל שנזדמן לו עכו"ם בדרך טופלו לימינו (ע"ז כה:). לכהן גדול שהיה מהלך בדרך ונזדמן לו חלוני אחד (מד"ר ויקר' כד). בעלי מלח הוא אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבא (בס קהל', בכל עת). וכשיעשו כן אם יזדמן הפסד מן השמים הוא (תשו' הגא', הרכבי קעח). עשה תלמוד תורה השרש והעקר וכל שאר עסקיך נמשכים אחריו אם נזדמן נזדמן ואם לא הזדמן לא הזדמן ואין נזק בהבצרו (פרוש רמב"ם, אבות א). בי כאשר אל

יזדמן לאדם מה שיחפוץ יחפוץ במה שיזדמן לו (מלמ' התלמיד', מטות). לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפי' אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין (ברכ' סא.). שמא פרקמטיא בזול נזדמנת לך ולקחת בהן (בבת קכז:). כיון שנהרג סיחון המליכוהו (את בלק) תחתיו בעת ההוא שנזדמנה לו אותה שעה (תנחומא בלק ד). המתינו עד שנזדמנה שעה טובה לדבר (רגמ"ה ב"ב קיט:). נזדמנו לו נחשים ועקרבים הרגן בידוע שנזדמנו לו להורגן לא הרגן בידוע שנזדמנו להורגו ונעשה לו נס מן השמים (בבת קכא:). הגר שפחת שרה היתה ונזדמנו לה חמשה מלאבים (מד"ר ברא' עה). שפעמים שלא יזדמנו לו הזוזים ליתנם לו באותו העת (תבו' הגה', הרכבי קלט). ודין הוא למי שנזדמנו לו כל הדברים האלה שתראינה בטבעו אותות המדה הזאת (רשב"ג, תק' מדות הנפ' לו). לאדם שתאותיו מזדמנות לו תדיר ולא עברה עליו דאגה (שם). שיש לו נפש נדיבה ויקרת אשר היא מקבלת העניינים כפי אשר יזדמנו ואיננו מצפה אל הגדולות (שם מח).— ובמשמ' שהוזמן למעודה: לאדם שנזדמן למעודת חתן וכלה והיה אותו האיש מצפה ואומר מתי יגיעם שמחתם ואשמחה בה (מד"ר דבר' יח). רב אמי נזדמן לבית שמחתו של ר' שמעון בירך ובירך בולן רב אשי נזדמן לבית רב בהנא יום ראשון בירך בולן (הלכ' פסוק', נשים). — ובמשמ' ˚שוּמַּנ אותו לדבר: אין גורפין תנור ובירים אבל מכבשין ואם אי אפשר אלא אם כן נזדמן הרי זה מותר (הלכ' פסוק', יו"ט). נדבר על מדת הגאוה ומה טוב שיזדמן לשער הזה שיהיה תחילה לכל השערים כפי חיוב הערך והמספר (רשב"ג, תק' מדות הנפ' כו). כי הטבעים מזדמנים לקבול המעשה ההוא כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (כוזרי נ כג). — ובמשמ' יהבין את עצמו: ואלו היינו מזדמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם׳ ובנפש חפצה היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים (כוזרי ב כד).

— נפע', יִנָּזֵמַן, — כמו הָפעל: והנזמן להזדמן לעמת, אשר ידרש קנסו שם ישמת, מדי יבא לרצותו בדינו, ואם הקשה ביותר אין לדונו (דיני ממונ' לרה"ג). מפני שהנזמן (לבא לב"ד) חייב לשלם לסופר שכר הכתיבה (לבוש חו"מ, דיינ' יא א). —ולמעודה: אם ישראל אחד מזמין את חבירו בי"ט לאבילה שאסור לאכול עמו שהרי לא היה דעת הנזמן עליו (הלבוש, או"ח תקטו ט).

˙זְמַנִי, ת"ז, לנק' זְמַנִית, מ"ר זְמַנִיִּים, ־יות,—של הזמן, : zeitlich, vorübergehend ; temporaire

אמנם לפי דעת המליצים דרבי זריחת המזלות ושקיעתם שלשה עולמית זמנית שמשית (אספיר' לר"א בר חייא ג). כי כל מחובר מורכב מבלי ספק מדברים יותר מאחד והדברים ההם אשר חובר מהם הם קודמים לו הקדמה טבעית וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית (חו"ה, יחוד ה).שלא יתחייב שיהיה נמצא מה שדרכו שישתנה קודם שיהיה השנוי נמצא קדימה זמנית (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א כד). וגם אותם הקדמונים שאמרו אין מוקדם ומאוחר בתורה ושאין סדר במשנה לא אמרו כן בענין אחד בעצמו שלא יקדם בלמוד הקודם בסדר אלא בקדימות הזמניות אמנם בקדימות הדברים לפי גדריהם ועצמם הנה ממה שראוי שנשגיח בו מאד (ר"י אברב' מפעים). — ובמשמ' רק לזמן: היות כל הדתות מסכימות באחת מהן שהיא אלהית אלא שהן חולקות עליה בשיאמרו שהיתה זמנית וכבר עבר זמנה (העקרים א כד). ההצלחה הזמנית אשר לא תעזור על האחרת (מאזני צדק, אלגזלי 127). ולמה לא יהיו הנהגותיהם זמניות משנה לשנה או פחות או יותר (ר"י אברבנאל, ש"א ח). אבל רשעים לתאבון בעבירות אחרות שהם כמו אנוסים ליצרם אינו מתחייב אבדון לנפשם מכל וכל אלא עונש זמני בדי למרק עונותיו שתתלבן הנפש ותשוב למקומה (מנוה"מ ב א א). — ובמשמ' של זמן קבוע: עד שבבר יראה שמפאת החיוב הזה משירות בעלה המוטל עליה נפטרו (הנשים) ממצוות הזמניות אלא שהבלתי זמניות לא היה בדין שתפטרנה (ר"א קרבקש, אור ה' ב ו א).--ושעות זמניות: שכל השעות אשר זכרו חכמים ז"ל בבל התלמוד הם שעות זמניות דהיינו בכל זמן חישבים י"ב שעות ביום וי"ב בלילה אם היום והלילה שוים או היום ארוך (תשוב' הרמב"ם). השעות על שני פנים שעות שוות ושעות עקומות ונקראות זמניות (ר"ע בן חביב, לרמב"ם קדוה"ח ו ב). כי על ידי תנועתו תשאר השמש זמן חצי סבובו ר"ל י"ב שעות זמניות ממעל לארץ והוא זמן היום (נחמ' ונע' א יז).

א.זְמַר, ממנו ב.˚זֶמֶר, ב.זַמַּר ב.זָמִיר, ב.זְמִירָה, א.זִמְרָה, זמרה, ˚זמר, ˚˚זומרת, מזמור.

א.זָמֶר¹), ש"ז, כהפס' זֶמֶר, מ"ר זְמָרִים, — חיה גבוהת קומה, ארוכת הצואר, חברבורות העור, Giraffe girafe : איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר ²) (דבר' יד ה).

ב.*זֶמֶר, ש"ז, מ"ר זְמָרִים, — כמו זמרה, נגינה: עשרה נקבים היו בה (בהמגרפה) כל אחד ואחד היה מוציא מאה מיני זמר (ירוש' סוכ' ה נה ד). ארבעה לשונות נאין שישתמש בהן העולם ואלו הן לעז לזמר רומי לקרב וכו' עברי לדיבור (שם מגי' א עא: וסוט' ז כא ג). כל השותה בארבעה מיני זמר מביא חמש פורעניות לעולם (סוט' מח.). הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק בבתי משתאות בלא זמנו מביא רעה לעולם (סנה' קא.). זמר יווני לא פסק (מפיו של אלישע אחר) (חגי' טו:). כשאדם נער אומר דברי זמר הגדיל אומר דברי משלות הזקין אומר דברי הבלים (מד"ר שה"ש א א). בן לוי בשעה שפותח פיו בשיר וכו' והיה מוציא כל מיני זמר עד שהיו כל אחיו הלוים נסקרין בכת ראש לאחוריהם (שם, מי זאת עולה). שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים (רש"י שה"ש ב יא).— ואמר הפיטן: במו (בד' המינים) להלל, בזמר והלל, ביום ולא בליל, לאין לפניו ליל (יוצר א סכות, אקתה).—ומ"ר: אמרו ישראל מה עלינו לעשות אלא לומר שירים וזמרים (מד"ר שמות כג). אותה שעה כשהעשה לנו ניסים האלו אין אנו כפויי טובה אלא אף אנו אומרים שירים וזמרים (פסיק' דר"כ כט). — ואמר הפיטן: עלי גלות משרתי אל מנעימי שיר זמריה, ועל דמם אשר שפך במו מימי יאוריה (קינ' לת"ב, תלי ליון). — יבלי זמר, עי' בלי.

*זַמָּר, ש"ז, מ"ר זַמָּרִים, — מי שאומנותו לזמר, Sänger ; chanteur ; singer : זמר בכל יום זמר בכל יום (סנה' לט:). אמו ונתה עם רקד שהיה זמר ונתעברה הימנו (מד"ו איכה ה). פעם אחת הביא אביך זמר והיה רקד והיה לו קול ערב (שם). האספו בלבם השואפים לעשות שירים ספרי עליכם יהי היום לעינים דרך ישרה לבל זמר ומליץ ושר יורה (ר"ע סרנסים, מבוא למתק שפת'). — ומ"ר: חבורה שהיתה מבקשת לומר הימננו למלך אמר להם בלבם נעימים בלבם זמרים (ילק' שמעוני ש"ב כג). — ואמר המקונן: זמרי שחק החשו מנעם, וגם מה לכם פה אין היום טעם, מה תקלסו למלך בשעת הזעם (קינה על חרבן ניסמ"ק). — ומשל: כל מה שמזמר הזמר אינו נכנס באזני הרקד כל מה שמזמר הזמר הבן הטפש אינו שומע ¹) (מד"ר איכ', פתיח').

ב.זמר²), ממנו א.זִמֵּר, *זִמּוּר, א.זָמִיר, א.*זְמִירָה.

¹) בערב' זראפה a), ולא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — ²) ת"א דיצא, אך לא ידוע בדיוק לאיזו חיה קראו בארמ' דיצא. רסע"ג תרגם ואלזראפה, וכן דיב"ג. ואעפ"י שרוב החדשים אמרו כי הזמר הוא מין עז הבר, בכ"ז יותר ראוי לקבל דעת קדמונינו רבי הלשון, רסע"ג וריב"ג, שיש לה סמך וסעד גם בדמיון צרוף האותיות של שני השמות זמר וזראפה שאין הבדל ביניהם אלא שבהאחד מ ובהשני פ, אך התחלפות שתי האותיות האלה מצוי מאד בין שתי הלשונות האחיות. והנה המצבאת הביא בשם אבן דויד כי הוא פקפק אם המלה היא ערבית במקורה. אך הוא יחיד בזה, ואפילו אם נאמר כי באמת השם הערבי זראפה שאול מאיזו לשון אחרת, אפשר כי גם הלשון העבר' שאלה השם זמר מאותה הלשון, וכ"א משתי הלשונות הברה את השם הזר בקצת שנוי לפי טבעה. בעל שלטי הגבורים תרגם זמר בהשם אוריגי וכתב: ואולם הזמר הוא האוריגי שכתב אריסטוטילי בספר שני מספורי הב"ח שיש לו קרן אחד גם הוא במצחו והוא מפרים פרסה ומעלה גרה ולא החמור הבר כי הוא קלוט עם קרן אחת גם הוא במצחו ופרסתו אינה שסועה ואינו מעלה גרה ויקרא האוריגי זמר מפני שהוא אוהב מאד הזמרה ועל כי הבעל חי הזה הוא תקיף מאד ולא יוכלו הציידים לצודו כי אם ביגיעה רבה במקום העמל והטורח הם מבקשים בתולה יפה ומפשיטין אותה ערומה כי הב"ח הזה הוא אוהב הבתולות הרבה ובשהיא ערומה תומר בזמרה רבה ונאה באופן שכשישמע הבעל חי הזה הזמרה ורואה הבתולה הערומה נגדו הוא רץ לקראתה וכורע על ברכיה ויניח ראשו על ברסה והבתולה תרדוף בזמרתה עד שהבעל חי הזה מרוב התענוג והעדון ישכב וירדם שם ואז הציירים משימים בכבל רגלו ונותנים שלשלת של ברזל על צוארו עד שנקרא זמר שהוא נצוד עם הזמרה (שלטי הגבור' נג). ויהודה הדסי הקראי חבר שני הפרושים יחד, וז"ל: חיה קטנה היא שמה זורפי עורה צבוע בכל מיני צביעות חברבורות בכל יופי תפוש בשתתפש ברשת בוכה ומתחננת ומדמעת לפני תופשיה לשלחה מן הרשת מדברת בלשונינו בלשון ששומע את תופשו אך לא בלשון צח בלשונך (הכבול מו).

a) زرافة

¹) גוף המשל בארמית: כל דזמר זמרא לא עייל באדניה דרקדא כל דזמר זמרא ברא דטפשא לא שמע.
²) בערב' ההמונ' זַבַּר a), וצרוף זה משמש בערב' גם במשמ' שם למזמורי התהל' זַבּוּר b).

a) زبر b) زَبور

א·זָמַר, פ"י, עת' יִזְמֹר, — חתך וכסח הענפים היתרים והמזיקים מהגפן, schneiteln; émonder la vigne; to prune : שש שנים תזרע שדך ושש שנים תִּזְמֹר כרמך ואספת את תבואתה ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליי' שדך לא תזרע וכרמך לא תִזְמֹר (ויקר' כה ג-ד). הזורע והזומר והנוטע והמבריך והמרכיב כולן מלאכה אחת הן (שבת עג:). הזומר את הגפן אחר שנודעו העוללות הרי זה זומר בדרכו וכשם שבוצרת האשכולות כך בוצרת העוללות (רמב"ם מתנ' עניים ד כד). שהמוסר כרמו לשומר בין באריסות בין בשמירות והתנה עמו שיחפור או יזמור או יאבק משלו ופשע ולא עשה (תוס' בכור' כ ג).

—נפע' נִזְמַר, — נִזְמְרָה הגפן, זמרו אותה: ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס ואשיתהו בתה לא יִזָּמֵר ולא יעדר ועלה שמיר ושית (ישע' ה ה-ו). ופעמים שכרמים נזמרים קודם הפסח וגשמים מעכבין מלחרוש אותן והן מתלבלבים (תוס' גט' מו"מ פו).— ובהשאלה למילה: הגיע זמנן של ישראל להגאל הגיע זמנה של ערלה שתזמר (מד"ר שה"ש ב יב). - ובמשמ' נהרג וכלה חלק גדול מהעם: הגיע זמן של מצרים שיזמרו הגיע זמן עבודה זרה שלהן שתעקר (שם). ולמה קורהו (את עכן) זמרי וכו' שנזמרו ישראל על ידו (שם ויקר' ט).

— פע', ˚זִמֵּר, — נחתך: קצין מוכמר נין צוף במר, וישפך וישמר ולארבעה זֻמַּר (קרוב' לפור', תמימים).

ב·זָמַר,—קל לא נמצא במקרא.

— פע', זִמֵּר, — זִמֵּר לפלוני, שבח והלל אותו בדברי שיר וזמר, בכלל שר בפה או נגן בכלי נגינה, musizieren; chanter ou jouer d'un instrum. : to sing, to play a music. instrument שמעו מלכים האזינו רזנים אנכי ליי' אנכי אשירה אֲזַמֵּר ליי' אלהי ישראל (שופט' ה ג). על כן אודך יי' בגוים ולשמך אֲזַמֵּר (ש"ב כב נ). הודו ליי' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו שירו לו זַמְּרוּ לו שיחו בכל נפלאותיו (דהי"א יו ח-ט). טוב להודות ליי' ולְזַמֵּר לשמך עליון (תהל' צב ב). — ובכלי נגינה: הודו ליי' בכנור בנבל עשור זַמְּרוּ לו (שם לג ב). ענו ליי' בתודה זַמְּרוּ לאלהינו בכנור (שם קמז ז). יהללו שמו במחול בתף וכנור יְזַמְּרוּ לו (שם קמט ג). — וביחס הפעול, זִמֵּר את פלוני: זַמְּרוּ יי' כי גאות עשה (ישע' יב ה). הריעו לאלהים כל הארץ זַמְּרוּ כבוד שמו (תהל' סו א-ב). — ועתיד ומקור בהוספת ה בסוף: הללו יה כי טוב זַמְּרָה[1] אלהינו כי נעים נאוה תהלה (תהל' קמז א). אשמחה ואעלצה בך אֲזַמְּרָה שמך עליון (שם ט ג). גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי אֲזַמְּרָה לך בכנור קדוש ישראל (שם עא כב). נכון לבי אלהים נכון לבי אשירה וַאֲזַמֵּרָה (שם נז ח). — וככנ': אודך בעמים אדני אֲזַמֶּרְךָ בלאמים (שם י). אודך בכל לבי נגד אלהים אֲזַמְּרֶךָּ (שם קלח א). למען יְזַמֶּרְךָ כבוד ולא ידם (שם ל יג). — ובמשמ' יאומרים זמירות לכבודו: החתן בשבת שקודם החתונה וכו' שמזמרין אותו חייב לעלות אבל אלמן שאין מזמרין אותו אינו חייב (הלבוש או"ח, שבת רפב ז).

— קל, ˚זָמַר אותו: הוא זמרני ואני זמרתיו הוא קלסני ואני קלסתיו (מד"ר שה"ש, דודי לי).

— פע', יוּמַר, — זמרו אותו: ריב לטוב יומר, ולשפלות עמק יוּמַר, זאת קומתך דמתה לתמר (יוצר א פסח, אהבוך).

ג·זָמַר, — קל אינו נהוג.

—הפע', ˚הִזְמִיר, — כמו המזיר, עשה כמו ביצה מוזרת: למה נקרא שמו זמרי אמר רבי יצחק על שבעל אותה רשעה כמה פעמים עד שהזמיר בשרו כביצה מוזרת (ערוך, ערך זמר, בשם ילמדנו).

א·זִמְרָה, ש"נ, — א) כמו זֶמֶר: כי נחם יי' ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זִמְרָה (ישע' נא ג). שאו זִמְרָה ותנו תף כנור נעים עם נבל (תהל' פא ג). זמרו ליי' בכנור בכנור וקול זִמְרָה (שם צח ה). הסר מעלי המון שריך וזִמְרַת נבליך לא אשמע (עמוס ה כג). — ב) ישם כללי למלאכת השמוש בהקולות בפה ובכלי בערך של הסכמה לפי טבעי הקולות, ונרדף עם נגינה, Musik; musique; music: שיש אצל המשוררין מינין הרבה מהזמרה המלאכותית עומדת על עמודי כמה תורות ותנאים לעורר תבונות הנפש פעם לשמחה פעם לדאגה פעם לכעס ופעם לרצון (שלטי הגבור' ד). גם מלאכת הזמרה [מוזיק] היא מולדת ארץ איטליה (ק"ס, מוסדי ארץ איטליה).—ואמר המשורר: אך יד הזמרה היא תכלא הרות כי רב כחה ומקורה רם גבוה (יל"ג, אדו"מ ב).

[1]) כך ריב"ג: מקור ע"מ ליסרה אתכם. וי"ם זמרה זה במשמ' צווי.

כ·זִמְרָה[1], ש"נ, סמי' זִמְרַת, — פרי מְשֻׁבָּח, feine Frucht ; fruit fin ; fine fruit : ויאמר אלהם ישראל אביהם (לבניו) אם כן אפוא זאת עשו קחו מִזִּמְרַת[2]) הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (בראש' מג יא). — והשתמשו במשמעה זו בספרות, וכמשמ' תשורה ומתנה : אם יבאו מלאכים מן מלכי תרשישים וצורים מן כוש ומלכי איים לשאול לשלום המלך והגבירה ועמהם מנחה ו ז מ ר ה ותשורה חייב להראות להם גדולה וגבורה (פיי' י' הדברות לנסי כ"ר נת הקראי א).

זְמִרָה[3], ש"נ, מ"ר זְמִרוֹת, — כמו זִמְרָה, ב.*זְמִירָה : נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על משיח אלהי יעקב ונעים זְמִרוֹת[4]) ישראל (ש"ב כג א). מכנף הארץ זְמִרֹת[4]) שמענו צבי לצדיק (ישע' כד יו). זְמִרוֹת היו לי חקיך בבית מגורי (תהל' קיט נד). נקדמה פניו בתודה בִּזְמִרוֹת נריע לו (שם לה ב). ולא אמר איה אלוה עשי נתן זְמִרוֹת[5]) בלילה (איוב לה י).

זִמְרָת[6], ש"ז, — גבור ואמיץ מנצח ומכריע את אויביו, Siegreicher ; victorieux ; victor : אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי' ויאמרו לאמר אשירה ליי' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים עזי וְזִמְרָת[7]) יה ויהי לי לישועה (שמות טו א-ב, תהל' קיח יד). הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וְזִמְרָת יה יי' ויהי לי לישועה (ישע' יב ב).

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א : מדמשבח ארעא. השבעים תרגמו פרי, ובן ריב"ג : מפרי הארץ, ובן שאר המפרשים. ולא נתברר היטב משמ' האמתית של מלה זו, כי קצת קשה לגזרה באמת ממושג של זמרה ושיר. וקצת החדשים אומרים כי זמרה היא כמו ת'מר a) בערבית.

[3]) משקל שִׁרְקָה, שְׁרִקוֹת. — [4]) יש לפקפק אם כאן הבונה לקול שיר וזמר, או כמשמ' של קולות של זועה — [5]) המליצה קשה לפי הניקוד המסורה.

[6]) משקל אֲחֻזַּת, בְּכוֹרַת בן אפיח (ש"א ט א), גָּלְיָת, ועי' בהערה שלקמן. - [7]) אחת המלים הקשות שבמקרא, וכבר נתלבטו בה הקדמונים והאחרונים ולא מצאו דבר מספיק. ת"א תרגם : תקפי ותשבחתי, כאלו היה כתוב וזמרתי, וכך במעט כל החדשים, וכבר נשא ונתן בזה גינר (Urschr. 277) ואמר כי נבלעה היוד האחרונה של זמרתי כדי לקרא זמרתיה מלה אחת. אבל, אם בעצם הדבר אין זה מהנמנעות שתבלע היוד בפרט בכתיבה צרופה בין שתי תיבות, אין מליצת הכתוב מתישבת כלל לפי פרוש זה, כי אין זה טבעי ביותר לאמר פלוני זמרתי כמשמ' אני מזמר לו, וקשה גם ויהי לי לישועה שאחרי כן. והנה, מה שנתן מקום לראות בהמלה וזמרת שֵׁם ביחס של מדב"ע הוא מה שקדם לו השם עזי, שפרשוהו במעט כל המפרשים הע'ז שלי, אבל גם בזה יש מקום לפקפק, כי קשה נקוד העין בקמץ במקום שורק בדין השמות ממשקל פֻּל, שלפני דגש נשמר השורק הקדום בהויתו ולא נשתנה לקמץ במו לפני שוא, כמו חָקְךָ ובדומה. וכבר הרגיש בזה רש"י בחוש הלשון הדק שלו וערער על פרוש עָזִּי במו עֻזִּי וזמרת כמו זמרתי, ואמר וז"ל : א"ת תוקפי ותושבחתי עזי במו עזי בשור"ק וזמרת במו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך במוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ובל שאר מקומות נקוד שור"ק ה' עזי ומעזי עזי אליך אשמורה ובן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפו"ם בשהיא מארבת באות שלישית : א י ן ה ש נ י ה ב ש ו " א ב ח ט ף הראשונה נקודה בשור"ק בגון עז עזי רק רקי חק חקי על עלו יסור עלו כל כלו ושלישים על כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ ועוד אין באחד מהם בתוב וזמרתי אלא וזמרת ובולם סמוך להם ויהי לי לישועה לבך אני אומר ליישב ל' המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת במו וזמרתי אלא ע ז י ש ם ד ב ר הוא במו היושבי בשמים שוכני בחגוי סלע שוכני סנה וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם במו לעזרת ה' בעברת ה' על דברת בני האדם ולשון זמרת לשון לא תזמור זמיר עריצים לשון ביסות וכריתה עוזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ע"ב. ואעפ"י שהראב"ע השיג על דברי רש"י אלה והשיב עליו ממה שנמצא בשירה זו בעצמה נהלת בעזך עין קמוצה, הנה רש"י בטל מקודם פרכה זו במה שדקדק בלשונו ואמר : בשהיא מארבת באות שלישית ו א י ן ה ש נ י ה ב ש ו א ב ח ט ף, ע"ב, כי רק לפני שוא נשתנה השורק הקדום לקמ"ח, ובל מה שנדחק ראב"ע שם לישב המליצה עזי וזמרת יה שהוא באלו היה בתוב עזי וזמרתי עזי יה, לא רפא את הבתוב מזרותו המליצית והדקדוקית, ואין ספק בי רש"י בון לאמתו של דבר, שהשם עזי הוא שם דבר, אלא שנעלם ממנו טבעו האמתי, והוא שאין זה השם עז בהוספת יוד במו היושבי ובו'. שע"ז טען הראב"ע בדין, אלא שֵׁם ע"מ עָנִי, ואינו בלל מן עז מ ה כ פ ו ל י ם אלא מן נל"י ע'זי a) בערב', שמשמש במשמ' יצא למלחמה על האויב, והשם ע'אזי b) פרושו גבור מנצח, והוא שם תאר בבוד הנתון לשרי הצבא הגבורים הגדולים. והשם עזי שהוא שם מברת ולא מדב"ע מלמד גם על

a) ر

a) غزى b) غازى

זמרת[1], ש"נ, —אשה שאומנותה לזמר, Sängerin, chanteuse, נהוג בדבור העברי בא"י.

זמת[2], ש"ז,—דבר מגנה, Etw. Tadelhaftes; chose blamable ; faulty thing: בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמתי [3]) בל יעבר פי (תהל' יז ג).

זן[1], ש"ז,—א) זמן הכנסת הרגן אל האוצר: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן [2]) צאוננו מאליפות מרבבות בחוצתינו (תהל' קמד יג). — ב) ׳פנה [3]) : כי אצטרך תמיד ללכת מ ז ן אל ז ן פעם בחוץ לראות את שלום הצאן וכו' ופעם לעבוד עבודתי (ר"י אברבנאל, לך לך). שאינו שוקט במקום אחד אבל ערום יערים מתנועע מן ז ן אל ז ן והיא ההערמה (הוא, ש"א כג). פן ילך מ ז ן אל ז ן להסית ולהדיח ישראל נגדו (שם מ"א נ).

א. *זן, ש"ז. — כמו מזון: בני בחייך נס נפשך וראה מה רע לה ואל תתן לה כי לא הכל לכל טוב ולא כל נפש כל זן תבחר (כ"ס נוי' לז כז-כח).

ב. *זן[4]), ש"ז, מ"ר זנים, — כמו זנה, בשם ודבר של ריח טוב: ריח אפך ריח סמים ו ז נ י ם וקוצותיך כידודי חמה (מתק שפת' לרע"פ 49).

זנב[1]), ממנו זנב, זנב, *זנבה, *זנבי, *זנוב.

חברו וזמרת שגם הוא שם מכרת, ובהוספת ת בסוף, שהיא צורה קדומה של שמות תאר ושמות עצם, כמו שכבר הזכירו המדקדקים, וגם ל ז כ ר כמו השמות אחזת, בכורת, גלית, שבהם השם ב כ ו ר ת הוא שם ע ב ד י טהור, הואיל והוא שם של אחד מבני בנימין מאבותיו של המלך שאול, ושני השמות אחזה וגלית, אעפ"י שהם שמות של פלשתים, הם כב"ז מעידים על מציאות צורה זו לשמות בזמן הקדום בהלשונות האחיות גם לזכרים, כי לשונם של הפלשתים היתה בודאי לשון שמית, ושמות הפלשתים היו דומים לשמות עברים, כמו א ב י מ ל ך מלך פלשתים. ואפילו אם נניח כי שירת א ז י ש י ר איננה קדומה ואינה מזמן יציאת מצרים, כמו שנראה ברור ממה שנזכר בה הר הבית והמלים מקדש אדני כ ו נ נ ו ידיך, בכ"ז קצת חלקי השירה הם בודאי קדומים, ועכ"פ המליצה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה היתה בודאי מליצה קדומה. שגורה בפי העם, ולכן השתמשו בה המליצים והמשוררים. כמו בישע' יב ב, תהל' קיח יד. וכמו שהשם עזי מלמד על זמרת שזה שם מכרת, כן משמ' השם עזי מלמד על זמרת שגם משמעתו היא דומה וקרובה לזה, וכבר ראינו כי בהצרוף זמר נתאחדו ונתמזגו שרשים אחדים שבלשון הערב' הם מרכבים מאותיות אחרות קרובות ודומות להאותיות שבצרוף זמר, וגם השם זמרת אינו מהשרש זמר במשמ' שיר, אלא מהשרש הערבי תד'מר a) שמשמש במשמ' היה גבור. ושה"ת ד'מר, ד'מירb) גבור, אמיץ הלב. וקרוב לשרש זה הוא גם השרש ט'פר c) בערב' במשמ' נצח, והשם מט'אפר d) מנצח, כובש. והמליצה היא יפה ועזה: אלהים הוא עזי וזמרת, ר"ל גבור מלחמה וכובש ומנצח את כל אויביו, ויהי לי לישועה.

[1]) משקל נקבה מן *זמר. בסור' ז מ ר ת א: עם ז מ ר ת א לא תסתור דלמא תוכדך בשועיתה (כ"ס, תרג' כ"ז ע). — ותרגם בן זאב מזמרת, אבל יותר היה ראוי לתרגם זמרת, בהסכמה להסורי. ובפרט אחרי שיש בעברית המשקל הזכר זמר.

[2]) משקל כמן, ועי' הערה שלקמן.—[3]) הקדמונים ורוב החדשים החליטו שזה עבר מדב"ע מן זמם, ואין הלשון מתישב היטב. וקצת החדשים סברים כי צריך לקרא זמותי, הרבים מן א.זמה. וגם זה דחוק גם אחרי שנשבש הכתוב, ולכן עדיף לקבל המלה כמו שהיא, כשם זכר, ולהניח שרש מיוחד זמת, במשמ' דבר מגנה, כמו ד'ם בערבית.

[1]) לא נתברר מקורו ופרושו המדיק, ועי' הערה לקמן. — [2]) נחלקו הקדמונים בפרושו. ת"י: משתא לשתא. ומנחם חברו עם בר ומזון ואמר שהוא לשון כלכלה. ואמר ריב"ג: והביא ר"י מפיקים מזן אל זן בעלולי העין עם בר ולחם ומזון ואין הענין מונע מזה אבל מונע אצלי מזה קצת מניעה היותם פתחין ולפיכך בעיני טוב שיהיו מענין זנים מרקחים אשר ענינו מינים וכאלו אמר מלאים ממין אל מין מהמאכלים כלומר מפיקים ממין אל מין והיה טוב בעינינו היותם מן הענין הזה בעבור שרוב השמות העלולי העין קמוצות ומיעוטם פתוחות אלא שאיננו רחוק היותם כמו שאמר ר' יהודה אבל רצינו לחדש בו ענין נאה. ע"כ. ולדעה זו של ריב"ג הסכימו רוב החדשים, אבל כל זה דחוק מאד, והיותר מתישב על לשון המקרא פרושו של רש"י שאמר וז"ל: משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף לשנה אחרת. ע"כ. ונראה כי גם הוא גוזר מלה זו מן זון, מזון, ואעפ"י שהגזרה בודאי אינה נכונה, אך הפרוש הוא היותר נאה וטבעי לפי הענין. ואולי מקורו בהשרש זנן באשור', שמשמש במשמ' מ ל א, מלא את הבית, את המקדש בכל טוב, ואפשר שעקר משמ' זן הוא שעת מלוא האוצרות בדגן ופרי וכדומה. — [3]) כך נראה שפרש ר"י אברבנאל, ואעפ"י שלא נודע מקור פרושו, עכ"פ גם הוא נאה לפי הענין וכבר השתמש בו הרי"א במשמעה זו, וכן השתמשו במשמעה זו גם בספרות החדשה.

[4]) עפ"י דעת קצת המפרשים שפרשו מזן אל זן במשמעה זו.

[1]) בערב' ד'נב a).

---

a) مذمر b) ذَمِر ذَمِير c) ظفر d) مظافر

d) ذنب

זָנָב¹), ש"ז, מ"ר זְנָבוֹת, סמי' זַנְבֵי, — א) אבר יוצא מאחוריהם של רוב בע"ח, ובבע"ח הולכי על ארבע הוא עפי"ר תלוי ומדלדל בין הרגלים האחרוניות, Schwanz ; queue ; tail : וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים ויקח לפדים ויפן זָנָב אל זָנָב וישם לפיד אחד בין שני הַזְּנָבוֹת בתוך (שופט' יה ד). וישלכהו (משה את המטה) ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו ויאמר יי' אל משה שלח ידך ואחז בִּזְנָבוֹ (שמות ד ג-ד). פעם אחת היו תנוקות משחקין בשרה וקשרו ז נ ב ו ת טלאים זה לזה ונפסקה ז נ ב ו של אחד מהם וכו' (כתוב' ה ג). א"ר יאשיה נאמתי לפני ר' יהודה בן בתירה כיצד המום בעובדיה והראני בין ב' אצבעותיו יוצא ולו ב' ז נ ב ו ת (ספרי תקת קכג). דומה לנחש הזה שאמר ה ז נ ב לראש עד מתי אתה מתהלך תחלה אני אלך תחלה אמר לו לך הלך ומצא גומא של מים והשליכו לתוכה וכו' מי גרם לו על שהלך הראש אחר ה ז נ ב (מד"ר דבר' א). — ובמליצה בהעברה כמשמ' שפל ובזוי, ההפך מן ראש : ונתנך יי' לראש ולא לְזָנָב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה (דבר' כח יג). הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לְזָנָב (שם מג-מד). ויכרת יי' מישראל ראש וְזָנָב כפה ואגמון יום אחד זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הַזָּנָב (ישע' ט יג-יד). שהרי רב אשי שהיה סוף הוראה העיד על עצמו אנן כי אצבעתא בבירא לשכחה על אחת כמה וכמה ז נ ב ז נ ב י ז נ ב ו ת כמונו (תשו' חכמי רומי לחכמי פרים). — והקצה של כל דבר גם לא של בע"ח שיש לו קצת צורת זנב או שהוא בקצה שלעומת הראש, ז נ ב האוד וכדומה, ובמליצה לזלזול : אל תירא ולבבך אל ירך משני זַנְבוֹת האודים העשנים האלה (רצין ובן רמליהו) (ישע' ז ד). — *וכן קצה כל דבר : מי שלחלוחיות נמשכת מראש עינו מכנגד החוטם או מ ז נ ב עינו מצד צדעיו (רמב"ם, ביאת המקד' ח ז). שעמלק ירא מישראל ולכן בא להלחם בהם ב ז נ ב המחנה והחלושים שבהם (ר"י אברבנאל, בשלח). המהלך הנראה לכוכבי לכת וכו' דומה בעינינו למהלך הנראה לאנשים ההם המהלכים על רגליהם בספינה כלפי ז נ ב ה בעוד שהיא רצה כלב ים (יסו"ע לר"י ישראלי א ז). —*ז נ ב ה ס ו ס, חרישה גסה : אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גס כתלמי הרביעה רשב"ג אומר ז נ ב ה ס ו ס היתה נקראת סוף שעפרה של זו נוגע בעפרה של זו (תוספתא כלא' א יז). — ובתכונה : הנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש היא הנקראת ראש והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לדרום השמש היא הנקראת ז נ ב (רמב"ם, קדוה"ח יו א). ותגרע האמצע מש"ם מעלות והנשאר הוא מקום הראש באותו העת וכנגדו לעולם יהיה מקום ה ז נ ב (שם ג). לעולם יהיה בין הראש ובין ה ז נ ב חצי הגלגל בשוה (שם ו). ומאחר שתדע מקום הראש ומקום ה ז נ ב ומקום הירח האמיתי התבונן בשלשתן אם מצאת הירח עם הראש או עם ה ז נ ב במעלה אחת בחלק אחד תדע שאין הירח נוטה לא לצפון השמש ולא לדרומה (שם ז). —*זנב הטלה, התלי, התנין, כוכבים שבקצות קצת כוכבים : מאי עש א"ר יהודה יותא וכו' ז נ ב ט ל ה (ברכ' נח:). כימה שהוא ז נ ב טלה וכו' שמשעה שמתחיל לעלות עד ו' שעות מגיע לאמצע הרקיע ולסוף שמונה שעות משעלה הוי ז נ ב ו באמצע הרקיע נמצא באדר ז נ ב טלה בסוף שעה עשירית באמצע הרקיע הוא (רש"י ב"מ קו:). כי בהתחבר עמו עם ראש התלי או ז נ ב ו לא תראה השמש אם היה ביום (ראב"ע שמות ג טו). ונקודה השנית ממנה שכנגדה והיא שעליה יעבור וממנה יפנה הירח ומתגלגל כדרכו לרוץ בחצי גלגלי הנוטה אל דרום הגלגל החמה תקרא על דרך פרט ז נ ב התנין (יסו"ע לר"י ישראלי ב יז). ושתי נקודות הפגישה האחת לצד המזרח והשנית לצד מערב אשר במקומות האלו נקראות ראש התנין וז נ ב ו וכו' נקודת הב' שבצורה נקראת ז נ ב התנין (נחמד ונעים קפט). —ובחבור עם קצת שמות, כנוי לכוכבים, *זנב שור, זנב אריה, זנב סוס : אקרא גם אני אלו השני עגולים גדולים ז נ ב י השור ע"ד השאלה כמו שביארנו וראוי שתדע ותתעורר ותבין כי ז נ ב השור הרושם מקום עמידת השמש יעבור על שני קוטבי העולם ועל קוטבי אזור המזלות ויעבור ג"כ על נטיית השמש הגדולה והוא ראש גדי וראש סרטן (אספיר' לר"א בר חייא הנביא ב). שליטי לו ז נ ב השור קראתיו והוא עובר בכל קטב מקורים (שם). ז נ ב אריה והוא הנקרא אלצרפא

¹) בערב' ذَنَب.

a) ذَنَب

הוא במזל בתולה ארבעים מעלות שלשים ושמנה דקים (ראב"ע, כלי נחשת כט). וכדלי כוכב אחד והוא סוף ז נ ב הסום ובערבי דנב אלפרש וכו' ומהלכו קרוב למהלך ז נ ב העקרב (יעקב אנטולי, תרג' אלפרגני, RSO, III, III, 239).—־כוכב בעל הזנב, זיק, כוכב השבט, שיש לו בעין זנב מאיר: ולפעמים יהיה האויר העולה אידיי עבה ויתמיד ההתלהבות בו ומן רב ויתגועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל ה ז נ ב (אמונה רמה א כ). רוב כוכבי ה ו נ ב ו ת לא יספו ולא יאבדו תוך שבעה ימים לוריחתם ולא יתקיימו יותר משמונים (נחמד ונעים רלג). שסבת תנועות השמים והמזגתם יתהוו שני אידים וכו' ולהתלהבו שם מתנועת הגלגלים יתהוו ממנו אותות השמים ויהיה חמר אל נר השמים ובעלי ה ז נ ב ו ת וכוכבא דשביט והוא הכוכב המדלג (נוה בלוס א ז).—־וזנב הסוס, העכבר, העקרב, בנוי לקצת מיני צמחים, ־זנב הסום[1], (Equisetum): Schachtelhalm; prêle de bois; shave-grass עשב הנקרא בלשון יוון איפוארים ונקרא עוד ז נ ב ה ס ו ם (ספר הרפוא' לאסף 49). העשב הנקרא ז נ ב ה ס ו ם יפסיק בשלשול מהמעים הדקים (ראב"ע, ספ' הנסיונות ה ג). וממה שמועיל לוה ג"כ מיץ תותים גאים בלתי מבושלים וכן משקה מעשב ז נ ב ה ס ו ם (קאנון ג יו כ ו). — ־זנב העכבר: והנה שבחו רפואה נקראת ז נ ב ה ע כ ב ר אם תושם בחוקן יקובל תועלת בה (שם כם ד ג).—־זנב העקרב[2], (Heliotropium peruv.): וגם הצמח הנקרא ז נ ב ה ע ק ר ב בהדמותו לו (קאנון ד ו ה ג).—־זנב השועל[3]: אמאראנט הנקרא ז נ ב ה ש ו ע ל גדל פרא ברוסיא החמה כפרם ובפערו (תוה"א לביהק, הלמת' כ טז). — ־זנב העכבר, כנוי למין ממיני הדפקים לפי מדרגת מהירות הדפק וסדרו: התכיפה נוספת מאד וכן הבהירות וישוב הדפק מן הידוע ב ז נ ב ה ע כ ב ר ואם יהיה משתיית היין החם יהיה מקום ז נ ב העכבר המחטי (קאנון ד א ג ז).

זִנֵּב[4], פ"י, — חתך הזנב, ובהשאלה זִנֵּב את המחנה, הכה את הקצה, ובכלל השמיד: ואתם אל תעמדו רדפו אחרי איביכם וְזִנַּבְתֶּם אותם אל תתנום לבוא אל עריהם (יהוש' י יט). זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך וַיְזַנֵּב בך כל הנחשלים אחריך (דבר' כה יז-יח). בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהריים ולארם צובה פגע באדומיים בקש ל ז נ ב ן הוציאו לו אפיסטולי שלהם וכו' באותה שעה שלח יואב אצל דוד אמר לו פגעתי באדומיין ובקשתי ל ז נ ב ן הוציאו לי אפיסטולי שלהם (מד"ר ברא' עד). —ואמר הפיטן: שלח יד בחמוקי ירך, ועל כל ראש דרך, זִנֵּב כל עוברי דרך (יוצר שבת זכור, אז קולך). אמרו לכו ונכחיד נכשלים, אז כמאו זִנֵּב כל הנחשלים (שם, תמימים). הקדים ויצא בדרך, לְזַנֵּב כל ברך, לדוש בגאות ולהדרך (שם, זכור). מיחדיך בנפשם, להרג הקדישם, מְזַנֵּב התישם, הדפנו כאיבה (סלית' מוס' יוה"כ, אני). יפיפית נמשלת ועתה קדורנית, בעון כי כשלת ולבך אחורנית, וְזִנְּבוּךְ ונחשלת ראשונה ושנית (סלית' י' טבת, אבותי). — *זִנֵּב את הגפן, כרת את הקצה שלה: ה מ ז נ ב בגפנים והקוצץ קנים (שבי' ד ו). למלך שהיה לו כרם אחד וגזדווגו לו ג' שונאים הראשון מתחיל מקטף בעוללות והב' מ ז נ ב באשכולות והג' מעקר בגפנים (מד"ר ברא' מב). — ובמשמ' עשה זָנָב: וכמה היא מטעתה שלש כנגד שלש ניטלה אחת מן החיצונות כמה יהא ביניהם שתים כנגד שתים מארבע אמות ועד שמונה י ז נ ב[1]) מארבע אמות ועד שמונה (תוספתא כלא' ג ג). — פע', ־זֻנַּב, מְזֻנָּב — שיש לו זָנָב: שבראותם הלקיות והקדרות והשחרות וצאת הכוכבים ה מ ז ו נ ב ו ת המורים על הדם ועל המות וכו' (רשב"ל דורא"ן, תפא' ישרא' ג).

־זְנָבָה, ש"נ, מ"ז זְנָבְתַיִם,— זנב של הסרטן: ויש לו (לסוג הסרטנים שהוא אלקראבו) עשר רגלים עם כרבלתו הנקראת זנביל שהוא כפול והשני הוא הסרטן ויש לו עשר רגלים עם ב' חבורים קרויים ז נ ב ת י י ן וכו' והד' מאלו המינים יש לו ב' ז נ ב ת י י ן אלא ש ה ז נ ב ה הא' חמרת הבריאה (רשב"ל דורא"ן, מג"א, ת"י כ כ).

־זְנָבִי, ת"ז, לנק' זְנָבִית, מ"ר זְנָבִיִּים, ־יות,—שיש לו זָנָב: פרק אחד עשר מדבר בכוכבים החדשים ו ב ז נ ב י י ם ובכוכבים הקטנים וכו' מדוע ה ז נ ב י י ם נראים בגוונים שוגים מהם הדומה לעופרת מהם אדומיים מהם אשיים (מעש' טוביה, העולם יא). וכן הכוכבים

[1]) תרגום מיוגית. בארמ' דונב סוסיא, בערב' ד'נב אלחי'ל a), ד'נב אלפרש b).— [2]) בארמ' דונב עקרבא, בערב' ד'נב אלעקרב c).— [3]) בערב' ד'נב אלת'עלב d).
[4]) בערב' דַ'נַב e) פעל מן השם ד'נב במשמ' דומות לוה.

a) ذنب الخيل b) ذنب الفرس c) ذنب العقرب
d) ذنب الثعلب e) ذَنَبَ

[1]) כך במהד' צוק"מ מכ"י ארפורט. וכנוסח' והזנב. וכבר הגיה הגר"א ו מ ז נ ב.

ה ז נ ב י י ם הולכים אנה ואנה א״ב השכל יחייב שיש לכוכבים בחירה ויכולת לילך בגלגל אוירי (שם ג). ממה שמצאו האיצטגנינים שבדור הזה על דבר הככבים ה ז נ ב י י ם כלשונם קומיט (אמונ׳ חכמ׳ כד).

***זַנְגְּבִיל**[1], זַנְגְּבִיל, ש״ז, — עקר צמח יצמח בארצות החמות חריף הטעם ומשמש בתבלים וגם לרפואה, Ingwer ; gingembre ; ginger : הפלפלין ו ה ז נ ג ב י ל בזמן שהן רטובין מברך עליהן בורא פרי האדמה (רמב״ם ברכ׳ ח ז). הכוסס פלפלין וזנג ב י ל יבש וביוצא בהן פטור אבל ז נ ג ב י ל רטוב חייב (הוא, שבית׳ עשור ב ז). ישים עליהם (על הצדעים) תחבושת מ ז נ ג ב י ל ומצטבי שחוקים ובלולים עם חלמון ביצה (מ׳ אלדכי, ב״א ד).

***זַנְגְּבִילָה**, ש״נ, — מין זנגביל : הזנגביל חם וכו׳ ה ז נ ג ב י ל ה לח (ספ׳ הרפוא׳ לאסף 31).

***זֶנֶד**[2], ש״ז, — עצם קצה הזרוע : ורוב ההקעה (במרפק) אמנם תקרה ב ז נ ד התחתון וזה יותר מגונה וגרוע למה שיקרה לו מן החורה ואמנם ה ז נ ד העליון הנה ימעט מה שיקרה לו וכו׳ ואי אפשר שיקעו שני ה ז נ ד י ם אלא אם ירחק מהשני (קאנון ד ה א טו). הנה יקרה שישתברו שני ה ז נ ד י ם יחד ואם יזדמן שישבר אחד מהם ושבר ה ז נ ד העליון אם יפרד השבר באחד מהם וגם בי ה ז נ ד התחתון הוא הסועד והוא הנושא (שם שם ג י).

***זִנְדֵּז**[3], פ״ע, — פקפק, גמגם : אף אני אומר כן אלא שהתלמידים מ ז נ ד ז י ן [4]) בדבר (חול׳ מח.).

— התפ׳, הִזְדַּנְדֵּז : אלא שהתלמידים מ ז ד נ ד ז י ן בדבר (ערוך, ערך מזדנדזין).

---

[1]) משקל אַלְגָּבִישׁ. ואמרו חכמי הלשונות כי מקור שם זה בלשון סנסקרית צרינגאבירא, מורכב מן צרינגא קרן, ומן בירא גוף, גוף של קרן, מפני קצת דמיון לקרן. בפרס׳ זַנְגַּבִיל, וכן בסור׳, וכן בערב׳ זַנְגַ׳בִיל a). בצורה ארמ׳ זנגבילא : בס ז נ ג ב י ל א ביומא דכפורי פטור (יומ׳ פא:). כל מילי דמעלי להאי קשה להאי ודקשה להאי מעלי להאי בר מ ז נ ג ב י ל א רטיבי ופילפלי אריכתא (פסח׳ מב:).

[2]) כך בערב׳ זנד b).

[3]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה שלקמן. — [4]) כך בנוסח׳, ובערוך מזדנדזין. וסוברים קצת החכמים כי מזדנדזין כמו מזדעזעים. אך זו השערה דחוקה.

---

a) زنجبيل b) زند

זנה[1]), ממנו זָנָה, זוֹנָה, זְנוּנִים, זְנוּת, תַּזְנוּת, *זַנַּי.

זָנָה[2]), פ״ע, עב׳ זָנְתָה, זָנִית, עת׳ תִּזְנֶה, וַתִּזֶן, זֹנָה, זֹנָה, לִזְנוֹת, בִּזְנוּתֵךְ, — א) זָנְתָה האשה, נבעלה ברצונה הטוב למי שאינו בעלה כחק, huren; se prostituer ; forniquer ; to whore : ויגד ליהודה לאמר זָנְתָה תמר כלתך (בראש׳ לח כד). ובת איש כהן כי תחל לִזְנוֹת את אביה היא מחללת באש תשרף (ויקר׳ כא ט). אשתך בעיר תִּזְנֶה (עמוס ז יז). הלכה היא על כל הר גבה ואל תחת כל עץ רענן וַתִּזְנִי [1]) שם (ירמ׳ ג ו). ולא יראה בגדה יהודה אחותה ותלך וַתִּזֶן גם היא (שם ח). שתים נשים בנות אם אחת היו וַתִּזְנֶינָה במצרים בנעוריהן זנו שמה מעכו שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן (יחזק׳ כג ב-ג). לא אפקוד על בנותיכם כי תִזְנֶינָה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו (הושע ד יד). ואמר אליה ימים רבים תשבי לי לא תִזְנִי ולא תהיי לאיש (שם ג ג). — ועם על אחרי הפעל, זָנְתָה האשה עַל בעלה : ויקח לו אשה פילגש מבית לחם יהודה וַתִּזְנֶה עליו פילגשו (שופט׳ יט א-ב). — וזנתה תַּחַת בעלה : וַתִּזֶן אהלה תחתי ותעגב על מאהביה (יחזק׳ כג ה). — וזנתה אֶל : וַתִּזְנִי אל בני מצרים שכניך גדלי בשר (שם יו כו). — וזנתה בם : ותעשי לך צלמי זכר וַתִּזְנִי בם (שם יז). — וזנתה אֶת : ותזני אל בני אשור מבלי שבעתך וַתִּזְנִים וגם לא שבעת (שם כח). — וגם האיש עם אשה שאינה אשתו כחק : וישב ישראל בשטים ויחל העם לִזְנוֹת אל בנות מואב (במד׳ כה א). — ובהרחבה, זָנְתָה הארץ, נתרבה בה הזנות : ולא תִזְנֶה הארץ ומלאה הארץ זמה (ויקר׳ יט כט). — ב) בהשאלה, זָנָה אחרי דבר, נמשך אחרי דבר לא טוב ונדבק בו, זנה אחרי אלהים אחרים, אחרי שֵׁדים, אחרי עיניו ולבו וכיוצא בזה : ויאמר יי׳ אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם

---

[1]) בערב׳ זני a).

[2]) בערב׳ זַנַי b).

[3]) הקדמונים ראו בזה עבר לנוכחת, אך תחלת הפסוק מדבר לנסתרת, ולכן סברו קצת החדשים כי באה הצורה ותזני במקום ותזנה. ואולי היא אחת הצורות המיוחדות להדבור של בני ענתות, ואולי אמרו וַתִּזְנִי, והשתמש בצורה זו ירמיהו להת יותר עז לדבריו, ואח״כ השתמש בהצורה הקצרה הרגילה.

---

a) زني b) زنى

הוה וְזָנָה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו (דבר' לא יו). כי זָנוּ (ישראל) אחרי אלהים אחרים וישתחוו להם סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם (שופט' ב יז). ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירם אשר הם זֹנִים אחריהם (ויקר' יז ז). ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זֹנִים אחריהם (במד' יה לט). הבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם אתם זֹנִים (יחזק' כ ל). והכרתי אתו ואת כל הַזֹּנִים אחריו לִזְנוֹת אחרי המלך (ויקר' כ ה). ויעש אותו גדעון לאפד ויצג אתו בעירו בעפרה וַיִּזְנוּ כל ישראל אחריו שם (שופט' ח כז). וישובו בני ישראל וַיִּזְנוּ אחרי הבעלים וישימו להם בעל ברית לאלהים (שם לג). עיניהם הַזֹּנוֹת אחרי גלוליהם (יחזק' ו ט). — זָנָה מאחרי אלהים, מֵעַל אלהים, מתחת אלהים: כי זָנֹה תִזְנֶה הארץ מאחרי יי' (הוש' א ב). אל תשמח ישראל אל גיל כעמים כי זָנִיתָ מעל אלהיך (שם ט א). וַיִּזְנוּ מתחת אלהיהם (שם ד יב). — זָנָה מִן: הצמתה כל זוֹנֶה ממך (תהל' עג כז). — ועם יחס הפעול בהשאלה: ואת זָנִית רֵעִים רבים ושוב אלי נאם יי' (ירמ' ג א). — ובמליצה, במשמ' משא ומתן של מסחר ומקח וממכר: והיה מקץ שבעים שנה יפקד יי' את צר ושבה לאתננה וְזָנְתָה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה והיה סחרה ואתננה קדש ליי' (ישע' כג יז-יח).

— הִפע', הִזְנָה,—א) עשה וגרם שיזנה, שתזנה: אל תחלל את בתך לְהַזְנוֹתָהּ (ויקר' יט כט). — ובהשאלה: ולקחת מבנתיו לבניך וזנו בנתיו אחרי אלהיהן וְהִזְנוּ את בניך אחרי אלהיהן (שמות לד יו). ותלך בדרך מלכי ישראל וַתַּזְנֶה את יהודה ואת ישבי ירושלם כהזנות בית אחאב (דהי"ב כא יג). גם הוא עשה במות בהרי יהודה וַיֶּזֶן את ישבי ירושלם וירח את יהודה (שם יא). — ב) כמו קל: ואכלו ולא ישבעו הִזְנוּ ולא יפרצו (הוש' ד י). סר סבאם הַזְנֵה הִזְנוּ (שם יח). אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני כי עתה הִזְנֵיתָ אפרים נטמא ישראל (שם ה ג).

—פע' *זִנָּה, זִנְּתָה,—כמו קל: עלובה כלה מ ז נ ה בתוך חופתה (שבת פח:). אשה מ ו נ ה מתהפכת שלא תתעבר (יבמ' לה.). כל ה מ ז נ ה אשתו מזננת עליו (סוט' י.). תזונה נקראת פתיות שאינה מ ז נ ה עד שתצא מדעתה (מד"ר במד' ט). רחב בשמה ז י נ ת ה יעל בקולה אביגיל בזכירתה מיכל בתשאול בראייתה (מגי' יה.). שומרת יבם ש ז י נ ת ה פסולה ליבמה (יבמ' פא.). כלה ש ז י נ ת ה בקרב חופתה (גיט' לו:). — יזונֶת במקום זִנְּתָה: מעשה של אותה האשה ש ז י נ ת עליו וקלקלה מאחיו (רב אחא גאון, שא"ל יד). —ובהשאלה: אמר רבי יונה מין חטין הן (הזונים) אלא שהפירות מ ז נ י ן (ירוש' כלא' א כו ד). אף הארץ ז י נ ת ה (בדור המבול) (מד"ר בראש' כח).

זְנָהּ[1], ש"ז, מ"ר זְנִים[2], — דבר נותן ריח טוב, Wohlgeruch; senteur; perfume: ויקברהו (את המלך אסא) בקברתיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וּזְנִים מרקחים במרקחת מעשה (דהי"ב יו יד). — יובמשמ' מין: מועד ארום וישמעאלים וולריהם, מזמרן וזעון ועקן וּזְנֵיהֶם, מחוי וחתי ותמתי ותייליהם (סמא"ל, הושע' יוס ג, מחלוד). החוח הוא אחד מ ז נ י העשב, אשר ינעם אל חך ענל וכשב (יל"ג, משל' ב א). — ועי' *זְנִי.

·זְנוֹב, ש"ז, — שה"פ מן זָנַב: הזכיר בעירת אש השם בהם ו ז נ ו ב עמלק (ראב"ע דבר' ט כב).

זְנוּנִים, שז"ר, סמי' זְנוּנֵי, — מעשי הזונה והזונה, Hurerei; fornication; whordom: ויגד ליהורה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לִזְנוּנִים ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף (בראש' לח כד). קח לך אשת זְנוּנִים וילדי זְנוּנִים (הוש' א ב). ואת בניה לא ארחם כי בני זְנוּנִים המה כי זנתה אמם הובישה הורתם (שם ב ו-ז). עד זְנוּנֵי איזבל אמך וכשפיה הרבים (מ"ב ט כב). מרב זְנוּנֵי זונה טובת חן בעלת כשפים המכרת גוים בִּזְנוּנֶיהָ ומשפחות בכשפיה (נחום ג ד). ותרא אחותה אהליבה ותשחת עגבתה ממנה ואת תזנותיה מִזְנוּנֵי אחותה (יחזק' כג יא). ועזבוך ערם ועריה ונגלה ערות זְנוּנַיִךְ וזמתך (שם כט). ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זְנוּנֶיהָ מפניה ונאפופיה מבין שדיה (הוש' ב ד). — ובהשאלה: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כי רוח

---

[1]) משקל סְנֶה. — [2]) כמו סְאִים, מְתִים. ואמרו רוב המדקדקים כי עקר משמ' מלה זו הוא מין, כמו בארמ' תרג' למינו ל ז נ ו ה י, וכן וכל ז נ י זמרא (דני' ג ה), ואמרו שזו מלה פרסית, וכמו גם השם specie התחיל אח"כ לשמש במשמ' מ י נ י בשמים. ואמרו המדקדקים החדשים כי היחיד הוא זַן, ועי' למעלה בערך זַן.

זנונים התעה ויזנו מתחת אלהיהם (הוש' ד יג). לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם ואת יי' לא ידעו (שם ה ד).

***זִנּוּק**, ש"ז, מ"ר זִנּוּקִים, — שם"פ מן זִנֵּק: חבית שמונחת תחת ה ז י נ ו ק מים שבתוכה ושבחוצה לה פסולין צירף פיה ל ז י נ ו ק מים שבתוכה פסולין ושבחוצה לה כשרין (זבח' כה:). אי אתה מודה במורק שאי איפשר לו בלא ז י נ ו ק (שם). ז י נ ו ק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות (ילקוט דבר' תתקסב). — ומ"ר: עמדה שרה והפריעה עצמה והיו שני דדיה מוריקים חלב כשני ז י נ ו ק י ם של מים (פסיק' רבתי מג).

זְנוּת, ש"נ, זְנוּתֵךְ, זְנוּתַיִךְ, זְנוּתֵיכֶם, — כמו זְנוּנִים: זנות ויין ותירוש יקח לב (הוש' ד יא). בבית ישראל ראיתי שעריריה שם זנות לאפרים נטמא ישראל (שם ו י). והיה מקל זנותה ותחנף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ (ירמ' ג ט). נאפיך ומצהלותיך זמת זנותך על גבעות בשדה ראיתי שקוציך (שם יג כז). והשבתי זמתך ממך ואת זנותך מארץ מצרים (יחזק' כג כז). ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי המה ומלכיהם בזנותם ובפגרי מלכיהם (שם מג ז). בית וועד יהיה ל ז נ ו ת והגליל יחרב (סוט' ט יה). נתייחדה עמו כדי בעילה חוששין לה משום בעילת ז נ ו ת (ירוש' גיט' ד מח ד). ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את ה ז נ ו ת ואוהב את המלחמה וכו' (פסח' קיג:). עשרה קבים ז נ ו ת ירדו לעולם תשעה נטלה ערביא (קדוש' מט:). לא תתחתן בם וכו' אפילו דרך ז נ ו ת (ע"ז לו:). ואין לך ז נ ו ת כ ז נ ו ת של ערביים (אדר"נ כח). דור המבול נמחו מן העולם על ידי שהיו שטופין ב ז נ ו ת (מד"ר ויקר' כג). מימות אברהם לא נפרץ אחד כ ז נ ו ת כיון שבאו לשטים ושתו מימיו נפרצו ב ז נ ו ת (שם כ). פי החירות מקום קבוע ל ז נ ו ת היה (שם). שני יצרים ברא הקב"ה בעולמו יצר ע"ז ויצר ז נ ו ת יצר ע"ז כבר נעקר ויצר ז נ ו ת הוא קיים אמר הקב"ה כל מי שיכול לעמוד ב ז נ ו ת מעלה אני עליו כאילו עומד בשתיהן (שם שה"ש, זאת קומתך). — ומ"ר כמשמ': ונשאו את זנותיכם[1] עד תם פגריכם במדבר (במד' יד לג). ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמ' ג ב).

[1]) החדשים אינם מודים ברבים זה, ואומרים כי גם זה יחיד בהוספת י ללא צרך.

זנח[1]), מִמֶּנּוּ זָנַח.

זָנַח, — א) פ"י, דחה והרחיק הדבר ממנו בחמה וקצף, בבוז, verwerfen ; rejeter ; reject : זנח ישראל טוב אויב ירדפו (הוש' ח ג). זנח אדני מזבחו נאר מקדשו הסגיר ביד אויב חומת ארמנותיה (איכ' ב ז). אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו (תהל' מד י). למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך (שם עד א). ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך (שם פט לט). הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד (שם עז ח). כי לא יזנח לעולם אדני (איכ' ג לא). עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח (תהל' מד כד). למה יי' תזנח נפשי תסתיר פניך ממני (שם פח יה). — ואמר הפיטן: איכה זנחת בזעמך, לזלזל ביד זדים זבולך (קינ' לת"ב, איכה אלת). איכה כונת בכעסך, לכלות ביד בושלים כרמך, ולא זכרת לא לזנוח לעולם אשר לסרת ללקוחיך (שם). כי זנחנו דת צוית, ונשובה בלבב דבית, ונתענה ולא ענית (רמב"ע, מוס' יוה"כ, חטאנו). זנחו הטוב ורדפום מכניעים, ועקוף ושמעת והעמדת להם מושיעים (סליח' יום ד, אין כל). חבט וזכור את כל התלאה, ההשיגה עדת צולעה ונהלאה, הלעולמים תזנח לרבת חלאה (יוצר שבת א חנכה, אודך). — ואמר המשורר: למה דוד ת ז נ ח יונתך בת הודים, ותשכח נאנח ונדת מערים (פזמ' תימני, יעוף חלומי). אך הצפרדע נואשה לא אמרה את חפצה לא ז נ ח ה, ותלך חלך והתנפח עד כי נפשה נפחה (יל"ג, משל' ג כב). — *זבינ': תבין ותשכיל איך ישוב המבקש בורח ויחזור המתאוה מואס ו ז ו נ ח והרודף נהפך אל הנס (מחזני לדק, אלגזלי 133). — יוסף‌גל: ואם אני איש מדון וחמס, אינני על זה ז נ ו ח ונמאס (משל הקדמוני כ). ואז תהיה מחייתו מתוקה ומשובחה בעולם הזה ולא תהיה ז נ ו ח ה ונקלה לעולם הבא (תולדות אלכסנדר 41). אביר כמה אהיה זנוחת, למתי אקוה לרוחה, מגורי היה בארץ מליחה, נקראתי

[1]) סוברים רוב החכמים כי זהו השרש זנח a) בערב' המשמש כמשמ' צחנה ובאשה, ואומרים כי מזה נגזרה בהשאלה המשמעה שיש לו בעברית. אך השרש זנח a) משמש כערב' במשמ' שבח וגם ד ח ה, וככר אמר ברט כי השרש זנח העברי הוא השרש נזח b) בערב' שמשמעתו היא נתרחק.

a) زنخ b) نزح

בלא גט שלוחה (סמא"ל, ערכ' לכפור, כשם אלהי). ונוחה ורחה בדם מתבוססת, חלצה וננהצה ברחיצה ותכבסת (קרוב' לשבה"ג, אלהים). זרויה ז נ ו ח ה מעודה, חטופה חמוסה תרודה (ר"י הדסי, שיר כסוף האשכול). ודלים ז נ ו ח י ם, למות לקוחים, ישיבם שמחים, ברנה ושירים (שירי ר"מ דרעי הקראי כ רכג). — וכמשמ' *דבר נתעב: דבקנו בתועבות ובמעשים ונוחים, הלכנו אחרי משאות שוא ומדוחים (סלית' יוס א, איך נפתח). —וככנ': ונברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע והושבותים כי רחמתים והיו באשר לא זנחתים (זכר' י ו). כי אתה אלהי מעוזי למה זנחתני למה קדר אתהלך בלחץ אויב (תהל' מג ב). הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו (שם ס יב). משל לטבח שבא לשחוט פרתו של מלך התחיל המלך רואה כיון שהרגיש שהמלך רואה התחיל משליך את הסכין ומשפשף בה וממלא את האבוס לפניה התחיל לומר תצא נפשי שבאתי לשוחטה והרי ז נ ח ת י ה (מד"ר במד' כ). שקרא ושנה ופירש להבלי עולם והניח תלמודו ו ז נ ח ו הרי זה בכלל בוזה דבר ה' (רמב"ם, ת"ת ג יג). — ב) פ"ע, זנח פלוני, נדחה, הרחק: זנח[1]) עגלך שמרון (הוש' ח ה). ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכ' ג יז). אף אתה מה עושה להם (להרשעים) מחליטם לגיהנם למה שרחקו ו ז נ ח ו הימך (פסיק' רבתי, תקעו).

— נפע' *נזנח: דבריך זנח ו נ ז נ ח מעדן ולא בליתו למען היותו יציר בפיך (עבודה, אתה כוננת). קבץ עדה נ ז נ ח ה, אל מקום המנוחה, אז אגיל ואשמחה (פומ' תימנ', הרס דגלי). אל תוך ציון עיר אפדנו ישיב שבות בת נ ז נ ח ה (ר"י נאגארה, זמיר' ישראל, עו"ת פו).

— פע', *זנח: אהלי אשר חנית מאז בתאיו מפה ומפה למה לנצח ז ו נ ח ביד זרים (קינ' לת"ב, אהלי). העל המירו בכוד רע בבעל, ווה ללא זה פצחו במעל, זנחו בחרון אף לנגף ונעל (יוצר שבת שקל, אז). ומבני בניהם אנחנו, למה לנצח זנחנו, וכמת מלב נשכחנו (סלית' ג עשי"ת, אלהים). זנחנו ונחשבנו עם יורדי רגב, ויהי לאבל כנור ושיר ועגב (סלית' לו"נ, תשוב תרחמנו).

— הפע', הזניח, — כמו זנח: ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו (דהי"ב כט יט). —והזניחו מדבר, הרחיקו, מנעו מהדבר ההוא: כי עזבו הלוים את מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם, כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן לייי' (דהי"ב יא יד). אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד (דהי"א כח ט). תעינו מאחריך כאשה מבעלה אל תזניחנו באות מי מרה (מו"ק כס:). מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה וכו' אין מ ז נ י ח י ן[1]) אותו (חול' ז.). לחוק לבב התלמידים הלומדים תורה מעוכי ומדוחק כדי שלא יהיה הלמוד עליהם לטורח ו י ז נ י ח ו ה ו (תגמ' ה:פש כ כ). ואין ל ה ז נ י ח הלכות מרווחות מפני פלפולים ודברי חדודים (שו"ת חת"ס, או"ח קיז). —ואמר המליץ: אל תוסף עוד התל ביעלה, אשר הקשיתה תאות העולם ללא לה, ו ה ז נ י ח תבל ועמלה, וקשרה על הזמן קשר, ולבשה סות הענוה והיושר (עמנ', מחבר' נ). רודפי בזממו ישית, בראות צורי אותי ישסה, כי אותי מאז ה ז נ י ת, והן הכל פיהו יפצה (פומ' תימנ', ינדל). —*והזניח את עצמו מדבר: הרשעים שמחליטים עצמם בעבירות ו מ ז נ י ח י ם עצמן הימך (פסיק' רבתי, תקעו). — האזניח, עי' אזנח.

*זַנַּי, זַנָּאִי, ש"ז, — מי שהוא זונה, שעוסק בזנות: ספק ז נ א י ספק לא ז נ א י (כתוב' פא.).

*זֶנִי[2]), ש"ז, —מהות ומראה הדבר לכל פרטיו, ausführl. Beschreibung; descr. détaillée; detailed descr.: יחזקאל ראה מראה ויגד ז נ י[3]) מרכבה (כ"ס נבי' מע ח).

זנן[4])

, ממנו אולי זְנוּנִים, והפעל *זַנַּן שלקמן.

*זַנַּן, — קל אינו נהוג.

— פע', *זִנֵּן, זִנְּנָה, מְזַנֶּנֶת, — כמו זָנָה, זָנְתָה, מְזַנָּה: כל המונה אשתו מ ז נ נ ת עליו (סוט' י.).

א. זנק[5])

, ממנו הפעל זִנֵּק שלקמן, *זִנּוּק.

---

[1]) אין כל החכמים מודים בשמוש זנח במשמ' לא מתעברת, ואומרים כי הכתוב קצת משבש באן. ובמו"ב הכתוב ותזנח צ"ל ותזנח. — [1]) לפי לשון ואמרי לה.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' בהערה לקמן. — [3]) בהנוסחה הארמ': נ נ ס ה דמרכבתא. כיונ' ורומ' תפארת. והנה סוברים המפרשים כי מלה זו היא המלה זנים, במשמ' מין. אך זה דחוק, כי אין המליצה נאה: הגיד מ י נ י המרכבה, כי אם פ ר ט י מראה המרכבה. ואולי נתיחדה בזמנו של כ"ם המלה זני במשמ' פרט.

[4]) אין המדקדקים מודים בשרש מיוחד זנן, וסוברים כי מן זנונים שנתרחב מן זנה נסתעף גם הפעל זנן.

[5]) כסור' זנק כמו ורק. בערב' נזק[a]).

[a]) نزق

זָנַק¹), —קל אינו נהוג.

— פִּע׳, זִנֵּק, מְזַנֵּק, — א) פ"ע, קפץ בכח עז, הזדרק, hervorspringen; s'élancer; leap forth : דן גור אריה יְזַנֵּק מן הבשן (דבר׳ לג כב). — ו. כר הפיטן: יעצה לחנק, כני גור מְזַנֵּק, בפה אחר לשנק (קיל׳ לת"ב, איך תנחמוני). — *וכהשאלה למים וכדומה: אכסה קלון אעכור עיני מהם ולא אחשוף רק המקור אשר לרעתי ממנו יזנקו כל מימי זדונים האלה (ר"ש בלוך, הקד׳ שבילי עולם א). — ב) *פ"י, בהשאלה למשקים נזרקים בכח: השוחט המסוכנת רשב"ג אומר עד שתפרכס ביד וברגל רבי אליעזר אמר דיה אם זינקה (חול׳ ב ז). השוחט בלילה ולמחר השכים ומצא בתלים מלאים דם כשרה שזינקה (שם). אמרו לא באו ימים קלים עד שמת ויש אומרים יצא חוטמו מזנק תולעים (ירוש׳ יומ׳ א לט). ביושבת על שפת הספל ומזנקת בתוך הספל ונמצא דם בתוך הספל (נדה נט:). אבל עומדת אי אפשר לה לזנק (רש"י שם).—ואמר הפיטן: דדימו חכמה מפיקים, השפע מקור מים חיים מְזַנְּקִים, ומנפת צופים ומרבש מתוקים (יוצר א שבוע׳, אתו מלות).

ב.***זנק²)**, ממנו ב.*זָנַק.

ב.***זָנַק**, — קל לא נהוג.

— פִּע׳, *זִנֵּק, — זִנֵּק את פלוני במטעם, צער אותו באכלו את המטעם ולא נתן לו לאכל ממנו: אתם זינקתם את בני בבשר שהייתם אוכלין ולא הייתם נותנין להם אף אני אעשה לבני שישחטו את הצאן שאתם משתחוים להן והן אוכלין ואתם נמסים (מד"ר שמות יו).

***זְעֵב³)**, פ"י, — זְעֵבוֹ האריה וכדומה, הבהילו בשאגתו ובנהמו: זְעָבַנִי תחלה ארי נוהם הצר, ובולי החריב ויביאני כמעצר, הטפוני שני גוריו מצוק ומצר, חילי אפס וכוחי נעצר (מחז׳ רומני, י׳ טבת, תסיינה עיניך).

זֵעָה, ש"נ, — טפות רקות יוצאות מבער למשמי עור גוף בעלי חיים, Schweiss ; sueur ; sweat : בְּזֵעַת אפך תאכל לחם (ברא׳ ג יט). שכל המומין הפוסלין בכהנים פוסלין בנשים הוסיפו עליהן באשה ריח הפה וריח הזיעה (ירוש׳ כתוב׳ ז לא ג). ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה שלשול קרי ושינה וחלום (ברכ׳ נז:). אסרו את החמין (לרחוץ בהם) והתירו את הזיעה ועדיין היו רוחצין בחמין ואומרים מזיעים אנחנו אסרו להן את הזיעה והתירו חמי טבריה (שבת מ.). היו עושין ריח רע מריח הזיעה של גופן (מד"ר שה"ש, נפת). שתה מים והזיע זיעתו טהורה בא במים שאובים והזיע זיעתו טמאה נסתפג ואחר כך הזיע זיעתו טהורה (מכשיר׳ ב א). וכהן שהוא מזוהם בזיעתו רוחץ ושף כל גופו בבושם ועובד (רמב"ם ביא׳ המקד׳ ו יג). שכל זיעות האדם היא סם המות חוץ משל פנים (ספר החינוך תקמו).—*ורטיבות דומה לזֵעָה שעל פני גופים אחרים גם לא בע"ח: ויתים מאימתי מקבלין טומאה משיזועו זיעת המעטן אבל לא זיעת הקיפה (טהר׳ ט א). זיעת בתים בורות שחין ומערות (מכש׳ ב א). (דבש תמרים) זיעה בעלמא הוא (ברכ׳ לח.). — וכן *משקה היוצא ממיני צמחים ע"י כבישה או ע"י חם: זיעת הבוטנים היא תרביטינא (ספר הרפוא׳ לאסף 66).— וגם במינים מחצבים: במו מאמר בן רקלים במי הים שהוא זיעת הארץ התקבץ במצותה (כל מלאכ׳ הגיון סח). ביטומי או אספאלטו הוא שומן או זיעה שעל פני אגם וכו׳ בוראצי הוא זיעת המיניראלי מזהב ומכסף ונחושת (תולה"ח לר"י להלון ו כו).

זַעֲוָה, ש"נ, — דבר שארם נבהל ומזדעזע ומתפלץ ממנו, Ggst. d. Schreckens ; objet de terreur ; subject of terror : יתנך יי׳ נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לְזַעֲוָה לכל ממלכות הארץ (דבר׳ כח כה). כי בה אמר אדני יי׳ העלה עליהם קהל ונתן אתהן לְזַעֲוָה ולבז (יחזק׳ כג מו). ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי׳ את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית ונתתים לְזַעֲוָה ¹) לכל ממלכות הארץ (ירמ׳ יה ג-ד). ונתתים לְזַעֲוָה ¹) לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה בכל המקמות אשר אדיחם שם (שם כד ט).

¹) בערב׳ נַזַק a) היה (הסוס) מהיר ורץ ורקד ודלג.

²) אין בשאר הלשונות האחיות שרש דומה לו במשמעה קרובה לזו.

³) בערב׳ רַעַב b), הבהיל והפחיד.

a) نَزَق b) ذَعَب

¹) כך הכתיב, והקרי לזועה.

ורדפתי אחריהם בחרב ברעב ובדבר ונתתים לְזַעֲוָה[1]) לכל ממלכות הארץ לאלה ולשמה ולשרקה ולחרפה בכל הגוים אשר הדחתים שם (שם כט יח). ויהי קצף יי' על יהודה וירושלם ויתנם לְזַעֲוָה[1]) לשמה ולשרקה כאשר אתם ראים בעיניכם (דהי"ב כט ח). — ואמר הפיטן: הן שמתני נפשי לראבה, ונתתני לעין כל לְזַעֲוָה (רמב"ע, תחנ' לעשי"ת, להודות).— ואמר המשורר: שור נא! כידון נטוי כימין הנער עליו, הוי זעוה! ראש איש מת תקוע (יל"ג, אדו"מ ד). — יוכנוי לאבן האויר: כי נפל פלח רכב גדול במדינת אשביליא קרוב למגדל תועבותם והסכימו החכמים הרואים והשומעים בזעוה ההיא כי באויר נתילד הרכב תהוא מחלקים עפריים אשר עלו שם ונתקשו לאבן (שער השמים א ג).

***זְעוּנָה**[2]), ש"נ,—כעס וקצף: זימנא מטרוגא לר' יוסי שיננא, זונות זיוונתי הגה ונתפרדו בזעונה[3]), בחנתי בדבריכם אסוגה מצאתי בכם, אמת אתם ותורתכם (מתז' ויטרי תלא).

זע"ז,—ר"ת: זה על זה, זו על זו.

***זְעְזוּעַ**, ש"ז, מ"ר זעזועים,— שה"פ מן זִעְזַע: קשה לבותל אותו זיעזוע שמזעזעין הקרקע בשעה שמתקינין שם הריחים (רנמ"ה כ"ב יח.). גוזר הקב"ה למלאך וסופק כפים וכו' ויוצא זעזוע מביניהם (ערוך, ערך נהא).—ואמר הפיטן: רשם אסר בצבאותיכם בזעזוע חיל אילותבם, רחוק דחוק אתכם, השבעתי אתכם (יוצר א פסח, אור ישע).

זִעְזַע, פ"י, — זִעְזַע אותו, הניעו והנידו בחוקה, בכח, aufrütteln ; secouer; to shake: הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק' ב ז). אבנים שזעזעתן המחרישה (שבי' ג ז). נעקר הסלע מצדו או שזעזעתו המחרישה או שזעזעו ועשאו בעפר (ערלה א ג). זעזע את הימים והראה את בן הפילים וכו' זעזע את הישוב והראהו את הצב וכו' זעזע את המדבר והראהו שם את הדואר (מד"ר שמות טו). תן דעתך שאם הטיתה את הדין שאת מזעזע את העולם שהוא אחד מרגליו (שם דבר' ה). אמר רב הונא נוח לו לאדם לזעזע כותל שש אמות על שש אמות ולא לזעזע אבר אחד מאבריו (של אבנר) (מדס"ג, ויתי). ולא יינע ולא יזעזע גופו ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו (רמב"ם, דעות ד ג). זעזעו (את האילן) ולא עקרו ואח"כ מלא סביבותיו בעפר (הוא, מע"ש י יא).—ואמר הפיטן: תסתר לאלם תרשישים מרון, בזעזועת עולם מפני חרון, כלהטה האש בין שני בדי ארון (קינ' לת"ב, על חורבן).

— נתפ', *נִזְדַּעְזַע: היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו (נדה ה ב). ויחרד כל העם אשר במחנה מלמד שנזדעזעו (מכי' יתרו, החדש ג). שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מה נאמר בהם ומראה כבוד יי' באש אוכלת לא יראים ולא מזדעזעים (ספרי נשא א). כיון ששמע יעקב בן נזדעזע ואמר אוי לי שאירע לי פסולת בבני עד שנתבשר מפי המקום שחזר ראובן בתשובה (שם ואתחנן לא). מיד פתח בשר ודם את עיניו ורואה את מלאך המות ומזדעזע ונופל על פניו (כלה רבתי ג). לא הספיקו להגיע לחצי חומה עד שנעץ החזיר בחומה ונזדעזעה החומה וקפץ מ' פרסה מארץ ישראל (ירוש' ברכ' ד א). שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה בסיני לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שבוע' לט.). מעשה בר"א ור' יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן ור' יהושע נעור נזדעזע ר' יהושע ונינער ר"א א"ל מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת א"ל מאור גדול ראיתי בים (ב"ב עד:). בשעת פטירתו של חולה עומד (מלאך המות) מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו כיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו (ע"ז כ:). אני רואה בנביע ששנים מכם החריבו ברך גדול של שכם ואחר כך מכרתם אחיכם לערביים מיד נזדעזעו ואמרו לו שנים עשר אנחנו אחים בני אבינו (מד"ר בראש' צא). כיון שראה יוסף סימנין של יהודה מיד נזדעזע ונבהל אמר אוי לי שמא יהרגני (שם צג). כשנתן הקב"ה את התורה צפור לא צווח וכו' הים לא נזדעזע ההריות לא דברו אלא העולם שותק ומחריש (שם שמות כט). מיד נזדעזע משה מפני המחלוקת (שם במד' יח). ולא היו מתיראין ומזדעזעין ונפחדין (שם שה"ש, הנה מטתו). הר שבארץ מואב לא נזדעזע שבו המערות וההר מארץ ישראל נזדעזע שבו הסלעים כמין שדיים ונסמך להר שבנגדו (שם במד' יט). אמר לו (יצחק לאביו) אבא בחור אני וחוששני שמא

---

[1]) כך הכתיב, והקרי לזוועה.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) לא נתברר מקור מלה זו. ואולי יצרה הפיטן מן זעם, זעום, בשביל החרוז עם שיננא ואסוגה.

יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך (שם כרת׳ נו). לבש (משה) שק ונתעטף שק נתפלש באפר ועמד בתפלה ובתחנונים לפני הקב״ה עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית (שם דבר׳ יא). באותה שעה (שבשרו לשרה עקדת יצחק) נזדעזעו מתניה ונתחלחלו כל אבריה (מדר׳ ויושע א). צריך שיהא חכם מובהק שנוטל ונותן בראשו והכל רואין ומזדעזעין (תבו׳ הגה׳, הרכבי רנט) ואפילו הרגיש גופה ונזדעזעה אינה חוששת (רמב״ם אסורי ביאה ה יז). נועץ צפרני רגליו בקרקע ושוהה ואינו מזדעזע (שם ד יא). אם הלך על גבי אבנים שמזדעזעין בשעת הילוך (הוא, טומא׳ מת י יא). — ואמר הפיטן: רשע הפושט עת הגיע למקום תפילין מצות ברת, צעק צעקה וְנִזְדַּעְזְעָה עולם וארץ התפוררה (קינ׳ לת״ב, ארז הלבנון).

— פע׳, ״זִעְזַע, — שזעזעו אותו: קם המשיח ונכנס לשם ורואה אותם הדיוקנים (של הרוגי מלכות) ונושא קולו ושואג כארי וכל הגן וכל הצדיקים מזועזעים והעמוד אשר באמצע הגן מזדעזע ועולה ויורד (ביהמ״ד ילינק ג, סדר ג״ע כ). — ואמר הפיטן: הרימה נס גבורות משמיע ישועות, ופדה בנים פזורים ובנות מזועזעות, כי אתה אל דעות (אמרי נעם, בקשות, אבות).

״זַעֲזוּעָה, ש״נ, מ״ר זַעֲזוּעוֹת, — כמו זעזוע: וכיון שרואה משה שיהושע ניעור משנתו היה נכנס ונוטל חלוקו ונותנה לו בידו ביון שהיה יהושע מכיר היה מתבייש ונוטל חלוקו ומכסה גופו ולובש בזעזועות נפשו ונופל על רגליו של משה ואומר לו אל תהרגני רבי בחצי ימי מפני השררה שבאה עלי מפני הקב״ה (מדר׳ פטיר׳ משה, ביהמ״ד ילינק א).

*זַעֲטוּט[1]), ש״ז, מ״ר זַעֲטוּטִים, — נער משרת במשמרת קבועה ומיוחד לה: ג׳ ספרים נמצאו בעזרה אחד של מעונים ואחד של היא ואחד שנקרא ספר זעטוטים[2]) (ספרי דבר׳ לג). ג׳ ספרים מצאו בעזרה ספר מעוני וספר זעטוטי[2]) וספר היא באחר מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתוב וישלח את זעטוטי[2]) בני ישראל ובשנים כתוב וישלח את נערי בני ישראל וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתוב תשעה היא ובשנים כתוב אחת עשרה היא ובטלו אחד וקיימו שנים (ירוש׳ תענ׳ סח.). — ועי׳ ״זַטוּט.

---

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כך בעין במקום זאטוטי באלף שבגמ׳ בבלי מגי׳ ט. ומס׳ סופר׳ ו ד. ורגלים לדבר כי זו היא הגרסה הנכונה, מפני שהיא גרסת מקורים יותר קדומים, ומפני שכך הוא המנהג הטבעי והנהוג, שהקול הגרוני העמוק של העין יתמעך ויוקל להקול היותר פשוט של האלף ולא להפך שהאלף תהפך לעין. וכבר הובא בערך זטוט השערתו של עמנ׳ לֶו כי זו מלה ארמ׳ מלשון זוטא, זוטרא, כמשמ׳ נער, ואחד התרגומים תרגם בה השם נערי והיתה שגורה על פי הסופר ובשגגה נמלטה מפי עטו ונכתבה בגוף הספר. ודר׳ כלוי בחבורו על מהות הספר׳ אצל היהודים הקדמונ׳ (Dr. Blau, Althebr. Buchw. 102) טען על השערה זו טענה שאין לכאורה לדחותה, שאם הסופר היה כ״כ מבלבל הדעת שהכנים בכתוב בטעות מלה ארמ׳ במקום המלה הרגילה נערי מדוע לא פלט עטו עוד טעיות כמו זו, ומדוע לא נמצא בספר ההיא עוד מלים ארמיות במקום מלים עבריות? ועל סמך מאמר אדר״נ נוסח׳ ב׳ שבמהד׳ שכטר שאת ספר מעוני פרש ר׳ יוסי: זהו ספר שנמצא בבית מעון, פרש דר׳ כלוי גם השמות ספר היא וספר זעטוטי כמשמ׳ מעין זו, ואמר כי ספר של היא הוא ספר של אדם אחד ששמו היה היא, וכמו״כ ספר זעטוטי, או שהכונה בספר זעטוטי היא ספר קטן מאד, ורק עצם המעשה של מציאת אלה שלשת הספרים היא מסורה קדומה, ומה שספרו בדבר שנויי הנוסח׳ שהיו בספרים האלה מהנוסחה המקֻבלה אין זה אלא הוספה מאֻחרה, בעין ההוספות המאֻחרות על גוף המעשים שבמגלת תענית, והוא בעין מדרש מלים המוני בדי לפרש את שמות הספרים שבבר נשכחה משמעתם האמתית. ולכאורה זה פרוש מתקבל על הדעת, ויש לו סמך בדברי ר׳ יוסי שהובא באדר״נ. ואולם, כשנעין היטב יתברר כי יש גם בו מקום לגמגם. כי הלא על כרחנו אנו צריכים לאמר, ששלשה הספרים האלה הצטינו בדבר מה מהספרים הרגילים, שאל״ב למה טרחו לספר שנמצאו ולמה הזכירו גם את שמותיהם. וא״כ, מה חם השנויים שהיו בהם? ועוד קשה, שאם בשני השמות מעוני והיא אפשר להניח כי הם בעצמם נתנו מקום להספור בדבר השנויים בהכתוב מעונה אלהי קדם ובכתוב המלה היא, הלא תמוה הוא מאד איך יעלה על הדעת לאמר כי השם זעטוטי היה כתוב במקום וישלח את נערי, ומדוע לא ספרו שהיתה מלה זו כתובה במקום נער או נערים שבספ׳ בראש׳ למשל? ולכן נראים הדברים כי המסורה, שמצאו שנויים בנוסחת הכתובים בשלשה הספרים היא מסורה קדומה אמתית. והשנויים במעונה והיא הם אולי שנויים קדומים, כי הנסחה מעונה אלהי קדם היא באמת חשודה, ואעפ״י שגם הנסחה מעון אינה מרפאה את הכתוב עכ״פ היא מעידה שהיו בכתוב זה נסחאות מתחלפות. ובהכתיב של המלה היא בקצת מקומות יש באמת שנויי נסחאות בספרים. אבל, השנוי זעטוטי במקום נערי הוא שנוי בכונה כמו

זְעֵיר[1]**,** א) תה"פ, — מעט מאד, במדה קטנה, ein wenig ; un peu; a little : צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זְעֵיר שם זְעֵיר שם (ישע' כח י). כתר לי זְעֵיר ואחוך (איוב לו ב). ויצבט לה קלי קליל ז ע י ר בשתי אצבעותיו (מד"ר רות, ויאמר לה בעז).— ב) ״ת"ז, לנק׳ זְעֵירָה, קטן : והכוכבים אשר אורן נדעך ונופן מעט ו ז ע י ר מגופי הכוכבים הנראים (צורת הארץ לר"א בר חייא הנשיא לה). ושגגתך צבי החן שגגה בעיני החכמים לא ז ע י ר ה, אבל יאמרו בני מוסר והשכל שגגה בעצבים היא חמורה (עמנ׳, מחב׳ ח).

״זְעִירוּת, ש"נ,—סגולת מה שהוא זעיר : כי המעט הזך הוא רב והרב בלתי זך הוא מעט ואין בו תכלית וכל שכן שיהיה מעשיך עם מעוטו ו ז ע י ר ו ת ו בלתי זך לאלהים (חו"ה, יחוד המעשה ו), שיתבונן ערכו בין העליונים והתחתונים ויתבאר לו קטנותו ו ז ע י ר ו ת ו בין יצירות הבורא יתברך (שם, חשבון הנפש נ). ויבין גדולת הבורא ועצמתו ואמתותו ורוממותו וישכיל קטנות ערך נפשו ו ז עירותו וזלותו ואח"כ יכיר רב טוב הבורא עליו (שם, אהב׳ ה׳ ג).

זעך, כמו דעך, ממנו זָעַךְ.

זָעַךְ, – קל לא נמצא במקרא.

— נפע׳, נִזְעַךְ, — כמו נדעך : רוחי חבלה ימי נִזְעָכוּ קברים לי (איוב יז א).— ״וביחם להפנים, דלו ותשכו מפני רעב וכדומה : עד נאמן (כי שני ימים לא אכל) פניך, כי כחללים שוכבי הקבר הן נפלו נ ז ע כ ו (רמח"ל, מגדל עז כ ד).

— קל ״זָעַךְ, —כִּבָּה, ובהשאלה זָעַךְ את הכעס וכדומה, השקיטו : היו לנו (אנשי האמונה) לחומה ולמחסה ביום זעם, זוֹעֲכִים אף בלחשם, חמה עצרו בשועם (סליח׳ שני ותמשי, אנשי). — ובהרחבה. זָעַךְ קומתו של פלוני, כפף אותו, הכניעו : דברת בית יעקב אש ובית יוסף להבה, הן עתה קש אורם כבה, חי זְעוֹךְ קומתם בבעור היום הבא (מוס׳ יוה"כ, אלה אזכרה). — וּפָעוּל : כמסון לא ז ע ו כ ה, דבצו עדרים בתוכה, והבקר לעולה למסיבה (רסע"ג, מנין האות׳ ב). הגוי העז החשובים, וממלכות אשכרים משיבים, וְעוּכִים רמוסים ונסחבים, חשוכים וכפשתה כבים (יוצר ז׳ פסח, אלופי אדומים). יצא הקפדה, מחרדה לחרדה, ז ע ו כ י ם בשית ימיר, והוא ישב בשמיר (סליח׳ אמ׳ יום ו, יחידה).

— פִּע׳, ״זִעֵךְ,—כמו זָעַךְ : זִעַכְתִּי קמיך להאמל, רצצתים כקנה קמל (יוצר ב פסח, אודך).

זעם[1]**,** ממנו זַעַם, זָעַם.

זַעַם, ש"ז, ככנ׳ זַעְמוֹ, זַעַמְךָ, מ"ר זְעָמִים, — כעס וקצף עז וחזק, Zorn ; colère ; anger : כי עוד מעט מזער וכלה זַעַם ואפי על תבליתם (ישע׳ י כה). לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זָעַם (שם כו כ). הנה שם יי׳ בא ממרחק בער אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זַעַם ולשונו

שכבר הרגיש בזה א׳ ניגר (Urschr. 243), והוא תקון סופרים אמתי כדי לתרץ הקושי שראה הסופר בדבר ששלח משה נערי בני ישראל סתם, לא כהנים ולא לויים, להעלות קרבנות, וכמו שכבר נתקשו בזה בעלי התלמוד (זבח׳ קטו:), וכמו שרצה לתרץ זאת ת"א כמה שתרגם נערי כבכורות, והלכו בדרכו גם רש"י ורשב"ם. אלא שטעה גיגר כמה שראה בזעטוטי את השם היוני ζητητής, במשמ׳ דורש חכמה או מבקש השם, כי אין זה מתקבל על הדעת שהרשה לו סופר להכנים מלה יונית בגוף העברי של ספר התורה, והוא יכול להשתמש במקומה במלה עברית דומה לה כמו חכמי או יקירי וכיוצא בזה. ובזה יותר נכונה דעתו של לו, כי היתה מלה זו שגורה על פיהם מפני שבה היו באמת מתרגמים, מפני הטעם שנזכר למעלה, את השם נערי במקום הזה, והיא אולי מלה עברית קדומה או גם אם נאמר שמקורה בארמית עכ"פ היתה שגורה אצלם כ"כ גם בתוך הדבור בעברית שלא הרגישו בה זרות, והיתה משמעתה נער משרת במשמרת שהוא נועד לה, וכאן היתה הכונה, לפי דעתם, בנערי בני ישראל בנערים ב ש ו ר י ם לעבודה.

[1]) מן זער, עי"ש, וסוברים רוב החכמים כי זו צורת ההקטנה פְעַיל, כמו בערב׳ ההמונ׳ זְעַ׳יר a), ובעבר׳ בשוא במקום השורק וצירה במקום הפתח, אך ברט (NB § 192 d) חולק ע"ז ואומר כי זה ת"ז פשוט, ושמש כמו שֵׁם.

a) زغير

[1]) רק עברית. הלשון הערבית השתמשה בכלל למושג של כעס בשרשים אחרים. אבל השרש זע׳ם a) שהוא משמש בערב׳ בעקרו במשמ׳ קול שמשמיע הגמל, התחיל לשמש בהרחבה גם לדבור האדם בשעת כעסו, ואמר לשאן אלערב : הד׳א אלאצל ת׳ם כת׳ר חתי קאלו תזע׳ם b) אלרגל אד׳א תכלם תכלם אלמתע׳צ׳ב מע תע׳צ׳ב ואלתזע׳ם c) אלתע׳צ׳ב. — ובעברית : זה השרש נתרבה עד שאמרו הזע׳ם האדם כשדבר דברים בכעס ותזע׳ם כעס ועצב. ובערב׳ ההמונ׳ זעל d) משמש במושג כעס ותרעומות.

a) زغم b) تزغم c) والتزغّم d) زعل

באש אכלת (שם ל כז). לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני (ירמ' יה יז). את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה כיום זעם (יחזק' כב כד). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (תהל' עח מט). בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבק' ג יב). שכח יי' בציון מועד ושבת וינאץ בזעם אפו מלך וכהן (איכ' ב ו). יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם (הוש' ז יז).—ובכנ': הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז (ישע' י ה-ו). מקצפו (של אלהים) תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו (ירמ' י י). לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו (נחום א ו). כי אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי מפני זעמך וקצפך (תהל' קב י-יא). אין מתם בבשרי מפני זעמך (שם לח ד). באים מארץ מרחק מקצה השמים יי' וכלי זעמו לחבל כל הארץ (ישע' יג ה). פתח יי' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לאדני יי' צבאות בארץ כשדים (ירמ' נ כה). — ושפך זעמו: ושפכתי עליך זעמי באש עברתי אפיח עליך (יחזק' כא לו). כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ (צפנ' ג ח). שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם (תהל' סט כה).—*פנים של זעם: אמר לו הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך (ברכ' ז.). אותם פנים של זעם שהיו ראויות לבא אליך יסירם ממך (מד"ר במד' יא).— ומ"כ *זעמים: וירד מיכאל המלאך להרגו בזעמים, וזעק הגוי גם צדיק תהרוג ותשפוך דמים (בחר' ב ר"ה, אבר מי). מלא רחמים, נא הפר זעמים, ויודוך עמים, אלהים אדירים (סליח' מוס' יוה"כ, אלהי העברים). זכור תזכור רחמים יום הדין, הפר כעס וזעמים עת תדין, ליראיך ולחושבי שמך המה יושבי על מדין (פזמ' תימנ', בת אהובת אל).— ומשל: בעת הזעם אלף אוהבים לא יצדיקוך, ובעת הרצון אלף שונאים לא יזיקוך (מרפא המוסר יג).

זָעַם, פיו"ע, עת' יִזְעֹם, לווי זְעֹם, זָעְמָה, — זָעַם את פלוני, זָעַם על פלוני, היה בְּזַעַם, zürnen ; être en colère ; be angry : מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זֹעֲמָה[1] ישראל (במד' כג ז). מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יי' (שם ח). אלהים שופט צדיק ואל זעם בכל יום (תהל' ז יב). ונודעה יד יי' את עבדיו וזעם את איביו (ישע' סו יד). וקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם יי' עד עולם (מלא' א ד). עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה (זכר' א יב). אמר לרשע צדיק אתה יקבהו עמים יזעמוהו לאמים (משלי כד כד).—ופעול זעום, שזעמוהו: שוחה עמקה פי זרות זעום יי' יפול שם (משלי כב יד).— ובמשמ' רע, ואמר המליץ: שרשי רתמים זעומים ואסונים מענים איש לרעהו קוצים מקיצים ושכים מציקים (תחכ' עולם יד). — ובהשאלה במשמ' דבר הנתון בעין רעה: האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רזון זעומה (מיכ' ו י). — וזעם על: ושב וזעם על ברית קדש (דני' יא ל). למלך בשר ודם שזועם על אוהבו ומיעט בסורחנו מפני חיבתו (זבח' מא:). — *ופנים זעומים, מפיקים זעם: שיביט בך (האלהים) בפנים מאירות ולא בפנים זעומות (מד"ר במד' יא). שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעולם ופניו זעומות[1] כארץ מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום (אדר"נ יג).

— נפע', נִזְעַם, — שזעמו אותו, שנמלא זעם: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג).
— הפע', *הִזְעִים, —א) כמו ועזע: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יזעים[2]) הרים (כ"ס גני' מג יז).—ב) *גרם שיזעם: היה הולך לפני מזעימי. ובעסים דמי הטעימי, הייתי שחוק לכל עמי (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה). כבדו שפתי קמי, כל היום מזעימי, כי כלו בעשן ימי (סליח'

[1]) אמר ריב"ג ז"ל: והיה עקרו להיות בקמץ תחת הזין והעין נחה במו שמרה לפי ומנהג העבריים שיעתיקו במו הקמץ הזה מן האות אשר הוא בה אל האות הגרונית אשר אחריה וכאשר היה זה כבד עליהם במלה הזאת והתנועעה העין בשבא ופתח כמנהג רב האותות הגרוניות נמשך הקמץ ושב חלם כמו שקרה גם כן במלת במצאכם אותו אשר היה עקרו להיות אל משקל כשמעכם את קול השופר כי כאשר התנועעה הצדי בעבור שהיה כבד עליהם נוחה עם האלף הנעה שהיתה לצדה בשוא ופתח נמשכה קמצות המם ושב הקמץ חלם. ע"כ. ובעין זה גם החדשים. אך באמת, החולם אינו במקום קמץ אלא במקום שורק הקדום, שהיה הצווי המארך זעמה מפני שהעתיד הוא יזעם, ולא יזעם, ובבר בזמן קדום כאשר התחילו לאמר הצווי יזעם בעין חלומה התחילו לאמר הצווי המארך בזין חלומה.

[1]) נ"א כבושים.—[2]) כך היא הגרסה מפירשת, ולא נתברר אם באמת היו משתמשים בזמן ההוא בלשון זו גם במשמ' ועזע, או זה שבוש, כמו שסוברים קצת החכמים.

נו"ג, אורך). עצמותי המפצחות והמפלחות ממבעיסיך וממזעימיך, נאמתי נלאתי נשוא חרונך וזעמך (שם, אות ה'). צרי מזעימיך, באף חרפו עמך, ונשאתי אימיך, ברגש שאון קמיך (סליח' כ עשי"ת, כאשמורת). גאלתיך מלחץ מזעימיך, לחוג חגי מנעימיך (יוצר ב' פסח, אודך). על דם רע בזדון קמים, שאת בלי מות כאף מזעימים, נקי רוצחים באין רחמים (יוצר א שבוע', לא תרצח). עון אבותינו הטעיננו וכוסר הטעימנו, ספ רעל השקנו הלעיננו והזעימנו (סליח' נו"ג, תבוכ). אוי לביה כי ישא על מריבת איש ואשתו כל ימותם מזעימים איש לרעהו (כתיב' עולם יד).
— פע', יזעם, זעמו: רחן עמעם ואבזר רעם, ומאז זעם ממלוך עלי עם (קרוב' לפורים, תמימים). וזעמו בעווים וממאוים נוסחו, זורו כאפסים ולא נחו, חבלה רוחם ולעפר שחו (סליח' ה עשי"ת, אזון תתן).

·זעמיאל, ש"ז, — שם מלאך: זעמיאל שהוא ממונה על הזעם (מס' היכל', ביהמ"ד ילינק ה). השר השלישי אל המחנות שמו זעמיאל וכל מחנהו (עמה"מ, קרית ארבע יא).

זעף[1], ממנו זעף, זעף, זעף.

זעף, ש"ז, כנ' זעפו, — כעס וקצף גדול: זעף יי' אשא כי חטאתי לו (מיכ' ז ט). והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה (ישע' ל ל). נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו (משלי יט יב). ויכעס אסא אל הראה ויתנהו בית המהפכת כי בזעף עמו על זאת (דהי"ב יו י). ותהרג בם בזעף (שם כח ט). ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו (שם כו יט). — ואמר המשורר: אם ילדי יום אותך ענו בעזוז נפש אותם ענה, או לך מנו לילות עמל לבב כבד להם מנה, או ים זעפם לך יסתער לו לב רחב כחול פנה (ר"י בן בהל בנבת רמב"ע, איכה).
— ובהשאלה להים בהתגעש מימיו: וישאו את יונה ויטלהו אל הים ויעמד הים מזעפו (יונ' א יה). ואיזהו השונית כל מקום שהים עולה בזעפו (אהל' יח ו). כשהלך ניקנור להביא דלתות מאלכסנדריא של מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו נטלו אחת מהן והטילוה לים ועדיין לא נח הים מזעפו בקשו להטיל את חברתה (יומ' לח.). רמז הקב"ה לשר של ים ועמד מזעפו (מד"ר בראש' י). — *ולהגשמים כשהם יורדים בחזקה, ברוח עז ונפץ: התחילו גשמים מנטפין אמר (חוני) לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון (תענ' ג ח).— *ולהרוחות: כשבאין (הרוחות) בזעף אבל שבאים בנחת אומר ברוך עושה בראשית (ירוש' ברכ' ט ג). — *ומ"ל: בקרבך תסתר רוח זעפים (תוכח' מוסר יה).

זעף, ת"ז — מי שהוא בזעף: וילך מלך ישראל על ביתו סר וזעף ויבא שמרונה (מ"א כ מג). ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות היזרעאלי (שלא יתן לו את הכרם) (שם כא ד). אמר הקב"ה סר וזעף הוא זה (משה) לראות בצערן של ישראל במצרים לפיכך ראוי הוא להיות רועה עליהן (מד"ר שמות כ).

זעף, פ"ע, —היה בזעף, ביגון: וירא אתם (יוסף את החבושים בבית הסהר) והנם זעפים (בראש' מ ז). — והפנים זעפים, דלים ומפיקים עצב: למה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם (דני' א י). — *ומקור: ודע כי המעט לתת בלב טוב, לך טוב מזעוף פנים וקטוב (רה"ג, מוסר השכל).—ובמשמ' כעס, קצף: אולת אדם תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו (משלי יט ג). ויאמרו לו (הכהנים למלך עזיהו שרצה להקטיר על המזבח) לא לך עזיהו להקטיר ליי' כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש וכו' ויזעף עזיהו (דהי"ב כו יח-יט). — ופעול *זעוף, כמו זעף: מלך בשר ודם יוצא למלחמה ומדינות קרובות באות ושואלות צרכיהן מלפניו אומר להן זעוף הוא למלחמה הוא יוצא לכשינצח וישוב באין אתם ושואלין צרכיכם מלפניו (מכי' בשלח, מס' דשיר' ד). ועל זה היה בעום וזעוף (ר"י קמחי, הגלוי עא). -- *ובהרחבה לדבר לא בע"ח: ועמלו זעוף, יצדו רעוף, כדרור לעוף (מחז' רומני, יוה"כ, אדם).
— נפע', *נזעף: נתנדה משה (כשחטאו ישראל בעגל) ונזעף (מד"ר שמות מג).
— פע', *זעף,— זעף בפלוני: זעף בהרים ובחר בסיני, זהר אור הזריח זה סיני (יוצר ב' שבוע', גבר תכס).

·זעפיאל, ש"ז, — שם מלאך: זעפיאל שהוא ממונה על הזעף (מס' היכל', ביהמ"ד ילינק ה).

[1]) בערב' זעף [a]) הרג אותו מיד, ובקצת מקומות משמש גם במשמ' קצף.

[a]) زعف

השר השני הנקרא משנהו (של סמאל) שמו ז ע פ י א ל וכל מחנהו (עמה"מ, קרית ארבע יא).

זעק[1], ממנו זַעַק, זְעָקָה, זַעֲק.

זָעַק, פ"ע, זָעַקְתִּי, זָעֲקָה, זָעֲקוּ, אֶזְעַק, יִזְעָקוּ, זְעַק, זְעֹק, זַעֲקוּ, זְעָקוּ, זַעֲקֵךְ, — א) הרים את קולו בבת חוק, בפרט מצער, מכאב, לבקש רחמים ועזרה, schreien; crier; to cry: ותקח תמר אפר על ראשה ובתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה והלך הלוך וְזָעָקָה (ש"ב יג יט). ויאנחו בני ישראל מן העבדה וַיִּזְעָקוּ ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה (שמות ב כג). גם כי אֶזְעַק ואשוע שתם תפלתי (איכ' ג ח). ואפלה על פני וָאֶזְעַק ואמר אהה אדני יי' המשחית אתה את כל שארית ישראל (יחזק' ט ח). והמה אמרו אך מלך ישראל הוא ויסרו עליו להלחם וַיִּזְעַק יהושפט (מ"א כב לב). והאיש בא להגיד בעיר (כי נגף ישראל לפני אויביו) וַתִּזְעַק כל העיר וישמע עלי את קול הצעקה (ש"א ד יג-יד). וַתִּזְעַק חשבון ואלעלה עד יהץ נשמע קולם (ישע' טו ד). הנה מים עלים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה עיר וישבי בה וְזָעֲקוּ האדם והילל כל יושב הארץ (ירמ' מז ב). זְעַק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי (יחזק' כא יז). הילילו ו ז ע ק י[2]) (ירמ' מח כ). הילילו הרעים וְזַעֲקוּ והתפלשו אדירי הצאן (שם כה לד). חנון יחנך לקול זַעֲקֵךְ (ישע' ל יט). בְּזַעֲקֵךְ יצילך קבוציך (שם נז יג). — זָעַק קול, בקול, זָעַק זְעָקָה: וַיִּזְעַק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני (ש"ב יט ה). ואפל על פני וָאֶזְעַק קול גדול ואמר אהה אדני יי' כלה אתה עשה את שארית ישראל (יחזק' יא יג). ותרא האשה את שמואל וַתִּזְעַק בקול גדול (ש"א כח יב). ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר וַיִּזְעַק זעקה גדולה ומרה (אסת' ד א). — זָעַק אֶל פלוני, לפלוני, דבר לו, התחנן לפניו: ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים שמנה שנים וַיִּזְעֲקוּ בני ישראל אל יי' ויקם יי' מושיע לבני ישראל (שופט' ג ח-ט). ויהי כי זָעֲקוּ בני ישראל אל יי' על אדות מדין וישלח יי' איש נביא אל בני ישראל (שם ו ז-ח). ולא זָעֲקוּ אלי בלבם כי ייליל על משכבותם (הוש' ז יד). לכו וְזַעֲקוּ אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם (שופט' י יד). ומה יש לי עוד צדקה וְלִזְעֹק עוד אל המלך (ש"ב יט כט). אל תחרש ממנו מִזְּעֹק אל יי' אלהינו וישענו מיד פלשתים (ש"א ז ח). ויחר לשמואל וַיִּזְעַק אל יי' כל הלילה (שם טו יא). אז יִזְעֲקוּ אל יי' ולא יענה אותם (מיכ' ג ד). זָעַקְתִּי אליך יי' אמרתי אתה מחסי (תהל' קמב ו). לי יִזְעָקוּ אלהי ידענוך (הוש' ח ב). — זָעַק אֶל דבר, לְדָבָר, מפני חמלה על הדבר: לבי למואב יִזְעָק בריחה עד צער (ישע' טו ה). על כן על מואב איליל ולמואב כלה אֶזְעָק (ירמ' מח לא). — זָעַק עַל דבר, בגלל הדבר הזה, בסבת הדבר, שהדבר הזה מצער אותו: מה תִּזְעַק על שברך אנוש מכאבך (ירמ' ל טו). — ובמליצה לדבר לא בע"ח: אם עלי אדמתי תִזְעָק ויחד תלמיה יבכיון (איוב לא לח). — זָעַק מִלִּפְנֵי דבר, שהדבר גורם לו לזעק: וּזְעַקְתֶּם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה יי' אתכם (ש"א ח יח). — זָעַק בכאבו: כמו הרה תקריב ללדת תחיל תִּזְעַק בחבליה (ישע' כו יז). — ובהשאלה, יהשמיע קול שאון, גם דבר לא בע"ח: כשמתבשל הקדירה בטוב ז ו ע ק ת תוך תוך (ערוך, ערך תך). — וככנ' זְעָקוּ, כמו זעק אליו: וכנות להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם וישובו וַיִּזְעָקוּךָ ואתה משמים תשמע ותצילם (נחמ' ט כח). — ב) זָעַק את העם, קרא אותם בקול זעקה לבוא יחד, zusammenschreien; crier pour rassambler; to call upou: איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד וָאֶזְעַק[1]) אתכם ולא הושעתם אותי מידם (שופט' יב ב).

— נִפע', נִזְעַק, נִזְעֲקוּ, — נתקבצו יחד ע"י זעקה: והאנשים אשר בבתים אשר עם בית מיכה נִזְעֲקוּ וידביקו את בני דן ויקראו אל בני דן ויסבו פניהם ויאמרו למיכה מה לך כי נִזְעָקְתָּ (שופט' יח כב-כג). ורוח יי' לבשה את גדעון ויתקע בשופר וַיִּזָּעֵק אביעזר אחריו ומלאכים שלח בכל מנשה וַיִּזָּעֵק גם הוא אחריו (שם ו לד-לה). וַיִּזָּעֵק שאול וכל העם אשר אתו ויבאו עד המלחמה (ש"א יד כ). וַיִּזָּעֲקוּ כל העם אשר בעיר לרדף אחריהם (יהוש' ח טז).

-- הִפע', הִזְעִיק, — א) קבץ ע"י קריאה וזעקה: ויאמר המלך אל עמשא הַזְעֶק-לי את איש יהודה וכו' וילך

---

1) שרש משתף בעברית, ערב' a), ארמ' וסורית.

2) כך הכתיב, והקרי וזעקו. בס"א וזעקו קרי וכתיב.

a) زعق

— 1) ס"א ואצעק.

עמשא להזעיק את יהודה (ש"ב כ ד-ה). ויַזְעֵק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה (שופט' ד י). ויַזְעֵק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון (שם יג).— ואיש אחר, הזעיק אותו, קראהו: ויַזְעֵק אתי [1] וידבר אלי לאמר (זכר' ו ח). — ב) הכריז בקול זעקה: ויַזְעֵק ויאמר בנינוה מטעם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה (יונ' ג ז).— וכמו קל, צעק: מרוב עשוקים יַזְעִיקוּ ישועו מזרוע רבים (איוב לה ט).

***זַעַק**, ש"ז,— כמו זְעָקָה: זַעַק ממצר, אקרא בעת צר, זה ירחיב לי בצר (ר"א קליר, גשם, אפיק). תשמע ברגע כל הקולות, זַעַק ולחש וכל התפלות (שפי"ת ליום ג). זך בשמי מעונים, זַעַק קשוב ממתענים (יוצר יוה"כ, אדר). המשל ופתר עמו והרבה פדות עמו, זַעַק ולחש עמו חש ומאזין ממרומו (שם, מעשה אלהינו). זחלתי ואירא בעד מחן, זַעַק להוות לחוקר בבוחן (סליח' יוס א, אין מי יקרא). זַעַק תחנתי תבא נא עדיך, ואל תשב פני קטון משלוחי עבדיך (סליח' שחר' יוה"כ, אנא השם).

זְעָקָה, ש"נ, סמי' זַעֲקַת, כנ' זַעֲקָתִי, זַעֲקָתָם,—קול אדם עָק, : Geschrei ; cri ; outcry תשמע זְעָקָה מבתיהם כי תביא עליהם גדוד פתאם (ירמ' יח כב). ושמע זְעָקָה בבקר ותרועה בעת צהרים (שם כ טז). נשברה מואב השמיעו זְעָקָה צעוריה (שם מח ד). קול זְעָקָה מבבל ושבר גדול מארץ כשדים (שם נא נד). וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זְעָקָה (ישע' סה יט). ויצא (מרדכי) בתוך העיר ויזעק זְעָקָה גדולה ומרה (אסת' ד א). כי הקיפה הַזְּעָקָה את גבול מואב עד אגלים יללתה (ישע' טו ח). — וסמי': זַעֲקַת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש' יח כ). ר"ל הַזְּעָקָה שזועקים אנשים על מעשיה. כי מעלה הלוחית בבכי יעלה בו כי דרך חרנים זַעֲקַת שבר יעערו (ישע' טו ה). מִזַּעֲקַת חשבון עד אלעלה עד יהץ נתנו קולם (ירמ' מח לד). לקול זַעֲקַת חבליך ירעשו מגרשות (יחזק' כז כח). אטם אזנו מִזַּעֲקַת דל גם הוא יקרא ולא יֵעָנֶה (משלי כא יג). ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לְזַעֲקָתִי (איוב טז יח). ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זַעֲקָתָם (נחמ' ה ו). וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי

— [1]) ס"א אותי מלא.

הצומות וְזַעֲקָתָם (אסת' ט לא).—ובמשמ' גערה: דברי חכמים בנחת נשמעים מִזַּעֲקַת מושל בכסילים (קהל' ט יז).

***זַעֲקָף**, ש"ז, מ"ר זַעֲקָפִים,—כמו זקיף: בחי וראשית אוגי אלו זעקפי המלחמה (מד"ר בראש' לח).

זער, ממנו זְעֵיר, *זְעֵירוּת, מִזְעָר.

***זְפוּת**, ש"נ, — שה"פ מן זִפֵּת: והלא זו וזו זיפות [1]) הוא אלא אין למידין זו מזו זיפות הכוותא אם תשאר בלא זיפות וכו' (ר"ת מו"ק יב:).

***זְפִיפָה**, ש"נ,—שה"פ מן זָפַף: בשעה שהן (החביות) זפופות ונקלפה זפיפתן (התרומה, יין נסך קסא).

***זְפִיתָה**, ש"נ, — כמו זפות: וחזר וזפתן על פני החתימה והמגופה על גבי החביות ומסמגות כאותן שלגו על גבי הזפיתה (תשו' רי"ל כר"י, מעש' הגאונים). שמא בשעת זפיתה או אחר זפיתה נתן בהם הנכרי יין (תוספ' ע"ז לב:). עתה שאינן רגילין להטיל בהם יין בשעת זפיתה אם נתן בהם יין אחר זפיתה היה ניכר (שם). לאחר הזפיתה נותן הגוי יין בכלי ולא יוכל הישראל להבחין (התרומ', יין נסך קס). עכשיו אין הגוים נותנין בהן יין בשעת זפיתתן (שם קסא).

***זפף**, ממנו *זָפַף, *זְפִיפָה.

***זָפַף**, פ"י, פעו' זָפוּף, זְפוּפִים, זפופות,—כמו זָפַת: קנקנים של גוים חדשות מותרות ישנות זפופות אסורות (תוספתא ע"ז ד י). גת אבן שזפפה גוי (הרוקח תלד).

— פע', *זִפֵּף, מְזֻפָּף, מזופפת, מזופפין, מזופפות: גזירה שמא יבצרנו בקופות מזופפות (שבת יז.). אם היה שמן מזוקק אינו יוצא לו שמרים וכו' אמר ר"נ במזופפין שנו (כ"מ ע:). נודות העכו"ם גרודים חדשים מותרין ישנים ומזופפין אסורין (ע"ז לג.). בלי שנקב בו וגסתם בזפת אינו חמור ככלי מזופף שהחמירו בו אפי' לפי שעה (תוספ' שם עד:). דרך בה גברי בגת מזופפת (רש"י שם). בכלים מזופפים יש להחמיר שרגילים ומצויים (תוספ' שם). גת של אבן מזופפת שדרך בה העכו"ם (רמב"ם, מאכ' אסורי' יא כא). חבית של ישראל מגופפת ומזופפת יפה (תשו' ר' משולם, מעש' הגא' פח).

[1]) בארמ' זיפותא (ירוש' שבת ז י).

— נִפע', ־נִזַּפֵּף: (נודות) גרודים שלא ניזפפו מעולם (רש"י ע"ז לג.).

— פִּע', ־זִפֵּף, מְזַפֵּף: שבימיהן היו רגילים ליתן יין בשעה שמזפפין (הרוקח תלד).

***זֶפֶק**, ש"ז, — מֻראה, בעין כים בגרון העופות, שמתקבץ שם המזון, Kropf; jabot; crop: ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו' ניקב הזפק (חול' ג ד). שיש לו אצבע יתרה וזפק וקורקבן (שם ו). נשר מפורש שאין לו זפק ואין לו אצבע יתירה (ספרי ראה קג). גגו של זפק נידון כוושט (חול' נו:). והסיר את מראתה בנוצתה זו זפק (זבח' סה.). שהיתה מביאה זפק של תרנגול וממלא אותו אפלסמון ונותנת אותו בין עקיבה למנעלה (מד"ר איכ', סורו טמא). ומפני שאין לעופות שנים יש להם זפק שטוחן מוונם (מ' אלדכי, ש"א ד). אמרו כי זפקי העופות מועילים לאצטומכא כי אין להם שנים וזפקם מעכל (ליד' לדרך א יג). — ובהשאלה ־בעין יציאה וצביה בצואר האדם, Kropf, goître; wen: אז אקלים שהמים רעים או האויר וכו' שעושה זפק באנשים הוא נפיחה קשה בגרון (תולד' יצחק להרי"ן קארו לה.).

זפת, ממנו זֶפֶת, *זָפַת, ־זִפֵּת, ־זִפּוּת, ־זוֹפִיתָה.

זֶפֶת[1]**)**, ש"נ, כהפס' זֶפֶת, — מין שרף שחור שעושים מקצת מיני עץ והאור נאחז בה על נקלה ומשתמשים בה לאבוקות ולסתם בה סדקים ובדומה, Pech; poix, pitch: ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת (שמות ב ג). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בערה (ישע' לד ט). נוגע בזפת תדבק בידו וחובר אל לץ ילבש דרכו (ב"ס גני' יג א). אין מדליקין לא בלבש וכו' ולא בזפת ולא בשעוה (שבת ב א). דבק בדי ליתן בראש השבשבת זפת וגפרית כדי לעשות נקב (שם ח ד). חבית שניקבה ועשאה בזפת ונשברה (כלים ג ג). זפת שנטפה על החבית וכו' משפך של עץ ושל חרס שפקקו בזפת (שם ח). חמר מבפנים וזפת מבחוץ בדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע (סוטה יב.). קנקנים של עכו"ם שהחזירן לכבשן האש ביון שנשרו זיפתן מהן מותרין (ע"ז לג:). אמר רבי אבהו אני עמדתי על זפתן של קנקנים ואין

[1]) בערב' זִפְת a), בארמ' זפתא.

a) زِفْت

נותנין לתוכן חומץ בשעה שזופתין אותן (ירוש' ע"ז ב מא:)

***זָפַת**, פ"י, — מרח זפת על מקום, סתם בזפת, וביוצא בזה: גת של אבן שזפתה (ע"ז ס יא). בלי נחושת שזפתן (כלים ג ז). גוי עובדו וזופתו וישראל עומד על גביו (תוספתא ע"ז ג י). אמר רבי אבהו אני עמדתי על זפתן של קנקנים ואין נותנין לתוכן חומץ בשעה שזופתין אותן (ירוש' ע"ז ב מא:). זופתין קיתון ואין זופתין חבית (הלכ' פסוק', מועד). מהו לאגוד ולזפות חביות של מועד לבתחלה (השו' ר' נתן, מעשה הגא' מח). שדרך הזופתין לזרוק בו יין (רש"י ע"ז עד:). וזופתין אותה (את החבית) מבפנים בדי שיתחזק היין והשכר (מרדכי מו"ק תתנ"ג). לפי שהגוי נותן בו יין אז בשעה שזופתו (התרומה, יין נסך קס). — ופָעוּל: נודות הגוים גרורין מותרין חדשין וזפותין אסורין (תוספתא ע"ז ג י). היה בנוד בקוע שנתפתח להבנים הרוח ובערוגה עמוקה שמחזקת את מימיה ובקנקנה זפותה שמשמרת את יינה (דא"ז א). דדבר שאין מבניסן לקיום אם אינם זפוזתין אפי' ישנים משבשבן במים ודי בבך (תוספ' ע"ז לג:). ולפי זה אין להתיר הקנא"ש זפוזתוה אע"פ שאין מבנימן לקיום (שם). — ובמליצה: שצפה הקב"ה בבל הקנקנים ולא מצא קנקן זפות מקנקנו של משה שפשט ידו וקבל את התורה (מד"ר קהל', אשר עוד).

— נִפע', ־נִזְפַּת: אבל זפותים או שנזפתו ונשר זפתן אף חדשים אסורים (תוספ' ע"ז לג:). שצריך לומר שלא נזפתו מעולם שאם היו זפותים אסורין (התרומה, יין נסך קס). מבל מקום אסורין דשמא נתן בהן יין לאחר שנזפתו (שם).

— פִּע', ־זִפֵּת, מְזַפֵּת, מזופתים: קנקנים של נכרים חדשים מותרין ישנים ומזופתין אסור (תוספ' ע"ז לג.).

***זַפָּת**, ש"ז, מ"ר זַפָּתִים, —מי שאומנותו לזפת: מטפחת של זפתין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות (מקוא' ט ז).

א. זִק, ש"ז, מ"ר זִקִּים, — כמו זִיק, זִיקָה, דבר בוער ודולק, ובפרט חצים דולקים: כמתלהלה היורה זִקִּים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יח-יט). — ־ובמשמ' ניצוץ[1]), ואמר הפיטן:

[1]) פרש ר' זרחיה הלוי משלי כו יח: וזיקים הם הניצוצות שיוצאות מחיכוך הברזל באבן שתוציא פטיש.

זְקִים וברקים מרעידים לפניו, חרדים להרעיד בכל פניו (ר"ה קליר, מנח' יוה"כ, ארחלי). זֵקֵי זהרים זרזו בהשגיחו על הר סיני (יוצר שבת לפני שבוע', אורחות). הנקדש בְּזִקִים זורחים, הנערץ בחצובי להבים (יוצר יוה"כ, הנקדש). יראך זהר זִקִים וגלגלי דעמיך, חי הצורים נתצו מפני ועמך (שם, יראך).

נ.**זֵק**[1], ש"ז, מ"ר זִקִּים, —אסורים של ברזל וכדומה על הידים, Fesseln ; fers; fetters : אחריך ילכו בַּזִּקִּים יעברו ואליך ישתחוו (ישע' מה יד). גם היא לגלה הלכה בשבי וכו' וכל גדוליה רתקו בַזִּקִּים (נחום ג י). ואם אסורים בַּזִּקִּים ילכדון בחבלי עני (איוב לו ח). לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים לאסר מלכיהם בְּזִקִּים ונכבדיהם בכבלי ברזל (תהל' קמט ז-ח). — ואמר המשורר, בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה : אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עויליהם כ ז י ק, כבלי חרונך יעד להם והעבירם ב ז י ק (רמב"ע, תרשיש א לט-מ).

נ.*__זֵק__[2], זיק, ש"ז, מ"ר זִקִּים, — נאד : הָיה המקום דן את העולם באכזרי חטאו אנשי דור המבול הציפם ב ז י ק י ם על פני המים (ספרי האזינו שיא). שהיה נח הצדיק מוכיח בהם ואומר להם עשו תשובה ואם לאו הקב"ה מביא עליכם את המבול ומקפה נבלתכם על המים כ ז י ק י ם (סנה' קח.).

ז"ק, — ר"ת : זקף קטן, זרע קדושים.

*__זִקָּה__, ש"נ, מ"ר זִקּוֹת, — א) מה שמחבר ומקשר שני דברים זה לזה, ובהשאלה חבור וקשור מוסרי, בכח התורה והדין וכדומה, Band ; lien ; tie : מי שנתחיב בשתי מיתות בית דין וכו' נדון ב ז י ק ה הראשונה שבאה עליו (כתו' ע ד). שעליה ז י ק ת יבם אחד ולא שעליה ז י ק ת שני יבמין (יבמ' ג ט). כיון שהלץ לה נעקרה הימנה ז י ק ת המת למפריעה (ירוש' יבמ' א כ ד). מה להלן זנות עם ז י ק ת הבעל אף באן זנות עם ז י ק ת הבעל (סנה' נ:). שאין חליצה פחותה מסלקת ז י ק ת יבום מבית זה עד שתחזור על כל האחין (רמב"ם, יבום וחליצה ה יג). ממאנת למאמרו ואינה ממאנת ל ז י ק ת ו (יבמ' קז.). כיון שאי אפשר ליבם את אשתו כך אין חולצין לה אלא תשב לעולם ב ז י ק ת ה (רמב"ם מלכ' ב ג).— ב) *חיוב שמוטל על דבר מהדברים, Pflicht ; obligation ; duty : מפני שיש בהן ז י ק ת תרומה ומעשרות ולקט ושכחה אין בהן ז י ק ת תרומה ומעשרות (ירוש' תרומ' ו מד:). מה דייש מיוחד שלא בא ל ז י ק ת המעשרות אף כל דבר שלא בא ל ז י ק ת המעשרות (שם מעשר' ב נ.). כל אלו כ"ד מתנות כהונה נתנו לכהנים חוץ מדבר שיש לו ז י ק ת תרומה (ספרי קרח קיט). המלקט עצמות וכו' אם יש תפילתו (תבילתו) עליו הרי זה פטור (מלהתפלל) ש ז י ק ת שמירתו עליו ולא ז י ק ת התפילה (מס' שמח' יג). מי שהוא חשוד למכור תרומה לשם חולין אסור ליקח ממנו כלל דבר שיש בו ז י ק ת תרומה ומעשר (רמב"ם מעשר יב טז).

זְקוּנִים, — עי' זְקֻנִים.

*__זָקוּף__, ת"ז, לנק' זְקוּפָה, מ"ר זְקוּפִים, -פוֹת, — א) לא מֻשכב לארץ : אין קורעין ולא חולצין ואין מברין אלא קרוביו של מת ואין מברין אלא על מטה ז ק ו פ ה (מו"ק ג ז). ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברהו על מטות כפויות ואם לאו יברהו על מטות ז ק ו פ ו ת (גמ' שם כז:). — ב) *מי שאינו כפוף, aufrecht ; debout ; upright : לא יפסיע (הת"ח) פסיעה גסה ואל יהלך בקומה ז ק ו פ ה (ברכ' מג:). המהלך בקומה ז ק ו פ ה אפילו ד' אמות כאילו דוחק רגלי שכינה (שם). שהיו (בנות ציון) מהלכות בקומה ז ק ו פ ה ומשקרות עינים (יומא ע:). — ובהשאלה, *פנים זקופות, שאינן נטויות למטה ומפיקות אמץ ושמחה : הראוהו (לזבדי בן לוי בחלומו) בני אדם פניהם ז ק ו פ ו ת בני אדם פניהם נמוכות וכו' א"ל אלו שפניהם ז ק ו פ ו ת תלמודן בידן אלו שפניהם נמוכות אין תלמודן בידן (מד"ר קהל', כל אחר). — ג) *שאינו נטוי, senkrecht; vertical; -caly : מעשה ברבי ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה שהיו שרויין במקום אחד והיה ר' ישמעאל מוטה ור' אלעזר בן עזריה ז ק ו ף (תוספתא ברכ' א ז). לבינה ז ק ו פ ה ברה"ר וזרק ונח בפניה (שבת ז.). רמ"ח אברים יש בו באדם מהן רבוצין מהם ז ק ו פ י ן (מד"ר ויקר' טז). ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עובדת תחתיו ומבופל כמה כפולות בא וראה כמה שריפות הוא שורף אלו היה ז ק ו ף ועומד על אחת כמה

---

[1]) לפי דעת קצת החכמים מאשור' זִנְקֻ, ויש מדמים לזה בערב' זנאק a) ענק.

[2]) בארמ' זיקא, ערב' זִק b).

a) زناق b) زِق

ובמה (שם). האשה הזו מהלכת זקופה והולד בתוך מעיה והקב"ה משמרו (תנחומא תוריע ה). מפני מה אחד (מהנונים) רובץ ואחד זקוף ועומד (מדר' א"ב דר"ע ג). בעין השוק עד פיסת הרגל שחציה זקופה וחציה שכובה (ערוך, ערך אסתוירא). וצריך להזהר בתגין של אותיות והן כמו זיינין זקופות שיש להן תג כמו שהן בתובין בספר תורה (רמב"ם תפילין ב ח).

זְקוּפִית, תה"פ, — בזקיפה: רוב אנשי גרמיזא קובעין המזוזה זקופית ארבה לאורך הקורה שבפתחה, (רש"י, בהכ"ג של וירמיזא, אי' אפשט').

א. **זְקוּק,** ש"ז, מ"ר זְקוּקִים, — במו זיק, נצוין: בשעה שהיו ישראל מתנודדין ממסע למסע היה עמוד הענן יורד ועמוד אש צומח ועשן המערבה עולה במין שני זקוקין של אש יוצאין מבין שני בדי הארון ושורפים לפניהם נחשים שרפים ועקרבים (מד"ר ש:"ש, מי זאת). החמה והלבנה מאירים לעולם ומהיכן הן מאירין מן זקוקי אור של מעלה הן חוטפים (תנחומא בהעלותך י). וכל צדיק וצדיק מהלכת עמו שכינה כריבי רבבות מלאבי שרת ועמורי ברק סביב להן וניצוצין של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם (מדר' א"ב דר"ע ב).

ב. **זִקּוּק,** ש"ז, —שה"פ מן זִקֵּק, נרדף עם צרוף במשמ' טהרה: ספר הנביא השתדלות המתיך בזקוק מה שמוקק (פירשים לריב"ג, נתר). ומהן סבות יש בהן יגיעה וטורח בעבוד העורות והוצאת הברזל והנחשת מן מוצאיהם וזקוק הכסף בעופרת (חו"ס, הכנעתין ג). אך בעת הבחינה לא יבחן אלא פעם אחת לתבלית הזקוק (ר"א בדרשי, תות"ב, בתן). — ובהשאלה בעיון השבלי: ובל אשר יהיה התבודדותך חזקה ונוהגת במשפט המעשה הנורא הזה יתבאר אליך הספק באור אמתי וצודק ויטהר רקיע שבלך בספיקות הגדולות בזקוק נמרץ עד אשר לא ישאר מקום ספק בעניני מבוקשך (מגי' סתל', מיות' להרמב"ם). — ואמר הפיטן: דרושה בְזִקּוּק שבעה משבעה, הזיות טבילות ובבוסים שבעה (יוצר שבת פרה, אמרה).

א. *זָקוּק, — עי' זָקַק.

ב. **זְקוּק,** ש"ז, מ"ר זְקוּקִים, — שם מטבע: וטוען ראובן בי צוהו [לשמעון] שלא להחזיר הבתו נפש עד שיתן לו ב' זקוקין ושמעון טוען לא צויתני ועוד טוען ראובן לשמעון תענת ודאי וברור בי קבל ב' זקוקין מידו (תשו' ר"ת נג). חצי זקוק כסף פהור רביע אוקיא (ארח' חיים, פדיון הבן ב). ואמר להם איזה יהודי הראו לי אותו היכן הוא קבור אמרו לו אם תתן לנו זקוק נראה לך (מרדכי, כתוב' שו). ראובן שטען על שמעון השכרתי לך בית בקלוניא בחצי זקוק לשנה ואיניתני בי שוה השכירות זקוק לשנה ולא הייתי יודע (הוא, ב"מ שה). כותי שבקש את ראובן ושמעון להלות לו שלשים זקוקים ובו' והלך ראובן וקדם ונתן מחלקו לבותי ארבע זקוקים וחצי ובו' והלך ראובן לשמעון ולוי ואמר אם תרצו לחלוק עמי בחוב תנו לי שלישית שלבם דהיינו זקוק וחצי לכל אחד מכם (הוא, כתוב' לגו). וגם רבינו משה כהן שלח פעם אחת בסף ע"י יהודי ועבב כספו בשנתים וגבה ממנו בעל ברתו ריות י"ב זקוקים (הוא, ב"ק קבה). ונתוועדו יחדיו שנים עשר מהם לגלול ספר תורה בל אחד חדש שלו וליתן כל אחד זקוק בדי שיעלה שנים עשר זקוקים לשנה לצרקה (ספ' חסידים, תתתשל"ב). ואם יבא לידי מחלוקת או יעשו החבמים לפי מה שיראו אם אלה נותנים שנים עשר זקוקים והאחרים עשרים זקוקים אבל אם אחד נותן זקוק ואחד אומר אני נותן זקוק ועשרה פשיטים אין לשמוע לו בדבר מועט (שם תתתשל"ג). ונוסיף על העונש הנ"ל ובו' קנם מאה זקוקים לשר חמשים זקוקים לשופט חמשים זקוקים לקהל (פנק' קראקא ב, שנת שלו"ה). ואם יעלה על לב שום איש לקבוע דירתו ברחוב היהודים או שום בעה"ב אינו רשאי להבניסו בעונש הנ"ל ובקנם שלשים זקוקים לשר יר"ה וט"ו זהובים לצדקה (שם ד). — ובמשמ' חתיבת כסף בלי צורת מטבע: ובן בל הלואת זהב או כסף בבסף שאינו מטבע העובר באותו מקום או זקוק כסף שאין בו ערין מטבע אלא שהן חתיבות גדולות של כסף הנמכרים במשקל (התרומות מו ה).

זְקוּקָה, ש"נ, — אשה שעפ"י הדין היא קשורה באיש, חיבת להנשא לו, במו יבמה להיבם בדיני ישראל: שמא ישאה קודם שיעשה מעשה ונמצא פגע באחות זקוקתו (הלב' פסוק', עריות). (ואם יבם אחת משתי היבמות הרי הוא נושא) אחות זקוקתו בחייה וזקוקתו היא באשתו (רש"י יבמ' ת:). קינא לארוסתו או לזקוקתו ונסתרה אחר שנשאה (רמב"ם סוט' ב יד).

****זקות**, ש"נ, — כמו *זקה: ראובן היה נשוי ללאה ונשתמדה ונשאת לגוי וכו' ומת ראובן בלא בנים פטורה רחל מ ז י ק ו ת ה מחמת המשומדת (שו"ת תרומ' הדשן).

****זקיאל**, ש"ז, — שם מלאך: ואלה שמותן של שרים המנהיגים את העולם גבריאל מלאך האש וכו' ז ק י א ל שהוא ממונה על הזיקים וזעיאל שהוא ממונה על הזוועות (מס' היכל', ביהמ"ד ילינק ה).

***זקיף**, ש"ז, מ"ר זקיפים, — אנשי צבא עומדים בקצה החיל לשמור שלא יברחו אנשים מהחיל: ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם מעמידין ז ק י פ י ן לפניהם ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה (סוט' ת ו).

***זקיפה**, ש"נ, — שה"פ מן זקף: מה משה ידו ב ז ק י פ ה אף כולם ב ז ק י פ ה (ספרי ר"ה קיב). פריעת הראש (של האבל) חוזת קרע לאחוריו ז ק י פ ת המטה חובה (מו"ק כז.). שכשזוקף גופו מאיליו ואינו נשען על ידיו בחזקה לדהוף גופו למעלה נמצא כל אונם ,ז ק י פ ת ו על מתניו (רש"י סוכ' נג.). (שניכרת) ז ק י פ ת ה (של הביצה) שרחבה יותר על עוביה וכשהיא זקופה נראית גבוה (הוא, ע"ז מו.).— ומ"ר: ותמרות עשן (פרושו) ז ק י פ ו ת מעלה עשן בגובה (הוא, יואל ג ג). —יזקיפת סכום על פלוני, כתיבת הסכום על חשבון חוב פלוני: העמדה (של המלוה בדין הרי) היא כ ז ק י פ ה (רש"י גיט' יח.). ומה שכתבתי לעיל ב ז ק י פ ת הרבית נעשה קרן היינו אפילו רבית שלא עלה עדיין דמיד שזקפו נעשה קרן ואם היה העובד כוכבים בא מיד אחר ה ז ק י פ ה ליתן לו הקרן לא היה נפטר בדיניהם מן הרבית והיה צריך ליתן לו הרבית (מרדכי ב"מ שלד). וכן מותר לעשות ז ק י פ ה עם חובותיו לכוללן יחד במועד כדי שיהא בטוח יותר (הלבוש או"ח תקלט ג).

****זקיק**, ת"ז, — טהור וזך: גוף הלבנה אינו מאיר וזהיר בגוף החמה ואינו בהיר וז.ק י ק בגוף הרקיע (גוה"א לר"א בר חייא הנביא עז).

****זקיקה**, ש"נ, — שה"פ מן זקק: זריזות שלמים וטמאת אדם נבלות ושרצים לטמא כל הנוגעים, ז ק י ק ת אבות הטמאות למנות בהם ראשון ושני נקבע על תולדותם במסמרות נטועים (אזהר' ר"י ברצלוני, אדכרה).

****זקירה**[1], ש"נ, — שה"פ מן זקר: וכולן נוזקרין כ ז ק י ר ה [2] אחת (ר"ה יח.). כ ז ק י ר ה (פרושו) קפיצה (רש"י ב"ק כב.).

זקן[3], ממנו זקן א. זקן, ב. זקן, זוקן, זקנה, *זקנות, זקנים.

זקן, ש"ז, מ"ר זקנים, —א) קצה פני האדם שתחת הפה, Kinn ; menton; chin: ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמק מן העור ובו שער צהב דק וטמא אתו הכהן צרעת הראש או הזקן הוא (ויקר' יג ל-לא). — פאת הזקן, השערות הארוכות הצומחות ומכסות את הזקן, Bart ; barbe; beard: לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך (ויקר' יט כז). לא יקרחה קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו (שם כא ה). — ב) בהרחבה, זקן כמו פאת הזקן, ונקבע אח"כ רוב שמושו של זקן במשמעה זו: ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה (ישע' ז כ). ותחז יד ימין יואב בזקן עמשא לנשק לו (ש"ב כ ט). כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן זקן אהרן שירד על פי מדותיו (תהל' קלג ב). ויורד רירו אל זקנו (ש"א כא יד). ויגלח (חנון מלך עמון) את חצי זקנם (של מלאכי דוד) ויכרת את מדויהם וכו' ויאמר המלך שבו

---

[1] בארמ': כלבא ב ז ק י ר א וגדיא בסרכא (ב"ק כב.). — [2] גרס' הערוך, והובאה שם גרסה אחרת נסקרין בסקירה, וכן גוסח' הספרים שלנו.

[3] בערב' ד'קנ a), קצה הלחיים, מקום החבור של שני הלחיים. והשערות הצומחות מהמקום ההוא נקרא בערב' לחיה b), ר"ל השם שהשתמשה בו הלשון העברית לשני צדי הפנים, והחלק הזה קוראים בערב' ח'ד חדוד c). אבל, בלשון העם משמש גם השם ד'קן להשערות ואמר אלתאג': אלד'קן מא ינבת עלי מג'תמע אללחיין מן אלשער הכד'א הו עגד אלעמא ופי שפא אלע'ליל אנהא מולדה וקאל אלזמח'שרי פי רבע אלאבראר אנהו אללחיה פי כלאם אלנבט.— ובעבר': אלד'קן הוא השאר שיצמח על חבור הלחיים כך היא בלשון העם ובשפא אלע'ליל נאמר כי זו מלה „נולדה" מחדש ואמר אלזמח'שרי שבלשון הנבטים הוא פאת הזקן. ע"כ. אבל אין ספק, כי גם בלשון ערב הקדומה התרחבה משמ' השם זקן גם להשערות, מפני שיש גם בערב' הקדומה השם ד'קן לאדם זקן, ומשמעה זו יכלה להסתעף רק משערות הזקן ולא מגוף קצה הלחיים. גם בארמ' משמש השם דקן רק לקצה הלחיים ולא להשערות.

---

a) ذقن b) لحية c) خد خدد

בירחו עד יצמח זְקַנְכֶם וישבתם (ש"ב י ד-ה). ואמרטה משער ראשי וּזְקָנִי (עזר' ט כ). הנוטל צפירניו וו בזו או בשניו וכן שערו וכן שפמו וכן ז ק נ ו (שבת י ו). —*נתמלא זְקָנוֹ, גדלו שערותיו ונתרבו: נתמלא ז ק נ ו ראוי לעשות שליח ציבור לעבור לפני התיבה ולישא את בפיו (תוספתא חגי' א ג). — *התימת זקן: שיצא (יוסף מעם אחיו) בלא חתימת ז ק ן ובא בחתימת ז ק ן (כ"מ לט:). —ומשל: אומר לאחר בשוק מה לך ז ק נ ך מגודל והוא אומר יהיה בנגד המשחיתים (ירוש' כלכ' א ו). לא תבא החכמה מפני ה ז ק ן (ר"א כדלפי, תות"כ, תים). כבוד האיש ב ז ק ן (שם). אמנם בעונותינו בזמן הזה אין כבוד לחכמים וגם לא ליודעים חן לא נשאר הכבוד כי אם בכרם ו ז ק ן (יב"ר מקנדיה, מחב' אורייגת 452). — ובבע"ח: ויאמר דוד אל שאול רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו ויקם עליו החזקתי בִּזְקָנוֹ והכתיו והמיתיו (ש"א יז לד-לה). —ומשל: לו ז ק ן וכרס עלי חכמה מעידים, אין חכמים בעולם כתישים ועתודים (יש"ר מקנדיה, אוי"ג כ קפו). — *דִּבֵּר, נרגן מתחת זקנו: אך בסתר אהלם ירגנו מתחת ז ק נ ם על שם הספר (כ"ז, הקד' ספר כ"ס).— *זְקַן התחתון, השערות שצומחות מסביב לבית הערוה בזו"נ: מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות ועד שיקיף ז ק ן התחתון ולא העליון (סנה' ח א). לפי שאין בן סורר ומודה נידון אלא בחתימת ז ק ן התחתון (יבמ' פ.).— ובהשאלה בצמחים, *זקן השבלת: גבהו של שיבולת שקורין ז ק ן השיבולת והוא נשבר ונופל מאליו (רש"י סוט' ה:). מוין הוא מ ז ק ן השבולת העליון (הוא, שבת קמ.). הוא ז ק ן השבולת שיוצא במין שערות הזקן (ר"ש עוקצ' א ג).—*ז ק ן ה ת י ש, צמח: ובזברה ולשון השה ומיץ עשב ז ק ן התיש (קאנון ג יו א ד). וסחיטת ז ק ן התיש הוא תחת תועלתו (שם יח ב ד). ובן יש שאין לו אלא חוטר אחד חציו למטה וחציו למעלה כמו שראטיט הנקרא ז ק ן התיש (רשב"ל דולא, מג"א ת"י). — *זְקַן האדום, ש"ז, דג נהרי, Rotbart; barbeau: ז ק ן ה א ד ו ם מראה גופו אדום בפצלות צהובות סנפיריו לבנים נוצצים לעין התבלת ובטנו בלבנת הכסף (תוה"א לשינהק, הדגים רלה).

א·**זָקֵן**, א) ת"ז, לנק' זְקֵנָה, מ"ר זְקֵנִים, זְקֵנוֹת, — מי שהוא בא בשנים, שכבר עברו עליו הרבה שנים מיום הולדו, old, vieux; alt: יש לנו אב זָקֵן וילד זקנים קטן (בראש' מד כ). והנה איש זָקֵן בא מן מעשהו מן השדה בערב (שופט' יט טז). ותאמר (בעלת האוב לשאול) איש זָקֵן עלה והוא עטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא (ש"א כח יד). השלום אביכם הַזָּקֵן אשר אמרתם (בראש' מג כז). וידברו בעיר אשר הנביא הַזָּקֵן ישב בה (מ"א יג כה). ויחלו באנשים הַזְּקֵנִים אשר לפני הבית (יחזק' ט ו). — ב) ש"ז, מ"ר זְקֵנִים, איש זקן, Greis; vieillard; old man: מפני שיבה תקום והדרת פני זָקֵן (ויקר' יט לב). ולא יהיה זָקֵן בביתך כל הימים (ש"א ב לב). על זָקֵן הכבדת עֻלֵּךְ מאד (ישע' מז ו). גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לְזָקֵן ונער לא יחן (דבר' כח נ). ירהבו הנער בַּזָּקֵן והנקלה בנכבד (ישע' ג ה).—ולנק': בתולה ומעוברת ומניקה ו ז ק נ ה (נדה א ג). איזו היא ז ק נ ה כל שעברו עליה שלש עונות (שם ה). לאדם שיש לו ב' נשים אחת ילדה ואחת ז ק י נ ה ילדה מלקטת לו לבנות ז ק י נ ה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן (ב"מ ס:). שמשיאין לו עצה הוגנת לו שאם היה הוא ילד והיא ז ק נ ה הוא זקן והיא ילדה אומרין לו מה לך אצל ילדה מה לך אצל ז ק נ ה כלך אצל שכמותך ואל תשים קטטה בביתך (יבמ' מד.). איזו היא ז ק י נ ה כל שקורין אותה אימא פלנית ואינה מקפדת (מד"ר בראש' מז). — ומ"ר: כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וּזְקֵנִים ערום ויחף (ישע' כ ד). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וּזְקֵנִים יחדו (ירמ' לא יג). עד ישבו זְקֵנִים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים (זכר' ח ד). עטרת זְקֵנִים בני בנים ותפארת בנים אבותם (משלי יז ו). תפארת בחורים כחם והדר זְקֵנִים שיבה (שם כ כט). ויועץ המלך רחבעם את הַזְּקֵנִים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיתו חי וכו' ויעזב את עצת הַזְּקֵנִים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו (מ"א יב ו-ח). שמעו זאת הַזְּקֵנִים והאזינו כל יושבי הארץ ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם (יואל א ב). — ולנק' זְקֵנוֹת: עד ישבו זקנים וּזְקֵנוֹת ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים (זכר' ח ד). ישבו לארץ ידמו זִקְנֵי בת ציון העלו עפר על ראשם חגרו שקים הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם (איכ' ב י). ויאמר משה בנערינו וּבִזְקֵנֵינוּ נלך בבנינו ובבנותנו (שמות י ט).

שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (דבר׳ לב ז). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו (יואל׳ ג א). — ומשל: זקן בבית רטנן בבית זקנה בבית אוצר טוב בבית [1] (ערכ׳ יט.). משל ממשש הזקן מה שלא אבד (ר"ת שבת קנב.). — יהבלי הזקנות: גם דברי הנביאים שנכתבו בלא ספק לתועלת גדולה אנו קוראין אותם לעתים רחוקים כדרך ספור הבלי הזקנות (הקד׳ מלמד התלמ׳). שם אבונצר יומו רד, יען אמר כי התאחדות השכל האנושי עם השכל הנפרד, הוא מהבלי הזקנות, וכל אשר האמין גלגל הנפשות האנונות (עמנ׳, מתב׳ כח). שהמאמר בשוב האדם עצם הוא מהבלי הזקנות בי ההוה נפסד לא ישוב נצחי (מנח׳ קנאות לר"י מפיסא 62). — ג) בפרט זקן הבית, זקן העדה, זקני העיר, השבט, וכדומה, החשוב, החשובים, הממונה על העבדים, על סדרי הבית, מנהיגי העיר, השבט, וכדומה: ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי (בראש׳ כד ב). ויעלו אתו כל עבדי פרעה זקני ביתו (שם נ ז). ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה ויקמו זקני ביתו עליו להקימו מן הארץ (ש"ב יב יו-יז). ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע׳ ט יג-יד). ואמר אבי הנער אל הזקנים את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה והנה הוא שם עלילת דברים וכו׳ ופרשו השמלה לפני זקני העיר ולקחו זקני העיר ההוא את האיש ויסרו אתו וענשו אתו מאה כסף (דבר׳ כב יו-יט). ותשלח הספרים אל הזקנים ואל החרים אשר בעירו (מ"א כא ח). וישלח אשר על הבית ואשר על העיר והזקנים והאמנים אל יהוא לאמר עבדיך אנחנו (מ"ב י ה). ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאבימלך (רות ד ט). לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אלהם יי׳ אלהי אבתיכם נראה אלי (שמות ג יו). ויעש כן משה לעיני זקני ישראל (שם יז ו). ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים (שם יח יב). אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו (במד׳ יא יו). וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל בלעם (שם כב ז). ושלחו זקני עירו (של הרוצח שרצח נפש בזדון) ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם ומת (דבר׳ יט יב). הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה (שם לא כח). ועמד (הרוצח שנס לעיר המקלט) פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו (יהוש׳ כ ד). וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב וכו׳ ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי וכו׳ ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד (שופט׳ יא ה-ח). ויאמרו זקני העדה מה נעשה לנותרים לנשים כי נשמדה מבנימן אשה (שם כא יו). ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך (ש"א ח ד). עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל (שם יה ל). ויבא (שמואל) בית לחם ויחרדו זקני העיר לקראתו ויאמר שלם בואך (שם יו ד). והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו (ש"ב יט יב). ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש כי שלח אלי לנשי ולבני וכו׳ ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמע ולוא תאבה (מ"א כ ז-ח). יי׳ במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו (ישע׳ ג יד). זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך (יחזק׳ כז ט). נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ (משלי לא כג). יעמדו נא שרינו וכו׳ ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה (עזר׳ י יד). — וככנ׳: כהני וזקני בעיר גועו (איכ׳ א יט). ויאמרו אלינו זקינינו וכל ישבי ארצנו לאמר קחו בידכם צידה לדרך ולכו לקראתם (יהוש׳ ט יא). ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל (דבר׳ כא ב). אתם נצבים היום כלכם לפני יי׳ אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל (שם כט ט). וכל ישראל וזקניו ושטרים ושפטיו עמדים מזה ומזה לארון (יהוש׳ ח לג). כי מלך יי׳ צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד (ישע׳ כד כג). לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם (תהל׳ קה כב). ויכתב אליו את שרי סכות ואת זקניה שבעים ושבעה איש (שופט׳ ח יד). משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים (אבות א א). אמר שמעון בן עזאי מקובל אני מפי שבעים ושנים זקנים [1])

---

[1]) גוף המשל בארמ׳: סבא בביתא פאחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא. — [1]) נ"א: זקן.

כיום שהושיבו ראב"ע בישיבה (זבח׳ א נ). שאלו פלוסופין את הזקנים ברומי אם אלהיכם אין רצונו בע"א מפני מה אינו מבטלה (ע"ז נד:). — *ובנוי לראשי הישיבות וכדומה: הפך רבי (וראה את בר קפרא צוחק) אמר רבי איני מכירך זקן (ירוש׳ מו"ק ג פא נ). סמיכת זקנים ועריפת עגלה בשלשה (סנה׳ א נ). מעשה שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקר את ר׳ יוחנן (ברכ׳ יא.). —*יועץ המלכות, Senator: משל לזקן שהיתה לו מעופרת והיה מצוה את תלמידו ואומר לו קפלה ונערה אמר לו אדוני המלך מכל מעפראות שיש לך אי אתה מצוה אותי אלא על זו אמר לו מפני שאותה לבשתי כשנתמניתי זקן (מד"ר ויקר׳ כ). — *זְקַן הקהל: אל זקן הקהל ר׳ מכלוף בן חנין וכו׳ והנבית כמעמד זקני הקהל לשתי הנשים כתובותיהן (תשב"ץ יג). —ד) *אבי האב, Grossvater, grand-père; grandfather: כשעה שעשה אברהם זקינך רצוני נשבעתי לו שאיני זז טל מבניו לעולם (ילוש׳ נרכ׳ ה כ). שאול לא זכה למלוכה אלא על ידי שהיה זקינו מדליק נר לרבים (שם סני׳ סוף נ). אמר רבי שמואל בר נחמן רבוב הייתי על כתיפו של זקיני ועולה מעירו לכפר חנן דרך בית שאן (מד"ר בר׳ש׳ ט). שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו (שם לד). השבעה לי בשם שנשבע לי זקינך (שם סח). אמרה לו (רחל ליעקב) וזקינך לא היה לו בנים וחגר מתניו כנגד שרה (שם עא). ואיני תופש אלא מה שאמר זקני כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה (שם קהל׳, כי גרוב). לשני אחין שיצא שטר חוב על זקניהם פרע אותו אחד מהם (שם במד׳ יט). ואף תמר שלקחה יהודה זקניכם לא מפסול משפחה הוא אלא בתו של שם בן נח (שם רות, בסוף). ומה דאה (עמלק) לישב לו על הדרך שבך ציוהו עשו זקנו לקדמו לדרך (תנחומא שלח יח). ושוה כן חברך לך כבנך, ואביהו כאלו הוא זְקֵנְךָ (רה"ב, מוסר השכל). אדרש בעודי אחפש במצוות שלמה זְקֵנִי (רשב"ג, שירי שלמה א). ואפי׳ בניהן אינן זוכין בה בשביל אביהן אלא בזכות זקניהם אם היו מיוצאי מצרים (רש"י ב"ב קיז.). וכן פירש רבינו זקננו בשבועות (תשו׳ ר"ת קנד). ורבינו שלמה זקיני פירשה בן (רשב"ם פסח׳ קז:). רבינו שמשון זקנו של רשב"א (תוספ׳ יבמ׳ מב.). הורו׳ רבי שמואל בן רבי יהודה הכהן משום אביו לישב באבילות לבני בנים כשנפטר זקנם אבל זקן לא ישב לבני בנים שהן חייבין בכבודו (אור זרוע׳ אבילות תכח). ואם שמות זקניהם שוין יכתבו סימן יחוסם בהונה או לויה או דורות (סמ"ג מ"ע, סי׳ לג). —ובמליצה בבע"ח: ויען הכלב וכו׳ זקני היה במצרים בשעת הגאולה (משל הקדמוני א). — *זְקֵנָה, זְקֵנְתִּי, זְקֵנְתוֹ, אֵם אִמּוֹ: מעשה במשפחה אחת וכו׳ שנתגיירה זקינתה פחות מבת שלש שנים ויום אחד (ירוש׳ יבמ׳ ח ט). אמר לה (יעקב לרחל) יכולה את לעשות כשם שעשתה זקנתי אמרה לו מה עשתה אמר לה הכניסה צרתה לתוך ביתה (מד"ר בראש׳ עא). זקינתו של זה (של בנימין) על ידי שמיבכה פרעה לילה אחת לקה בנגעים הוא ובל ביתו (שם לג). אמר דוד חייב אני לעמוד בחצי הלילה ולקלסך על פלאות שעשית עם זקנתי (שם במד׳ טו). אמר לו הקב"ה למלאך שרו של עשו מה את עומד הוא בא עליך וחמשה קמיעות בידו זכותו וזכות אביו וזכות אמו וזכות זקנו וזכות זקנתו מדוד עצמך עמו (שם שה"ש, מי זאת). משפטים שהכאת על עמונים ומואבים וצדקות שעשית עם זקני ועם זקנתי (שם רות, חצות לילה). ושהתקינו בל הדברים על דעת הזקינה ועל דעת העדים (תשו׳ ר׳ בצלאל, מעש׳ הגא׳ כה). שאמרה הנערה כל מה שזקינתי עושה מקובל עלי (שם). והלבו לבל הדברים על עסק הקירושין ועסק הכתובה על דעת זקינתה והנערה היתה מכפנים בחדר (שם). שמעולם לא הייתי אפטרופוס להיתומים ולאלמנה זקנתם אלא נתעסקתי בזה המכר במו סרסור (שו"ת הרדב"ז תמט). ודינו יצא שילקח הבית לחזקתו אח"כ על בקשת זקינתם מרת לאה ואמם ואביהם פרעו סך זה (שו"ת רמ"א קט). וזקנתנו מעולם לא ערערה על זה (שם). ושמעון השיב בן דברת הבית של זקנך אמנם יודע לך שבשמת יעקב גבתה אותו זקנתי בכתובתה (שו"ת פרי הארץ תו"מ י). ברוך נא בימי לשלום את אביך ואמך ואם זקנתך (אגר׳ יל"ג א נא). — ה) *כדברים לא בע"ח, בצמחים וכדומה, מה שעבר עליו בבר זמן רב: נפלו לה זתים ונפנים זקנים ימכרו לעצים וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות (כתוב׳ ח ה). זקינה ונראית בנטיעה הרי זו בנטיעה נטיעה ונראית בזקינה (הרי זו) בזקינה מה בין זקינה לנטיעה זקינה עד עצרת נטיעה עד ראש השנה זקינה מעין שלשה נטיעה מעין עשרה

(תוספתא שבי׳ א ב). שלש נטיעות שהן עושות בעשר שאינן עושות שלש זקינות שהן עושות בעשר שאינן עושות (ירוש׳ שם א ו). אילנות וזקנים אינן נוחין לשרוף כמו אילנות בחורים (רש״י תמיד כט).

ב. **זָקֵן**, פ״ע, עכ׳ זָקְנָה, זָקַנְתִּי, עת׳ אֶזְקַן, — היה או נהיה זָקֵן, alt werden ; vieillir ; be old : ואברהם זָקֵן בא בימים (בראש׳ כד א). ויהי כי זָקֵן יצחק ותכהין עיניו מראות (שם כז א). ויהי באשר זָקֵן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל (ש״א ח א). הנה נא זָקַנְתִּי לא ידעתי יום מותי (בראש׳ כז ב). ויאמר יי׳ אליו (אל יהושע) אתה זָקַנְתָּה באת בימים (יהוש׳ יג א). ויאמר אלהם (יהושע להעם) אני זָקַנְתִּי באתי בימים (שם כג ב). ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם ואני זָקַנְתִּי ושבתי (ש״א יב ב). הנה אתה זָקַנְתָּ ובניך לא הלכו בדרכיך (שם ח ה). נער הייתי גם זָקַנְתִּי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהל׳ לז כה). שבנה בנתי לכן כי זָקַנְתִּי מהיות לאיש (רות א יב). שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי זָקְנָה אמך (משלי כג כב). וַיִּזְקַן יהוידע וישבע ימים וימת (דהי״ב כד טו).
— הפע׳, הִזְקִין, פ״ע, — כמו קל : חנך לנער על פי דרכו גם כי יַזְקִין לא יסור ממנה (משלי כב ו). — ואמר בן סירא : בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה בנערותה שמא תזנה בגרה שמא לא תינשא נישאת שמא לא יהיו לה בנים הזקינה שמא תעשה כשפים (כ״ס, סנה׳ ק:). האיש אינו מזקין והאשה מזקנת (מד״ר בראש׳ מז). — ומצוי שמוש זה מאד : תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה ניתוספת בהם וכו׳ ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות ניתוספת בהן (שבת קנב.). כל עיר שיש בה מעלות ומורדות אדם ובהמה שבה וכו׳ מזקינים בחצי ימיהן (ערוב׳ נו.). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים (כתוב׳ פב:). עד עכשיו הן העגלות והפרות (שנשאו את הארון) קיימות ולא הזמו ולא הזקינו ולא הטריפו (מד״ר במד׳ יב). מרוב טובה שהיה להם מרדו באלהיהם ועוד שהזקין אותו אלוה שלהם (שם אסתר ג ט). —
ויוצא, הִזְקִין אותו, עשהו לזקן : קנאה ואף יקצרו ימים ובלא עת תזקין דאגה (ב״ס גני׳ ל כד).
— נתפ׳, *נִזְדַּקֵּן, — כמו קל והפעיל : אם נזדקנה אומתך עמור וגודרה (ירוש׳ ברכ׳ ט ח). האיש פוחת כהזדקנו יותר משליש (רש״י ויקר׳ כז ז). — ובהשאלה, נזדקן הדין, כבר עבר עליו הזמן הראוי : גדול שבדיינין אומר נזדקן הדין (סנה׳ מב.). אומר בדיני ממונות נזדקן הדין ואין אומר בדיני נפשות נזדקן הדין (שם). — *והעין, וכדומה : נתישנה ונזדקנה עיני כבהיית אור (רש״י תהל׳ ו ח).

זֹקֶן, ש״ז, — מעמד הזקן, Greisenalter; vieillesse ; old age : ועיני ישראל כבדו מִזֹּקֶן לא יוכל לראות (בראש׳ מח י). — ואמר המשורר : נואש לבב שב להיות לעד לבנות עפרים מאנוש חובש, כי יש לכל מחלה צרי אך לא מצאו לאיש זֹקֶן ושב חובש (רמב״ע, תרשיש ה ל). סבלו אישים בימי נוער מאין משא עתק שחז, כי מי זֹקֶן מי אפסים וכבואו מצאו מי שחו (שם ע).

זִקְנָה, ש״נ, סמי׳ זִקְנַת, כנ׳ זִקְנָתוֹ, — א) נה״פ מן זָקֵן : ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זִקְנָתָהּ (בראש׳ כד לו). — ב) מעמד הזקן, כמו זֹקֶן : ועד זִקְנָה אני הוא ועד שיבה אני אסבל (ישע׳ מו ד). אל תשליכני לעת זִקְנָה ככלות כחי אל תעזבני (תהל׳ עא ט). וגם עד זִקְנָה ושיבה אלהים אל תעזבני (שם יח). ויהי לעת זִקְנַת שלמה נשיו הטו את לבבו (מ״א יא ד). רק לעת זִקְנָתוֹ חלה את רגליו (שם יה כג). אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן (ברכ׳ לט.). לשמונים מיתה של זקנה (ירוש׳ ביכור׳ ב סד ג). ימי הרעה אלו ימי הזקנה (שבת קנא:). וכל השטוף בזמה זקנה קופצת עליו (שם קנב.). מחמת זקנה נשרו (שערותיו של ר׳ יוחנן) (נזיר נט.). עד אברהם לא היה זקנה (ב״מ פז.). בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה (ב״ב קכ.). אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי מראה ובעלי זקנה (סנה׳ יז.). דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו לעת זקנתו (שבת קנב.). — ומשל : הזקנה אם השכחה (לוחת ר״י א״ת, דרך טוב׳).

זָקֵן, זֹקֶן, זִקְנָה, *זְקֻנוּת, זְקֻנִים.
ימים, בא בימים, האריך ימים. — ישיש, זקן מאד. — *יְשִׁישׁוּת. — יָשָׁן.
עַתִּיק. — *עתיקות.
קדום, ימים הקדומים. — קדם, בימי קדם.
שֵׂיבָה, שָׂב. — שָׁנִים, בא בשנים.

*__זְקֻנוּת__, ש״נ, — כמו זִקְנָה : בנערותיך לא קבצת איך תשיג בזקנותיך (ב״ס גני׳ כה ג). אשריך ילדותי שלא ביישה את זקנותי (תוספתא סוכ׳ ד א). אל תאמן

בעצמך עד יום זקנותך (ירוש' שבת א ג:). גידלו וברכו בנערותו ונתן לו אחרית ותקוה בזקנותו (שם קדוש' ד סו ד). כששמעו חכמים בדבר אמרו מה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה (ערוב' כא:). למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו (יבמ' סב:). שכל אומנות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנותו הרי הוא מוטל ברעב אבל תורה אינה כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנותו (קדוש' פב:). אמר רבי חנינא חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בעת זקנותי (חול' כד:). וזה (יצה"ר) גדל עם אדם מנערותו עד זקנותו (מד"ר בראש' נד). אוי לו למלך שבקטנותו הצליח ובזקנותו לא הצליח (שם איכ', פתיח'). יש לך אדם שעושה מעשים רעים בנערותו ומשכח ובזקנותו הוא חוזר עליה (שם רות, ליני). אבנים שישבנו עליהן בנערותינו עשו עמנו מלחמה בזקנותינו (ירוש' כיל' א ס ג). יש מהן אומרים אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו אלו חסידים ואנשי מעשה ויש מהן אומרים אשרי זקנותנו שכפרה את ילדותנו אלו בעלי תשובה (סוכ' נג.). רבי שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך הזהב קונה את הכסף (ב"מ מד.).

זְקֻנִים, שז"ר, — ימי הזקנה: וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זְקֻנִים הוא לו (בראש' לז ג). יש לנו אב זקן וילד זְקֻנִים קטן (שם מד כ). ותלד שרה לאברהם בן לִזְקֻנָיו (שם כא ב). ותאמר (שרה) מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי ילדתי בן לִזְקֻנָיו (שם ז). — *ובמליצה, במשמ' אהוב וחביב: או אעזב אותה (את החכמה) והיא באם לי ואני ילד זקוניה (רשב"ג, שירי שלמה ז). — *וימי הזקֻנים: ערוך לימי קצירים הזריעה, ולימי הַזְּקֻנִים הנטיעה (רה"ג, מוסר השכל). לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו (ראב"ע בראש' כה לד). -- ואמר המשל: לו היה לאדם חכמה בעלומיו, ויכלת בזקוניו, כי עתה יתקנו כל עניניו (כ"ז, מלון גרמני-עברי, וויססען).

זקף, ממנו זָקַף, *זָקוּף, *זָקִיף, *זְקִיפָה, *זָקָף, *זְקֵף, *זְקֻפָּה.

זָקַף, פ"י, — א) עשהו זקוף, ההפך מן כפוף: יי' מתיר אסורים יי' פקח עורים יי' זֹקֵף כפופים (תהל' קמו ז-ח). סומך יי' לכל הנפלים וזוקֵף לכל הכפופים (שם קמה יד). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתסמכינו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו (ירוש' ברכ' א ח). מלמד שזקף (החמס) עצמו כמקל ועמד לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע לא מהם ולא מהמונם (סנה' קח.). ומשנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמידו מלך במקומן ולא זקפו ראש עד היום (סעו"ר כ). — ועומד: כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם (ברכ' יב.). מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד (במכת החשך במצרים) והעומד אינו יכול לישב ומי שהיה רובץ אינו יכול לזקוף (מד"ר שמות יד). — ב) *העמידו בזקיפה: מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח (סוכ' ד ה). ואת הכותל (מרחיקין) מן המזחילה ד' אמות כדי שיהא זוקף את הסולם (ב"ב ב ה). שלא תהיו יגעים לא לדרוך ולא לבצור אלא אתה מביאה בעגלה וזוקפה בזוית ומסתפק והולך כשותה מן הפיטם (ספרי האזינו שיז). שזקף ביצה להשתחות לה ולא השתחוה לה (ע"ז מו.). — ג) *זקף המטה המנודה, וכדומה, העמידה בדרכה, לא בפויה, לא מפורקה: ואין זוקפין את המנורה ביום טוב (ביצה כ ו). בערב שבת הוא זוקף את מטותיו ובמוצאי שבת הוא כופן (ירוש' ברכ' ג א). זה זוקף מטתו ונשמט והולך לו וזה זוקף מטתו ונשמט והולך לו (שבת מג:). ולא יזקוף את המטה לפרום עליה סדין (ערוב' מד.). — ובבלל, העמיד: למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסין אף המלך זקף לה כנגדן שני אריסין (מד"ר דבר' ג). — זקף עיניו: וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם (ספרי ראה פ). שכל מי שהוא מתודע לרשות נותנים פנים בו וזוקפים פנים בו (אדר"נ נוסח' ב, כב). — זקף חוטמו, בגאוה: פועה שהופיע פנים בנגד פרעה וזקפה חוטמה בו אמרה לו אוי לו לאותו האיש כשיבא האלהים ליפרע ממנו (מד"ר שמות א). — ד) *זקף המלוֶה בחוב של פלוני, כתבה עליו: כתובת אשה פגמה וזקפה משמטת פגמה ולא זקפה זקפה ולא פגמה הרי זו אינה משמטת (תוספתא שבי' ח ד). ראובן שמכר שדה לשמעון באחריות וזקפן עליו במלוה (פסח' לא.). אונס ומפתה ומוציא שם רע וכתובת אשה שזקפן במלוה משמטין (גיט'

יח.). ישראל שהלוה לכותי וכו' אם מהחלה זקפן עליו כמלוה גובה את הכל (מס' גרים א י). ואם זקף עליו השכר כמלוה אסור (רמב"ם מלוה ולוה ג ז). אמר הנתבע כן חלקנו ונשאר לך אצלי וזה הנשאר אינו אלא חוב שזקפתו עלי (הוא, שלוח' י ב). כותי שבקש את ראובן ושמעון להלות לו שלשים זקוקים וכו' ופסקו עם כותי ברבית וזקפו עמו והלך ראובן וקדם ונתן מחלקו וכו' (מרדכי כתוב' רלו).

— נפע', *נִזְקַף, — א) כמו קל עומד: הגיע זמן קרית שמע נזקף ר' ישמעאל והיה ר' אלעזר מוטה וכו' אמר לו אתה היטית לקיים כדברי בית שמאי אני נזקפתי לקיים בדברי בית הלל (תוספתא ברכ' א ו). המלך משהוא כורע אינו נזקף עד שהוא כשלים כל תפילתו (ירוש' שם א ח). ובשהיה (רשב"ג) כורע היה נועץ גודלו בארץ וכורע ומיד היה נזקף (שם סוכ' ה נה נ). — ב) שזקפו אותו: דרנש נזקפת ואינה נכפית (יר.ש' ברכ' נ א). אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהן ועלובות וכיון שהקב"ה פוקדן כבנים הן נזקפות תדע לך שכן לאה שנואת הבית היתה וביון שפקדה הקב"ה נזקפה (מד"ר ברא' עא);— וכענין חוב: מאימתי נזקפים במלוה משעת העמדה בדין (גיט' יח.).

— הפע', *הֻזְקַף, מוּזְקָף: בלע בית לרום מוּזְקָף, וכברזל סבבי נקף, בנה עלי ויקף (קיר' לת"ב, איכה אספתו).

***זָקָף**, ש"ז, מ"ר זְקָפִים, — כמו *זָקִיף: שמעמידים זקפים [1]) לפניהם ולאחריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכו' ואותם זקפים הן בני אדם העומדים בקצה המערכה לזקוף הנופלים ולחזקם בדברים (סמ"ג מ"ע, סי' קכ).

·זָקֵף, ש"ז, — שֵׁם אחד הטעמים המפסיקים בטעמי המקרא: ל' קמץ זקף וכל אתנחתא (מסור' ברא' יז יא). חד מן י"ד זקפין (שם כב ב). החמשי (שבטעמים) נקרא זקף, ממשיך המלך ועוקף, והוא מבֹל טעם שקף (הור' הקורא ג, 72). וכן הזקף פעמים הוא שתי נקודות זו על זו ונקרא זקף סתם ופעמים יהיה שתי נקודות ומקל ונקרא זקף גדול (שם 77).

·זַקְפָה, ש"נ, — כמו זָקֵף: שלישי הוא הזקפה קטנה ערופה, רביעי הוא ענלה עם גלגל בלולה, חמישי הוא מן הטעמים לא פרושה, ששי הוא מרעם מיוחד בכל טעם (דה"ט לבן אשר).

א·זקק, ממנו זָקַק, ·זִקּוּק, ·זָקִיק, ·זְקִיקָה.

א·זָקַק, פ"י, פת' יָזֹק, יָזֹקּוּ, — א) יָזֹק המטר, יעשה שיטפטף: כי יגרע נטפי מים יָזֹקּוּ מטר לאדו אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב (איוב לו כז-כח). — ב) יָזֹק הזהב וביוצא בו, יעשהו בכח האש נקי וטהור: כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יָזֹקּוּ ברזל מעפר יקח ואבן יצוק נחושה (שם כח א-ב).— ופָעוּל ·זָקוּק, זְקוּקָה, ואמר הפיטן: אצולת אֹמן כצרוף זְקוּקָה, כנבביה ואת בלט פקוקה, נלומה עלומה ונקוקה (שבת פרה, אלולת אמן). כשירים נשקלים, חדשים נסנלים, כמבטא נגבלים זקוקים נחקרים (דוגש, לכבוד הנשיא תסדאי, יט).

— פִּע', זִקֵּק, - - זִקֵּק את המתכת באש וכדומה, עשה שיצאו הסיגים, וכהשאלה ברוחניות: וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וְזִקַּק אתם בזהב וככסף (מלא' נ ג). כצורף הזה שמכנים הזהב לבור שנים או שלשה פעמים עד שמזקקו (מד"ר ויקר' לא). —ובהשאלה, ·זקק את המזון: וישתכל בתועלת איברי גופו ואופני תקנתו בכל אחד מהם הידים לקחת וכו' והאצטומכא לבשל והכבד לזקק המזון (חו"ה, הבחינה ה).

— פֻּע', זֻקַּק, מְזֻקָּק,—שזקקו אותו, למשל משקה: שמנים ממחים שמרים מְזֻקָּקִים (ישע' כה ו). אם היה שמן מזוקק אינו מוציא לו שמרים (ב"מ נ ח). המוכר שמן מזוקק לחבירו כל ימות השנה הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה (שם). — ומתכת: אמרות יי' אמרות טהרות בסף צרוף בעליל לארץ מְזֻקָּק שבעתים (תהל' יב ז). ולמזבח הקטרת זהב מְזֻקָּק במשקל (דהי"א כח יח). ושבעת אלפים ככר כסף מְזֻקָּק לטוח קירות הבתים (שם כט ד). — ·וכהשאלה: שהמכוון האחרון בבריאת הגשמים אשר בעולם הטבע אמנם היה בעבור שיזוקק מעולם ההויה והפסד אשר כל האישים שבו נפסדים (אמו"ר א ו).

— נִתפ', ·נִזְדַּקֵּק, — כמו זֻקַּק: צריך אדם לכוון שעת החבור שיהיה כשעה שנפשו מיושבת עליו וישקיטו טבעי הגוף מרתיחת המזון שאכל ונזדקק הדם וירדו השמרים למקומם הטבעי (רמב"ן, אגר' הקדש ג).

ב·זקק, ממנו ב·זֵק, ב·*זָקַק, *זִקָּה.

ב·*זָקַק, פ"י, בינ' זֹקֵק, פָּעוּ' זָקוּק. —א) אסר וקשר בזִקִּים, fesseln; garrotter; to fetter: וכי מה גבורה בבני אדם המהלכין בגולה ומה מלחמה עושין בני

[1]) בך, זקפים במקום .זקיפים, גם בספרי פרש' שופט'.

אדם הזוקקין כזיקין ונתונים בשלשלאות (סעו"ר כה). —ב) בהשאלה, זִקֵּק את פלוני לדבר, קשר ואסר במוסריות לאיזה דבר, חִיֵּב אותו, verpflichten obliger ; to bind : מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום (יבמ' כ ה). תנוק בן יום א' מיטמא בזיבה ומיטמא בנגעים ומיטמא בטמא מת וזוקק ליבום (נדה ה ג). בהרת בגרים וחוט יוצא ממנה אם יש בו רוחב שתי שערות זוקקה לשער לבן ולפסיון (נגע' ד ה). איש איש כי תשטה אשתו הרי הכתוב זוקקה שתהא שותה מים המרים (ספרי נשא ו). שדין אחד הוא אם יהיה האח הממזר יהודי חסיד וכו' או משומד זוקק הוא את אשת אחיו (רס"ע אבן דנאן, שאלה ע"ד האנוסים). — ודבר לא בע"ח : שהנכסים שאין להם אחריות זוקקין את הנכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן (שבוע' ו ג, קדוש' א ה). — וּפָעוּל, זָקוּק לדבר, צריך להדבר, צריך לעשות הדבר : אם היה עליו יתר על משאו אין זקוק לו שנאמר תחת משאו משאוי שהוא יכול לעמוד בו (כ"מ כ י). הכהה בתחלה רבי ישמעאל אומר יכבס ויסגיר וחכמים אומרים אינו זקוק לו (נגע' יא ה). שכשם שהוא זקוק לרפאת את זה כך הוא זקוק לרפאת את זה (מכי' משפט', נזיק' ו). מכיון שהוא זקוק לו להביא לו ארזן ותבריבין (ירוש' ברכ' ג א). בבתה (נר חנבה) זקוק לה ומותר להשתמש לאורה (שבת כא). המפרש והיוצא בשיירא קודם שלשים יום אין זקוק לבער תוך שלשים יום זקוק לבער (פסח' ו.). כל שזקק לראשון (לפסח ראשון) זקוק לשני כל שאין זקוק לראשון אין זקוק לשני (שם לג.). עד מתי יהא זקוק לעמוד חי עד שעת בפרה (יומ' פא.). ואם היתה חצירו למעלה מגגו של חבירו אינו זקוק לו (כ"ב ו:). אינו זקוק לד' אמות אבל זקוק למחיצה י' (שם). כשבאה המצוה לידך אתה זקוק לעשות (דא"ז, פר' הסלוס). אמר משה לפני הקב"ה מה יַעשו ישראל אמר לו אי אתה זקוק למה שאני עושה להם גם (מד"ר שמות כב). האב זקוק לבנו להאכילו ולהשקותו לרחצו לסוכו ולהלבישו (שם במד' יז). הרבה סיבב עשו את הורו זה אביו שהיה זקוק לו להאכילו (שם דבר' א). כל שבעת ימי האבל הוא זקוק לכל דבר של מצוה (שם ע). גוי שנכנם לחצירו של ישראל ובצק בידו אינו זקוק לבער (הלכ' פסוק', פסח). ועל ברתי זקוק אני לפרש שמכר כל הנכסים (רש"י כ"ב קכו.). בא ואמר לך הריני מוכר עצמי לעבו"ם אין אתה זקוק לו עד שימכר (רמב"ם עבד' א ד). ואם ראה אותם (שני מיני בע"ח) רובעים זה את זה אינו זקוק להפרישן (הוא, כלא' ע כ). כשהיו כולם זקוקין לכבר אחד (ירוש' ברכ' ו א). (אבא שאול) כנם שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו בנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות והביאום לפני הגזברים לירושלם אמרו להם אי אתם זקוקים לבך (כיל' כט.). העושין פירות יהיו זקוקין לשאין עושין פירות ושאין עושין פירות יהיו זקוקין לעושין פירות (מנח' כז.). מלך בשר ודם שיש לו מדינה והוא משלח בני אדם גדולים לתובה שיהו נושאים משואיהם ועושים משפטים מי צריך להיות וקוק למזונותיהם לא בני מדינה צריבין להיות זקוקין להם (מד"ר במד' א). -- ובמשמ' מתחבר ומתרועע : אמר פרעה בשהיו ישראל אצלי היה הקב"ה זקוק לי והייתי ספון בפניו והיה משלח לי אגרת בבל שעה ואומר בה אמר יי' אלהי העברים שלח עמי (מד"ר שמות כ). — ואשה לאיש : שאע"פ שהיא משמשת לאחד אעפ"ב לשנים היא זקוקה שהיא בופרה בשנים (מד"ר במד' ט).

— נִפע', *נִזַּקַּק לְדָבָר, — נהיה זָקוּק לו, צריך לו : ספק נגעים בתחלה טהור עד שלא נזקק לטומאה משנזקק לטומאה ספקו טמא (טהר' ד יב). בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה (זבים ב ב). — ובמשמ' חיב לעסוק בדבר, לעין בו ובדומה : המסבב על הפתחים אין נזקקין לו לכל דבר (תוספתא פאה ד ח). אמרו לו (לאותו העד שנשבר להעיד שקר בראיית הלבנה) המעות נתונות לך במתנה ושוכריך יבואו וילקו מה ראית ליזקק לבך אמר להם לפי ששמעתי שביתוסין מבקשין לבוא להטעות את החכמים (שם ר"ה א יה). ניצל ראובן מאותו החטא ולא נזקק לאותו מעשה (ספרי, וזאת הברכה שמז). מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור אמר להם הביאו פר אחד ובו' אמרו לו אין אנו נזקקים לו בבך אלא שתגלה עצמך לו (שם בלק קלא). בל השואל צרביו בלשון ארמי אין מלאבי השרת נזקקין לו שאין מלאבי השרת מבירין בלשון ארמי (שבת יב:). תבע הוא (לחלוץ) נזקקין לו תבעה היא אין נזקקין לה (כתוב' סד.). אין נזקקין לנבסי יתומין אלא א"ב רבית אוכלת בהן (ב"ק לט.). יש לו ואינו רוצה

להתפרנם אין נזקקין לו (ב"מ לא:). מי שנזר ועבר על נזירותו אין נזקקין לו עד שינהוג בו איסור (נדר' ב.). היוצא ליהרג מזין עליו מדם חטאתו ומדם אשמו חטא באותה שעה אין נזקקין לו (ערכ' ז.). אף הם (דתן ואבירם) עמדו ברשען ולא נוקקו להשיבו (מד"ר במד' יח). שלא נזקקו (שני בני אהרן) לפריה ורביה (תנחומא אחרי יג). שאם היו הנכסים בנגד הכתובה בלבד או פחותים ממנה אין נזקקין לה שהרי אין באן זבות ליהומים שלא אמרו נזקקין לנבסי יתומים להפרע מהן הבתובה אלא בדי שלא יפחתו הנכסים מחמת המזונות (הרמב"ם, מלוה ולוה יב ד). ואין אנו נזקקין לבנום לרשותו של עבו"ם ולברוק אחריו שלא יעבירו בפרך (הוא, עבד' א ו). ואין נזקקין לירח בליל אחד ושלשים בין שנראה בין שלא נראה (הוא, קדוה"ת א ג). ומפני שהוא נזקק בתחלתו לבבוש את יצרו היתה התשובה יבולה להקרא עליו (הגיון הנפש לבר חייא ג). — ונזקק לאשה, במשמ' הזדוג לה, ונזקקה לאיש, נזדוגה לו, בהזדוגות בשרית: מעשה בשומר ברמים שבא להיזקק עם אשת איש (ירוש' ברב' נ ד). ונזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת (ב"מ קז:). בשעה שבורעת (האשה) לילד קופצת ונשבעת שלא תיזקק לבעלה (נדה לא:). בשעה שהאשה יושבת על המשבר היא אומרת עוד איני נזקקת לבעלי מעתה (מד"ר ברא' כ). ואילולי שנתת לו (לאדה"ר) יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד תולדות (שם כב). בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו בשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד (שם שה"ש, שבלך). הריני בונסה לתוך ביתי ע"מ שלא אזקק לה (שם רות, ויקח בעז). אילולי שבתב בה (באשה רעה) אסורים ידיה היתה אוחזת באדם בשוק ואומרת בא והזקק לי (שם קהל', ומוצא אני). לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זבר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין בל העולם בולו (ב"ב עד:). מי מטיל בסותו בין לביא ללביאה בשעה שנזקקין זה עם זה (סנה' קו.). ושופתות (הנשים היהודיות במצרים) שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליבות אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותן וסבות אותן ומאבילות אותן ומשקות אותן ונזקקות להן בין שפתים (סוט' יא:). עם אשתי שהיא בדמותי בצלמי ומותרה עלי לא אזקק לה ועם נקבתך שאינה בדמותי ובו' איך אזקק (א"ב של ב"ב ח).— ובמשמ' התחבר לפלוני והתקרב אליו והתרועע עמו ועסק בו: משל לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו נזקק המלך למדינה וביון שבאו לדברים ליזקק לו אמרו אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה במו שהוא למוד אם נהרוג את אוהבו (מד"ר ברא' מב). אמרה (הגר) לא דיי שנזקקתי לדבור אלא למלבות ובו' לא דיי שנזקקתי עם גברתי לראות המלאך אלא שאפילו גברתי שהיתה עמי לא ראתה (שם מה). מעולם לא נזקק הקב"ה להשית עם אשה אלא עם אותה הצדקת (שם). עבשיו שנמשך בנו של מלך מאצלי ואינו נזקק לי בדבר לבך אני צועק (שם שמות ב). אברהם אוהבו של הקב"ה היה ובו' ובשבילו היה הקב"ה נזקק לבל העולם בולו (שם ויקר' נא). בלעם נזקק לרוח הקדש וחזר להיות קוסם בבתחילה (שם כ). אמר (קרח) אם אני משיבו (דברים למשה) יודע אני בו שהוא חבם גדול ועבשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל ברחי מוטב שלא אזקק לו (שם יח). אימתי שבחו של מלך להזקק ללגיונותיו במדבר או בישוב (שם איכ', פתיח'). בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש אמר בל זמן שאני בתובו אין אומות העולם נוגעין בו אלא אבבש את עיני ממנו ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ ויבאו האויבים ויחריבו אותו (שם). באותה שעה נזקק הקב"ה למלאבי השרת אמר להם מה לבם קושרין מספד בענין הזה שורות שודות (שם). עבשיו שנזדרזת במלאבתך בוא והיזקק לבית מקדשי (פסיק' רבתי ו).

הפע', *הִזְקִיק את פלוני, — הצריבו, חִיְּבוֹ: ואם אין אתם מאמינים לי הרי מאתים זוז צרורין לי בסדיני אמרו לו מי הזקיקך לבך (ר"ה בב:). ביון שראה (משה) אותו סרחון שסרחו במעשה העגל אמר היאך אני נותן להם את הלוחות מזקיקני אותן למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה לשמים (אדר"נ ב). הלך לו (עקילם) אצל אדרינום אמר לו למה פניך משונות ובו' מעולה של תורה נשתנה זיוי אמר לו ומי הזקיקך לבך אמר לו לא בך נמלבתי בך (והזהיר, משפטים). אם היה גיעולן מועט ולא הזקיקן אלא לביבום מים מבבסים אותן אף בנתר ואהל (רש"י זבח' פח:). אם בן שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם (הוא, שמות יט י). ולמה מזקיקו הבתוב

להעצים עיניו (רסכ"ם כ"כ נז:). ויראה להם הבעל את הגט ויקראוהו קודם נתינה ויחזירוהו לו ויזקיקוהו לבעל לבטל כל מודעות (התרומ' גיט', סדר הגט).— ואמר הפיטן: נזדוגה לו לולי הִזְקִיקַתּוּ להפר נעם יום נפש המציאם כפר (בבת אחר בבוע', אדיר).

— הִפע' *הֻזְקַק, — עסק ב, : הבל מודין שאם בתוכו הוזקקנו לעדוהן של עדים ונמצאת עדותן מזוייפת שהוא פסול (כ"ב קע). שאם הוזקקנו לעונתו של שטר ונמצאת עונתו מכוונת בשבת או בעשרה בתשרי ששטר מאוחר הוא (שם קעא.). הבל מורים שאם הוזקקו זה לזה שמעבבין זה את זה (נגת' מו.). — והצטרך ל, כל מקום שנופלין (ישראל במגפה או במלחמה) הוזקקו למנין (מד"ר במד' כא).

—נִתפ', *נִזְדַּקֵּק. — במו נזקק: עמדו ונדוהו (את יהרו) שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה (מד"ר שמות א). אתן לכם זמן אימתי תרדו על שנזדקקתם להצילו לכבוד שמי (שם יח). ועל שבקש שאול להזדקק להם (להגבעונים) והרג הכהנים שהיו מספיקין מזונותן הרגתיו (שם במד' ה). מעשה באשה אחת שנזדקק לה אדם א' ואמרה לו לאי זה מקום תלך מה עשתה האשה הלבה ואמרה לאשתו והלבה אשתו ונזקק לה (שם ט). אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם (רב"י בראש' מג יג).— וזו"נ: אמר איוב הלואי היתה אמי נדה משעה שבא אבא להזדקק לה (מד"ר בראש' סד). מלמד שהשביע (בעז) על יצרו שהיה מקטרגו ואומר לו את פנוי והיא פנויה הרי השעה שתזדקק לה (שם במד' טו). שקלקלו בני מינן בהזדקקן לשאינן מינן (אמר' טהור', תקו"ד ב יז).

*זָקָק, ש"ז, מ"ר זַקָּקִים, — עושה זִקִּים, או נושאי זקים מלאות מים: על איבוף של בעה"ב חוצץ (הזפת) ועל של זקקין אינו חוצץ (מקוא' ט ה).

*זָקָק, ש"ז, — כמו ג.*זִק, נאד: אותם שיעשו הזקק וישאום על אלו האוכפות (הרמב"ס, פי' מקוא' ט ה).

*זקר, ממנו *זָקַר, *זְקִירָה.

*זָקַר, פ"י, — כמו זָרַק: והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו זוקרו[1]) כבת ראש (יומ' מז:).

— נִפע', *נִזְקַר: למקום שרובו הוא נזקר[2]) (ערוב' נב:). בשהוא נותן קולו בנעימה מבנים גודלו לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין עד שהיו אחיו הכהנים נזקרים כבת ראש לאחוריהם (יומ' לח:). — ואמר הפיטן: ידדון ידדון בחיל נִזְקָרִים אומרים קדוש (יוצר יוה"כ, אלי שחק).

— נִתפ', *נִזְדַּקַּר: כדי שלא יזדקר הגדי בבת אחת (ערוב' עז.). שנפרצה בה פרצה בדי שיזדקר בה גדי כבת ראש (סוכ' יד:).—ובהשאלה: ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו ואל יזדקר[1]) לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה (ברכ' מו.). ורז"ל שלא בושו לומר שטעות נזדקר בפניהם לפעמים (שאיל' יעבץ א לג). - ובפרט יקפץ או נפל באופן שיהיו הרגלים למעלה והראש למטה, purzeln, tumble; culbuter: שנזדקרה וכו' ביון שהגביה רגליה למעלה וראשה למטה (ארוג' חיים, נדה ב).

א. זָר[2]), א) ת"ז, לנק' זָרָה, מ"ר זָרִים, זָרוֹת, — איש זָר ובדומה, מי שאינו קרוב, שאינו מהמשפחה, fremd, étrange; strange: כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה (דבר' כה ה). לא יקרב איש זָר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יי' (במד' יז ה). ובת כהן כי תהיה לאיש זָר (ויקר' כב יב). אם שבחנו שם אלהינו ונפרש בפינו לאל זָר (תהל' מד כא). לא יהיה בך אל זָר ולא תשתחוה לאל נכר (שם פא י). ויקריבו לפני יי' אש זָרָה אשר לא צוה אתם (ויקר' י א), ר"ל שלא מהמזבח. ביי' בגדו בנים זָרִים ילדו (הוש' ה ז). — מַיִם זָרִים: אני קרתי ושתיתי מים זָרִים[3]) ואחרב בכף פעמי בל יארי מצור (מ"ב יט כד). — ובמשמ' דבר תמוה, שאינו מצוי, שלא ראו כמותו: כי כהר פרצים יקום יי' כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זָר מעשהו ולעבד עבדתו נכריה עבדתו (ישע' כח כא).— *עבודה זָרָה, עי' עֲבוֹדָה.—*זָר מפלוני, או לפלוני, שהוא אינו רגיל בו, או משונה ממנו: מכור עצמך לעבודה שהיא זרה ממך ולא תצטרך לבריות (מד"ר שה"ש, סמבוני). תחת הראייה שהיו האומות מסתכלים בישראל בנגד זה יביא עליהם הקב"ה פורעניות משונות שיהיו זרות זו לזו בדרך שבאו על ישראל (שם במד' י). — ומצוי השמוש הזה בספרות בפרט בדקדוק הלשון ובדומה,

---

[1]) גרס' הערוך, וכן בכ"י. ובנוסח' זורקו. — [2]) ס"א נזדקר. — [1]) כך בנוסח', וגרס' הרי"ף והרא"ש יזדקק, ובן בטוש"ע.

[2]) עי' שרש זזר. — [3]) כך רוב המפרשים שהוא מענין נכרי, ועי' ב.זוּר.

יִמה שאינו לפי דיני הלשון: והחפץ לבא עד קצה (של חכמת הלשון העברית) ולדעת השלם ממנה ואשר איננו שלם והמלא והחסר והלשון האמתי ולצון ההעברה והנוהג ו ה ז ר וזולת זה מתמורותיה (הקד' הרקמה). והביאה אותם מלרע והיא מלה ז ר ה (רלב"ע ויקר' טו כט). מלה ז ר ה בדקדוק (הוא, לחות קנא:). בשער אשר נזכר בו המלות ה ז ר ו ת היוצאות חוץ מדרך ההקשה (הרקמה, שער יא). — ובכלל מה שהוא יקר המציאות, לא כרגיל, מה שהוא תמוה, קשה להבין: ולפיכך אמר המשא בשם הנבואה לפי שהוא ה ז ר בשמות הנבואה ודבר הכתוב ההוא היה בשמות ז ר י ם (מלמ' התלמיד', כראש'). והדבר הזה ז ר אצלי מאד לפי שהיא בגידה רבה לדוד להכות אנשי הארץ (ר"י אברבנאל, ש"א כז ח). בפסוקים האלה ראיתי הכפל ויתור דברים הרבה ומאמרים ז ר י ם (הוא, ש"ב ז יח). — אשה זָרָה, אשת איש אחר, ובכלל אשה שאינה נשואה לו, זונה: להצילך מאשה זָרָה מנכריה אמריה החליקה (משלי ב יו). — ב) ש"ז, מ"ר זָרִים, איש זָר, שאינו מהמשפחה, מהאומה, שהוא מארץ נכריה, Fremder; étranger; stranger: ואכל אהרן ובניו את בשר האיל וכו' וְזָר לא יאכל כי קדש הם (שמות כט לב-לג). מלחם אביה תאכל (בת הכהן) וכל זָר לא יאכל בו (ויקר' כב יג). ושמרו (הלוים) את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וְזָר לא יקרב אליכם (במד' יח ד). גרי ביתי ואמהתי לְזָר תחשבני נכרי הייתי בעיניהם (איוב יט יה). — ובכלל איש שאינו מהחבורה: אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד וכו' ואנחנו יחדו אין זָר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית (מ"א ג יז-יח). להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זָר בתוכם (איוב יה יט). אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זָר ואתם עדי (ישע' מג יב). — ובכלל, אדם אחר זולת מי שמדובר בו: יהללך זָר ולא פיך נכרי ואל שפתיך (משלי כז ב). לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זָר (שם יד י). רע ירוע כי ערב זָר ושנא תוקעים בוטח (שם יא יה). בני אם ערבת לרעך תקעת לַזָּר כפיך וכו' עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך (שם ו א-ג). פן תתן לאחרים הודך ושנתך לאכזרי פן ישבעו זָרִים כחך ועצביך בבית נכרי (שם ה ט-י). יהיו (בוריך) לך לבדך ואין לְזָרִים אתך (שב יז). — וְזָרִים לאשה, אנשים שאינם בעלה: ותפזרי את דרכיך לַזָּרִים תחת כל עץ רענן (ירמ' ג יג). כי אהבתי זָרִים ואחריהם אלך (שם יב כה). האשה המנאפת תחת אישה תקח את זָרִים (יחזק' יו לב). — ובפרט נכרים, בני אֻמה אחרת, נכריה: ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זָרִים אכלים אתה ושממה כמהפכת זָרִים[1]) (ישע' א ז). כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זָרִים בארץ לא לכם (ירמ' ה יט). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אשבר עֻלו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק ולא יעבדו בו עוד זָרִים (שם ל ח). כי באו זָרִים על מקדשי בית יי' (שם נא נא). ועמדו זָרִים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם (ישע' סא ה). ונתתי אתכם ביד זָרִים ועשיתי בכם שפטים (יחזק' יא ט). אכלו זָרִים כחו והוא לא ידע (הוש' ז ט). ביום עמדך מנגד ביום שבות זָרִים חילו ונכרים באו שערו (עבד' א יא). נחלתנו נהפכה לְזָרִים בתינו לנכרים (איכ' ה ב). — ואלהים זָרִים: יקנאהו בְּזָרִים בתועבת יכעיסהו (דבר' לב יו). — *ונתיחד בכנוי למי שאינו כהן: א"ר יוחנן ז ר שסידר שני גזירי עצים חייב (יומ' כד:). הולכה בזר מהו (זבח' יד.). הוליכן ז ר והחזירו כהן וחזר והוליכו (שם יה.). משנמלקה אסורה ל ז ר י ם ומותרות לכהנים (ירוש' שבת ג ה.). — וככנ': והיה כאבק דק המון זָרַיִךְ[2]) (ישע' כט ה). — ובכלל כמשמ' אויב קשה: אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי כי זָרִים קמו עלי ועריצים בקשו נפשי (תהל' נד ד-ה). — זָרָה, אשה זָרָה, עי' א. זָרָה.

ב. זָר, ת"ז, מ"ר זָרִים, — מים זָרִים, מהווים וצלולים ומשיבים הנפש: היעזב מצור שדי שלג לבנון אם ינתשו מים זָרִים[3]) קרים נוזלים (ירמ' יח יד). — וכמו זרמים: ואם מימיו לאט הולכים בעקב כגשם יהיו שוטפים וזָרִים (כתי הנפ' והלחש', כ"י פריז).

זֵר[4]), ש"ז, כנ' זֵרוֹ, מ"ר זֵרִים, — א) דבר המקיף לדבר אחר ומקשט אותו, Leiste; bord; border: ועשית

---

[1]) רמע"ג גזר זרים זה מן זרם, ואמר שהוא שם ע"מ פעיל. וכבר השיג עליו דונש. — [2]) יש שהגיהו צָרַיִךְ.

[3]) כך פרוש מלה זו לפי הענין. וקצת הקדמונים פרשו כמו זרם. ויש מהחדשים שהגיהו זרמים, ואחרים מי מזרים.

[4]) אין לו אח בלשונות האחיות ולא נתברר מקורו. ואולי קצת דומה לזה בערב' השם טֻרָּה a), בריש דגושה, מן טרר, כמשמ' שפה וקצה של דבר.

---

a) طُرَّة

עליו (על הארון) זֵר זהב סביב (שמות כה יא). ועשית לו (להשלחן) זֵר זהב סביב ועשית לו מסגרת טפח סביב ועשית זֵר זהב למסגרתו סביב (שם כד-כה). ועשית לו (להמזבח) זֵר זהב סביב (שם ל ג). ושתי טבעת זהב תעשה לו מתחת לְזֵרוֹ על שתי צלעתיו (שם ד).—*ומ"ל: א"ר יוחנן שלשה ז י ר י ם הן של מזבח ושל ארון ושל שולחן (יומ' עב:). — *וקצה של דבר: מי שנסדקה שפתו והוא שנסדק מ ז ו ר שלה עד שתחלק לשני ראשים (הרמב"ם כית' המקד' ז ו).—*ובמשמ' עטרה, ואמר הפיטן: כְּזֵר הנתון על מצח מלך מראה כהן (מוס' יוה"כ, כאהל). — ב) *עגול של מתכת וכדומה: ז י ד של נחשת או של כרזל באותן שתולין הנרות לפני הארון וכו קבועין אונקלאות ותולין כהן כלי חרס מלא מים להתקרר (ערוך, ערך כדוס).

זָרָא[1], ש"ז, — דבר המעורר געל נפש, שמעורר קיא, Ekel; repugnance; loathing: לא יום אחד האכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לְזָרָא[2] (במד' יא יט-כ).—ואמר בן סירא: כי כרוב אוכל יקנין חולי והמרכה יגיע אל ז ר א (כ"ס גני' לז ל).

זרב, ממנו זָרַב, *זָרָב.

זָרַב[3], — קל לא נמצא במקרא.

— פע', זֹרַב, יְזֹרְבוּ, — זֹרַב הנהר הנגלד, נפשר הגליד מעליו: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו הקדרים מני קרח עלימו יתעלם שלג בעת יְזֹרְבוּ[4] נצמתו כחמו נדעכו ממקומם (איוב ו יה-יז).— ובהשאלה במשמ' נשמדו, ואמר הפיטן: חיל נוזלים קנאת ושטפום ואכדו, טעו גאים ופצו סור לנגדך, טורפו בחום הומים וזורבו[1] נצמתו (עבודה, אמיץ כח).

— קל, *יָרַב, עת' יִזְרֹב, פ"י, — כמו שרף: וזמם אם יִזְרוֹב, עדת אל לחרוב, אשען במצדיק וקרוב (מוס' יוה"כ, אפת דעי).

*__זָרָב__, ש"ז, — חֹם השמש: מדבר וציה יְשׂשוּם בטלול טל, זָרָב ושרב ושמש וחרב וְחֹמֶת טל (ר"ה קליר, תפ' טל, תחת אילת).

*__זֶרֶב__[2], ש"ז,—צמר וכדומה הנתון בתוך הנעל: ומנעל של ז ר ב[3] אין בו משום כלאים (כלא' ט ז).

---

[1]) לא נתברר מקורו, והגזרה מאחד משרשי זור דחוקה, ועי' הערה לקמן. —[2]) ת"א: עד די תקוצון ביה. וקצת הקדמונים תרגמו מלה זו במשמ' קיא.

[3]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—[4]) רגלים לדבר כי הנוסחה לקויה, וככר הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות, אך אין אחת מהן מספקת לרפא את הכתוב. ולפי הנוסחה המסורה ככר נתכלטו כפרוש פעל זה הקדמונים, קצתם פרשוה כמשמ' נזילה וקצתם כמשמ' חם וקצתם להפך כמשמ' קר. אמר רדב"א כהאגרון שלו: בעת יזרבו נצמתו פי וקת יזרבו ינקמעו יעני אלתלוג ענד מא תסכן אלשמס עליה תנחל וליס להא אשתקא (צ"ל אשתקאק) פי אלעבראני כל הוא ערבי מחץ (לקו"ק קמה). ובעבר': כזמן ש י ז ל ו יכנעו ר"ל השלגים כשישלח השמש עליהם חמו ימסו ואין לו גזרה בעברית אלא הוא ערבי ממש. וכן ריב"ק בהרסאלה. ומנחם אמר: מלה זו אין לה דמיון בתורה ופתרונה לשון הורב וציון ושרב. ע"כ. וההפך מזה ריב"ג, וז"ל: שהם בעת ק ר ו ת ם מעובים ונקבצים ואפשר שיהיה דומה לדברי רבותינו רב אשי א' כסא דכספא נמי אסיר משום דמזדריב כלומר שהוא מצטנן (כי סברתי באסרם את זה הוא מפני שהצטנן במים אשר בו אסור ביוה"כ). ע"כ. וכך נחלקו גם המפרשים האחרים וגם החדשים. והנה מה שהסתיע ריב"ג מלשון התלמוד (יומ' עח.) שאסרו להצטנן ביוה"כ בכוס של כסף במים משום דמזדריב בודאי אינו נכון, כי אין פרוש מצטנן אפשרי כאן, ויש כאן שנויי נוסחא', ועכ"פ הקדמונים לא פרשו כך. הרי"ף והערוך פרשו במשמ' תנועה וזעזוע, ורש"י במשמ' השתמטות. וגם מה שהביאו קצת החדשים סמך לזה ממשמ' סגר שיש לשרש זה בערב', למשל הצאן בתוך המכלה. אינו נכון, כי רחוק מושג סגירה זו ממושג קפיאת המים. ועכ"פ, לפי הנוסחה שלפנינו הכונה היותר טבעית של הכתוב הוא כדעת ירב"א וריב"ק שדומה לה גם פרושו של מנחם, וכמו"כ אבן גיקטיליה (דר' פוזנס' 116). אלא, שאעפ"י שהשרש זרב a) משמש בערב' כמשמ' נזילה, מ"מ אולי אינו ממש זה השרש אלא השרש ד'רפ b) בערב' שמשמש במשמ' יציאת הדמעות מהעין, ר"ל התפרצות הדמעות ממקורן אחרי שהיו עצורות, וכן כאן הכונה המיוחדה של הפעל הוא התחלת נזילת המים אחרי שהיו קפואים, וכמו שתרגם רדב"א בדיוק תנחל, שהוא הפעל שמשתמשת בו הלשון הערב' למושג הפשרת השלגים. ואולי יש איזה קרוב בין הפעל זרב במשמעה זו ובין הפעל פשר שבתלמוד למושג זה בעצמו.—[1]) אולי השתמש הפיטן במשמ' חֹם ושרפה.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כך בקצת ספר ובמשנ' ירוש', ובנוסח' זרד. ופרש הרמב"ם: הוא דמות מנעל שנותנים תחת כף הרגל להלך בו על היצועים והכסתות. ע"כ. והר"ש פרש: מנעל עשוי לחימום הרגל ועושין מנעלים כפופין וביניהם משימים משי או פשתן.

---

a) زرب b) ذرف

***זַרְכּוֹבִית**[1], ש"נ, מ"ר זַרְכּוֹבִיּוֹת,—א) נצוק שנורק ויוצא בכח, Strahl; jaillissement; jet: בשעה שראה נבוכדנצר את גבריאל נודעזעו כל איבריו ואמר זהו מלאך שראיתי במלחמתו של סנחריב שנדמה כ ז ר כ ו ב י ת [2]) קטנה של אש ושרף את כל מחנהו (פסיק' רבתי לה). — ב) דד בכלי שהמשקה נורק בכח ועז, Hahn; robinet, chantepleure; tap: השותים במזרקי יין וכו' בכוסות שיש להם ז ר כ ו ב י ו ת [3]) (מד"ר במד' י).

***זַרְכּוֹן**[4]), ש"ז,—פלג קטן: נבאו לברכות בחשבון, צמחיה עלי ז ר כ ו ן (רסע"ג, מגין האות', הור' הקור' 144).

***זרד**[5]), ממנו *זֶרֶד, א.*זֵרֵד, *זֵרוּד.

א.***זֶרֶד**[6]), ש"ז, מ"ר זְרָדִים, — א) מין אילן קטן יצמח בערבת הירדן יתן גרגרים אדמדמים, ולולביו נאכלים בשימתיקו, Zizyphus Spina Christi: לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית (שבי' ז ה). לולבי ז ר ד י ם ושל עדל ועלי הלוף השוטה אינן מטמאין טומאת אוכלים עד שימתיקו (עוק' ג ד). לולבי ה ז ר ד י ן והחרובין עד שלא ימתיקו אין נקחין בכסף מעשר משימתיקו ניקחין בכסף מעשר (תוספתא מע"ש א יב).— ב) בהרחבה, קצות ענפים רטובים רכים, שאפשר לאכלם כשהם כבושים: חבילי קש וחבילי עצים וחבילי ז ר ד י ם אם התקינן למאכל בהמה מטלטלין אותן (שבת יח ג). המורד ז ר ד י ן לאכילה כגרוגרת לבהמה כמלא פי הגדי (תוספתא שם ט"י יו).— ובהרחבה עוד בכלל ענפים, נטיעים, ואמר הפיטן: מאין כמוך בטכסך מוצא דשא זְרָדִים, מאין במוך ביצבך גן להצמיח מגדים (יוצר יוה"כ, מאין כמוך). זכור מכת עגני מדבר ועשה סכה לפני בהלולה, זְרָדֵי לולב בימין ופרי עץ הדר בשמאל גם את זה לעמת זה תקח לסגלה (אזהר' ר"י ברצלוני, אמנם).

ב.***זֵרֵד**, ש"ז, מ"ר זֵרָדִים, — מוקים ארוכים מגיעים עד הירך: ומנעל של ז ר ד [1]) אין בו משום כלאים (כלא' ט ז).

א.***זֵרֵד**, פ"י, — חתך זרדים מן האילן: אם היה מתעסק ו ז ו ר ד [2]) פטור (תוספתא שבת ט"י יו). — ומשל: כל הנשים ז ר ד ו [3]) ו ז ו ר ד אימא עלה

[1]) אולי מן זרב במשמ' נזילה.—[2]) בגוף הפסיק' זרבוכי', בכף, וכבר הגיהו המפרשים זרבובית. ופרוש מלה זו כאן מבואר לפי הענין. — [3]) כך פרשו דבנן את השם מזרקי יין, וברור הוא כי הכונה בזה מקום שממשם היין נ ז ר ק.

[4]) מן זרב, במשמ' נזילה.

[5]) במקרא לא נשמר משרש זה אלא שע"ש של אחד הנחלים, נחל זֶרֶד בארץ מואב. והנה אין לברר בודאות על שום מה קראו המואבים את הנחל ההוא כך. אבל. השם נחל הַעֲרָבִים כמואב, שבודאי נקרא כך ע"ש הערבים הרבים שצומחים בו, הוא כעין סמך לדבר, כי גם נחל זרד נקרא על שם ה ז ר ד י ם שצמחו בו בנחל זה, ובאמת, האילן zizyphus זה רב מאד בערבת ה י ר ד ן (פוסת, נכלת סוריה ופלשטין 195), ולכן באמת יש לחשב השם זֶרֶד, במשמ' שֵׁם האילן הנזכר, בתוך המלים של התנ"ך. בערב' אין השרש זרד משמש כאחד השמושים שאנו מוצאים לשרש זה בתלמוד, אך בארמ' יש השם ז ר ד ת א לאילן, והאמינו בימים ההם שבפרט תחת אילן זה חומים הרבה שדים, ואמרו: הא ז ו ר ד ת א דסמיכה למתא לא פחתא משיתין שידי (פסח' קיא:), ותרגמה הערוך בהשם י י ז ב א, שהוא לפי דעת קוהוט zizibia באיטלקית. ובערב' שם האילן הזה הוא שִׁדר a), והוא דומה להשם זרד, ש במקום ז מצוי הרבה.

[6]) עי' הערה שלפני זו.

a) سِدْر

[1]) כך גרסת הערוך במקום זרב שברוב הספרים, ופרש: מנעלים של עור שמגיעים עד הירך. ע"כ. ולא נתברר מקור פרוש זה. עכ"פ, גם אם נאמר שפרוש השם ז ר ב בבית הוא כפרוש הרמב"ם שהובא בערך ב.*זֵרֵד, מ"מ אין אנו יכולים לדחות גרמתו של הערוך ופרושו.

[2]) כך במהד' צוק"מ, ובנומח' וירד. — [3]) משל זה הובא שם בשם הכהן הגדול ישמעאל בן קמחית, שהיו ופניו גדולים והיה לו בת עד שהיה חופן ארבעה קבים במלוא חפניו, והיה אומר כל הנשים זרדו וזרד אימא עלה לגג. ונחלקו שם במה הצליחה קמחית כ"כ בילדיה, יש אומרים שהאכילתם ערסן וי"א שהיא השתדלה בשעת תשמיש. ובעצם פרוש המלים זֵרֵד וְזָרֵד נחלקו המפרשים הקדמונים. ר"ח וכן הערוך פרשון במשמ' ענפים, ורש"י פרשן כמשמ' נריסים, כמו *זריד, עי' לקמן. ואעפ"י שגם פרושו של ר"ח אינו מוכן ביותר, כי קצת קשה המליצה וזרד אימא עלה לגג, אעפי"כ יש לשער שאולי היו נוהגים אז שהזורדים היותר טובים היו מעלים לגג לשמירה, והפחותים היו משתמשים בהם מיד או היו משליכים, והיה זה שבח לאשה בין האכרים הכפריים שאת הזורדים שזרדה היא העלו לגג, ונתפשט אח"כ המשל בכלל לאשת חיל. וכבר העירו בתוספות ישנים שם כי ההבדל בין שני הי"ש אומרים אינו פרוש להמשל כל הנשים זרדו, כפרוש רש"י, כ"א זה דבר לבדו לבאר במה הצליחה קמחית כ"כ בילדיה.

לנג (יומ' מז.), ר"ל הזורד שלה היה יותר בבמות ועדיף באיכות. -- ויאמר לאשה שילדיה מצוינים ביותר בבח ובזריזות וכדומה. ואמר הפיטן: ענה זוֹרְדֵי זרד כל יהיו מחוברים, הדלה עליה גפן ודלעת נשברים (סמא"ל, הושע' ליוס א, ענה).

— פִּע', *זֵרֵד, — במו קל: המנבש והמקרסם והמזורד כל שהוא (שבת יב ב). מקרסמין מזורדין ספסלין עד ראש השנה (שבי' ב ג'). קירסם (את האילן) וזירד נטל ממנה מקל או שרביט א ילו עלה (ע"ז ג י). המזורד זרדין לאכילה (תוספתא שבת ט"י יו). המנבש בעיקרי האילנות והמקרסם עשבים או המזורד את השריגים ברי ליפות את הקרקע (הרמב"ם שבת ח א).

ב.*זָרַד[1]), פ"ע, — זָרַד הזאב, השמיע קול נאקה: שור גועה וכו' כבש חונב זאב זורד צבי מפרט דוב סנמנם (כסא שלמה, ביהמ"ד ילינק ה).

א.זָרָה, ש"נ. מ"ר זָרוֹת, — א) אשה זָרָה: כי נפת תטפנה שפתי זָרָה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה בלענה חדה כחרב פיות (משלי ה ג-ד). כאהכתה (של אשתך) תשגה תמיד ולמה תשגה בני בְזָרָה ותחבק חק נכריה (שם יט-כ). שוחה עמקה פי זָרוֹת זעום יי' יפול שם (שם כב יד). — ואמר הפיטן: הכשל כנאפוף, כּוֹרֵת נפוף, הצג בריב צפוף, בקול חרדת שופר (מוס' א ר"ה, אשא דעי). — ובהשאלה לעבודה זרה, לאלהות זרה: אבותינו זָרָה כהכניסו בחוריו אבלה אש, וזה זונה צועה הכנים ולא נבוה באש (קינ' לת"ב, זכור). — ב) דבר זר: אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכים עינו יתהלך במישרים אחריתו בנחש ישך וכצפעני יפרש עיניך יראו זָרוֹת ולבך ידבר תהפכות (משלי כג לא-לג).

זרה[2]), ממנו ב.זָרָה, *זֵרוּי, *זָרוּי, *זְרִיָּה, *זְרִיוּת, מִזְרֶה.

ב.זָרָה[3]), פ"י, זָרִית, אֶזְרֶה. יִזְרֶה, יִזֶר, אֱזָרֵם, זָרֵה, — א) זָרָה את הדגן למשל בגרן, הניף הדגן הנדוש באויר והניחו לנפל כחזרה ארצה בדי שישא הרוח את המוץ הצדה וישאר הדגן נקי בלא מוץ, worfeln: vanner; to winnow הנה הוא זֹרֶה את גרן השערים הלילה (רות ג ב). רות צח שפים במדבר דרך בת עמי לוא לִזְרוֹת ולא להבר (ירמ' ד יא). וְאֶזְרֵם כמזרה בשערי הארץ (שם יה ז). הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים תִּזְרֵם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם (ישע' מא יה-יו). הדש והזורה הבורר והטוחן (שבת ז ב). קוצר בשעת קציר וחורש בשעת חריש דש בשעת שרב זורה בשעת הרוח (ספרי עקב מב). קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן (מו"ק יב:). בל שאינו זורה ברחת (ב"ב כד:). לאדם שזורה בבית הגרנות נוטל את האוכל ומניח את הפסולת (נדה לא.). הרי שחרשת וזרעת וכו' וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה כגרניה אם אין הקב"ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי (מד"ר ויקר' כח). ואני נועל לפניכם כפסח זאתם יוצאים וקוצרים ודשים וזורים ועושים כל צרכיכם בשדה (שם שם, מה יפו). וכשנכנסים אל הגורן יצא בעל הבית לזרותה הלך לו המוץ לרוח (שם, שם). — ובהשאלה, הפיץ ופזר דבר הנה והנה, במו שהרוח מפיץ ומפזר את המוץ, zerstreuen; disperser; to disperse: וישרף באש ויטחן עד אשר דק וַיִּזֶר על פני המים (שמות לב כ). והשלשית תִּזְרֶה לרוח (יחזק' ה ב). המוצא כלים ועליהם צורת חמה וכו' שוחק וזורה לרוח או מטיל לים (ע"ז ג ג). אונן היה דש מבפנים וזורה מבחוץ (מד"ר ברא' פה). — ב) בהרחבה, השליך והרחיק: וירם (אלעזר) את המחתת מבין השרפה ואת האש זְרֵה הלאה (במד' יז ב). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תִּזְרֵם כמו דוה צא תאמר לו (ישע' ל כב). — ואמר הפיטן: בנים לפתחך באו וככל לבם שבו, נא עונות אם רבו זְרֵם כי להדוג אבו (סמא"ל, סליח' לו"ג, ידיכם).

— נִפְע', נִזְרָה, הִזָּרֶה, הִזָּרוֹתְכֶם, — שׁזֹּרוּ אותו, ובהשאלה שהפיצוהו: ואפיץ אותם בגוים וַיִּזָּרוּ בארצות (יחזק' לו יט). והותרתי בהיות לכם פליטי חרב בגוים בְּהִזָּרוֹתֵיכֶם[1]) בארצות (שם ו ח). כיום שהיה בכורו של אחד מהם מת צר איקונין שלו בתוך ביתו ואותו היום (של מכת בכורות) היתה נדקת ונשחקת וּנְזֹרֶת[2]) והיתה קשה עליהם כאילו אותו היום קברום (פסיק' דר"כ, ויהי בחצי הלילה). — ואמר הפיטן: ותסור עזי וזמרת, קינים עליה נחרת, ובקצוי ארץ נִזֵּרֶת נצרת (קינ' לת"ב, איכה ישבה חבצלת).

[1]) לא נתברר מקור פעל זה.

[2]) כערב' ד'רי a) וד'רה b) בריש דגושה.

[3]) כערב' דַ'רי c) במו בעברית.

a) ذرى b) ذرّة c) ذرَى

— [1]) במקום בהזרותכם. — [2]) אולי ונזרית, ויש רואים

— פִּעֵ', זֵרָה,—זֵרָה את האנשים בגוים, בארצות וכדומה, הפיצם, פורם: והשמתי אני את הארץ וכו' ואתכם אֱזָרֶה בגוים (ויקר' כו לב-לג). מְזָרֵה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו (ירמ' לא י). ונתש (אלהים) את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וְזֵרָם מעבר לנהר (מ"א יד טו). והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וְזֵרִתִים[1]) לכל הרחות האלה (ירמ' מט לו). ושלחתי לבבל זרים וְזֵרוּהָ ויבקקו את ארצה (שם נא ב). וידעו כי אני יי' בהפיצי אותם בגוים וְזֵרִיתִי אותם בארצות (יחזק' יב טו). גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים וּלְזָרוֹת אותם בארצות (שם כ כג). אלו הקרנות אשר זֵרוּ את יהודה וכו' הגוים הנשאים קרן אל ארץ יהודה לְזָרוֹתָהּ (זכר' ב ד). והפיצותי אותך בגוים וְזֵרִיתִיךְ בארצות (יחזק' כב טו). תתננו כצאן מאכל ובגוים זֵרִיתָנוּ (תהל' מד יב). וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל[2]) זרעם בגוים וּלְזָרוֹתָם בארצות (שם קו כו-כז). —ובמשמ' סוסרית: מְזָרֶה רשעים מלך חכם (משלי כ כו). מלך יושב על כסא דין מְזָרֶה בעיניו כל רע (שם ח). —ובמשמ' הרחיב, נתן הרבה סביב סביב: שפתי חכמים יְזָרוּ דעת (שם טו ז).

— פֹּעַ', זֹרָה, — שֶׁזֹּרוּ אותו: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זֹרֶה[3]) ברחת ובמזרה (ישע' ל כד).—ובמשמ' פֻּזַּר: יְזֹרֶה על נוהו גפרית (איוב יח טו). זֹרוּ רשעים מרחם תעו מבטן דברי כזב (תהל' נח ד). — ובמשמ' שטוח: כי חנם מְזֹרָה[4]) הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א יז).

ב. זרה, ממנו ג. זָרָה.

ג. זָרָה[5]), — קל לא נהוג.

— פִּעֵ', זֵרָה, זֵרִיתָ, — זֵרָה את הדבר, התבונן לו וראה מהלך הדבר ומנהגו, beobachten; observer, surveiller; to observe, watch: יי' חקרתני ותדע אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לרעי מרחוק ארחי ורבעי זֵרִיתָ[1]) וכל דרכי הסכנתה (תהל' קלט א-ג).

*זֵרוּד, ש"ז, — שה"פ מן *זֵרֵד: רבי יהושע אומר כ ז י ר ו ד ה וכפיסולה של חמישית כך של ששית (בכו' כ ג). לפי שיש לאילן ענפין לחין יותר מדאי חותך מקצת ומניח מקצת וזהו ז י ר ו ד (הערוך, ערך זרד).

*זֵרוּז, ש"ז, — שה"פ מן *זֵרֵז: אין הציווי בכל מקום אלא ז י ר ו ז (ספרי נשא א). אין צו אלא ז י ר ו ז מיד ולדורות (ספרא צו א). משה משה לשון חיבה לשון ז י ר ו ז (מד"ר שמות ב). כי חגורת מתנים הוא ז י ר ו ז בח (רש"י ישע' מה א). — ואמר הפיטן: זמנו הרהר, זֵרוּז מהר, זמן מזהר, זבולי טהר (שבת כרלאכ', אל נשא). צווי פרה בשלישית להתרגל, וברביעית החרש להתחבר עם סגל, בְּזֵרוּז קדושה וטהרה לרגל (שבת הפסק' א, אול זכוע). —*נדרי זֵרוּזִים, מה שאדם נודר כבונה של

בזה נפעל מן זור. — [1]) ס"א וזריתים. — [2]) ככר הגיהו החכמים לפי יחזק' יב יה ולפי התרגום הסורי, ולהפיץ במקום ולהפיל. — [3]) יש סוברים כי זה פעול מן הקל, ויש מגיהים זֹרָה בריש קמוצה. — [4]) כך ברוב הנוסח' חסר, וראו בו רוב המדקדקים מְפֹּעָל מן זרה, אעפ"י שקשה הסתעפות זו של שטיחה מן זרייה. וס"א מזורה מלא ו, ונראה כי זה פעול מן מ ז ר, עי' זה.

[5]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. —

[1]) ככר נשא ונתן בפרוש מלה זו מנחם בן סרוק ואמר: כולם (זֵר והפעל זֵרִיתָ וכו') לשון הקפה וסיבוב ופתרו אנשי פתרון בארחי ורבעי זרית דרכי ורבצי מדדת והעמידו זרית מגזרת זרת ארכו וזרת רחבו (שמות כח טז) ושמים בזרת תכן (ישע' מ יב) ואין בזה תוכן הלשון ומשקולת המבטא כי כל תיבה מלשון עברית אשר באחריתה תי"ו יסוד כמלה כהסב המדבר המלה לאיש אחר לאמר לו הצמת ברתָ ובו' ויש ממשפט האותיות ומקושט המלים להיות זרית כאחד מהם ובהיות ככה ישבות זרת מורית ולא יהיה מגזרתו ולא מיסודתו כי היו"ד הבא בתוך המלה הפריד בין זר ובין התי"ו ולא הפריד בין זרת ובין תי"ו ואלו נגזר זרית מגזרת זרת היה על המחוקק לחקות זרתָה ומוציא היו"ד מתוכו בנבול המלים העליונים אשר קדמו הנה אשר התווי"ן יסוד בהם כמו כרת שחת הצמת. ע"כ. וכונת מנחם בדבריו ופתרו אנשי פתרון לרסע"ג, כי רסע"ג גזר זרית מן זרת. וריב"ג הביא את הפעל זרית ולא פרש בו כלום, אך נראה שגם דעתו בדעת מנחם, כי אמר אחרי בן: ומן השרש הזה ומן הענין הזה אצלי זר זהב והוא שם חסר הלמד ופירושו רביר וכל דבר ה ס ו ב ב נקרא זר. ע"כ. וכן רש"י ואחרים. ומהחדשים, רובם רואים בו השאלה מן זרה את התבואה בגרן, וזה קצת דחוק. ברט (ZDMG 41, 607) שב לדעת רסע"ג, וגזר הפעל הזה מן זרת. ויותר נראה כי זה פעל מיוחד למשמ' ההתבוננות לדבר, כאדם שאורב לאדם או לדבר למען דעת מה הוא, וחבר לו כערב' הפעל ררי a) שמשמש גם כמשמ' א ר ב להטרף, וגם במשמ' הגיע לדעת הדבר בכח השגת דבר. — וכעין זה תרגמו השבעים והירונ'.

a) درى

זרוז: ארבעה נדרים התירו חכמים נדרי זירוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי אונסים נדרי זירוזין כיצד היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע והלה אומר קונם שאיני מוסיף לך על השקל שניהן רוצין בשלשה דינרין (נדר' ג א). האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי וכו' והלה הקפיד בנגדו אף אלו נדרי זירוזין (גמ' שם כד.).

•זֵרוּי, ש"ז, —שם"פ מן זֵרָה: זֵרוּי רבעו הקפית בבטן חומדת (עבודה, אמיץ כח). היוכל גבר לזכות במשפט ואם יש בידו מעש להצטדק זֵרוּי יחומו מלֵחה פרוחה חבוי אורבו בקרבו מעת הולדו (סלית' ס' עי"ת, אדון).

•זָרוּי, שת"ז, מ"ר זְרוּיִים, זְרוּיֵי, — שזרו אותם לכל עבר: זמן ישעך לִזְרוּיֵי טורה, חסדיך יקדמונו יצורים בורא, טפשנו העבר ואפך אל יחרה (סא"ל, סלית' נו"ג, דרוש נא). מוטות צרים שבר והבחידם, וזְרוּיֶיךָ קבץ ותגם תפדם (יוצר א ר"ה, לך יאתה). חמול זְרוּיֶיךָ קרושנו, ורות גדיבה תסמכנו (יוצר שבת א אחה"פ, אין כמוך).

•זָרוּם, ת"ז, לנק' זְרוּמָה, מ"ר זְרוּמִים, זְרוּמוֹת,—כמו זֹרֵם: וגגלה בימין רוממה, בגים בשרו חימה זְרוּמָה, קצרה גפשם כגיא אדום לדעת על מה (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה את). מי צרר מים בשמלה בבגד והוא זרום וזב (ר"י כרללוני, ילדי' 275).—ובמשמ' גרוף: אני ישנה זְרוּמָה, ואלי גני, פשטתי חלילי לקול נגוני (מחז' רומני, א' פסח, גן נעול). זרומים זְרוּמֵי זעוה תזיל זכותם בשופר, חתומים חתומי חשבה תחפיש חרדתם בשופר (שם ר"ה, אסופים). לובטתי מיד כל עובר, עבור שעשועי כי תעבת' מלחבר, זרומים העיר עלי להתגבר (התלון ט כ).

זְרוֹעַ[1]), ש"נ, מ"ר זְרוֹעִים, זְרוֹעוֹת, סמי' זְרוֹעַ, זְרוֹעוֹת, — כל היד למן הכתף ועד האצבעות, Arm; arm ; bras : וגאלתי אתכם בִּזְרוֹעַ נטויה ובשפטים גדלים (שמות ו ו). כלביא שכן וטרף זְרוֹעַ אף קדקד (דבר' לג כ). ואקח הנזר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זְרֹעוֹ ואביאם אל אדני הנה (ש"ב א י). איש בשר זְרֹעוֹ יאכלו (ישע' ט יט). והיה באסף קציר קמה וּזְרֹעוֹ שבלים יקצור (שם יז ה). שימני כחותם על לבך כחותם על זְרוֹעֶךָ (שה"ש ח ו). ותשב באיתן קשתו ויפזו זְרֹעֵי ידיו (בראש' מט כד). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זְרֹעָיו ויצא החצי מלבו (מ"ב ט כד). ותהיינה העבתים אשר על זְרוֹעוֹתָיו כפשתים אשר בערו באש (שופט' יה יד). וינתקם (שמשון את העבותים) מעל זְרֹעֹתָיו כחוט (שם יו יב). ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זְרוֹעֹתָיו (הושע יא ג). חגרה בעוז מתניה ותאמץ זְרוֹעֹתֶיהָ (משלי לא יז). ויקם המלך בבהלה מכסאו וירץ אל אסתר ויחבקה וינשקה וישלך זרועו על צוארה (מד"ר אסתר, ויהי כיום). אוי לכם שתי זרועותיי שהן כב' ספרי תורה שנגללין (סנה' סח.).—וגם בבע"ת: ולקח הכהן את הַזְּרֹעַ בשלה מן האיל (במד' ו יט). ונתן (האיש המקריב קרבן שור או שה) לכהן הַזְּרֹעַ והלחיים והקבה (דבר' יח ג). — ובמליצה למושג הכח והעז, ומצויה המליצה בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה במשמעה זו: הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה וּבִזְרוֹעַ נטויה ובמוראים גדלים (דבר' ד לד). חי אני נאם אדני יי' אם לא ביד חזקה וּבִזְרוֹעַ נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (יחזק' כ לג). כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וּזְרֹעֲךָ הנטויה (מ"א ח מב). אהה אדני יי' הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול וּבִזְרֹעֲךָ הנטויה (ירמ' לב יז). בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יי' אלהיכם את גדלו את ידו החזקה וּזְרֹעוֹ הנטויה (דבר' יא ב).—ומליצות אחרות בעין זו: עורי עורי לבשי עז זְרוֹעַ יי' עורי בימי קדם דורות עולמים הלוא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין (ישע' נא ט). חשף יי' את זְרוֹעַ קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (שם נב י). מי האמין לשמעתנו וּזְרוֹעַ יי' על מי נגלתה (שם נג א). ואם זְרוֹעַ כאל לך ובקול כמהו תרעם (איוב מ ט), ר"ל כח כאל. פלשת עם ישבי צור וכו' היו זְרוֹעַ לבני לוט (תהל' פג ה-ט). לך זְרוֹעַ עם גבורה תעז ידך תרום ימינך (שם פט יד). והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זְרוֹעוֹ יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה (ישע' ל ל). ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זְרֹעוֹ ומן יי' יסור לבו (ירמ' יז ה), ר"ל יבטח על כח בשר ודם. הנה אדני יי' בחזק יבוא וּזְרֹעוֹ משלה לו (ישע' מ י). אלי איים יקוו ואל זְרֹעִי ייחלון (שם נא ה), ר"ל אל כחי. ואביט ואין עזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זְרֹעִי וחמתי היא סמכתני (שם סג ה). תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זְרוֹעֲךָ ידמו כאבן (שמות יה יו). אל

---

[1]) בערב' ד'ראע a).

a) ذِرَاع

תעזבני עד אגיד זְרוֹעֲךָ לדור לכל יבוא גבורתך (תהל' עא יח). יי' חננו לך קוינו היה זרֹעָם [1]) לבקרים אף ישועתנו בעת צרה (ישע' לג ב). כי לא בחרבם ירשו ארץ וּזְרוֹעָם לא הושיעה למו כי ימינך וּזרועך ואור פניך כי רציתם (תהל' מד ד).— וזרועו של דבר, כחו שהוא סומך עליו: משמת ר' עקיבא בטלו זרועי תורה ופסקו מעיינות חכמה (תוספתא סוט' טו ג). — ולקח דבר בִּזְרוֹעַ, בכח, שלא ברצון בעליו: משבא אלעזר בן פחורה ויהודה בן פתורה היו נוטלין אותה בזרוע והיה ספיקן בידן למחות ולא מיחה (ירוש' סוף מע"ש). עורות קדשים בעלי אושפזיכנין נוטלים אותן בזרוע (יומא יט.). הדבר דומה למטרונא שילדה בן כל ימים שבנה קיים הייתה נכנסת בפלטין בזרוע מת בנה התחילה מבקשת ליכנס בתחינות (מד"ר דבר' ב). אמר רשב"נ פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני אדם אחד והיה בא אלי, כבא על חבירו בזרועו אמר לי אתם אומרים ז' נביאים עמדו לאומות העולם (שם ויקר' ב). — איש זְרוֹעַ, בעל כח: ואיש זְרוֹעַ לו הארץ (איוב כב ח).—ונִגְדַע, שֻׁבַּר את זְרוֹעוֹ, הרפה כחו, החלישו: הנה ימים באים ונדעתי את זְרֹעֲךָ ואת זְרֹעַ בית אביך מהיות זקן בביתך (ש"א ב לא). שבר זְרוֹעַ רשע (תהל' י טו). — נשברה זְרוֹעוֹ, נחלש כחו: נגדעה קרן מואב וּזְרֹעוֹ נשברה (ירמ' מח כה). — ומ"ר: וחזקתי את זְרֹעוֹת מלך בבל ונתתי את חרבי בידו ושברתי את זְרֹעוֹת פרעה ונאק נאקות חלל לפניו והחזקתי את זְרֹעוֹת מלך בבל וּזְרֹעוֹת פרעה תפלנה (יחזק' ל כד-כה). כי זְרוֹעוֹת רשעים תשברנה וסומך צדיקים יי' (תהל' לז יז). אלמנות שלחת ריקם וּזְרֹעוֹת יתמים ידכא (איוב כב ט). —*בעלי זרוע: שהיתה (השדה) מבורה לבעל זרוע (ירוש' בכי' ו א). מצויין הן בעלי זרוע (שם). לא נתנה קרקע אלא לבעלי זרועות (סנה' נח:). (יש) בעלי זרועות (שחומסים ועושים) (יומ' כד:). — *בית זְרוֹעַ, מ"ר בתי זְרוֹעַ, — חלק בהבגד שהוא כסות להזרועות, Aermel, sleeve ; manche: ורוצין לחבר בה בתי זרועות מבגד צמר (שו"ת תרומ' הדשן רנו). קמטין שעושין הנשים בבתי זרועותיהן ובבתי שוקיהן אסור לעשות (הלכות או"ח תקיט ח). — וגם בדברים לא בע"ח, מה שיש לו קצת דמיון לזרוע: שמוצא נילוס הוא תחת הרי הלבנה שתחת קו השוה והתחלקו שם ממנו אגמים גדולים ומאותם האגמים יצאו שתי זרועות לצד אחד שהולך לצפונו של עולם עד ארץ מצרים וכו' והולכים היום אל כוש ומגיעים למקום שיכנס אותו הזרוע של נילוס בים כוש קורין אותו הנהר התקיף ונורו אומר שהוא זרוע מנהר נילוס (ר"י אברבנאל, ואתח). ואין יהודים בתוך המדינה כי העבירום אחר זרוע המים וזרוע ים סופיא מקיף עליהם (מסע' ר' בנימין, דר' גרינה' 21). ועשה ארמון מעבר הנהר על שפת זרוע נהר פרת (שם 54). וים סוף רחוק מהר סיני דרך יום והוא זרוע מים הודו וכו' האי אסקיליא היושבת על הזרוע הנקרא לוניץ (שם 100). ויעקש (הנהר) דרכיו וילך עקלתון לפאת צפונית מערבית שמה שתי זרועות השטף ישטפו מלפניו ויגבילו ב' איים (שבי"ע ב יט). — ובכלים: בסולם חזק שזרועותיו ושליבותיו בבדות (הלכות או"ח שעב ח). — וכן נהגו לאמר זרועות העגלה, המשקפים, וכיוצא בזה.

זֵרוּעַ[1]), ש"ז, מ"ר זֵרוּעִים, בכנ' זֵרוּעֶיהָ,—מה שזורע: כל זרע זֵרוּעַ אשר יזרע (ויקר' יא לז). כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זֵרוּעֶיהָ תצמיח כן אדני יי' יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים (ישע' סא יא). — *ושה"פ מן זֵרַע: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח (מו"ק ג.).

א. *זָרוּת[2]), ש"נ, — א) סגולת מי שהוא זר, לא כהן: איסור זרות בטל ואיסור טומאה לא בטל (ירוש' תרומ' ה מג ג). זר ששימש בשבת ובעל מום ששימש בטומאה יש כאן משום זרות ומשום שבת וכו' (זבח' לג:). זרות אמרתי לך ולא אנינות (שם סח:). לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב (רש"י שמות כט לו).—ב) סגולת מה שהוא זר, תמוה, לא תדיר: יקניאוהו בזרים שהלכו ועשו דברים של זרות (ספרי האזינו שיח). דע כי זרות המלה תהיינה על שני פנים או זרות מן ההקשה או זרות מן השער ר"ל מן השמוש והמנהג אפילו אם הוא בא על ההקשה (הרקמה, שער לא). ואמרו מאה ועשרים שנה הוא על דרך זרות וכאלו התנצל משה רבינו על מקרה המות אשר קרהו (מלמ' התלמיד', ברכה'). והמפרשים לא התעוררו כי אם לפרש המלות והדברים לא לתת להם צורך והכרה ולהשמר מההכפל והזרות

— [1]) וכבר הגיהו החכמים זרֹעֵנוּ במקום זרֹעָם.

[1]) עי' זרע.

[2]) משרש זור, עי' זר.

(ר"י אלברג'ל, ס"כ ז יח). וזרות הענין הנראה מפשוטיהם (של הדרשות והאגדות) היה כדי להסתיר הסוד מן ההמון (תנמ' סנפ' כה:). והתנאי השני (שהענינים האפשרים בטבע יהיו מופתים הוא) זרות האפשר ההוא על כל אפשר ממנו כמו שבא בארבה לפניו לא היה כן וכו' (מ' אלדכי, ס"א א). מה זרזור יש להמטר אצל הארץ (ר"א בלמבי, מקנ"א כה).—ומ"ל: דברים שבכתב חקוקים בל כך משוטטים ומשובשים בנסות הלשון ובטעיות וזריות נלויזת שהם באמת משחירות פנים המאירות (כסא' לבית דוד ב ע). שא"כ מה לנו ולצער הגרול הזה לסבול כל אותם הזריות (בתי' יעכן א לג). — ˇוסגולת אשה זרה, לא יהוריה: שהאיש ההוא וכו' המיר ברומא ונשא זרה ושהה עמה במה שנים ומתה בזרותה וזאת הבת אשר נולדה לו כזרותה מן הזרה ההיא באופן שאינה בתו אלא בת הזרה ההיא (שו"ת מהרימ"ט א מט).

ב. ˙˙זְרוּת, ת"ז, מ"ר זְרוּתִים, זְרוּתֵי, — מדוד בזרת: עד לא זמן זְרוּתִים, בטרם חוק שחותים (ר"א קליר, וכבן). זְרוּתֵי זהר מרעיף נטפי אגליז, זבי שמי טהר תכו לרגליו (יוצר יוה"כ, אין מספר).

˙˙זְרוּתָה, ש"נ,—כנוי להארץ, שמדדה אלהים בזרת: אלהנ אלמד השם השמיני לאום עמוסה, להג נשא אפענח בםלה פרושה, להודיע כי הוא נושא זרותה וקצוי פלוסה (רבכ"נ, ליל שבת בין ר"ה ויוה"כ, הללו).

*זרז, ממנו *זְרָז, *זֵרֵז, *זָרִיז, *זְרִיזוּת, וי"א גם זַרְזִיר.

*זֵרֵז[1], פ"י, — זֵרֵז את פלוני, האיץ בו והעיר אותו שיעשה רבר בזריזות, לא בהתרשלות ועצלות, ansporen ; exciter ; instigate: הדבר דומה לחולה שנכנס אצל הרופא אמר לו אל תשתה צונן וכו' בא אחר וא"ל אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני וזה זרזו יותר מכולם (ספרא אחרי א א). מזרזין לאדם בשעת תלמוד ומזרזין את האדם בשעת מעשה (מכי' יתרו, החדש ד). כי אתם באים אל ארץ כנען תזרזם לעין חילוק הארץ (ספרי נשא א). שיהא אדם מזרז בעצמו לקרותה בעונתה (ירוש' ברכ' א ג:). אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם וריתני וזרזתני (יומ' מז.). וכפר עליהם מהרה בדילוג זרז עצמך מה אתה עומד (מד"ר במד' ה). היו מוליכין אותן (את הילדים) לבתי כנסיות כדי לזרזם במצות (סופרים יח ה). כי הספרים האלה כולם מועילים למעין בספר הזה וממה שמזרז המעין בו לעמוד על כל מה שהפקדנו בחלק הראשון (ר"י א"ת, הקד' הברב' לריב"נ). שיש לו (להרב) רשות לשאול אותם בענין אחר שאין עוסקין בו כדי לזרזם (רמב"ם ת"ת ד ו). — ואמר הפיטן: נפשי קצה על פרחי קדש תרומיה, מְזָרְזִים לאמותם כום לעולה רצויה (סליח' מוס' יוה"כ, כרית). שמעיה הסופר זֵרְזָם והתרם (שבת אחר שבוע', אדיר). תבלתם מעשיכם אבן כאדם תמותון בעברה, ומשה מְזָרְזָן ומפים לבל שורה ושורה (יוצר ב שבוע', וכל העם).—ובמשמ' יהעיר וגרם תשוכה: וראיתי לחתום פתיחת הספר הזה במשל נאה יזרז אותך לעמור על עניניו (הקד' חו"ה).

— פע', *זֹרַז, בינ' מְזֹרָז, מְזוּרָז, מְזוּרָזִים: בא הכתוב ללמדנו דרך ארץ מן התורה על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין (מכי' בא, מס' דפסח' ז). אין חמושים אלא מזורזים (שם בשלח ב, פתיח'). שאין מחזקים אלא המחוזקים ואין מזרזים אלא למזורזים (ספרי נשא א). שיהא לי בן מזורז ומלובן (סנה' ע:). שמתוך כך נמצא הולר מלובן ומזורז (נדה לא.). כררך בני אדם כהזהירם זה את זה בדבר חמור יכפלו תנאם וירבו רבריהם על הדבר כדי שיהא המזורז נזכר וזריז על הענין (התנוך שמג). — ואמר הפיטן: זקי זהרים זֹרְזוּ בהשגיחו על הר סיני (שבת לפני שבוע', אורחות). ירד מן ההר והשמיעם, טעמי מתק ואמרי נעם, חברו והשוו כאחד במדעם, זֹרְזוּ להקדים מעש למשמעם (יוצר ב שבוע', תמכו).

— נתפע', *נִזְדָּרֵז, — מהר, עשה הדבר בזריזות: אמר לו הקב"ה (ליוסף) נזדרזת במלאכתך חייך לפני מלכים יתיצב (פסיק' רבתי ו). כה תאמר לבית יעקב וכו' לנשים תחלה שהן מזדרזות במצות (מד"ר שמות כח). ואעפ"י שנתבשר (משה) בשורות מות לא איחר הרבר אלא נזדרז וישלח אותם (שם במד' כב). לאחד שנפלה ירושה לו במקום אשפה והיה היורש עצל והלך ומכרה בדבר מועט קל והלך הלוקח ונזדרז וחפר בה ומצא בה סימא (שם שה"ש, גן נעול). הזהרו זהירים קרושים הבדלו מן הקדשים לחבר, הזדרזו בתנחום אבל לדבר על לבו וחילים יגבר (אזהר' ר"י ברצלוני, אמנם). והזדרז על כל מה שתשלוט (כתי' עולם עז). ייערה התורה וגם חו"ל עונש למתרשל בזה

[1]) כך גם בסורית.

והבטיחו שכר למזדרז להטיב לעצמו בכך (א' מודינא, לב האריה א כ). ראה והבן מדת החריצות בנמלה המזדרזת בימי הקיץ להכין טרף למאכלה בעד המתיו (הוא, למח לדיק יח).

*זֶרֶז, ש"ז, — מין תגורה: איזהו המרכב המיוחד ורז האשקלוני ומדוכה ַדמדית ועביט של גמל וטפיטו של סום (ספרא מצורע, זבים ב ג). אלו טמאין משום מרכב זרז¹) האשקלוני ומדוכה המדית וכו' (כלים כג ב). והעלה (אדם הראשון) זרזי תאנים על בשרו מאה ושלשים שנה (ערוב' יח:).

*זַרְזוּר²), ש"ז, —כמו זַרְזִיר: אין שני זרזורים ישנים על דף אחד (מד"ר כרא"ש' כה).

זַרְזִיף³), ש"ז, — שפך מטר עז, starker Regenguss; averse forte; downpour of rain: ירד במטר על גז כרביבים זַרְזִיף ארץ (תהל' עב ו).

א.זַרְזִיר⁴), ש"ז, מ"ל זַרְזִירִים,— א) שם בהמה או חיה: שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מיטבי לכת ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל זַרְזִיר⁵) מתנים או תיש ומלך אלקום עמו (משלי ל כט-לא). — ב) *שֵׁם עוף רננים¹) ארוך ועגול המקור וחד בקצהו Star; étourneau; starling: ואת כל ערב להביא עורב עמקי ועורב הבא בראש יונים למינו להביא את הזרזיר (ספרי ראה קג). אנשי איש בפר תמרתא שביהודה היו אוכלין את הזדזירין מפני שיש להם זפק (תוספתא חול' ג-ד כג). בימי ר' חייא רבה עלה זרזיר אחד לארץ ישראל וכו' (מד"ר נכרא"ש' סה). בנוהג שבעולם אדם מגדל שני זרזירין בתוך ביתו אחדגדול ואחד קטן בביש את הגדול לפני הקטן בשביל לחום על סמונו (בס איכ', זכור). — ואומר המשל: לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (ב"ק לב:). ויהיה הלשון מסכים עם המחשבה לא יוסיף עליו ולא יבטא בתפלתו על דרך המנהג והטבע כמו הזרזיר אלא עם כל מלה מחשבה ובונה בה (כוזרי ג ה). אמר הטווס דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול החזן והיונה וכו' והתחסם ההרי והזרזיר הפרדסי והשליו המדברי (ר' קלונ', אגר' בע"ח ב ו). כמו הזרזיר יאות לחצוב מקצת האותיות (מ' אלדכי, ס"א ד). הזרזיר מיניה חמש חרטומס ישר שטוח מעט וקהה בראשו ורגליהם בונגו לצעד בארץ (תוה"א לבינהק, העוף קלט). זרזיר ההודי א' הידוע אורך גופו קרוב לחצי אמה מראהו שחור נוצץ לעין התכלת ועל ראשו טלוא ירוק והוא קל ללמוד לבטא מלים יותר ממיני הפאפוגיי (בס קלא).—ג) השתמשו בו קצת הסופרים גם במשמ' כלב, ובפרט בצרוף זרזיר מתנים: קח לך שתים ושלש כלבים עזי נפש וזרזירים והם יתרצו לשונם וינבחו עליהם שילכו דרך המלך (אורי ויסעי, התפילה יה). ובכל מיני ב"ח הזכרים הם קלים להתלמד לעשות פעולתם יותר מהנקבות אך מין הזרזיר הנקבה קלה להתלמד מן הזכר (מעל הבמיס ד א). הכלבים מין זרזיר מתנים הנקראים ליבריא"ש בשיצאו מבטן אמם יתאהרו זמן רב לילך יותר משאר המינים (בס). אולם ביניהם היה כלב אחד זרזיר מתנים מבעלי האפים (יל"ג מכל' ג יד).

ב.*זַרְזִיר²), ש"ז, מ"ל זַרְזִירִים, — במלחמת שנים, כל אחד משני הנלחמים הוא זַרְזִירוֹ של חברו.

---

¹) כך הערוך וכך הכתיב במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. ומנקד וֶרֶז. ובנוסח' זריז. — בעה"ש וָרָז בשני קמצים.

²) בערב' זרזור a).

³) בארמ' זרזיפא: אזל איתיב אדשא דרבי אבא בהדי דשדיא אמתיה מיא מטא זרזיפי דמיא ארישא (יומ' פז.), ובעברית: הלך וישב על פתחו של ר' אבא וכששפכה המשרתת מים הגיע שפך המים על ראשו. ולפי דעת רוב החכמים השם זרזיף נגזר מן ורף, בכפילת פה"פ ליצירת שם חדש, אעפ"י שאין זה מצוי בלשון. וכבר הביא גלד' (Nö, Neus. Gr. 191) דמיון לזה מלשון ערב' זהזק b) במו זהק c), וכן העיד שפיטא (Aeg. Vulgdial. 192) שלשון המצרית מכפילים גם פה"פ אחרי עה"פ, ואעפי"כ קשה המליצה כרביבים זרזיף, שהיה צ"ל כרביבי זרזיף ירדו ארץ, וביוצא בזה. ולפי בנין הכתוב נראה כי זרזיף הוא הפעל לרביבים, ולכן יש שהגיהו יזריפו או יזרזפו ארץ.

⁴) לא נתברר מקורו ופרושו המדויק. לפי דעת קצת מן זרר, ולפי דעת אחרים מן זרז. — ⁵) אעפ"י שלפי שלישת המנוים יש לחשב כי הכונה בזרזיר לבהמה או חיה הלבת על ארבע, אעפי"כ תרגמוהו התרגומים הקדמונים בתרנגול, וכן ת"י: אכבא. וכן העיד עלי בן סהל הקראי (לקו"ק), וקצת החדשים פרשו סום. — ¹) בערב' זרזור a).

²) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.

a) زرزور b) زهزق c) زهق

a) زرزور

Antagonist : בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח זרזירו[1]) וזה מבקש לנצח זרזירו (ירוש' ר"ה א נז.)·

***זִרְזֵף**, פ"ע, — זִרְזֵף השמן ובדומה, עבר ויצא ונזל ונשפך מן הכלי : מה השמן הזה כוס מלא אינו מזרזף בשאר כל המשקים כך דברי תורה אין מזרזפין בדברי ליצנות (מד"ר שה"ש, לרית שמנין). — "והמטר, זרזף ארץ : וזרם מים עבות ברעם וברק יזרזף ארץ (שבי"ע כ כו). ובימי הגשמים יזרזף המטר ארץ ישקה האדמה ויושם בישימון נהרות ובמדבר יאורים רחבי ידים (שם, מדבר זאהרת).

זרח[2]), ממנו אֶזְרָח, זֶרַח, *זְרִיחָה. מִזְרָח.

זָרַח, פ"ע, עת' יִזְרַח, — א) זרח השמש, התגלה על הארץ, כשפניה מתחילות להיות מסבות לעומת השמש בבקר, aufgehen (die Sonne) ; se lever (soleil) to rise (the sun) : וַיִּזְרַח לו השמש כאשר עבר את פנואל (בראש' לב לב). כִּזְרֹחַ השמש תשבים ופשטת על העיר (שופט' ט לג). וכאור בקר יִזְרַח שמש בקר לא עבות (ש"ב כג ד). וישכימו בבקר והשמש זָרְחָה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדמים כדם (מ"ב נ כב). תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם תִּזְרַח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון (תהל' קד כ-כב). וְזָרַח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זוֹרֵחַ הוא שם (קהל' א ה). אין הלבנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת ולא שוקעת בשעה שהחמה זורחת (ירוש' ברכ' א ב:). ממקום שהחמה זורחת באחד בתקופ' תמוז עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת (בס ערוב' ה כב ג). בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאין ממנה (יומא לז:). מיד נתפזרו העבים וזרחה החמה (תענ' כ.). וירא והנה זרחה השמש לכל הארץ ויאור העולם (מד"ר אסת', וינד לו). שכיון שהחמה זורחת על התאנים הן מתליעות (שם שה"ש, דודי ירד). — ובכלל לכל אור, ובהשאלה לכל התגלות של תפארת ושמחה ואשר : יי' מסיני בא וְזָרַח משעיר למו הופיע מהר פארן (דבר' לג ב). וְזָרַח בחושך אורך (ישע' נח י). קומי אורי כי בא אורך וכבוד יי' עליך זָרָח כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יִזְרַח יי' וכבודו עליך יראה (שם ס א-ב). זָרַח בחשך אור לישרים (תהל' קיב ד). — ומקור : והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זַרְחֵךְ (ישע' ס ג). — ב) בהשאלה בחולי, להתגלות צרעת בעור ובדומה : והצרעת זָרְחָה במצחו (דהי"ב כו יט).

— הִפע' *הִזְרִיחַ, — א) פ"י, עשה שיזרח : אמר לו הקב"ה למשה הזרח שמש לרוצחים וכו' הזורחת שמש לרוצחים (מכות י.). וישם ה' לקין אות וכו' הזריח לו גלגל חמה (מד"ר בראש' כב). עד שלא השקיע הקב"ה שמשה של שרה הזריח שמשה של רבקה (שם נח). כל מה שהבריות מגדלין במצות ובמעשים טובים בעולם הזה דיין שהקב"ה מזריח להם השמש (שם ויקר' כח). עד שלא ישקע שמשו של צדיק זה הוא מזריח שמשו של צדיק אחר (שם קהל', וזרח השמש). מה הנאה יש לבריות אשר מסגלות במצות ובמעשים טובים דיין שאני מזריח עליהם אורה (שם, מה יתרון). — ואמר הפיטן : נודר תחתיות הדומים, דלת סוגר בעד הומים, הַמַּזְרִיחַ מאורות רמים, ומנהיגם לילות וימים (ר"ה קליר, יוצר א שבוע', אבר). — והזריח הצרעת : מלמד שהזריח לו (האלהים לקין) הצרעת (מד"ר בראש' כב). — ב) פ"ע, הלך למזרח : אמר להם (אברהם לבני הפלגשים) כל מה שאתם יכולים להזריח תזריחו שלא תיכוו בנחלתו של יצחק (מד"ר בראש' סא). — והשמש' כמו קל : וכן באומרו הוא מזריח הוא מעריב ואין מזריח בעבר' כי אם זורח (ספ' הגלוי לר"י קמחי נז). — ג) פ"ע, *הזריחה התאנה, התחילה להיות אדמדמה : הפגים משיזריחו[1]) אוכל בהם פתו בשדה (שבי' ד ז).

— [1]) כך הגרסה בכל הספר', ומסים שם המאמר : אבל הקב"ה אינו כן וכו' לא לנצח יריב לא לנצוח יריב. ונראה מזה באמת כפרוש המפרשים שהכונה כזרזירו בעל מלחמתו. אך כל מקור לא מצאתי לזה, אם לא שנאמר כי גם מקורו הוא בהשרש זרז.

[2]) הדין נותן כי למושג קדום כזה תהיה בכל הלשונות האחיות מלה אחת או לפחות דומה בכלן. והנה עצם זה הצרוף ז, ר, ח, או שאיננו במציאות בשאר הלשונ' האחיות, או משמש במשמ' אחרת, ולמושג צאת השמש משמש בארמ' הצרוף דנח. ד במקום ז ובמקום ר—נ, ובערב' שרק a), במקום ז—ש, ובמקום ח—ק. והנה יש אומרים כי עקר משמ' הצרוף הזה היה כמו האדים, ונשמר עוד בערב' שאומרים שַׁרַק להעין, נתאדמה, ומזה מושג זריחת השמש.

[1]) כך גם בערבית הפעל שַׁרַּק b), שהוא הפעל

a) شرق   b) شَرَّقَ

***זְרִיבָה**, ש"נ, —שה"פ מן זָרַב, א) במשמ' נזילה ושטיפה: רבי יהושע בן לוי אמר עיקר ז ר י ב ת ן[1] (של דור המבול) לחולטנית היתה (ירוש' סנה' י כט:).—ב) במשמ' חֹם האש, ואמר הפיטן: זמגת בו ביום עלום בגף רגנים, זְרִיבַה תפתה הכנת משגי דינים, חדשים שנים עשר הכוות בל סרבנים (סכת ד אתה"פ, הסיתה).

***זָרִיד[2]**), ש"ז, —גרש דק: סולת ואורו ו ר י ד[3]) וערסן (ירוש' נדר' ו לט ג). וסתם נשים מעוברות חולות ואובלות ז ר י ד וערסן שהן מיני מאבל חיטין ובו' כל הנשים מעוברות תקנו להם ז ר י ד וערסן להברות אותן (רש"י יומ' מז.).

***זְרִיָּה**, ש"נ, כנ' זְרִייָתָם, — שה"פ מן ב.זָרָה: ז ר י י ת ם לשעה היתה (מדל' תהל' לה). גדיש שהיה מחוסר הנחה בשמש שיבש ודישה ו ז ר י י ה איגו פוסק עליו אלא א"כ יצא השער (רמב"ם מלוה ולוה ט כ).

***זְרִיּוּת**, ש"נ, —במו זְרִיָּה: זְרִיּוּת הדומך, ושרפת אולמך, הבט ממרומך, ועל הגוים שפוך ועמך (בלית' נ עפי"ת, יופכ).

א.***זָרִיז[1]**), ת"ז, לנק' זְרִיזָה, מ"ר זְרִיזִים, זְרִיזוֹת, — מי שעושה דבר במהירות, בלי עצלות, agile, flink, quick: אם היה בנו ז ר י ז ותורה מתקיימת בידו בנו קודמו (תוספתא ככול' ו י). יש ז ר י ז ונשבר ז ר י ז ומפסיד שפל ונשבר שפל ומפסיד (שם יכמ' ד ח). כהן גדל ז ר י ז הוא (יומ' יג.). מכבין ומפסיקין בפני הדליקה בשבת ו ה ז ר י ז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד (שם פד:). כל ה ז ר י ז במצוה זו (מצות ציצית) זוכה ומקבל פני שבינה (מנח' מג:). דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח ז ר י ז ממולא עלוב ואהוב לכל אדם (דא"ז א). שהיה אביו שולחו (את נפתלי) לכל מקום שירצה והיה ז ר י ז במשלחתו (מד"ר כמד' יד). שחייב אדם להיות ז ר י ז ומזורז בהדלקה הנר' (תנחומא מלול' יג). הולבת היתה (מרים) עם יוכבד אמה ועושה צרביה והיתה ז ר י ז ה (מד"ר שמות א). ותקרא גם האשה אשת חיל בהיותה ז ר י ז ה ויודעת בהנהגת הבית (רמב"ן שמות יח כא). והיתה אשתו של ר' יהודה אשה יפה וצגועה והיתה ז ר י ז ה בבבודו של ר' מאיר בבל פעם שבא לבאן (מדל' י' הדכרות ו). אובלי פסחין בשעתן ז ר י ז י ן הן באובלי תרומה (ירוש' מע"ש ג כ). והכהגים ז ר י ז י ן הן (שם שקל' סוף ד). עדות מסורה ל ז ר י ז י ם חמץ לבל מסור (פסח' יב:), ש ה ז ר י ז י ן מקדימין למצות (יומ' כח:). מגיד הכתוב שמיד היו ישראל ז ר י ז י ם לקיים דברי המקום (מד"ר כמד' כ). אותן מרגלים (ששלח משה לרגל את יעזר) ז ר י ז י ן היו אמרו בטוחין אנו בתפלתו של משה (שם יט). צוה אותם שיהיו ז ר י ז י ן בבבודי (שם כא). באת להעיד על בני שהם ז ר י ז י ן בחמשה חומשי תורה (שם איכ', פתית'). שהוא סוחר בדרך ש ה ז ר י ז י ן עושין שאין פושעין ואין קונין אלא מה שנראה להן כי יש בו יתרון (תשו' הגא', הרכבי קעת). — ואמר הפיטן: זְרִיזִים זהירים עקדה לגמור

המיוחד למושג זריחת השמש, משמש גם במושג התהלת התאדמות התמרים, ואומרים שַׁרַק אלנח'ל, ופרשו המלונים הערבים אזהי a), והפעל זהי משמש ביחוד במושג תחלת התגונות התמרים והתאדמותם.

[1]) כך בירוש' שם, וכן במד"ר בראש' בה ברוב הספרים, וכן הובאה נוסחה זו בפרוש מעין גנים על תהל'. ובב"י זרימתם, וכן בקצת דפוס', והחליט דר' תאודור בי זוהי הגרסה האמתית, אך הגרסה בירוש' מכרעת להפך שהגרסה הקדומה היא ז ר י ב ה בבית ולא במם, אבל הכונה בזריבה היא שטיפה, ולא במו מ"ב, ור"ל עיקר שטיפתם של דור המבול היתה ברותחים, וזוהי הבונה בהמלה חולטנית, מלשון חלוט, במו שבבר הרגיש כזה מ"כ, ולמד ריב"ל זאת מסוף הכתוב בחומו נדעבו ממקומם, ובמו שמפורש שם בסוף המאמר מהו בחומו ברותחים, וע"ז אמר רבי יותנן שם: בל טיפה וטיפה שהיה הקב"ה מוריד עליהן היה מרתיחה בתוך גיהנם ומורידה עליהם הדא הוא דבתיב בחומו נדעבו ממקומם.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [3]) כך הגרסה גם בערוך וכמו"כ בגמ' בבלי (ברכ' לז.) בב"י, וכן בפרוש רסע"ג לברב' (הוצ' שא"ו), ובנוסח' הדפוס' בבלי שם. ו ר י ז. והובא בהערוך פרוש בשם הגמ': חילקא חיטי דמתברי באסיתא ב' ב' טרגים ג' ג' זריד ד' ד', וכן רסע"ג בפרושו לברב' הנזכר: זריד וערסן

שעורים חלוקות. והנה בערב' מלבד השם ג'ריש a) במי בעבר', משמש במשמעה זו עוד השם גַ'שִׁיש b), מן גַ'ש במשמ' שבר וטחן. ואם נניח כי השם ז ר י ד או ז ר י ז איגו מלה זרה, אולי מקורה בהשרש ד ' ר c) בערב' שר"ל שבר דבר לרסיסים דקים, והשם ד'ר גרעינים דקים.

[1]) עי' למעלה בשרש זרז.

a) ازهى

a) جريش b) جشيش c) ذر

ביד ורגל ביצהק בהר מור (סלית' ער"ה, תפלה). זריזות הן הנשים בפת יותר מן התבשיל (ירוש' שבת א ד:). חבורות זריזות הן (שם). מעשה היה וקדמו בנות לבנים ונמצאו בנות זריזות ובנים שפלים (נדל' לו.).—ואמרו חכמים: הזריז מי שלא ימנעהו גאותו בטובה מעשות לאחרים (בית מדות, הזריזות). הזריז מי שלא יטרידהו רוב הטובה מחשוב באחריתו ולא רוב הדאגה בתלאתו מלבקש להינצל ממנה (שם).

ב. *זְרִיז[1], ש"ז,— כמו *זְרִיד: סלת זריז וערסן ואורז (כרכ' לז.).

*זְרִיזוּת, ש"נ,—סגולת הַזָּרִיז: זריזות מביאה לידי נקיות (סוט' ט טו). בזריזות יצאו ישראל ממצרים (מכי' בא, מס' דפסח' טו). כל מעשה חמה במתינות וכל מעשה לבנה בזריזות (פדר"א ז). למה קראה הכתוב (את מרים) עלמה שהלכה בזריזות (מד"ר שמות א). השכים אברהם ונטלו בזריזות והוליכו והעלהו להר המוריה (שם במד' יז). קדם (בלעם) ועמד בזריזות הוא בעצמו אמר לו הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם (שם כ). הוא ינהגנו עלמות בעלימות ובזריזות (שם שה"ש, לרית שמנין). מיר הלבו ישראל בזריזות ועשו אומנות עמו (עם פרעה) בל היום לפי כחן (תנחומא בהעלותך בג). — ובכנ': ביום ההוא כל איש שורר בביתו, יתן קולו ממעונתו, ואמר אל אשתו, זריזותך הרב ביום הראיני, לבקש טלה חלב ומריא וצאן השמאילי הימיני (ר' קלוני, תכן כחן כח). — ואמר הפיטן: גם פלס ומשקל שם לרוח, טרם דברו בִּוּרִיזוּת תעש הרוח (יוצר יוה"כ, אל כלוב עלות). — ואמר החכם: ודרך הזריזות שינהג במדה בינונית (תק' מד' הנפ' לרשב"ג מ). הגבורה יכנס תחת טוב מרתה הנריבות והזריזות וגובה הנפש וכו' ואולם הזריזות הוא אמצעי בין ההכנס בסכנה ובין הבריחה ממנה (מאזני צדק, אלגזלי 104). — וגם קצת במשמ' זהירות: על שרשי המלות אשר הם משתי אותות שאינני יודע גזרתם ראיתי כי מן הזריזות והחמלה על הלשון והזהירות באמונה שלא אגזור על הנפרדות השניות הנדגשות וכו' וראיתי כי מן הזריזות שאנהיגם מנהג הרוב (ר"י א"ת, הקד' הפרס' לריב"ג).

[1]) עי' הערה לְזָרִיד.

*זְרִיחָה, ש"נ, — שה"פ מן זָרַח: שער חריסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה (ירוש' ערוב' ה כב ג). במנחה צריך אדם לומר יה"ר מלפניך יי' אלהי שכשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כך תזכני לראות בשקיעתה (מד"ר נרא' בח).— ואמר הפיטן: כרואה זְרִיחַת שמש על הארץ מראה כהן (מוס' יוה"כ, כאוהל). — *וזריחת שחר: זמירות רנני תעירו בבקר בבקר ודרך מקדש מעט תדריכו, זְרִיחַת שהרים בעלות עמוד השחר לשכני תד־ישו ושמי המליכו (אזהר' ר"י גרלגוני, את קולך).

*זְרִימָה, ש"נ, —שה"פ מן זָרַם: עיקר זרימתם[1]) (של דור המבול) לחולטנית היתה (מד"ר נרא' בח, מהד' תאוד').

*זְרִיעָה, ש"נ, — שה"פ מן זָרַע: אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעה זריעה וקוצר בשעת קצירה (ברכ' לה:). הוציא כגרוגרת לאכילה ונמלך עליה לזריעה וכו' לזריעה ונמלך עליה לאכילה (שבת עא.). בל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן בזריעתן בקצירתן (מד"ר שה"ש, חכו ממתקים).

*זְרִיקָה, ש"נ, — שה"פ מן זָרַק, זְרִיקַת דם ובדומה, וַהֲטָלָה: זריקת דם והקטר חלבים (תוספתא דמאי ב ז). זריקה תולדת הוצאה היא (ירוש' שבת תחל' יא). מהלך כאלפיים ומטלטל בארבעת אלפים אמה על ידי זריקה (ירוש' ערוב' ד כא ד). לזה בזריקה ולזה בשלשול (שם ח כה.). יוצאין בזריקה בלא אכילה וכו' יוצאין בזריקה אחת (שם פסח' ו לד:). זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה (בבלי שם קכא.). אלו תלמידי חכמים שמלמדין לכהנים שחיטה והלכות זריקה וקבלה וקמיצה (מד"ר שה"ש, הגה מטתו). — *וצואה שהעוף זורק מגופו: ויהי החסיד ההוא שוכב יום אחד על מטתו והיה קן דרור אחד בביתו ויפקח עיניו להביט אל הקן ויפול מזריקת הדרור בעיניו ותכהינה (ס' שעשוע' לר' זבדא יח).

זרם[2]), ממנו זֶרֶם, זָרַם, זִרְמָה, *זְרִימָה.

[1]) עי' הערה למעלה, ערך זריבה.
[2]) רק עבר', ובתרג' זרמית. בערב' זרב a) וזרף b) וגם ר'רף c) משמשים במשמ' נזילה.

a) زرب b) زرف c) ذرف

א. זֶרֶם, ש"ז, מ"ל זְרָמִים, — שפיכת מים חזק, גשם חזק, ראוך : Regenguss; averse; downpour of rain יחילו הרים זרם מים עבר נהן תהום קולו (חבק' ג י). והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם כפלגי מים בציון (ישע' לב ב). נפץ וזרם ואבן ברד (שם ל ל). כזרם מים כבירים שטפים (שם כח ב). וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (שם ד ו). כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בצר לו מחסה מזרם צל מחרב כי רוח עריצים כזרם קיר [1]) (שם כה ד), כמו זרם המים הנשפכים מהגג ע"ג הקיר. — זרם ברד, ירידת הרבה ברד בתקף וזעם : הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב (ישע' כח ב). — זרם הרים, היורד ונתך מעל ההרים : ערום ילינו מבלי לבוש ואין כסות בקרה מזרם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו צור (איוב כד ז-ח). — ומ"ל *זרמים, ואמר המשורר : ולו רע יהי בוגד כנחל אזי עמו משכוהו זרמיו (רשב"ג, שירי שלמה לה). ובקר וערב, לקרח וחורב, למפנה זרמים וורמי רויה (שבת במעו, אשתר). — והשתמשו הסופרים החדשים במלה זו כשם' נזילה עזה של המים, של נחל וכדומה, ובהשאלה בדברים רוחניים, נטייה ומהלך בדעות, בספרות, וכדומה.

ב. *זֶרֶם, ש"ז, מ"ל זְרָמִים, — עורקים וגידים : ואפילו אם היא (הבהמה שנגחה בהמה אחרת) עומדת ותהלך ונמצאו הזרמים [2]) מחותכות טרפה (אלדד הדני, הלכ' טרפ' ג יו). — ועי' עוד ב. *זרמה.

זָרַם [3]), א) פ"י, כנ' זְרַמְתָּם, — גרף וסחף, wegschwemmen; emporter; to bear away : כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר ואשמורה בלילה זרמתם [4]) שנה יהיו בבקר כחציר יחלף בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש (תהל' צ ד-ו). — ואמר המליץ : וישטוף (מלך אשור) עגלות בית און וגלולי דן ויסחוף את עובדיהם ויזרמם לחלח וחבור נהרי גזן וערי מדי (מפו' אה"צ ג). — ב) פ"ע, נזל כבח : צמחים לגשמה קרים לזרמה, רביבים לשלמה שתיה לרוממה (הושע', אדם ובהמה). שכבת זרע הזורם כזרם מים (רמב"י כתוב' מז:). מההרים הרבים ההם יזרומו נחלים ויאורים רבים אשר ישקו את האדמה לרויה (שבי"ע ב, מרוקו). — ואמר המשורר : הוא הזרים דם ישראל כזרם מי מבוע, ויאדימו ממנו נהרות כל הארץ (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשת'). — פע', זֹרֵם, זֹרְמוּ, פ"י, — זֹרְמוּ העבים גשם וכדומה, שפכו בכח ועז, ausgiessen; verser; pour out : ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חצציך יתהלכו (תהל' עז יז-יח). — פֻע', *מְזֹרָם, מְזֹרָמִים : והפתרון עד להדק כריצוי יומים, עד תומו על פה כמים המזורמים (תלמ' תוי, קטע כ"י, JQR 1901, 365). — פע', *זֵרֵם את פלוני, — זרמו, גרף אותו כמו בכח הזרם : קראתי ליושבי גבעון עוד הם זרמוני, קולי להשמיע בערב הגרימוני (קינ' לת"ב, בכת סולו). — הפע', *הִזְרִים, — הזרים את הדמעות, שפך : דמעי אזרימה, וקול מר ארימה, מימים ימימה (קינ' לת"ב, איך נוי בודד). ואת נוי חטאתי השמימה, ודמעתי על לחיי אזרימה, וביום זה נהי נהיה ארימה (שם, ואת נוי). — ואמר המשורר : הוא המית גם עמינדב ומלכי שוע, על שאול ובניו הביא הוא אז הקרץ, הוא הזרים דם ישראל בזרם מי מבוע, ויאדימו ממנו נהרות כל הארץ (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשת' א). — נפע', *נִזְרַם : על זאת כל לב מגו נשלף, ומקום עפעף נזרם ונדלף, בליל כל ששון לקינים נחלף (קינ' ליל ת"ב, על ליל).

זִרְמָה, ש"נ, כנ' זִרְמָתָם, — כמו זֶרֶם, שפך מים וכדומה, ונתיחד לשפך שכבת הזרע : ותעגבה על פלגשיהם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת [1]) סוסים זרמתם (יחזק' כג כ). — וכמשמ' *נזילת המים כהפלגים :

[1]) המליצה דחוקה, והגיהו רוב החדשים קר במקום קיר, ר"ל כזרם מים קרים. וגם זה דחוק.

[2]) לא נתברר מקור שמוש זה.

[3]) עי' הערה שלקמן. — [4]) כך היא הנוסחה המקבלה, הכתיב, והנקוד, ולפי הנקוד הזה אין ספק כי לפחות המנקדים ראו בו פעל עבר נכה ככנוי רבים, ובארוהו הקדמונים כלם מהשם זרם שלמעלה, במשמ' גרפתם וסחבתם כמו בזרם, וקצת החדשים רצו למצא מקור לפעל זה בהפעל זרם a) כערב' במשמ' הפסיק. אבל, כל נוסחת הכתוב חשודה מאד, כי המליצה שנה יהיו אינה כלל טבעית, בפרט להזמן ההוא. ולכן כבר התלבטו החדשים והגיהו הגהות מתחלפות : זרע מתם שנה (Welh.) זרעתם שנה שנה (Duhm), ולפי התרגום היוני והסורי זרמתם שנה, ועוד, אבל כל זה אינו מספיק ואינו מרפא את נוסחת הכתוב ההרוסה.

a) زَرَمَ

[1]) קצת החדשים מגיהים וזמרת במקום וזרמת

השמש יצקה אור יקרות ותום צח על נאות הרועים פלגים יבלי מים המו בשאון ורמתם המולת עלי נדף מרות צח הנושב בין העפאים (ח' מפו, חס"ל ד). — ובהשאלה, ״רבוי הדברים: אם פתח תפתח לי את ורמת לשונך ורוחך בנחל שוטף (חגר' יל"ג ח ד).

ב. ״זִרְמָה ש"נ, — כמו ב. וֶרֶם: ואם בהמה נגחה את בהמה ונתחה העצם במקום נתחו ולא נשבר והזרמות עמרות במקומיה ולא נתחתבה והבהמה תשא את נפשה בשר הוא (הלכ' טרפ' לחלדי הדני ג יו).

״זַרְנִיאֵל, ש"ז, — שם מלאך: והממונה על הזכרון שמו זרניאל והוא מן מחנה האש השורף והוא נמשך בדין רפה (ברית מנוחה ו).

*זַרְנִיךְ[1], ש"ז,—סם ידוע, גוף מתכתי שחוף הגון ובהרכבותיו הוא סם מות חד מאד, Arsenic: הוסיפו עליהן השחור והכחול ונקרת פיסולין ויש אומרים אף הזרניך (חול' פח:). ומצאה (שלמה את מלכת שבא) בולה שער והביא סיד וזרניך וברר הסיד וכו' ומשחה ורחצה ונשר שערה (א"ב של בן סירא). מררות אדומות כמראה הזרניך האדום (פרקי משה ג). ואלו החדים והמעורבים בזרניכים יפוחד עליהם (קאנונ ג יו כו).

״זַרְנִיכִי, ת"ז, לנק' זַרְנִיכִית,—של ורניך, מטבע הזרניך: ולפעמים יצא בקיא מררות ארומות כמראה הזרניך הארום ונקרא המרה הזרניבית (פרק משה ג).

זרע[2], ממנו זֶרַע, זָרַע, זֵרוּעַ, זֵרְעוֹן, ״זֵרְעוֹנִי, *זְרִיעָה, ״זַרְעִי, *זַרְעִית, מִזְרָע.

זֶרַע[3], ש"ז, כהפס' זַרְעַ, מ"ר זְרָעִים, — א) מה שיושם בארמה החרושה בדי שיצמח ממנו הצמח, Same: semence; seed: וגהיה אנחנו ואדמתנו עברים לפרעה ותן זֶרַע ונחיה ולא נמות והארמה לא השם (ברא' מז יט). זֶרַע רב תוציא השרה ומעט תאסף בי יחסלנו הארבה (דבר' כח לח). הנה ימים באים נאם יי' ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הַזָּרַע והטיפו ההרים עסים (עמוס ט יג). הלוך ילך ובכה נשא משך הַזָּרַע בא יבא ברנה נשא אלמתיו (תהל' קכו ו). עץ פרי עשה פרי למינו אשר זַרְעוֹ בו למינהו (ברא' א יא). אין נותנין זרע דלעת לתוך החלמית (כלא' א ח). פול המצרי ורעו לזרע מתעשר לשעבר זרעו לירק מתעשר לבא (ירוש' שביע' ב לד.). אין בודקין את הזרעים באדמה בעציץ אבל בודקין אותן בגללין (שם ד לה:).—ב) מה שעלה מהזרע, התבואה. Saat, Getreide; blé ; harvest: ובל מעשר הארץ מִזֶּרַע הארץ מפרי העץ ליי' הוא (ויקר' כז ל). עשר תעשר את כל תבואת זַרְעֶךָ היצא השדה שנה שנה (דבר' יד כב). התאמין בו בי ישוב זַרְעֲךָ וגרנך יאסף (איוב לט יב). ביום נטעך תשגשגי ובבקר זַרְעֵךְ תפריחי (ישע' יז יא). וְזַרְעֵיכֶם וכרמיכם יעשר ונתן לסריסיו ולעבדיו (ש"א ח יה). — ג) עצם פעולת הזריעה, לשים את הזרע באדמה, d. Säen; ensemencement; sowing: והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הירת יהיה לכם לְזֶרַע השדה ולאכלכם (ברא' מז כד).— ד) עת הוריעה, Saatzeit ; saison de semailles ; seed time: עד כל ימי הארץ זֶרַע וקציר וקר וחם (ברא' ח כב). והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זֶרַע ואכלתם לחמכם לשבע (ויקר' כו ה). חצי תשרי מרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו טבת והצי שבט חורף חצי שבט אדר והצי גיסן קור (ב"מ קו:). ששה זרעים ושבעה אסיפין לא ששה זרעין וחמשה אסיפין (ירוש' שביע' ב לד.). — ה) *ביחוד זֶרַע, זְרָעִים, במו חרדל, ומיני נצנים וכרומה, להבדיל מן ירקות: כל מין זרעים אין זורעין בערוגה (כלא' ג ב). הארום והקיסום ושושנת המלך ובל מיני זרעים אינם בלאים בכרם (שם ה ח). מיעט הבתוב את שאין דרך בני אדם להיות קורין זרעים (ירוש' שם ח לא:). צובר את גורנו לתובו ונמצא מעשר מזרע על ירקו ומירקו על זרעו (שם שבי' ב לד.). מנבשי זרעים ועודרי ירקות (ב"ק קיט:). — ״זֶרַע הָרֹאשׁ[1], מין ענבי שדה, (Labrusca): זרע הראש הוא אגריאו איסטפודיו (אסף הרופא, כ"י מינכ' 20).—ה)

ואומרים שהבונה בזה לגיד, כמו שלחים הזמורה במשמעה זו, והוא כפל של בשר תמורים. אך אין זה מברח.

[1]) מלה פרסית נבנסה בבל הלשונות, גם בערבי' זרניח' a) וגם בסור' זרניכא. ומצויה מאד בבל הספרות הרפואית העבריה, ובנו ממנה גם תאר זרניכי.

[2]) משותף לבל הלשונות האחיות השמיות. בערב' זרע b), ובן בארמ' וסורית.

[3]) עי' הערה הקודמת.

a) زرنيخ b) زرع

[1]) בערב' חב אלראש a) הוא זביב אלג'בל b), ר"ל צמוקי ההר.

a) حب الراس b) زبيب الجبل

כבע"ת, מה שיוצא מכלי הזכר והנקבה כהודוגם שמזה יתהוה הולד, semen virile, ועפי"ר בחבור עם המלה שכבת: ואת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה (ויקר' יה לב). וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים (שם יז). ב' נקבים יש בו באדם אחד מוציא שתן וא' מוציא שכבת זרע ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום (בכור' מד:).— ו) ילדים, descendants; Nachkommenschaft: ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין (ברא' ד כה). ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי (שם יה ג). לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע (שם יט לב). כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כא יב). בא אל אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחיך (שם לח ח). ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליי' כל ימי חייו (ש"א א יא). ישם יי' לך זרע מן האשה הזאת (שם ב כ). יראה זרע יאריך ימים (ישע' נג י). ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה בנעוריה מלחם אביה תאכל (ויקר' כב יג). וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע (שם לח ט). הזרע אשר יתן יי' לך מן הנערה הזאת (רות ד יב). ועתה השבעה לי ביי' אם תכרית את זרעי אחרי ואם תשמיד את שמי מבית אבי (ש"א כד כב). ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה (ברא' ג יה). ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (שם יג יו). וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא (שם כא יג). והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך (שם מח יא). ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו בניו ובני בניו אתו בנתיו ובנות בניו וכל זרעו הביא אתו מצרימה (שם מו ו-ז). כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על כסא דוד (ירמ' כב ל).—וצאצאים קצת יותר רחוקים: לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יי' (במד' יז יה). ואענה את זרע דוד למען זאת (מ"א יא לט). והשלכתי אתכם מעל פני כאשר השלכתי את כל אחיכם את כל זרע אפרים (ירמ' ז יה). ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי (ישע' מא ח). וימאס יי' בכל זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים (מ"ב יז כ). ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה (שם כה כה). הדד האדמי מזרע המלך (מ"א יא יד). הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק (יחזק' מג יט). אם מזרע היהודים מרדכי (אסת' ו יג). אחשורוש מזרע מדי (דני' ט א). כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה (ברא' יה יג). והיה זרעך כעפר הארץ וכו' ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך (שם כח יד). הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב (שם יו י). ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם יי' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים (ירמ' ל י). ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו לעלם ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד עולם (מ"א ב לג). הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם (ברא' ט ט). כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יי' כן יעמד זרעכם ושמכם (ישע' סו כב). באו ורשו את הארץ אשר נשבע יי' לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם (דבר' א ח). ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים (ישע' סא ט). וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים (תהל' קו כו-כז). קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה וכו' וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם (אסת' ט כז-כח). שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף (ב"ב קכג:).

זָרַע[1], פ"י, יִזְרַע, יִזְרְעוּ, יִזְרָעֶה, יזרעו, יזרענו, אזרעה, יזרעה, יזרענו, יזרעם, זרע, זרעי, זרע, לזרע,— א) שם הזרע באדמה, säen; semer; sow: והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק וכו' וישחיתו את יבול הארץ (שופט' ו ג-ד). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישע' כח כד). הא לכם זרע וזרעתם את האדמה (ברא' מז כג). וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו איביכם (ויקר' כו יו). זרעו חטים וקצים קצרו (ירמ' יב יג). ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה (שמות כג י). שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך (ויקר' כה ג). אתה תזרע ולא תקצוד (מיכ' ו יה). ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה

[1]) בערב' זרע a), וכן בארמ' וסור' ואתאפ', וגם באשורית ובאכדית.

a) زَرَعَ

שְׂעָרִים (בראש' כו יב). וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נִזְרָע ולא נאסף את תבואתנו (ויקר' כה כ). יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תִזְרָעוּ ולא תקצרו את ספיחיה (שם יא). נירו לכם ניר ואל תִּזְרְעוּ אל קצים (ירמ' ד ג). וַיִּזְרְעוּ שדות ויטעו כרמים (תהל' קז לז). אֶזְרְעָה ואחר יאכל (איוב לא ח). אכול השנה ספיח ובשנה השנית שחיס ובשנה השלישית זִרְעוּ וקצרו (ישע' לז ל). בבקר זְרַע את זרעך ולערב אל תנח ידך (קהל' יא ו). ונתן זרע לַזֹּרֵעַ ולחם לאכל (ישע' נה י). הַזֹּרְעִים בדמעה ברנה יקצרו (תהל' קכו ה). הרוצה לעשות שדהו קרחת קרחת מכל מין עושה עשרים וארבעה קרחות וכו' וזורע בתוכה כל מין שירצה היתה קרחת אחת או שתים זורעם חרדל (כלא' ב ט). לא יאמר אזרע ואח"כ אשרש (שם ד). המקבל שדה מחבירו לזורעה שעורים לא יזרענה חטים חטים יזרענה שעורים (ב"מ ט ח). הרי שחרשת וזרעת וכו' אם אין הקב"ה מוציא לך מטרות שתזרה מהיכן אתה חי (מד"ל ויקר' כח).—וגם כנטיעת אילנות: על כן תטעי נטעי נעמנים וזמרת זר תִּזְרָעֶנּוּ [1]) (ישע' יז י). -- ופָעוּל: זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זְרוּעָה (ירמ' ב ב). היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזורעה שעורים (כלא' ב ג). היתה שדהו זרועה ירק ובא ומצאת אורז (ירוש' דמאי ב כב ד).—ומשל: שמר רוח לא יִזְרָע וראה בעבים לא יקצור (קהל' יא ד). — ובמליצה: הנה ימים באים נאם יי' וְזָרַעְתִּי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה (ירמ' לא כז). וּזְרַעְתִּיהָ לי בארץ ורחמתי את לא רחמה (הוש' ב כה). כי רוח יִזְרָעוּ וסופתה יקצרו (שם ח ז). זִרְעוּ לכם לצדקה קצרו לפי חסד (שם י יב). זוֹרֵעַ עולה יקצור און (משלי כב ח). רשע עשה פעלת שקר וְזֹרֵעַ צדקה שכר אמת (שם יא יח). כאשר ראיתי חרשי און וְזֹרְעֵי עמל יקצרהו (איוב ד ח).—ובמשמ' פִּזֵּר: וְאֶזְרָעֵם בעמים ובמרחקים יזכרוני (זכר' י ט). ויתץ את העיר וַיִּזְרָעֶהָ מלח (שופט' ט מה).— ופָעוּל, אור זָרוּעַ, זָרֻעַ, שפשט האור: אור זָרֻעַ [2]) לצדיק ולישרי לב שמחה (תהל' צז יא).

—נִפע', נִזְרַע, יִזָּרַע, יִזָּרֵעַ,—א) שזרעוהו, הַזֶּרַע באדמה: כל זרע זרוע אשר יִזָּרֵעַ (ויקר' יא לז). נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יִזָּרֵעַ (דבר' כא ד). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תִזָּרַע ולא תצמח (שם כט כב). ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וכו' ופניתי אליכם ונעבדתם וְנִזְרַעְתֶּם (יחזק' לו ח-ט). שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית שנטייבה או שנדיירה לא תזרע (שבי' ד ב). דבר שהוא נזרע ומצמית יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות (ירוש' מעשר' א א). גדיד מותר ליזרע בו כל מין שירצה (שם כלא' ב כח.). ושדה העומדת לפשתן וכו' אם לא תזרע בבכיר תזרע באפל אם לא תזרע פשתן תזרע ממין אחר (מו"ק יא:). מה ההרים ראוים להזרע ועושים פירות כך הצדיקים עושים פירות ומטיבין לעצמם ולאחרים (מד"ר ויקר' כז).—ובהשאלה: וצוה עליך יי' לא יִזָּרַע משמך עוד (נחום א יד).—ב) נִזְרְעָה האשה, נתעברה בזרע: ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה וְנִזְרְעָה זרע (במד' ה כח).

—פֻּע', זֹרַע, —כמו נזרע: אף בל נטעו אף בל זֹרָעוּ [1]) אף בל שרש בארץ גזעם (ישע' מ כד).

— הִפע', הִזְרִיעַ, — עשה זרע, א) הצמח: עשב מַזְרִיעַ זרע (בראש' א יא).—ב) האשה: אשה כי תַזְרִיעַ וילדה זכר (ויקר' יב ב). איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר (ברכ' ס.). כגון שהוריעו שניהם (האיש והאשה) בבת אחת (שם). ונזרעה זרע מי שדרכה להזריע יצאה זו (אילונית) שאין דרכה להזריע (סוטה כה:).—ועי' אֲדָמָה, שָׂדֶה.

זֵרָעוֹן, ש"ז, מ"ר זֵרְעֹנִים, זֵרְעוֹנִים, — כמו זֶרַע, מה שזורעים, ובכלל ירקות וכדומה, Gemüse ; légumes vegetables : ויהי המלצר נשא את פתבגם ויין משתיהם ונתן להם זֵרְעֹנִים (דני' א יו). — ובפרט *הזרעים: ערוגה שהיא ששה על ששה טפחים זורעים בתוכה חמשה זרעונים ארבע בארבע רוחות הערוגה ואחת באמצע (כלא' ג א). (המוציא) זרעוני גינה פחות מכגרוגרת (שבת ע ז). וזרעין זרעוני אילן כאחת (תוספתא כלא' א יח). מכיון שהוקשו (הבצלים הסריסים) נעשו כשאר זירעוני גינה שאין נאכלין (ירוש' שביע' ב לד.). באמת אמרו זירעוני גינה שאינן נאכלין מצטרפין אחד מעשרים וארבעה בנופל לבית סאה (שם כלא' ב כז ג). הכוסס את האורז אומר עליו בורא מיני זרעונים (שם ברכ' ו יז:). שאני מרבה לפת וזרעוני גינה שאינן נאכלין (ספרי ראה קה). זרעוני גינה שאינן נאכלים כגון זרע לפת וזרע צנון וזרע

— [1]) אולי יותר נכון תזרענו. —[2]) אולי זרח.

— [1]) ואולי הוא פעול קל.

בצלים וכיוצא בהן (רמב"ם תלומ' כ ג). הזרעונין נחלקין לשלשה חלקים האחר מהם הוא הנקרא תבואה וכו' והשני מהן הוא הנקרא קטנית וכו' והשלישי מהן הוא הנקרא זרעוני גינה והן שאר זרעונין שאינן ראויין למאבל אדם והפרי של אותו הזרע מאבל אדם בגון זרע הבצלים וכו' כשיזרעו בל מיני זרעונים אלו ויצמחו נקרא הצמח כולו בל זמן שלא ניבר הזרע דשא ונקרא ירק (הוא, כלא' א ח). כי הזרעון אינו גדל בלימזון שאנו רואים בהרגש שהזרעונים בנפלם לארץ לא יהבן לצמות כלי מים ולחות שתהיה הארץ לחה (ריב"ל, עולם הקטן א ג). זרעונים כסיר סובבים, ישאו נהרות דבים, מקולות מים רבים, זרעו כמים רבים בסובב בלב ים (גומפלן, שיר לעג לבני ריגוס). נפשם מלא זרעונים, ביום החמשי, עדשים גם ישנים, אך תותיר להששי (שם).

***זֵרְעוֹנִי**, ת"ז, לנק' זֵרְעוֹנִית, מ"ר זֵרְעוֹנִיִּים, -נִיּוֹת, — של הזֵרָעוֹן: ונראה שיהיה הזרעוני יתר נאות מן הקלפיי (קאנון ג י ה כ).

***זֵרְעִי**, ת"ז, לנק' זֵרְעִית, מ"ר זֵרְעִיִּים, -עִיּוֹת, — של הזרע, מטבע הזרע: ואם תאמר בי ואם הנפש לא קדמה בחמר בפעולות שש הימים קרמה כהקש אל המשפט הזרעיי אקביל באמרי שאם המשפט הזרעיי מהנפש קדם יתחייב היותו קודם בנברא מה או רוחני או גופני והדבר שבו ימצא המשפט הזרעיי מדבר מה הוא פועל לו (רשב"ג, מאמ' על הנפש). המותר הזרעי יוצא משביל הסימיות (רשב"ל דולאן, מג"א, ת"י ד). בשתשתנה הטפה הזרעית אל צורה אנושית (אפודי, מו"נ כ, הקד' ד). ואמרו ורבעי רמז לטפה הזרעית שבאמצעות הבנתה יתהוה המזג וכו' ולפי דעתי תקרא הטפה הזרעית בלשון תורה רובע וקראה המשורר רבעי לפי שהזורע הוא מוהר העבול (נוה שלום ז כו). בסגולת טבעיהם ובהותיהם הזרעיים בלליים ופרטיים (שעה"ש לר"א אירלו ג י). ופעמים יחלש הזבר בהוצאת זרעו ופעמים יקל עליו ויתענג וזה יהיה לפי שפע המותר ההוא הזרעי בי בשישפע עליו אז יקל עליו (ספר השמים ח). בהוית העצמים מעדן נקודת הטפה הזרעית (אילימ' לרמ"ק, עין כוא' ו יא). נקרא אותה נפש מחשבית אשר תושרש מהטפה הזרעית היא נפסרת בהפסד המורבב (מנת' קנא' לר"י מפיסא 54). ובהול הנפש האנושית כטפה זרעית תבא מושפעת מכל אלו הכחות באמצעות הנלגלים (שם 55). כי הנפש האנושית היא צורת הגוף האנושי והיא תתהווה מהטפה הזרעית ובחות היסודות (שם 56).

***זֵרְעִית**, ש"נ, מ"ר זֵרְעִיּוֹת, — כמו זֶרַע, במשמ' בל הדורות הבאים אחרי האדם: דיני נפשות דמו ודם זרעיותיו[1] תלויין בו עד סוף העולם שבן מצינו בקין וכו' דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו (סנה' ד ה). דם אחיך אין בתיב כאן אלא דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו וכו' את דמי נבות ואת דמי בניו דמיו ודם זרעיותיו (מד"ר בראש' כב). א"ל הקב"ה שטן משחית מה זה תתמה עבשיו יראה האדם זרעית וזרעית זרעיתו עד סוף בל הדורות (אגדד הדני, נשם מד"ר בראש'). קול דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו אף בשאהה מקיים דמי אחיך עמך מעלה עליך חייו וחיי זרעיותיו שמדה טובה מרובה ממדת פורענות (רש"י ב"ב יא.). דע בי יש בדבר סוד נעלם בי לעולם יהיו הזרעיות על מחקק האבות ובן אתה מוצא בשקלקל אדם הראשון הביא מיתה לעולם (אגר' הרמב"ם לר"ת הנשיא).

זרק[2], ממנו זָרַק, *זְרִיקָה, מִזְרָק, -זוֹרְקָא.

זָרַק, פ"י, עת' יִזְרֹק, — הטיל באויר, בפרט דבר שמתפורר לרסיסים דחים, במו אבק ובדומה, streuen ; répandre ; scatter: קחו לבם מלא חפניבם פיח בבשן וּזְרָקוֹ משה השמימה לעיני פרעה והיה לאבק על בל ארץ מצרים וכו' וַיִּזְרֹק אתו משה השמימה (שמות ט ח-י). בא אל בינות לַגלגל אל תחת לברוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לברבים וּזְרֹק על העיר (יחזק' י ב). וַיִּזְרֹק (השברים הדקים) על פני הקברים (דהי"ב לד ד). ויקרעו איש מעלו וַיִּזְרְקוּ עפר על ראשיהם השמימה (איוב ב יב). — ומים, דם, וכיוצא בזה: ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זָרַק על המזבח (שמות כד ו). ולקחת את דמו (של האיל) וְזָרַקְתָּ על המזבח סביב (שם כט יז). וְזָרַקְתִּי עליבם מים טהורים וטהרתם מבל טמאותיבם (יחזק' לו כה). וְזָרְקוּ את הדם על המזבח סביב (ויקר' א ה). ואת דמו

---

[1]) בנוסח' ורעותיו.

[2]) באשר' זָרַק, במו בעבר'. ובן בארמ' וסורית זְרַק. בערב' ד'רק a), זרק b) רק במשמ' הטלת גללים.

a) ذرق b) زرق

יִזְרֹק על המזבח סביב (שם ו ג). ויקח משה את הדם וַיִּזְרֹק על העם (שמות כד ח). וימצאו בני אהרן אליו את הדם וַיִּזְרְקֵהוּ על המזבח סביב (ויקר' ט יב). — ובהשאלה: אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שיבה זָרְקָה בו והוא לא ידע (הוש' ז ט). — ובמשמ' *הטיל והשליך בכלל: הזורק מרשות היחיד לרשות הרבים (שבת יא א). (המוצ״א) צרור או אבן כדי לזרוק בעוף וכו' כדי לזרוק בבהמה (שם ח ו). בזורק גט לאשתו וכו' זרקו לה בתוך ביתו או בתוך חצרו (גיט' ח א). אמר לו בעל חובו זרוק לי חובי וזרקו לו (שם ג). נטלוהו (את בן המלך) בידיו וברגליו וזרקוהו לאחר פלטרין (ספרי עקב מג). מושיטין הקרשין מזו לזו אבל לא זורקין (ירוש' שבת יא יג.). שאזרוק צרור לים ושלא אזרוק שזרקתי ושלא זרקתי (שבוע' ג ה) ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל (ברכ' נד.). שלשה דברים נאמרו בצפרנים הקוברן צדיק שורפן חסיד זורקן רשע (מו״ק יח.). ועלו (פרחי כהונה) לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש״ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם (תענ' כט.). נזדמנה לו תיבה בת שתי אותיות לא יזרקנה לבין הדפין אלא חוזר וכותב בתחילת השיטה (מנח' ל:). ישראל אומרים ארורות הידים שכך זורקות ואמוריים אומרים ברוכות הידים שכך מסבבות (מד״ר דבר' א). בן כוזיבא היה מקבל אבני בליסטרא באחד מארכבותיו וזורקן והורג מהן כמה נפשות (שם איכ', בלע ה'). — ומשל: זורק מטה לאויר לעיקרו נופל (שם במדב' כ). — ובפעל: אהל זרוק (לא שמו) אהל (ערוב' לי:). — וזרק המים: אין תוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו (כלא' א ח). — ובהשאלה: זורק מרה בתלמידים (כתוב' קג:). — וזרק דבר מפיו: אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו (ברכ' מז.). יברך בנחת ובמתון וכו' ולא יזרוק ברכה מפיו במרוצה (רא״ש חכמה, הקדושה ז).

—נפע', *נִזְרַק: זה היה יוסף שנזרק מאביו ונמכר למצרים (מד״ר במד' יד). נחש ושפיפון שהם נזרקים על הארץ שהיו להם רגלים והולכים על גחון (שם)..מימיו (של אספרגוס) נזרקין אפילו בפני המלך (ברכ' נא.). — ובהשאלה: אמר רבי חייא בר גמדא נזרקה מפי הבורה ואמרו כגון שהיו בעלים טמאי מת (פסח' סד.).

—פע', *זֵרֵק. — כמו קל בנחץ הפעולה: מצרים שהיו שרויים באפלה רואים את ישראל שרויים באורה אוכלים ושותים ושמחים והיו מזרקים בהם בחצים ובאבני בליסטרא (מכילתא בשלח ב ד). שהיו תופרי יריעות מזרקין את המחטין אילו לאילו (ירוש' שבת יא יג.). מה הכדור של בנות מזדקין בו לכאן ולכאן כך היו הדברות מזרקין בסיני (מד״ר במד' טו). — ואמר הפיטן: ושמע זרים מְזָרְקִים לסולך סילות קדושים (ר״א קליר, קינ' לת״ב, חטה).

—פֻע', זֹרַק, —שזורקו אותו: כי מי נדה לא זֹרַק עליו טמא יהיה (במד' יט יג). אמר אברהם רבון העולמים תהא רואה באלו רם יצחק זורק לפניך (מד״ר במד' יז).

זַרְקָא, זַרְקָה, ש״נ,—שם לאחד הטעמים המפסיקים: ג' ר״פ בטעם זרקא (מסור' ברא' כט ח). אם יש לפניה שופר וגעיה, וזרקא עמהם חנויה, נעימת שופר למטה שרויה (דה״ט כא). וכל שופר אחר, לפני זרקא מיוחר, למעלה מאוחר (שם). שמות הטעמים והמשרתים לפי שינוי מקומם וצורתם כך הוא הפזר פזר גדול וכו' זרקה סגלה לגרמיה רביע תביר וכו' (הור' הקורא 72). ישמש בשני טעמים צמוד בזרקה ואתנחה ובסגולה שהיא תלויה לזרקה (שם 87).

זרר[1], מִמֶּנּוּ זֹרֵר.

זֹרֵר, זורר, פ״ע,—התעטש מנחיריו, niesen; éternuer, to sneeze: ויעל (אלישע) ויגהר עליו (על הנער החולה) וַיְזוֹרֵר[2] הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו (מ״ב ד לה). — ופ״י, במשמ' *העיר ע״י עטוש או קול אחר: שושן תדרר, גאולה תברר, שוכנים תְּזוֹרֵר, בקול הערת שופר (מוס' א ר״ה, אשא דעי). חבלי נוסה זורר, והפיל בביתך חבל, ולהחזיק בך מתעורר, ושם תפלתו חבל (סמא״ל, סלית ר״ה, יחידה). שינה אֲזוֹרֵר ואפקח עיני, ולבי אעורר לדרוש

---

[1]) בערב' צר a), בריש דגושה, במשמ' השמיע קול דומה להברת הצרוף הזה. בארמ' זרירא, במשמ' עטישה: תרגום עטישותיו זרירוהי.

[2]) הסכימו כל המפרשים כי הכונה בפעל זה היא העטישה. רק ת״י באן תרגם ואיתמורק, בעוד שעטישותי: תרגם זרירוהי.

---

a) ضَرَّ

יי' (שם, סליח' שבת שובה, בינה). מנוס אם קמתם, ולבית אל עליהם, ושינה זוררתם, ורון התאויתם (שם סליח' ר"ה, אל דמי).

א.·.זָרַר, — קל לא נהוג.

— פ'עֵ', זֹורֵר, מְזֹורֵר, — פִּזֵּר: מכתי אנושה באין מתעיל ומְזֹורֵר, על כן אמרתי שעו מני אמרר (קינ' לת"ב, מי יתן). שבר עצמותי זוֹרֵר ומפרר, סלה כל אבירי הטבור והשרר (שם).

ב.·.זָרַר, פ"י, עת' יְזֹורֵר, — כמו זור, במשמ' רמס בדריכת רגל: ואהבתך מסותרת בלבי וזאת יודה לבכי אף יברר, וחלילה שמוע ממלשנים אשר רגלי ומנעלי י ז ו ר ר (רשב"ג, שירי שלמה, נט).

זֶרֶת[1], ש"נ, מ"ר זְרָתוֹת, — מדת אֹרֶךְ היד מן קצה הבהן ועד קצה האצבע הקטן[2]: רבוע יהיה (החשן) כפול זֶרֶת ארכו וְזֶרֶת רחבו (שמות כח יו). גבהו (של גלית הפלשתי) שש אמות וָזָרֶת (ש"א יז ד). וגבולה אל שפתה סביב זֶרֶת האחר (יחזק' מג יג). מי מדד בשעלו מים ושמים בַּזֶּרֶת תכן וכל בשליש עפר הארץ (ישע' מ יב). — ואמר הפיטן: האמן כפי שחקים והקציבם, התכנם בַּזֶּרֶת ועם רגב השליבם (יוצר יוה"כ, האמן). מרת עולם בְּמִזֶּרֶת ועד אגודל, ומדתה בקו אשר מאד גדל (יוצר שבת שקל', אז ראית). כל אוצרות שלג ורוח פלס בשקלו, ומי בראשית מדד בשעלו, ושמי רום תכן זָרְתוֹ מלא, וכל הררי קדם באצבעו שקלו (שם). — ומשל: רחב ז ר ת לא יצר לשני אוהבים (פניני המליצ' 31). — *ושם מיוחד להאצבע הקטן: זו ז ר ת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל (מנח' יא.). — ומ"ז *ז ר ת י ם: והיתה עושה קנה זרת ושבלת ז ר ת י י ם (תוספתא מנח' ט נ). — ומ"ר *זְרָתוֹת: ולקחתי אני בחלקי מקום פלוני לרוח פלוני כך וכך ז ר ת ו ת באורך וברוחב ואני פב"פ כמו כן וכו' כך וכך ז ר ת ו ת (ספ' השטר' לר"י ברצלוני 51). יוחנן בן מתתיה עשה לו חרב שתי ז ר ת ו ת ארכה וזרת אחת רחבה (מגי' אנטיוכוס). ואמה שלו (של הקב"ה) ד' ז ר ת ו ת וטפח וזרת שלו מסוף העולם ועד סופו (אות' דר"ע ז). ויש לו עצים ארוכים כשני ז ר ת ו ת ורחבים כשני ז ר ת ו ת (ערוך, ערך לוף). הרי אלף ושש מאות אמה אורך שהן שלשת אלפים ומאתים ז ר ת ו ת (רש"י ערוב' כא.). וכל אמה כשתחלקנה לשתי וערב יש בה ארבע ז ר ת ו ת (תוספ' שם). תעשה אמה מחמשה ז ר ת ו ת (תשו' הרמב"ם עו). ושם תלוי בתוך הארמון צלם מענק אחד ארכו תשעה ז ר ת ו ת ורחבו שתי ז ר ת ו ת (מסע' ר' בנימין, דר' נרינה' 43). — ואמר הפיטן: עשה (מתתיהו) חרב שתי זְרָתוֹת בתרמית, וחשב אויבי ה' להצמית (ר"י נאגארה, זמיר' לשבת חנוכה). — ובכנ': זה הרקיע והוא גשם מתנועע שכבר ידענו ז ר ת ו ת י ו ואמותיו וידענו שעור חלקיו (מו"נ א נח). — ומ"ל *זְרָתַיִם: באמרנו שהשמונה ז ר ת י ם נמצאים בקנה המדה (רלב"ג, מלחמ' ה' ז א כ).

·.זֵרֵת, פ"י — סדר בזרת: רוממו זֵרֵת שחקים, קדוש הוא חכו ממתקים (יוצר יוה"כ, רוממו).

---

[1]) בארמ' זרתא. והנה מצאו החכמים בלשון מצרית השם צרת במשמ' יד, ורצו לראות בו מקור השם זרת, אפס כבר נדחתה השערה זו מפני שמשמ' השם צרת במצרית אינה יד סתם אלא חפן. ובדקדוק השם זרת אמרו קצת החכמים כי נגזר משרש זרה במשמ' מרד, וקצתם גזרוהו מן זרר, במשמ' לחיצה, ויש מי שאמרו כי עקרו זְעֶרֶת, והכונה בזה האצבע הקטנה, ונצטמצם לזֶרֶת. ובלשון ערב' משמשים למושג זה שני שמות שִׁבְר[a]), פִּתְר[b]), ואעפ"י ששני אלו הצרופים מתחלפים בקצת אותיותיהם מהצרוף זרת, מ"מ רגלים לדבר כי שלשתם מקור אחר להם, והוא שרש שמי קדום למושג הקדום הזה. וכבר תרגם הרדב"א הזרת כ ש ב ר הערבי (לקו"ק קלא). — [2]) כך הראשונים: ושיעור ה ז ר ת כפשיטת יד באלכסון מאצבע קטן ועד הגודל הוא ז ר ת (שבלי הלקט, ציצית).

a) شِبر b) فِتر

שער החית

𐤇 ח

ח אות השמינית[1]) באלף בית העברי ושמה חֵית, עי' זה. האות ח היא גרונית וחִכִּית, ר"ל שהיא סימן לקול יוצא מהגרון בקצת חכוך הקול בנכה החֵך, ולפנים היתה גם בלשון עברית כמו בלשון הערב' ח כפולה[2]), האחת היתה סימן לקול יותר קרובה לקול האות ה, בנגיעה קלה מאד בהחך והשניה רחוקה ממנה ובחכוך יותר חזק כהחך הרך שבאחורי הגרון. אך אחרי כן נתמזגו שני הקולות יחד, ולא הכרו אלא קול אחד משני אלה הקולות, ונחלקו היהודים בהכרת הקול הזה לשתים: היהודים שבארצות המזרח וכמו"כ התימנים

---

[1]) עי' אדות מקום האות באלף בית בהערות לאות א, ב, וכו'. בהמזמורים המסדרים עפ"י סדר א"ב באו הפסוקים המתחילים באות ח אחרי הפסוקים המתחילים באות ו: זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה וכו' ראוה צרים שחקו על משבתיה, חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה (איכ' א ז-ח). זאת היתה לי כי פקֻדיך נצרתי, חלקי יי' אמרתי לשמר דבריך (תהל' קיט נו-נז). — [2]) על טבע הכפילה של הקול הזה גם בעברית, מלבד הקש הלשון האחות הערבית שיש בה שתי ח, ח a) פשוטה ח' b) נקודה, מעידה גם הלשון העברית בעצמה כמה שיש בה שרשים מתחילים באות ח ודומים זה לזה כשאר צרופי השרש, ומשמעותיהן מתחלפות זו מזו, ובפרט במקום שהמשמעות רחוקות מאד זו מזו ואחת מהן היא למושג קצת מגנה שקשה לחשב שהשתמשו באותה המלה שמשמשת במשמעה זו גם למשמעה אחרת, במו חרי אף וחרי במשמ' צואה, עי' ערבים הללו. ועדות יותר ברורה היא מה שהתרגום היוני לא העתיק את כל אות ח שבמקרא באות אחת מלשון יונית, אלא בשתי אותיות מתחלפות, קצתן באות α וקצתן באות χ: יצחק Ισααχ, אבל אחָז Αχαζ. מזה נראה, כי להאות ח שבשרש צחק לא היה איתו הקול ממש כמו הקול ח שבשרש אחז. ובאמת, אלה שני השרשים ישנם גם בערב' ומשמשים גם בה ממש באותן המשמעות שהם משמשים בעברית, אלא שהאחד בהוב באות ח צ'חכ c) והשני באות ח' אח'ד d). ומזה נראה עוד, כי בזמן תרגום היוני לא נתמזגו עדין שני הקולות יחדיו, ועוד שמעו אותם המתרגמים מפי היהודים, לפחות של יהודה, בשני גוניהם המיוחדים, אלא שבהיות שלא היה בלשון יונית אות דומה ממש בקולה לקול הראשון של האות ח, העתיקוה באות α. רק הגליליים הכרו את שני הקולות כבר בזמן ההוא באופן אחד, והיו הֹכרים בגון אחד את הקול הראשון של השם חמור והקול הראשון של השם חמרא ליין, שבלשון ערבית הם שני קולות מהחלפים, הראשון קול ח והשני ח', ולעגו עליהם בני יהודה ושאלו: גלילי שוטה חמור לרכב עליו או חמר לשתות: בני גליל דלא דייקי לישנא מאי היא דההוא בר גלילא דהוה קאזיל ואמר להו אמר למאן אמר למאן אמרו ליה גלילא שוטה חמר למירכב או חמר למישתי (ערוב' נג:). והנה רגלים לדבר כי גם בימי התלמוד היה הבדל בין הכרת ההא והחית, ולכן אמרו שאעפי"ב לא נמנעו החכמים לדרוש דרשותיהם בין שתי האותיות הא וחית: לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת (ירוש' שבת ז ט:). אבל נראה כי הכרו את האות ח כ"כ רך עד שהיו מי שהבליעוה בהאות שלפניה והפיקו את האות שלפניה בנקודת החית, ואמרו במקום שֶׁהֲוּוֹת שׁוּוֹת: אית תניי תני שחוות ואית תניי תני שוות (ירוש' שבת ה ז:). ואעפ"י שהתלמוד שם רוצה לראות בשוות מלה אחרת מן שית זונה, ופרש מעתדן, אבל באמת זה אינו אלא הברה יותר קלה. והתמתקות זו של הברת החית היא סגולה של כל הלשונות השמיות הצפוניות, כמו הכנענית, שכבר בזמן קדום הכרו אות זו קרוב מאד להברת אות א, והדבר הזה הלך והתפשט יותר ויותר עד שבזמן האחרון בלשון פונית לא היה יותר כמעט קול החית ובמקומה היה רק קול א, כמו שנראה מהעתקת המלים

---

a) ح b) خ c) ضحك d) اخذ

ה׳ברים את הקול הרך הראשון, ואת הקול השני הם ה׳ברים באות ב רפה, עי׳ זה, והיהודים שבבל ארצות המערב ה׳ברים את הקול השני, הקשה [1]).

מפני טבעה הגרונית של האות ח נוהגים בה רוב דיני האותיות הגרוניות: אינה נדגשת, אך הרגש שהיה צריך לבוא בה אינו נשלם בתנועה ארוכה, למשל בהא הידיעה שלפניה, ובמקום שוא נע היא חטופה, ושומרת עפי"ר על קול הפתח שלפניה בטהרתו שלא יטה וישתנה לקול סגול, אך בקצת מלים גברה הנטיה גם לפני ח, במו לֶחֶם, רֶחֶם, וכשהא בעצמה בסוף המלה מונעה בפתח יקראו א גנובה פתוחה לפניה והיא תנות, במו נֹחַ יקראו נֹאחַ, כֹּחַ יקראו כֹּאחַ. ועי׳ עוד במבוא, בחלק הדקדוק.

ח היא אות שרשית ולא שמושית [2]).

ח לא תבוא במלים הלשון העברית בצרופים חה, חע [3]).

בתוך הלשון העברית בעצמה תתחלף ח בשאר אותיות הגרוניות, וכמו"כ בקצת אותיות החכיות, ובמו"כ תבוא האות ח בעברית במקום קצת אותיות הגרוניות והחכיות שבשאר הלשונות השמיות.

במספרים תשמש במקום מספר שמנה: אל"ף חד למ"ד תלתין ח׳ תמניא (ירוש׳ שבת ז ט:) י׳ (של יצחק) מול עשרה נסיונות צ׳ לתשעים שנה לשרה נילד ח׳ לשמונה ימים נמול ק׳ מאה שנים היו לאברהם (מד"ר במד׳ יח).

ח"א, — ר"ת: חלק א.

חֹב [4]), ש"ז, כנ׳ חֹבּוֹ, — החלל שבין החזה והכסות, Busen ; sein ; bosom: אם כסיתי באדם פשעי לטמון בְּחֻבִּי עוני (איוב לא לג).

ח"ב, — ר"ת: חלק ב.

חבא [5]), ממנו א. חָבָא, מַחֲבֵא, מַחֲבוֹא. ב. *חָבָא, *חָבוּא, *חֲבִיאָה.

א. **חָבָא**, - קל לא נמצא במקרא. — ופָּעוּל, *חָבוּא, מ"ר *חֲבוּאִים, *חֲבוּאוֹת: ועומים בלאומים נסערים רוח עועים, חבואים באומת לבאים ואין יוצא חוץ לקלעים (סליח׳ מסוד, ר׳ מאיר, ל׳ אדר). פנימה או גימום אינו ניכר בהם (בהשנים) שהרי חבו.אות בפה (רש"י בכור׳ לה.).

— נפע׳, נֶחְבָּא, נֶחְבֵּאת, נֶחְבָּאוּ, נחבאו, נֶחְבֵּאתֶם, נֶחְבֵּתֶם, הֵחָבֵא, יֵחָבְאוּ, הֵחָבֵא, בינ׳ נֶחְבָּא, נֶחְבָּאִים, — הסתתר במקום סתר שלא יראהו אדם, שלא ימצאהו ויהרג: sich verstecken ; se cacher; hide o. s.: (אבימלך) את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת ויותר יותם בן ירבעל הקטן כי נֶחְבָּא (שופט׳ ט ה). ויגד יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול אבי להמיתך ועתה השמר נא בבקר וישבת בסתר ונחבאת (ש"א יט ב). וישלכם אל המערה אשר נֶחְבְּאוּ שם (יהוש׳ י כז). ההרה לכו פן יפגעו בכם הרדפים וְנַחְבֵּתֶם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים (שם ב טז). — ועכל לנק׳ *נֶחְבֵּאת: ראתה (החיה) שני בני אדם ורצתה אחריהן משולחת נחבאת מפניהן אינה משולחת (תענ׳ כב.). — וכינ׳: ויבקשהו (את שאול) ולא נמצא וכו׳ ויאמר יי׳ הנה הוא נֶחְבָּא אל הכלים (ש"א י כא-כב). הנה עתה הוא נֶחְבָּא באחת הפחתים (ש"ב יז ט). נמצאו חמשת המלכים נֶחְבְּאִים במערה (יהוש׳ י יז). — ועת׳: ויקרא יי׳ אלהים אל האדם ויאמר לו איכה ויאמר את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם אנכי וָאֵחָבֵא (בראש׳ ג ט-י). וינסו חמשת המלכים האלה וַיֵּחָבְאוּ במערה (יהוש׳ י טז). אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם אורידם ואם יֵחָבְאוּ בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים (עמוס ט ב-ג). ביום ההוא אשר תבוא חדר בחדר לְהֵחָבֵא (דהי"ב יח כד). — ועם הפעל בָּרַח, נֶחְבָּא לברוח, ברח בסתר, שלא הרגיש בוה אדם: למה נַחְבֵּאתָ לברֹח ותגנב אתי ולא הגדת לי (בראש׳ לא כז). — ובמו"כ עם פעלים אחרים: שאמר כתבו לי בהחבא (רנמ"ה כ"כ מ:). — ובמשמ׳ נרתע לאחוריו מפני יראה או בשת וביוצא בוה: ראוני נערים וְנֶחְבָּאוּ וישישים קמו עמדו (איוב כט ח). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בְּהֵחָבֵא (דני׳ י ז). — ובהשאלה להקול, נֶחְבָּא הקול, נעצר, לא נשמע: קול נגידים נֶחְבָּאוּ [1]) ולשונם לחכם דבקה (איוב כט י).

---

[1]) צ״ל נֵחָבָא. והוו כפיל מן ולשונם. ויש שהגיהו

הפוניות בהמחוה הירוע של פלוטום (Schrö. Phö. Gr. 35), וכן הדין בלשון מנריית (Nö. Mand. Gr.). — [1]) בן גם היהודים האיטלקים: הק׳ יונית ובו׳ נקראת במעט במו שקוראים אנחנו ההית שלנו או הבאף רפה (שלטי הגבור׳ ה). — [2]) וי"א שהיא נוספת בראש קצת שרשים לבנין שמות חדשים, במו בהשם חבצלת ובהשם חנמל, עי"ש. — [3]) מנחם בן סרוק.

[4]) בערב׳ ההמונ׳ ע׳ב a), בארמ׳ עֻבָּא, בסור׳ עובא.

[5]) בערב׳ ח׳בא׳ b).

---

a) غُبّ   b) خبأ

—ונחבא כמשמ' פעול, שאחר הסתיר אותו: ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבוא (איוב ה כ-כא).

—פע', חבא,— שהסתירו אותו: יטו אבינים מדרך יחד חבאו ענוי ארץ (איוב כד ד). — ואמר הפיטן: וזמני קיציה מאד חתמו, וזהרות גרותיה כעברה נעתמו' חבאו נדחיה ובמסגר נסתמו (סליח' יוס ו, ארכו). וישטום שטימת ישישו המחבא, החל לבא מראש במחבא (שבת זכור, תמימים). סורו טמא קראו כסיל המחבא [1]), כי אין הצר כנזק שוה (סליח' ער"ס, אל אלהי).

—הפע', החביא, החביאה, החבאתה, החביאני,— הסתיר: כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע לרגל את יריחו (יהוש' ו כה). כי החבאתה [2]) את המלאכים אשר שלחנו (שם יז). הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יי' ואחבא [1]) מנביאי יי' מאה איש חמשים חמשים איש במערה (מ"א יח יג). ואמר אליהו ביום האחר תני את בנך ונאכלנו ותחבא [1]) את בנה (מ"ב ו כט). ויהי בהכרית איזבל את נביאי יי' ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה (מ"א יח ד). בצל ידו החביאני (ישע' מט ב). בית שמחביאים בו את הכלאים (ירוש' כלא' ה ג.). חנן הנחבא מפני שהיה מחביא עצמו כבית הכסא (תענ' כג:). ממה שהיין מרובה להן היו מחביאין אותו במערות (מד"ר ברא' נא).

—התפ', התחבא,—החביא את עצמו: ויתחבא האדם ואשתו מפני יי' אלהים בתוך עץ הגן (ברא' ג ח). וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם (ש"א כג כג). ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים ובצרחים ובברות (שם יג ו). ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את יואש בן אחזיה ותגנב אתו מתוך בני המלך הממותתים אתו ואת מינקתו בחדר המטות ויסתרו אתו מפני עתליהו ולא הומת ויהי אתה בית יי' מתחבא שש שנים (מ"ב יא ב-ג). ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון (דהי"ב כב ט). וכל איש ישראל המתחבאים בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים (ש"א יד כב). — ובהשאלה: מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו כאבן מים יתחבאו ופני תהום יתלכדו (איוב לח כט ל), ר"ל שהגליד מכסה את המים.—ועי' סתר.

ב.*חבא, ש"ז, — בעין כרי עשוי מעלים על פני השדה לשמור לימי החרף: עלי קנים ועלי גפנים שגיבבן בחבא [2]) על פני השדה (ב"ק קא:).

נאלם. דר' חיות פרש מן ח'בא [a]) בערב' כמשמ' כבא. — [1]) בית סגולה מפני החרוז. — [2]) אמר ריב"ג וז"ל: כי החבאתה את המלאכים (יהוש' ו יז) דינו להיות החביאה וחסרו היוד ממנו והוא פועל חולף בעבור שהיה קל עליהם כאשר יחסרוה הרבה פעמים מהפעלים העתידים בעבור שהיה קל עליהם גם כן ר"ל מן וידבקו גם המה (ש"א יד כב) שדינו להיות וידביקו מפני שהוא נלקח מהדביק בראית פתחת היוד המורה בו על הכבדות ובמה שדומה לו ומיעשרנו המלך (שם יז כה) אשר דינו להיות יעשירנו ומן ויכום ויכתום (במד' יד מה) בקצת הפנים אשר זכרתים בו בספר הקרוב והישר (כתאב אלתקריב ואלתסהיל) ומן וידרכו את לשונם (ירמ' ט ב) אשר הוא מן הדריך בראית פתחת היוד ממנו וכאשר חסרו היוד מן החביאה נשאר החבאה והוסיפו עליה ההא כאשר הוסיפו אותה בנפלאתה והפכוה לתו בעבור הקבץ שני נחים רפים וטוב מהמליצה הזאת שאומר שהפכו הא החבאה לתו כאשר הפכו ושכרת ולא מיין (ישע' נא כא) מן הא ותו היא נפלאת (תהל' קיח כג) ותו גשור ומעכת (יהוש' יג יג) ותו שפעת אני ראה (מ"ב ט יז) ותו עוד תהלת (ירמ' מח ב) ותו אם אתן שנת לעיני (תהל' קלב ד) ותו כי אזלת יד (דבר' לב לו) ושבת לנשיא (יחזק' מו יז) מן הא והיא ההקשה ג"כ בישועתה וסופתה ועולהה והדומה לזה וכאשר המירו התוין מההין ואמרו ישועת וסופה ועולת כמו היא נפלאת, כי החבאת, נפלאתה אהבתך לי, והמשפט באלף היא נפלאת בעינינו הרפה להראות כהראות אלף נפלאתה אהבתנו והרפיה אבל מה שאמר ר' יהודה בכי החבאת הוא יוצא מדרך ההקשה ושאינו יודע לתו בו ענין היה בעבור שנעלמה הקשתנו ממנו כאשר נעלם הרבה ממה שזמן לנו האלהים הבנתו והקרה לנו ידיעתו והעמידה עליו (הרקמה, שער ו). וכן הרד"ק וז"ל: ובא מלת החבאתה בשני סימני נקבה כמו שבתכנו כתבאתה לראש יוסף וכן בשמות ישועתה עזרתה ושם כתבנו טעם הכפל וכהאריך התנועות כמלת החבאתה מפני הכפל שבה הנועת הבי"ת לשו"א להקל כי משפטה בחירק כמנהג בעלי האל"ף ואל"ף החבאתה בפתח והמסורת עליו לית כוותיה ונקדו האל"ף כפתח כמו שהי' עם התי"ו בחסרון הה"א החבאת מפני נח נראה שאחר האלף (דה"פ, שער נל"א).—וכתב בעל מ"ש בדבר נקוד האלף: בכמה ספרים האל"ף בקמץ ובספרים בפתח ומסורת עליו באחד מהם לית ופתח בחלף. ע"כ. ורוב החדשים רואים בצורה זו הנטיה שהלכה ופשטה בלשון לנה"ג בפע"י נל"א על מנהג נל"ה, וקרה כאן כך אעפ"י שעוד נשמרה האלף. — [1]) כך הכתיב והקריא, ואולי היה קדם קל.

[2]) בגמ' סוב' מ. הגרסה לחובה, ובכ"י בהיכח

[a]) خبا

חבב[1], ממנו חָבַב, *חִבָּה, *חִבּוּב, *חָבִיב, *חֲבִיבוּת, חוֹבֵב, *חֲבָבָה.

חָבַב, פ"י, בינ' חֹבֵב, עת' אֶחְבֹּב, — כמו אָהַב, lieben aimer; to love : אף חֹבֵב[2]) עמים כל קדשיו בידך והם תכו לרגלך (דבר' לג ג). — ויעבר : גם חבה יתירה חבב את השבטים (רש"י שם).

— פִּע', *חִבֵּב, — א) פ"ע, כמו קל : מי כתב מגילת תענית אמרו חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות אמר רשב"ג אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין (שבת יג:). בא וראה כמה מחבבין זה את זה שאילו ר' יוסי קיים היה כפוף ויושב לפני רבי (שם נא.). חובב שחיבב את התורה (מד"ר שמות כז). הקב"ה חיבב את ישראל והביאם לפני הר סיני ונתן להם את התורה (שם נא). למלך שנטל אשה וחיבבה יותר מדאי (שם). היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחבבת אותו כאלו הוא בנה (שם א). ראה חיבה שחיבב הקב"ה את הלוים (שם במד' טו). אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר שחיבבו את ממונם יותר מן הנפשות (שם כב). ואמר הבן לאביו אם אין אתה נותן לי הכסא שלך היאך הכל יודעים שאתה מחבבני (שם שמות טו). על שהיה מחבבו נתן לו מתוך פיו (שם מא). למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותו לא זז מחבבה עד שקרא אותה אמו (שם במד' יב). חבה יתירה חבב הקב"ה לאדם הראשון שבראו ממקום טהור וקדוש (פדר"א יב). — ב) פ"י, *חִבֵּב הדבר בעיני פלוני, עשה שהדבר יהיה אהוב לפלוני : כל יום ויום אתה מחבב דבריי בפני יהודה ועכשיו אתה מחבב דברי יהודה בפניי (תוספתא כרכ' ה כ). אל הארץ אשר אראך ולמה לא גלה לו כדי לחבבה בעיניו וליתן שכר על כל פסיעה ופסיעה (מד"ר בראש' לט). קח נא את בנך וכו' ולמה לא גלה לו כדי לחבבו בעיניו (שם).

— פֻּע', *חֻבַּב, — שחבבו אותו : יְחֻבָּבוּ עושי צביונך ומצפים תפארת, במתמר ועולה מקטר קטורת (סלית' מוס' יוה"כ, כבית כלותה).

— נִתפ', *נִתְחַבֵּב, — פָּעוּל, נִתְחַבֵּב הדבר על פלוני, נעשה הדבר אהוב לו : חזקיה ששמח על מלאכי מרודך וכו' ובשביל ראות פניהם פעם אחת נתחבבו עליו והקפיד הקב"ה על הדבר (רש"י יחזק' כג יז). נתחבבתי עליו ונמצאתי שלימה לו (סוף, פסח' פז.). — ובמשמ' עשה א"ע אהוב לפלוני : ואל תתני את לבך עליו כי לא ישוב עוד והדבקי והתחבבי לאחד מאוהבינו (רפב"ס שה"ש כ ז). לבבי חרש וטבעי חזק ובוחי גדול להתחבב בחיבתך אם אני דאוי לכך (אגר' ר' הלל לר"י שרופא). — ובמשמ' חבבו זא"ז : שהבאתיו אל בית אמי בתוך החדרים ושם נתחבבנו באהבת נעורים אני והוא (רפב"ס שה"ש ג א-ד). ובאי אלי ונטייל ונתחבבה יחד תחת האילנות ופרחיהם ונצניהם (שם ו יא).

***חֲבָבָה**, ש"נ, מ"ר חֲבָבוֹת, — כמו חִבָּה : הנה קרוב יום פדיון, לקדם חבבות אפדיון, ועבדתם לחי בציון, שופר תרועה (ר"י הלוי, ליל ב ר"ה, אשרי העם).

חבה[1]), ממנו חָבָה ח״ב, חֶבְיוֹן, *חֲבִיָּה, *חֶבְיוֹנָה, חָבִית.

חָבָה, פ"ע, עת' אֶחְבֶּה, צווי חֲבִי, — כמו נפעל מן חָבָא : לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך חֲבִי[2]) כמעט רגע עד יעבור זעם (ישע' כו כ). — ופָעוּל *חָבוּי, חֲבוּיָה, חֲבוּיִם, חֲבוּיוֹת : אני היא שהייתי חבויה בצלן של מצרים (מד"ר שה"ש, אני חבצלת). אני מדבר וחביב אני שכל טובות שבעולם חבויין בי (שם). בשעה שעמדו (ישראל) על הים וכו' שהיו חבויים בסתרו של ים (שם, יונתי). חבוים היו מפני איזבל (והזהיר ויקר' כא). — ואמר הפיטן : קנקן החבוי שם בתפירה, מלא מאז אפר פרה, להשע מאות וששים לתפארה (יוצר שבת פרה. אלילי עס). חבוי אורבו בקרבו מעת הולדו (סליח' ער"ה, אדון כפקדך).

(ד"ס). ופרש"י כאן בחבא לעשות מהן מחבוא לימי החרף. — והוא מנהג האכרים הערבים בארץ ישראל שהם צוברים תבן או עשבים כמו כובעים כובעים על פני השדה וטוחים אותם בזבל מבחוץ וזה נשמר לימי החרף.

[1]) בערב' חַבּ a).

[2]) רגלים לדבר כי הנוסחה משבשה ולא היה פה בלל הפעל חבב.

a) حبّ

[1]) בערב' חַ׳בַּי a)

[2]) אולי חֲפִי.

a) خبي

— נפע', נֶחְבָּה, הֵחָבֵה, כמו נֶחְבָּא: ביום ההוא אשר תבא חדר בחדר לְהֵחָבֵה (מ"א כב כה). ויצאו מן המחנה לְהֵחָבֵה בהשדה (מ"ב ז יב). כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ונֶחְבָּה¹) לא יוכל (ירמ' מט י).

*חִבָּה, ש"נ, מ"ר חִבּוֹת, — אהבה: חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם (אבות ג יד). שמואל שמואל לשון חבה ולשון זירוז (תוספתא ברכ' א יו). לשבעים מיתה של חיבה (ירוש' ביכור' ג סד ג). ראה שהתפיסתך התורה לשון חיבה (שם סוכ' ד נד ד). לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש ללמדך שחיבה וריעות נוהגין זה בזה (יבמ' יד:). חזר וכלל מניינם ביחד להגיד שכולם שקולים לפני המקום בחיבה (מד"ר במד' ו). כמו שבא אדם כן ילך וכו' בא לעולם בחבה ונפטר מן העולם בחבה בא בעולם באנחה ונפטר מן העולם באנחה (שם קהל', כאשר יצא). כשהן מהלכין זה עם זה קשר עמו חיבה כיון שנכנסו לעיר הכניסו עמו והאכילהו והשקהו (שם, שלח לחמך). (דם קדשים) חיבת הקדש מבשרתן (חול' לג.). למלך בשר ודם שזועם על אוהבו ומיעט בסירחונו מפני חיבתו (זבח' מא:). ומראין בו לעולי רגלים לחם הפנים ואומר להם ראו חיבתכם לפני המקום סילוקו כסידורו (חגי' כו:). אמר הקב"ה בשביל חיבתם של ישראל שניתי סדרו של עולם (מד"ר במד' ד). ראה חיבתן של ישראל להיכן גרמה להם הכבוד הזה המרובה (שם יד).—ובפרט אהבת זו"נ: שלא הוסיף לה אלא בשביל חיבה לילה הראשון (ירוש' כתוב' ה כט ג). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלגלין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה (יומ' נד.). נכנסה לחופה ולא נבעלה מהו חיבת חופה קונה או חיבת ביאת קונה (כתוב' נו.). התאוה שמטיל חיבה בין איש לאשתו (מד"ר קהל', גם מגביה). על חיבת העין בא (שם ברא' לג).—ומ"ר חִבּוֹת: לנדיב על נדיבות, זכרתיו ברוב חִבּוֹת (תשו' ר"ת מס).

*חָבוֹא, ש"ז, מ"ר חֲבוֹאִים, — כמו מחבוא, המקומות הנסתרים: זקני גזית תמימים ממום, חֲבוֹאֶיהָ יבקרו לבל היות בה מום, טהורה תהיה לאדמות בממום, (קרוב' פר' פרה, אמרכ סגולה).

— ¹) יותר ראוי ונחבֹּה, מקור.

*חִבּוּב¹), ש"ז, מ"ר חִבּוּבִים, — שה"פ מן חִבֵּב: כדרך חבוב המין הזה שהאשה נתח מנתחי בעלה (מלמ' התלמיד', תרומ'). כי זהו כנגד כללי זאת המלאכה לקנות החבוב מהשומעים (נופת צופים ב י). הלא תראה שחבובינו במצות ציצית הוא שתהא הטלית נאה להתפאר בה הגוף (הקד' מלמ' התלמי').

*חִבּוּבִי, ת"ז, — של חבוב: שהטוב והנבחר לחושק שלא יבעל חשוקתו לפי שהבעילה יסתלק עמה לשעתה הרצון החשקי והחבובי (מלמ' התלמ', תרומ').

*חִבּוּט, ש"ז, — שה"פ מן חִבֵּט: חריות של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצידי המזבח ואותו היום נקרא יום חבוט חריות (סוכ' ד ו). — ובמשמ' מכות ומלקות: ויאמר המלך לפרושים ישפטו את הדבר הזה על הקללה אשר קלל אותי אלעזר ויענו ויאמרו יש עליו חבוט ממלקות (יוסיפון כט). ויצו ליסר אותם בכל מיני חבוט ויסורים קשים (שם לט). וישלח המלך ויתפש את הפקיד אשר לאנטיפטר בנו נאמן ביתו ויחבטהו בחבוט אכזריות (שם).—*חִבּוּט הקבר, המכות שמכים מלאכי חבלה את גוף האדם אחרי מותו בקבר, לפי אמונת ההמון: שאלו את ר' אליעזר כיצד דין חבוט הקבר אמר להם בזמן שנפטר האדם מן העולם בא מלאך המות ויושב לו על קברו ומכה אותו בידו ואומר לו קום וכו' א"ר יהושע כמין שלשלת יש ביד מלאך מות חציה של אש וחציה של ברזל מכה בה פעם א' ומעמידו וכחייבו בדין (מס' חבוט הקבר ב). ותצילני מעונש חיבוט הקבר מהמלאך המשבר את עיני האדם אחר פטירתו בקבר (תפי' ליל הושע"ר ושבוע'). וכלם ינוחו על משכבם בשלום ותצילם מדינה של גיהנם ומחבוט הקבר (מעני לשון, תפי' על כ"ע, יה"ר).—ובהשאלה, *חִבּוּט הקול באויר: בכל האותיות הלשון הבטא כם כחבוט חלקיה או האויר אשר תרחה בתנועתה באברים הנזכרים (ר"א בלמש, מקנ"א, מולד האות').

*חָבוּי, — עי' חָבָה.

*חִבּוּל, ש"ז, — שה"פ מן חִבֵּל, השחתה: זעם כמבול, אם יצאה לְחִבּוּל, זכרון ירח בול, לחמלה יזכר (מוס' א ר"ה, זכר תחלת). החִבּוּל טמאת שרץ, גן נעול השרץ (שבת א' חנכה, אין צור).

חָבוּל, — עי' חָבֵל.

¹) בארמ' חיבובא (תרג' מיכ' ו ז).

***חֲבוּלָה**, ש"נ, — כמו חֲבָלָה: אם חבלת חבולה אחת סוף שחובלין בך חבולות הרבה (מכי' כגלת ד א). — ומלאכי חבולה, כמו מלאכי חבלה: שצוה שיהיה בבית כל אחד מהם שה תמים צלוי ועל השערים לדחות מלאכי חבולה (אמו"ר ג א).

חִבּוּק, חִבֻּק, ש"ז, — שה"פ מן חִבֵּק: מעט שנות מעט תנומות מעט חִבֻּק ידים לשכב ובא במהלך ראשך ומחסרך באיש מגן (משלי ו י-יא). — וחבוק של אהבה: ויבקש (אנטיפטר) לחבק לאביו ולנשקו ויהדוף המלך את חבוקו מעליו ולא קבלו (יוסיפון ם). — ומ"ר: הדביקה הגמורה ההשקית ישינך כבוד בחבוקה לא בשאר החבוקים המביאים בעליהם לידי תקלה וקלון ויושיבו האדם בשפל המושבות (מלמ' התלמיד', נפא). — ובכלל הקפת הזרועות סביב דבר מה: והקורה האילית אשר ספרנו עניניה חבוק עשרה אנשים עביה וארבה חמשים אמה (יוסיפון ע). ועובי כל קרן וקרן מהם בעוביו חבוק איש אחד (שם).

***חִבּוּר**, ש"ז, מ"ר חִבּוּרִים, — א) שה"פ מן חִבֵּר: מגופת חבית אינה חבור (כלים ג ו). מוכני שלה (של השידה) בזמן שהיא נשמטת אינה חבור לה (שם יח ג). הניצוק וכו' ומשקה טופח אינן חבור לא לטומאה ולא לטהרה והאשבורן חבור לטומאה ולטהרה (טהר' ח ט). פלינין בחיבורין לפי שבכל מקום נשוך חיבור מעוך אינו חיבור (ירוש' דמאי ו כה ג). חוט משהשחילו למחט אפילו קשור מיכן ומיכן אינו חיבור לבגד החוט חיבור לבגד ואינו חיבור למחט (שם כלא' ט לב ד). בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות פטור מן המעקה וכו' ואין עושין אותו חיבור לעיר (שם סוט' ח כב ד). — וביחוד *חִבּוּר האיש עם האשה: לדבר על ענין דבוק האדם באשתו ולבאר משפטי חבוריהן ופרידתן לכל תולדותם ומקריהם במצות הבורא (ראב"ד, הקד' בעלי הנפש). אם בשעת החבור תשוטט המחשבה מהאיש ואשתו בדברים בטלים ולהנאת הגוף אותה הטפה תהיה מוכנת לקבל נפש טמאה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 83). כי אין הדבר (מצות היבום) תלוי בקריאת השם (של המת) אך במחשבת היבם והיבמה בשעת החבור (שם 93). יש לנו לידע שמהות חבור זה כשהוא ראוי ובכונה ראויה הוא דבר טהור ונקי מסייע להוויית העולם וחבור טהור בזה אין בו גנאי ובעור ובושה וכו' ואם הוא משחית דרכו והופך כוונת בריאותו והזור החבור לצורך הנאתו ולמלאת תאותו או מדליק ביתו ומחריב זרעו (מנור' המאור קסא). — ב) *ספר, מעשה ידי חכם שעשה את הספר ויצרו, **Werk; ouvrage; composition; work, book**: ונתקבץ (רבנו הקדוש) עם חכמי דורו וקבץ העיקרים לאנשי אותו הזמן למשמרת לאות ותקנה תיקון יפה וחברה חיבור נמרץ כפי חכמתו ופלפולו וקראה משנה (הקד' ר' נסים [1]). ואחבר הכל על חיבור התלמוד פרק אחר פרק ומסכת אחר מסכת (שם). :כשתעמוד על החיבור ששיגרתי לך יתגלה לך מן הטעמים שהבאנו שכך הוא הדבר (הרי"ף, תש' הגא', הרכבי תקי). וכל ימי דרשתי וחפשתי למצא חבור בלשון הקדש מפרש את החכמה הואת (ר"א כר חייא, לוה"א א). וכתב גמי רבינו סעדיה ז"ל בחיבור דברים שבתב בלשון ערבי וכו' (ר"י ברזלוני, פי' יציר' 35). וכתב בו רבינו סעדיה ז"ל בחיבורו הכי (שם 37). אובירהו בקצרה כאשר התגינו בו בתחלת החבור הזה (ר"י א"ת, הקד' הפרס' לריב"ג). אמנם מה שמגיע אותנו מלהעתיקו אל המקום הזה הוא שהחיבור בעת ההיא כבר הוליבוזהו הרוכבים ונתפשט במדינות (שם, פרס טף). וראיתי אני ספר חבור אשר חבר אחד מן הגדולים שהיו לפנינו (ר"ת על דונש 8). לפי שראה (רבנו הקדוש) שתלמידים מתמעטים והולכים והצרות מתחדשות ובאות ומלכות רומי פושטת בעולם ומתגברת וישראל מתגלגלין והולבין לקצוות חיבר חיבור אחד להיות ביד בולם ולא ישבח (רמב"ם, הקד' יד החזקה). וחברו חכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה (שם). ומפני זה נעדתי חצני אני משה בן מיימון הספרדי ונשענתי על הצוד ברוך הוא ובינותי בכל אלה הספרים וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלה החיבורים בענין האסור והמותר וכו' וכמו שפרשו לנו הגאונים בכל חבוריהם

[1]) אינני יודע מקור יותר קדום לשמוש השם חבור במשמ' זו, וכן לא הביא צונץ (ג' נח) מקור יותר קדום מזה. באגרת רב שרירא גאון בתוב: ואע"ג דלאו בולהון פה אחד אלא טעמים ידועים דבולהון חד וחבורים משונים כל חד לתלמידיה. ע"כ. הדברים האלה קצת קשים להבין, ונראה כי נפל שבוש בהם ויותר נכונה נוסחת היוחסין: אבל הטעמים ידועים הם שהם שוים וכלהון חד וכל חד וחד מתני לתלמידיה חבורים משונים זה מזה כל חד מאי דאגמריה רביה. ע"כ. אך אין לברר אם הכונה בהמלה חבורים שככאן היא באמת להמושג של ספר.

וכו' וראיתי לחלק חיבור זה הלבות הלבות (שם). שבל מקום שנאמר בחיבור זה בגט שהוא בטל הוא בטל מן התורה (הוא, גרוש' נ). דע בי סבות הסתירה וההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים הם שבע סבות (תרגום אריוי, הקד' מו"נ). יערער על ספר גדול שבת או על ספריו וחבוריו (מכת' דוד רא"ש הגולה). עמד (הרמב"ם) וחבר ספרים במשנה תורה הנקרא חבור ואין בי"ד צריך עם זה החבור שיתתבו הדין מחבורים אחרים (שם). שבן כתוב בחבור אדוננו הנשיא הרב אל ברג'לוני ז"ל (שו"ת ריב"ש קו). וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי אספות לפי שאוספים דברי החכמות בספריהם (רד"ק, שרש אסף). בל הדעות הנמצאות בחבורים אשר הם חשובים בעיני חכמי הדור (ר"י לנדא, הקד' האגור). אין להקל בדבר שהחמירו בו החבורים שנתפשטו ברוב ישראל (רמ"א, שו"ע חו"מ כה א). ולחקור בעד פעולות תוכן מעוני, בחבורי חכמי קדמוני, ונדעה נרדפה לדעת את יי' (מ' אלדכי, הקד' ש"א).— ועצם המלאכה לחבר חבור: והאלקים יודע כי לא נתחכרתי בחבור הספר הזה בוולת רעיוני (רשב"ג, תק' מדות הנפ'). בשראו הגאונים הראשונים שעמדו אחר חבור הגמרא שרבו הרמאים (רמב"ם, מלוה ולוה כ ב).—ג) בחכמת החשבון[1], אחד מארבעה מעשי החשבון העקריים, לחבר מספרים אחדים יחד ולעשות מהם סכום מספר אחד, Addition.

חַבּוּרָה[2]), ש"נ, כנ' חַבֻּרָתוֹ, חַבּוּרָתוֹ, מ"ר חַבּוּרוֹת, חַבּוּרֹתַי, חַבּוּרוֹתַי, — פצע שנעשה מנגיפה ובדומה, Wunde; blessure; wound: בויה תחת כויה פצע תחת פצע חַבּוּרָה תחת חַבּוּרָה (שמות כא כה). מכף רגל ועד ראש אין בו (בהגוף) מתם פצע וְחַבּוּרָה ומכה טריה (ישע' א ו). בי איש הרגתי לפצעי וילד לְחַבֻּרָתִי (בראש' ד כג). חַבֻּרוֹת פצע תמריק ברע (משלי כ ל). הבאישו נמקו חַבּוּרֹתַי מפני אולתי (תהל' לח ו). זרק לעשות חבורה בין באדם ובין בבהמה ונוכר עד שלא נעשית חבורה (שבת יא ו). כואו בשפוד או במסמר ואפילו על ציפורנו מקום שאינו עושה חבורה אומרין כמה אדם ביוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער בך (ב"ק ח א). המכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה (סנה' יא א). אמר לו חבירו חבלה בי ועשית בי חבורה והוא אומר לא חבלתי ולא עשיתי בך חבורה (שבוע' ה ה). אין מקרדין את הבהמה ביום טוב מפני שהוא עושה חבורה (עד' ג יג). שמותר לבעול בעילה בתחילה בשבת וכו' באלמנה שאינה עושה חבורה (ירוש' ברכ' ב ה:). העושה חבורה ונצרור בה דם חייב (שם שבת ז י ג). ומכה אביו ואמו מכה שיש בה חבורה (מכי' משפט', נזיק' ה). מניין לחבורה שאינה חוזרת דכתיב היהפוך בושי עורו ונמר חברברותיו וכו' מה עורו דבושי אינה חוזרת אף חבורה אינה חוזרת (שבת קז:). ומפרישין את החתן מן הכלה לילי שבת תחלה מפני שהוא עושה חבורה (כתוב' ג:). יבואו עלי חבורות בשבילו (מד"ר בראש' כג).

א.**חַבּוּרָה**, ש"נ, כנ' חֶבְרָתוֹ, — כמו חַבּוּרָה: והוא מחלל מפשעינו מדבא מעונותינו מוסר שלומנו עליו וּבַחֲבֻרָתוֹ נרפא לנו (ישע' נג ה).

ב.**חֲבוּרָה**, ש"נ, מ"ר חֲבוּרוֹת, — קבוץ של בני אדם יחד, Gruppe, Partei; groupe, partie; group, party: חבורה שאבדה פסחה (פסח' ט ט). ואין עושין חבורת נשים ועבדים וקטנים (שם ח ז). המקבל עליו (להיות חבר) בפני חבורה אין בניו ועבדיו צריכין לקבל בפני חבורה (תוספתא דמאי ב יד). ואל יסב (תלמיד חכם) בחבורה של עמי הארץ (ברכ' מג:). בני חבורה המקפידין זה על זה עוברין משום מרה ומשום משקל (שבת קמט.). בני חבורה שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן (פסח' קא:). היה אוכל בחבורה זו ורוצה לאכול בחבורה אחרת (כילה יט.). ומעשה באדם אחד שעשה משתה לבנו ביון שבאו בני חבורה והסבו נכנס להביא יין ראה את החבית שמליאה שמן וחנק את עצמו ומת (דא"ר ח). תלמידי חכמים נאים בחבורה ואין עמי הארץ נאים בחבורה (דא"ז ד). מעשה בחבורה אחת של זלין שהיו יושבים ושותים יין עד חצי הלילה (מד"ר במד' י). זכה זה שעשה (תשובה) בחייו ועמד בצד חבורה של צדיקים וזה עומד בצד חבורה של רשעים (שם קהל', מעוות). מת אחד מן הגיל ידאג כל הגיל חבר אחד מן החבורה תדאג כל החבורה (שם רות

---

[1]) השתמש בשם זה למלאכת קבוץ הסכומים לסכום אחד ראב"ע בספר המספר (דף 4 וכן דף 117). ר"א מזרחי בספר חכמ' המספר שלו השתמש בהשם קבוץ, אך בספרי החשבון שלאחרי כן הבריע השם חבור.

[2]) אולי מן ב. חָבַר, עי"ש.

וימת אלימלך). אני וזה הרננו כאחת זה עומד בחבורת צדיקים ואני בחבורת רשעים (שם, כאשר תמותי). בראשונה היו אומרים חבר שנעשה גביי דוחין אותו מחבורתו חזרו לומר כל זמן שהוא גביי דוחין אותו מחבורתו (ירוש' דמאי כ כג.). דניאל וסיעתו וחבורתו עלו (לא"י) באותה שעה (מד"ר שה"ש, קמתי אני). ויבא (המן) שמח הוא וכל בני חבורתו ופגעו במרדכי (שם אסת', אם על). -- ומ"ר: חמש חבורות ששבתו בטרקלין אחד (ערוכ' ו ו). שתי חבורות שנתערבו פסחיהן (פסח' ט י). בר"ה ישבו החבורות של זקנים (סופרים יט ח). כשירד הקב"ה לסיני ירדו עמו חבורות חבורות של מלאכים מיכאל וחבורתו גבריאל וחבורתו (מד"ר דבר' ג). אלו ששים חבורות של צדיקים שיושבות בגן עדן תחת עץ החיים ועוסקות בתורה (שם שה"ש, אתת היא). כשהיה (משה) יוצא לשוק היה רואה את העמים עשוים כתות כתות חבורות חבורות והיו מדברים איש בלשונו והיה יודע מה הם מדברים (פדר"א לט). — 'וחבורה של בעלי אומנית אחת: בהיות שהחבורה של האומנים כלבירר ראו נערים המתפרצים באדוניהם ומחזיקים עצמם בדעת כרופאים מומחים וכו' בכן הסכימו יחד האומנים והבקיאים וכו' לאשר ולקיים כל המבואר למטה (פנק' קרהקא ט, שנת ת). — 'ובסדרי הצבא, מספר קצוב מאנשי החיל: תחלקו כל מחנה הלוחמים לחמשה חבורות והשתי חבורות הראשונות יהיו אלף איש לכל חבורה וכן יהיו השתי חבורות הראשונות וה חבורה האמצעית תהיה של ת' אלפים אולם בחבורה הראשונה של אלף איש תשימו בראשה ארבעה חצוצרות (כלטי הנכור' מנ).

*חָבוּשׁ, את"ז, מ"ר חֲבוּשִׁים, — מי שחבשוהו בבית אסורים, Gefangener; prisonnier; prisoner: אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים (ברכ' ה:). אלא כחבושי מלכות ובן שמונה המונח בחלון (ב"ב כ.).

*חַבּוּשׁ[1], ש"ז, מ"ר חַבּוּשִׁים, — פרי עץ, בעין תפוח גדול, קצת חמוץ הטעם, ואוכלים אותו חי ומבשל, Quitte; coign; quince: וכן אתה אומר באפרסקין וחבושין ובשאר כל מיני פירות (שבת מה.).

חבט,

סמנו חָבַט, *חִבּוּט, ב.*חֶבֶט, *חַבְטָה, 'חֲבִיטָה.

חָבַט, פ"י, עת' יַחְבֹּט, — א) חָבַט את החטים וכדומה בגרן, הכה במקל, בשבט, בדי להוציא הבר מתוך השבלת, אי הקלפה, ausklopfen; battre; to thresh: וגדעון בנו חֹבֵט חטים בגת להניס מפני מדין (שופט' ו יא). ותלקט בשדה עד הערב ותַחְבֹּט את אשר לקטה ויהי באיפה שערים (רות ב יז). החובט משובח והדש ביצד יעשה תולה כפיפות בצוארי בהמה וכו' (תרומ' ט ג). בקנים ובקליחות חובטים אותו (את העומר) כדי שלא יתמעך (מנח' י ד). כל זמן שהבריות רגילין לחבוט (ירוש' תרומ' יא מז ד). — וחָבַט זיתים, במקל להשירם מהאילן: כי תַחְבֹּט זיתך לא תפאר אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה (דבר' כד כ). ומשחובטין אותו (את הזית) מעלין אותן לגת (מד"ר שמות לו). — ובמליצה: והיה ביום ההוא יַחְבֹּט יי' משבלת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישע' כז יב). — ב) *בכשמ' הִכָּה: ובעכו"ם חובטין אותו ואומרים לו עשה מה שישראל אומרים לך (גיט' ט ח). נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות ובוררין אותה בכברות (פרה ג יא). החובט על השלח חוץ למים (מכשי' ה ו). (אם) ניכר שהוא ישן חובטו במקלו (תמיד א ב). ועבדיהן חובטין את העם במקלות (פסח' נז.). '(המפקחים) חובטין אותן כל י"ב חדש ואומרין להן מכרו בזול (יומ' ט.). נשתייר שם (בבית האסורים) אחד מהן ולא ברח ביון שבא השלטון התחיל לחבטו במקל (מד"ר קהל', את הכל). למלך שהיה לו שני בנים כעס על הראשון ונטל את המקל וחבטו ופרפר ומת (שם איכה, פתיח'). למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו מה עשה התחיל חובט עליו במקל אמר לו אל תשמע לאביך (שם שה"ש, כרמי שלי). — ולמשל הפעמון: הרמון עשוי להיות הפעמון חובט ומקיש עליו להוציא קול (תוקוני, תלוה כח לד). — ג)

---

[1]) משק' תַּפּוּחַ. בארמ' חבושא: קרא וחבושא (כתוב' ס:), וכן בסורית. ולא נתבאר מקור מלה זו, ויש מקום של פקפוק גם במשמעתה האמתית. הערוך פרש: הן פרישין בלעז קוטניי, ובעה"ק קוויט"ן בל"א. וכן לעז רש"י קדויינץ (כך בב"י). והנה המעריך השיג על פרוש זה של הערוך, וכן דחה פרוש זה הר"ש (כלא' א), וכן גם עמנ' לו (Pfln. § 103) מפני שהם נאכלים חיים, מה שאין כן בהפרי Quitte. אבל, אם משום זה אין סבה לדחות פרושו של הערוך ורש"י, כי בארץ ישראל אוכלים הפרי הזה גם עתה חי גם הערבים וגם היהודים ילידי הארץ, ובאין לנו יסוד לפרוש אחר עלינו לקבל את פרושם של הערוך ורש"י, ועי' פריש.

*השליך בכח גדול ארצה, jeter; schleudern; to throw: בא וחבטן לפני המקום (כנה' פג:). כא אביו של תינוק מצאו שאוחז אחד (מהביצים) בפיו ושתים בידו חבטו בקרקע ומת (חול' לד.). כמין קול נשמע בעזרה שבא מלאך וחבטו על פניו (יבמ' יט:). מיד בא גבריאל וחבטן בקרקע וכו' כשבא גבריאל וְחבטן בקרקע הניח לה אחת מהן שלא דרך בת מלך לעמוד יחידה (מד"ר שמות א). באין אומות העולם וחובטין אותם ממקום למקום (שם ט). כשראה פינחס שעמד לכלותן חבטן בקרקע ועמד והתפלל וסילקן (תנחומא בלק ל). — חבט את הענפים וכדומה, כדי להשיר מהם העלים: חריות של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצידי המזבח (סוכה ד ו). אמר רב פפא כשחבטן (את ענפי הסכך) (גמ' שם מ:). — התקרה חובטת בקיר וכדומה, יורדת ונוגעת בה: היה מודד ובא וכלתה מדתו על שפת תקרה מותר לטלטל בכל הבית וכו' הואיל ותקרת הבית חובטת (ערוב' מב:). —ופָעוּל, חָבוּט, סיד חָבוּט, טרוף וממוחה כמו מים: נראין דברי ר' יהודה בזמן שביצה ודברי ר' נחמיה בזמן שחבוט (תוספתא שבת ח כ). נראין דברי ר' יהודה בחבוט ודברי ר' נחמיה בביצת הסיד (גמ' שם פ:). —ובמשמ' נוגע: או לבוד וכו' או חבוט (ערוב' ט.).

— נִפע', *נֶחְבַּט, — נפל בכח חזק והכה בגופו בהדבר שנפל עליו: שנתקל באבן ונחבט בקרקע (ירוש' ב"ק ג ג' ג). עוף שנחבט על פני המים כיון ששט בלא קומתו דיו (חול' נח:). ואם נתפש בכנפו אחד ונפל ממקום גבוה כיון שכנפו אחד לא נתפש פורח באויר ונשען עליו ואינו נחבט (ערוך, ערך דגק). — ובמשמ' הפיל עצמו בחזקה: לא הניח משה זוית בקרקע ההר שלא נחבט עליה ומבקש תפלה ורחמים על ישראל (מד"ר קהל', וטוב מעניהם). —ונחבט הזית, שחבטו אותו: הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית ונחבט (מד"ר שמות לו). —*והתבואה: שמעבירין עליו הבהמות (את המורג) והפגימות נכנסו בדייש והתבואה נחבטת (רש"י ע"ז נד:).

— פִּע', *חִבֵּט, —ורקו בכה: חיבטה (את האשה) על גבי שיראין (כתוב' לט). — וחבט א"ע, הפיל א"ע בחזקה: שהיה משה מחבט עצמו לפניהן ואומר להם אתם עוברים אני איני עובר (מד"ר דבר' ג). כשהיו רואין אותו (מלה"ש את הקב"ה) שהוא כועס על בניו מה הן עושין מחבטין כתריהן ומתירין את מתניהן ומכין על ראשם ונופלין על פניהם ואומרין התר התר יוצר בראשית (מס' היכלות יב).

— נתפ', *נִתְחַבֵּט, — הפיל עצמו ארצה, ובהשאלה התאמץ בהנועת כל גופו, השתדל והתאמץ בדבר: שהיה (יוסף) מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד (מאחיו) כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו (מד"ר בראש' צא). לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתחבט בה (שם דבר' ג). גדי שנתפשט במים ומתחבט לצאת משם ואינו יכול (ר"ת פסח' נג:). וכששרפו אותו (את ר"ח בן תרדיון) כרכוהו בס"ת ושרפוהו והיתה בתו צועקת ובוכה ומתחבטת לפניו אמר לה בתי אם עלי את בוכה אם עלי את מתחבטת מוטב שתאכלני אש שנופחה ולא אש שלא נופחה (שמחות ח). —ובמשמ' התחנן הרבה והשתדל בדבר: משה כמה נתחבט ונתחנן לפני המקום עד שראה את הדמות (מד"ר שמות גג). כמה נתחבט יהושע שינתן לו עורף ולא נתן לו (שם בראש' צח). וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט עליו זקן (שם ע). מה ראו אבות העולם להתחבט על הקבורה בארץ ישראל (מדה"ג, ויחי). — ובמשמ' נתלבט ואמץ את כחו בענין קשה: וכמה מהגדולים נתחבטו בזה שיש מי שאמר וכו' ויש מי שאמר וכו' (תשו' הרמב"ם פז). ולענין אם כתובה מן התורה אם לא נתחבטו החכמים יש מי שאמר שהוא מן התורה וכו' (ר"א מלוניל, א"ח, כתוב' א). וכבר נתחבטו בזה הדרוש כל גאוני עולם (מנח' קנא' לר"י מפיסא 45). וכמה פעמים נתחבטתי על זה אדות הנשים וכו' (עקידה, וירא כ). וכל אחד מהגאונים נתחבט עליו (הקד' ר"י גרוך לפי"מ על התלמוד). כי זה נתלה בדרוש עמוק נתחבטו בו הקדמונים (ראש' דעת לר"מ אלבילה א ג). ועל מה שנתחבטו הקדמונים והאחרונים בענין ב"ל ההיולי והצורה זכר הוא (ר"א בן שמעו) ע"ה במלות קצרות מעטי הכמות ורבי האיכות (שם ב ב). אבל כבר בזה נתחבטו רז"ל בבראשית רבה וכו' (נכר פיסון, ר"י אבן הב, כח).

א.*חֶבֶט, חֲבַט [1]), ש"ז, — כעין קשר או טבעת בקצות רצועות הנעל להדקם היטב: אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים קשרי העור והנימין וחבט [2]) של

---

[1]) כך במשנ' מנק' כ"י פרמה. — [2]) פרש רה"ג: כמין אזנים שיש לרצועות הסנדל ושמם שדי בטיית. ע"כ.

סנדל (מקוא' י ג). סנדל שנפסקו אזניו נפסקו חבטיו (ירוש' יבמ' יב יב ד). נפסקה אחת מאזניו אחת מחבטיו (שם).

ב.*חֶבֶט, ש"ז, — הפעולה שעושה החביטה בגוף, Schlag; coup; shock: בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו (ב"ק נ:). ואם היה עומק הבור ברחבו אין לו הבל אלא חבט* לפיכך אם נפל שם שור ומת וידוע שלא מן החבט מת כגון שהי' בו הרבה ספוגין ונפל על הספוגין (רמב"ם, נזקי ממון תי יז). — ובהשאלה: אלו פתרוני קדמונינו אשר נבונו בזו השמועה ואעפ"י כי מי שחבט בה כמה חבטין ולא עלה בידו כלום (תש' הגא', הרכ' תכה). שחובט בה במה חבטים על ידי קנין שאינן בעד מפי עד (הסטר' לר"י ברצלוני נו). (ומשנה זו) כבר חבטנו עליה כמה חבטים במקומה אבל אין באן מקומה (שם סנ). כמה מן המחברים שחבטו כמה חבטים וכו' (הוא, ספר העתים 155).

*חֹבֶט, חובט, ש"ז, — כמו א.*חֶבֶט: והן שיהיו חובטין של עץ (ירוש' יבמ' יב יב ד).

*חֲבָטָה, חֲבָטָה [1]), ש"נ,— כמו ב.*חֶבֶט: יש חבטת בפחות מעשרה (ב"ק נ:). צריך לתפוס הערבה לבדה להכיר שהיא חובה ובשעת החבטה יטלנה בפני עצמה (שו"ע או"ח תרסד ז).

*חֲבִיאָה ש"נ, — שה"פ מן חָבָא: מקום החביאה (המליץ לר"ש כר"ש, תכח).

*חָבִיב, ת"ז, לנק' חֲבִיבָה, מ"ר חֲבִיבִים, חֲבִיבוֹת,— רצוי ואהוב, lieblich; agréable; beloved: יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך (אבות ב י). חביב אדם שנברא בצלם (שם ג יד). יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך (שם ב יב). חביב עלי משפט וצדקה שאתה עושה יותר מן הקרבנות (ירוש' ברכ' ב ד:). יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו וכו' יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו (בבלי שם סא:). למלך שהיו לו שנים עשר בנים והיה שם אחד והיה חביב עליו יותר מכלם ונתן לו חלק בפני עצמו (מד"ר ברא' לח). משל לבן מלכים שהזהירו אביו שלא יתקל בכל דבר וילקה והוא חביב עליו כבבת עינו (שם שמות לו). מה לי לברכך ומה יש לי לומר לך וכו' שתהא עומד במקום חביב (הרי) במקום חביב אתה עומד (שם במד' ב). קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו הרי לכם תשמיש החביב מן הכל (שם יח). חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לציון (שם דבר' ה). אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבשם (שם שה"ש, אשכול הכופר). — ואמר הפיטן: השיבני חביבי, מה תוחיל לשובי, וחרמה סביבי, והעפר רביבי (סמא"ל, קינ' על המתים, יום סוב השר).—ולנק': שהתורה חביבה על ישראל והכל שמחין בה (תוספתא ברכ' ז כד). בעונתה חביבה היא (קריאת השמע) יותר מדברי תורה (ירוש' שבת א נ:). חביבה עלי בת קטנה שבא"י יותר מסנהדרין גדולה שבחו"ל (שם סנה' א יט:). אילה רחמה צר וחביבה על בועלה כל שעה ושעה בשעה ראשונה (ערוב' נד:). חביבה עליהן בהמתן של ישראל יותר מנשותיהן (ע"ז כב:). על ידי שהיתה (הגר) גיורת היתה חביבה (מד"ר ברא' נג). לפי שנתנה להם (המילה) בצער לפיכך היא חביבה ואין נשבעין אלא בה (שם נט). חביבה מילה שלא נתלה משה עליה אפי' שעה אחת (שם שמות ה). באדם שיש לו סגולה חביבה עליו ביותר והוא מונה וחוזר מונה עד כמה פעמים בדי שידע תשבונה וישמח בה על כל מנין ומנין (שם במד' ב). מצות נר חנוכה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה בדי להודיע הנס (רמב"ם, חנוכה ד). וכשהאדם משתדל להשיג צורתו ישיג הכונה המבוקש בו על כל שאר המינים השפלים והוא חביבתו אבל מעט הם המשיגים הכונה (מלמד התלמיד', תולדות).— ומ"ר: חביבין ישראל שנקראו בנים למקום (אבות ג יד). רבי יונתן אומר חביבין יסורין כשם שברית כרותה לארץ כך ברית כרותה ליסורין (מכי' יתרו, החדש י). חביבין הגרים (אצל הקב"ה) שבכל מקום הוא מזהיר עליהם וגר לא תונה (שם משפט', נזיק' יח). תדע לך שדברי סופרין חביבין יותר מדברי תורה (ירוש' ע"ז ב מא נ). א"ל (ר"י לר"ח) חביבין עליך יסורין א"ל לא הן ולא שברן (ברכ' ה:). אמר הקב"ה לישראל בני הואיל וכך הדינין חביבים לפני הוו זהירין בהם (מד"ר במד' ה).—ובמשמ' דוד, אחי האב[1]): אומר

ולא נתברר לי מה הכונה במלה שדי זו כי לא מצאתיה בערב' במשמ' זו. והרמב"ם בפרוש המשנה: לולאות.

[1]) כך הברת הספרדים.

[1]) בארמ': א"ר בא בר חנה לא הוה רבי חייא

אדם לאחי אביו חביבי (רה"נ, תשו' נאו' קדמ' עח).

*חֲבִיבוּת, ש"נ,—סגולת האדם החביב: בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקנו לברך לרואה אלא נבי נר חנוכה משום חביבות הנס (תוספ' סוכ' מו.). שעיקר חביבות התפלה בשעת הנץ וכו' שהיו קוראין אותו (את השמע) שלא כדין בשביל חביבות ומטהרין אותו קודם זמנו (שם יומ' לז:). חייבין אנו להורות כפי הראוי על כל אשר גמל בני האדם כלם שנבראו בצלם והוא החביבות שגמלנו בחסדו (מלמ' התלמיד', לו). וכאשר ישתדל האדם להשלים צורתו זהו חביבותו (לידה לדרך א לב).

*חֲבִיָּה, ש"נ,—כמו חבית: אלו שמנקין הביבים והבורות מוציאין את הטיט ומריקין אותו בחבית ושופכין אותו שם אותו חבית חביה[1] (רה"נ מקוא' ב י).

חֶבְיוֹן, ש"ז, מ"ר חֶבְיוֹנִים,—מקום ששם יחבה דבר: ונגה באור תהיה קרנים מידו לו ושם חֶבְיוֹן עזה (חבק' ג ד).— ואמר הפיטן: גבוה מכל גבוה ועליון מכל עליון ומכל חֶבְיוֹן (בהי"ת ליום ה). אאמיר מסתתר במעון חֶבְיוֹן, אערכה פלאותיו זו לזו בהגיון (יוצר שבה"נ, אאמיר). עיניו כיונים סונות בכל חֶבְיוֹנִים, לחייו בערוגת צומחות בשם רגיונים (יוצר ב פסח, גן נעול).— והמליץ אמר: היחידה בלי ערך ודמיון, השתולה בשחקים חביון, ובחררי הלבבות אפריון (אגר' לבון הזהב לר"י אלחריזי). אך האמן ואמור אמן כי יש מנהיג יושב חביון, ירע לבי צור משנבי מלך עשה לו אפריון (ר' משולם, סירה כנגות מו"נ).— ואמר המשורר: ובשוב האביב מחביון שמים, אל קול הזומר צלצל בכנפים (יל"ג, אם מככה). שפתותיך שושנים דבש וחלב בחביונן (הוא, מזמורי יהודה ג). — ובהשאלה במשמ' יארמון, היכל: זהב וכסף אל ירב מלכה סוסים ונשים בחביוניו (רסע"ג, אזהרות). — ובנוי להמקדש: קרבן חלבים להניף חזה ושוק למשרתי חביון, לשרוף נותר לבקר עור העולה לבהני צביון (תרי"ג מצות לרסע"נ).— ובמשמ' דבר חבוי ונסתר, סוד: והיא הודיעה את כל חֶבְיוֹן סתורות, והיא קצבה כל מדות ספורות (יוצר שקל', אז ראית).

*חֶבְיוֹנָה[1], ש"נ.— מין חבית קטנה: הפכין הגלילים והחביונות[2] שיעור קרקרותיהן כל שהן ואין להם דפנות (כלים ב ב).

*חֲבִיטָה, ש"נ, — שה"פ מן חבט: בנפילת החומה הנשגבה שישברו אבנים בנפילתה מפני שנחבטת חביטה רבה מפני גבהותה (רד"ק ישע' ל ינ). ופי' בנוקף זית כחביטת עץ זיתים כשאדם חובט ונוקף אותו ישארו מעט זיתים שלא יפלו בחביטתו אחת הנה ואחת הנה (שם כד ינ). חליצה רקיקה וחביטת המנעל בקרקע (אמר' טהור', העתים נ). הריחים קשים לבותל שמנידים את הקרקע בגלגול חביטתן (רע"ב ב"ב ב י).

*חָבִיל, ש"ז, מ"ר חֲבִילִים, סמי' חֲבִילֵי,—כמו אגודה, קבוץ דברים קשורים ואגורים יחד, Bündel, paquet; bundle: היו לו חבילי תלתן של טבל בותש ומחשב כמה זרע יש בהם (תרומ' י ו). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים (שבת יח ב). מסכת פרוסה וחבילי המטה והמשפלות (אהל' ת ד). הפריש חבילי תלתן של מעשר (תוספתא תרומ' ת ח). חבילי סאה והקורנים שהכניסן לעצים אין מסיק בהן (שם שבי' ה יד). מי שהיו לו חבילי תלתן של כלאי הכרם ידלקו (יבמ' פא.). הביאוהו (את ר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע"ז יח.).—ובהשאלה: מעיה של אשה עשויה קינין קינין פיקין פיקין חבילין חבילין (מד"ר ויקר' יד).

א.*חֲבִילָה, ש"נ, מ"ר חֲבִילוֹת, — א) כמו חָבִיל: וכמה היא חבילה ר' יהודה בן בתירא אומר חבילה של לבונה אין פחות מחמשה מינין (ירוש' ע"ז א לט ד). המוליך חבילה ממקום למקום מצאו חבירו ואמר לו תנה לי ואני אעלה לך (ב"מ עב:). שבאהה חבילה לירו (שם עח.). בכל יום ויום היה מביא חבילה של עצים (אדר"נ ו). מי שנכנס לחורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה (ירוש' ב"ק טו ד). שנים שבאו ממדינת הים ואשה עמהם וחבילה עמהם זה אומר זו אשתי וזה עבדי וזו חבילתי וכו' ואשה אומרת אלו שני עבדי

חביבי פתר לה אלא כגון הדין בר קורא (ירוש' ב"ק י ז:). אולון ואמרון לבר כוזיבא חביבך רבי אלעזר בעי לאשלמא מדינתא עם אדריאנוס (מד"ר איכה, כלע ה').

[1]) וגרסת דה"נ שם במשנה בפי חביה במקום בפי חבית שבנוסח'.

[1]) כמו חבית, מן חבה, משק' אביון. — [2]) אמר רה"נ: א"ד והאביונות חביות קטנות שנאמ' הנה בטנו כיין לא יפתח באובות. ע"ב. וכן גם הרמב"ם: וחביונות חביות קטנות.

וחבילה שלי (קדוש' סס:). פעמים שאדם בא מן השדה בערב וחבילתו על כתיפו ומעלה ומניחה על גבי סוכהו בדי ליבשה (סוכ' יב.). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וחבילתו מונחת לו על כתפו ומצא מוכה שחין אחד מוטל כפרשת דרכים א"ל רבי עשה עמי צדקה והכניסני לעיר אמר אם אני מניח חבילתי מהיכן אתפרנס אני וביתי וכו' והכניסו למוכה שחין לעיר ובא ונטל את חבילתו ונכנס עם דמדומי חמה (מד"ר קהל', לך אכול). מי שהיתה חבילתו על כתפו ורץ בה אפילו כל היום אינו חייב עד שיעמוד (הרמב"ם שבת יג ט). — ומ"ר: הטביל ג' איזובו' זה בפני עצמו וזה בפני עצמו וכו' והן שבאו מג' חבילות (ירוש' ברכ' ז יא). משל לנפה שהיה פתוח באמצע פלטים ופתח בנו זהבי פתוח בנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה אמר אנה יכנסו כל החבילות הללו (מד"ר בראש' פד). עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים והחזיר לו הקב"ה חבילות שלקוצים (שם נג). — ובהשאלה דבר שלם, שמחברים כל פרקיו: מטה מיטמאה חבילה ומיטהרת חבילה (כלים יח ט). — והרכה יחד. שאין עושין מצות חבילות חבילות (ברכ' מט.). אם עושה אדם תורתו חבילות חבילות מתמעט (ערוב' נד:). היקפתנו תשובות חבילות שאין בהן ממש (ב"מ פד:). אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות (מד"ר ויקר' כא). — ב) קשר מוסרי שבין אנשים: (בשמת אנטונינוס) אמר רבי נתפרדה חבילה (ע"ז י:).

ב. **חֲבִילָה**, ש"נ, — שה"פ מן א. חָבַל: והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עשוק שיצא כצכא וחבילת הרחים עושק וגם גונב נפש (ראב"ע דבר' כד ו).

***חָבִיץ**[1], ש"ז, מ"ר חֲבִיצִים, — מאכל עשוי מקמח ושמן וכדומה, חביץ קדרה, מבשל באור:

[1]) ככר העיר הרי"ף ואמר: חביץ קדירא קורין לו ישמעאלים כוביץ (ר"י אלפסי, ברכ' קמ), והוא חַ'בִּיץ, חַ'בִּיצָה a), והוא מאכל עשוי מתמרים וחלב ועמילה וכדומה. וכבר נחלקו המפרשים (הגאו' ורש"י ותוספות) אם הוא מבושל או אין, וכ"ז בנוגע להלכ' ברכות, ובספרות המאוחרת השתמשו במלה זו במשמ' הרשומה

a) خبيص b) خبيصة

חביץ קדרה וכן דייסא רב יהודה אמר (מברך) שה"נ כדברו (ברכ' לז:). תשע סאין אפתה (שרה להמלאכים) שלש לעוגות שלש לחביץ ושלש למיני מילוטמיה (מד"ר בראש' מח). גם יתיילדו (הטחורים) מהתמדת אכילת הלחם הקר הישן ומיני חביץ קדרה ופולין ועדשים וכרוב ובשר מליח (מ' אלדני, ש"א ד). — והשתמשו בשם זה לתבשיל מקמח גלוש בשמן ועשוי בצורות כדורים פחות או יותר גדולים: חביצין שאין בכל אחד כזית ככמותן וכן חביצין שעושין אותם מפרורי לחם אף שניכר תוארתן על כל אלה מברך לפניהן במ"מ (אמרי יושר לר"מ דיין ר). החביצין שעושין ממצה שנשחק אם אח"כ נטגנו בשמן ודבש ואין כזית בכל אחד יברך במ"מ (שם ג). חביצין שקורין קנידלך (שם, נחום גרמ"ם).

חֲבִיצָה[2], ש"נ: חביצה פרורין מפת מחוברין יחד ע"י דבש או מרק בלי בשול (האשכול, נט"י וסעודה).

חֲבִישָׁה, ש"נ, — שה"פ מן חבש, א) עצם שה"פ, ובפרט חבישת אדם בבית האסורים: שאיים שמעון לראובן לפני נער המלך וגרם לו חבישה (תשו' גאו' שע"ל ד ט). — ב) חבישת הפצעים וכדומה ע"י רופא, Verbinden; bandage; -ging: ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הל' (רש"י ישע' א ו). אמרו קצת חכמים מבעלי חבישות השברים ראוי שיכוסה המקום בצמר טבול בשמן (קאנון ד ה ג ז). — ועצם הדבר כמה שחובשים: ראוי שיהיה העצם (ר"ל החמר) אשר ממנו יעשו החבישות מקבץ עם קשרו (קאנון ד ה כ ז). באיכות הקשירות והחבישות הם אישטילש ראוי שיהיה בגד הקשירות נקי וכו' (שם). ולשום עליו החבישות הנקראות אשטילש ויושם החבישות על הקשירות (שם כ כ).

כפנים, ועי' חביצה.

[2]) עי' הערה למעלה, ותוספות (ברכ' לז:) פרשו: חביצא היינו פרורין הנדבקים יחד על ידי מרק או ע"י חלב כמו חביצא דתמרי שהן נדבקין. ע"כ. ועל סמך זה נקבע בדבור העברי בא"י, בהסכמת ועד הלשון, השמוש בשם זה לתבשיל עשוי מבצק בשומן וכדומה ומצומק בקדרה.

[1]) מן חָבָה, בערב' חַ'אבִיָה a) מן חַ'בִי b).

a) خابية b) خبى

*חָבִית[1], ש"נ, מ"ר חָבִיּוֹת, — א) כלי חרס גדול מתחלף הצורות ישמרו בו יין וכדומה, grosser ird. Krug ; jarre ; (earthy) jug : הרודה פת חמה ונתנה על פי ח ב י ת של יין של תרומה (תרומ' י ג). ח ב י ת של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח (שם יא ז). מצא ח ב י ת והיא מלאה פירות וכתוב עליה תרומה (מע"ש ד יא). האומר לחבירו ח ב י ת זו אני מוכרה לך (שם ג יג). שהיה כל אחד ואחד מגיע לביתו וממלא לו ח ב י ת של מים ומדליק לו את הנר (ירוש' כלא' ט לב:). ממלא הוא אדם ח ב י ת של מים ונותנה כנגד המדורה לא בשביל שתיחם אלא בשביל שתפיג צינתה (שם שבת ג ו:). ל ח ב י ת שהיא מלאה אגוזין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת (שם א ג). מגופת ח ב י ת וחרסיה (שם ח יא:). שנים במדבר ביד זה ח ב י ת מים וביד זה ח ב י ת דבש נסדק ח ב י ת מים תניי בי"ד הוא שיצפוך זה דבשו ויציל זה מימיו (שם ב"ק ו ז ג). טורד אדם ח ב י ת של יין יינה ושמריה ונותן לתוך המשמרת (שבת קלט:). ממלא נחתום ח ב י ת של מים אע"פ שאינו צריך אלא לקיתון אחד (ביצ' יז.). לעבד שאמר לו רבו שמור ח ב י ת ושמור את יינה (ב"ב טז.). הדבר דומה ל ח ב י ת של יין שהיתה מונחת במרתף של חומץ (סנה' קח.). בא וראה היוצר הזה אם יעשה ח ב י ת ויניח בה צרור כיון שיצאה מן הכבשן אם יתן אדם בה משקה מנטפת היא ממקום הצרור ומאבדת את המשקה שבתוכה מי גרם ל ח ב י ת לנטף ולאבד מה שבתוכה היוצר שהניח בו את הצרור (מד"ר שמות מו). נכנס להביא יין ראה את ה ח ב י ת שמליאה שמן (דא"ר ח). — וככנ': זה בא ב ח ב י ת ו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה בקורתו של זה (ב"ק ג ה). כיתף עמו חבית בחבית את קונסו ב ח ב י ת ו עד כדי שכרו (ירוש' ע"ז ה מד ג). — ומ"ר: היתה (האבן) בין ה ח ב י ו ת מגביהה ומטה על צדה והיא נופלת (שבת כא ב). כסוי כדי יין וכדי שמן וכיסוי ח ב י ו ת נייִרות (כלים כ ה). מהקדירות חדקות ועד ח ב י ו ת לודיות (שם ב). לא סוף דבר חרש אלא אפילו אזני ח ב י ו ת וכל דבר הנכנס לאור ויוצא (ירוש' שבת ח יא ג). יצאתה כת ראשונה וכו' אמר הללו בעלי ח ב י ו ת כת שלישית אמר הללו בעלי כדין (ביצ' טו:). מעשה בשפחה של רבן גמליאל שהיתה גפה ח ב י ו ת של יין וכו' (נדה ו:). נתפרסו עיגוליו נתפתחו ח ב י ו ת י ו הרי אלו לא יאכלו (ב"מ ז ז). — ב) כלי של עץ צרה משני קצותיה ונפוחה באמצע עשויה מלוחות צרים, חשוקים בלמודים של עץ או של ברזל, ושני שולים לה ופתוחה בנקב דק באמצע, Fass ; tonneau ; cask : אבל אם ח ב י ת של עץ גדולה אין להקפיד (רבב"ס פסח' קו.). יש מקומות שיש להם ח ב י ו ת של עץ ממלאים אותן יין וטוענין אותן בעגלות (תשו' גא' קדמ' לג). ושמו היין ב ח ב י ו ת עץ בלמודים בראשיהן (REJ 1899 Oct. 231). תיקון הגלגלים שקורין צירקל"ש וסידקי ה ח ב י ו ת האלו ודאי דבר האבד הוא (מרדכי מו"ק תת"ג). וכן הדין ב ח ב י ו ת פעמים נותנין עיסה בשולים לדבק הנסרים מותר היין לשתות בפסח (סמ"ג עת). שיש מחלקין בין חבית שלהן שהיו של חרס ל ח ב י ו ת שלנו שהן של עץ (שבלי הלקט, שבת קטז). דין ח ב י ת שיוציא היין דרך סדקין וגוי נותן חשוקים להדקו (התרומה, יין נסך קפח). אבל ח ב י ו ת שלנו שהן של נסרים מעץ מחוברין זה לזה יכול לתחוב חודו של סכין או מסמר בין הנסרים (שם קפד).

*חֲבִית, ש"ז, מ"ר חֲבִיתִים, עי' — חֲבִת.

חֲבִיתָה[1], ש"נ, — מאכל עשוי מביצים טרופות ואפויות במחבת, Omelette, נהוג בדבור העברי בא"י.

א. חבל[2], ממנו חֶבֶל, חֹבֵל, חִבֵּל, *חָבִיל, *חֲבִילָה, *חַבְלָה.

חֶבֶל[3], ש"ז, כנ' חַבְלוֹ, מ"ר חֲבָלִים, חַבְלֵי, — א) חוטים ופתילים מפתלים ועבהים יחד לאסור, לסחב וכדומה, Strick ; corde ; cord, rope : ותורדם בַּחֶבֶל בעד החלון (יהוש' ב יה). תמשך לויתן בחכה וּבְחֶבֶל תשקיע לשנו (איוב מ כה). ה ח ב ל שהוא קשור בקופה (מקוא' י ה). ה ח ב ל מאימתי הוא חבור למטה משיסרג בה שלשה בתים (כלים יט א). והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חֲבָלִים וסחבנו אתו עד הנחל (ש"ב יז

---

[1] (לחָבִית) מן חבה, ע"ש.

[1] (לחֲבִיתָה) מן חבת, משקל פְּעִילָה, כמו לְבִיבָה, שהוא משקל שמות רוב המאכלים גם בערבית, וכמו חֲבִת, חבית, שנגזר משרש זה במשמ' אפ' במחבת בעניני הקרבנות.

[2] בערב' חבל a).

[3] בערב' חַבָל b), וכן בארמ' וסורית.

a) حَبَل b) حَبْل

יג). נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל (מ"א כ לא). וישלחו את ירמיהו (אל תוך הבור) בחבלים (ירמ' לח ז). בחבלים חבשים וארזים במרכלתך (יחזק' כז כד). אחוז בחבלי בוץ וארגמן (אסת' א ו). אהל בל יצען בל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישע' לג כ). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך אבל מכנים חבלים לתוך ידו וימשוך (שבת ה ג). מקיפין שלשה חבלים זה למעלה מזה וכו' ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו שלשה טפחים שיעור חבלים ועוביין יתר על טפח (ערוב' א ט). אין מפשילין בתוכן (של ערי מקלט) חבלים ואין עושין בתוכן כלי זכוכית בשביל להרגל את הרגל לשם (ירוש' מכ' ב לא ד). היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ומתיר החבלים והשקין נופלים (שבת קנד:).—*וחבל מצרי, גם וקשה: כהן מביא חבל המצרי וקושר לה (להסוטה) למעלה מדדיה (סוט' ח:). — *ומליצה, תפש החבל בשני ראשים, ר"ל בקש שני דברים מתנגדים זה לזה: א"ל הקב"ה משה אין אתה יודע מה לעשות אתה רוצה לאחוז את החבל[1]) בשני ראשין (מד"ר דבר' ז). ולהיות בלדד אין ולאו ורפיא בידיה הבטיחו טובה כאליפז ולא כמוהו בפשיטות אלא כמחזיק החבל בשני ראשים (אוהב משפ' לאיוב לא).— ומשל: ומשל מפורסם הוא בעוד שהחבל בידך משוך פרתך (העקידה, קהל').—וחבלי הספינה: נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס (ישע' לג כג). — וחבלים של רשת ללכוד בהם אנשים וכדומה: טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח י). — ובמליצה: ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עני (שם לו ח). בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה (הוש' יא ד). הוי משכי העון בחבלי השוא [2]) וכעבות העגלה חטאה (ישע' ה יח). — ובהשאלה, *חבלי שנה וכדומה: ברוך המעביר חבלי שנה מעיני ותנומה מעפעפי (ברכ' ס:).—ובפרט חבל במדת ארך קצוב למדוד בו קרקע וכדומה: וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (ש"ב ח ב). ובניך ובנתיך בחרב יפלו ואדמתך בחבל תחלק (עמו' ז יז). אין מודדין (את התחום) אלא בחבל של חמשים אמה לא פחות ולא יותר (ערוב' ה ד). בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל פיחת כל שהוא ינכה (ב"ב ז ב). מדה בחבל אני מוכר לך הן חסר הן יתר (שם ג). הלבנה סובבת את הרקיע גבוהה מן הארץ תש"ל חבלים בחבל השמים כל חבל יש לו ק"ן חבלים בחבל הארץ (גריית' דר"ש הקטן ז). ימצאו אורך הצל בעלותו משטח הארץ עד הנקודה שהיא תכליתו כגון קס"ח חבל בחבל חצי קוטר הארץ (צוה"א לר"א בר חייא הגביא יח). וחצי קוטר הארץ לחשבונם שלשת אלפים מיל מאתים וחמשים מיל והלבנה מתרחקת מן הארץ בהיותה בשפל רומה לג' חבלים וחצי בחבל חצי קוטר הארץ (שם לה). — ב) עצם האדמה שנמדדה בחבל: מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב (יהוש' יז יד). מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (שם יט ט).— ובהרחבה, גליל מגלילי ארץ אחת: ונלכד את כל עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר כל חבל ארגב ממלכת עוג בבשן (דבר' ג ד). הוי ישבי חבל הים גוי כרתים (צפנ' ב ה). ויגרש מפניהם גוים ויפילם בחבל נחלה (תהל' עח נה). לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם (שם קה יא). — ובמליצה: כי חלק יי' עמו יעקב חבל נחלתו (דבר' לב ט). — ג) חבורה של אנשים: ויהי בבאך שם העיר ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים (ש"א י ה). ויבאו שם הגבעתה והנה חבל נבאים לקראתו (שם י). — *שפך חבל, ר"ל שפך בקלות, לא בזלוף, בזריקה: חבית של יין של תרומה שנטמאת בית שמאי אומרים תשפך חבל[1]) ובית הלל אומרים תעשה זילוף אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי אני אבריע בשדה תשפך חבל בבית תעשה זילוף וכו' בחדש תשפך חבל בישן תעשה זילוף (פסח' כ:). — *וחבל של כלי מענים: וכאשר חקרני החוקר על זה הביאני במקום אשר אסירי המלך מקבלים החבל ובהיותי עומד על שמועתי שלא להודות מה שהיו אומרים אסרו ידי בעבותים והתחילו למשוך אותי בחבל אז אמרתי הורידוני (חקיר' על ישמע' חנינא,

—[1]) בארמית: ומה אתה הופש חבלה בתרין ראשין את בעי עלמא ובעי דינא סב לך חדא מנייהו (מד"ר ברא' לט). —[2]) יש מגיהים השור.

—[1]) כך הגרסה בנוסח' כאן וזו הגרסה היתה לפני רש"י, ופרש לשון חבילה כלומר תשפך יחד ולא לזלוף. ע"ב. וכב"ק קטז. הגרסה תשפך הכל, והסכימו לזה קצת מפרשי הש"ס, אבל אין מליצה זו לפני הבונה.

הבחר ג).— *חבל עניים, שם צמח: כמו מטה הרועה ואטד ומין קורינולא הנקרא חבל העניים וכיוצא בהם (קלגון נ י ה ו).

*אֶשֶׁל, *נְאֲשֵׁל. — גדיל, גְּדִל. —זיר.— יתר. —מוסר.—מושכות. — מיתר. — *משיחה. — *סיב לחבלים.—עב֗ת.—פתיל, פְּתִל. — פשתן.

ב·חבל[1]), ממנו חָבֵ֗ל חָבֵ֗לָה, א.חָבַל.

חֲבֹל[2]), חֲבול, ס"ז, —מַשְׁכּון, חפץ יקר וכדומה שנותן הלוה להמלוה להיות לערבה בידי המלוה עד שיפרע הלוה נשיהו, Pfand ; gage ; pledge : עני ואביון הונה גזלות גזל חֲב֗ל לא ישיב (יחזק׳ יח יב). ושב מחטאתו ועשה משפט וצדקה חֲב֗ל ישיב (שם לג יד-יה).

א·חָבַל, ס"י, עת׳ תַּחְבֹּ֗ל, וגם תַּחֲבֹ֗ל, יַחְבְּלוּ, יַחְבְּ֗לוּ, חָבֹ֗ל, ח֗בֵל, חֲבָלֵהוּ, — לקח בעל החוב מהלוה וכדומה ערבון בעד חובו, pfänden ; prendre un gage ; take a pledge : אם חָב֗ל תַּחְבֹּ֗ל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כב כה). לא תטה משפט גר יתום ולא תַחֲב֗ל בגד אלמנה (דבר׳ כד יז). לא יַחֲב֗ל רחים ורכב כי נפש הוא ח֗בֵל (שם ו). הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך כי תַחְבֹּ֗ל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב ה-ו). חמור יתומים ינהגו יַחְבְּלוּ שור אלמנה (שם כד ג). ינזלו משד יתום ועל עני יַחְבֹּ֗לוּ (שם ט). חבל לא חָבָל וגזלה לא גזל (יחזק׳ יח יו). לקח בגדו כי ערב זר ובעד נכרים חֲבָלֵהוּ[3]) (משלי כ יו). החובל את הריחים עובר בלא תעשה (ב"מ ט יג). חובל כסות יום בלילה וכסות לילה ביום ובו׳ בר וסדין שדרכן לכסות בלילה חובלן ביום ומחזירן בלילה (ירוש׳ שם ט יב:). החובל זוג של ספרין (שם). — ופעול חָבוּל, חֲבֻלִים, חֲבוּלִים: ועל בגדים חֲבֻלִים יטו אצל כל מזבח ויין ענושים ישתו בית אלהיהם (עמו׳ ב ח).

---

[1]) לפי דעת ברט זה שרש מיוחד, בערב׳ ח׳בל a).

[2]) באשור׳ חבל, וכמו"כ בארמ׳ וסור׳ במשמ׳ רבית, נשך. בערב׳ חַ׳בְל b) הלואה.

[3]) פרש ריב"ג חבלהו זה שהוא שם בכנוי נסתר. אבל רוב החדשים הסכימו כי הוא צווי אף על פי שעה"פ פתוח.

a) خبل   b) خَبْل

ג·חבל[1]), ממנו ב.חָבַל, *חִבּוּל, *חֲבָלָה, חַבָּלָה, *חָבָל, *חַבָּל, *ח֗בְלָן, *חַבְלָן, *ח֗בְלָנִית, *מְחַבֵּל.

ב·חָבַל, ס"י, עת׳ אֶחְבֹּ֗ל, מקור חֲב֗ל,—א) השחית, קלקל, התנהג בדרך רע, verderben ; se conduire mal ; act wickedly : חֲב֗ל חָבַלְנוּ לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים ואת המשפטים אשר צוית את משה עבדך (נחמ׳ א ז). כי אל אל האמר נשאתי לא אֶחְבֹּ֗ל (איוב לד לא).— ב) *הכה, עשה חבורה וכדומה, schlagen ; frapper ; to hurt : שמנה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן (שבת יד א). החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים (ב"ק ח א). חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה החובל בהן חייב והם שחבלו באחרים פטורין (שם ד). אמר לו חבירו חבלת בי ועשית בי חבורה והוא אומר לא חבלתי ולא עשיתי בך חבורה (שבוע׳ ה ה). אמר לו חבלת בי שתים והלה אמר לא חבלתי בך אלא אחת (שם ז ג). זה אומר חבלת בי וזה אומר לא חבלתי הרי זה בשאר הטענות (ירוש׳ שם ז לו ד). זה היה סימרא ובו׳ שחבלתו יעל בראשו עם היתד שבאהל (מד"ל במד׳ י). — ופעול *חָבוּל: היו מעידין אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול (שבוע׳ ז ג).

— נפע׳, נֶחְבַּל: בז לדבר יֵחָבֶל[2]) לו (משלי יג יג). ואלו נשבעין ונוטלין השכיר והנגזל והנחבל ושכנגדו חשוד על השבועה (שבוע׳ ז א). כשהוא אומר ה׳ אחד נחבלים המתחבלים מפניו ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (תנחומא בלק כג). והיבא שאינו נחבל בפנים ודאי נראה דבר פשוט שיוכלו להבירו אפי׳ אחר כמה ימים וכו׳ דהיכא שנחבל כפרצוף אין מעידין עליו אלא בתוך ג׳ ימים (תוספ׳ יבמ׳ קכ.). ואסור לנחבל להיות אכזר (סמ"ג מ"ע ע). החובל בחבירו אע"פ שלא בקש החובל מן הנחבל צריך הנחבל שיבקש עליו רחמים (ספ׳ חסיד׳ תתרכ"ד).

— פע׳, חִבֵּל, — השחית וקלקל, verderben ; gâter,

---

[1]) יש מדמים בערב׳ ח׳בל a) במשמ׳ החליש. בארמ׳ משמש שרש זה כמו בעברית.

[2]) יש מפרשים נפעל זה מן א.חבל. כך ריב"ג, וכן רוב החדשים. אך יותר נראה הפרוש המקבל שהוא במשמ׳ השחתה ונזק.

a) خبل

corrupt ‚ to : למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך (קהל׳ ה ה). אחזו לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר (שה״ש ב יה). באים מארץ מרחק מקצה השמים יי׳ וכלי זעמו לחבל כל הארץ (ישע׳ יג ה). וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (שם לב ז). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל (שם נד יו). משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יא). ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניהן וחרבי בידי ויש לי רשות לחבל (ברכ׳ נא.). לא שנו (שצריך הנחבל להשבע) אלא במקום שיכול לחבל בעצמו אבל במקום שאינו יכול לחבל בעצמו נוטל שלא בשבועה (שבוע׳ מו:). ביון שבא משה לירד (מן ההר) באו המלאבים להרגו מה עשה אחז בכסאו של הקב״ה ופרש הקב״ה טליתו עליו שלא יחבלוהו (מד״ר שמות מג). בא וראה במה מופרשין דרכי הקב״ה מדרכי בשר ודם בשר ודם במתוק מרפא את המר אבל הקב״ה מרפא את המר במר הא ביצד נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל בדי לעשות לו נס (מכי׳ בשלח ד א). הצאן אפילו מחבלת את האילנות אין בעלים מעלין עליה (מד״ר שמות כד). — ובמשם׳ מוסרית: הבלתם מעשיכם ואמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל (שם לג).

— פע׳, חבל: והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שמן (ישע׳ י כז). — ובמוסריות: רוחי חבלה ימי נזעכו קברים לי (איוב יז א). וצפור שדרסו הנץ או כל דבר שדורס וכו׳ או שיש בהן מקום מחובל ואינו ידוע מי השהיתן (הלכ׳ פס״ק, שח״ט).

— הפע׳, *החבל: הוחבל אווינו ונפרע פארינו, זבול בית מקדשנו הרב בעוונינו (סליח׳ יוס א, אשמנו).

— נתפ׳, *נתחבל, — כמו נחבל: והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח הא ביצד נתן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל בדי לעשות נס (מכי׳ בשלח דא). — ואמר הפיטן: עמלה תשלם אם תשמע לעצה, עד לא תתחבל בכלה ונחרצה (יוצר שבה״ג, אז כארשת).

*חבל, ש״ז, — הכאה, ושבר שהחובל משלם להנחבל: בא ללמדך הבהוב שחבל אשה לבעל ודמי וולדות לבעל (מכי׳ משפט, נזיק׳ ח).

ג·חבל[1]), ממנו חבל, ג·חבל, *חבל, תחבולה.

חבל[2]), ש״ז, מ״ר חבלים, סמי׳ חבלי, — כאב, בפרט כאב של האשה היולדת, Wehen (der Gebärerin) : douleurs (de l'enfantement) ; labour-pains : בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר (ישע׳ סו ז). ונבהלו צירים וחבלים יאחזון כיולדה יחילון (שם יג ח). מה נחנתי בבא לך חבלים חיל בילדה (ירמ׳ כב כג). חבלי יולדה יבאו לו (הוש׳ יג יג). חבלי נקבה (בשנולדת נקבה) מרובין משל זכר (נדה לא.). כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע׳ כו יז). הכרענה (האילות) ילדיהן תפלחנה חבליהם תשלחנה (איוב לט ג). — ובהרחבה, בבלל צער ויסורים קשים: אפפוני חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני (תהל׳ יח ה). מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח יעסוק בתורה ובגמילות חסדים (סנה׳ לח:). שעל ידי היין נקנסה עליו מיתה וגרם להביא חבלי מות לעולם (מד״ר במד׳ י).

ג·חבל[3]), — קל לא נהוג.

— פע׳, חבל, — חבלה האשה את הולד, נתעברה בו, תחתהתפות : empfangen ; concevoir ; conceive : עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך (שה״ש ח ה). — ובהשאלה, חבל מזמות, תחבולות, עבד את מוחו עד שעלו בו מחשבות בפרט של תחבולות: הנה יחבל און והרה עמל וילד שקר (תהל׳ ז יה).

— התפ׳, *התחבל, — חבל תחבולות: וכראות אספסיינוס את תחבולות יוסף ויתחבל[4]) גם הוא ויעש במרמה (ביהמ״ד ילינק ג, מעש׳). ואם אי אפשר בלתם שלא יסבל העלול מבלי מרחץ ראוי שתסתיר החבורה וכו׳ או להתחבל בדבר אחר מן התחבולות האפשריות (קאנון ד ד א ה). כי בחכמה יהיה האדם מתחבל ומערים כדי שינצח בחכמתו למי שחולק עליו (פי׳ מבלי לזרח׳ הלוי ה יב). שהם (הרשעים שבעיר) יולידו ביניהם קטטות ומריבות ויתחבלו על אנשי העיר לעונשם ממון שילשינום למלך (שם יא יא). יהיה להם תמיד תוחלת ממושכה היותי נאות להם בדחיוה שאתחבל להמשיך ולדהותם (פענח רזא, לך לך).

[1]) בערב׳ חבל a).
[2]) בערב׳ חבל b).
[3]) בערב׳ חבל c), התעברה האשה.
[4]) אולי צריך לקרא ויתחבל, מן *תחבל.

a) حبل b) حبل c) حبل

אז נתן איבשיצר עינו במעותיו של הנער ו ה ת ח ב ל לאמר לו בדרך עצה טובה בני אל תוליך מעותיך עמך בדרך מסובבת בזו (התאבקות ר"י עמדין עם ר"י אבשיץ). בשידע ושמע המון השמועה כי באה מספר"ם על אדות קמיעותיו ו י ת ח ב ל וישם דבר בפי תלמידו נאמן ביתו בעת ההיא (שם). הנה האיש הזה רצה ל ה ת ח ב ל במורי (אלים, כתב משה מין). ולהשיב ל מ ת ח ב ל י ם כנגדנו בהקשים נצוחיים (הקד' מעין גנים ליש"ר מקנדיה).

***חֲבָל¹)**, מלת קריאה, במשמ' צער ויגון, leider ; malheur ; pity : ר"ש בן מנסיא אומר ח ב ל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלא [לא] נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים וכו' (סנה' נט:). אמר בן עזאי ח ב ל עליך בן עזאי שלא שימשת את רבי עקיבא (נדר' עד:). ח ב ל על בן עזאי שלא שימש את ר' ישמעאל (חול' עא.). שהיה רואה (משה) בסבלותם ובוכה ואומר ח ב ל לי עליכם מי יתן מותי עליכם שאין לך מלאכה קשה ממלאכת הטיט (מד"ר שמות א). אמרו רבותינו ח ב ל לספינה שהלכה לה ולא נתנה המכס בלומר הצדיק הזה (שמת) לא מל (שם דבר' ג). אמר לו ח ב ל עליך קיסר מה אם אתה מתיירא מבני אדם שכמותך אני לא אתיירא ממלך מלכי המלכים הקב"ה אלהי עולם (שם איכ', מעש' נמרים).

א-חֹבֵל, ש"ז, מ"ר חֹבְלִים, — א) מי שעוסק בחבלי הספינה, ובכלל מַלָּח, Schiffer ; matelot ; mariner : וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חֹבְלֵי הים (יחזק' כז כט). ישבי צידון וארוד היו שטים לך חכמיך צור היו בך המה חֹבְלָיִךְ (שם ח). הונך ועזבוניך מערבך מלחיך וחֹבְלָיִךְ מחזיקי בדקך וערבי מערבך וכו' לקול זעקת חֹבְלָיִךְ ירעשו מגרשות (שם כז-כח). — רַב הַחֹבְלִים, השר הממונה על הספינה, Schiffskapitän ; capitaine : ויקרב אליו רב החֹבֵל ויאמר לו מה לך נרדם (יונ' א ו). — ב) עי' חובל.

ב-חֹבֵל, ש"ז, מ"ר חֹבְלִים, — שם מליצי נבואי לאחד מן המקלות בנבואת זכריה : ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חֹבְלִים ¹) וארעה את הצאן (זכר' יא ז). ואגדע את מקלי השני את החֹבְלִים להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל (שם יד). — ואמר המליץ : גם כי הרגזתני ותשם בפי חטר גאוה, ובידי מקל ח ו ב ל י ם להפר את שבני ברית אהבה (ר' קלוני', אבן בחן יט).

חִבֵּל²), ש"ז, מ"ר חִבְּלִים, — בד עץ ארוך דק מחבר מְשכב לראש התרן והוא נושא את המפרש שיחברו אליו בחבלים, Rahe ; verge ; yard : אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו יתהלך במישרים אחריתו כנחש ישך וכצפעני יפרש עיניך יראו זרות ולבך ידבר תהפכות והיית כשכב בלב ים וכשכב בראש חִבֵּל ³) (משלי כג לא-לד). — ואמר המשורר : שאלו חושקים אם יש אדון מאין פשע עבד חבל, לא רחם על חושק נומו נומת שוכב על ראש חִבֵּל (רמב"ע, תרשיש ד). — ועי' תרן.

***חַבָּל**, ש"ז, — כמו מְחַבֵּל : אני נושא אני סבל, ולמעול אני עול, ולמחבל אני חַבָּל (עמנ', מחב' ט).

חֲבֹלָה, ש"נ, כנ' חֲבֹלָתוֹ, — כמו חֲבֹל : ואיש לא יונה חֲבֹלָתוֹ חוב ישיב גזלה לא יגזל (יחזק' יח ז).

***חֲבָלָה**, ש"נ, מ"ר חֲבָלוֹת, — שה"פ מן חָבַל, הכאה, ונגיפה : דיני ממונות בשלשה גזילות וחבלות בשלשה (סנה' א א). — ושכר החבלה : החובל בבת קטנה של אחרים ח ב ל ה למי (ב"ק פו.).

***חַבָּלָה**, ש"נ, — שה"פ מן חִבֵּל, השחית וקלקל, מלאכי חבלה, העומדים מוכנים לְחַבֵּל את האדם בבואו לקבר : א"ר שמואל בר נחמן מלאכי ח ב ל ה אין להן

---

¹) משקל אֲבָל. כן הקריאה המקובלה, וכך נקוד במה"ג בראש' : חֲבָל על תרין שמשין טובין וכו'. — בכתבות של מתים בתדמור מתחיל כל שורה בהמלה חבל, כמו על מצבות היהודים פ"נ : ח ב ל נורבל ברתימא וכו' (RA 4, VIII, 254).

¹) הקדמונים פרשו שם מליצי זה במשמ' השחתה, ורוב החדשים פרשו במשמ' חֶבֶל, ר"ל חבור ואחדות.

²) משקל כִּסֵּא, וסוברים שהוא נגזר מן חֶבֶל, ועי' הערה לקמן. — ³) פרשו רוב הקדמונים במשמ' תרן. וריב"ג פרש : והוא דבר עשוי מחבלים צף על פני המים בים בשמעגנין את הספינות ובו ידעו מקום העגון וקורין לו הספנין בלשון הערב סמיה (בלומר סימן) ועל מקום העגון נאמר וכשוכב בראש חבל. ע"כ. והחדשים קצתם פרשו כהקדמונ' במשמ' תרן וקצתם במשמ' חבלי הספינה בכלל. ובאין יסוד מספיק להכריע יש לקבל דעת רוב הקדמונ' שהיא גם יותר נאותה לפי הענין אלא שהסברה נותנת שהכונה לא להתרן הזקוף שאי אפשר לשכב בראשו אלא להתרן המשכב, הרבוץ לערבו של התרן הזקוף ושהוא נושא את המפרש, וזכינו בזה גם לשם מיוחד לחלק הזה של התרן הכללי. ועי' תרן.

קפיצין (ירוש' שבוע' ו לו.). איסתלגנית של מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים אימתי יבא ארם לידי אחד מדברים הללו וילכד (כרכ' נח.). א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה (שבת נה.). הראני חברין דומין למלאכי חבלה (קדוש' עב.). לפי שמעשה כשפים ע"י מלאכי חבלה נעשים (מד"ר שמות ט). כיון שאמר לו הקב"ה למשה ברקיע קום רד מהר מזה שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו (שם דבר' ג). ואין לי מנוחה כי שלשה מלאכי חבלה הם הולכים עמי אל כל המקומות אשר אני הולך ומענישין אותי (עמה"מ, תיקו' התשו' ג). — ובבלל השחתה: את כל מגפותי כמה מיני חבלות אש וברד ואבני אלגביש גפרית שלג קיטור (תזקוני, שמות ט יד). — ובמשמ' אִבּוּד: ולא יפסיד את הכלים וישליכם לחבלה מוטב לתתם לעניים ואל ישליכם לרמה ותולעה (רמב"ם אבל יד כד).

*חֲבָלָה, ש"נ, כנ' חֲבָלָתוֹ, — כמו חֵבֶל משמעה ב, נחלה: מלך שבורר לעצמו מנה ועמד אחד ואמר גנאי עליה בלום יש לו חיים ואלו חבלתו ונחלתו וסגולתו (מד"ר במד' כ).

*חַבְלָן, ש"ז, — מי שדרכו לְחַבֵּל, לוּבות ולפצע: מלמדין לאדם שלא יהא חובלן (שמחות סוף ט). — ולנק' חַבְלָנִית: סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית (מכות א י).

*חַבְלָן, ש"ז, — כמו חַבְלָן: שלא יהא (האיש) חבלן ולא יפסיד את הכלים (רמב"ם אבל יד כד).

*חבם[1]), ממנו *חָבַם.

*חָבַם, פ"י, עת' יַחְבֹּם, — לחץ למשל דפנות דבר חלול ועשה אותו מקשה אחד, zerdrücken; écraser, crush, ובהשאלה הכביד עליו המשא מאד: אמר אביי בשחבמוז[2]) לאלתר (כ"מ פו:).

— נפע', *נֶחְבַּם, — שחבמוהו: ונולגולת שנחבמה ברובה ובשר החופה את רוב הכדם בדובו (חול' מב:). וכן גולגולת שנחבם רוב גבהה ורוב היקפה טרפה אע"פ שהקדום שלם ולא חסר ממנה כלום נחבם רוב גבהה והרי רוב היקפה קיים או שנחבם רוב היקפה

[1]) לא נתברר מקורו.
[2]) גרסת הערוך, ובנוסח' הספרים בשהבמו.

והרי רוב גבהה קיים הרי זו ספק טרפה (רמב"ם שחיט' י ה). לא אסר עד שיחבם רוב גבהה ורוב היקפה (כסף משנה שם). ורוב גובהה היינו שנחבם שלא בעיגול החיקף אלא דרך גובהה שלה (כה"ט, טו"ע יו"ד לא). — ובהשאלה, ואמר הפיטן: הגרת לגיא המון פי בסת, ונקתה לארץ בטריה נֶחְבֶּמֶת, ונוזה ורחה בדם מתבוססת (עלר שכה"ג, אלהים).

*חבץ, ממנו *חָבַץ, *חָבִיץ, *חֲבִיצָה.

*חָבַץ[1]), — קל לא נהוג.

— פע', *חִבֵּץ, — עשה חביץ, עשה למשל חלב וכדומה. שיהיה עבה יחד: הסקפה והחסיטה של חולין ושמן של תרומה צף על גביהן ונגע טבול יום בשמן אל פסל אלא השמן ואם חיבץ ב"מ שהילך השמן פסל (עו"י כ ד). החולב והמחבץ והמגבין בגרוגרת (תוספתא שבת ט יג). מפרפרין גלוסקין לחולה בשבת ובלבד שלא יחבץ[2]) אבל מחבץ הוא מעשה וקדירה ואוכל (שם יב יד). חולב חייב משום מפרק מחבץ חייב משום בורר מגבן חייב משום בונה (גמ' שם לה.).

— הפע', *הֶחְבִּיץ, — כמו חִבֵּץ, למשל שומשמים ואגוזים בדבש: אעפ"י שנותנים שומשמין ואגוזים לדבש לא יחביצם בידו (הלכות או"ח שמ יא).

— פע', *חֻבַּץ, מְחֻבָּץ, מחובץ: והלך לו היהודי לעיר אחרת ולוי עשה י"ז גבינות וי"ב מחובצות וכו' בשהלך לוי לשקול הגבינה מצא שם שלשים גבינות וי"ח מחובצות כלם מסומנים בחותמו (בו"ת כלר עסק קי).

*חֲבַצֶּל, ש"ז, — כמו חבצלת: ואם קדה וקנמון וקנה עלי מחתות בבית משתה יקודים, ואם דיה לבונות ואהלים וריח אשכלות כופר תמודים, ואם שושן עמקים וחבצל שרונים והדם בין צוף שקדים (שירי ר"מ דרעי הקרלאי א קפא).

חֲבַצֶּלֶת[3]), ש"נ, מ"ר חֲבַצָּלוֹת — שם צמח נותן פרח, יגדל בעמקים ובפרט בשדון: אני

[1]) בערבי חבצ a).— [2]) בקצת נוסח' יחבוץ, בקל.
[3]) באשור' חַבַצִּלְתּ שם פרח, במורית חמצליתא. ולא נתברר שרש השם אם העקר הוא חבץ, בהוספ' לת, או, כמו שסוברים קצת החכמים, שהעקר הוא בצל, עם הוספ' ח לשמוש המשקל. ובמו"ב לא נתברר איזה צמח

a) خبص

חֲבַצֶּלֶת [1]) השרון שושנת העמקים (שה"ש ב א). ישֻׂשׂוּם מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כַּחֲבַצָּלֶת פרח תפרח ותגל (ישע' לה א-ב).—ואמר המליץ: מה יפית ח ב צ ל ת רכה וענוגה בהבקע עליך עפעפי שחר עת רויה בוסף מטל שמים (א' מפו, אה"ל ד).—וקראו הסופרים בשם זה להפרח הידוע לבן הגון, טוב הריח, Lilie ; lis ; lily : ח ב צ ל ת הלבנה הפרח ההוא ריחו נודף מאד (רמב' למוד', לינדא א ו). בין הפרחים ה ח ב צ ל ת היא תבנית הדרור כי לבנה היא ומום אין בה (נוטלכר ממאליס 189). — ואמר המשורר: יסכרו מעינות דמעה ובכי, אל גלגל העין חשוב התכלת, אל גרון נטוי לבנת ה ח ב צ ל ת, וצחוק שעשועים למקצעות הלחי (יל"ג מש' ד ט), ובן פשט המנהג בדבור העברי בא"י.

חבק[2]), ממנו חָבַק, חִבּוּק.

חָבַק, פ"י, חֹבֵק, חֹבֶקֶת, לַחֲבֹק, יַחֲבֹק,— חָבַק אותו, הקיף את שתי זרועותיו סביב צוארו ולחץ אותו אליו, על פי רוב לאות חבה ואהבה, umarmen ; embrace ; embrasser : למועד הזה כעת חיה אתי חֹבֶקֶת בן (מ"ב ד יז). עת לַחֲבוֹק ועת לרחק מחבק (קהל' ג ה). אמרתי לו וכו' עלי להקרישך לשמים ו ח ב ק ת י ו ונשקהיו על ראשו (ירוש' נזיר א נא ג). כאדם ש ח ו ב ק את חבירו וידו מגעת לכף ימינו של חבירו (חול' נא.). יצאה אחותה שזנתה לקראתה ח ב ק ו ונשקו זו לזו (מד"ר במד' ט). כזכר ה ח ו ב ק את הנקבה (רש"י יומ' נד.). — ובהשאלה במליצה, ואמר הפיטן: ולא כשירי בן ברוק בפי הלכבות נשוקים, ולא בשירי רבי אדונים ביד החן ח ב ו ק י ם, ולא כשירי רבי יהודה בן גיאת בלב חקוקים (ר"י חריזי, תחכמוני ג).— וחָבַק את ידיו, החזיק ידיו זו בזו כאדם בטל שאין לו מה לעשות: הכסיל חֹבֵק את ידיו ואכל את בשרו (קהל' ד ה).—ופָעוּל יחָבוּק: שאהבו השינה מעט והשכיבה עם ידיהם ח ב ו ק י ם מרוב עצלתם (פי' משלי לר' זרח' הלוי ו י).—ובמשמ' *דבוק ומחבר: שהיו (הגפנים) ח ב ו ק י ן לכותל (ירוש' כלא' ו ל:). מתיחת הגידין ש ח ו ב ק י ן הירך והשוק יחד סמוך לאותו קפץ (רש"י נדה נח.). —וכמשמ' *הקיף הזרועות סביב דבר: חבית שנסרקה לארכה וקדם העכו"ם ו ח ב ק ה כדי שלא יתפרדו החרסים (רמב"ם מאכ' אסור' יב ח).—ובהשאלה, במשמ' הכיל וכלל: השכל הראשון ה ח ו ב ק בחיקו כל השכלים הנפרדים והפשוטים (בעה"ם לר"א אוריגו ב ב). ובפרט כי במינים והמדרגות אשר רוממותו הבלתי בעל תבלית כולל ו ח ו ב ק ביתר השלמות הם שלמים ובן טובים (שם ד).

— פע', חִבֵּק, — כמו הקל בנחץ הפעולה: ויהי בשמע לבן את שמע יעקב בן אחתו וירץ לקראתו וַיְחַבֶּק לו וינשק לו (בראש' כט יג). ויגש אתם (יעקב את בני יוסף) אליו וישק להם וַיְחַבֵּק להם (שם מח י). ולמה תשגה בני בזרה ותְחַבֵּק חק נכריה (משלי ה כ). עת לחבוק ועת לרחק מֵחַבֵּק (קהל' ג ה). שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא גללין וכל מיני סירוחין והכל מ ח ב ק י ם אותו ומנשקין אותו (מד"ר ויקר' יד). וירץ עשו לקראתו וַיְחַבְּקֵהוּ ויפל על צוארו וישקהו (בראש' לג ד). שמאלו תחת לראשי וימינו תְּחַבְּקֵנִי (שה"ש ב ו). באתה אחותו מכית מדון ונפלה עלי והיתה מ ח ב ק ת ו ומנשקתו (מד"ר שמות ה). צוה עליו להרגו נפלה אמו עליו והיתה מ ח ב ק ת ומנשקתו (שם איכ', מעשה במרים). היה מוצא (ירמיה) אצבעות מקוטעין מושלכין בהרים והיה מלקטן ומגפפן ומ ח ב ק ן ומנשקן (שם, פתיח'). ויקם המלך בבהל

קראו העברים והאשורים בשם זה. המלונים הסורים אומרים כי חמצליתא הוא שם להצמח colchium, אבל לא נתברר לי אם זו עדות על פי מה שהיה נהוג בחיי הלשון או זו השערה בעולם, ועי' הערה לקמן; — [1]) אמרו במדרש: לא היא ח ב צ ל ת ולא היא ש ו ש נ ה אלא בל זמן שהיא קטנה הוא קורא אותה חבצלת הגדילה קורא אותה שושנה וכו' ולמה נקראת חבצלת שחבויה בצלה (מד"ר שה"ש, אני). ועדין אין אנו יודעים לאיזה פרח התכונו גם בהשם שושנה, כי יש גם בו מקום פקפוק, עי' בערך שושנה. אסף תרגם חבצלת באירים: ח ב צ ל ת היא איריום (אסף 57). וריב"ג אמר: חבצלת השרון נרקים ואמר רב יהודאי ז"ל חבצלת השרון היא נרקים ופרש רב האיי בנרקים דגנוניתא נרגים ואמר הוא חבצלת השרון. ע"כ. ובן רש"י נרקים חבצלת השרון בה"ג (רש"י ברכ' מג:). ורש"י כ"י קמברידש 237 לעז חבצלת=רוֹשָׂא, והוא כנראה ורד. ורוב החדשים החליטו על פי דעת מלוני הסורים כי הוא הצמח colchium. וי"א כי הוא מה שקוראים בערב' ח'באזי a), ואחרים פרשו שהוא הפרח הלבן שהוזכר בפנים. ואין להכריע בודאות, ולבן אין לקרא תגר על השמוש שנקבע בדבור העברי בא"י ושכבר השתמשו במשמ' זו גם קצת הסופרים.

[2]) עבר' וארמית. הלשון הערב' השתמשה למושג זה בשרשים אחרים. השרש חבק b) אינו משמש בלשון זו אלא במשמ' רחוקה מאד במו קבץ בעברית.

---

a) خبازي b) حبق

מכמאו וירץ אל אסתר ויחבקה וינשקה וישלך זרועו על צוארה (ס״ם אסת׳, ויהי כיוס). — ובמליצה, במשמ׳ התקרבות ודבקות עזה בדבר: ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה (משלי ד ז-ח). — וגם במשמ׳ נשען על דבר, משלך עליו: האמנים עלי תולע חבקו אשפתות (איכ׳ ד ס). מזרם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו צור (איוב כד ח),—וע״י *גפף. — ובמשמ׳ *הקיף הזרועות סביב דבר: חבית מזומנת ליפול אילך ואילך *וכשהוא מחבקה מחבר כל היין זה לזה (התרומה, יין נסך קפא). — ובמשמ׳ הקיף, למשל הים, הנהר: וימוב (חלק ארופה) ויחבק כל גלילות הארחיפלאגי ליון עד למעלה צפונו של ים וכו׳ (אר׳ עולם ג). ויעבור (הנהר) מעברות היבשה סביבות פלשתים ואדום וכו׳ ויחבק הגבול הזה כל ארץ ישראל אשר אחורי ים יפו (ס״ם ח).

— נפע׳, *נחבק, נחבקו,—חבקו וא״ז: מרוב זכותם הנתמד וטהרתם הגדולה הוסיפו קדושה על קדושה ואהבה על אהבה ונחבקו בדמיון חיבוק (כרית מנוחה ט).

— פע׳, *חבק, מחבק, מחובק, —שחבקוהו: ומה שיועיל תועלת גדולה (לקור הבטן) חבוק נער בשריו וכו׳ וראוי שלא יזיע הנער המחובק בי יקרר בזיעה (קאנון ג א כז). — ובהשאלה: שכל מי שיקיים מצות בוראו כו מחובק ונחשק הוא (ספ׳ גלחון יםן).

— התפ׳, *התחבק, נתחבקו, — חבקו וא״ז: וישקו איש את רעהו ויתחבקו ויבכו בכי גדול (מעש׳ ג׳ ביהמ״ד ילינק ה). בשושבות על המשבר הן מתאוות לראות בעליהן ובשיבואו לה צירים וחבלים יתחבק בעלה עמה ויקחה על זרועותיו (לרור המור, ויחי). נופלים איש על צוארי זולתו מתחבקים ובוכים (דכיר לרמח״ג, מכת׳ ג). — ובמליצה: גברים יחשבו מות חיותם ולמות חניתיהם מרוקים, והם מתחבקים על לוחמיהם בחושקים מהרו לחבוק חשוקים (ר״י חריזי, תחכמוני ז). ואני אחבר החושקים ואתה תפרידם, ואפריד היגונים ואתה תצמידם, והידידים כי יתחבקו, איש באחיו ידובקו, ובך זה מזה ירחקו (ס״ם לט). ומהדרו ומזיוו מתחבקים כל המאורות איש אל אחיו (כרית מנוח׳ ו). — ובמשמ׳ התעטף יפה יפה בבגד: שהרועה עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק[1]

[1]) בערב׳ במשמעה זו תחבב a).

a) تَحَبَّكَ

בבגדו היטב מפני קרח הלילה (רד״ק ירמ מג יב).

חבק, — עי׳ חבוק.

*חֶבֶק[1]), חבק, ס״ז, — א) מין חגורה לחמור: שירי מיזרן שבעה טפחים בדי לעשותו תבק לחמור (כליס יט ג). חמור ובליו אני מובד לך ה״ז מכר את האוכף ואת המרדעת ואת הקילקלי ואת התבק (ב״ב עח.). היות עליו (על הסוס) מתג ורסן ותנקי ותבק וגם הוא מזוין בכלי ברזל אולי יגיע עול סובלו אלף ליטרין (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח א ז). — ומין ענק בצוארי הנשים: הבנות יוצאות בחוטין שבאוניהן אבל לא בחבקין שבצוואריהן (שבת נז.). — ב) מקום חבוד הירך והשוק: (ראתה כתם) על שוקה ועל פרסותיה מבפנים וכו׳ עד מקום תבק[2]) ותבק עצמו בלפנים (נדה נח.).

*חָבָק[3]), ס״ז, — שם צמח טוב הריח ממין הנענע, Polei ; pouliot ; pennyroyal: ומן הרפואות המנוסות והנזכרות לזה שומן החמור וסחיטת שדש קנים לחים עם מעט דבש וחבק עם מלח עיסה (קאנון ד ז ג ה). ויריח ההדס והחבק שהם משמחים לב הדואג (מ׳ אלדבי, ש״א ה). חבק נהרי (קאנון ב, לוח הסמים).

א·חבר[4]), ממנו א.חבר, א.חבר חבר, חברה, *חבור, ב.*חבורה, *חברה, *חברות *חבדותה, חברת, חברת, מחברת.

א·חָבַר, פ״ע, — א) נתקרב ונתאחד אל דבר, וחברו, נתקרבו יחד לעשות יחד דבר, verbunden sein ; être lié ; be joined: כל אלה (המלכים שנזכרו קודם) חברו אל עמק השדים (ברא׳ יד ג). — ואמר בן סירא: נוגע בזפת תדבק בידו ותובד אל לץ

[1]) כך מנקד במשנ׳ שבפרוש הרמב״ם בלשון ערבית. ובערב׳ חִבְּבָה a), וגם חַקָאב b) חגורה של אשה מקשטה במיני קשוטים. — [2]) ופרש״י: ובמדומה לי שהוא קפץ הירך והשוק שקורין ייר״ט וכו׳ ותבק היא מתיחת הגידין שחובקין הירך והשוק יחד סמוך לאותו קפץ.

[3]) בערב׳ חַבַק c), ומשמש בהרכבה עם שמות אחרים לקצת מיני צמחים. חבק אלבקר, חבק הבקר, Kamille, camomille ; -ile, חבק אלפיל חבק הפיל, Majoran, marjolaine ; marjoram.

[4]) עבר׳ וארמ׳. בערב׳ אין השרש חבר משמש במשמעה זו שבעברית.

a) حُبْكَة   b) حِقَاب   c) حَبَق

ילבש ררכו (כ"ס גני' יג ת). בן חו ב ר אל איש ודון ומתגלל בעונתיו (שם יכ יד). — *וחֻבְּרוּ עַל פלוני, קצת במשמ' של איבה והתנגדות, נועדו יחד כנגדו: מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה בי"ט חבר ו עליו תלמידי שמאי הזקן אמרו לו מה טיבה של בהמה זו (ביצה כ.). א"ר כשהלכתי ללמוד תורה אצל ד"א בן שמוע חבר ו עלי תלמידיו כתרנגולים של בית בוקיא ולא הניחוני ללמוד אלא דבר אחר (יבמ' פד.). מעשה במונבז המלך שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת וחבר ו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו אבותיך גנזו והוסיפו על של אבותם ואתה מבזבזם (ב"ב יא.). שאכל (ר"מ) עלה של ירק בבית שאן והתיר רבי את בית שאן בולה על ידו חבר ו עליו (על ר' יהושע שרצה להתיר דבר) אחיו ובית אביו אמרו לו מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר (חול' ו:). ובשבא ליכנס (הזאב לחצר היהודים) חבר ו עליו במקלות (רש"י סנה' לט.). — ובמשמ' ינועדו והחליטו והסכימו דבר: כי צורות האותיות האלו ושמותם כבו חבר ו עליהם הראשונים מדורות קדמונים וכו' וסוף התשובה ככה חבר ו עליו העליונים והתחתונים (הקד' הור' הקורא). כי צורתן (של הטעמים) הוא ממה שחבר ו עליו האחרונים ואמרו זו היא צורת הקמצה וזו היא צורת הפתחה (שם 35). כי כבר חבר ו בעלי הלשון והדקדוקיין שלא יעשו על אות אחת שוא ומלך אלא אחהע בלבד (שם 63).—ודברים לא בע"ח, חָבַר אל דבר, היה דבוק אליו: חמש היריעת תהיין חֹבְרֹת אשה אל אחתה (שמות כו ג). שתי כתפת חֹבְרֹת יהיה לו (שם כח ז). חֹבְרֹת אשה אל אחותה כנפיהם (יחזק' א ט).—וככנ' יְחָבְרְךָ, יהיה לך חָבֵר: הַיְחָבְרְךָ[1] כסא הוות (תהל' צד כ).

— פע', חִבֵּר, חִבֵּר, יְחַבֵּר, — הדביק דברים יחד, הגיש שני דברים זה לזה ותוקם יחד, verbinden; lier ensemble, joindre; join together: וחמש יריעת חִבֵּר אחת אל אחת (שמות לו י). ויעש קרסי נחשת חמשים לְחַבֵּר את האהל להית אחד (שם יח). ועשית חמשים קרסי זהב וְחִבַּרְתָּ את היריעת אשה אל אחתה בקרסים והיה המשכן אחד (שם כו ו). וַיְחַבֵּר את חמש הירעת אחת אל אחת (שם לו י). וַיְחַבְּרֵהוּ (יהושפט את אחזיה) עמו לעשות אניות ללכת תרשיש (דהי"ב כ לו). השוקת שבסלע אין ממלין בה מפני שחקקה ואח"כ חיבר ה (ירוש' שבת ט יא ד). — ב) בפרט, יְחַבֵּר ספר, יצר ועשה ספר פעל רוחו ומחשבתו[1], verfassen, composer un ouvrage; to compose, to pen: כאשר אבאר מקצת מה שאמצא לו בספר סדר מקבלי התורה אשר אני עתיד לחבר ו בעזרת שדי (הקד' ר"נ גאון על התלמוד). וקיבץ (רבנו הקדוש) העקרים לאנשי אותו הזמן למשמרת לאות ותקנה תיקון יפה וחבר ה חיבור נמרץ כפי חכמתו ופלפולו וקראה משנה וכו' ואחר כך חבר ו תלמידיו ר' חייא ור' אושעיא התוספתא (שם). ובימיהם היה ראש בארץ ישראל ר' יוחנן שקבל מר' אושעיא ברבי והאריך ימים כי פ' שנה היה ראש ישיבה והוא חבר תלמוד ירושלמי לחמש סדרים (ספר הקבלה להר"אב"ד). אז בראותי זה ההפך והשנוי אשר יקרה באותיות אלה חברת י בהם בעזרת ה' הספר הזה (ר"מ ג'יקטלית, הקד' תות' הנוח לר"י חיוג). כי לא חברת י זה הספר להראות כי עמדתי על חכמות שנגלו לי סודות להתפאר (ראב"ע, יסוד מורא ב). וראוי שנביא אחר כן מעט מוער מדברי החכמים ומליהם ולחבר אליהם ממה שחיבר ו אנשי המוסר בחרוזים (תק' מדות הנפ' לרשב"ג כד). העיר השם הנכבד והנורא את רוחי לדבר על ענין דבוק האדם

---

[1]) נתחכמו המפרשים בדקדוק מלה זו. אמר ריב"ג וז"ל: הוא אצלי פעל עתיד כבד מבנין פועל ועקרו שיהיה היְחֻבָּרְךָ בהכתב ואו פועל בו כי עתיד פועל הוא יפועל ובסגול תחת הבית למשוך הדברים וכאשר היה זה התקבצו שני נחים אחד מהם ואו המשך חסרוהו והורו עליו בקמץ (הרקמה סוף כה), וכן רד"ק, וכן קצת החדשים. אולסה' (Olsh. § 250 b) היְחָבְרְךָ במקום היְחַבֶּרְךָ כמו תאכְלהו במקום תאכלהו לפי דעתו. וכן קניג במלונו (Kö Wb.), שנאבדה תנועת השורק מפני שכפעולת אות הגרונית הוקלה עה"פ מהדגש. אך כבר טען על פרוש זה בטכ' (Bö. § 409), כי הכנוי של יחברך קשה שיבוא על פעל, ולכן ההליטו לקל מבלי לבאר את זרות הנקוד. וכן גם גונ' קויץ, כי יְחָבְרךָ בא במקום יְחָבֶרְךָ, וכמו"כ אינו מבאר סבת זרות הנקוד. והנה, בכלל יש מקום לחשד כי הכתוב הוא משבש, אך לפי הנוסחה המסורה נראים דברי ראב"ע שראה במלה זו פעל נגזור מן השם חֲבֵר, אמר וז"ל: היחברך מלה זרה והטעם היהיה חבר לך. ע"כ. ואולי זו היתה גם דעת רש"י שפרש: היוכל להדמות לך. וכבר נתבאר בערך זכר, תזכר, שבפעלים הנגזרים משמות היו מניחים עד כמה שאפשר את השם בצורתו למען יובן יותר כי זה פעל נגזור מהשם—[1]) בערבי' אלפ a).

---

a) الفّ

באשתו ולבאר משפטי חבוריהן ופרידותן וכו' וחברתי מהם ספר וקראתי שמו ספר בעלי הנפש (ראב"ד, הקד' בעלי הנפש). שאלת ממני יחייך השם ויעורך על דינך ועולמך שאחבר לך חבור שתלמד ממנו ידיעת מלאכת העבור (חשבון העבור להרמב"ם). רבינו הקדוש חיבר המשנה ומימות משה רבינו ועד רבינו הקדוש לא חיברו חבור שמלמדין אותו ברבים בתורה שבעל פה (הנ"ל, הקד' יד החזקה). רב חיבר ספרא ומפרי לבאר ולהודיע עיקרי המשנה ור' חייא חיבר התוספתא לבאר עניני המשנה ובן ר' הושעיא ובר קפרא חיברו ברייתות וכו' ורב אשי הוא שחיבר הגמרא הבבלית בארץ שנער אחר שחיבר ר' יוחנן הגמרא ירושלמית וכו' וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים בענין האסור והמותר (שם). וחבר מחברות מוסר בכל ענין (הקד' אלחריזי כס' מו"נ).

— פע', חֻבַּר, — שחִבְּרוּ אותו: על שני קצוותו חֻבָּר (שמות לט ד). כי מי אשר יְחֻבַּר[1]) על כל החיים יש בטחון (קהל' ט ד). ירושלם הבנויה בעיר שֶׁחֻבְּרָה לה יחדו (תהל' קכב ג). — ואמר בן סירא: מין כל בשר אצלו ואל מינו יחובר ארם, מה יחובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (כ"ס גני' יג יו-יז). — ואמר הפיטן: שתות חֻבָּרוּ, מלואם הגברו, עבורתו יגברו, ופיו לא יעבורו (יוצר א' שבוע', אדון). — וכינוני *מְחֻבָּר, מחובר: העוקר שתלים מתוך שלו וכו' לקח במחובר לקרקע פטור (מעשר' ה א). העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה ובתלוש מן הקרקע עד שלא נגמרה מלאכתו (כ"מ ז ג). אם השור שאינו אוכל במחובר הרי הוא אוכל בתלוש אדם שהוא אוכל במחובר אינו דין שיאכל בתלוש (ירוש' מעשר' ב ג). מהו בין בך ובין בך בין בתלוש בין במחובר (שם שבת א ד.). דבר התלוש מן הקרקע אפילו מקצתו אבוד מותר והמחובר לקרקע אפילו בולו אבוד אסור (מו"ק יב:). הזרעים והירקות המחוברים לקרקע (אהל' ח ה). — "ובפרט ספר: וחובר הירושלמי בקרוב ממאתים שנה אחר החרבן (ספ' הקבלה להראב"ד). וחכמים אחרים אחריהם חיברו מדרשות והכל חובר קודם הגמרא הבבלית (הקד' הרמב"ם ליד החזקה). לפי שאותה הלשון היתה ברורה לכל אנשי שנער בעת שחוברה הגמרא (שם). — "ומחובר,

בנוי למליצה חרוזה: וכח מליצותם (של משורר' ספרד) במחובר וגם במפורד (ר"י חריזי, תחכמוני ג)

— הפע', הֶחְבִּיר, — הֶחְבִּיר עליו במלים, רבר אליו הרבה מלים: לו יש נפשכם תחת נפשי אַחְבִּירָה[1]) עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (איוב יו ד). — וכמו חִבֵּר במשמ' כללית: והוא אשר יצפצף ויקריש והוא אשר יבונן גוף הילד, ויחביר תמונות לגלמים והוא אשר יקרום הגלד (רשב"ג, מלכותך). בליעל ויריח מדנים, ועז מצח ויפריד עצומים, לשון צדק ויחביר העמיתים ויקביע שלומים ביקומים (ר"י הלוי, על השקל). ולהרוית בגעיה ולהתְביר מלה לאחותה (הול' הקולה 90). החבירני עם חברים גוה נחמד (ר"י חריזי, איתיאל ג). — ובמשמ' חִבֵּר דברי שיר, ספר: ספר דקדוקי הטעמים החביר ר' אהרן בן אשר (דה"ע). ואשר ידעה נפשי אחבירה, אמלל גבורות ואדברה (שהי"ת ליום א). ידועים לאביר, אשר חכמות החביר, ולנו בר משביר, לאל לא במחירים (תשו' יהודי אבן ששת על מנחם). ולו אחרי אשר החבירך בזאת בשירך החרשת ולא אוית להחביר ספר תשובות במחברת פשר ולא נודע שגגתך וכו' (תשו' תלמידי מנח' על דונש, ערך חנך). — ואמר המשורר: אני אשמח בשמחתו ואחביד אמרי בו לעיני כל קהלכם (ר"י הלוי, ידידי אל). כך הגביר יצחק לשוני תעגה צחות ושיר תחביר ולא מפסקת (הנ"ל, ארץ כילדה). רנה ותהלה אחביר לו סלה ערב ובקר, נורא תהלות עושת גדולות עד אין חקר (בקשות תימנ', אל חי).

— התפ', הִתְחַבֵּר, — כמו קל, התחבר אל פלוני, עם פלוני: ואחרי כן אֶתְחַבַּר[2]) יהושפט מלך יהודה עם אחזיה מלך ישראל (דהי"ב כ לה). כְּהִתְחַבֶּרְךָ עם אחזיהו פרץ יי' את מעשיך (שם לז). — ואמר בן סירא: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר מה יתחבר פרור אל סיר אשר הוא נוקש בו והוא נשבר (כ"ס גני' יג ב). משל לשני כלבים שהיו מריבין זה עם זה בא זאב על אחד מהן אמר השני אם איני עוזרו היום הורג את זה ולמחר יבא עלי לפיכך נתחברו מואב עם מדין (תד"ר במד' כ). כל המחיה עצמו בדברי תורה אין התורה מתחברת עמו (כלה רבתי ד), ומצוי השמוש בספרות. — ובמשמ'

— [1]) ברוב הספרים כתיב יבחר וקרי יחבר. בס"א גם הכתיב יחבר. — [1]) יותר נראה שהוא במקום אכבירה, ח תחת כ. — [2]) במקום התחבר, א במקום ה.

הזרוגות זו"נ: אל תשפיל נפשך להביט אל בעלי חיים בהתחברם כי חרפה היא לך כי יתלבש דמיונך בהרהור המפעל ההוא (ר"ש אלעמי, הקד' אגר' המוסר). — נִפע', *נֶחְבַּר, — כמו חֻבַּר: בשם שהכהנים הללו נחברים על הגורן ליטול את חלקם כך עשו שמעון ולוי בשכם (מד"ר ברא' פ). כל שהוא נפרר ונחבר ומתהפך לכל צד (הול' הקורא 12). — ובחשבון: כי מנהג החושבים שהם בעלי סור החשבון לכתוב באגרות הפרטים כראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים (ראב"ע שמות ל יג).

אגד. — אִחֵד. — *אִחָה, מהאחה. — אסף.

דבק, הדביק. — *הֻדַּק, וההפך *דפט —*זוג.

— יִחֵד. — *נשק, הִשִּׁיק.

*ערה, מעורה במקצת.

פוץ, הפיץ. - פִּזֵּר. - פרד, הפריד, ההפך מן חִבֵּר.

צבר, צבור. — צֵרֵף.

קִבֵּץ. — קהל. — קרב, הקריב. — קשר.

רכב, הרכיב על, הרכיב יחד. — רכז, *רִכֵּז.

שִׁתֵּף. — תָּפַר יחד בחוטים וכרומה.

ב. **חבר**[1], ממנו ב.חָבַר, ב.חֶבֶר, *חַבָּר.

ב. **חָבַר**, פ"י, בינ' חֹבֵר, — עשה חֲבָרִים: קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וְחֹבֵר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר' יח י-יא). כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חוֹבֵר חברים מחכם (תהל' נח ה-ו).

א. **חֶבֶר**, ש"ז, — א) כמו ב.חבורה, אנשים מחֻברים יחד: וכחכי איש גדודים חֶבֶר כהנים דרך ירצחו שכמה (הוש' ו ט). טוב לשבת על פנת גג מאשת מדונים ובית חֶבֶר[2] (משלי כא ט). — ב) *חֶבֶר עיר, צבור מסדר: ראב"ע אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר[3]) וחכ"א בחבר עיר ושלא בחבר עיר רבי יהודה אומר משמו כל מקום שיש שם חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין (ברכ' ד ז). ונותנין אותן (את מעות שביעית) לחבר עיר בטובה (תוספתא שבי' ז ט). בשהוא שומען (את התקיעות) שומען על הסדר ועל סדר ברכות במה דברים אמורים בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר שומען על סדר ברכות (ר"ה לד:). ויחיד שהלך לעיר אחרת ופסקו עליו צדקה תנתן לעניי אותה העיר וכו' כשאין שם חבר עיר אבל יש שם חבר עיר תינתן לחבר עיר (מגי' כז.). לא ילך אדם לבית האבל ובירו לגין וכו' ואם יש שם חבר עיר מותר (חול' לד.). עולין בחבר עיר על האיש ואין עולין בחבר עיר על האשה (מס' שמח' יא).

ב. **חֶבֶר**, ש"ז, מ"ר חֲבָרִים, — לחש שמלחשים החוברים על נחש וכיוצא בזה לבלתי יזיק, Bannspruch charme ; charm: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחבר חֶבֶר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר' יח י-יא). חמת למו כדמות חמת נחש כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חֲבָרִים מחכם (תהל' נח ה-ו). ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן כתמם באו עליך ברב כשפיך בעצמת חֲבָרַיִךְ מאד (ישע' מז ט). עמדי נא בַחֲבָרַיִךְ וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (שם יב). — ואמר המשורר: אם יחליק לך עולם לשון חשב אותו חובר חֶבֶר, כי טוב דרכו לתאים תוגות בלבבות ולהפריד חבר (רמב"ע תרשיש ח).

חָבֵר, ש"ז, מ"ר חֲבֵרִים, — א) מי שהוא מִתְחַבֵּר לזולתו, שהוא אתו בידידות, בקרוב דעת, שהוא ידידו, דומה לו, Gefährte, Genosse; compagnon; fellow: גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חָבֵר הוא לאיש משחית (משלי כח כד). חָבֵר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך (תהל' קיט סג). טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם כי אם יפלו האחד יקים את חֲבֵרוֹ ואילו האחד שיפל ואין שני להקימו (קהל' ד ט-י). ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חֲבֵרִים (שופט' כ יא). היושבת בגנים חֲבֵרִים מקשיבים לקולך (שה"ש ח יג). שריך סוררים

---

[1]) לא נתברר מקור שרש זה. יש סוברים שמקורו באשור' וממנה בא להלשון העברית.

[2]) פרשו רוב המפרשים במשמ' חברה, ד"ל הבית שישבים שם בחבורה האיש ואשתו. — [3]) כבר הביא הערוך שני פרושים: פי' גאון ז"ל גדול העיר אשר יועדו עליו כל הזקנים וכו' פי' אחר צבור מקום שמתחברין בני העיר להתפלל. ע"כ. וכפרוש הראשון פרש גם רמב"ם ז"ל: ופי' חבר עיר חכם המדינה והוא כנוי בעד תפלת הקהל שלא יתקבצו אלא לפני החכם שבהם. ע"כ. וכן רש"י במגי': חבר עיר שמתעסק בצרכי צבור. ע"כ. אבל כאן פרש"י חבורת העיר וכמו"כ בגמ' ר"ה לד. וכבר נשא ונתן בזה א' גיגר (Urschr. 122) והכריע את הכף להקריאה חֶבֶר ולפרוש צבור, כמו פרוש השני של הערוך, וכן גרץ, וכך Schürer.

וְהַבְרֵי גנבים (ישע' א כג). הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חֲבֵרֶיךָ (שה"ש א ז). אהבת צדק ותשנא רשע על בן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מֵחֲבֵרֶךָ (תהל' מה ח). הן כל חֲבֵרָיו יבשו (ישע' מד יא).—*וְחָבֵר שֻׁלחן, מי שסועד על שלחן זולתו: יש אוהב נהפך לשנא ואת ריב חרפתך יחשוף, יש אוהב חבר שלחן ולא ימצא ביום רעה (כ"ס גני' ו. ע"י). — ופשט מאד השמוש בלשון במשמ' הזולת של אדם: שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך (סנה' ד ה). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה א' (אבות ו ג). לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים זוז ושקול תחתיי מן האוצר (תוספתא דמאי ח ז). שכל הקודם את חבירו חבירו מתחייב בו (ירוש' שם ה כד ג). שאסור לאדם לומר לחבירו הא לך את המעות וצא וקח לך בהם בשר לפסח (שם פסח' ז לז.). שהיה אחד מהן מקדש אשה וחבירו חוטפה מן השוק (שם יבמ' יה יד ד). המפקיר אצל חבירו בשטר ואמר לו החזרתיו לך נאמן (כ"ב ע:). ג' חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שייסורין מושלין בגופו (ביצה לב:). באדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו (פסח' כג:). לאחד שזימן את חבירו לסעודה והכיר בו שהיה מבקש להרגו (מד"ר ברא' עה). והיו המצריים הרשעים מביאין קטנים ומכניסים אותן בבתיהם של ישראל ועוקצים אותם ובוכים והיה התינוק שומע קולו של חבירו שהיה בוכה והיה בוכה עמו (שם שמות כג). אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית מחזיר לו (ברכ' לג:). אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו (שם לט.). ביום טובתו של חברך שמח עמו (מד"ר קהל', ביום טוב). אמר לזה שבידו המנה תן המנה לחבירך וכו' (אדר"נ לג). מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים וחלה אחד מהם בדרך והביאוהו בפונדק ובחזורתם אמרו לפונדקית איה חבירנו אמרה להם מת (יבמ' טז ז). ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חבירינו על אחת כמה וכמה (מו"ק יז.). מפני מה אי אתם יודעין לפיים ככן אידי חבירנו (יבמ' לו:). לא יאמר הריני מזכה וחביריי מחייבין אבל מה אעשה שחביריי רבו עלי (סנה' נא.). מימיהן של בעלי בתים לא נמנעו להיות מתארחין אצל בעלי בתים חביריהם (ירוש' דמאי ב כב ד). — ובבע"ח ראה שני צפרים מתנצין זה עם זה והרג אחד מהם את חבירו הלך והביא עשב והניחו על פיו והחייהו (מד"ר כמד' יח).—ובדברים לא בע"ח: כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום מזה על זה (תרומ' ב ו). ואין מין (של זרעים) פוגע בחבירו לחובשו (ירוש' שבת ט יא ד). אם הקדים מעשה לחבירו לא עשה כלום (שם יומ' ה מג:). טרדני הגל לחבירו וחברו לחבירו עד שהגיעוני ליבשה (מד"ר קהל', שלח לחמך). — וְחָבֵר לפלוני, מסכים עמו בדעה: וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי (ערוב' ב ו). וכשבאתי והרציתי הדברים לפני רבן גמליאל שמח לדברי ואמר מצאנו חבר לרבי יהודה בן בבא (יבמ' יו ז). — וְחָבֵר בפרט במשמ' מי שלומד יחד עם איש אחר אצל רב אחד או בבית ספר אחד וכדומה, Kamerad, camarade; school-fellow: הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכולן (תענ' ז.). שני חברים שהיו עסוקים בדבר הלכה ונכבשין זה לזה כהלכה (מד"ר שה"ש, ברח דודי). — תלמיד חָבֵר, מי שהוא גם תלמיד וגם חָבֵר: בן עזאי תלמיד חבר דר"ע היה (כ"ב קנח:). — ב) *ביחוד חָבֵר, לפנים, בזמן בית שני, מי שהיה נזהר בעניני טהרה דתית ומדקדק בהלכות תרומות ומעשרות ושביעית וכדומה: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש (דמאי ב ג). עם הארץ שאמר לחבר קח לי אגודת ירק (שם ו יב). אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה (שבי' ה ט). המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר שלא יתן תרומה ומעשרות לעם הארץ וכו' (תוספתא דמאי ב ב). חבר שהיה מיסב במשתה וסעודת עם הארץ (שם ג ז). אינו דומה חבר שקילקל לבן חבר שקילקל (שם ב יד). חבר ועם הארץ שירשו את אביהן (שם ו ח). משלם קרן וחומש לכהן חבר וחבר אינו נותן אותן דמים (שם תרומ' ז ז). אפילו חבר ששלח לחבר צריך לעשר (ירוש' דמאי ב כב ד). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ (שם). רופא חבר שהיה מאכיל לחולה עם הארץ נותן לתוך ידו (שם ג כג:). כל הימים שאדם חבר לא אכפת לו בצבור ואינו נענש עליו (מד"ר שמות כז). לכהן חבר שמסר לכהן עם הארץ ככר של תרומה (שם ויקר' יח). —ומ"כ: העומד על הגורן ובידו תרומה ואין מכיר אדם

שם הרי זה משאיל לחבירים ולעם הארץ (תוספתא דמאי ה ד). תנו רבנן חברים אין שאילת שלום ביניהן עמי הארץ ששואלין מחוירין להם בשפה רפה ובכובד ראש (תענ' יד.). — "ובנוי כללי לחכם, מלמד: וזכרתי מה ששמעתיו כבר מטענות החבר אשר היה אצל מלך כוזר הנכנס בדת היהודים (כוזרי א א). ואחר כן קרא (מלך הכוזר) חכם מחכמי היהודים ושאל אותו על אמונתו אמר לו החבר אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב וגו' (שם י-יא). וכאשר למד המלך התורה וספרי הנביאים לקח החבר ההוא לרב והיה שואל אותו שאלות עבריות (שם ב א).—"ושם תאר כבוד אצל היהודים בגרמניה למי שלמד הרבה תורה: ולאיש אשר אלה לו אמרתי מה שפרה נחלתו וראוי לכבדו ולענדו עטרת לראשו ביתר שאת ויאות לרוממהו בקהל עם לקרותו בשם הכח' החבר נתן בן כפ' דודו וכו' כי יש תקנה במעהיין שלא לסמוך (בחורים) בסמיכת חבר (סמיכ' חבר, מרדכי כגעט, שנת תפ"ג, JEnc. Haber).—"חבר עיר, החשוב והנכבד בעדה'): שאלת צבור שהסכימו שבל מי שיקדש אשה שלא מדעת חבר עירם וזקני הקהל שלא יהיו קדושיו קדושים (תשב"ץ ב ה) — ג) "אחד מהעדה: חבר[2]) רשאי ליתן למי שישר בעיניו אבל לא מורינו כ"א בהסכמת ב' פרנסים מהנמונים להנמונים (פנק' ק"ק במברג, העתק אגר' הרבנ', ש' תל"ת). — ופשט השמוש בהשם חבר במשמ' אחד מבני חברה, Mitglied membre; member. — ובהשאלה, בחכמת הלשון, "חבר למלה פלונית, דומה לה בצורתה, במשמעתה: חרוזים הם הקשורים מהאבנים היקרות ואין לו חבר (ראב"ע שפ"ש א י א). — ובכלל דומה לדבר: וידוע שכל הדברים שבעולם יש להם חבר חוץ מן הגאוה שאין לה חבר (שבט יהודה ז).

א.*חַבָּר, ש"ז, מ"ר חַבָּרִים, — כמו חוֹבֵר, מכשף: המקטר לחבר חובר חבר הוא (סנה' סה.). חובר חבר אחד חבר גדול ואחד חבר קטן ואפילו נחשים ועקרבים (שם).

ב.*חַבָּר[3]), ש"ז, מ"ר חַבָּרִים, — כהן פרסי עובד האש, Geber; guebre: תחת ישמעאל ולא תחת עובד כוכבים תחת עובד כוכבים ולא תחת חבר תחת חבר ולא תחת ת"ח (שבת יא.). שלשה שונאין זה את זה אלו הן הכלבים והתרנגולין והחברין (פסח' קיג:). בגוי נבל אכעיסם וכו' אלו חברין (יבמ' סג:). הראני חברין דומין למלאכי חבלה (קדוש' עב.). שהיו החברים מחורין על הבתים ונוטלין נר מבית כל אחד ואחד בלילה שקוראין צדה כדי שיראו נרות מבחוץ (תשו' הגא', הרכבי רלח). ובמלכות פרסיים היו חברים שבהן מחורין על בתי ישראל ומכבין את הנרות וחותין את הגחלים ומוליכין אותן לבית האור שלהן שהיא ע"ז ולא היו עוזבים לא אש ולא גחלים שילינו בלילה חוץ מע"ז שלהן שהיא בית נורא (שאילתות דרב אחאי גאון מב). שהיו פרסיים קורין לכומרין חברין והיו אותן חברין רעים מאד ומצירין לישראל (ערוך, ערך חבר).

*חֲבַרְבּוּר, ת"ז, מ"ר חֲבַרְבּוּרִים. — בעל חֲבַרְבּוּרוֹת: משם נסענו והנה שוחה עמוקה, בוקה ומבוקה ומבולקה, לא ישמע בה רק קול בכי וקול צעקה, ובתוכה אריות ונמרים, ועקרבים חברבורים (עמנ', מחב' כח). לא אאריך בספור אכילה הברבורים והנמרים החברבורים, ולא בסעודת הדגים, וביתר מיני התענוגים (שם יח).

חֲבַרְבּוּרָה, — עי' חברבֻרה.

*חֲבַרְבָּר[1]), ש"ז, מ"ר חֲבַרְבָּרִים, — לטאה גדולה ארסית: שהיה (ר"ח בן דוסא) עומד ומתפלל ובא חברבר והכישו ולא הפסיק את תפילתו והלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל על פי חורו אמרו אי לו לארם שנשכו חברבר ואי לו לחברבר שנשך את רבי חנינא בן דוסא (ילוש' נלכ' ה ט.). מה עשה הב"ה זימן חבינא והעלה עליה חרדין ויצא ממנה חברבר

[1]) עי' למעלה א.חָבֵר משמעה ב, בהערה.
—[2]) והעיר שם דוד קופמן: שם חבר הנזכר כאן אינו שם החבר הנהוג ברוב מדינות אשכנז אשר היה עטרה שאינה הולמת אלא מי שהסכמת רוב הקהל מסייעתו.
[3]) מפרסית ע'בר, עובד האש.

[1]) לא נתברר לא מקור השם הזה ולא לאיזה נהש או לטאה קראו בשם זה. ובנמ' ירוש' המובא בפנים נאמר עוד: מה עסקיה דהדין חברבריא כד הוית נכית לבר נשא אין בר נשא קדים למיא חברברא מיית ואין חברברא קדים למיא בר נשא מיית.—ובעבר': מה טיבם של אלה החברברים אם הכיש אדם אם האדם מקדים להמים ימות החברבר ואם החברבר יקדים ומת האדם. ע"כ. ואולי הוא מה שקוראים הערבים ורל [a]), ואומרים עליו שהוא גדול מאד וערום ומזיק וזנבו דומה לנחש. ואולי דומה מלה זו להמלה חפרפרת, עי' זה הערך.

[a]) ورل

(שם ח יג:). סימיו לא יאמר לך אדם שעקצו ח ב ר ב ר וחיה נשכו בלב שוטה וחיה (שם). — ועי' חֲוַרְבַּר.

חֲבַרְבֻּרָה[1], ש"נ, מ"ר חֲבַרְבֻּרוֹת, — שורות וכתמים מתחלפי הגונים, כמו של נמר, Streifen ; raie ; spots : היהפך כושי עורו ונמר חֲבַרְבֻּרֹתָיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ' יג כג). — יוגם בבלים וביוצא בזה: כלי כסף מנוקרים ומצויירים כ ח ב ר ב ו ר ו ת וגוונים (רש"י שה"ש א יא).

***חֲבַרְבֻּרִי**, ת"ז, לנק' ־בֻּרִית, — שיש בו חברבורות: ואבקש הקסת והדיו וחקקתי, ועל הספר כתבתי, אגרת רחוצה בבורית, והיא ח ב ר ב ר י ת, בי על אות אחת מאותיותיה נקודה, והשנית נקיה וברודה (ר"י חריזי, איתיאל כ).

***חֲבַרְבֶּרֶת**, ש"נ, — כמו חֲבַרְבֻּרָה: אולי תהי בעלות שחר מבשרת, ליל ככושי היהפך עור לעולם ורקיע כנמר ואיך יחסר חֲבַרְבֶּרֶת, עד נואשה עין מיהל לחזות זהרי חמה אשר פעמי רכבה מאחרת (ר"י הלוי, עין נדיבה).

חֶבְרָה, ש"נ, מ"ר חֲבָרוֹת, — א) כמו חֲבוּרָה, חֶבֶר, אגודה, אנשים מחֻברים יחד לענין אחד, לכונה אחת, Gesellschaft ; société ; association : וארח לְחֶבְרָה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע (איוב לד ח). — ובמשמ' *יחס של ידידות ורֵעוּת בין אנשים: כלום יש סעודה שאין בה הטרח וח ב ר ה אלו לאלו (מד"ר קהל', בכל עת). ובוונת הדת הטבעית להרחיק העול ולקרב היושר כדי שיתרחקו האנשים מן הגנבה והגזלה והרציחה באופן שתשאר ותתקיים ה ח ב ר ה בין האנשים ויהיה כל אחד סנוצל מכף מעול וחומץ (העקרים א ז). ש ח ב ר ת הרבים לא תשלם בי אם בהיות ביניהם אהבה ואחוה (מגול' המאור סיג). שיש לו (לעם הארץ) מעלות המדות שתיטב בהם ח ב ר ת ו עם זולתו (פי' הרמב"ם לאבות ה). שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וח ב ר ת ן טובה ודבורן ומשאן בנחת עם הבריות (הוא, סנה' ב ז). — ואמר המשורר: והן נוסף נרוד על שונאיהם ונתן משכנות ח ב ר ה חרבות, ואמנם כל ימי אהב עמלים וקראו איש

---

[1]) לפי דעת החכמים מן חבר במשמ' צבוע. בערב' ח'בר a), והשם חברה b) בגד של צבעונים, והשם חֲבִּירc) ענן שיש בו רצועות לבנות ושחורות.

a) خبر   b) حبرة   c) حبير

אהבות איש דאבות, ימי ח ב ר ה כאש אהבה משיקים ולילות נודד בסר ונהי מעיבות, ולכן אפלה נא כל יסותי ביד ח ב ר ה ולְרעות או לטובות (רשב"נ, שירי שלמה לא). -- ואמר המשל: אין חוציץ בפני התאוה בעצימת העינים ואין קיום ל ח ב ר ה בעצימות שפתים (מבחר המוסר ו). — ב) יחבור הרבה אנשים לאיזו תכלית מיוחדה, חברות של צדקה, של חכמה, של עסקים: ועכשיו גבאי הקדש הולים המסונים על ה ח ב ר ה הנזכרת הובעים לבן הנודר אעפ"י שבאר להקדיש תלמוד תורה וכו' ונבאי ח ב ר ת תלמוד תורה תובעים לבן הנזכר כל סך הנדר (תשו' הר"ג גירונדי א). ולא תקברו לו מת ולא תכניסו אותו ל ח ב ר ו ת מצוה ולא ל ח ב ר ו ת רשות (שו"ת ריב"ש קעג). נתרצו ויאותו הכתות הנ"ל ועשו ביניהם ח ב ר ה ושותפות עד תשלום ב' שנים רצופים (שו"ת לחם רב קיב). — יחברה האנושית, החיים המנֻמסים של בני האדם: ולהועיל ל ח ב ר ת האנושית (שבי"ע ג כו).

***חֲבֵרָה**[1], ש"נ, מ"ר חֲבֵרוֹת, — א) אשת חָבֵר, או אשה שמתנהגת כמו חבר בענְיני טהרת וכו': באשה ח ב י ר ה עסקינן (סנה' ח:). — ומ"ר: מעשה בשתי נשים ח ב י ר ו ת שנתחלפו להן כליהן בבית המרחץ (תוס' ב.). — ומ"ר ״חַבְרָתוֹת: וכן בשתי נשים ח ב י ר ת ו ת שנתחלפו בליהם וטמאום (ר"ח חגי' כ.). — ב) יְרֵעָה, ידידה: אשה יהודית היתה לה אשה ח ב ר ה מעדת בני ישראל (תולדה טומזוני 95). — ובמשמ' ״נערה לומדת יחד עם נערת אחרת בבית ספר, או עובדת אתה יחד איזו עבודה, או מתהלכת אתה תמיד, Kameradin; camarade, — נהוג בדבור העברי בא"י.

***חֶבְרוֹן**, ש"ז, — כמו חֶבְרָה: ושתיתי וסימי לי ערבים ונמתק לי ב ח ב ר ו נ ך רגבי, וכי אז אזכרה נודך כמו אש לבבי חם ויכני שרבי (ר"י אלחרזי, תלונה על הזמן).

***חֲבְרוּר**, ש"ז, — חבר של חבר: אמרה לו בתו (של רב יוסף לר"י) פסוק לי מווני פסק לה

---

[1]) כְּטכר (Bö. § 635, 785) קבע המשקל חֲבֵרָה לשם הישר מן הכנוי חֲבֵרְתְּךָ, וכמו בהסתך מן בְּהֵמָה, שכנתך מן שכנה. אך בדבור העברי נקבע המנהג ליחד המשק' חַבֶרֶת, שקבעוהו רוב המדקדקים להנטיה חֲבֶרְתֵּךְ, למושג של עוזרת ומשתפת בחיים וכדומה, כמו אשה וביוצא בזה, וחֲבֵרָה להמדרגה האחרת מהמושג הזה, לחברה של בתי ספר וכדומה.

וכו' פסוק לי שיראי אמר לה שיראי למה אמרה לו לך ולחברך ולחברירך (כתוב' סה.).

***חֲבֵרוּת**, ש"נ, — א) מעמד ומנהג של חָבֵר, כמו זהירות בהלכות טהרה וכדומה: עם הארץ שקיבל עליו דברי חבירות ונחשד על דבר אחר נחשד על כולן (תוספתא דמאי ב ג). בראשונה היו אומרין חבר ונעשה גבאי דוחין אותו מחבירותו (שם ג ד). אפילו תואר חברות אין עלינו לרעה (ירוש' ברכ' ה ט). אשת עם הארץ שנשאת לחבר וכן בתו וכו' צריכין לקבל דברי חבירות (ע"ז לט.). הבא לקבל דברי חברות אם ראינוהו שנוהג בצינעא בתוך ביתו מקבלין אותו (בכור' ל:). — ב) כמו חֲבוּרָה: דניאל וחביריו מרדכי וחברותו עזרא וחברותו (פסיק' רבתי, החדש). — ג) *ידידות ורֵעוּת: מדות הטובות כרחמים וענוה וכו' וַחֲבֵרוּת ורעות (כ"ז, הקד' בן סירא).

***חֲבֵרוּתָה[1]**, ש"נ, — יחס של חברה עם הזולת: ואם תבזה עוד השירים אשר אהבתי, אמחה אותך מספר החברותא אשר כתבתי (עמנ', מחב' ח). תועלת הספור המחבר סייען ומצוה וזוכר לכל אדם חלש המר שלא יעשה חברותה ושותפות עם שהוא יותר חזק ממנו (תולדות איזופיט ו, בקנן דה"י של משה). — ובצורה ארמית: לא נקרא אדם כל זמן היותו יחידי כי קודם לכן לא היה שלם ואחר שנברא החברותא נקרא אדם (מנח' קנא' לר"י מפיסא א).

חֲבֶרֶת, ש"נ, ·כנ' חֲבֶרְתּוֹ, מ"ר חֲבֵרוֹת, — ש"נ מהשם חָבֵר, אשה שהיא מחֻבֶּרֶת להזולת בקשר של ידידות או נשואים וכדומה, Gefährtin; compagnonne, (female) companion: כי יי' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חֲבֶרְתְּךָ ואשת בריתך (מלא' ב יד). ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת זאת אשר סדרנו איננו מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי (מד"ר אסת', ויהי ביום). — ובמשמ' *אשה שהיא זולת האשה שמדבר עליה: משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה (שבי' ה ט). וכן האשה (שואלת) מחברתה כברות (שבת כג א). כל הקודמת לחברתה אפילו שעה אחת (כתוב' י ה). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים (ב"מ ה ט). לא עשו דברי צרה אצל חבירתה כלום (ירוש' יבמ' יה יה.). ושמע שתי רוחות שבספרות זו לזו וכו' ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד (ברכ' יח:). מעשה בשתי נערות שירדו לשתות ולמלאות מים אמרה אחת לחברתה למה פניך חולנית אמרה לה כלו מזונותיה (מד"ר בראש' מט). מפני מה מוטה אינה שותה בכום של חברתה שלא יאמרו בכום זה שתת פלונית ומתה (שם ויקר' כז). מעשה בקרתנית אחת שהי' לה שפחה בושית שירדה למלאת מן העין היא וחברתה אמרה לחברתה חברתי למחר אדוני מגרש את אשתו ונוטלני לאשה (שם שה"ש, אל תראוני). — ומ"ר כבנ': הממאנת וחברותיה אין להן מנה מאתים אבל תוספת יש להן וכו' עוברת על דת וחברותיה אין להן תוספת וכל שכן מנה מאתים (כתוב' קא.). חברותי רואות ועושות כל צורכי (והזהיר, שמות קנז.). — ובבע"ח: הרי היא (פרהי) מושאלת לך היום שתשמור לי חברתה למחר הרי חברתה מושאלה לך היום שתשמרנה לי למחר (תוספתא ב"מ ח כב). — ודברים לא בע"ח: שתי חביות ובהן כשני חציי ויתים וכו' נפתחה אחת מהן היא והבית טמאים וחברתה טהורה (אהל' ח ו). אשה חוששת אחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצאת לשוק (ירוש' שבת ח יא:). שתי שרות בניכסי הגר המיצר בנתיים תלש מאחת מהן לקנות חבירתה ולא לקנות המיצר היא נקנית וחבירתה אינה נקנית (שם ב"ב ג יג ד). מכאן ועד הרקיע מהלך ת"ק שנה והגשמים יורדין ואין טפה מתערבה בחברתה (מד"ר דבר' ז). זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים (שבת כב:). אחת מן הטבלאות של שיש שברצפה ראה (הכהן) גבוהה מחברותיה והבין שסילקוה מאחר שנסדרה שם (רש"י יומא נד.). ירקות שאמרו חכמים בפסח שאדם יוצא בהן ידי מרור חורת ועולשין ושאר חברותיהן דקות הם (הוא, סוכ' יג:).

חֹבֶרֶת, ש"נ, בהפס' חֹבָרֶת, מ"ר חֹבְרֹת, — א) מה שמחבר לדבר, והמקום ששם שני דברים מתחברים זה לזה: ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בַּחֹבָרֶת (שמות כו ד). וחמשים ללאת על שפת היריעה הַחֹבֶרֶת השנית (שם י). —

---

[1]) בארמית: אמר ליה רב פפא לאביי ודילמא מעיקרא לא כוין דעתיה ולבסוף כוין דעתיה אמר ליה חברותא בלפי שמיא מי איכא (ברכ' לג:).

ב) ״אחד העורות שבעין, Bindehaut; conjonctive junctiva· : השבע מחיצות (שבעין) הם אלו הרשת והשליא והקשה וויריעת העששית והענבית והקרנית וההוברת וכו׳ והמחיצה הרביעית היא החברת וגם נקראת ארוגה וצמיחתה מן העור שעל הגלגלת מצד חוץ (מ׳ אלדני, ס״א ד). — ובזמן החדש נקבע השם חֹבֶרֶת להבור דפים יחד לספר פחות או יותר דק, או לכל אחד ואחד מהספרים של קבץ שיוצא לעתים קבועות, כמו פעם בחדש ובדומה, Heft; fascicule : אבל מרדפי את התועלת ירדתי מדרנה מהחוברת הנדולה אשר אני מתעסק בה לעת כזאת (מא״ג, הקד׳ ק״ס). התהלה אשר מדו הבריות לְהַחֹבֶרֶת ההיא לאמר קרית ספר (הוא, הקד׳ דכיל). והנני בא היום בשתי חוברות קטנות אליך האחת הוא הספור אשר דרשת וכו׳ תוציאם אחד אחד ותדפיסם בקול סבשר או יותר טוב תוציאם בחוברת מיוחדת ונתת לי מספר העתקות (אגר׳ יל״ג א נט). השחר חֹבֶרֶת א׳, ובדומה.

חבש¹), ממנו חָבַשׁ, *חֹבֶשׁ, *חָבוּשׁ, *חֲבִישָׁה, *חֲבָשָׁה.

חָבַשׁ, פ״י, חָבַשׁ, חָבְשָׁה, אֶחְבֹּשׁ, יַחֲבֹשׁ, יֶחְבֹּשׁ, אֶחְבְּשֵׁךְ, יַחְבְּשֶׁנּוּ, — א) חָבַשׁ דבר אל דבר, על דבר. קשרו אליו, binden, umbinden; attacher to bind, למשל המגבעת על הראש : וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וְחָבַשְׁתָּ להם מגבעת (שמות כט ט). ויחגר אתם אבנט וַיַּחֲבֹשׁ להם מגבעות (ויקר׳ ח יג). פארך חָבוּשׁ עליך ונעליך תשים ברגליך (יחזק׳ כד יז). — וכהשאלה במליצה : אפפוני מים עד נפש תהום יסבבני סוף חָבוּשׁ לראשי (יונ׳ ב ו). — וְחָבַשׁ את פלוני בדבר, הלביש את ראשו בדבר : ואלבשך רקמה ואנעלך תחש וָאֶחְבְּשֵׁךְ בשש ואכסך משי (יחזק׳ יו י). — ואת החמור, חָבַשׁ את החמור, ר״ל חבש לו האֻכָּף : וישכם אברהם בבקר וַיַּחֲבֹשׁ את חמרו (בראש׳ כב ג). וַיַּחֲבָשׁ לו החמור לנביא אשר השיבו (מ״א יג כג). וַתַּחֲבֹשׁ האתון ותאמר אל נערה נהג ולך (מ״ב ד כד). ויאמר אל בניו חִבְשׁוּ לי החמור וַיַּחְבְּשׁוּ לו החמור וירכב עליו (מ״א יג יג). חִבְשׁוּ לי את החמור וַיַּחֲבְשׁוּ (שם כז), כי אמר עבדך אֶחְבְּשָׁה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך (ש״ב יט

¹) בערב׳ חבש a).

a) حبش

כו). — וּפָעוּל חָבוּשׁ, חֲבוּשִׁים, חֲבֻשִׁים : ויקם וילך ויב עד נכח יבוס היא ירושלם ועמו צמד חמורים חֲבוּשִׁים ופילגשו עמו (שופט׳ יט י). והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חֲבֻשִׁים ועליהם מאתים לחם (ש״ב יו א). — ב) חָבַשׁ את המכה, הפצע, קשר על המכה בד בשמן או ברטיה אחרת לשמר עליה מפני קלקול ולרפאותה, (eine Wunde) verbinden; bander ; bind up (awound) : ביום חֲבֹשׁ יי׳ את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא (ישע׳ ל כו). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חֲבַשְׁתֶּם ואת הנדחת לא השבתם ואת האבדת לא בקשתם (יחזק׳ לד ד). לשום חתול לְחָבְשָׁהּ לחזקה (שם ל כא). — ובהשאלה ברוחניות ובמוסריות, תקן הקלקולים שבעם : כי יתפש איש באחיו בית אביו שלמה לכה קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידך ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חֹבֵשׁ¹) ובביתי אין לחם ואין שמלה (ישע׳ ג ו-ז). — ובמשמ׳ נחם אדם, שמחהו מצרתו : יען משח יי׳ אתי לבשר ענוים שלחני לַחֲבֹשׁ לנשברי לב לקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח (ישע׳ סא א). — ג) *חָבַשׁ את פלוני, אסר אותו בבית אסורים : אם יקום והתהלך בחוץ מגיד שחובשין אותו (את המכה) עד שמרפא (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ו). כשחבשוהו ישראל אבל אם חבשוהו גוי אשר פיהם דבר שוא וכו׳ (ירוש׳ פסח׳ ח לו.). הדבר דומה לאחד שקלקל בעיר מסרו לבעל האנמון וחבשו והיה קשה מבעל האגמון מסרו לבעל הזמורה וחבשו (שם ט כד:). לא היו ימים מועטין עד שתפסוהו לר״ע וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו (ברכ׳ סא:). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג אלא מלמד שחובשין אותו (כתוב׳ לג:). היה פודה למי שרוצה וחובש למי שרוצה (מד״ר דבר׳ ב). אמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) השמע לי אמר לה לאו אמרה הריני חובשתך בבית האיסורין (יומ׳ לה:). — ופעול : מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה חבוש בבית האסורין (סוט׳ ד ה). לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין (ברכ׳ ט:). שהיה לה בעם בבית בעלה או שהיה

¹) יש מפרשים חבש זה במשמ׳ חבש בבית האסורים, לקמן משמ׳ ג׳ — ועי׳ ערך חובש.

בעלה ח ב ו ש בבית האסורין (כתוב' ס:). מעשה בר"ע שהיה ח ב ו ש בבית האסורים ועיבר שלש שנים זו אחר זו (סנה' יב.). עמד מנשה והכהו (את שמעון) מכה אחת והכניסו בבית האסורים ונתן עליו כבלים ואמר להם זה יהיה ח ב ו ש עד שתביאו את אחיכם (מד"ר בראש' לא). כנוהג שבעולם אדם ח ב ו ש בבית האסורין ואין כל בריה משגחת עליו (שם ויקר' יד). הדבר דומה למי שהיה ח ב ו ש תוך שני בתים זו לפנים מזו והיו שם שני שומרים (תנחומא נשא ט). עטופה כאבל ומנודה מכל אדם ו ח ב ו ש ה בבית האסורין (ערוב' קה:). לבת אחת לסטין שהיתה ח ב ו ש ה בבית האסורין (מד"ר קהל', את הכל). חלה הוא או שחלתה היא או שניהם ח ב ו ש י ם בבית האסורים (יבמ' סד.). כגון שהיו אביו ואמו ח ב ו ש י ם בבית האסורין (חול' יא:). — ושמור במקום שלא יוכל לצאת משם: למען ינוח שורך וחמורך הוסיף לו הכתוב נייח אחר להיות תולש מן הקרקע ואוכל וכו' או אינו אלא י ח ב ש נ ו בתוך ביתו (מכי' משפט', מס' דכספ' כ). לעוף שהיה ח ב ו ש בכלוב בא עוף אחד ועמד לו על גביו אמר לו אשריך מה מזונותיך מצויין לך (מד"ר קהל', שמח). — ד) *חבש הזרעים, זרע אותם דחוסים ול"ז: התלם ואמת המים שהן עמוקין טפח וזורעין לתוכן שני זירעונין אחד מיכן וא' מיכן ואחד באמצע וכו' (ואי אפשר לזרוע חמשה יען) צד שכאן וצד שכאן ח ו ב ש את האמצעי (ירוש' כלא' ב כח ג). היה שם גריד שורה ושורה נדר ושורה ח ו ב ש י ן את השורה גבי של גדר בשדות (שם כ כח.). אין אדם ח ו ב ש דבר שאינו שלו (שם). שהוא ח ו ב ש בשתי רוחות וכו' אורכו בכמה ח ו ב ש וכו' בשמונה (שם ג כח ד). עבודה פוגעת בעבודה ואין מין פוגע בחבירו ל ח ו ב ש ו (שם שבת ט יא ד). ובלבד שלא תהא ח ב ו ש ה מארבע רוחותיה (שם כלא' כ כח:). רבי מאיר אומר אפי' ח ב ו ש ו ת אפי' סמוכות (שם).

— פֻּע', חֻבַּשׁ, — שחבשו אותו, כפרט את הפצע: מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חֻבָּשׁוּ ולא רככה בשמן (ישע' א ו). והנה לא חֻבָּשָׁה לתת רפאות (יחזק' ל כא).

— פע', חִבֵּשׁ, — חִבֵּשׁ הפצע, כמו חָבַשׁ, וכהשאלה: הרופא לשבורי לב וּמְחַבֵּשׁ לעצבותם (תהל' קמז ג). — וכמשמ' סגר: מבכי נהרות חִבֵּשׁ[1]) ותעלמה יצא אור (איוב כח יא).

— נִפע', *נֶחְבַּשׁ, — שחבשו אותו: האשה ש נ ח ב ש ה בידי עכו"ם על ידי ממון מותרת לבעלה (כתוב' כ ט). הדבר דומה לאשה עוברת ש נ ח ב ש ה בבית האסורין ילדה שם בן (מד"ר דבר' ט). אמר להם בראשונה שמעתי לכם לכך נ ח ב ש ת י (תנחומא תזריע י). ואותן נ ח ב ש י ן תפוסין שיש להם כבלי ברזל ברגליהם ר"י מתיר לצאת בהם לרשות הרבים (מרדכי שבת בנ"ג). — ובהשאלה בענין זריעה: מה אם מוקשה בין המוקשיות שיפיתה כוחו להציל בשמונה נ ח ב ש בשמונה מוקשה בין הבצלים שהורעת כוחו להציל בשתים עשרה לא כל שכן שלא י ח ב ש אלא בשמונה (ירוש' כלא' ג כח ד). — ובמשמ' יארוג בתוך ארג, ואמר הפיטן: וצמר לא תלבש, כמו פשתים נֶחְבָּשׁ, ולא תקטירו דבש, תמרים ושאורים (אזהר', רשב"ג לא תעשה).

— התפ', *נִתְחַבֵּשׁ, — כמו נֶחְבַּשׁ: וכעם (המלך) לקראת טפשין וכו' אמר כלי ינתנו לבוכם והם י ת ח ב ש ו בבית האסורים (שבת קנב:).

א.*חֹבֶשׁ, חובש, ש"ז, — כמו *חִבּוּשׁ: מים שהדיח בהן ח ו ב ש י ן ודרמסקנין לחולה (תוספתא תרומ' ז יג).

ב.*חֹבֶשׁ, ש"ז, — כמשמ' מה שחובשים על המכה, ואמר הפיטן: חוֹבֶשׁ ארוכה וארך יום מבוכה חתולה למכה יעל בעת ימלך (מוס' א ר"ה, אנסיכה). רחצו והוכו כל קהלי, וחתלו חֹבֶשׁ עצב מחלי (יוצר פרה, אגילי). ושתין אשר פרח בגב לבו בשמן טוב דכרך לו יהי חֲבִשָׁה, גם אש תשוקתך במעינו במי מכתבך בבה יקוד אשנו (רמב"ע, לכבוד אכו אלפתח).

*חֲבָשָׁה, ש"נ, — כמו חֲבִישָׁה: ארשב"י תבוא ח ב ש ה ותעמוד על ח ב ש ה תבוא ח ב ש ה שחבש אברהם אבינו (את אתונו) לילך ולעשות רצונו של מקום וכו' ותעמוד על ח ב ש ה שחבש בלעם לילך ולקלל את ישראל (מד"ר בראש' נה).

*חֲבִשָׁה, ש"נ, — כמו חֲבָשָׁה: תבא ח ו ב ש ה של אברהם שהלך לעשות רצון המקום ותעמוד על חובשה של בלעם שהלך לקלל את ישראל (מכי' בשלח א).

חבת[1]), ממנו מַחֲבַת, חֲבִת, *חֲבִית, **חֲבִיתָה.

חֲבִת, ש"ז, מ"ר חֲבִתִּים, — כמו *חֲבִית: ומתתיה מן הלוים הוא הבכור לשלם הקרחי באמונה על מעשה החבתים (דהי"א ט לא). והסלת ו ה ח ב י ת י ן והיין שלשה עשר כהנים זוכים בו (יומ' ב ג). סלת קודמת

— [1]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו, ומגיהים חפש במקום חבש, ועי' ערך מבך. — [1]) רק עבר'.

לחביתין אעפ"י שזה לאישים וזה לאישים זה קרבן יחיד וזה קרבן ציבור חביתין קודמין לבזיכין (ירוש' שם כ לט ג). חביתי כהן גדול לא היו באות חציים אלא מביא עשרון שלם וחוצהו (מנח' ד ה). חביתי כ"ג לישתן ועריכתן ואפייתן בפנים ודוחות את השבת (גמ' שם נ:). — ואמר הפיטן: רצה עבודתם במקדש שביתם, בבית עולמים לעושי חֲבִיתָם (סלית' ער"ה, תפלה). — ואמר המשורר במליצתו לחג החנכה: ונרות אהיה מדליק שמונה ושיקויי בנופת צוף מתוקים, והיפות זרועותן חשופות ועיניהן ירוצון כברקים, ואחת עורכה שלחן ואחת תשדד אחריה העמקים, ואחרת תלבב חלביבות ואחרת תבשל הרקיקים, וצפיחית ומעשה הַחֲבִתִּים ומרחשת מזוינו מפיקים (עמנ', מחכ' ט).

***חֶבֶת**, ש"ז, — כמו א. *חֶבֶט: סנדל שנפסקו חבתיו שנפסקו תריסותיו וכו' נפסקה אחת מאוניו אחד מחבתיו אחת מתרסיותיו (ירוש' שבת ו ח).

חַג[1], חַג, ש"ז, כנ' חַגִּי, מ"ר חַגִּים, חַגֵּיכֶם, — א) שמחה ויום טוב שעושים לכבוד מעשה מן המעשים, לכבוד אלהות וביוצא בזה, **festival ; fête ; Fest**: וירא אהרן ויבן מזבח לפניו (לפני העגל) ויקרא אהרן ויאמר חַג לייי מחר (שמות לב ה). ויעש ירבעם חָג בחדש השמיני בחמשה עשר יום לחדש בֶּחָג אשר ביהודה (מ"א יב לב). ויעש שלמה בעת ההוא את הֶחָג וכל ישראל עמו קהל גדול וכו' שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום (שם ח סה). השיר יהיה לכם בליל התקדש חָג (ישע' ל כט). ושבעת ימי הֶחָג יעשה עולה לייי (יחזק' מה כג). ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חַג ייי לנו (שמות י ט). את חג המצות תשמר (שם כג יה). וְחַג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וְחַג האסף בצאת השנה (שם יו). הנה חַג ייי בשילו מימים ימימה וכו' וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו מבנות שילו (שופט' כא יט-כא). ולא ילין חלב חַגִּי עד בקר (שמות כג יח). ושמחת בְּחַגֶּךָ אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך (דבר' יו יד). והשבתי כל משושה חַגָּהּ חדשה ושבתה וכל מועדה (הוש' ב יג). תקעו בחדש שופר בכסה ליום חַגֵּנוּ (תהל' פא ד). אותו היום יום חגם היה והלבו בולן לבית ע"ז שלהם (סוט' לו:). ספו שנה על שנה חַגִּים ינקפו (ישע' כט א). וּבַחַגִּים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר (יחזק' מו יא). שנאתי מאסתי חַגֵּיכֶם ולא אריח בעצרתיכם (עמו' ה כא). והפכתי חַגֵּיכֶם לאבל וכל שיריכם לקינה (שם ח י). ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד (כרכ' לג:). — ב) *בפרט חג הסכות: יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית (סוכ' ד ד). שחייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יום טוב האחרון של חג כשאר כל ימות החג (שם ח). מאימתי מזכירין גבורות גשמים רבי אליעזר אומר מי"ט הראשון של חג רבי יהושע אומר מי"ט האחרון של חג וכו' ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג (תענ' א א). ומיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו וביום טוב הראשון של חג כל ישראל עומדין לפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן לשמו של הקב"ה (מד"ר ויקר' ל). — ג) *תנועה וזעזוע: נשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תקפם חגם ונענועם (מחברת מנחם, אכק). — *וכמו חגיגה, מקום שהולכים אליו המאמינים ביום חג להשתטח שם: כי היא (ציון) מקום עליית הנביאים אל השמים ושהיא מקום מעמד יום הדין והוא לכל מקום בונה וחג (כוזרי כ כג).

*אֵיד, כמו *עֵיד, חג. — *אסרו חג, יום הראשון אחרי החג.

הלל. — *מוסף. — *קדוש.

*זבול, *יום זבול של נילום.

*חָגָא, כנוי של גנאי לחגים של הנוצרים. — *חגינה, **חגיגות, **חגיגי. — חול, ההפך מן חג. — *חול המועד.

יובל, חג היובל, לפנים אצל היהודים, אחת לחמשים שנה. ובהרחבה בזמן החדש, חג של מספר שנים למוסד, לאדם גדול ובדומה. — *יום טוב.

מועד. — *מועדים לשמחה, *יזכה לשנים רבות, ברכות החג בין אדם לחברו. — *מוצאי החג.

*סֵדֶר, ליל הסדר של פסח.

*עִיד, הֵעִיד, ברך בברכת החג. — *עלה לרגל, לפנים בשהמקדש היה קיים, לימי החג. — עֶרֶב, *ערב החג.

רגל, רְגָלִים, שלשה החגים הגדולים.

פסח, שבועות, סכות, ראש השנה, יום הכפורים, *חנכה, פורים.

---

[1]) עי' שרש חגג.

***חָג**, ש"ז, — כמו אָגָא, מין קוצים: הקנים והחגין[1] והוורד ואטדין מין אילן הן (תוספת׳ כלא׳ ג יג)*

חגא[2], ממנו אולי חָגָּא.

חָגָּא[3], ש"ז, — דבר של פחד ובהלה, Schrecken; terreur; terror: והיתה אדמת יהודה למצרים לְחָגָּא[4] כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יי׳ צבאות אשר הוא יועץ עליו (ישע׳ יט יז). — ואמר המקונן: בנות ישראל איכה שם צר לחגא כל כבודה הרבה והענוגה איכה אכלה פגה על חרבן הקהלות (יעקב׳ אלמאלית, ZDMG 50, 238, סג׳ נת"ק). — ויהשתמשו בשם זה בכנוי להחגים הנוצרים בפרט: אם חל ל"ג בעומר ביום א׳ שאין הגוים מסתפרין משום חגא שלהן יכולין להסתפר ביום ז׳ שלפניו (מהרי"ל, הלכ׳ ספוע׳). ונהוג בלשון הדבור.

חגב[5], ממנו חָגָב.

חָגָב[6], ש"ז, מ"ר חֲגָבִים, — א) מין ממיני הארבה והיה נאכל, Heuschrecke; esp. de sauterelle, locust: את אלה מהם (מהשרצים שיש להם כרעים לנתר) תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרגל למינהו ואת החָגָב למינהו (ויקר׳ יא כב). הן אעצר השמים ולא יהיה מטר והן אצוה על חגב לאכול הארץ (דהי"ב ז יג). המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשרפה (ב"מ ט ו). אכלה חגב אכלה גובאי קרסמוה נמלים (תוספת׳ פאה א ח). כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיכך חגב וזבוב וצירעה (תענ׳ יד.). חגב הואיל וצוארו דומה לצואר בהמה (ע"ז נא.). — ומ"ר: ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפלים ונהי בעינינו כַּחֲגָבִים וכן היינו בעיניהם (במד׳ יג לג). היושב על חוג הארץ וישביה כַּחֲגָבִים (ישע׳ מ כב). חגבים טמאין שנכבשו עם חגבים טהורים (תרומ׳ י ט). ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסוליו וכנפיו חופין את רובו (חול׳ נ ו). הצד חגבין בשעת הטל (תוספת׳ שבת יב-יג ה). מעשה שנפלה דליקה באשת קנים ובאגם תמרים והיו שם חגבים ונצלו (ירוש׳ ע"ז ב מא ד). שבעה מאות מיני דגים טהורים ושמנה מאות מיני חגבים טהורים ועופות לאין מספר וכלן גלו עם ישראל לבבל (מד"ר איכ׳, פתיח׳, על הכרים). למה הם דומים לצנצנת מלאה ועלו חגבים עליה הראשון נפל השני נפל ולא למד השני מן הראשון (תנחומא נח כד). שתנועת החגבים ממקום למקום יהא בקפיצה לעולם (מלמ׳ התלמיד׳, זכור). — ובמשמ׳ אנשים קטנים דלי הערך, ואמר המליץ: ומה כבורנו חגבי ספרד לעומת הנפילים היו בארץ (יהוסף הספרדי למורו ר׳ נסים ב"ר יעקב). ואמנם כי אני איש אל ענקי ולא ילד לצחק עם חגבי, ולקרב למרו ידי ועטי ולא אערך לנמהרים קרבי (רס"ע אבן דנאן, שיר כסוף ספר השרשים שלו). — ב) בהשאלה, כנוי להאשך: ויִנאץ השקד ויסתבל החָגָב[1] ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עלמו (קהל׳ יב ה).

---

[1]) יש שנויי נוסחאות במלה זו, ועי׳ אָגָא.

[2]) אולי כמו חגא a) בערבית.

[3]) לא נתברר היטב מקורו ודקדוקו, ועי׳ לקמן. — [4]) כך ברוב הספרים, וכמ"א לחגה, ובקצת ספרים לחָגָּא כתיב לְחָ׳ג קרי. — ות"י: לדחלא, וכך הקדמונים וגם החדשים, ואמר ריב"ג: וענין לחגא נלקח מזה (מן חגג) כלומר שמתלבלבים ומתנועעים בעת זכרה. ע"כ. וכן החדשים אומרים כי חגא במקום חָגָה, וזו אחת המלות המעטות שבאו בתנ"ך בצורה ארמית, כמו מטרא (איכ׳ ג יב), מרא (רות א כ), קרחא (יחזק׳ כז לא), וסוברים כי הן שארית מזמן ששמשה א כמו ה בסופי הברות בשמות נקבה. אבל, כל עקרו של גזרה זו מן חגג אינו טבעי, ואולי הוא שם משרש חגא a) בערב׳ שמשמש גם במשמ׳ בושה, ודגש הגימל אולי מפני שסברו גם בעלי המסורה שהוא מן הכפולים.

[5]) בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ סתר למושגים אחרים.

[6]) רק עברית, ולא נתברר מקורו. בין השמות הרבים למיני הארבה בלשון ערבית, היותר דומה להשם חגב הוא גֻ׳נדֻב a), מין ארבה שחור, צועק, אך אין לברר אם יש איזה יחס בין שם זה ובין חגב שבעברית. ואולם כבר החליטו רד"א בהאגרון וריב"ג כי הוא מה שקוראים בערב׳ גנדב, ואמרו חכמי הלשון הערב׳ שהוא יעופף בעת חוק החם ויצעק. ובתלמוד אמרו: חגב זה גדיאן (חול׳ סה.), אך לא נתברר מהו גדיאן. — [1]) אמרו במדרש: זה לוז של שדרה (מד"ר מצורע יח). ובמדר׳ קהל׳ אמרו: אלו קרסולים. וריב"ג אמר: ויסתבל החגב נאמר כי הוא רוצה לאמר תאות המשגל ושהחית מומרת מעין ותעגבה עליהם ואני אומר כי הוא כמו החגב ונאמר על דרך הדמיון והמשל והחפץ בו הביצים כמו שדמה הזכר לשקד. ע"כ. וכן הזכיר ריב"ג עוד במקומות אחרים כי הכונה בהחגב האשכים. רש"י: העגבות, ראב"ע: הקרסול, כמו המדרש, והביא גם פרושו של ריב"ג.

---

a) حجا

a) جُنْدَب

חגג[1]), ממנו חַג, חָגַג, חֲגִיגָה, ״חֲגִינוּת,״חֲגִיגִי, ״חוֹגֵג.

חָגַג[2]), פעו״י, חַגֹּתִי, חַגֹּתֶם, אָחֹג, יָחֹגּוּ, תְּחָגֻּהוּ, חָגִּי, חֹג, לָחֹג, חוֹגֵג, חֹגְגִים, — א) פ״ע, עשה מעשים ומנהגים שעושים ביום חג, feiern : célébrer ; celebrate : בה אמר יי׳ אלהי ישראל שלח את עמי וְיָחֹגּוּ לי במדבר (שמות ה א). —*ועכר : מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג (חגי׳ א ו). עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו (תוספתא שם א ז). — ב) פ״י, יָחֹג את החג : והיה היום הזה (של י״ד ניסן) לכם לזכרון וְחַגֹּתֶם אתו חג ליי׳ לדרתיכם חקת עולם תְּחָגֻּהוּ[3]) (שמות יב יד). שלש רגלים תָּחֹג לי בשנה את חג המצות וכו׳ וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה (שמות כג יד-יו). שבעת ימים תָּחֹג ליי׳ אלהיך (דבר׳ יו יה). אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תָּחֹגּוּ את חג יי׳ שבעת ימים (ויקר׳ כג לט). וְחַגֹּתֶם אתו חג ליי׳ וכו׳ בחדש השביעי תָּחֹגּוּ אתו בסכות תשבו שבעת ימים (שם מא-מב). הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חָגִּי[3]) יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל כלה נכרת (נחו׳ ב א). זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים אשר לא יעלו לָחֹג את חג הסכות (זכר׳ יד יט). כי אעבר בסך אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוֹגֵג (תהל׳ מב ה). מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג ח ו ג ג את כל הרגל (חגי׳ א ו). מי שלא חג שבעת ימי הפסח וכו׳ שוב אינו ח ו ג ג (גמ׳ שם יז:). — וכמו שלמים : מפני מה לא ח ג ג ת ם חגיגה בשבת (פסח׳ ע:). — ובמשמ׳ רקד : והנה נטשים (הגדודים) על פני כל הארץ אכלים ושתים וְחֹגְגִים בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה (ש״א ל יו). — *וחגג אל מקום המקדש, הלך שמה לחֹג החג [1]) : כי בכל שנה היו ח ו ג ג י ם הישמעאלים אל הבאר הזאת (ראב״ע ככאם׳ טז יד). שהם מרוממים אותו (את ציון) עם העדר הראות השכינה עליו ושכל האמות ח ו ג ג י ם אליו ומתאוים לו וולתנו מפני גלותנו ולחצנו (כוזרי ב כ). ואומרים כי הוא מקום עליית הנביאים ושער השמים ומקום מעמד הדין וכו׳ ורוב מה שכתוב בתורה ו ח ו ג ג י ם אל המקום הנכבד ההוא (שם ד י). העוף שתולדתו לברות מיישוב בני אדם י ח ו ג למקום הכבוד מקום הקרבנות הקרבים לפניו (אבן גיקטילית, פוזל׳ 112). — ג) התנועע ורשרש ולא יכול לעמד על רגליו, כמו שכור, to reel ; chanceler ; taumeln : יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי יי׳ ונפלאותיו במצולה ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג יָחוֹגּוּ[2]) וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע (תהל׳ קז כג-כז).

״חֲגָג, ש״ז, — כמו חַג : שור קצב לְחָגָג וכשב ועז במלל, רנן עלימו קריאת הלל (ר״א קליר, ב פסח, סול). קדש בראשו ושלישו וחציו ורבו לשמר, לקדש לקחת לְחָגָג לקצור יגמר (יולר סתדם, אדון מקדס).

״חֹגְגוּת, ש״נ, —זעזוע : ומן התנועות החזקות התנועות המעוררות ח ו ג ג ו ת והוא שיתחזק האדם בבקר באיזה ח ו ג ג ו ת עד תכלית ואחר יסוג אחור חוזר אחורנית ולא יסור חסר ומהלך כל פעם עד שיעמד באחריתו על אמצע (קאנון א ג כ ב). וירבה הצער מגעש וח ו ג ג ו ת חוק יחייבהו מלחמת החמר והכח (שם ד א ב ב). דם שור לח יקרה לשותהו לח קשי הנשימה וכו׳ וחפץ קיא גדול וצער וח ו ג ג ו ת (שם ד ו ב יו). הענינים אשר יקובל מהם מופת על עניני האצטומכא הוא מעניני המאכל בסבול האצטומכא אותו והעדר סבלה אותו ומעכלה אותו ומדחיתה אותו ומתאוה למאכל ומשתה ומתנועתה ו ח ו ג ג ו ת ה בדפיקת הלב האצטומכית (שם ג יג א יד).

״חַגָּה, ש״נ, — ביחוד חג הנוצרים : אפילו החסידים ואנשי מעשה שבינינו נושאים ונותנים עמהם לא

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) כערב׳ חַגַּ a), הלך למקומות הקרושים. וכבר הזכיר ריב״ג הרמיון הזה, אמר וז״ל : כאשר היא בלשון הערב שאומרים פלוני חג אל בית האלהים כשהוא בא אליו וחג אלינו פל׳ כשהוא בא ותגותי אל הדבר שהוא הולך ובא אליו. ע״כ. ולא נתברר איזו משמעה היא העקרית ואיזו הנגזרת, אם זו של העברית או של הערבית, ואם העקר הוא תנועה בכלל ורקוד וממנו חג, או להפך. — [3]) במקום חָגִּי, כמו גְּזִי נזרך, רְגִי, וכיוצא בהן, וסוברים כי זו פעולת האותיות שלפני הדגש או לאחריו, שלא עמד כח של הרגש לשמר על קול השורק שיתקים בטהרתו ולא יתמעך לקול החולם כנטיה הכללית של הלשון העברית שהלכה ופשטה יותר ויותר במרוצת הזמן. — [1]) כבר השתמשו קצת במשמ׳ זו רה״ג ושמואל בן חפני, עי׳ חוגג. — [2]) בקצת ספרים יחֹגּוּ חסר, ויש סוברים שהוא מן חוג, עי׳ זה.

a) حَجَّ

בלבד ג' ימים קודם ת ג ו ת י ה ם אבל גם ביִמי ה ת ג ו ת עצמם ואפילו עם האחים והגלתים שבהם (יםמע' תניכה, חקיר' על ענייני הנוצרים, הםחר כ א).

חָגוּ[1]), ממנו חָגוּ.

חָגוּ[2]), ש"ז, מ"ר חֲגוִים, סמי' חַגְוֵי,—כעין חלל בתוך הסלע, Kluft ; creux ; cleft : יונתי בְּחַגְוֵי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה (שה"ש ב יד). שכני בְּחַגְוֵי הסלע תפשי מרום גבעה כי תגביה כנשר קנך משם אורידך (ירמ' מט יו). זדון לבך השיאך שכני בְּחַגְוֵי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורדני ארץ (עובד' א ג). — "וככנ' : ברא הרים הגבוהים ויש בגבהם תועלת ליעלים שלא יוכלו בני אדם ורבות מן החיות לעלות עליהם וסלעים מחסה לשפנים ב ח ג ו י ה ם ובנקרותיהם (ר"ש א"ת, יקוו המים 156).

חֲגוֹר, ש"ז, כנ' חֲגוֹרוֹ, מ"ר חֲגוֹרִים, סמי' חֲגוֹרֵי, — אזור שאדם קושר סביב למתניו, ובפרט אזור חשוב, יפה, או אזור שאליו צמודה החרב, Gürtel; ceinture girdle : סדין עשתה ותמכר וַחֲגוֹר נתנה לכנעני (משלי לא כד). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חֲגֹרוֹ (ש"א יח ד). — ושגור שמוש משקל זבר זה גם בזמן המשנה ואח"כ : ראתה (כתם) על חלוקה מן ה ח נ ו ר ולמטה טמאה מן ה ח ג ו ר ולמעלה טהורה (נדה ח א). ח ג ו ר שבמתנים בגון אבנט רחב (ר"ח שבת נט:). אין רגילות לקבוע מפתח ב ח ג ו ר עצמו (מרדכי שבת פ"ג).

חֲגוֹרָה, חֲגֹרָה, ש"נ, כנ' חֲגֹרָתוֹ, מ"ר חֲגֹרוֹת, — א) כמו חֲגוֹר : והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חֲגֹרָה[3]) נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה (ישע' ג כד). ועלי לתת לך עשרה כסף וַחֲגֹרָה אחת (ש"ב יח יא). וכל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם ויצעקו מכל חגר חֲגֹרָה ומעלה ויעמדו על הגבול (מ"ב ג כא). פשטה וערה וַחֲגוֹרָה[4]) על חלצים (ישע' לב יא). ויתן (יואב שהרג את אבנר ועמשא) דם מלחמה בַּחֲגֹרָתוֹ אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו (מ"א ב ה). ויתפרו (אדם ואשתו) עלה תאנה ויעשו להם חֲגֹרֹת (בראש' ג ז). — ובהשאלה, "הקף מסביב דבר, חגורה של אבנים, של חבלים וכדומה : אין עושין פסין אלא לבאר הרבים בלבד ולשאר עושין ח ג ו ר ת גבוה עשרה טפחים (ערוב' כ ד). מקום עגלה ערופה (מציינים) ב ח ג ו ר ה של אבנים (ירוש' מע"ש ה נה ד). — ב) "חֲגוֹרַת הַמַּזָּלוֹת, העגול הדמיוני ברקיע של המזלות, Tierkreis ; zodiaque; zodiacus כדמות רצועה רחבה שהתחברו בה כוכבים רבים שחוגרת הגלגל בהדבק ראשה עם סופה ונקרא כל אותו החיבור ח ג ו ר ת המזלות לפ. שהוא כמי שלקח חגורה רחבה שבה כוכבים רבים ותגר בה הגלגל (ראב"ע, ספר העצמים). ויותר רחוק מן השמש בזה הגלגל הנוטה רצוני ח ג ו ר ת המזלות (אמונה רמה ד כ). ח ג ו ר ת המזלות וזה לפי שהגלגל וכל אחד ממזלותיו באלו חגור בה על מתניו נמצאת ה ח ג ו ר ה הזאת לפי המחשבה נחלקת (יסו"ע לר"י ישראלי יט). להיקף העגול הרוחב הזה קראוהו ח ג ו ר ת המזלות ובל' לטיין קורין לו צודיאקו"ס (נתמ' ונעים קז).-- וכג' ורבים : שיהיה יציאת הצורות המתחלפות ממה שיעזור בו גלגל המזלות בנטיית ח ג ו ר ת ו וסבוב כוכבי לכת עליהם ויהיה לזה פעם צפוניים ופעם דרומיים פעם על ח ג ו ר ו ת הגלגל הישר (אמונה רמה ד ג). — וככלי הנחשת : פני האש ישתנו הסובב והוא נחלק לש"ם מעלות ונקראת ג"כ חיק ונקראת ג"כ ח ג ו ר ה (כלי נחש' לראב"ע א).

אבנט. — אגד. — אֱזוֹר. — אזר. -- "אזמה. —"חֲבָק. — חלצים, המקום שחוגרים שם החגורה.— חֵשֶׁב האפוד. —ירך. — מזח.- מחגרת.— מתנים. "סרך. — "קמר.

***חָגָז**, ש"ז, מ"ר חֲגָזִים, — מין דבורה של מדבר : הצד חגבין ח ג ז י ן[1]) צרעין ויתושין בשבת (שבת קו:). דבש ח ג ז י ן[1]) והצירעין טהור ומותר באכילה (בכור' ז:).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) משקל עָנָו. בערב' כַהף a), מערה, נקרה בסלע.

[3]) חלופ' שבין מדנח' ובין מערב', להמדנח' חסר ולמערב' מלא. — [4]) בס"א חסר. וכבר נתפלפלו בדקדוק מלה זו ר"ש הנגיד וריב"ג, שר"ש הנגיד ראה בה צווי ובשביל זה קרא אותו בן בלעם סכל (הקד' דקדוקי למשתלחק). וריב"ג החליטה למקור כמו חגר בהוספ' ה, ובמשמ' צווי כמו זכור וכדומה (משתלחק 100), ומהחדשים ברט (ZDMG, 56'247) לא השגיח בנזיפתו של בן בלעם והחליטה גם הוא לצווי לרבות במקום חגרנה ע"ד לשון ארמית, שהצווי לרבות נקבות מקצר בה לפעמים. אך אין הכרח, וגם אם זה שֵׁם ג"כ המליצה מתישבת היטב.

a) كهف

[1]) כך בכ"י (ד"ס). באלפסי דפוס קוסט' תיגזין. בנוסחא' גזין, הגזין, ועי' הערה לערך "גז.

***חֲגִיגָה**, ש״נ, מ״ר חֲגִיגוֹת, — שה״פ מן חָגַג: מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת (פסח׳ ע:). ותורישנו קרושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל (ברכ׳ לג:).—ומ״ר: הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויין בשערה (חגי׳ א ח). — והקרבן שהיו מביאים בחג: חגיגה היתה באה מן הצאן מן הבקר ומן הכבשים (פסח׳ ו ד). יום טוב הראשון שהוא טעון חגיגה (מכי׳ כא, מס׳ דפסח׳ ו). חגיגת הבאה עם הפסח היתה נאכלת תחילה כדי שיאכל הפסח לשבע (ירוש׳ פסח׳ ו לג ג). שלש מצות נצטוו ישראל בעלותם לרגל ראייה וחגיגה ושמחה וכו׳ יש בחגיגה מה שאין בשתיהן שחגיגה ישנה לפני הדבור מ:ה שאין בשתיהן (חגי׳ ו:). ושאינו ראוי לבוא עם כל ישראל אינו מביא וישלח חגיגתו ביד אחר (ירוש׳ שם א עו.). —והשתמשו הסופרים בזמן החדש בשם זה לכל חג בקצת משמ׳ חג קטן וכדומה.—ובמשמ׳ ״הליכה למקום קדוש: לשום מגמת פניו אל הדרך מסע אחר מסע וכו׳ לשוטט במקום החגיגה (אמונה רמה ב א). שאם יכינו סבות החגיגה וההגעה אל תבלית המכוון (שם).

∞חֲגִיגוּת, ש״נ, — סגולת מעשה בדרך חגיגי, Feierlichkeit; solennité; solemnity, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בהעתונים.

∞חֲגִיגִי, ת״ז, לנק׳ חֲגִיגִית, מטבע ודרך של חגיגה, feierlich; solennel; solemn; נהוג בדבור העברי בארץ ישראל.

א.*חֲגִירָה, ש״נ, — שה״פ מן א.חָגַר: וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו משמע חגירתם של אב ובנים בסדר אחד וכו׳ שבצוואה נאמר חגירתם באחת וכו׳ ולא נאמרה חגירה באהרן בסדר לבישת בגדים ובעשייה נאמרה חגירתו בסדר שאר בגדיו וחגירת בניו לעצמו בסדר בגדיהם (רש״י יומ׳ ה:). כי החגירה נאמרת ג״כ על הלבישה (בלטי סגנור׳ מא).—ובהשאלה: *חֲגִירַת אבנים וכדומה: מקום עגלה ערופה מציינין אתו בחגירה של אבנים (תוספתא מע״ש ה יג).

ב.*חֲגִירָה, ש״נ, —שה״פ מן ג.*חָגַר: פגימה כל שהוא אפילו פחות מחגידת הצפרן (האשכל לראב״י, שחי׳ ח). כתב הרמב״ם אפילו בפגימה קטנה ביותר מטרפת ולא הזכיר חגירת צפורן (האגור, הלכ׳ שחיט׳).

א.חָגַר[1], ממנו חָגוֹר, חֲגוֹרָה, א.חָגֵר, א.*חֲגִירָה, מַחֲגֹרֶת.

א.חָגַר, פ״י, יַחְגֹּר, יחגרו, יחגרה, חָגוֹר, לַחְגֹּר, חֲגֹרְנָה, חֹגֵר, חָגוּר, — שָׂם חֲגוֹרָה סביב למתניו, gürten; ceindre; to gird: ואת בניו תקריב והלבשתם כתנת וְחָגַרְתָּ אתם אבנט (שמות כח ח-ט). כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יַחְגֹּר ובמצנפת בד יצנף (ויקר׳ יו ד). ויאמר לגיחזי חֲגֹר מתניך וקח משענתי בידך ולך (מ״ב ד כט). ואלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים ויאמר לו חֲגֹר מתניך וקח פך השמן הזה בידך ולך רמת גלעד (שם ט א). ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יַחְגְּרוּ ביזע (יחזק׳ מד יח). באמת אמרו האשה החוגדת בסינר בין מלפניה ובין מלאחריה חייבת (שבת י ד). נער חָגוּר אפוד בד (ש״א ב יח). ויואב חָגוּר מדו (ש״ב כ ח). מתניכם חֲגֻרִים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם (שמות יב יא). וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חֲגֻרִים בכתם אופז (דני׳ י ס). — וחֲגוּרֵי: צלמי כשדיים חקקים בששר חֲגוֹרֵי[2]) אזור במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם (יחזק׳ כג יה).—*וחוגרני, במקום חוגר אני: וחוגדני צידעי מן הפסח עד העצרת (נדר׳ מט:). — ובפרט חָגַר חֶרֶב או נשק אחר: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות גמד ארכה וַיַּחְגֹּר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו (שופט׳ ג יו). וַיַּחְגֹּר דוד את חרבו מעל למדיו (ש״א יז לט). וַתַּחְגְּרוּ איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה (דבר׳ א מא). ויאמר דוד לאנשיו חִגְרוּ איש את חרבו וַיַּחְגְּרוּ איש את חרבו וַיַּחְגֹּר גם דוד את חרבו (ש״א כה יג). חֲגוֹר חרבך על ירך גבור (תהל׳ מה ד). שש מאות איש חָגוּר כלי מלחמה (שופט׳ יח יא). ושש מאות איש חֲגוּרִים כלי מלחמתם נצבים פתח השער (שם יו). — וחֹגֵר חֲגוֹרָה, במשמ׳ איש שהגיע לשנים שאדם חֹגֵר חרב למלחמה: וכל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם ויצעקו מכל חֹגֵר חגרה ומעלה ויעמדו על הגבול (מ״ב ג כא). —ומשל, אל יתהלל חֹגֵר כִּמְפַתֵּחַ, ר״ל מי שחֹגֵר החרב ללכת למלחמה כמו מי שמפתח אותה בשובו מהמלחמה אחרי שנצח: וישלח אליו בן הדד

[1]) עברית וארמית. בערב׳ משמש שרש זה בכלל במשמעות אחרות, רק בקצת משמעותיו אפשר לראות רשמים ממשמ׳ של הקף סביב. גם השרש חגז בקצת משמעותיו דומה קצת למשמ׳ השרש חגד.

[2]) יש סוברים כי זה שֵׁם, אך קצת קשה המליצה חגור של אזור, וכבר ראו הקדמונים במלה זו פעול.

(מלך ארם למלך ושראל) ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי ויען מלך ישראל (להשליחים) ויאמר דברו (למלך ארם) אל יתהלל חגר כמפתח (מ״א כ י׳-יא). —ובמליצה בהשאלה, חגר את מתניו בע׳ז וכדומה, ר״ל התחזק והתאמץ בדבר: חגרה (אשת חיל) בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה (משלי לא יז).—*וחגר מתניו נגד פלוני, עמד נגדו בע׳ז וכח: אמרה לו (רחל ליעקב) וזקינך לא היה לו בנים וחגר[1]) מתניו כנגד שרה (מד״ר בראש׳ עא). —וחגר חמה: כי חמת אדם תודך שארית חמת תחגר (תהל׳ עו יא).—וחגר שמחה וגיל: עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה (שם סה יב-יג). — *וחגר בתפלה, התאמץ בה: ויאמר להשמידם מיד התחיל חוגר בתפלה הוי ויחל משה את פני יי׳ אלהיו (מד״ר שמות מג). —וחגר דבר, במשמ׳ נדבק הדבר בו ולא עזבו: ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו וילבש קללה כמדו ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו תהי לו כבגד יעטה ולמזח תמיד יחגרה (תהל׳ קט יז-יט). אם ת״ח נוקם ונוטר כנחש הוא חגריהו על מתניך אם עם הארץ הוא חסיד אל הדוו׳ בשכונתו (שבת סג.). — וחגר שק, לצער ולאבל: ויקרא אדני יי׳ צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגר שק (ישע׳ כב יב). על נבו ועל מידבא מואב ייליל בכל ראשיו קרחה כל זקן גרועה בחוצתיו חגרו שק על גגותיה וברחבתיה כלה ייליל (שם יה ב-ג). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם חגרו שקים (איכ׳ ב י). וכל ברכים תלכנה מים וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות (יחזק׳ ז יז-יח). ויחגרו (עבדי בן הדד) שקים במתניהם וחבלים בראשיהם ויבאו אל מלך ישראל ויאמרו עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי (מ״א כ לב). ויאמר דוד אל יואב ואל כל העם אשר אתו קרעו בגדיכם וחגרו שקים וספדו לפני אבנר (ש״ב ג לא). בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כי פתאם יבא השדד עלינו (ירמ׳ ו כו). הילילי חשבון כי שדדה עי צעקנה בנות רבה חגרנה שקים ספדנה והתשוטטנה בגדרות כי מלכם בגולה ילך

אעפ״י שהוא חלום, ואולי היתה זו הכרה מיוחדה של יחזקאל. — [1]) ובארמית: והרי לא מצינו פתח לנדרים אלא מכן אמר ליה שמואל חגר עליה מותנא (ירוש׳ נדר׳ ד לו ד).

(שם מט ג). אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה (יוא׳ א ח). — וכלי השם שק: חגרו וספדו הכהנים הילילו משרתי מזבח (שם יג). — ובהשאלה, *חגרו במשמ׳ הקיפו בקו רשום בצבע וכדומה: וחוט של סיקרא חוגרו (את המזבח) באמצע להבדילה בין דמים העליונים לדמים התחתונים (מדות ג א).

— פע׳, *חגר, מחגר, — שבגד חגור עליו: תוכן בוץ ועריכת אבן, מחוגר בכלם כמלאך השרת (יוסי בן יוסי, עבודה, אתה כוננת).

— נפע׳, *נחגר, — כמו חגר: והולכים ברמחים לפניו הם שתים, ומחזיקי שלחים כלי קרב נחגרים, ורוכבי הסוסים הלא גם הם נסים, נמוגים ונמסים נפוצים ופזורים (תשו׳ תלמידי מנחם על דונש). ויניף יד רמה, משות מלחמה, לכל תפול אימה, בלב הנחגרים (אזהר׳ רשב״ג, שמור לכי). הלא פתחו נסגר, ובשקים נחגר, ועדו בן הגר, ביד מות נשבה (ספר המוסר לר״ז בן סעד׳, כ״י תימנ׳, מחב׳ יב).

—הפע׳, *החגיר,—כמו חגר: מהניך בחמה עלי החגירי, ואת רגלי בסד תסגירי (תוכח׳ מוסר יג).

ב. **חָגַר**, פ״ע, — חגר ממסגרותיו, כמו חרג: בני נכר יבלו ויחגרו ממסגרותם (ש״ב כב מו).—ואמר המשורר: ירוץ בעופר עת עלי ירך חרב תשועה לעזור יחגור, יבהיל ילידי הענק גם כל יולד להרפא מאד יחגור[1]) (רמב״ע, תרשיש א קכא).

ב. ***חגר**[2]), ממנו ג. *חגר, *חגר, *חגרות.

ג. ***חָגַר**, פ״ע, — חגרה למשל הצפרן בפגימת הסכין, נעצרה ונתעכבה מעט פתאם: איזו היא פגימה כל שנותן אצבעו עליה והיא חוגרת (תוספתא כבור׳ ד א). וכמה פגימת המזבח כדי שיחגור בה צפורן (חול׳ יח.).

— הפע׳ *החגיר, — החגיר הנסר, הכסא וכדומה, נטה מצד לצד הנה והנה, ולא עמד על כל ארבע רגליו בשוה: ישבו על הנסר על הספסל על הגשיש של מטה ועל האבלונם בזמן שהן מחגירין (זבים ג א). כשהספסל או הנסר או הגשיש או הכלנום יושבות מד׳ פיאות ע״ג קרקע ואינן מטרפין ולא מתנענעין

[1]) ורשום בצדו: מלשון יחגרו ממסגרותם.
[2]) בערב׳ רגח a).

a) رجح

ולא מתעגדנין הן בהוגן ואינן מחגירין ובשהן מתנדנדין שמן מחגירין באדם חיגר שאינו יכול להגיח שתי רגליו באחת (ערוך, ערך חגר). —והצפרן, כמו חִגֵּר: וכמה ישבור וכו' עד כדי שתהא היד מחגרת (ירוש' פסח' לה:).

— נפע', יֵחָגֵר, — נחגרה הרגל בחריץ ובדומה, נעצרה פתאם והתחילה לחגר: כמו רגל המהלכת במישור בשמגעת בחריץ נחגרת (ערוך, ערך חגר).

— התפ', יהתְחַגֵּר, — כמו נֶחְגַּר: וכבואו לבית והנה הבית מלא בלים ונבשל בהם ונתחגר ובהכשלו צעק וקרא חמס מי עשה הרעה הגרולה הואת לתת מכשולות ואבני נגף בתצי הדרכים להמית העוברים והשבים (ידע' בדרשי, הפרדס א).

*חִגֵּר, ש"ז, לנק' חִגֶּרֶת, מ"ר חִגְּרִים, חִגְּרוֹת, — פִּסֵּחַ, lahm ; boiteux ; lame: ובל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו באחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה באחד מהם (פאה ח ט). היה אחד מהם גידם או חיגר או אלם או סומא (סנה' ח ד). (הרואה) את החיגר ואת הסומא ומובי שחין אומר ברוך דיין האמת (תוספתא ברכ' ז ו). הצד צבי חיגר וחולה וקטן פטור (שם שבת יב ד). אקפח את בניי אם לא ראיתי אחי אמי חיגר באחת מרגליו עומד בעזרה וחצוצרתו בידו ותוקע (ירוש' יומ' א לח ד). בלעם חיגר ברגלו אחת היה (סנה' קה.). בחיגר שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול להתפתח (חגי' ו.). (היה) חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני (ערכ' כ:). — ולנק': הגונב את הקיטעת ואת החיגרת ואת הסומא (תוספתא ב"ק ז יב). בשם שחיגרת וגירמת לא היתה שותה וכו' כך הוא אם היה חיגר או גידם לא היה משקה (סוט' כז.). אמרו להן ב"ש לב"ה לדבריכם אפילו חיגרת או סומא יאמרו לה כלה נאה וחסודה (דא"ר ו). — ומ"ר: ותפשו בו אביו ואמו ולא גדמין והוציאו אותו ולא חגרין ואמרו ולא אלמין (סנה' ח ד). שהיו חגרין עד הפרק ובשהגיע הפרק נהפשטו (תוספתא עדי' א יד). וענן ה' עליהם יומם על החיגדים ועל הסומים ועל המצורעים (ספרי בהעלתך פג). א"ר יוחנן בן רהבאי ד' דברים סחו לי מלאבי השרת חיגרין מפני מה הוויין מפני שהופבים את שלחנם (נדר' כ.). —ומשל, *הרביב חִגֵּר על גבי סומא: למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והיה בו בבורות נאות והושיב בו שני שומרים אחר חיגר ואחד סומא א"ל חיגר לסומא בבורות גאות אני רואה בפרדם בא והרביבני ונביאם לאבלם רבב חיגר על גבי סומא והביאום ואבלום (סנה' לא:).

*חִגְּרוֹן, ש"ז, — שה"פ, במו א.חֲגִירָה: במוף בסף ובמשקופות ובחגרון חליץ יצאתם (אזהר' רסע"ג).

*חִגְּרוּת, ש"נ, —מום החִגֵּר: הילוך וחגרות ראיה וסמיות שמיעה וחרישות ים ויבשה מעשה ובטלות (מדר' תמורה, ביהמ"ד ילינק א).

א.חַד[1], ת"ז, לנק' חַדָּה, מ"ר חַדִּים, חַדּוֹת, — שקצהו או שפתו קשה ודק מאד עד שהוא עוֹקֵץ או חוֹתֵךְ, למשל חֶרֶב, תער, קוֹץ, וביוצא בזה, scharf ; aigu ; sharp: וישם פי בחרב חַדָּה (ישע' מט ב). קח לך חרב חַדָּה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך (יחזק' ה א). שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חַדָּה (תהל' נז ה). חַדָּה בחרב פיות (משלי ה ד). — ובמשמ' ההפך מן רחב: ואלו הן סימני ביצים בל שבודרת ומגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה ב' ראשיה חדין וב' ראשיה בדין טמאה (ע"ז מ.). לפי שחלה עשויה במין ספינה רוקדת חרה מלמטה וגסבה ורחבה למעלה (מד"ר במד' ד). — ובהנדסה, *זוית ובדומה: להיות המקצוע האחד ישר גם השנים המקצועות יהיו חדים וכו' והדרך השלישי יקרא חד המקצוע בי בל מקצעותיו חדים (רא"ע, ספ' האחד 22). ותקרא זוויות צרה או חדה (עמודי השמים א). — ובהשאלה, במשמ' *חריף, ופיו חד, למשל אחרי שאבל חרדל: לא חרדל מסרסן (את הדבורות) אלא מתוך שפיהן חד חוזרות ואוכלות את דובשנן (ב"ב פ.). — והקול חַד: הנהר חדקל שהוא חד בקולו (מד"ר בראש' טז). וקולות הנשים והסריסים חדין מקולות האנשים לפי שהן קרים בטבעם וקנה שלהם צר (מ' אלדבי, ש"א ד). — וביחס למחלות, *מחלה חַדָּה, שמהלבה מהיר, שמתחזקת מהרה: שנוי האיבות מעצם האברים יהיה גתך אם באורך חליים נושנים או בחדיות חליים חדים או בקדחות שהם סבה מהמם האברים (פרקי משה ז). והגופים החמים היבשים ג"ב מעותרים לקדחות החרות (קאנון ד א א ג). הבויצה היבשה וכו' הם מן החדים מאד והשלישית האמתית והדלקת חרים מאר (שם שם ד). החליים

---

[1]) מן חדד, עי"ש. בערב' חאד a).

a) حادّ

שני מינים הנה מהם נושנים ארובי הזמן ומהם ח ד י ם קצרי הזמן (קטולי גליטם, כ"י פריז). כל מוקדח קדחת ח ד ה תבלה קדחתו בבחראן (כל מלאכ' הניון כ ד). המות הפתאומי אשר קרה לבכורי מצרים היה בשינוי מזגיהם אל קדחת ח ד ה מופלגת שורפת והנרת הדם (אמונה רמה ו נ). — ובהשאלה, במשמ' עז: שהדבא הקדימו שטבעיו ח ד י ם מצד המערבת אמנם השפל האחירו בעבור שרוחו נמוכה (ע"ח לר"א הקראי קיד).

*חרחור. — *חריף. — *טריז. — *מחט. — מסמר. — *מקדח. — מרצע. — *נשא, השיא הסכין. — עָמֵד, סכין שעמדה, שחדלה מהיות חדה. — *עַקְץ עַקְץ. — קהה. — קוץ, וכל מיני קוצים, עי"ש. — *שחז, השחיז הסכין באבן ובדומה, שתהיה חדה. — שנון, שנן. — *שפור. — *תחב.

ב. חַד[1]), — כמו אֶחָד: ואתה בן אדם בני עמך הנדברים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים ודבר חַד [2]) את אחד איש את אחיו לאמר באו נא ושמעו מה הדבר היוצא מאת יי' (יחזק' לג ל). — ואמר הפיטן: והם שבנים זה לעומת זה חונים, ויספרו זה לזה ענינים, ח ד אמר משבית ציונים, שביתי שפחה לבושה שנים וכו' ורעהו בענין זה פי שנים, כעד עבדו ספר לו כפלים (קיל' לח"כ, איך נוי). — ואמר המשורר: ח ד נואשי הלבבות מנו, ו ח ד במראה חלום אראנו (ר"י הלוי, שלום לנכבד). — *לחד, כלבד, בפני עצמו: נפרצה מהיצה ביניהם ונתפרדו חצים ל ח ד וחצים ל ח ד נעשו בשתי חבורות בפסח אחד (ר"ת פסח' פו:). — *ב ח ד, באחד: עצתו נמהרה ודעתו נקצרה מקום בי"ת ב"ף קרא ב ח ד המזמורים (תשו' תלמ' מנח' על דונש).

*חֹד, חוּד, ש"ז, מ"ר חֻדִּים, — עצם המקום החַד, הקצה החד, Schneide, Pointe; tranchant, pointe; edge, point: לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי ח ו ד ה [3]) של סייף נחלקה הטיפה לבאן ולבאן זהו בין השמשות (ירוש' ברכ' א ב:). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כ ח ו ד של מחט כל רוחו יוצאה ממנו (מד"ר ברא"ש א). אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כ ח ו ד ה של מחט ואני פותח לבם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו (שה"ש, אני ישנה). — ושל אילן, קרן ובדומה: מן איבו של אילן ולא מן ח ו ד ו של אילן (ב"ק פא.). ומחטא ויורד כנגד ח ו ד ה של קרן עד שמכלה כל הדם שבאצבע (זבח' נג.). נותן ב ח ו ד ו של קרן מזרחית צפונית (הזאה) אחת ונחשבת לו בשתים וכו' ודין העולה שתים ב ח ו ד ם של קרנות ונחשבות ארבע (ר"ח יומ' טו.).

[1]) כך בארמ', ועי' הערה לקמן. — [2]) יש סוברים שזה שבוש פשוט.
[3]) כך בב"י, ובנדפ' חרה.

חדד[1]), ממנו א. חַד, *חִיד, חָדָה, חַדּוּד, *חִדּוּד, ב. *חֲדוּת.

חָדַד, פ"ע, — היה חַד, ובהשאלה היה מהיר ועז מאד, למשל הסוס במרוצתו: וקל מנמרים סוסיו וְחַדּוּ מזאבי ערב (חבק' א ח). — *ופָּעוּל כמו תאר: כלומר ש ח ד ו ד י ן בשינים (רגמ"ה חול' נט). והעוקץ (של המחט) שהוא ח ד ו ד ראוי לשלחני לכתוב בו על פנקסו (ר"ש כלים יג ה).

— הפע', הֵחַד, עת' יָחַד, (יָחַר), — עשה שיהיה חַד, השחיז באבן ובדומה, schärfen; aiguiser; sharpen: ברזל בברזל יָחַד [2]) ואיש יַחַד פני רעהו (משלי כז יז).

— פעֵ', *חִדֵּד, — כמו הפעיל: ל ח ד ד ראשו של שפוד (ירוש' כיל' ה סג:). ברזל זה אחד מ ח ד ד את חבירו (תענ' ז.). אין משחיזין את הסכין ביו"ט וכו' לא אמרו אלא ל ח ד ד ה (כיל' כח.). ואין מ ח ד ד י ן את השפוד ואין מתקנין אותו (הלכות פסוקות, יו"ט). וקודם ש י ח ד ד נ ה (האומן את המחט) וינקבנה נקראת אותה החתיכה גולם (ר"ח שבת קכג:). — ואמר הפיטן: מאכלת חִדְּדָה ולא תפסול שחיטתי, לשרה בתוך ידיה קח לך משרפתי, וזורק על בגדיה עדי תזכור אהבתי (סמא"ל, סלית' ר"ה, זומר). — ובהשאלה, חִדֵּד את השכל, הדעת: לא אמרה ר' עקיבא אלא ל ח ד ד בה התלמידים (ערוב' יג.). שני תלמידי חכמים ה מ ח ד ד י ן זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח להם (שבת סג.). מה ברזל זה אחד מחדד את חבירו אף שני תלמידי חכמים מ ח ד ד י ן זה את זה בהלכה (תענ' ז.). — *יחַדֵּד את הפה ע"י אכילת דבר חריף: שאוכלין (הדבורים) את החרדל ו מ ח ד ד את פיהם ואוכלות את דבש שלהן (רש"י ב"ב יח.). — ובמשמ' זרז והסית: כלומר שהוא מ ח ד ד לריב עמו בעבור חמות רעהו (רלב"ע משלי כז יז).

— הפע', הֻחַד, הוּחַדָּה. — שֶׁהֻחַדּוּ אותו: כה אמר יי'

[1]) בערב' חד a).
[2]) י"א במקום יָחַד.

a) حدّ

אמר חרב חרב הוּחַדָּה וגם מרוטה למען טבח טבח הוּחַדָּה למען היה לה ברק מרטה (יחזק׳ כא יד-יה).

— פע׳, *חִדֵּד, מְחַדֵּד, מחודד, — שחדדו אותו, ובהשאלה דברים מחֻדדים, שיוצאים מהרה בלי גמגום: שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד (קדוש׳ ל.). —*ואדם מחֻדָּד, חריף השכל, ובפרט בעל חדודים, הלצות שנונות: ואריסטוטלים נער משכיל ונלבב מחודד (אלתריזי, מוסרי הפלסופ׳ א ט). (שהיה ר״א בן ערך) חריף ומחודד יותר מדאי אבל רבי אליעזר לא היה חריף כמוהו (פי׳ מיוח׳ לרש״י, אבות ב ח). יעקב היה איש תם לא מחודד ביותר ולא בעל ערמימות (ר״י אברבנאל, תולדות). בנו של רש״י חיבר ספר הישר והיה חכם גדול בכל חכמה והיה מפולפל ומחודד מה שלא נראה לחכם (הקבלה לראב״ד ה). וכבר עמד אחד מן המחודדים בספרד והבר ספר בענין הקץ על דרך הכוכבים (אגר׳ תימן להרמב״ם). אבל הגוע השני הם המחודדים משאר המושלים והחכמים מיתר הלשונות כמו האדומים והפרסיים (שם). ולכן הנבונים והאוילים יקראו מחודדים (ספר המדות לאריסטו ג ע). כלומר חריפה ומחודדת ויודעת ושומרת עצמה שאדם לא יוכל לרמותה (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי ז). —*וההרגשה, מרגשת על נקלה: וצריך לקרר המזג קרירות בינונית באכילת חורת שלוקה ובשתיית מי שעורים במי הבוסר אם אין אצטומכתו מחודדת ההרגשה (מ׳ אלדבי, ש״א ד). — ובהנדסה, זוית מְחֻדדת, גוף מחֻדד, דק וצר כמו עֹקץ: מי שסבל מדידת מחֻודד האצטוונה (מורה המורה א לו). שאחר שקיעת החמה יתיצב על שטח הארץ צל של אופל. במראיתו כבובע ובמחודד (נחמ׳ וגע׳, דוד גנז רכא). שכל החלק הזה דומה למשולש או למחודד (שם עא). — ועי׳ *מְחֻדָּד. - ובחכמת הלשון, *אות מְחֻדדה באות אחרת, כשהאחת צריבה להיות יותר חדה במבטה מפני האחרת הבאה לאחריה: יש בית מחודדת בזיו כגון זהב ובסף וכל דומיהם מן האותיות המחודדות אשר ברעותיה כהיות אחת מהן בסוף התיבה ואחותה בראש תיבה שלאחריה (יסכי הנקדן, עין סקורא, אזהר׳). יש דלת מחודדת בזין כגון וילד וקונים ובשין כגון עד שוב יש הא מחודדת בחא כמוה כמוובנת הקטן ויש הא מחודדת באלף בגון פדנה ארם (שם).

— נִתפ׳, *נִתְחַדֵּד, — נעשה חַד, הושחז: אין סכין מתחדדה אלא בירך של חבירתה (מד״ר בראש׳ סט). — ובהשאלה: הטוב לי שאלמד ואתחדד בהשבת הרעות הנפסדות הסכלות (כוזרי ה א). יבאו התלמידים לשמוע דבריהם חדשים ולהתחדד עמו וללמוד ענין הסברא המתחדשת (פי׳ ר׳ יונה לאבות ב ז). בשאני מתעדב ומחמץ לבבי ובליותי או אשתונן ואתחדד ואדע בי קודם החמוץ הייתי רחוק מהאמת (רסב״ל דוראן, מג״א א א). כמו שהברזל מתחדד בברזל כן החברים מתחדדים זה את זה בדבר העיון (רלב״ג משלי כז יז). — ובמשמ׳ *התקוטט: שאין ראוי להתחדד עם אדניו במו עם רעהו (רלב״ע שם יח). — *והיין, התחזק טעמו: גזירה שמא יחתה בגחלים בגון יין קרוש המתפשר ומתחדד בחריפות בוחו על ידי חמימות האש (מתו׳ ויטרי לגג).

חדה[1], ממנו חָדָה, חֶדְוָה, יַחֲדוּ, *חֶדְוָן.

חָדָה, פ״ע, עת׳ יִחַדְּ, עב׳ חָדִיתִי, —שָׂמַח, sich freuen ; se réjouir ; rejoice: ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה יי׳ לפרעה ולמצרים על אודת ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצלם יי׳ וַיִּחַדְּ יתרו על כל הטובה אשר עשה יי׳ לישראל (שמות יח ח-ט). — ועבר יחָדִיתִי: אל יעלה בלבבכם בי שמחתי וחדיתי בהנצלי מן המדוה הגדול (ר״א בר חסדאי, ספר התפוח). — ואמר הפיטן: דקדו וְחֲדוּ בל הלילה, רנן הנעימו לנודא עלילה (סבת א חנכה, אודן).

— פע׳, חִדָּה, פ״י, —חִדָּה פלוני, עשה שיִחַדֶּה, שישמח: בי תשיתהו ברכות לעד תְחַדֵּהוּ בשמחה את פניך (תהל׳ כא ז). — ואמר המשורר: בבלי שיר שם חדוּה, במחול מעגל שמחוך, לחול עם בת גילך (אד״ם שמ״ק, שירת דודים).

חִדּוּד, ש״ז, מ״ר חִדּוּדִים, סמי׳ חִדּוּדֵי, — א) דבר חַד, מחֻדד: תחתיו (של לויתן) חַדּוּדֵי חרש ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מא כב). — ב) *קצה חד, בליטה חדה בבלי: בסוי הלפס בזמן שהוא נקוב ויש לו חדוד[2]) טהור אם אינו נקוב ואין לו חדוד טמא (כלים ב ה). ההרם שאינו יבול לעמוד מפני אזנו או שהיה בו חדור והחדוד מבריעו

---

[1]) באשור׳ חדו, שמח. בארמ׳ וסור׳ חדא.

[2]) בך הנקוד במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה. ובמשנ׳ מנק׳ נדפס׳ חִדּוּד. ופרש הרמב״ם: חדוד דומה לאבוב של קנה היוצא מגב הבסוי ומגביה אותו בו.

טהור ניטלה האוזן נשבר החדוד טהור (שם ד א). היו בה (בהכלי) חדודים יוצאין כל המקבל עמה בזיתים מטמא במגע (שם ג). נכנסה הטומאה באויר הגסטרא אפילו היתה בנגד החדוד לא נטמא החדוד (רמב"ם כלים יט י״א).

***חִדּוּד**, ש"ז, מ"ר חִדּוּדִים, — א) כש"פ מן חדד: ליבן סכין ושחט בה שחיטתו כשירה חידודה קודם לליבונה (חול' ח.).—ובהשאלה חתוך וקמוט: שנעשה חדודים חדודים כל בשרו[1] (סנה' לז.). בי נעשה בשרי חידודין כאשר באתי לכתוב מהו יסוד המאמינים האלו (א' מודינא. ארי נוהם ל).— ומעשה חִדּוּדִים, בין זכר ונקבה, נגיעות במקומות בהגוף לענג: ומתו גם שניהם וכו' אמר רבא למעוטי מעשה חידודים[1]) וכו' מעשה חידודים לאו כלום הוא (סנה' סו:). משכבי אשה ולא מעשה חדודין (תוקוני, קדוש' כ יג). והיה הארוס חובק ומנשק ועושה מעשה חדודים לפני כל עובר ושב (שו"ת תמת ישרים קע).—וכמו חִדּוּד, בליטה חדה, עֹקֶץ: כיון שיעמדו הריחים מלטחון מנקרין בהן נקרין קטנים כמין חידודין כדי לטחון במהרה (ר"ח מו"ק י.). ובן הסיף ד"מ חמרו הברזל ופעלו הנפח וצורתו האורך ומעט הרוחב וחדוד הקצוות ותכליתו שיהרג בו (מלות הגיון ח).— ב) "זריזות ומהירות ברבר: והכלב אי אפשר שיתנועע מבלתי העת הצריך אליו וכו' והגבלת שיעור זו התנועה היא מסורה אל הציד כפי חדודו במלאכת הצייד ושיתנהג הכלב כפי מה שיצוהו (המעל' לרש"ט פלקיירא ג).—ג) "חִדּוּד השכל, חריפות: אבל בידיעתי עוצם פלפולך וחדודך נקל עלי חבור קצר כמה לידיעתי באמת כי אחה תבין אותו תכלית ההבנה (תכון העכור להרמב"ם א). והצטרך הרלב"ג להקדמות והתחכמיות רבות ומעשה חדודין ותשובות משובשות להתנצל מהם (מפע' ה' ה ד). ומה שכתב לי מר במה שהבאתי ראיה מן המחברים וכו' כבר קבלתי עלי שלא להשיב על מעשה חדודין רק להשיב על עיקר שנראה בעיני שאיני רואה שום תפיסה עלי בנדון זה (בו"ת רמ"א ז). ומי

[1]) כך הגרסה בספר', ופרש רש"י: מחדד ומקשה אברו בבשרה מבחוץ. ע"כ. וכן הביא הערוך בערך הרדום, ופרש: מעשה חדודים פי' דרך איברים בחור שבין אצילי ידיה. ע"כ. אבל הגאונ' גרסו הרורים, עי' ערך זה. — ופרש"י: קמטין קמטין שהיה (יתרו) מיצר מאד על מפלת מצדים.

כי לו על כל שכל אנושי יתרון (ר"י פרנסים, מתק שפת' 104). — ובמשמ' דבור מחֻדד, מליצה שנונה, Witz pointe; wit, joke: ואחרון אחרון חביב ר' עמנואל אחי אשר חדש פרחים בשיר כבגנות האביב, ויעש לו זר והב סביב, המומר לספרדים בלשון גאונם, ואל הלועזים בחדודם ולשונם, ואל היהודים בכתבם ובלשונם (שם). ועל דרך חידוד נראה לי ליישב ואומר וכו' (שו"ת חת"ס, או"ח קיז).— וחזק הקדחת וכדומה: וידעתי כי הצמח היה במחיצתו (של הריאה) מחידוד הקדחת וקושי נשימתו ויובש שעולו בתחלתו (המבקש לרש"ט פלקיירא). ועילת זה החולי (השחין) הוא מחדוד האדומה ומההלהבותה (מ' אלדבי, ש"א ד). — וחדוד המזונות, חריפותם: קנקן של חומץ יש בו מחידוד ריח החומץ יותר מן החומץ עצמו (תשוב' הגאונ', הרכבי, לא). ויוון במזונות החום והחדוד ויתמיד המרחץ (מ' אלדבי, ש"א ד). ואם יאכלוהו (את הדבש) חי יוליד רוח ונפח וניתיר החזה ויעורר הקיא בחדודו ויזיק לבעלי הירוקה (שם ה). — וחדוד הקול, דקותו ורומו: וחדוד הקול ועביו הוא מפני תבונת האברים (שם ד).— ג) חִדּוּד המחט, כמו חֹד: האדם דומה לנוד מלא רוח ואם יעשה בו נקב כחדודה של מחט הרוח יוצאת (אבן ירחי, המנהיג, בשם מד"ר ברא"ש').

חֶדְוָה[1]), ש"נ, מ"ר חֶדְוֹת, — שמחה, רוח שמח וצח, עליצות, Freude, Heiterkeit; joy, gaité joi, gladness: הוד והדר לפניו עז וְחֶדְוָה במקמו (דהי"א יו כז). לבו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ועל תעצבו כי חֶדְוַת יי' היא מעוזכם (נחמ' ח י). וקיימו מצות חדוה[2]) (כיל' יה:). בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה רינה וכו' עלוה חדוה (מד"ר שה"ש, נגילה). ותומה וענוה, ויין קדוש וחדוה, ויראת מקדש, ותכמים עם הורים (הוהל' רשב"נ, שמור לבי). חדוות מזמוטי חתנים וכלות עושים סעודה (רש"י קהל' י יט). אוהב לאותו הגוף ומתנחם עמו והוא עת לצחוק וזה חדוה בעולם (זוהר, מדל' הנעלם, חיי שרה). יראי יי' הוחילו לתשועתו לחדות עולמים ולחסדו כרב משה זכות בחידה יחיד חדודו, אין עוד מלבדו, שכלו הגיע אל קצה האחרון, וכמעט אומר

[1]) מן חדה, עי' שם. בארמ' חדותא. — [2]) גרסת הערוך, נשמט בנוסחא'.

(כ"ס, תרג' כ"ז כ ח).

***חֲדָוִי**, ת"ז, לנק' חֲדָוִיית, — של חֶדְוָה: קדחת יום חדויית כלומר משמחה הנה תקרה מהשמחה והחדוה קדחת כמו שיקרה מהכעס (קאנון ד א כא).

***חַדְוָן**, ש"ז, —בעל חֶדְוָה, עושה שבני אדם יהיו בחדוה: חַדְוָן (כ"ז, מלון גרמני עברי, ערך לוסטיג).

***חִדּוּק**[1], ש"ז, מ"ר חִדּוּקִים, — דבר שנותנין לתוך נקב וכדומה לסתום אותו: הטופל כלי חרם הבריא וכו' וכן בחידוק[2]) הקרויה (כליס ג ה). מעשה בענבול באחד שנפחתה גלגלתו ועשו לו חידוק של קרויה וחיה (חול' נז:).

***חִדּוּשׁ**, ש"ז, מ"ר חִדּוּשִׁים, — שם"פ מן חִדֵּשׁ, א) עצם שה"פ: מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחידוש כל הדברים הללו (ספו"ר ל). חידוש הוא שחידשה תורה בקנם (כתוב' לה:). שמרהו (את חדש האביב) עד שיבוא בחידושו (ירוש' פסה ה יח ד). אמר הקב"ה תורה חדשה מאתי תצא חדוש תורה מאתי תצא (מד"ר ויקר' ג). ואשר לא יושג ולא יודע כלל הוא חידוש כל הדברים איך נבראו ואיך יצרם היוצר (ר"י ברזלוני, פי' יציר' 274).— ותדוש הלבנה וכדומה: אין חדושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה וע"ג חלקים (ר"ה כה.).— *ואמונת החדוש, שהעולם מחדש, שנברא יש מאין: אמונת החדוש יש מאין אם היא אמונה צריך לכל בעל דת אלהית להאמינה כמו שיתוייב המאמין בתורת משה להאמין שפצתה הארץ את פיה וכו' (העקרים א יב). שיסוד התודה אשר עליו אדניה הטבעו הוא אמונת חדוש העולם הכללי המוחלט (ר"י אברבנאל, מפעי ה' א ג). — ובמשמ' *דרוש חדש, דעה חדשה: וכשבא רבי יהודה בן דורמסקית אצל רבי אליעזר בלוד אמר לו מה חדוש היה לכם בבית המדרש היום (ידים ד ג). והקבילו (ר"י ור"א) פני ר' יהושע בפקיעין אמר להן מה חידוש היה לכם בבית המדרש היום אמרו לו תלמידיך אנו ומימיך אנו שותין אמר להם אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש (תוספתא סוט' ז ט). — *ומקרים המתחדשים בעולם: ואחר כן יהיה עתיד לרפואה החדשית שהיא זמן כפרה לכל תולדות החדשים וחדושי הימים (כוזרי ג ה).—ובמשמ' מעשה תמוה, זר, פלא: לא שהם עצמם ראו זה (שהלכו על הגליד של הנהר בפסח בפראג) רק שלמאה פעמים שמעו חידוש זה בקטנותם (צמח דוד, רע"ג לאלף ו). ויאסר המלך זיגמונד את מרכבתו ויצא השד לקראת ארוסתו עם כל שרי המלוכה בשרדה גדולה ברוכבים ורגלים לאלפים ולרבבות ונעשו אז בשדה חדושים ענינים נפלאים לצחוק ותדוה אשר שמחה גדולה כמותה שם לא היה ממאה שנים ועד הנה (שם, שנב לאלף ו). — ובמשמ' *שמועות ע"ד מקרים ומאורעות שנעשים בעולם, Neuigkeit, nouvelles; news: ובני אדם שסיפור שמועות ודברי חדושים עונג להם מותר לספרם בשבת כמו בחול (הלכות או"ח שז א). — *ופתקי חדושים, עתונים: הני פתקי חידושים שנוגעים על פי הרוב לכלל או לפרט וביחוד בזמן שיש מלחמה ושעת חירום בעולם שלפעמים יש צורך גדול לידע איזה צד גבר (שאיל' יעבץ א קסכ).

א.***חֲדוּת**[1], ש"ז, — כמו דוּת, סהר בנוי על שטח הארץ להקוות בו המים: נתנו (את התנור) על פי הבור או על פי החדות[2]) ונתן שם אבן (כליס ה ו, ז א). החדות שבבית ומנורה בתוכו והפרת שלה יוצא וכפישה נתונה עליו שאם תנטל המנורה הכפישה עומדת על פי החדות (אהל' יא ח). חורי הבית העליונים והתחתונים והיציע והחדות והעלייה וגג הבד וגג המגדל בית התבן ובית הבקר ובית העצים וכו' (ירוש' פסח' א כז:). חדות הבנוי בתוך הבית וכו' אם תנטל מנורה והכלי המציל עומד ה"ז מציל על כל שבחדות וכלים שבין שפת הכלי ושפת החדות טהורים וכו' ואם היו כתלי החדות רחבים משל בית וכו' וכשם שמציל החדות בתוכו כך מציל בכתליו (רמב"ס טו"מ כא ז-ח).

---

[1]) עי' חדק. — [2]) אמר רה"ג ו"ל: פי' חדוק זה פירושו כמין עגול של עץ או מתכת שנותנין על הטפיח שהוא קרויה והוא נטלה ולמה נקרא חדוק מפני שהוא דוחק וצר הכלי כמו שאמרו לענין ספר תורה כשהוא מחדקו. ע"כ. וכן הערוך. ודומה לזה גם הרמב"ם: וחידוק הוא כמו הידוק והוא החתום והקשור.

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. —[2]) כך גרסת משנ' מנֻקד פרמה, והנקוד: הַחַדּוּת, ובמשנ' מנֻקד' כ"י אוקספ' והַחֲדוּת (REJ 1887, 273). וכן הגרסה חדות, בחית, בכל מקום בהלכ' פסוק' מר"י גאון (הלכ' ר"ה והלכ' ממונ'), וכן העיד הערוך כפרוש בערך דות: במשנ' כולם כתובים חדות. וכן הרמב"ם במקום המובא בפנים, ובנוסח' הדות. בסור' חדותא, לאצור בו חטה ושעורה בשדה: חדותא בחקלא דחטא ודשערא (כר עלי).

ב..חֲדוּת, ש"נ,—סגולת דבר חד: ח ד ו ת המאכלת קצור ענין השחיטה להקראים (ספר דוד מרדכי). — וכהשאלה, חֲדוּת המחלה: והחליים החדים מהם מה שיותם בתכלית ה ח ד ו ת והם אשר הבחראן בהם בשביעי (קבולי גלינוס, בימי הבחראן). עפוש הריח וחדותו מורה על חום (קאנון ג א א ח).

.חֲדִידָה, ש"נ,—כמו *ח'ד, והקצה החד, הצר: ונאמר כי המזלות הם ספיריים מרובעי הצלעות בסיסם ומושבם הוא השטח אשר יקרא מזל בגלגלו וחדידתו הוא תוך הארץ (אספירה לר"א בר חייא ב).

.חֲדִילָה, ש"נ,—שה"פ מן חֲדַל: ח ד י ל ה היא הכרת המעשה מכללו (המליצה לשלמה בר"ש, חדל).

חדל[1], ממנו חֲדַל, חָדֵל, חֶדֶל, ׳חֲדִילָה.

חָדַל, חדל, חדלת, חדלו, חדלו, אחדל, אחדל, יחדל[1] ויחדלו, יחדלון, חדל, חדל, חדלו, חדלו, — א) פ"ע, שבת, נפסק, היה ואחר כן לא היה יותר, aufhören ; cesser ; cease to be: וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא (שמות ט לד). שבת משוש תפים חדל שאון עליזים שבת משוש כנור (ישע' כד ח). בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות חדלו פרזון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה (שופט' ה ו-ז). אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני חדלו קרובי ומידעי שכחוני (איוב יט יג-יד). כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על בן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך (דבר' טו יא). אם יכרת (העץ) ועוד יחליף וינקתו לא תחדל (איוב יד ז). הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד (שמות ט כט). ויחדלו הקלות והברד (שם לג). —ועם ל אחריו, במשמ' פעל סתמי: ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח כנשים (בראש' יח יא). — ועם מקור פעל אחריו, הפסיק לעשות הפעולה של הפעל ההוא: ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר (בראש' מא מט). ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל (ירמ' מד יח). ויפץ יי' אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר (בראש' יא ח). ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה (רות א יח). רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע (ישע' א טז). — ועם שם אחריו: שם רשעים חדלו רגז (איוב ג יז). — ובמשמ' מנע את עצמו מעשית דבר מהדברים, לא עשה הדבר ההוא כלל: sich enthalten; s'abstenir; to abstain: והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (במד' ט יג). כי תדר נדר ליי' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו יי' אלהיך מעמך והיה בך חטא וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא (דבר' כג כב-כג). ולשאול הגד כי נמלט דוד מקעילה ויחדל לצאת (ש"א כג יג). חדלו גבורי בבל להלחם ישבו במצדות נשתה גבורתם (ירמ' נא ל). — ועם מ אחריו בשתי המשמעות האלה: כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו (שמות כג ה), ר"ל תמנע את עצמך מעזב. ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את הרמה (מ"א טו כא), ר"ל הפסיק הבנין שהתחיל קדם. — ואחרי פעל, במשמ' הפסיק או נמנע מעשות המעשה של הפעל שלפניו: ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל (שופט' טו ז). האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל (שם כ כח). האלך על רמת גלעד למלחמה אם אחדל (מ"א כב ו). ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך לבוא אתי בבל חדל ראה כל הארץ לפניך (ירמ' מ ד). אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי (זכר' יא יב). — והפעל חדל בלבדו, בלי פעל אחר לפניו או לאחריו, במשמ' הכללית המנע מעשות דבר שהמדבר עסוק בו ונשמע מענינו: כה הראני אדני יי' והנה קרא לרב באש אדני יי' ותאכל את תהום רבה ואכלה את החלק ואמר אדני יי' חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמו' ז ד-ה), ר"ל המנע מעשות מה שהתחלת, מה שבדעתך. הלא מעט ימי י ח ד ל[1]) ישית ממני ואבליגה מעט (איוב י כ), ר"ל הניחה אותי במנוחה. — וחדל לו: ויהי בדברו אליו ויאמר לו הליועץ למלך נתנוך

---

[1]) דמו חה"ל לשרש זה את השרש הערבי ח'ד'ל[a]) שהוא משמש במשמ' עזב, נטש.

[a]) خذل

[1]) כך ברוב הספר' הכתיב, והקרי וחדל, ובס"א וחדל כתיב וקרי. אך יותר מסתבר כי היוד שלפני חשרש

חדל־לך למה יכוך (דהי"ב כה יו). — וחדל מן פלוני, הרפה ממנו, הניחו: הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים (שמות יד יב). מאסתי לא לעלם אחיה חדל ממני כי הבל ימי (איוב ז יו). — וחדל לו מן: חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישע' ב כב). וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך (דהי"ב לה כא). — ב) פ"י, חדל את הדבר, הפסיקו: הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מלוכה עלינו ויאמר להם הזית החדלתי[1]) את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים וגו' ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה וגו' ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ח־יג).

— נפע', *נחדל, — כמו קל: ואין בתוך ממך נבדל, ואין מקום דק ממך נ ח ד ל, ואינך נאצל מכל ונבדל, ואין מקום רק ממך ו נ ח ד ל (כהי"ת ליום ג). בעשותך כל לא נבדלת, מתוך מלאכתך לא נ ח ד ל ת (שם). והמסלה השנית דרך הרשע אשר השלום ממנה נאבד ו נ ח ד ל (הגיון הנפ' לר"א בר חייא כ). והחי הנזכר בגדר הזה הוא הגוף הצומח והגדל מאליו והוא הולך ומתגדל וסופו להאסף ו ל ה ח ד ל (שם א). שלא יחשדום שמפני מלאכתן הן נ ח ד ל י ן מלבוא לעבוד עבודה (רמ"י פסח' פב). בי חדלו פרזון וגו' בישראל לבד חדלו ולא נ ח ד ל ו בזה באומות וכל זה עד שקמתי אם בישראל מרחמת עליהם באם שתרחם על בניה (ר"י אברבנאל, שופט' ה.).

— הפע', *החדיל, — עשה שיחדל: טהר טבילות מקוה מהם ה ח ד י ל, טמו קדושים מנשיהם להבדיל (בכת א חנכה, אודך). יה רעיון לבך מעשות מי י ח ד י ל, וכר רב טובך אין חקר להגדיל (ר' יו"ט הקדוש, פיוט לתלו פינו). בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים ו ה ח ד י ל ו ם (רב"י אסתר ט י).

— פע', *חדל, פ"י, — עשה שיחדל: למען טוב הולך ונדל, מעקשות לב עדה חדל, בשום עם מחטא צוה שאב מים (סובע' להוש"ער, למען תמ ס).

חדל ת"ז, סמי' חדל, — מי שימיו מדודים, ספורים, וקרוב לחדל ולעבר מן העולם: הודיעני יי' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני (תהל' לט ה). — וקצת במשמ' ארם בשפל המצב, בזוי: לא תאר לו ולא הדר ונראהו ולא מראה ונחמדהו נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי (ישע' נג ב־ג). יבמה שנפלה לפני יבם שאינו הגון לה כלל מבמה פנים אם מפני שהוא יותר קטן ממנה אם מפני שהוא ח ד ל אישים (תשב"ץ חלק ב קפ). — וכמו בינוני: השמע ישמע והחדל יחדל (יחזק' ג כז). שבשעת השתחואה בשעת הקטרת היה ראש המעמידים מעמיד את הטמאים בשער המזרח וגו' ויודעים שמפני הטומאה הם ח ד ל י ם ליכנס שם (רמ"י תמיד כו.).

חדל, ש"ז, כהפס' חדל, — הארץ, עולם הנפסד והבלה: אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל[1]) דורי נסע ונגלה מני באהל רעי קפדתי בארג חיי (ישעי לח י־יב). — ואמר המשורר: יום הולדו (של האדם) ויום הפרדו ביד אשר בידו מחקרי ארץ קצב ח ד ל ו וגזר עמלו (ר"י הלוי, אתיכה קורא). בנתי לצדקתך וראיתי חילך הוד קולך שמעתי והמנעתי ח ד ל ך קרני רוממת ופדעתיהו לרגלך והיה למשיב נפש (מחז' אויניון, יוה"כ, מחוה).

***חדם**[2]), פ"ע, — כמו הדם: היה דליל קשור ברגליו (של התרנגול) או שהיה מ ח ד ם[2]) ומשבר את הכלים (כ"ק כ א). תרנגולין שהיו מ ח ד מ י ן[2]) על גבי עיסה ועל גבי פירות (נמ' שם יז:).

---

[1]) אמר ריב"ג וז"ל: ויש בו (בפעל חדל) בכד בלתי מתעבר גם כן החדלתי את דשני החדלתי את מתקי החדלתי את תירושי משקלו הפעלתי כמו באשר השכלתי השמדתי את האמרי אבל קמצות החית אין לה פנים אצלי זולת רצונם לפאר המלה והרכה עושין זה ברב האותיות הגרוניות אשר הם דבקות לתנועה כאמרם החרב נחרבו המלכים בפאור החת בקמץ חטף והיה דינה שתהיה בשוא ופתח כמו החרם את כל העיר מתם. ע"ב. והרד"ק בפרושו סבר שהוא הפעל, אמר וז"ל: החדלתי מבנין הפעיל והוא מפואר (בצ"ל ולא מבואר כמו במקר' גדול' ורשא) או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ ההא. ע"כ. ובן החדשים, קצתם (Bö. § 412) כמו ריב"ג, וקצתם (Olsh. ,Kö. WB) כמו רד"ק. ואעפ"י שקשה להחליט כי שלש פעמים זו אחר זו נשתבשה המלה, מ"מ יותר מסתבר כי בעקרי היה פה קל.

[1]) בקצת ספרים חלד בתיב חדל קרי, ובמ"א חלד בתיב וקרי.

[2]) עי' הערה לערך *הדם. — [2]) גרס' הערוך, ובנוסח' מהדם, ג הדסין.

חדק[1], ממנו חֵדֶק, *חָדַק.

א. **חֵדֶק**[2], ש"ז, מ"ר *חֲדָקִים, — א) מין ממיני הקוצים, solanum cordatum : דרך עצל כמשכת חדק וארח ישרים סללה (משלי יה יט). טובם כחדק ישר ממסוכה (מיכ' ז ד). — ומ"ר : הדלת שבמוקצה וחדקים שבפרצה ומחצלות אין נועלין בהן אלא אם כן גבוהים מן הארץ (ערוב' י ח). כשם שחדקים הללו מגינין על הפירצה כך טובים שבנו מגינים עלינו (ערוב' קא.). קוצים ותוחים וסלונים וחרולים וברקנים וקמשונים וחדקים וסרפדים וסירים שמותם במקרא בעשרים התבונן לרוחב שפת העברים (דונש על מנחם, סרכיס). הפורין גדרת סירים ומסובות חדקים ליישר לפניהם הדרך (רש"י מיכ' ב יג).— ומליצה, *מכלה חֵדֶק, משבית כל דבר רע : מכלה לכל חדק, מחזק ידי בדק (מכת' לר"א בן עטאר, JQR). ובן חדקים ששותמין כהן הפרצה (רמב"ם שבת כו ח). — ואמר הפיטן : היום חוק ואמיץ ליי' לריב יריבי, אדום וישמעאל מהרסי ומחריבי, חרבם מעטה לטבח בחדק טובי (סליח' מוס' יוה"כ, מלכי). הלעד בי משגבי, הלעד אפך יעשן, גדור פרצי כבן פרצי, ומחדק לקוט שושן (שעה נאסר, י"ז בתמוז, ספרד').—ב) *חרטום המארך של הפיל[3], trunk ; trompe , Rüssel : הפילים הם בהמות גדולות וכחם גדול וכו' על גביהם ישאו מגדל גדול מלא עם מזויינים וחדק אחד יוצא מפיו אשר בו יקבל מאכלו והחדק רחב בו יבלע אדם בפעם אחת (ש' עולם ו). ואלכסנדר מוקדון וכו' עשה אנשי אש בכלי נחשת בצורות איש וכהלחמו עם רוכבי הפילים הקריב אנשי האש נגדם והפילים שלחים החדק לבלע אותם ונשרפים (שם).

ב. **חֶדֶק**[4], ש"ז, מ"ר חֲדָקִים,— בעין חתך באיזה דבר, notch ; coche, entaille ; Kerbe : שקרני החיה עשויות כן וכו' חרוקות בקרני העז ויהי החדק נבלע בהן (התימן, שמיני קגג). — ומ"ר : היו בה (בהמנורה) חדקים והיא נראית כבעלת חוליות (רמב"ם שבת כו יא). כקורת בית הבד (שהוא) טרוף חדקים חדקים (רש"י נדר' כה.).

א. ***חָדַק**, פ"י,—כמו הֵדַק, ופע' חֵדֵק : שמחדקין[1] את אומות העולם לגיהנם (ערוב' קא.). כמו שאמרו לענין ספר תורה כשהוא מחדקו (רה"ג כלים נ ה).

ב. **חָדַק**, פ"י, — קל לא נהוג.

— התפ', *הִתְחַדֵּק, — נתחב בדבר כמו חדק : כשם שהסוכה הזו של קוצים מתחדקת בבגדיו של אדם והוא מפשר אותם מצד זה והיא מתחדקת מצד אחר כך הוא מלכותו של עשו וכו' (פסיק' רבתי י). — נפע', *נֶחְדַּק, — נעשה לחדק, לקוין : הנה אם נחפש ונבדק, הושת כולו סג נאלח ונתדק, היו יהיה כאבן דק (רסב"ג, מנח' יוה"כ, ה' מה אדם).

ג. ***חָדַק**, פ"י, — עשה חרק, חתך, ופעול חָדוּק, שיש בו חדק : (קרנים) ברוכות חדורות וחדוקות[2] (חול' נט:). שקרני החיה עשויות כן ברוכות חדוקות הדורות ברוכות כקרני השור חדוקות כקרני העז ויהי החדק נבלע בהן והדורות בקרני צבי (ס' תימן, שמיני קגג).

חדר[3], ממנו חֶדֶר, חָדַר, *חַדְרָן.

חֶדֶר, ש"ז, כהפס' חֶדֶר, סמי' חֲדַר, עם ה המקום חַדְרָה, חֶדְרָה, מ"ר חֲדָרִים, חַדְרֵי, —אחד מהבתים של בית גדול, chamber ; chambre ; Kammer : והארב ישב בחדר (שופט' יו יב). ויאמר אמנון אל תמר הביאי הבריה החדר ואברה מידך (ש"ב יג י). כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו עד שהביאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי (שה"ש ג ד). יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה (יואל ב יו). — בא חדר בחדר, לאמר בחדר היותר

---

[1]) בערב' חדק a).
[2]) בערב' חַדַק b). — [3]) לא נתברר מקורו.
[4]) בערב' חד'ק c), חתך. בארמ' חידקא : בעין חוליות דאית בה חידקי (שבת מו.), ופרש"י : חיתוכין סביב לה קרנו"ש ודומה לפרקים.

a) حدق b) حدَق c) حذق

[1]) גרסת הערוך, וכן ר"ח : טובם שבישראל מחדקין את עובדי כוכבים בגיהנם (ר"ח ערוב' קא.). ובנוסח' : שמהדקין את הרשעים לגיהנם. ובכ"י שמהדקין אומות העולם (ד"ס).
[2]) גרס' הערוך, וכן רגמ"ה, ופרש : דאינן חלוקות, ובנוס' הרוקות.
[3]) לפי דעת החכמים בערב' חדר a) במשמ' הקיף, וכמו חזר בארמ', אך להשם חֶדֶר הביאו דמיון מערב' ח'דר b), וא"כ לא השרש חדר כ"א השרש ח'דר הוא השרש חדר שלנו.

a) حدر b) خدر

פנימי, להסתתר שם מבני ארם: ובן הדד נס ויבא אל העיר חֶדֶר בְּחָדֶר (מ"א כ ל). ביום ההוא אשר תבא חֶדֶר בְּחֶדֶר להחבה (שם כב כה). והביאת אתו (את יהוא בן נמשי) חֶדֶר בְּחָדֶר ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו (מ"ב ט ב-ג). — ועם ה המקום: וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא הַחַדְרָה ויבך שמה (בראש' מג ל). ותבוא בת שבע אל המלך הַחַדְרָה (מ"א א יה). ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים ויאמר אבאה אל אשתי הַחָדְרָה ולא נתנו אביה לבוא (שופט' יה א). ותקח תמר את הלבבות אשר עשתה והבא לאמנון אחיה הַחָדְרָה (ש"ב יג י). —חֲדַר המשכב, המטות, וביוצא בזה: ועלו (הצפרדעים) ובאו בביתך וּבַחֲדַר משכבך ועל מטתך (שמות ז כח). והוא שֹׁכֵב על מטתו בַּחֲדַר משכבו (ש"ב ד ז). כי אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בַּחֲדַר משכבך (מ"ב ו יב). ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את יואש בן אחזיה וכו' ואת מינקתו בַּחֲדַר המטות ויסתרו אתו מפני עתליהו (שם יא ב). ויאמרו אך מסיך הוא את רגליו בַּחֲדַר המקרה (שופט' ג כד). — ומ"ר: בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חֲדָרִים ימלאו כל הון יקר ונעים (משלי כד ג-ד). מחוץ תשכל חרב וּמֵחֲדָרִים אימה (דבר' לב כה). הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך איש בְּחַדְרֵי משכיתו כי אמרים אין יי' ראה אתנו (יחזק' ח יב). גם במדעך מלך אל תקלל וּבְחַדְרֵי משכבך אל תקלל עשיר (קהל' י כ). שרץ ארצם צפרדעים בְּחַדְרֵי מלכיהם (תהל' קה ל). לך עמי בא בַחֲדָרֶיךָ וסגר דלתיך בעדך (ישע' כו כ). הביאני המלך חֲדָרָיו (שה"ש א ד). ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליתיו וַחֲדָרָיו הפנימים (דה"א כח יא). — ובמשמ' *סתר: כשם שהנביא מגלה חדרים וסתרים כך היה המן מגיד לישראל חדרים וסתרים (מכי' בשלח ד ס). — *חדרי חדרים, במקום היותר נסתר: כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור (כיל' ע.). — ובהשאלה, חַדְרֵי בָטֶן, פנימיות הבטן: דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח). חברות פצע תמריק ברע ומכות חדרי בטן (שם כ ל). נר יי' נשמת אדם חפש כל חַדְרֵי בטן (שם כז). —ובמשמ' *מקום ההריון: היא (הנדה) קילקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (שבת לא:). — ובמליצה, לפי אמונת הקדמונים בעין מדור מיוחד בשמים שממנו יוצאות הרוחות והסופה: מן הַחֶדֶר תבוא סופה וממזרים קרה (איוב לז ט).—ב) חַדְרֵי תימן, כוכבים של השמים הדרומים: עשה עש כסיל וכימה וְחַדְרֵי [1]) תֵמָן (איוב ט ט).— ג) *ביחוד החלק הפנימי של הרחם: משל משלו חכמים באשה החדר והפרוזדור והעלייה דם החדר טמא (נדה ב ה). דם היוצא מן החדר אף על פי שבידוע שדם המכה (תוספתא שם ח ג).— ד) *כ"א מחללי הלב: חדרי הלב (הנהגה להרמב"ם, כן נכרי XI).—ה) *חללי הפרי שבהם הזרע: דהיינו חדרי הזרע שהגרעינין בתוכם (רש"י סוכ' לו.). אתרוג נמי אם ניקב עד חדרי הזרע שהגרעינין לתוכן פסול (תוספ' שם).—ו) *כנוי לבתי הספר של ילדים קטנים: מקום צל ליל וחדרי מות הן המה בתי ספרנו הנקראים חדרים (תעוד' בישראל א טו, בהערה).

חָדַר [2]), פ"ע, — א) חָדַר לפלוני, ארב לו, lauern : guetter; to lie in wait: חרב חללים היא חרב חלל הגדול הַחֹדֶרֶת [3]) להם (יחזק' כא יט). —ובמשמ' ישב בחדר: וזה כמו שאומרים ליושבת בחדרים חודדת (הפרש' לריב"ג, נוה). — ב) ונכנס לפנים: ידי פתחה שעריה ולה אחדר ואביט בה (כ"ס גני' נא יט). מי יחדור חדרי מחשבות אדם ומי בלעדי טהור עינים יראה ללבב (הקד' סבי"ע א). — ואמר המשורר: מדוע חרדת קדש לא תחדרני, מדוע בשפתי קפאו הנשיקות (יל"ג, תנה).

— נפע', *נֶחְדַּר, — נתחב, נכנס לפנים: כבר נעשו הגרעינין מתמצעין באמצע העצים ונחדרים בפנימית האילנות והמאכל (ר' ברכיה הנקדן כא).

***חַדְרָן**, ש"ז, —משרת החדר, Kammerdiener; valet de chambre; valet: דפקו בבח עד שהחדרן מהשר אשר עליו השמידה אותו הלילה וכו' שמע קול ההדפקה (מגי' איכה לרי"ט הלר 14). ויצו השר להחדרן שלו לתת לו מכתב הקיר"ה יקרא הפקודה לפניהם (שם). מנהג הוא בארץ הזאת כשהמושל בא לעיר וכו' צריכין היהודים הדרים שם לתת ב' ליטרא וחצי ווינער למרשל"ק שלו והוא מחלק קצת לעצמו קצת לחדרנים קצת לשומרי הפתח ולנערים נושאי חרבו (שו"ת תרומ' הדשן שמו).

---

[1]) כך פרשו ריב"ג (הקד' דרכנורג להמשתלחק). וכן ראב"ע ורלב"ג.

[2]) לא נתבררה משמעתו האמתית, ועי' לקמן.—[3]) פרש ריב"ג: כלומר האורבת בחדר. ואחרים פרשו הנכנסת בתוך חדריהם. והחדשים פרשו המקפת אותם.

חדש¹), ממנו חָדָשׁ, חֹדֶשׁ, חָדַשׁ, חֲדָשָׁה, *חִדּוּשׁ, *חַדְשִׁי, *חִדִּישׁ, *הִתְחַדְּשׁוּת.

חָדָשׁ, ת"ז, לנק' חֲדָשָׁה, מ"ר חֲדָשִׁים, חֲדָשׁוֹת, — שאינו ישן, שאינו עתיק, שהוא מזמן קרוב, שלא היה עוד קודם, שלא השתמשו עוד בו, neu ; neuf, nouveau ; new : ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף (שמות א ח). מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו (דבר' כ ה). כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך (שם כב ח). וישבו בפתח שער יי' החדש (ירמ' כו י). הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים (ישע' מא יה). וקרא לך שם חדש אשר פי יי' יקבנו (שם סב ב). שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה (תהל' לג ג). יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל' א י). כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא (דבר' כד ה). ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת (ש"א ו ז). והוא מתכסה בשלמה חדשה (מ"א יא כט). קחו לי צלחית חדשה ושימו שם מלח (מ"ב ב כ). וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם (ירמ' לא לא-לב). ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבכם (יחזק' יא יט). ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו (יהוש' ט יג). הנה בטני ביין לא יפתח כאבות חדשים יבקע (איוב לב יט). ויאסרהו (את שמשון) בשנים עבתים חדשים ויעלוהו מן הסלע (שופט' טו יג). אלהים לא ידעום חדשים מקרב באו (דבר' לב יז). יבחר אלהים חדשים (שופט' ה ח). ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה"ש ז יד). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות (ישע' סה יז). — וקצת במשמ' ש"ז, דבר חדש : מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש (קהל' א ט). — ובפרט, *תבואה חדשה : החטים שנכנסו לעיר אמר אחד שלי ח ד ש ושל חבירי ישן (דמאי ד ז). ג' דברים תלויין בארץ ונוהגין בארץ ובחו"ל ה ח ד ש והערלה והכלאים ה ח ד ש אסור מן התורה בכל מקום (ספרא אמור י יא). ח ד ש שאין איסורו איסור עולם וכו' נהוג בין בארץ בין בחוצה לארץ (קדוש' לח.). — וכמשמ' *טרי, שלא נתישן· עדין, שלא נתקלקל : ביצים ח ד ש י ם יי' אדום עם מרק שמן של עופות עם סולת מזון טוב מחזיקין הגוף (הוה"ח לר"י להלון א י). הלחם חלב גבינה ח ד ש ה ביצים ח ד ש י ם מוח בהמות יין מתוק עושין הגוף שמן (שם).

¹) בערב' חדת' a), בארמית חדת.

a) حدث

חֹדֶשׁ¹), ש"ז, ככנ' חָדְשׁוֹ, מ"ר חֳדָשִׁים, חָדְשֵׁיכֶם,—א) מולד הלבנה, התראות אור הלבנה בכל ארבעה שבועות ויותר אחרי הסתרו מעיני שוכני הארץ, Neumond ; nouvelle lune ; new moon : הנה חדש מחר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול (ש"א כ ה). מדוע אתי הלכתי אליו היום לא חדש ולא שבת (מ"ב ד כג). לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבת היא לי חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל (ישע' א יג). שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח (יחזק' מו א). מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר (עמו' ח ה). תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו (תהל' פא ד). אב ובנו שראו את ה ח ד ש ילכו (להעיד) לא שמצטרפים זה עם זה אלא שאם יפסל אחד מהן יצטרף השני עם אחר (ר"ה א ז). מי שראה את ה ח ד ש ואינו יכול להלך מוליכין אותו על החמור (שם ט). אין אומרים למי שלא ראה את ה ח ד ש יבא ויעיד (תוספתא נדה א ה). זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה (במד' כח יד). והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני (ישע' סו כג). והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה (הוש' ב יג). ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל מועדי בית ישראל (יחזק' מה יז). ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות (נחמ' י לד). העלות עלות ליי' לשבתות לחדשים ולמעדים (דהי"א כג לא). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (ישע' א יד). — ב) מדת הזמן בין מולד הלבנה למולדה, שהוא קצת יותר מתשעה ועשרים יום, Monat ; mois ; month : וישב עמו חדש ימים (בראש' כט יד). וכלכלו (הנצבים) את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על אחד לכלכל (מ"א ד ז). בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל (שם ו א). בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליי' (ויקר'

¹) בכנענית חדש.

כג ה). וכלכלו הנצבים האלה את המלך שלמה וכו' איש חָדְשׁוֹ לא יעדרו דבר (מ"א ה ז). — *וחדש העבור: מעשה בציפורי באחד ששכר מרחץ מחבירו בי"ב זהובים לשנה מדינר זהב לחדש ובא מעשה לפני רשב"ג ולפני ר' יוסי ואמרו יחלוקו את חודש העיבור (ב"מ ח ח). לא נצרכה אלא לחדש מעובר רב אשי אמר אפילו תימא לחדש חסר (תענ' יח.). — ומ"ר: ותאמר אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חֳדָשִׁים ואלכה וירדתי על ההרים וכו' ויהי מקץ שנים חֳדָשִׁים ותשב אל אביה (שופט' יא לז-לט). ושלשה חֳדָשִׁים מלך בירושלם (מ"ב כג לא). אם חרוצים ימיו מספר חֳדָשָׁיו אתך חקו עשית ולא יעבר (איוב יד ה). שמות חדשים עלו בידם מבבל (ירוש' ר"ה א נו ד). אין כל חדשי השנה שוין (שם נז.). וגדר החדש הוא מדת מהלך הלבנה מעת שהיא נדבקת בחמה עד שהיא נדבקת עמה פעם אחרת (ר"א הכביא, העבור ב א). ואשר אומרים חדשי חמה או חדשי שנת החמה היא הרחבת הלשון (שם). כי יש חדשים אמצעיים ויש כנגדם ולעומתם חדשים אמתיים וכי החדש האמצעי הוא הזמן הנמשך מרגע מולד האחד ועד רגע מולד שני סמוך לו ושתחדש האמיתי הוא הזמן הנמשך מרגע קיבוץ אמיתי אחד ועד רגע קיבוץ אמיתי שני סמוך לו וכו' שיש לפי זה כמה חדשים אמתיים כל אחד מהם הוא גדול במדתו מכדי מדת חדש האמצעי שכבר ידעתו ועודף עליו בכמה שעות וחלקים וכל חדש זה יקרא חדש ארוך ויש כזה חדשים אמתיים נגדם שכל אחד מהם הוא קטן במדתו מכדי חדש האמצעי בכמו שעות כמו כן וחלקים וכל חדש כמה זה יקרא חדש קצר (יסו"ע לר"י ישראלי ג יא). דע שאין לחמה חדש כלל כי החדוש דוקא ללבנה כמו שהתבאר ומפני זה יקרא חדש שהוא מלשון חדוש ואיננו רק ללבנה המתחדשת וכו' ומה שאומרים חדשי חמה כתב הר"ר דוד אבודרהם שהוא ע"ד השאלה (נחמ' ונעים, דוד גנז לג). סדר החדשים המלאים והחסרים לפי חשבון זה כך הוא תשרי לעולם מלא וחדש טבת לעולם חסר ומטבת ואילך אחד חסר ואחד מלא על הסדר (סמ"ג, מ"ע מז). — ומ"ז *חָדְשִׁים: אם מת לו מת חדש או חדשים קודם המועד לא יערער (כס"י מו"ק ח.). ואם היו מוחברין או מושברין הם או בהמתם אצל אחרים למהלך חדש או חדשים הרי אלו יעש

הם לעצמן ולא יפסידו כל שכרן (שם יא:). ודבר זה צריך אומנות גדולה לגלח לקטן בן חודש כי בשרו רומפש ושמא עד חדשיים יניחוהו שיתקשה בשרו במעט (פי' מס' מסק' לר"ש בן כיתוס).

איתנים, חדש האיתנים. — יָרַח. — *מוֹלַד. —*מלא. — *חסר. — *עִבּוּר, הוספת חדש אחד פעם בשתים או שלש שנים להשוות שנת הלבנה עם שנת החמה. — *עִבֵּר, עשה עִבּוּר. — *קְבִיעַת חדשים. — *קִדּוּשׁ החדש. — *ראייה. — שנה, זמן של שנים עשר חדש: ניסן, אייר, סיון, תמוז, אב, אלול, תשרי, חשון, בסלו, טבת, שבט, אדר (א' וב').

חָדַשׁ, פ"י, — קל אינו נהוג.

— פִּע', חִדֵּשׁ, — חִדֵּשׁ דבר, עשה שיהיה חָדָשׁ, erneuern renouveler; renew: ובנו חרבות עולם שממות ראשנים יקוממו וְחִדְּשׁוּ ערי חרב שממות דור ודור (ישע' סא ד). ויעבר (אסא) את השקוצים מכל ארץ יהודה ובנימן ומן הערים אשר לכד מהר אפרים וַיְחַדֵּשׁ את מזבח יי' (דהי"ב יה ח). ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לְחַדֵּשׁ את בית יי' (שם כד ד). תשלח רוחך יבראון וּתְחַדֵּשׁ פני אדמה (תהל' קד ל). — ודברים רוחניים: ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל וּנְחַדֵּשׁ שם המלוכה (ש"א יא יד), נבונן אותה שנית לתת לה כח חדש. השיבנו יי' אליך ונשובָ חַדֵּשׁ ימינו בקדם (איכ' ה כא), השיבה להם והדם ותפארתם כמו שהיו לפנים. לב טהור ברא לי אלהים ורוח נבון חַדֵּשׁ בקרבי (תהל' נא יב), עשה לי רוח נבון אחר, לא כמו לפנים. אמר רבי יהושע דבר חדש חדשו סופרים ואין לי מה אשיב (כלים יג ז). קטן שהשיאו אביו בתובתו קיימת ואם חידש נוטל מה שחידש (תוספתא כתוב' ט ז). שער חדש ששם חידשו סופרים את ההלכה (ירוש' ערוב' ה כב ג). למה בכה (יעקב כשנשק את רבקה) שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה (מד"ר בראש' ע). למלך שכעס על מטרונה וטרדה והוציאה מתוך פלטרין שלו לאחר זמן בקש להחזירה אמרה יחדש לי דבר ואחר כך הוא מחזירני (שם במד' יג), יתן לי דבר חדש. על שאתה מחדשינו בכל בקר ובקר אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלינו (שם בראש' עח). — ובמשמ' שב לעשות עוד ועוד פעם: ותשב תתפלא בי תְּחַדֵּשׁ עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי (איוב י טז-יז). — ובמשמ' *הוליד

מה שלא היה קֹדם, hervorbringen; produire; to produce : ואם היה תבונת החומר הנרחה אל העור רק דק יתחדש חבוך ואם יהיה עב יתחדש גרב (מ' אלדבי, ש״א ד). כי המאכל הגם תגבר הליחה הרוטה למזג אותי מאכל ותתחדש קדחת עיפושית (שבט יהודה סד). צריך על כל פנים אם יש שם דבר מחודש להגיע אל מחדש בלתי מחודש (ר״י תריזי, מו״נ ב יג). שתי התחלות וסבות פועלות במציאות אחת מהן מחדשת הטובות והשנית מחדשת הרעות (ספורנו, אור עמים, אחדות). שאין שום דבר וכו' יכול להתחדש בלי סבה אמצעית קודמת לו והיא אשר חדשתהו ר״ל שהוציאתהו לידי מעשה (שעה״ש אלכן לטיף כג).

— התפ', הִתְחַדֵּשׁ, — נעשה חדש : המשביע בטוב עדיך תִּתְחַדֵּשׁ בנשר נעוריכי (תהל' קג ה). חדש בשמו הוא מתחדש מה נורא בהשתנותו (כ״ם גבי' מג ח). למה קורין את ההלל כל שבעת ימי החג כנגד הלולב שהוא מתחדש כל שבעה (ירוש' סוכ' ה נה.). (שבכל יום) טעם חדש מתחדש לו (כלה רבתי ח). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים (שבת לג.). והתורה חוזרת להדושה ומתחדשת לישראל (מד״ר שה״ש, התחלה). כשתעברו את הירדן דברים אחרים יתחדשו לא תהיו סבורין כשם שהייתם במדבר (שם דבר' ג). — ואמר הפיטן : די מחסור תן לי מאוצרות טובך, כי לחסדיך אין קץ ואין תכלה, יתחדשו[1]) גילי טרפי וטובתי, תסיר יגונותי מכאב ומאפלה, הנה ימי מעשה מתחדשים תמיד, יתחדשו[1]) בהם שלום וטוב סלה (רס״ע בן יוסף המאוחר, לבי). — ובמשמ' יתהוה מה שלא היה קודם : אי אפשר למתחדש בלי סבה שתחדשהו (כוזרי ה יח). יודעת כי טבע היצורים להתחדש בהם פגעים ומקרים ויצברו אותם חמרים חמרים (רש״ט פלקיירא, אגרי היגון כ). והמישוש הוא התפעלות יתחדש בעור הבעלי חיים (אמונה רמה א ו). כי האור הוא ענין באויר יתחדש בו כשהזריח עליו גשם מאיר (שם ו ב). שמתוך מנוחתם ורוב אכילתם יתחדש בהם אחד ממיני החליים הרעים וימותו פתאם (פי' משלי לזרח' הלוי א לב). שאם אני עוסק כל ימי בחכמה ובמה שהוא ממנו יותר אין ספק שיתחדשו עלי

— [1]) בכ״י יתחדשה.

ספקות ושיבושים (שם ל ט). שאין שום דבר פרטי עצמיי או מקריי יכול להתחדש בלי סבה אמצעית קודמת לו (שעה״ש אלכן לטיף כג).

— פע', *חֻדַּשׁ, — שֶׁחֻדַּשׁ אותו : התורה יום נשרפה חודשו עלי יגוני, ושבתו מעיר קדש ישישי וזקני (וארץ שפל, י״ז בתמוז, ספרד'). — ובמשמ' שיצרוהו יש מאין : כי כל מחובר מוגבל וכל מוגבל מחודש (בעלי הנפש לראב״ד כה). ויסבב עמו כל הגלגלים כשיחודשו בזה בהיולי הזאת אשר היה בחלל גלגל הירח שנויים כפי תנועות הגלגל (כוזרי ה ב). צריך על כל פנים אם יש שם דבר מחודש להגיע אל מחדש בלתי מחודש (ר״י תריזי, מו״נ ב יג). שאם כן יהיה הוא ית' מחובר מן המחודשים וכל המחובר מן המחודשים מחודש ולא יהיה אם כן קדמון בשלות (העקרים ב יט). שהתורה העידה שהעולם היה מחודש וכו' הנה לא יקרא שום אחד קדמון במוחלט בקדמות האל לפי שכאשר נעריכהו אליו הוא מחודש ואינו קדמון והקדימה הזאת אינה לבד קדימת סבה כי אם ג״כ קדימת המחדש למחודש (מפע' ה' א ג). אם נאמר שהוא (הבורא) קונה שלמות שכלי מן המחודשים ממנו יתחייב שיהיה הוא סבה למציאות עצמו (ספורנו, אור עמים, ידיעה). — יאמר הפיטן : חדש ונושן לא נמצאת, חדשת כל ולא חֻדַּשְׁתָּ (שסי״ח ליום ג).

חֲדָשָׁה, —א) ת״נ, עי' חָדָשׁ.—ב) ש״נ, מ״ר חֲדָשׁוֹת, דבר חדש : עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא יי' חֲדָשָׁה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמ' לא כב), דבר חדש, מנהג חדש. הנני עשה חֲדָשָׁה עתה תצמח הלא תדעוה (ישע' מג יט). השמעתיך חֲדָשׁוֹת מעתה ונצרות ולא ידעתם (שם מח ו). הראשנות הנה באו וַחֲדָשׁוֹת אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם (שם מב ט). — ובזמן החדש נתיחד שם זה לידיעות על דבר מאורעות בעולם, בעניני המדינות וכיוצא בזה, Neuigkeiten ; nouvelles ; news : עתון לחדשות ולספרות.

***חֲדָשִׁי**, ת״ז, לנק' חֲדָשִׁית, מ״ר חֲדָשִׁיִּם. -שִׁיּוֹת. — של חדש : ואחר כן יהיה עתיד לרפואה החדשית שהיא זמן כפרה לכל תולדות החדשים וחדושי הימים (כוזרי ג ה). האחד מפני התנועה החדשית אשר ישלמו ממנו התקופות ארבע (ר״י אברבנאל, מלחמ' ה' ב ט).

ח״ו, — ר״ת : חס ושלום, עי' חוס.

חוּב[1]), ממנו חוֹב, *חוּב, *חוֹבָה, *חַיָּב, *חַיָּב

חוֹב[2]), ש"ז, — מה שאדם צריך להשיב לחברו שלקח ממנו בתורת מלוה וכרומה, **Schuld ; dette ; debt** : ואיש לא יונה חבלתו חוֹב [3]) ישיב (יחזק' יח ז). מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדייגים שבמקום פלוני שכל ח ו ב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה (שבי' י ד). מצוה על היתומים לפרוע ח ו ב אביהן (כתוב' לא:). הניחו לגבאי שיגבה את ח ו ב ו (ירוש' יומ' ח מה:). שלא בכל שעה אדם זוכה לפרוע ח ו ב ו (שם ע"ז א לט:). —*בַּעַל חוֹב, מי שהלוה : הנוקין שמין להן בעידית ובעל ח ו ב בבינונית וכתובת אשה בזיבורית (גיט' ה א). כבעל ח ו ב שאינו דוחק (ירוש' כתוב' יג לה ד). אמר לו בעל ח ו ב ו זרוק לי חובי (גיט' ח ג). חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל ח ו ב ו (ב"ק קז.). ואם אינו רוצה אז שאין לו לוה ובעלי ה ח ו ב באים ונפרעים (ב"ק ט י). כתב לזון את בת אשתו ואת בן אשתו הרי הן כבעלי ח ו ב הן קודמין לכל אדם (תוספתא כתוב' י ג). — ומ"ר בעלי חובים : האומר לאשתו קונם שאני נהנה ליך לווה ובעלי ח ו ב י ן באין ונפרעין (נדר' מו:). נפרעין בעלי ח ו ב י ם מהירושה שליש החוב (טור, הלכ' גוילה בסז). — ושטר חוב : ב' שהוציאו שטר ח ו ב זה על זה וכו' זה גובה שטר ח ו ב ו וזה גובה שטר ח ו ב ו (כתוב' יג ט). הפורע שטר ח ו ב ו לחבירו שלא מדעתו (ירוש' שם יג לה ד). שטרי ח ו ב המוקדמים פסולים (שבי' י ה). מצא שטרי ח ו ב בזמן שאין בהן אחריות נכסים בזמן שהלווה מודה יחזיר למלוה (תוספתא ב"מ א ה). — ובהשאלה : וראה אפלטון איש מרבה לדבר וממעיט לשמוע ויאמר לו פרע ח ו ב אזניך מפיך כי הבורא ית' יצר לנו שתי אזנים ולשון אחת כדי שנשמע יותר ממה שנדבר (אלחריזי, מוסרי הפלסופ' ב ג). — ובמליצה : ויהי היום ויצא הקול כי חבר הקיני פרע חובו וצפרני המות דבקו בו (ר"י חריזי, איתיאל יע). — ומשל : לין בלי סעודה והשכם בלי ח ו ב (נוחת ר"י א"ת, דרך טובים).

א. ***חוּב**[1]), פ"ע, עב' חָב, עת' אָחוּב, לָחוּב, — היה מוטל עליו דבר לעשות, **verpflichted sein ; être obligé ; be obliged** : הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכשהזיק ח ב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ (ב"ק א א). כל ש ח ב ת י בשמירתו הכשרתי את נזקו הכשרתי במקצת נזקו ח ב ת י בתשלומי נזקו (שם ב). ושמא תאמרו מה לנו ל ח ו ב בדמו של זה והלא כבר נאמר באבוד רשעים רנה (סנה' ד ה). חכמים הזהרו בדבריכם שמא ת ח ו ב ו חובת גלות (אב' א יא). שאם אמר לא אכלתי לא אכלתי ח ב על כל אחד ואחד (ירוש' נדרי' א לו ד). — ואמר הפיטן : זרוים ענה ולא מלב לכלותם, חָבוּ לפנים ורדם בהסרת טבעת להחלותם (סליח' תענ' אסת', אדם נקום). צלול בְּחָבוּ משליכי יאור זכרים, פורע פלשם סוף היות סבורים (יוצר אחרון פסח, תחנולות). וסגלם לו לחבל נחלה מקבעים, וּכְחָבוּ גרות וענוי וקבעום קובעים, נתגלגלו רחמיו לסוף שלשים שבועים (שם, אדני תלד). — וחָב לפלוני, הטיל עליו חוב, עשה דבר שהוא לחובתו, לנזקו : לפי שזכין לאדם שלא בפניו ואין ח ב י ן לאדם שלא בפניו (ערוב' ז יא, גיט' א ו). אבל אשה אינו כן אלא ח ב י ן לה מזונות ופוסלין אותה מן התרומה (תוספתא גיט' א ה). אין מעמידין אפוטרופוס ליתומין ל ח ו ב להן אלא לזכות להן ואם ח ב ו ח ב ו (ירוש' גיט' ה מו.).

— התפ', יִתְחַוֵּב, — קבל עליו חובה : ה ת ח ו ב ב ללמד את הבחור (מא"ג, ק"ס קב). והנה כבר נ ת ח ו ב ב ת י לך תשובתי על מכתבך הראשון (אגר' יל"ג א א).

ב. ***חוּב**[2]), ש"ז, מ"ר חוּבִים, — חוּב האילן, גזע האילן

---

[1]) בארמ' חוב, וגם בערב' ח'אב a) אך סוברים החכמים כי זה שרש שאול מארמית, ויש סוברים כי גם בעבר' שאול הוא מארמית.

[2]) עי' הערה להשרש. — [3]) יש סוברים כי מלה זו היא רק פרוש נוסף להמלה חבלתו, וי"ס כי במקום חוב צ"ל שוב.

a) خاب

---

[1]) כבר העידו בתלמוד (ב"ק ו:) כי זה לשון ירושלמי חָב במקום חַיָּב : ח ב המזיק ח י י ב המזיק מיבעי ליה אמר רב יהודה אמר רב האי תנא ירושלמי הוא דתני לישנא קלילא. ע"כ. והכלל זה בשמוש נע"ו וע"י יוצאים במבטא יש גם בערב' בין המזרחיים והמערביים, שהמזרחיים משתמשים יותר בנע"ו וע"י והמערב' בהצורה החזקה, ובמזרח הצורה החזקה נחשבת לא מצחות הלשון (**Vollers, Volksspr. 19**), ובן השתמשו לפעמים קצתם בהשרש בוע a), מכר, במקום ביע b).

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.

a) بوع b) بيع

עד התחלת הענפים, כמו אוּב: ושאר כל האילנות מן חובוי[1]) של אילן ולא מן תודו (ב"ק פא.).

ג.*חוֹב[2]), ש"ז, מ"ר חוּבִים, —תחיבת המחט, תפירה: Stich ; point ; stitch: הכובס נוטל שני חוטין העליונים והן שלו ולא יטיל בו יותר מג' חובין ולא יסרוק הבגד לשתיו אלא לערבו (ב"ק קיט:).

*חוֹבָה, ש"נ, מ"ר חובות, — א) מה שמוטל על אדם לתת או לעשות, Pflicht ; obligation ; duty: בראשון בארבעה עשר יום וכו' הכתוב קבעו חובה (מכי' בא, מס' דפס' י). ואם תקריב מנחת בכורים חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר תקריב וכו' חובה ולא רשות (שם משפט', נזיק' יט). במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט' ח ז). אדע חובתי ואעשנה (ירוש' שם ס ב ג). אם חוור בו מוטב ואם אמר כך היא חובתנו וכך יפה לנו העדים ששומעין מבחוץ מביאין וסוקלין אותו (סנה' סז.). — ויצא ידי חובתו, מלא ועשה מה שהיה מוטל עליו וכמו שהיה מוטל עליו: האוכל מהם (מחמשת המינים) כזית מצה בפסח יצא כדי חובתו (חלה א ב). הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו (סוכ' ב א). האומר הרי עלי במחבת והביא במרחשת (הרי עלי) במרחשת והביא במחבת מה שהביא הביא וידי חובתו לא יצא (מנח' יב ב). אפילו אם אתה עושה להם (להפועלים) כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן (ב"מ ז א). כל המשנה על המטבע שטבעו חכמים לא יצא ידי חובתו (ירוש' ברכ' ו י:).--ומ"ר: ואם תנית צרכי היום וחובותיו למחר דיו ליום השני לעמוד בצרכיו וחובותיו ואיך יעמוד בשל אתמול (תשו' הגא', הרכבי שלג). -- ב) החלטה שהאדם עשה באמת מה שהוא חשוד בו, Schuld ; culpabilité ; guilt: המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחוור וללמד חובה (סנה' ה ה). היה יושב לפני הדיין ויודע זכות לעני וחובה לעשיר אי אתה רשאי לשתוק (תוספתא שם א ח). אין מעמידין להן (אפוטרופוס ליתומים) בין לזכות בין לחובה (ירוש' גיט' ה מז.). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות, הקב"ה מכריעו לכף זכות (ירוש' קדוש' א סא ד). ורוח הקודש גבך שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות (ברכ' לא:). שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב (שבת לב.). — ושֵׁם לאחד מהיכלי הטֻמאה בגיהנם: היכל ד' (משבעה היכלות הטומאה) הוא נקרא טיט היון ונקרא בנגד וזה יצה"ר אבן מכשול היכל זה נקרא חובה מטעם שהוא כנגד היכל זכות וכל חובות בני אדם ועונות יש בהיכל זה (ראש' חכמה, היראה כח). —ושֵׁם בקבלה לקְלִפּוֹת: יש קליפות נקראים חובה הם מטין את האדם לכף חובה ולפי שמים אחרונים חלקם בסעודה חובה עלינו לתת להם חלק זה שהוא זוהמת הידים (דרך ישרה, שער המזון).—ג) כמו חוב, נשיו של אדם, שלוה מאיש: א"ל הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות (ברכ' סב:). וחובות שיש לי אצל בני אדם בין בשטרי יהודים בין בשטרי ישמעאלים (שו"ת ר"י מיגש לו).

*חוֹבֵל, ש"ז, מ"ר חוֹבְלִים, — א) כמו א.חֹבֵל, מַלָּח: משל לחובל גבור שהיה לו ספינה כבש את המים ואת הרוחות בא עליו פירטו"ן ועמד והרג כולן (מדר' אגד' בראש' לד). — ומשל: על כן אמרו המושלים ברוב חובלים תטבענה הספינות (מעש' ב, ביה"מ ילינק ה). — ב) שֵׁם לכומרים תגורי חבל: cordeliers: ויבא דבתינו אל המלך ואל (היקפוגש) והחובלים וההגמונים פלילים וכל ראשי הגלחות אשר בעיר פריש (ויכוח ר"י מפיסא, הקדמ'). ויאמר בלבו כל מצפוניו אבעה ואונו וגאונו בעזרת החובלים המהללים באלילים (שם).

*חוֹבֵר, ש"ז, — כמו א.*חֹבֵר, מי שמלחש נחשים ובדומה: מי יחון חובר נשוך וכל הקרב אל חית שן (ב"ס גני' יב יג). אך על אלה אל תבוש ואל תשא פנים לחטא וכו' על חשבון חובר וארח ועל מחלקות נחלה ויש (שם מב א-ג).

חוֹבֵשׁ, ש"ז, מ"ר חוֹבְשִׁים, — עי' חֹבֵשׁ, ונתיחד בספרות בזמן האחרון לרופא ממדרגה תחתונה, למי שעוסק בחבישת פצעים.

חוג, ממנו א.חוּג, ב.חוג, מְחוּגָה.

א.חוּג, ש"ז, מ"ר חוּגִים, — א) עגול, הקף שמקיף דבר. Kreis; cercle; circle: ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט עבים סתר לו ולא יראה וְחוּג שמים יתהלך (איוב כב יג-יד). הישב על חוּג הארץ וישביה כחגבים

---

[1]) כרסת הערוך וב"י (ד"ס). בנוסחא' איבו, ועי' ערך אב.
[2]) לא נתברר מקורו.

תגוטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישע' מ כב). בהכינו שמים שם אני בחקו חוג על פני תהום (משלי ח כז). — ואמר ב"ס: ראה קשת וברך עושיה כי מאד נאדרה בכבוד, חוג הקיפה בכבודה ויד אל נטתה בגבורה (ב"ס גני' מג יא-יב). — ואמר הפיטן: עצתי החוג עולם נהוג ענד במחוג בחקו חוג (יוצר א שבוע', אדון אמנני). דוק וְחוּג רעשו ותשכון עלי ענגה, וכל מאורי אור קדרו וחמה ולבנה (ערב' לת"ב, דוק ותוג). — ב) יכמו מחוגה: שדומה לחוג שהוא הכלי שעושים בו קו העגול (פי' משלי לזרח' הלוי ח כז).

[2]חוּג, פ"י, — עשה חוּג: חק חָג על פני מים עד תכלית אור עם חשך (איוב כו י). — ובמשמ' ירשם עגול במחוגה: קח לבנה של שיש או של נחשת וכו' שוה עד מאד ביושרו ותחוג בו עגולה קוית באיזה מדה שתרצה (יסו"ע לר"י ישראלי ב ד). וקח המחוגה ותחוג עליו עיגול אחד סביב (נחמ' ונעיס נ). ועתה נציע משולש אב"ג שזויות ג ממנו היא ניצבת הג"ה ונחוג עליו חצי עגולה (עמודי השמים, קדוה"ת כז).

[*]חוֹגֵג[1], ש"ז, מ"ר חוֹגְגִים, — מי שהולך לבקר מקומות קדושים: החוגגים הישמעאלים לא יבאו למצרים אלא משנה לשנה (ר"ש בן תפני, תשו' הגא', הרכבי שיב). מר יעקב החוגג הליוני[2] (הרקמה 197). יהודה בן ר' פרטן החוגג (תכול' CIH).

חוד, ממנו חוּד, חִידָה.

חוּד, פ"י, עבר חָד, חָדְתָּ, עת' אָחוּד, צווי חוּד, — שאל חידה, ein Rätsel aufgeben ; proposer un énigme ; propose an enigma: ויאמר להם שמשון אָחוּדָה נא לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים (שופט' יד יב). ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק שנאתני ולא אהבתני החידה חַדְתָּה לבני עמי ולי לא הגדתה (שם טז). — ובמשמ' דִּבֵּר דברי חידה: בן אדם חוּד חידה ומשל משל אל בית ישראל (יחזק' יז ב).

חוה[2]), ממנו א.אַחֲוָה, חַוָּה, *מַחֲוֶה.

חָוָה, - קל אינו נהוג.

— פִּעֵ', חִוָּה, אֲחַוֶּה, אֲחַו, אֲחַוְּךָ, אֲחַוֶּךָּ, מקו' חַוֹּת, — הודיע, גלה דעהו, אמר, verkünden ; declarer ; declare: לכן אמרתי שמעה לי אֲחַוֶּה דעי אף אני (איוב לב י). צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי ואירא מֵחַוֹּת דעי אתכם (שם ו). יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יְחַוֶּה דעת (תהל' יט ג). עת רעה תשכח תענוג ואחרית אדם תחוה עליו (ב"ס גני' יא כז). אביעה במשקל רוחי ובהצנע אחוה דעי (שם טז כה). מחוה חליפות ונהיות ומגלה חקר נסתרות (שם מב יט). חיוה לה אדם הראשון (לאשתו) כמה דורות אבדה (מד"ר ברא' ב). — ואמר הפיטן: חשק חבת רעותי, וחפץ חלכי רעותי, חִוָּה לחפת יריעתי (יוצר א פסח, אור) אשר לפניו לגיוניו עומדים רבי רבבות, ומהללים ומגדלים יקר הודו לְחַוּוֹת, ומתמידים ומיחדים שמו לעד ברוב אהבות (רמב"ע, תחנ' לעשי"ת, מתי בכל). — ועת' *יְחַו, ואמר הפיטן: עלה לגלגל רום ועל שיריך, דעה יְחַו שקל בקו גן בין ירו פריו תאו אם בו תקו אשריך (רשב"ג, שירי שלמה לו). רם על כל כבודו, וכל פה יחוו הודו, ברוך אשר בידו, נפש כל חי (ראב"ע, רשות לנשמת, לכי ובשרי). יְחַו לשון חזות אישון אשר יחזה פלאיך, כפי כחו ישו שיחו ולא בפי מוראך (שבת בין יוה"כ וסכות, יתו). — ובכנ': אֲחַוְּךָ שמע לי וזה חזיתי ואספרה (איוב יה יז). כתר לי זעיר וַאֲחַוֶּךָּ כי עוד לאלוה מלים (שם לו ב). — *ופֻעַל: רודי ארץ במלכותם ואנשי שם בגבורתם יועצים בתבונתם וחוּוּי כל בנבואתם (ב"ס גני' מד ג).

— פִּעֵ', *חִוָּה: האם בלאטי ידך רקם או אם בקסם עינך התוה, ספר בספיר לחיך ספר ודיו בנפך שערך חִוָּה (ר"י הלוי, אל בתלוס).

חַוָּה[1]), ש"נ, מ"ר חַוֹּת, חַוֹּתֵיהֶם, — קבוץ של אהלים הרבה יחד, כפר של אהלים, Zeltdorf ; village de tentes ; village of tents: ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חַוֹּתֵיהֶם (של האמורים) ויקרא אתהן חַוֹּת יאיר (במד' לב מא). ושלשים עירים להם להם יקראו חַוֹּת יאיר עד היום הזה (שופט' י ד).

---

[1]) בערב' חאג' a). — [2]) בגוף הערב' אלחאג'.
[3]) בארמ' חוי. בערב' וחי b) גִּלָּה, הודיע.

a) حاج b) وحى

---

[1]) סוברים שהוא מן חַי a) בערב', במשמ' שבט, משפחה.

a) حيّ

חוז, כזה אולי מָהוֹז.

***חוֹז**, — כמו אָחַז.

— הפע', *הֶחִיז, מַחִיזִים, — כמו הֶאֱחִיז, מַאֲחִיזִים : ומחיזין[1]) את האור במדורת בית המוקד ובגבולין כדי שיצת האור ברובן (ירוש' שבת כ ד ג).

חוֹזֶה, — עי' חֹזֶה.

***חוֹזֵר**, ש"ז, — מי ש ח ו ז ר לפני השומעים תורת המורה, Repetent, répétiteur, נהוג אצל החסידים, ה ח ו ז ר של הרבי. — ובזמן האחרון משתמשים בשם זה כמשמ' מכתב שלות להרבה אנשים, Rundschreiben .circulaire ; -lar

א***חוֹחַ**[2]), ש"ז, מ"ר חוֹחִים, חֹחִים, — מין ממיני הקוצים, ועוקץ חד בקצהו, Art Dorn ; esp. d'épine a thorn (Notobasis syriaca) : ועלתה ארמנתיה סירים קמוש וָחוֹחַ במבצריה (ישע' לד יג). תחת חטה יצא חוֹחַ ותחת שעֹרה באשה (איוב לא מ). קימוש יירשם חוֹחַ באהליהם (הוש' ט ו). חוֹחַ עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים (משלי כו ט). התשים אגמן באפו וּבְחוֹחַ תקב לחיו (איוב מ כו). — והחוח ביחס להארז, משל לדבר דל וקטן שרוצה להרמות לדבר חשוב וגדול : הַחוֹחַ אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את הַחוֹחַ (מ"ב יד ט). משל להדס וּעצבוני' שהיו גדלין זה על גבי זה וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה ח ו ח ו (מד"ר בראש' סג). — ומ"ר : כשושנה בין הַחוֹחִים כן רעיתי בין הבנות (שה"ש ב ב). ומאכל בהמה ה ח ו ח י ם והדרדרים (בכי' ז א). לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה (האריס) ומצאו מלא ח ו ח י ן ודרדרין הביא קצצים לקוצו והציץ באותן ה ח ו ח י ן וראה בו שושנה אחת של ורד (מד"ר ויקר' כג). שושנה זו כשהיא נתונה בין ה ח ו ח י ם רוח צפון יוצא ומטה אותה בלפי צפון ו ה ח ו ח עוקצה אעפי"כ לבה מכוון למעלה (שם שה"ש, כשושנה). — ואמר הפיטן : ואותם בזרוע הוצאת, וכל המוני חם כ ח ו ח י ם הצית (יוצר ב פסח, בעבר מכות). ושושנים בלקטו מבין ה ח ו ח י ם, רנן והלל ושיר משוההים (שם, זולת פסחת). — יוחוח המצרי : פרי עין ומיצו עב הנקרא ח ו ח ה מ צ ר י' ויש דעת אומרים שהוא סנה בל"ם

[1]) אין זה אולי שרש מיוחד אלא פשוט הבלעת אות א במבטא. —[2]) בארמ' חוחא. באשורי חַאחִ.

וגדל בהר סיני ויש לו סגולות ברפואה לדחוק השליל (ב' מוספית, ערוך, ערך אקקיא). — ועי' חֹחַ.

ב***חוֹחַ**[1]), ש"ז, מ"ר חֲוָחִים, — כמו חָגֵו : ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות וּבַחֲוָחִים[2]) ובסלעים ובצרחים ובברות (ש"א יג ו).

חוּט[3]), ש"ז, מ"ר חוּטִים, — א) מה שמתהוה מליפי פשתן וכיוצא בזה שזור וגוו בין האצבעות או בפלך, Faden ; fil ;thread : הרמתי ידי אל יי' אל עליון קנה שמים וארץ אם מִחוּט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראש' יד כב-כג). ותקח דלילה עבתים חדשים ותאסרהו בהם ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון והארב ישב בחדר וינתקם מעל זרעתיו כַּחוּט (שופט' טז יב). וְחוּט שתים עשרה אמה יסב את העמוד השני (מ"א ז טו). קטלא שתוליות שלה של מתכת ב ח ו ט של פשתן או של צמר (כלים יא ח). ח ו ט שהשתילו למחט אפילו קשור מיכן ומיכן אינו חיבור לבגד (ירוש' כלא' סוף ט). כיצד הוא יודע רבי יונה אמר משיקשר עליו ח ו ט (שם שבי' ה לה ד). כיצד הוא יודע אם מכוונות הן מביא ח ו ט ומותח (שם כלא' ה כט ד). הניסין שבים את רואה אותן כאילו ה ו ט מתוח מטוורס אמנם ועד נחל מצרים מ ה ח ו ט ולפנים ארץ ישראל מ ה ח ו ט ולחוץ חוץ לארץ (שם חלה ד ס.). — ומ"ר : והעושה שתי בתי נירין והאורג שתי ח ו ט י ם והפוצע שני ח ו ט י ם (שבת ז ב). דומה לצילצול קטן שארג בו שני ח ו ט י ם על רוחב ג' בתים (ירוש' שם יג יד.). הבנות יוצאות ב ח ו ט י ן שבאוזניהן (בבלי שם נז.). אלו חוצצין באדם ח ו ט י צמר ו ח ו ט י פשתן (מקוא' ט א). — ובהשאלה,

[1]) עי' הערה שלקמן. וכבר טען דונש ואמר כי חוחים והוחים הכל אחד, וז"ל : וחלקת (את השם חוחים) לשני חלקים ויתחבאו במערות ובחוחים (ש"א יג ו) כשושנה בין החוחים (שה"ש ב ב) והם חלק אחד ואשר אמרת כי חוחים הם כפתחים וכשיחים אין אמריך בהם נכוחים כי החוחים הם החוחים ואם תאמר למה הונע זה ובחוחים אומר יש לנו במשקל חוחים וחוחים דודים ודודים והאחד מדודים ודודים דור כאשר האחד מחוחים והחים ווח וכו' והתבונן לדבר בצחות תהי לך החכמה אהות. ע"כ. ואעפי"כ נראה יותר כי אם בכלל המלה חוחים אמתית היא ממקור אחר. — [2]) י"ס ובחורים, ואולי כתגוים. — [3]) בערב' חיט a).

a) خيط

חוט של חסד: כל העוסק בתורה בעוה"ז שהוא דומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד לעוה"ב שהוא דומה ליום (חגי' יב:). אסתר ירקרוקת היתה וחוט של חסד משוך עליה (סוט' יג:). כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו של הקב"ה וכו' ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד (תמיד כח.). — וחוט של אש: שני חוטין של אש יצאו מבית קדש הקדשים וכו' (ספרא כתחלת שמיני).—חוט הַשָּׁנִי, אדם הנון: את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון (יהוש' ב יח).—ובמליצה: כְּחוּט השני שפתותיך (שה"ש ד ג). — חוט מְשֻׁלָּשׁ, פתול ושזור משלשה ליפים או חוטים דקים: וְהַחוּט המשלש לא במהרה ינתק (קהל' ד יב).—*מְפַתֵּל חוּטִים, כנוי לאדם מתחיל להבין הבנות למעמד לעתיד רחוק ומספק: מה שמביא אל חכמת התבונה לבד ומהם מפתל החוטים ואמרו מפתל החוטים הוא שם קראו איש מחכמי הישמעאלים מדמה ענין האדם בעולם לענין איש עבד שהבטיחוהו להוציאו לחירות ולהמליכו ג"כ וזה בשאמרו לו אם תעלה לרגל ותחוג יהיה לך החירות והמלכה ואם תלך הדרך ויעיקך מעיק מהגיעו יהיה לך החירות לבד ואם לא תלך הדרך לא יהיה לך החירות הנה לו שלשה מינים מן ההשתדלות וכו' והיותר מעט ממה שבהכנת המכות פתול החוטין אשר כאולי יתפור בהם ההמת אשר כאולי ישא בם המים (המו"ר כ א). — *חוט השערה, כל אחת ואחת מהשערות: יוצאה אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חבירתה (שבת ו ה).—כחוט השערה, דמיון לדבר דק מאד: ואם נשתייר מהעטרה אפילו כחוט השער כשר (יבמ' ח ב). התכה (את המכה) והניח בה בחוט השערה (ירוש' נזיר ו נה ד). ובין אות לאות כמלא חוט השערה (מנח' ל.). — וחוט של מתכת: חוט של מתכת ותוליות של אבנים טובות ומרגליות ושל זכוכית נשתברו ההוליות והחוט בפני עצמו קיים (כלים יא ח). ויתלו את הקורה האילית בין שניהם בחבלים חזקים עשוים מקנבוס חזק ובחוטי ברזל (יוסיפון ע). — *חוט המאזנים, שהכף תלויה בו: חוט מאזנים של חנונים של בעלי בתים טפח וכו' חוט מאזנים של צמרים ושל שוקלי זכוכית טפחים (כלים כט ה-ו). —*חוט המִשְׁקֹלֶת, שהאנך של הבנאי והנגר תלוי בו: חוט המשקולת שנים עשר על תרשין שמונה עשר של בנין חמשים אמה (כלים כט ג). אמר שמואל לא שנו אלא שאין חוט המשקולת יורד כנגדו אבל חוט המשקולת יורד כנגדו מודדו מדידה יפה (עירוב' נח.). — *חוט של בצק, בצק דק וארוך כעין חוט: שני חצאי זתים (של בצק) וחוט של בצק ביניהן (פסח' מה:). — וקו עשוי בצבע, בדיו: וחוט של סיקרא חוגרו (את המזבח) באמצע להבדילה בין דמים העליונים לדמים התחתונים (מדות ג א).— *חוט השדרה, ע' שִׁדְרָה.—ב) הגירים הדקים שבגוף: חוטין שביד אסורין וכו' חוטין שבעוקץ אסורין (חול' צג.). חמשת חוטים של כסלים שנים משמאל מתפזרין לשלשה וכו' (והזהיר, ויקר').

ארג. — *אַשְׁוָיָה, כעין גלגל של עץ יכרכו עליו החוטים. — *דליל. — חבל, וכדומה. — טָוָה, עשה חוטים מן צמר וכדומה ע"י טַוִיָּה בכישור, בפלך, וכדומה. —*טְוִיָּה. — כישור. — *כריכה של חוטים. — *ליף. —*מחט.—*מַסְתֵּרָה, כלי לברוך החוטים.— *משיחה. *נוז. — *נים. — *סיב, *ציב.— סָרַט. — סתר, *סתר הפקעת. — עלה, *העלה מפקעת לחברתה. — פלך. — *פצע חוטים. — פשתן.—*קבֹּרת.—קורי עכביש, החוטים הריריים שהעכביש עושה. — שזר, משזר. — *שחל, השחיל החוט במחט.

חוֹטֵא, חוטֵא, ב"ז, מ"ר חוֹטְאִים, — כמו חַטָּא, מי שעושה חטאים, Sündiger; pêcheur; sinner:
טוב ינחיל בני בנים וצפון לצדיק חיל חוטא (משל' יג כב). הן צדיק בארץ ישֻׁלם אף כי רשע וְחוֹטֵא (שם יא לא). ומוצא אני מר ממות את האשה וכו' טוב לפני האלהים ימלט ממנה וְחוֹטֵא ילכד בה (קהל' ז כו). כי הנער בן מאה שנה ימות וְהַחוֹטֶא[1]) בן מאה שנה יקֻלל (ישע' סה כ). טובה חכמה מכלי קרב וְחוֹטֶא[1]) אחד יאבד טובה הרבה (קהל' ט יח). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה וְלַחוֹטֶא[1]) נתן ענין לאסף ולכנוס (שם ב כו). אין החוטא נשכר (בכו' ט ט), ר"ל אינו ראוי שהחוטא עוד ירויח מחטאו. א"כ מצינו חוטא נשכר (יבמ' לג:). — ובינוני מהפעל חָטָא, ע' בזה הערך.

חוֹטֵב, חוֹטְבִים, — ע' חָטַב.

***חוּטָה**, ש"נ, מ"ר חוּטוֹת, — כמו חוט, גיד דק: ואם ביניהם כמו אריגת עכביש החוטות

---

[1]) לפי דעת קצת החכמים מפני הדמיון עם בינוני מנחי ל"ה. ואין זה אלא קריאת שם אחר לעצם הצורה הזרה, ואולי מפני פעולת האות ט הוסיפו לאמר כמו מקודם הוטא, ונשתנה לקול הצירה רק בזמן האחרון, ולכן נקדוהו בסגול.

חוטות ונתנפח ברוח ולא נפרעו ופרעתה במאבלת ונמצאו החוטות דבוקות באזנים טרפה (הלכ׳ טרפ׳ לתלדד סדני כ ו).

·חוּטִי, ת״ז, לנק׳ חוּטִית, מ״ר חוּטִיִּים, ־טִיּוֹת, — מטבע החוט : החנטל הזכר הוא חוטי (קתנון, לוח הסמים). ואמנם הורד התוזר מן המוח לפי שהעצבים החוטיים אלו עלו כאלכסון בלתי ישרים (שם ה ה נ כ).

חוֹטֶם, — עי׳ חֹטֶם.

חוֹטֵף, — עי׳ חָטַף.

***חִוִּי[1]),** ש״ז, -- נחש : ויאמר איש ישראל אל החוי וכי חיוי היו אלא שעשו מעשה חיוי (ירוש׳ קדוש׳ ד כה ג). — ואמר המליץ : פקח את עיניך וראה נשיכות חִוְיֵךְ, ואנה תוכל לברוח ממלאכי חבלה דחוייך (תוכח׳ מוסר, עוז׳ הבכלי יו).

***חוֹכֵר,** ש״ז, מ״ר חוֹכְרִים, מי שחכר דבר לעב״ד, להשתמש בו וכדומה, Pächter;locataire;tenant : מה בין שוכר לחוכר שוכר במעות חוכר בפירות (תוכפתא דמאי ו ב). האריסין והחוכרין ובתי אבות וגוי שמישכן שדהו לישראל (שם תרומ׳ ב יא). והשוכר בפירות הוא הנקרא חוכר (רמב״ם בביל׳ ת א).—ועי׳ חָבַר.

א·חוּל, ממנו א.חוֹל.

א·חוֹל[2]), ש״ז, — עצם מחצבי, כמו גרגירים דקים, צהוב הגון הנמצא על שפת הים ובקרקעיתו ובמו״כ בקרקעית הנהרות וב־ימה, ובמדברות Sand ; sable ; sand : אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו (ירמ׳ ה כב). ויך את המצרי ויטמנהו בַּחוֹל (שמות כ יב). (המוציא) זבל וחול הדק כדי לזבל קלח של כרוב ובו׳ חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). מכסין בזבל הדק ובחול הדק[3]) ובסיד וכהרסית ובו׳ אבל אין מכסין לא בזבל הגס ולא בחול הגס (חול׳ ו ז). — ולדמיון הרבוי העצום : אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים (ירמ׳ לג כב). והרכה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וְכַחוֹל

[1]) בארמ׳ חויא, בערב׳ חיה a).

[2]) בארמ׳ חולא. בערב׳ חאל b), חמר בתערובת חול.—[3]) ואמרו שם בגמ׳ (פת.) : היכי דמי חול הדק אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן כל שאין היוצר צריך לכתשו.

a) حية b) حال

אשר על שפת הים (ברא׳ כב יז). ושמתי את זרעך כְּחוֹל הים אשר לא יספר מרב (שם לב יג). ויצבר יוסף בר כְּחוֹל הים הרבה מאד (שם מא מט). עם רב כַּחוֹל אשר על שפת הים לרב (יהוש׳ יא ד). ויהי כנהר שלומך וצדקתך בגלי הים ויהי כַחוֹל זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (ישע׳ מח יח-יט). ויאסף כַּחוֹל שבי (חבק׳ א ט). עצמו לי אלמנותו מֵחוֹל ימים (ירמ׳ טו ח). אספרם מֵחוֹל ירבון (תהל׳ קלט יח). — ולדמיון המשא והכבד : כבד אבן ונטל הַחוֹל וכעס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מֵחוֹל ימים יכבד (איוב ו ב-ג). — ומ״ר *חולות : בחופר בחולות (ירוש׳ ב״ק א ב ג). מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות ובו׳ מפני שדרין בין החולות (שבת לא.).

ב·חוֹל[1]), חוֹל, ש״ז, — עוף הגדי, שהאמינו הקדמונים שהוא חי הרבה מאות שנים ואח״כ ישרף בקנו ומהאפר יחדש נעוריו, Phönix : ואמר עם קני אגוע וְכַחוֹל[2]) ארבה ימים (איוב כט יח). הכל שמעו לה (לחוה) ואכלו (ונגזר עליהם מיתה) חוץ מעוף אחד ושמו חול (וע״כ אינו מת) (מד״ר ברא׳ יט).

ג·*חוֹל, — עי׳ *חֹל.

ב·חוּל, ממנו א.חוּל.

א·חוּל[3]), פ״ע, עת׳ יָחוּל, יָחוּלוּ, יָחִלוּ, — נפל וחנה על דבר, to fall ; tomber ; stürzen, treffen, — הרוח : הנה סערת יי׳ חמה יצאה סער מתגורר על ראש רשעים יָחוּל (ירמ׳ ל כג). — ודמי הנרצח : נקי אנכי וממלכתי מעם יי׳ עד עולם מדמי אבנר בן נר יָחֻלוּ על ראש יואב (ש״ב ג כח-כט). — והחרב : וְחָלָה חרב בעריו וכלתה בדיו (הוש׳ יא ו). — והידים, נגעו לרעה : ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חָלוּ בה ידים (איכ׳ ד ו). — וביחוד *בעניני הזמנים, המועדים, וכדומה : חל ערב פסח להיות בערב שבת נשחט (התמיר) בשש ומחצה (פסח׳ ה א). ארבעה עשר (ניסן) שחל להיות בשבת

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) בקצת ספרים וכחול, ובן נהרדעי.—ואמרו במדרש : אלף שנה הוא חי ובסוף אלף שנה אש יוצאה מקינו ושורפתו ומשייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים וחי ר׳ יודן בר״ש אומר אלף שנים חי ולסוף אלף שנים גופו בלה כנפיו מתמרטין ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים (מד״ר ברא׳ יט).

[3]) במשמ׳ זו רק בעברית.

מבערים את הכל מלפני השבת (שם ג ו). ח ל לחיות יום י"ד (אדר) בשני כפרים ועיירות גדולות קורין בו ביום (מגי' א ב). ד"ת אדר ש ח ל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים ח ל להיות בתוך תשבת מקרימין לשעבר (שם ג ד). גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכיפורים ש ח ל לחיות בחשבונך (ר"ה ב ט). השוכר חנות מחבירו אין פחות משנים עשר חודש במה דברים אמורים בזמן ש ח ל שנים עשר חורש להיות במוצאי החג (תוספתא ב"מ ח כז). אם ח ל לתוכן חמשה עשר בשבט והוא יודע אימתי תנשת (ירוש' שבי' ה לה ד). פעם אחת ח ל ארבעה עשר לחיות בשבת (פסח' סו.). —*וחלה עליו הקדושה, החובה, השעבוד וכדומה: הקור אין קדושת שביעית ח ל ה עליו (ירוש' שבי' ד לה ג). שהשבת ח ל ה על הכל ושביעית אינה ח ל ה אלא על עבודת הארץ בלבד (שם שבת ו ח ד). ומעשרות אינן ח ל י ן אלא על אוכלי אדם בלבד (שם ט.). שלא תלך אצל הזקן ויתיר לה את נדרה וקידושין ח ל י ן עליה למפרע (שם כתוב' ו לא ג). ואין שבועות ח ל ו ת על האיסורין (שם נדר' ב לו:). ולכשיהיו לו נכסים ח ל שיעבורו מעתה (תוספ' כתוב' נד:). כי משעה שנכתב השטר ח ל השעבוד לאלתר (התרומות סא ב ג). — ובפלוסופיה, חל הענין האלהי וכדומה: וזה היה תחלת ח ו ל הענין האלהי על קהל אחרי אשר לא היה נמצא כי אם ביחידים (כוזרי א לה). מה שהוא מתחלק לא י ח ו ל בבלתי מתחלק (מו"נ ב, הקד' יא). שהדברים שהם הפכים לא י ח ו ל ו בנושא אחד ופעולתם הפכיות (רב"ע ספרוט, פר' רמונ', סדר מועד). כמו שנראה הרבה מן השלימות שלא יגיעו אל תכליתם אלא אחרי ח ו ל עליהם אמצעים רבים בקבלת העלמות אחר הילדות והבחרות אחר העלמות (תנמ' הנפ' א ו). כי התנועה לפי הוויה אינו ב"א ח ו ל הצורה בהוה שמפשיט צורה אחרת ולובש צורה זו אשר ח ל ה עליו (בעל השמים יא). הנה עוד ת ח ו ל עליו הנשמה העליונית (מנת' קנא' לר"י מפיסא 89). ו ב ת ו ל הנפש האנושית בטפה ורעית תבא מושפעת מכל אלו הכחות באמצעית הגלגלים (שם 55). — ואמר הפיטן: לא יחולו זקנה ובחרות עליך גם שיבה ושחרות, ולא חלו בך שמחה ועצב ודמיון נוצר וכל דבר קצב (שהי"ת ליום ג).

— התפוע', התחולל, — כמו קל: הנה סערת יי' חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול (ירמ' כג יט).

ג.חוּל, ממנו ב.חול, ועי' עוד שרש חיל.

ב.חוּל, פ"ע, עב' חָל, חַלְתִּי, עת' תָּחוּל, — א) כמו חִיל, הרגיש המכאובים של האשה בלדתה והתחיל לנוע ולהתפתל מכאב, sich winden; se tordre; to writhe (in pain): חַלְתִּי ולא ילדתי (ישע' כג ד). הרינו חַלְנוּ במו ילדנו רוח (שם כו יח). כי חָלָה גם ילדה ציון את בניה (שם סו ח). חוּלִי וגחי בת ציון ביולדת (מיכ' ד י). — ובמשמ' רעד ורגז בכלל: היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וְחָלוּ מפניך (דבר' ב כה). מלפני אדון חוּלִי ארץ מלפני אלוה יעקב (תהל' קיד ז). — ואמר הפיטן: עב בקע מראש, יחידים מגו גרוש, חָל וילך ויפרוש, וישב על גבי תרוש (יולר שבת זכור, אז קולן). — ובמשמ' הרגיש, חש: הכיתה אתם ולא חָלוּ כליתם מאנו קחת מוסר (ירמ' ה ג). — ב) יצא במחול, tanzen; danser; to danse: ויצו את בני בנימן לאמר לכו וארבתם בכרמים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לָחוּל במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שופט' כא כ-כא). ובנות ירושלם יוצאות ו ח ו ל ו ת בכרמים (תעני' ד ח). ס' רבוא מלאכים היו ח ל י ם לפני יעקב אבינו בכניסתו לארץ (מד"ר בראשי' עד). צדיקים מכאן וצדיקים מכאן והקב"ה באמצעם והם ח ל י ם לפניו בעלמות ומרמזין אלו לאלו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (שם שה"ב, לריח).

— הפע', הֵחִיל, יָחִיל, — עשה שיָּחִיל: קול יי' יָחִיל מדבר יָחִיל יי' מדבר קדש (תהל' כט ח). — ואמר בן סירא: קול רעמו י ח י ל ארצו ובבוהו יועים הרים (ב"ס גני' מג יז).

— הָפע', הוּחַל, יוּחַל: מי שמע כזאת מי ראה כאלה הֲיוּחַל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה (ישע' סו ח).

— פוע', חוֹלֵל, יְחוֹלֵל — כמו הֵחִיל: קול יי' יְחוֹלֵל אילות (תהל' כט ט). — ובהרחבה יָלַד, הוֹלִיד: בטרם הרים ילדו וַתְּחוֹלֵל ארץ ותבל (תהל' צ ב). — ובמשמ' הביא: רוח צפון תְּחוֹלֵל גשם ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג).

— פוּעַ', חוֹלַל, — כמו הוּחַל, במשמ' נברא: באין תהמות חוֹלָלְתִּי באין מעינות נכבדי מים בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוֹלָלְתִּי (משלי ח כד-כה).

ג.חוּל, — עי' ב.חול.

*חוּלָאַת, ש"נ, – כמו חֹלִי: והיה מוטל בחולאת שמת כו עד שני חדשים וכא אצלו כר"ר שמעון מכאן וראה אותו ואומרים הרופאים שמוטל בסכנה גדולה ומת מתון חולי הנ"ל (בו"ח נודע ביהודה, תי"ע מג). שיתרחק עצמו מאד בתכלית הריחוק מלעסוק ח"ו ברפואות ודאקטורים ואפילו מי שיש לו חולה בתוך ביתו ואפילו אם החולאת חזק ח"ו ר"ל אעפי"כ ישליך על ה' יהבו (ביתות הכל"ג סה).

חוֹלֶד, חולדה, — עי' חֹלֶד, חלדה.

חוֹלֶה, ש"ז, מ"ר חולים, -- אדם שאינו בריא, שלקה במחלה מן המחלות, Kranker; malade, sick person: וכי תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וְחוֹלֶה [1]) אין רע (מלא' א ח). והבאתם גזול ואת הפסח ואת החֹלֶה והבאתם את המנחה (שם יג). חולה אומר יכול אני (לצום) ורופא אומר אינו יכול שומעין לרופא רופא אומר יכול הוא וחולה אומר אינו יכול שומעין לחולה (ירוש' יומ' ח מה:). מה בין מסוכן מה בין חולה חולה כדרך כל הארץ ומסוכן כל שקפין עליו החולה (שם גיט' ו מח.). ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה (ברכ' נז:). כנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה אומר לו מן השמים ירחמו עליך (מד"ר קהל', כי ברוב). אל תוסיף בביקור החולה ואל תאריך לשבת אתו (מוס' הרופאים). ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים ועיון תפלה וכו' (שבת קכז.). שרוב חולים לחיים וכו' שרוב גוססין למיתה (גיט' כח.). ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל (שם סא.).

*חוֹלָה, ש"נ, —כמו מחול: עתיד הקב"ה להעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבא (ירוש' מגי' ב עג: ומד"ר שה"ש, לריה). שמא יכולין אתם לעשות לנו כחולה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבא (שם, בוני). אתם יכולין לעשות לנו כחולה שנעשה ליעקב אבינו כשיצא מבית לבן (שם).

חוּלִי, — עי' חֹלִי.

*חוּלְיָה[2]), ש"נ, מ"ר חוּלְיוֹת, — א) דבר עגול בעין כדור קטן וחלול באמצע ומשחילין בו חוט, Perlchen; grain; bead: קטלה שחוליות[1]) שלה של מתכת וכו' חוט של מתכת: חוליות של אבנים טובות ומרגליות ושל זכוכית נשתברו החוליות והחוט בפני עצמו קיים (כלים יא ח). — ובפרט כל עצם ועצם של השדרה, Wirbel; vertèbre, vertebra: ושמנה עשר חוליות בשדרה תשעה בראש שמונה בצואר וכו' (אהל' א ח). שדרה שגורר רוב חוליות שלה אעפ"י ששלדה קיימת טהורה (תוספתא אהל' ב ה). המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה (ברכ' כח:). וכמה חסרון בשדרה בש"א שתי חוליות וב"ה אומרים חוליא אחת (ערוב' ז.). כנתות החוליה אשר בין הזורע וכף היד (קאנון א א כא).— ושל הזנב: שהיה ראש הזנב מפציל עצם או שיש בשר בין חוליא לחוליא מלא אצבע (בכור' ו ה). זנב הגדי שהוא דומה לשל חזיר ושאין בה שלש חוליות הרי זה מום (שם ט). שהיה ראש הזנב מופצל לשני עצמות או שיש בשר בין חוליה לחוליה כמלא חוליה (תוספתא שם ד ז). — ושל הקנה: מקיפין בקנה א"ר פפא לא אמרן אלא כאותה חוליא אבל מחוליא לחוליא לא (חול' נ.). מקיפין בקנה ואפילו מחוליה לחוליה ומבר חוליה לבר חוליה אבל לא מחוליה לבר חוליה (הלכ' גדול', הלכ' שחיט' תקל"ב). — ובהשאלה, כלי של חוליות, שמורכבה מפרקים פרקים בצורת חוליות: תנור שחתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא (עדי' ז ז). תנור של חוליות שבכל אחת ואחת פחותה מארבעה טפחים (תוספתא כלים ב"ק ד יד). כמנורה של חליות (ירוש' שבוע' ו לז:). בע"א של חוליות ובהדיוט שיכול להחזירה (ע"ז מט:). —וכגדיל, המקום שחוטים כרוכים עליו כמו חוליה: אין לו תכלת מטיל לבן אמר רבא ש"מ צריך לקשור על כל חוליא וחוליא (מנח' לח:). — ב) חוליה של בור, אבן[2]) בנויה על פי

[1]) כך מלא י בקצת ספרים כ"י ודפוסים, ובספרינו חלה חסר.

[2]) אולי הצורה האמתית היא חֻלְיָה, משק' טֻמְאָה, ואולי נגזר מן חלל.—[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה שֶׁחֻלְיוֹת. — [2]) פרשו רוב המפרשים הקדמונים מלה זו במשמ' חול ועפר. אמר ר"נ גאון: הא דאמר [רב אחא] הכא אין הבור מתמלא מחוליתו מהפרשא לך מההיא דכפ"ק דר"ה הרואה מקום (דף נט) דתניא כשעה שבקש הקב"ה להביא מבול לעולם נטל ב' כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמם נטל ב' כוכבים מעיש וסתמן ומדאקשינן וליסתמה בדידה ופרקינן אין הבור מתמלא מחוליתו שמעת מינה דהכין הוא פירושה שהבור אם תחזיר

הבור ובאמצעה חלולה ודרך החלל הזה מכניסים את הדלי אל תוך הבור ומוציאין אותו משם: חוליית[1] הבור והסלע שהן גבוהין עשרה ורחבין ארבעה (בבא בתרא יח ב). חפר כראוי וכיסה כראוי עשה לו חוליא כראוי גבוהה עשרה טפחים (תוספתא ב"ק ו ו). חוליית הבאר יש לה ארבע אמות באר הקרוב לאמה מתמלא ראשון (בבא מציעא יא יח). אין הבור מתמלא מחולייתו (ברכ' נט.). ראה תינוק שנפל לבור עוקר חוליא ומעלהו (יומ' פד:). כגון שעקרו שניהן חוליא בבת אחת והשלימה לעשרה (ב"ק נא.). חוליות הבור והסלע שהן גבוהים עשרה טפחים (ערוכ' ח ג). החרב

שפרשה עם יתדות המחרישה הרי זו טמאה מפני שהוא מנקר בה חליות של באר (תוספתא כלים ב"מ ג ז). — ²והפרקים של האצבע: קשרי אצבע הם החליות שכופפין ופושטין בהם (רש"י סוט' לט:).

***חוֹלָם**[1], חוֹלֵם, חוֹלֶם, חֹלֶם, חֹלָם, חָלֵם, ש"ז, — שם אחת התנועות הקוליות בלשון העברית, שהיא בנקוד הבבלי העליוני שתי נקודות זקופות על האות כך: אׂ, אֹ, ובנקוד הטברני נקודה אחת ותושם על ראש האות כך: אֹ: וקמץ ופתח וחלם וסגל וחרק וצרי ושרק[2]) (פי' יציר' לרסע"ג). ומה שבין החלם

לתוכו העפר שניטלת ממנו אינו ממלא אותו אלא צריך להוסיף עפר אחר (ר"ה גאון, ברכ' ד.). וכן ר"ח (סנה' יז.): פי' החופר בור אם יחזור העפר שהוציא ממנו לתוכו אינו מתמלא עד שתוסיף בו עפר אחר. ע"כ. והוסיף שם עוד פרוש אחר: ועוד ראינו מפרש אין בור מתמלא מחולייתו מן המטר היורד מן השמים עד שתמשך לו אמת המים מבחוץ. ע"כ. והובאו הפרושים האלה בלשונם בהערוך. ורש"י קצת באופן אחר: עוקר חוליא מבור עמוק וחוזר ומשליכה לתוכו אינו מתמלא בכך, ע"כ, ואינו מברר מה כונתו בחוליא. וכבר דחו פרוש זה התוספות והביאו י"מ וז"ל: דקרקע שרגילין להניח על שפת הבור קורין חוליא כי ההוא דתנן חוליית הבור והסלע שהם גבוהים עשרה. ע"כ. וכבר הביא הערוך פרוש זה, והוא הפרוש היותר קרוב להאמת, רק שאין הכונה לעפר שעל פי הבור, אלא לאבן מנוקבה באמצעה, כידוע בא"י צורת הבורות שאבן חלולה נתונה על פיהם, שדרך שם משלשלים את הדלי אל תוך הבור לשאב המים, אבל לא מדרך שם מתמלא הביר, אלא מפתיחה שבכתלי הבור מצדו הפתוח אל מקוה קטן ששמה נקוים מי הגשמים והעפר שוקע על קרקע המקוה והמים הנקיים משתפכים אל הבור. וקוראים לאבן זו בערב' בלשון ההמונית חַ'רְזֶה אל ביר a), וח'רזה, שהוא חרוז בעבר', הוא ממש חוליה, בי חַ'רַז b) הוא חוליה של זכוכית וכדומה שחורזין על חוט לעשותו לענק על הצואר, וח'רז אלט'הר c) ר"ל חרוז הגב, היא חוליה של חוט השדרה. והשתמשה הלשון הערב' לשם להאבן החלולה הזאת שעל פי הבור במלה דומה ממש לחוליה בכל משמעותיה. ופרוש אין הבור מתמלא מחוליתו לפי זה הוא דומה להפרוש השני שהביא הערוך. וכבר פרש הרי"ט פינס חולית הבור במשמעה זו (קנין ירושלים, רח"מ לונץ ה).— [1]) כך בנוסח' וכן בכ"י וכן במשנ' שבירוש', ובגמ' שם חוליית. אבל בערוך וכן בקצת דפוס': חליות.

a) خرزة البئر b) خرز c) خرز الظهر

[1]) כך, בצורות מתחלפות אלה נמצא שם זה בספרי הדקדוק הקדמונים. הספרדים אומרים חוֹלֵם, בטעם מלרע. החדשים כלם מעתיקים את השם הזה בצורת מִשְׁקַל פֹּעֶל: Chôlem. ואעפ"י שהצורות בלי ו אחרי ח הן כנראה יותר קדומות, בכ"ז שמתי ערך זה באן עפ"י ההברה הרגילה של שם זה. ובדבר פרוש השם הזה, הנה אמרו כל הקדמונים כי נגזר מהשרש חלם במשמ' חזק שבות חלימני, ועתים חלום: ונקרא חולם כמו שאמרו כל הראוי למלכות חולמתו (סול' הקורא 54). ונקרא חולם בעבור היות תנועתו שלמה. מגזרת ותחלימני ובדברי הקדמונים ז"ל עתים חלום (ראב"ע, צחות א). אבל, קצת יש לפקפק בזה, מפני שאין במושג של חזק ובריא דבר המציין את הברת קול תנועה זו. בהמסורה נקראת התנועה זו מלא פום: מעוך ל' מלא פום וחד ומעוך וכתות (מסור' ב"א כו כ). מותה ל' מלא פום וחד קבוץ וכעת מותה (שם ב"ב ו כג). חד מלא פום וחד קמין האמיר האמר אלהים אני האמור בית יעקב (אכלה ואכלה נה). חד פתח וחד מלאפום ישועת ישעות (שם כז). מלאפום והוא חולם קבוץ פום והוא שורק (ספ' דקדוק כמסור' בל גנזבורג). ויש מי שיקרא שמו (של החולם) מלא פום כי כן הוא (ראב"ע, צחות א). וכן רש"י בהרבה מקומות: היה לו (להשם פָּעֳלו) לינקד ופעלו חטף קמץ וכו' עכשיו שהוא נקוד מלאפום (ר"ל חולם, כן הגהה בגוף רש"י) (רב"י יבע' א לא). וסובר דר' בכר (Anf. d. hebr. Gr. 16) בי זו היא הכונה גם בהשם חלם. אך זה קצת דחוק, ויותר נראה השערה אחרה של דרנבורג (הער' להורית הקורא), והיא שהשם הזה נגזר מן המשמעה האחרת של השרש הלם בארמ', במשמ' של דבוק וקבוץ, ונאמר גם על השפתים: וימנא דחלים שפתיה (קדוש' סה.) ודימה איפה השם חולם להשם קמץ, ובאמת הקדמונים קראו לחולם גם קמץ (מבוא הנק' האשורי, דף סח). — [2]) בגוף הערבי הלשון כך: אלשבע נעמאת אעני קמץ ופתח וחלם וסגל וחרק וצרי ושרק. וכבר העיר דרנבורג על זה כי הוא המאמר היותר קדום שנזכרו בו כל שבע הנקודות. במסורה הקדומה לא נזכרו אלא קמצה ופתחה, ועוד מלא פום קמין פום. והמסורה שנזכר בה השם חולם, שהובאה בפנים, היא כנראה מזמן מאוחר, לפחות

והשורק (שם). ואֶי ושמו סגול ואִי ושמו חרק ואו ושמו חֹלם ואוּ ושמו שרק (דקדוק לר"י תיוג 18). שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חֹלם שרק הרק (דה"ט [1], סי' י). חלם [2]) חרק סגול פתח קטן פתח גדול צרי קמץ שרק (רבאלה אלתנביה 276). ראי ו' בחולם (מסור' ברא' כד סג, שם כה יא). חולם ונקרא מלא-פום והוא נקודה אחת בין שני אותיות מלמעלה כמו עשהקנה (הור' הקור', שער שמות המל'). החולם עקרו עיקר הלשון ובית הבליעה כמו אותיות אהה"ע (שם). וכאשר חפשתי דברי התנועות הנקראות שבעה מלכים מצאתי המוסדים מהן הם שלשה חולֵם וחרק ופתח גדול (רא"ע, לחות א). תנועת הקבוץ והיא החלם וצורתה או (מלאכ' הכ"ך). אֱוִי עם גדולי הנקודים, קמץ אלף ואו שורק וְחולֵם, חירק וצירי יוד המה מודים (כ"ס קדמון ז). או תנועה גדולה נקדה אחת מלמעלה ושמה חולם (ספר הזכרון לרי"ק, שער התנועות). חולם אומר שומר שהטעם סמוך לה לא תאריך החולם אך אומרים שומרים הטעם כריש האריך החולם (שם). (התנועה) השלישית או ושמה חולם. (רד"ק, מכלול, שער הניקוד). זאת המלה (ותפוצותיכם) באה שלא כמנהג כי הפא בחולם והתו בחירק וכו' ונאמר כי בא הפא בחולם לזווג התנועות (הוא, ירמ' כה לד). ושניה (התנועה השנית) שבה תגבה השפה העליונה למעלה במוצאה שהיא או ושמה חולם (כ"א גלמשי, מקני אבר' ג).

ונחלקו היהודים כהברתו. היהודים הספרדים ורוב שאר יהודי המזרח קוראים אותו כהברת אות O [1]) כרוב לשונות לעז, והיהודים האשכנזים קצתם, בפרט בגרמניה, קוראים אותו קצת כמו תנועה כפולה של פתח ושורק או au ברוב לשונות לעז, וקצתם, בפרט במדינות ליטה, מוציאים אותו בקול קרוב לתנועה כפולה של סגול ושורק, או eu בלעז. הברת התימנים של תנועה זו קרובה לזו של האשכנזים.

*חוֹלָנִי, ת"ז, לנק' חוֹלָנִית, מ"ר חוֹלָנִיִּים, -נִיוֹת, — דומה לחולה, מטבע החולה, קצת חולה, krankhaft maladif; diseased: פעם אחת ירד (אבא יהודה) מנכסיו וראה רבותינו (שבאו מעסק מגבת חכמים) ונתייאש מהם עלה לו לביתו ופניו חולניות אמרה לו אשתו מפני מה פניך חולניות (ירוש' הור' ג מח.). פגע בו רבי יהושע (בר"ג) ופניו חולנית אמר למה פניך חולנית אמר לו שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבה (מד"ר ברא' כ). מעשה בשתי נערות שירדו לשתות ולמלאת מים אמרה אחת לחברתה למה פניך חולנית אמרה לה כלו מזונותיה וכבר היא נטויה למות (שם מע). ראה (ר"ש בר נחמן) פניו (של רבי) חולניות אמר לו למה פניך חולניות (שם סג). אמנם המין השני הוא מה שיאמר כח טבעי כמו הבריא והחולני ואין זה הענין הבריאות והחולי כי לפעמים החולני יהיה בריא (אמונה

בבה שנוגע להלשון. ומסגנון הלשון של רסע"ג נראה כי בימיו כבר היו כל השמות האלה מקבלים, מזמן פחות או יותר רב. — [1]) כבר שער למבר (Lambert R E J XVIII, 123) כי פסקה זו היא הוספה ואינה מגוף דה"ט של בן אשר. והעיר ע"ז פרופ' בכר במקום המובא למעלה, כי אין סבה להשערה זו כיון שכבר הזכיר בן דורו של ב"א, רסע"ג, את השמות האלה. ובאמת, מבחינה זו אין סבה להטיל ספק ביחוסו של מאמר זה לבן אשר, אך מעצם דברי בן אשר שם נראה ברור כי הוא לא קרא בשם אלא קמצה ופתחה וקמצה קטנה, וז"ל שם: שבע נקדות למאד בכדות מקרא מלמדות וכו' ראשונה היא קמצה בפה היא קבוצה ושניה היא פתחה מגדת נכוחה ושלישית פתחה קטנה כל פתיים מבינה ורביעית קמצה קטנה שתי נקדות מכונה והמישית נקדה אחת לבדה מונחת וששית ושביעית אִי ואוּ האמצעית והם שבעה מלכים, ע"כ, ראים אנו איפא, כי ב"א בעצמו קרא את החולם נקודה אחת. ונראה, שהסופר שמואל בן יעקב שהעתיק את דה"ט של ב"א בהכ"י שנמצא בפטרופו' בשנת 1010 למספרם, הוא שהוסיף את שמות שבעת התנועות, ואפשר כי השמות האלה נולדו בבבל, ובטבריה בימי בן אשר עוד לא היו ידועים. — [2]) כן שם עוד בערב': אן

אלחלם ואלקמין מפרעון מן אלשרק (שם). אלשרק פוק א־חלם ואלחלם פוק אלקמין (שם). — [1]) אין במעט ספק בדבר כי זו היתה הברת תנועה זו בזמן קדום, וכמו"כ בזמן תרגום השבעים והתלמוד. על זה מעידות שתי עדיות כשרות: האחת היא העתקת השמות העברים כמו נֹח, נחוֹר, יעקֹב, סדוֹם, ועוד ועוד כמותם בתרגום השבעים, שכמעט בכל מקום החולם הועתק ע"י ω או ο, והכל מודים כי אלה שתי האותיות הקוליות לא נשתנו בלשון היונית בגון הברתן בכל הדורות, וכמו שהיא עתה כן היתה מעולם, כי הלא להתנועות הכפולות נקבעו בלשון יונית אותיות כפולות. בהשם משה העתיקו השבעים את החולם ע"י שתי הקוליות ωυ וקראו השם מואיסס. אבל אפשר שזה היה שנוי בכונה כדי לקרב את השם משה יותר להשם המצרי למים, אולי עפ"י הברת השם ההוא שהיתה שגורה עוד בימים ההם בפי היונים שבמצרים, ועפ"י הדרש שדרשו את השם משה, כמו שנראה מדברי ידידיה האלכסנדרוני בספרו חיי משה. והעדות השניה מצד האחר היא העתקת המלים היוניות בתלמוד, שבכל מקום הקוליות היוניות ω, ο, העתיקו ע"י אות ו, כמו פגדוג, אנתרופין, פוליטיקון, ארבון, וכיוצא בהן הרבה. — ועי' במבוא בחלק הדקדוק, שער התנועות.

רמה א). במה שמזיקו בגופו מהמת שהוא חולני או חלוש המזג (שו"ת ריב"ש קטו).

***חוֹלֵף**, ש"ז, — כמו חֵלֶף: יד בן חולף חמשה ושל חולף עשרה (תוספתא כלים כ"כ ז ג).

***חוֹלֵץ**, ש"ז, — כלי מלאכה, שחולצים בו מסמרים וכדומה: חולץ של נגר שהוא מוציא בו את המסמרים טמא (תוספתא כלים כ"מ ד ה).

***חוֹלַת**, ש"נ,—שטח גדול מכוסה חול, Sandfläche plaine sablonneuse; sand plain: אחד המקדיש בחולת המחוז ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף (ערכ׳ ג ב).

חוּם[1]), ת"ז, — גון קרוב לשחור, dunkel, schwarz braun: וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים (בראש׳ ל לב). ויתן פני הצאן אל עקד וכל חום בצאן לבן (שם מ).

חוּם, — עי׳ ח׳ם.

חוֹמָה, ח׳מָה, ש"נ, מ"ר חומות, ח׳מ׳ת,— קיר גבוהה של אבנים סביב עיר שלא יכנס בה האויב, Mauer, Stadtmauer; muraille; wall: כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח (דבר׳ ג ה). ועל כל מגדל גבה ועל כל חומה בצורה (ישע׳ ב יה). כלם ישבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם (יחזק׳ לח יא). נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים (דהי"ב יד ו). ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה וכו׳ ויגביהה מאד (שם לג יד). ויריעו העם תרועה גדולה ותפל החומה תחתיה ויעל העם העירה (יהוש׳ ו כ). ותתצו הבתים לבצר החומה (ישע׳ כב י). לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה (שם ל יג). עד כלתו לבנות את ביתו ואת בית יי׳ ואת חומת ירושלם סביב (מ"א ג א). ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת ירושלם בשער אפרים עד שער הפנה (מ"ב יד יג). יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם ימהרו חומתה והכן הסכך (נחום ב ו). ואת חומ׳ת ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים (מ"ב כה י). אל חומ׳ת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים (ירמ׳ נא יב). והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו ושחתו ח׳מות צר והרסו מגדליה (יחזק׳ כו ג-ד). היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם (תהל׳ נא כ). ונתתי להם בביתי ובחומ׳תי יד ושם טוב (ישע׳ נו ה). והצר לך בכל שעריך עד רדת ח׳מ׳תיך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בהן בכל ארצך (דבר׳ כח נב). נפלו אשויתיה נהרסו חומותיה (ירמ׳ נ יה). על חומ׳תיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה (ישע׳ סב ו). ומחי קבלו יתן בח׳מ׳תיך[1]) ומגדלתיך יתץ (יחזק׳ כו ט). — ומ"ז ח׳מ׳תַיִם, שתי חומות: ומקוה עשיתם בין החמ׳תים[1]) למי הברכה הישנה (ישע׳ כב יא). ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן המלך בשער בין החמ׳תים (ירמ׳ לט ד).—ובהשאלה: והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (שמות יד כב). -- ובמליצה, הוא היה חומה עליו, לאמר הגן עליו, שמר עליו: והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה חומה היו עלינו גם לילה גם יומם (ש"א כה יה-יו). הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשכתו (משלי יח יא). ואני אהיה לה נאם יי׳ חומת אש סביב (זכר׳ ב ט). — הוא היה כחומת נחשת, ר"ל שלא יכול אדם לגבר עליו: ונתתיך לעם הזה לחומת נחשת בצורה ונלחמו אליך ולא יוכלו לך (ירמ׳ יה כ). — *וחומת ברזל כל שמירה שאמרה תורה אפי׳ הקיפו חומת ברזל אין משערין אותו אלא בגופו (ירוש׳ כ"ק סוף ד). המתפלל בתוך ביתו באילו מקיפו חומה של ברזל (שם ברכ׳ ה ת ד). מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים (ברכ׳ שם לב:). — ובחכמת ההגיון, "גזרות בעלות חומה: וכל אחת מאלו הגזרות אם שיהיו בעלות חומה ואם בזולת חומה והם הגזרות אשר נושאיהם ענינים כללים והחומות ארבע וכו׳ ומהם הסותרים והם אשר יתחבר באחת מהם חומה כללית ובאחרת חומה חלקית וזה שני מינים אם שיהיה החומה הכללית בחיוב והחלקי בשלילה באמרנו כל אדם חי ואין כל האדם חי או קצת האדם אינו חי וכו׳ ומהם מה שלא יתחבר בהם חומה כלל חוץ מה"א ההודעה והם הסתמיות (כל מאלכ׳ הגיון, מלילה). כי מקום מלת השלילה אם באישית הנה עם הקשר באמרנו ראובן איננו חכם ואמנם בבעלי החומות היה עם החומה כאמרנו אין כל אדם ימצא לבן או הוא לבן (שם).

אֵיל הברזל, לקעקע החומה. — בַּחַן. — בְּצַר החומה, עיר בצורה, שחומה סביב לה. — חַל. —

[1]) רק בעבר׳. ולא נתברר מקורו.

[1]) כך ברוב הספר׳, ובקצתם מלא.

כִּבְצָר. — מִגְדָל. — מָצוֹר, שם מצור על העיר, העיק מסביב לחומה. — נָתַץ החיצה. — עֹפֶל. — פֶּרֶץ בחומה, חומה פרוצה. — קָשַׁר החומה, בנה אותה. שׁוּר. — שַׁעַר, שערי החומה.

חוֹמֵס, — עי׳ חָמַס.

*חוֹמְסָן, — עי׳ חַמְסָן.

חוֹמֵץ, — עי׳ חֹמֶץ.

*חוּמָשׁ, ש״ז, מ״ר חוּמָשִׁים, — ב״א מחמשה הספרים של תורת משה, וגם כל חמשת הספרים יחד: אם היתה (המגלה) כתובה חומשין אין קוראין בה ברבים (ירוש׳ מגי׳ ב עג:). מטפחות תורה והומשין (יכול למכרם ובהכסף) לוקח בהן נביאים וכתובים (שם ג עג ד). תורה וחומשין קדושה אחת הן (שם שם עד.). אין עושין תורה חומשין אבל עושין חומשין תורה (שם). אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד צבור (גיט׳ ב.). מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד וכו׳ בין חומש לחומש של תורה ארבעה שיטין ובן בין כל נביא לנביא (ב״ב יג:). אין עושין שני חומשין באחת ולא חומש ומחצה באחת (סופרים ג ד). שיעור הגליון מלמטה טפח וכו׳ ובחומשין מלמטה שלש אצבעות (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת כב). לא יגמור באמצע הדף בדרך שגומר בחומשין אלא מקצר ועולה (שם מא). וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום (את הטעמים והסלבים וכו׳) ותקקום ונקדו בהן החומשין כדי שילמדום הכל במהרה (הורית הקורא 54). ראובן ושמעון היו בטולטולה והפקיד ראובן אצל שמעון ספר חומש ברוך וכו׳ (תו״ת הרי״ף ריז). ומה שאמרו הכמים אין קורין בהומשין מפני כבוד הצבור לא בחומשין (שלנו אמרו) אלא בספרי חומשין של חמשה חומשי תורה (שבלי הלקט, תפלה לא).

חוּס[1], סמנו חוּס.

חוּס, פ״ע, עת׳ יָחוּס, יָחֹס, יָחוּס, — בפרט עם השם עין, הָסָה עינו על פלוני, היה לו רגש של חמלה ונמנע מלעשות לו רעה, sich erbarmen, schonen avoir pitié, épargner; have compassion, spare: ועינכם אל תָּחֹס על בליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (בראש׳ מה כ). ואבלת את כל העמים אשר יי׳ אלהיך נתן לך לא תָחוֹס עינך עליהם (דבר׳ ז יו). לא תאבה לו (להמסית אותך) ולא תשמע אליו ולא תָחוֹס עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו כי הרג תהרגנו (שם יג ט-י). ונתנו אתו (את הרוצח) ביד גאל הדם ומת לא תָחוֹס עינך עליו (שם יט יב-יג). וקצתה את כפה (של האשה שאחזה במבושים) לא תָחוֹס עינך (שם כה יב). ופרי בטן לא ירחמו (חיל מדי) על בנים לא תחוס עינם (ישע׳ יג יח); וגם אני אגרע ולא תָחוֹס עיני וגם אני לא אחמול (יחזק׳ ה יא). עברו בעיר אחריו והכו על[1] תָּחוֹס עיניכם ואל תחמלו (שם ט ה). לא חָסָה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך (שם יו ה). וַתָּחָס עיני עליהם משחתם ולא עשיתי אותם כלה במדבר (שם כ יז). — ובלי השם עין: ונפצתים איש אל אחיו והאבות והבנים יחדו נאם יי׳ לא אחמול ולא אָחוּס[2] ולא ארחם מהשחיתם (ירמ׳ יג יד). והכם (נבוכדנאצר) לפי חרב לא יָחוּס עליהם ולא יחמל ולא ירחם (שם כא ז). אני יי׳ דברתי באה ועשיתי לא אפרע ולא אָחוּס ולא אנחם (יחזק׳ כד יד). יָחֹס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע (תהל׳ עב יג). חוּסָה יי׳ על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים (יואל ב יז). גם זאת זכרה לי אלהי וחוּסָה עלי כרב חסדך (נחמ׳ יג כב). הרואה הספר בחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו (ברכ׳ נז.). אם על בניו ועל בני ביתו לא חס על אחרים הוא חס (מד״ר שמות כט). הדבר דומה למלך שבעס על אשתו אמר מגרשה אני ואיני חס על בניה (שם במד׳ ב). אם חס המקום על עוברי רצונו עאכ״ו שיחוס על עושי רצונו (שם ט). חסה התורה עליו לפטור עצמו בקרבן עני (שם י). מה עשה עכן עמד והשמיע קולו לכל הקהל וחסו כל הקהל לפניו (שם כב). — וע״ד לא בע״ת: אתה חַסְתָּ על הקיקיון אשר לא עמלת בו ולא גדלתו וכו׳ ואני לא אָחוּס על נינוה העיר הגדולה (יונ׳ ד י-יא). הקנים היוצאים מן הערים וחס עליהן לפסקן (כלא׳ ו ח). המכבה את הנר וכו׳ בחס על הנר בחס על השמן בחס על הפתילה (שבת ב ה). על מה חסה התורה על בלי חרסו ועל פכו ועל תפיו אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק״ו על ממונו החביב (נגע׳ יב ה). כחס על שדהו (הוספתא

[1]) רק עברית וארמית.

— [1]) כך הכתיב, והקריא אל. — [2]) כך למערבאי, למדנחאי אָחוּס.

א דמאי א). אין מכבין את הבקעת בשביל לחוס עליה (ירוש' ביצ' ד כב ג). התורה חסה על ממונן של ישראל (יומא לט.). יהא אדם חס על נכסיו ואל יקדיש פחות מיתהי ישנים (ערכ' כח.).—*ועל כבודו: וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (חגי' ב א). הקב"ה חס על כבודן של בריות (מכי' מבפט', נזיק' יב). כדי שיהא אדם יודע לחוס על כבוד קונו (ירוש' הגי' ב עז.). חס הוא אדם על כבוד אלמנתו בין מן האירוסין בין מן הנישואין (בס כתוב' יא לד:). כשם שאדם חס על כבוד אלמנתו כך חס על כבוד גרושתו (בס). אנשי הגליל חסו על כבודן ולא חסו על ממונן אנשי יהודה חסו על ממונן ולא חסו על כבודן (בס ד כט:). ומה אם בשעת הקלקלה חס על כבודן ושוקד לטובתן כשיעשו רצונו על אחת כמה וכמה (מד"ר במד' ט). כשם שלא חסה (הסוטה) על כבוד המקום כך אין חסין על כבודה (בס). אמר הקב"ה אם על כבוד בניי הסתי דין הוא שנהום על כבודו (פסיק' דר"כ, רני עקרה). — *חס ושלום, כמו חלילה: ועל שנתעצל (משה) במילה שעה אחת ביקש המלאך להרגו וכו' רבי יוסי אומר חס ושלום לאותו צדיק שנתעצל במילה (מכי' יתרו, ד מס' עמלק א). כך אני מקובל מבית אבי אבא מכור עצמך לע"ז ואל תצטרך לבריות א"ל חס ושלום לא אמר כן אלא מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך ואל תצטרך לבריות (ירוש' ברכ' ט יג ד). אמר להן אבויה רבותיי מה באתם לשרוף את ביתי עלי אמרו לו חס ושלום אלא יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה (בס חגי' ב עז:). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני היה לי מה להשיב וכו' חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (בס תענ' ב סה ד). אמר רשב"ג חס ושלום לא ביקש המלאך להרוג למשה אלא לתינוק (בס נדר' ג לח:). (הליש דעתו של ר"ג אמר שמא) חס ושלום מנעתי תורה מישראל (ברכ' כח.). ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעין מוטב ואם לאו יעלו להר אחיה יבנה מזבח חנניה ינגן בכנור ויכפרו כלם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל מיד געו כל העם בבכיה ואמרו חס ושלום יש לנו חלק באלהי ישראל (בס כג:). ואמרתי לה בתי בימי נדותך מה הוא אצלך אמרה לי חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי (שבת יג:). שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו (סנה' קא.). ועל דבר זה היה מושה דואג אמר שמא חס ושלום מעלתי בשמן המשחה (הור' יב.). אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל אמרו לו חס ושלום (דא"ר ד). ונתעטפו לבנים ונכנסו אצלו אמר להם מה באתם לשמות על אותו האיש שנדווה א"ל חס ושלום לא באנו אלא לשמוח עמך (פסיק' דר"כ, עבר). יודע היה (יוסף) צדקן של אחיו אמר חס ושלום אין אחי חשודים על שפיכות דמים (מד"ר בראש' לג). וכיון שבאו (ישראל) לצאת וגזר עליהן הקב"ה לעשות פסח באו המצריים לאכול עמהם א"ל האלהים חס ושלום כל בן נכר לא יאכל בו (בס שמות יט). בא אליהו ואמר שדי לא מצאנוהו שגיא כח מי ששמע הפסוק הזה אומר שמא חירופין הוא חס ושלום (בס לד). והיה אברהם מהרהר בלבו ואומר שמא חס ושלום נמצא בו פסול ולא נתקבל קרבנו (בס ויקר' ב). באותה שעה נתיירא יעקב ואמר שמא חס ושלום כשם שלאלו ירידה אף לי כן (בס כט). רבי שמואל ב"נ אמר חס ושלום לא היו בני קהת מניחין את הארון (בס במד' ה). אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם שאם חס ושלום לא הייתי שומע לך אבדתני כל אשר יגעתי מימי (בס יז). אמר להם רבותי מצוה אחת הייתם עושין לי ואתם מבקשין למנעה ממני אמרו לו חס ושלום (אמר להם) ומפני מה הנחתם מקומכם וישבתם במקום אחר (אמרו) שמא אתה חושדנו אמר להם חס ושלום (בס בה"ב, דודי ירד). ואם חס ושלום לא ימצא הכל כי אם מקצתם ינתן לבני העדן וכו' (תב' הגא', הרכ' בע). שאם חס ושלום יהיה זה המת סרוח או ואת הנבילה סרוחה (המפתח לר"נ, שבת כח:). שאם חס ושלום יארע בה דבר מיתה מומן שמר זה עד סוף ארבע שנים רצופות (בו"ת הרי"ף כה). לפי שיש אדם שהוא מדוכא ביסורין ובשעה שהוא ישן בלילה ואין הנשמה רוצה להזור מפני עול הצרות שהוא סובל אומר לה הקב"ה חס ושלום לא אכפור באמונתי לעולם אלא אשלם לו הפקדון שהפקיד אצלי (פי' מיות' לרב"י, אבות ד כב). מלאכת מצוה וכו' התירו הכמים כדי שלא ימנע בשום ענין מפקוח נפש המוטלת הובה עליו אבל במלאכת הרשות חס ושלום (ר"נ על הרי"ף, שבת לח.). —*וחוס ושלום: המהורת שבידנו צריכין אנו להתחזק בה בכל יכלתנו שלא לעבור חוס ושלום על מאי דכתיב לא תוסיפו על הדבר וכו' ולא תגרעו ממנו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת נא).

חוֹסֶן, — עי' חֹסֶן.

חוֹף[1], ש"ז, מ"ר חופים, — הארץ שקרוב לשפת הים, (המלבים היושבים) : Küste ; rivage ; sea coast בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון (יהוש' ט א). ויי' צוה לה אל אשקלון ואל חוף הים (ירמ' מז ז). הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את כרתים והאבדתי את שארית חוף הים (יחזק' כה יו). זבולן לְחוף ימים ישכן (ברא' מט יג). אשר ישב לְחוף ימים ועל מפרציו ישכן (שופט' ה יז). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב וּבחוף הים ארץ הכנעני (דבר' א ז). — וגם במשמ' מפרץ, ששם תעמדנה הספינות : והוא לְחוף אנית (ברא' מט יג).

---

[1]) רק עברית, בערב' ריף a). והנה החליטו ריב"ק וריב"נ ורד"ק כי הוא מהכפולים משרש חפף. אמר ריב"ג וז"ל : וממנו (מן חופף עליו כל היום) והוא לחוף אניות וצריך שתדע אופן היות לחוף אניות מענין חופף עליו כי יש בו קצת קושי אומר כי ענין חופף עליו יהיה לו למחסה ולמסתור ופרוש לחוף אניות מחסה הספינות והוא הנמל שהספינות חוסים ונסתרים בו מן הרוחות וכו' אבל לחוף ימים אפשר להיות מזולת ענין חופף עליו וכו' והוא שיהיה מרברי המשנה בנזיר לא יחוף באדמה וכו' ויהיה פרוש לחוף ימים על זה מקום חכוך הימים כלומר מקום שמתחככין בו גליהם ר"ל שפתו. ע"כ. וכן ראב"ע : ופי' לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח. ע"כ. וכן רד"ק. אבל, בבר העיר ריב"נ שם כי חוף אינו דוקא עצם המפרץ, מקום מעמד האניות, אלא הוא כל הארץ הקרוב לשפת הים, אמר וז"ל : ואני נוטה בלחוף ימים אל הענין הזה (שהוא מלשון חכוך) מפני שבא הלשון הזה במקומות מן המקרא אין ראוי לפרשם בהם בענין נמל אלא כ ש פ ת ה י ם. ע"כ. וכן ת"א תרגם חוף גם ב ס פ ר וגם במחוז : זבולן על ספר יממיא ישרי והוא יכביש מחוזין בספינן (ברא' מט יג), וכן ת"י ביהוש' ושופט'. ויש מקום לפקפק גם בגזרתו של ריב"נ, כי קצת קשה לחשב שהשתמשו בזמן ההוא במליצה זו של ח כ ו ך לגלי הים, ומלבד זה ברור הדבר כי אין הכונה בחוף שפת הים, מקום ח כ ו ך הגלים, אלא לכל שטח הארץ הקרוב לשפת הים. ואם נדמה להשם חוף השם ריף a) הערבי שהובא למעלה, יהיה גם זה עדות שאין חוף מן הכפולים, אלא מנע"ו, ומעיד על זה גם מה שהוא בכ"מ חוף מלא ו ולא חף חסר. וכן החליטו קניג (Kö. 2, 49) שהוא מנע"ו. ולפי"ז יהיה הרבים חופים ולא חפים כמו שנהגו הסופרים על סמך ההחלטה שהוא מהכפולים.

a) سيف

*חוף, — עי' ב.חָפַף.

חוּץ[1]), ממנו חוּץ, *חוּצִי.

חוּץ, ש"ז, מ"ר חוצות, חֻצות, ועם ה המקום חוּצָה, — א) ההפך מן פנים הבית, מה שלא בתוך הבית, : draussen ; dèhors ; without אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ (ויקר' יח ט). ויגד לשני אחיו בַּחוּץ (ברא' ט כב), שלא עמדו בבית. כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו בַּחוּץ תעמד (דבר' כד י-יא). ויהוא שם לו בַחוּץ שמנים איש (מ"ב י כד), ר"ל מאחורי בית הבעל. ויצא אותה משרתו הַחוּץ ונעל הדלת אחריה (ש"ב יג יח). — ולא ב ת ו ך המחנה, הכפר, העיר : ויאמר (לבן לאליעזר שעמד על עין המים) בוא ברוך יי' למה תעמד בַחוּץ (ברא' כד לא). פשט גדוד בַחוּץ (הוש' ז א). מִחוּץ תשכלה חרב בבית במות (איכ' א כ). — וכמו"כ בכלי וכדומה, הצד החיצון שלו : וכפרת אתה (את התבה) מבית וּמִחוּץ בכפר (ברא' ו יד). וצפית אתו (את הארון) זהב טהור מבית וּמִחוּץ תצפנו (שמות כה יא). דרך אגודה ליתור והוא נותן מה שבפנים ב ח ו ץ ומה ש ב ח ו ץ בפנים (ירוש' דמאי ה כד ד). בית צביעה שאמרו בין בפנים בין ב ח ו ץ כדרך שהנקיים תופסין בו (שם חגי' ג עח ד). — *חוּץ לְ : יצא לו ח ו ץ לתחום כיון שחשיכה יתחיל לקצור (ירוש' מגי' ב עג ג). — ומִחוּץ לְ, מִחוּץ לָעִיר, לַמַּחֲנֶה, לָאֹהֶל, וכיוצא בזה : ויצאהו וינחהו מִחוּץ לעיר (ברא' יט יז). ויברך הגמלים מִחוּץ לעיר אל באר המים (שם כד יא). ומשה יקח את האהל ונטה לו מִחוּץ למחנה הרחק מן המחנה (שמות לג ז). וישב מִחוּץ לאהלו שבעת ימים (ויקר' יד ח). הכשדים חצרים עליכם מִחוּץ לחומה (ירמ' כא ד). מִחוּץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן (ויקר' כד ג). — *לחוץ : מן המודיעית ולפנים נאמנין על כלי חרס מן המודיעית ול ח ו ץ אין נאמנין (חגי' ג ה). — *מבחוץ, לבחוץ : ולא מבפנים הוא (הכ"ג) עובד ולא מ ב ח ו ץ הוא נשאל וטוען בין דבר מבפנים ל ב ח ו ץ (ירוש' מגי' א עב). אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מ ב ח ו ץ ואני עומד מבפנים אלא הריני קורא אותו שיכנס (תנחומא ויקר' ח). ישראל היו שומעים את הקול מ ב ח ו ץ (שם). — *בלחוץ :

---

[1]) רק עברית.

איסקופת משמשת ב' רשויות בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול ב ל ח ו ץ (שבת ו.). — ועם ה המקום חוּצָה: לא תוציא מן הבית מן הבשר חוּצָה (שמות יב מו). ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוּצָה (דהי"ב כט יו). ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וָחוּצָה אלף אמה סביב (במד' לה ד). — הַחוּצָה, לַחוּץ, מחוץ להבית: ויוצא אתו הַחוּצָה ויאמר הבט נא השמימה (ברא' יה ה). וירץ לבן אל האיש הַחוּצָה אל העין (שם כד כט), ויעזב בגדו בידה וינס ויצא הַחוּצָה (שם לט יב), שלחו נא את ואת מעלי הַחוּצָה (ש"ב יג יז). ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו הַחוּצָה (מ"א ח ח). — ועם הוספ' אֶל או ל קודם: ובקרניכם תנגחו כל הנחלות עד אשר הפיצוהם אותנה אל הַחוּצָה (יחזק' לד כא). ויעל על המגדלות וְלַחוּצָה החומה אחרת (דהי"ב לב ה).—ומְחוּצָה לְ: ומִחוּצָה לשער הפנימי לשכות שרים (יחזק' מ מד). אין חורשין להן אלא מלא האורה וסלו חוּצָה לו (שבי' א ב). החמירו תוכו יותר מחוצה לו (ירוש' כלא' ד כט ג). חודש קרקע שתחתיה וקרקע שחוצה לו (שם שבי' א לג:). אלא אם בן עשה חוצה לה בעיר חדשה שביהודה (שם ערוב' ה כב ד). — *חוצה לארץ, לחוצה לארץ, בחוצה לארץ: המוכר עבדו לעכו"ם או לחוצה לארץ יצא בן חורין (גיט' ד ו). חיוב המינין האלו על ידי שאין כיוצא בהן בחוצה לארץ צרכו חכמים למנותן (ירוש' דמאי ב כב:). בארץ אתם חייבין לעשות ואי אתם חייבים לעשות בחוצה לארץ (שם שבי' ו לו:). שישראל שבחוצה לארץ שמותן כשמות גויים (שם גיט' א מג:). — וְהַחוּצָה במשמ' לא בתוך המשפחה, השבט: כי ישבו אחים יחדו ומת אחר מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת הַחוּצָה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה (דבר' כה ה).— יצא חוץ, ישב חוץ, לשון נקיה ליציאת אדם לצרכיו הטבעיים: ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך (דבר' כג יג-יד). והארכתי בל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהיה (אבימלך) עצור לצאת לחוץ (ראב"ע בראש' כ יז). — *יוצאת חוץ[1], כנוי לזונה: חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה טהור (כלים כח ט). — ב) דרך בין שתי שורות של בתים בערים ובכפרים למהלך בני אדם ובהמה, Strasse; rue; street: ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מִחוּץ האפים (ירמ' לז כא). שפך על עולל בַּחוּץ ועל סוד בחורים יחדו (שם ו יא). ותשימי כארץ גוך וְכַחוּץ לעברים (ישע' נא כג). להכרית עולל מִחוּץ בחורים מרחבות (ירמ' ט כ). מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בַחוּץ אשקך גם לא יבזו לי (שה"ש ח א). חכמות בַּחוּץ תרנה ברחבות תתן קולה (משלי א כ). המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם בַּחוּץ פעם ברחבות ואצל כל פנה תארב (שם ז יא-יב), אמר עצל ארי בַחוּץ בתוך רחבות ארצח (שם כב יג). — ומ"ר חוּצוֹת, חֻצוֹת. בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמוס ה טז). ותהי נבלתם כסוחה בקרב חוצות (ישע' ה כה). ומספר חֻצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת (ירמ' יא יג). עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות (איכ' ב יט). גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות (נחום ג י). עתה תהיה למרמס כטיט חוצות (מיכ' ז י). צוחה על היין בַּחוּצוֹת (ישע' כד יא). בַחוּצוֹת יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות (נחום ב ה). אל תגידו בגת אל תבשרו בְּחוּצֹת אשקלון (ש"ב א כ). שוטטו בְּחוּצוֹת ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה (ירמ' ה א). בערי יהודה ובחֻצוֹת ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב (שם לג י). והשבתי מערי יהודה ומֵחֻצוֹת ירושלם קול ששון וקול שמחה (שם ז לד). בְּחוּצֹתָיו חגרו שק (ישע' טו ג). ונפלו חללים בארץ כשדים ומְדֻקָּרִים בְּחוּצוֹתֶיהָ[1]) (ירמ' נא ד). הרביתם חלליכם בעיר הזאת ומלאתם חוּצֹתֶיהָ חלל (יחזק' יא ו). בפרסות סוסיו ירמס את כל חוּצוֹתָיִךְ (שם כו יא). החרבתי חוּצוֹתָם מבלי עובר (צפנ' ג ו). צאוננו מאליפות מְרֻבָּבוֹת בְּחוּצוֹתֵינוּ אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו (תהל' קמד יג-יד). — ובמשמ' שְׁכוּנָה מיוחדה למושב חלק מיוחד מיושבי העיר: הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב וחצות[2]) תשים לך בדמשק כאשר שם אבי בשמרון (מ"א כ לד). — ובמשמ' מקומות מושב, ישוב: בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוללתי עד לא עשה ארץ וְחוּצוֹת וראש עפרות תבל (משלי ח כה-כו). — ג) תה"פ, חוּץ מן דבר, מלבד הדבר ההוא, שהדבר

[1]) בארמ' נפקת ברא (Grunb. ZDMG 1885).

— [1]) כך ברוב הספרים, ובס"א בחֻצוֹתיה, בחוציתיה, בחצ'תיה. — [2]) ת"י שוקין.

תחוא אינו בכלל, ausser ; excepté ; besides : כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני (קהל' ב כה). — ופשט שמוש זה אח"כ הרבה מאד: רבי יהודה אומר לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר (שבת ג ה). כל השופרות כשרים חוץ משל פרה (ר"ה ג ב). הכל חייבין בראייה חוץ מחרש שוטה וקטן (חגי' א א). כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה וכו' חוץ משל אולם כל הפתחים והשערים שהיו שם גובהן כ' אמה ורחבן י' אמות חוץ משל אולם (מדות ב ג). כל ספק נגעים טהור חוץ מזה ועוד אחר (נגע' ה א). כל נכסי נתתי לפלוני עבדי חוץ מאחד ברבוא שבהם וכו' חוץ מעיר פלונית חוץ משדה פלוני (תוספתא פאה א יג). שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבח ובדברי נחמות וכו' חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות (ירוש' ברכ' ה א ד). בת קול יוצאת מבית קודש הקדשים ואומרת שובו בנים חוץ מאלישע בן אבויה שידע בחי ומרד בי (שם חגי' ב עז:). כל מיני פירות יפין לחלום חוץ מפגי תמרה כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות (ברכ' נז:). בכל מתרפאין חוץ מעצי אשירה (פסח' כה.). — *חוץ מדעתו של פלוני, בלי דעתו, בלי ידיעתו: יודע אני שיעקב אביכם כשנתן לו לבן בנותיו נטלן והלך לו חוץ מדעתו (מד"ר שמות א). אמר הקב"ה למשה יכול הייתי לעשות לאחיך כהן גדול חוץ מדעתך אלא שהייתי מבקש שתהא גדול עליו (שם נג).—וחוץ מרשותו: לחכם שנטל קרובתו ועשתה עמו י' שנים לא ילדה אמר לה בקשי לי אשה אמר לה יכול אני ליטול חוץ מרשותיך אלא שהייתי מבקש ענותנותיך (מד"ר שמות לו).—*וחוץ מן הכבוד, מטבע של ד"א כשמשיגים על דברי אדם גדול, במשמ' אין השגה זו נוגעת בכבודו של פלוני: ומה שכתב הרב שהאש היסודי הוא חשוך כי אלו היה מאיר היה נראה בלילה חוץ מכבוד חכמתו אין הדבר כן כי הוא אינו חשוך ואינו גם כן מאיר אבל הוא ספיריי (ר"י אברבנאל, ברא' א). וחוץ מכבוד חכמתו אינו נראה כלל (מנח' קנא' לר"י מפיסא 16).—וחוץ ממעלת תורתו: דעת הרב חוץ ממעלת תורתו הוא שקר מבואר (ר"י אברבנאל, בראש' א). וחוץ ממעלת תורתם אין הדבר כאשר חשבו וכו' (הוא, מפע' ה' א ג). — חוץ מן הכבוד, חוץ מכבודו, חוץ מן הפנים, בעין בקשת מחילה על מלה לא נקיה שהמדבר רוצה להוציא מפיו, עי' בערך כבוד.

***חוּצִי**, ת"ז, לנק' חוצית, — שבחוץ, שמחוץ לדבר מהדברים: לא יעשה זה בכח המונח בטבע ההתפשטות הטבעי כ"א בכח מכרית החוציי (יריע' שלמה כ א). האמתות הם שני מינים האחד הוא אמת פנימיי והשני הוא אמת חוציי וכו' והאמת החוציי הוא מה שיש לו מציאות אמת מבחוץ יאמת אותו השכל או לא (מוסד' תבל, הלוחה ג). והיא *החומה הקטנה החוצית הבלתי מקפת כי אם החלל שבין חומה לחומה (יריע' שלמה א א).

חוצל, חוצלת, — עי' חצל.

חוצן, — עי' חֹצֶן.

חוק[1], ממנו חוק.

חוק, פ"י, — כמו חָקַק: בשומו לים חקו ומים לא יעברו פיו בְּחוּקוֹ מוסדי ארץ (משלי ח כט). בהכינו שמים שם אני בחוקו חוג על פני תהום (שם כז).

חוק, ש"ז, — כמו חֵיק: למה תשיב ידך וימינך מקרב חוקך[2] כלה (תהל' עד יא).

***חוּק**[3], ש"ז, מ"ר חוּקִים, — שלבי הסלם: (איזהו סולם המצרי) כל שאין לו ארבעה חווקים (עירוב' עז: וב"ב נט). שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בבל עולה ע' חווקים[4] ושל מדי נ"ב (מד"ר ויקר' כט).

***חוֹקֵר**, ש"ז, מ"ר חוקרים, — א) בינוני מן חקר. — ב) כהן מכנסת הנוצרית הקתולית שחוקר אם לא כפר אדם באמונתו, Inquisitor; -teur: לימים קמו עליהם (על האנוסים) חוקרים והתחילו לשרף ולקחת נכסיהם עד שקם מלך אחד וצוה שלא ימצא שום חוקר במלכותו (שבט יהודה יא). ויתנו שני המלכים האלה על האנוסים חוקרים לראות הילכו באורחותם אם אין (עמק הבכא 84). שנתנו שוחד לשרי החוקרים לבל ירעו להם (באר' ישראל יט). אחרי כן חקר אותו החוקר אם המאמין באיש אחד שהוא אלקים וכו' (ישמעאל חכינאה, הבחר ב, שנת שכח). אשר החוקר והמומר כנו עליו פנה גדולה וכו' ובאשר

1) בערב' חוק a) הקיף והבק.
2) כך הכתוב, והקרי חיקך, וס"א גם הכתיב חיקך.
3) לא נתברר מקורו. — 4) גרס' הערוך, ובנוסח' עווקים.

a) حوق

קרני החוקר על זה הביאני במקום אשר אסירי המלך (שם). ואנו מתרפאים מהם כל היום ומספתרים מהם כל שעה והם ממנו כמצות מעלת החוקר והשרים (פחד יצחק, סקד'). — ג) חוקר ודורש בעניני פלסופיה: אמר החוקר שלום לך אחי מה טוב בואך לשלום לעת הזאת אשר אני צריך לך מאד. אמר המקובל איך חוקר יצטרך למקובל (רמח"ל, חוקר ומקובל א).

חור¹), ממנו חָוַר, יֶחֱוַר.

חָוַר, פ"ע, עת' יֶחֱוַר, —היה לבן כהה, כמו פני האדם מבהלה פתאם, blass sein ; être pâle ; to be pale: לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו (ישע' כט כב). — ואמר המשורר: מה זאת ראיתי אויה זה עתה, זה עתה בחלומי הוי קץ וקרץ, כאבן כצור הוי ירדה פה מטה, ודמות אשה לה משמים ארץ, ושני לפידי אש בשתי ידיה, ומה עצבו הה מה חורו פניה (אדם הכ"ק, המכבה).

— פע', *חִוֵּר, — עשה לבן, וכהשאלה עשה שיהיה ברור, בלי ספק: כבס ביין לבושו שהוא מחוור להן דברי תורה וכדם ענבים סותה שהוא מחוור להם טעיותיהן (מד"ר בראש' צח).

— פֻעַ' *חֻוַּר, — שהֻוַּר אותו, ובהשאלה שעשו אותו ברור, דבר מְחֻוָּר, ברור, שאין בו מקום לפקפק: המחוור שבכולן זו הצר בית שמירה (ירוש' מעשר' ד נא). ג' ירידין הן יריד עזה יריד עכו ירידה של בוטנה והמחוור שבכולן יריד בוטנה (שם ע"ז א לט ד). זאת אומרת שאין טומאת עבודה זרה מחוורת (שם שבת ט יא ד). זאת אומרת שאין שנתו של בעל מום מחוורת (שם ר"ה א נו ג). הגיעוך סוף מלאכ' המים שאינם מחוורים דבר תורה (שם ברכ' ב ה.). זה אחד משלשה מקריות מחוורין בתורה (שם תרומ' א מ ד). זה אחד מג' מדרשות שהן מחוורין בתורה (שם ב מא ג). והוא פירוש מחוור מאד להנצל מרוב הספקות (ר"י אברבנאל, ב"א ו).

— נתפ', *נִתְחַוֵּר: לא סוף דבר ופרשו השמלה אלא עד שיתחוורו הדברים כשמלה (ירוש' כתוב' כח ג:). זו ההגדה אינה מאותן שסומכין עליהן שהרי לא נתחוורה (פי' יציר' לר"י ברצלוני 45). ובזה ההגדה שהיא בתלמוד שהיא מדוקדקת מכולן מפני שנתחוורה והוזכרה בתלמוד (שם 49). וראיתי למפרשים אחרים בזה ממה שלא נתחוור בעיני (ר"נ על הרי"ף, ר"ה כ.). באמת עדין לא נתחוור לי מה שפרש בזה הרב (שד"ל, מכתבים רנז).

*חִוֵּר¹), ת"ז, לנק' חִוֶּרֶת, מ"ר חִוְּרִים, חִוְּרוֹת,—מגון הלבן, כמו לבנת הפנים של חולה, של מתביש וכדומה, blass ; pâle ; pale,—נהוג כדבור העברי בא"י ובספרות החדשה.

א.**חוּר**, ש"ז, — ארג לבן ישר ודק מאד מפשתן או צמר גפן, weisses Leinen ; byssus : חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן (אסת' א ו). ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה (שם ח יט).

ב.חוּר, חור, — עי' חֹר.

חוֹר, בני חורים, — עי' ח'ר.

*חוֹרְבָּר, ש"ז, — כמו חברבר: אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה שעקצו חוורבר וחיה שבעטתו פרדה וחיה (ירוש' יומ' ח מה:).

*חוֹרֵג²), ש"ז, לנק' חוֹרֶגֶת, מ"ר חורגים חורגות, — בן אשתו של אדם מבעל אחר, Stiefsohn ; beau-fils ; step-son: וחמיו וגיסו הן ובניהן וחתניהן וחורגו לבדו (סנה' ג ז). אף אחי אביו יהא אסור כאשתו הואיל ומותר באשת חורגו וחורגו מותר באשתו (ספרא אחרי ט יג). ומותר אדם באשת חמיו ובאשת חורגו ואסור בבת חורגו וחורגו מותר באשתו ובתו ואשת חורגו אומרת לו אני מותרת לך ובתי אסורה לך (יבמ' כא.). והוא ממהר אליו (אל הממון) ומשתדל עליו ואפשר שיקבצנו לבעל אשתו אחריו ולחורגו ולגדול שבשונאיו (חו"ה, הבטחון ד). — ומ"ר: שני חורגים שגדלו בבית אחד אסורין להינשא מפני מראית העין (ירוש' יבמ' ב ג ד). — וחורגתו: מותר הוא אדם באשת חורגו ואסור בבתו אלא חורגתו שמא אינו אסור בה (שם). אשת בן חמיו מותרת חורגתו ערוה אשת חורגו מותרת בת חורגתו ערוה (יבמ' כא:). שמעון וראובן אחים וקדש ראובן בת אשת אחיו חורגתו של שמעון אחיו (טו"ת כאר עשק טו). —

¹) בערב' חור a), וכן בארמית.

a) حور

¹) בארמ' חיור, לבן.

²) לא נתברר מקורו. ועי' חרג.

מ"ר תורגות: יעקב נשא לאה וילדה לו בנות ואח"כ נשא רחל וילדה לו בנים וכו' ואחר כל ואת השיא יעקב בנותיו שילדה לאה לבעליה ונתן להם קרקע וכו' ורוצה רחל זו שתטול אותן מקרקעי שבכתב החילופה למה שלא נטלה היא קנין על נתינתו להורגותיה (ר' תנוך, תבו' גא' מו"מ קעה). לאמר בנות לאה. — ופשט השמוש במלה זו גם על האבות והאחים והאחיות, ˚אם חורגת, אשת האב: אף לא ידי אמי תורגתי היו בעצם המעל הוה (דכיר למה"ג, גלעד ג). צרתה היא אמי תורגתי (כס). ויהי כמות המלך הכבידה אינה אשת המלך את אכפה על בנו ובתו כי היא היתה תורגתם (ק"ב, מוסדי ארץ קונסטנטינ'). פרצה יוליאנה אם תורגתם עם אנשים אחדים (דכי"ע 7. 586). — ˚ואחות חורגת: אמרתי לא אראה את פני אחותי חורגתי (דכיר למה"ג, מגפה ג). —˚ואבות חורגים, כולל אב חורג ואם חורגת: יתומים מעונים תחת ידי אבות תורגים (כס ט).

חוֹרַי[1]), חורי, ס"ז, — כמו הגר: וכשו עכדי פשתים שריקות וארגים חוֹרָי (ישע' יט ט).

א. **חוש**[2]), ממנו א.חוש היש.

א. **חוּשׁ**, פ"ע, עתי' אָחוּשׁ, צווי חוּשָׁה, — מִהֵר, עשה הדבר במהירות וזריזות, eilen;se hâter;make haste: מרחוק יבאו יעפו כנשר חָשׁ לאכול (חבק' א ח). מהר שלל חָשׁ בז (ישע' ח ג). כי קרוב יום אידם וְחָשׁ עתדת למו (דבר' לב לה). ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חוּשָׁה אל תעמד (ש"א כ לח). רצה יי' להצילני יי' לעזרתי חוּשָׁה (תהל' מ יד). חַשְׁתִּי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך (שם קיט ס). — ואמר המליץ: על כן יחושו נהליו, ויתרוצצו גליו, לחנות בגבוליו (מכת' ר"י בן תחוס הירוש' לר"ד נגד הרמב"ם). — ופָעוּל חוּשׁ[3]), חוּשִׁים, חֻשִׁים, כמשמ' מהירים: ואנחנו נחלץ חֻשִׁים[4]) לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם (במד' לב יז).

— הפע', הֵחִישׁ, יָחִישׁ, אָחִישׁ, אָחִישָׁה, וַתַּחַשׁ[1]), — א) כמו קל: והארב הֵחִישׁוּ ויפשטו אל הגבעה (שופט' כ לז). אם הלכתי עם שוא וַתַּחַשׁ על מרמה רגלי (איוב לא ה). — ואמר המשורר: ולו צוה עלי שמש לכתר אוי לא היתה לרוץ מחישה (רכב"ג, שירי שלמה טו). — ב) פ"י, הֵחִישׁ את הדבר, עשה שהדבר יבוא מהרה, beschleunigen ;hâter ; hasten: האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה (ישע' ה יט). אחישה מפלט לי מרות סעה מסער (תהל' נה ט). אני יי' בעתה אחישנה (ישע' ס כב). וצדקות שעשית עם זקני ועם וקנתי שאילו החיש לה קללה אחת מאין הייתי בא (מד"ר רות, תלות).

ב. **חוש**[2]), ממנו ב.חוּשׁ, ג.˚חוּשׁ,˚חוּשִׁי, ˚מֵחוּשׁ, ˚מוּחָשׁ.

ב. **חוּשׁ**, פ"ע, עב' חָשׁ, עת' אָחוּשׁ, — הרגיש הדבר, : fühlen. empfinden; sentir, éprouver ; to feel: אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים הוא כי מי יאכל ומי יָחוּשׁ חוץ ממני (קהל' ב כד-כה). אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו: משה נתן לו רמז ולא חש יעקב נתן לו רמז ולא חש דוד ומרדכי נתן להם רמז וחשו (מכי' בשלח, עמלק ב). — חָשׁ בראשו וכדומה, הרגיש כאב: פעם אחת חש רבי מאיר במעיו ובקשנו לטרוף לו יין ושמן (שבת קלד.). חש בראשו יעסוק בתורה (ערוב' נד.). חש בגרונו וכו' חש במעיו וכו' חש בעצמותיו יעסוק בתורה (שם). מבקש אתה שלא להשיש באזניך ולא אחד מאיבריך הטה אזניך לתורה ואת נוחל חיים (מד"ר דבר' י).

— הָפע', ˚הוּחַשׁ, מוּחָשׁ, — שהושג כאחד מהחושים: כי נפש האדם היא הויה דקה עד מאד אינה מוחשת בלל ומושגת כאחד מן ההרגשות (האמונ' לרב"ע פלקיירא י ב). שכל מקום שנזכר שם ירושלם ולא יאות לעינינו על עיר ירושלם המוחשת הדע כי היא נאמר למשל (מלמד התלמיד, שופט'). שוה האור איננו אור מוחש כי אם אור שכלי (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג

[1]) לפי דעת המדקדקים כמו דוּדַי, לוּלַי, גוּבַי. אך יש משבשים הכתוב ומגיהים במקום חורי חורו וקראים חִוֵּרו, והוא בפל להפעל ו כ שׁ ו שבראש הפסוק.
[2]) אומרים חל"א כי באשור' חַאָשׁ ר"ל מהר. ברט מדמה לוה הפעל הערבי חת' a).
[3]) כמו מולים וביוצא בוה, ועי' הערה לקמן. —[4]) ת"א מבעין. ורסע"ג מסרעין, ר"ל מהירים. וכן שאר הקדמונים, וגם רוב התדשים. וקצת החדשים מגיהים חֲמֻשִׁים. — [1]) במקום וַתָּחִישׁ.
[2]) כערב' חשׂ a). כארמ' חשש.

a) حتّ

a) حسّ

ז). וזאת האש הנמצאת אצלנו המוחשת איננה היסודית שזכרנו כי היסודית סבת ההויה והמוחשת היא סבת ההפסד (לידה לדרך א א ז). — ובמשמ' שהכל רואים ויודעים זה: וזה הענין מוחש לעיני כל העמים (שנשדפו הכרמים) (בו"ת תורת חסד רכו). — *מוּחָשׁ*, ש"ז, הדבר שהושג בחוש, עי' ערך מֻחָשׁ.

ג.**חוּשׁ**[1], ש"ז, מ"ר חוּשִׁים, — הכח הטבעי שלב"ח לחוש דבר sense ; sens ; Sinn: וחוש המישוש סמוך לחוש הטעם והוא ממנו והנאהו (ר"י א"ת [2]), תק' מד' הנפ' לרשב"ג). ואומר כי ראש כל החושים והחשוב שבהן הוא חוש העין מפני שמעלתה מן הגוף כמעלת השמש בעולם (שם). ה' החושים והם חוש הראות וחוש השמע וחוש הריח וחוש הטעם וחוש המישוש חוש הראות הוא הדק והנכבד שבכלם וכו' ואחריו חוש השמע והוא דק להשיג מרחוק בערך אל חוש הריח ואחריו חוש הריח וגם הוא משיג מרחוק בערך אל חוש הטעם וחוש המשוש שהם חושים גסים ולא ישיגו מושגיהם עד הדבקם בהם ופגעם אותם וחוש המשוש אין לו אבר מיוחד אך הוא נמצא לכל שטח הגוף (רוח חן כ). כחוש הראות וכליו העין וחוש השמע וכליו האזן וחוש הריח וכליו הנחירים וחוש הטעם וכליו הלשון וחמישי הוא חוש המשוש וכליו כל אברי הגוף (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות שבמו"נ). לפי שהשגת החוש למוחש הוא בהתפעלות החוש (ראב"ע, ספר העצמים). והצורות אשר לא נשיגם כי אם בחוש הראות בלבד ובקולות והנגונים אשר לא נשיגם כי אם בחוש השמע בלבד וכן הריח ומיני המורחים בחוש האף וכן מיני המטעמים כחוש הטעם בלבד והחום והקור והרכה מעניני האיכות בחוש המשוש (תו"ה, היחוד י). ותמצא יתרון השגת השכל על השגת החוש באשר החוש יצטרך בהגעת השגותיו אל היות נמצא הדבר המושג (המונה רמה 55). והאספוג הוא אמצעי בין הצומח והחי שהרי יש לו חוש ההרגש (שבט יהודה ז). מדוע החיות חוקי החוש יותר מהאדם כי אמרו שהארי שומע למרחוק מאד והעורב מריח למרחוק וכן הדבורים

---

[1]) בערבית חאשה a). — [2]) לא נמצאו אצלי פתקאות מזמן קודם לר"י א"ת; אך אין ספק כי כבר היתה מלה זו נהוגה קודם.

a) حاقشة

והנשר רואה כמה פרסאות (שם לג). כי החוש נאמר על מינים רבים מהם טבעי ונפשי ושכלי אם היה בעל החוש הרגשו נפשי והיה חושו והרגשו נפשי (שער השמים ג א). שאעפ"י שהאדם לא ישיג את המושכלות זולתי בחוש אין זו ראייה שלא ישיגם הבורא יתברך בלתי חוש (ספורנו, אור עמים, הפגתה). ולא יורגשו (השדים) בחוש העין כי אם בהתלבשות צורה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 49). מה שלא יעיד עליו החוש לא יבא מופת עליו (שם 82). אך חוש הטעם ואם הוא במעלה פחותה מכל החושים דרך הנהגה השמוש בו מעולה מכלן (תק' מד' הנפ' לרשב"ג). והאיך התחזק בנפשכם הדבר הגדול הזה שיהיה לבורא הגופות וכו' אשר נתעלה והתקדש והתגדל מהשגת השכלים כל שכן מהחושים חבור עם הבריאה (כוזרי א סח). כי אם לא יהיה משם לא יהיו חושים ואם לא יהיו לו עינים לראות בהם לא ראה שהיין רותח בחביות (המונה רמה 37). ואח"כ יצא הולד אל העולם הזה והוא חלש בחושיו וזולתי חוש המשוש והטעם (תו"ה, הבחינה ה). במה שאנו מתיחדים בו וזולתם בחושינו הגופיים ואברינו הנראים (שם, הפריבות ה). — וביחוד *יחוּשׁ הַמִּשּׁוּשׁ*, כנוי לתאות המשגל: ובלבד החוש הממשש אשר באר אריסטו במדות ואמר בשוה החוש חרפה לנו וכו' כי רוב מחשבות הנודעים מאנשי החכמה נטרדות בהנאות זה החוש ונכספות אליו (מו"נ ג לו). וכל שכן חברת הנשים אשר היא חרפה לנו ביחוד יותר מכל מושגי חוש המשוש אשר עליו התיחסה חרפת האדם (ידע' הפניני, בו"ת רבב"א). ובפרט אחרי חוש המשוש אשר הוא חרפה כמו שאמר הפילוסוף חוש המשוש חרפה (ס"ע כרס"ט, דרס'). תאות חוש המשוש אשר חרפה הוא (כמ"א, תורת העולה סב). [1]) ואלו היה חוש המשוש חרפה לנו כדברי ארסטו והנמשכים אחריו לא היו מעלים עינינו כל כך רז"ל והאמת כי חוש המשוש כאשר נשתמש בו על צד המותרות והביאות אסורות הוא הרפה אל האדם השלם אשר לו נתן השכל והידיעה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 83).

ד.***חוּשׁ**[2]), ש"ז, מ"ר חוּשִׁים, — חוּשׁ של קנים, חוּרְשָׁה של קנים הרבה כמו במקום בצה של מים וכדומה,

---

[1]) ועוד הרבה מאמרים דומים לזה הובאו בסוף הספר על החושים של ד' קויפמן.

[2]) בערב' חישה a), ועי' ערך חישה.

a) حيشة

שהיו (בני רן) : Gebüsch ; broussailles ; bushes מריבין כחושים[1]) של קנה (כ"כ קמג:).

חוּשִׁי, ת"ז, לנק' חוּשִׁיִּת, מ"ר חוּשִׁיִּים, שִׁיּוֹת, — מהחוש, מטבע החוש: ואם לא עין והוא כלי חושיי לא היה ראות (מלמ' כמהות הנפ' לאבוגלר אלפרבי). יתחייב שיהיה בורע כלי חושיי וזה מבואר הבטול כי אין בורע כלי כל שכן שאין בו כלי חושיי (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג ד). כיון שהצורה שתי צורות חושיית ושכליית (מלמ' כמה' הנפ' לאבוגלר אלפרבי). כמו שגיהם אליו ההדחה שהיא השגה חושיית באמרו זירת ה' את דית הניחות (העקרים ג כא). ידיעה מושכלת וידיעה חושיית (ר"י אברבנאל, שופט' א). וטעם זה שהוא (רוח הנבואה) היה נאצל עליו (על משה) בהקיץ למעוט עסקו בדברים החושיים (ספר העלמים). היותר יקרה שבידיעות והיא ההשכלה כי היו הידיעות החושיות תחת ואת כמו שהודעתי במקומו (חי בן מקיץ ד). אלו המלות כולם אשר באו בזה הענין מורות על הישנות חושיות לאורים ברואים אם מלאכים או זולתם (מו"נ א ה). הרחקת ההגשמה מהבורא יתעלה והשים ההשגות ההם כולם שכליות ולא חושיות (שם כח). כי אלו ההשגות החושיות אינם נובעות אך יתחסרו בשילקחו קצתם אחר קצתם עד שאפשר שולקחו כולם (רלב"ג, מבלי ה). שבתחיה לא יהנה ארם מההנאות החושיות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד יד).

חוּשִׁית, תה"פ, — כמו חוּשִׁים, במהרה: ואם טוב בעיניך הוציאני מן המקום הזה חושית ולא ההיה ואת להם אהבה שלישית (לאהבת יעקב ליוסף ואהבת אשת פוטיפר לו) (ר"א כר"ח, בן המלך והנזיר ו).

חוש"מ, — ר"ת: חולו של מועד.

חוּשָׁן — עי' חֹשֶׁן.

חוֹשֵׁק, ש"ז, מ"ר חוֹשְׁקִים, —אוֹהֵב, מי שחשק באשה, Liebhaber ; amant ; lover : שתכלית חשק בעלי חיים וזה עם זה הוא נמצא בחושק עם חשוקתו (מלמ' התלמיד', חיי ברה). החשק הוא דבקות המחשבה באהבה גדולה ועזה שאין מחשבת החושק נפרדת

— [1]) פריש דגמ"ה : כלומר רוב בנים היו לו כאותן שרטוטין של קנים שיש בקנים שהן ארוכות ואית דאמרי כחושים של קנה בעלים של קנה שהן קליפות הרבה זו ע"ג זו. ע"כ. אך יותר נראה דעת הערוך שהביא זה יחד עם המלה הישה.

מן החשוק כלל (ר' כחיי, כד הקמח, אהבה). וידוע כי החושקים ואוהבים אשר אומרים שיעשו גבורות ונפלאות עד אין מספר וב"ש אם החשוקה היא לפני החושק והאוהב שיכנים עצמו בסכנה לעשות מה שאין בחוקו לעשות (גרור המור, ויקא). — ואמר המשורר: ומה לנפת הטפנה שפתותיך ואין נושק, ומה חשק בחיים ואין חושק (עמנ', מחב' ג). וקול התור (בגיסן) עלי מפתן וכפתור ואראה על פתחי כל מגדים, וחושק עם חשוקה בין ערגות בשמים דובבים יחדיו צמדים (שם ט). אמנם לה אחות יפה כפי מה שנאמר, עמד טעמה בה וריחה לא נמר וכו' היא מתענוגי החשק והירידות אחור נסוגה, ובשושני הנזירות והבדידות סוגה, קצה בחושקים ובבני בליעל, ילה הברכים אשר לא כרעו לבעל (שם ג). כלה החושקים עת בואה יקוו, וקם כל העם והשתחוו (שם). איך תחרישי בעת הזאת ברה כחמה, ודמי החושקים צועקים מן האדמה (שם). ותקח מגלת ספר ותכתוב בה מליצה צחה, ותגד לי בה את כל רוחה, וכי לבה מאהבת החושקים ייחם, ועל ימי בביתה אשר עברו התנחם, אשר נתנה את מצחה חזק לעומת מצחם (שם). חושו החושקים הנעימים כי אתם נזר הימים, צבי עדיים וגאון תפארתם (שם). והגידי בזאת, בחידות ורמיזות, לבנות עליזות, אשר אמרו הב הב, בבתי החושקים, מזויים נהשקים, מלאים מפיקים, בלב יעלות אהב (שם ז). חייך שר החושקים, כי בעלי אינו נוטה אהלי ויריעות מקים (שם). ומה בצע בבטנך ערמת חטים, ואת בגלגל וחושקיך בשטים (שם ג).

***הוּת**[1]), פ"ע, — חתה נפשו מדבר, גרתעה לאחוריה מרגש של געל ומאוס: ולא סוף דבר פישפש אלא כל דבר שנפשו של אדם חתה ממנו (ירוש' תרומ' ח מה ג). כל הפירות נופלים לארץ מתלכלכים ונפשו של אדם חתה מהם לאכלם (פסיק' רבתי יא). — ועי' הָהָה.

***חוֹתָל**, ש"ז, מ"ר חוֹתָלִים, — כעין מעטה, שחותלים בו דבר, Hülle ; enveloppe : חותל שהוא נותן לתוכו ונוטל מתוכו טמא ואם אינו יכול עד שיקרענו או עד שיתירנו טהור (כלים יז ה).

[1]) לא נתברר מקורו. אך כפרושו אין ספק, כנראה מהענין, וגם שם בגמ' מעשר' (א מח ז) תרגם ר' חייא בר ווא את הפעל בהלו בחיתה והביא לישון הכתוב וגם נפשי בחלה בהם.

חותל שהוא מלא גלעינים אם מכונסות כרוכן אם מפוזרות ברוב כל פרידה ופרידה (ירוש׳ שבת א ד:). חותל של תמרים ופטיליא של תמרים קורע ומתיר וכלבד שלא יקשור (שם יח טו.). כחותל הזה של תמרה מישעה שאתה מנערו אינו יפה למאומה (פסיק׳ דר״כ, שוכה). — ומ״ר: חותלות של גרוגרות ושל תמרים מתיר ומפקיע וחותך (שבת קמו.).

***הוֹתֶלֶת**, ש״נ, — כמו חותל, כעין שק: החותלת העכה שהיא כמו חמת שבתוכה נוצר הולד (רמב״ם, איסורי ביאה י).

חוֹתָם[1], ש״ז, סמי׳ הוֹתַם, כנו׳ חוֹתָמוֹ, מ״ר חוֹתָמִים, חוֹתָמוֹת, — א) כלי שחותמים בו, Siegel; sceau; seal: שתים עשרה (אבנים) על שמתם פתוחי חותם איש על שמו (שמות כח כא). חֹתָמְךָ ופתילך ומטך אשר בידך (בראש׳ לח יח). ותכתב ספרים בשם אחאב ותחתם בְּחֹתָמוֹ (מ״א כא ח). טבעת של מתכת וחותם שלה של אלמוג (כלים יג ו). וכן היה רבי נחמיה אומר בטבעת (אגו הולכים) אחר חותמה (ירוש׳ שבת ו ח:). הכל משתמר בחותם בתוך חותם חוץ מן היין שאין משתמר בחותם בתוך חותם (ע״ז לא.). — והצורה הטבועה שעושים בהחותם על דבר, ובמליצה, חוֹתָם על הזרוע, על הלב, לדמיון של דבוק חזק: שימני כחוֹתָם על לבך כַּחוֹתָם על זרועך (שה״ש ח ו). אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה הוֹתָם על יד ימיני (ירמ׳ כב כד). ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אקחך זרבבל בן שאלתיאל עבדי נאם יי׳ ושמתיך כַּחוֹתָם כי בך בחרתי (חגי ב כג). — ואמר הפיטן: ומישה עלה והושם כַּחוֹתָם, ונצטוה לך אל העם וקדשתם (יולר ג בנוע׳, כבורי מעשהו). נכספה וגם כלתה נפשי לראותם ולשום אותם על לבי חותם (עמנ׳, מחב׳ יט). — *חותמו של אברהם אבינו, כנוי להמילה: אמר להם אם אין חותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו (מד״ר שמות יט). — *ודבר חתום: יוצא העבד בחותם שבצוארו אבל לא בחותם שבכסותו (שבת נח.). — ב) *כעין מטבע עשויה ממתכת או חמר אחר לסימן, Marke; timbre; mark:

אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן פנחס על החותמות אחיה על הנכסים וכו׳ (שקל׳ ה א). ארבעה חותמות היו במקדש וכתוב עליהן עגל זכר גדי חוטא (שם ג). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות נותן לו מעות ומקבל ממנו חותם (שם ד). ארבע לשכות היו שם אחת לשכת הטלאים ואחת לשכת החותמות ואחת לשכת בית המוקד ואחת לשכת שהיו עושין בה לחם הפנים (תמיד ג ג). אמר ר״י כשאתה בא ועומד על פתח היכל ה״א טול ב׳ חותמות בשתי ידיך א׳ של טוטרוסיאי ה׳ ואחד של סוריאה שר הפנים של טוטרוסיאי ה׳ הראה אותו לעומדים לימין ושל סוריאה הראה אותו לעומדים לשמאל (היכלות יט). — ג) *חוֹתָם של השררה, המלך, פקודה וחק מיוחד שנותן המלך וזכות מיוחדה: הרי שקהל קרוש אחד מקטלוניא יש להם חותם מאדוננו המלך יר״ה נותן כח לשלשת הנאמנים ולבית דין שיעשו ברירת שלשים אנשים וכו׳ וזה לשון הקפיטו״ל שבתוך החותם וכו׳ (שו״ת ריב״ש רכח). שעמד כמה שנים בפרץ להציל הקהלות מגזרות ולהפיק להם חותמות מועילים (שם ס). ראובן היו לו חותמות מאבותיו שנתן אדוננו המלך להם ולזרעם (רבנ״א, תולד׳ אדם ריג). שאם יש לשמעון חותם אחד וכתוב על שם ראובן ויש לראובן חותמות אחרים כתובין על שמו וכא המלך ונוטל חותם שמעון בשביל מתנת ראובן שיש לו לראובן לשלם לשמעון (מרדכי ב״ק, סי׳ קנג). על אחת כמה וכמה טוכה כפולה ומכופלת למעלתו עלינו ראינו אור באודו בחותמות אשר הוציא מאדוננו המלך (עמנ׳, מחב׳ כג). שישתדלו הנבררים להוציא חותם מאת אדוננו המלך (תקנ׳ סקהל, התלון תריג). ובכן נבוא אל המלך כדת להתחנן וכו׳ לתת לנו על דבר הסכמותינו ולאמץ כח הנבררים חותמות מספיקים (שם). עשה המלך חותם גלוי (QGdJ Deutschl. II 34). על ענין קהל אחר שהשיגו חותם המלך לעשות הממונים ואח״כ עשו ברירה חדשה (שו״ת שמש לדקה ב יב). — ד) *סימן מיוחד שהיו היהודים בקצת ארצות אנוסים לעשות בבגדיהם: ששום יהודי לא ילבש משי ועוד שישאו חותם אדום לשיכירו שהם יהודים (שבט יהודה י). שנת קע״ו גזרה מלכות הרשעה על עמנו שילכש מצויינים בחותם נכר מי״ב שנה ולמעלה האנשים בכובעיהם והנשים בצעיפיהם (שם סז). — ה) טבעתיג

[1]) בערב׳ חַ׳אתִם a), במשמ׳ חותם וגם במשמ׳ خاتم

נאיה אפיקי מגנים סגור חותם[1]) צר (איוב מא ז).

***חוֹתֵם**, ש"ז, מ"ר חותמים, — מי שחותם על דבר, Unterzeichner ; signataire ; subscriber: כל השטרות העולים בערכות של עכו"ם אע"פ שחותמיהם עכו"ם כשרים (גיט' א ה). נוח לי לקיימו בחותמיו ולא לצרף עשרה בני אדם (ירוש' שם א מג:). שאין קיום הגט אלא בחותמיו (שם כ ה). שנים אדוקין בשטר מלוה אומר שלי הוא ונפל ממני ומצאתיו ולוה אומר שלך הוא ופרעתיו לך יתקיים השטר בחותמיו (ב"ב קע.).

חוֹתָמָה, ש"נ, מ"ר חותמות, — כמו חותם, עי"ש.

חוֹתֶמֶת, חֹתֶמֶת, ש"נ, — כמו חותם: הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה (בראש' לח כה). — ובמשמ' טבעת, למשל טבעת שבגרגרת: ואם הגיעה מאילת לטבעת הגדולה ולא נשארה בלתי חותמת אחת מן הקנה של ריאה טהור הוא ואם התך בחותמת אשר מתחת טבעת הגדולה כהוט השער טרפה (הלכ' טרפ' לאלדד הדני כ ה).

חוֹתֵן, חותנת, — עי' חֹתֵן חֹתֶנֶת.

א·חזה, ממנו חָזֶה, **הזיה.

חָזֶה[1]), ש"ז, סמי' חֲזֵה, מ"ר חָזוֹת, — החלק בהגוף מתחת להצואר, במקום השדים, Brust; poitrine; breast: ולקחת את החזה מאיל המלאים (שמות כט כו). את החלב על החזה יביאנו (ויקר' ז ל). כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אתם לאהרן הכהן (שם לד). וישימו את החלבים על החזות וגו' ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה (שם ט כ-כא). מפשיטין את הפסח עד החזה (פסח' קיז:). איזה הוא חזה כל שרואה את הארץ מלמעלה ועד שמגיע לצובר וכו' (תוספתא חול' ט יג).

ב·חזה, ממנו א·חָזָה, א·הזָה, חָזוֹן, הִזָּיוֹן, חָזוּת, מַחֲזֶה, מֶחֱזָה, *תְּזִיָּה, *חָזִית.

א·חָזָה, פ"י, חָזִית, חֲזִיתִיךָ, אֶחֱזֶה, אֱחַז, תֶּחֱזֶה, חֹזֶה, חֲזֵה, חֲזוּ, חֲזוֹת, — א) רָאָה, ראה והתבונן לדבר, schauen ; régarder ; to look: ויחזו (אצל בני ישראל) את האלהים (שמות כד יא). ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים (שם יח כא). יחזו ויבשו קנאת עם (ישע' כו יא). מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים (שם לג יז). חזה ציון קרית מועדנו (שם כ). שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית כמחלת המחנים (שה"ש ז א). אהבת משכבם יד חזית (ישע' נז ח). — ומצוי בדבור המליצי הרבה במקום ראה, בפרט בזמן קצת מאוחר: ישמח צדיק כי חזה נקם (תהל' נח יא). חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב (משלי כב כט). חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו (שם כט כ). אחוך שמע לי וזה חזיתי ואספרה (איוב טו יז). כל אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק (שם לו כה). הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו (שם כז יב). לכו חזו מפעלות יי' (תהל' מו ט). אשר אני אחזה לי ועיני ראו ולא זר (איוב יט כז). ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (משלי כד לב). שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ט). שבתי בבית יי' כל ימי חיי לחזות בנעם יי' ולבקר בהיכלו (תהל' כז ד). כן בקדש חזיתך לראות עזך וכבודך (שם סג ג). — ולרעה, במשמ' ראה ושמח על רעתו של פלוני: ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו (מיכ' ד יא). — ב) בפרט ראה ברוחו, בדמיונו, בחלום, בנבואה: נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים (במד' כד ד). — וספר והגיד לפני הקהל מה שחזה בדמיונו, ברוח הנבואה: הדבר אשר חזה ישעיהו בן אמוץ על יהודה וירושלם והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים (ישע' ב א-ב). משא בבל אשר חזה ישעיהו בן אמוץ על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם וגו' קול המון בהרים דמות עם רב (שם יג א-ד). דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה וגו' יי' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמוס א א-ב). דבר יי' אשר היה אל מיכה המרשתי בימי יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה אשר חזה על שמרון וירושלם שמעו עמים כלם הקשיבי ארץ ומלאה וגו' כי הנה יי' יצא ממקומו וירד ודרך על במותי ארץ ונמסו ההרים תחתם והעמקים יתבקעו (מיכ' א א-ד).

טבעת. — [1]) תרגום היוני: סגורו חותם צ"ר.

[1]) משקל שָׂדֶה, שָׂדוֹת. בארמית חדיא, וסוברים שהוא מערב' חד'א a), מה שהוא נבחו, ממולו.

a) חגל

המשא אשר חָזָה חבקוק הנביא עד אנה יי׳ שועתי ולא תשמע (חבק׳ א א-ב). נביאיך חָזוּ לך שוא ותפל (איכ׳ ב יד). חָזוּ שוא וקסם כזב האמרים נאם יי׳ ויי׳ לא שלחם (יחזק׳ יג ו). כי התרפים דברו און והקוסמים חָזוּ שקר וחלמות השוא ידברו (זכר׳ י ב). הלוא מחזה שוא חֲזִיתֶם ומקסם כזב אמרתם וכו׳ יען דברכם שוא וַחֲזִיתֶם כזב לכן הנני אליכם נאם אדני יי׳ (יחזק׳ יג ז-ח). אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תֶחֱזוּ לנו נכחות דברו לנו חלקות חֱזוּ מהתלות (ישע׳ ל י). וַיֶּחֱזוּ לך משאות שוא ומדוחים (איכ׳ ב יד). לכן שוא לא תֶחֱזֶינָה וקסם לא תקסמנה עוד (יחזק׳ יג כג). החזון אשר הוא חֹזֶה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא (שם יב כז). ונביאיה טחו להם תפל חֹזִים שוא וקסמים להם כזב (שם כב כח). והיתה ידי אל הנביאים החֹזִים שוא והקסמים כזב (שם יג ט). נביאי ישראל הנבאים אל ירושלם והחֹזִים לה חזון שלם ואין שלם (שם יו). — והשתמשו הפיטנים בפעל זה גם באלו היה מנע״ו ואמרו חָז במקום ח ו ז ה : צורת מטבע כְּחָז אבי הווה צוה צור לצור כן תת מתן זה (יוצר פר׳ שקל׳, מעתיק). בסמוך לה יקר מעלה וכס מלכות לחי עולם, בזויות כבוד חיות כְּחָז חוה במפעלם (אופ׳ לשבת אחר שבוע׳, כנודו). אז מאז כְּחָז יודע נגן, אריה בן זאב לישע הוגן (קרוב׳ לפורים, ויאהב). פרזות מושב צבאך, סבב כְּחָז נביאך (יוצר ב פסח, מכסים גיסיו כגיסי לצאת עלימו, חָז כי בא יום גמולימו (יוצר אחרון לפסח, תחכולות). רנתי לך תערב בתמים חָז סולם פגיעה (רני ושמחי, אהבתיך לך). — יחזיון, עי׳ חזי.

ג. **חזה**[1], ממנו ב.הָזָה, ב.חֹזֶה, ג.חָזוּת.

ב. **חָזָה**[2], פ״י, עת׳ יחזה, — חזה דבר, הקים וכונן ויסד וחזק את הדבר לבל ימוט, errichten; établir; to establish : רטב הוא (החנף) לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא על גל שרשיו יסבכו בית אבנים יֶחֱזֶה[3] אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יו-יח).

---

1) רק עברית, ועי׳ הערה לערך ב חָזָה.

2) עי׳ הערה לקמן. — 3) כבר חבר מנחם את יחזה זו ואת חָזָה במחברה אחת מיוחדה, לא במחברת חזה במשמ׳ ראייה, ויחס להשרש הזה משמעה מיוחדה לו, משמע׳ גבול. וכן ר״י חיוג יחס לשני אלה ענין אחד. והשיג עליו ריב״ג ואמר : ואני אומר שהם שני

א. **חֹזֶה**, ש״ז, כמי׳ חוֹזֶה, חֹזֵה, מ״ר חֹזִים, הוֹזִים,—נביא, ובפרט החוזה בכוכבים, Prophet; Sternkundiger, prophète; astronomer: ויאמר אמציה אל עמוס חֹזֶה לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם להם ושם תנבא (עמו׳ ז יב). ויעד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל נביאו כל חֹזֶה לאמר שבו מדרכיכם הרעים (מ״ב יז יג). ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הראה ועל דברי נתן הנביא ועל דברי גד הַחֹזֶה (דהי״א כט כט). ודברי רחבעם הראשנים והאחרונים הלא הם כתובים בדברי שמעיה הנביא ועדו הַחֹזֶה (דהי״ב יב טו). ויצא אל פניו יהוא בן חנני הַחֹזֶה ויאמר אל המלך יהושפט וכו׳ (שם יט ב). להלל ליי׳ בדברי דויד ואסף הַחֹזֶה ויהללו עד לשמחה (שם כט ל). וידבר יי׳ אל גד חֹזֵה דויד לאמר (דהי״א כא ט). כל אלה בנים להימן חֹזֵה

עניניס ופרוש בית אבנים יחזה תוך האבנים יסתבך כלומר בין האבנים יפרד מאמרו קרן חזות חזות ארבע וחזותיה לסוף כל ארעא אשר פירוש הכל סבב ר״ל הסעפים המסתבכים שיוצאים ממנו. ע״כ. ולפי התרגומים הקדמונים, השבעים והירונ׳, יש לשער כי הם קראו בין במקום בית. ויחזה במקום יחזה, וקצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות, יאחז, יחזו, וכדומה לזה. אבל גם בפסוקים הקודמים, י״ב וי״ה, נזכרו שני המשלים של צמח ושל בית : עודנו באבו וכו׳ ישען על ביתו וכו׳, ולכן אין שום מניעה מעצם הענין שיזכרו גם כאן שני המשלים של הצמח ושל הבית, והשם חֹזֶה במשמ׳ נרדפת עם ברית שאין ספק במציאותו בלשון, נותן לנו בית אחיזה למצוא משמעה עקרית שע״י תבואר גם הכונה של הפעל חָזָה כאן, וגם נזרה נכונה למשמעת ברית של השם חֹזֶה, ובבחינה זו בודאי יותר נכונה דעתם של מנחם ור״י חיוג, שלשתי מלים הללו משמעה מיוחדה ואינם ממשמעת שרש ח ז ה הנרדף עם ראה. והנה מה שיחס מנחם לשתי המלים משמ׳ גבול, מפני שחבר אותן במחברת מחוז, עכ״פ אינו נכון גם עפ״י הדקדוק, כי מחוז הוא משרש אחר, וגם משמעת מחוז בעצמה אינה כלל גבול, ומלבד זה, משמעה גבול אינה נאותה כלל לא להשם חֹזֶה במשמ׳ ברית, ולא להפעל חָזָה. אבל כונתו של מנחם איננה גבול ממש, אלא ענין קרוב לזה, והמשמעה האחת המספקת ומבארת היטב את שתי המלים לפי הענין היא מה שרשום בפנים, הקים וכונן דבר על יסודות חזקים לבל ימוט. ואולי יש קצת יחס וקרבה בין זה השרש ח ז ה ובין השרש הערבי עהד a), שמשמש במשמ׳ כמת, הבטיח, ובמשמ׳ ברית.

a) عهد

המלך (שם כה ה). כי נסך עליכם יי׳ רוח תרדמה ויעצם את עיניכם את הנביאים ואת ראשיכם החוים כסה (ישע׳ כט י). ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם (מיכ׳ ג ז). אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות (ישע׳ ל י).—וביחוד במשמ׳ חוזה בכוכבים: שה ח ו ז י ם בכוכבים שבזמן הזה סוברים דברים המכחישין (ר״ח פכח׳ לד.). בטלמיאום וכו׳ ה ח ו ז ה הגדול מופלג על כל אנשי דורו (למח לדיק, כלל לאף ו). והמיעוט בוטחים על ח ו ז י הכוכבים ויש שבוטחים במעשה שדים ובכשפים (ס׳ חסיד׳, תתתתכפ״ג).

ב **חֹזֶה**[1], ש״ז, מ״ר חזים, — הנחה שהונחה והסכמה ונתבוננה בין איש לרעהו אדות ענין מהענינים, **Abmachung;** stipulation: כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה שיט שוטף כי עבר לא יבואנו כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו (ישע׳ כח יח).

* **חֶזְוָה**, ש״נ, — מראה מיוחד של הפנים לפי מעמד הרוח, לפי הבינה, **Miene;** mine; mieu: (כ״ז, מלון גרמני עברי, געכערדע).

חָזוֹן, ש״ז, סמי׳ חזון, — מה שאדם חוזה ברוחו, בדמיונו, מה שרואה בחלום, בדמיון הנבואי, **Vision**: והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (ישע׳ כט ז) —והחזון נבואי, הדברים שהנביא שמע בדמיונו: ודבר יי׳ היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ (ש״א ג א). ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה (הוש׳ יב יא). כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו (חבק׳ ב ב). גם נביאיה לא מצאו חזון מיי׳ (איכ׳ ב ט). ובקשו חזון מנביא ותורה תאבד מכהן (יחזק׳ ז כו). באין חזון יפרע עם ושמר תורה אשרהו (משלי כט יח). החזון אשר הוא חזה לימים רבים (יחזק׳ יב כז). מהבלים המה (הנביאים) אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יי׳ (ירמ׳ כג יו). לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם (מיכ׳ ג ו). אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שויתי עזר על גבור (תהל׳ פט כ). — ועצם המראה הדמיוני שראה הנביא בדמיונו: בשנת שלוש למלכות בלשאצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל וכו׳ ואראה בחזון ואני הייתי על אובל אולי ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עלה באחרנה ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו (דני׳ ח א-ד). ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר וכו׳ ויאמר אלי הבן בן אדם כי לעת קץ החזון (שם יז-יז). מדבר באברהם שנדבר עמו בדיבור ו ב ח ז ו ן (מד״ר ויקר׳ א). — ובללות הדברים של הנביא שחזה ושדבר בימיו: חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם (ישע׳ א א). חזון עבדיה כה אמר אדני יי׳ לאדום שמועה שמענו מאת יי׳ (עובד׳ א א). ספר חזון נחום האלקשי (נחו׳ א א). ויתר דברי יחזקיהו וחסדיו הנם כתובים בחזון ישעיהו בן אמוץ הנביא (דה״ב לב לב).

* **חִזּוּן**, ש״ז, מ״ר חזונים, — שה״פ מן חזן: ובעלי ה ח ז ו ן בפיוטים החדשים למצוא חן בעיני בני אדם מבלעדי האל יתברך (חו״ה, יחוד המעשה ה). מי ומי יראה את קולו לשורר בקול ח י ז ו ן אוחילה וזכרנו (פלא יועץ, ר״ה). כי לא טוב ה ח י ז ו ן והראות הקולות כימים אלו (שם). המתפללים בצבור ובעלי ה ח ז ו ן בפיוטים החדשים (ספר ד״ח ודעת תכמה ב כב).

* **חִזּוּק**, ש״ז, מ״ר חזוקים, — א) שה״פ מן חזק: בצק שבסידקי עריבה עשאו ל ח י ז ו ק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ (תוספתא פסח׳ ב א). שולחן שחיפהו בשיש לאכול עליו אעפ״י שעשה לו עץ רחב להיות מקבל בו את השיש טהור שלא עשהו אלא ל ח י ז ו ק להיות מקבל בו את השיש (שם כלים ב״ב א י). קטלא שהליות שלה של אילמוג ואותוות באונקלאות של מחכת וכו׳ שאינן עשויות אלא ל ח י ז ו ק (שם כלים ב״מ א ט). א״ל רבי יודה בר שלום ל ח י ז ו ק בתים נעשית (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ד). מפני שהזמן הגיע לאחרית תקפו ו ח ז ו ק ו וכו׳ כי תוקף כל דבר ו ח ז ו ק ו אינו נמצא לא בתחלתו וכו׳ (ספר העבור ב). בותות ו ח ז ו ק י ן (רנמ״ה ב״ב קנב.). שני ח ז ו ק י חומה היו בה תיצונה ופנימית העיר (רש״י ב״ב יב כו). עושה לו ח י ז ו ק י ם בין ל ח י ז ו ק בין לנוי במיני עצים המשונים זה מזה במראיהן (רש״י ישע׳ מח יד). -- ובדברים מפשטים, חזוק לדבריו ובדומה: וחכמים עשו ח י ז ו ק לדבריהם יותר משל תורה (כתוב׳ פג:). ולבן הלבו שרי גלעד שם (למצפה) לעשות ח ז ו ק י ה ם (ר״י אברבנאל, שופט׳ יב).— וחזוק

---

[1]) עי׳ הערה [8] לערך ב.חזה, בדבר מקור השם. ומשקלו קצת תמוה, ורק עוד שם אחד נמצא במשקל זה של פעל במשמ׳ דבר מפשט, והוא ראה: שגו בראה (ישע׳ כח ז, באותה הפרשה שנמצא ישם גם השם חזה), והיה צריך להיות לפי הקש הלשון חזה, כמו קצה, ומלעיל, ועי׳ הערה לראה.

טובה, כמו החזקה טובה: בטובת הנאה דבר מועט שאינו אלא כ חי ז ו ק טובה (רש"י כתוב' פה:). — ב) קיום בי"ד או הרשות: (השטרות של זמננו שיש בהם) התראה וכמה מיני ח י ז ו ק י ן (וכותבין בהם ליפרע פלוני בפני ושלא בפני בית דין (תשו' הגאו', הרכבי רלד). ראובן ודינה אשתו היו מתעצמין בדין ובתביעות רבות וברור להם גוי אחד נכבד לדיין ולפשרן בקומפרומ"ש עשו מזה בנופן של נוים בקיומין ו ח ז ו ק י ן וקנסים לקבל עליהם כל מה שיפסוק ויגזור ביניהם (שו"ת ריב"ש רז). לשון ערב שנעשית בה תקנת הנישואין ושהורגלו סופרי ארצנו לכתוב בה שטרי הוראות והלואות ומקח וממכר וכל מיני ח ז ו ק י ן וכו' (שו"ת הרא"ש נה ע ב). כל זה בתוב עם ח ז ו ק י ם וחומרות ואלות וכו' (שו"ת מהרבד"ם, חו"מ מא). ועל זה בנו יסוד תקנתם ועשו לה ח י ז ו ק (שו"ע מהרי"ע, חו"מ ג לו).

***חִזּוּר**, ש"ז, — שה"פ מן חִזֵּר, ובמשמ' תה"פ, חוזר לדבר, סביב לו: ששה עשר מיל ח י ז ו ר ח י ז ו ר לצפורין הן הן ארץ זבת חלב ודבש (ירוש' ביכור' א' סד:). — *וכמו חזרה: כגון מבוי עקום ובשמגעת לעקמומיתה קודם שתפנה לצד אחר אוכלת מפתח החנות כנגדה בלא ח י ז ו ר (תוספ' ב"ק כא.). אכלה בלא ח י ז ו ר כגון שצידי הרחבה בולטין ואכלה מאותה בליטה (שם).

א.חָזוּת, ש"נ, — א) כמו חָזוֹן: חָזוּת קשה הגד לי הבוגד בוגד והשודד שודד (ישע' כא ב). ותהי לכם חָזוּת הכל בדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא (שם כט יא). — ואמר המשורר: אשרי עין ראתה חָזוּת מאד נוראה, וחוט שני הלבין להראות קו סליחה (רמב"ע, יוה"כ, אמרי עין). — ב) *כמו מראה: כל אחד ואחד מביא ספר תורה מביתו וקורא בו כדי להראות ח ז ו ת ו לרבים (יומ' ע.). שאני זית הואיל ו ח ז ו ת ו מוכיח עליו (ב"מ כא:).

ב.חָזוּת[1], ש"נ, — כמו ב.חֹזֶה: וכפר בריתכם את מות וחָזוּתכם את שאול לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס (ישע' כח יח). — ואמר המליץ: עת מותך לא ידעת ו ח ז ו ת שאול מי הראה לך (כ"ס, תרג' ב"ז יד יד).

---

[1]) עי' הערה לערך ב.חֹזֶה.

ג.חָזוּת[1]), ש"נ, — הסתעפות, דבר שמסתעפים ממנו סעיפים, Verzweigung ; ramification ; : והצפיר קרן חָזוּת[2]) בין עיניו (דני' ח ה). נשברה הקרן הגדלה ותעלנה חָזוּת[2]) ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים (שם ח). — וכמו ב.חָזִיָּה: שתהא הרוח מנשבת בה באותה ח ז ו ת והדלק (האש) יפה (רגמ"ה תמיד ל:).

חזז[3]), ממנו א.חָזִיז, *הֵזֵז.

***חָזַז**, פ"י, — עשה חזיזים, האיר אור ע"י חזיזים: קבועם מזוז, קדירתם לַחֲזוֹז, קרישתם לפזוז, ממעל בעזוז (יוצר א' שבוע', אדון אמנני).

— פע', *חִזֵּז, — כמו קל, בנחין הפעולה: מים חִזֵּז בגבורה למביני עתי ברה (ר"א קליר, תפי' גשם, יפתח ארץ), ר"ל תן מים ע"י חזיזים.

***חֲזָז**[4]), חזאז, ש"ז, — עפרורית כעין סבין בראש: Kopfschinnen ; pellicules : מימיו (של החרשף) מסירים ה ח ז א ז[5]) (קאנון, לות הסמים, תרבף).

---

[1]) בארמ' חזות, ועי' הערה שלקמן. — [2]) פרשו רוב החדשים חזות זו מלשון א.חזות, ר"ל שיש לו מראה. אבל, אין משמעה זו מתישבת כאן בדרך טבעי. אבל כבר פרש ריב"נ חזות זו במשמ' הסתעפות והסתבכות, אמר וז"ל: קרן חזות חזות ארבע וחזותיה לסוף כל ארעא אשר פרוש הכל סבך ר"ל הסעפים המסתבכים שיוצאים ממנו. ע"כ. וכן ראב"ע ורלב"ג. והנה, אעפ"י שאין הבר למלה זו בערב' במשמ' של ענפים וסעפים, ואעפ"י שגם המלה ח ז ו ת י ה פרשוה קצת הקדמונים וכמו"כ רוב החדשים במשמ' מראה, או החליטו שהוא שבוש והגיהו במקומו חזור, אעפי"כ, שתי המלים האלו, חזותיה בארמ' בפרשה ד שם וחזות בסגנון העברי באן, מעידות זו על זו שהמלה היא אמתית, לא משבשת, ומכל מליצת הכתוב שבאה שם המלה חזותיה: רבה אילנא ותקף ורומה ימטא לשמיא ו ח ז ו ת ה לסוף כל ארעא, ע"כ, אנו למדים בודאות גמורה, כי משמ' חזות כאן היא ענפי האילן המתפשטים רבוצים קצת, והוא נרדף עם השם נ ו ף, וכמו בן אצל קרן חזות היא הסעיפים המסתעפים הנה והנה, ופרושם של רבי לשוננו מבריע.

[3]) עי' הערה לערך א.חָזִיז.

[4]) בערב' חַזַאז a). — [5]) ושם (ד ז א כד) מבואר מהו החזז, אך כתוב במ"ר במשקל ערבי: ח ז א ז הוא סובין וםנפירין ההווים בראש וכו' ה א ח ז א ז הוא הסובין ההווה בראש הוא מין קלוף יקרה לראש להפסד מזגו מיוחד הרשם בשטח העליון מן העור.

a) حزاز

***חֲזִית**[1], ש"נ, מ"ר חֲזִיּוֹת, — מין שחין על העור שמתפצל מן העור כמו פצלים, Flechte ; dartre : lichen : ובעל גרב ובעל יבלת ובעל חזית וזקן וחולה (בכור' ז יב). גרב זה החרס ילפת זו חזית המצרית (בכור' מא.). כאן בחזית המצרית כאן בחזית דעלמא (שם). לפפתו (רות את בועז) כחזית התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות אין להם שער (מד"ר רות, חלות לילה). — ובהשאלה על פרי : עלתה חזית על רובו (של אתרוג) נטלה פטמתו (סוכ' ג ו).

חָזַי[2], פ"י, —כמו חָזָה : יי' רמה ידך בל יֶחֱזָיוּן יחזו ויבשו קנאת עם (ישע' כו יא). — ואמר המשורר : הודו כשמש בצאתו לו יֶחֱזָיוּ יורדי שאול תארו ויפיו חיו (רה"כ"ע, איך ישליו).

***חִזּוּי**[3], הִזּוּי, ש"ז, — הֶזְיוֹ של דבר, מראהו וטיבו : אמר רבי טרפון אקפח את בני שהלכה זו מקופחת אינו יודע חזויו[4]) של דבר מה הוא אלא ששמע השומע וטעה (תוספתא אהל' טו יב).

****חֲזִי**, ת"ז, לנק' חֲזִיָּה, מ"ר חֲזִיִּים, חֲזִיּוֹת, —של החזה, מטבע החזה : הרפואות החזיות הם הרפואות המנקות החזה (קאנון ג י א ה). שהאברים החזיים יתנועעו כלם בהיות כלם חלושים (שם). ולא ישלם זה אלא בתנועה מחוברת מהעצלים החזיים (שם.

***חֲזִיָּה**, חזייה, ש"נ, — א) כמו חזות : כל העם קורין בשלהן כדי להראות חזיתן[5]) לציבור (תוספתא יוה"כ ד יח). — ב) שה"פ מן חזה : זאת החזיה העצומה אשר יחזו בה ויתכרו בה רוב כתות העולם בזמננו זה (פתיח' מו"נ). שכל ראיה או חזית או הבטה שבאה כזה הענין היא השגה שכלית לא ראות עין (שם א ה). שחזו את האלהים והיא השגה בלתי שלמה כי חזיה למטה מראיה (דלך אמונה, כיבאנו ג ב).

****חֲזִיָּה**, ש"נ, מ"ר חֲזִיּוֹת, — בגד קצר בלי בתי זרוע על החָזֶה, Weste ; gilet ; vest, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים (הלופה א 176).

1) בערב' חזאז, חזאזה a).

2) הצורה הקדומה.

3) משק' ח'לִי. — 4) כך בתוספתא מהד' צוק"מ. בנוסח' דוזיו, והגיה הגר"א חזיזינו או חזיזיו.

5) כך בתוספתא במקום חזות שבגמ' יומא ע.

a) حزازة

חִזָּיוֹן, ש"ז, מ"ר חֶזְיוֹנוֹת, — א) כמו חָזוֹן, א.חָזוּת : ככל הדברים האלה וככל החִזָּיוֹן הזה כן דבר נתן אל דוד (ש"ב ז יז). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מֵחֶזְיֹנוֹ בהנבאתו (זכר' יג ד). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חֶזְיֹנוֹת יראו (יוא' ג א). —ואמר הפיטן : המשילוך ברוב חֶזְיוֹנוֹת, הנך אחד בכל דמיונות (שיר הכבוד, אנעים).—גֵיא חִזָּיוֹן, כנוי לירושלם : משא גיא חִזָּיוֹן מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (ישע' כב א). — והזיון של חלום : בחלום חֶזְיוֹן לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב (איוב לג יה). ראיו יאמרו איו בחלום יעוף ולא ימצאהו וידד כְּחֶזְיוֹן לילה (שם כ ז-ח). בשעפים מֵחֶזְיֹנוֹת לילה בנפל תרדמה על אנשים פחד קראני ורעדה ורב עצמותי הפחיד (שם ד יג-יד). וחתתני בחלמות וּמֵחֶזְיֹנוֹת תבעתני (שם ז יד). — ובמשמ' *הַבָּטָה, וחכמת החזיון, חכמת ההבטה : כה יודע כל זה כאין ספק, ותקרא חכמת החזיון, וזאת אשר בחכמות תתרפק, והשנית חכמת הנסיון (מבה ריאטי, מקד' מעט ג). — *וכלי חזיון, כלים שיביטו ויתבוננו בהם אל הכוכבים וכדומה : שחכמי התבונה מצאו ומדדו בכלי חזיונם שחמשה כוכבי הנבוכה פעם ילכו לפנים פעם ילכו לאחור (נחמד ונעים לג). — ובמשמ' *ההבטה לצרופי הכוכבים לשפוט לפיהם על עניני העולם, לפי אמונת הקדמונים : בטלמיאוס וכו' החוזה הגדול מופלג על כל אנשי דורו בתב בחזיון לוח שנתו שכוכב שבתאי היה במערכה רעה ונשפט מזה לצרת והריסת היהודים (גמת גדיק, סלד לאלף ו). — ובמשמ' *מראה סתם, מראה החיצון : אנוש בפה מתוק ילבו מר פנימו לא כחיצונו, כמו תפוח אשר הותלע ונאה הוא כחזיונו (מלהה המוכר י). — *חזיוני הטבע, מה שנראה בהטבע, בהאויר, בהרקיע, Erscheinung, phenomenon; phénomène : מתכונות דחיקת האויר יבואר לנו חזיונים שונים כלי זכוכית בצואר צר אם נמלא כמים לא ישפכו מתוכו לארץ אם יהפך הכלי הזה בפיהו למטה (למודי הטבע, תכונ' האויל). — ובזמן החדש השתמשו בשם זה במשמ' ספור מעשה בדוי שרואה הסופר בדמיונו, Dichtung, imagination ; fiction : לו מנו לילות עמל אשר יעבוד כם סופר החזיון עבודתו בנפול תרדמה על אנשים ולבו ער (א' מפו, הקד' אה"צ). ומה אשיב לך כל תגמוליך עלי הן מכל חזיונותי לא מצאתי

חזון וכך חזיתי חזות הכל (שם). — וכמו"ב משחק שמשחקים כפני קהל רואים, וספור מעשה בדוי שמראים לקהל במעשים ותנועות ע"י משחקים שמדברים ופועלים כמו בפעל ממש, Schauspiel ; spectacle, ובית חִזָּיוֹן, בית ששם מראים חזיונות, Schauspielhaus; théatre.

*חֲזָיוֹן[1], ש"ז, — חֲזִיוֹנָה של סוכה, של ענף: אמר ר"ל (סוכה שבחה רע היא) כל שנחבאת בחזיונה[2] (ב"מ קז:). — ועי' סוכה.

א. חָזִיז[3], ש"ז, מ"ר חֲזִיזִים. — קול גלגול הרעם, Rollen d. Donners ;roulement du tonnerre : rumbling (of the thunder) בעשתו למטר חק ודרך לַחֲזִיז קלות (איוב כח כו). מי פלג לשטף תעלה ודרך לַחֲזִיז קלוה (שם לח כה). דומה חזיז קולות בהרעימו בעב לנפץ נבל יה (ר"ש הנגיד, סגה יחידתי). וירעם מן השמים יי' ובחזיזים גוראים קולו השמיע ויך כל מושלי צור וכל סרני פלשת הכרית (כ"ס, תרג' כ"ו מז יו-יז).—ובבלל, רעמים, שואת גשמים בברקים, Gewitter ; orage ; (thunder) storm : שאלו מיי' מטר בעת מלקוש יי' עשה חֲזִיזִים ומטר גשם (זכר' י א). — ואמר בן סירא: נאה רצונו בזמן מצוקה כעב חזיזים בעת בצורת (כ"ס גני' לב כו). חיל מעול בנחל איתן ובאפיק אדיר כחזיז קולות (שם מ יג). שכל צדיק וצדיק הקב"ה עושה לו חזיז[1] בפני עצמו (תעג' ט:). — וכמשמ' ענן, Wolke ; nuage, cloud, ואמר הפיטן: בבן חניטיו (של יעקב) מעז ראשית סכותה, ושבעת חזיזי משי[2] עלימו סכתה (ר"א קליר, כ סכות, אליס). אל נא ידך הרחב ורבה חֲזִיזֵי מעונים, וברך בטנים ושקדים ורמונים (קרובץ ארנ"ל, הוסע"ר; אל נא), יעקב למשסה וישראל לבוזים, כבודה שבעת חפת חזיזים (סליח' ה עבי"ת, אתה חלקי). חציו כאש אוכלת מבין חזיזים אז בי יתמלטו אזני רשעים בם למוסר יגל (רמח"ל, ביר הלולים). ישא ברכה מנד חשרת מים מבין חזיזים אז ירד הגשם ירוה נדודי ארץ (שם). — ב) *חליפות האויר: ומבלי השמר מן הקור והחום וההחזיזים אסף הרופא 127). וכות החזיזים לרוחות שלהם בי לא ידמו. חזיזי מצרים לחזיזי הלבנון ולא ידמו חזיזי ארץ הצבי לשאר חזיזי הארצות (שם 146).— ג) *השתבשו בו קצת סופרים במשמ' אור הברק המופיע פתאם: אורו אשר לנו מאיר עינים, ננוב יהי אתו ובו ישפיע, שמץ חָזִיז שמש אשר יגיע, אליו בעוד נגדו יהי אפים (מתק שפת' גר"ע פרנסיס 25). כל מראות מרום נם רעם ברק וקשת חק מטר וברד קרח וכפור ושלג מדות אור חם וקר וחזיזי עבי שחק (הדס או"ת, מתוה ט). לו עיניו לא רצו בחזיז שמים (מיכל, קהלת). שם אריה משחית בעב קל שלוח יחלוף חשכה יער בחזיז שמים (יל"ג, אדו"מ ד).

---

[1]) לא נהברר משמעת מלה זו בודאות, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך הנרסה בכל הספרים וגם בערוך וכן בפרוש ר"ת שהובא בש"מ למאמר זה. רק בהערוך בקצת דפוסים חדשים: כחיזונה, והב"ח הניה באחזיונה. והנה במאמר זה באר ר"ש לקיש דברי המשנה (זב' ג א). עלו (הזב והטהור) באילן שכחו רע בסוכה שכחה רע באילן יפה, ושאלו שם: היכי דמי סוכה שבוחה רע? וענה ר"ל: כל שנהבאת כחזיונה. ופרש הערוך וז"ל: בחזיונה כאחיזתה בשאוחז אדם מחבא האמיר בתוך ידו כלו' נבלע ונקף בכף ידו ואצבעותיו ונמצא גודלו נוגע כאצבעו והסוכה כתוך כף ידו ואצבעותיו מובלעות. ע"כ. וכבר העיד רב"א בש"מ כי זה לשון פרוש ר"ת. וכן רש"י: כחזיונה שנטמנת באחיזתה שהאוחז בה טומנה בכף ידו. ע"כ. אבל, אין ספק בדבר שאין פרוש זה פרוש מקבל מזמן חיי הלשון, בי אין להבין למה בחר ר"ל הצורה חזיון לאחיזה, ואחיזה אינה כלל הקף, ומדוע לא בחר לשון יותר פשוטה, כל שיד אדם מקיפה, וכדומה? וכבר השינו התוספות גם על עצם הפרוש, ואמרו: תימא אמאי קרי אין כחו רע לפי שאינה נחבאת באגרופו הלא היא רוחת תחתיהן. ע"כ. ונראה כי גם הרמב"ם לא פרש כך ונסח את דברי ר"ל באופן אחר, וז"ל: שנחבא בה ודוחק אותה תזוז בו (מטמאי מו"מ ח ז). ואמר רי"ק בכ"מ שם: ומפרש רבינו כחזיונה בשאוחז בה והיא נחבאת תוך ירו וכופף אותה היא מזזת אותו. ע"כ. אבל אין כל זה בדברי הרמב"ם כלל, ואדרבה מדברי הרמב"ם נראה כרור שאינו מפרש כך את מאמר של ר"ל. ואין לפקפק בעצם מציאות מלה זו בלשון, כי סגנון מאמרו של ר"ל מעיד שזו לא מלה בדויה עתה כפיו, אלא מלה ידועה, שעל ירה תובן היטב בונת המאמר סוכה שבחה רע, והכל הבינו אז שאם הסוכה, ר"ל הענף, נחבא בחזיונו, כחו של הענף רע, ר"ל אינו חוק ואם ישב עליו אדם יזוז, — ועי' עוד בהערה לסוכה. — [3]) בערב' הַזִיז a) קול גלגול הרעם, וכמו"ב קול יללת הרוח. — [1]) ואמרו שם: מאי חזיזים אמר רב יהודה פורחות א"ר יוחנן סימן למטר פורחות מאי פורחות אמר רב פפא עיבא קלישא תותי עיבא סמיכתא. — [2]) ופרשו המפרשים עננים עשה"כ ואבנך משי, ואמרו במדרש חזית זה היקף ענני כבוד.

a) هَزِيز

ב.*חָזִיז, ש"ז, — א) העשב הרך הצץ מיד אחרי הזריעה: שור כשהוא חורש הולך ובוכה ובחזירתו אוכל חזיז מן התלם (תענ' ה.).— ב) מין ירק נאכל, Flechten ; lichen : מערבין בפעפועין ובחלגלוגות ובגודגדניות אבל לא בחזיז [1]) ולא בכפניות (ערוב' כח.). כשות וחזיז [1]) מערבין בהן ומברכין עליהן בורא פרי האדמה (שם). לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב וכו' כגון כשות וחזיז [1]) ודגים קטנים (כתוב' כ:). אמר רב יהודה כשות וחזיז [1]) אין בהן משום גזל (ב"ק קיט:).

*חֲזִינָה[2]), ש"נ, מ"ר חֲזִינוֹת, — ראש עגול בעין רמון או תפוח ממתכת וביוצא בזה שבראש מקל להחזיקו ביד, Knopf ; pommeau ; knob : מקל שעשה בראשו מסמרת במין חזינא[3]) (כלים יד ג).

חֲזִיר, ש"ז, מ"ר חֲזִירִים, — א) בע"ח הולך על ארבע, נזון מדברים לא נקיים ואינו מעלה גרה, ואין היהודים והמושלמים אוכלים אותו, Schwein ; cochon ; pig ; swine : ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם (ויקר' יא ז). העם המכעסים אתי על פני תמיד וכו' האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כליהם (ישע' סה ג-ד). אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם יי' (שם סו יז). חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור (מד"ר בראש' סה). ולא יגדל ישראל חזירים בכל מקום (ב"ק ז ז). — ומשל : נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). מקור דרי תבונה לנבונים, ואל תשלך פנינים לחזירים (כתי הנפש והלתב' א). פניך דומים למגדלי חזירים ולמלוי בריבית (כלכ' נה.). א"ל ההוא צדוקי לר' יהודה פניך דומין או במלוי רבוית או במגדלי חזירין (נדר' מט:). — *וחזיר בין שנים : אל האמר לו (להגר) אמש היית עובד הבל ואתה מקודם עד עכשיו חזיר בין שיניך אתה עומד ומדבר עמי (מס' גרים ד א). — וחזיר מיער : יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה (תהל' פ יד). — *וחזיר הבר : שור ושור הבר חמור וחמור הבר חזיר וחזיר הבר אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (תוספתא כלא' א ח). וחזירי הבר הם מתקוטטים בעת החבור ויהמו (בעל החיים ד א). — *חזיר הקוצי : שחל ונמר התולים אדומים וכו' חזיר הקוצי ארנבת, ארנבת הדולג צבי חזיר היער וכו' (בכי"ע ב, אפריקה התיכונה). החזיר הקוצי השוכן באפריקא באזיא החם וכו' מאכלו שקצים ורמשים נחשים ועקרבים וכדומה ולו עוקצים אשר הקצר מהם הוא רביע אמה אורך ומהם אשר ארכם אמה ויותר וכאשר יראה אויבו מרחוק יתקמץ ויתחבא בעורו עד כי ידמה לתמונת כדור עגולי מלא קוצים ומוקצים (רלב' למוד' א ו).—*חזיר הים : חזיר הים דומה לחזיר בתוארו בקולו ובמאכלו אך הוא קטן מאד ממנו כי איננו גדול מחתול בן יומו (שם). חזיר הנהר משכנו בחלק אמעריקא באחו על שפת הנהרות ואגמים ובגדלו דומה לסוס קטן (שם). — ב) *במחלות, מין שחין ומורסה, בפרט תחת הלחי, Skrofel ; scrofule ; scrofula : לשחין הנצמח בגרון ותחת הלחי ונקרא בכל לשון חזירים ומראיהם באגורות (אסף הרופא 108). פרק ג' בחזירים אמר דיסקור' אם יתלה השורש אסיטושא ריגליציאה על מי שיש לו חזירים בצואר יועיל מאד (רלב"ע, ספר הנסיונות ד ג). אם תחבוש החזירים בדם הארנבת יועילו מאד (שם). התחלואים שיקרו באלה המקומות כמו חולי החזירים ועוות הצואר (שם, רלב' תכמה). הבשר הרך אשר בחלבים ובארכבות הידים כשיתחדש בהם מורסות תמות ויתקשו אותם הגידים ויתחזקו תקרא אותה העלה החזירים (פרקי משה כג). ומהם החזירים והם מורסות יתחדשו מבלגם לח כבר התעבה הרבה (קנוני גליוס ב, כ"י פריז). בחזירים הם אישקרופלי דומים לסלע ויש חלק ביניהם שאינם מובדלים מן הבשר כהבדל הסלע (קאנון ד ג ב ט). והאדם היתר מעותד קצרי הצואר רטובי המזג נראה שנקראו חזירים לרוב הקרותם לחזירים לרוב זוללותם (שם).

א.*חֲזִירָה, ש"נ, — בה"פ מן חָזַר : פרחה בכולו ואח"כ חזרו בו ראשי אברים ר' ישמעאל אומר כחזירת ראשי אברים בבהרת גדולה ראב"ע אומר כחזירת ראשי אברים בבהרת קטנה (נגע' ח ט). וכמה היא חזירת ראשי איברין ר' מאיר אומר כל שהוא ור' יוסי אומר כעדשה (תוספתא שם ג ז). הגונב טלה מן העדר וכו' אם ידעו הבעלים בגניבה צריכין לידע בחזירה לא ידעו בגניבה

[1]) בערוך חזין.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [3]) כך במשנ' עם גוף פרוש הערבי להרמב"ם, ובכ"י פרמה חזינה, ונקוד חַזִינָה.

אין צריכין לידע בחזירה (ירוש' כ"מ ה ז ג). לליסטים שברה כפני קוסטינר אמרו לו מעט בריצה שלא תתיגע בחזירה (פסיק' דר"כ, שוגה). הפועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן ובחזירתן לגת (ירוש' מעשר' סוף ג). פריעת ראש חזירת קרע וקיפת המיטה תובה (שם מו"ק ג פב ד). שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן (פסח' ח:). שור בשהוא חורש הולך ובוכה ובחזירתו ואוכל חזיז מן התלם (תענ' ה.). אמר לו הקב"ה (ליעקב) אתה סימן לבניך מה אתה בצאתך השקעתי חמה ובחזירתך ההזרתי לך גלגל חמה כך בניך בצאתם אומללה יולדת שבעה ובחזירתן וזרחה לכם יראי שמי (מד"ר בראש' פח). ובחזירתו היה (ירמיהו) מוצא אצבעות מקוטעין מושלכין בהרים (שם פתיח' איכ', על הכרים). צפירה לשון סביבה וחזירה הוא (רס"ג כליס יז ג). אינה הליכה וחזירה ממש אלא נראות הולכות והוזרות כמראה הבזק (ר"ת חגי' יג:). — ואמר הפיטן: ומלאכי השרת ירדו לסיעם משמי שפרה, ומלאכי צבאות ירדון בהליכה ידדון בַּחֲזִירָה (יוצר ב כנוע', וכל העס).

ב.*חֲזִירָה, ש"נ, מ"ר חֲזִירוֹת, — א) נקבת החֲזִיר: אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריאה עד שהם חותכין את האם שלה בשביל שלא תלד (בכור' ו ד). שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' ולא בחזיר ולא בחזירה ולא בעופות בזמן שנזקקין זה לזה (ע"ז כ:). — ב) *במו חזיר משמעה ב, שחין ומורסה: כי יצבת שחין בכל הפה ובצואר ובעורף במין חזירות (אסף הרופא 43). לחזירות שבצואר יאכל שקל מצבר סקוטרי בכל יום (מ' אלדכי, ב"א ד ג).

*חָזִית[1], ש"נ, — בליטה וגבנוניה על גבי הכותל לנוי וכדומה, : Auskragung ; saillie ; sally מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו (את השותף להשתתף בגדר) אלא אם רצה כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית[2]) מבחוץ (ב"ב א ג). — והצד והמקום בהבנין שעושים שם חזית לנוי, ששם פני הבית, : Frontispiz ; frontispice היה שם אחד (מבני החצר) מעכב הופך את החזית אצלו (תוספתא ב"מ יא כב). בית שיש לו שני פתחים נותן (את המזוזה) ברגיל היו שניהן רגילין נותן בחזית היו שניהן חזית נותן על אי זה מהן שירצה (ירוש' מגי' ד עה ג). — ובכלל, הצד העקרי מאיזה דבר: ועושין אותה (את המערכה) כמין מגדל ומפתחין בה חלונות וחזיתה[1]) מערבה (פרה ג ח). סידר המערכה גדולה מזרחה וחזיתה[2]) מזרחה וראשי הגזירין הפנימים היו נוגעים בתפות (תמיד ב ד).

חז"ל, — ר"ת: חכמינו זכרונם לברכה.

*חזם[3]), ממנו *חָזַם.

*חָזַם, פ"י, עת' יַחֲזֹם, — חָזַם את העלים מן הלפת, הצנון וביוצא בזה, הסיר את העלים בכלי או ביד בכח וכמהירות, abschneiden = reissen : arracher ; pull off הרוצה לחזום[4]) עלי ירק להקל ממשאו לא ישליך עד שיעשר (דמאי ג ג). — הפע', *הֶחֱזִים: הרוצה להחזים[5]) עלי ירקו ולהשליך ממשואו (תוספתא דמאי ד ג).

חזן[6]), ממנו *חַזָּן, *חִזֵּן, *חִזּוּן, *חַזָּנוּת.

---

[1]) דעת רוב החכמים שנגזרה מלה זו מן א.חזה במשמ' ראה, ופרושה כמו מראה, ועי' הערה לקמן. — [2]) ואמרו בגמ' שם (ד.): מאי חזית אמר רב הונא אכפיה ליה לקרנא לבר ונעביד מלגיו עביד חבריה נמי מלבר ואמר דידי ודידיה הוא אי הכי השתא נמי גייז ליה חבריה ואמר דידי ודידית הוא גיזוזא מידע ידיע איכא דאמרי א"ר הונא מיכפא לקרנא מלגיו וניעביד מלבר גייז ליה חבריה ואמר דידי ודידיה הוא א"ה השתא נמי לייף ליה חבריה ואמר דידי ודידיה הוא ליפופא מידע ידיע. ע"כ. והנה כאן אין המשמ' של ראיה מבארת אלא בדהק את שמוש השם חזית, ואולי אין מלה זו משרש א.חזה, אלא משרש ב.חזה, שממנו נגזר השם ב.חזות, בהשם קרן חזות, וכמו בן השם הארמי חזותיה, שכמו שנתבאר במקומו נסתעף מהמושג של בליטה והתפשטות. — [1]) פרש רה"ג וז"ל: פי' פניה של מערכה ומראיתה כדאמר בהשותפין ועושה חזית מבחוץ וכתיב ומחזה מול מחזה פי' מראה. ע"כ. וכן הרמב"ם: ר"ל עיונה מצד המערב בלומר פני המערכה והוא המקום אשר יושלך ממנו האש. ע"כ. וכן הר"ש: מלשון מחזה מול מחזה פני המערכה ומראיתה מקום שמאחיזין בה האור למערב. — [2]) ופרש רגמ"ה: בלומר מניח בין העצים ריוח מעט כעין חלון לצד מזרח.

[3]) בערב' ח'ד'ם a), קטע במהירות.

[4]) פרש הרמב"ם: לכרות או לקצור או לארות עלי הירקות. ע"כ. ור"ש: שמפשט העלין מן הקלחין להקל ממשאו שלא יכבד עליו. ע"כ. והערוך פרש לשלוף העשבים הרעים, וגם לעשות אגד, אך שתי משמעות אלה אינן לפי הענין. — [5]) בנוסח' להחזיר. אבל אין ספק שזה שבוש, וכבר הגיהו המפרשים להחזים.

[6]) לא נתברר מקורו. יש גוזרים אותו מן חזה:

a) خذم

*חַזָּן, ש"ז, מ"ר חַזָּנִים. — א) שַׁמָּשׁ ספקח בבית הכנסת, כבית ספר, בבית דין וכדומה, Küster ; marguillier ; sexton : באמת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קראים אבל הוא לא יקרא (שבת יא ג). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת (יומ' ז א). ביצד מלקין אותו כופה שתי ידיו על העמוד הילך והילך וחזן הכנסת אוחז בבגדיו וכו' והאבן נתונה מאחריו חזן הכנסת עומד עליו ורצועה של עגל בידו (מכות ג יב). חזן הכנסת נוטל חצוצרות ועולה לראש הגג (תוספתא סוכה ד יא). לפיכך אם הוסיף לו חזן אפילו אחת רצועה ומת הרי זה גולה על ידו (שם מכות ה יג). והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לרבי חצפית התורגמן הפטר את העם אמרו לרבי זינון החזן אמור התחיל ואמר התחילו ועמדו כל העם על רגליהם ואמרו לו בי על מי לא עברה רעתך תמיד (ירוש' ברכ' ד ז ד). ובימה של עץ באמצע וחזן הכנסת עומד עליה (שם סוכ' ה נה:). מניין שהחזן צריך לומר להם אמרו ת"ל אמור להם (ספרי, נשא לט). בית הכנסת שיש בה בית דירה לחזן הכנסת חייבת במזוזה (יומ' יא.). בגואל ישראל מאריך וכו' והן עונין אחריו אמן חזן הכנסת אומר להם תקעו בני אהרן תקעו (תענ' טז:). למחר נכנסו לבית הכנסת ושמעו קול החזן מכריז (פי') גנב לשמעון ולוי (מד"ר ויקר' ו). עבר אביו ואמו על עבירה שלוקין עליה והיה הוא חזן לפני הדיינים לא יכה אותם (רמב"ם ממרים ה). — ומ"ר : יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא וכו' למחר משכימים וכאין והחזנים זורקין אותם לפניהם והן מחטפין (סוכה ד ד). מסרום (את הכהנים שלא זכו להפים) לחזנים היו מפשיטין אותם את בגדיהן ולא היו מניחין עליהן אלא מכנסים בלבד (תמיד ה ג). ולמחר משכימין לבית דין החזנין קורין לכל אחד ואחד פלוני ופלוני מזכה הייתי (תוספתא סנה' ט א). אין מעמידין חזנין (להלקות את הרשעים) אלא חסירי כח ויתירי מדע (מכות כג.). נהגו החזנים שכותבין הכתובות וכותבין מקום שילבו בהן שם לסחר לעשות החופה (סמ"ג, מ"ע נ). שהיה שמואל הצדיק סחור בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם וכו' והם (בניו) לא עשו כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהן (שבת נו.). — ב) בפרט בבתי הכנסיות, שליח צבור, העומד לפני התבה וקורא התפלה בקול, בשירה וזמרה, והצבור עונים אחריו, והמפטיר Vorbeter, Kantor; chantre; precentor נותנו לחזן[1] הכנסת והוא חוזר התורה (סופרים יד יד). ואל תאמר לפני המלאך זה החזן כי שגגה היא (מד"ר קהל', אל תתן). דרך חתנים בחזן מה דרכו של חזן עומד ומברך לכלה בתוך חופתה כך הקב"ה עמד וברך לאדם ולעזרו (פדר"א יב). ובחזן שהוא עומד ומברך את הכלה בחופתה כך עמדו וברכו את רבקה (שם יו). ליל יום טוב שחל להיות בשבת אין החזן אומר מעריב ופיוט בתוך המחזור לאור הנר (סמ"ג, לאוין סה). שאסור להפסיק ולדבר משיתחילו ברוך שאמר עד שחותם החזן ישתבח (שבלי הלקט, תפלה ז). ראוי לחזן להתפלל מתוך הספר (שם יג). שמעתי עליך שאתה אומר לחזן שהוא כהן או לוי שיקרא כהן אחר לקרוא בתורה וכו' ובצרפת ראיתי רבינו תם זצ"ל מגביה קולו עם החזן ובארץ יון הקורא קורא והחזן שותק (שם לה). אם אין הקורא יודע לקרות בדקדוק יש על החזן לסייעו ולקרות עמו בלחש (שם לו). — ובמליצה, יכנוי להתרנגול : אמר הטווס דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול החזן והיונה המסולסל (ר' קלונ', אגר' בע"ת ב ו). — ומ"ר : שהחזנים רובם אינם יודעים להתפלל במנהג הסיסיליאני (שו"ת מהרב"ד"ס, או"ח לו). ובבית הכנסת לפני ארון קדש הקדשים שתטו בחלפות המשוררים והחזנים והשמשים (מגי' עיפה להר' בבתי כהן). — ואמר המקונן : חסרה ערבות קול, חַזָּנִים מזמור, מפטיר ומוצניף וגם פיטן לחוד (קינ' לת"ב, יהודה). — ואמר המשורר בשנינתו : הוי גבורים לשמר חטין, ואנשי חיל לפסל גטין, מפיחי קריה עקב שוחט, ובעד חַזָּן יגרו מדון, שתף של עמלק קהלתו סוחט, ובכל גבאי היא קונה לה אדון (יל"ג. דור המדבר). — ובכג' : ועוד עד אחד מסייעו בי רבי משה חזנינו מעיד שמיד הראהו ואמר שאין שוה ואנו מטילין עליו מכח זה ויישבע ויטול (מרדכי כתוב' לו).

ומהן אמרו הקהל חזן על משקל חמן לפי שחזן מן חזה וחמן כן חמה (תבוכ' דונש על רסע"ג 170). אבל כל זה דחוק.

[1]) אפשר כי גם במקום הזה הכונה לשליח צבור.

*חָזַן, פ"ע, עת' יְחַזֵּן, — היה חַזָּן, מלא תפקידו ~. חַזַּן הכנסת: חזן הכנסת העומד לקרות אחד עומד ומחזן[1] לו עד שעה שיקרא (תוספתא מגי' נ יג). שהכהן עומד ומחזן כמנהג כל המקומות שיש חזן שקורא כל הקוראין לעמוד ולקרות ואותן הקרואין הן קודאין בתורה וכו' שאין אדם קורא בתורה עד שיהא אחר מחזן עליו (בכלי הלקט, תפלה יכ). שצריך החזן להעמיד כל קורא וקורא והחזן אינו רשאי לקרות אלא א"כ יעמוד אחר ויחזון במקומו (בס).

·חַזָּנוּת, ש"נ, — הפיוטים והמזמורים שקורא ומזמר החזן: כמו פרשה הצריכה לשבת או חזנות שצריכין לאותה שבת (רה"ג, תשו' גא' ליק גט). כל המתרצה להיות ש"צ שלא מתוך אגודה אחת אין רוח חכמים נוחה הימנו ויחיד מותה בחזנות (האגור, ככל' ג). — ומשרת החזן: ראובן שהיה חזן אמרו לו לשמעון רוצים לתת החזנות ובלב שמעון שאינו רוצה להיות חזן וכו' יש לשמעון להודיע לראובן שלא יפחד כי לא יכנס בחזנות ולא ירד לחייו (ספר חסיד', תתתת"א). ובדין גביית שכר החזנות יש פנים לכאן ולכאן וכו' ויש חילוף בזה במנהגי הקהילות (הלכות או"ת נג כג).

חזק[2]), ממנו חָזָק, חֲזַק, חֹזֶק, חֶזְקָה, חָזֵק, חֲזָקָה, חִזְקָה, ·חֲזָקָה, *חִזּוּק, *הַחֲזָקָה.

חָזָק, ת"ז, לנק' חֲזָקָה, מ"ר חֲזָקִים, חֲזָקוֹת, — שיש לו הרבה כח, שקשה לגבר עליו, stark ; fort strong: עודני היום חָזָק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא (יהוש' יד יא). כי רכב ברזל לו כי חָזָק הוא (בס יז יח). גאלם חָזָק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם (ירמ' נ לד). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החָזָק הוא הרפה (במד' יג יח). לא נוכל לעלות אל העם כי חָזָק הוא ממנו (בס לא). כי פדה יי' את יעקב וגאלו מיד חָזָק ממנו (ירמ' לא יא). וירא מיכה כי חֲזָקִים המה ממנו ויפן וישב אל ביתו (שופט' יח כו). — ודברים לא בע"ה, רוח חָזָק: ויהפך יי' רוח ים חָזָק מאד (שמות י יט). ורוח גדולה וְחָזָק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יי' (מ"א יט יא).—קול חָזָק: ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חָזָק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה (שמות יט יו). — חלי חָזָק: חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חָזָק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה (מ"א יז יז). — ורעב חָזָק: והרעב חָזָק בשמרון (בס יח ב). — יד חֲזָקָה, כח עז: כי ביד חֲזָקָה ישלחם וביד חֲזָקָה יגרשם מארצו (שמות ו א). כי ביד חֲזָקָה הוצאך יי' ממצרים (בס יג ט). למען דעת כל עמי הארץ את יד יי' כי חֲזָקָה היא (יהוש' ד כד), ר"ל שיכולה לעשות מעשים גדולים. — וכמו"כ זרוע חֲזָקָה: ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה ובזרוע חֲזָקָה (ירמ' כא ה), בכח עז, בלי חמלה. -- מלחמה חֲזָקָה: ותהי המלחמה חֲזָקָה על פלשתים כל ימי שאול (ש"א יד נב). הבו את אוריה אל מול פני המלחמה הַחֲזָקָה (ש"ב יא טו). — חרב חֲזָקָה: יפקד יי' בחרבו הקשה והגדולה וְהַחֲזָקָה על לויתן נחש ברח (ישע' כז א). — עיר חֲזָקָה: העיר ההללה אשר היתה חֲזָקָה בים (יחזק' כו יז). — מצח חָזָק, פנים חֲזָקִים, שאינם משתנים מבהלה וכדומה: הנה נתתי את פניך חֲזָקִים לעמת פניהם ואת מצחך חָזָק לעמת מצחם כשמיר חזק מצר נתתי מצחך לא תירא אותם ולא תחת מפניהם (יחזק' ג ח-ט). כי כל בית ישראל חִזְקֵי מצח וקשי לב המה (בס). והבנים קשי פנים וְחִזְקֵי לב (בס ב ד), שאינם מקבלים מרות.

חָזַק, פ"ע, בהפס' חָזָק, חָזְקָה, עת' יֶחֱזַק, יֶחֱזָק, יֶחֶזְקוּ, יֶחֱזָקוּ, צווי חֲזַק, חִזְקוּ, — א) היה חָזָק, בגוף או ברוח, stark sein, werden ; être fort be strong: ויהי כי חָזַק ישראל וישם את הכנעני למס (שופט' א כח). אנכי הלך בדרך כל הארץ וְחָזַקְתָּ והיית לאיש (מ"א ב ב). הלוא צויתיך חֲזַק ואמץ אל תערץ ואל תחת כי עמך יי' אלהיך בכל אשר תלך (יהוש' א ט). איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חֲזָק (ישע' מא ו). ועתה חֲזַק זרבבל נאם יי' וַחֲזַק יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וַחֲזַק כל עם הארץ נאם יי' (חגי ב ד). שלום לך חֲזַק ואמץ (דני' י יט). ויאמר אליהם יהושע אל תיראו ואל תחתו חִזְקוּ ואמצו כי ככה יעשה יי' לכל איביכם (יהוש' י כה). אל תיראו הלא כי אנכי צויתי אתכם חִזְקוּ והיו לבני חיל (ש"ב יג כח). אמרו לנמהרי לב חִזְקוּ אל תיראו (ישע' לה ד). וישמע כי חלה וַיֶּחֱזָק (בס לט א). למען תֶּחֶזְקוּ

[1]) כך הגרסה בתוספתא שבש"ס ווילנה, וכן באלפסי, ובמהד' צוק"מ מחוק.

[2]) בארמ' חזק, בערב' חזק a) במשמ' קשר בכח וע"ז, וכבר הזכרתי פעמים אחדות כי בפרט אצל בני שם היה מושג הקשירה והכח והעז משתפים.

a) حزق

ובאתם וירשתם את הארץ (דבר׳ יא ח). — יחזק, קריאה של ברכה שנהגו לקרוא בסיום התורה בצבור: חזק! חזק ונתחזק! — ונהגו הפיטנים והמשוררים להוסיף המלה חזק בראשי ההרוזים אחרי אותיות שמם [1]. — וכמו״כ בחתימת ספר: חזק ונתחזק ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה (חתי׳ כ״י א״ת גספ׳ הסרב׳ לליג״נ). — חזק וברוך, ברכה שקוראים למי שעלה לתורה, כפרט אצל הספרדים: שאומרים חזק ברוך חזק ברוך עד שאינו נשמע קול הקריאה (פלא יועץ, ספר). — ובזמן האחרון התחילו משתמשים בו בעין קריאה של זרוז למי שעשה דבר נאה ויפה: חזק! Bravo. — וחזק מפלוני, היה יותר חזק ממנו, גבר עליו: אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו (מ״א כ כג). ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן ויך את הפלשתי וימתהו (ש״א יז נ). ויחזק ממנה ויענה וישכב אתה (ש״ב יג יד). אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישועה ואם בני עמון יחזקו ממך והלכתי להושיע לך (שם י יא). ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם (מ״א כ כג). — וכמו״כ חזק עליו: וילך שלמה חמת צובה ויחזק עליה (דהי״ב ח ג). ויחזק עליו (מלך הנגב על מלך הצפון) ומשל ממשל רב (דני׳ יא ה). — וביחס לדברים לא בע״ח, ממשיים ומפשטים, הידים, חזקו ידיו של פלוני, נהיה חזק, בא בקרבו רוח גבורה, לבלתי יירא ויפחד ולא יתיאש: וישמע כל ישראל כי נבאשת את אביך וחזקו ידי כל אשר אתך (ש״ב יו כא). ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל (שם ב ז). היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (יחזק׳ כב יד). תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים (זכר׳ ח ט). — וחזקה ידו על פלוני, הכריחו לעשות דבר: ואלך מר בחמת רוחי ויד יי׳ עלי חזקה ואבוא אל הגולה (יחזק׳ ג יד-יה). — והלב, חזק לבו, לא רצה לשמע להדברים שאמרו לו, לא נבהל: ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם (שמות ז יג). ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל (שם ט לה). — הרעב: ויחזק הרעב בארץ מצרים וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף כי חזק הרעב בכל הארץ (ברא׳ מא נו-נז). כי מכרו מצרים איש שדהו כי חזק עלהם הרעב (שם מז כ). — הממלכה: ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך אביו (מ״ב יד ה). — המלחמה: וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב (מ״ב ג כו). — המוסרים: אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי׳ צבאות על כל הארץ (ישע׳ כח כב). — והדבר, חזק דבר פלוני אל פלוני ועל פלוני, צוה לו בכל תקף: ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי׳ אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה ויחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את העם (ש״ב כד ב-ד). ודבר המלך חזק על יואב ויצא יואב ויתהלך בכל ישראל (דהי״א כא ד). — וחזקו הדברים על פלוני, במשמ׳ שהיו קשים לשמעם: חזקו עלי דבריכם אמר יי׳ ואמרתם מה נדברנו עליך אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו (מלא׳ ג יג-יד). — ב) חזק הדבר בדבר, נאחז בו, hängend bleiben, s'accrocher; be caught by: ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ (ש״ב יח ט).

— פע׳ חזק, — עשה חזק, את הגוף וכדומה: אדני יי׳ זכרני וחזקני נא אך הפעם הזה (שופט׳ יו כח). לא יעמד בי כח ונשמה לא נשארה בי ויסף ויגע בי כמראה אדם ויחזקני וכו׳ ואמרה ידבר אדני כי חזקתני (דני׳ י יז-יט). — ואת החולה: ולנשברת אחבש ואת החולה אחזק ואת השמנה ואת החזקה אשמיד (יחזק׳ לד יו). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם (שם ד). — ודברים לא בע״ח, חזק אותו, שלא יוכלו להזיזו, שלא יוכלו לשברו: הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע׳ נד ב). מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך (נחום ג יד). ויחזק את המצורות (דהי״ב יא יא). בחדש הראשון פתח את דלתות בית יי׳ ויחזקם (שם כט ג). — חזקו במסמרות וכדומה, שלא יזוז, שלא ימוט: במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק (ירמ׳ י ד). ויחזקהו במסמרים לא ימוט (ישע׳ מא ז). כי חזק בריחי שעריך (תהל׳ קמז יג). — וחזק את פלוני, נתן לו כח, נתן לו רוח גבורה ואמץ לב: יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי הוא ינחלנה את ישראל (דבר׳ א לח). וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו

[1] כבר ערך צונץ (Synag. Poesie 369) רשימה מהפיוטים שבאה בהם מטבע זו.

בי הוא יעבר לפני העם הזה (שם ג כח). — ועזר לו: ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (ישע' מא ז). — וחזקו על פלוני, נתן לו כח שיגבר על פלוני: ויחזק יי' את עגלון מלך מואב על ישראל (שופט' ג יב). — חזקו לדבר: ויעמד הכהנים על משמרותם ויחזקם לעבודת בית יי' (דהי"ב לה ב).— וחזק את זרועותיו, נתן לו כח ועז: ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע (הוש' ז טו). וחזקתי את זרעות מלך בבל ונתתי את חרבי בידו (יחזק' ל כד). — ואת ידיו, עזר לו, הפיח בו רוח גבורה: בעלי שכם אשר חזקו את ידיו להרג את אחיו (שופט' ט כד). ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים לבלתי שבו איש מרעתו (ירמ' כג יד). חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו (ישע' לה ג). הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איוב ד ג-ד). ולחזק ידי רשע לבלתי שוב מדרכו (יחזק' יג כב). בי כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה חזק את ידי (נחמ' ו ט). אף אנו מחזקים ידי עובדיהן (ירוש' ע"ז ד ז). — וחזק את ידיו בדבר: ויקם יהונתן בן שאול וילך אל דוד חרשה ויחזק את ידו באלהים ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך יד שאול אבי (ש"א כג טז-יז). — ועם ב הדבר שהוא צריך לעשות: לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים (עזר' ו כב).—וחזק בידו, עזר לו: וכל סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה (עזר' א ו). — חזק את לבו, נתן לו אמץ לעמד על דעתו, הקשהו, שלא יאבה ולא ישמע: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם (שמות יד ד). ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם (שם יז). ויחזק יי' את לב פרעה ולא שמע אלהם (שם ט יב). כי מאת יי' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם (יהוש' יא כ). — חזק פניו, שלא יתבייש, שלא יכנע: הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב (ירמ' ה ג).— חזק מתניו, קבץ כ'ח: צפה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד (נחום ב ב).— חזק את הבית, תקנו: כי לעשי המלאכה יתנהו וחזקו בו את בית יי' (מ"ב יב טו) — ואת בדק הבית: והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק (מ"ב יב ו, ועי' בדק. — חזק לו דבר רע, החליט בכל תקף לעשות ולהוציא לפעל מזמתו: תסתירני מסוד מרעים מרגשת פעלי און אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר לירות במסתרים תם פתאם ירהו ולא ייראו יחזקו למו¹) דבר רע יספרו לטמון מוקשים (תהל' סד ג-ו).

— הפע', החזיק, החזקתי, עת' אחזיק, יחזיק, ויחזק, ויחזק, — א) כמו חזק, עשה חזק: אל ירע בעיניך את הדבר הזה כי כזה וכזה תאכל החרב החזק מלחמתך אל העיר והרסה (ש"ב יא כה). ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו (מ"ב טו יט). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הכינו הארבים (ירמ' נא יב). והחזקתי את זרעות מלך בבל וזרעות פרעה תפלנה (יחזק' ל כה). ויד עני ואביון לא החזיקה (שם טז מט).—ובמב': אמרה להם יש לי יום אחד שעתיד מלכי להיגלות עלי שהוא מחזיקני ומעמידני על רגליי (פסיק' רב' לו).—והספינה, החומה, השער וכדומה, תקן אותם: זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך (יחזק' כז ט). ואת שער הישנה החזיקו יוידע בן פסח ומשלם בן בסודיה (נחמ' ג ו). —ב) החזיק בדבר, לדבר, את דבר, אחז בו, תפס בו, ergreifen ; saisir ; to seize : ואם בשדה ימצא האיש את הנער המארשה והחזיק בה האיש ושכב עמה (דבר' כב כה). והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו²) ונשק לו (ש"ב טו ה). ושלחה ידה והחזיקה במבשיו (דבר' כה יא). פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל פנה תארב והחזיקה בו ונשקה לו (משלי ז יב-יג). ויקם (הדוב) עלי והחזקתי בזקנו והכתיו והמיתיו (ש"א יז לה). והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא (ישע' ד א). והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם (זכר' ח כג). והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על יד רעהו (שם יד יג). ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי (שופט' טז כו). ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך (ש"ב ג כט). ויאמר יי' אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו (שמות ד ד). ותגש אליו (תמר לאמנון) לאכל ויחזק בה ויאמר לה בואי (ש"ב יג יא). ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ (שופט' יט כה). ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע (ש"א טו כז). ויחזק דוד בבגדו ויקרעם (ש"ב א יא). ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח (מ"א א נ). ותבא אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו (מ"ב ד כז). ויתמהמה ויחזיקו

—¹) לפי הסורי לנו, ויש סוברים כי הכתוב בכלל משבש.
— ²) ס"א בו.

האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו (בראש׳ יט יו). וישברו הכדים ויחזיקו ביד שמאולם בלפידים וביד ימינם השופרות לתקוע (שופט׳ ז כ). ויקמו ויעברו במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בשת בן שאול ושנים עשר מעבדי דוד ויחזיקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו (ש״ב ב יה-יו). באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח (נחמ׳ ד יא). — *החזיק בדבר, אחז בו: העומר שהחזיק בו להוליכו אל העיר ושכחו (פאה ו ג). ראה את המציאה ונפל לו עליה ובא אחר והחזיק בה זה שהחזיק בה זכה בה (ב״מ א ד).—והחזיק בידו, בימינו, במליצה, במשמ׳ הנהיגו: כי אני יי׳ אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא (ישע׳ מא יג). כה אמר יי׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים (שם מה א). אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה (שם נא יח). ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים (ירמ׳ לא לב).—ובמשמ׳ עכב אותו, לא נתן לו ללכת: ויחזק בו חתנו אבי הנערה וישב אתו שלשת ימים (שופט׳ יט ד). ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם (מ״ב ד ח).— ודבק בו: ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך (ישע׳ סד ו). — ובדבר מפשט, דבק בו, אינו מניח אותו: ועדנו מחזיק בתמתו (איוב ב ג). עד אגוע לא אסיר תמתי ממני בצדקתי החזקתי ולא ארפה (שם כז ה-ו). החזק במוסר אל תרף (משלי ד יג). אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע (ישע׳ נו ב). כי כה אמר יי׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתתי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי (שם ד). עץ חיים היא (החכמה) למחזיקים בה (משלי ג יח). בני החזק בכבוד אביך ואל תעצבהו כל ימי חייו (ב״ס גני׳ ג יב). תפילין צריכין גוף נקי מפני מה לא החזיקו בהן מפני הרמאין (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ג). כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקין בה יותר מישראל (חול׳ ד.). — והחזיק בו, במשמ׳ תמך בו, עזר לו: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (ויקר׳ כה לה). — *והחזיק ידו במשמעה זו: ומחזיקין ידי גוים בשביעית אבל לא ידי ישראל (גטי׳ ה ט). שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה (שם ה ט). אם ראית עיירות שנתלשו ממקומן בארץ ישראל דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים (ירוש׳ חגי׳ א עו ג).

— ודבר לא בע״ח, צרה, שמה החזיקתהו, נפלה עליו: כי החזיקך חיל כיולדה (מיכה ד ט). רפתה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדה (ירמ׳ מט כד). שמענו את שמעו רפו ידינו צרה החזיקתנו חיל כיולדה (שם ו כד). על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני (שם ח כא). שמע מלך בבל את שמעם ורפו ידיו צרה החזיקתהו (שם נ מג). — *החזיק לו טובה, היה נפשו מלאה רגשי תודה לו בעד הטובה שעשה, dankbar sein; être reconnaissant ; be grateful: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (אבות ב ח). והעושה סייג לדבריו אינו מחזיק טובה לעצמו (שם ו ו). אמר להם צריך אני להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחרי אף אתם צריכים להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם (ספרי האזינו שלה). רבש״ע החזק לי טובה שהודעתיך בעולם (מנח׳ נג.). בואו ונחזיק טובה לרמאין שאילמלא הן היינו חוטאין בכל יום (כתוב׳ סח.). שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו (מד״ר בראש׳ עט). צריכין אנו להחזיק טובה לאומות העולם שהן מכניסין מומסין לבתי טרטייאות (שם פ). בשר ודם אם מהלך באפילה ובא אדם והדליק לו את הנר אינו צריך להחזיק לו טובה אבל הבריות ישינים ואני מעלה להם את האורה ואינן צריכין להחזיק לי טובה (שם שמות מח). בנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורים ואין כל בריה משגחת עליו בא אחד והתירו והוציאו משם אינו מחזיק לו טובה (שם ויקר׳ יד). לא נחזיק טובה לזה שהניח כל המדבר הרחב הגדול במקום כל החיות ובא ועמד בחצר (שם במד׳ ח). שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווך בדרך (שם טו). עבד אם יהיו מעשיו טובים ויהא רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות אין מחזיקין לרבו טובה ואימתי מחזיקין לו טובה בזמן שהעבד של תרבות רעה ומעשיו רעים ורבו מסתכל בו בסבר פנים יפות (תנחומא שלח יד). — ג) *החזיק הכלי כך וכך מים וכדומה, הכיל, enthalten ; contain ; tenir: כל גרב שהוא מחזיק סאתים (תרומ׳ י ח). צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגים היה ממלא מן השלוח (סוכ׳ ד ט). חבית שניקבה ועשאה בזפת ונשברה אם יש במקום הזפת מחזיק רביעית (כלים ג ג). בזורת הקש ובזור ספינה אלכסנדרנית שיש להם

שולים והם מחזיקים ארבעים סאה בלח (אהל' ח א). המפנה חרסין מתוך השוקת בשביל שתחזיק מים הרבה (פרה ז ח). לא מצא הקב"ה בלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (עוקצ' ג יב). מקוה שהוא מחזיק ארבעים סאה (תוספתא מקוא' א ח). לחבית שהיא מלאה אנוזין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת (ירוש' שבת א ג ג). מדת בשר ודם בלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק אבל הקב"ה אינו כן מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק (ברכ' מ.). קלפי של עץ היתה ושל חול היתה ואינה מחזקת אלא שתי ידים (יומ' לט). כשאינה מחזקת (הסובה) אלא בדי ראשו ורובו ושולחנו (סוכ' ב:). צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו (גיט' נז.). הביא את הענבים שבברם והחזיק הגת כל הענבים (מד"ר שמות טו). זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה (שם ויקר' י). פעם אחת נכנסו (עולי רגלים) לחר הבית ולא היה מחזיקן והיה שם זקן אחד ומסוהו (שם איכ' א א).—*החזיק לו, החזיק אותו: אם מחזקת היא (הטלית) לך הרי היא שלך (פסיק' דר"כ, עבר). — ד) *החזיק שדה ובדומה, שלט בו, השתמש בו ועשה אותו לקנינו, אכל פרותיו ובדומה, Besitz ergreifen; prendre possession; take: והמחזיק בנכסי הגר נעל ונדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה (ב"ב ג ג). גר שמת ובזבז ישראל את נכסיו המחזיק במחובר לקרקע חייב בכל וכו' החזיק בקמה פטור מן הלקט (תוספתא פאה ב י). ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ויצאו עליו עסיקין עד שלא החזיק בה יכול לחזור בו משהחזיק בה אינו יכול לחזור בו (ב"מ יד.). מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו (ב"ב יב.). נכסי עבו"ם הרי הן כמדבר כל המחזיק בהן זכה בהן (שם נד:). ישראל שלקח שדה מנכרי ובא ישראל אחר זה החזיק בה אין מוציאים אותו מידו (שם נה.). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין ובא לפני ר' ישמעאל בר ר' יוסי אמר לו החזקת בני החזקת (שם נט:). — ופ"י, *החזיקו בדבר, עשה שידויק: ונפסק פסק דין ואנו החזקב"ה (את האלמנה) בכל מה שישבנו לה וכו' וקרענו הכתובה (הבטר' לר"י. ברצלוני כ). ועכשיו אני רוצה להחזיק את מרת ריינה ומרת שולטאנא הנגברות בכל הבתים וההצרות (REJ 1885, 116). — ח) *החזיק אותו או בו שהוא כך וכך, חשבו שהוא בך: היו מחזיקין אותו שהוא משפחתו נאמן (ירוש' קידוש' ד סו:). היו מחזיקין בו שהוא בנו (שם).—ו) *החזיק ישיבה ובדומה, מספיק הוצאותיה, נהוג כדבור.— aushalten; entretenir; entretain והחזיק בית אורחים ובדומה, halten; tenir; to hold.

— הָפע', *הָחְזַק, הוּחְזַק, — החזיקו אותו כך ובך, מפני שכבר ראוהו בכך הרבה פעמים, הרבה זמן: הטובל לחולין והוחזק לחולין אסור למעשר טבל למעשר והוחזק למעשר אסור לתרומה (חגי' ב ו). ובל שהוחזקו אבותיו משוטרי הרבים ונבאי צדקה משיאין לבהונה ואין צריך לבדוק אחריהן (קדוש' ד ה), שנתקבל הדבר איש מפי איש. נאמנת חיה לומר זה יצא ראשונה וכו' ר"א אומר אם הוחזקה על עומדה נאמנת (תוספתא ב"ב ז ב). נתחלפה קופתו אצל הטחון אם הוחזק עם הארץ להיות טוחן שם באותו היום חושש (ירוש' דמאי ג כג ג). מנח מניתי לך בצד עמוד זה א"ל לא עברתי בצד עמוד זה מעולם (והעידו עליו עדים) שהשתין מים בצד עמוד זה אמר ר"נ הוחזק כפרן (שבוע' לד:). כגון שהוחזק כתב ידו בבי"ד (ב"ב קנט.), שפעמים אחדות ראו בבי"ד בעיניהם את כתב ידו. כל שהוחזק שמו בעיר שלשים יום אין חוששין לו (שם קסז:). האיש הוחזק (למומחה) והקמיע לא הוחזקה (והזהיר, שמות יו). אם הוחזק אחד אצליכם לאיש נאמן ודובר צדק והגנבה נמצאה בידו (שבט יהודה ז).—מֻחְזָק, מוחזק, מה שמחזיקים בו: היו שם נכסים בראוי אינן כבמוחזק (בהוב' י ג). שכן נוטל בראוי כבמוחזק (ערכ' כה:). כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה בשעת גזרת המלבות וכו' עדיין היא מוחזקת בידם (שבת קל.). — וְהֻחְזַק, בפעול במשמ' פועל, הוא מחזיק, ברור לו: שלח לו מוחזק הייתי בך שאתה בקיא בחדרי תורה (הוספתא כתוב' ה א). מוחזקני בך שאתה בקי בחדרי תורה (ספרי קרח קיו). מוחזקני בזה שהוא בהן (כתוב' כה:). — והוחזק, במשמ' הוא מחזיק: היו מוחזקין בו שהוא בבור ובשעת מתנה אמר אינו בבור אינו נאמן (תוספתא ב"ב ז ג). מעשה במערה בשיחין שהיו מוחזקין בו טומאה בדקוה והיתה חלקה בצפורן (שם נדה ח ו). מעשה בסלע בית חורין שהיו מוחזקין בו טומאה ואינן יכולין לבדקו מפני שהיתה מדרון (שם ז). היו מוחזקין בו שהוא בכור ואמר אביו על אחר שהוא בכור (ב"ב קכז:). — הוחזק, נקבע הדבר למנהג קבוע: וכשהקרא דכי

הורקנוס תחת האלה בכפר עיטם וגמר את כל הפרשה הוחזקו להיות גומרין כל הפרשה (יכמ' יב ו). והשיא רבן גמליאל הזקן נשותיהן על פי עד אחד והוחזקו להיות משיאין על פי עד אחד והוחזקו להיות משיאין עד מפי עד (שם יו ז).

— התפ', התחזק, — א) קבין כח, עשה כל מה שיכול למען יהיה חזק: ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה (כרא' מח ב). ויתחזק העם איש ישראל ויספו לערך מלחמה במקום אשר ערכו שם ביום הראשון (שופט' כ כב). ויגש הנביא אל מלך ישראל ויאמר לו לך התחזק ודע וראה את אשר תעשה (מ"א כ כב). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם (ש"א ד ט). והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ (במד' יג כ). וכשמע אסא הדברים האלה והנבואה עדד הנביא התחזק ויעבר השקוצים מכל ארץ יהודה (דהי"ב יה ח). ובשנה השבעית התחזק יהוידע ויקח את שרי המאות (שם כג א). ואמציהו התחזק וינהג את עמו וילך גיא המלח (שם כה יא). ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה (שם לב ה). חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו (ש"ב י יב). ונתחזקה בעד עמנו (דהי"א יט יג). ואני התחזקתי כיד ה' אלהי עלי ואקבצה מישראל ראשים לעלות עמי (עזר' ז כח). אמר לו (הקב"ה למשה) אחוז כבסא כבודי והחזר להם דבר כיד נתחזק והחזיר להם תשובה (פסיק' רבתי כ). — והתחזק עם פלוני, דבק בו והתחבר אליו והיה נאמן לו ועוזר לו והשתדל אתו בדבר: ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר היה מתחזק בבית שאול (ש"ב ג ו). ואלה ראשי הגברים אשר לדויד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו (דהי"א יא י). ואין אחד מתחזק עמי על אלה (דני' י כא). — ב) עשה א"ע חזק, נהיה חזק: ויתחזק שלמה בן דויד על מלכותו (דהי"ב א א). ויתחזק המלך רחבעם בירושלם וימלך (שם יב יג). ויתחזק יותם כי הכין דרכיו לפני יי' אלהיו (שם כז ו). ואני מעתה לא יעמד בי כח ונשמה לא נשארה בי ויסף ויגע בי כמראה אדם ויחזקני ויאמר אל תירא איש חמדות שלום לך חזק וחזק וכדברו עמי התחזקתי[1]) ואמרה ידבר אדני כי חזקתני (דני' י יז-יט). — והתחזק על: וימלך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על ישראל ויתן חיל בכל ערי יהודה הבצרות (דהי"ב יז א-ג). — ובמשמ'

— [1]) ואפשר במו"כ כי הכונה כאן כמשמ' א, קבין כח.

"גבר על: נערה המאורסה אם יאמר לה הישמעאלי השמעי לי ואם לאו הנני הורגך תהרג ואל תשמע לו ואם תפסה ונתחזק עליה אין לה חטא מות (ר"ח פסח' כה:). — "נתחזק שטר וכדומה, הוחזק[1]): וזה נוסח השלישות נתחזק שטר חוב באלפים זהובים לראובן על שמעון ונתחזק שטר חוב אחד לשמעון על ראובן באלפים זהובים ונתנו אותם בשלישות ביד לוי (שו"ת הרא"ש קה ה). ראובן ושמעון אחים ונתחזק עליהם שטר חוב ללוי (שם שם ח). — ומטבע של ברכה, כמו חזק: כגון שראהו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח וביוצא בדברים אלו (רמב"ם, שמיט' ויובל ח).

חָזַק, פ"ע, — כמו חָזַק: ויהי קול השפר הולך וחזק מאד (שמות יט יט). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד ודוד הלך וחזק ובית שאול הלכים ודלים (ש"ב ג א).

חֵזֶק, ש"ז, בכנ' חזקו, — ב"ת, תכונת הדבר החזק, Stärke; force; strength: בחזק יד הוציאנו יי' ממצרים מבית עבדים (שמות יג יד). והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים (חגי ב כב). האמרים הלוא בחזקנו לקחנו לנו קרנים (עמו' ו יג). — "ובענין הרמת הקול: ואם היה החוזק באמצע המלה יהיו שני פשטין (הור' הקורא 76). שהמשרת יהיה לאחר המלך בכל אות שיהיה עליו החוזק כמו אלה (שם). וטעם אלו הפזרין הגדולים אמרו לפי שיש בפסוקים אלה חוזק ביותר וגגבהין יותר מדאי (שם 92). — ובמשמ' "מצודה: הסולטאן סולימאן לכד בערמה את החוזק הגדול עיר המלוכה שבאונגארן (צמח דוד, רפא לאלף ו). התוגר סולטאן סולימאן לכד את יולי באונגארן ומשם עלה על החוזק הגדול סיגעט והיו תוך המבצר אלף ומאתים אנשי חיל (שם שם שכו).

חֵזֶק, ש"ז, בכנ' חזקו, — כמו חוזק: ארחמך יי' חזקי יי' סלעי ומצודתי (תהל' יח ב-ג).

חָזְקָה, ש"נ, — כמו חוזק: והוא לחץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה (שופט' ד ג). ובחזקה רדיתם אתם ובפרך (יחזק' לד ד). ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה (יונ' ג ח). ויאמרו אליו איש אפרים מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו

— [1]) בארמ': היכא דאיתחזק איתחזק (חול' י:). והוא דאיתחזק תלתא זימני (שם לה:).

כי הלכת להלחם במדין ויריבון אתו בחוקה (שופט' ח א).

חֲזָקָה, ש"נ. — כמו חֹזֶקָה: כי כה אמר יי' אלי בְּחֶזְקַת היד (ישע' ח יא). ויהי כהכין מלכות רחבעם וּכְחֶזְקָתוֹ[1]) עזב את תורת יי' (דהי"ב יב א). וּכְחֶזְקָתוֹ גבה לבו עד להשחית (שם כו יו).

***חֲזָקָה,** ש"נ, סמי' חֶזְקַת, מ"ר חֲזָקוֹת, — א) הפעולה לאחוז דבר ביד: עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה (קדוש' א ג). — ועשיית מעשה כמו שאדם עושה בתוך שלו: אלו דברים שיש להן חזקה ואלו דברים שאין להם חזקה היה מעמיד בהמה בחצר וכו' ונותן זבלו בחצר אינה חזקה אבל עשה מחיצה לבהמתו וכו' הרי זו חזקה (ב"ב ג ה). איזו היא חזקה כל שעוקר רגליו מן המים או שהיו רגליו במים טבל לקל שבהן והוחזק לחומר שבהן מה שעשה עשוי (תוספתא חגי' ג א). איזו חזקת קרקעות נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה (שם קדוש' א ה). לא תהא חזקה גדולה מהגבהה שהגבהה קונה בכל מקום (ב"ב נג:). — ב) *מה שאדם מחזיק דבר ברשותו זמן ואין מערער על זה, שזו הוכחה שהדבר הוא שלו: כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה כיצד אמר לו מה אתה עושה בתוך שלי והוא אמר לו שלא אמר לי אדם דבר מעולם אינה חזקה (ואם השיב לו) שמכרת לי (או) שנתת לי במתנה אביך מכרה לי אביך נתנה לי במתנה הרי זו חזקה (ב"ב ג ג). עיקר חזקה הכנסת פירות (ירוש' יבמ' יב יב ג). חזקת הבתים והבורות וכו' חזקתן שלש שנים מיום ליום שדה הבעל חזקתה שלש שנים ואינה צריכה מיום ליום (ב"ב ג א). נכסים בחזקתן כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים ויוצאים עמה בחזקת יורשי האב (יבמ' ד ג). — והזכות שקנה לו אדם ע"י חזקה, ע"י שדבר זה היה ברשותו זמן רב: שתי חזקות לכהונה בארץ ישראל נשיאות כפים וחילוק גרנות (תוספתא פאה ד ו). ושמעון טוען שחזקתו של ראובן אינה חשובה לכלום לפי שלא נכתבה בזמנו בספר החזקות של הק"ק כפי הסכמת פרנסי וממוני העיר (שו"ת מים רבים, חו"מ יג). ראובן שהיה לו חזקת בית בחזקות הנהוגות בזמננו ושמעון היתה לו עלייה על ביתו גם כן בזכות החזקות הנזכרות ועתה ראובן מכר הבית הנז' ללוי ושמעון מוחה מטעם מצרנות (שו"ת תורת אמת קנו). ובתיקון כל ההסכמות של החזקות ראובן החזיק בבית אחד תחתית בחצר האחים התוגרמים (שו"ת תורת חסד קפז). — ובהרחבה, עצם הבית שהוא בידו בחזקה: ונתנו הקהל ביד ראובן שלש חזקות של שמעון אחת בנויה וב' הרוסות ושיקח ראובן מעות ויבנה הבתים ההרוסים (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד ס).— ג) *חֲזָקָה, דבר מקובל, הכל מחזיקים וסוברים כך, מפני שכן הדעת נותן, כן הוא דרך הטבע, מפני שכך הוא המנהג הרגיל: המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן מפריש עליהן בחזקה שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי (גיט' ג ז). כשם שהתרומה חזקה לכהונה בחילוק גרנות כך מעשר ראשון חזקה לכהונה בחילוק גרנות (תוספתא פאה ד ה). חבר ששימש במשתאו של עם הארץ ובסעודתו הרי זו חזקה למעשרות (שם דמאי ג ו). חזקה שאין ב"ד מתעצלין (ירוש' חלה א נז ג). חזקה שאדם מעמיד בכבור אביו ואמו (שם נדר' ט מה:). אמר רב אדא בר מתנה חזקה אין אדם מניח פתח גדול ונכנס בפתח קטן (עירוב' יו:). חזקת אין אדם מעמיד עצמו על ממונו (יומא פה:). מפני מה אמרה תורה מורה מקצת הטענה ישבע חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו (ב"מ ג.). חזקה אין אדם תובע אלא אם כן יש לו עליו (שבוע' מ:). קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה חזקה הביאה סימנין (נדה מח:). הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים וכו' הרי זו בחזקת בעולה (כתוב' א ו). המביא גט והניחו זקן או חולה נותנו לה בחזקה שהוא קיים וכו' השולח חטאתו ממדינת הים מקריבין אותה בחזקת שהוא קיים (גיט' ג ג). במה דברים אמורים שהיתה בחזקת מוסכנת אבל אם היתה בחזקת בריאה אפילו אין בה אחד מכל הסימנים הללו כשרה (חול' ג ו). כל הנשים בחזקת טהרה לבעליהן הבאין מן הדרך נשיהן להן בחזקת טהרה (נדה ב ד). שאין דרך האיש להוציא דם אלא שחזקת דמים מן האשה (שם ע ב). חזקת חרסין הנמצאין בכל מקום טהורין (תוספתא כל' ב"ק ב ח). חזקת טיט וגממיות שבפתחי חניות ברשות הרבים בשעת הגשמים הכל טהור (שם מקוא' א ה). המוכר פירות לחבירו בחזקת שיש לו ונמצא שאין לו (שם ב"מ ד א).

---

[1]) אולי מקור ?

הלוקח שור מחבירו בחזקת שהוא תם ונמצא מועד (בס ב"ק ד ו). חזקת בני מעיים כשרים (ירוש' ברכ' ט יד.). שחטה ואכלו זאבים בני מיעיה כשרה שחזקת בני מיעים כשירין (בס בי"ל ג סב.). הרי שהיה צלוב או מגוייד ורמז ואמר כתבו גט לאשתו כותבין ונותנין בחזקת שהנשמה תלויה בו (בס גיט' ז מח ג). בדקה כיד שאינה בדוקה או שהטיה גופה לבית תורפה חזקת הגוף כבדוק הוא (בס נדה ב מט ד). אשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק (יבמ' לז:). כנסה בחזקת שהיא בן ונמצאת שהיא בן יש לה כתובה (כתוב' קא:). כל הדרכים בחזקת סכנה וכו' כל החולים בחזקת סכנה (מד"ר קהל', עת ללדת). בראשונה היה חומץ שביהודה פטור מפני שחזקתו מן התמד עכשו שחזקתו מן היין חייב (תוספתא דמאי א ג). המהלך בערבי שבתות כטבריא וכו' והריח ריח אינו מברך מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים (ברכ' נג.). התמרת היורדת לכזיב חייבת מפני שחזקתה מן הגליל (תוספתא דמאי א י). העמד אשה על חזקתה ואשה בחזקת טהורה עומדת (נדה ב.). המפקיד פירות אצל עם הארץ הרי הן כחזקתן למעשרות ולשביעית (תוספתא דמאי ד כב). אשת חבר שנישאת לעם הארץ עבד חבר שנמכר לעם הארץ הרי הן בחזקתן עד שיחשדו (בס ב יז). הטרישו (הבצלים) בקופה הרי הן כחזקתן למעשרות ולשביעית (ירוש' מעשר' ה נא ד). — ואמר החכם: מי שמחזיק את עצמו בחזקת דעתן מחזיקים אותו בני אדם בחזקת שוטה (תק' מד' הנפ' לרשב"ג). — ומ"ל חֲזָקוֹת: הורגין על החזקות ואין שורפין על החזקות (ירוש' קדוש' ד סו:).

*חזר[1], ממנו *חַזָר, *חֲזִירָה, *חֲזָרָה, *חִזּוּר *חוֹזֵר, *חָזְרָן, *מַחֲזוֹר.

*חָזַר, פ"ע, עת' אֶחֱזֹר, יַחֲזֹר, — א) שב למקום שהיה שם קודם, להדבר או להמעמד של קודם, return ; retourner ; zurückkehren : ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו וכו' ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער וכו' ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד וכן מי שיצא מירושלם ונזכר שיש בידו בשר קדש אם עבר צופים שורפו במקומו ואם לאו חוזר ושורפו לפני הבירה (פסח' ג ז-ח). תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה (דמאי ד א). הלוקח פירות שוגג יחזרו דמים למקומן (מע"ש א ה). מהלכין על כל האחין לא רצו חוזרין אצל גדול (יבמ' ד ה). קברו את המת וחזרו ולפניהם שני דרכים (ברכ' יט:). כשהיא חוזרת לבית אביה חוזרת לתרומה ואינה חוזרת לחזה ושוק (יבמ' פז.). לכת מלכים שהלכה לעשות רגל ורדופים בבית אביה סוף שחוזרה לביתה בשלום (מד"ר בה"ב, אם תומה). כך משהיתה שכינה יוצאה מבית המקדש היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכתלי ביהמ"ק (בס איכ', פתית'). — ולהמעמד הקדום: חזרו הדברים ליושנן (ירוש' ברכ' סוף ב). חזרו וגדרוהו וחזר לבמות שהיה (בס סוכ' ה נה ד). רב אמר מעות חוזרין ושמואל אמר מעות מתנה (ב"מ טו:). שבים לבעליהן, להקונה. שהכהו על ירו וצמתה ידו וסופה לחזור (ב"ק פה:), ר"ל לשוב למעמדה הקודם, לאיתנה. ראה (הרופא) את האחד שהיה חוזר להיים אמר לב"ב כך וכך מאכל יאכל (תנחומא במיני י). — ב) עשה עוד פעם מה שכבר עשה פעם, reiterate ; réitérer ; wiederholen : ותם (הוא השור) משיחזור בו שלשה ימים (בלי נגיחה) (ב"ק ב ד). חזר להיות טבול יום אסור בקדש וכו' חזר להיות בעל קרי אסור כשלשתן חזר להיות בועל נדה מטמא משכב תחתון כעליון חזר להיות זב שראה שתי ראיות מטמא משכב ומושב וכו' חזר להיות מצורע מוסגר מטמא בביאה (כליס א ה). מעשה בזקן אחד בערדסקות שהיה שוקל בלבלתו מליאה וחוזר ושוקלה ריקנית (תוספתא תרומ' ג ד). האומר איני מתפרנס משל אחרים וכו' נותנין לו לשום מלוה חוזרין ונותנין לו לשום מתנה (בס פאה ד יב). אכל וחזר ואכל וחזר ואכל (בס יומ"כ ה ג). לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא על בית המקדש (ירוש' ברכ' ה א). נפסק היה קושרו חזר ונפסק וכו' חוזר ומתיר את הראשון (בס שבת ז י ג). מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר (שבת לא:). ערער חזר וערער חזר וערער (ב"ב לט:). הוציא חצי גרוגרת לר"ה והניחה וחזר והוציא חצי גרוגרת אחדת (בס נה:). כיסהו הרוח (את הדם) חייב לכסות וכו' לא שנו אלא שחזר ונתגלה אבל לא חזר ונתגלה פטור (חול' פז.). כזה שהוא מברר הרעה מהיפה שוב אינו חוזר ומברר

[1]) בארמ' הדר.

אבל המברר היפה מן הרעה שוב חוזר ומברר (מד"ר שה"ש, תכו). — דבר חוזר, שמתחדש כמה פעמים: אמר רב לא שנו (שאומר המשכיר לשוכר הרי שלך לפניך) אלא באנגריא חוזרת אבל אנגריה שאינה חוזרת חייב להעמיד לו חמור (ב"מ עח:). — חָזַר על למודו, למד וחזר ולמד עד שהיה שגור בפיו, עד שנקבע בזכרונו: יש לך אדם שהוא למד תורה בנערותו ומשכח ובזקנותו הוא חוזר עליה (מד"ר רות, ליני). — ומשל: חוזר חוזר ואל תצטרך לבלדור (עי' בלדור). — ג) עשה ההפך ממה שעשה קודם: יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה (גיט' ט א). אחזו קולו של ר"ג וקולו של ר"א חזרו לנהוג כדברי ר"ג (תוס' ד ז). וחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש (גיט' ד ה). אמר כתבו גט לאשתי ואחזו קורדייקוס וחזר ואמר אל תכתבו (שם ז א). הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר בחייה חזר ונולד לו בן הניח הבת והיה נודר בחיי הבן (פסי' כא, מס' דפסח' טו). שאלתם לחם לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתיו לכם חזרתם שאלתם בשר ממלא מעים הרי אני נותנו לכם (שם בשלח ד ג). חזר ר' טרפון להיות שונה כדברי ר' עקיבא (תוספתא מכשיר' ב יח). שמא יטמאו משקין שבכפה מחמת השולחן ויחזרו ויטמאו את האוכלין (שם כלי' ו ג). אבותיך אע"פ שנגאלו חזרו ונשתעבדו (ירוש' שבי' ו לו:). ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה (מד"ר בראש' ג). שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך הזהב קונה את הכסף (ב"מ מד.). אמר לו ר' יהושע (לר"א) הוזרני חלילה חזר ר"א ודנו דין אחר (זבח' י:). — ובמשמ' נעשה דבר משנה ממה שהיה קודם: ומלך (פיליפו) ז' שנים והיה ערבי וחזר נוצרי (ספ' יוסיפ' ו ת-ט). ואחר י' שנים למלכו חזר (גאלירוש) נוצרי (שם) — *חָזַר בּוֹ, נתחרט ושב מדבריו: הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן (הור' א ג). עקביא בן מהללאל העיד ארבעה דברים אמרו לו עקביא חזור בך בארבעה דברים שהיית אומר ונעשך אב ב"ד בישראל וכו' שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו (עדי' ה ו). הנותן עירבון טבעת לחבירו ובקש לחזור בו חוזר בו (ירוש' שבי' סוף י). ר' יוסי שאל לר' פנחס היך סבר רבי א"ל ברבי ירמיה א"ל חוזר בך דלא בן אני כותב

עליך זקן ממרא (שם יבמ' י יא.). בזמן שהמוכר חוזר בו יד לוקח על העליונה וכו' ובזמן שלוקח חוזר בו יד מוכר על העליונה (ב"מ עז:). הנותן עירבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה אומר אם אני חוזר בי אכפול לך ערבונך נתקיימו התנאין (שם). המפקיד את שדהו כל שלשה ימים יכול לחזור בו מכאן ואילך אין יכול לחזור בו (נדר' מג:). אמר תהא שדה זו מופקרת ליום אחד וכו' עד שלא זכה בה בין הוא בין אחר יכול לחזור בו משזכה בה בין הוא בין אחר אין יכול לחזור בו (שם מד.). — חוזרני: ערב שנתפייס להיות ערב וחזר ואמר למלוה חוזרני בי קודם החלואה יכול לחזור בו (טור ערב וקבלן קלא). —ובמשמ' נתחרט על עונותיו: וכולן שחזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית (תוספתא דמאי ב ט). אפילו רשע וחזר בו הקב"ה מקבלו (מד"ר ויקר' טו). ואף בנגעים כן בתחלה הן באין על ביתו אם חזר בו מוטב ואם לאו הרי הן טעונין חליצה (שם רות, וימותו)—וחזר בתשובה: אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה אמרו לו אין אנו יכולין (סנה' קה.). —ד) חָזַר בְּמָקוֹם, הלך ושב הרבה פעמים וסבב בכל המקום: יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן (חול' קל"ט:). — חָזַר עַל הפתחים, חזר על האנשים, הלך מפתח לפתח, הלך מאיש לאיש: הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים (כתוב' יג ג). אמר רבי אלעאי שמעתי מרבי אליעזר אפילו היא כבית בור וכו' וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי (ערוב' ב ו). שר' יהודה פסול שנה לי וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר (מנח' יח.). חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו אטד (מד"ר בראש' ק). אמר לפניו רבש"ע חזרתי על רמ"ח איברים שיצרת בי ולא מצאתי שהכעסתיך באחד מהן (שם קהל', כי בגרג). — חָזַר אחר דבר, הלך פעם אחר פעם ובקש את הדבר, השתדל להשיגו וכדומה: שדרכו של איש לחזור[1]) אחר אשה ואין דרכה של אשה לחזור אחר איש (קדוש' ב:). למחר השכים בעל התאנה ללקט תאנתו ולא מצאן חזר אחריהם ומצאן (מד"ר קהל', מתוקה שנת). — ובחכמת הטבע, חָזַר האור, נהז ושב מגוף מלטש וכדומה: בלי זך קשה אז זכוכית מלאה מים שמניחין אותה בנגד עין השמש עד שיחזור נגהה לפשתן

[1]) כך הערוך, ובנוסח' לחזר על, בפעל, ובגמ' נדה לא: מחזר.

זכיוצא בו וידלק (רמב"ם, יו"ט ד). — *אור חוזר, reflex : דע כי ניצוצי האור הם משני פנים הראשון אור ישר והשני אור חוזר ונצוצי אור חוזר הם רבים מאד א"א לעמוד עליהם כי מבים וחוזרים ומכים ממקום למקום מה שאין כן בנצוצי האור הישר (תמונ' תכמים כ).

— פע', *חִזֵּר, — חִזֵּר על, כמו חָזַר על : איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו (מדות א כ). והרוכלין המחזרין בעיירות אוכלין עד שמגיעים למקום הלינה (מעשר' כ ג). בראשונה היו שלוחי בית דין מחזרין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו (תוספתא שביע' ח לא כל ממך שאהא מחזר עמך על בתי דינים (ירוש' כ"ק כ ג:). שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם (ברכת ג:). מפני מה איש מחזר על אשה ואין אשה מחזרת על איש משל לאדם שאבד לו אבידה מי מחזר על מי בעל אבידה מחזיר על אבידתו (נדה לא:). למלך שעשה סעורה והזמין אורחים והיתה עינו יפה באורחים והיה מחזר עליהם ואומר להם יערב לכם יבסם לכם (מד"ר במד' יג). בשר ודם אם יש לו שונא הוא מבקש ומחזר מה לעשות לו (בס דבר' ה). היה הקב"ה מחזר על פתחיהן של אומות העולם לשמוע מה הם אומרים (בס איכ', פתיח'). היה מחזר אצל רופאים אחרים ולא היו מוצאים לו רפואה (פסיק' רבתי לג).—ועבר, חִזַּרְתִּי עַל : א"ר ישמעאל חיזרתי על כל מידות חכמים ולא מצאתי אדם שמידתו שוה בקטנה חוץ ממידות ר"א (ירוש' יבמ' יב יג ג). (אמר) ר' חנין בשם ר' יהושע בן לוי חיזרתי על כל בעלי לשונות לידע מהו דיאתימון ולא אמר לי אדם דבר (בס כ"ב ח יו ג). רבון העולמים חיזרתי על מאתים וארבעים ושמונה איברים שנתת בי ולא מצאתי שהכעסתי אותך באחד מהן (בס סנה' ו כח ג). א"ר חיננא בר פפא חיזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שנקראו ישראל ציון אלא זה (בס מגי' ג עד:). — וחִזֵּר בְּ, בסשמ' זו : היה מחזר בכל העולם כולו ורואה אי זו נטיעה יפה בעולם ונוטעה בתוך פרדסו (ירוש' ברכ' ב ח). חיזרנו בכל המקרא ולא מצינו מקום ששמו אטד (בס סוט' א יז:). אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאמנה אותן מבן חרש יכול אני להיות מחזר ומסבב בחרצותיהם ובתוך בתיהם לספור כל אחד ואחד (מד"ר במדב' ג). — ובהשאלה : מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה (ב"מ פה.).

— הפע', *הֶחֱזִיר,—א) פ"י, עשה שיחזור, שישוב מדרכו : אף הוא העלה את בניו ובני ביתו לעשות פסח קטן בירושלם והחזירוהו שלא יקבע הדבר חובה (חלה ד יב). מי שיצא לילך לעיר שמערבין בה והחזירו חבירו (עירוב' ד י). מיד אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא המקום יחזיר אתכם במהרה (מד"ר איכ', פתי'). למלך שכעס על מטרונת וטרדה מתוך פלטין שלו לימים בקש להחזירה אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת אצלו (פסיק' רבתי כא). — ובמשמ' הֵשִׁיב, נתן למי שלקח ממנו, zurückgeben ; rendre ; return : המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו הלווה מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר רוח חכמים נוחה ממנו (שביע' י ט). שור שנגח ארבעה וחמשה שוורים זה אחר זה ישלם לאחרון שבהם ואם יש בו מותר יחזיר לשלפניו ואם יש בו מותר יחזיר לשלפני פניו (ב"ק ד א). הפקדת אצלי ואיני יודע אם החזרתי לך אם לא החזרתי לך (בס י ז). המפקיד אצל חבירו בשטר ואמר לו החזרתיו לך נאמן (ב"ב ע:). ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבידתי (ב"ב נב:). — הֶחֱזִיר שלום לחברו : ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום (אבות ו ט). ואם נתן לו (חברו שלום) ולא החזיר נקרא גזלן (ברכ' ו:). מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום וכו' כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום (בס לב:). — וְהֶחֱזִיר דָּבָר למקומו, שם אותו במקום שהיה שם בתחלה, או במעמד שהיה בתחלה, wiederherstellen ; retourner ; to restore : ואין מעצבין את הקטן ואין מחזירין את השבר (שבת כב ו). עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו (ברכ' נז:). פורכן (את החלות של המנחות) עד שמחזירן לסלתן (בס לז:). א"ר יוחנן הן הן (הרפואות הנזכרות) החזירוני לנערותי (גיט' ע.). לאחר פטירתו של ר"א החזיר רבי יהושע את הדבר ליושנו (נדה ז:).—*החזירו בתשובה : השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך והחזירנו בתשובה שלמה לפניך (תפלת י"ח, הביננו).— *החזירו, עשה שיתחרט בו, שיחזור מדעתו : שאמר הקב"ה למשה הריני אומר לך דבר ואתה מחזירני ואני מודה לך (מכי' יתרו, החדש ג). — ב) הֶחֱזִיר

במקום, במשמ' פ"ע, כמו חוזר, סובב: עניים שהיו מחזירין בין הגרנות (תוספתא פאה ב יא). עזרא תיקן להן לישראל שיהיו רוכלין מחזירין בעיירות (ב"ק פב.). מעשה ברוכל אחד שהיה מחזיר בעיירות (מד"ר ויקר' טז). מתוך שרואים את הפגין בצוארי הן יודעין שבשבילן אני מחזורת (שם לא). — ובמשמ' פ"י, עשה שיחזור: כל מי שילקוט ויאכל מפירות שביעית יהו מחזירין אותו בקמפון (מד"ר ויקר' לא). — והֶחֱזִיר עַל, כמו חָזַר עַל: אילו תרנגלתו של אחד מהם אבדה היה מחזיר עליה כמה פתחים להביאה (מד"ר כתאב' גד). שהיה משה מחזיר על האומנין בכל יום (שם במד' יב). לפי שהחזירתהו למשה על כל המצריות להניק אותו (שם שמות א). וזכרי יום שהחזירך הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך (שם איכ', פתי'). כשנתנת תורה לישראל החזרת אותה על כל שבעים אומות ולא קיבלוה עד שקיבלוה ישראל (פסיק' רבתי ג). — ג) הֶחֱזִיר את פניו, הסב את פניו לאחור, לצד אחר: אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל (מו"ק כג:). — הפעו', *הֻחֲזַר, הוחזר, — שהחזירוהו: מי שהחזיק בדרך והחזירו חברו הרי הוא מוחזר (ערכי' כב.). שור שהמית עד שלא נגמר דינו וכו' החזירו שומר לבעליו מוחזר משנגמר דינו וכו' אינו מוחזר (ב"ק מה:). — התפ', *הִתְחַזֵּר: ניקב קרום של ריאה והרוח מתחזר מכפנים ואין ניכר מקום הנקב (והוסיף, שמיני). שהיה פרעה מתחזר על כל בתי עבדיו (שם שמות).

*חֲזָר[1]), ש"ז, מ"ר חֲזָרִים, — ירק שעושה ממנו מליח, Lattich ; laitue ; lettuce: וזורעין תחתיה ירקות בימות הגשמים אבל לא בימות החמה והחזרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ע"ז ג ח). שרשי החזרים והצנון וכו' הרי אלו מיטמאין ומטמאין ומצטרפין (עוקצ' א ב). (עלי ירקות) הלבנים מצטרפין בכרוב מפני שהן אוכל ובחזרים מפני שהן משמרין את האוכל (שם ב ז). החזרין הללו תחלתן מתוק וסופן מר (מדה"ג, כ"י תימני, ויגש). אין משרבטין את האדם במים של חזרין וכיוצא בהן כדי שיתפח ויראו פניו שמנים (רמב"ם מכיל' יח ג).

*חָזָר, ש"ז, — שם אחד הטעמים של ספרי אמ"ת (איוב משלי תהלים): ראשם (מטעמי אמת) מכונה חזר

כגבור בבח נאור (קונט' המסור' 58).

*חֲזָרָה. — עי' *חֲזָרָה.

*חֲזָרָה, ש"נ, — שם"פ מן חָזַר: המלוה בריבית אין יכול להזור בו עד שיקרע את שטרותיו ויחזור בו חזרה גמורה (תוספתא סנה' ה ב). אין מקבלין אותו עד שתגיע שביעית אחרת ויבדק ויחזור חזרת גמורה וכו' רבי נחמיה אומר חזרת ממון לא חזרת דברים (ירוש' שבוע' ז לו ד). הרהור מביא לידי תאוה ותאוה מביאה לידי אהבה וכו' להודיעך כמה קשה חזרתו מזו לזו (כלה רבתי ב). שגירושיה (של קטנה) גירושין גמורין ואין חזרתה חזרה גמורה (תוספתא יבמ' יג ה). מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים וחלה אחד מהם בדרך והביאוהו בפונדק ובחזרתם אמרו לפונדקית איה חבירנו אמרה להם מת (יבמ' יו ז). ואימתי חזרתן (של משחקי בקוביא) משישברו את פיספסיהן ויחזרו בהן חזרה גמורה (סנה' כה:). — ומ"כ: כלומר ההעוררו חזרותי והרטותי (הסרס' לריב"ג, נחם). — ובמשמ' סבוב: וכמה ערות טומאה וכו' כדי חזרת דקל (תוספתא סוט' א א). אמר אביי הקפה (סביב להדקל) ברגל חזרה ברוח (גמ' שם ד.). — ובמשמ' הסב הצדה לאחור: חזרת קרע לאחוריו (מו"ק כד.). — ובחכמת הטבע, חזרת האור מגוף מלטש: חציו (של קשת האור) יוצא מן הפנימי מחזרת המראות הפנימיות כחזרת אור ניצוץ השמש על המים אל הקור או כחזרת אור המראה אל הגוף שכנגדו (שער השמים א ז). וכלל גדול הוא בחכמה זו כי זוית חזרת האור שוה לזוית הנפילה וכו' עב"ז נצוצי חזרת האור הם מועטים (אמונ' חכמ' ב).

*חֲזָרוּת, ש"נ, — מלאכת החוזר על הלמודים: מלמד הלכות או תוספות או חזרות כחורף התושב י"א שעות והגר שמנה שעות ושכירות שלהם שמנה זהובים (פנק' קראקא ד, שנ' שנ"ה).

*חַזְרָן, ש"ז, — מי שחוזר אחרי דבר, מי שמשתדל ומבקש לעשות הדבר: יהי גבר חזרן וכו' חזרן במצות (שבת קנו.).

*חֻזְרָר[1]), ש"ז, מ"ר חֻזְרָרִים, — מין פרי אילן, תפוח קטן חמצמץ ומלא מיץ, Mispelapfel ; nèfle ; medlar: התפוח והחזרר[2]) הפרסקים השקדין לחזרת.

---

[1]) אולי אין יחיד חזר, ומ"ר חזרים הוא אולי מתיחיד חזרת, ולא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה

[1]) בסור' חזור בראב, וחזרר, הפוח הבר, זהוא mespilus. — [2]) כך בערוך, וכך בש"ם כ"י וכך במשנה

והשיופין והרימין אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ד). אני ואבא עלינו לחמת גדר והביאו לפנינו בצים קטנות כ ח ז ר ר י ן וטעמון יפה בפינקריסין (ירוש' תרומ' כ מא ג). והפרישין ו ה ח ו ר ד י ן [1] משיקריחו (שם מעש' מעשר' א ג).

***חֲזֶרֶת**[2]), ש"נ, — שם ירק נאכל במלית, Lattich ; laitue ; lettuce : ח ז ר ת וחזרת גלים וכו' אינן כלאים זה בזה (כלא' א ב). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן חובתו בפסח ב ח ז ר ת בעולשין וכו' ובמרור (פסח' ב ו). הביאו לפניו (מיני ירקות) מטבל ב ח ז ר ת עד שמגיע לפרפר את הפת (שם י ג). הרי אינו קרוי ח ז ר ת אלא מתוק וכו' ח ז ר ת החילתה מתוק וסופה מר (ירוש' שם ב כט ג). אנטונינוס ורבי שלא פסק משלחנם לא צנון ולא ח ז ר ת ולא קשואין (ברכ' נז:). צנון מחתך אוכל ח ז ר ת מהפך מאכל קישות מרחיב מעיים (ע"ז יא.). וצריך לקרר המזג קרירות בינונית באכילת ה ח ז ר ת שלוקה (מ' אלדכי, ב"א ד). — ואמר הפיטן : בעוד יש לך בתוך שלחן ירקות ו ה ח ז ר ת ערוך כלה בלולה (סמא"ל, פומ' לפסח). —ואמר המליץ : ויקח העבד קערה אחת וכו' והיא מלאה ח ז ר ת וכו' ויאמר אלי אכול מן ה ח ז ר ת טבולה בחומץ כי היא מעירה התאוה הכבה חום הכבד ואינה על הגוף מאכל כבד ועל כן נקרא שמה ח ז ר ת כי היא חום הכבד לבריאות מחזרת (ס' בעשוע' לר' זכדא). — ˚חזרת החמור : ח ז ר ת החמור ונקרא ג"כ סנגאר וסנפאר והוא קוציי שערי נחור ושחור (קאנון ב, לות הסמים).

חָח, ש"ז, מ"ר חַחִים, — כמין טבעת, לתכשיט נשים, ויש בה בלבה כעין מחט חדה לתחב לתוך הבגדים [3]), Broche : ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חָח ונזם וטבעת וכומז (שמות לה כב). — ומכניסים אותו באף ובלחיים, לחיה רעה, או לשבוי, למשך אותו בו : יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חַחִי באפך ומתגי בשפתיך (ישע' לז כט). ושובבתיך ונתתי חַחִים בלחייך והוצאתי אותך ואת כל חילך (יחזק' לח ד). —ואמר המשורר : יפו בך ימים כמו כלה אשר תתיף ב ח ח, אך מתנך תשים עלי אפם וימשכו בחח (רמב"ע, הרביב א מד).

מתניתא דבני מערבאי. ובנוסח' תורד, וכן בכ"י פרמה, ינקוד חֻוְרָד, — [1]) במשנ' בבלי והעוזרדין.

[2]) לא נתברר מקורו. אך במשמעתו אין ספק, כי אמרו בגמ' (פסח' לט.) : חזרת ח ס א.

[3]) כך הרד"ק : כעין מחט שנוקבים ומחברים בו

***חָטֵן**[1]), חוט, חֵט, ש"ז, מ"ר חָטִים, חוטים חיטין, — אחד מהשִׁנַּיִם החדים שעומדים באמצע מתחת להאף, Schneidezahn; dent incisive ; incisor : ח ט י ן[2]) החיצונות שנפגמו ושננממו (בכור' ו ד). ח י ט י ו החצונות שנפגמו ונגממו ופנימיות שנעקרו (ספרא אמור קיג). ח ט י ה החיצונות שניקבו או שנפגמו אע"פ שנשאר מקצתן (רמב"ם איסורי מזבח ב).

***חֵט**, ש"ז, —כמו חֵטְא : אל תקשור לשנות חט כי באחת לא הנקה (ב"ס גני' ז ח). אפילו דברים שאין בהן ח ט נכתבין לאדם על פינקסו (ירוש' תגי' ב עז.). חסידים הראשונים מתאוין להביא קרבן חטאת לא היה המקום מספיק בידם ה ט וכו' ח ט זה על נפשו שמנע עצמו מן היין (בב נדר' א לו ד). נתכפר מקצת ה ח ט לא נתכפר כולו (בב הור' ג מז ד). כן היתה סיבה לכפר על ח ט שאול שלא הרגו לשמעי שיצא ממנו מרדכי (מחז' ויטרי רמט). — ירא ח ט, יראת ח ט : כל מי שהיה בשר וירא ח ט באותו הדור היה מביא את בכוריו ונותנן לתוך הסל וכו' (ירוש' תענ' ד סח:). ענוה

שתי שפתות החלוק.

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך גרס' הערוך ערך חט. ובנוסח' חוטי' וכן ברש"י, ובפי' רגמ"ה שנדפס בש"ס וילנה, והעיד קוה' שבגרמ"ה בכ"י הגרסה חיטין, וכן הגרסה בספרא כמובא בפנים. ולא ידוע אם הכונה היא חִטִּין כמו חֵץ חִצִּים, או חֲטִין כמו עֵד עֵדִים. וכמו בצורה כן יש ספק במשמ' מלה זו. הפרוש היותר קדום שנמסר לנו הוא של רגמ"ה : החוטין השינים החיצוניות שעומדות לפני הפה (בכור' לה.), והביא פרוש זה הערוך. ורש"י פרש בכ י דשיני שקורין ינציב"ה, החיצונות אותם שלפנים כנגד חוטמו שניטל (כך הגהת ש"מ שם) מהם מעט, ע"כ. ואין ספק בדבר, כי כונת רש"י בהלעו ינציבה לחמלה הצרפתית gencive, שהוא בשר השנים, החניכים, כי כך אמרו התוספות (ע"ז כח.) בפרוש : כבי פ"ה מקום מושב השינים וינציב"ש, ע"כ, והקשו שם על רש"י בשביל זה, ולא כמו שמשער קוה' שכונתי של רש"י היתה להמלה הצרפתית incisive, והוא השנים החותכות, כי בודאי ידעו בעלי התוספות היטב בונתו של רש"י. ולכן נראה כי רש"י פרש פה חט, החניכים, בשר השנים שכנגד החוטם. וכן סמ"ג : אם נעקרו ח ט י ה הפנימיות שהשינים הגדולות קבועות שקורין מיישליירש ובעת שפותחת פיה וצווחת הן נראין חסירין (סמ"ג סי' שטו). והרמב"ם פרש : חוטין הן שני החוטים הבולטים בגופו של חיך קרוב לשיפוע כוכע והן נראין לעין בשעה שפותח בע"ח את פיו, ע"כ, והביא גם פרושו של רגמ"ה : וי"א חוטיו שניו. ואין הכרע בדבר, וראוי לקבל פרושו של היותר קדום, הרגמ"ה.

(מביאה) לידי יראת ח ט יראת ח ט לידי רוח הקדש (עם סבת א ג ג). בוא בשלוב רבי ותלמידי רבי בחבמה ותלמידי ביראת ח ט (עם כ״ה סוף ג).

א׳**חטא**[1]), ממנו חוטא, *חט, חטא, א.חטא חטא, חטאה, חטאה, חטאת, *חטוי, *חטי, *חטיה, הטת.

חטא[2]), ש״ז, כנ׳ חטאו, חטאה, מ״ר חטאים, חטאי [3]), חטאי, חטאיכם,—מעשה לא טוב שאדם עושה, שלא לפי החקים המוסריים והמקבלים, **Vergehen, Sünde**; **faute, péché; sin, fault**: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא התן לו וקרא עליך אל יי׳ והיה בך חטא (דבר׳ יה ט). כי תדר נדר לי׳ אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו יי׳ אלהיך מעמך והיה בך חטא וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא (שם כג כב-כג). הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי (תהל׳ נא ז). — חטא מות, חטא משפט מות, ר״ל חטא שבגללו דנים אדם למות, ראוי שידינוהו למות: וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ (דבר׳ כא כב). ולנער (שאנס אותה אדם בשדה) לא תעשה דבר אין לנער חטא מות (שם כב כו). ואל יודקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור ח ט א ועבירה ועון מעתה ועד עולם (כלכ׳ מו.). אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם ח ט א (פסח׳ פז.). —וככ׳: מה יתאונן אדם חי גבר על חטאו [4]) (איכ׳ ג לט). לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו (דבר׳ כד יו). וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה (במד׳ יה כח). — נשא חטא, עשה דבר שיחשב לו לחטא ויענש בגלל זה: ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות (במדב׳ יח כב). איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו (ויקר׳ כד יה). כי קרבן יי׳ לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא (במד׳ ט יג). ואיש אשר ישכב את דדתו ערות דדו גלה חטאם ישאו ערירים ימתו (ויקר׳ כ כ). ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללהו (שם כב ט). ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו (במד׳ יח לב). אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה והוא חטא רבים נשא (ישע׳ נג יב).— נשא חטא על פלוני, חשב בלבו שפלוני עשה דבר שיש בו חטא: לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ויקר׳ יט יז). — ומ״ר: כי מרפא יניח חטאים גדולים (קהל׳ י ד). את חטאי אני מזכיר היום פרעה קצף על עבדיו ויתן אתי במשמר (ברא׳ מא ט-י). כי השלכת אחרי גוך כל חטאי (ישע׳ לח יז). הסתר פניך מחטאי וכל עונתי מחה (תהל׳ נא יא). אם יהיו חטאיכם בשנים כשלג ילבינו אם יאדימו בתולע כצמר יהיו (ישע׳ א יח). מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו [1]) (איכ׳ ג לח). כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבתינו (דני׳ ט יו). לא בחטאינו עשה לנו ולא בעונתינו גמל עלינו (תהל׳ קג י). חטאי ירבעם בן נבט (מ״ב י כט). ונתנו זמתכנה עליכן וחטאי גלוליכן תשאינה (יחזק׳ כג מט). —*ירא חטא: אין בור ירא ח ט א ולא עם הארץ חסיד (אבות ב ה). לשבת חשאים יראי ח ט א נותנים לתובה בחשאי (שקל׳ ה ו).—*יראת חטא: וענוה מביאה לידי יראת ח ט א ויראת ח ט א מביאה לידי חסידות (סוט׳, ברייתא בסוף). — ומשלים: ומשל לפנים הבי הון עונים מסתר ועשר מכסה ח ט א י ם (ראכ״ע, ברס חמד ד פה). אמר החבר ח ט א (העגל) שהגדילוהו עליהם לגדולתם והגדול מי ש ח ט א י ו ספורים (כוזרי א לג). אין ערוד ממית אלא ה ח ט א ממית (ברכ׳ לג.). שיהא ריחו הטוב נודף בשמן הטוב הפך הרשע שריחו רע מאד מכל מיני צואה וטינוף שבעולם ועליו אמר המשורר ח ט א י לו יריחון בם שכני, אזי ברחו ורחקו מגבולי (ספר חרדים פכ). — וחטא במשמ׳ *חסרון השלמות, חטא החושים, שאינם שלמים בתכלית השלמות: וזה אשר תחשבהו מתנועע התנועה מדובקת הוא מ ח ט א החושים (מו״נ א עג).—*וחטא בענין הנהגת אכילה ובדומה: לדעת עניניהם האם היו רבים ומקבלים העפוש או האם ח ט א בסדר לקיחתם (של המאכלים) והתנועה עליהם מין מ ה ח ט א (קאנון ג ינ ג ה). ואמנם ה ח ט א בסדרו (של האבילה) שיסדיר המהיר להתעכל על המאוחר להתעבל ובו׳ והראוי בסדר שיוקדם הקל על הכבד (שם שם כ). להזהיר החולים שלא יקדם ח ט א (בכ״י חט) בהנהגתם בלוקחם המזונות המנגדים

[1]) משתתפות בו רוב לשונות השמיות. אשורית חטו, ערב׳ ח׳טי a), ארמ׳ חטא.

[2]) במו שוא, גיא. בערב׳ חט, חט, חטא, חטא׳ b). — [3]) בסבת פעולת האות ט. — [4]) כתיב.

a) خطى b) خط خطء خطأ خطا

— [1]) בך הקריא. ובקצת ספרים גם הכתיב.

(כתֹר לתי, ר"י בן עודרוב).

אָוֶן. – אשם. – גהינם. - גן עדן, ההפך. — גזלה. – גנבה, וכדומה. — דין. – זדון, זדונות.– במזיד.–*זכאי. - *זכות.–זנות וכדומה. — חובה, *הכריע לכף חובה. — חטא, חוטא, חַטָּא, חַטָּאָה, חַטָּאת. – חַטָּאת, הוא השטן. – חף מפשע, נקי. – *חרטה. – חרם, החרים.–טֻמאה, *שקוע בשערי טמאה. — כזב וכדומה. — כפרה. – יום כפורים. – יכח, הוכיח. – יסר.– יצר הרע, מסית לחטא, מוסר, נגד המוסר.— מזבח. - *מחילה.–*מוחלן. משגה. – משובה. – נחם, נִחַם על חטאתו.— *סגופים.—סדם, אנשי סדום היו רעים וחטאים מאד. – סליחה. – סלחן. – *סרח, כיון שסרח. — *עָבַר עֲבֵרָה. – *עֲבַרְיָן.–עון.–ענש, בעד החטא. – *פרע, נפרע ממנו, העגישו. —*פֻּרְעָנוּת, רעות הבאות על החוטא בשביל חטא. *פרענות מתרגשת על. — פשע. –צדיק, ההפך מן חוטא.—צום.–*קְלִפָּה, כסגנון הקבלה, קלפות שנבראות מהחטאים.—קרבנות. – רמיה. – *רמאות. – *רמאי. – רצח.-רשע. שגיאה. – שטן. – שכר בעד הצדק. — שפט. משפט. – תענית. – תפלה, התפלל. – תשובה, *חזר בתשובה, שערי תשובה, *תשובת המשקל.

א.**חָטָא**[1]), פ"ע, חטאה, חָטָאת, כהפס' חטאה, חטאו, חָטָאו, יחטא, יחטאו, תחטא, תחטאו, תחטאו, חֲטֹא, חֲטוֹ, חֲטוֹא, חֹטֵא, חֹטֵאת, חֹטְאִים, חֹטְאוֹת,— א) עשה חֵטְא, אדם לחברו או לאלהים: ויאמר יי׳ אל משה מי אשר חָטָא לי אמחנו מספרי (שמות לב לג). חָטָא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם (יהוש׳ ז יא). בכל זאת לא חָטָא איוב ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א כב). חטא חָטְאָה ירושלם על כן לנידה היתה (איכ׳ א ח). ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ כי ליי׳ חָטָאָה (ירמ׳ נ ד).— וע"ד ל"ה, חָטָאת:

[1]) כן גם בארמ׳, בערב׳ חַ׳טִיַ a). באשור׳ חַטוּ.— והנה אפשר שעקר המשמ׳ היה: טעה ונכשל ולא מצא הדרך, ולא מצא הדבר שבקש, וכדומה, כמו ששרש זה משמש בקצת הלשונ׳ האחיות, כמו באתיאופ׳ רוב שמושו הוא בענין נאבד לו, וכן גם בערב׳, ובעבר׳ בהפעיל החטיא המטרה. וגם בקל יש בעבר׳ במשמ׳ זו, ואעפי"כ סדרתי המשמעה של חטא ופשע כתחלה מפני רוב שמושו ומפני ששמוש זה נמצא כהמקורים היותר קדומים. —

a) خَطِيَ

תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו והנה עבדיך מכים וְחָטָאת[1]) עמך (שמות ה יו). גוף אומר נשמה חטאת שמיום שפירשה ממני הריני מוטל באבן דומם בקבר (סנה׳ לא.).— ומדב"ע וכו׳: ויאמר (פרעה למשה ולאהרן) חָטָאתִי ליי׳ אלהיכם ולכם (שם י יו). ויאמר בלעם אל מלאך יי׳ (שהוכיחו על הכותו את אתונו) חָטָאתִי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך (במד׳ כב לד). ואנכי לא חָטָאתִי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי (שופט׳ יא כז). ויאמר שאול אל שמואל חָטָאתִי כי עברתי את פי יי׳ ואת דבריך (ש"א יה כד). כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חָטָאתִי לך (שם כד יב). כי ידע עבדך כי אני חָטָאתִי והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף לרדת לקראת אדני המלך (ש"ב יט כא). ויאמר דוד אל יי׳ חָטָאתִי מאד אשר עשיתי ועתה יי׳ העבר נא את עון עבדך (שם כד י). ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו מה חָטָאתִי לך ולעבדיך ולעם הזה כי נתתם אותי אל בית הכלא (ירמ׳ לז יח). — ואמר בן סירא: אל תאמר חטאתי ומה היה לי כי יי׳ ארך אפים הוא (כ"ס גני׳ ה ד). מימי הגבעה חָטָאתָ ישראל (הוש׳ י ט). הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך אם חָטָאתָ מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו (איוב לה ה-ו). אחר הדברים האלה חָטְאוּ משקה מלך מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים (ברא׳ מ א). כרבם כן חָטְאוּ לי כבודם בקלון אמיר (הוש׳ ד ז). אבתינו חָטְאוּ אינם אנחנו עונתיהם סבלנו (איכ׳ ה ז). והצרתי לאדם והלכו כעורים כי ליי׳ חָטָאוּ (צפנ׳ א יז). וארא והנה חֲטָאתֶם ליי׳ אלהיכם עשיתם לכם עגל מסכה (דבר׳ ט יו). ויבא העם אל משה ויאמרו חָטָאנוּ כי דברנו ביי׳ ובך (במד׳ כא ז). ויזעקו בני ישראל אל יי׳ לאמר חָטָאנוּ לך וכי עזבנו את אלהינו ונעבד את הבעלים (שופט׳ י י). נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליי׳ אלהינו חָטָאנוּ אנחנו ואבותינו (ירמ׳ ג כה). הוי גוי

[1]) כן בכל הספרים. ות"א וְחָטַן עליהן עמך. ואמר ריב"ג: אבל וחטאה עמך הוא אצלי פועל חולף לנקבה כמו חטא חטאה ירושלם והרפו האלף והמירו ההא כתו כמו שהמירו אותה כמלת ושבת לנשיא ובאזלת יד [ובוקראת אתכם הרעה אשר עיקרו וקראה והרפו האלף ונקבצו שני נחים רפים והם האלף הרפה והא הנקבה והפכו בעבור זה את ההא לתו באשר לא יוכלו לקבץ במבטא שני נחים רפים] ולשון הנקבה כוחטאת עמך לעדה. ע"כ, וכך ראב"ע, רש"י וקצת אחרים, וכמו"כ קצת החדשים אמרו

חֹטֵא עם כבד עון (ישע׳ א ד). הנה העם חֹטאים [1] ליי׳ לאכל על הדם (ש״א יד לג). הנפש הַחֹטֵאת היא תמות (יחזק׳ יח ד). האיש אחד יֶחֱטָא ועל כל העדה תקצף (במד׳ יו כב). כי אין אדם אשר לא יֶחֱטָא (מ״א ח מו). לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו וכו׳ והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא י ח ט א (ברכ׳ לב.). ולמה תֶחֱטָא כדם נקי (ש״א יט ה). ואם נפש כי תֶחֱטָא ועשתה אחת מכל מצות יי׳ אשר לא תעשינה (ויקר׳ ה יז). בלבי צפנתי אמרתך למען לא אֶחֱטָא לך (תהל׳ קיט יא). הן אתה קצפת וַנֶּחֱטָא (ישע׳ סד ד). הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תֶּחֶטְאוּ בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש (בראש׳ מב כב). ושחטתם בזה ואכלתם ולא תֶחֶטְאוּ ליי׳ (ש״א יד לד). ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תֶחֱטָאוּ (שמות כ כ). רגזו ואל תֶּחֱטָאוּ אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה (תהל׳ ד ה). אשר יֶחֶטְאוּ לך ושבו אליך והודו את שמך (מ״א ח לג). וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לַחֲטֹא ויכבד לבו הוא ועבדיו (שמות ט לד). ויוסיפו עוד לַחֲטֹא לו למרות עליון בציה (תהל׳ עח יז). חלילה לי מֵחֲטֹא ליי׳ מחדל להתפלל בעדכם (ש״א יב כג). ואחשך גם אנכי אותך מֵחֲטוֹ לי (בראש׳ כ ו). וצדיק לא יוכל לחיות בה ביום חֲטֹאתוֹ (יחזק׳ לג יב). — *וְחָטָא על פלוני: הדבר דומה לשני בני אדם ש ח ט א ו על המלך (תנחומא ויקר׳ יח). — *וכלל: כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא ח ט א שוב אינו ח ו ט א (יומ׳ לח:). אין אדם ח ו ט א ולא לו (ערכ׳ כג.). — *ומשל: טוביה ח ט א וזיגוד מינגד (פסח׳ קיג:). שילא ח ט א ויוחנא משתלם (מד״ר רות א א). — *ודברים לא בע״ח, אינו לפי הרגיל, לא כמו שנהוג להיות: הדם שבבית הרחם ירבה או ימעט או ח ו ט א בתנועתו או באיכותו (תול״ה לר״י לחלון יא א ב). — ב) חָטָא בלכתו, נכשל, עשה פסיעה לא כראוי [2], einen Fehltritt tun ; faire un faux pas ; make a false step: גם בלא דעת נפש לא טוב ואץ ברגלים חוטא (משלי יט ב). — וכמשמ׳ לא מצא: כי מצאי מצאי חיים ויפק רצון מיי׳ וְחֹטְאִי חמס נפשו (שם ח לה-לו). — ובמשמ׳ חסר לו דבר, לא מצא מה שהיה לו: וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תֶחֱטָא (איוב ה כד), ר״ל תמצא בו הכל בתקונו ולא חסר בו דבר. — וְחָטָא שָׁנָיו, לא הגיע לשנות הזקנה: לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות וְהַחוֹטֶא [1] בן מאה שנה יקלל (ישע׳ סה כ).

— פע׳, חִטֵּא [2]), חִטֵּאת, חִטְּאוּ, וַיְחַטֵּא, וַיְחַטְּאֵהוּ, תְּחַטְּאֵנִי, חַטֵּא, — חִטֵּא את דם הקרבן, זרק והזה את דמו על המזבח או על מקום אחר לסגולה, לכפרה על החטא: וישחטום הכהנים (את השעירים) וַיְחַטְּאוּ. את דמם המזבחה לכפר על כל ישראל (דהי״ב כט כד). ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וְחִטֵּאתָ על המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו לקדשו (שמות כט לו). הכהן הַמְחַטֵּא אתה (את החטאת) יאכלנה (ויקר׳ ו יט), ר״ל אשר עשה בדם הקרבן הדברים שעושים בדם הקרבנות, שהזה ושם במקום הראוי. ויקרב את קרבן העם וכו׳ וישחטהו וַיְחַטְּאֵהוּ כראשון (שם ט טו). — וְחִטֵּא את הדבר שעליו מְחַטְּאִים את הדם: ולקח לְחַטֵּא את הבית שתי צפרים וכו׳ ושחט את הצפור האחת וכו׳ והזה אל הבית שבע פעמים וְחִטֵּא את הבית בדם הצפור ובמים החיים (ויקר׳ יד מט-נב). וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח סביב באצבעו וַיְחַטֵּא את המזבח (שם ח טו). ולקחת מדמו (של הפר) ונתתה על ארבע קרנתיו ואל ארבע פנות העזרה ואל הגבול סביב וְחִטֵּאתָ אותו וכפרתהו (יחזק׳ מג כ). בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וְחִטֵּאתָ את המקדש ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל מזוזת הבית ואל ארבע פנות העזרה (שם מה יח-יט). וְחִטְּאוּ את המזבח כאשר חטאו בפר בבלותך מֵחַטֵּא תקריב

כי הכונה בזה וחטאת לעמך, ויש שהגיהו הגהות אחרות. — 1) במסור׳: חֹטאים כתיב חֹטים קרי. — 2) עי׳ הערה שבראש הערך אדות משמ׳ זו. — 1) אפשר שהכונה כאן במשמעה הרגילה. — 2) אמרו כל חכמי הלשון כי המשמ׳ העקרית של פִּעל זה הוא: הסיר החטא, ומוה טִהר. וכבר אמרו בגמ׳ (חול׳ כז.) ממאי דהאי חטהו לישנא דדכויי הוא דכתיב וחטא את הבית ואיבעית אימא מהכא תחטאני באזוב ואטהר. ע״כ. אבל בשום מקום לא מצאנו חִטֵּא בעצם משמעה זו, הסיר החטא, אלא בכ״מ רק בענין המעשים שעושים בדם הקרבן, וביוצא בזה. ולכן יש לשער כי אולי פעל זה בא מאיזה שרש אחר, ואולי משרש חטא a) בערב׳ במשמ׳ זרק והשליך ארצה, וחַטַּא אלקדר בזבדא, דחפה הקדרה וזרקה את הקצף והאופי בעת הרתיחה. וככר אמר אבן אלעראבי כי עקר משמעת זה השרש הוא ת נ ו ע ת הדבר ו ז ע ז ו ע ו (לשאן אלערב). ואעפי״ב סדרתיו כמו פעל מהשרש א. חטא לפי המסכם.

a) حطا

פר בן בקר תמים (שם מג כב-כג). התחיל מ ח ט א ויורד מהיכן הוא מתחיל מקרן מזרחית צפונית וכו׳ רבי אליעזר אומר במקומו היה עומד ו מ ח ט א ועל כולן היה נותן מלמעלה למטה (יומ׳ ה ה). — ובמי עפר שרפת הפרה האדמה, וכיוצא בוה: ולקח אזוב וטבל במים (מעפר שרפת הפרה) איש טהור וכו׳ והזה הטהר על הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו (כמד׳ יט יח-יט). תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל׳ נא ט). — אחטנה, עי׳ חטה.

— התפ׳, התחטא, — א) חטא את עצמו ברם הקרבן וכדומה: הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים הוא יתחטא בו (באפר הפרה) ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר (כמד׳ יט יא-יב). כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא (שם לא כג). וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי (שם יט). וכה תעשה להם (להלוים) לטהרם הזה עליהם מי חטאת וכו׳ בכל אשר צוה יי׳ את משה ללוים כן עשו להם בני ישראל ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם (שם ח ז-כא). — וכמו יוצא: וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו (שם כ). — ב) התחטא מפני דבר, נרתע לאחור בכח ועז כמו מפני בהלה וכדומה [1], zurückprallen ; réculer ; to recoil : משהו (של הלויתן) יגורו אלים משברים יתחטאו [2] (איוב מא יז).

— הפע׳, החטיא, החטי, להחטיא, ותחטיא, ותחטא, יחטא, יחטיאו, — א) החטיא המטרה וכדומה, לא פגע בהמטרה שאליה ירה, das Ziel verfehlen ; manquer le but ; to miss the mark : שבע מאות איש בחור אטר יד ימינו כל זה קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שופט׳ כ טז). — ב) החטיא את פלוני, עשה וגרם שיחטא, שיעשה חטא: בגלל חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל (מ״א יד טז). אשר חטאו (בעשא ואלה בנו) ואשר החטיאו את ישראל להכעים את יי׳ (שם טז יג). גם אותו (את שלמה) החטיאו הנשים הנכריות (נחמ׳ יג כו). וידא ירבעם את ישראל מאחרי יי׳ והחטיאם חטאה גדולה (מ״ב יז כא). אשר עשה להחטיא את ישראל (מ״א יו יט). ויבנו את במות הבעל וכו׳ לעשות התועבה הזאת למען החטי [1]) את יהודה (ירמ׳ לב לה). — ולחטיא: אל תתן את פיך לחטיא את בשרך (קהל׳ ה ה). כי תועבה הוא לפני יי׳ (לקחת בחזרה אשה גרושה אחרי היותה לאיש אחר) ולא החטיא את הארץ (דבר׳ כד ד). ותלך בדרך ירבעם ותחטיא את עמי ישראל להכעיסני (מ״א יו ב). אל הכעס אשר הכעסת ותחטא את ישראל (שם כא כב). ויחטא (מנשה) את יהודה בגלוליו (מ״ב כא יא). לא ישבו (הגוים) בארצך פן יחטיאו אתך לי (שמות כג לג). מחטיאי אדם בדבר ולמוכיח בשער יקשון (ישע׳ כט כא). כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (תוספתא יומא ה יא). והאפיקורסים שכפרו בתורה וכו׳ ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו (ר״ה יז.). מניין שהמחטיא את האדם יותר מן ההורגו שההורג הורג בעולם הזה ויש לו חלק לעוה״ב והמחטיא הורגו בעוה״ז ובעולם הבא (מד״ר במד׳ כא). — והחטיאו, במשמ׳ חשבו לחוטא: כל שכן שלא היה מחטיאם ובוזה את חכמתם (הקדמ׳ הרקמה). ותהיה אתה נצל מן הספק ואנצל אני ממחשבתך עלי והאשימך והחטיאך אותי (שם). והלב אשר כאלה קראוהו והלאוהו והניאוהו אין להחטיאו באשר קצר מהגיע אל התמימות (הקד׳ זכח׳ הלוי להמאור).

ב.* **חטא** [2]), ממנו ב.*חטא, *התחטא.

ב.* **חטא**, — קל אינו נהוג.

— התפ׳, *התחטא לפניו, התחטא עליו, — עשה שפלוני יעשה כל רצונו, כל בקשתו: אלמלא חוני אתה גוזרני

— [1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כבר התלבטו בפרוש מלה זו כל המפרשים הקרמונים והאחרונים. אמר ריב״ג: מפחדם שברו אותם יבקשו כפרתו כלומר יכנעו לו. ע״כ. רש״י ואחרים פרשו יתחטאו במשמ׳ יחסרו, ר״ל הגלים יחסרו ממנו. תרג׳ ולגתה במשמ׳ טהרה. והחדשים שבשו והגיהו בדרכים מתחלפים: יחתו, יתחבאו, ועוד. והנה כבר הזכרתי בהערה לחטא את השרש הערבי חטא, במשמ׳ זריקה והשלכה, ובמשמ׳ זריקת הקצף והאופי בשעת הרתיחה, ודעת אבן אלעראבי כי עקר: המשמעה הוא זעזוע, ומשמש זה הפעל בערב׳ עוד עם ע נ אחריו, במשמ׳ הסב ודחף אותו מ ן דבר, ושמוש טבעי הוא התפע׳ מזה נדחף ונהדף ממנו, ר״ל המשברים נהרפים ונדחפים לאחוריהם בקול המית כמו בפחד ובהלה. ועי׳ ערך משבר אדות מלה זו. — [1]) החטיא קרי.

[2]) בערב׳ חט׳י a), השיג מפלוני דבר, היה חשוב אצל פלוני, היתה לו השפעה על פלוני.

a) حظى

עליך נידוי אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו (תענ׳ ג ח). נושא ועולה ומתחטא[1]) וכו׳ נישא וניתן ונעלה ונתחטא[1]) באהבי (ספרא, נדבה יג). בזכות שני דברים ישראל מתחטאים לפני המקום כזכות שבת וכזכות מעשרות (פסיק׳ דר״כ, עשר). —· והתחטא לפני פלוני, התנהג אתו באהבה, בחסד ורחמים: אהבתו של אברהם שהיה מתחטא לפני מלך סדום וכו׳ אהבתו של דניאל שהיה מתחטא לפני בלשצר (מד״ר שה״ש, מה יפית). על יד כל מדות אלו תהיה מתחטא לפני המקום כבן שישלו געגועין על אביו לשאול כל אשר יתאוה ועושה לו (ר״מ חלפין, איוב כב כו).

חטא, — א) ת״ז, לנק׳ חטאה, מ״ר חטאים, חטאות, שדרכו לחטא, sinful ; pécheur ; sündig: ואנשי סדם רעים וחטאים ליי׳ מאד (בראש׳ יג יג). והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף יי׳ אל ישראל (במד׳ לב יד). הנה עיני אדני יי׳ בממלכה החטאה והשמדתי אתה מעל פני האדמה (עמו׳ ט ח). — ב) ש״ז, מ״ר חטאים, חטאי, חטאיה, אדם שדרכו לחטא: Sündiger; pécheur; sinner: ויום את המחתת וכו׳ את מחתות החטאים האלה בנפשתם (במד׳ יז ג-ד). לך והחרמתה את החטאים את עמלק (ש״א טו יח). פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים (ישע׳ לג יד). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד (תהל׳ א א). יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם (שם קד לה). בני אם יפתוך חטאים אל תבא אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם (משלי א י-יא). אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יי׳ כל היום (שם כג יז). לשום הארץ לשמה וחטאיה ישמיד ממנה (ישע׳ יג ט). — וכמשמ׳ אשמים: והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים (מ״א א כא).

חטאה, ש״נ, — א) כמו חטא: מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה (בראש׳ כ ט). מה עשה לך העם הוה כי הבאת עליו (בעגל שעשית להם) חטאה גדלה (שמות לב כא). חטא העם הוה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב (שם לא). והחטיאם חטאה גדולה (מ״ב יז כא). אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהל׳ לב א). בהשפטו יצא רשע ותפלתו תהיה לחטאה (שם קט ז). — ב) הקרבן שמביא החוטא לכפר על חטאו: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת (שם מ ז).

חטאה, ש״נ, סמי׳ חטאת[1]), כנ׳ חטאתי, חטאתך, חטאתכם, חטאתם, מ״ר חטאות, סמי׳ חטאת, חטאות, חטאתי, חטאתינו, חטאתיך, חטאתיכם, — א) כמו חטא, חטאה: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה (שמות לד ז). הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (ישע׳ ה יח). ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני יי׳ כי נאצו האנשים את מנחת יי׳ (ש״א ב יז). כי חטאת קסם מרי (שם טו כג). חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר (ירמ׳ יז א). זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הסכות (זכר׳ יד יט). וסלחת לחטאת עמך ישראל (מ״א ח לד). ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע (איכ׳ ד ו). מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי (בראש׳ לא לו). חטאתי ליי׳ אלהיכם ולכם ועתה שא נא חטאתי אך הפעם (שמות י טז-יז). כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש (איוב י ו). הרבה כבסני מעוני ומחטאתי טהרני (תהל׳ נא ד). גם יי׳ העביר חטאתך לא תמות (ש״ב יב יג). וסר עונך וחטאתך תכפר (ישע׳ ו ז). והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר (ויקר׳ ד ג). צרור עון אפרים צפונה חטאתו (הוש׳ יג יב). להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו (מיכ׳ ג ח). ומה עוננו

---

[1]) הספרא דורש שם הרבה מלים בדרך הרכבה וראשי תבות: כרמל רך מל, בצקלונו בא ויצק לנו ואכלנו ונאוה היה, ירט יראה דאתה נטתה, והביא גם הפעל עלס שבא בשני מקומות: כנף רננים נעלסה, ונתעלסה באהבים, ודרש הספרא נעלסה: נושא ועולה ומתחטא, ונתעלסה נישא וניתן ונעלה ונתחטא באהבים. והנה שני החלקים הראשונים של הרכבת שתי המלים נעלסה ונתעלסה מחורים, הנון היא ר״ת נושא, והעין והלמד ר״ת עולה, וכן בנתעלסה הנון היא ר״ת נישא, והנון והתו ניתן, והעין והלמד עלה, נעלה. אבל מהחלק האחרון של שתי המלים האלה, שהוא סה, נתעל—סה, איך דרשוה נתחטא? הלא שתי הברות האלה סה-טא, הן רחוקות זו מזו? אם לא שנניח, כי היתה להם בזמן ההוא עוד הברת ט רפויה, ט׳ כמו בערב׳, שהברתה היתה קרובה להברת ז, וכמו שבאמת בערב׳ משמש במשמ׳ של חשיבות והעניו שרש הט׳ a), ולא חטי.

a) خظ

[1]) יש מיחסים הסמי׳ והרבים וכו׳ להשם חטאת.

ומה חטאתנו אשר חטאנו ליי׳ אלהינו (ירמ׳ יו י). אעלה אל יי׳ אולי אכפרה בעד חטאתכם (במות לב ל). ועקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (ברא׳ יח כ). שא נא פשע אחיך וחטאתם (בם נ יז). וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם (במות לב לד). והתודו את חטאתם אשר עשו (במד׳ ה ז). כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד (ירמ׳ לא לד). כמה לי עונות וחטאות (איוב יג כג). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל ביי׳ (במד׳ ה ו). בגלל חטאת ירבעם אשר חטא (מ״א יד יז). בימים ההם ובעת ההיא נאם יי׳ יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה (ירמ׳ נ כ). חטאת נעורי ופשעי אל תזכר (תהל׳ כה ז). ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי (בם יח). מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך [1]) (ישע׳ מד כב). על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך (ירמ׳ ל יה). על חטאתיו [1]) אשר חטא (מ״א יו יט). כי לקחה מיד יי׳ כפלים בכל חטאתיה (ישע׳ מ ב). כי יספנו על כל חטאתינו רעה (ש״א יב יט). והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (תהל׳ עט ט). כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם (ויקר׳ יו ל). ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם (בם כו יח). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם (עמו׳ ה יב). עונותיכם הטו אלה וחטאותיכם מנעו הטוב מכם (ירמ׳ ה כה). לא ישא לפשעכם ולחטאותיכם (יהוש׳ כד יט). וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם (ויקר׳ יו יו). עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם [1]) (הוש׳ ח יג). ויעמדו ויתודו על חטאתיהם ועונות אבתיהם (נחמ׳ ט ב). — ב) הדבר שחטא אדם בו : ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אתו באש (דבר׳ ט כא). — ג) העניש של העון : הנה חטאתם ליי׳ ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם (במד׳ לב כג).

חטאת[2]), מ״ר חטאות, — א) ש״ז, מי שמסית לחטא, שטן, Satan : ויאמר יי׳ אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת [3]) רבץ (ברא׳ ד ו־ז). — ב) ש״נ, כמו חטאה, חטא : כי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו (במד׳ יב יא). לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת (דבר׳ יט יה). הוי בנים סורדים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך

— [1]) ס״א מלא.

[2]) נתמזגו בצורה זו שני משקלים, האחד צמצום מן חטאת, כמו צואר מן צואר, והשני מן חטאת, כמו גבחת. הראשון הוא משקל זכר, והשני משקל נקבה, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) אחר הכתובים שנתלבטו בו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים ולא מצאו בו ידיהם ורגליהם. כי מלבד שאין הענין מבואר היטב, קשה הפעל רבץ בלשון זכר להטאת שבכל מקום היא נקבה. אונק׳ תרגם : ואם לא תיטיב עובדך ליום דינא חטאת נטיר. ע״כ. רסע״ג כמו חטא. וכבר קבץ ראב״ע את פרושי רוב הקדמונים ואמר : חטאת רובץ יש אומר שחטא החת עון גם יש מפרשים לפתח הקבר ירבץ עוניך ביום הדין וכו׳ ואחרים אמרו על היצר ואיננו כתוב ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאת רובצת והיא הולכת עמך ויש אומר לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו. ע״כ. והיותר תמוה הוא תרגום השבעים שתרגמו כאלו היתה לפניהם נוסחה כעין זו : ואם לא תיטיב לבתר (או לנתח) חטאת רבץ, ורבים מהחדשים הסכימו כי זו הנוסחה התמוהה והמוזרה, היא אמתית, יאמרו שהכונה היא אם לא תטיב לבתר או לנתח הקרבן הרי חטאת, ולכן רבץ באשמתך ואל תפתח פה להרהר אחרי מדתו. אבל חוש הלשון היותר פשוט יחיש כמה מליצה זו אינה עברית ואינה טבעית ואינה ברוח המליצה העתיקה. ונוסחה זו הכנים Haupt בתוך גוף התנ״ך המגון שלו! ואחרים, כדי להמלט מהקושי של הפעל בלשון זכר להטאת, שהיא נקבה, הגיהו חטא במקום חטאת, ויש מי שהגיה לפתח חטא תרבץ. והנה, אם אמנם הכתוב בכללו קשה, ונכונה השערת החכמים כי הוא קצת לקוי, עכ״פ הקושי כדבר הפעל רבץ בל״ז לחטאת בא להמפרשים מפני שנעלם מהם, כי זה השם חטאת שבכאן אינו השם חטאת המצוי בכל שאר המקומות, ומתחלף הוא מהשם המצוי ההוא לא בלבד במשמעתו אלא גם ב צ ו ר ת ו ה ד ק ד ו ק י ת, והיא אחת המלים היותר עתיקות בלשון שנשארו עוד בצורה הקדומה שאחרי כן חדלה הלשון להשתמש בה. כי השם חטאת המצוי הוא משקל הנקבה פעלת, כמו גבחת וכדומה, ומפני טבע האלף נדחתה התנועה על שלפניה ונהיתה ארוכה, והשם חטאת של כאן הוא משקל הקדום פעלת, שהיה משמש בזמן קדום גם לבנין שמות זכרים במשמ׳ של שם תאר, כ ע ל הדבר של המושג שבהשרש שממנו נגזר השם, וכמו שבארתי בהשם זמרת שכונתו בעל זמר, בעל גבורה ונצחון, אף כאן חטאת בעל החטאים, המסית לחטאים וכרומה, ונצטמצם לחטאת, כמו צואר במקום צואר לפי דעת רבים (Olsh. § 38 d ואחרים) ומלאכה במקום מלאכה לפי דעת הכל, וכיוצא בזה, והוא השם הקדום העברי להמושג שטן, שבמשמ׳ זו אנו פוגשים את השם שטן בכתבים מזמן מאוחר,

מסכה ולא רוחי למען ספות חטאה על חטאת (ישע' ל א). ראשית חטאת היא לבת ציון כי בך נמצאו פשעי ישראל (מיכ' א יג). וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר חטא (ויקר' ה י).— ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים בן צדקה תכפר ח ט א ת (כ"ס גני' ג ל). — ג) קרבן שאדם מביא לכפר על חטאו שחטא: ואת בשר הפר וכו' תשרף באש מחוץ למחנה חטאת הוא (שמות כט יד). ושחט אתו (את שעיר העזים) במקום אשר ישחט את העלה לפני יי' חטאת הוא (ויקר' ד כד). והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי חטאת הוא (שם ה יא). זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת (שם ו יח). ויקרב אהרן אל המזבח וישחט את עגל החטאת אשר לו (שם ט ח). ושרף אתו (את הפר) כאשר שרף את הפר הראשון חטאת הקהל הוא (שם ד כא). חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשו (הוש' ד ח). קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עלתך (ויקר' ט ז). והקריב הכהן לפני יי' ועשה את חטאתו ואת עלתו (במד' ו יז). הן היום הקריבו את חטאתם ואת עלתם לפני יי' (ויקר' י יט). והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו וכו' ולקדשים ולחטאות לכפר על ישראל (נחמ' י לג-לד).

א. **חטב**[1], ממנו א.חטב, *חטבה, ב.*חטיבה, חטב.

א. **חטב**, פ"י, עת' יחטב, יחטבו, — חטב עצים וכדומה, כרת גזעי האילנות ועשה מהם גזרי עצים להסקה וכדומה, **hauen; couper (bois); hew wood**: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו (דבר' יט ה). ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים כי בנשק יבערו אש (יחזק' לט י). — חטב, חוטב, חטבים, מי שמלאכתו לחטב עצים: מחטב עציך עד שאב מימיך (דבר' כט י). ויהיו חטבי עצים ושאבי מים לכל העדה (יהוש' ט כא).

ומליצה טבעית היא ביחס להשטן שהוא רבץ להפתח, ובעין זה כבר אמרו קצת המפרשים הקדמונים שלנו שהכונה בחטאת ליצר הרע.

[1]) בערב' משמש שרש חטב a) במשמ' עצים להסקה, השם לעצם העצים והפעל לאספת העצים. אך יש השם מחטב b) במשמ' מגל, חרמש, ונראה מזה כי משמ' החתיכה היה קודם גם בערב' לשרש זה.

a) حطب b) خطب

כי בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים (ירמ' מו כב). — וחטב, כמו שם: והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים (דהי"ב ב ט).

— פע', חטב, — שחטבו אותו, נתנו לו צורה ע"י חתיכה וכדומה, **aushauen; sculpter; carve**: אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות[1]) תבנית היכל (תהל' קמד יב).

— פע', *חטב: שער בת רבים, מקום תמורת וכרבים, תחטבו[2]) בחטובים, במסגרות ושלבים (יוצר ב סכות, אנא).

חטב, ש"ז, — אמן במלא' החטוב, **Bildner, sculpteur, sculptor**, נהוג ברבור והשתמשו בהעתונים.

ב. **חטב**[3]), ממנו חטבה.

ג. ***חטב**[4]), ממנו ב.*חטב, *חטוב ב.*חטיבה.

ב. ***חטב**[5]), פ"ע, — דרש והלל ושבח: קביעות הסדר תקן כי טוב, קרות ודרוש בענין היום לחטוב, ודבר בעתו מה טוב (שבת כין יוה"כ וסכות, את השם). צרפנו מקור רטוב, צמאון לא קורטוב, פצנו רע הטוב, פרקנו עול מלחטוב (סלית' מנח' יוה"כ, לך ה' הצדקה).

— פע', *חטב, — כמו קל: מה דודך, שאלוני תמיד מחטבת ומאמרת, נערץ ונשגב תכן שחקים בזרת (יוצר בתוה"מ פסח, צבי צדיק). חי וקים גואלנו, אותו נעבוד נחטבנו, בעת צרה ישועתנו (שבת א אחה"פ, אין כמוך).

— הפע', *החטיב: תישר לבבנו ביראך להחטיב ולהאמר, קימנו לחיים ונודך לעולם ונזמר (מוס' יוה"כ, אתה).

ד. ***חטב**[6]), ממנו ג.*חטב, *החטיב.

ג. ***חטב**, — קל איננו נהוג.

— הפע', *החטיב, — העביר קו על מלה כתובה, **ausradieren; raturer; to erase**: הכותב שני שמות של קודש מקיים את הראשון ומחטיב[7]) את האחרון רבי יהודה אומר אם היה האחרון בסוף הדף מחטיב[1]) ומוחק את הראשון ומקיים את

[1]) עי' ערך זוית. יש אומרים שפעל זה הוא מן ב.חטב, ועי' הערה לערך זוית. — [2]) אולי מן חטב, עשה כרובים ע"י חטוב. והמפרשים מן ב.*חטב.

[3]) בערב' חטב a) היה מתחלף הגונים. וכן בסור' חטב.

[4]) בערב' ח'טב b) במשמ' של דרשה והתחתנות.

[5]) עי' הערה להשרש.

[6]) בערב' שטב c). ועי' הערה לקמן.

[7]) כך הגרסה במס' ספר תורה משבע מסכתות

a) خطب b) حطب c) شطب

האחרון (מס' ספר תורה ירוש' ה ה). היה צריך לכתוב את יהודה ונהכוין וכתב את השם אע"פ שנתן בו דליה מ ח ט י ב ו וכותב יהודה אחר (שם ד).

ד.***חָטַב**[1], פ"ע,—חָטַב באשה, או הִטְבָה האשה באיש, הבע או תכעה לתשמיש: אילולי שכהב בה אסורים ידיה היתה ח ו ט ב ת[2]) באדם בשוק ראה מה כתיב והתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי (מד"ר קהל', ומולה).

חֲטֻבָה[3], ש"נ, מ"ר חֲטֻבוֹת,—מצע או מכסה רב הגונים, לכסות המשכב, bunte Decke ; couverture en couleurs variées ; varigated tapestery: מרבדים רבדתי ערשי חֲטֻבוֹת[4]) אטון מצרים (משלי ז יו).

***חֲטִבָה**, ש"נ, — שה"פ מן חָטַב עצים: מה ח ט ב ת עצים רשות אף בל רשות (מכות ב ב).

חטה[5], ממנו חִטָּה.

חָטָה — קל אינו נהוג.

— פִּע', חִטָּה, אֲחַטֶּה, בכנ' אֲחַטֶּנָּה, — חִטָּה דבר לפלוני, השיב לו מה שאבד מפלוני, מה שלקח מפלוני, נתן לו אחר חליפתו, ersetzen ; rendre, restituer ; restore: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי טרפה לא הבאתי אליך אנכי אֲחַטֶּנָּה[6]) מידי תבקשנה (בראש' לא לח-לט).

קטנ' ירוש' הוצ' קורכהים. ובמס' סופרים מעבב במקום מחטיב, והגיהו הט"ז והגר"א מ ח ט ב ו, ופרשו המפרשים קודרו מלשון חטב עצים וכדומה. אבל זו טעות גמורה, כי הכונה בחטב פה העביר בהעט קו בדיו על השם הכתוב לסימן שאינו צריך לקראו, וכערב' שַׁטַב a).

[1]) לא נתברר מקורו, ואפשר שהוא מן א.חטב, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה ברוב הספר', ובקצת ספרים תוטפת. אך אין ספק שהגרסה תוטבת היא הנכונה, ובונת מלה זו מבארת במד"ר במדב' ט: לא היתה מנחת לאדם שלא תהא תובעתו. וכן בילק' קהל' רמז התקעו: כיון שאדם יוצא לשוק היתה אומרת לו בא ושמש עמי.

[3]) עי' הערה להשרש, בערב' ת'טבה b) עצם הגון, אד'ם או יר'ק. — [4]) כבר פרש רב שרירא גאון, והביא פרושו ריב"ג, מסומגות, במשמעת סימני רקמה. אך מלה זו כאן אינה תאר, כי קשה להשב מרבדים במין נקבה. ויותר נכון כי חטבות הוא מ"ר מן ש"נ חֲטֻבָה, והיא כפל למרבדים. וגזרו רוב החדשים שהוא מן הטב כערב' במשם' רוב הגונים.

[5]) חכמי הלשון אינם מודים במציאות שרש מיוחד זה, ועי' עוד הערה להפעל. — [6]) במשמעת פעל זה אין

a) شطب b) حطبة

חִטָּה, ש"נ, מ"ר חִטִּים, — גרגרים צמחים בשבלים מהאדמה, יעשו ממנו קמח ויאפוהו לחם, Weize ; froment ; wheat: ארץ חִטָּה ושעֹרה וגפן ותאנה ורמון (דבר' ח ח). וְהַחִטָּה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה (שמות ט לב). — ואמר איוב בתלונתו: אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי תחת חִטָּה יצא חוח ותחת שערה באשה (איוב לא לח-מ). אפילו ח י ט ה אחת נכנסת לתוך שעורין ושעורה אחת נכנסת לתוך שדה חיטין מותר (תוספתא כלא' ב ב). — ומ"ר: וילך ראובן בימי קציר חִטִּים וימצא דודאים בשדה (בראש' ל יד). זרעו חִטִּים וקצים קצרו (ירמ' יב יג). שהם אומרים למודות ערב שביעית להיות ח ט י ם יפוה (ספרא קדוש' יט ו). — *ובכנ': אמר לו תן לי ח י ט י שאני רוצה למכרן וליקח בהן יין אמר לו הרי ח י ט י ך עשויות עלי בשלשים דינרים (ב"מ ה ה). היו ח י ט י ה (של שדה) יפות לא יאמר לו הריני לוקח מן השוק (שם ט ז). שמא יאמר לו נשרפו ח י ט י ך בעלייה (פרוב' פה:). — חָבַט חִטִּים: וגדעון בנו חבט חִטִּים בגת (שופט' ו יא).—דָּש חִטִּים: וארנן דש חִטִּים (דהי"א כא כ).—חלב חִטָּה: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים עם חלב בליות חִטָּה (דבר' לב יד). ויאכילהו מחלב חִטָּה ומצור דבש אשביעך (תהל' פא יז). חלב חִטִּים ישביעך (שם קמז יד). — ועי' חֵלֶב. — חִטֵּי מִנִּית: יהודה וארץ ישראל המה רכליך בְּחִטֵּי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי (יחזק' כז יז).—ומשל, אומרים לאדם שאין בו דעת: לא אכל אדם זה פת ח ט י ם מימיו[1]). — ועי' דגן, תבואה, עבודת האדמה.

א.***חִטּוּב**, ש"ז, — שה"פ מן א.חִטֵּב: הגלה בת מלך הימן המליץ בְּחִטּוּב לחטוב, הכין גן נעול לבלתי

מקום לפקפק, ואמרו חכמי הלשון כי הוא פִּעל מן חטא, ונבלעה האלף. אבל, בכל מקום בפִּעל נשמרה האלף, וגם משמ' הסיר החטא. וכפר, וכדומה, אינו מתישב פה כדרך טבעי. ולכן יותר נראה שהוא שרש מיוחד חטה, ובערב' אדי a) משמש ממש במשמ' השיב הדבר הגאבד וכדומה.

[1]) גוף המשל בארמ': כד לא הוה כבר נש דיעה אינון אמרין לא אכל ההוא אינשא פיתא דחיטי מן יומוי (מד"ר בראש' עו). וכן בפסיקתא כ: בנוהג שבעולם אדם שאין בו דעת הבריות אומרים חכים הוא דין דלא אכל פיתא דחיטין מן יומוי.

a) ادى

גן נעול רטוב, ודבוק נאה הדביקני והעלני מקטוב (ר"י כרלנוני, אזהר' לשבוע', אי זה מקום).

ב.**חִטּוּב, ש"ז,—בה"פ מן ב.*חִטֵּב: שער בת רבים, מקום המורות וברביה, תחטבו בְּחִטּוּבִים, במסגרות ושלבים (יוצר ב סכות, אנא תרב).

**חָטוּב, ש"ז,—כמו חֲטָבָה: והזקנה שמה האדרת תחת החטוב אשר בעלה רגיל לישב שם ותלך לה ויבוא בעלה בערב וישב על החטוב והרגיש באדרת שהיתה תחתיו (משלי סנדאבר).

**חִטּוּט, ש"ז, — בה"פ מן חִטֵּט: כי התרנגול מנקר וכו' ונפסק ההבל בחיטוטו (ר"ת ב"ק יח.).

*חִטּוּי, ש"ז, — בה"פ מן חִטֵּא, כאלו היה מן חִטֵּה: וישחטהו ויחטאהו: כראשון מה הראשון טעון חיטוי אף זה טעון חיטוי (ספרא במיני ע). ואיש אשר יטמא ולא יתחטא הטעון חיטוי חייב על ביאת מקדש ושאין טעון חיטוי אינו חייב על ביאת המקדש (ירוש' נזיר ז נו ד).

**חִטּוּף, ש"ז, — בה"פ מן חִטֵּף: והאשה נתיעצה עם אמה ודודה ושאר קרוביה ואוהביה ובדעה צלולה ומיושבת עשהה מה שעשתה וכו' אין באן לא אונס ולא חיטוף ולא טעות (בו"ת שמש לדקה, אה"ע ו).

א.*חִטְחֵט[1], פ"י,—זעזע קצת, למשל קליעה וכדומה, שלא תהיה אוצה: סלין של גת ושל בד אוצין צריך לחטחט ורפין צריך לנער (תוספתא מקוא' ו ב).

ב.*חִטְחֵט[1], פ"י, — כמו חִטֵּט: שק מצוי לחטחט אחריו שיער אין מצוי לחטחט אחריו (ירוש' ערלה ה סג.).

א.*חטט, ממנו א.*חָטַט, *חִטּוּט, *חֲטִיטָה.

א.*חָטַט, פ"י, עת' יַחְטֹט,—חפר והוציא, ausgraben entfernen; curer; hollow out: החוטט בגדיש לעשות בו סוכה אינה סוכה (סוכ' א ח). ומתקנין את קילקולי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן (מו"ק א ב). החוטט בצנור לקבל צרורות (מקוא' ד ג). בורות שיחין ומערות של יחיד בונסין מים להוכן אבל לא חוטטין ולא שפין את סדקיהן ושל רבים חוטטין אותן ושפין את סדקיהן (מו"ק ה.). — חָטַט את עיניו: הרי שהיתה עינו סמויה וחטטה עבד יוצא בהן לחירות (קדוש' כד:). וכן עשה להם (נבוכדנצר לבני צדקיהו) שחטם לפניו ואח"כ חטט את עיניו ונתנם בתנור והוליכו בבלה (פסיק' רבתי כו). שאילו היה (היצר הרע) נותן בו עד שהוא במעי אמו היה חוטט את בני מעיה ויוצא (מד"ר כהלת' לד). והחוטט בשבלים מקום לקטן להצילו מן השמש (רמב"ם, טומא' מת יג ג). כמו משל אומרים בני אדם הכף שחטטו בני אדם וכו' בתוכו שורפין חרדל שלו (ר"ת פסח' כח.). בן איש חטט במערת רב טובי ואחו בזקנו וסוף גוייה בספרים (מ' ריאטי, מקד' מעט ז). לפי שמצד המהומה והשגעון אדם חוטט בצפורניו בחכוך גדול על ברביו ועל שוקיו עד שמוציא דם ועושה חבורות ונהפך לשחין רע (צרור המור, כי תצא). — ופעול *חָטוּט: שיהא חטוט כל צרכו (רמב"ם חול' כח:). כי הצינור אינו חטוט לקבל צרגרנת (מרדכי קדוש' תקס). רצפה עשה להם באבנים חטוטות כלומר שלא באו לידי אדם אלא בטורח (רש"י מגי' יב.). — פע', *חִטֵּט: שהיו המצרים מקוברים בבתיהם והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך בוכיהן (מכי' בא, מס' דפסח' יג). היו מחטטין (התרנגולים) בחבלו של דלי ונפל ונשבר (תוספתא ב"ק ב א). גיד הנשה מחטט אחריו כל מקום שהוא ונוטלו (שם חול' ז ד). (החלב) שעל הכסלים זה חלב שבין פקוקרות שהוא מחטט אחריו כל מקום שהוא ונוטל (שם ט יד). אמר אביי שמחטטין[2] בה פתילות ומקנחין בה נרות (מנח' קו.). באדם שמושיט אצבעו לתוך עינו ומחטטה (ספרי בהעל' פד). אמרו לא מתו עד שראו מחטטין בעיניו (שמחות ח). חמשה חוטים יש בעוקץ וכו' שאם שולפן עד שהן חמין משתלפין ואם לאו צריך לחטט אחריהן (הלכ' פסוק', בחיט'). והירא שלא תבא חיה רעה להסתופף בצל הקבר מפני חום השמש ויריח את המת ויחטטנו נועץ קנה וכו' שלא יהא נוטה לו צל (רש"י ערוב' מג:). -- ובהשאלה, *מחטט אחרי דבריו של פלוני, מתקוף עליהם: והדבר הזה אירע לנביאי האמת עם נביאי הבעל שהיו מכחישים נבואתם ומחטטים אחריהם ומכחישים דבריהם עד שלא היה מספיק להם אות אחר אות

---

[1]) בערב' חַ'צְ'חַ'צ' a), הניע, וחַ'טְחַ'ט b) בהליכתו, נטה מצד לצד.

a) حَصْحَصَ b) خَطْخَطَ

[2]) גרסת הערוך שמוחטין.

ומופת אחר מופת (ס' הכיגון, מלוה תכד).

— נִפע', *נֶחְטַט, — שחטטו אותו: שיבש גפה ושנחטטה[1]) עינה ושנקטעה רגלה מטמאה כבית הבליעה (זבח' ז ה). יבישה גפה נקטעה רגלה נחטטה עינה (קדוש' כד:). ואמרו רז"ל בעון היים מהים נחטטים (כד"ק יבמ' ח ב). מקומו של גיד הנשה היה ניכר אם נחטט הימנה (רע"ב חול' ז ב). — ואמר הפיטן: ליל שמרים בוכם נֶחְטַט ונבאו, הפך לילה וירבאו (מער' ליל ב פסח, ליל במריס).

— נִתפע', *נִתְחַטֵּט, — שחטטו אותו: בעון חיים מהים מתחטטין (יבמ' סג:).

ב.*חטט, ממנו ב.*חָטַט.

ב.*חָטַט[2]), — קל לא נמצא.

— הִתפוע', *הִתְחוֹטֵט, — הִתְחוֹטֵט החפין עליו, נעשה יקר לו, חביב עליו: (ברצפת היכל אחשורוש היו) אבנים שמהחוטטות[3]) על בעליהן (מגי' יב.).

*חָטָט[4]), ש"ז, מ"ר חֲטָטִים, — בעין צמח של שחין או מורסה קטנה על הפנים, על העור, Blatter; bouton; pustule: החושש בראשו ומי שעלו בו חטטין סך את השמן ואינו סך יין וחומץ (תוספתא תרומ' ט יד). שמואל בר אבא עלו בו חטטין (ירוש' מו"ק ג פב ד). הרי שעלת חטטין מי מהלך בה או מסיית (שם יבמ' ח ט:). רוחצין במי טבריה ובמי משרה וביטה של סרום ואע"פ שיש לו חטטין בראשו (שבת קט:). ואם היה חולה או שהיו לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש (יומ' עז:). לא היו אומות העולם ראויים שיהיה בהם מעלה חטטים ולמה יש בהם מעלה חטטים אלא שלא

— [1]) גרס' הערוך, כנוסח' שנסמית.

[2]) לא נהברר מקורו ומשמעתו, ועי' הערה לקמן. — [3]) פרש ר"ח: מחטיאות בעליהן כלומר מי שנמצאת בידו מתחייב למלכות שאינן ראויין להדיוט אלא למלכות בלבד ובן בעליהן כיון שנמצאת בידיהן נסים ובורחים שמתיראין מן המלכות. ע"כ. ורגמ"ה: שמקריבן אצלו כמו הטה. ע"כ. והערוך: פי' ענין עינוג. ורש"י: רצפה עשה להם באבנים חטוטות כלומר שלא באו לידי אדם אלא בטורח שמחטטים ומחזירים בעליהן אחריהן עד שמוצאין אותן ברמים יקרים. ע"כ. מכל הפרושים האלה נראה, כי לא היה להם להקדמונים שום פרוש מסור, ושום אחר מפרושים הללו אינו מספיק ואינו מניח הדעת.

[4]) בערב' חַטַאט a). ולא נתברר מקור משמ' זו.

a) خطاط

יהיו מונין את ישראל ואוסרין להם לא אומה של מצורעים אתם (מד"ר בראש' פח). בשעה שהשנים רעות גופן של בריות מעלה חטטין (שם פט). ע"י שהאדם הזה משתפל לקנח גופו כראוי יעלה גופו חטטין (שם ויקר' יט). — *חטטים יבשים: ומיין החלב משלשל האדומה ויועיל למי שהויקו יין והירקון והגרב ולבוהק ולחכורות לחטטים היבשים (מ' אלדבי, ש"א ה).

*חֲטוֹטֶרֶת, חטוטרת, ש"נ, מ"ר חֲטוֹטָרוֹת, — בעין גבנון על גבו של הגמל, Höcker; bosse; hump: עור הויר הבר ועור חטוטרת של גמל הרכה ועור הראש של עגל הרך (חול' ט ב). הכילון והלפתן וכו' ובעלי החטוטרות[1]) ר' יהודה מכשיר וחכמים פוסלין (בכור' ז א). וה השוחה בשעת הילוכו עד שנמצא גבו כגב בעלי חטוטרת (פרקי רבנו הקדוש ו). — וכהשאלה, בצורת האותיות: וההחתי"ן יעשם בשני רגלים וחטוטרת רגל ימין בזי"ן ישרה ושל שמאל כוי"ן וקו החטוטרת שעל רגל ימין יהיה עב ושל רגל שמאל יהיה דק (מבו' תסיד', תק' תפילין א).

*חֲטִי, ש"ז, — כמו חֵט, חֵטְא: אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטיו של עגל (ירוש' תענ' ד סת ג). התחיל אותו הילד (שנולד לאמו החבושה) לצווח ארוני המלך למה אני חבוש בבית האסורים אמר לו המלך בחטייה של אמך את נתון כאן כך אמר משה וכו' למה אתה גוזר עלי מיתה אמר לו בחטייה של אדם הראשון אתה מת שהביא מיתה לעולם (מד"ר דבר' ט). כל ומן שהקב"ה מבקש להזכיר חטיין של ישראל מה שעשו ברפידים וכו' הוא אומר להם זכור את אשר עשה לך עמלק (פסיק' דר"כ, זכור).

א.*חֲטִיבָה, ש"נ, — שה"פ מן א.חָטַב, כמו *חֲטָבָה: מה חטיבת עצים רשות אף כל שהוא רשות (ספרי שופט' קפב). עשיית אוכל נפש דוחה יו"ט ולא מכשירי אוכל נפש כגון חטיבת עצים מן היער לבשל ביו"ט (ר"ח שבת קלג:). — וכהשאלה במליצה: חויתו לבר ושַׁחת אעשה לו עזר אם יסלף ארח תהי לו למכשול חטיבת שֵׁנה עליו המתקת צ"ע אצלת ובשר בוגנת (עבודה, אתה כוננת, קמע"נ).

ב.*חֲטִיבָה[1]), ש"נ, מ"ר חֲטִיבוֹת, — דבר נכבד וחשוב, Wichtige Sache; affaire importante

[1]) בקצת ספר' בעלי חטרות.

[2]) רעת רוב החכמים שהוא שה"פ מן ב.חטב

: import. thing. א"ל הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנא' ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (ברכ' ו.).—ופרסום: ומתוך שישראל מוסרין עצמן על דברי תורה ועל קדושה שמו לפיכך עשה להם הקב"ה חטיבה וברכה בעולם שנאמר את ה' האמרת היום וגו' וכשם שישראל עושין חטיבה לפני הקב"ה כך הקב"ה עושה להם חטיבה (תנחומא כי תבא ג). — ואמר המשורר: יצחק זה למד בוֹלזון בישיבה, ויהי בחור אוכל ימים, מתמיד הולך תמים, וראש הישיבה עשה לו חֲטִיבָה, והאמירו לבחיר התלמידים (יל"ג, גהרא). — *עשה דבר בחטיבה אחת, בבת אחת: שלא היו יכולין לאמר קדושה בתפילה בחטיבה אחת (ליקוטי פרדס לרש"י, עניני תפלה). שבזמן הזה אנו אומרין קדושה בחטיבה אחת בתוך התפלה (שבלי הלקט, תפלה מד). ואנו קורין הקדושה בחטיבה אחת בתוך התפלה (הלכות או"ה קלג א).

∴חֲטִיבוֹת, ש"נ, — כמו א.*הֲטִיבָה: זויות הבית עושים אבני גזית ומחוטבות היטב עד שידמו כל אבני הזוית מרוב חטיבותן ביושר כאלו הן אבן אחת (רד"ק, שרש חטב).

***חֲטִיָּה,** ש"נ, — כמו חֵטְא, חֵטְא: להודיעך מאיזו חטייה קפץ עליהם אותו הרשע מתוך שראה אותן מתעסקין בדרך ארץ ונתאוה לה (מד"ר בראש' יח). חטאת פימו מחטייה שתוציאו מפיהם אמרו א' לאלף והרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט אלא בואו ונעשה סמוכות וכו' (שם לח). לא זז (משה) משם עד שפנה חטייה שלהם שנאמר ויפן וירד משה כיון שפגה חטייה שלהם אמר משה הרי היה לישראל מי שבקש עליהם אני מי יבקש עלי וכו' אמר לו הקב"ה אל תצטער וכו' שאת מבושר שמחלתי לך על חטייה שלך (שם שמות מו). מטרונה שאלה את ר' אליעזר מפני מה חטייה אחת בעגל והם מתו בה שלשה מיתות (שם במד' ט). אמר משה רבש"ע הכתב חטיה שלי לדורות שלא יהיו ישראל אומרים זייף

כמשמ' הלל ושבח ופאר, מערב' חט'ב, עי' הערה לערך ב.חטב. — הערוך פרש: ציור, דבר גיכר. בערב' חַטַב a) דבר חשוב.

a) حَطَب

משה בתורה (שם דבר' ג). בביאה אחת שנכנם משה לבית קדשי הקדשים היתה חטייה לישראל שעשה צלם של ד' פנים והכניסו להיכל (שם). אדם עושה לו פטרון והוא עושה חטייה והדיין גוזר עליו שישרף היכן הוא והיכן פטרונו (שם). וכנגדן נכתבה חטייה שלהם בד' מקומות (שם איכ', ידו פרש לר).

***חֲטִיטָה,** ש"נ, — שה"פ מן א.חָטַט: היו מתוסרין בן הוגן אוזן ויד טמאין מחוסרין חטיטה טהורין (תוספתא כל' ב"מ ב יז). ומתקנין את קילקולי המים שברה"ר וכו' חטיטה אין חפירה לא וכו' אין יחיד צריך להם אפילו חטיטה נמי אסור (מו"ק ה.). בחבל גרוע ויישן ובלוי (שדרכו) ליפסק בחטיטה מועטת שמחטטין (התרנגולים) למצוץ המים שבחבל (תוספ' ב"ק יח.). וקודם החטיטה אם יש בו עפר כבוש שנעשה בעין גפסים כבר גסתם אותו בית קבול (נעה"ג לראב"ד, שער המים ד). הקרדום שחופרין בו הארץ והכלים שנושאין בהן העפר וכו' וחטיטת המקומות שמקבצין בהן המים על החובר או על המקבל (רמב"ם, שכירות ח ב). והסיף שלהם משימים אותו הקוברים תחת ראשיהם שימצאו המוצאים בחטיטת הקברים כלי מלחמתם בקבר (רד"ק יחזק' לב כז). התכנית והחטיטה אשר כצלם שהוא מוצרך לאותה מלאכה שיצקה בו הצורף וציירה בו המצייר (ריב"ל, עולם הקטן ג).

חטייה, — עי' *חֲטִיָּה.

א.***חֲטִיפָה,** ש"נ. —מריקה בכלי כדי לעשותו מבריק. : d. Polieren; fourbissage; furbishing ר' עקיבא אומר (כלי מהכת) המחוסר חטיפה[1] טמא והמחוסר לטישה טהור (כלים יד א).

ב.∴**חֲטִיפָה,** ש"נ, מ"ר חֲטִיפוֹת,—שה"פ מן חָטַף: טרף פתאום בטריפה ובחטיפה והעלה שני גורלות אחד בימין ואחד בשמאל (רש"י יומא לט.). אבל חזקה שהחזיק בה אחר שערער זה עליה אינה

[1]) גרסת הספרים. רה"ג: חטפא איכא דאמרי הטפא. ע"כ, ולא פרש מהו. וכן בערוך חטפא, והגיה כ' מוספיא: הרמב"ם גרס הגפה. אך במשנ' עם גוף פרוש הרמב"ם בערב' אין הגרסה הגפה אלא חטפה. אך רע"ב גרס הגפה, וכתב תוי"ט שכך הוא בדפוס ישן, וכבר העיר קוה' כי אולי צ"ל השפה כמו בתוספתא כל' ב"מ ד (גרס' הנוסח', ובמהד' צוק"מ הטפה). ופרש הערוך מלה זו בגרידה וז"ל: כלים עשויים וגמר מלאכתן גרידא ואלו עדיין לא נגרדו. ע"כ. אך הרמב"ם פרש חטיפה מרוק פשוט, לעומת לטישה שהוא מעשה אומן.

בלום (שעדים אנחנו) שבתורת חטיפה בא לידו (רסכ"ם כ"כ לד:). שחטפתו מן האילן והטיפתו מעידה עליו שאילו מצאתו על פני המים כדרך שאר עלין שנושרין מן האילן על ידי רוח לא היה טרוף אלא שלם (הזקוני נח ח יא). — ומ"ר: שהשדים יעשו בבני אדם הטיפות וטרפות והפחדות בנעריהם ובשיהם עד שיאמרו יגער השם בשטן (ר' קלונ', אגר' בע"ת א ז).

∙חֲטִיפוּת, ש"נ, — כמו ב.ˇהֲטִיפָה, מהירות: וכולם קריאתם כחטיפות לא תעכבם (ספ' זכרון לרי"ק יח). ודגשות הנון כאלה (במלת למני אשור) מפני חטיפות המלה כי לא יתכן בלתי דגוש אם לא יולד נח בין המם והנון (רד"ק, שרש מן). וזה לא יהיה בפתע פתאום ובהטיפות אלא אחר שקידת הזמן בראות ובנסיון הרב (גוה בלוס יג ג). — והטיפות לב, דפיקת הלב משמחה וכדומה: ויאסר יוסף מרכבתו וכי לא הָיָה לו לא עבד ולא משרת שיאסר לו אלא להודיעך ששמח יוסף שמחה גדולה ולא נטל גדולה באותה שעה והשמחה חוטפת את הלב וכו' אף יהודה מרוב שמחתו והטיפות לבו שאירעה לו לא ביקש מאביו שימחול לו (מדה"ג כ"י ת"מג', ויגש).

חטם, ממנו חָטַם, *חֹטֶם, *חָטַם.

חָטַם[1], פ"ע, עת' יַחְטֹם, — התאפק מכעס וקצף, האריך רוחו: למען שמי אאריך אפי ותהלתי אֶחֱטָם[2] לך לבלתי הכריתך (ישע' מח ט). — ואמר המשורר: גם כי ישא איש מכאובו ויסבול פעמים או שליש אם עד עשר יחטם להגרת רשע ויתן גוו למכים ולמורטים לחי הלא באחרית ילאה נשיא עמל וכעס (בלוס הכהן, ניל דוד 169). — ובמשמ' ˇגשם באף, הריח: לא למשמע אזן יצוד ולמראה עינים כי אם יחטם ולמרחוק יריח (יל"ג מבל' ג יד). — ובמשמ' ˇעשה תנועה באפו: יש אשר תקרון העינים ובדברה תחטם ותעקם השפתים ותמלא להיה רוח בצנצנת (יל"ג, מעבה נערות).

***חֹטֶם**, ש"ז, כנו' חֹטְמוֹ, מ"ר חֳטָמִים, — אַף, כלי הריח שבגוף בע"ת, nose; nez; Nase: אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אעפ"י שיש סימנין בגופו ובכליו (יבמ' טז ב). עשרים וארבעה ראשי איברין באדם וכו' וראשי אזנים וראשי החוטם וראש הגויה וכו' (נגע' ו ז). תוך העין תוך האוזן תוך החוטם ותוך הפה (שם ח). חרום שחוטמו שקוע חוטמו בלום חוטמו סולד חוטמו נוטף (ספרא אמור כא ג). מאין היו מודדין (כשנמצא חלל סמוך לעיר) ר"א אומר מטיבורו ר"ע אומר מחוטמו ר"א בן יעקב אומר ממקום שנעשה חלל מצוארו (סוט' ט ד). הואין שתי עיניו (של הולד במעי אמו) כמין שתי טיפין של זבוב שני נקובי חוטמו כמין שתי טפין של זבוב (ירוש' נדה נ ג ד). לא באו ימים קלין עד שמת ויש אומרים יצא חוטמו מזנק תולעים (שם יומ' א לט.). עינים לראות ואזנים לשמוע חוטם להרית פה לדבר (ברכ' לא:). לנבלה מושלכת בדרך כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה והולך (אדר"נ יא). או שהיה דם שותת מחוטמו רוחין בדרכו ואינו הושש (הלכ' פסוק', יוה"כ). — ומ"ר: ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים כמין ב' חוטמין דקים (מדות ג ב). ניקבו החוטמין זה לתוך זה מבהזין ה"ו מים (בכור' לט.). — וסימן בחלום, חֹטֶם שנשר: א"ל בר קפרא לרבי ראיתי (בחלום) חוטמי שנשר א"ל הרון אף נסתלק ממך (ברכ' נו:). — בעל החֹטֶם: בא אדם אחד לביהמ"ד ואמר בעל החוטם מתבקש בעל החוטם מתבקש (תענ' כט.). — נשף בחוטמו: ויש אומרים בחוטמן נשף כהן (גבריאל בחיל סנחריב) ומתו (סנה' נה:). — גרף בחוטמו, בכעס: התחילה (רבקה) גורפת מחוטמה ומשלכת (מד"ר כלאב' סד). — זקף בו חֹטְמוֹ, כעס עליו: פועה שהופיעה פנים בנגד פרעה וזקפה חוטמה בו אמרה לו אוי לו לאותו האיש כשיבא האלהים ליפרע ממנו (מד"ר שמות א). כאדם שהוא עובר במקום מטונף ועוקם את חוטמו (שם איכה, תבג ה. — מֵי הַחֹטֶם: מפני מה מי החוטם סרוחין שבזמן שאדם מריח ריח רע אם לא מי החוטם סרוחין שמעמידים אותו מיד מת (תנחומ' חקת א). —ˇחֹטֶם של שעוה, משל: אומרים כי המשפט יש לו חוטם של שעוה, נכפף לכל צד ולכל האוה (ר"י כעז, הקדמ' עין מבפ' על הרי"ף). — ובהשאלה, *פטמת הדד: ואלו הן סימני של בוגרת ר"א בר' צדוק אומר משיתקשו הדדין ר' יוחנן בן ברוקא אומר משיכסף ראש החוטם (תוספתא נדה ו ד). — ˇופטמת האתרוג: עלה חזזית על רובו (של אתרוג) וכו' על חוטמו אפילו כל

[1]) בערב' חַטַם a) שָׂם חָטַם לפי הגמל. ואפשר שגם בערב' היה נהוג שמוש זה. ויש מפקפקים בעקר מציאות שרש זה בערב' וסוברים כי כלו שאול מארמית. עפ"פ מהכתוב נראה שהוא כמו כפל להאריך אף. — [2]) בקצת ספרים אחטום, ונמס' יתיד ו.

a) خَطَم

שהוא פסול (הלכ' פסוק', לולב).—יקֶרֶן הַחֹטֶם, עי' קרן. — ובהשאלה, חֹטֶם של בלי, של מנעל, קצהו התר, בִמקום האצבעות: נפסק עקבו (של סנדל) ניטל חוטמו או שנחלק לשנים (כלים כו ד). נשמטו רצועית מנעל וסנדל נוטל ומחזיר ובלבד שלא יקשיר חוטמו שנשמט וכו' מותר להחזיר (ירוש' שבת יה טו).

*חָטָם[1], ש"ז, מ"ר חֲטָמִים,—במו זְמָם, ישימו להבהמה על פיה: יוצא הגמל באפסר ונאקה בחטם וכו' וסוס בשיר (שבת ה א). — ובמליצה, ינתן חָטָם באפו, גבר עליו, הכריחו לעשות מה שרצה המדבר: ואני בוטח ברחמי הנותן לא"ם לשון למודים כי אנכי לבדי אלבוד להם בל המעברות ואתן הזמם בפיהם והחטם באפם (מכת' כ' הלל ע"ד ספרי הרמב"ם).

*חֹטֶמֶת, ש"נ,—הזים, הנקב שבראש הדג שמשמש במו בלי הנשימה: בחיה סימיי שאין לו ריאה במו חדג וזולתו למיעוט צרבם לינפש ויש להם חלף ממנה (מהריאה) החוטמת שבצד פיו ומהם יעלה לו הבל מועט מהמים וזולתי המים עצמן (מ' אלדכי, ש"א ד ג).

חטף[2], ממנו חָטַף, *חטוף, ב.*חֲטִיפָה,*חֲטִיפוּת, *חָטָף, *חֲטֵפוּת, *חַטְפָן.

חָטַף, פ"י, עת' יַחְטֹף, — לקח דבר בתנועה מהירה, בבת, בחמס, erhaschen; attraper; to catch: וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וַחֲטַפְתֶּם לכם איש אשתו מבנות שילו (שופט' כא כא). יארב במסתר באריה בסכה יארב לַחֲטוֹף עני יַחְטֹף עָנִי במשכו ברשתו (תהל' י ט). יצוקים ואראלים תפושין בלוחות הברית וגברה ידן של אראלים ותטפו את הלוחות (ירוש' כלא' ט לב:). שנים שהיו מתכתשין על העומר ובא אחר ותטפו זה שחטפו זכה בו (שם גיט' ח מט נ). והיה משה תפוש (בלוחות) בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע ביון שעשו ישראל אותו מעשה (של העגל) ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה וגברה ידו של משה ותטפן ממנו (שם תענ' ל סח נ). מלחמה אי אתה עושה אבל מה שאתה יכול לחטוף מהן חטוף (מד"ר במד' כ). החמה והלבנה מאירים לעולם ומהיכן הן מאירים מזיקוקי אור של מעלן הן חוטפין (שם טו). מה שאתה יכול לחטוף מן ההון הטוף (תנחומא בלק ג).—ואמר הפיטן: טעונו ובגדו שוללים באויבים, חוֹטְפִים וטורפים בזאבים, זה עמלם לריק חושבים (יוצר א' שבוע', תרחק). — וחטף את נפשו: זה לבן שרדף אחרי יעקב לחטוף את נפשו (פדר"א לז).— *חוֹטֵף, בינוני בשימ' שֵׁם, מי שחוטף: אם נמצא גנב או חוטף או גונב נפשות או בורח המיד (רמב"ם מכיר' טו יג). שבן דרך מי שאבר מעותיו בשחוק שחוטף מחבירו שהרוית מה שתשיג ידו לקחת מלפניו וכו' דרך הנגזל ההוא להבות החוטף ההוא על ידו או על שאר איבריו (מלמ' התלמ', כהר). — *וחוטף, *חוטפים, אנשים שהיו חֹטפים אנשים משראל למסרם לעבודת הצבא ברוסיה בימי קסר ניקולאי: ע"י התעסקותו בין החוטפים[1]) מצא מקום לפסע על ראשי עם הארץ (ריב"ל ילקוט, תולד' פלוני הגזני). — ובלי בונת חמס: ר' אליעזר אומר חוטפין מצה לתנוק בדי שלא יישן (תוספתא פסח' י ט). למלך שבעם על בנו וישב על בימה ודנו ותייבו נטל את הקולמוס לחתם גזר דינו מה עשה סונקתדרו חטף את הקולמוס מתוך ידו של מלך ברי להשיב חמתו (מד"ר שמות מג). מעשה בר"ע שנתארח אצל אדם אחד נטל את הפרוסה וְסמך בה את הקערה חטפה ר"ע ואבלה (דא"ר ט). — ודברים מפשטים: הרביעיות שלהן מי יובל למנות אובלוסין שיצאו מאותן שהעו חוטפות ומחבבות את המצות (מד"ר במד' כ). אין אומה בעולם ביוצא בהם הרי הן ישנים מן התורה ומן המצות ועומדין משנתן באריות וחוטפין קריאת שמע וממליבין להקב"ה ונעשין באריות ומפליגין לדרך ארץ למשא ולמתן (שם).— *חָטוּף, חֲטוּפָה, שבא במהירות: מת פתאום זו היא מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה (מו"ק כח.). — ובהשאלה, *הטף בקריאת מלה, קרא אותה במהירות: בל המאריך באחד מאריבין לו ימיו ושנותיו וכו' ובלבד שלא יחטוף בחי"ת (ברכ' יג:). אין עונין אמן יתומה ולא אמן קטופה ולא אמן חטופה (ירוש' ברכ' ח יב ג). בל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חטופה יתחטפו ימיו (ברכ'

[1] בערב' חַטַאם a), וזמם לפי הגמל.
[2] בערב' ח'טף b).

a) خطام b) خطب

[1]) בהערה שם: בעלי התמנות זו (ד"ל לחטף אנשים מישראל ולמסרם לצבא, לפנים ברוסיה) מהיהודים נקראים בן פה במדינה.

כס מז). — ובהשאלה, השנה חטפת׳, נפלה עליו פתאם: שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימ,א ואישן קימעא ואחר כך אקרא ק״ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה (ברכ׳ ד:). מיקירי ירושלם לא היו ישנין כל הלילה (של יוה״כ) כדי שישמע כ״ג קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו (יומ׳ יט:). — חטפה השמחה את לבו, הפתיעה אותו והבהילתו: ויאסור יוסף מרכבתו וכי לא היה לו לא עבד ולא משרת מי שיאסור לו אלא להודיעך ששמח יוסף שמחה גדולה ולא נטל גדולה באותה שעה והשמחה חוטפת את הלב (מדה״ג, תימנ׳, ויתי). — ובדקדוק, יקרא תנועה בחטף: אלו המלות (שָׁמְרָה וכדומה) אין לשוא בתחלתן לא טעם ולא עילה ואי אפשר להוציאו כפה ולא עשו אותו אלא כדי לחטוף בקמץ ולהקל,כו כדי שלא יכבד (הור׳ הקורא 66). ולא נאמר אותם כשוא כמו דעו דעי וחביריהם שלא לחטוף ההא (רד״ק, מכלול, בדה״פ). ומן שנה שנת מפני העין שלא לחטוף עליה (שם). ומפני זה כשהשוא והנקודה באות כאחת כאות אחת או נקרא היחיד ההוא חטף כי השוא חוטף כפרוש התנועה ההיא אף כי לא יעמיד האדם מוצא פיו כאותה התנועה אך יחטוף אותה כאלו נגזרה (מקנה אברהם, בגזרת הנקוד׳). — ׳חָטוּף, מנֻקד כחטף: אבל אם תדגש האות שאחריה ינקדו הקמץ לבדו כי אין לטעות בו כי בודאי הוא חטוף (מכלול, בדה״פ). והקמץ מלא פום הנקרא קמץ חָטוּף כשיבטא בו האדם תהיה הנחתו אמצעית בין הקמץ והחלם (מקנה אברהם, בגזר׳ הנקוד׳).

— פִּע׳, ״חִטֵּף, — כמו חָטַף כנחץ הפעולה: והחונים זורקין אותם (את הלולבים) לפניהם והן מחטפין ומכין איש את חברו (סוכ׳ ד ז).

— נִפע׳ ״נֶחְטַף, — נקוד בחֲטַף: ועשקה הוא נחטף, וידע זאת כל טף, ואף כי איש שוטף, כימים ויאורים (תשו׳ תלמ׳ דונש על תלמ׳ מנחם). אבל החמש (תנועות) הקטנות תחטף קריאהם (מכלול, שער הנקוד). ופעמים תחטף גם אות גרונית כמו ולא תַחְמוֹל לא תחמוד (שם). והתנועה הקטנה אעפ״י שמשפטה להחטף אם תבוא על אות גרונית תעמידנה (שם).

— הִפע׳, ״הֶחְטִיף, — הוציא מפיו אות כתנועה חטופה: שמור אשר הוא נקודה בשוא השין ראוי לך להחטיף את תנועתו ולצרפה לחולם המם ¹).

— התפ׳, ״התחַטֵּף, נתחַטֵּף, — בהשאלה, נהחטפו שנותיו, מת בעודו צעיר לימים: העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חטופה יתחטפו שנותיו (ירוש׳ ברכ׳ ח יב ג).

״חֲטַף¹), חֲטָף, א) ש״ז, — בדקדוק, שם לנקודת שוא נע, שקריאת האות המונעת בו היא חטופה: ויבאו ז׳ חטפין (מסור׳ ירמ׳ ג יח), ר״ל וְ מונעת בשוא ולא וַ פתוחה. כְּאהל ח׳ חטפין (שם במד׳ יט יד). זְהב ה׳ חטפין (שם שמות לח כד). ושעור החטף הוא חצי תנועה ואפי׳ היתה שבא עם פתח וגעיא אשר שעורה אצל הקוראים שעור הפתח או יותר היא אצל המשוררים כשיעור השבא הפשוטה בלא יותר (רס״ע אבן דנאן, בספ׳ השרש׳, מלכ׳ השיר). בשלשה יתחתן (השוא) דת נתנה, בסגול כמו פתח ואת קמץ, חֲטֵף יקרא לו טעמו שנה (כבס קדמון ו). — ומ״ר: פוסחים על שתי הסעיפים, שם תמצאם ולשמות אין חקי ואת אות ברית אהה״ע וַחֲטָפִים (כבס קדמון יא). — חטף קמץ, קמץ קטן: א׳ כחטף קמץ וא׳ בחולם (מסור׳ כלא׳ ג יא). היה משפט הבית (של המלה סבבו) בחטף קמץ כמו את עול סבלו אשר הוא חטף מפני שהוא קודם הסמיכה (השרש׳ לריב״ג, סבב). לפי מה שנכתב היה לו לקרות חטף קמץ בכגדו לשון בגידה במו שאתה קורא כשמעו (רש״י קדוש׳ יח:). — ובפרט חֲטַף קמץ, חֲטַף פתח, חֲטַף סגול, כששלש התנועות האלה מחברות עם שוא לפניהן במקום שוא נע תחת אהח״ע: ואמנם החֲטֵף קמץ הוא ידוע שהוא עבד וכו׳ כמו דאה עֳנִי וכו׳ דמיון החטף פתח חֲרדה וכו׳ וכן החטף סגול כמו אֱמור (רמב״ת, דרכי נעם). חטף פתח תנועתו מורכבת כמו צורתו מן השוא והפתח וכו׳ וכן חטף סגול כתנועת הסגול חטופה (מקנ׳ אבר׳, בגזר׳ הנקוד׳). למה לא נמצאו אלא שלשה חֲטָפִים וכו׳ כי נמצא חטף קמץ וחטף סגול (שם). ובזה יבדל (הקמץ חטף) מן החטף קמץ (שם). ואם הוא (השוא) מרכב בפתח נקרא חֲטַף פתח כמו עָשָׂה תֶּעֱבוד ואם הוא מרכב כסגל נקרא חֲטַף סגל כמו אֱמור אֱמת ואם הוא מרכב בקמץ חטף נקרא חֲטַף קמץ במו אֲנִי (ב״ז, תל״ע, הכר׳ האות׳ ב).

— ב) ת״ז, תנועה שקוראים אותה כחטף: יש סופרים דבר אמת מודים ונסחי ישרים במקומות רבים קמץ חטף קורים כגון ונפתחה וכו׳ ויש סופרים אחרים אין קמץ חטף קורים (דה״ט יד). וזה הנקרא כלשון יהודית קמץ

— ¹) נשמט המראה מקום מהפתקה.

¹) כך נקוד בכשם קדמון, וכך גם במקנה אברהם. ויש קוראים חֲטָף.

ח ט ף וצורת נקודתו כה הוא קמץ גדול ושב"א שהוא ב' נקודות כאלה חֳדשו (תכוכ' תלמי' מנח' על דונש). אמנם זה המשקל מעות ומעוקל כי לא יתכן לשקול כו לשוננו למען השמידו אותה והכריחו קמץ ח ט ף וישומו מקמץ פתח ומהאות החונה נע ומהנע חונה (שם). ואם יסמך (משקל פֹּעַל) אל שם מכונה יסור השוכן הנעלם אשר בשבילו נקרא מלעיל והוא הוו וישאר קיבוץ על ראשו כדי שיהיה הקיבוץ מורה על הוו הנופל וזה בלשוננו קמץ ח ט ף (ר"י חיוג, הנקוד 190). אֳ ושמה קמץ ח ט ף והיא כתנועת החולם אלא שהיא שפלה ממנה (רד"ק, מכלול, שע' הנקוד). והקמץ ח ט ף כמו שָׁמרני וָכרני ופעמים משתתף עם הקמץ שוא להודיעך כי הוא ח ט ף והוא כאשר תנקד האות שאחריה באחת התנועות ולא תדגש כמו אֳנִי חֳלִי (שם). אבינה כדברי קמץ חֲטֵף איך היה לו משנה דת וחק (כשם קדמון יג). — ובכלל, תנועה סהירה: כל אות שיהיה תחתיו שוא והיה סמוך לאחד מאותיות אחה"ע יצא אותו השוא כמלך שהוא תחת אות אחה"ע הסמוך והוא כמלך ח ט ף קל כמו וְאִם·ככה יצא הואו בחרק ח ט ף (הורי' הקורא 61).

***חֲטְפוּת,** ש"נ, — תכונת הנועה חטופה: ואיזו אות שיהיה דינה שתונע בקמין חטף ה ח ט פ ו ת בה במכתב ובלשון יחד (הרקמה, שער יח). ואלו היה סככו קודם הסמיכה סכך על משקל סלם היתה הבית נמשכת בקמין גדול והחסירו ה ח ט פ ו ת להקל כמו שיחסרוה משבלי הויתים (הערב' לריב"נ, סנן).— ומ"ר חֲטֵפיות: תבאנה גם בזה ח ט פ י ו ת, לכן לבעכור תברום, אתן לך אותות אמתיות (כשם קדמון יח).

***חַטְפָן,** ש"ז, מ"ר חַטְפָנִים, — מי שדרכו לַחֲטֹף: נבא (יעקב) על שיהיו עתידים (בני בנימין) להיות ח ט פ נ י ם וחטפתם לכם איש אשתו (רש"י כרת' מט כנ). — ואמר הפיטן: עם עצום עז פנים, פרועי ראש רעבנים, כנשרים חטפנים, ושוד שדונו (לני ושמתי, יח).

חטר[1], ססנו חֹטֶר, *חֲטֵר, *חֹטֶרֶת.

חֹטֶר[2], ש"ז, — ענף, מקל, Zweig, Ruthe ; branche ; branch, sucker: ויצא חֹטֶר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה (ישע' יא א). — ובמליצה: בפי אויל חֹטֶר גאוה ושפתי חכמים תשמורם (משלי יד ג). — ובהשאלה, יחֹטֶר האות, קו וקוף: ו ה ח ו ט ר שתחת המ' (של המלה סיסטני) מודיע כי הוא נשמע כך (ככל טוב, כרת' כו לט). רגל שמאל של החי"ת הוא דבוק למעלה כ ח ט ר עב כמו רגל ימין (הלכ' קטנ' לר"י תגיו רעו). זו יעשה לה כמין יוד מלמעלה ופני ח ט ר ה שוים למעלה ולמטה (ר"ת כלמפי, מקנ"ת, מספ' האות'). טית יעשה ראשה עב ו ח ו ט ר ה כפוף למטה (שם).

***חָטֵר,** פ"י, — עשה חֹטֶר באות: סופר שבא לחטור גגה של ה"א או של שאר אותיות (הלכ' קטנ' לר"י תגיו רעו).

***חֹטֶרֶת,** ש"נ, — כמו הֲטֹטֶרֶת: לא יצא גמל במטוטלת התלויה ב ח ט ר ת ו שהיכנס כו הרוח אבל יוצא הוא כזנבו הקשורה לו ב ה ט ר ת ו (תוספתא שבת ד נ). יש שחולקין בחזיר בין ח ט ר ת ו לשאר גופו (שם ח א). עור של חזיר הבר עור ח ט ר ת גמל הרכה (ירוש' פסח' ז לה.). יוצא הוא (הגמל) במטולטלת הקשירה בזנבו ו כ ח ו ט ר ת ו (שבת נד.). — ומ"ר: הזבלננים והקרחנין ושאין להם שניים בעלי ח ט ר ו ת כשרין אבל פסולין משום מראית העין (תוספתא בכור' ה נ). — ואמר המקונן: ראשי משמרות סבוכים בצרות, ושרי העשרות ביד בעלי ח ט ר ו ת (קינ' לת"ב, אלכעותי).

חַטָּת, ש"נ, — כמו חַטָּאת: ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעלה לריח ניחח ליי' ומנחתו ונסכו כמשפט ושעיר עזים אחד לְחַטָּת (במד' יה כד).

חַי, ת"ז, חָי, הַחַי, הֶחָי, הַחַי, לנק' חַיָּה, מ"ר חַיִּים, חַיּוֹת. **א.** שאינו מֵת, שיש בו רוח נשמה, באדם ובבהמה, **lebend, lebendig ; vivant ; alive, living** כל רמש אשר הוא חַי לכם יהיה לאכלה (ברא' ט ג). וישלחם (אברהם את בני הפלגשים) מעל יצחק בנו בעודנו חַי קדמה (שם כה ו). והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חַי לפני יי' (ויקר' יז י). בזאת תדעון כי אל חַי בקרבכם (יהוש' ג י). ואת מלך העי תפשו חָי ויקרבו אתו אל יהושע (שם ח כג). בהיות הילד חַי דברנו אליו ולא שמע בקולנו (ש"ב יב יח). מה יתאונן אדם חָי גבר על חטאו (איכ' ג לט). בני אל חָי (הוש' ב א). ומכרו את השור הַחַי וחצו את כספו וגם את המת יחצון (שמות כא לה). ותאמר האשה האחרת לא כי בני הַחַי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני הֶחָי וכו' ויאמר המלך גזרו את

---

[1]) יש סוברים שהוא השרש הערבי ח'טר a) שמשמש במשמ' תנועה וזעזוע, ועי' הערה שלקמן.
—[2]) באשור' חֻטַּר, מקל, שרביט המלכות. בארמ' חוטרא.

a) خطر

הילד החי לשנים (מ"א ג כב-כה). כל נפש חיה אשר אתכם (בראש' ט יב). את הצפר החיה יקח אתה (ויקר' יד ו). אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים (שמות ד יח). ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה (במד' טז ל). ואתם הדבקים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום (דבר' ד ד). כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש (שם ה כג). אם לשלום יצאו תפשום חיים (מ"א כ יח). אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו (תהל' קכד ג). נבלעם בשאול חיים (משלי א יב). ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות (ויקר' יד ד). — חי אני, לשבועה: ויאמר יי' סלחתי כדברך ואולם חי אני וימלא כבוד יי' את כל הארץ כי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי וכו' אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם (במד' יד כ-כג). כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי (דבר' לב מ-מא). שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יי' כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע' מט יח). חי אני נאם המלך יי' צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא (ירמ' מו יח). לכן חי אני נאם יי' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה (צפנ' ב ט). לכן חי אני נאם אדני יי' אם לא יען את מקדשי טמאת בכל שקוציך ובכל תועבתיך וגם אני אגרע ולא תחום עיני (יחזק' ה יא). חי אני נאם אדני יי' אם בנים ואם בנות יצילו (שם יד טז). חי אני נאם אדני יי' לא יצילו בנים ובנות (שם יח). חי אני נאם אדני יי' אם עשתה סדם אחותך היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך (שם טז מח). חי אני נאם אדני יי' אם לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את אלתו ואשר הפר את בריתו אתו בתוך בבל ימות (שם יז טז). מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה חי אני נאם אדני יי' אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל (שם יח ב-ג). חי אני נאם אדני יי' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (שם כ לג). חי אני נאם אדני יי' אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו (שם לג יא). חי אני נאם אדני יי' ועשיתי כאפך ובקנאתך אשר עשיתה (שם לה יא). חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה לחיה נתתיו (שם לג כז). חי אני נאם אדני יי' אם לא יען היות צאני לבז וכו' לכן הרעים שמעו דבר יי' (שם לד ח-ט). — חי יי': ויאמר אחי בני אמי הם חי יי' לו החיתם אותם לא הרגתי אתכם (שופט' ח יט). כי חי יי' המושיע את ישראל כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות (ש"א יד לט). חלילה חי יי' אם יפל משערת ראשו ארצה (שם מה). וישבע שאול חי יי' אם יומת (שם יט ו). קחנו ובאה כי שלום לך ואין דבר חי יי' (שם כ כא). ואולם חי יי' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (שם כה לד). חי יי' כי בני מות אתם אשר לא שמרתם על אדניכם (שם כו טז). וישבע לה שאול ביי' לאמר חי יי' אם יקרך עון בדבר הזה (שם כח י). חי יי' כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה (שם כט ו). ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). ויאמר חי יי' אם יפל משערת בנך ארצה (שם יד יא). ועתה חי יי' אשר הכינני ויושיביני על כסא דוד אבי ואשר עשה לי בית כאשר דבר כי היום יומת אדניהו (מ"א ב כד). חי יי' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (שם יז א). ותאמר חי יי' אלהיך אם יש לי מעוג (שם יב). ואם חי יי' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמ' ה ב). —ובהשאלה, "חי במשמ' חד וזריז התנועה: בן איש חי בי כן מנהג בני אדם שרואים אדם זריז אומרים זה כולו חי (מנחת שי ש"ב כג). — ובדברים לא בע"ח מים חיים, נוזלים נובעים, לא עומדים: ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים (בראש' כו יט). ורחץ בשרו במים חיים וטהר (ויקר' יה יג). ונתן עליו מים חיים אל כלי (במד' יט יז). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון (זכר' יד ח). בשר חי, ירק חי, לא מבשל, cru; roh raw: ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי (ש"א ב יט). סכו (את הפסח) בשמן תרומה וכו' אם חי הוא ידיחנו ואם צלי הוא יקלוף את החיצון (פסח' ז ג). האוכל מן הפסח כזית חי כזית שלוק כזית מבושל חייב (תוספתא מכות ד א). וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכוס הטין חייות אין שומעין לו (ירוש' שבי' ח לח.). אינו חייב עד שיאכל בשר חי וישתה יין חי (סנה' ע.). כל הנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי עכו"ם (ע"ז לח.). כל ירק חי מוריק וכו' אסור לאדם שיאכל ירק חי

קודם ארבע שעות (ברכ׳ מז:). — *יין ח י, לא מזוג: לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין שיהא בהן כדי רביעית בין חדש בין ישן בין ח י בין מזוג (תוספתא פסח׳ י א). ו׳ דברים נאמרו באספרגוס אין שותין אותו אלא כשהוא ח י ומלא וכו׳ (ברכ׳ נא.). שתאן (ארבע הכוסות) ח י יצא שתאן בבת אחת יצא (פסח׳ קח:). אינו חייב עד שיאכל בשר חי וישתה יין ח י (סנה׳ ס.). — *קדרה חַיָּה, שמה שיש בתוכה עודו ח י: קדרה ח י ה מותר לשהותה על גבי בירה (והזהיר ויקל׳ טו). — *סיד חַי, שלא יצקו עליו מים: ושיד ח י כטרם יכבה (אסף הרופא 170). — ובְשָׂר חי, במשמ׳ בשר שעלה מחמת מכה: וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חַי בשאת (ויקל׳ יג י). וביום הראות בו בשר חַי יטמא (שם יד). בשר ח י כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח (מכי׳ בשלח ד א). לסם יבש שהוא נותן על גבי בשר ה ח י ואינו מזיק מצא שם מכה התחיל מחלחל ויורד (מד״ר במד׳ ט). — כָּעֵת חַיָּה[1], בשנה הבאה בעת הזאת: למועד אשוב אליך בעת חַיָּה ולשרה בן (ברא׳ יח יד). ויאמר (אלישע לשונמית) למועד הזה בעת חַיָּה אתי חבקת בן (מ״ב ד יז). ותהר האשה ותלד בן למועד הזה בעת חַיָּה אשר דבר אליה אלישע (שם יז). — ובמשמ׳ דבר חַי, סמי׳ חֵי[2]: כי הוא היתה אם כל חָי (ברא׳ ג כ). ולא אסף עוד להכות את כל חַי כאשר עשיתי (שם ח כא) חַי חַי הוא יודך כמני היום (ישע׳ לח יט). אשר בידו נפש כל חָי (איוב יב י). ונעלמה מעיני כל חָי (שם כח כא). כי לא יצדק לפניך כל חָי (תהל׳ קמג ב). ומשביע לכל חַי רצון (שם קמה יו). וְהַחַי יתן אל לבו (קהל׳ ז ב). — ומ״ר: מכלכל ח י י ם בחסד (תפי׳ י״ח, אתה גבור). — חֵי הָעוֹלָם, חֵי, חַי, הָעוֹלָמִים, כנוי לאלהים: ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בְּחֵי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני׳ יב ז). אשר ברא נפשות רבות להחיות בהן נפש כל חי בא״י ח י[3]) העולמים (ירוש׳ ברכ׳ ו א). זה ארונו של יוסף עם ארונו של ח י העולמים וכו׳ וכי איפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של ח י עולמים (שם כ ד ג). — ומ״ר: בעד הַחַיִּים אל המתים (ישע׳ ח יט). ראיתי את כל הַחַיִּים המהלכים תחת השמש (קהל׳ ד יה). כי הַחַיִּים יודעים שימתו (שם ט ה). — וביחוד בע״ח מלבד האדם: ומכל הָחַי מכל בשר שנים מכל תביא אל התבה (ברא׳ ו יט). — *חי לְעוֹלָם[1], שֵׁם צמח, Sempervivum: סוקומוטון והוא ח י לעולב ואמר איש אחד בקצת מה שחבר שהוא מין ממיני הפודנג צומח בין הסלעים ונאבל במלח ונקרא בארץ אשור היברוח המדברי ויש כזה עיון (קאנון ג י ג ג). לקרר באלו הרפואות ולעשות כמו גרידה הדלעת ולגליגות וריר שילי ומטה הרועה ו ח י ל ע ו ל ם (שם ג א ב ו). ואלו ג׳ עשבים שהזכירו נכנסין ברפואות הרבה ושמותם ברפואות מטה הרועה ואזן העכבר ו ח י ל ע ל ם (סו״ת בלמוד התכמ׳ לר״י פרוביגללו). ב. ש״ז, מ״ר חַיִּים, חַיֵּי, חַיֶּיךָ, חַיָּיו, חַיֵּנוּ, חַיֵּיהֶם, כמי׳ חַיֵּי — א) ההפך מן מות, מעמד הפעולה של החמר שממנו מורכבים הגופים ושמשיגיו הם תנועה ממקום למקום, הרגשה, נשימה, ובדומה, ומשתפים בו אדם ובהמה וצמח, das Leben; vie; life: וייצר יי׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חַיִּים ויהי האדם לנפש חיה (ברא׳ ב ז). הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חַיִּים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע (שם ו יז). כל אשר נשמת רוח חַיִּים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (שם ז כב). לא זה וזה (השור והמבעה) שיש בהן רוח ח י י ם בהרי האש שאין בו רוח ח י י ם (ב״ק א א). כל דבר שיש בו רוח ח י י ם עושין אותו דופן (ירוש׳ ערוב׳ א יט:). ראה נתתי לפניך היום את הַחַיִּים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דבר׳ ל יה). במקום אשר יהיה שם אדני המלך אם למות אם לְחַיִּים כי שם יהיה עבדך (ש״ב יט כא). קצתי בְּחַיֵּי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת באלה מבנות הארץ למה לי חיים (ברא׳ כז מו). והיו חַיֶּיךָ תלאים לך

[1]) לא נתברר היטב טעם מליצה זו, ואין במוהה בשאר הלשונות האחיות. — [2]) כמו דַי, דֵי. — [3]) ספרדים ותימנים קוראים חַי, חית פתוחה. קריאת האשכנזים אינה קבועה, וכבר נשאו ונתנו בשאלה זו בתיו״ט סוף תמיד, ובשערי תפלה סימן נ׳, ובספר שאילת יעבץ א קמא, ובאבן ספיר, ובהברבל שנת תרכז, ולא הכרע הדבר. — [1]) בסור׳ חי לעלם, וכן אצל אסף. בארמ׳ חייא לעלם: עשב שמו בלשון יון אייוון ובלשון ארם ח י י א ל ע ל ם ובלשון רומיים סמפריביביא (אסף הרופא 47). והוא תרגום מרומית ומיונית. וכן בערב׳ חי אלעאלם [a]). — וכתב הרמב״ם בפרקי משה: הרפואות המונחות על החמרא והנמלה אם תהיה מתאבלת הם אלו החזרת ומטה הרועה

a) حي العالم

מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר' כח סו). הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים (תהל' קג ד). כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים (דבר' לב מז). וימררו את חייהם בעבדה קשה (שמות א יד). הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש"ב א כג). — *בעל חי, בעלי חיים, כל נפש חיה, בהבדלה מן הצמח והדומם: בעלי ח י י ם נידחין או לא (כרית' כג.).—לחי, כ״ה לחי, קריאה של ברכה, של אמירת שלום: ויאמר דוד לנערים עלו כרמלה ובאתם אל נבל ושאלתם לו בשמי לשלום ואמרתם כ״ה לחי [1]) ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום (ש"א כה ה-ו). — חי פלוני, שבועה, במקום בחי פלוני: בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (בראש' מב יה). ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם (שם יו). ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע (עמו' ח יד). ותאמר בי אדני חי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה (ש"א א כו). ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי (שם יז נה). ותאמר חי נפשך אדני המלך אם איש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר ארני המלך (ש"ב יד יט). חי יי' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות (ש"א כ ג). לאשתו של מלך שהיתה מסתלקת מן העולם אמרה לו ח י אדוני המלך אני מפקדת אותך על בני (מד"ר בה"ב, לואלרך). ח י אליעזר בן חרסום אדונינו שאין אתה זז מיכן עד הלילה (מדה"ג תימנ', ויפכ). ו ח י האמת לא סרנו מלירוא (ללב"ג, הקדמ' מלחמ' ה'). ועד יפעל וישמעו פעליו, ויוסיף עוד כים על השמועה, בחי האל וחי עובדי אלהים, וכמוני יהי שומר שבועה (ר"ש הנגיד, נבמה). חי הברית דודי וחייך וחי האהבה שירתה בי חצי, אם לא אהי עבד לאהבה רצעה אזני ולבי כתרה בחצי (ר"י הלוי, דיואן ב א). שחתי לעפרה נוסעה עמי בחי אהב שבי, והענה פתי ואיך תשב ואת הולך שבי (רמב"ע תרשים ז). ו ב ח י האהבה הנמרצת אשר נהיתה בינך וביני ובין אבותיך הקדושים כי רוב זמני הייתי נבוך וכו' (ר"מ אלבקר, בהב' על ספי האמונ'). ח י ימיני כי מעודי לא הרביתי מכתבים לאבותי וכו' באשר אני מרבה לך בקיץ הזה (מא"ג, דביר ב, מכת' מסח' סג).— *וחיי פלוני: אמרו לו (עבדיו של ר"א בן חרסום) ח י י ר' אליעזר בן חרסום שאין מניחין אותך (יומ' לה:). — וכחיי: הבן (של המלך) היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע אומר כ ח י י כלב אבא (ע"ז נד:). אחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר כ ח י י ה חזר ונולד לו בן הניח הבת והיה נודר ב ח י י הבן (מכי' בוא עו). מלמד שאין אדם נודר ב ח י י המלך אלא אם כן אוהב את המלך (תוספתא סוטה ו א). לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו ב ח י י המלך (ר"ה יו:). היו (הילדים) מניחין ידיהם על ספריהם ונשבעים ב ח י י מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה אלא מתוך תעניתנו נמות (מד"ר אסת', ויאמר המן). היה חייב להבירו שבועה ואמר לו דור לי ב ח י י ראשך יכול לחזור בו (סנה' ג ב). מיד גזר עליו להורגו אמרה לו אמו ב ח י י ראשך קיסר תנה את בני ואחבקהו וכו' אמרה לו ב ח י י ראשך קיסר הרגני תחלה ואח"ב הרגהו (מד"ר איכ' א יו). אמרה לו ח י י ראשך אדוני אני הייתי מחמש מאות שפחות של אמה של ריבה זו (אדר"נ יו). אמר לו המלך (להמן) ח י ראשי ומלכותי לך נאה לעשות בן (פרקי ר"א נ). מיד אמרו לבני דן קומו והלחמו עם בני יהודה אמרו לו ב ח י י ראש בן אבינו אין אנו עושים מלחמה עם אחינו ולא נשפוך דמם (אלדד הדני, ביה"מ ילינק ג). ב ח י י ראשך קסר תן חרב על צוארי ועל צואר בני ביחד (סדר אליהו רבא כח). ו ח י ראשי לא יאמר זה אם לא מי שאינו מאמין בדברי רז"ל (יש"ר מקנדיה, מגרף לחכמה יט). ואמר תובע לנתבע השבע לי ב ח י י ראשך והפטר או שאמר נתבע לתובע השבע לי ב ח י י ראשך מה שתטעון ואתן לך (לבוש, דייני' כב ג). אמור לי באהבתך הנאמנה ב ח י י ראשך אם יוכל עין המשכיל להפריד מאלוקות חלק וכו' (חוקר ומקובל לרמח"ל). למלך שהיה לו בן ומסרו לפדגוג בעם עליו ונזף בו שמע המלך ואמר ח י י מלכותי אין אתה נכנס לפלטרין שלי (ילקוט מכירי, תהל' יז א). — ובן בכנ' חייך, בחייך, חייכם, בחייכם: ויאמר אוריה אל דוד הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות ולשכב עם אשתי חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה (ש"ב יא יא). אמר לו הקב"ה (לאות יוד) צא לך לשעבר היית נתון בשם נקבה ובסוף תיבה ח י י ך שאני נותנך בשם זכר ובראש תיבה (ירוש' סנה' ב כ ג). יצתה בת קול ואמרה אתה (יהודה) הצלת תמר ושני בניה מן האור ח י י ך שאני מציל בזכותך ג' מבניך מן האור

וכו' וחי אלעלם ועגבי השועל (פרקי משה ט). — [1]) כל הסגנון מעיד על עתיקותו ואמתתו, ואי אפשר להגיה כאן הגהות כמו קצת החדשים לאחי במקום לחי.

(סוט' י:). אמר הקב"ה ליפת את כסית ערות אביך חייך שאני פורע לך וכו' אמר הקב"ה לחם אתה ביזיתה ערות אביך חייך שאני פורע לך כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים (מד"ר בראש' לו). אמר לו הקב"ה (לעוג) חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל שאת מאריך ימים בעולם ועל שחשבת להרוג את הצדיק חייך שאתה רואה אלף אלפים וריבי רבבות מבני בניו ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידו (שם מג). אמר הקב"ה לאברהם אתה אמרת יקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב וכו' אתה אמרת ורחצו רגליכם חייך שאני פורע לבניך במדבר ובישוב (שם מח). אמר לו הקב"ה (לאברהם) חייך אתה אמרת ואנכי עפר ואפר חייך שאני נותן לבניך כפרה בהם (שם מט). אמר לו הקב"ה (לאברהם) אתה נתת שבע כבשות חייך שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות (שם נד). יצחק תבע יסורין וכו' אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל (שם סה). אמר לו הקב"ה (ליעקב) אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני ח' פעמים חייך אני מעמיד מבניו שמנה מלכים קודם לבניך (שם עה). אמר לו הקב"ה (לענה) אני לא בראתי דבר של היזק ואתה בראת דבר של היזק חייך שאני בורא לך דבר של היזק (שם פב). אמר לו הקב"ה (ליוסף) אתה אמרת חשודים בניך על אבר מן החי חייך אפי' משעת הקלקלה אינם אלא שוחטים ואוכלים (שם פד). אמר הקב"ה (ליוסף) וכו' אתה אמרת תולין עיניהם בבנות הארץ חייך שאני מגרה בך את הדוב וכו' (שם). אמר לו משה (לפרעה) חייך וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה (שם שמות יח). אמר לו הקב"ה אהרן יודע אני היאך היתה כונתך חייך איני משליט על קרבנותיהן של בני אלא אתה (שם לז). אמר לו הקב"ה (לאברהם) מן המזל אתה מתיירא חייך כשם שאי אפשר לאדם למנות את הכוכבים כך אי אפשר למנות בניך (שם לח). אמרו לו (החכמים לאבא יודן) חייך אעפ"י שנתנו אחרים יותר ממך לך כתבנו בראש (שם ויקר' ה). אמר לו הקב"ה משה אתה אומר שלח נא ביד תשלח חייך שאני צורך' לך בכנפי' (שם יא). אמר הקב"ה אני אמרתי תן מתנתך לכהן ולא עשית כן חייך שאני מצריכך שתביא אשתך אל הכהן (שם טו). אמר לו הקב"ה (לגוג מגוג) רשע לי באת להזדווג חייך שאני עושה

עמך מלחמה (שם כז). אמר לו האלהים משה אין את רואה לישראל היכן הם עומדים ואומרים כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע חייך בכוכבים הם עומדים אינם מושלמים לי אלא מ' יום (שם במד' ז). אמר לו הקב"ה לגחזי רשע וכו' נשבעת בשמי כדי לחללו חייך מאומה אמרת ומומו אתה נוטל וצרעת נעמן תדבק בך (שם). אמר לו המלך (לאוהבו) חייך שאני פוס' את כל כלי שהבאתי ובשביל אהבתך איני משתמש אלא בשלך (שם טו). אמר לו הקב"ה (לאברהם) חייך בנך נתקרב ראשון האיל הזה תחתיו (שם יז). אמר (משה) לפניו רבון העולמים יהי רצון שיהא מחלצי אמר לו חייך שהוא מחלצך (שם יט). אמר לו הקב"ה (לדוד) חייך שסופך לטעות בדבר שהתינוקות קורין (שם כא). אמר לו הקב"ה חייך חמה ולבנה יש להם בושה לעתיד לבא (שם דבר' א). אמר לו הקב"ה (לעוג) אי רשע כך אמרת חייך שאני נותן לך שכר רגליך ומאריך לך שנים (שם). אמר (אברהם) לפניו רבש"ע אם מתבקש לי בדין שיהיו לי בנים תן ואם לאו ברחמים תן לי אמר לו הקב"ה חייך כדין מתבקש לך (שם ב). אמר הקב"ה משה חייך כשם שנתת את נפשך עליהן בעולם הזה כך לעתיד לבוא (שם ג). אמר לו הקב"ה (לדוד) חייך שעה אחת מחייך אין אני מחסר (שם ה). אמר לו (הקב"ה למשה) חייך בעוה"ז הנהגת את בני אף לעתיד לבא על ידיך אני מנהיג אותן (שם ט). אמר לו הקב"ה משה אתה אומר שדבר קטן עשית חייך החסד הזה שעשית גדול הוא (שם יא). אמר לו הקב"ה (לשלמה) אחר דברי תורה איללת חייך שאין אני מקפח שכרך וכו' חכמה שאלת לך ולא שאלת עושר ונכסים ונפש אויביך חייך החכמה והמדע נתון לך (שם שה"ש א א). אמר הקב"ה (למרודך בלאדן) אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי חייך שאני מעמד ממך ג' מלכים (שם, מלאכי). אמר הקב"ה (על טיטוס) אי רשע בן רשע חייך בבריה פחותה מכל מה שבראתי בששת ימי בראשית אני פורע מאותו רשע (שם קהל', ויתרון ארץ). א"ל הקב"ה חייך בו בלשון שהוכחת את חמיך בו בלשון אני מוכיח את בניך (פסיק' דר"כ, שמעו). ואמר לה (ר"ג לשפחתו) לא היית בודקת עצמך אמרה לו חייך אדוני שהייתי בודקת עצמי על כל חביות וחביות (שם, בחדש השלישי). א"ל הקב"ה (לאברהם) אתה נתת לו (לאבימלך) שבע כבשות חייך שארון הברית עושה אצלו שבעה

חדשים וכו׳ ח י י ך שהם עתידים להחריב מבניך שבע עולמות (שם, כפלת). ידע הקב״ה מה בלבו של משה א״ל ח י י ך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא עשרה ולא אחד אלא זה יתנו (שם, שקלים). נזדרזת במלאכתך ח י י ך לפני מלכים יתיצב (שם, ותכלם כל המלאכה). אמר לו המלך ח י י ך הואיל ולמדת אותי סניגורייה ונתת לו נפשו על ידך אני זוקפו תחלה (שם, כי תשא). אמר לו הקב״ה (לעמלק) הפקדה אצלי קוצים ח י י ך קוצים אני פורע לך (פסיק׳ רבתי, כי פקד). אמר לו הקב״ה לראובן אהה בקשת להשיב את יוסף בן חביב לאביך ח י י ך שבן בן בנך ישיב את ישראל בתשובה שלימה לאביהם שבשמים (שם, שובה). אמר לו (נח לחם) אתה לא הנחת לי להוליד בן רביעי שיהא עבד לאחיו ח י י ך אני אעשה בנך הרביעי עבד (תנחומא נח כא). באותה שעה אמר הקב״ה הניחו אותך הכל ולא נשאר עמך כי אם אליעזר בלבד ח י י ך שאני נותן בו כח של שלש מאות ושמנה עשר (שם לך לך יו). אמר הקב״ה (לאברהם) אתה אמרת אם מחוט ח י י ך שאני נותן לבניך מזבח שחוט של סיקרא מקיפו (שם יז). אמר הקב״ה לאברהם בזכות שלש ריצות שרצתה ח י י ך כשאבוא ליתן תורה לישראל שאני רץ לפניהם שלש ריצות (שם וירא ד). א״ל (רב מרי לאליהו) כשעה שהקב״ה רואה את ישראל שאינן מפרישין מעשרותין כתיקנן הזוועות באות לעולם אמר לו אליהו ז״ל ח י י ך כן הוא סבה של דבר (שם כראשׂ יב). א״ל הקב״ה (לקין) עשית תשובה ח י י ך שאני מבטל ממך גזירה אחת (שם כה). א״ל הקב״ה אתה אמרת לשון הרע על השבטים ח י י ך למחר אתה יורד למצרים (שם וישב ו). אמר לו הקב״ה (ליוסף) ח י י ך כשיצא בני ישראל ממצרים עתיד הים לראות את ארונך ולהיות בורח (שם נשא לד). אמר לו הקב״ה (לאלעזר) אתה עשית את עצמך כחוט המשולש ח י י ך אף אני קורא עליך זה הפסוק תמים תהיה עם ה׳ אלהיך (פדקי ר״א יה). אמר לו הקב״ה למשה משה ח י י ך לא דבר קטן עשית (מדר׳ פטיר׳ משה). בא אותו הגמון לחתוך את ראשם אמר לו ר״י ח י י ך התחל בי וכו׳ והרגני תחלה ואל אראה במיתת חכמים וכו׳ אמר ר׳ ישמעאל ח י י ך הגמון הנח לי רגע אחד עד שאבכה על הצדיק (מדר׳ י׳ הרוגי מלכות). אמר לו (העני להמלך אוהבו) בבקשה ממך עני אני ולא עשיתי לפי כבודך והייתי מתבייש לקרותתך וא

אמר לו המלך ח י י ך לא תתבייש שחביב לי שלך יותר ממה שמתקנין לי בפלטין שלי (אגד׳ בראש׳ פג). ח י י ך שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש ומפסגו מן העולם (מדר׳ פנים אחרים על אסת׳ ב). לאדם שאמר לעבדו לך וקח לי דג מן השוק הלך לקח לו דג מבאיש אמר לו אדונו ח י י ך אחת מן שלשה אתה עושה או תן דמיו של דג או תלקה מגלבים או תאכל אותו (והזהיר, כבלת). וישאלני וישביעני באלהי אברהם ואלהי נחור, אם פגעתי בימי משורר השיבני אחור, ואען ואומר ח י י ך אדוני פגעתי ופגעתי, וקלון מכבוד שבעתי (עמנ׳, מחבר׳ יג). ואמר לו אביו ח י י ך בני עולם ברור ראית (עמה״מ, ריש דו״ת ט). למה קמת לפני הבחור מלוא קומתך ואמרת לו ברוך הבא מה שלא נהגת כן מקודם א״ל ח י י ך לא מלפני זה הבחור קמתי מלא קומתי וכו׳ אלא לרבי פנחס בן יאיר בבדתי שנכנס עמו (שם, תו״ת לו). — *חַיַּיִךְ: כיון שראה אברהם שנטלוה (את שרה) והביאו אותה אל פרעה התחיל אברהם לבכות אף היא אמרה רבש״ע וכו׳ יבא רשע זה ויתעולל בי וכו׳ אמר לה הקב״ה ח י י ך אין דבר רע נוגע ביך (תנחומא לך לך ת). אמר הקב״ה (לשרה) הונת את עצמך ח י י ך את אומרת עצרני ה׳ בו בלשון אני פוקדך (פסיק׳ רבתי מב). נתפללה חנה לפני הקב״ה אמרה לפניו וותר לה את שני בניה שיחיו אמר לה הקב״ה ח י י ך שהיו ראוים למות אלא הואיל שנתפללת עליהם שיחיו לשמך אני קורא אותם (שם מג). — *חַיֵּיכֶם: אמרו להם בעליו (של החמור לאנשי הרחוב) ח י י כ ם אילולי אני שהמשכתיו ברסן של פיו היה מזיקו (מד״ר שמות כ). א״ל משה ח י י כ ם נגמר המשכן אתן לכם חשבון (שם נא). אמר להם הקב״ה (לישראל) מה נתאויתם לעשות דגלים ח י י כ ם שאני ממלא משאלותיכם (שם במד׳ ב). אמר להן משה לישראל ח י י כ ם שאני יכול לטעון עשרה כיוצא בכם (שם דבר׳ א). אמר לו הקב״ה לירמיה לך אמור להם לישראל ח י י כ ם אני כופר בכם (שם ב). אמר להן הקב״ה (לישראל) ח י י כ ם יגיע הקץ ונפשותיכם שמחות (שם). אמר הקב״ה לישראל בני ח י י כ ם בזכות שאתם משמרים את הדין אני מתגבה (שם ה). אמר המלך בנותי גדורות מהערוה ואתם מליזים ומבזין אותן ח י י כ ם אני עושה בכם דינין (שם שה״ש, גן נעול). אמר להם הקב״ה (לדור המבול) ולשמחה מה זו עושה ח י י כ ם שאמחה אתכם מן העולם (שם קהל׳, לשחוק). אתם אמרתם הבה חייכם

בו בלשון ארד עליכם (תנחומא נח כה). מה אתם סבורים שאיני פורע לכם חייכם בשיעלו משה ואהרן לקבל את התורה אתם עולים עמהם ואני מחויר אתכם (שם שמות כא). אומר להם הקב"ה חייכם כך אני עושה (פסיק' רבתי, אנכי). אמר להם הקב"ה חייכם אני שרפתי אותה וכו' אני בונה אותה (שם, ותאמר ציון). אמר להם ירמיה חייכם שעתיד יום לבוא שאלעג ואשחק עליכם וכו' חייכם שעתיד יום שאתם קוראים אותי ולא אענה (מדר' משלי א). אמר להן הקב"ה (למלאכים) כך אמרתם חייכם ערב עלי ריח של אותו דם של ערלות מסור ולבונה (מדר' אגד' בראש' יט). — *חַיַּי: ואני אומר חיי! שהענין יאות לו (הרקמה, שער יה). חייכי אל תשהטי יצחק (מעשה גזרות מגנצא, QJZD II, 55). אמר הקב"ה הוא (ראובן) פתח בהצלה נפשות תחלת חייו שאין ספרישין ערי הצלה מתחלה אלא מתחומו (חזקוני, ויבא לו כא). אמר הקב"ה אני אמרתי (להמית) עד בכור השפחה חייהם עוד אוסיף להכותם עד בכור השבי (שם, כא יא ה). — *בְּחַיֶּיךָ: בחייך ראית ביסיך אדם נותן חטים ברחים ואינן נטחנות ויורדות אף אנו אוכלים את המן ואינו יורד (מד"ר במד' ז). היו האמוריים שואלים אלו לאלו בחייך אומה זו שהיא מבקשת לעשות עמנו מלחמה גבורים הם או לא (שם דבר' א). מעשה ברבי שמעון בן אלעזר שהלך לעיר אחת בדרום ונכנס לביה"כ ושאל לסופר אמר לו בחייך יש כאן יין לסכור (שם ג). בנוהג שבעולם אדם אומר לחבירו וכו' בחייך השאילני הככרה שלך (שם ו). אמר לו הקב"ה (לאברהם) בחייך אל תירא על ידך יתיחד שמי בעולם (מדר' ויושע א). א"ל (ר"י בן בבא) בחייך קיסר המתין לי עד שאקיים מצוה אחת ושבת שמה והוא עולם הבא (מדר' אלה אזכרה, ביהמ"ד ילינק ג). ופגע (אברהם) וקנה אחת ותאמר לו בחייך אברהם תבחר לי צלם אחד טוב מאד וגדול לעבדו ולאהבו (מעשה אברהם, שם א). ואומר לו בחייך, הראני צחות לשונך, ורוחב עניניך, בסהלל החכם ההוא, ואף כי לא ידעתיהו (ספר המוסר לר"ז אלאשכרי מס). אמר לו בחייך ר"ש שהאמר לי מה מצוה באה היום לידך (עמה"מ, ריבא דז"א מה). משנטל את הזהוב אמר להן בחייכם המתינו לי עד שאלקט את המעות (מד"ר דבר' ג). משל לגנבים שגנבו חבית של יין הרגיש בהם בעל הבית אמר להם יערב עליכם אלא בחייכם משאתם שותים את היין החזירו את החבית למקומו (שם ה). אמר להם רבי יוחנן בן זכאי לתלמידים בחייכם שתבדקו את הדבר ותדעו מה עסקו של תלמיד זה (תנחומ' לך לך). ויאמר (תרח) אל בניו הרן ואברהם בחייכם בני המכרו לי אלו השני צלמים (מעש' אברהם, ביהמ"ד ילינק א). בחייכם! תנו שכר לאובד, אשר חלה חלי עצום וכבד, בחשק יעלה תורה לתמה והמצא מאנשים לב וכבד (ר"י הלוי, דיואן ב ו). — *פלוני שבק חיים לכל חי, וחיים לפלוני שבק, מליצה משתמשים בה כשמדברים על אדם שהוא מת: ראובן נפטר לבית עולמו וחיי למרנא גאון שבק והניח בנים ובנות וכו' ראובן נפטר לבית עולמו וחיי לאדוני שבק והניח אלמנה (תשו' הגא' הרכבי סג-ד). וכשנפטר אביו מן העולם והניח חיים לכל ישראל באו רמאין על היתום ובקשו ממנו ממון הרבה (מדר' י הדברות ג, ביהמ"ד ילינק א). אחי הרב ר' יצחק שנתבקש לישיבה של מעלה זה חדש ימים והניח שבעה יתומים ולכל ישראל חיים (תשו' ר"ת 71). ועתה נפטר פתאם בלא צוואה והניח חיים לכל ישראל (שם 189). ונאסף האיש אל עמיו והניח חיים לכל ישראל (מרדכי כ"ב תפו). ראובן היה חייב לתוגר אחד סך מעות ברבית וכו' אחר ימים נפטר ראובן וחיים למר שבק והתוגר תובע המעות (שו"ת מהרשד"ם, יו"ד עה). אחר כך נפטר ראובן לבית עולמו וחיים לכל ישראל שבק ונשארו אחריו שתי בנות (שו"ת ר"מ אלשיך כט). והנה ראובן שבק חיים לרבינו ולכל ישראל ואחרי פטירתו ביקש השר מן המלוה הנ"ל הלואה סך מסוים (שו"ת תת"ס, חו"מ סו). — *חַיִּים טובים, לְחַיִּים, ברכה לאדם כשהוא מתעטש וכדומה: היה (האדם) עוטש והיתה נשמתו יוצאה מנחיריו וכו' לפיכך חייב אדם לומר בעטישתו חיים שנהפך המות הזה לאור (פדר"א נב). אדם שעוטש אומרים לו חיים טובים (ילק' שמע', תהל' קע ז). — *לְחַיִּים, ר"ל הן, טוב, יהי כך: נתחזקה (שרה) וענתה כל מה שאמר לו הקב"ה יעשה לחיים ולשלום (מדר' ויושע א). באתי אל ראובן לשאול ממנו המרכבת וכו' ויאבה האיש ויאמר לחיים (תשו' ר"ת 62). — וכששותים כוס יין וכדומה: ועל כן רגילים בני אדם להשיב אחריו (של המברך על היין) לחיים כלומר לחיים תהיה לך אותה שתיה ולא להיזק (שבלי הלקט, ברכ' קמ). — ואמר המשורר: חוק ושתה כוסי פי שנים, והפוך בה ותאמר לְחַיִּים (ר"ש בכרך, כספ' נפש' הלדיק'). — ב) הזמן שאדם חַי על הארץ, existence; Lebensdauer: שני חיי

שרה (בראש' כג א). ימי שני חיי אברהם אשר חי (שם כה ז). מספר ימי חיי הבלו (קהל' ו יב). במה ימי שני חיי כי אעלה את המלך ירושלם (ש"ב יט לה). ננגן כל ימי חיינו על בית יי' (ישע' לח כ). ועפר תאכל כל ימי חייך (בראש' ג יד). ויאמר פרעה אל יעקב במה ימי שני חייך (שם מז ח). ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה (שם כח). והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש (קהל' ח טו). גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה (משלי לא יב). — ובלי המלה ימים או שנים: ויהיו חיי שרה מאה שנה (בראש' כג א). בשנת שש מאות שנה לחיי נח (שם ז יא). קפדתי בארג חיי מדלה יבצעני (ישע' לח יב). כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (תהל' לא יא). — ואמר בן סירא: חיי איש ימי מספר וחיי ישרון ימי אין מספר (ב"ס גני' לז כה). אף מלאכי השרת שהיה חיי עולם אינן רואים את הכבוד (מד"ר במד' יד). — ואמר הפיטן: נודי נא נשמתי, תשובתך מצאתי, על אמרך לא חטאתי, ימי הבל חייבי, לא זכרת דין מלבי, אי מזה באת ואנה הלכי (סליחה לר"י ברזלוני, חו"ג ג 188). — עץ החיים, שהיה בתוך גן העדן ומי שאכל מפריו חי לעולם, עי' עץ. — ובמשמ' *שיזכר לעולם: חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (ב"ס גני' לז כו). — ובמשמ' *חיים הרוחניים, שיש להם חשיבות לעולם, ולהפך חיי שעה, העסק בענינים חמריים: חיי שעה היתרת לו חיי עולם לא כל שכן (ירוש' מו"ק ג פג:). בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (כיל' טו:). — וחיי עולם הבא: א"ר ישמעאל ק"ו על חיי שעה מברך על חיי עולם הבא לא כל שכן (ברכ' מח:). מה אלו (מעית) שהם חיי שעה של עולם הזה אדם מדליק בכמה נרות ובכמה פתילות עד שיעמוד עליהם ומוצאם דברי תורה שהם חיי העולם הזה וחיי העולם הבא אין אתה צריך לחפש אחריהם במטמונים הללו (מד"ר שה"ש א א). — *וחיי עד: אם מזון שאינו אלא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו תורה שהיא חיי עד לא כל שכן (ירוש' ברכ' ז א). (כשהיו הרבנים נפטרים זה מזה בפומבדיתא היו אומרים) מחייה חיים יתנלך חיים ארוכין וטובים ומתוקנין (יומ' עא.). —*חיי מתן, שמתקים האדם רק במתנות שנותנים לו ואינו מרויח ביגיע כפו: בני חיי מתן אל תחי טוב נאסף ממסתולל (ב"ס גני' מ כח).

—*חיי מתושלח, חיים ארוכים מאד: ואין בחיי מתושלח מה שיספיק ללמוד אלו המלאכות שהאדם מצטרך במחיתו (ר"י הלוי, הקד' הרמב"ם לזרעים). — ג) מה שמחזיק את החיים, צרכי אכל נפש וכדומה, Lebensunterhalt ; subsistance ; sustenance: ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך וחיים לנערותיך (משלי כז כז). —*ופרנסה: מעשה באחד שמכר את עצמו ללודים (ובא מעשה לפני ר' אבהו) אמר מה נעשה מפני חייו עשה (ירוש' גיט' ד מו:). שטרי מקח וממכר צריך שינית מקום הלוקח ומקום המוכר וכו' מפני תקנת הליבלר כדי שיהו חייו מצויין לו (שם ג מד ד). — *חיי נפש: א"ר יוחנן קל היקלו באבסניא מפני חיי נפש (ירוש' דמאי ד כד:). — ד) *אופן החיים: בני אל תלעג לחיי עני ואל תראיב עיני מר רוח (ב"ס גני' ד א).

חיב, ממנו חִיֵּב, *חַיָּב, *חִיּוּב, *חִיּוּבִי, *הִתְחַיְּבוּת.

***חַיָּב**, ת"ז, נק' חַיֶּבֶת, מ"ר חַיָּבִים, חַיָּבוֹת, — א) מי שהוא חַיָּב בדבר מהדברים, במוסר', schuldig ; coupable ; guilty: אל הכלים איש שב מפשע וכר כי כלנו חייבים אל תבייש אנוש ישיש כי ממנו מזקינים (ב"ס גני' ח ה-ו). אין תורמין מן הלקט ומן השכחה וכו' ולא מן החייב על הפטור ולא מן הפטור על החייב (תרומ' א ה). מגלגלין זכות ליום זכות וחובה ליום חייב (כעו"ל ל). בא וראה עושרה וגדולה של מלכות חייבת זו ואין נזמרין אחת בטלה שכולן רצות ביום ובלילה וכנגדן של מצרים כולהן עומדות בטילות (מכי' בשלח ב א). כל חייבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה (שבת יא ז). להודות לשמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת גומל טובה לחייבים (ירוש' תענ' א כד:). — ומי שיש עליו חוב של כסף לחברו: מצא שטרי חוב וכו' כשחייב מודה וכו' לא יחזיר וכו' כשאין חייב מודה וכו' יחזיר (ב"מ יב:). — ב) בינ' מן חִיֵּב, עי"ש.

חִיֵּב, פ"י, חִיַּבְתִּי, עת' אֲחַיֵּב, — א) החליט שהוא חַיָּב, schuldig erklären ; declarer coupable ; to declare guilty: למה יראה (המלך) את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם וְחִיַּבְתֶּם את ראשי למלך (דני' א י). משכימין ובאין לבית דין המזכה אומר אני מזכה ומזכה אני במקומי והמחייב אומר אני מחייב ומחייב אני במקומי (סנה'

ה ה). וכותבין (שני סופרי הדיינים) דברי המזכין והמחייבין (שם ד ג). ולא הרעותי את אחד מהם שלא חייבתי את הזכאי ולא זכיתי את החייב (מד"ר במד' יח). אם תדע שאין הדין עמו הסבר לו פנים שלא יהא אומר מתחלה היה רוצה לחייבני (שם דבר' ה). — וּמְחַיְּבֵנִי, במקום מְחַיֵּב אני: אמר (משה) היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות הללו מזקיקני אותן למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה (אדר"נ ב).—ואמר הפיטן: זבולו כשר שאננות מבכות את התמוז, חִיְּבֵנִי אִיבְנִי אזי בירח תמוז (קליר' לי"ז בתמוז, אמרך).— ב) חִיֵּב אותו, הטיל עליו חובה, ממונית או מוסר', verpflichten; obliger; to oblige: הנחתומים לא חייבו אותן חכמים להפריש אלא כדי תרומת מעשר וחלה (דמאי ב ד). תלתן שהעלה מיני צמחים אין מחייבין אותו לנכש (כלא' ב ה). מגורה שפנה ממנה חיטי הרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת אלא מכבד כדרכו (תרומ' יא ו). אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גם כתלמי הרביעה (תוספתא כלא' א יז). הואיל והתרתי לו את כל אלו חייבהו כשאר כל המצות שבתורה (ירוש' ברכ' ג א). אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק מפני הסכנה (פסח' ח.). כיון שגלו נפטרו והם חייבו עצמן מאליהן (מד"ר רות, והגה בועז). — *ובינ' עומ' חָיָּב [1]), הוא חַיָּב, היא חַיֶּבֶת, מ"ר חַיָּבִים, חַיָּבוֹת, חַיָּב בדבר, על דבר: העני חייב ובעל הבית פטור (שבת א א). בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים (פסח' י ה). האב אינו חייב במזונות בתו (כתוב' ד ו). יש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו פטור על מעשה שורו וחייב על מעשה עצמו שורו שבייש פטור והוא שבייש חייב (ב"ק ג י). החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים בנזק בצער וכו' (שם ח א). אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז (ב"מ ב א). ונפל שמה שור או חמור חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו (מכי' משפט', נזיק' יא). עלו בו צמחים מהמת המכה נסתרה המכה חייב לרפותו (תוספתא ב"ק ח ד). נחונייה בני עד כאן הייה חייב ליטפל בי (ירוש' נזיר' ו נה ד). חייב אדם להקביל פני רבו ברגל (ר"ה טז:). חייב אדם לטהר את עצמו ברגל (שם). חייב אדם לומר בלשון רבו (בכור' ה.). — *חַיֶּבֶת בדבר, גם דברים לא בע"ח: קרקע בית רובע חייבת בפאה (פאה ג ו). חייבת אשה בטיפול בנה כל עשרים וארבעה חדש (תוספתא נדה ב ד). גרושה וחלוצה לכהן הדיוט חייבת קרבן על כל ביאה וביאה (שם יבמ' יא ד). אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות לו דברים של יחיד וכו' למה משום שהיא חייבת לעשות לו (ירוש' כתוב' ה ל.). משל למדינה שהיתה חייבת ליפסו למלך (מד"ר בראש' מג). כל מצות הבן על האב אנשים חייבין ונשים פטורות וכל מצוה האב על הבן אחד אנשים ואחד נשים חייבים וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות וכל מִצות עשה שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבים (קדוש' א ז). שלשה שאכלו באחת חייבין לזמן (ברכ' מה.). את שבתותי תשמרו בולכם חייבים בכבודי (מד"ר במד' יד). לפיכך אנחנו חיבים להודות לך ולשבחך (ברכ' השחר, לפיכך). וחיבים אנחנו לומר לפניך שירה בכל יום תמיד אשרנו מה טוב חלקנו (שם). נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה (ברכ' כ:).—*וחַיָּב כסף: האומר מנה אני חייב ואיני יודע אם לפלוני אני חייב אם לפלוני אני חייב (תוספתא ב"מ ג ה). ולא הילכתי בשוק אצל מי שהוא חייב לי (ירוש' תענ' ג סו.). לא היה לנו חייב ממון שממון ניטול ממנו אלא נפשות חייב לנו ונפשות אנו מבקשים (מד"ר במד' ח). והן שיהו חייבין להן מעות משעה הראשונה (ירוש' בקי' ד מח:). — ג) יְחַיֵּב [י]) לפלוני דבר, החליט כי יש בו בפלוני הדבר, zuschreiben; attribuer; to attribute: להרחיק ממנו (מהבורא) כל הדאוי להרחיק ולחייב לו כל מה שנוכל לחייב מן החיובים הפשוטים יותר כפי יכלתנו (רא"ע, כפר העצמים). ואלה אם הם רבות אינם מחייבות לו רבויי ולא מוציאות אותו מהאחדות (כוזרי ב ב). ולא הספיק לו בשלול מן העניינים הנמצאים לרשעים אך בא לחייב להם הרע (ר"ב א"ת, יקוו המים ינ). וכאשר תחייב בו דבר לדבר נקראהו המשפט המחייב וכאשר

[1]) במו וְשַׁבֵּחַ אני את המתים (קהל' ד ב).

-- [י]) בערב' תוג'ב [a]).

[a]) توجب

תשלל בו דבר מדבר נקראהו המשפט השולל ופעמים יהיה שמשפט המחיב יחיב הנשוא לכל הנושא כאמרך כל אדם חי וזה נקראהו מחיב כללי ונקרא כל ההקף הכללי המחיב ופעמים יהיה שהמשפט המחיב יחיב הנשוא לקצת הנושא כאמרך קצת האדם כותב וזה נקראהו מחיב חלקיי ונקרא קצת ההקף ההלקיי המחיב (מלות הגיון ג). — ובמשמ' מכרית: זה מחיב שלא נאמין לארסטו בחכמתו (כוזרי א סז). ואחר כן תייב הפין האלהים וחכמתו סבוב הגלגל העליון (שם ה ב). ומי שלא החזיק באלה (בהמצות השכליות) איך מחזיק בקרבנות ובשבת והמילה וזולתם ממה שאין השכל מחייבו ולא מרחיקו (שם ג מח). כי כל אדם נמשך אחר טבעו וכשעושה כפי מה שתייב טבעו הוא שמח ומתענג במעשיו (המעל' לרש"ט פלקיירא, בהמבוא). אבל אשר תייבנוהו והוא חיוב אמתי שהשכל הפועל אשר אינו גוף ולא כח בגוף וכו' לא יאמר בו שיצא מן הכח אל הפעל (ר"מ א"ת, מו"נ ב יח). וחשבו שאלה העצמים הנכבדים אם היו מניעים אלה הגשמים השמימיים באופן יתייב ג"כ תנועה בעצמות המניעים יפול הסבוב (אמונה רמה ד ב). וזה הדבר הוא מה שבעבורו תייב אפלטון מציאות צורות נפרדות (תגמ' הנפש א ו). כן התורה מצד שהיא תורה אין לה לצאת מבלתי מה שיתייבהו הנימוס התוריי ותוצה (גזה בלוס, אגר' בלוס א ג). כמו שרבוי המוחשים יתייבו רבוי החושים כן התחלפות המושגים יתייבו התחלפות הבחינות המשיגות (זכות אדם ב ה). ואין ספק שהטבע תייב שיהיה זה המין מן הכח נמצא כמין האדם (בעל הגמיס יא).—ואמר המליץ: נפלאתי כראותי השמש קודר ללא סבה מחייבת, עד ראותי תמר בית נתיבות נצבת (עמנ', מחב' ג).

— פע', *חָיַב, מחויב,—שחיבו אותו: וכל המחויב מיתה פטור מן התשלומים (מכי' משפט', מס' נזיק' ח). נאמר רשע במחוייבי מיתות ונאמר רשע במחוייבי מכות מה רשע שנאמר במחוייבי מיתות אין ממון אצל מיתה אף רשע שנאמר במחוייבי מכות אין ממון אצל מכות (ירוש' מכ' א לא.). כל שאינו מחויב רבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם (ברכ' כ:). — ואמר הפיטן: זכור טפש מהערימה, ירד וכתת עמי עד הרמה, כמו בן חַיָב להחרימה (יוצר זכור, זכור איש). כי הרבית טובות אלי, כי הגדלת חסדך עלי, ורב שלומים לך חִיַבְתִּי, כי עשית טובות אתי ולא חִיַבְתָּ לי גמוליך, כל טובתי בל עליך (פהי"ח ליום א). —ובהשאלה, *מוכרת הדבר: ואנחנו אומרים עליו (על הבורא) שהוא חי לשלול ממנו תאר המות מפני שמחשבת הלב קודמת כי מי שאינו חי הוא מת ולא יתחייב זה אצל השכל אך ככר תשלל מהזמן דרך משל החיות ולא יתחייב שיהיה מת אחר שאין מדרכו קבול החיים והמות כמו שלא תתחייב ממאמרך שהאבן איננה חכמה שתספר עליה שהיא כסילה (כוזרי ב ב). ואם הענין כן הנה יתחיב עפ"י מאמרם כי יהיה זה המושכל נפסד (רלב"ג, מלחמ' ה' א י). ולפי שעצמותו לא ישתנה תחיב שיהיה מדעו בלתי משתנה (שם ג ב). להיות שכל הארם לואה מהשיג הדברים על אמתתם כמו שיבא תחייב בהכרת שימצא דבר הוא למעלה מהשכל האנושי (העקרים, פתיח'). הוא יתברך א"א שימצא בו שום חסרון ולזה הוא מחוייב שיצדק עליו החלק הא' ושיהיה חכם ויכול ורוצה וחסיד וישר ונאמן וכן יתחייב בכל מיני השלמיות שהוא ראוי שימצא בו צד השלמות אחר שא"א שימצא בו שום חסרון וזה ענין הוא מחוייב בעצמו (שם ב כא). ואם הכל מחוייב יהיה משפט מי שהשתדל בדבר ומי שהשתדל כבטולו הכל שוה (ר"מ גלכוני, המאמר בכתיבה). אם יהיה לדברים כולם יסוד בולל תחייב לו מהסגולות שיהיה נמצא עומד בעצמו (אמונה רמה א ב). אמנם מה שרצה לומר אבן גבירול מהמצא החומר והצורה במלאבים הנה כבר תחיב לפְשוט הרכבה וזה בטל (שם). והיה פרעה ועמו חושבים שעשויין ישראל כענין שאר האומות שנתונין תחת ממשלת מזלות הרמים ושיקרום המקרים במו שיתחייב ממערכת הבוכבים (מ' אלדבי, ש"א ח). והם מביאים ראיות ומופתים לפי דעתם לקיים קדמות העולם ישהוא מתחייב מן השם יתברך במו שהאור מתחייב מן השמש והצל מן האילן (שו"ת ריב"ש מה). ולולי אלו התולדות המתחייבות לכל בעל תורה להאמין בהם לא היה הוזק להאמין בקדמות העולם (אוהב משפט לאיוב ח).— *מְחֻיַּב המציאות, מה שהוא מוכרח שיהיה: שהחמר ההוא אם היה קדום ונצחי היה מחוייב המציאות ולא ימלט אם שיהיה מחוייב המציאות בבחינת עצמו או שיהיה אפשרי בבחינת עצמו ומחוייב מצד סבתו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ד). כל דבר חמרי הוא תלוי בחלקיו וכל מה שהוא תלוי בחלקיו אינו מחויב המציאות לפי שהוא תלוי

בזולתו וכו' א"כ יחוייב מזה שמה שהוא מחוייב המציאות אינו גוף (מנח' קנא' לר"י מפיסא 20). — ותאר לאלהים: מן העקר הראשון שהוא מציאות השם יסתעפו ממנו ארבעה שרשים כוללים כל הדברים הנתלים במציאות השם שהוא מחוייב המציאות (העקרים א יג). ובן שממנו שורש אחד שהוא יתברך מסולק מן החסרונות לבאר שמחוייב המציאות לא יפול עליו השינה והשכחה והליאות ודומיהן (שם). התוארים שיותסו אליו יתברך הם ב' מינים מין ייוחס אליו מצד היותו מחוייב המציאות ועלה על כל הנמצאים שא"א שיושכל היותו מחוייב המציאות ועלת כל הנמצאים אם לא ימצאו בו אלו התוארים כמו היותו א' וקדמון ונצחי (שם ב כא).

— נתפ', *נִתְחַיֵּב כדבר, — שחִיְּבוּ אותו: כל מצוה שנתחייבו בה ישראל עד שלא באו לארץ נוהגת בארץ ובחוצה לארץ (תוספתא קדוש' א יג). אבותיך פטורין היו (מן המצות) ונתחייבו ואתם פטורין הייתם ונתחייבתם (ירוש' בכו' ו לו:). הן לי קנם בהי שהיא בידך והוא אומר לא נתחייבתי קנם מימי והעדים מעידין שנתחייב קנם (שם שבוע' ו לה ד). אותה שנה (שחנכו את ביהמ"ק ראשון) לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה (מו"ק ט). ראויה היתה פרשת מקושש שתכתב ע"י משה אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו (ב"ב קיט). דן את הדין זיכה את הזכאי וחייב את החייב וראה שנתחייב עני ממון ושלם לו מתוך כיתו זה משפט וצדקה (סנה' ו:). ב"ד שולחין ומביאין אותן משם (מערי המקלט) מי שנתחייב מיתה הרגוהו (מכות י:). אילו הייתי עושה הייתי מתחייב מיתה בידי שמים (תנחומא לו ד). כי ספר תורתנו דברי אלקים והוא בעצמו מופת התחייבנו בקבולו בעבור עצמו מפני שאין אדם יכול לחבר ספר אחר במוהו (כוזרי א ה). — *הִתְחַיֵּב בנפשו: הבא על בתו וכו' אין להן קנם מפני שמתחייב בנפשו שמיתתו בידי בית דין וכל המתחייב בנפשו אינו משלם ממון (כתוב' ג ב). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד). כל המתחייב בנפשו שוגג מביא חטאת (ירוש' שבת ב ה). ארבעה דברים העושה אותן דמו בראשו ומתחייב בנפשו אלו הן הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין שני דקלים והשותה מים שאולים והעובר על מים שפוכים (פסח' קא). (בן זה לזה [בין יפתח ופנחס] אבדה ההיא עלובה) ושניהם נתחייבו בדמיה (מד"ר ויקר' לז). — ובהשאלה, *נִתְחַיֵּב, הֻכְרַח הדבר, נולדה מזה תולדה מוכרחת[1]: ולפי שנושא אלו הכחות הם הווים ונפסדים נתחייב שיהיה הנשוא ג"כ הוה ונפסד (ראב"ע, ספר העצמים). ובענין הנפשי התיחדו בעלי חיים כלם ונתחייבו מהם תנועות וחפצים ומדות וחושים נראים ונסתרים ותאוות וזולת אלה (כוזרי א לג). יתחייב לפי ההקדמה החמשה ועשרים שיש מניע הוא אשר הניע החמר הזה ההוה והנפסד עד שקבל הצורה (מו"נ ב א). הדרך הראשון אשר יזכרו שיתחייב לנו בו כפי מחשבותם שהשם יצא מן הכח אל הפועל וכו' שוה הענין אמנם יתחייב בכל מורכב מחמר בעל אפשרות ומצורה (שם יח). כי כל שני משפטים נבדלים לא יתחייב מהם דבר כלל (מלות הגיון ו). אמרו שלא יתחייב גם כן שמה שלא היה נודע לא יהיה נודע לעולם (העקרים א טו). והעקר השלישי שהוא השכר והעונש הנה השרש הקודם לו והמתחייב אליו בהכרח הוא ההשגחה (שם יח). וזה אינו מתחייב לשליחות השלוח בהכרח אבל הוא ענף נמשך ממנו (שם). ואם היה לזה הדמוי שחשב הרלב"ג מקום היה מתחייב מזה שתמיד ימצא בעולם חמר ערום מבלי צורה (מפע' ה' ב ד). והנה הבורא הוא מסדר הנמצאות אם כן יתחייב שהוא יודע את הנמצאות (ספורנו, אור עמים, ידיעה). — *נתחיב דבר לדבר, החלט כי יש דבר פלוני בדבר פלוני: כל משפט אם שיתחייב בו דבר לדבר באמרך ראובן חכם או שמעון עומד או תשלל בו דבר מדבר באמרך אין ראובן חכם וכו' (מלות הגיון ג).

*חִיבָה, — עי' *חִבָּה.

חִידָה[2], ש"נ, מ"ר חִידוֹת, — א) הגדרת דבר לא כתאריו הידועים וברורים לכל אלא ברמזים ותארים דחוקים ולא מובנים בהשקפה ראשונה למה הם מכונים, ולפי הרמזים וההגדרות המליציות האלה צריך למצא הכונה למה נתכון העושה או שואל החידה, Rätsel; énigme; enigma: ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חִידָה

---

[1]) בערב' לזם מנה (a).

[2]) לפי דעת קצת החכמים מקצר מן אחודה כמו בארמ' וכמשמ' מגור. והוא דחוק.

a) لزم منه

אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חליפות בגדים ויאמרו לו חודה חידתך ונשמענה ויאמר להם מהאכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים (שופט' יד יב-יד). ויאמרו לאשת שמשון פתי את אישך ויגד לנו את החידה וכו' ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק שנאתני ולא אהבתני החידה חדתה לבני עמי ולי לא הגדתה (שם יה-יו). ויהי ביום השביעי ויגד לה כי הציקתהו ותגד החידה לבני עמה ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי בטרם יבא החרסה מה מתוק מדבש ומה עז מארי ויאמר להם לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי וכו' ויתן החליפות למגידי החידה (שם יז-יט). פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת (במד' יב ח). ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם יי' ותבא לנסתו בחידות (מ"א י א).—ב) מליצה ברמזים ומשלים ודמיונות: בן אדם חוד חידה ומשל משל אל בית ישראל ואמרת כה אמר אדני יי' הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז (יחזק' יז א-ג), והכונה בנשר הגדול וכו' למלך בבל. הלוא אלה כלם עליו משל ישאו ומליצה חידות לו ויאמר הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט (חבק' ב ו). להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידתם (משלי א ו).—ואמר ב"ס: אל תטש שיחת חכמים ובחידתיהם התרטש (ב"ס גני' ח ח).—ובמשמ' דברים תמוהים, מענינים, נשגבים: אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו (תהל' עח ב-ג), והמשורר הולך ומספר את דברי הימים של ישראל בדרך מליצה ושיר. — וקצת במשמ' תחבולה: יעמד מלך עז פנים ומבין חידות ועצם כחו (דני' ח כג-כד).—ג) *בפלסופיה, קצת כמו תאר, הידות האלהות, התארים המיוחסים לו: ואמר אריסטוטלס הפלוסוף כי החידות המכחשות (ר"ל התארים השוללים) הן אמת ויושר לאמרן על הבורא יותר מן החידות המודות (ר"ל התארים המחייבים) כגון שנאמר עליו שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא שוא ולא שקר ואלו הן החידות המכחשות וכשנאמר עליו שהוא חכם וצדיק וישר הן החידות המודות (לקוט' מרסע"ג ור"ד הככלי, הליכ' קדם 69).

***חִידוּת**, ש"נ, — בת החידה, החכמה, Sophisme: להיות גלוי וידוע כי יהיה שם בת אשר יקרא חידות (ספ' המדות לאריסטו ו ט).

חיה[1]), ממנו חי, חיה, חיה חיות, *חיוני, *חיוניות, מחיה.

חיה, פ"ע, עב' חיה, וגם חי, לנק' חיה, חיתה, חייתי, עת' אחיה, יחיה, יחי, יחי, ויחי, ויחי, ויחי, תחיה, תחי, יחיו, תחיינה, צווי חיה, וחיה, וחיה, חיי, חיו, וחיו, מק' חיה, חיו, חיות, לחיות, חיותם, — א) היה חי, היו בו חיים, ההפך מן מת, leben; vivre; to live: הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות (בראש' מב ב). ונקחה דגן ונאכלה ונחיה (נחמ' ה ב). הישב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר והיוצא ונפל על הכשדים הצרים עליכם יחיה[2]) והיתה לו נפשו לשלל (ירמ' כא ט). למען תחיה וירשת את הארץ (דבר' יו כ). כי מת אתה ולא תחיה (ישע' לח א). אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט יג). כי לא יחיה אחרי נפלו (ש"ב א י). יחי ראובן ואל ימת (דבר' לג ו). ותשב נפש הילד על קרבו ויחי (מ"א יז כב). רק רחב הזונה תחיה (יהוש' ו יז). עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי (מ"א כ לב). דרשו טוב ואל רע למען תחיו (עמו' ה יד). למען תחיון וטוב לכם (דבר' ה ל). אדני עליהם יחיו (ישע' לח יז). ותבוא בהם הרוח ויחיו (יחזק' לז י). התחיינה העצמות האלה (שם ג). למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (בראש' יב יג). אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף באש וחיתה אתה וביתך (ירמ' לח יז). וזאת עשו להם וחיו ולא ימתו (במד' ד יט). הנה אני מביא בכם רוח וחייתם (יחזק' לז ה). גמל על עבדך אחיה ואשמרה דברך (תהל' קיט יז). ויתפלל בערך וחיה (בראש' כ ז). וזאת עשו וחיו (שם מב יח). בדמיך חיי (יחזק' יו ו). המתינו לו ומלוהו וחיה והיו קוראין אותו נתן על שמו (תוספתא שבת טו ח). אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה שעקצו חוורבר וחיה שבעטתו פרדה וחיה (ירוש' יומא ח מה:). הואיל וחיה אחר אמו שעה אחת (רמב"ם, נחל' א). —ומקו': לך אמר לא חיה תהיה (מ"ב ח י). חיה יחיה לא ימות (יחזק' יח כא). חיו יחיה כי נזהר (שם ג כא). לא יוכל לחיות בה ביום חטאתו

[1]) משתתפים בו כמעט כל הלשונות השמיות. כנעני' חיה, ארמ' חיא, חיה, ערב' חי a).

[2]) כך הכתיב כאן וכמו"כ פרשה לח ב, והקריא בשני המקומות וחיה.

a) حيّ

(שם לג יב). — וביל' חי, חיה, חיים, חיות, כמו כפולים: העוד אביכם חי (בראש' מג ז). עוד יוסף בני חי (שם מה כח). בעוד הילד חי צמתי ואבכה (ש"ב יב כב). כי אין נבות חי כי מת (מ"א כא יה). ואני ידעתי גאלי חי (איוב יט כה). כי אמרתי מי יודע יחנני יי' וחי הילד (ש"ב יב כב). כי לא יראני האדם וחי (שמות לג כ). ונס (הרוצח) אל אחת מן הערים האל וחי (דבר' ד מב). אם בן הוא והמתן אותו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו). אנחנו אלה פה היום כלנו חיים (דבר' ה ג). אשר המה חיים עדנה (קהל' ד ב). —ומליצה, *לא מפיו אנו חיים, לא על פי דבריו נעשה: ר' יהושע אומר לא מפיה אנו חיין (כתוב' א ז). —*כה יחיו, לברכה ואחל ושבועה: כמו שרגילים לומר כמו שעשיתי זה כן יחיו בני (רשב"ג דורן, מג"א ה). כה יזכו וכה יחיו וכה יאריכו ימים (ספר הקנה, בלא לאכול סמוך למנחה). — ב) התקים, bestehen, exister ; exist: וחיית ורבית וברכך יי' אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה (דבר' ל יו). לו ישמעאל יחיה לפניך (בראש' יז יח). ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו (שם ה ג). ויחי שת חמש שנים ומאת שנה ויולד את אנוש (שם ו). ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה (שם מז כח). למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם (ירמ' לה ז). רוח אפינו משיח יי' נלכד בשחיתותם אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים (איכ' ד כ). ואלו חיה אלף שנים פעמים (קהל' ו ו). כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח (שם יא ח). וכי עלת על לב דוד שהוא חי ה לעולם (ירוש' מו"ק ג פג ג). שחיה (קין) שנים הרבה (מד"ר קהל', אם יוליד). — חיה על דבר, כדבר, חיה על הלחם, כקמח, וכיוצא בזה, הלחם, הקמח היה לו למזון שנתן לו חיים: לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי' יחיה האדם (דבר' ח ג). לכי מכרי את השמן ושלמי נשיכי ואת בניכי תחיי בנותר (מ"ב ד ז). —וחיה על חרבו, החרב היתה כלי אומנותו שעל ידה השיג ⁄ו צרכי חייו: הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד (בראש' כז לט-מ). — חיה מחלה, נרפא, genesen ; se rétablir ; recover health: האחיה מחלי זה (מ"ב ח ח). ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי (ישע' לח כא). חיתה (המכה) ונפתרה חיתה ונכתרה חייב לרפאותו חיתה כל צרכה אינו חייב לרפאותו (ב"ק ה א). אמר

לה שמא מכה חיתה ביך אמרה לו הן והיי..ה (נדה ח ג). עד שתחיה המכה (שם י א). נעשו צרבת וחיו (נגע' י א). מעשה בעין בול אחד שנחתכה גלגלתו ושלה עליו הרופא טלית של קרויה וחיה (תוספתא אהל' ב ו). לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה (מו"ק כא:). כדם אצבע קטנה של יד שנגפה וחייתה וחזרה ונגפה (נדה יט:). יכולה היא ליכוות ולחיות (חול' מב:). — ובצמח: ייחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה קטנה אם יכול לחיות הימנה (תוספתא כלים ב"ק א יג).

— פע', חיה, חיו, אחיה, ה...ה, חייתם, חייתני, חיות, חיתו, חיני, תחיינו, — א) חיה את פלוני, הניח אותו לחיות, leben lassen ; laisser vivre ; let live: מכשפה לא תחיה (שמות כב יז). לא תחיה כל נשמה (דבר' כ יז-יח). והכה דוד את הארץ ולא יחיה איש ואשה (ש"א כז ט). ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך (מ"א כ לא). הוא את נפשו יחיה (יחזק' יח כז). כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון (שמות א כב). והרגו אתי ואתך יחיו (בראש' יב יב). לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו (מ"ב ז ד). ולא עשו (המילדות העבריות במצרים) כאשר דבר אליהן מלך מצרים (להמית את הזכרים) ותחיין את הילדים (שמות א יז). ויתנו להם הנשים אשר חיו מנשי יבש גלעד (שופט' כא יד). ויאמר אליהם משה החייתם [1]) כל נקבה וכו' וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו (במד' לא יה-יז). גם מעוף השמים (תקח אתך בתבה) שבעה שבעה זכר ונקבה לחיות זרע על פני כל הארץ (בראש' ז ג). להמית נפשות אשר לא תמותנה ולחיות נפשות אשר לא תחיינה (יחזק' יג יט). ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם (יהוש' ט יה). — ובמשמ' נתן לו האפשרות לחיות, ע"י מזון וכדומה: עזבה יתמיך אני אחיה ואלמנתיך עלי תבטחו (ירמ' מט יא). והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (ישע' ז כא). ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה (ש"ב יב ג). אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד (מ"א יח ה). לטוב לנו כל הימים לחיתנו [2]) כהיום הזה (דבר' ו כד). החכמה תחיה בעליה (קהל' ז יב). להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב (תהל' לג

— [1]) יותר נראה שזה הפעיל החייתם. — [2]) אפשר שזה ממשמעה א'.

יט). והולכות המילדות ומגבות מים ומזון מבתיהם של עשירות ובאות ונותנות לעניות והן מ ח י ו ת את בניהן (מד"ר שמות א).—ובהשאלה, ברוחנ', נתן לו הכח לחיות: דבקה לעפר נפשי חיני בדברך (תהל' קיט כה). העבר עיני מראות שוא בדרכך חיני (שם לז). זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חיתני (שם נ). אם אלך בקרב צרה תחיני (שם קלח ז). רוח אל עשתני ונשמת שדי תחיני (איוב לג ד). — וגם לדברים לא בע"ח: את עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם (נחמ' ט ו). — ב) נתן חיים לפלוני, הביאו לחיים: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע (בראש' יט לב). ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן (הושע יד ח). — ג) החזיר חיים למי שנפסקו חייו wieder beleben; rendre la vie à; restore life: אני אמית ואחיה (דבר' לב לט). יי' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ש"א ב ו). יי' העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור (תהל' ל ד). מכלכל חיים בחסד מ ח י ה מתים ברחמים רבים (תפי' י"ח, אתה גבור). — ובהשאלה, כמשמ' תחית העם כמקדם: הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לדר ודר הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך (תהל' פה ו-ז). — ובדברים לא בע"ת, חיה עיר חרבה ובדומה, חזר ובנה אותה, תקן בדקה: ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב ויואב יחיה את שאר העיר (דהי"א יא ח). ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים (ששבו לבנות את החומה) עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות (נחמ' ג לד).

— הפע', החיה, החייתי, החייתם, החייתנו, החיו, החיני, החיה, החיות, החיתו, — ברוב שמושו במו פעל, א) הניח בחיים: ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר לה החיה יהושע (יהוש' ו כה). ועתה הנה החיה יי' אותי כאשר דבר זה ארבעים וחמש שנה (שם יד י). אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי (במדב' כב לג). לו החיתם אותם לא הרגתי אתכם (שופט' ח יט). ונתתם לי אות אמת והחיתם [1] את אבי ואת אמי (יהוש' ב יב-יג). זאת נעשה להם והחיה אותם (שם ט כ). שנים מכל תביא אל התבה להחית אתך (בראש' ו יט). ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי (שם יט יט). וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (ש"ב ח ב). וכל הטף

בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם (במד' לא יח). ברוך ש ה ח י י נ ו והגיענו לזמן הזה (תוספתא ברכ' ה כב). ברכות והודאות לשמך הגדול על ש ה ח י י ת נ ו וקיימתנו (סוט' מ.). — ובמשמ' *החזיקו בחיים, נתן לו מזונות: שור שאי אתה מצווה ל ה ח י ו ת ו אתה מצווה על הסימתו אדם שאתה מצווה ל ה ח י ו ת ו אינו דין שאתה מצווה (על) חסימתו (ב"מ פח:). — ובמליצה ברוחניות, ביחס לנפש: נשמה שנתתי בך ה ח י י ה (תענ' כב:).— ובמשמ' *שמח אותו: ואולם חי אני וכו' מלמד שאמר לו הקב"ה למשה ה ח י י ת נ י בדבריך (ברכ' לב.). מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא שחלה לא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס ר"ע לבקרו ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו היה אומר לו רבי ה ח י י ת נ י (נדר' מ.). — ב) השיב החיים למי שהיה כבר מת: ואלישע דבר אל האשה אשר החיה את בנה (מ"ב ח א). ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת (שם ה). ויאמרו (האכרים אל יוסף שנתן להם זרע לאדמתם) החיתנו (בראש' מז כה). ונאמן אתה ל ה ח י ו ת מתים ברוך אתה יי' מחיה המתים (תפלת י"ת, אתה גבור). אשר יצר אתכם בדין וכלכל אתכם בדין וסילק אתכם בדין ועתיד ל ה ח י ו ת כ ם בדין (ירוש' ברכ' ט ג).—והחית, במקום החיתה: השונמית קיר אחת עשתה לאלישע ו ה ח י י ת את בנה (ירוש' ברכ' ד ד).—ובמשמ' רפא: ותחלימני והחייני (ישע' לח יז).

א.**חַיָּה**, ש"נ, סמי' חית, מ"ר חיות, — יצור שיש בו רוח חיים, כפרט החיה על היבשה, **Tier; animal**: וררו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ (בראש' א כח). וזאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ (ויקר' יא ב).—ובפרט לא בהמת הבית, **wildes Tier; bête sauvage; wild beast**: ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו (בראש' ט ה). אשר יצוד ציד חיה או עוף (ויקר' יז יג). בעוף ובבהמה ובחיה (בראש' ז כא). ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל (ויקר' כה ז). זאת העיר העליזה היושבת לבטח וכו' איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו (צפנ' ב יה). — ובפרט חיה רעה, טרפה: ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו (בראש' לז כ). והשבתי חיה רעה מן הארץ (ויקר' כו ו). ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך (יחזק' ה יז). — וסמי': ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה

— [1]) בקצת ספרים והחייתם מלא.

לסינה (בראש' א כה). ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה (שם ב כ). פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה (שמות כג כט). ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החוח (מ"ב יד ט). תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה (ישע' מג כ). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה (הוש' ב כ). — וחית הארץ: לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא (איוב ה כב). — וחיתו[1] כמו חית: ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה (בראש' א כד). כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו ביער (ישע' נו ט). כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף (תהל' נ י) ישקו (המעינים) כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם (שם קד יא). תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער (שם כ). נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ (שם עט ב). ורבצו בתוכה עררים כל חיתו גוי גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו (צפנ' ב יד). — וככנ': ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (ישע' מ יו). ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם (במד' לה ג). לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר (תהל' עח נ). כלב מין חיה ר' מאיר אומר מין בהמה מה הפרש בין ר' מאיר לחכמים אלא שהכותב חייתו לבנו ר"מ אומר כתב לו כלב וחכמים אומרים לא כתב לו כלב (תוספתא כלא' ה ז). — ואמר הפיטן: הם השיתום כמו חללי קבר, לבן חיתם סגרה לדבר (יולר ב פסח, כעבר). — *חית שן: מי יחון חובר נשוך וכל הקרב אל חית שן בן חובר אל איש זדון ומתגלל בעונתיו (כ"ס גני' יב יג-יד). אש וברד רעב ודבר גם אלה למשפט נבראו חית שן עקרב ופתן וחרב נקמות להחרים רשע (שם לט כט-ל). — *חית הים: הרי חיית הים הרי כתוב בהן למיניהן (ירוש' כלא' א כז.). — ומ"ל: זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות (תהל' קד כה). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה (ישע' לה ט). ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו (דני' ח ד). — ג) החיה אשר ראה יחזקאל בחזיון: וירמו הכרובים היא החיה אשר ראיתי בנהר כבר (יחזק' י יה). ומתוכה דמות ארבע חיות וזה מראיהן דמות אדם להנה וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת להם וכו' (שם א ה-ו). — ועי' חי, ת"ג חיה.

ב. **חַיָּה**[1], ש"נ, סמי' חית, כנ' חיתך, — שבט, עדה, גדוד, בני שכונה אחת, בני גדוד אחד, Schar, bande; troop: ויבאו אל קציר אל דוד אל מערת עדלם וחית[2] פלשתים חנה בעמק רפאים (ש"ב כג יג). — ובמשמ' עם: נחלתך ונלאה אתה כוננתה חיתך[2]) ישבו בה (תהל' סח י-יא).

ג. **חַיָּה**, ש"נ, — כמו חוה: ויאספו פלשתים לחיה[3]) ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים (ש"ב כג יא).

ד. **חַיָּה**, ש"נ, — א) רוח החיים, הנפש, Seele; âme; soul: וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה (איוב לג כ). יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח (שם יח). ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים (שם כב). תמת בנער נפשם וחיתם בקדשים (שם לו יד). כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי (תהל' קמג ג). פדה נפשי מעבר בשחת וחיתי[4]) באור תראה (איוב לג כח). ותגע למות נפשי וחיתי לשאול התחתיות (כ"ס גני' נא ו). — ואמר הפיטן: וזמן פחי מוקשיו פרש להשפיל גאוני, ומות יקרא אותי לשום בשאול חיתי (רמב"ע, פזמ' ליוה"כ, נוכח). — ב) במשמ' חיים: כי המוכר אל הממכר לא ישוב ועוד בחיים חיתם[5]) כי חזון אל כל המונה לא ישוב ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו (יחזק' ז יג). — והשתמשו במליצה זו הסופרים: שאחר שתשכבו שמה בהיותכם אתם כלומר בחיים חייתכם ובבריאות שם תשארו נופלים שדוד (פענח רזא, בלק).

---

[1]) סימן הסמי' העתיק, כמו בנו, וי"א גם מעינו מים. ועי' בהמבוא, חלק הדקדוק.

[1]) בערב' חי a). — [2]) ככר אמר ריב"ג: וחית פלשתים חיתך ישבו בה עדה. ע"כ. וגם חית קנה פרש ריב"ג במשמעה זו, ואחרים מפרשים מן א. חיה. ועי' קנה.

[3]) כך ריב"ג, וז"ל: אבל ויקבצו פלשתים לחיה ענינו נקבצו אל הבתים המקבצות ביחד והקבוץ חות יאיר. ע"כ. והחדשים אמרו כי הכונה היתה לחיה, ר"ל להמקום שנקרא לחי. ובאמת זה מסתבר מאד. אבל, כונת בעלי הנקוד היתה בודאי במשמ' שיחס לה ריב"ג, ועפ"י כונתם והסכמת ריב"ג יש לה למלה זו זכות בלשון.

[4]) כך הכתיב, והקריא חיתו — [5]) הסכימו כל החדשים כי הכתוב משובש ואין לעמד על הנוסחה האמתית. אך לפי הנוסחה המקובלה השתמשו המופרים

---

a) حَيّ

— ג) חַיַּת ידו, כמו מחיה: ברב דרכך יגעת לא אמרת נואש חַיַּת¹) ידך מצאה על כן לא חלית (ישע' נז י).

ה.*חַיָּה, ש"נ, מ"ר חַיּוֹת. — א) מְיַלֶּדֶת, מי שמטפלת ביולדת, Hebamme; sage femme; midwife: האשה שמת ולדה בתוך מעיה ופשטה חיה את ידה ונגעה בו החיה טמאה (חול' ד ג). נאמנת חיה לומר זה יצא ראשונה (תוספתא ב"ב ז ב). לעולם יבקש אדם חיה חכמה יודעת למשוך תליה בעת הלידה ולעצור בטנה למטה ולעשות לה הדברים הראויים לאותה שעה (לידה לדרך א ג יג). — ומ"ר: מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות וכו' מפני שאין להן חיות פקחות (שבת לא.). — ב) האשה היולדת, Kindbetterin; accouchée; lying-in woman: והמלך והכלה ירחצו את פניהם והחיה תנעול את הסנדל (יומא ח א). והקושר ברזל בכרעי המיטה של חיה והעורך לפניה שולחן הרי זה מדרכי האמרי (תוספתא שבת ו ד). החיה בשעה שיושבת על המשבר (ירוש' כ"כ ג יג ד). שלשה צריכין שימור וכו' חולה חיה חתן וכלה (ברכ' נד:). חיה כל זמן שהקבר פתוח וכו' מחללין עליה את השבת (שבת קכט.). כל האמור בפרשת תוכחה עושין לחיה בשבת (שם:). שלשה מתין כשהן מספרין ואלו הן חולי מעיין וחיה והדרוקן (ערוב' מא:). עושין מדורה לחיה בשבת (שם עט). ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של גשמים ומפתח של חיה ומפתח של תחיית המתים (תענ' ב.). רבינו י"ג שנה חשש בשינו וכל אותן י"ג שנה לא מתה חיה בארץ ישראל ולא הפילה אשה עוברה (מד"ר ברא' לג). כך מסמסמין נפשה של חיה ואומרים לה בשעת הלידה אל תראי כי בן זכר ילדת (שם פב). — ומ"ר: באותה שעה אמר אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל (ירוש' כלא' ט לב:). אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל היכן אני משכים בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה מנין לי לספק במאכל ובמשתה כמה חיות יש בהן כמה מעוברות יש בהן כמה תינוקות יש בהן (מד"ר שמות ג). — ובמליצה בהשאלה: מרים ויוכבד הן הן חיותיהן של ישראל (מד"ר שה"ש, שני שדיך).

חָיָה, ת"נ, מ"ר חָיוֹת, — אשה שיולדת מהרה, בלי עזרת מְיַלֶּדֶת: ותאמרנה המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חָיוֹת¹) הנה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יט).

*חִיּוּב, ש"ז, מ"ר חִיּוּבִים, — א) שה"פ מן חִיֵּב: מוטב להפריש מפטור על חיוב (ירוש' חלה ג נט). מכפר (השעיר) על הזדונות ותולה על השגגות בדבר שיש בו חיוב קרבן (שם יומ' ח מה). מהן לחיוב ומהן לפטור (שבת ב:). חיוב חטאת (שם ג.). מזכותו את למד חייובו (ירוש' כתוב' ט לג ד). הרי בשעת חיובן לבא לידי מצה וחמץ (שם חלה א נו:). — ב) 'הכרח: אבל אינו מאמין כי חיוב מציאות העולם מאת הבורא ר"ל מהסבה הראשונה כחיוב הצל בשביל הגוף או חיוב החמימות בשביל האש (ר"י הלוי, מו"כ ב כא). אין ראוי שיוחסו אליו על צד החיוב כלל כי התוארים שיתואר בהם מצד עצמו ועל צד החיוב לא די שאינם שבחים אבל הם גנות בחקו (העקרים ב פג). ישבבח השכל האנושי להשיג הדברים על אמתת מהותם על כל מרחק וכלליהם ולהשיג חיוב הפרטים מהם וחיוב הכללים מהם מהפרטים (הקד' שעה"ש לאבן לטיף). הבורא פועל בלתי זמן ובלתי תנועה ובלתי נושא א"כ הבורא אינו גשמי הנה חיוב התולדה הוא מבואר בעצמו (ספורנו, אור עמים כח). כבר יודה בעל ריבנו בסבה תבליתית בדברים הטבעיים ולא ימנע מזה היותם על צד החייוב מאתו יתברך והיות הרצון קדום בו (מנח' קנא' לר"י מפיסה 96). מקצת מהמתחכמים באמונות ומהם ראב"ע באו להאמין בחיובי הכוכבים ואמר כי הטוב והרע הבאים על בני אדם הם ע"פ חיובים (האמונ' לרש"ט פלקיירא ט ב). כי מתארי החסרון תארים העדריים ומהם חיובים והחיובים מעטים (אמונה רמה 94). — *חִיּוּבִי, בחיוב ולא בשלילה, bejahend; affirmatif; affirmative: וכלל הדבור המרכב מהספור והמספר ממנו היה חיוב או שלילה (מלות הגיון א). ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה איכות המשפט (שם ב). ויהיה החיוב והשלילה נמצאים יחד במאמר אחד (אמונה רמה א ד). ואין ספק שכל אחד מהדבורים נמצא מעשה ולא תעשה

הרבה במליצה זו, בחיים חִיָּהוּ, בבונה בחייו. — ¹) התליטו החדשים כי הכתוב משבש והגיהו חַיּוֹת, חֹזֶקֶת, וכדומה. אך כל זה אינו מרפא מליצת הכתוב.

¹) פרשו הקדמונים כמו ה.חַיָּה, במשמ' מְיַלֶּדֶת, אך זה אינו מתישב היטב במליצת הכתוב.

כי אם אמר בשלילה לא יהיה לך הנה נשאר היחוד בחיוב יי׳ אלהינו יי׳ אחד (ר״י אברבנאל, יתרו).

·חִיּוּבָה, ש״נ, — כמו חִיּוּב: מי שרוצה לברוח מחמת חיובה שאינו רוצה לשלם לגוים מה שחייב להם ועמד אחד וגילה הדבר לגוים אין לו דין מוסר (לבוש, נזקי ממון שפח יב). אם השליח אינו בר חיובה המשלח חייב (שם, גנבה במח ח).

·חִיּוּבִי, ת״ז, לנק׳ חִיּוּבִית, מ״ר חִיּוּבִיִּים, חִיּוּבִיּוֹת — של חִיּוּב, מטבע החיוב: כל תואר שיתואר בו הוא יתעלה חן שיהיה חיובי או שוללי ראוי שיהיה קדמון ונצחי כמוהו (העקרים ב יט). ועל כן אי אפשר לדבר בהם דרך חיובי וכל שכן להאריך בהם (שם כג). כי ענייני השלילה לא יורו על ענין כלל ואם לא יהיה שום תואר חיובי כמו שהסכימו הפלוסופים מי יתן ואדע במה תפול הידיעה כי השלילה לא תוליד לנו ידיעה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיכא 22). אפשר שיקויימו אליו יתברך תארים חיוביים אותן שאין המלט מליחסם אליו כמו חי וחכם וכו׳ (העקרים ב כא). אחרי כן כיאר הרחקת התארים החיוביים ממנו ית׳ לסלק ולהרחיק כל ספק מאחדותו (מפע׳ ה׳ ט א).

·חִיּוּל, ש״ז, — בה״פ מן ׳חִיֵּל: אין צור חלף, תבנית כל גלף, לבושל הִיּוּל חולף, למכשל חית שוקף (זול בכת א׳ חנכה, אין צור).

·חִיּוּנִי, ת״ז, לנק׳ חִיּוּנִית, מ״ר חִיּוּנִיִּים, חִיּוּנִיּוֹת, — של חיים, מטבע החיים, כֹּחַ הַחִיּוּנִי וכדומה, lebens-; animal: ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני ומה שנתייחד האדם ויקרא כח דברי (כוזרי ה יג). והכין לך אחר בן קשרים ומצועים בין הרוחנית ובין הגשמית והם הדם הנובע והחום הטבעי והרוח החיוני (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ט). אלו דמית בנפשך אחד מבני אדם נשלל־זה הכח (כח הדברי) מונח עם הכח החיוני לבד היה אובד לשעתו (מו״נ א עב). יצר הרע הוא הטבע החברי החיוני (מלמ׳ התלמיד, וינש). והכח החיוני הוא אשר ינהיג ענין הרוח אשר היא מרכבת החוש והתנועה (קאנון א א ו א). אמנם הכח החיוני הנה רצונם בו אשר בהגיעו באברים יכינם לקבל כח החוש והתנועה ופעולות החיים (שם ד). והרוח אצלו הוא הרוח החיוני המתילד בלב (מפע׳ ה׳ ח ה). חומר מות הראש מורכב מלחות והוא רך וחיוני רצונו לומר יש בו כח חיוני ובעבור כן ישתלשלו ממנו שלשת החושים שהם הראית והשמע והריח (מ׳ אלדכי, ש״א ט). ויתרונות הנפש החיונית על הנפש הצומחת (מקור חיים לרשב״ג ג). ולא נשתוו הטבעים במאומה מן החי הבהמי ואיננו נכסף לקבול צורה יתירה על הנפש החיונית אבל נשתוו באדם ונכספו לצורה יתירה (כוזרי ה י). וחומר ב״ח הוא עירוב הארבע היסודות וגם נפש הצומחת שבהם היא חומר לנפש החיונית (ר״י א״ת, רוח חן ח). הנה התבאר שהנפש החיונית אין מציאות לה אלא כהיולי (הכוגלר אלפרכי, במהות הנפש). שהנפשות ג׳ טבעית וחיונית ונפשית (ח׳ פרק׳ להרמב״ם א). כח נפש החיונית יבוא בכח ההרגש (ע״ח לר״א הקראי עו). וכאשר עשה צרכי כל אחד מהם ונתן לטבעיים מה שיספיק להם מהמנוחה והשינה ולחיונים מה שיספיק מהקיצה והתנועה. במעשה העולם או יקרא אל עדתו כמושל (כוזרי ג ה). הרפואה תעיין ביסודות והמזגים והליחות והאברים הפשוטים והמרכבים והרוחות וכחותיהם הטבעיים והחיוניים (קאנון א א ב). והגשם הזה הרוחני הוא נושא לנשמה השכלית והוא הרוח אשר כלב האדם שלא ימשכו בלבד ממנו הפעולות הרוחניות והחיוניות וההרגשיות כמו שיעשה רוח שאר הב״ח (מפע׳ ה׳ ח ו). הם נכללות תחת סוגים שלשה סוג המצות הנפשיות וסוג המצות החיוניות וסוג המצות הטבעיות (אמרי נעם וגר יברא).

·חִיּוּנִיּוּת, ש״נ,—טבע הכח החיוני: שהנפש הצומחת אשר בב״ח ג״כ באילנות אלא שב״ח קבלה כח החיוניות אשר היא צורתו העצמית (ר״י א״ת, רוח חן ח). לקיים נפשי בקרבי גם אחרי שנשבר גופי ובוטל חיוניות כל בשרי (ר״מ אלביק, איוב יב ט).

חַיּוּת, ש״נ, — השם המפשט של פעולת החיים: ויקח המלך את עשר נשים פלגשים אשר הניח לשמור הבית ויתנם בית משמרת ויכלכלם ואלהם לא בא ותהיינה צררות עד יום מתן אלמנות חַיּוּת [1] (ש״ב כ ג). — ובכלל *החיים: ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו עאכ״ו (ברכ׳ סא:). אמר הקב״ה חיותך בידי וחי ואתה מתאונן (מד״ר איכ׳, מי זה). לפי שאין הבורא נודע אלא מצד מעשיו ויכלתו והיכולה מורה על החיות (תפו׳ נא׳ ליק קט). נפש חיה נפש שיש בה חיות (רש״י ברא׳ א כא). אפילו יש בהן חיות הרבה שמרברים אע״פ

---

[1]) י״ם בי צריך לקרא חַיּוּת

כן מתין פתאום (חול, ערוכ' מח.). כזנב הלטאה לפי שמפרכסת לאחר שנחתכה והיינו מקצתו שהוא בכולו שיש בו חיות (חול, חגי' יח.). כי ג' כחות בחיות האדם ואם תחפוץ קרא אותם בג' שמות נשמה ורוח ונפש (ראב"ע, יסוד מורא ז). שבעקרו של אדם יש בו עובי בשר שאין בו חיות (תוספ' נזיר נח.). שיתואר הדבר בחלק גדרו כמו שיתואר האדם בחיות או בדבור (ר"ש א"ת, מו"נ א נג). ונאמר שלהם נפש וחיות והם הצמחים כלם אמנם אנחנו לא נקראם בעלי חיים ונאמר שבהם חיות כחיי האבר הנרדם (אמונה רמה א ו). ותהיה אם כן צורה אחת במספר צורה לגשמים רבים על שתדבק בכל אחד מהם דבקות בעצמה באופן שתתן חיות לכל אחת מהם (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יג). כי יש נפש אין בה חיות והיא נפש הצומחת (רמב"ן בראש' א כ). ואין ספק כי החיות בכל חי הוא כח מוכן לפעולה המיוחדת לו (הקד' ספורנו על התורה). אם אין חיות בחוטמו ודאי מת הוא ויניחהו (ר"נ על הרי"ף, יומ' ה). וחיותך לבבנו כנגעי איש אשר עמקה שאתו (רמב"ע, כת' אלמחאצרה, בשם ר"ש הנגיד). חשבונו עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו בהערהו אל מה שיש בו חיותנו בשני העולמים (חו"ה, חשבון הנפש ג). ואמנם לצורך חיותם כבר הספיק להם בהתפשטות הגבורות (עמה"מ, קרית ארבע קיד).

*חַיָּט, ש"ז, מ"ר חַיָּטִים, — אומן עושה מלאכה בחוטים, תופר בחוטים, Schneider ; tailleur ; tailor : לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה (שבת א ג). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות (ב"ב כא:). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים והכובסין (פסח' ד ו). כל שעיסקו עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין וכו' והחייטין והספרין (תוספתא קדוש' ה יד). — ומשל: וזה משל הדיוט בשביל עון הנפח הרגו החייט (צרור המור, נח). — ועי' תְּפִירָה.

*חִיֵּט, פ"י, — תפר מעשי חַיָּט: ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו וכו' חיתכתן וחייטן על ידיו וכן על מקום חלק שבצואריו (שכל טוב, בראש' כז טז). — ואמר הפיטן: מה תשאלון אם חטא ומרד מעל, נסע ובא ויט לבית הבעל, תפר וגם חִיֵּט חלוץ הנעל (כנף רננים, זמיר' ליום ד).

*חַיָּטוּת, ש"נ, — אומנות החַיָּט: מי שצריך לו כנגד במזעד אם הוא הדיוט במלאכת החייטות דהיינו שאינו מהיר במלאכת התפירה (כלבוש, או"ח תקמא ב).

חִיךְ, — עי' חֵךְ.

*חִיֵּךְ[1]), פ"ע, — צחק, צחק צחוק קל, lächeln; sourire; to smile : וכבר היו מהלכין ר"א ור"י ורבן גמליאל ורבי עקיבא והיו מהלכין לרומי ושמעו קול המונה של רומי מטפלים מאה ועשרים מיל התחילו היו בוכים ורבי עקיבא מצחק אמר להן (ר"ע) רבותינו מפני מה אתם בוכין אמרו לו הרי גאון עמנו ומקום מקדשנו ותפארתנו חרב בעווניגו וכו' ולא נבבה אמר להם אף אני לבך מחייך אם כך הוא עושה למכעיסיו לעושי רצונו על אחת כמה וכמה א"ל ניחמתנו תתנחם ברגלי המבשר (מד"ג רות, יעשה פ'). מהקבצים עליהם עוד איזה בני אדם שר שנעשה איזה קבוץ ואומרים איזה דברי הלצות והם מחייכים ושוחקים (ספור מעש' להר"ן ק).

א.*חַיָּךְ[2]), ש"ז, — כבד פה, מגמגם: אמרו ישראל (למשה) אתמול אמרת לא איש דברים אנכי ועכשיו אתה מדבר כל כך א"ר יצחק אם אתה חייך שנה את התורה והתרפא (תנחומא דבר' ב).

ב.*חַיָּךְ, ש"ז, — מי שמחייך, מְשַׂחֵק: למען חַיָּךְ[3]) מבורך בשיר, המלמד הורה בכל כלי שיר, מנסך לפניו כתאב שתות מים (הוכט' להוכט"ר, למען תמים).

א.חִיל, ממנו א.חִיל, ב.חִיל, חִילָה.

א.חִיל, ש"ז, — הרעדה וההתפלצות של היולדה: שמענו את שמעו רפו ידינו צרה החזקתנו חיל כיולדה (ירמ' ו כד). מה נחנתי בבא לך חבלים חיל כילדה (שם כב כג). החזיקך חיל כיולדה (מיכ' ד ט). רעדה אחזתם שם חיל כיולדה (תהל' מח ז). — ובכלל רעדה מפני פחד: שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת (שמות טו יד). — ואמר הפיטן: ומלאכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין (מוסף א ר"ה, ונתנה תוקף). וממעל לרקיע כמראה דמות כסא, ועית בלי לאות מחיל בסא, חשות ברצוא ושוב מרעישות כסא (שם, ותיות). אימתי בחיל כפור, בעותה בחשבון הספור (יוצר א' סכות, אימתי). ילבש חרדה כנשוך אפעה ימצא מרורות פתנים בקרבו, הומה בחילו ליום המות כי יבהילו לגיא צלמות (רמב"ע,

[1]) מצוי באמר'. — [2]) לא נתברר מקורו.
[3]) דוד שאמר ושחקתי לפניו.

עכד לילו). — ומ"ר: עד מתי אוחיל והתוחלת חיל ונפשי לה תחיל בחילי מכבירות (רבכ"נ, שיר מספד ותנחומ'; האסיף תרנד).

ב. **חִיל**, פ"ע, עבר חָל, עת' יָחִיל, תָּחִיל, ובהוספ' נ תְּחִילִין, יְחִילוּ, יְחִילוּן, — כמו ב. חול: כמו הרה תקריב ללדת תָּחִיל הזעק בחבליה (ישע' כו יז). בטרם תָּחִיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר (שם סו ז). הוי אמר לאב מה תוליד ולאשה מה תְּחִילִין (שם מה י). ונבהלו צירים וחבלים יאחזון כיולדה יְחִילוּן איש אל רעהו יתמהו (שם יג ח). — ובכלל רעדה: מפניו יָחִילוּ עמים (יואל ב ו). האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תָחִילוּ (ירמ' ה כב). חִילוּ מלפניו כל הארץ (דהי"א יו ל). — והלב: לבי יָחִיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל' נה ה). — ודברים לא בע"ח: הרא אשקלון ותירא ועזה וַתָּחִיל מאד (זכר' ט ה). ראוך יָחִילוּ הרים (חבק' ג י). ראוך מים יָחִילוּ אף ירגזו תהמות (תהל' עז יז). ראתה וַתָּחֵל [1]) הארץ הרים כדונג נמסו מלפני יי' (שם צז ד-ה).

ג. **חִיל**[2]), פ"ע, עת' יָחִיל, יָחִילוּ, — הצליח ועלה יפה, : gelingen ; réussir ; be successful

על כן לא יָחִיל טובו (איוב כ כא). רשע בגבה אפו בל ידרש אין אלהים כל מזמותיו יָחִילוּ דרכו בכל עת מרום משפטיך מנגדו (תהל' י ד-ה).

ד. **חִיל**, פ"ע, עבר חָל, חָלָה, עת' יָחִיל, — כמו יָחַל, במשמ' המתין: ויראו (עבדי המלך) והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה וַיָּחִילוּ עד בוש והנה איננו פתח דלתות העליה (שופט' ג כד-כה). וַיָּחֶל [3]) עוד שבעת ימים אחרים ויסף שלח את היונה מן התבה (בראש' ח י). טוב וְיָחִיל [4]) ודומם לתשועת יי' (איכ' ג כו). כי חָלָה לטוב יושבת מרות (מיכ' א יב).

חַיִל[5]), חֵיל, ש"ז, סמי' חֵיל, בהפס' חָיִל, חֵילִי, חֵילְךָ, מ"ר חֲיָלִים, *חֲיָלוֹת, חֵילֵיהֶם, — א) כח ועז,

---

[1]) בקצת ספרים וַתָּחָל.

[2]) לא נתברר היטב מקורו.

[3]) יש מפקפקים באמתת צורה זו וסוברים כי הוא כמו וייחל שבפסוק י"ב שם. שהוא לפי דעתם מן יחל. — [4]) אולי היא האר יָחִיל.

[5]) בערב' חַיל a) ב"ת. בארמית וסורית חילא.

a) حَيْل

קשת : Kraft; force' vigueur; strength, vigor נשברים חתים ונכשלים אזרו חָיִל (ש"א ב ד). ותאזרני חַיִל למלחמה (תהל' יח מ). יי' אדני חֵילִי וישם רגלי כאילות (חבק' ג יט). — ומ"ר: אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וַחֲיָלִים [1]) יגבר ויתרון הכשיר חכמה (קהל' י י). — ואמר הפיטן: וקול אלי מדבר, קום וַחֲיָלִים גבר, עניתיו איך יתגבר, כבד פה ומלין יחבר (רמב"ע, תחנ' לעשי"ת, ממרוס). — *וקריאה של ברכה, יישר חילך!: כמה יגיעה יגע בו כן עמרם עד שלימד שירה ללוים ואתם אומרות שירה מאליכם יישר חילכם (מד"ר בראש' נד), ועי' ישר. — וכח הסוס: שקר הסוס לתשועה וברב חֵילוֹ לא ימלט (תהל' לג יז). —עשה חַיִל, עשה מעשי כח, הצליח והתקדם בדבר: וישראל עשה חָיִל (במד' כד יח). באלהים נעשה חָיִל והוא יבוס צרינו (תהל' ס יד). ימין יי' רוממה ימין יי' עושה חָיִל (שם קיח יו). —ומעשים טובים וכדומה: רבות בנות עשו חָיִל ואת עלית על כלנה (משלי לא כט). — והצלחה בכל דבר: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את הַחַיִל הזה וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חָיִל (דבר' ח יז-יח). ועשה חַיִל באפרתה וקרא שם בבית לחם (רות ד יא). — אַנְשֵׁי חַיִל, בעלי כח רוחני, בעלי מדות טובות: ואם ידעת ויש בם אנשי חַיִל ושמתם שרי מקנה על אשר לי (בראש' מז ו). ואתה תחזה מכל העם אנשי חַיִל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע (שמות יח כא). — ואֵשֶׁת חַיִל: ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך כי יודע כל שער עמי כי אשת חַיִל את (רות ג יא). אשת חַיִל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (משלי יב ד). אשת חַיִל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה (שם לא י-יב). — אִישׁ חַיִל, בֶּן חַיִל, גבור, אמיץ הלב: בא כי איש חַיִל אתה וטוב תבשר (מ"א א מב). וראה שאול כל איש גבור וכל בן חַיִל ויאספהו אליו (ש"א יד נב). אך היה לי לבן חַיִל והלחם מלחמות יי' (שם יח יז). ויאמר שלמה אם יהיה לבן חַיִל לא יפל משערתו ארצה (מ"א א נב). ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חַיִל (ש"ב ב ז). חזקו והיו לבני חָיִל (שם יג כח). ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים ליי'

כמו"ב במשמ' כ"ת. ועוד לא נתברר הדבר אם היתה מלה דומה לזו משמשת גם באשור' במשמ' זו. — [1]) בגמר' (תענ' ז:). הובא פסוק זה בצורתו בנוסח' שלנו,

שמונים בני חיל (דהי"ב כו יז). — ב) עשר, רכוש [1], Vermögen, Reichtum; fortune, richesse; wealth riches : בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל ותעש זהב וכסף באוצרותיך (יחזק' כח ד). אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי ינוב אל תשיתו לב (תהל' סב יא). חיל בלע ויקאנו מבטנו ירשנו אל (איוב כ טו). אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (שם לא כד-כה). חילך ואצרתיך לבז אתן לא במחיר (ירמ' יז יג). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך ויגבה לבבך בחילך (יחזק' כח ה). לא יעשר ולא יקום חילו (איוב טו כט). ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבזו (בראש' לד כט). הבטחים על חילם וברב עשרם יתהללו (תהל' מט ז). יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם (שם יא). וישאף צמים חילם (איוב ה ה). והיה חילם למשסה ובתיהם לשממה (צפנ' א יג). והחרמתי לייי בצעם וחילם לאדון כל הארץ (מיכ' ד יג). חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו (ישע' סא ו). וצפון לצדיק חיל חוטא (משלי יג כב). משיב יגע ולא יבלע כחיל [2] תמורתו ולא יעלס (איוב כ יח). — ומ"ר : ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרתם (ישע' ל ו).—ובמשמ' משפחה, כח ועשר : אל תתן לנשים חילך [3] ודרכיך למחות מלכין (משלי לא ג). — ואמר בן סירא : אל תשען על חילך [3]) ואל תאמר יש לאל ידי (כ"ס גני' ה א). —וחיל הצמח, הגפן, פריו : כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב).—ג) כח למלחמה, צבא אנשים להלחם באויב, Heer; armée; army : וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים (שמות יד כח). ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלם (ירמ' לב ב). וחיל פרעה יצא ממצרים (שם לז ה). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו (דבר' יא ד). ועל ידם חיל צבא שלש מאות אלף (דהי"ב כו יג).—ובהשאלה : ירוצצו כברקים, חיל זועות וזיקים, לפידים דולקים, וכבזק בוזקים (יוצר שבת"ג, כלולי אם).—ובמוכרת : וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד (מ"ב ו יד). ואלה יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם (מ"א כ יט). ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך וסוס כסוס ורכב כרכב ונלחמה אותם במישור (שם כה). ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד (דני' יא כה). ושבעת אלפים וחמש מאות עושי מלחמה בכח חיל לעזר למלך על האויב (דהי"ב כו יג). חילי הגדול אשר שלחתי בכם (יואל ב כה) פרס ולוד ופוט היו בחילך אנשי מלחמתך (יחזק' כז י). מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים סוף (שמות טו ד). —וגם חילי) במוכרת : וישלח מלך אשור וכו' אל המלך חזקיהו בחיל כבד (ישע' לו ב, מ"ב יח יז).—איש חיל, אנשי חיל : ויקומו כל איש חיל וילכו כל הלילה ויקחו את גוית שאול ואת גוית בניו (ש"א לא יב). ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל שלף חרב (ש"ב כד ט). ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם (שם יא טז). הוי גברים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (ישע' ה כב). איך תאמרו גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה (ירמ' מח יד). מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדת (נחו' ב ד). אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (תהל' עו ו).—וגבור חיל : הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה (ש"א טז יח). אנשים גבורי חיל דרכי קשת (דהי"א ח מ). בני שמעון גבורי חיל לצבא (שם יב כו). — שר החיל שרי החיל : יואב שר החיל (ש"ב כד ב). ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך (שם ד). וישם שרי חיל בכל הערים (דהי"ב לג יד). וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים (נחמ' ב ט). — ומ"ר חילים : וישלח את שרי החילים אשר לו על ערי ישראל (מ"א טו כ). חמשה ראשי בית אבות גבורי חילים (דהי"א ז ז). ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושטף ועבר (דני' יא י).—ואמר הפיט' :

והשתמשו בו לצרכי דרשתם, אך אין לברר איזו משמעה בדיוק יחסו הם למלה זו. לפי דרשתו של ר' אמי יש לשער כי הוא פריש, או לפחות דרש וחילים במשמ' בקשה ורחמים, אולי מלשון אחלה פניו. אך רוב הקדמונ' והחדשים פרשו חילים במשמ' כח, אעפ"י שאין הכתוב מתישב היטב לפי פרוש זה, כי המליצה לברזל יגבר כח אינה טבעית. ולכן נטה ריב"ג מכל הקדמונ' בפרוש מלה זו ויתם לה משמעה אחרת, שיש לה מקום בברזל חד, והיא : פגימות, והרבה טרח שם להוכיח אמתת פרוש זה, אך לא עלה בידו, ורגלים לדבר כי הכתוב לקוי, אך במשמ' כח כבר השתמשו במליצה זו משוררינו. — [1]) בערב' חול a). — [2]) במשמעה זו פרשו המפרשים כאן, והחדשים הגיהו בחילו. וכדומה, ולפי ההקבלה עם דלת הפסוק, משיב יגע, אולי צ"ל פה מחיל, ועי' עלם, תמורה. — [3]) אולי במשמ' של בח, או במשמ'

a) جَوَل

כללית, זה וזה. — [1]) נשאר בצורה הקדומה.

חצובי גחלים, חיילים חיילים, אומרים קדוש (ר"י הלוי, יוס"כ, אפודי בד).— וכמ' *חֲיָלַי : ובשעה שמגיע כתר כל חיילי מעלה מזדעזעים וכו' בשעה שהוא עוכר על כל חיילי מרום וכהר שלו פותחים פיהם ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו (פסיק' רבתי כ). —וככל' : ולעפה אחוה ציון והיכליה, חרדה רוחה נמוגו חֲיָלֶיהָ (סלית' י' טבת, אז). — *וחֲיָלוֹת : כחיילות של בית דוד (ר"ה יח.). אלו היה מבקש לשכור לו חיילות להלחם כנגדן ספק נוצחין ספק נופלין (מד"ר במד' כ).—ואמר הפיטן : ענה עמך אלי ושמע תפלות, ופנה כוכד עולי אלהי חֲיָלוֹת, וסלת למעלי וקבל מלות (סלית' לאשמור' כפור, ענה). דרך מלכים להיות מנהיגין בסוף וחיילותיהם מקדימין לפניהם (מכי' בשלח א). משל לאנטיקוסר שהיה מקדים חיילותיו מתקן להם מקום שישרו כך היתה השכינה מקדמת לישראל ומתקנת להם מקום שישרו (ספרי, בהעלותך פב). קרא (פרעה) לכל חיילותיו ואמר להם אי אתם יודעים שבעל צפון כנם על ישראל כל האריות שבמדבר (מד"ר שמות טו). מיד התחיל מגיים חיילותיו למלחמה (שם ויקר' יז). שלח ואמר לחיילותיו בל אומה ומלכות שמרדה בי נבוא עליהם (שם שה"ש, מלאוני). וכיון שחזר גלגל חמה בימי חזקיהו מלך יהודה ישן לו (מרודך שהיה עובד לחמה) ועמד ומצאו שחרית בקש להרוג כל חיילותיו אמר להם הנחתם אותי ישן כל היום וכל הלילה (שם). וסחר כוש זה תרהקה מלך כוש וסבאים אנשי מדה אלו היילותיהן עליך יעבורו זה חזקיה וסייעתו (שם, אתי מלבנון). משל לעבדו של מלך שעשה סעודה לחיילותיו וזימן כל לגיונותיו של מלך ולרבו לא קרא אמר לו המלך הלואי השוית אותי ככל חיילותי (שם אכת', גם ובתי).—ועי' מלחמה, צָבָא. — ג) תַּחֲנָה, ששם יעמדו עוברי ארח וחוגגים וכדומה לנוח מעט, Station : ילכו (החוגגים לציון) מֵחַיִל [1]) אל חָיִל יראה אל אלהים בציון (תהל' פד ח).

א.**חֵיל**, חֵל, חֵיִל, ש"ז, בנ' חֵילָה, חֵילְךָ,—קיר נמוך פנימי שלפני החומה הגדולה הגבוהה של המבצר, Vormauer ; glacis ; antemural : עיר עז לנו ישועה ישית חומות וָחֵל (ישע' כו א). חשב יי' להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע ויאבל חֵל וחומה יחדו אמללו (איכ' ב ח). ההיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה אשר חֵיל ים מים חומתה (נחום ג ח). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לְחֵילָה [1]) פסגו ארמנותיה (תהל' מח יג-יד). ותבן צר מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות הנה אדני יורשנה והכה בים חֵילָהּ [2]) והיא באש תאכל (זכר' ט ג-ד). שאלו שלום ירושלם ישליו אהביך יהי שלום בְּחֵילֵךְ שלוה בארמנותיך (תהל' קכב ו-ז).—*והֶרוּת אשר בין החומה הגדולה ובין החיל : הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם החיל מקודש ממנו שאין ע"א וטמא מת נכנסים לשם (כלים א ח). לפנים ממנו (מחומת הר הבית) סורג וכו' לפנים ממנו החיל עשר אמות וי"ב מעלות היו שם (מדות ב ג). שני שערים היו לבית המוקד אחד פתוח לחיל ואחד פתוח לעזרה (שם א ז). וחולקים אותו לג' חלקים א' ניתן בחיל וא' ניתן בהר המשחה וא' היה מתחלק לכל המשמרות (פרה ג יא). ומשם (מהר הבית) מעלין אותו (את הזקן) ומושיבין אותו בחיל ומשם מעלין אותו ומושיבין אותו בלשכת הגזיז (תוספתא שקל' ג כז). ושאר בתי דינין של שלשה היו בירושלם אחד בהר הבית ואחד בחיל (שם סנה' ז א). יצאה בת הראשונה וישבה לה בהר הבית והשנייה בחיל והשלישית במקומה (ירוש' פסח' סוף ה). פתח שהוא פתוח לגג ולגינה הרי הוא כפתוח לחיל וכו' וחכמים אומרים הרי הוא כפתוח לשוק (שם מגי' ד עה ג).

ב.***חֵיל**, חֵיִל, ש"ז,—א) בתכונה וחכמת הכוכבים, צורת הכוכבים בהמולות, Tierkreis-Zeichen ; signe zodiaque ; zodiac : אמר לה הקב"ה (לכנ"י) בתי שנים עשר מולות בראתי ברקיע ועל כל מול ומול בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון וכו' וכולן לא בראתי אלא בשבילך (ברכ' לב:). כחות הגלגלים והמולות והחיילים בערכים ההוים מהם (כוזרי א א). ומהם מי שמיחס אותו אל רוחניות כוכב מן הכוכבים או חיל מן החיילים או מערכת מזל וזולת זה (שם לז). — ב) בהנדסה וכדומה, כל אחד משלש מאות וששים חלקי

---

[1]) כבר העיר דרנבורג (REJ, 6, 162), כי במזמור זה, שמדובר על החוגגים לציון, הכונה במחיל אל חיל לא תוכל להיות אלא מתחנה לתחנה על דרכים. ואעפ"י שלא נמצא עוד מקור למשמ' זו בכ"ז היא היותר נכונה לפי המליצה.

[1]) כך ה בלי מפיק בהנוסח'. בק"ם לחילה. —
[2]) י"מ חילה זה במשמ' חיל של מלחמה, אך מהענין נראה שהכונה להחומה, וכן דעת רוב החדשים.

הקף העגול, Grad; dégré; degree : כל ח י ל במורת חלון אחד כנגדה במערב מכוי אחד (כרית' דר"ש הקטן ג). וכשם שלאצטרוליב זה שלאלו האצטגנינין חלוק הוא שלש מאות וששים ח י ל [1]) כ ח י י ל ו ת של גלגל חולק את אותה הטבלה אלפים ח י ל כנגד אלפים אמות שהוא רוצה לצפותן וכו' וכזמן שמשפע אותה ח י ל אחד מאותן ח י י ל ו ת הרי הוא מביט וצופה בשפופרת אלפים אמה (רה"ג, תבו' הגא', הרכ' ביד). ואם אתה חולק ש"ם חלקי הרקיע על י"ב מזלות הרקיע יהיו כל חלקי מזל ומזל מהם שלשים חלקים ואנו קוראים לכל חלק וחלק מהם ח י ל וחכמי ישמעאל קוראין אותם מעלה וכל ח י ל וחיל נחלק לס' חלקים ונקרא כל חלק רהטן וחכמי ישמעאל קוראין לו שבר (ר"א בר חייא, צוה"א ג).

*חַיֵּל, פ"י, — א) קבץ החיילות למקום אחד : התחיל (איוב) מגיים חיילותיו למלחמה אמר במה חיילות אני יכול לח י י ל במה גייסות אני יכול לגייס (מד"ר רות, וימותו).—ב) ינתן חַיִל לאיש, חזקו ואמצו. ואמר הפיטן : רגל מהיר עוד לאילי, ופרה שניה עש והיּלי, ונקדש יי' ארני חילי (קרוב' לפ' פרה, אגילי עם). זעק והשיב מה תתן לי, שרש וענף אין לי, חַיְּלֵתוּ בראית מחזה, בשרתו לא יירשך זה (סלית' יום ד עי"ת, איתן). חיסנם קדושות וטהרות להתנשא מהתנבל, ח י י ל ם כמשמרת מלהשמין במטהר וטובל (מתו' ויטרי, רבות לתתן, תפ"ד). — פע', חִיֵּל, — שחִילוּ אותו : ימינך חִיְּלָה בכח הדרתך, וברוב טובך נהגת רעיתך (יוצר ז' פסח, ויושע אז). ליל ויום למול איום מטיבים שבח וזמר, המזלות מחילות ומהנות בילק סמר, מצבם ומושבם משמר לעומת משמר (בכת ה אתה"פ, יקודי אש).

∞חַיָּל[2]), ש"ז, — אחד מאנשי הצבא, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

חִילָה, ש"נ — כמו חיל : ויאל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני ותהי עוד נחמתי ואסלדה בחילה לא יחמול כי לא כחדתי אמרי קדוש (איוב ו י). — ואמר הפיטן : דמיונם ותויונם כזוהר סובבי חִילָה, הגות באימה ובנעימה בקול ערב וקול מלה (בכת א' אתה"פ, ארוגי עז). ממעל ליושב ערבות בכם נתונים, וליושב על כסא בחִילָה מנגנים, מצוא חן בנגונם מתחננים (סלוק פ' זקל', אז ראית).

·חִילָה[1]), ש"נ,—צורה קבועה של כתיבת השם שאדם רגיל לחתום בה את שמו : שטר שובר זה המקויים יצא לפנינו וכו' וחתומים עליו עדים ומקויים בשער ישיבה ותתומין על קיומו פלוני ופלוני וחתום כ ח י י ל י ה[2]) שלאדונינו סעדיה רגיל לחתום בה (תבו' הגא', הרכבי תקנא).

·חִילוּת, ש"נ,—סגולת מה שֶׁחָל על איש : שאם אתם באים לידי זכירה שלא בטיתם בשפתותיכם אין לה לשבועה ההיא שום ח י י ל ו ת על האיש ההוא שלא ביטא בשפתיו (בו"ת פרת מטה אהרן א ס), ר"ל שאין השבועה חָלָה עליו

*חִילַת, ש"נ,— כמו חולת : הזורע דבר המצמיח על גבי ביצים ועל גבי ח י ל ת חייב על גבי

[1]) בארמית שם : חד מן מלכי יון עבד גלגל גרול דנחשא דהזה ש"ס אמות כצורת הרקיע לכל ח י ל אמה (שם יג).

[2]) בערב' חַיָּאל a) איש צבא מהיל הרוכבים.

a) خَيَّال

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' לקמן. — [2]) העיר המו"ל דר' הרכבי על מלה זו וז"ל : המלה חייליה שהוראתה כחו אינה עולה פה יפה כי לפי הענין צריך להיות כאן חותם או חתימה ואולי צ"ל תומריה או תומרתיה כמו שמצינו בעיטור וכתב הנגיד בתשובה למר רב [צ"ל שר] שלום ורב נטרונאי דמן תמניין ותרתין שנין דשני ריש גלותא ותרתי מתיבתא ודייני בבל [צ"ל בבא] ודישי מתיבתא בולי נהגו למיגבא בעלי חובות וכתובה ומזונות שהוא תנאי כתובה ממטלטלין וכתבי בכל אתרוותא דישראל כגון שפנק וריש גלותא [צ"ל בגושפנקא דריש גלותא] ובארבע חומרי דרישותא דכל דיינא דלא מגבי. ע"כ. אבל, צ"ע, כי מן חייליה לחומריה רחוק יותר מדי וקשה לשער השתבשות זו, ועוד זאת, שלפי סגנון הדברים נראה כי אין הכונה כאן לחותם, אלא לחתימה בכתיבה. וידוע כי בארצות המזרח כתיבת החתימה היא אמנות אמתית, וכל אדם פחות או יותר חשוב עושה מחתימתו צ י ו ר אמתי כאותיות לפופות ומטורפות וסבוכות זו בזו, וכל מה שהציור יותר מצוין ויותר מסובך הרי זה משובח ומעיד על חשיבות החותם. ואין ספק בדבר כי לחתימה לפופה זו היתה הכונה כאן. עפ"י הסגנון ק צ ת משובש, ובמקום שלאדונינו צ"ל שאדונינו, בלי ל אחרי השין, כי אי אפשר לאמר שלאדוננו רגיל וכו', וזה מבאר, ובמקום בחייליה צ"ל בחיילה, כי אחרי הכנוי יה א"א לאמר שאדוננו רגיל וכו', ועוד שחייליה הוא זכר, ואח"כ כתוב בפרוש לחתום בה, א"כ השם הזה הוא נקבה. והנה לא נתברר לי מקור השם הזה, ואעפ"י שהשם חיל a) בערב' משמש בקצת שמושיו במשמ' דומה למשמ' סימן וציור, בכ"ז אני מהסס להחליט כי זה מקודו.

a) حيل

סלע ועל גבי אמת המים פטור (תוספתא כלא' א יד).

*חילק, — עי' בילק.

חין, ממנו חִין.

חִין[1], ש"ז, — תֵּאוּר, ספור דברים ופרטים אדות דבר מִן הדברים שעי"ו יתאר תאר הדבר כמו שהוא, Beschreibung ; description : לא אחריש בדיו ודבר גבורות וְחִין [2]) עֶרכו (של הלויתן) מי גלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבוא דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה וכו' (איוב מא ד-ו). — ״ובמשמ' דבור ומליצה: ארשה ארוש רחשון, בארש ניב ולשון, אתחין כְּחִין לחשון, דברי מלעשון, בעד נצורי באישון, אפגעה בלי לישון (ר"א קליר, תפי' טל, ארשה). מים גבר כמרהטים, בְּחִין פצל ברהטים (הוא, תפי' גשם, יפתח). והוא כון בכל גון למול הזבול לבית עולם, ושם יושב ובו יקשב לחין אבות והלולם, מקום מקדש ושיר חדש למלאכים ואראלם (אופן שבת אחר שבוע', כבודו). ידידיך מאמש חִין ותפלה סדרו, ובסליחת חטאתם לך את נפשם מכרו, ענה אותם ברחמיך אשר מעולם גברו (סמא"ל, סלית' של נעיל' ידידיך). ואם אל כמוני יפנה כמוך איננו תמהון ואם תט אלי סכות חין ערכי כבודך לא יחל ואין למעלתך גרעון (אגר' מנח' בן סרוק לר' חסדאי). והצליח דרכו, שלחו בו מלכו, וערב חִין ערכו, כמנחת כפרים (תבו' תלמ' מנח' על דונש). תהילת מחנה שרפים משוררים בחין ערכם, דבר זמירות ושירות רגלים שוררו בתוכם (מחז' ויטרי, כרכ' גבואים תע"ט). באשמורת הבקר קראתיך אל מהלל, יערב לך חִין ערכי יום לבי לך סולל, ותגיה את חשכי וכאור בקר יהלל (סלית' יוס ד, באשמורת). — והשתמשו בו גם במשמ'

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן — [2]) תרגמו השבעים כאלו היה כתוב וחן, מן חנן, וכן רוב המפרשים הקדמונים. וריב"ג בערך חין פרש מלה זו במשמ' כח וחוק, אך בערך כד אמר: וכבר השתמשו המשוררים במלת חין בענין הדבור ועל הדעת הזאת הוא בפסוק כאלו אמר ודבר גבורות ודבר ערכו. ע"כ. ואעפ"י שאפשר שצדקו קצת החדשים שהחליטו כי זו מלה משובשה, עכ"פ לפי הנוסחה המקובלה משמעה זו היא היותר מתישבת ונאה לפי המליצה ושהוא מקביל ל„ודבר גבורות", והשמוש שהשתמשו בה המשוררים במשמעה זו נותן לה זכות מוחלטת בלשון, אלא שהענין בעצמו מעיד שאין הכונה בחין דבור פשוט, אלא דבור של תאור, ר"ל ספור דברים לתאר את הנושא כדי שנדאהו בדמיוננו בכל צורתו וטיבו.

חשיכות ויפי, כמו חֵן: מה נכבד היום זה המושב וחי ערכו, אחרי אשר המול הביא ראשי המשוררים עד כה (עמנ', מחב' כ). בי הרהיבוני אותיותיך הנעימות וחין מליצתך הערבה עלי און שומעת (אגרות למ"ד ז). האיש אשר לא חלה מעודו לא ידע חין ערך הבריאות (אגר' יל"ג א קנח).

א. ***חַיִם,** ש"ז, — שה"פ מן חוס: ופסחתי עליכם אין פסיחה אלא חיים [1]) (מכי' בא, מס' דפסח' ז).

ב. ***חַיִם**[2]), ש"ז, — כמו יַחַס: אבות שאין להם חיים בנים וכו' בנים שאין להם חיים אבות (כ"ק פד.). עבד אין לו חיים (קדוש' סט.).

***חִיפָּה**[3]), ש"נ, — כמו ב. אִיפָה, עור של בהמה שהסידו השערות ונמלח אך אינו עפוץ, ומשתמשים לכתיבת ספרים וכדומה: שלשה עורות הם מצה וחיפה[4]) ודיפתרא (שבת עט.). שטרות העולין בערכאות של גויים שחותמיהן גוים (וכותבים אותם) בחיפה או (גם) בדפתרא (תשוה"ג, הרכ' רלט).

חַיִץ[5]), ש"ז, — כותל העומד בפני דבר, מְחִצָּה, Wand ; mur ; wall : והוא בנה חַיִץ והנם טחים אתו תפל אמר אל טחי תפל ויפל (יחזק' יג י-יא). אין בונין מדרגות על פי הגאיות וכו' ולא יסבוך בעפר אבל עושה הוא חייץ זכל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה ה"ז תנטל (שבי' ג ח).

***חִיצָּה,** ש"נ, — כמו חַיִץ: היה שם אילן או גדר או חיצת הקנים (תוספתא ערוב' ג ד). חיצה[6]) הקנים קנה קנה פחות משלשה (גמ' שם יט:).

חִיצוֹן, ת"ז לנק' חִיצוֹנָה, מ"ר חִיצוֹנִים, חִיצוֹנוֹת, — א) מה שהוא חוץ מדבר, d. äussere ; extérieur ; exterior : וישב אתי דרך שער המקדש הַחִיצוֹן הפנה קדים (יחזק' מד א). ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי וּבַחִיצוֹן מדות (שם מא יז). ופטורי צצים מלפנים וְלַחִיצוֹן (מ"א ו כט). אפילו אמר הפנימי למאכל והחיצון לסייג (ערלה א א). ר' שמעון

[1]) בילקוט שמות דמו ד: חסית.

[2]) מצוי בסגנון הארמי שבתלמוד.

[3]) לא נתברר מקורו. — [4]) כך הגרסה כנוסח' ובספרא שמי' זו האיפה, עי' זה הערך.

[5]) מן חוץ. בארמ' חיצא. בערב' אולי חָאִיט a).

[6]) בגמ' סוכ' כד: מחיצת.

a) حائط

אומר כותל החיצון הוא החומה (ירוש' מעשר' סוף ג).—ולנק' : ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל (דהי"ב לג יד). ואת מבוא המלך הַחִיצוֹנָה הסב בית יי' (מ"ב יו יח). וקול כנפי הכרבים נשמע עד החצר הַחִיצֹנָה (יחזק' י ה). והמן בא לחצר בית המלך הַחִיצוֹנָה (אסת' ו ד). שתי שורות החיצונות שהן העליונות (פסח' א א). ניטלה אחת מן החיצונות כמה יהא ביניהם שתים כנגד שתים (תוספתא כלא' ג ג). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו (שבת לא:). – *וספרים חִיצוֹנִים, שלא נתקבלו לתוך התנ"ך : ואלו שאין להם חלק לעוה"ב וכו' רבי עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצונים (סנה' י א). אמרו חכמים אסור לקרות בספרים החיצונים (מד"ר במד' טו). — ומשנה חיצונה : פ' בתי מדרשות שהיו בירושלם כנגד פתחיה ועולמות אין מספר משנה החיצונה (מד"ר במד' יח).—ב) *כמו ש"ז, בהשאלה, אדם שאינו מתנהג בדרך המקובל : ציפן (את בתי התפילין) זהב ונתנה על בית אונקלי שלו הרי זו דרך החיצונים (מגי' ד ח). — ג) *בלשון המקובלים, כנוי לכחות הטמאה, להשדים, הקלפות : בין הזרועות ובין השוקיים שם יש חלל ושם יש אחיזה לחיצונים שהם הקליפות (עמה"מ, ריבא דו"א ז). לא יספיקו למנוע יניקת הקליפות ואחיזת החיצונים בגבורות התקיפין (שם, קרית ארבע קיד). להנצל מחיצונים וגזלנים (תולד' אדם, סגול' קכט). הן מחמת בישוף או מחמת עין הרע או קיטור או מצד החיצונים הן מהחיצונים של בת האש הן של בת המים וכו' (שם קלד). ויש ג"ב פסול וטמא שהן יניקת החיצונים דקליפת נגה מבחי' המותרות (מאמ' יקר', כרכ' אתגיס א).

חִיצוֹנָה, ש"נ, מ"ר חִיצוֹנוֹת, — כמו *בְּרַיְתָא : כך הוא אומר אם יטעה התנא ששונה את החיצונה הזו (תבו' הגא', הרכבי מה). ועל זה הסדר שנו בחיצונה אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות (ר"ח פסח' יז). ופרשת כי שמעת שמקצת התלמידים ששם סומכין על החיצונות הללו ומתירין לעצמן ממון עם הארץ (תבו' הגא', הרכבי שפ).

חִיצוֹנִי, ת"ז, לנק' חיצונית, מ"ר חִיצוֹנִיִּים, חִיצוֹנִיּוֹת,— כמו חִיצוֹן, עי"ש.

חִיצוֹנִיּוּת, ש"נ,— סגולת דבר חיצון : ואחשבה כי אין זה רק כדרך המשחק משמחת לבו שהוא מגלה בחיצוניות השחוק פנימיות הלב וערבותו (ר"מ אלביק, מבלי ת ל). — ודבוק החיצונים באדם : וטוב ג"ב למשוגעים ולכל מיני חיצוניות (אמתח' בנימין, שער רפוא' שלמה).

חיק[1], ממנו חֵיק.

חֵיק, חֵק, ש"ז, כנ' חֵיקִי, חֵיקָהּ.—א) החלל המתהוה בין הזרוע והחזה בשאדם מחבק דבר, או נושא ילד בזרועו : אנכי נתתי שפחתי בְּחֵיקֶךָ (בראש' טז ה). שאהו בְחֵיקֶךָ כאשר ישא האמן את הינק (במדב' יא יב). ושכבה (הנערה) בְּחֵיקֶךָ וחם לאדני המלך (מ"א א ב). מפתו תאכל (הכבשה) ומכסו תשתה וּבְחֵיקוֹ תשכב (ש"ב יב ג). בזרעו יקבץ (הרועה) טלאים וּבְחֵיקוֹ ישא (ישע' מ יא). ותשכיבהו (את הילד החי) בְּחֵיקָהּ ואת בנה המת השכיבה בְחֵיקִי (מ"א ג כ). ויקחהו (את הילד החולה) מֵחֵיקָהּ ויעלהו אל העליה (שם יז יט). בהשתפך נפשם (של הילדים הרעבים) אל חֵיק אמהם (איכ' ב יב). ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חֵק נכריה (משלי ה כ). המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו (שבת י ג). וגולל (הכ"ג) ספר תורה ומניחו בחיקו (יומ' ז א). לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות (מו"ק טו). — ואמר המשורר : צבית חן בתוך חיקי והכנור בתוך חיקה, מנגנת בידיה והורגת ביד חשקה (רב"ע אבן דנאן, לכית חן). — ובמליצה, *הניח חֵיק אמו, יצא מארצו לחו"ל : אחיו של אותו האיש (שיצא מא"י לחו"ל) הניח חיק אמו וחיבק חיק נכריה וברוך שנגפו (ירוש' מו"ק ג פא ג). — אֵשֶׁת חֵיקוֹ, אשתו השֹּׁכֶבֶת בְּחֵיקוֹ : תרע עינו באחיו ובאשת חֵיקוֹ (דבר' כח נד). בנך או בתך או אשת חֵיקֶךָ או רעך (שם יג ז). משכבת חֵיקֶךָ שמר פתחי פיך (מיכ' ז ה). — וְאִישׁ חֵיקָהּ, בעלה : תרע עינה באיש חֵיקָהּ ובבנה ובבתה (דבר' כח נו). — ובהשאלה, הלב : זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בְחֵקִי [2] כל רבים עמים (תהל' פט נא). — ב) כמו חֹב, בעין כים

1) בערב' חיק a), ובעב' חאק b), הקיף אותו מכל צד.

2) תרגום : בלמת.

a) حيق b) حاق

המתהוה מקפול הבגד אצל האזור ועל מול החזה: הבא נא ידך בְּחֵיקֶךָ [1]) ויבא ידו בְּחֵיקוֹ (שמות ד ו). היחתה איש אש בְּחֵיקוֹ ובגדיו לא תשרפנה (משלי ו כז). עלה לראשה (של התאנה) ממלא ח י ק ו ואוכל (מעשר' ג ח). הזורק גט לאשתו וכו' לתוך ח י ק ה או לתוך קלתה (גיט' ח א). היה לו נר טמון ב ח י ק ו או בתוך הפאנס (תוספתא ברכ' ו ט). גובין (גבאי הצדקה) בצינעא בתוך ח י ק ן ומחלקין על כל שבונה ושכונה (שם דמאי ג יז). היתה מוציאה לו טפום של פעור מתוך ח י ק ה שלה והיתה אומרת לו השתחוה לזה ואני נשמעת לך (ירוש' סנה' י כח ד).— ובמליצה, שִׁלֵּם אל חֵיקוֹ, פרע לו לטובה או לרעה: אלה עשן באפי אש יקדת כל היום הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי על חֵיקָם (ישע' סה ה-ו). ומדתי פעלתם ראשנה על חֵיקָם (שם ז). והשב לשכנינו שבעתים אל חֵיקָם חרפתם אשר חרפוך אדני (תהל' עט יב). — ובמליצה: אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בְּחֵיק כסילים ינוח (קהל' ז ט). מתן בסתר יכפה אף ושחד בַּחֵק (יכפה) חמה עזה (משלי כא יד). שחד מֵחֵק [2]) רשע יקח להטות ארחות משפט (שם יז כג). — ג) בבלל כִּים, Beutel; bourse; purse: בַּחֵיק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו (משלי יז לג). — ד) המקום העמוק כעין תיבה שבעגלה וכדומה: והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם וימת בערב ויצק דם המכה אל חֵיק הרכב (מ"א כב לה). — ובהשאלה, חֵיק הארץ, מעמקיה: וּמֵחֵיק הארץ עד העזרה התחתונה שתים אמות (יחזק' מג יד). — וחלל הבטן: כלו בליתי בְּחֵקִי (איוב יט כז). — ואחד מחלקי כלי הנחשה: פני האם ישתנו הסובב והוא נחלק לש"ם מעלות ונקראת ג"כ ח י ק ונקראת ג"כ חגורה (ראב"ע, כלי נחש' ח).

חִישׁ [3]), תה"פ,—במהרה, speedily; vite; eilend: כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים

[1]) ראב"ע: הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וכו' ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה. ע"כ. והעיר רד"ק וז"ל: י"ם חיק בית הזרוע וכן פירש אותו רבינו סעדיה ז"ל וזה בארץ ישמעאל שבתי זרועותיהם רחבים ונושאים בהם כל דבר אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם צרים וחוגרים במתניהם על לבושיהם ומה שמעל החגורה תוך הבגדים יקרא חיק. — [2]) צ"ל בְּחֵק.

[3]) עי' חוש. וגם באשור' חיש במשמ' מהירות.

שנה ורהבם עמל ואון כי גז חִישׁ ונעפה (תהל' צ ט-י). — ועי' חוש.

א. *חִישָׁה, ש"נ, — כמו חֻרְשָׁה: אין מטילין את הקנים ב ח י ש ת הקנים (תוספתא שבי' ג יט). המצית את האור ב ח י ש ת קנים ובאג' התמרים (ירוש' שבת ז י).

ב. *חִישָׁה, ש"נ, — שה"פ מן חוש, חִישׁ: ה ח י ש ה לעולם סמוכה למעשה עושה במהרה (המליצה לר"ש כר"ם, ערך מהר).

*חֵית [1]), ש"נ, — שֵׁם האות השמינית באלף בית העברית: נתכוין לכתוב ח י ת וכתב שתי זיינין

[1]) משקל בַּיִת, והוא המשקל הקדום ונשאר בשמות האותיות בצורתו העתיקה, כאשר העירותי ככר. כל היהודים קוראים שם זה באופן אחד, וביונ' נמסרה הקריאה Ἦτα ולא נתברר מקור שם זה ומשמעהו, בעבר' לא נשאר לנו לא שם דבר חֵית, ולא, לפי המקבל, פעל חָית, וגם חות אין בעבר' מלבד אולי, נפשו של אדם חותה, שהוא יותר ל"ה. קצת החדשים אמרו שהוא כמו חיט, והוא ח א י ט a) בערב', ר"ל גדר, אך אין ספק שאין יסוד לפרוש זה, כי אין ספק שזה שרש חית ולא חיט, כי שמות האותיות נשמרו בהויתם, כמו שכבר העירותי למעלה. וגם בערב' אין הצרוף ח י ת במשמ' שתהיה בה איזו שיכות לצורת החית הקדומה. ואלה דברי פרופ' לידזבורסקי האחרונים בענין זה: Auch für חית Ἦτα bzw. Ἧτα wurde bis jetzt keine einwandfreie Erklärung gegeben. Man hat es bereits wiederholt mit dem babylonischen hêtu „Mauer" in Zusammenhang gebracht. Soweit das Bild in Betracht kommt, scheint mir diese Deutung gut zu passen; aber hêtu ist nur babylonisch, und an einen babylonischen Ursprung des Alphabetes ist nicht zu denken. Bemerkenswert ist, dass auch im Kanaanäischen das Wort für Mauer mit ח beginnt: חומה. Aber darum wäre es doch misslich anzunehmen, dass dieser Name der ursprüngliche und erst sekundär in Babylonien in Hêtu umgewandelt sei, den auch das Griechische hat neben Ἦτα; und dass etwa חומה im Osten zu Hêtu und unabhängig davon im Westen in Anlehnung an Ζῆτα zu Ἦτα geworden sei, wäre ein so merkwürdiges Zusammentreffen, dass ich es nicht supponieren möchte.

Für חית ist also bis jetzt keine befrie-

a) حائط

אחד בארץ ואחד בקורה (שבת יג ה). אל"ף דלי"ת ח י ת טית ריש מ"ם תי"ו (ילוש' מע"ב ד נה:). לית ה י ת בשבטים ולא צדי ולא קוף בשבטים (שם יומא סוף ז). כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו וכו' ובלבד שלא יחטוף ב ח י " ת (ברכ' יג:). ולא יחללו את שם קדשי אם אתה עושה ח י " ת ה"א נמצא מחריב את העולם כולו כל הנשמה תהלל יה אם אתה עושה ה"א ח י " ת את מחריב את העולם (מד"ר ויקר' יט). — ומ"ר: שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' היהין ח י ת י ן ח י ת י ן היהין ווין יודין (שבת קג:). —"בהית ובדלת: כי שללו גישמות ובאשר שללו בו חייבו חיוב ובו בחשו, ויחשבו כי קיימו מצות שמע ב ח י ת ובדלית אשר רחשו, ויאמרו אחד ואין גשם ועל בבא ומקום לו ברום קדשו (רס"ע תכן דנתן, בשבת מו"ג). ראו בנים בעיניהם נבונים וכל איש נחשב להם לאין, גבוהה מצאה קן בלבם אבל תראה שפל ראש ועין, ובטנם מלאו הוות ומרמות בנאדות מלאו חלב ויין, והעת יקראו שלום בפיהם בלבותם בלי לחם וזיין, אבל חסדם ב ח י ת דלת וצדקתם בלמד בית ומם צדיק וזין, אלהי ההייני עד היותם בהבל ואני להם בקין (ספר השבועים לר' זכדה).

חִית[1], פ"י, עב' חָת, עת' יָחִית, בכנ' נכת יְחִיתֶךָּ,— חָת את פלוני, שָׂם אותו בחֵית, או שָׂם עליו חֵית, שק, כיס, ובמליצה אִבדו והשמידו: הוי בנה עיר בדמים וכונן קריה בעולה וכו' כי חמס לבנון יכסך ושד בהמות יְחִיתַן[2]) מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל ישבי בה (חבק' ב יב-יז).

---

digende Erklärung gefunden (Lidzb. Ephemeris, II, 1903=7, 138). — ובעברית: גם לחֵית לא ניתן עד בה באור שלא תהיה עליו פרכה. כבר הביאו את השם הזה במה פעמים ביחס עם הבבלי חִית, הומה, ועד במה שצריך לשים לב לצורת האות נראה לי משמעה זו נאותה. אבל, חִית היא רק בבלית ואין לחשב כי מוצא האלף בית הוא בבלי. מענין הוא, שגם בכנענית השֵׁם להכותל המקיף העיר וכדומה מתחיל באות ח: חומה, אבל בבל זאת לא בשביל זה אפשר להניח שזה השם (ר"ל חומה) היה השם הקדום של האות ח, ונשתנה רק אח"כ בבבלית לחית, יען הלא גם ביונית יש השם Ἦτα וצריך איפא לשער כי השם חומה נהפך במזרח לחית ובמו"כ במערב נהפך Ἦτα מפני הדמיון ל Ζῆτα — הזדמנות זו בל כך המוהה ומוזרה שקשה לי להניחה.

ובכן, עד בה לא נמצא באור מספיק להשם חֵיה. ע"כ דברי לידזברסקי, בן סמך היותר גדול במקצוע זה.

ואולם בארמ' נשאר שֵׁם משרש חית, והוא:

ה י י ת א דתפילי (גיט' מה:). שקל בהדיה ח י י ת א וגלגלתא (שם מו.). ודבור קבוע: ח י י ת א דקטרי סברת וקבלת (כ"ק ט.). ובכל המקומות האלה אין ספק בפרושו שהוא: שק, כים, וכדומה. ועוד שמש שם זה להקרום של המוח: ח י י ת א דמתנח ביה מוהא (חול' מה.). והנה ידוע כי הקרום של המוח מחולק באמצעו במו בחריץ עמוק המבדיל בין שני חצאי כדור המוח, וצורתו של ה ח י י ת א הזה הוא ממש במו השק בעל שני כיסים הנהוג במזרח שמניחים אותו על גבי החמור ושני כיסיו משולשלים מעבר מזה ומעבר מזה, ונקרא בערב' ח'ר'ג. וזו היא ממש צורתה הקדומה של האות חית. ואפשר להחליט בודאות ששֵׁם זה השק היה בעברית חית, ואח"כ נקרא כך גם קרום המוח, ועל שם השק הכפול, שהיה חפץ מצוי ורגיל מעולם, נקרא האות חית, ונעשתה הצורה הזאת. — ועי' לקמן הערה לפעל חִית.

[1]) שרש קבעו ר"י בן גנאח בספר השרשים שלו: החת והיוד והתו, ואמר: כבר וכרנוהו בהשגות. והנה במשתלחק (Derenb. 79) השיג ריב"ג על ר"י חיוג שהשמיט בשרש ח ו ת את ההפעיל החית, יחית, שבהמלה יחיתן, ואמר שם עוד כי אפשר שהיוד הנחה היא במקום אחת מאותיות הכפולות שבחתת. אך אח"כ חזר בו ריב"ג בנראה והחליטו לא להפעיל מנע"ו ולא לקל מכפולים אלא לקל מנע"י. וגם רד"ק, שמתנגד בהשרשים שלו להנחת ריב"ג שרש מיוחד חית, הודה בפרושו לחבק' ואמר: או יהיה שרשו ח י ת ויהיו שני שרשים וענין אחד. ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הנוסחה המסורה, ונמסר רק ל', ד"ל אין לו חבר. בקצת כ"י יחת (K.), ובקצתם יחיתָן (Mich.). אך לפי השבעים יש לשער כי היתה אולי לפניהם הנוסחה יְחִתֶּךָ במקום יְחִיתַן, וכן נראה מהתרגום, שתרגם: תתברינך. וכך אמר דונש: ושד בהמות יחיתן יחיתך לפי שהדבר עמו הוא (תשו' דונש 150). וכבר נשא ונתן בפרוש מליצה זו ריב"ג במשתלחק במקום הרשום למעלה, ואמר שכונת הנביא היתה במליצה זו בעין דמיון ואמר שהחמס שעשה מלך בבל לאנשי הלבנון יכסהו ויחשיכהו במו שהשֹד שעושות הבהמות, ר"ל החיות הרעות, מאבד אותן, את הבהמות בעצמן, כי סוף סוף ילבדון בני אדם ויהרגון. וטרח לקים אפשרות השמוש של ו ושֹד במשמ' באשר. ובעצם המלה יחיתן אמר שהיא הפעיל מן חות, במשמ' דומה לחתת, או שהוא הוא הפעל חתת, והיוד הנחה היא תמורת הדגש באות הכפל. וכבר נזכר למעלה, כי בהשרשים החליטו לפעל מיוחד חית. רש"י אמר: שוד בהמותיך ואוכלוסיך אשר שדדו את עמי ישראל הוא ישברם. ע"כ. ראב"ע פרש ולא פרש: ושודך שהיית מפחיד הבהמות והנה יחיתן כמו יקימן. ע"כ. ורד"ק בהשרשים הביא את פרושו של ריב"ג והסכים על עצם הפרוש ודחה את הפעל המיוחד, והביא עוד פרוש: השוד שעשית לשוכנים בה (בא"י) שהחתית אותם יכסך. והחדשים, קצתם עוד מקבלים הנוסחה יחיתן כנון בסוף, קניג (Bö., Kö.)

חֵךְ[1], ש"ז, כנ' חִכִּי, חכך, חִכּוֹ, חִכָּם, — הכפה שבתוך חלל הפה שמעל להלשון והוא כלי הטעם, Gaumen; palais; palate : הלא אזן מלין תבחן וְחֵךְ אבל יטעם לו (איוב יב יא). כתפוח בעצי היער בן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לְחִכִּי (שה"ש ב ג). אבל בני דבש בי טוב ונפת מתוק על חִכֶּךָ (משלי כד יג). נהנה חיכו בבזית (ירוש' שבת א ב ג). אמר לו פתח חיבך וקבל (שם יבמ' ח ט ד). באדם שאומר לחברו מזוג לי ושנה לי שחבי ערב לי חיך לי לי (מד"ר .ברא' לט). — דבקה הלשון אל חִכּוֹ, מפני צמא : דבק לשון יונק אל חִכּוֹ בצמא (איכ' ד ד). — ובמליצה, בהשאלה בענין טעם רוחני : מה נמלצו לְחִכִּי אמרתך מדבש לפי (תהל' קיט קג). אם חִכִּי לא יבין הוות (איוב ו ל). ולא יפיל בזה לשון ויעשיה ככנוי הה"א והדבר פשוט לכל מי שיש לו חיך לטעום טעם הלשון (פענח רזא, במיני). — וכאחד מכלי הדבור : כי אמת יהגה חִכִּי ותועבת שפתי רשע (משלי ח ז). הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בְחִכִּי (איוב לג ב). — ודבקה לשונו לְחִכּוֹ, לא יבול לדבר : קול נגידים נחבאו [2]) ולשונם לְחִכָּם דבקה (איוב כט י). תדבק לשוני לְחִכִּי אם לא אזכרכי (תהל' קלז ו). ואתה בן אדם הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם ולא תצא בתוכם ולשונך אדביק אל חִכֶּךָ ונאלמת (יחזק' ג כה-כו). — ומנע דבר בתוך חִכּוֹ, לא ספר אותו : אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו יחמל עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חִכּוֹ (איוב כ יב-יג). ולא נתתי לחטא חִכִּי (שם לא ל), ר"ל לדבר דברים לא הגונים. — ובכלל להוצאת קול : אל חִכְּךָ שפר בנשר על בית יי' (הוש' ח א). — ועצם החֵךְ, במו דִבּוּר : כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חִכָּהּ (משלי ה ג), ר"ל דבריה. — ואמרה שולמית בשבחה את דודה : מראהו כלבנון בחור כארזים חִכּוֹ ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם (שה"ש ה יה-יו). — ואף הדוד שבח את רעיתו בזה : ויהיו נא שדיך באשכלות הגפן וריח אפך בתפוחים וְחִכֵּךְ ביין הטוב (שם ז ט-י). — ואמר בן סירא : חיך ערב ירבה אוהב ושפתי חן שואלי שלום (כ"ס נגי' ו ה). ראה מהו אומר בי בה אמר יי' לבית ישראל דרשוני וחיו ויש לך חיך מתוק מזה חי אני נאם יי' אם אחפוץ במות הרשע וגומר ויש לך חיך מתוק כזה ובישוב רשע וגו' אין לך חיך מתוק מזה (מד"ר במד' י). המתיק חִכּוֹ דבר חנפה דברים מתוקים (כרכ' הנקדן).

א.**חֵךְ**[1], ש"ז, מ"ר חִכִּים, סמי' חִכֵּי, — א) ספור דברים, הַגָּדָה : Erzählung, Märchen; conte; fable; romance : גלעד קרית פעלי און עקבה מדם וּכְחַכֵּי [2]) איש גדודים חבר בהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה

סובר, בי השבעים והתרגום תקנו והגיהו ך במקום ן בדי לתרץ קושי המליצה. אבל רוב החדשים הסבימו כלם בי העקר הוא בכנוי נבח, ואין ספק ברבר כי כך הוא. ואולם בדבר השרש, הכתיב המסור ביוד אחרי החית ודעת ריב"ג, שגם רד"ק הודה באפשרותה, מכריעים בי הוא שרש מיוחד נע"י, ואין צרך להבנס בדחק הדקדוקי ולאמר בי היוד היא במקום הנח. ועל מציאות שרש חית בלשון העברית לפנים הלא מעיד השם חית להאות השמינית של האלף בית, כמו שכבר הוכחתי בהערה לערך חַית, ואוהו המושג, שנתן שֵׁם להאות חית, הוא הוא המושג המונח בהפעל חִית, בי עב"פ עקר המושג של השם חַית, שהוא כיס, שק, ובדומה, הוא מה שעוטה או מכסה על דבר, והפעל יחיתך באן הוא כפל הלשון של יְכַסֶּךָ ממש, ומקביל היטב להמליצה ולהרעיון.

[1]) מן חַנַּךְ, וכך בערב' חַנַּב a). — [2]) ו בפל מן ו שלאחרי כן.

a) حَنَك

[1]) כערב' חִכַּאיַה a), ועי' הערה לקמן — [2]) זה אחד מהפסוקים היותר קשי ההבנה שבמקרא, ושנתלבטו בו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים. מהשבעים נראה שהיתה לפניהם איזו נוסחה אחרת : במקום ובחכי ובחך, ובמקום חבר חבאו. הרדב"א פרשו המתנה. וגם החדשים החליטו בי הכתוב משובש והגיהו הגהות מתחלפות : ובהחבא אנשי גדודים נחבאו בהנים, או בגדוד מַכֵּי איש, או ובמחבי איש חבר בהנים, וגדודים נמחק, ועוד הגהות אחרות. אבל בל ההגהות האלה אינן מרפאות את שבר הכתוב ואינן נותנות לו מליצה טבעית עזה ונמלצה לפי הענין. ולבן עדיף לקים את הנוסחה במו שהיא, ולהחליט על פי הכלל האמתי, כי דוקא זרות הנוסחה מעידה על עתיקותה ואמתותה. ולפי הנוסחה ולפי הדקדוק עלינו לראות בהמלה חַכֵּי רבים מן חך, במו גַבֵּי מן גב, וכיוצא בזה. ובכן יש לנו השם חַךְ. אפס, כל הנסיונות לפרש השם הזה במשמ' חבורה לא עלו יפה, כי אין המושג של חבורה נותן פה בל רעיון נאה ומליצה טבעית. והנה לפי פסקי הטעמים השם איש מכרת כן גדודים, והמלה וכחכי מחוברה רק עם השם איש,

a) حكاية

עשו (הושע ו ח-ט). — ב) במשמ' *המתנה : ודמעותי בתוך עיני מחכים, המות לבי כחכי איש גדודים (ר"י הלוי, אהס לי). ובת שוע שבה ותפרח בתמר וכחכי עם לביאת משיח בן חכו שניהם ליום בוא השלית (יל"ג, קוצו של יוד, ה). — ג) במשמ' *חבודה : וגדודי חכי איש עמם ולהכים פנימו (אדס, או"א, מחזה ט).

ב. *חַךְ, ש"ז, מ"ר חַכִּים, — כמו חַכָּה : בראשונה שהיו שבטים בתיקנן אמרו אין אדם פורס חרמו ומעמיד ספינתו בתוך של חבירו אבל צדין בחכין ובמכמרות מכל מקום (תוספתא ב"ק ח יז). וימותו לפני ה' מיתתם לפנים ונפילתם לפנים ביצד יצאו גררום בחכי ברזל (ספרי נשא מד).—ואגמון קטן שמחברים בו בגדים וכדומה : ולא יהא נותן בבגד יותר משלש חכין ושני חוטין העליונים הרי אלו שלו (תוספתא ב"ק יא יג).

*חֹךְ, חוך, ש"ז, — כמו חִכּוּךְ : ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון החוך [1]) והגוב וזבוב וצירעה (תעני' יד.).

א. חכה, ממנו חַכָּה, *חִכּוּי.

חָכָה, פ"ע, כינ' תּכֶּה, עת' אחַכֶּה, — המתין, נתן להזמן לעבור, warten; attendre; to wait : כי אלהי משפט יי' אשרי כל חוכי לו (ישע' ל יח). — ואמר הפיטן : ירשו למצער אהוביך והתנכרו, חוכים לעתות אהביך אשר אחרו (אהבה לרי"ה, קונט' הפיוט' ט). טחו עיניהם ולבותם סבלים, חוכים ישועה מאטים ואלילים, זנוחים תעובים שקוצים וגלולים (יוצר כ שבוע', תחתיות). חוכה וסובה ודוה וחוזר לבתור (סליח' ה עי"ת, תוחלת). — וכלווי : דרשו שמי המוני תמיד ולי חכו, לאור באור יי' בית יעקב לבו (רמב"ע, דרשו שמי).

— פע', חִכָּה, חִכִּיתִי, חִכִּינוּ, — כמו קל חָכָה, בנחץ הפעולה : ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה (מ"ב ט ג). ולכן יחכה יי' לחננכם ולכן ירום לרחמכם (ישע' ל יח). ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (מ"ב ז ט). אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר (חבק' ב ג). לכן חכו לי נאם יי' ליום קומי לעד כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי (צפנ' ג ח). מהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו (תהל' קו יג). אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה (דני' יב יב). המחכים למות ואיננו (איוב ג כא). וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מדת הדין מעכבת וכי מאחר שמדת הדין מעכבת אנו למה מחכין לקבל שכר (סנה' צז:). אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו (שם צח.). וישראל משתמשין לאורו (של משיח) ואומרים אשרי שעה שבה נברא וכו' אשרי עין שהיבתת לו שמפתח שפתיו ברכה ושלום (פסיק' רבתי לז). — וחִכָּה את פלוני בדברים וכדומה, לא דבר דבריו עד שפלוני גמר : ואליהו חכה את איוב בדברים כי זקנים המה ממנו לימים (איוב לב ד). — ואמר המשורר : ואיך אישן ועפעפי קשרים בגבוהי ואישוני עקדים ודמעותי בתוך עיני מחכים (ר"י הלוי, אהה לי). — *וחִכָּה את פלוני, חִכָּה עד שפלוני יעשה דבר : אבל אם תחכוני ואשלח מלאכים אל הקיסר (יוסיפון סד).—ובמשמ' של תקוה ויחול : וחכיתי ליי' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו (ישע' ח יז). נפשנו חכתה ליי' עזרנו ומגננו הוא (תהל' לג כ). עין לא ראתה

והמלה גדודים עומדת לבדה, ואין לה כל מקום, כי לחברה עם חבר היתה צריכה לעמוד בסמי' גדודי, וכדומה. אבל גם להבר איש-גדודים במשמ' הרגילה כמו"כ לא טבעי, כי היה צריך להיות אנשי גדודים, כמו שהגיהו באמת קצת החדשים. ומכל זה נראה, כי כל המלים האלה הם מלשון העתיקה או מלשון ההמונית, שעפי"ר היא היא, ואיש גדודים הוא שם של איזה ספור והגדה מספורי ההמון והגדותיו, שהיה אולי מספר שם על דבר רצח בדרך, אם נקבל הנוסחה ירצחו, ואולי היה באמת כתוב ירוצו במקום ירצחו והיה מספר אולי שם באיזה אופן ולאיזו בונה ירוץ איש גדודים על דרך שכמה, אם נקבל שהמלה שכמה היא באמת שם העיר. ואולי גם פרוש המלה שכמה אחר. ולפי כל זה צריך ליחס להמלה חכי משמע' של ספור והגדה, ובאמת משמש בערב' במשמעה זו השם חכאיה a), והוא מן השרש חכי b) המשמש במשמ' הגיד וספר דברים. והנה אולי יותר נבון לראות במלה חכי לא חכי, רבים מן חך, אלא יחיד מנל"י, חכי במשקל חלי, כמו שהוא בערב' מנל"י. אפס. אין הקש הלשון מונע מלקבל גם הנוסחה המקבלה בנקודה חכי ולהחליטו לרבים מן חך ואעפי"כ לדמות לחכי בערב', יען חלוף של כפולים ונל"י הוא דבר מצוי בין שתי הלשונות, ומלבד זה אנו רואים כי גם בערב השרש חכ c) והשרש חכי מתמזגים בקצת השמושים, כך במושג של חקוי מעשה, משמשים בערב' גם שרש חכי וגם שרש חכ.

[1]) גרס' הערוך, וכן בב"י אחד, ובב"י אחרים ובנוסח' : כגון חיכוך חגב. והביא גרסה זו גם הערוך.

a) حكاية b) حكى c) حكّ

אלהים וולתך יעשה לְמְחַכֵּה לו (ישע׳ סד ג). ישראל המחכים לישועת הקב״ה בכל יום ואומרים אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה (מד״ר שה״ש, גגילה). — וכמשמ׳ *חשב, פלל: מי היה מחכה לאברהם ושרה שהיו זקנים שיולד להם בן מי מחכה ליעקב שעבר במקלו הירדן שיפריץ ויעשיר מי היה מחכה ליוסף שעברו עליו כל הצרות האלו שיהיה למלך וכו׳ (מד״ר כראש׳ פח). — ובהשאלה לדבר לא בע״ח כמשמ׳ מונח, מוכן, והשתמשו הסופרים האחרונים גם עם על אחריו: מצאתי את מכתבך היקר מן ג׳ אלול אשר בא הלום אחרי צאתי מחכה עלי (אגר׳ יל״ג א מו).

ב׳חכה, ממנו ב. *חַךְ, חַכָּה, *חִכָּה.

חַכָּה, ש״נ, מ״ר חַכּוֹת, — אגמון של ברזל קשור בראש פתיל ארוך יצורו בו רגים, Angel : ligne (à pêcher) ; angling-rod ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חַכָּה ופרשי מכמרת על פני מים אמללו (ישע׳ יט ח). ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא משל בו כלה בְּחַכָּה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק׳ א יד-יה). תמשך לויתן בְּחַכָּה ובחבל תשקיע לשנו התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כה-כו). צר הוא בחכה צד הוא במכמורת (ירוש׳ פסח׳ ד ל ד). אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו רגי רקק בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים (מו״ק כה:). חכה יורדת לגרונו של דג וחונקתו (מד״ר קהל׳, בי גס).

*חִכָּה, פ״ע, — צר רגים בְּחַכָּה, angeln ; pêcher à la ligne ; to fish with angle : עשרה תנאין התנה יהושע שיהו מרעין (בהמתם) בחורשין וכו׳ ומחכין בימה של טבריא ובלבד שלא יפרוס קלע ויעמיד את הספינה (ב״ק פא.).

‏ׁׁ׳חִכּוּי, ש״ז, — שה״פ מן א.חִכָּה: מבטח ומשען ותקוה ומחסה ותוחלת וחכוי וסמיכה וסבר ומסעד (חו״ה, הבטחון ו). — ואמר הפיטן: נפשות קהליך בעווין, בך יחסו תמיד וקווין וכו׳ ברך שנותינו בְּחִכּוּיִין, רחק חטאתן וגם מריין (סליח׳ לשב׳ סוכה, סוכה ה׳).

*חִכּוּךְ, ש״ז, — שה״פ מן חִכֵּךְ, ובפרט חלק העור שמורגש במו החכוך: מתריעין על החיכוך בשבת (ב״ק פ:). בתחילה הקב״ה מכנים בהם (בהרשעים בגיהנם) חיכוך והם אומרים זו גיהנם של הקב״ה ואח״כ הוא מוציאן לשלג (תנחומא ראה י). כשיש חכוך לאדם כלא שחין ובלא כנה ובלא פרעוש (תכמוני לר״ש דונולו א). וכל המזל יורה על הגרב והחכוך והצרעת (ראב״ע, ראשית חכמה). ובן חיכוך לח הרי הוא בשחין פורח ואם פשט ברוב הצבור מתענין ומתריעין עליו אבל חיכוך יבש צועקים עליו בלבד (רמב״ם, תענ׳ ב). ויתחרשו חלאים כגרב והחיכוך והיבלות או מכות גדולות ונגעים גדולים במורסא (מו״נ א עב). גרב מחלאי החכוך (רד״ק, שרש גרב). שמיום שנכנסתי לה (להעיר) עד צאתי נולד לי חכוך ושחינים זרים יוצאים מהטבע עד שהייתי שואל נפשי למות (לקוט׳ יוסף במכרי, סדה״ת וקול׳ העת׳ א). ויקרה עמם איבול רב מתערובת דם רע ומן החכוך יפרדו קליפות במין סנפירים (מ׳ אלדבי, ש״א ד). ואם ירגיש בעפעף החיכוך ירחצם במים קרים (שם). ואם יהיה התילדם (של הטחורים) ממותרות חדות נושבות אוי ירגיש חכוך כפי הטבעת עם כאב ועצור (שם) לחיכוך הנעשה באצבעות הרגלים וגם לנפחם יצוק עליהם מים מלוחים חמים וכו׳ ואם יהיה החיכוך חזק תתן עליו תאנים כתושים עם שמן זית או מי בצלים עם יין (שם). — וכמשמ׳ *שפשוף חזק מגוף בגוף: ונלך בין הסלעים יתנגפו רגלינו ונשוב צולעים ונגועים על גבינו מחכוך המשאים הקשים (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח א ו). ובן השמיעה אם לא היה קול לא היה נשמע והקול חיכוך הגשמים ואם לא היה גשם לא היה קול (אבונצר אלפרבי, במהות הנפש). — *וגלי הים בשפת היבשה: מקום חכוך הימים כלומר מקום שמתחככין בו גליהם ר״ל שפתו (השרשים לריב״ג, חפף).

‏׳חִכּוּכִי, ת״ז, — מטבע החִכּוּךְ: כאב חכוכי וסבת הכאב החכוכי ליחה חריפה (קאנון א ב ב ב).

‏׳חִכּוּם, ש״ז, מ״ר חִכּוּמִים, — שה״פ מן חִכֵּם: פתח דבריך הבינם בְּחִכּוּמִים, ותוכם להיות חיים וקיימים (יוצר ב שבוע׳, אם לא).

*חָכוּר, ש״ז, מ״ר חֲכוּרוֹת — א) במו *חוֹכֵר: האריסין והחכורות והסקריקון והגזלן אין מביאין מאותו הטעם משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך (ביכור׳ א ב). בארים וחכור לא בארים לשעה וחכור לשעה וכו׳ בארים לעולם ובחכור לעולם מביא (ירוש׳ שם א סד:). חכורי בתי אבות אינן מביאין (שם). בבעלי אריסיות חכוורות היא מתניתא (שם).

— ב) סכום החכירה: המקבל שדה מחבירו ולא רצה לנכש ואמר לו מה איכפת לך הואיל ואני נותן לך חכורך אין שומעין לו (ב"מ ע ד). המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכורו אם אינה מכת מדינה אין מנכה לו מן חכורו (שם ו). החוכר שדה מחבירו נרה ולא זרעה נותן לו חכורו (תוספתא שם ו כט). לא יאמר לו לגורן תן לי חכורי של שתי שנים אלא נותן של שנה שנה בפני עצמה (שם ט ח). החוכר שדה לחבירו והיה נרה שנה אחת וזרעה שנה אחת ועמד עליו בשעת הניר ואמר לו תן לי חכורי אין שומעין לו (שם כד).

***חֲכוּרוֹת**, ש"נ, — מעמד החוכר: הקונה שלשה אילנות בתוך של חבירו מביא וקורא וכו' ר' יהודה אומר אף בעלי אריסות וחכורות מביאין וקורין (ביכור' א יא).

חכי — עי' א.חך.

***חָכִיר**, א) ת"ז, מ"ר חֲכִירִים, — כמו חוכר, מי שחכר שדה וכדומה: חכירי בתי אבות אין בהן משום סיקריקון (ירוש' גיט' ה מז). שני חנוונים שאירע לאחד מהן דבר הרי אילו נועלין את חנותן וחכיריו ופועליו עושין בצינעא במקום אחר (שם מו"ק ג פב). האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשה אחרים בשבילן (מו"ק יא). — ב) ש"ז, סכום שהחוכר משלם לזמן קצוב: המקבל שדה מחבירו והיא בית השלחין או בית האילן יבש המעין ונקצץ האילן אינו מנכה לו מן חכירו[1] ואם אמר לו חכור לי שדה בית השלחין זה וכו' מנכה לו מן חכירו (ב"מ ע ג).

***חֲכִירָה**, ש"נ, מ"ר חֲכִירוֹת, — שה"פ מן חָכַר: כבעלי אריסיות וחכירות היא מתניתה (ירוש' ביכור' א סד).

***חֲכִירוּת**, ש"נ, — א) מעמד החכיר: ויגורו עליהם שנוי המלבושים וימנעו מהם המסחר והחכירות והאומניות (אגר' המוס' לר"מ אלעמי). — ב) כמו חכיר משמעה ב: המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או שנשדפה אם מכת מדינה היא מנכה מן החכירות (רש"י ב"מ קג). אם קיבלה ממנו בחכירות בכך וכך כורין לשנה (שם). לא בשביל המעיין העליתי בחכירותך (שם קד). המקבל שדה לזרעה שעורין ובחכירות כך וכך חטין או שעורין או מעות לא יזרענה חטין (שם קו). המקבל או כאריסות למחצה וכו' או בחכירות בכך וכך כורים לשנה (שם קג). יכול המחכיר לומר לחוכר כי נשארנו מעט מהרבה והרי נשאר לי חכירותי מה שקצבתי עמך בכך וכך כורין (תוספ' שם קו).

[1]) גרס' הערוך, ובנוסח' חכורו.

***חכך**[1], ממנו *חִכּוּךְ, חָכַךְ, *חֲכָכִית.

***חָכַךְ**, פ"ע מק' חֵךְ, לְחֵךְ, — גרד ושפשף, reiben : kratzen; frotter, gratter; rub, scratch (שאל) רב מרבי חייא מהו לחוך א"ל אסור (נזיר נט). — וכמו שלמים: כל זמן שהן (השורים) חוככין זה את זה (תוספתא ב"ק ט כח). — ובהשאלה, חָכַךְ בדבר, מפקפק, נוטה: האומר לחבירו מודרני ממך וכו' שאני טועם לך אסור מנודה אני לך ר"ע היה חוכך בזה להחמיר (נדר' א א). ואני חוכך בטעם זה (ר"נ על הרי"ף, פסח' ז). על עיקר הסברא אני חוכך הרבה ולא ידעתי להולמה (שו"ת שמש צדקה, או"ח א). — פע', *חִכֵּךְ, — חִכֵּךְ בגרונו, הוציא קול כמו חכוך: התחיל (עשו) מחכך בגרונו וכו' וזורק רוק מפיו (מד"ר בראש' סז). חיכך בגרונו והוציא את המורה (פסיק' דר"כ, זכור). — ובהשאלה: מקום חכוך הימים כלומר מקום שמתחככין בו גליהם (השרש' לריב"ג, חפף). — התפ', *הִתְחַכֵּךְ: שור שהיה מתחכך בכותל ונפל על האדם (ב"ק ד ו). לפי שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (גמ' שם ל.). ארי שנכנס לבין השוורים ונמצא צפורן בגבו של אחד מהן אין חוששין שמא ארי דורסו וכו' (אפשר) בכותל נתחכך אדרבה רוב שוורים מתחככין ומיעוטן אין מתחככין וכל המתחכך אין צפורן יושבת לו בגבו (חול' נג.). וקרומיתו משונה וחדה ואינה מתפגמת ומתחככת בשאר הקנים (ערוך, ערך סמניא). והקול האחר הוא משני גשמים מתנועעים ומתחככים וזה כזה שיניעו האויר בדופק גדול (מ' אלזכי, ש"א ד).

***חַכָּךְ**[2], ש"ז, — צרה, רעה גדולה: א"ר ירמיה חכך גדול נעשה באותו היום בכל מקום שהיתה עיניו

[1]) בערב' חכ a).

[2]) בערב' אַכָּאכַּה b) צרה גדולה מצרות העולם. והרגשתי את הכף מפני שכך הוא גם בערב' ומפני שכך הברתו יותר קלה ונוחה.

a) حك b) أكاكة

של רבי ליעזר מכבת היה נשרף (ירוש׳ מו״ק ג פא ד).

*חָכְבִית, — עי׳ עַכְבִית.

חכל[1]), ממנו חַכְלִיל, יחַכְלִילִי חַכְלִלוּת.

חַכְלִיל[2]), ת״ז, כסמי׳ חַכְלִילִי, — אדֹם, אדמדם, בפרט עינים של מי ששתה הרבה יין, rötlich, rougeâtre ; reedish : אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה חַכְלִילִי [3]) עינים מיין ולבן שנים מחלב (בראש׳ מט יא-יב). — ואמר המשורר : זכרי נשף ערב ביער שמה, עת חַכְלִלַת-עַיִן שמש ירדה, מנגה נגדה אז להיך אדמה, ובנשיקות פי מעמי נפקדה (מיכל, אהובה עזובה). — וכמו שֵׁם, ואמר הפיטן : נזיר להפרישו מיין חכליליו, ערבים ומזבח ופסח שני ותצוצרות ונסכים ופר העלם דבר מעיני בעליו (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אדכרה). חכליל השמים יקוד אש הוא בעיני המלהט את כל סביבי גם תוחלתי גם עודי ובשרי יחרו באור אשו (מה״ג דביר ב, מכת׳ מסתור י).

חכלילות, — עי׳ חַכְלִלוּת.

·חַכְלִילִי, ת״ז, לנק׳ חַכְלִילִית, — כמו חַכְלִיל : הנה שם גפן פוריה משלחת בעמק יונקותיה וכו׳ וזמורותיה כפופות תחת משא אשכלותיהן אשר הבשילו ענבים מלאי חמר מה נעמו בנוצצם בברקה בזהר אדמדם חכלילי (א׳ מפו, אה״צ ס).

חַכְלִלוּת, ש״נ, — גון חכליל : למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חַכְלִלוּת עינים למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך (משלי כג כט-ל).

חכם[1]), ממנו חָכָם, חָכֵם, חַכָּם, חָכְמָה, חַכָּמָה, *חַכְמָנִית, *חִכּוּם, *הִתְחַכְּמוּת.

חָכָם, לנק׳ חֲכָמָה, מ״ר חֲכָמִים, חֲכָמוֹת.

א. ת״ז. — א) שיש בו דעת להבין דבר, klug, weise : intelligent, sage; wise : ועתה ירא פרעה איש נבון וְחָכָם וישיתהו על ארץ מצרים (בראש׳ מא לג). רק עם חָכָם ונבון הגוי הגדול הזה (דבר׳ ד ו). ויונדב איש חָכָם מאד (ש״ב יג ג). נתתי לך לב חָכָם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ״א ג יב). ברוך יי׳ היום אשר נתן לדוד בן חָכָם על העם הרב הזה (שם ה כא). וגבר חָכָם שמע לי (איוב לד לד). בן חָכָם ישמח אב (משלי י א). מורה רשעים מלך חָכָם (שם כ כו). חבלי יולדה יבאו לו הוא בן לא חָכָם כי עת לא יעמד במשבר בנים (הוש׳ יג יג). טוב ילד מסכן וְחָכָם ממלך זקן וכסיל (קהל׳ ד יג). חֲכַם לבב ואמיץ כח (איוב ט ד). — ולנק׳ : וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חֲכָמָה ויאמר אליה התאבלי וכו׳ ובאת אל המלך (ש״ב יד ב-ג). —ומ״ר : הבו לכם אנשים חֲכָמִים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם (דבר׳ א יג). — ב) חרוץ, יֹדֵעַ במלאכה מן המלאכות, geschickt, kundig; adroit; skilful : ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב ואל כל איש חֲכַם לב אשר נתן יי׳ חכמה בלבו (שמות לו ב). חרש חָכָם יבקש לו להכין פסל (ישע׳ מ כ) וכל חכם בבל

---

[1]) יש מדמים לו השרש אבל באשור׳ בשמ׳ חשך, ובערב׳ חלב a) במשמ׳ שחור, ומיחסים לשרש זה בעבר׳ משמ׳ של כהות, אך כל הקדמונים יחסו לו משמ׳ של אדמימות, ומקביל לו בערב׳ שכל b), ועי׳ בהערה להלן.

[2]) משקל סְגַרִיר, אך בשמוש תאר, ומצוי משקל זה בערבית בשמוש תאר (Barth, § 144 a). ועי׳ הערה לקמן. — [3]) סמי׳ הקדומה, כמו אסרי, הפכי וכו׳. ות״א יממקון, וכן כל קדמונינו. מנחם : ענין אודם הוא. ע״כ. רסע״ג : מזור אלעינין. ע״כ. ואב״ג : פרשו בו אדמימות. ע״כ. וכן רש״י, וכן אחרים. וגם השבעים תרגמו במלה שיש בה משמ׳ שמחה ואור. רק רמב״ן פרש חכלילי משרש כהל, במשמ׳ שחרות העינים, וכן רוב החדשים, מפני שלא מצאו בערב׳ לשרש חכל או לאחד מצרופיו משמ׳ אדמימות, ויפרשו גם הם במשמ׳ כהות, ויסמכו על משמ׳ חכל c) בערב׳ בענין ספק ולא הבנה. אבל, משמעה זו אינה מסכמ׳ במקום הזה להכונה של כרכה שיש במליצה זו. ומשמע׳ ספק ולא הבנה שיש בשרש חכל בערב׳ רחוקה ממשמ׳ כהות העינים. והאמת היא שהשרש המקביל לזה בערב׳ הוא שכל b), כמו שכבר העירותי הרבה פעמים שחלוף זה בין ח ובין ש מצוי בין שתי הלשונות, וגם בערב׳ בעצמה משמשים שני אלה השרשים קצת בערבוביה, כי גם שכל משמש במשמ׳ ספק ולא הבנה כמו חכל, שמע ממנו כי גם הערבים חשו דמיון בין חכל ושכל. והנה שַׁכְל a) משמש בערב׳ כמשמ׳ היה אדֹם ולבן, והשם שַׁכְלָה b) אדמימות על לבן, ואַשְׁכַל c) אדֹם נֹטה ללֹבן או לֹבן נֹטה לאדמימות, ותאר למה שהוא מגון בזה הגון. ואומרים עוד שַׁכַל להענבים, במשמ׳ בשלו.

[1]) שרש משתף לכל הלשונות השמיות.

---

a) حلك b) شكل c) حكل

a) شَكِلَ b) شُكْلَة c) أَشْكَل

מלאכה (דהי"א כב יס). ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת (דהי"ב ב ו). וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (שמות לה כה). ואתה תדבר אל כל חכמי לב וכו' ועשו את בגדי אהרן (שם כח ג). — ולדברים לא בע"ח: סנהדרין שיש בה שנים שיודעין לדבר ובולן ראויין לשמוע הרי זו ראויה לסנהדרין ג' הרי זו בינונית ארבעה הרי זו חכמה וביבנה היו בה ארבעה (ירוש' שקל' ה מח ד). ואיני צריך לזכר בו יותר ממה שבא בתורתנו החכמה והטהורה מרוע ענין ההוא (תריזי, מו"נ ג ח).

ב. ש"ז, מ"ר חכמים, — א) אדם חכם בכלל, Weiser un sage; wise man: אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו (ירמ' ט כב). אל תהי חכם בעיניך (משלי ג ז). תורת חכם מקור חיים (שם יג יד). דברי פי חכם חן (קהל' י יב). החכם עיניו בראשו (שם ב יד). מי כהחכם ומי יודע פשר דבר (שם ח א). הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט ח). כי אין זכרון להכם עם הכסיל לעולם (קהל' ב יו). כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא (ירמ' יח יח). — ואמר בן סירא: חכם לנפשו ישבע תענוג ויאשרוהו כל רואיהו חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (כ"ס גני' לז כד-כו). — ואמרו בגדר החכם: איזהו חכם הלומד מכל אדם (אבות ד א). — ומ"ר: כי השחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקם (דבר' יו יט). הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים (ישע' ה כא). איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני (שם יט יא). חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו (ירמ' ד כב). והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו (עובד' א ח). אנשי לצון יפיחו קריה וחכמים ישיבו אף (משלי כט ח). ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים (שמות ז יא). ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים להם (קהל' ט יא). כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמ' י ז). אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה יעץ יי' צבאות על מצרים (ישע' יט יב). חכמיך צור היו בך המה חבליך (יחזק' כז ח). ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (ישע' כט יד). ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו (אסת' ו יג). ויקרא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו (בראש' מא ח). חרב על כשדים נאם יי' ואל ישבי בבל ואל שריה ואל חכמיה (ירמ' נ לה). זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך (יחזק' כז ט).

—וקצת משלים: אין חכם כבעל הנסיון (מילי דאבות י:). ואמרו דומים החכמים בארץ ככוכבים בשמים (מבחר הפנינ' א). והם דומים בארץ החכמים לכוכבים בשמים מאירים (כתי הנפש והלחש'). משל ישן שוטה אחד יוכל להקשות מה שלא יוכלו אלף חכמים לתרץ (תוכ' הקנאות, ר"י יעבץ מב). שאלת החכם חצי חכמה (בו"ת תות יאיר קס). הממון אינו עושה הכם לבור (פלא יועץ, ערך ממונה). ויפה אמרו קדמוננו לבות החכמים יש להם עינים (אגר' ריב"ל, כספי כאר יצחק). — ב) בקיא במלאכה מהמלאכות: ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (ישע' ג ג). ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש (שמות לו ד). ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת וכו' וידע לפתח פתוחים עם החכמים אשר עמי (דהי"ב ב ו). איש צרי יודע לעשות בזהב ובכסף וכו' ולחשב כל מחשבת אשר ינתן לו עם חכמיך וחכמי אדני דויד אביך (שם יג). — ג) ביחוד, *הבקיא בתורה ופרוש מצוותיה: החכם שאסר את האשה בנדר על בעלך הרי זה לא ישאנה (יבמ' ב י). חכם שדן את הדין טימא וטיהר אסר והתיר וכו' (תוספתא בם ד ז). כשחכם נכנס אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו (הור' יג:). ולא בא כפי בשר פגול שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם (חול' לז:). אמרו חכמים רחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור (תוספתא יבמ' ד ז). מעשה בר' אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא שעלו לחולת אנטוכיא על עסק מגבת חכמים וכו' (ירוש' הור' ג מח.). ראה רבי דבריו של ר"ש כבסוי הדם ושנאו כלשון חכמים (חול' פה.). בני חכמים והלמידי חכמים בזמן שרבים צריכים להם מפסיען על ראשי העם (הור' יג:). שמשש שעות ולמעלה איסור חמץ משל חכמים הוא שאסור (הלכ' פסוק' פסח'). בל המקדיש על דעת חכמים והפקיעו חכמים קדושיו ממנו (שם). — וקבוץ חכמים, בנגוד לאחד מהחכמים: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכל בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד חצות (ברכ' א א).— *תלמיד חכם, עי' תלמיד. — ד) *בקיא במקצוע ממקצועות המדע: חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין (פסח' לד:). חכמי המזלות נחלקו בשאלות לשתי תודות גדולות (ראב"ע, ספר השאלות, כ"י פריו). ועתה אחל לדבר איך יוכל חכם המזלות

לדעת מה שיש בלב השואל (שם). חכמי המזלות, חכמי המספר, חכמי החשבון (שו"ת, ספר המספר). — ובמשמ' *רב העדה: ועמדו ובנו להם ביהכ"נ וביהמ"ד ושכרו להם את החכם ושכרו להם מלמד תינוקות (סדר אליהו רבה יא). ולא שמענו מעולם מי שיפקפק לומר שיהיה חכם הקהל פסול להיות דיין לשום אחד מהקהל שלו (שו"ת מהריב"ל ג לז). הסכמנו בהסכמה גמורה שלא להקים עלינו ולא בקהלנו שום חכם מרביץ תורה לא לשרת בתוך הקהל ולא חוץ לקהל (שו"ת מהרש"ך ב קמג).

חָכַם, פ"ע, עת' אֶחְכַּם, אֶחְכְּמָה, יֶחְכַּם, צווי חֲכַם, — היה חכם: לו חָכְמוּ ישכילו זאת יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם (דבר' לב כט-ל). וצידון כי חָכְמָה מאד (זכר' ט ב). ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חָכַמְתִּי אני אז יתר (קהל' ב טו). ומי יודע החכם (מי שיבוא אחרי) או סכל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש (שם יט). אם חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לך (קהל' ט יב). אמרתי אֶחְכָּמָה והיא רחוקה ממני (קהל' ז כג). שמע עצה וקבל מוסר למען תֶּחְכַּם באחריתך (משלי יט כ). בענש לץ יֶחְכַּם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת (שם כא יא). תן לחכם וְיֶחְכַּם עוד (שם ט ט). לץ היין המה שכר וכל שגה בו לא יֶחְכָּם (שם כ א). וַיֶּחְכַּם (שלמה) מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול (מ"א ה יא). לא רבים יֶחְכָּמוּ וזקנים יבינו משפט (איוב לב ט). חֲכַם בני ושמח לבי (משלי כז יא). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וַחֲכָם (שם ו ו). הלוך את חכמים וחכם[1] (שם יג כ). שמעו מוסר וַחֲכָמוּ ואל תפרעו (שם ח לג). — והַלֵּב, חֲכַם הַלֵּב: בני אם חָכַם לבך ישמח לבי גם אני (משלי כג טו).

— נפע', *נֶחְכַּם, — נהיה חָכָם, היה חכם: יש חכם לרבים נחכם ולנפשו הוא נואל ויש חכם בדברו נמאס ומכל התענוג נבצר (ב"ס גני' לז יט-כ). והחכם הנחכם הרחיב לשונו (ע"ת לר"א הקלהי פו). וכן אמר שלמה הנחכם (שם קד). האיש אשר מכל האדם נחכם כשנראה אליו האל יתברך במחזה ושאל ממנו דרך החכמה וכו' (מנח' קנא' לר"י מפיסא 12).

— פע', חִכֵּם את פלוני, — א) עשה אותו חָכָם: מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יְחַכְּמֵנוּ (איוב לה יא).

[1]) כך הכתיב, הקריא יֶחְכָּם.

מאיבי תְּחַכְּמֵנִי מצותך כי לעולם היא לי (תהל' קיט צח). המחכם את רבו המכוין את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו (כלה רבתי ח). — ואמר הפיטן: פיו פתוח בחכמה ובשכל חִכְּמַנִי ותורת חסד על לשונו (יוצר ב שבוע', עלתה). — ב) שָׁפַט, עשה בו משפט[1], richten; juger; to judje: שמו (פרעה את יוסף) אדון לביתו ומשל בכל קנינו לאסר שריו בנפשו[2] וזקניו יְחַכֵּם[3]) (תהל' קה כא-כב).

— פֻּע', חֻכַּם, — שיש בו הרבה חכמה: כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מְחֻכָּם (תהל' נח ה-ו). ארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מְחֻכָּמִים (משלי ל כד). — ואמר הפיטן: כביר משיב טעמים, ישר אמריו נעימים, הגיוניו בין מְחֻכָּמִים (יוצר שבת חוה"מ פסח, דודי).

— הפע', הֶחְכִּים, — א) פ"י, עשהו חָכָם: תורת יי' תמימה משיבת נפש עדות יי' נאמנה מַחְכִּימַת פתי (תהל' יט ח). המחכים את רבו והמכוין את שמועתו (אבות ו ו). תלמיד המחכים את רבותיו (תעני' ז.). אויר[א] [ד]ארץ ישראל מחכים (ב"ב קנח:). — ומשל: ובבר היתה שומה בפי הקודמין אותיות מחכימות (מגדל עז, עליית הכתיבה). — ובמשמ' *באר בחכמה, נתן טעם של חכמה: ולא ירבה לו נשים וכו' עמד שלמה המלך והחכים גזירתו של הקב"ה ואמר למה אמר הקב"ה לא ירבה וכו' לא בשביל שלא יסור לבבו אני ארבה ולבי לא יסור (מד"ר שמות ו). — ב) *עומד, כמו חָכַם: הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות (ב"ב סוף י). ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים (אבות ב ה). הרוצה שיחכים ידרים ושיעשר יצפין (ב"ב כה:).

— התפ', הִתְחַכֵּם, — א) עשה א"ע חָכָם, השתדל להיות חכם, חִבֵּל מזמות כמו חָכָם: הבה נִתְחַכְּמָה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו (שמות א י). אל תהי צדיק הרבה ואל תִּתְחַכַּם יותר למה תשומם (קהל' ז טז). — ואמר בן סירא: אל תתחכם לעבד חפצך (ב"ס גני' י כו). מה יתחכם תומך מלמד ומתפאר בחנית מרעיד (שם לח כה). — ובפרט

— [1]) כך בערב' חכם a). — [2]) לפי ת"ע ות"ם בנפשו. — [3]) פרשו המפרשים במשמ' חכמה. אך אין זה מתישב כאן, ולפי החצי הראשון של הכתוב ברור כי המשמעה היא כמו בערב'.

a) خطم

לרעה: אוי להם להרשעים שהם מתחכמים בעצות רעות על ישראל וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך (פסיק' דר"כ, שור או כשב). ואומרה הבט נא אלי בעין שכלך וראה המתחכמים עליך אם רב גבולם מגבוליך (עמנ', מחב' א). אמר (פרעה) בואו נתחכמה לאלהיהם של אלו (מד"ר שמות א). ונתירא שמא ילעיגו עליו עוד ונתחכם עליהם ושלח לשבעים וקנים שבהם (הקד' ספר היובל). ובמותו נתחכמו חכמי ישראל על בנו ולקחו את ספר התורה מאוצרותיו (שם). כבר עזרת לאויבי בהלחמך בי והתחכמך לי להרום כחי ולמהר מפלתי (תו"ה, יחוד המעש' ה). — וכמשמ' הראה עצמו חכם, מחפש בכל דבר חקירות מיותרות: וכבר שבח החכם מן המתחכמים כתיבת הספר שהראה לו במעמד גדול וגנה הרע וכו' (פי' הרמב"ם לאבות א). וקרא חכמי המחקר והעיון חכמים לפי שהם מתחכמים ומוציאים דבר מתוך דבר (מלמ' התלמ', הקד'). המתחכמים אשר נשאלו לתת את נביאי הצדק לחכמי מדינה (דביר למא"ג, בית הרככים). — ב) *נעשה חכם: הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות (ברכ' סג:). אלא היו כולם (כל הדורות שלפני אברהם) עכו"ם ואברהם עמד ונתחכם מאליו ועבד הקב"ה (פסיק' רבתי לג). כי לא יוכל האדם להתחכם לדעת מפעלי יוצרו מבלתי היות לו דרך התורה והנבואה בעזרו (מנח' קנא' לר"י מפיסא 12).

חַכָּמָה, ש"נ, מ"ר, חַכָּמוֹת, סמי' חַכְּמוֹת, — א) אשה חכמה: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו חכמות שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה הלא ימצאו יחלקו שלל (שופט' ה כח-ל). — והיודעות לקונן על מת: התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה ואל החכמות שלחו ותבואנה ותמהרנה ותשנה עלינו נהי (ירמ' ט יז-יח). — ב) *מילדת: ומילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום (שבת יח ג). החכמה הבאה לילד והבא להציל מן הדליקה (ר"ה ב ה). מי שיצא ברשות כגון לעדות החדש או להציל מן הגייס ומן הנהר או חכמה הבאה לילד (רב"י ערוב' מד:). ונקראת יולדת לחלל עליה את השבת משתשב על המשבר או משעה שהדם שותת ויורד וכו' כיון שנראה אחד מאלו מחללין עליה את השבת ולקרוא לחכמה מותר בשעה שמרגשת קצת אפילו בספק מותר (תמד' סימוס א, שבת טו).

חָכְמָה, ש"נ, מ"ר חָכְמוֹת, — א) מה שעושה את האדם לחכם, הדעת, התבונה, הידיעות הרבות בכל ענין, Klugheit, Weisheit; sagesse; wisdom א) ידיעה לעשות במלאכה מן המלאכות: ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך את אהל מועד ואת הארן (שמות לא ו-ז). וכל איש חכם לב אשר נתן יי' חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשות את כל מלאכת עבדת הקדש (שם לו א). ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה (שם לא ג). — וחכמה בכלל, בהנהגת אנשים, במשפט, בעניני העולם וטבעי הדברים: ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל (דבר' לד ט). ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד (מ"א ה ט). ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר ולחכמה (שם י כג). עתה חכמה ומדע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה כי מי ישפט את עמך הזה הגדול (דהי"ב א י). ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי' (ישע' יא ב). לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א ב). אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (שם ג יג). נחל נבע מקור חכמה (שם יח ד). בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן (שם כד ג). בוטח בלבו הוא כסיל והולך בחכמה הוא ימלט (שם כח כו). פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה (שם לא כו). אמר לחכמה אחתי את ומדע לבינה תקרא (שם ז ד). והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה (איוב כח יב). ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים (קהל' א יג). טובה חכמה מגבורה (שם ט טז). טובה חכמה מכלי קרב (שם יח). אל תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה (שם ז י). — ובסמי': מלא אתם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב (שמות לה לה). ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט (מ"א ג כח). ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים (שם ה י). ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (ישע' כט יד). חכמת אדם תאיר פניו (קהל' ח א). — ואמר בן סירא: חכמת דל תשא ראשו ובין נדיבים תשיבנו (ב"ס גני' יא א). — ומצוי בספרות התלמודית: שאביו הביאו לחיי העולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא

(כ"מ כ יא). בוא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי שקבלת דברי (ר"ה כ ע). נררים סייג לפרישות סייג לחכמה שתיקה (אבות ג יג). משמת רבי יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה (סוט' ט טו). תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה (ברכ' יז.). אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן (שם לט.). אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה (שם נה.). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר (שבת לא.). תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה ניתוספת בהם (שם קנב.). י"ב תלמידים היו לו לר' אושעיא ברבי וי"ח ימים גדלתי ביניהן ולמדתי לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד (ע־וב' נג.). (אמרה לו בתו של הקיסר לר"י בן חנניה) אי חכמה מפוארה בבלי מכוער (תענ' ז.). כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם (מגי' טז.). אין זקן אלא מי שקנה חכמה (קדוש' לב:). אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי מראה ובעלי זקנה (סנה' יז.). הוא שאל בי רבר חכמה ואת אמרת משנתינו (זבח' ל:). מתוך שרגילין (אנשי תקוע) בשמן זית חכמה מצוייה בהן (מנח' פה:). והכהן הגדול מאחיו וכו' בנוי בכח בחכמה ובעושר (הור' ט.). מה יעשה אדם ויחכם וכו' יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו (נדה ע:). שאין תורה כתורת א"י ואין חכמה בחכמת א"י (מד"ר ויקר' יג). עשרה חלקים של חכמה בעולם תשעה בארץ ישראל ואחד בכל העולם (בס אסת', בשבת בלג). בשלשים ושתים נתיבות פלאות חכמה חקק יה יה יי' צבאות אלהי ישראל אלהים חיים ברא את עולמו וכו' (ספ' יצירה א א). —וקצת מאמרים ומשלים שבספרות שאחרי התלמוד: ויאמר (הפלסוף) הראשון החכמה חיי הנפש ונוה הגוף וכו' אמר השני החכמה תשכץ השכל ומאזני הצרק וכו' אמר השלישי החכמה זוהר הלבבות וערוגת המחשבות וכו' אמר הרביעי החכמה פרי החכמים ותבואת המשכילים וכו' אמר החמישי החכמה היא צורת השכל המנהיג עניניהם המביא לידיעת סורותיה והמופת על תעלומיה (מוסרי הפלסופ' א ז). כל חכמה שלא תכנס עם בעליה למרחץ אינה חכמה (מעשה אפד, הקד'). לא תמצא החכמה במי שצוארו עבה (ר"א בדרשי, חות"ב, נפש). הנפש אור הגוף והחכמה אור הנפש והשמש אור היום והירח אור הלילה (ר"י הכן לטיף, רב פעל' יד). וכבר אמר החכם המבקש חכמה בנערים ובנשים במבקש שועל בים ודגים ביבשה (בחר' ישראל יח). ואל תתחכם יותר כי היא חכמה שאינה מתקיימת וכל חכמה שאינה מתקיימת אינה חכמה (ספ חסיד', תתתתבלה). תחלת חכמה לחפץ חכמה (חכמ' של רנה"ו ו יח).—ובכנ': וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם אף חָכְמָתִי עמדה לי (קהל' ב ט). כי אמר בכח ידי עשיתי וּבְחָכְמָתִי כי נבנותי (ישע' י יג). בני לְחָכְמָתִי הקשיבה לתבונתי הט אזנך (משלי ה א). אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על רבריך ועל חָכְמָתֶךָ (מ"א י ו). ועשית כְּחָכְמָתֶךָ ולא תורד שיבתו בשלם שאל (שם ב ו). חָכְמָתֵךְ ורעתך היא שובבתך ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד (ישע' מז י). ויבאו מכל העמים לשמע את חכמת שלמה מאת כל מלכי הארץ אשר שמעו את חָכְמָתוֹ (מ"א ה יד). אל יתהלל חכם בְּחָכְמָתוֹ ואל יתהלל הגבור בגבורתו (ירמ' ט כב). ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בְּחָכְמָתוֹ (קהל' ט יה). כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו (פסח' סו:). ברוך שבחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו ובכל מקום שהן הולכים נעשין שרים לאדוניהם (סנה' קד:). ותבוא האשה אל כל העם בְּחָכְמָתָהּ ויכרתו את ראש שבע בן בכרי (ש"ב כ כב). אין חכמתה של אשה אלא בפילכה (ירוש' סוט' ג יט.). ושמרתם ועשיתם כי הוא חָכְמַתְכֶם ובינתכם לעיני העמים (דבר' ד ו). האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים נסרחה חָכְמָתָם (ירמ' מט ז). יחוגו וינועו כשכור וכל חָכְמָתָם תתבלע (תהל' קז כז). כיון שאבדה עצה מבנים נסרחה חכמתן של עכו"ם (חגי' ה:).— ומ"ר חָכְמוֹת: פי ידבר חָכְמוֹת והגות לבי תבונות (תהל' מט ד). ראמות לאויל חָכְמוֹת בשער לא יפתח פיהו (משלי כד ז). — *חכמת יונית, בלל הספרות היוניה: ארור אדם שיגדל חזירים וארור אדם שילמד לבנו חכמת יוונית (סוט' מט:). אלף ילדים היו בבית אבא חמש מאות למדו תורה וחמש מאות למדו חכמת יוונית ולא נשתייר מהן אלא אני כאן ובן אחי אבא בעסיא (שם). — ב) בפרט, ידיעות האדם אדות ענין מהענינים של הטבע ומהנעשה בה, וכדומה, שהגיע הארם אליהן על ידי חקידות ונסיונות, science ; Wissenschaft : כל אלו הן החכמות הראשונות ואולם מלאכת ההגיון הנה

אינה אצלם. מכלל החכמות אבל היא כלי לחכמה (מלות הגיון יד). הוי יודע כי גדר החכמה הוא מדע יושר הנמצאות לעמוד על סוף מחקרם (ר"ד הכנלי, פי' יליר' לר"י כרללוני 65). וכן שאר כל החכמות ומשם אמר כי החכמה למדע ולמעשה (שם). — והחכמות המתחלפות: וכתב גמי אחד מבעלי המחקר ענין החכמה האלהית אשר קורין לה חכמי הגוים חכמת החכמות ופירוש חכמת האלהית הוא כמו שהקדמנו לעיל היא החכמה כהכרת אלהינו ייחודו ותורתו ומצותיו (פי' יליר' לר"י כרללוני 66). ויקראו גם כן את החכמה האלהית מה שאחר הטבע (מלות הגיון יד). ונשא עין אל אם החכמות דבת האוצרות ותקרא חכמת האלהות בין האומות (מבה ריאטי, מקדש מעט ג). אמרתי אחכמה בחכמת האלהות הנשאה והדמה גם כי דחוקה ממני במה ובמה (אילס ליש"ר מקנדיה, כתב זרת ג). — ˚חָכְמַת החשבון: למוד חכמת החשבון ראוי לאנשי העושר וחכמת הנגינה למשרתי המלכים וחכמת הרפואה לרודף הכבוד וחכמת הטבע לחכמי הרפואה (ידע' כדרשי, פרדס ז). חכמת המספר, חכמת החשבון (המספר לראב"ע 117). ותראה מוה משל בחכמת המדה והמשקל (ר"ד הכנלי, פי' יליר' לר"י כרללוני 65). חכמת המוסר והשכל המאמצת דעות בני אדם והמנהגת להם דרך הבינה (שם). — ˚חָכְמַת הכוכבים: לא תרחיק היות בחכמת הכוכבים חכם אמתי (ידע' כדרשי, פרדס ז). ודע כי שרש חכמת הכוכבים אחר ידיעת שלשה דברים והם הכוכבים והגלגלים והמזלות (המנקש לרש"ט פלקיירא). ואולם אשר הם יותר קרובים אל החמר כמו חכמת המבטים וחכמת הניגון לפי שחכמת המבטים יעיין בקוים ביותר ממה שיעיין בו המהנדס אבל המהנדס יעיין בהם במה שהם קוים לבד ובעל חכמת המבט יעיין בהם במה שהם קוים נצוציים (מלאכ' הגיון, מופת). כמו שהחכמת ההנדסה וחכמת המבטים ודומיהן יקראו חכמות עם צרוף ההבדל (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). חכמת המדות (המספר לראב"ע 117). בהנהיגו עצמו כפי השכל והמעלה במדותיו ופעולותיו שהיא חכמת המדות (ר"י אברבנאל, מ"א ג). ואולם החכמה המדינית תחלק לארבעה חלקים הראשון הוא הנהגת האדם נפשו והשני הנהגת הבית והשלישי הנהגת המדינה והרביעי הנהגת האומה הגדולה או האמות (מלות הגיון יד). בהיותנו בימי הנעורים עם קצת החברים מתעלסים בספורי המאמרים בוללים במדות ומשבחים חכמת המוסר פצר בי אחד מרעי ומאוהבי לחבר לו מאמר קצר בעניני המדות (ידע' כדרשי, פרדס א). חכמת המולות, המדות, הנפש, המולדות, התולדות (ראב"ע, יסוד מורא א). חכמת המבטא, חכמת הערכים (שם ב). חכמת הנגינות, חכמת המזלות (הוא, המספר 117). חכמת המזלות אסטרולגיה (אגר' בת מחלת, משפטי המזל'). — ˚חָכְמַת הנפש: ואשר למד חכמת הנפש יוכל להבין אלה הדברים (ראב"ע, יסוד מורא יג). והביא ההכרח לזכור דבר מה מחכמת הנפש דרך כלל ומחכמת הנפש האנושית בפרט ומה שיושפע עליה להבדיל בין הנפש והשכל (אמונה רמה א א). גם נכללו בו הכשפים והורדת הרוחניות והוא מה שיקראו חכמת העפר (קול יהודה, כוזרי ב 57). להבין ענין חכמת הפרצוף ומה ענינה וביוצא בה (מהרח"ו, הקד' ע"ח). התגגשו ובואו אתם החוקרים בחכמת הפרצוף ואמרו היש ממש בחכמתכם (מא"ג, דכיר א, ליל שמורים ב). אולם חומר בחלול השם שהמחללו בסתר נפרעין ממנו בגלוי שבן רישומו ניכר לזכי הראות ולבעלי חכמת השרטוט (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקו"ד א כב). — חכמת הצריפה, Alchimie: גם להסעיף חכמת הצריפה, לדעת איך יצא מלא כסף כסף, וזהב בתכונה יפה, בכלים משתנים להאסף (מ' ריאטי, מקדש מעט ג). — ˚חָכְמַת השמוש: וכל מגמתנו וכונתנו בוברגו מענין החכמה רק חכמת השמוש והיצירות (תעוד' גיסראל, הקד'). — ˚החכמת השעות: והיו (התרפים) מדברים בדרך חכמת השעות והוא שכתוב כי התרפים דברו און (רכנו בחיי, ויצא). — ˚חָכְמַת השעור: חכמת המנין מציאותה מורגשת אלא שנמתחת והולכת עד לאין תכלית וכן חכמת השיעור הנקראת בלשון ערבי הנדסה (ר"י אבן לטיף, רב פעלים כא). — ˚חָכְמַת התחבולות, עי' תחבולה. — ג) בלשון המקובלים, אחת הספירות: הב' (הספירה השניה) רוח אלהים חיים חכמה ומתחלק לל"ב נתיבות אורה (ספ' אצילות וגנזי הקבלה, ילינק). ועתה אתחיל לפרש אלו עשר ספירות האמורות בספר יצירה וכו' כתר חכמה בינה וכו' (כתר ש"ט לר"א דקולוניה תלמיד הרוקח, 36). כי תחלה יצאה בהיגת מלבותו ותקרא בשם גוקבא ואחריה יצאו מספירותיו אחדות מיסוד ועד החסד ויקראו כלם כאחד ועיר ואחריה יצאה בינה ותקרא אימא ואחריה יצא חכמה ויקרא אבא ואחריו יצא הכתר ויקרא ארוך וכו' (מבני' חסיד', אורות הטעמים ב). כי הספירה הזאת הנקראת

חכמה היא סוד יור של שם המיוחד (בערי אורה לר"מ גיקטיליה פכ). כי רוחניות השמות הם ממש הספירות והי' שמות הנזכר הם אהיה לכתר יה לחכמה וכו' (עסים רמונ' א י). וזהו שאמר הכתוב עוטה אור כשלמה השלמה ר"ל הזמנת המכשת החכמה הסוככת את הכל (סריקנטי, כראס').

אור החכמה, וכו'. —*בּוּר, *בּוּרוּת, ההפך.— בינה.-בער, *בערות, ההפך. — גאון, *גאונות.— דעת. — *הגיון. — *השכלה, *משכיל.-הַשְׂעָרָה. — *חִדּוּד, מְחֻדּד. - *חוקר, *חקירה, *חקרן, *מחקר. – חָכָם, חָכְמָה. – *חריף, *חריפות. – חשב, מחשבה. – *יופיאל שר החכמה. — כסיל, פתי, וכו', עי' אויל. — כשרון. – ישוב הדעת, מיושב.--למד, לִמּוּד, *לְמִידָה, *לַמְדָן, *למדנות. – מוח, מוח עקום. – מְזִמָּה. – *מְקֻצוֹּעַ, בעל מקצוע. – *עיון, מְעֻיָּן.–עָרוּם, עָרְמָה, *ערמימות. —רעיון.- שכל, כח השכל. — שקד, *שקדן. – תבונה. —*תפס, תופס, תפיסה.

חָכְמוֹת[1], ש"נ, — כמו חָכְמָה: חָכְמוֹת בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טִבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט א-ב). חָכְמוֹת בחוץ תרנה[2] ברחבות תתן קולה (שם א כ). — ואמר בן סירא: חכמות למרה בניה ותעיד לכל מבינים בה אהכי אהכו חיים ומשחרי יפיקו רצון מיי' (ב"ס נגי' ד יא-יב). ואנשי הנבול יסוכבו (בעקב המשיח) מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמות סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו (סוט' סוף ט).

•חָכְמִי, ת"ז, לנק' חָכְמִית,—של חכמה, מטבע החכמה: ומי שמחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וערכם מן הרוחות יראה בזה מן הצדק והסדור החכמי (כוזרי נ יא). לפי שסגולת נפש החכמית מצד חכמתה להדבק בו (בשכל הפועל) כהכרח (פרדס רמונ', סד' נזיק'). שאין המזון לברו הוא העומד לעשות אלה הפעולות אך שם רבר לו כוונות חכמיות יותר עליונות מן המזון (אמונה רמה א ו).

***חָכְמָנִית**, ש"נ, מ"ר חָכְמָנִיּוֹת, — כמו חָכְמָה: בנות צלפחר חכמניות הן דרשניות הן צרקניות הן חכמניות הן שלפי שעה דברו (ב"ב קיט:). מלמד שחכמניות היו (רש"י דבר' כז ד).—ובמשמ' *חכמה ממדרגה פחותה, קטנה: וחומלני עליך שאתה מיטפל בחכמניות פחותות שמתגבין בהן דרדקי חכמת השיעורים (מודע לבינה, אגר' החכמ' נ).

***חכר**[1], ממנו *חוֹכֵר, *חָכוּר, *חֲכוּרוּת, *חָכִיר, *חֲכִירָה, *חֲכִירוּת, *חָכַר, *חַכְרָן.

***חָכַר**[2], פ"י, עת' יַחְכֹּר, — חָכַר שדה וכיוצא בו, לקח אותה בחכירות, שכר אותה בשכר או בפֵּרות, pachten; prendre à bail; take in rent: החוכר שדה מישראל תורם ונותן לו (דמאי ו ב). חוכרין נירין מן הכושיים בשביעית אבל לא מישראל (שביע' ד ג). ואם אמר לו חכור לי שדה בית השלחין זה וכו' ונקצץ האילן מנכה לו מן חכורו (ב"מ ע ב). כהן ולוי ששכרו או שחכרו מכהן ולוי מעשרות לשוכר ולחוכר (תוספתא דמאי ו ו). חכר שהיה חוכר מעם הארץ עיקרי תאינים ודליות ענבים (שם נ ה). החוכר שדה ויתים מחכירו אפילו לא חכרה הימנו אלא לזיתים לא יאמר לו אין לך בה אלא זיתים בלבד (שם ב"מ ע בב).

— הִפע', *הֶחְכִּיר, — נתן בחכירה: נשתדפו כל שדותיו של מחכיר (ב"מ קו.).

— הָפע', *הָחְכַּר, מָחְכָּר, מוחכר, — שהחכירוהו: היתה לו בהמה מוחכרת ומושכרת אצל אחרים ופרה רועה באפר הבכור נוטל פי שנים (תוספתא ב"ב ז ד). בשעה שאמרת תן לי קרקע ואמרתי לך אין לי קרקע כמה חשדתני אמרתי שמא מוחכרת ביד אחרים היא (שבת קכז:). ספינתו בים ובאה לו בריבואות עשיר הוא א"ר חסדא כשהיתה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים (ערכ' יח.). ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו (מו"ק יא:).

•חַכְרָן, ש"ז, מ"ר חַכְרָנִים, — כמו חוֹכֵר: ואריסין וחכרנים וקבלנים של האבל הרי אלו עושין

---

[1]) כבר העיר אולסה' (Olsh. § 229 b) על צורת יחיד זו, וכבר ראה גם בהמלה חכמות נשים (משלי יד א) זו הצורה של יחיד בחית קמוצה ולא סמי' רבים בחית פתוחה, והסכימו לזה כל החדשים. — ועי' במבוא, בחלק הדקדוק. — [2]) מנקד תרֹנה כמו רבים, אבל לפי הפעל התן נראה כי הכונה כאן תְּרַנֶּה, ועי' רנה.

[1]) אולי רק שנוי קצת של פה"פ מן שכר, ח במקום ש. ועי' הערה לקמן.

[2]) בערב' חכר a) משמש גם במשמ' שכר שדה כמו בעברית. אך כבר אמר פלישר בהערות ללוי, כי משמעה זו שאולה כערב', וכן פרנקל (S. Fraukel Aram. Frw. 189).

a) حكر

ואפילו נשלם זמן אריסותם קודם האבילות (הלכ"ג מו"ק כ ד).

א.חַל, — עי' חִיל.

ב.**חַל**[1], — מלה מספקת: וגלת הַחֵל [2] הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגלת ירושלם אשר בספרד (עובד' א כ). — והשתמשו במלה זו בהוספה להשם גלות במשמ' רע, נורא, אכזרי, חשוך וכדומה.

חֹל[3], חול, ס"ז, מ"ר חֻלִּים, חולין, — ההפך מן קדש, מה שאינו קדוש, Profanes; profane : ויען הכהן את דוד ויאמר אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה (ש"א כא ה). ולהבדיל בין הקדש ובין הַחֹל ובין הטמא ובין הטהור (ויקר' י י). כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לְחֹל לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו (יחזק' כב כו). חומה לו סביב סביב ארך חמש מאות ורחב חמש מאות להבדיל בין הקדש לְחֹל (שם מב כ). כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת (פסח' ה ח). והאיש אפילו בחול אסור (לראות במראה) שאינה דרך כבוד (ירוש' שבת ו ז ד). מוחק את החול וכותב את השם ותולה את החול (שם מגי' א עא ג). עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות (פסח' קיב.). דברים של חול מותר לאמרן בלשון קודש דברים של קודש אסור לאומרן בלשון חול (ע"ז מד:). — וְחֻלּוֹ של מועד, חולו, הימים שבין יום הראשון ויום האחרון של חג: וחולו של מועד קרוי מקרא קדש (מכי' בא, מס' דפס' ז). הרי חולו של מועד הוא אסור בעשיית מלאכה (ירוש' מגי' א ע:). וכבדתו זה יום טוב מעשות דרכיך זה חולו של מועד (מד"ר ויקר' לד). — ומ"ר: ונוהג בתרומה בדרך שהוא נוהג בחולין (תרומ' יא ה). הלוקח בהמה לזבחי שלמים או חיה לבשר תאוה יצא העור לחולין (מע"ש א ג). מכבד בדרכו ונותן לתוכה חולין (שם ז). חבית של שמן שנשפכה וכו' נוהג בה בדרך שהוא נוהג בחולין (שם ח). נוטלין לידים לחולין ולמעשר ולתרומה וכו' הטובל לחולין והוחזק לחולין אסור למעשר (חגי' ב ה-ו). מעות חולין ומעות הקדש שנתפזרו מה שליקט ליקט (תוספתא מע"ש כ ד). לא יחל דברו שלא יעשה דברו חולין (שם נדר' ד ג). המקדיש את עבדו הוא קודש ומעשה ידיו חולין (ירוש' כתוב' ה ז). — *חֻלִּין הוא לך: מלמד שאמר משה לפני הקב"ה רבש"ע חולין הוא לך מעשות כדבר הזה (ברכ' לב.). — חֻלֵּי חֻלִּים: שכשם לבין קדשי הקדשים לבין חולי חולין כך בין דורינו לדורו של רבי יוסי (ירוש' גיט)

א.**חלא**, כמו חלה, ממנו א.חֲלָא, תַּחֲלוּא.

א.**חָלָא**, פ"ע, עת' יֶחֱלָא, — כמו חָלָה: וַיֶּחֱלָא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו (דהי"ב טז יב).
— הפע', הֶחֱלִיא, הֶחֱלִי: ויי' חפץ דכאו הֶחֱלִי [1] (ישע' נג י). למה המציא האל רבוי הפירות המחליאים והממיתים (ידע' בדרשי, פרדס א). עשנים עולים אל מוחם המזוהם ממרה שחורה המחליאה אותם והגוברת בהם (מכת' ר"ן הלוי לר' הלל). כי יסורו ממך אלו החלאים ואלו המחשבות הארורות המחליאות לב החכם (סוף, פי' משלי ג ח). ולקח (החולה) מן התבשיל (הארסי) ואכל ממנו ודחה התבשיל הליהה הארסיית אשר היתה מחליאה אותו אל מקום אחד מגופו ונרפא (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ד). וליחה רעה בלתי טבעית מחליאה (ר"י אברבנאל, תולדות). ויש אקלים מקצר הימים ומחליש הכחות ומחליא היושבים במקומות הדרומיים (אוהב משפט ...). שהנוה היפה בודק את הגוף ומחליאו ששנוי וסת אפילו לטובה תחלת חולי מעים (רע"ב כתוב' יג י). — ובהשאלה: הנה התוחלת והתקוה שימשך זמנה ויאריך ולא הגיע מה שקוו אליו היא מחליאה הלב כי הוא תמיד עם זה ההוחלת (רלב"ג משלי יג יב). ועל כן תמנענו תורתנו השלימה לטובתנו מהרבות באכילה ושתייה יותר מדאי פן יתגבר החוכד על הנפש הרכה עד שיחליאה ויאבד אותה לגמרי (ס' התינוק, קדוש' רמח).

ב.**חלא**[2], ממנו חֲלָאָה. ב.*חָלָא.

ב.***חָלָא***, — קל לא נהוג.
— הפע', *הֶחֱלִיא, — לבלך בחלאה: אל תאמין בשונא לעד כי כנחשת רועו יחליא וגם אם ישמע לך ויהלך בנחת תן לבך להתירא ממנו (כ"ס גנזי' יב י-יא). היין

---

1) עי' הערה שלקמן. — 2) פרושה קצת המפרשים מלשון חֵיל, ומלשון חִיל, ומלשון חֵיל, ועוד, והכל אינו מספיק.

3) מן שרש חלל, עי"ש.

1) כך לפי הנוסחה ולפי פרוש המפרשים במקום החליא. אך הכתוב הזה בכלל כנראה משבש. ועי' חלה.

2) רק בעברית.

שקרם ופירות שהרקיבו ומעות שהחליאו (מע"ש ד ג)׳

חֶלְאָה, ש"נ, — זֹהם ולא נקיון שבכלי תשמיש, כמו בקדרה וקערה אחרי שהתתמשו בהן, Schmutz ; saleté ; filth : סיר אשר חֶלְאָתָהּ בה וְחֶלְאָתָהּ לא יצאה ממנה (יחזק׳ כד ו). והעמידה (את הסיר) על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה ונתכה בתוכה טמאתה תתם חֶלְאָתָהּ (שם יא).—ובכלל יהפסולת של דבר : שלא ישפוך לו כדי שיעלה חלאת הקצף למעלה לפי שנראית המדה כמו מלאה (רגמ"ה ב"ב פט:).—ואבר בן סירא : וגם אם ישמע לך ויהלך בגחת הנלבך להתירא ממנו היה לו כמגלה ראי ודע אחרית חלאה (ב"ס גני׳ יב יא). — ובהשאלה : בעת יריב בך ריעך ויקצוף ויתעבר ותרצה להשיבו בדבר טוב ומענה רך תלטש לחלאה העלתהָ לך לבבו (ר"ש הנגיד, בן משלי ב). ויטילו בערוגות השכל הוכות מכל חלאה וכשתהיינה זכות יחיו הרוחות חיי עולם (מוכרי הפלסופ׳ א ו). אבל כשיסתלקו מהם (מהחושים) הטינופים וההחלאות אז ישובו לטבעיהם (יסו"ע לר"א בן אברהם, רמז כג). יצטרך צער מה למרק איזו חלאה לינצל מגיהנם הנפש ומרמה ותולעה הגוף (ר"מ אלשיך, איוב לה יב). מהעונות נעשה לבוש הלאת טומאת העון שבהן תהלבש נפשו (שם א כא). כן העם הזה וכן הלאת הגוי הוה (שכי"ע ג, הקד׳).—ואמר הפיטן : הכט וזכור את כל התלאה, ההשיגה עדת צולעה ונהלאה, הלעולמים הזנח לרבת חֶלְאָה (שבת א׳ חנכה, אודך).

חִלְּאִים, — מ"ר מן חֳלִי, עי׳ זה.

א׳**חלב**[1]), ממנו חָלָב,*חָלֵב, *חֶלְבּוֹן, *חֲלָבִי, *חֲלָבִיּוּת.

חָלָב[2]), ש"ז, סמי׳ חֲלֵב, ככנ׳ חֲלָבִי, חֲלָבֵךְ, — משקה לבן שנפרש מתוך השדים של נקבוה בע"ח להניק בו את הילד, וישמש למזון ככלל, Milch ; lait ; milk : ויקח חמאה וְחָלָב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם (בראש׳ יח ח). ויאמר אליה (סיסרא אל יעל) השקיני נא מעט מים כי צמתי ותפתח את נאוד החָלָב ותשקהו (שופט׳ ד יט). מים שאל חָלָב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה (שם ה כה). והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן והיה מרב עשות חָלָב יאכל חמאה (ישע׳ ז כא-כב). ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וְחָלָב (שם נה א). ודי חֲלֵב עזים ללחמך ללחם ביתך (משלי כז כז). לא תבשל גדי בַּחֲלֵב אמו (שמות כג יט). אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חֲלָבִי (שה"ש ה א). המה יאכלו פריך והמה ישתו חֲלָבֵךְ (יחזק׳ כה ד). — וכמזון הילד לבע"ת : ויקח שמואל טלה חָלָב אחד ויעלה עולה (ש"א ז ט), ר"ל יונק חלב. — וילד ב"א : את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מֵחָלָב עתיקי משדים (ישע׳ כח ט). — ולגוון הלֹבן : חכלילי עינים מיין ולבן שנים מֵחָלָב (בראש׳ מט יב). זכו נזיריה משלג צחו מֵחָלָב (איכ׳ ד ז). ובהשאלה, לֹבן העינים : עיניו כיונים על אפיקי מים רחצות בֶּחָלָב (שה"ש ה יב). — ולסימן שפע הטוב בארץ : ארץ זבת חָלָב ודבש (שמות ג ח). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חָלָב וכל אפיקי יהודה ילכו מים (יואל ד יח). — ובמליצה : וינקת חֲלֵב גוים ושד מלכים תינקי (ישע׳ ס טז). — ולקפיאת החלב ע"י חמוץ וכדומה : הלא כֶּחָלָב תתיכני וכגבנה תקפיאני (איוב י י). פעם אחת חלה (רבי יהודה בן בבא) ונכנסו הרופאים אצלו לבקרו אמרו לו אין לך רפואה אלא חלב רותח שהיה גונח מה עשה לקח עז וקשרה לכרעי מיטתו והיה יונק ממנה חלב רותח בשעה שהיה גונח (ירוש׳ סוט׳ ט כד.). —תריצי חָלָב, עי׳ חָרִיץ.—ומשל : א"ר יצחק חלב עיזים שחורות וחלב עיזים לבנות אחד הוא (מד"ר בראש׳ פז). — *משך נימה מחלב, מליצה לסימן של קלות מעשה בלי טרחה : זורק (מלאך המות) אותה טיפה לתוך פיו ויוצאת נשמתו בלא צער כמושך נימא מחלב[1]) (ראש׳ חכמ׳, היראה יב ד). — *עוד החלב בין שניו, מליצה, עודו ילד, עודו צעיר לימים : עדיין החלב בין שיניך ושמעת מאביך קנצי מלין ואתה מתפאר בהם (הקנה, מלות יכוס). כגי קנה מקנה אביך וסגור פיך כי עוד חלב בשיניך והוצא העורון מעיניך כי מוכה כסנורים אתה (שם, הקד׳). — *חלב נקפא, חמוץ : רפואת מה שיהיה מרוע מזג חם שישתה חלב בקר נקפא וחלב ממוכסך חמוץ (קאנון ג יג ב א). החלב החמוץ הוא אותו שהוסרה חמאתו לכד ושיעזב שיחמוץ (פרקי משה כג). ולנפח שיקרא בו (בלשון) ימרחהו בחלב חמוץ או כחמוצי האתרוגים (מ׳ אלדכי, ב"א ד). — *חלב שקדים : שאר מי פירות כגון חלב

[1]) שרש משתתף לרוב לשונות השמיות.

[2]) בערב׳ חַלִיב a).

a) حليب

—[1]) בארמית : כמשחל בניהא מחלבא (נרכ׳ ח.).

שקדים ושמן אגוזים ומי תותים ורמונים (כבלי הלקט, ברכ׳ קס). — ומ״ר ״חלבים: וטוב מכל חלבים לו (להילוד) חלבה של אמו (חכמ׳ מלי, בתי הנהג׳ הגוף).— ״חלב ביצה, החלבון: תני בר קפרא חלמון אסור וכל שכן חלב ביצים (ירוש׳ תרומ׳ י מז:). — ״חלב חטה, עמילה, Stärke; amidon: בגדים שכבסו אותן בחלב חטה (רמב״ם, חמץ ומצה ד).

גבינה, עי׳ במקומו. — גָּמַל, הפריש את הילד מיניקת החלב.— גָּמוּל, ילד שגמלו אותו. — דד, שד, כלי הפרשת החלב בנקבת האדם. — ∞זְבְדָּה, השומן של החלב. — חָלָב. — חָלַב, נחלב וכו׳.— חמאה. —חמוץ, חלב חמוץ. —חריץ.—יָנַק.—יוֹנֵק.—יניקה.— *כחל, כלי הפרשת החלב בנקבת בע״ח. — ∞מַחְלָבָה, מקום שעוסקים בחלב, למכירה וכדומה. —מֵינֶקֶת. – מיץ. – *נְסיוּב.– נתך, נתך החלב.— עטין. – פרה, עז, כבש, וכדומה, נוהגות חלב. — *קום. – קרוש, חלב קרוש, נקרש. — שְׁפ̇ת.

*חָלַב, פעו״י, עת׳ יֶחְלַב, יַחְלֹב, — א) פ״י, חָלַב הפרה, הוציא החלב מדדי הפרה וכדומה: חלב שחלבו עובדי אלילים (ע״ז ב ו). זב שחלב את העז (טהר׳ ג ג). לא תקל אשה מדדיה ותחלוב לתוך כום או להוך הקערה ותניק את בנה (תוספתא שבת ט כב). אין פוסקין על החלב ועל הגיזין אלא עד שיעשו ההחיל לחלוב מותר לקוץ התחיל לגוז מותר לקוץ (שם ב״מ ו ד). עומד הוא גוי וחולב בעדר (ירוש׳ תרומ׳ ח מה ד). מדברי רבינו נלמד חולב אדם עז לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (שבת קמד:). שהחולב לרפואה טמא והמקיז לרפואה טהור (שם.). — ב) פ״ע, פרה חֹלֶבֶת, נותנת חָלָב: ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחיליו וכו׳ מצאו חבירו ואמר לו מה שעזי חולבות מכור לך מה שרחלי גוזזות מכור לך (ב״מ סז.). שמין את העזים מפני שחולבות ואת הרחלים מפני שגוזזות ושוטפות ומורטות (שם כח:). ורוב בהמות אין חולבות אלא אם כן יולדות (בכור׳ כ:).—וגם ביחס לאשה, במשמ׳ יש לה חָלָב להניק: אם גמלתו בחיי בעלה או שאינה חולבת לעולם שיש לה צימוק דדים (טור, אישות יג, בשם הרא״ש). — נפע׳ *נֶחְלַב, נֶחְלְבָה, הֵחָלֵב, לְהֵחָלֵב, ליחלב: עזים יוצאות צרורות ליבש אבל לא ליחלב [1]) (שבת ה ב). ר״ל שיחלבו אותם.

[1]) כך בב״י, ובנוסח׳ לחלב.

ב׳חלב [1]), ממנו חֵלֶב, חֶלְבִּי, ״חֶלְבִּיּוּת.

חֵלֶב [2]), ש״ז, סמי׳ חֵלֶב, בכנ׳ חֶלְבִּי, חֶלְבָּם, מ״ר חֲלָבִים, חֶלְבֵיהֶם, — חלק מהשומן המתהוה בגוף בע״ח בפרט על קצת הקרומים ונקלף בנקל מהקרום [3]), Talg; suif; suet: כל חֵלֶב וכל דם לא תאכלו (ויקר׳ ג יז). כל חֵלֶב שור וכשב ועז לא תאכלו (שם ז כג). ואת כל חֵלֶב פר החטאת ירים ממנו את החלב המכסה על הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים (שם ד ח-ט). שבעתי עלות אילים וחֵלֶב מריאים (ישע׳ א יא). לא קנית לי בכסף קנה וחֵלֶב זבחיך לא הרויתני (שם מג כד). הדשנה מֵחֵלֶב מדם ברים ועתודים מֵחֵלֶב כליות אילים (שם לד ו). ואת כל חֶלְבּוֹ ירים ממנו (ויקר׳ ד יט). ואת כל חֶלְבָּהּ יסיר (שם לא). ואת חֶלְבָּם תקטיר (במד׳ יח יז). ואת שתי הכלית ואת חֶלְבְּהֶן[4]) (ויקר׳ ח יו). וישימו את החֲלָבִים על החזות ויקטר החֲלָבִים המזבחה (שם ט כ). והקטיר עליה חֶלְבֵי השלמים (שם ו ה). והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומֵחֶלְבֵהֶן (בראש׳ ד ד). חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף (חול׳ מט:). — ובאדם: ויבא גם הנצב אחר הלהב ויסגר החֵלֶב בעד הלהב (שופט׳ ג כב).—ואמר בן סירא: כי כחלב מורם מקדש בן דויד מישראל לכפירים שחק בגדיים ולדובים כבני בשן (ב״ס גני׳ מז ב-ג). הקטר חלבים ואיברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר (ברכ׳ א א). וחלבי שבת קריבין ביום הכפורים (שבת טו ג). שחיטתו וזריקת דמו ומיהוי קרביו והקטר חלביו (פסח׳ ו א).— וחלב קרוש: כתבו בדם הקרוש בחלב הקרוש על עלי

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) אמרו רוב החדשים כי זהו השם חִלב a) בערב׳ שהוא מסך הכבד. אך קצת קשה כי בהשם חִלב הזה אין שום רמז להשומן שעל הקרום. ואולי האח האמתי של חלב העברי בלשון הערבית הוא השם חִלם b) שהוא שומן השה. וכבר נמצא השם חלב גם בלשון כנענית של הפונים. בסור׳ חלבא. — [3]) אין ספק בדבר כי בלשון העבר׳ שמשה מלה זו לא במשמ׳ שומן בכלל, Fett; graisse; fat, כי הלא נצטוו ישראל שלא לאכול כל חלב, ואי אפשר שבאמת נאסר עליהם כל שומן שעל גב הבשר. והאמת היא כמו המסורה שבחלב הכונה רק לאותו השומן הדבק בהקרומים בהמעים, בהכליות וכרומה. — [4]) כמו פִּרְיָהֶן במקום פִּרְיָן.

a) خلب b) حلم

זית (תוספתא גיט׳ ב נ). — ובכלל שומן: יצא מחלב עינמו (תהל׳ עג ז). כי כסה פניו בחלבו (איוב יה כז). חלבמו סגרו פימו (תהל׳ יז י). — ולדמיון מאכל שמן ומלא טעם: ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון מזבחי אשר זבחתי לכם (יחזק׳ לט יט). כמו חלב ודשן תשבע נפשי (תהל׳ סג ו). — ולדמיון של אטימות הדעת וקשי הערף: טפש בחלב לבם (תהל׳ קיט ע). — ובהרחבה גם לפרי: כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו לי״י לך נתתים (במד׳ יח יב). עם חלב כליות חטה (דבר׳ לב יד). ויאכילהו מחלב חטה (תהל׳ פא יז). חלב חטים ישביעך (שם קמז יד). — וחלב הארץ, היותר טוב שבה: וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ (בראש׳ מה יח). — ועי׳ *שומן.

·חלבה[1]), ש״נ, — מין צמח, והוא תלתן: ח ו ל ב ה (אסף הרופא, תלתן). ואם יקרה בו (בעין) כאב ישים עליו מרה של דג וכו׳ וירחץ עיניו במים שבישל בהם ח ו ל ב ה (מ׳ אלדכי, ב״א ד א). וראוי כשיקרה למעוברת קושי הלידה שתכנם במים שנתבשלו בהם ח ו ל ב ה או מלבא וזרע פשתן (שם ה א).

***חלבון**, ש״ז, — אותו החלק שבביצה, שכשיבשל הוא לבן. Eiweiss; blanc d'oeuf; glair: בצים שהקדימו וכו׳ בין ח ל ב ו ן בין חלמון אסור (ירוש׳ תרומ׳ י מו:). ואלה הן סימני ביצים כל שכודרת ועגולגלת וכו׳ חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים טמאה ח ל ב ו ן מבחוץ וחלמון מבפנים טהור ח ל ב ו ן וחלמון מעורבין זה בזה זו היא ביצת השרץ (ע״ז מ.). נמצא עליה קורט דם זורק את הדם ואוכל את השאר וכו׳ לא שנו אלא שנמצא על ח ל ב ו ן שלה אבל נמצא על חלמון שלה אפילו ביצה אסורה (חול׳ סד:).

·חלבי, ת״ז, — מגון החלב: נחש בריח הוא רמות הנחש הנראה סובב בגלגל המזלות והוא העגול ה ח ל ב י (רלב״ג איוב כו יג). בראה ידו ויצרה העגול ה ח ל ב י אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר בו מן הפלא וההעלם (שם). מה הוא העגול ה ח ל ב י הנראה בגלגל הככבים הקיימים ולאיזה תכלית הוא נמצא (מלחמ׳ ה׳ ה ב ז). ואולם העגול ה ח ל ב י מה הוא ולמה היה נמצא הנה ידמה שהוא דבר כגרם גלגל הככבים הקיימים קרוב טבעו לטבע הירח רצוני שהוא מקבל האור מהשמש כמו הירח (שם ט). אם ישאל השואל מה הוא הדרך ה ח ל ב י התשובה שבשמים האיתירים נמצאים בכבים קטנים לאין מספר והם ב״ב מקולעים באופן שהעין לא יוכל להפרידם זה מזה (מעש׳ טוביה, העולם יא).

·חלבי, ת״ז, — מטבע החלב: והושם (האצטומכא) ח ל ב י י שיהיה שומר החום מקדם (קאנון נ יג א א). הנה מלמעלה הריאה סוגת כחוה עור שמני ו ח ל ב י י עב ושמן ולבן ורבוק בקנה הריאה (תפאר׳ אדם יב ג).

·חלביב[1]), ש״ז, — מין צמח, Mercurial: ח ל ב י ב המהות הוא סם הנדי דומה אל הסמרגגאן (קאנון ב, לות הסמים רסד).

·חלביות, ש״נ, — סגולת החלב: הטף שתניהם נוטים אל ה ח ל ב י ו ת מצד מזונם (קאנון א ג ג).

·חלביות, ש״נ, — מטבע החלב: כי ה ח ל ב י ו ת מקבלת החם מאד ושומרת אותה (קאנון ג ינ א א).

***חלביץ**[2]), ש״ז, מ״ר חלביצים, — צמח ממין החבצלת, לבן הפרח, Vogelmilch; ornithogale: עיקר הלוף השוטה ועיקר הדנדנה והעקרבנין ו ה ח ל ב צ י ן והבוכריות (שביע׳ ז ב). השלשושית ו ח ל ב צ י ן ההגר עושה לעצמו (ירוש׳ שם ז לז נ). הוסיפו עליהן ה ח ל ב י צ י ן והלעיגין והבורית והאהל (שבת ל.).

·חלבלוב[3]), ש״ז, — מין צמח, Wolfsmilch; euphorbe; spurge: עשב נקרא בלשון ארם ח ל ב ל ו ב א [4]) ובלשון יוון תיתומלוסי ועוד יקרא בלשון יוון בלוריטים (אסף הרופא 73).

---

[1]) בערב׳ ח׳לבה a). ועי׳ בערך תלתן.

a) حلبة

[1]) בערב׳ ח׳לבוב a).

[2]) אולי הוא הצרוף המסורס של חבצלת. בסור׳ חלביצא, ואמר בר עלי: חלביצא אלח׳לביץ והי אלחשישה אלתי יעמל מנהא אלאבראד אלדבאב ויקאל אלח׳לביץ. ע״ב. ר״ל הוא העשב שעושים ממנו הבורדים הדבאב ויקראוהו, אלחלביץ. ותרגמו אותו בהשם היוני אורניתוגל, שר״ל חלב הצפור, ולא נתברר על שם מה כנוהו כך היונים, אולי על שם לבנת הפרח. ובגמ׳ ירוש׳ (שבי׳ ז לז.) אמרו: מהו חלביצין ביצי נץ חלב, ועי׳ זה הערך.

[3]) בערב׳ חלבלוב b). — [4]) אעפ״י שהביאו

a) حلوب b) حلبلوب

חֶלְבְּנָה[1], ש"נ, — מין שרף עז וחד הריחַ Galbanum: קח לך סמים נטף ושחלת וחֶלְבְּנָה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה (שמות ל לד).

חלבץ, — עי' *חַלְבִּיץ.

***חֲלַגְלוֹגָה**[2], ש"נ, מ"ר חֲלַגְלוֹגוֹת, — היא רגילה, היא פרפחינה, צמח מארצות החמות, עבה ובשרי העלים Portulak (Portolaca oleracea L): הפיגם והירבוזין השוטים ו ה ח ל ג ל ו ג ו ת בוסבר שבהרים והכרפס וכו' (שבי' ט א). פעפועין וגדגדניות ו ח ל ו ג ל ו ג ו ת מערבין בהן (ירוש' ערוב' ג כ ד). חמשה דברים מביאים את האדם לידי טומאה ואלו הן השום והשהלים ו ח ל ג ל ו ג ו ת והביצים והגרגיר (יומ' יח:).

א·חלד, ממנו ח'ֹלֶד, *חלְדָה, *חִלֵּד, *חלדה.

חֹלֶד[3], ש"ז, — חיה קטנה, שרץ דומה לעכבר סומא בעיניו ודר בחפירות בתוך האדמה, Maulwurf toupe; mole: וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ הַחֹלֶד והעכבר והצב למינהו (ויקר' יא כט).

ב·חלד, ממנו א·חֶלֶד.

א·חֶלֶד, ש"ז, כהפס' חָלֶד, ככנוי חֶלְדִּי, — **א**) אריכת הזמן, משך החיים, נצחיות, Lebensdauer durée de la vie ; time of life: ומצהרים יקום חָלֶד תעפה כבקר תהיה (איוב יא יז). זכר אני מה חָלֶד על מה שוא בראת כל בני אדם (תהל' פט מח). ממתים ידך יי' ממתים מֵחֶלֶד [1] (שם יז יד). הנה טפחות נתתה ימי וְחֶלְדִּי כאין נגדך (שם לט ו). — **ב**) בהרחבה, העולם, תֵבל: שמעו זאת כל העמים האזינו כל ישבי חָלֶד (תהל' מט ב). — ואמר הפיטן: בירר על מים עמודי ח ל ד ושנם מהניה, בתוהו ובסערה כל ימותו וכל יעמדו מכוניה (עבוד' ליוסי בן יוסי, אזכיר). פרחי חֶלֶד תשלו, בטל שלאנן ושלו (ר"א קליר, תפי' טל, אלים). חֶלֶד האריק, הוּר הוריק, חין המריק, חלף מעריק (שבת כראש', אל נשא). תחבולות עיש רב עצה וגבורה, שובבי חֶלֶד ללמד חכמה מגבורה (יוצר אחרון פסח, תחבולות). גם מצות עשה מאתים וארבעים ושמונה כנגד אברים שבארם דוק וְחֶלֶד הערת בנו על ענשן ושכרן החיים והמות והטוב והרע (מוסף ב שבוע', אזהרת). ושדי לי המר, ועובני בחי ולבי תמרמר, ואפסו ימי חֶלְדִּי בענין רע ומר (שבת איכה, אריה). פרעהו בהסרך, ממקרה חֶלְדְּךָ, ואת מלאבי פחדך, צוה ושרתו אותו (סמא"ל, פומ' למילה, יחונן). — ומצויה מלה זו בכל הספרות, אצל המשוררים והמליצים: ישראל הנלחצים ביד צריםו הפזורים בארבע פינות ה ל ד בתוך לבאים (הפג' תלמ' מנח' על דוגם, ערך כמה). מתַי תבל ישגים הם ב ח ל ד ם, ויקיצו בעת עוני סבבם, בעת שבתם בכם עושרם וטובם, ומי יתן והיה זה לבבם (ר"י הלוי, מתי תכל). תן לי הכום מיין מר אכן ימתק מצוף טעמו, יבר חֶלֶד מלב פתי עד כהוון ישוב טעמו (רמב"ע, תרבי"ב מע). משל האדם ב ח ל ד ו בעוֵר הולך לבדו נכנס בלכתו באחד הבתים וכו' ונכשל (ידע' כדרשי, פרדס א). שירגיש ויתעורר על קצו וכי מעט מדת ימי ח ל ד ו וימי העולם האחר הם בלא מדה וכמה ומן ח ל ד ו (מלמ' כתלמ', תג הסכות). וסגולת האמת מתי ישורון ממה שראיתי מהם בימי ח ל ד י קצת מהם אינם מאמינים כראוי (תרג' או"ד לרב"ג). ואנשים רבים יאמרו כי ה ח ל ד והצבא הטבעי הוא זה ויהיה מלאכת שמירת הבריאות היא הגעת גוף האדם אל השנים האלה הנקראים ה ח ל ד הטבעי (קאנון א ג, במיל'

---

[1]) הנוסחה משבשה.

אסף מלשון הארמ' ובצורה ארמית, מ"מ כיון שהזכירו אסף בתוך הסגנון העברי נוכל לתת לו הצורה העברית, לחשבו בתוך המלים שנכנסו ללשון העברית.

[1]) בסור' חלבניתא. ביונ' χαλβάνη, ברומ' כרישום בגנים. ולא נתברר אם מקורו שמי או נכרי, בערב' הספרותית נהוג השם קִנֶּה a), אבל העם משתמש מלבד השם הפרסי בארוד גם בהשם הלבאנ b).

[2]) השם הזה היה שגור בפי אמתו של בית רבי: אמר ר' חגיי סירוגין וחלוגלוגות ומי גדול בחכמה ובשנים אצרכת לחברויי' אמרין ניסוק ונשאל לאילין דבבית רבי סלקון מישאול ויצאת שפחה משל בית רבי וכו' חד רבי הוה טעין פרפחוניא בגולתיה ונפלון מיניה אמרה ליה דבי רבי נתפזרו חלוגלגותיך (ירוש' שבי' ט לח ג). ושם (מגי' ב עג.) חלגלוגיך. וכן בגמ' בבלי (מגי' יח.): לא הוו ידעי רבנן מאי חלוגלוגות שמעוה לאמתא דבי רבי דאמרה ליה לההוא גברא דהוה קא מבדר פרפחיני עד מתי אתה מפזר ח ל ו ג ל ו ג ך. ע"כ. וצורתו ישנה, ועברית, אך מקורו לא נתברר. ועי' פרפחין, רגילה.

[3]) בערב' ח'לד c). ונראה שנגזר שם זה מהפעל חלד במשמ' החתירה תחת דבר, ע"ש שהוא חותר באדמה.

---

a) قِنَّة b) حلبان c) خلد

הגליאות). השנים ארבעה וכו' שני הגדול וכו' שני הזקנה ואחרית החלד (שם א א, כמוזגי השנים). מיתה טבעית הבאה באחרית החלד (ר"י אגרג:אל, חיי ערה). והזקנה והשיבה הם באחרית החלד (הות, נתלי אבות ו). ואין לומר שבבר נובל לדעת מספרי הקדומים אשר דברו מתבונת השמים ותנועותיהם אם יש בהם חלוף מורה על חולשתם והתבתם בי מעט מהם היו שקדימת חלדם היתה כ"ב גדולה שתספיק להרגיש השנוי אשר בגרמים השמימיים מומנם לזמננו (הות, מפע' ס' ח כ). אם שפע טובותי יצבור החלד, יהיה אל מול פני בבלי אין חפץ, בי בראותי עמי נתון אל נפץ, גם בחיים אקוץ עודני ילד (רות תדשה, תנניה גהן י). עין רואה בי גלמים יתחברו, איש את אחיו יעוור יתן לו כח, ממטר שמים עץ יפרת פרות, סהר גם חֶלֶד משמש יזהרו (נפתלי ויזל, ביר גראש ספ' ראב' למוד'). בה יופע לך חֶלֶר מיפי צהרים (אדם הב"ק, בוסן). מושבי שבט סופר על קצוי חֶלֶד (הות, נכון לבי). או חיי חֶלֶד חשבנו כאין (הות, הדעות והמות). מה עצמת מה גברת אהבה בחלד (יל"ג, אדו"מ ד). אך יד העמל לו אדם יולד היא בך אחוה ומני תגלך, בי תצא ביום עד מרחקי חלד לנוע ללחם תשא רגליך (הות, ג'רב מ"ג). הא לך קמץ עלים הסך כם בי כם שמתי, את כל חלומותי בימי חֶלְדִּי חלמתי (הות, עלה נגל).

ג.*חֹלֶד, מטנו ב.*חֶלֶד, *הֲלוּדָה.

ב.*חֶלֶד, ש"ו, — כמו חלודה: שליפה אשר אמר מנחם לא היא בשליפת החרב מתערה בי אם בשליפה החלד מנחשת וכו' שליפת החלד נותן לה ברק והמריקה אחר שליפת החלד מצהיב ומבריק החרב יתר הרבה (תבו' ר"ת על דונש, מורעה).

*חָלַד, פ"י, — חפר תחת האדמה וכדומה: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שמוני בניך כחולדה זו שחולדת[1] בעיקרי בתים (פסח' קיח:). — הִפע', *הֶחֱלִיד, — החליד דבר חד תחת העור, תחב' הכנים תחת העור: או שהחליד את הסכין תחת השני ופסקו (חול' ג ד).—וכאדמה: אמר ר' סימויי מחליד הקב"ה לפניהן את הארץ והן מתגלגלין כנודות וכיון שהן מגיעין לארץ ישראל נפשן חוזרות עליהן (ירוש' כלא' ט לב ג). מרחיקין את הזרעים וכו' (מן הכותל) מפני שמחלידין את הקרקע ומעלין עפר תיחוח (ב"ב יט:). — ואמר המליץ: יחד יבאו גדודים, רמה ותולעה צמודים, לאכול עצמי וגידים, כל קרבי ירמסו, יחלידו וגם ידרסו (תור קדמ', תוגח' לר"י החסיד). — נתפ', *נִתְחַלֵּד: ובמקום שנתחלדה סכין תחת סימן וכו' (הלג' פסוק', שחיטה).

*חֲלָדָה, ש"נ, — שה"פ מן *חָלַד, חלדת הסכין תחת הסימנים וכדומה: ואלו הן הלבות שחיטה שהייה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (חול' ט.).

*חֻלְדָּה, חולדת, ש"נ, — כמו חֹלֶד: אין חוששין שמא גררה חולדה מבית לבית ממקום למקום (פסח' א ב). ואלו טריפות בעוף נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת הכתה חולדה על ראשה מקום שעושה אותה טריפה (חול' ג ג). מצודת החולדה טמאה ושל העכברין טהורה (כלים יה ו). השרץ בפי החולדת ומהלכת על גבי ככרות של הרומה (טהר' ד ג). כל שיש ביבשה יש בים הרבה יש בים שאין ביבשה אין מין חולדה בים (תוכספתא גלא' ה י). למה הוא מושל כל באי העולם בחולדה אלא מה החולדה הואת גוררת ומנחת ואינה יודעת למי היא מנחת כך הן כל באי העולם וכו' (ירוש' שבת יד יד ג). תינוק בן יומו חי א"צ לשומרו מן החולדה ומן העכברים אבל עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים (שבת קנא:). לא יחמוד איש את ארצך מלמד שההא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה תרנגולתך מנקרה באשפה ואין חולדה מזיקתה (פסח' ח:). מה שמשייר (מהלחם) יניחנו בצנעה שלא תבוא חולדת ותטול בפנינו (שם ט:). אמרת כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם שמוני בניך כחולדה וו הדרה בעיקרי בתים (שם קיח:). דרוסת חתול ונמייה בגדיים וטלאים דרוסת חולדה בעופות (חול' נג:). אמר ועירי אין בדיקה לחולדה מפני ששיניה דקות (שם נו.). מעשה בשפחתו של מסיק אחד ברימון שהטילה נפל לבור וכו' ובא מעשה לפני חכמים וטהרוה מפני שחולדה וברדלם מצויים שם (נדה טו:). הקופד וחולדת הסניים חיה (כלא' ח ה). חולדת הסניים וכו' מטמא בוית במשא ובעדשה במגע (שם). לא יהא מביא כלבים כופרים וחולדת הסנאין וחתולין וקופות (תוספתא שבי' ה ט). מגדלין בלבים כופרין וחתולים וקופין וחולדות[1]

---

[1]) כך בב"י מינב' (ד"ס). ובנוסחא': הדרה בעיקרי בתים.

[1]) ואמרו שם בגמ': מאי חולדות סנאי

סנאים מפני שעשוים לנקר את הבית (כ"ק פ.). הביא תולדות ונתן לפניהן מנות והיו התולדות נוטלות את המנות ומוליכין אותן לחורים (מד"ר ויקר' ו). יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי קופות ותתולות ותולדות הסנאין ואדני שדה ובלב חים (שם קהל', כי יס). — ועי' סנָה.

א. **חלה**[1], ממנו א.חָלָה, חֳלִי, חוֹלֶה, מַחֲלָה, *חוּלְנִי.

א. **חָלָה**, פ"ע, חָלִיתִי, חָלוּ, יֶחֱלֶה, וַיִּחַל, חֹלֶה, חֲלֹתוֹ, חֲלוֹתָם, — א) היה חוֹלֶה, krank sein; être malade; be sick : ויאמר ליוסף הנה אביך חֹלֶה (בראש' מח א). וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר (מיכל) חֹלֶה הוא (ש"א יט יד). בעת ההיא חָלָה אביה בן ירבעם (מ"א יד א). בימים ההם חָלָה חזקיהו למות ויבוא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יי' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה (שם לח א). וישמע (מלך בבל) כי חָלָה (חזקיהו) ויחזק (שם לט א). נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדני כי חָלִיתִי היום שלשה (ש"א ל יג). מכתב לחזקיהו מלך יהודה בַּחֲלֹתוֹ ויחי מחליו (ישע' לח ט). ואני בַּחֲלוֹתָם לבושי שק עניתי בצום נפשי (תהל' לה יג). ויפל אחזיה בעד השבכה בעליתו אשר בשמרון וַיִּחַל (מ"ב א ב). פעם אחת חלה (ר"י בן בבא) ונכנסו הרופאים לבקרו (ירוש' סוט' ט כד.). לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר (שבת לב.). עד שלא יחלה אדם אוכל מה שמוציא כיון שחלה מבקש כל מיני תיני תענוגים (מד"ר שה"ש, סמכוני). — וחָלָה את רגלו, את ידו, את ראשו וכדומה, שהחלי הוא ביד, ברגל, וכדומה: רק לעת זקנתו (של אסא) חָלָה את רגליו (מ"א טו כג). — חָלָה את חָלְיוֹ, עי' חֳלִי. — ובמדרגה קצת יותר פחותה, חלש, היה בלי כח, schwach sein; être faible; be feeble : אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וְחָלִיתִי והייתי כאחד האדם (שופט' יז ז). אם גלחתי וסר ממני כחי וְחָלִיתִי והייתי ככל האדם (שם יז). — ב) חש כאב ונהפעל ממנו, Schmerz empfinden; souffriz; feel pain : הכיתה אתם ולא חָלוּ כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב (ירמ' ה ג). הכוני בל

חָלִיתִי הלמוני בל ידעתי (משלי כג לה).

— נפע', נֶחֱלָה, נֶחְלוּ, נֶחֱלֵיתִי, בינ' נַחְלָה, נַחֲלוֹת, — א) נֶחֱלָה על דבר, היה לבו כאב על הדבר, נגע הדבר בנפשו והיה מצטער על זה, bekümmert sein; être soucieux de; be solicitous : השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא נֶחְלוּ, על שבר יוסף (עמו' ו ו). — ב) נַחְלָה המכה, המכה קשה, מסכנה, unheilbar; incurable : אוי לי על שברי נַחְלָה מכתי (ירמ' י יט). כי שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נַחְלָה מאד (שם יד יז). כה אמר יי' אנוש לשברך נַחְלָה מכתך (שם ל יב). אין כהה לשברך נַחְלָה מכתך (נחום ג ט). — ובהשאלה, להיום, יום נַחְלָה: ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נַחְלָה וכאב אנוש (ישע' יז יא). — ואמר הפיטן: סבבוני העושים מכתי נַחְלָה, מעי מעי אוחילה (סליח' י טבת, כתדם). — ג) נהיה חוֹלֶה: ואני דניאל נהייתי וְנֶחֱלֵיתִי ימים (דני' ח כז). — ו*נַחֲלִית לנק': ותמת עזובה מלמד שנחלית ונהגו בה מנהג מתה (מד"ר שמות א). מתנונה והולכת נחלית והולכת (רע"ב סוט' ג ה). — נַחְלָה, כמו שֵׁם, במשמ' קצת חֹלָה, הצאן החֹלָה: את הַנַּחְלוֹת לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם (יחזק' לד ד). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הַנַּחְלוֹת עד אשר הפיצותם אותנה (שם כא). — ועי' ב.נַחְלָה.

— פִּע', חִלָּה, — חִלָּה בו המחלה, ישם אותה בו: וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה אשר חִלָּה יי' בה (דבר' כט כא).

— פֻּע', חֻלָּה, חֻלֵּיתָ, — נעשה חוֹלֶה, נפגע: כלם יענו ויאמרו אליך גם אתה חֻלֵּיתָ כמונו אלינו נמשלת (ישע' יד י). — ואמר הפיטן: מעולם ועד עולם אתה, משביר ומוליד ולא נולדת, מוחץ ורופא ולא חֻלֵּיתָ (שחרית ליום ג). — ואמר המשורר: ואל תתמה ואל ירום לבבך למען כי תחולה באישות, והכמתך לרפא הגויות וחכמתי לרפא הנפשות (רשב"ג, שרי שלמה נכ). ומפיו ימשכו רעיו תרופה מנהו יהיו עריו מחולים (רמב"ע, תרשיש י). והוך (הכת הוך שבמות) בחלות גשמי יחולה (כתי הנפ' והלחמ' ד). — ובסגנון הרפואה: ומחולי התרדמה מפני תגבורת הליחה הלבנה (רשב"ל דורן, מג"א ת"י ד). — ובהשאלה: אליכם אקרא הוגי השיר אשר בפו לא יֻחלה, ורופאי המאמר

אמר רב יהודה שרצא חרצא ואיבא דאמרי תרוא דקטיני שקי ורעיא בניני וורדיני ומאי שרצא דמתתאי שקיא.

[1]) רק בעבר'. בארמ' וסור' קצת דומה לוה.

[1]) כך לפי המסכם, אבל אולי הוא קל מן נָחַל, ובן

המחולה (ר"י חריזי, איתיאל כ).

— הִפע', הֶחֱלִי, הֶחֱלֵיתִי, הַחֲלֵה, — עשה שיחלה: תוחלת ממשכה מַחֲלָה לב (משלי יג יב). ויי' חפץ דכאו הֶחֱלִי[1]) (ישע' נג י). וגם אני הֶחֱלֵיתִי[2]) הכותך השמם על חטאותיך (מיכ' ו יג).

— הָפע', הָחֳלָה, — נעשה חולה, נעשה חלש ורפה כח: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכבו הפך ידיך והוציאני מן המחנה כי הָחֳלֵיתִי (מ"א כב לד). ויאמר המלך לעבדיו העבירוני כי הָחֳלֵיתִי מאד (דהי"ב לה כג).

— התפ', הִתְחַלָּה, יִתְחַלֶּה, וַיִּתְחַל, הִתְחַלּוֹת, — א) נעשה חולה: ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן דוד ויצר לאמנון לְהִתְחַלּוֹת בעבור תמר אחתו כי בתולה היא (ש"ב יג א-ב). — ב) הראה א"ע כאלו הוא חולה: ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך וְהִתְחָל ובא אביך לראותך (ש"ב יג ה). וישכב אמנון וַיִּתְחָל ויבא המלך לראתו (שם ו).

ב.חלה[3]), ממנו ב.חָלָה, *חִלּוּי.

ב.חָלָה, — קל לא נהוג.

— פע', חִלָּה, עת' יְחַלֶּה, וַיְחַל, צווי חַל, חַלּוּ, מק' לְחַלּוֹת, —רק בחבור עם פָּנִים, חִלָּה פני פלוני, בקש ממנו, התחנן לפניו, flehen ; supplier ; implore : וַיְחַל משה את פני יי' אלהיו ויאמר למה יי' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה וכו' שוב מחרון אפך ונחם על הרעה לעמך (שמות לב יא-יב). ויען המלך (שיבשה ידו ולא יכול להשיבה אליו) ויאמר אל איש האלהים חַל נא את פני יי' אלהיך והתפלל בעדי ותשב ידי אלי וַיְחַל איש האלהים את פני יי' ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשנה (מ"א יג ו). ויחר אף יי' בישראל ויתנם ביד חזאל מלך ארם וכו' וַיְחַל יהואחז את פני יי' וישמע אליו יי' כי ראה את לחץ ישראל (מ"ב יג ג-ד). הלא ירא (חזקיהו) את יי' וַיְחַל את פני יי' וינחם יי' אל הרעה אשר דבר עליהם (ירמ' כו יט). ואמר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני יי' לא חִלִּיתִי ואתאפק ואעלה העלה (ש"א יג יב). וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו לְחַלּוֹת את פני יי' (זכר' ז ב). נלכה הלוך לְחַלּוֹת את פני יי' ולבקש את יי' צבאות (שם ח כא). ועתה חַלּוּ נא פני אל ויחננו (מלא' א ט). חִלִּיתִי פניך בכל לב חנני כאמרתך (תהל' קיט נח). ובהצר לו חִלָּה את פני יי' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו ויתפלל אליו ויעתר (אלהים) לו וישמע תחנתו (דהי"ב לג יב-יג). כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חִלִּינוּ את פני יי' אלהינו לשוב מעונינו (דני' ט יג). ובת צר במנחה פניך יְחַלּוּ עשירי עם (תהל' מה יג). רבים יְחַלּוּ פני נדיב וכל הרע לאיש מתן (משלי יט ו). ורבצת ואין מחריד וְחִלּוּ פניך רבים (איוב יא יט). כל הדברים באו עלינו ע"י שלא חלינו מלפני הקב"ה (מד"ר שמות מה). — ואמר הפיטן: אוחילה יום זה לנערץ בסוד קדושים רבה, וַאֲחַלֶּה פניו לעבוד על פשע וחובה (סלית' י טבת, כחדש). — והמשורר אמר: באין נשאו מרב חלקיו, בְּחַלּוֹתוֹ פני רעיו חשוקיו (ר"י הלוי, כאין). — יוחלת לנק': חילה רוץ ראש פתן סגחלי, חרון בו לשלח עוד מלאבלי, חִלָּה פני אלהים יי' חילי (קרוב' לפורים, וחסד). — יובלי השם פנים[1]): ציר עלות בתחנה, בקש כפור למי מנה, צעוק וְחַלּוֹת אנא (יוצר שחוה"מ פסח, אהוביך). אחלה פני צורי בויל אמרת טל, בפתחון פי אֲחַלֶּנּוּ עלי טל, במענה לשוני אפתנו עדי טל (תפי' טל, אאגרה). שחרנוך בקשנוך יוצר הרים, מגיד לאדם שיח ודברים, וְחִלִּינוּךָ דרשנוך בושים וחפרים, את חטאתינו היום אנו מספרים (סליח' נ עפי"ת, בחרנוך). ועתה אחלה אותך ידידי למסור את מכתבי בצרוף הפאם והשט"ח הלוטים בו לאחי הנ"ל (מה"ב, דכיר ב, מכת' מבחור).

— פֻע', *חֻלָּה מְחֻלָּה, פניו מחולים: פני סופר ועט ודיו יחל איש ופניו יהיו כל יום מחולים (רמב"ע, הרביב י).

ג.*חלה[2]), ממנו ג.*חָלָה, וי"א גם חֲלִי, חֶלְיָה.

ג.*חָלָה, — קל לא נהוג.

ב"ם נני' מט ב: נחל על משובתינו, ועי' ערך נחל. — [1]) הנוסח משבש. בקצת ב"י החליא (K), בקצתן החלו, ובקצתן חלי. אבל כל זה אינו מרפא הכתוב. — [2]) יותר נראה הָחֳלוּתִי. ויש מי שהגיהו הפלאתי מכותיך.

[3]) קצת החכמים אינם מודים בשרש מיוחד זה וגוזרים את הפעל ב.חָלָה משרש א.חלה, וקצתם גוזרים אותו מן נ.חלה. ולא עלה בידי להבריע.

[1]) בכר גנה שמוש זה רמב"ע בכתאב אלמחצ'רה והביא למשל הבית הזה: ואל תגבה ואל ירום לבבך למען כי תְחַלֶּה (REJ 22, 238).

[2]) בערב' חלא, חלי a), בארמ' חלא, חלי, במשמ' של מתיקות.

a) حلا , حلي

— פע', *חִלָּה, — עשה מתוק: בימי משה היה לנו מי שׁיחלה המרירות שלנו וכו' אבל בימי דניאל לא היה מי שיחלה המרירות שנאמר ולא חלינו את פני ה' אלהינו (מד"ר שמות מג). לא כך אמרת לי במרה הוי מתפלל ואמור עשה את המר מתוק ואף עכשיו חלי[1]) מרירתן של ישראל ורפא אותן (שם). והרי בניך ⁎מרים חלה אותן (שם דבר' ג).

— הִפְע', *הֻחְלָה, — המתיק: שעמד משה בתפלה לפני הקב"ה עד שהחלהו (ברכ' לב.).

חַלָּה[2]), ש"נ, סמי' חַלַּת, מ"ר חַלּוֹת, — א) חַלַּת לחם וכדומה, דבר שטוח, עגול, עשוי מבצק ואפוי לאכילה, Kuchen; gateau; cake: שני עשרנים יהיה החַלָּה האחת (ויקר' כד ה). ומסל המצות אשר לפני יי' לקח חַלַּת מצה אחת וחַלַּת לחם שמן אחת ורקיק אחד (שם ח כו). ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חַלַּת לחם אחת ואשפר אחד (ש"ב ו יט). ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חַלּוֹת (ויקר' כד ה). ולחם מצות וחַלֹּת מצת בלולת בשמן (שמות כט ב). סלת חַלּוֹת מצת בלולת בשמן (ויקר' ב ד). —*חַלּוֹת משרת: וחלות משרת ואשישה (מכי' בא, מס' פסח' י), ועי' משרת.—וביחוד, חַלָּה שמרימים מהבצק תרומה: ראשית ערסתכם חַלָּה תרימו תרומה (במד' יה כ). חמשה דברים חייבין בחלה החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה (חלה א א). על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו).— ובהשאלה: אדם הראשון חלה טהורה לעולם היה (ירוש' שם ב ה:).—ב) *חַלַּת דבש, הדבש כמו שהוא בכוורת: הלוקח פירות שובך מחבירו מפריח בריכה ראשונה וכו' חלות דבש מניח שתי חלות (ב"ב ה ג). החולב והמחבין והמגבין בגרוגרת והמכבד והמרביץ והרודה חלת דבש (תוספתא שבת ט יג). — *חַלַּת חריע: חלת חריעא מהו שילקחו בכסף מעשר (תוספתא מע"ש א יג). — ג) יבמלאכת הרפואה, כעין עֻגה קטנה עשויה מהרכבות סממנים נלושים יחד: חלות מועילות לקדחת ולהילוך הבטן וכו' לקוח זרע חרדל שקל א' זרע כרפסים וכו' כל אלה יוכתו הדוק ויולשו במים ויעשו חלות החלה ל' שקל (אסף הרופא 83). החלה מחצית השקל (שם).

*חֲלוּבָה, ש"נ, — מאכל של חלב, כמו שעושים לילדים וכדומה: בעין עוגות של יונקי שדים שמחירין לסולתה לעיצות להם חלובה[1]) (ר"ש חלה א ה).

*חֲלוּדָה[2]), ש"נ, — כעין צפוי דק שמתהוה על פני ברזל וכדומה על ידי פעולת הרטיבות עליו, Rost; rouille; rust: מחט שהעלתה חלודה אם מעכבת את התפירה (כלים יג ה). אבד מחט שופה ובא ומצאה מלאה חלודה הרי היא בחזקת שופה עד שיאמר ברי לי שהעלה חלודה (תוספתא טהר' ג ד). הסייף והסכין שהעלו חלודה (שם כלים ב"מ ג י). מכחול שניטל הזכר שלו, אף על פי שהיה המקבל שלו מלא חלודה וכו' אם היה הזכר שלו מלא חלודה טהור (שם ה). אם (נתן המטבעות לשולחני) בשביל שלא יעלו חלודה (שם מע"ש א א). כנוהג שבעולם אדם נוסך כלים על ידי שהות הוא מעלה הלודה (ירוש' ברכ' א ב ד). — יחלודת העֹפרת: לקוח חלודת העופרת ארבע ידות משרפת הברזל יד וחצי (אסף הרופא 152). שרקב הכסות או רקב העין או חלודת המתכת תתערב ברקב גוייתו (רמב"ם, טומא' מת נ ד). ווירדיראמי הוא חלודה של נחשת והוא חם ויבש ומועיל (תוה"ת לר"י להלון ו כו). — וביחס לסלעים: א"ר יוסי לא שהסלעים מרתיחין אלא שהן עושין חלודה והן מלקין ארעיתו של כותל (ירוש' שבת ד ו ד).—ובהשאלה, להגוף: שהעלה נופן (של רשב"י ובנו בימי שבתם במערה) חלודות חלודות (פסיק' דר"כ, בשלח). אלו שתעלה בשרן חלודאות על קדוש שמך (מד"ר אסת', נס ושתי). — ובהשאלה, יחלודת המחשבה וכו': גם אמנם על צחצות לשוני הלמודה, מרוב ימים עלתה חלודה, אולי אוכל לענות ואצחצחנה, וחכם באחור ישבחנה (מכת' ר' אנטולי לרמב"ם). הכעס יעלה חלודה על השכל (מוסרי הפלסופ' ב יג). כתב במכתב האלהים אות כאות הם הם וצדק ואמת נפגשו, מטעמי תורה חלודה העביר או יצאו דעות אשר לוטשו (שירה בבנת מו"נ, ד"ח עט). לך ארצה ישתחוו אפים, וישאו לך אדון לב אל כפים, העבר מהם כל עון וחלודה

—[1]) במקום חלה.

[2]) לא נתברר מקורו. י"א מן א.חלל, וי"א מן ג.חלה, במשמ' מתוק. אבל, החלה אינה דוקא מתוקה.

[1]) מלה זו באה גם בקצת ספרי הרפואה הקדמוני' אך נאבדה פתקת מראה המקומות.

[2]) לא נתברר מקורו.

(ר"א אזקרי, חרדים ז). — "וכדם, בהחלטים שבגוף בע"ח: ומצא הכבד גיזל סדמיות והחלודה שלו על העשב (פרקי משה כד). אשה אחת אחר איזה חדשים מהריונה ראתה רם תחלה ואחר זה חלודה רקיקה סוסרחת (שם). והמותר הדק הרקיק המתקבץ בשחין יקרא החלודה (קנוני גליאנוס כ). ובכלל הנה החלודה הכבדיית יותר נוטה ללובן ואודם וכו' כאלו הוא חלודת נגע (קאנון ג יד ד א).

*חֲלוּדִי, חלודיי, ת"ז, נקב' חֲלוּדִית, חלודיית, מ"ר חֲלוּדִיִּים, חֲלוּדִיּוֹת, — מטבע החלודה: ואמנם עצם מה שידחה שלפעמים יהיה דבר כילוסיי ולפעמים יהיה מימיי ולפעמים רחיציי ולפעמים מרריי ולפעמים חלודיי ולפעמים מוגליי וכו' והסבה בחלודיי שריפת דם וכו' ואמנם ההפרש בין החלודיי ההווה משחין או מדייתיות מורסא ובין ההוה מצדדים אחרים הוא שהראשון יהיה לפניו קרחת והאחר סתחיל בלי קרחת (קאנון ג יד ד א). ויהיה (הדם) תחלה דקיק חלודיי ריותיי ואחר יתעבה באחרית העניין לחולשה הכבד (שם). ורובם הם עלולי טחול וזה סבה שיורה כשליחה חלודיית נשפכה מהטחול לפי האצטומכה (פרקי משה ט). ויקדמהו המסת הליחות והאברים והתרה חלודיית וצמא ומעוט תאוה (קאנון ג יד ד א). ברפואת השחינים החלודיים (שם ד ד ג ג). ורקיקת הליחה העבה גם הסוגלא לפעמים תהיה לא לסבת שחיני הריאה אבל לסבה ליחיות חלודיות (שם ג י ד ח).

א.*חָלוּט, ש"ז, מ"ר חֲלוּטִים, — עיסה, שנתנו הקמח לתוך הסים הרותחים: אין יוצאין לא בחלוט[1] ולא במעיסה (תוספתא פסח' א לב). איזה הוא חלוט הנותן קמח לתוך חמין (שם חלה א א). לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה (פסח' לו:). זה חלוט של בעלי בתים (שם לז.). אלו דברים שאין באין לידי חימוץ האפוי והמבושל וחלוט שחלטו ברותחין (שם לט:). רצה מצה אוכלה רצה חלוט אוכלה (יבמ' מ.).

[1]) ואמרו בירוש': אי זהו חלוט ברור א"ר זעירא כל שהאור מהלך תחתיו (ירוש' חלה א נח.). מה בין חלוט לתורמוסין א"ר יוסי חלוט מחוסר מעשה ידי האור הוא תורמוסין אינן מחוסר מעשה ידי האור הוא (שם ע"ז ג מג.). — ומ"ר חלוטין: ר' יוחנן כד הוה אכיל חלוטין הוה אמר לא אכלית מזון יומא דא (מד"ר בראש' לז).

ב.*חָלוּט[1], חֲלוּטִים, לַחֲלוּטִים, תה"פ, — לצמיתות, ברוך סוחלט, שאין לחזור בו, absolut; absolument; -lutely: שלא ימכור אותם לחלוטין לומר הריני מוכרה לך לעולמים גם אחרי היובל (רמב"ן ויקר' כה כג). בדעות בני ארם שאם יעשו ממכרם מתחלה במספר שנים עד היובל יקל בעיניהם העניין ואם יקנה לחלוטים תקשה בעיניו החזרה (שם).

*חָלוּט, ש"ז, —שה"פ מן חָלַט: למדתנו רבינו שלא היה לו יותם לעוזיהו אלא כימי חלוטו (תוספתא נגע' ת ו). כשם שאין ימי חלוטו עולים לו מן המנין כך ימי הסגירו לא יעלו לו מן המנין (ספרי נשא לא).

*חָלוּטִי, ת"ז, — מוחלט, גמור: ההעדר החלוטי מהקנינים הנכברים (הקד' מעין גנים ליב"ר).

א.*חִלּוּי, ש"ז, — שה"פ מן חִלָּה פניו, בקשה: עשרה לשונות נקראת תפלה זעקה שועה וכו' עמידה חילוי[2] חנון זעקה (ספרי ואתחנן כו). טובה לחיבים גמול ולא לבלוי, יחשב בקרבן מפלל וכגיחות חִלּוּי, כפופיך וקוף היותם לראשם תלוי (סליח' יום ג, אקרא כבמן). פדה דבקיך מחרץ ובלוי, פלטם מצורר ותגם לעלוי, צוה ישועות משחריך בחִלּוּי, צדקם כדינך מסתר וגלוי (סליח' ה' עי"ת, אזון תחן). בשכבר חלה פנינו הרב הגדול ר' יצחק והחלוי והבקשה מצדו הוא אצלנו צוואה (שו"ת ר"י לאטש נה).

ב.*חִלּוּי, ש"ז, —שה"פ מן ג.*חִלָּה, במשמ' עשה מתוק: מהו ויחל משה עשה את המר מתוק וכו' לשון חלוי (מד"ר שמות מג).

*חָלוּל, א) ת"ז, נקב' חֲלוּלָה, מ"ר חֲלוּלִים, חֲלוּלוֹת, — שיש בו חלל, כמו אבוב וכדומה, hohl; creux; hollowed: שליה שאמרו תחלתה כחוט הערב וראשה כתורמס וחלולה כחצוצרות (תוספתא נדה ד ט). — ב) ש"ז, מה שהוא חָלוּל, עצם החלל: ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים[3] גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח

[1]) לצמיתת (ויקר' כה כג) ת"א לחלוטין, והובא תרגום זה בספרא במקומו, וכן בגמרא, והוא מן שרש חלט שישנו גם בעבר', עי' ערך א.חלט, אך הצורה לחלוטין במשמ' לצמיתות לא באה אלא בספרות שלאחרי התלמוד, ומצויה בדבור.

[2]) כך הגרסה בקצת נוסחא', וכן בילק' ואתחנן רמז תתי"א, וכנוסח' הילול.

[3]) בנוסח' חללים, וכן ברוב נוסח' ברכות השחר.

אחד מהם או אם יסתם אחד מהם אי אפשר לעמוד לפניך (ברכ' ס:).

***חִלּוּל,** ש"ז, — שם"פ מן חִלֵּל, חִלּוּל דבר קדוש בדבר ח'ל, במעות ובדומה: שביעית מהו שתצא דרך חילול (ירוש' שבי' ח לח:). אין שביעית יוצא דרך חילול אלא דרך מכירה (שם). דבר הטעון שירה טעון חלול ושאינו טעון שירה אין טעון חלול (ברכ' לה.).—ובכלל עשיית מה שהוא קדוש לח'ל: יש חילול שבועה (ירוש' שבוע' ו לז:).— וחִלּוּל שבת: בעון שבועת שוא ושבועת שקר וכו' וחילול שבת חיה רעה רבה ובהמה כלה (שבת לג.). את אביה היא מחללת את שחילולה מחמת עצמה ולא שחילולה מחמת אביה (ירוש' תרומ' ז מד ד). — וחִלּוּל הַשֵּׁם, מעשה שעל ידו מתחלל שם ישראל: כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם (אבות ד ד). חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חלול השם (שם ה ט). גדול הוא קידוש השם מחילול השם (ירוש' קדוש' ד סה ג). גזר רבן גמליאל על גזילות נכרי שיהא אסור מפני חילול השם (שם ב"ק ד ד:) כל שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (ברכ' יט:). מי שיש חלול השם בידו אין לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכיפורים לכפר (יומ' פו.). מפרסמים את החניפין מפני חילול השם (שם:). אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך הזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם (מו"ק יז.). אין מקיפין בחילול השם אחד שוגג ואחד מזיד (קדוש' מ.). במקום שיש חילול השם אפילו אבידתו (של העכו"ם) אסור (ב"ק קיג:).

חָלוּם, — עי' ב.חָלַם.

חֲלוֹם[1], ש"ז, בכנ' חֲלוֹמוֹ, חֲלֹמוֹ, מ"ר חֲלֹמוֹת, חֲלֹמוֹת, — חזון שאדם חוזה בשנה, שנדמה לו כאלו הוא ראה וזאת באמת: Traum; rêve; dream: והנה שבע שבלים וכו' וייקץ פרעה והנה חלום (ברא' מא ו-ז). ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו (שם טו). ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה שבע פרת הטבת שבע שנים הנה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הנה. חלום אחד הוא (שם כה-כו). ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל (שופט' ז יג). ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על האשה אשר לקחת (ברא' כ ג). בגבעון נראה יי' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך (מ"א ג ה). בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן אנשים (איוב לג יה-יו). והיה בחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (ישע' כט ז). בחלום יעוף ולא ימצאהו וידד בחזיון לילה (איוב כ ח).—ובכנ': וידבר פרעה אל יוסף בחלמי הנני עמד על שפת היאר והנה מן היאר עלות שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה באחו (ברא' מא יח). וארא בחלומי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות וכו' ותבלען השבלים הדקת את שבע השבלים הטבות (שם כב-כד). ויאמר לו (שר המשקים ליוסף) בחלומי והנה גפן לפני ובגפן שלשה שריגם (שם מ ט-י). וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חרי על ראשי (שם יז). ויספר שר המשקים את חלמו ליוסף (שם ט). ויספר פרעה להם (להחרטומים) את חלמו ואין פותר (שם מא ח). ויראו אתו (את יוסף) מרחק וכו' ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא ועתה לכו ונהרגהו וכו' ונראה מה יהיו חלמתיו (שם לז יח-כ). כי התרפים דברו און והקוסמים חזו שקר וחלמות השוא ידברו הבל ינחמון (זכר' י ב). כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי וחתתני בחלמות ומחזינות תבעתני (איוב ז יג-יד). ושם אתנו נער עברי וכו' ונספר לו ויפתר לנו את חלמתינו איש כחלמו פתר (ברא' מא יב). החשבים להשכיח את עמי שמי בחלומתם אשר יספרו איש לרעהו (ירמ' כג כז). שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים (ברכ' נה:). — ומשל: שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (תוספתא מע"ש ה ט). כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים (ברכ' נה.). כל החלומות הולכים אחר הפה (שם:). — ומ"ר חֲלוֹמִים, ואמר המשורר: שנות אדם חלומים ומות פותר, וישבון בביה

[1]) בערב' חֻלְם a), בארמ' חלמא.

a) حُلم

שלומים וקצו תותר, בפנים נכלמים ולב יכתר, בא לדרוש רחמים אולי יעתר (רמב"ע, שפת"ר, כל מעשה יי'). הידע איש מצעדיו כל ימי הבלו חשובים, והבין כי מעבדיו בעט ברזל נכתבים, כי שופטיו ומעידיו לעדי עד נצבים, יום יבגדו בו יולדיו ויכחשו בו אוהבים, שבע רגז קצר ימים הם בעיני בַחֲלוֹמִים (הנ"ל, תוכח', מפני פחד יי'). —*שמע במתוך חֲלוֹם, ר"ל לא בברור: שומע המת קילוסו במתוך חלום (ירוש' ע"ז ג מב ג).—*אִישׁ הַחֲלוֹם, בַּעַל הַחֲלוֹם, מלאך שהוא גורם החלומות, לפי מה שהאמינו הקדמונים: היה מצטער היבן מעשר שני של אבא ובא איש החלום ואמר לו כך וכך הן במקום פלוני הן (תוספתא מע"ש ה ט). מעשה בריבה אחת שנשבית ונטלה עבו"ם אחד והיתה מתגדלת ובאת בתוך ביתו בא לו בעל החלום ואמר לו הוצא ריבה זו מתוך ביתך אמרה לו אשתו אל תוציאנה שוב בא לו בעל החלום אמר לו אם אין אתה מוציאה הריני הורגך עמד והוציאה (אדר"נ יז). אמר ר' חנן אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ' י:).

*הֲטָבָה, הטבת חלום. — חזון לילה. — חזיון, חזיונות. – חִתַּת. – *סיוט, חלום קשה, כבד. — פתרון חלומות. — פתר. – *תענית חלום.

חַלּוֹן[1], ש"ג, מ"ר חַלּוֹנִים, חַלּוֹנוֹת, — א) חלל עשוי בכותלי הבית שדרך בו יבוא האור מהחוץ, Fenster, fenêtre ; window: ויפתח נח את חַלּוֹן התבה אשר עשה (בראש' ח ו). וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד הַחַלּוֹן וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו (שם כו ח). ותורדם בחבל בעד הַחַלּוֹן כי ביתה בקיר החומה (יהוש' ב יה). בעד הַחַלּוֹן נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא (שופט' ה כח). ותרד מיכל את דוד בעד הַחַלּוֹן וילך (ש"א יט יב). ומיכל בת שאול נשקפה בעד הַחַלּוֹן ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יי' (ש"ב ו יו). כי בְּחַלּוֹן ביתי בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). בבתים יעלו בעד הַחַלּוֹנִים יבאו כגנב (יואל ב ט). וְחַלּוֹנִים לו ולאילמו סביב סביב בְּהַחַלֹּנוֹת האלה (יחזק' מ כה). הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן הַחַלֹּנוֹת מציץ מן החרכים (שה"ש ב ט). כי עלה מות בְּחַלּוֹנֵינוּ בא בארמנותינו (ירמ' ט כ).—ומ"ר חַלּוֹנָי [2], כמו חַלּוֹנִים: האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים וקרע לו חַלּוֹנָי [3] וספון בארז ומשוח בששר (ירמ' כב יד). ויעש לבית חַלּוֹנֵי שקפים אטמים (מ"א ו ד). —*חַלּוֹן צורית: איזה הוא חלון הצורית כל שראשו של אדם יכול ליכנס בתוכה (תוספתא ב"ב ב יד). — ובעין *שקע בכותל בצורת חלון לתשמיש: בילגא לעולם טבעתה קבועה וחלונה סתומה (תוספתא סוכ' ד כח). עשרים וארבע חלונות היו שם כנגד עשרים וארבע משמרות לוייה (שם כו). חלון היתה שם (באמת המים) למערבו של כבש אמה על אמה רבוכה היתה נקראת ששם נותנין חטאת העוף (שם תמור' ד יו). המניח כליו בחלונות של אוליארין (שם טהר' ה ח). מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה וכו' כשנכנסו יוונים להיכל היתה מבעטת בסנדלה על גבי המזבח וכו' וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה (סוכ' נו:). מה עשה (יוחנן כהן גדול) תיקן להם טבעות בקרקע וכו' וחלונות של כהנים היו נותנין בהן בגדיהן ולא היו מניחים עליהם אלא מכנסים בלבד וחלונות היו שם וכתוב בהן תשמיש הכלים וכך היו להן חלונות לתת בהן סכינים ששוחטין בהן (ר"ת שם). — ובכלל *כל חלל מרבע: עצים מסובכין שתי וערב ועשויין חלונות חלונות (ר"ת שבת פז.).—ב) *נקודות מדמות בגלגל חמה שמהם השמש כמו יוצא בעתים קבועות בשנה: חלון תעלומה שבו האור יוצא וחלון נעמן בתקופת תמוז מתחיל מחלון נעמן והולך ומסבב חלון אחר חלון (פדר"א ו). מקום שהחמה זורחת בו בתקופת תמוז והוא חלון פעמון והולך ומסבב לאחוריו וכו' זהו פני צפון ומקום שהחמה זורחת בו בתקופת טבת מחלון בילגה וכו' זה פני דרום תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאה באמצע מזרח ושוקעת באמצע בתקופת ניסן וזורחת מחלון תעלומה (ר"ת עירוב' נו.). — ג) *בעין פלוש סביב סרבה בבשר: מנהגי הזמרות אשכנז .וצרפת שכל מירכא שסביבותיה פילוש

---

[1]) דעת רוב חכמי הלשון מן א.חלל. — [2]) עי' הערה לקמן. — [3]) הקדמונים ראו בו מ"ר פשוט כמו חלונים, ולא אמרו מה טעם הצורה הזאת. קצת החדשים הגיהו חלוניו, ואמרו כי נבלעה הוו בהוו של המלה שלאחריה. וקצת החדשים אמרו כי זה שֵׁם שאול מלשון זרה וכך היא צורתו ביחוד, ומדמים לזה השם בית חִלָּנִי באשורית. אך אולי הוא באמת מ"ר קדום, כמו מ"ר בארם', ואולי באמת גם אֲדֹנָי הוא מ"ר כמו אלהים. ועי' במבוא, בחלק הדקדוק.

הנקרא אצלם חלון אחד דתה להטריף מבלי חלוק במדות החלון בין מצרי לצורי (שו"ת שמש לדקה, יו"ד סה).

חֲלוֹף, ש"ז, — מה שחֹלֵף ועֹבֵר, שאינו מתקיֵם, בְּנֵי חֲלוֹף, בני האדם, שחֹלפים ועֹברים ואין להם קיום, ההפך מן נצחיות, Vergänglichkeit; nature périssable; perishableness: פתח פיך לאלם אל דין כל בני חֲלוף [1]) פתח פיך שפט צדק ודין עני ואביון (משלי לא ח-ט).

****חִלּוּף**, ש"ז, — שה"פ מן חִלֵּף, א) מה שבא במקום דבר אחר: נושאי המטה וחלופיהן ותלופי חלופיהן (ברכ' ג א). ארבעה דברים הן הן תשמישו של עולם וכולן אם אבדו יש להם חילופים וכו'. (אבל) ת"ח שמת אין אנו מוצאים תמורתו (מד"ר כרא' לא). בנגד היתומים הוא אומר וכו' שהן חלופי אביהם (שם, במד' י). — ב) במשמ' ההפך מהקודם: אמר לו רבי אליעזר (לר"ע) ועליה אני דן ומה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת הזאה שהיא משום שבות אינו דין שתדחה את השבת אמר לו רבי עקיבא או חלוף [2]) מה אם הזאה שהיא משום שבות אינו דוחה את השבת שחיטה שהיא משום מלאכה אינו דין שלא תדחה את השבת (פסח' ו ב). חכם אינו מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה וכו' ומודה על האמת וחלופיהן בגולם (אבות ה ז). מחשבה טובה המקום מצרפה למעשה וכו' מחשבה רעה אין המקום מצרפה למעשה וכו' בישראל אבל בגוים חילופין מחשבה טובה אין הקב"ה מצרפה מחשבה רעה הקב"ה מצרפה (ירוש' פאה א טז:). — *תִלּוּף הדבר, לא כך הוא, להפך: הסיטון מקנח את מדותיו אחת לשלשים יום בעה"ב אחת לי"ב חדש רשב"ג אומר חילוף הדברים החנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת (תפלא קדוש' יע ח). כותל שבין שתי מקואות שנסדק לשתי מצטרף ולערב אין מצטרף עד שיהא במקום אחד בשפופרת הנוד רבי יהודה אומר חלוף הדברים נפר:ו זה בתוך זה על רום בקליפת השום יעל רותב בשפופרת הנוד (מקוא' ו ט). ר' יהודה אומר חילוף הדברים בשבת בין בשוגג בין במזיד יעקר (תוספתא שבת ג יג). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בניך ואח"כ מת בעליך ונתייבמה ואחר כך אמרו לה חילוף היו הדברים לא שהיתה ראויה להתייבם אלא להינשא (שם יבמ' יא ו). רבי יוסי אוסר אף הספינה ומגופת היוצרין ורבי נחמיה אומר חילוף הדברים (שם כלים ב"ק ב ג). א"ר יוסי הנוטע בשוגג בשבת יקיים במזיד יעקור בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור ר' יודה אומר חילוף הדברים בשביעית בשוגג יקיים וכו' (ירוש' תרומ' ב מא ג). — חלופי נוסחאות, חלופי אותיות, וכו', חלופים שבין מדנחאי ומערבאי. — ובלשון המחקר: כי איננו נישא החלופים כי החלופים מקרים והחומר אינו נושא מקרים (אמונה רמה א ב). — ובמשמ' לא הסכמה: והנה החכם הזה ראה שטבע קבוץ האנשים וכנסייתם יחייב החלוף והקטטות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד). — *תִלּוּף אגרות בין שני אנשים, שהם בותבים זה לזה ועונים זה לזה: מנראה בספר השבט מחלוף אגרותיו עמהם (ר"י עמדין, מחוק הכסיל). — ב) *בלשון המסחר, כתב שסוחר אחד בותב לחברו שישלם ע"ת להמוכ"ז סכום כך וכך, Wechsel; lettre de change; bill of exchange: ראובן הוציא כתב חלוף הנקרא בין הסוחרים [ליטרה די קאמביו] על לוי מק' והובים שמודה שקבלם משמעון (שו"ת מהרב"ד"ס, חו"מ לו). במנהג הסוחרים שמקיפין אגרות חלופים והפיתקים ההם עוברים במשא ומתן ובכל עסק ממון במעות מדודים בעין (שו"ת שמש לדקה, יו"ד ד). הואיל ועוברים בין הסוחרים ושאר בני אדם בכל אגרות חלופים הנהוגים בין התגרים (שם). שיהודי אחד מבאן חיב לערל אחד על שטר חוב הנקרא בל"א חילוף בתב סך חמשים ר"ט וכו' שלשה אנשים יהודים שהוזמנו להעיד בערבאות על בתב חילוף שיש לערל על ישראל (שאילת יעבץ ב נא). בהם היה שני חלופים על אנשים בטוחים (מא"ג, דביר ב, מכת' מסח' ומדינה לב). באו ביום ההוא גם חלופי מהאמבורג (קרית ספר כד). תשלומי שני החלופים (שם יב). יקחו את תשלומי החלופים (שם כג).

****חִלּוּפָה**, ש"נ, — בלשון העסקים, מה שנותנים תמורת דבר: יעקב נשא לאה וילדו לו

---

[1]) אמר ריב"ג: לדין בל בני אבדון. ע"ב. רש"י: אלו הן היתומים שחלפה עורתם. וכעין זה גם קצת החדישים (.Kö ואחרים). ואחרים פרשו במשמ' אחרות. קצת החדשים הגיהו חלי, וכדומה. אך בהספרות נתקבל פרושו של ריב"ג והשתמשו בו כך.

[2]) במשנ' מנקד' נדפסות מנקד חית הרוקה.

בנות ואח"כ נשא רחל וילדו לו בנים והכניסה לו רחל מקרקעי שלא בשומא בנדונייתה ואח"כ מכר אותם מקרקעי וקיים לה יעקב תמור אותן מקרקעי שמכר לרחל קיים לה במקום אחר בשבילו וכתב לה מן החילופה שטר מקויים ככל חליפות שתקנו חכמים ואחר כל זאת השיא יעקב בנותיו שילדה לאה לבעלים ונתנה להם קרקע זו והיתה בחזקת רחל מכח החילופה והיה לו משלו קרקע אחר וכו' ורוצה רחל זו שתטול אותן מקרקעי שבכתב החילופה (ר' חננך, תשו' גאו' מו"מ קעה).

*חִלּוּץ, ש"ז, —בה"פ מן חִלֵּץ, חלוץ עצמות: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים וכו' חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות (ברכ' יז:).

א.חָלוּץ, א) פָּעוּל מן ב.חָלַץ, עי"ש. — ב) חלק מהחיל ההולך בראש המחנה, ההפך מן המאסף ההולך בסוף המחנה: ויאמרו אל העם עברו וסבו את העיר וְהֶחָלוּץ יעבר לפני ארון יי' (יהוש' ו ז). וְהֶחָלוּץ הלך לפני הכהנים תקעו השופרות (שם ט). הלכים הלוך ותקעו בשופרות וְהֶחָלוּץ הלך לפניהם והמאסף הלך אחרי ארון יי' (שם יג). ויעמד משררים ליי' ומהללים להדרת קדש בצאת לפני הֶחָלוּץ ואמרים הודו ליי' (דה"ב כ כא). ויעזב הֶחָלוּץ את השביה ואת הבזה לפני השרים וכל הקהל (שם כח יד).

ב.חָלוּץ, א) פָּעוּל מן א.חָלַץ, עי"ש. — ב) *מי שחָלַץ לאשת אחיו: ותוכן הענין שהחלוץ בחיי אביו היה רגיל בבית אחיו וכו' גם לפעמים כשהיו אורחים לאחיו היה מזמן את אחיו החלוץ לאכול ולשתות עמו ועם האורחים ואחר מיתת האח חלה זה החלוץ (שו"ת משאת בנימין קיב).

*חֲלוּצָה, ש"נ, — אשה שמת בעלה ואחיו חָלַץ לה: אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל (יבמ' ו ב). אחיו של זה מייבם חלוצתו של זה ואחיו של זה מייבם חלוצתו של זה (שם ב ז). המחזיר את גרושתו משנישאת והנושא את חלוצתה והנושא את קרובת גרושתו (תוספתא שם ו ס). אסור אדם בצרת קרובת חלוצתו (גמ' שם כו.).

*חָלוּק, ש"ז, מ"ר חֲלוּקִים, — בכלל כסות ארוכה תפורה ומחוברה ולובשים אותה דרך בית הראש, וביחוד הכסות שלובשים אותה על עצם הבשר, Hemd, chemise; shirt: חלוק של קטן רבי אליעזר אומר כל שהוא וחכ"א עד שיהיה בו כשיעור ונמדד כפול (כלים כז ס). חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה (שם כח ט). קושרת אשה מפתחי חלוקה וחוטי סבכה (שבת טו ב). כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן וכו' ואח"כ לבש (תוספתא ברכ' ו ה). בן לוי שהיה בידו סלע של שביעית וביקש ליקח בה חלוק הולך אצל חנוני (שם שבי' ח כד). השואל חלוק מחבירו לילך בו לבית האבל (שם ב"מ ח כח). חלוק של בד (שם כל' ב"ב ה א). חלוק של נזיר (שם ה ב). העושה חלוק מן הלבוד (שם ג). היה לבוש חלוק ופוטו בטלית (שם טהר' ח יג). (האומר) הפוך את חלוקך שתהא חולם חלומות אל תהפוך את חלוקך שלא תהא חולם חלומות (שם שבת ו ז). האומר לחבירו השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה (שם ב"מ ח כח). במפתח חלוק שהוא עשוי כמין שני דפין (ירוש' שבת יה טו.). חלוק של ת"ח כיצד כל שאין בשרו נראה מתחתיו (ב"ב נז:). טלית של ת"ח כיצד כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח (שם). לבשה חמשה חלוקין הבדוקין לה (תוספתא נדה ג ס). אמר ר' שמואל בר רב יצחק לבש שמואל חלוקן של כל ישראל אמר לפניו רבון העולמים כלום את דן את האדם אלא על שהוא אומר לפניך לא חטאתי (ירוש' תענ' ב סה ד). — ובהשאלה, השכבה העליונה של דבר: תנור מאימתי מקבל טומאה וכו' ר' חנניא בן תרדיון אמר משיסיענו ממקומו ובתו אומרת משיפשט את חלוקן (תוספתא כל' ב"ק ד יז). שתי שורות (של חביות) במרתף וכו' מפשיטו חלוק אחד (ירוש' פסח' א כז:). — ובמשמ' תיק: ואין עושין לה (להעטרה) חלוק בתחילה אבל כורך עליה סמרטוט (שבת יט ב). — ומשל: החלוק נוגע אלי משאר מלבושי וכלי (שו"ת ריב"ש תמה).

חַלּוּק[1], ש"ז, מ"ר חַלּוּקִים, חַלֻּקֵי,—אבנים קטנות חֲלקות שבנחל, Geröll; galet; rubble-stones: ויבחר לו חמשה חַלֻּקֵי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו (ש"א יז מ).—ועי' חלק.

---

[1]) משק' אַלּוּף, שַׁכּוּל, ויתכן שיהיה תאר או שם. והניחו רוב בעלי הלשון כי הוא תאר, וחלקי אבנים כאלו היה כתוב אבנים חלקות, אבל זה קצת קשה, ויותר נראה כי הוא שם כמו חלקי נחל, והכונה בו להאבנים הקטנות החלקות והמחודדות שבנחל, שהמים השוטפים עליהן עשו אותן חלקות ומשפפות.

***חִלּוּק**, ש"ז, —שה"פ מן חִלֵּק: בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באמורי הרגלים ו ב ח י ל ו ק לחם הפנים ובעצרת (סוכ' ה ז). שתי חזקות לכהונה בארץ ישראל נשיאות כפים ו ח י ל ו ק גרנות (תוספתא פאה ד ו). כתולה מן הנשואין אין לה ח י ל ו ק קליות (ירוש' כתוב' ב כו:). הניחוש והעינון בכלל היו ויצאו מן הכלל ל ח י ל ו ק כלל בהיכרת ופרט בהיכרת (שם שבת ז ט ג). יש ח י ל ו ק מלאכות בשבת ואין ח י ל ו ק מלאכות בי"ט (מכות כא:). כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו וכו' ואיזה זמן נמנו לצורך בימי משה בדגלים ו ב ח י ל ו ק הארץ (מד"ר במד' ב). ארבע ח ל ו ק י כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש (יומ' פו.). — °ובנגינה: כשהיה מגיע לסיום הנעימה היה האחד מן החלילים מאריך לאחר שתיקת האחר שזה ח י ל ו ק יפה יותר משיסיימו שניהם באחד ח י ל ו ק היינו סיום שמחלק בין נעימה לנעימה (רש"י ערכ' י.).—ובחשבון, °חלוק מספר במספר אחר, division: שער ה ח ל ו ק לחלק חשבון כלל על פרט או שנים כללים על פרט אחד או כללים גבוהים על כללים שפלים וכו' גם אדבר על המאזנים של שער הכפל ו ה ח ל ו ק (ראב"ע, הקד' ספ' המספר). דע כי כל חשבון הוא חברת אחדים והאחד לבדו לא יקבל לא שנוי ולא רבוי ולא ח ל ו ק וכו' וראוי להיות המספר שתחלק עליו פחות מהמספר המחולק ממנו וזהו ב ח ל ו ק השלמים ולא כן בשברים (שם). והוא סבת כל תוספת וחסרון והוא לא יקבל כפל ולא ח י ל ו ק והוא סבת שניהם וזה האחד הוא עולם הראשון (הוא, דני' י כא). ושם ארבע מלאכות החשבון קבוץ הכאה חסור ו ח ל ו ק (חכמ' המספ' לר"א מזרחי ג). עם ה ח ל ו ק נדע כמות הפעמים אשר ימנה הגדול את הקטן (שם). — °ופלפול דק לחלק בסברה ענינים דקים: כאשר המנהג בישיבות ובפרט במדינות פולין שיבלה הזמן כולו ב ח ל ו ק י ם (יש"ר מקנדיה, מלרף לחכמ' ב). ואם לי אתה ובקולי תשמע אל יבלה בנך זמנו ב ח י ל ו ק י ם ובחריפות של הבל אשר בעו"ה נתפשט מה שלא מצינוהו כלל בדברי הקדמונים (שו"ת חות יאיר קכג). לא פנו עוד ללמוד תורת אמת אלא שמו עיקר מגמתם ומחשבתן להעמיק בחריפות וקצתם אמרו ח י ל ו ק י ם מזוייפים לפרס ההלכה בשיטות מחולפות (שם קכד). ופה מצאתי לי מקום להרחיב הדיבור מה שאלצוני הנה השל"ה וכל גדולי ישראל צווחים בכרוביה על ה ח י ל ו ק י ם הנהוגים בבעלי ישיבה ואומרים שהם מבלי עולם וכו' אומר אני כי ה ח י ל ו ק י ם דרכם בקודש וממעין קודש יצאו אלא שנתקלקל כאורך הזמן וטרם כל נחקור על שם זה ח י ל ו ק מה שמו וכו' הרב מראה לתלמידים ה ח י ל ו ק וההפרש שבין סברא לסברא מה שהיה נראה להם כמושכל הראשון (שו"ת חת"ס, יו"ד, פתו"ת).

חלוקה, — עי' חֲלֻקָּה.

°חִלּוּקִי, ת"ז, — של חִלּוּק, מטבע החלוק: ועכ"פ אין להפליא על זה הענין ה ח ל ו ק י לבלי תכלית כי כבר נמצא דוגמת זה מקבלת החלוקה המופלגת אפי' בסוג החיוני (יריע' שלמה א ג).

°חִלּוּשׁ, ש"ז, —שה"פ מן חִלֵּשׁ, כמו חֲלִשָׁה: שינהגו אותה (את הספינה) כראוי בלא עצלות ובלא ח י ל ו ש ובלא תשות כח (דרך ישרה, שער הסגול').

חֲלוּשָׁה, ש"נ, —שם המפשט מן חָלַשׁ, במשמ' כניעה לפני האויב, Niederlage; défaite; defeat: וישמע יהושע את קול העם ברעה ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חֲלוּשָׁה קול ענות אנכי שמע (שמות לב יז-יח).

חֲלוֹת[1], חַלּוֹתִי, ש"נ, — הזמן שחלף ועבר, die Vergangenheit; le temp passé; past times: חשבתי ימים מקדם שנות עולמים אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו סלה ואמר חַלּוֹתִי[2] היא שנות ימין עליון

---

[1]) מן ג.חלה. משקל אֲחוֹת, רק דגוש, ועם הוספ' י ומלעיל כמו רַכֹּתִי כגוים, שָׂרָתִי במדינות, ועי' הערה לקמן. — [2]) אחד הכתובים היותר קשים להולמם שבתנ"ך. כל המתרגמים והמפרשים הקדמונ' והחדשים פקפקו בין שלשה פרושים. קצתן ראו במלה חלותי פעל עבר מן א.חלה, במשמ' מחלה, וראו בהמלה שְׁנוֹת מקור מן הפעל שנה במשמ' החליף ושנה, מלשון אני יי' לא שניתי, ר"ל עשה באופן אחר ממה שעשה קודם, וכארו הכתוב כך: ואמרתי זו היא מחלתי, ר"ל צערי, על מה שנשתנה ימין עליון, ר"ל שיד ימינו של אלהים אינה מתנהגת עתה כמו שהתנהגה לפנים עם ישראל. כך לפי השבעים והירונ' וקצת הקדמונים שלנו. ואחרים פרשו חלותי בקשתי, ושנות במשמ' שנים, ושני הפרושים האלה נמצאים בת"י: ואמרית מרעותי הוא אשתניו גבורת ימין עלאה (ואמרית בעותי הוא שנין דקץ מימין). ע"כ. רש"י קצת באופן אחר: מחשבותי אומרות לי אין זאת אלא להחלותי וליראני לשוב אליו חלותי כמו לחלותי לשון חולי ותיל שנות

אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך (תהל׳ עז׳ ו–יב), ר״ל אמרתי לנפשי אותן השנים שראו בהן פלאים, זהו העבר שכבר חלף ואינו.

חָלוּת, ש״נ, — סגולת דבר שחל על דבר: כי קצתם אמרו כי התורה ככר בארה חלות הנבואה מהר פארן באמרו הופיע מהר פארן (תמונה רמה 78). ומתוך הכשר גופם במדות הטובות יהיו ראויים לקבלת הטובה כמו שאמרנו שחלות הטוב והברכה לעולם על הטוב לא כהפכו ובהטיב הש״י לטובים יושלם חפצו שחפץ להטיב לעולם (החינוך, משפט׳ סו). כך זה הזמן משלשים יום של ולד זה לא יהא מתחיל אלא לאחר חלות היום שהוא מיתת האשה (תו״ת הר״ן ניכונדי יד). הספק השביעי שנולד לך אם יש חלות לשבועה זו לא נסתפק לי זה כלל (תו״ת ריב״ש שלה). שאי אפשר לאמירת הנדר: חלות הנדר שיהו ברשות אחד (ר״נ נדר׳ פט.).

ימין עליון את אשר נשתנית ימין עליון שהיתה נאדרי בכח רועצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו. ע״כ. וקצת המפרשים גזרו חלותי מן חָלַל, ובארו החִלֵּל שלי, כמו לבי חלל בקרבי, ר״ל הדאגה הגדולה שלי. אך כל החדשים חשו עד כמה אין מליצה זו טבעית, לפי כל פרושיהם, ולא בלבד מליץ נשגב, אלא אדם פשוט לא יגמגם באופן כזה: אמרתי זו היא מחלתי, או זה חלל לבי שנשתנית ימינו של עליון! ולכן כבר הסכימו Welh. ואחרים, כי הכתוב משובש, אך לא מצאו רפואה שלמה לרפא את הפסוק ולהשיבו לנוסחתו האמתית. והנה במעט התבוננות נראה, כי המזמור הזה מתחלתו ועד סוף פסוק יו (שמשם ואילך מתחיל קטע מאיזה מזמור אחר שאינו שיך לכאן) מחֻלק בשלשה הלקים, שכל אחד גומר בסימן ההפסק סלה. החלק הראשון, עד פסוק ד׳ הוא בעין הקרמה. ואח״כ, החלק השני עד פסוק י׳ שגומר בהמלים אם קפץ באף רחמיו, והחלק השלישי עד פסוק יו שגומר בהמלים בני יעקב ויוסף, הם מקבילים זה לזה במהלך המהשבות ובסגנון המליצה, והכונה היא שדמה את ימי קדם ושנות עולמים עם מה שהוא רואה היום. בראש כל אחד משני החלקים האלה אנו מוצאים המלה שְׁנוֹת, ואין ספק בדבר כי בשני המקומות פרוש אחד ומשמעה אחת למלה זו, וכמו שבפסוק חשבתי ימים מקדם, המלה שְׁנוֹת באה כמשמ׳ שָׁנִים, אף כאן בפסוק חלותי על ברחנו אנו צריכים לפרש שנות כמשמ׳ זו. וכבר נמצא פרוש זה בת״י שהובא למעלה, וכך גם רד״ק, וכך גם אואלד ודליטש. ופרוש זה של שנות מכריח לראות בהמלה עליון השלמה לשנות כמו בפסוק חשבתי ימים מקדם, ר״ל לא עליון אלא עולמים. וכבר הדגיש בזה האנגלי טשיני בפרושו החדש לספר התהלים (T. k. Cheyne, Book of Plalms), והנה טשיני אומר כי המלה ימין שבין שנות ובין עליון היא כפילת סוף מים של המלה עולמים. אך זה דחוק, ויותר נראה לפי ההקבלה עם הפסוק חשבתי ימים שהמלה ימין הוא יָמִין, הרבוי מן יום, כמו לקין הימין, אלא שהיא לא במקומה, ובטעות נכתבה בין שנות ובין עולמים, ולפי הדמיון עם הכתוב חשבתי ימים מקדם מקומה של המלה ימין בחציו הראשון, בהדלת של הפסוק. ובכן, החצי השני, הסוגר של פסוק, זה נרפא, וצ״ל שנות עולמים כמו הסוגר של הפסוק חשבתי ימים. יותר קשה לרפא את הדלת של הפסוק. כי המלה חלותי, במשמ׳ שיחסו לה עד כה, אם מן מחלה, או מן חלל, עב״פ במשמ׳ של צער, אינה נתנת שום כונה טבעית להכתוב. וגם המשמ׳ בקשתי שבפרוש השני של ת״י אינו מתישב. אבל, הדמיון עם החלק המקביל של המזמור נותן המפתח גם לחידת דלת הפסוק. כי אין ספק בדבר שכמו בחצי הראשון של פסוק ו חשבתי ימים מקדם, כן גם בחצי הראשון של פסוק יא דבר המשורר על הזמן העבר, ולכן מוכרח שאחרי הפעל ואמר היה פעל במשמ׳ עבר חלף, והפעל הזה מסתתר בצרוף חלו שבהחלק הראשון של המלה חלותי, חלו—תי היא, והמלה חלו ר״ל עברו, חלפו, והוא הפעל חַ׳לַא a) בערב׳ שמשמש במשמ׳ עבר חלף בפרט ביחס להזמן. וז״ל לשאן אלערב: חַ׳לַא אלשי חַ׳לוּא מַצַ׳י וכו׳ ואלקֻרון אלח׳אליה הם אלמואצ׳י ויקל ח׳לא קַרְנ׳ פַקַרְנ׳ אי מַצַ׳י, ע״כ, ובעברית: ח׳לא אלשי עבר (הדבר) וכו׳ ואלקֻרון אלח׳אליה הם (הדורות) שעברו וחלפו, ויאמרו ח׳לא קרנ׳ פקרנ׳, ר״ל עבר (דור ודור). וכן יאמרו בערב׳: כאן ד׳לכ פי אלאמאמ אלאואלי ואלקרון אלחואלי, — ר״ל זה היה בזמנים הראשונים ובדורות שחלפו ועברו. יש איפוא להחליט בודאות כי בדלת פסוק זה בהמלה חלותי מסתתר הפעל חלו במשמ׳ עברו וחלפו, והחלק השני מהמלה חלותי, שהוא תי יחד עם האותיות היא, הם שארית איזו מלה שהיתה תאר להשם יָמִין או ימים, במושג של קדום, וכונת המליצה היתה, אחרי שחשבתי בכל ואת אמרתי: חלפו ועבדו הימים הקדומים שנות עולמים. זאת היא במעט הודאות של צורת הכתוב בהויתו הקדומה. ואף על פי כן, אנו, שלשוננו בנויה על התנ״ך בנוסחתו המקובלה, אין אנו רשאים לדחות את הנוסחה המקובלה, וחיבים אנו ליַשבה אם אפשר בדרך טבעי. ומבלי לצאת מהכונה הקדומה של הכתוב, הבאור הטבעי להנוסחה המקובלה הוא הרשום בפנים, והוא, שהמלה חלותי הוא שם דגוש ע״מ אחות והיוד נוספה כמו בהמלים רבתי, שרתי, ולכן חלותי הוא מלעיל, כמו רבתי שרתי. ומשמעתה היא מן אותו הפעל ח׳לא. ומלת הגוף היא מוסבת לשם הנקבה חלותי, שהוא שם מפשט במושג: הזמנים הקדומים.

---

a) خلا

***חלז**[1]), ממנו *חָלָזוֹן, ׳חֲלְזוֹנִי.

***חָלָזוֹן**[2]), חִלְזוֹן [3]), ש״ז, מ״ר חִלְזוֹנִים, חִלְזוֹנוֹת, —א) בריה ממין הרכוכות, שיש לה כעין בית מקלפה קשה, ותללה אינה ישר אלא נכרך כעין לולב, Schnecke ; limaçon ; snail : תכלת אין כשרה אלא מן ה ח ל ז ו ן (תוספתא מנח׳ ט יו). אלו ציידי ח ל ז ו ן מסולמות של צור ועד חיפה (שבת כו.). שכן צדי ח ל ז ו ן קושרין ומתירין (שם עז:). הצד ח ל ז ו ן והפוצעו (שם עה.). עלה להר וראה שהיום אין בו אלא חלזון אחד למחר ירדו גשמים ונהמלא כולו חלזונות (סנה׳ לא.). ת״ר ח ל ז ו ן זהו גופו דומה לים וברייתו דומה לדג ועולה אחד לשבעים שנה ובדמו צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים (מנח׳ מד.). אמר זבולון לפני הקב״ה רבש״ע לאחיי נתת להב שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות אמר לו כולן צריכין לך על ידי ח ל ו ו ן (מגי׳ ו.). ה ח י ל ז ו ן הזה כשגדל מלבושו גדל עמו (מד״ר דבר׳ ז). — ב) כעין טבעת בצורת חלזון : שקשר ח ל ז ו ן בראשה (של שלשלת) (כלים יב א).—ג) חֲלִי בעין, עור יכסה את הלבן והשחור שבעין, grauer Star; cataracte : דק תבלול ח ל ז ו ן [4]) נחש ועינב (בכור׳ ו ב). דק זה הדוק ה ל ז ו ן נחש עינב מניין (ספרא אמור כא ב). —ועי׳ *נָחָש.

׳חֲלְזוֹנִי[1]), ת״ז, — כמו החלזון, ובפרט קו עגול ההולך ומתרחק מנקודת מוצאו ועושה סבובים אחדים סביב, spiral : וכאשר התבאר זה בקו הישר הוא מתחיב בקו המורכב מהישר והסבובי אשר הוא ה ח ל ז ו נ י (ר״ת קרשקש, אור ה׳ א יג).

א. ***חִלְחוּל**, ש״ז, — שה״פ מן ב. חִלְחֵל, א) שם מחלחל ויורד : כיצד היו האמוריים מתים וכו׳ ה ח ל ח ו ל היה נכנס להם והיו מתרפין לפני ישראל (תנחומא משפט׳ יח). —ב) ׳במשמ׳ חָלוּל : שהוא אפוין וסתום בדוחק שאין בה ח י ל ח ו ל טפח (ר״ש אהל׳ ט ג). — ועצם הפעולה של ירירה במעים : כמו באדם הלוקח רפואה משלשלת שכשירגיש ערעור ו ח ל ח ו ל אז ישמח בה כי עשתה את אשר הפץ (אור״ת, רפאל מגורלי יה:).

ב. **׳חַלְחוּל**, ש״ז, מ״ר חַלְהוּלִים, — כמו חַלְחָלָה : מתודה אני לפניך יי׳ אלהי בכפיפה ראש וכו׳ ברהת בזיע בְּחַלְחוּל ביראה במורא (סדר יום כפור קטן, רכש״ע). בשיתחברו דקות הליחות ו ח ל ח ו ל האבר וחום האויר המקיף ותוזק הרפואות הנעשה ותוזק כה ההולה חותך המורסא במהרה (פרקי משה ג). והגורים על האצילים, כי מתניהם אחזו ה ל ח ו ל י ם, ונשתברו רוב צלעותיהם, ונלאו מהכיל אזוריהם (רכ בנימין, משא גיא חזיון 12).

***חַלְחוּלִית**[2]), ש״נ, מ״ר חַלְחוּלִיוֹת,— מחשבות ומזמות, בפרט מזמות של תחבולות להגיע לדבר,

---

[1]) בערב׳ יש אמנם שרש חלז a) במשמ׳ מרט השערות וקלף הקלפה, אך אין לבדר אם יש איזו שיכות בין שרש זה ובין השם הלזון, וגם הפעל הלז שנמצא בתרגום אסתר רחוק הוא ממשמ׳ השם חלזון.

[2]) כך מנק׳ במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, וכך קריאת הספרדים.— [3]) קריאת האשכנזים, וכן נקוד לוי ויסטרוב, וכך הכתיב במדרש : ח י ל ו ו ן. בערב׳ חַלַזוּן b). — [4]) ושאלו שם בגמ׳ (לח:). איבעיא להו חלזון הוא נחש או דילמא חלזון א׳ נחש ת״ש דאמר רבה בר בר חנה סח לי רבי יוחנן בן אלעזר זקן אחד היה בשכונהינו וד״ש בין יוסי לקיניא שמו ומימי לא עברתי לפניו פעם אחת עברתי לפניו אמר לי שב בני שב ח ל ז ו ן זה מום קבוע לשחוט עליו וזהו נחש שאמרו חכמים. ע״כ. והנה כבודו של אותו זקן במקומו מונח, אך לקבל דעתו אי אפשר, אעפ״י שהחליטה הגמרה כמותו, כי מסגנון לשון המשנה מוכח כי כל השמות המנויים כאן כל אחד דבר הוא בפני עצמו, ובמהות החלי הזה, הנה הערוך, עפ״י דעתו של אותו זקן שחלזון הוא נחש, פרש : שמגומר עינו כנחש. ובנימין מוספיא פרש עפ״י לשון יונית : בל״י ברד וזה שם מורסא קטנה עגולה וזכה כמו אבן ברד בין העפעף והעין או בעין עצמו, ע״כ. אבל, נאמנה עלינו בזה דעתו של הרמב״ם, שהיה בעצמו רופא, והוא פרש חלזון : שיצא כעין בשר מותר וימשך עד שתופה קצת משחור העין ושמו המפורסם אצל הרופאים בל״ע טפרה. ע״כ. והיא ט׳פרה a) בערב׳, ופרשוה המלונים : ג׳לידה תע׳שי אלעין נאבתה מן ג׳נב אלד׳י ילי אלאנף, עלי ביאצ׳ אלעין אלי שואדה חתי תמנע אלאנט׳אר והיא כאלט׳פר צלאבה וביאצ׳ה. — ובעברית : עור יכסה את העין יצמח מהצד שאצל האף על הלבן שבעין לעומת השחור עד שימנע הראיה והוא כמו צפרן קשה ולבן.—ואולי נקרא כך ע״ש ה צ ד ף ש ל ה ה ל ז ו ן.

[1]) בערב׳ חַלַזוּנִי b).

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. אולי נסתעף ממשׁג זעזוע, מה שמזעזע הדעת, הרחו, או שמזעזע אחרים, וכמו

---

a) حلز b) حلزون

a) ظفرة b). حلزوني

intrigue : אלו שלבם מלא עליהם תלתוליות תלתוליות[1]) רעות (פסיק' דר"כ, אחרי מות). — ואמר הפיטן : הלב יכֻון למעלה מעלות שמיר ושית, תתול חַלְחוּלִיוֹה מדית ידיח יקציע מבית, ילבו יונקותיו ויהי בזית (סכת תשוכה, אשחר).

*חַלְחֹלֶת[2]), ש"נ, מ"ר חַלְחוּלוֹת, — המעי המתבר לפי הטבעת, Mastdarm ; rectum : אמר ר' זעירי חלחולת[3]) שניקבה בשירה הואיל ויריכים מעמידות אותה (חול' נ.). חלב שעל חלחולת המוציאה רעי (רמ"י שם מט.). המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה והוא דבוק בין עיקרי היריכים הוא הנקרא חלחולת (רמב"ס, שחיט' ו טו). מעשה היה שהיתה חלחולת נקובה בסכה והחזירוה למקום עוסדה (מרדכי חול' תרי"ז). והמעי הששי הוא הנקרא בלשון מקדונית קוקוסמיום ובלשון ערב מעי הישר והיא החלחולת (מ' אלדכי, ב"א ד).

*חלחל[4]), ממנו א.חִלְחֵל, חַלְחָלָה, ב.*חִלְחוּל.

א. חִלְחֵל, פ"י, — זעזע את הדבר.

— נתפ', נִתְחַלְחֵל, — נזדעזע, erschüttert werden ; s'ébranler ; be shaken : ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה (מה שנגזר על היהודים ושמרדכי הולך לבוש שק) וַתִּתְחַלְחַל המלכה מאד (אסת' ד ד). — ומצוי שמוש זה : באותה שעה נזדעזעו מתניה (של שרה) ונתחלחלו כל אבריה ולא היתה בעולם (מדל' ויושע א). שאימת שכינה עליהם באלו הם מתחלחלין והיא שם עוברת (שבלי הלקט, תפלה כג). — ואמר הסליין : ואמיץ לבו בגבורים, האוחז בדרכי ישרים, לא יתחלחל לשוד הימים, ולא יבהילוהו החרדות והאמים (רס"ע פלקיירא, לדי היגון ג). — והפיטן אמר : מאד אתחל וְאֶתְחַלְחֵל ביום שדי חשפני, והשפיפון מצפון שטפני, ונהג שבי ארץ צבי וגם בדור צנפני (יו"ן כתמוז, שעה). אהמה בשבי ובגלות אתחלחל, בי נד אוהבי ונפשי בי בחל (פזמ' תימני, יעוף הלומי). — ובחכמת הטבע, *הגוף מתחלחל, מתפרד קצתו מקצתו : בי האש גוף דק חם פועל והקורה גוף מתחלחל נפעל ומדרך הדק הפועל שיעשה בנפעלו והחם היבש שיתמם ויכלה לחות הנפעל (כוזרי ה כ). — ובמשמ' נעשה רופף : מגופת החבית שנתחלחלה אע"פ שאינה נשמטת אינה מצלת שהרי נתרעע הצמיד (רמב"ם טומא' מת כב ט).

— פע', *חֻלְחַל, מְחֻלְחָל, — א) לא קבוע חזק, אלא רופף, רעוע : מגופת החבית המחולחלת[1]) ואינה נשמטת (כלים י ג). וכל בעלי השיר יוצאין בשיר וכו' ובלבד שלא יהו מחולחלין (תוספתא שבת ד ד). ואיזו היא מחולחלת כל שיש לה טפח מארבע רוחותיה (שם אהל' י ה). — ב) *נזדעזע : הושחרו פנינו והלכנו קדורים, מוט התמוטטנו ונעשינו פרורים, חֻלְחַלְנוּ מתגנו וביולדה מצירים (סליח' ג עבי"ת, בחלונך). וזלעפנו על תטאתינו, חוּלְחַלְנוּ על רוב פשעינו (סליח' יוס כ אחרון, אפפונו). זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, יען כי נלבדתי בפת מוקשי, חוּלְחַלְתִּי פרפרתי ויקם בי כחשי, כי עונותי עברו ראשי (איל' השחר, סליח' יוס ו, אוי נא לי). וכרתי את ימי הסנותה, חוּלְחַלְתִּי ונפשי שחה, טוב ומטיב הלולך אפציחה, כי עמך הסליחה (סמא"ל, ערכ' ליוה"כ, כשם אלהי). — ג) *חֻלְגָל, שיש בו חללים, נקבים : בזמן שהוא כלי מחולחלת (אהל' ט ג). וקולית של מים המחולחלת ורתיחת גריסין (טבו"י א א). בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות שחולחלו[2]) מן הגשמים (תוספתא שקל' א א). וכשאוכל פירות שמנים שיש להם שמן כגון שקדים ואגוזים וביוצא בהן אין בשרו מחולחל לצאת הכל שלהם ראשון ראשון (רה"ג, תשו' הגא', הרכבי קלג). גרם הטחול רכה ומחולחל ורך דומה לספוג ויש בה עורקים דופקים רבים (פרקי משה א).

— פע', *חֻלְחַל : אדם קשה וצרה מחלחלתו[3]) צרה קשה והיין מתגאה ומשבחה (מד"ר קהל', ומולא אני). יסורין הבאים על הארם בזקנתו והוא מעודן ומפונק בנערותו הוא יכול לסבול אותם אבל אם היה מיוגע מנערותו הן מחלחלין אותו ומי יכול לסובלן

בערב' קלקל a), קַלְקַלָה b). וכך נראה ממה שאמרו שם להוללים למערבביא, לפי גרסת הערוך. — [1]) במד"ר אחרי : חלחליות.

[2]) מן ב.חלחל, במשמ' בקיעה וירידה, והוא המעי שדרך בו הפסלת של המזון מחלחל ויורד למטה. — [3]) פרש הערוך היא כרכשא. וכן רנמ"ה, וכן רש"י והסכימו כלם כי הוא המעי הישר המתבר לפי הטבעת.

[4]) בערב' חַלְחַל d), חַ'לְחַ'ל c).

---

[1]) בסוי שאינו קבוע בפי הכלי בהידוק שמו מחולחל (רה"ג טהר' שם). — [2]) בתוספתא צוק"מ : שהלחלו. — [3]) ואולי זה במשמ' עשה חלול שלקמן

a) قلقل b) قلقلة c) خلخل d) حلحل

(מדה"ג, כ"י תימני, ויבג). — ואמר הפיטן: מרוב פקודות ובהלה מחלחלת, נקטה נפשי לעפר בוחלת, סמבה בטן לארץ נשתלת, עורה למה תישן תוחלת (סליח' יום א, אם עונינו). — ובמשמ' *עשה הקרקע *יתחות: אבל הזורעים מתפשטים מיד בתוך השלשה ומחלחלין הקרקע מלמעלה בשפתו (רבנ"ם נ"ב לט). שהזורעים מחלחלין את הקרקע ומקלקלין את אמת המים (רמב"ם, מכיר' כא ח). — — *ועשה חללים חללים: מחלחל (הקב"ה) להם את הארץ בחלוגות והן מתגלגלין כנודות ובאין (מדה"ג, כ"י תימני, ויחי). שהעופרת מחליק את החרס ואינו מניחו לבלוע אבל הירוקים מעורב צריף שקורין אלו"ם בתוך העופרת והוא עז ומחלחל את החרס ובולע (רש"י כתוב' קז).

ב.*חלחל, ממנו א.*חלחול, ב.*חלחל.

ב.*חלחל[1], פ"ע, — בקע ונכנם לאט לאט לתוך דבר, הסים: eindringen; pénétrer; penetrate
הסרים האלו לסה הם דומים לסם יבש הניתן על בשר הי ואין מויקו בשהוא מוצא מכה מתחיל לחלחל (ספרי נשא יב). נשיכת בלב אינו מחלחל נשיכת נחש מחלחל (ירוש' ר"ה ו נט). הנחש אריסה מחלחל לאחר המיתה (מד"ר בראש' לח). — ומים וכדומה לתוך דבר, בין הגרגרים וכדומה: אם פקק את הצנור או אם חלחל לתוכן (של הויתים) (מכשיר' ג ו).
— התפ', *התחלחל, — בסו חלחל: היו צרורות מתחלחלים בתוכו פוסלים את המקוה (מקוא' ז ג). דג ניקור חי אסור ומליח על ידי מליחה מתחלחל (ירוש' תרומ' ח מו). ובאו בה המים מלמד שהם מתחלחלים בכל איבריה (מד"ר במד' ט). — והארם: הנחש הזה נושך לאדם ואינו מרגיש לשעה ומשהוא הולך לביתו הסכה מתחלחלת בו (תנחומא חקת ז). כל שיש בו ליחה הארם מתערב עם הליחה ומתחלחל בכל הקישואים (ר"ש תרומ' ח ז). — והדבר נתחלחל, שהסים וכדומה נתחלחלו בו: בור מלא מים ונפל שמה גדי קטן ונכנסו מים דרך אוניו ונתחלחל בולו (ירוש' ב"ק א ב).

[1]) בערב' תחלל a), וגם עלעל b).

a) تخلّل b) غلغل

חלחלה[1], ש"נ, — א) הזדעזעות עזה של הגוף, בפרט של היולדת, Erschütterung; ébranlement; convulsion: על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה (ישע' כא ג). — ובכלל מפני פחד וכדומה: ובאה חרב במצרים והיתה חלחלה בכוש (יחזק' ל ד). ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש בטח והיתה חלחלה בהם ביום מצרים (שם ט). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופיק ברכים וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קבצו פארור (נחום ב יא). מתגלגלים גלגלי כסאו ומתרעשים אדני שרפרף ובל הרקיע כולם יאחזום חלחלה (פסיק' רבתי כ). ידיך רפות וברכיך כושלות, בותב אלו השאלות, ומלוא מתניך ימלאו חלחלות, כי לא בהבת אותן בתבונה ועיצה (תשו' ר' יפת הלוי ליעקב העקב ג, לקו"ק 23). — ואמר הפיטן: בשבעה עשר בו חלחלה אחזתני וסער מסעיר, טובות נשיתי ותונת משלום נפשי בתגרת שעיר (י"ז בתמוז, כהדש הרביעי). יראה ורעד יבא בהם, טרוף דעת בלבביהם, חלחלה ומעד על מתניהם (יוצר אחרון פסח, למען). רוחי כי חלה ברתת וחלחלה, ובכל יום ובכל לילה מעי מעי אוחילה (קינ' לת"ב, דמעי). ויען השני ברתת וחלחלת מהנים, לשמע מכתי תצלנה אזנים (שם, אנא ספדו). זעף נשא ותש כחנו, יי' אל כאפך תוכיחנו, חלחלות רבות בלו בשרנו, נא אל בחמתך תיסרנו (סליח' ליום שני, אלהים). אז נפלה רעדה ופחד על כל עם הפאלקי"ן ולבשם חלחלות, שבת אורח ונשמו דרכים ומסילות (מגי' עיפה לר"ש כהן). — ב) *דחיפה חזקה למרחק: ומלאכי השרת פותחין את קברותיהן וזורקין בהן נשמתן וחיים ומעמידים אותם על רגליהם ובל מי שנתחייב כרין דוחפין אותו חלחלה גדולה אורכו אלפים אמה ורוחבו חמשים אמה (מדר' אליהו ופרקי משיח, ביהמ"ד ילינק ג).

*חלחליאל, ש"ז, — שם מלאך: ושל צפון (הממונים) שהם חלחליאל[2]) קרספיאל חלחליאל עולה קי"ז שהוא דסע בא"ת ב"ש (עמה"מ, עולם הבריאה יז).

א.חלט[3]), ממנו א.חלט, *חלוטים, א.*חליטה, א.*חלטנית

[1]) עי' א.חלחל.
[2]) בזהר בארמית: חלחליאל קרספיאל אינון בל חד על תריסר אלפין אתרנין דלסטר מערב (זהר, פקודי).
[3]) אולי בערב' חלט a) שמשמש גם במשמ' היה

a) خلط

ֿהחלט, ֿהַחְלָטָה, ֿהַחְלָטִי.

א.**חָלַט**, פ"י, עת' יַחְלֹט, יַחְלְטוּהוּ, — חָלַט הדבר ממנו, מהר והסכים בי כך הוא הדבר: ויבאו (עבדי בן הדר) אל מלך ישראל ויאמרו עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי ויאמר (מלך ישראל) העודנו חי אחי הוא והאנשים ינחשו וימהרו וַיַּחְלְטוּ [1]) הממנו ויאמרו אחיך בן הדד (מ"א כ לב-לג). אני בהן ואני מסגירה אני חולטה ואני פוטרה (זבח' קב.). — ופָּעוּל חָלוּט, חֲלוּטָה: בראשונה היה נטמן יום י"ב חדש שתהא חלוט לו התקין הלל הזקן שיהא חולש את מעותיו בלשכה וכו' (ערכ' ט ד). שנה לראשון חלוט למי חלוט ר' אליעזר אומר לראשון חלוט ר' יוחנן אומר לשני חלוט (גמ' שם לא:). עשרה דברים נאמרו בירושלם אין הבית חולט בה ואין מביאה עגלה ערופה וכו' (ב"ק פב:). — ולנק' חֲלוּטָה: הגיע יום י"ב חדש ולא נגאלה היתה חלוטה לו אחד הלוקח ואחד שניתן לו במתנה (ערכ' ט ד). הנותן מתנה בראשונה היה נטמן יום י"ב חדש שתהא חלוטה לו (ספרא בהר ה ד). שאם הגיע יובל ולא נגאלה חלוטה היא שדה להקדש (תוספתא ערכ' ה ה). אם נמכרה (השדה) חלוטה היא (ירוש' גיט' ד מו:).
— הִפְע', ֿהֶחְלִיט, — גזר באופן ודאי, בלי פקפוק, שלא יתחרט בו: להחליט את שנולד לו מחיה או שער לבן בתחילה (נגע' א ג), רואה (הכהן) את (הנגע) הראשון וממגירו ומחליטו (שם ג א). המסגיר מסגיר והמחליט מחליט (שם). צריך שיהא זכור תנייו וכו' וצריך להחליט בשפתיו (ירוש' דמאי ז כו.). הואיל והוא נזקק להחליט יהא טעון צפרים (שם מגי' א עא:). גסות רוחו של ירבעם היא החליטתו (שם ע"ז א לט:). רבי עקיבה מטמא ומחליט (והכמים אומרים) תיראה בתחילה מחליטין (שם מו"ק א פ ג). — ובכלל החליט דבר: לשני שטרות שיצאו על שדה אחת אי זה מהן שירצו ב"ר להחליט מחליטין (שם כתוב' י לג ד). בימי אלכסנדרוס מוקדן באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם שתי משפחות רעות כנענים ומצרים אמרו מי הולך ודן עמהם אמר גביעה בן קוסם אני הולך ודן עמהם אמרו לו הזהר שלא תחליט להם את הארץ (מד"ר בראש' סא). שאלה לא"א הרא"ש

מהיר לעשות דבר, בפרט להשבע שבועה וכרומה.

[1]) בבר אמר ריב"ג: אמהות הלשון ויחלטוה. ובן כל החדשים.

ז"ל וכו' המלוה לחבירו על המשכון על מנת להחליטו אם לא יפרנו לזמן פלוני (טור, מלוה ולוה עג).
— הָפְע', ֿהָחְלַט, מוחלט, — שהחליטו אותו: ניטלה (האבן) הטהורה הוחלטה האמצעית לטומאה ניטלה הטמאה הוחלטה האמצעית לטהורה (כלים ו ג). אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה (מגי' א ז). אין ממגירין את המוסגר ולא מחליטין את המוחלט (נגע' ג א). יושם השור בבית דין דברי ר"י ר"ע אומר הוחלט השור (ב"ק לג.). — ובכלל, במשמ' ודאי, בלי ספק: תשובת המוחלטין [1]) מעכבת הפורענות ואע"פ שנחתם עליו גזר דין של פורענות (יומ' פו:).
— נִפְע', ֿנֶחְלַט, — כמו הָחְלַט: גוף האמה העבריה בהבאת סימניה שלותיה ממך נֶחְלָטִים (תוספ' לר"י כללוני יג).

ב.*__חלט__[2]), ממנו א.*חָלוּט, ב.*חָלַט, ב.*תַּלְטָנִית, ב.*חֲלִיטָה.

ב.*__חָלַט__[3]), פ"י, עת' יַחְלֹט, — חָלַט דבר ברותחין או בחֹמץ ובדומה, גלש עליו רותחים או חֹמץ ונצטמק על ידי זה: אין שורין את המורסן לתרנגולים אבל חולטין (פסח' ב ז). בלי בית הבד ושל גת וכו' בזמן שהן של גמי מיישנן כל שנים עשר חדש או חולטן בחמין (טהר' י ח). אין לשין את המצה ברותחין מפני שחולטין (תוספתא פסח' ב ה). כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שהן חולטין ולא בצונן מפני שהן רוטשין (שם מנח' ז יג). ר' יוסי אומר רצה לטהרן (את בלי הגת) מיד חולטן ברותחין או מולגן במי זיתים (שם טהר' יא יו). שחולטין אותו בחומץ לאחר צלייתו ודמו נמחט לתוכו (בב"י פסח' עד:). הכבד שבשלה ולא הבהבה על האור ולא חלטה בחומץ או ברותחין (רמב"ם, מאכל' אסור' ו ח). חומץ שחלט בו בשר לא יחלוט בו פעם שניה (שם יג). ואם חלטו (את הבשר החי) בחומץ מותר לאכלו בשהוא חי ומותר לשתות החומץ שהלטו בו שאין החומץ מוציא הדם (שם יב). הרבובה חולט אותה ברותחין תחלה ואופה אותה מעט ואח"ב מטגנה בשמן על האלפס (סמ"ג,

[1]) ופרש"י המוחלטין: רשעים גמורין.
[2]) אולי אין זה שרש אחר, וכמו צמת שמשמש בשתי המשמעות, עי"ש. ועי' הערה להערך.
[3]) בארמ' ובעבר' במשנה. ואולי כמו צמת לצמיתות, וגם צומת וכו' בן גם הלש לחלוט וחולט.

עבין קפג). ויש לחוש שהרותחין חולטין דם הנבלע בתרנגולת שנפלט מבני מעיה לתוכה ושוב לא יצאה (מרדכי חול' תבל"ג). ואחר שלשו (הנחתומים את הגלוסקאות) וערבו אותן חולטים אותן במים רותחים ואח"כ משימין אותן במחבת של ברזל ואופים בתוך התנור (בו"ת בית גדק' א מז). — נפע', *נֶחְלַט, — שחלטו אותו: אי זו היא המעיסה הנותן חמין לתוך קמח וכו' נחלטה כל צורכה בית שמאי מחייבין לא נחלטה כל צורכה בית שמאי פוטרין (ירוש' חלה א נח.).

חֵלֶט[1], ש"ז, מ"ר חֲלָטִים, הלֵחָה שבגוף בעלי חיים, : Saft (des Körpers); humeur; humor או שיהיה מצד עוצם המחלה וש החלטים השחורים עליה גוברים (המנקה לרש"ט פלקיירה). ושלשל גוף כשיבאו חלטים (אכח מדי, כתי הנהג' הגוף). יש באדם ארבעה חלטים והם המרה הירוקה והדם והליחה והלבנה (מ' אלדבי, ש"א ד א). והפצעים יקרו באצטומכה מחלט נושך כמו המרה הירוקה והליחה המלוחה (שם). וצריך לנקות תחלה החלט שגבר עליו ואחר כן לשים עליו משיחות (שם). וראוי לחולה לנקות תחלה החלט שמסבב החולי (שם). לא כל מזגי האדם שוין ואם יתנהגו על דרך אחד כי לפי רוע הכנת מזגו יתילדו החלטים ויחלה ויתקצרו ימיו (לידה לדרך א ג ג). ויהיו אנשי גוף ונוף מיוחסים לחלט חלט עם היותם במקומם מזוגי הטבע (ר"י עמדין, בירת מגדל עז לו). שברא הש"י ארבעה חלטים באדם המיוחסים לארבעה יסודות שמהם הורכב (שם). וכן יתעוררו ויתגברו החלטים לפי ההתעמלות והמנוחה (שם).

א. ***חַלְטָנִית**[2], ש"נ, — לחלוטים: והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ לחולטנית (ירוש' דמאי ה כד ד). ועוד הוסיף לה על קדושיה מדבר שלו כך וכך זהובים קושטנטינ' תוספת כתובה בחלק שלה לחולטנית (נוסח כתובה ירוש', בריד מעיר ל).

ב. ***חַלְטָנִית**[3], ש"נ, — חליטת רותחים: עיקר זריבתן (של דור המבול) לחולטנית וכו' ברותחין (ירוש' סנה' י כט:). א"ר יוחנן כל טיפה וטיפה שהוריד הקב"ה על דור המבול היה מרתיחה ואחר כך מורידה עליהם שנאמר בעת יזרבו נצמתו וזריבתן חלטנית היתה (מד"ר קהל', וראיתי את).

חֲלִי[1], ש"ז, כמו' חֲלִי, מ"ר חֲלָאִים, חֲלָיִים, — דבר של תכשיט האשה להצואר מזהב ואבנים יקרות וכדומה, : Geschmeide; bijoux; jewels נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת (משלי כה יב). חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן (שה"ש ז ב). — ואמר המשורר: כחר מהחלי מכחר שביסו, ודי לך מענן בקר רסיסו (ר"י הלוי, כהר). ובכו בני לוי עלי כנור אשר בו נצחו שירות וגם שוררו, ובכו מתי ארץ עלי בתם חלי יתהללו בשמו ויתפארו (הוא, כימי יקותיאל).

חֳלִי[2], ש"ז, בהפס' חֹלִי, כנ' חָלְיוֹ, מ"ר חֳלָיִים, כנ' חֳלָיֵינוּ. — א) מעמד האדם החולה, Krankheit; maladie; disease: גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יי' עליך עד השמדך (דבר' כח סא). כל ראש לחלי וכל לבב דוי (ישע' א ה). ואחרי כל זאת נגפו יי' במעיו לחלי לאין מרפא (דהי"ב כא יח). לכו דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון אם אחיה מחלי זה (מ"ב א ב). והסיר יי' ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך (דבר' ז ה). עד יצאו מעיך מן החלי ימים על ימים (דהי"ב כא יט). כי ברוב אוכל יקנין החולי והמזיע יגיע אל זרה (ב"ס גני' לז ל). בני בחולי אל תתעבר התפלל אל אל כי הוא ירפא (שם לח ט). כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב (קדוש' ד יד). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה ועמד והלך בשוק וחלה ומת אומדין אותו אם מחמת חולי הראשון מת (גיט' ז ג). אם פירש מתוך חולי מחזירין אותו מיד (ירוש' גיד' א מט:). — וכנ': אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד (מ"א יז יז). ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו (מ"ב יג יד). לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו (ישע' לח ט). יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו

---

[1]) בערב' ח'לט a), ממושג המזיגה.
[2]) עי' א.חלט.
[3]) עי' ב.חלט.

a) خلط

---

[1]) בערב' חַ'לְי a), לפי דעת החכמים משרש חלי b) בערב' במשמ' היה מתוק, נעים.
[2]) מן א.חלה.

a) حَلْي b) حَلِيَ

(תהל' מא ד). וגם בחליו לא דרש את יי' כי ברפאים (דהי"ב יו יב). נשתתק מתוך חוליו (ירוש' גיט' ז מח ג). מעשה בנכרית אחת שהיתה חולה ביותר אמרה אם תעמוד ההיא אשה מחוליה תלך ותעבוד לכל עבו"ם שבעולם (סנה' סד.). לבן מלך שעמד מחליו אמר לו פדגוגו ילך בנך לאיסכולי אמר להם המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו (מד"ר שה"ש, סמכוני). רפא חליינו ריפית חליינו (ירוש' ברכ' ב ד).—ומ"ר: מכות גרלת ונאמנות יחלים רעים ונאמנים (דבר' כח נט). ואתה (תנגף) בחליים רבים במחלה מעיך (דהי"ב כא יה). שני חלאים חלה אלישע אחד כדרך הארץ ואחד שדחה את גוחזי (ירוש' סנה' י כט:). ששמונים ושלשה חלאים תלויין במרה ובולן פת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן (ב"מ קז:). כל החלאים שחוץ לגוף אינן חלאים (מד"ר ברא' נו). אם חלאים הם יכולין להתרפאות ואם אינן חלאים איני יודעת מה לעשות (שם במות מה). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל חלאים שאתה מביא עלי בשביל לאהבני לך (שם שה"ש, סמכוני). — ובהשאלה: אוי לי על שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה חלי ואשאנו (ירמ' י יט). וירא אפרים את חליו ויהודה את מזרו (הוש' ה יג). איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד וכו' ולא ישליטנו האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו זה הבל וחלי רע הוא (קהל' ו ב). — ומ"ר *חליים, חלאים: החליים הנקראים ארציים הם החוליים המיוחדים באותה המדינה ברוב אנשיה וכו' החוליים הנקראים התרגשים הם חוליים כוללים מתחדשים באנשי ארץ מה בקצת האנשים וכו' (פרקי משה כג). אמרו השלוחים מכל החולאים אשר הזכיר אדוננו עדיין שבח חולי אחד חזק אשר לנו והוא כי אין מליץ עלינו טובה בלי השקפת קנאה או שנאה (שבט יהודה ז). — *עתות החלי: עתות החולי הכללים הם ד' התחלה ותוספת ועמידה שנקרא תכלית והירידה ובטורח יעמוד אדם על ידיעת העת ההוה מעתות החולי באומד אמתי איזה מעתותיה הוא עתה (פרקי משה יא).—הנמלט מחלי, שרק עתה סר החלי ממנו ועדין לא שב לאיתנו לגמרה, convalescent ; Genesender : הנהגת הנמלטים מחולי היא אמצעית בין הנהגת הבריאים ובין הנהגת החולים וההעורה הוא הדבר היותר מזיק להם ועזיבת המנהג סכנה גדולה לא להנהגת הנמלטים מחולי והבריאים מהם לבד אך ברפואות החולים גם כן (פרקי משה ח). — ובצרוף עם שם אחר לכל חלי וחלי מהחליים המתחלפים, *חלי מעים: אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן פנחס על החוהמות וכו' בן אחיה על חולי מעיים (שקל' ה א). לא יהיה בהם לא חולי מעיים ולא מיחוש עינים ולא מיחוש הראש (מכי' יתרו, עמלק ג). כל חולי ולא חולי מעים כל באב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש כל רעה ולא אשה רעה (שבת יא.). אכל ולא שתה אבילתו דם וזהו תחילת חולי מעיים (שם מא.). מת מחולי מעיים סימן יפה לו מפני שרובם של צדיקים מיתתן בחולי מעיים (כתוב' קג:). אמר שמואל שינוי וסת תחלת חולי מעיים (סנה' קא.). החסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים וכו' ר' יהודה אומר כל מי שנאמר בו גויעה מת בחולי מעיים (מד"ר ברא' סב). ד' דברים קשין זה מזה מכת הלב קשה בגוף הולי מעיים קשים ממכת הלב ומלאך המות קשה משניהם ואשה רעה קשה מכולם (פרקי רבינו הקדוש ד).—*חלי הגדול, *חלי הטמון: דע כי זה החולי (הנקרא בלשון ישמעאל דא אלצבע ונקרא בלשון יוני אופיליפשיאבי) אשר יקרה לאדם ויפילהו לארץ היו חכמים הראשונים קוראין אותו חולי הגדול אך הדיוטי בני אדם קורין אותו חולי הטמון בעבור שהוא מסותר (ספר לידה לאורחים, כ"י פלורנצה).—וחלי הכלב: ואמנם חולי הכלב הוא מין ממנו ויהיה עם כעס מעורב בשחוק וגענוע נפסד מעורב בבריכה כלומר שיהיה ברוך אחריו בטו שהוא בטבע הכלב (קאנון ג א ד ח). — *חלי הנחש: חולי הנחש וחולי השועל הם עלה אחת ואולם נתחלפו שמותם למקום התבנית כי המקום אשר יוסר השער בחולי הנחש יקרא על משל הנחש ביום הולדי (פרקי משה כג). וההפרש בינו (בין חלי השועל) ובין חלו הנחש כי בו לא יישר השער לבד אבל יפשט ממנו עור רקיק כמו שיקרה לנחש ולפעמים יקרה בו תכניה כתבנית הנחש (קאנון ד ז א ב).—*חלי הנמלה: איך יתרפא חולי הנמלה פורמיקא בלעז וכו' והמתחיל קטן בעור ומצער מאד והולך בנמלה מראה ירוק עושה נגע ומהקצר בראשו ונרגש בבשר כאלו נמלה אובלת שם (אוצה"ח לר"י להלון י ב י). — *חלי הפיל: חולי הפיל והוא מין ממיני הצרעת (רמב"ע, ספר הנסיונות ח ח). בי המדה הזו (העצלות) גורמת בגוף חלאים ומדוים גדולים ורבים כמו הכובד והנפח בגיד הנשה וחולי

הפודגרא וחולי הפיל והדומה לאלה מן החלאים המשונים (תק' מדות הנפ' לרשב"ג מז).— "חלי צרפת: חולי צרפת הוא כאשר יש מזג רע בכבד ועל הרוב הוא חם המקלקל כח בישול והזנה שבכבד וממנו נמשך קלקול הזנה בכל האברים ומזה באים מקרים רעים וכו' ונולד ממשגל אשה בלתי טהורה (תולה"ת לר"י לחלון ט ט א). אם הזרע רע בטבע כמו שיקרה בחולי צרפת אז מראה הזרע ירוק (שם שם ח א). יש נשים טמאות בחולי הצרפתים ומורישן טמאתן לשאר בני אדם (מעש' טוביה, מבמר' הבית ג). תשובת הרב הרא"ם ז"ל שהשיב על איש שהיה נגוע מחולי הצרפתי וכו' אודות מי שחלה בחולי הצרפתי (שו"ת מהרי"ט, אה"ע יד). — "חולי רביעית: וזה מת מחולי רביעית גדול (יוחס' מאמ' ו). — "חלי השועל: וכן נגעי אדם תראה שישים הנתקים צרעת והוא חולי הנקרא חולי השועל ויטהר הצרעת כאשר הפך כולו לבן (פי' רמב"ם לנגע' יב ה). ליחה רעה נסתרת בעור במקומות צמיחת השער ומפרידה שרשי השערות ואוכל אותם ובמנעם המזון הטוב מהם ונקרא חלי השועל בהקרותו לשועלים (קאנון ד ז א כ). כמו מה שיפול בחולי השועל והוא שיהיה בתוך העפעף לחות חדה או מלוחה (שם ג ג ג יט). כמו השיער כאשר ייאפס היסוד המפרנסו ומגדלו אז ישחת ויפול ונקרא שמו חולי השועל ועל אשר יקרה החולי הזה לשועלים נקרא על שמם (ספ' לידה לאורחים, כ"י פלורנצה). ועל בן קוראים הרופאים חולי א' שמזדמן לפעמים שיפלו שערות ראש האדם ונקרא כפיהם חולי השועל (בעל הסמים ד א).— ובמליצה, "חלי הזקנים: המאכל הגס תגבר הליחה הדומה למזג אותו מאכל ותתחדש קדחת עיפושית ואמר משורר אחד מי ימלט מחולי הזקונים ומי ירפא חולי השמנים (בכט יהודה סד). — חלי־רע, עי' "חלירע.— ועי' מחלה.

"חלי, פ"ע, — כמו חלה: לא יאהיו למצא לצירים צרי בעת יחליו[1]) (ראב"ע, איך ישליו).

"חליבה, ש"נ, — שה"פ מן חלב: דין חליבת בהמה ביום טוב (בבלי הלקט,יו"ט רסא). גונח (פרושו) שיש לו חולי בריאה והחלב טוב לו סמוך לחליבתו (ר"נ על הרי"ף, שבת סא.).

[1]) בשביל החרוז עם יאתיו, השיב המשורר להפעל חלה את צורתו הקדומה.

"חליד[1]), ש"ז, — מקום חלוד: דעת שפתיך בהיר צחיר ונהיר בלא לקוי וחליד, לפיד שלהבת אהבתך כאש לפידות ילפיד, אעפ"י שהששים ביני לבינך ברשפי הבתך לבי יסליד (שערי תשו' מהר"מ מרוטנברג ג רמ).

חליה, ש"נ, כנ' חליתה, — כמו חלי: ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה (הוש' ב יה). — ואמר הפיטן: אני ישנה זך הנוני בחרוזים, פשטתי חליתי בכרעי לתרזים (יוצר ב פסח, גן נעול).

"חליות, ש"נ, — סגולת אדם חלה: בחולה בשתוא מתחיל להבריא צריך להזהר מכמה עניינים שלא יחזירהו לחוליות כך מי שהוא חולה מן העבירות (תורת' לדיק', שער התשובה).

*חליט, ש"ז, — מעמד החלוט: לעולם הוא בחליטו עד שיניף האשם (ירוש' נזיר ח נז:).

א.*חליטה, ש"נ, — שה"פ מן א.חלט: ויכי חליטה טעון תגלחת (ספרי נשא לא). אין לי פריחה מטהרת אלא לאחר חליטת מחיה בתחלה (ספרא תזר' ז).

ב.*חליטה, ש"נ, — שה"פ מן ב.חלט: המעיסה ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין החליטה ב"ש מחייבין וב"ה פוטרין (חלה א ו). כל שהוא כעין סולת ובעין חליטה ומתמשת המינין אומר עליו בורא מיני מזונות (ירוש' ברכ' ו י:). איזו היא המעיסה הנוהן חמין לתוך קמח חליטה קמח לתוך חמין (בבלי פסח' כ כט ג). מעיסה וחליטה חייבין בחלה (בבלי שם לז:). — וביחוד, עוגה בצורת שני משלשים שיש להם תושבת משתפת: היה עשוי כחצי חליטה[2]) שורה העליונה שיש למטה הימינה שתים צריך שיהא בה שלש תיבות האמצעות שתים התחתונה אפי' על הארץ (ירוש' מגי' א עא ג).

"חליי, ת"ז, מ"ר חליים, — של חלי, מטבע החלי: אמנם מזג האבר הנה כשיודע מזגו הטבעי ויודע שעור מזגו החליי יודע באמד כמה ירחק ממזגו הטבעי (קאנון א ד י א).

חליל[3]) ש"ז, מ"ר חלילים, חללים, — כלי נגינה, קנה חלול ונקבים בצדו, Flöte ; flûte ; pipe

[1]) מן חלד, עי"ש. משק' גדיש, פתיל, צניף.

[2]) תרגום לביבות חליטתא. ומפרש פה שחצי החליטה היא למעלה שלש תבות, אמצעית שתים ותחתונה אחת, וזהו חצי חליטה, א"ב חליטה שלמה היא כפל מזה.

[3]) שם עברי. בערב' אין לו חבר. באשור' חלחלת,

flute : והיה בנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם (ישע' ה יב). השיר יהיה לכם בליל התקדש חג ושמחת לבב בהולך בחליל (שם ל כט). והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה (מ"א א מ). לבי למואב בחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר הרש בחלילים[1]) יהמה (ירמ' מח לו). — ואמר בן סירא : ח ל י ל ונבל יעריבו שיר ומשניהם לשון ברה (כ"ס גני' מ כא). — ומצויה מלה זו בספרות התלמודית : ה ח ל י ל מכה לפניהם עד שמגיעים קרוב לירושלם ובו' ה ח ל י ל מכה לפניהם עד שמגיעים להר הבית (ביכור' ג ג-ד). ה ח ל י ל המשה (ימים) וששה וזהו ה ח ל י ל של בית השואבה (סוכה ה א). ח ל י ל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ערב כמות שהיה (תוספתא ערכ' ב ג). מיריחו היו שומעין קול ה ח ל י ל מיריחו היו שומעין קול הצלצל (ירוש' סוכ' ה נה:). ר' יהודה אומר אפילו עני שבישראל לא יפחות (למת) מב' ח ל י ל י ם ומקוננת (כתוב' ד ד). אין מוליכין ח ל י ל י ן לבית האבל אבל מוליכין ח ל י ל י ן לבית השמחה ולבית המשתה (ירוש' מו"ק י פג ד). — ואמר הפיטן : אלי עדתי והילילי, יום בו נפל בלילי, ויהי לאבל בנורי, ולקול בוכים הלילי (קינ' לת"ב, אלי עדתי).

א. **חָלִילָה**[2]), חללה, תה"פ, — חלילה לי לעשות כזאת, חלילה לך מעשות כדבר הזה, לא נאה לי, לא יאות לך לעשותו : אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה חללה לך מעשת בדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חללה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט (בראש' יח כד-כה). ויאמרו אליו (אחי יוסף לאשר על בית יוסף) למה ידבר אדני כדברים האלה (כי אנו גנבנו את הגביע) חלילה לעבדיך מעשות בדבר הזה הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד ז-ח). ויאמר (יוסף אל יהודה אחיו) חלילה לי מעשות זאת (שאקח לעבדים את כלכם) האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד (שם יז). חלילה לנו ממנו למרד ביי' (יהוש' כב כט). ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזב את יי' לעבד אלהים אחרים (שם כד טז). גם אנכי חלילה לי מחטא ליי' מחדל להתפלל בעדכם (ש"א יב כג). חלילה לי מיי' משלח ידי במשיח יי' (שם כו יא). ויאמר נבות אל אחאב חלילה לי מיי' מתתי את נחלת אבתי לך (מ"א כא ג). ויאמר (דוד) חלילה מאלהי מעשות זאת (לשתות את המים) הדם האנשים האלה אשתה (דהי"א יא יט). — וחלילה לי אם אעשה כך או כך : ויאמר (דוד) לאנשיו חלילה לי מיי' אם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח יי' (ש"א כד ו). חלילה לי אם אצדיק אתכם (איוב כז ה). — וחלילה לי מדבר, בלי פעל : לכן אנשי לבב שמעו לי חללה לאל מרשע ושדי מעול כי פעל אדם ישלם לו וכארח איש ימצאנו (איוב לד י-יא). — וחלילה בלבד, בלי הוספת פעל או שם אחריו : חללה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט (בראש' יח כה). ועתה נאם יי' חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו (ש"א ב ל). ויאמר יהונתן חלילה לך כי אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך (שם כ ט). ויאמר אליו שאול (לאחימלך) למה קשרתם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב וכו' ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וכו' היום החלתי לשאול לו באלהים חלילה לי אל ישם המלך בעבדו דבר בכל בית אבי כי לא ידע עבדך בכל זאת דבר קטן או גדול (שם כב יג-יה). — וגם בלי לי : ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי יי' אם יפל משערת ראשו ארצה (ש"א יד מה). ויאמר (דוד) לפני יהונתן מה עשיתי מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי ויאמר לו חלילה לא תמות (שם כ א-ב). — ובפול, חלילה, חלילה : ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית (ש"ב כ כ). — ומצוי שמוש זה בספרות ובדבור : ו ח ל י ל ה ח ל י ל ה שאומר שלא דברו (חז"ל) נכונה כי דעתנו נקלה נגד דעתם (רמב"ע במות כ א). ח ל י ל ה ח ל י ל ה שעשה אהרן עבודה זרה (שם לא יח). וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע ח ל י ל ה ח ל י ל ה וכו' (רמב"ס כרמב' מט טז).

מ"ר חלל, וגזרו החכמים הליל מן ב.חלל, לאמר נבוב. —

[1]) למדנחאי בחללים, חסר.

[2]) מלעיל, בכל מקום, ואמרו הכמי הדקדוק שהה"א הסופית היא ה המקום, והשם הוא חליל, ופרושו הוא : לחליל, וגזרו אותו מן א.חלל, במשמ' חל, וכמו שכבר דרשו הקדמונ' הלין הוא לך (ככר' לב.), אבל ריח דרוש נודף מזה יותר מדי, וקשה לחשב כי בעת הקדומה השתמשו במליצה כמו זו. ולא נתברר היטב מקור שמוש זה.

כ.*חֲלִילָהִי¹), תה"פ, — ח'זור חֲלִילָה, שב עוד פעם באותו הדרך: מי שהיה מקריב פרים היום לא היה מקריב למחר אלא חוורין ח ל י ל ה (סוכ׳ ה ו). השנייה מוציאה מהלוקח וראשונה מן השנייה והלוקח מן הראשונה וחוזרות ח ל י ל ה עד שיעשו פשרה ביניהם (כתוב׳ י ו). אמר לו ר׳ יהושע (לר"א) הזרנו ח ל י ל ה (תוספתא זבח׳ א א). היא לשה וחברתה אופה תחתיה והשלישית מקטפת וחוזרת ח ל י ל ה כל זמן שעוסקות בבצק אינו בא לידי חימוץ (פסח׳ מח:). נמצאו ז׳ המזלות לז׳ השעות וחוזרים חלילה לעולם נמצאו בסדר זה לעולם סימני מזלות המשמשין בתחילת לילי השבוע (רש"י שבת קנט:). ויהיה הממון על הדרך הזה בין העניים והעשירים חוזר ח ל י ל ה וזו סבלות מבוארת (אגר׳ תימן להרמב"ם). קראו לזמן הכולל מחזור לפי שהוא סובב על עצמו תמיד וחוזר ח ל י ל ה להשוואת חשבון שנות חמה וחדשי לבנה באחד (יסו"ע לר"י ישראלי ג יב).

*חֲלִילָה, ש"נ, כנ׳ חֲלִילָתָם,—א) תקופה: בכל שבעת הימים שחזרו ימי ח ל י ל ת ם (רש"י איוב א ה). — ב) °לוח השנים (נהוג אצל הספרדים בירושלם).

*חָלִים²), ש"ז, — בריא, בפרט בדעתו, בשכלו, בדעת צלולה, ההפך מן שוטה: הרי שהיה חולה בשעת שחיטה וחלים בשעת זריקה ח ל י ם בשעת שחיטה וחולה בשעת זריקה אין שוחטין וזורקין עליו עד שיהא ח ל י ם משעת שחיטה עד שעת זריקה (פסח׳ עא:). עתים ח ל י ם ³) עתים שוטה כשהוא ח ל י ם הרי הוא כפקח לכל דבריו בשהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבריו (ר"ה כח.). — וכמשמ׳ הזק, שאינו בלה במהרה: לא שנו אלא טלית אבל עור ח ל י ם (הוא) (חול׳ קכג:).

*חֲלִימָה, ש"נ, — שה"פ מן ב. חָלַם: ארבע שנים קצוויות וצומחות ברוב באמצע הגדול ולבן נקראים שני ה ח ל י מ ה (קאנון א א א ס).

*חֲלִימוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא חלים: שהוא לשון ח ל י מ ו ת ובריאות (ר׳ נחיי, ויבג). פינוק עידון גיבר חוותן ח ל י מ ו ת נפש ענה פניהם (פענח רזא, מקץ).

¹) נקד לוי חֲלִילָה, ואמר שבעצם הוא שם, אבל, זה אינו, כי הוא מ ל ע י ל גם בפי הספרדים, וגם גזרת לוי מן חלל-חול אינה מחורת, ולא נתברר מקורה.

¹) מן ב.חלם. — ²) כך בנוסח׳, וכן בב"י ש"ם, אבל בתוספתא תרומ׳ א ג הגרסה חלום בויו, וכן בירוש׳.

*חָלִיף¹), ש"ז, מ"ר חֲלִיפִים, — א) נצר חדש רך שצמח במקום גזע או ענף שנגמם או נקטע, neu. Trieb; pousse; shoot: אילן שנגמם והוציא ח ל י פ י ן מטפח ולמטה בנטיעה מטפח ולמעלה באילן (שבי׳ א ח). תרנגולין שירדו לגינה ושיברו את ה ח ל י פ י ן וקיטמו את הירק משלם נזק שלם (תוספתא ב"ק ב א). — וגם בבשר החי ובדומה: יכול יהא בשר הפורש מן החי טמא ת"ל וכי ימות מן הבהמה מה מיתה שאינה עושה ח ל י פ י ן אף כל שאינו עושה ח ל י פ י ן (חול׳ קכח:). ובשר עושה ח ל י פ י ן אם יתלוש בשר מן הבהמה אחר עולה תחתיו (רש"י שם). הבוליא והלשון והשפה וביוצא בהן אע"פ שהן איברים ואין עושין ח ל י פ י ן (רמב"ם, אבות הטומא׳ ב ז). — ב) בכלל כל דבר שניתן חלף דבר אחר, Tausch; change: כל הנעשה דמים באחר כיון שזכה זה נתחייב זה ב ח ל י פ י ו כיצד החליף שור בפרה או חמור בשור כיון שזכה זה נתחייב זה ב ח ל י פ י ו (קדוש׳ א ו). אמר לקדשי מזבח הרי זה תחת זה תמורת זו ח ל י פ י זו הרי זו תמורה (ילוש׳ נזיר ב נא ד). ארבעה דברים תשמישו של עולם וכולן אם אבדו יש להן ח ל י פ י ן כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו ברזל מעפרת יוקח ואבן יצוק נחוש׳ אילו אם אבדו יש להן ח ל י פ י ן אבל תלמיד חכם שמת מי מביא לנו חליפתו (שם ברכ׳ ג ה ג). כל ש ח ל י פ י ו ביד בהן פטור מן המתנות (תוספתא בכור׳ ב י). עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר וכו׳ תנא אף ב ח ל י פ י ם (קדוש׳ כב:). אמר עולא אין מטבע נעשה ח ל י פ י ן (ב"מ מו.). כל המטלטלין כל אחד מהן נקנה ב ח ל י פ י ן והוא הנקרא קניין (רמב"ם, מכיר׳ ה ה). ראובן ושמעון עשו ח ל י פ י ן ולקחו מקצת סחורות שהיה להם ליקח זה מזה (שו"ת בני שמואל לג). — °כְּתָב חֲלִיפִים, שטר חליפין, כמו כתב חִלּוּף: ראובן הוציא כתב של ח ל י פ י ן על שמעון וכו׳ עתה בא ראובן ואמר שאינו יודע כלום שכבר נתן המעות על הראיה שכתב שמעון בכתב של ח ל י פ י ן שכבר קבלו המעות וכו׳ שכן דרך הסוחרים בכל כתב של ח ל י פ י ן שיעשו שיכתבו שקבלו המעות וכו׳ דרך הסוחרים שאם יפרעו יקחו הכתב של ח ל י פ י ן (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ שם). ראובן הוציא שטר על שמעון ולוי שכתוב בו שנתחייב

¹) מן ב.חלף.

ארבעים וחמשה לבנים ואמר עוד בשטר שליותר יפוי בת נתנו כתב של ח ל פ י ן מהסך הנז' שיפרע יהודה לנפתלי שלות של ראובן (שם סו). שמעתי שיש מי שמערים לתת המעות במקום אחר ונותן ח ל י פ י ן להפרע במקום אחר ומתנה עם בעל המעות שלא ישלח לגבות השטר ח ל י פ י ן במקום ההוא אלא שישהא אותו בירו עד זמן הפרעון (שו"ת מים רבים, יו"ד לח).

*חֲלִיף[1], ש"ג, מ"ר חֲלִיפוֹת, — סכין חדה, חלקה, של שחיטה וכדומה: והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית ה ח ל י פ ו ת [2]) ששם גונזים את הסכינים (מדות ד ז). מן ה ח ל י פ ו ת ולפנים הכל מודים שפסול (יומ' לו.). — ומצוי בספרות התלמודי המאוחרת: שבימי חורף העבר היה כאן ירושלמי אחד עם משרתו שוחט מובהק ולקח מן ב' אהרן שוחט הנ"ל לאחר שחיטה ח ל י ף שלו והיה למטה ב ח ל י ף פגימה אחת קטנה וכו' והשיב שהוא נוהד שלא שחט למטה ב ח ל י ף (שאלת יעבץ ב קיג). — ושגור בפי העם חַלָּף במשמעה זו.

חֲלִיפָה, ש"נ, מ"ר חֲלִיפוֹת, חֲלָפוֹת, חֲלִפֹת, — א) חֲלִיפַת בגדים, כל הבגדים שילבשו בבת אחת [3]), Anzug; habillement, complet; attire, suit: לכלם נתן לאיש חֲלִפוֹת שמלת ולבנימן נתן שלש מאות כסף וחמש חֲלִפֹת שמלת (ברא' מה כב). ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חֲלִפֹת בגדים (שופט' יד יב). ונתתם אתם לי שלשים סדינים ושלשים חֲלִיפוֹת בגדים (שם יג). ויקח בידו עשר בכרי כסף וששת אלפים זהב ועשר חֲלִיפוֹת בגדים (מ"ב ה ה). תנה נא להם ככר כסף ושתי חֲלִפוֹת בגדים (שם כב). — ובלי השם בגדים: ויתן הַחֲלִיפוֹת למגידי החירה (שופט' יד יט). — ב) מ"ר חֲלִיפוֹת, במשמ' תה"פ, עשה כך וכך חֲלִיפוֹת, ר"ל פעם כך ופעם כך, abwechselnd; alternativement; alternat.: וישלחם לבנונה עשרת אלפים בחדש חֲלִיפוֹת חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו

[1]) משק' סַכִּין. ועי' מחלף. — [2]) במשנ' מנק' נדפ': החֲלִיפוֹת.

[3]) בערב' בַדְלָה a). קצת החכמים רצו להחליט מלה זו לזרה, וקצתם חפשו לה משמעות אחרות, אך שמוש השם בדלה בערב', שהוא ממש כמו חליפה בעברית,

a) بدلة

(מ"א ה כח). — ג) הזמן שהשומר העומד על המשמר עוזב מקומו ואחר בא תחתיו לעמד על המשמר, ובהשאלה, Ablösung; relèvement; relief, המות: כל ימי צבאי איחל עד בוא חֲלִיפָתִי (איוב יד יד). תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי חֲלִיפוֹת [1]) וצבא עמי (שם י יז). — ד) שה"פ מן חָלַף מן העולם: אשר אין חֲלִיפוֹת [2]) למו ולא יראו אלהים (תהל' נה כ). — ואמר בן סירא: מחוה ח ל י פ ו ת ונהיות ומגלה חקר נסתרות (כ"ם גני' מב יט). — ה) *תמורה: ולא ולדה ולא ח ל י פ ת ה ולא תמורתה (מנח' ז ד). (כסף וזהב) אם אבדו יש להם חליפים אבל תלמיד חכם שמת מי מביא לנו ח ל י פ ת ו מי מביא לנו תמורתו (ירוש' ברכ' ב ה ג). —ובנוסח סדר הכפרות: זה חֲלִיפָתִי זה תמורתי זה כפרתי זה התרנגול ילך למיתה ואני אכנס ואלך לחיים טובים ואדוכים (סד' הכפר' לערב כפור). אלו חֲלִיפוֹתֵיכֶם אלו תמורתכם אלו כפרתכם (שם). — ובמשמ' עָבַד: כי ב ח ל י פ ת זה היום ובכניסת יום אחר נתחלף הראיה (ר"נ גאון, שבת לה.).

חֲלִיצָה, ש"נ, בכנ' חֲלִיצָתוֹ, מ"ר חֲלִיצוֹת, — א) מה שחולצים מהרוג, וכדומה: ויאמר לו אבנר נטה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים וקח לך את חֲלִצָתוֹ ולא אבה עשהאל לסור מאחריו (ש"ב ב כא). וירד (שמשון) אשקלון ויך מהם שלשים איש ויקח את חֲלִיצוֹתָם ויתן החליפות למגידי החידה (שופט' יד יט). — ב) *שה"פ מן חָלַץ, פתיחת ושליפת הבגד והשמלה: אם היה בית ח ל י צ ת ה (של הסוטה) נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו (ספרי נשא יא). — ובפרט חֲלִיצַת הנעל של היבם, שאינו רוצה ליבם את אשת אחיו המת, ובהרחבה סדר חליצה זו שעל ידיה אלמנת אדם יהודי שלא נשארו אחריו ילדים מתפטרת מזקתה להיבם ומותרת להנשא לאחר: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן ה ח ל י צ ה ומן היבום עד סוף העולם (יבמ' א א). היבמה נקנית בביאה וקונה את עצמה ב ח ל י צ ה ובמיתת היבם (קדוש' א א). עיקר ח ל י צ ה התרת רצועות (ירוש' כ"ב ג יד.). ארבע ח ל י צ ו ת וייבום לכל אחת ואחת (יבמ' יא ג). — וככלל *חֲלִיצַת דבר ממקומו, חליצת אבן מהכותל,

מכריע. — [1]) יש מפקפקים בנוסחה זו. מדגחאי קראו יצביא במקום וצבא, וא"כ חליפות הוא במשמעה ב. — [2]) פקפקו החדשים במשמ' מלה זו וקצתם הגיהו הגהות מתחלפות.

וכדומה: חומר בחליצה מבנתיצה ובנתיצה מבחליצה בחליצה אבן שבזוית בזמן שהוא חולץ תולץ לה את כולה וכו' ובחליצה אין חולץ אלא אבנים שיש להן נגע (תוספתא נגע' ו י). נגעים הבאים על האדם תחלה הן באים בביתו חזר בו טעון חליצה ואם לאו טעון נתיצה (מד"ר ויקר' יו). — וחליצת תפלים: הלכה כר' אלעזר בנתינה וכר' יהושע בחליצה (ירוש' ברכ' ג ה ד). — ג) ¹מה שחולצים מספר, קטע אחד משם: וכאשר תספר מעשה ואי זה ספור, קצר בהצעת מליצתו, לבא עד תכונתו ותכליתו, וקח לך את חליצתו (אגר' המוסר לר"ב אלעמי).

¹**חֲלִיצוּת**, ש"נ, — סגולת מה שמחליץ העצמות: והוא מבטיחו להשביע נפשו בעולם הבא בצחצחות הצחות והצמא בעולם הוה יהיה נותן לו חליצות לעצמותיו שאין רמה והולעה שולטת בו (הגיון הנפ' לר"א בר חייא הנשיא כ).

***חֲלִיק**[1]), ש"ז, מ"ר חֲלִיקֵי, — חֲלִיקֵי אגוזים, מין ממיני אילן האגוזים: הפאה ניתנת במחובר לקרקע בדלית ובדקל בעה"ב מוריד ומחלק לעניים ר"א אף בחליקי[2]) אגוזים (פאה ד א). מעשה שמתו חמשה אחים בחמשה חליקי אגוזים (ירוש' שם ד יח).

א. ¹¹**חֲלִיקָה**, ש"נ, — שה"פ מן חָלַק: אבל המקובל, כשלא יובא באחד מאלה הדרכים ובהם לא יוכל ולא יוגבל, תכנס בו החליקה, בהיות הדבר על ידי ספקה, ועל כן שמו זה החלק מעלה שלישית, כנגד השנית (מכת' ר' מנחם גילני לקהל' מצרים, לקו"ק 51). נאכלות כמו שהן בלי חליקה (מרדכי שבת שסג).

ב. ⁰⁰⁰**חֲלִיקָה**, ש"נ, מ"ר חֲלִיקוֹת, — חָלוּק קטן, עליון, שילבשו מעל להבגדים, בפרט הנשים, Blouse, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

¹¹**חֲלִירַע**[3]), ש"ז, — כנוי להמחלה המדבקת ומפלת חללים רבים, וסימניה הקאה מלמעלה ושלשול מלמטה, Cholera [1]): לא יתנו שוטרי העיר להביא אליה כל מכר אכל משחית ורע צירי חלי-רע הנאמנים (כרס חמד ח, אגר' כג). והנני בעניי היום ערום מכל התפעלות נפשי בלתי אל החלירע עיני (מא"ג דביר א, דמשק ח). בבקר בבקר מדי יביא משרתי לי את רשימת המתים חללי החלירע אשמע אותו מתנודד בשיתו לאמר כלנו קרובים להתגולל בשקים (שם). מי יודע אם מתי החלירע בני מנוחה המה (שם). אמי חורנתי היתה התרומה אשר הרימה החלירע מבית אבי ותכפר בנפשה את ביתו (שם, מלפה ט). שלשת שפטים הרעים שלשול הקאה וצומת הגידים הנאחזים במכת החלי-רע (ריב"ל, באר יצחק 154, מכת' מסנ' תרח). לא טובה השמועה אשר השמעתני באמרך עם ספרך אשר כתבת אלי.ש חלי-רע תתן תתיתה בעירות הסמוכות לקרעמיץ (שם). רפואות תעלה לחלי-רע זה לא מצאו (שם 156). חולי וגוחי ברלין כי בא קרץ, ובצעד אונו כך יצעד צלמות, חֳלִי-רָע מתהלך אורח, משער ראשו יטיל קטב ודבר, עה רוח אפו כמגל שולח, גבר חי-אולם חיש יוטל לקבר (מיכ"ל, כנור בת ציון, התלירע בברלין). אצלינו בפאנייועו מפליאה החלירע מכותי הזה כשני שבועות (אגר' יל"ג א כב).

¹¹**חֲלִישָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן חָלַשׁ: כי ההריסה זולתי החלישה וההריסה היא הנתיצה כמו הרם

---

[1]) לא נהברר מקורו ופרושו, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך במשנ', ובמשנה ירוש' חילקי. ופרש ר"נ בעל הערוך: ומהו חליקי אגוזים אילן של אגוזים ולפיכך קורהו חלק שאין לו לא קשרים ולא ענפים. פ"א אף בחילוק אגוזים. ע"כ. שני הפרושים דחוקים, ונראה שאינם פרושים מקובלים. ורמב"ם פרש: וחליקי אגוזים אגוזי פרך והם מין אגוזים והוא מאד גבוה. ע"כ. — ועי' ערך פרך.

[1]) מרכב מן חֳלִי ומן רע, משקל צְפַרְדֵעַ, פתיגיל, ואפילו אם זה השם האחרון אינו אולי עברי במקורו, ועי' הערה לקמן. — [1]) ביונית χολέρα, ונזכר כבר השם היוני הזה אצל אפוקרט במשליו (Hippocr. de Vic). ונזכר אח"כ בשאר ספרי הרופאים היונים, וממנו ברומית. אך מקור המלה הלועזית הזאת לא נתברר. רוב החכמים גזרוהו מן χολή ביונית, שפרושו מרה, מפני שחשב שהמרה היא סבה למחלה זו. ויש שגזרוהו מן χολέδαν ר"ל מעים. (Thes. Gr. Steph. 10651 d.), אבל, לפי שתי הדעות קשה מאין באה האות ρ? ולכן גזרוהו קצת החכמים מן שם אחר ביונ' שר"ל מרזב, ואמרו שהוא ע"ש השלשול שיוצא כמו ממרזב. אבל, גם זה קצת דחוק. והנה כבר הזכיר בעל הערך על החלירע במחזור המדעים של ברוקהויס כי קצת החכמים אמרו כי מקור השם הוא בעברית, והוא הרכבה משתי המלים חלי—רע, אך נעלם ממני מי היה החכם הראשון בעל השערה זו, והעיר אותי דר' מויא, כי הביא השערה זו גם דר' גוטמן על המונחים בחכמת הרפואה (Dr. Guttman, Mediz. Termini). ואעפ"י שקצת קשה לחשב ששם זה, אלמלא השתמשו בו באמת היהודים בימים הקרמונים, נאבד אחר כך אעפ"י שחולי מעיים נזכר הרבה פעמים בתלמוד, מכל מקום, הואיל וכבר השתמשו בהרכבה זו רבים מהסופרים בזמן החדש, והואיל שעצם ההרכבה אינה מתנגדת להקש הלשון, יש לה למלה זו זכות אזרחי

בעבדתו (תשו' תלמ מנח' על דונ', פנר). המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני (רלב"ע שמות ה ג). ואל יבהילו אתכם השמדות אם תכפו אתכם ואל יפחידו אתכם תוקף יד האויב עליכם וחלישת אומתנו-שכל העניין הזה אינו רק נסיון ובחינה וכו' (אגר' תימן להרמב"ם).--ובהשאלה, חֲלִישַׁת דעת: נשא אשה בתוך שלשים יום וכו' אינו רשאי ליכנס לביתו לנחמו משום חלישת דעה דאשה אחרונה (רש"י מו"ק כג:).

*חֲלִישׁוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא חלש: אמר משה אחר שהנשיאים היו עמי במנין כל ישראל וכו' לא אעשה להם חלישות דעת ואוליכם עמי למנין הלוים (מד"ר כמד' ו). וחלישות של חכמי צרפת וענותנותם גרמה להדיוטים לשמע לך (תשו' ר"ת לר' משולם 89). ורוב הבשר ביריכים יורה על חלישות הכח והרפיון (מ' אלדכי, ש"ג ד).— ואמר הפיטן: מתודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בחלישות חילי שבירת לב (ר' נסים מככל, וידוי ליוה"כ).

חלך[1]), ממנו יֵהֱלֵךְ.

∴חֵלֵךְ[2]), ש"ז, — דל, מסכן, Elender ; malheureux ; miserable ; wretched: בנו סכל יכנה דל וְחֵלֵךְ, ובן חכם יכנה שר ומלך (רה"ג, מוסר השכל). דל וחלך (רש"י תהל' י י). והעני יקרא חֵלך (רד"ק, שרש זה). אודה עלי חסדו לאל עליון, משגב לכל חלך וכל אביון (הקד' מכל הקדמוני). ויקבל אותו כל עשיר וחלך, לאדון ולמלך (שם, סוף שער א). קולה כנחש ילך, ראו זה החלך, הפורץ פרץ להוציא מטבע וכו' (ר' יעק' מויגיליה, אגר' וכוח, ישורון תרכ"ה).

חֶלְכָּא, — עי' חֵלְכָה.

חֵלְכָה[3]), ש"ז, מ"ר חֵלְכָאִים, — כמו חֵלֵךְ: ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי עניו לחלכה[4]) יצפנו (תהל' י ח). כי אתה עמל וכעס תביט לתת בידך עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עזר (שם

בלשוננו ורשאים אנו להשתמש בה בלי פקפוק.

[1]) רק בעבר', ועי' בהערה לחלכה.

[2]) עי' בהערה לקמן.

[3]) משק' אֲרִיֵה, יַשְׁפֵה, ואולי עֹלְפֶה. התנועה הראשנה של המלה אינה קבועה, ועי' הערה לקמן. —

[4]) כך הכתיב כאן ובפסוק יד, ובשני המקומות המלה נקודה חֵלְכָה, חֵלְכָה, ורגלים לדבר כי כונת בעלי המסורה היתה בנקוד זה כאלו היה הצרוף -כה הסופי סימן הקנין של נכח והצרוף חל- כמו חֵיל, וכונת המלה היא החיל שלך. ומנתה המסורה מלה זו בין המלים שמשמשת בהן כה במקום ך, כמו ובכה ובעמך, תנצרכה, הנצבת עמכה. ותלבאים, שהוא בכתיב מלה אחת, חלקו בקרי בשתי מלים, חל—כאים, ורצו בזה החיל של הנדכאים. אבל, כבר התרגומים הקדמונ' תרגמו מלה זו במשמ' עני ודל וקשה יום (LXX πένητα , ת"י מסכניא, עניא), וכן גם רסע"ג, כמו שהביא דונש בשמו, וז"ל: פירש ונפל בעצומיו חלכאים ויפלו ברשתותיו הדלים (תש' דונ' על רסע"ג ע). והשיג דונש עליו ואמר: חלך לא יתכן אלא אילו היה חלכים (שם). וכן פרש ר"י בן בלעם כמו רסע"ג כמו שהביא ראב"ע בשמו. מנחם חבר שלש המלים במחברת חלך ופרש: ענין נמוכים ומרודים. ואמר ריב"ג בערך חת למד כף בהמלה הלכה וז"ל: ההא במלה הזאת תמורת אלף והיא ר"ל האלף להשגה (ר"ל להגברת המושג וחזוקו) והראיה על היותה תמורת האלף אמרם בקבוץ ונפל בעצומיו חלכאים ר"ל הכתיב לא הקרי כי לקרי ענין זולת זה כי הוא שתי מלות בקריאה. ע"כ. ולא פרש משמ' עצם המלה, ונראה שסמך על פרוש הגאון, רש"י הביא דעת המסורה: למדנו ממסורת שחלכה כמו חילך היל שלך. ע"כ. והביא את"כ דעת מנחם שפתר נמוכים ומרודים והצרוף -כה יסוד המלה. וכן ראב"ע כפרושו השיג על מי שמפרש הכף של חלכה לנוכח: י"א כי הכף לנוכח השם ויש להשיב עליהם על חסרון היוד כי בית וזית וליל כאשר יסמכו לא יסור היוד. ע"כ. ובשפת יתר: אמר הגאון טעמו דלים והיא תיבה אחת ויאמר ר"א שזה לא יתכן כי לא יאמר מן מלך כי אם מלכים ומי אמר לו שהאחד חלך רק חלכא ויאמר ר"א שהם ב' תיבות חיל כאים כמו חיל נכאים א"כ יראה לנו ר' אדונים במקרא חיל בלא יוד מגזרת חיל. ע"כ. וכן רד"ק בשרשים: והעני יקרא חלך. ע"כ. וכבר הסכימו כל קדמוני הלשון להצרוף חלך במשמ' דל ומסכן, כמו שראינו למעלה בערך חֵלֵךְ מהשמוש התדיר שהשתמשו בו המליצים הקדמונים. אך לא מצאו החכמים חוקרי הלשון שום אח לו בשאר הלשונ' השמיות, כי מה שהביאו קצת החכמים השרש הערבי חלכ a) במשמ' חשך, ואמרו שממנו נסתעף המושג דל ומסכן, אינו מתקבל, ובפרט שבין כל הנרדפים הרבים שיש בערבית למושג דל ומסכן אין בו אף אחד שנסתעף ממושג חשך, וכמו"כ אין בהם אף צרוף אחד שידמה להלך, זולתי אולי השם הרבעי צעלכ b), שר"ל דל ומסכן, שאם תסיר ממנו האות צ הראשית נשאר לך עלכ, שהוא כמו חלך. ובדבר הצורה הדקדוקית של המלה הנה כבר הובאה דעת ריב"ג שהחליט כי ההא הסופית היא במקום א, כאלו היתה המלה חלכא, וזו האלף היא להגברה ולחזוק המושג, ר"ל דל מאד מאד. ורוב החדשים סוברים כי חלכה הוא במקום הצורה הישנה חלכַי כמו גובַי, הרַי, כילַי, שדַי, והכף צריכה להיות סגולה כמו

---

a) حلك صعلك

יד). ודכה ישח ונפל בעצומיו חֵלְכָּאִים[1] (שם י). — ואמר הפיטן: הצל נא ח ל כ א י ם, עשה נא פלאים, ולך נשבת, וכקול שירים נאים, נקטיר ונזבח (נקמ׳ לר״ת, תימג׳, שער הרחמים).

חֵלְכָה, עי׳ חֵלְכָּה. — וכמו שֵׁם כללי לדל ועני גם לנקבה: לך לשלום נכת אדני דרכך, ואני חֵלְכָה[2], לא אוכל אלכה, לי אין טוב תחת השמים, רק לעמוד על שולי כירים (יל״ג, מכל׳ ד כב).

א.חלל[3], ממנו ח׳ל, א.חָלָל, חֲלָלָה, א.חִלֵּל, *תְּהִגּוֹל.

א.חָלָל[4], ת״ז, לנק׳ חֲלָלָה, — שחללו אותו בדבר מה, profaniert; profané; •ned: אשה זנה וַחֲלָלָה[5] לא יקחו (הכהנים) (ויקר׳ כא ז). אלמנה וגרושה וַחֲלָלָה זנה את אלה לא יקח (שם יד). ישראל שנשא ח ל ל ה בתו כשרה לכהונה (קדוש׳ ד ו).

ואתה חָלָל[1] רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בעת עון קץ (יחזק׳ כא ל). – וחָלָל במשמ׳ *פסול לכהונה: בת ח ל ל זכר פסולה מן הכהונה לעולם וכו׳ ח ל ל שנשא בת ישראל בתו פסולה לכהונה וכו׳ בת גר זכר כבת ח ל ל זכר (קדוש׳ ד ו). — ומ״כ: כשם שבני ישראל מקוה טהרה ל ח ל ל ו ת בך בנות ישראל מקוה טהרה ל ח ל ל י ם (קדוש׳ עו.).

כ.חלל[1], ממנו *חָלוּל, חַלּוֹן, חָלִיל, כ.חָלָל, ג.חָלָל, ב.חִלֵּל, ג.חִלֵּל, מְחִלָּה, ואולי גם חַלָּה.

ב.חָלָל, ש״ז, מ״כ חֲלָלִים, חַלְלֵי, חֲלָלֵינוּ, חֲלָלֶיךָ, חֲלָלַיִךְ, חַלְלֵיכֶם, חֲלָלָיו, חֲלָלֶיהָ, — פצוע הרוג, ע״י דקירת חרב וכדומה, Verwundeter, Erschlagener; blessé, tué; wounded, slain: כי ימצא חָלָל באדמה אשר יי׳ אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל הערים אשר סביבת הֶחָלָל (דבר׳ כא א-ב). ובכל ארצה יאנק חָלָל (ירמ׳ נא נב). הלא מקול מפלתך באנק חָלָל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (יחזק׳ כו יה). פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חָלָל וכבד פגר ואין קצה לגויה (נחום ג ג). ויבאו (בני יעקב) על העיר בטח ויהרגו כל זכר וכו׳ בני יעקב באו על הַחֲלָלִים ויבזו העיר (בראש׳ לד כה-כז). הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חֲלָלִים ישתה (במדב׳ כג כד). אל תירא מפניהם כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חֲלָלִים לפני ישראל (יהוש׳ יא ו). ויפלו (מבעלי שכם) חֲלָלִים רבים עד פתח השער (שופט׳ ט מ). ויחלו (בני בנימין) להכות מהעם חֲלָלִים כפעם בפעם (שם כ לא). וינסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חֲלָלִים בהר הגלבע (ש״א לא א). ויבאו פלשתים לפשט

לְבֵנֶה, שְׂדֶה, וכמו יְשְׁפֶה, וכמו אולי עֲלְפֶּה. ואת החית נקד אולסה׳ (Ohlsh. § 216 d) בקמץ חָלְכָה כמו יָשְׁפֶה. בטכר (Bö. § 827) חֶלְכָּה. שטרי בהדקדוק לא הזכירו. במלונו. נקוד הססור קויץ (GesK. § 93x) חֶלְכַי. קניג (Kö. II, 108) חֶלְכָּה. — [1]) אכלה ואכלה סי׳ צט: ט״ו דכתבן תיבה חדא וקרין תרין מלין וכו׳. והזכיר רש״י מסורת זו. וכבר הובא למעלה מה שאמר כזה ריב״ג, ואמר עוד וז״ל: ודע כי הנמצא בספר ר׳ יהודה בחלכאים הפך מה שקבלנו אנחנו בו והוא שהנמצא בספרו הוא בלשון הזה: ודע כי חלכאים שתי מלות ב כ ת י ב והדבר בו הוא כאשר קבלנו מהספרים המדויקים ומהמסרה ר״ל שהוא מלה אחת בכתיב ושתים בקרי וכן נזכר בספר אכלה ואכלה.

[2]) מהחרוז אֵלֵכָה נראה כי גם חלכה הוא מלעיל, כמו שהוא בכתוב, ולכן אין זה שם נקבה, שצריך להיות מלרע, אלא שם זכר כמו חלך כהוספת ה להגברה.

[3]) בערב׳ חַלَّ a) התיר הקשר, והתיר דבר אסור, וחַלَّل b) הפר שבועה.

[4]) עי׳ הערה להערך, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) לא נתברר היטב הכונה של חללה זו, במה בעצם הדבר נתחללה. הקבלה אומרת שהכונה בחללה היא: שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה (לפון רש״י). וקצת קשה לחשב כי זו היתה הכונה הקדומה במלה זו. ראב״ע אמר: וחללה שאינה מפורסמת כזונה. וגם זה אינו מניח הדעת, וקצת החדשים גוזרים מלה זו מן כ.חלל, במשמ׳ נקב, ומפרשים חללה נקובה, ומיחסים לחללה משמ׳ של ההפך מן בתולה. אבל, גם זה קשה, כי לפי המקובל כהן הדיוט מותר בבעולה אם אינה זונה. והכתוב אל תחלל את בתך להזנותה (ויקר׳ יט כט) מלמד על ח ל ל ה שהיא זונה. — [1]) י״מ במשמ׳ כ.חָלָל.

[2]) בערב׳ חַ׳ל a), נָקַב, דקר בחנית וכדומה. והנה המלונים הערבים הכניסו כל המשמעות תחת שרש אחד חל. ואין לעמוד על הדבר אם היו כאן הרבה שרשים קדומים, או באמת הכל נסתעף מעט מעט מן שרש אחד שהיה לו איזה מושג כללי רחב. ועי׳ עוד לקמן.

a) حل b) حال

a) خل

את הַחֲלָלִים (שם ח). מדם חֲלָלִים מחלב גברים קשת יהונתן לא נשוג אחור (ש"ב א כב). בעלות יואב שר הצבא לקבר את הַחֲלָלִים (מ"א יא יה). ונפלו חֲלָלִים בארץ כשדים ומדקרים בחוצותיה (ירמ' נא ד). שם אשור וכל קהלה סביבותיו קברתיו כלם חֲלָלִים הנפלים בחרב (יחזק' לב כב). מעיר מתים ינאקו ונפש חֲלָלִים תשוע (איוב כד יב). ואפרחו (של הנשר) יעלעו דם ובאשר חֲלָלִים שם הוא (שם לט ל). וחילו ישטוף ונפלו חֲלָלִים רבים (דני' יא כו). ויפלו חַלְלֵי פלשתים בדרך שערים (ש"א יז נב). מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חַלְלֵי בת עמי (ירמ' ח כג). אם יצאתי השדה והנה חַלְלֵי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (שם יד יח). והיו חַלְלֵי יי' ביום ההוא מקצה הארץ ועד קצה הארץ לא יספדו ולא יאספו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו (שם כה לג). טובים היו חַלְלֵי חרב מֵחַלְלֵי רעב שהם יזבו מדקרים (איכ' ד ט). גם אתם כושים חַלְלֵי חרבי המה (צפנ' ב יב). נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו ואשר הרבה את חֲלָלֵינוּ (שופט' טז כד). קריה עליזה חֲלָלַיִךְ לא חללי חרב ולא מתי מלחמה (ישע' כב ב). כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חֲלָלֶיךָ יספרו (תהל' סט כז). וכל חֲלָלֶיהָ יפלו בתוכה (ירמ' נא מז). ומלאתי את הריו חֲלָלָיו (יחזק' לה ח). ואת מלכי מדין הרגו על חַלְלֵיהֶם (במד' לא ח). וְחַלְלֵיהֶם ישלכו ופגריהם יעלה באשם (ישע' לד ג). והפלתי חַלְלֵיכֶם לפני גלוליכם (יחזק' ו ד).—ובהשאלה, במושג המוסרי: אל ישט אל דרכיה (של האשה הזרה) לבך אל תתע בנתיבותיה כי רבים חֲלָלִים הפילה ועצמים כל הרגיה (משלי ז כה-כו).

ג.*חָלָל[1], ש"ז, מ"ר חֲלָלִים, --א) ת"ז, כמו חָלוּל, נבוב: איזו היא שליה שאמרו וכו' כל שהוא דומה לדקין של תרנגולין וראש התפות בקרקבן וחללה בחצוצרת (ירוש' נדה ג כ ד).—ב) ש"ז מקום חלול, נבוב, ריק, leerer Raum; espace vide; empty space: כתי הכדים שפתחיהן לפנים וחללן לחוץ או שפתחיהן לחוץ וחללן לפנים (מע"ש ג ז). ניקב קרום של מוח ניקב הלב לבית חללו נשברה השדרה (חול' ג א). שכן הוא עושה חלל באצילי ידיו (ירוש' סוכ' א נג:). כל שהוא מן החליל (של הפה) ולפנים מרפין אותו בשבת (שם ע"ז כ מ ד). אהל כל שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה ושאין בו חלל טפח אינו חוצץ בפני הטומאה ורוב ארונות יש בהן חלל טפח (ברכ' יט:). ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חללים[1] חללים (שם ס:). מה למעלה חללה עשרים אף למטה חללה עשרה (עירוב' ג:). שיש חלל תחתיהן שלשה טפחים (שם ק.). ניקב הלב וכו' לבית חלל קטן או לבית חלל גדול (חול' מה:). אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו כמה אלפים מזיקין (מד"ר דבר' ד).—חללה של רשות: אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקין לכתוב חללה של רשות (כלה יא.).

[1]) בערב' חַלַּל a) רָוח בין שני דברים.

a) خلل

א.חָלַל[2], — קל לא נמצא במקרא.

— פע', חִלֵּל, חִלְּלוּ, יְחַלֵּל, מְחַלְּלִים, מְחַלְלֶיהָ, יְחַלְלֶיהָ, — א) חִלֵּל קֹדֶשׁ, עשה דבר שבשבילו הוסרה הקדושה מהקֹדש, ונעשה הקֹדש כמו חֹל, entweihen; profaner; to profane: ואכליו (של הזבח שנשאר עד יום השלישי) עונו ישא כי את קדש יי' חִלֵּל ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (ויקר' יט ח). כי חִלֵּל יהודה קדש יי' אשר אהב ובעל בת אל נכר (מלא' ב יא). כהניה חִלְּלוּ קדש חמסו תורה (צפנ' ג ד). מרב עוניך בעול רכלתך חִלַּלְתְּ מקדשיך (יחזק' כח יח). ומן המקדש לא יצא ולא יְחַלֵּל את מקדש אלהיו (ויקר' כא יב). ולא יְחַלְּלוּ את קדשי בני ישראל (שם כב יה). ומתו בו כי יְחַלְּלֻהוּ (שם ט). כהניה חמסו תורתי וַיְחַלְּלוּ קדשי בין קדש לחל לא הבדילו (יחזק' כב כו). כה אמר אדני יי' הנני מְחַלֵּל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם (שם כד כא). המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות (אבות ג יא).— וחִלֵּל את שֵׁם האלהים: ולא תשבעו בשמי לשקר וְחִלַּלְתָּ את שם אלהיך (ויקר' יט יב). כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי וּלְחַלֵּל את שם קדשי (שם כ ג). ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תְחַלֵּל את שם אלהיך (שם יח כא). ולא תְחַלְּלוּ את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל (שם כב לב). ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען חַלֵּל את שם קדשי (עמוס ב ז). ותשבו וַתְּחַלְּלוּ את שמי ותשבו איש את עבדו

— [1]) בקצת נוסח' חלולים.
[2]) עי' הערה לשרש א.חלל.

איש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם (ירמ' לד יו). לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם (יחזק' לו כב). כי גדול שמי בגוים אמר יי' צבאות ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן אדני מגאל הוא (מלא' א יא-יב). כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי (אבות ד ד). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו וכו' ומחלל שם שמים (פסח' מט.). אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וכו' ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יז.).— ואמר הפיטן: נעצו לב למעלה, כגדל עצה ופלילה, לנאין שמו ולהללה, השתיהו התעיבו עלילה (סכת כ תנכה, אין מושיע).—ואת השבת, במלאכה וכדומה: ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת (שמות לא יד). קדשי בזית ואת שבתתי חללת (יחזק' כב ח). ואת חקותי לא הלכו בהם ואת שבתותי חללו (שם כ יו). שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע (ישע' נו ב). מה הדבר הרע הזה אשר אתם עשים ומחללים את יום השבת (נחמ' יג יז). כל מכה שמחללין עליה את השבת אין מתרפאין מהן (ע"ז כח:). שיש בידינו עון שחללנו שבת ולא התענינו ביוה"כ (מד"ר בראש' לה).— ואת הזרע: אלמנה וגרושה וחללה זנה את אלה לא יקח כי אם בתולה מעמיו יקח אשה ולא יחלל זרעו בעמיו (ויקר' כא יד-יה). עיניו של אבא היו גבוהות ונשא אשה שאינה הוגנת לו וחילל את אותו האיש (ירוש' סני' ו לו ג). — ואת המשכב, היצוע: כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עלה (בראש' מט ד). כי הוא (ראובן) הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף (דהי"א ה א). — ואת האשה, עשאה חללה: אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ (ויקר' יט כט). — ואת המזבח וכדומה בהניף עליו ברזל: ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה (שמות כ כה). — ואת הארץ: ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חללם את ארצי בנבלת שקוציהם (ירמ' יו יח).— וממלכה וכדומה: בלע אדני לא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו מבצרי בת יהודה הגיע לארץ חלל ממלכה ושריה (איכ' ב ב). ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב (ישע' מג כח). — ונחלה וכדומה: קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך (ישע' מז ו). והסבתי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פריצים וחללוה (יחזק' ז כב). — וגאון, יפעה, נזר: מי יעץ זאת (החרבן הגדול) על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ יי' צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ (ישע' כג ח-ט). לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך (יחזק' כח ז). נארתה ברית עבדך חללת לארץ נזרו (תהל' פט מ). — וברית, הפר: הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבתינו (מלא' ב י). וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתי לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה (תהל' פט לד-לה). — וחקים וכדומה: אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון אם חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו ופקדתי בשבט פשעם (תהל' פט לא-לג). — וחלל אותו אל פלוני: ותחללנה אתי אל עמי (יחזק' יג יט). — וחלל אותו מן דבר, חלל אותו באופן שלא יוכל להיות הדבר הזה: את כרוב ממשח הסוכך ונתתיך בהר קדש אלהים היית בתוך אבני אש התהלכת וכו' ברב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא ואחללך מהר אלהים ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש (יחזק' כח יד-יו). — ב) חלל כרם וכדומה, התחיל לאכל את פריו הראשון אחרי שנות הערלה: ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו (דבר' כ ו). בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו (שם כח ל). עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו (ירמ' לא ה).—ג) חלל דבר קדוש על דבר חול, החליף, נתן בשביל הדבר הקדוש דבר חול: אין מחללין מעשר שני על אסימון ולא על המטבע שאינו יוצא (מע"ש א ב). מותר הקטורת מה היו עושין בה מפרישין ממנה שכר האומנין ומחללין אותה על שכר האומנין ונותנין אותה לאומנין בשכרן (מו"ק ד ה). המפקיד פירות אצל עם הארץ וכו' אם היו של מעשר שני מחללו על המעות (תוספתא דמאי ד כב). סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ונדמעה וכו' אם היו של מעשר שני מחללן על המעות בדמי תרומה וכו' (שם תרומ' ו א). מעשר שני אין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו וכו' ולא שוקלין כנגדו דינרי זהב אפילו לחלל עליהן מעשר שני אחר (שם מע"ש א א).

פע', חלל, — מחלל,— א) שחללו אותו: וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם (יחזק' לו כג). וכל המחלל את התורה גופו מחולל על

הבריות (אבות ד ו). — ב) *דבר של קֹדש מחלל על דבר של ח״ל: מי שהיו לו מעות בירושלם וצריך לו ולחבירו פירות אומר לחבירו הרי המעות האלו מ ח ו ל ל י ן על פירותיך (מע״ש ג ג). בורר את היפה שבהן ואומר אם הקדש הוא הרי הוא הקדש ואם לאו הקדש בכל מקום שהוא מ ח ו ל ל על זה (תוספתא עַס כ ו). האומר מעשר שיני שבחפיץ זה מ ח ו ל ל על איסר זה לא קבע לו מקום (עַס ג יז). ומע״ש שני בצפונו ובדרומו מ ח ו ל ל על המעות (ירוּ׳ דמאי ה כד ג). כל הלשונות משמשין לשון תמורה חוץ מלשון חילול אמר לקדשי מזבח הרי זה תחת זה תמורת זו חליפי זו הרי זו תמורה זו מ ח ו ל ל ת על זו אינה תמורה (עַס נזיר כ נא ד). מביא סלע של חולין ואומר מעות מעשר שני בכל מקום שהן מ ח ו ל ל י ן על סלע זו ואותן נתפסין לשם מעשר שני והשאר נעשין שקלים (עַס בקל׳ כ מו ג).

— נפע׳, נִחַל, נִחֲלְתְּ [1], נִחֲלוּ [1], אֵחַל, יֵחַל, תֵּחַל, תֵּחַל [1], הֵחַל, לְהֵחָלּוֹ, — שחללו אותו: ובת איש כהן כי תֵחַל [2] לזנות (ויקר׳ כא ט). ואעש למען שמי לבלתי הֵחֵל לעיני הגוים אשר המה בתוכם (יחזק׳ כ ט). יען אמרך האח אל מקדשי כי נִחָל ואל אדמת ישראל כי נשמה (עַס כה ג). והבאתי רעי גוים וירשו את בתיהם והשבתי גאון עזים וְנִחֲלוּ מקדשיהם (עַס ז כד). בהניח המסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לחל לא הבדילו וכו׳ ומשבתותי העלימו עיניהם וָאֵחַל בתוכם (עַס כב כו). למעני אעשה כי איך יֵחָל וכבודי לאחר לא אתן (ישע׳ מח יא). — ובמשמ׳ חִלֵּל את עצמו: לא יטמא בעל בעמיו לְהֵחַלּוֹ (ויקר׳ כא ד).

— הפע׳, א) הֵחֵל, אָחֵל, יָחֵל, — כמו חִלֵּל, במשמ׳ הֵפֵר: איש כי ידר נדר ליי׳ או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יַחֵל דברו ככל היצא מפיו יעשה (במד׳ ל ג). — ובמשמ׳ חלול קדש: ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא אַחֵל את שם קדשי עוד (יחזק׳ לט ז). — ב) הֵחֵל, הַחִלָּה, הַחִלּוּ, הַחִלֹּתָ, הַחִלֹּתִי, אָחֵל, יָחֵל, וַיָּחֶל, תָּחֵל, תָּחֵלּוּ, תְּחִלֶּנָה, וַתְּחִלֶּינָה, מֵחֵל, הָחֵל, הַחִלָּם, — פָּתַח במעשה הדבר, שקודם לא עשה ועתה לקח הדבר בידו לעשותו [3], **anfangen; commencer, to begin**, במשמ׳ פ״י: ויחפש בגדול הֵחֵל ובקטן כלה

(בראש׳ מד יב). ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו הָחֵל וכלה (ש״א ג יב). זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו וכו׳ וממקדשי תָּחֵלּוּ (יחזק׳ ט ו). — וְהָחֵל בדבר: וַיָּחֵלּוּ באנשים הזקנים אשר לפני הבית (עַס), ובעת הֵחֵלּוּ ברנה ותהלה נתן יי׳ מארבים על בני עמון (דהי״ב כ כב). מואב הר שעיר — ועם פעל אחר אחריו במקור, הֵחֵל לַעֲשׂוֹת, לִפְעֹל: כי הֵחֵל האדם לרב על פני האדמה (בראש׳ ו א). הוא הֵחֵל להיות גבר בארץ (עַס י ח). ובנימן הֵחֵל להכות חללים באיש ישראל (שופט׳ כ לט). בימים ההם הֵחֵל יי׳ לקצות בישראל (מ״ב י לב). והמשאת הֵחֵלָּה לעלות מן העיר (שופט׳ כ מ). אתה הַחִלּוֹתָ להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (דבר׳ ג כד). אשר הַחִלּוֹתָ לנפל לפניו לא תוכל לו (אסת׳ ו יג). ראה הַחִלֹּתִי תת לפניך את סיחן ואת ארצו (דבר׳ ב לא). היום הַחִלֹּתִי לשאול לו באלהים (ש״א כב טו). ועינו הֵחֵלּוּ בהות לא יוכל לראות (עַס ג ב). מיום אחד לחדש השביעי הֵחֵלּוּ להעלות עלות ליי׳ (עזר׳ ג ו). כי הֵחֵלּוּ הפרצים להסתם (נחמ׳ ד א). וקבל היהודים את אשר הֵחֵלּוּ לעשות (אסת׳ ט כג). כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מֵחֵל להרע (ירמ׳ כה כט). ואת ארצו הָחֵל רש והתגר בו מלחמה היום הזה אָחֵל תת פחדך ויראתך על פני העמים (דבר׳ ב כד-כה). היום הזה אָחֵל גדלך בעיני כל ישראל (יהוש׳ ג ז). תָּחֵל לספר שבעה שבעות (דבר׳ יז ט). מי האיש אשר יָחֵל להלחם בבני עמון (שופט׳ י יח). וַיָּחֶל העם לזנות אל בנות מואב (במד׳ כה א). וַיָּחֶל העם לזנות אל בנות מואב (במד׳ כה א). וַיָּחֶל שער ראשו לצמח כאשר גלח (שופט׳ יו כב). וַתָּחֶל רוח יי׳ לפעמו (עַס יג כה). וַתָּחֶל לענותו (עַס יו יט). וַיָּחֵלּוּ להכות מהעם חללים (עַס כ לא). ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים וַתְּחִלֶּינָה שבע שני הרעב לבוא (בראש׳ מא נג-נד). וזה הַחִלָּם לעשות (עַס יא ו). — והדבר הֵחֵל: יצא הקצף מלפני יי׳ הֵחֵל הנגף ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה הֵחֵל הנגף בעם (במד׳ יז יא-יב). שבעה שבעת תספר לך מֵהָחֵל חרמש בקמה (דבר׳ יו ט).

— הפע׳, הוּחַל: אז הוּחַל לקרא בשם יי׳ (בראש׳ ד כו).

— נתפ׳, *נִתְחַלֵּל: כהנת מ ת ח ל ל ה ואין בהן מ ת ח ל ל (סוט׳ ג ז). נתאלמנה ונתגרשה נ ת ח ל ל ה וזנת (ירוּ׳ סנה׳ ט כז:). מה לאלמנה שכן היא עצמ

---

[1]) בהפלת הדגש להקלה, ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק. — [2]) וי״ם כי הכונה פה תָּחֵל, במשמ׳ התחלה. — [3]) נסתעף ממושג התיר הקשר.

מתהללת (יבמ' מז:). — והשבועה: נתחללה אותה השבועה שכרת לנו בחורב ונשתנית הימין (פסיק' דר"כ. ותאמר ציון). —ונתחלל שם שמים: הכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות וכו' ונמצא שם שמים מתחלל (אבות א יא). מי שנתחלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליוה"כ לכפר (ירוש' שבוע' א לג:). אל יתחלל שמך בנו ואל תעשינו שיחה בפי כל הבריות (שם ברכ' ד ז). — ונתחלל על דבר: סלע של מעשר שני ושל הקדש שנתערבו מביא בסלע מעות ואומר בסלע של מעשר כל מקום שהיא מתחללת על מעות האילו (תוספתא מע"ש ג ו). הקדש אינו מתחלל על הקרקע וכו' חומשו מהו שיתחלל על הקרקע (ב"מ נד.).

— קל, *חָלַל, עת' יָחֹל, יָחֹלּוּ, יְחוּלוּ, — יהיו חֹל: עד אימתי נקראו נטיעות ר"א בן עזריה אומר עד שיחולו[1]) ר' יהושע אומר בת שבע שנים (ספי' א ח).

ב. **חָלַל**, פ"ע. — היה חָלָל, נדקר בחרב וכדומה: ובהשאלה בצער, מדאגה, durchbohrt sein; être percé, blessé; be pierced, wounded: כי עני ואביון אנכי ולבי חָלַל[2]) בקרבי (תהל' קט כב).

— פִּעֵ', חִלֵּל את פלוני, — עשהו חָלָל: האמר תאמר אלהים אני לפני הרגך ואתה אדם ולא אל ביד מְחַלְלֶיךָ[3]) (יחזק' כח ט).

— פֻּעַ', חֻלַּל, — שעשוהו חָלָל, שדקרוהו: שם משך תבל וכל המונה סביבותיו קברותיה כלם ערלים מְחֻלְלֵי חרב (יחזק' לב כו).

— נִפְעַ', *נֶחֱלַל, — נעשה חָלָל: וכל הנוגע בעצם וכו' זה עצם כשעורה או בחלל זה אבר הנחלל מן החי ואין בו להעלות ארוכה או כמת זה אבר הנחלל מן המת (נזיר נד.).

ג. **חָלַל**, — קל לא נמצא במקרא.

— פִּעֵ', חִלֵּל, — נגן בחליל: והעם מְחַלְלִים בחללים ושמחים שמחה גדולה (מ"א א מ). — והשתמשו בו גם בספרות המאוחרת: שהיו מחללין לרבות שמחה בבית השואבה (רמב"ם סוכ' ה א). — ואמר המשורר: ואשיר ואנגן לנדיבים בכנורות ובחלילים אחלל, ולהם אטעה ברם המדות ובשיר על שמם אותו אהלל (הרוזים מבותפיס, הקדם ג ג).

— קל, *חָלַל, — במו חִלֵּל, נגן בהליל: בא אצל גרדיים לשורר ולחלול להם לא הוכשר בעיניהם (רב"י יומ' כ:).

ד. **חָלַל**, — קל אינו נהוג.

— הִתְפ', *הִתְחַלֵּל, — נעשה חָלָל, נִקַּב ונכנס לתוכו: אם נתמלא (הצנור) מן הצרורות והמים מתחללין בתוכו בין חלל הצרורות (כעה"נ לראב"ד, בער המים).

— הִתְפֹּ', *הִתְחוֹלֵל, — נעשה חָלוּל, רֶוַח בין החלקים: וכן הרוח מקצתו הסמוך לאש משתנה ומתחולל ונעשה אש (רמב"ם, יסודי התורה ד ה).

חֲלָלוּת, ב"נ, — סגולת מה שהוא חָלוּל: המרחק אשר בין תבליות המקיף והוא אשר יקרא חללות (ר"ת קרבקב. אור ה' א א).

א. ***חֲלָלִי**, ת"ז, — של חָלָל או של חָלָלָה, שאינה ראויה לכהן: עשרה יוחסין עלו מבבל בהני לויי ישראלי חללי גירי והרורי (קדוש' ד א). חללי גירי והרורי מותרין לבא זה בזה (שם).

ב. ***חֲלָלִי**, ת"ז, מ"ר חֲלָלִיִּים, — שיש לו חָלָל, שהוא נבוב: שהגלגלים כולם או רובם הם בדורים חלליים (יסו"ע לר"י יצראלי ג א).

א. **חלם**[1]), ממנו חֲלוֹם, א.חָלַם.

א. **חָלַם**, פ"ע. חָלַמְתִּי, חָלַמְתִּי, חֹלֵם, יַחֲלֹם, וַיַּחֲלֹם, יַחֲלְמוּ, וַיַּחַלְמוּ, יַחֲלֹמוּ, יַחֲלֹמוּן, נַחֲלְמָה, וַנַּחַלְמָה, — ראה חֲלוֹם בשֵׁנה, träumen; rêver; to dream: ויזכר יוסף את החלמות אשר חָלַם להם (בראש' מב ט). ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חָלַם נבכדנצר חלמות (דני' ב א). שמעו נא החלום הזה אשר חָלָמְתִּי והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי וכו' הנה חָלַמְתִּי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי וכו' ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חָלָמְתָּ הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה (בראש' לז ו-י). ויאמר פרעה אל יוסף חלום חָלַמְתִּי

---

[1]) כך בנוסח' בבלי וירוש', ובערוך שיחילו.

[2]) יש מפקפקים במשמעה זו ומגיהים הגהות מתחלפות, אך אינן מכריעות. וי"מ חַלֹּתִי (תהל' עז יא) במו"כ במשמ' זו. — [3]) בקצת ספרים מחללך חסר שצריך לקרוא מְחַלְלֶיךָ

[1]) בערב' חלם a). בארמ' חֲלַם.

a) حلم

ופתר אין אתו (שם מא יה). הנה חלום חָלַמְתִּי והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל (שופט' ז יג). ויאמר להם המלך (להחרטומים) חלום חָלַמְתִּי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דני' ב ג). ויאמרו אליו חלום חָלַמְנוּ ופתר אין אתו (ברא' מ ח). ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חֹלֵם והנה עמד על היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר ותרעינה באחו (שם מא א-ב). בשוב יי' את שיבת ציון היינו כְּחֹלְמִים (תהל' קכו א). כאשר יַחֲלֹם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יַחֲלֹם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישע' כט ח). וַיַּחֲלֹם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה (ברא' כח יב). וַיַּחֲלֹם יוסף חלום ויגד לאחיו (שם לז ה). וַיַּחֲלֹם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו (שם ט). וַיַּחַלְמוּ חלום שניהם (שם מ ה). וַנַּחַלְמָה חלום בלילה אחד אני והוא (שם מא יא).—ובמשמ' חלום של נבואה: שמעתי את אשר אמרו הנבאים הנבאים בשמי שקר לאמר חָלַמְתִּי חָלָמְתִּי (ירמ' כג כה). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יַחֲלֹמוּן בחוריכם חזינות יראו (יוא' ג א). רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי חברי ובין שחלמתי על אחרים אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף הצדיק וכו' (ברכ' נה:).

— הִפְע', הֶחֱלִים, מַחֲלִים, מַחֲלִימִים, ובקצור תנועת עה"פ מַחְלְמִים, — א) כמו חָלַם: ואל תשמעו אל חלמתיכם אשר אתם מַחְלְמִים [1]) (ירמ' כט ח).—ב) יעשה שֶׁיַּחֲלֹם: ויש נביא שנאצל עליו כהקיץ מבלי שיחלימהו או יתיש כחו או ירדם (רלב"ג, ספר העקרים). כי הוא (הבורא) לבדו המחלים והמודיע העתיד (ר' בחיי, ויקר). ורצה הקב"ה להחלים את פרעה ולהפעים רוחו בחלום ולסבל עצת חרטומיו וחכמיו כדי להעלות את יוסף אל המעלה ההיא (שם, מקץ). כי השדים לב' חלקים נחלקים יש מהם שוכנים באויר בגלגלי היסודות והם המחלימים את האדם בלילה ויש מהם שוכנים בקרבנו והם המחטיאים האדם ויש מהם שוכנים בתהומות ים (שם, יתרו). ובהיותו על הבנה זו מההתבודדות יחלימהו חלום נבואה ויודיעהו הרהורי לבו (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה כו).

[1]) כך הנוסחה המקבלה, אך אין ספק כי המם של מחלמים היא כפל מהמם של אתם, והיה באמת בתוב אשר אתם חֹלְמִים.

ב׳חלם[1]), ממנו *חָלִים, ב.חָלַם.

ב׳חָלַם, פ"ע, עת' יַחֲלֹם, יַחַלְמוּ,—היה חזק, בריא, בגוף או ברוח, kräftig sein; être sain; be sane: תכרענה (האילות) ילדיהן תפלחנה חבליהם תשלחנה יַחְלְמוּ בניהם ירבו בבר יצאו ולא שבו למו (איוב לט ג-ד). — יחלום, עי' *חָלִים.

— הִפְע', הֶחֱלִים, תַּחֲלִימֵנִי, — עשה שֶׁיַּחֲלֹם, שיחזק ויבריא: ולכל בהן חיי רוחי וְתַחֲלִימֵנִי והחייני (ישע' לח יו).—ואמר בן סירא: וגם שנים עשר הנביאים תהי עצמתם פרחות תחתם אשר החלימו את יעקב וישעוהו בתקות אמת (כ"ס בני' מט י). ועיני יי' אל יראיו והוא יכיר כל מפעל איש לא צוה אנוש לחטא ולא החלים אנשי כזב (שם יה יט-כ).—ואמר המשורר: קמתי בנן נשף העת, ילדת העב עלי חולה, וישא אל אפי רוח, רוח מַחְלִים נפש חולה (רמב"ע, תרשיש ג יז). — *והמזון המחלים: ולהנהיג עצמו בדברים המבריין והמחלימים (רמב"ם, דעות ד א). שינצל החולה שאינו יודע מחכמות הרפואות בשמעו עצת הרופא שינהיגהו וידריכהו לפי שאינו יודע הדברים הממיתים ולא המחלימים המצילים (הוא, אגר' תימן). — ובהשאלה את הנפש: כהגיע הבשורות המאירות כמאורות וכו' וירפאו הנפשות האנושיות ויחלימו הגופות הנגופות (מכת' ר"י בן תנחום הירוש' לר"ד נכד הרמב"ם).

— נִפְע', *נֶחְלַם,—המכה נחלאה ונרפאה: איני רואה טעם לאסור שהרי כיון שבגמרא התירו כשיש מכה בדופן וכו' אף על פי שנחלמה תולין שבהיות שם המכה נסרכה ואחר כך נחלמה (שו"ת ריב"ש פיט). ושבר שנקשר ונחלם רישומו ניכר (שו"ת מהר"מ מטרא"ני, ח"א ט). כל שנראה בהדיא שהיתה בו מכה אעפ"י שנחלמה תולין בתחלה (שם).

*חלמא, — עי' *חֶלְמָה.

[1]) בערב' ח'לם a), שמשמש במשמ' שומן השה, וגם במשמ' ידיד ויושר. ואעפ"י שגם חָלִים b) מן חלם, משמש בערב' במשמ' שמן, אעפי"כ העקר הוא השרש ח'לם.

a) خلم   خَلِيم

***חַלְמָה¹)**, חלמא, ש״נ. — טיט עכה מתדבק עושים ממנו כלים, Ton ; terre glaise ; clay: וכן (כלי עשוי) מן החלמה ²) ומן הגללים (כליס יא ד). כוורת שעשאה מן הגללין טהורה עשאה בן הגללין ושוליה מן החלמה ³) הכל הולך אחר שולים וכו׳ החלמה והגללין שטרפן והבזה ועשה מהן כלים (תוספתא כל׳ ב״מ א ד־ה).

***חַלְמָה⁴)**, ש״נ, — חבור ודבוק, Fuge ; jointure ; joint: מקום חלמה (שבת לא:).

***חֶלְמוֹן⁵)**, ש״ז, מ״ר חֶלְמוֹנִים, — הכדור והכי הגון שיש בתוך הביצה, בתוך החלבון, Dotter, Ei-gelb ; jaune d'œuf yolk of egg: ביצה שנתבלה בתבלין אסורין אפילו חלמון שלה אסור (תרומ׳ י יב). חלמון אסור מפני שהוא בולע (ירוש׳ שם י מז:). כחלמון אסור בשנמצא במקום זכרותו של חלמון ואפילו חלמון והוא שנמצא במקום זכרותו של מוח שממנו אפרוח נוצר (שם ג). ואלו הן סימני ביצים וכו׳ חלמון מבחוץ וחלבון מפנים טמאה חלבון מבחוץ והלמון מבפנים טהור חלבון וחלמון מעורבין זה בזה זו היא ביצת השרץ (ע״ז מ.). נמצא (קורט דם) על חלמון שלה אפי׳ ביצה אסורה (חול׳ סד:). שהחלמון יפה לגון ולא החלבון (רש״י שבת קמ.).

***חֶלְמוֹנִי**, ת״ז, נקב חֶלְמוֹנִית, מ״ר חֶלְמוֹנִיִּים, ־נִיּוֹת, — מגון החלמון: אותות מורסות הכבד הם קדחת שורפת וצמא וכטול התאוה בכללה ואודם הלשון תחלה ואחר תשחר וקיא מרה חלמונית תחלה וכאחרית הענין זנגארי (פרקי משה ו). המרה הכרכומית או המרה ההלמונית וכו׳ הדומה לחלמון ביצה (קאנון א א, במהות הלחה).

חַלָּמוּת⁶), ש״נ, — כמו חֶלְמוֹן: היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חַלָּמוּת ⁷) (איוב ו ו). — ועי׳ עוד חַלָּמִית.

חַלָּמִישׁ¹), ש״ז, סמי׳ חַלְמִישׁ, — אבן קשה מאד, כמראה הזכוכית, Kiesel ; silex: ההפכי הצור אגם מים חַלָּמִישׁ למעינו מים (תהל׳ קיד ח). על כן שמתי פני כַּחַלָּמִישׁ וארע כי לא אבוש (ישע׳ נ ז). בַּחַלָּמִישׁ שלח ידו הפך משרש הרים (איוב כח ט). המוציא לך מים מצור הַחַלָּמִישׁ (דבר׳ ח טו). וינקהו דבש מסלע ושמן מַחַלְמִישׁ צור (שם לב יג). — והשתמשו במשמ׳ זו בספרות החדשה: הזכוכית הוא עצם מורכב מלאכתי חומרי יסודותיו הם עפר החלמיש ומלח אפריי (רפא׳ למוד׳, הרכבת הגשמים).

***חַלְמִית²)**, חִלְ׳, ש״נ, — שֵׁם צמח, והוא חזרת החמור, לשון השור, Ochsenzunge; buglosse (Anchusa):

---

¹) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. — ²) כך ה כסוף במשנ׳ עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם. בנוסח׳ חלמא. ופרש רה״ג וז״ל: החלמה פי׳ טיט עכה היא ששמה חלמא ועושין ממנו הכיורות דתניא כיורת שעשאה מן החלמה ושוליה מן הגללים. ע״כ. והרמב״ם: וחלמא טיט דבק לדמיון לובן ביצה ולזה יקרא חלמא. ע״כ. — באשורית חַלְמַת, טיט של פחרים (Bab. Exp. 10, 51).

³) בקצת ספרים א בסוף.

⁴) אולי כמו לַחֵם.

⁵) אולי מגון החלמה, הטיט.

⁶) עי׳ הערה לקמן. — ⁷) תרגמו השבעים כאלו היה כתוב בדברי חלומות. הירונ׳ באלו היה כתוב חזה מות. ת״י מלשון חלמון: כחלבון ביעתא וחלמונא (ויש קצת נוסח׳ מתחלפות), וכן רסע״ג. רדב״א פרש כמשמ׳ חלמית שלהלן, שהוא פרש ח׳טמיה: בריר חלמות פי לעאב אלכטמיה. ועב״ם מלשון חלום: וי״א בריר השינה הזב מפי הישן (לקו״ק רט). מנחם פרש מלשון חזק, ואמר: כולם לשון גודל ורבוי המה ופתרון אם יש טעם בריר חלמות כה הוא לפי הענין היש טעם ודעת בריר איש משתגע בדברי [ריבוי] הבליו. ע״כ. והשיג עליו דונש ופרשו מן חלמון: ופתרת אם יש טעם בריר הלמות אם יש טעם ודעת בריר איש משתגע וריבוי דברי הבליו ובדברך זה הוא הבל הבלים באמרך כי אם יש טעם כמו וטעם זקנים, טוב טעם ודעת למדני, ותרחיק אותו מדומיו והיה טעמו כטעם לשד השמן, אל יטעמו מאומה, ותדמה חלמות אלי יחלמו בניהם כפתרון ריבוי ואין לחלמות דומה במקרא והוא ריר הביצה אשר לא יאכל מבלי מלח כלשון משנה והוא הצדק אומן אמונה. ע״כ. וכן ריב״ג: פירשו בו (בריר חלמות) חלבון הביצה מדברי רבותינו לאדום של ביצה חלמון. ע״כ. וכן הערוך ערך חלם. ר״ת מלשון חלום. רי״ק ורד״ק מלשון חלמון. וגם קצת החרשים פרשו כמו חלמית שלקמן, שֵׁם צמח, ויש מי שפרשו כמו בערב׳ חאלום a), מין גבינה (Dr. Yahuda JQR XV, 702).

¹) קצת דומה לצירה זו עֲרָפֶל, חֲנָמַל, באשור׳ אַלְמֵשׁ, במשמ׳ והר המתכת, בערב׳ חַ׳לַנְבּוּשׁ b), אבן אש. וכבר העיר על זה רדב״א ואמר: אבן קשה הנקרא אלחלמכום (לקו״ק רי). ועצם מלה זו בצורה זו ישנה גם בערב׳ ח׳לאמיש c), אך משמשת לענין אחר. עכ״פ אנו רואים מזה כי היא צורה מצויה בשתי הלשונות.

²) בסור׳ חלמתא. ותרגם ב״ע: אלחמאצ׳ ואלשנגאר

---

a) حالوم b) خَلَنْبُوس c) خلاميس

אין נותנין זרע דלעת לתוך ה ח ל מ י ת שתהא משמרתו מפני שהוא ירק בירק (כלא' א ח). והכרפסא ותמיטא ו ה ח י ל מ י ת הבינרים והכרכום (תוספתא שם ג יכ).

חלף[1]), ממנו חֲלוֹף, *חִלּוּף, *חָלִיף, חֲלִיפָה, חֵלֶף, חָלַף, מַחֲלָפָה, *תַּחְלִיף.

א. **חֵלֶף**[2]), תה"פ, — חֵלֶף דבר פלוני, במקומו, המורתו, **für, anstatt ; pour, en échange ; for, in exchange** : ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חֵלֶף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד (במד' יח כא). ואכלתם אתו בכל מקום אתם וביתכם כי שכר הוא לכם חֵלֶף עבדתכם באהל מועד (שם לא). — ואמר בן סירא : ב׳ם שונים זה מזה ולא עשה מהם שישאיר זה על זה ח ל ף טובו ומי ישבע להביט תואר (ב"ס גני' מב כד-ה). — וכמו חִלּוּף : יצאת וביתה ללמד על הכל השתחויה ללמד על עצמה שאינה מעשה או ה ל ף דבר שהוא מעשה מלמד ודבר שאינו מעשה אינו מלמד (ירוש' שבת ז ט ג).

ב. ***חֵלֶף**[3]), חָלֶף, חֵילָף, ש"ז, — א) צמח, עשב ארוך כעין פתילים ארוכים חזקים, יעשו ממנו מחצלאות וכדומה, **Schilf ; roseau ; reed** : מחצלת של קנים ושל ח ל ף [4]) טהורה (כלים יז יז). מחצלת של שיפופא ושל גמי וכו' ושל ח י ל ף גדולה מסכבין בה וארוגה אין מסכבין בה (תוספתא כלי' א י). הפותל חבלים מן ההוצין ומן ה ח ל ף או מחוטי צמר או מחוטי פשתן (רמב"ם, שבת י ח). ובן כלי ח ל ף והוצים וביוצא בהן מכפיפות שדורכין בהן יין (הוא, מאכ' אסור' יא כג). — חלף המים, צמח טוב הרית, **Schoenantum** : השושנה ו ח ל פ י [5]) המים מברבין עליהן בורא עצי בשמים (רמב"ם ברכ' ט ו). — ב) כמו חָלִיף משמע'

א' : תרנגולין שנפלו לגינה ושיברו את הירק וקירטמ ה ח י ל פ י ן משלם נזק שלם (ירוש' ב"ק ב ג). אגוז, פרך ורמוני בדן ותביות סתומות ו ה ל פ י [1]) תרד י וקולחי כרוב ודלעת יונית (יבמ' פא:). ושרשי קלחי הכרוב ו ח ל פ י תרדים ו ח ל פ י הלפת והן העיקרין שנשארו בקרקע בשלקטו הכרוב והלפת וחזרו והחליפו (רמב"ם, טומא' אוכל' ה כא).

חָלַף[2]), פ"ע, בהפכ' חָלָף, עת' יַחֲלֹף, יַחֲלֹפוּ, מק' לַחֲלֹף — א) נרדף עם עָבַר, נעתק ממקום למקום ואיננו יותר במקום שהיה, וגם ביחס להזמן, וגם דברים לא בעלי חיים, רוחניים, וכדומה, **vorübergehen, gleiten ; passer; to pass** : כי הנה הסתו עבר הגשם חָלַף הלך לו (שה"ש ב יא). אז חָלַף רוח ויעבר (חבק' א יא). וְחָלַף (הנהר) ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע (ישע' ח ח). וְחָלַפְתָּ משם והלאה ובאת עד אלון תבור (ש"א י ג). ורוח על פני יַחֲלֹף תסמר שערת בשרי (איוב ד יה). הן יעבר עלי ולא אראה וְיַחֲלֹף ולא אבין לו (שם ט יא). — והזמן, הימים : וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה חָלְפוּ עם אניות אבה (איוב ט כה-כו). — וכמשמ' עבר וכלה מן העולם ואיננו, **verschwinden ; disparaître ; disappear** : והאלילים כליל יַחֲלֹף (ישע' ב יח). כסופות בנגב לַחֲלֹף [3]) (שם כא א). — וְחָלַף ח'ק וביוצא בו, עבר עליו, עשה ההפך ממה שצוה הח'ק, **übertreten ; transgresser ; transgress** : והארץ חנפה תחת ישביה כי עברו תורת חָלְפוּ חק הפרו ברית עולם (ישע' כד ה). — ב) חָלַף בתוך דבר, נכנס בתוכו ועבר לצד השני, **durchdringen, transpercer ; to pierce through** : ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרה מחקה ראשו ומחצה וְחָלְפָה רקתו (שופט' ה כו). יברח מנשק ברזל תַּחְלְפֵהוּ קשת נחושה (איוב כ כד). — ג) חָלַף הצמח, בא במקום צמח אחר, נתן ח ל י פ י ם, **neu emporwachsen ; pousser ; shoot up** : בבקר כחציר יַחֲלֹף [4]) בבקר יציץ וְחָלָף [4]) לערב ימולל ויבש (תהל' צ ה-ו). — ד) *פ"ע, כמו פִּעֵל והִפְעִיל

וקאל קום אלח'טמי. ובך כפי' הרמב"ם כאן. אבל, כבר ברר עמנ' לו, כי העקר הוא הצמח שקורין לשון השור, או חזרת החמור, והוא אנכוסא. וכן בערב' ח'אלומא a).

[1]) שרש משתף בלשונות השמיות. בערב' חלפ b).

[2]) בכנענ' חלפת, כמו חליפים בעברית. בערב' הַלַּפ c) תה"פ, במשמ' עומד מאחור.

[3]) בערב' חלפא d). — [4]) בך בנוסח' הדפוס. במשנ' מנק' כ"י פרמה וְשֶׁלַּחֲילָף, ועל הגליון וְשֶׁלְּחֵלֶף, וכן במשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם. — [5]) בארמ' חלפי דימא (כרכ' מג: גיט' סח:), ופרשו קצת

a) خالومة b) حلف c) خلف d) حلفا

המפרשים שושנת הים, **Rosmarin, romarin**, וכן תרגם לוי, אך כבר דחה זה לֹו (Pflu. § 121). — [1]) במשנ' עוקצ' א ד : חלפות.

[2]) עי' הערה להשרש. — [3]) בס"א להלֹף, חסר ו. — [4]) י"מ במשמ' חלף ועבר מן העולם, אך הרעיון של הכתוב הוא כי בבקר י צ י ץ ו ב ע ר ב ימולל.

שלקמן: הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף (דמאי ג ה). הנותן לחמותו מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שהיא חשודה לחלוף את המתקלקל (שם ו). שמא הוא חושדינו נחלוף את מקומינו (ירוש' ברכ' ב ה ג). ומעשה כר"ג שהיה הלוש חלפו לו שמן השיש ולא קבל (דא"ר י). מפיך אני רוצה לשמוע שאיני מאמין בדבריה שמא חלפה בדבריה או פיחתה או הותירה (מד"ר במד' י). — ה) *המיר את דתו באחרת: ואמרו לה לחלוף ענתה ואמרה אתיעץ ואעשה המוטב וכשהוליכוה למסגד שלהם אמרה לא אעשה כלל (שו"ת הרא"ש לב ה).

— פע', חִלֵּף, — נתן או לקח דבר אחד תמור דבר אחר, wechseln ; changer ; to change, חִלֵּף בגדיו: ויריצהו (את יוסף) מן הבור ויגלח וַיְחַלֵּף שמלתיו ויבא אל פרעה (בראש' מא יד). ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך וַיְחַלֵּף שמלתו (ש"ב יב כ). — וכל דבר: השולח פירות לחבירו ונמלך להחזיר נוהג בהן כמות שהיה אבא שאול אומר חיישינן שמא חילפן (תוספתא דמאי ד ל). — וכמשמ' נתן לו צורה אחרת, חִדֵּשׁ: אחת לשבע שנים הקב"ה מחלף את עולמו (ירוש' שבת א ג:). —וכמשמ' *עשה שיחלף מן העולם, השמיד, כִּלָּה: כיתה ומהר שנת גאולים, כגד בוגדים וְחִלֵּף אוילים, כטופלי שקר הפל חללים (יוצר ז' פסח, שבטי יה). —וכמשמ' *עשה שיעבור עליהם: קלקלו צעדי יושר לסלף, ואוצרו הטוב עליהם חִלֵּף, והפכם משרש דורות לאלף (יוצר אחרון פסח, מה מועיל).

— הִפע', הֶחֱלִיף יַחֲלִיף, תַּחֲלִיף, וַתַּחֲלֵף, נַחֲלִיף, הַחֲלִיפוּ, — א) כמו חִלֵּף: הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם והטהרו וְהַחֲלִיפוּ שמלתיכם (בראש' לה ב). כלבוש תַּחֲלִיפֵם ויחלפו (תהל' קב כז). ולא אמרו (שמותר לקפל את הכלים בשבת) אלא שאין לו להחליף אבל יש לו להחליף לא (שבת קיג.). של בית רבן גמליאל לא היו מקפלים כלי לבן שלהם מפני שהיה להן להחליף אמר רב הונא אם יש לו להחליף יחליף ואם אין לו להחליף ישלשל בבגדיו (שם). — ב) הֶחֱלִיף את דברו וכיוצא בזה, אמר עתה דבר אחר במקום הדבר אשר אמר קודם. או נתן דבר אחר במקום הדבר שאמר לתת קודם, abändern, vertauschen ; changer, to change: ואכיכן התל כי וְהֶחֱלִף[1]) את משכרתי עשרת מנים (בראש' לא ז). וַתַּחֲלֵף את משכרתי עשרת מנים (שם מא). כל אשר יתן ממנו ליי' יהיה קדש לא יַחֲלִיפֶנּוּ ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב (ויקר' כז ט-י). לבנים נפלו וגזית נבנה שקמים גדעו וארזים נַחֲלִיף (ישע' ט ט). — ואמר בן סירא: מה נורא אתה אליהו ואשר כמוך יתפאר וכו' המושח מלכי תשלומות ונביא תחליף תחתיך הנלקח בסערה מעלה ובגדודי אש שמים (ב"ס גני' מח ז-ט). — ובכלל *החליף דבר בדבר: המחליף עם חברו זה לאכול וזה לאכול זה לקצות וזה לקצות וכו' (מעשר' ב ת). בשבת מחזירין (את הלולב אל המים) ביום טוב מוסיפין (מים) ובמועד מחליפין (סוכ' ג טו). החליף שמן בשמן שניהן אסורין כיצד הוא עושה וכו' מחליף שניהן של חולין (ירוש' בכו' ז לז:). קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה ועבד בשבילי לאבא שבע שנים וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי והוקשה עלי הדבר עד מאד כי נודעה לי העצה והודעתי לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי כדי שלא יוכל אבי להחליפני (מד"ר איכ', פתית'). — *והחליף דבריו, אמר עתה לא כמו שאמר קודם: סדר מכירה כך הוא אני פלוני מכרתי בתי לפלוני סדר קדושין כך הוא אני פלוני קדשתי בתי לפלוני (שאל ר' חגיי לפני ר' יוסי) החליף ואמר אני פלוני לקחתי בתו של פלוני אני פלוני קידשתי בתו של פלוני אמר לו ומה בכך אבל אם החליף לשון מכירה בלשון קידושין או לשון קידושין בלשון מכירה לא עשה כלום (ירוש' קדוש' א נט.). אמר רבי יוחנן מוחלפת השיטה ריש לקיש אמר לעולם לא תחליף (ערוב' לט.). כל המחליף בדבורו כאילו עובד עבו"ם (סנה' לב.). אני הוא בתחלה ואני הוא בסוף שאיני מחליף בדברי (מד"ר במד' י). — ובפרט *החליף דבר בדבר, עשה מסחר של חליפין: המחליף פרה בחמור וילדה וכו' יחלוקו (ב"מ ח ד). — *הֶחֱלִיף אגרות עם פלוני, כתבו וענו זה לזה תדיר: גם המין הזקן ידוע מכמה שנים שמחליף אגרות עם כל בתות המינים (ר"י עמדין, בחוק הכסיל). — וְהֶחֱלִיף כֹּחַ, השיג כח אחר, חדש, במקום כחו הרפה: וקוי יי' יַחֲלִיפוּ כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (יש מ לא). החרישו אלי איים ולאמים

— [1]) בקצת כ"י ויחלף.

יַחֲלִיפוּ כח (שם מא א). — ג) פ"ע, הֶחֱלִיף הצמח, צָמַח שנית מחדש, הצמיח חליפים חדשים, neue Sprossen treiben ; pousser des nouv. pousses ; sprout forth : כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יַחֲלִיף וינקתו לא תחדל אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע (איוב יד ז-ט). שרשים שדרכן להחליף לעולם (ירוש' כלאי' א סג ג). כאן בשגזעו (של האילן) מחליף כאן בשאין גזעו מחליף (ערוב' ק:). ולטובתה היא (האגוזה) נגזזת למה שהיא מחלפת (מד"ר שה"ש, אל גינת אגוז). — ובמשמ' התחדש ונעשה יותר חזק : כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תַחֲלִיף (איוב כט כ). — ובמשמ' "המיר דתו : ובאו כל ראשי דתם אליה ובקשו ממנה שתחליף ולא רצתה וכו' בי העובדי כוכבים אמרו שתחליף ורצו לשרפה (שו"ת הרא"ש לב ה). על אודות הנשים אשר לא היה להן כח לעמוד בהיכל המלך ובעת הגזרה החליפו מפני אימת מות וכו' מאד הרעו לעשות וצריכות חרטה ותשובה וקבלת יסורין יותר מהמחליפין שלא בשעת הגזרה כי פרהסיא הוא (שם שם ח).

— הפע', *הֻחֲלַף, הוחלף, מוחלף, מוחלפת, — שהחליפו אותו : א"ר יוחנן מוחלפת השיטה (ברכ' מט: כיל' ג. ושם ע : ערוב' לט.).

— נפע', *נֶחֱלַף, — נֶחֱלַף הצמח, עשה חליפים : נמשלו ישראל כאגוזה מה האגוזה נגזזת ונחלפת ולטובתה היא נגזזת למה שהיא מחלפת בשער הזה שנגזז ונחלף וכו' כך כל מה שישראל נגזזין מעמלן וניתנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגזזין ונחלפין להם (מד"ר שה"ש, אל גנת אגוז). — וביחוד, *נֶחֱלַף הילד, בכשוף, שלקחו המכשפים הילד מאצל אמו והניחו במקומו צרור של קש (כספ' תולד' אדם, סגולות, הרכה פעמים).

— התפ', *הִתְחַלֵּף : נתחלפה קופתו אצל הטחון (ירוש' דמאי ג כג ג). כלי של הומין נתחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת (תעני' כה.). מעשה בשתי נשים חבירות שנתחלפו להן כליהן בבית המרחץ (חגי' כ.). מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים (ע"ז יז:). אמר (איוב) לפניו דבש"ע שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב (כ"ב טז.). שלא יוכלו להתחלף מעבודה לעבודה וממשא למשא (מד"ר במד' ה). היה (השר) פודה למי שרוצה והובש למי שרוצה וכיון שנתחלף ונתמנה אחר תחתיו התחיל לבקש מן השוער ליכנס ולא היה מניח לו (שם דבר' ב). אמר אחד שהיה פקח איני בורר אלא המלך למה שכולן מתחלפין והמלך אין מתחלף (שם). — והצמח, במשמ' מוציא חליפים : נמשלו ישראל כאגוזה וכו' וכצפרנים הללו שנגזזין ונתחלפין (מד"ר שה"ש, אל גנת אגוז). — "ודברים מתחלפים [1]), אינם דומים זה לזה : שבעלי הדעת ההוא מודים שכבר יפול חלוף בין השכלים הנבדלים מצד התחלף פעולותיהם בהנעת גלגליהם בתנועות מתחלפות (העקרים ב יב). ונמצא לשון ברכה על דבוי ההצלחות המתחלפות כי נמצא אותו על העושר בפנים מתחלפים וכו' שמדרך העושר כי כשיבא במינים רבים מתחלפים שזה יהיה סבת העצב והטורח הגדול (שם כו). כי פרקי שנה מתחלפים או איכיות מתחלפות או הפכים בכלל לא יהיו כדי להוות הויה (אמונה רמה ד ב). השמד הו' היא גזרת הרועים אשר כמוה לא נהיתה ולא יהיה עוד ובזה נסתאות מתחלפות (שבט יהודה ו). — ובמשמ' "המיר דתו : ושהאלמנה הנזכרת נתנה רוב נכסיה לישמעאל שהיא חשודה עמו ושאלו ממנה היהודים בשראוה מעוברת ממי נתעבדה והודתה בפניהם שמן הישמעאל שהיתה חשודה עמו ומפני שיראתי שמא תתחלף לא נראה לי לדרוש ולחקור בפרהסיא על זה (שו"ת הרא"ש יח יג). לאה שנשבית בין הישמעאלים וכו' ועתה נשמע באמת כי נתחלפה ונשאת לישמעאל אחד (שם לב ו).

— פע', "חִלֵּף, מְחַלֵּף, מחולף, — דבר מְחֻלָּף מדבר, משנה, שאינו כמו הדבר השני : וצורת כל גלגל מחולפת מצורת הגלגל האחר כי זה יתנועע ממערב למזרח וזה יתנועע ממזרח למערב ועוד כי תנועותיהם מחולפות במהירות והעכוב (רב"ע פלקיירא, מו"נ ב יט). שאלו היה הערבי מחולף מהרומי חלוף שלם לא היה האדם אחד במין (הות, מורה המורה ב יט). ולכן עשה הנשיא (ר"א בר חייא) הרמזים האלה מחולפים ממה שזכרם הרב הנחמני (מפע' ה' א ד). וימצאו הנה בדבר עצמים ללא תכלית מחולפי הפעולות (תגמ' הנפש א ג). ואם הנפש היא מתחלפת בעצמה באופן זה א"כ או תשנה בעצמה מאיכות לאיכות בכל עת ולא תשאר היות היא עצמה הוית מה בעוד שהיא

— [1]) כמו בערב' אח'תלפ a).

اختلف

מתנועעת ויצטרך סוה שבעודה מתנענעת תהיה מחולפת ובלתי מחולפת יחד וזה שוא (שם).

*חַלָּף, ש"ז, — כמו מַחֲלָף, סכין של שחיטה וכדומה: שבימי חורף העבר היה כאן ירושלמי אחד עם משרתו שוחט מובהק וכו' ואמר לו בפני שאסור לשחוט בחלף כזה והשיב שהוא נזהר וכו' (באילת יעקב כ קיג).

א.*חֲלָפָה, ש"נ, — כמו ב.חֵלֶף משמ' ב: שרשי קולסי הכרוב וחלפות תרדין וחלפת (עוקצ' א ד).

ב.*חֲלָפָה, ש"נ, — כמו חֲלִפָה, סכין: מכנגד בית החילפות עד כנגד בין האולם ולמזבח (ירוש' יומא ג מ ד). הוא היה נקרא בית החילפות ששם היו גונזין את הסכינין (שם מא.).

*חֲלָפָה, ש"נ, מ"ר חֲלָפוֹת, — כמו חַלָּף, מחלף, סכין: שני פסיסין היו בבית החלפות פתוחין למערב גבוהין מן הארץ שמונה אמות שתהא עזרה כשירה לאכילת קדשי קדשים (תוספתא זבח' ז א). ובבית הכנסת לפני ארון קדש הקדשים שחטו בחלפות המשוררים והחזנים והשמשים (מגי' עיפה לר"ם הכהן). — ואמר הפיטן: לובש צדקות הפלא נסים, לשוחטו בחלפות ליטים הכמוסים, פלט ממנו בניך המעשים (סלית' שחר' יוה"כ, ר' אלהי).

א.*חַלְפָן, ש"ז, מ"ר חַלְפָנִים, — מי שעסקו להחליף מעות, Geldwechsler; changeur; money-changer: לסוחרים החלפנים שהיו עומדים על ראש שולחנם וכו' (ר"י כספי, מרבות כסף, בסוף אות א).

ב.*חֲלָפָן, ש"ז, — מחצלת של חֵלֶף: שוא וכזב אמרי אולפניך, וכל פתי תטביעי באלפניך, לקומתי תכריך בחלפניך, ואנה אברח מלפניך (תוכח' מוסר לעזר' הבבלי י).

*חַלְפָנוּת, ש"נ, — עסק החלפן: כי הוכן לבך להוליך המעות דרך חלפנות (שו"ת ר"י לאטש קנג). לא ידע (הבן) כלל מן המלאכות ההם שידע אביו אך ידע מעט השתדלות כמו שאר אנשים בהגרות וכו' או איזה ענין אחר כמו החלפנות והלך ועשה הגרות במה שהניח אביו והרויח (כפ' מלכיאל ז). ובתוכם יש כמה אנשים והם שולחנים כל אחד מהם עוסקים בחלפנות המטבע כל אחד עושה ומתעסק בתוך חנות שלו ואין מי מוחה בידם (REJ 10, 200).

*חַלְפָנִי, ש"ז, — כמו א.חַלְפָן: שולחן (הוא) שם לשולחן שלפני השולחני שמקבל עליו מעות וכן קורין החלפני שולחני בכל המשנה (רמב"ם, פי' שקל' א א). בשנה ההיא באו אל קולוניא ר' בנימין הנריב ור' אברהם הסופר ויהי בהיותם ברחוב העיר ויסת עליהם חלפני אחד אשה אחת מבנות העיר לאמר דאו הביאו לנו אנשים עברים כסף סגים לשקר בנו ויתנו לי את הכסף השקר הזה כחדה כי החלפני נתנו אליה למען כחש ביום הזה (עמק הבכא לר"י הכהן, שנת ד' תתקל"א).

א.חָלַץ[1], ממנו ב.חָלוּץ, *חֲלוּצָה, חֲלִיצָה, א.חֶלֶץ, *חוֹלֵץ, ∞מַחֲלָץ, מַחְלָצָה.

א.חָלַץ, פ"י. עת' תַּחֲלֹץ, — א)חָלַץ הנעל, הסיר וסלק הנעל מעל רגליו, ausziehen (die Schuhe); déchausser; pull off (a shoe): וְחָלְצָה נעלו מעל רגלו (דבר' כה ט). ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תַחֲלֹץ מעל רגלך (ישע' כ ב). אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל לכשיבואו אל העיר יחלוצו (ירוש' ברכ' ב ז). יוצא (האבל) לדרך נועל נכנס לעיר חולץ (תענ' יג.). (אמר לעבדו) חלוץ לי מנעלי והוליך כלי אחרי לבית המרחץ (פסח' ד.). אף הוא (ר"א) קרע בגדיו וחלץ מנעליו ונשמט וישב על גבי קרקע (ב"מ נט:). וקודם שיכנס (לבית המרחץ) כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו (דא"ר י). כשהיו באין לפני רב הונא היה

---

[1]) בארמ' וסור' חלץ. בערב' משמשים השרשים חלץ a) ות'לץ b) במשמעות אחרות, עי' לקמן. וכבר רצו קצת החכמים לדמות השרש א.חלץ העברי עם ח'לש c) הערבי במשמ' גנבה. אבל, האח האמתי לא.חלץ זה הוא בערב' ח'לע d), כי החלוף בין צ ובין ע בהלשונות האחיות הוא דבר רגיל ומצוי, כמו ארץ ארעא, ועוד, והשרש הזה ח'לע משמש ממש במשמ' פשיטת הבגדים וחליצת הנעלים: ח'לע אלנעל ואלח'וב. רק שבערב' שמש עפי"ר רק להנעלים וכדומה, ולא לבגדים, שלפעולה זו שמש הפעל פשט, ולא נתבררה היטב הסבה לזה. ואולי עקר משמ' חלץ וח'לע הוא התיר הקשר וזה היה יותר בענין הנעלים שהיו קשורים בשרוך, וקצת ראיה לזה מה שבחליצה הצריכה הקבלה דוקא שיהיה הנעל עם שרוך, וכן מה שהשתמשו בפעל זה בענין הפלים, חליצת תפלים, במשמ' התיר הרצועות. מה שאין כן ברוב הבגדים היה רק צריך לפשטם הדבר, לפשטו מקפ?לו. ואולי היו הערבים קושרים גם הבגדים בימים קדומים.

a) حلص b) ثلص c) خلس d) خلع

אומר להן חילצו מנעליכם והיכנסו לבית דין (הלכ' פסוק', קדוש'). — ופעול חָלוּץ, שחלצו לו געלו: וחלצה נעלו מעל רגלו וכו' ונקרא שמו בישראל בית חֲלוּץ הנעל (דבר' כה ט-י). — וביחוד *במשמ' נתן חליצה ליבמתו: החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה (יבמ' ד א). לאחר שיחלוץ לך יבמיך (קדוש' ג ה). וחלוצה אסורה לחזור ולחלוץ (תוספתא יבמ' ו ד). — *חָלוּץ. מי שנותן חליצה, עי' ערך יָחְלוּץ. — ואת התפלים: תפילין של יד עד שלא יחלוץ (ירוש' ברכ' ט ד). ביום השני הוא (האבל) נותן תפילין אם באו פנים חדשות חולצן כל שבעה (שם מו"ק ג פב:). כשהוא מניח (התפלים) מניח של יד ואח"כ מניח של ראש וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואח"כ חולץ של יד (מנח' לו.). ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפיליו גער בו ויצא בנזיפה (סנה' סח.). — ב) חִלְּצָה השד, השפה אותה: גם תנין חָלְצוּ שד היניקו גוריהן (איכ' ד ג). — ואת הכָּתֵף וכיוצא בזה מהחלוק: על כל המתים בולן רצה חולץ (כתפו) רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ ומעשה בגדול הדור אחד שמת אביו וביקש לחלוץ וביקש גדול הדור אחר שעמו לחלוץ וגמגע ולא חלץ (מו"ק כב:). על חכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל (שם). — וחלוץ בתף: וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה מלך יהודה שיצאו לפניו שלשים וששה אלף חלוצי כתף (ב"ק יז.). פי' חליצת כתף מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתיפו חלוצה מן החלוק (ר"ח מו"ק כב:). — והזרוע, חֲלוּצָה, חשופה: היוצאת וראשה פרוע וצדדיה מפורמין וזרועותיה חלוצות (ירוש' סוט' א טז:). — והזית את גרעינו, השמיטו: שוולפין עליהן (על הזיתים) חומץ כדי שיהו חולצין את גרעיניהן (תוספתא ע"ז ד ח). — *ועצם חֲלוּצָה, שחלצו המוח ממנה: כגון שמצאן (את העצמות) חלוצין [1] (פסח' עג.). — והוציא

[1]) זו תשובה על השאלה שנשאלה שם: נתברינהו (את העצמות) ונחלציה למוח דידהו. משמע, שהכונה בחלוצין שחלצו מהן המוח. ואעפי"כ מענין הדבר שבערב' משמש הפעל חלצ a) גם ביחוד למושג שבירת עצמות, ואומרים חַלַצַ אללחם, ר"ל חִלֵּץ הבשר במשמ' נשברה העצם הדקה ביד וברגל, וחַלַצַ אלעטם, הבריאה העצם ונשאר בחלל שלו קצה בשר.

a) حامص

ממקומו, אבן מקיר וכדומה: אבן שבזוית כשהוא חולץ הולץ את כולה וכשהוא נותץ נותץ את שלו ומניח של חבירו (חול' קכח:). — וכל דבר: גיד הנשה של עולה חולצו לתפוח (חול' לג:). וחולצה מראשה העבה תחילה ועוקצה נמשך אחריה (רש"י שבת קמא.).

— פִּע', חִלֵּץ, — חִלֵּץ דבר מתוך דבר, הוציא אותו משם, חִלֵּץ האבן מהקיר וכדומה, herausreissen ; extraire, enlever ; draw out: וצוה הכהן וְחִלְּצוּ את האבנים אשר בהן הנגע (ויקר' יד מ). אחר חִלֵּץ את האבנים ואחרי הקצות את הביה (שם מג). כגון שטומנין בקרקע להתקיים כשבא לחלצו מלמעלה למטה וכו' (רש"י שבת קמא.).

— נִפְע', *נֶחֱלַץ, — שחלצה לו יבמתו: החרש שנחלץ והחרשת שחלצה והחולצת לקטן חליצתה פסולה (יבמ' יב ד). — והעור נחלץ מהבשר, נפרש ונפצל: (מי שאוכל משקל הזוז ממנה, מן החלתיה) מסתכן ועורו נחלץ (ירוש' שבת כ יז ג).

ב. חלץ, ממנו חָלָץ חֲלָצַיִם, ב.חָלַץ, א.חָלוּץ.

חָלָץ[1]), ש"ז, מ"ז חֲלָצַיִם, בכנ' חֲלָצָיו, חֲלָצֶיךָ, — הלק הגוף ששם אוזרים החגורה, מֹתֶן, מָתְנַיִם, Hüfte ; Lende ; flanc: חרדו שאננות רגזה בטחות פשטה וערה וחגורה על חֲלָצַיִם (ישע' לב יא). ולא נפתח אזור חֲלָצָיו ולא נתק שרוך נעליו (שם ה כז). אזר נא כגבר חֲלָצֶיךָ (איוב לח ג). — ושָׁם תחיש האשה היולדה ציריה, ותשים ידיה שם מפני המכאובים, וכן כל אדם ברגע של זעזוע מפני צרה: שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חֲלָצָיו כיולדה (ירמ' ל ו). — ואמר המקונן: ובא אב המון, לבית ארמון, וידיו על חֲלָצַיִם, ואמר אהה, וענה יה, במרד מה לידידי, ברח דורי, ובא שודדי, וגם גלה כבודי (קינ' לת"ב, בא"י קינה). — ומליצה, היצא מֵחֲלָצַיִם,

[1]) בערבי, חַ'אצִרָה a), בארמ' חַרְצָא, וכך בסור'. באשור' אולי חַנְצ. וזו אחת המלים המשתפות לרוב הלשונ' השמיות בצרופים מתחלפים, ובחלוף קצת אותיות, וראים אנו ממנו כי העקר הוא עצם האותיות וחלופיהן אבל לא סדר הצרוף, שמתחלף בכל לשון לפי טבעו או לפי מקרה מן המקרים. והנה ממה שבשתי הלשונות ארמ' וערב' בא הצרוף עם ר במקום ל שבעבר' לבד, יש אולי להחליט כי השרש הקדום היה חצר או חרץ ולא חלץ.

a) خاضِرة

הילד, הבן או הבת של האדם: בנך היצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי (מ"א ח יט). גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו (בראש' לה יא). אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן עוריה יצא מ ח ל צ י ך (מכי' כא, מס' דפסח' עו). אשריכם אברהם יצחק ויעקב שיצא זה מ ח ל צ י כ ם (פדר"א כ). — ויחיד, *חלץ, ואמר הפיטן: פסיתה במוף בסף ובמשקופות ובחגרון ת ל ץ יצאתם (אזהר' לרסע"ג, אנכי אב). ובאזור לה ל ץ הדביקם לנאמו, ולסיני הטה שמי מרומו (יוצר א שבוע', אלה העדות). ארהש ארומם השם הששי בפלץ, רוממות שדי אפרוש ואחגור ח ל ץ [1]) (סדר רע"נ, ליל שבת בין ר"ס ליוה"כ).

ב. **חָלַץ**[2]), פ"י, קל לא נמצא במקרא אלא בפעול, חלוץ, חלוצים, חלוצי, — חגור על חלציו בכלי נשק ובדומה למלחמה [3]): ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יי' למלחמה (במד' לב כז). שנים עשר אלף חלוצי צבא (שם לא ה). — וחלוצים כמו תה"פ: ואם לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתככם (שם לב ל). נחנו נעבר חלוצים לפני יי' (שם לב). החלוצים העברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל (דבר' ג יח). —*וחלוץ כח: אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתנים ה ל ו ץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש (רב"י יבע' נא יד), ועי' ערך א.חלוץ. — ועבר *חלץ: וכאשר היו (בני יעקב) מקבצים השבי ובני שילה באו אצלם לעשות מלחמה אז ח ל צ ו עצמם ויצאו אחריהם והרגו כולם קודם חצות היום (ילקוט בראש' קלג).

— נפע', נחלץ, החלץ, החלצו, — שחגר את חלציו למלחמה: וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא (במד' לא ג). ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם (שם לב יז). אם תחלצו לפני יי' למלחמה (שם כ).

—[1]) מההרוז לפלץ נראה כי קראו חלץ ולא חלץ.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כבר אמרו בגמ' (יבמ' קב:). התם נמי (בהפעל החלצו לצבא) שלופי מביתא לקרבא. ע"כ. אבל, כבר באו גם שם למסקנה כי יש בשרש חלץ גם משמ' פשיטה ושליפה, וגם משמ' של ז ר י ז ה. וסבר ריב"ג כי משמעה זו נסתעפה מן חלץ במשמ' פשיטת הבגדים, ור"ל הפושטים בגדיהם לצאת למלחמה. אבל כבר הביא בעצמו את דעת מי שפרשו במשמ' האזירה והחגירה מן אזור חלציו, והסכים גם לזה. והביא פלישר (Fleischer, Levy II, 205) סיוע לזה גם מסור' שמשמש שם הפעל חלץ במשמ' אזירה וגם זרוז ושליחה לצבא.

— הפע', *החליץ אותו, — זרז אותו: רצה ז ה ח ל י צ נ ו [1]) ה' אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה (ברכה"מ לשבת).

ג. **חָלַץ**[2]), ממנו ג.חלץ.

ד. **חָלַץ**[3]), פ"ע, — חלץ מן פלוני, נסוג לאחור ממנו, sich zurückziehen; se retirer; withdraw.

s. ס.: בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את יי' ולא ימצאו חלץ מהם (הוש' ה ו).

— פע', חלץ, יחלץ, יחלצהו, — חלץ אותו מפלוני, הצילו מידו, befreien, retten; délivrer, sauver; set free: ויצא למרחב אתי יחלצני כי חפץ בי (ש"ב כב כ). כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי (תהל' קיו ח). שובה יי' חלצה נפשי הושיעני למען חסדך (שם ו ה). חלצני יי' מאדם רע מאיש חמסים תנצרני (שם קמ ב). ראה עניי וחלצני כי תורתך לא שכחתי (שם קיט קנג). וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני (שם נ יה). בצרה קראת ואחלצך (שם פא ח). יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (שם צא יה-יו). חנה מלאך יי' סביב ליראיו ויחלצם (שם לד ח).

— נפע', נחלץ, — שחלצו אותו: צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (משלי יא ח). בפה חנף ישחת רעהו

[1]) בזכותה של מלה זו נשאר לנו כנראה לפלטה קטע אחר ממלון שהיה בידיהם בזמן ההוא, והוא המלון הראשון של הלשון העברית, והיה כתוב בארמ', וז"ל: ועצמותיך י ח ל י ץ ישמוט יזיין ישזיב ויניח ישמוט במה דאת אמר וחלצה נעלו מעל רגלו יזיין במה דאת אמר חלוצים תעברו ישזיב במה דאת אמר חלצני יי' מאדם רע ויניח מכאן קבעו חכמים לומר רצה ו ה ח ל י צ נ ו בשבת (מד"ר ויקר' לד). כל סגנון הדברים האלה הוא סגנון מלון אמתי, שנותן להחליץ ארבע משמעות ומסתיע לכל אחת מהן מהמקרא, וגם מנוסח' התפלה. והנה, אין מקום לפקפק בדבר, כי זה המלון הקדום יחס להפעיל ה ח ל י ץ גם משמ' מנוחה, הספיק מנוחה, וזהו הפרוש האמתי של ה ח ל י צ נ ו בתפלת רצה ו ה ח ל י צ נ ו, כמו שאומר זה המלון הקדום בפרושי אך לפי הנוסחה שבספרי התפלה שבידינו: רצה והחליצנו במצותיך ה' אלהינו ובמצות יום השביעי, יותר נכון הפרוש הרגיל של המפרשים מלשון זרוז, ומוכח מזה כי אין זו הנוסחה הקדומה, שהיתה בוראי: רצה והחליצנו ביום השבת הזה.

[2]) בערב' ח'לץ a), ועי' הערה לקמן.

[3]) בערב' ח'לץ b) נמלט מן, והפעל ח'לץ c), הציל.

a) خلص b) خلص c) خلّص

ובדעת צדיקים יֵחָלֵצוּ (שם ט). למען יֵחָלְצוּן ידידיך הושיעה ימינך ועננו (תהל' ס ז).— ואמר הפיטן: את האלהים התהלך כבשרות, מנחם ממעש ומעוצב מארוה, ובשטף זעם נֶחֱלַץ מצרות, בצאתו לרוחה מתוך מסגרות (יוצר ב שבוע', גבורי מעשהו).—*ונֶחֱלַץ מן המחלה, כמו נמלט: הנהגת, הנחלץ ראוי שתלך בנחת כנחלץ מחולי בכל דבר וכו' והנבון שבנחלצים להרחיק מעליהם ההרחבה הוא מה שגבולו והיה גבול נסתר כי הוא מעותד לנסיגות החולי (קאנון ד כ א קא). מזון הנחלצים ראוי שיהיה מזון הנחלץ באיכותו טוב הכמוס וקל להתעכל (שם בס קכ). — ועי' מַחֲלָה.
— פע', *חִלֵּץ — כמו נֶחֱלַץ, בנחץ הפעולה, ואמר הפיטן: ז'עמו סדומים ול'הטו באש פסח, חִלֵּץ לוט מהם ומצות אפה בקץ פסח (יוצר ב' פסח, אמן).

ד.חלץ[1]) ממנו ד.חָלָץ, *חִלּוּץ.

ד.חָלַץ[2]), — קל לא נמצא במקרא.
— הִפע', הֶחֱלִיץ, — הֶחֱלִיץ את העצמות, עשה אותן דשנות, מלאות מ'ח: ונחך יי' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתיך יַחֲלִיץ [3]) והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע' נח יא).

ה.*חלץ, ממנו ה.*חָלַץ.

ה.*חָלַץ, פ"י, — חָלְצָה אותו הקדחת וכדומה, אחזתו, נפלה עליו בכל תקף, anfallen (Fieber); attaquer (la fièvre); to attack (fever): מעשה שחלה בנו של ר"ג שגר שני ת"ח אצל ר' חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים כיון שראה אותם עלה לעליה ובקש עליו רחמים בירידתו אמר להם לכו שחלצתו [1]) חמה אמרו לו וכי נביא אתה אמר להן לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף ישבו וכתבו וכיונו אותה שעה וכשבאו אצל ר"ג אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות (ברכ' לד:). אמר שמואל הלצתו (את הילד שצריך להמול) חמה נותנין לו כל ז' להברותו (שבת קלז.). אין מבקרין את החולה אלא למי שחלצתו חמה (נדר' מא.). חולה אין מלין אותו עד שיבריא ומונין לו מעת שיבריא מחוליו שבעה ימים מעת לעת ואח"כ מלין אותו במה דברים אמורים בשחלצתו חמה וכיוצא בחולי זה אבל אם כאבו לו עיניו בעת שיפתחו עיניו וירפאו מלין אותו מיד ובן כל כיוצא בזה (רמב"ם, מילה א טז). וביצד יהיה הבן ראוי למילה אחר שחיטת הפסח ולא יהיה ראוי קודם שחיטה כגון שחלצתו חמה שצריך שבעת ימים מעת לעת מיום הבראתו (הנה, קרבן פסח ט ט).

---

[1]) עי' בהערה להערך.

[2]) לא הודו החכמים בשרש ופעל מיוחד זה, ועי' הערה לקמן.— [3]) פרשו רוב החדשים הפעיל זה במשמ' זיון כמו חלוצי צבא, אך מפני שהיתה קשה על קצתם השאלה רחוקה זו ולא נתקררה דעתם עד ששבשו הכתוב וקראו יחליף במקום יחליץ (Lowth, Secker, ואחרים), כמו שכבר הזכיר זאת גם בוהל (Ges. Buhl. s. v.). אבל, ככר אמר ריב"ג בדקות חוש הלשון שלו וז"ל: ועצמותיך יחליץ ירוה וירטיב לפי הענין הלא תראה שאמר והיית כגן רוה ועל דרך ועצמותיכם כדשא תפרחנה וכו' ויהיה ענין ועצמתיך יחליץ בענין שמועה טובה תדשן עצם כאלו אמר ועצמתיך ידשן וכענין כאמרו ומח עצמתיו ישקה וענין ועצמתיך יחליץ ירוה וינעים. ע"כ. והנה מלבד שלפי הענין הוא כך, ומלבד המליצה של תדשן עצם ושל מח עצמתיו ישקה, יש עוד ראיה נצחת משמוש הלשון הערבית החיה, שמשתמשת ממש בדבור זה החליץ ביחס להעצם במשמ' של התרבות המוח בו, אלא שבערב' אין ההפעיל מתעבר אלא משמש במשמ' פ"ע, וכבר העיד על שמוש זה אבו חניפה כמו שהובא בשמו בלשאן אלערב וז"ל: וקאל אבו חניפה אחְלַץ אלעט'ם a) כת'ר מ'חה, — ובעברית: ואמר אבו חניפה אחלץ העצם נתרבה מ'חו. — ויִשמש הפעיל זה גם במשמ' יותר כללית נעשה שמן, כמו שהעיד על זה אותו אבו חניפה שאמרים: אַחְלַץ אלבעיר (החליץ הבעיר, הבהמה) שָׁמֵן, ר"ל נעשה שמֵן. אין איפוא שום ספק באמתת שמוש הדבור החליץ העצם בחיי הלשון במשמעה זו שיחס לה ריב"ג, ואין אנו רשאים לשבש הנוסחה ולשים במקומה איזו מלה אחרת.

[1]) מהקדמונים אין לנו פרוש בקבלה למלה זו. ר"ח לא פרשה. בהערוך לא הובא דבור זה. רק רש"י פרש כאן: חלצתו חמה שלפתו ניטלה מגופו החמה הוא החולי הקודחו חלצתו לשון חלץ מהם. ע"כ. וכן במאמרו של שמואל בשבת. אבל, לפי גזרה זו היה צריך לאמר חלצה חמה ממנו, ולא חלצה אותו, שבלשון זה אתה שומע לא יציאת החמה אלא אחיזתה ותקיפתה. והנה ככר רצה ריב"ג לפרש חלצתו במשמ' רטיבות, אמר וז"ל: ויתכן בעיני שיהיה מה שאמרו רבותינו חלצתו חמה מזה כלומר הרטיבתו בזיעה בעת עבור הקדחת והניחתו. ע"כ. ואעפ"י שרחוק הוא שתסתעף משמ' זו מן החליץ העצמות במשמ' רויה ודשן, מ"מ לפי דקדוק

---

a) أَحْلَصَ العظم

— הִפע', *הֶחֱלִיץ, — הֶחֱלִיצוּ את הדבר, הגיעו, חשב לו שעשה את הדבר כמו שצריך: רבי דוסא בן הרכינס אומר העובר לפני התיבה ביום טוב הראשון של ראש

המלה זה פרוש יותר מתקבל לפי הענין. אבל, אם כאן, בענין כנו של ר"ג בדברי רבי חנינא בן דוסא, משמעה זו נוחה, שכפי הנראה כונתו היתה להניח את דעתם של השליחים שכבר עברה הסכנה, אבל בדברי ר"ג בעצמו זה אי אפשר, שהלא הוא אמר שכשחלצתו חמה בקש החולה לשתות, והלא דבר ידוע הוא שהחולה בחמה, ר"ל בקדחת, מבקש לשתות כשאש הקדחת יוקדת בו ולא כשרפתה ממנו. וכן קשה פרוש זה בדברי שמואל בענין הילד שצריך להמול, כי מה טעם לאמר אם יצאה ממנו הקדחת טרם שהזכיר שאחזתו קדחת, והיה צריך לאמר אמר שמואל אחזתו חמה וחלצה ממנו נותנין לו כל שבעה. ואפילו אם נרצה לתרץ זאת כשנאמר כי שמואל עומד על מאמר המשנה, קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא, עכ"פ היה שמואל צריך לאמר כך: אחזתו החמה נותנים לו כל שבעה מהעת שחלצה ממנו, כי הלא זהו ההבדל בין המשנה ובינו, שהמשנה מְיָרָה בחלי סתם, שמוהלים אותו משיבריא, ואמר שמואל על זה כי אם החלי הוא חמה אינו די שיבריא אלא צריך עוד שבעה ימים, ומבואר זה יפה ברמב"ם בלשונו הצחה, שאמר כמד"א (שמלין משיבריא) שחלצתו חמה, מוכח כפרוש כי הכונה בחלצתו היא אחיות החלי. וראיה לדבר שזו כונתו של שמואל באמרו חלצתו חמה היא מה שבתלמוד ירושי' (שבת יט הלכ' ה) הובא מאמרו זה של שמואל בלשון אחרת: שמואל אמר אחזתו חמה ממתינים לו ל' יום. ע"כ. ואין להתעקש ולאמר כי זהו ההבדל בין הבבלי והירוש' שאם אחזתו חמה (ולא רפתה ממנו) היה שמואל להמתין שלשים יום, ואם חלצתו חמה, ר"ל שרפתה ממנו, נותנים לו רק שבעה ימים, כי הלא בירוש' יבמ' (ח הלכ' א) הביאו את דברי שמואל אלו בהוספה אפילו שעה אחת, וז"ל הגמרה שם: תמן תנינן קטן החולה אין מלין אותו עד שיבריא שמואל אמר אפילו אחזתו החמה שעה אחת ממתינין לו עד שלשים יום. הרי מפ'רש, כי מאמרו של שמואל שבירוש' ומאמרו שבבבלי מאמר אחד הוא, ושהלשון אחזתו שבירוש' הוא במקום חלצתו שבגמ' בבלית. וראיה עוד לדבר שכך הוא, מה שלא הזכיר הרמב"ם הלכה זו של שלשים יום בהלכותיו, לא בהלכות מילה ולא בהלכות ק"פ, ובשלום אם תמצא לומר כי שני המאמרים שבגמ' בבלית ושבגמ' ירוש' דבר אחד הוא ושני התלמודים חולקים בדברי שמואל, משום כן לא הזכיר הרמב"ם דברי שמואל שבירוש', עפ"י הבלל שהוא סומך על הבבלי נגד הירוש', אבל אם אלה שני מאמרים בשתי כונות מתחלפות, למה השמיט הרמב"ם דברי שמואל אלה, ובפרט בענין סכנה שהיא חמורה מאסור? על כָּרחנו אנו חיבים לאמר, כי חלצתו שבבבלי הוא אחזתו שבירוש'. ובדבר ההבדל בין הזמן שקבע שמואל שצריך להמתין להילד מזמן הבראתו לפי המסור בשמו בבבלי ולפי מה שהעידו בשמו בירוש', הנה נראה כי דעתו של הרמב"ם היא כי זה פשוט מחלקת בין שתי הגמרות, ור"ל שבגמ' האחת היתה הקבלה ז' ימים ובשניה ל' יום. אך אפשר לאמר כמו"כ, כי אין כאן שנויים בקבלה, אלא שבאמת אולי היתה הקדחת בבבל בזמן ההוא עפי"ר אחרי שבעה ימים כבר בחזקת שנרפאה, ובא"י היה מקום לחשוש שמא תחזור עוד במשך שלשים יום כמו שאנו רואים זאת גם בימינו. והסכים לזה גם דר' מויא, שהוא בקיא ובן סמך בטבע מחלה זו בא"י. וצריך לאמר, כי לשון זו של חלצתו בענין חלי הקדחת היתה נהוגה רק בבבל, ושמואל שהיה בבלי השתמש בלשון זו, ובא"י שלא היתה שם נהוגה מלה זו לקדחת השתמשו בהמלה אחזתו. ולפי זה היה הרמב"ם באמת צריך להביא הלכה זו ולהבדיל בין בבל ובין א"י. ועכ"פ תמוה הוא שלא העירו המפרשים על כל ההבדל הזה, לא מפרשי הירוש' ולא מפרשי הרמב"ם. אלא שלפי פרוש זה קצת יש לפקפק בספור המעשה במחלת בנו של ר' גמליאל, שר' חנ"ד אמר לשני שליחי ר"ג: לכו שחלצתו חמה, ואם פרוש חלצתו הוא אחזתו מה בשורה בשר להם? אבל, באמת אין כאן הכרע שרחנ"ד בשר להם בשורה טובה, ואפשר לאמר בי הוא רק הודיע להם את הדבר שאחזה חמה להילד, וכששאלוהו מאין הוא יודע זאת אמר להם שאם שגורה תפלתו בפיו החולה מקובל ואם אין החולה מטורף, ואולי באמת דמו להם כי לא היתה שגורה תפלתו בפיו. אלא, שבירוש' ברכות נאמר בפרוש שבשר להם רחנ"ד שנינוח לו להילד. אבל אם נתבונן קצת לספור המעשה כמו שהוא מסופר בשני המקומות, נראה כי דגלים לדבר, שכאן שתי נוסחאות מתחלפות בעצם המעשה. וז"ל הירושלמי: מעשה בר"ג שחלה בנו ושלח שני ת"ח אצל ר' חנינא בן דוסא בעירו אמר לון המתינו לי עד שאעלה לעלייה ועלה לעלייה וירד אמר להם בטוח אני שנינוח בנו של ר' גמליאל מחוליו, וסיימו באותה שעה תבעו מזון. ע"כ. אנו רואים איפוא פה שני שנויים בספור המעשה שבבבלי ושבירוש'. שם ספרו בי רחנ"ד אמר להם לכו שחלצהו חמה, ונמצא שבאותה שעה בקש הילד מים לשתות, וכאן ספרו בי אמר להם רחנ"ד שנינוח לו להילד ונמצא שבאותה שעה בקש מזון. ושני השנויים האלה מכונים ממש לפי טבע בקשות החולה בשתי המדרגות של החלי: כשחמה אוחזתו החולה מבקש מים לשתות, וכשהחמה תרפה ותפול, החולה, וכפרט הילד, מבקש מיד מזון. ולכן נראה כי בארץ ישראל במקום המעשה, ספרוהו באמת כמו שהיה, ובבבל נשתנה בדרך ספורי המעשים שמשתנים בדרך הליכתם. ואעפי"כ, דעת דר' מויא, שאפשר שגם אם נפרש חלצתו חמה במשמ' אחזתו היתה זו בשורה טובה לשליחי ר"ג, בי אולי קודם שאחזתו החמה היה במעמד כמו של

השנה אומר ה ח ל י צ נ ו[1]) ה' אלהינו את יום ראש חדש הזה אם היום אם למחר ולמחר הוא אומר אם היום אם אמש (ערוב' ג ט). — ובמשמ' המציא לו מנוחה, הרוחה: קבעו חכמים לומר רצה ו ה ח ל י צ נ ו בשבת (מד"ר ויקר' לד).

התעלפות, מפני קצת פעולות החלי הקודמות לאחיזת החמה, וכשאחזתו ה ח מ ה, שהוא חלי מצוי ועפי"ר אין בו שום סכנה, היתה זו בשורה טובה, וגם בקשתו מים לשתות העידה עכ"פ שכבר יצא ממעמד של לא הרגשה ושב למעמד חלי החמה הרגיל. רק במאמרו של שמואל בנדרים בדבר בקור החולים ל כ א ו ר ה נאה פרוש רש"י שחלצתו ר"ל רפתה ממנו והיתה כונתו של שמואל לאמר שאין מבקרין חולה אלא אחרי שכבר רפתה הקדחת ממנו. אבל, כמעט עיון מתברר ד ו ק א כ א ן כי הכונה בחלצתו איננה יציאת הקדחה, כי שאלו שם: ל א פ ו ק י מאי וענו לאפוקי הא דתני ר' יוסי בן פרטא וכו' שאין מבקרין חולי מעים ועוד, ואם פרוש ח ל צ ת ו הוא שיצאה המחלה וכונת שמואל שלא יבקרו את החולה טרם ירפה הח֫ם, מה השאלה לאפוקי מאי? פשוט, לאפוקי קודם שתרפה החמה. וכן לפי מה שנאמר שם אחרי כך, שאין מבקרין חולי מעים ועינים ומחוש ראש נראה כי הכונה היא א י ז ה חולה מבקרין ולא א י מ ת י מבקרין את החולה, ועל כרחך שהכונה בחלצתו חמה היא: חולה שהיתה לו חמה, ר"ל ח֫ם הקדחת. ויותר נכון פרושו של הר"נ בנדרים במקום המובא בפנים שאמר: שהלצתו ש ל ב ש ת ו חמה כאדם המודיין שע"י כלי זיין שעליו נקרא חלוץ. ע"כ. ואין ספק בדבר כי גם גזרה זו איננה נכונה, אך עצם הפרוש נכון מאד כאן ובדברי שמואל בענין הילד שצריך להמול. ואולי נסתעף ממשמ' הגיע אל שמשמש בה הפעל חלץ a) בערב', חלץ אליו, הגיע אל פלוני, והפִעל חַצַּל b) גם במשמ' המיוחדה ביחס למחלה.

[1]) כך הגרסה בכל הספרים ולא נמצא שנוי בשום מקום, לא בספרי הדפוס ולא בכ"י. גם בפרוש ר"ת כך הגרסה, ולכן אין לפקפק בדבר שכך היו באמת אומרים בלשון החיה: ה ח ל י צ נ ו דבר פלוני. והנה מהגאונים לא נשאר לנו באור מה משמעתה האמתית של מלה זו כאן. בהערוך לא הובאה כלל. רש"י פרש על פי הסברה: זרזנו, כמו נחלץ חושים. וכן רע"כ, והביא עוד פרוש אחר: פי' אחד הצילנו ומלטנו כמו חלצני יי' מאדם רע. ע"כ. אך לפי שני הפרושים אין הלשון טבעית ואין הדבר מובן מה היתה הכונה בזה, כי איזה ז ר ו ז מיוחד או הצלה נצרכה כאן, ולמה בחר רבי דוסא במלה זו ולא אמר פשוט זרזנו או הצילנו? ועכ"פ היה צריך לאמר החליצנו ביום ראש חדש זה ולא א ת יום ביחס הפעול? וריב"ג בערך חלץ פרש החליצנו דשננו, אבל

---

a) حلص b) حصل

*חֲלְצוֹן, ש"ז. — ולד היוצא מהחלצים: ח ל צ ו ן שגר בהמתך בל יקרב משמיני אחורנית, פן תעזב את הלוי וערוך נר חנוכה עד שמינית (אוהל' לרסע"ג, אנכי אש). —ועצם החֶלֶץ: מלאכי צבאות בעלצון, מתן שנאן גדודיך, מאזרי וקות ה ל צ ו ן, מראה בוק כידודיך (אופ' שבת הפסק' א, מלאכי).

א. חלק[1]), ממנו א. חֵלֶק, חָלַק, חֶלְקָה, מַחֲלֹקֶת, *חִלּוּק, חֲלֻקָּה. א. *חֲלִיקָה, *חֶלְקִי, *חֶלְקִיּוּת.

א. חֵלֶק, ש"ז, כנ' חֶלְקִי, חֶלְקְךָ, מ"ר חֲלָקִים, חֶלְקֵיהֶם, — א) מקצת מן הכל, מן דבר שלם, למשל חתיכה אחת מדבר שלם שנחתך ונהיה להרבה, Teil partie ; part, חֵלֶק השלל: רק אשר אכלו הנערים וְחֵלֶק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חֶלְקָם (בראש' יד כד). ותהי המחצה חֵלֶק היצאים בצבא מספר הצאן שלש מאות אלף וכו' (במדב' לא לו). כי כְּחֵלֶק הורד במלחמה וּכְחֵלֶק הישב על הכלים יחדו יחלקו (ש"א ל כד). — ובהקרבנות וכדומה: חֵלֶק כְּחֵלֶק יאכלו (דבר' יח ח). בני שמואל ח ל ק ם שאלו כפיהם (חול' קלג.). — ואמר הפיטן: המים הזדונים שטפונו בדלקם, ובוססו צרים מקדשי ובזזו חֶלְקָם (שחר' צו"ג, אבלה). — וחֵלֶק בארץ: ולא נתנו חֵלֶק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת (יהוש' יד ד). ולכלב בן יפנה נתן חֵלֶק בתוך בני יהודה (שם טו יג). כי היה חֵלֶק בני

גם זה אינו לפי הכונה כאן. והנה אין ספק בדבר, כי בחר ר' דוסא במלה זו מפני שהיא תרגמה את כונתו יפה, והענין מעיד שכונתו של ר' דוסא היתה בקשה מהקב"ה שיעלה עליו על המתפלל כאלו קיים מצות תפלת ר"ח בזמנה, אעפ"י שיש ספק בדבר אם היום הוא ר"ח או מחר, או אם היום הוא ר"ח או כבר היה אמש. ומפ֫רש נאמר בחיצונה (שם מ.), כי כך היה עושה רבי דוסא בראשי חדשים של כל השנה, מפני אותו החשש שמא נתקדש החדש לא בזמנו. ולכן, ברור הוא הדבר כי את הכונה הזאת ראה רבי דוסא שאפשר להגות בשלמותה בהפעל ה ח ל י צ נ ו א ת היום, שבודאי היה משמש בזמן ההוא בדבור החי בכונה מיוחדה זו ובודאי היו אומרים כך: ה ח ל י צ ו את הדבר, חשב לו שעשה את הדבר כמו שצריך, כדרוש. והנה אינני יודע מקור למשמעה זו לפעל חלץ בהפעיל, רק שאולי נסתעפה מן משמ' ה ג י ע שמשמש בו הפעל חלץ בערב', חַלַצַ אליה אלשי a), הגיע הדבר עדיו.

[1]) גם בערב' חלק b).

---

a) حلص اليه الشي

יהודה רב מהם (שם יט ט). ויאמר יי׳ אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל (במדב׳ יח כ). כי אין לו (להלוי) חלק ונחלה אתכם (דבר׳ יב יב). והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך (שם יד כז). — ומליצה, אין לו חלק ונחלה בפלוני, אין לו שום דבקות בו, אין לו אתו שום יחס: ויתקע (שבע בן בכרי) בשופר ויאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי איש לאהליו ישראל (ש״ב כ א). וישבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל עתה ראה ביתך דוד (מ״א יב יו). — ובכלל חלק בכל דבר: תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ (קהל׳ יא ב). כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנה׳ י א). תן חלק לתלמוד תורה וחלק לאכול ולשתות (ירוש׳ שבת טו יה.). בגסה ג׳ חדשים מפני שטיפולה מרובה יוהר מיבן חלקו של בעל הבית והשוה עליו הכל כמנהג המדינה (ירוש׳ כ״מ ה י:). — והתחילו הסופרים בזמן האחרון להשתמש בחלק בדבור, לקח חלק בדבר, לקח חלק עם פלוני, עפ״י דרך מליצת לשונות המערב׳ במשמ׳ השתתף בדבר. — ובמליצה, מה שיש לו לאדם בחייו[1], Los lot; sort.: לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וגורל לבוזינו (ישע׳ יז יד). לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא (ירמ׳ י יו). חלקי יי׳ אמרה נפשי (איכה ג כד). יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל (איוב כ כו-כט). ומה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים הלא איד לעול ונכר לפעלי און (שם לא ב-ג). אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים (תהל׳ קמב ו). כי לבי שמח מכל עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי (קהל׳ ב י). וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו (שם ג כב). ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך וכו׳ כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש (שם ט ט). — ואמר בן סירא: אל תפחד ממות חוקיך זכור כי ראשונים ואחרונים עמך זה חלק כל בשר מאל (ב״ס

[1]) כך בערב׳ חַלַאק a).

a) حلاق

גני׳ מא ג-ד). איזהו עשיר השמח בחלקו (אבות ד א). — שם את חלקו עם פלוני, השתתף אתו, היה אתו ועשה במהו והגיעו מה שהגיע לפלוני: אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך (תהל׳ נ יח). מודה אני לפניך יי׳ אלהי ואלהי אבותי שנתת חלקי מיושבי בית המדרש וכתי בנסיות ולא נתת חלקי בבתי תרטיות (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם (תפ׳ י״ח, על הצדיקים). — ומ״כ, חלקי ארץ: ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל (יהושע יח ו). ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על ספר (שם ט). וארך לעמות אחד החלקים מגבול ים אל גבול קדימה (יחזק׳ מה ז). — ובכלל: ובמזוג ב׳ חלקים מים ואחד יין מן היין השרוני (נדה כ ז). — ג) חלק אדמה[1], שדה: ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל (מ״ב ט י). — ד) *כמו כתה, חבורה אחת משתי חבורות המתעצמות בדין ובדומה, faction; parti; Partei: וכך אמרו מעלות הברורים הנ״ל כתבו וחתמו בכל לשון של זכות וראיה גמורה איך אנחנו ברורים הנ״ל כפי הכח ורשות שנתן אלינו מהחלקים הנ״ל גוזרין בזה האופן וכו׳ (פסק דין מבנ׳ ב״נ, סביב מעיל 4). באו לפנינו עדים ח״מ שני החלקים שהם הנכבד כמר משה וכו׳ ומרת אלגיריצה וכו׳ מצד אחר וכך אמרו לנו החלקים הנ״ל כתבו וחתמו בכל לשון של זכות וכו׳ ואנחנו חלקים הנ״ל נותנים למעלתם רשות ושולטנות וכח לדין וכו׳ ולא יהיה רשות לשום אחד מהחלקים הנ״ל לסרב ולמאן מכל מה שינזרו הברורים (שם). מעידים אנחנו ח״מ איך היום יום ג׳ וכו׳ שנת ש״ד באו לפנינו ח״מ שני החלקים שהם כמ״ר יוסף וכו׳ ור׳ שבתי וכו׳ וכך אמרו לנו החלקים הנ״ל הוו עלינו עדים וכו׳ איך עשינו חשבון טוב מכל הממון שהיה בשותפות וכו׳ וכן קבלו החלקים הנ״ל שבועה בנקיטת חפץ לקיים כל הכתוב לעיל (שם). ואחר כך הציע את הראשי פרקים וקראם לפני החלקים כשראה שמעון שלא נעשה רצונו על מה שאמר לסרסור צעק בקול רם והתקוטט עם החלקים (שו״ת כה״ר עשק כה).

ב חלק[2], ממנו חלוק, ב. חלק, חלק, חלק, ב. חלקה, *חלקות, *חלקלק, *חלקלק, חלקלקה.

— [1]) קצת החכמים סוברים כי זה כמו חקלא בארמ׳ שדה, וזה איפוא משרש אחר.

[2]) רוב החכמים מדמים לחלק זה השרש הערבי

ב. **חֶלֶק**, ש"ז, — מנולת דבר חָלָק: הטתו (האשה הזרה) ברב לקחה בְּחֵלֶק שפתיה תדיחנו הולך אחריה פתאם כשור אל טבח יבא (משלי ז כא-כב).

ג. ***חֵלֶק**[1]), ש"ז, — טבע האדם, תבונתו וטיבו ומדותיו, Charakter, Natur ; caractère, nature ; character, nature: הנוער משנתו צריך לומר בא"י מחיה המתים רבוני חטאתי לך יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתתן לי לב טוב ח ל ק[2]) טוב יצר טוב סבר טוב שם טוב עין טובה ונפש טובה ונפש שפלה ורוח נמוכה (ירוש' ברכ' ד ז ד). וכל מי שהיו מוצאין אותו חכם עניו שפוי עין טובה נפש שפלה רוח נמוכה לב טוב יצר טוב ח ל ק[2]) טוב היו מושיבין אותו בבית דין שבהר הבית (שם סנה' א יט ג). יהי ח ל ק ך[2]) ברוך לעולם עין טובה ונפש חשובה (כלה רבתי ה).

חֶלֶק[3]), ש"ז, מ"ר חֲלָקִים, סמ' חַלְּקֵי, — אבני הנחל שהמים בשטפם מחליקים אותן: בְּחַלְּקֵי נחל חלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך העלית מנחה (ישע' נז ו). אמר ר' חנינא עולין היינו עם רבי לחמת גרר והיה אומר לנו בחרו לכם ח ל ק י אבנים ואתם מותרין לטלטלן למחר (ירוש' שבת ד ז.). — ועי' חַלּוּק.

חָלָק, א) ת"ז, לנק' חֲלָקָה, מ"ר חֲלָקִים, חֲלָקוֹת, — שאין עליו שערות, kahl, unbehaart ; glabre ; bald: הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חָלָק (בראש' כז יא). — ומשל, יחָלָק בדלעת: שיהא כל גופו ח ל ק בדלעת (רש"י סוט' טז.). — ובלי צמח, הר חָלָק וכדומה: מן ההר הֶחָלָק העלה שעיר (יהוש' יא יז). — ובלי בנין וכדומה: ו ח ל ק ה היתה (עזרת הנשים) בראשונה והקיפוה בצוצרה שהנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהו מעורבין (מדות ב ה). — *הוציא את פלוני חָלָק, לא נתן לו שום תשובה על שאלתו: פילוסופוס שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון וכו' א"ל להוציאך ח ל ק אי אפשר אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון (פסיק' רבתי כג). שאל גוי אחד את ר"י בן קרחה מה רָאה הקב"ה לדבר עם משה מתוך הסנה א"ל אלו מתוך חרוב או מתוך שקמה כך הייתה שואלני אלא להוציאך ח ל ק א"א אלא למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה (מד"ר שמות ב). נתעלמה הלכה מעיניו של אבנר לשעה אמר לו שאול הלכה שנתעלמה מעיניך צא ושאל לשמואל ובית דינו כיון שבא אצל שמואל בבית דינו אמר לו וכו' להוציאך ח ל ק אי אפשר דכתיב כל כבודה בת מלך פנימה לאשה שלא להוציא ולאיש להוציא (שם רות, ויאמר בעז). — ובהרחבה, *כל דבר שאין על פני שטחו שום חִדּוּר, glatt; lisse; smooth: ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה ח ל ק (סוכ' לד.). אבוב היה במקדש ח ל ק היה דק היה של קנה היה (ערכ' י:). מקלות דקים ח ל ק י ם היו שם (פסח' ה ט). — ואמר הפיטן: בן הערבה מינה רבה על הנחל או במדבר, סימניה פי עלה חָלָק אודם עצה יגבר (סמא"ג, פומ' לסכות, ארבעת). — *ניר חָלָק, שלא כתוב עליו שום דבר: מביא נייר ח ל ק ומקרע לפניהן ותותמין (ירוש' גיט' ב מד:). אמר לה נייר ח ל ק היה (שם מג:). הביא נייר ח ל ק ונטל קולמוס וכתב עליו (מד"ר בראש' סג). מה עשה (משה) בירר ששה ששה והביא שבעים ושנים פיתקין על שבעים כתב זקן ושנים הניח ח ל ק בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פיתקכם כל מי שעלה בידו זקן אמר כבר קידשך שמים מי שעלה בידו ח ל ק אמר המקום לא חפץ בך (סנה' יז.). — *פנקס חלקה, לא כתובה: ו ח ל ק ה טהורה מכלום (כלים כד ז). — וכמו"ב שהוא משתמט על נקלה, כמו שמן וביוצא בזה, schlüpferig ; glissant ; slippery, ובהשאלה להפה, להחך, במשמ' מְפַתָּה, מַטעה: כי נפת תטפנה שפתי זרה וְחָלָק משמן חכה (משלי ה ג). לשון שקר ישנא דכיו ופה חָלָק יעשה מדחה (שם כו כח). וברוב לקחה ו ח ל ק שפתיה והעדויות ההם הטתה אונו וגזר גירוש בולל בכל ממשלתו (שבט יהודה יד). — *ואדם חָלָק: לשון בני אדם כי ה ח ל ק י ם והערבים אשר דבריהם מתוקים יוסיפו לקנות ולקחת הלבבות (ר"א בדרשי, חות"כ, אתו).

חלק[a]) שמשמש במשמ' ג ל ח, אבל יותר נראה שזה חלק הערבי הוא השרש גלח העברי.

[1]) בערב' ח'לְק[b]), מן ח'לק[c]), ועי' הערה לקמן. — [2]) פרשו המפרשים במשמ' א. הֵלֶק. אבל מכל שאר השמות ומעצם הענין ברור הדבר שהכונה גם בהשם חלק לתבונת האדם ומדתו, ואין ספק שהוא במשמ' שיש להשם ח'לק[b]) בערבית.

[3]) כמו עֶבֶד עֲבָדַי, בדגשות עה"פ כמו עִנְּבֵי, ביוצא בזה. — אחרים שמוהו בין הקמוצים חָלָק וסברו שהוא מקום חלק בנחל, אך השמוש בירוש' בחרו לכם חלקי אבנים מעיד על חלקי נחל שהוא הוא.

---

a) حلق b) خِلْق c) خلق

— ומקסם חָלָק: כי לא יהיה עוד כל חזון שוא ומקסם חָלָק בתוך בית ישראל (יחזק' יב כד). — ב) *ס"ז, מקום חלק, שלא כתוב עליו: אם יש בו חלק כדי לכתוב שתי אותיות (ירוש' שבת ח יא:). שטר על החלק ועדים על המחק (שם גיט' ב מד:).

א. **חָלַק**[1], פ"י, עת' יַחֲלֹק, יַחֲלֹקוּ, תַּחְלְקוּ, וַיַּחְלְקוּ, וַתְּחַלֵּקֵם, וַיַּחְלְקוּם, חִלְקוּ, חוֹלֵק, לַחֲלֹק, — א) נתן או לקח מהדבר חֵלֶק חֵלֶק לכל אחד, verteilen ; partager ; divide: ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חָלַק יי' אלהיך אתם לכל העמים תחת כל השמים (דבר' ד יט). אלהים אשר לא ידעום ולא חָלַק להם (שם כט כה). ויותרו בבני ישראל אשר לא חָלְקוּ את נחלתם שבעה שבטים (יהוש' יח ב). וַיַּחְלְקוּ את הארץ (שם יד ה). אתה וציבא תַּחְלְקוּ את השדה (ש"ב יט ל). בחלק הורד במלחמה ובחלק הישב על הכלים יחדו יַחֲלֹקוּ (ש"א ל כד). יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יַחֲלֹק (איוב כז יז). וַיַּחְלְקוּם לבני אלעזר (דהי"א כד ד). כי חָלַק אחז את בית יי' ואת בית המלך והשרים ויתן למלך אשור (דהי"ב כח כא). — וחָלַק עִם פלוני את הדבר, שהוא ופלוני לקח כ"א מהם חֶלקו בהדבר: חִלְקוּ שלל איביכם עם אחיכם (יהוש' כב ח). חוֹלֵק עם גנב שונא נפשו (משלי כט כד). — ובתוכם יַחֲלֹק, יקח חלק בתוכם: עבד משכיל ימשול בבן מביש ובתוך אחים יַחֲלֹק נחלה (משלי יז ב). — וחָלַק לפלוני בדבר, נתן לו חלק מהדבר: כי השה אלוה חכמה ולא חָלַק לה בבינה (איוב לט יז). — ובמשמ' שָׂם כל חלק במקומו: ותתן להם ממלכות ועממים וַתַּחְלְקֵם לפאה ויירשו את ארץ סיחון (נחמ' ט כב). — ואמר בן סירא: עסק גדול חלק אֵל ועול כבד על בני אדם מיום צאתו מרחם אמו עד יום שובו אל אם כל חי (ב"ס נכי' מ א:ב). — ומצוי בספרות התלמודית: המקבל זיתים לשמן כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (דמאי ו ה). מקום שנהגו (השותפים) לחלוק את הולדות מיד חולקין מקום שנהגו לגדל יגדלו (ב"מ ה ה). כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקנים (שם ט א). מי שהיה נשוי שלש נשים כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים וכו' ואין שם אלא מנה חולקות בשוה (כתוב' י ד). חלקו השותפין והאריסין אינו יכול להשביעו (שבוע' ז ח). נפל הבית עליו ועל אביו וכו' יורשי האב אומרים הבן מת ראשון ואח"כ מת האב ובעלי החוב אומרים האב מת ראשון ואח"כ מת הבן ב"ש אומרים יחלוקו וב"ה אומרים נכסים בחזקתן (ב"ב ט ח). אנו ואתם נחלוק בשוה (ירוש' כתוב' י לג ד). הא לכם מאתים זוז ותחלקום לעניים שכנסתי מפירות עבירה (שם שבוע' ז לז ד). נוהג שבעולם אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע ונותן פעולה והוא חולק עמו בשוה (מד"ר שמות מא). — *וחָלַק דבר לחלקים: העצם בין כך ובין כך היה נבתש וחולקים אותו לג' חלקים (פרה ג י). — *חָלַק את רגליו וכדומה: מותחין לו (להעוף) חוט של משיחה אם חולק את רגליו שתים לכאן ושתים לכאן טמא שלש לכאן ואחת לכאן טהור (חול' סה.). — ופָעוּל, דבר חָלוּק, נפסק: ראה מים חלוקים או עבורים (מקוא' ח ב). — *וחָלַק כבוד לפלוני, נתן לו כבוד: משה היה חולק כבוד לאהרן ואומר למדני ואהרן היה חולק כבוד למשה ואומר לו למדני (מכי' בא, מס' דפסח' ג). שמשה חלק כבוד למלכות ובן הקב"ה אמר לו חלוק כבוד למלכות (שם יג). רצה לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול הימנו (תוספתא ברכ' ה ז). אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם אלא בשביל לחלוק כבוד לירושלם היתה מוציאה חצי עמוד (ירוש' פסח' ד ל ג). כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כביד לרב (ברכ' יט:). אמר להם הקב"ה (לנשיאי ישראל) אתם חלקתם כבוד אחד לחבירו ואני חולק לכם כבוד שתקריבו ביום שבת (מד"ר במד' יד). שאו שערים ראשיכם אמר להם התגדלו שמלך הכבוד עליכם מיד חלקו לו כבוד ונשאו עצמן ונכנס הארון (שם טו). אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי וחולקים לי כבוד ואתם מכעיסים אותי (תנחומ' בלק, הוספה ט). — ב) *חָלַק בין דבר לדבר, עשה הבדל ביניהם, Unterschied machen ; faire différence; make distinction: היא אנוסה והוא לא אנוס אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ביאה לביאה (יבמ' ו א). מה מכה בהמה לא חלקת בה בין שוגג למזיד לחייב

---

[1]) בארמ' כמו בעבר'. בערב' חַלַק a), כמשמ' קצב לפי מדה וקצב. אך לעצם מושג של חלוק דבר לחלקים תשתמשה לשון זו בשרשים אחרים.

---

a) خلق

ממון אף מכה אדם לא תחלוק בו בין שוגג בין מויד לפטור ממון (ירוש' שבת ג ה). שלא לחלוק בין ביעור לביעור (שם פסח' א כז:). מה נשך האמור בלוה לא חלקת בו בין בכסף בין באוכל וכו' אף נשך האמור במלוה לא תחלוק בו בין בכסף בין באוכל (ב"מ סא.).—*חֲלוּקִים בדבר, שאינם משתפים אלא כל אחד הוא לבדו: לא שנו (שהאח צריך להביא ראיה אלא שאין שניהם) חלוקין בעיסתן אבל חלוקים בעיסתן (אני אומר) מעיסתו קימץ (ב"ב נג.). — ג) *חָלַק על פלוני, היה דעתו בענין מהענינים לא כדעת פלוני, **verschiedener Ansicht sein ; différer de ; differ with** : דבר שהוא נוהג ובא חכמים חולקין עליו (ירוש' ברכ' ה ג). הלכה כר' יודה אפילו חכמים חולקין עליו (שם ערוב' ו כג:). אין חולקין על ר"א בן יעקב (שם שבת טו יה.). כל החולק על מלכות בית דוד ראוי להכישו נחש (סנה' קי.). כל החולק[1] על רבו כחולק על השכינה (שם). חולקין עליו חביריו של בן ננס (ב"ב קה.).—וכמו"כ חלק כדבר: אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה (ברכ' כז:). אף אני אומר בן אלא שר"ע חולק בדבר זה (ב"ב ט:). שבכל מקום שחולקין רב אחא ורבינא בכל התורה כולה הלכה כמי שמיקל (הלכ' פסוק', עריות).— *ופעול במשמ' זו, חָלוּק, חֲלוּקִים, אינם שוים בדעותיהם: אמר לו בן עזאי (לר"ע) על החלוקין (בדין זה) אנו מצטערים אלא שבאת לחלוק עלינו את השוין (ב"ב ע י). ר' ישמעאל בר' יוסי חלוק על אביו (ירוש' כתוב' א כו.). חלוקין עליו חביריו (שם ר"ה א נו ד). כשם שהם חלוקין כאן כך הן חלוקין בעדות החדש (שם סוט' ע כג:). הלל זה מי אמרו רבי יוסי אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים וחלוקין עליו חביריו לומר שדוד אמרו (פסח' קיז.). אמר ר' יוחנן חלוק היה ר' ישמעאל אף בחנוק והלכה כמותו (ב"ב קעו.). א"ר יוחנן חלוקין עליו חביריו על ר' חנניה בן גמליאל (מכות כג:).—וכמו פ"ע, חָלַק הלב, היה חָלוּק: חָלַק[2] לבם עתה יאשמו (הוש' י ב).

— נפע', נֶחֱלַק, יֵחָלֵק, וַיֵּחָלֵק, — א) נֶחֱלַק הדבר, שחלקוהו חֲלָקִים חֲלָקִים, **verteilt werden ; être partagé ; be divided** : אך בגורל יֵחָלֵק את הארץ לשמות מטות אבתם ינחלו (במד' כו נה). לאלה תֵּחָלֵק הארץ בנחלה במספר שמות (שם נג). על פי הגורל תֵּחָלֵק נחלתו בין רב למעט (שם נו). — ואמר בן סירא: אל תקוץ בצבא מלאכה ועבדה כי מאל נחלקה (ב"ס גני' ז יה). כל כלי עץ שנחלק לשנים טהור (כליס יז א). ואין סופו ליחלק ולעשות שנים (ירוש' תרומ' ב מא:). —וכמשמ' *מותר לחלוק אותו: הללו יה נחלק ואינו נמחק (ירוש' מגי' א עב.). — וְחָלַק את עצמו, נהיה מעצמו לחלקים, נפרש הנה והנה, **sich teilen ; se diviser ; divide o. s.** : וַיֵּחָלֵק עליהם לילה (ברא' יד יה), חָלַק את עצמו ונפל עליהם לילה. אי זה הדרך יֵחָלֶק אור (איוב לח כד). לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי חודה של סייף נחלקה הטיפה לכאן ולכאן (ירוש' ברכ' א א). — וכמו קל, *נֶחֱלַק בדבר, חָלַק את הדבר: אמר ר' אמי ואת אומרת שנחלקין בפירות (ירוש' ברכ' ו י ד).—ב) נֶחֱלַק בדעות, נֶחֱלַק העם, נהיה לשתי סיעות, לשתי כתות, בעניני מדינה וכדומה: אז יֵחָלֵק העם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת להמליכו והחצי אחרי עמרי (מ"א יו כא). — *נֶחְלְקוּ עליו, כמו *חָלְקוּ עליו, היתה דעתם אחרת: מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות חנן אומר תשבע בסוף ולא תשבע בתחלה נחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו תשבע בתחלה ובסוף (כתוב' יג א). מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו חנן אמר אבד את מעותיו נחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו ישבע כמה הוציא ויטול (שם ב). — ונחלקו על דבר, היתה דעתם חלוקה בדבר זה: לא נחלקו ב"ש וב"ה על מבוי שהוא פחות מד' אמות שהוא או כלחי אי בקירה על מה נחלקו על רחב מארבע אמות ועד עשר (ערוב' א ב). אמר ר' יוסי לא נחלקו על העושה מלאכה בין השמשות שהוא פטור וכו' ועל מה נחלקו על העושה בתוך היום (כרית' ד ב). אמר רבי עקיבא חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא יטמא את הידים וכו' ואם נחלקו לא נחלקו אלא על קהלת (ידים ג ה). לא נחלקו ב"ש וב"ה על ברכת המזון שבתחילה ועל הבדלה שבסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים (תוספתא ברכ' ו יו). לא נחלקו ב"ש וב"ה על הנולד מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית שהיא ערלה כבושה על מה נחלקו על שנתגייר מהול (ירוש' שבת יט יז). לא נחלקו ב"ש וב"ה על מחיצות המגיעות לתקרה שצריכין עירוב

[1] בערוך: הנחלק.—[2] כך מפרשים רוב הקדמונים, החדשים פרשו מלשון חָלָק, היה לבם מלא מרמות.

לכל חבורה וחבורה על מה נחלקו על מחיצות שאין מגיעות לתקרה (ערוב' עב:). שהרי סמיכה אינה אלא משום שבות ונחלקו בה גדולי הדור (חגי' טז:). לא נחלקו ב"ש וב"ה על שתי כיתי עדים שאחת אומרת מנה ואחת אומרת מאתים וכו' על מה נחלקו על כת אחת שאחד אומר מנה ואחד אומר מאתים (כ"ב מא:). אמר רשב"י תמיה אני האיך נחלקו אבות העולם ב"ש וב"ה על בריאת שמים וארץ (מד"ר בראש' א).—ונחלקו בדבר: לא נחלקו ב"ש וב"ה בבא על אחות אשתו שלא פוסל את אשתו על מה נחלקו בבא על חמותו (יבמ' נה.). — ובלי על או ב: הכל מודים שאין עושין אהל עראי בתחלה ביו"ט ואין צריך לומר בשבת לא נחלקו אלא להוסיף (שבת קלז:).

— פע', חִלֵּק, חִלְּקוּ, חִלַּקְתֶּם, חִלַּקְתָּה, חִלַּקְתֶּם, אֲחַלֵּק, אֲחַלֵּק, אֲחַלְּקָה, וַיְחַלֵּק, וַיְחַלֵּק, אֲחַלְּקֵם, חַלֵּק, בְּחַלְּקָם, — א) כמו קל בנחין הפעולה: בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל (בראש' מט כז). ארדף אשיג אחלק שלל (שמות טו ט). הלא ימצאו יחלקו שלל (שופט' ה ל). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל (ישע' ט ב). ואת עצומים יחלק שלל (שם נג יב). ונות בית תחלק שלל (תהל' סח יג). טוב שפל רוח את עניים מחלק שלל את גאים (משלי טז יט). — ואת הארץ: ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה (יהוש' יג ז). ויכלו מחלק את הארץ (שם יט נא). ויחלק שם יהושע את הארץ לבני ישראל (שם יח י). ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו (יואל ד ב). וחלקתם את הארץ הזאת לכם לשבטי ישראל (יחזק' מז כא). ואדמה יחלק במחיר (דני' יא לט). אחלקה שכם ועמק סכות אמדד (תהל' ס ח). — וחלק את הארץ, במשמ' קבע לב"א חלק לעשות בו דבר: ויחלקו להם את הארץ לעבר בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך אחד לבדו (מ"א יח ו). —*חלק קליות ואגוזים לתינוקות ובדומה: לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב"מ ד יב). וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין אלא מחלקין להן קליות ואגוזים בערב פסח כדי שלא יישנו (פסח' קח:). — *חלק רכושו בין בניו, ובדומה: המחלק נכסיו על פיו (ב"ב ט ז). אמר רב במוכה להן (לבניו) על ידה ושמואל אמר במחלק (רכושו) לפניה והיא שותקת (גמ' שם קלב.). — ומעות לעניים: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחילקתים לעניים (ע"ז יח.). — ב) חלק אותם בתוך, פזר אותם, הפיץ אותם, zerstreuen disperser; to disperse: ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (בראש' מט ז). פני [1]) יי' חלקם לא יוסיף להביטם (איכ' ד טז).— ג) *חלק בין דבר לדבר, עשה הבדל ביניהם: כלום חילקנו בין חבר לעם הארץ אמר לו ר' יהושע הן (בכור' לו.). הבערה ללאו יצאת דברי ר' יוסי ר' נתן אומר לחלק יצאת (שבת ע.). — ד) חלק בנגינה, עי' הפעיל החליק. —ה) *במלאכת החשבון, חלק מספר על מספר אחר, עשה חלוק: ועתה אתן לך כלל איך תחלק כל חשבון בין שיהיה אחד או שנים או מספרים רבים כתוב אותם בטור אחד כל אחד כפי מעלתו ואח"כ כתוב החשבון שתחלק עליו בטור אחר (ספ' המספר לראב"ע כ).

— פע', חֻלַּק, —א) שחלקו אותו: אז חלק עד שלל (ישע' לג כג). הנה יום בא ליי' וחלק שללך בקרבך (זכר' יד א). ואדמתך בחבל תחלק (עמו' ז יז). — ב) *מחלק זה מזה, שאינם שוים זה לזה במעמדם ובדומה: הן מחולקין זה מזה (תנחומא תק' ו). —ג) *קנה מחלק, מפצל למעלה: קנים המחולקין[2]) שמעמידים תחת הגפנים (ב"ב סט.). — ד) *בחשבון: וראוי להיות המספר שתחלק עליו פחות מהמספר המחולק ממנו וכו' ככה תעשה תמיד עד שתגיע אל המספר שהוא פחות מהמחולק עליו (ספ' המספר לראב"ע כ ב). ואם היה המספר באחרים המחולק עליו גדול מהמספר האחרון בטור העליון תשיבהו אחורנית ותחשוב מאותו מקום (שם).

— הפע', *החליק, — בנגינה, שר בפה או נגן בכלי בין בבה לבבה נעימה במשקל מתחלף ממשקל הנעימה הכללית של השירה או הנגינה: ולא היה מכה באבוב של נחשת אלא באבוב של קנה מפני שקולו ערב ולא היה מחליק[3]) אלא באבוב יחידי מפני שמחליק יפה (ערכ' ג ג).

---

[1]) יש סוברים שהנוסחה לקויה. — [2]) כך פרש כאן רשב"ם. ובגמ' ב"מ הגרסה מוחלקין, ועי"ש. — [3]) כך במשנה שבמשניות, ברוב הספרים, ובמשנ' שבגמ' מחלק, וכך אמנם הגרסה במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, הוצ' דר' שפירא. ורגלים לדבר, כי הגרסה החליק בהפע' היא העקרית, ומפני שלשון החליק בענין זה לא היה כל כך מבואר ומובן נשתנה לחלק בפעל במשמ' חלוק, ואלו אם היתה הנוסחה בפע' העקר

— הפע', *החלק, מוחלק, מוחלקים, — קנה מחלק, כמו מחלק: קנים המחולקין[1]) שבהן מעמידין את הגפנים (כ"מ קנ:). — ובמשמ' נבדל זה מזה: שאם נישאת לחמשה בני אדם שחייבת בקרבן על כל אחד ואחד הואיל וגופין מוחלקין (יבמ' לב.).

— התפ', התחלק, — התחלקו האדמה וכדומה, חלקוה ביניהם: והתחלקו אתה (את הארץ) לשבעה חלקים (יהוש' יח ה). ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ (ספרי במד' קלב). מלמד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא (שם). כיון ששמעו בנות צלפחד שהארץ מתחלקת לזכרים ולא לנקבות נתקבצו כולן זו על זו ליטול עצה (שם קלג). עתידה ארץ ישראל שתתחלק לי"ג שבטים שבתחילה לא נתחלקה אלא לי"ב שבטים ולא נתחלקה אלא בכסף (ב"ב קכב). — ובכלל: ימכרו (הפרות) לאוכליהן ודמיהם יתחלקו לכל אדם (שביע' ט ט). היה (העצם) מתחלק לכל המשמרות (פרה ג י). קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה (ב"ב

קצת קשה למה זה נשתנה להפעיל. ובדבר משמע' מלה זו, הנה רש"י פרשה במשמ' חלוק בין שני דברים, ואמר: כשהיה מגיע לסיום הנעימה היה האחד מן החלילים מאריך לאחר שתיקת האחר שזהו חילוק יפה יותר משיסיימו שניהם כאחד. ע"כ. וגם הרמב"ם פרש אותו בלשון חלוק אלא שהוסיף לבאר, כדרכו, מה מהותו של חלוק זה, אמר וז"ל: ומחלק הו אלזמר אלד'י יזמרה אלזאמר פי אלמזאמיר עלי טריקה אלשי אלמקוול קבל אן יכרי אלמג'ני באלג'נא אלד'י יכון באזאה פי איקאע אלעוד אלתושיח הכד'א פסר עלינא דאימא (גוף הערבי, דפ' שפירא).—ובתרג' העבר': ומחליק הוא הזמר שמזמר המזמר מעין הענין האמור קודם שיתחיל המשורר לשורר שכנגדו בנגון הנבל נקרא בערבי אלתושיח. ע"כ. וכבר דבר על התושית פרופ' דר' בבר בספרו על שירות התימנ' (VI 76) והמזמר אברהם צב"י, במאמרו (המור ח קעד). והנה יש לנו בזה עדות מסורה נאמנה שאופן זה של שירה ונגינה היה נהוג במקדש, ורגלים לדבר כי זהו גם סלה שבתהלים, עי"ש. — [1]) פרש הערוך במשמ' חלק, והוא מרגמ"ה, אמר וז"ל: אותן קנים המעמידין בהן הגפנים קלופין הן הקליפות שעליהן כדי שלא יכנסו המים בין הקליפה ובין העץ ומתליע שלא יהו אותן תולעין יוצאין ומתליעין הכרם. ע"כ. והביא עוד פרוש אחר: פ"א מעמידין קנים וקושרין עליהן הזמורות של כרם כדי שיהו האשכולות של הענבים תלוים כמו בדלית ולא יהו מוטלין על הקרקע. ע"כ. ורש"י כאן פרש כפרוש הראשון של הערוך, וכן רמב"ם: ומכר הקנים החלקים. אבל, המנהג של עבודת הכרמים מקיים ומאשר את פרושו של רמב"ם בגמ' ב"ב סט.

ח:). חצר מתחלקת לפי פתחיה (שם יא.).—*ובחשבון: דמיון זה ד' ט' שכתבנו הוא הנשאר מן החשבון שלא יתחלק וכו' הנה הנשארים על הטור העליון ה' וגלגל וב' שהם ד"ה ולא יתחלקו יותר (ספ' המספר לראב"ע כ).— *והתחלק מן פלוני, נבדל ממנו: מהו סלע המחלקות שבשעה שהיה דוד וחיילותיו עוברין על אותו מקום שנעשה לו נס היה מתחלק מחיילותיו הוא ושש מאות האנשים שהיו עמו וכו' ונופלין על פניהם ואומרים ברוך שעשה לנו נס במקום הזה (מדר' תהל' יח ב).

ב. חָלַק[1]), פ"ע, עת' יֶחֱלַק, — היה חָלָק, glatt sein, être lisse, doux; be soft, ובהשאלה חָלַק פיו, חָלְקוּ דבריו: חָלְקוּ מחמאת פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתחות (תהל' נה כב).

— הפע', הֶחֱלִיק, מַחֲלִיק, לְהַחֲלִיק, לַחֲלֹק, — א) פ"ע, הֶחֱלִיק על דבר חָלָק, נעתק ממקום למקום בשפיפה על גוף חלק, gleiten; glisser; to glide, ובהשאלה הֶחֱלִיק בתוך ההמון וכדומה בקע והשתמט בדרך שלא ירגישו בו: ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן לַחֲלִק[2]) משם בתוך העם (ירמ' לז יב). —*ובמשמ' העקרית: בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליקו (ערוכ' ייד). השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה אם החליקה פטור ואם הוחמה חייב להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם החליקה חייב ואם הוחמה פטור (כ"מ ו ג). מחליקין היו לפני חלון של רבים ודורסים ולא נמנעין (פרה יב ד). עשה לה סנדל בשביל שלא תחליק פרש טליתו עליה מפני הזבובין (ירוש' פסח' ו לג.). ואלו הן סימניו (של סרים) כל שאין לו זקן ושערו לקוי ובשרו מחליק (יבמ' פ:). — וְהֶחֱלִיק אליו, דבר לו חלקות, ובהשאלה בעיניו, עשה לו רמזים של פתוי וחלקות בעיניו: כי הֶחֱלִיק[3]) אליו בעיניו למצא עונו לשנא (תהל' לו ג). — וְהֶחֱלִיק על פלוני, במשמ' של איבה, התנהג אתו בחלקות כדי להפילו ולהכשילו: גבר מַחֲלִיק על רעהו רשת פורש על פעמיו (משלי כט ה).— ב) פ"י, הֶחֱלִיק את הדבר, עשהו חָלָק, שלא יהיו עליו

[1]) עי' הערה לשרש ג. חלק. — [2]) הסכימו כל הקדמונים שהוא ממושג חָלָק, במשמ' השתמט, ואמר ריב"ג: ועקרו להחליק וכו' וענין הכל רוך וחליקות. ע"כ. וכן שאר הקדמונים. וקצת החדשים אמרו שהוא מן חלק, והכונה לקחת חלק, אבל מה טעם משם שלאחריו? — [3]) המליצה קצת קשה עם מה שכתוב אחרי כן.

חֲדוּדִים, to smooth ; rendre lisse ; glätten : ויחזק חרש את צרף מַחֲלִיק פטיש את הולם פעם (ישע׳ מא ז). השוחט במגל קציר בדרך הליכתה ב״ש פוסלין וב״ה מכשירין ואם החליקו שיניה הרי הוא כסכין (חול׳ א ב). — *והחליק בשמן, בשומן, או באיזה דבר אחר, עשה שיהיה חָלָק: העגול משיחליקנו מחליקין בתאנים ובענבים של טבל (מעשר׳ א ח). המחליק בענבים לא הוכשר (שם). מפני שמחליק פניה בשומן חזיר (ע״ז לה:). — ובהשאלה, הֶחֱלִיק דבריו, לשונו, עשה אותם חֲלָקִים: להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה הֶחֱלִיקָה (משלי ב טז). מוכיח אדם אחרי חן ימצא מִמַּחֲלִיק לשון (שם כח כג). כי אין בפיהו נכונה קרבם הוות קבר פתוח גרנם לשונם יַחֲלִיקוּן (תהל׳ ה י). אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים מלמד שהחליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם (ע״ז נה.). — ועשה שיַחֲלִיק, שיעתק ממקום למקום כמו על דבר חָלָק: השובר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה וכו׳ לדוש בתבואה ודש בקטניות חייב מפני שהקטניות מחליקות (כ״מ ו ד). זה שמן אופקינון שמשיר השער ומחליק הבשר של גוף (מד״ר שה״ש, אתי מלבנון). — *הֶחֱלִיק בבצלים ובדומה, שלף שלשה ויותר בצלים זה אצל זה מתוך השאר והניח מקום חלק: המחליק בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן (פאה ג ג). המדל בזיתים ב״ש אומרים יגום וכה״א ישרש ומודים במחליק עד שיגום איזה הוא המדל אחד או שנים המחליק שלשה זה בצד זה (שבי׳ ד ד).

— הָפְעַ׳, *הֻחְלַק, הוּחְלַק, — גרמו לו שהחליק על דבר חָלָק: נשברה בדו ברשות הרבים והוחלק אחד במים או שלקה בחרסיה חייב (ב״ק ג א). (מי שאומר) שדחפתה חברתה (פטורה) ב״ש שהוחלקה במימי רגליה (ומי שאומר) שהוחלקה במימי רגליה (פטורה) אבל דחפתה חברתה פשעה ומשלמת מה שהזיקה (גמ׳ שם לא.). הכונס פירותיו לחצר בעל הבית שלא כרשות וכו׳ (והוזקה בהם בהמתו של בעה״ב חייב בעל הפירות) אמר רב לא שנו אלא שהוחלקה בהן אבל אכלה פטור (שם מז:).

ג.*חַלְקָן[1], ממנו ג.חָלַק.

[1]) בערב׳ חלקה.

[a]) حلق

ג.*חָלַק, פ״י, — ברא, יָצַר, schaffen ; créer ; to create : רע מעין לא חלק אל על כן מפני כל דמוע הרמע (ב״ס גני׳ לד יג).

*חִלָּק[1]), ש״ז, — מין דג שנמכר עפי״ר מלוח, Hering, hareng ; herring : והפת והשמן שלהם וכו׳ והחילק[2]) וקורט של חלתית (ע״ז ב ו).

א חֶלְקָה, ש״נ, ככנ׳ חֶלְקָתִי, — חֵלֶק אדמה, שדה, Acker, Feld ; champ ; field, בצרוף עם שדה, חֶלְקַת שָׂדֶה: ויקן את חֶלְקַת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה (בראש׳ לג יט). ואת עצמות יוסף וכו׳ קברו בשכם בְּחֶלְקַת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור (יהוש׳ כד לב). ותהי שם חֶלְקַת השדה מלאה עדשים (ש״ב כג יא). השלכהו בְּחֶלְקַת שדה נבות היזרעאלי (מ״ב ט כה). ויקר מקרה חֶלְקַת השדה לבעז (רות ב ג). חֶלְקַת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי (שם ד ג). — ובלי השם שדה: והערים יהרסו וכל חֶלְקָה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה (מ״ב ג כה). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וְחֶלְקָה אשר לא תמטיר עליה תיבש (עמו׳ ד ז). ראו חֶלְקַת יואב אל ידי ולו שם שערים לכו והוציתיה באש ויציתו עבדי אבשלום את הַחֶלְקָה באש (ש״ב יד ל). וכל הַחֶלְקָה הטובה תכאבו באבנים (מ״ב ג יט). שא השלכהו בַּחֶלְקָה כדבר יי׳ (שם ט כו). רעים רבים שחתו כרמי בססו את חֶלְקָתִי נתנו את חֶלְקַת חמדתי למדבר שממה (ירמ׳ יב י). תקלל חֶלְקָתָם בארץ לא יפנה דרך כרמים (איוב כד יח).

ב.חֶלְקָה, ש״נ, מ״ר חֲלָקוֹת, חֲלַקּוֹת[3]), — סגולת דבר חָלָק, Glätte ; lisse ; smoothness : ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חֶלְקַת צואריו (בראש׳ כז טז). — ובהשאלה, חֶלְקַת לשון,

[1]) משק׳ כִּכָּר. אחרים נקדו חֲלֶק, חִילָק, כרומית alec, halec. אבל כבר העירו החכמים כי השנויים בהכתיב מעידים כי איננה מלה רומית במקורה, ורגלים לדבר כי שאולה היא ברומית מאחת הלשונות השמיות. — [2]) ואמרו בירוש׳ (שם ב מב.): אי זהו החילק רב אמר סולתניתא א״ר יוחנן הוא חילק הוא טריח טרופה. ע״כ. ובן בגמ׳ בבלי: מאי חילק אמר רב נחמן בר אבא אמר רב זו סולתנית ומפני מה אסורה מפני שערבונה עולה עמה (גמ׳ שם לט.).

[3]) כמו פְּלֻגּוֹת.

דברי חנפה: לשמרך מאשת רע מֵחֶלְקַת לשון נכריה (משלי ו כד).—ומ"ר חֲלָקוֹת, דברים חלָקים, דברי חֹנֶף: אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חֲלָקוֹת חזו מהתלות (ישע' ל י). — ושפת חֲלָקוֹת: שוא ידברו איש את רעהו שפת חֲלָקוֹת בלב ולב ידברו יכרת יי' כל שפתי חֲלָקוֹת לשון מדברת גדלות (תהל' יב ג-ד). — ובכלל דבר נעים ורצוי לאדם שהוא מתפתה בו: אך בַּחֲלָקוֹת תשית למו הפלתם למשואות (תהל' עג יח). — וַחֲלַקּוֹת: ומרשיעי ברית יחניף בַּחֲלַקּוֹת (דני' יא לב).

חֲלֻקָּה, חֲלוּקָה, ש"נ, סמי' חֶלְקַת, מ"ר חֲלֻקּוֹת, חֲלוּקוֹת,— א) חלק אחד של עם, של חבדה, וכדומה, **Abteilung division**: ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם וַחֲלֻקַּת בית אב ללוים (דהי"ב לה ה). — ב) *בס"פ מן א. חָלַק, הפעולה לחלוק דבר לחלקים, **Teilung. ; partage ; division**: אין לו לבכור (זכות בהנכסים) קודם חלוקה וכו' יש לו לבכור קודם חלוקה (ב"ב קכו). מעשר ראשון מותר לזרים (להת להם בתורת נדבה) וכו' אבל בתורת חלוקה (אסור להת להם) (כתוב' כו.). — והדרך והאופן שהדבר חָלוּק: ולא כחלוקה של עולם הזה חלוקה של עולם הבא העולם הנה אָדם יש לו שדה לבן אין לו שדה פודם וכו' לעוה"ב אין לך כל אחד ואחד שאין לו בהד ובשפלה ובעמק (ב"ב קכב.).—ג) *הבדל בין הדברים: שאל תלמיד את ר' אלעזר שמעתי חלוקה בין טבעת לטבעת א"ל לענין שבת בין טבעת שיש עליה חותם לטבעת שאין עליה חותם אבל לענין טומאה כל טבעות דינם אחד (ר"ח שבת נב:). מראין דבריה של שמועה זו ששלש חלוקות יש בדבר (תשו' הגא',הרכבי ספא). והשמות בכל לשון יתחלקו חלוקה הכרחית אל שלשה סוגים אם נבדלים אם נרדפים ואם משתפים (מלות הגיון יג). וזהו ההפרש אשר בינו ובין המועתק וחלוקתו הראשונה לפי חלוקת השם המועתק (כל מלאכ' הגיון, מכוא). — והבדל בדֵעות, מחלֹקת: אם תפול חלוקה ביניהן יאמרו השנים דבר אחד והשלשה חולקין עליהם וגמר הדין בדברי הג' ויבטלו דברי השנים (ר"ח סנה' נ:). ולא מצינו שהיתה חלוקה כלל בין החכמים הראשונים אלא בסמיכה בלבד באו הלל ושמאי חלקו בג' דברים אבל תלמידיהן שלא שמשו כל צרכן רבתה חלוקה ביניהן ונעשית תורה בשתי תורות (הוא, חגי' טז:). והרי ר' יהושע כשהיה חלוק על רבן גמליאל הודיע את חלוקתו ואב בית דין היה ר' יהושע (תשו' הגא', הרכבי רג). וכבר מבואר כי חלוקתן (של ב"ש וב"ה היא) בשלחן שני שאינו תחלה בטמאה וכו' ב"ש סברי אסור להשתמש בשלחן שני וב"ה סברי מותר להשתמש בו (שם שלו). ואתחיל בעיון השכל האפשרי לדעת אם הוא נפש או חלק מנפש כי בזה נפלה חלוקה גדולה בין המחברים (תנמ' הנפ' א ז).—ד) *בהגיון, אפשרות של שתי הנחות שצריך לבחר באחת מהן, **Dilemma; dilemme**: הנה לא ימנע הענין בזאת ההכנה מחלוקה אם שיהיה נושא לה גשם או נפש ואיך שהיה הנה מחויב שהקבל מה שתקבל קבול בלתי מעורב עם צורה מהצורות (רלב"ג, מלחמ' ה' א ג). שאם הונח הענין כן שהשם יתברך יודע אלו הדברים המתחדשים הנה לא ימנע הענין מחלוקה אם שתהיה זאת הידיעה לשם יתברך באלו המתחדשים קודם בואם או שתהיה לו הידיעה בהם עד בואם לבד (שם ג ג). ונאמר שלא ימנע הענין בזאת ההויה מחלוקה וזה שהיא תהיה בהכרת אם יש מיש אם יש מאין (שם ו יז). — ה) *במלאכת החשבון וההנדסה, כמו חִלּוּק: ונחלק עליהם תשבורת המשלש אשר הוא תושבת המוצק והיוצא מהחלוקה תגדע את מרובעו מסרובע הקו היוצא מהתושבת אל הראש (ספ' התשכורת לר"א הנשיא ד). המין הד' בחלוקה הכונה הראשונה בחלוקה בשלמים לחלק מספר גדול על מספר יותר קטן (קלור המספר לר"י בן גרנה, כ"י פריז). — ו) *נקראו בפרט בשם זה הסכומים הנתונים ליושבי א"י מכספי הנדבות שבאים מהיהודים בחו"ל: והיה כי יגש איש אחד ממנו אל אחינו הספרדים והתחנן לפניהם שיעשו לו איזה ספוק מהישיבות או חלוקה שלהם בדי להחיות את נפשו יענו לו רב לכם בני האשכנזים מלהיות לכם חלק ונחלה אתנו (מכתב כ' מרבני ירושלם לק"ק מיץ, שנת תקכ"ג). כי היתה הצדקה הגדולה הזאת חובת כל איש ישראל ומקבלי החלוקה נחשבה תמיד במקבלים מה שמגיע להם מצד הדין מאחיהם בית ישראל (מכת' ר' יצחק אלחנן, שנת תרמ"ט).

***חֲלָקוּת**, ש"נ, — סגולת דבר חָלָק: שבדה (את הבהמה) להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם הוחלקה חייב שהחלקות יותר בהר מן הבקעה (רמב"ם שכיר' ד). והנה לא חשש יעקב לענין הקול

כי אם למשוש השעירות והחלקות לאחת מג' סבות (ר"י אלברגלי, תולדות). חלקות ושעירות וספוגיות ומקשיות (הקד' תגמ' הנפ').

חֶלְקִי, ת"ז, לנק' חֶלְקִית, — של חֵלֶק, Teil-; partiel; partial: ואם היו משלי אלה החלומות במה שהיה מיוחד לאיש אחד או בדבר חלקי לא נאמר שהוא נבואה (אמונה רמה ה א). כי הנבדל במה שהוא נבדל יפעל בכל מי שהוא מוכן לקבל פעולתו מזולת שתהיה לו השגה בחלקי חלקי במה שהוא זה החלקי (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ד). ונקרא החי והצמח המינים החלקיים כי הסוג הגזון יחלק לחי ולצמח לא זולת זה (מלות הגיון י). שהדתות אף אם יסכימו בעניינים הכוללים כמו מציאות השם ושכר ועונש ודומיהם הנה הם חולקות בענינים החלקיים ולזה יתחייב בהכרח שיהיו לדתות עקרים חלקיים בהם תבדל הדת האלהית האחת מזולתה ובהקירה מן העניינים החלקיים סכנה עצומה לפי שכל מי שיכחיש אחד מעקרי הדת החלקיים הנה הוא יוצא מכלל בעל דת ההיא (העקרים א א). וכמה טובים אלו המעשים למי שיהעסק בהם מלקיחת המבחרים החלקיים בדחית מחויבי המשפטים ההוים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ה ה). ואין הבדל אצלנו באלו שלש הלשונות בשלילה החלקיית אבל אנחנו נבהר תמיד שתהיה לשוננו בשלול חלקיי (מלות הגיון ג). המתרים והם אשר יתחבר באחת מהם חומה כלליית ובאחרת חומה חלקיית וזה שני מינים אם שיהיה החומה הכלליית בחיוב והחלקי בשלילה באמרנו כל אדם חי ואין כל האדם חי או קצת האדם אינו חי ואם שיהיה הכללי בשלילה והחלקי בחיוב (כל מלאכ' הגיון, מלילה). ובן הדין בכל נליזה ונליזה חלקית (רלב"ח, קדוה"ה להרמב"ם יז י). שמרוממין אותו הפלוספים (את האלהים) מידיעות החלקיות (כוזרי א ד). ומה שאמר בכל הדברים הנפרדים הוא ענין לא ימצא כמהו במלאכות החלקיות כי הם לא יספיקו בכל הדברים (נופת צופים א א). אמר ן' רשד בפירושיו לספר שמים ועולם וז"ל הגלגל בכללו הוא כמו בעל חי וזאת התנועה היא כמו התנועה מקומית בב"ח ואמנם שאר התנועות הנמצאות בגלגלים הם כמו התנועות החלקיות הנמצאות באברי הב"ח (מנח' קנא' לר"י מפיסא 31). כח העיוני הוא אשר ישפוט מהות הדבר וכו' והשגותיו הם בלליות לא חלקיות (שם 37).

חֶלְקִיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא חֶלְקִי: כי אין להם חלקיות עד יתמזגו בפגישת קצתם (ר"מ נרבוני, מו"נ א ענ). ויקח הכח השכלי בללותם ועצמותם ויפשיט חלקיותם ויבדיל המקרים מן העצמים (מרפא לנפש, רפאל מגורלי לח.).

חֲלַקְלַק, ת"ז, — שהוא חָלָק, מחליק: ואמנם הקול בבח לגשמים הקשים ואם היו עם זה חלקלקים דקים כמו הכלים המקובבים העשויים מן הנחשת הציני הנקראים טנג'הארא (אמונה רמה א ו).

*__חִלְקְלֵק__[1], פ"י, בינ' מְחַלְקְלֵק, — עשה שיהיה חלקלק: מעמיקי שפה ומחלקלקי לשון עליהן הוא אומר יהי דרכם חשך וכו' (תד"א טו). ואם תהיה הסבה הקדמת המחלקלק קדם הקובץ (קאנון ג יו ב ז). ולא יפלטו (הלחות) בקיא ולא ימעדו ברפואות המשלשלות המחלקלקות יצטרך שתנקם וכו' או שתשימם עם המחלקלקים (שם ג א ב יא).

חֲלַקְלַקָּה[2], ש"נ, מ"ר חֲלַקְלַקּוֹת, — א) מקום חלקלק, שאדם מחליק עליו ונופל, schlüpferige Stelle; place glissante; slippery place: לכן יהיה דרכם להם כַּחֲלַקְלַקּוֹת באפלה ידחו ונפלו בה (ירמ' כג יב). יהי דרכם חשך וַחֲלַקְלַקּוֹת ומלאך יי' רדפם (תהל' לה ו). — ב) בהשאלה, דברים חֲלָקִים, פתוי, רמאות: ובא בשלוה והחזיק מלכות בַּחֲלַקְלַקּוֹת (דני' יא כא). ונלוו עליהם רבים בַּחֲלַקְלַקּוֹת (שם לד).

חֲלַקְלַקּוּת, ש"נ, — סגולת דבר חלקלק: כי החלקלקות יחייב דחית הקול פתאום ויהיה בחוש יותר חזק והשעירות יחייב המשך דבר אחר דבר ויחליש רשומו בחוש (אמונה רמה א ו). וכבר ידעת בשער האצטומכא איך תרפא חלקלקות האצטומכא (קאנון ג יו ב יו). אדם הולך בדרך בלילה השיבה עד שיעלמו ממנו הדרכים וקרה לו עם זה מטר סוחף יהיה סבה אל קלקול הדרכים וחלקלקותם עד שיהיה לכהו בתכלית הסבנה מהנפילה וההכשל תמיד (ידע' בדרכי, הפרדס א).

חֲלַקְלַקּוּתִי, ת"ז, לנק' ־קּוּתִית, — מטבע החלקלקות: ונתחיל בזה מהשלשול החלקלקותי וכבר ידעת בשער האצטומכא איך תרפא חלקלקות

---

[1]) עי' ערך חֲלַקְלַקָּה.

[2]) משק' פְּעַלְעַל, אדמדם, ירקרק, מן חָלָק.

האצטומבא (קאנון ג יו כ יז).

א.חלש, ממנו *חלוש, חלושה, *חלישות, חלש, א.חלש, *חלש, *חלישה.

חלש, ש"ז, מ"ר חלשים, — מי שאינו חזק, מי שהוא רפה בח, weak ; faible ; Schwächling : קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני (יואל ד ט-י). חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי וכו' (שבת עז:). חלש וזיין בידו (אדר"נ כט). אם יהיה הגבור שבגבורים למטן והחלש שבחלשין למעלה נוצח הוא (מד"ר שמות כד). מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים (תפ' לחנכה, בימי מתתיה). — וגם בדברים לא בע"ח, ואמר המשורר: שים מלתך בלשוני ובלבי רוחך, ובנבלו החלש השפיע נא בחך (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשת' א).

א.חלש, א) פ"י, עת' יחלש, — עשהו חלש, גבר עליו, שבר אותו, schwächen, besiegen ; affaiblir, défaire ; weaken, vanquish: ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב (שמות יז יג). — יוכיר': ולולי תפלת משה היה (עמלק) חולש את ישראל (רא"ב"ע שמות יז יג). כי הוא (היין) חולש הגידים המניעים אותם ומוליד חלאים רעים (בעבוע' לר' זכדא). — ב) פ"ע, עת' יחלש, נהיה חלש, schwach sein ; être faible ; be weak, ובמשמ' יותר חוקה, נפל בלי כח החיים: וגבר ימות ויחלש ויגוע אדם ואיו (איוב יד י). — *וחלשה דעתו: ואפילו שיראה אותו (את החולה) נטוי למות אינו אומר לו צו לביתך שלא יחלש דעתו (מד"ר קהל'. כי כרוב). — ופעול *חלוש, חלושה: ומעשה בר"ג שהיה חלוש חלפו לו שמן השיש ולא קבל (דא"ר י). מ־של לשני אתליטים אחד חלוש ואחד גבור נצח הגבור לחלוש ונטל עטרה בראשו (מד"ר שמות כא). אם יהיה הגבור למעלן והחלוש למטה על אחת כמה וכמה (שינצח הגבור) (שם כד). שכן לבהאדם ומחשבתו עומדת לו במקום מראה ספירית לקבל מחשבות וולתו קצת קבול חלוש (ידע' הפניני, פ' תהל' טו). יש אנשים חלושי ההרכבה צריך במה תרופות להשיבם (שבט יהודה ז). — *חלושי המציאות, במשמ' יקרי המציאות: ואלה ענינים חלושי המציאות מאד נעלמים (אמונה רמה א).

— נפע', *נחלש: — במו קל, ואמר הפיטן: רגש ולחש ועת לדתו נחש, וברשפיו הכחש ובחלש נחלש ולא חש (יוצר שבת זכור, אן קולן). — והמשורר אמר: ינוסון מאשוני נחלשים, לעפעפי ותם נעים ונדים (ר"י הלוי, אהה). — ובדקדוק, אותיות נחלשות, שאינן יוצאות בהברה: דע כי ארבע (אותיות) האלה האלף וההא והויו והיוד נחלשים במלים (תבו' מנת' ולוגא, ערך הרות). — הפע', *החליש, — במו קל, ואמר הפיטן: שחת מבצר מחלישי ותורשי, מלון קצו נתנו דורשי (יוצר שכה"ג, ישעי). — ומצוי בספרות: ובאשר ראו הרועים שהיהודי היה מחליש עניינם הרגוהו (שבט יהודה ו). — והחליש דעתו: אל תגנה מקח חבירך ואל תחליש דעתו כי זה מנהג לחסרי דעת (תפותי זהב קכב.). — פע', *חלש: כות שחולש ומשתייר (פסיק' רבתי, זכור). — נתפ', *נתחלש: שבו (במזל טלה) יתחילו הימים להוסיף על הלילה והחמה עולה אל גבוה והחום מתגבר והקור מתחלש (נוה"א לר"א בר חייא ג). מתחלשת ומתכחשת מתדלדלת והולכת (ערוך, ערך מתנונה). ואף הזקנים כמו בן בשמתחלשים שערם מתלבן (חוקוני, תוריע). או יתחלש שכלו ויצא מדעתו כי לא יוכל לקבל השפע העליון ההוא כענין בן זומא (מנת' קנא' לר"י מפיסא 104). עמוד אחד מן הארץ עד לרקיע וצדיק שמו על שם הצדיקים וכשישראל צדיקים מתגבר ואם לאו מתחלש והוא סובל כל העולם (הריקנטי, בראש').

ב.חלש[1], ממנו ב.חלש, *חלש.

ב.חלש, פ"י, עת' יחלש, — א) חלש על פלוני, הטיל חלשים, השליך גורל, Loos werfen ; jeter le sort ; cast a lot: איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש[2] על גוים (ישע' יד יב). — ב) *חלש את בכפו ובדומה לתוך דבר, השליכו שמה, hinein werfen; jeter dedans ; cast in: בראשונה היה (הקונה בית חומה) נטמן יום י"ב חדש שתהא חלוט

---

[1]) רק בעברית, ועי' הערה לקמן.

[2]) כבר פרשו בעלי התלמוד פעל זה מהשם חלשים במשנה: מאי משמע דהאי חלשים לישנא דפורא הוא דכתיב איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש על גוים וגו' אמר רבה בר רב הונא מלמד שהיה מטיל פור על גדולי מלכות לידע איזה בן יומו של מ־שבב וכור (שבת קמט:). ובן ריב"ג, אמר וז"ל: באלו אמר מטיל עליהם גורל מלשון המשנה אין מטילין חלשים על הקדשים ביום טוב וזה נאה מאד אעפ"י שאינו רחוק להיות מן הענין הראשון כלומר שובר הגוים. ע"ב. אבל,

לו התקין הלל הזקן שיהא חולש[1] את מעותיו בלשבה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימתי שירצה הלה יבוא ויטול את מעותיו (ערכ' ט ד).

***חָלָשׁ[2]**, ש"ז, מ"ר חֲלָשִׁים, — גורל, Los ; sort ; lot : ומטילין חלשין על הקדשים ביום טוב אבל לא על המנות (שבת כג ב). ארבעה שמות נקראו לגורל חלש פור גורל חבל ובבולם לקו בני עשו בחלש לקה עמלק שנאמר ויחלוש יהושע (פסיק' דר"כ, זכור). ואין מטילין חלשים על המנות אבל מטילין חלשים על בשר הקדשים ביום טוב כדי לחבב את המצוה (רמב"ם, יו"ט ד). — ואמר הפיטן: דרש וחקר מאז וחלש הטל, דק וחלד לבונן בקין עתותי טל (ר"א קליר, תפי' טל, אתגרה). מי יוכל לישער כל הפקודים, אשר בתבל ובחלש לא נפקדים (יוצר פ' שקלים). מי מנה ופקד בחלש ופורים, פקדם פוקד בחמוש ספרים (שם מוסף, עין עלם). זורז אצל שעיר עם בפור חלשו, עלה בימין הגביה אמר סגן לאשו (סלית' מוסף יוה"כ, אכפרה). בערם חלו מלך ומשרתיו מצביעים, ומאז בחלקו עלו מחלשים שבעים, וסגלם לו לחבל נחלה מקבעים (יוצר אחרון פסח, אדני חלד). —*ובמשמ' חלק: פי שנים בנחלת חבלו, תחת מחלל יצוע מחוללו, וועד נחול בחלש גורלו (יוצר לש"ת, אשרי העם). מועד ראית חגיגת אסף, נתמך בחֲלָשָׁי לחוגגי בכסף (יוצר ב סכות, ארחן). וכל עניניו חרטת, וחבלו מכל הנעמת, וחֶלְשׁוֹ מכל השפרת (יוצר יוה"כ, מי יתנה).

***חֹלֶשׁ**, ש"ז, — רפיון כח: זכר נעורים ישלח חֹלֶשׁ בלבי ורזון (רמב"ע, תרשיש ה). בטרם בוא ימי זֹקן וחֹלֶשׁ עלי נועם ימי נֹער (שם ח). ואני קטן מאד וגופי חדל ונאלח ונתעב, אין בו מה שיחזק מחולש ולא מה שישביעך מרעב (בן המלך והנזיר כ).

המושג האחרון אינו מתישב יפה, כי במושג זה אין צרך במלה על. השבעים קראו אמנם כל במקום על, אך מליצה זו במו"ב אינה טבעית ב"ב, ורק על פי הדחק אפשר לקבלה, ועדיף לקבל המליצה חולש על בלי שום הגהה בכתוב ובמושג גורל שנותן להמליצה הרבה עז. ורוב החדשים אינם מורים במשמעה זו של חלש שאינה נמצאת במקרא. ועי' לקמן הערה שאחרי זו והערה לערך חָלַשׁ. — [1]) כבר גזרו הערוך ורש"י ואחרים חלש זה במשמ' הטיל, מן חולש על גוים ומטילים חלשים. ו ל ו י, שפרש במשמ' שבר, נדחק חנם.

[2]) עי' למעלה, בהערה להשרש ולהפעל.

***חֲלָשָׁה[1]**, חולשה, ש"נ, — במו חֹלֶשׁ: וזה ידוע הוא שהשיבה היא לחולשת החום שיוצא מן הגוף ובעת ההיא יתקרר גוף האדם ויחלש חומו הטבעי (בער השמים ד א). עד שיגיע אל חכמת מדירת הארץ והשמים מבלי שישיגהו בזה לאות או חולשה (אמונה רמה א ז). וקרה לו (לבן זומא) כאשר יקרה למביט בשמש הבטה חזקה אשר תכהינה עיניו לרוב מאור השמש ולחולשת כח הראות שבעין (מנח' קנא' לר' מפיסא 104). דומה למי שירצה לזון לנער היונק בלחם ובשר ויין שימיתהו בלי ספק לא לפי שאלו המזונות הם רעים אבל ימיתהו לחולשתו מלעבלם (מנוה"מ רלח).

***חֲלָשׁוּת**, ש"נ, — במו חֹלֶשׁ: מרוב חלשות של אדם בשמזקין צריך להרחיק רגליו זה מזה (רש"י שבת קנב.). — ובפי העם במשמ' התעלפות: הלך אצל בותל של איספקלריה וראה אותה ונפלה בחלשות ובאתה היא אליו וניערתו (ספו"מ להר"ן ו).

***חֶלְתִּית[2]**, ש"נ, — שם צמח עז הריח, ובמו בן השרף ממנו, assa fatida ; Teufelsdreck : אין שורין את החילתית בפושרין אבל נותן לתוך החומץ (שבת כ ג). הקושט והחמם וראשי בשמים התיאה והחלתית והפלפלין וחלות חריע (עוקצ' ג ה). וקורט של חלתית (ע"ז ב ו). התיאה והחלתית והאלום (טבו"י א ה). מי חלתית מותר לשתותה בשבת כשמואל אמר חלתית עצמה מאכל בריאים הוא (ירוש' שבת כ יז ג). הלעיטה חלתית טרפה[3]) (חול' נח:). לקוח חילתית הוא לכרון אדום והילתית לבן (אסף הרופא 38).

חָם[4], ש"ז, כנ' חָמִי, חָמִיךְ, חָמִיהָ, מ"ר חֲמִים, — א) אבי בעלה של אשה, Schwiegervater (Vater

[1]) בארמ' חולשא: דקשה (החרדל) לחולשא דלבא (ברכ' מ.). חולשא דכהן גדול (יומ' כו:).

[2]) במשקלי השמות שבמקרא נמצא משק' פְּעֵלִית, גפרית, ולא פעלית, זולתי אולי חִתִּית. שבישלמים ראוי להיות חתתית (רד"ק). בסור' חלתיתא, בערב' חלתית a), חלתית' b), ובלשון ההמוגיז חנתית c), ובבר החליט פרנקל (S. Fr. Aram. Lehw. 140) כי זו מלה שאולה מארמית. ולא נתברר מקורו. ויקראוהו במצרים אלבביר, הגדול. — [3]) ואמרו שם: מ"ט דמינקבה להו למעיינה.

[4]) משקל אָב, אָח, אחת המלות היותר קדומות

a) حلتيت b) حلتيت c) حنتيت

des Mannes); beau père (père du mari) father-in-law (father of the husband) : וַיֻּגַּד לתמר (כלת יהודה) לאמר הנה חָמִיךְ עלה תמנתה (בראש' לח יג). והיא (תמר כלת יהודה) שלחה אל חָמִיהָ לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה (שם כה). ותשמע (כלת עלי) את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חָמִיהָ ואישה (ש"א ד יט). אמרה מת בעלי ואח"כ מת חמי תנשא ותטול כתובתה (יבמ' יח ז). הלכה מקבר בעלה לבית אביה או שחזרה לבית חמיה (כתוב' ט ו). בכלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה (פסח' פז.). היא שמת חמיה (ירוש' מו"ק ג פג.). ועדיין כשהוא כועס עליה (הבעל) אומר לה לכי אצל כתובתיך התקינו שיהיו מגיחין אותה בבית חמיה (כתוב' פב:). כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים (סוט' י:).— ב) *גם במקום חֹתֵן, ואמר בן סירא: אל תועץ עם חמיך וממקנא העלים סוד (ב"ס גני' לז י).—ומצוי במשמ' זו בתלמוד: ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו (פסח' ג ז). האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה (כתוב' א ה). שבית חמיו באין אצלו לשבת שנייה (תוספתא ב"מ ח כה). שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי משוי ג' חמורים (תעני' כא.). התן הדר בית חמיו (ב"ב לח:). מעשה באדם אחד ששגר לבית חמיו מאה קרוגות של בדי יין ושל בדי שמן וכו' והלך ועמד על פתח בית חמיו והוציאו כוס של חמין ושתה ומת (שם קמו.). כנוהג שבעולם אדם דר אצל חמיו ועוכר לצאת מביתו (פסיק' דר"כ, סמעו). שכל מה שאירע לזה (ליעקב) אירע לזה (ליוסף) וכו' זה נתברך בית חמיו בשבילו וזה נתברך בית חמיו בשבילו (מד"ר בראש' פד).

חַם, חָם, א) ת"ז, לנק' חַמָּה, מ"ר חַמִּים, חַמּוֹת, — ההפך מן קַר, האש היא דבר חַם, השלג הוא דבר קַר, warm; chaud; warm: זה לחמנו חָם הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתֵנו ללכת אליכם (יהוש' ט יב). היה מהרהר בלילה ועמד ומצא בשרו חם טמא (נדה מג.). — ולנק': הרודה פת חמה ונתנה ע"פ חבית של יין (מכשיר' ג ג).—ומ"ר: אשר בגדיך חַמִּים בהשקט ארץ מדרום (איוב לז יז). — ב) ש"ז, דבר חַם, בפרט מ"ר חַמִּים, מים חַמִּים ובדומה: (ממלאה אשה) קומקום חמין אע"פ שאינה שותה ממנו אלא כוס אחד (ירוש' חלה א נח.). רשע זה דעתו נקייה ואינו שותה חמין שנעשו צונן (שם תרומ' ח מה:). חמין בל זמן שמעלין הבל הרי אלו מותרין (שם). נותנין חמין לתוך צונן אבל לא צונן לתוך חמין (שם שבת ג ו:). שמולפין חמים על גבי מכה בשבת (שם ט יב.). לא יטול אדם עריבה מלאה חמין ויתנגה על גבי מעיים בשבת (שם יט יז.). חמין שהוחמו בי"ט ובן חמים שהוחמו מערב שבת לשבת (שם ביצה ב סא ג). ביצד הוא עושה נותנן ברמץ או נותן לתוכן חמין כל שהן (שם נדה ג ג). בירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה חמין שלא הוחמו בל צורכן ותבשיל שלא בישל בל צורכו (שבת לז:). לא ישתטף אדם כל גופו בין בחמין ובין בצונן (שם לט:). אין מגעין חמין ושמן מעל גבי מכה בשבת וכו' (ולא שנה לך) בין חמין שהוחמו בשבת לחמין שהוחמו מע"ש (שם קלד:). מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו (יומ' פד:). והלך ועמד על פתח בית חמיו והוציאו כוס של חמין ושתה ומת (ב"ב קמו.). קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מהארת אצלי ותאכל עמי פת חמה ותשתה עמי כוס חמין (נדר' כז.).—ומליצה, פלוני אינו נכוה בחמים, בחמי חמים, ר"ל אינו מרגיש אפילו דבר שנאמר בפרוש: אמר להם (ר"א להלמידיו) במדומֶה אני שאתם נכוים בפושרים עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין (ברכ' טז:).—ובפרט מים חמים טבעיים נובעים מתוך האדמה ומשמשים לרפואה, Thermquelle; thermes: הרוחץ בחמי טבריא לא יזלפו עליו אחרים (תוספתא שבת טז כ). פסח שנתבשל בחמי טבריה (ירוש' שם ז י:). אסרו להן את הזיעה והתירו חמי טבריה ועדיין היו רוחצין בחמי האור ואומרים בחמי טבריה רחצנו אסרו להן חמי טבריה (בבלי שם מ.). מפני מה אין חמי טבריא בירושלם כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו ונמצא עלייה שלא לשמה (פסח' ח:). ואיזהו מבוה לקה בעץ באבן בגפת בחמי טבריא ובבל דבר שלא בא מחמת האור (חול' ח.).

חֹם, הוֹם, — א) מקור מן חמם, עי"ש. — ב) ש"ז,

של הלשון. בערב' חַםּ a), ארמ' חמא, אשור' אם.

(a حم

כנ' חמו, סגולת דבר חם, Wärme; chaleur; heat: עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו (בראש' ח כב). כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר (ישע' יח ד). והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חם והיה עלהו רענן (ירמ' יז ח). ציה גם חם יגזלו מימי שלג (איוב כד יט). בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם (שם ו יז). — *חמאו, במקום חמו: מטרונא שאלה את ר' יוסי אמרה לו אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה עומד בכל חומאו[1]) היה עושה הדבר הזה (מד"ר בראש' כו).—ואוצרות החם בשמים לפי אמונת ההמון: מערב משם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום (מד"ר במד' ג). — *חם הטבעי שבגוף בע"ח: האדם כאשר יזקין יתילד בו חום נכרי והחום הנכרי מדרבו שילבן השער (כל מלאכ' הגי ן, מופת). — *וזמן מזמני השנה, מן חצי אב עד חצי תשרי: חצי סיון תמוז וחצי אב קיץ חצי אב אלול וחצי תשרי חום (ב"מ קו:). וכשהיא (החמה) הולכת ממזל סרטן אריה ובתולה הולכת מגלגל רקיעה יותר מתשעים הלקים וכו' והיא הולכת בהם צ"ב יום וכו' והזמן הזה הוא הנקרא חום וכשהיא מהלכת מראש מאזנים עד סוף קשת וכו' והזמן הזה הוא הנקרא חורף (ספ' העבור לר"א בר"ח הנשיא ג כ).

*אזור החם וכו'. — אש, עי"ש. — חרה. — חרון. — להב, התלהב. — נסק, הסיק, כדי לחמם הבית. — *פושרים, קצת חם.—צמר,*צמרמרת. —קדחת. — קר וכו'. — רתח. — שמש, חמה.

חמא[2]), ממנו חמאה, *חמאיות, ואולי מחמאה.

חמא, — עי' חמה.

חמאה[3]), ש"נ, מ"ר חמאות, — א) חלב עבה ושמן וקצת קרוש ותמוץ, Dickmilch; lait caillé; curdled milk: ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם (בראש' יח ח). מים שאל חלב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה (שופט' ה כה). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו (ש"ב יז כט). חמאה ודבש יאכל (ישע' ז יה). והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ (שם כב). נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ יז). ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור חמאת בקר וחלב צאן (דבר' לב יג-יד). כי מיץ חלב יוציא חמאה (משלי ל לג).—והשתמשו במשמ' זו גם הסופרים: ראוי שישתה חלב בקר מסוכסך מוסר התמאה (קאנון ג יג ד ה).—ובהשאלה, *חמאה של תורה: במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה (ברכ' סג:). שהתורה נמשלה לחלב ואמר כי אם תמץ אותה בשומך יד לפה תשיג חמאתה והיא בונת התורה (מלמ' התלמיד', בראש'). — ומ"ר חמאות: חלקו מחמאות [1]) פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתחות (תהל' נה כב).—והשתמשו בך גם הסופרים, ואמר המשורר: ערבים הם ומשמן לכל חך מאר רכו וחלקו מחמאות (רמב"ע, אגר' אמת על הזמן). וחלקו (דברי השיר) מאד מחמאות ורכו בשמן והמה לחומדן פתיחות (הוא, תרשיש ט, הקד'). חבה ראש ופתן שפתה, ואם תתיף ותעד נזמה וחליתה, שפתיה חמאות חמת תנין מקיאות (הוא, פזמ' ליוה"כ, התרשיש). והוא ענה אותם תמיד בחמאות פיו (א' מפו, אה"ל יא). פוררתני בתועבותיך פצמתני בחמאות לשון רמיה (שם כג).— ב) *השומן היוצא מן החלב כשמותצים אותו, Butter; beurre; butter: והמאתו (של חלב הרחלים) דשנה משאר התמאות (אסף הרופא 16). ואשה נכרית מותרה לעשות את החלב ואת חמאתו (הלכ' קצוב' לר"י גאון, גיט'). התמאה של עכו"ם מקצת הגאונים התירוה וכו' שהרי הקום שבחמאה אינו מעורב עם התמאה וכו' שאם לקח חמאה מן העכו"ם ובשלה עד שהלכו

---

[1]) במה"ג הוצ' דר' שכטר: חמאו.

[2]) עי' הערה לחמאה.

[3]) באשור' חמת, חלב עבה, ושומן החלב. בארמ' חמאתא. בערב' לא נמצא שם קרוב לזה. ולא נתברר מקורו של שם זה. ומהמקומות שבאה שם מלה זו נראה כי קראו בשם זה חלב עבה, קצת קרוש, בעי הלבן הנהוג עתה אצל הערבים. ונראה כי שמש שם זה גם להשומן של החלב, כמו בערב' משמשת זבדה a) גם להחלק העבה השמן שמתהוה על פני ההלב וגם להשומן היוצא מהחלב המתוץ, וכמו שנראה מהכתוב כי מיץ חלב. והקדמונים פרש' המאה במשמעה זו, וכן תרגם רסע"ג סמן. ובמשמ' זו נקבע השמוש בספרות אחר כך. — [1]) לפי דעת רוב הקדמונים והחדשים צריך לנקד מחמאת, מ השמוש צרויה, והכונה: יותר מן חמאת, ובהרכים של חלקו הכונה לדכרי פיו. — ואמר ריב"ג: והקבוץ חלקו מחמאות פיו הפתח במם במקום הצרי והשעור חלקו מן חמאות אמרי פיו. ע"כ. אך זה רחוק, ועכ"פ אין ספק כי בונת הנקוד המסור היא שמחמאות הוא רבים מן מחתאה, ועי' זה.

a) زبدة

צחצוחי חלב (רמב"ם, מאכ' אסור' ג יח-יו). החמאה של גוים הרי היא בכלל חלב וגבינה וכו' וכש"כ לפי שהיא לחה ואינה עומדת לגמרי כגבינה (שו"ת רשב"א קיא). למה נהגו היתר בחמאה ואיסור במבושלת כי לפי דעת הרמב"ם החמאה אינה מותרת עד שיבשלוה (תשב"ץ ג י). למה אוסרין במקצת מקומות החמאה של עכו"ם בפסח עם היותם מתירין אותה כל השנה כולה (שם רנח). שראיתי במלבות שוואב"ן שאוכלין החמאה של גוים ואין מוחין בידם (שערי דורא עח). אשר שאלת בענין החמאה שראובן תיקן החמאה לשמעון ושמעון מכר החמאה בחזקת כשרות ואמר שראובן תיקן חמאה זו וראובן מכחישו (שו"ת רמ"א סו). איש יהודי הביא עמו משא של חטים והניח בתוכם נוד אחד מלא חמאה מהותכת של גוים ויהי בדרך נבקע הנוד לתוך החטים ויתערבו בחמאה (שו"ת פרי הארץ, יו"ד יא). שנותנין החלב בלילה תחת אויר הרקיע ועולה כמין זיעה למעלה ומלקטין אותה מע"ג החלב ואח"ב מקישין בחלב ונקפאת החמאה (הלכ' קטנ' לר"י חגיז א). שאפשר להיות בחמאה חלב טמא (שו"ת חיים שאל א מג).

·חֶמְאִיּוּת, ש"נ, — סגולת החמאה: החלב מזוג על צד האמת מימיות וגביניות וחמאיות (קאנון ב א א). ואותות (הדם) הרקוק מן החזה שחרות מראהו ועביו וקפיאתו לארך המהלך עם חמאיות מה וקצף (שם ג י ב ג).

חמד[1], ממנו חֶמֶד, חָמַד, חֶמְדָּה, חָמוּד, חֲמֻדָה, מַחְמָד, מַחְמָד, *חִמּוּד, *חֲמִידָה *חַמְדָן, *חַמְדָנוּת.

חֶמֶד, ש"ז, — דבר שאדם מתאוה אליו, דבר יפה, שמוצא חן בעיני רואיו, Begehren; désir; desirableness: על שדים ספדים על שדי חֶמֶד על גפן פריה (ישע' לב יב). בתי גזית בניתם ולא תשבו בם כרמי חֶמֶד נטעתם ולא תשתו את יינם (עמוס ה יא). לבשי תכלת פחות וסגנים בחורי חֶמֶד בלם (יחזק' כג ו). — ומצוי בספרות: וכתבו (ע"ב זקנים לתלמי המלך) אלהים ברא בראשית אעשה אדם בצלם וכדמות וכו' לא חמד אחד מהם נשאתי (מגי' ט:). — ואמר הפיטן: דרבי הורים דעי, יונקה חֶמֶד מטעי, דירת משכנותם תדעי (יוצר שבת חוהמ"פ, אהוביך). קמתי נצבתי בְּחֶמֶד הרים, ודצתי אצתי בזהרים, פתחתי מאלי בנטוף מורים (יוצר א פסח, שלחיך). — ואמר המליץ: ואל ישתמש כחושיו אלא בדבר הצריך עד שיהיה מן הידועים בחשובים והמפורסמים בחמד (רסב"ג, תק' מדות הנפ').

חָמַד, פ"י, עת' יַחְמֹד, נֶחְמָדֵהוּ, — חָמַד דבר, רצה להשיגו, התאוה לו מפני שהוא יפה, טוב, ערב, וכדומה, to desire; désirer; begehren: לא תַחְמֹד בית רעך לא תַחְמֹד אשת רעך (שמות כ יז). ולא יַחְמֹד איש את ארצך (שם לד כד). פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תַחְמֹד כסף וזהב עליהם ולקחת לך (דבר' ז כה). כי יבשו מאילים אשר חֲמַדְתֶּם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע' א כט). וְחָמְדוּ שדות וגזלו (מיכ' ב ב). ההר חָמַד אלהים לשבתו (תהל' סח יז). חָמַד רשע מצוד רעים (משלי יב יב). עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לצון חָמְדוּ להם (שם א כב). לשמרך מאשת רע מחלקת לשון נכריה אל תַּחְמֹד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (שם ו כד-כה). אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד בכבוד יותר מלמודך (אבות ו ד). אין את חומר ולוקח אחרים חומדים ואת לוקח (ירוש' ע"ז ד מג ד). הלב חומד שנאמר אל תחמוד יפיה בלבבך (מד"ר קהל', דברתי). — ואמר הפיטן: נפשי חָמְדָה בצל ידיך, לדעת כל רז סודך (שיר הכבוד לשבת, אנעים). נפש וכל אשר לה נוטלים, מִלַּחְמוֹד אלה עין תעלים, למה תהיה בפלילים (יוצר א' שבוע', תחמדות). קרוץ מחֹמר מה מועילו, חוֹמֵד ומתאוה את שאינו שלו (ב' שבוע', שכן לעד). — ובכנ': ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף וכו' וָאֶחְמְדֵם ואקחם (יהוש' ז כא). ונראהו ולא מראה וְנֶחְמְדֵהוּ (ישע' נג ב). — ובפרט התאוה בין זו"נ: בעלי היה בדרך וחמדתיו (נדה כ:). — ופעול חָמוּד, חֲמוּדוֹת: ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל הַחֲמֻדֹת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן (בראש' כז יה). אמר להם הקב"ה איך אתם משטינים על הדור ההוא שהוא חמוד ונאה ואני חפץ בו (פסיק' רבתי לו). וזקן כמותך יאבד בן חמוד בזה ובחור שנתן לך הקב"ה למאה שנה (מד"ר ויוצא א). כי הוא (חדש ניסן) חדש אהוב וחמוד ומתוק לכל בשר (רמב"ם שה"ש ב יא-יג). — נפע', נֶחְמָד, — א) שהכל חֹמדים אותו, begehrungs-würdig, reizend; désirable, agréable: ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נֶחְמָד למראה וטוב למאכל (בראש' ב ט). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי

---

[1] בערב' חמד a) הלל ושבח, ואחמד b) מצא חן.

a) حمد b) أحمد

תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל (שם ג ו). אוצר נחמד ושמן בנות חכם וכסיל אדם יבלענו (משלי כא כ). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהל' יט יא). — ב) במשמ' *נעשה יפה וחמוד: ובאשר גדלה תמר כן נ ח מ ד תאדה (א' מפו, אה"ל ג).

— הפע', *החמיד, — עשה שיחמד: יפי ונעם י ח מ י ד ו עין ומשניהם צמחי שדה (כ"ס גני' מ כב).

— פע', *חמד, — כמו חמד: גזל ועריות נפשו מ ח מ ד ת ן ומתאוה להם (חגי' יא:). כנסת ישראל שהיתה מצפה ו מ ח מ ד ת אימתי יחזיר הקב"ה את שמחתו אף הקב"ה מ ח מ ד ומצפה אימתי יחזיר לביתו (ילק' מכירי, תהל' לא מד). למדנו שנפשו רחבה ו מ ח מ ד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו (רש"י במד' כב יח).

— נתפ', *נתחמד [1]), — כמו חמד: למען למעשה ידיך תכסוף ת ת ח מ ד. נפשך (מד"ר ויקר' לא). בוראך מ ת ח מ ד לך פמליא שלו מ ת ח מ ד לך ותורתו מ ת ח מ ד ת לך (שם קהל', לך אכול). ארץ ש נ ת ח מ ד ו לה אבות העולם (תנחומא שלח, הוספ' טז). כשתהיו חוטאים אתם ועלי תשוקתכם שכן מ ת ח מ ד י ן וחוזרין למקומם (מד"ז שה"ש, אני לדודי). שהיה (שישק) מ ת ח מ ד מתי ימות שלמה שהיה יודע שאין בנו שליט כמותו (שם). חכמי ישראל ותלמידיהן שמוסרין עצמם למות באהל וכו' ו מ ת ח מ ד י ן ומתאוין ומצפין שאם ימצא אחד מהם פקח בד"ת שתנות נפשו עליו (תד"א א יד). —ואמר הפיטן: שרט מהתגודד ולהתונס אל ת ת ח מ ד ו (אזהר' לרסע"ג). — ובמשמ' *שחמדו אותו: שבעיני כולם היא מפוארת ו מ ת ח מ ד ת היא הדרך ישרה (מחז' ויטרי תכה).

חֶמְדָּה, ש"נ, — כמו חֶמֶד: הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה (הוש' יג יה). ככד מכל כלי חמדה (נחו' ב י). ואוצרות עשה לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה (דהי"ב לב כז). ויבאהו בבלה עם כלי חמדת בית יי' (שם לו י). וגם אלהיהם עם נסכיהם עם כלי חמדתם כסף וזהב בשבי יבא מצרים (דני' יא ח). ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך (ש"א ט כ). ובאו חמדת כל הגוים (חגי ב ז). ועל כל אניות תרשיש ועל כל שכיות החמדה (ישע' ב יו). ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמ' ג יט). וישימו ארץ חמדה לשמה (זכר' ז יד). רעים רבים שחתו כרמי בססו את חלקתי נתנו את חלקת חמדתי למדבר שממה (ירמ' יב י). והרסו חומותיך ובתי חמדתך יתצו (יחזק' כו יב). —חמדת נשים, כנוי לאחד האלהים [1]): ועל חמדת נשים ועל כל אלוה לא יבין (דני' יא לז). —הלך בלי חמדה, בלי שמחה: יצאו מעיו (של יהורם) עם חליו וימת בתחלאים רעים ולא עשו לו עמו שרפה כשרפת אבתיו וכו' וילך בלא חמדה [2]) ויקברהו בעיר דויד ולא בקברות המלכים (דהי"ב כא יט-כ). — ומצוי בספרות: נטיעה אחת של ח מ ד ה שהיתה לנו בארץ ישראל התרת לה לצאת לחוץ לארץ (ירוש' מו"ק ג פא ג). ולמה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר לומר כלי אחד של ח מ ד ה שהיה לנו גרמו עונותיו שיתבזה (שם תעני' ב סה.). ג' מתנות נבראו בעולם זכה באחת מהן נטל ח מ ד ת כל העולם זכה בחכמה זכה בכל זכה בגבורה זכה בכל זכה בעושר זכה בכל (מד"ר במד' כב). בקש כסף וזהב והם ח מ ד ה שנאמר ובאו חמדת כל הגוים בקש נשים והם ח מ ד ה שנא בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך בקש בנים והם ח מ ד ה שנא' והמתי מחמדי בטנם הוי אומר כל מה שתבע בראשונה ח מ ד ה ומהו כל מחמד עיניך דבר שהיא ח מ ד ה מתוך ח מ ד ה זו התורה שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב (שם שמות ג). כל ח מ ד ה שהיה מתאוה משה ליכנס לארץ המסת אותו בע"ש הזה שנכנס בכלים ומרקיבן (שם דבר' ב). כל כלי ח מ ד ה שיש לי בתוך ביתיך טלי וצאי (פסיק' רבתי ל). — *חמדת עיני: יצתה (בתו של הכה"ג שנשחט) בורחת וצווחת אוי לי אבא ח מ ד ת עיני (שם כו). — *חמדתה של האשה, יפיה: אני נוהן את בתי בכתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ו ב ח מ ד ת ה שהיא בת מלך ויכבדוה (מד"ר שה"ש, ברם היה). — ובמשמ' *תאוה בכלל לכל דבר: היהודים בעלי חמדה ועשו פירוש (בענין הנשך והרבית) להנאתם (שבט יהודה ז). ה ח מ ד ה אב הטומאה וככר אמרו רז"ל שרשע אחד מן ה ח מ ד ה בא לעבור כל עשרת הדברות (מורה בחלבע י שבב). והחושבים שיוכלו להשיגו (את העושר) בחריצותם ומתעסקים

---

[1]) בסגנון ארמי: ואימת דחות ההיא בשירתא עלת קומוי הוזה מאריך רוחיה מ ת ח מ ד מישמוע שיעתה (ירוש' תעני' ג סו ד).

[1]) לפי דעת קצת החכמים כנוי להאלוה אדוני — [2]) י"מ מבלי שחמדוהו.

· כל ימיהם בחמדתם להעשיר (מנור' המאור יא). בדי להפריש האדם מחמדה זאת (לגשים) ולהצילו מרשת וו הטמונה לבל ילכד בה (שם יט). הוציא חמדתו בפיו עובר בלא תחמוד (חזקוני, דבר' ה יח).

חֲמֻדָה, חֲמוּדָה, מ"ר חֲמֻדוֹת, — א) עי' חֶמֶד. — ב) ש"נ, כמו חֶמְדָּה: בזהב ובכסף ובאבן יקרה וּבַחֲמֻדוֹת ועשה למבצרי מעוזים (דני' יא לח-לט). ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חֲמֻדוֹת מצרים (שם מג). אמרו (מלה"ש) לפניו חמודה גנוזה שגנווה לך תשע מאות וע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו (שבת פח:). —כלי חֲמֻדוֹת: וימצאו בהם לרב ורכוש ופגרים וכלי חֲמֻדוֹת וינצלו להם (דהי"ב כ כה). — לחם חֲמֻדוֹת: לחם חֲמֻדוֹת לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי (דני' י ג). — איש חֲמֻדוֹת: דניאל איש חֲמֻדוֹת הבן כדברים אשר אנכי דבר אליך (שם יא). אל תירא איש חֲמֻדוֹת שלום לך (שם יט). — הוא חֲמֻדוֹת, הוא נחמד, רצוי: ואני באתי להגיד כי חֲמוּדוֹת אתה ובין בדבר (שם ט כג). — *חֲמוּדוֹת העולם, הדברים היותר טובים שבעולם: שמואל הקטן נטל כל החמודות שבעולם והלך לו (מס' שמח' ח).—*חֲמוּדוֹת הנפש, מה שהנפש תֹּמֶדֶת: אל תלך אחרי לבך וכוחך ללכת בחמודות נפשך (ב"ס גני' ה ב). — ובמשמ' המעלות הטובות של הנפש: חמודות הנפש כגון התכמה וכו' (אגרי' עלי הישמעאלי, הוצ' גרונברג).—וחמודות הגוף, המעלות היפות של הגוף: חמודות הגוף כגון היופי והבריאות וכו' (שם). — ואמר הפיטן: ותגלת פלאצר אכל את פריו, חֲמוּדוֹתַי פשט וגם הציל עדיו, ללחלח ולתבור נשא את שביו (קינ' לת"ב, זומרון).

·**חֶמְדּוֹן**, ש"ז, — כמו חֶמֶד: ומה יענה הבא מַענה ומה חֶמְדּוֹן הבא מחמדן ומה יתרון לבא מיתרן (ראב"ע, מכת' לר"ש אבן גאמע).

·**חַמְדָן**, ש"ז, מ"ר חַמְדָנִים, — מי שטבעו לחמוד כל דבר: ומי שהמדה הואת (הקנאה) גוברת על טבעיו הוא מגונה כי היא מביאתו לחמוד ואין הגדיב חמדן (רשב"ג, תק' מד' הנפ', הקנאה). ושמא יגיע ענין החמדן שיגזול (שם). ואמר אין אוהב להפכפך ולא אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן (מכת' הפנינים יח). כי בעל הקנאה יצר לו בראותו טוב לזולתו ויבחר הרע לו ולזולתו יותר מטוב לו ולזולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך מפני הכירו תכונותיהם שהוא מוכן לעשות להם טוב ביד המלך ישאל הא' מהם וינתן לו ולב' יותן כפלים והנה החמדן לא רצה לשאול בדי שיהיה לו כפל מאת המקנא וכו' (רלב"ג איוב כו). גם ראוי למלכים מדה שלישית שלא יהיה חמדן אבל יהיה שונא בצע (ר"י אברבנאל, ש"א יב). ווה גם וד בליעל ואכזר ובוצע ואיש חמדן וכלבי, ועת קשרו סגניו בו ואחיו הלא אדם בקושרו שם בבוזבי (הות, תלונה על הזמן). הלכו היהודים עם כסף וזהב לדורון לשרים שיתחננו אל המלך שיקח נכסיהם לעשות מלחמותיו ויניחם בדתם והשיב להם המלך אקרא בין המלכים מלך חמדן ויאמרו כי לא שאלתי טבילת ישו אלא לשיבואו לפשרה של ממון (שבט יהודה ט). המסתפק שבע ואם הוא עני והחמדן רעב ואם הוא עשיר (עמר השכחה).

·**חַמְדָנוּת**, ש"נ, — מדת החמדן: אין נטיה מהאסור עם החמדנות (עמר השכחה).

חמה[1], ממנו חוֹמָה.

חַמָּה[2], ש"נ, מ"ר חַמּוֹת, — א) בזמן הקדום דק במליצה שֶׁמֶשׁ, Sonne : soleil ; sun : וחפרה הלבנה ובושה הַחַמָּה כי מלך יי' צבאות בהר ציון ובירושלם (ישע' כד כג). והיה אור הלבנה באור הַחַמָּה ואור הַחַמָּה יהיה שבעתים באור שבעת הימים (שם ל כו). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה בלבנה ברה כַּחַמָּה (שה"ש ו י). קדר הלכתי בלא חַמָּה (איוב ל כח). — ומצוי אח"כ בדבור הרגיל של העם: ואת הצונן (גותנים) בחמה בשביל שיחמו (שבת כב ד). אמור ביצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה (ר"ה ב ו). הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין שלא נתכוון זה אלא למי שהחמה רואה אותו (נדר' ג ז). אחד (עד) אומר בחמש ואחד אומר בשבע עדותן בטלה שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב (סנה' ה ג). ושאין לה (להסוכה) שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה (סוכ' א א). התחילו הם (ר"א בן עוריה ור"ע לקרא ק"ש) וכבר היתה החמה על ראשי ההרים (ירוש' ברכ' א ה). ממקום שהחמה זורחת באחד בתקופת

---

[1]) בערב' חַמַי a), הגן על, היה עליו למחסה.

[2]) מן חמם, עי"ש.

a) حمى

תמוז עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת אילו פני מזרח (שם ערוב׳ ס כב ג). מימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר״ה כ נח.). אחד עשר יום שהחמה עודפת על הלבנה בכל שנה (שם:). שבשעה שהחמה זורחת היו הניצוצים מנתזין ממנה (שם סוט׳ ב יח.). וכשחרית זרחה החמה והכיר פתחה של מערה (שם יבמ׳ יו יח ד). עושה לה צל והיא גדילה מחמתן (שם סבי׳ ב לג ד). עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שהחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (ברכ׳ ו:). ונכנסו לביה״ב והתפללו של מוצאי שבת בשבת ונתפזרו העבים וזרחה החמה (שם כז:). הרואה חמה בתקיפתה לבנה כגבורתה (שם נט:). לא יצאה חמה מעולם מקרן מזרחית צפונית ושקעה בקרן מערבית צפונית ולא יצאה חמה מקרן מזרחית דרומית ושקעה בקרן מערבית דרומית (ערוב׳ נו.). חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאה בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב (שם). חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למטה מהרקיע ובלילה למטה מן הקרקע (פסח׳ לד:). כארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין תמוז אב ואלול מהלכת ביישוב כדי לבשל את הפירות תשרי מרחשון וכסלו מהלכת ביטים כדי לייבש את הנהרות טבת שבט ואדר מהלכת במדבר שלא לייבש את הזרעים (שם). אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן (יומ׳ כח:). שלשה נקדמה להם חמה בעבורן משה ויהושע ונקדימון בן גוריון (תענ׳ כ.). כל שרואה פני חמה זהו מן הגזע ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים (ב״ב פב.). כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סובה בראש גגו והקב״ה מקדיר עליהם חמה בבתקופת תמוז וכל א׳ וא׳ מבעט בסובתו ויוצא (ע״ז ג.). מה דגים שבים כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים כך בני אדם כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים (שם:). ביון ששקעה עליו (על אדה״ר) חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשיך בעדי ויחזור עולם לתוהו ובהו (שם ח.). בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה ה״ז :תזורו העבים וזרחה החמה נתנגבה הארץ (מד״ר ויקר׳ לה). — *הַחַמָּה קופחת, מכה: שאין החמה קופחת על ראשו של אדם אלא בשעת קציר (ירוש׳ יבמ׳ יה יד ד). שחמה מכה בעת הקציר (מד״ז רות, בוכר ב בג). תינוקות של בית רבן משמר הרב אותם שלא יצאו ויטבעו בנהר ובדי שלא יבאו ויבו זה את זה ובדי שלא תבה אותם החמה (תד״א ב). — *נֵץ, הנץ החמה: ויהי באשמורת הבקר זה היה עם הנץ החמה (מבי׳ בבלת ד ה). למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן נבנם להדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול (שם). משיאור המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מיל (ירוש׳ ברכ׳ א א). כמה מהלך אדם ביום עשרה פרסאות מעלות השחר ועד הנץ החמה (פסח׳ לג:). אחד אמר קודם הנץ החמה ואחד אומר לאחר הנץ החמה עדותן בטלה (סנה׳ מב.). — *ודמדומי חַמָּה: בשלקטום (את התאנים) עם דמדומי חמה (ירוש׳ מעשר׳ ד נא:). בשניקבר עם דימדומי החמה (שם הור׳ ג מח.). יקרב של שחר עם הנץ החמה ושל בין הערבים עם דמדומי החמה (שם פסח׳ ה לא ג). לאחד שהיה מהלך בדרך עם דמדומי חמה ובא אחד והדליק לו את הנר וכבה (פסיק׳ דר״ב, קומי אורי). — *שקיעת הַחַמָּה: משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין (פסח׳ לג:). — *גלגל חַמָּה: התחיל גלגל חמה לשקע ותחלת גלגל לבנה לעלות וזהו בין השמשות (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום בדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים (יומ׳ כ:). אבן טובה היתה תלויה בצווארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם תלאה הקב״ה בגלגל חמה (ב״ב יו:). א״ בנאי נסתכלתי בשני עקביו (של אברהם) ודומים לשני גלגלי חמה (שם נח.). זה יהושע וכו׳ שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו (מד״ר ברא׳ ו). זוז עוף טהור הוא ובשעה שהיא פורח מכסה גלגל חמה (שם יט). שחזר גלגל חמה לאחוריו בימי חזקיהו (שם אסת׳, פתיח׳ פרש׳ ג). —*סרים חַמָּה, עי׳ סרים.— והחַמָּה ביחס לזמן תקופתה שלפיה הוא חלוף השנים: נמצינו למדין שישראל מונין ללבנה והגוים לחמה (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ א).

שנים וחמשים שבתות יש בשנה החמה (מד"ר במד' יד). חשבון ימות החמה שס"ה ימים ורביע יום תקופת שנת החמה ארבע מתשעים ואחד יום ושבע שעות ומחצה (פדר"א ו). שאין לך חדש מעיקרו כי אם ללבנה בלבד ואשר אומרים חדשי חמה או חדשי שנת החמה הוא הרחבת הלשון וכו' או מפני שהדשי חמה קרובין במדתן לחדשי לבנה או מפני שהלבנה מתחדשת בכל חדש וחדש מחדשי חמה וקראו לחלק אחד מי"ב חלקים בשנת חמה חדש מפני שהלבנה מתחדשת בכל חלק מהן (ספ' העבור לר"א בר חייא ב א). שנת החמה יש מחכמי ישראל שאומרים שהיא שס"ה יום ורביע יום שהוא שש שעות ויש מהן שאומרים שהוא פחות מרביע היום (רמב"ם, קדוה"ח ט א). כי המהלך הנראה לחמה במולות ע"פ הקו המורה הזה בכל זמן קצוב הוא שיקרא המהלך האמיתי בזמן הקצוב ההוא (יסו"ע לר"י ישראלי ג א). — לקתה הַחַמָּה, קדרה: ובשהחמה לוקה סימן רע לגוים וכו' וכשהלבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל (מכי' בא, מס' דפסח' א). בזמן שהחמה לוקה סימן רע לכל העולם בלו (סוכ' כט.). בשביל ארבעה דברים חמה לוקה על אב ב"ד שמת ולא נספד כהלכה וכו' ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד (דא"ר ב). — וחַמָּה בתור אחד המזלות שהאמינו לפנים שיש להם כח ושלטון על העולם: ואלה הן כוכבים בעולם שבעה חמה[1]) נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים (ספ' יצירה ד ד). חמה ממונה על המאור ועל החשך להבדיל בין היום ובין הלילה (בריתא דר"ש ט). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן בל"ש צמח"ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים חמה נוגה והם משרתים לשבעה ימי השבוע (פדר"א ו). שעה ראשונה של ד' בשבת שימש שבתאי ובשנייה צדק ואחריו מארים ואחריו חמה ואחריו נוגה ואחריו כוכב ואחריו לבנה וכו' (רש"י שבת קכט:). מול כוכב הוא סופר של מול חמה לכתוב דרך הילוכו ותקופותיו ומצוי אצלו תמיד (שם קנו.). כוכב חמה הוא ממוסך ומו הם וכו' ובחלקו נשמת האדם וכח הבינה (ראב"ע, רא"ב' חכמה ד). ודע ששלש שעות הראשונות שמשרתים חנ"ך (חמה נוגה כוכב) טובים ללמוד לפי שהחמה לו כח בחכמות ובנבואה ובשררה והנהגת הגוף וייחס אליו הכח החיוני ונגה יש לו כח ההשקט והשמחה וכו' וכוכב מעורר דברי ריבות ולו כח לצבור ממון ולעשות חיל (פרדס רמונים לרמ"ע בפרוש, סדר נזיק'). תקח קולמוס מכסף צרוף ביום ה שבו יום צדק ושמרהו ותעשה דיו ממימי וורד וכרכום ביום ד' יומו של כוכב הממונה על החכמה וחן ותעשה קלף שיהא תכלית עבודו ביום א' שהוא יומו של חמה הממונה על השולטנות וכאשר יהיה הכל מתוקן לפניך תחל כתיבתו יום ב' בשעה ראשונה מן היום (מגי' סתר', מיוחס להרמב"ם). ומגלגל מאדים כח הגבורה והכעס ומגלגל חמה כח הידיעה והזכירה ומגלגל נוגה כח התאוה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 55). שבתי ומלאכו והוא נפשו קפציאל והשני צדק ונפשו צדקיאל והשלשי מאדים ונפשו סמאל והרביעי חמה ונפשו רפאל והחמשי נוגה ונפשו ענאל והששי כוכב ונפשו מיכאל והשביעי התחתון לבנה ונפשה גבריאל ועליהם שולטים המזלות שני מזלות בכל כוכב חוץ מחמה ולבנה שאין שולט עליהם כי אם מזל אחד לכל אחד (משנ' חסידים, המלאכים והרקיע א). מיכאל על שבתי ממונה ברכיאל על צדק ממונה גבריאל על מאדים ממונה רפאל על חמה ממונה חסדיאל על נוגה ממונה צדקיאל על כוכב ממונה (רזיאל הגדול יז). סמאל (ממונה) על רקיע מאדים רפאל על רקיע חמה ענמל על רקיע נוגה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 34). — ובמשמ' *חֹם, בפרט חֹם השמש: ישב לו בחמה וצינה כדי שיצטער (ירוש' יומ' ח מד ד). השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה (פסח' קיב.). בפתו בחמה ומת בצינה ומת חייב סוף חמה לבא סוף צינה לבא פטור (סנה' עז.). מלך בשר ודם יש לו במה מקומות אחד של חמה ואחד של צינה (דא"ר ב). ששה דברים מחזירין את החולה לחליו וכו' התגלחת והחמה והברד והשחלים והנרגיר (פרקי רבנו הקדוש ו). בנימן שהוא בשר לצאת בו לדרך לא חמה קשה ולא צנה קשה (מד"ר במד' ג). היכן אני משכים בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה (שם במות ג). — *וימות החמה, עונת השנה שחֹם השמש שולט בו, והוא הקיץ, והוא ההפך מימות הגשמים: אלו מפסיקין לפיאה הנחל והשלולית וכו' בימות החמה ובימות הגשמים (תוספתא פאה א ח). ואלו הן ימות החמה משתיעקר תבואה מתוכה (שם טהר' ז ג). בימות החמה חם

— [1]) ומי שנולד בחמה, בסגנון ארמי: האי מאן דבחמה (שנולד במזל חמה) יהי גבר זיותן יהי אכיל מדיליה ושתי מדיליה ורזוהי גלין אם גניב לא מצלח וכו' האי מן דבכוכב יהי גבר נהיר וחכים משום דספרא דחמה הוא (שבת קנו.).

מחלבת כגוכה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (פסח' נד:).—והשם חמה כלבד : כל שאינה דירת החמה ודירת הגשמים פטורה (מעשר' ג ז). נחיל של רבורין פורסין עליה סדין כחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ירוש' שבת ד ז). מוכרי כסות מוכרין כדרכן וכלבד שלא יתכוין כחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (פסח' כו.).—ב) כמו ח״ם, Wärme,Hitze chaleur ; heat : מקצה השמים מוצאו (של השמש) ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו (תהל' יט ז).—*וביחוד ח״ם יותר מהרגיל המתעורר בגוף בע״ת, ח״ם של חלי, קדחת, Fieber;fièvre; fever : מעשה שחלה בנו של ר״ג שגר שני ת״ח אצל ר' חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו' אמר להם לכו שחלצתו חמה וכו' באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות (ברכ' לד:). חלצתו חמה נותנין לו כל ז' להברותו (שבת קלו.). אין מבקרין את החולה אלא למי שחלצתו חמה (נדר' מא.). קור וחום חמה חכאבית (מד״ר כראש' לד). מלמד שהכניסה בו שרה (בישמעאל) עין רעה ונכנסה בו חמה ואכאבית (שם נג).

א.**חמה**[1], ש״נ, סמי' חמת, מ״ר חמות, — א) כעס עז וחרון וקצף[2], Zorn, Wut ; colère ; anger ; wrath : חמה אין לי מי יתנני שמיר ושית כמלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (ישע' כז ד). כי קצף ליי' על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח (שם לד ב). ויתשם יי' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול (דבר' כט כז). ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה ובזרוע חזקה ובאף ובחמה ובקצף גדול (ירמ' כא ה). ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מיכ' ה יד). כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יי' עליכם להשמיד אתכם (דבר' ט יט). כי גדול האף והחמה אשר דבר יי' אל העם הזה (ירמ' לו ז). הרף מאף ועזב חמה (תהל' לז ח). אכזריות חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה (משלי כז ד). מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (שם כא יד). כשחלה ר״א נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להן חמה עזה יש בעולם התחילו הן בוכין ור״ע משחק וכו' (סנה' קא.).—וסמי' חמת : ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק (ישע' נא יג). חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי טז יד). — וככנ' : הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף גדול (ירמ' לב לז). ואדרכם באפי וארמסם בחמתי (ישע' סג ג). ותושע לי זרעי וחמתי היא סמכתני (שם ה). אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני (תהל' ו ב). כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו (שם צ ז). אשר הפך יי' באפו ובחמתו (דבר' כט כב). והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הביתן (אסת' ז ז). הקורע בחמתו ועל מתו (שבת קה ב). שנחלקו בו ר״א ור' יוסי עד שקרעו ס״ת בחמתן (יבמ' צו:). — והפיג חמתו : אמר לו הקב״ה גלוי וצפוי לפני שעתידים לחטא ואני מפיג חמתי בו ומחריבו וישראל ניצולין (פסיק' רבתי ב). — ותשתמש הלשון בשם זה בפעלים הללו : בער, יצא, מלא, נצה, נתך, עלה, להתהוות הכעס והחרון, ולפעולתו על הזולת : והיה אם תעלה חמת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל העיר להלחם (ש״ב יא כ). וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה (אסת' ג ה). וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה (שם ה ט). נתמלא עליה חמה להרגה (מד״ר שמות א). בא המלך ומצא כרמו מחובל ונתמלא חימה וירד על הלסטים (שם ל). פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה (ירמ' ד ד). הנה סערת יי' חמה יצאה וסער מתחולל (שם כג יט). ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו (אסת' א יב). עד מה יי' תסתר לנצח תבער כמו אש חמתך (תהל' פט מו). ונצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה (מ״ב כב יז). כי גדולה חמת יי' אשר היא נצתה בנו על אשר לא שמעו אבתינו על דברי הספר הזה (שם יג). הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה (ירמ' ז כ). כאשר נתך אפי וחמתי על ישבי ירושלם כן תתך חמתי עליכם (שם מב יח). ותתך חמתי ואפי ותבער בערי יהודה ובחצות ירושלם (שם מד ו). ומי יקום בחרון אפו חמתו נתכה כאש והצרים נתצו ממנו (נחום א ו). ולא תתך חמתי בירושלם ביד שישק (דה״ב יב ז). ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה (שם לד כה). — כלה את חמתו : כלה יי' את חמתו שפך חרון אפו (איכ' ד יא). הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חמתי כם (יחזק' ו יב). והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל וכו' וכליתי

---

[1]) ריב״ג סובר שהוא מן חמה ולא מן יחם כמו החדשים — [2]) בערב' חמיה a) קצף.

a) حمّة

את חמתי בקיר ובטחים אתו (שם יג יד-יה). — שָׁפַךְ חמתו: שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך (ירמ' י כה). כאהל בת ציון שפך כאש חמתו (איכ' ב ד). אשפך חמתי עליך וכליתי אפי בך (יחזק' ז ח). ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה (שם יד יט). חי אני נאם אדני יי' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (שם כ לג). — והניח החמה: וכלה אפי והנחתי חמתי בם והנחמתי (יחזק' ה יג). והנחתי חמתי בך וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אכעס עוד (שם יו מב). וגם אני אכה כפי אל כפי והניחתי חמתי אני יי' דברתי (שם כא כב). — ומלאתי חמתו: ואת חמת יי' מלאתי נלאיתי הכיל (ירמ' ו יא). בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חמת יי' גערת אלהיך (ישע' נא כ). — והפעלים שוב, שָׁכַךְ, להפסקת הכעס: וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך (ברא' כז מד). פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל (במד' כה יא). זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם (ירמ' יח כ). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהל' קו כג). ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלם (דני' ט יו). כשך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי (אסתר ב א). ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה (שם ז י). — ומ"ל: שארית חמת תחגר (תהל' עו יא). — איש חמה, בעל חמה: איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקיט ריב (משלי יה יח). נקם יי' ובעל חמה נקם יי' לצריו (נחום א ב). איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע (משלי כט כב). — וכמ"ל, איש חמות: אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (שם כב כד). — יחמת אלהים, קללה: וידיחהו אלכסנדרוס אל תוך הפחת ויאמר לך לחמת האלהים כי כן נאה לעשות למגלה סידות המלך ותעלומותיו (יוסיפון פרק ו). — ב) כנוי ליין עז, מרתיח הדם, עושה את האדם כמו מִשגע [1]), berauschend. Wein; vin capiteux, heady wine: קח את כוס היין [2]) החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח

—[1]) בערב' ח'מיא a) אש היין. — [2]) כבר אמרו החדשים כי

a) حُمَيَّا

אותך אליהם ושתו והתגעשו והתהללו (ירמ' כה יה-יז). הוי משקה רעהו מספח חמתך [1]) ואף שכר למען הביט על מעוריהם שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל (חבק' ב יה-יו). — ג) ארס של הנחש וכדומה [2]), Gift; poison: ושן בהמת אשלח בם עם חמת זחלי עפר (דבר' לב כד). כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת למו חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (שם לב-לג). שננו לשונם כמו נחש חמת עכשוב תחת שפתימו (תהל' קמ ד). כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם (משלי ו לד). יראו עינו כידו ומחמת שדי ישתה (איוב כא כ). כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי (שם ו ד). — ד) *כנוי למלאך חבלה: שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו (את משה) ואלו הן אף וחימה קצף משחית ומכלה (מד"ר דבר' ג). מהיכל זה מתפשטים שני רוחות ושמם אף וחימה ואלו ראה מרע"ה בירדתו מן ההר ואמר כי יגרתי מפני האף והחמה ותחת ידם כמה אלף ורבואות מלאכי חבלה (רא"ש חכמ', היכלה יג). ומהיכל השלישי של הקליפות יוצאים שני רוחות הנקראים אף וחימה ומהם יוצאים כל אותם השלוחים ההולכים לקטרג לאותן ההולכים בדרך הישר להסית אותם (עמה"מ, עולם הבריאה יח). — וחמא, כמו חמה: ויצא בחמא גדלה להשמיד ולהחרים רבים (דני' יא מד).

ב. **חֵמָה**, ש"נ, מ"ר יחמות, — כמו חמאה: ברחץ הליכי בחמה [3]) וצור יצוק עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). — ואמר המשורר: רכו ניביו משמן גם חלקו אמרי פיו מחמות, וכתחבולות שכלו תמצא נופת מסוך עם מי חמות (רמב"ע, תרשיש א קמה).

חָמוּד, מ"ר חמודים, — א) עי' חמד. — ב) ש"ז, בכנ' חמודו, כמו חמדה: בתוכחות על עון יסרת איש ותמס כעש חמודו [4]) (תהל' לט יב). כי לא ידע שלו בבטנו בחמודו לא ימלט (איוב כ כ). יצרי פסל

[1]) זו הוספה (אולי קודם על הגליון) לפרש את שם החמה. — [2]) צ"ל חמתו, וספח מקביל למשקה, ועי' מעור, ספח. — [2]) בערב' ח'מה a), ארס העקרב וכדומה.
[3]) כבר התנגדו כפרוש מלה זו הקדמונים, אך הסכמת רוב הקדמונ' והחדשים שהוא כמו חמאה.
[4]) וי"א כי הכונה בחמודו זה להגוף (ריב"ג). —

a) حُمَة

בלם תהו וַחֲמוּדֵיהֶם בל יועילו (ישע' מד ט). — ג) *כנוי לגוף האדם, לבשרו [1]), ואמר הפיטן: הם אסרום להביא רבועות, לבן מם חֲמוּדָם באצבעועות (יולר ב פסח, נעבר מכות). — ובמשמ' בֵּן: שאלה זו יצאה לפנינו אל שער הישיבה שלגולה אל בית דין הגדול שלאדוננו האיי ראש ישיבה גאון יעקב ח מ ו ד אדוננו ובול' וצוינו וקראו אותה לפנינו (תשו' הגא', הרכבי ר). לבית דינו שלאדוננו שרירא ראש ישיבת גאון יעקב ח מ ו ד אדוננו חנניה (שם רעא). רבי' שרירא ורבי' האיי ח מ ו ד ו ז"ל (ר"נ גאון, מפתח לברכ' יג.). ולפני ח מ ו ד י ו השרים היקרים והחכמים הנאדרים (מכת' ר"י בן תנח' לר"ד נגד הרמב"ם).—ואמר הפיטן: וכיר ברית איש חֲמוּדוֹ, אשר לפניך עקדו, וישלח את ידו, במאבלת שחוט יחידו (סליח' ער"ה, אדוני האדונים).

*חִמּוּד, ש"ז, — שה"פ מן חִמֵּד: בתוב בתורה לא תחמוד ח י מ ו ד יש לבם (פסיק' רבתי כ). כל ח מ ו ד שחומדים בני אדם בתאות נשים ו ח מ ו ד בתים ועבדים ושפחות (פי' י' הדברות לגסי בן נח י). כי ה ח מ ו ד ישרש בל עון וכו' ש ה ח מ ו ד של כרם נבות גרם שליש מהן עדות שקר ורציחה וגזלה ובא על זה הענש הראוי וכו' שהתאוה מביאה לידי ח מ ו ד (מלמ' התלמיד, יתרו). עזיבת התאוה ו ח י מ ו ד מה שביד האנשים וההסתפקות במה שהנן השם לעבד (אמונה רמה ג א). — ואמר הפיטן: מורא וכבוד אב ואם, הרחקת חִמּוּד בתים ותאות נשים (מוס' א שבוע', תולאת). הרחק כאור חִמּוּדִים, קשוט לציון למודים (יולר א פסח, גאינה). — ובפרט, התעוררות הפנימית, התאוה המינית בנקבה אל הזכר ולהפך: דם ח י מ ו ד הוא ובו' בעלי היה בדרך והמדתיו (נדה כ:). שמא מהמת תאות ח י מ ו ד ראתה דם (רש"י שם כו.).

*חִמּוּם, ש"ז, —שה"פ מן חִמֵּם, ברגש התאוה הבשרית: שבא לידי ח י מ ו ם (תוספתא נדה ב ע). מאכילין אותו (את הכ"ג) סלתות וביצים בדי לממסו אמרו לו ב"ש שאתה מביאו לידי ה י מ ו ם (יומ' יח.). נגיעה (כהאמה) מביאה לידי ה י מ ו ם ו ה י מ ו ם לידי יצר החשק (כלה רבתי ג). שהיו אומרים לי קמיע היא צריכה ח י מ ו ם היא צריכה (מד"ר בראש' מז). וישכב עם איזו נקבה שימצא בשעת הערת ה מ ו מ ו אם יהיה לו עתות הערת ח מ ו ם (מו"נ א עג).—וה"ם רגש היגון הגדול: כל קרע שאינו בשעת ח י מ ו ם אינו קרע וכל עטיפה שאינה בעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה (מו"ק כד.). — ובכלל, כח פעולת דבר מחמם: ש ה ח י מ ו ם יפה למכה (מד"ר בראש' מח). יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך ה ח מ ו ם והקירור וההרטבה והיובש (כוזרי א עז).

[1]) עי' הערה שלפני זו.

*חִמּוּם, — עי' ח מ ם.

*חִמּוּם, ש"ז, — שה"פ מן חִמֵּם: אלו רבים על אלו ב ח י מ ו ם ממון ואלו רבים על אלו ב ח י מ ו ם דברים עד שנהחתם גזר דינם (מד"ר בראש' לא).

*חִמּוּעַ, ש"ז, — שה"פ מן חִמַּע: אף ע"פ שגם הוא (הימוץ יותר מדי) לענין אכילה ישבח הוא לענין ח י מ ו ע עיסות אחרות (רש"י ע"ז כח.).

חָמוֹץ[1]), ש"ז, מ"ר חֲמוֹצִים, — במו חוֹמֵץ: למדו היטב דרשו משפט אשרו חָמוֹץ שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע' א יז).—ואמר הפיטן: ללמדנו היטב ח מ ו צ י נ ו לאישור, ברכות יחשור, ומרודנו יעשור (סליח' ב עשי"ת, שכת הכסא).

א·חָמוּץ[2]), ת"ז, כמי' חָמוּץ, — צבוע בצבע אדם מאד, red ; rouge ; hochrot: מי זה בא מאדום חָמוּץ[3]) בגדים מבצרה זה הדור בלבושו וכו' מדוע אדם ללבושך ובגדיך בדרך בגת פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי (ישע' סג א-ג). — ואמר המשורר בלשון נופל על לשון: שמע אובל ושותה ממתקים, ומכותים לבד לובש חֲמוּצִים, מקום אבול עשה משפט ושתה, שפט יתום וסות אשר המוצים (רמב"ע, תרשיש ח).

[1]) משק' עָשׁוֹק. עי' זה. בך קצת הקדמונ' (לקו"ק רכח), ובך כרט (Barth § 27 g) ואחרים מהחדשים, ופרשו אִשְּׁרוּ במשמ' ישרו בדרך טוב. ורוב הקדמונים פרשו במו חָמוֹץ, פָּעוֹל, מפני אַשְּׁרוּ שלפניו שפרשו במשמ' חזוק.

[2]) רק בעברית. עי' חמץ, ועי' הערה שלקמן.

— [3]) אמר ריב"ג: אמוץ בגדים אדום הבגדים והוא כמו סוסים ברודים אמצים. ע"ב. ובך בעצם משמ' המלה פרשו כל הקדמונים ורוב האחרונים, אך מקורו לא נתברר. ריב"ג תולה לא ידוע בלא ידוע, יען עצם המלה אמץ מספקה, עי' ערך אָמֹץ, קצת החדשים קבעים לזה שרש מיוחד ג.אמץ, אך אין לו אח בשאר הלשונות, וקצתם משבשים וגרסים חמור במקום חמוץ, והוא במו בערב' חמר, אחמר a). עי' שרש חמר.

a) حمر احمر

ב.חָמוּץ, — עי' ב.חָמֵץ.

*חִמּוּץ, ש"ז, — שה"פ מן חִמֵּץ: דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה יצאו אלו (ארז ודחן) שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סרחון (פסח' לה.). אלו דברים שאין באין לידי חימוץ האפוי והמבושל וחלוט שחלטו ברותחין (שם לט:). אין ·חימוצו: חמוץ ברור (ירוש' תרומ' י מז.). אורז מין דגן הוא והייבין על חימוצו כרת (פסח' לה.). — ושל מֵי רגלים וכדומה: וכמה היא חימוצן (של מימי רגלים) שלשה ימים (תוספתא נדה ח ט). — ובהשאלה, ·חִמּוּץ דבר, עכובו והשהותו לקצת זמן: יש לו לישא וליתן בדבר ולהחמיץ המחשבה ולהשהותה וכו' שעל ידי חימוץ והמתנה מוסיף סברא על סברתו ופלפול על פלפולו (ר' יונה, פי' אבות א א). — ובמשמ' ·דבר חָמוּץ: ולנפח שיקרה בו ימרחהו בחלב חמוץ או בחמוצי האתרוגים (מ' אלדכי, ש"א ד).

··חֲמוּצִי, ת"ז, לנק' חֲמוּצִית, — מטבע החמוץ: גרגיר פריו החמוצי הוא צהוב ויצבעו בו צבע ירוק (תוה"א לשינקק, מערכ' הצמח' ח). מין עץ אחד גדל בהודו המערבי בגובה עץ התפוח פריו החמוצי מעט גאבל (שם י). פריו השחרחר עב באצבע באורך שלישית האמה לשדו מטעם מתוק חמוצי וטוב (שם יח).

חַמּוּק[1], ש"ז, מ"ר חַמּוּקִים, חַמּוּקֵי, — בליטה וסבוב, Umriss; contour; outline: מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב חַמּוּקֵי [2] ירכיך במו חלאים מעשה ידי אמן (שה"ש ז ב). — ·חַמּוּקֵי ירך, בנוי אצל הפיטנים לישראל: תעו במדבר בישימון דרך, בנחש עלי דרך, שלח יד בחמוקי ירך, ועל כל ראש דרך, זנב בל עוברי דרך (יוצר לשבת זכור, אז קולן). זכור דבר עתק בכל ערך, על חמוקי ירך, לדרורי פרך, הקדים ויצא בדרך, לזנב בל ברך (שם, זכור את).

א·חֲמוֹר[3], חֲמֹר, ש"ז, מ"ר חֲמוֹרִים, חֲמֹרִים, חֲמוֹרֵינוּ, חֲמוֹרֵיכֶם, חֲמוֹרֵיהֶם, — א) בע"ח הולך על ארבע, משמש לעבודה ורֹכבים עליו, Esel; âne; ass: כי יתן איש אל רעהו חֲמוֹר או שור או שה וכל בהמה לשמר (שמות כב ט). כי תראה חֲמוֹר שנאך רבץ תחת משאו והדלת מעזב לו עזב תעזב עמו (שם כג ה). עני ורכב על חֲמוֹר (זכר' ט ט). ויהי לי שור וַחֲמוֹר צאן ועבד ושפחה (בראש' לב ו). ידע שור קנהו וַחֲמוֹר אבוס בעליו (ישע' א ג). ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על הַחֲמֹר וישב ארצה מצרים (שמות ד כ). היא רכבת על הַחֲמוֹר וירדת בסתר ההר (ש"א כה כ). לא תחרש בשור וּבַחֲמֹר יחדו (דבר' כב י). שוט לסוס מתג לַחֲמוֹר (משלי כו ג). — ובכנ': ויחבש את חֲמֹרוֹ ויקח את שני נעריו אתו (בראש' כב ג). ויעמס איש על חֲמֹרוֹ וישבו העירה (שם מד יג). ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לַחֲמֹרוֹ במלון (שם מב כז). למען ינוח שורך וַחֲמֹרֶךָ וינפש בן אמתך והגר (שמות כג יב). — ומ"ר: עשרה חֲמֹרִים נשאים מטוב מצרים (בראש' מה כג). וצמד חֲמֹרִים חבשים (ש"ב טז א). ויביאהו לביתו ויבול לַחֲמוֹרִים (שופט' יט כא). וגם תבן גם מספוא יש לַחֲמוֹרֵינוּ (שם יט). ואת חֲמוֹרֵיכֶם יקח ועשה למלאכתו (ש"א ח טז). וישאו את שברם על חֲמֹרֵיהֶם וילכו משם (בראש' מב כו). — *בן חמור: מודים חכמים לר' יהודה בסוס בן חמור עם חמור בן חמור בן סוס (ירוש' כלא' ח לא ג). — וגם *לנקבת החמור, האָתון: חמור שלא ביכרה וילדה שני זכרים (בכור' א ג). שתי חמורים שלא ביכרו וילדו שני זכרים (שם). מקבלין עגלין וסייחין למחצה ומגדלין אותן עד שיהיו משולשין וחמור עד שתהא טוענת (ב"מ ה ד). השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה (שם ו ג). השוכר את החמור לרכוב עליה ומתה לו בחצי הדרך (גמ' שם עט.). — *חמור הבר: שור ושור הבר חמור וחמור הבר חזיר וחזיר הבר אעפ"י שדומין זה לזה בלאים זה בזה (תוספתא כלא' א ח). — ·חמור הים: שחמור היבשה אסור וחמור הים מותר לפי שיש בו סימני טהרה (שבט יהודה לב). — *בין חֲמוֹר לערוד, ישתמשו במליצה זו למשל להבדל קל שקשה להרגיש בו וצריך לזה אור היום: משיכיר בין זאב לכלב (הוא זמן ק"ש) ר"ע אומר (משיכיר) בין חמור לערוד (ברכ' ט:). —

---

[1] רק בעברית, ולא נתברר מקורו ומשמעתו האמתית, ועי' הערה לקמן. — [2] רוב הקדמונים פרשוה במשמ' סבוב, מן חמק, התחמק, עי"ש, אמר ריב"ג: חמוקי ירכיך ד"ל הפיאות. ע"כ. וכן ראב"ע: י"א שהוא המקום שיסוב הירך וכן יפרש תתחמקין. ע"כ. אך עצם משמ' הנטיה והסבוב של השרש חמק אינו דבר ודאי. עכ"פ כבר החליטו משמעה זו לחמוק כל הקדמונים.

[3] אחת המלים הקדומות של הלשונות השמיות. בערב' חִמַאר a), בארמ' חמרא, באשור' אִמֵר. ומֹברים החכמים כי נסתעף מן מושג צבע האדֹם שמשמש בו השרש חמר, מפני שרוב החמורים הם אדמדמי השערות.

a) حِمَار

ומליצה, *הלך חֲמוֹרָךְ, במשמ' הפסדת: מעשה בפרה שניטלה האם שלה והאכילה ר"ט לכלבים וכא מעשה לפני חכמים והתירוה וכו' אמר ר"ט הלכה חמורך טרפון אמר לו ר"ע ר"ט פטור אתה (בכור' ד ד). — *וחמור בחלום, סימן טוב: הרואה חמור בחלום יצפה לישועה (ברכ' נו:).—וקצת משלים: אין חמור נוהק אלא מתוך כפיפה של חרובין (ירוש' סוף יומא). פסיעותיו [1]) של החמור השעורים (שבת נא:), ר"ל לפי השעורים שנותנים לו כן פסיעותיו. אם יקרא אוהך חברך חמור נעור בחמור (תבור יפה מהיבועה לר' נסים). המשל אומר מי שאינו יכול להכות החמור מכה האוכף (יהושע אבן שועיב לב:). אומרים בלשון לעז מה שחשב החמור חשב בעליו (אהרן בן גרשון אבו אלרבי, REJ 1870, 69). — *חֲמוֹר נושא ספרים, משל לארם שקורא בספרים ואינו מבינם או אינו מתפעל מהם: אנשים למדו החומש והמקרא והספיק להן בגירסת הפסוק מבלי הבנת ענין ואינם יודעים פירוש המלות ושמוש הלשון והם בתכונת חמור נושא ספרים (חו"ה, עבוד' ה' ד). חמור נושא ספרים סדבר בלי יבין מוצא שפתו כל משרתיו כוזבים (אסף ב, ם יע). — *וחמור נושא מספוא: אשר יגע לקנות ספרים ולא ידע בפתרון הדברים, כמו אופה אשר אפה לחמו ולא אכל רק מאחרים, וכגבר ארם בתולה ולא ירעה כמנהג הגברים, ובחמור נושא מספוא ולא יאכל השעורים (מלאה המוסר ת:). — *אם יעלה החמור בסולם [2]), משל לדבר נמנע: אם יתלבן השק יתלבן הכסיל ואם יעלה חמור בסולם תמצא דעת בבוכס (פרקי רבינו הקדוש ד). אם יעלה חמור בסולם כן תמצא דעת בשוטים (מדר' מעש' תורה ז, ביהמ"ד ילינק ב). אני הרשום למטה כתבתי ונקדתי זאת התפלה לק"ק וירמיישא וסיימתי אותה כ"ב שבט ריז"ל (רי"ז לפרט) לאלף הששי חזק ונתחזק, הסופר לא יוזק, לא היום ולא לעולם, עד שיעלה חמור בסולם [3]) (א' אפשטין, מנהגי וירמייזא). — וכנוי לשוטים: ואינם בקיאים במלאכת המרקחות והשרופים ודברים אחרים נאותים למלאכה רק לישב ולמכור אין צריך לומר במלאכת הרפואה שכלם חמורים (אגר' ר' אליהו נמבפתחו כפירירה). — ובלשון העם חֲמוֹר חמור'תים, שוטה כפול ומשולש.—*ירקות חמור, ע' ירק.— *רגל חמור, עי' רגל. — ב) *במלאכה, כעין בן עשוי להעמיד עליו דבר: חמור של נפחין טמא (כלים יד ג). הקיש על המריש וכו' ועל חמור של רחים של יד (זביס ד ג). חמור שתחת המלכן והספילין שתחת הרגלים (תוספתא כלי ב"מ ת ג). אפילו את נותן את הרשע בחמור של חרשים אין את מועיל ממנו כלום (מד"ר כרא' ע).

*אָכַּף. -- אתון. — *חבק. – חבש. —*חֲמָר. *חַמָּר.— *מרדעת.— מתג. – נהק. — *נושא בני אדם. – *נער. – *סיח. – עיר.-*ערוד. – פֶּרֶא. – פרד, פרדה. – רכב. – רסן. – תְּאָנָה.

ב.חָמוֹר, — עי' חֲמוֹרָה.

*חָמוּר, ת"ז, לנק' חֲמוּרָה, מ"ר חֲמוּרִים, חֲמוּרוֹת, — דבר חמור, כבד, קשה, חשוב, schwer, ernst grave; weighty, severe: ומה תפלה הקלה לא התפלל (משה) אלא חוץ לעיר דכור חמור לא כל שכן (מכי' בא, פתית'). למעלה מן המצורע עצם כשעורה שהוא מטמא טומאת שבעה חמור מכולן המת שהוא מטמא כאהל מה שאין כולם מטמאין (כלים א ד). שניהם ישחטו בצפון ויאכלו בחמור שבהן (זבח' ת ג). הגולל והדופק וכו' אם מטמאין במגע הקל לא יטמאו במשא חמור (תוספתא אהל' ב ז). איסור חמור חל על איסור קל ואין איסור קל חל על איסור חמור (ירוש' פסח' ב כע). מה להצר השוה שבהן שכן יש בהן צד חמור (כתוב' לב.). הרחק מחטא הקל שמא יביאך לידי חמור (מד"ר במד' י). התרתם ערוה חמורה לא תתירו את הממון הקל (יבמ' טו ג). אמר להן ר"ש אילו לא היתה שריפה חמורה לא ניתנה לבת כהן שזנתה אמרו לו אילו לא היתה סקילה חמורה לא ניתנה למגדף (סנה' ט ג). מי שנתחייב בשתי מיתות בית דין נידון בחמורה (שם ד). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות (אבות ב א). הוי רץ למצוה קלה כבחמורה וכורח מן העבירה (שם ד ב). קיכת עולה חמורה מקיבת נבילה (ע"ז ב ה). מבריחן מן (העכרה) החמורה ומקנתרן בקלה (ירוש' כתוב' יג לה:). טומאה חמורה כהנים מוזהרין ישראלים אינן מוזהרין (ר"ה טז:). מה

— [1]) גוף המשל בארמ': ניגרי דחמרא שערי. — [2]) בערב': חתי ישיב אלע'ראב ויטלע אלחמאר עלי אלשלום (MSO, II,5, Marok. Sprw. N iv.). וכבר הביא סוצין משל נהוג בחלב: כחלב החמור עולה על הסולם, ר"ל שבעיר זו הכל אפשר (REJ 1901, 9). — [3]) ומצוי רבור זה הרבה אצל מעתיקי הספרים (רשימ' ב"ב, כ"י המבורג, סי' 8, 52, 100).

גרושה שהיא קלה אסורה בשביל צד גירושין שבה אשת איש שהיא חמורה לא כל שכן (גיט' פג.). יצא דם שרצים שאין בהן טומאה חמורה (כרית' כא:). היו יושבין ומחשבין איזו ערוה חמורה (מד"ר דבר' ג). דברי סופרים כולן חמורין הן (ירוש' ברכ' א ג:). שש עריות חמורות מאלו מפני שנשואות לאחרים (יבמ' א ג). חמורות העריות שהוא פותח בהם ביוד הא וחותם בהם ביוד הא (ספרא אחרי יז יג). חייבי מיתות חמורות שנתחייבו בחייבי מיתות קלות ממיתין אותן בקלה (תוספתא סנה' יב ה). לא גילה הקב"ה מתן שכרן של מצות חוץ משתי מצות החמורה שבחמורות והקלה שבקלות כבוד אב ואם חמורה שבחמורות וכו' והקלה שבקלות שילוח הקן (מד"ר דבר' ו). — ואמר הפיטן: הפרוטות אצורות, הכלולות עצורות, הקלות חמורות (יוצר פרה, אין לבותת). — ובמשמ' *גדול ורב: וטובלת (הנדה) טבילה חמורה אחר שקיעת החמה והיא מותרת לבעלה (תנחומא מצורע טו). — ˚ודבר עמוק, קשה להבין: והרב ז"ל השיב כי הוא דבר עמוק וחמור אפילו אצל בקיאי הפלוסופים (תגמ' הנפש ה ב). — ˚וביחס לענויים: ותפישום כולם וחלקום העירונים בכל העיר בבתיהם בל איש וכל אשה לבד ויסרו אותם בתפיסות חמורות ובשאר יסורין (שו"ת תלומ' הדבן רמא). — ˚וביחס להקול, במשמ' עמוק, עב: נמצא סדורן כך הוא א׳ המפוארה, גם אָ הגבירה, גם אַ הגדורה, גם אֶ הקשורה, גם אֱ הסכורה, גם אִ העצורה, וסופם אְ החמורה, והשוא משרת עם כולן בכל המקרא (הור' הקורא 65).

˚**חַמּוּר**, ת"ז, לנק' חַמּוּרָה, — אר"מ: ובאמרו לבנה אדמדמת וכו' אינה לבנה קלה חמורה ממש ולא אדמדמת חמורה (תבו' דונש על רסע"ג 35).

***חֲמוֹרָה**, ש"נ, מ"ר חֲמוֹרוֹת, — הנקבה של החמור, אָתוֹן: בן סוסיא ובן חמורה כאחד אסורין זה עם זה (תוספתא כלא' ה ד). חמורה שתובעת זכר מרביעין אותה בשביל שלא תצין (שם מו"ק ב יא). חמורה שלא ביכרה וילדה שני זכרים (שם בכורי' א יע). מה עשה צבעון וענה זימן חמורה והעלה עליה סוס זכר ויצא מהן פרדה (ירוש' ברכ' ח יב:). בל שאוניו קטנות אמו סוסה ואביו חמור גדולות אמו חמורה ואביו סוס (שם כלא' ח לא ג). שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' ולא בחמור ולא בחמורה ולא בחזיר ולא בחזירה ולא בעופות בזמן שנזקקין זה לזה (ע"ז כ:). משל לחמורה שרעת ונכוית ויצא בנה כווי (מד"ר ויקר' טו).

א.***חֲמוּרָה**, ש"נ, מ"ר חֲמוּרוֹת — דבר חָמוּר: אלו הן קלות עשה ולא תעשה חמורות בריתות ומיתות בית דין (ירוש' שבוע' א לג:). וזה שהוא מורה קלות על עצמו וחמורות לאחרים (שם סוט' ג יט). אמר רבן יוחנן בן זכאי אוי לנו ששקל עלינו הכתוב קלות בחמורות (חגי' ה.). אם נאמרו קלות למה נאמרו חמורות ואם נאמר חמורות למה נאמר קלות (זבח' מג:). אמר ר' לוי הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה וכו' (מד"ר שמות א). אני אמית ואחיה מי שאומר את החמורה הוא אומר את הקלה (שם קהל', דור הולך).

ב.***חֲמוּרָה**[1], ש"נ, מ"ר חֲמוּרוֹת, — דרוש של חדוד והלצה: התולה תפיליו יתלו לו חייו דורשי חמורות[2] אמרו והיו חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפיליו (ברכ' כד.). דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול בעולם (פסח' נד.). דורשי חמורות היו אומרים הזרוע כנגד היד (חול' קלד:).

˚**חֲמוֹרִי**, ת"ז, לנק' חֲמוֹרִית, — של החמור, מטבע החמור: כי האדם נזון בחלק הזן מן הנפש האנושית והחמור נזון בחלק הזן מן הנפש החמורית (ח' פרקים להרמב"ם א). האדם נזון בחלק מהזן מהנפש האנושית והחמור מהנפש החמורית (רפב"ל דולאן, מגן אבות, ח"י ד).

חָמוֹת[3], ש"נ, — אֵם הבעל, Schwiegermutter; belle-mère; mother-in-law: ותשק ערפה לַחֲמוֹתָהּ ורות דבקה בה (רות א יד). ויען בעז ויאמר לה הגד הֻגַּד לי כל אשר עשית את חֲמוֹתֵךְ אחרי מות אישך (שם ב יא). ותבוא (רות) העיר ותרא חֲמוֹתָהּ

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך בנוסח' בחית, אבל הערוך בשם רסע"ג: המורות בהא, ועי' למעלה בהערה לערך ה'מר. וכבר פלפלו בפרוש מלה זו בכתיב זה הכמים רבים ולא עלה בידם פירוש מספיק, והניח הדבר בצ"ע גם בכר בספרו על האגדה של התנאים (Dr. W. Bacher, Ag. d. Tan. 29-34), ועי' עוד הערה לערך ד.*ת'מַר.

[3]) מ"ק' אָחוֹת, בערב' חַמַאה a), אֵם הבעל או גם אֵם האשה, קרוב של האשה.

---

a) حَماة

את אשר לקטה (שם יח). כת קמה באמה כלה בַּחֲמֹתָהּ איבי איש אנשי ביתו (מיכ' ז ו). חמותו ואם חמותו ואם חמיו (יבמ' א א). היתה אחת מהן חמות לשניהם (תוספתא שם ה ג). היתה אחת מהן חמות לאחד מהן (שם כ). מעשה בכלתו של ר' אושעיא שהלכה לבית המרחץ וחשכה לה ועירבה לה חמותה (ערוב' פ.). אמרה לו (כלת רבי חנינא לר"י) והלא משמך אמרה לי חמותי (נדה כד:). — ומשל: אם ידור גדי עם נמר בן הדור כלה עם חמות (מדר' מעשה תורה, ביה"מ ילינק ב). ואם יגוז גדי מילת בטלה תדור כלה עם חמותה (פרקי רבנו הקדוש ד). בשידוד זאב עם כלב תדור כלה עם חמות (גרור המור, חיי שרה).

***חִמּוּת**, ש"ז, — כמו חָמָם: הקושט והחימות[1] וראשי בשמים (נדה נא:).

·חַמּוּת, ש"נ, —·סגולת דבר חם: פי' חמות השמש אחרי שכבר עבר השמש מאותו מקום (ר"ח יומא כט.). עדיין החמות בה והיא תחמם הביצים (ערוך, ערך גמר).

חמט, ממנו א.חֹמֶט.

א·חֹמֶט[2], ש"ז, — מין שממית יותר גדולה מהשממית הרגילה, פחוסת הגוף משני הצדדים וחדת הגב, ארוכת ודקת הזנב, ומחלפת גון עורה לפי רצונה, לפי מעמד רוחה, Chamäleon ; caméléon : וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר והצב למינהו והאנקה והכח והלטאה וְהַחֹמֶט[3] והתנשמת (ויקר' יא כט-ל). חומט תחלתו בכעדשה (חגי' יא.). — ואמר המליץ: ויהי לימים ויצא בדרכו, לאסף עפר לצרכו, וימצא חומט במחלות העפר, בריא וסומא, יושב על פתח חורו בין הגומא (ר"ז בן סעד', ס' המוסר, מחב' מא). — והשתמשו בו הסופרים במשמ' בע"ח שיש לו בעין מגן קשה בעין בית לו, כמו הצב: כי כלי מלחמתם הם (הבע"ח) נוצרים עמהם בטבע בקרנים לשור והמלתעות לחזיר והקוצים לקפוד והמגן לחומט ודומיהן (העקרים ג א). — וגם במשמ' חיות המים שבתוך הצדף: רמשים לרוב אשר ירעו וישחיתו וכו' חומט הפניגים אלמוגים (שבי"ע ב, נרברייא). — ומ"ר: הרבה מיני חומטים הנאכלים (שם). — ובמשמ' חלזון: חומט הארגמן המה בע"ח אשר ממיץ גופם צבעו הקדמונים צבע ארגמן (כתב' למוד' א ו). ובארצות המערב דבורים לרוב הרבה דגים ושאר חיות הים אלמוגים קליפות חומטי הארגמן (שבי"ע ג, נרבריה).

ב·*חֹמֶט[1], חומט, ש"ז, מ"ר חֹמָטִים, חומטין, — החול ועפר מלות, salz. Griess ; gravier salé salty gravel : מערב אדם קב חומטין[2] בכור של תבואה ואינו חושש (שבת לא.). משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעלייה הלך והעלה לו א"ל עירבת לי בהן קב חומטין א"ל לאו א"ל מוטב אם לא העליתה (שם).

·חָמַט[3], פ"ע, — כָּרַע, ובהשאלה, חָמְטָה נפשו על, נחלשה, נתעלפה: חותה הורתם משפטי בניה, חָמְטָה נפשה על ניניה, חלפה ותשב רוחה לקוניה (יוצר א חנכה, אודך). חרב פתחו רשעים בקיניה, ר' אליעזר ואשתו וגם ניניה, המטה נפשה ותקצרו ישניה, ורחל

---

[1]) כך הגוסה כאן במקום המם שבמשנה במקומו.

[2]) רק בעברית. ולא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [3]) אונק' הרגם וחמטא. השבעים σαύρα, שהוא השממית בכלל. אך רסע"ג תרגם אלחרבא a), וכך גם דיב"ג אומר בודאות והחלטה: הוא בלשון ערבי הרבא. ע"כ. והוא הבע"ח הרשום בפנים, ונראה כי כך היתה בקבלה אצלם. בסור' חולמטא, ונחלקו גם בו חכמיהם, בר עלי תרגם אלווע' וישאם אברץ בערבית, ישר"ל שממית גדולה, ואחרים תרגמוה cameleon.

a) حربا

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) ברוב הנוסח' חומטן, אך בב"י חומטין (ד"ס), וכן ברש"י. ופרש הערוך: פי' עפר מלות מן ארץ מלחה וי"א חול. ע"כ. וכן רש"י: ארץ מליחה ומשמרת את התבואה מהתליע. ע"כ. ואמר מוספיא: פי' בל"י המטון חול. וכן לוי. אך כבר דחה זאת פלישר בהערותיו ללוי שם, בהיות שהמלה שנתכון אליה מוספיא אינה אלא מליצית, ואמר כי מקורו בערב' ח'מט a), במשמ' טעם מר. ואעפ"י שגם זה קצת דחוק, אעפי"כ אין ספק בדבר כי זו מלה שמית עברית.

[3]) תרגום ובחורי ישראל הכריע: ועולימי ישראל אתמיט. וכן וברכים כושלות: וארכוביא דחמטן. ופרש לוי מזה גם דלא ליחמטן אלייתא (שבת נד:), בענין העגלה שמתקנים לאליות הכבשים. אך אין ספק בדבר כי הפרוש האמתי של ליחמטן זה הוא של רש"י ורמב"ם, במשמ' קריעת עור האליה מהחכוך והגרירה בארץ, ודומה לזה בערב' חמט b) קרע העור מעליו.

a) خمط c) حمط

מבכה על בניה (קי׳ על נזר׳ וולדה, אתה הלג).

*חֲמָטָה[1], ש״נ, — מין מחבת שמטגנים בה חֲמִיטוֹת, Pfanne ; poêle ; pan : השמן משירר לעוקה אע״פ שירד נוטל מן העקל ומבית הממל ומבין הפמים ונותן לחמטה[2]) ולתמחוי אבל לא יתן לקדרה וללפס כשהן רותחין (מעשר׳ א ז). — ועי׳ *חֲמִיטָה.

*חָמְטוֹן, ש״ז, — כמו ב.חֹמֶט, עי׳ בהערה לב.חֹמֶט.

∴חֻמִּי, ת״ז, לנק׳ חֻמִּיּית, — של ח׳ם, מטבע הח׳ם: קדחת יום חומיית הנה יקרה מחום האויר ומחום המרחץ (קאנון ד א לח).

∴חֲמִידָה, ש״נ, — שה״פ מן חָמַד: בני הוצא מלבבך הקנאה והחמידה, והכון לקראת אלהיך בתפלת העמידה (תוכח׳ מוסר, עזר׳ הבבלי ז). בקנאתו הנעדרת תמיד יחזיק, וכחדרי בטנו יבנם מזיק, באשמרת הבקר ירוץ לַחֲמִידָתוֹ, וילבש עליו קללה כמדתו, רוח רעה בכל עת תבעתו, ועליו יעשן אף יי׳ וקנאתו (שם ג). הוצא מקרבך נגעי חמידותיך, תניל ותשמח בכל חמדתיך (שם יג).

א. *חֲמִיטָה[3], ש״נ, מ״ר חֲמִיטוֹת, — א) כעין עֻנָה דקה רכה, אפויה בשמן, Brotkuchen ; galette ; flat cake: האופה חמיטה[4]) על גבי חמיטה עד שלא קרמו בתנור (טבו״י א א). המקפה והחמיטה של חולין ושמן של תרומה צף על גביהן (שם ב ז). אי אתה מודה במקפה וחמיטה[1]) של חולין והשום והשמן של תרומה צף על גביהן שאם נגע טבול יום במקצתו לא פסל אלא מקום מגעו (תוספתא שם ב׳ א). כשהיינו הולכין אצל ר׳ הושעיה רבה לקיסרין ללמוד תורה היו נותנין חמטתינו[2]) על גבי קבוטין של מוריים והיו טועמין בה טעם מוריים (ירוש׳ תרומ׳ י מג). — ב) כמו חֲמָטָה, המחבת שמטגנים בה החמיטה: בנתון בחמיטה ובתמחוי אבל בנתון בצלוחית נטבל (ירוש׳ מעשר׳ א מט:). — ואמר המליץ: ומגזל וחמס ימלאו חמיטתם, תוך ומרמה יתשבו על מטתם, ואין חקר ומספר לרוע חטאתם (הקדמ׳ תוכח׳ מוסר לעזר׳ הבבלי).

ב. ∴חֲמִיטָה, ש״נ, — שה״פ מן חָמַט: לעשות הרע יארבו בַּחֲמִיטָתָם[3]) ומגזל וחמס ימלאו חמיטתם (הקד׳ תוכח׳ מוסר לעזר׳ הבבלי).

*חֲמִילָה[4], ש״נ, מ״ר חֲמִילוֹת, — בגד עשוי מארג עבה: הנודר מן הכסות מותר בשק ובירועה ובחמילה (נדר׳ ז ג). אלו הן העבין ואלו הן הדקין כגון חבורסין והברתסין הפמליאות והחמילות והלבדין והסנסיו הן העבין (תוספתא כלים ב״ב ה יא).

∴חֲמִימָה, ש״נ, — כמו ח׳ם: בכפרו הקטן הסתום והנעול מכל צד עד אשר לא יגיח בו כל אויר חיצון היה תהיה לו החמימה הרבה למשא (מא״ג דביר א, ישיב׳ כרכים).

∴חֲמִימוּת, ש״נ, — סגולת דבר חַם: מפני שהקדרה מרבה חמימות ומוספת הבלא (רש״י שבת נא:). הלב דם נקפא והדאגה תעורר החמימות היסודית והחמימות ההיא תמס הדם הנקפא (מוסרי הפלסופ׳ ב ח). שהגשם יתלבן פעם ואחר יפשיט לבנו וישחר או יקנה צבע אחר ופעמים יתחמם ופעמים

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה ברוב הספרים. אך בערוך וכן בפרוש ר״י בן מלכי צדק וכן בר״ש הגרסה: בחמיטה, והביא הערוך שני פרושים: פי׳ קערה ויש מפרשים לחם דק. ע״כ. וכן פרשו ר״ש ור״י בן מלכי צדק, וכן החדשים: לוי, יסטרוב וקרויס. אבל הרמב״ם פרש שהכונה כאן לא לעצם העוגה אלא להכלי שנותנים החמיטה, אמר וז״ל: וחמטה ותמחוי שמות למיניהם מן הכלים שנותנים בהם המאכל כשהוא חם. ע״כ. ומעידים על פרוש זה כל השמות שמלפני השם חמטה ומאחריו: תמחוי קדרה ולפס. וכן ברור מן הירוש׳: בחמיטה ובתמחוי אבל בצלוחית לא.

[3]) לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) אמר רה״ג: חמיטה א״ד חמתה פי׳ ריפא בלשון רבנן. ע״כ. וכן הרמב״ם: וחמיטה עונה רקיקה. ע״כ. ובערב׳: קד בינא אן חמיטה ג׳רדקה (גוף הערבי). וכן שאר המפרשים. והנה הטילו קצת החדשים (B. Brül, Jahrb. VII, 66, וכן קרויס Kr. Lehw.) ספק בכשרותו השמית וגזרו עליו שהוא זר, מלשון יונית. אך כבר דחה Löw (קרויס שם) השערה זו וההליטו לשמי. ואולי יש קצת יחס בין שם זה ובין השרש ח׳מט a) בערב׳ שמשמש במשמ׳ טוב הריח של יין וחלב וגם של צלייה וטגון.

a) خمط

וכבר העיר על זה לוי. — [1]) כך בתוספתא שבש״ס וילנה, ובמהד׳ צוק״מ חמתה. — [2]) צ״ל חמיטתנו.

[3]) ופרש שם: הראשון לשון נפילה, ועלטה היה תרג׳ ירוש׳ חומטא הוה, והב׳ קערות, מלשון לחמיטה ולתמחוי.

[4]) בסור׳ חמלתא, בגד עבה, מכסה. בערב׳ ח׳מיל a) בגד כעין המשי, ובציציות בשפתו, ואמר פרנקל כי בערב׳ היא שאולה מארמית, ואמר ולרס (Vollers ZDMG, L, 630) כי עקר משמ׳ מלה זו הוא בגד בשערות ארוכות, אך לא ידוע מקורה. עכ״פ, בודאי זו מלה שמית.

a) خميل

הופשט ממנו החמימות וחוא בבל זה נשאר על גשמיותו (אמונה רמה א ז). והיבש נוטה קצת אל החמימות ישבור בת הקשוי ומיבש הורע (מ' אלדכי, ש"א ה). המסם טבעו קר והכבד חם רטוב מבשל וחמימות הכבד בנגד קרירות המסם והושמח המרה ביניהם (ר"י ירבאלי, פי' יצירה' ה ג). — ומ"כ: כמו החום שיוליד חמימיות רבות כפי נושאיו ונפעליו (מ' אלדכי, ש"א ו).

חָמִיץ[1], ש"ז, — מספוא להבהמות מעֹרב בעשבים מלוחים: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאבלו אשר זרה ברחת ובמזרה (ישע' ל כד).

·חֲמִיצָה, ש"נ, — דבר חמוץ: ואם יקרה לעינים שהם מדמיעות ידוק אפר צפורן חמור וילוש אותו בחלב אשה מינקת זכר ויעשהו חמיצה ויתנהו למעלה מן העינים (מ' אלדכי, ש"א ד). —ותבשיל חמוץ מעשבים חמוצים ובדומה, נהוג בדכור העברי בא"י.

·חֲמִיצוּת, ש"נ, — סגולת דבר חמוץ: ולפעמים תתמרמר השחורה בטחול לא אל החמיצות השוה (קאנון ג טו א כ). ובמו השתנות הבוסר מהחמיצות אל המתיקות (רבנ"ל דורא, מג"א א). ישים עליהם שקדים מרים שחוקים או חמיצות האתרוג (מ' אלדכי, ש"א ד). בן החמוצה תהיה חמיצותה על שני חלקים (קאנון א א, במהות הלחה).

חמישי, — עי' חֲמִשִּׁי.

***חֲמִיתָה**[2], ש"נ, — שם צמח: והכרבום והקינרה והחמיתה[3] והחלמית (תוספתא כלא' ג יג).

חמל[4], ממנו חָמַל, ˚חֶמֶל, חֶמְלָה, חומל, ולפי דעת קצת מַחְמָל.

חָמַל, פ"ע, עת' אחמֹל, תחמֹל, יחמֹל תחמלו, תחמלו, — חמל על פלוני, היה לו רגש של רחמים על פלוני, to pity; compatir; Mitleid haben: ותפתח (בת פרעה) ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמֹל עליו ותאמר מילדי העברים זה (שמות ב ו).
לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמֹל עליו (ש"א יה ג). ויחמֹל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב ולא אבו החרימם (שם ט). ויחמֹל המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבעת יי' אשר בינתם בין דוד ובין יהונתן בן שאול (ש"ב כא ז). אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר (לא להרגם) למען זבח ליי' אלהיך (ש"א יה יה). ויאמר שאול ברוכים אתם ליי' כי חמלתם עלי (שם כג כא). כי מי יחמֹל עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאל לשלם לך (ירמ' יה ה). וחמלתי עליהם כאשר יחמֹל איש על בנו העבד אתו (מלא' ג יז). ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישש (דה"ב לו יז). — ועם אֶל במקום עַל: ויהי העם כמאכלת אש איש אל אחיו לא יחמֹלו (ישע' ט יח). ואל תחמלו אל בחריה החרימו כל צבאה (ירמ' נא ג). — ומקי' חמלה: לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך (יחזק' יו ה). — ובהחלט בלי עַל או אֶל: ולא תחום עינך עליו ולא תחמֹל ולא תכסה עליו (דבר' יג ט). עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל (ש"ב יב ו). בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס ולא חמל וישמח עליך אויב (איכ' ב יז). הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת (שם כא). ונפצתים איש אל אחיו והאבות והבנים יחדו נאם יי' לא אחמול ולא אחוס (ירמ' יג יד). ולא יחמֹל ולא ירחם (שם כא ז). וגם אני אגרע ולא תחום עיני וגם אני לא אחמול (יחזק' ה יא). יפלח כליותי ולא יחמֹל (איוב יו יג). — ואמר הפיטן: וצור חמל וטוב גמל והראה את גבורתו (סלית' לתענ' אסת', איך זרים).—ועם פעל אחר אחריו: ויבא הלך לאיש העשיר ויחמֹל לקחת מצאנו ומבקרו (ש"ב יב ד). — ובהשאלה, בדברים לא בע"ח: ושברה בשבר נבל יוצרים כתות לא יחמֹל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד (ישע' ל יד). ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ (ירמ' נ יד). — ועל השם וכדומה: ואחמֹל על שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים (יחזק' לו כא). — ומחשבה ובונה וביוצא בזה: אם המתיק בפיו (של הרשע) רעה יכחידנה תחת לשונו יחמֹל עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו (איוב כ יב-יג).

·חֵמֶל, ש"ז, — כמו חֶמְלָה: ועמת כרב ושעת תשורת צעיר חמל רחמיו שחת וערף אח (עבודה, אמיץ כח).

---

[1]) אמרו החכמים כי הוא ע"ש העשבים המלוחים, בערב' חמוצ' a), וריב"ג פרש חמיץ טוב ונקי.

[2]) אולי כמו אמיתה (ועי' E. Löw, Pfln. § 200).

[3]) כך כנוסח', ובצו"מ חמיטא. —

[4]) יש מדמים לשרש זה את השרש הלם b) בערב' שמשמש גם במשמ' הנעם והסבלנות.

a) حموض b) حلم

חמלה, ש"נ, — הרגש של החומל. Mitleid ; pitié. compassion ; pity : ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יי' עליו ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר (בראש' יט טז). באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם (ישע' סג ט). —וגם *בדברים לא בע"ח, בדברים מפשטים: ראיתי כי מן הזריזות והחמלה על הלשון והזהירות באמונה שלא אגזור על הנפרדות (ר"י א"ת, הקד' השרש' לריב"ג).

חמם[1], ממנו חם, חֹם, חמה, חמם, *חמום, *מחם, *חמימה, *חמות, *חמימות.

חמם, עב' חם, חמותי, עת' יחם, ויחם, יחם, תחם, יחמו, מק' חם, חמו, לחמם, — א) חם פלוני, היה חם, be warm ; être chaud ; warm sein : והוא ישב פתח האהל כחם היום (בראש' יח א). מחר תהיה לכם תשועה בחם[2] השמש (ש"א יא ט). ויכו את עמון עד חם היום (שם יא). ויבאו כחם היום אל בית איש בשת (ש"ב ד ה). לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש (נחמ' ז ג). וחם השמש ונמס (שמות טז כא). ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו וכו' ויגהר עליו ויחם בשר הילד (מ"ב ד לד). והעמידה על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה (יחזק' כד יא). כלם יחמו כתנור (הוש' ז ז). ואת הצונן (נותנים) בחמה בשביל שיחמו (שבת כב ד).—וכמשמ' עמד לפני האש למען תפוג צנתו, to warm o. s. ; sich wärmen; se chauffer : חציו (של העץ) שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור (ישע' מד טז). ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם (שם טו).—ומקו' בלמים: הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו (ישע' מז יד). — וחם לו: והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה וכו' ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך (מ"א א א-ב). גם אם ישכבו שנים וחם להם ולאחד איך יחם (קהל' ד יא). לבוש ואין לחם לו (חגי א ו). — ובהשאלה, הלב, מרתיחת הדם: פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו (דבר' יט ו). חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (תהל' לט ד).

— פעו' *חמום, חמומה, חמומות,—ידיו של פלוני חמומות, הוא מהיר לזעם ולעשות מעשים קשים בזעמו: שמעון בן שטח היו ידיו חמומות (ירוש' סנהד' ו כג:).

— נפע' נחם, מ"ר נחמים[1], בהשאלה מתלהבים בתאותם: על מי התענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר הנחמים[2] באלים תחת כל עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים (ישע' נז ד-ה). —*ובמשמ' העקרית: ממלא אדם חבית מים ונותנה כנגד המדורה ולא כדי שיחמו אלא כדי שהפוג צינתן (תוספתא שבת ג ה). — וכמו שלמים, *נחמם, שחלצתו חמה: אם היה נחמם אסור (להתרפאות אצל עבו"ם) (ירוש' ע"ז ב מ ד).

— פע', חמם,— עשה שיהיה חם, wärmen ; chauffer ; to warm : כי תעזב לארץ בציה ועל עפר תחמם[3] (איוב לט יד). — ומצוי מאד בספרות: מים שנתגלו ותימם אסורין משום גלוי (תוספתא תרומ' ז יג). האשה מדיחה ידה שמן ומחממתה כנגד הנר (שם שבת ג ה). מחמם הוא אדם לונטית ונותנה על גבי מכה בשבת (ירוש' שם ט יב.). נדר מן הככר מהו לחמם בו את ידיו (שם כתוב' יג לה ד). יוצא הוא החמור באוכף שלו בשביל לחממו (שם שבת ה ז:). יד לאמה תקצץ מפני שמחממתו (כלה רבתי ב). בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את הגוף שלא יצטנן וימות (מד"ר בראש' יד).—ומחמים במקום מחממים: מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו ובין לרפאותו (תוספתא שבת טו יה). מפני הסכנה מחמין לו חמין (ירוש' שם יט יז.). ואין אומרים נמתין לו שמא יבריא אלא מחמין לו (מים) מיד (יומ' פד:). שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת

[1]) משתף ללשונות האחיות. בערב' חמ a) וגם חמי b), באשור' אמ, בארמ' חמם.

[2]) נמסר: כחם קרי.

a) حمّ b) حمى

— [1]) כמו נארים, כך כל המדקדקים.—[2]) אמר ריב"ג וז"ל: ויתכן להיות מן השרש הזה (של חמם) בענין אחר הנחמים באלים על משקל כמארה אהם נארים ועקרו היה להיות על משקל ובם אנחנו נמקים ונשתנה תנועת הנון כעבור החת כאשר נשתנה תנועה נון נארים בעבור האלף כי עקרו ג"כ להיות על משקל נמקים כי הוא אצלי מענין במארה והונח דגשות המם בהנחמים להקל. ע"כ. ובעין זה החדשים. וכבר התפלפל בטכ'ר נגד אולד (Bö. II, 490) בדבר הסבה מדוע לא אמרו נחמים בנון תרוקה כראוי לפני ח, ואמר שהיה זה כדי להבדילו מן נחמים, משרש נחם. אבל, אולי באמת אין זהכלל נפע' מן חמם, אלא פעל משרש ב.נחם בכונה מיוחדה. — [3]) יש מגיהים תגיחם.

(הרמב"ם שבת יב ב). שבשמצרפין הכלי מחמין אותו תחלה ביותר (ר"נ על הרי"ף, שבת יט:).

— הִפע', *הֵחֵם, מֵחֵם, מֵחִים, — כמו חִמֵּם: לא יחם אדם חמין לרגליו אלא א"כ ראויין לשתייה (כיל' ב ה). ממלא אדם כום מים ונותנו על הספל בין להחם הצונן ובין להצין החמים (תוספתא שבת ג ח). הנכנס למרחץ מחים לו את הצונן ומצנן לו את החמין (שם ב"מ יא לב). בתחילה היו רוחצין בחמין שהוחמו מע"ש התחילו הבלנין להחם בשבת ואומרים מע"ש הוחמו (שבת מ.).—ובהשאלה: המר בכי והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו (ב"כ גני' לת יז).

— הָפעַ', *הוּחַם, — שהֻחַמּוּ אותו: השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה אם החליקה פטור ואם הוחמה חייב להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם החליקה חייב ואם הוחמה פטור (ב"מ ו ג). מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סלון של צונן לתוך אמה של חמין אמרו להן חכמים אם בשבת בחמין שהוחמו בשבת אסורין ברחיצה ובשתייה ואם ביום טוב כחמין שהוחמו ביום טוב אסורים ברחיצה ומותרין בשתייה (שבת ג ד). חמין שהוחמו מערב שבת לשבת (ירוש' שם ג ו). בחמין שלא הוחמו כל צורבן (בבלי שם לח.). התחילו הבלגין להחם בשבת ואומרים מע"ש הוחמו (שם מ.).

— נִתפ', נִתְחַמֵּם, — חִמֵּם את עצמו וחממוהו אחרים והוא נעשה חַם: אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז בבשי יִתְחַמָּם (איוב לא יט-כ). עושה אדם מדורה ומתחמם בנגדה (כיל' ב ה). והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים (אבות ב י). ירד וטבל עלה ונסתפג ונתחמם כנגד המדורה (תמיד א א). סך אדם את עצמו שמן ומתחמם כנגד המדורה (תוספתא שבת ג ה). מתחמם אדם כנגד המדורה ויוצא ומשתטף בצונן ובלבד שלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים עליו (גמ' שם מ:). שאם נתכוין להתחמם בגיזי חולין ונתחמם בגיזי עולה שמעל (פסח' לג.). — ובין זו"נ: הרי אני מתחמם בה והערה בה (ירוש' שבת יא יג:). ובן עזאי נשא אשה מימיו (ויש מי שאומר) נתחמם (ויש מי שאומר) בעל ופירש (שם סוט' א טו ג). כל מאה ושלשים שנה שפירשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין ממנה והיא יולדת מהם ורוחות נקבות מתחממות מאדם ומולידות ממנו (מד"ר ברא' כ). — ובמשמ' הצטער הרבה: שיוכל להתחמם על מתו אפילו לזמן מרובה אחר מיתתו (תוספ' מו"ק כז.). — *ומחרון וכעס: ונראה על פני הכעסן כאלו הוא עמום ומתחמם גופו הרבה ומתגדגד לבו נדנוד גדול ודופק דפקו בחוקה ובמהירות (תק' מד' הגפ' לרמב"ג מ).

— פֻּע', *חֻמַּם, מחומם: (אם היה יום כפור חם) בידוע שכל השנה מחוממת וצריך לבקש רחמים שתהא גשומה (רגמ"ה ב"ב קמז:).

***חֲמָם**[1], ש"ז, — שֵׁם צמח, Amomum: הקושט והחמם[2] וראשי בשמים (עוקל' ג ה). — ובצורה ארמית: חממא הנקרא בכל לשון אמומון (אסף הרופא 64). חמאמא מהותו הוא אילן כאשכול עצים מסתבכים (קלזון, לות הסמים).

חַמָּן[3], ש"ז, מ"ר חַמָּנִים, — כעין עמוד על המזבחות לפנים, לעבודת כוכבים ומזלות: לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות לא יקמו אשרים וחמָּנים (ישע' כז ט). ויסר (אסא) מכל ערי יהודה את הבמות ואת החמָּנים ותשקט הממלכה לפניו (דהי"ב יד ד). וינתץ (יאשיהו) את המזבחות ואת האשרים והפסילים כתת להדק וכל החמָּנים גדע בכל ארץ ישראל (שם לד ז). והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמָּניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם (ויקר' כו ל). ונשמו מזבחותיכם ונשברו חמָּניכם והפלתי חלליכם (יחזק' ו ד). ונשברו ונשבתו גלוליכם ונגדעו חמָּניכם ונמחו מעשיכם (שם ו). אילו החמנים שבראשי גגות (ספרא בהר ט). משכו מחמניכם[4] והדבקו במצות (מכי' בא יא). אשר הוצאתיך וגו' מבית העובדים לחמנים[5] (שם יתרו ה). בקנאה אני נפרע מן החמנים[5] אבל רחום וחנון אני מדברים אחרים

---

[1]) כך בסור' ובערב' חמאמא a), ובודאי לא מיונית באה מלה זו אל הלשונ' השמיות (ע"ל בהל"מ, כי' קכג). — [2]) כך בערוך, וכך במשנה עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם, ובנוחס' חמם.

[3]) בכנענ' מצוי מאד כהכתבות בעלחמן: איש נדר חנא בן ז לבעלחמן (Schr. XX, VII, 12), ר"ל אשר נדר חנא בן ז לבעלחמן. ולא נתברר אם זה שרש מיוחד חמן, או אולי באמת כמו שסברו הקרמונים שם נבנה מן חמה, והכונה אלהות החמה. — [4]) גרסת הערוך, וכנוסח' משכו מע"ז.— [5]) בנוסח': עבודה זרה

---

a) حماما

(שם ו). — ואמר הפיטן: ויך במצרים כל אליל וחמן, ויבחר כל גבור שר ומשמן (יולר כ שבוע׳, נבורי). — ואמר המשורר: ושחק וערץ וחדש וארץ בעווז ויחרץ חמני אשרים (ר״מ דרעי הקרא׳, כ רכנ).

חמס[1]), ממנו חָמָס, חָמֵס, *חִמּוּס, *חַמְסָן, *חַמְסָן, *חַמְסָנוּת.

חָמָס, ש״ז, סמי׳ חֲמַס, כנ׳ חֲמָסִי, מ״ר חֲמָסִים, — מעשה עול, Unrecht ; injustice; wrong: ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס (נרא׳ ו יא). כהקיר בור מימיה כן הקרה (ירושלם) רעתה חמס ושר ישמע בה (ירמ׳ ו ז). לא ישמע עוד חמס בארצך שר ושבר בגבוליך (ישע׳ ס יח). הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה (צפנ׳ א ט). הארץ מלאה משפט דמים והעיר מלאה חמס (יחזק׳ ז כנ). החמס קם למטה רשע (שם יא). רב לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו (שם מה ט). למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי (חבק׳ א ג). ורשע ואהב חמס שנאה נפשו (תהל׳ יא ה). — פעל חמס, מעשה של און ואנס: מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם (ישע׳ נט ו). — על לא חמס, שלא עשה שום דבר של און ולא־צדק: ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במתיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו (ישע׳ נג ט). פני חמרמרה מני בכי ועל עפעפי צלמות על לא חמס בכפי ותפלתי זכה (איוב יז יו־יז). לרמותני לצרי בלא חמס בכפי (דהי״א יב יח). — איש חמס, עושה חמס: מן קמי תרוממני מאיש חמס תצילני (תהל׳ יח מט). אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו (משלי ג לא). מאיש חמסים תצילני (ש״ב כב מט). השמר והיה זהיר ואל תהלך עם אנשי חמס (כ״ס גני׳ יג יג). — עד חמס, שמעיד בחברו באון: אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס (שמות כג א). כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה (דבר׳ יט יו). יקומון עדי חמס אשר לא ידעתי ישאלוני (תהל׳ לה יא). כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס (שם כז יב). — כלי חמס: שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי כי באפם הרגו איש (נרא׳ מט ה־ו). — שית חמס: לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהל׳ עג ו). — יין חמסים: כי לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו (משלי ד יז). —

ואמר הפיטן: בני בלי שם במכרם עמוסים, בוונה ובזיון ובשוד חמסים (מוסף א׳ ר״ה, אמץ אדירי). — גאות חמס: כי מלאו מחשכי ארץ גאות חמס (תהל׳ עד כ). — שנאת חמס, שלא בצדק: ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני (תהל׳ כה יט). — זעק חמס, זעק על החמס שהוא דואג: עד אנה יי׳ שועתי ולא תשמע אזעק אליך חמס ולא תושיע (חבק׳ א ב). הן אצעק חמס ולא אענה אשוע ואין משפט (איוב יט ז). — ובסמי׳ חמס, חמס פלוני, החמס שהוא עשה: למען תשם ארצה מְמלאה מחמס כל הישבים בה (יחזק׳ יב יט). בארץ חמס ידיכם תפלסון (תהל׳ נח ג). — ובמשמ׳ החמס שעשו לו: מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה נהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם (יואל ד יט). וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל מחמס אחיך יעקב תכסך בושה (עובד׳ א ט־י). — חמסו על פלוני, פלוני חיב בדבר, פלוני יענש בשבילו: ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה ישפט יי׳ ביני וביניך (נרא׳ טז ה). חמסי ושארי על בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל ישבי כשדים תאמר ירושלם (ירמ׳ נא לה). — בא חמסו על פלוני, פלוני נענש בשביל החמס ההוא: ויבגדו בעלי שכם באבימלך לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם (שופט׳ ט כג־כד). — ירד חמסו על קדקדו, הוא נענש בשביל החמס שהוא עשה: בור כרה (הרשע) ויחפרהו ויפל בשחת יפעל ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (תהל׳ ז יו־יז). — וחמס, עצם הדבר שנלקח בחמס, ההון שגזל בוזע ובאון: האצרים חמס ושד בארמנותיהם (עמו׳ ג י). כלה לחמס יבוא מגמת פניהם קדימה ויאסף כחול שבי (חבק׳ א ט). כי חמס לבנון יכסך (שם ב יז). וילך עשו השדה לצוד ציד להביא אם מצא הרי מוטב ואם לאו להביא מן הגזילות ומן החמסים (מד״ר נרא׳ סה). קרבנך דומה לקרבנו של אדם הראשון שהיה הכל ברשותו ולא הקריב מן הגזילות ומן החמסין (שם ויקר׳ ב). העוף הזה פורח וטס בכל העולם ואוכל בכל צד ואוכל מן הגזילות ומן החמסין אמר הקב״ה הואיל והוסק הזה מלא גזילות וחמסין אל יקרב לגבי המזבח (שם ג). אומר להם הקב״ה (לרשעים) בעולם שהייתם בו לא בעלי מחלוקת ולשון הרע וכל רעות הייתם ולא בעלי מריבות וחמסים אתם הייתם (שם קהל׳, מה יתרון). — ומצוי בספרות במשמ׳ עֶוֶל חמרי

---

[1]) בערב׳ חמש a) וחמש b), במשמ׳ של בעס וקצף.

a) حمش b) حمس

ומוסרי: מה שתטעון מהחמסים הנראה לפי המוחש שנעשים תחת השמש (רלב"ג איוב לה). השגיח השם בקין להענישו על שלא היתה כונתו רצויה בעשיית הקרבן ועל החמס שעשה להבל (העקרים א יא). הפרש יותר גדול מהחמסים והרעות אשר הם בספרי הגדות או הנעשים עתה (ספ' המדות לאריסטו א ת). והאחד בעל חמה רצה להכות את חברו דרך חמס (ר"י אברבנאל, שמות). וירא השועל את מעשיו (של האריה) וגדל חמסיו (המוסר לר"ז בן סעד', כי"ת ס). — ואמר הפיטן: הרבית חמסיך, הרעות מעשיך, ותשכח יי' עושיך (סליחה לר"י ברללוני, או"ב ב).

א·**חָמַס**, פ"י, עת' יַחְמֹס, תַּחְמְסִי, תַּחְמֹסִי, — חָמַס את פלוני, עשה לו חָמָס, התנהג אתו בְּחָמָס,=gewaltätig behandeln; traiter qqn. injustement: treat wrongly, violently ואלמנה אל תנו אל תַּחְמֹסוּ ודם נקי אל תשפכו במקום הזה (ירמ' כב ג). שיהא כל אחד ואחד אומר למה אני גוזל למה אני חומס למחר בית דין שמין שדה יפה שלי (תוספתא כתוב' יא ב). לאחר ג' ימים (שהמת מונח באדמה) הכרס נבקעת על פניו ואומרת לו הא לך מה שגזלתה וחמסתה ונתת בי (ירוש' מו"ק ג פב:). לא סוף דבר כשאמר לו הרוג את פלוני אלא אפילו חמוס את פלוני (שם שבת יד יד ד). אמר הקב"ה (לנפש האדם) אני עשיתיך מעלן מכלן ואת יוצאת וגוזלת וחומסת וחוטאה (מד"ר ויקר' ד). מלכות אדום מתגאה וחומסת וגוזלת וגראית כאלו מצעת בימה (שם יג). שהיה הוא (ר"ש בן לקיש) ושני רעיו גוזלים וחומסים כל אשר יעבור עליהם בדרך (סדר"א מג). — ואמר הפיטן: ובגב אשא סבלות משא נשיאי משא בן ישמעאל, זה חומס וזה רומס וזה מואס וזה גועל (יוצר פר' ויחי, בננו). רשע חומסים וגוזלים, קנין אשר קנו עמלים, צופה עין תאות שללים (יוצר א שבוע', תחמודות). — והומס, כמו שם: שהראהו הקב"ה למשה דור דור ושופטיו ובו' דור דור וחומסיו דור דור וגולניו (מד"ר ויקר' כו). — ופעול *חָמוּס, חֲמוּסִים: לוקח אדם לולב לזכות בו ואם היה גזול הוא צווח לפני המקום ואומר גזול אני חמוס אני (פסיק' דר"כ, ולקחתם לכם). ראוי שהחמוסים יראו לחומסים שוה על צד העונש עליהם על מה שקבלו מהחמס (נופת צופים ג ג). — ואמר הפיטן: חֲמוּסִים נגושים ביד מדיקים, טפוליך שעשעת כילדים רכים (סליח' יום ב, אויתיך). טלאיה דופקים בים הומים, אנוסים חֲמוּסִים ביד ישמעאלים (סליח' ה עי"ת, אתה תלקי). —ובמשמ' הויק: כי מצאי מצאי חיים ויפק רצון מיי' וחטאי חֹמֵס נפשו (משלי ח לה-לו). — חָמְסוּ תורה ובדומה, הפרו אותה, בזוה, :beleidigen, verletzen; léser, enfreindre; violate כהניה חללו קדש חָמְסוּ תורה (צפנ' ג ד). כהניה חָמְסוּ תורתי ויחללו קדשי (יחזק' כב כו). — ומצוי הפעל חָמַס בספרות במשמ' עָוַל מוסרי: ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וכו' חומסני אתה בדברים למה שאתה שומע בקלוני ושותק (מד"ר בראש' לה). צריך הקורא לאשר מחשבתו לצד שבקש בעל הספר ולא יחמסהו בחפוך מענו (נסי בן נח הקראי, לקו"ק). כך ראינו שאיש זה (שרוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת) חומס את אשתו ואין מן הדין להעתיקה ממקומה למקום שהוא פחות ממנו (שו"ת הרי"ף קעו). פורש מן המותר ומסתפק מן העולם בפחות ממזונו זה מגונה מפני שהוא יוצא מנתיב הבחינה והוא חומס את גופו (חו"ה, עבוד' ה' ד). פן יחמסני ויפחות לנו מה שאנו סבירים בי אין משבחין האומר לקדמת הימים ולא חומסין המוצא לקרבת העת אבל ינתן לכל מה שראוי לו (ריב"ג, הקד' הרקמה). והתופס עליו בזה חומס אותו (הוא, הספרש', יחס). אמרו הלא תראה שגזר על המצריים שיחמסו זרע אברהם ולמה ענשם (ח' פרקים להרמב"ם ח). ראוי לכל חכם שישיג דבר חכמה שלא נכתב שיכתבנו כדי שלא יחמוס הראוי לדבר ההוא מאנשי דורו או מאנשי זמן אחר (מלמ' התלמיד', ואלא). ואם הטרח בדבר אחר זולתי בחכמה או תהיה חומס יותר רע מכל חומס כי תחמוס האהוב שבעולם ויהיה גודל חמסך לה כפי הרחקתה ממעלתה העצמית לה (המעל' לרש"ט פלקיירא ב). ומי שרב שכלו וגראית ענוותנותו ימעטו חומסיו ומבקשי רעתו (הוא, לרי היגון 9). הנה מה שיחמום לנפשו מי שבו חלק אפשרות מן ההצלחה הנצחיית ולא השתדל בה ועוכר שארו אכזרי והחכמה תחיה את בעליה (נרבוני, מו"נ א עב). — ואמר המשורר: בואי שבי אתי גבירה וחבי לי סובבי עת תשכבי מטתי, ורצון אסירך עוד עשי אל תחמסי אותי (ר"מ דרעי הקראי, א עב). — וגם ביחס לדבר לא בע"ח, יַחֲמֹס את החכמה: אל תמסרו החכמה למי שאינו מאנשיה פן תחמסוה ואל תמנעוה מאנשיה פן תחמסו אותם (מלמד התלמיד', ואלא). והיה החכם חומס החכמה ומשחית דבריו הנעימים (שם, נח). ראוי לרב שלא ילמד תלמיד שאינו הגון כי אז

הוא חומס החכמה וגורם שם רע עליה (שם, ות"מ).
— נפע', *נֶחְמַס, — שחמסו אותו: שדה שיש בה אדר אינה נגזלת ואינה נחמסת ופירותיה משתמרין (כיל' טו:). כגנה שנחמס מעיינה והלבין ירקה (מד"ר איכ' כ ו). — ואמר הפיטן: נֶחְמָסִים נמאסים ולעבדים נכבשים, נרפשים נתפשים בין זאבים ולישים, נשחטים נשפטים בידי אדונים קשים (סמא"ל, סלית' לו"ג, תי ככל). — ובמוסריות: נמצא שזה האיש נחמס וחלילה ליחס חמס אל השם (ע"ת לר"א הקראי פח). ונמצאו כנחמסים אחרי שלא יותירו מהם דבר (שם קד).

ב·חָמַס, מטנו מטנו ב.חָמַס.

ב·חָמַס[1], — קל לא נהוג.

— נפע', נֶחְמַס, — נִשְׂרַט ונקרע העור על הבשר ע"י הצפרנים או באבנים חדות שדרכה עליהם הרגל, וכדומה, zerkratzt werden; être déchiré; be scratched: וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נֶחְמְסוּ[2] עקביך (ירמ' יג כב).

פע', *חִמֵּס, — חִמֵּס את פניו, כמו חתול וכדומה בצפרניו, zerkratzen (mit den Nägeln); déchirer (en grattant avec les ongles); scratch with nails: חימסה[3] (שרה) בפניו (של אברהם) (מד"ר ברא' מה). שחיטטה אותו וחימסה פניו בנמיה (ילמדנו, הוכא בערוך).

ג·חמס[4], מטנו ג.חָמַס.

ג·חָמַס, פ"י, עת' תַּחְמֹס, — חָמַס מְזִמּוֹת וביוצא בזה, הוליד וצרף במוחו ודעתו מזמות כענין מן הענינים על אדם בכונה רעה, ausdenken; forger imaginer; to devise: הן ידעתי מחשבותיכם ומזמות עלי תַּחְמֹסוּ[1] כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים (איוב כא כז-כח). — ואמר המשורר: לַחְמוֹס מזמה התיעצו היונים, אחרי גבורתם בתהו הָעֳלָה, אז סוס רם גבוה מעשי אמנים, יד חרש חכם תכן מעץ אלה (מיכ"ה, הריסות טרויא).

ד·חמס[2], מטנו ד.חָמַס.

ד·חָמַס, פ"י, עת' יַחְמֹס, — חמסה הגפן בסרה, השירה והשליכה גרגרי הבסר, abwerfen; faire tomber; throw down: יַחְמֹס[3] כגפן בסרו וישלך כזית נצתו (איוב יט לג). — והגן שבו: וַיַּחְמֹס כגן[4] שכו שחת מעדו (איכ' ב ו).

— נפע', יֵנָחֵמַס, — נשר מהגפן, ובכלל מהצמח, ובהשאלה: הנובלים האלו עת עוד לא נחמסו מה יפו מה טבו פרחו רטבו (יל"ג, כית מועד לכל חי).

*חָמָס, ש"ז, — כמו חָמָס, עי"ש.

*חַמְסָן, ש"ז, מ"ר חַמְסָנִים, — מי שדרכו לַחְמֹס: אל תשת חמס עד להוציא את החמסנין ואת הגזלנין שהם פסולין לעדות (מכי' משפ', מס' דכספ' כ). הגזלנין והרועים והחמסנין וכל החשודים על הממון עדותן פסולה (תוספתא סנה' ה ה). למה נברא (האדם) יחידי מפני החמסנין והגזלנין ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין חומסין אילו נברא שנים על אחת כמה וכמה (שם ח ז). מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעידית מפני הגזלנין והחמסנין כדי שיהא כל אחד ואחד אומר למה אני גוזל למה אני חומס למחר ב"ד שמין שדה יפה שלי (שם כתוב' יב ג). א"ל רב אדא וכו' לרב אשי מה בין גולן לחמסן אמר לו

---

[1]) בערב' ח'מ'ש a), ועי' הערה לקמן. — [2]) פרשו החדשים גם נחמס זה במשמ' חָמָס, ובארו נחמסו עקביך במשמ' שנעשה בהם דבר של חמס ועול. אבל, זה לא טבעי, ומחליש כל כח המליצה העזה הזאת. וכבר פרש ריב"ג נחמסו במשמ' גלוי, נרדף עם נגלו שוליך. ואעפ"י שפרוש זה יותר נכון ומתישב לפי המליצה, מ"מ קצת קשה, יען גלוי העקב אינו בושה ומחליש את המרירות של ונגלו שוליך, שהכונה בו, כאמור להלן בפסוק כו, גלוי השולים על פניה כדי שיראה קלונה. לכן נראה כי הכונה כאן שריטת העקב מהליכת יחף, במו מנעי רגלך מיחף (ירמ' ב כה). — [3]) כך בערוך, ובנוסח': חימסא בפניו.

[4]) עי' הערה שלקמן.

a) [illegible]

---

[1]) הקדמונים וגם החדשים מפרשים פעל זה כמשמ' חָמָס, עָוֶל, אעפ"י שכולם חשו הדחק ולא הטבעיות שבמליצה זו. והיותר טבעי לפי סגנון המליצה והענין הוא מה שת"י: תחשלון, מלשון: דחשלי מינייהו כלי זיין (ע"ז יו.), ר"ל הכה בפטיש על הברזל החם ונתן לו צורה ברצונו. והפשיטא: תחשבון.

[2]) רק בעבר', ועי' הערה שלקמן. — [3]) לא נתברר מקור מלה זו, אך בכונתה אין ספק, כי חצי השני של הפסוק מוכיח עליה, והודיע לי הכורם המלמד מנשה בן צבי מראשון-לציון כי זה דרכה של הגפן שמשירה את בסרה בפרט אם יקדים ח'ם עז לבוא פתאם קודם הזמן, ויש גפנים שבתחלה כשהן מתחילות ללבלב נדמה שהן תהיינה דחוסות באשכלים מאד, אך הבסר נושר והן אחר כך דלות ושדופות ואין עליהן אלא גרגרים מעטים. — [4]) אולי צ"ל בגפן, ועי' שך.

חמסן (נותן דמים) גזלן (אינו נותן דמים) (ב"ק סב.). שהרי הוא חמסן מפני שכופה את המוכר למכור שלא ברצונו (רמב"ם מכיר' י ה). וקרוב וחמסן וגזלן בין לעדות בין לדין פסולין (והזה"ר ויקר' לב).

***חִמְסָן**[1], ש"ז, — כמו חַמְסָן: הוסיפו עליהן (על הפסולים לעדות) הגזלנין והחומסנין[2] (סנה' כה:).

***חַמְסָנוּת**, ש"נ, — פעולת החמסן: (שאם עושה) שלא בדין חמסנות הוא (שו"ת מהר"י קולון קפח).

***חמע**[3], ממנו *חִמּוּעַ, *חִמַּע.

***חִמַּע**, פ"י, — כמו חִמֵּץ: שאני עיסה הואיל וראויה לחמע בה כמה עיסות אחרות (ע"ז סח.). שמחמע בה את העיסה (גינת ורדים, יו"ד ה כו).

א. **חמץ**[4], ממנו *חִמּוּץ, *חֲמִיצָה, *חֲמִיצוּת, חָמֵץ, חֹמֶץ, *חֶמֶץ, *חֲמְצוּת, *חֲמְצִי, מַחְמֶצֶת, *חֻמְצָן, *מַחְמֵץ.

א. **חָמֵץ**[5], ש"ז, — א) כל דבר שטעמו דומה לטעם החֹמֶץ, Gesäuertes ; chose aigre ; sour thing, ובפרט בצק שנתן בתוכו שאור: ולא יראה לך חָמֵץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך (שמות יג ז). כל המנחה אשר תקריבו לי' לא תעשה חָמֵץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לי' (ויקר' ב יא). לא תאפה (המנחה) חָמֵץ (שם ו י). — ובפרט בתלמוד, *כל דבר שאסור לאכלו בפסח משום אסור חָמֵץ: אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה (פסח' א א). אין ביעור חמץ אלא שריפה (שם ב א) חמץ של עובד כוכבים שעבר עליו הפסח מותר בהנאה (שם ב). נכרי שהילוה את ישראל על חמיצו וכו' ישראל שהילוה את הנכרי על חמיצו (תוספת שם א כא-כב). חמיצן של גוים וכו' חמיצן של עוברי עבירות מותר אחר הפסח מיד (שם יג-יו).

ב. **חָמֵץ**[6], פ"ע, עת' יֶחְמַץ, מק' חֲמֹצָה, חֲמָצְתוֹ, — היה חָמֵץ, בפרט בצק על ידי השאור, durchsäuert werden ; être aigri ; be sour: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חָמֵץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה (שמות יב לט). וישא העם את בצקו טרם יֶחְמָץ (שם לד). ישבות מעיר מלוש בצק עד חֻמְצָתוֹ (הוש' ז ד). שאור של חולין שנפל לתוך עיסה וחמצה (ערלה ב ט). מי גרם לה (לעיסה) שתחמץ בשעה אחת (ע"ז כח:). תפוח שרסקו ונתנו לתוך עיסה וחמצה[1] הרי זו אסורה (תרומ' י ב). — ופָעוּל: וכן ישתנה (הדם) בריחו ובטעמו וישוב מר או מלוח או חמוץ (קה"ון א א, כמהות הלתה). תשעה טעמים המתוק והדשן והמליח והמר והחריף ובולם חמים והעפיץ והקובץ והחמוץ והתפל ובולם קרים (אמונה רמה א ו). — ואמר המליץ: והפירות אשר המה חמוצים, מאד רעים והם לגוף כחצים (רפוא' הנוייה לר"י חריזי).

— פִּעֵ', *חִמֵּץ, — עשה שיֶּחְמַץ: כל המחמץ והמתבל והמדמע להחמיר (ערלה ב ו). נפל שאור של תרומה וכו' ויש בו בדי לחמץ אסור (שם ט). שאור שבללו בשאור אחר וחימץ בו את העיסה (תוספת תרומ' ו יא). תפוח שריסקו ונתנו לתוך עיסה וחימצה (ירוש' פסח' ב כט:). מפליגין במחמץ במימיו אבל במחמץ בגופו דברי הכל מותר (שם חלה א נז.). שאור של חולין ושל תרומה שנפלו לתוך העיסה לא בזה בדי לחמץ ולא בזה בדי לחמץ ונצטרפו וחימצו (ע"ז מט.). — ובהשאלה, *עִכֵּב, דחה לאחר זמן: אשרי דיין שמחמץ את דינו (סנה' לה.). אשיב לך על תמיהותיך ועליהם אני מתמיה עליך מדוע לא חמצת שאלתך (תשו' ר"ת 157).

— פֻּעַ', *חֻמַּץ, מחומץ: המחמץ את המחומץ (תוספת בכור' ג כד). ואין המחומץ מחמץ אלא לפי חשבון (תמור' יב.). קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכם יאכלו (רש"י ישע' ל כד). — ואמר הפיטן: טרם חֲמָצָה תורה חִפזו לצאת בבישור (יוצר ב פסח, אסירים).

— הִפְעִ', *הֶחְמִיץ, — א) פ"ע, נעשה חָמֵץ, היין: מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל וכו' עושה לו למודים בשביל שלא יחמיץ (מו"ק ב ב). המוכר יין לחבירו והחמיץ אינו חייב באחריותו ואם ידוע שיינו מחמיץ הרי זה מקח טעות (ב"ב ו ג). אם משתרמה החמיצה (החבית) הרי זו תרומה (תרומ'

---

[1]) כמו גוֹזְלָן. — [2]) גרס' הערוך, ובנוסח' והחמסנין.

[3]) בארמ' חמע כמו חמץ בעברית, בחלוף ע-צ המצוי מאד.

[4]) בארמ' חמע, בערב' חמצ' a).

[5]) בערב' חַאמִצ' b).

[6]) בערב' חַמִצ', חַמֻצ' c). —

a) حمض b) حامض c) حمض, حمُض

---

[1]) כך ברוב הנוסח', ובמשנ' ירוש' וחימצה ועי' פִּעֵל.

נ א). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמיץ שמן והבאיש (תוספתא ב"מ ג ח). והתמד עד שלא החמיץ (ירוש' תרומ' י מז נ). ורוב היין מחמיץ (שם תענ' ב סה:). בודק חבית אחת וכולן תלויות בה ואינן מחמיצות (שם כיע' ב מה:). אני משחק כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה (סנה' קא.). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזוועות וכו' ולא החמיץ יינם ולא לקה פשתנם (חול' פו.). המוכר חבית יין לחבירו והחמיצה אמר רב כל ג' ימים הראשונים ברשות מוכר (ב"ב לו.). — ומים וכדומה: מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שהן מחמיצין (פסח' ב ח). ומי פירות אינן מחמיצין (נמ' שם מ.). המים מבאישים ומחמיצים בקנקן (מד"ר שה"ש, כי טובים). — ומיני דגן: רבי יוחנן בן נורי אוסר באורו ודוחן מפני שקרוב להחמיץ (פסח' לה.). — ומימי רגלים: מי רגלים שהחמיצו (נדה ט ז). כל שאין מימי רגליו מחמיצין (יבמ' פ:).—ובהשאלה, במוסריות: הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא וכו' כאן קודם שהחמיץ[1]) כאן לאחר שהחמיץ (ר"ה ג:). צדיק היה (לוט) והחמיץ (פענח רזא, לך לך). — ב) פ"י: אין לשין את המצה ברותחין מפני שחולטין ולא בפושרין מפני שמחמיצין (תוספתא פסח' ב ה).— ובהשאלה, החמיץ את הדבר, הניחו לזמן מה, לא עשאו מיד: בדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד (מכי' בוא, מס' דפסח' ט). ואעפי"כ בעדות אדם נאמן מחמיצין את הדין ודורשין וחוקרין עד שיתברר הדבר ויצא הדין לאמיתו (אלפסי, כתיב' מג:). לבן האדם המורה יש לו לישא וליתן בדברו להחמיץ המחשבה ולהשהותה (ר' יונה, פי' אבות א א). — ובמשמ' °הרגיז, הקניט: התשובה העזה הואת החמיצה את לבבי (מא"כ, ק"ס ח). —התפע', התחמץ, — נעשה חמץ, ובהשאלה התחמץ הלב, נתמלא תרעומות וכעם: כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן (תהל' עג כא). — ובמשמ' העקרית, *עיסה שנתחמצה, שנעשית חמוצה: וחמץ שנתחמץ מיד אחרים (תוספתא יו"ט א ה). עיסה שנדמעה או שנתחמצה בשאור של תרומה (בס טבו"י ב ז). אם נפל שאור של תרומה תחילה כבר נתחמצה העיסה (ירוש' ערל' ב סנ:). כשהפרישה מצה ונתחמצה אבל אם הפרישה חמץ לא (שם פסח' ב כט). שנתחמץ (החמץ) מאיליו (בבלי שם כח:).

חֹמֶץ[1]), ש"ז, — מה שנעשה מהיין כשהוא בח"ם וכדומה והתקלקל והשתנה טעמו קצת כמו טעם פרי בֹּסֶר, Essig; vinaigre; vinegar: מיין ושכר יזיר חֹמֶץ יין וְחֹמֶץ שכר לא ישתה (במד' ו ג). גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בַּחֹמֶץ (רות ב יד). ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חֹמֶץ (תהל' סט כב). כַּחֹמֶץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשלחיו (משלי י כו). — והפעולה שעושה הַחֹמֶץ אם יוצק על נתר וכדומה: חֹמֶץ על נתר ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ). — ומצוי בתלמוד: האוג והחומץ שביהודה והכסבר (דמאי א א). בותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי (פסח' ג א). שריין (את חשעורים) בחומץ מותר מפני שהחומץ צומתן (ירושל' שם ב כט ג). בתחילה כשהיו מביאים נסכים מיהודה לא היה יינם של יהודה מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין והיו קורין אותו חומץ סתם ועכשיו אין יינם של אדומיים מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין וקורין אותו חומץ האדומי (בבלי שם מב:). דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוניות ושאר מי פירות של תרומה (ברכ' לח.). רבי אומר חומץ משיב את הנפש (יומא פא:). כזה שהוא נותן חומץ על נתר וסותרו כך היו סותרים דברי תורה (מד"ר איכ', פתי'). זו היא קללה שמקללין בני אדם אל יהא לך חומץ ומלח בתוך ביתך (אדר"נ כ).— וככי': בו ביום גזרו על פיתן ועל גבינתן ועל יינן ועל חומצן ועל צירן (ירוש' שבת א ג). — ובזמן החדש השתמשו בשם זה לכל היסודות החמוצים שמהם מורכבים הגופים, Säure; acide; acid, חֹמֶץ הפחם, וכדומה.

*חֲמֶץ, ש"ז,— כמו א.חָמֵץ: חמצן[2]) של עוברי עבירה אחר הפסח מותר מיד (חול' ד.). — ומ"ל: מכאן שמוציאין מיני חמצים[3]) לנרנות (מד"ר ויקר' לד).

---

[1]) ופרש"י: נעשה רשע בשעלה עורא כבר החמיץ.

[1]) רק בעברית במשמ' זו. בארמ' חלא, וכן בערב' חַל [a]).

[2]) עפ"י הכתיב חמצן ולא חמיצן נראה כי זה כנוי של שֵׁם ע"מ פֶּעֶל. — [3]) במד"ר רות, פר' ויאמר הנוסחה: מיני חומצנין, ובילק' שם רמז תר"ג: מיני חימוצין.

a) خل

ב·חמץ[1]), ממנו חומֵץ, חָמוּץ, *חָמֵץ, *חֲמְצָן.

·חָמַץ, פ"י, עת' יַחְמֹץ, כינו' חֹמֵץ, — כמו חָמַס, ואמר המשורר: נטוש רע לשנים כעת מכחן כמו חומץ, מעול את נתיב אהב ויושר האמת חומץ (רמג"ע, תרשיש ו). — חומֵץ, עי' בבקומו.

ג·חמץ, ממנו אולי חָמוּץ, חמוץ בגדים.

·חִמֶּץ[2]), ש"ו, מ"ר חִמְּצִים, — מין ממיני הקטניות, אפונים, Erbse; pois; pea: מן הזרועים הם פול הלבן ופול המצרי ופול העב והגולבון והאפונים והעדשים והימצין (פי' מיות' לרסע"ג, דני' א יב).

·חֲמְצוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא חמץ: וחמצות השחורה ומלחות הליחה (אסף הרופא יח).

·חֲמְצִי, ת"ז, לנק' חֲמְצִית, — של חֹמֶץ, מטבע החֹמץ: (המים הם גוף) מורכב מחומר אויר מימי ומחומר אויר חומצי (למודי הטבע קיע). כמו שרפי האלנות והמלחים והחמציים ודומיהן שהם יסודות הגשמים להעמיד אותם (יריע' שלמה א ג).

***חֹמְצָן**, חומצן, ש"ז, מ"ר חומְצָנִים, — דברים חמוצים: וטבלת פתך בחומץ דרך הקוצרים להיותן טובלין בחומץ פתן א"ר יונתן מכאן שמוציאין מיני חומצנין לגרנות (מד"ר רות, ויאמר לה).

***חֲמְצָן**, ת"ז, — כמו חומֵץ: ומעשה באחד (כ"ג) שנטל חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן עד יום מותו (יומ' לט:).

חמק[3]), ממנו חָמַק.

חָמַק[4]), פ"ע, עת' יַחְמַק, — חלף ועבר במהירות, בהשתמטות, בנטיה להצד, entweichen; s'échapper; slip away: אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול פתחתי אני לדודי ודודי חָמַק [1]) עבר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו (שה"ש ה כ-ו). — ואמר הפיטן: קמתי יחדתיו כחצובי שלהבו, פתחתי בבודי חָמַק מלבא, מצאוני לוחמי פצעוני בנוו (יולר ב פסח, גן נעול). — והמשורר אמר: כה יעשה לנו אלהים וכה יוסיף לעם כם באוזר דבקת, אם לא ברדתך הלבבות ירדו אתך ונדדו בעת חֲמַקְתְּ (עמנ', מחב' כ). המומרים בזמורות עברו חָמָקוּ, ובני עורב באו רע רע יצעקו (אדם סמ"ק, יום הגדול). — וכינ': ואת מהללת ומשחקת, וזאת עוברה חומקת, וזאת לבובי חובקת, וזאת ידיה מנשקת (מנח' יהודה, שונא נשים). — ועתיד: וכמה מהיופי יראה לעתיד לבוא כשיחמקו ויעברו הכהנים במקום הבכורות (יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, אל גנת).

— התפ', הִתְחַמֵּק, — כמו קל, השתמט ורץ הנה והנה: שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה עד מתי תִּתְחַמָּקִין [1]) הבת השובבה (ירמ' לא כא-כב). — ואמר הפיטן: שושנת העמק מה לך יושבת שוממה ודודך מתחמק (רני ושמחי, יפה נאוה). — ולרבות עם ו ההפוך: ואעווב את שתי הנשים ואלך כי יראתי פן יחשדוני ותתחמקנה שתי הנשים בין הבכאים כצבאות ובאילות השדה (א' מפו' אה"ל יו). — ובמשמ' קצף: חבצלת שרון, שושנת העמק, נטוית הגרון, ועלי תתחמק, והביאה חרון, ללבי הנמק (רני ושמחי, תכלית).

א·חמר[2]), ממנו חֶמֶר. ג.חֹמֶר, ב.חָמַר,

חֶמֶר[3]), ש"ז, כהפס' חָמֶר, — יין, Wein; vin; wine: ודם ענב תשתה חָמֶר (דבר' לב יד). ביום ההוא

---

[1]) רק בעבר'. ואולי אין זה אלא הברה אחרת של חמס.

[2]) בערב' חִמַּץ a).

[3]) רק בעבר', במשמ' המקובלה. בערב' משמש שרש זה במשמ' קצף ובמשמ' שטות. ובמשמ' זו פרש המדרש פעל זה: ודודי חמק עבר נתחטא נתמלא עלי עברה (מד"ל שה"ש, פתחתי). רק השרש חמכ b) קצת קרוב להמשמ' שמיחסים הקדמונים והחדשים לשרש חמק בעברית.

[4]) עי' הערה שלמעלה ועי' הערה לקמן. —

a) حِمَّص b) حمك

---

[1]) פרשו במעט כל הקדמוני' והחדשים במשמ' עבר וחלף והסתתר ונטה הנה והנה. וכבר נזכר בהערה להשרש כי בערבית משמש שרש זה במשמ' בעס ושטות, ולא מהנמנעות הוא שגם כאן היתה הכונה בקל למושג של כעס ובהתפ' במושג של שטות. וקצת סמך לזה מדברי מד"ר שהובאו למעלה. אך כבר הסכימו כל המפרשים, וכבר השתמשו בו כל הסופרים רק במשמ' של חלף ועבר בלבד.

[2]) בערב' ח'מר a) במשמ' פעולת התסיסה והתפיחה בבצק ובמשקאות.

[3]) בערב' חַ'מר b) יין וכל משקה שתסס. בארמ'

a) خمر b) خَمر

כְּרם חֶמֶר [1]) ענו לה אני יי' נצרה לרגעים אשקנה פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה (ישע' כז ב-ג). — ואמר בן סירא: מרבה ת מ ר לכסיל מוקש מחסר כח ומספק פצע (כ"ס גני' לד ל). — והעסים בעודו בענב, ואמר המליץ: ומורותיה (של הגפן) כפופות תחת משא אשכלותיהן אשר הבשילו ענבים מלאי ח מ ר מה נעמו בנוצצם כברקת בזהר אדמדם חכלילי (א' מפו, אה"כ ה). — והשתמש המשורר בשביל החרוז גם בחֶמֶר: ואל תתאו ח מ ר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, בשקט בשמרים (דונש על מנחם).

ב. **חמר**[2]), ממנו חֲמוֹר, א.חֹמֶר חֵמָר, א.חֵמֶר, יַחְמוּר.

א. **חֹמֶר**, ש"ז, — א) אחד ממיני האדמה פחות או יתר אדמדמת המראה, שמֵנה ומתוקת בקרבה חלקי מחצבים וישמשו לעשיית לבנים ובלי חרס, Lehm, Ton ; argile, glaise ; clay : וימררו את חייהם בעבדה קשה בְּחֹמֶר ובלבנים (שמות א יד). מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בַחֹמֶר ההזיקי מלבן (נחום ג יד). וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עשה בַּחֹמֶר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות וכו' הנה כחֹמֶר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל (ירמ' יח ג-ו). אם כְּחֹמֶר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט יו). ויבא [3]) סגנים כמו חֹמֶר וכמו יוצר ירמס טיט (שם מא כה). אנחנו הַחֹמֶר ואתה יצרנו ומעשה ידך כלנו (שם סד ז). זכר נא כי כַחֹמֶר עשיתני ואל עפר תשיבני (איוב י ט). הן אני כפיך לאל מֵחֹמֶר קרצתי גם אני (שם לג ו). — וחֹמֶר חוצות, טיט: לשלל שלל ולבז בז ולשימו מרמס כחֹמֶר חוצות (ישע' י ו). — וחֹמֶר חותם, לחותמות: תתהפך כְּחֹמֶר חותם (איוב לח יד). — ולדמיון לדבר קל הערך,

חַמְרָא, השם הרגיל ליין: מעשה בר' עקיבא שעשה משתה לבנו ועל כל חבית וחבית שהיה פותח אומר ח מ ר א לחיי רבנו ולחיי תלמידיהון (תוספתא שבת ז ט). דאמרי איניש ח מ ר א למריה טובותא לשקייה (ב"ק לב:). ח מ ר א וריחני פקחין (הור' יג:). — [1]) ס"א חמד. וי"ם כי גם ההל' עה ט צ"ל יין חָמָר במקום חָמַר.

[2]) בערב' חמר a) במשמ' צבע האדם.

[3]) צ"ל וָיָבֹס.

a) حمر

בזוי, לא מתקים, בֵּית חֹמֶר, וכרומה: אף שכני בתי חֹמֶר אשר בעפר יסודם (איוב ד יט). זכרניכם משלי אפר לגבי חֹמֶר גביכם (שם יג יב). — ב) בפלסופיה, ביחוד עצם הדבר שממנו נעשה גוף מהגופים, כמו העץ הוא חֹמֶר לשלחן, והברזל הוא חֹמֶר החרב והחנית, והזהב הוא חֹמֶר הענק להצואר, וכיוצא בזה, Materie, Stoff ; étoffe, matière; matter, stuff : שקצת מברואיו ברא צורה קיימת ומבל ח מ ר [1]) נקיה ומורמת וכו' וקצתן צורה עם ה ח מ ר מחוברת ולעולמי עד שם היא מתעשרת ונשארת ובלתי נעדרת (מנח' גינלי, מכת' לר"ד הבבלי). שהבורא ית' אשר מגערת ימסו הרים וכו' המציא על ה ח מ ר הזה ההווה והנפסד דברים בלתי הווים ונפסדים (שם). או עצם או ח ו מ ר לשום נפש מן הנבראים מן החיות והצמחים (אבו סהל בן תמים, פי' יל"ר). ועלה במחשבה תחלה בראש ח מ ר וצורה והחפץ ואליו תשוקותיו והוא ראש לכל ח מ ר ושרש לכל צורה (ראב"ע, בשם אל). סבות הנמצאות ארבע ה ח ו מ ר והצורה הפועל והתכלית (מלות הגיוי ט). האלהים יצרו והתקינו כאשר ראה ח ו מ ר שראוי לצורה ההיא (כוזרי ב ג). ו ח ו מ ר זה הגשם החמישי בכללו המתנועע מסביב אינו כ ח ו מ ר גשמי (ר"מ א"ת, מו"נ א עב). כל מה שהוא ככח הזה בעל ח מ ר בהכרח (שם ב, הקד' כד). ה ח מ ר לא יניע עצמו (שם). כי יש מניע הוא המניע לזה ה ח ו מ ר ההווה והנפסד (חריזי, שם ב ג). ה ח ו מ ר הוא המסך הגדול לבל נשיג השכל הנבדל כפי מה שהוא עליו ואפילו אלו היה ח ו מ ר זך ונכבר (שם ג ט). וביארו הפילוסופים האמתיים ש ח ו מ ר אחד לכל ארבע היסודות והוא קבל ארבע צורות אשר נבדל בהם האחד מחבירו החלק

— [1]) והו המקור הראשון שמצאתי שבא בו השם חמר במשמ' פלסופית זו, אבל מכל הסגנון אתה שומע כאלו השמוש הזה הוא ל א חדש אלא כאלו הוא דבר ידוע ונראה באמת שכבר השתמשו בו גם קודם לו במשמ' זו, ולא נתברר לי מי היה הראשון בדבר זה. ופרשו ר"ש א"ת ור"י חריזי כך: ח ֹמ ר שם מושאל למה שהגוף הזה נעשה ממנו בבוא הצורה עליו (ר"ש א"ת פרוש המ"ז שבמו"נ). ח ו מ ר הוא כח סובל הגוף (ר"י חריזי, שם, מלות הזרות). וגם מדבריהם נראה כי שמוש זה הוא קדום. הלשון הערב' השהמשה למושג זה בהשם מאדה a) משרש מד b) במשמ' משך ומתח, וכבר השתמשו קצת הקדמונ' גם בעבר' למושג זה בשם משך, עי' זה הערך

a) مادّة b) مدّ

הראשון מן החומר קכל צורת האש וכו' (רות חן ו). וחומר המורכבות יקרא חומר סתם וכו' כאלו תאמר שחומר הדומם הוא ארבע יסודות וכו' וחומר בע"ח הוא עירוב הארבע היסודות וגם נפש הצומחת שבהם היא חומר לנפש החיונית (שם ח). כי החמר הזה הוא כאשה המנאפת שתמיר איש באיש לעולם (מלמד התלמיד', כרא"ש'). ודע כי השמים וכל אשר בהם והארץ וכל אשר בה חמר אחד (הרמב"ן כרא"ש' ת א). לרדוף אחר המושכלות ולהתרחק מן החומר ומפעולותיו ואם יעשה זה נקל להשיג החכמה הנקראת בינה (פי' מבלי לורת' הלוי ד). כפי הכנת החמר ווכותו כן יזמין עליו ה' יתברך נפש נקייה וטהורה (מנת' קנא' לר"י מפיסא 83). שאלו המאורעים באו עליו (על איוב) להכרת החומר אשר אין מפלט ותחבולה להנצל מהם (אוהב משפט לאיוב א). — ואמר המשורר בהשתמשו בדבור התלמודי במשמ' זו: זה מצליח לא יצליח, עיזוריו עתה יאכלם חורש, בי הוניח מר הצדית, ויתן חומר בקודש (מכתם לר"ש דפיירה).— ושד המשורר על הפסד החֹמֶר: כי לא תקום פעמים נפש חיה, כל מרכב יתפרד כל חֹמֶר ירקב, אלו גם ישוב ולגוף חד שירכב, הידע ידע כי הוא שכבר היה (יל"ג, האמונ' והדע'). —ובכג': הנה זה ראובן חמרו הקרוב אברי הגוף והחומר אשר הוא רחוק ממנו הלחות וארבעה היסודות אשר מהם התהוו האברים (מלות הגיון ט). סבות הנמצאות ארבע החמר והצורה הפועל והתכלית דמיון זה בענינים המלאכתים בכסא ד"מ חמרו העץ ופועלו הנגר והצורה הרבוע אם הוא מרבע (שם). שאין מדרך הדבורה בפי טבע חמרה שימצא בה ההכנה לבנות הבתים ההם מהשעוה שהדבש כנום כתוכה (הקד' העקרים). — ואמר המשורר: וכענן כבר יעיב בת העין, חֳמָרִי יכת ורגביו יתפרדו, מפלי הגויה הם זקי הנפש, יטשו לויותם יתכו יפלו (יל"ג, הוי אח א). — ומ"ר: צריבים כצורתם עזר בעל שכל להרכיב הצורה בחמדים (מנת' גיגלי, מכת' לר"ד סכבלי). וימנו אישי הבחות ההם בהמנות החמרים שלהם (מו"נ ג, הקד' יו). בן זומא חשב כי שני החומרים שוים רק שיש ביניהם הפרש מעט (פרד' כמונ' לרמ"ט בפרוט, סד' מועד). והחומרים הם המונעים והמטרירים מהשיג המוחשות והמושכלות (האמונה רמה ב ג). והיות דלתותיו (של הג"ע) סגורות לבלתי יכנס שום אדם מורכב מחמרים (מנת' קנא' לר"י מפיסא 11). כי השכל הפועל הוא קרוב לחומר מוכן לקבל כחו ואין הדבר תלוי ברחוק או בקירוב מקום אלא בהכנת החומר כי הוא בטבע שאם יהיו אלף חומרים או אלפים כל אחד מוכן יותר מחבירו (ספ' מלכיאל ו).--ואמר המשורר: והוא ראש לכל חמר ושרש לכל צורה, ואין לחמריו קץ ומספר לצורותיו (ראב"ע, כתר מל).--"חֹמֶר רִאשׁוֹן, שממנו נתהוית כל הבציאות, Hyle וזה הדבר המשותף אל היסודות הד' אשר נשכילהו בהכרח הוא אשר נקרא אותו החומר הראשון ושמו בלשון היונים היולי (מלות הגיון ט). הטענה הששית אשר טען הפלוסוף היא מצד טבע החמר הראשון וזה שהוא יאמר שזה החמר איננו לא הווה ולא נפסד בעצם (רלב"ג, מלחמ' ה' ו כה). אמנם חמר הגלגלים וחומר הארבע יסודות יקרא בלשון היוני היולי ובלשוננו חומר ראשון והוא בבחינתו נעדר מכל צורה (ר"י א"ת, רות חן ח). נדע שיש להם חומר משותף הוא אשר נקראהו החומר הראשון ונאמין שהאל ית' כראו ראשונה במו שכל אומן יבין תחלה חומר אומנותו (האמונה רמה א ב). אל יקשה בעיניך מאמר ר' אליעזר הגדול וצ"ל שמים מהיכן נבראו וכו' כי בעבור שירצו החכמים לעלות החומר הראשון ולעשותו רק מן הרקים וכו' (הריקנטי, כרא"ש'). החמר הראשון אשר הוא בתכלית הדקות הוא הנברא מן האין אשר כנוהו כאור לבושו (מנת' קנא' לר"י מפיסא 100). ויש מי שאמר שאפשר שנמצא בעולם דבר אחד לא ראה אותו שום אדם בעולם ונקרא חומר ראשון (אמונ' חכמ' א). — "חֹמֶר קַדְמוֹן, כמו חמר ראשון: ואם היה מצטרך בעל התורה להאמין ולהודות בחומר קדמון ועולמים רבים קודם העולם לא היה בזה פגם באמונתו (כוזרי א סז). לא יתחייב היות החדוש מאפס הגמור אבל אולי היה שם חומר קדום כדעת אפלטון (ר"ת קרשקש, אור ה' ג א ד). וזה החמר הקדמון הוא כח אל ההיולי המחודש המוכן לקבל כל צורה (מנת' קנא' לר"י מפיסא 96).— חֹמֶר וצורה: ואמנם החלק השלישי בראו חומר וצורה בשנוי ותמורה (מנת' גיגלי, מכת' לר"ד הכבלי). וכאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים מחמר וצורה והמה העצם והמקרה (חו"ה, היחוד ו). וכן הצורות הטבעיות ההוות הנפסדות כשנקרקר עליהם ונרדוף אחריהם נמצא כי קדמה לכל צורה מהם צורה אחרת עד אשר תכין זה החומר לקבל ואת הצורה (תריזי, מו"נ א סח). ולא יתכן למצוא חומר בלי צורה (שם ע). כל נמצא גשמי הוא מורכב מחומ

וצורה (ר"י א"ת. רות תן ת). כי לשון חומר וצורה נופל ג"כ בענין מלאכות שאיננו טבעי כאלו תאמר שחומר השלחן והמטה והדלת אחד וצורתם המלאכותית אשר היא תבונתם ותארם היא הבדילה ביניהם והיה זה שלחן וזה מטה וזה דלת (שם). כל הפסד או חסרון או כל מקרה שיקרה לאדם הוא מצד החומר לא מצד הצורה וכו' ולא היה אפשר שתמצא צורה בלי חומר (המעל' לרס"ע פלקיירא ב). נתן האל ית' לזו הצורה האנושית יכולת על החומר עד אשר יכניעהו וישיבהו אל הדבר האמצעי (שם). וממנו (מהחמר הראשון) מתהוו השמים שהם בעלי חמר וצורה ובעלי תנועה והארץ עם כל צבאה נתהוו מחמר אחר (מנח' קנא' לר"י מפיסא 100).—ובהרחבה, *גם בדברים מפשטים, במשמ' עצם וגוף הדבר בנגוד לצורתו: חומר ארבעת הספרים הללו (הקד' ר"י אברבנאל לנבי' א'). וכן יוחדו ספרים למדברים ברוח הקדש אשר דברו באותו זמן בפי חומר הדברים וחלוף הדרושים (שם). ואחריו אבאר חומרם ר"ל החומר הכולל לספרים האלה ארבעתם ונושאם (שם). מצד החומר כי היא (השפה העברית) שפה ברורה והיפה בכל הלשונות וכל איש יודע לשונות ואשר לו חיך לטעום נועם מליצה ושיר יתן עדותו כי נברה לשון העברית במעלותיה על כל אחיותיה (תעוד' כיכראל א יב).

ג. חָמַר[1], ממנו ב. חֹמֶר, ב. חֵמָר.

ב. חֹמֶר[2], ש"ז, מ"ר חֳמָרִים, — א) דבר צבור ומכנס יחד, Haufen; tas, monceau; heap, mound: וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת ויצברו אתם חֳמָרִם חֳמָרִם ותבאש הארץ (שמות ח ט-י). — ב) מדת לח ויבש, יכיל עשרה בתים או עשר איפות[3]: זרע חֹמֶר שערים בחמשים שקל כסף (ויקר' כז יז). וזרע חֹמֶר יעשה איפה (ישע' ה י). ואכרה לי בחמשה עשר כסף וְחֹמֶר שערים ולתך שערים (הושע ג ב). מעשר הַחֹמֶר הבת ועשירת הַחֹמֶר האיפה אל הַחֹמֶר יהיה מתכנתו (יחזק' מה יא). ויאספו את השלו הממעיט אסף עשרה חֳמָרִים (במד' יא לב). — ג) בהשאלה, *כבדות הדבר וחשיבותו, מה שעושה אותו יותר כבד על האדם, שיש בו יותר אסורים וכדומה, Schärfe, Strenge; sévérité, rigeur; rigour, severity: חומר בקדש מבתרומה שמטבילים כלים בתוך כלים לתרומה אבל לא לקדש (חגי' ג א). חומר בתרומה שביהודה נאמנין על טהרת יין ושמן כל ימות השנה וכו' (שם ג ד). זה חומר באדם מבשור שהאדם משלם נזק צער רפוי שבת ובושת ומשלם דמי ולדות ושור אינו משלם אלא נזק ופטור מדמי ולדות (ב"ק ח ב). זה חומר בבנות מבבנים שהבנות נזונות על הבנים ואין נזונות על הבנות (ב"ב ח ח). זה חומר במקלל מבמכה שהמקלל לאחר מיתה חייב והמכה לאחר מיתה פטור (סנה' יא א). חומר בדברי סופרים מבדברי תורה האומר אין תפילין כדי לעבור על דברי תורה פטור חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב (שם ג). דם חטאת שניתז על הבגד הרי זה טעון כבוס וכו' זה החומר בחטאת מקדשי קדשים (זבח' יא ד). נשים ועבדים יש להן נזירות חומר בנשים מבעבדים שהוא כופה את עבדו ואינו כופה את אשתו חומר בעבדים מבנשים שהוא מפר נדרי אשתו ואינו מפר נדרי עבדו (נזיר ט א). חומר בזרוע ובלחיים ובקיבה מראשית הגז שהזרוע והלחיים והקיבה נוהגים בבקר ובצאן וכו' וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות (חול' יא א). חומר בכסוי הדם משלוח הקן שכסוי הדם נוהג בחיה ובעוף וכו' ושלוח הקן אינו נוהג אלא בעוף (שם יב א). לא ימכור ברחוק ויגאול בקרוב ברע ויגאל ביפה לא ילוה ויגאל ולא יגאל לחצאים ובהקדש מותר בכלן זה חומר בהדיוט מבהקדש (ערכ' ט ב). שכל העריות בחטאת והשפחה באשם וכו' זה חומר החמיר בשפחה שעשה בה את המזיד כשוגג (כרית' ב ד). זה חומר בשירי כלי עץ מבתחלתן וחומר בשירי כלי נצרים מבתחילתן שמתחלתן אינן מקבלין טומאה עד שיתחסמו נתחסמו אע"פ שנשרו שפתותיהן כל שהן טמאים (כלים כ ב). אדם ובגדים מטמאין בזב חומר באדם מבבגדים ובבגדים מבאדם שהאדם הנוגע בזב מטמא בגדים ואין בגדים הנוגעין בזב מטמאין בגדים חומר בבגדים שהבגדים הנושאין את הזב מטמאין אדם ואין אדם הנושא את הזב מטמא אדם (אהל' א ס). זה חומר בשותה משקין טמאין מבמקוה שעשו בו שאר המשקין במים (מקוא' י ז). האבן שבזויות בזמן שהוא חולץ חולץ את כולה ובזמן שהוא נותץ נותץ

---

[1] רק בעברית. קצת דומה לזה בערב' רכם a)

[2] בערב' רֻכַאם b). — [3] ואמר ריב"ג: מדה מכילה משקל שנים ושבעים אלף זוז והוא הגדול שבמדות בני ישראל.

---

a) ركم b) رُكام

את שלו ומניח את של חבירו נמצא חומר בחליצה מבנתיצה (נגע׳ יג ב). חומר בקדשי מקדש מבקדשי הגבול שבקדשי הגבול קטנים חולקין בהם וחולקין אותן בטומאה וכו׳ קדשי מקדש אין נותנין אותן אלא לאנשי משמר בלבד (תוספתא פסח ד ז). ולא תצא בהמה בסנדל ולא בקמיע אע״פ שהוא מומחה וזה חומר בבהמה שאין באדם (שם שבת ד ה). חומר הוא מצד אחד לאשה (ירוש׳ כתוב׳ א לב.). חומר שבת משאר מצות שהשבת עשה שתים בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת מה שאין כן בשאר מצות (שבת עד:). חומר באש מבבור שהאש מועדת לאכול בין דבר הראוי לה בין דבר שאין ראוי לה מה שאין כן בבור (ב״ק מג:). חומר במכה מבמקלל שהמכה עשה בו שלא בעמך ·בבעמך מה שאין כן במקלל (סנה׳ פה:). חומר בשבועות מבנדרים ובנדרים מבשבועות חומר בנדרים שהנדרים חלין על המצוה כברשות מה שאין כן בשבועות וחומר בשבועות שהשבועות חלות על דבר שיש בו ממש ושאין בו ממש מה שאין בן בנדרים (נדר׳ יג:). חומר בהזאה ממריקה ושטיפה וחומר במריקה ושטיפה מבהזאה חומר בהזאה שהזאה ישנה בחטאות החיצונות ובחטאות הפנימיות וכו׳ מה שאין כן במריקה ושטיפה חומר במריקה ושטיפה שהמריקה ושטיפה נוהגת בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלין וכו׳ מה שאין בן בהזאה (זבח׳ צו:). בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה ספק בולה מן היום ספק כולה מן הלילה מטילין אותו לחומר שני ימים (שבת לד:). שני קבים שנטלה חלתו של זה בפני עצמו ושל זה בפני עצמו חזר ועשאו עיסה אחת ר״ע פוטרו וחכמים מחייבין נמצא חומרו קולו (חלה ד ה). תלמיד שהורה לעשות פטור נמצא חומרו קולו (סנה׳ יא ב). שיעור כלי חרס ליטהר העשוי לכך ולְכך מטילין אותו לחומרו: כזתים (כלים ג א). זרחל שילדה מן עז מותר עם אמו אם היה אביו עז אסור עם אמו ופסולה לגבי מזבח כוי מטילין אותו לשני חומרין (תוספתא כלא׳ ה ג-ד). תני ר׳ ישמעאל דברי תורה יש בהן איסור ויש בהן היתר יש בהן קולין יש בהן חומרין אבל דברי סופרים כולן חמורין הן (ירוש׳ ברכ׳ א ג:). ההולך ממקום שעושין (מלאבה בערב פסח) למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חוֹמרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם (פסח׳ ד א). היה אחד (משני הבעלים) ישראל ואחד כהן

נושא (הבן הספק) אשה ראויה לכהן וכו׳ ונותנין עליו חומרי כהנים וחומרי ישראלים (יבמ׳ יא ז). עיר שכבשוה כרקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג נותנים עליהן חומרי חיים וחומרי מתים (גיט׳ ג ד). ששה דברים מקולי ב״ש ומחומרי ב״ה דם נבילה בית שמאי מטהרין ובית הלל מטמאין וכו׳ (עד׳ ה א). עשרים וד׳ דברים מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל וזה חד מהם (ירוש׳ שבת ז י.). והרוצה לעשות כדברי ב״ש עושה כדברי ב״ה עושה מקולי ב״ש ומקולי ב״ה רשע מחומרי בית שמאי ומחומרי בית הלל עליו הכתוב אומר הכסיל בחושך הולך אלא אי כבית שמאי כקוליהן וכחומריהן אי כבית הילל כקוליהן וכחומריהן (חול׳ מד.). — ונהוג בלשון השטרות, יקבלתי עלי כחֹמר כל השטרות: ופסקא זו קבלתי עלי ועל יורשי אחרי כחומר כל שוברין ושטרי פסקות ופשרות ותקנות שתקנו חכמים כהוגן וכשורה (ספר פס״ד, ר״י ברצלוני). ואחריות וחומר שטר מכירה זה קבלתי עלי ועל יורשי אחרי (שם, שטר כח). מיניתיו על פלוני בן פלוני ויקח לי ממנו כך וכך זהובים או כך וכך זוזים כחוק ההרשאות וחומריהן וקונין ממנו בקנין וכותבין וחותמין (תש׳ הגא׳, הרכ׳ קנט).—קל וָחֹמֶר, במו״מ של ההלכות, *דרך ההגיוני להוכיח דבר מהקַ̈ לְהֶחֹמֶר, שאם בהדבר הקל אתה מוצא או אומר כך וכך מוכרח עוד יותר שיהיה כך בהַחֹמֶר, בהדבר החָמור, וכן להפך מן החמור להקל, de minor ad majus, de major ad minus: רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת מקל וחומר מגזירה שוה מבנין אב וכו׳ (ברייתא דל״ב מדות לר׳ ישמעאל). והלא דברים קל וחומר ומה תפלה הקלה לא התפלל (משה) אלא חוץ לעיר דיבור חמור לא כל שכן (מכי׳ בא, מס׳ דפס׳, פתיח׳). היה ר׳ ישמעאל אומר קל וחומר ומה אם עולה חמורה בשרה לבא כל שנהה ככת שנתה פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו ככן שנתו (שם ד). והרי דברים קל וחומר ומה עולה חמורה כשרה להביא מין אחד פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא ממין אחד (שם). ר״ש מתיר את הנקבות (של המצרים והאדומים) מיד אמר ר׳ שמעון קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד ג׳ דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד (יבמ׳ ח ג). המחלק נכסיו על פיו וכו׳ בשבת דבריו קיימין מפני שאינו יכול לכתוב אבל לא בחול ר׳ יהושע אומר

בשבת אמרו ק ל ו ח ו מ ר בחול (כ"כ ט ו). השוחט לעבו"ם שחיטתו כשרה ור"א פוסל וכו' אמר ר' יוסי ק ל ו ח ו מ ר הדברים ומה במקום שהמחשבה פוסלת במוקדשין אין הכל הולך אלא אחר העובד מקום שאין מחשבה פוסלת אינו דין שלא יהא הכל הולך אלא אחר השוחט (חול' כ ו). ורקיקה (אסורה במקדש) מ ק ל ו ח ו מ ר ומה מנעל שאין בה מנהג בזיון אמרה תורה אל תיכנס במנעל ק ל ו ח ו מ ר לרקיקה שיש בה מנהג בזיון (תוספתא ברכ' ז יט). אסור לרכוב על גבי פרדה מ ק ל ו ח ו מ ר ומה אם במקום שמותר ללבוש שני הלוקין כאחד הרי זה אסור בתערובתן מקום שאסור לנהג שתי בהמות באחר אינו דין שיהא אסור בתערובתן (שם כלא' ה ו). כי תקצור קצירך ושכחת עומר בשדה וגו' קבע לו הכתוב ברכה והלא דברים ק ל ו ח ו מ ר מה אדם שלא נתכוין לזכות וזכה מעלין עליו כאילו זכה המתכוין לזכות וזכה על אחת כמה וכמה (שם פאה ג ח). והרי דברים ק ל ו ח ו מ ר ומה אם במקום שהחמירה תורה באוכלי תרומה לזרים הרי היא עולה מתוך החולין להאכיל לזרים מקום שהקילה תורה באוכלי תרומה לכהנים אינו דין שתעלה מתוך התרומה להאכיל לכהנים (שם תרומ' ו ד). אווז עם אווז הים (כלאים זה בזה) וכו' ק ל ו ח ו מ ר מה אם בשעה ששניהן ביבשה את אב' אסור בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כל שכן (ירוש' כלא' ח לא ג). המוכר שדהו בשנת היובל עצמה רב אמר מכורה ויוצאה ושמואל אמר אינה מכורה כל עיקר וכו' ק ל ו ח ו מ ר ומה מכורה כבר יוצאה שאינו מכורה אינו דין שלא תימכר (ערכ' כט:). והרי דברים ק ל ו ח ו מ ר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחיל שם שמים להקריב המחרפים והעובדים ע"ז עאכ"ו שימחו מן העולם (מד"ר בראש' א). — קַל וָחֹמֶר שיש עליו תשובה: אין האשה אוכלת בתרומה עד שתיכנס לחופה וכו' א"ר יודן הרי זה ק ל ו ח ו מ ר שיש עליו תשובה (שיכול לאמר לו) לא אם אמרת בשפחה כנענית שהיא נקנית בחוקה תאמר בזו שאינה נקנית בחזקה וכל ק ל ו ח ו מ ר שיש עליו תשובה בטל ק ל ו ח ו מ ר (ירוש' כתוב' ה כט ד).—וקל וחמר שאין עליו תשובה: אם נושא שכר והשוכר שאין משלמין שבורה ומתה משלמין גניבה ואבידה שואל שמשלם שבורה ומתה אינו דין שישלם אבידה וגניבה ותני עלה הרי זה ק ל ו ח ו מ ר שאין עליו תשובה (ירוש' שבוע' ח לח ג). -- ובדברים לא של הלכה ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ק ל ו ח ו מ ר על מצוה המורות שבתורה (חול' סוף יב). והלא דברים ק ל ו ח ו מ ר מה בשעת כעסן של צדיקים מרחמין עליהן בשעת הרחמים על אחת כמה וכמה (תוספתא ברכ' ד יד). אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי עפר אני בחיי ק ל ו ח ו מ ר במיתתי (גמ' שם יז.). (אמר למך) קין הרג ונתלה לו ז' דורות ואני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי ע"ז רבי אומר הרי זה ק ל ו ח ו מ ר של חינך (מד"ר בראש' כג). הרי הדברים ק ל ו ח ו מ ר ומה אלו (הכנענים) שלא הלכו לא בירן ולא ברגלן אלא ע"י שהראו באצבע ניצולו מן הפורענות ישראל שהם עושים חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם וברגליהם עאכו"כ (שם ק). והרי הדברים ק ל ו ח ו מ ר מה אם עשו הרשע שלא היה בידו אלא מצוה אחת ע"י שהיה מכבד את אביו היו מלכיות ושלטנות רוצות להידבק לו עאכו"כ שיהיו רוצין להדבק באבינו יעקב הצדיק שקיים את כל התורה כולה (שם פג). והרי דברים ק ל ו ח ו מ ר ומה אם הרוחות שלא נבראו לשום סיוע צריכין סיוע אנו שנבראנו לסיוע עאכו"כ (שם ויקר' כד). והלא דברים ק ל ו ח ו מ ר אם מדת פורענות מועטת המביא תקלה לחבירו הרי הוא כיוצא בו ק ל ו ח ו מ ר למדת הטובה מרובה (שם במד' ט). והרי דברים ק ל ו ח ו מ ר ומה הפרות שנדבקו ע"י אדם במלאכת המשכן נתן להם הוויה שיהיו הן חיות וקיימות לעולמי עולמים ישראל שדבקים בחיי העולמים על אחת כמה וכמה (שם שה"ש, יפה את). — ומ"ר *קלים וחמרים: ר"ש בן לקיש אמר כמה קולי ח ו מ ר י ן בדבר (שם יבמ' ח ע ד). הן כסף וגו' תני ר' ישמעאל זה אחד מעשר ק ל י ם ו ח מ ו ר י ן שבתורה הן כסף וכו' השיבונו אליך ק ל ו ח ו מ ר ואיך נגנב הן בני ישראל לא שמעו אלי ק ל ו ח ו מ ר ואיך ישמעני פרעה וכו' (מד"ר בראש' לב).

ג. חֹמֶר[1]), ש"ז, — התנשאות גלי מי הים והמיתם: דרכת בים סוסיך חֹמֶר[2]) מים רבים (חבק' ג טו).

ד. *חֹמֶר[3]), ש"ז, — כמו הֹמֶר, דבר של חדוש והלצה: ומה ראתה אוזן שהרצע מכל איברים היה רבן

---

[1]) מן א.חמר, עי"ש. — [2]) רוב הקדמוני' פרשו מן ב.חמר, במשמ' רוב ורבוי. אך החדשים פרשו מן א.חמר, במשמ' תסיסה והמיה, וכמו הפעל יתמרו.

[3]) כך גרסת הספרים במקום הֹמר שגרס רסע"ג,

יוחנן אומרה כמין ח ו מ ר אוזן ששמעה לא תגנוב והלך וגנב היא תרצע מכל אבריו (מכי' מכפט', נזיק' כ). חמשה דברים היה רבן יוחנן בן זכאי אומר כמין ח ו מ ר מפני מה גלו ישראל לבבל יותר מכל הארצות כולן מפני שבית אברהם אביהם היה משם משלו משל למה הדבר דומה לאשה שקלקלה על בעלה להיכן משלחה לבית אביה (תוספתא ב"ק ז ג). אמר רשב"ג הניחו לי סופרים ואומר במין ח ו מ ר בשם שמעשיה (של הסוטה) מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה (ספרי נשא ח). ור"ש ב"ר היה דורש את המקרא הזה כמין ה ו מ ר מה נשתנה דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והוצאתים מעבדות לחירות והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם (קדוש' כב:).

ה.*חֹמֶר[1]), ס"ז, — כפתור בעל שני ראשים ובעין צואר ביניהם, יחברו בו שפות בית הצואר של החלוק וכדומה, ואינו תפור להבגד אלא יכניסוהו ויוציאוהו בכל פעם לפי הצרך, Hemdenknopf; bouton de chemise; stud: יוצאה אשה בעיר של זהב היא בת נפש ובן ב ח ו מ ר (הרוקח, סי' קא).

חֵמָר[1]), ש"ז, — כֹפר שחרחר, מוצק, מתלהב, צף מקרקע ים המלח, Asphalt; asphalte: ותהי להם הלבנה לאבן והַחֵמָר היה להם לחמר (בראש' יא ג). ועמק השדים בארת בארת חֵמָר (שם יד י).

*חָמוֹר, ת"ז, — כמו חמור: אם הצילה במת החמר[2]) לא תציל בכלי חרס הקל (כלים ח א).

א.חָמַר, פ"י, — צפה אותו בחֵמָר: והקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת (שמות ב ג).

ב.חָמַר, פ"ע, עת' יֶחְמַר, יֶחְמְרוּ, — חמרו המים, של הים וכדומה, התנשאו בקצף וכמו רתחו, brausen; bouillir, bouilloner; to foam: על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים יהמו יֶחְמְרוּ מימיו ירעשו הרים בגאותו (תהל' מו ג). — והיין חָמַר, הסס: כי כוס ביד יי' ויין חָמַר[3]) מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהל' עה ט).

ג.*חָמַר[4]), פ"י, — שרף, צרב, verbrennen; brûler; to parch: ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו (של הנשרף) ויורדת לתוך מעיו ו ח ו מ ר ת א ת בני מעיו (סנה' ז ב).

— נפע', *נֶחֱמַר, — שחמרו אותו: נפלה לאור ו נ ח מ ר ו בני מעיה אם ירוקים פסולים אם אדומים כשרים (חול' נ ג). נטלוהו (את הרן) והשליכוהו לאור ו נ ח מ ר ו בני מעיו ויצא ומת (מד"ר בראש' לח). — ואמר הפיטן בהשאלה לחֹם האהבה: חם לבבי נם ברשפי אהבה נ ח מ ר ו מעי בקרבי סבבו (כפ' הפיט', תימני, מהלל הל).

— הפע', *הֶחְמִיר, — כמו קל, ובהשאלה צִעֵר, הכאיב: נפש הסירה אל תפיח ואל ת ח מ י ר מעי דך (ג"כ גני' ד ב).

במו שהובאו דבריו בהערוך ערך המר, עי' בהערה לערך המר. וכבר נזכר בהערה לערך ב.המגרה פלפול החכמים בפרוש מלה זו, שרובם נוטים לדעת רש"י שפרש חמר מלשון חומרא בארמ' במשמ' חוליות של ענק או צרור של בשם, ושלוה נטה גם ז' בבר בספרו על אגדות התנאים. ואולם, קצת יש לפקפק בדבר, מפני שבשום מקום לא מצאנו מלה זו בצורתה העברית במשמ' העקרית של חוליה או צרור בשמים. וקשה איך קרה הדבר שבמשמ' השאולה והמפשטה השתמשו בשם זה בצורה עברית? מספקני אם יש דמיון לזה במנהגי הדבור בזמן ההוא. ועוד קשה, מפני מה אחזו דוקא בשם המר, שבמשמ' העקרית לא היה כלל רגיל בדבור בצורה עברית, ומדוע לא השתמשו לכונתם באחד השמות האחרים מהשמות שהיו רגילים בדבור למחרוה של חוליות או לצרור של בשמים? ובעצם מהותם של הדרושים שבנום בעליהם בסין חמר קשה לראות בהם מחשבה עמקה ובונה אמתית לפרש טעמי המצוה בדרך רוחני כמו למשל ידידיה והרמב"ם וסיעתם, כי כמעט כל הדרושים האלה הם יותר חדוד קל הלצי, כמו הדרוש בדבר הסוטה: כשם שמעשיה מעשי בהמה, ולא טעם עמוק רוחני. וזהו מה שאמרו בכל פעם אדרשנו כ מ י ן חמר, דורשו ב מ י ן חמר, שאתה שומע מהדבור ב מ י ן המר שאין כונת הדורש שבאמת זהו טעם מצוה זו. וכמו"כ יובן עפי"ז למה היתה בקשת רשות של ר"ג: ה נ י ח ו לי ואדרשנו כמין חמר, מפני שבאמת זה דרוש קצת קל ולא די רציני למצוה ממצות התורה. ובשביל כל זה הדעת מכרעת לפרושו של רסע"נ בעצם הדבר, והוא, שהשם חמר או המר היה נהוג בזמן ההוא בלשון במושג של אופן דבור מיוחד בחדוד והלצה.

[1]) בארמ' חומרא, חומרי, פרש רה"נ (כלים יא ח) חוליית, וכן בסור'. וכן ח ו מ ר י שדרה (שבת קמז:). אך השם חומר (סוט' יה.) פרש רש"י: בוטו"ן בלעז והוא של זהב וחותמים בו שני צוארי חלוק לנוי. ע"ב. ובמשמ' זו השתמש בשם זה בעל הרוקח, ולעז שם בוטון.

[1]) בערב' חַמַר a).

[2]) כך הכתיב והנקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ובנוסח': החמור.

[3]) י"ס כי זה במקום חֶמֶר. וי"א היה אדום.

[4]) אולי ממושג האדמימות, כמו בערב' אחמַר b).

a) حَمَر b) إحمر

ד.*חָמַר, פ"י,— חָמַר את הבצלים, אגדם בעקציהם בעבות של קש וכדומה: האגווים שאמנן והבצלים שחמרן [1]) הרי אלו חבור (עוקל' כ ס).

ה.*חָמַר, פ"ע, עת' יַחְמֹר, — חָמַר הדבר, היה חָמוּר: רבי יוחנן בן נורי אומר אל יחמור [2]) זה מן הזיו (חַלּ' יד ג).

— הִפע', *הֶחְמִיר, — עשה שיהיה חָמוּר: א"ר יהודה בן בתירא (לר' יוסי) סבור אתה שאתה מחמיר עליך ואינך אלא מקל הא אם לא מצא לו אור (לשרוף את החמץ) ישב לו ולא ישרוף (מכי' כא, מס' דפסח' ח). ד"ש אומר בשם שאמרו להחמיר כך אמרו להקל (כלא' ב ג). והפליגה ספינתם בים רבן גמליאל ור' אלעזר בן עזריה הלבו את כולה ר' יהושע ור' עקיבא לא זזו מארבע אמות שרצו להחמיר על עצמן (ערוב' ד א). ר"מ אומר רואין את הנגעים בתחילה להקל אבל לא להחמיר וחב"א לא להקל ולא להחמיר (מו"ק א ה). ומה אם במקום שהקל על השן ועל הרגל ברשות הרבים שהוא פטור החמיר עליהם ברשות הניזק לשלם נזק שלם מקום שהחמיר על הקרן ברשות הרבים לשלם חצי נזק אינו דין שנחמיר עליה ברשות הניזק לשלם נזק שלם (ב"ק ב ה). שהיה רבן גמליאל מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע ביוקר והוזלו או בזול והוקרו ונוטל מהן בשער הזול לא מפני שהלכה כן אלא שרצה להחמיר על עצמו (ב"מ ה ח). האומר לחבירו מודרני ממך וכו' ר"ע היה חוכך בזה להחמיר (נדר' א א). א"ל ר' ישמעאל אלעזר בן עזריה עליך ראיה ללמד שאתה מחמיר שכל המחמיר עליו ראיה ללמד (ידים ד ג). אונקלוס הגר חלק מאחיו החמיר על עצמו והוליך חלקו לים המלח (תוספתא דמאי ו יג). וכי במה החמירה תורה באוכלי תרומה לזרים או באוכלי תרומה לכהנים (בם תרומ' ו ד). החמירה תורה מחשבת זבחים ממעשיהם (בם מנח' ס ו). אם רצה להחמיד על עצמו (ולקרות את השמע) אין שומעין לו (ירוש' ברכ' ג א). אמר ר' ינאי שמעתי שמקילין ומחמירין בה (בטבילת קרי) וכל המחמיר בה מאריך ימים בטובה (בם ד). אמר להן ר' מאיר מחמיר אני כרמין מן העיקר שהשמן של שביעית מדליקין בו מברו ולקח בו שמן אין מדליקין בו (בם בכי' ז לז.). מתוך שאתה מחמיד עליו בקלה אף הוא מחמיר על עצמו בחמורה (בם בכת כ ה:). אמרו להן חכמים (לשני חנוונים בירושלם) לא הייתם צריכין לעשות כן אלא הואיל והחמדתם על עצמכם יעשה בהן (בחביות היין) צורכי ציבור (בס ביצ' ג סב:). א"ר יוסי חומר שהחמרתה עליה מתחילה שיהא צ"ל בפני נכתב ובפני נחתם הקלתה עליה בסוף שאם בא ועירער ערוו בטל (בס גיט' א מג.). לא חייבה אותו התורה שבועה להחמיר עליו אלא להקל שאם רצה לשלם ישלם ואם רצה לישבע ישבע (בם ב"מ ג ט). כל הרוצה לחחמיר על עצמו ולנהוג בחומרי ב"ש ובחומרי ב"ה על זה נאמר הכסיל בחושך הולך (בם סוט' ג יט.). אמר להם (ר"י לתלמידיו) אע"פ שמיקל אני על אחרים מחמיר אני על עצמי (ברכ' כב.). בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה ז' נקיים (בס לא.). אמר להן (ר"ע לחכמים) מחמיר אני בחלב מבדם שהחולב לרפואה טמא והמקיז לרפואה פטור (בכת קמד.). צדי עבו הן החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר (מו"ק יג:). ומה בהמה טמאה שהקלתה במגעה החמרתה בחלבה מהלבי שתים שהחמרתה במגען אינו דין שתחמיר בחלבן (כרית' כב.). ונאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל (נדה מח:). — ואמר המשורר: כי נמכרנו לצמיתות בירי חסרי בינה בידי גזברים אבורים ופרנסים שוטים רבנים מחמירים ומלמדים הדיוטים (יל"ג, על דת קא כבינת).

—הָפע', *הָחְמַר, הוחמר, — שהחמירו בו: קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיבות דמים לאחר מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודינן מסור לשמים (מכי' משפט', נזיק' ד). מה מצורע שהוחמרה טומאתו וחמור שילוחו משילוח חבירו אף כל שהוחמרה טומאתו חמור שילוחו

[1]) כך בנוסח', וכך היתה הנוסחה לפני ר"נ בעל הערוך ולפני הרמב"ם, ולרה"ג היתה הגרסה: האגווים שחמרם והבצלים שעמרם. ופרש רה"ג מלשון חמרים חמרים, וכן הערוך וכן הרמב"ם, אלא שהרמב"ם מיחד את זה למעשה מיוחד שנוהגים האברים בהבצלים, וז"ל: והכונה שהוא קבץ עליהם בעבות עד ששבו חבל אחד כדי לתלות ולעמוד ומן כמו שעושין אצלנו במערב בבצלים אשר רוצין לאצרן. ע"כ. והנה לפי זה אין המושג של חמרים במשמ' של צבורים מתאים בדיוק לפעולה זו, ואולי יהיה יותר נבון לפי זה לגז'ר הפעל חמר מהשם חומרא בארמ' במשמ' חוליות וענק של חוליות. ולא נתברר הדבר, עכ"פ עלינו לקבל את פרושו של הרמב"ם המיחד את הפעל חמר לפעולה מיוחדה הנהוגה אצל האברים. ועי' עוד הערה לערך ב.*אמן.

[2]) כך ברוב הנוסח', ובקצתן יחמיר.

משילות חבירו (ספרי נבֹא ת).

ו.*חָמַר[1], פ"י, — הֵמַר מים וכדומה, למשל באצבע, העתיקם ממקום למקום ע"י דחיפה באצבע שחופפת ומתכבת בהמקום שהמשקה עמד שם: ביצד מתן דמן היה עולה לכבש וכו' וטובל באצבעו המיומנת שבימין מן הדם שבמורק וחומר[2]) בגודלו מלמעלה ומאצבעו קטנה מלמטה ומחטא ויורד בנגד חודה של קרן עד שמכלה כל הדם שבאצבע (זבח' נג.).

ז.*חָמַר, — קל לא נהוג.

—נפע', נֶחְמַר, — נתערב בחֹמֶר, בטיט: שמימיו מרוב השטף ששוטפין באדמה הם נחמרים ונעכרים ואינם ראויים לשתייה (מעין גנים לאיזב ז כס).

*חַמָּר, ש"ז, מ"ר חַמָּרִים, —מנהיג החמור, Eseltreiber ânier; ass driver: לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני שאומנותן אומנות לסטים (קדוש' ד יד). שבר את החמר ואת הקדר להביא פרייפרין וחלילים לכלה או למת (ב"מ ו א). חמור ברגלי חמר פרה ברגלי קדר בהמה ברגלי רועה (תוספתא יו"ט ד ו). החצב שמסר לפתת הפתת חייב הפתת שמסר לחמר החמר חייב החמר שמסר לכתף הכתף חייב (ב"מ קיח:).— ומ"ר: החמרים שנכנסו לעיר אמר אחד (תבואה) שלי חדש ושל חבירי ישן (דמאי ד ז). העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחד בשבת (כתוב' ה ו). החמרין רובם רשעים הגמלין רובם כשרין (קדוש' ד יד). החמרים שהיו עובדים בנהר ונפלו שקיהם לסים (מכשיר' ג ז).

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח', וכן היתה הגרסה לפני רש"י ועפי"ז פרש פרושו. וכבר הובא בש"מ ס"א וסומך, ונראה בי זו היתה הגרסה בספרים שהיו לפני הרמב"ם, שהוא כתב בהלכותיו בלשון זו: וסומך באצבעו הגדולה מכאן ובגודל מכאן (מעה"ק ה ז). ואמר רי"ב בב"מ שם שהרמב"ם פרש וחומר מלשון חמרים בלומר שמעמיד הדם שיהיה צבור ולא יתפשט באצבע. ע"כ. אבל זו טעות, בי הרמב"ם כתב סומך לפי הגרסה שהיתה לפניו, כעדות הש"מ וב"י (ד"ם), ולא נתפרש מה היתה הכונה בפעל וסומך זה. ולפי כונת הענין ולפי מה שנאמר שם בגמ' עד שמכלה כל הדם שבאצבע, נראה בי פרושו של רש"י הוא העקר, שבשתי אצבעותיו היה דוחף את הדם שעל שטח האצבע לעומת קצה האצבע בדי שיהא מחטא בבל הדם שקלטה האצבע בטבילתה. ואולם גזרת המלה מלשון נחמרו בני מעיה אינה נבונה, ולא נתברר מקור פעל זה, שהיה בודאי נהוג בדבור החי ומיוחד לפעולה זו.

החמרין והגמלין והספנין ושהיו עושין בשביעית (תוספתא שבי' ו כו). החמרין ובעלי בתים שהיו עוברין ממקום למקום אוכלין ופטורין עד שמגיעים לאותו מקום (שם מעש"ר ב א). אבל חמרים מקבלין מבעל הבית ומעמידין במקום היוקר בשער הזול ואינן חוששין (שם ב"מ ד ח). ראה חמרין ממשמשין ובאין ואמר לו צא ושכור לך אחד מאלו (שם ז א). חמרין שהיו מהלכין בדרך ונפלו עליהם ליסטין ועמד אחד מהם והציל (שם ח כה). היה משקה יין לחמרין אל יאמר להן סלקו את זה והנו לזה שוה דרך הגזל (דא"ר ח). חמרי גוים שהן מדיירין בעיר (תוספתא דמאי ד כו). אומר אדם לחמריו ולפועליו צאו ואכלו בדינר זה צאו ושתו בדינר זה (שם ה יד). הרי שהיו חמריו ופועליו תובעים אותו בשוק ואמר לשלחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם (ב"מ מו.). —

*חַמָּר גַּמָּל, יֵאמר לדבר שאינו ברור מהו: מבעוד יום אינו עירוב משתשכה הרי זה עירוב אם ספק ר' מאיר ור' יהודה אומרים הרי זה חמר גמל[1]) (עירוב ג ד). ר' מאיר אומר כל שהוא יכול לערב ולא עירב הרי זה חמר גמל (שם ד י). עירב בה (בספק אוכל) נעשה חמר גמל (ירוש' תרומ' ג מב.) נאבל עירובו ביום ראשון אין יוצא עליו ביום שני דברי רבי ר' יהודה אומר הרי זה חמר גמל (עירוב' לח:). ונעשה תחתיו של אילן חמר גמל (שם מט:).

*חִמֵּר, פ"י, — היה הולך אחר החמור ומזרזו: מעשה בר' אלעזר בן ערך שהיה מחמר אחר ר' יוחנן בן זכאי (תוספתא חגי' ב א). —ואחרי כל בהמה: המחמר אחר בהמתו בשבת (שבת קנד.). והלא מחמר מחמר בלאחד ידי (פסח' כו:), — עי' יד. ואסור לו להנהיגה (את הבהמה) ואפילו בקול כל זמן שהבים עליה בדי שלא יהיה מחמר בשבת (רמב"ם שבת כ ז). יושבת

[1]) ופרש ר"ח (גמ' שם לה.): דרך חמור בהנהגה ודרך גמל במשיכה ומי שיש לו חמור וגמל ונתן חמור מאחוריו למושכו והגמל לפניו להנהיגו לא זה מהלך במשיכה ולא הגמל בהנהגה נמצא אדם שביניהם יושב בלא הליכה. ע"כ. וכענין זה ר"י ברזלי: פירוש חמר גמל משל הוא כך מנהג העולם שהחמור מנהגו לחמר מאחריו וגמל מנהגו למשכו מלפניו ואדם אחד שיש עמו חמור וגמל מבקש לעמוד באמצע כדי שיהא החמור מלפניו וגמל מלאחריו אם נתקל החמור או שעמד ופסק המנהיג אי אפשר לו להלך לא לפניו מפני החמור ולא לאחריו מפני הגמל (העתים לר"י ברצלוני, עירובי תחומ').

בריחים ומשמרת הקמח ואינה טוחנת או מחמרת אחר הבהמה כדי שלא יבטלו הרחים (הות, איבות כא).

*חֲמָרָא, חומרא, עי' *חֻמְרָה.

'חַמְרָה, — עי' 'חֲמָרָה.

***חֻמְרָה**[1], חמרא, חומרה, ש"נ, מ"ר חֻמְרוֹת, חוּמְרוֹת. — כמו חֹמר, הוספת אסור וכדומה: והלא קולותיו של אחאב הם כחומרותיו של ירבעם ולמה נמנה ירבעם תחילה שהוא התחיל בקלקלה החילה (ירוש' סנה' י כח:). שצריך ליזהר במצוה שיחשב בה שהיא קלה כשמחת הרגל ולמידת לשון הקדש כמצוה שהתבאר לך חומרתה שהיא גדולה כמילה וציצית ושחיטת הפסח (פי' המשנ' לרמב"ס, אבות ב א). לא רצו החכמים הראשונים לעשות מעשה להתירה בלא גט משום חומרת אשת איש וצריכה גט (הלבוש, קדוש' כח כג). — ואמר המשורר: מי זה הוא העור ומה העדשה, רב מבורך את עמו בחֻמְרָא חדשה (יל"ג, בירת בלילה ב).

'חֲמָרָה[2], חַמְרָא, ש"נ, — מורסה רעה בעור, בפרט בדלקה: לרוח המאדמת הנקרא פיראניטוס ונקרא חומרא (אסף הרופא 103). הנה לפעמים יקרה במוח עצמו חמרא וספחת ויהיה הכאב חזק וההתלהבות חזקה אך הפנים לפעמים יהיה להם קר (קאנון ג א ג ג). ומנהגם שיקראו (המורסה) הדמיית המזוקקת פלגמוניית והארומיית חמרה והמורכבת מהם בשם מורכב ויקדימו היתר גובר ויאמרו פעם פלגמונית חמרית ופעם חמרה פלגמונית (שם א ב א ה). כי החמרה יותר נראית אודם ויותר צהובה וכו' ויתראה באודם החמרה ועפרניות וכרכמיות וכו' ויקרה לפעמים מחום החמרה שישרף העור ומחלודיותה תעלה אבעבועות וכו' ויותר מה שתקרה החמרה הוא בפנים ומתחילה מקצה האף הנקרא ארנבת ונוסף המורסא ומתפשטת בפנים (שם ד ג א ד). חמרה שם למורסא והיא אדומיית (שם, סוף ספר ה).

'חַמָּרוּת, ש"נ, — עסק הַחַמָּר: וכפר החמר ואמר לא היו דברים מעולם לא לקחתי יהודי עמי בחמרות (שו"ת מהרשד"ם, אה"ע קלו). שלא היה דעת בני הק"ק לחייב עצמם אלא בהוצאות הבאות לצורך השליחות כמו חמרות החמרים ואכילה ושתיה הצריך להם כל ימי השליחות (שו"ת תורת חסד רעט). וגם נתנו כתב ידם לחמרים לבלתי יזיקם יהודה כלל וגם שיפרע להם החמרות משלם וכן עשה יהודה כאשר צוה משמעון ולוי והניחם ופרע להם החמרות ג"ב (שו"ת לחם רב קפה). חייבים שמעון לפרוע לראובן ויהודה פטור מהחמרות מפני שיהודה לא היה יכול לפטור עצמו מפרעון החמרות כיון ששמעון ולוי היו כותבים שיפרעם (שם).

'חֳמְרִי, חומרי, ת"ז, לנק' חָמְרִית, חומרית, מ"ר חֹמְרִיִּים, -יות, — של החֹמֶר, מטבע החֹמר: כי הנמצאים אם יהיו כלם בעלי חמרים יהיה לנו בזה עיון מה אמנם אחר שהיו הרבה מהם בלתי בעלי חמרים הנה אי אפשר שייוחם רבויים על התחלפות חמרי (אמונה רמה ד ג). וככלל צריך שימצא לו ית' כל שלימות צוריי ויהיה מרוחק ומשולל מכל ענין חומריי (מ' אלדכי, פ"א א). להיות הנפש בלתי חמרית ולפי זה אי אפשר לומר היותה קודמת קדימה חמרית בפעולת שש הימים יראה היותה קדומה בעצמה (רשב"ג, מאמ' על הנפ'). וההרגש בדברים חמריים פרטים ומקריים (מנח' גינצי, מכת' אל קהל' אלקהירא). הנה התחלתו היותר קרובה (של האדם) אביו והוא דומה לו דמיון גדול ויותר רחוק ממנו מן ההתחלות החמריות המזונות הנכנסות בהעמדת גשמי האבות (אמונה רמה ד ב). שהדברים האלו החמריים הנה לא יושגו רק בכחות ההיולאניות (תוות קנה לר"י ערמאה ו). כי הוא ישיג אלו הנמצאים החמריים וירגישם (שם). וזה מבואר מאד כי אנחנו נשמח יותר לאין שעור בדבר עיוני כשהשגנו אותו ממה שנשמח בהשגות החומריות (רלב"ג דה"י טו, תולה"ס גרבר ב). המתפעלים המשהגים הם הצורות החמריות (כפורנו, אור עמים מה). ולא יגברו כחותיו החמריות על השכליות כי הכחות החמריוה בלי ספק מסך מבדיל ומונע אל ההשגה (מנח' קנאי לר"י מפיסא 38). — וכמשמ' כנוגע לחֹמֶר הספר: המחקר השני הוא בידיעת ארבע סבות הספרים האלה הפועלת והצוריית החומריית והתכליתיית (ר"י אברבנאל, הקד' נביא' א'). כי גברה לשון העברית במעלותיה על כל אחיותיה ולה נתן השרביט והיא השלטת על כולנה והגדולה שבמעלותיה החומריות היא הסגולה היקרה הנמצאת בה והוא שהונח כל שרש

---

[1]) בארמ' חומרא: משום חומרא דשבת (פסח' יא.). משום חומרא דעכו"ם (ע"ז נב.). ונקבוה ואמרו בל"ר חומרות כאלו היה זה מהיחיד חֻמְרָה.

[2]) בערב' חֹמְרָה a).

---

a) حُمْرَة

וישרש בשמות ובפעלים שקול וערוך מוסכם וראוי עם המושג מכל צדדיו וגדריו הכוללים אותו (תעוד' כיסראל א יב).

ˈחֲמָרִי, ת"ז, לנק' חֲמָרִית, — מטבע החֲמָרָה: ומנהגם שיקראו (המורסה) הדמיית המוקקת פלגמונית והאדומיית חמרה והמורכבת מהם בשם מורכב ויקדימו היותר גובר ויאמרו פעם פלגמונית חמרית ופעם המרה פלגמונית (קאנון א ה).

ˈחָמְרִיּוּת, חומריות, ש"נ, — סגולת הדבר החמרי: שנולד (משה) מהזול רוצה לומר נפרד מהחומריות והתאוות החומריות (ר"י אברבנאל, יתרו). שקבל (משה) שמה (על הר סיני) הוייה אחרת ויעתק מטבעו וחומריותו (הוא, נחל' אבות א א). ומסתלק עצמו מרובמותם לא להמצאם בו יתברך לפי חומריותם אבל להורות שלא יחסרו ממנו כל ידיעה ושלמות והשגה אשר יפלו בענינים (תוות קבה לר"י ערמאה ו).

חֲמַרְמַר[1], פ"ע, עב' חֳמַרְמְרוּ, — חמרמרו המעים, היו כמו שרופים: כלו בדמעות עיני חֳמַרְמְרוּ[2] מעי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ' ב יא). — והפנים: פני חֳמַרְמְרָה[3] מני בכי ועל עפעפי צלמות (איוב יו יו). —והלב, ואמר הפיטן: ושדי לי המר, ועזבני כחי ולבי חֳמַרְמַר, ואפסו ימי חלדי בענין רע ומר (סכת איכה, אליה). — ˈועת': מי כמהו מורה חצים ומות יפלת כליותי ולא יהמרמרו והביאני עד הלום ונשארתי כערער בערבה (מאמץ כח לאלמובניגו, הקד' כן המתכר). — ˈזכמו ת"ז, ואמר הפיטן: מלאכי שלום יבכיון מר, וצועקים בלב חֲמַרְמַר (קינ' לת"ב, דממו).

— נתפע' ˈנִתְחַמַרְמֵר,—נתחמרמרו המעים, כמו חמרמרו: דרך בני מעים כשמשליכם אדם באור הם כווצים ומתחמרמרים (רש"י איכ' ב יא). ולפעמים תתחמרמר השחורה בטחול לא אל החמיצות השוה (קאנון ג טו א ב).

ˈחֲמַרְמָרוּת, ש"נ,—סגולת דבר שמתחמרמר: ואם יהיה חמרמרות בלתי נפח ומורסה קח מסולי

חֲמֶּרֶת*, ש"נ, — אֹרְחָה של חמורים: התמרת והגמלת העוברת ממקום למקום (סנה' י ה). הלוקח מן התמרת בצור ומן המוגירות בצידון פטור וכו' רבי יוסי בר' יהודה אומר הלוקח מן המוגרות בצידון פטור ואין צריך לומר מן התמרת וכו' ר' יהודה אומר התמרת היורדת לכזיב חייבת מפני שחזקתה מן הגליל (תוספתא דמאי א י).

חמש[1]), ממנו חָמֵשׁ, א.ח'מ'ש, א.חִמֵּשׁ, חֲמִשִּׁי, *חוּמָּשׁ, ˈחֻמְשִׁי, חֲמִשִּׁים, חֲמִשִּׁית, ˈחֲמִשִּׁית.

חָמֵשׁ[2]), לנק', סמי' חֲמֵשׁ, לזכ' חֲמִשָּׁה, סמי' חֲמֵשֶׁת, מ"ר חֲמִשִּׁים, — מספר אחת ואחת ואחת ואחת ואחת, five ; cinq ; fünf: חָמֵשׁ אמות ארך וְחָמֵשׁ אמות רחב (שמות כז א). כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חָמֵשׁ שנים אשר אין חריש וקציר (ברא' מה ו). ויחבר את חֲמֵשׁ היריעת אחת אל אחת (שמות לו י). חָמֵשׁ עשרה שנה (ברא' ה י). וַחֲמֵשׁ מאת שנה (שם ל). חֲמֵשׁ מאות בַּחֲמֵשׁ מאות מרבע סביב (יחזק' מה ב). אחד נפש מֵחֲמֵשׁ המאות (במד' לא כח). — ולזכ' חֲמִשָּׁה: ומקצה אחיו לקח חֲמִשָּׁה אנשים (ברא' מז ב). ורדפו מכם חֲמִשָּׁה מאה (ויקר' כו ח). חֲמִשָּׁה עשר שקל (שם כז ז). ארבעה מלכים את הַחֲמִשָּׁה (ברא' יד ט). לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וַחֲמִשָּׁה (שם יח כח). בַּחֲמִשָּׁה עשר יום לחדש השני (שמות יו א). לַחֲמִשָּׁה עשר לירמות (דהי"א כה כב). חֲמֵשֶׁת מלכי מדין (במדב' לא ח). ויאספו ויעלו חֲמֵשֶׁת מלכי האמרי (יהוש' י ה). וינסו חֲמֵשֶׁת המלכים האלה (שם יו). ויעלו חֲמֵשֶׁת האנשים ההלכים לרגל את הארץ (שופט' יח יז). ויקח בַּחֲמֵשֶׁת אלפים איש (יהושע ח יב). לַחֲמֵשֶׁת הסרנים (ש"א ו יח). ולקחת חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת שקלים לגלגלת (במדב' ג מז). — ומ"ר חֲמִשִּׁים, עי' חֲמִשִּׁים. — ˈחֲמִשָּׁה עָלִים, עי' חֲמִשָּׁה. — ˈחָמֵשׁ! סגולה מעין הרע וכדומה: פתח יד ואמור חמש (מנח' יהודה, שוחא הנשים).

---

[1]) פִּעלעל, וכמו סחרחר, מן ג.חמר במשמ' פעולת ח'ם האש, ועי' הערה לקמן. — [2]) אמר ריב"ג: אבל פני חמרמרו [מעי חמרמרו] הם אצלי דומים ללשון הערב חמרת אלאדים בלומר קלפתיו והוא אומר כי לחם דמעיו נקלפו פניו וכי חם לבי על יגוני נקלפו מעיו או מאמרם על חזקת חם הקיץ חֲמָּאַרַה אלקיט'. ע"כ. רש"י גזרו מלשון נחמרו המעים, במשמ' נתקמטו ונתכוצו מהחם, וכן פני חמרמרו שלקמן.— [3]) חמרמרו קרי. י"ם חמרמרו זה במשמ' אדמימות. והשבעים קראו בטני או מעי במקום פני.

[1]) שרש שמי משתף. בערב' ח'מש a).

[2]) בערב' חַ'מִשׁ, חַ'מְשֵׁה b).

---

a) خمس b) خمس خمسة

א.**חֹמֶשׁ**[1], ש"ז, כנ' חָמְשׁוֹ, מ"ר חֳמָשִׁים, חוֹמָשִׁים, — חלק אחד מדבר שנחלק להמשה חלקים, **Fünftel; cinquième; fifth part**: וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לַחֹמֶשׁ (בראש' מז כו). נתן לו את הקרן ולא נתן לו את החומש מחל לו על הקרן ולא מחל לו על החומש (ב"ק ט ו). המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות ובו' יוציא לו שתות ליין רבי יהודה אומר חומש (ב"מ ג ז-ח). ואין חומשו של זה מרובה על תוספתו של זה (ירוש' מע"ש ד ג). ויסף חמישיתו עליו שיהא הוא וחומשו חמשה ובו' ר' יונתן אומר חמישיתו חומשו של קרן (ב"מ נד.). — ומ"ר: חמשה חומשין הן האוכל תרומה ותרומת מעשר של דמאי והחלה והביכורים מוסיף חומש (ב"מ ד ח). הגונב תרומת הקדש ובו' אבלה משלם שני חומשין (תוספתא תרומ' ז ח). — ובחכמת החשבון: רצינו לכפול נ' שלמים וד' חומשין על ב' שלמים וג' חומשין (המספר לראב"ע ה).

ב.**חֹמֶשׁ**[2], ש"ז, — מקום הרך בגוף בין הצלעות והירך, וגם הכרם התחתון, **Bauch, Unterleib; abdomen**: ויכהו אבנר באחרי החנית אל הַחֹמֶשׁ[3] ותצא החנית מאחריו (ש"ב ב כג). ועמשא לא נשמר בחרב אשר ביד יואב ויכהו בה אל הַחֹמֶשׁ וישפך מעיו ארצה (שם כ י). — ואמר המשורר: בין החמשים אין בידך מכח זמן נועד לבד חומש, ולאחריהם תהלך נאסר עד ראש יהי בפוף אלי חוֹמֶשׁ (רמב"ע. תרשיש ס).

א.**חָמֵשׁ**[4], — קל לא נהוג.

— פע', חִמֵּשׁ, — הטיל מס החֹמֶשׁ: יעשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וְחִמֵּשׁ את ארץ מצרים בשבע שני השבע (בראש' מא לד).

— פֻע', *חֻמַּשׁ, מְחֻמָּשׁ, מחומש, — שעשוי חמשה, שיש בו חמשה: חמש רחלות גוזזות כל שהן ובו' וכמה כל שהן אמר רב מנה ופרס ובלבד שיהו מחומשות (ב"ק קי.). — ואמר הפיטן: זמן כפור בעד נפש נקובת חמשה, נפש רוח חיה נשמה יחידה מְחֻמָּשָׁה (יוצר ב פסח, אז). — ובחשבון, *גוף מְחֻמָּשׁ, בעל חמש צלעות: אלו היה ראש הגולם ותושבתו שטחים מחומשים או משושתים הוא נקרא מצבה מחומשת או משושתת (ר"א בר"ח הנשיא, התשברת ד). — ובדקדוק, *מלה מְחֻמֶּשֶׁת, בת חמש אותיות: וכידוד היא תיבה מחומשת (תשו' דונש על רסע"ג כו). כי רוב המרובעים והמחומשים מורכבים במלות ברמז אותיות (ר"י קמחי, הגלוי, פרשגן). — *מְחֻמָּשׁ, שֵׁם, עי' ערך *מְחֻמָּשׁ.

— הִפע', *הֶחֱמִישׁ, — עשה, נתן חמשה: כאשה מעלות אשר שלשו שרים אני אחמיש, מעט כילות מעט סבלות מעט מתאות תשמיש, מעט מורך ורגלה מן מעין ביתה מעט המיש (מנח' מלונזגו, בתי הידות).

חָמֹשׁ, חֲמֻשִׁים, — עי' ב.חָמֵשׁ

ב.**חָמֻשׁ**, פ"י, פָּעוּ' חָמֵשׁ, חֲמֻשִׁים, — מזין ומוכן למלחמה, **kampfgerüstet; armé, préparé; ready, prepared (for fighting)**: ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף וַחֲמֻשִׁים[2] עלו בני ישראל מארץ מצרים (שמות יג יח). ואתם תעברו חֲמֻשִׁים לפני אחיכם כל נבורי החיל ועזרתם אותם (יהוש' א יד). ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חֲמֻשִׁים לפני בני ישראל (שם ד יב). — ומ"ר במשמ' שֵׁם, הַחֲמֻשִׁים, חלק מחלקי מחנה צבא מלחמה, העומד מוכן ומזֻמן למערכה: וירד הוא ופרה נערו אל קצה הַחֲמֻשִׁים אשר במחנה (שופט' ז יא). — *ובהשאלה: לפני רכב ישראל ופרשיו, עמוד הימיני פטיש החזק, אדיר הרועים ראש הנבורים, חמוש ושלות במלהמתה של תורה (בעל' אגרי קירואן לר' צמח גאון, אלדד הדני, מהד' הפשטיין). — ואמר המשורר: אשר ניביו במוקדי אש וכטל וכמטר עלי ארץ יבשה, וטרם יחרים ישמע כאלו מזמת למלחמה חמושה (רשב"ג, הספור).

---

[1]) בערב' ח'מְשׁ a).

[2]) בסור' חומשא בטן, ברם. ולא נהברר מקורו, ועי' לקמן. — [3]) אמר ריב"נ: מקום החלצים. ע"ב. ושאר הקדמונים פרשו הצלע החמשית. והשם חומשא בסור' פרש ב"ע: נצף אלאנשאן מן אספלה, ר"ל חצי גוף אדם מלמטה.

[4]) בערב' חַ'מַשׁ b) לקח חלק החמשי.

a) حمس b) خمس

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) לא נתברר היטב מקורו ומשמעתו בדיוק. אונק' תרגם: ומזרזין. וכעין זה היונ'. יש מי שגזרוהו מן השם חֹמֶשׁ (ראב"ע ואחרים), ואחרים מן המספר חמשה. ר"ל מסדרים בחמש מחלקות, ויש שגזרוהו מן השרש הערבי חמשׁ a) במשמ' אמיץ הלב ונמרץ.

a) حمس

— פע׳, חִמֵּשׁ, — עשה אותו חמוש למלחמה: וזיין וחמש, מעונים בחמש, ותקון תפלות, כנגדם סלולות, והמה מעולות, בזבח ועולות (ר״ב כספי, פיוט למנח׳ יוה״כ, בכתי). חזק את נגיד עמי ו ח מ ש נ י, מגן ועזר מצרי תהיה (פזמ׳ תימנ׳, מרחב).

— התפע׳, הִתְחַמֵּשׁ, — חִמֵּשׁ א״ע למלחמה, ובהשאלה: שבתי וראה תחת השמש, אין טוב לאנוש מ ה ת ח מ ש, ביראת מעזו לחזק ולא להמש (קרוב׳ ב ר״ה, בכתי).

חֲמִשָּׁה, — עי׳ חָמֵשׁ. — חֲמִשָּׁה עָלִים [1]), שם עשב, Fünfblatt; quintefeuille (potentile reptans): כרפס הררי ששה משקלים אלמוקדיני ששה משקלים ועשב ח מ ש ה ע ל י ם ששה משקלים (קאנון, לוח הסמים). עשב הנקרא ח מ ש ה ע ל י ם (אוה״ח ע ה י).

חֲמִישִׁי[2]), חֲמִישִׁי, ת״ז, לנק׳ חֲמִשִׁית, — א) מספר סדורי שאחר המספר ארבעה, fünfter; cinquième; fifth: ויהי ערב ויהי בקר יום חֲמִישִׁי (ברא׳ א כג). ותהר (לאה) ותלד ליעקב בן חֲמִישִׁי (שם ל יז). בחדש החֲמִישִׁי באחד לחדש (במד׳ לג לח). והרביעי (הבן הרביעי אשר נולד לדוד בחברון) אדניה בן חגית והחֲמִישִׁי שפטיה בן אביטל (ב״ב ג ד). בשנה השביעית בחֲמִשִׁי בעשור לחדש (יחזק׳ כ א). ובשנה החֲמִישִׁת תאכלו את פריו (ויקר׳ יט כה). בשנה החֲמִישִׁית למלך רחבעם (מ״א יד כה). וישלח אלי סנבלט בדבר הזה פעם החֲמִישִׁית את נערו (נחמ׳ ו ה). — ב) מספר של חמשה: והנה נשארו מן הששיים ג׳ ג׳ ומן ה ח מ י ש י י ם ו׳ ה׳ ומהרביעיים א׳ ג׳ (המספר לראב״ע ה). שמספר ימי זמן החדש האמצעי לפי המחקר הזה הוא כ״ט יום וי״ב שעות ורגע אחד מששים רגעים ביום וג׳ שניים מרגע זה וח׳ שלישיים וט׳ רביעיים וב׳ ח מ י ש י י ם בקירוב (יסו״ע לר״י ישראלי מט:). — וחלק חמשי מן הדק: ויצא לך מהלך השוה ליום אחד נ״ט דקין ח׳ שניים מ״ז שלישיים וג׳ רביעיים י״ב ח מ ש י י ם ל״א ששיים בקרוב גדול (נחמ׳ ונעים קסח).

חֲמִשִׁי, חֲמִשִׁי, ת״ז, לנק׳ חֲמִשִׁית, — של חמשה, בפרט בדקדוק, מלה חֲמִשִׁית, של חמש אותיות: ובן אלגביש מלה ח מ ש י ת ובן אשבנז ואמרפל וארגמן וארגון בולם ח מ ש י ם וכן האחשדרפנים מלה ח מ ש י ת גם בן אבל היא מלה מורכבת ר״ל בי אחשדר מלה ח מ ש י ת ענינה השר הגדול או מה שדומה לזה אלא שהתרכבה עם פנים (הרקמה, שער י). מנין אותיות המלה ה ח מ ש י ת (הור׳ הקירא׳ א 17). בנין ה ח מ ש י והוא בשמות בלבד ובא על פעללל במו שמאבר (שם 45). ואם יהיה השם מחמש אותיות ותחלתו אות אמתי״ן רע שהוא עיקר ובי הוא מן הבנין ה ח מ ש י כמו אגרטל אחשתר ודומה (שם 46).

חֲמִשִּׁים[1]), ככנ׳ חֲמִשָּׁיו, חֲמִשֶּׁיךָ, — עשר פעמים חֲמִשָּׁה, fünfzig; cinquante; fifty: שלש מאות אמה ארך התבה חֲמִשִּׁים אמה רחבה (ברא׳ ו טו). ויגברו המים על הארץ חֲמִשִּׁים ומאת יום (שם ז כד). אולי יש חֲמִשִּׁים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חֲמִשִּׁים הצדיקם אשר בקרבה (שם יח כד). חֲמִשִּׁים ללאת תעשה ביריעה האחת וכו׳ ועשית חֲמִשִּׁים קרסי זהב (שמות כו ה-ו). תספרו חֲמִשִּׁים יום (ויקר׳ כג טז). חֲמִשִּׁים שקל בסף (שם כז ג). ולשון זהב אחד חֲמִשִּׁים שקלים משקלו (יהושע ז כא). ויחביאם חֲמִשִּׁים איש במערה (מ״א יח ד). חֲמִשִּׁים אנשים בני חיל (מ״ב ב טז). וקדשתם את שנת החֲמִשִּׁים שנה (ויקר׳ כה י). והחֲמִשִּׁים ושתים שנה מלך בירושלם (מ״ב יה ב). לחֲמִשִּׁים ושנים יום (נחמ׳ ו טו). מנשה היה שונה ח מ ש י ם וחמשה פנים בתורת בהנים בנגד שני מלכותו (סנה׳ קג:). — שַׂר חֲמִשִּׁים, ממנה, פקיד על חמשים איש, בפרט מאנשי הצבא: ושמת עלהם שרי אלפים שרי מאות שרי חֲמִשִּׁים ושרי עשרת (שמות יח כא). וישלח אליו שר חֲמִשִּׁים (מ״ב א ט). וידבר אל שר החֲמִשִּׁים (שם י). — וככנ׳: וישלח אליו שר חמשים וחֲמִשָּׁיו ויעל אליו (אל אליהו התשבי) וכו׳ ויענה אליהו וידבר אל שר החמשים ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאבל אתך ואת חֲמִשֶּׁיךָ ותרד אש מן השמים ותאבל אתו ואת חֲמִשָּׁיו (שם ט-י). הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים הראשנים ואת חֲמִשֵּׁיהֶם ועתה תיקר נפשי בעיניך (שם יד).

חֲמִישִׁית, חֲמִישִׁית, ש״נ, מ״ל חֲמִישִׁיּוֹת, וגם חֲמִשִׁיתִים, חֲמִשִׁיתָיו, — כמו א. חֹמֶשׁ: ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חֲמִישִׁתוֹ יוסף עליו (ויקר׳ ה טז).

---

[1]) בסורית חמשא טרפו.
[2]) בערב׳ חַ׳אמִשׁ a).

a) خامس

---

[1]) בערב׳ חַ׳מְסִין, חַ׳מְסוּן a).

a) خَمسين خمسون

ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חֲמִשִׁיתוֹ עליו (שם כב יד). ואם גאל יגאלנה ויסף חֲמִישִׁתוֹ על ערכך (שם כז יג). חֲמִשִׁיתוֹ יסף עליו (שם לא). והשיב את אשמו בראשו וַחֲמִישִׁתוֹ יסף עליו (במדב' ה ז). ושלם אתו בראשו וַחֲמִשִׁתָיו [1] יסף עליו (ויקר' ה כד). התורה ריבתה ח מ ש י ו ת הרבה בקרן אחת (ב"ק סה:). —ובחשבון, חלק החמשי של המספר השלם: בקשנו לכפול ג' ח מ י ש י ו ת על ד' ח מ י ש י ו ת (המספר לראב"ע ה). הנה כ"ג נחלקם על ה' עלו ד' שלמים ונשארו ג' והנה השלמים ב"ד והשברים ג' שהם ג' ח מ י ש י ו ת שהם ט"ו מכ"ה שהוא המרובע (שם). — ובנגינה, Quinto: כי נגון השמינית מנצח בנגינות להיותו לבדו מבין כלם נגון שלם ונכלל ביוד הנגון הנקרא שלישית שהוא שרש העשירית הה"א מורה על הנגון הנקרא ח מ י ש י ת הואו על הששית (נפוצ' יהוד' לר"י מוסקאטו א). ואם בעת שקול הרם יעשה ג' תנועות יעשו העמוק רק ב' תנועות והוא בערך ג' אל ב' נקרא ח מ י ש י ת (למודי הטבע ד, קול נגון).

חֲמִשִׁית, ש"נ,—דבר של חמשה: ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חֲמִשִׁית [2] (מ"א ו לא).

***חֲמִשִׁית**[3], ש"נ,— מספר של חמשה חמשה: אם יש לחלק המעות העודפות להוציאה י' י' או ה' ה' ואין אחה או שתים עודפות שאינן באות לכלל ה' יש לומר שטעה בחשבונו אם הם עשיריות טעה בין נ' למ' או בן מ' לל' ואם הם ח מ ש י ו ת יש שרגילים למנות ה' ה' ואם היו עודפות הרבה כגון נ"ה יש לומר שטעה בעשירית כמ"ש ובה' העודפות טעה נמי בין ג' ח מ ש י ו ת לד' ח מ ש י ו ת ועשה מהם כלל כעשיריות ועשה משלשה ח מ ש י ו ת עשיריה אחת ואם הם עודפות ט"ו או כ"ה טעה ג' פעמים או ה' פעמים ב ח מ ש י ו ת (לבוש, הונאה רלב כ).

[1] בקצת ספרים וחמשתו. וכבר אמר ריב"ג בשרשיו: ותוספת היוד בו כאשר היא נוספת באם בעיניו וכו' כמנהג העברים להוסיף בלשון מה שאינו בענין כמו שבארנו בשער מה שהוסיפו בו מספ' הרקמה (169). ע"כ. אבל הוסיף כי אפשר שהוא מ"ר, בדעת התלמוד, שהכונה בחמישיתיו חמשיות הרבה. והחדשים סברים כי העקר הוא חמשיתו.

[2] המליצה קשה ולא נתברר כונת הדבר. ריב"ג פרש של חמש אמות. קצת החדשים סברים שהכונה בזה היא של חמש זויות, או חמש פנים. וי"ם כי צ"ל חמשות. אך על אמתות של המלה חמשית מעידה המלה רְבִעִית שבפסוק לג שם, אם לא נרצה לשבש גם שם ולכתב רבעות.

[3] כך בחית קמוצה בפרוש (לבוש, נגכה בכג א).

חֵמֶת[1], ש"נ, כהפס' חֵמֶת, סמי' חֵמַת, כנ' * חֶמְתּוֹ, מ"ר *חֲמָתוֹת, — נאד קטן למים וכדומה, Schlauch; outre; skin: וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וְחֵמַת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה ותלך ותתע במדבר באר שבע ויכלו המים מן הַחֵמֶת ותשלך את הילד תחת אחד השיחם וכו' ותרא באר מים ותלך ותמלא את הַחֵמֶת מים ותשק את הנער (בראש' כא יד-יט). המפשיט בבהמה ובחיה בטהורה ובטמאה בדקה ובגסה לשטיח כדי אחיזה ו ל ח מ ת עד שיפשיט את החזה (חול' ט ג). ה ח מ ת שהכצים שלה מקבלות עמה ונפחהו (כלים יט ה). ח מ ת שעשאה שטיח ושטיח שעשאו ח מ ה וכו' ח מ ת שעשאו תורמל ותורמל שעשאו ח מ ה (שם כח ה). ה ח מ ת מעור הדג והנייר שהלביש בו את החבית (תוספתא כלים ב"ק ז יא). ה ח מ ת שפחתה הכהן להיות רודה בה בכבר תרומה טהורה (שם כלים ב"ב ו ז). ואיזו היא תפיסה[2] זו ח מ ת קטנה (שם ב"מ א יד). אשה ח מ ת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה (שבת קנב.). מדת בשר ודם נותן חפץ ב ח מ ת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אין משתמר (נדה לא.). מהו כלי גולה וכו' ח מ ת ושטיח וקערה וכל אחד ואחד יש לו לשמש שני דברים ח מ ת נותן בה קמח ונותנה תחת ראשו וקערה אוכל בה ושותה בה (מד"ר איכ', ככה תככה). בקש (ר"א בן ערך) לילך אצלם ולא הניחתו אשתו אמרה מי צריך למי אמר לה הן צריכין לי אמרה לו ח מ ת העכברים מי רוכו לילך אצל מי העכברים אצל ה ח מ ת או ה ח מ ת אצל העכברים (שם קהל', כי העושק). — *זרק אבן לְחֵמֶת: (בשעה) רביעית (אחר הנץ החמה) מאכל כל אדם חמישית מאכל פועלים ששית מאכל תלמידי חכמים מכאן ואילך כזורק אבן ל ח מ ת[3]

[1] בערב' חַמִית a), ונחלקו בו חל"ע, י"א שהיא נאד שעיר, שנשארו עליו השערות, והיא לשמן ולדבש וי"א שהיא בלי שערות. ומקורה לא נתברר, כי השרש חמת שבערב' שמשמש במשמ' ח"ם היום ומתיקות והפסד הטעם אינו נותן שום פרוש נכון להשם חמת.—[2] צ"ל חפיסה. —[3] ופרש"י: קשה לגוף ולי נראה לא קשה ולא יפה. ע"כ.

a) حميت

(שבת י.). — וכמשמ' *חפיסה או כיס שצרורים שם שטרות וכדומה, Aktendeckel ; dossier : שהיתה החמת של אביו שיש שם השטרות מופקדת ביד אחרים (רמב"ם סנה' ז). — ומ"ר : ג' חמתות וג' תורמלין הן (כלים כד יא). כל חמתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין (שם כו ד). — *חמת חלילים, כלי נגינה עשוי מחמת ואבובים מחוברים בו, Dudelsack, cornemuse ; bagpipe : חמת חלילין[1]) טהורה מן המדרס (כלים כ ב).

א.**חֲמַת**[2]), ש"נ, — כמו חֵמָה : חֲמַת למו כדמות חמת נחש (תהל' נח ה).

ב.***חֲמַת**[3]), עם מ בראשו *מֵחֲמַת, תה"פ, — מֵחֲמַת דבר פלוני, בִּסְבַת הדבר ההוא, בפעולת הדבר ההוא, בעקב הדבר ההוא, infolge von; par suite de in consequence of : הכהו חייב לרפאותו עלו בו צמחים אם מחמת המכה חייב שלא מחמת המכה פטור (ב"ק ח א). (שבר בהמה) להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם החליקה חייב ואם הוחמה פטור אם מחמת המעלה (הוחמה) חייב (ב"מ ו ג). (המקדש) אשה אחת בפחות משוה פרוטה אעפ"י ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת שמחמת קידושין הראשונים שלח (קדוש' ב ו). נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס שמא נטמאו משקין שבאחורי הכוס מחמת ידים ויחזרו ויטמאו את הכוס (תוספתא ברכ' ו ג).

שינת מראה דמיה טמאה א"ר זעירא בשלא שינה מחמת התשמיש אבל אם שינת מחמת התשמיש טהורה (ירוש' נדה א מט ג). רבי מאיר אומר מחמת החלב הדמין מסתלקין (שם:). בורח מחמת ממון (ב"ב לה:). שמהה מחמת אויר (ב"מ עח.). מתו אחיו מחמת מילה (חול' ד:). דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד (נדה לו:). אם היתה עיכובה מחמתו ניזונת משלו (ירוש' כתוב' ה כט ד). ולא יהיה לו תביעה עם אחיו ולא עם אשתי מימונה ולא עם ארם בעולם מחמתו (תשו' הגא', הרכבי בע). ואין עליה לאדם בעולם מחמתי לא דין ולא דברים לא תרעומת לא תלונה (שם). — *מחמת ש : שאמר לנו פלוני בר' פלוני היו עלי עדים וכו' מחמת שרציתי ברצון נפשי ושלא באונס בלל (השטר, לר"י ברגלוני ד). מחמת שקבלתי ממנו כל חובות ותביעות שהיה לי עליו (שם). מחמת שקבלתי עלי מעכשיו בקנין גמור (שם ו). להיות בידו לראיה ולזכות מחמת שרצינו ברצון נפשינו רצוי גמור (שם ח). מחמת שבא לפנינו נוסח שטר וכו' (התרומות ג ו יג).

***חֲמָת**[1]), — שם שֵׁדָה : שידה ששמה חמת ושורה על אותו כלי של שמן שלוחשין עליו (ר"ח, הובא בערוך, ער' לוקא). רוח של אותו שד ששמו חמת אני רואה בפניך שאחזתך (רש"י סנה' קא.).

חֵן[2]), ש"ז, בנ' חִנּוֹ, — יֹפִי גופני או רוחני, מה שרצוי ונעים, Anmut, Reiz ; grace : יפיפית מבני אדם הוצק חֵן בשפתותיך (תהל' מה ג). שכל טוב יתן חֵן (משלי יג יה). נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חֵן טוב (שם כב א). ויהיו חיים לנפשך וְחֵן לגרגרתיך (שם ג כב). דברי פי חכם חֵן ושפתות כסיל תבלענו (קהל' י יב). — ואמר בן סירא : כי יש בשת משאת עון ויש בשת כבוד וחן (ב"ס גני' ד כא). — אשת חֵן, יעלת חֵן, יפה, נחמדה, שיש בה דבר שעושה אותה רצויה ונהמרה לכל אדם : ושמח מאשת נעוריך אילת אהבים ויעלת חֵן דדיה ירוך בכל עת (משלי ה יח-יט). רב דימי אמר (כך מזמרים לפני הכלה במערב) לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן (כתוב' יז.). העלם

וכן ב' מוספיא : פי' מי שאכל משעה ששית והלאה כאלו זרק אבן לכים כלומר כאצטומכא שלו בלומר קשה לגוף. ע"כ. ובעל של"ה : כגון חמת יין שהוא חסר וזורק לתוכו אבן שיתמלא וזה לא מעלה ולא מוריד וטוב היה שימלאהו יין. — [1]) בערב' קרבה ד'את אנאביב a), ר"ל חמת בעלת אבובים. ופרש הערוך : פי' נוד קטן שעושין הרועין לזמר בו ולקבץ הבהמות ובן עושין אותו לוקחין עור הגדי וקושרין כל נקביו לבד משתי ידיו ובנקב אחד קושרין שתי קרנות קטנות ובנקב אחד קושרין שפופרת של קנה ובאותו קנה מניח פיו ונופחו ויוצא הקול מן הקרנות במשתי שופרות ויש נקבים קטנים בצדי הקרנות ומחליף אצבעותיו על הנקבין ומזמר בהן.

[2]) במו גילת, שכרת, בסימן הנקבה הקדום.

[3]) לא נתברר מקורה. לוי גורה מן חֵמָה, משרש חמה כמו ראה, ויהיה מֵחֲמַת כמו מִפְּנֵי. יסטר' מן חֵמָה, חם, במשמ' מפני החם. אבל, שני הבאורים אינם מספיקים, ולא מצאתי לה מקור.

a) قربة ذات انابيب

[1]) בארמ' : ויקא דחמת קא חזינא הכא (סנה' קא.).

[2]) משרש חנן, עי"ש. בערב' חַנַּה a), חסד ורחמים.

a) حنّة

עיניך מאשת חן פן תלכר במצודתה (יבמ' סג: כסס כ"ס). — טובת חֵן: מרב ונוני זונה טובת חֵן בעלת כשפים (נחו' ג ד).—ואמר ב"ס: אל תמאס אשה משכלת וטובה חן מפנינים (כ"ס נני' ז יט).—והמושל אמר: שקר הַחֵן והבל היפי אשה יראת יי' היא תתהלל (משלי לא ל). כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא י"ש (סוכ' מט:).—רוּחַ חֵן: ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חֵן ותחנונים (זכר' יב י). — לִוְיַת חֵן: תתן (החכמה) לראשך לוית חֵן עטרת תפארת תמגנך (משלי ד ט).—אבן חֵן: אבן חֵן השחד בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישכיל (שם יז ח). — *שפתי חֵן: חיך ערב ירכה אוהב ושפתי חן שואלי שלום (כ"ס נני' ו ה). — וככל': נבחר חנה של אסתר (מכסף ומזהב) שנאמר ותהי אסתר נושאת חן (מד"ר ויקר' לג). — ומ"ר *חִנִּים ׳חֵנִים: נ' חינין הן חן אשה בעיני בעלה חן מקום בעיני יושביו חן מקח בעיני לוקחיו (ירוש' יומ' ד מא:). — ואמר המשורר: לה חן לה הור לה נוי בה הַחֵנִים חונים, לה בל ההדורים במתנה נתונים (עמנ', מחב' א). או כי ברח אוי בי פרח הבן יקיר הבן נעים אוי כי חנים היום פונים, אוי כי נא עים נעים נעים (כ"ע פרנסים, הקד מתק' שפת'). — מצא חֵן בעיני פלוני, היה רצוי לפלוני, פלוני נטה אליו ורצה לעשות בקשתו: וינחם יי' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו ויאמר יי' אמחה את האדם אשר בראתי וכו' בי נחמתי כי עשיתם ונח מצא חֵן בעיני יי' (כראש' ו ו-ח). וירא אדניו (של יוסף) כי יי' אתו (את יוסף) ובל אשר הוא עשה יי' מצליח בידו וימצא יוסף חֵן בעיניו וישרת אתו ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו (שם לט ג-ד). ואשלחה להגיד לאדני למצא חֵן בעיניך (שם לב ו). ויאמר (עשו אל יעקב) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר (יעקב אל עשו) למצא חֵן בעיני אדני (שם לג ח). ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חֵן בעיניך ואל אראה ברעתי (במד' יא טו). ויאמרו אם מצאנו חֵן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה (שם לב ה). כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חֵן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו (דבר' כד א). וימצא הדד חֵן בעיני פרעה מאד ויתן לו אשה את אחות אשתו (מ"א יא יט). ועתה אם מצאתי חֵן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי (ש"א כ כט). אם מצאתי חֵן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם (אסת' ה ח). —וליותר בקשה ודרך כבוד עם המלה נָא, אִם נָא מָצָאתִי חֵן: ויאמר (אברהם אל המלאך) אדני אם נא מצאתי חֵן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (בראש' יח ג). ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חֵן בעיניך נחשתי ויברכני יי' בגללך (שם ל כז). ויאמר לו (יעקב אל יוסף) אם נא מצאתי חֵן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי (שם מז כט). ועתה אם נא מצאתי חֵן בעיניך הודעני נא את דרכך (שמות לג יג). אם נא מצאתי חֵן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו (שם לד ט). ויאמר אליו (גדעון אל מלאך האלהים) אם נא מצאתי חֵן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי (שופט' ו יז). ויאמר דוד אל אביש אם נא מצאתי חֵן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה (ש"א כז ה).—ובקשת המב"ע למצא חן, שתנתן לו בקשתו: ויאמר שכם אל אביה (של דינה) ואל אחיה אמצא חֵן בעיניכם (שיתנו לי את הנערה) ואשר תאמרו אלי אתן (בראש' לד יא). — ולדחיית חסד בדרך כבוד: ויאמר עשו (ליעקב) אצינה נא עמך מן העם אשר אתי ויאמר (יעקב) למה זה אמצא חֵן בעיני אדני (בראש' לג טו). —ולתמיהה על החסד: ותפול (רות) על פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חֵן בעיניך להכירני (רות ב י). —וגם בתשובה על חסד שכבר נעשה להמדבר להנות תודה והחזקת טובה: ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה וכו' ויאמרו החיתנו נמצא חֵן בעיני אדני והיינו עבדים לפרעה (בראש' מז כג-כה). ויען עלי (לחנה) ויאמר לבי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו ותאמר (חנה) תמצא שפחתך חֵן בעיניך (ש"א א יז-יח). ויאמר המלך לצבא הנה לך כל אשר למפיבשת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא חֵן בעיניך אדני המלך (ש"ב טז ד). ותאמר (רות לבעז שהטה לה חסד וידבר לה תנחומים) אמצא חֵן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך (רות ב יג).— וְנָשָׂא חֵן, במו מצא חן: ותהי אסתר נשאת חֵן בעיני כל ראיה (אסת' ב טו). ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חֵן וחסד לפניו מכל הבתולות וישם כתר מלכות בראשה (שם יז). ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חֵן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו (שם ה ב). — *העלה חֵן: הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני כבל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו (מד"ר בראש' ט).—*ננטל חֵן בעיניו:

שני דברים דבר יהושע בפני משה ולא נגמל חן בעיניו ואלו הן אחד במינוי הזקנים ואחד במעשה העגל (בס קהל', סכתי ורלה). — נתן חֵן פלוני בעיני אלמוני, עשה שפלוני יהיה רצוי לאלמוני, שאלמוני יעשה לפלוני חסד: ויהי יי' את יוסף ויט אליו חסד ויתן חִנּוֹ בעני שר ביר בית הסהר ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסורם (כראש' לט כא-כב). ונתתי את חֵן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם (שמות ג כא). ויי' נתן את חֵן העם בעיני מצרים וישאלום (בס יב לה). שנתן הקב"ה חן כל מקום בעיני יושביו (ילוש' יומ' ד מא:). ותתנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי (ברכ' ס:). יתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך (מד"ר במד' יא). — חֵן חֵן: תשאות חֵן חֵן לה (זכר' ד ז), עי' תְּשֻׁאָה. — ואמר הפיטן: אות קדושתו נקדיש בְּחֵן חֵן תשואות, קול אומרים הודו את יי' צבאות (הוה"מ פסח, מכוס וקדוש). — והשתמשו במליצה זו המליצים במשמ' הגית דברי תודה והכרה לאדם: לך הישר לך חן חן תשואות, לך יאות היותך כוזן אות (ר"י הלוי, לך הסר). פגעו כך צבא מחנים לאלפים ומאות, ואשים יפת עינים לך חן חן תשואות (הוא, יעלת חן). ותשואות חן חן למעלת כבודך על אשר בשרתני במעמדך הטוב (בו"ת מהר"י קולון לה). ותשואות חן חן למעלתך ומי יתן לי אבר ביונה אעופה לחזות בנועם הדרתך (מנח' קנא' לר"י מפיסה 4). תשואות חן חן לך אדוני (מתק שפתים 39). חן חן תשואות לך אחותי סלה עתה הלא אנחנו אל בת שלומית לשלום (רמח"ל, מגדל עז כ א). — ˚ועם חֵן פעם אחת: על כן הנני בא להשתחוות לפניך על טובות גמלתני, ותשואות חן על אשר כנופת הנחומיך תמכתני (ר' יצחק עוכדיה, אגר' דופי הזמן). — ˚וְחֵן חֵן, בלי המלה תשואות: חן חן לנוטר ברמו לשגשג גפנו כיום נטעו (ר"י הלוי לר"ב הנגיד, דיואן מק"ג). על שכמך נשאתני ואל מחוז חפצי הגעתני חן חן לך (ברכ' הנקדן, פרעוש וגמל). חן חן ורוב תודות לשמך אתן ואשתחוה אל הוד גדולתך (יסו"ע לר"מ זכות, הול' כלינר). חן חן למעלתך על שאלתך לשלום אבינו כי אין אנחנו ראויים לכל הכבוד הזה (ר"י אברבנאל, מקן). שהשתחוה משה ליתרו ונתן לו חן חן על ביאתו ואז שאלו איש לרעהו לשלום (הוא, יתרו). ובאשר בא אלישע אל העיר נכנס בעליה אשר עשתה לו השונמית וכאשר ראה כל מה שהשתדלה לכבודו אמר אל גיחזי שיקרא אותה וקראה ועמדה לפניו והיה זה לתת לה כבוד וקורת רוח חן חן לה על מה שהיתה עושה עמו (הוא, מ"ב ד יא). למה אמרו בן תעשה כאשר דברת שאין דרך להשיב כן למזמינים אלא לומר חן חן לך שכבר אכלנו (תול' יצחק לר"י קארו, וירא). חן חן לך ידידי הלא זה דברי וכן יהיו דברי כל אוהבי ישרון באמת (ש"י רפפורט, הקד' לתפ' גא' קדמ'). — וְחֵן כלבד: יקבל חן מאתנו על דבר זה (רב"י, סוף כ"מ). שאין ראוי לצאת מהדרך הישר לא לתקות שכר או חן או סכנה או על צד הבריאה (גופ' לופיסב יד). וחן להם להפלוסופים על טרחם וכונתך לא על דבריהם (ר"י יעבץ, מאמ' האחדות ו). — *ובמשמ' רחמים: לא תתן להם חן (ע"ז כ.). — ואמר המשורר: התבשרי בתי בי עוד אנחילך חִנִּי, ולאט אנחך ואניחך במעוני, כי אין גואל קרוב ממני (רמב"ע, אותה נפשי). — ומ"כ הֲנוֹת: שלשה חינות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו (סוט' מז.). זאת חכולה בטובת בוראך וקנויה ברוב חסדיו ועוצם חנותיו (תו"ס, היתוד ה). —ואמר המשורר: בואי הסי תחת כנף רחמיו וחנותיו (ר"ז יפלוי, סוף ספר הלכה). — ˚והחזיק הֲנוֹת לאדם, החזיק לו טובה: באדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה (רב"י במדב' כה יב). ראוי למי שהוא אוהב שלום שלא להכות ילד של אחרים אפילו אם רואה אותם שהם בנים משחיתים ח"ו עד שידע בבירור שאביו רוצה בכך ומחזיק לו חינות (פלא יועץ, ילדות). — ˚נתן חֲנוֹת לפלוני, אמר לו חֵן חֵן: ויהא (האורח) מרבה בכבוד בעה"ב ובכור כל בני הבית ויראה געגועים והיבה יתרה להילדים וכו' ובעת לכתו יתן חינות לבעה"ב ולאשתו (בס, אורח).

חנב[1], ממנו ˚חָנָב.

˚חָנָב, פ"ע, — חָנַב הַכֶּבֶשׂ, — כמו געה לשור, שאג לאריה: שור גועה אריה שואג איל צוהל נמר צורח כבש חונב זאב זורד צבי מפרט דוב מגמגם חמור מברים פיל נוהם (בכא בלמה, ביה"מ ילינק ה).

---

[1]) לא נתברר מקורו. שני השרשים חנב a) וח'נב b) שיש בערב' משמשים במשמעה בלה אחרת. ואולי נעשה זה כבונה שסרס המחבר את השרש נבח שהוא קול הכלב ויחדו לקול הכבש, שלא מצא לו שם מיוחד.

a) حنب b) خنب

*חָנַג[1]), פ"ע, — חָנַג על קברו של פלוני, הלך שמה להשתטח ולהתפלל: וקושרים עקדים על התמר של הצדיק לכל מיני חלאים ו ח ו נ ג י ם על קברי הצדיקים המתים ונודרים להם נדרים וקוראים אליהם ומבקשים מהם לתת להם חפצם (מהל כן מללית, לקו"ק 32). — פע', *חִנֵּג[2]),—רקד, יצא במחול: מרחוק בשקפם (יהודה ואחיו) מוטרים וּמְחַנְּגִים, מלל אלה השרים המנהיגים, מעתה יכנסו בגימוסי ערוגים (מכת ח תנכה, חודן).

חנה[3]), ממנו חָנֶה, חָנוּת, מַחֲנֶה, *תַּחֲנָה, תַּחֲנֹת, *חֲנִיָּה.
חָנָה, פ"ע, חָנִיתִי, חָנוּ, חֹנֶה, חֹנִים, חֹנָה, חֲנֹת, חֲנֹתֵנוּ, לַחֲנֹתְכֶם, חֲנֵה, חֲנוּ, יַחֲנֶה, וַיִּחַן, נַחֲנֶה, וַנַּחֲנֶה, תַּחֲנוּ, וַיַּחֲנוּ, — א) כמו נָטָה, neigen ; s'incliner incline, וכהשאלה חָנָה היום, נטה והתחיל לערֹב: ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לינו נא הנה חֲנוֹת היום לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם (שופט' יט ט). — ב) חָנָה הנוסֵעַ, ההֹלֵךְ בדרך במקום מן המקומות, פסק הליכתו ויתעכב במקום ההוא קצת, ויט שם אהלו וכדומה, sich niederlassen, sich lagern ; s'établir, camper set o. s. down, encamp: ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חֹנֶה שם הר האלהים (שמות יח ה). וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חֹנִים על הים (שם יד ט). איש על דגלו באתת לבית אבתם יַחֲנוּ בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יַחֲנוּ וְהַחֹנִים קדמה מורחה דגל מחנה יהודה לצבאתם וכו' וְהַחֹנִים עליו מטה יששכר (במד' ב ב-ה). ככל אשר צוה יי' את משה כן חָנוּ לדגליהם וכן נסעו (שם לד). ואתם חֲנוּ מחוץ למחנה שבעת ימים (שם לא יט). ויסעו מסכות וַיַּחֲנוּ באתם בקצה המדבר (שמות יג כ). ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים וַיַּחֲנוּ שם על המים (שם יה כז). ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני וַיַּחֲנוּ במדבר (שם יט ב). וילך משם יצחק וַיִּחַן בנחל גרר וישב שם (ברא' כו יז). ויבא יעקב שלם עיר שכם וכו' מפדן ארם וַיִּחַן את פני העיר (שם לג יח). וַיִּחַן שם ישראל נגד ההר (שמות יט ב). וַיַּחֲנוּן בעבר ארנון (שופט' יא יח). לפני בעל צפן נכחו תַחֲנוּ על הים (שמות יד ב). ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים וּבַחֲנֹת המשכן יקימו אתו הלוים (במד' א נא). אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חֲנֹתֵנוּ במדבר (שם י לא). ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לַחֲנֹתְכֶם (דבר' א לג). ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא וַנַּחֲנֶה שם ימים שלשה (עזרא ח טו). — ואמר המשורר: אלהים יהי עמם בנסעם ו ב ח נ ו ת ם היותם למול עיני בנסעי ו ב ח נ ו ת י, וישקם בכל מחנה במטר כמי עיני וימטר עליהם טל ומטר כדמעתי (רמב"ג, ידידי מעו מני). — *ותָנַת במקום חָנְתָה: שיירא ש ח נ ת בתל שהוא גבוה עשרה (ירוש' ערובי' א יט ג). — ובפרט חַיִל שהולך למלחמה: ויקם דוד ויבא אל המקום אשר חָנָה שם שאול (ש"א כו ה). ופלשתים חָנוּ במכמש (שם יג יז). וחית פלשתים חֹנָה בעמק רפאים (ש"ב כג יג). ויקבצו פלשתים את כל מחניהם אפקה וישראל חֹנִים בעין אשר ביזרעאל (ש"א כט א). וילך אבימלך אל תבץ וַיִּחַן בתבץ וילכדה (שופט' ט נ). ויעלו פלשתים וַיַּחֲנוּ ביהודה (שם יה ט). — ועם עַל במשמ' זו, חָנָה עַל העיר: ויעל נחש העמוני וַיִּחַן על יביש גלעד (ש"א יא א). ויעלו חמשת מלכי האמרי וכו' הם וכל מחניהם וַיַּחֲנוּ על גבעון וילחמו עליה (יהוש' י ה). והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ועלו עליו וַיַּחֲנוּ עליהם וישחיתו את יבול הארץ (שופט' ו ג-ד). ועתה אסף את יתר העם וַחֲנֵה על העיר ולכדה (ש"ב יב כח). וְחָנִיתִי כדור עליך וצרתי עליך מצב (ישע' כט ג). השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קשת חֲנוּ עליה סביב (ירמ' נ כט). בעשור לחדש בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם וַיַּחֲנוּ עליה ויבנו עליה דיק סביב (שם נב ד). אם תַּחֲנֶה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח (תהל' כז ג). — וגם בלי ו המהפך, *יִחַן במקום יחנה: ויגיח רוכב ערבות, וְיִחַן בתוך מעלות עֲרבות, בצדק קיחת שתי ערבות, ואתה מרבבות קדש אלפי רבבות (יוצר ג סכות, כי אקת). — וְחָנָה סָבִיב בכונה של איבה: יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם וַיַּחֲנוּ סביב לאהלי (איוב יט יב). — ובכונה של מחסה והגנה: חֹנֶה מלאך יי' סביב ליראיו ויחלצם (תהל' לד ח). — ואמר בן סירא: אשרי אנוש בחכמה יהגה ובתבונה ישעה וכו' ה ח ו נ ה סביבות ביתה והביא יתדיו בקירה (ב"ס נגי' יד כ-כד). — *ובהשאלה לדברים מפשטים: מה

---

[1]) פעל נגזר מהשם הארמי חִנגא שהוא בעצמו, לפי דעת קצת, אינו אלא שנוי מהשרש חגג, נ במקום ג הכפול. — [2]) בארמ' חַנֵּג.

[3]) לפי דעת רוב החכמים כמו בערב' חני a) במשמ' נטה, ולפי דעת ברט כמו בערב' נחי b).

a) حني b) نحي

שאנחנו מרגישים במציאות העולם הם הגשמים ומקרים חונים עליהם (ע"ת לר"א הקרא' ג).—חֹנֶךְ, עי' ערך חֹנֶךְ. — ג) *בדקדוק, חֲנַת האות, היתה נחה, לא היתה מינעת בתנועה: להורות על האותיות למיני יסודותם ועניני מלאכותיהם וללמד על חנותם ונענועם לשנוי מראיהם (מנחם בן סרוק, מחב' ג). -- ופָּעוּל חָנוּי: ישנו (וו) נענוע וחנוי (שם, מחב' ו). — ואות חוֹנָה, נחה, אם נח נסתר או נראה: כמו עשן אשר בין השי"ן ובין הנו"ן אות חונה והנון היא גם היא חונה וכו' וכמוהו דבר בין הבי"ת ובין הרי"ש אות חונה והרי"ש אחריו חונה וכו' נקבצו באחרית המלים האלה (כָּאוֹת גְּדוֹלוֹת) שתי אותיות חונות והמה הזיו והתיו (תשו' תלמידי מנחם 21). ותהיינה (אותיות הגרון) נעות במקום חנותם וכו' ותשימם אותם במשקלך חנויים למען הביאם במשקל וכו' שתה עי"ן לענות חונה כמו בי"ת לבנות וכו' ותשים אל"ף מאכל ועי"ן מעדנים חונות והמה נעות (שם 23-24). — וחוֹנָה, חוֹנוֹת, כמו שְׁוָא, ר"ל אות חונה: דע בי לשון הערב לא תקפוץ אות בין שתי חונות במכתב או במבטא וכו' ואם נמצא כמעט מוער יעמדו בבריתה על שתי חונות וכו' כי נקבוץ אנחנו בין שתי חונות ולא יאבי המה (הערבים) וימאנו לעשות ככה וכו' השחת הלשון בישומך מחונה נע ולא נכון לעשות ככה וכו' ואנשי לשון הערב לא יניעו החונה ולא ישימו מהנע חונה (שם 21-23).

— פע', *חִנָּה, מקו' חִנּוּת,—בדקדוק, עשה אות לחונה: ואנחנו לא נוכל להוציא לשוננו מעקרה ולהפכה מיסודתה להניע החונה ולחנות[1] הנע (שם 23).

— הִפע', *הֶחֱנָה,—כמו חִנָּה: ולו באתה להחנות' (את שתי היודים) בטלת המשקל (שם 22). כי בנין לשונם להניע המלים ולהחנותם למען הביאם במשקל (שם 23).

חֲנָּה[2], ש"נ, מ"ר חֲנּוֹת, — המדה לָחֹן ולהטות חסד לאדם: האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר השכח חֲנּוֹת[3] אל אם קפץ באף רחמיו (תהל' עז ט-י).

***חִנּוּג**, ש"ז, — שה"פ מן *חִנֵּג, מחולות ורקודים: צהל נוגים, צפן לתענוגים, צידו בקנוגים צלצל וְחִנּוּגִים (יוצר שבת ור"ת, אילת השחר).

[1]) אולי צ"ל ולהחנות.

[2]) משק' חֵמָה, שֵׁמָה, חֵכָה, ועי' הערה לקמן. — [3]) ראו בו המפרשים והחדשים מקור, ואמרו כי נשתנה שלא כדין עפ"י פעולת ההקש של ל"ה. ואחרים תרצו זרות המקור הזה במה שיחדו לו שרש חנה מיוחד, כמו בערב' חנא a) (Barth, WU. 20). אך השמות חסד ורחמים שמלפניו ומלאחריו מעידים כי גם חֲנָּה הוא שֵׁם.

***חָנוּט**, ש"ז, מ"ר חֲנוּטִים, — גופת מת חֲנוּטָה, וכפרט הגופות החנוטות של המצרים הקדמונים, Mumie: החנוטים שחונטין אותם בכמה מיני סמים כדי להעמיד צורתו וגופו (שו"ת רדב"ז ג תקמח). כי מלאכה נפלאה היא מאד אשר ידעו לפנים להקשות גוית אדם מת למען יעמוד בשרו ימים רבים ולא ירקב אף לא יעלה צחנה ובאשה ועוד היום ימצאו מהחנוטים ההם אשר שמרו תמונתם ולא נרקבו בשפעת ימים כבירים אשר עליהם עברו והם קשים באבן ושחורים מאד (שבי"ע א, מצרים). המציאו המצרים חכמה נפלאה מאד לחנוט את גוית המת ולהקשות אותה כאבן עד כי לא יבוא בה רקב ותתעודד לנצח ואת גויית החנוטים שמו בארון ויניחו אותן בחדרי מות (ק"ש, די"ע א, מצרים).

***חִנּוּךְ**, ש"ז, — א) שה"פ מן חִנֵּךְ: איזהו חינוך הקברות מאריך בה ומרחיב בה וכו' (תוספתא מו"ק א ט). — ואמר הפיטן: יום חִנּוּךְ כרכובי, צפיתי פה עבובי, על משכבי (יוצר א' פסח, אור ישע). חנוך מנורה ונרותיה קניה גביעיה כפתוריה ופרחיה ומלקחיה ומחתותיה לעשות מכבר והב (מוס' א' שבוע', תורה). — וחנוך הכהן הגדול: בו ביום נתמנה להיות כהן גדול מביא שתים אחת לחינוכו ואחת לחובת היום (ירוש' שקל' ז ג ד). מקיש חינוכו (של כהן) להמשחו מה המשחו רבוכה אף חינוכו רבוכה (מנח' עח.). כ"ג המתקרב לעבודה צריך שתי עשרונות האיפה אחת להמשחו ואחת לחינוכו (שם).—ב) הרגלה בהדרגה לאט לאט בדבר מהדברים: התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים אבל מחנכין אותן לפני שנה וכו' אי זה חינוך[1] היה רגיל לאכול בשתי שעות מאכילין אותו לשלש בשלש מאכילין אותו בד' (יומ' פב.). כאן בקטן שהגיע לחינוך כאן בקטן שלא הגיע לחינוך (חגי' ד.). כמו תינוק שחינוכו שנה לפני גדולתו (תוספ' כתוב' ג.). שבשאר מצות אם רצה להקדים חנוכו של תינוק רשאי ומחנך אותו לעשות המצוה כהלכתה כגדול ממש (ר"נ על הרי"ף, יומ' ג.).

[1]) ואמרו שם: אמר רבא בר עולא תרי חנוכי הוו.

a) حنا

—ובכלל, °הרגל בדבר מהדברים: אמנם נכון בוכר אלה הענינים הטבעיים חנוך המעיין בזה הספר עד שיגיע אל מה שנרצה לזכרו מן הענינים האלהיים והוא כבר הורגל ונתחנך (אמונה רמה א ו).—ג) °התחילו לחשתמש בשם זה בזמן החדש במשמ׳ גדול ולמוד הילדים והרגלתם במנהגים טובים ומדות טובות ובידיעות הנצרכות, Erziehung ; education : מבותי את לבי לראות המעשה הנעשה תחת השמש בעניני גדול הבנים והנהגתם בחנוך הטבעי והמוסרי ואראה בהורים ומורים אבינה בבנים האמונים על חיקם והנה רעה נגד פניהם המורים תעו בדרך החנוך והבנים הרועים על ידיהם ילכו שובב (בכה״ע תקפ״ב, מכת׳ ע״ד חנוך בניס). אמנם את זה ראיתי ונתון אל לבי יום יום אנשים רבים וכן שלמים ידברו בענין חנוך הנערים אלו בפיהם ידברו את רעיהם בשער ואלו בדפוס יוציאו מחשבותם וכו׳ (שם 51).

חנוכה, — עי׳ חֲנֻכָּה.

חַנּוּן, ת״ז, — שמדתו לָחֹן, barmherzig, gnädig : gracieux, miséricordieux; gracious, merciful. והיה כי יצעק (העני) אלי ושמעתי כי חַנּוּן אני (שמות כב כו). יי׳ יי׳ אל רחום וְחַנּוּן ארך אפים ורב חסד (שם לד ו). ושובו אל יי׳ אלהיכם כי חַנּוּן ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה (יואל ב יג). כי חַנּוּן ורחום יי׳ אלהיכם ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו (דהי״ב ל ט). כי אל חַנּוּן ורחום אתה (נחמ׳ ט לא). חַנּוּן יי׳ וצדיק ואלהינו מרחם (תהל׳ קיו ה). —ובמשמ׳ שֵׁם: ברוך אתה יי׳ חנון המרבה לסלוח (תפל׳ י״ח, סלח). — ואמר הפיטן: מפוזרת מקצה לקצה, חַנּוּן מגוריה הֵיָצא (יול׳ בכת תוהמ״פ, אלה).

*__תְּחִנּוּן__, ש״ז, מ״ר תְּחִנּוּנִים. — כה״פ מן תְּחִנָּה. י׳ לשונות נקראת תפלה זעקה שועה נאקה וכו׳ תחנון (ספרי ואתחנן כו). — ואמר הפיטן: תבא לפניך שועת תְּחִנּוּן, תהי נא אזנך קשבת תחנון, שמעה יי׳ צדק הקשיבה רנון (סלית׳ יום א, תכוה). שנתחנן (משה לפני הקב״ה) תקט״ו תחנונין (מדר׳ פטיר׳ משה ביסמ״ד ילינק ב).

*חָנוּן, חֲנוּנָה, — עי׳ *יִתְחַנֵּן.

*חֲנוּנָה, ש״נ, — מדת החנון, עי׳ חֲנוּנוּת.

*__חֲנוּנוּת__, ש״נ,—סגולת החנון: שהרי יקרא (הבורא) רחום וחנון ורב חסד וכו׳ והחנון ורב חסד יתחייב מחנונותו ורבוי חסדיו שימעט שיעור העונש על שיעור החטא ב״ש שלא יגבילנו ובכן יודע רוב חנונותיו וחסדיו (תנמ׳ הנפ׳ כ א).

*__חֶנְוָנִי__[1], חֶנְוָי, ש״ז, מ״ר חֶנְוָנִים, חֶנְוָי, — בעל חָנוּת, Krämer ; boutiquier ; shop-keeper : הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי ביצים ואגוזים במנין (ב״ל׳ ג ז). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני שאומנותן אומנות לסטים (קדוש׳ ד יד). לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב״מ ד יב). אין מושיבין חנווני למחצית שכר (שם ה ה). חנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת (ב״ב ה י). ואלו נשבעין ונוטלין השביר והנגזל וכו׳ והחנוני על פנקסו (שבוע׳ ז א). אמר לחנוני תן לי בדינר פירות ונתן לו אמר לו תן לי את הדינר אמר לו נתתיו לך (שם ו). המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל הולך אצל החנוני ואומר איש פלוני מודר ממני הנאה וכו׳ (נדר׳ ד ז). הסתהו אצל החנוני ואצל השולחני (ספתא קדוש׳ לב). החנוני שהיה מבשל ירקות בשביעית לא יהא מחשב שכרו על דמי שביעית אבל מחשב הוא על היין ועל השמן (ירוש׳ שבי׳ ז לז ג). והיו ישראל אוכלין ושותין והיה אחד מהן יוצא לטייל בשוק ולוקח לו חפץ מן החנווני והיתה הזקינה מוכרת לו את החפץ בשוויו והנערה (המואבית) אומרת לו בא וטול לך בפחות (שם סנה׳ י כח ד). מעשה בשעת השמד בחנוני אחד מישראל שהיה מבשל בשר טהור ובשר חזיר ומוכר שלא ירגישו בו שהוא יהודי (מד״ר במד׳ כ). — ומ״ר: החנונין אינן רשאין למכור את הדמאי (דמאי ב ד). חוט מאזנים של חנונים של בעלי בתים טפח (כלים כט ה). ר׳ צדוק ואבא שאול בן בטנית שהיו חנונים בירושלם והיו ממלין מידותיהן מערב יו״ט ונותנין אותן ללקוחות ביום טוב (ירוש׳ ביצ׳ ג סב:). שני חנונים שאירע לאחד מהן דבר הרי אלו נועלין את חנותן (שם מו״ק ג פב:).

*__חֶנְוָנִית__, חֶנְוָה, ש״נ, מ״ר חֶנְוָנִיּוֹת -- אשה בעלת חנות: המושיב את אשתו חנונית או שמינה

---

[1]) כך קריאת הספרדים, וכך במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה (כלים כט ה): שֶׁלְחֶנְוָנִים. האשכנזים קוראים חֶנְוָי. גלדק׳ (Nö. Beitr. 8): חֶנְוָנִי, וכן פרנק׳ (173), וכן לוי. והיא מן חָנוּת, ונגזר מן עצם אותיות השרש חנו בלי סימן הנקבה. בערב׳ חַאנֻי a).

---

a) حَانُوِيّ

אפוטרופא הרי זה משביעה כל זמן שירצה (כתוכ' ט ד). אין האיש משביע את אשתו עד שיושיבנה חנוונית או שיעשנה אפוטרופיא (תוספתא שם ט ג).

חֲנוּפָּה, — עי' חֲנֻפָּה.

חָנוּק, — עי' חָנַק.

חָנוּת[1], ש"נ, מ"ר חֲנֻיּוֹת, חֲנֻיּוֹת, — א) חדר חשוב מתחת להבנין: ויקצפו השרים על ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור בית יהונתן הספר כי אתו עשו לבית הכלא כי בא ירמיהו אל בית הבור ואל ההניות וישב שם ירמיהו ימים רבים (ירמ' לז יה-יו). — ב) כפרט, *חדר שמונחים שם הרבה סחורה למכירה לכל הצריך, Laden; boutique; shop: לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו (ב"ב ב ג). חנות של נחתומים ושל צבעים (הזמן הוא) שלש שנים (ב"מ ח ו). הקפת החנות אינה משמטת (שבי' י א). הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח (אבות ג טז). היה עומד בחנות של בושם כל היום (תוספתא כרכ' ו יב). המושיב את חבירו בחנות למחציה שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל (שם ב"מ ד יא). פשטו צואריהן ואכלו מפתח החנות משלם מה שנהנית (אכלו) מתוך החנות משלם מה שהזיקה (ירוש' ב"ק ב ג.). שונה הוא לעצמו שלא יפסיק את למודו ועושה לו חנות קטנה בשביל פרנסתו (מו"ק טו.). לשנים שנכנסו לחנות אחד אכל פת קיבר וקטנית ואחד אכל פת נקייה ובשר שמן (מד"ר קהל', כי כרכ). לפלוני חנות נעולה שהוא משמר את השבת (מכי' כי תשא א). שפעמים שאדם בוש להיות מוכר על פתח חנותו (תוספתא ב"ק יא ו). הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח (כרכ' נג.). הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה בקעתו וטפחה על פניו ומת (ב"ק לב:). עושה אדם חנות בצד חנותו של חבירו ומרחץ בצד מרחצו של חבירו (ב"ב כא:). שני חנוונים שאירע לאחד מהן דבר הרי אילו נועלין את חנותן (ירוש' מו"ק ג פב:). שכאלו (התעניות) מתריעין ונועלין את החנויות (תענ' א ו). עיר שיש בה ע"א והיו בה חנויות מעוטרות ושאינן מעוטרות (ע"ז א ד). מי שיש לו חנויות פתוחות לרשות הרבים ופתוחות לחצירו (תוספתא ערוב' י יב). חנויות של עבודה זרה אסור לשכור מהן (שם ע"ז ו א). התחיל לתקוע תקיעה ראשונה (כע"ש) נמנעו העומדים בשדה מלעדור ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחים התחיל לתקוע תקיעה שנייה נסתלקו התריסין וננעלו החנויות (שבת לה:). אילו שהן עושין סוכות כפיתחי חנויותיהם בחג (ירוש' ב"ק ו ה ג). — ומשל, ·אומרים אנשים: החנות בונה הבית ואין הבית בונה החנות (פלא יועץ, בנין).

אוצר. — אמה. —*הקיף, *הקפה. — *חנוני. —*הריף, סחורה חריפה. — *יזן, חנות מיוזנת. *מכירה. — משקל. — סחורה. — *פדיון. —*שלט. — *תגרי חרך. — *תריסים.

***חֲנוּת**, ש"נ, — כמו חֵן, במשמ' רחמנות: יחד נפשך להבורא יתעלה והשתדל להשיג מציאותו מצד חכמתו וגבורתו: חנותו ורחמנותו ורוב השגחתו על ברואיו (חו"ה, היחוד י). ויזמן לו (להילוד) הבורא יתעלה מזונו משדי אמו וכו' ומחנותו כזה ששם נקב השד כפי מחט לא רחב שיגר החלב מבלי מיץ או שיחנק בו הילד בעת מצצו את השד ולא צר הרכה שיטרח בהוצאתו המיץ (שם, הבחינה ה). — ואמר המשורר: אשפוך שיחי לפני גוחי גם שכלי לו נפשי ישא, ובעין הנות יביט אלי ובהסדו חיש פני ישא (רמב"ע, תרשיש ט).

חֲנוֹת, — עי' חָנָה.

א. **חנט**[1], ממנו א. חָנַט, חֲנָטִים, *חָנוּט, ב. *חָנְטָה, *חֲנִיטָה.

א. **חָנַט**, פ"י, עת' יַחֲנֹט, וַיַּחַנְטוּ, מק' חֲנֹט, — חָנַט את המת, מלא את הגוף בבשמים במלאכה מיוחדת, שיתקים לארך ימים, einbalsamieren; embaumer, embalm: ויצו יוסף את עבדיו את הרפאים לַחֲנֹט את אביו ויחנטו הרפאים את ישראל (בראש' נ ב).

[1]) בערב' חָאנַאהa), וחַאנוּתb), וחַאנִיָהc). ואמרו הל"ע הקדמונים שהוא מקום שמוכרים בו יין, והמלונים החדשים מפרשים אותו ב„דכאן" סתם, ר"ל מקום למכירת כל סחורה, ולפי הנראה מהמלונים הערכים הם סוברים כי מלה זו מן השרש חני d) המשמש בערבית במשמ' כפיפה ועשיית כפה וכדומה. אך כבר החליטו קצת החכמים את השם חנות בפרט לשאול מארמית (S. Fr. Aram. Lehnw. 172), וסוברים כי נגזר מן הנה בעברית.

a) حاناة b) حانوت c) حانية d) حنى

[1]) גם בערב' חנטa) במשמעה זו.

a) حنط

וַיַּחַנְטוּ אתו (את יוסף) ויישם בארון במצרים (שם כו).
— נפע', *נֶחְנַט,—שחנטוהו: שכל מה שאירע לזה (ליעקב) אירע לזה (ליוסף) מה זה נולד מהול אף זה נולד מהול וכו' זה מת במצרים וזה מת במצרים זה נחנט וזה נחנט זה העלו עצמותיו וזה העלו עצמותיו (מד"ר בראש' פד).

ב. חנט[1], ממנו ב.חָנַט, *חָנֵט, א.*חֲנָטָה, *חָנִיט.

ב. חָנַט[2], פ"ע, עת' יַחֲנֹט,—חָנַט הפרי, האילן, חָנְטָה החטה, השעורה, התאנה, הגיעו להמדרגה האחרונה לפני בשולם, zu reifen anfangen; commencer à mûrir ; begin to ripen: התאנה חָנְטָה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח (שה"ש ב יג). כל אילן שחנטו פירותיו קודם חמשה עשר בשבט הרי הן לשעבר (תוספתא שבי' ד כ). לקט תאנה ואינו יודע אימתי חנטה (ירוש' שם ה לה ד). זתים ותמרים וחרובין וכו' שחנטו קודם לזמן הזה (שם). אתרוג שחנט בשנת ערלה ויצא בשנת היתר (שם ערל' א סא.). הרובין הרי הן חונטין קודם ראש השנה של עולם (שם שבי' ד לה ד). אילן העושה בריכה אחת כגון דקלים וזיתים וחרובין אע"פ שחנטו קודם ט"ו בשבט מתעשרין לשנה הבאה (ר"ה טו:). רוח צפונית יפה לחטין בשעה שהביאו שליש וקשה לזיתים בזמן שהן חונטין רוח דרומית קשה לחטין בשעה שהביאו שליש ויפה לזיתים בזמן שהן חונטין (יומ' כא:). — ובהשאלה יגולד, כמו שאמר הפיטן: וכזור חָנַט מנו עמלכי גם כילק לאבד חלקי, ירוע כבירים לעין כל ללוקקי (זבת זכור. זכור איש).
— נפע', יֶחְנַט, —כמו קל, הגיע לבשול פרי: והיא שנת גמירת הפרי הנחנט בשביעית עצמה (ר"ת ר"ה טו:).—ובהשאלה, הוליד: ותיק הנעלה באחד ההרים, לשמנה קיים ברית בשרים, וזרע ומצא מאה שערים, ולששים נֶחְנַט במציק ומשעשע, ולשיבה בהה מאירו להשע (יוצר ב ר"ה, זכתי). הקריב חלב וחמאה, וְנֶחְנַט פרי למאה, ונמת לו העלהו לעולה (סלי' ד עי"ת, אזכרתי).
— הפע', *הֶחֱנִיט,— עשה שיחנט, במשמ' הצמיח ענף: מניח שתי גרופיות טפחיים סמוך לקרקע כדי שיחניט אחר באותו גזע (רנמ"ס ג"ב ס:). — וכמליצה, בהשאלה: החתום למטה העורך תחן להחניטו גזעי נאמנים (שו"ת מהר"י קולון נה).

***חָנֵט**, ת"ז, — שה"פ מן ב.חָנַט: אמר ר"ש בן לקיש מודה ר' עקיבא לחכמים בחנט והשרשה (ירוש' מעשר' ה נא ד). מעשר בהמה לא עשו אותו לא בחנט ולא כשליש (שם שקל' ג מז:). הרי אתרוג עקרתה חנטו לא עקרתה שנתו וכאן עקרתה שנתו לא עקרתה חנטו (שם שבי' ה לה ד). חרובין שלשולן הוא חנטן (שם ד לה ג) אתרוג של שביעית שנכנסה לשמינית פטורה מן המעשר כי חנטה בשעת פטור וחייבת בביעור הלך גם בזאת אחר חנט וכו' כי אחר חנט אנו הולכין (תשו' הגא' הרכבי רמג).

א.*חֲנָטָה, ש"נ,—כמו חָנֵט: אתרוג אחר לקיטתו למעשר ואחר חנטה לשביעית (ר"ה יג:). ציץ הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל (רש"י במד' יז כג).

ב.*חֲנָטָה, ש"נ, — שה"פ מן א.חָנַט, חנטת המת: ענין החנטה היה שהיו מרקחים אותו בבשמים וזנים כענין שכתוב באסא המלך וישכיבוהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרוקחים במרקחת מעשה (ר' בחיי, ויחי). שבעים יום ארבעים יום של חנטה ושלשים יום לאבלות (שם). ובני בניו (של מת) לא יגעו במטתו ואם תאמר בחנטה אי אפשר אם לא יגעו בו אבל במיטה אפשר ע"י בניו (ספר חסיד', תתתש"ג).

חֲנֻטִים, — שם בל"ר, המעשה לחנט גופת מת: וימלאו לו (ליעקב אחרי מותו) ארבעים יום כי כן ימלאו ימי הַחֲנֻטִים ויבכו אתו מצרים (בראש' נ ג).

***חֲנִיָּה**, ש"נ,—שה"פ מן חָנָה, כמו חֲנִיָּיה: לא תתן להם חניה בארץ (ירוש' ע"ז א מ.), ר"ל הרשות לחנות. —*ועצם הפעולה: אז היתה חֲנִיַּת סכו בתלתלי תקף בשנאני שקט ברכב רבותים (יוצר א סכות, אקתה). ויקרא שמות לכל בריותו, ועל כל יצורים היתה אימתו, ובעדן גן היתה חֲנִיָּתוֹ (יוצר ב שבוע', בששוע). באו לחורב כל מקהלותם, ונגד ההר היתה חֲנִיָּתָם (שם, נשורי מעשהו). ומאתם לפני פי החירות היתה חֲנִיָּתָם, בין מגדל ובין הים באמצעיתם (יוצר ז פסח, תסדי).

***חָנִיט**, ת"ז, מ"ר חֲנִיטִים,—הפרי שחנט, ובהשאלה, ילדים: עבר כהחפש מענוי בבל, חניטיו אם תעתעו בתבל, שיחו יחוננם לחיי הכל (מוס' א ר"ה

---

[1]) בערב' במו"כ במשמעה זו.

[2]) בערב' חָנַט a) אלזרע חאן חצאדה, ר"ל הגיע הזרע לקצירו.

a) حَنَطَ الزرع حان حصاده

אף אלה). רגל גביר אחים וסע פעמים סכותה, ומארמי ושעיר בעדו סכותה, כבן חניטיו סעו ראשית סכותה, ושבעת חוזיו משי עלימו סכתה (יוצר ב סכות, אליס).

חֲנִיטָה*, ש"נ, — שה"פ מן א.חָנַט: והחניטה הנה היא סמים שמערבים ועושים אותם למת בלבד (השרש' לרד"ק, חנט). רופאי מצרים המה ידעו עוד בימי יוסף מלאכת החניטה אשר כל חכמי רופאי זמננו לא ידעו הגם עתה (בכי"ע א, מצרים).

חֲנִיָּה*, ש"נ, מ"ר חֲנִיּוֹת, — כמו חֲנָיָה: מה בחניתן על פי הדיבור אף בנסיעתן על פי הדיבור (ירוש' ערוב' ה כב ג). בנחלתן כך חניתן כדי לחלק כבוד לדגלים (סוט' ו:). מה בחנייתו נפסל ביוצא אף בנסיעתו נפסל ביוצא (מנח' לה.). אע"פ שהיה הענן עושה כל המדבר מישור היה מניח מקום גבוה למשכן שיהא שם חנייתו (תנחומא חקת לו).— ומ"ר: את מוצא בכל מקום יהודה תחלה לחניות דגל יהודה תחלה (מד"ר במד' ב). שהזידו על חניותיו של הקב"ה (שם יז).—ואמר המשורר: ידמו (הידידים) כי להוסיף הון אני סר ונעתק מֵחֲנִיָּה אל נסיעה (ר"ש הנגיד, נכמה).

חָנִיךְ[1], ש"ז, מ"ר חֲנִיכִים, חֲנִיכָיו. —מי שמחנך ורגיל בדבר, רגיל בשמוש כלי זין ובדומה: וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חֲנִיכָיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף עד דן (בראש' יד יד).— ובהשאלה לפרחים: ופרחים בדוד אשנבי יצלו, מתגרת יד הסתיו נבלו קמלו, מריח האביב היו בלהם, הוי חֲנִיכַיִךְ הנה ושמחי, הכמוהם גם את תשובי תפרחי, הה האדם עץ לא יפרח רק פעם (יל"ג, חג לאדני).— והשתמשו בזמן החדש בשם זה במשמ' ילדים המתחנכים בבית חנוך וכדומה, Zögling; pupile; pupil.

חֲנִיכָה[2]*, ש"נ, בכנ' חֲנִיכָתוֹ, — כנוי, שם נוסף על שמו, Beiname; surnom; surname: כתב (בהגט) חניכתו וחניכתה כשר (גיט' ט ח). חניכת אבות בגיטין עד י' דורות (גמ' שם פח.). בעלי חניכתו שמם אברהם בשמו (מד"ר בראש' מג). כשאין לו אלא אותו שם הכתוב בגט ואין לו חניכה וכשכותב בגט ובכל שום וחניכה נראה זה הגט של אדם אחר שיש לו שם וחניכה (תוספ' גיט' לד:).

[1]) מן חנך, עי"ש.
[2]) לא נתברר מקור שם זה. יש מי שגזרוהו מן חנך ואמרו שהוא כנוי שצריך להתרגל לו. אך אין זה מחוור.

אלא חניכה שהמשפחה נקראת על שמה (שם פח.).

חֲנִיכַיִם[1]*, — פנים הפה מאחורי השִׁנַּיִם: כזית שאמרנו חוץ משל בין השינים אבל מה של בין החניכים מצטרף למה שבלע שהרי נהנה גרונו (רמב"ם. מאכל' אסור' יד ג). — ובמשמ' מקום השנים, Kiefer; mâchoire; maxilla: (אם נגממו) חניכים החיצוניות (הוא מום מפני שאין זה בסתר שנראה כשאוכל[2]) (רנמ"ס בכור' לז.).— ובמשמ' זו השתמשו בשם זה הסופרים בזמן החדש.— ועי' חֵנֶךְ.

חֲנִינָה, ש"נ,— שה"פ מן חָנַן, במשמ' רחמים: והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת על הארץ אשר לא ידעתם אתם ואבתיכם ועבדתם שם את אלהים אחרים יומם ולילה אשר לא אתן לכם חֲנִינָה (ירמ' טז יג).— ובסהמ"א: א"ר בנימין לפי ששמענו חנינה בי"א שבטים ולא שמענו חנינה בשבט בנימין (מד"ר בראש' לג). ואמרו אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה ויחסו החנינה אל הדעת והלמוד אל הבינה (מלמד התלמיד', עקב). שעל צד החנינה והחסד נמצאו (המושכלות) באדם כדי שעל ידם תגיע הידיעה והשכל לאדם (העקרים א טז). — ואמר הפיטן: להם (להעוללים) דר מעונה, לא נתן חֲנִינָה (קינ' לת"ב, איך טו). והיה אל אמונה, מהרהר למענה, ומבין בחנינה אברא עולם בבינה, בעבור אמנה (יוצר א שבוע', בלמו). זכור קרית חנה, ועדת מי מנה, המפוזרת בכל פנה, דוממה בחנינה, כי געה עונה, ועת לחננה. (יוצר שבת זכור, זכור את).--ומ"ר: במשול רשע על עם דל לישועתך סובר, ונתאזרת בחנינותיך מפזר ומפורד לכנס ולחבר (יוצר שבה"ג, אין ערוך).

חֲנִינוּת*, ש"נ,—כמו חֲנִינָה, וסגולת מי שהוא חַנּוּן: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (כיוס תפל' ר' יוחנן, ברכ' יז:). ואח"כ ישאל אדם צרכיו לפני בוראו ולבקש ממנו חנינות[3])

[1]) בתוך סגנון ארמי בגמ': בשל בין שינים דכולי עלמא לא פליגי כי פליגי בין החניכיים מר סבר הרי נהנה גרונו בכזית ומר סבר אכילה במעיו בעינן (חול' קג:). אבל גוף המלה כתובה בצורה עברית. — [2]) בסגנון ארמי: חניכים החיצוניות הוי מום כ' נגממו משום דלא הוי בסתר דמתחזי כדאכיל.
[3]) ואולי זה מ"ר מן חנינה.

דיעה והשכל ואח"כ להתחנן על עסקי התשובה (הקד' סמ"ג). שידע איך להתחנן והיאך לקרוא, ואותי עם מידת הטוב על מידת רחמים רחום ועל מידת ה ח נ י נ ו ה חנון (ספ' חסידים, תתתתספ"ג).—ואמר הפיטן: אין רחמים ברחמנותך, אין חֲנִינוּת כַּחֲנִינוּתְךָ (פסו"ת ליום ה).

*חֲנִיפָה, ש"נ, מ"ר חֲנִיפוֹת, — שה"פ מן חָנֵף: והארץ חנפה כמין ח נ י פ ו ת עושה עשב ואינה עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשים (רד"ק ישע' כד ה). והגרוע שבכל ה ח נ י פ ו ת זה המחניף לחבירו כדי שיחטיאו (ספר ד"ת ודעת חכמה ג כג).

*חֲנִיפוּת, ש"נ, — כמו חֲנִיפָה: ויש ח נ י פ ו ת רעה מאד והוא אדם המדבר עם חבירו ומחניף עמו בדברים מתוקים כדי שיאמר לו מה שבלבו וכו' גם בכלל ה ח נ י פ ו ת הוא מה שאמרו חז"ל שלא יהיה גונב דעת הבריות (ספר ד"ת ודעת חכמה ג כג). להנצל מן ה ח נ י פ ו ת ירחיק עצמו משני דברים אלו מן הכבוד ומן ההנאה (שם).

*חֲנִיקָה, ש"נ, — שה"פ מן חָנַק, ובפרט אחת מארבע מיתות ב"ד: כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה נידונין בקלה וכו' הנהרגין (שנתערבו) בנחנקין רבי שמעון אומר (נידון) בסייף וחכמים אומרים ב ח נ י ק ה (סנה' ט ג). בת כהן שהקילה התורה באירוסיה שתהא בשריפה אינו דין שנקל עליה בנישואיה שתהא ב ח נ י ק ה (ירוש' שם ז כד:). חמותו ונעשית אשת איש הרי זו בשריפה אשה איש ואח"כ נעשית חמותו ב ח נ י ק ה (שם ט כז). מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או ליסטין באין עליו מי שנתחייב ח נ י ק ה או טובע בנהר או מת בסרונכי (סוט' ח:).—*חֲנִיקַת הרחם, מחלה Hysterie: ואם יתנו אותו (את חלב חתול הבר) בטבור האשה הוא טוב להחזיר למקומה הרחם היורדת למטה והאשה אשר תרית בו פעמים רבות תפול בנקלה בחולי ח נ י ק ת הרחם (פלאי הבורא ג). ח נ י ק ת הרחם יקרה לנשים עם כמה מקרים רעים ונוראים (מעשה טוביה, גן נעול ז).

חֲנִית[1], ש"נ, כנ' חֲנִיתוֹ, חֲנִיתְךָ, מ"ר חֲנִיתִים, חֲנִיתוֹת, חֲנִיתוֹתֵיהֶם, — כלי זין של ברזל שראשו חד וצר, Speer; épieu; spear: וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית (ש"א יג יט). ואין יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי (שם כא ט). וביד המצרי חנית וירד (בניהו) אליו בשבט ויגזל את החנית מיד המצרי (ש"ב כג כא). ודוד מנגן בידו ביום ביום והחנית ביד שאול ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר (ש"א יח י-יא). ויכהו אבנר באחרי החנית אל החמש ותצא החניה מאחריו ויפל שם וימת תחתו (ש"ב ב כג). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות וכו' וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי' כי ליי' המלחמה (ש"א יז מה-מז). פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר (נחו' ג ג). החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי והרק חנית וסגר לקראת רדפי (תהל' לה ב-ג). שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (שם נז ה). ועץ חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל (ש"א יז ז). נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאול נשען על חניתו (ש"ב א ו). והוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל (שם כג יח). והנה שאול שכב ישן במעגל וחניתו מעוכה בארץ מראשתו (ש"א כו ז). — ובמליצה: לאור חציך יהלכו לנגה ברק חניתך (חבק' ג יא). ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את החניתים ואת המגנות ואת השלטים אשר למלך דויד (דה"ב כג ט). ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישע' ב ד). — ואמר הפיטן: הכם בתחלואי מיתות, וכלם בנגף לכתות, זדים עורכי חניתות, חגורי חרבות וקשתות (יוצר ז' פסח, אופנים), — ועי' רֹמַח.

חנך[2], ממנו: חֵךְ, חָנִיךְ, חִנֵּךְ, חֲנֻכָּה, *חִנּוּךְ חֲנֵךְ.

חָנַךְ[1], פ"י, כנ' חֲנָכוֹ, יַחְנְכֻנּוּ, חֲנֹךְ יַחְנֹךְ, — א) חָנַךְ בית חדש, התחיל להשתמש בו, עשה מה

---

[1]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו, רוב המדקדקים גזרוהו מן חנה, משקל פְּעִית, וכך נראה מלשון נקבה של חנית שחשו המדברים עברית שהתיו היא סימן המשקל, ואמרו החכמים שנגזר מן חנה ע"ש מושג הנטיה או הכפיפה שבו. אך זה קצת דחוק. ואולי חנית משק' פעיל, והשרש הוא חנת, ולכן מ"ר חניתים חניתות. אבל גם בשרש חנת אין שום מושג שנוכל להניח שממנו נסתעף שם לכלי זין, ובכל השמות הנרדפים שיש בערבי לכלי זין זה אין אחד דומה פחות או יותר לחנית.

[1]) בערב' חנכ a), ועי' הערה לערך חָנֵךְ.

[2]) בערב' חַנְּכ a), לָמַד, עשהו נסיון זהיר, חכם.

a) حنك حَنَّكَ

שנוהגים לעשות קודם התחלת השמוש כדבר, einweihen, inaugurer ; initiate מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חֲנָכוֹ ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יַחְנְכֶנּוּ (דבר׳ כ ה). ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח ליי׳ בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף וַיַּחְנְכוּ את בית יי׳ המלך וכל בני ישראל (מ״א ה סג). — ב) חָנַךְ לְהילד, הרגילו ולמדו במנהגים ומדות וכדומה, üben, erziehen ; exercer, éduquer train up חֲנֹךְ לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו). —ובינתם הפעול: חנכו (מיבה את בנו) לעבודת הפסל להיות בהן לפניו (רס״י מופע׳ יז ה). שחנכם (אברהם את אנשיו) פעמים רבות במלחמה (ראב״ע בראש׳ יד יד).

— פע׳ *חִנֵּךְ, — א) חִנֵּךְ בית חדש וכדומה, במו הִנֵּךְ משמעה א׳ אין חופרין כוכין וקברות במועד אבל מחנכים את הכוכין במועד (מו״ק ח ו). — וקצת כמשמ׳ תִּקֵּן: כיצד מחנכין (את הכוכין) אמר רב יהודה שאם היה ארוך מקצרו (גמ׳ בס ח:). — ואת המזבח וכדומה בקרבן: שאין מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים (מנח׳ ד ד). — ב) חִנֵּךְ את האדם באיזה דבר, במו הקל משמעה ב: התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים אבל מחנכין אותם לפני שנה ולפני שנתים בשביל שיהיו רגילין במצות (יומ׳ ח ד). מפרישין אותו (את הכהן הגדול) כל שבעה ועובד כל שבעה ומחנכין אותו כל שבעה (ירוש׳ בס א לח:). לווה אדם מבניו ובנותיו כריבית אלא שמחנכן כריבית (בס כ״מ ה י ג). בן שמונה וכן תשע מחנכין אותו (להתענות) לשעות בן עשר ובן אחת עשרה משלימין (יומ׳ פב.). (מריר אדם את בנו הקטן כנזיר) כדי לחנכו במצות (נזיר כט.). איש חייב לחנך בנו במצות ואין האשה חייבת לחנך את בנה (בס). עבודתו של הכהן מחנכתו (יומ׳ יב:). כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן מכאן ואילך עבודתן מחנכתן (בס). — ואמר הפיטן: יגיעת עמלם עמך מחלקים, בשר ומוסר מְחַנְּכִים ומחזקים, לשון למודים ודברים עתיקים (יול׳ שבוע׳, כ תמן). —ואת שכלו וכדומה: באמת יש לו (לאדם) לחנך שכלו ורעתו כימי נערותו (ר״י עמדין, בירת מגד׳ עז נה). — ובמשמ׳ חנוך ילדים במדות וידיעות: ויש מקום ששם מחנכים התינוקות אוליבנו לשם (ילקוט וירא לח). מלמדי תינוקות מצדיקי רבים הן שמלמדים ומחנכין אותם בדרך טובה (רב״י ב״ב ח:). חַנֵּךְ בנך ויסר אותו בכל בוחך ולא תעברך תרבות רעתו (כ״ס, תרג׳ ב״ז ל יג). — ואמר המשורר: גם על גידול הכנות היא פקחה עיניה ותחנכן כחריצות במלאכת ידים ותנהלן בצניעות וביראת שמים (יל״ג, ושמחת כחגך).

— נפע׳, *נֶחֱנַךְ: היה המלך והכהן נחנכים במשיחה וזה דבר קרום ומפורסם עד שהעצים והאבנים היו מושחים בשמן בחנכת גדלתם וקדושתם (מלמ׳ התלמ׳, מקן).

— פע׳, *חֻנַּךְ: נח נצטווה על אבר מן החי אברהם על המילה יצחק חונך לשמנה יעקב על גיד הנשה (ילקוט משלי תתקס״ד). ודרך המחונכים לעשות נצחון וגבורה כיום חנוכם (רס״י ב״ב כא טו).

— נתפ׳, *נִתְחַנֵּךְ: מזבח קטרת שיתחנך המזבח בקטרת (ספרא ויקר׳, חובה ג ג). שאם לא נתחנך המזבח בקטורת לא היה מזה (זבח׳ מ:). בר״א שלא נתחנך המזבח אבל נתחנך המזבח יקריבו בין הערבים (מנח׳ ג.). — ובמשמ׳ הרגל בדבר: יצחק נתחנך לשמנה ימים שנאמר וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים (פסיק׳ דר״כ, כחדש). אמר לה (אברהם לשרה) את יודעת כשהייתי בן ג׳ שנים הכרתי את בוראי והנער (יצחק) גדול ולא נתחנך (ילקוט וירא לח). ואנחנו אמנם נבוין בזכר אלה הענינים הטבעיים תנוך המעיין בזה הספר עד שיגיע אל מה שנרצה לזכור מן הענינים האלהיים והוא כבר הורגל ונתחנך (אמונה רמה א ו). וידוע הוא השיבות שמן הטוב על כן ימשחו בו המתחנכים למעלת מלכות או בהונה (ספ׳ החינוך, ויקר׳ קכט).

וכבר אמרו חכמי הלשון שנסתעף המושג הזה מהמשמ׳ העקרית של השם חֵךְ שהוא במקום חִנְךְ, עפ״י המנהג הקדום שהיה נהוג אצל השמיים שבשנילד ילד היו לועסים תמר והיו מחככים בזה את חכו של הילוד, בתחלה אולי כדי להסיר משם את הרירים, ואח״ב נעשה זה בעין מנהג פחות או יותר קדוש, והיה עושה זאת ראש המשפחה, והיו מכבדים את הגדולים והחשובים, וכבר ספרו על עבד=אלה אבן אלזביר שחִנֵּךְ אותו מחמד בתמר שלעס כפיו והיה הרוק של הנביא הדבר הראשון שירד לתוך בטנו של הילד הזה: פחנכה רשול אללה צלעם כתמרה לאכהא פכאן ריק רשול אללה אול שי נזל פי גופה. ובלשון זו ספרו הערבים עוד על אחרים שזכו לזה (פליבר בהגה׳ ללוי, Fl., Levy II, 206), וחנכ אלצבי [b]), במשמ׳ חנוך לנער שבעברית.

[a] حنّكَ الصبي

חָנֵף[1], ש"ז, — אויב, foe ; Feind ; ennemi : שם פחדו פחד לא היה פחד כי אלהים פזר עצמות חֹנָךְ [2]) הבישתה כי אלהים מאסם (תהל' נג ו).

***חֵנֶךְ**, ש"ז, מ"ר חֲנִכִים, — כמו חֵךְ, והשתמשו בו הסופרים בפרט במשמ' הבשר של השִנים, gums ; Zahnfleisch ; gencive : בעת שיתחיל כאב צמיחת השינים ותחפף חנכיו (של הילד) הפיפה טובה (קלונ ג ז י). ויקרה בחנכים ובלסתות הום והכוך (שם ג יד ד ג). כי היה מתקן לשונו לבטא בחנכים כמו שהמבטא בשנים (ר"ח כלמכי, מקנ"ח ח). אותיות דטלנת יוצאות מן דפיקת ראש הלשון בחינכי הנושכים העליונים (אגר' חכמה ג).

חֲנֻכָּה, ש"נ, — א) מה שעושים להנך בית חדש וכדומה, inauguration ; Einweihung : נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנֻכַּת המזבח (במד' ז יא). ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנֻכַּת המזבח עשו שבעת ימים (דהי"ב ז ט). ובחנֻכַּת חומת ירושלם בקשו את הלוים מכל מקומתם להביאם לירושלם לעשת חנֻכָּה ושמחה

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) אין שום ספק כדבר כי פרשה זו משבשה, וכפרט פסוק זה משבש בלו, ונוסחה יותר מתקנה של זה המזמור בעצמו היא כפרשה יד ה-ו: שם פחדו פחד כי אלהים בדור צדיק עצת עני תבישו. ואעפי"כ, עפ"י הכלל ההכרחי, שלשוננו מיוסדה על התנ"ך כמו שהוא, אין אנו יכולים לדחות הנוסחה המסורה, ועל כרחנו אנו צריכים לפרש את הדברים כמו שהם. ואמר מנחם, ואחריו רוב המפרשים הקדמונ' וגם החדשים כי חֹנָךְ הוא בינוני מן חנה עם כנוי נכח, החֹנֶה שלך, ר"ל החֹנֶה עליך, שהוא האויב. וככר השיג דונש על פרוש זה של מנחם, ועקר טענתו היה כי היה צריך להיות חֹנְךָ ולא חֹנָךְ, והתוכחו אח"כ בזה תלמידי מנחם עם תלמידי דונש, כי תלמידי מנחם רמו על דונש משיריו של דונש בעצמו שאמר גן עדנָךְ במקום עדנְךָ, ושא עונותי בחסדָךְ במקום בחסדְךָ, והכיא ראיה מלשון המשנה ששם נהוג אמָךְ פעלָךְ עונָךְ, והשיב יהודי אבן ששת על טענות אלה. אבל, הקושי בפרוש זה הוא כי החֹנה שלך איננו כלל החֹנה עליך במשמ' איבה, ומלבד זה קשה למי מוסב כנוי הנכח החֹנה שלך? כי הלא עד כה לא נזכר כלל לא ישראל ולא ציון, ואי אפשר כלל שהיא מדבר לנכח. והנה ככר החליט דונש כי ך חנך אינו כנוי נכה אלא שהיא מיסוד המלה, ואעפ"י שגזרתו מן חנך לנער אינה נותנת פרוש מספיק, אך בעצם הדבר יש לקבל דיעתו שוה שם ע"מ פוּעָל, כמו תוֹלָל, תוֹלָע, במשמ' אויב, מציק.

וכתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכנרות (נחמ' יב כז). מזמור שיר חנֻכַּת הבית לדוד (תהל' ל א). — ועצם הקרבן שמקריבים בשעת החנֻכָּה: ויקריבו הנשאים את חנֻכַּת המזבח ביום המשח אתו (במד' ז י). זאת חנֻכַּת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שתים עשרה וכו' כבשים בני שנה ששים זאת חנֻכַּת המזבח אחרי המשח אתו (שם פד פח). — *ומ"ר: וכמה חנוכות הם שבע חנוכות הם ואילו הן חנוכת שמים וארץ וכו' והנוכת החומה (פסיק' רבתי ב). — ב) בפרט *חג החנֻכָּה, שעשו החשמונאים כשגברו על היונים ועשו חנֻכַּת המקדש אחרי אשר טהרוהו מטמאתו, ושחוגגים היהודים בהדלקת נרות לזכר הנצחון ההוא: בראשי חדשים בחנוכה [1]) ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה אבל לא מקוננות (מו"ק ג ט). מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד (שבת כא:). מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד וירד ר"א זרחין (ר"ה יח:). נר של חנוכה מאימתי היא מצותו שנו רבותינו משתשקע החמה עד שתסלק רוב הרגל מן השוק (פסיק' רבתי ב). ולמה מדליק נרות בחנוכה אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יון וכו' נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה שפודין של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות (שם). והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמנת ימי חנכה אלו בהלל ובהודאה (תפל' עה"נ).

חנכ"ל, — ר"ת: חמה נגה כוכב לבנה.

חִנָּם[2], תה"פ, — א) בְּחֵן, רק כדי למצא חֵן, בלי שום קבלת שכר, gratuitement ; unentgeltlich ; gratis : ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חִנָּם הגידה לי מה משכרתך (בראש' כט יה). שש שנים יעבד (העבד עברי) ובשבעת יצא לחפשי חִנָּם (שמות כא ב), ר"ל מבלי שיקבל אדוניו כסף פדיון. החִנָּם ירא איוב אלהים הלא את שכת בעדו וכו' (איוב א ט-י). — ומבלי נתינת מחיר דבר לקוח: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חִנָּם (במד' יא ה). קנו אקנה מאיתך במחיר ולא אעלה ליי' אלהי עלות חִנָּם ויקן דוד וגו' (ש"ב כד כד). — ובלי נתינת שכר העבודה: הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חִנָּם ופעלו לא יתן לו (ירמ' כב יג). — ובלי קבלת מחא

---

[1]) בארמ': בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמני, אינון דלא למספד בהון (מגי' תענית. שבת כא:).

[2]) מן חֵן, בהנקוד הקדום של חֵן, בהוספרי,

בעד הסחורה: כי כה אמר יי׳ חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ישע׳ נב ג). — *מתנת חנם: אבל נותנן (את הפרות) זה לזה מתנת חנם (מע״ש ג א). — ב) בלי סבה וחטא, ohne Ursache; sans cause; undeservedly: ולמה תחטא בדם נקי להמית את דוד חנם (ש״א יט ה). ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חנם (שם כה לא). השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ועדנו מחזיק בתמתו ותסיתני בו לבלעו חנם (איוב ב ג). אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם (שם ט יז). כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט (שם כב ו). כי חנם טמנו לי שחת רשתם חנם חפרו לנפשי (תהל׳ לה ז). דברו אתי לשון שקר ודברי שנאה סבבוני וילחמוני חנם (שם קט ב-ג). שרים רדפוני חנם (שם קיט קסא). לכה אתנו נארבה לדם יצפנה לנקי חנם נבלעם כשאול חיים (משלי א יא-יב). כי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל כנף (שם יז). אל תרוב עם אדם חנם אם לא גמלך רעה (שם ג ל). למי שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין (שם כג כט-ל). כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא (שם כו ב). לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (ב״ק לב:).— ועם אל: ונקטו בפניהם אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם וידעו כי אני יי׳ לא אל חנם [1]) דברתי לעשות להם הרעה הזאת (יחזק׳ ו ט-י). — אויב חנם, שונא חנם: צוד צדוני כצפור איבי חנם (איכ׳ ג נב). אל ישמחו לי איבי שקר שנאי חנם יקרצו עין (תהל׳ לה יט). — *שנאת חנם: בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם (שבת לב:). — דמי חנם: והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי (מ״א ב לא). — ובמשמ שאין יסוד להדבר: אל תהי עד חנם ברעך (משלי כד כח). — ג) לשוא, בלי תועלת, in vain; en vain; vergebens: מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם (מלאכי א י). אם יבא מלאך המות ויאמר לפני הקב״ה על חנם בראתני בעולם הוא אומר על כל אומה שבעולם השלטתי אותך (מד״ר שמות מא).

חנם[2]), ממנו אולי חֲנָמַל.

חֲנָמַל[1]), ש״ז, – ברד שאבניו גסות, Hagel; grêle; hail: ויתן לחסיל יבולם (של המצרים) ויגיעם לארבה יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל [2]) ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים (תהל׳ עח מו-מח). — ואמר המשורר: הה שבוע אחד יחסול כחנמל, יגיע ימים רבים ושכר ירחי עמל (יל״ג, חבקת דרספק א).

חנן[3]), ממנו חֵן, חַנּוּן, *חִנּוּן, חֲנִינָה, חִנָּם, חָנָן, תְּחִנָּה, תַּחֲנוּן.

חָנַן, פ״י, עב׳ חַנֹּתִי, חֲנָנוֹ, כהפס׳ חָנֵּנוּ, כבנ׳ חָנֵּנִי, עת אָחֹן, יָחֹן, וַיָּחָן, וגם עת׳ יְחָנַּן, כבנ׳ יְחָנֵּנִי, יְחָנֵּנוּ, יְחָנְנוּ, תְּחָנֵּם יְחָנֶּנּוּ, וַיְחֻנֵּנוּ, וִיחֻנֶּךָּ, יְחֻנְךָ, לווי חָנֵּנִי, חָנְנֵנִי, חָנֵּנִי, חָנֵּנוּ, מקו׳ חָנוֹן, חַנּוֹת, חֲנַנְכֶם, חֶנְנָהּ, חֹנֵן, חוֹנֵן, — א) חַן וחָנַן את פלוני, הטה לו חסדו ורצונו, jem. gnädig sein; favoriser qqn.; favour s. o.: וחַנֹּתִי את אשר אָחֹן ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג יט). גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יָחֹן (דבר׳ כח נ). וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז וַיָּחָן יי׳ אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו (מ״ב יג כב-כג). אל תָּחֹן כל בגדי און (תהל׳ נט ו). פני כהנים לא נשאו זקנים לא חָנָנוּ (איכ׳ ד יז). — ובכנ׳: יאר יי׳ פניו אליך וִיחֻנֶּךָּ [4]) (במד

המשקל לתה״פ כמו יומם. — [1]) י״א כי זה במשמ׳ לשוא שלקמן, אך אין זה מוכרח ויותר נראה שהכונה היא שסוף סוף יראו בעיניהם כי לא בלי סבה באה עליהם הרעה הזאת.

[2]) לא נתברר עקר משמעתו של שרש זה, ומה שיש בערב׳ מצרוף זה אין בו שום מושג שיכול להסתעף ממנו השם חנמל שלקמן.

[1]) משקל עֲרָפֶל, חַלָּמִישׁ. ולא נתברר מקורו ולא משמעתו בדיוק, ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) תרגמו השבעים בכפור, הטל שנגלד. המדרש דרש מלה זו בר״ת: בא חן מל, ואמר שהכונה בו להארבה. וכן רש״י. מנחם וריב״נ: קר חזק. הפרחון ורד״ק: ברד. וכן החדשים לא הכריעו. ויותר מסתבר שהוא שם נרדף לברד, לפי הענין ולפי ההקבלה עם חצי הראשון של הכתוב. ואם אין ראיה לדבר מלשון הערבית, כי אין בלשון זו השם חנמל לברד, אך קצת סמך לדבר אפשר למצא בהשם חַבְקֹר a) שמשמש בערב׳ במשמ׳ ברד, מלבד השם ברד ושאר השמות הנרדפים. חכמי הערבים אמרו אמנם, כי זו מלה מרכבה משתי מלים: חב קר, וחב הוא בערב׳ גרגר, וחבקר הוא גרגר קר, ר״ל ברד. אבל, אין זו אלא דרשה בעולם, וראיה לדבר כי אומרים בערב׳ להברד גם עבקר במקום חבקר, ואלמלי היה מקור השם מן חב, במשמ׳ גרגר, לא היו מחליפים בעבקר, ולכן יותר נראה שהוא שם רבעי להברד ודומה בצורתו ובאחרות מאותיותיו להשם חנמל.

[3]) בערב׳ חנ a).

[4]) לפני שני דגושים נשארה התנועה הקרומה.

---

a) حن

ו כה). על כן לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יְחֻנֶּנּוּ (ישע' כז יא). וַיְחֻנֶּנּוּ ויאמר פדעהו מרדת שחת (איוב לג כד). החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תְחָנֵּם (דבר' ז ב). יי' חָנֵּנוּ לך קוינו (ישע' לג ב). מי יודע יְחָנַּנִי [1]) יי' וחי הילד (ש"ב יב כב). חָנֵּנִי ושמע תפלתי (תהל' ד ב). חָנְנֵנִי יי' ראה עניי (שם ט יד). חָנֵּנִי אלהים כי שאפני אנוש (שם נו ב). חָנֵּנִי חָנֵּנִי אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי (איוב יט כא). ועתה חלו נא פני אל ויחננו (מלא' א ט). אלהים יְחָנֵּנוּ ויברכנו יאר פניו אתנו (תהל' סז ב). — וַיְחָנְךָ במקום יְחָנְךָ: ויאמר (יוסף כשראה את בנימין) אלהים יְחָנְךָ [2]) בני (בראש' מג כט). בכו לא תבכה חָנוֹן יְחָנְךָ לקול זעקך (ישע' ל יט). — וכמו שלמים, אֶחְנַן, יְחֹנַן: שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יֶחֱנַן יי' אלהי צבאות שארית יוסף (עמו' ה יה). ולכן יחכה יי' לַחֲנַנְכֶם ולכן ירום לרחמכם (ישע' ל יח). אתה תקום תרחם ציון כי עת לְחֶנְנָהּ [3]) כי בא מועד (תהל' קב יד). — ב) נתן לפלוני דבר בשביל שפלוני מצא חן בעיניו, **beschenken**, **gratifier; give graciously**: ויאמר (עשו ליעקב) מי אלה לך ויאמר (יעקב) הילדים אשר חָנַן אלהים את עבדך (בראש' לג ה). קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חַנַּנִי אלהים וכי יש לי כל (שם יא). לוה רשע ולא ישלם וצדיק חוֹנֵן ונותן (תהל' לז כא). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חֹנֵן אביון (משלי יד לא). מרבה הונו בנשך ובתרבית לְחוֹנֵן דלים יקבצנו (שם כח ח). אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה וחננו מאתך דעה ובינה והשכל ברוך אתה יי' חונן הדעת (תפל' י"ח, אתה חונן). יתן בכם דעת שתהיו חוננים זה את זה ומרחמים זה את זה (מד"ר במד' יא). כשהקב"ה נותן לצדיק מה שנתבקש לו בידו הוא חוזר וחוננו משלו (פסיק' רבתי פד). — חֲנוֹת, עי' חֲנָה. — וכינ' *חֵן: הקב"ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך (ברכות קד.). — ולווי ליחיד, ואמר הפיטן: חוֹן על עמך ולכאבם העלה תעל, זכור לי בריה אבות כפרישי לך כף וישעל (סליח' י' טבת, כחדש). שעה באי באש ובמים, וְחוֹן על עם אשר לקו בחטאתם כפלים (שם, יוכב).

— ופעול *חָנוּן, חֲנוּנִים, חֲנוּנֶיךָ, שחננו אותו: אמר לו הקב"ה להושע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני חנוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב (פסח' פז.). — ואמר הפיטן: טל יעסים צוף הרים, טעם במאדיך מבהרים, חֲנוּנֶיךָ חלץ ממסגרים, זמרה נגעים וקול נרים (ר"א קליר, תפל' טל, אלים). — ג) השתמש הפיטן בקל חָנוֹתִי במשמ' בקשת חן, התפללתי: שחריה חָנוֹתִי למטר, בלקשו ניא לעטר (ר"א קליר, תפ' טל, ארבה). — נפע', נֵחַן [1]), נֶחַנְתְּ, נֵחַנְתְּ: ישבתי בלבנון מקננתי בארזים מה נחנתי [2]) בבא לך חבלים חיל כילדה (ירמ' כב כג). ועי' נחן. — וכמו שלמים, *נֶחֱנַן: אם לשד ולא קיים אינו נחנן (מד"ר דבר' ז).

— [1]) הקרי וְחַנַּנִי. — [2]) אמר ר"י חיוג: היה ראוי להדגיש נון יחנך ולהיות החית קמוץ והקלו הנון ועמד מקום שנים והניחו החית והשליכו תנועתו על היוד. ע"כ. והסבה לזה אמר ראב"ע: אין לו משקל אולי השתנה כן בעבור אות הגרון. ע"כ. ורד"ק: היו ראוים להיות יחנך החית בקמץ והנון רגושה אך הקלו בהם כמנהג. ע"כ. וגם החדשים לא מצאו טעם מספיק לזה. — [3]) נטה בזמן האחרון; לקול הסגול. — [1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, והנקוד המסור נֵחַנְתְּ. וכבר נתחבטו הקדמונ' והחדשים בדקדוק מלה זו וכמו"כ במשמעתה. מנחם הבר אותה במחברת חנה, וכאר דונש בונתו של מנחם והשיג עליו בזה הלשון: ופתרון מה נחנת איפה תהיה חנוי ואין לנו במקרא מה במקום איפה ולא יאות לקרות לאיש חנוי והוא הפועל ולא לאשה חנויה והיא הפועלת כי אם נחונה וחינה לא יתכן לומר מה נחנת לזכר ומה נחנית לנקבה במשקל ואת עלית על כלנה (משלי לא כט) וגו' ונבנה מה נחנה מן ותשא חן וחסד (אסת' ב יז) כאשר יבנה ואחל בתוכם (יחזק' כב כו) מן והוא דרך חל (ש"א כא ו) וכה פתרונו מה מצאת חן לך רוכלים בעליותך המרוחים וקניך הספונים בארזים מה נחנת בבא לך חיל כיולדה וההבונן בחכמה ויראה צדה פן תהיה בבל רע בתוך קהל ועדה. ע"כ. וגם ד"י חיוג דחה דעת מנחם ואמר: רחוק הוא להיותו מזה השורש כי הוא לא נֶחֱנֵית כמו נִלְאֵית נִבְנֵית. ע"כ. והשיב ע"ז ריב"ג (מבתלתק 143) ואמר כי אפשר אמנם שיהיה מן חנן ועקרו נחננת, אבל אפשר גם שיהיה כדעת מנחם מן חנה ולפי ההקש של נבנית היתה צריכה להיות נחנית אלא שהפילו תנועת הנון כדי להקל על הלשון והניעו החית בפתח והיה זה עליהם קל יותר ואעפי"כ הוא במשמ' נחננת מן הכפולים באופן שתהיה ההא הנחה שהיא ל"פ בעקר נחנת במקום הנון של חנן. ע"כ. וגם החדשים נחלקו בדבר, שקצתם רואים בנחנת נפעל מן חנן, אלא שאינם מפרשים כמו דונש מהמצאת חן, שאינו פרוש טבעי, כ"א במשמ' כמה את ראויה לחמל עליך. וקצתם משבשים הכתוב ואומרים כי נחנת בא במקום ננחת, וננחת במקום נאנחת, מלשון אנחה. והנה אין ספק בדבר כי מבחינה הבינה בודאי זו היתה הכונה במלת נחנת, והיא הנותנת להמליצה כל טעמה ויפיה הטבעיים, אלא שקשה להחליט שבשוש וחלוף כפול ומשלש: נחנת במקום ננחת, וננחת במקום נאנחת. ואולם, גם דעת הראים בנחנת נפע' מן חנן אינה מחורת, ולא כ"כ מבחינה הדקדוקית, כי אמנם אפשר למצא

— פע' הִנֵּן, — הִנֵּן קולו, עשה שיהיה לו חֵן לקולו, דבר בקול שמוצא חן בעיני השומע, שמעורר רחמים: בשפתו ינכר שונא ובקרבו ישית מרמה כי יְחַנֵּן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו (משלי כו כד-כה). — *יחַנֵּן את דבריו: רשע אתה מ ח נ ן את דבריך לאביך הברכה אחת היא לך אבי (מד"ר תהל' יד). —*ובהחלט בלי הישם קול או דבור, הִנֵּן במשמ' בקש בדברי חן, ואמר הפיטן: ממתרת הפסח יְחַנְּנוּ בעד טל, יניפו במעלה ומוריד להניף רוע טל (ר"ח קליר, תפל' טל, תתת). — *וחִנֵּן את פלוני, הלל ושבח אותו, אמר לו חן חן: ויישמח לנץ בדברי הקצין וי ח נ נ ה ו מאד ויאמר אדוני מה נעמה לי חברת אדלפרט וכו' (מלך ארטוס, תו"ט ברלינר 1885). — ואמר הפיטן: חש חפשי מרדוּדי, דץ ברווי דודי, הִנֵּנְתִּיו חתני ידידי, הנך יפה דודי (יוצר א פסח, אור יבע).

— פוע', חוֹנֵן, מְחוֹנֵן, — חוֹנֵן את פלוני, הטה לו חסדו, רחם עליו, נתן לו דבר: בז לרעהו חוטא ומְחוֹנֵן ענוים אשריו (משלי יד כא). — וחונֵן את הדבר, נהיה הדבר אהוב וחביב עליו, יקר לו, חמד עליו: כי רצו עבדיך את אבניה (ישל ציון) ואת עפרה יְחֹנֵנוּ (תהל' קב יה).

— הפע', הֻחַן, יֻחַן, יֻחַנּוּ [1], — הֻחַן בעיני פלוני, היה לו חן בעיניו: נפש רשע אותה רע לא יֻחַן בעיניו רעהו (משלי כא י). באשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יֻחַן [2] רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יי' (ישע' כו ט-י).

— פֻּע', *חֻנַּן, — שהטו לו חֵן וחסד: ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא י ח ו נ נ ו והבמות סופרים תסרח (סוט' סוף פרק ט).

— הִתפ', הִתְחַנֵּן, הִתְחַנַּנְתִּי, אֶתְחַנֵּן, אתחנן, אתחנֵן, יתחנֵן, יתחנן, יתחנַן, — הִתְחַנֵּן אל פלוני, בקש ממנו חֵן, שיחן וירחם עליו, flehen ; supplier ; implore : וָאֶתְחַנַּן אל יי' בעת ההוא לאמר אדני יי' אתה החלת להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה וכו' אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן (דבר' ג כג-כה). לעבדי קראתי ולא יענה במו פי אֶתְחַנֶּן-לו (איוב יט יז). אשר אם צדקתי לא אענה למשפטי אֶתְחַנָּן (שם ט יה). ויכרע (שר החמשים) על ברכיו לנגד אליהו וַיִּתְחַנֵּן אליו וידבר אליו איש האלהים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך (מ"ב א יג). וישר אל מלאך ויֻכל בכה וַיִּתְחַנֶּן-לו ביה אל ימצאנו ושם ידבר עמנו (הוש' יב ה). אם אתה תשחר אל אל ואל שדי תִּתְחַנָּן (איוב ח ה). ותפל (אסתר) לפני רגליו ותבך וַתִּתְחַנֶּן-לו להעביר את רעת המן האגגי (אסת' ח ג). ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יי' קרבים אל יי' אלהינו יומם ולילה (מ"א ח נט). שמעתי את תפלתך ואת תחנתך אשר הִתְחַנַּנְתָּה לפני (שם ט ג). ושבו אליך והודו את שמך והתפללו וְהִתְחַנְּנוּ אליך בבית הזה (שם ח לג). ולצוות עליה לבוא אל המלך לְהִתְחַנֶּן-לו ולבקש מלפניו על עמה (אסת' ד ח). אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בְּהִתְחַנְנוֹ אלינו ולא שמענו (בראש' מב כא). — ואמר בן סירא: עשיר יעוה הוא יתנוה ועל דל נעוה הוא י ת ח נ ן (ב"ס גני' יג ג). —ואמר הפיטן: והעונה יהושע ועלי וגם חנה בְּהִתְחַנְּנָהּ במלות, והעונה שמואל בתשועות, והעונה עלי משבר לחלות (מנח' י' טכת, באע). —*והִתְחַנֵּן בעיני פלוני, השתדל למצא חן בעיניו: בראותי אני הצעיר בחכמה ובשנים צרות הזמן ומקריו ושבעונותינו שרבו רבו בינינו מאנשי בריתנו אשר יצאו מכללנו רודפים אחרינו ל ה ת ח נ ן בעיני הנוצרים (רמ"ט אבן שפרוט, REJ 1889, 220).

— הִתפוע', *הִתְחוֹנֵן, — הִתְחוֹנְנָה דעתו עליו, נחה ונעשית מלאה חן: במה ישהה בין תפלה לתפלה רב הונא ורב חסדא חד אמר כדי ש ת ת ח ו נ ן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו (ברכ' לב:).

ב.*חָנַן[1], פ"י, פָּעו' חָנוּן, חֲנוּנָה, — הרחל הֲנוּנָה, ששמו לה קיסם של *יתנון בנחירה: ואין הרחלים יוצאות ח נ ו נ ו ת[2]) ואין העגל יוצא בגימון (שבת ה ד).

לו הקש בהפעל ונחלת, כמו מבחי' הענין והמשמ', כי קשה ליהם לנפע' משרש חנן מושג של ר א ו י לחנינה, ובבונה של קשי-יום וצרה. אבל האמת היא, שאין שום צרך לשבש את המלה נ ח נ ת י, שצורתה הקדומה מעידה על אמתותה, אבל במו"כ אין צרך להדחק ולהחליטה לנפע' מן חנן, אלא שנחנת היא צורה כמו מֵאַנְתְּ, והנון היא נון השרש, ושרש נ ח ן בעבר' הוא כמו נחם a), בערב' שמשמש במשמ' אנחה עמקה ממכאובים קשים בפרט האשה בעת לדתה, עי' בהערה לערך נחן.

— [1]) ר"י חיוג. — [2]) כך כל המפרשים, אך המליצה אינה מתישבת כלל, ולפי הענין נצרך פה דבור של קללה נגד הרשע. ועי' יחן.

a) نحم

[1]) נגזור מהשם יתנון, ועי' הערה לקמן. — [2]) כבר נחלקו בגמ' שם (נד:). בפרוש מלה זו, והיותר מסתבר הוא פרושו של רב הונא שהעיד: עץ אחד יש בכרכי הים וחנון (או יתנון) שמו ומביאין קיסם ובניחין

חנף[1], ממנו חֹנֶף, חָנֵף, חָנַף, חֲנֻפָּה, *הֲנִיפָה, *חֲנִיפוּת, *חֲנֵפוּת, *חַנְפָן.

חֹנֶף, ש״ז, — מה שהוא נגד הצדק והישר והמוסר, מה שאדם מחביש ממנו, Ruchlosigkeit ; perversité ; perversity : כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חֹנֶף ולדבר אל יי׳ תועה להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (ישע׳ לב ו).

א·**חָנֵף**, לנק׳ חֲנֵפָה, מ״ר חֲנֵפִים, חֲנֵפוֹת, — סמי׳ חַנְפֵי, — א) ת״ז, שיש בו מדת החֹנף, ruchlos ; pervers : בגוי חָנֵף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישע׳ י ו). כי כלו חָנֵף ומרע וכל פה דבר נבלה (שם ט יז). וְחַנְפֵי לב ישימו אף (איוב לו יג). — ב) ש״ז, מי שהוא חָנֵף : כן ארחות כל שכחי אל ותקות חָנֵף תאבד (איוב ח יג). כי עדת חָנֵף גלמוד ואש אכלה אהלי שחד (שם טו לד). ישמו ישרים על זאת ונקי על חָנֵף יתעורר (שם יז ח). כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חָנֵף עדי רגע (שם כ ה). פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חֲנֵפִים מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד (ישע׳ לג יד-טו). — ובפרט מי שאין פיו ולבו שוים, שמדבר אחת בפה ואחת בלב[2], Heuchler ; hypocrite ; impostor : בפה חָנֵף ישחת רעהו ובדעת צדיקים יחלצו (משלי יא ט). הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חָנֵף יבוא (איוב יג טו). חנוך ח נ ף היה פעמים צדיק פעמים רשע (מד״ר בראש׳ כה). בשעה שהמלך ח נ ף ומושל על הבריות וכו׳ נות להם לבריות להגדיל להן כנפים ולפרוח באויר ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך ח נ ף (שם הכת׳ א א). — ולנק׳ *חֲנֵפָה : נוותיו שמאד יפות, ח נ פ ו ת בם מאוספות (מכורך בן נתן, לקו״ק ס״ז). — ומ״ר : מפרסמין את ה ח נ י פ י ם[3] מפני חילול השם (תוספתא יומ״כ ג יב). ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת ח נ י פ י ם[3] וכת שקרים וכת מספרי לשון הרע (סוט׳ מב.). הצדוקים והמסורות והרשעים וה ח נ פ י ם והאפיקורסים (דא״ר ג).

ב·**חָנֵף**, עת׳ תֶּחֱנַף, מקו׳ חָנוֹף, — א) פ״ע, חָנֵף האדם, עשה דברים נגד המוסר, השחית דרכו, ruchlos sein ; être pervers ; be wicked : כי גם נביא גם כהן חָנֵפוּ גם בביתי מצאתי רעתם נאם יי׳ (ירמ׳ כג יא). — ובהשאלה, הארץ ובדומה, נשחתה, נתחללה, entweiht werden ; être profané ; be profaned : והארץ חָנְפָה תחת ישביה כי עברו תורת חלפו חק הפרו ברית עולם (ישע׳ כד ה). הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חָנוֹף תֶּחֱנַף הארץ ההיא (ירמ׳ ג א). וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען וַתֶּחֱנַף הארץ בדמים (תהל׳ קו לח). ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תֶּחֱנַף ותחז בציון עינינו (מיכ׳ ד יא). — ב) פ״י, חָנַף את הארץ, חלל אותה : והיה מקול זנותה וַתֶּחֱנַף את הארץ ותנאף את האבן ואת העץ (ירמ׳ ג ט). — ג) *חָנַף לפלוני, דבר לו חלקות, שבח אותו בפיו אעפ״י שבלבו אינו חושב כך, schmeicheln ; flatter ; to flatter : הוי מיקר את כל האדם אל תאמר א ח נ ו ף לזה שיאכילני ולזה שישקני ולזה שילבישני ולזה שיכסני (דא״ז ג).

— הפע׳, הֶחֱנִיף, — א) הֶחֱנִיף את הארץ, במו קל משמעה ב, חִלֵּל אותה : ולא תקחו כפר לנפש רצח וכו׳ ולא תַחֲנִיפוּ את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יַחֲנִיף את הארץ ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו (במד׳ לה לא-לג). שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת על דרכים ישבת להם כערבי במדבר וַתַּחֲנִיפִי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמ׳ ג ב). — ואמר הפיטן : דורשי רע ומבקשי בשפים, המטמאים ארץ ו מ ח נ י פ י ם, ומעשי ידי אמן מסלפים (יוצר א׳ בנוע׳, אל התערב). יראת אל בלבם לא שמים, טורדים נפש למות בלא ימים, חדל מ ל ה ח נ י ף גיא בדמים (שם, תור וסור). — ב) הֶחֱנִיף את פלוני, עשה שפלוני יחנף, ישחית מעשיו : ומרשיעי ברית יַחֲנִיף בחלקות (דני׳ יא לב). — ג) *פ״ע, הֶחֱנִיף לפלוני, כמו קל ב : מלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו הכל מקלסין לפניו שהוא גבור והוא חלש שהוא עשיר והוא עני וכו׳ שהוא דיין שהוא נאמן ואין בו אחת מכל המדות הללו אלא הכל מ ח נ י פ י ן לו (מכי׳ בשלח, שירה ל״י). אמר ר׳ יצחק בן אלעזר יודעין הן הנביאים שאלוהן אמיתי ואינן מ ח נ י פ י ן לו (ירוש׳ ברכ׳ ז יא נ). נכנס

לה בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו דרני דאשה. ע״ב. ועי׳ בערך *יחנון.

[1]) רק בעברית ובארמית.

[2]) בארמ׳ : רבי בנימין פתר קרייה ב ח נ י פ י תורה מבוזים כל עמא שהוא קריין ולית הוא קריין תנוי ולית הוא תנויי עטיף גולתיה ותפילין ברישיה (מד״ר קהל׳, ושבתי אני). — [3]) בערוך חנפים.

לעיר (של עבו"ם) ומצאן שמחין שמת עמהן מפני שאינו אלא במחניף להן (שם ע"ז א לט:). נתחייבו שונאי ישראל בלייה שהחניפו לו לאגריפס (סוט' מא:). כל המחניף לחבירו סוף נופל בידו ואם אינו נופל בידו נופל ביד בניו (שם). מותר להחניף לרשעים בעולם הזה (שם). שהבריות מחניפים זה לזה (פסיק' רבתי כה). אהוב את המוכיחך ושנא את המכבדך אל תאמר אחניף את זה שיאבילני אחניף את זה שישקני אחניף לזה שילבשני אחניף לזה שיכסני (כלה רבתי ד). מפני שהם של בית נשיא מחניפים להן (הלכ' פסוק', ממונות). — ובמשמ' של צביעות: והם מחניפים באמונה ובפרישות בעבור שיבטחו בני אדם בהם ויפקידו אצלם ממוניהם (תו"ה, הפרוש' ג). — ומצוי הרבה בספרי המוסר: ויש חניפות רעה מאד והוא אדם המדבר עם חבירו ומחניף עמו בדברים מתוקים בדי שיאמר לו מה שבלבו (ספ' ד"ת ודעת חכמ' ב כב). בי אם יתניף (פרנס הצבור) לשום אדם אז לא יקבלו תוכחותיו ממנו באומרם הוא מחניף לפלוני ולמה יוכיחני ובן דיין המחניף לאחד מבעלי דינים אז יסתתמו דברי השני (שם). והחנפים נחלקים על ג' בתות הכתה הא' הם המחניפים לבני אדם בדי שימצאו חן בעיניהם ואינם מוביחים אותם על מעשיהם הרעים אלא אומרים בדין אתם עושים ובו' הכתה ב' יותר מגונה מן הא' והם המחניפים לאלמים ולעשירים (ראש' חכמ', הקדושה יב).

חֲנֻפָּה, חֲנוּפָּה, ש"נ, — במו חֹנֶף: מאת נביאי ירושלם יצאה חֲנֻפָּה לבל הארץ (ירמ' כג טו).— ב) *מדת החוֹנֵף, מי שמחניף לחברו, Schmeichelei; flatterie ry=: זו חנופה וגסות הרוח שירדו לבבל (קדוש' מט:). בשביל חנופה שהתניפו לקרח על עיסקי לגימה חרק עליהן שר של גיהנם שניו (סנה' נב.). מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים (סוט' מא:). בל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם (שם). בל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם (שם). בל עדה שיש בה חנופה מאוסה בנדה (שם מב.). עשרה חלקים של חנופה בעולם תשעה בירושלם ואחד בבל העולם (מד"ר אסת', בפנת שלם). ואין לך גסות בגסות של עילם ואין לך חנופה בחנופה של בבל (אדר"נ כח).

•חֲנִפּוּת, ש"נ,—במו חניפות: בגון שיהיה האדם בעל חנפות ויפוי לשון עם חברו והוא ישנאהו בתוך לבו (פי' משלי לר"ו הלוי ב). שאין דבריבם רק דרך חנפות אל הש"י בטענות בוזבות מיראתבם שבא יגיע לכם עונש על הרשיעבם אותו (אוהב משפט לאיוב יג יג). ובן נביר הכעס השמחה והדאגה והחנפות אף בבעלי חיים בלתי מדברים (גופ' לופים א יב).— ומ"ר: חלקות חנפיות (רס"י יבע' ל י).

•חַנְפָן, ש"ז,— מי שדרבו להחניף: לא היה בעולם צבוע זייפן וחנפן בזה (ר"י עמדין, גת דרוכה).

חנק[1]**,** ממנו חָנַק, *חֶנֶק, מַחֲנַק, *חֲנִיקָה, יִחֲנֵק.

חָנַק, — קל לא נמצא במקרא.

— נִפע'. נֶחְנַק, יֵחָנֵק, — חנק את עצמו, sich erwürgen; s'étrangler; strangle o. s.: ואחיתפל ראה בי לא נעשתה עצתו ויחבש את החמור ויקם וילך אל ביתו על עירו ויצו אל ביתו וַיֵּחָנַק וימת (ש"ב יז כג). — *וישתנקו אותו, ובפרט מי שהמיתוהו בחניקה עפ"י בית דין: שני בתי קברות היו מתוקנין לבית דין אחת לנסקלין ולנשרפין ואחת לנהרגין ולנחנקין (סנה' ו ה). מצות הנחנקין היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנים סודר קשה לתוך הרכה ובורך על צוארו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שנפשו יוצאה (שם ז ג). סייף שנהרג בו עץ שנתלה בו סודר שנחנק בו (ירוש' נזיר ז נה ד). ונתלה בקורה ונחנק (מד"ר ברא' סה).—ומשל: אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול (פסח' קיב.), ר"ל אם חפצת שתצליח בהמעשה שאתה רוצה בו עשהו על סמך יסודות חזקים, פן ישברו, במו מי שרוצה באמת להחנק צריך שיתלה באילן גדול, חזק, שלא ישבר האילן מהמשא וישמט הנתלה מעליו קודם שנחנק. — ובמעשה הרפואה, *נֶחְנַק, בבש ולחץ בצוארו בחזקה לרפואה: מותר ליחנק[2] בשבת (שבת סו:).—ובמליצה, *נֶחְנַק מפני צער, חש ענוי חזק מפני הצער באלו חנקו אותו:

---

[1]) בערב' ח'נק a).

[2]) בך גרסת הערוך, ובנוסח' לחנק, ופרש הערוך: פי' מי שחש בבריסו אוחזין אותו בעקבי וורידין שלו ונראה במו שיחנק, פ"א מי שנפל לו עצם בגרונו אוחז אותו אדם א ברגליו וא' אוחזו בלחייו וממתיחין אותו עד שישוב העצם למקומו, פ"א מבניסין אצבע לתוך פין ודוליהו.

---

a) خنق

לאדם שנפלה לו בית כור בירושה ומכרה כדבר מועט הלך הלוקח ופתח בה מעינות ונטע בה גנות ופרדסין והתחיל המוכר ליחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט (מכי׳ בשלח א). התחיל המוכר נחנק ואומר ווי מה אבדתי (פסיק׳ דר״כ, בשלח). וביון שראום (המצרים את בני ישראל) דגלים חונים על הים בטקסים המלכים ההתילו המצרים נחנקים ואומרים ווי מה שלחנו מארצנו (מד״ר שה״ש, גן נעול). — ובהשאלה, ˘נחנק החם, נשבר פתאם ונתמעט: אמנם היגון לפי שהחום נחנק בו ושוקע בו הבת יחליש (קאנון א ב ג יח). הגוף שימעט מזונו וכו׳ שהחום הטבעי נחנק (פרקי משה ז). — והצמח נחנק, אינו יכול לגדל מפני שהמקום צר לו וכדומה: עם כל העבודה והשלגים והמטרים הנה השדה יעלה כלו קמשונים ועם החטה יצאו חוחים ויצטרך העובד להסירם בי בוולת זה יחנק העשב והצמח הטוב (זכות אדם 7).

— פִּע׳, חִנֵּק, — חִנֵּק אותו, המיתו ע״י הפסקת הנשימה, ע״י לחיצת הצואר בכח גדול או סתימה ואטימה בגרון, erwürgen; étrangler; strangle: אריה טרף בדי גרתיו וּמְחַנֵּק ללבאתיו (נחו׳ ב יג). רשב״ג אומר נוטל עפר מחורו של זה (של הנמלים) ונותן לתוך חורו של זה והן מחנקין זה את זה (תוספתא מו״ק א ה). סנקלטירי פרעה היו מחנקים את ישראל בקירות הבית בין לובן הלבנים (פדר״א מח).

— קַל, ˘חָנַק, — חָנַק את פלוני, כמו פִּע׳ במשמ׳ העקרית, הרגו בחניקה: כצפור שהיא נתונה בידי אדם שאם יכבוש ידו מעט חונקה (מכי׳ בשלח, ויוסע). הרי שהיה חונק את חבירו בשוק ומצאו חבירו ואמר לו הנה לו ואני אתן לך (כתוב׳ קכ.). שמירה שורו קבל עליו ואפילו חנק את עצמו (ב״ק מו:). ומעשה באדם אחד שעשה משתה לבנו ביון שבאו בני חבורת והסבו נכנס להביא יין ראה את החבית שמליאה שמן וחנק את עצמו ומת (דא״ר ח). אך להביא את החונק עצמו (מד״ר בראש׳ לד). חכה יורדת לגרונו של דג וחונקתו (שם קהל׳, כי גם). — ובכלל, גרם מות בדחיקה: ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר ותמגירה והשינים והציפורן מפני שהם חונקין (חול׳ א ב). —ופָעוּל חָנוּק: נמצא חנוק ותלוי באילן לא היו עורפין (ירוש׳ סוט׳ ט כג ג). חלל ולא חנוק חלל ולא מפרפר (בבלי שם מה:). מצאוהו חנוק ותלוי באילן הרוג ומושלך על גבי חסייף (שמחות ב ג). — ובמשמ׳ ˘לחץ אותו והכריח אותו לעשות דבר: ראובן היה חונק אותו ישמעאל אחד בדין שהיה טוען עליו שעשה לו צמידים מכסף סיגים (תשב״ץ ב קעט). — ובהשאלה, ˘דחק את הגוף בחוזקה לשם רפואה וכדומה: סבין כל מיני כיבות (בשבת) אבל אין מושחין את המעיים ואין חונקין בשבת (תוספתא שבת ג ו). — והאשה את צוארה, קשרה את הענק בחוזקה: לפי שאין אשה חונקת את עצמה (להדק חוטים בצוארה) (שבת נז.). וקושרת רצועה סביב צוארה וחונקת עצמה בחוזק כדי שתהא בשרה בולטת ותראה בעלת בשר (רש״י שם:). יוצאה אשה בחוטין שבצוארה מפני שאינה חונקת עצמה בהן ואינן חוצצין (רמב״ם שבת יט י). — ˘ואת הגידים וכדומה, קשר ודחק בחוזקה והפסיק נזילת הדם: או תמשוך יותר ממה שצריך ויחנקו בזה הגידים ויתהדש הסתום והעפוש (מו״נ א עב). — ˘והנקו הקוצים וכדומה את הצמח, לא הניחו לו להצמח רוַח די ליניקהו ונבל ויבש: ופעם יפול קצתו (של הורע) במקום קוצים וברקנים עלה כלו קמשונים ויצאו הפרחים ויצאו גם עמם החוחים עד אשר יגיע תור הצמח לעשות קמח ויחנקוהו הקוצים וימיתוהו (ר״א תסדאי, בן המלך והנזיר). — ˘ואת החֹם, הפסיקו, המעיטו: ופגישת מה שמקרר בפועל ופגישת מה שמקרר בכח וכו׳ כי זה חונק החם הטבעי (קאנון א ב ב א). — ˘חנוק המעברים, סתום: וירע ענין בנינם האם הוא רחב ורווח או צר המבואות חנוק המעברים (קאנון א ב ב יא). — ˘אבר חָנוּק, לחוץ בחוק: ואין ראוי שיהיו המנעלים והבתי שוקים בענין שלא יתנועע בהם האבר כי תנועתו אחת מהסבות הדוחות לקור והאבר החנוק ימצאהו הקור ביותר (קאנון א ג ה ה). — ˘חוֹנֵק דוֹב [1], חוֹנֵק זְאֵב, חוֹנֵק נָמֵר, עשב סמי, Aconitum: ועשב ששמו חונק הנמר ממית הנמר וחונק הזאב ממית הזאב והכלב (קאנון ד ו ג ח). בחונק הדוב וחונק הנמר יקרה למי שיקח מהם עפיצות בחך והלהאה וכו׳ ובויצה ובהות מראה ומחנק ויהיה עם זה קרקורים בבטן ורוחות רבות ויקרה לשותה חונק הנמר סבוב ראש ומבוכתו ומחשך עין כל עוד שירצה להתנועע עם לחות בחוה ויכבד הוהו וחונק הנמר צומח

— [2]) בסור׳ חנק דיבא, חנק נמרא. בערב׳ חַ׳אנק אלדב, ח׳אנק אלד׳יב, ח׳אנק אלנמר[a]).

a) خانِق الدُب خانق الذيب خانق النمر

בארין הדקלה ומקומות אחרים והוא מר הטעם נתעב הריח (שם שם כ כג). — *חוּנֶקֶת, ש"נ, שם ענק עשוי חוטים כגרגרי זהב: ח ו נ ק ת והיא חוטין שעורבין בה גרגרי זהב וקושרין אותה על הצואר בדוחק באדם החונק את עצמו ולפיכך נקראת ח ו נ ק ת ובלשון ערבי מח'נק"ה (רמב"ם, פי' המשנ', שבת נו.).

— פִּע', *הֵנֵק—חֵנֵק א"ע: כיון שאינה רואה (שרה) אותו ת ה נ ק את עצמה (ילקוט ויר"א לח).

*חֶנֶק, ש"ז, — שה"פ, מיתה ע"י חניקה: ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה שריפה הרג וח נ ק (סנה' ז א). באו עליה שנים הראשון בסקילה והשני ב ח נ ק (שם ט). סדר ח נ ק כך הוא זה מושך אצלו וזה מושך אצלו (ירוש' שם ז כד ג). — *ומחלה כרחם, במו *חניקת הרחם: מפני רוע זרע האשה בהעדרה ממשכבי זכר זה ימים וכו' יקרה להם ה ח נ ק (מ' אלדבי, ש"א ד).

**חֲנִקָן, ש"ז, — א) שֵׁם עוֹף: החרטום העליון של ה ח נ ק ן בפוף בראשו כחכה ולפניו שן אחת חזקה מעל נחיריו שוכבות שערות קשות אין לו בת דב ברגליו וכו' כי ה ח נ ק ן יצוד תשעה שרצים וחורז אותם חיים על קוץ אחד ובהמשך הזמן יאכלם לאחד אחד וכו' יש עשרים וחמשה מיני ה ח נ ק ן הנפוצים על פני כל הארין וששה מהם שוכנים באירופה (תוס"ט לאכרמוין, העוף). — ב) *כנו החדשים בשם זה לאחד הנופים שמורכבים מהם המים, Azot.

חֲנֹת[1], ש"ז, — ריח רע, באשה, Gestank; puenteur, stench: לעבדי קראתי ולא יענה במו פי אתחנן לו רוחי זרה לאשתי וְחַנֹּתִי[2] לבני בטני (איוב יט יז-יז).

חס, - עי' חוּס.

**חֶסָא[3], ש"נ, — עשב נאכל, *חַזֶּרֶת: ה ה ס א[4]) הגנית ו ה ח ס א ההרריה (רמב"ם, פי' כלא' א ב).

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כבר ראו רוב החדשים כי אין כאן מקום להפעל חנן, עפ"י מה שפירשו הקדמונים מלה זו במשמ' בקשה, והחליטו כי יש כאן עבר או מקור מן חַ'נ a) בערב' במשמ' באשה. אך לפי ההקבלה עם דלת הפסוק, רוחי זרה, צריך שיהיה גם פה שֵׁם, ולכן גם הנגינה מלרע. ואולי הוא כמו בערב' ח'נז b), באשה. [3]) בארמ' במו"ב חסא, בערב' חַ'שׁ c). — [4]) וכבר דרשו בתלמוד שם זה בדרך דרש ואמרו: מאי חזרת ח ס א מאי חסא ד ח ס רחמנא עילוין (פסח' לט.).

---

a) خن b) خنز c) خس

א.חסד[1]), ממנו א.חֶסֶד, א.חִסֵּד, חָסִיד, חֲסִידָה, *חֲסִידוּת, ימִתְחַסֵּד.

א.חֶסֶד, ש"ז, כהפס' חֶסֶד, כנ' חַסְדִּי, מ"ר חֲסָדִים, חַסְדֵי, —א) מה שהוא יותר משורת הדין, מה שהוא עשוי לא משום חובה בשביל דבר אלא בשביל נטיה ואהבה להאדם, Gnade; grâce; grace, עָשָׂה חֶסֶד עִם: יי' אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חֶסֶד עם אדני אברהם (ברא' כד יב). כַּחֶסֶד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר גרתה בה (שם כא כג). כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חֶסֶד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה (שם מ יד). ועתה השבעו נא לי ביי' כי עשיתי עמכם חֶסֶד (במה שהסתירה אותם בביתה) ועשיתם גם אתם עם בית אבי חֶסֶד ונתתם לי אות אמת (יהוש' ב יב). ולא עשו (ישראל) חֶסֶד עם בית ירבעל גדעון ככל הטובה אשר עשה עם ישראל (שופט' ח לה). ויאמר אליהם (דוד לאנשי יבש גלעד) ברכים אתם ליי' אשר עשיתם הַחֶסֶד הזה עם אדניכם עם שאול ותקברו אתו (ש"ב ב ה). היום אעשה חֶסֶד עם בית שאול אביך (שם ג ח). ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חֶסֶד בעבור יהונתן (שם ט א). וימת מלך בני עמון וימלך חנון בנו תחתיו ויאמר דוד אעשה חֶסֶד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו עמדי חֶסֶד וישלח דוד לנחמו (שם י א-ב). ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חֶסֶד והיו באכלי שלחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך (מ"א ב ז). ויאמר שלמה אתה עשית עם עבדך דוד אבי חֶסֶד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך ותשמר לו את הַחֶסֶד הגדול הזה ותתן לו בן ישב על כסאו כיום הזה (שם ג ו). יעשה יי' עמכם חֶסֶד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי (רות א ח). — ועשה חֶסֶד לִפלוני: ועשה חֶסֶד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי (שמות כ ו). מגדיל ישועות מלכו ועשה חֶסֶד למשיחו לדוד ולזרעו (ש"ב כב נא). — ובכנ': הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חַסְדְּךָ אשר עשית עמדי להחיות את נפשי (ברא' יט יט). ואמר לה זה חַסְדֵּךְ אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי

ונקרא שמה (של החזרת) ח ס א בעבור כי היא על הגוף חסה ושומרתו מלחות הרעות כמו מרה השחורה והאדומה המריעה (שעשועים לר' זכריה).

[1]) רק בעברית וארמית.

לי אחי הוא (שם כ יג). סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך (במד' יד יט). שובה יי' חלצה נפשי הושיעני למען חסדך (תהל' ו ה). זכרה לי אלהי וחוסה עלי כרב חסדך (נחמ' יג כב).—ומ"ר: קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך (ברא' לב יא). — נטה חסד לפלוני: ויהי יי' את יוסף ו י ט אליו חסד (ברא' לט כא). ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו ו י ט עלינו חסד לפני מלכי פרס (עזר' ט ט). ועלי ה ט ה חסד לפני המלך ויועציו (שם ז כח). — ומצוי בצרוף עם אמת, חסד ואמת: ועתה אם ישכם עשים חסד ו א מ ת את אדני הגידו לי (ברא' כד מט). ועשית עמדי חסד ו א מ ת אל נא תקברני במצרים (שם מז כט). והיה בתת יי' לנו את הארץ ועשינו עמך חסד ו א מ ת (יהוש' ב יד). ועתה יעש יי' עמכם חסד ו א מ ת וגם אנכי אעשה אתכם הטובה הזאת (ש"ב ב ו). — נצר, שמר חסד לפלוני: נ צ ר חסד לאלפים נשא עון ופשע (שמות לד ז). האל הנאמן ש מ ר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו (דבר' ז ט). לעולם אשמור לו חסדי ובריתי נאמנת לו (תהל' פט כט).— גבר חסדו על פלוני, עשה לו חסד הרבה מאד: כגבה שמים על הארץ ג ב ר חסדו על יראיו (תהל' קג יא). כי ג ב ר עלינו חסדו ואמת יי' לעולם (שם קיז ב). — משך חסדו לפלוני: מ ש ך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב (תהל' לו יא). אל יהי לו מ ש ך חסד ואל יהי חונן ליתומיו (שם קט יב). — מש, סר, הפיר חסדו מפלוני, עזבהו: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא י מ ו ש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יי' (ישע' נד י). וחסדי לא י ס ו ר ממנו (ש"ב ז יה). אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וחסדי לא א ס י ר ממנו (דהי"א יז יג). וחסדי לא א פ י ר [1]) מעמו (תהל' פט לד). — עזב חסדו: ברוך יי' אלהי אדני אברהם אשר לא ע ז ב חסדו ואמתו מעם אדני (ברא' כד כז). ברוך הוא ליי' אשר לא ע ז ב חסדו את החיים ואת המתים (רות ב כ). — הכרית את חסדו מעם פלוני: ולא ה כ ר י ת את חסדך מעם ביתי עד עולם (ש"א כ יה). — ובכלל: כי ריב ליי' עם ישבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הוש' ד א). כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעלות (שם ו ו). זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה

[1]) י"ם כי צ"ל לא אסיר. כמו הקודם.

(ירמ' ב ב). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת (ישע' יז ה). חסד ואמת יצרו מלך וסעד בחסד כסאו (משלי כ כח). בחסד ואמת יכפר עון (שם יו ו). כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה (ישע' מ ו). — וסמי' וכנ' של מ"ר: חסדי יי' כי לא תמנו כי לא כלו רחמו (איכ' ג כב). חסדי יי' אזכיר (ישע' סג ז). חסדי יי' עולם אשירה (תהל' פט ב). מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי יי' (שם קז מג). הפלה חסדיך מושיע חוסים (תהל' יז ז). אשר גמלם ברחמיו וכרב חסדיו (ישע' סג ז). כי אם הוגה ורחם כרב חסדו [1]) (איכ' ג לב). -- ובמשמ' מעשים טובים: ואכרתה לכם ברית עולם חסדי [2]) דוד הנאמנים (ישע' נה ג). זכרה לחסדי דויד עבדך (דהי"ב ו מב). ואל תמח חסדי אשר עשיתי בבית אלהי (נחמ' יג יד).— ובצרוף עם מלים אחרות, רב חסד שמרבה חסדיו: אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת (שמות לד ו). —- איש חסד, מלך חסד, רחמן, שמתנהג בחסד וברחמים עם חברו: ויאמרו אליו עבדיו (לבן הדד) הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך (מ"א כ לא). גמל נפשו איש חסד ועכר שארו אכזרי (משלי יא יז).—*שם חסד: הכל אדם כגויתו אך ש ם ח ס ד לא יכרת (ב"ם גני' מח יא). — *גמילות חסד, עי' *גמילות.—*בחסדך, מלה יאמרוה בתחלת הדבור במשמ' בבקשה, יעשה נא חסד ויאמר נא או יעשה נא זה וזה: ויאמר לו ב ח ס ד ך תן לי הממון שהפקדתי אצלך (ביה"מ ילינק ה, מעש' א). אמר החכם הואיל ואתית לבך ב ח ס ד ך שתאמר לי באיזה חלק הוא הציור ואז אאמין כי אתה מצייר היחוד בנפשך מהנפש (רס"ט פלקיירא, אגר' הויכוח). אמר החכם ב ח ס ד ך שתודיעני כמה החזקתם השיב החסיד הייתי מחזיק אותם במינים ואפקורסין (שם). אמר להם כחצר אחת דרים יחד אמרו ב ח ס ד ך בא עמנו והראנו היכן הוא (שו"ת הר"י בן לב ב טו).— ובחסדכם: לסוף ט' חדשים עשו החשבון עם הגבאי ונשאר מעות בידו ואמר להם ב ח ס ד כ ם שתחשבו אלו המעות שיש לכם בידי כשכר הג' חדשים שיש לי לגבות עדיין בשבילכם (שו"ת הרא"ש קב יא). — *ומשל: לא ידעתי בנפשי אם הוא משל הדיוט או מוסר קדמון אשר שמעתי אומרים ה ח ס ד מתחיל מעצמו ר"ל שתחלה חייב אדם לעשות ח ס ד

— [1]) למדנחאי חסדו. — [2]) בקצת ספרים ד דגושה.

עם עצמו ממש ואח"כ עם אחרים (ר"י מודינא, מדבר יהודה, דרוש לנדקה). — *חֶסֶד הַדּ״ב, חֶסֶד שעושה שוטה ולא חריף בכונה טובה אמנם אך מפני שטותו החסד נהפך לו להחסוד לרעה, ונוסד המשל על המעשה בד״ב שרצה לגרש זבוב מעל מצח אדוניו ויקח אבן גדולה ויזרקנה בכה וירוצץ את גולגלתו של אדוניו, ואמר המליץ: כי הכד הכסילים חטאת, לו יאמרו המושלים חסד הד״ב (יל"ג, משלי ג יו). — ב) צדק וישר וכדומה: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וְחַסְדְּכֶם כענן בקר וכטל משכים הלך (הוש׳ ו 7). הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חֶסֶד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע׳ נז א). — ואמר בן סירא: אהללה נא אנשי חסד את אבותינו בדורותם (כ"ב גני׳ מד א). — ג) כמו חֵן: ותיטב הנערה בעיניו ותשא חֶסֶד לפניו (אסת׳ ב ט). ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חֵן וָחֶסֶד לפניו מכל הבתולות וישם כתר מלכות בראשה (שם יז). פיה פתחה בחכמה ותורת חֶסֶד על לשונה (משלי לא כו). — *חוט של חֶסֶד, עי׳ ערך חוט.

ב׳ חסד[1], ממנו ב׳ חֶסֶד, ב׳ חִסֵּד, *חִסּוּד.

ג׳ חֶסֶד[2], ש"ז, — תועבה, דבר מגנה, Schandthat abomination: ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חֶסֶד[3]) הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחתו גלה עונו ישא (ויקר׳ כ יז).

א׳ חָסַד, קל לא נהוג. — *הֲסוּדָה, עי׳ *חָסוּר.

— התפ׳, הִתְחַסֵּד, — א) הִתְחַסֵּד עם פלוני, התנהג בחסד אתו: עם חסיד תִּתְחַסָּד עם גבור תמים תתמם (ש"ב כב כו). — וכמשמ׳ *עשה לו חֶסֶד: בחסדו של בורא וטובו שהתחסד אלינו והטיב לנו (אגר׳ תימן להרמב"ם). ופייסו קצת הקהל למוכר שיתחסד עמהם ושימכר לו׳ ומחצה (בו"ת רמב"ה תקג). ואחר אשר קנה הבתים הנזכרים באתה אצלו אחת מנשי ראובן הנזכר ובקשה ממנו שיתחסד עמה ושימכור לה החצי בבתים אשר קנה (בו"ת ריב"ש קעט). ומצד אחד עשה מתנה מהשכירות לשמעון או לבנו כנהוג ולפי שראובן היה צריך הבתים לדור בהם נתחסד שמעון אצלו להשכירם לו לסך מאתים זוז בשנה (בו"ת הר"נ גירונדי כט). כאשר נקבצו נושי בפעם האחרונה לכלכל במשפט וביושר את דבר סדר תשלומי חובותי וכו׳ התחסד בעל כחו אתי (מא"ג, קרית ספר יח). — וכמשמ׳ *הראה א"ע חסיד, צדיק: ואין מי שיחלוק על זה זולת המתעשקים הרוצים להתחסד (רש"ע ספרוט, פרדס רמונ׳ ה). שהיה נמרוד מעלה עולה לייי מצידו כדי להתחסד ולהראות את עצמו עובד אלהים כי בזה ימשיך לב העם יותר אחריו (ר"י אברבנאל, נח). ראיתי איזה אנשים המתחכמים ולא בחכמה המתחסדים ולא כיראת אלהים (כ"ז, הקד׳ לתרג׳ כ"ס). כמה במושב חסידים יתחסדו ובמקהלות תמימים יתממו מגמת פני אלה אל הכבוד ואלה אל הבצע (א׳ מפו, אה"ל יא). — ב) *מחזיק בשטת החסידים מכת הבעש"ט: שאל הגביר יצ"ו בימי אבלו אם חובה לשכב על הארץ לפי שאמר לו אחד מהמתחסדים שאין רמז לדבר זה ולא הניחו לעשות כן (בתולת יעבץ א לא).

— פע׳, *חִסֵּד, — א) חִסֵּד את פלוני, עשה לו חֶסֶד: כאיש אשר חסד את פלוני והלוהו דינר (מנחם הגולה, לקו"ק). — ב) חִסֵּד את עצמו, הראה א"ע חסיד: היו עושים דבריהם בשקרות ומחסדים עצמם לומר כי מה שהם עושין דין הוא (ר"א כדרסי, תוה"כ, כהם).

— פע׳, *חֻסַּד, מְחֻסָּד, — שעשו לו חסד: והחסד על המחסד בחפין המחֻסד וכזמן אשר ירצה המחֻסד לקחת חסדו ממנו אין להמחֻסד מאומה (מנח׳ הגולה, לקו"ק).

ב׳ חָסַד, — קל לא נמצא במקרא.

— פע׳, חִסֵּר את פלוני, — גִּנָּה אותו, rügen, tadeln blâmer, to blame: ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל פן יְחַסֶּדְךָ שמע ודבתך לא תשוב (משלי כה ט-י). — וקצת במשמ׳ *התקלס והתלוצץ בפלוני: בוא וראה כמה חיבב הקב"ה למשה שבשעה שחיסדו אותו דתן ואבירם במצרים שאמרו לו מי שמך לאיש שר ושופט עלינו א"ל הקב"ה בזה שחיסדתם אותו אני נותן לו גדולה (מד"ר שמות ל). ויטבע ירמיהו

[1]) עברית וארמית.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) ת"א קלנא הוא. וכן פרשו כל שאר המפרשים במשמ׳ דבר של גנאי, וכן נראה מהענין, אך קצת קשה ששמשה מלה אחת, חֶסֶד, בשני מושגים ב"ב הפוכים. בארמ׳ וסור׳ חסדא משמשת בשני המושגים ההפוכים האלה. וי"מ מזה: חסדם יעזבו (יונ׳ ב ט), וכמו"ב וחסד לאמים חטאת (משלי יד לד). — ובהגהה על הגליון של כ"י ב"ס גני׳ (מא כב) כתוב דבר חסד במקום דבר חרפה שבגוף הספר.

כטיט והיה יהונתן הספר מחסדו [1]) וסונה אותו ואומר לו הרכין ראשך על הטיט שמא תכא שינה לעיניך (פסיק' רבתי כו).

— קל, *חָסַד את פלוני, — כמו פִּעֵל, גנה: אשרי איש חסדתו נפשו ולא שכחה תוחלתו (ב"ס גני' יד ב). ר' יוחנן אמר על ידי שחסדן [2]) ברבים (ניגוף אביהו) שנא' ועמכם עגלי זהב (מד"ר רות, ויאמר הגואל).

חסה[3]), מסנו חָסֶה, חָסוּת, מַחְסֶה, *חִסּוּי, ב.*חִסָּיוֹן.

א.חָסָה, פ"ע, חָסִיתִי, אֶחְסֶה, יֶחֱסֶה, יֶחֱסוּ, חֹסֶה, חֹסִים, לַחֲסוֹת, חֲסוּ, — חָסָה בפלוני, תחת צֵל אילן, תחת כַּנְפֵי העוף וכדומה, שפלוני, או הצל או הכנפים היו לו למגן מפני אויב, מפני חם השמש, מפני עוף דורס, Schutz finden; trouver protection; find : ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חֲסוּ בצלי (שופט' ט יה). לעוז במעוז פרעה וְלַחְסוֹת בצל מצרים (ישע' ל ב), בהשאלה לכ'חה ועוה. ובצל כנפיך אֶחְסֶה עד יעבר הוות (תהל' נז ב). — ואמר הפיטן: ענני בצר לי, ניני חֲסוּ בצלי, ענה דודי ואמר לי (יוצר ב פסח, אפיק רנן). — ותחת כנפי פלוני, בהשאלה, תחת בחו ועזו: ותהי משכרתך שלמה מעם יי' אלהי ישראל אשר באת לַחֲסוֹת תחת כנפיו (רות ב יב). באברתו יסך לך ותחת כנפיו תֶּחְסֶה (תהל' צא ד). אגורה באהלך עולמים אֶחְסֶה בסתר כנפיך (שם סא ה). — וחָסָה בפלוני, בדבר פלוני: כי יי' יסד ציון ובה יֶחֱסוּ עניי עמו (ישע' יד לב). אלהי צורי אֶחֱסֶה בו (ש"ב כב ג). טעמו וראו כי טוב יי' אשרי הגבר יֶחֱסֶה-בו (תהל' לד ט). ישמח צדיק ביי' וְחָסָה בו (שם סד יא). יי' אלהי בך חָסִיתִי הושיעני מכל רדפי והצילני (שם ז ב). שמרני אל כי חָסִיתִי בך (שם טז א). יפלטם מרשעים ויושיעם כי חָסוּ בו (שם לז מ). ואת כלם ישא רוח יקח הבל וְהַחֹסֶה[4]) בי ינחל ארץ (ישע' נז יג). מגן הוא לכל הַחֹסִים בו (ש"ב כב לא). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לַחֹסִים בך (תהל' לא כ). טוב יי' למעוז ביום צרה וידע חֹסֵי בו (נחו' א ז). אשרי כל חוֹסֵי בו (תהל' ב יב). טוב לַחֲסוֹת ביי' מבטח באדם טוב לַחֲסוֹת ביי' מבטח בנדיבים (שם קיח ח-ט). — ובשֵׁם פלוני: והשארתי בקרבך עם עני ודל וְחָסוּ בשם יי' (צפנ' ג יב). — חֲסָיָה וכו', עי' חָסִי.

ב.*חָסָה, פ"י, פע', חִסָּה, — חִסָּה זיתים בהבד, ערה אותם שמה: זתים משיחסום[1]) בכד ובבודידה (תוספתא דמאי ד יב).

***חָסוּד**, ת"ז, לנק' חֲסוּדָה, — מי שיש בו חסד, חן ונעם, anmutig; gracieux; -ious : כיצד מרקדין לפני הכלה בש"א כלה כמו שהיא וב"ה אומרין כלה נאה וחסודה אמרו להן ב"ש לב"ה הרי שהיתה חיגרת או סומא אומרים לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה מדבר שקר תרחק (כתוב' יז.). למלך שהיה לו בת נאה משובחת וחסודה אמר המלך עשו לה פרוים מוטב שתראה נוייה של בתי מן פרוים כך התורה נאה ומשובחת וחסודה אמר הקב"ה עשו לה ארון שיראה נוייה של תורה מן הארון (מד"ר במד' יב). למלך בשר ודם שאמר לשלוחו צא וקדש לי נערה יפה וחסודה ומעשיה נאין הלך אותו שליח וקדשה לאחר שקדשה הלך ומצאה שזונתה (אדר"נ כ).

***חִסּוּד**, ס"ז, — בס"פ מן ב.חסד: מקבלין הן ישראל חיסודים מאו"ה בשעה שהן חוטאים (פסיק' דר"כ, בקלים).

***חֲסוּדָה[2])**, ס"נ, — התך של הקות דם: יד לעין תיקצץ יד לחוטם תיקצץ יד לפה תיקצץ יד לאוזן תיקצץ יד לחסודה[3]) תיקצץ יד לאמה תיקצץ

---

[1]) בנוסח' מחרפו, והעיר שם איש שלום וז"ל: בד"פ איתא מחסדו ומונה וכו' והוא מלשון פן יחסדך שומע ובילקוט ירמיה ב"ח איתא מאשרו ונראה שהוא שיבוש. — [2]) ויש קוראים שחסדן, בפע'. ושם בראש' פרש' ס"ה וע"ג הגרסה: שחשרם, וכן שם ויקר' לג.

[3]) רק עבר'. בערב' צרוף קצת קרוב לזה חמי a).

[4]) כך בכ"י ובקצת דפוס'. בנוסח' והחוסה.

a) حمي

[1]) כך הגרסה בנוסח' הדפוס וכך בכ"י ארפ' מהד' צוק"ס. וכך היה לפני בעל חסרי דוד. והגר"א הגיה משיתנס, אך גרסת הכ"י מקיפת גרס' נוסח' הדפוס ואין אנו רשאים לדחות גרסה זו, וצריך לאמר כי זה פעל מיוחד במעשה השמן, ואמרו כך לנתינת הזיתים בהבד. אפס, בזה הרגיש הגר"א היטב שהחליט את האות ם שבסוף מלה זו לא לשרשית אלא לבנוי מוסב להזיתים, והאות ו היא למ"ר של העושים, והכונה היא משיחסום או יותר משיַּחְסוּם, והפעל הוא חסה. ואעפ"י שלא מצאתי לו אח לא בארם' ולא בערב', אעפי"כ אנו צריכים לקבל מלה זו כמו הרבה פעלים ושמות בעניני עבודת האדמה שנשמרו לנו במשנה ותוספתא ושאין להם אח וחבר בלשונ' האחיות ונולדו על אדמה העברית בלבד.

[2]) לא נתברר מקורו. — [3]) כך בר"ח ובערוך

יד לפי טבעת תיקצץ (שבת קח:).

*חסוח, —עי' ב.*חֲסוּת.

:חִסּוּי, ש"ז, — שה"פ מן חִסָּה: תוחלתנו תקותנו סכרנו וחסוי נפשנו, יאמנו צדקותיך אשר בם מבטחנו, חסרי קדמונים זכור ומלפניך ריקם אל תשיבנו (סלית', הטה אזנך).

חסוך,— עי' חסך.

***חֲסוּם**, ש"ז, — כמו מַחְסוֹם: המלקוט של בקר ו ה ח ס ו ם [1]) שלה והמדף של דבורים והמנפה הרי אלו טהורין (כלים יז ז). ולא (תצא) הפרה ב ח ס ו ם שבפיה (שבת נג.).

***חִסּוּם**, ב"ז, מ"ר חִסּוּמִים, — א) כמו חֲסוּם, עי"ש. — ב) הִסּוּם של המעצד וכדומה, השפה שלו העשוי מברזל שנחסם שיהיה קשה וחד מאד: המעצד והאוזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו טמאים ניטל ח ס ו מ ן טהורין (כלים יג ד). וא"ל רב חסדא שמא מקדח ו ח י ס ו מ ו שנינו (בכור' לח.). — ובהשאלה, חִסּוּם הארץ, השכבה הקשה העליונה שעל פניה: ר' ישמעאל בן אלעזר אומר אין הארץ שותה אלא לפי ח י ס ו מ ה [2]) (ירוש' ברכ' ט יד. ובס ע"ז ג מג.).

א.חָסוֹן,— עי' חָסֹן.

ב.:חָסוֹן[3]), ש"ז, — בש"פ מן חוּס: זכור הונאת חברים ומרידת קרת, פן תהום עינך עליו חָסוֹן, והירות נסיון ושמונת לאוי נזיר, להבדילו מן היין וישאב מים בששון (אזהר' ר"י ברללוני, אספרה).

***חִסּוּר**, ב"ז, — א) שה"פ מן חִסֵּר: מה כלה זו שמקשטת בכ"ד תכשיטין ואם חסרה ח י ס ו ר דבר אחד מהן אינה כלום כך תלמיד חכם צריך שיהא רגיל בעשרים וארבעה ספרים ואם חיסר אחד מהם אינו כלום (מד"ר שה"ש, נפת). — ב) שם אחת מארבע פע' החשבון, Substraktion; soustraction; subtr:

ובב"י, ובקצת ספרים לחסורא. ופרש ר"ת: פי' חסודה בלשון ערב' אל מחגמא a). ע"כ. והוא מקום הנחת קרני האומן. וכן הערוך: מקום שמקיז דם. ע"כ. וכן רש"י: ריבדא דכוסילתא.

[1]) פרש הרמב"ם: המחסום הנקשר על פי הבקר כדי שלא תאכל מן החטים.

[2]) במד"ר (ברא' יג). חסומה בלי יוד. וכן גרס' הערוך.

[3]) משקל זדון, לצון.

a) محجما

השער הד' שער ה ח ס ו ר לחסר מספר ממספר פרט מכלל או כלל מכלל (ראב"ע, הקד' ספר המספר). ושם ארבע מלאכות החשבון קבוץ הכאה ח ס ו ר וחלוק (חכמ' המכפ' לר"א מזרחי ג).

א.חָסוּת, ש"נ, — הפעולה לַחֲסוֹת: והיה לכם מעוז פרעה לבשת והֶחָסוּת בצל מצרים לכלמה (ישע' ל ג).

ב.*חָסוּת, ש"נ, — מקום אדמת חול שיש למצוא בו מים: אמרו רבותינו כשהיה מרע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע ל ח ס ו ת [1]) כיון שהגיע ל ח ס ו ת נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא עיף אתה הרכיבו על כתיפו והיה מהלך אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך הייך אתה תרעה צאני ישראל (מד"ר שמות ב).

---

[1]) בהרבה ספרים ל ח ס ו ח (דפוס פרנקפורט תע"ח, אמשט"ד תפ"ה) ועוד, וכך היה בספרו של מ"כ, וכך הביאו לוי. ובספרים אחרים ל ח ס ו ת (אמש"ד תקי"א, שקלאוו תקס"ו, שטטין תר"ח, ליפליג תרכ"ד, וילנה תרמ"ט), ובמדר' דפוס וילנה תרי"ח, ובמו"כ דפוס וילנה תרמ"ה, שהוגה עפ"י דפוסים מרויקים, הגרסה היא ח ס י ת. וכבר התקשו המפרשים במשמ' מלה זו. בעל מ"כ אמר: לפי הענין הוא שם מקום. ע"כ. הרד"ל רצה להגיה לחזור במקום לחסות, וז"ל: ונראה דצ"ל לחזור כלומר שכבר הגיע משה ורצה לחזור מלרדוף אחריו. ע"כ. וא"צ להעיד עד כמה אין הגהה זו מחורת לפי הענין ולפי סגנון הדברים. מהרז"ו פרש מלשון א.*ח ס י ת, ר"ל מין בצלים. נכחר מפנינים פרש יער, חורש קטן. יותר לפי הענין פרש לוי, במשמ' גיא בין הרים, וגזר אותו מהמלה הערבית חַשְׁעָה a). אבל גם זה אינו מספיק, כי מן חסוח או חסות או חסית רחוק עד חשעה, וחשעה בערב' אינו מקום עמוק אלא גבעה. ועוד, שהעקר הסר, כי כאן נצרך מ ק ו ם מ י ם. וכל זה מפני שנעלם מהמפרשים הפרוש האמתי של מלה זו, שהוא ברשום בפנים, וממש במשמ' זו משמשת מלה זו גם בערב', רק במשקל זכר חִסְי b), ופרשו המִלּוֹנִים הערבים כך: אלחשי שהל פי אלארצ' ישתנקע פיה אלמא וקיל הוא ע'לט' פוקה רמל יג'מע פית מא אלשמא (אבן סידה בלסאן אלערב). ובעברית: חשי הוא מקום נמוך בקרקע יקוו בו המים וי"א הוא קרקע קשה שלמעלה חול יאספו בו מי השמים. וגם פעל נגזר משם זה, ואמר אלאזהרי: שמעתי אנשים מבני תמים אומרים אחתשינא חשיא, ר"ל דלה לנו מים מ ה ח ש י. ועוד אמרו כי חשי הוא החול הנערם ותחתיו אדמה קשה וכאשר ירד

a) حُشْعَة b) حِسَي

*חסחום[1]), ש"ז, מ"ר חסחוסים, — בעין עצם רך מאד בגוף בע"ח, קשה מהגידים ורך מהעצמות, כמו בהאונים וכדומה, Knorpel ; cartilage : נפגמה אונו מן החסחום[2]) אבל לא מן העור (בכור' ו א). אוניו כפולות בחסחום[3]) אחת ה"ז מום בשתי חסחסיות אינו מום (גמ' שם מ:). —ובשאר חלקי הגוף : כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי כנפים וחסחוסים[4]) (פסח' ז יא). כגון תנוך האוזן וחסחוסי[5]) החזה והצלעות הקטנות שבסוף השדרה (רש"י גמ' שם פד.).

*חסחסות, — עי' חסחום, ובהערה שם.

חסי[6]), פ"ע, עבר נסת' חסיה, חסיו, עת' יחסיו, — כמו חסה[7]) : ואמר אי אלהימו צור חסיו בו (דבר' לב לז). חנני אלהים חנני כי בך חסיה נפשי (תהל' נז ב). מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (שם לו ח). — ואמר המשורר : נשמת דכא ושפל רוח נפשו בך חסיה, תדגלך דגול עטרתני בכליל תושיה (ר"י הלוי נשמת ידידים). גם ירקו בפניה, ויי' שם היה, למה לא תחנה, צור כי בך חסיה, לחית אל תתנה, עד מותה בשביה (רא"ג"ע, אלהי קדם). בצלו תחסיו, משרתיו או תחיו, עדי עד אם תהיו, עפר רגליו נושקים (הוא, גדול הסיר).

חסיד, ש"ז, מ"ר חסידים, — א) מי שמתנהג בחסד : שובה משבה ישראל נאם יי' לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם יי' לא אטור לעולם (ירמ' ג יב). צדיק יי' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו (תהל' קמה יז). — ב) מי שמתנהג בצדק ובישר, כמו צדיק : רגלי חסידו[1]) ישמר ורשעים בחשך ידמו (ש"א ב ט). אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם (מיכ' ז ב). עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תתמם (תהל' יח כו). הושיעה יי' כי גמר חסיד[2]) כי פסו אמונים מבני אדם שוא ידברו איש את רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו (שם יב ב-ג). שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד מאיש מרמה ועולה תפלטני (שם מג א). וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה (דבר' לג ח). כהניך יי' אלהים ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב (דהי"ב ו מא). לנצר ארחות משפט ודרך חסידו[3]) ישמר (משלי ב ח). — ג) מי שדבק באלהים והולך בדרכיו, fromm; pieux ; pious : ודעו כי הפלה יי' חסיד לו יי' ישמע בקראי אליו (תהל' ד ד). שמרה נפשי כי חסיד אני הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך (שם פו ב). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (שם לב ו). כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידך[4]) לראות שחת (שם טז י). שירו ליי' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים (שם קמט א). יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (שם ה). אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח (שם נ ה). כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו (שם קלב ט). יודוך יי' כל מעשיך וחסידיך יברכוכה (שם קמה י). זמרו ליי' חסידיו והודו לזכר קדשו (שם ל ה). אהבו את יי' כל חסידיו אמונים נצר יי' (שם לא כג). כי ידבר (אלהים) שלום אל עמו ואל חסידיו (שם פה ט). שמר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם (שם צז י). וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו

מטר יפלשו המים את החול וכשיגיעו לאדמה הקשה תחסם בעדם וימנע החול את חם השמש מהוביש את המים וכאשר יחזק השרב יסלקו את השכבה העליונה של החול מן אלה המים ויהיו נבעים קרים ומתוקים לחך, והעיד אלאזהרי וזה לשונו : וכבר ראיתי במדבר אחשא (מ"ר מן חשי) הרבה מזה המין ומהם אחשא של בני סעד מול גהר (עיר סמוכה להעיר מדינה) ואחשא חרשאף ואחשא קטיף ומול חמלון על דרך מכה אחשא שכאשר ירוה החול בימי חסהו לא יפסקו המים גם בימי הקיץ. ע"כ. וקרוב לזה פרש אלג'והרי ואמר שהחשי הוא המים שתשתה הארץ מן החול שעליה וכאשר תתקשה האדמה יחפרו החול והוא בעין באר, וזהו מה שנאמר בהחדית' של אלתיהאן הלך ובקש לנו מים קרים מחשי בני חארת'ה, ואמרו עוד היא חפירה קרובה לבאר, ואמרו שלא יהיה זה אלא באדמה שתחתה אבן ולמעלה חול וכאשר ירד המטר יבלעם החול וכאשר יגיעו המים להסלע יחסם בעדם וזהו מה שנאמר בחדית' הם שתו מן מי החשי. כל זה בלשאן אלערב ערך חשי, וכל אלה עדיות מסיתות לפי תמן והן מקימות ומאשרות כי המלה חסות שלנו היא מלה עברית שמית קדומה שנשמרה לנו בהמדרש.

[1]) בארמ' ובסור' חסחום. על תנוך און ת"א חסחום דאודן. ועי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה במשנ' שבגמ', וכן בערוך, ובמשניות הסחוס. — [3]) כך ברש"י, ובגוף הגמ' : בחסחסות אחת. — [4]) כך בעה"ק שנת שנ"ב, ובנוסח' הסחוסים, ועי' זה הערך. — [5]) ברש"י דפוס וילנה הסחוסי בהא, אך זה בודאי שבוש, כי אם הזו היא ה הידיעה והשם הוא סחום צ"ל הסחוסים של החזה.

[6]) הצורה הקדומה של הפעל. — [7]) עי' הערה שם.

[1]) כך תכתיב, וחקרי חסידיו. — [2]) כאן וכן בקצת מקומות בתהלים ובתלמוד שמובאים לקמן אין לברר לאיזה חסיד התכון המדבר, ואפשר שגם בחסיד זה וחבריו הכונה להחסידים שבמשמעה ד'. — [3]) כך הכתיב, והקרי חסידיו. — [4]) כתיב חסידיך.

לכני ישראל (שם קמח יד). הדר הוא לכל חֲסִידָיו (שם קמט ט). אביוניה (של ציון) אשביע לחם וכהניה אלביש ישע וַחֲסִידֶיהָ רנן ירננו (שם קלב יה-יו). אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חֲסִידֶיךָ לחיתו ארץ (שם עט א-ג). יקר בעיני יי' המותה לַחֲסִידָיו (שם קיו יה).— ומצוי בתלמוד: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולא הביישן למד (אבות ב ה). ארבעה מדות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית וכו' שלי שלך ושלך שלך חסיד שלי שלי ושלך שלי רשע (שם ה י). ארבע מדות בנותני צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים וכו' יתן ויתנו אחרים חסיד לא יתן ולא יתנו אחרים רשע (שם יג). מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ושבים (ירוש' שקל' ה מח ד). אפילו חסיד שבחסידים אין ממנין אותו אפיטרופוס על עריות (שם כתוב' א כה ד). וכשמת (הלל הזקן) היו אומרים עליו הוי עניו הוי חסיד תלמידו של עזרא וכו' ועל ר' יהודה בן בבא התקינו שיהו אומרים הוי עניו חסיד אלא שנטרפה השעה (שם סוט' ט כד:). אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכו מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך (ברכ' ד.). כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו (שם ו:). אם עם הארץ הוא חסיד אל תדור בשכונתו (שבת סג.). אם ראית דור שהשמים משתכין כנחשת מלהוריד טל ומטר וכו' ילך אצל חסיד שבדור וירבה עליו בתפילה (תענ' ח.). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה"ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך ליגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה"ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך (ב"ק נ:).— ומ"ר: מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום ובכל שעה שירצה היה נקרא אשם חסידים (תוספתא כרית' ד ד). אמר להם הקב"ה בלכם נעימים וחסידים ומשובחין (מד"ר קהל', החכמה תעוז). — ואמר הפיטן: קוניהם לחיי עולם עתידים, רב טוב הצפון לַחֲסִידִים, שומריהם יַצִּלוּ מכל פחדים (יוצר ב שבוע', אלוף מסובל). — *חסיד שוטה: הוא (ר' יהושע) היה אומר חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם (סוט' ג ד). איזהו חסיד שוטה ראה תינוק מבעבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפיליי אצילנו עם כשהוא חולץ תפיליו הוציא זה את נפשו (ירוש' שם ג יט). — ד) *כתה שקמה בישראל בזמן החשמונאים: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים (ברכ' ה א). חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהן דברי שירות ותושבחות (סוכ' ה ד). משמת רבי יוסי קטנותא פסקו חסידים ולמה נקרא שמו קטנותא שהיה קטנותן של חסידים (סוט' ט טו). וזו משנת חסידים (ירוש' תרומ' ח מו:). ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה הימנו (שבת קכא:). חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן (ב"ק ל.). חסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים כעשרים יום קודם מיתתן כדי למרק את הכל כדי שיבואו זכאין לעתיד לבא (מס' שמחות ג). — ה) *ת"ז, לנק' חֲסִידָה :- כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים כך בהמתן חסידות כמותן (אדר"נ ח). ואביו (של האר"י) היה חסיד גדול ושמו מהר"ר שלמה לוריא זלה"ה והיה רגיל אצלו אליהו ז"ל וכן אמו היתה חסידה גדולה (הקד' עמק המלך).— ו) *כפרט הַחֲסִידִים, כנוי לתלמידי רבי ישראל בעש"ט וההולכים בדרכיהם, שבהם נולדה אחת הכתות שנתחדשה בישראל בזמן ההוא: למשמע אזן דאבה נפשנו מפני המתקדשים והמטהרים וכו' ובשם חסידים וקדושי עליון מכונים (זמיר עריצים וחרבות צורים, אגר' הקהל' מעיר ווילנה, ת' אייר תקל"ב). כי חדשים מקרוב באו אשר לא שערום אבותינו ומכנים שמם חסידים ובכל עיר עושים אגודות ע"ז כתי כנסיות ובתי מדרשות וכו' (שם). באשר שראינו בעו"ה שנהרבו קטטות ומריבות מאיזה אנשים הידועים הנק' חסידים שנשתק' בלבם התגדלות לשנות נוסחאות של התפלה מכפי שהיה מקודם נוסחא אשכנזית (שם). ספר זמיר עריצים, להכרית כל הקוצים, וכל הנעצוצים, אשר קמו בעדת היהודים, כת אחת ונקראים בשם חסידים, היו לצנינים וצדים (תלמיד הגר"א, בעטר ספ' זמיר עריצים השני, מסנ' תקנ"ח). להודיע לכל ישראל שבכל מה שהארכתי פה והרחבתי לשון כחצי גבור שנונים ונחלי רתמים על ראשון של החסידים להפר אותות

בדים אין כוונתי רק על אותן החסידים שנתחדשו אחר שבא לעולם הריב"ש הוא ר' ישראל בעל שם טוב (שם, הקד'). כי קמו בעדת היהודים בת אחת ונקראת בשם חסידים, והיו לצנינים וצדים, מראיהן כלפידים (שם, עמוד ג). ואחרון הכביד הוא החסיד, ר' איצק מלאנציט, הוא החל להיות גבור ציד בארץ, אליו יאספו חסידים עדרים, צלמות ולא סדרים (שם ד). שהחסידים השוטים אשר הניח (ר' ישראל בעש"ט) אחריו ברכה אומרים שאין הדור זכאי לבך להבין גודל עמקות (דבריו) אשר בתוכם תילים תילים על כל קוץ וקוץ רזין וסודות ובעקבתא דמשיחא יתגלה פרושו ועתיד אליהו לדורשו (שם ו). מצות עשה ולא תעשה קלים וחמודים, איך נפלו בידי החסידים הארורים (שם ט). ואתה בן אדם נהה על המון החסידים והורד אותם אל ארץ תהתיות את יורדי בור (שם:). אוי ואבוי על השוטים והנבלים, מי נתן להם שם זה להקרא חסידים, והלא די להם בקריע"ת צדיקים (שם יח.). חסל סידור שבת בהלכתו, ככל משפטו וחוקתו, מנהג החסיד ודתו (שם טז.). ואח"כ הלכתי לבית המדרש ומנין שלהם, וראיתי בתוכו חסידים עדרים צועקים בקול תרועה ושברים (שם). אעפי"כ תתרו (המתנגדים) ומצאו בדעתם כאילו תלמידי הבעש"ט ז"ל הנקראים בשם חסידים הם כותבים דברים כנגד התורה ח"ו (נתן מברסלב, עלים לתרופה, מכת' כה, בנת תקלו). ואצל רוב החסידים דפה נתקבלתי בכבוד ת"ל (שם קכ). וגם משאר החסידים שבעיר היו אצלו (שם קז). ודברתי עם החסידים דשם במה דברי תורה מאדמו"ר וצ"ל (שם קיב). ואתמול לוו אותי מבראד חסידים הרבה וגדולי החשובים שבהם עד חוץ לעיר (שם קיג). אך שמעתי שהוא ג"כ מכת החסידים וכפוף תחת הרבי שבואלין (מגלה טמירין עז).

חֲסִידָה[1], ש"נ, מ"ר חֲסִידוֹת, — שֵׁם עוף ארוך השוקים והצואר והמקור, Storch ; cigogne stork : וְהַחֲסִידָה[2] והאנפה למינה (דבר' יד יח). גם חֲסִידָה בשמים ידעה מועדיה (ירמ' ח ז). ולהנה בנפים כבנפי הַחֲסִידָה (זכר' ה ט). אשר שם צפרים יקננו חֲסִידָה ברושים ביתה (תהל' קד יז). ששאלת על החסידה כבר השבתיך על שאלתך וכו' והנני משיב לך שנית דע כי בארצנו ובספרד אין אוכלין עוף המקונן על הבתים ואומרים שהוא מעשה אפרוחים ומאכלו צפרדעים ולועזין קורין אותו סיגוניא ואנו קורין לו חסידה כך אנו מקובלין בארצנו (שו"ת הגא"ו כ ג). הרחם אשר יטהר את הארץ מנבלת כל פגר באשר תעשינה העגור והחסידה אשר הקדמונים יספרו ממנה כי תתחסד את בניה הפך בת היענה וכו' המרשעת כי תקפוץ רחמיה מבניה (בכי"ע א, מלרים). החסידה נמצאת גם פה אתנו הרבה גבהה כאמה וחצי ודחבה בכנפים פרושות ג' וחצי חרטומה הארוך והאדום ימוד בשישית האמה רגליה אדומות מראה גופה לבן ונוצות המעוף שחורות (תוה"א לשינהק, העוף קסה).

***חֲסִידוּת**, ש"נ, — א) מדת בעל הֶחָסֶד: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (סיום תפי' ר' יוחנן, ברכ' יז:). — ב) מדת החָסִיד: זידאת חטא מביאה לידי חסידות וחסידות מביאה לידי רוח הקדש (סוט' ט טו). ישעיה איש טיריאה היה נוהג בחסידות ונוטל את הכל (תוספתא ב"ק יא יד). משמת רבי יוסי חסידא וכו' פסקו אנשי חסידות (ירוש' סוט' ט כד ג). טהרה מביאה לידי חסידות חסידות מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי יראת חטא (ע"ז ב:). למה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה (חול' סג.). מדת חסידות שפודין מע"ש בזמן הזה בשוויו כדרך שפודין אותו בפני הבית (רמב"ס מע"ש ב ב). — ואמר המליץ: היראה אומנתו, והענוה מודעתו, והחסידות מצנפתו (ספ' המוסר לר"ז אלא'אהרי מה). וידע כי לבעבורו הדבר, ויאמר בחסידותו מה לתבן אל הבר, ואומר לו ומי כמוך חשוב ויקר וחכם ובעל לשון, ולך יאתה להיות נצור באישון (שם). — ובבנ': בא וראה חסידותו

---

[1]) רק בעבר'. ואמרו שהוא על שם חסידותה עם ילדיה, שהיתה מפורסמת אצל הקדמונים בזה, ועי' הערה לקמן. — [2]) ת"א חֲוָרִיתָא, ולא ידוע מה הוא. בגמ' אמרו: אמר רב יהודה החסידה זו דיה לבנה למה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה (חול' סג.). ועפי"ז תרגם רש"י ציגונייה, שהוא העוף הרשום בפנים. אבל רסע"ג תרגם אלצקר [a]), והוא כל עוף דורס חד העין, ובפרט העוף שצדים בו עופות אחרים. וכן ריב"ג. ובכ"ז נתקבל פרושו של רש"י, וכן גם החדשים, וכן השתמשו בו בספרות.

[a]) الصقر

של אהרן הצדיק בשעה שהציק משה שמן המשחה על ראשו נודעזע אהרן ונבעת (מד"ר במד' יח). — ג) ״שטת החסידים שנתחדשה בזמן הבעש"ט: ואחד מהם (מהחסידים) היה טמא במשכב זכור וע"ז הודה בפני ב"ד רק אמר שאעפ"י שהיה בתוך זמן חסידות שלו אעפי"כ לקח תשובה אצל הרב ר' מענדיל (זמיר עריצים ותרבות לורים, שנת תקל"ב). אבל אותם העושים מעשי חסידות אפילו במשא ומתן הם פסלנים (מגלה טמירין קב).

א.״**חֶסְיוֹן**, ש"ז, כנ' הֶסְיוֹנוֹ — כמו חָסוֹן, מן חוס: באדם שנותן אצבעו בעינו ובנגיעתו יחוס עליה שמא ישחיתנה וחסיונו[1]) עליה יותר מתאותו (ערוך, ערך פתת).

ב.״**חֶסְיוֹן**, ש"ז, כנ' חֶסְיוֹנוֹ, — כמו א.חָסוּת: חסיון זה אינו אלא לשון חסיון צל ודבר מועט הוא (רש"י תהל' קיח ח). — ואמר הפיטן: גדל חסד מטה כלפיו כפיד שועננו, גבר טוב חסיונו מבטיחת אדם שעוננו (מנח' בן מכיר, יולר שבת תבוכה, אחר).

חָסִיל[2]), ש"ז, — אחד ממיני הארבה, Heuschrecke; sauterelle; locust: רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חָסִיל כי יהיה (מ"א ח לז). יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל הֶחָסִיל (יואל א ד). ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק וְהֶחָסִיל והגזם (שם ב כה). ואסף שללכם אסף הֶחָסִיל (ישע' לג ד). ויתן לֶחָסִיל יבולם ויגיעם לארבה (תהל' עח מו). על אלו מתריעין בכל מקום על השדפון ועל הירקון על הארבה ועל החסיל ועל החיה רעה (תענ' ג ה).

***חֲסִילָה**, ש"נ, — שה"פ מן חָסַל: נגמר אותו דבר שאמרת למשה בסיני והנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ר' סימון אמר חסילה[3]) והיא מסכימה עם ירמיה שאמר כי אספתי את שלומי מאת העם הזה (פסיק' דר"כ, ותאמר ציון). — ובמשמ' סוף: חסילה (סד' אליהו רבה, סוף פרק כ).

א.***חֲסִימָה**, ש"נ, — שה"פ מן חָסַם: אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבדה לפריקה לחסימה

[1]) צורה שלא כדין, כפעולת הקש נל"י.
[2]) משרש חסל, עי"ש.
[3]) בסגנון ארמי: הא חסילא והא מסכמא על ידי ירמיה (מד"ר איכ', ככה).

לכלאים ולשבת (ב"ק ה ז). על כל חסימה וחסימה ישבה התריית מכות (ירוש' כתוב' ג כו ג). מה לשור שכן אתה מצווה על חסימתו תאמר באדם שאי אתה מצווה על חסימתו (ב"מ פ"ח:). דין אכילת בהמה בשעת מלאכה ואיסור חסימות (לכ"ב, שכיר' שלת א). — ואמר הפיטן: טהרה ונקיות מלבא ממזר בקהל, עמוני ומואבי פצוע דקה וכרות שפכה, חֲסִימָה ופריקה ותוכחות שנאה (מוס' א שבוע', תודה). — ובהשאלה: וגדר הפרישות בלשון סתם הסימת תאות הנפש והמנע מן הדבר הנפרש ממנו וכו' והעילה המחייבת חסימת תאות הנפש מתחלקת לשני חלקים וכו' והנהגת כל איש שכל את נפשו בחסימת תאותו מן המאכל והמשתה והמשגל והמלבוש והדבור (חו"ה, הפרישות א). הפרישות מנוחת הנפש וחסימת רעיוניה מכל מה שהוא להם למנוחה (שם ב). וענין הרצועה שמפשילין לו מתחת זנבו הוא רומז לעיכוב התאוה וחסימתה מהשתלחות באותו הפועל לקצה האחרון (רשב"ל דורן, מאמ' סעוד' מלוה). שבאותו פועל הנעשה באותו אופן מהחסימה הנזכרת הוא עובד גנתו וחרכתו (שם). והנה התחיל בחסימת הכח המתעורר ובלימת פיו ברסן החפץ השכלי כי אמנם הוא עיקר מלחמתו של אדם (קול יהודה, כוזרי ג ה). — וברוחניות, במשמ' עצרות השכל והדעת: שהיה ר"א בן חסמא חסום בתחלתו (שהיה עם הארץ) ועכשיו סרה חסימתו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג).

ב.***חֲסִימָה**, ש"נ, — כמו ״חִסּוּם: ובקרדום אף על פי שניטלה חסימתו (תוספתא כלי ב"מ ג ז). כשהאדם עושה קופה או סל וגומר את שפתו זו היא חסימה (ר"ש כלים יז ג).

חֲסִין[1]), ת"ז, לנק' חֲסִינָה, מ"ר חֲסִינִים, חֲסִינוֹת, — מי שיש לו חֹסֶן: יי' אלהי צבאות מי כמוך חֲסִין[2]) יה ואמונתך סביבותיך (תהל' פט ט). — ואמר הפיטן: חסין קרוב לקוראיו, ושומע אל אביונים, דן דין עני ואביון, ומשפט רציצים ומעֻנים (סלית' יום ז, תוקף הכל). — ואמר המשורר: הלא אם יוצרך טהור ונקי דעי כי כן טהורה את וזקסה, חסין ישא שחקים על זרועו במהו תשאי גויה נעלמה (רמב"ע,

[1]) מן א.חסן, עי"ש. — [2]) פרש רסע"ג מלשון חסן בארמ' במשמ' ירש: פירש (רסע"ג) מי כמוך חסין יה מי כמוך יורש הארץ (תשו' דונש ח), והשיג עליו דונש שם. ורש"י פרש מתאפק (רש"י גיט' נו:).

בחי לאל). — ובכג': שבור אשבור לך צורי חסיני, עד תשלח לי את משיחי וקציני (ספ' הפומ', תימנ', יפיפיה). — ולנק' תאר לנקבה: בצל אהבתי חסי נא חֲסִינָה, ולכשי גאונך לחדש ששונך, ומעטה תהלה עדי נא עדינה (עמנ', מחב' ג).

*חֲסִינָה[1], ש"נ, מ"ר חֲסִינוֹת, — סל גדול, גבוה, עשוי מהוצני התמרים, ישימו בו דגים וכדומה: פטילייה טמאה וחסינה[2] טהורה סגניות של עלין טהורות של נצרין טמאות (כלים טז ה).

*חָסִים[3], ש"ז, מ"ר חֲסִיסִים, — בעין קמה עשוי ממצה אפויה: חסיסי מצה אפויה שטוחנין אותה ומבשלין אותה במים ומוללין בה את הקדרות (הרי"ף פסח' יב:).

*חֲסִיסָה, ש"נ, — כמו *חסחוס: אזניו מגופפות בחסיסה[4] אחת לא ישחט בשתי חסיסות ישחט (תוספתא בכור' ד יג).

*חֲסִיפָה, ש"נ, — שה"פ מן חָסַף: הקב"ה דרכו בקדושה הלוכו בקדושה נראה בקדושה דבורו בקדושה חסיפת זרועו בקדושה (תנחומא ברכה' ז).— ואמר הפיטן: זו באמירה, וזו בגזרה, זו באסיפה, וזו בחֲסִיפָה, זו בנשיקה, וזו בתשוקה (יוצר שבת פרה, כהרת).

*חסירה, — עי' חֵסֵר, חֲסֵרָה.

א.*חָסִית, ש"נ, מ"ר חֲסִיּוֹת, — צמח, שם בללי למיני הבצלים: המנבש עם הכושי בחסיות אע"פ שפירותיו טבל אוכל מהם עראי (תרומ' ט ז). כל הנכבשין זה עם זה מותרין אלא עם החסית חסית של חולין

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [2]) פרש דה"ג: פי' קופה גדולה שנותנין בה דגן ועשויה מן הוצי. ע"כ. והובא בהערוך. וכן רמב"ם: ותסינה היא קופה גדולה דומה לבית יעשה מערבה ברוב ימלאו אותה מחטה באשר ירצו לאצור אותם תרגום נהרסו ממגורות אפחתו חוסנייא. ע"כ. ויש שגזרוה מן ח'זנה[a] בערב', במשמ' אוצר.

[3]) בארמ' חסיסא: לממחה קדירה בחסיסי (פסח' מ: ועוד). והנה שם הכונה בעין גדיסים משעורים קלויים, ולא נתברר מקורו, ואולי כמו בערב' ג'שיש[b] מן גשש, שבר, טחן, והרי"ף השתמש כזה למצה יבשה טחונה.

[4]) כך בערוך, וכך בסמ"ג סי' שח, והוסיף שם: פירוש חסיסה ושחומים הכל אחד עוד נקרא חסחוס בשני סמכין. ע"כ. ובנוסח' חסוסה.

[a]) خزنة [b]) جشيش

עם חסית של תרומה ירק של חולין עם חסית של תרומה אסור אבל חסית של חולין עם ירק של תרומה מותר (שם י י). אלו הן מיני חסיות[1] הלוף והשום והבצלים והקפלוטות ר' יהודה אומר אין לך מיני חסיות אלא קפלוט בלבד (תוספתא שם ט ג). חסית בחסית מין במינו (ירוש' שם י מז:). אין מקיפין חרדל וחריע אלא לחסיות בלבד (שם כלא' ג כח.). המנבש עם הכותי בחסיות אוכל מהן אֲבילת עראי (נדר' נח:). ששה דמעות הן שלש יפות לעין דמעת חסית[2] קטנה דמעת הקילורית ורמעת החרדל ושל צחוק יפה מבולם (מד"ר איכ', כלו בדמעות).

ב.*חָסִית, — עי' ב.*חְסוּת.

א.*חסך[3]), ממנו א.חָסַךְ.

א.*חָסַךְ, פ"י, — כמו חָשַׁךְ: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת ואומר זו' וכו' זו עשויה תרומת מעשר עליהן ומעשר שני באחרונה ומחולל על המעות וחוסך[4]) גרוגרת אחת רשב"ג אומר לא יחסוך[4]) מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעל הבית (דמאי ז ג). — ופָעוּל חָסוּךְ: נבלה ומי חטאת שיש בהם כדי הזייה שהם מטמאין את האדם במשא לטמא בגדים במגע ותסוכי[5]) בגדים במגע (כלים א ב). גודגדניות מרובי בנים יאכלו חסובי[6]) בנים לא יאכלו (ערוב' כח.).

ב.*חסך, ממנו ב.*חָסַךְ, *חִסָּבוֹן.

ב.*חָסַךְ, פ"י, — חָסַךְ על פלוני, כמו חס עליו: ולפיכך (לפי שהבת הבכירה של לוט למדה את הצעירה) חסך[7]) הכתוב על הצעירה ולא פרשה (מד"ר במד' כ). — פִּע', *חִסֵּךְ, — חִסֵּךְ את פלוני, על פלוני, כמו קל, schonen; epargner; spare: כך היו ישראל צריבים (להביא קרבנות) בכל שעה אלא שחיסך הכתוב את ישראל (ספרא אמור כג יג). המחלל שם שמים בסתר מחסכין לו ובגלוי אין מחסכין לו כאן שבסתר חיסך עליו הכתוב וכאן שבגלוי לא חיסך

[1]) כך בתוספתא שבש"ס וילנה, ובמהד' צוק"מ תרסיות. — [2]) גרסת הערוך. וי"ג שום, ובקצת ספרים: דמעות הסם.

[3]) עי' חשך.

[4]) כך במשנ' שבגמ' ירוש' וכך בערוך. בנוסח' חושך, יחשוך, ובקצת ספרים חותך. — [5]) כך בערוך. בנוסח' חשוכי. — [6]) כך בכ"י. בנוסח' חשוכי.

[7]) כך בערוך, ובנוסח' חסה.

עליו הכתוב (תוספתא סוט׳ ו ז). צעירה (מבנות לוט) לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה חיסך עליה הכתוב ולא פרש גנותה (רש״י וירא יט לג).
— נִפע׳, *נֶחְסַךְ: ומעשר שני מתת למת אני נחסך, כי אעבור בסך (הזכר׳ לר״א הזקן, אמת).

****חָסָךְ**[1]), ש״ז, — שם צמח קוצי: חסך הוא טריבולי מריני (קאגון, לוח הסמים). ונגביל ארבעה ווזים והסך עשרה ווים וכו׳ שמן חסך אחד וכו׳ חלב בקר וסחיטת החסך הרטוב (שם, מוכל׳ הרפוא׳ י יב).

***חִסָּכוֹן**, ש״ז, — הפעולה לְהָסֵךְ: (ולא הצריך הכתוב שמן וך בתית להמנחות) אלא מפני החיסכון[2]) (מנח׳ פו:). — והשתמשו בזמן האחרון בשם זה ביחוד במשמ׳ מה שאדם הִסֵּךְ מהוצאותיו ושומר זה לצרכו, .Ersparnis; épargne; savings

חסל[3]), ממנו חָסִיל, א.חָסַל.

א.חָסַל, פ״י, עת׳ יַחְסֹל, יַחְסְלֶנּוּ, — חָסַל הארבה את הצמח, אכל אותו ברעבתנות בלו מבלי הניח בלום ממנו, abfressen; dévorer; eat off: זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יַחְסְלֶנּוּ הארבה (דבר׳ כח לח). למה נקרא שמו חסיל שהוא חוסל את הכל (ירוש׳ תענ׳ ג סו ד).

ב.חָסַל**, פ״ע, — חָסַל הדבר, נגמר, נשלם, vollendet sein; être achevé; be finished: חסל סדר פסח בהלכתו כמשפטו ובחקתו (סוף סדר הגדה של פסח). חסלת[4]) פרשת בראשית (רש״י בחתי׳ פרושו על כתה״ק, וכן בחתי׳ כל הפרשות). חסלת ערוגת התפלה, מקוצרת מור ורבולה, הממולאה בתאר השבולים, הטובות העולות כגבולה (שבלי הלקט, סוף ענין תפלה).
— נִפע׳, *נֶחְסַל, — כמו חָסַל: נחסל בערוך ערך חמש עשרה, ועתה יסייעני בערך שש עשרה (ר״נ בעל הערוך, חתי׳ אות ס). וגו חסלו התשובות (רש״י, חתי׳ תשו׳ על פי׳ ירמ׳ ויחזק׳, מלא תפנ׳ לז). — ואמר הפיטן: כל תשא עון וקח טוב מסולסלת, לך ישלם נדר בציון תהלה הַנֶּחְסֶלֶת (סלית׳ מנח׳ יוה״כ, את פני).
— פִּע׳, *חִסֵּל, —השלים: יחוקקו נריבי עם שירת הבאר לְחַסְּלָהּ, במין בברה קטנה מחוקת ומעגנת בסלסולת (שבת בין יוה״כ וסכות, אזכרה).
— הָפע׳, *הָחְסַל, הוחסל, — כמו חָסַל, נֶחְסַל: נשלם בסיוע נחלנו ממרום נשבית, הוחסל מספר הערוך ערך בית, חסד לחייבים גומל, יזרזני בערך גימל (ר״נ בעל הערוך, חתי׳ אות ב).

****חֲסֶלֶת**, ש״נ, — גמר, חתימה, Schluss; fin; end (כ״ז, מלון גרמני עברי).

א.חסם**[1]), ממנו א.חָסַם, מַחְסוֹם, *חָסוּם, *חֹסֶם, *הֲסִימָה.

א.חָסַם, פ״י, עת׳ תַּחְסֹם, — א) חָסַם את השור וכדומה, שם על פיו דבר שלא יוכל לאכול מהתבואה שלפניו, d. Maul zubinden; museler; to muzzle: לא תַחְסֹם שור בדישו (דבר׳ כה ד). — ומצוי בתלמוד: החוסם את הפרה ודש בה (ב״מ צא.). מה נפשך אם חסמת פטור אף פועל אם חסמת פטור (שם פח:). החוסם את הפרה והמזויג את הכלאים (תוספתא כלא׳ ה יא). בדישו אין את חוסמו אבל חוסמו את במחובר לקרקע (ירוש׳ מעש״ר ב ג). חורש בשור ובחמור וחוסם פי פרה ודש בה (חול׳ קטו:). מהו שיאמר אדם לנברי חסום פרתי ודוש בה (ב״מ צ.). דרך המלך נלך שאנו חוסמין את בהמתנו (מד״ר במד׳ יט). — ופעול *חָסוּם: לא תדוש בשור חסום (ירוש׳ תרומ׳ ט מו ד). — ומנע מלאכול בגערה וכדומה: חסמה (את הפרה) בקול והנהיגה בקול (סנה׳ סה:). — וְחָסַם את פלוני, במשמ׳ מנע אותו מעשות ברצונו: ליבמה שנפלה לפני מוכה שחין שאין חוסמין אותה (יבמ׳ ד.). — ובהשאלה, *חָסַם את פיו, את לשונו, מנעהו שלא ידבר:

---

[1]) בערב׳ חַסַּך a), וקוראים לו גם חמצ אלאמיר b), והוא קצת דומה להאבטית, יתפשט על הארץ ופריו קוצי.

[2]) ואמרו שם: מאי חיסכון אמר ר״א התורה חסה על ממונן של ישראל. ע״כ. אך אין זה אלא פרוש, כי מן חסה אומרים הסיון.

[3]) בערב׳ לחס c), לפעולת אכילת הארבה את הצמחים.

[4]) כמו בארמ׳ במקום חסלה בצורה עברית.

a) حسك b) حمص الامير c) لحس

---

[1]) עברית, ארמ׳ וסורית. יש מדמים לשרש זה את השרש חזם a) בערב׳ במשמ׳ קשירה. אך להמושג המיוחד שמשמש בו השרש חסם בעבר׳ לענין סגירת פי הבהמה בדי למנעה מאכול תבואה וכדומה, משמשים בערב׳ שרשים אחרים, חג׳ם b), חטם c). בסורית משמש חסם במשמ׳ חשך, מנע.

a) حزم b) حجم c) حطم

וכן אמר כי שם, כרסו עם כרסם, בכר פיהו חסם, ושמו כשורים (תבו' תלמידי מנחם על דונש). ואלדים אשאל להצילני מטענות הטוענים עלינו בסבלותם ולחסום פי מקנאינו באולתם כי אינני בוטח שלא תביאם קנאתם לדבר עלי (תמה"ג לרמב"ן יח). וכן בעניני תפלתך והרהורי לבך לחסום לשונך ולאסור הושיך ולמשול בתאוותיך (חו"ה, תהכ' ה' ז). והיא נפלאת בעיני שהחרשתם ולא חסמתם אותו (מרדכי כתוב' רז).— ואמר הפיטן: ליל שמורים חָסַם כטוב לאלום, לבן הארמי בחלום (מער' ליל ב' פסח, ליל שמורים). — ואת התאוות וכדומה: אנשים חסמו תאות נפשותם מהשיג קצת התענוגים כדי שיצא להם שם בפרישות (חו"ה, הפרישות ג). אנשים שהלכו כדרך הגדר הבינוני שבפרישות ומאסו מותרי העולם לגמרי וסכלו לחסום תאוותם מהם (שם). שנאמר בו (ביו"ט) לכם שהכונה בו בהנאות הגופיות כדי לחסום התאוות היהדונות (מלמד התלמידים, קדוש'). — ואת הטענות: הראב"ע והרלב"ג בשהוכרחו לקבל פשוטי התורה ומצד אחר לחסום טענות הפלוסופים חשבו להעמיד על זה חזון ונכשלו (ר"י אברבנאל, וירא).—ובכלל חָסַם אותו, מנעהו ממעשה מן המעשים: ודרך הנהגת שימושו (של חוש הטעם) שיחסום אותו מן האסור ויתירהו למותר (תמה"ג לרמב"ג). — וחסם אותו, כמשמ' לא נתן לו לדבר: ראובן קפץ בכעסו ואמר שיהיה נזיר כשמשון בכל הנאיו אם ישב בבית אחד עם המותו וכתוך כך בא תלמיד חכם אחר והיה חוסמו ואומר לא תחטא ולא תנדור (בו"ת ר"מ מטרהנו כג). — ופעול חָסוּם בהשאלה, במשמ' קצר הדעת: שהיה (ר"א בן חסמא) חסום בתחילתו (שהיה עם הארץ) (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). — ג) חָסַם את העברים, עצר בפניהם שלא יוכלו לעבר, absperren; barrer, to stop: וְחֹסֶמֶת [1] היא את העברים (יחזק' לט יא).— *וחסם מקוה וכדומה, בנה וכונן במחצוה ואבנים מקוה שיקוו בה המים, ואמר בן סירא: יחזקיהו חזק עירו בהטות אל תוכה מים ויחצב בנחשת צורים ויחסם [2] הרים מקוה (ב"ס נוי' מח יז).

[1]) יש סבורים כי יש כאן שבוש. — [2]) היוני והרומי תרגמו מלה זו בפעל במשמ' בנין, והוא הפעל הנאות כאן לפי הענין, עכ"פ קצת קשה המליצה: הרים מקוה, ובאמת בהתרג' היוני והרומי לא נזכר כאן כלל שום הר אלא מים, ורגלים לדבר כי בנוסחה העברית נפלה טעות, ואולי לנדים במקום הרים. ועי' עוד בערך מקוה.

— נפע', *נֶחְסַם, — שחסמוהו: מה חוסם אוכל במחובר אף נחסם אוכל במחובר ומה נחסם אוכל בתלוש אף חוסם אוכל בתלוש (ב"מ פט).

— הפע', *הֶחְסִים, — במו קל: כי יש עמי עוד תשובות מלים שנונים מחיצים פתוחים מחרבות מחסימי פה מאלימי לשון (מנחם ב"ס, אגר' לחסדאי). ודברתי אשים, כמו טל ורסיסים, ואת פיך אחסים, במלים נעתרים (תבו' תלמידי מנחם על דונש).

*חֶסֶם, ש"ז, — כמו חָסוּם: לא יצא הסוס בזנב השועל ולא בזהורית שבין עיניו ולא תצא פרה בחוסם שלה (תוספתא שבת ד ה).

ב.*חסם, ממנו *חִסּוּם, ב.*חִסֵּם.

ב.*חָסַם, פ"י, — א) חָסַם את התנור, את הברזל וכדומה, שגרו ולבנו באש עזה ויצק עליו שמן או מים צוננים כדי שיצטמצמו חלקיו ויתקשה, härten, tremper; to temper: שמן תרומה אין חוסמין בו תנור וכירים (תרומ' י יא). תנור וכיריים חדשים אין סכין אותן בשמן ואין טלין אותן במטליה ואין חוסמין אותן בצונן (ירוש' מו"ק א פא). ואין מלבנין את הרעפים וכו' (כשהם חרשים) מפני שצריך להסמן [1] (ביצ' לד). שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו [1] (רמב"ם שבת יב ג). מפני שצריך לחסמן [1] (את הרעפים) לסתום הנקבים (ר"ח ביצ' לד). — ב) חָסַם את הסל וכיוצא בו, עשה לשפתו דור אחר יותר עב וחזק שלא יפרק: הסלין של עץ משיחסום ויקנב וכו' בלכלה משיחסום ויקנב ויגמור את התלויה (כלים יז ג). הקנונין הקטנים והקלתות משיחסום ויקנב (שם ג). כלי עור מאימתי מקבלין טומאה התורמל משיחסום ויקנב ויעשה קיהיהיו וכו' סקורטיא משיחסום ויקנב ויעשה את ציצהה (שם ג).

— פע', *חִסֵּם, — כמו קל: בית הלגינין ובית הכוסות של המדה שחיסם וקינב מבחוץ (תוספתא כלים ב"מ ה יג). היה עתיד לחסם ולקנב אעפ"י שהוא משתמש בהן (בהסלים) עראי משליכן (שם יד).

— נתפע', *נִתְחַסֵּם, — בשתי המשמעות: ואין חוסמין אותן (את התנור והכירה) בצונן בשביל שיתחסמו (ירוש' מו"ק א פא). חומר בשירי כלי עץ מבתחלתן וחומר בשירי כלי נצרים מבתחילתן שמתחלתן אינן מקבלין

[1]) ואולי זה מבנין פִּעֵל.

טומאה עד שיתחסמו נתחסמו אע"פ שנשרו שפתותיהן כל שהן טמאים (כלים כ ג). וענין אמרו בספינה לצרפה בדי שתתחסם ויסגר בקיעתה לפי שהספינה שהיתה ביבשה תבקע (רמב"ם פי' מכביר, ה ו).

ג.*חָסַם[1], פ"ע, — כמו הָסַם: (כל מקום שנאמר באמה הלכה ואין לחסם ולנמנם בדבר (רש"י ב"מ ס.). והיה לב הרב מחסם בדבר (מרדכי ב"ק מח).

חסן[2], ממנו חָסִין, חֹסֶן, חָסֹן, חָסַן.

א.**חֹסֶן**, ש"ז, — מה שמכינים ושומרים לשעת הצרך Vorrat; provision: ונתתי את כל חֹסֶן העיר הזאת ואת כל יגיעה ואת כל יקרה ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם ובזזום ולקחום והביאום בבלה (ירמ' כ ה). קשר נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חֹסֶן ויקר יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה (יחזק' כב כה). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים כי לא לעולם חֹסֶן ואם נזר לדור דור (משלי כז כג-כד). — ובהשאלה: והיה אמונת עתיך חֹסֶן ישועת חכמת ודעת יראת יי' היא אוצרו (ישע' לג ו). בית צדיק חֹסֶן רב ובתבואת רשע נעכרת (משלי יה ו). — ובמשמ' דבר יקר. ואמר הפיטן: לבבתני חֹסֶן יקרי מזכרת, מה יפו קשותיך בעז ותפארת (שבת תוהמ"פ, בני סדיך). — ובמשמ' יפי, ואמר המשורר: אהה אפס, קהל פאס, יום נתנו למשסה, ואי חֹסֶן, קהל תלמסן, והדרתה נמסה (ראב"ע, אהה יכד). אשרי עין ראתה נוה צדקך וְחֹסֶן גבולו, וכהן משרת בשמונה בזבולו (רמב"ע, יוה"כ, אשרי עין). עליה (על השפחה) מתג ורסן, ובלתיה יופי וחוסן (ר"י חריזי, אתיאל ח, העבד והשפחה).

ב.*חֹסֶן[1], ש"ז, — כמו א.חֹסֶן: אין מדליקין (נר שבת) לא בלכש ולא בחוסן[4]) ולא בכלך (שבת ב א).

א.**חָסֹן**[5], ש"ז, — עצם הפשתן שדקו אותו אך עוד לא נפצוהו, ungehech. Flachs; lin non seranée; tow: והיה הֶחָסֹן[6]) לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישע' א לא).

ב.**חָסֹן**[1], ת"ז, לנק' חֲסֻנָּה, — חזק ומתקים, האילן וכדומה, stark, mächtig; fort, puissant; strong, mighty: ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וְחָסֹן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת (עמוס ב ט). — ואמר המשורר: ואשתקם ואדרוך במותיהם ואשביע פניהם בקלונים, ויהיו בנעורת מפני אש ותלהט בעבותת החסונים, ופי כל דוברי שקר יסוכר וימותו באין כח ואונים (רסב"ג, שירי שלמה ט). — והמליץ אמר: וישכתי בתוך ההמון והיו לצדי שני זקנים ארוכי וקנים חסונים כאלונים (ר"י אלחריזי, תחכמוני כד).

א.**חָסַן**, — קל לא נהוג.

— נפע', נֶחְסַן, עת' יֵחָסֵן, — נֶחְסַן הדבר, נאצר לעת הצרך, aufbewahrt werden; être conservé; to lay up: והיה סחרה ואתננה קדש ליי' לא יאצר ולא יֵחָסֵן[2]) כי לישבים לפני יי' יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק (ישע' כג יח). — יֵחָסֵן הרבוש להיורש וכדומה: שכיב מרע שצוה ואמר יטול פלוני כל נכסי או מקצת נכסי או יחזיק או יזכה או יקנה כולן לשון מתנה היא ובן אם אמר יחסן או יירש על מי שראוי ליורשו הרי זה קנה (רמב"ם, זכיה ומתנ' ט ג).

— הפע', הֶחְסִין, — הניח ליורשו: ומהיום תירש (אשתי) ותוריש תנחיל ותחסין ותעשה חפצה ורצונה בבל מה שיש בעולם (שו"ת הרא"ש פד ו).

ב.*חָסַן, — קל לא נהוג.

— פע', חִסֵּן, — חִסֵּן את פלוני, הלל ושבח אותו שהוא חסין, תקיף: זוכרי ומירות יזמרו בקול יי' מלך, חכמי חידות יְחַסְּנוּ בקול יי' מלך (יוצר א ר"ה, אדירי איומה). כל עריצי עליונים בזמר מזמרים יי' מלך, כל עוברי

---

[1]) בארמ': הוה קמחסם למיתבה ליה (שבת קמז.). אתא לקמיה דרב א"ל זיל שקול לנפשך חזייה דהוה קא מחסם (ב"מ כג:). וי"ג קמהסס, ועי' הסס.
[2]) בערב' חסן, יפה וטוב.
[3]) עי' הערה לקמן. — [4]) ואמרו בירוש' שם (ב ד ג): פשתן שלא ננערה. ע"כ. וכן בגמ' בבלי שם (כ:): א"ר יוסף נעורת של פשתן וכו' אמר אביי כיתנא דרייק ולא נפיץ.
[5]) עי' הערה לקמן. — [6]) פרשו רוב הקדמונ' והחרשים במשמ' חזק. אבל אין שום טעם במליצה זו, החזק יהיה לנערת, ובפרט מה שכתוב אחריו ופעלו: מעיד בפרוש כי חסן הוא דבר שפעלים אותו. ולכן אין ספק בדבר כי העקר הוא כמו שכבר פרשו בעלי התלמוד שהוא הוא השם חֹסֶן, והוא הפשתן קודם שנפצו אותו.

[1]) לפי דעת החכמים מערב' חצן a), חזק.
[2]) ואמרו בגמ' (פסח' קיח:): מאי לא יאצר תני רב יוסף לא יאצר זה בית אוצר ולא יחסן זה בית גניזה.

a) حصن

עולמים בחיל מחסנים יי' מלך, (קרוב' ב ר"ה, כל שנאני). ותיקים יודוך, זכים יזכירוך, חילים יחסנוך, טהורים יטעימוך, יקרים ייחדוך (יוצר יוה"כ, מי יתנה). נשמת חוקרי מצותיך המקוים לך בארץ, תחסנך חסין במרומי ערץ (ר"י בן אביתור, נשמת ידידים). אחסן אחקור השם התשיעי להרימו, חסין שוכן עד וקדוש שמו (רשב"ג, ליל שבת בין ר"ה ויוה"כ, אאמיר). נשמת חוגגי חג המצות שבעת ימים ליי', תחסנך חסין יה הצללת מוני והצלת המוני (קרובץ אלג'יל, א' פסח, נשמת). — ובמשמ' קשט: צאן ידו הפריש מעמים בתרומת מעשר מתבל, חיסנם קדושות וטהרות להתנשא מהנבל (מחז' ויטרי, רשות לחתן תפ"ד). — ובמשמ' חזק: בחסידותו (של אהרן) תתסנינו ותשעינו כשיי נחשון, למען טוביה נקרא נביא ראשון, ביישרותו תיקרנו כמי פרת וחדקל וגיחון ופישון (שם, הושע', למענך).

— פע' *חסן, — א) חסן הכלי, מחסן, מחוסן, יבש ונתקשה: המסדד קנקנים בכיפה אעפ"י ששאבו יתר מלוג וכו' אחרים אמרו משום ר' נחמיה אם היו מתוסנות[1]) אינן שואבות (תוספתא מכשיר' א ו). — ב) *חסן פלוני, הללוהו ושבחוהו שהוא חסין: אלים ביום מחסן, חלו פני מנוסן, טל אור לנוסםן (ר"א קליר, תפ' טל, אליס). — ובמשמ' חוק וקשט: המוקיה חסנו משתי שתי עטרות, זקים וברקים פרחיה מבתירות (הוא, פיוט, כספ' תפא' איכה לאונן). הנקרא לאב זרע, ונפנה לסור ממוקשי רע, זעק וחנן ושיהה לא גרע, חסן ברכה באשר זרע (נעי' ליוה"כ, אב ידען). הם ויחר מושל רשע, חוק מכותיו בליפשע, חסן הילד ולסבלם שעשע (יוצר א' שבת חנכה, אודך). — ונרדף למשובח: וזה הרוח עליונית לכל הרוחות והיא האם הגדולה וממנו יצאו כל התולדות והיא עדיפה ומשובחת מכל שרשים ובה כח יותר מכל האבות עם כל תולדותיה וצאצאיה יותר משובחים ומחוסנים משאר הנותרים (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 179).

— התפ', *התחסן, — התחזק, התכצר: שהיו אונסין את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון (רש"י ישע' א לא). — ובמשמ' התאפק: כאדם שמתאפק ומתחסן על במירות רחמיו (מחז' ויטרי רפז). לסמוך גאלה לגאלה במצות יתחסן (סבת הפסק' א, אור זרוע).

---

[1]) כך הגרסה בנוסח' ובב"י, וכך הביאה הר"ש במשנ' (שם א ה), ופרש: דרך העץ בשהוא לח רך וכשיצאו מימיו מתייבש ומתקשה והיינו מחוסנות שיבשו קצת ונתקשו שוב אינן שואבות.

***חסף**, כמו חשף, ממנו *חסף, *חוסף, *חסף.

***חסף**, פ"י, — חסף סוד ובדומה, גלה: משנות דבר תשמע ומחסוף[1]) כל סוד עצה והייה בוש באמת ומצא חן בעיני כל חי (כ"ס גני' מב א). — ואמר המליץ: וכל הגיב אסף, ואת סודו חסף, ושכל טוב יסף, עלי כל המורים (תפו' יהודי אבן שבת על תלמ' מנחם). — ובמשמ' *שאב: שבעת ימי חג אוספים, ונסוך המים חוספים, שמיני מוסיפים, ובו נאספים (ר"א קליר, תפ' גשם, אפיק מען).

— פע', *חסף, מחסף: שמיני מוסיפים, ובו נאספים שועת מים מחספים, בחין מוספים (ר"א קליר, תפ גשם, אפיק מען).

***חוסף**, ש"ז, — גלוי ופרסום: זכרים יאתיו לשמה כחוסף, עשות חגיגה להשתחות בבוסף (יוצר ב סכות, אווי סכת לוד). חרות המציא והשמיענו כחוסף, הנם נמכרתם תגאלו ולא בכסף (יוצר ז פסח, שבעי יה).

***חסף**, ש"ז, — כמו חוסף: ואם אין לו ללוקה בסף כדינו יחזוד לטרף בהסף (שערי שבועות לרה"ג קב).

חספס[2]), ממנו חספס.

חספס, — לא נמצא במקרא.

— פע', חספס, מחספס, — עשוי בצורת גרגרים פחות או יותר מעגלים, korn-förmig; en forme de grains; like grains: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס[3]) דק ככפר על הארץ (שמות יו יד).

---

[1]) כך נראה מההקבלה להמלה משנות שגם מחסוף הוא מקור.

[2]) עי' הערה לקמן.

[3]) התקשו המדקדקים החדשים בצורתה הדקדוקית של מלה זו, בי לא מצאנו האות ם הוספה סופית למשקל הרבעיים, ומפני שיש במלה זו ם באמצעה, ולכן דחו בטבר ואחרים דעת מי שרצו לדמותו למכרבל, ולא עוד אלא שבטבר פסל לגמרה צורה זו ואמר שלא היתה בלל בעברית, ואמר שזו צורה מקצרה מן מחספסף (מח' kan dieses daher gar nicht als gesichertes Sprachgut gelten). ואחרים אמרו שהוא במקום מתספף, ולפי דעת כלם מקור מלה זו הוא השריש חשף, או חסף הארמי, ומשמעתו במו קלפות ובמו השם הארמי חספניתא לקשקשת הדג. ואעפ"י שבבר תרגם אונק' מחספס במקלף, כנראה מן מחשוף הלבן, והסבים לזה מנחם, בב"ז אין פרוש זה יבול להכריע, כי הגזרה מן חסף קצת קשה במו שכבר דחה גזרה זו דונש ואמר: ונודע בי הפעלים השלישיים לא יכפלון בתוספות אות אחת כי אם בהוספת שנים במו

— יחספס.—עשהו מחספס: הטל עולה ומחספס[1]) עלומות

מלבין וכיתן, ומדי יום כיום פניך להקביל כתחן (סכת בין יוה"כ וסכות, תוכרה).

חסר[1]), ממנו חֹסֶר, חֶסֶר, א.חָסֵר, ב.חָסֵר, חֶסְרוֹן, ˚חִסָּרוֹן, מַחְסוֹר, *חִסּוּר.

חֹסֶר, ש"ז, — לא ההויה של הדבר שיש צרך בו, Mangel ; manque ; want : וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וחֹסֶר לחם בכל מקומתיכם (עמו' ד ו). ועבדת את איביך אשר ישלחנו יי' בך ברעב ובצמא ובעירם ובחֹסֶר כל (דבר' כח מח). כי תאכלם בחֹסֶר כל בסתר במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בשעריך (שם נז).—ובמשמ' *מעוט תבואת השדה : אם ראית ח ו ס ר בא לעולם וכפן בא לעולם וכו' הוי רואה את אשתך כאלו גלמודה (מד"ר ברא' לד). — ובמשמ' ˚התמעטות ממה שהיה, ואמר הפיטן : כמו היית לעולם תהיה, ח ו ס ר ועודף בך לא יהיה (סהי"ת ליום ג).

חֶסֶר, ש"ז, סמי' חֶסֶר, — כמו חֹסֶר : נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חֶסֶר[2]) יבאנו (משלי כח כב). בחֶסֶר ובכפן גלמוד (איוב כט ג). — וסמי' : שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחֲסַר-לב ימותו (משלי י כא).

חָסֵר, ת"ז, סמי' חֲסַר, וגם *חֲסֵר[3]) לנק' חֲסֵרָה, מ"ר חֲסֵרִים, וסמי' חַסְרֵי[4]),— א) הוא חָסֵר כדבר מהדברים, שהדבר ההוא שנצרך לו אין לו, ermangelnd ; manquant ; wanting : ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחֲסַר לחם (ב"ש ג כט), שאין לו לחם די צרכו. טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וחֲסַר לחם (משלי יב ט). למה תביאו אתו אלי חֲסַר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי (ש"א כא יד-יו), ר"ל היש לי צרך במשגעים ואין לי.— ולנק' *חֲסֵרָה : לא שיאמרו קדירה זו חסירה מלח יתירה מלח הסירה תבלין יתירה תבלין אלא כל שאין הסירה כלום ואינה נאכלת מפני זה (ע"ז סז.). למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה

ירקרק מן ירק חלקלקות מן חלק שחרחרת מן שחר סחרחר מן סחר פתלתל מן נפתל עקלקל מן מעקל ולו נכפלו עלי משקל חספס מן חסף היתה בפילתם ראויה להיות בה ירקר מן ירק חלקל מן חלק שחרת מן שחר סחרח מן סחר פתלת מן נפתל עקלק מן מעקל. ע"כ. וכן ראב"ע : והאומר שהוא כמו מחשוף שהוא בשין אינו נכון כי משפט הלשון שיכפלו הפא והעין כמו יפיפית או העין והלמד כמו ירקרק או הלמד לבדה כמו סגריר רק העין לבדו לא מצאנו ב"א בעלומי הה"א. ע"כ. ועוד, שאין זה דומה בלל לצורת המן שמתאר הכתוב במקום אחר שמדמהו ל ז ר ע גד. ובאמת, אונק' לא התכון כלל לצורת הקשקשת, כמו החדשים, כי אלו היתה זאת דעתו היה דוקא מתרגם בהשרש חסף כיון ששרש זה משמש בארמ' בבונה זו. ולכן בודאי היתה דעתו של אונק' בתרגומו מקלף קלפה סתם, ודעת החדשים שמיחסים למחספס משמ' של קשקשת אין לה שום מסורה לסמוך עליה. השבעים תרגמו כאלו היה בתוב גם כאן במקום מחספס זרע גד. מהתוספתא (סוט' יא ג) נראה כי הם פרשו מחספס לבן, שאמרו שם : בראשונה כשהיה הטל יורד על הקש ועל התבן היה מלבין שנאמר דק מחספס עכשיו משחיר. ע"כ. אבל כבר העירו המפרשים שם כי נתכונו אולי לסוף הפסוק דק ככפור, כמו שמנהגם לפעמים להביא רק תחלת הפסוק אעפ"י שעצם הראיה הוא מסופו. במקום אחר (יומ' עה:) דרשו את המלה מחספס כדרך דרש (שנימח על פס היד, שנבלע באברים), שאין מזה ללמוד כלום בנוגע לפרוש מלה זו לפי דעתם. הפרוש היותר קדום אחרי פרוש אונק' הוא של רסע"ג, שתרגם מחספס בהמלה הערב' מדחרג a) ופרושו מעגל, כמו כדור קטן. וכבר התוכחו בזה תלמידי מנחם ותלמידי דונש, אך הסכים לזה ריב"ג בודאות : מחוספס מגולגל ועגול, ע"כ, וכן ראב"ע : כמו עגול ואין לו חבר. ע"כ. וזה הפרוש היותר מסתבר, כי זה דומה למה שנאמר בו כהמן כספ' הפקודים שהיה דומה לזרע גד, וגם כמעט כל מיני המן שראו החוקרים החדשים במדבר סיני ובאפריקה כשהשרף נוטף מהאילן ומתקשה הוא באמת לוקח צורה של גרגרים פחות או יותר עגולים. ויש למלה מחספס במשמעה זו גם חבר כמעט דומה לו בערבית, שהביאוהו המלונים הערבים בשרש ח ס פ ג', והוא השם חִיסַפּג' b), שאמרו שהוא ז ר ע הצמר גפן, ובפרט גרעיני פרי האילן ששמו בערב' הוא עֻשַׁר c), שנטף ממנו כעין שרף מתוק כמו סכר ופריו כמו כרורים קטנים נפוחים. ויש לחלוף זה בין ג' הערבי ובין ס העברי חברים בחלוף האותיות בשתי הלשונות. וכבר הזכיר ההרכבות הכרת ג' עד ס ברוקלמן (Gr. I, § 45 g). — [1]) רש"י פרש מחספס נתון בין שתי שבכות הטל. — נראים הדברים שהפיטן רצה כפעל זה הכונה של לִבֵּן, כמו שנאמר בתוספתא, שנזכרה למעלה. עכ"פ, הפיטן השתמש בהפעל חִספס, ויש לו להפעל הזה זכות בלשוננו באותה המשמעה שישתמשו בהמלה מחספס.

[1]) בארמ' וסור' כמו בעבר'. בערב' ח'שר a)

[2]) בקצת ספרים חסד.

[3]) כמו עָקֵב. — [4]) כמו אֲבֵלֵי, שְׁבֵהֵי.

---

a) مدحرج b) حَيْسَفُوج c) عَشَر

a) خسر

היתה חסרה כלה שתכנס לתוכה (מד"ר בראש' י).— ומ"ר: אמר לו תבל אחר הן (התבשילים) חסירין (שם יח). — וסמי': אין מעמידין חונין אלא חסירי כח ויתירי מדע (מכות כג.). — וכהשאלה: חֲסַר-לֵב, שאין לו לב, שאין לו דעת: כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי וארא בפתאים אבינה בבנים נער חֲסַר לב עבר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצער (משלי ז ו-ח), ועי' לֵב. — *נפש חֲסֵרָה, שאין לה כל צרכה: נפש חסירה אל תפיח ואל תחמיר מעי רך (ב"ס גני' ד ב). — *הוא חָסֵר, הוא בעצמו איננו, או איננו במרה מספקה: יום ששים חסר אחר (נזיר ג ב). אם אמר (המוכר בית כור אני מוכר לך) הן חסר הן יתר (ב"ב ז ב). חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס"ת יתר עליו תהלים שמונה חסר ממנו דברי הימים שמונה (קדוש' ל.). לבנה זו פעמים חסרה פעמים יתרה (מד"ר בה"ב, מי זאת). — ב) *כחשבון הזמנים, שנה חֲסֵרָה, שמספר ימיה רק שנ"ג: אם היתה שנה חסירה נותנין לה חיסרונה (תוספתא תענ' א ב). ותמצא השנה לדעת רבותינו ז"ל נחלקה על שש מרות כפשיטות שלש אם בסדר מדתה שנ"ד יום ואם היא שלימה סרתה שנ"ה יום ואם היא חסירה מדתה שנ"ג יום (העבור לר"א בר"ח הנשיא ב ח). — *יום חָסֵר, שאין בו כל מספר השעות: אמר לו הקב"ה לדוד ימים שלמים אני סונה לך ולא ימים חסרים (ירוש' שקל' ב מז.).—*חֹדֶש חָסֵר, שיש לו רק תשעה ועשרים יום: העיד רבי סימאי משום חגי זכריה ומלאכי על שני ארדים שאם רצו לעשותן שניהן מליאין עושין שניהן חסירין עושין אחד מלא ואחד חסר עושים וכך היו נוהגין בגולה ומשום רבינו אמרו לעולם אחד מלא ואחד חסר עד שיודע לך שהוקבע ר"ח בזמנו (ר"ה יט:). אדר הסמוך לניסן לעולם חסר (שם). נמצא כל חדשי השנה אחד מלא ואחד חסר (רמ"י סוכ' נד:). ותמצא בשנה ההיא שבעה חדשים חסרים וחמשה חדשים מלאים (העבור לר"א בר"ח הנשיא ב ח). — ג) בדקדוק, *חָסֵר, מלה כתובה בלי אמהות הקריאה, אחת כמקום אחות, צדקם במקום צדיקים, וכרומה: לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה וכו' (והיו בקיאים) בחסירות ויתרות (קדוש' ל.). כאן חסרים ולהלן מלאים והנה תאומים בבטנה תאומים מלא כאן שניהם צדיקים ולהלן כתיב תוסים חסר אחד צדיק ואחר רשע (מד"ר בראש' פה). אמר רבי ברכיה שועלים קרמאה מלא ותניינא חסר שעלים כתיב על שם שעלו של ים (שם שמות כב). אתה מוצא כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים אלה תולדות השמים והארץ ואלה תולדות פרץ וכו' תולדת יצחק חסר (שם ל). והוצא ג' ב' מל' וא' חסר (מסור' בראש' א יג). מארת ב' חס' רחס' (חסרים דחסרים) (שם יד), ר"ל בלי ו אחרי האלף וגם אחרי הריש. הגדלים ג' חסר בתו' (שם יו). ולמשל ל' חסר (שם יח), ר"ל בלי ו בין שין ובין ל. וכבשה ל' חס' (שם כח). הברלח ב' חסר (שם ב יב). — ד) יֶחְסַר, שאין בו המעלות הנצרכות להשלמות: ויש איש שנשלמו סבותיו ובא שלם ואיש שחסרו סבותיו ובא חסר בכושי אשר לא הוכן ליותר מקבול צורת הארם (כוזרי א א). ששם (כמים) הבע"ח היותר חסרים (רלב"ג איוב מח). וכבר רבים דברו על זה מאד כנגר ארון הנכיאים שהיה חסר בהנהגה הסרינית (ר"י אברבנאל, יתרו). ואין להאשים זולתי שכלנו החסר שאינו משיג דברי חז"ל כהוייתם (הקד' לידה לדרך למנה' כר ורח).

ב. **חָסֵר**, פ"ע, חָסֵרוּ, חֲסֵרוּ, אֶחְסַר יֶחְסְרוּ, יֶחְסָרוּן, חָסוֹר, — א) הרבר חָסֵר, נתמעט ממה שהיה, **abnehmen; diminuer, décroître ; be lessened**: והמים היו הלוך וְחָסוֹר עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (בראש' ח ה). וישבו המים מעל הארץ הלוך ושוב וַיַּחְסְרוּ המים מקצה חמשים ומאת יום (שם ג). עשי לי משם (מהקמח וממעט השמן שבצפחת) עגה קטנה וכו' כר הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תֶחְסַר וכו' ותאכל הוא והיא וביתה ימים כר הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חָסֵר כדבר יי' אשר דבר ביד אליהו (מ"א יז יג-טז). ולא יֶחְסַר לחמו (ישע' נא יד), לא יבחש בשרו. — ב) לא היה רי לפי הצרך, **fehlen ; manquer , to lack**: אולי יחסרון חמשים הצדיקם חמשה (בראש' יח כח). — ג) הוא חסר רבר, לא היה לו צרכו, **etw. entbehren; être privé de ; be devoid of**: זה ארבעים שנה יי' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דבר' ב ז), שהיה לך כל צרכך. ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה (שם ח ט). ויאמר לו פרעה כי מה אתה חסר עמי והנך מבקש ללכת אל ארצך (מ"א יא כב). ומן אז חרלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו (ירמ' מד יח). למען יחסרו לחם ומים (יחזק' ד יז). כפירים רשו ורעבו ודרשי יי' לא יחסרו כל טוב (תהל' לד יא). יי' רעי לא

אחסר בגאות דשא ירביצני (שם כג א-ב). בטח בה לב בעלה ושלל לא יֶחְסָר (משלי לא יא). — ולדבר לא בע"ח : שררך אגן הסהר אל יֶחְסַר המזג (שה"ש ז ג). — ובהחלט : וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חָסֵרוּ שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו (נחמ' ט כא). — ובמשמ' הרגיש חֹסֶר, כאב מפני חֹסֶר, גם בדבר לא בע"ח : צדיק אבל לשבע נפשו ובטן רשעים תֶּחְסָר (משלי יג כה). — והדבר חָסֵר לו : והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יֶחְסַר לו (דבר' יה ח). איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד ואיננו חָסֵר לנפשו מכל אשר יתאוה (קהל' ו ב). — הוא חָסֵר, הוא איננו, : abwesend sein ; être absent ; be absent וגם בדרך כשהסכל הלך לבו חָסֵר ואמר לכל סכל הוא (קהל' י ג). — ומצוי בספרות התלמודית באותן המשמעות. נתמעט ונתפחת : נקלף (האתרוג) נסדק ניקב וחסר כל שהוא (סוכ' ג ו). עלתה חזזית על מיעוטו ניטל עוקצו ניקב ולא חסר כל שהוא (שם). זהב טהור שמכניסין אותו לאור ואינו חסר כלום (ירוש' יומא ד מא ד). כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו (מד"ר במד' ב). — ובמשמ' לא היה בו מה שצריך להיות : אמר לו ר"ש אפשר ס"ת חסר אות אחת וכתיב לקוח את ספר התורה הזה וכו' (מנח' ל.). — ובמשמ' לא נִזַּק : זה נהנה וזה לא חסר (ב"ק כ:). — ולא היה לו צרכו : דעה קנית מה חסרת דעה חסרת מה קנית (מד"ר ויקר' א). — וגיל' יתחַסֵּר במקום חָסֵר : המפקיד פירות אצל חבירו ה"ז לא יגע בהן ואע"פ שהן חוסרין ומתמעטין והולכין (רמב"ם, הל' ופקד' ז א). ותמצא המדה אשר בין נימן ותשרי עומדת על מנהג אחד לעולם לא עודפת ולא חוסרת (העבור לר"א בר"ח הנביא ב ח). — ובמשמ' פ"י, כמו פִעֵ' שלקמן : הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת (סנה' סח.). ר' אליעזר אומר אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסין ושמים וארץ מגלות וכל בני האדם לבלרים אין מספיקין לכתוב תורה שלמדתי ואני לא חסרתיה אלא כאדם שמטביל זכרותו כמכחול בים (מד"ר שה"ש, לריח שמניך). משחסר הקב"ה שנת הלבנה משנת החמה אחד עשר יום הרי כמה שנים וקצים וכמה עבורים ולא הגיעה שנת חמה ללבנה (שם קהל', מעוות). — וְחִסֵּר את הדבר, הרגיש חסרונו : שחסרתיה (את רחל) שלא היתה לי נחת רוח אלא היא מתה עלי שחסרתיה (פסיק' רבתי ג). — חִסֵּר כך וכך, הפסיר, הוציא כך וכך ממון : של בית רבי היו מקריבין שור של פטם ביום אידם חסר ד' ריבבן שאין מקריבין אותו היום אלא למחר חסר ד' ריבבן שאין מקריבין אותו חי אלא שחוט חסר ד' ריבבן שאין מקריבין אותו כל עיקר (ע"ז טז.).

— פִעֵ', חִסֵּר — א) חִסֵּר אותו מן דבר, עשה שלא יהיה לו הדבר : ולמי אני עמל וּמְחַסֵּר את נפשי מטובה (קהל' ד ח). — וחִסֵּר אותו מן פלוני, עשה שיהיה פחות מפלוני : מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו וַתְּחַסְּרֵהוּ מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו (תהל' ח ה-ו). — ואמר הפיטן : ויצר בכפו ראש לכל נציבים, בהבראו כוננו תפים ונקבים, ומעט מאלהים חִסְּרוֹ באהבים (יוצר ב' בכוע', בשבוע יום). — ב) *חִסֵּר אותו, פִּחֵת אותו, סלק ממנו חלק גדול או קטן : פחתה אף על פי שלא חיסרה בטלה (ע"ז ד ה). — *חִסֵּר בו דבר, עשה שהדבר הזה לא יהיה בו : חיסר בה (בעשיית הקטרת) אחת מסממניה או שנתן בה מעט דבש היתה פסולה (ירוש' יומ' ד מא ד). ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריאות טובות ואילנות טובות (ברכ' מג:). שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת נמצא מחריב את כל העולם כולו (ערוב' יג.). — *חִסֵּר מן דבר, לא עשה כל הדבר : אמר לו (ר"א) עקיבא כלום חיסרתי מן התורה כולה אמר לו לימדתני רבינו כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (סנה' קא.). — *חִסֵּר, עשה או אמר פחות ממה שהוא : כך אמרו נשיאים יתנדבו ישראל מה שמתנדבים ומה שמחסרים אנו משלימים (ספרי, נשא). וכשבאו אצל ר"ג אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה (ברכ' לד:). כותבי ספרים (אינם רואים סימן ברכה) משום מחסרין ומשום מיתרין (כלה רבתי י). — ובמשמ' אבד, הפסיד : קרבנות צבור הבאין באחד בניסן מצוה להביא מן החדש ואם הביא מן הישן יצא אלא שחיסר מצוה (ר"ה ז.). — חִסֵּר את פלוני, עשה שפלוני יֶחְסַר, שיהיה נזק לפלוני : אמרו (אנשי סדום) הואיל וכסף וזהב יוצא מארצנו אין אנו צריכין שיבוא אדם אצלינו שאין באין אלא לחסרינו (תוספתא סוט' ג יב). רק שיגביהה כדי להשתמש בה בתשמיש שמחסר : אז חייב כאלו

חסרו אבל אם הנביהו לעשות בו תשמיש שאינו מחסרו אינו חייב (שו"ע חו"מ רלב א).—ג) *חִסֵּר את הדבר, הדבר נאבד ממנו: למי שראה הגייסות באות עליו והיה בנו עמו מה עשה נטל בנו בידו והיה נלחם עם הגיים כשנים ואמר לו בנו אבא לא אחסר אותן שתי ידים אחת שהיא מחזקת אותי ואחת שהורגת בניים (מד"ר שמות כב). — *חִסְּרוֹ, מְחַסְּרוֹ, חש שהדבר חסר: מת האיש מי מחסרו אלא אשתו וכו' מתה האשה מי מחסרה אלא בעלה (מד"ר רות, וימת אלימלך). — חִסֵּר לפלוני, כמו חִסֵּר את פלוני, במשמ' פלוני אבר לו: שהיו (הכבושים) אומרים ארונינו המלך הוא שבחנו הוא חיינו אל נחסר לאדוננו המלך לעולם (מד"ר שה"ש, היושבת בגנים). — ד) *בקביעות השנים, עשה שנה חסרה: והתבוננו קבוע שנים ולתקנם במרץ, אלהיכם המשכילכם לְחַסֵּר ולעבר בתרץ (שבת הפק' כ, את פני).—ה) *בחשבון, חִסֵּר מספר ממספר, עשה חסור, נכה, גרע: השער הד' שער החסור לחסר מספר ממספר פרט מכלל או כלל מכלל (ראב"ע, הקד' ספ' המספר). ולא נוכל לחסר ז' מג' ולא ט' מב' ולעולם נחל לחסר אחורנית בדרך החלוק (שם ד). והנה היו י"ג חסרנו[1]) ממנו ז' ונשארו ו' (שם).

— הִפע', הֶחְסִיר, — א) פ"ע, כמו קל, לא היה לו כדי הצרך: וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא הֶחְסִיר איש לפי אכלו לקטו (שמות יו יח). — ב) פ"י. עשה שיחסר: להריק נפש רעב ומשקה צמא יַחְסִיר (ישע' לב ו). שמא תחסיר אות אחת או תתיר אות אחת (בתורה) נמצאת אתה מחריב את כל העולם כולו (סוט' כ.). — *ובחשבון: החסרנו א' מב' נשאר א' השיבונו אחורנית על הגלגל והיו י וכו' הוספנו עליו ט' והיו י"א ההסרנו ח' נשארו ג' (ראב"ע, ספ' המספר ד).

— פֻּע', *חֻסַּר, מְחֻסָּר, מחוסר. — מְחֻסַּר דבר, שעדין אין לו הדבר הנצרך: שאינו מחוסר אלא מנין (דמאי ג ג). זה הכלל כל המחוסר צידה פטור ושאינו מחוסר צידה חייב (שבת יג ה). זר אונן טבול יום מחוסר בגדים מחוסר כפורים (זבח' ב א). עזרת ישראל מקודשת ממנה (מן עזרת הנשים) שאין מחוסר כפורים נכנס לשם (כלים א ח). כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה (מכי' בשלח ד ב), ועי' אמנה.

[1]) ואולי הוא קל, חסרנו.

רב אמר מחוסר מעשה אחד פוסק מחוסר כמה מעשים אינו פוסק (ירוש' ב"מ ה יג). יש מחוסר אבר מבפנים או אין מחוסר אבר מבפנים (בכור' לט.). — מחוסר זמן, עי' זמן. — ולנק': אמר ר' מתניה מכיון שהיא מחוסרת שחיטה כטמאה היא (ירוש' שבת סוף ט). קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה וכו' מחיצה היא אלא שמחוסרת דיורין (כלי' שם ז). במחוסרות למצמץ (ירוש' תרומ' יא מז ד). במחוסרין שחיקה (שבת יט:).

— הִתפ', *הִתְחַסֵּר, נִתְחַסֵּר, — הלך וחסר: משהלבנה מתחלת להתחסר לעולם לא תראה עוד בתחילת הלילה עד שתתחדש (תוספ' ר"ה כ:). שאין עושין משקלות מבדיל ועופרת וכל שאר מיני מתכות מפני שמעלין חלודה ומתחסרין אבל עושין אותם של אבן ושל זכוכית וכיוצא בהן (ספ' החנוך רנט). — ופתאם חסר: שכבר זרעו כל מה שהיה להם ונתחסר להם שלא היה להם כל הצורך (תוספ' גיט' לח:).

חֶסְרוֹן[1]), ש"ז, מ"ר חֶסְרוֹנוֹת, חֶסְרוֹנִים, — כמו חֹסֶר: מעות לא יוכל לתקן וְחֶסְרוֹן לא יוכל להמנות (קהל' א יה). — *ומה שיחסר מתבואה וכדומה כשמתיבשת וכיוצא בזה: שליחות יד אינה צריכה חסרון (ב"מ מח.). המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות לחטין ולאורז תשעה חצאי קבין לכור (ב"מ ג ז). אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני שמותירות (שם). אם מדד לו מתוך גורנו אינו מוציא לו חסרונות (תוספתא שם ג י). וכשבא לגמל טען המפקיד שחסר לו הרבה קמח באופן שהחסרון עולה יותר מדמי השבירות (תשוב' בית דוד, חו"מ א).—ומה שנחסר מדבר בשביל סבה מהסבות: נקבים שיש בהם חסרון מצטרפין לכאיסר ושאין בהן חסרון מצטרפין לרובה (חול' מה.). עד שתנקב (הריאה) לבית הסמפונות וכו' נקב (שאין בו) חסרון אבל נקב (שיש בו) חסרון אפילו רבי שמעון מודה (שם מז:). חסרון מבפנים לא שמיה חסרון (בכור' לט.). — ונזק שיקרה לאדם: זה הכלל כל שיש בו משום חסרון כיס יש בו משום השב אבידה (תוספתא ב"מ ב כח). תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס (קדוש' לג:). וכל דבר שיש בו סימן וכו' המוצאו חייב להכריז אלא א"כ ידע שנתייאשו הבעלים כגון ששמע

[1]) משקל יִתְרוֹן כִּשְׁרוֹן.

איתם אוסדים ווי לחסרון כים וכיוצא כדכרים אלו שמראין שנהייאשו (רמכ"ס גזל' והכד' יד ג). — ומשל: מכת חולי מעיים קשה לגוף ממכת הלב וחסרון כים קשה מכולן (מד"ר קהל', ומולה אני). — ואמר הפיטן: שמור איש תם וראה ישר לעשר את כל קנינך בשביל שתתעשר וכו' ולכל סמון חסרונו הוא יתרונו (פומ' תימנ', יפתח), ר"ל מה שאדם מחסרו בצדקה. — ובכלל נזק: וכך היתה תפלתו של כ"ג כיום הכיפורים בצאתו בשלום מן הקודש יהי רצון וכו' שלא יצא עלינו חסרון לא ביום הזה ולא בשנה הזאת ואם יצא עלינו חסרון כיום הזה או בשנה הזאת יהא חסרונינו כחסרון של מצוות (ירוש' יומ' ה מג ג). מי שמת עבדו או בהמתו אומר לו המקום ימלא חסרונך (בס ברכ' ג ה:). נתפללו עליו (חכמים על אבא יודן שירד מנכסיו) ואמרו לו המקום ימלא חסרונך (מד"ר דבר' ד). אמרו לו אבא יהודה הקב"ה ימלא חסרונותיך (ירוש' הור' ג מח.). כשם שמזונותיו של אדם קצוכין לו מראש השנה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה (כ"כ י.). אמר הקב"ה (לקין) אתה נבהלת להעשיר ולירש את העולם חייך חסרון יש לך בדבר הוי ולא ידע כי חסר יבואנו ומה היה לו שנטלטל בעולם (תנחומא בהר א). א"ל הקב"ה (לסוחר שביעית) נבהלת להעשיר מן השביעית חייך חסרון יש לך בדבר ולא עשה אלא כיון שלא שימר את השמטה התחילה המארה נכנסת בממונו והוא מוכר כל מה שיש לו (בס). — ומ"ר ˚חֶסְרוֹנִים: וידעתי כי כמה שכלים [שכרים] אכדו בעבור המורא וכמה חסרונים גרב אותם הפחד וזכרתי דברי האומר מן הזהירות שלא תרבה להזהר (הקד' הו"ה). — ובמשמ' מה שהאדם צריך לחייו, לצרכיו, Bedürfnis ; besoin ; want: אמר להן רבי טרפון לתלמידיו השותה מים לצמאו כיצד הוא מברך אמרו לו למדנו רבינו אמר להם בורא נפשות וחסרונן (תוספתא ברכ' ד יד). — ובחשבון הזמנים, *חסרון השנה, הימים ששנה רגילה עודפת בהם עליה: אם היתה שנה חסירה נותנין לה חסרונה ואם לאו הולכין אחר סידרן (תוספתא תענ' א כ). — ˚ובמוסריות, העדר שלמות, Unvollkommenheit ; défaut ; imperfection: כי הכונה מורה על חסרון המכוין (כוזרי א א). בני אדם הכבלים העורים והחרשים שנואי נפש כל חכם לב כשהואים כי החכם יחלשו הרגשותיו על זה הדרך הם מיחסים אליו זה לחסרון ואוי להם כי לא ידעו ולא יבינו בחשכה התהלכו (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). — ואמר המליץ בתארו גדולת אלהים ומעוט ערך האדם: וכפי תקף יכלתך כן חולשת יכלתי וכפי שלמותך כן חסרוני (רשב"ג כת"מ). — ואמר המשורר בחדוד יפה מאד כשהושיבו איתו פעם במקום שלא לפי כבודו: כבודי במקומי ואם אשפיל שבתי, ולא אבחר מקום כנקלים בגאונם, אשר המה חושבים היותם ראש מושב, והמושב להם יכסה עלבונם, אני הוא המקום והמקום אתי, והמה המקום ימלא חֶסְרוֹנָם (ראב"ע, כבודי במקומי), ר"ל כי המקום המכבד שישבו הנקלים שם ימלא מה שחסר להם מהשלמות הרוחנית.

˚**חִסָּרוֹן**, ש"ז, — כמו חֶסְרוֹן, נהוג כפי העם ובן כתבו קצת הסופרים: וברצונו הסתנתי מפני החיסרון[1] (תשו' ר"ת לו, הול' מק"נ). באתי בדבריך כמעשיך, כל אבני כים כלי חיסרון פלסוך, ככל אשר שאלת לדעת כארין דרכיך (שם נד).

˚**חַסְרוּת**, ש"נ, — כמו חֶסְרוֹן: ישתדל לוסר שזאת הידיעה בלתי מועילה כלל ואין עסה שלמות לא אנושי ולא אלהי וכבר יגבר העזות עליו שיאמר שהוא חסרות (כבוד אלהים, יוסף ש"ט כו:).

חַף[2], ת"ז, לנק' חַפָּה, מ"ר חַפִּים, חַפּוֹת, — נקי, טהור, בלי חטא, במוסריות, שאי אפשר להוכיחו בשום דבר, untadelhaft ; irréprochable ; blameless: אך אמרת באזני וקול מלין אשמע זך אני בלי פשע חַף[3] אני ולא עון לי (איוב לג ח-ט). — ואמר המשורר בלשון נופל על הלשון: אם את כבדוב ממשח כזהב צדק גופך לנצח חף, כי מה יועיל גבר מדה ויפה תואר אם אינו חַף (רמב"ע, תרשיש ח).

***חָף**[4], ש"ז, מ"ר חַפִּים. סמי' חַפֵּי, — שֵׁן של מפתח, Zahn am Schlüssel ; dent de clef ; bit of a key: עצם כדי לעשות תרווד ר' יהודה אומר

---

[1] עפ"י הכתיב הזה ולפי מנהגם כזמן ההוא בכתיב המלים נראה כי היתה הכונה להמשקל הדגוש.

[2] רק בעברית, ועי' הערה שלקמן. — [3] ח ועירא, כך נמסר, וזה כעין רמז שהנוסחה חשודה, ואולי היה כתוב כאן איזו אות אחרת, ואולי כל המלה חף חשודה. עכ"פ, לפי הנוסחה פרשוה הקדמונ' והחדשים במשמ' נקיון וטהר מוסרי, וגזרוה משרש ב. חפף במשמ' חכך, עי"ש. השבעים תרגמו כמלה שמשמ' היא: שאי אפשר להוכיח בדבר.

[4] לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.

כדי לעשות סמנו ח ף [1]) (שבת ח ו). פותחת של עץ וחפין [2]) שלה של מתכת אפילו אחת טמאה פותחת של מתכת וחפין שלה של עץ טהורה (כלים יג ו). היו בו (כהמפתח) חפין ונקבים טמא ניטלו חפין טמא מפני נקבים נסתתמו נקבים טמא מפני חפין ניטלו חפין ונסתמו נקבין או שפרצו זה לתוך זה טהור (שם יד ח). חפי לסוטות אסור לטלטלן (ירוש' שבת ד ז.). חפי פותחת טהורין קבען בפותחת טמאין (בבלי שם פא.).

חפא[3]), ממנו א. חפא, *חפאה.

א. **חפא**, — קל לא נמצא.

— פע', חפא, יחפאו, ויחפאו, — חפא דבר על פלוני, בדא ויחס לו הדבר, אמר בודאות על פלוני דבר ויחס לו זאת, behaupten ; prétendre ; to pretend: ויחפאו [4]) בני ישראל דברים אשר לא כן על יי' אלהיהם ויבנו להם במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עיר מבצר ויצבו להם מצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן ויקטרו שם בכל במות כגוים אשר הגלה יי' מפניהם ויעשו דברים רעים להכעים את יי' (מ"ב יז ט-יא).

— הפע', *החפיא, — כמו חפא: ואשר החפיאו עלינו דברים לשבר את האזנים ולסמא את העינים כי דברנו ברב הגדול רמב"ם ז"ל וספריו תמהנו מאד על האנשים החכמים וידועים לשבטיהם איך לא חסו על כבודם (מנח' קנא' לאגר' מאחרי פט).

[1]) ופרש הערוך: פי' שינים של עצם ויש של עץ ויש של מתכת ויש חפין בנגר שהן תלויים ועומדים כקבועים בתוך העץ שהוא בית הנגר ובעץ שהוא בית הנגר נקבים מובנים להם שמהכוונין נגדם נופלין ונכנסין בהן ואלה הן של גל ובהם נסגר והמפתח יש בו חפין בולטין מכוונין כנגדן מכניסין אותו כחלל שבנגר וחפין מעלין את חפין של גל והוא נפתח. — [2]) פרש רה"ג: אית דאמרי חפין אלו השיניים מעל המפתח. ע"כ. והרמב"ם: חפין הן שיני המפתח אשר יפתחו בו הדלת ותמונתה מפורסמת.

[3]) יש מפקפק' באמתות שרש זה. ועי' הער' להערך.

[4]) כבר אמרו הקדמונים כי אין חבר למלה זו במקרא וצריך לפרשה לפי הענין. ריב"ג גורו מן חפה ואמר: ומהענין הזה (מן חפה) ויחפאו בני ישראל כלומר שאמרו עליו ותלו בו דברים שאינם הגונים וכאלו חפוהו בהם. ע"כ. אך גזרה זו דחוקה, ואולם בעצם הדבר פרש קרוב לפי הענין. רש"י: ויחפאו בדאו פתרונו לפי ענינו. ע"כ. קצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות אך לא מחורות. בערב' בשרש חפ a) וחפי b) יש גם משמ' דבר רע על אדם.

a) حفّ b) حفي

ב. ***חפא**, ש"ז, מ"ר חפאים, — מכסה שפורשים על גבי הכלים מפני האבק, Decke; couverture; cover: גילה חפאין [1]) ומצא אבק על גבי כלים (תוספתא כלים ב"ק ג יד).

***חפאה**, ש"נ, מ"ר חפאות, — מה שאדם מחפא על חברו בלי יסוד: לא תענה ברעך דברי חפאות, בזקן מהשחית תחתית לקפאות, כן לארבע הפאות (אזהר' לר"ת הזקן).

חפה[2]), ממנו א. חפה, *חפוי, *חפייה.

א. **חפה**, פ"י, חפה, חפוי, סמי' חפוי, יחפה, — חפה את ראשו וכדומה, כסהו והסתירו, bedecken, verhüllen, couvrir ; to cover: ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הלך יחף וכל העם אשר אתו חפו איש ראשו ועלו עלה ובכה (ש"ב טו ל). ואדריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם (ירמ' יד ג). בשו אכרים חפו ראשם (שם ד). והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסת' ו יב). — *והכנף את הגוף: ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסוליו וכנפיו חופין את רובו (חול' ג ז). — *והנעל את הרגל: חלצה בגדול שהוא יכול להלוך בו או בקטן שהוא חופה את רוב רגלו (יבמ' יב ב). — ובשר, חלב, ועור, בגוף: אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה את רוב העטרה (שבת יט ו). חלב החופה את הכרס (תוספתא חול' ט יד). ובשר החופה את רוב הכרס ברובו (גמ' שם מב:). סקפלו (את העור) ומניחו ע"פ הקנה אם חופה את רוב הקנה (שם מה.). כשם שהעור חופה על הביצר כך סנהדרין חופין על ישראל (מד"ר איכה, בלע כבדי). — והאצבעות על פסת היד: חופה את פס ידו במחבת ובמרחשת ומוחק כאצבעו מלמעלן למטן (ירוש' יומ' ה מב:). חופה שלש אצבעותיו על פיסת

[1]) כך בנדפס ש"ס ווילנה, וכך במהד' צוק"מ. ובנוסח' אחרות משבש.

[2]) בארמ' חפא, בערב' ח'פי c).

c) خفي

ידו וקומץ (כלי׳ סס מז.). — והענפים את הנוף: עץ שענפיו חופין את רובו ועולה כמין קליעה ואי זה זה הדס (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ג). ורגונה ענפיו חופות את רובו ואינו עולה במין קליעה (שם). — ואת פני הכותל בזהב וכדומה: אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב (ברכ׳ י:).

— נפע׳, נֶחְפָּה, — נחפה בכסף וכדומה, שצפוהו, ובמליצה: כנפי יונה נֶחְפָּה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל׳ סח יד).

— פִע׳, חִפָּה, — כמו קל, חִפָּהוּ בכסף וכדומה, צִפָּהוּ, הדביק עליו: ואת הבית הגדול חִפָּה עץ ברושים ויְחַפֵּהוּ זהב טוב (דהי״ב ג ה). — ומצוי בתלמוד: לא היו ימים מועטים עד שחיפו בהנים פני כל האולם בטבלאות של זהב (תוספתא מנח׳ יג יט). אבותינו חיפו אותו זהב ואנו חיפינו אותו עפר (ירוש׳ תענ׳ כ סח.). שפודין של ברזל היו וחיפום בעץ (ר״ה כד:). שולחן שחיפהו בשיש לאכול עליו אעפ״י שעשה לו עין רחב להיות מקבל בו את השיש (תוספתא כלים ב״ב א י). — ובקש, בעפר, באבנים, וכדומה: עמדו עניים בפניו (של העומר) או שחיפוהו בקש (פאה ה ז). המבקיע בזית לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש (בכו׳ ד ה). מחפין את הקציעות בקש (מו״ק כ ה). מביא את הביכורים ועושן במין סלין ומחפן בקציעות (תוספתא תענ׳ ד ז). הזורע והמחפה והמנכש (שם כלא׳ א יח). הביאו סלי בכורים וחיפום בקציעות ונטלום ועלו על בתפיהן (תענ׳ כח.). עובד״ם שהביא אבנים מן המרקולים וחיפה בהן דרכים (ע״ז מג.), במו רצף. חיפהו (את הסנדל) כולו במסמרות בדי שלא תהא קרקע אוכלתו (שבת ס:). העור שמחפין בו המרכב מפני האבק (רמב״ם כלים כד ה). — ובמשמ׳ מרח, משח: שמא תראה טפת דם בחרדל ותחפנה שכבת זרע (ניד׳ ה.). — והמים בעין: הכהו על מוחו וירדו מים וחיפו את עיניו (תוספתא ב״ק ט כו). — והפנים בתמרוקים: לא כחל ולא שרק ולא פרכים ויעלת חן מתהלל הוא ביפיה של כלה שאין צריכה לכחול עיניה כי יפות הן כאילו קרועות בפוך ואין צריכה לטוח את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי צהובין הן (תנו׳ הגא׳, הרככי בנו). — ובעננים לצל: זמן אבי כלה שושבין כחור מורם מעם, וזהר אפריון חִפָּה בענני נועם (תוכר׳ ר״י כרגלוני, הי זה). — ובהשאלה, *חִפָּה עצמו, הסתיר מה שלא רצה שיראה בו הזולת: אשה (מעברת שרוצה להנשא לבעל שני) מחפה עצמה כדי שיירש בנה בנכסי בעלה (יבמ׳ מב.), ר״ל עושה תחבולות להסתיר הריונה. — וכפרט *חִפָּה על פלוני, כִּסָּה עליו, הסתיר מה שעשה: אין לך משפחה שיש בה מוכם שאין בולה מוכסין ושיש בה ליסטין שאין בולה ליסטין מפני שמחפין עליו (ספר׳ קדוש׳ לה, שבוע׳ לט.). פעמים שאדם נושא את בת אחותו ואוהבת אחיו ומניחה והולך למקום אחר בצרביו ומתאחר כמה חדשים ועומדת היא ומזנה עליו ומתעברת מאחר ובא בעלה ומוצאה שהיא מעוברת משמעון וכותב לה גט כניסן ומשיאה לשמעון ומחפה[1] עליה מפני שהיא קרובתו ואומר מניסן בתבתי לה גט כדי שלא יהא בנה ממזר (תנו׳ הגא׳, הרככי בסו). בת אחותו מפני שחומל עליה ורוצה לחפות עליה (שם). לא יתייחד עם הנשים ואפילו עם הרבה נשים לפי שלבו גס בהן וכולן מחפות עליו (רס״י קדוש׳ פב.). ששונאות (הצרות) זו את זו ואין מחפות זו על זו (רמב״ם איסורי ביאה כב ט). שאין בטבע האשה שתחפה על שוכב חיקה כשיוגה עם אחרת (מלמד התלמיד׳, משפטים). — *וחִפּוּ אותו, אמרו כי הוא חַף מפשע: היו יצחק ויעקב יושבין שם וכל אחי והיו מחפין[2] אותו הכיר יהודה למקום ואמר אמיתת הדבר (מד״ר שמות ל).

— פֻע׳, *חֻפָּה, מְחֻפֶּה, מחופים, — שחִפּוּ אותו: בית שאחד מצדדיו מחופה בשיש אחד בסלע ואחד בלבנים ואחד בעפר (נגע׳ יב ב). מעשה במרחץ של בני ברק וכו׳ שהיו המין שלו מחופין בנסרים (תוספתא שבת ג ג). מצא כלכלה מחופה בעלין (ירוש׳ מעשר׳ ג נ ג). אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן (פסח׳ קיב.). — ואמר המשורר: ויהי בהיותנו במעמד ההוא הנכבד ראינו עשר חופות, בגלומי תכלת וארגמן מחופות (עמנ׳, מחב׳ כח). — וגם לדבר המְחֻפֶּה: הפריש עור המחופה על הברזל (רמב״ם כלים כה ג).

ב. *חָפָה, — כמו חָפָא.

— פִע׳, *חִפָּה, חִפּוּ, — במקום חִפְּאוּ: שלא ראה (יוסף) בחופתי ולא ראיתי בחופתו ושחיפו עליו דברים ואמרו היה רעה אבלתהו (מד״ר בראש׳ לד). פתח דבריך

---

1) ובסגנון ארמי: זימנין דבת אחותו היא ומחפה עליה (יבמ׳ לח:). — 2) ואולי זה בינ׳ מקצר מן חפף, במקום מחפפיו.

האשמתני ותשדתני היותי מחפה על הרב רבינו משה ז"ל דברים אשר לא כן (תשו' ריב"ש קלח).

חֻפָּה, ש"נ, מ"ר חֻפּוֹת, — כעין גג עשוי מבגד מעל למִטה או כסא לשבת תחתיו, Baldachin dais ; canopy : וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חֻפָּה (ישע' ד יה). שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו (כ"כ עה.). שלש עשרה חופות קשר לחם הקב"ה (לנביאים) בגן עדן (מד"ר קהל', מי כחכם). עתיד הקב"ה לעשות צל וחופות לבעלי המצות אצל בני תורה בגן עדן (שם ויקר' כה). — ואמר המשורר : ויהי בהיותנו במעמד ההוא הנכבד ראינו עשר חופות, בגלומי תכלת וארגמן מחופות (עמנ', מחב' כח). — והמטה בחֻפָּה של ההתן והכלה : יצא חתן מחדרו וכלה מֵחֻפָּתָהּ (יוא' ב יו). והוא כחתן יצא מֵחֻפָּתוֹ (תהל' יט ו). לא דומה נבעלת באשפה לנבעלת בחופה (ירוש' כתוב' ג כז ג). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו כלה רשות (מד"ר ויקר' ט). עלובה כלה מזנה בתוך חופתה (שבת פה:). עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה (מד"ר שה"ש, מי זאת). — וכפרט *הַחֻפָּה שתחתיה יֵעשה סדר הַקִּדּוּשִׁים. שהחתן מקדש את הכלה עפ"י החק והמנהגים הקבועים : א"ר הונה חופה קונה מק"ו ומה כסף שאינו מאכיל בתרומה קונה חופה שמאכלת בתרומה אינו דין שתקנה (קדוש' ה.). הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו אפי' חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה (שבת לג.). לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד וכלבל ופזר את חופתו אמר כלום עשיתי אלא בשביל בני עכשיו שמת חופה למה לי (סנה' קח.). אמר הקב"ה לירמיה אני דומה היום (אחרי החרבן) לאדם שהיה לו בן יחידי ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו (מד"ר איכ', פתיח'). אלו הן חופות חתנים אלו והוריות המוזהבות (תוספתא סוט' טו ט). למלך שנשא מטרונא וכתב לה כך וכך חופות אני עושה ליך (מד"ר איכ', וכר עני). — ואמר המשורר : הביאו כַּחֻפָּה כחתן, ורעיה לצדו נתן, האלך גן ביתן, אשר לא עמלת בו (ר"י הלוי, אפתחה שערי). — וכהשאלה : חֻפַּת עֳנִי כבוד פרש על אם שוופה, זכר חסדו כי ראה נפשה לישועה נכספה (הוא, אמר מה מליל). — ועצם הנשואים : בן חמש עשרה לתלמוד בן שמנה עשרה לחופה (אבות ה כא). שלא ראה (יוסף) בחופתי ולא ראיתי בחופתו (מד"ר כלה' לד). כשם שהכנסתו לברית כך תכניסהו לתורה ולחופה (שם קהל', עת ללדת). כלה זו כשמלאו שבעת ימי חופתה חוזרת למלאכתה (פסיק' דר"כ, שוש אשיש). — *חֻפַּת נערים, שעושים לילד לסגולת, וכדומה : שעשתה לו אמו (למשה) חופת נערים בתיבה אמרה שמא לא אזכה לחופתו (סוט' יב:). — *בני חֻפָּה, כל המשתתפים בהחתונה כסדר החֻפָּה והקדושים : שושבינין וכל בני חופה פטורין מן הסוכה (ירוש' סוכ' ב נג.). והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהן (לפני ריב"ז ובן ערך כשדרשו במעשי מרכבה) כבני חופה שמחין לפני חתן (בס חגי' ב עז.).

***חִפּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן חִפָּה, והדבר שמחפים בו : עור שעשאו חפוי לבלים (כלים כו ו). חפוי האלה הקשת והרומח (שם יו ח). חפוי בית הלגינין ובית הכוסות (תוספתא כל' ב"ב ד יא). — וקשוט לבסא : בסא של כלה שניטלו חפויו (עד' ה יא). בסא שניטלו שנים מחפויו זה בצד זה (שם ב ח). — ושה"פ, חִפּוּי עפר וכדומה על הזרעים : הניכוש והחיפוי בכלאים (ר"ח מו"ק כ:). — ואמר הפיטן : למען וכד דברות הנתונות מאש, למען חִפּוּי יריעות וענן אש, למען טכס הר ירדת עליו באש (סד' הושע', למען איתן).

·חִפּוּר, ש"ז, — שה"פ מן חפר, כמו חפירה : נכוש הוא עקירת העשבים הרעים הגדלים בתבואה עדור (הוא) הפור (רע"ב כ"מ ה י).

א.***חֲפוּרָה**, ש"נ, — כמו חֲפִירָה : נפל לגוב אריות אין מעידין עליו לחפורה מליאה נחשים ועקרבים מעידין עליו ר' יהודה בן בתירא אומר אף לחפורה מליאה נחשים ועקרבים אין מעידין עליו (חוששים אנו) שמא חבר הוא (יכמ' קכא.).

ב.***חֲפוּרָה**[1], ש"נ, — התבואה כשעודנה ירקה ורכה, ועוד לא נעשו שבלים, וקוצרים ממנה למאכל בהמה ויאכלו ואת גם עניי עם : מאה זוזים

---

[1]) כארמ' חפורה : כי פליגי בחפורה והוה שובלי (ב"ק כד.), כך גרס' הערוך, ובנוסח' חפירה. ופרש רגמ"ה : שהגיח להם אביהם חזיז ונתגדלו עד שנעשו שבלים. ע"כ. וכן הערוך : פי' כגון שחת ונעשה שבלים. ע"כ. וכן רש"י (יכמ' סג.) : שחת ששכרה מועט ואוכל עשבים וחזיו במלת. והוסיף עוד : ירק מן התבואה

בעסק כל יום בשר והמד מאה זוזים באדמה כל יום מלח ותפודה[1] (יבמ' סג.).

***חֲפוּרִית[2]**, ש"נ, מ"ר חֲפוּרִיּוֹת,—פסלת הדגן, כמו זון וכדומה: בא בן לוי אצלך אם נתת לו מן המובחר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' ואם נתת לו מן החפוריות ומן הקטניות אף אני יש לי ליתן לך מן החפוריות ומן הקטניות יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר וגו' (פסיק' דר"כ, עשר תעשר).

***חִפּוּשׂ**, ש"ז,—שה"פ מן חִפֵּשׂ, שליחת חפשי: השמטת מלוה וגאלת ממכר, קריאת דרור ושלוח חפשי חִפּוּשׁ הנרצע ביובל והאמה בסמן (מוס' א' שבוע', תודה). ודין יום או יומים וְחִפּוּשׁ עבד כנעני בעינו או בשנו (שם, את שם). — וגל': גופו (של עבד עברי) קנוי עד שיגיעו ימי חיפושו (רמ"י קדוש' טז.).

***חִפּוּשִׁית[1]**, חֲפוּשִׁית, ש"נ, מ"ר חִפּוּשִׁיּוֹת, חֲפוּ׳,— מין ממיני הרמש בעלי כנף קרומית מחפות כחפוי קרני למעלה, Käfer; scarabée ;beetle: נפל לתוכה (של הצלוחית) שקצים ורמשים ונתבקעו וכו' חפושית בין כך ובין כך פוסלת (פרה ט ג). כל הולך לרכות את החיפושית ואת הדומה לחיפושית (ספרא שמיני יב). — ומשל: מה ילדה החפושית[2] קרוץ רע ממנה (מד"ר בה"ש א' א'), והוא משל ל„מרשעים יצא רשע".

***חִפּוּשׂ**, ש"ז,—שה"פ מן חִפֵּשׂ: למדנו מציאה ממציאה מחיפוש ותיפוש מחיפוש ותיפוש מנרות (פסח' ז:). — יוהשתדלות למצא דבר: על זרוז וחפוש החכמה תרעומותי ולא על ררישת תעלומותיה תלונותי (מנח' קנא' לר"י מפיסא 9). — וכפרט בהגיון: ולנו מין אחר מן ההקש נקראהו הקש החפוש והוא שיהיה משפט מה נודעו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו (מלות הגיון ז). הנה כל תנועה בעלת תכלית ואם שנאמר שהוא לא יועיל כי אם החפוש לבד וה החפוש לא יתבאר בו מבוקש מושכל במופת

עד שלא הביאה שליש. ע"כ. וכן רשב"ם (ב"ב שם): שחת הגית להן ונעשו אחרי כן שובלי. ע"כ. וכן נראה מלשון הרמב"ם בהלכותיו שתרגם חפורה והוו שובלי: כגון כרמל שנעשו שבלים (נחל' ג ד). ולא נתברר מקור מלה זו. י' לוי אמר שכמו שחת משמש גם במשמ' שוחה וגם במשמ' מה שעולה מהזרע בראשיתו כן משמש גם השרש חפר בשתי משמעות אלה, והביא גם דמיון מערב' שאומרים חאפרה a) במשמ' תחלת דבר. אך כבר דחה כל זה פלישר בהערותיו. אבל, גם השערתו של פלישר כי חפורה הוא סרוס מן חרופה, מערב' ח'רפ b) במשמ' תלש — דחוקה, כי עקר שמושו של ח'רפ הוא לקיטת הפֵרות בסוף הקיץ. והנה בערב' אין למלה זו חבר לפי צרוף האותיות, אבל עצם המושג הזה, ר"ל העשב הרך שצמח מהזרע של השעורה ועוד לא נעשה לשבלים ונקצר כשהוא ירוק למאכל לבהמה, ישנו גם בערב' ושמו קַצִיל c), מן קצל d) שר"ל חתך: אלקציל והוא אלשעיר יג'ז אחצ'ר לעלפ אלדואב (אלמלכחת). ובעבר': הקציל והוא שעורה שיקצרוהו ירק למספא להבהמות. ומשק' אחר מזה השרש בעצמו, קַצַל וקֻצַאלַה e) משמש במשמ' פסלת מן הבר, מהדגן, ואמר אללחיאני: קצאל אלטעאם מא יח'רג' מנה פירמי בה ת'ם ידאש אלת'אניה וד'לכ אד'א כאן אג'ל מן אלתראב ואלדקאק קלילא, ע"כ, ובעברית: קצאל הדגן הוא מה שיצא ממנו ויושלך ואח"כ יודש פעם שנית והוא כשהיה קל מעט מעפר ואבק. וכן אלקצל, ואמרו עוד: אלקצל פי אלטעאם מת'ל אלזואן, ע"כ, ובעבר': הקצל בהדגן הוא כמו הזונים, וכבר אמר המשורר: קד ע'רבלת וכרבלת מן אלקצל, ע"כ, ר"ל כבר נפה וכבר מן הקצל. ואמר אלפרא ז"ל: פי אלטעאם קצל וזואן וע'פי מנקוץ וכל הד'א ממא יח'רג' מנה וירמי בה, ע"כ, ובעבר': בהדגן יש קצל וזון ומוץ וכל זה ממה שיצא ממנו ויושלך בו. ע"כ.— מכל זה נראה כי שני המשקלים קציל וקצל וקצאלה משמשים בשני המושגים של שחת ושל פסלת הדגן בעין זון. והנה לא באה המלה חפורה בתוך סגנון עברי, אך צורתה עבריה, ורגלים לדבר כי גם אצל היהודים שמשו שני משקלים חפורה וחפורית האחת במשמ' שחת והשנית במשמ' פסלת דגן וכדומה, ועי' חפורית.—[1]) גוף המשל באדמ': מאה זוזי בעיסקא כל יומא בשרא ותמרא מאה זוזי בארעא מילחא ותפודה.

[2]) עי' למעלה בהערה לערך חפורה, והנה הערוך פרש חפורית כמו חפורה, אך מהענין נראה שכאן הכונה למין נרוע של דגן, וכבר פרש כך יסטרוב.

---

a) حافره b) خرف c) قصيل d) فصل e) قَصَل, قُصَالَة

[1]) בך בחית חרוקה לפי הכתיב בספרא י אחרי החית, וכן עפ"י ההברה הרגילה. בקטע כ"י משנ' מנקד' (REJ 1887, Avril 274) חֲפושית, ח פתוחה, במשנ' מנק' נדפ' ליוורנ' חֲפוּשִׁית. בערב' ח'נְפַשׂ, ח'נְפִשׁ, ח'נְפַשָׂה a), רק למין השחור, לשאר המינים ג'על b). בארמ' חיפושיתה, בסורית חפשושתא, ולא נתברר מקורו, יש גוזרים השם הזה מן חפשׂ, במשמ' בקש, מפני שהיא כמו מחפשת תמיד, אך לפי זה צריך לקרא בשין שמאלית. וההברה המקובלה היא בשין, וכך גם לפי הערב' שהיא בלשון זו בשין, כנהוג. —[2]) גוף המשל בארמ': מה ילדת חיפושיתה קרוצ' בישי מינה.

---

a) خُنْفُس, خُنْفِس, خُنْفُسَة

(כל מלאכ' הגיון, הקב). ואח"כ אמר הכל הכל להראות ולפרסם ראית החפוש ר"ל כי בחפשו כל פרטי מעשי בני האדם אחד אחד והעמל בם נמצא הבל (הקד' מלמ' התלמיד). והיותנו מאמתים שהוא צודק בכל עת ובכל חומר לא יגיע לנו בחפוש כי החיפוש כל זמן שלא נדע בבירור שהוא כלל חכירים רבים לא יתאמת ונצטרך בזה המשפט (אמונה רמה ד כ). והנה שכל גשם מוחש פועל או מתפעל זה מבואר בחפוש (ר"ח קרשקש, אור ה' א א). אל תראו עצמכם חוקרים ושמפאת החפוש באתם לזה (ר"י אברבנאל, מופט', ענין המבון). וביאר ארסטו זה בחפוש הדברים ההוים שכלם יתהוו מההפך אבל השמים אין כהם הפך (הוא, מפע' ה' ה א). וכן בעל הכמת הגימטריאה אין לו לבאר או להוכיח דבר בלתי מצטרך אל מלאכתו וכן בכלם כאשר יתבאר בהפוש אמנם ההלצה אפשר לה וכו' (נופת צופים א א). שאחרי שהתבאר בחפוש שבכל מין מהנמצאות יעלה הדבר אל נמצא אחד במספר שהוא התחלה לאותו המין ראוי שיהיה זה ג"כ במאמר העצם (כפורגו, אור עמים, בלתי גשם). ההקדמה הגדולה התבאר על צד החפוש בדבורים הנצחיים (זכות אדם ה).

·חִפּוּשִׁי, ת"ז, נקב' חִפּוּשִׁית,—בהגיון, מטבע החפוש: וזאת ההקדמה ביארה אריסטו בתכלית הביאור וכו' והביאור שעשה שם הוא ביאור חפושי מופתי (בס טוב, מו"נ ב, הקד' ע). והמופת שהביא שהגלגל יש לו נפש אינו מופתי כי הוא ביאור חפושי לקחו מב"ם (הוא, שם כ ז). כי הנה בעלי ההדוש יאמרו לטענה הראשונה שהיא הקש חפושי ולא יתן האמת על כל פנים ויצטרך המקיש לחפש כל החלקים וכו הנה אם כן ההקש החפושי הזה אשר עשה ארסטו לבאר שלא יתהוה הדבר כי אם מדבר וכו' אינו סמה שראוי לסמוך עליו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד ג). מתוך דברי ארסטו עשו מפרשי ספריו טענות לקיומה הטענה האחת היא החפושית כי חפשו כל פרטי ההוים עצמים היו או מקרים וראו שכל אחד מהם כשיתהוה יתהוה מדבר ולא מהעדר (שם).

חָפַז[1], ממנו ·חִפָּז, חִפָּזוֹן, ˚חֹפֶז, יַחְפָּזָה, ˚הִתְחַפְּזוּת.

[1]) בערב' חפז a), ובפרט ופז b).

a) حفز b) وفز

א·חָפַז, א) פ"ע, עת' יַחְפֹּז, יַחְפְּזוּ, חִפְזִי, חִפְזוּ, —אץ לעשות דבר במהירות גדולה מפני בהלה פתאומית, מפני פחד, bestürzt eilen; s'éffaroucher, agir avec précipitation; act with haste a. fright: שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תַּחְפְּזוּ ואל תערצו מפניהם (דבר' כ ג). וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בְּחָפְזָהּ לנוס ויפל ויפסח (ש"ב ד ד). הן יעשק (הבהמות) נהר לא יַחְפּוֹז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג). — וכמשמ' בלבול הדעת ומהירות ההחלטה מפני תמהון: ואני אמרתי בְחָפְזִי נגרשתי מנגד עיניך אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך (תהל' לא כג). אני אמרתי בְחָפְזִי כל האדם כזב (שם קיו יא).— ואמר המשורר: צופך בזי, אל תחפזי. אל תרגזי, חפצך חזי, יום תעלזי, תוך ביתי (ר"מ דלעי הקראי א עב, לקו"ק פה). — ומק', ואמר הפיטן: הגאוה הוצאת מאסיר בכל, ושכמה הוסר מעני סבל, זד תנין מנאץ ומנבל, חָפוּז אחריה להשחית ולחבל (יוצר ז' פסח, אותיתיך). — ב) ˚פ"י, חָפַז אותו, קפץ עליו פתאם והבהילו וכלבלו: שהיה דברו לוחץ וחופזו (הברכ' לריב"ג, נחן). וטהרת מקום תפלה ודברים החופזים אותו ובוונת הלב (למב"ם תפלה ד א). דברים החופזים אותו כיצד אם היה צריך לנקביו לא יתפלל (שם י). המקרים המזיקים בדם אותם שראוי שיכוון אליהם בשיחפוזו מאד (פרקי משה ת). — ג) ˚בדקדוק. חָפַז את האות, קראה קריאה מהירה ודחופה אל שלאחריה: ואשר בא על התכונה הראשונה ולא שינתה אותו התבונה השנית בנקוד אלא בדבור בן שהוא נפרד בצרי וסמוך בסגול ואפשר שימשכהו הטעם במו בן יאיר והוא על תכונתו הראשונה בסגול ואפשר שיחפזנו הטעם (כמו בן אחר שהוא כצירי[1]) (כוזרי ב פ). — ד) ˚חָפַז זנבו וכדומה, הניעו במהירות גדולה: עת כארי ביער נוהם בעברתו שואג לטרף יַחְפּוֹז[2]) זנבו וכמו דם יאדימו עיניו סורי פחר (רמח"ל, ליבר' תהל', רהב ותרמית א).

— נִפְע'. נֶחְפַּז, — כמו קל: וילך שאול מצד ההר מזה

[1]) כך צריך להשלים שם לפי הגוף הערבי וגם בגוף הערבי השתמש ר"י הלוי בהמלה הערבית הפז במשמ' זו. — [2]) לפי פרוש המפרשים מליצת איוב יחפץ זנבו (מ יז), שהוא כמו יחפז.

ודוד ואנשיו מצד ההר מזה ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול (ש"א כג כו). המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו: רעדה אחזתם שם חיל כיולדה (תהל' מח ו-ז). — ובהשאלה לדברים לא בע"ח במליצה: תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים מן גערתך ינוסון מן קול רעמך יחפזון יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם (תהל' קד ו-ח). — ובמשמ' *נבהל מאד: פעם אחת נכנס יהודי לאבול שם ולא נטל ידיו והיה סבור שהוא גוי נתן לפניו בשר חזיר וכו' אמר לו זו שאכלת של חזיר היא כיון שאמר לו כך עמדו שערותיו ונבהל ונחפז אמר לו בצנעה יהודי אני ונתת לי בשר חזיר (מד"ר במד' כ). — ואמר הפיטן ארות המלאכים: ובשופר גדול יתקע, וקול דממה דקה ישמע, ומלאכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין, לפקוד על צבא מרום בדין (מוס' ר"ה, ונתנה תקף). — ובמשמ' *נמהר ונדחק: כשראה זה שלקח באחרונה נחפז לקנות והיה בסוף היום שחזקתו שהוא שוחט עתה (רמב"ם שחיט' יב טו). היתה נחפזת ללכת לבית אביה (הות, קרבן פסח ב). אחרי שכתבתי כנחפז ומרוצה מצאתי תשובת הרשב"א (שו"ת בנימין זאב ע). כדמיון אשה מצרה וחרדה לבליין חרוץ נחפזת ללכת הלוך וזועקה אל המלך (נופת צופים ב יג). כן דרך כל אדם לכפול דבורו בשהוא נחפז לשאול דבר (תזקוני, תולדות כה כט). המבוהלין ונחפזים בדעתן והמשתגעים ביותר הרי אלו בכלל השוטים (טור, עדות לה יח). — והדבר נחפז, נחוץ, שצריך למהר לעשותו: ולענין לסטים נראין הדברים שלבו של אדם בהול עליהן כדליקה שהרי הצלתן נחפזת אפילו בלא איסור שבת (ר"נ על הרי"ף, שבת סו.). — ובדקדוק, *אות נחפזת, הנגינה במהירות: ואם תפול ואו העטוף על אות נחה נראית תקרא אלף נחפזת [אלף מקובץ] כמו וקראתם (הרקמה, שער יח). ואם יהיה הנח הנראה יוד תרפה היוד ותונע הואו בשבר להורות על יוד הרפה והיה העקר הואו להיות נחפזת (שם). ואם תפול ואו העטוף על במ"ף נעה באיזו תנועה שתהיה תקרא הואו ההיא אלף נחפזת באמרו ומלאו פני תבל (שם).

— פע', *חפז, — בדקדוק, כמו חפז משמ' ג: ואם יהיה במקום הנח הנראה הזה אות גרונית נעה בשבא ופתח יהפך הקבוץ פתחה בעבור שהמבטא בו בקבוץ קשה עליהם כאשר נאמר ואכלהו ויכלהו המשפט לחפז ולקבץ כמו ורגמהו (הרקמה, שער יח).

— פע', *חפז, — כמו נחפז: טרם תמצה חררה חפזו לצאת בכישור, יצאו לקץ רץ דוד רך לתשור (ר"א קליר, יוצר ב פסח, אסירים).

— הפע', *החפיז, — החפיז אותו, עשה שיחפז, שיבהל: נותן אימות, מחפיז אמות, גוסו גואמות, מקול בוך שופר (מוסף א ר"ה, אשא דעי).

***חפז**, ש"ז, כמ' חפזו, — כמו חפז: שישראל בגלות זו עם כל חופזו וצרותיו תמיד אומרים אל האומות המושלות עליהם לענין אמונותיהם ודתיהם כל האדם כוזב (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה, אהבתי).

***חפז**, ש"ז, מ"ר חפזים, — שה"פ מן חפז: יעה השור וינדדו בחפזים, יצר טלה ראש מירוזים (ר"א קליר, אסיסת, קונט' הפיוט' י). אזי ארבעה ואוסיף לו לכל וו פרוטה או רביע בחפזים, וילך לו ויקח הרביעים ויקנה בם לאחת מאווזים (יתמאל בן שלמה, חידה, JQR April 1899 ,369).— ומ"י: כי זה משה האיש, חפז לשון הוא שאפילו בדבר שאינו נוכח המדבר יאמרו עליו זה (תזקוני, תשא לב א).

חפזון, ש"ז, — מהירות גדולה מפני רגש של מורא ובהלה, ängstliche Hast; précipitation, great hurry: וככה תאכלו אתו (את הפסח) מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא לי"י (שמות יב יא). שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים (דבר' יו ג). כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הלך לפניכם יי' (יש נב יב).—ואמר הפיטן: הבית הראשון יצעק אוי כי בחפזון, לדבר ה' נרעבה מבלי מזון (קינ' לת"ב, אנגו). ולמה אבילת חמץ לשש שעות, זכר לחפזון שבינה להעביר גורות רעות (יוצר שבה"ג, אין ערוך). — ואמר המשורר: ויאכל בחפזון, בלי ברכת מזון, ולא ימצא רזון, בענוי כפרים (ראב"ע, מלתק בקוביה). בחפזון בדרך הלכו סגלה, ובלחם משנה אל סודו גלה (הות, בין שבת ומועד). —*ובדקדוק: הטעמים אשר יקראו בהם המקרא מציירין בהם במקום ההפסק והסמוך ומפריד מקום השאלה מן התשובה וההתחלה מן ההגדה והחפזון[1] מן המתון והצווי מן הבקשה (כוזרי ב עב).

***חפזה**, ש"נ, — כמו חפז, מהירות חזקה: ואם לא יהיה שם חפזה חזקה אך כשיהיה טפה טפה

---

[1]) בנוף הערבי ואלחפז.

ותהיה בעונות אז ראוי שתהיה ההקוה מעט מעט (קאנון ג ה א ד).

***חִפָּזוֹת,** ש"נ, — במו חִפָּזָה: אבל ראוי שתטהר מיד בשיחוש בחזק הרעיפה ובחפזות הקודם שיפול הבת (קאנון ג ה א' ד).

***חֲפִיזָה,** ב"נ, — בה"פ מן חָפַז: ראש (הפסוק) השני הוא ספור סבת הניסה והחפיזה הנזכרות בפסוק הראשון (ר"ש א"ת, יקוו המים כ).

***חֲפִיָּה**[1], ב"נ, — מטאטא קטן מהוצי לולב, Besen; balai; broom: גזל לולב והפריד עליו קנה העלים גול עלים ועשאן הופייה קנה (רמב"ם, גזל ואבד' כ יד).

***חֲפִיָּה,** ב"נ, — בה"פ מן חָפָה: חפיית פנים (רב"י ב"ק פו:).

***חֲפִינָה,** ב"נ, — בה"פ מן חָפַן: והעלוהו (את הכהן הגדול) בית אבטינס ובו' ללמדו חפינה (יומ' יט.). מהו שיעשה מדה לחפינה (שם מז.). חפן ומת מהו שיכנס אחר בחפינתו (שם מט.). שיש בהן הפינתו גדולה ויש שהפינתו מועטת (מחז' ויטרי עז). —ואמר הפיטן: קדוש בהגים ללמוד ולעשות יציקה ובלילה ופתיתה וחֲפִינָה החמורה (אזהר' ר"י ברצלוני, אמ"ס).

***חֲפִיסָה,** ב"נ,—בעין כיס עשוי עור וכדומה לשמור בו ניירות וכדומה, Portefeuille: מצאו (את הגט) בחפיסה או בדלוסקמא (גיט' ג ג). מצא בחפיסה[2]) או בדלוסקמא תבריך של שטרות או אגודה של שטרות (ב"מ א ח). טל מלמעלה (של המן) וטל מלמטה ודומה כמו שמונח בחפיסה[3]) (יומ' עה:).

א.*חֲפִיפָה, ב"נ, מ"ר חֲפִיפוֹת, — בה"פ מן ב.חָפַף, חֲפִיפַת הראש בחבוך ובדבר מנקה, במיני בורית וכדומה, Kopfwäsche; shampooing: כל מעשיה (של בת בהן) בטהרה חוץ מחפיפתה (תוספתא מע"ש כ א). (עזרא) תיקן חפיפה (ב"ק פב:), ר"ל שתהא האשה חופפת ראשה קדם טבילה. טבלה ועלתה ונמצא עליה דבר חוצץ אם סמוך לחפיפה טבלה אינה צריכה לחוף ולטבול (נדה' סו:). תיכף לחפיפה טבילה (שם סח.) פשתן ראוי לחפיפה[1]) בישות ראוי לשבר (הלכ' פסוק' לר"י גאון, מועד). ובי בעלי חפיפות הן לסוכן שמן (רש"י כתוב' יז:). שבל שעה עוסקת בחפיפת גופה ושערה ותבוא עליה ברכה (תוספ' נדה' כח.). — ובבלל חבוך הגוף ושפשופו ביד בשעת רחיצה במרחץ וכדומה: האברים החלושים בעת הבריאות ראוי שיחופפו יותר ממה שתחסף שאר האברים וב"ש החפיפה היבשה ודרך החפיפה הזאת בעתות המנוחה שמונעת חדוש הכאבים באותן האברים החלושים (פרקי משה ת). והחמישי מחלקי המרחץ החפיפה והיא בלי ספק מחממת (תרג' גליגוס, כ"י פריז). ועוד מין החפיפה מה שהיא שעירה בלומר בחתיכות בגד שעירות והיא תמשוך הדם אל החוץ מהר ומטנה חלקה בלומר בכף או בחתיכות בגד רבות (קאנון א ג ב ד). וגם יעשו בהתבושותיהם ומשקיהם הרפואות המנגבות הפותחות ובו' גפרית וסחיטת קשואי חמור ובו' וקצף הים וזה וביוצא בהם יאות לחפיפתם במרחץ (שם ג יד ד יא). —ושפשוף בהאצבעות במקום כאב: ראוי שתכניס האומנת אצבעה בפיו (של הילד) בעת שיתחיל באב צמיחת השינים ותחפף חנכיו חפיפה טובה בדי שתזול הלחות (קאנון ג ז י).

ב.*חֲפִיפָה, ב"נ, מ"ר חֲפִיפוֹת, — בה"פ מן א.חָפַף: כל חפיפות לא יהו אלא בחלקו של בנימן (זבח' קיח:).

***חֲפִיצָה,** ב"נ, — בה"פ מן חָפֵץ: בג' לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה (מד"ר בראש' פ). שאם היתה בריאת העולם והויהו לתועלתו יתברך היה מקום לאלה הטענות אבל אחרי שתתבאר היותה על צד החפיצה וההטבה יהיה זה מיוחד לרצונו בלבד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ו כ). — ובהשאלה: תועלתה (של המרה השחורה) לעורר החפיצה באצטומבא (ר"י עמדין, בירת מגדל עוז לו:).

***חֲפִירָה,** ב"נ, — בה"פ מן חָפַר: בגנות שניתנו לחפירה (ירוש' ב"ב ג יד:). אחד הבור ואחד

---

[1]) בארמ' חופיא (ב"ק לו.). ונתן לה רמב"ם צורה עברית.

[2]) ואמרו בגמ' שם (כ:): מאי חפיסה אמר רבה בר בר חנה חמת קטנה. ע"ב. ואמרו עוד: הוא אומר בחפיסה והיא אומרת בחפיסה ינתן לו מאי טעמא מידע ידעה דבל מה דאית ליה בחפיסה הוא דמנח ליה (שם כח.). —[3]) כך בבב"י מ' וכן גרסת הערוך, ובנוסח' קופסא.

[1]) בגמ' בסגנון ארמי: ביתנא חזי לחפיפה בישותא חזא לשיברא (מו"ק יב:).

הדות בקרקע אלא שהבור כחפירה והדות בבנין (ב"ב סד.). — ועצם החלול החפור: נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידין עליו שמת (ברכ' לג.). וכאלו חפרת סביבותיך חפירה ואתה שוכב לבטח (ר"י א"ת, הברס' לריב"ג, חפר).

***חֲפִישָׁה**, ש"נ, — בה"פ מן חָפַשׂ: כמה הפישת הכלב שלשה טפחים (פסח' לא:).

***חֲפִית**[1], ש"ו, מ"ר חֲפִיתִים, — חֲפִית של קדרה וכדומה, עִגול שטוח כלי שום קערור, יעמידו עליו קדרה אחרי הוסרה מהמשפת וכדומה: כף שכהנים גובלין בה וכן הפית[2] של קדרה אם הקוקים ומקבלין כל שהן (תוספתא כל' ב"ב ב ד).

חֹפֶן[1], ממנו הֹפֶן, חָפַן, *חֲפִינָה.

חֹפֶן[2], ש"ו, מ"ר חָפְנַיִם, כנ' חָפְנָיו, חָפְנֵיכֶם, — מלא היד, מה שתכיל היד כהחלל בין עצם הכף והאצבעות הכפופות, full fist; poignée; Handvoll: קחו לכם מלא חָפְנֵיכֶם פיח כבשן וזרקו משה השמימה (שמות ט ח). ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני יי' ומלא חָפְנָיו קטרת סמים דקה (ויקר' יו יב). בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חָפְנֶיךָ גחלי אש מבינות לכרבים וזרק על העיר (יחזק' י ב). וישא ויתן אל חָפְנֵי לבש הבדים (שם ז). מי אסף רוח בחָפְנָיו מי צרר מים בשמלה (משלי ל ד). טוב מלא כף נחת ממלא חָפְנַיִם עמל ורעות רוח (קהל' ד ו). — וביחיד: נמצאת חופנו של משה מחזקת שמנה קמצים (מד"ר כהלב' ה). והחזיקו ידיו של משה מלא חפן שלו ומלא חפן של אהרן (שם שמות יא).

***חָפַן**, פ"י, עת' יַחְפֹּן — לקח מלא חפניו: הוציאו לו (להכהן) את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף (יומ' ה א). מי שזכה בדישון מזבח הפנימי נכנס ונטל את הטני והניחו לפניו והיה חופן ונותן לתוכו (תמיד ג ט). חפן בראשי אצבעותיו (יומ' מז:). אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קמחית שהיה חופן ארבעת קבין כמלא חפניו (שם). אחר מהו שיחפון ויתן לתוך חפניו (ירוש' שם ה מב:). וכך היה חוזר וחופנה לפנים (בבלי שם מז.). — ומעות וכדומה: מעות חולין ומעות מעשר שנתפזרו וכו' אם בלל וחפן לפי חשבון (מע"ש ב ה). כגון שחפן ממעות ואמר לו מכור לי פרתך (רמב"ם מכיר' יג ג). — ומים: מים שהנחתום מטבל בהן את הכעכים פסולין ושהוא חופן מהן כשעת לישה כשרים (הוס, כרכ' ו ח). —וכהשאלה לאש, לקח אש בידו, ואמר הפיטן: יפיפיה שר התורה, החופן אש שהורה, וקושר עטרה, כאותיות אורה (אמתי, אופן, אבנבי בהקים).

— נפע', *נֶחְפַּן, — שחפנו אותו: הנבללין והנחפנין לפי חשבון (ירוש' מע"ש ב נג ג).

***חַפְנִיאֵל**, ש"ו, — שם מלאך: וי' מלאכים שנבראו תחילה ממונים על עשר מתנות הללו אשר אלה

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בתוספתא כ"י של אר"פ מהד' צוק"מ. בנוסח' חבית, והגיה הגר"א כופית. והנה גם מהנוסח' בעצמן יש הוכחה ברורה כי במלה זו צריך להיות פ במקום ב, כי מיד אחרי מאמר זה הובא שם מעשה לקיום ההלכה וז"ל: מעשה בטבחו של אונקלוס הגר שהביא פתו לפני ר"ג והיו שם שמנים והמשה זקנים יושבין נטלה רבן גמליאל ונסתכל בה ונתנה לחברו וחברו להברו כשראה שלא אמרו בה דבר נטל ר"ג הוט מסדינו של תלמיד שהוא יושב לפניו ומתחו עליה ונמצאת הקוקה כל שהוא וטמאה לו, ע"כ. והנה אין שום ספק בדבר, כי מה שהביא טבחו של אונק' הגר לפני ר"ג וחבריו הוא אותו הדבר של הקדרה שנזכר בהלכה שלפני המעשה, ושבשבילו ספרו המעשה, והדבר ההוא שהביא טבחו של אונק' נקרא בספור המעשה פת, וכך הגרסה גם בנוסח' וגם בכ"י אהר"פ מהד' צוק"מ, ואין ספק בדבר כי שתי אותיות הללו פ ת אינן אלא שארית מהשם השלם של הדבר שהיה כתוב במקום זה ונמחקה האות הראשנה של המלה והאות האמצעית, כמו שכבר ראה זאת הגר"א והגיה גם כאן כמו שהגיה בההלכה. עכ"פ זה השבר של המלה השלמה, שגם בנוסח' יש בה האות פ כמו במהד' צוק"מ. מעיד עדות שאין לפקפק בה כי בהמלה השלמה היתה אות פ ולא אות ב. והנה הגר"א הגיה, כמו שכבר הזכרתי, בשני המקומות כופית, והוא עפ"י השם כופת שבהלכה א' בפרק זה: כופת חלקה שאין בה גובה טפה. ע"כ. אבל על האות ח בראש המלה כאן מעידה גרס' הנוסח' וגרס' הכ"י יחד, ומכל זה מוכח כי הגרסה האמתית של המלה שבגוף ההלכה היא גרסת הכ"י של אר"פ חפית במקום חבית שבנוסח', וזו המלה בעצמה צריכה להיות גם בהמעשה בטבחו של אונק' הגר, חפיתו במקום פתו, והוא שם מיוחד לדבר שטוח להעמיד עליו הקדרה אחרי שמסלקים אותה מהמשפת, כמו שכבר פרש בעל זר זהב ומנחת בכורים עפ"י גרסת הגר"א, בעוד שהגר"א בעצמו בבאורו עזב את הגהתו ופרש עפ"י הגרסה של הנוסח' חבית, במשמ' חבית הרגילה. ולא מצאתי מקור לשם חפית במשמ' שהשתמשו בה כאן.

[1]) בערב' חפנ a).
[2]) בערב' חַפְנַה b).

a) حفن b) حفنة

שמותם מיכאל על האראלים צפניה על האישים חפניאל על בני האלהים עוזיאל על המלאכים וכו' (כרית מנוחה ג). חפניאל (ממונה) על בני האלהים עוזיאל על המלאכים חשמל על החשמלים (עמה"מ, עולם היליר' א). מלאכים ושרם עוזיאל בני האלקים ושרם חפניאל אישים ושרם צפניה (פתחי חכמ' לרמח"ל, מחלק' הענפים).

א.**חפף**[1], ממנו א.חִפֵּף, חֻפָּה, ב.*חֲפִיפָה.

א.**חָפַף**, פ"י, בינ' חֹפֵף, — חָפַף עליו, כִּסָּה עליו, עשה עליו כעין חֻפָּה להיות לו למחסה ולמגן, **beschirmen; couvrir, protéger; to protect**: לבנימן אמר ידיד יי' ישכן לבטח עליו חֹפֵף עליו כל היום (דבר' לג יב). — ואמר המשורר: אני יושבת אהלים, אשר נטיו בנחלים, בגנות נטועים ואהלים, יפו פעמי בנעלים, גדודי בעדר הרחלים, ברבבות קדש נדגלים, דגלים ימנים ושמאלים, חֹפְפוּ עלי בצללים (ר"י הלוי, יוצאת אל). חופפו העננים, על דביר בן מונים, גם ילדיו ברות, נהיו יום עברות (הוא, יהמו מוננים). דגל אהבה חֹפֵף סביבך, באשר תרחקי סעדי לבבך (הוא, יונה איך). — ואמר הפיטן: דתך הנחלתם תחה למו שם ויד הם עמך ונחלתך ועלימו חפוף בחמלתך (סליח' ער"ה, וכשתטהו). — ובהשאלה בדבר רוחני, ואמר המליץ: יעזוב (שמואל) ביד בן קיש שבט מלכות עמהו אך במסתרים רוח החווה חופפת על ישרון ותפלתו לאל בעדם נמלצה (כלוס הכהן, ניר דוד ע). — ומצוי בספרות המאוחרת במשמ' העקרית, גם עם פעול אחריו: והעור שעל הצלעות החופפין את הלב (ר"י עקנין, סהמ"ו, ככר 169). — ועם על: והנה איש ראיתיו מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, וכו' ובידו אגרת, רצופה בדר וסוחרת, במהלכו מביט אליה, חופף בבגדו עליה, מתבונן לבונן מליה (ספ' המוסר לר"י אלנ'אהרי מה). ודע כי האור הזה אינו דבוק ונוגע בפנים עצמם אבל חופף וסובך עליהם (מהרח"ו, ע"ח, היכ' א"ק ד א). נשמתו של יעקב אע"ה לא נשארה ערומה אפילו שעה אחת אלא הלבוש חופף על נשמתו תמיד (שבט מוסר לה). — ובמשמ' הקיף: והנה רכב מלכה וגאלה, יורד לסיני מרום וכלה, וחיל מלאכים חֹפְפִים לחילה, ששים גבורים סביב לה (ר"י הלוי, יצאת חפשי).

[1] בערב' חפפ a) במשמ' הקיף דבר מכל צד.

a) حفف

והשמים הם החופפים את הארץ ומקיפים אותה משש רוחותיה כלומר מלמעלה ומטה ימין ושמאל פנים ואחור (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). שני גלגלים יש לחמה שהם חופפים את הארץ ומקיפים אותה מכל עבריה (שם ג ג). שהיותר פנימית (שבקלפות) הוא מות והחופף עליו הוא קליפה הגדוע ממנו (מהרח"ו, ע"ח, היכ' א"ק א ג). יום ראשון ויום שני מימי היצירה עמדה הארץ כלה טבועה בים אוקינוס שהוא הים הגדול והיה חופף ומקיף אותה משש קצותיה (מ' אלדכי, ס"א ב א). — ובהנדסה, הצלעות חופפות זוית: ודע כי על צלעי אב וכנו יאמר כי הם חופפים זווית ב ממנו (יסו"ע לר"י ישראלי א ד). — ופָעוּל *חָפוּף: הענש באפוף, ושב היות חָפוּף, תועילו לב כפוף, בקול כפיפת שופר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, אבא דעי). ויזכנו לחופה החפופה הנעימית (מדה"ג, הול' סכטר, רבות לפי וישלח).

— פוע', *חוֹפֵף, בינ' מְחוֹפֵף, -- כמו הקל וביחס הפעול: כדי לשלם שכר שעבוד חמר ולבנים, חופפתם בטלול שבעת עננים, מעלה ומטה ומארבע רוחות גנונים (יולר אחרון פסח, אמן). אל קרא ביום עברה למספד בשמים, ומלאכים במרבובים מחופפים בכנפים (קינ' לת"ב, שאי קינה). שמו נודע בטוב משא ומתן ומבין הוא לארבעה פרקים, ולו משרה ומוסר וענוה ותוכחות בפיו כממתקים, ועל זאת מלאכי חן חופפוהו וערכו לו לשמרו מנוקים, לדעתו מאסה נפשו ברשע ומדות האמת אצלו חשוקים (רס"ע בן יוסף, אסר נטס). — ועם על: וכמו עץ פרי עלי סרק מחפים, בן ישרים עלי רשעים מחופפים (יולר א סכות, אקחס). — ואמר המשורר: אֲחֹפֵף על ילדי תענוגיך, ושאי בחיקך את עולליך (ר"י הלוי, סמר מה מליל). כי קורות העולם נבובים מחופפים עליך במסבב (אגר' המוסר לר"ש אלעמי). והשאלה מלפני האל המחופף עליו ומציץ בו (ידעי' הפניני, פי' תהל' יד). שהאדם במתכונת גופו ואבריו ונשמתו האלהית אשר תחופף עליו יהיה דוגמת עולם העליון (מנח' קנא' לר"י מפיסא 34). — ובמשמ' הקיף: גלגל עליון המכסה ומחופף כל מה שבתוכו שהם שאר הגלגלים המתנועעים בתנועתו (מנוה"מ ג ג ה). — ובמשמ' גשמית: על גווליו ירחף אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע (רש"י דבר' לב יא). והיא (הריאה) מחופפת על הלב אצל צדדיו ומרחפת עליו תמיד (ר"י עקנין ספ' מוסר, ככר 44). שהאצטומכה היא מחופפת

על המאכל וכזבשת ועוצרת אותו (מ' אלדכי, ס"א ד).

— נתפ', *התחופף, — התכסה, למחסה: יונה המתחופפת בכנפיה וניצלה (שכל טוב, ברא' כט יח). האשה שהיא חברתו והבית שהוא דירתו ובו מתחופפה ושרהו שממנו חיותו תבואת שנתו ונכלל בו כרמו וזיתו וכל דבר הנאכל בפה (אשכ' הכפר, ר"י הדסי שסד).

ב.*חפף[1]), ממנו ב.*חָפַף, א.*חֲפִיפָה, *חַפִּיפִית, וי"א גם חֹף, חַף.

ב.*חָפַף, פ"י, בינ' חַף, חַפָּה, חַפֶּת, וגם חֹפֵף, חֹפֶפֶת, עת' יָחֹף, וגם יַחְפֹּף, לַחְפֹּף — חִכֵּךְ ושפשף, ובפרט רחץ את ראשו בדבר מנקה ומטהר, במיני בֹּרית ובדומה, abreiben, reinigen (d. Kopf); fretter, nettoyer (la tête) to rub, cleans (one's head): נזיר חופף ומספסם אבל לא סורק רבי ישמעאל אומר לא יחוף באדמה מפני שמשרת את השער (נזיר ו ג). תילתן של תרומה שחפה בה בת כהן לראשה אין בת ישראל רשאה לחוף אחריה אבל מענגת שערה בשערה (תוספתא מע"ש ב א). תלתן של תרומה שחיפת[2]) בה בת כהן את ראשה אין בת ישראל רשאי לחוף אחריה (שם תרומ' י ד). הנכנס למרחץ מחים לו את הצונן ומצינין לו את החמין חופף את ראשו בנתר ובמימי רגליים (שם ב"מ יא לג). אין חפין ואין מתגררין ביום טוב (שם יו"ט ד י). נידה חופפת וסורקת כהנת אינה חופפת וסורקת (ירוש' פסח' א כז:). אותו היום ע"ש היה והלל חפף את ראשו (שבת לא.). אם באותו היום שחפפה טבלה אינה צריכה לחוף ולטבול (נדה סו:). אשה לא תחוף לא בנתר ולא בחול (שם). אשה חופפת בערב שבת (שם סז:). אשה מהו שתחוף בלילה ותטבול בלילה (שם). והלא גדול שֵׂעָר ניוול הוא לאדם שהוא אינו חופף ראשו (מד"ר במד' י). נידה שחפפה וטבלה ונמצא עליה דבר חוצץ (הלכ' פסוק', נידה). שבא (ר' אמי) לפני רבא להראות לו בבור בערב יום טוב והיה (רבא) יושב וחופף ראשו (שם). ותחוף עצמה כנחת וכו' (התרומה' נדה ג). — *וכל הגוף, בידים וכרומה: ועוקרים את הפשתה מפני שהיא ראויה לחפוף בה במועד (רמב"ם יו"ט ח). וראוי שיפשט החפוף אבריו החפופים אחר החפיפה פשוט חזק (קאנון א ג ב ד). — ובלים לנקותם: דאסור לחוף כלי כסף במלח בשבת לפי שהמלח נמחה בשחופף בחוקה (מרדכי שבת שכ"ח). ואין חופפין כלים במלח בשבת לפי שהמלח נמחה בשחופף בחוקה (חמד' הימים א יד). — ובהשאלה: גלים (של הים) באים בועף עד תחומם וכאשר רואים חותם בוראם מיד חופפים ושבים למקומם (ר"ד הכבלי אלמקמר כפי' ס' יציר' לר"י ברזלוני). — יוכמו פ"ע, חַף בדבר, יָחֹף יָחֹפּוּ, נגע בדבר נגיעה חזקה: אבנים יוצאות מן הקיר בזיזים כדי שלא יחופו ויחבבו הבהמות ובני אדם העוברים ובאין בקיר ויהרסוהו (ר"ח שבת ו.). — ועי' חוף.

— פִּע', *חִפֵּף, — חִכֵּךְ וגרר, למשל מכה וכדומה: אחת ממיני שחין והמיד צריך בעלה לחכך אותה ולחפף אותה (ערוך, ערך חף). אבל על תנאי שימנו שבעת נקיים וישחפפו ויטבלו במי מקוה (תשו' הרמב"ם, טעס זקנ' עד). וכן מה שצוינו לחפף ברחיצת המרחץ (קאנון ד ז ג ז). נצוה החולה להשתקע במים החמים הישרים וישב בהם ישר שיהיה צואר המקוה נוטה למטה ויחפף סביב הערוה בידו (מ' אלדכי, ס"א ד).

— פוּע', *חוּפַף יְחוּפַף: ואם יובש כמו שיקרה למי שיחופף גופו חפיפה יבשה (תרג' גלינוס, כ"י פריז).

— פִּע', *חִפֵּף יְחוּפַּף: וראוי שיחופף קודם המרחץ חפיפה בין הרכות והשעירות (קאנון א ג ד ד). וראוי שיעשה החפיפה בקצת העתים בקיצום ונוטרי ויחופף בהם הפיפה חזקה (שם ג י א לה). האברים החלושים בעת הבריאות ראוי שיחופפו יותר ממה שתחפף שאר האברים (פרקי משה ח).

— הִתְפּ', *הִתְחוֹפֵף, — התחכך: (סבת הרעם היא) עננים מתחופפין ומתחככין ונשמע הקול (רש"י ברכ' נט.).

ג.*חפף[1]), ממנו ג.*חָפַף.

ג.*חָפַף, פ"ע, — חָפַף על הדבר, דאג והצטער והשתוקק מאד, besorgt sein; être soucieux; be anxious: ורצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנס בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין

---

[1]) רק בעבר' וארמ' במשמ' זו. ויש מדמים לזה הפעל חַף a) בערב' שמשמש גם במשמ' מרט השערות. וי"א שמשרש זה נגזר השם חֹף, כמו בערב' חאפה b), ועי' שרש חוף.

[2]) ואולי שבוש, וצ"ל שחפה כמו בהמובא לפני זה.

a) حَفَ b) حافّه

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי' בהערה לקמן.

הצדיק מצטער עליה בכל יום לבולעה שנאמר הופף [1]) עליו כל היום (מגי' כו.).

***חֲפָפִית**[2]), ש"נ, — שחין על הגוף שגורם חכוך, Jackausschlag; prurigo : אליהו ז"ל שאל לר' נהוריי מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו א"ל לצורך נבראו וכו' זבוב (מועיל) לצירעה פשפש לעליקתה נחש לחפפית[3]) (ירוש' ברכ' ט יג ג). כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית וכו' יתוש לנחש ונחש לחפפית[4]) וסממית לעקרב (שבת עז:). שאוחזו חפפית והיף עצמו עד שלא נשתייר בו עור שלם (רגמ"ה חול' נט.).

א׳חפץ[5]), ממנו חֵפֶץ, חָפֵץ, *חֲפִיצָה, *חֶפְצָה, *חֶפְצִי, *חֶפְצִיּוּת, *מַחְפָּצָה.

חֵפֶץ, ש"ז, כנ' חֶפְצִי, חֶפְצְךָ, מ"ר חֲפָצִים, חֶפְצֵיהֶם, — א) נטיית הנפש לדבר מן הדברים, לקחתו או לעשותו, ומה שהוא לו לנחת רוח, Wunsch, Gefallen; désir, plaisir ; wish, pleasure : ויאמר שאול כה תאמרו לדוד אין חֵפֶץ למלך במהר (ש"א יח כה). וישלח חירם אל שלמה לאמר שמעתי את אשר שלחת אלי אני אעשה את כל חֶפְצְךָ בעצי ארזים ובעצי ברושים עבדי ירדו מן הלבנון ימה וכו' ואת תעשה את חֶפְצִי לתת לחם ביתי (מ"א ה כב-כג). והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חֶפְצָהּ אשר שאלה (שם י יג). כי אם בתורת יי' חֶפְצוֹ ובתורתו יהגה יומם ולילה (תהל' א ב). ויאמר שמואל החֵפֶץ ליי' בעלות וזבחים כשמע בקול יי' הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים (ש"א טו כב). — ואמר המשורר : וכלם חשבו כי

[1]) גזרו המפרשים פעל זה משני הפעלים הקודמים, רש"י מן ב.חפף כמשמ' הכך, ואחרים אמרו שהוא מן א.חפף במשמ' כסה, אך כשני המושגים האלה אין דבר שיסתעף מהם כדרך טבעי המשמעה של דאגה וצער, אעפ"י שבצרוף עם השם לב אמרים בערב' חַפּ פי צדרי, הדבר נגע בלבי. ולכן קבעתי לו שרש מיוחד, אעפ"י שאין לו אח בשאר הלשונות האחיות.

[2]) מן חפף, במשמ' חכוך. בסור' חפיפתא, מין מורסה. — [3]) ופרש הערוך : פי' אחת ממיני שחין ותמיד צריך בעלה להכך אותה ולחפף אותה. — [4]) פרש רש"י : מין שחין.

[5]) רק עברית. בערב' משמש השרש חפצ וחפצ' זח'פצ' a) במשמעות אחרות רחוקות ממשמ' בעבר'. רק השרש חפט' b), שמשמש כמשמ' שמר, הוא קצת קרוב למשמ' חפץ בלשוננו.

a) حفص، حفض، خفض b) حفظ

לחפצם נגעו, והם לריק יגעו (רשב"ג, כ"מ). ברכי יודעת חפץ המים דעים, את שם יודע חפצם ומשלימם לרגעים (ר"י הלוי, ברכי אצולה). — ובפלסופיה, *הרצון הפשוט של האלהות : אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן [1]) כפועל ואומן למשוך משך היש מן האין כהמשך האור היוצא מן העין (רשב"ג, כ"מ). — דְּבַר חֵפֶץ, שיש חפץ לאדם שיהיה לו הדבר, דבר יקר ואהוב, אבני חֵפֶץ וכדומה : ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חֵפֶץ (ישע' נד יב). — ואמר המשורר : וכהזכרכם נפצי, בהקי חג שמחתי, תוסד באבני חֲפָצַי, ציון עיר מנוחתי (ר"י הלוי, שמר מה מגיד). — דִּבְרֵי חֵפֶץ, דברים של טעם, דברי חכמה: בקש קהלת למצא דברי חֵפֶץ (קהל' יב י). — *דבר של חפץ : לאחד שהיה לו בן והרכיבו על כתיפו והיה מוליכו בשוק והיה הבן רואה דבר של חפץ ואומר לאביו קה לי זה והוא לוקח לו (פסיק' דר"כ, זכור). — ומליצה רגילה, אין חֵפֶץ בו : נבלע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין חֵפֶץ בו (הוש' ח ח). העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חֵפֶץ בו מדוע הוטלו הוא וזרעו והשלכו על הארץ אשר לא ידעו (ירמ' כב כח). כי שברתי את מואב ככלי אין חֵפֶץ בו נאם יי' (שם מח לח). ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חֵפֶץ בכם אמר יי' צבאות ומנחה לא ארצה מידכם (מלא' א י). עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חֵפֶץ (קהל' יב א). — מחוז חֶפְצוֹ וכדומה, המקום שיש לו חפץ לבוא שמה : וינחם אל מחוז חֶפְצָם (תהל' קז ל). — *ומ"ר : כל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו (ברכ' יד.). אין אצל הבורא רצון ולא שנאה כי הוא נעלה מכל החפצים ומכל הבונות (כוזרי א א). ונתחייבו מהם תנועות וחפצים ומדות וחושים (שם לג). — ואמר הפיטן : לרצונך לא קדמו ואחרו, ועל חפציך לא נוספו וחסרו (שהי"ת ליום ו). — וכמשמ' יבונה : ויהיה החפץ בזאת התרגזך עלי העתרתך אלי בדברים והגברתך לשונך אלי (הכרע' לריב"ג, רגז). — ובמשמ' הֲנָאָה ותועלת : החֵפֶץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך (איוב כב ג). כי מה חֶפְצוֹ (של הרשע) בביתו אחריו ומספר חדשיו חצצו (שם כא כא). — ובמשמ' זָמָם, מה שבדעתו ובחפצו לעשות, Vorhaben ; plan : האמר לכורש רעי וכל חֶפְצִי ישלם (ישע' מד כח). אמר עצתי תקום וכל חֶפְצִי

[1]) ד"ק, Attrib. 113, A. 24.

אעשה (שם מו י). יעשה חֶפְצוֹ בבבל וזרעו בשדים (שם מח יד). — ב) עסק, ענין, מעשה [1], Geschäft, affaire; affair, matter: הן ביום צמכם תמצאו חֵפֶץ וכל עצביכם תנגשו (ישע' נח ג). יראה זרע יאריך ימים וְחֵפֶץ יי' בידו יצלח (שם נג י). לכל זמן ועת לכל חֵפֶץ תחת השמים עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת לעקור נטוע (קהל' ג א-ב). אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים כי עת לכל חֵפֶץ ועל כל המעשה שם (שם יז). כי לכל חֵפֶץ יש עת ומשפט (שם ח ו). אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על הַחֵפֶץ כי גבה מעל גבה שמר (שם ה ז). אם תשיב משבת רגלך עשות חֲפָצֶךָ [2]) ביום קדשי וכו' וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חֶפְצְךָ ודבר דבר אז תתענג על יי' (ישע' נח יג-יד). איזהו ת"ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו זה שמניח חפצו ועוסק בחפצי שמים (שבת קיד.). כל העושה חפציו קודם שיתפלל כאילו בנה במה (ברכ' יד.). אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל (שם). אסור לו לאדם שיעשה חפציו קודם שיבדיל (שבת קנ:). — ובמשמ' דָּבָר, ממש[1]), Sache, Gegenstand, chose, objet; thing, object: כי טובה חכמה מפנינים וכל חֲפָצִים לא ישוו בה (משלי ח יא). כי טוב סחרה (של החכמה) מסחר כסף ומחרוץ תבואתה יקרה היא מפניים וכל חֲפָצֶיךָ לא ישוו בה (שם ג יד-יה). — ומצוי מאד במשמ' זו בזמן מאחר: לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב"מ ד י). היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע (נדר' ג א). ברוך שברא החפץ הזה מה נאה הוא זה (ירוש' ברכ' ו י:). למוכר חפץ לחבירו ונמצא שאינו שלו (שם תרומ' ו מד:). מעשר שני שבחפץ זה מחולל על סלע שבכיס זה (שם דמאי ז כו:). זרק חפץ ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלה (שבת ה.). מדת בשר ודם נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אינו משתמר (נדי' לא.). בנוהג שבעולם אדם מוכר חפץ בתוך ביתו הוא עצב עליו והקב"ה נתן תורה לישראל ושמח וכו' בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מצר לשמרה אבל התורה משמרת בעליה וכו' בנוהג שבעולם אם לוקח חפץ מן השוק שמא יכול לקנות בעליו וכו' (מד"ר שמות לג). הזונה בשעה שיש לה אוהב והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו כמה כבדני אוהבי (שם לג). אמר לה (הבעל לאשתו) בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך (שם שה"ש, נגילה). הרי יש לו חפץ פלוני ופלוני ולא היה רוצה להשאיל (תנחומא מצורע י). לשני אחין שיצא שטר חוב על וקניהם פרע אותו אחד מהם ליתום התחיל לשאול חפץ מאחיו אמר לו אתה יודע שאותו חוב על שנינו ואני הוא שפרעתיו אל תחזירני מן חפצי שאני שואל (מד"ר במד' יט). אמר לו בעל החפץ לא נתיאשתי אני ממנו (תבו' הגה', סע"ג לג). שהוא תופס בידו ומתפיסו לחבירו בחפץ ידוע ומצוי ואומר לו זה תמורת זה (רי"ף ב"מ כו.). מותר לאדם לעקור חפץ מרשות הרבים וליתנו לחבירו שעמו בתוך ד' אמות (רמב"ם שבת יג יז). כיון שהוציא מקצת החפץ מרשות הרבים קנה (הות, מכיר' ד ד). חפץ שהמוכר קץ בו והוא מבקש ורודף למכרו (שם יד). דעו שזה שאני מוכר חפץ פלוני או שדה פלוני לפלוני מפני שאני אנוס (שם י א). שהמוכר חפץ לחבירו במאה דינרין ואמר לו חפץ זה אינו שוה אלא זוז אחד (שם טו יא). ראובן נתן חפץ לשמעון למכור (תבו' הלת"ב עט א). הקונה יתן כלי להמקנה והוא יקנה לו החפץ שלו חליפי הכלי שהוא נותן לו (טוחו"מ, קנין קנ"ה). — ומ"כ: אם היה בתוכו (של הבית) חפצים (ירוש' סוט' ח כב ד). המעביר חפצים ונמלך עליהם והוציאן (שבת ה:). המפנה חפצים מזוית לזוית (כתוב' לא.). אדם נותן חפציו לכף מאזנים כל זמן שמכביד יורד למטה (נדר' לא.). סופו למכור את כל חפצי ביתו ואת כל כלי תשמישו וישתייר בלא בגד ובלא כלי תשמישי הבית ובלא כלום (תנחומא שמיני ז). חפצי הגוי קונים שביתה (תבו' הגה' כו, בית תלמי ד). ופעמים מנחת בו חפצים שמשימה בראש (רנמ"ה ב"ב פה:). שאין דרך רוב העולם להוציא החפצים מונחין על ראשיהם (רמב"ם שבת יב יד). ואם שמעון הוא סרסור החפצים הנמצאים בביתו שהוא רגיל למכרם אינם בחזקת שלו שימשכנם בעל חובו (תבו' הלת"ב עט א). ונתתי לך תיבה אחת מלאה חפצים ותכשיטין (טו"ע חו"מ, מתנה רמה). אמר לו הקונה תקנה סודר זה ותקנה חפציך לי לאחר שלשים יום (שם, מקח וממכר קלה). — ואמר הפיטן: לא תחמוד חֲפָצִים הרביתה, תעודה קשר

---

[1]) בערב' שַׁי a), מן שיא b) רצה, חפץ, ממש במשמ' זו של דבר, עסק, ממש. — [2]) בס"א חֶפְצֶךָ. —

a) شَي b) شيئا

אהבתה, חכמות בנתה ביתה (זולת א שבוע', אנכי).— ודבר של אֹכֶל: בשנדרה אשה ושמע בעלה ואמר לה אם תאכלי מחפץ פלוני תהא אסורה מנכסיי אכלה מאותו החפץ ותהי אסורה מנכסיו (ירוש' כתוב' ו לא:). אם נזדמן לך חפץ טוב אפילו מאחד בשבת התקינהו לשבת (פסיק' רבתי כג). העלם שבועה בלא העלם חפץ בי פת חטין זכור הוא אלא שכח שנשבע שלא לאבלה (ר"ת שבוע' כו.). — ינקיטת חֵפֶץ, אחיזת דבר קדוש בידו כמו ספר תורה וכדומה בעת השבועה: הנשבעין ונוטלין החמירו עליהם לישבע בנקיטת חפץ[1]) (תשו' הגא', טוחו"מ פו כב). כפר בכל ונשבע היסת בלא נקיטת חפץ ואח"כ הביא עד אחד חוזר ונשבע דאורייתא בנקיטת חפץ (תשו' הרי"ף, הביאה הרא"ש ריש שבוע' הדיינ'). אין בין שבועת הסת לשבועת הדיינין אלא נקיטת חפץ שאין הנשבע שבועת הסת אוחז ספר תורה אלא משביעין אותו בשם או בכנוי בשבועה או באלה (רמב"ם שבוע' יא יג). הלוקח נשבע כתקנת חכמים בנקיטת חפץ (טוא, מכיר' כ ז). הדיינין שהשביעו בלא נקיטת חפץ[2]) בידו הרי אלו טועים וחוזר ונשבע וספר תורה בידו (טוא, שבוע' לא יא). וכל אלו השבועות אע"פ שהן מדברי סופרים הרי הן בעין של תורה בנקיטת חפץ (טוא, טוען ונטען א כ).

חָפֵץ[3]), פ"ע, עבר מדכ"ע חָפַצְתִּי, נסתרת חָפְצָה, נכפס' חָפֵצָה, חָפְצוּ, חָפֵצוּ, עת' יַחְפֹּץ, יֶחְפַּץ, אֶחְפֹּץ אֶחְפָּץ, יַחְפֹּצוּ, יֶחְפְּצוּ, יֶחְפָּצוּן, חֲפֹץ, — חָפֵץ בדבר, היה לו חֵפֶץ בהדבר, להשיג הדבר, Gefallen haben: wollen; désirer; to will, desire: ולא אחר הנער לעשות הדבר (אשר דרשו ממנו בני יעקב) כי חָפֵץ בבת יעקב (בראש' לד יט). ויאמר יואב אל המלך (שצוהו לפקור את העם) ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך למה חָפֵץ בדבר הזה (ש"ב כד ג). לא תבוא עוד אל המלך כי אם חָפֵץ בה המלך ונקראה בשם (אסת' ב יד). — וחָפֵץ בפלוני, במשמ' יש לו חֵפֶץ בטובתו של פלוני, בקרבתו וידידותו של פלוני: אם חָפֵץ בנו יי' והביא אתנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו (במד' יד ח). דברו אל דוד בלט לאמר הנה חָפֵץ בך המלך וכל עבדיו אהבוך ועתה התחתן במלך (ש"א יח כב). ויהונתן בן שאול חָפֵץ בדוד מאד (שם יט א). מי אשר חָפֵץ ביואב ומי אשר לדוד אחרי יואב (ש"ב כ יא). יהי יי' אלהיך ברוך אשר חָפֵץ בך לתתך על כסא ישראל (מ"א י ט). כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה כי חָפֵץ יי' בך וארצך תבעל (ישע' סב ד). באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יי' ובהם הוא חָפֵץ (מלא' ב יז). יחלצני כי חָפֵץ בי (תהל' יח כ). ויאהב קללה ותבואהו ולא חָפֵץ בברכה ותרחק ממנו (שם קט יז). מה לעשות באיש אשר המלך חָפֵץ ביקרו (אסת' ו ו). גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חָפֵצָה (ישע' סו ג). והיה אם לא חָפַצְתָּ בה ושלחתה לנפשה (דבר' כא יד). ואם כה יאמר לא חָפַצְתִּי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו (ש"ב טו כו). כי אני יי' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חָפַצְתִּי נאם יי' (ירמ' ט כג). בזאת ידעתי כי חָפַצְתָּ בי כי לא יריע איבי עלי (תהל' מא יב). הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חָפָצְתִּי (שם קיט לה). כי לא אֶחְפֹּץ במות המת נאם אדני (יחזק' יח לב). לא יַחְפֹּץ כסיל בתבונה (משלי יח ב). לא בגבורת הסוס יֶחְפָּץ (תהל' קמז י). הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יַחְפְּצוּ בו (ישע' יג יז). הנה דבר יי' היה להם לחרפה לא יַחְפְּצוּ בו (ירמ' ו י).— ועם ל אחריו לפני פעל אחר, חָפֵץ לעשות דבר, היה לו חֵפֶץ ותשוקה לעשות הדבר: לו חָפֵץ יי' להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה (שופט' יג כג). כי חָפֵץ יי' להמיתם (ש"א ב כה). ואת כל חשק שלמה אשר חָפֵץ לעשות (מ"א ט א). ועמד ואמר לא חָפַצְתִּי לקחתה (דבר' כה ח). ואם לא יַחְפֹּץ האיש לקחת את יבמתו (שם ז). ואם לא יַחְפֹּץ לגאלך וגאלתיך אנכי (רות ג יג). אם יַחְפֹּץ לריב עמו לא יעננו אחת מני אלף (איוב ט ג). למי יַחְפֹּץ המלך לעשות יקר יותר ממני (אסת' ו ו). במקום אשר חֲפַצְתֶּם לבוא לגור שם (ירמ' מב כב). לעשות רצונך אלהי חָפָצְתִּי (תהל' מ ט).—ובהחלט, בלי בְ, או לְ: הֶחָפֵץ ימלא את ידו ויהי בהני במות (מ"א יג לג). תנה לי את כרמך בכסף או אם חָפֵץ אתה אתנה לך כרם תחתיו (שם כא ו). יי' חָפֵץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישע' מב כא). כי אתה יי' כאשר חָפַצְתָּ עשית (יונ' א יד). לב מלך ביד יי' על כל אשר יַחְפֹּץ יטנו (משלי כא א).—ואמר בן סירא: אם תחפוץ בני תתחכם ואם תשים לבך תערם (כ"ם גני' ו לג). — ועם

---

[1]) בגמ' בארמ': היכי משביעין ליה אמר רב יהודה אמר רב משביעין אותו בשבועה האמורה בתורה וכו' צריך לאתפושי חפצא בידיה (שבוע' לח:). — [2]) בגמ' בארמ': האי דיינא דאשבע ביי' אלהי השמים נעשה כמי שטעה בדבר משנה וחוזר וכו' דהא לא נקיט חפצא בידיה (שבוע' לח:).

[3]) עי' הערה להשרש.

מקור אחריו בלי ל בראשו: ויי׳ חָפֵץ דכאו (ישע׳ נג י). דבר כי חָפַצְתִּי צדקך (איוב לג לב). החָפֹץ אֶחְפֹּץ מות רשע (יחזק׳ יח כג). והוכח אל אֵל אֶחְפָּץ (איוב יג ג). ודעת דרכי יֶחְפָּצוּן (ישע׳ נח ב). — וביחס הפעול אחריו: ודם פרים וכבשים ועתודים לא חָפָצְתִּי (ישע׳ א יא). מי האיש הֶחָפֵץ חיים אהב ימים לראות טוב נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה (תהל׳ לד יג-יד). כל אשר חָפֵץ יי׳ עשה בשמים ובארץ (שם קלה ו). כי לא תַחְפֹּץ זבח ואתנה (שם נא יח). מיי׳ מצעדי גבר כוננו ודרכו יֶחְפָּץ (שם לז כג). קרבות יֶחְפָּצוּ (שם סח לא). כל אשר יַחְפֹּץ יעשה (קהל׳ ח ג). אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיה (מו״ק יז.). — ומ״ר חֲפֵצִים, חֲפֵצֵי: יבשו ויחפרו מבקשי נפשי יסגו אחור ויכלמו חֲפֵצֵי רעתי (תהל׳ ע ג). בראתני לעשות רצונך ואנו חייבים לעשות רצונך את חפץ ואנו חפיצים ומי מעכב (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). —*חֹפֵץ, חֹפְצִים, במקום חָפֵץ, חֲפֵצִים, שלא בדין: בני ארם מבינים ובוחרים הטוב מן הרע ואם מבקשים וחופצים רואים ושומעים ולועטים ואם לאו עוצמים עיניהם ואוטמים אוניהם וסותמים פיהם בבחירה במחשבה ובבינה (גסי כר נח, פי׳ י׳ הדבר׳). והנה אמרנו חופץ על קיום יהיה תועב הפכו או העדרו וכן להפך והו אמתת הרצון באמרנו חופץ ותועב ואינם שני דברים חלוקים (ע״ח לר״א הקרא׳ עה). וא״כ הוא חופץ בחפץ לא בתניה (שם). — ואמר המשורר: צופך כוי, אל תחפוי, אל תרגוי, חֹפְצֵךְ [1]) חוי, יום תעלוי, תוך ביתי (ר״מ דלעי א עכ, לקו״ק פה). —*זלווי: דבקים בתורה ומצוה כרה ערוכה שמורה בכל יקרה היא מפנינים, נאם אל חֹפְצוֹ ובברית עלצו חוקו ואמצו כי הנצו הרמונים (סמא״ל, פומ׳ למילה, כלנת וגילת). —וביחס לאהבה, חֶפְצָה האהבה, נתעוררה: השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שֶׁתֶּחְפָּץ (שה״ש ב ז). מה תעירו ומה תעררו את האהבה עד שֶׁתֶּחְפָּץ (שם ח ד).

— נפע׳, *נֶחְפַּץ, — שחפצו בו: כי המתמים ליריעת הנחפץ בדבור (ספר היסר, סעריות ליבוע הקרא׳ 6).

אבה. — אהב. — אוה, התאוה. — אחל. — בקש. — דעת, לב, היה בדעתו, בלבו לעשות דבר. — *הבהב, חפץ ולא חפץ. — זמם. — חמד, חמוד וכו׳. — חפץ. — חָשַׁק, חֵשֶׁק. — כלה, כלתה נפשו. — כָּמַהּ לְ. — כסף, נכסף. — מלא תאותו. — נטה, נטיה לדבר. — *פקפק. — *צביון. — צמא. — קוה. — רדף אחרי דבר. — רעב. — רצה, — רצון. — *שאיפה. — שאל. — שוק, השתוקק. — תאב. — *תאבון. — תאוה. — *תבע. — תכלית. — תשוקה.

וההפך: געל. — ברח, על ברחו, הכריח. — מאון, מאן. — מאס. — מרד. — מרה. — נקע, נקעה הנפש מן. — סרב.

[1]) אולי כדי לזווגו לצופך.

ב׳ **חפץ**[1]), ממנו חָפֵץ.

חָפַץ[2]), פ״י, עת׳ יַחְפֹּץ, — חָפַץ זנבו, הניעו במהירות הנה והנה, to move ; mouvoir ; bewegen: הנה נא כחו (של הבהמות) במתניו ואונו בשרירי בטנו יַחְפֹּץ [3]) זנבו כמו ארז גידי פחדו ישרגו (איוב מ יז-יז).

***חֶפְצָה**, ש״נ, — כמו חֵפֶץ: ומעכשיו ילך כאו״א ממנו ויחזיק בחלקו המגיעו ויהא רשאי לעשות ממנו כל חפצת נפשו ואין מי ימחה בידו (הבטר׳ לר״י ברצלוני לא). ויעשה מחלקו המגיעו היום כל חפצה נפשו מהיום ולעולם (שם לב). ואם לא אפרע את שלו לזמן הכתוב לעיל יהא רשאי לעשות ממשכונה זו כל חפצת נפשו אם ירצה להחזיקה לעצמו ולאכול פירותיה

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) התרגומ׳ הקדמונ במשמ׳ קושי, וכן רש״י, והביא סמך לזה מלשון חכמים: בריאה חפיזא כי אופתא (חול׳ מז:). ריב״ג פרש מלשון מהירות, כמו חפז, נחפז, במשמ׳ שהוא מניע את זנבו במהירות. אבל, משמ׳ שרש חפז בתנ״ך איננה מהירות בלבד אלא מהירות מפני בהלה. יש מי שפרשו זנב במשמ׳ שאולה לאבר הזכרות, אך בשום מקום אחר לא מצאנו השאלה זו בזמן הקדום. ומה שקשה לכל הפרושים הדמיון לארז, כי דמיון זה נותן מושג של דבר גדול ועצום, וזנבו של הבהמות הוא קצר ודק. ובכלל, אין זה דמיון טבעי, ותמוה שבחר המליץ דוקא דמיון זה, בפרט שבארץ ערב אין הארז מצוי כלל. ולכן יש לחשב, כי המלה ארז משובשה, והיתה פה מלה אחרת לדמיון, ולהפעל חפץ אפשר אולי למצוא לו סמך לפרשו ושיהיה. לו מקום כאן לפי הענין במשמ׳ הכפיפה, שכך משמש הפעל חפצ׳ [a]) בערב׳, וכבר תרגם כך יונ׳ כפיף, וכך גזנ׳ (Ges. Thes. s. v.). אבל גם זה אינו מניח הדעת, ולכן חיבים אנו לקבל פרושו

[a]) حفض

וכו' ואם ירצה נמי למכור גוף הקרקע יעשה מן הכל ח פ צ ת נפשו כנאמנות גמורה. בלא רשותי ובלא רשות ב"ד ואדם בעולם ומעכשיו סלקתי עצמי ורשותי ורשות הבאים מכחי סלוק גמור (שם מכ). ויהא רשאי לעשות בו כל ח פ צ ת נפשו בכח התמורה של אותו בית והצר שלו שנתן לי וכו' ולעשות בתמורה זו כל ח פ צ ת נפשו הוא והבאים מכחו (שם סט). ותעשה בו (האשה) כל ח פ צ ת נפשה ולא יהא (הבעל) רשאי לערער עליה בכלום ממה שתעשה (בו"ת הרי"ף כ). שהיורש זוכה בנכסים ויש לו למכרן ולעשות בהן כל ח פ צ ת נפשו (התנוך, מלוה ת).

∴חֶפְצִי, ת"ז, לנק' חֶפְצִית, מ"ר חֶפְצִיִּים, חֶפְצִיּוֹת, — של חֵפֶץ, מטבע החֵפֶץ: ואחר כן היצר והרעיון והמחשב והזכרון ואחר כן הכח ה ח פ צ י המשתמש בכל אלה (כוזרי ג ה). שהפנימיות של אדם יש בה הנפלאות האמתיות והמלאכות המורות על חכמת הבורא יתברך בראותו עצביו נמשכים כבשר שהוא סבת התנועה ה ח פ צ י ת (הנר' תימן להרמב"ם). עלת תנועת העורקים עלה טבעית ועלת תנועת החזה כעצבי העצבים המות עלה ח פ צ י ת (ריב"ל, עולם הקטן ב כ). ועלת תנועת החזה בעצמו המות עלה ח פ צ י ת והראיה על זה שהרי נוכל להמנע מלהתנשם רגע או שנים או ג' בחפצינו (מ' אלדבי, ש"א ד). והוציא להם העיון כי התנועות ההם (של הגלגלים) ח פ צ י ו ת לא הכרחיות ולא טבעיות (תתימ' הכוזרי). אנו רואים כי כל התנועות ה ח פ צ י ו ת נמנעות בשעת התנומה (מ' אלדבי, ש"א ד).

א∙חפר[1]), ממנו א.חָפַר, חָפוֹר, ⁎חֲפוּרָה, ⁎חֲפִירָה, א.⁎חֵפֶר, יחפור מַחְפֹּרֶת.

א∙חָפַר, פ"י, עת' אֶחְפֹּר, יַחְפֹּר, יַחְפְּרוּ, לַחְפֹּר, — חָפַר כְּאֵר וכדומה, עשה באדמה מקום עמֹק ע"י כלי חד, במעדור, במרה, וכדומה, graben; creuser : to dig בעבור תהיה לי לעדה כי חָפַרְתִּי את הבאר הזאת (בראש' כא ל). וכל הבארת אשר חָפְרוּ עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר (שם כו יה). ויגידו לו על אדות הבאר אשר חָפָרוּ ויאמרו לו מצאנו מים (שם לב). וישב יצחק וַיַּחְפֹּר את בארת המים (שם יח). וַיַּחְפְּרוּ עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים (שם יט). והיה בשבתך חוץ וְחָפַרְתָּה בה (דבר' כג יד). באר חֲפָרוּהָ שרים כרוה נדיבי העם (במד' כא יח). ואלך פרתה וָאֶחְפֹּר ואקח את האזור (ירמ' יג ז). בור כרה וַיַּחְפְּרֵהוּ ויפל בשחת יפעל (תהל' ז יו). וַיַּחְפְּרֻהוּ ממטמונים (איוב ג כא). לַחְפֹּר[1]) פרות ולעטלפים (ישע' ב כ). חֹפֵר גומץ בו יפול (קהל' י ח). — ובספרות המאחרת: ה ח ו פ ר בור ברשות היחיד ופתחו לרשות הרבים (ב"ק ה ה). אין ח ו פ ר י ן כוכין וקברות במועד (מו"ק א ו). אל תעשם (דברי תורה) עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לח פ ו ר בהם (אבות ד ה). אף הוא ח ו פ ר כדקר ומכסה (ירוש' כיל' א ס:). מעשה בחסיד אחד שהיה ח ו פ ר בורות שיחין ומערות לעוברים ולשבים (שם בקל' ה מח ד). לא י ח פ ו ר אדם בור סמוך לבורו של חבירו (ב"ב יז:). כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו ל ח פ ו ר והיו יוצאין ו ח ו פ ר י ן קברות וישנין בהן (מד"ר איכ', פתית'). לאחד שהיה לו שדה בית כור והלך ומכרה כדבר קל והלך הלוקח וח פ ר בה מעיינות ועשה בה גנות ופרדסין התחיל המוכר רואה ונחנק (שם שה"ש, גן נעול).

— נפע', ⁎נֶחְפַּר, — שחפרוהו: אחד החופר בור או ש נ ח פ ר מאליו או שחפרתו בהמה או חיה (רמב"ם, נזקי ממון יב ג).

ב∙חפר, ממנו חָפֵר.

חָפֵר[2]), פ"ע, עתיד יֶחְפְּרוּ, יֶחְפָּרוּ, — בּוֹשׁ, הִתְבַּיֵּשׁ, sich schämen; avoir honte; be ashamed: בושה אמכם מאד חָפְרָה יולדתכם (ירמ' נ יב). אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעד יומם בושה וְחָפֵרָה (שם יה ט). ובשו החזים וְחָפְרוּ הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מענה אלהים (מיכ' ג ז).

של ריב"ג שהסכימו עליו גם רלב"ג, רד"ק ורמב"ן ורוב שאר המפרשים, וצריך לאמר כי הדמיון של כמו ארז, לפי הנוסחה המסורה, אינו מוסב להזנב אלא להתנועה, ר"ל כמו הארז מניע את אמירו הנה והנה.

[1]) מלה משתפה בהלשונ' השמיות. בערב' הפר a).

a) حفر

---

[1]) כך לפי הכתיב.

[2]) בערב' הַפִרַ a) בוש בושה גדולה. וכבר העיר פלישר (Fl., Levy II, 207) כי מושג הבושה הסתעף מעקר משמ' של שרש זה בענין כסוי ובחסה, ומזה בפ"ע התכסה, בפרט אשה, כצעיף, מפני רגש הבושה, ואח"כ נסתעף לרגש הבושה בכלל.

a) حَفِرَ

כי בשו כי חפרו מבקשי רעתי (תהל' עא כד). כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע' א כט). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסגו אחור ויחפרו חשבי רעתי (תהל' לה ד). יבשו ויחפרו מבקשי נפשי (שם ע ג). יבשו ויבהלו עדי עד ויחפרו ויאבדו (שם פג יח). בשו כי בטח באו עדיה ויחפרו (איוב ו כ). — ועם פנים, חפרו פניו: הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו (תהל' לד ו). — ובמליצה, בהשאלה: וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי' צבאות בהר ציון ובירושלם (ישע' כד כג). — ואמר הפיטן: ויזנחו את עצביהם, ויחפרו את פסיליהם (מוס' א ר"ה, ויאתיו כל). — ואמר המשורר: עזבתם מי באר חיים מקירה ובורות נשברי קירות חצבתם, והעמקתם מצוא מים לאט ילבו אבן הפרתם עת חפרתם (רמב"ע, הללמוד מזמן), ר"ל נתבישתם בחפירתכם. — ופעול, חפור, חפורה, מביש: במסטין תגער להביא עליו השבר והשאת, ויצא חפור מרוב פחד ושאת (סלית' ער"ה, מלך אתד). בושה וחפורה ואמלל פריה (מנח' יוה"כ, אל נא). אבקש שלומכם ואקוד לכם ואפול לאפכם כנפש חפורה (בגידת הזמן יג:).

— הפע', החפיר, יחפיר, — א) כמו קל: אל תיראי כי לא תבושי ואל הכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישע' נד ד). — ובהשאלה: אבל אמללה ארץ החפיר לבנון קמל (שם לג ט). — ב) עשה מעשה של בושה: דבר שקר ישנא צדיק ורשע יבאיש ויחפיר (משלי יג ה). משדד אב יבריח אם כן מביש ומחפיר (שם יט כו). — ואמר בן סירא: טוב רוע איש מטוב אשה ובת מחפרת תביע חרפה (כ"ס גני' מב יד).

— נפע', *נחפר, — מביש: הלא פתאם הוביש ופניו נחפרים (תבו' תלמידי מגתם). — ואמר הפיטן: רושם בזה ספר, בתורה ובנביאים וכבתובים להחפר, להמחות מספר, ולא יכתב עם כל הכתוב לחיים כספר (קרוב' פרב' זכור, אז קולן).

ג. חפר[1], ממנו ג. חפר.

ג. חפר, פ"י, עת' יחפר, יחפרו, לחפר, — חפר את הארץ, רגל אותה, ראה והתבונן לעניניה איך ללכדה, : auskundschaften ; espionner ; to explore

[1]) ברט: בערב' ח'בר a). ואולי בערב' רקב b).

a) خبر b) رقب

ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן (דבר' א כב). הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר את הארץ (יהוש' ב ב). הוציאי האנשים הבאים אליך אשר באו לביתך כי לחפר את כל הארץ באו (שם ג). — ובמשמ' מחפש בעיניו, erspähen ; épier ; to espy : סלע ישכן (הנשר) ויתלנן על שן סלע ומצודה משם חפר אכל למרחוק עיניו יביטו (איוב לט כח־כט). ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח תשכב (שם יא יח).

חפר[1], ש"ז, — כמו חפירה, מקום הפור באדמה, מאורה, Loch; trou; hole : ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפר[2] פרות ולעטלפים (ישע' ב כ).

א.* חפר, ש"ז, — חפירה: ר' אבון אמר (יום ט"ו באב הוא יום טוב לישראל) שבו בטל החפר ואמר ר' לוי בכל ערב תשעה באב היה משה מוציא ברוז בכל המחנה ואומר צאו לחפר צאו לחפר והיו יוצאין וחופרין להן קברות וישינים ובשחר היו עומדין ומוצאין עצמן חסירים חמשה עשר אלף ופרוטרוט ובשנה האחרונה עשו כן ועמדו ומצאו עצמן שלימים וכו' ועמרו ועשו יום טוב (ירוש' תענ' ד סט ג).

ב.* חפר, ש"ז, — בושה: דבר בוה ספר, וקים באמרי שפר, למשולי עפר ואפר, היותם נותנים בפר, בלי דופי וחפר (יוצר שבת שקל', אל מתנשא). זלזול ברום כפר, הזיל כרבום חפר, ורף חוב מספר, אשכול הכפר (יוצר א פסח, אור ישע). וועמתי בתשעה בו בבלמה וחפר, חשך מעלי מעיל הוד וצפר (סלית' י' טבת, אזכרה).

חפרפרה[3], ש"נ, מ"ר חפרפרות, — במו *חברבר, gift. Eidechse תורור, לטאה גדולה ארסית, lezard venimeux; venomous lizard : ביום ההוא

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, אבל י"א כי מלה זו עם פרות שלאחריה מלה אחת, ועי' הערה לערך חפרפרה. ואעפ"י שרגלים לדבר כי באמת כך היתה הנוסחה הקדומה, בכ"ז אין אנו רשאים לדחות את הנוסח' המקובלה. והנה גם לפי נוסחה זו יש מי שפרשו שתי המלים במשמ' שם לבע"ח (ריב"ג), ואחרים אמרו כי להפר הוא מקור מן חפר, אך הפעל ישליך דוריש להשלמה שם דבר, ולכן יותר מסתבר לפי נוסחה זו כי יש באן שם חפר משקל לאם. וכן פרוש אחד של רש"י: בחריצים ובעריצין. ועי' הערה לערך חפרפרה.

[3]) משק' חברברה, ועי' הערה לקמן.

ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לַחְפֹּרְפֵרוֹת[1] ולעטלפים (ישע' ב כ).

*חֲפַרְפֶּרֶת, ש"נ, — עי' כהערה לערך חפ'רפרה.

חפשׁ[2]), ממנו חֹפֶשׁ, חֻפְשָׁה, א.חָפְשִׁי, ב.*חֹפֶשׁ, *חָפְשִׁיּוּת, וי"א גם א.חֹפֶשׁ.

א.**חֹפֶשׁ**[3]), ש"ז, — בֶּגֶד חֹפֶשׁ, מין כגד או מכסה שלא נתברר מהותו: דדן רכלתך בבגדי חֹפֶשׁ[4]) לרכבה (יחזק' כז כ).

ב.***חֹפֶשׁ**, ש"ז,—חֵרוּת: עבד משכיל אהוב כנפשך ואל תמנע ממנו חופש (כ"ס גני' ז כא). — ואמר הפיטן: ממסגר אסיר בצאת לְחֹפֶשׁ, נתנוסס נס בטביעת רפש, סגבתם חוק מרגוע ונֹפש, ערוך תחלה למשיבת נפש (יוצר שכה"ג, ממסגר אסיר). — ומצוי הרבה כספרות החדשה.

חֻפַּשׁ, פ"י, — קל לא נמצא במקרא.

— פע', חֻפַּשׁ, — שלחו אותו לחפשי, freigelassen w.: être libéré; be set free: בקרת תהיה לא יומתו כי לא חֻפָּשָׁה (ויקר' יט כ). — ואמר הפיטן: חֻפְּשׁוּ עם מפרך ככֹסף, חשוקי חמד זהב ובסף (יוצ' ז פסח, שבטי יה). הכין עגות מאז להמשכו אחרי אל' ובצדקו חֻפְּשׁוּ ישרי אל (יוצר כ פסח, שור). ולקים חקים כִּמְחֻפָּשִׁי מפרך צוענים (מוס' ה שבוע', אכתנת).

— פע', *חִפֵּשׁ,—שלח לחפשי: אחפש[5]) את ירושלם

אמר הקב"ה מוציא אני אותה לחירות (פסיק' רבתי ח). — ואמר הפיטן: קויתי למשפיל ומרים, לְחֻפְּשִׁי באו מחמורים, קוכלת מאריות ונמרים (יוצ' ב פסח, אפיק). חש חֻפְּשִׁי מדודי, דץ ברווי דודי, חננתיו חתני ידידי (יוצר א פסח, אור ישע). — ועכר: וכל אשר היו כנועים תחת ירושלם חפש פומפיום בחפשיות (יוסיפון לט).

— פֻע', *חֻפּוּשׁ, — כמו חֻפַּשׁ: חֻפּוּשִׁים מבבל, קרואים נחלת חבל, אומרים קדוש וברוך (כ"י אכיתור, שחר' יוה"כ, אפודי שש). ואולם נשבעה לו (תבל) עת קנותה לכל תהיה לעולמים חֻפּוּשָׁה (רשכ"ג, שירי שלמה יד). והן נפשי לך לאמה אבל על מנת שלא תהי לעד חֻפּוּשָׁה (שם ל).

— הִפע', *הֶחְפִּישׁ, — שלח לחפשי: כלות שש שנים הארץ וכהם תחפיש עבד עברי הנלקח, שנת החמשים ונטשתה וגם הרצועה בה יפקח (תרי"ג מצות לרסע"ג). היום דרשנוך ענרה דורשנו, באנו לפניך רצה שיחנו, ודרור קרא לנו להחפישנו (סמא"ל, סליח' שבת שובה, היום). זכר חסדו ואמונתו לחחפישי, ויעלני מטיט רפשי (יוצ' אחרון פסח, תודה). תקרא דרור כמאז בו להחפישנו, תת המון לאמים תחת נפשנו (קרוב' שקל', תפן כאון). ואתה יי' גאלנו קדושנו, עליך נשפוך שיח רחשנו, לגאלנו ממעון קדשך להחפישנו (יוצר שבת תוהמ"ס' ככת דודי). ושית ספור מקום כפור ותרצה ברנתן, ותנפישם ותחפישם ותטיבה לאחריתן (שבת הפסק' כ, סמך לעד). — ואמר המליץ: שמעתי ותרגו בטני האלהי יפריד פה בענין בין קטנה ובין גדולה בהחפישו אותו מצאתו לצבא שנה אחת (תשו' תלמידי מנחם 58).

— הָפע', *הָחְפַּשׁ, החפש: זכר הסרת שכם מסבל, עבד כְּהֻחְפַּשׁ מענוי בכל (מוס' א ר"ה, אף ארח).

— הִתפ', *הִתְחַפֵּשׁ,—עשה א"ע חפשי: ויתחפש[1]) שאול נעשה חפשי למלכות (מד"ל ויקר' כו).

ב.**חפשׁ**[2]), ממנו ב.חָפְשִׁי, חָפְשׁוּת, חָפְשִׁית.

חֻפְשָׁה[1]), ש"נ, — שליחות אדם לחפשי, Freiheit: liberté; liberty: והפדה לא נפדתה (השפחה) או חֻפְשָׁה[4]) לא נתן לה (ויקר' יט כ).

—[1]) כנוסח' המסרת שתי מלים חפר פרות, עי' הערה לערך חפ'ד. אך בהרבה כ"י הן מלה אחת. וכן כל התרגומים הקדמונים תדגמו שתי מלות אלה כמלה אחת (ת"י לטעותא), וכן כתב רש"י חפרפרות. כמלה אחת, וכן ראב"ע: לפי דעתי שהאחת חפרפרת והוא שם עוף יעוף בלילה כעטלף ומביא עצמו ביום במקום סהר. ע"כ. וכן חביא רד"ק: ולפי' ג"ב יהיה לחפור פירות פירוש כמו מלה אחת אע"פ שהוא שתי מלות. ע"כ. והמתרג' היוני העתיק ביונית המלה העברית חפרפרת כצורתה. Tehod. והסכים לזה בוכרט ואחריו כל החדשים, זה מקכיל יפה להשם עטלפים, ותרג' הירונ' talpa, וכן רש"י: טלפ"ש בלע"ז. וקצת החדשים פרשו עכבר גדול. ויותר נראה כי זהו השם חכרכר או חורור שבתלמוד, שהוא שם לטאה ארסית.

[2]) רק בעברית.

[3]) עי' הערה לקמן. — [4]) תרגמו ופרשו הקדמונ' במשמ' בגדים יקרים, ממושג החרות. אך דחוק הוא. ולא נתברר גם להחדשים מקור מלה זו. באשור' נמצא שם חַבְשִׁ, לכגד מהכגדים.

[5]) מוסב עה"כ: והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות (צפנ' א יב). ואמר רב אחא: לא תהא קורא סמ"ך אלא שי"ן. — [1]) ככתוב בשין שמאלית, ודרשוהו כאלו היה כתוב בשין, מלשון חֹפש.

[2]) בערב' שחב a).

[3]) משקל טֻמְאָה, ועי' הערה לקמן. — [4]) יש

a) شحب